folg. lejo. Qu. 52

SZÁZADUNK

1. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Januar 3.

Jóslat
1842-re.

Bármit mondjon a tisztelt olvasó, a varázslás nem könnyű mesterség.

Egy rakás hazánkfia van, ki fel nem találta a puskaport, s hihetőleg most sem találná fel, ha történetből elveszne, miről azonban az angolok gondoskodni fognak, mert mivel lődöznék és égetnék össze az ártatlan városokat s azoknak még ártatlanabb lakosit? És ha ama hazánkfiai, kik minden lőporosságtól tiszta geniusuk mellett is erényes emberek lehetnek, az anyagból kilépvén, (mellyhez tartozik minden szellemi veszedelmessége mellett is a' lőpor) a' földfeletti lényekhez közelítendnek, majd észreveendik milly nehéz varázsolni.

Valóban, hová lettek mindazon tündérek, gnomok, elfek, sylphidák, lelkek és kisértetek, szárnyasok, szarvasok, ló-, ökör- és kecskelábuak, mellyek a földgyomrában, a vizekben, az erdőkben és a légben laktak ezelőtt tetemes számmal? A szinházon kivül nem lelhetők. Mi lett belőlök? Elhagyák a szegény halandót s megfoszták egyik édes álmától, reményeinek egyik kecsteljes nemétől. Hurráh! a holtak sebesen nyargalnak, de vissza többé nem kerülnek.

Alig képzelheti a tisztelt olvasó, mit nem próbáltunk meg mindent, mig ezen idő-morzsára, ezen 365 napból összeférozelt vulgaris 1842dik évre, csak valamicskét is kihoztunk. Manipulationknak egy részét itt elmondjuk.

Elővettünk először is egy piszkos sáros koponyát, ezt szépen megmostuk, kifősztük s asztalunkra tettük épen előnkbe, mint láthatni illyesmit a többek közt azon bünhődő Magdolna előtt, kit müvészeink olly szépnek festenek. Az üres koponyából denique semmi ki nem jő, bármit tegyünk vele.

A phraenologia után következett a chiromantia, a baromi magnetismus és a metoposcopia. Mind hasztalan!

Elővettük Albertus magnust, a szabad kőmüvesek mysteriumait, eszközeit és az égő bokrot; elő mindazon csudálatos könyveket, mellyeket Faust atyánkfia hagyományából egyenes vonalban örököltünk; tanácsot vettünk Dagoberttől, Tenierstől, de különösen Grandier Orbántól, ki, tudjuk, vérével irt szerződést kötött a daemonok előkelő paireivel, Balberith titoknoksága alatt; olvastunk és olvastunk; a padolatra jó nagy kettős kört (pantaculumot) vontunk krétával, szokás szerint keletfelé fordulván; a körbe különböző jegyeket rajzoltunk; feltettük papiros süvegünket, jó hegyeset és magasat, millyen a czukorsüveg, reá jellemző alakzatokat; felöltöttünk egy jó zsiros fekete talárt, mellyet aranyos papiros-övvel derekunkra szorítottunk; az övre az égi jegyeket szép sorban téntával irtuk; kezünkben vesszőcskét tartván üstös papirral behuzottat; talismánunk felirása a normalis „super aspidem et basiliscum ambulabis“ volt; ekkor idéztünk és ismét idéztünk — de semmi nem mutatkozott, még füst sem, a cigarrón kivül, melly a fárasztó munka közben majd elaludt.

A gyönyörüen tündöklő kék éghez fordulánk ezután. Tán jobb lett volna vele kezdeni. Felé irányozzuk tehát a háromszöget, a kört és egy iszonyatos Herschelféle távcsőt. Ezek a csillagok és planéták csendesen mozognak, folytatják utjaikat és szépen hallgatnak. Itt a legnagyobb csend, semmi zavar és a corteskedésnek legkisebb nyoma sincs. A constellatiok és az adspectusok olyanok, mint voltak vagy százezer évvel ezelőtt; csak ez a szarvas hold, ez a rettentő nevetséges mementója sok becsületes, hanem igenis feleséges embernek, 1842ben egy kissé szemtelenül áll a nap elébe s olly sötétséget okoz, millyent most élő ember soha többé nem fog — látni. Jó is lesz a gyermekeknek megmutatni, milly ritkán esik meg s milly rövid ideig tart a sötétség, hogy érezzék, milly gyáva egy gondolat attól a holdtól, a napot akarni — eltakarni, amugy piszkálni, mint piszkálja szalmaszállal a kis fiu alvó édes anyának orrát. Elég hogy Syrius, Arctur, Deneb, Algol s a többi csillag egy szót sem szólnak, csak ragyognak; a planeták és cometák futnak lótnak, de mindig egy utban és csakugyan a magokéban.

Mármár gondolánk, hogy kiabálásaink és nógatásaink felelet nélkül maradandnak, midőn oh csuda, oh hallatlan dolog, egyszerre szózat hallik. Honnan? Ki szól? Jupiterből egy csintalan 300 öles hoszu gamin, ollyforma szócsőn, millyenen szól a magyar Dunán uszkáló német gőzösnek olasz kapitánya angol mozgonyosához. Mit mond a gamin? „Arrangez- vous lá bas petites bêtes et faites l'amour!“ És ez a föld mindennap fordul egyet mint pecsenye a nyárson, évi utjában pedig szép hallkal, meggondolva, mint Pest és Dobreczen közt a posta, minden órában 16,920 földirati mérföldnyit — halad.

Most már ismét ott valánk hol ezelőtt voltunk, lelkiismeretesen követvén Jacotot hires tanulás rendszerét, az A, B, C-t elő-kezdénk; Recommencez toujours mes anges; igy mindig marad uj valami a reményeket és vágyakat tökéletesen kielégitő.

Irtunk sziklás Scotiába, Walterünk regés honába, az ujabb s régibb boszorkányokhoz megkereső leveleket. Egyike sem méltatott feleletre; csak Macbeth háromja külde némi hézagos és többfélekint magyarázható utasitást, mikép lehessen a meglevő anyagokkal — procedálnunk. És mi procedaltunk következőleg.

Boszorkány-helyetesekké tétettek egy oláh czigány, egy drótos tót és egy gesztenye-sütönő. Elővettek ezek egy tömérdek nagy katlant, kormosat, ci-devant uj, most expálinkafőzőt; ezt három lábra állitják s raknak bele mindenfélét, mi körmük alá kerül: egy kis biczegő popularitást, egy darabka augur- sapkát, banquerotált celebritást, megbukott hirlapocskát, megnyirbált gondolatot, kigyó-sziszegést, indítvány-temetést, felfordult hazafiságot, crocodil- könyeket, hajdu-pálczát, sajtó-nyögést. Tüzet, tüzet raknak alá; jól ég — és jól tüzelnek. „Keverd, keverd az egészet; tánczoljunk a katlan körül; mondjuk el mit tapasztalunk. Kérdezz, kérdezz bennünket!“

Improvisalt boszorkányaink csakugyan tüzbe jöttek, — sejdítjük a borszesz által — és összevissza fecsegnek mindent, jósolván 1842re. Mit ide irunk, stenographált töredék.

Első boszorkány.

Amerikában fejlődnek,
Ázsiában opiumot esznek,
Afrikában rabot vesznek,
Australiában gyapjut termesztnek,
Európában pénzt keresnek.

Második boszorkány.

A hadi seregek 1842ben tetemesen kisebbülnek; Az adosságok gyarapulnak; diszleni fog a — selyemtök.

Harmadik boszorkány.

Csillag, kereszt mindenkinek,
Fényes ennek, nehez annak;
Lesz fáklyás- és macska-zene,
Kép, szobor és falmázolat.

Első boszorkány.

A közoktatás uj irányt fog nyerni. Tapasztalván, hogy a tanitás még korán van, az oskolába csak hatvanéves gyermekek küldetnek.

Második boszorkány.

Minister leszesz te kis ember,
Csak vigyázz 's mindent ki ne petyegj.
Egyéb semmi, egyéb semmi,
Ki a sárból, sárba vissza.

Harmadik boszorkány.

Záporeső lesz 1842-ben bankjegyekből; kezdete délután 3or 45′ 32″ 7. vége 3-or 44′ 53 ′ 4. Hálóját kiki jókor terítse szét egész földbirtoka felébe; kinek illyen nincs, pénze sem lesz. Jol esik neki, miért nem szerez.

Első boszorkány.

Kis gyermekek megszületnek;
Halnak ifjak, nemcsak vének;
Ki nem eszik — koplal.

Második boszorkány.

Lesz támasz és dicséret, lesznek véd és magasztalás. Tudatlan a tudományt, koldus tartja Dariust, birtoktalan a birtokost; paraszt dicséri a nemest; keres eme tekintetet, keres amaz becsületet, egy más említ nemes érzést. Mindazt kiki mie — nincs.

Harmadik boszorkány.

Egyik danol,
Másik fütyül,
Egyik tánczol,
Másik csücsül,
Épen a mint fizetnek.

Első boszorkány.

Jön, jön vissza a kereszténység, eredeti szelid alakjába az ágzatokat összesítvén; mert a hit, szeretet és reménynek gyönyörű háromság vezérlete alatt az emberi nem csak nemesítését várhatja.

A macska 1842ben az egerezéstől még nem szokik el.

Második boszorkány.

Költőink a dicső természetet odahagyják, oda a forró csókokat, oda a kötekedő Bellonát.

Nem a csörgedező patakocskát,
Nem a csengetyűs báránykákat,
Éneklem lovagaink békés tetteit,
Éneklem anyósom szoknya-ránczait.

Harmadik boszorkány.

Ha 1842bee valamellyik ujoncz mint ujságiró lépend fel, előbb szépen megmosdjék, nehogy a sajtót bepiszkolja.

On continuera à manger du maccaroni.

Első boszorkány.

A vélemények közelednek, tarka szinek keverednek, ellenségek ölelkeznek. Dobogó szivéhez szorítja a kocsmáros a temperance society tagját, a poeta Mózses bácsit, a kegyelmes ur szeretett jobbágyát, a kéménysepről lisztes szomszédját. Óh milly öröm, óh milly vígság! A szőke Duna 1842ben még lefelé folyik.

Második boszorkány.

Az 1842ki nagy jutalmat (de csak a (—) tudós titoknok elragadó előadása és egy világszerte hires lovag részrehajlatlan pártolása következtében) a Daguerréotyp nyeri el.

Harmadik boszorkány.

A juhokat 1842ben is megnyirják,

Mind három boszorkány együtt.

Egyéb semmi, egyéb semmi
Ki a sárból, sárba vissza.

(enyésznek)

Fogarasi és bankja.

Igen is, F. és bankja, ki imádott magzatját addig szorítja szerelmes atyai karjai közé, mig azt — megfojtja. F. csakugyan meglelte a hirlapot, egyedül mellybe illik munkája — kétségkivül indignatiojára több jeles irónak, kik még bona fide irnak az Athenaeumba, gondolván, hogy az a tudomány, a szépmüvészet és a literatura lapja.*)

*) Az Athenaeum csillagzó szerkesztője különös elegantiával critisálja az idegen szavakkal élést, vagyis azoknak idézését. Pedig ha az ur isten őt olly — ép és egészséges kis eszecskével áldja meg, millyen minden házigazdasághoz szükséges, következőleg fog bölcselkedni. „Ez a NK — ha t. i. nyelveket tud, mi még azonban bebizonyitva nincs, mert szótárt nem szerkeztett — tán valamelly válogatott olvasó közönséghez irányozza iratait, a mint részint röviden fejezi ki magát, részint olly idegen nyelvű mondatokat idéz, mellyek csak eredetiségökkel köthetik össze valódi értelmöket, valódi jelentéseiket. NK tehát felteszi, hogy tisztelt olvasóji az Athenaeumnál egyebet is olvasnak — mi tán nem épen vakmerőség; felteszi továbbá, hogy a mindenkor tisztelt olvasóinak nem csak nagy része, hanem kivétel nélkül valamennyie, sokkal miveltebb és sokkal tanultabb, mint az Athenaeum azon csillagzó protocolistája — melly feltétel, bátran állitjuk, a mérészségnek nem nagy fokát veszi számba. Felteszi továbbá NK. hogy az általa szünetlenül tisztelt olvasó közönség, ezen örökké tartó, tehát semmiképen megszünni nem akaró, makacs, beteg agyvelő- kifakadásokat, (millyeseket még találhatni — de csak két hirlapban) egész szivéből gyülöli, mint lehet gyülölni egy fizetett cziticust, és örvend, ha olly olvasmány jut keze alá, melly további gondolkozásának tért nyitni képes. Felteszi végre NK, hogy a magyarnak valamelly — eleinten bármelly gyenge — kötelék is kell, melly nyelvét, nemzetét s hazáját, tul a chinai falakon a civilisatioval némi (tán mágnesi?) rapportban fentarthassa; mivel pedig NK, mély tudákossága által vezéreltetve, a magyarban egy kis anthipathiaforma valamit gondol észrehetni a német ellen (a historia azonban nem uj) s mivel ő kelme maga a németből még soha sem citalgatott mondókákat, azt hozá ki: hogy egy kis franczia, meg egy kis angol, noha, mint a változatlanul tisztelt olvasó jól tudja, ez god damn peu de chose, még sem fogna ártani, de akkor sem, ha az Athenaeumot történetből meg is ölné. — És ha mindezt, a purismust — erszényében hihetőleg nem — fitogtató, csillagzó szerkesztőnk meggondolja, az „*affectatio*“ szó helyébe magyart kalapál.“ *N.*

Miért haragudott meg ugy annyira F. ama recensiora? Nem birja meg az észt? vagy az infallibilitas álmaiban ringatódzott?

Igaz, ama recensio kitért egy kissé a szokott utból; abban nincsenek obligat idézetek; nincs lapról lapra, szórul szóra kivéve a kérdéses irat tartalma; a tételek értelme nincs félre csavarva; a kifejezések helyes vagy nemhelyes választása nincs oskolamesteri hanggal birálgatva és javítgatva; a vonalok és pontok ide vagy oda tételéről szó sincs, de főleg a nyomtatási hibákért F. nem rovatik meg. Mindezen hiány azonban csak azt bizonyítja, hogy ama recensio nem — birálat. S mégis replicálgat F.

És ha nem replicál, értelmi és nevelési fokáról az olvasóközönségnek jobb fogalma maradhatott.

F., kivevén a lényegest, mindenre felel, mint felelt ama hires delphi rézgömb-jósló-mozgony, (látható vala egykor a hidutczában) a spanyol fal mögé bujt kisgyermek hangjával. F. tüzzel vassal bizonyítja, hogy terve jó, és — ruat mundus; F. hadarász, mint hadarásznak ama festett kis könnyű fahuszárkák a röpülő hidakon, kiknek markaikban széles kardok, szelek által forgók. És miért hadarász F. jobbra balra, ott Tr. Á-t ismételve, amott M. N-et amugy káplárosan absolválván, itt megint N. K-val folytatván azon gyáva feleselési methodust, vulgo polemiát, melly 10, 15 számon keresztül nyulik szép piszkosan, sárosan, s mellyet az olvasó-közönség szivéből megunt, mert érett táplálathoz szokott, gondolatot követel?

Azért hadarász F. mert az elbizottság daemona szünetlenül fülébe rikoltja „*te tudsz valamit, te értesz valamit.*“ Ne higyjen ama csábitónak.

Elucubratioi között F. felszólit a' hirlapokban mindenkit, a' dologhoz értőt vagy nemértőt „*neki mindegy.*“ Imhol a' syrenahang által kicsalatva lép ki egy a' tárgyhoz nemértő — mit F. diadalmasan be is bizonyít — és mit csinál F.? A' helyett hogy a' keresztényi szeretetnek hódolván, szép bölcsen, oktatólag, tanitólag, vagy csupán szánakozásból is felvilágositaná a' kételkedőt, utba vezetné az eltévedtet, elveszti béketürését — és megharagszik.

Rosz methodus, rosz tactica, rosz modor, rosz sakkjáték, rosz Á. B. C. biz ez F. ur!

A' hozzá hasonló tervezők tömege nevében lép fel F. mint kiknek serege in concreto támadtatott meg.

Méltán is, mert a' nemleges (tagadó, negativ) mennyiségeknek egyik tulajdonuk az, hogy minél többen vannak együtt, összes értékük annál kisebb; meddig tehát F. elkülönözve, egyedül állhat, természetesen nagyobb, mint mekkora lehetne ama társaságban.

A' csintalan gyermek, ha megpaskolják, nyelvét őlti ki és gúnyol, csíp, szúr, üt, bök, vág, rugdal, sir és harap. Igy F.

Haragja pedig különösen azért lobbant fel, mert ama recensio nem argumentum ad hominem, millyent követelnek bizonyos agyvelők. Igaz, illyen nem volt, mert irója történetből elfeledé F. becses személyét, és a' tárgyat tartván szem előtt, taglaló, vizsgáló olvasókhoz szóla; mert azon olvasók számára, kiket a' hir-

lapi üres harczok — millyent szeretne F. kezdeni és folytatni — mulattatnak, nem irta. Ugy látszik azonban, hogy F. erősen számit illy olvasókra, 's hogy örömtelve álitja élénk phantasiája elébe ama verdicteket *„no ugyan megadta F. annak az N. K-nak; az igaz jol leverte F. azt az N. K-t; meg kell vallani, ez a' F. ügyes prókátor; tökéletesen tönkre tette, ledorongolta azt az N. K-t; majd meglátjuk, mit tud arra N.K. felelni*, 'stb. 'stb. Nemde csiklándó egy érzelem ez F. ur? Az illy olvasók mulatságára igen üdvös lesz, ha F. onnan Albionból a' kakastusát és a' boxolást *tervezi* béhozandókat, mert a' két v á l l a l a t *még nálunk nincs!* Bizonyos azonban, hogy tetemes a z o n olvasók száma, kik undorodva vetik félre F. feleselését mondván „ismét piszok és még is piszok" Ha illy F. egyének ön magukat megbecsülni nem tudják, kiméljék a' közönséget, melly csak fájdalommal tapasztalhatja, hogy o t t nem mutatkozik előmenet a' jobb izlésben, a' miveltségbén, hol azt követelni lehet, és hogy mindaddig mutatkozni nem fog, mig hirlapokban F.-k irnak.

Azt mondók recensiónkban, — igen is m i, mert a' személlyel semmiképen össze nem kötött tárgyak előadásánál, azokróli értekezéseknél, a m i áll, nem pedig az é n; igy van ez F. ur a civilisált világban, és a hallgatólagi egyetértés törvénnyé vállt; az én csak akkor tűrendő, ha a hatalomtól, szellemi és anyagitól, ered, különben nevetséges. — Azt mondók tehát recensionkban, hogy F. bankterve, ide járulván most feleselése is, sem a tapasztalás, sem a tudomány, sem az értelem nyomát nem viseli. Ugy véljük, ez elég világos; argumentum ad hominemnek is beillő.

Bölcsességét F. egykét német könyvből meríté, de különösen nagy benyomást tett reá a „Kunst reich zu werden."

Ha német könyveihez az olasz, franczia és angolokat, de kivált az éjsz. amerikai banktapasztalásokat és kisérleteket magokban foglaló foliansokat csatolja, könyvtára roppant lesz. Ha p. o. tervezete helyebe Hamilton éjsz. amerikai kincstárnok előadását forditja magyarra, mellyet ama nevezetes és jeles ember a képviselők házában tartott, vagy M' Duffie ugyan a bankról tett előadását 1830-ban (szinte a congressus elott), valóságos szolgálatot tesz a nemzetnek és literaturánkat gazdagitja.

Mit a régi és ujabb bankokról emlit F. annyi mint semmi; mert az azokat bélyegző tulajdonokat sem ki nem tünteti, sem legkisebb hasonlitásba nem hozza hazai körülményeinkkel. Könyvekből vagy szaktárokból (encyolopedia) valamit kiirni bárki tud, egykét könyv felületes elolvasása pedig tapasztalást nem képez.

Valamelly bank alapitásához szükségesképen megkivántatik az ország gazdagsága kútfejeinek ismerete. F. a statistikát is gúnynyal illeti; pedig ha nekünk illyen volna, elől olvasná nevét a *boldogtalan tervezők* feliratu rovatban. Számitás nélkül a bank sem alapúlni, sem élni nem fog. Kit akar F. mystificalni mondván, hogy mindenütt k e v e s e b b e t számitott? F. nem s z á m i t o t t mert bizonyos okból nem s z á m i t h a t o t t; ő csak számjegyeket, nyomtatott oda. Ha valamellyik 6 éves fiu tanácsát kéri, megmondja az neki, hogy azon számjegyek bankja nyereségének m a x i m u m á t képviselik; mert bankjának e g é s z vagyonát forgásban lenni feltételezik, s ezen felül semmiféle veszteséget bankja nem szenved; megmondja neki továbbá, hogy ezen maximumának is több mint négyszeresét vevé, a mint a „Kunst reich zu werden" által felhevült; melly kis botlás azonban illy körülményben igen is megengedhető.

Az a 22 millio nyereség t. i. 5 milliora olvad össze F adatai után számitva; miként hozá ki minimumát, (hol már a 4%tal többé nem elégszik meg), és különösen juste milieujét? valami csudálatos! Igen is, vannak még jövedelmi kútfők, mellyek a bankok javára használtatnak, módositásukban a hely, a körülmények és a nemzeti szellem szerint; mások voltak Velenczében, mások vannak Amsterdamban, Párisban, Londonban Philadelphiában és Bécsben; millyenek fognak szoros vizsgálat következtében hazánkban mutatkozni? számba lesznek veendők. De az illy F tervezők — valóságos aranycsinálók — előtt, minden tudomány minden közelebbi vizsgálat valami szükségtelen ens; ők gondolják hogy egykét phrasis, egykét számjegy elégséges a fellépésre óriási tervezeteikkel. A charlatanokat kell kipusztitanunk, ha az értelem és tudomány méltóságát fentartani akarjuk. F. hűségesen ragaszkodó a prima juris regulához, mondókáit ismételi, gondolván, csak nyomtatva legyenek egyszer, kétszér, háromszor, majd elhiszik.

Milly meglepő makacsságu állitás p. o. hogy a' bank-részvények (actiak) nem képviselnek készpénzt és el nem adhatók? Már ha nem mondá is maga F. boldog emlékezetű röpiratában (15 lap) hogy *„a bécsi bank részvénye*, akkor mikor bankját tervezé, *mint egy 1600 forinton kelt"* milly értelme legyen olly bánknak, melly életelve ellen vétvén, öngyilkolja magát, midőn épen alapját nem hagyná forogni, mig egész élte és éltének czélja csak szünetleni forgatás? Ha Fnak sok pénze van, a' világ összes bankjának összes részvényeit egytől egyik megveheti. Mit csinál tehát az a F bank részvényeivel? Tán felszögezi, mint szokás kapukra szögezni a' bőregereket? Hogy a' bankok és ezeknek nemei közt helyes választást lehessen tenni, szükséges azokat tökéletesen ismerni; de ezen választás is csak akkor lehetséges, ha a' hazai viszonyok és azok közti analogia, mellyek a' választandó banknem alapitásához járultak, világosan kitüntetett. Hihető hogy F-nak ez nem argumentum.

Mihelyt az országban kezeskedés, vagyonosság és értelem előjönnek, a' bank szüksége éreztetni fog, 's akkor lesz is; kereskedő-bank, ha ollyat a' kereskedők alapitanak; nemzeti, ha illyet a' nemzet alkot. Mert a' szükségnek kielégitetnie kell; ez törvény. De a' kereskedési bankokat az értelmes kereskedők egyesülete állitja fel; de a' nemzeti bankot a' nemzet jeles tagjai, kik roppant tárgyismerettel birnak és tudománnyal. Ha majd magyar Laffitek, Humanok, Goulburnok, Galatinok keletkeznek, a felállitandó nemzeti bank terve előáll, a bank pedig létre jön. Ezért mondánk, hogy F tervezete hasztalan és helytelen; hozzá tesszük itt, hogy hiu álom és henye foglalatosság, mert sem nem kivihetésre czélzott vagy alkalmas, sem arra szükség nincs. Tartozunk itt azonban argumentum ad hominemmel, különben ismét felelet jön. Ha valamelly terv kivitetik, csak az ahhoz értő férfiak által szokott kivitetni, de ezen férfiak tárgyismerők, 's igy t e r v r e szükségök nincs; ezt magok készitik. Literaturai tekintetben mondók, hogy röpirat nem munka. Tervezet soha sem munka, t. i. soha sem literaturai munka, csak — terv. Higyjük el pedig, hogy ha a bank kérdése nálunk komoly értekezés tárgya lesz, azt az értelmes és tudományos fők megragadandják és világitandják minden eszméleti és gyakorlati oldalain, tehát kisebb nagyobb munkákat küldenek szét; a kisebbeknek neve lesz, *gondolatok, nézetek, vázlatok* vagy *értekezések* egy felállitandó bank körül; a nagyobbak rendszer alakban tünendnek elő más illő czim alatt, de soha sem lesz egyik is t e r v e z e t, melly csak akkor léphet elő mint résuméje az összes vizsgálatoknak, ha — reá szükség leend, s ekkor is, egy a kivitelbe avatott vagy arra m e g b i z o t t által.

Mert tegyük fel, hogy nálunk a bank felállitása közönségesen érzett szükség; nemde ártatlan ebben F? a bank kérdése jó régi már közöttünk. Tegyük fel, hogy a képviselés és törvényhozótest legyőzi a netalán hátráló elemeket és a bank létrehozatát elhatározta; nemde itt is tökéletesen ártatlan lesz F? Tegyük fel továbbá, hogy csakugyan felállitatik egy nemzeti bank; valljon mit gondol F, az országos küldöttség, mellyre, hihető, lesz a tárgy bizva, rendszeresen és alaposan fog e munkálkodni, s t a t i s t i k a i a d a t o k r a épitvén, tudományt és értelmet hozván a dologhoz, vagy pedig egyszerüen meritend röpiratból, mellyben, mint tudjuk — semmi sincs? Tegyük fel végre, hogy a bank már áll, hogy kiterjedése és munkálódása kitüzve van; F nyomán fog e mindez eszközöltetni?

Mi marad tehát ebből a F bankból? az eszme nem övé; tapasztalása nincs; a tudomány és értelem kiküszöbölve; a kivihetőség, az alapitás, a munkálat, a kiterjedés, a fentarthatás feltételeiről semmi fogalma. Mi egyéb marad mint gyermekes dics- és hirvágy csiklandózása?

Utószavai F-nak következők.

„Többen már több jeles intézetet javaslottak, sőt létre is hoztak. Valamennyi, kisebb nagyobb áldozatot kivánt. Ime hazámfiai, itt egy nagyszerű intézet rövid vázlata, nagyszerűbbé, mint a melly valaha hazánkban létezett; egy fillért sem szükség hogy áldozzatok, csak akarjatok!"

Már miért is ne tegye meg a nemzet azon kis szivességet Fnak, hogy tüstint bankot állitson, s azt neki dedicálja? kivált eme cordialis felszólitásra, eme frère et cochon stylusra; milly gyönyörü maniére ez a *halljátok uraim, hej uraim, mondom nektek uraim!* Igy szoknak szólani egy nagy nemzethez, Europa

egyik legnagyobb országát lakó 15 millionyi roppant néphez olly szegények, kik azután a méltóságos, nagyságos és tekintetes urat jobbra balra szórják és bókolnak a czim és vagyon előtt. Fi dnoc!

És ez a *„csak akarjátok“* milly buzdító memento, milly mélységes psichologiai hitvallás! Csak akarjátok, lesztek erősek, gazdagok és szabadok; az akaraton kivül minden egyéb szükségtelen; nem kell isteni ajándék millyen a lelki szikra, a tiszta ész és az ép test; nem kell fáradság, munka és tanulmány; csak akarjatok!! Tegyük fel p. o. — mi azonban alig hihető — hogy F szerényülni és okulni akarna; elégséges lenne e puszta akaratja, ha az egyikre fogékonysága, a másikra tehetsége nincs? Mit használna akaratja, ha kivált ezt az átalkodás és önhittség következetes gyakorlatával támasztaná? Mi köze a költészetnek a pénz csináláshoz és megfordítva? És ha ezen poétai *„csak akarjatok“* tökéletesen elég, mi szükség volt a röpiratra?

F. némelly jeles férfiak neveit irja oda, kétségenkül azon szerény czélból, hogy fájdalmainak némi egyhűlést szerezzen. Nem, F ur, kegyed nem tartozik azok sorába, nyugodjék meg. A capacitások fokozata rendezve van; itt számára hézag nem mutatkozik. Különben is azon kérdést, mellyhez csatolá ama neveket, a nemzet már eldöntötte és hajlandó a feledékenségnek átengedni.

Ott áll ama rendithetlen férfiu, az alkotmányi szellem és törvényszerűség hű képviselője, a haza és külföld tiszteletét aratván; ott egy másik fáradhatlan munkásságu, világhirű férfiu, az anyagi érdekek hatalmas mozditója: ennek roppant ereje a nemzetet mozgásba hozta, de — szellemi eszközzel; ott ismét egy szelid és jeles lélek, kitől literaturánk már régóta gyöngyöket nyert és nyer, s kinek szive az emberiségért ver; ott állanak az ifjabb munkások gyönyörű előadásaikkal a nyelvet simitók, az illedelmet, az izlést terjesztők, nemesitők számosan és kitűnőleg. De miként áll ezek közt F? Mint alchimista? Lám azon férfiak érdemeiből de csak egy porszemnyit sem fog bármelly surlódás is enyésztetni, mert ezek tisztábban és tisztábban jőnek elő mint arany a tüzből, mint a teremtő mellökbe az önérzet bizonyos nemét önté, mellyet F. sejditeni sem tud. Ugye, a satyra és a sarcasm semmi szentet nem ismernek? Nem édes ur, csakhogy a satyra és sarcasm onnan visszapattannak, hol gyengeség és gyarlóság nincsenek, egyedül mellyek érzik ama fegyverek élét.

Hogy mindazon férfiak elkütönzött térben és körben forognak, egyfelől önállásra, másfelől nemzetünk jellemének egyik (nem eredeti) mostani ismertetőjegyére mutat. Hogy minden elágozás mellett is — szétoszlás alatt mást értünk — ezen erők öszpontosulhatnak, idővel hihetőleg öszpontosulni fognak, a következésekben pedig okvetlenül öszpontosulnak, magában értetődik; de gyengeség volna, egyedül a rivalitásnak tulajdonitani ama csapatokbani munkálodást, független törekvést; gyávaság pedig ama jelenetekre támaszkodva valamelly kedvencz ideát megragadni és kivitelét unszólni. És világosan észrevehető, hogy a középszerűségek és az ezek alatti lények szintolly figyelmet óhajtanak gerjeszteni, millyen ama határozott erőktől meg nem tagadható; de a középszerűség arra van kárhoztatva, hogy tulajdon erejét megmérni soha képes ne legyen.

Látjuk mikint van képviselve minden érdek, minden irányi kifejlés — csak egyet kivéve, a tudományt! Szomoru jelenet, melly mint siralmas következménye áll elő a szünetleni küzdések közt lefolyt századoknak, de különösen az utolsó félnek. És most is, ma is fagyos részvétlenség, mintha a magyar anyatejével szíta volna be ama mondást, „nekem nem kell tudós.“ Pedig tudomány nélkül ő a nemzetek, a népek sorába, civilisatio körébe lépni soha, soha nem fog.

Nem ver annak keblében magyar szív, nem lakik benne magyar lélek, ki fájdalmat nem érez látván, hogy mindenre, mindenre mit az ujabb előmenet gyümölcseiből előteremtenünk kell, a külföldre szorulunk. Örökre tributárjai maradjunk e mi ennek? örökös függésben, martalikai a tudatlanságnak? Ki ama fájdalmat, melly az egész nemzetet búba mártá, nem érezvén gúnyolja, gyáva egy teremtés.

A szétoszlás kérdésére talpra esetten felel F, s a vak tyukra emlékeztet; vagy tán kinjai sajtolák ki belőle az igazságot? Csalhatlan való, hogy ha több olly ember lenne az országban millyen NK, F kétségbe esnék és az egész tervező confraternitással egyetemben megszökném. És ha a magyar egy pillanatot vet a földabroszra, egy pillanatot a népek politicai helyzésére, ha emlékében tartja a szerencsétlen szomszédnép borzasztó történetét, az egyességnél egyéb jelszava nem lehet.

Csakhogy az efféléket nem irányozandók F-hoz, ki előtt ilyesmi — spanyol kastély. Van azonban ama recensióban némi közeledés p. o. az alapideák hasonnemüségéről említés; van F jó szándékának és munkásságának némi elismerése, csak hogy nem vulgaris alakban, hanem ollyanban, mellynek felfogásához kitünő és consolidált jellem, felemelkedett érzelem kivántatnak meg, mellyeket bank tervezőnk ropiratában és feleselésében nem nyilvánit; s azért csak ama recensio fanyarát volt képes izlelni. Azért is kérjük, hogy azt, mi ezután itt következik, ne olvassa.

Megszoktuk mi magyarok a nemzet szót mindenkor és mindenütt elő tolni, legyen a kérdés apró, legyen fontos tárgyakról. De ama szó, eszme, fogalom, elv, jel, valóság stb. stb. hatásának gyakorlata egész tisztaságában észre nem vehető. Nemzet alatt mi mindenkor olly független társaságot értünk, melly maga szokta eldönteni és rendezni mindazon kérdéseket, tárgyakat, mellyek akár belső, akár külső viszonyaira nézve érdekeiben fekszenek.

Nagyszerű intézkedésekről szolván, valószinű, hogy hypothesisban forgunk. Bankot illetőleg p. o. meglehet, hogy a nemzet érdeke legyőzheti a kivihetőség akadályait, mivel a priori ezen kérdés benső intézkedést jelöl; meglehet mondjuk, mert a nemzet utóbbszaki története gyengébb okok mellett is mutat alig képzelhető tartósságú ellentállást.

Ama hypothesisban maradván, nemzeti intézet alatt olly közvállalatot értünk, a mellyből eredhető és eredendő jó közvetlen terjed szét a nemzet összes és egyes tagjaira, mi ismét csak akkor lehető, ha ama intézet független, vagyis nemzeti. De melly értelme legyen ekkor a szabadalmazott nemzeti banknak? s mikint áll eme két első szó együtt? Periphrasis? Amphibologia? Catachresis? Metalepsis? Litota? vagy Antiphrasis? Tán inkább ideazagyva.

Mi szabadalmazott, nemzeti nem lehet és megfordítva. Vagy léteznek csakugyan szabadalmazott nemzetek?

Röptessük elönkbe a világ legnevezetesb bankjait.

A római argentarii és numularii bizonyos neme voltak a banquieroknak, de az ó világ a bankokat nem ismerte.

Első a XII század közepén felállított bank a velenczei; ennek eredeti alapja kényszeritett adó volt. Az erőltetett kölcsön, mellyért a bank 4% kamatott fizetett, később rendes bankká vált 5 millio ducatival. Köteleztetett minden adós kész pénzben fizetni tartozását a bankba, eme pedig jegyeivel fizeté ki a hitelezőket. Mindennemű kereskedési fizetés, portékáért, váltóért stb. a bankba folyt, melly igy a status egyetemes gazdagságát összité, s mellyért a respublica volt kezes. A teljes biztosság és a munkálatok rendes folyamata, fentarták e bank nagy hitelét, és kötelezvényei egész Európában elsőséget nyerének a királyoké felett.

A későbbi barcelonai és genuai bankok, mintájára alakúltak.

Amsterdam városának tisztsége 1609ben a lakosok örök pénztárnokává nyilvánult, és minden fizetésnek, előbb 600, később 300 gilderan felöl, a bankba kellett tétetnie. Ezen bank több tekintetben igen nevezetes, és részletes leirása tanulmányos lenne. Soha sem lehete bizonyosan kitudni, mennyi ezen bank vagyona? de ismeretes, hogy vert pénz, és hogy mindenkor teljes értéke volt és van ládáiban valamennyi kötelezvényeinek és minden rajta tétethető követelésnek; hogy ezen teljes érték meglegyen, kezeskedik a város. A minden évben ujonnan választott igazgatók ünnepélyes eskü alatt hasonlitják a bank kincseit annak könyveivel.

Law testvérek bankja (1716) következő elvekre és czélra alapult.

Véget vetni az uzsoránok;

Páris és a tartományok közt a felváltást könnyiteni;

Növeszteni a gyárok mozgását és alkalmassá tenni a népet, hogy súlyos adóját könnyebben fizethesse.

Law bankja 6 millio livrere alapult, és félév mulva már 7½% osztályékot fizetett. 1718 dec. 4dikén a közönségnek tudtára adatott, hogy ő felsége ezen bankot kezeihez vette, királyi bank név alatt. Law igazgató lett. Az uralkodótól függvén e bank, tömérdek kiterjedést nyert s egész Europa figyelmét magára vonta. Ismervén a nagy uralkodókat vezérlő elemeket, Europa a bank kimenetén

reszketett. Külföldön kereskedő minden társaságok vagyonukkal és jogaikkal ide csatoltattak; jött előre a louisiani-mississippi-társaság 200 ezer részvénnyel (mindegyik 5000 livre), következett Tabacco sziget gazdasága 2 millioval; ezután a senegali társaság; a legnevezetesb (1719 majus) végre, a bank hirekesztőlegi szabadalma a keletindiai, chinai és déltengeri kereskedésre; ama társaságok szétoszoltatván, törvényes adósságaikat a bank fizette. Az indiai társaság 27 1/2 millióval járult a bankhoz. A pénzverőt 50 millio fizetése mellett vevé által a bank. Augustusban a király uradalmai következtek, évi 3 1/2 millio bér mellett; ugyanazon hónapban a király egyébb jövedelmei. Adott mindezért a bank 1500 milliót 3%ra a király adósságainak visszafizetésére, s kibocsátott uj 300 ezer részvényt. Volt ekkor a bank tőkéje 601200 részvény per 5000 livre, tehát 3006 millió livre; osztálékja minden részvénynek 200 és akkori értéke vagy adásvevési ára 10,000 livre. Az eredeti tulajdonosok tömérdek gazdagok lettek; pénz bőséggel volt; a földmivelés, ipar és kereskedés virágoztak, és a kormány 87 milliot engedhete el a nép adójából. 1720ban — tehát 2 év mulva — a banknak vége lőn; — forgásban volt akkor papirosa 2235,085,590 livre; a nép nyomora példátlan, a kormány koczkáztatva.

Az uj franczia bank jó, és tetemes készpénz alapja van.

A londoni bank több viszontagságon ment keresztül, de fenáll, mig azóta országok enyésztek. A nemzet kereskedési szelleme, de különösen magas erkölcsisége, kezesei a jó sikernek. Erősitik hitelét a pinczéjiben felhalmozott arany- és ezüstrudak, vert pénzzel teli hordók, mellyeket kiki láthat.*)

A scot bankok meglepő és egyszersmind gyönyörű bizonyitványát adák, mit eszközölhet a lélekkel és ésszel vezérlett bankintézet a népre, a hazára. Betűszerint lehet mondani, hogy Scotiának virágzása, kivált agronomiai hasonlithatlan virágzása, ama boldogitó bankmunkálatok jeles következményeit.

Az éjsz. amerikai bankok inkáb kisebb és elkülönzött társaságok czéljait képviselik, mint nemzeti intézmények.

Meglepő nagy számuk, (1840 elején 722 anya- és 179 fiokbank 358,442,692 dollárral,) természetessé teszi ama fluctuatiot, melly köztök mutatkozik. 1839, octb. függeszté fel a pensylvaniai bank fizetéseit; követte azt 850 közül 342 más bank. Megszünt 56. Ha ama tömérdek számot tekintjük, azon példatlan mozgást, melly ott a bankok által a kereskedésnek adatik, azon roppant nyereségeket, mellyeket következtetnek, azon csekély mennyiségeket végre mellyekről itt szó lehet, egyes bankokat hasonlitván az egészhez. el kell ismernünk, hogy azon baj, melly távulról olly ijesztőnek látszik s melly ide Európára olly érzékenyen hat, nem épen valami szörnyeteg. Azon 850 bank p. o. nem tartott többet forgásban 135 millio dollárnál, s ha középszámot veszünk, jön egyre egyre 160 ezer dollár, melly közép szám, ama 56 megbukott bankra nézve igen nagy, mert azok többnyire aprók voltak.**)

Az éjsz. amerikai bankviszonyok tökéletes ismeréséhez, szükséges ama nép jelleme ismeretét adni. Jackson katona volt, s a commándót megszokván, a pénzaristocratia ellen, mellyről szünetlenül álmodozott, folytatá azon harczot, mellyet az indusok ellen elég vitézül és sokáig vitt. Tyler? Hm! Hm! Tyler nem tudja felfogni a különbséget, melly van a nemzet bizodalma és azon hatalom közt, mellyet az elnökére ruház. A tanulásnak jött ideje.

A bécsi cs. k. szabadalmazott nemzeti bank is taníthat benünket valamire. Mint eszközlé 25 év alatt a nép boldogságát, m!-ként támasztá az ipart és kereskedést?

Nagyszerűen mutatkozott a papiros- játék, némellyek példátlan gyarapodása, számtalanok bukta.

Mindezen bankokon keresztül vonul a kereskedés szelleme, kivévén részletesen Law nagyszerű tervét; hihető is hogy ama franczia bank, hiven maradván eredeti tervénél, átvergődik a 65 évvel utána következett forradalmon; hihető hogy ez ama financialis kisérletek nélkül elő sem jön.

*) Nem helyesen érinti F (14 lap), hogy a' londoni bank 1,200000 fontból álló *egész sommáját* 8% *mellett a kormánynak adá*. Az engedmény feltéte volt, hogy *ugyan annyit* adjon a bank kölcsön a kormánynak, *mennyi* alapja; az az 1,200000 fontot.

**) Jova banknak csak 10 ezer dollárja van forgásban, uj jersey 22 bankjának egyikére jön 80 ezer dollár. Egy bécsi ház nagyobb bukást tön mint ama 56 bank.

Kérdezhetjük most, milly elvből indul ki a magyar, ha czélszerű nemzeti bankot kiván állapitani? Nemde természetes, hogy társasági viszonyai és anyagi kifejlettségének foka lesznek czéljának irányzói? Hogy hazánkban nem a kereskedés lehet egyedüli mozditója egy nemzeti banknak, ugy véljük világos, és igen valószinű, hogy mi, a megfordított utat választván, a kereskedés kifejlését czélozhatnók egyszersmind. Általában véve egy magyar nemzeti bank alapelveihez tartoznék mindaz, mit Law bankjánál szemléltünk; t. i. az uzsora megszüntetése, a pénzforgatás; az ipar és kereskedés gyámolitása; de főleg az adozó nép segitsége. Ide járul egy fő elem, mellyből a többi természetesen folyik, a nemzeti. Értjük itt a nemzeti jobblét kútfőjinek megnyitását, fentartását és biztositását, megmentését annak mi van, biztositván ennek lehető-legtágosb kifejlését.

Mellyek jelenleg az ország gazdagságának kútfői, és melly viszonyba hozathatók valamelly nemzeti bankkal? alkalmunk lesz vizsgálat alá vonni. *N. K.*

Fogarasy ur reánk is neheztelt, hogy válaszát fel nem vettük. Most azonban, miután a reá nézve olly gyászos következéseit tapasztalja nyugtalanságának, tán elismérendi jó szándékunkat és kibékülend velünk. *A' szerk.*

A jelenlegi korszellem.

Kassán sept. 1. 1841.

Emberiség-szeretet, türelem, meg nemzeti dísz-vágy,
Elpirulás, gyülvész lenni s maradni salak.
Csatló szellem-irány, több ösztönek a tanulásra,
Kívánat közösebb s jobb nevelések után;
Ésszel meg szívvel, nem czimmel akarni ragyogni,
És kül jel nélkül tudni becsülni magad'.
Rosszat feltakaró üdvöst bevezetni törekvő
Nyilvánság, ugy nyelv' penna' hegyén valamint.
Ujdont és hasznost törekedni találni eszünkkel,
A haza és az okult emberiségnek ügyén.
Szép gyönyörü magvak nagy nemzeti boldog erényre,
Hogyha csirájokban fogja mivelni üdő,
Nem sok víz soha is vizenyíteni, sem tüz'
Olly heves és aszaló lángja kigyújtni gyökük'.

A jelenlegi korszellem elferdülete nálunk.

1.

Pénz-szomj, kéj-szeretet, taps-vágy, sok könyvi okosság,
Szüntleni megszakadás közt együletre sohaj,
És mégis mindég oly vágy pártunkat imádni
Mintha kivűle csupán ördögi lenne lelő,
S csak kirekesztőleg mink mozgnánk szívre meg észre
Emberi kép formán angyali szellem alatt.
Így a közép úton csak gyávák', nem haladóknak
Megsürült sárban lépte mutatna nyomot.

2.

Tisztelt felsőbbet le-lehúzni, alázni ügyekszet,
Alsót ellenben tolni magosra ipar.
Ősz hajon üzni kaczajt, becsmérleni pelyhes ajakkal
Hült vér- adta koros régi tapasztalatot.

3.

Hajlam szolgailag külföldi intézetet egyre
Fürge majomképpen fogni fel oktalanúl,
Egyre egymással okot, sükerületet összezavarva,
Hinni: miként a Magyart tolni emelni lehet?
Ót, bármillyen jó, mingyárt hirdetni avultnak,
És csak az újt tüstént hinni tökély-telinek.
Nem Multból a jelent megfejteni s vinni jövőre,
Sőt inkább, mindent újra teremtni futás,
A Régit pediglen bár sürü homályra sötétült,
Országgyülte kivül elmagyarázni merés.
Fennálló törvényt, mert nincs kedvünkre, tiporni,
Szerzeni újt, és ezt szegni facsarni hamar.

4.

Készes előzmények nélkül rugtatni eredvényt,
S igy sietés mellett állva maradni helyen.
Már rég és most is haladó más nemzetet űzve
S szökve hamar tüstént érni akarni utól,
Ekképp visszahatást kiteremteni, és sietéssel
Késleltetni inkább a szabadabb menetelt.

5.

Minden földes urat zsarnoknak nézni, viszontag
Minden föld-ásót venni erényi finak,
S e csuda-szellemben honnunknak szerzeni törvényt,
Még mielőtt nevelés s jobb fenyitéki szerek
Több helytt lelkületet jobb érzelmekre vezettek,
S a társúlat már emberiebbre hajolt.

6.

Bajtlant is nyomosan buzgás közt egyre siratni,
Hogy majd mint mimagunk éljen elégületlen,
Ekképen jelenén, multán, pityeregve felette,
Üzni ravasz, lassu, köny-teli lázogatást,
Sőt kár-vágyak közt a vaksikat arra dagasztni:
Hogy fejök érte hiján szivüköt ússza epe.

7.

Hon mindég ajakon, jó czél, rossz eszköz, irányzat,
Fosztani Pált, nyerjen hogy vagyonábul Ödön.
Széltibe önvéleményt közvágyként rázni fülekbe,
Mintha szavaztattunk volna hazánkba kikit,
S legbonyolódottabb kérdések tárgya kifejtve,
Nagy már bor s bottal járna felütve vigan.
Népszerüségünket mindenkoron ésszerüségnek
Vélni, magunkat eképp csalni mikép a hazát.
Csak ritkán rendet, sort, féket tartani, a melly
Nélkül nem lehet ám a vezetés sikeres.
Több jó közkatonás s prókátros szellemü főnek
Adni vezérséget honni megyénkben ülőt,
Hol kiki vágytársát ugy megbuktassa kajánul,
Kis kaponyáján hogy hordja maga a koszorút,
S illy vezetőknek még magokat hurczolni tömegtül
Engedik, ég s föld közt zaj-teli bámulata.
E türedelmen túl, szégyenkő, fityma, pelengér,
És ha lehetne bizony tűzre pokolba vetés.

8.

Bölcs mint boldog erény, volt hajdan, vágy lohadása,
Most boldog s bölcs, kit tépdel a vágy' serege.
Tudnillik sok kell most soknak, róna közép-ut
Nem kedvez, s tetszik, (tart csupa puszta irányt,
És döczögős) rózsás kell, illatos, ollyan a mellyen
Futni szaladva hamar hegy tetejére szabad,
Honnan fel s letekintni kies, s bár széle veszélyző,
Köd-teli lég-ürein túlra repülni lehet.

9.

Tudni nem is többé bármit teketória nélkül
Mondani, mintha szavunk lenne halotti beszéd,
Mellyel mint jóslók, nyomosan mimagunkra papolnánk
Már mimagunknak túrt sírba futón merülők.

10.

Bár mindég szabatos logyikát említeni, mégis sok
Ferde szofiszmákkal rakni ki gondolatot.
Szörnyü marások közt egymásnak gyujtani tömjént,
Ugy hogy csaknem már gőzibe fulni veszély.

11.

Mind pápista papot, mind bel kül-nyelvi lakókat
Főképen tótot nyersen uszitni reánk,
Mindenhol mindent szüntlen magyaritni törekvés
Olly uj nyelven, mit néhol alig magyar ért,
Azt csupa hon termett szókkal különözni, azonban
Több kül vad szólást hajtani, tömni belé.

Igy az utánzóknak rossz majmait érve utól, még
Szép sima nyelvből is fejteni fel darabost.

12.

Szólani vég nélkül, mikoron kén' tenni, keresni
Ekkor azonnal száz és ezer uj akadályt.
Koldulás folyvást, szintugy mindenkor ajállat,
És ha mit a jobb kéz ir, a bal adni tunya.
Erszényünkön túl, hiuságból folyton igéret,
Mellyet később bé váltani többnyire baj,
S hogyha ki' erszénye kicsiny, bár szándoka tágas,
Sarkantyus döffel döntve gyalázni le őt.

13.

Gúny mellett rosszat szigorún bírálni, de jobbat,
Tartósbat, ritkán tenni helyébe tudás.
Szülni sok indítványt s nem mindég értni: mikép s milly
Tejjel kellene föl tartani életöket?

14.

Sok pénzt kívánó nagy terveket egyre koholni,
Még mikor a birtok kis jövedelme csekély
Téréhez s a hon s a magunk szükségire mérve,
Mintha csatorna vagy út már divatozna belől;
S ámbár nálunk is pénzben dúsakra találni
Nagy részint honnunk állana már tehetős,
S vámok tőlünk is függnének, s fogna lehulni,
Mint nagy szárazság mulva sok égi vizek,
Soksok pénz mindjárt mindünnen a honra, ha földet
Lészen örökre szabad venni megadni nekünk.
S ez lévén, azután már senki se fogna idővel
Senkinek adhatni is s adni haszonba ugart.
Franczia- meg Britthon azt nyilványítja eléggé,
Mint nem elég a szabad földi birása maga.
Szintúgy a váltó-törvény maga, mert külön illyest
A leg-legdúsabb Anglia nélkülöz is.
Franczia hontt szabad ám minden föld-birtok, ez ugy nincs
Szálló gályákkal rakta Tamíza körül,
Mégis földipar itt roppantabb, ottan alantabb,
S áll a Szajnainál Themse vidéke felebb.
Kettőjét pedig a tenger karjába szoritja,
És mint kedveseit tartja ölelve ölén!
Hát a Kunságon mélyb a szabadulta barázda,
Mint ott, a föld hol rég visel úri kötélt?
Mért szabadabb tollal pénzen szabadítni akarni
Már földet, hol még nincs vagy igen rosz az út?
Vagy tova foly fedeles tutajok' hordhatta hajózás
Fénylő viz dagadós háta simult tükörén?
Mintha bizony pénzen megváltás ott sikerülne,
Hol tunyaságot szül, pénz szüke, munka-hijány,
Mintha vizek mint tüz ellen már lenne az érték
Itthon törvényes biztositása jelen?

15.

Szóval, kedv-kényként mindent mondhatni vagy irni,
Ám de csak úgy mint főnnt engedik, avvagy alant.
Buzgalom, a mellyet (mert nincs sarkába finomság)
A jó czél, nem a tárgy mélyire lépni segít.
Minden roszt gáncsost egyszerre akarni legyőzni,
Nem tartólag hát csalni ki bizton a jót,
Korbácsot deresen gyűlölni, papiron az ostort
Pattogtatni, s a jót is vele sujtani le.
Drága szabadságot pénzzel, csákánnyal, a szivbe
Választáskor beoltani lárma között,
Többnyire illyeken a korszelleme lelke minálunk
Fentebb szárnyalván lenten alapra talált.

16.

Igy a magyar mer már haladás tűzlángja hevében,
Koszmopolita gyanánt válni filantroposzá.

Gr. D. J.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

2. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Januar 6.**

Földbirtok és aristocratia.

Két hirlap vevé értekezése tárgyául ezen dolgokat, mint valószinüleg *napirenden* levőket, vagy — mint mondani szokás — korszerüket. Mivel a haladás korában reflectáló magyar sajtó, különböző tárgyakat és kérdéseket megpendít és egykét sorral el is dönt, gondolhatnók, hogy e két dolog is el van már döntve, mert felőle több szózat hallatott. — Pedig még sincs eldöntve.

Az egyik hirlap azon szivmeleggel taglalja e tárgyat, mellyet a fejlődő és haladó emberiségnek jobb és nemesb lénye követel; azon érzelemmel szól, melly a civilisálo eszmékből ered; azon meggyőződéssél végre, melly a nemzeti egység fogalmát feltételezi, mint minden lényeges előmenet lehetőségének alapját. Ezért akarja, pártolja, kivánja és ohajtja a közelitést, az assimilatiot, az egybeolvadást. A másik ujság, az őszinteség egyik különös nemével, védi a régiség szokásait, harczol az elkülönzés mellett s fentartani törekszik a mult századok véleményei seregét.

Az olvasó — meg kell vallanunk — illy tisztán álló ellentétek közt nem sok időt veszt a választásban; de a kérdés ezért eldöntve még sincs, és még tetemes ideig nem is lesz.

Két hatalom képviseli mindazt, mi az embernek jelentőséget, értéket és méltósságát ad; e két hatalom az erkölcsiség és az értelem. Minden mi birtokukba nem sorozható, ellenségesen hat a teremtményre, s azt visszaveti eredeti sötétségébe. E két hatalomban összpontosul az egyetemes civilisatio; kivüle csak barbaria mutatkozik. E két hatalom birodalmába nem lehet azon két tárgyat sorozni, mellyről itt szólunk.

Minden birtok és vagyon — kivétel nélkül — szoros egybeköttetésben áll az anyagi lénnyel, s ennek legfeljebb némi biztosítója. Minden birtok a kirekesztés eszméjét, az elkülönzést, táplálja, és eszközli is, következésképen megrázza az embernek különböző szenvedélyeit, mellyek, ha korlátozva nincsenek, tudjuk, csak semmisítnek.

Legelől áll valamennyi közt a földbirtok, s itt az ember, mint lakhelyének ura, a mozdulatlan földhéjt vagyonává tette, azaz mindennemü tulajdonnal vagy birtokkal egyenlővé. Természetesen folyt e körülményből mindazon baj, veszély és nyomor, mellyet, mint említők, a felingerlett szenvedélyek hoznak elő, s mellyeket a történet nyilványit.

Ma lex agraria, holnap köz vagy egyenlő birtok, ismét kirekesztőlegi szabadalom, máskor mint egyéb és más birtokába tüstint átmehető ingó. Ide járulának a társaságokat és az egész emberi nemzetet javitni akaró bölcsek fellengős eszméji, mellyek a földbirtok elmés felosztására alapiták a földi boldogságot.

És a zavar átjött hozzánk egész épségében, és a földhéjja, csekély átváltoztatása mellett, fenmaradt, részvétlenül tűrvén azon myriadok gyurását és czivodását, mellyek ezer és ezer éveken át rajta keresztül menének, érzék nélkül szemlélvén, mikint termeszti táplálatát egyik ivadék a másiknak csontjai között.

Mindmaig senkinek sem jutott eszébe a földbirtok történetét irni; pedig nem volna épen megvetendő feladás, megmutatni, „milly befolyással volt, vagy millyet gyakorolt a földbirtok a civilisatióra“? mert sejdíthető, hogy az eredmény tagadó lesz s épen azért lenne hasznos a — feladás. Itt a megfordított esetre mutatunk azért, hogy észrevehető legyen, mikint nem sorozhatni a földbirtokot az emlitett két hatalom birodalmába; mert világosan mutatja a civilisatio története, mikint hatott az a földbirtok eszméjére, a mint az erkölcsiségre és az értelemre alapult humanisaló törvények bővíték a szabadság és egyenlőség fogalmát, átalmuk alá vevén a birtokot.

De mikint termett általában az aristocratia, különösen pedig a birtok- ariflocratia? e felől a civilisatio mit sem tud.

Ha a társasági viszonyok közt valahol zavar mutatkozik, mutatkozik itt, és csakugyan a zavarnak legtökéletesb neme, a nevetséges és szánakodást gerjesztő. Milly szétterülő és különböző fogalmak, valamenyien vastag előitéletekre alapulvák; milly számtalan deviatiok, variatiok és classificatiók ugyanazon szó alatt! Bármilly definitioját adja egy vagy más iró e szónak, egyikét sem elégitendi ki épen a szó alá menekülő egyéneknek; olly praecisioval bizonyosan nem adandja, millyel adta Byron a gentlemanét.

Az aristocratia név, mint kormány- vagy országlási alak, rég eltünt; tán Velenczében mutatkozott legkitünőbb jelentésében, hol azonban épen a földbirtok eszméje hiányzott. Azon idő tehát, mellyben on a fait et défait les rois, átváltozott s megfordult. Az aristocratia mint osztályzat (caste) a feudalismus szakában alakult s vele maradt egybekötésben. Egykor gyakorlott hatalmát a civilisatio eltörlötte, de nem akadályozhatá, hogy a megrögzött fogalmak korunkba átjöjjének. Akkor mondák, „les princes du sang et autres nobles ont tousiers esté sacrées personnes, comme les collonnes et appuis de la couronne“ — később hallaték a „vous savez mes volontés, Messieurs, c' est à vous de les exécuter.“ Ezután jött Richelieu hatalma, s olvashatni, milly szeretetre méltó magamegalázással vállalta magára az arisiocratiának leginsolensebbe, a franczia, a lealacsonitó szolgálatokat a következő Lajosok alatt, és milly pirító helyzetbe jövének a sacrées personnes. Egy kissé kisőbb állott be a „tout e dignité émane du roi“ s az osztályszellem fájdalmasan meggörbült.

Csak szét kell nézni ezen vén, ezen redves Európában és szemlélni, mikint classificálja maga magát az aristocratia. A 16 ősös, szerzetképes német, ki minden tekintetét s egész földi boldoglétét koczkáztatja, örökre elveszti, ha egy csak 15 ősös feleséget vesz, horreur! ő szánakodással szól az angol aristocratáról, ki a high breed-t inkáb lovaiban szereti fentartani; az angol lord pedig vállvonitva szól a french beggarról. Tessék választani, ducke, marquis, comte, vicomte, baron, grand, peer, lord, magnás, országnagy, zászlós uram, fő nemes, status vagy kormánynagy, kegyelmes, méltóságos, knight, lovag, vitéz, de, von, etc.

Mellyik az aristocrata ha ezek együtt vannak? milly tömérdek különbségek, milly szánakodás egymás iránt? Egyik név jobban hangzik mint a másik; egyiknél a historiai emlék kitünőbb, a másiknál vénebb; ennek nagyobb nexusa, ismeretsége, atyafisága, amaz udvarképes; ennek czimei számosabbak, amannak vagyona nagyobb; ennek befolyása tetemes, annak ügyessége sat. sat. mind elsőbbségre jogositó körülmények; állnak másfelől a parvenu, a habenichts, az újsült sat. sat. látni kell miként hetykedik a zsidó-

ból került báró mondván „mi cavalierok“ s mikint gúnyolja ki szegényt a másik. Oh! És milly transformatiók, milly hajlékonyság! ha Rochefoucauld royalista, ha Mirabeau jacobinus, ha Lafayette republicanus, ha Cormenin democrata, ha Grey polgár, ha Wellington vagy Peel aristocrata vagy tory, ha Soult katona, ha Pesquier udvarmester, ha Montalivet komornyik, ha Girardin liberiás inas. stb stb.

Hová tévedtünk? Mennyire vagyunk az erkölcsiségtől, az értelemtől? mennyire az ember méltóságától, mellyet teremtője keblébe öntött s melly vezérelje őt tökélyülte elébe? Ha azok vezessék a szegény halandót, az emberiséget, ennek kitüzött utján „qui ne se sont donnés que la peine de naitre“ képzelhetni hova jut!

És mi köze van az aristocratiának a földbirtok eszméjéhez, mi köze mind kettőnek a népek kifejlődéséhez?

Albiont ide, mert a dolgok ott jól állanak, a classificatio tökéletes. Csakhogy, ha hasonlítgatni akarunk, jó lesz a dolgokat pontrul pontra venni, mit azonban itt most nem teszünk.

Ha az angol civilisatiot s ennek okait tekintjük, az egész olly képet ad, melly iszonyatos kiterjedése miatt benünket részletes taglalásra kényszerit. Jöttek itt a magna charta, a habeas corpus, a reformbill s több egyéb dolog a néppel, kinél a primae nonus életben van; szonosan vele marada a nemesség első Williámjától fogva, keresztül Cromwellen, Victoriáig. Az erkölcsiség és értelem jelentők maradának mint egyedüli alapjai annak, mi ott megvan; ezen meglevőt egyik a protestantismusnak, az erkölcs és az ebből származó, vele szoros kapcsolatban levő vallásosság és törvénytiszteletnek tulajdonitja s bizonyitványát rendithetlen alapokra épiti; egy másik az értelem fejlődéséből s főleg a korlátlan sajtószabadság*) müködéséből következteti az eredményeket és nem lesz sophismákra szüksége, sem az ismeretlen statusbölcsek auctoritására. És ezek a törvények és ezen szokások, mellyek egymásnak függvényei? Igenis, a földbirtok képviselve van, a nemzetség vagy családnak egy tagja által, holott nálunk, ha például valamellyik vagyontalan magnásnak 24 fia van, mind a 24 lesz szintugy regalista mint lesz az ország 30-dik részét biró egyén. Mit képviselnek ezek? Több lényeges különbségeket jelölt már ki az egyik hirlap, s reméljük, még többet mutatand.

Ennek az Albionnak példátlan szorgalmu népe olly találmányokat tett és előmenetet az iparban, annyit dolgozik, hogy müveinek vásárja csak a félvilág lehet, különben vesz. Tudja ezt kormánya és szakadatlanul nyitja a kivezető csatornákat ujabb s ujabb elfoglalásai által, mellyek különvéve inkább a szükségnek szomoru jelei, mintsem erkölcsiségre mutatnának. Kénytelen ő az ó világ felé fordulni, mert az uj vele versenybe lépett; Napoleon pedig figyelmezteté **) milly kevés biztossággal számithat Európára. Milly részt vesz e közmunkában a nemesség, tisztelt olvasóink a nélkül is tudják.

Montesquieu el nem törülhető emlékkövét raká roppant elmetehetségének, de munkája bélyegét viseli korának és helyzetének. Ha Montesquien megéli az éjszakamerikai társaság alakultát, azon elemekhez és eszközökhöz, mellyekkel alkotá épitményét, ujabbak, általa nem sejdítettek, járulnak. A szabadság és egyenlőség, de főleg a függetlenség eszméji azon gyakorlati alkalmazásukat lelék ott, mellyet addig a világtörténet nem mutathatott, mert a teremtő végtelen hatalmának egyik nyilvánitója a müveiben mutatkozó örök változóság, a számtalan alakzatok végnélküli

*) A libell-törvény alkalmazása alig mutatkozik 25—30 év alatt egyszer.

**) Continentalis rendszere által.

módosítása. Távol vagyunk itt eme uj elemék és eszmék hasonlításától avval, mit mindennap szemlélünk; azok atyánkfiai nagy részére nézve most még a — mesék közé tartoznak.

Ha Magyarországban az aristocrata név csakugyan behozatik s jelentősége, valamint birodalma és kiterjedését jelölő határai, az első rend és a kis nemesség hozzájárultával kitüzetnek, mutatkozni fog, ben lesz e a nemzeti sorban, vagy ezen kivül vagy ezen felül esik? Jövendője attól függ. A Zápolyiak, a Báthoriak, a Szilágyiak, a Kinyisik, a Bakacsok, Hunyadiak, az Aporok, a Vitézek és a Széchenyiek stb. stb. kétségen kül ben voltak és büszkén nevezte őket a nemzet övéinek. Ha a nemzet legjelesb tagjait aristocratáknak nevezzük ma, okvetlenül lealacsonitjuk, mert e nevezet egykori hangját és szagát elveszté.

Hazafinál jelentőbb, fenségesb szót nemzet nem alkothat; ha ez alá sorozzuk azokat, kik benünket köztisztelésre kénszeritenek, csalhatlanul hozzá járuland a szeretet legnemesbike. Csakhogy e czim elnyerésére születni nem elég.

Ha az aristocratia földünk majd minden pontján és sok oldalról vagy is sokfelül megtámadtatik, (itt a csudálat ignorantia, a szükségtelen véd és pártfogás gyávaság) az irány csak az elavult, korunkhoz nem illő fogalmak ellen lehet, mert a köz kifejlődés embert követel személyes érdemével, az erkölcs és értelem kisértökben.

És bármelly fokán legyen a civilisationak a magyar, elevenen törik ki belőle azon érzelem, mellyel őt teremtője a lélek és sziv név alatt gazdagon ellátott; ellentálhatlanul vonzódik ő oda, hol az erkölcsiség és az értelem mutatkoznak, bármelly nevezet alatt jelenjenek meg.

Igy ha nálunk egy békeszerető és jó érzelmű kormány vezérlete alatt a civilisatio feltétei közelebbről tekintetnek, és a sötétitők serege mordiot kiált, a jelenet szánakodást gerjeszt.

Szinte igy vagyunk a földbirtokkal, melly, tudjuk, biztositva sincs. Hogy a nemzet és nép nem a legjobb, nem a legkényelmesebb, nem valamelly irigyelhető helyzetben van szellemi és anyagi viszgonyaira nézve, tán nem lesz többé szükség bizonyitgatni. Tagadhatlan is, hogy azon feltétek közt mozognak a sajtó és a nemzeti gép, mellyek az okok és következmények tömegéből a kiemelhetésre mutatnak. Elevenen éreztetik többek közt a nemzeti vagyonosság hiánya, és igen természetes, hogy mindazon elemek, mellyek az egésznek képezéséhez járulnak vagy járulhatnak, külön külön taglaltatnak. Láttuk igy taglaltatni a földbirtok kérdését, mert a magyarnak földén kivül ma még egyebe ninos. Kivánhatjuk is hogy a taglalat folytatassék, mert a felvilágosodásra nem a sötétség, az értekezésre, a tárgy ismerésére nem a hallgatás vezet.

Kár is a gondolattól ugyannyira rettegni, és álitani, hogy a vagyon támadtatik meg, midőn épen az ellenkező törekvés nyilvánul, t. i. a törvények s igy a birtok szentsége s az ezek iránti közhódolal, köztisztelet, mellyek végre az erkölcsiség és értelem birodalmába esnek.

Ha a kérdés volna, „mikint lehessen valamelly országban jobb jövendőnek alapját vetni azon feltétellel, hogy a meglevő bajok és nyomorok, valamint a visszaéléseknek minden nemei, vallásosán fentartassanak?“ a felelet nem lehetne nehéz, mert a kérdés synonim a következővel: “ Mikint lehet egyidőben előrehaladni, meg sem motczanni és hátra is menni“? A mesterség még feltalálandó.

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól s különbfélékről.

A jobbágyságról, vagyis annak jelen sorsa s állapotáról csak az szólhat igazán felvilágositólag, sőt jövendőjéről is csak az jósolhat némi hihető- s valószinüséggel, ki hazánk több vidékein nemcsak megfordulva, hanem több éveken át tartózkodva is, állása s hivatása következtében a jobbágysággal folytonos és olly szoros összeköttetés s érinkezésben élt vala, hogy öreggel fiatallal, vagyonosabb s szegényebbel egyiránt naponkint bizodalmasan beszélgethetvén, a jobbágyságnak jajjait, panaszait, ohajtásait, kivánságit nemcsak hallhatá, nyomoruságát láthatá, hanem bevételeit, kiadásait is tudja, szorgalmát, munkasságát, életmódját, erkölcsit, gondolkozását ismeri; és nem akár Pláto bölcsességével biró nagy ur, ki csak harmadik száj után hall, vagy legfölebb hozzá intézett folyamodó levélből olvashat valamit jobbágyai sorsáról; akár az egész corpus jurist in stomacho habens megyei tisztviselő, ki csak perlekedések következtében idéz egyet kettőt maga elébe, vagy elkövetett gonoszságok folytában itél felettök. Miután azonban azok, kik illy helyzetben vannak és a jobbágyság viszonyait tökéletesen ismerik, a nagy közönség előtt vagy soha vagy igen ritkán szólamlanak meg, nem csoda ha az más szempontból nézvén a dolgot, annak érdekeit gyakran felcseréli; s miután azok, kik e viszonyokat vagy épen nem, vagy csak felületesen ismerve, majd hirlapokban, majd társalgási körökben felettök igenis gyakran itélgetnek, nem csoda, ha a nagy közönség, legalább egy része, elvégre hibás véleményt igazság gyanánt fogad el, s igy például a jobbágyság szegényülését is többnyire olly okokból származtatja, mellyekből azt következtetni, mondhatom, legkevesbbé lehet.

Ha a magyar jobbágyság állását csak egyoldalulag tekintenők és minden egyéb körülményeit mellőzve csak azt néznők, hogy háza csinosul, ruházata izletesb és belső butorai emberibbek mint fél század előtt, azt lennénk hajlandók hinni, hogy gyarapul; de ha minden oldalról egyszerre vizsgáljuk őt és látjuk, hogy marhája nem szaporodik hanem olvad, nem javul hanem egyre nyomorubb lesz, adói restantiája nőtten nő; hogy a haza maga is szomoru helyzetét átlátva rajta szánakodni kezd, sorsán segítni kiván és helyette adót fizetni készül, hinnünk kell, hogy szegényül. De nemcsak ezekből gyanítható az ő naponkinti szegényülése, hanem azon általányos tapasztalás is tanusitja azt, mellynél fogva tudjuk, hogy ötven év előtt nemcsak vagyonos, hanem mondhatni itt ott gazdag parasztok is voltak a hazában, kik miután akkor se nem kereskedtek, se nem fuvaroztak még, bizonyosan csak telkök haszonvételéből gazdagodhattak meg egyedül; most pedig nem csak egyetlenegyre nem akadunk, ki csupán ebből gazdagodnék meg, hanem inkább azt tapasztaljuk, hogy a régibb vagyonosak is szegényebbek levének, és ha itt ott még ma is gazdag jobbágyokra hivatkozhatunk, bizonyos hogy ezek csak aránylag s anynyiból gazdagok, a mennyire a többi igen is szegény, s hogy ezek is nem telkök haszonvételéből, hanem vagy öröklés vagy kereskedés s fuvarozás, vagy más szerencsés vállalat által gyarapodtak meg.

E szegényülésnek legalább főbb okait tudni annyival inkább nem lehet érdektelen, minél bizonyosb, hogy a parasztság sorsa az egész hazát már régóta foglalatoskodtatja. De mellyek ezek az okok? Az okos és tanult urak nagy része számos illy okokat szokott felállítni, és ámbár azok nem igazak, mégis napi renden van rólok beszélgetni, sőt rájok épitni is, mig az igaziakról — egyetlenegyet kivéve — szót sem hallani vagy olvashatni. Ez okokat igy osztanám fel: közvetlen de nem igazi okok, mellyek gyakran, közvetett de szinte nem igazi okok, mellyek még gyakrabban felhozatnak; közvetlen de igazi okok, mellyekről — egyet kivéve — soha szó nincsen. Halljuk az elsőknek megczáfolását, az utóbbiaknak igazolását egy paraszt-biró szájából!

Első estve.

A téli éjszakák olly hosszuk, hogy azokat egy munkás paraszt ember sem, annál kevésbbé dolog nélküli falusi jegyző nyugodtan keresztül heverhetvén, igen természetes, hogy az ember a kora lefekvéstől őrizkedik. A mult napok egyik estvéjén sem hirlapjaim, sem más kedves olvasmányom nem lévén, az unalom szinte kifárasztott, mig cselédeimet igen is vigan hallám szobájukban. Sorsukat mintegy irigyelve, szokásom ellenére hozzájok mentem, tőlök valami napi eseményt vagy falusi ujságot hallandó, s ime! a falusi birót találom köztök ülve s pipázva, tréfáival mulatván cselédeimet. Belépteмkor felkelt, köszöntött s mondá: megengedjen, uram, én bizony igen eluntam magamat s ide jöttem egy kissé beszélgetni. — Jól tette kend (kegyelmed) mondám, tudom, cselédeimnek kedves vendégjök, mert nem kétlem, meséivel s hazugságival jól mulatandja őket.

Biró. Ej uram, nincs az embernek most kedve mesélni vagy hazudozni; bár panaszkodni győzzön.

Én. S miért, talán ismét valami baj adta elől magát?

Biró. Nem, hála Istennek; de tudja uram, hogy taval a jég verte el mezőnket és egy becsületes kévét sem arathattunk, bort még épen egy cseppet sem szüreteltünk, most még ez a szerencsétlen esztendő van nyakunkon, ugy hogy a szegény ember nem csak egy krajczárra sem virradhat soha, hanem még mindennapi kenyere miatt is aggódva néz a jövő tavasz s nyár elébe. Pedig milly sok szükségei volnának a szegény embernek! de ezeket még is valahogy csak eltürné: csak ne szorongatnák az embert örökké, s kivált ezért az Isten adta — — —

Én. Barátom, taval nem csak minket, hanem száz meg száz más helységeket, sőt mondhatni vidékeket is ugyan az a szerencsétlenség érte; az idei nyomoruság pedig egészen országos, s aligha itt ott még nagyobb baj nincsen mint nálunk.

Biró. Elég szomoru dolog uram. Az ember huzván mint a marha, éjjel nappal dolgozik, s még is nem csak egy darabka ruhát sem vehet testére, hanem még egy jó falatkát sem ehetik soha.

Én. Ej, csak ezt ne mondja kend, hiszen a tanult, tudós és okos urak nagy része épen azt állitja, hogy a paraszt egy részt azért szegény, mivel rest és dologtalan.

Biró. (kissé felnigerülve és meredten rám nézve) Megtisztelem, uram, illy urak sokan nem lehetnek a világon, de ha sokan volnának is, még is azt mondanám, hogy hitván s nem okos, hanem eszelős emberek; mert lám, az egész helységünkben — egy két korhelt kivéve — csak egyetlen egyet sem mondhatni roszszának, — sőt igazán szólva — még ezeket sem, mert ámbár az Istentől rájok mért munkát kerülik, de eleget futnak utnak éjjel nappal, fuvaróznak, kereskednek s persze — ha lehet — itt ott csalnak is; de hiszen ez nem restség, hanem vétkes gonoszság. Bizony maga is tapasztalhatja, uram, mikép nincsen ürgébb fürgébb ember e világon mint épen a paraszt ember, mikor olly munka áll előtte, mellynek halasztása vagy mulasztása rá nézve káros következményü lehetne. Aratás, hordás, kaszálás, gyüjtés, vetéskor van e fáradhatlanabb ember mint a paraszt, ki későn fekszik, korán kél, s ha szükség ugy hozza magával, még éjjel is dolgozik, csak hogy munkáját kár nélkül bevégezhesse; és hol vesz kárban a parasztnak valamije restsége miatt, mig földes uraink — ha csak az időjárás nagyon nem kedvező — gyakran mindent fél

romlottan takaritanak be? Hogy lehet tehát a parasztot restnek nevezni?

Én. Ez mind igaz, lelkem, de még is szorgalmasnak sem lehet őt nevezni, mert mihelyt ő halasztást és mulasztást nem szenvedő munkáját befejeszte, azonnal, tapasztalásom szerint is, kényelmesen kezd élni, vagy korán fekszik le, vagy dözsölni beszélgetni megy valahova; reggel tetszése szerint későn kél, pipára gyujt, kezeit hóna alá téve udvarán ide s tova járkál, nézeget, találkozókkal felesleg cseveg, reggelire, ebéd s vacsorára felesleg időt tölt, napszámba akár kétszeres dijért nem megy.

Biró. Ezt nem tagadhatom, uram, de ezt mind restségnek még sem nevezhetni, mert ipar, szorgalom s restség közt egy jókora rés van még, mellyen akár társzekérrel is akadéktalanul elmehetni. Én restnek csak azt tartom, ki minden munkát kelletlen tesz, s nem csak másnak, hanem magának is lézengve doldozik, ki hogysem dolgoznék, tulajdon s legszükségesebb portékáját is veszni romlani hagyja; ki inkább éhezik, fázik, hogysem munka után jól lakjék s ruházkodjék, s illyen a paraszt — egy kis kivétellel, melly számba sem vehető — bizonyosan nem. Hogy pedig munka után nyugalmat enged magának, én igen is helyén látom, mert nincs természetesebb mint munka után nyugalom. Az igaz, ha például én éjjel nappal szakadatlanul dolgozom, utok futok: bizonyosan többem lesz mint van, s ha én magamtól s gyermekeimtől mindent a mi jó s drága elfogok, és csak olcsóval, rosszal takarékosan élek, azaz koplalok, bizonyosan még többem lesz; de ekkor szomorubb sorsom a megyei rabénal, mert ez vétke miatt érdemlőleg fűzetett lánczra, én pedig szabad ember létemre minden vétek nélkül önmagam tenném magamat vagyonom rabjává, melly holnap Isten tudja kié lesz. Azt bizony az Isten sem parancsolja, hogy az ember munka által ölje magát, sokat gyüjtsön s annak a mit gyüjtött soha hasznát ne vegye; él tehát a szegény ember is a mint lehet jól, mert jobb tiz évig jól mint huszig rosszul, jobb tiz évig szabadon mint huszig rabszolgakint, jobb tiz évig egészségesen mint huszig nyavalogva élni. A paraszt tehát nem rest s ugyanazért én annak, ki ezt mondja, kész volnék akár szemeit kivájni. Aztán, ha a paraszt most rest, bizonyosan ötven év előtt is az, sőt mondhatni még restebb volt, és mégis jól emlékezem rá, hogy akkor helységünkben a legszegényebb jobbágy is jobban birta magát mint most a legjobbik, mert ha sok pénzök nem is volt, de volt sok szép marhájok, adósság semmi, most pedig két tulkocska, mellyek az üres szekeret is alig birják, mindenünk, adósság pedig . . . éj!

Én. Már, lelkem, rám ne haragodjék kend, mert én bizony soha sem mondottam azt, hogy a paraszt rest, annál kevesbbé pedig, hogy restsége miatt szegény; de tudja kend, sokféle ember van a világon, sokan csak hogy szólhassanak, ollyasmit is mondanak, mit magok sem hisznek. De talán egy másik vád, mellyet szintugy sokan szoknak kegyelmetek elibe gördítni, igazabb, az t. i. hogy a paraszt iszákos, borra és pályinkára adja csekély bevételét ki s azért szegény. Én részemről előre megvallom, hogy a paraszt szegénylése okának azt el nem ismerem, bár más részről őszintén megvallom, mikép a részegséget egész szivemből elanyira utálom, hogy készebb vagyok kéthónapos dög mellett óránegyedik állani, mint részeg ember mellett sebes vágtatva elsuranni, mert embert testi s lelkikép lealacsonyítóbb ocsmányság nincsen mint a részegség. A régi okosabb pogányok, ámbár eszelős vallásuk a részegséget nem tiltotta, sőt istenöknek tiszteletére a néha néhai lerészegedést kötelességökké tette, mégis azt annyira utálták, hogy tőle gyermekeiket megóvandók gyakran igen is különös eszközökhez nyultak: leittatták t. i. rabszolgáikat, s midőn ezek ide s tova tántorogtak, döledeztek, földre hulltak, eszelős és minden összeköttetés nélküli beszédeket tettek, kurjingottak, megterhelt gyomrunkat nem természetes uton ürítgették stb. gyermekeikkel nézették, hogy a részegséget utáltassák meg velök. S valóban most is az ártatlan gyermekek nem lelnek nagyobb mulatságot s örömöt, mint ha az utczán egy tántorgó, kiabáló részeg embert megpillanthatnak; nevetkezve késérik, ingerkednek vele, s

körülveszik mint a hollók a dögöt. Szóval a részeg ember hasonló a régi, ördög által megszállattakhoz, s mégis alig ha csalatkozom, ha mondom hogy kendet is egy párszor illy megszállott s lelkesedett állapotban láttam.

Biro. Ej bizony igaz, uram; de ki tehet róla, ha a szegény ember olly gyarló? Azt is megvallom, uram, hogy a bor és pályinka nehány forintocskát évenkint a paraszt zsebéből kiszedeget ugyan, de azt, hogy ez legyen szegénységének oka, mégis tagadom; mert ha vannak is itt ott ollyan ivók, kik a bort s pályinkának áldozatául esnek, de ezek olly kevesek, hogy egy egy helységre alig jut egy, s igy csak kivételkint említhetők. Az urak országszerte szoknak járni, s miután a részeg ember nem csak nem bujik el, hanem inkább igen is hangos kikürtüléssel szokja rendkivüli boldogságát a világgal tudatni, igen természetes, hogy a részegség nem marad ugy titokban mint más vétkes cselekedetek, és épen ez az oka, hogy nagyon is gyakorinak látszik; de csak tudnák az urak azt, hogy az a paraszt, kit ma részegen látnak, egy hónap mulva sem jut többé egy pohár borhoz, bizony nem mondanák azt, hogy a' borozás teszi őt koldussá. Vannak parasztok, kik évenkint száz forintára bor s pályinkát megisznak, de ezek száma igen kicsi s annyival inkább nem jöhet tekintetbe, mivel ezek vagy magok termesztik a bort s égetik a pályinkát, vagy fuvarozók s kereskedők, következéskép nem telkök haszonvételét iszák el. Vannak kik tisztán telkök jövedelméből 50 ft. isznak el, de ezek is olly gyéren szórvák el, hogy az előbbiekkel összevéve a parasztságnak tized részét sem teszik. A magyarországi parasztságról tehát legvalószinübben azt mondhatni, hogy annak fele része 10—20 ft. körül, fele része pedig még sokkal kevesebbet költ évenkint borra és pályinkára; hogy pedig 10 vftig a szegény paraszt is e nevezetes isten adományából részesüljön, valóban olly igazságos követelés, minő igazságtalan azon állitás, hogy ez juttatja őt tönkre. Csak az az egy kár, hogy a paraszt e 10 ft. tiz-tizenkétszerre issza meg, s majd mindannyiszor lerészegedik, s miután lerészekedése titokban csak egyszer sem marad, természetesen részegesnek kiáltatik ki.

(Vége következik.)

Figyelmeztetés

Századunk 104. számában, *Újoncz daguerréotypista* czimü czikknek utolsó hat soraiban, *alacsonyság, önfertöztetés* és más illy kemény kitételekkel vala illetve azon egyén, ki a *Világ* 101. számában, *Ismét Daguerréotypiade* czim alatt, *újoncz daguerréotypista* aláirással, *Nagy* Károly, mint a *Daguerréotyp* szerzője ellen irt; és pedig illetve azon állitás mellett, mintha ő nevezte volna meg *„nemtelen czélból N. K-t, ki nevét elhallgatá, vagy magát megnevezni nem akará.“* Kötelesnek érzem magamat nyilvánitni, hogy itt a Századunk dolgozó társa tévedt; mert már nov. 10-dik a Pesther Tageblatt-ban megneveztetett mint a Daguerréotyp szerzője; s e czikket a *Századunk* nov. 18án 93. számában egész kiterjedésben közlé, jegyzetekkel kiséré, s ezekben Nagy Károly ismételve van mint ama lap főbb oszlopa, a Hungarica, Kerék, Urbéri váltság és *Daguerreotyp* szerzője megnevezve. — Hogy efféle nyilvánitása olly ujság lapnak, mellybe valamelly iró folyvást dolgozik, a publicumra nézve elhatározó, és hogy, kivált olly esetben, mikor az ellen az iró hosszabb ideig nem reclamál, s közremunkálását a laptól meg nem vonja, az iró anonymitása de jure et de facto megszünik, s az iró neve olly ténnyé lesz, melly az egész világ sajátja, kétségtelen, s azért midőn az emlitett czikkely megjelenése után két héttel, a *Világ*-nak felhivott soraiban Nagy Károly mint a Daguerréotyp irója megneveztetett, semmi ollyas, mi csak legkissebb gáncsot érdemelhetne, nem történt. *A Hirnök és Századunk egy figyelmes olvasója.*

Valamint az itt felhozott tényeket kétségbe nem vonhatjuk, ugy a belőlök huzott következtetést teljesen alaposnak elismerjük. *A szerk.*

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

3. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Januar 10.**

Journalistikánk.

A mint a magyarnak bölcs kormánya elismeré, hogy a nemzeti test kifejlése, valamint az ország kútfejeinek kinyilta, csak szellemi uton és alapon lehető, kimondá a hatalmas „akarom“ szót s az előmenetnek egyik legerősb eszközét kiemelé s az ország történetében eddigelé nem szemlélt polczra helyezé.

Azon körből tehát, melly az egyik czél és eszköz választását egy másik czél és eszköz alá rendelte, s igy egymással ellentétbe hozta, egyszerre kilépett, a mint a sajtót előbbi szoros lánczai alól felszabaditotta.

Az ut egyenes, valamint egyenes az eredmény, tehát közvetlen; mert soha nem lehet az a kérdés, mikint következik a népből, nemzetből s ennek alkotmányi éltéből a sajtó felszabadúlta, hanem egyedül az, milly eszközök által lehet e népet, nemzetetet és alkotmányát a kifejlődhetés csalhatlan utjára vezetni?

És itt elmondhatjuk: „ki a napfényre nemzet, hogy ismerd meg értékedet, ismerhessék azt a népek.“

De ha valamelly nemzet, mint életmüves lény, uj, tehát szokatlan, elembe lép, tetemes ideig ingadozik, mig nyugpontját éri, s ha itt kérdezzük, mellyik oldalon van vagy legyen az inditó erő, azaz, a journalistica fejtse e ki az olvasó közönséget, vagy megforditva? *ismét hibás körbe lépünk.*

Bármelly és bárhány hibás kör mutatkozzék azonban, valamennyien elenyésznek, ha az említett hatalmas eszköz működése állandóan és háboritatlan fentartatik. Valóban, milly egyéb rendeltetése lehet annak mit nyilványosságnak nevezünk, mint tisztán előadni mindazt, mi van? A hátráló okok megszüntetése természetesen következendik.

Ha azt mondjuk, hogy a sajtó teljes és korlátlan mozgása egyik legbiztosabb kezessége azon közönséges előmenetnek, melly a sajtóvali visszaélést is vissaszorítja, egyenesen azon tapasztalásból merítünk, mellyet a nagy nemzetek mutatnak; mennyire alkalmazhatók a közönséges, a magokban eldönthetlen elvek egyik vagy másik országra, egyik vagy másik nemzetre, feloldandó adat.

A balvélemények egyike, állitani, hogy országban, hol különböző érdekek vannak egymással ellentétben, a sajtószabadság nem állhat meg; hogy ott, hol a visszaélések nemei kiáltólag tünnek elő, a sajtónak megszoritva kell lennie. Az egyik balvéleményt az erkölcsiség, a másikat az értelem szünteti meg.

Hogy különböző érdekeknek fenállniok kell, a társaság természete feltétezi, a mint ezt egyenlő elemekből összetettnek gondolni csak képzemény. És még akkor is, ha képzeltek ezen különböző érdekek, a történet vagy a szokások által előhozott alapokon épülvék, még akkor is fenállhat a sajtószabadság, a nélkül hogy azon érdekek szellemi vagy anyagi része legkisebb veszélynek volna kitéve; mert az, mit itt *veszély* által jelölünk, az egyetemes ideák szétterülésétől függ, nem ezeknek egyik eszközétől; és épen azért kell a sajtó mozgásának fenállnia, hogy a fenyegető veszély elmellőztessék, lehetlenné tétessék; mert az időszaki sajtó hatása ott kezdődik, hol a nevelés és oskolai tanitás végöket érik, s egyenesen azok véleményét irányozza, kik már cselekvőleg léptek be a társaságba. A visszaéléseket megszüntetni a nélkül is első feladata a társaságnak, mert ez egyik életfeltéte; a szabad sajtó pedig őrködik, hogy az el nem kerülhető megszüntetés nem a nyers erő által, nem rögtön, hanem az ész és ennek csendes hatása által eszközöltessék.

Hazánkra nézve szükséges lesz azon feltétek vizsgálata, mellyek a sajtónak lehetőségig legtágosb mozgását követelik, mert a sok pro és contra, a sokféle vélemény, csak akkor ér valamit, ha az összegből végre valamely eredmény kerül ki, különben a helyzet változatlan marad, s az ismételések végnélküliek. A kérdés feloldasához egyes vélemény csak csekély anyagot nyujthat, kivált ha az iró, a dolog természete szerint, csak szorult körök közt forogható; de mint legfőbb kérdése a nemzet fejlődhetésének, paranosolólag megkivánja, hogy folytonos és következetes munkálat által e kérdés minél előbb tisztába hozassék.

Nem tagadhatni, nevezetes jelenet, a sajtószabadság kérdését censura alatt taglalni; s mégis mindaz, mi eddig történt és jelenleg történik, s minek valamennyien tanui vagyunk, ismét csak a kormány bölcsességére mutat, melly nem a discussio szabadságát akadályozza, hanem a visszaélést, igy az erkölcsiséget képviselvén, mellynek a népéletbe szükségképen átmennie kell.

A fenálló körülmények közt örömmel lehetne mondani, hogy censuránk közelit, hasonló és némi tekintetben jobb is, szabadabb is, mint több europai status szabad sajtója sajtótörvényei mellett örömmel, ha a maradandóság feltétét láthatnók.

De az alkotmányos nemzet egyik jogát a magyar nem tudá fentartani, tobb, a de facto censura tulajdon szülöttje. Mennyiben forgand fen majd itt az usus, a reocupatio, a petitio, vagy a dolgok ujra öntése, nem kivánjuk taglalni, mert a corpus juris rejtekei közé tévedvén, bajos lenne a kivánt sebességgel ismét napfényre jutni; a taglalás pedig lehetőleg azon eredményre vezethetne, hogy a magyar — itt is — nem annyira kormányától fél, mint önmagától — s ekkor a baj csak nőne.

Teljes meggyőződésünk, erős hitünk, hogy hazánkban egyedül a korlátlan sajtó vezethet a lehető legbiztosb és legsebesebb uton mindazon következményekre, mellyeket a nemzet élte részint a már megtett részint teendő intézményeivel egybehangzólag vár és követel.

Ha megfontoljuk, miként állunk elkülönözve nyelvünk által, melly nyelven az országon kül senki e kerek földön nem beszél, nyilvános lesz előttünk, hogy bármelly benső mozgalom — szellemit értünk — mutatkozzék hazánkban, nem hatand az túl az ország határvonalain, s igy a szomszéd népek nyugalmát — ha az különben is lehető lenne — háborgatni mi nem fogjuk.

Hogy azonban ezen mozgalom sem erős sem sebes nem lehet, hazai visszonyainkból hiviláglik. Ha tekintjük, hogy nyelvünk kirekesztőlegi használata mellett a külföld sebes előmenetreánk nézve csaknem egészen elvész, literaturánknak pedig — kivált a tudományosnak — nyomorusága napról napra érezhetőbb, elő álland egy kissé a sajtó nagyobb működésének szüksége. Számtalan okai vannak pedig, hogy azon mozgás, mellynek bizonytalan kimenetétől szoktunk rettegni, sem erős sem sebes nem lehet. Első helyen állanak a következők.

Azon csatornák, mellyekben folynak szét az értelem, az ismeretek, a vélemény és a gondolat, nem számosak, és csak lassan

lassan szaporulhatnak, mert szoros egybekötésben maradandnak a nemzet financialis tehetségével, elválaszhatlanok a nemzet lépcsőnkinti kifejlésétől, melly, mint jól tudjuk, semmi feltét alatt nem lehet rögtöni.

Az értelmet beszivó anyag csekély. Ha egy pillanatot vetünk oktató intézeteinkre, ezekről pedig az olvasók számához térünk, azon részét szemléljük statisticánknak, melly bennünk a legnagyobb szomorúságot képes gerjeszteni. Ha hirlapjaink összes iveit — naponkinti ivszámát — 15 ezerre, az olvasókét három annyira tesszük, alig leszünk távol a valótól; s itt minden 300 lakosra lelünk egy olvasót, tehát annyi hirlapaláirót, mennyie van más országban valamelly előkelőbb mindennap megjelenő hirlapnak.

Ha ezen olvasókat soroznók végre, elmellőzvén az unalomból vagy szokásból olvasók számát, tetemesen összeolvadna azoké, kik az olvasott tárgynak alkalmazását czélozhatják.

A magyar az utopiát, a tulzást nem szereti, megvan benne azon tapintat — párosulva hajlandóságával — melly, érzelmeinek minden gyülékonysága mellett is, enged végre a hideg észnek, a csendes megfontolásnak. Ha történetének bizonyitványa nem volna elég, elég lehet a mindennapi jelenet; s ha eredményeket látunk, ezeket inkább a lecsillapitásnál, a jobb utba vezetésnél szemléljük, mint az ellenkező esetnél.

Ha megfontoljuk mindezt, ide csatolván hogy a magyar olvasó közönség természetesen a legmiveltebb, legcsendesebb része a nemzetnek, nem lehet nem illőképen bélyegeznünk azon jelenetet, mellyet szemlélénk egyik hirlapunkban, hol kifejezéseket olvasánk, millyeket nyomtatásban látni soha sem akarnánk. Valóban hirlapban olvasni, hogy a kaputost verik, hogy az iró lázaszt ha a dolgok mibenlétét élénken adja elő, bennünk magyarokban csak szánakodást gerjeszthet.

Journalisticánknak fel kell emelkednie azon polczra, mellyre a literatura elhanyaglása mellett hivatva van, és kivívnia azon méltóságot, mellyet ruház az emberre és iróra az ész, az erény, az igazság és az erkölcsiség; s igy majd azon beteg kinövések elszáradandnak.

A szilárd oppositio egyenlő fegyverrel vivja ellenfelét, ész ellen észt, ok ellen okot, vélemény ellen véleményt, irány ellen irányt, elv ellen elvet, érzelem ellen érzelmet alkalmaz; ama hirlapban mindez ellen csak makacs negatio, személyeskedés és szünetleni gyanúsitás.

Journalisticánk feladása, szent kötelességei a hazai dolgok természetét és mibenlétét, egész kiterjedésökben előadni; fel kell fedeznie mindazon sebeket, mellyek a nemzeti testet borítják, bármelly fájdalmas legyen is a mivelet. Eszközök itt, egyedüli eszközök az erkölcs és értelem s az ezekből eredő törvények iránti feltétlen tisztelet. De ide polgári erény kell, mert kik elsők lépnek ezen sik körre, csuszamlós utba, kétségen kül elesnek, és a mit aratnak, nem lesz — szeretet.

Hazánk bajai pedig három elkülönzött osztályba esnek.

Az elsőben vannak azon bajok, mellyek az egész emberi nemzettel közösök. Ezen tetemes része bajainknak nem fog egyhamar orvosoltatni, mert itt egyenesen a természet elleni küzdés mutatkozik; látjuk is, hogy az évezredek által földünkön fetrengő népnek három negyede még ma is szánakodást gerjesztő állapotban van; melly megjegyzés azonban nem enyhületül tétetik ide. Elég hogy a faj' vagy nem' bajainak taglalása a philosophia birodalmába esett, s hogy a journalistica által — kivált nálunk — inkább jeremiádba változnék.

A második osztályba esnek azon bajaink, mellyek egyenesen társasági viszonyainkból folynak. Kitünők itt az erkölcsi és értelmi fok, tehát a vallás, a nyelvek, a szokások, de különösen mit alkotmánynak nevezünk, tehát a nép polgári állapotja. Mindaz, mi ide sorozható, a legérettebb vizsgálat és a legélénkebb vitatás tárgya lehet és kell is hogy legyen, mert egyedül a beteg tudja, mije fáj. Szükséges pedig, hogy az alkotmány — nagy ideje — az erkölcsiség és értelem tűzprobájára tétessék, mert csak igy fog előjönni becses, megtartandó és kifejtendő része, elenyészni az, mi általa hátrálólag vagy visszataszitólag hathatna a nemzet éltére, ennek gyarapultára. Ha ezen alkotmányt közelebbről tekintjük, tekintjük történetét, tekintjük a nép helyzetét, világos lesz előttünk, miért nem terjeszté szét és alkalmazá alkotmányát a magyar azon népekre, mellyeket olly sok izben szoritott hatalma alá; miért nem tudta hódolatait megtartani, a hódított népeket alkotmányos szerkezetéhez szoktatni, általok ezt megkedveltetni, s miért nem tudja végre ma megizeltetni ezt az őt körülvevő népek által?

A harmadik osztályba tartoznak azon bajok, mellyek Magyarországnak az ausztriai birodalommali egybeköttetéséből eredtek. Szokás mondani, hogy ezen osztály nem lehet értekezés és vizsgálat tárgya; mi pedig állitjuk, hogy épen ezen részét kell bajainknak minélelőbb megorvosolni, mert itt lappang az erőt lankasztó betegség. Azon sötét fátyol, melly mindeddig eltakará ezen tárgyat, az utolsó tiz év alatt tetemesen emelkedett, és közeledik azon időszak, mellyben a nemzet mélyebb pillanatot teend a jövendőbe. Bármit hozzon ez — mit hozhat, a népek története tanitja — korunk kivánatai közé tartozik az erők összitése.

Mindenek felett első helyen áll azon kölcsönös bizodalom és szeretet, mellyet a nemzet és felszentelt királya közt változatlan fentartani és erősiteni minden hazafinak szent kötelessége. E kölcsönös bizodalom nélkül hazánk nem fejlődhetik, sem politicailag, sem erkölcsileg, sem anyagilag.

A journalistica ezen kölcsönös és közbizodalmat azáltal növeszti, ha a szoros igazság határai közt az emlitett viszonyok mibenlétét egész kiterjedésökben előadja.

Igen rosz szolgálatot tesz tehát a journalistica a nemzetnek és a nemzet kormányának, ha a helyett, hogy az érzelmeket közelitené, ezeket távoztatja; ha a szükséges egyetértés helyett csak zavart okoz; ha a szenvedélyek csillapitása helyett ezeket felingerli.

Mihelyt a magyar egy kissé menekülend azon roppant munkától, mellyet nemzetiségének kérdése és nyelve halmoza reá, kétségen kül azon tárgyhoz forduland, mellyet a harmadik osztályban érinténk.

Ha sikerülendne ama különböző néptörzsökök egybeolvasztása (nem szokásokra, hanem intézményekre nézve) — mellyeket az ausztriai korona összitett; ha a magyar közlendné velök alkotmányának javait, azok pedig vele nagyobb értelmi és ipari kifejlettségöket; ha a most szétválasztó falak ledöntetnének, s igy a most külön családok egy egészet képeznének; ha a maholnap a vasutak által egybekötött 38 millió lakosokból álló roppant birodalom homogen fejlődhetnék: előhozná azon egyesült erőt, mellyre maholnap az éjszakkeleti és éjszaknyugoti két hatalom előnyomulása ellen szükség leend.

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól s különbfélékről.

(Vége.)

Én. S épen itt a bökkenő, ez a dolog veleje.

Biró. Épen nem uram, mert nem arról van itt szó, ha a paraszt részegség által erkölcsileg rosszul cselekszik e — ezt ugyis

minden gyermek tudja; hanem arról, ha a bor- s pályinkára tenni szokott kiadásai miatt szegényül e? s épen ez az, mit én az egész parasztsággal tagadok s tagadni fogok mind örökre, akár ezer tanult s okos ur ellenében. De hát mit mondanának ezek az okos urak akkor, ha a parasztok országszerte összebeszélgetnének és korcsmába vagy pályinkás boltba soha csak egyetlen egy sem menne, hanem naponkint mindenik egy itcze bort — mit munkás emberben sokallani alig lehet — haza vitetne, hon családjával együtt meginná, s igy évenkint vagy 60—70 frt. italra elköltene, a nélkül hogy az egész országban csak egyetlen egy lerészegedés történnék, valljon akkor nem szegényülnének még inkább? és mi lenne szegényülésöknek oka? Avvagy mit mondanának ezek a okos urak akkor, ha a parasztok országszerte összebeszélgetnének, és soha csak egyetlen egy sem menne korcsmába vagy pályinkaboltba, és soha csak egyetlen egy csepp bort vagy pályinkát onnan nem vitetne, hanem a termesztőtől venné azokat hordókban és naponkint tetszése szerint innék belőle? Nem innék e ekkor a szegény ember még többet? tetszenék e ez a földes uraknak és a korcsmabérlőknek? De elgondolom, hogy azok az urak, kiknek fogadóik, korcsmáik, sörházaik s pályinkaboltjaik vannak, nem itélnek olly fonákul felőlünk, hogy az ital tesz bennünket koldussokká; ezt tudom csak azok teszik, kik szegény ördögök és semmivel sem birnak.

Én. Bizony igaza van kendnek; nagy kárt okozhatnának a földes uraknak ha soha csak egy csepp italt sem hordatnának korcsmáikról, de a parasztságnak mit sem használna, mert azért mégis mindenik legalább annyit innék mint most, sőt többet is, sokan pedig, mig hordójuk ki nem ürülne, talán soha nem józanulnának ki, mert gyakrabban járnának a hordóra mint a kutra és gyakrabban forgatnák a csapot kezeikben mint a szopós csecsemő az emlőt. Az első észrevétele azonban kendnek egy kissé, azaz annyira módositva, hogy nem minden nap — mert ezt a szegény ember meg nem birhatná — hanem csak annak idejében, teszem szorgosabb s nehezebb munkakor vagy ünnepélyek alkalmával, egy itcze bort vitetne a szegény ember haza és aztán korcsmába soha sem menne, elannyira tetszik, hogy én azt, ha fölség vagy törvényhozó volnék, valóban törvénnyé tenni minden erőmből törekedném; mert nem azért vannak a korcsmák és fogadók, hogy ott a szegény emberek összegyüljenek, éjszakázzonak, dőzsöljenek, verekedjenek és szegénységőket pazérolják, hanem azért, hogy az utasok azokban megszálhassanak, étellel itallal ellátathassanak és a helybeliek midőn inni akarnak, magoknak onnan italt vitethessenek.

Biró. Ej, uram, csak maradjon ez ugy a mint van, mert lám mondom, hogy a jobbágyság lerészegedése nem olly gyakori, mint a világ gondolja. Vannak a hazában sok bujtárok, juhászok, csordások, sok kanászok, gulyások, csikósok, kocsisok, béresek, gazdák, hajduk, erdősök; vannak sok paraszt mesteremberek, kőművesek, ácsok, vargák; vannak ezer meg ezer zsellérek, lakók, kik többnyire cséplők szoktak lenni; ezekhez csatlakoznak a jobbágyok fiai, suhanczok, betyárok — s ezek azok, uram, kik a szegény jobbágyember rovására isznak, vagyis kiknek lerészegedése a jobbágyoknak tulajdonittatik; de ezek nem a telek haszonvételét, hanem bérőket, kéz általi keresetöket, vagy lopott portékáikat isszák meg. A telkes jobbágy, kiről egyedül van itt szó ritkán, s akkor is mértékletesen iszik, lerészegedése pedig csak alkalmilag történik, mikor t. i. vagy vásárról, bucsuról, lakodalomról jön, vagy mikor áldomást iszik, közösből azaz ingyen ihatik, vagy mikor jó pajtások közé keveredik s jó izűen beszélgethet, vagy végre mikor jó olcsó borra akad: illy italbani mértékletlenség

pedig uram az egész világon divatoz s divatozott elejétől fogva, s ollyan hazában mint a mienk, melly végetlen mennyiségben termeszt bort, némileg menthető sőt szükséges is; mert ha minden ember mértékletesen s ugy mint az urak innék, valljon, ki inná meg azt a tömérdek bort mellyet termesztünk? talán a külföld? de hiszen ez is sugja gyermekeinek fülébe minduntalan: ne igyatok, legyetek mérsékletesek. Nem kellene e szőlőinket kiirtani? s mit dolgoznék akkor a szegény ember? miből venne be pénzt? s nem csökkentené ez az ipart? hát földes uraságaink mit csinálnának sok ezer akó dézma- boraikkal, mit sok korcsmáik s fogadóikkal? ki bérlené azokat ki, ha részeg ember nem volna, miután a bérlők mérsékletes emberek után nem gazdagodhatnak meg, hanem csak részegek után élhetnek, mert ezeknek jól megkereszteltelhetik a bort s kettőző krétával szabadon róhatnak. Mindig azt hallottam, uram, hogy minden dolognak két oldala van, jó és rosz, s ez itt is igaz; azért hijában csak ugy marad biz, ez mindig. A varga azt szeretné, ha mi minden héten egy pár csizmát elszaggatnánk, mig mi azt óhajtjuk, hogy három négy évig is tartson; mi azt szeretnők, hogy mindig jó egészségünk legyen, az orvosok pedig azt akarnák, hogy az emberiségnek legalább fele mindig nyavalogjon, s igy azok az urak, kik bort nem adhatnak el, azt kiabálják: na igyatok; mások, kik sok bort adhatnak el, azt mondják, csak igyatok mind halálig. S ha nem mondják is: részegeskedjetek; de azt mégis kivánják hogy minél több bor fogyjon el, ez pedig részegség nélkül s mérsékleteség mellett lehetetlen. Aztán, uram, a világnak tarka-barkának kell lenni, vagyis, ha van benne okos, oktalan, tanult, tudatlan, szegény, gazdag, hamis, igaz, boldog, boldogtalan: bizony kell abban józan s részegnek is lenni; mert restség nélkül nem volna szorgalom, hamisság nélkül igazság, gyülölség nélkül szeretet, részegség nélkül józanság. S milly szegény világ volna az, mellynek még szilaj ökre s részeg embere sem volna?! Aztán, uram, ha az urak ugy szeretnék a bort mint mi, valljon nem lehetne e néha-néha részeg urat is látni? bizony mondom, vannak az uraknak olly gyönyöreik, mellyek szinteugy tilosak, mint a mi részegségünk, s mégis élvezik azokat. Most el lévén szokva a bortól, nem szeretik azt, s könnyen mondják nekünk, ne igyatok ti is; de ha mi őnekik mondanók: ne tegyék az urak ezt vagy amazt a mit szeretnek, s a mi szinte tilos, valljon szót fogadnának e? bizony mi is könnyen mondhatjuk nekik, ne egyék meg a békaczombot, mert mi nem szeretjük. Hát, uram, az urak néha-néha ünnepélyes ebédeken nem terhelik e meg Isten tudja miféle ételekkel gyomrukat, és ez egy kis paraszt- pityókossághoz nem hasonlit? s ha nem épen testvére, erkölcsileg tekintvén nem sógora e legalább? Mind ezt tekintvén és azt hozzá gondolván, hogy a szegény ember kapálja és müveli a szőlőt, ő termeszti a bort, hogy ő neki mint terhes munkával foglalkodónak ád erőt s vidámságot: valóban illő is hogy vele éljen, és nem a henye ur, kinek ugyis ártalmas. Azonban mégis az urak isszák meg a javát és a szegény embernek csak a rossza marad, és ha e rószból néha-néha egy kissé többet mint illik önt fel a garatra, milly rosz néven veszik neki; pedig ennek is magok az urak okai és nem a szegény ember, mert az urak épitetnek minden puskalövisnyire fogadókat, korcsmákot, csárdákat — ők nyittatnak minden rongy faluban pályinkásboltokat, ők kérnek a bérlőktől nagy haszonbért, hogy ezek ismét sok részeg embert ohajtsanak. Nem tagadjuk, uram, tehát néha-néhai lerészegedésünket, hanem csak menthetőnek véljük azt ezer meg ezer okokból; de azt folyvást tagadjuk, hogy a jobbágy ivás miatt szegényül; mert ha a paraszt most iszákos, bizonyos hogy ötven év előtt is az volt, — a mi több, volt sok ur is és mégis talán akkor

nagyobb ritkaság volt akár koldusbotra jutott jobbágyot, akár véginségre került urat látni, mint most, mi czáfolhatlan jele annak, hogy a bor és pályinka a jobbágy szegényülésének nem oka.

Én. No ugyan derék hosszu leczkét pergetett le kend most, és pedig egészen tárgyunkon kivülit, mert a szegényülés, a vég szavakat kivéve, emlitésbe sem jövén, minden csak a részegség körül forgott, és annak védelméül hordatott fel; én azonban annyival inkább nem bánom ezt, mivel épen ez a leczke alkalmat nyujt, egy kérdés tevésére, mellyet már rég valakinek — ollyan embernek például mind kend — megfejtés végett tenni akarék, s előre örvendek, hogy kend legjobban megfejtendi.

Biró (vállat vonitva). Nem tudom, uram, mig a kérdést meg nem hallom s értem.

Én. Nem de, biró gazda, ugy vagyunk alkotva, hogy néha néha megszomjulunk és a természet szomjuságunk eloltására a vizet rendelte, mellyet az ember ez alkalommal végtelenül ohajt; s mégis ha hozzá jut, csak addig iszik, mig szomjuságát eloltotta, ámbár akár akót ihatnék belőle. Ha már most vannak olly emberek, kik nem vizzel hanem borral szokják szomjuságukat oltani, kérdés, valljon miért isznak ezek többet s tovább, mint szomjuságuk eloltására szükséges? miért addig, mig eszöket vesztik, mig lábaikról elesnek, mig egézségöket megrenditik, mig ép fejöket s tagjaikat veszedelemnek kiteszik? Ez az, mit nem értek, megfogni nem tudok.

Biró. Oh uram, e kérdés megfejtése igen könnyü. Nemde midőn valami őrültet, tébolyodottat látunk, azt szoktuk mondani. „szegény, szerencsétlen, boldogtalan"; pedig nem igaz, mert az se nem szerencsétlen, boldogtalan, se nem szerencsés és boldog, hanem semmi, mert ész nélkül sem egyik sem másik nem lehet az ember. Vannak sok tanult s okos urak, kik épen azért szerencsétlenek, vagy legalább azoknak tartják magokat, mivel eszök vagyon; ha eszök nem volna, szerencsések ugyan nem, de boldogtalanok sem volnának, s igy ész nélkül nyertesebbek lennének mint ész mellett. E nézet szerint tekintsük már most a paraszt embert. Ennek, uram, soha sincs igazi öröme s gyönyörüsége; ő mig eszén van, csak egyetlen óráját sem mondhatja egészen boldognak, mert a dolog neki nem boldogság, a bú nem szerencse, a gond nem öröm, a jövendőről s gyermekeiről aggódás nem gyönyörüsége, s pedig mégis ezekben telik s mulik el egész élete, s igy mig eszén van, inkább boldogtalannak hogysem boldognak érzi magát. Ez illyen ember meglát alkalmilag egy ittast, látja milly vig, örömteljes, milly gond- s búnélküli. Illy boldog órát — legalább egyet éltében — ő is élvezni kivánván, leissza magát, s ime, alig veszté el eszét, azonnal elenyészett nála is minden bú, minden gond, azonnal azt érzi, hogy most az egyszer ő is olly boldog, minő még soha sem volt. Már most mondja meg nekem, uram: hogy ne kivánjon a szegény paraszt ember minél több illy boldog órákot magának, hogy ne kivánjon évenkint legalább néhányszor illy boldog lenni? Az uraknak ezer meg ezerféle gyönyörüségök s örömük van; ők kártyáznak, vadásznak, kocsiznak, vendégeskednek, látogatnak, báloznak, szerelmeskednek sat, a parasztnak pedig semmi; és ha az urak egy bálért, vádaszatért téli időben sárban vizben három négy óra járásnyira elmennek, csakhogy egy kis örömet mulatságot élvezhessenek, valljon lehet csodálni, ha a paraszt is, magának néhány órai boldogságot szerzendő, az ismert eszközhöz nyul, és korcsmába megy? Igy van Uram! A paraszt csak akkor boldog, mikor esze nincs, esze pedig csak akkor nincs, mikor részeg, s azért igen könnyen megfogható,

hogy a parasztnak minden gyönyörüsége s boldogsága egyedül a borban van. Ezt a mindennapi tapasztalás bizonyitja. Csak próbálja meg valaki, s adjon a parasztságnak herczegi bált, de bor nélkül, és majd meglátja, hogy nem csak nem köszönik meg, hanem ki is nevetik a báladót, — vagy adjon nekik herczegi vendégséget, de ismét bor nélkül, vagy legalább kevés borral, s meglátja, hogy kigúnyolják; ellenben adjon nekik száraz kenyeret s elég jó bort, bizonyos lehet benne, hogy husz év után is báláról megemlékeznek, husz év alatt is dicsekedni fognak, hogy ennél a jó urnál egyszer igen boldogok voltak, azaz annyit ittak, hogy azt sem tudták, fiuk e vagy lányok?

Én. No már most tudom, a mit még nem tudtam, s csak azt mondom, hogy kendteket maga S. Pál apostol sem volna képes a részegségtől e szerint megóvni, mind addig még czélszerü nevelés által minden balga hiedelemnek vége nem szakad. Most elég; én alunni megyek, kendet pedig holnapra elvárom, mert még sok mondandóm van. Jó éjszakát!

Biró. Bizony pedig ez igy van uram. A husz éven tuli parasztnak részegségtőli óvó szere egyedül az, ha üres a zsebje, ha hitelre nem kap bort, ha a bor olly rosz, hogy azt meginni s tőle megrészegedni nem lehet, s végre ha a paraszt végetlenül fösvény; különben évenkint néhányszor alkalmilag a maga pénzére is, ha pedig ingyen kapja és senkitől nem tart, annyiszor a menynyiszer csak lehet, lerészegedik. Jó éjszakát!

Hazámhoz.

Nem fogom én agg már örömid'! vagy búvidat ömlő
Köny s mosoly át látni szerette honom!
Nem sok pusztáid' tavaid' rossz útaid' Éden-
Kertté változtát, városi nép' nyomorát!
Nem lehet érésnek indúló alma' tenyészlő
Nedveit a redvtől őrzeni szüntelenül.
Édenben termett, pirosult, s almája virágzott
Évának, azután hervada s hulla körül.
Érnek enyészetnek bimbók, úgy mint a gyümölcsök,
Változat, és fel alá mind haladási esés.
Sok csira vész el, sok kivirúl felhajtva reményre,
Ezt szél fújja le, azt áldja gyümölccsel az ég.
Kurta üdő elemészt Jót, Rosszat, sorsa világon
Ez mindennek, légy hát haladásba' szerény,
És ha Jelent dicsérsz, ne tekints megvetve a multra,
Mert lennél a jövő kétes üdőre kevély,
A várt termés, bő áldásit miglen előre
Most nem igen tudod, és tudni valóba' nehéz?
Légy tüzes és jámbor egyszersmind, óva vigyázó,
Félj perpatvartól, élj együletre ügyes,
Úgy hihetőleg fogsz felserdülhetni erőre;
Visszavonások közt törpe örökre maradsz.
Tűrd el lenni kicsiny, mint a bölcs Fáy meginte,
Hághasson folyvást hogy magasabra hazád.
Ezt az mondja neked, ki szeret, mindenha imádott,
Nem piszkolt soha, nem szinte hizelge neked.
Fenn szóval papolom régóta felülről, alulról:
Jönni közénk szükség bölcs javitásnak ide.
Két kézben van a gyám, egy kéz fog rontani mindent,
És a szabadságot dönti veszélybe korán.
Ám de ha két kar majd a király a honfival együtt,
Megfojtás nélkül béölelendi honunk',
Érkezik új emelés mint vízt kilövölte csövökbül
Hol nedv, súgárt kert' zöldeletébe vegyit,
Hol fa, virág, s a gyümölcs, nagy bőség-díszben özönlik,
Nem lel e látvány már engemet itten alant.
Por leszek a sírban, de felírasd erre megőrző
Emlékül, bár hol hamvam enyészni menend:
Itt Dessewffy porán sétálgatsz, volt neve József,
Lelke görög, olykor római, szive magyar.

Gr. D. J.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

4. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Januar 13.**

Tulbuzgóság.

Mult ősszel megjelent egy német könyvecske ezen czim alatt: „Protestantismus, Magyarismus, Slavismus. Als Antwort auf die gegen den Grafen Karl Zay erschienene Schrift. Vom aller Menschen Freunde, nur der Finsterlinge Feinde. Leipzig 1841. Verlag von Georg Wigand.“ — A könyvecskének czélja, a menyiben egy tiszteletre méltó honosunk védelmével foglalkozik, tiszta és dicséretes, közérdeke azonban nálunk, a vitás tárgynak sajtónk általi kimerítő meghányatása után, csak alárendelt maradt volna, ha a journalistica azt taglalás alá nem veszi s tartalmát a politicai nézetek mezejére hozza. A dolognak illy állásában legyen a Századunk szerkesztőjének is megengedve, szerény észrevételekkel előállani.

A *Világ* 90ki számában az észdús XYZ e munkácskát „mint valóságos curiosumot“ éles birálat alá vevén, azon alapelvét emeli ki, hogy a szlávok magyarosodása „főokául nem a nemzetiség és haza ügye, hanem a protestantismus és bizonyos liberalis eszmék vannak felhozva, s az egész munkácskán végigmenő főgondolat e két elemnek ugyanazonitása a magyar nyelvvel.“ — Miután a biráló ezen állítása alapját a könyvecske tartalmából, kivált azon tételből „hogy a szerző, ha azáltal alkotmányos és vallásos szabadságát biztosíthatná, nemzetiségét még a Pescheraekh nemzetiségének is kész lenne feláldozni“ — voltaképen kimutatta, s a szerző politicai reményinek 13 pontból álló hitágazatát a szatmári 12 pontok bővitett kiadásának nevezte „melly a szerző meggyőződése szerint mind csak magyar nyelv és protestantismus által elérhető, s hazánknak az önállás azon német fogná biztosítani, mellyel az utolsó angol király alatt Hannovera birt“ — emlékezteti a szerzőt „hogy a magyar törvényhozás azt, hogy az országban lakozó bármelly neposztálytól nemzetiségének feláldozását kivánná, sehol és soha nem mondotta; soha sem kivánt többet az országban lakozó idegenajku honfiaktól, mint azt, hogy magyarul tudjanak. És mégis milly roppant akadályokra akadt szelid bánásmódja! — a szerző pedig sikert remél, midőn a szlávokat épen abban, mi a nemes kebelnek legszentebb, összeges individualitásukban nyersen megtámadja; midőn tőlök parancsolólag igényli a protestantismus nevében azt, mit a magyar törvényhozás tőlök haza és közalkotmány nevében soha sem követelt, nemzetiségök feláldozását! — Másik botlása — folytatja a biráló — feledni, hogy Magyarországban a kitünő többség catholicus; nélkülözhető e ezen többség közremunkálása? — lehetséges e ezeknek magyarosítása, ha magyarosodás és protestantismus ugyanazonitatnak? s lehet e csodálkozni, ha azt hiszik, hogy a magyarosítni törekvők egyszersmind vallásuktól akarják őket megfosztani?“ — Átmegy azután a kapcsolt tartományokra, mellyeknek lakosai merő katholicusok és eddigelé a magyar nyelvtől idegenkedtek; nem fogja e csirájában elölni a némellyekben fejledező vonzódást a magyar nyelvhez, ha fenhangon hirdetjük, hogy a magyar nyelv a protestantismus nyelve, s hogy egyiknek győzedelme a másiknak diadalát feltételezi? — S végre, szorulunk e nemzetiségünk további terjesztésében a kormány szives és őszinte segedelmére? ha igen, ugy tarthatunk e arra számot, mikor a nemzetiség ügyét ugy tüntetjük fel, mint bizonyos politicai czélok eszközét, vagy ugy mint a protestantismus győzedelmét? — A magyar nyelv- és nemzetiség-terjesztés érdeke kivánja, azt ugy adni elő s ugy üzni minden alkalommal, mint közös nemzeti ügyet, melly minden honpolgárnak egyformán szükséges és üdvös. Nem valamelly osztály érdekét, nem egy vagy más felekezet túlnyomóságát, nem bizonyos politikai eszmék győzelmét kell általa keresni. Hogy hazánk s nemzetiségünk ellenségei álljanak elő illy gyanusitásokkal; de hogy Magyarországról s a magyar nyelv és nemzetiség nevében történjenek illy nyilvánitások, azt az idő különösségei közé kell feljegyeznünk.“ Mindezekből következteti XYZ ur, hogy az egész munkácska „csak egyes tulbuzgók agyvelejében támadható rosz számvetés, és a szerző szavai azoknál, kikhez intézvék, egészen ellenkező hatást teendnek, mint mellyre számitva voltak, — s hogy fontos tárgy körüli éretlenebb kontárkodással, mint millyen a kérdéses röpiratban mutatkozik, már rég ideje nem találkozott.“

A röpitatnak e szempontbóli felfogása teljeséggel a tiszta, elválasztó ész müve, melly semmiféle phrazisok által nem hagyván magát eltántoritatni, a dolog legbensőbb velejébe hat; miben minden elfogulatlan a röpirat elolvasása után, raméljük, velünk kezet fogand.

Történt azonban, hogy a Pesti Hirlap 98ik számában egy R. S. T. ur e birálat ellen hevesen kikelt; de nem a kérdés velejét vevén vizsgálat alá, nem azt mutatván meg, hogy a röpirat szerzője a gáncsolt tételeket vagy nem mondotta, vagy azokat alaposan állitotta, hanem egyenesen X, Y, Z személye ellen fordulván „Igazságos, loyalis e, mondá, a gr. Zay elleni megtámadást körén kivülinek nyilatkoztatni s mégis védőjét elég keményen megtámadni? Lovagias lett volna, a megtámadtottért láncsát törni.“ Elmellőzvén erre, mint említők, a fővád megczáfoltát „a protestansok természetét“ veszi védokul. „Nem lehet, mondja, ezekre mélyen hatni czifra szavakkal, (mellyek azonban a kérdéses röpiratban nem csekély számmal fordulnak elő) nem ámittatnak ők el a tárgyak külső fénye által — eszökre, szivökre, meggyőződésökre, hitök érdekeire kell hivatkozni stb.“ Noha ez az egész világnak bármelly okos embereinek közös tulajdonsága, nem pedig a protestansok monopoliuma, s igy illy valóban csak külső fényű „nyalánkság“ által mi sem bizonyittatik, még is olly mélyen merül R. S. T. ur ez apologiák tengerébe, hogy onnan csak néha-néha emelkedik fel, hogy a kérdéses röpiratból jólhangzó tételeket idézzen, miket senki kérdés vagy czáfolat alá nem vont, s nehány általányos, szépen hangzó, de a vita alatti tárgyhoz nem tartozó kérdéseket intézzen X, Y, Z urhoz, mint például „bünnek tartja e azt, ha valaki hitét mindenek fölé teszi?“ s a legtarkábbakat összekeverje, mint „Mahomednek vizek fölötti énekét és Prometheus busongásait, Tancred normann vezért, di tanti palpitit stb. magára a kérdésre pedig egy nagy semmit.

Ez azonban a dolog veléjét nem változtatja, mert a röpirat olvasója mégis végre csak önmeggyőződésének hisz, de csudálkozunk, hogy X, Y, Z, midőn a szerzőt tulbuzgósággal vádolja, említést nem tesz azon állításairól, mellyek valódi fanatismusát minden kétségen tul helyzik. Ugyanis 17. lapon ezeket mondja:

„Valamint az absolutismusnak a népet egykori szabadság iránt fogékonnyá kell tennie, ugy ennek (a szabadságnak) valami magasztosb, szentebb által kell helyettesítetnie, mi szellemét örökre megragadja, t. i. a protestantismus által. Csak ezáltal lőn Szászország az ujabb kor áldott földjévé, a szabadság s értelmesség buja életforrásává, melly idővel a föld minden nemzeteit elárasztandja; csak azáltal (a protestantismus által) lőn Poroszország naggyá s boldoggá, általa az europai értelmesség élén áll, általa lön neki felséges királya; általa lön egy szegény szigetnép a tengerek uralkodójává; általa fejleszti ki lobogóját (dessen Flagge, azaz a protestantismus lobogóját) akárhol jelenjék meg, az igazság s szabadság védelmére. Mit érnek a világ minden alkotmányai a protestantismus ellenében? — A magyarok kilencz század óta a szabadság áldásait, három század óta a protestantismuséit élvezik stb.“

Mi is R. S. T. urral „bünnek nem tartjuk, ha valaki hitét mindenék fölé teszi“ — de épen azért, minthogy ez minden embernek tagadhatlan joga, ezáltal mi sem bizonyíttatik, s azért nyugodt eszü ember ez igazság által csak türelemre s minden vallások tiszteletére indíttatik s illy nyilványos magasztalásokkal felhagy. De ha ezek még a politicára is kiterjesztetnek, aligha szánakodásnak nincs helye. Álljon már most elő egy épen olly buzgó catholicus, mint minő buzgó protestánsnak mutatkozik a röpirat szerzője, s mondja: „Csak a catolicismus által lett Franciaország az ujabbkor szabadságának bölcsője, (felteszük itt t. i., hogy e buzgó catholicus a röpirat 13 pontjait szinte magáévá teszi) csak ez érlesztette Voltaire eszét; ez által lett képes Napoleon győzelmes sasait Europának minden országaiban ragyogatni, valamint csak a catholicismus tette Spanyolországot két világrésznek uralkodójává; ez segítette Columbust az uj világ feltalálásában; e nélkül Galilei csillagrendszert nem alkot stb.“ — S jön most a régi pogány, s a tyukok evéséből származtatja a római legiók diadalmait, a bölcsek tudományát, Cató szabadság-szellemét és Metellus jámborságát; s jön a török és zsidó s ugyanezt követeli a korán és talmud részére stb. s mindnyájan ugyanazon joggal, vagy hogy a gyermket valódi nevénél nevezzük, mindnáyjan ugyanazon képtelenséget állítva, mellyet erősiteni tettszett a röpirat szerzőjének. S könnyen még az elfogulatlan eszmélkedő itt kérdezhetné a protestantismus apologját: „az europai értelmesség élén (per quam regulam?) álló Poroszország, miért nem bir mai napig sem szabad alkotmánnyal, melly mégis mintegy kifolyása a protestantismusnak; miért nem ajándékozta meg protestans királya vele, mig Szászországnak catholicus királya már régen adott alkotmányt protestans népének; a tiszta protestans Dániában miért nincs az alkotmányos szabadságnak nyoma, mig a cath. Spanyolországban s Portugaliában ugyanazon elvek divatoznak, mellyek a protestans röpiratszerkesztő 13 pontjaival rokonok, s milly csoda, ugyanazon elvek catholicus toll által nyilványultak legelől és catholicus gyülekezetben legfőbbb polczukat érték. S ha Anglia csak az igazság és szabadság védelmére terjeszti ki lobogóját a protestantismus által, talán csak irlandi catholicusok lődözték Koppenhagent, csak catholicusok kényszerítik most a chinaiakat az angol méreg lenyelésére? S ha a protestantismus csakugyan a felvilágosodás-, az értelmesség- s igy természetesen a türelmetességnek is kutfeje, mikép magyarázhatni elnyomását az irlandi nemzetnek, melly minden erőködései daczára a protestans parlament előtt felvilágosodott napjainkban még annyi polgári jogokat sem tudott magának kivivni, mennyit a cath. Magyarország már két század előtt nyujtott protestánsainak; s ha a mult országgyülések vallásbeli vitatkozásai az angol emancipatio-kérdés harczaival hasonlítatnak össze, nemde a protestans türelmetesség s értelmesség legkeserűbb gunyiratát olvassuk? S uralkodott e Németország catholicus tartományaiban valaha olly zsarnokság, olly kényuraság, millyen a mult században némely protestans tartomány népét zaklatta s ezrenkint kivándorlásra kényszerité? S ha Magyarországot közelebbről tekintjük, ugyan miben áll a protestentismus „áldása, mellyet három század óta élvez?“ Mostani polgári kifejlődésünket vizsgálat alá vevén s azon halhatatlan s örökre ragyogó nevek sorát átpillantván, melly a törvényhozásban valamint a kormánynál mutatkozik — ha itt paralellát akarnánk vonni a két vallásos felekezetek egyénei közt, ugyan mellyikre nézve mutatkoznék — minden tekintetben — kedvezőbb eredmény? Nem, urak, mi szentnek tartjuk a protestansok polgári jogait, tiszteljük vallásukat, szeretjük őket általában s egyes jeles tagjaikban, de Magyarország boldogításának a protestantismus által, ünnepélyesen ellenmondunk, s velünk hihetőleg az ország lakosságának sokkal nagyobb része.

Az emberi ész kifejlődése nem szorul valamelly vallásra, vagy épen vallási szertartásokra; ön magától találja a tökéletesbülés ösvényét, mint ezt minden idők s nemzetek története bizonyítja. Kár tehát illy sértő magasztalások által ingerültséget gerjeszteni, melly a mellett hogy az olly szükséges egyetértést háborgatja, még reactiót is idéz elő, mellynek eredményei talán egészen mások leendhetnek, mint némelly tulbuzgó egyén gondolja.

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól, elegyítve különbfélékkel.

Második estve.

Én. Ah jó estvét bíró gazda! nos, hogy aludt, s mit álmodott kend a mult éjjel?

Biró. Szerencsés jó estvét! ej biz én sokáig nem tudtam elaludni, uram, mert az az átkozott restség s iszákosságróli vád semmikép sem ment ki fejemből; sokáig gondolkodtam még mind a kettőről, s miután ismét alaptalanoknak találtam azokat, össze szidtam bolondoztam az istenadta urait s elaludtom. De igaz is uram, micsoda istentelen meggondolatlanság az egy urtól, a szegény embereket nehány kicsapongók miatt vádolni s piszkolni, tudván azt, hogy a szegény ember a hirlapokat nem olvassa s igy magát, ha ártatlan is, nem védheti. Nem czélszerübben cselekesznek e ez urak, ha piszkolódásuk tárgyaul magokhoz hasonlókat tüznék vala ki — mert ezekben is korholni való elég van — kik legalább szavukat megértik; avvagy nem okosabban cselekesznek e, ha a rest szegényt restélkedésekor, az iszákost pedig józan korában meglesik s négy szemközt barátságos leczkét tartanak nekik, hogysem illy hasztalanul hivatlan prókátorkint lépnek fel? Bizony én nem csodálnám, ha valaki jól megdögonyözné őket, mert, uram, illy hirek után földesuraink szive hogy indulhat könyörülésre irántunk, pedig ők azok, kik legtöbbet segithetnek rajtunk, mert ök teszik a hazát.

Én. Oh lelkem! ezen épen ne boszonkodjék kend, mert e vádok mellett legalább jókora valószinüség harczol, miután a parasztok legalább nem szorgalmatosak, és néha-néha mégis csak lerészegednek; de mit mondand kend majd azon vádakra, mellyek a legcsekélyebb valószinüséggel sem birnak távolról is?

Biró. No uram, ugyan kiváncsi vagyok tudni s hallani, hogy még mit tartanak és hisznek felőlünk ezek az urak; talán végre mégis eltalálják bibénket, s akkor kész volnék magam is megkérni őket, hogy azt csak kürtölgessék hova gyakrabban országszerte.

Én. Pedig alig ha megelégszik kend velök, mert azt mondják, hogy a paraszt tudatlan, ostoba, buta s azért szegény.

Biró. Már most látom uram, hogy csak trefál velem, mert hiszem józan eszü főtöl illy állitás csak nem kerülhet.

Én. Távol legyen tőlem minden tréfa, sőt becsületemre mondhatom, hogy csak egy év előtt is alig került ollyan hirlap a kezembe, mellyben több helyütt az nem állott volna: a paraszt tudatlan s azért szegény s nyomoru.

Biró. No már uram, ez igen különös; ha azt állitanák, hogy a paraszt nem tud szántani, vetni, csépelni, kaszálni stb, ugy azt mondanám, hazudnak; de igy azt kell mondanom, hogy fejökben valamellyik kerekecske megbomlott; mert ámbár az állitás első része egészen igaz, de a másik része, vagyis az abból következtetés épen olly észnélküli, mint például ha én valakinek mondanám, te jól érted a számvetést, tehát gazdagnak kell lenned. Most látom én uram, mikép nem jó mindenkinek iskolába járni, mert ámbár az ember ott sok szép tudományokra szert tehet, de belátó, itélő tehetségét vagyis az eszét is vesztheti, s vajmi mulatságos látvány lenne az, ha a szegény ember könyvekben pénzt és mindennapi kenyeret keresne, s alig ha nem hasonlitna a pénzfelvetés leséséhez, ásásához, Kristóf imádságakori bizadalomhoz stb, miket köztünk némelly bohók hisznek, de mit, tudom, bennök az urak bizonyosan nem helyeslenek. Nem tudja uram a mult ősszel mi történt szegény sógorommal, ki ugyancsak a vén könyvekben szeret néha buvárkodni, de azért mégis szegény ördög velem együtt.

Én. Nem biz én, semmit sem hallottam.

Biró. A hajdu robotra parancsolta estve, de ez mentegette magát, hogy nem mehet, mert kenyerök nem levén, mulhatlanul a malomba gabnát kell vinnie. A másnap reggel az adott ok valóságáról meggyőződni kivánó ispány hozzá ment, s ime egy jókora könyvet forgatva és az asztalnál ülve találja. Mit csinál kend az Istenért illy drága időben?! monda neki az ispány. Uram, a fiam malomba ment az ökrökön s robotra nem mehettünk, nekem pedig most épen semmi dolgom nem lévén, egy kicsit olvasgatni kezdettem. „Ördögnek, nem kendnek való a könyv“ monda az ispány; „bizony jobb ha kemenczébe veti kend azt, és megy vagy hernyót szedni fájáról, vagy egy két kéve buzát csépelni“ s ott hagyta.

Én. Ezt bizony helyesen cselekedte az ispány, s én is ezt mondattam volna neki.

Biró. Én is azt gondolom uram, mert jobb szeretek egy nehezéknyi észt tudomány nélkül, mint egy font tudományt ész nélkül. Az ész isteni, de a tudomány csak emberi; az ész a teremtő, a tudomány csak folyadeka, teremtvénye, szülöttje az észnek; a tudomány csak halmaza az ész teremtvényeinek, és pedig az ész raktárában, és ha a teremtvények szanaszét elszórvák, jól elrendezve nincsenek, sem a teremtvényeknek hasznát venni, sem a raktárt másra használni nem lehet, s ugy jár az ember mint az egyszeri ur, kinek sok lova, kocsija, de koosisa nem lévén, maga pedig kocsizni nem tudván, kénytelen volt gyalog járni. Valóban, uram, az egész helységüngben nincs olly együgyű suhancz, ki szegénységünknek jobb, igazibb s kimerítőbb okát nem adhatná, mint épen ezek az urak. De hogy van az uram: nálunk igen gyakran sok vármegye ura megfordul, velem és a többiekkel többnyire szegénységünkről szólanak; de azt csak egyetlen egy sem mondotta még: ti tudatlanok s azért szegények vagytok, csak tanuljatok, majd a szegénységtől menekülni fogtok! Vagy talán ezek nem rakták meg olly tömötten raktárukat tudományokkal, hogy eszöket megzavarhatták volna?

Én. Lám megmondám már tegnap, mikép nem minden tanult ur gondolkodik igy, sőt talán huszadrésze sem.

Biró. No uram, ez ismét egy kis vigasztalás vérző szivemre. Mert ha én ebben az órában itten egyszerre olly tanulttá lehetnék, mint például egy derék megyei főbiránk, valljon, uram, mit csinálnék az én tudományommal? kérne e valaki tőlem tanácsot? meghina e valaki hogy pénzét számláljam ki? kivánná e valaki tőlem, hogy Istentudja minő irományokat készitsek neki? miután illy urak ugyis olly sokan vannak, hogy egyik a másiknak kenyerét irigyli. De paraszttársaimmal sem beszélgethetnék illy föllengős tárgyakról, mert azok vagy kikaczagnának, vagy beszélgetésem közben, mint egy czifra fönhéjjázó predikátio alatt, elszunynyadnának, mert a paraszt, uram, csak buzáról, jó, rosz időről, ökrökről, lovakról, szántás-vetésről és nem tudományos dolgokról szokott beszélgetni. De magok a tanult urak is, valahányszor kalap levéve köztük állok — pedig ez igen gyakran történik — mindig csak bálról, vadászatról, kocsik, szép lovakról, birkákról, gyapjuról, jó rosz termésről, stb, de tapasztalásom szerint tudományos dolgokról soha sem beszélgetnek, s hát aztán a szegény paraszt ember...! Annyi bizonyos, uram, mikép én egy főbirói tudományossággal legalább két vármegyét összejárhatnék, mig valami becsületes uraságnál hajdui vagy gazdai kenyérre szert tehetnék; pedig megvallom igazán, hogy inkább vagyok s maradok jobbágy, mint nyomoru hajdu vagy gazda legyek. S ha illy roppant tudománnyal sem boldogulhatnék, valjon mit csináljak azzal a csekélységgel, mellyre talán nagy bajjal még is szert tehetnék?

En. Bizony pedig egy mindennapi könyvecske olvashatásával, valami kákom bákom irással, és vagy ezer-kétezrigi számolni tudással alig elégülnének meg ezek az urak; hanem legalább azt megkivánnák, hogy olly folyvást s csinosan irni, millió és billiókról számolni tudjon kendtek mint ők. Azt azonban helyeslem kendben, hogy inkább szeret paraszt hogysem hajdu vagy gazda lenni, mert a magyar jobbágy sorsa valóban olly biztosított, mikép azt nem csak szeretni, hanem, s kivált az egész telkes jobbágyét, némileg a nemességi fölött irigyleni is lehet. A nemesség napról napra szaporodván és csekély birtokát végetlen darabkákra osztván, száz év mulva, midőn e darabkák is nehány dus gazdagok kezeibe kerülendnek, szánakodásra méltó sorsra jutand, mig az egész telkes jobbágy osztatlan telkében századokon keresztül mint kis király álland.

Biró. A mi ezt illeti, uram, megvallom, hogy ámbár csak fél telkes jobbágy s szegény ember vagyok, mégis a közel lévő helységekben vannak olly nemesek, kikkel négyet összevéve sem cserélnék meg, mert szegény ördögök, csak testök lelkök, és pedig némellyiké elég kormos az is. Azt, hogy őket nem botozzák mint minket, fel sem veszem, mert ha becsületes ember vagyok, engem sem bánt senki, s eddig sem bántott még soha is; ha pedig gonosz vagyok, jól teszik ha megdögönyöznek, s bár illyenkor a nemesek se kerülhetnék ki azt. Jól mondja továbbá uram, hogy a kákom bákom irásnak alig van valami haszna; a jó s hibátlan irás megtanulására pedig sok idő és folyvásti gyakorlat szükséges, s igy, ha erre szert tenni kedvünk kerekednék, alig ha szánkat szegre akasztani és gyomrunkat valami rosz étvágyu urnak cserébe adnunk nem kellene, mert a sok tanuló és gyakorlóknak ki keresne kenyeret? A milliókróli számvetést pedig aligha magyar urainknak nagyobb része minden kár nélkül nem nélkülezhetné, mert szegény magyar hazánkban még millió tégla vagy fa-zsindelről is ritkán van szó, pénzben pedig épen ismeretlen szám, és csak papiroson állnak itt-ott a hat tojáskerekségü jegyek. De azt gondolom uram, hogy e zavart-eszü nehány urat illy felvilágositás

és okoskodással alig lehetne capacitálni, legjobb volna ezeket rövid uton gyakorlatilag igaz észre ébreszteni.

Én. De hogyan s mikép?

Biró. Ha én nekem fölöttök teljes hatalmam volna, egyesegyik meg járnám őket, és mellyiket szegénynek találnék, azt mondanám neki: mit csevegsz te nyomoru, hiszen a te zsebed is üres! Ha hivatal után gazdag; elvenném tőle a hivatalt s azt mondanám: no most gazdagodj. Ha atyja vagy anyja utáni jószág által gazdag, elvenném tőle a szép jószágot és mondanám. no most tudomány után gazdagodj, és a jószágot egy tudatlan parasztnak adnám, s megmutatnám, hogy ez nehány év mulva tudatlan létére jobban meggazdagodnék belőle, mint ő tanult létére. Ha még ez sem volna elég leczke, elvezetném S. . . . re, hol számos gazdag emberek vannak, kik egyebet nem mint krétával rosz ┼┼ket tudnak csinálni; megmutatnám neki, mikép kullognak körülöttök, mikép hizelkednek nekik a sok tanult éhesek, hogy egy kis morzsa jusson nekik a tudatlanéból. Azután elvezetném őt N. faluba, hol két sem irni sem olvasni nem tudó vagyonos, és köztük egy becsületes, nem nyolcz, hanem tizenkét iskolát végzett tanult, de igen szegény jobbágyot ismerek; elvezetném őt száz meg száz urakhoz, kik minden iskolát végeztek, és nemcsak nem gazdagodnak, hanem inkább napról napra szemlátomást szegényülnek. Végre elvezetném őt a szegény mesteremberekhez és megmutatnám neki, hogy ezek nem azért szegények, mivel a tudományokból keveset vagy semmit sem tudnak, hanem azért, mivel vagy mesterségöket nem értik, vagy resten dolgoznak, vagy végre mivel vevők s dolgoztatók hiányoznak.

Én. Ha ha ha! no ez bizony ugyancsak a mint szokták mondani, argumentum ad hominem volna. De hiszen, lelkem, nem egyedül azért sürgetik ezek az urak a paraszt mivelődését, hogy az meggazdagodjék; hanem azért is, hogy az ő lelke is ne legyen örök tespedésben, ne éhezzék mindig, hanem legyen egy kis táplálékja; mert tudja kend, hogy az ember test és lélekből áll, s valamint a test a maga elédelét, ugy a lélek is az ő táplalékját megkivánja, pedig mi a testnek a kenyér, az a léleknek a tudomány.

Biró. Ez mind igaz uram; de nemde a lelki táplalékot is testi pénzért, és pedig többnyire drágábbért mint a testi eledelt, szokták árulni a világon, s miután nekünk testi eledelre sincs elegendő pénzünk, hogyan adjunk abból még lelkire is? Ki az a bohó a világon, ki miután gyomra korog, garasát a muzsikusnak adná, és füleit táplálná, nem pedig kenyeret venne rajta? vagy ki az, ki miután teste mezítelen, forintját nem ruha darabra, hanem könyvre adná? Ha mi gazdagok volnánk, bizonyosan szép pénzecskét költenénk lelki táplálékunkra; de miután szegények vagyunk, meg kell lelkünknek avval a lelki táplálékkal elégedni, mellyet hitünk szerint az erkölcs, józanság, felebaráti szeretet, engedelmesség, kötelességünk pontos teljesítése, jámborság, igazságosság atb. nyujt. Ez táplálja és tartja életben a lelket, valamint a gonoszság öli; ez az, mi őt a siron tul is gazdaggá teszi; ez lesz az ő tőkéje ott, hol rendesen fizettetik a kamat, hol nincs pénzváltozás, nincs bukás. A ki munkára teremtetett, az dolgozzék; a ki pedig munka nélkül élhet vagy megélhetni remél, az tanuljon. Mi, uram, csak ugy tanulhatunk, ha bennünket nem csak ingyen tanitnak, hanem mellette ingyen ruháznak és táplálnak is. Különben nyujt lelkünknek táplálékot minden vasár- és ünnepnapon a pap — persze pénzért, mert fizetünk és dolgozunk neki — és pedig egy félórai predikatióban annyit, hogy lelkünk akár husz évig el-

rágódhatnék rajta; és miután az urak mindent apróbbra szoktak rágni mint a szegény emberek, ők, ha megjelennének a predikátion, talán harminez évig is rágódhatnának rajta. — De mondja meg nekem uram: valljon más külországokban kivánják e, sürgetik e az urak, ugy mint itt Magyarországban, hogy a paraszt — mert gondolom ott is vannak parasztok, miután minden ember ur nem lehet — mivelődjék, tanuljon?

(Vége következik.)

Tévedési figyelmeztetés,

Tisztelt szerkesztő ur!

Becses lapjainak egyik figyelmes olvasója (2 szám) azt mondje, hogy a Századunk dolgozó társa *tévedett* a mint a Világ nevű hirlap 101 számábani ujoncz daguerréotypistát ugyanezen feliratú czikkelyének 6 utolsó sorában *kemény kitételekkel illette.* Ezen 6 utolsó sor következő.

„Hanem valakit, ki nevét elhallgatá, vagy magát megnevezni nem akará, nemtelen czélból megnevezni, alacsonság, mellyre soha sem vetemedett még férfiu, kinek szivében erkölcsiség, kinek fejében értelem gyökerezvék; illy cselekvés több mint könnyelműség, önfertőztetés, mellynek szenjét többé eltörleni nem lehet.“

E sorokban 1-o nincs kifejezve, hogy az ujoncz az *önfertőztetést* csakugyan elkövette, mi a 6 sor után következő kérdésből is kiviláglik; jogosítva is vagyok hinni, hogy ha t. szerkesztő ur becses lapjába iró, a Századunk *dolgozó* társának keresztelt itt kérdésben forgó czikk irója, ki akarta volna fejezni, hogy az ujoncz ama alacsonságot csakugyan elkövette, épen olly világosan kimondja, mint kimondá, hogy az ujoncz értelmi tárgyban személyt támad meg, és önhibáit másban kárhoztatja. 2-o Iró vagy nemiró, ez e vagy az e a nemtelen czélból megnevezett, itt mindegy. 3-o Volt e nem volt e már megnevezve a megtámadott valahol; lehet e *nemtelen* czélból ekkor vagy akkor büntetlen valakit megtámadni? kérdések, mellyek feloldása ama hat sorral semmi egybekötésben nincsenek. Ama 6 sor tehát tényt, közönséges általányos tényt foglal magában, melly ténynek, ugy mint van, fenállnia kell, mig a társaságban az erkölcsiség fenáll. Arról, egyedül arról lehet itt e szerint a kérdés, talál e a jelen esetben ama tény alkalmazást vagy nem; s ez az ujoncz dolga.

Felteszi a Századunk 2dik számában olvasható figyelmeztetés, hogy az ujoncz daguerréotypista a Világ nevű hirlap 101 számábani czikkeje a daguerréotyp ellen irányoztatott, melly könyvnek irója már anonym lenni megszünt, mert semmi reclamatio nem történvén, a nyilvánosságé lett. Kötelességemnek tartom a tisztelt szerkeztőséget figyelmeztetni, hogy a dolog nem igy van, mert az ujoncz czikkelye a Századunkban megjelent *Mathesis* czikkre következett, s arra irányoztatott, mint a daguerréotyp irójával identicus iróra, noha ama Mathesis czikket hazánk bármelly mathematicus vagy nemmathematicusa irhatta, noha ama czikkelyel a daguerréotyp legkisebb egybekötésbe, noha végre a Mathesis czikk irója mindmaig sehol megneveze nincs.

Kérdezzük most a tisztelt szerkeztőt, hol mutatkozik az, mit egyik figyelmes olvasója *tévedésnek* nevezett?

A Hirnök és Világ egy figyelmes, egyszersmind hideg vérrel olvasója.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

5. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Januar 17.**

Egy szó a nevelésről,

különösen a magasabb rendüekéről.

Véleményem szerint — s e részben, ugy hiszem, egy atyától, egy anyától, sőt egy valódi nevelőtől sem czáfoltatom meg — a nevelésnek utolsó és legfensőbb czélja, a központ, mellyen minden törekvéseknek egyesülniök kell, a legélénkebb kötelességérzetnek felébresztése, kifejtése és fokozása.

A feladat ez: szivét és eszét ugy kiképezni a növendéknek, hogy elismerje s rendíthetlenül meggyőződjék, mikép csak a teljesített kötelesség öntudata azon tér, mellyen ő, az idők minden viharainak és fergetegeinek daczolva, szilárd lábon állni, s jövendő boldogságának bizton s léleknyugalommal elébe menni képes; mikép fény és disznek (külbecsnek), földi hátalom- és szerencsejavaknak, anyagi jólét és az élvezet minden nemének csupán mint teljesített vagy teljesítendő emberi, statuspolgári, családtagi kötelességek eszközének, serkenyének, eredményének s szerzeményének lehet becse, szabad becsének lennie.

Jaj annak, ki e viszonyt felforditja, ki a becsfényt vagy épen az érzéki élvezetet emeli napszámának bálványává, ki előtt a kötelességérzet semmi egyéb mint legfeljebb egy gyakran foganattal birt eszköz bizonyos körülmények közti czélérésre. Jaj korunknak, mellyben e felfordítás olly gyakran és olly általányosan történik.

Tekintsük meg Spanyol-, Portugal- és Franczia-országot, tekintsünk az ó és uj világ minden tartományaira és helyeire, hol megszakasztva vagy szakadófélben látjuk a status, a család minden kapcsait, bemocskítva s lábbal tapodva mindazt, mi eddigelé az ember előtt tiszteletes és megtámadhatlan, földre tiportatva és kigunyoltatva mi szent vala és fenséges; kutassuk e tünemények alapokait, s bizonyosan ama viszonyok felfordításában találandjuk.

Nevelők, kik előtt szemléletté lőn feladatuk, kik azt felfogták s elismerték, s valósitását életczéljokká emelték, kik az idők tévedéseitől el nem fogultan, óvakodnak a hiuság rémképét, vagy az élvezet kéjhölgyét — finomabb szókkal: a dics- és díszvágyat, vagy a felvilágosodott világ-modort — az ifjui szív oltárára emelni, s fényes és egy nagy jövendőre vezérlő csillagokkint előtüntetni; fáradsagos meredek sziklás uton kúsznak, mialatt a többiek serege a mindennapiság széles és nagyobb részint egyenes utján kényelmesen ballagcsál, s még érdemül is tulajdoníttatik nekik, hogy növendékeiket olly könnyüden és sok indulatrázkodás nélkül a járható és kevés ütközést szolgáltató utra vezetni tudták.

Ki megelégszik, ki czélját elérte, ha növendékét közdicséretű díszvadásszá s közszeretetű világemberévé képezte, annak kérelmek és hizelgések, gyakori, néha tulzott, sőt még, főleg mások jelenlétében, tökéletesen érdemletlen dicsérés, elmaradhatlan jutalom minden el nem téréséért az elébe szabott utból, az ajánlott tekinteteknek minden meg nem sértéséért; örömkiáltás, ölelés és illetődéskönyek minden kis erőlködésnél, a henyeség vagy puhaság, az irigység, fősvénység vagy tékozlás, a sila önzés vagy buta gondolatnélküliség feletti csekélyes győzelem minden jelénél, tökéletesen elegendő eszközök a növendék hiuságát felébreszteni és ingerelni, élvezetvágyának azon irányt adni, melly e divatvilág szelleméve! s szándékával megegyez.

Ő mindig kész lesz nézeteit és meggyőződését a szülőknek és rokonoknak nyájas fejbicczentése, vagy boszus tekintete és a napi renden levő társalgási teremnek tónja szerint változtatni, szép például növendékének, mikint a nap emberének és az igazság becsének megitélésénél soha sem szabad a nap átkeletének tekintetbe vételét elmulasztani.

Ő igen óvakodni fog, mások jelenlétében elkövetett ellenszegülést, hazugságot, szándékos hanyagságot stb. azonnal komolyan és szigoruan megfeddeni, azt valódi nevén nevezni, vagy épen meg is fenyíteni, nehogy ezáltal a nagyreményű ifju dagálya és hiusága — mondd becsületérzete — valamikép megsértetvén, kisebbitessék, hisz nem a rosz vagy gonosz tett az, mi becstelenit, mert a divatvilágban nem a bün hoz gyalázatot, csak a büntetés.

Tartósabb és szigorubb büntetésekkel sohasem szabad élnie, mivel ezek czéljával, a kielégített hiusággal és élvezetvággyal, egyenes ellenkezésben állanak.

Ő lágy helytelenitését a henyeség, hanyagság, sőt tetemes kötelességsértés felett, hacsak jól palástoltattak, hazugság és csalárdság felett, hacsak finomul kigondoltattak s némi ésszel kivitettek, még bizonyos javalló mosolygással enyhitendi, neki néhai gunyos megjegyzések, néhai érzelgős és egészen s igen a salon és az épen uralkodó divaterény szellemében tartott nyomozások és eligazítások, a játékórák megrövidítései, és a nem épen legkellemesb mulalságok rövid nélkülözéseinek kiszabása, tökéletesen elégséges eszközök leendnek az elszenderült hiuságnak isméti felingerlésére és kielégített élvezetösztönének felizgatására; ő növendékének minden szembetünőbb ellenkedésével sietni fog könynyed erőltetését okos engedékenységgel felváltani.

Ez uton, ezen eszközök által képeztetnek a nap oroszlányai, férfiak, kik előtt müvészet és tudomány semmi egyéb mint alkalmas eszköz diszeskedésre és élvezésre és ideiglenes kötelesség-teljesités, egy ut majdani bátor, minden kötelességek aluli felemelkedéshez, kik csakhamar elszánvák, kéjhölgyöknek jelenlétében mi csekély sértését véresen megboszulni, de nem inkább sőt kevésbbé késedeznek anyjok és nőtestvérjök feletti kétértelmü szátyár elménczkedésekhez chorusban járulni, vagy épen a dalt magok megkezdeni.

A napszerinti nevelő, ki nem jár ez uton, önmagával ellenkezésbe jő, s rendszerüleg s méltán a szülőktől és növendéktől hálátlanságot és megvetést fog aratni.

Vizsgáljuk át a divatos nevelések sorait és következményeit, s a fennebbi ábrázolatot az életből merítettnek s egészen s hün a természet után rajzoltnak találandjuk.

De egészen más eszközöket kell azon nevelőnek használatba vennie, ki az elsőbben említett czélt választotta, ki a sziklautat járja. A meredek fáradságos ut komolyabb, megfeszítettebb menetet kiván, a szük pálya feszesebb gyeplőt.

Nem kérés és igérés, nem hizelgő szó és áldicsérés, nem mesterkélt komédiásos szerelmeskedés vagy épen inasos kedvkeresés, hanem komoly, a lélekből merített s igy előbb utóbb bizonyosan a lélekbe ható tanitások, szelíd intések és szigoru feddések, az iparkodásnak igazságos elismerése, ritka dicséret és még ritkább jutalom — mert az életben is ritka s legkevésbbé közvetlen —

szinletlen öröm a erőködő kötelességteljesítés, valódi fellázadás otromba kötelességsértés felett — mert csak az idegen fellázadáson tanul az ifjui sziv maga is fellázadni, valamint csak az idegen lelkesedés lángja teszi azt lelkesedésre fokékonnyá és lobbantja fel végre lelkesedésében — igazi atyai szeretet és gond s mindenek előtt a példa, azon serkenyek és emeltyűk, melylyekkel e pályán egyedül élhetünk, de mellyekkel élnünk is kell.

Komolyan és rendithetlenül, mint a törvény, álljon a nevelő növendéke előtt. A gyöngéd erőltetésnek, hol nem elégséges, soha sem szabad kérelem, még kevésbbé engedékenység, hanem szigoru megszoritás és kimaradhatlan büntetés által kell felváltatnia.

Az elmulasztott kötelességnek utóbbi teljesitésével nem szabad büntetéskint bánnunk, ámbár ez igen gyakran történik, és sokaktól panacée gyanánt feldicsőittetik. Ha mi kötelességteljesitéssel büntetéskint bánunk, csakhamar a növendék is azt annak tekintendi. — De hisz a büntetést gyülölnie, utálnia kell. Mi lend tehát e fogalom felcserélésünknek következménye!?

Az elmulasztott kötelesség szabad idejébeni utóteljesítésének engedelme. „Ellenben kedvezéskint állitassék elő.“ Ha mi azt mindig annak tekintjük, csakhamar a növendék is ugyanazt teendi. Ezen okból ismétlési esetekben ez utópótlás meg nem engedendő, sőt inkább tettleges büntetés kiszabandó. Vajha a szülők s nevelők jól szivökre vennék: „az elmulasztottat jövendő buzgalom könnyen kipótolhatja, de a kötelességteljesitésnek megutálása nehezen s alig ha valamikor változtathatandó szeretetre“!

Minden vétség saját nevén nevezendő, különben a növendéket erkölcsisége rovására önmaga meghazudtolására tanitjuk.

Nem kell félnünk durvább vagy ismételt vagy mások jelenlétében elkövetett kötelességvétségeket mások jelenlétében is szigorun megfeddeni s szükség esetében meg is büntetni. A jól vezérlett növendéket, *kinek szivében az erkölcsi elvek magva elhintve*, a büntetés sem fel nem lázitja, sem becsületérzetét el nem tompitja, ha csak vétségével kellő arányban áll. Bánatosan viselendi azt, s ösztönül szolgáland neki hibáját kitünő kötelességteljesités által ismét jóvá tenni. Hisz ő jól tudja, hogy a büntetés csak a rosz tettnek szomoru de szükséges következménye, hogy a tett, nem pedig annak következménye az, mi valódi becsületet vagy gyalázatot hoz.

Nem a becsületérzet az, mi igazságos feddések és büntetések által sértetik, hanem inkább a hiuság, a külső pompavágy, ha mindjárt benső trágárság mellett is, mellyet olly igen felcserélnek amazzal.

Ez korunkban egyike ama veszélyteljes fogalomzavaroknak, egy, a becsvadászat és élvvágy országutján lábatlankodó nevelők által dajkált és ápolt méregnövény. Ezek az illyen megfeddéstől és büntetéstől, rendszerök természete szerint — melly pusztán hiuságra s külső pompára, gyönyörre s élvre irányozva, — természetesen elirtóznak. Az üdvözitő ugyan keresztfán halt meg, s Claudius fekete lelkét a világ leghatalmasb s legfényesb trónján lehelte ki; de hisz ezen urak nemis akarnak világüdvözétőket nevelni, hamarább még Nerokat.

Csekély vétségek észrevétlenül maradhatnak, de ha észre kellett vétetniök, ha a növendék tudja hogy észrevétettek, akkor meg is feddendők s körülmények szerint meg is fenyitendők. A feddést és büntetést minden kötelességsértésnek szükséges és elmaradhatlan következményekint kell a növendéknek tekintenie, valamint lehetlenségnek tetszenie, hogy bármelly vétség büntetés nélkül maradhatna. Ekkor a büntetés soha fel nem fogja lázitani, soha nem gyengiteni becsületérzetét.

A tanulás is kötelesség. Mindenekelőtt, mivel kötelesség, hogy az ember lelkét, isteni alkatrészét, mindenek felett táplálja s ápolja, mivel kötelesség, hogy a fiu szülői kivánatainak, reményeinek s várakozásainak megfeleljen; mivel kötelesség, hogy a statuspolgár azon eszközöket szerezze meg magának, mellyek által egykor a hazának üdvös szolgálatokat tenni képes legyen.

Ha fésületlen hajat és piszkos kezeket, mosatlan arczot s nem eléggé tisztán tartott fogakat, mocskos vagy rongyos ruházatot otromba járást vagy hanyag és nehézkes mozdulatot soha feddetlenül el nem nézünk; ellenben a lélek elhanyagolt müvelését s ápolását csak mellesleg néha helytelenitjük vagy könnyüden büntetjük, micsoda következtetésre vezetheti ez a növendéket? Mi gyászos következményünek kell lenni cselekvényeink ezen ellenkezésének tanitásainkkal a növendék lelkére s indulatára!!!

A mit ma tüzzel s felbuzdulással megbüntetek, azt holnap puszta helytelenitéssel el nem végezhetem, különben a növendék, a helyett hogy magát igazságosságomnak alávesse, szeszélyeim ellen lázad fel.

A büntetés nem lehet minden vétségre ugyanaz, hanem a durvább vagy csekélyebb kötelességsértés alakjához mért; ismétlés vagy daczos megmaradás eseteiben pedig keményebb s tartósabb legyen. Ha a büntetések közt különbségeket nem teszünk, a növendék sem teend csakhamar különböztetést a kötelességek közt, s ugyanazon elfogulatlansággal, mellyel csekélyebb elmulasztást követ el, nagyobb s durvább kötelességsértés vétkébe esend. Mi több, attól is tarthatni, hogy egy nyakas és konok karakter épen e miatt vétségeit a legvégsőbbre feszíti, tudván, hogy ezáltal több baja egyáltalában nem esik; s igy a büntetés bizonyos körülmények közt még ösztönné is válhatnék a vétkezésre.

Miután a büntetés természetesen a szigoruságnak csak bizonyos fokáig gyakorolható, annak szükséges fokozása nagyobb tartóssága által eszközölhető.

Ki a nevelésnek általam kitüzött pályáján akar haladni, s az épen futólag leirt rendszert nem követi, az önmagával ellenkezésbe jő s minden fáradalmainak sikere puszta szerencseesetté válik.

Klemm. I. K.
nevelő Pálffy herczeg ő exc.jánál.

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól, elegyítve különbfélékkel.

(Vége.)

Én. Európának többnyire minden országaiban meg van a nagy lárma, egymást érik a sok rendeletek, parancsolatok, de miután — mint kend mondotta — ott is, sem eledelt sem ruházatot a tanulóknak nem adnak, sem helyettök hon senki dolgozni nem akar, igen természetes, hogy az emberek ott is azt teszik, mit jónak, hasznosnak találnak, azaz dolgoznak, kenyeret keresnek, de nem tanulnak. S igy természetesen Franczia-, Spanyol-, Muszka- stb. országokban szintolly tudatlan a köznép valamint nálunk. Vannak azonban nehány apró országocskák — ollyanok, mint nálunk egy jókora uradalom, vagy egy kisebb nagyobb vármegye — mellyekben a köznép egy kissé tanultabb mint nálunk; de ezeknek a tudománya is csak abból áll, hogy többnyire mindnyájon könyvből olvasni és irni tudnak, de hogyan? ugy, hogy az embernek csak elérteni, de irásukat elolvasni nem lehet. S itt is e nagy tökélyt csak az szülte, mivel egy nyelv, egy törvény — fejedelmi akarat — egy alkotmány létez, és az ország csak akkora, hogy ha a fejedelem palotájának felső emeletébe megy, egész országát meglátja, és ha egyet füttyent, min-

den alattvalója meghallja. Itt a felvigyázat, rendtartás könnyü, a fejedelmi rendelésnek elhanyaglása, mellőzése szinte lehetetlen. Máskép van ez nagy birodalmakban, mint például nálunk, hol 12000 □ mérföldön több mint 36 millio különbféle nyelvü, alkotmányu ember lakik, s hol csak a rendeleteket és parancsolatokat hirdetni is nagyobb munka, mint ott azoknak megtartatására ügyelni. Azonban azon apró országocskákban is a köznépnek szintugy nincsen a tudományokról fogalma, valamint itt.

Biró. Hát most mondja meg nekem uram: boldogabbak- e más országokban a szegény emberek mint itt nálunk? és áll- e az, hogy minél tanultabb valamelly nemzet, annál boldogabb az?

Én. A szegénység, lelkem, világszerte mindenhol nyomoruság, és nem is lehet arról itt szó, ha egyik országban boldogabbe a szegény ember mint a másikban; itt inkább csak arról lehet szó, van-e más országban is illy sok szegény ember mint itt? S erre az a felelet: igenis van, pedig még több és még sokkal szegényebb. Ha Magyarországnak sovány részét, mellybe a tótok, vandalusok s henkók szorittattak, s melly természetinél fogva mostohán osztogatja gyermekeinek a kenyeret, kivesszük, valóban azt mondhatjuk, hogy a föld hátán nincs ország, mellyben a valódi szegénység kisebb mértékben mutatkoznék, mint épen nálunk. Megszorulunk ugyan mi is nyomban, mihelyt egy kissé rosz termés áll be; de ezt önmagunk gondatlansága szüli, miután a jövendőről megfeledkezünk és a bő termésből a jövendőre soha semmit félre nem tesszünk. Ez a nyomoruság azonban nálunk csak néha- közben áll elő, mig más országokban többnyire napi renden van, és mig nálunk a szegény ember sertvéshussal, buzakenyérrel, borral stb. kénye szerint lakozik, addig más országokban a szegény ember eledele egyedül a burgonya, s épen azért seregenkint költöznek ki hazájokból, a tengeren tul boldogabb hazát keresendők, mig hazánkból bottal is alig lehetne egyet kiverni. Különösen pedig meg van áldva e nyomorusággal Anglia, hol száz meg száz ezren egyik évben ugy mint a másikban folyvást éheznek s koplalnak. S erre nézve, lelkem, nincs különbség tanult-e a nép vagy tudatlan: csak az teszi itt a különbséget; szorgalmatos-e a nép? van-e annyi jó földje, hogy elegendőt, sőt fölöslegest is termeszthessen? nincs-e az országnak több népe, mint a mit a föld annak eltarthatására teremhet? Mihelyt ez beáll, azonnal külföldről kell azt pótolni és a szükség az ajtó küszöbén van. Illy esetekben a nemzetek mint magányosok közt be szokott állni a csalfaság s ravaszság; az okosabb ügyesebb megcsalja az ostobát; cserélnek-berélnek; az okos hijábavaló csecse-becsét ád az ostobának, ez pedig valóságos életet, azaz kenyeret amannak — fényes üveg-gombért aranyot! Jobb a szegénynek ruha s jó kenyér, mint czifra ruha és koplalás, — pedig Angliában ugy van! Nem régiben egy hirlapi függelékben ezeket olvastam: . . . . „hogy sokan ezek közül félhétig is éhezni kénytelenek, nem szükséges megemlitni. Mindkétnemü literatoroknál — tudósok, tanultaknál — a nyomor olly jeleneteire akadni, hogy a nézőben a sziv is megállhatna; s nem kell feledni, hogy a szükség előttök iszonyatosb alakban jelenik meg mint bárki előtt. . . . Saját tapasztalásunkból számlálhatnánk elő illy eseteket, mellyekre minden nem egészeu érzettelen sziv megborzadna... Valóban, a ki fiatal barátjának azt a tanácsot adja, hogy egyedül az iróságra adja magát, nem kis felelőséget von magára.“ És ez a leczke a tudós, tanult, mivelt Nagybritanniáról szóló; mellyik tudatlan paraszt van nálunk illy szomoru helyzetben? 's miért nem gazdagitott a tudomány? S ha olly roppant tudományu ember éhezik, valljon a te abo-d szegény ember hogy fog neked kenyeret nyujtani?

Biró. Még egy kérdésem volna, uram, ha arra felelni szi-

veskednék, az t. i. tudnak e a külföldiek rólunk magyarokról valamit?

Én. Épen ez a boszusága az egész magyar nemzetnek és az enyém is, hogy mi és országunk, nem csak parasztjaik, hanem tudósaik előtt is egészen ismeretlen. A tős szomszéd országnak legtudósbika alig ismeri hazánkat jobban, mint kend paraszt létére az ő hazáját, távulabb országok parasztjai pedig azt sem tudják, hogy Magyarország létez. Ugyan azért midőn tudósaik valamit irnak hazánkról, merő bokros hibákot irnak. De ezt könnyü a külföldieknek megbocsátani, mert nem kötelesek vele, és talán jobb is ha tulajdon hazájukat a mienk helyett iparkodnak jól megismerni: azt azonban a magyarnak — a büszke magyarnak — alig lehet megbocsátani, hogy nemcsak azt kivánja, hogy a magyar tudós, hanem a magyar paraszt is a külföldet jól ismerje, és pedig, mielőtt tulajdon hazáját ismerné! — Jó éjszakát! —

Biró. Mind ezekből az tetszik ki, hogy a tudomány nem gazdagithatja a szegény embert, pedig ez az egyedül, mit ő magának óhajt.

Én. Nem biz az, lelkem; de ván e tárgynak még más oldala is, mellyről majd holnap szólandunk. Jó éjszakát!

Szemle.

E rovat alatt jövendőben a magyar időszaki sajtónak kitünőbb jelenetei felett értekezni szándékozunk, azt választván ki belőle, mit leginkább bélyegzőnek tartandunk. Igy tehát sem a lapok s czikkek rendes felsorozását, sem hoszabb rendszeres taglalásokat vagy épen deductiokat ne várjon a tisztelt olvasó, mi a hirlapok mostani számával sem volna megegyeztethető. Észrevételeink a lehetőségig rövidek, tömöttek lesznek, eszmélkedési anyagul, elmeszikrákul szolgálandók az olvasó-közönség válogatott osztályának, mellynek leginkább szánvák. Őszinteség s részrehajlatlanság vezérlendik tollunkat.

A Pesti Hirlap s Világ közti viták (1—3. sz.) főbb tárgya most a megyék hatósága. A kérdés némelly vármegyéknek mult éven hozott végzéseiből vette eredetét, mellyek által, különösen a büntető rendszer körül, statutumok hozattak, mellyekben a Világ a megyei hatóság illetlen kiterjesztését látta, melly a végetlenségig mehetvén, végre elnyelheti a statushatalom többi ágait, paralyzálhatja a törvényhozási centralisatiót statutumok utján, s végre illy gyakorlat által minket egyenesen az éjszakamerikai foederalismusra juttatna. A józan politicának általányosan elfogadott elveiből megmutatta, az alkotmányos hatalmak összezavarása milly kártékony. Ujabb időkben az oppositio, meg nem elégedvén már, a végrehajtó hatalom ellen irányozni lankasztó igyekezeteit, most már a törvényhozás körét is kivánja megszoritani s ennek rovására a megyék autocratiáját a törvényszabta határokon tul terjeszteni stb. — E vádaktól alkalmat vön a Pesti Hirlap két vezérczikkben (106 és 107 sz.) viszonozni, hogy e vád hajdan, midőn a megyék munkássága jogvédelmi körben forgott, szintugy használtatott. Most valamint akkor a kérdés a politicai statustheoriák általányos mezejére vitetett, mellyek azonban a magyar alkotmány épületénél alapkövekül nem használtattak, minthogy polgári szerkezetünk egyetlen maga nemében, mit több adatokkal bizonyit a szerkesztő. Megjegyzi ez alkalommal, hogy a józanon fontolgató haladásnak indult nemzet alig botolhatnék kártékonyabban, mint ha most, átalakulásának practicus időszakában, a hatósági körök s attributumi határok elméleti vita harczába hagyná magát csábittatni. Az egyedüli szabály itt nem a *mit*, hanem a *ne továbbat* jelelí ki; a szabály *negativ*, nem *positiv*. A multra utalván, valamint az éjszakamerikai egyes statusok és a megyék

közti lényeges különbségeket kimutatván, azzal nyugtatja meg az aggodalmakat, hogy nálunk a megyéknek bármelly statutuma azon pillanatban elveszti minden erejét, mellyben a törvényhozás azon tárgyról rendelkezik, kivált olly országban, hol kezdeményi joggal a királyi felség is bir, s minél szentebb pietással függesztendik az ország rendei mindig szemeiket a határvonal ime szavaira: „Eddig és ne tovább! itt a törvény áll, és ennek küszöbe szent stb.“ — Kétséget nem szenved, hogy remek czáfolatra tehetünk szert X. Y. Z. ügyes tollából, melly ismét viszonozásokat idézend elő, e kérdést valódi álláspontjára helyzendőket; s ha azon elvből indulunk ki, hogy kivánatos és hasznos, alkotmányunk minden viszonyait minélelőbb a taglalás és mindenoldalu felvilágositás mezejére vinni, csak örvendhetünk a Világnak ezen inpulsusán, melly alkotmányunknak e lényeges életkérdését kétségen tul most előlegesen az időszaki sajtó meghányatása, azután pedig a legközelebbi országgyülés határozata alá hozza. E határozat azonban közelebb álland e a Világ, közelebb a Pesti Hirlap nézeteihez, még elvárandó, s majd akkor nyerend alkalmazást a régi axioma: „a politica az eredmények mestersége.“ — Gróf Sztáray Albertnek a Hirnök eléhbi számában is közlött értekezése valódi disze a Világnak, egész tisztaságában tüntetvén fel a magasabb aristocratiának a kérdéses tárgy feletti nézeteit. Ha igaz, hogy csak az tökélétes, mi maga nemében minden ellenmondásoktól ment egészet képez, ugy ezen elsőbbséget az emlitett czikktől meg nem vonhatjuk, s kivánatos lenne, hogy nemcsak a torysmus, hanem alkotmányunk többi szinezetei is illy őszintén s elhatározottan lépnének fel nézeteikkel, mint a tisztelt gróf. — X. Y. Z. Visszapillantása 1841re nagy tárgyismeret, ügyes kezelés és finom tapintat bélyegét viselő dolgozat. — Hogy a szatmári eseményt a két ellenkező lap ellenkező szempontból veszi fel, ellenkező érzelmekkel kiséri, természetes; a n. megye e kölcsönös igyekezeteknél ugy jár, mint ellenkező rendszer szerint gyógyító orvosok kezei alatt némelly beteg. — A Világ 1sö számu Őr-je becses ujévi ajándékot hoz olvasóinak „Halljuk őket!“ czim alatt. Hála az egeknek, szerencsésen lenyeltük,adjon Isten erőt annak is, ki utánunk ezen óriási munkába kap. Meg kell azonban vallani, hogy a Pesti Hirlap 106. számu *Értekező*-je bátran kiállhatja e tekintetben a „Halljukk“-al a versenyt. Ellenben a 107. számu Értekező becses értekezést foglal magában. — — A *Jelenkor* első három számaiban figyelmet érdemel „Nyugotfi“ nyilatkozása „Kelet Népe“ elleni röpirata iránt, mellyben „abbani némelly nyiltabb szivű kitételeit“ igyekszik mentegetni, a mellett pedig „külön irattal“ fenyeget, mellyben ezirántni nézeteit nyilványithatná. Ments Isten, inkább a nélkül is mindent elhiszünk neki. — Az *Athenaeum* 3. számában Fogarasi ur, Farkas Ferencz „Hitelbank és életbiztositó-intézet stb.“ czimü röpiratát szigaruan birálgatván, igy végzi kritikáját: Végül sajnálatomat fejezvén ki, hogy illy fontos tárgyakban e munkáról jót nem mondhatok, bátor vagyok szerzőt a mondottakhoz képest teljes meggyőződésem szerint barátilag arra figyelmeztetni, hogy terjedelmesb munkáinak az előttünk fekvő szellemébeni kiadatásától, fáradalmat, időt s költséget kimélne meg. Ha azonban elveit, még pedig alapelveit, talán a tárgyróli bővebb gondolkodás által egészen meg s jobbakra változtatandja, akkor irodalmunkat és olvasóközönségünket, ugy reménylem, hasznos munkával fogja megajándékozhatni, s ohajtom, ajándékozza meg.“— Valamint a pénz kerengése szükséges, ugy az eszmék circulatioja is üdvös. F. megbirálltatott N. K. által, most F. Fnek visszaadja a kölcsönt; jön majd

egy harmadik, kinek megint F. F. mondja, hogy mit sem tud az egész dologról, s igy tovább. Illy irodalom s megbirálás eredménye végre aligha nagy foganattal birand e köz ügyre, s nemzeti bankunk talán egészen más módon jövend létre, mint illyforma röpiratok segitségével. — A *Nemzeti Ujság* előbbi tökélyében változatlanul megmarad, fején Madrid kalapja. De ugyan megadja Nagy Ferdinánd Bereghből a Hirnöknek a *Hasznos Mulatságok* 2-dik számában. Tudja az ég, mikép vergődünk majd ki a bajból. Hogy pedig lássa e hirlap érdemteljes szerkesztője, mikép birjuk el a bár sujtó krítikát is, köszönetünket nyilványitjuk a reánk mért kegyes büntetésért, s ebbeli hálánk tanusitására helyt adunk hasábjainkban a Hasznos Mulatságok 3dik számában ujonsülve megjelent „*Mulattatók*“-bóli mutatványoknak, eredeti irásmodjukban — mellyhez, fájdalom, még emelkedni nem tudánk — meg levén győződve, hogy olvasásuk után senki sem kételkedendik többé a dicsért hirlap rendkivüli belbecse felől:

Erősen zörög valaki ajtómon „szabad“ kiálték, s im! Ábrahám lépe be, — „no mi ujság?“ — „nem tetszik valamit vásárlni“ — „mie van?“ — mindenféle — felelé — schuviks, chocholáde, hosentrager, gyufa, czukortartó, kalamáris, lábtyű, peniczillus stb.

Egy lábatlan nyugalmazott járdalt a váczi utczán visszajötte után a lóversenyről, utjában barátja megszólitva, kérdé mit látott légyen? midőn kérdéseire felelne, egy különcz szüntelen azt vágá közbe „nem tökélyes“ ezt csak eltürvén midőn — „hol hagyta volna lábát?“ kérdené — uram! — felelé — mindnyájan nem lehetünk tökélyetesek, kinek keze, kinek lába, kinek esze hiányzik.

IVdik Henrik franczia király vadász-társaitól elmaradván, egy kunyhó előtt álló suhanczot megszolita — „mit lesel te itt?“ — a királynak e tájan kell vadásznia, — mondá — s nagyon szeretném látni — „jer — mondá a király — ülj lovamra oda viszlek hol őt jól megláthatod — hanem hogy tudhasd meg a sok előkelő urak közt mellyik a király? — vigyázz — szóla a király — ha mi a király nyomára jövünk mindnyájan kalapot emelnek, csak a király nem“ — E közben összejöve vadásztársaival, kik mindnyájan teljes alázattal kalapot emelintének — „no tudod már most monda Henrik — mellyik a király?“ — még tisztában nem vagyok — szóla a suhancz — hanem kettőnk közül egyik lesz, mert mi nem emeltünk kalapot. —

Midőn Leotychidast kérdeznék „miért isznak a Spartanok olly kevés bort?“ felelé — hogy mi tanácskozzunk ügyünk fölött, nem mások. —

N. bácsi jól felöntvén a garatra, midőn haza felé vánczorogna, az előtte csillogó pocsétába belebukkant „Igy jár — mondá fejét a sárból felemelve — ki a jó utról kitér“ —

Egy adós hitelezőjét az utczán előtalálván, midőn a pénz lefizetés idejét tudakolná tőle, „épen — felelé az adós — azt akarom kérdeni Tz- vagy Cz-vel kelle irni uraságod nevét“ — Tzvel mondá a hitelező? — hisz azt gondoltam, ezt már csak tudja — „bizony fájdalom! — felelé az adós — akkor még tessék egy kissé várakozni, mivel hitelezőimet A. B. C. szerint akarom kifizetni.

Ha pedig kérdi az olvasó: ki lehet e remek anecdoták feltalálója — Columbusa — azt feleljük neki: Tihamér Béla!!!

A *Regélő* csinosb formában jelent meg, belső tartalomra nézve azonban még csekély különbségre akadhatánk boldogult elődjéhez képest. Elvárandjuk, mit nyujtand még ezentul szorgalmas kiadója. — Az érdélyi lapoknak még csak első számát birjuk. Nincs mit megjegyeznünk. — *Religio és Nevelés*, valamint *Egyházi Tudositások* dús tartalmuak, külsőjök csinos. — A honi német lapokról majd más alkalommal.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

6. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Januar 20.**

Nézetek

az örökös tartományok és Magyarország közti határvámvonalról.

Ki nem tudná — ismervén különben az írásdús időnkben számosan s különféleképp megjelenő lapok által előnkbe rajzolt naptörténetet — hogy nem csak politicai theoriák s azon formák, mellyekben az emberi társaságok — statusok — egyedeik boldogságát keresik, minden eszmélkedőt hatalmasan érdekelnek, hanem hogy korunkban (mi azonban, magasztosb erkölcsi szempontból véve, korántse legyen dicsérőleg mondva) az anyagi érdekek kitünő helyt foglalnak el; s minthogy ezen anyagi érdekek, a mennyiben nem egyesek, hanem az egész álladalom érdekei, nem csak szükséges és méltó, hanem nemes feladásnak is tárgyai, indíttatom én is engedni azon vágyomnak, miszerint papirosra öntsem e tárgy felett azon nézeteimet, mellyek noha egyszerű s igénytelen szempontból fogvák fel, még is azon elsőbséggel birnak, hogy tapasztaláson és tényeken alapulnak.

A kereskedés, valamelly nép anyagi érdekeinek egyik főbb előmozditója, csak ugy terjedhet ki, csak ugy válhatik nevezetessé, ha a vásárok tárvák, s minél több vásár, annál nagyobb felemelkedése. A nyers termesztmények, valamint a müipar készitményei számára eladási utak kerestetnek; minden nemzet adni kiván, azaz portékákat adni s pénzt venni, hogy vagyonmérlegét lehetőleg tevőleg (positiv) helyezze, s országa belvirágzását a pénznek gyüjtése, vagy legalább kifolyásának meggátlása által emelje. Ezen, minden nemzeteknek közös ösztön „csak eladni, a többiektől pedig minél kevesebbet venni“ más részről megint szükségképen elzárási rendszert idéz elő, melly magát a kereskedést a legkisebb s legszorosb körökre szoritván, minden nemzetekre nézve egyformán kártékonnyá válik.

E tapasztalások már a legrégibb idők óta ösztönné váltak nemzetek közti kereskedési szövetségekre, mellyekben vevés és adás közti igazságos arány által a kölcsönös haszon elérése czéloztatott. De korunknak marada fentarta olly módositást találni fel, melly által még politicailag tökéletesen elválasztott, külön kormányok alatt álló nemzetek egy nagy kereskedési egésszé egyesülve, mindazon kedvezéseket közösen élvezik, mellyeket kereskedési szövetségek a többi világ, a kereskedő külföld ellenében nyujtanak, s mellyek a minden zaklatásoktól ment egyesülés által olly naggyá lett beközlekedés tulnyomó hasznával birnak; e módosítás neve: Vámegyesület.

Németország tartományainak nagy része illy egyesületet alapita, mellyhez az éjszaki német országok egyik hozzájárulása a másikat érte, hol előbb elkülönözött vámviszonyok léteztek. Belgium után Franczia- és Németország vágyódik, hogy vele kereskedő-műiparos egészet képezhessenek, s a hirlapok szerint a déli olasz tartományok hasonló igyekezetet táplálnak. Szóval, általánosan elismertetnek azon kedvezések, mellyeket szabad kereskedés s azon térnek tágulása, mellyen a műipar nyomasztó akadályok nélkül mozdulhat, nyujtanak, s kedvező következményeik gyakorlatilag éreztetnek.

Habár Magyarország mindazon kedvező eredményeket élvezi, mellyeket az ausztriai birodalom nagy egészéveli megtestesülése a külső kereskedési viszonyok és szövetségekre nézve nyujt, hijánzik mégis neki ama belső korlátlan közlekedés, melly közelebb feküdnék az ugyanazon uralkodó alatt egyesült országoknak, és sokkal könnyebben elérhetőnek látszik. Az olly sok s különböző kormányok alatt elszórt német országok vámegyesülete csak a közös haszon által idéztetett elő s tartatik fen.

Minekünk olly vámvonalot kell gyászolnunk, melly az ausztriai birodalom egyetemét éjszakkeletről délnyugot felé hasitja, gátolván a közlekedést. Nem olly könnyü bizony e tárgyat közelebbről érinteni s abba mélyebben hatni; mert egy részről épen ezen tárgy az, melly felett számos földieinknél nem csak tökéletes ismeretlenség, hanem megrögzött, mintegy öröklött nemzeti előitéletek uralkodnak; más részről egy avatatlan nézetei kevés hitelre találandnak, midőn a statusgazdaság gépelyébe vágó, annyi ideig fenálló igazgatási szabályokkal ellenkezni látszanak. A czél azonban sokkal tisztább, mintsem a bonum et voluisse sat est mondattal beérni lehessen. S valljon honunk és a német-, lengyel-, cseh-, olasz örökös tartományok közt egy vámegyesület, vagy más szóval tökéletes kereskedési szabadság, olly kivihetlen dolog volna e, ha megmutattatnék, hogy mellőzve minden kereskedési s a kormányra nézve még politikai hasznokat is, e vámközvonal azon czélnak, mellyet elérnie kellene, kielegitőleg nem is felel meg.

Szem előtt tartván mindenek előtt azon nézetet, hogy Magyarország független (independens) egy fejedelem alatt ugyan, de egészen elkülönözött önálló igazgatással biró ország, szükséges elismerni, hogy épen e viszony miatt, e viszony által feltételezve, a főkormánytól semminemü áldozat igazságos kárpóltás nélkül nem igényelhető, minthogy nem áll hatalmában itt, valamint a többi örökös tartományokban, valamelly statusczél elérésére feláldozott jövedelmi forrást más tetsző adó által pótolni; és sokkal könnyebb leendne ezen elismerés, ha a fenérintett előitéletek alaptalanoknak találtatnának. A legterhesbikök egyike azon vélemény, hogy a szomszéd tartományok egy része, kivált Bécs, a magyar hus bevitele nélkül éhen halni kénytelen lenne, s ezért az ökrök szállítása teljességgel nem tekintethetnék kedvezésül Magyarországra nézve, sőt Bécs tartsa magát szerencsésnek, hogy magyar husra szert tehessen. Földieim közt sokan a magyar határokon kivül is széttekintének; ezekhez nem szólok; de a többieknek nem ismételhetem elégszer, hogy a hegyeken tul is emberek laknak, s hogy, habár a régi magyar adagium: extra Hungariam non est vita, sok, kivált politicai tekintetekben, igaz, minthogy az alkotmányos szabadság jótéteményeihez szokott honfi nehezen illeszti magát idegen alakokba, ez mindazáltal más országok anyagi jólétére nézve épen nem valósul. Ki a szomszéd örökös tartományokban körültekintett, és a miveltség alacsony fokát — majdnem mindenütt háromdülői gazdaság — mellyen ott a jószágok nagyobb része áll, valamint csekély marhatényésztését, rítka takarmánytermesztését, ugy Ausztriának és Stájerországnak nem elegendően használt hegyi legeltetését ismeri, nem leend többé elfogullva azon balhiedelem által, hogy Bécsnek négyszáz-

ezer lakosai Magyarországból husszállítás nélkül éhen vesznének, kivált ha tudja, hogy London másfél millio lakosaival, kik közül általán véve mindegyik dupla mennyiségű hust emészt el, minden külföldi szálitás nélkül hussal — s millyen hussal — elegendően ellátatik, mig a földmüvelés ott olly magas polczra van felcsigázva, hogy már emeltetést alig enged, az egész ország pedig még tömött, az örökös tartományok vonatkozólagi népességét sokkal felülhaladó gyárlakossággal fedve van; sőt ha megfontoltatik, hogy Franciaország, melly Párisban szinte egy millionál több szájt ellátni kénytelen, hosszabb idő óta a Németországból behozatni szokott ökrök vámát előbbi csekélységétől rögtön 60 frankra egy darabtól felemelte, s ezáltal mezei gazdaságának hietetlen emelkedését eszközlötte, alig lehetne az ausztria kormány azon elveit megfogni, mellyeknél fogva Magyarországból behajtandó egy darab ökörnek vámdíját 2, a külföldről jövőnek vámját pedig 4 forintra már hosszabb idő óta határozta. Mert ama nagyobb adót, melly a behozott marhától Bécs sorompóin belől fizettetik, minden el nem fogult nem a kelmén ragadónak tekintendi, s átlátandja, hogy azt sem a magyar tenyésztő, sem a kereskedő, sem végre a kelmét utoljára kezéhez kapó bécsi mészáros nem viseli, hanem a bécsi közönség, melly a hust ezért nehány krajczárral drágábban fizetni kénytelen. — Az eszmélkedő ezt világosan átlátandja, noha a marhakereskedők folyvásti cselei közé tartozik, e bécsi consumtiovámot ürügyül használni, hogy a tenyésztőnek nagyobb árt nem igérhetnek kelméjeért *); sőt fölvéve, hogy az emésztési vám egyszerre megszünnék, mégsem fogna soha a baromnak ára mindenkorra alábbszállani ugyanazon mennyiségben, minthogy a vásárrai csőd meg nem szünendene, sőt talán még nagyobb leendene; tehát általában ismételjük, hogy nem az, ki a kelmét, hanem az, ki a pénzt adja, károsodik, s a második elv is a viszonyok helyesebb méltánylására állíttatott föl. Az előre haladott értelmiségnél s azon erőnél fogva, mellyet a kereskedés a mostani időben kifejt nemcsak azon tőkék nagysága által, mellyekkel az üzetik, hanem azon sok segédszerek által is, mellyeket a vasutak stb. szolgáltatnak, a kereskedői világban függés nem igen gondolható, annál kevesbbé alapítható gyakorlatilag. E szempontból azonban csak azt akarnám kifejteni, hogy az egész vámvonal Magyarország s a többi örökös tartományok közt — nem tekintvén azon pénzmennyiséget, mellyet az a tisztviselők és őrök seregére fordított költségek letudása után csak gyéren jövedelmezhet — a többi örökös tartományoknak még hasznot sem hajt, legalább nem ollyat, millyen talán az ausztriai tisztviselők és statusgazdák által azoknak megtartásából reméltetik. Ha nézeteimnek csak egyike is bebizonyulna, ha talán csak egy még homályos oldalt világítanék is fel, már ez is elég volna, mert homokszemek is szükségesek a vakolathoz s ez a pyramisok építéséhez; s hogy mulhatatlan di-

*) Hogy ezen bécsi emésztési vám minden örökös tartományu, még Bécs sorompói szomszédságában tenyésztett marhától különbség nélkül épen ugy fizetendő, mint a Magyarországból jövő marhától, nem ismételtethetik elég gyakorta, s ezért szükségesnek tartom gr. Lamberg érdekes munkájából „Még egy Terra incognita“ az ide vonatkozó sorokat felidézni, mellyek 209. lapján ekkép olvashatók: „Ha tehát az mondatik, hogy egy magyar ökör Bécsig 12 ezüst forintokba kerül, ez annyit tesz, hogy *minden* ökör, jöjjön bár Cseh- vagy Morvaországból, sőt Bécs környékéből is, ugyan annyiba kerül, 3 for. 30 kr. kivétellel, mellyet a magyar ökörnek be- és kiviteli járandóságul kell fizetnie, mert a bécsi vámdijat és az utvámokat egyenlően kell viselniök. De hogy az adózó ausztriai földön nemzett és táplált ökör a magyar ökörrel nem concurrálhat, azok is érzik, kik Bécs közelében laknak, s igy terhes szállítási költségeket nem tartoznak fedezni.“

csőségű pyramis lenne, ha Magyarország képviselőségének sikerülne a szabad kereskedést az összes birodalom egész kiterjedésében kieszközleni, bizonyára senki sem tagadandja, ki az ország valódi javát nyugton felfogni, a hasznokat és károkat vizsgálva összehasonlítani képes.

A Magyarország s a többi ausztriai örökös tartományok közti kereskedést alkotja nyers anyagok és termékek kivitele Magyarországból a többi ausztriai örökös tartományokba, s gyártott tárgyak és ipari czikkek behozatala ezekből viszont abba. Ez általányos szabálytól csekély kivitelek vannak, helyviszonyok által feltételezvék s általányos tekintetben mit sem nyomók. A nyers anyagok az ausztriai örökös tartományokbai bevitelöknél azon kedvezményben részesülnek, hogy általában csak felével terheltetvék azon vámnak, melly ugyanazon czikkelyektől külföldről behozataluknál fizettetik. E nyers anyagoknak az ausztriai örökös tartományokon át külföldre vitele teljes kedvezményben részesül, minthogy tőlök fölötte csekély kiviteli vám fizettetik, ez is csak a kereskedésnek számbantartása (Evidenzhaltung) végett, s az ebbeli terjedelmesb kereskedésnek csak az idegen statusok bevitelvámjai állanak ellenében, mellyek csak tágasb vámegyesület által mérsékeltethetnek. Amaz általányos szabálytóli kivétel alá esnek olly czikkek, mellyek vagy egyedárút képeznek az ausztriai örökös tartományokban (mint a dohány), vagy pedig saját emésztési s termesztési-adóval terheltetvék (mint a bor és pálynika) s a külföldről behozatalnál a vámdijon kivül azon emésztési- s termesztési-adóval felérő járandóságot fizetnek a belföldön termesztettekkel egyenlő karba tétele végett. Gyártmányok s ipari tárgyak viszont, az ausztriai örökös tartományokból Magyarországba hozataluknál, a csekély kivitel-vámdíj mellett elég tetemes, a magyar kincstárba folyó magyar harminczadi bevételdíjakat fizetnek, mellyek valamint azon harminczadi beviteldíjak, mellyek a nyerstermékeknek — kivált épületfának — az ausztriai örökös tartományokból Magyarországba némelly vidékeken előforduló behozatalánál fizettetnek, a magyar termesztés és ipar ótalma végett rendelvék. Mindazáltal azon nehézségeknek, mellyek a kölcsönös vámtételek áttekintésénél mutatkoznak, oka abban fekszik, hogy valamennyi gyártmányok s iparczikkek bevitelvámjai sokkal nagyobbak, mint ugyanazon czikkeknek a magyar kincstárba folyó harminczadi bevitel-díja, ha azok az ausztriai örökös tartományokból Magyarországba hozatnak. S ez adott okot azon nehézségre, melly a részint gyártó örökös tartományok s a még századokig termékeny, és nyers anyagainak kivitelét kereső Magyarország közti viszonyok pontosabb szemlélésénél feltünik, miszerint, ha a kölcsönös beviteldíjak egyenlők volnának, sőt — a mi még jobb — ha épen nem léteznének, a gyártmányok be- és kivitele eredményeinek még igen sokáiglan ugyancsak a mostaniaknak kellene maradniok. A magyar takácsok, a magyar posztókészitők panaszkodnak, hogy kelméiktől sokkal nagyobb vámot kell az örökös tartományokba vitelöknél fizetniök, mint a morva-csehek fizetnek hasonló esetben; e magyar mesteremberek ezáltal mesterségöket akadályoztatni hiszik, benne okot keresnek méltó panaszokra, 's ezen példailag előterjesztett állapot oka, mind minden hasonló, mégsem e vámviszonyban fekszik, melly, egyenlőtlensége miatt, elégületlenséget gerjeszt, a nélkül hogy azon talán létező czélra, miszerint a fölötte adóztatott ausztriai ipar kedvezménybe helyeztessék, szükséges volna. Az alább megfejtendő tétel bizonyára még fényesebben kifejlendene kereskedési szabadság létezése mellett, minthogy a gyártás és ipar nem olly könnyen tér el megszokott 's alkalmas viszonyoktól, mivel a gyártmányok jó és

olcsó készítésére szükségesek: sok időt kivánó, kölcsönösen összemunkáló egész népesség tanitása, tapasztalás, tőke, műtani kiképzés, szóval ama millió meg millió mellékkörülmények, melyek a már századok óta ipari elsőbbséggel biró vidékeknek olcsóbb termesztést s ez által concurrentiát is biztositanak minden piaczon, hol kereskedési szabadság uralkodik; különös mesterséges vámovatra szorulás nélkül. A cseh és morva posztónak, a magyar e nemű gyártmány ellenében, fizetnie kell a magyar nyers anyag, a gyapju, szállitását, tetemes mesterség-adót, a posztó szállitását ismét Magyarországba, elég tetemes harminczadi bevitel-díjt, mind a mellyekről a magyar gyárnokok mitsem tudnak belföldi piaczaikon, s ezeken mégis a morva-cseh posztó haszonnal kel. A kereskedés szabadsága akkor fogja bizonyosan megmutatni, hol lehet legsikeresebben termeszteni és gyártani; nem leend ok panaszkodni s kül behatásoknak tulajdonitani, a mi más részről a helyzet természetéből folyik s a minek egyéb a társas visszonyokban fekvő okai vannak. Ha kereskedési szabadság létez, ugy is csak ott termesztendenek, hol legjobbat és legolcsóbban termeszthetni, s csak onnan vásárlandanak, hol legjobbat és legolcsóbban kaphatni. A nyers termékek, mellyektől — mint fönebb mondám — Ausztriába kivitelöknél csak fele fizettetik a külföldről bevitelvámnak, s mellyekről e czikkely irója meggyőződve, hogy az ausztriai örökös tartományokbai bevitel felszabaditásának semmi vagy legalább nem olly kára, mlilyet talán némelly még a régihez ragaszkodó ausztriai statusgazdák gondolnak, leendene az auztriai örökös tartományokra nézve. Most részletekre bocsátkozván, csak a legfontosb kiviteli tárgyakat — gabonát, barmot, dohányt, bort, pályinkat, gubacsot, faggyut stb. stb. — akarom itt, e czikkelyeken egyenkint átmenve, érinteni.

(Vége következik.)

Utóirat.

E czikkely itteni része már sajtó alatt vala, midőn a Pesti Hirlap 109. száma hozzánk megérkezett, melly *Pejacsevich* János grófnak szinte e tárgybani értekezését közli, jelen czikellyel merőben ellenkező nézetekkel. Mennyiben azok a fönebbi czikkely által itt és jövő számunkban előre megdöntve nem lennének, megczáfolásukat fentartjuk magunknak. Mutatványul Pejacsevich gróf állitásaiból közöljük a következő csodálatos tételeket:

„Legyen bár Magyarország a vámok eltörlése által világos nyereségről biztositva, s támadjon bár ennek következésében a nemzetben közeledési vágy, még mindig megfejtendő kérdésül marad fel: valljon képes volna e Magyarország, mostani szerkezete mellett, nagyobb egyenes (direct) adó vlselésére vagy országos adósság elvállalására? s én azt tartom, sem az egyikre sem a másikra nem képes.“

„Töröltesssnek el egyszer a Magyarország s Ausztria közti vámok, mindinkább eltűnik a remény, hogy honunk alkalmas részében a gyáripar felvirágozzék; mert a vámok eltörlésével árcsökkenést szenvedett termesztmények s az ausziriai gyárak javára fordulna, hogy a még csak felállitandó magyar gyáraknak jóval nehezebben esnék azokkal vetélkedniök.“

„Mindezek után kinyilatkoztatom azon belső meggyőződésemet, hogy a kereskedés és ipar felszabadításának nagy eszméje, mellyért a theoria olly hathatósan és fényesen szót emel, Magyarországra nézve még távol jövendőben (?!) rejtezik“.

„Magyarország soha sem lesz hajlandó az alkotmányos érdeket anyagi érdekének könnyelmüen alárendelni. Ha elegendő biztosság és kezesség nyujtatik az ország alkotmányos életének fentartása iránt; ha a nemzetiség erősen és hatalmasan álland menten minden közvetett befolyástól: akkor — de csak akkor — Magyarország aggodalom nélkül nézheti azon választó-fal lebontását, melly most a két ország közt emelkedik.“

A papságtól az egyházi javakat elvenni nem lehet.

Bámulat és bús érzemények foglalják el a hazafi keblét — s nemcsak az igaz magyarvérű aristocratáét, hanem általában minden, alkotmányunkat fentartani kivánó magyarét, kinek agyvelejét még megmentették az Olymp istenei a mostani mokliberalis korszellem és cosmopolitismus tulságaitól — ha megfontolja n. Borsod és Szatmár megyéknek az egyházi javak feletti végzéseit s a többi vármegyékkeli közléseit. Csekélyebb embernek érzem ugyan magamat, mintsem olly mélyen ható alkotmányos kérdésben illy dicső megyékkel sorompóba lépni merészeljek, vagy azoknak bölcs Karait és Rendeit távolról is sérteni akarnám, de minthogy itt nemesi szabadságunk egyik legfontosabb életkérdése forog fen, mellyet olly következménydusnak tartok, hogy könnyen egész alkotmányunk végpusztulását vonhatná maga után, bátran ragadok tollat, tiszta meggyőződésem eredményeit a haza oltárára lerakandó, nem tartván az ultraliberalis párt embereinek kárhoztató harsogásaitól. — Szinte hallom már előre ezen liberalis urakat (kik talán szorosan véve nem is igen liberalisok) nagy hévvel kiáltani: „mit akar egyes ember egész vármegyék ellenében? Ne hallgassunk reá; catholicus mágnás.“ — Igen, édes drága jó nagy uraim, catholicus vagyok s aristocrata, az is maradok halálig. Talán csak az én nyakam sem fog levágatni csupán azért, mivel a némelly megyékben helybenhagyott fekete helyett a más megyékben elfogadott fejér mellett nyilatkozom. Mondhat jót ollyan is, ki nem tisztelője a mostani ugynevezett liberalis korszellemnek.

Nem kivánok itt mély statusjogi vizsgálatokba s taglalásokba ereszkedni a status és az egyház közti viszonyokról, az országoknak boldogság utáni általányos törekvéséről s az ehhez vezető eszközökről; nem akarok azon különbségről értekezni, melly az urbéri földek s a papi javak közt létezik, s illeti e az utóbbiak egyenes birtokát (dominium directum) épen ugy a statust, valamint az urbéri telkek tulajdonosa nem az azt használó jobbágy, hanem a földesur; nem is tárgyalom itt az egyháziaknak ingatlan javakat birhatási jogait, mert e kérdések mindegyikének megfejtése nemcsak külön könyveket töltene be, hanem korlátolt tehetségeimet is felülmulná — itt csak a dolog legegyszerűbb practicai oldalát veendem fel, t. i. az egyházi tulajdonnak megsérthetlen szentségét, s annak a nemesi tulajdonnali legszorosb összeköttetését. Ezen összeköttetés és analogia ellen pedig akármennyi csalóka theoriákkal fogunk előállani, s akár chinai fal magasságnyira halmozni az argumentumok sorát, mégis eldönthetlen igazság maradand örökké, hogy valamint a szivárvány a nap sugáraival, a tüz a levegővel, a csillagok mérhetlen nyája az ég titkos boltjával, ugy szoros összeköttetésben áll a papság joga a nemesség jogával, olly annyira, hogy az egyik csorbulásával a másiknak is vesznie kell, mert ugyanazon kutforrásból vevén eredetöket, ugyanazon czélból állván fen mindkettő, gyökerei olly mélyen ágozvák el alkotmányunk alapjában, hogy az egésznek teljes felbomlása nélkül sem az egyiket sem a másikat erőszakosan kiszakasztani nem lehet. Az érdemkoszorus, mindig népoktatói buzgó-

ságával, sokszor vitézségével is kitünt, mai napig rendeltetésének teljesen megfelelő tudományos praemonstrati kanonok-rend hiven őrzi IV. Béla királyunk adománylevelét, mellyben e diszes rend a jászói prépostsággal és más jószágokkal megajándékoztatik, s ugyanakkor nyerte a Fáy nemzetség is Fáj helységről szóló ajándéklevelét, melly eredetiben kezeimnél van. Egyik donatio olly érvényes mint a másik. Ha már most sz. Norbert fiaitól el lehet venni donationalis jószágaikat, vagy ns Borsod megye nézetei szerint másra fordítani, miért ne lehetne szintugy megfosztani adományos jószágaitól a Fáy nemzetséget is? mert mindkét donatio ugyanazon fejedelemtől ugyanazon nap van kibocsátva. — Illy veszély fenyegeti nemesi legszentebb jogainkat s velök egész alkotmányunkat; mert mellyik halandó tekinthet a jövendőséget eltakaró titkos kárpit mögé, s illy theoriákra támogatva nem mondhatják e idővel felülről vagy alulról: „ha már a papoktól elvettük a nemesi joggal birt javakat minden ceremonia nélkül, miért ne tánczolna már most a nemesség is ugy a mint mi neki sipolunk jószágai iránt". — Ha pedig ezen időszak bekövetkezik, akkor csak tartsa meg akárki magának a polgári alkotmányt, melly mellett a tulajdon szentsége illy veszélynek kitéve.

A korszellem fiai — nem értem itt ns Borsod vmegyét — szeretik ez alkalommal a külföldet például felhozni, leginkább Éjszakamerikát, Franczia- és Spanyolországot. Az elsőről kár szólani, mert az egész ország alig áll fen ötven esztendeig, s márig igen helyesen mondá felőle a minap egy elméncz bécsi uracs: Die Vereinigten Staaten werden nächstens die Veruneinigten sein; — de Franczia- s Spanyolországban nem az igazság, a hideg megfontolás utján, hanem véres lázadás következtében, ágyuk durranása, kardok s tőrök villamásai közt szedettek el az egyházi javak; s valljon mi hasznos következésekkel? Azokkal, hogy mindkét országban a köz terhek kettőztetvék, a köz pénztárak üresek, a statusadósságok vég romlással fenyegetők, az istentisztelet és vele az erkölcsiség számüzve, az alacsony szenvedélyek szabadon eresztvék. Szóval mindenütt erkölcsi s anyagi tekintetben a leggyászasb hátralépések, a religio számüzve, a lakosok szünetleni félelemben. Illyek, hazámfiai, a tulajdonsértésnek gyászos következései.

Bátor vagyok hazámfiait a franczia zendülés egyik főbajnokára s publicistájára, a hires Siyez apátra, figyelmeztetni, ki a gyülekezet teremében, midőn az egyházi tizedek eltörléséről volt szó, ezt mondá: „Francziák, ti szabadok akartok lenni s nem vagytok igazságosak." — De hazánkban is előfordult már országgyülésileg ezen tárgy, s a halhatlan protestans Vay József e tárgy feletti nyilatkozása olly köztudomásu, hogy azt itt ismételni szükségtelennek tartom.

Az e tárgyu próbálatok egyébiránt még anyagilag sem ütöttek ki igen kedvezőleg. Igy például József császár alatt a praemonstratumi rend jászói prépostságához tartozó jószágok elvétettek s a tanítás alapjához (fundus studiorum) csatoltatván az ifjuság nevelésére fordíttattak. S ime a jószágok még annyit sem hoztak a közigazgatás alatt, hogy csak a gazdasági s igazgató tisztek fizetése került volna ki belőlök; most pedig a rend igazgatása alatt kikerül belőlök két academia és hat gymnasium tanítójinak fizetése, s tizenhárom plebánoson kivül, kik a népet oktatják, él e javak után az egész praemonstratumi rend. — Szép szó a népnevelés; de nem lehet e a népet máskép nevelni, mint egy egész országos rend megfosztása által?

Nem rég megjárván Ausztriát, Tirolt és Bajorországot s ez országok minden rendei közt megfordulván, a népet mindenütt olly neveltnek s illedelmesnek találtam, hogy sokkal szivesebben társalkodtam némelly parasztlal, mint sok pesti vagy kassai uracsokkal, kik a nagy reformvágy miatt maholnap alig látandják az erdőt a sok fától. Pedig ezen országokban a papság még jószágai birtokában van, s épen a gazdag szerzetesek fáradoznak leginkább a néprevelés mellett. Lehet a népnevelésnek még más forrásokat nyitni, s végre az még is leginkább a lelkészektől függ, kik tehát mindenek előtt e czélra erkölcsileg s anyagilag képesekké tétetendők. Főbb czél a népnevelésnél az erkölcsiség, s távol maradjon tőle a féltudákosság, melly csak a köznép lelki nyugalmát zavarja meg; a semidocto homine libera nos Domine!

A magyar clerus fényes érdemei az ország kezdete óta a honi müveltség körül, annak mindenkori készsége a legnagyobb áldozatokra, közönségesen elismervék, s azok ellenébe amaz ellenvetés, hogy azon czélok már elenyésztek, mellyekért a papság nyerte jószágait, nem sokat nyom, mert hiszen szorosan véve ezzel a nemesség ellen is lehetne élni, s ezért ez inkább egy uj ok lehet arra, hogy a papságot birtokaiban épen fentartsuk.

Mi mellett még azon körülmény is főtekintetet érdemel, hogy a papság pénze az országban marad, mig számos nagy uraink által évenkint milliók folynak ki a külföldre, s a sok milliós sequestrumok és concursusok többnyire külföldön tett adóssagok következményei.

Igy tehát kivánatos, hogy az emlitett n. megyék a papi jószág körüli inditványai az országban pártolást ne találjanak, valamint valósággal már több megyektől vissza is utasittattak. — Ezzel azonban nem azt akarom mondani, hogy a törvényhozó test az egyházi javakról már soha és semmikép nem rendelkezhetnék; rendelkezhetik, de mindig csak a mennyiben rendelkezhetik a világi javak felől is; sőt ha bebizonyulna, hogy az egyházi javak eredeti czéljuknak már épen meg nem felelnek, a törvényhozás tanácskozás utján felőlök máskép rendelkezhetik, sőt ezt tenni kötelességében állna, mit azonban szintugy a világi javakkal is tehet, mint a fideicommissumok, majoratusok, ősiség stb. eltörlését az összes törvényhozás végbe viheti, vagy a felségsértő javait elkoboztathatja, más javakat pedig közintézetek számára kisajátithat.

Mindezeket mind a világiak, mind az egyháziák figyelmeztetésére tiszta magyar szivemből elmondani kötelessegemnek tartám, s örvendeni fogok, ha ezen vázlatos figyelmeztetésemnek óhajtott sikere leend. Nem akarok több részletekbe bocsátkozni, de érthet ugyis ki értení akar. Sapientibus pauca, mi magyarul annyit lesz: Anyám asszonynak beszélek; leány asszony is értsen belőle.

Grof Fáy István,
az uralkodó máltai rend vitéze.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

7. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Januar 24.

Nézetek
az örökös tartományok és Magyarország közti határvámvonalról.

(Vége.)

Kezdvén szemlénket azon áruczikkellyel, a borral, mellynek az örökös tartományokbai bevitele a legnagyobb vámmal terhelve, s mellyről a vámvonalnak mindkét oldalán ellenkező vélemény uralkodik, az egyiken ugyanis, hogy csak a magas bevitelvám torlasztja vissza igazságtalanul a bornak a német tartományokbai beömlését, a másik oldalon pedig, hogy az adókkal terhelt örök-tartományi bortermesztés e védszert teljességgel nem nélkülözheti, s a magyar bornak szabad bevitele által legott tönkre tétetnék, — meg kell őszintén vallanunk, hogy ezen általányosokká lett vélemények, mellyeket egyik a másiknak megfontolás nélkül utána regél s hisz, mégis a tapasztalás által hiuknak bizonyulnak be. Jelenleg Magyarországból semmi más bornemek nem vitetnek Ausztriába s Bécsbe, mint a legnemesb csemegeborok, tokaji, ménesi, nehéz ugynevezet pecsenyeborok, mint soproni, ruszti, neszmélyi, somlai, vagy pedig készitett borok, mint a pesgő, mellyek magasabb áruknál fogva a bevitelvámot megbirják. Ezek vámmentesség mellett is alig hozatnának oda kisebb mennyiségben, minthogy az európai szárazföldi magasb ranguak inye mindinkább a franczia borok felé hajolt, s ha ez izlés megváltoznék s a magyar borok bevitelét a francziák ellenében nevelné, akkor hiszen csak kivánatos volna, ha e nagyobb elkelés inkább a szövetséges testvérhonnak, mint vidéki országnak javára esnék. De minden esetre e nemü borok bevitele, minthogy azok csak fényüzési czikkely, nem lenne nagy tekintetü vagy statusgazdasági fontosságu, s e boroknak netalán megengedett bevitel-szaporitása teljes vámmentességnél sem fogna az örökös tartományok bortermesztésének lényegesen ártani. De mikint áll a dolog a többi közönséges asztali borokkal, mellyek a mostani magas bevitelvámok által egyenesen az örökötartományi bevitelből kirekesztve látszanak? Mikép, ha már most meg fogna mutathatni, hogy ezen borok sem árthatnának az örök tartományi bortermesztésnek még teljes vámmentesség mellett sem? — Szemügyre vevén ugyanis a Magyarország és az örökös tartományok közti azon vonalt, mellynek hosszában bor termesztetik, t. i. Luttenberg és Csáktornyából egész Göding és Holicsig, meg fogunk győződni, hogy ugyanazon évtermésü borok ugyanazon áron kelnek a vonalon innen is tul is, sőt hogy a magyar oldalon néha még nehány garassal drágábbak, mi több, hogy a morvalapályból (Marchfeld) még Sasvár, Holics és Sz. János magyar vidékeire is szállittatik. A ki csak némüleg megbarátkozott is a mezei gazdasággal s a jó bor termesztésére szükséges éghajlati s földszini befolyásokkal, e tényt nem igyekezendik némelly földieink azon balhiedelmével gyengiteni akarni, melly abban kérkedik, hogy egyedül Magyarország termeszt iható bort, s hogy minden mi honunk kivül terem, csak többet kevesebbet káposztalé. Szomszéd tartományokban, hol a tőkékkel beültetett térek gyakran csak fél órányira, néha csak ezer lépésnyire feküsznek egymástol, az éghajlati viszonyok nem lehetnek olly különbözők, hogy ugyanazon befolyást ne gyakoroljanak a szőlő termékeire; emberekre hatnak ugyan politicai határvonalok, különböző erkölcsöket s szokásokat ruházván reájok, de a változatlan, örökké bölcs törvények szerint működő természetre nincs befolyásuk. — Ha tehát már jelenleg, midőn az örötktartományi magas bevitelvám tilalomhoz hasonló, s ezért magyar bor nem is megy Ausztriába, a határszélen mégis egyforma a bor ára, nincs ok, miért lenne Magyarországban olcsóbb a bor a vámvonalok eltörlése által, s miért vitetnék akkor nagyobb mennyiségben az örökös tartományokba. Az örötktartományi termesztőnek megmaradna mindig azon elsőbbség, közelebb lenni mindazon országokhoz — Galiciát kivéve — mellyekbe nagyobb mennyiségű bor szálittatik, felső Ausztriához, felső Stájerhez, Cseh- s részint Morvaországhoz, s igy kisebb fuvarköltséggel szálithatni. Hogy e viszony nem mindenkor ugyanaz volt, hanem csak a legujabb idő eredménye, tagadhatlan; de legyen ez bár az örök tartományok rendkivüli bortermesztése, legyen a tizszerte növekedett s kifinomitott sörfőzés és pályinkaégetés, s az ezáltal csökkent boreladhatás által előidézve, elég hogy az eredmény valóban létezik, s a bor leginkább Ausztriában — némelly bécsi hegytermékek kivételével, mellyekhez a bécsi emésztő közönség izlete annyira szokott, hogy soha rólok le nem mond, ugy szinte az ausztriai borok azon nemesebb nemeinek, mellyek még Galicziában is asztali borokkint jobban kedveltetnek s drágábban adatnak el, mint az odaszállitott közönséges hegyaljai boraink — olly olcsó hogy magyar csekélyebb borok eláradásáról, mellyek sok helyütt ugyanazon, némellyeken még magasb áron is kelnek, s ezen felül még hosszabb távolságra szálitandók, álmodni sem lehet. Nem kivánatos e tehát ezen sorompónak lerogyása, melly épen ezen annyira rettegtetett árczikkelyre nézve az egyik félnek nem ártana a viszonyok e megváltózása által, a másikban pedig szüntelen azon hiedelmet fentartja, hogy ez fölemelkedhetésének egyedüli nyomasztó akadálya? —

Általmenvén most egy másik, felette fontos magyarországi kivitelczikkelyre, a gabnanemüekre, tagadni nem lehet, hogy ezeknek bevitele egy olcsóbb országból valamelly drágább termesztő országba, ez utóbbinak lényeges rövidséget okoz földmüvelői viszonyai tekintetében. Az angol gabnatörvény feletti hosszas és folyvást tartó viadal tanusítja legalább, hogy e nézetben számosan osztoznak*). A gabonától igen mérsékelt vám szedetik, melly még azonfelül, a tapasztalás tanusága szerint, még a legszigorubb határőri felvigyázás mellett sem fizettetik meg egészen; mert mikép magyaráztathatnék máskép, hogy a Mosony és Fischamend piaczok gabonaára alig különbözik e beviteli vám mennyiségében, s igy, ha fel nem teszük, hogy a fuvarozó határlakosok, kik e tiz mérföldnyi szállitást teszik, s a kereskedőktől a fuvarbért a bevitelvám-díjjal egyetemben kapják, igy olcsóbban boldogulnak, egyenesen csodát kellene hinnünk, hogy t. i. a buzának szárnya nőtt s igy fuvarmentve Mosonytól Fischamendbe repült. Nem tagadható tehát, hogy a gabonabevitel Magyarországból már most is az örök tartományok földbirtokosainak s szántóvetőinek tetemes

*) Czélirányosnak véltem gr. Lamberg olly tanulságos „Még egy Terra incognita“ munkájából a legnevezetesb magyar nyers termékek ott találtató ki- s beviteli tabellácskáját ez értekezés végéhez csatlani.

rövidséget okoz. Minthogy azonban már most is a felhozottak szerint a védvám igen csekély, a veszteség alig lenne tetemes a teljes vámmentesség mellett is; — s valamit mégis csak kell kölcsönösen ajánlani, ha ellenben minden örökltartományi gyártmányok szabad bevitelt nyerjenek Magyarországba. Más részről pedig e veszteség azzal pótoltatik ki, hogy mindezen gabonanemek, mellyeknek legnagyobb része még most az örökös tartományokban őrletik és sörfőzésre fordíttatik, marhatakarmánynak használt hulladékaik által azon ország mezei gazdaságának javára esnek, hol elhasználtatnak. Továbbá még a vaspályák által könnyebbített szállítás is kiegyenlítő eszközt nyujt, minthogy eddig a Hanna buzája a bécsi piaczon sohasem állhatta ki a versenyt a bevitelvámot fizetett banáti buzával, valamint szinte a morvai s lengyel zab — melly gabonanem éjszaki éghajlat alatt jobban diszlik és sokkal nehezebb lesz mint déli alatt — sem vetélkedhetett soha a könnyebb banáti zabbal, azon természetes okból, mivel minekünk a sokkal olcsóbb vizi szállítás kedvezett, mig a másik gabonanemeket a sok mérföldnyi fuvarozás, nagy részben csinálatlan utakon, drágitotta. Tehát e részben is a közlekedés-szabadság rövid idő mulva idézné elő a kiegyenlítést, melly még a Triest és Fiume felé megkönnyítendő kivihetés által, mellyre már mind keletről nyugotra, mind éjszakról dél felé többféle kilátás nyujtatik, tetemesen elősegíttetnék. A külföldi gabonának, leginkább az Odessából és Egyiptusból jövőnek, teljes kizárása legbiztosabb eszközkint szolgálna annak előidézésére, mi a fenemlített viszonyok által netalán egészen létesítve nem leendne. E tilalomnál Bajorországot most elhallgatom, mert felette kecsegtető a remény egy óriási közlekedésre Orsovától a Rajnáig, az adriai tengertől s a Pótól egész a keleti s éjszaki tengerig. Bár valósulna minél előbb!

A gyapju most már mind az örökös tartományokba, mind azokon keresztül, igen csekély adózások mellett szállítatik. A kereskedésnek teljes szabadonbocsátása semmi változást nem szülne e czikkelyre nézve a határvonal mindkét oldalán, s egyedül érintett gyönyörű reményem, még tágasb kör és nagyszerűbb küzdőhely iránt, mellyen a nemzetek szabadon fognának közlekedni, még kedvezőbb eredményeket nyujthatna, s pedig mind Magyarország mind az örökös tartományok javára.

A magyar faggyunak s olajnak az örökös tartományokbai bevitele ott semmi hasonnemű termesztménnyel nem versenyez, mert e tartományoknak humusban sokkal szegényebb földje nem birja meg az olajnövények termesztését. Faggyura s olajra szorulnak a sokat emésztő örökös tartományok, Magyarország pedig e czikkeket adhatja, el is akarja adni, s igy a közlekedés természetes aránya helyreállíthatnék minden nehézség elhárítása nélkül, kivévén a vámvonal tiszta jövedelmeinek pótlását, melly, mint ez értekezés elején érintettem, Magyarország önálló viszonya által feltételezve, szükségkép ajánltatandó lenne.

Gubacs és bőrök ugyanazon viszonyban állnak mint az épen említett két czikkely.

A marhaszállítás, Magyarországnak egyik főbb kiviteli czikkelye az örökös tartományokba, már nagyobb nehézségeket mutat szabad közlekedés hasznai s kárai felvetésénél. Nem tagadható, hogy marhabevitel, inkább még mint a gabonának behozása, mezei gazdaságát azon országnak, hova bevitetik, tetemesen sujtja; gátolja a marhatenyésztést, azt kevesebbé haszonhozóvá tevén, a marhatenyésztéssel pedig a trágyagyüjtést csökkenti, ama nagy emeltyűt, melly a föld tőkéjét emeli, s egyedül lehetségessé teszi, hogy a termesztés legfőbb fokát érhesse, holott ellenkezőleg a földben lappangó humustőke, folytonos aratások által kiszíva s megemésztve, azon eredményt nyujtja, hogy illy kizsarolt föld alig

bir felével azon tőkeértéknek, mellyel birt midőn még eredeti erejében ujonnan az eke által hasíttatott, vagy folytonos jó trágyázás-állapotban tartatott. Általánosan elismert tétel, hogy egy ország marhatenyésztésének nagysága a mezei gazdaság virágzását feltételezi; kiterjedt marhatenyészthetésre pedig szükséges a marha eladhatása, s pedig a reá ruházott költségek megtérítéséveli eladhatása. Anglia- s Francziaország e szempontból tekintik a dolgot; Anglia épen semmi külföldi marhát nem bocsát be, Francziaország pedig azt magas vámmal terhelte, s épen most alkudozik a szomszéd német tartományokkal e vámnak leszállítása iránt, ha ellenben borai s fényüzési czikkei kedvezésekben részesülendnek. El kell tehát ismernünk, hogy marháinknak az örökös tartományokbai bevitele olly csekély vámbér mellett (lásd a végeni tabellát) a nagy részben még igen termesztésképes ör. tartományoknak hasznára épen nem válik, s hogy e szerint a kereskedésnek teljes felmentése e tekintetben reájok még károsabban fogna hatni. De ha ezt el is ismerjük, mégis tudjuk azt is, hogy a szabad közlekedés és a müipari kelméknek az ör. tartományokból magyarországbai szabad behozása, minden harminczadi fizetés nélkül, ama tartományok tetemes hasznára szolgálandna, s bizonyára ott illyennek is fog elismertetni. Hol pedig a szabad közlekedésből eredendő nagyszerű nyereség forog kérdésben, ott az egyes hasznok és károk szükkeblű latolása nincs maga helyén. Magyarország a szabad marhabevitel által kedvezést nyerend, de ez ne irigyeltessék egy ugyanazon fejedelem alatt álló testvérhontól, annál kevésbbé, minél könnyebb lenne, azon kárt, melly az ör. tartományok földbirtokát, még a magyar marhának teljesen szabad bevitele mellet is, érné, elmellőzni, s az ottani mezei gazdaságot sokkal kedvezőbb helyzésbe tenni, mint a millyenben most a magyar marhának vámokkal terhelt bevitele mellett létezik. A külföldi, moldvai, oláh s beszarabiai ökör dupla bevitelvámot fizet ugyan a magyarhoz képest, de ezen marhák száma igen tetemes, s az olmützi vásárok többnyire ezen külföldi marhákkal rakvák. Miért bocsáttatnak ezek egyáltalában be? Ha azon némellyek által táplált vélemény alapos, hogy Ausztria leginkább műgyáros ország, mit azonban legfeljebb Bécs környékéről s Bécs-Ujhelyig a vaspálya hosszában, hol számos gyárok léteznek, állíthatni, akkor az ör. tartományoknak adókkal terhelt földbirtok a külföldi marha kitiltása által felsegitetnék, mellette pedig a magyar testvérhonnak ezen tilalom és az ör. tartományokbai szabad marhabevitel által keletkezendő hasznot szivesen átengedhetné, mig az örökltartományi műgyártás magyarországgali szabad közlekedés által folyvást növekedő virágzásba helyezné magát.

Sör, pályinka és dohány most azon czikkek, mellyeknél a szabad kereskedésnek a legtöbb és szinleg majd legyőzhetlen akadályok látszanak ellenébe szegülni; s valóban az ohajtott eredmény előidézésére tetemes módosítások volnának létesitendők, mellyek egy részről Magyarországban volnának teendők, más részről pedig az ausztriai örökös tartományokban behozandók. Sör és pályinka az ö. tartományokban termesztési adó alá vettetvék, melly a sörnél 40 kr. p. tesz akójától, a 30 foku égettborétól majd 3 fr. p. p.

Nem akarjuk itt a sört tovább érinteni, hanem csak a pályinkáról kivánunk szólani, minthogy a sör ugyis csak azért sorolttatott a pályinkával egyenlővél, mivel a főzésnél szintugy mint a pályinka adó alá van vetve, de mint belső becséhez képest nagy terhü, könyebben romlékony czikk, ugysem fog soha tárgya lenhetni a magyarországbóli kivitelnek az ö. tartományokba. Az égettbor tehát, mint mondatott, majd 3 p. fr. termesztési adót fizet akójától; s igy az olcsó fánk, gyümölcseink, burgonyánk

mellett adómentesen készitett magyar pályinkát az örökös tartományokba bevinni annyi volna, mint e gazdasági mellék-iparágat ezekben megsemmiteni s az itteni igazgatást a termesztési adóból nyert egész jövedelmétől megfosztani. Kiegyenlítési járandóságot vetni e czikkelyre az ö. tartományokbai vítelnél, vagy pedig bevitelét egészen kizárni, mindkettő azért látszik kivihetlennek, mert, ha csak egy czikk záratnék is ki a szabad bevitelből, a vámkorlátoknak s az elzárásnak kellene a testvérstatusok közt fönállani, pedig hogy ezek lehulljanak, a kor föladása, a boldogság forrása, mellyet a jövendő megtöltsön, mellyhez én is itt törekszem cseppecskémmel járulni. Mondandják, már most a pályinka sem akadály, mert az örökstartományi készités-adó mellett is sok pályinka hozatik be, kivált Galicziából, Magyarországba; én pedig azt felelem: ez igy volt, de nincs, nem lehet s nem lesz többé; oka pedig, mivel noha igaz, hogy a technicai és chemiai előhaladások, mellyek a pályinkakészitésre olly kedvezően hatottak, ott, hol, mint az örökös tartományokban, ama mesterfogások előbb elfogadtattak s közönségesek valának, lehetségesiték a termesztési adó mellett is azt olcsóbban készíteni s igy Magyarországba kivinni; de ama technicai s chemiai előhaladások most már Magyarországban is ismeretesekké lettek, a pályinka tömérdek mennyiségben készittetik és szörnyű olcsóságra jutott, szörnyüre azért, mert a pór embernek annál könnyebben szolgál alkalmul magát barommá lealcsonyitani. Nem irok itt erkölcsi-politicai-orvosi értekezést, s mindenkire magára hagyom megitélni, mennyire létez már s harapozik el nálunk is a pályinka-mirigy. Hogy pedig e rosz növekedésben van s a pályinkának mindinkábbi olcsóság által folyvást terjedelmesebben hat, senki sem kétli, valamint már is sok gondolkodó létezik, kinél azon meggyőződés alapot vert, hogy valaminek kell e rosz ellen történnie. Itt tehát a jövő országgyülésnek szép, fenséges alkalma lenne, egyuttal kettőt kivinni, t. i. a vámegyesülésnek égyik s bizonyára tetemes akadályát elhárítani, s olly nagy roszat, millyen a népnek erkölcsi s phisicai elfajulása, mellyet a csaknem árnélküli pályinkával mértékletlen élés szül, határtalan következményeiben fentartóztatni. — Vessen adót a pályinka-készítésre; vesse önmagát adó alá önmagáért. Olly sok magyar statusczél, olly sok nemzeti ohajtás iránt (mellyek eszközök hiánya miatt eléretlenül, teljesítlenül maradnak) gondoskodva lenne, s azért az iparnak gát mégsem vettetnék, minthogy a termesztési adót a termesztőnek, legalább részuyire, mint a tapasztalás tanítja más országokban, a kelme drágábulása behajtaná; a pályinkaégetések rendkivüli s olly káros szaporodása akadályoztatnék, minthogy akkor csak olly helyeken állhatnának fön haszonnal, hol az alcsó égő anyag különös hasznokat igérne; s végre azon főczél eléretnék, nem engedni a pályinkát olly olcsóvá lenni, hogy a szegény, müveletlen s durva paraszt és munkás akaratlanul elcsábitassék mértékletlen pályinkaivásnak átadni magát, melly — nem tekintvén azon bünöket, mellyeket jelenleg okoz — még azon kétségtelen következményt is vonandja maga után, hogy jövendő egésséges alkatu munkás emberfaj helyett három nemzedék mulva nyomorék s erőtlen emberekkel népesített országgal birandunk *)

A dohány végre azon czikkely, mellynél a szabad kereskedés lehetségesitésére, azon körülménynél fogva hogy az örökös tartományokban status-egyedárút képez, ezen országok kormányának minden ebbeli jelen viszonyokat megváltoztatnia kellene. Az örökös tartományok földbirtokasai, valamint többi lakosai itt min-

*) A német vámegyesületbe öszelépett statusok nagy része, hogy a kereskedés szabadságát semmiben se akadályozza, a porosz termesztési adót vevé föl a pályinka-készítésre.

den érintésen kivül maradnak; nekik Magyarország mitsem árt szabad dohánykereskedésével; itt csupán azon viszonyok- s módositásokról van szó, mellyek közt a status dohány-egyedárusága jelenleg ott gyakoroltatik. Igenis távol vagyok képzelni, hogy ebben megczáfolhatlan véleménnyel birok, mindazáltal ki kell fejtenem olly kedves eszmémet a Magyarország és örökös tartományok közti vámegyesülésről, s legalább a status-egyedaruság módositásának lehetőségét (mint ezt magamnak képzelem) minden kelméknek magyarországbóli szabad bevitelénél megmutatnom.

A dohány-egyedáruság az örökös tartományokban, azon ár mellett, mellyen a dohány eladatik, bizonyára tetemes részét alkotja a status pénzjövedelmeinek, — mennyit, nem tudom; de hiszen mindegy, mert bármilly sokat hozzon is be, az itt állitottam feladásban fekszik, mindazon differentiákat, mellyek vámegyesülésből erednek, kiegyenlíteni, legalább a kiegyenlítés lehetőségét megmutatni, főalapul vevén, hogy sem Magyarországtól sem az ö. tartományok pénzügyétől nem lehet és nem kell áldozatokat követelni. Ha már most a Magyarország és az ö. tartományok közti szabad kereskedés létesitésére az ausztriai status-egyedárusság a dohánnyal megszünnék, ugy ez nemcsak egyike lenne azon legnagyobb hasznoknak, melly Magyarország dohánytermesztésére háramlanék, hanem az ör. tartományok minden lakosai is, megmentve minden e tárgyu kellemetlenségektől, ujjongatnának, 's azon kárpótlást, mellyet ők, t. i. az örökös tartományok lakosai, országaik pénztárába a dohány-egyedárusság megszüntéért adni tartoznának, annál készségesebben szolgáltatnák, minthogy akkor a dohány-egyedárusságnak csupán tiszta jövedelméről lehetne szó, mig most a valódi becsénél sokkal drágábban eladott dohány bruto-összege zsebeikből kerül, s a bizonyára aránytalan tiszta nyereség letudása után, a gyártásnál és kezelésnél alkalmazott tisztviselők, felvigyázók, szolgák és örök fizetésére szolgál. Ez minket ugyan, magyar szempontunkból tekintve, nem illet; de az öröm tiszta emberi érzetét mégsem tagadhatnók meg tőlünk, ha magyarországgali vámegyesülés által megszünnék a dohányegyedárusság, és az örökös tartományok lakosai ezen csaknem nélkülözhetlen életszükséggé vált növényt olcsón, szabadon és tetszés szerint kiválasztva kaphatnák. Főnebb mondám, hogy nem tudni, mennyi tiszta jövedelmet hajt a dohány-egyedárusság az örökös tartományoknak; de bármennyi legyen is az, a kárpótlás minden esetre könnyen viselhető leend épen azért, mert csak azon tiszta nyereségről van szó, mellyet a kincstár ez egyedáruból huz, s ez bizonyára a dohánynak monopoli árához képest nem tetemes mennyiségét teszi a bruto-bevételnek. A mód pedig, melly által a dohány-egyedáruság e tiszta jövedelme pótoltathatnék, az volna: ha e tiszta nyeremény meghatárzása után, egy része mindazon mesterségüző felek által, mellyek ezentul az örökös tartományokban a dohány gyártásával vagy eladásával foglalkozni akarnának, az aránylagos sommákért adandó szabadságok dijaival fedeztetnék, a többi pedig a mindkétnemű dohány- és burnót-fogyasztóktól évenkint veendő emésztési adó által pótoltatnék. De ismételnem kell, hogy nem igényelem magamnak jobban méltányolhatni az adói viszonyokat, mint az örökös tartományokban vele megbizottak azt tenni képesek; mennyire azonban egyszerű, józan, a vámkorlátok megszüntét láthatni hő ohajtásom által munkásságra izgatott eszem átlátni s az örökös tartományok viszonyairóli csekély ismeretem megitélni képes, e módositásnak annál kisebb akadályok fognának ellenszegülni, minél jobban elismerve egy részről, hogy minden bonyolított igazgatás-tárgyak, kivált a gyárak, azon nagyobb s gazdagabb birtokosnak sem alkalmasak, ki nem bajlódhatik maga szüntelen

minden részletekkel, annál kevesbbé pedig a statusnak, s hogy tehát ez az illy forrásokból, ha mindjárt egyedáruság által fentartatnak is, nem huzza felét annak, mi az alattvalók által fizettetik; más részről pedig a dohány gyártására s árulására adandó szabadságok tömérdek gyártónak és szatócsnak foglalatosságot és keresetet nyujtanának, sőt némelly vidéken, hol erre a föld alkalmas, az örökös tartományok földbirtokosainak a dohány termesztése talán nagyobb hasznot is hajtana, — s igy nemcsak közvetve a köz statusjóllét gyarapulna, hanem még az örökös tartományokban létező ipar- és kereset-adó gazdagabb nyereményt nyujtana. A minden dohány-emésztő személyre vetendő emésztés-adó pedig annál örvendetesebben fogna a néptől üdvezeltetni, minthogy mennyisége soha annyira nem mehetne, hogy a dohány-emésztő közönség, az egyedárulag vett dohány árát a szabad kereskedési uton vehetettével összehasonlitva, az előbbi kiadások $^2/_3$ részét zsebében meg ne tartaná. Minden az egyedárussággal összekötött alkalmatlankodások nem-léte pedig egy kegyes atyai kormány ajándékául lenne tekintendő. Magyarország dohánytermesztésére ezáltal bizonyosan igen nagy haszon hárulna; de valljon ne kivántassék e ez neki, ha itt csaknem erkölcsi kötelesség, az officium innoxiae utilitatis áll be? minthogy ezáltal Magyarország még szorosabban az egy uralkodó Fő alatt létező statuskötelékhez csatlakoznék.

Hogy azonban még azon lehető ellenvetéseket is, mellyek e módositást ostromolhatni látszanak, megczáfoljam, ugymint: „közvetlen adók terhesebbek közveteseknél, — mikint legyen a dohányemésztési adó beszedendő s ellenőrzendő?“ azt válaszolom, hogy a közvetlen adó, mellynek sokkal kevesebbnek kell lennie mint a drága dohány vasárlása által előbb a közvetett adó volt, bizonyára könnyen és örömest viseltetendik; s hogy az örökös tartományok szerkesztésénél, hol a földadó behajtása a helyhatóságok és urodalmak által 2% behajtási dijért kezeltetik, e dohány-egyedárussági kárpótlás is ugyanekkép könnyen és biztosan behajtathatnék; a mi pedig az ellenőrködést illeti, az emésztési adók végett létező hivatalnokok ez ellenőrködést kezelhetik, és pedig kevesebb terheltetésekkel, mint a mellyekkel az eddigi dohány-egyedárusságnak kellett föntartatnia. Ismerem azon szirtet, mellyen az e reményeket vivő sajkám legelőbb szétzuzathatik. Az igy elrendezett statusban minden előbb talál elfogadást, mint a hivatalok, tistviselők s hivatalbeliek megkevesbitése. — Azonban az összes monarchia legfőbb igazgatóinak bölcsesége talán ezen akadályt is a' mostani viszonyokban annál előbb elháríthatja, minthogy mindazon sok magasb és kisebb tisztviselők és szolgák, kik a dohányegyedáruság megszüntetése által máshová alkalmaztathatókká válnának, az örökös tartományok pénzügy-osztályában létező hivatalok nagy tömege közt s a most reménységbe helyzett olly nagyszerű status-vasutépitéseknél hamar ismét alkalmazást találandnának, kiknek nyugpénzzel ellátása csak ideiglenes és általában az egész személyzetre nézve nem lenne egyéb, mint ha háboru vagy ujonczozás után a hadsereg szerkezendő s az előléptetés ideiglen megszüntetendő.*)

Ezen indítvány, mikint szüntetendők meg a Magyarország s az örökös tartományok közti vámegyesítésnek színleg legnagyobb nehézségei, csak rövid vázlatokban penditetett meg; vajha azonban csak azt eszközölné is, hogy ama meggyőződés szilárduljon: közelebb fekszik a lehetőség mint gondolják; vajha kivált mi magyarok azon nézettel megbarátkoznánk, azt igazságosnak és méltányosnak találnók, hogy épen önálló helyzetünkből az örökös tartományok ellenében kiindulva, igazságos és méltányos kárpótlás nélkül vámegyesülés nem kivánható, nem engedhető. Vajha záradékul azon hasznokat is, mellyek az örökös tartományokra gyártmányaik szabad behozatala által háramolnak, ne képzelnők olly tömérdekeknek, s innen kárunkat eredni ne gondolnánk. Mert országunk termesztő ország s még soká az fog maradni; ez helyzetünk. Hogy pedig nemcsak a legtöbb belföldiek, kik valaha a magyar statusgazdaság fölött eszmélkedtek, hanem idegenek is, sőt angolok, kikbe e tekintetben sok bizodalmat helyzünk, szintén e véleményt táplálják, csak egy helyet akarok sir John Paget „Magyar- és Erdélyország“ czimü könyvéből idézni, ki (noha ezen egyébiránt nagy belátással s ésszel irt könyv sok nézetei-, véleményei- és itéleteivel meg nem egyezem) 13ik fejezetében, 306. lapon mondja: „A magyarok legnagyobb része azonban eltelt azon eszmével, hogy csak gyárok tehetik őket gazdagokká. Nem fogják meg, miért nem sikerülnének a gyárok nálok is ugy mint másutt. Szerencsétlenségre azok, kik próbát tettek, ön kárukon tanultak. De aztán azon igen szerencsés módjok van, hogy illy lettdolgok előtt szemeiket behunyják, állitván, hogy az ausztriai kormány gyarapulásukat nem akarja. Népesség, gyárszerek, oktatás, tőke s ipar hiánya, s az időnek valamint a tőkének sokkal könnyebb t i. a földmüvelésbeni alkalmazásmódja, mind teljesen elégséges okok; szükségtelen tehát az ausztriaiakat okozni.“

Ha tehát a termesztéshez ragaszkodunk, ha e kivitel-csatornák számára annyit a mennyit csak lehet nyerünk, ugy jobban járandunk, mint ha mesterséges gyárintézeteket állitunk, mellyek viszonyainkhoz nem, vagy legalább még most nem illők; noha ama, Paget ur által olly helyesen fölfogott körülményeken kivül, melylyeket csak az idő szüntethet meg vagy módosithat, most is mint valaha a talán elérendő vámeggyenlőség után, semmisem áll utjában iparunknak s gyártásunknak. Isten áldása szálljon ránk. Amen!

Λ

	30-adi kiviteli-járandóság.		Ausztriai behozatali vám.		Keresztülviteli vám.		A külföldre.	
	fr.	kr.	fr.	kr.	fr.	kr.	fr.	kr.
Buza 1 mérejétől . .	—	1	—	12 1/4	—	2	—	1
Rozs „ . .	—	3/4	—	9 1/4	—	2	—	1
Árpa „ . .	—	2/4	—	7	—	2	—	2/4
Zab „ . .	—	1/4	—	4 2/4	—	2	—	2/4
Gubacs egy mázsájától	—	1	—	2	—	2	—	18
Hamuzsir „	—	3	—	3 1/8	—	2	—	—
Rongy „	—	1	—	1 1/2	—	2	—	—
Repczeolaj „	—	6 1/4	1	15	—	2	—	6 1/4
Len „	—	6	—	7 2/4	—	2	—	4
Bor, akójától hordóban	—	2 1/2	2	24	—	2 1/2	—	2
„ üvegekben . .	—	3 1/4	3	12	—	3 1/2	—	2
Faggyu, mázsájától .	—	4	—	45	—	2	—	4
Ökrök, darabjától . .	1	30	2	—	—	12	—	10
Tehenek, egy évnél idősb tinotól . .	—	45	1	—	—	12	—	5
Borjuk, egy évestől .	—	9	—	10	—	3	—	—
Lovak, darabjától . .	—	7	1	30	—	15	—	—
Csikok „ . .	—	7	1	30	—	15	—	—
Ürük „ . .	—	5	—	5	—	9	—	1
Sertések,								
100 ft. túl nehezek	—	30	—	30	—	6	—	—
35—100 ft. . .	—	18	—	30	—	6	—	—
9— 35 ft. . .	—	9	—	30	—	6	—	—
Malacz 9 ftig . . .	—	1 1/2	—	1 1/2	—	1	—	—
Gyapju egy mázsájától	—	15	—	—	1	—	—	1
Leveles dohány . .	—	20	Csak fontjától 1 fr. letétele mellett.		—	—	—	20
Ökör, tehén, csikó és disznó-bőrök mázsájától	—	12 2/4	—	12 2/4	—	2	—	40
Öz, bak, kecske, gödölye- stb. bőrök mázsájától	—	25	—	25	—	2	—	20

*) Alig szenved kétséget, hogy Magyarország, dohánytermesztésének virágzása tekintetéből, e tisztviselők és szolgák kármentesitését, melly ugyis évről évre kevesebb költségeket kivánandna, törvényhozás utján örömöst magára vállalná. *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

8. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Januar 27.

Népnevelési különbség.

A mostani korszellemnek egyik fő tárgya a népnevelés. Ennek szükséges voltáról sokan áthatva s mintegy megihletve kiáltozni nem szűnnek: „csak a nevelés, csak a népnevelés!“ — midőn ellenben mások azt hasztalan dolognak tekintvén, attól elriasztani törekesznek illy fohásszal: „ad quid perditio isthaec.“ *) Innen vagyon, hogy ez érdemben rövid idő alatt nem csak sokféle vélemény gördült a világ elébe, hanem annyi értekezés is az időszaki sajtó utján jelent meg, hogy Századunk szerkesztősége m. é. 97. számában egyik czikk czimjénél méltán azon jegyzéket tevé „hogy némellyek már igenis sokalják“; bölcsen hozzáadván „hogy illy életkérdés — kivált mig cselekvés fel nem váltotta az irást,**) — meg nem hányathatik fölöslegesen,“ — főképen mivel még eddig kiki csak tulajdon eszme szerint felkapván a nevelési tárgyakat, azokról vagy általánosan vagy részletesen értekezett a nélkül, hogy általányos eszméji különös esetekre, vagyis osztályokra elfogadhatók vagy különös véleményei minden osztályra vagyis szakra alkalmazhatók lennének; a mi e soraim rendjéből bővebben ki fog tetszeni. — Azonban illyes valamelly czikket csak azért, mivel már némellyek sokalják, az időszaki sajtóba fel nem venni, vagy a felvettet olvasni nem akarni (ha más különb okok nem tiltják) a haladással és mindeniket érdeklő közügyheni felszólalhatással egyenesen ellenkezik. Erre nézve én is bátorkodom egy még eddig nem járt uton fellépni, tárgyul vevén magamnak, külön osztályokra fölosztani a nevelendőket, s minden osztályhoz alkalmazott nevelési tárgyakat kiszabatni, azon inditó okbul, mivel csak az tanithat értelmesen, ki nemcsak tanitványai különbségéhez okosan tudja magát alkalmaztatni, hanem a mondandókat is czélszerüen elrendelni.

A nevelési tárgyaknak sokoldalu meghányattatását mindeddig figyelemmel kisérvén, egyszersmind Magyarhonunkat szem előtt tartván, átláttam, hogy mostani állapotunkhoz képest minden nevelés körüli kérdések ezen háromra összeforradnak: a) mikép neveltessék a nép és miben oktattassék czélszerüen? b) ki által? c) millyen azaz honnani költséggel? —

Az első kérdést már sokan nagy ügyeséggel és különös tapintattal fejtegetni iparkodának annyira, hogy alig vagyon tárgy hátra, melly érintetlenül maradott volna. Engedelmökkel legyen szabad nehányokat megnevezni, s mint elsőt tudós Somogyi Károlyt, ki többek közt a Religio és Nevelés folyóirat mult évi 17 és 18 számaiban megmutatta, hogy a nevelésnek csakugyan vallásosnak kell lennie, valamint ezt a hires Fraysineou franczia püspök előadá, miben tehát én is szivesen kezet fogok vele; csak még azt mutatta volna meg, mikép lehetne illy göröngyös és még határozatlan ösvényen a nevelést vallásosnak tenni?***) és a nagy hanyagság és sok akadály megütköztében ezt szerényen kivinni?*) Erre megint azt mondja egy valaki, „hogy a vallási s erkölcsi kiképeztetés csak a szülék buzgóságától leginkább függ, kik magzatjaikkal mindig együtt lévén, azok hajlandóságait kitanulván, könnyen megkorlátozhatják őket s az igazi utra vezethetik, holott a lelkipásztorok és iskolamesterek inkább tanitók mint nevelők: az áhitatóságra s erkölcsiségre elegendőkép felügyelni s hallgatóik akaratját jóra hajtani legjobb szándékok mellett sem képesek.“— Melly állitása egy részről ugyan meg is áll, de én mindkettőnek közremunkálását kivánnám. De mikép áll a dolog, ha a szülők magok is vallástalanok és a nevelésre épen nem valók? — Azért egy harmadik csakhamar visszafordul a tanitókhoz azt adván elő „hogy a hittanitást az iskolákban egészen el kellene választani a többi tudományoktól, és azt nem egy modorban emezekkel előadogatni, hanem nagyobb buzgósággal és áhitatossággal, quia sancta sancte sunt tractanda.“ Ez is felséges eszme, de egészben még nem kielégitő. — A mi a többi tárgyakat illeti, azokat elegendőkép előadta érdemteljes Illés Pál oktató könyvében és ezután Századunk m. é. 83. számában tisztelt Matics Imre is előszámlálta. De mindezek a nélkül előadvák hogy meg lenne határozva, mellyik iskola osztályra (classisra) valók? hol és mikor tanitathatók? — Hallunk még másokat, kik részletesebben tudatták a világgal külön tárgyakróli véleményöket. Ime midőn a gyümölcsfák tenyésztése egyik hirlapban szóba került, tüstint egy bizonyos Sz. ur jónak találta erről egy könyvecskét készittetni és minden nevendék papot már a seminárium ban tanittatni arra, hogy mint jövendőbeli lelkész a köznépnek tudjon erről oktatást adni. A Pesti Hirlap m. é. 80. szám. az örkényi lelkészt emliti, hogy ő felszólitá hiveit gyermekeik iskolába küldésére, s kik azt tenni vonakodának, kényszeritőleg is reá birta,**) és többi tanitási tárgyak közt Magyarországnak földleirását általa festett térkép szerint jó sikerrel előadá, hozzá tevén az idézett hirlap azon ohajtását: „bárcsak ezen üdves térképet lenyomatná többi iskolák használataira!“—Egy harmadik csillagismertető könyvecskét,***) nyegyedik más gazdaság körüli ismereteket ajánlt, mi végre jónak gondolja iskola mestereknek egy kis földet adatni, hogy a gyermekeket gyakorlatilag oktathassák a gazdasági tudományban,*4) stb.

Boldog Isten! ha mindezen a köznépnevelésre felhordott tárgyak megvalósulhatnának, milly tudossá válnék ez a magyar

*) T. olvasókat előre megkérem, hogy több helyen előidézett deák közmondásokon meg ne ütközzenek, mint a Pesti Hirlap szerkesztője, ki egy czikket azért nem akara felvenni, mivel latin citátákkal bővelkedett. Hát már többé deákul tudni sem akarunk?! *Beküldő.*

**) Véleményem szerint: mig ugy elhatározva nem lesz, hogy tul azon tovább ne legyen szabad. Ultro citraque nequeat consistere rectum. *B.*

***) Talán minden vasárnapi predikáczio-hallgatással? mellyet ugyan megteszik, de csak qui capere potest capiat. Vagy minden hónapi gyónásra szoritással? melly által — mivel sok rendetlenséggel vitetik véghez, s nem lévén elegendőkép azon szent érzelmek szivökbe bevésve, mellyek képesek volnának utóbb is illy szent tettekre felbuzditani a gyermekeket — még a többi hitszertartásoktól is elidegenitetnek. *B.*

*) Kételkedni látszik erről maga gróf Lamberg is Terra incognita munkájá nevelési czikkében. *B.*

**) Kár hogy a lelkész ur nem érintette, micsoda kényszeritő szerekkel élt? hogy azokat mások is használhatnák; mivel több helyeken is találtatnak olly makacs szülék, kik gyermekeiket iskolába küldeni átaljják. *B.*

***) Különös eszme, a parasztot csillagismertetésben oktattatni, ki jobban ismeri a csillagokat, jobban tudja őket elnevezni, s megmondani, mikor kél fel vagy nyugszik le valamellyik, mint sok kitanult physicus; nem kell annak zsebóra, csak az égre tekint, és megmondja hány az óra, legyen éjjel vagy nappal. *B.*

*4) Talán itt Cicero pro domo sua szólalt föl? *B.*

nemzet, szintannyi philosophusokra átváltozván!? — De ezen kis öröm csakhamar elenyészik, ha eszembe jutt a közmondás: ki igen sokat akar, keveset kap; chi troppo braccia, poco stringe. És meggondoljuk e, valljon mindezen tárgyak, mellyekbe a paraszt gyermekeket beavattatni kivánjuk, egy két év lefolyta alatt megtanulhatók e? Vegy egyetlen tanitómester vagy falusi jegyző képes e annyi különféle gyermeknek, mellyek közt egyik még abc-t, másik sillabizálást, még másik olvasást is alig képes megtanulni, annyi tárgyakat még csak némi sikerrel is előadni. Erre csak tapasztalt tanitó felelhet. — Igy tehát a sok okoskodás után is mindig tévedésben leszünk és messze nem haladunk, hanem Barchy ur észrevétele szerint ott maradunk, hol előbb voltunk, ha előbb a tett kérdésekre határozottan nem felelünk és aztán a tanulónövendékeket a többi nevelendőktől, kik iskolába nem járhatnak, el nem különözzük, városi és rendens iskolákat a falusiaktól elméletileg és gyakorlatilag el nem választjuk, és igy osztályonkint a mindeniknek természetéhez alkalmazott tárgyakat el nem rendeljük. Innen pedig már látható, hogy illy elosztásban szükséges figyelembe venni: először azon rendes iskolákat, mellyekben a tanulók esztendőről esztendőre haladnak és osztályonkint lépnek elő az ugynevezett realis iskoláig, felső tanodákig, egyetemig; másodszor valóságos falusi iskolákat, hol mindenféle kevert gyermek gyűl össze egy tanító alatt, és mindenik, mint külön tanuló, különös felvigyázást kiván; harmadszor ama néposztályt, melly iskolába soha sem járt és köz- vagy pórnépnek neveztetik, de azért szintugy kiván nevelést és kiképezést, mint a fenebbiek; mert hogy még mostani körülményeinkben minden lélek iskolába járjon és ott neveltessék, teljes lehetetlen. — A ki tehát ezek közt különbséget nem tesz nevelési javaslatiban, az csak zavart okoz és abban marad maga is.

Nem szándékom minden osztálynak különös elrendezésébe bocsátkozni, mivel rendes iskolákra nézve már többen szabályos tervezetekkel engem megelőztek,*) szavamat csak a szegény tudatlan pórnép mellett kivánom emelni, mellyről még eddig senki nem gondoskodott, mikép lehetne közte is némelly szükségesb ismereteket elterjeszteni és mellyek volnának e szükségesb tárgyak, hogy az értelmességnek egy kis sugarától megilletődve, káros sötétségből világos térre már egyszer kiléphetne. — Csekély véleményem szerint ezek lennének a legszükségesebbek: a) a pórnép fogalmaihoz alkalmaztatott vallás- és erkölcs-tudomány, hanem könnyen érthető beszélyekből készült, mellyek a főbb hitágozatokat és erkölcsi parancsokat foglalnák magokban; és mivel a jó példa is nagyon hat a gyarló ember szivére, még a jámbor és szent emberek életéből rövid rajzolatok is járulhatnának hozzá. b) A testet épségben tartásróli oktatás, mellyből azon esetre, ha megbetegesznek, legalább megtanulnák, mi házi gyógyszerek használnak külön betegségekben mind magokat, mind marhájokat illetőleg, hogy sokaknak közülök orvos nemvagy távolléte miatt olly mal-à-propos veszniök ne kelljen. Ide járulhat még a bába-oktatás is. c) Rövid vázlatok a törvény-tudományból, mennyi t. i. belőle a köznép kötelességeinek pontos teljesítésére, vagy ellenkező esetben óvásukra vagy védelmökre szükséges tudni.**) d) A természettanból leginkább sok babona és előitéletek kiirtására szolgálandókat, millyenek Fábian természeti tudományban olvashatók. — Végtére a mezei gazdaságnak

*) L. erről m. é. Századunk 71. számában Warga János népiskola tervét. *B.*

**) Nézeteim Századunk m. e. 75. sz. Rapos József urétól abban különböznek, hogy ő ezeket a gyermekeknek, én pedig a főnötteknek kivánnám előadatni. *B.*

előkerülő ágainak megismertetése. — Mindezek rövideden könyvbe foglaltassanak, mint p. o. Illés Pál oktatókönyve, és ezután nemcsak gyümölcsfa-tenyésztésben, mint Sz. ur akará, hanem mindezekben készítessenek elő a növendékpapok, hogy mint jövendőbeli lelkészek tudjanak a reájok bizott hiveiknek tökéletes oktatást adni egy eddig nem létező, hanem tervem szerint ujonnan felállitandó valóságos népiskolában: hogy t. i. a köznép vasár- és ünepnapokban, mikor az isteni szolgálatra összejön, hivassék a helybeli iskolába vagy más téres helyre, vagy talán magába a templomba is, és mielőtt az isteni tisztelet kezdődik, olvastassék fel nekik a mondott könyvből nehány czikk és a lelkész által magyaráztassék meg.

Illy móddal, vélem, sokkal könnyebben fognának kiterjedni a hasznos ismeretek a nép között, mint rendes iskolába járatással, hol azok, mint Matics ur fenidézett helyen igen helyesen megjegyzé, olly czélszerütlen és elmefárasztólag adatnak elő, hogy a tanitvány csak az iskoláért és nem az életre tanul. Igy pedig a fölnőtt és érettebb eszü ember könnyebben felfogná mindazt, mit hall, mint a hét nyolcz éves gyerkőcze, ki ha talán megtanulá is futolag s emlékezetileg, könnyelműségből el is felejtendi, mig olly emberré lesz, ki illyesmit használhatna. Adná Isten, hogy tervemet a lelkipásztorok jó szivel felfognák és azt minél előbb teljesitésbe hoznák, akkor a második kérdésre is félig kész lenne a felelet.

(Vége következik.)

Kereskedés.

A lapjaink utolsó két számaiban közlött, s mint reméljük nem mindennapi érdekességü czikkelynek bővitésére s kiegészitésére, következő a Wiener-Zeitung 21 és 22 számaiból lefordított, a legérkedesb kereskedési adatokat magában foglaló könyvbirálattal talán kedves szolgálatot teszünk mivelt olvasó körünknek. A megismertetett munkának czime: „Statistische Übersicht des Handels der österreich. Monarchie mit dem Auslande während der Jahre 1829 bis 1838. Dargestellt von Dr. Sigfried Becher. Stuttgart und Tübingen. Cotta, 1841. 8.“

E czim alatt — az ausztriai birodalomnak kereskedési statistikáját s különösen Ausztriának külföldi kereskedése viszonyait körülményesen tárgyaló — legujabban megjelent igen érdekes munkára figyelmeztetjük hazánk németül olvasó közönségét, ennek tartalmáról röviden értesitvén s teljes évtizedre kiterjeszkedő legérdekesebb kereskedési viszonyok felőli egyes adatokat itt — mutatványul — közölvén.

A szerző statistikai tabellás munkáját öt szakaszba foglalván, a két első szakaszban az 1829—1838 behozott s kivitt árúk mennyiségét mutatja ki; a harmadikban a kereskedésnek — a szomszéd birodalmokon keresztüli irányzata tekintetében — a müiparra és közlekedésre egyiránt nagy befolyású nevezetesb czikkeit emeli ki, elmellőzvén azokat, mellyeknek behozati és kiviteli irányzata ismeretesebb; a negyedikben az ausztriai kereskedésnek 1835—1839 tengeri hajó-ereje (ennek élénkebb kifejlődése ez időtől kezdődvén) kimutatását tárgyalja; az ötödik szakaszban végre az 1829—1838 évenkint behozott s kivitt kelmék pénzbeli értékét összehasonlitólag áttekintetvén, Ausztriának külfölddeli adás-vevése gyarapodását vagy csökkenését az olvasóval annál könyebben méltanyoltatja. A két első szakaszt ezenkivül még a behozott s kivitt kelmék mennyiségének pénzbeli értéke fölszámolásával fejezi be.

E fölszámolás szerint igy mutatkozik

évben:	a behozott kelmék pénzbeli értéke frt.	kr.	a kivitt kelmék pénzbeli értéke frt.	kr.
1829	95,321,861	50	107,254,043	49
1830	99,545,269	47	110,587,974	49
1831	94,106,471	53	98,937,022	38
1832	107,825,991	22	115,017,352	42
1833	106,270,012	12	116,624,202	55
1834	107,781,409	26	111,092,942	57
1835	121,482,876	58	115,217,804	9
1836	130,865,339	21	122,284,173	12
1837	120,897,761	42	119,621,758	25
1838	127,445,295	20	134,918,064	35
'S igy 1829—1838 összesen:	1111,542,309	51	1151,555,339	11
évenkinti általányban:	111,154,231	—	115,155,533	56

Az első és második szakaszhoz átnézeti tabella csatoltatott, az 1836—1838 behozott s kivitt kelmék összesége pénzbeli értékét kimutandó, a különféle árúkat 21 főczikkekre osztályozván: u. m. marha, gabona, eleség, méz, viasz, füszerek, dohány, italok, ásványok, faeszközök, üveg- s agyagárúk, könyvnyomtatási munkák, szatócsárúk, ruházatok, nyers gyapju, gyapjuszövetek, nyers pamut, pamutszövetek, len és kender, len- s kenderszövetek, mindennemű fonalak, selyem, selyemszövetek, nyers bőrök, szőrös és gyártott bőrök, termények, művészetáruk, gyártmányok és kézimüvek.

Erre következik olly czikkek betürendi sorozatja, mellyek nagyobb mennyiségben behozattak s kivitettek, kimuttatván azon árúkat, mellyeknek behozata a kivitelt, vagy kivitele a behozatalt fölülhaladja, ezeket illy rovatok alatt előadván: u. m. kelmék a növények országából, az állat s ásványok országából, különféle kelmék, olaj és zsiradék, festékárúk, italok, fonó és szövő anyagok, és a különféle műipar tárgyai.

Itt csak például némelly érdekesebb, nagyobb fontosságu és terjedelmű adatokat emlitendünk.

A kivitt földtermesztmények s mindenféle gabonanemek pénzbeli értéke föllülhaladja 1832—1838 a behozottak értékét 3,740,455 frttal, vagyis általányosan évenkint 534,350 frt. 42 krral.

Füszerek a külföldről nagyobb mennyiségben hozatnak; a szegfűbors behozata 1829—1834 kevesbedvén, ezóta pedig nagyobbodván, 1837—1838 már 700 mázsát fölülhaladt; gyömbérből évenkint 3000—3500 mázsa, borsból általányosan 10,000 mázsánál több hozatik be; a szerecsendió, szerecsendióvirág, sáfrány és vanillia behozatali mennyisége kevesebb jelentésű; a fahéj behozatala növekedő és 1833—1838 már 2000 mázsánál többre rugott.

A kávé-emésztés, melly 1820 az egész monarchiában csak 45,772 mázsára mutatkozott, 1836—1837 már 100,000 mázsánál többre emelkedett.

A czukorfinomító gyárok (Raffinerie) számára behozott barna csukorliszt évenkint nagy mennyiségű, és 1829—1833 mintegy 1,695,798 mázsányi; 1834—1838 pedig már 2,102,457 mázsára rugott; kevesebb fontosságú a kereskedőség számára behozott czukorliszt, és igen esekély mennyiségű a behozott kristályzott (sárga) és tisztályzati (raffinat) czukor. A czukorliszt

behozatala 1820—1830 évenkint 50—70—80,000 mazsával szaporodott, s csak 1831től fogva mutatkozik évenkint fölváltólag több ezer mázsányi szaporodás vagy fogyatkozás.

A thea behozatali mennyisége folyvást növekedő s 1838 már 343 mázsára rugó.

Fa. Az arbocz- és hajóépületi fára, úgy a másféle épületi- és tűzi fára nézve évenkint növekedő kivitel mutatkozik, melly az arbocz- s hajóépületi fára nézve a tábellás 10 esztendők alatt 1,097,157 forintra, az épület- s tüzifára nézve pedig 20,918,070 forintra számíttatott. Ebből levonván a behozott elsőnek 40,509 frtnyi és az utóbbinak 9,816,970 forintnyi értékét, azt látjuk, hogy a kivitt arbocz- hajó- és más épületi ugy tüzifa mennyiségnek pénzbeli értéke az ezidő alatt behozott fanemek értékét 12,157,948 forinttal fölülhaladja, és igy évenkinti általányban 1,215,749 ft. 48 kr. kereskedési haszon mutatkozik. A közönséges faszerek kiviteli feleslege pedig tiz év lefolyása alatt 2,712,696 forintra rugott.

A bányatermékek kivitele minden időben felülhaladta a behozatalt évenkint 3 millió forinttal.

A nagyobb mennyiségben behozatni mint kivitetni szokott bányai termékczikkek ezek: vaskő, öntött vas, ó töröttvas, fejér vasbádog, finom reszelők, drága kövek, arany darabban, krispán (Grünspan), márvány, sárga sik, kézi fenkövek, kénvirág, kigyókő, ezüstrudak, viszmut, horgany, nyers czin.

A vaskelmék kivitele 1829—1838 ekképen mutatkozik:

durva és nyujtó vas	598,040	mázsa
nyujtott olvasztó aczél	641,239	„
szer-kovács s hámoros müvek . .	909,742	„
vas- s aczél-drót	67,905	„
fekete vaspléh	44,071	„
öntött vasnemű áruk	37,913	„
nyers aczél s mok	2,082	„
öntött aczél	2,079	„

szer- s czirkalommetczői müvek pénzbeli értékben 698,736 forintra menő.

A nyers, megujított s öntött ólom 1829—1838 kiviteli mennyisége volt 91,844 mázsa.

Sokkal jelentőbb volt a réznek kivitele, u. m. mérlegek, edények, rézdrót, vésett rézlemezek s lőkupák (Kupferzündhütchen).

Nyers sárga réz s ebbeli készítmények nagyobb mennyiségben vitetnek ki.

Az ezüst edények kivitele az említett évtizedben felülhaladta az ebbeli behozatalt 24,652 markával.

A nyers higány és higany-készítmények 10 esztendei kivitele 11,135 mázsával mutatkoznak.

Italok. A magyar borok külföldrei kivitele tiz esztendő alatt 793,223 mázsával, az ausztriai borok külföldrei kivitele pedig ez idő alatt 968,431 mázsával jeleltetik ki.

A behozott külföldi borok mennyisége igy mutatkozik:

Közönséges idegen olaszországi borok	2,840,440	mázsa
moldvai és oláhborok	356,223	„
schweizi- és tómelléki borok . . .	44,931	„
cypri borok	43,017	„

spanyol s franczia borok mennyisége pedig pénzbeli értéke szerint 2,093,733 forintra becsültetik.

Pálynka és borszesz. Ezeknek évtizedi kivitele 164,665 mázsával, behozatala pedig 175,285 mázsával mutatkozik.

A nyers pamut behozatali mennyisége volt (200 fontot egy göngyölegre, bál) számítván:

évben	göngyöleg	évben	göngyöleg
1829	23,975	1834	72,037
1830	57,170	1835	77,903
1831	50,535	1836	103,992
1832	77,608	1837	115,944
1833	71,833	1838	119787

A pamut behozatal mennyiségének évenkinti növekedése tanuja a birodalmi pamutgyártás gyors haladásának, minthogy a behozott nyers pamutnak csak igen csekély része vitetik a külföldre, melly a honi gyárokban fel nem dolgoztatik.

A nyers bőrökkeli kereskedés viszonyaiból kitetszik, hogy a honi bőrgyártás mindeddig a külföldről nagy mennyiségű nyers bőröket megkiván.

Nevezetesek a kimutatott — papir, rongy, porcellán, kőedény, agyag- s üvegmüvek, zeneműszerek, kefekötő, keztyűs, szatócs, szűcs, szij-, nyereg-, kötél- kerékgyártó és szitás műáruk kiviteli mennyiségek.

A negyedik szakasz igen érdekes áttekintete az összes ausztriai hajózati kereskedésnek 1835—1839; előterjesztvén az ausztriai kereskedői hajók 1835—1838 számszerinti állapotját, részletesen előadván ezeknek építés és vevés általi szaporodását, ugy hajótörés, leszerszámozás s eladás altali fogyatkozását; figyelmeztetvén a hajózati kereskedést illető nagy befolyásu körülményekre, millyenek dögvész, cholera, kereskedési kétes viszonyok; kimutatván az ausztriai kereskedési hajók számát, ezeket a különféle partvidékek szerint fölvevén — patentált hajókra, parthajózati és halász-szerszámokra osztályozza. Továbbá az ausztriai 1838 tengerkereskedési gőzhajók — lóerő és tonna-tartalmuk szerint vettetnek fel, tekintettel azon arányra, mellyben az ausztriai kereskedői tengerhajózat a különféle tengervidékekre terjeszkedik. Ezt követi az ausztriai tengerkereskedő-hajózati állapotnak hasonlitólagos előterjesztése 1835—1838 s különösen 1839re nézve, figyelemmel lévén a hajók számára és tonnatartalmára.

A következő tábellákban áttekinteti az ausztriai tengerkereskedő-hajók járását a belföldi kikötőkben 1835—1838, szemmel tartván a távolrai evezést, ugy a hosszabb s rövidebb parthajózást.

Ezt felváltja az ausztriai hajók külföldi kikötőkbeni — ez időszak alatti — megfordultának előterjesztése; a hajóknak a kereskedés Levante és Ponente főirányzata szerint, a mint ezek a külföldi fő kikötőhelyeken megfordulnak, felsorozása, kijelelvén a megterhelt s üres hajók számát s ezeknek tonnatartalmát, észrevételeket közölvén a tengeri kereskedésre mindenütt akadályozó vagy előmozdító befolyással volt nevezetesebb körülmények felől. Ezek után következnek körülményes észrevételek az ausztriai hajóknak — a Syria, Galacz, Braila, Smyrna, Alexandria, Damiette és Canea, a joniai szigetek, oroszországi fekete tengerbeli kikötőhelyeiben, ugy az éjszakamerikai, franczia, livornoi gibraltári és trapezunti révekbeni megfordulata felől. Ezen észrevételekben a már fönebb említett adatokon kivül még azt is kimutatja, milly arányban áll az ausztriai tengerkereskedési hajózat az idegen vitorlás hajózathoz, előterjesztvén a kivitel s behozatal főczikkeit az idegen lerakóhelyekben.

Körülményes tabellák a bel- s külföldi kikötőkben 1835, 1836, 1837, s 1838 behozott s kivitt áruk pengő pénzbeli értéke kimutatását, ugy a Triest és Velencze szabad kikötőkben be- és kievezett hajóknak, behozott s kivitt áruknak áttekintetét tárgyalják, ide járultatván összehasonlító észrevételeket a tengerkereskedési közlekedésnek főirányzatjai felől.

Ezt felváltják — a Triest s Velencze közt 1826—1838 folytatott gőzhajózatot, az ausztriai Lloyd gőzhajóival 1838—1839 személyek, pénzek, levelek, kelmék s egyéb tárgyak szállítását áttekintő kimutatások s az ausztriai dunagőzhajózati társaság közgyülése jegyzőkönyvei szerint szerkesztett körülményes előterjesztése az ausztriai dunagőzhajózás munkálódásainak, ezután pedig összehasonlító áttekintete a Triest s Konstantinápoly közt 1832—1838 megfordult vitorlás hajóknak.

E szakaszt egy tabellával fejezi be, mellyben a Triesten 1836, 1837 s 1838ki decemberben kereskedési folyamatba jött nevezetesb kelmék ára kijegyeztetik, ide járulván még a magányos birodalmi tartományokbeli általányos piaczároknak s az 1836, 1837 s 1838 divatozott kereskedési escontonak összeállítása, mellékelvén a szomszédos külföldnek 1837ki piaczárait.

A' munkának ötödik s utolsó szakaszában az 1829—1838. behozott s kivitt árúk pénzbeli értéke összehasonlitólag tárgyaltatik, az ausztriai kereskedésnek az egyes tartományokon és szomszéd országokon keresztüli irányzatát mutatja ki. A kereskedésnek irányzata megismerése kedveért az 1838. esztendőnek eredményeit itt előadni czélirányosnak véltük:

1838.

Keresztül.	Behozatal. fr.	kr.	Kivitel. fr.	kr.
Déli német- . . .	9,654,711	11	22,228,882	35
Szász-	14,862,216	7	23,070,210	27
Porosz-	7,428,166	55	6,467,627	10
Lengyel-	135,362	11	1,351,242	2
Orosz-	2,245,776	30	428,748	16
Török-	19,754,680	22	14,502,111	21
Idegen olasz-országokon	21,231,227	40	25,056,674	35
Krakón	583,501	45	2,071,274	50
Brodin	771,017	25	1,280,515	41
Fiumen	26,266	9	2,765,964	37
Triesten	32,212,113	29	14,434,027	28
Velenczén	9,058,904	42	5,302,692	59
Schweizon	1,216,377	—	14,880,521	4
egyéb kikötőkön . .	8,028,383	54	2,077,571	30
összesen . . .	127,445,295	20	134,918,064	35

A munkának ötödik szakasza végén a szerző Magyar- s Erdélyországok és a belhatár-vámvonal által elkülönözött ausztriai tartományok közt folyó kereskedésnek kiterjedését akarván kimutatni, még hasonlitólagi áttekintéseket közöl a Magyar s Erdélyországok és a monarchiának többi tartományai közt 1835, 1836, 1837 és 1838 folytatott kölcsönös kereskedési viszonyok felől, a 21 fő kereskedési czikkek s ezeknek pénzbeli értéke tekintetében tárgyalván a kereskedésnek ez esztendőkbeli irányzatát, az egyes tartományokra nézve, és végre egy tabellában kimutatja az 1836 és 1837 adásverés alá került nevezetesb kereskedési czikkek mennyiségét.

Ez érdekes munkának részletesb taglalatjába nem ereszkedhetvén, figyelmes olvasását mindazoknak ajánljuk, kik az ausztriai birodalom s ezáltal hazánk kül- s belkereskedésének viszonyai, összeköttetése, irányzata, kiterjedése, elágozása, gyarapodhatása és csökkenhetése felől bővebb fölvilágositási igaz ismereteket akarnak magoknak szerezni.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

9. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Januar 31.**

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól s különbfélékről.

Harmadik estve.

Én. No, biró gazda, ma egy kissé elkésett, hol volt kend?

Biró. Szerencsés jó estvét kivánok! Uram, a katonához kellett mennem, s csak nem rég jöttem haza.

Én. No semmitsem tesz; csak üljön le s mondja meg kend, a tudatlanságra jobban aludt e kend mint a restség s iszákosságra?

Biró. Már megmondám, uram, hogy tudományok s lelki élvezetekről — mellyeknek nagyobb részét azonban mégis a test nyeli le — csak azok szoknak fecsegni s bennök gyöngyört lelni, kiknek testi szükségeik bőven pótolvák és a jövendő ellen is biztosítvák; de a szegény ember, ki testi szükségek terhe alatt nyög, nemcsak nem ohajt illyesmit magának, hanem róla még fogalma sincsen. Mig ő neki s gyermekeinek kenyérre, ruházatra szüksége van, addig minden ohajtásai s törekvései egyedül azokra irányozvák, és akár ég akár földről tudományok teljességgel nem hatnak lelkére. Ha a dusgazdag bele tekinthetne egy csőbe, mellyen át nemcsak holdunkat teljes nagyságában, hanem annak városait, lakosait, ezeknek mulatságait, kincseit láthatná, milly lelki örömet s boldogságot érezne ő, s mennyi pénzt volna kész csak egy beletekintésért is fizetni; mig a szegény ember nemcsak egy forintocskáját sajnálná érette adni, hanem a dus ember tettét is ostobaságnak bélyegezné. Minél könnyebben fedezi a szegény ember testi szükségeit, annál elevenebben ébredeznek benne a lelki élvezhetés vágyai, annál örömestebb tanul. Arra kellene tehát inkább törekedni, hogy a szegény ember vagyonosodjék, s aztán majd bizonyosan tanulni fogna, de nem hogy mostani szegénységében tanulás által idejétől megfosztatván még szegényebb s a tudományok iránt még érzéketlenebb legyen. A szegény ember sohasem fog örömest tanulni, hacsak tanulásából közvetlen s nyombani anyagi haszon nem néz ki; s ha itt-ott a parasztok is tudnak már valamit, bizonyos, hogy csak azok tudnak, kik vagyonosabbak s igy kevesebb szükséget szenvednek. Ha valaki meghal, azt szokták róla mondani „jobb életre szenderült" — a régibb holtról pedig „boldogult" — s mégis senki sem akar jobb életre szenderülni, senki igy boldogulni. A szegény embernek azt mondjuk, tanulj s boldogulj; de a szegény ember látván, hogy munka után biztosabban mint tanulás által boldogulhatni, nem tanul, hanem dolgozik. Ha a szegény ember tanulás által szerzendő tudománya után valami hivatalra, könnyebb s jobb kenyérre szert tehetne, bizonyosan tanulna; de az ő hivataloskodására senki sem szorulván, és az ő rendeltetése nem az lévén, hogy tanulás, hanem hogy munka után kenyerét keresse, igen természetes, hogy ő sem időtöltésből, sem hiuságból — mint más sokan — hogy a világtól okos s tudósnak tartassék, nem tanulhat addig, mig jobbról balról más érdekek őt munkára, dologra késztetik. Neki nem könyvből, hanem tapasztalás s gyakorlatból meritett tudomány kedves és hasznos; ugyanazért, mig ő illy tudományra akár fáradsággal is szert tenni kész, azt elvesztegetni pedig — ha lehetne is — jókora összeg pénzért is vonakodnék, addig könyvből meritett s csak főben hanyagló tudományát egy hold földért, vagy kaszás rétért szinte olly örömest oda adná, valamint egy, a világ minden tudományával biró tudós, ha józan eszét, tapasztalás és gyakorlatból meritett tudományát megtarthatja, a többit egy szép jószágért, például egy faluért, oda adni kész. Azt a vádat tehát, uram, hogy mi tudatlanságunk miatt vagyunk szegények, én a vádló urak tapasztalatlanságának s emberismerés hiányának tulajdonitom, miszerint ők minden tudományuk daczára sem képesek magokat a szegény ember helyzetébe gondolni, vagy legalább gondolatban annak bőrébe bujni, holott én tudatlan létemre is nagyon bele tudom magam egy ur helyzetébe képzelni, s talán igazom van, ha mondom, hogy az uraknak a szegény emberekről minden bal nézeteik egyedül ezen forrásból erednek. A jámbor urak azt hiszik, hogy a miután az ő szivök epedezve sohajt s a mi nekik gyönyörteljes élvezetet igér, az a szegény embernek is mulhatlanul boldogságot nyujt, s megfordítva: holott többnyire épen az ellenkező áll. Az urak azt hiszik, hogy a munka a szegény embernek nem teher hanem mulatság, pedig uram, bár az ember magának s kivált akkor, mikor világos a haszon belőle, örömest dolgozik, mégis a munka mindig s pedig a szegénység után első teher, mellytől ő menekülni szeretne. Az urak nemcsak azt nem hiszik, hogy a henyélhetés boldogság, hanem az unalmas henyélést még bajnak is tartják, a szegény ember pedig vajmi nagyon szeretne ugy mint az ur henyélni. Az urak alig tudják megfogni, hogy az evés ivásban boldogság legyen, mert mindenök bőven lévén, nem őket keresi az éhség, hanem ők azt a válogatott ételekben, a szegény ember pedig minden boldogságot a jó evés ivásban helyez, ugyan azért több boldogságot szerez ő magának egy huszassal, legalább egy napra, ha lerészegedhetik, mint a millionarius, százezer fttal, akár mire fordítsa is azt. Azok, kik illy hiszemben vannak, nem hivatvák a szegény embert vezetni s vezérleni, mert mindig olly irányt tűznek ki neki, mellyen ő — ha szót fogadna — soha csak egy órai gyönyört sem élvezhetne. Ha az a tanult uri ember, ki most a szegényt ugy, mikint a farkas- vagy medve-bőrt szalmával szokták, tudománnyal kivánja kitömetni, egyszerre testestől lelkestől parasztta változnék, bizonyos, hogy egészen velünk tartva uyomban azt mondaná: szép, helyes ugyan mind azt tudni, mit az urak tőlünk kivánnak, de miután ez először szükségtelen, másodszor hasztalan, harmadszor nagy fáradsággal járó, negyedszer káros is annyiból, mivel mig azokat tanuljuk, más szükségest, hasznost mulasztunk: nekünk bizony még most nem kell, hanem elhalasztjuk azon boldogabb időre, mellyben azt kár nélkül megszerezhetni, vagy legalább az általa okozandó kárt könnyen elszivelhetni fogjuk. Azt mondják uram, hogy nép szava isten szava; no hát járják meg a tanult urak a hazát széltében hosszában kérdezőskedve a köznépnél, s majd tapasztalni fogják, hogy minden szegény ember épen ugy mint a parasztta változott uri ember szóland; s az nem lesz aztán népszava? s ha nép szava lesz, nem lesz isten szava? s ha isten szava lesz, miért szegezik az urak magokat ellene? Valóban sok, igen sok vitás s ingerültséget okozott kérdések a nép szava palástja alatt épen ugy döntettek el nehány tanultak által, mikép a nep szavával egészen és merőben ellenkeztek, mert a nép mitsem tudott felőlök! Hát ez nem isten szava: izzadtság s verejtékkel fogod ke-

nyeredet keresni? és isten szava e: csillagvizsgálással, régi vagy mostani történetek betanulásával fogod kenyeredet keresni? Ki hallott még a világon illy népszavát: ez ám a boldog ember, mert tanult s igen tudós? s ki nem hallotta azt a nép szavát: ez ám a boldog ember, mert igen gazdag? Egy vagyonos jobbágyról, ha tudatlan is, nem szokta e a világ mondani: jó, gazdag paraszt, kutya baja; ellenben egy szegényről, ha tanult is: szegény ördög?! A szegény embert tehát ugy tekintse a tanult uri ember, mint egy, mai napon ezredébe besorozott ujoncz parasztlegényket; ez maga is, előljárói és közvitézi rendeltetését tudván, nem egyébre mint arra tanittatik meg, mire neki mint közvitéznek mulhatlanul szüksége van, s ha ezt ügyesen, pontosan teljesíti, derékfi; a paraszt gyermek is atyja által pararaszt munkás embernek rendeltetve lévén, csak azt a mindennemű munkát, melly által kenyerét keresheti, tanulja meg, s ha ezt elég ügyesen s pontosan teljesíti, derékfi. A mostani háboruk miatt legcsekélyebb hátramaradás vagy munkamulasztás által okozandó kár nélkül minden közvitézeink tiz év alatt akár bölcsekké, tanárokká képeztethetnének, s mégis a tudományokat illetőleg ugy jőnek haza mint oda mentek; nem azért történik e ez, mivel a tudomány nekik szükségtelen? S tetszenék e tanult urainknak, ha minden tizedik évben valami harminczezer munkakerülő bölcs hazánkat megszállaná? s nem volna e még szomoritóbb, ha e megszállás csak féligmeddig tanult erkölcsrontók által — minőkre már ma minden lépten akadhatni — történnék?! Azt mondja az irás: „tetteikről megismeritek őket". E szerint ha a tanultak minket tudatlanoknak butáknak tartanak, aligha mi is feljogositva nem érezhetnők magunkat a tanultak közül igen sokakat bolondoknak nevezni, mert tetteik ollyanok, hogy a szegény ember esze azoknak láttára szinte megáll. Száz illy tetteket, mellyeket tulajdon szemeimmel láttam, képes volnék elősorolni; de mellőzvén azokat, csak azt kérdem: hát igy köszörülődik az emberi szív a tudományok által ki; s nem tanácsosabb e tudatlan mint bolond lenni? s közéletben e szót „bolond" aligha többször nem halljuk tanultakra mint tudatlanokra alkalmaztatni.

Én. No bizony kendre a tudatlansági vád még nagyobb benyomást tett, mint a restségi, mert e hosszu példázgatás csak arra mutat, hogy kend kelleténél is tovább forgatta azt fejében.

Biró. Uram! a szegény ember legforróbb ohajtása, sőt minden törekvése az lévén, hogy a talán nemcsak előtte, hanem a tanult urak előtt is legkellemetlenebb igát, a szegénységet, nyakáról lerázhassa, igen természetes, hogy ő minden eszközt s módot, melly vágya sikerithetésére fölhozatik, buzgón megragad s róla gondolkodik. Gondolkodtam tehát én is a tárgyról, de minden elmélkedés után is csak abban állapodtam biz én meg, hogy mig nekem csak 10—12 hold rosz földem lesz, és azon legfölebb 40—50 kereszt gabona teremhet; mig én csak 15—20 mázsa szénát sarjut össze sem gyüjthetek, és más jövedelmem, ha csak néha véres verejtékkel nehány garast nem keresek, távolról sem lehet; mig nekem családommal együtt ebből élni, ruházkodni, adót fizetni, pap, mester, kovács, csordás, kanász, mezőpásztor s bábának adóznom kell, addig ha Moyses harisnyájának szinét, vagy Noe bárkája zsindeleinek számát meghatározni tudnám is, mégis csak szegény maradok mint vagyok; pedig mig szegény leszek, addig boldoggá nem lehetek. Bár inkább az volna tehát lehetséges, hogy gyermekeink egyik télen olvasás helyett csizmát, másikán irás helyett ködmént, nadrágot, szürt, dolmányt varni, harmadikán számvetés helyett kereket, taligát, tengelyt, oldalt csinálni megtanulhatnának, hogy korosabb napjaikban téli időben, midőn a szegény embernek kevés dolga szokott lenni, az

egész család szükségeit pótolhatván, évenkint vagy 20 ftocskát meggazdálkodhatnának, mi tetemes könyvtudománynál érezhetőbb jótétemény lenne. E mellé ha az emberek s barmok közönségesebb nyavaláival s azok elleni gyógyszerekkel megismerkedhetnének, alig volna egyébre még szükségök mint vallási s erkölcsi szabályoknak, mellyek szerint éltöket módositnia kellene, megtanulására; mert azt, ha majd a sáfrán vagy szederfa-levél termesztése jövedelmezőbb lesz mint a buzáé, bizonyosan minden könyv nélkül, csupa gyakorlatból is megtanulandják.

Én. Hijában szabódik lelkem, hasztalan gyülöli kend az iskolákat, mert a nemes vármegyék már elkezdék az iskolákkörüli rendeleteiket közrebocsátani, s aligha rövid idő mulva országgyülésileg el nem fog határoztatni, mikép minden paraszt-gyermek 13-ik éves koráig nemcsak télen, hanem nyáron is, iskolába járni köteles lesz, s kend ekkor nemcsak azt a mit eddig fizetett, hanem a mester fáradságainak illőbb megjutalmazhatása tekintetéből még többet is fog fizetni.

Biró. Talán azok az urak, kik most uton utfélen örökké csak a szabadságért küzdenek, vivnak, hatalmaskodás és erőszak által nem fognak bennünk gyermekeink s zsebeink fölötti szabadságunktól is megfosztani. Aztán, a kényszeritésnek lesz e ohajtott sikere? nem tudják e az urak tulajdon tapasztalásukból, mikép örültek tanuló korukban a szünnapoknak, milly várva várták szabadulásuk idejét, s ez nem arra mutat e, hogy nem örömest jártak iskolába, nem örömest tanultak? S nem lehet e ezt a mi gyermekeinkről is előre föltenni? S ha itt még az atya is nem örömest ereszti gyermekét iskolába, valljon mit szülhet itt a' kényszeritès. Nem vall e a haza vele kudarczot? Nem az teszi, uram, az országot miveltségére nézve hires nevezetessé, mivel abban a parasztok is egy kissé a tudományokban jártosak, hanem az, ha ő a világon mindent termeszteni készitni képes és másnak ezerféléket drága pénzen eladni tud, ha abban minden 5—6 évben a tudományok minden osztályaiból több, europai hirt érdemlő tudósok, kiknek könyveik minden nyelven és országban olvastatnak, támadnak. Csak tudnók mi magyarok mindazt termeszteni, készitni, mit az angolok tudnak könyvtudomány nélkül; csak támadna nálunk egyszerre vagy 5—6 Newton, Leibnitz, csak volna nyelvünk olly kiterjedt, hogy ezek munkaja egész Europában olvastatnának: bizony mondom, elég hires nevezetes volna hazánk, ha mi parasztok egy betüvel sem tudnánk többet mint most. Aztán vannak a hazában még ezer nemesek, kiknek, miután jogaiknál fogva fölöttünk állnak, nagyon is illenék, hogy erkölcs és tudományilag is magokat tőlünk megkülönböztessék. — Ezeket iparkodjék tehát a haza inkább olly müveltségi fokra emelni, hogy szép nemes nevezetöknek megfelelve, az uri czimet, mellyet követelnek, megérdemeljék. S ha a nemesség mind tanult s mivelt lesz, bizony mondom, olly unosuntig lesz hazánkban a tanult okos ember, hogy majd aligha sokallani nem fogjuk. Valóban csodálatos dolog uram, hogy az urak most csak ránk függesztik szemeiket, s ezer meg ezer szegény nemes véröket, rokonikat legkisebb figyelemre sem méltatják! vagy talán ezeket is a köznép közé sorozzák? Ezt aligha méltán nem orrolhatnák, miután az ő személyök is olly szent és sérthetlen mint a nagy uraké.

Én. Mit beszél kend?! nem tudja e azt, hogy a nemesség jóval is felül mulja a parasztságot müveltségben. miután azok többnyire mindnyájon, a parasztok közül pedig csak minden tiz tizenötödik, tud irni olvasni s számolni.

Biró. Azt tudom, uram; de fájdalom, azt is tudom, hogy a nemes községekbeni romlottság olly nagy, hogy azt emberi nyelv elbeszélni, vagy toll leirni alig tudná. Sőt azon paraszt községek is, mellyek amazok tős szomszédaik, a gyakori összekeveredés

által annyira megrömlottak, hogy őket fölperzselni s egészen megszüntetni alig volna vétek; s bár tudom azt, hogy e nagy romlottságnak a szabadság és sérthetlenség az oka, mégis van okom mondani, hogy e derék miveltség is jókorát taszít rajta. Pedig uram, bár mit mondjon is a világ, én egy becsületes jámbor együgyü embert többre becsülök, mint egy tanult akasztófát. Boldogitsa tehát a haza ezeket tudománnyal, nekünk pedig mindenikünknek adjon még vagy 12 hold jó földet és négy-öt kaszás jó rétet, s az adót soha fölebb mint az most áll ne emelje, azután a mi boldoglásunkat bízza csak magunkra, majd lesz nekünk arra gondunk. Mert uram, a mi mesterségünk legrégibb, mi nem divatáru czikkeket, hanem kenyeret termesztünk, s ha már a világ egyszer a kávét, czukrot s avval mindent megunt, a mi termesztményünk mégis kelendő lesz.

Én. Kend okos ember, nem roszat kiván magának.

Biró. Ha ezer meg czereknek egész telkök van, bizony nem szerénytelen kivánságunk, miután bizonyos, hogy egész telken könnyebb élni mint félen, ha mi is azt kivánjuk; s ha a haza igazán akar rajtunk segitni, igy segithet; de iskola s tanulás által bizonyal nem. Az egész telkesnek nincs segitségre szüksége, hanem nekünk.

Én. Majd meglátjuk holnap, mennyire van kendnek igaza; most nyugodjunk. Jó éjszakát!

Népnevelési különbség.

(Vége.)

Már sokszor fordult elő ezen aggodalmas kérdés: ki által neveltessék a nép? és némellyek iskolamesterek, mások falusi jegyzők, mégis némellyek mások által is neveltetni jónak vélték. — Részemről egyiket sem zárhatom ki; hanem hol emezt, hol amazt — csak arra való legyen — használtatni kivánnám, mivel elején csak ugy kell kezdenünk mint lehet; és mivel különben illy uracskák, ha folytonos foglalatosságuk nincs, könnyen henye személyekké válnak és mind illyenek hamar valami roszra vetemednek, honnan azután a közös panasz, hogy kevés jó iskolamester találtatik. Azonban más részről tagadhatlan, hogy a nevelési dologban elsők a szülék magok, kik legjobban kitanulhatják gyermekeik hajlandóságait, azokat tetszésök szerint fékezhetik, és mint hajlékony vesszőt hajthatják merre tetszik, még gyönge s fogékony sziveikbe sok szép elveket beolthatnak, idővel jó gyümölcsöt hozandókat. És azért nem elegendőkép kárhoztató hiba a pórnépnél, hogy mihelyt a gyermek elválasztatik, azonnal szabadon eresztetik féktelen vad indulatainak, nem törődvén vele a szülők, tudnak e valamit vagy nem a keresztényi tudományból, és igy felnőnek mint a vad állatok az erdőben, valamint némelly uraknál az a hiba, hogy gyermekeiket nagyon elkényeztetik, mindent megengedvén nekik, s ha valami rosz szót hallanak, vagy illetlenséget látnak tőlök, nem csak nem feddik, hanem még tetszésöket is előttök nyilatkoztatják, honnan aztán következik, hogy az ugyis roszra hajlandó természet csakhamar beszija a szellemi életet elölő nedvet, és azt vérévé változtatja annyira, hogy utóbb semmi tanító azt kiirtani többé nem képes.

Ezek után, minthogy a nevelés főczélja, hogy általa egy részről az értelmeség fejlődjék ki, melly őket mind arra vezesse, mi a földi boldogságot előmozditja; más részről pedig vallási s erkölcsi miveltség eszközöltessék, a vallásos érzések kifejlése s a keresztény élet jámborsága, melly minden boldogság kutfeje, előmozditassék — magától következik, hogy a vallástanitók soha sem lesznek nélkülözhetők, hanem valamint egyedül a vallás lehet üdvös és tartós alapja bármilly nevelésnek, szól fennevezett Somogyi ur, ugy a népnevelés ohajtott sikerét is csak az egyház hatásteljes közremunkálásától reménylhetni. Ennél fogva minek töprenkedjünk annyira, hol vegyünk tanitókat vagy nevelőket? Lám találkoznak sok helyütt szerzetesek, kiket arra alkalmazhatni, hogy legalább az elemi tudományokban oktassanak gyermekeket; mert igy megmutathatják hálájokat a haza iránt, melly őket ápolja s tartja kebelében.

Sok lelkipásztornak van egy, két segédje is, ezekre már nem lehetne e valamint az általam fen javaslott népoktatást, ugy az iskolai gyermekek tanitását bizni? minthogy ugy is első kötelességök a tanitás és nevelés, Sz. Máté 28r 18—20 anynyira, hogy Somogyi Károly szerint az egyházat ettől elmellőzni akarni igazságtalan követelés, — azért kérdem még egyszer, nem lehetne e inkább ezeket, kiknek sem gazdaságról, sem másról gondoskodniok nem kell, hanem mindennel ellátva ezáltal még nagyobb bért várhatnak, kisebb dij mellett is erre kötelezteteni, mint más valakit, kinek nem csak magáról, hanem sokszor számos családjáról is gondoskodnia kell? Sőt az iskolamesterek megtartásával is lehetne ezeket melléjök rendelni, és igy Sz. ur kivánata szerint már nem egy, hanem két három tanító is kerülne ki. — Hanem ennek megtörténtére politicai részről is szükséges, ezeknek a népnevelés körüli fáradozásaikat gyámolitni, boldogító tanitásaikat illő fenyitékkel sikeresiteni, s az akadályokat, mellyeket nagytiszteletü Fekete ur m. é. Századunk 97. s többi számaiban terjedelmesen előterjesztett, minden hatalmában álló eszközök által elhárítni, személyök iránt olly figyelemmel lenni, hogy kik kitüntetik magukat, érdem szerint megjutalmaztassanak, a segéd lelkészek az első megürült fárára alkalmaztassanak, azt biztosan feltehetvén, hogy leginkább illyenekből jó lelkipásztorok leendnek. Mindezen jó szándékom mellett is már előre sejdítem, hogy javaslatom némelly ellenvetéseket el nem kerülend, tudniillik hogy ez egy uj teher az egyházi személyeknek, kik alig képesek más kötelességöknek eleget tenni, mint p. o. egyszerre két három betegekhez menni, s pedig két három óra távulságra, ezen fölül temetéseknél és más szertartásoknál jelen lenni s. t. De mivel ezek csak ritka esetek, nincsenek mindenkor és mindenütt, azokat okos lelkipásztor ugy elintézheti, hogy a mellett a nevelési kötelesség mint első rangu ne hátráltassék. És ha valóban a fenemlitett örkényi lelkész ezt teheti, mért ne tehetné más is? Csak nem kell meg ijedni a dicső pálya futástól! Én azonban felkutatni indulok, honnan leend a mind ezekre szükséges s megkivántató költség?

E kérdés mély fejtegetésébe bocsátkozni nem bátorkodom, és azért előre sokat igérni nem merészlek, mivel átlátom, hogy erszényünk szük, mint m. é. Századunk 95. számában Barchy ur szépen kipuhatolá s felvilágositá. Azért csak azokhoz ragaszkodom, kik már előttem a tenger mélyében kincsek után buvárkodtak, a honi hegyeket az aranyér feltalálása végett már megkopogtatták. — Legelőször itt Barchy urhoz csatlom magamat, ki e végre a papi tizedeket indítványba hozta, minthogy azok a földes uraktól legtöbbnyire megváltva a papi rendnek ugy is kevés hasznot hajtanak. Mennyi jövedelem folyna esztendőnkint a nevelés pénztárba, ha ezekről a Barchy ur által inditványozott rendelések behozattatnának? — Ezután pedig m. é. Századunk 100. számában Z. ur mellé állok, és ezennel kijelentem, ha vannak valahol fölösleges jószágok, azokat a szükölködők közt fölosztani több mint igazság. — Vannak városok, mellyek a rendes egyedenkinti adózásaikon kivül még más közös jövedelmekkel birnak. Fiume városa tulajdon pénztárából minden gymnasiumi, normalis, praeparandai és nauticai tanitót, összesen 14 személyt, fizet, és még philosophiai szakmát is szeretne behozatni. Szeged városa határaiban is a népnevelés egy lelkesen munkáló népbarát vezérlete alatt megtestesülten életbe lépett. De vannak még kisebb helységek is, mellyeknek évenkinti közjövedelme ezer forintnál többre rug; ennek is legalább kis részét az ifjuság anyagi s szellemi kiképeztetésére fordítni jó volna, nem pedig az egészet holmi hiuságra felemészteni, vagy a torkosság örvényébe eltemetni. Mind ez üdvesb rend behozásától és szigorubb felvigyázástól függ. De még több illy kutforrások találtatnak, melyekből elegendő pénz összefolyhat a népnevelési költségek fedezésére, mint Bars vgye után ujonan szép példát mutattak Hont megye KK. és RR. m. é. Pesti Hirlap 103 száma szerint.

Nem szorult tehát az ország még arra, hogy e végre bárkit is a törvényben gyökerezett és igazságos birtokától erőszakosan megfosszon. Azért fölösleges a papi jószágokat emlegetni, mivel történeti és törvényes adatokból már bőven meg van mutatva, hogy ezen jövedelmek jobbára ugy is szegényekre, jótékony intézetekre s népnevelésekre fordittatnak.*) Ha volna is valamellyik a papok között, ki e czélokra fordítaná takarékos élete által szerzett vagyonát, legalább azon örvendetes biztosság marad fen, hogy illy jövedelmek honunkban maradnak és sok családoknak felsegélé-

*) Többek közt l. m. e. Századunk 75. sz. Mátyus János czikkét.

sére szolgálnak. De nem ugy van némelly felső rangu urakkal, kik édes honunkban összegyüjtött pénzöket külső országokban költik el, a nélkül, hogy ott valamelly hivatalos foglalatosságuk volna, hanem talán csupán mivel annyi életgyönyört nem lelnek hazájokban mint külföldön. Én pedig részemrül át nem látom azon gyönyört, melly némellyeket arra birhat, hogy önkint extorres vivant patria, holott tudva van, hogy ez régenten egy a legnagyobb büntetésnek tartatott. Maradjunk tehát hon, és azon pénzzel, mit a külföldön elköltünk, épitsünk, szépitsünk, jobbitsunk, ugy leend majd Magyarországból Menyország.

Muraközi.

Szózat adózó népünk igaz érdekében.

Ámbár a *parasztrend*, mikép azt igy nevezé a Pesti Hirlap egyik czikkjében, mellynek elibe miért van a fellengző vezér epitheton téve, és kit akar ephemer ösvényen néha eltévesztett modorban néha egy kissé hibásan számitott fogalmakkal vezetni? tán habozás nélkül maga t. cz. szerkesztősége sem tudná illőleg megfejteni. Ámbár adózó népünk nincsen képviselve, mégis nem allitható, hogy el van hagyva, elfelejtve, mivel ügye és érdeke nem csak a megyék, hanem az országgyüléseken is mindig meleg részvéttel pártoltatik.

Ámbár magyar hazánkban a telkes, taksás, vagy jobbágy, minden nehéz kötelességei mellett, ha nem elfogult, nem rest és henye, a pályinkának, főkép a felső vidéken, nem olly igen nagy kedvelője, ha szinte nekirohanván önkint a veszélynek, szörnyü kamatokkal járó adósságokba nem veri magát, ha iparkodó, takarékos, munkás mérsékelt, erényes életü, elélhet telkéből, a mint sok állásához képest jól, szépen, tisztességesen, és tán sok nemes embernél jobban is, él.

Ámbár egyrészről a magyar jobbágynak joga van telkéhez, törvényesen meghatározott igen csekély bér mellett, joga van telke haszonvételét eladni, joga állományát a földesurtól követelni, polgári birtokot szerezni, joga boltot nyitni, borral kereskedni, biráját választani, ingyen pörlekedni, ugarját és kaszálóját dézma nélkül használni, magát szerződes mellett megváltani; van actoratusa, van apellátája, szabad ősisége, magvaszakadásban végrendelkezési joga stb. van még azon nehány kiváltságos jogok birtokába is önerejüleg, csupán tanulás utján, magát felvivni; de más részről mindezen jogok mellett mégis sok teher nyomja azon népet, melly köteles mindenféle adónak terheit saját vállain viselni. — És népünk illy állapotjában, hogy nagyobb kisebb birtokosok melegen fel szólalnak mellette, hogy szinte általános a kivánat sorsán enyhiteni, a mint egy részről valami igen igazságos igen természetes, ugy más részről az elterjedező felebarati szeretetnek egy igen üdvös jelleme. — És ha lesz is korunknak e nagyszerü és fontos kérdésében némi vélemény-eltérés és különbség, reménylem és hiszem, hogy ez csupán a módokban lehet. Minden esetben azon módok, mellyek sok áldozatokkal kevés hasznot hozandók, alája legyenek rendelve azoknak, mellyek kevés áldozatokkal sok hasznot eszközölhetők. Azon most divatozó, meghányást érdemlő eszme, hogy a nemesség is viselje egy részben a házi költségeket, nem uj; ezt hazánknak igen sok tekintetben érdemdús nestora, gróf Dessewffy József, közel 30 év előtt megpenditette, mondván, hogy a házi adónak és országgyülési költségeknek felét a nemesség viselje, és hogy csak felében. Ebben igaza volt, mert a megyei hatóság a közállomás miatt van; ebbe pedig a nép is szinteugy be van foglalva. Ezen eszmét magam is felfogtam, midőn azt egy pár évvel ezelőtt egyik röpiratomban javaslatba hoztam, csak azon lényeges különbséggel, hogy azt ne a nemesség, hanem a felkelési nemesi sereg pénztára viselje, és pártoltam azért, mert még kevesebb tapasztalásom lévén, én ezen egyetlen módot gondoltam népünk felsegitésére alkalmatosnak. — A kik tehát ezen eszmét most érintgetik, semmi ujat nem mondanak.

De legyen bár uj vagy régi, minden esetre mielőtt ezen, alkotmányunk életébe vágó eszmét bővebben megvisgálnók, vagy közvéleményben összepontositnók, elkerülhetetlen némi lényeges kérdések megfejtése, ugymint: „Millyen föltételek alatt lenne ez elfogadandó és ezen föltételek mikép biztositvák?“ Szükséges e szabad e, a 1-ae 9nak, az 1741. 8-dik czikknek, eme sarkalatos szabadalmainknak, haláldöfést adni? szükséges e, a kormány egyik biztos támaszát aristocraticus érdekében gyöngiteni? Mit és mennyit vesztene ezáltal a nemesség, mellynek nagy része igen szegény, birtokos része pedig alig birja viselni a kamatok terhét? Nincsenek e más jobb és kielégitőbb módok népünket felsegiteni, mert ezen eszmének egyedül ez lehet fő és tiszta czélja; ha más, és nem merjük kimondani, bizodalmat nem érdemel. Vagy tán a hetherogen részeket kivánják némellyek amalgamizalni és ezt elérni. Ha csakugyan olly szükséges, nincs e könnyebb, pártolásra méltóbb, az élő törvényekkel össze nem ütköző eszköz a köz értelem és erények utján? De mint mindenütt és mindenhol, ugy itt is ne győzzön az akaratosság, hanem a valóság és a fő czél, mely nem lehet más, mint a nép igaz érdeke és minél nagyobb haszna. Igy tehát azon eszme leend legnépszerübb és a népnek legkedvezőbb, melly neki legtöbb segitséget nyujt, mert ő nem számol áldozatjainkra, mint inkább biztos és bizonyos segedelmünkre, és a többi kérdéseket elmellőzve, mi egyedül ezen a fő czélt magában foglaló kérdésnek megfejtésébe ereszkedünk. És illyen segédeszközök a kitüzött sokszor érintett czél felé vezetők ezek:

1) Adó. — Különös és valóban meglepő körülmény, midőn alig van Európában kisebb a magyar adónál, még sincs ennél terhesebb. Főoka ennek nemcsak a visszaélésekben, hanem az adó rosz elrendezésében is keresendő, a min igen egyszerüen segithetni olly intézkedés által, hogy az adó egyedül a fejre és telekre, ennek mennyisége és minémüségéhez szabva lenne kivetendő (Kopf- und Grundsteuer) országszerte publicistáinknak és jövendőbeli követeinknek résztvevő figyelmökbe vagyok bátor különösen ajánlani. Igy a sok dicalis, többnyire hiányos, sok bajjal és tömérdek költséggel járó munka elmaradna. A visszaélések megszünnének, mellyeket az „adó és még valami“ munkában érdemes szerzője igen hiven és jelesen rajzolt; adózó népünk terhe pedig legalább is $^1/_5$ részben enyhülne.

2) Kilenczed, tized. — Az elsőt munkával tétetném s pótoltatnám, természetben kiadni tiltanám; a munka, ha visszaélésekkel nem jár, nem is árt a népnek. A tizedet pedig a községeknek, és senkinek másnak, meghatározandó mérsékelt áron haszonbérbe adatnám. Ebből milly kiszámithatlan lenne a nyereség, nem rég Századunkba iktattatott egyik czikkemben bővebben megmutatám. A katonaság ellátásáról nem szólok, ez a nélkül is az országos választmány munkája alatt van, miből népünkre ismét nem kis enyhülés várható.

3) Mindenki, a ki nem nemes, vagy nemesi joggal nem bir, legyen köteles adózni. Igy minden uradalmak és uraságok nemnemes tisztei, belső külső cselédjei; akár városokban, akár falukon, pusztákon vagy tanyákon, fizessenek a házi pénztárba bizonyos meghatározandó szabály szerint.

És ezen egyszerü módok mellett mathematice megmutathatnám, hogy két vagy tán három annyit is nyerne adózó népünk, mint ha a nemesség vagy a felkelési nemesi sereg pénztára a házi adó költségeinek egy részét magára vállalná. Igy kikerülhetnők sarktörvényeink, sarkszabadalmaink feláldozását, kikerülnők tán reánk háromolható maradékink átkát. Husz harmincz év előtt macskazenében részesült volna ugyanazon eszmének vagy elvnek bajnoka, mellyért az most harsogó éljent és fáklyazenét nyer; de ez ismét 20 vagy 30 év után megfordítva jöhet, quia tempora mutantur, et nos mutamur in illis.

De különben is a fő czélt, adózó népünk felsegitését s megnyugtatását, melly egyedül, és semmi egyéb, tekintetbe veendő, igy biztosabban elérhetnők. Mert adózó népünk nem azt nézi, nem azt kérdi, mit és mennyit áldoztunk fel, hanem azt, mit és mennyit nyer s mennyire javul érdeke, s ebben igaza van.

Nyitra-Zerdahelyi Lőrincz.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

10. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 3.**

Nézetek
a vámszövetkezés ügyében.

Midőn a f. e. *Századunk* 6 és 7 számaiban a „Nézetek stb.“ czikk épen sajtó alatt volt, jelent meg a Pesti Hirlap 109. számában „Az ipar és vámviszonyok“ czímű értekezés; nem sokára pedig a 110. és 111. számban a „Vámszövetség“ vezérczikk, mellyet a 112-ben a „Vámszövetkezési érdekek“ s a 113-ban a „Nemzetgazdasági combinatiok“ követtek. — Mindenki véleményét tisztelvén s erről mindenkor föltévén a haza boldogságára czélzó őszinte igyekezetet s azért nézeteim iránt is hasonlót igényelvén, távol tőlem minden polemia. Mégis fájdalmasan látám, hogy — alighogy e tárgyról gondolkodunk, szólunk, irunk, Magyarország java termékeinek könnyebbitett kivitelében kerestetett, jóllétének akadálya a vámkorlátokban láttatott — most, midőn a lelkeket megragadó mozgalom által szikrája gyúl a reménynek, ezen olly rég ohajtott időpontot közelgeni látnunk, vélemények tünnek föl, és pedig szóvezetőktől kimondott vélemények, mellyek e szikrának inkább eloltására mint élesztésére alkalmasak. Olly igen mély alapvetései s fejtegetései ezen, helyzetünkhez és viszonyainkhoz képest, csaknem napfényű világos kérdésnek, inkább bonyolításra mint kifejtésre szolgálnak.

A *Pesti Hirlap* 109. számábani czikkely főnézete kereskedési s ipari tekintetben egy felől elzárt Magyarországot akar, más felől pedig nagyszerű ipari kivitelt a Keletre, talán már concurrentiáját is a magyar gyártmányoknak az angolokkal a perzsa és kurd piaczokon; akarja, minthogy Magyarországban olcsóbban *fognak* gyártani, külföldi gyártmányokkal elárasztatnunk nem engedni; akarja a gyárakat, mellyek még ugyan nincsenek de lehetnének, gyámolítani; akarja azt, mit Oroszország szándékol, de, mind a mellett is hogy már maga majd egy világot képez, végre nem hajthatand; akarja, hogy csak eladjunk s ne vásároljunk; akarja azt, mit az ausztriai status, ha talán a német vámegyesülethez fogna csatlakozni, jól értett érdekében azon haszonnak, mellyet terjedelmesb, kényszerítéstől ment egymásközti kereskedés szabadsága szolgáltat, megszüntetend; szóval akarja ellenkezőjét a kereskedési szabadságnak — az elzártságot! Minthogy a legnagyobb iparra vergődött s legnépesebb statusoknak is mindenha csak rövid időre sikerült ezáltal bár szinleges jólétre szert tenni, melly azonban olly sok phasisnak és crisisnek vettetve alája (itt csak a keresethiányt, munkások zendüléseit stb. akarom emliteni), hogy fiatal erővel serdülő hazánk, melly a kereskedés minden akadályainak elhárítása mellett is, természetes, népessége jellemével sajátságos, minden egyéb körülmény által feltételezett utakat találand tartós jóllétére, a nélkül hogy olly gyárak ótalma miatt, mellyek nincsenek, s olly gyárnépesség miatt, mellynek még születnie, neveltetnie, vagy másunnan hozatnia kellene, szóval száz év mulva gondolt utopia miatt, magát megfosztandaná azon hasznoktól, mellyeket nagyobbkörü korlátolatlan kereskedés szolgáltat, s a nélkül hogy azon javakat nem becsülné s félreismerhetné, mellyeknek azáltal rögtön el kellene a jelen és jövendő ivadékra terjedniök. Ha a kereskedési szabadság egész földön elérhető volna, ez bizonyára legkedvezőbb conjuncturája lenne planétánk lakosainak; minthogy azonban ez soha el nem érhető, ugy minden hozzáközeledés, minden nagyobbitása azon körnek, mellyen a kereskedés mozog, nyeremény. Mindaz, a mi magából a nép jellemében s a dolog természetéből ered, állandósággal bir; mindaz, a mi mesterségesen hazatik létre, nem tartós s implicatiokat szül, mellyeknek következménye, hogy, mikint épen most Francziaországban látjuk, a nyugatindiai saját gyarmatai czukrának behozatalára vetett nagy vám által Franczia-országban létesült répaczukor-gyárak jelenleg törvény által eltörültetendők s a felállításukra fordított egész tőkék statusköltségen megtérítendők.

Ezek által azonban korántsem akarom azt mondani, hogy Magyarország soha se adja magát iparüzésre és gyártásra. Ha, mint a Pesti Hirlap 109. számabeli czikkely tisztelt irója mondja, Magyarországban sokkal olcsóbban gyárthatni, majd keletkeznek gyárak, s kell keletkezniök, ha az erre szükséges minden segédszerek megvannak, a természettől advák, nem pedig mesterségesen teremtvék állandóság nélkül; akkor pedig annál inkább kellend Magyarország e leendő gyárainak virágozniok, minél nagyobe lesz a kereskedési szabadság napjától megvilágított tér, mellyen mozoghatandnak a dolog természete s a viszonyok által szült s azért olcsóbban is készített áruk. Vajha ezen a szabad kereskedés javára egy szabad néphez intézett szavaim ne hangoznának el süker nélkül!

A Pesti Hirlap 110. és 111. számában közlött vezérczikki nézetek olly éleselmüleg fogvák föl, mint a milly mélyen lényegbb hatók: a szerző tudja hasznait a szabad, nagy és akadályozatlan kereskedésnek a népek közt, elismeri azokat; mégis a távol kékellő ködében kisérteteket lát, s ezek elüzését szeretném megpróbálni, nehogy gátoljanak egy nagy lehetőséget valóságba menni.

Magyarországnak a német vám-egyesülethez csatlakozása elnémetesedésünket vonandja maga után s a német szövetséghez csatlakozni annyit tesz, mint Angliától elzárkozni: ezek a mondott vezérczikki nézetek azon főpontjai, mellyeket kiemelni s megczáfolni akarok. A szerző igen helyesen fogá föl hatásait a német vám-egyesületnek, melly kereskedési tekinteten kivül is olly rendkivüli eredményeket szült; az egység és nemzeti érzelem hatalmasan emeltetett s a vámegyesületi statusok, mint ő mondja, szorosabban köttetvék egymáshoz általa mint a német szövetség által. Hogy azonban ebből Magyarország hasonló hozzáolvadásától félhessünk, egészen ki kellene a számbavételből ama factort hagynunk, hogy Németországban csak közelebbedése forgott fön egy-nyelvű népeknek, hogy ez egylét csak a német császárság megszünte által lön félbenszakasztva, hogy itt nem állottak nemzeti érzelmek egymás ellenében, hanem a hasonlók csak egybeolvasztandók valának.

Mióta Schweiz fenáll, kereskedési szabadság létez, s Luzern német canton nem lett franczivá, sem Genf franczia canton németté, sem Ticino (Tessin) olasz canton franczivá vagy németté.

Az ausztriai örökös tartományok belsejében tökéletes kereskedési szabadság uralkodik, s mégis a lombárdi és velenczei olasz mint azelőtt s az is marad. S ha a lefolyt század utolsó felében Magyarországban a németesedés elharapozott, senki sem állítandja,

hogy annak oka a vámmentes kereskedés volt légyen? Minthogy a nemzetiség minden nép előtt kedves, ezt egy szabad alkotmányos nép palladium gyanánt imádja és semmi anyagi haszon miatt nem fogja vagy akarja azt valaha veszélyeztetni.

Ezen állítás közösen érzett igazságában pedig, valamint az alig multakrai visszapillantásban s a jelen események megtekintésében csakugyan elég biztosíték fekszik, hogy Magyarország soha sem veszthet el nemzetiségét. Illy fölötte érzékeny s majd beteges aggodalom — azon magasztos érzelemnél, melly a nemzetet áthatja, melly mindent előteremtett, a mi a nemzetiségnek mélyebb meggyökereztetésére s élénkségben tartására történt, történik s folyvást történendik — bizonyára helyén kivül van, a jelen esetben pedig káros is, mert a közérzelmet az előhaladástól visszatartóztatja, mellynek nemcsak az egyesek jóllétét, hanem az egész nemzet erejét s virágzását egy évtized alatt azon fokra kellene emelnie, mellyre az különben egy évszázad alatt sem juthatott volna.

A kereskedés Magyarországban lényegileg német (t. i. azok, kik vele foglalkoznak, németek) s a német vámegyesülethezi csatlakozás által természetesen még inkább azzá kell lennie: ez tagadhatlan valóság; oka pedig csak abban fekszik, hogy a született magyar, sajátságos nagyszerű jelleménél fogva, a kereskedéshez nem érez hajlandóságot; nem képes szert tenni azon simulékonyságra (Schmiegsamkeit), melly a kereskedéshez szükséges. Nem akarok e felől sem dicsérve sem ócsárolva szólani, avvagy a magyarországi németeket, kik és a zsidók jelenleg nálunk a kereskedést űzik, sérteni, mert hiszen az angolok is, kiket követni néha olly igen törekszünk, különös kereskedői ügyességgel biró nép; de ámbár igaz marad, hogy, valamint a kereskedés a statusok jólétének elmellőzhetlen s legnagyobb emeltyüje, mégsem a nagyszivűség, önfeláldozás és a nagy léleknek egyéb tulajdonságai azok, mellyeket a kirekesztőleg kereskedésnek élő személyek magokévá tesznek.

Elnémetesedett-e már valaki azért, mivel gyapjuját németül beszélő kereskedőnek adta el? vagy mivel illyentől például divatczikkeket vásárolt? vagy talán inkább el fog-e németesedni, ha a német vámegyesület létrejöttével nyers termékeit valamelly elberfeldi gyárnoknak az eddiginél talán drágábban fogja eladni, vagy szükségeit valamelly kölni s liposei kalmártól az eddiginél talán olcsóbban vásárolni. Keleten a kereskedés lényegileg örmény (t. i. a kereskedéssel foglalkozó személyek örmények), s azért mégsem lett örménnyé soha valamelly ozmán vagy perzsa.

Az eddig mondottak tehát elégségesek lehetnek annak megmutatására, hogy a német vámegyesület általi elnémetesedéstől félelem agyrém, mellynek — ha a magyar nemzetiség nem volna is az, a mi, t. i. a legmélyebben gyökerezett közérzemény, minden magyarnak élet-ütere — a valóság egyszerű felállítására el kellene tünnie.

A második aggodalomra, hogy t. i. a német szövetséghez csatlakozni annyit tesz, mint Angliától elzárkozni, szinte csak azt lehetne felelni, hogy azon elv mellett, mellyet a szerző urról is fölteszek, miszerint Magyarországnak a külföld iránti elkülönzött viszonya szintolly kevessé gondolható, mint annak lehetsége, hogy Magyarország háboruba keveredjék s a többi örökös tartományokban béke uralkodjék, mivel az önálló, független, egész belső igazgatásában a többi örökös tartományoktól elkülönzött Magyarország mégis a többi europai statusok ellenében az örökös tartományokkal együtt statusjogi egészet képez. A vámegyesülethezi csatlakozás tehát nem lenne elzárkozás Angliától, hanem inkább közeledés hozzája: minthogy az angol kézműáruk jelenleg mind az örökös tartományokba mind Magyarországba hozataluknál nagyobb vámot fizetnek, mint a vámegyesületi statusokba vitelöknél. Továbbá hozzá tehetnők, hogy a történet tanítja, miképen minden kereskedési szerződések az okos Albionnal némi színét viselik az oroszlánnali egyezkedésnek; s hogy azon hasznoknak, mellyek Magyarországra minden ezentul lehetőnek gondolt angliávali szerződésből háramolhatnának, valóban biztositottabbaknak kellene lenniök, ha Magyarország a világkereskedő Anglia ellenében részeséül állana azon kereskedői szövetségnek, melly együttvéve Europának legnagyobb, legértelmesebb, legmunkásabb s legtermékenyebb részét foglalná magában. (*Vége következik.*) Λ

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól s különbfélékről.

Negyedik estve.

Én. No biró gazda, most csak rakodva jő kend ujságokkal, mert hallom gyülést tartottak kendtek.

Biró. Az uram az ujság, hogy zabot, szénát kérnek tőlünk, pedig nincsen; azon tanácskoztunk tehát, ha vegyünk e vagy csak egyszerre a biztos urnál kész pénzzel váltsuk e meg? — Midőn az utóbbira nyilatkoztak mindnyájan, én ujság gyanánt megemlitettem azt, a mit tegnap itten hallottam, hogy t. i. a nemes vármegye nem sokára arra szoritand bennünket, hogy gyermekeinket nyáron is iskolába járassuk.

Én. S mi lett rá a válasz?

Biró. Hangos nevetségre fakadtak mindnyájan azt állitván, hogy mig ők gyermekeiknek kenyeret adnak s ruhát szereznek, addig a világon azokkal senki sem parancsolhat mint ők.

Én. Ez már mégis egykissé sok.

Biró. Illyesmit mondani csak szokás; de azt csakugyan velem együtt mindegyike megtenné, hogy gyermekét a parancsnok urhoz vezetvén mondaná: ime itt a gyermekem; ha az ur parancsolja hogy iskolába járjon, nem bánom, de nemcsak kenyeréről s ruházatáról, hanem a helyettei szolgagyermekről is, mellyre nekem szükségem van, s annak illő fizetéséről is gondoskodjék az ur.

Én. Ez már megint egy kissé sok. De mondja meg kend nekem: miért utálják a parasztok olly szörnyen az iskolát?

Biró. Azért uram, mert a korosabb gyermekek nyáron általi iskoláztatása a szegény embernek semmi hasznot, de olly tetemes kárt okoz, minőt ő elbírni s gyermeke iskolai tudománya által utóbb pótolni nem képes; a kárt pedig, ugy hiszem, az urak sem szeretik. Ha minden jobbágynak a házban vagy két házasfia s erős menye volna, ugy ezeknek apróbb gyermekeik talán alig érezhető kárral nyáron is iskolába járhatnának, mert a család korosabb tagjai a szükséges munkát elvégeznék; de miután a szegény embernek nyáron ezerféle dolgai vannak, s feleségén kivül más cselédje mint egy vagy két 10—12 éves gyermeke nincsen, bizony igen természetes, ha ő azokat nem iskolába ülni küldi, hanem dolgoztat velök. A szegény ember uram vagy nem is kiván magának gyermeket, vagy ha kiván csak azért kiván hogy a munkában minél előbb segitségére lehessen; ugyanazért midőn ő azon gyermekével, melly Sz. Mihály napkor született, Sz. György napkor ha lehetne már szántatni szeretne, könnyen megfogható, hogy azt még 12 éves korában is az iskolában henyélni nem engedi.

Én. De hát miért szeretik a városi polgárok, ha gyermekeik egész éven át iskolába járhatnak, s miért tartanák ők inkább szerencsétlenségnek, ha ez meg nem történhetnék?

Biró. Uram, város és falu közt épen ollyan a különbség mint ur és szegény ember között; a városokban vannak majd mesterség, majd kereskedés által meggazdagodott polgárok, kik nem kézi munka, hanem más vállalatok után könnyen s majd uri módon élhetvén, gyermekeikkel valamit dolgoztatni szinte szégyenlenek, s miután ezek már előre magokban föltevék, hogy lányaikat ha lehet még gazdagabb polgároknak, vagy, a mi több, tisztviselő uraknak adandják férjhez, fiaikat pedig ha más hivatalokra nem, legalább városiakra alkalmatosokká teendik, ezt pedig egy kis miveltség s tudományosság nélkül elérni nem lehet, igen természetes hogy gyermekeiket szorgalmatosan iskoláztatják, bár azért ők mégis iskolába nem örömest járnak. A városokban vannak továbbá százféle szegényebb mesteremberek, kik szobájukban

törzsök, asztal stb. mellett a paraszt mezei munkáról mitsem tudván, vagy egyedül magok, vagy egy pár legényeikkel keresik az egész család mindennapi kenyerét, a nélkül hogy gyermekeik segitségökre lehetnének, s miután lábaik alatti futkozásaik által még akadályukra is vannak, s illy henye állapotban kelletinél is többet enni szeretnek, valóban nem csak kedvök ellen nem lehet, hanem szivök kivánsága szerint kell lennie, ha gyermekeik naponkint legalább néhány órát az iskolában eltölthetnek, mert különben azok, mint minden legcsekélyebb foglalatosság nélküliek, vagy hon vagy azon kivül vagy szülőiknek vagy maguknak káros kicsapongásokra s erkölcstelenségre vetemülnének. Ezt a városi mesteremberek annyival könnyebben tehetik, mivel asszonyaik mezei kül munkára ugy mint a paraszt asszonyok ki menni nem kénytelenitetvén, egész éven át hon tartózkodnak, s gyermekeik segitsége nélkül is a ház körüli munkát magok is könnyen elvégezhetik, nem levén egyéb dolguk soha, mint reggelenkint a mindennapi élelmet a piaczon megvásárlani, főzni, enni, mosogatni, varrogatni stb. De mondhatni, hogy ők gyermekeiket iskoláztatni állásuknál fogva kötelesek is, mert ők az ország lakosainak közép osztályát tevén, igen illő, hogy, ha polgárilag a parasztság fölött állnak, áljanak tudományilag is, a szükséget, melly tőlük nagyobb miveltséget mint a parasztoktól követel, nem is emlitvén, miután nekik mesterségök következtében legalább egy kicsit irni, számot vetni stb. mulhatlanul tudniok kell. Végre nem kell feledni, hogy a városi szegényebb polgárok is nagyobb részt azért kezdik fi gyermekeiket iskoláztatni, hogy, ha valami kitünő tehetséget tapasztalandnak bennök, azokat egész végezetig tanitathassák s igy valami hivatalra, könnyebb kenyérre fölsegithessék mi a paraszt embernek gyermekeire nézve falusi iskola után természetesen eszébe sem juthat. Illy remény nélkül ritka városi gyermek jár 14 éves koráig iskolába, mert a szegény polgár is csak addig járatja azt iskolába, mig hon használt nem veheti, mihelyt ez bekövetkezett, hon fogja azt szinte ugy mint a falusi paraszt. Más lévén tehát itt az érdek, mások a körülmények mint falun, épen nem csodálhatni hogy a polgár szereti az iskolát, a falusi paraszt pedig gyülöli; a városi pap a télen-nyároni iskolát sürgeti, a falusi pedig szükségtelennek, sőt a nyárit ránk nézve károsnak is elismeri. Igy állván az iskolák ügye, azt mondom: legyenek iskolák télen nyáron, nemcsak nagyobb királyi hanem minden kisebb mezővárosokban is, hol több tisztek, urasági cselédek s mesteremberek laknak, mert ezek gyermekeikre nyáron szinte ugy mint télen nem szorulnak; sőt legyenek iskolák a nemes községekben is, mert az a nemes ember, kinek 30—40 hold földje van, már ur, fia urfi, lánykája pedig kisasszony, s igy velök nem dolgoztathat; azok pedig, kiknek 3—4 hold földjök van, gyermekeik nélkül is dolgukat könnyen elvégezhetik s igy azokat könnyen iskolába küldhetik, annyival inkább, minthogy sem uri sem vármegyei munka foglalatosságaikban nem akadályoztatja őket; paraszt községekben pedig a nyári iskola szünjék meg végképen.

Én. No ugyan szeretném tudni, mi használt veheti a paraszt 10—12 éves gyermekinek nyáron is, s mi kára következnék abból, ha az akkor is iskolába járna?

Biró. Épen azaz ördögség, hogy az urak minden roppant tudományuk mellett is, illyesmit belátni vagy meggondolni nem képesek, holott erre még meggondolás sem, hanem csak puszta testi épszemmeli nézés kivántatik. Már hogyan intézkedhetnek, rendelkezhetnek illy urak a szegény ember sorsáról, kiknek az ő bajairól legkisebb fogalmuk sincsen? hát még azt sem látták az urak soha, hogy ott, hol a jobbágynak egy 7—8 éves gyermeke, melly iskolába járhatna, sőt többnyire még egy kettő kisebb is van, mellyeket a nagyobbnak vezetni, hurczolni, mulatni s rájok vigyázni kell? Vagy azt akarják az urak, hogy a paraszt menyecske akkor, mikor például villával garablával határszéleni kis szénáját sarjuját forgatni, vagy azt eső ellen megovandó, összerakni sebes vágtatva fut, kisded gyermekeit is hátára vegye s fusson; vagy midőn tehenének egész nyáron több százszor füvet szedni megy, azokat is magával vigye, és a füvet ott hagyván, ezeket hozza e haza, vagy fü közé abroszba kötve azokat is egyszerre hurczolja, a mezőni sirás s alkalmatlankodásukat nem is emlitvén? Vagy azt akarják, hogy kisded ártatlanait az utczán fetrengve, ezer veszedelemnek kitéve, vagy a szobába, ha lelkeiket kisirják is, zárva hagyja? Szóval, azt akarják az urak, hogy ő, midőn egész nyáron

ezerféle munkára ezerszer igen sietve megy, mindig kis gyermekeit is magával hurczolja? Vagy még azt sem tudták az urak soha, hogy a szegény parasztnak mindig egy-két borjuja, csikója vagy tulkocskája van s lennie, ha megélni akar, kell is; s nem látták még soha, hogy a 8—10 éves fiu vagy lányka iskola helyett azokat naponkint a legelőre ki is hajtja; nyarathossza őrzi; vagy még azt sem látták az urak soha, hogy midőn az atya roboton van, vagy magának valami szükséges munkát tesz, a 12—13 éves fiu a mezőn mint egy gyakorlott béres szántogat, vagy anyja segitségével a szekeret trágyával megrakván trágyát hordogat? vagy azt sem tudták még eddig az urak soha, hogy a paraszt ember marhája nincsen egész nyáron mindennap befogva, hanem annak nemcsak akkor mikor esik, vagy a föld lágy, de máskor is több szünnapja van, s akkor a fiu vagy lányka valamennyit őrzi, a gazda pedig vagy hon, vagy mezőn valamit dolgozgat; vagy azt sem tudták az urak még, hogy a szegény ember tavaszkor többnyire kinőtt drágább ökreit eladja, s vagy maga nevelt, vagy olcsóbb pénzen vett tulkait fogja be, hogy a megmaradott pénzen szükségeit pótolhassa, s ekkor az ujoncz ökröket vagy csikókat tanitni kellvén, fiucska vagy leánykájára nincs e mulhatlan szüksége, és nem látták az urak még soha, hogy illy fiu vagy leányka az ökröket vezette, vagy legalább előttök járt volna?? no ugyan keveset láttak s tapasztaltak az urak! — Uram! ezerfélékre használhatjuk s használjuk mi gyermekeinket nyáron, s azért falu helyeken a nyári iskoláról szó se legyen. Testemet, lelkemet elveszteném, tulkaimat agyonverném, s mégis mitsem vagy legalább roszul végezném dolgomat, ha segitség nélkül ujoncz tulkokon szántanom vagy mást dolgoznom kellene, és ez az egy, ha gyermekem segitségével minden éven egy párt minden baj s kár nélkül megtanithatok, többet ér, mint az, mit fiam vagy lányom három nyáron át tanulhatna.

Én. De lelkem, e nehézségek közül némelyeket igen könnyen s minden baj nélkül el lehetne távolitni, kend például egy szolga gyermeket fogad és a magáét iskolába járatja.

Biró. Akkor egyet fizetek s kettőt kenyerezek, hogy egyik az iskolában henyélhessen, hova azonban mégis kivált nyáron csak bottal kellene naponkint hajtani. Könnyü volna fogadni, ha fizetést s kenyeret nem kellene adni, de épen az az ördögség, hogy az embernek magának is alig van kenyere s a maga gyermekeit is alig tarthatja; aztán még fogadni! — Ugyan bohó ember volna az, ki más kanalával ennék s érette fizetne, a magáét pedig hasztalan hevertetné. Legjobb uram a maga gyermekével vesződni, s inkább azt mint másét munkára s pedig hováelőbb tanitni, mert ha kis korában dolgozni kezd, 14 éves korában kész munkás lesz belőle, ha pedig 14 éves korában az iskolából lép ki, s utóbb vagy három évig még dolgozni és a dologhoz szokni tanul, akkor inkább mindjárt születése napján haljon meg. Legtöbb s legjobb használt veheti az ember tulajdon gyermekének, mert avval legszabadabban parancsolhatván s őt ide s tova küldözgethetvén, majd annyit tétethet vele, mint egy kamasz béressel, kivel, hogy ki ne kiáltsa, el ne hagyja, s valami nagy kárba ne döntse a szegény embert, még kényesen is kell bánni. Aztán, ha az én gyermekemnek szükséges a tanulás, miért nem szükséges az más gyermekének, s ha minden gyermek iskolába jár, hol kap az ember szolgagyermeket?

Én. De hát fogadjon a község borjupásztort, s akkor egyetlen egy pásztorgyermekre sem lesz szükség egész nyáron.

Biró. Ha borjupásztort fogadunk, csikópásztort is kell fogadnunk, mert gyakran annyi csikó van helységünkben mint borju, s mégis ott leszünk, hol voltunk, azaz mégis tulajdon gyermekünkre szükségünk lesz, azt nem emlitvén, hogy kisebb helységekben borju is, csikó is csekély számmal lévén, a pásztort csak kinek van fizetvén, sem az egyik sem a másik pásztor megélhetni nem fog.

Én. De ha illy pásztorok volnának, valljon miért szorulnának kendtek akkor tulajdon gyermekeikre?

Biró, Azért uram, mert esős idő alkalmával, vagy midőn a föld igen lágy, puha levén, vonós marháinkon nem dolgoztathatnánk, vagy tartósabb munka után azokat egy kissé pihentetni akarnók, — ezeket mégis tulajdon gyermekünknek kellene a legelőre ki s haza hajtani.

Én. No hát tartson kendtek ökör- s lópásztort is.

Biró. Bizony jó lenne uram, papnak, mesternek, kanásznak,

csordásnak, mezőpásztornak, kovácsnak, bábának, borju-, csikó-ökör-, lópásztoroknak gabnával fizetni, földünket elvetni, s aztán a fönmaradott semmit magunknak megtartani s éhhel halni; s mégis, mit gondol az ur, nem volnánk e ott a hol vagyunk? Én például holnap reggeli tiz óráig szántásomat, az alsó szomszédom tizenegy órára trágya-hordását akarja elvégezni, felső szomszédom pedig délután vagy három órakor kis lóherét, szénáját stb. akarja haza hozni, s mit csináljunk most marháinkkal? én az ökörpásztor után hajtsam ökreimet s vagy fél nap keressem őt az egész határban, mig felső szomszédom marhájáért megy utánna, hogy azt haza hajthassa? bizony szép sétautak lennének ezek kivált szegény paraszt embernek! Az urak örökön azon panaszkodnak, hogy cselédeik föleszik őkat, azokat fizetni nem győzik, s ránk szegényekre mégis legalább tiz conventionatus szolgát szeretnének róni! Többnyire tudni s itt megérintenem kell azt is, hogy már most majd minden határban igen csekély jóravaló legelő lévén, a vonós-marhát, — egy két hétig tartó tilosokat kivéve — alig érdemes seregestől kihajtani, hanem hogy egykissé jól lakhassék, csak páronkint kell azokat egyes árkok, szögletek, utak, bokrok közé, hova az egész sereg nem is férhetne, hajtani, erre pedig magány pásztor szükséges, mire tulajdon gyermekünk legalkalmasabb.

Én. Már illyen kifogásokhoz keveset értek, s igy kend állításait nem is birálgathatom, de azt aligha bizonyosnak nem állithatom, hogy kendtek kifogásaira a haza annak idejében keveset hallgatand.

Biró. Azt, fájdalom, igen is elhiszem, de mi ismét avval vigasztaljuk magunkat, hogy majd azt teendjük, mit ránk nézve legczélszerűbb s hasznosabbnak találandunk, s ezt teendhetni annyival inkább van reményünk, mivel a mesterek helyezete is többnyire ollyan, hogy nyáron át iskolát alig tarthatnak, mert csak itt-ott vagyon olly mester, kinek semmi külső gazdasága nincsen, azt pedig, hogy ő mindenét miből élnie kell veszni hagyja s gyermekekkel veszödjék, alig hihetni, annyival is inkább mivel olly csekély a jövedelmök, hogy alig élhetnek. Nyáron uram csak a nagy urak szeretnek a szobákban hűselni, de a szegény mesterek nem taníthatnak akkor buzgón gyermekeket, mikor kün csekély kenyeröket veszni látják!

Én. No ne is szóljunk többet a nyári iskoláról, mert ugy is látom, hogy kend akar reggelig is kész volna ellene okokat felhordani, szóljunk inkább egykét szót a téliről, mellyet a mint látszik kendtek sem utálnak olly nagyon.

Biró. Uram! már van annak vagy tizenöt esztendeje, hogy minden tavaszkor két három ollyan gyerkőcze lép ki iskolánkból kik nem csak olvasni, hanem irni, számot vetni is türhetőleg tudnak, s mégis tizenöt évtől fogva csak egyetlen egy sem vette csak egy mákszemnyi hasznát is tudományának, s nem is veendi, ha még száz évig él is, mert naponkint többet felejtend el belőle; mégis a téli iskolának, ha nem is barátjai, de ellenségei sem vagyunk, mert ha hasznot nem hoz, kárt nem okoz.

Én. Most alig ha sokat nem mondott kend, mert illy tanultabb legényke utóbb mint falu birája legalább a szolgabiró currensét maga olvashatván el, tudományának egy kis hasznát ezáltal is veszi.

Biró. Elolvashatja igen is, de hogyan? ugy, hogy sem maga, sem mások nem értik, mert, vagy az irás benne uri, azaz olly rosz, hogy csak gyakorlott olvasó silabizálhatja azt el, vagy olly stillal van irva, hogy azt csak ollyan tanult ember, mint a ki irta értheti, s igy háttérbe tevén tudományát, a jegyzőhez kullog vele. De mind a mellett, miután a világ majd erőszak, majd szép szó által már arra biratott, hogy majdnem mindenki tanul, természetesen nekünk is, hogy köztük legbuttábbak ne legyünk, tanulnunk kell, s igy, ha tanulunk, csak hiuságból, s azért hogy ne piruljunk, tanulunk. Többet mondok: hiuságunknak szinte kedvez az, ha gyermekeink többet tudnak, mint másoké, s azért nem bánjuk, ha téli iskolákra szoritatnak is.

Én. De melly időt ért kend a tél neve alatt?

Biró. Nem bánom, ha tágos értelemben vesszük is e szót: november közepétől fogva, midőn a mezei munka már el fogyott, és a marha közönségesen istállóra szorult, eltarthat szinte Sz.-György napig, midőn már mindennek mozogni kell.

Én. De mit tanulhat a szegény öt hónap alatt?

Biró. Uram, ha szorosan, — de szorosan ám, és nem egyetlenegy simplex currens által — ránk parancsolnak, hét éves gyermekünket iskolába küldendjük, és bezárólag 14 éves koráig s igy vagy 35 hónapig oda járatjuk azt, s ez idő alatt tapasztalásból tudom — ha értelmes, tanult, szelid, béketürő tanitó kezeire kerül, legalább annyit tanulhat anyai nyelven, mint eddig nyolcz iskolán keresztül deák nyelven megtanulni képes volt, s illy roppant müveltséggel gondolom a haza is megelégedhetik, ámbár a parasztnak semmi haszna sem lesz belőle. Ha pedig a gyermekek szamár kezeire bizatnak, eljárhatnak bátran nyáron is az iskolába, de azért bizony csak szamarak maradandnak.

Én. Ha nyáron át el nem felejtenék azt, a mit télen tanultak, magam is helyesleném a tervet.

Biró Minden esetre felejtenek minden nyáron valamit azt, de ennek pótlására ügyes tanító alatt minden tél elején csak egypár nap kivántatik, ez pedig két télből bőven kikerülend. Különben, illy felejtésekre annyival kevésbbé kellene ügyelni, minél bizonyosabb hogy az évenkint növekedő értelem a hiányt bőven kipótolandja. Ha a gyermek, annak a mit tanult, folyvásti gyakorlatában maradand, minden további tanulás nélkül bővülend tudománya; ellenkező esetben pedig, ha még többet tudott is, szinte ugy elfelejtend mindent, valamint a legtanultabb ügyvéd a simplicium leges-t már rég elfelejtette. Többnyire szeretném azt is, hogy a tanítók olly dolgok magyarázgatására az időt ne vesztegessék, mellyek utóbb tanitványaiknak tulajdon eszök világánál fogva önkint tiszta s homály nélküli fényben tünendnek fel. Például: miért biczenik a test hátra, ha a lovak hirtelen a kocsit előre rántják? miért lyukasztja inkább keresztül a nyilt ajtót a kilőtt golyó hogy sem ezt betenné? miért esik le a nehéz kő, ha feldobjuk? Hogyan eszmélkedik a kutya, vagy más állat? stb. Bizony végre még arra is fogják az embert tanitni, miért eszik, miért aluszik, miért haragszik, miért szeret stb. az ember? Ha illyesekre, mellyeket a legbutóbb ember szinte ugy mint a legokosabb belát, s csak nyelvének korlátoltsága miatt magyarázgatni nem képes, a drága időt elvesztegetjük, bizony nem csoda, ha mindenben hátramaradandunk. A buta paraszt százszotra jobban tudja mint a tudós, mit gondol ökre, tehene, vagy kutyája, mit érez, mit kiván stb. csak magyarázni nem tudja, s erre nincs is szüksége; a paraszt még azt sem tudja megmagyarázni: miért áll erősen a torony, miért a kenyér kenyér? de azért érzi s tudja ő mind ezeket.

Én. Ezek mind megállhatnak; de azt szeretném tudni: miért kiván kend a téli iskolákra nézve szoros parancsot, ha kendtek, ugy szólván ohajtják is azokat?

Biró. Azért uram, mert a gyermekek nem szeretnek iskolába járni, s miután nekünk semmi hasznunk belőle, természetes, hogy a szülék engedékenyek gyermekeik iránt, s igy parancs nélkül misem lenne belőle. Mielőtt azonban a haza illy kényszerítéshez nyulna, szükséges, hogy tágos, világos, szellős iskola-szobákról, egészen kiképezett, értelmes, szelid, béketürő, erkölcsös, tanult s gyakorlott tanitókról gondoskodjék, és a szegény gyermekeket ne, egy, nem ablakkal, hanem nyomoru lyukkal ellátott, sötét szellőtlen kicsike kamrába, hol egyik a másik hátán, mint a negerek a hajó fenekén ülnek, és könyvecske helyet fatáblácskájukon a hüvelyknyi nagyságu ABC-t sem látják, hajtsa; ne durva, erkölcstelen, tudatlan tanítóknak, kiknek maguknak is még mindent, de leginkább a jámbor példás életet s tanitási módot tanulniok kellene, kezeik alá kényszerítse, mert ezt cselekedvén, nem egyebet, mint a szegény jobbágyság gyermekein minden czél elérhetése nélkül durva kegyetlenséget gyakoroland. Legelőször tehát uram jó istálló, azután ügyes béresre van szükség, s majd terem azután abban ökör, tehén stb. kivált ha pénz lesz, terem az iskolában gyermek, kivált, ha csizma, téli ruha s könyv lesz!! Ott, hol minden kivántatóságok megvannak, bizonyosan gyermek is téli időben elég van az oskolában.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

11. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 7.**

Nézetek
a v[illegible]övetkezés ügyében.

(Vége.)

Czikkelyem már befejezve volt, midőn a *Pesti Hirlap* 112. számában a „Vámszövetkezési érdekek“ vezérezikk megjelent, s valóban nem is lehetne többé valami ujat mondanom, minthogy abban a nemzetiséget érhető károktóli beteges félénkség szelleme uralkodik. Fegyverzetten kell állnunk fejtől sarkig éjjel mint nappal, ez igaz; de mégsem ugy mint a manchai lovag a szélmalom szárnyaival küzdésében.

Minthogy a 112. számbeli vezérczikkben Olaszország is érintve, melly e lapokban is példakép fölhozatott, róla megjegyzendő, hogy, ha a majlandi kereskedők selymök miatt a német vámegyesülethez csatlakozni kivántak, még azért nem kellene őket az olasz nemzetiség rosz képviselőjinek mondani, minthogy alkalmasint sokkal inkább tudják a kereskedési szabadságot megkülönböztetni, semhogy az által két népnek egy financzialis és kereskedő családdá összeolvadását következtessék, mikint azt a vezérczikk szerzője nevezi. Ugyan nincsenek-e az olaszok majd 30 év óta vámegyesületben a többi örökös tartományokkal; s ez és hatalmasabb politikai befolyások, mint a millyenek valaha az önálló Magyarországra hathatnának, az ausztriai Olaszország legkisebb elnémetesedését sem vonták magok után. Igaz, nem élveznek országfüggetlenséghez, alkotmányhoz és századok óta önálló megyehatósági igazgatáshoz hasonlitható ótalmat, hogy Europa fővárosaiban évenkint olasz operák énekeltessenek?? Az Istenért! milly lábon áll — a vezérczikk irója véleménye szerint — a magyar nemzetiség, ha a 40 millió német befolyásában (mint nevezi) annyi veszélyt lát; valamennyien csak nem jönnek hozzánk kereskedést és gyárnokságot üzni; sokan mégis még meggondolnák magokat, mig némelly társasviszonyoknak, igy a vezérczikk irója nézeteinek is, változása bekövetkezendett, ki (a vezérczikk irója) a helyett hogy a magyart szabadon, büszkén s belső ereje és nemzetisége teljes érzetében, mint az europai népcsalád tagját, mindnyájának a közjólétre kezet nyujtva léptetné föl, sánczok mögé vonul; a mi bizonyára inkább félelmet mutat, mint bizodalmat a nemzet bel erejébe.

„Nem tudjuk, Milano kereskedőit mennyire lehet, mennyire nem az olasz nemzetiség képviselőinek tekinteni.“ Nem is tekinthetők; mert a kereskedés, a vele foglalkozó személyeket tekintve, csak hasznot hajhász. Fognak-e tehát azon német kereskedők és gyárnokok, kik a vámegyesület következtében talán hozzánk édesgetve nemzeti jóllétünket iparüzésök által emelendenék, képviselői lenni nemzetiségünknek?? A kereskedés és az iparüzés — mint a vezérczikk irója maga is mondja — már most is többnyire német, nem szükség tehát még ezentul azzá lennie. Ugyan akadályozta-e a nemzetiségnek utóbbi évtizedek alatti emelkedését? lépett-e föl ez ellen törekvőleg? S ha ez történt volna, tehetetendett-e valamit a közérzelem hatalmas ereje ellen? De nem történt; hanem kereskedő- s iparüzőink szépen magyarul tanulnak, hogy, miután a magyar nyelv törvény által közügy-nyelvvé emeltetett, saját foglalkozásaikon kivül, mellyekhez nekik maga a német nyelv is elég lett volna, a sokféle politicai és jogi viszonyokban némán állni vagy másnak segitségére szorulni ne kényteleníttessenek. Ugyanazt a vámegyesületi németek sem mulaszthatják el. A vezérczikk irója több helyet idéz a német hirlapokból, mellyekből a német vámegyesület sajátságos németsége kitetszik; de felejti, hogy a német hirlapirók már Dánia hozzájárulását is ohajtják, s hogy Posen nagyherczegség a német vámegyesülethez tartozik, hogy a szétomlott nagyságnak e része Poroszország tartománya, s hogy nem csak a quoique vámegyesület által, hanem alkalmasint a parceque vámegyesület által is a lengyel nemzetiség az utóbbi időben olly annyira emelkedett; mert bizonyára csak azon segédforrások, mellyeket a lengyel földbirtokos a vámegyesülethez járulás által nyert, lehetségesiték, a nemzeti müvészet, nemzeti literatura és iskolák stb. emelésére annyit tennie, melly segédforrások nélkül a legjobb akarat is siker nélkül marad.

Ha valamelly német hirlap Hamburg szabad városnak szemére veti, hogy a német vámegyesülethez azért nem járul, mert német nemzeti szellemmel nem bir, ezt ugyan a német németnek méltán mondhatja, minthogy a hasonló nemzeti érzelemnek bővebb indítóokul kellene szolgálnia a hozzájárulásra. De hogyan lehetne ebből következtetni, hogy, ha mi a vámegyesülethez csupán kölcsönös anyagi jóllét végett csatlakozunk, azért német nemzeti érzelem tétessék fel rólunk vagy kivántassék tőlünk? Legfölebb ellenkező okból utasithatnók a hozzájárulást vissza. A vezérczikk irójának azon állitására, hogy ámbár a vámegyesület lényegileg német, Magyarország hozzájárulásának bizonyosan nem fognának akadályok tétetni, mivel az ugyis csak az ausztriai birodalom közös név alatt neveztetik és értetik a külföldiek által — minden józan-gondolkodásu magyar felelhetné, hogy, ha Magyarország legszebb gyöngyét képezi az ausztriai birodalomnak, melly Magyarország által is fekszik ama méltósággal, hatalommal s befolyással Europa mérlegében; más részről Magyarország is a többi örökös tartományokkali statuskötelék által tekintetében és hatalmában, mellyel a többi Europa ellenében áll, bizonyára mitsem vesztett.

Valóban igen jó, hogy a Pesti Hirlap 113. számabeli „Nemzetgazdasági combinatiok“ czimü czikkely végén a szerző ur nyilatkoztatá, miképen „magában értetik, hogy nem ausztriávali kereskedési viszonyaink szabályozásáról, hanem a német vámszövetséghezi csatlakozás kérdéséről“ szólott: ezt ugyan nem tudhatnók, ha maga nem mondotta volna; mert a mit mondott, s még több, a mi, ki nem mondva is, a beszéd velejében fekszik, hasonló alkalmazást nyerhet.

Tehát abban talán mégsem volna gáncsolható, ha azon vámvonal, melly Magyarországot a többi örökös tartományoktól kereskedési viszonyokban elválasztja, eltörültetnék? Ez hát talán jó volna? De hát nem látja e által a „Nemzetgazdasági combinatiók“ iroja, hogy, ha — a mit én nem tudók — az egész birodalom érdekében a német vámegyesülethezi járulás létesülne, az ausztriai-magyar vámkorlátnak kellene legelébb is lehullania? Hogy azonban Magyarország az egész birodalomnak a német vámegyesülethez járulása miatt legkevesbbé panaszkodhatnék, a szerzőnek saját szavaiból kitetszik, midőn állitja, hogy csak

azok vásárolnak tőlünk, kik nekünk viszont eladhatnak. Nem lenne-e tehát a magyar piacz népesebb, nem lennének-e több vevőink, ha viszont a szabadabb kereskedés több eladókat csődítene piaczainkra. A nagy és akadálytalan belső kereskedés hasznait tapasztalásnál fogva Europa szerte mindenki elismeri. Ennek sorsa hasonló a vasutak frequentiájához; senkisem akará ezt előbb hinni, s ime minden várakozást fölülhalad, s napról napra mindinkább gyarapul. Nem született még azon emberi szellem, melly jobban, mint a sok egyesek érdeke, azon hasznokat, mellyeknek olly nagyszerű egyesületből eredniök kellene, kitalálni s a priori fölszámlálni tudná. Vállalatok keletkeznek; soha nem sejtett viszonyok szülemlenek; a haszonhoz jutás lehetősége azt elő is varázsolja. Minthogy azonban a „Nemzetgazdasági viszonyok“ czikkely szerzője Magyarországnak a német vámegyesülethez járulása által a gabona- és barom-eladásból semmi hasznot sem lát, a bor- és dohány-eladásból pedig csak kevés hasznot igér, s még számos áruczikkeket számlál elő, mellyeknek kivitele, a német vámegyesülethez járulás nélkül is biztosítva: erre csak azt felelem, hogy a szerző ur elfelejté, miképen ama tömérdek ürü-seregek, mellyek azelőtt, cseh kereskedők által nálunk vásároltatvák, szász kereskedők kezeibe mentek át s egész a hesseni tartományokig és a Rajnáig hajtattak, most sokkal megritkultak; mert Szászországnak a vámegyesülethez csatlakozása óta semmi sem megy többé oda; a mi még tőlünk vásároltatik, az csupán Csehország szükségeit fedezi; felejti, hogy nehéz, erős boraink, mellyek a szileziai-lengyel tartományokban már a hideg égalj miatt is olly kedvesek, most — gondolom — 9 porosz tallér bevitel-díjt fizetnek egy-egy akótól, s hogy azután, ha majd t. i. Magyarország a német vámegyesülethez csatlakozott, azoknak a danzigi és memeli révekig szabad piacz nyittatnék; felejti, hogy déli Németország nagy részében (München-, Passau-, Regensburg-, Augsburg- sőt Nürnbergben is) nem ismertetett azelőtt más vörös bor, mint a mi budai és villányi boraink; ezek a vámegyesület óta, a nagy bevitelvámot nem viselhetvén, eltüntek onnan; csatlakozásunk pedig e terjedelmes vidéket ujra meg fogná boraink eladására nyitni. Mi a gabonát illeti, a duna-majnai csatorna már jövő tavasszal járható lesz. Ismeretesek az olly népes Rajna-vidék gabonaárai. Nem akarom ugyan már most állitani, hogy a vitelbér*) mindjárt elejénte engedné a gabonának a Rajnáig szállítását, de ha a gabonának nem is, annál bizonyosabban a lisztnek, mellynél még az örlés ipar-nyereménye is nekünk maradna. — Becsétől és Pesttől szakadatlan víziut Mainzig! (a Majnának a Rajnába folyásáig). S nem tudom — ha már mindig Angliát akarjuk szemünk előtt tartani — nem volna-e közelebb, bizonyosan hamarabb, biztosabb, szabadabban járható az ut a Dunán föl s azután a Majnán és Rajnán le Angliába, mint a Dunán le a szulinai torkolatnak nemcsak természeti hanem politicai zátonyain át, s csak azután, Hercules oszlopai (Gibraltar) s a viharteljes biscayi tenger áthajóztával, a Themsebe: t. i. ha már épenséggel Angliát akarjuk mindig szemünk előtt tartani; mert ha Anglia gabonatörvényeit eltörli, az éjszaki és balti révek, Emden, Hamburg, Lübeck, Memel, Danzig, sokkal közelebbek, a két első alig 48 órányi vitorlázás távolságra Angliától; az e révekbe vivő folyók a termékeny Alsó-Németországon, Keletporosz- és Lengyelország gabonatermő térein

*) Hogy azon emelkedett élénkség mellett, mellyet a dunagőzhajózás már nyert, s azon csatorna által, melly a Dunát a Majnával s ez által a Rajnával összekapcsolja, még inkább nyerend, a vitelbér, kivált a fölmenetkor, mellynél többnyire nyers termékek szállittatnának el, rendkivül alább szállana, kétséget csakugyan nem szenved.

Λ

át mennek, mellyekkel mi a szállításbér miatt Angliába soha sem concurrálhatunk; a Rajnatartományokba pedig a duna-majnai csatorna által, ha még távolabb esnénk is tőlök, közelebb érünk, mint az említett gabonatermő videkiek, s miért? mert a folyók menetele nekünk kedvez.

A kiviteli czikkek, mellyeket a „Nemzetgazdasági combinatiók“ irója említ, s mellyeket a német vámegyesülethez járulásunk nélkül is kivihetnénk, tekintetbe nem vehetők, mert — a gyapjut, hamuzsirt és rongyot kivevén (melly utóbbi kiváltképen Éjszakamerikába megy) — mindenki tudja, hogy a mész, facsemeték, trágya, föld, halak (nem ám tengeri halak), fű, széna, kerti termékek, madarak, ócska ruha, turfa, gyümölcs, tej, veteménymagok czikkekkeli kereskedés — terhességök, kevés értékök és csekélységök miatt — legfölebb nehány mérföldnyi távolságra terjed a határhelységek közt, s igy az e czikkekkeli kereskedés becse statusgazdasági tekintetben = 0. Ha a „Nemzetgazdasági combinatiok“ irója végezetül állítja, hogy, ambár a német vámegyesülethez csatlakozásunk által vásártért nyernénk is termesztményeinknek, mégis a hazai gyárak és hazai műipar biztosabb és hasznosabb vásárt nyujtanak nyers termékeinknek, mint bármelly külföldi szabad piacz: utalok arra, mi e lapok előbbi s 6. és 7. számaiban Magyarország elzártságáról s gyárairól mondatott. Gyárnok-statussá lenni nem elég csak az akarat, nem elég csak megléte a nyers anyagoknak! A szabadság — ezen annyiszor balul értett szó — a kereskedési viszonyok szabadsága pedig az, egyedül a mi képes és fogja eszközleni, hogy magyar gyárak keletkezzenek ott, hol nekik a viszonyok természete kedvez. Minthogy a német vámegyesülethez járulnunk (a Pesti Hirlap 111. száma szerint) nemcsak annyit tenne, mint Angliától elzárkoznunk, hanem (a 113. szám szerint) már annyit is tenne, mint egész Európától is elzárkoznunk: ez csak olly állítás, mint ha valaki a házbani lakást a szabad ég alattinál kényelmesebbnek lenni átlátván (mikint az érintett czikkek irója is in thesi nem tagadta azon tömérdek hasznokat, mellyek olly nagy, szabad és akadálynélküli belső kereskedésből erednek), nem birja magát ház vételére vagy bérbe-fogadására elszánni, okul azt állítván, hogy ha már egyikben lakik, akkor a város minden többi házaiban nem lakhatik. De tekintsünk csak a földabroszra, minden magasb politicai tekintetek befolyása nélkül, egy pillantás is azon meggyőződésre vezet, hogy, ha — miről senki sem kételkedik — a kereskedési szabadság, vagy legalább a lehető-legnagyobb vámmentes és korlátlan belső kereskedés haszon, ez sehol sem fekszik közelebb, sehol sem ragadtathatik meg természetesebben, mint vámegyesület által a nyugat felé. Europa középpontja, e világrész legnagyobb darabja, egy kereskedővilág! Elkülönözve nemzetiségben, szokásokban, kormányban; egy pedig a kölcsönös haszonnak korszerű, emberi felfogásában! Bizonyára itt azon kereskedési elvet, hogy a ki magából a becsületszeretetből nem akarna becsületes lenni, legalább hitele és haszna miatt becsületesnek kellene lennie, ugy lehetne alkalmazni, hogy ki az említett eszmét nagyszerüsége miatt fel nem fogja, legalább haszna miatt fogja fel; s kit a haszon nem vonz, találjon ama nagy eszme utat nagy szivébe. Vajha a szabadságot annyira szerető haza a szabadság sugarát a kereskedésre hatni engedje! vajha a pillanatot, ha mutatkozik, a sok okoskodás által el ne mulassza, nehogy ama közmondásnak „a fösvény kétszer fizet“, eredményét tapasztalja, s más, nem a viszonyok természetében fekvő kereskedési combinatiók gyümölcse ne legyen — Portugaliának nem igen irigyelhető kereskedési szerencséje! Λ

Tudomány és tanszékek.

Halad a tudomány e szelid békeidőben, hol száz meg száz egyed nem mint hajdan a trombita vad harsogására, vagy valamelly kényur-parancs kemény szavára, a physicai műveletek néha olly véres czéljaira összetódul; hanem a musák szent szellemével egymáshoz vonzódik, és számtalan társulatban ápolja s neveli a tudományt. És e szelid társulati szellemnek a civilisatio mindegyre magasb polczait fogja köszönni; és e tudományos conspiratiók végképen elhárítandják azokat, mellyek hajdan a társasági életszerencsét olly kegyetlenül földulták, de mellyek már most is, ugy látszik, legtöbb europai népeknél a szomoru traditiok körébe tartoznak. Nem csak fejedelmek és kormányok, nem, most az egész nemzetek ölelni látszanak a tudományokat és a tudományos törekvésben részt venni. Az országok fővárosai nem csak a politika, kereskedés és gazdagság, hanem egyszersmind a tudományok s művészetek elevenebb emporiumi lettek; mirenézve csak nem mindegyikben cselekvőbb élet nyilványosult ujabb időben. De nem hiszem, hogy csalódnám, azt állitván, hogy a természet- és gyógytudományban egy idő óta több történt mint másokban, e mély és nehéz, de épen a' legüdvösb tudomány előmozditására.

És Bécs e mozgásban nem maradott hátra. Igazságtalanság volna, midőn a magán egyedek ama tudományszomjas todulását s törekvését annyiszor emlitjük, azon intézetekbeni tökéletesedést elhallgatni, melly a kormány bölcseségének jeles eredménye. Csak kevés ev alatt a nagy bécsi kórházban a legrégibb rendes tanítókon kivül három uj keletkezett. Rokitanszky a pathologiai anatomiát, Skoda a hallgatódzást, Schuh a gyakorlati sebészetet — amazok egyedül maguk, az utolsó ugyanazon tudományt mint második, hires tanitója Pr. Wattman mellett — mint rendkivüli professorok elismert dìszszel tanitják, és a kórházi főorvosok — Mojsisovics és mások — kitünőleg oktató gyakorlatjok után számos tanitványokat vonznak. Pr. Schuh a kormány költségén Párisba küldetett, dr. Sigmund még most is ekkép tartózkodik Europa legtudományosb fővárosiban. Hogy ezen tudományos intézkedések már eddig is jelesen gyümölcsöztek, tényekből ismerve van, s a részlet e lapokba nem tartozik. De még gazdagabb eredményt igér a jövendő; mert hol azelőtt néha nem könnyü föladat volt, tanszékeket kitünő egyedekkel betölteni, ezután e részben a nehézség mindinkább fog mulni. Igy Ausztria halkkal talán egy nagyobbszerü orvosi reformot előre készit, melly sokaktól igy vagy amugy félre magyarázható, bizonyosat pedig róla mondani, ugy hiszem, még senkinek joga nincsen. Csak azt merjük remélni, hogy azok nagyon csalódnak, kik a tanszékek betöltésére nézve azt várják vagy félik, hogy az eddigi concursualis rendszer előbb fog elhagyatni, mint más jobbnak elegendő alapja — talán a némethoni intézkedés! — megvettetett volna.

Nem tagadható egyébiránt, hogy Ausztria eddig is a tanszékek betöltésében bölcs rendszert követett, melly legalább az eddigi környülállásokhoz képest jó volt, sőt elhárithatatlan; melly mellett olly férfiak mint Lippich legujabb időben kerültek a császári főiskola tanszékeire. És tények, legjelesb eredmények az elfogultlanak szemei előtt megczáfolák azon vádakat, mellyek néha az emlitett rendszer ellen a külföldön elszórattak. Ausztria azon rendszert hiven követte, miszerint a másodrendü egyetemeknél concursus által választott tanitókat, ezekből pedig már elismert embereket a bécsi tanszékekbe iktatni szokott.

És legyen szabad ez alkalommal a tanszékek betöltése fölött egykét szót, nem átalakulási, hanem igénytelen fölvilágitási czélzattal mondani. Mert a főiskolai tanitók kinevezésének módja azon fontos tárgyak közé tartozik, mellyek mélyen vágván a népéletbe, az emberi ész teljes sugárivali fölvilágitást, az erény és értelem által elhatározást kivánnak. Mert illy kinevezés mivoltától függ számtalan derülő ész, szép tehetségek fejlődése, fejlődők iránya — és midőn a tudomány körébeni fáradozás a legnemesebb, legnehezebb és aránylag a legjutalmatlanabb: itt a status legszebb, legszentebb föladata, üres pártfogások elmellőztével az érdem jutalmáért jótállani, azt fentartani, a legnemesebb működésben legsikeresben izzadó homlokot az érdem koszorujával ékesitni.

Elevenen érezzük az oktató rendszerek mivoltának összeköttetését az oktatók kinevezésének modorjával; és meg vagyunk győződve a szabad oktató rendszerek jótékony befolyásáról az oktatók fejlődésébe, becsébe. Megkivántatik, hogy a jövő oktató tökéletesen értse tudományát, de szinte az is, hogy tudományában másokat oktatni képes legyen. Ezt valakiben megismerni nem mindig könnyü dolog. A német egyetemi rendszernél lector, privat docens és rendkivüli professor nevekkel kijelentett köztanitói fokozat megismerteti a férfiut, valljon birja e a fönebb emlitett tulajdonokat olly mértékben, mint az rendes oktatóhoz illik. Franciaországban szinte számtalan nem- professor nyilványos előadásokat tart; és igy ott sem nehéz a tanszékre való embert megismerni; de ezenfelül még szigoru és nyilványos concursus minden kivétel nélkül követtetik ott. De hol mind az nem léteznek, hol tán ennek behozásához szükséges alap sem léteznek még — hol kizárólag egy megbizott oktató jeles mivoltától minden függ, ki, ha nem jeles, tudományáért nem buzgó férfiu, mintegy változatlan notakint évről évre hosszu életén vezetheti keresztül a cathalogus és absentia segitségével a verseny nélkül elálmosodott tudományt — illy körülmények közt mellyik a legbiztosabb oktató-kinevezési modor?

Hires férfiakat, tudományos notabilitásokat, kiknek oktatói tulajdonairól az egész világ tettlegesen meg van győződve — mert nem elég érteni, kell egyszersmind tanitani tudni — az ekképen elismert férfiakat akár hol is a hazában vagy a hazán kivül a tudomány nagy honában felkeresni, hol sem nemzetiség, sem vallás tekintete nem uralkodik, felszólitani, megnyerni — megvallom, hogy e választási mód nem rosz, csak hogy egy kissé nehéz illy tulajdonos férfiakat olly tanszékre megnyerni, melly sem bécsi, sem berlini vagy párisi dicsőséget és hasznot a megválasztottra nem áraszt; mert, hogy a választók biztosak legyenek benne, minden esetre ollyannak valamiképen már tanitólag nyilványosan kellett fellépnie. Igy nyeré Bécs Lippichet paduai oktatót, igy Berlin Schönleint Zürichből stb. De másodrendü egyetemeknél, ha ott a legelől érintett némethoni intézkedés nem létez, ott talán egyedül a jól szabályzott concursualis rendszer adhat biztositást.

Az ausztriai concursualis rendszer a következő. Ha megürül valamelly tanszék, concursus hirdettetik, miszerint a kitűzött napon, három hónappal a hirdetés napja után, a concurrensek korán reggeli órában az egyetemben összegyülekeznek, hol az egész facultás előtt, felsőbb helyről pecsét alatt küldött három kérdés a Director által felbontatik s elolvastatik; miután azok szünteleni felvigyázat alatt, *minden segélytől elzárvák*, a három kérdés feloldásában dolgoznak. Ez a concursus.

E dolgozatok a concurrensek jelenlétében pecsét alá tétetnek, s a kar igazgatója által három competens professor-birónak adatnak által. Ezektől a dolgozatok titkos birálattal a karigazgató kezébe visszajutnak, és ennek szép kötelességében áll ismét, nemcsak önállólag azokat megbirálni, hanem egyszersmind az illető egyedeknek a czélhoz viszonyló egyéb tulajdonit és érdemeit fontolóra vévén, az

üres tanszékre candidatiot tenni. Elfelejtém azt megemlíteni, hogy pár nappal a concursus után a concurrensek az egész összegyült facultás előtt, maguk által választott tárgyakról ¼ óráig irás nélkül előadást tartanak. Ez a szónoki organum és tehetség megitélésére szolgál. Az igazgató candidatioja Magyarországban átmegyen a kir. helytartó-tanácshoz, melly az illetőknek mindennemű érdemeit és tulajdonait ujra megrostálván, a candidatiot helyeselheti vagy változtathat rajta. És innen az acták felmennek a kir. cancellariához, hol hasonló próba-folyam alá vettetnek; mert a cancellaria a bécsi facultashoz juttatja, hol ismét három competens professor biráskodik. Innen végtére a vegyes (részint magyar részint német tagokból állói a m. kir. cancellár elölülése alatt lévő) tanulmányok biztosságán, studior. comissio, és a statustanácson keresztül a cabinethez végső elhatározásra jutnak.

Ime az ausztriai s nevezetesen a magyar egyetemi concursus. Egyébiránt kiki látja, hogy nem csupán a concursus határoz, a mi igenis nagyon egyoldalu volna; hanem, *hogy ama fölügyelés minden segély nélkül három előre nem tudható kérdés fölötti concursualis dolgozat hitelesiti a concurrenst udományos tehetségét, gondolkozási rendjét, ügyességét, folyamát*; a mi után ha vannak más tudományos munkái, ezeket szinte hiteleseknek, eredetieknek tekinthetvén, fontolóra lehet sőt kell venni, s elismert hire ezek mellett szintugy nyom! — Ezenkivül a *szónoki tehetség* kimutattatik, a mi ollyannál, ki még nyilványosan tanítólag nem lépett föl, szinte nagyon fontos.

És hinné-e valaki e concursusnak minő ellenségei vannak, kik a helyett, hogy azt háromszor keményebb modorra szabnák, talán vele egészen fölhagyni szándékoznak? a nélkül és minekelőtte olly intézkedés történt volna a rendkivüli tanszékek behozása által, melly azt igenis nélkülözhetővé teszi. És vannnak ellenségek, kik szerencsétlen fölületes, balvéleményes meggyőződésből, részint pedig méggyőzhetetlen rosz szándékból is annak ellenségei — talán hogy a protectio annál kényelmesben uralkodhatnék. Már egy évnél több, hogy az Augsburgi Allgem. Zeitungban egy Bécsből irt közlésben azt olvasók, hogy e megvetendő concursusok már nem sokára el fognak hagyatni. Olvassuk ezt Bécsből s még maig sem az ausztriai orvosi évkönyvekben, sem máshol nem találhatunk ezen a fenálló törvényes rendszerrel játszó aggasztó czikkre választ!

Az mondatott, hogy jeles férfiu magát concursus alá nem veti! Mi pedig azt hisszük, hogy szigoru concursualis rendszer mellett azok, kik az ujan kinevezendő tanító munkálatát birálandják, épen legkevesbbé fognak megvetésre méltók lenni; és azt hisszük, hogy annak, ki még nyilványos oktató nem volt, épen nem válhat szégyenére magát azok által megbiráltatni, *kiknek sorába ő fölemeltetni* kiván. Van, a ki azt mondja, hogy az oskolából nem rég kilépett, szorgalmatos de tapasztalatlan ifju, jobb concursualis dolgozatot készithet, mint valamelly talpra esett gyakorlatos férfiu — a mi gyakorlati tanszékek betöltésére különösen rosz volna — és hogy ezért az utóbbik nem fogja magát olly szégyenitésnek kitenni. Valóban, ha *csak* a concursualis dolgozat maga egyedül határozna, nagyon rosz volna; de ha a gyakorlati hiresség vagy jelesség maga szinte nem jó volna — valóban sem ama tudós de tapasztalatlan férfiu, sem ama tapasztalatban haladott, de concursust kidolgozni nem képes, és szónoki tehetséyet nem bizonyító — egyformán oktatókká ne neveztessenek ki. Hisz Ausztriában sem határoz maga a concursualis dolgozat gyakorlati tanszékeknél, ez, mint

érinténk már, csak a tudományosságot, sebes és rendes gondolkozási és itéleti folyamat tüntetheti ki; de ezt bizonyára hitelesebben, mint valamelly könyv, mellyet (kivált egyes kedvencz tárgyról) más könyvek segítségével, sőt — ki tudja? — más ész és kéz által is lehetett készíteni. A gyakorlati ügyességet pedig sem concursus sem könyv, hanem a competensek közvéleménye határozza el. És itt (hogy már erről is szóljunk) valamelly csekély privat praxis valóban nem elég, sőt nem elég kórházi gyakorlat, ha az mai napon azáltal, hogy tanulókat vonz, magát jelesnek nem bizonyítja; mert a jó kórházi főorvos, ki előadással bir, mostani időben már nálunk is számolhat frequentansokra, Bécsben, Parisban pedig számtalanra. Ez egy meglehetős gyakorlati próbakő.

Van végtére, a ki azt meri állítani: sem Német- sem Franciaországban nem létez concursus. Németországban, igenis, nem. De már említettük a német oktatórendszert, hol minden tudományban a rendes oktatók mellett a sok privat-docens, a lector, a rendkivüli professorok olly állással birnak, hogy tanítói tehetségöket világosan kitüntethetik; s ezekből választatnak a rendes professorok, és a kisebb egyetemek rendes professoriból a nagyobbakra mennek által. Ezen rendszer mellett ösztön s verseny helyet lel, a tehetségek ezáltal fejlődnek s szüntelen emelkedik a tudomány; mert a tanuló ifjuság kettő vagy három közül a jobbikat választja, a csekélyebb maga marad s szégyent vall. És hogy lássák azok, kik a concursusnak nem baráti, kik Franciaországra hivatkoznak, mi a franczia concursus, elmondom. Ez a következő 4 próbából áll: 1) a concurrensek kötelesek egy előre nem tudott kérdésre kevés óra alatt minden segély nélkül irásban megfelelni, s feleleteik nyilvánosittatnak; 2) egy adott tárgy fölött pár nap után mindenik egy óráig nyilványosan disserál; 3) egy adott kérdésre tüstint minden előkészület nélkül nyilványosan előadást tartanak; 4) egy kiszabott idő alatt az előfordult thesiseket nyomtatásban kötelesek egymás ellen védni. *E concursushoz mindenki bemehet*, és tüstint történik a birálat s hamar a kinevezés is. Itt kivétel, itt protectio olly könnyen helyet nem lel. Ez létez Franciaországban. És olly emberek vetik magukat a concursus alá, kik már europai hirrel birnak, mint legujabban egy Gendrin, Velpeau, Piorry, kiknek minden fontosb nyelvre átfordított munkáit nálunk is minden tanuló dicsérni hallotta, kik a nélkül hogy professorok lettek volna már, sok évig kórházi osztályokban nyilványosan oktattak, kik mindnyájan már legalább 3—4szer concurráltak! És más helyen a parányiság szégyenről merne szólani?

Nagyon csalódnék azonban az, ki ezek után azt hinné tőlünk, hogy concursus nélkül soha tanitót kineveztetni nem akarnánk. Hisz mondottuk már, hogy kik tanitói tehetségöket (mind a hármat) már kitüntették, lehessenek ugyan az általok már diszszel üzött tanra kineveztethetők; sőt ezek concursus alá nem vethetők; felsöbbek azon concurrenseknél, kik még nem tanitottak, és ha illyenek vannak, nem kell concursus, és nem is szokott eddig hirdettetni. Ez igen természetes. De valljon, *ha ez hirdettetett*, illendő e magát alóla fölmentetni kivánni? jó e a concursus becsének, a közügynek? — Megfelelünk; és meglehet, hogy feleletünkben csalódunk; azért csak igénytelen móddal, de hű és szilárd meggyőződéssel legyen szabad felelnünk. És hogy ne tekintsen valaki minket itéletünkben csak szigorúknak is, mindenek előtt azt mondjuk, hogy feltévén, a concurrensek mind csekély emberek, folyamodhassék a concurrensek mellett akárki más; ezektől legfeljebb azt kérdeznők: mért nem concurráltak? és ezt egész súllyal kérdezzük. Hanem legalább folyamodjanak a nélkül, hogy azt kivánnák nyilványosan kijelentetni, hogy ők szintolly polczon állanak, mint a concurrensek — mert ez szerénytelen és gyanús tőlök. Menjünk részletbe.

(Vége következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

12. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 10.**

Morván innen s Morván túl.

Lapjaink főczéljául tüzvén ki nemzetünk műiparának előmozditását, melly által aztán a haszontalan theoriák körüli viták és utopiai tervek utáni hajhászások önkint háttérbe vonulandnak, ezévi több érdekes czikkeinket a következővel nem haszontalanul szaporitandjuk. — Csehország gyáriparossági állapotjáról „Libussa“ czimü évkönyvben igen érdekes közleményeket olvasunk. E szérint találtatnak Csehországban összesen 522 gyárak. Nevezetesen: selyem- s pamut-fonat s szövet-gyár 61; kender- s len-fonó intézet, ugy vászon- s cattungyár 54; nagyobbszerü posztó-gyár 10. (E gyárokon kivül csak Reichenbergben magában van 1400 posztós mester.) Csávált bör- s bőrkelmi gyár 25; papirszőnyeg- s játékkártyagyár 98; porcellan-, kőedény-másféle edénygyár 13; üveg-kristál- s tükörgyár 65; vasolvasztó intézet s vashámor 38; rézhámor s rézmühámor 3; aczélmüvi gyár 8; sárgaréz-, horganytő- és gombgyár 2; czukorfőző intézet (ide számitván a répaczukorgyárokat is) 47; rosogliogyár s borszeszégető intézet 19; vegyes termeszményi és festékgyár 15; faműgyár 11; más különféle gyár 52. E gyáriparossági állapotnak áttekintete annál érdekesebb leend, ha azt is tekintetbe veszszük, hogy a gyárak fölállitása Csehországban csak 60 esztendő előtt vétetett föl nemzeti ügynek, s egyedül a nemzetnek egyetértése, értelmessége s iparszelleme által gyarapodott illy rövid idő alatt ennyire, a népoktatási és népnevelési intézkedésekkel egy irányban haladván. Ez megtörtént Csehorazágban minden hosszas szószaporitás, okoskodás, tanácskozás, tervezés stb. nélkül! Illy varázserővel bir a kevesbet dicsekedő, mint inkább tettleges hazafiui buzgóság, a nemzeti jólét s érdekek iránti elterjedtebb fölvilágosodás, egyetértés, az egyházi és világi (főnemes, nemes, polgári stb.) rendek közti egyesség, a kormánynál s nemzetnél egyiránt meggyökeresedett viszonyos bizodalom, s azon alapelvnek általányos és minden egyedek szivébe áttszivárgott elismerése: hogy a haza, a nemzet századunkban a gőznek csak gyárokbani ügyes használatával boldogúlhat, s vesznie kell, ha a nemzet egyedei a gőzt fejökben hordozván, gőzös kényü ábrándozásokkal a föllegekben hadarásznak s azt várják, hogy in hac lachrymarum valle majd a sült galamb szájukba repül.

Hogy kedves hazánk e tekintetben igen is hátra van, azt tán Rontó Pál is őszintén megvallaná, ha még életben volna. Ebbeli hátramaradásunk pedig Magyarország elszegényülésének fő oka. Igen is jól mondja a hires List: „A melly nemzet csak földmüvelést üz, hasonlít olly egyénhez, kinek csak egy karja van“ s hazánkra nézve még azt is lehetne mondani: a melly nemzet ezt a földmivelést is csak imigy amugy üzi, hasonlit olly egyénhez, kinek egyetlen egy karján csak három ujja van. Már „miért van ez igy, s ennek igy kell e lenni, vagy talán nem kellene?“ ezt hogy érett észszel fontolóra vegyük, — arra int az idő, azt sürgeti helyzetünk, azt várja, követeli a haza, a nemzetiség. Hiuság szabadságról, függetlenségről álmodozni, hol, mikor fölébredünk s ingünket begomboljuk, már arra emlékeztetünk, mennyire függünk a külföldtől, mert a gomb, a gyolcs, mellyből az ing készült s a t. a papyr maga, mellyen e sorokat irom, a külföldön készült, — Illy körülmények közt nem ártana, ha mindazok, kik ebbeli hátramaradásunkon aggódnak s iparegyesület által műiparosságot a magyar nemzetbe óltani s e tekintetben is hazánk szabadságát, függetlenségét nevelni, megalapitni tiszta szivből kivánják s illy nemes hivatásokban foganattal eljárni akarnak, — a Laythán s Morván tul körülnézvén s a gyárosság állapotját megtekintvén, ennek mostani mibenlétét, mimódoni keletkezését, kifejlődését, meggyökerezését, a mezei gazdaságnak ezáltali pénzelőbb kifejlődését, a népségnél itt mimódon élesztett s nevelt műiparosságot, ezáltal ismét megizleltetett takarékosságot, szóval, a gyárosságnak a nemzeti jólétrei üdvös befolyását — azitt előmozditólag, nálunk akadályozólag (csak 60 esztendőt vevén föl) ható körülményeket kipuhatolók — fontolóra vennék, s a mit tulajdon szemeikkel láttak, tulajdan kezeikkel megfogtak s józan eszök segedelmével megértettek, férfias elszántsággal — minden leplezés, himezés hámozás nélkül — az egész nemzet hallatára igazán, magyarosan s magyarán, e mellett pedig olly hangosan kimondanák, hogy a czipőben, harisnyában járó és kötni nem tudó csalóközi pórleány is megértvén piruljon, ha ő a somorjai vásárban harisnyát pénzen vesz, mit télen által, mig a kályha mögött semmijét őrzé, tuczat számra maga magának köthetett volna, a helyett hogy most — ha illyesre figyelmeztetik — kaczér gőgösséggel azt feleli: „majd még vesződjek vele“. Ebben a kályhamögötti szunyadásban, a semminek őrzésében, s a semmiveli vesződésben talpalik nemzeti semmiségünk! — Részletesen előadhatnám s kimutathatnám, hogy a csehországi gyárosságnál évenkint 800,000 munkás személy találja mindennapi kenyerét, de elég lesz itt csak azt említeni, hogy a csehországi üveghuták egész esztendőn által 200,000 embert foglalatoskodtatván, a külföldre eladott üvegmüveik által évenkint 3 millio pengő forinttal szaporitják a nemzeti tőkét. Ennyivel járul a 904 □ mérföldnyi Chehország gyáriparosságának csak egyik ága a nemzeti gazdagság s jólét előmozditásához. Ez pedig azért történhet meg, mivel Csehországban az ordo sylvanalis nem puszta szó, a mit azonnal elismerünk, mihelyest a csehországi erdők milly karbani tartásának a magyarországi erdők általányos állapotjának összehasonlításával magunkat mulatni akarjuk. Már hogy azalatt, mig Csehországban az erdők annak rendje szerint miveltettek, Magyarországban ezek pusztittattak s a t. — ennek ki az oka? Talán nagyon is elszomorodnánk, ha tovább tapintgatván a sok mea culpával találkoznánk. Sapienti sat.

Bárándy.

A népesitésről,

legközelébb pusztai gazdálkodásunk tekintetében.

E czim alatt olvassuk a „Magyar Gazda“ 7 számában egyik legjelesb honi észtehetségünk általányos nézeteit hazánk kifejlődésének e főbb emeltyüje felett, s noha szokásunk más magyar lapokból Századunk számára nem kölcsönözni, azon czikkeknél pedig, mellyek hozzánk is valamint más lapokba küldetnek, a „beküldetett“ szót kitenni, a' jelen értekezést már csak azért is teljes tartalmában felveendőnek tartjuk itt, mivel noha a vitatott tárgynak eddig megvilágitott oldala, valamint azon „némi adatok“ mellyek-

nek a tisztelt szerző „részint saját tapasztalásából, részint a körül forgó eszméletei szerint nem sokárai közlését“ igéré, fejlődhetnek ugyan az idézett gazdasági lap határi közt, de lényeges tárgyaltatása s magasztosb szempontbóli felfogása — mellyet kitől várhatna a haza tökéletesb alakban mint Bezerédj Istvántól? — sokkal a fensőbb politika s a statusgazdaság körébe való. Azért is a czikkely végén bátrak leszünk az érdemdus szerzőhez e tárgyu igénytelen megjegyzéseinket s egyszersmind kérelmünket intézni. Az emlitett czikknek tartalma következő:

„Ha mindegyik különböző gazdasági rendszer bizonyos előzvényeket kiván, s ezektől függ, mennyire lehessen azt okszerüen követni, vannak kétségkivül általános állapotok, mellyek minden, bármilly gazdasági rendszer és mód megfelelő foganatának alapfeltételei; ugy hogy elvétvén vagy elhanyagolván az alapelveket, habár némellykor körülmények és institutiók a hibának következéseit egy ideig palástolják, vagy talán szükebb körü felfogás szerint magára a gazdára nézve némileg pótolni látszanak is, az okszerűtlenségnek önmagában hordott czáfolatát és kárát előbb utóbb senki el nem fogja kerülni. Azon kivül, hogy addig is, és pedig okvetlen, folyton folyvást elvész azon jövedelem és gyarapodás, mellyet gazdálkodásunk és földünknek haszonvétele az olly alapelveknek követése mellett caeteris paribus nagyobb mértékben fogott volna előidézni.

Az illy általános alapelveknek alkalmazása és abban jó eredmény biztos forrásának létrehozása — ha a csekélyebb körü és tehetségü jó igyekezettől sincs elzárva — kétségkivül a legnagyobb vagyonuaknak és legnagyobb állásuaknak nemcsak hatáskörükbe még inkább illik, hanem személyes közvetlen eszközlődésük is igen méltó; mellyet a nagybirtoku ur a mint helyzeténél fogva könnyebben felfoghat, elismerhet, és megitélhet, ő reá nézve azoknak valósitása mind a nemesb lelki élvezetre, mind anyagi haszonra nézve annál jutalmazób leend.

Az illyféle tekintetek alá eső állapotok között, jelesen országunk tetemes részét elfoglaló pusztáinkra nézve, nekem ugy látszik, egyik főhelyet foglalja el a népesités. A mult század elején és közepén mind önmagunknak mind a köznek gyarapodását nagyobbszerü felfogások szerint eszközölni tudó földesurak a népesités elvének életbe hozatalát hazánkba elkezdették, és pedig jutalmas eredvénnyel; jutalmasbbal és biztosbbal legalább, mint mellynek mostanig sok nagy birtokos a némileg ellenkező elvből induló gazdálkodási rendszer mellett, minden szép sperativumok daczára feltünő végresultatum szerint örvendhet. Félben szakadt azonban hazánkban e népesitési mozgalom, sőt majdnem ellenkező irányt vett fel. Mi okozta ezt? — nem szándékom e helyütt fejtegetni. Illy fejtegetés nélkül is eléggé mutatkozik, mikép birtokosinknak gyarapodásukra ugyancsak nem szolgált, hogy a népesitéssel felhagytak. Nehezen csalatkoznak, kik azt vélik, hogy a puszták népesitését jövendőre nézve csak még nagyobb kárral és pedig folyton növekedővel lehet mellőzni; a mint t. i. minden gazdálkodási és birtoki viszonyokat inkább okszerüen és igazságosan kifejteni, s az igazság kivánatit inkább és inkább valósítni, s a mindennapi életre alkalmazni fogja az emberi értelemnek és léleknek ellenállhatatlan hatalma.

Nem is kell pedig erre nézve, a közvetlen hasznot talán mellőzve, csak tágasb emberi s nemzeti érdekeket fejtegetni, — ámbár ezeknek irányában és körében illő, sőt lehet csak állitnunk és követnünk a magán gazdálkodás rendszereit és terveit, — ha ezeket homokra épitni, s önámitásunk közt kárunkkal megtanulni nem akarjuk, hogy vannak dolgok, mellyekben a látszólag legjobban

kiszámolt tervek sem sikerülnek, mivel alapjokban a felsőbb jótékonyságnak éltető ereje, az Istennek áldása hiányzik.

Vannak, kik ezen igazságnak egy feltünő példáját a pálinkagyártásban gondolják szemlélni, és talán nem ok nélkül. Ugyanis: hol van ama gyarapodás, hol ama fényes eredvények, mellyeket sokan olly csalhatlannak látszó számolás után igértenek magoknak, és olly nagy erő-ráfordítással igyekeztenek előidézni a pályinka-gyártásból? Sőt nem szemlélünk-e inkább a pálinkagyárokra és vállalatokra nézve ujabb és ujabb példákat, mik majdnem azon mértékben, mellyben a pálinkának szomoru köre s hatása tovább és tovább terjed és sorvaszt, kézzelfoghatólag bizonyitják, hogy ama mesterség, melly az egészséges, — és vajha sok szegény ember ne mondhatná, — más czélra szükségesb tápszereket kártékony mérges itallá változtatja által, magának a vállalkozónak gyarapodására nézve sem jutalmas; — és hogy valóban vannak dolgok, mellyeket Isten áldása nem követ és mellyeknél, bármit tegyünk, a végeredményi jutalmasság kezeink közül kisikamlik, kiolvad.

Azonban a helyett, hogy a pálinka-gyártás semmikép sem örvendetes oldalait e tekintetben tovább taglalnók, az Isten áldása létének vagy nemlétének következését vigasztalóbb alakban lehet szemlélnünk azon megszállításoknak eredményében, mellyek hazánkban ezelőtt történtenek. — Ezek után t. i. a megszállító és megszálló végeredményben nyilván gyarapodtak, sokkal inkább mint azok, kik egyforma birtokaikat pusztán hagyták, és kik nem fogván fel a „bosculus“ és „aureus“róli közmondásnak igaz értelmét, azt azzal, melly a „populus“ és „obolus“ról szól, ellentétbe helyezve követték. Meg fog erről győződni, ki azon vidékeken, mellyeken megszállítások történtek, olly földesuri családok között, kik impopuláltak, és ollyak közt, kik csak a pusztai gazdaság mellett maradtanak, némi párvonalt huz; meg fog mondom az bizonnyal győződni, hogy vannak valóban dolgok, mellyeket áldás követ, és meg fog győződni, hogy a földbirtokos jó foganatot, anyagi és szellemi jutalmat bizton igérhet magának olly vállalat után, mellyet arra intéz: hogy ember szállja meg a puszta földet, lakjék, szaporodjék rajta, és kiessé, gyümölcsözővé tevén azt, és élvezvén az ebből eredő, ez által öregbedő szellemi s anyagi jóllétet, — boldoguljon!

Nem is kell pedig csudát várnunk, melly az illy vállalatnak jó sikert és mind a megszállónak gyarapodást, mind a megszállító földesurnak az önérzeten kivül jövedelmi jutalmat is szerezzen, sőt magából a dolog természetéből lehet e jutalmasságot igen okszerüen magyaráznunk és igen bizton következtetnünk.

Lehetne e részben az érintett példákra útalni, és kérdezni, hasonló okok és eszközök nem ugyanazon következéseket fogják-e most is előidézni? s ha mult században a megszállitás után földesur és jobbágy gyarapodott, és egész vidékek olly gazdálkodási és vagyonossági állapotra emelkedtenek, melly a hazában még most is kitünik, valljon a most teendő megszáltitások más természetü és eredményü hatásuak és a földesurra nézve csekélyebb hasznuak fognának-e lenni? a midőn mégis a földnek növekedett becséhez és árához, ugy a biztosb és nagyobb értékü termesztéshez képest a földesur önmagára nézve is a vidékek és körülményekhez képest jutalmasb feltételek alatt adhatná által földjét a megszállónak, ki — szabad földmivelés és örök birtok elve szerint köttetvén egy vagy más forma alatt a szerződés — önmaga haszna és gyarapodása mellett a megszáltott földért többet adhat, mint azon a földesur bármelly rendszer után maga erejével előidézni képes lehete.

De a példák auctoritása sem szükséges; csak pusztai gazdaságunk állapotát kell taglalnunk, és azon factorokat tisztába hoz-

nunk magunk előtt, mellyek most szerzik pusztáinkon a jövedelmet, és melly factorok fognák azt okszerű megszállitás után szerezni? — és e mellett az ugy mondott indirect hasznot, a most mellőzhetlen vesztesegöktőli mentséget, és illyes következéseket némi figyelembe vennünk, mellyek a megszállításból okvetlen eredni fognának, hogy meggyőződjünk, mikép valóban egyedül saját közvetlen jövedelmének s jóllétének eregbítése végett is igen okszerüen cselekszik, ki nagyobb birtokán a megszállítást tervei közé felveszi s minél előbb valósítni igyekszik.

Mire nézve némi adatokat, és a dolog nehézségeit sem mellőzve, részint saját tapasztalásomon, részint a körül forgó eszméleteket nem sokára fogok közleni.

Ifj. Bezerédy István.

A népesítés erkölcsi s némileg gazdasági tekinteteit szokott jeles modorjában elénkbe rajzolta itt B. J. ur, de az eszmélkedő, tapasztalt és minden megkivántató segédtudományokkal ellátott törvényhozótól e fontos statuskérdésnek több oldalu megfejtését is méltán várja a haza, reményli a törvényhozás, ohajtja az időszaki sajtó, kikéri a tisztelő barátság. Az illy kezek által most szükebb körben megpendített tárgy napjainkban már a félbenhagyatandók sorában nem maradhat s igy a nyujtott töredék után kimerítő egészet kivánni nem egyéb, mint a kor kivánataira figyelni; mert vajmi számosak még a pusztáink népesedését sürgősen követő indítóokok. Országunknak magában is csekély népessége még azon anomalia által is lesz érezhetőbbé, hogy épen a legszegényebb, terméketlenebb vidékek birnak felesleges népességgel, mig ama termékeny rónaság, mellynek mását Europában hiában keressük, érzékeny hiányt szenved mivelő kezekben. Igy tehát mindenek előtt a népesség egyensulyához kellend közelítnünk. Mikép fogna ez ismét befolyni műiparunk kifejlődésére, gyáraink keletkezésére, mellyek csak olcsó termékek és elegendő népesség mellett állhatják ki a versenyt, statusgazdasági combinatiok méltó feladata. — Tetemes belfogyasztás mindig a termékek eladhatásának legbiztosb kezese, s azért a népesség növekedése szintugy kedvez a puszták birtokosainak mint a helységek földesurainak; de némelly puszta-birtokosnak azon önző ohajtása, hogy a szomszédok csak inpopulálják pusztáikat, ő pedig földjének ezáltal növekedett becsét majd minden áldozat nélkül élvezendi, helyt adjon nemesebb hazafi érzelmeknek, mellyek szerint a közös nagy jó elérésére kiki aránylagos áldozatot hozni köteles. Itt lelend majd a törvényhozás méltó feladást azon kérdésnek igazságos és méltányos megfejtésében „mennyire kelljen itt, hol az egyesek haszna az egész állomány jóllétével szoros összeköttetésben van, némelly termékeny vidékek néptelenségét egyes birtokok szerfeletti kiterjedésével összeállítva, kisajátitást vagy más kényszerítő módokat törvényesen megrendelni? maga a status mennyire vegyen közvetlen részt illy népesedési indézkedésekben s mennyire alkalmaztassa azokat a folyvást vagy szakonkint igazgatása alatt álló javakra?“ De vannak még ezeken kivül nem cskélyebb fontosságu számos tekintetek, mellyek e népesítést javasolják, mint például a magyarosodásnak ezáltali lényeges könyitése, a telkek szerfeletti eldarabolásának meggátlása stb. A rendőri s biztossági, valamint a népnevelési ügy szinte összeköttetésbe hozatathatnék e kérdéssel, ugy a közlekedések könnyebbitése is, szóval, alig létezik statusgazdasági viszony, melly a népesedésnek egyensulyba hozásával szorosabb vagy tágasb összefüggésben nem állana. — Mindezen fontos és szövevényes tekintetek s viszonyok kimerítő fejtegetése s összeillesztése csak egy olly tapasztalt és philosophicus törvényhozó által, millyent B. I. urban tisztelünk, kielégítő feloldóját találhatja, s ismervén a tisztelt ur rendkivüli szorgalmát és buzgóságát, nem kételkedünk, hogy az általa szőnyegre hozott közhasznu tárgyat egy magához méltó egésszé alkotandván, a magyar statusgazdaságot és közjogot lényegesen gazdagítani, a jövő törvényhozásnak pedig egyik legfontosb feladását az időszaki sajtó utján elkészitvén, a nemzet hálájára magát még inkább méltónak tenni fogja.

Tudomány és tanszékek.

(Vége.)

Ha valaki azért kivánná a concursust elmellőzni, mivel ő hasonló, de mégsem ugyanazon tanban már nyilványos oktató, például theoreticai sebészet tanitója a gyakorlati sebészet tanszéke elnyerésére — mi ebben meg nem egyeznénk. Van is példa Páduában s Prágában, hogy illy tanitók illy tanszékre concurráltak; mert okos ember előtt concursus nem szégyen. — Ha valaki, ki eddig nyilványosan nem tanitott, irt könyvecskére vagy könyvekre hivatkozván, a concursustól ment lenni kivánna, mi ezen szándékát nem helyeselhetjük. Mert más, könyvet előmutatni, más concursust kidolgozni; mert concurrált már elég, ki egynél több könyvet irt; mert nem lehet jól megérteni az illy folyamodónak állását a concurrensekéhez képest. Valljon ugy lehet-e őt azon könyv szerint megitélni, mint a concursusból? vagy talán fölebb áll ő s ama próba alá őt vetni nem szükség? E szempont talán igazságtalan, sőt aggasztó s lesujtó volna azokra nézve, kik a concursusba beléizzadtak, és akkor miért őket oknélküli fáradozásnak és mintegy szégyenitésnek, fájdalomnak kitenni? Könyvet csak könyvekkel lehet összehasonlítani — és milly nagy lehet itt a csalódás! — Concursussal könyvet lelkiismeretes biró össze nem hasonlithat, e kettőt együtt nem birálhatja. Távol vagyunk ugyan attól, hogy az irt könyvektől a méltó érdemet megtagadnók, kivált ha azok szorgalommal dolgoztatvák, ha a competensek közitélete által jóknak elismertettek és nem alkalmi, a concursus miatt s helyett előállított munkák, nem egyes korlátozott tárgyról (mellyet valaki, másban gyönge, épen jól betanulhatott) szólók: hanem az illető tudomány főbb ágazatait fejtegetők. — De azt is kereken kimondjuk, hogy a ki csak concursus alkalmával s helyette kényelemben és magától választott tárgyról irt könyvvel lépne föl, ha mindjárt uj csillagkint ragyogna is az irodalmi égen és ha ez őt nagyobb hatalommal a cathedrák vonzó sphaerájában emeltetné is — előttünk ő nem a legdiszitőbb taktikát üzte volna. Mit vélünk azokról, kik a concursustóli fölmentetésre már csinált hasonló concursusra hivatkoznak, röviden azzal mondjuk ki: hogy csak egyféle kérdések fölötti concursusok összehasonlíthatók; az illető hatóságok pedig olly concursusok után, mellyek eredmény nélkül elvesztek, nem itélhetnek. Nagyon elmés speculatio is volna az: annyi a mennyi előfordult concursust egymás után csinálni, azonban praxis nélkül is jó reménnyel elélni, s végtére magát már kipróbáltnak és jó practicus concurrensnek tartván, ama sükeretlen irományokat rendes tanszékért ajánlani. Hisz a ki egyszer jól concurrált, képes többször is concurrálni. Van eset, hogy egy ferfiu négyszer ötször is concurrált. Ne is huzza magára senki a tudományos poltroneria gyanuját.

És igy szándékunkat elértük, ha ezen nagy fontosságu tudományos ügyet némelly oldalról egy kissé fölvilágositottuk. Nem vagyunk ezen concursusok túlságos baráti, de még kevesbbé az alaptalan fölforgatásnak, mystificationak kedvelői. Ha miben csalódtunk, mentsen minket ugyane jó szándékunk. Nem tartozunk

azon szerencsések közé, kik cathedrát remélhetnek, de azért melegen öleljük az ügyet és csekély körünkhöz képest szüntelenül, egész lelkünkkel erőnkkel meggyőződésünk szerint jó irányban a közjóra fogunk munkálódni. ⊙

Pallérozottabb nevelés és kimiveltetés.*)

Korunknak magyar hazánkban kitünő jellemé a többi között azon aggodalmas gondoskodás, melly olly sok egyeseket, s majd minden hatóságokat, a nevelés tárgyával foglalatoskodtat. Az iránt ai gondoskodás mindenkor igen is helyes és jótékony.**) De különösen jelen korunkban azt természetesnek is tartom; — mert, a mi egy részről romlással emésztetik, azt más részről helyre állitani, kiigazitani igen természetes törekedés. Ennek átlátására talán nem kell önmagunk köréből messze térnünk. Tekintsünk csak mindennapi társolkodásunk körébe, sőt tekintsünk gyülési teremeinkbe, — hirlapjainkba stb. — nem e csupa hibákat gyüjtvén össze s hirdetvén mindenfelé, — hazai fogyatkozásinknak, erkölcsi tévelygéseinknek okait mindegyikünk másra s másra tolni iparkodik, s magával elhiteti, hogy magán kivül létezik a hiba? — holott mi öregebbek (már az utánnunk serdült ifjabbak is) magunk vagyunk azok, kik kicsapongó beszédeinkel, vétkes incselkedéseinkel, kaján érzelgéseinkel, irigy ingereinkel, büszke elhitségünkel, éretlen vágyainkal, megfontolatlan pazérlásinkal és ezyéb veszélyes példáinkal hazánk jólétének s a jólét bölcsöjének, az erényes békességnek, undok feldulói vagyunk. — Áldozatokról, adakozásokról, nevelésekről, mások szemeibe szorult szálkákról, s egyről másról fitogtatjuk határtalan elméncz ékesenszóllásinkat, — holott mi vagyunk magunk azok, kik szemeinkben a gerendát nem vesszük észre. — Ha szabad vala egy jeles irattal (Hitel) nemzeti hibáinkat a világ előtt köztudományra bocsátani, — reménylem — szavaim nem akadandanak neheztelésre, — és engedelemért esdeklek, hogy azoknak egyedáruságába avatkozom, kik „kötelességöknek“ tartják „megmondani, mit volna jó tenni, mit kellene elhagyni.“ ***)

Talán nem hibázok tehát, ha — midőn nevelésről akarok értekezni, — nyilt szivvel azon véleményemet bocsátom előre, hogy másnak ugy adhatunk, ha magunknak is van; — szükséges elébb az erényt magunkban gerjeszteni s táplálni, hogy felserdülő magzatinkat részesithessük abban. — Hódolok a P. Hirlap 60. számában 502 lapon megjegyzett azon igen religiosus — istenies — elvnek: „Szent azon szoba, mellyben gyermek van jelen.“ — De bár erről soha meg ne felejtkeznénk! — bár arra is figyelmeznénk, hogy nem csak az gyrmek, ki gyermeki korban van, de az is, ki gyermeki ésszel bir, — hogy nem csak szobában, de teremben is vannak gyermekek s e félék; — figyelmeznénk, hogy a deputatiok utján szokot tanácskozások a „quis quid ubi quibus auxiliis cur quomodo quando“ szabálynak igen bölcs és törvényhozói hatásu megtartása tekintetéből valának gyakorlatilag alapitva s közeléb is ekép gyakoroltattak; *) — figyelmeznénk, hogy vannak tárgyak, mellyeket a közcsend, közboldogság tekintetéből említeni sem tanácsos a közvitatásokban. **)

De, hogy a nevelés tárgyára mint már kitüzött czélomra egyenesen szóljak, — hibáznak azon világfiai is, kik miveltségöket mindenekben, csak az isteniekben nem eszközölvén, azt tartják, hegy a religio csak mint az embereknek különös sectája tekinthetik, s az embert csak nevelés által kell formálni, és a religiot a nevelésnek alásorozni, subordinálni.

Hogy a nevelés főeszköz létünknek czélirányos formálására mind lelkünkre mind testünkre nézve, ezt — nem kétlem — józan gondolkozással tagadni nem lehet. Régtől megismert igazság az, hogy nevelés formálja az embert.

Azonban a religiot a nevelésnek alásorozni annyit tesz, mint a nevelési elvek által elhatározni, mi legyen a religionak elvei közül amazokkal összehangzó, s mi nem, és ezen össze-nemhangzókat a religioból kitörülni, s igy a religiót lassankint nyirbálni. Illy gondolkozásmódja mellett a nevelés világi divathoz alkalmaztatik, és a nevendéknek olly irányzat adatik, hogy az a kimüvelt világgal, de nem a religióval lépjen öszhangzásba. Tehát ismét a világ, azaz a természet — az ember! — ismét ezek legyenek a sziv formálásának, az erkölcsi jólétnek sinórmértékei rendithetetlen oszlopai?

Igaz, hogy emberek között élünk; igaz, hogy a világból el nem szigetelhetjük magunkat; következésképen igaz az is, hogy magunkat az emberi társasághoz alkalmaztatni tanulni szükséges. De következik e ebből, hogy embertársaink hibáik kedvéért nekünk is hibájikat követnünk, s az igazságnak állandó biztos ösvényétől eltérnünk kelletik? — Valljon, látván a sötétben előttünk világító tornyot, mellyhez ozélozunk, — másfelé térítjük e a habok ormain uszó hajónkat?

A pallérozottabb nevelésnek főtulajdonsága e jelen korban abban áll, hogy a nevendék a világi s társasági ügyeknek hasznos és kedveltető forgatására oktattatik. „Igaz, hogy az embert religio nélkül is lehet sok ismeretbe avatni, ügyességre, illedelmes és kellemes viseletre s társalkodásra szoktatni; mert hiszen az emberben az állatiság is szembetünőleg pallérozható“.***)

Azért a jelenkori nevelésnek ezen tulajdonsága kellemetes ugyan és kecsegtő az érzelgéseknek, de kevesebbet munkálódik itt a belsőkép erényes lelküsméret, mint a külsőkép erényformázatu alaptalan szokás. „Illy növendékben a legsimultabb külső miveltség mellett is, az ész, az akarat s a sziv mindenkor az állati ösztönnek s a szenvedélynek rabja marad. Az igy mivelt ember rendetlen vágyaitól ragadtatik, miket hogy kielégithessen, nyugtalankodik, cselhez, erőszakhoz nyul; külső finomsága néha undok s vad szörnyeteget rejt magában, mit ollykor dühöngő kitörései nyilványitnak; minden okossága, miveltsége, szabadsága, jóléte s népszerűségi dicsősége mellett keblében az áldott béke, nyugalom s boldogság nem honol. Az istentelenek ollyanok, mint a háborgó tenger, melly nem nyughatik, s habjai sarat s undokságot hánynak ki.“ *4)

*) Azon érdemes hazánkfia, ki már mult években lapjainkat —z— ő — aláirassal érdekes czikkekkel gazdagitotta, nem rég egy „Belső erő — a religio“ czimü eszmélet-gyakorlati értekezést beküldeni szives volt. Noha ezen dolgozat belbecsét teljesen meltányolni tudjuk, azt rendkivüli terjedelmessége miatt egészen felvenni, lapjaink czéljaihoz szinte közel fekvő más értekezések halmaza miatt, képesek nem vagyunk, ohajtván, hogy a tisztelt szerző azt külön kötetben a nyilványosságnak adja át. Addig is mutatványul az értekezés practicai részéből töredéket közölni bátrak vagyunk, reménylvén, hogy ezaltal a szerző ur neheztelését magunkra nem vonandjuk.

A szerk.

**) Ha a tiszta szándékból ered, és nem rejtett czéloknak ürügye.

***) P. H. 1841. 58. szám 3ik hasáb.

*) Például 1840ben ujonczokróli szükség kitudása az országgyülésen.

**) 1604: 22. §. 9.

***) Rel. és nev. 1841. 16. szám 245. lap.

*4) Rel. és nev. 1841. 16. szám 245. lap.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

MAGYAR

SZÁZADUNK.

13. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 14.**

Pótlék a vámszövetkezési nézetekhez.

Ne untassa e lapok olvasóját még hallani valamit a fenebbi tárgyról, s pedig többnyire csak ismétléseket, erősítéseket, melyek azonban szükségeseknek mutatkoznak a végett, hogy a Századunkban Λ jellel megjelent czikkek balul ne fogassanak fel, vagy épen félre ne értessenek.

Ha mondatott, hogy a gyártáshoz több kivántatik meg a puszta akaratnál, több a nyers anyagok megléténél, ez olly igazság, melly még nézeteim ellenei által is helybenhagyatik. Ebben mindazáltal — valamint világosan kijelentetett — teljességgel nem rejtezik azon nézet, hogy Magyarországban soha ne üzessék gyártás és műipar; azon általányos statustudományi elvnek „hogy eladási czikkeink és nyers termékeink hon emésztése s feldolgozása többet ér minden külföldi vásárnál“ semmiképen ellen nem mondatik, melly elv épen olly általányosan el van ismerve, mint jelen körülményeinkre nem alkalmazható. Nézeteim álláspontjáról, mellyek a kereskedés-szabadságot minden nemzetek anyagi jóllétének kutfejéül tekintik, annál helytelenebbnek kell tetszeni — miután ama veszély, melly a nemzetiséget a német vámszövetséghezi csatlakozásból fenyegesse, meg nem fogathatott — helytelennek kell, mondom, tetszeni, ha olly nagyszerű eszme, mellyhez hasonló alig tünik fel egyegy században, eszme, melly egész Közép-Európát s leginkább kedves hazánkat a szabad kereskedésnek s illy nagyszerű belközlekedésnek kétségbe nem vonható kedvezéseivel meg fogná ajándékozni, kiemelésével annak, mi talán a vámegyesületnél még jobb volna, kiforgattassék. Gyakorlatilag kell a dolgot felfogni. Kérdem, a nyers termékeken s a theoreticai akaraton kívül, melly azonban annak akaratjától, ki a gyárt létrehozza s folytassa, még igen távol fekszik, birunk e jelenleg mindazon a gyártáshoz megkivántató százféle segédeszközökkel? Birjuk e most az ahhoz kiképezett, nem akarom mondani hajlandó, népességet? Nem fogok minden erről mondottat ismételni, hanem, annélkül hogy ellenmondástól tartsak, nemmel felelek. Beszéljen nekem valaki reáloskolákról, beszéljen politechnicai egyesületről, s másokkal azt fogom mondani, főbb idő, hogy kezdjünk hozzá; egyetértendek, hogy minden nép, melly csak földmivelést üz, olly emberhez hasonló, kinek csak egy karja; de mégis megmaradandok állitásom mellett, hogy egyedül a szabad kereskedés képes minden hasznokat felidézni, s hogy az elzárkozás alig kiséreltethetik kár nélkül, még olly világbirodalom által sem mint Oroszország, vagy olly szigetbirodalom által mint Nagybritannia. Le mieux est l'ennemi du bien;*) de hogyan még, ha ezen mieux nem is létezik, hanem csak gondolt lehetség, mellyhez még a subjectum, objectum s adjuncták előidézhetendők. Tisztelem a véleményeket, tudom hogy a vitatkozásokból és fejtegetésekből ered az igazság, de mégis azt tartom, hogy soha sem keletkezett még gyár hazafiságból, s ha keletkezett is, bizonyára nem e magasztos érzelem védpaizsa alatt folytattatott. Meghalunk hazafiságból Szigeth védelménél, Buda megrohanásánál, de gyárak patriotismusból nem épülnek; ezeknek létforrásuk a haszon, egy gyárnak haszna pedig annál nagyobb, minél olcsóbb a nyers anyag és a munkabér fenállása helyén, minél nagyobb a kör, mellyben gyártmányait vámmentesen eladhatja. Baaden nagyherczegségben a munkabér, az élelemszerek, lakások stb. olcsóbbak mint Schweizban; Baadennak külön vámviszonyai voltak kebelében és kevés gyárai, a szomszéd schweizi cantonokban ellenben sok és nevezetes gyárak léteztek; s e viszony sokáig háboritlanul ugyanaz maradt. Ekkor Baaden a német vámegyesülethez csatlakozik, s ime, a szomszéd Argau, Turgau és Schafhausen cantonok számos gyárai átköltöznek a nagyherczegségbe, mert a munkabér itt olcsóbb s igy olcsóbban gyárthatnak is, mellette pedig a már most Baadenben, azaz a német vámszövetség határaiban készült gyártmányaik számára minden szövetséges statusokban vámmentes vásárt találnak. Ezen elbeszélésnek, melly nem mese, alkalmaztatását a nyájas olvasóra hagyom, de hiszem, hogy elegendőkép igazoltam magam, hogy azon status- és nemzeterők felvirágzása, melly a gyártás és műipar virágzásában gyökerezik, nem közömbös előttem s figyelmemet el nem kerülte. „Keletkezendnek, s keletkezniök kell e remélt magyar gyáraknak“ ez volt állitásom, s még folyvást teljes meggyőződésem; de nem elzárkozási rendszerek, nem hazafi felhivások és arrai utalások által, mi jobb volna, ha volna; hanem a jelen viszonyok természetéveli egyszerű megbarátkozása s a hozzá megkivántató eszközök nyugalmas megvizsgálása által, melly eszközök legjelesbbjei közé az olly nagyszerű kereskedésegységhezi csatlakozást számlálom. Hogy az ifjuságnak a realtudományokban, valamint műiparos vállalatok üzéséhez szükséges technicai, chemikai s kereskedési ismeretekbeni kiképezésére megkivántató eszközök nélkülözhetlenek, magában értetődik. Hasztalan a ki- és bevitel mennyiségét szám szerint felhozni kereskedésünk ténylegessége vagy szenvedőlegessége megmutatására; mert miután valamelly kereskedési mérleg positivitása bizonyára nem csak a föld teremhetőségén, hanem szintugy a lakosok szorgalmán, tehetőségén, szóval egész munkatőkéjén alapul, e mérleg csak igy emelkedhetik, ha minden erkölcsi s anyagi eszközök nyujtatnak, hogy e munkatőke a lehető legmagasabban kamatoljon. Az erkölcsi eszközök: a szükséges tanitás és oktatás, hogy e munkatőke használata a kartassék s tudassék; a physikaiak: hogy a munkatőke haszonhajtó alkalmaztatására elegendő tért találjon.

Nem vagyok ugyan jósló, de minden tévedési félelem nélkül merem jövendölni, hogy ha félreértésével mindazon természetes viszonyoknak, mellyeket a physicai helyzet nyujt, a benföldi Magyarország minden kereskedési viszonyait egyedül a Duna torkolatai s az annyiszor hiun említett fiumei kikötő által a magasztalt Angliával létesitené — hozzá teszem, ha lehetséges volna — kereskedési mérlege mégsem fogna kedvezőbben állani. Ismétlem tehát e helyütt, hogy illy nagyszerű vámegyesülésből nemcsak nyers termékeink kivitelére, hanem egész anyagi nemzet-jóllétünk emelkedésére, tehát a mesterségekre s gyártásra is, a legfőbb virágzás hajnalát látom.

Tudjuk, hogy a tagadás mindig könnyebb az erősítésnél, s ha ez utóbbi még a jövendővel foglalkozván semmi számokat nyujtani nem képes, a kételkedőt csak a hasonló esetek analogiájára utalhatni, melly a német vámegyesületnek egy tündérileg elővarázsolt jóllét tekintetében kétségtelenül kedvez.

* A jobb a jónak ellensége.

Megengedend még a nyájas olvasó nehány szavakat, borainknak a külföldre vitele iránti reményünkre vonatkozókat. Leggyengébb ifjuságom óta, mint mindnyája, magyar boraink bizonyára méltó magasztalását hallottam; mintegy politicai hitágozattá lön, hogy csak Magyarország természt jó borokat. Idősb lettem, a hazában valamint külföldön más bornemeket ittam, s a politikai hit ingadozni kezde. És most már egyszerre az olly jó és nemes bornemeink — a közönségesekről nem szólok — még a német vámegyesülethezi csatlakozásunknál, midőn a 8 tallér*) vám akójától nem leendne már fizetendő, mégsem kelnének el? — Őszintén megvallom, hogy ezt szintolly kevéssé hiszem, mint az előbb emlitett hitágozatokat. Minthogy az orosz Lengyelország ugy sincs szemeink előtt, hanem reményeink csak Galicziára, Porosz-Lengyelországra és Szileziára szorítkoznak, hol, mint például Boroszlóban, hol még a „bitterer és süsser Ungar“ — ó és uj magyar csemegebor — a finom élvezők gyönyörét képezi, olly elszegényedést, melly egész a borivástóli elszoktatásig terjedendjen, lehetetlen hogy higyjek, minthogy Porosz-Lengyelországnak és Szileziának gazdasági tekintetbeni emelkedése minden hirlapokban olvasható vala, Galicziának elszegényülése pedig legalább még nem köztudomásu. De az ok, melly a magas beviteladón kivül a magyar borkereskedést méltó nagyszerűségeig nem engedi fölvergődni, most is valamint azelőtt a nagy borkereskedő-intézetek hiánya. Ha látjuk, mikép üzetik ez ügy Francziaországban s a Rajna mellett, tudandjuk, hogy a bor soha sem mehet egyenesen a termesztő kezéből át az emésztőébe, mert keletindiai vagy éjszakamerikai, angol orosz vagy bármelly honi távol fogyasztó, kihez e nagyszerű intézetek boraikat küldik, biztos akar lenni, hogy minden ismételt megrendelés, melly épen azon bornemre — etiquette — tétetik, az első szállításhoz hasonló legyen. Ezt tudja a kereskedő, tudja szinte, hogy hitele s eladhatása a kelmének egyformaságától függ, s nála csak rendkivüli mennyiség s a termések vegyülése által válik lehetségessé, hogy ha nem is teljesen ugyanazon, legalább lehetőleghasonlóbb kelméket különnemű osztályzataik — sortiment — szerint szállíthasson.

Mikép keletkezhettek volna nálunk ezen kereskedő-intézetek most, midőn mindenfelől vámsorompók borkereskedésünket akadályozták és csak a belfogyasztásra szoríták!

A borkereskedés az, melly a legnagyobb tőkéket, a főbb hitelt — nem csak pénzhitelt, hanem feltétlen kelmehitelt, azaz, a kelmék jósága s el nem hamisítása iránti bizodalmat — igényeli; csak azzal tarthatja magát fen, hogy köreit lassan kitágítja, s akkor hihetőleg utjait még az atlanti tengeren tul is találja;**) vámmentes eladás lehetősége előidézendi a borkereskedéseket, és ezek viszont boraink czélszerűbb kezelése s jobb tartása által — mire őket önhasznuk jobban tanitandja mint bármelly tudós tárgyaltatás — borainknak megszerzendik kellő becsöket.

A franczia kereskedők, mikor királyunk egykor valamelly tengerentuli vállalatnak módját és viszonyait igen körülményesen elejökbe kivánta rajzolni, azt felelték: laissez nous faire, Sire! (hagyjon felséged csak minket tenni). Tehát csak el a sorompókkal, s aztán laissez les faire.

Azt állitottam, hogy a szabad kereskedés — és olly nagyszerű vámegyesület ehhez leghatalmasb közelítés leendne — jobban mint bármelly emberi ész napfényre hozza az ismeretlen viszonyokat és létrehoz soha sem sejdített vállalatokat; és ismétlem, hogy a lucri bonus odor sokkal elmésebb mint minden theoreticus összevéve; és Socrates szavait: „omne quod scio, est, quod nihil sciam“ a kereskedésre alkalmazva, lehetne mondani: minden, mit a kereskedésről tudunk, abban áll, hogy az, ha szabad, utjait maga feltalálja. Λ

*) A minap 9 tallér porosz bevitelvámot mondottam; minthogy pedig nálam mindaz, mi tollamból folyik, csak tulajdon felfogásom vagy emlékezetem eredménye, igen örömest fogadom el — nembarátja lévén a könyvkutatásoknak — a megjavitott 8 talléros vámot. Lényegében általa mi sem változik. Λ

*) De a magyar borkereskedést Éjszakamerikábai szállítással kezdeni, szintolly inpracticai mint eredménynélküli próbatétel. Λ

Mihez fogjunk előbb?

Oláhpatak, febr. 1842.

Minthogy a vitatkozási tér, Istennek hála, nyitva áll, minden jó polgárnak némikép kötelessége, tapasztalásait, észrevételeit, ha ollyasokkal birni gondol, közölni; — azért én is állitok ehhez csekély illetőségemmel amaz excerptáknak rövid érintése által, melyeket legszükségesebbeknek tartok, habár közülök némellyek ekkorig a nyilványos lapokban vagy épen nem, vagy nem eléggé vétettek figyelembe.

Mióta 1825-ben — nem tudom hányadik — álmunkból felébredve s tükörbe nézve magunkra figyelni s magunk felett eszmélkedni elkezdénk, két kitünő párt létezett hazánkban, mellyek egyikének mottója volt: „Csak anyagi jólétre törekedjetek, a többi agyrém, s magától jő“ — mig a másik azon véleménnyel volt, hogy szövevényes állásunknál s nem elég szilárdon meggyökerezett nemzetiségünknél előbb politikai, nemzeti és theoriai, habár terméketleneknek látszó, kérdések hozandók szilárd alapra, midőn majd az anyagi jólét mint accessorium szükségkép követendi principiáléját; nem szükséges azért az anyagit elhanyagolni, csak ne kivántassék, hogy az utóbbinak az első feláldoztassék vagy alárendeltessék. — Igy Velenczében a házak alapja az egész épitési költségek két harmadába kerül, ámbár nem szolgál közvetlen használatra, de alapja, s mint illyen conditio sine qua non.

E nézet szerencsére minden indicatiók daczára győzött, s a jövendőség tanusítandja, hogy nem kellend megbánnunk. Most arról van szó, a már megkezdett ugyan de koránsem bevégzett alapot félben nem hagyni, vagy épen részenkint ismét feldulni, hanem bevégezni, mi annál inkább figyelembe veendő, minthogy legmunkásabb kőmüveseink nyilványosan inkább a felduláshoz és spanyol fellegvárak felállításához, mint szilárd épitéshez értenek. Az alaphoz számitom:

1) Az ország kiegészitését; szorosb kapcsolatot Erdély-, Horvát- és Dalmátországokkal.

2) A nemzetiséget, melly alig feléledve, egy részről pártoltatik, más részről magunk által ismét aláásatik és fenyegettetik.

3) Egy már épen el nem halaszható számvetést az örökös statusokkal, mellytől épen nem kell tartanunk, s mellynek eredménye valamint a kormányra ugy reánk nézve is örvendeztető lehet, mert ez minket ugyanazon atyai kormány gyermekeivé teend s előidézendi ama megnyugtatást, bizalmat s ragaszkodást, melly a stasusszövetségnek jobb ragasztékot adand s minden esetre végetvetend minden bizalmatlanságnak, a legerősebb mód is volna ez, a sérelmek Augias istálóját kitisztitani, s a legjobb hid összeköttetésünkre a német vámegyesülettel.

A milly szépen kifejtette előttünk a Pesti Hirlap a vámszövetség mellett és elleni nézeteit, még is merőben megfoghatlan előttem, mikép vehetik ama két czikkely elmés szerzői komolyan a felhozott aggodalmakat.*) — Valóban kevés magyarral lehetne elhitetni, hogy az ausztriai vámok javunkra állitvák fel s

*) E czikkely irásánál még nem ismerte a tisztelt gróf Századunk e tárgyu Λ értekezéseit. *A szerk.*

olly drágán tartatnának fön, vagy hogy egy kis vásár, mellyen egy két zsidó fáradság nélkül minden czikket monopolizálhat (mikép ezt untig tapasztaljuk), vásárlóknak és eladóknak hasznosb legyen mint nagy sokadalom. S mégis, szemszuró ellenmondással, e vám eltörlesztése idegen statusadosság átvállalásának iszonyu áldozata által vásároltassék meg! Örvendek, hogy a Pesti Hirlap most először elismeri nemzetiségünk veszélyeztetésének lehetőségét, csak sajnos, hogy ott aggódik, hol mitől sem kell tartani, mig ugyanazt az ősiségben, szivgyökerén, éles fejszével megtámodni nem irtózik. Ha 300 éves német tartományokkal legszorosb politicai összeköttetésünk nem semmisitette meg nemzetiségünket, akkor valóban igen élénk képzelődőtehetség kivántatik hozzá, illy eredménytől egy 6 éves kereskedési szerződés által tartani. Ámbár a P. H. igen jól jegyzi meg, hogy a német vámegyesület nemcsak ugy tekintendő mint az anyagi kereskedési haszon előmozditója, hanem mint a legnagyobb lépés, melly a német szövetség fenállása óta a német nép egy nemzetté olvasztására történt.

Magyarország legbiztosabb szövetségese Németországnak, mellyel a véletlen összeházositotta, s mellynek ő védpaizsa még egyszer lehetne. Épen olly biztos természetes szövetségesünk Anglia is, s ámbár az egész világ kereskedője a kalmárhasznot többre becsüli mint politikai barátságot és ellenségeskedést, mégis bizonyossággal előre láthatók azon idők, midőn Anglia termékeinknek hihetőleg elsőbbséget adand az oroszokéi felett. Magyar közmondás szerint minden esetre jobb ma egy veréb mint holnap egy túzok; tehát jobb a közelebbi szövetség a bennünket környező német statusokkal, mint egy még messze fekvő Angliával, az egyetlen fiumei érintkezési pontnál.

Legjobb ellenvetésnek látszik, hogy gyáraink teljes hiánya mellett Németországnak nagy nyeresége volna felettünk; de ez is üres félelem, mert a tapasztalás tanusitja, hogy a felszabadított kereskedés, a töltéseket kifurt vizhez hasonlag, rövid időn ismét szokott arányába visszahelyezi magát, s hogy illyetén kereskedési kiterjesztéseknél többnyire mindkét rész nyer. Mig Magyarország nagyobb része magas termékenysége és a vasutak olcsón s könnyen épithetése által tulnyomja ama rövidséget, melly őt kezek, vizerő és égetőszerek hiánya miatt gyárnyereményekből legnagyobb részt kizárja, az ország hegyes része minde hasznokkal bir, misem hiányzik neki mint — pénz! nagy hiány ugyan, de nem lényeges. — Kézmüveink Németországot minden esetre soha nem nyomnák, mert a hozzánk s tőlünk Törökországba folyó Duna gyártmányaikat könnyen szállítja hozzánk s innen Törökországba. Szóval, olly sok, legnagyobb részint még kevessé vagy épen nem használt gazdagság-forrásokkal biró országnak, mint a mienk, nagyobb kereskedési körbe lépése által szükségképen kell nyernie, s az országnak el nem kellene mulasztania, jövő országgyülésen a német vámegyesülethez teljes viszonyosság melletti csatlakozásunk ohajtását tisztán és világosan kifejezni, és pedig hat évre, mikint ez a német vámegyesületnél történt s történik. Már vámrendszerünk ingatagsága is, melly aztán megszünendenék, nagyobb vállalatokat most csaknem lehetetlenit.

Azon javitások közül, mellyek országgépezetünk belsejét illetik, volnának:

1) Három-évi országgyülesünknek évenkinti három-hónapira változtatása, csaknem minden alkotmányos ország módja szerint, a királyi jogok mekcsonkitása nelkül. Ezáltal szabályszerüség jőne az országügyek folyamába s elkerültetnék azon baj, melly most abból támad, hogy az országgyülés csigalépéssel kezdődik s néha a legfontosb tárgyak elhamarkodásával végződik. Elháríttatnék azon baj, hogy a követek, kik többnyire családatyák és gazdák, két évig, s gyakran tovább is, elvonatnak családjoktól s ügyeiktől, mig három télhónap senkinek sem fogna terhére esni. Hiányzik nálunk még azon majd mindenütt meglévő törvény, melly a követ korát harmincz éven s vagyonát bizonyos összegen alulinak nem engedi, mi a törvényhozó testület nyugalma- s méltóságára s az ország biztosságára minden időben és minden népnél hasznosnak bizonyult be. A városok szavazataira nézve a Pesti Hirlap diplomaticai s politicai okokkal győzelmesen megmutatta, hogy itt a városok via juris csak rontani fogják ügyöket, ellenben szabályozott választás-rendszer és községhatóságaik fölszabadítása után a népességök s adóösszegökhez képest őket illető részvétre a törvényhozásban bizton számolhatnak.

A honoratioroknak a választók közé fölvétele, melly véleményem szerint csak országyülésileg történhetik, közelebbi meghatározást kiván s az általuk fizetett adó minimumját, mikint más országokban szokás, mert *mi, kik tulzó aristocratáknak tartatunk, már most birunk annyi, ha nem több, választókkal, mint a democratának tartott háromszor nagyobb Francziaország.* A szegény nemességnek a' néhutt több napi ut távolságára eső megyei középpontra összecsődülése s az ebből támadó kicsapongások és időveszteség kikerülését főfeladásául kellene a törvényhozóságnak tenni, miáltal e nemesség nagy léptekkel növekedő erkölcstelenedésének végvettetnék. Mikint egykor Ferdinand alatt a zavaros, semmire nem vezető rákosi országgyülések, követekre szorítva, javára váltak a nemességnek, melly elvesztett személyes jogát soha sem követelte, sőt a törvényhozásbai befolyása, melly előbb majd semmi volt, épen azon idő óta keletkezett: ugy most is a szegény nemesség hálával fogadandná azon rendszabályt, melly által a választások, lakhelyeiken megtéve, a megyékhezi küldöttségek által intéztetnének. Különben is az egész mostani üdvtelen választás-rendszer nem idősb egy emberkornál. A kicsapangások általa meg nem szünnének ugyan, de szelidülnének.

2) A hitel. Midőn az utóbbi országgyülés előtt minden a váltótörvény mellett buzgólkodó, abban biztos szert akart pénzszükségünk ellen látni, egyike voltam azon igen keveseknek, kik mind megyei- mind országyülésen ezen csupán a kereskedőkarnak hasznos intézet elégtelenségét tisztán és világosan megjövendölték. Ugyanazon bizonyossággal lehet most előre látni, hogy az igaztalan, az irígység zavaros forrásából eredt rendszabálya az ősiség eltörlésének a hitelen mitsem fog változtatni, hanem inkább régi nemességünket megrontani s ezáltal a nemzetiséget a legveszélyesbben megrázni. Anglia aristocratiája, örökös tartományaink fideicommissumjai, legtisztább bizonyságai annak, hogy az ősiség és hitel nem állnak egymás utjában.

Az emberiség mindig valami ujat akar; jobbat vagy roszabbat- e a réginél, mindegy. A legjobb is elvettetik, ha igen soká tart; a római történetek, kivált Augustus kora, legvilágosb bizonyságot szolgáltatnak reá. Azok, kik az ősiség fáját levágni törekesznek, hogy ennek gyümölcseit érleljék, tévednek, mert pénzszegény országunkban nem ők, hanem idegen tőzsérek, zsidók és görögök, fogják a régi nemesség jószágait összevásárolni, majd midőn azoknak csekély értékök leend. Itt önkint eszembe ötlik a délamerikai kakuk, melly lármája által a vad méhkasok romlását eszközli, egyedül a csekély maradványok végett. E hasonlitással azonban nem akarom az ősiség minden ellenségét érteni; némelyeknél ez ujitásvágy, másoknál utánzás. Ugyanazon ujitók, kik mindenütt korlátlan szabadság mellett harczolnak, a jószág szerzőnek nem akarják megengedni, e jószágot egyik vagy másik utódja könnyelműsége ellen biztosságba helyeztethetni; sőt azt akarják s főleg arra czéloznak, hogy a törvénynek minden igazságos és józan politica ellen visszaható erőt adjanak, mit bizonyosan el is érendnek, minthogy a nemesség legszámosb része vagy kevés vagy semmi, vagy zálogbeli jószágokat bir, végre mert a neme-

ségnek mint politicai testületnek öngyilkolása most épen olly uralkodó divat köztünk, mint ez Francziaországban a lázadás kitörése előtt történt. — Váltótörvény hypothecabank nélkül, azaz a nélkül hogy az adósnak a fizetés lehetségesíttessék, fonákság, hasonló a nyel nélküli s kettős élü borotvához, mellyel magát igen könnyen megmetszhetni, de igen nehezen borotválhatni. Illy banknak fekvő jószágokrai fölállítása, valamint az általa feltételezett rendes földkönyvek behozatala, a váltótörvényt megelőzőleg lett volna teljesitendő; s ez csakugyan egyik legsürgetősb föladata a jövő országgyülésnek.

Egy a magyar országgyülés által biztosított hypothecabank, még a minden bankoknak és részvényeknek olly kedvezőtlen mostani időkben, nem szenvedend hiányt pénzben és részvényesekben. A csekély veszteségek, mellyeket a nyilványos alapítványok és káptalanok pénztárai adósaik részéről szenvedtek, eléggé mutatják, hogy az ősiség a hitelező biztosságát nem akadályozza; a fizetés pontossága az utóbbi hiteltörvények által eléggé biztosítva; a földkönyvek behozatala az intabulatio elleni hamis szégyent megszüntetendi s a nagy-mogul szakállárai intabulatiókat akadályozandja.

Gr. Andrásy Károly.

Ne tegyétek magatokat az idegenektől függökké!

Igy kezdé beszédét a gabonatörvény elleni népgyülés egyik szónoka Carlisle éjszaki angol városban. Ez kedvencz intése, ugy mond, kenyéregyedárusink- és gabonatörvénygyártóinknak. Nekem ugy tetszik, ha ezen urak az általok hirdetett ime tan szerint cselekedni akarnának, akkor magok igen szegény ördögök volnának. Tegyünk barátságos látogatást férfiunál, ki ez elvet hirdeti, s lássuk, él-e szerinte; mert minden illy hirdetés fődisze csakugyan a gyakorlati kivitelben fekszik. Menjünk és együnk nála esti 7 órakor: ha a lordok házából megjön, hol épen Radnor lordot némitatá el e kiáltással: „Ne tegyétek magatokat gabonahozataltokban függőkké a küldföldtől!“ E kiáltás természetesen a torypadokról végtelen „halljuk! halljuk“-kal jutalmaztatott. Ha beléptek ajtaján, melly talán külföldi szolgától nyittatik meg (kaczaj), saruitokat orosz kendertakaróba törlitek. — Ne tegyétek magatokat az idegenektől függökké! Fejetek fölött folyosólámpa ég a földsarktengerből olajjal s amerikai pamutból font béllel. — Ne tegyétek magatokat az idegenektől függőkké! Fölmentek a léposőkön a vendégszobába, itt török szőnyegre léptek. — Ne tegyétek magatokat az idegenektől függőkké! A lord előtökbe jő ebédhez öltözve. A rajta lévő köntöske párisi legujabb divat szerinti szász gyapjuból, a halhatlan Stulztól varrva; mellén előüngtő, indiai drágakővel, mexicoi aranyba foglalva. Továbbá harisnyáji chinai selyemből, czipői kordovánból, s gyönyörü genfi órája, melly mutatja, hogy igen pontosan jöttetek. Most mylady-hölgyének mutat be titeket; ez elétekbe lép: fehér bölcs homlokáról strucztoll integet, — strucztollak hihetőleg a kakasok farkain nőnek pajtáink kapui előtt; a hölgy hattyunyakát ceyloni gyöngytekercs övedzi; vállain brüsseli csipkék dagadoznak, kezében spanyol legyező játszik. Tovább mehetnék s szólhatnék a párisi vállfüzőkről s egyéb szent-titku dolgokról, mellyek Paris város vagy más külföld szerint neveztetnek, — mindezekről beszélhetnék nektek, de nem akarok. Menjünk most az ebédlő asztalhoz: ez nyugatindiai mahagoniból, a levesestálak meiszeni porczelánból; a tekenősbékák, mellyek az izletes levest szolgáltatták, Camanából jöttek, — kár, hogy a tekenősbékára vámscala nem létez! — majd minden tányérból külföldi füszerszag illatoz, s franczia szakács készité a nyalánkságokat; az izletes nyelv iramszarvasé, a vaddisznófej czitronszelettel szájában Németországból való; valamennyi felséges bor nem brit — Isten mentsen tőle! — hanem külföldi termékek. Hát a csemege: olajbogyó (Oliven) a Libanon hegyről, füge Törökországból, aprószőlő Malagáról, pálmagyümölcs Syriából vagy Biledulgeridből, alma Uj-Yorkból, szőlőfürt Portugaliából, becsinált gyömbér Jamaicáról, dió Olaszországból, granátalma Egyiptomból, szilva Francziaországból, narancs Lissabonból. — Ugyan ne tegyétek magatokat az idegenektől függökké! A csemege után menjünk a hölgyekhez. A lány bécsi zongorán játszik s mellette olaszul énekel, mit az olasz ugyan angolnak tarthatna; idegen mestertől tanult, nevelésének idegen országban adatott az utolsó fényezet, s végezetül talán idegen grófhoz — magyarhoz vagy lengyelhez — men férhez. — Ne tegyétek magatokat az idegenektől függőkké! A szolga belép: mokkai kávéval, chinai theával, siami czukorral. 11 órakor mentek el az angolnak független házából; mylady á la Mussard hangversenybe kocsikáz, mylord a német vagy olasz operába, hogy szünórákban a bámulatraméltó Showherlegs Fanni lányasszonyt megtapsolja — e hires tánczosnőt, ki épen most hivatott egy futár által Berlinből, különös mulatságára azon brit hazafiaknak, kik azon gondolatot nem szivelhetik, hogy földieik gabonaszükségeikkel a külföldtől függjenek.“ — A hallgatóság e vázlatot csillapithatlan kaczajjal kisérte.

Fiat applicatio.

Müvészet. Irodalom.

Müvészetünkről csak ritkán szólhatunk, mert szomoritó panaszokkal nem szeretjük a nemzeti csüggedést nevelni; most, habár csak egyik ágában is, mert nem egészen hazai müvészetünkké a dicsőség, örvendeztető adattal szolgálunk. Pesti szorgalmas müárusunk *Wagner* József, kiről e lapok már több izben emlékeztek dicsérőleg, most ismét egy nemzeties vállalatba fogott. Szerencsés levén Wagner ur több nagy hazánkfiainak engedelmét megnyerni arczképeik kiadhatására, e czélra a hires bécsi müvészt Eybl urat hozatta Pestre, ki már annyira haladt munkájában, hogy *Deák, Klauzal, Bezerédj, Pulszky,* b. *Eötvös* József arczképei már kőre metszvék, sőt Deáké *Leykum* intézetében nyomtatva is megjelent.— Ezeken kivül még szerencsések leszünk birhatni: *Teleky* József gr., *Lonovics* püspök, *Majláth* György országbiró ő excájokat, valamint *Batthyányi* Lajos és *Dessewffy* Aurel grófokat. Wagner ur, ki vállalataiban mindig nemzeti czélt szokott kitüzni, ezt itt sem vesztette el szemei elől, s a haza méltányos leend buzgó fia iránt, ki a müvészetet hazánkban elterjeszteni tehetsége szerint eléggé fáradozik. Szükség is volt olly jeles férfiak arczképeit hiv másalatban birni, mert a mult országgyülés alatt s után az ifju társulat által kiadott arczképek bizony csak torzképei voltak inkább mint hiv másolatai a köztiszteletben álló férfiaknak. Szerencsét és pártfogást ohajtunk vállalkozó derék hazánkfiának.

Egyik legszorgalmasb, körültekintőbb és legjobb hitelü könyvárusunk tagadhatlanul *Hartleben* Konrád Pesten, ki már olly sok hasznos müvekkel gazdagította meg a honi, leginkább német irodalmat. Legujabban két igen nevezetes munka kiadását hozta létre: 1) „Balbis allgem. Erdbeshreibung“ stb. Előfizetés utján adatik ki 10—11 füzetben, mellyekből már 8 füzet megjelent. Ára füzetének 40 kr. p. E munkában az előadás olly tömött, hogy földleirási igen jeles kézikönyvül bátran ajánlhatjuk mindenkinek. Nagyon ohajtható volna e derék műnek magyar fordítása, mert bizony a literaturának ez osztályában igen is hátra vagyunk. 2) Nem kevesbbé érdekes mű a „Neuer Plutarch, oder Bildnisse und Biographien der berühmtesten Männer und Frauen aller Nationen und Stände“ stb. Midőn valamelly világeseményeket olvasunk, igen szeretjük tudni ki müve volt; e könyvben, mellynek ekkorig két füzete jelent meg, minden nevezetes személyek arczképét és életrajzait találjuk. Nem lehet könnyen hasznosabb olvasmány, mint nagy férfiak, népvezérek, ország-alkotók és dulók jellemrajza, életirása. A publicistának szintolly hasznos mint annak, ki a beletristikai irói pályára lépett. E jellem- s életrajzokban találhatjuk fel a korszakok hiv tükrét, a nagy tettek indítóokait, az erények és szenvedélyek ura'kodását. Szilárd jellemekkel többnyire csak nagy férfiak birhatnak, mig némelly gyöngeségeik őket gyakran nevetséges oldalról tüntethetik előnkbe. Szinte szerencsésnek tarthatnók magunkat, ha illy derék mű millyen a „Neuer Plutarch“ magyar nyelven is megjelenne. — Mindkét munkának külső alakja a legcsinosb, valamint felosztása s irásmódja különösen izletes és czélszerü, és ezekhez képest ára igen mérsékelt.

O. L.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

14. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 17.**

Lajtán innen s Lajtán túl.

„Egoismus, privatum odium, partium studium, meglectus salutis et reipublicae animos omnes agitabant, et regnum hoc olim florentissimum ad incitas redigebant.“

Isthuánffy.

Majd négyszáz esztendeje már, hogy ezt Isthuánffy irta! Azóta változott e, javult e hazánk állapotja? Tudja a Magyarok Istene. Azt azonban őszintén kimondhatjuk, hogy ki magyar hazáját vizsga szemmel körülnézve és józan észszel okoskodva megjárja, olly tüneményekre akad, hogy egy igazlelkű hazafinak lehetetlen nem aggódnia s hazája, nemzete valahai boldogulhatásán nem kételkednie.

A magyar pórleány szeret selyemkendőt, czifra ruhát 'stb. viselni, de nincs inyére selyemtenyésztéssel bibelődni, fonással, szövéssel, varrással, kötéssel vesződni, és a tőszomszédos német, tót, oláh menyecskék példás szükségökkeli bibelődését, vesződését s munkás iparosságát utánozni. Ezt tekintvén igen jól mondá X megyei közgyülésben, a magyar műipar előmozditásáról levén szó, egy főispán: „igen, igen, e mind jól volna, csak lehetne minden magyarba abból a német szuszimuszi vérből nehány cseppet óltani, melly nélkül hazánk népét műiparossá alig tehetendjük.“ Minap pedig egy — az uj magyarság felől véleményeskedő — uri társaságban a mostani magyar irók részint túlzással vádoltatván, részint pártoltatván, idő közben magam is megszólamlék mondván: „igaz, hogy a magyar nyelv javitásában divatozó tulzás nem tagadható, de ezen az átalakulási válponton már bizony keresztül kell esnünk, minekutána apáink a magyar nyelv elkorcsosításában is egész undorodásig tuloztak“ például fölhozván, hogy Y vármegyében egy küldöttségnek valamelly patak-szabályozás felőli tanácskozásában az elnök — a kész tervet előterjesztvén — illy szavakkal élt: „én nagyon antragolom, hogy a Peczét erre lájtoljuk, mert itt (a tervre mutatván) van ollyan két baufélig ház, mellyet most csak ugyan mészig áron megkaphatnánk, már ez által is sokat profitirozunk stb.“ illő e (kérdém) hogy a nemzeti életben illy korcsmagyarsággal még tovább is éljünk, s szép anyanyelvünkkel csúfosan harlequinoskodjunk? Végre fölszólalt egy — eddig csak hallgatodzó, ujjaival játszó, bajuszát pödrő, szemeit az egekbe (mintha a világ boldogitásáról eszmélkednék) emelgető s bölcselkedőleg körülnézö — tekintetes ur mondván: „én megvallom, hogy a Jelenkort nem tartom, mert ha ujságot olvasok, akkor okoskodni nem akarok: ezt pedig nem értem, ha nem okoskodom.“ Én most a bölcselkedő urhoz fordulván azt mondám: „megvallom, a Jelenkornak ezt az — okoskodásra biró — érdemét még eddig nem ismertem; okoskodásra pedig vajmi nagy szükségünk volna, mert nyolcszáz esztendőtől fogva talán már csak eleget oktalankodtunk.“ Ezzel vége lőn a magyarnyelvjavitás felőli elménczkedéseknek s vallomásoknak. Én pedig magamba vonulva azt kérdém a magyarok istenétől: mi lesz a magyar nemzetből, ha a pórnép a mindennapi házi szükségek megszerzésével bibelődni s a magától kitelhetők készitésével vesződni nem akar; a tekintetes ur pedig még az okoskodástól is irtózik?

Hogy pedig ez a semmiveli vesződés, semmibeni andalgás, okoskodástóli irtózás, ez az aluszékony gondtalanság s kényelmes gondatlanság, ez a semmihezi ragaszkodás és szerelmetes semmittevőség, ez a hidegvérüleges részvétlenség, viszálkodólagos egyenetlenség, engesztelhetlen meghasonlás, negédes másoktóli követelés, pártszellemű szenvedélyeskedés, türelmetlen pöffeszkedés, — az Isten, király, haza s felebarátunk iránti — kötelességünkről könyelmüleges megfeledkezés, oktalan kéjelmeskedés s kéjelmes oktalankodás, ez az iparnélküli kiváncsiság nemzetünknél kellőntúl s jellemzőleg divatoz, azt látjuk, tapasztaljuk, s ennek akadályozólagi hatását érezzük a nemzeti haladás törekvéseinek minden lépéseiben. De látjuk is, mikép jelesb hazánkfiai által alapitott közhasznu intézeteink s létesitett egyesületeink a közszellemű s tényerős tettleges hazafiui részvét hiánya miatt — mint az üvegházban ápolt, boldogabb éghajlatu s nálunk meg nem honosítható idegen növények — csak betegesen haladnak, vagy érettségök s gyümölcsözésök ideje előtt hervadván örökre oda vesznek.

Tekintsük 14 millió léleknyi népességű magyar hazánk nemzeti muzeumát, s valljuk meg őszintén, hogy nagylelkű Széchenyi Ferencz adományozása nélkül, csak ugyan még ma sem volna nemzeti mu[illegible]unk! — Már most számitsuk össze, mennyivel gyarapodott ez (36 esztendők léfolyása alatt) egyes vagy összes hazánkfiai adakozásai által; látogassuk meg a 800,000 l. népességű Stajerország, a 2 millió l. népességű Morvaország, a 4 millió l. népességű Csehország, a 750,000 l. népességű Tyroltartomány muzeumait; vegyük fontolóra ezeknek mikori, miképeni keletkezését, időközbeni gyarapodását, haladását, a nép értelmessége kifejlődésérei üdvös befolyását stb. Mindezekkel megismerkedvén térjünk vissza hazánkba, lépjünk az igen gyéren s csak kevesektől látogatott — soktól csak az által, hogy minap hat krajczárkát kellett fizetnie a muzeum számára, tudomásul vett — magyar nemzeti muzeumunkba; tekintsünk az itt fölhalmozott, minden nemzeti részvét s közérdekű nemzeti közfigyelem nélkül holttőkekint heverő nemzeti kincsekre, mellyeket egy 14 millió l. népességű — részint szunyadozó, részint ábrándozó és maga magat elámitó, részint dicsekedő és szószaporitásra hajlandó, de cselekvésre ritkán (állandóan pedig soha sem) kész, a magyarok istenétől mindent váró, az ország nagyaitól mindent követelő, de ezeknek nemesbeit a jelesb tettekben s hazafiui áldozatokban ritkán követő — nemzet a nemzeti értelmesség nemesb kifejlődésére mind eddig használni nem tudott! Képzeljünk most magunknak egy nemzeti értelmességünk kifejlődési lehetőséget, millyet elérnünk kellett volna, ha nemzeti muzeumunknak hasznát ugy tudtuk volna venni, mint p. o. a 800,000 l. népességű stajer népecske 1819 alapitott Joanneumját használni tudta!

A jelenkor kivánatait józan ésszel felfogni, helyzetünk körülményeit igaz valódiságukban megismerni; hibáinkat, hiányainkat, tévedéseinket, hátramaradásunkat elismerni, és a nemzet szine előtt minden leplezés, himezés hámozás nélkül férfiasan megvallani; vagyonunkat a haza és közjó előmozditására használni; szellemi és anyagi erőnket nemzetünk diszes emelkedése létesitésére egyesitőleg s egyetértőleg tényerősen fordítani, a szenyes pártoskodást és gyalázatos önzőséget, a betyáros önkényeskedést s pajkos nyalkánykodást stb. kerülni, szóval, igazán tisztelt s tiszteletre méltó igaz magyarok lehetni csak akkor fogunk — ha hiu

büszkeség nélküli nemzeti közszellem, nemes egyetértés, tényerős s áldozatokra (tulajdon érszényünkből) kész tettleges hazafiság kevesbet beszédeinkben, mind minden tetteinkben olly nemesen tündöklik, hogy ez egy a magyarsággal megtestesült lelkesült oszthatatlan lényt (ens unum et indivisibile) képezzen! Illy nemesb hazafiság, illy erényességre emelkedett s épült nemzetiség volna csekély véleményem szerint azon szent czél, mellynek elérésére testestől lelkestől magunknak törekednünk s egymást összesen egyesült erővel buzdítanunk kellene. Illy hazafiságnak, illy nemzetiségnek — a magyarok szivében szunyadozó és csak felébresztésre, felélesztésre, kifejlődhetésre vár — ólételét kellett halhatatlan Széchenyi Ferencznek (szivem sugallása szerint) feltételezni, midőn a nagy áldozatot a haza oltárára tevé. Illy fenséges hivatásnak megfelelni (akarni legalább) már rég kötelességünk lett volna. Volt is elég időnk; de a sok semmiveli vesződés miatt reá nem értünk s elmulasztottuk!

Vegyünk tehát már egyszer erőt magunkon s merjünk már igazán nagyok lenni; merjünk köztiszteletre méltó, magunkat megbecsülhető s a magyarok istenétől megáldható erényes magyarokká válni! Használjuk a nagy hazafi gróf Széchenyi Ferencz adományát; tegyük kamatozóvá a holtan heverő nagy kincset, tegyük ezt a nemzeti értelmesség és jólét kifejlődhetésére hathatóvá! — A hogyan felől nincs mit okoskodnunk; Prága, Brünn s a lajtántuli Grécz élőpéldáit követvén, az üdvös czélt lajtáninneni hazánkban is könnyen elérhetjük; csak ne várjuk, hogy más és mindig más valaki tegyen érettünk, a mit magunk is megtehetünk, ha eszünknek igazán hasznát venni és okoskodni akarunk.

Tekintsük a nemzeti jólét előmozdítására czélzó egyesületeink lassu, beteges, hervadozó haladását; nyomozzuk ebbeli hátramaradásunk okát; számítsuk össze az aláirt egyesületi részvényesek számát; tiszteljük meg a rendesen fizetőket és utasítjuk ad garamantos et indos a csak zavart s botránkozást okozó nemfizető (mindenütt nevök aláirásával belékottyanó, de fizetésre felszólíttatván a hátulsó ajtocskán kiszökdelő s részt nem vevő) álrészvényes uraimékot. Igy az egyesületek valódi tehetségöket szemmel tarthatván, munkálatai is egyszerűsíttetvén, bizonyosan könnyebben s inkább haladhatnak, vagy számos intézeteink szomorító példája szerint, szükkeblüségünk s hanyagságunk miatt, nemzeti büszkeségünk nem kis gunyára tönkre jutván megszünnek; mi a magyarilag annyira kedvelt bizonytalanságnál sokkal többre becsülhető, mert igy a jelesbbek drága idejöket, vagyoni és értelmi tehetségöket hiába nem vesztegetvén, mit a hazának s közjónak áldozni akartak, legalább önhasznokra fordíthatják. — A m. Gazdasági Egyelet csekély vagyoni tehetségei és az iránta mutatkozó — földmivelő hazánkat épen nem a legkedvezőbben jellemző — gyenge részvét felől elmélkedvén, szükkeblü nemokoskodóinkat lajtántuli Grécz, Laybach városokban egyesült (kistartományi) gazdasági egyesületekbe s ha lehetne a szűkterméső 1834. novemberi egyesületi ülésökbe szeretném vezetni, itt a kenyér dolgában megszorult szegény nép enyhítésére, a gazdasági egyesületek részéről (a nélkül, hogy a kormány által felszólíttattak volna) tett üdvös intézvényekre figyelmeztetni, ezután hazánkban áttekintetni azt, mi ugyanazon évben, ugyanazon tárgyban (kormány általi felszólítások után) nálunk történt s nem történt; de hazámfiait olly kellemetlen ösvényen jártatni és olly iszapos bolygó utakon eltévelyeztetni nem akarom, illőbnek tartván őket a lajtántuli gazdasági egyesületek munkálatjaira, az itt is kitündöklő nemzeti egyetértésre, tettleges közrészvétre és az ottan megkedvelt lényeges dolgok felőli okoskodásra stb. figyelmeztetni; az illy munkásság, egyetértés, nemesb részvét s józan okoskodás természetes eredményei kifejtését, felfogását, megérzetét s a gőznek valótóli megkülönböztetését pedig — okoskodó hazámfiai józan eszére és a magyarok istenére bizni. Mondám már, mennyire megütközém a bölcselkedőleg körülnéző tekintetes urnak okoskodástóli irtózásán; de van is miért aggódnom, nemzetem valahai boldogulhatásán s közhasznu egyesületeink üdvhatós megalapíthatásán, gyarapodhatásán kételkednem. Remélhetjük e, hogy a semmitevőségben ellankadt nemokoskodó uraimék lajtántuli körülnézetekkel fárasszák eszöket, minekutána a keblünkben létesült s szemünk előtt szépen virágzó, napról napra gyarapodó, az erkölcsiséget, felebaráti szeretetet s munkásságot terjesztőleg megkedveltető jótékony nőegyesületeink — mikori, miképeni és miáltali — keletkezését, megalapítását, gyarapodását, munkálati hatásaik üdvös eredményeit vizsga figyelemre sem méltatják? Ezektől pedig nemokoskodó, neveiket aláiró de azért még sem fizető részvényes uraimék sokat tanulhatnának s magoknak példát vehetnének; mert még eddig nem ismerünk hazánkban keletkezett nőegyesületet, melly az aláirt s nemaláirt, részvényes és nemrészvényes asszonyságok szükeblüsége s hanyagsága vagy asszonyi részvét hiánya miatt tönkre jutott volna, mi férfias büszkeségünk nem kis gunyára szolgálhat.

Már hogy miért találtatik nálunk olly számos aláirott s olly kevés fizető részvényes, ennek oka a semmiveli vesződésben, az okoskodni nem akarásban, a dicsekedési, pöffeszkedési és büszkélkedési vágyban, az elharapodzott (egoismus, privatum odium, partium studium, neglectus salutis et reipublicae) nemtelenség hatalmaskodó kis ördögében rejtezik, mellynek exorcisatioja csak nemes egyetértés, magasztosb tényerős és tettleges hazafiság, a nemzet szivébe átszivárgott s az egész nemzetiséggel megtestesült lelkesült egyenesség, becsületesség, igazlelkűség, törvényszerűség, jámborság, méltányosság, szóval, polgári erényesség által eszközölhető.

Csak igy fog hazánk ege derülni és szebb hajnalra virulni. Megszünvén az önzés, a személyzetes gyülölet, pártszellem s közjó iránti buzgalmatlanság, hazánk ismét virágozván, a magyarság, a magyar nemzet az europai nemzetek sorában illő, dicső helyét elfoglalni és ezt tiszteltetve érdemelt méltósággal fentarteni fogja. Ehhez pedig nem kell több, mint tényerős, elszánt jó akarat keblünkben, hogy annyira készek legyünk nemes cselekvésre, mint hajlandók vagyunk dicsekedő beszédre. *Bárándy.*

Az önkintes s szabad adakozásokról.

Még csak egy pár év előtt is, némelly uraink, népnevelési nézeteikben azt követelék, hogy paraszt-gyermekeinkből legalább is olly tudósokat mint ők, csináljunk, mert azokat mindennemü tudományokban taníttatni kivánák; de csakhamar felszólalt a józanabb, tapasztaltabb, belátóbb rész, nyiltan kimondván, hogy ez szükségtelen is. Már most ugy látszik, megállapodott a haza abban, hogy minden hasztalanságok mellőzésével a köznépnek csak életre való, anyagi jólétét előmozditható tudományt nyujtsunk, és mellette a nevelési főbb czélt szemmel tartva, annak szivét képezzük, erkölcsét simitsuk nemesbbitsük. Ez üdvös fordulat következtében, hirlapjaink a népnevelést illetőleg, napról napra czélszerübb, használhatóbb s elfogadhatóbb javallatokat nyujtanak ugyan, de ezek összegéből mégis egy tökéletes népnevelési tervet alkotni, aligha valakinek sikerülhetne. Föltünő hogy sokan, rövid egyes töredékeikben fölállitott javallataikkal a népnevelési egész ügyet eldönthetőnek vélik, holott ezeket még akkor is, ha ellenök semmi kifogás nem tétethetnék, az óriási épülethez csak egyes téglácskávali járuléknak tekinthetnők; azonban e töredékek legjobb s ki-

terjedtebbikke is sokról, miről nyilatkoznia kellene, hallgat, javallatainak pedig majd mindegyike ellen igen is nyomos kifogásokat gördíthetni. — Bárándy ur figyelmeztetése (l. Hirnök 10. szám) legyhelyesebb, mert legegyszerübb, rövidebb uton, gyakorlatilag nézeti velünk azon nagy titkot, mellynek magyarázgatásában tudósaink már régóta fáradoznak, s ime, még e helyes intésnek is csak egy részecskéje sem alkalmazható hazánkra! Ugyan is, szerinte Csehország, mellyet példányul állít föl, népnevelésének alapját keletkezését a kormánynak, melly még 1765 néptanitó s népnevelőket képező intézeteket állítotl föl, köszönheti. Illy intézetek fölállítása nélkül nincs kezdet, nincs alap; hazánkban kormány általi fölállításukat nem követelhetni; sokak által javallott fundusokból magunk nem állíthatunk, mert örök igazsággal ellenkezik, mást bár mi csekély tulajdonától megfosztani, s azt jóra fordítni; a tudományos alapíványi kincstárban a szükséges pénztőkét nem keresketjük, mert a népnevelésre nem 20—30 ezer hanem milliók kivántatnak; mert az nem kimeríthetlen, mert az arra, a mire rendeltetett szükséges; milly balgaság volna, egy hasznos intézetet megrontani, vagy a mi több megszüntetni, hogy más hasznost állíthassunk föl. — Szerinte, Csehországban magányos polgárok vagy egész községek egyetértése s adakozása által, 1780 már jól elrendezett népiskolák állottak, s utóbb földesuraságok, lelkészek, kerületi s uradalmi tisztek hazafiui buzgósága által meggyökeresedtek sat. Hazánkban illy alapokra nem támaszkodhatni, illy forrásokból keveset meríthetni; mert a faluk s városokbani egyetértés, jóra való buzgóság, vallásosság, előljárók iránti engedelmesség, pontos rendtartás, mindenekrei szigoru fölügyelés, jóra czélzó tanácsok elfogadása, lélekismeretes pénzkezelés számüzvék; önzés, akaratosság, hidegség, vallástalanság, csalfaság, engedetlenség, ellenszegülés honosítvák; mert az egyszerü életmód eltüntével, és a veszedelmes fényüzés hazánkbani becszuztával kicsinynek nagynak szükségei ezerekre szaporodtak, majd nem mindnyájunkat szegénységre jutattak, adakozásokra képtelenekké tettek; mert csak huszadik képes a magáiból tulajdon szükségeit pótolni, s a ki adakozik, vagy máséból, vagy keveset, vagy nem örömest, hanem boszonkodva és a szégyen kikerülése végett adakozik. Szóval: mindnyájan lármázunk, sokat kivánunk, ohajtunk, s mindnyájan azt akarjuk, hogy mit kivánunk ohajtunk, a mi hozzájárulásunk nélkül, mások vigyék végbez. Hasztalan hivatkozunk a mult század jó czélokrai adakozások példáira, mert a jelen és mult század között nincs arány, mert a jelen századnak a vallásosság, melly még a multban minden jó cselekedetek, adakozások rugója volt, hiányzik. A mult században még ritka ember volt az, kinek isteni áldásra szüksége nem volt volna; most ritka az, ki, a vegyes házasságok alkalmávali papi áldást kivéve, az istenire rá szorulna, és ha a nem-vegyes házasságoktól a papi áldás megtagadtatnék, aligha valaki sóvárogna. A mult században az emberek még az Istenben biztak, attól teljes bizalommal minden testi lelki jókat vártak, ugyan azért, hogy tőle a jóért még több jót vehessenek, jót cselekedtek, adakoztak; most az emberek magokban és az emberekben bizván egyedül, csak ezektől várván minden jót, természetes, hogy e jó cselekvési ösztönüktől megfosztatva, csak magoknak és azokkal tesznek jót, kiktől viszont valami jót reméllenek. Hol van jelenleg az a hit, hogy jó cselekedeteinket az isten még ezen a világon is megjutalmazhatja?! Hol van az a megrögzött bünös, ki elkövetett gonoszságainak következtében az Istentől félne; hol az, ki jó czélokrai adakozások által Istenével kibékelni ohajtana, hogy az Isten bünös lelkének még a siron tul is irgalmas kegyelmes legyen, iskolákra, jó intézetekre egy garast adakozni kész volna?!

A régibb buzgó keresztények azon czélokra, mellyeket ők legjobb s-szentebbeknek ismertek tartottak, önként, örömest s bőven adakoztak, a mint mai napig tetteig bizonyitják; mi a jó, szent czélokat látjuk, létesítni ohajtjuk, de a jó cselekvésre vallási ösztön nem hevitvén keblünket, zárva tartjuk markunkat s nem adakozunk. Csak vallásos buzgóság szülte s varázsolta elő azon számtalan világcsodálta intézeteket, mellyeket mi most, bár egy részt a régiek ostobaságának tartjuk, de mégis csodálva bámulunk. Annyi bizonyos, hogy régibb időkben egyes faluk, városok, magányos földesuraságok minden felszólítás nélkül a szükséghez képest kisebb nagyobb egyházakat építettek, azokat szükséges diszes szerekkel, ruházatokkal ellátták, sőt gyakran nagy becsü drágaságokkal gazdagították, azoknak földekben, erdőkben, szőlőkben örökre megmaradandó jövedelmeket rendeltek; bizonyos, hogy plébániákat alapítottak, a lekészeknek, tehetségök, erejök s vallásos buzgóságukhoz képest tulajdonukból több kevesebb jövedelmeket biztosítottak, száz meg száz, általuk szükségesnek vélt, tartott czélokra alapítványokat tettek; bizonyos, hogy az a szegény, inkább koldusi mint mesteri vagy tanítói kenyér is, melly nekik osztályul jutott, csak a régibb buzgó keresztények önkénti adakozásai-, ajánlataiból veszi eredetét, kik ha ugy, mint mi most, az iskolák, mesterek, néptanítók szükségességét belátták, vagy csak gyaníthatták volna, bizonyosan jövendő sorsukról bőkezüleg gondoskodandottak. Ha a jelen kornak, melly a régibb buzgó keresztények által a mestereknek, egyházaknak, lelkészeknek hagyott rendelt jövedelmeiket nem szaporítni, hanem megtagadni, nem bővítni, hanem csonkitni, megszüntetni igyekszik; melly a régiek alapitványait nem tiszteletben tartani, gyarapítni, hanem megsemmítni, elkobozni, tulajdonáva, sajátjává tenni kivánja, ohajtja, — ha mondom a jelen kornak mind azokat, miket a régiek elővarázsoltak, teremtettek, jelenleg előidézni, teremtnie kellene, aligha általányos nem volna a fölkiáltás: ez lehetlen; aligha minden oldalról ezerféle ellenszegülés nem támadna; aligha inkább vallásról, egyházról, papról, mesterről, néptanító s nevelőről mindörökre le nem mondana!! Ha a magyar haza 1760—70ban a mesterek, iskolák, népoktatók szükségét ugy érzi, látja mikint mi jelenleg látjuk, érezzük, és ha az akkor a Felség, az egyházi főnökök által, iskolák építésére, néptanítói hivatalok alapítására, szóval a czélokra akár mi módoni adakozásokra felszólíttatik: bizonyos, hogy, ha nem is fölösleg adakozandott, teendett, de mégis egy év alatt többet tett gyüjtött volna össze, mint most husz év alatt összegyüjteni képes lesz, még akkor is, ha mindegyikünk évenkint tizszer felszólíttatik, és az egész hazát tizszer kéregetve s koldulgatva bekalandoztatjuk is; mert a mit akkor egyes város, magányos uraság jó czélokra fordítni nem sokallott, most azt, a vallásos ösztön nélküli, 14 milió lélekből álló nagy, de vallástalan haza nagyon is sokalja, sokalja pedig azért, mert isteni áldásra nincs szüksége; mert jó cselekedeteért az Istentől jutalmat nyerhetni nem hisz, nem remél; mert a jó cselekvésre, a mulékony, örökön változó, hirtelen behegedő hiuságnál egyéb ösztöne nincsen. Ugyanazért térden állva, össze tett kezekkel, forró szivvel kérem szeretett hazámat, hogy a népnevelés ügyében az önkénti adakozásokba ne bizzék, azokra ne épitsen, mert azokban bizván, azokra építvén, gyermekei továbbá is mulhatlanul tudatlanok, neveletlenek, erkölcstelenek maradandnak; mert a mostani kor fiai csak igérni, ajánlani, fogadni, de adni, szót tartani, fogadást teljesiteni nem tudnak, mert a mostani adakozásrai ösztön segitségével legfölebb ideig óráig tartó részvényes társoságokat, agarászatokat, lóversenyeket, casinokat, hengermalmokat, czukorgyárokat, borismertető és más ma fölállitandó, holnap elenyé-

zendő intézeteket állíthatni föl, de egy egész nagy hazának minden gyermekeit egyiránt átkaroló, szanaszét üdvöt, boldogságot, erényt lövellő, századokon keresztül minden viharokkal daczoló népnevelési alapokat készítni, forrásokat nyitni, teljességgel lehetlen.

Midőn azonban az önkénti adakozásokat a népnevelésre nézve elégteleneknek, üdvöt nem hozhatóknak nyilványitom, távol van tőlem, hogy akárkit legcsekélyebb tulajdonától is megfosztatni ohajtsak, s azt e czélra fordítatni kivánjam; inkább maradjon a közнép mindörökre ollyan a millyen jelenleg, tudatlan, neveletlen, hogysem egyes osztály, vagy magányosok omladékin viruljon, s végre az egész hazára átkot, szerencsétlenséget hozzon. Félre tehát a papi jószágok, tizedek eszméivel, mert a kik ezeket jelenleg joggal birják, további birhatásukhoz is szinte olly joguk van, mint nekem tulajdon kalapom további viselhetésére; mert ezek Isten tudja micsoda administratiok, kezelések által nagyobb részben másoktól emésztetnének föl, majd keveset, majd semmit hoznának. Félre egyszersmind a főispányi beiktatások, tisztujitás alkalmávali pártszerzésre, megvesztegetésre fordítatni szokott költségekkel is, mert ezek szabad adakozásból erednek, mert mihelyt ezek jó, hasznos üdvös czélokra rendeltetnének, azonnal a keblek meghülnének, s vagy semmit, vagy keveset adakoznának. E czélra bizonyos, meghatározott mennyiség, jókora tartalék összeggel, melly sem jégtől nem fél, sem elkezelhetéstől nem tarthat, legjobb, czélirányosabb.

Minden esetre a népnevelés ügyében, szintugy mint más ügyekben a pénz, szükséges költségek, legelső, legnyomosabb kérdés; még ez rejtély maradand, hasztalan aggódnuk a többiről; mihelyt ez megfejtve leend, a többi kérdésekrei felelet, addig is, mig a pénzt beszedenthetjük, akár százszor is elkészülendhet. A pénz lesz itt a főfactor, ez fog az egésznek irányt adni, mindent módositni, ez fogja a hogyant, a mit-et meghatározni. Némellyek ház nélkül házbutorozásról s nem ház-szerzésről; mások pénz nélkül vásárlásokról, s nem a szükséges pénzről; ismél mások arról tanakodnak pénz nélkül, ki, hogyan, s mit tanitson? mielőtt a pénz verve volna. Hasztalan, mig pénzünk nem lesz, addig sem a lelkész, sem a káplán, sem a szerzetes ollyan néptanitó, népnevelő mint minöt mi ohajtunk, nem lesz, mert azt a kenyeret, mellyet élvez, mostani köteleségeinek teljesitésével is megszolgálja s többre nem köteleztethetik; mert nem marha, hogy mindig, mint némelly urak őkrei, járomba fogva legyen, hanem naponkint egy pár óráig élni is akar; mert nem mindenik lelkész, káplán, s kivált mindenik szerzetes, ollyan néptanitónak, népnevelőnek való, mint minőkről itt szó vagyon; ezeket egyenesen s egyedül e czélra képezni s készitni kell. Ha továbbá is ugy, mint jelenleg, rosszul, ferdén akarunk tanitni, nevelni, akkor, csak pénzünk legyen, a nagy munkához nyomban hozzá kezdhetünk, mert ezer meg ezer, minden iskolákot végzett, tanult, ügyes, — de hogyan? — tanitókat, nevelöket — természetesen jó fizetésért — nyomban kaphatunk; a sok ex-al-főszolgabirák, esküdtek, száraz prokátorok, mind tanitók, nevelök lesznek, s milly boldogok, erényesek leszünk akkor!! Vagy e széles tudományu, tapasztalt erényes urak nem volnának illyesmire alkalmatosak?!

Ha a népnevelés valóban olly szükséges, mint országszerte állittatik, ugy jelenleg a hazának nincs nagyobb szüksége, mint épen ez; és ha ez a legnagyobb szüksége, miért adakoztunk bőkezüleg előbb másra mint erre? Annyi szinte bizonyos, hogy némelly alapitványi tőkének kamatain legalább száz jó tehetségü magyar ifiut részint Angliába, részint Franczia- s Olaszországba küldhettünk, s ott különbféle, nálunk nem, vagy rosszul ismert mesterségekre, müvészetekre tanithathattunk, képeztethettünk, s miután ezek, tiz év mulva, onnan hazájukba mint tökéletes mesterek vissza térendettek, ismét más százat küldhettünk volna, s igy, egy két évtized után, a külföldnek sem jobb bőrére, sem jobb órájára, vasára, posztójara nem szorulva, szépen gyarapodtunk, gazdagottunk volna. De a magyar, ki szünet nélkül azt lármázza, hogy szegények vagyunk, csak a hiuságnak szeret áldozni — ez neki elementuma!

Ha tehát Jankovics és Horvát urak régiségeiknek megvásárlására, mit általányosan az egész haza nem kivánt ohajtott, hanem csak néhányon ajánlottak, ha a magyar szinházra, vagyis Budapest, a mint halljuk, nem épen legkelemesb időtöltésére mulatságára, mit ismét a haza távolról sem ohajtott, hétszáz ezer pengő ftnál többet adakozni kényszeritettünk; valóban igen hihető, miképen rosz néven nem veendjük, ha a jövő országgyülése által népnevelésre, mellyre az egész haza epedezve, siránkozva már régóta várakozik, folyvást sürget, kér, követel, vagy két millio pengő frt adakozni kényszeritetendünk. Ha ez egyszer el lesz határozva, majd akkor megmondandjuk: ki tanitson? mit tanitson? s hogyan tanitson?! — E szép tőkének első évi kamatain épitessünk az országnak négy részeiben, nem nagy hanem középszerű városokban, hol az erkölcs még tiszta és az élet nem fölötte drága, négy, nem palotát, hanem egyszerű, szilárd épületeket, mellyekben azok, kik a népet nevelendők lesznek, képeztessenek; a többi évek kamatait — 120,000 p. frt — pedig mind örökre a szegényebb, de buzgó népnevelők jutalmazására forditsuk. Ez részökre elég szép jutalom lesz, annyival inkább, mivel nem minden mesternek lesz erre szüksége, igen sokan ugyis jól ellátva levén, és még kevesebben szorulandnak arra, ha a haza arra nézve is intézkedendik, hogy a mesterek mostani fizetéseik a községektől pontosan, mind mennyiségökre, mind minőségökre nézve kiszolgáltatassanak, mert jelenleg igen, igen sok mester nem egyedül azért szegény, mivel csekély a fizetése, hanem azért, mivel a fizetése ki nem szolgáltatik. ..... *i.*

Buzditás.

Szükkeblűséggel, álszeméremmel félre!

Vannak kérdések, mellyek a gazdára nézve bár milly fontosak, mégis nálunk eddig részint épen meg sem vitatvák, részint pedig iránt a vélemények különbözvén s elágozván, még mindig eldöntve nincsenek. Ezekből tehát némellyeket, bármilly különnemüek legyenek, mások követésre méltó példája szerint, azon kéréssel bátorkodom előterjeszteni, hogy gazdáink azokat megfejteni és a reájok adandó feleleteket a „*Magyar Gazdában*“ annyival inkább közleni méltóztassanak, minthogy azokat a gazdaközönségre nézve érdekeseknek, sőt szellemi és anyagi haszonnal összeköttetteknek vélem.

1) Minő állapotban van Amerikában, de főképen Oroszországban és Australiában jelenleg a juhtenyésztés s nemesités és a gyapjunak ottan lehető bőségétől magyarhazánkra nézve jövendőre van-e mitől tartanunk?

2) Minő tapasztalások tétettek a canadai s a 2. 3. 4. késü és más egyéb nemü szecskavágó-gépek körül, minő foganattal használtatnak; és közülök mellyikét illeti haszonra nézve az elsőség?

3) Minő foganattal használtatnak az 5. 7. vagy 9 vasu irtóekék, és legnagyobb haszonnal a szántás melly nemére fordítatnak?

4) Hogy ismerhetni meg azon földet, mellynek keblében tüzelő anyagot szolgáltató tőzeg (Torf) rejtezik és az olcsón, egyszerüen hogyan található?

5) A lóherének gipszel meghintése minő sikerrel eszközöltetett; mibe került és haszna mi volt?

6) Ki által eszközöltettek próbatételek magyarhazánkban a csonttrágyával, és minő eredménnyel?

7) Mi jobb: őszszel és télen a trágyát a földön halmokba, kupaczokba rakni, vagy ott tüstint szétteregetni? a gyakorlati gazdák még ebben is meghasonlvák, kiknek véleménnyilatkoztát tehát ezennel a közérdek tekintetéből felhivom.

8) Gyepbe ültetett gyümölcsfák diszlenek és tartósak-e, ha tövük köre kivántatóan miveltetik. *)

Gindly Rudolf.

*) Ezen több rendü, s különböző tekintetekből igen érdekes kérdésekre tehetségéhez képest törekedni fog ugyan a szerkesztőség is saját véleményét nyilvánitni, de kéretik egyszersmind a tisztelt gazdaközönség is azok iránt nézeteit s tapasztalásit lapjainkban minél őszintébben kijelenteni. *A Magy. Gazd. szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

15. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 21.**

Elmefuttatás a hadi erőről.*)

Lassu de magasztos mozgalomban halad nemzeti kifejlődésünk óriás-folyama; barátságos csendbe tol hab habot előre; a szelíd nemzeti szellem, mint a szél-isten légjámborabb gyermeke, nem borzasztja fel azokat. Vannak, vannak itt-ott természeti akadályok, megátalkodott vaskapuk, mellyeken egy pár habnak meg kell törnie, s még több homokzátony, melly a vizet lomhává, tekervényessé teszi; de az egész tünemény mégis jobbadán morajs vihartalan. Csak ott, hol mélység hija, hol sekély lappang, lehet holmi sokat nem jelentő nyugtalanságot észrevenni. Van nehány szántszándékkal épült zsilip is, melly inkább árt mint használ; de ama mesterek és munkások szent serege, melly gátokkal bölcsen utat szab, itt sziklákat repeszt és dobál ki, amott mélyebb medert ás, ezt is szemügyre veszi, javítja, szabályozza már.

Furcsa volna ugyan, ha egyszer a viz lakóinak egyike kidugná fejét és a csupán néma hallgatásra teremtett ajakkal a parton dolgozó mérnököknek valami jó tanácsot éles hangon megkiáltana; de én még nagyobb furcsaságot követek el, mert a folyam piczi része lévén, magától felberzenkedett hab módjára a meder legalsóbb rétegéből a tükörön felülemelkedem, s egy buggyanásban adom elő — talán mégsem egészen vizes okoskodásomat.

Nem, ez csak haszontalan összehasonlítás. Nem vagyok én az anyagi természet élettelen athomusa; öntudat van bennem, a boldogság, tudomány, erény és erő legfelsőbb polczát sejdítő, azt a magáéval egybehasonlító, s a kebelében felfedezett szép tulajdonok határtalanul legfelsőbb fokait teremtőjében összesítő öntudat. Van bennem független mozgató erő, különböző a természetszabta egyéb erőktől, melly testi gépemmel azt téteti, a mit akarok; lépésim, cselekvényim csupán annak iramához, parancsolatjához lánczolvák. És van minden vágyaimnak, törekedéseimnek, ha közelebbről vizsgálom, meglepő harmoniája, mellyből a különben igen kicsin és zavart ész, mint álomból, rendeltetésemet következteti.

Mindazon tény, tárgy, körülmény, melly ezen elismert rendeltetésem megközelítéséhez segít, kellemes, mi pedig abban hátrál, kellemetlen benyomást tesz reám; és mivel a kellemest óhajtjuk, szabad legyen magam és a hasonló érzésüek nevében vágyaimat feljegyeznem, hogy, a kinek kedve tartja, boldogíthasson bennünket.

Először is azt tapasztalom, hogy a bennem foglalt erő, vagy tudat, vagyis lélek, csodálatos összeköttetésben van az őt körülburkoló géppel, anyagi testemmel. Ha p. o. valaki csak egy hypomochliumot is, teszem azt egyik lábomat akarná — okkal móddal — a többi géptől elválasztani, annak a lélek egész antipathiával elleneszegülne; vagy ha tél idején a machinát bizonyos, noha lélektelen és egészen anyagi tárgyakba burkolni, vagy talán a közepett lévő fazekat csak 48 óráig is holmi aprólékkal teletömni elmulasztanám, már azért öntudatom erősen megkorholna, s az okos lélek igen nagy sympathiával viseltetik egészen gyáva tárgyak, az ugynevezett ruha és étek iránt. De ennél még nevezetesebb, hogy a gép elhanyaglásával vagy elkopásával a lélek is hanyatlik és kopik, mig végre semmire jut, vagy — a mint mondják — a lélek a szegény gépet cserben hagyja.

A meghalástól idegenkedik az én lelkem s inkább az éléshez, pedig a jól éléshez szít. És tapasztalom, hogy jólétben ép tagokkal, szép egészség mellett jobb rendben van gépem, azaz erősebb vagyok, mint midőn éhség, nyomoruság nyomaszt, egyik karom hibázik, vagy halálágyomon lihegek; örömest tűzöm tehát ki egyik czélul magamnak az anyagi jólétet, testi erőm fentartását és növesztését, s értelmemben, rendeltetésemül testi erő a testi boldogsággal egy fogalommá olvad össze.

Hanem ezen rendeltetésem egy a többi állatokéval. Bennem még mást is fedezek fel, mit az állatokban hiába keresnék. Él bennem a hit, hogy testem nem csupán ön ápolására, az erőmű nem csupán ön kerekeinek haszontalan keringelésére van alkotva; kötelességeket érzek. — Második czélomat tehát annak tartom, hogy testi erőmet szivembe vésett törvények végrehajtására használjam egyedül. Minél pontosabban követem ezen szent törvényeket, annál jobb az én lelkiismeretem, erkölcsileg annál boldogabb vagyok; követem pedig annál pontosabban, minél nagyobb hajlandóságom a jóhoz, borzalmam pedig attól, mit rosznak érzek. E hajlandóság az erkölcsi erő; erkölcsi boldogságom tehát egyenes arányban áll erkölcsi erőmmel, vagyis inkább, boldogság és erő itt is egybeforr.

Harmadik tünemény, mellyre, midőn rendeltetésem kutatásánál lelkemet bonczolom, akadok, a tudás utáni vágy. Téged, felséges természet, és legdicsőbb atyádat napról napra jobban megismerni, tisztábban látni, szomjazik parányi értelmem; tudományi súlyom, értelmi erőm öregbítésébe helyezéd boldogságimnak legnagyobbikát! Rendelve vagyok tehát ezen legszebb erő megszerzésére is.

Ennélfogva testi, erkölcsi és értelmi erő nem egyéb testi, erkölcsi és értelmi boldogságnál. Hogy tehát ezen olly édes czélunkat elérjük, ezen három erőre kell törekednünk. Igy gondolkozom. Mert azon felül, hogy e tulajdonok egyenkint is már nagy gyönyört nyujtanak, becsöket még sokkal hatósabbnak találom, ha azoknak a közéletre egymásba vágását tekintem. Ki testi erejét akarja megőrizni, erkölcsére vigyázzon; ki jólétét szaporítni, értelmi erejét vegye használatba; ki tiszta erkölcs bájait akarja élvezni, esze őrködjék lépései felett; ki értelmét kifejteni kivánja, erős szándékkal, ép testtel fogjon hozzá, hogy nagyra jusson; sőt ezen erők csak együtt boldogíthatnak igazán. Szerencsétlen a testi nagy erejü, bár tudós legyen is, ha szivét bün érzete marczangolja; nem boldog a beteg ágyra terült jószivü bölcs; sőt az ártatlan tenyeres talpas legény is csak állati boldogságban teng emberhez illő tudományok nélkül.

Lehet azonban, ki nem ért egyet velem, és az erőt nem önmagában becsüli, hanem csak kézzel fogható sikerei után ítél annak hasznosságáról; ennek szempontjából is kell tehát a dolgot tekintenem. Az erőnek hatását küzdésnek lehetne mondani. A repülő sas megvi a levegővel, a gőzös kerekei habokkal küzdenek, a

*) Ezen értekezésre azon hir nyujtott alkalmat, hogy Győr megyében legujabban a nemzeti őrsereg felállitása inditványoztatott, s az inditvány taglalása jövő közgyülésre halasztatott; a dolog érdekében fekszik tehát, hogy a nyilványosságon még ezen gyülés előtt megjelenjen.

szél százados tölgyekkel birkózik, a menykő büszke sziklákkal csap össze, s az egész mindenség ezer meg ezer actioja és reactioja örök harczban van egymással. Az ember ebben kivételt nem tehet, nincs, ki valamivel ne tusakodnék. A ki jólétének nagyobbitásával, gazdagodással foglalatoskodik, annak csakugyan meg kell testi és lelki munkával mérköznie, s igen világos, hogy napszámostól nagykereskedőig az mehet többre, kiben nagyobb ama hármas erő. Ki az ennél szebbet, szivsugalmait, követi inkább, s erkölcstelenséget akar irtani, vagy ön becsületét és hazája dicsőségét felemelíteni, az bizonyosan nagy küzdelmekbe keveredik, s vak hittel, mások irigységével és a nép lomhaságával vagy ellenkezésével kell megütköznie. A ki tudomány- és mindannak, mi igaz, terjesztését tüzi ki élete pályájául, az ellen balvélemény, butaság és babona rohan homlokegyenest. Sőt a ki nem gondol az egész világgal, s elzárkozva csak magának éldegél, az sem lehet örök nyugalomban, s ha egyebütt nem, ön keblében bizonyosan csatakodik.

Hogy pedig bajvivásban az erő sokkal jobb a gyengeségnél, azt alig szükség száz gyám-okkal támogatni.

Ha már társas életben olly sok ellenséggel kell szembe szállnunk, s ugy szólván minden mozdulatunk a mozdulás gátjainak meggyőzése, mit tennénk még akkor, ha társas viszonyunk felbomlanék, s kiki egyesegyedül állana ellenséges emberek, állatok és elemek között, mellyek, mint vegytani processusnál az athomok, egymást elnyelni, tönkre hozni törekednének? Ugy látszik, akkor a testileg erősebb tehetné magát függetlenebbé, vagy mivel ezen állapotban függetlenség volna a boldogság mértéke, boldogabbá; de az anyagi erő magában veszteg hever, ha az erkölcsi erő, az akarat, nem eleveníti fel, miben a „hogyant" csak az értelmi erő nyujthatja kézbe. Az erők ezen háromsága okozza, hogy kis gyerek hat lovat hajthat, s hogy még nagy hasznunkra fog válni a rettentő villanyerő.

Hanem illy iszonyu állapotba nem fog soha kerülni az emberi nem. Legyen tehát szabad a mondottakból némi analogiával egyet kettőt mostani társas állapotunkra alkalmaztatnom.

Azt tartom, ha vizet vizhez keverek, abból bor soha sem lesz, hanem mindig csak tiszta viz marad; igy ha egészen egyenlő érdekü lényeket, embereket, állítok tömegbe, ezen tömeg közös érdeke sem lehet egyéb a minden egyes érdekénél. Az egyes érdeke erő, függetlenség és boldogság lehetne csak a most említett állapotban; midőn tehát az egyes helyébe egész tömeg lép, ennek is érdeke csak erő, függetlenség és boldogság lehet, melly három dolog, mint mondám, szinte csak egy.

Ha egyesek ereje testi, erkölcsi és értelmire oszlik, az ország ereje is csak e három ágozatra oszolhatik, valaminthogy a csep és viz alkotó részei is csak ugyanazok.

Országnak anyagi vagyis testi ereje véleményem szerint:

1) Egészséges, dologra termett nép, a testi jólét közép fokán, mellynek egyedei épen olly távol vannak a halevő szamojed nyomoruságától, mennyire a német csapláros pirosboldog kövérségétől. Az egyedek testi erejének összege az ország egyik testi ereje, ugy hogy egy milliónyi nép, hol minden ember általányos ereje = 2, kétszer annyi testi erejü ahhoz képest, hol a lakosok száma kétszer annyi, de az egyesek testi ereje általányosan véve csak = 1.

2) Erős és sok munkatevő állat, szép marha, gyors és tartós lovak.

3) Folyóvizek, mert ezek is dolgoznak, kivált ha már szabályozvák és hajózhatók, nagyerejü gépeket hajtanak, roppant terheket szállítanak.

4) Alkalom, a szél erejét is szolgálatba fogni, azaz tengerpart.

5) Erőmüvek, mellyekhez különös természeterők vétetnek, p. o. gőz, lőpor s. a. t.

6) Olly tárgyak, mellyek a rontó erők megzabolázására szolgálnak, u. m. áradás elleni gátok, menykőhárítók, várak, erős bérczes határok s. a. t.

7) Olly tárgyak, mellyek magoktól még ugyan erőt ki nem fejtenek, de a legtöbb fentebbi erők forrásai, lakhelyei, u. m, termékeny föld, erdők, ásványok, kivált pénz s. a. t.

(Folytatása következik.)

Mihez fogjunk előbb? *)

3) Népesités. Termékeny s terjedelmes ország legnagyobb kincse a népesség; ez kis országot is fontossá, hatalmassá tesz. József császár kora óta ez ügyben kevés vagy semmi sem történt. — A cholera s a sok kór, mellynek száma a müveltséggel együtt növekszik, egész vidékeket hosszabb időre néptelenitett. Magyarországban a' népesités főakadálya volt és lesz a pusztabirtokosok azon alapos félelme, nehogy majorságaikat urbériekké válni lássák, vagy, más szavakkal mondva, nehogy tulajdonuk egyenes birtokát elveszejtsék. Ha a nemesség a domesticának egy részét elvállalja, az országgyülés törvény által, mellynek azonban igen világos-, szigoru- és határozottnak kellene lennie, ez akadályt elhárithatja, midőn majd teljesen szabad alkudozás mellett nemsokára a bel- és külföldi telepedőkből hasznos bérlőnép fogna támadni. A kevesbbé egyszerü életmódból eredő számos betegségek pontosabb orvosi rendőrséget kivánnak. Ha papnevelő intézeteinkben egy vagy két év az orvostan főelveinek megtanulására fordittatnék, ezáltal faluhelyeken sok ezer embernek élete vagy egéssége megőriztethetnék.

Nehány megye jó példája kórházak fölállitásában nagyobb követést és pártolást érdemel; az is szomoru, hogy illy nagy országban mindekkorig még sem őrültek háza, sem lelenczház nem létez.

Kórok roszul népesitett országban sokkal nehezebben pótoltalhatnak mint a jól népesitettben, hol nem mindenki és nem mindig mikor akar házasodhatik s általában a szaporitás sokféleképen készakarva visszatartóztattatik. Ez az eset Magyarországban is sok vidéken, hol állandó kereset mellett a népesedés rövid idő mulva még egyszer annyira növekednék. Ismerek Ceres átkától nyomott vidékeket, hol a gyermekekkel tömött házak tetemesen szaporodnak, mert már 8- vagy 9-éves gyermekeknek a bányászatnál keresetök van, mig a tőlök nem távol fekvő elég termékeny völgyek századok óta a népességben inkább hátra mint előre mentek.

A plébánosok, iskolamesterek, tisztviselők és más kalendáriom-olvasók által érthető orvosi könyv hiányát még igen érezzük. Ennek a faluhelyeken kiváltkép dúlakodó betegségekre s az ellenök követendő általányos szabályokra, házi orvos-szerekre s nehány specificumra kellene szoritkoznia. Ha aztán a legközelebbi orvos a betegséget megismerte s rája utalt volna, illy könyv nagy hasznot szolgáltatna. Illyetén, gonddal és helyismerettel közönséges pórnyelven szerkesztett könyvre **ötven aranyat** teszek jutalmul s a nyomtatási költségeket is viselendem, ha va-

---

*) Befejezése a Századunk 13-dik számabeli czikkelynek.

laki illy munkát a Hirnök szerkesztőségéhez a jövő országgyülésig beküldeni emberbaráti hivatásának akarná érzeni.*)

4) Vasut. A status-vaspályák uj rendszere az örökös tartományokban szükségessé teszi e tárgy feletti törvényeink kiterjesztését mintegy következőkkel:

a) Hogy a törvény által megengedett minden vasut revisiója megszabott idő alatt bevégeztessék.

b) Előlegesen a központi s a Fiuméhez vezető vasutaknak az ország részéről 5 pct tiszta kamat biztosittassék, mellynél az ország mitsem koczkáztat, a részvényesek azonban bátorságot kapnak, és szükség esetében a magyar gyalogezredek segedelme is kéressék ki a kormánytól. A Fiuméhez vezető vasut a *Kulpa* partján vagy tán egy még czélirányosb vonalban égész az utolsó krajnai hegylánczig szorosan Fiumeig huzathatik, hol aztán csak az egy magasság volna áthaladandó, melly bennünket a tengertől elválaszt. A fiumei kikötő nagyobbitása iránt olly kedvezőnek mutatkozott már természetes léte is, hogy ott nem volna szükség nemzeti segélyre. — Nem titkolhatom el ez alkalommal álmélkodásomat a felől, hogy a különben olly felséges portoréi kikötőben az egyedüli vizhiányon ártéz-kut-ásási kisérletek által segiteni — mihez pedig a vidék egészen alkalmatos volna — ekkorig senkinek eszébe nem jutott.

5) Codex. Közelget az időpont, mellyben a kölcsönös bizodalom megengedendi, még fenálló és holt törvényeink osztályozása által törvénykönyvünket stereotyp zsebbkönyv formában kiadhatni. Több látszholt törvény ezáltal ismét felélne, több látszélő senkit sem ámítana többé, minden esetre pedig annyi érthetőség s határozottság jönne a törvénykezés-teremekbe, mennyi homály és önkényes magyarázat most bennök uralkodik.

Humanistáink egyik kedvencz faparipája a halál s minden testi büntetések eltöröltetése. Sehol sem lehetséges kevésbbé az embereket egy kaptafára ütni, mint itt; a müvelt becsületérző embernél gyakran egy szónak olly hatása van mint gyilokdöfésnek.

Előbb vagy utóbb oda jutunk, az embereket büntetésekre nézve több osztályokba sorozni. Az elsőbe minden még meg nem büntetett volna számitandó. Ismételt büntetteknél és erkölcsi hatás általi hasztalan kisérleteknél, minden szép theoriák daczára, azon emberekre, kikben az állatiság még uralkodó, az *argumentum a posteriori* mindig a legbiztosabb sikert nyujtandja. Egyesegyedül ennek és statariumunknak köszönhetjük, hogy népünknek sok vidékeken gyilkolás, rablás és tolvajsághozi hajlama mellett, mik vitézségnek tartatnak, valamint nagy pusztáink és erdőink daczára az utazók valamint a lakosok bátorsága kevés ohajthatót hagy.

A falukon nyilt ajtóknál alszanak s nem rostélyzott ablaknál. A városokban még a legnagyobb népgyülekezeteknél is p. o. Pesten vagy Debreczenben, hol az olly nagy vásárok embereket az ország minden zugolyából és sok külföldit összecsődítvén, egyszersmind azon időben megyei közgyülések, lófuttatások tartatván s jutalmak osztatván ki, a város népességét kétszerezik s ugyszólván abnormis lázas állapotba helyzik, mégsem jövünk esetbe ama költséges rendőrség nélkülözését sajnálni, melly már sokszor szemünkre vettetett. Csekély olcsó segédszereinkkel többet létesitünk, mint sok müvelt ország minden költségeivel. — Csak Mailandot akarom felhozni, hol sem testi büntetés, sem statarium nem létez, népességre a magyar fővárossal (Buda-Pestel) alig ér fel, nagy népgyülekezetek által nem ingadoztatik, számos mindennemü rendőrsége (Gens d'Armes) jó utczai világitása mellett, s

*) Reméljük, hogy a nemes grófnak e hazafiui s korszerü ajánlatát a többi magyar s német honi lapok is köz hirré tenni sziveskedendnek. *A szerk.*

hol az egész városban az utczákon éji őrök állitvák fel, 7000 precitati-jaival, még is kevesebb bátorságot nyujt magában s környékén, mint Magyarhon rendőrtelen fővárosa. De a humanitas soha se terjedjen annyira, hogy általa a nyugalmas polgárok szenvedjenek. Egészséges börtön, elégséges élelemmel és munkával, talán egy mesterség megtanulása, mellyre a cserépzsindel csinálását ajánlanám, gyors igazságszolgáltatás, szemmeltartás és gondoskodás mellett a kilépő vétkeseknek első alkalommal foglalkozást szerezni, pénzszegény országunkra most czélirányosabb volna, mint költséges börtön-intézetek, mellyek még az aranyfödölt Angliában is csak fényüzési kisérletekkint állnak fen.

6) Domestica s még valami. A régi közmondás „Bis dat, qui cito dat" nem mindig alkalmazható s néha igy kellene hangzania: „Qui tarde dat, bis dat." Igy p. o. az angol aristocratia az által, hogy saját részét a status-adósságokból idején átvállalta, sokkal jobban járt, mint ez nálunk fogna történni, kik halasztgatjuk. Minél előbb tehát az adózóval számolni, a domestika terheiből reánk esendő részt átveendők, igazság és ész parancsolják. Hogy hadi pénztárra nézve is egyensulyba jussunk, a nemes nemzeti rendőrség volna az insurectio helyébe állitandó. Ifjainknak együttléte ősszel, hazánk e legszebb évszakában, a hadigyakorlatok végett, a nemzet harczias szellemét ismét felélesztené.

Mi a tizedek és robotok megváltását s a képzelt szabad földet illeti, mindenkinek már nyitva áll az ajtó. Ha és hol a parasztnak elég pénze van és kivánatosnak tartandja a robotot és tizedet megváltani, a földesurat bizonyára hajlandónak találandja, nem e szolgálati illetőségek használhatlansága miatt, hanem ama gyülöletesség tekintetéből, mellybe a korszellem kikiáltása hozta és hozza. Folyjon csak több pénz a hazába, a megváltások nem hiányzandnak, s már most sem hiányzanak, hol a paraszt idejét becsülni megtanulta. Minden további kényszerített lépés czéltalan zsarnokság s a tulajdoni jog megsértése lenne. Minden esetre legalább felét a robotoknak, ha mától bármilly módon megszünnének, elveszetteknek lehet tartani, azaz ollyanoknak, mellyek soha sem szolgáltatnak.

Pótlék a vámszövetségről.

Mióta véleményemet a vámegyesület felől kimondottam, a Pesti Hirlap egy hatalmas belkereskedésnek szép jövendőjét festette. Egészen igaza van, hogy ez ideálnak előttünk kell lebegnie, anynyival is inkább, mivel Magyarország sokoldalusága miatt erre különösen alkalmas. De soha sem irhatta volna Vezérczikkjét olly erőteljesen, ha előbb A. B. C-en kezdve sok évek alatt reá el nem készittetett volna. Ki egy ház második emeletébe akar jutni, annak előbb az elsőt kell meghaladnia. Midőn *Montecucculi* tábornok a háborura szükséges segélyszerek felől kérdeztetnék, felelte: hármot ismer: pénzt, pénzt, ismét pénzt! Ezt nagyobb részt a gyárügyről is lehet mondani. Ha iparunk fája szabad földbe és levegőbe ültetve alkalmat nyerend gyökeret verni és ágakat hajtani, csup (Krone) alakuland, virágok és gyümölcs nem sokáig váratandják magokat.

Gr. Andrássy Károly.

A husmérési jogról.

T. Csanád vármegye a kisebb királyi haszonvételek, nevezetesen a mészárszéki és korcsmáltatási jogok megszüntetését javallotta körlevelében, a többi megyéktől jövő országgyüléseni pártolását kérvén. Voltak, kik e tulajdoni jog sértetlensége tekintetéből a tisztelt vármegyével ellenkeztek és kárpótlás nélkül

nem gondolák a javallatot pártolhatónak. Szabad legyen e tárgyról nekem is eszmélkednem. A vagyon-tulajdoni jogok a törvényekkel születtek, ezekkel változást, enyészetet vesznek föl. A törvényeknek pedig igazságosoknak kell lenniök, s midőn egynek jogot adnak, a másikét nem sérthetik. Ha a tulajdoni jog igazságon alapul, jótékony, s a nemzeti iparnak leghatalmasb rugója; ha ellenkező, Beccaria szerint leírhatatlan roszaknak, igazságtalanságoknak kutfeje. A föld tulajdoni joggal biratik, de birtokosa még sem élhet vele a törvények engedelmén túl. A szélhordta homokját nem teheti azáltal használhatóvá, hogy azt más földjével boritja; nem foghatja föl vizét, ha áradásával másnak kárt tesz, vagy gátlásával a szomszéd malmokat megállítja.

A husmérési jogot szinte a törvények szülték, s korlátozzák, hogy mások jogaival össze ne ütközzék, gyakorlása igazságtalan ne legyen s visszaélésekre alkalmat ne adjon. A polgári főbb jogok közé tartozik az egészségnek, életnek föntartása; a törvények tehát mindenek fölött az embereknek e legdrágább kincsét, jogát őrizzék és mindazokat korlátolják, eltörüljék, mik ezen főjoggal megütköznek.

A husmérés egyedáruságával visszaélhet a tulajdonos ugy mint a mészáros. Amaz tudván, hogy a hus a legszükségesb eledelek közé tartozik, mészárszéki jogát drágán adja bérbe, és igy vagy a husárt, vagy a kimérési visszaéléseket neveli. A mázsáros, akármnő legyen az árszabás, a legolcsóbb marhának husát is drágán méri, vagy csal a mérésben. Ezen visszaéléseknek törvényeink, nevezetesen: 1405—1. 1588—16. 1625—40. 1655—31. 1659—71. 1715—63, 79. gátot akarván vetni, a mértéket országszerte elhatározták, az élelmeknek megyék általi árszabatását megrendelvén. Világos tehát, hogy a magyar törvényhozó test a mészárszéki jognak gyakorlását törvényeivel korlátozta, és ha ezt a közjóval ellenkezőnek tapasztalni fogja, el is törülheti azon főhatalma szerint, mellyel királyainknak számosabb privilegiumait, engedményeit, kiváltságait, mellyeket a közjóval ellenkezőknek talált, eltörlötte.

A jelenkorig a mészárszéki jognak gyakorlata, mint törvényeinkből s tapasztalásunkból tudjuk, a megyék gyülésein határozott árszabás által korlátoltatott; azonban ezen határozat az árra nézve nem egyez meg az igazság szabályaival, a kivágandó hus minemüségére és mértékérei fölügyelet pedig meggátolhatatlan visszaéléseknek van kitéve, a mint ezek e következendőkből kitetszenek.

1) A megyék gyülésein az árszabásba azok folynak be, kik a marha árát nem tudják s nem is tudhatják, mivel annak ára a marha minemüségétől s a vevők számától függ; az igazság szabályaival pedig ellenkezik, hogy a mészárosok a drágán vett marhának husát olcsón adják, s viszont az olcsóét drágán árulják; hasonló igazságtalanság az is, hogy a husnak jobb részeit azon áron adják, melly áron a velőtlen, csonttal terhelt, inas, hulladék-husok árultatnak; közönségesen pedig ugy szokott történni, hogy azoknak, kiknek a hus-árszabásban haló szavok van, a mértékre fölvigyázóknak, a több hust hordató vagyonosabb polgároknak a mészárosok a husnak legjobb részeit adják, a szegénységnek pedig osztják az alábbvaló zsirtalan csontos darabokat s hulladékokat.

2) A' mészárszékektől önkény szerint vétetik a haszonbér, ezt korlátozni csupa lehetetlenség, mert a haszonbért a város, helység népességéhéz, a kereskedés helybeli folyamához, a mészárszéki lakhoz, legelőhöz, földekhez, olcsóbb életmódhoz kellene

szabni, ezt szinte ugy kellene számba venni, mint a marha árát, a mészáros adóját, élelmét s nyereségét; mert ha ezek mesterségéből ki nem kerülnek, a husvágónak vagy koldussá vagy csalótolvajjá kell lennie.

3) A mészárosok közt is nehéz volna föltalálni az arányt; a tehetősebb a marhát nagyobb számmal veszi, javát Sopron, Bécs alá és nagyobb vásárokra hajtja, rosszát velünk ételvén meg; ennek van jó legelője, amaz kénytelen istállóra kötni vágó marháját.

4) A fölvigyázat illy helyzetben majd lehetetlen. Ki nagy árendát vesz mészárszékétől, az nem zaklatja mészárosát; a városokban a mészárszéki jog bizonyos nemzetségeké, mellyek atyafiságos összeköttetésben állnak a hatósági fölvigyázókkal. Egyébiránt a károsodott átalja a szüntelen panaszokat; a tisztviselők gyakorabb vizsgálatai kevesbithetik ugyan a csalásokat, visszaéléseket, de ezek is emberek; unászszák a naponkint növekedő visszaélések kutatását, büntetését. — Világos tehát, hogy a jelen husmérésbeni gyakorlat hiányos s ki sem javitható.

Azt hiszem, hogy ki törvényeink hiányait előregéli, köteles olly javallatot a közönség elébe terjeszteni, melly az ősi intézet fönmaradása mellett, ha kimerítő nem, legalább az igazsághoz közelítő legyen. — Ezen elvem következésében hiteles tudomást szerzettem magamnak, mikép gyakoroltatik e jog a Rajna vidékén s Francziaországban. — Hitelesen értesittettem, hogy a megirt külvidéken minden polgár, akár tanult mészáros legyen, akár sem, a kormánytól 8. 10. 12. pengő forintért évenkint patenst kaphat a husmérésre. — E somma az adó pénztárába ennek javára adatik be. A városok, helységek hatósági vagószékeket tartanak; egyedül ott vágathatik le a marha. E jog fejében a husvágó minden szarvasmarhától fizet 2. 4. 5. p. ftot. A' vágóhely tulajdonosa tartozik kárpótlás és kiszabott büntetés alatt előkérni a vételről szóló levelet, a marha egésségéről jótállani. A' levágott marha husát azontul szabadon elviszi a tulajdonos, hová neki tetszik, s árulja mint egyéb portékáit. Nem csak fogyatkozás nincs a husban, hanem a csődületi vetélkedők a hust olcsóságával ajánlják.

Ugyanez történhetnék hazánkhan is a tulajdoni jog használatjának föntartása mellett. Az adó és fölvigyázat könnyebbitésére lehetne rendelni, hogy a szarvasmarhán kivül sertés, juh, borju, kecske egyedül a vágószékeknél metszessék le, a vételt bizonyitó levél általadásával s a lemetszendő darab egésségének megvizsgálásával. — Több helyeken a sertéshust minden akadály nélkül árulja a helypénz letétele mellett az iparkodó polgár, s ennek következtében a népesebb helyeken ritkán van fogyatkozás. Hol több a nemes birtokos, ott több a mészárszék. — A vetélkedő husvágók az árszabáson alul mérik jobb husukat. — Az egyedárúság zsarnoki azzal állnak elő, hogy ollykor sok is lenne a hus, többször nem lenne kapható. Tudatlanságukat, rosz akaratjokat ama csalhatatlan elv szünteti meg, hogy a haszon mindennek szerzője. Midőn a helybeliek sertéseiket leölik, midőn böjtölnek, vagy midőn a nagy hőség miatt a hus el nem tartható, az egyedárúsági mészárszékekben van e akkor hus? Hazánkban a juhtenyésztés olly mértékben van, hogy a hus fogyatkozását minden időben pótolni lehet, s a husárulók csődülete ki fogná keresni kisebb haszonnal is ennek forrását. A husvágásrai engedelmet adja a megyei hatóság, az ezért fizetendő summa az adó pénztárába folyjon. Mind ezen summát, mind a levágandó darabtól veendőt az országgyülés határozza el, a fölvigyázók kicsapongásai ellen fenyitő törvényt hozván. *K. M.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

16. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 24.**

Valamiveli bibelődés.

A selyemtenyésztésbeni mozgalom Francziaországban minden alakban gyarapodva terjed, 20—30,000 darabonkinti szederfaültetések egy vállalattal tétetvén, és Brunet de Lagrange urnak a gazdasági ministerhez intézett jelentése szerint a szederfatermesztés, melly 1835. csak harmincz megyében (alig) üzetett, most már hetvenegy megyében (departement) szép iparral gyakoroltatik. Nem számítván az e felől megjelent sok észrevételes utmutatásokat, közleményeket s röpiratokat, tiz év lefolyta alatt legalább husz a selyemtenyésztést részletesen tárgyaló munka jelent meg. A francziaországi műiparnak minden ágaiban olly élénkség mutatkozik, hogy előbb lehetne tartani a fogalmaknak felesleges irományok s tervezgetések általi megzavarodásától, mint az utmutatások hiányától. Két a selyemtenyésztés legértelmesb üzérei nézeteit s tapasztalatait közlő időszaki lap évről évre nagyobb elterjedést nyer.

Az ezelőtt s rég időtől fogva csak Francziaország kelet-déli részeiben üzetett selyemtenyésztésnek gyarapodása már 1820ban vevé kezdetét, különösen évpénz nélkül nyugalmazott napoleoni katonák s katonatisztek által indíttatva, kik Francziaország nyugatdéli megyéibe visszavonulva s összetársalkodva legelőször is az olcsón megvehető sivatagságot kezdék szederfákkal beültetni s haszonvehetővé tenni. Az eszmés vállalat sikerült, mindinkább gyarapodott, s ime már hetvenegy megyére elterjedett franczia ság által s minden megyebeli selyemtenyésztető nélkül. Ez a franczia nyilványos s magányos életben nagy varázserővel jelentkező franczia ság, az a valami, mi minden Francziaországban utazó és a nép mozgalmával, életmodjával, mindenrei figyelmével, műiparosságával, könnyedes feltalálóságával, éleseszű felfogásával stb. megismerkedő magyarnak figyelmét különösen magára vonja, és a franczia t a magyartól bélyegzőleg megkülönbözteti. Ez az franczia ban soha meg nem szünhető fáradhatatlan s nem-nélkülőzhetővé vált valamiveli vesződés és bibelődés, melly által élesztetvén s lelkesitetvén, a ma megpendített eszmét azonnal fontolóra és ha érdekesnek elismeri, holnap már gyakorlatba veszi, és soha belé nem fáradván mindaddig okoskodik, vesződik s bibelődik, mig vállalatja sikerét nem látja; a sikernek pedig ugy annyira neki örül, hogy e felőli örömét nem titkolhatván, vállalatjának miképeni sikerültét már korán reggel szomszédjainak körülményesen elbeszéli, ezeket felszólítván s utánzásra buzdítván. E tőlem ugynevezett franeziaság Gallia alapításának, emelkedésének, aljasodásának, felébredésének, többszöri eltévedéseinek, jó és roszbani (a mint vezéreltetik) nyilsebes haladásainak megindító, élesztő és fentartó oka. Ki ezt a franczia nemzetiséggel megtestesült lelkesült hypomokliont észszel felfogni és figyelemre méltatni nem tudja, az Francziaországnak régibb s ujabb történeti viszonyait soha meg nem értendi. Mit Julius Caesar a gallusokkal, mit Hugo Capet, Sully, Colbert, Napoleon a francziákkal véghez vittek, csak e hypomoklion figyelemre-méltatásának s ügyes használatának természetes következményei. Ezáltal eszközöltetett Francziaországban a répaczukorgyártásnak óriási kifejlődése; ezáltal sikerült tiz év lefolyta alatt a selyemtenyésztésnek negyvenegy megyébeni megélesztése s azonnali elterjedése. A mennyire illy soha meg nem szünhető, fáradhatatlan s nem-nélkülözhetővé vált valamiveli vesződés és bibelődés egy nemzetet jellemez, azon arányban látjuk ott a műiparosságot megkedveltetni és meggyökerezni, a közhasznu intézeteket gyarapodni, a nép értelmességét fejledezni, erkölcsiségét nemesbülni, vágyait szelídülni, szenvedélyeit nyájasbulni, a nemzeti vagyont szaporodni, a közmegelégültséget s jóllétet emelődni, terjedni; a mennyire pedig az aluszékonyság az elevenséget, a semmiveli vesződés a czélszerű munkásságot, az önző részvétlenség a közérdekelést elfojtja: azon arányban látjuk ott a közhasznu intézeteket tönkre jutni, a nép értelmességét tompulni, erkölcstelenségét nőni, vágyait vadulni, szenvedélyeit elzordonulni, a nemzeti vagyont csökkenni, a közmegelégületlenséget és nyomort elhatalmazni s végre az 1780—1790ben ültetett szedres kerteket temetőkké válni.

Megjárván 1820ban Francziaországnak délnyugati részét s a garonnetuli sivatagságra jutván, azt vélém, hogy tán a Félegyháza-Halas közti vidékre téveledtem, s csak akkor ébredék fel ábrándozásimból, mikor de l'honneur ci-devant capitaine de la garde impériale által felszólítva, az uj mezei szállítványba bevezettetém s az ujoncz selyemtenyésztőkkel megismertetém. E vállalat sikerülvén, utánzásra talált, s ime 1833. a garonnetuli sivatagság már majd egészen epreskertté varázsoltatott ugy annyira, hogy akkori ottlétem alkalmával minden képzelődési tehetségemmel egy kiskúnsági vidéket magamnak nem képzelhettem. Most pedig azt olvassuk, hogy a mezei gazdaságnak ez iparága Francziaországba már 41 uj megyére elterjedt s összesen 71 megyében örvendetes foganattal üzetik.

Magyarországban a selyemtenyésztés 1780—1790ben indíttatván meg, minden szabad királyi városban szedreskertek ültettettek s e végrei utmutatások adattak ki. Azóta pedig a selyemtenyésztés nemcsak hogy nem gyarapodott, hanem csökkent, a magyar vidékeken egészen megszünt s pedig olly megyékben is, hol a selyemtenyésztésre fizetéses felügyelő van; a városok szedres kertjei vagy elpusztultak, vagy másra fordíttattak, vagy temetőkké váltak; Bács, Tolna, Baranya, Krassó, Temes és Torontál megyékben csak a német leányok bibelődvén vele, ezáltal legalább azt mutatják, hogy Magyarországban lehetne sok selymet tenyészteni, ha — akarnánk. E mellett pedig különös és igen furcsa, hogy Jász-Berényben, Kun-Sz.-Mártonban, Félegyházán, Kecskeméten, Szegeden, stb. a menyecskék s leányok ugy annyira megkedvelték a selyemkendőket, kötényeket stb. hogy még a kofák a piaczon is selyemkendőkbe borítják fejöket s vasárnapon a templom bal oldala egészen felselymeztetve mutatkozik; a selymezés és selymeztetés itt kellőn tul is divatoz, de selyemtenyésztéssel mind a mellett itt senki sem bibelődik. Már miért van ez igy, s ennek igy kell e lenni, vagy tán nem kellene?

A garonnemelléki sivatagságokoni szederfaültetéseket látván, selyemkedvelő, selymező és selymeztető hazámfiait s leányait ismervén, bátorkodom ezeket kérve kérdezni: Valljon nem volna e kellemes, ha Jász- és Kúnságban egy szállásról a másikra, vagy a kecskeméti, szegedi, szabadkai s a t. nagy kiterjedésü határokban, egy tanyáról a másikra szederfasoros utakon járhatnánk, s

szederfalevelekkel bőven elláttatva fölselymeztető menyecskéink s leányaink a selyemtenyésztéssel legalább annyit bibelődnének, mennyire a Bács, Tolna, Baranya, Krassó, Temes, Torontál megyék menyecskéi és leányai jó példával előállnak? Illy szederfaültetések még ezen kivül azt a hasznot is hajtanák, hogy télen a gyakori fergetegek szelidülnének s száraz esztendőkben az ottani legelőink annyira ki nem égnének, mellette még tűzi- és épületfára szert tehetvén, a mire vajmi nagy szükségünk van.

A francziák a selyemtenyésztésre nézve nekünk igen szép példát adtak; utánozzuk őket a jóban is egyszer, miután annyi másban kivánjuk majmolni, mi nálunk se nem alkalmaztatható, se nem hasznos. A mi pedig még több: a határőrző katonai vidékekben a selyemtenyésztés szépen virágzik s gyarapul. Hát mi magyarok ennyire nem emelkedhetnénk? mikor ehhez több sem kell, mint józan ész, a mivel az Isten megáldott; egy kis jó akarat ez istenáldását illendően használni, és a valamiveli bibelődésnek selyemkendőbeni megkedvelése. Igy majd sok pénz marad markunkban s még több folyik erszényünkbe, minek csakugyan hasznát vehetjük. Igaz, az ónodi igás, mikor Sáros vármegyében a hegyekeni szántást látta, ugyan azt mondotta: „no, ide egy ónodi ember föl nem mászna, ha soha kenyeret nem ennék is," de a szabad jász-kunoktól, Szeged szabad királyi város és Kecskemét szabados város magyar polgárságától a haza még is csak többet várhat, követelhet s méltán!

Bárándy.

Elmefuttatás a hadi erőről.

(Folytatás és Vége.)

Ezen országos testi erők feltételezik a status bolgodságát, az akarat és tudás pedig hatalmas eszközei e czél kivivására. Ha az országos akaratot, vagyis erkölcsi erőt, vesszük taglalat alá, s azt vizsgáljuk, valljon mik lehetnek egész álladalom józan inditóokai ezen erők mozgatására, akkor ismét az egyes embert kell mintául vennünk. Ebben azt találjuk, hogy cselekedetinek egyetlen rugója csak az önszeretet, hogy keblesugta kötelességei csak ezen rugónak módositása, hogy az erény csak az ő miveltségének és jó irányának, a bün pedig durvaságának és rosz irányának eredménye, s hogy, mihelyt az önszeretet lánczai megszakadnak, s talán önutálat lép helyébe, azonnal az egyed önléte ellen dul. Országban is hasonló rugó létezik. Itt is leghatalmasb azon inditóok, hogy a hon maga szereti magát, vagyis az egész mindattól, ki szeretni tud, azaz minden embertől, szerettetik. Az ország erkölcsi erejének egész lényegét tehát a „honszeretet" szóba lehet foglalni. Ez azon arany edény, mellyben a legfelségesb erények foglalvák, mellyből, mint megszorított gőz, csodálatosan müködik a nemzeti ipar, de mind azon bomba is, mellyben az ellenségre nézve olly szörnyü erő rejtezik. Minél átalányosb annak érzése, hogy önérdekeinket csak a közérdek után léptetni, önszeretetünket a hon szeretete alá rendelni, vagy legalább avval egybekötni kell, annál számosb a közczélrai munka, annál többek és nagyszerűbbek a közintézetek, annál nagyobb áldás ered a jóra használt országos testi erőből; ellenben, minél gyérebb és gyengébb a honszeretet, annál jobban közeledik a hon azon szomoru állapothoz, mellyben a maga magát megutált kétségbeeső önmeggyilkolására fordítja testi erejét.

Igaz, szeretet egészen a sziv dolga, s azt nehezen lehet eszméleti okoskodással elővarázsolni; de mégis ahhoz vonzódunk inkább, mit értelmünk is helyesnek talál; s igy az értelmi erő, a

mellett hogy a testinek mikép használása felett rendelkezik, gyakran az akarat kormányzója is. Az országos értelmi suly, azaz, nagyszámu valóban tudós polgár megléte, különösen azáltal, hogy az országlást és törvénykezést a lehetőségig a mindenkiben érzett vagy legalább sejditett igazság elveivel összekapcsolja, mindenkiben jobban felébreszti a kormány, törvényhatóságok és egyéb közintézetek iránti jóváhagyást, szül buzgalmat és honszeretetet.

Erkölcsi s értelmi erő egyetemben az anyagok felett uralkodó pár, felváltva egymást a kormányzásban. Az akarat ösztönzi az értelmet, hogy a nagy de magokban szunyadó erőket hasznos mozgásba hozza; az értelem ellenben az akarat kalauza és azon nap, melly világitásával, mellyet okoz, s olly országos intézvények által, mellyek az önzésnek kedvezni látszanak, erkölcsi gyengeségü polgárokban is összeolvasztja az önszerelmet a hon szerelmével.

Testi, erkölcsi s értelmi erő a honi összes erő factorai, ugy hogy csak egyikének nagyobbodásával is már az egész productum nagyobbodik; valamint hogy $2 \times 3 \times 4 = 24$ kisebb mint $2 \times 3 \times 5 = 30$. Ha p. o. több vagy erősebb ember, dolgozó állat, erőmű, pénz, stb. van, akkor az ész és akarat bizonyosan többet is vihet végbe, mivel karddal jobban lehet vitézkedni mint nádszállal; ha testi erő és értelem megmaradván, az akarat nő, ugy bizonyára az egész siker is növekedik, mert a szorgalom is többet visz végbe a tunyaságnál, a munkában izzadó többet az ágyban izzadónál; ha anyag és akarat maradtával az értelem gyarapodik, akkor kiváltképen nő a haszon, mivel tovább jut az uszni tudó mint az, kinek ereje, elszántsága az övéhez hasonló ugyan, de uszni nem tud; s mivel ugyanazon lábokon és ugyanazon lélekkel sikeresb utazást tehetünk nyilt, mint bekötött szemekkel.

Ennélfogva azon országot, hol vidor, erős testalkatu és nagy a népesség, sok és erős a dolgozó kéz, marha és gép, hol termékeny a föld, szépek az utak, dusak a bányák, elegendő a pénz, s a természeterők megzabolázvák, vagy jobban mondva az ember hasznára szövetkezvék, erősebbnek, boldogabbnak mondhatni azon országnál, hol csak itt ott mutatkozik nehány halálszinü emberi arcz, hol gyér és elaljasodott a dolgos állat, erőmüvek ismeretlenek, a föld kopár szikla és homok pusztaság, utak sehol, a bányák eltemetve és a pénz ritka tünemény, hol még a kiáradó folyók és vészt gőzölgő mocsárok is összeesküdtek a lakos megrontására; — boldogabbnak, erősebbnek mondhatni azt, hol szorgalmas a nép s köz czélra olly örömöst, mint önhasznára dolgozó, mellynek bátorsága, függetlenség- és honszeretete legkitünöbb jelleme, mellynek érdekei széjjel nem szaggatvák, csak egy párt létezik, az Isten és hon pártja, annál, hol rest az ember, közérdekről mit sem gondol, szolgai gyávaságában honról, függetlenségről nem is álmodik, s ha szenvedélyét, jellemét keressük, aljas gyönyörvadászat mellett rang- és hitfelekezetek agyarkodásánál alig lelünk egyebet; — boldogabbnak, erősebbnek végre azt, hol bölcsek ülnek a kormányon, okosak s erényesek az itélőszékeken, s a mellett, hogy igen sokan élvezik a tudományok kecseit, mindenik jól tudja, mit és mikint kell körében cselekednie, annál, hol gyerekek taszigálják bizonyos veszedelemnek a hajót, törvények hiját otromba birók pótolgatják, s hol kevés lévén a világító, az egész társaság sötét mámorban tántorog. Amaz a jólétnek legmélyebb fokán fetreng, emez a boldogságnak magas polczán tündököl. Egy már a kérdés: mikép kelljen a fetrengőt tündöklővé, a boldogtalan hont boldoggá tenni? az erőket egyenkint e, vagy egyszerre, vagy legalább egyiket nagyobb buzgalommal kifejteni mint a másikat?

Ha hozzám szólna a kérdés, én ismét magamba szállnék, s talán feltalálnék feleletet. Fetrengő gyermek voltam, nagyon piczin akarattal, tagjaimat alig mozgatható testi erővel, egy szótagot nem tudtam kiejteni, dajkám nélkül a halál martaléka. S nem úgy történt velem, hogy legelőbb is nagy gojhóvá növekedjem, azután tanuljak érezni, s végre gondolkozni is; hanem mennyire csak emlékezni tudok, e három tulajdonságomat egyenlő lépéssel fejté ki bennem az anyatermészet; nevelésem leginkább értelmi fontom megszerzéséről gondoskodott. Pedig, ha van bennem valami, mi emberhez illő, azt jobbadán csak nevelésemnek köszönhetem. Szintigy van több emberrel együtt véve, társasággal, országgal is: csak egyenlő lépéssel haladhat jó sikerrel hármas kifejlése, s az, mit nevelésök közben főkép kell szemmel tartani, az értelmi suly. Ez azonban olly általányosan és erősen el van már közöttünk ismerve, hogy mellette legkisebb szóejtésem is axioma feszegetésének látszanék.

Elég legyen tehát még csak a mondottakból egyet mást egy különös tárgyra, megszólamlásomnak tulajdonképi tárgyára, következtetni. Az erőnek bármillynemü hatását, mondám, küzdésnek lehetne nevezni; s igy azon ország, melly leginkább a föld mivelésével bajlódik, midőn mocsárokat szárít, vizeket szabályoz, csatornákat, vasutakat von, hegyeket átvág és áskál, a tengernek gátot vet, erősítvényeket épít s a t., akkor elemekkel küzd, vagyis ezeket használásra kényszeríti; midőn kereskedést, müipart üz, akkor az anyagok inertiájával; midőn törvényeit javítja, tudományokat honosít, akkor ön elő- és balitéleteivel küzd. Ennélfogva azon foglalatossága, midőn magához hasonló lénynyel kénytelen megvivni, az ugynevezett háboru — itéletem szerint legalább — semmi különös és rendkivüli cselekvénye; sem azért, mivel ezen actusában emberélet is szokott számban jönni, sem pedig azért, mivel két vagy több független egyed, azaz ország, megütközése vajmi természetelleniség. Hiszen a bizonyára nem kárhoztatható polgárerénynek az a legfelsőbb és valódi eszméje, hogy minden erőnket, egész életünk folytán, honunk virágoztatására szánjuk, arra nem is tekintve, valljon soká tart e életünk az elemekkel és előitéletekkel történő honérti küszködésünk mellett, vagy gyorsabban ver életünk órája hadi küzdésünk alatt. Hiszen a természetben magában is csak erők surlódására akadunk mindenhol, ugy hogy háborunak lényegétől vagy épen nevétől is már visszarettennünk valóban nem nagy bölcseség.

Háboru nem egyéb, hanem csak az országnak ön s egyetlen czéljára, boldogságára irányozott legerősebb munkálata, életerejének valódi próbaköve; az ugynevezett hadi erőt tehát ismét nem tarthatom egyébnek, hanem csak az ország ugyanazon — már sokszor emlitett — hármas életerejének. Csak az a különbség, hogy ezen erő béke idején másban, háboru idején ismét másban mutatkozik; hogy földmüvelésre máskép, kereskedésre, iparra ismét máskép, honvédelemre megint máskép munkálódik. Hanem az országos életerő alkotó anyagainak azon részéből, melly a honvédelemre legközelebb használható, külön épületet lehet épiteni, s azt mondani: ez a hadi hatalom! Lássuk tehát, mi szivárog által az országos erő általányos fogalmából a hadi erő különös fogalmába.

Azon részekből, mellyeket testi erőknek neveztünk, átszivárog:

1) A lakosok azon része, melly a hadi foglalatosságra alkalmatos, t. i. az erős és egészséges férfiak, ha szükség kivánja, mindegyik.

2) Az országban lévő lovak, ha kell mind.

3) Gépek, u. m. fegyverek és ágyuk, lőszereikkel, társzekerek, hajók.

4) A háboru helyévé vált tartomány földszine, utai, folyói, hegyei, várai, takarmánya, termékei.

5) Főképen pénz.

Az erkölcsi erőkből: honszeretet pánczéljával körülövedzett bátorság és állandóság. Elég.

Az értelmiekből: a hadi tudományok. Annak tudása, hol és hogy' kell a gépeket, fegyvereket, lőszereket előállítani, készíteni; hogy' a föld területét a teendők könyebb tervezésére rajzba felvenni, hogy' épiteni vagy összerontani rajta az erősítvényeket; minő rendet vezetni a számtalan emésztő ember és állat élelmezésében és ruházásában, nehogy a testi, sőt az erkölcsi erőket is megrontsa a szükölködés. Annak tudása, minő törvényeket kelljen felállítani és szigorun kezelni, a nélkül hogy a rendbontók, negativ erkölcsi erejük megszoritása és irtása, becstelenitő büntetések, hirtelenkedő, igazságtalan törvénykezés, a jó kedélyekre is károsan visszahasson; ellenben, mikép kelljen a sanyaruságok testi és lelki megerőltetések és szenvedéseknek közepette, vagy épen nehány elvesztett csata után, fentartani a nagy tömeg harczszomját s őt a csüggedéstől megóvni. Annak tudása, minő alakot kelljen a tömérdek eleven gépnek adni, hogy az élén álló akaratja szerint halasztás nélkül mozoghasson, hogy a gép surlódása minimum legyen, s akármikor lehessen az erők maximumát kifejteni; mint kelljen használni az időt és tért a részek összepontosítására, a nélkül hogy dugulások történjenek vagy egyik rész rendkivüli megerőltetésekkel küzdjön, szinte félholtan érjen a csatatérre, mig egy másik várakozásban unatkozzék; mint kelljen tudni kisebb erőt állítani szembe a naggyal, s azt a mi számban hibázik, gyakori megjelenéssel kipótolni; szóval, mind a felett rendelkezni, mit tegyen ember, mit ló, mit gép ereje, csata előtt, közben és utána.

Szokás pedig nem csak eszmében, hanem tettel is elválasztani az általányos országos életerőtől azon alkotórészeket, mellyeket előre kizárólag honvédelemre rendelhetni, u. m. erősségeket épiteni, fegyvereket, gépeket, lőszert, éleményt, ruházatot halmozni össze, sok ezer férfiut állitni seregbe gyakorlás és őrködés végett, vagy az egész népet gyakorlásokkal valamenyire előkészíteni, különös intézetekben hadtudományt terjeszteni, értelmes főnököket készen tartani, és más több kevesebb illy óvakodással élni, a mint az ország körülményei szükségessé teszik, s életerejének nagysága megengedi. A földleirók ezt hadi erőnek szokták nevezni, a szó legszorosabb értelmében.

De ha léteznék hon, melly nem volna minden életerő nélkül, de ezen szokást elmulasztaná, s a földleirók azt jegyeznék meg felőle: hadi erő$=0$, ott előbb utóbb talán kisülne ezen előrevigyázat szüksége, s azon egyszerű kérdés vetődnek fel: mikép kelljen illy legszorosabb értelmű hadierőt lábra állítani? Erre természetesen sok s igen különbféle lenne a felelet; s ha p. o. nem nagy fejtörősdiek között folynék a tárgy feletti tanakodás, akkor alkalmasint illyetén okoskodásokat lehetne hallani:

A) Minek ezen gyáva óvakodás; mi senkit nem bántunk, tehát minket sem fog senki bántani; s ha ok nélkül megtámadnak, akkor az ártatlanság érzete ugyis a mindent legázoló morale pondust fogja népünkbe ömleszteni.

B) Morale pondus és általányos felkelés legyen jelszavunk! Mit tehet nehány ezer rabló hazájokért elkeseredett miliókkal; jöjjenek csak, magam is felveszem egy párral.

C) Mire volnának a milliók, minek ágyu, puska, ló? Éjjel támadnók meg őket, egyszerű gyilkokkal, midőn alusznak, midőn nem lőhetnek, mint Leonidás és a három száz spártai.

D) Már ekkor perse szörnyű volna mind a két részen a vérontás; azt tartom tehát, hogy előlegesen csak tábori kórházakról kellene gondoskodnunk.

E) Általányos felkelés! okos gondolat, de erre is kell egy kis gyakorlás. Állítsunk tehát fel nemzeti őrsereget, mert bizony mindenkit legalább egyszer éltében meg kellene egy kissé oktatni mint praesentirozzon.

F) Nem, derék álló sereg mindennek veleje; a mostani tactica egész életi gyakorlást és igen mély tudományosságot követel; kövessünk minden mivelt nemzetet, legyen tekintetes állóseregünk.

G) A mély tudományt megengedem, de a hosszas gyakorlás egészen szükségtelen. C. ur systemája szerint ugy is csak igen kevés tiszt kell; építsünk hadi iskolát.

H) Várakat építsünk; ennél kezdjük, ez legtöbb időt kiván. Ezt a józan ész tanácsolja, ezt mindenik átlátja. Tüz ellen jobb sok kisebb boglya mint egy nagy kazal.

I) Épen az ellenkező tanácsosabb; hiszen egyesülésben fekszik az erő, szétszóródásban a gyengeség. Erősítsük meg fővárosunkat; e tárgyban legalább ugy sem okosabb senki a franczióknál.

K) Ez még a legszebb! Ma holnap levegőben utazunk, s egész kényelemmel potyogtatjuk bombáinkat az ellenség váraiba. Repülő gépet találjunk fel inkább. Evvel, ha titokban tartjuk, világ uraivá válhatunk.

L) Bravo! Ezáltal a puskaport egész világon meg lehetne égetni. Az ágyuk divatból kijönének, s ismét, mint hajdan, ember vivna csak ember ellen, visszatérne a gyönyörű hőskor. Ennélfogva hazánk ótalmára csakugyan nem volna egészen megvetendő egy — habár javított — chinai fal.

M. N. O.—Z) (Halljuk!) Bizzuk a dolgot AA öreg tábornagyra, ő mint vitéz, szemes és tapasztalt vezér minden gyermek előtt ismeretes.

Az illy képviselőknek, minőktől Isten Abderát is megőrizze, talán én is adhatnék valami jobb tanácsot; okosabbaknak perse hogy nem. S ha erre kerülne a dolog, akkor előbb azt, mit itt nagyobbadán feljegyeztem, még egyszer, de még jobban átgondolván, körülbelül enyibe foglalnám beszédemet:

„Édes A, B, C. . . . . uraimék! Legtávolabb vagyok attól, hogy az öreg és tapasztalt AA tábornagy bajnoki érdemeit egy szikra gondolattal is kétségbe hozzam; sőt, ha seregei ismét feltámadnának, s ő azoknak élére állana, most még fényesebb győzödelmeit jósolnám. De itt nem arról forog a szó, valljon kinek adjuk markába a damaskusi kardot, hogy érettünk vagdalkozzék, hanem arról, mikép készittessék a damaskusi kard? a mi épen nem egy; nem arról, mint kelljen egy pár ezer embert más pár ezer ellen léptetni, hanem arról, mikép kelljen a nemzet egész életerejét, melly most lakhelye pallérozásával, elemekkel küzd, s már olly szép diadalmakat vívott ki a balvéleményen s öntespedésén, küzdéseinek küzdésére, a honvédelemre elkészíteni, minő módosítást, irányt adni neki, hogy, midőn az egésznek függetlensége boldogsága forog veszedelemben, az egész erő is működjék annak elhárítására, nem pedig, mint eddig sokszor történt velünk, csak nehány ezred lanyha lelkű vagy épen külföldi zsoldos katona. Ez egyes emberek feladata nem lehet. Mert a ország életereje nem ércz, hogy belőle a szükség szerint az illető mesterember ma ekevasat kovácsoljon, holnap ipari műszereket készítsen, holnapután kereskedésre pénzt verjen, s midőn hadra kerül a sor, csak azt paranosoljuk neki: „most készíts fegyvert"; hanem olly sok, száz meg száz különkülönbféle egymással össze nem kapcsolt testi és lelki erők összege, mellyet akármikor és akárminő formába önteni nem lehet. De ha lehetne is, és mi p. o. ágyukat akarnánk önteni, nemde arról kellene mindenek előtt gondoskodnunk, hogy anyagi compositionk erre elég is jó is legyen, s netalán a fődolog, a réz, hibázzék belőle, s ollyanokat hozzunk létre, mellyek a lövésnél nagy veszedelmünkre darabokra repednének. Pedig csak valljuk meg, életerőnkből, mellyből hadi erőnket akarjuk meríteni, még igenigen hibázik egy fő valami. És mi? Embereink, lovaink erősek, futósak, fegyvertáraink tömvék, határunk a legvalószinűbb ellenségünk felé merő szikla, csatamezőknek sem vagyunk szükében; erkölcsi sulyunk nagy, bátorságunk hires, honszerelem milliók szivében; de jő a fődolog: katonai értelmi súlyunk = 0. Ha szükség, ezt máskor hoszasan bebizonyítom, valamint azt is, minő károkat vallanánk abból, ha előbb bajlódnánk az alakkal, mielőtt anyagunk tökéletesen mogvolna.

A testi erő és bátorság, mint a hadi erő két alsó alkotó része, kisebb nagyobb mértékben minden polgárunkban lakik; nem emberhez, polgárhoz illő e tehát, hogy a felső, az értelmi részből is legyen benne annyi, mennyi beléje fér? Miből egyenesen az következik, hogy a hadtudományt népszerűleg kell előbb terjesztenünk. Honvédelmi systemát felállitani, s a felett okoskodni, álló vagy nemzeti őrsereg alkotása alkalmasabb e nemzetünkre — mert egyikre ez, másikra amaz szabható jobb sikerrel, s az angol ellen a chinainak bizonyosan más rendszer kell, mint az éjszakamerikainak — ez későbbi kérdés. Majd, ha a nemzet általányos értelmébe a hadi értelem is befészkelt — mi jó intézkedésünk mellett valóban igen rövid idő alatt történhető — a nemzet maga fog nyilatkozni, minő systema kell neki. E tárgyban a kormány vagy a képviselők épen azért, hogy, ha már tenni kell, a lehető legjobbat tegyék, a' nemzet nyilatkozandott átalányos akaratja nélkül, vagy épen ellen, bizonyára soha tenni nem fognak.

Igénytelen véleményem tehát oda járul: jobb volna előbb a dolog velejére gondunkat fordítanunk, mint formájára; a külföldi érthetlen, drága, ritka hadi könyveket, hol ugyszólván már minden ki van merítve, honosítás által értelmesekké, olcsókká s szinte minden kézen forogható kká tennünk előbb, mielőtt honvédelmi rendszert hoznánk létre. Nincs még nyakunkon az ellenség, s olly hamar nem is lesz; egy pár évvel lassabb haladás e tekintetben inkább használ mint árt.

Ezek és hasonlók volnának az én igen egyszerű szavaim, s ez az, mit neked, parti mérnökök és munkások szent serege, én, a hab, ezuttal mondani akarék. Ha mosolyod tajtékom felett gunymosollyá nem változott, örülve merülök ismét — mert perczem lecsördült — a folyam iszapos fenekére. *R. J.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

17. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Februar 28.**

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól s különbfélékről.

Ötödik estve.

Én. No biró, mit vétett M... Pista? Láttam a kalodában üldegelt jó darab ideig.

Biró. Ej uram, bizony még elmondani is szégyenleném, ha nem gyaníthatnám, hogy az eset az egész faluban ugy is tudva van már. Ha az Isten egy kis jó bort ád, a szegény ember torka jobban vágyik utánna, mint az uri gyermek szája a czukros csemege után; s miután a helységben mindig vannak több kevesebb ollyan emberek, kik, kivált téli hosszu estvék idején, magokat hon elunván, egy messzely borra a korcsmába, mikint az urak városokban a kávéházba, szoknak menni, ott azonban nem egy, hanem beszélgetés közben három-négy messzelyt is isznak, mig az ész bucsut vesz tőlük, és a nyomoruság szomoru képei szemeik elől eltünnek: természetesen végre kérkedni, dicsekedni, utóbb egymásnak szemrehányásokat szoknak tenni, mig végre formaszerint megütköznek. Igy történt, hogy a mult éjjel is M... Pista B... Jancsinak egy borral tölt palaczkot ugy vágott fejéhez, hogy szemevilágát csak az Isten őrizte meg, mert a palaczk száz darabokra zuzott, s több a képébe ugy belé ragadt, miként a légy a lépen ragadni szokott.

Én. S illy borzasztó tettet, melly majdnem akasztófát érdemel, egykét órai kalodábani üléssel kell megfenyitni?

Biró. De mit tegyünk hát vele? Jól tudom én, hogy ő harmincz pálczánál is többet érdemel, de illy fenyitések a falusi elöljárók hatása körét tulhaladják, s ha nem haladnák is, azt gyakorlani másokon, mint szegény ügyefogyottak s pártfogás nélkülieken, mégis vonakodnának.

Én. No ez ugyan helyes bizonyitványa sülyedező erkölcsi állásunknak, s kend mint elöljáró nem is átol illyest kimondani?!

Biró. De mit mondjak egyebet mint igazat; hiszen máskép hazug ember lennék. Uram, a mostani kor fiai még evvel sem elégesznek meg, hanem azt szeretnék, ha minden gonoszságot szabadon s büntetlen elkövethetnének, s igy mi nem is akarhatunk máskép büntetni mint büntetünk, mert különben a nagyobb rész kiátkozna, kifenyegetne bennünket még a faluból is, pedig az ember félelem, rettegés között, örök harag s gyülölségben ugyanazon faluban még élni sem akar.

Én. Gyáva, pulya emberek kendtek; föl kell illy nagyobb eseteket a szolgabirónak jelenteni, s fogadom, majd megteszi ő kötelességét.

Biró. Akkor a bejelentőt éri a község átka ostora, mert a nagyobb rész igazságot szolgáltatandó birót csak akkor, mikor háta közepét, kiván látni; a falusi ember csak osztály, birtok, vagyon s bonyolódott pénzügyekben, mellyek verekedés, erőszak vagy rablás által nem döntethetnek el, szokott a szolgabiróhoz folyamodni, egymás elleni bántalmakért pedig soha sem.

Én. Kár hogy a földesuraságok illy rendetlenségeket könyelmüleg elnéznek, és a nép erkölcsi állapotjára nem is figyelnek.

Biró. A földes uraságok jobbágyaikkal, mióta azok kezeik alól mintegy kivétettek, mit sem törődnek; csak nekik s övéiknek hagyjanak békét, különben is a megyei vizsgálódásokkal járó sokszori látogatásokat nem a legkellemetesebbeknek tartván.

Én. De B... Jancsi szomoru helyezetében csak fölléphetne gyilkosa ellen a szolgabiró előtt.

Biró. Hm! holnap már kibékül s jó barát lesz vele, a bántalmat, mint a folyót átuszó eb a vizet, lerázván magáról, bár bélyegét hónapok mulva is viselendi még.

Én. E szerint a falukban minden irtózatos gonoszságokat elkövethetni.

Biró. El uram mindent, s pedig a nélkül hogy fölsőbb hatóságnak bejelentetnének, vagy csak általunk is érdemlőleg megfenyítetnének, egyedül azon általányos rémülést okozó eseteket véve ki, mellyek nagyszerüségök miatt a hir szárnyain is a fölsőbbség fülébe jutnának s magok után tiszti vizsgálatot vonnának. Ha egy falubeli a falubelinek kamráját éjszaka idején föltöri, s midőn abból egyetmást rabolni akar, rajta kapatik; ha másik a harmadiknak pajtáját felgyujtja, s a tulajdonos által, mielőtt lángot vetett, meglepetik; ha harmadik a negyediknek éjféltájban ökreit az istállóból kilopja, s mielőtt a határból kihajtotta, utóléretik: bizonyos, hogy egyik eset sem jelentetik föl, hanem vagy magok közt, vagy a falu előljárói előtt valami csekélységben ugy megegyeznek, hogy a gonosztett hire még a faluból is alig megy ki, holott ha valaki vidéki falukban éjszaka idején kamra-föltörésen, rablás vagy ökör lopáson rajt kapatnék, alig ha hosszabb ideig a tömlöczben nem hüselne s számos ütlegeket kikerülhetne. Nem mondom uram, hogy illy esetek igen gyakran történnek, hanem csak például hozám föl azokat, miként ha történnének, büntetlen maradnának, s mikép apróbb kihágások következetesen még kevésbbé fenyitetnek meg. A falusiak tehát e szerint minden felsőbb erkölcsökrei felügyelés és vigyázás nélkül egészen magokra hagyatva, a sok tanult urak rosz példáji által vallásukból kivetköztetve, nem csoda, ha a romlottság, féktelenség s erkölcstelen kicsapongásokban napról napra sebesebben haladnak, nem sokára a gonoszságokban tökéletesek leendők. Itt, uram, a rosz fő forrása; ezt kell mindenek előtt bedugni, ha a köznépet mint embereket illő korlátok közt akarjuk tartani.

Én. De hiszen azért vannak a lelkészek; a nép erkölcsére fölvigyázni ezek kötelesége.

Biró. Igen is, fölvigyázhatnak annyira, hogy minden gonoszságot megtudhatnak, sőt szemeikkel láthatnak is, de a tekintet s hatalom azokat fékezhetni is, hiányzik nekik; a tanítás, szép szóvali kérés, intés a csábító rosz példák után megrögzött gonoszokban mitsem gyümölcsöz, hanem csufosan kigunyoltatik, miután a lelkészek, erkölcstelenségöket sujtandók, nem testi, hanem lelki fegyvereiket sem használhatják szabadon. Valóban szomoru rajza ez szegény hazánknak, s én azt mondhatom, hogy a savanyu gyümölcsbe már belé harapánk, mellytől majd gyermekeink fogai vásnak meg.

Én. Ej biró gazda, bizzuk csak ezeket a jó Istenre, majd az annak idejében, ha a mérték megtelt, egy csapással fordítand a d o lgon.

Biró. Igenis, bizzuk az Istenre, én is azt mondom, de ugy, hogy a teendőket mi is tegyük meg. Csak volnék én szolgabiró,

majd megmutatnám a világnak, miként járásom helységeiben a szembetünő kicsapongások naponkint gyérülnének.

Én. Ugyan mit cselekednék kend? Talán minden embert agyon veretne, vagy fölakasztatna.

Biró. Isten mentsen! csak a gonoszokat büntetném, nem kegyetlenül, hanem csak érdemlőleg; a jókat pedig dicsérném, védeném s ótalmaznám. Minden két hétben minden helységeimben mulhatlanul megjelennék, és a legkisebb, társaságos élet, vagyon, bátorság, közcsend ellen közben történt kihágásokat szigoruan ugyan, de még is a körülmények s a vétek fokozatához képest sujtatnék, szóval biró lennék.

Én. De hogyan s kitől tudná meg kend mindezeket?

Biró. Uram, ritkán történik falukban akár lopás, akár verekedés, részegség, vagy más mezőn s rétekben kártevés, melly nyomban a faluban köztudomásuvá ne válnék; a lelkészeknek tehát, helybeli tiszteknek, mestereknek, mint elöljárók, fölvigyázóknak lelkökre kötném, hogy köteleségök szerint minden illy eseteket körülállásosan megtudjanak, magoknak följegyezzenek, s nekem oda érkezésem előtti vagy még előbbi napokban a legközelebbi helység lelkészéhez vagy tisztéhez küldendő, de nekem szóló tudósító leveleikben födözzenek ugy, hogy a majd általam meglepetendő s kérdezendő egyének magok se tagadhassák. Illy tudósításokhoz a tulajdon vallomások is hozzá járulván, nyomban megfenyítetnének, s fogadom, hogy két-három hónapi szigoru, mulhatlanul megtartandó, senkinek nem kegyelmezendő executio mellett olly béke, rend és csend lépendne helységeimbe, minőről azoknak, kik a népet csak tudományokra tanítatni kivánják, még fogalmuk sincsen. A ki ezt s illyeseket át nem lát, nem hisz, az a maga előtt álló gyarló embert sem látja s ismeri. A helybeliek által tulajdon helységeikben elkövettetni szokott kicsapongásoknak csak fele kerüljön e szerint nyilványos büntetés alá, fogadom, egy év mulva huszad része sem fog elkövettetni.

Én. De hol az a szolgabiró, ki illy keserves munkát magára vállalna?

Biró. Ha egy gazdatisztet vagy lelkészt a hivatal s az avval járó kenyér ugyanazon egy helységben ugy leköthet, hogy az csak néha néha legfölebb egy-két napra távozhatik tőle, ha egy gazdasági főtisztet jó fizetésért arra birhatni, hogy éveken át az uradalom számos helységeiben folyvást személyesen megjelenvén, mindenütt maga intézkedik czélszerüleg, maga vizsgál meg mindent: valóban a szolgabirót is rá birhatni arra, hogy többnyire mindig járásában lakjék s hónaponkint minden helységébe legalább egy vagy fél napot eltöltsön s minden köréhez tartozókat elintézzen. Ha a szolgabiráknak nem tiszteletdijt, nem fél, hanem egész kenyeret, az az olly fizetést, mellyből rang s hivatalukhoz illőleg megélhetnek, adnánk, fogadom a terhesebb birói hivatalt szintolly örömest elválalandják sokan valamint most a könynyüt; s ha a megyei járásokat kiterjedtség s népességökre nézve a lehetőségik egyenlőkké tennők, ugy, hogy egy birónak ne 60, a másiknak 20 falu, egyiknek 15, a másiknak 4 ezer lélek, egyiknek 14, a másiknak 3 □ mérföld jusson, fogadom, kötelességöket is könnyen teljesithetnék. E szerint a falusi elöljárók hivatalukban miképeni eljárása, a mesterek szorgalma, az iskolák mibenléte tudatnék; az adó kis részletekben, a mint a szegény nép sorsa kivánja, hónaponkint beszedethetnék, és az alig beszedhető restantiák megszünnének; a vétségeknek nagyobb része megfenyitetnék, és a nép erkölcse megjavulandna; a pörös bonyolódott ügyek nem a megyei gyülésekre, nem az onnan még kiküldendő birák megjelenésére várakoznának, hanem hónaponkint eldöntetnének, a számnélküli előfogatok, miután minden helység a legközelebb

szomszéd helységbe s visszajövet ingyen tartoznék elvinni biráját, megszünnének; télen nyároni szászszortai igen alkalmatlan járások-kelések, várakozások, mellyeket a szegény emberek távol lakó biráikhoz, többnyire hon nem létök miatt, hasztalan tesznek, elmaradnának; a Karok és Rendek gyülések alkalmával számos kisebb ügyek tárgyaltatásától fölmentetnének s érdekesebb tárgyak fölötti vitatkozásokra több időt nyernének, annyival inkább, mivel ugyis minden kisebb bajok tettleges orvoslása gyülésileg ismét csak a szolgabirákra szokott bizatni. Szóval, az volna legszükségesebb, és száz meg száz akarmilly jó intézkedéseknél többet érne, ha minden szolgabiró s esküdt vagy egyenesen járásában, vagy legalább annak szomszédságában házolna s folyton folyvást faluról falura helységeiben vizsgálódva, intézkedve járna-kelne. Ezt a haza igen könnyen megtehetné, és ez — föltéve hogy mindenki köteleségeiben pontosan eljárna, a mint erre szigoru büntetés alatt szorítandó is lenne — többet érne, mint eddigi minden akár foliantokra menő hazai intézkedéseink. Mig a szolgabirák helységeikben csak akkor jelennek meg, mikor dikáznak, összeirnak, uriszéket tartanak, vagy nagyobb rendetlenségek következtében a megjelenésre felszólitatnak, s akkor is panaszló, vádló nincsen, miről sem tudakozolódnak, mig azok a helységekkel csak currens által tudatnak mindent s intik őket a teendőkre, addig uram — valamint a menynyei evangelium mellett, melly olly gyakran hirdettetik nekünk, de a melly nem üt, ver, hanem csak szépen kér, szeliden int, nem jobbulunk — ugy az emberi puszta rendeletek mellett sem jobbulandunk, hanem örök rendetlenségb en maradandunk!

Én. Ebben a köztapasztalás szerint igaza ván kendnek; de a jó fizetést miből teremtené kendtek elő, miután most a kis fizetést is nagyon sokalja a nép?

Biró. Uram, az évenkint 9—10 ezer pengő ftra menő előfogati költségeket, mellyek, miután a birák törvényszékekre, gyülésekre, tulajdon alkalmatosságukon járnának, e szerint egészen megszünnének, a mostani 6400 pengő frtnyi fizetésökhez hozzá adnók és minden kicsapongót vétsége fokozatához képest elitéltetése után nyomban a birónak lefizetendő egy vagy két huszasra büntetnők, mi nem csak a gonoszságoktól sokakat vissza rettentne, hanem a két tisztviselőnek az előbb említett előfogati járulékkal jövedelmöket annyira szaporitandná, hogy azok igen becsületesen, s pedig már csak azért is becsületesebben élhetnének, mivel járásukban jobbára mindig tisztek, lelkészek, uraságok vendégei lennének, s igy mindig ingyen élhetnének, mulathatnának.

Én. Ha egyszer huszasok fizetésére itélendné kendtek a bünösöket, akkor arra is lehetne őket kárhoztatni, hogy a tisztviselőket ők vigyék vagy vitessék a legközelebb szomszéd faluba.

Biró. Minden esetre; ez a dolog veleje és a józan ész kivánata, hogy ne az ártatlan, hanem a bünös szenvedjen.

Én. Ez magában mind jó, s csak az az észrevételem ellene, hogy a bünösök előre a szolgabirákhoz futkoznának, azokat holmi ajándékokkal megvesztegetendők.

Biró. Uram, a becsületes ember — mert a nemes vármegyének illyeneket kellene a birói s esküdti hivatalokra alkalmazni — vala micsekélység által nem hagyja magát megvesztegettetni, s ha mégis itt ott illyen találkoznék, az semmit sem tenne, mert a megvesztegetés maga magában is fáradságba, költségbe kerülne, s olly büntetéssé válnék, hogy maga is a gonoszságokat korlátozná, mert a költség a szegény embernek igen nehezen esik. Különben ettől még tartani sem lehetne, mert ha egyszer nehány helységbeliek megbüntettettek, bizonyosan nem nézendnék el, ha mások büntetlen maradnának.

Én. Ej biró, ez mégis egykissé igen nagy hatalom volna egy szolgabiró kezében!

Biró. Nem uram, mert a mellett hogy ezek egészen nyilvánnyosan történnének, még az is megkivántatnék, hogy a helységnek is, a szolgabirónak is minden helységére nézve különös kézi könyve lenne, mellyekbe mindig hitelesen minden följegyeztetnék mi történt, s igy a birák ezek által magokat mindenkor igázolhatnák. E szerint tudhatnók csak körülményesen, ki mikor s miért büntettetett? s csak e szerint tudnók a gyakoribb kicsapongókat illőleg büntetni.

Én. Nojsze lenne akkor elég botozás a világon, pedig sokan a botot egészen eltöröltetni kivánják.

Biró. Kevesebb mint most, mert a világ rövid idő mulva belelépne az igazi rendbe, s a botra csak ritkán szorulnánk.

Én. Tehát kend azt hiszi, hogy bot által jobbithatni az embert? ugy látszik, kend mindig csak ütni verni szeretne.

Biró. A bot uram nem minden embernek való; annak, ki érzékeny szive miatt még marháját sem tudja erősen megütni, embert pedig megverni épen nem képes, annak a bot nem való, s természet ellen cselekednénk, ha illyen embert akármi vétségeért bottal büntetnénk; annak ellenben, ki nem csak marháját kinozni, hanem embertársát is csekély hibáért agyba főbe, doronggal, bottal, kapával szilva-kékségére verni képes, — annak, ha ur is, legjobb s egyedüli orvosága a bot, mert durva lelkével szivével legjobban megegyez; s miután a köznépnek nagyobb része illyen, természetes hogy nagyobb része bot alá való. Csak töröljék el a botot egészen s tartsák jól kávéval a gonoszakat, majd csakhamar meglátandják, mi lesz a világból! Az, a ki rabolni, lopni képes, bizonyosan ütni, verni is többnyire hajlandó, s az embert nem hajaszálairól, sem arczvonásairól, hanem tetteiről kell megitélni. Hasztalan fecsegnek némelly érzelgő tapasztalatlan uracsok a bot ellen; hasztalan számlálgatják azt, hogy némellyek harmincz pálcza ütés után fölugranak s bokájukat összeverik, — ezt csak nehányan esztelen pajkoságból s azért teszik, mivel tudják hogy még esztelenebb bámulójik vannak; de négy szem közt jó barátaiknak mégis azt vallandnák ők, hogy csak ez használ nekik, s csak az ettőli félelem tartóztatja — ha még valami tartóztatja — a gonoszságok ismétlésétől.

Én. Ebben nem értek egyet kenddel, mert én azt tartom, hogy az embert csak nevelés által lehet képezni s jóvá tenni.

Biró. S ebben meg én nem értek egyet az urral; mert nincs itt szó kisded gyermekekről, kiket deresre fektetni ugy sem szokott senki, hanem fölnőtt megrögzött gonosz gazemberekről, kik, igaz a bot által nem jobbitatnak, de a gonoszságoktól elrettentetnek s a botozásnak ez, és nem jobbitás a czélja, mellyet az emberi társaság annál bizonyosabban elér, minél kevesebb gonosztevő kerülheti el a botot. Nem minden ember jó belsőkép, ki külsőkép roszat nem tesz, mert sokan azért nem tesznek roszat, mivel a bottól félnek. A fölnőtt megrögzött gonoszt késő már jobbitni s nevelni akarni, mert könnyebb száz szilaj ökröt megszelidíteni, mint azt természetté vált gonosz szokásaiból kivetköztetni, szóval: nehéz százéves tölgyfát ide s tova hajtogatni. Ha azonban a gonosztevőket mégis jobbitni akarják, nem bánom; s csak azt kivánom, hogy érdemlett büntetését mindenki előbb kapja ki, s aztán jobbitassék, mert különben mindnyájon, hogy mások költségén minden bántás nélkül jobbithathassunk, gonoszokká változásra kedvet kaphatnánk. A nevelés nem embereknek, hanem gyermekeknek való, s majd, ha nevelés által a világot jó lelkekkel elárasztottuk, majd akkor a botot is számüzhetjük. Bár csak az urak

meggondolnák, hogy ők is sok rosszat mellőznének, ha a bottól félniök kellene.

Én. No hála Istennek! a gyermeknevelést mégis helyesli kend.

Biró. A világon nincs és nem lehet nagyobb barátja a nevelésnek mint én, s bár szegény ember vagyok, mégis gyermekem nevelésére kész volnék sokat áldozni.

Én. Hah hah hah! sokat volna kend kész áldozni, s mégis a gyermekeket iskolába járatni nem akarja kendtek?! micsoda zavart beszéd ez?

Biró. Mi köze az iskolának a neveléshez? Vagy tán az nevelés, ha a gyermek irni, olvasni, számolni tud, s némelly tudományokban egy kissé járatos? Erre uram nekünk kevés szükségünk van; mi csak béke, igazság, emberszerető, csendes, jámbor embereket kivánunk, mire mostan sem képeztetik, mert mihelyt a falusi iskola küszöbét átlépte, azonnal csintalanabb lesz, nem azért, mintha ott roszra tanitatnék, hanem mivel nincs illő felvigyázás rája, s ügyetlen kezekre bizatik; mivel sokak közt mindig több rosz természetű, szivű, minden roszra hajlandó van, kikről a rűh többé kevesbbé a többiekre is rá ragad; mivel az erkölcsöt gyakorlatilag ritkán látják, s arra még ritkábban buzdítatnak; mert minden időt a műszeresen be- s megtanulandókra vesztegetnek el. Az iskolákban tehát csak tanul az ember, de jóvá nem képeztetik; pedig ez a nevelés lelke, ezt kivánja tőlünk az isten, ezt követeli mindnyájunktól a haza.

Én. De ha iskolák által nem neveltetik az ember, valljon miért tartja a világ mégis csak azokat nevelteknek, kik minden iskolát végeztek, s minden tudományokban jártosak; s miért tartatnak azok neveletleneknek, kik iskolákat nem végeztek, ha mindjárt legszentebb életüek is? Miért szokta például a világ nem neveletlennek, hanem rosz embernek mondani a nagy urat, ha az valósággal gonosz ember; s miért az ügyes, szelid, jámbor, kötelességeit pontosan teljesítő s hiv paraszt legénykét nem neveltnek, hanem csak jó s derék finak nevezni?

Biró. Evvel a világ épen nem dicsekedhetik; mert a tanult rosz ember mindig neveletlen marad s lesz minden okos ember szemében. Majd egyszer megmondandom az én népnevelésről véleményemet egész kiterjedtségében, s azt hiszem, hogy az ur helyesleni fogja, mert az szerint nem csak jó embereket képezhetni, hanem rövid idő alatt igen könnyen sokat meg is tanulthatni velök. Most pedig csak azt mondom, hogy azon tudományok, mellyekre a gyermek az iskolában szert tehet és tesz, nem teszik magát a nevelést, hanem csak az igazi nevelés külső ruházatjának tekinthetők, mikép valóban illő arányban állanak is testi ruházatunkkal, mert valamint nem illik egy gazdag urnak rongyos szegény ruhában járni, ugy nem illik a drága czifra ruhásnak tudatlannak lenni; ellenben valamint nem szégyen szegény embernek szegény ruhában járni, ugy nem szégyen annak tudatlannak is lenni. Van e nagyobb szégyen, mint rongyos ruha és sok tudomány? Mi a czifra ruha a testen, az a tudomány a nevelésben.

Én. De azt csak mégis megengedi kend, hogy az egészen tudatlan, sem irni, sem olvasni s számolni nem tudó köznép sokkal erkölcstelenebb mint azok, kik iskolába jártak, holmit tanultak s tudnak; ezt ellenmondhatlanul bebizonyíthatom a hirlapokból, mellyek a megyei rabok számát hitelesen közlik, s kimutatják, hogy az irni s olvasni nem tudóknak száma sokkal nagyobb mindig a tömlöczökben, mint amazokéi.

Biró. Sőt inkább, mindent a világon örömestebb megengedek s könnyebben elhiszek, mint épen ezt, mert ha az arányt tekintjük, bizonyosan az együgyü nép lesz a győztes.

Én. Mi a lidércz! hát nem látja kend, hogy a tanult mivelt osztaly nem részegeskedik, nem verekedik, nem káromkodik, nem lop, nem rabol, nem gyilkol, nem csal, nem kevélkedik, a mezőn, réten, szőllőkben nem tesz kárt mint a tudatlan paraszt nép?

Biró. Uram! a ki mindig nyakig van a czukorban, s ha akarja akár ingyen kaphatja mindig, nem csoda, ha azt nem szereti; a szegény tanult ember pedig szinte ugy megissza a bort, sőt le is részegedik, valamint a paraszt ember. Különben alig tagadhatni, hogy még két száz tudatlan paraszt lerészegedik, addig legalább egy tanult nevelt ur le nem részegednék, csak hogy ez illyenkor nem mutatja magát, hanem ágyára dől s szunyadoz; pedig ha szorosan vesszük a dolgot, aligha minden neveltre legalább kétszáz neveletlen nem esik, s igy a részegeskedésben aligha még most is egyarányosuak nem vagyunk. A verekedésre az uraknak ritkán van alkalmuk, mert ritkán vannak sokan együtt, azonban mégis minden kétségen kivül van, hogy azok is legalább egyszer megütköznek addig, mig a parasztok kétszázszor, mert a kettős viadalokat nem is említve, majdnem minden bál s nevezetesebb mulatság alkalmával történik egy kis csatipati; az pedig az urak békeszeretetét nagyon is feltüntetné, ha megemlitenők, hogy mig öt-hatszáz lélek ugyanazon egy faluban békességben él, addig két tanult s nevelt ur az egész faluban meg nem férhet! A káromkodás a tanult urak igen szép s nevezetes találmánya; e nélkül igen sokan a világ minden kincseért még beszélgetni sem tudnának. Ebben az urak a mesterek, a tudatlanok a tanitványok, s ha már most a tudatlan is az istent káromolja, bizonyosan a tanult példája bátoritotta rá, mert hihetetlen, hogy az, ki pénteken a hust azért nem ette meg, mivel félt hogy az ördög elviszi, az isten káromlásaért az ördögtől még jobban nem félt volna. Most a tanult urak példája után mindezeket bátran s minden félelem nélkül teszi. — A tudatlan nép gyümölcsöt, kukoriczát, csizmát és más aprólékot, mellynek ára, értéke évenkint alig rugna százezer forintokra lop; a tanult, nevelt urak pedig évenkint milliókra menő pénzeket sikasztanak el. Igaz, a cséplők az egész hazában sokat lopnak; de bizonyos, hogy a tanult tisztek szinte annyit elzsebelnek, s hát a főtisztek?! — A tudatlan nép igaz gyakran rabol, de mit? holmi csekélységeket, mellyek szót alig érdemlenek; az urak ritkán, de drága kincseket. — A gyilkolásokra nézve szót se szóljunk, a mult spanyol háboru szép példákat nyujt ezekre. — Csalás! csak ott nem gyakorolják sokan a tanultak közt a hol nem lehet. — Kevélység! s ki kevélyebb a világon, mint a sok tanult nevelt uracs? — Vannak igenigen sok tanult nevelt urak, kiket illyesekről vádolni halálos vétek volna; de vannak nemkülönben igenigen sok tudatlanok, kik hasonlókép nem vádoltathatók. Ha pedig az emlitettekben a tanultak a tudatlanokkal jóformán megegyeznek, a mezőn s rétekeni kártevések a tudatlanoknak alig árthatnak, mert cselédeik ebben is megteszik azt, a mit az urak magok elmulasztanak. — A tanultak vétségei ezüst pénzben billio, a tudatlanoké váltóban ezer! s mégis: csak tanuljunk, csak tanuljunk! Mi pedig a tömlöczöket illeti, bizonyos, hogy több tudatlan van azokban mint tanult, de mi ennek az oka? bizonyosan nem az, mivel a tudatlanok rosszabbak mint a tanultak, hanem az, mivel a tanult osztály okosabb — ügyesebben fortélyosabban végzi gonoszságait, s nem jőnek napfényre tettei, mint a tudatlanokké; mivel, ha a tanult a tudatlant bántja meg, ez amazt ritkán meri feladni, vagy ellene panaszt tenni, mert boszujától fél, ha pedig a bántalom igen nagy, a tanultnak szép szavai vagy pénze által lecsillapittatik s hallgat; ellenben, ha a tudatlan a tanultat bántja meg, engesztelés s kibékélésről szó sem lehetvén, becsipetik. Azért, mert ha a tanultakra egyenes panasz nincs, minden gyanu mellett szabadon maradnak, a tudatlanok pedig, csak gyanusak legyenek, befogadtatnak; azért, mert a tanultak vétségeit sokan mentik, kicsinyitik sőt palástolják, mig a tudatlanokéit szigoruan ugy a mint vannak veszik, sőt gyakran belőlök még nagyobbakat csinálnak; azért mert a tudatlant, ha panasz van ellene, minden csekélységért bezárják, tömlöczbe vetik, a tanultnak pedig csekélységért szót sem szólnak; végre azért, mert kétszázszor annyi a tudatlan, mint a tanult.

Hazafiúság.

Hazafiuságból az anyagi élvezet kényelmeiről lemondani, magát, testét sanyargatni, igy példaul csak szemre készült, lovakat izzasztó nyilrai kocsit venni, melly alig ülsz belé, már is recseg, ropog repedez, alig haladtsz ötven lépésnyire, majd balról majd jobbról nyilik ajtója s ennek szünetnélküli becsapásaival kell bajlódnod, jól megrázva zökögve, mert tollai rugósága hasonlit a sziklatörő kemény csákányéhoz, alig érkezél szomszéd faluba, már kovács után kell látnod, fél év mulva pedig már is szinét veszti, már is kopott, vén, ócska alakot mutat; hazafiuságból a nyitrazerdahelyi szabóknál ruhát keszitetni, melly ugy áll, mint ha zsákba öltöznél, vagy az itteni suszter csinálta sarut viselni, mellynek első sárban ott marad talpa, és ha eddig nem érzéd mi a tyukszem, bizonyos lehetsz hogy bőven tapasztalni fogod; hazafiuságból illyeneket tenni még eddig senkinek sem javasolnám, sőt tanácsolom, mivel az ár közt is nem nagy a különbség, a kinek kocsira, ruhára, sárura van szüksége, azt Bécsben szerezze meg vagy onnan hozassa. De hazafiuságból a belföldi gyárokban készült czékla czukorral élni, már ezt jó lélekkel javaslom, sőt javasolni szoros köteleségemnek tartom, mert gyárokban, például a szolcsányiban és ghymesiben, a czukor finomitása már olly fokra lépett, hogy a spanyol szelekre, catalani kenyérre, pitékre, crémekre, geléeskre, blancmangerekre mindennemű legfinomabb tésztás süteményekre és fagylaltakra igenis használható. Mert a bolti annál egy pár garassal olcsóbb; mi az erszényt kéméli, mert e czéklából készült czukorrali élés mellre, tüdőre, májra, vesére, egy szóval az egészségre különös jó hatásu; ki vele él a morisoni labdacsokat, az arcanum duplicatumot nélkülözheti; a czéklából fenmaradt hulladékok és aprólékok mindennemű marhának egy dögvész elleni biztos óvószer; mert ami több, ha igy általjában nagyobb részvéttel volnánk e hazai termék iránt a a fent érintett két czukorgyár Nyitra, Bars, Trenchén és Turócz vármegyéket czukorral elláthatná, illő saját hasznunkkal jaró résztvevő pártolás mellett e belföldi gyárok országszerte keletkezvén, midőn körülbelől magyar hazánkban (a részeket ide nem értve) 80,000 mázsa czukor fogy el, miért csak 40 p. ftval számitva 3,200,000 pngő fort minden évben országunkból madárkint kivándorol, azon különbséggel, hogy ez fecske,- gólya,- darukint hozzánk többé vissza nem tér, melly szörnyü somma nem csak ben maradhatna a hazában, hanem milly kiszámithatlan nyereség lenne az is, hogy e tetemes pénzmenyiségnek felében szükölködő néposztályunk, mint munkája jutalmában, részesülne. — Honfiak és hazám lelkes hölgyei, lily nemzeti jólétünket és szegény munkás népünket felsegitő, semmi áldozatot nem kivánó, sőt nyereséget hozó hazafiusagot igen is kövessünk és követeljünk, — mert a mit e részben teszünk, csak magunkért tesszük, minek sükeritése csak egyedül tőlünk és szigoru akaratunktól függ. *)

Nyitra Zerdahelyi Lőrincz.

*) Ezen fölszolitást mindazon hir- és ujságlapok t. cz. szerkesztőji, kik nemzeti jobbletünket, népünk javát, hasznát igazán és hiven előmozditani kivánják, lapjaikban közleni szivesked jenek. *N. Z. L.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

18. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 3.**

Észrevételek

a „Népnevelési különbség“ czimű czikkre.

Miután a népnevelés érdekében felszólalhatási jogot annyian követelik, tőlem sem fogja megtagadhatni a Hirnök szerk., hogy a Századunk f. é. 8ik s 9dik számaiban megjelent „Népnevelési különbség“ czimű czikk által előidézett észrevételeimet ne közölhessem. A czikk szerzője ugyanis, a népnevelés körüli kérdéseket e háromra osztja fel : a) mikép neveltessék a nép és miben oktattassék czélszerűen? b) ki által? c) millyen, azaz honnani költséggel? mire nézve én is kezet fogok vele, a kérdések megfejtésében azonban érintetlenül nem hagyhatok némelly hibás fogalmakat, mellyeket a szerző elárult. Ugyanis mikor a tudós Somogyi Károly urat említi, mikép megmutatta volna, hogy a nevelésnek csakugyan vallásosnak kell lennie, pium desiderium gyanánt hozzá teszi „bárcsak mutatta volna meg, mikép lehetne illy göröngyös és még határozatlan ösvényen a nevelést vallásosnak tenni?“

Átmegy azután azon módra, melly által a pórnép közt lehetne némelly szükséges ismereteket elterjeszteni, s ebben is egyet értek vele. Először is a pórnép fogalmaihoz alkalmaztatott vallás- és erkölcstudományt ajánl, s mivel a jó példa is nagyon hat a gyarló ember szivére, még a jámbor és szent emberek életéből rövid rajzok is járulhatnának hozzá, s azt jegyzem meg, hogy a katholica anyaszentegyháznak van ezekben kiapadhatlan kincse, mellyből a jó lelkipásztor némelly gyöngyöket néphezi beszédjeiben annak elébe tenni el nem mulaszt; én is tehát azt ajánlanám, szerkesztessék illyen népnek való könyvecske, vagy szövessék e vallásos tárgyakkal át az egész népnevelési tanítás, ha az netalán némelly nagyon is felvilágosult fejeket, mellyek szentekről s vallásos dolgokról még hallani sem akarnak, vissza nem riaszt.

De az különös, hogy ő mind az általa előszámláltakat, gyümölcsfa-tenyésztést, bába-oktatást és még tudom is én mit mást, ollyan vállakra rakatni szeretne, mellyek saját hivataluknál fogva is nagyon már terhelvék. Nem tudja e M. ur, hogy a növendékpapok mind philosophiai, mind theologiai szakban sokkal terheltebbek, hogysem ők szederfa-tenyésztést vagy bábaoktatást hallgathatnának? sőt bölcs férfiak még a theologiára szánt négy éveket is keveslik; mennyire meggyőződve volt erről boldog emlékezetű Rudnay cardin. herczeg, bizonyítja az általa behozott, növendékeket bővebben kiképző esztergomi intézet, ugyan azt a bécsi sublimius stb. eff. jutassuk csak eszünkbe : ex omnibus aliquid, ex toto nihil; — pluribus intentus etc.

Oktattassék hát — ebben is egyetértek vele — a nép mindezekben, de akár a Rákos mezején inkább mint „talán magában a a templomban“, mert hogy ha szerinte Sancta sancte sunt tractanda, a templomot sem szabad szederfatenyésztés és bábaoktatás gyülhelyévé lealacsonyítani. Domus mea domus orationis vocabitur. Oktattassék hát, de nem pap által, hanem, ha ugy kell, a bábászatban szülészorvos által s nem az egész nép, közte gyerkőczek, eladó leányok, hanem minden faluból két három asszony; a gyümölcsfatenyésztésben gyakorlatilag a gazdasági tisztek által, mert ez mindegyik életének főfeladata, s azért hagyjuk mindenkit a maga sphaerájában működni, mindenkit maga körében hasznos ismereteket nép közt terjeszteni, s ha mindenki hivatása szabta kötelességét lelkiismeretesen teljesíti, mint ezt gróf Széchenyi „Kelet népében“ mindenkinek szivére köttetni akarja, ugy lesz Magyarországból menyország; s ha a telkész bábászatot nem magyarázgat is népének, hanem csak saját kötelességét pontosan teljesíti, már azért is kettős tiszteletre méltó.

A mi a másik, pedig aggodalmas, kérdést, azon gordiusi csomót „ki által neveltessék a nép?“ illeti, azt ő hihetlen könnyűséggel Nagy Sándorkint megoldja, s a hazát ebbeni aggodalmából kirántja. Mondja, sok lelkipásztornak, van egy-két segédje is, ezekre volna hát a népoktatás átruházandó. Azt felelem, melly lelkipásztornak segédje van, annak az szükséges is, pedig nem bábaoktatásra, hanem egyedül a lelki dolgok s terhek vitelébeni segítségre. Hogy ezek közül tanítás és nevelés első kötelességök, Máté 28 r. 18—20, örömest elismerem, de nem abc vagy bábászat, hanem isten igéjének vallásának tanítása, hirdetése, s a népnek abbani nevelése; azért jól jegyzé meg Somogyi K., hogy ettől az egyházat elmellőzni akarni igazságtalan követelés volna, s ugy hiszem azért jegyzé meg, mert találkoztak lázba dült fejek, mellyek az iskolákat egyházi befolyás alul kiragadni, s a járásbeli szolgabirák s esküttek felügyelése alá helyezni indítványozták; mivel pedig — mint szembeszökő — a nevelésnek, hogy ferde ne legyen, vallásosnak kell lennie, s a vallás az egyháznál van, nem pedig világi hatóságoknál, ugy annak tisztje is szolgái által vallást tanítani, a népet abban nevelni, s felvigyázni, kogy minden, mi az iskolákban előadatik, az igaz vallás jótékony sugáraitól áthatva legyen, ettől pedig az egyházat elmellőzni akarni, nemcsak igazságtalan követelés volna, hanem isten s ember elleni vétek.

Oda utasítvák is szigoruan az egyház szolgái, hogy az iskolákat minden hétben legalább kétszer látogassák, a népet catechisalják, a keresztény kath. vallás- és erkölcstudományban oktassák, neveljék, mind templomban, mind iskolában, s igy ők most is a nép tettlegi tanitói, oktatói, s ebbeli kötelességök teljesítésében eljárni iparkodnak; hanem hogy ők történet, földleirás, természettan, csillagászat, gyógytan, mind magukat, mind marhájokat illetőleg, gyümölcsfatenyésztés, bábaoktatás, s még abc-nek is rendes tanitói legyenek, mint M. ur kivánja, azt mindenki lehetlennek elismeri, kinek papi hivatásról s ennek nehézségéről, kiváll a fiatal segédeknél, s ezer más, itt elő nem számlálható viszonyokról helyes fogalma van. S ne gondolja senki, hogy a fiatal pap, a mint növendékházból kilép, már omnibus numeris absolutus; hanem azután is szorgalmas olvasás, tanulás által magát képezni kell, pedig nem abc-oktatásra, hanem lelkipásztori hivatalára, mellyre ő nem ad honores alkalmaztatva, hanem, a nép száma és szüksége ugy hozván magával, még szaporitandók volnának; mert van sok ollyan fára, hol a lelkészek, kivált ha öregedni kezdenek, a nagy teher alatt majd meggörbednek. Azért van az esztergami főmegyében 30nál több szerzetes segéd, és hol egy-két lelkiséged van, ott bizonyosan tanító segéddel is találtatik. Ezeket nem azért mondom mintha megijedtem volna, mert bizonyossá tehetem M. urat, hogy legkevésbbé sem ijedek meg a dicső pályafutástól! — Hogy pedig M. ur a segédeket bőven ellátottaknak hiszi,

mikép nekik semmiről sem kell gondoskodniok, valóban kár, hogy valakitől, kinek illyesekről tudomása van, kivált falusi segédeket illetőleg, fölvilágositást nem kért, s nem tudom, mi jött volna ki abból, mit ő a szó legszorossabb értelmében ellátásnak elnevez.

Vannak még némelly megjegyzéseim a népnevelés körüli buzgó tervezők számára. Először is ajánlom, hogy mindegyike a Szászadunkban járó derék „Téli estvéket“ könyv nélkül tanulja meg s azután tervezéshez fogjon, s gondolja meg, mi a parasztnak szükséges, mi hasznos, s mennyit ő földmivelési foglalatosságai „s mindennapi keuyerünkért“ való gondjai mellett a tudományokból tanulhat, s tudom, némelly tudományt kitörülend tervéből. Ne gondolja senki is népünket általában olly butának, mint a felső magyarországi kiirtásokban s hegyek közt elszórva lakó vagy az alföldi csárdai, pusztai nép; ezeken pedig nem tudom mikép segithetni, hacsak minden tanyán vagy kiirtáson iskolát tanitóval nem alapitunk; hanem mivel népünk részint rendes, élénken közlekedő falukban, részint városokban közelebb lakik, innen a müveltség némi sugárai is hatottak reá, vannak számos, s mennyire lehet jó iskolák; sok példát előhozhatnék, hogy falusi iskoláinkból minden nehézség nélkül gyermekek fölvétetnek gymnasiumokba, s ott is dicsőségesen futják meg pályájokat; hol iskola van, népünk egy harmada olvasni, irni s számolni, ha miliardokra nem is, de mennyire neki szükséges, tud; és nincs messze azon müveltségi ponttól, melly parasztnak szükséges vagy kivánatos lehet; ámbátor elismerem, hogy van még némelly kivánni való, csak az akadályok háritassanak el, mellyek még utjában állanak, s ezek között mint elsőt sorolom a könyvek szerfeletti drágaságát, mellyet a paraszt, kevés bevétele s nagy kiadásai mellett, meg nem birhat; adatnának a könyvek el kevésbbé felcsigázott áron, ugy a paraszt maga, vagy számára más jótevője, vehetné meg azokat. Nem hiányzik népünkben az akarat, nemesebb érzés a tanulásra, olvasásra, mint azt a következő lettdolog is bizonyitja. Jelinek J. nagyszombati könyvnyomtató meghalálozása után nagy halmaza hasznos könyveknek találtatott, mellyek azelőtt a kiszabott nagy ár miatt el nem keltek, most pedig Spanraft M. ur, a könyvnyomtató műhelyet könyvekkel együtt átvevén, azokat egy negyedre leszállitva áruba bocsátotta, s ime mindjárt találkoztak meleg és népök javáért lángoló lelkészek, kik illyen, a népnek felette hasznos könyvekből, mennyire tőlök kitelt, vettek s népök közt kiosztottak; és seregenkint jöve a nép, kérvén nem kaphatna e illyen könyveket, s a tehetősbek magok is vevének. Ezt felhozom a tán kételkedőknek, annak megmutatására, hogy nem hiányzik népünkben olvasás és tanuláshozi vonzódás, csak legyenek illő áron kapható könyvek. Egyetlenegy népnek való könyv megvehető áron adatik el, s az a derék „Mezei naptár“; csak szerkesztetnék az tót nyelven is, hogy a roppant számu tót népesség által is használtatnék. Azért felette kivánatos, hogy az iskolai könyvek is olcsóbbak legyenek, mert ha a parasztnak abc könyvért 12 kr. p., egy kötetlen olvasó könyyvért 27 kr. p., egy bibliáért hasonlag 27 kr. p. adnia kell, nem csodálhatni, ha gyermekét legjobb szándéka mellett sem küldheti iskolába; s ha meggondoljuk az iskolai könyvek sokaságát, melly évenkint felhasználtatik, mostani árának tán egy negyede is bőven pótólná ki a költségeket. Ezt tehát szivökre vegyék, kik a dolgon segithetnek.

Másik a nép müveltségét hátráltató akadály a szegénység; mert nálunk számtalan részekre felosztva lévén a telkek, a nép annyira elszegényedett, hogy sok paraszt nem képes gyermekét iskolába küldeni, a téli zordon idők ellen ótalmazni, s ruhával ellátni, nyáron pedig ezerféle szükségeire otthon alkalmazza. Hogy az ausztriai tartományokban a nép müveltebb, főképen közállományi szerkezetének tulajdoníthatni; mert ott a telkeket szédiribolni régóta tilos volt; csak egy fiu marad a telken, a többi katona vagy mesterember, s ugy okvetetlenül tanulnia kell, ha kényszerítő törvények nem léteznek is. Ott a legkisebb előtt is a legmagasb hivatalok tárvák, s pedig mint gróf Lamberg: „Még egy Terra ingcognita“-jában mondja „szoros igazság szerint osztogattatnak, ugy a herczeg mint a paraszt fiának“; hát ott kedve is lehet tanulásra, mig minálunk majd minden zárva előtte annyira, hogy kivált mostani időben eke szarvánál más reménysége nehezen lehet. Csak ebből is kiviláglik, hogy az ausztriai örökös tartományok szerkezete csodálatos módon előmozditja a müveltséget, s mig nálunk is e tekintetben ugy nem lesz, a legszebb népnevelés körüli intézkedések nehezen hozandnak ohajtott sikert, mert ezer meg ezerféle akadályok gördülnek a szegény ember elébe, mellyeket ügyes tapintattal kipuhatolni tudá a „Téli Estvék“ derék szerzője.

A papi tizedeket illetőleg azt jegyzem meg, hogy azok is törvényben gyökereznek, s igaszságos birtoka a papi rendnek, és nem szorult még az ország arra, hogy e végre bárkit is a törvényben gyökerezett s igazságos birtokától erőszakosan megfosszon; azért azokat is emlegetni fölösleges; én M. urnak ajánlom, kopogtasson előbb még máshoni hegyeket az aranyér feltalása végett.

Sz . . . lelkészsegéd.

Nagybritannia gabonabevitele.

A *Revue britannique* ez évi januariusi füzetében *Dupin* Károlynak a tudományok akademiájában felolvasott emlékiratát közli, mellyet annál inkább akarunk olvasóink elébe bocsátani, minthogy a tudós akademikus abban fölötte fontos tárgyat világit föl egészen uj szempontból.

„E piltanatban — ugy mond — midőn a gabonatörvények minden elmét foglaltatoskodtatnak Nagybritanniában s egész Europa figyelmét lelánczolják, hiszem, hogy az akademia érdekkel hallgatandja, mit mond e kérdésről a tapasztalás, melly minden rendszertől s minden részrehajlástól távol tartozkodik.

Nagy és szép statisticai kérdéssel foglalkozunk itt, melly hypothesis nélkül tárgyaltathatik. Hadd szóljon maga a dolog; mi csak hiteles szám-adatokhoz tartjuk magunkat.

Utóbbi tavaszkor a brit minister egészen véletlenül észrevenni látszott, hogy a gabonaár sokkal magasabban áll Angliában mint a többi Európában. Azon véleményt táplálta, hogy e baj az egyedárusoktól azaz, a földbirtokosok, bérlők és parasztok egész testületétől származzék, s hogy a gabonakereskedés fölötti törvénynek puszta megváltoztatása a dolognak más fordulatot adni képes. Állitá végre, hogy a viszonyokhoz képest változható tarifa helyett, melly a fogyasztóknak drágaság idejében, a termesztőknek pedig bő években kedvez, szilárdabb de igen csekély vám-árszabás sokkal inkább helyén lenne, minthogy ez csakhamar Nagybritannia más országokhozi kereskedési viszonyainak változtatását maga után vonni fogná.

Már három század óta a gabonaár Angliában aránytalanul magasabb mint a többi europai statusokban. 1552től 1562. évig a buza hectolitrája 10 sh. 4 d. = 12 frank 90 cent., mig ugyanakkor felényi ára volt Francziaországban.

1760tól 1780 évig a buza általányos ára hectolitra szerint volt:

Angliában	19 fr. — cent.
Francziaországban	13 „ 50 „

Orosz- és Lengyelországban . . . . . 5 fr. — cent.

A mostani általányos árak:

Angliában . . . . . 24 „ 60 „

Francziaországban . . . . . 19 „ — „

Orosz- és Lengyelországban . . . . . 7—8 „ — „

Fönforog tehát, kikutatni, melly módon lehetne a változékony vámtárifát hasznosan 8 shillingre minden bevitt quartertől, vagy 3 frankra 44 centimere minden hectolitrától, változtatni.

Mind Angliában mind Francziaországban a gabonatörvények gyakori s lényeges változtatásokat értek. Olly tárgynál, melly az egész nép életérdekei- s létébe annyira bevág, természetesen a statusférfiak föladatul tevék magoknak, a közönségnek leginkább megfelelő rendszabályokhoz nyulni. Illy nehéz vállalatnál, igaz, sokszor voltak elkerülhetlenek olly hibák, mellyek szükségképen a privát érdek tévedéseit, sophismáit és csalódásait csak méginkább emelték; de a közjóra állhatatosan keresett és védett igazság végre mégis győzödelmeskedett.

A leginkább kiemelendő tökélesbítésekhez tartozik ama lassankint javított rendszer, melly által a termesztő az igen alacsony s a fogyasztó az igen magas ár-állás mellett ótalomba vétetik. E javitás *Huskisson* és *Canning* egyesült törekvéseiknek köszönhető. A kereskedési szabadság legbuzgóbb védői sem tehetnek kifogást a két minisztérnek e müve ellen, minthogy a tapasztalás által teljesen igazoltatott. Fontolóra vétetvén a földmüvelő- és gyármunkások napdíja s a szükségképen változékony gabonaár közti viszony az uj ministerium alatt, mellynek legelőkelőbb tagjait épen előbb nevezém, elismertetett, hogy a buza legillőbb ára 60 sh. quarterjétől vagy 26 fr. 18 cent. hectolitrájától; s hogy e rendszernek káros vagy jóhatásait mindenki folyvást illőleg méltányolhassa, a parlament körülményes, a kereskedési ministerium által e végre gyüjtött statisticai okleveleket tétet közzé, mellyek már tizenegyedfél év óta hónaponkint a hivatalos középárt Londonban, a fogyasztásra bebocsátott külföldi gabona menynyiségét s az ennek következtében szedett bevitelvám összegét előterjesztik.

Ekképen pontos adatokkal birunk tizenegy egymásutáni termésről, mellyek közül öt rosz vagy középszerü s hat többé vagy kevesbbé jutalmas vala.

Az említett időszakban az emésztésre bebocsátott idegen gabona összes mennyisége 7,473,749 quarter volt s a tőle nyert vám 2,223,180 ft. st. Általában a bevitelvám e tizenegy év alatt $5^{95}/_{100}$ shillingre ment quarterjétől; most 8 sh. állandó vám inditványoztatik, a legrendkivülibb drágaság idejére is, egyegy quartertől.

Első tekintetre ugy látszik, a brit földmüvelőnek van legtöbb oka e változtatással megelégedni s csak az emésztő panaszkodhatik ellene. Azonban ellenkezőjét látjuk, azt t. i. hogy e módosítás legnagyobb örömöt a városok és gyárkerületek munkás osztályai közt s legnagyobb aggodalmat a földmüvelők közt okozott.

Ki tehát itt tévedésben? Még talán soha sem jött elénkbe olly lényeges-fontosságu s e mellett látszólag olly paradox statusgazdasági kérdés.

Ennek illő feloldása végett a bőség éveit a drágaság éveitől elkülönzöttem.

Az emlitett tizenegy év (a gabona évet julius 1-jétől jun. 31kéig véve) öt rosz vagy középszerű s hat dus aratást mutat. Kezdjük az elsőbbiekkel:

1) Drágaság évei.

1828—1829 folytában a középár a londoni középponti piaczon, a rosz aratás miatt, egy hectolitretól 69 sh. = 29 fr. 90 cent.-re emelkedett.

Ez évben 1,465,530 quarter tetemes mennyisegü külföldi gabona emésztetett fö!, mellyel 1,500,000 ember egész éviglen beérte. A tőle fizetett vám 179,970 ft. st. vagy $2^1/_2$ sh. quarterjétől = 1 fr. 5 cent. hectolitrejától.

A vám által tehát a külföldi gabona ára csak $1^1/_3$ cent.-mel volt drágább egy kilogrammtól, a mi egy font kenyérnél $^2/_3$ centimere ment.

Az uj törvény szerint 8 shillinget kellene egy quarterért vagy 3 fr. 44 cent. egy hectolitreért = $4^3/_{10}$ cent. egy kilogramért, tehát háromszor annyit mint az 1828—1829. rosz gabonaévben fizetni. E rosz évben tehát a nép ez uj törvény által fölötte károsittatott volna. Menjünk most a következett aratásra által:

Az 1829 — 1830 gabonaév csak igen középszerű aratást adott. A gabona csak $^1/_{15}$-vel volt drágább az ohajtott általányos árnál, t. i. 64 sh. quarterje = 27 fr. 51 cent. hectolitrája. Ez évben a külföldről bevitt gabona 998,091 quarter, tehát felével kevesebb mint előbbi évben; a bevett vám pedig 809,947 ft. st., tehát 17 sh. quarterjétől. A véd tehát felével haladta fölül az uj törvényhozás által javaslottat. A nyerészkedők siettek tartalékaikkal a piaczra, a nélkül hogy jobb időpontra várjanak s nyereségökből könnyen meggyőzék az akkori aratással megférhetlen magas vámot.

1830—1831-ben a közép ár magasabb volt, t. i. 60 sh. quarterjétől = 29 fr. 60 cent. hectolitrájától. A bevitel sokkal inkább növekedett mint valaha, s 2,724,161 quarterig ment, melly mennyiség több mint 2,800,000 ember tartására elég volt. A vámbevétel ez évben 551,494 ft. st. = 5 fr. 6 cent. quarterjétől vagy 1 fr. 74 cent hectolitrejától tehát csupán $2^1/_6$ cent. egy kilogram gabonától vagy kenyértől. A vám most ismét felével kevesebb volt mint az uj történy szerint drágaság évében lett volna fizetendő.

1831—1832-ben a gabona Londonban csak $^1/_{24}$-del volt drágább a szükségesnek gondoltnál. Az emésztésre bebocsátott külföldi gabona mennyisége huszonkétszer kevesebb volt az előbbi évinél. Mind e mellett is csak kis különbség mutatkozott a vámbevételben, melly körülbelül két harmadát érte el azon összegnek, melly a tervezett törvény szerint lett volna beveendő.

Az 1833—1839. gabona év fölötte rosz volt, s már juliusban, még aratás előtt az a gabonaár az 1831. decemberi 21 fr. 92 centimeről 29 fr. 50 centimere emelkedett hectolitrájától.

A hivatalos bizonyitványok ez éveknek csupán első hat hónapjára vonatkoznak, de már akkor is 1,816,252 quarterre ment a bevitel, melly 3,600,000 ember t. i. Nagybritannia népessége hat hónapi élelmére elégséges volt. A vámbevétel csak 141,085 ft. st. = $1^1/_2$ sh. quarterjétől = 67 cent. hectolitrájától vagyis $^4/_5$ cent. egy kilogram gabonától vagy kenyértől. Az uj törvény szerint a vámbevétel amaz évben ötször annyira ment volna.

Most ez öt év eredményeit következő áttekintésbe akarjuk foglalni:

Aratási évek	Quarterjétől		Bevitel	
	londoni ár	bevitelvám	emésztésre	vám
	sh.	sh.	quarter	ft. st.
1828	$69^1/_2$	$2^{45}/_{100}$	1,465,535	179,700
1829	64	$16^{40}/$:	988,091	809,947
1830	69	$4^5/$:	2,724,161	551,494
1831	$62^1/_2$	$5^{25}/$:	84,928	23,098
1838	71	$1^{56}/$:	1,816,252	141,085
Összesen	67	$5^{85}/_{100}$	7,078,967	1,705,324

Az uj törvényjavaslat szerint a vám 8 shillingjével 2,831,587 ft. st. lenne, s igy amaz öt rosz gabona évben az emésztőkre könnyítés helyett még nagyobb kiadási összeg t. i. 1,126,263 ft. st. vagyis 28,131,575 fr. háromlott volna.

2) Bőség évei.

A bevitelek olly csekélyek voltak a bőség éveiben, hogy nem érdemes ezek mindegyikét külön fejtegetni. Következő általányos attekintés czélunkra elégséges leszen.

Aratási évek	Quarterjétől		Bevitel	
	londoni ár	bevitelvám	emésztésre	vám
	sh.	sh.	quarter	ft, st.
1832	51 1	$24^{16}/_{100}$	178,746	215,162
1833	50 5	$19^{36}/:$	1,296	1,256
1834	41 10	$34^{40}/:$	175	301
1835	42 6	$43^{3}/:$	86	185
1836	54 4	$23^{12}/:$	5,706	6,597
1837	57 11	$21^{69}/:$	208,773	294,354
Összesen	50 4	$27^{23}/_{100}$	394,782	517,855

Az uj vámterv szerint e bevitelmennyiségtől 8 shillingjével csak 147,913 ft. st. fizettetnék.

Ez áttekintés most különféle fontos következtetésekre ád alkalmat.

Hat egymásutáni év alatt 17,000,000-nál több lélekből álló nepesség csak 394,782 quarter gabona behozatalára szorult, tehát általában 65,797 quarterre évenkint.

Hat egymásutáni év alatt 17 milliónál több lélekből álló népesség, 65,797 személyt kivéve, belföldi termesztésből élt. Ha már 1000 ember közt 996-an belföldi gabonából tapláltathatnak s csak négyen szorulnak külföldi gabonára, ebből kitetszik, hogy a brit földmüvelés most jó és középszerű években minden még olly sürü népesség életfentartására elégséges fogna lenni. Az emlitett öt többé vagy kevesbbé rosz évben évenkint általában 1,573,104 quarter buza, vagy 1,573,104 személynek tápláléka, tehát az egész népesség tizenegyed részének, vitetett be.

A sinórmértékünkre szolgáló tizenegy évi időszakban a drágaság $4^{1}/_{2}$ év alatt 7,078,967 quarter s a bőség 6 éve alatt 3,944,782, összesen 7,473,749, tehát általalányosan minden évben 711,785 quarter külföldi gabona emésztetett föl.

Tegyük az angolok szerint általányosan mindegyik ember szükségét egy quarter gabonára, ugy a brit földmüvelés jelenleg 1000 ember közt 950-t táplál, mig a többi 50 nek szüksége külföldről hozatik.

Az ugyanazon időszakban, 1829től 1839ig, Francziaországba emésztésre behozott gabona fölszámolásánál ugy találtam, hogy a belföldi termesztés 1000 lakos közt 990 személy táplálására elégséges és a külföldinek csak 10 személy szükségét kell födöznie.

Végezetül még hasonlitást akarok tenni a franczia- és angolországi munkabér között.

A sinormértékünkre szolgáló tizenegy év alatt a buza középára Angliában volt $56^{1}/_{2}$ sh. quarterjétől = 24 fr. 73 cent. hectolitrájától, s Francziaországban 19 fr.

Hasonlitsuk most az angliábani 21 pence, 2 farthings, 19 cent. naponkinti munkabért a francziaországbani 1 frt. 25 cent. mnnkabérrel, ugy találjuk, hogy Nagybritanniában $11^{3}/_{10}$ munkanap szükséges egy hectolitre árának födözésére, mig Francziaországban erre $15^{1}/_{4}$ nap kivántatik.

Ez összehasonlitás, hiszem, figyelmet érdemel. Mutatja, hogy Angliában kevesebbet kell dolgozni mint nálunk egy hectolitre gabona megszolgálására. Az angol munkás, nem különbsége nélkül, $2^{1}/_{2}$ hectolitrét emészt föl, mig a franczia 3at. Ez ismét más következtetésre vezet.

Nagybritanniában $28^{25}/_{100}$ s Francziaországban $45^{75}/_{100}$ munkanap képzi általányos értékét az egy személy által évenkint fölemésztett gabonának.

Tett vizsgálatok után az angliábani munkás táplálékának összes értéke háromszortára s Francziaországban kétszertére számitható a gabona szükségnek.

Az angol munkásnak tehát $84^{75}/_{100}$ munkanap kell élelme megszolgálására, mig a francziának erre $91^{50}/_{100}$ szükséges.

Itt ugyan nem látszik tetemesnek a különbség, mégis mindig az angol munkásnak kedvezőleg; de annál nagyobb lesz a különbség mindkettőnek sorsa közt, ha megfontoljuk, ha egyiknek a kenyérrei kiadást háromszoroznia kell az összes táplálék megszerzése végett, mig a másiknak csak kétszereznie. Sör, thea, czukor szükségletek egyiknél, mig a másiknál csak ritkán s kényelmi tárgyakul fordulnak elő. Sovány években tehát a drágaság Angliában csak harmadára, mig Francziaországban felére hat az élelemnek. Igy tehát árra nézve 1 kilogram hus Angliában 2 s Francziaországban 3 kilogram kenyérrel érne föl. A hustáplálék tehát kenyérpótlékul sokkal alkalmazhatóbb Angliában mint Francziaországban.

Nagy tévedésbe esnék tehát, ki az angol alattvalót élelmére s ennek megszerzésére nézve szerencsétlennek tartaná.“

Numismaticai könyv.

Egy igen érdekes munka jelent meg legközelebb Budán a Magyar egyetem betüivel, mellyet röviden bár, olvasóinkkal megismertetni el nem mulaszthatjuk. A munka czime: *„Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, lerajzolva, történeti s pénztudományi kutfők után megmagyarázva, előterjeszti Rupp Jakab a nm. m. kir. kamaránál levéltári jelelő. Árpádi korszak.“*

E munkát maga nemében olly jelesnek tartjuk, hogy gáncsoló kritikai bonczkés alá venni nem véljük lehetségesnek. A numismatica egyik azon tudományok közül, melly nem csak nálunk de a tudósabb külföldön is meglehetős parlagon hever. Oka tán ama fáradhatatlan szorgalom s a régiségekbeni buvárkodás lehet, mellyet szükségkép megkiván, s ama praktikai mód, mellyel leginkább megszerezhető s melly olly kevésnek lehet hatalmában. — Szerzőnk munkája első, melly magyar nyelven iratott, mi szinte egyik nem legcsekélyebb beose. Terjedelmesebb az eddig e tárgyban megjelent minden müveknél; az árpádi korszakbeli ekkorig minden ismeretes magyar pénzek pontos leirása és ismertetése benne föllelhető, szükséges és számos pénztörténeti, kritikai jegyzetekkel és felvilágositásokkal ellátva. Az Iső korszakbeli pénzek XI tabellákra kőre metszetten is láthatók a munka végén, mindegyik ismertetésénél hozzá téve a pénz nehézsége, nagysága, ritkasága és birtokosa.

Neveli még érdekességét e műnek az is, hogy mielőtt valamelly királynak pénzei megismertetnének, előbb a felség biographiája röviden de hiven közöltetik; ezután pénzeiről általányos jegyzetek tétetnek, mig aztán a szerző részletekbe bocsátkozva, hiteles kutfők után ismerteti meg a pénzeket olvasóival, nem feledkezve meg azon irokról is, kik e vagy ama pénzről már emlékeztek. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy az itt leirt pénzek legnagyobb része még ekkorig a volt megismertetve.

A szerző a tudományok érdekében munkájának deák nyelveni kiadását is jónak látta. A már megjelent első korszak magyar vagy deák nyelven mogszerezhető Pesten Eggenberger és Heckenast könyvkereskedőknél, valamint Budán a szerzőnél, 4 forintért p. p.; később minden hiteles magyarhoni könyvkereskedőknél.

Ennyit e becses műről érinteni szükségesnek tartottuk, figyelmébe ajánlván a tisztelt olvasó s a tudományokot pártoló közönségnek. *O. L.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

19. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 7.**

A szeretet főellene a XIX. században: a magánnevelés.*)

Századunk a haladás kora: ezt hiszi, vallja, hirdeti a jelenben élő s a jelennek bálványozó közvélemény, mellőzve a történetirati elmélkedést, melly az élénk emlékezetet a szabad lélek szárnyain a tények ősforrásáig, az ősz hajdan tisztes rejtekibe visszaemelkedni segíti, mellőzve a tiszta gyakorlati észt, melly a való és valótlan, a jó és rosz, a szép és rut, a nagy és törpe, a fény és homály, az eredetiség és utánzás közt egyenes válaszfalat venni tud és akar.

Századunk haladásáról meggyőződik a higgadt itéletű tudós is, de nem mindent dicsérve, mi uj; nem mindent ócsárolva, mi ó; sas-tekintettel kémlelve az események leszármazását, bölcselkedési mélységgel fölfejtve a különböző korszakok bonyolódott körülményit, és összefüggő hűséggel előidézve mi hatáscsirákkal diszlett, a feledségborította egykori reménymezőt, mellyeket a rögtönzéshez szokott divatvilág összezavarni kedvel, kifürkészni nem bir; és kellő pontossággal külön választva a nép tökélyit hiányitól, mikint a müvész az aranyot salakjától. Ő belátás, öntudat és lelkiismerettel forog eljárásában, a dagályt fönségnek, a homokdombot ős-szirtnek, a redves fát fénybogárnak, a bolygótüzet csillagnak nem kürtöli, s hogy a tévelygések annál bizonyosban elkerültessenek, azok kutfejét — az igaz gyanánt vett hamis ismeretet — felfödözni s megmagyarázni ügyeskedik, és nem fél kimondani, mit a lefolyt ezredek egyaránt tanusítnak, hogy a születés minden ajándéka s a szerencse minden kedvezése hiábavaló, mihelyt az ember büszke vagy kéjes önelhanyagolásában megfeledkezik ember lenni.

Századunk halad, mert a haladási ösztön az *én* és a *nem-én* természetébe egyaránt oltatott. Szellem- és érzékvilág egymással versenyeznek. A nemes fogékonyság szerencsésen gyarapodik. Gondolkozás, áhítás, törekvés, működés, javaslás, vállalkozás, cselekvés a mai népéletnek egymást érő, egymást buzditó, egymást segélő rugóereji.

Valamint a Mindenható *légyen* szavára a redős tél fagyából a sima tavasz langyos lehelete föléled: a közlelkesedés által az óság mohos romjain viruló tündérkertek emelkednek, a vénhedt időket megifjitandók. Az elhatalmasodott korszellem ez egyetemes szorgalomnak végigláthatlan terjedelmet kiván kiküzdeni. Tökély az általányos jelszó. S a jobbak a tökélynek hódolni gyönyörrel sietnek.

Minthogy kevés ember tud egész lenni, minek minden pillanatban lennie kellene, a czélszerü nyomos figyelmeztetéseknek hiányzaniok nem szabad. Itt közlöm a legfőbbet. Hogy a nagyszerü iparmozgalmak kis hangyabolyokká ne fajuljanak, többektől ki van mondva, másolhatlan czélul kitüzve s ujra meg ujra ajánlva a tökéletes földi boldogság háromegye, a szellemi, erkölcsi s anyagi jólét, mellynek dicső szülője az életedesitő szeretet.

A világ nyájasan mosolygó bimbajából szemlátomást fejledez, de ah, feselő szép virágában ártalmas férgek nyüzsögnek! A nap futásában meg nem áll; de a thucydidesi s tacitusi lángeszek naputját minden nemzetnél hátráltatja a gyakori foglalatosság, miszerint ők a komoly bölcselkedés s országokosság erős szelleme s nagy tehetségével a kecses külszin alatt vagy a jólhangzó szavak mesterszövésében lappangó romlottságot vizsgálják. Bájoló szépségek, merész nagyságok roppant árnyékokat vetnek, ha az erkölcsiség sülyedez. A sülyedés zavarában jön aztán a *dies irae*, mellyen az igazságos dijzó *meglátogatja az atyáknak álnokságát harmad és negyed iziglen.*

Valóban a XIX. század nagy erényei mellett nagy vétkeket táplál, mellyek tömegét előadnom hely nem engedi, czél nem kivánja. De a magánnevelést, ezt az eláradt embermételyt, a természetszabta szeretet főellenét, és igy a józan haladás, a kitüzött hármas jólét gátlóját, undokságában megismertetni parányi erőmnek buzgó föladata, honosim lelkeibe figyelemszikrát vetendő, *mig a veszedelem napjai el nem jőnek, és azok az esztendők, mellyekről azt mondjuk, nem szeretjük ezeket.*

A magánnevelés a polgári társaság természetmondogatta szerződése ellen van, és szörnyü csapás az emberiségen, melly a szeretteten alapuló társaséletre rendeltetett. Ember a magánnevelésben a különködés szellemét besziván, mig liheg, mindig különcz, és mindenütt hon leli magát, csak a polgári társaságban nem. Fásult szivében a közérzet, a hazafiui lelkes igyekezet emeltyüje, nem honos; minden tehetségét önsége s önszeretete foglalatoskodtatja. Hiába mondod neki, a rideg állathoz hasonlónak: „szép élni, szép halni a haláért:“ siket fülei bájhangját nem hallják, vak szemei szépségét nem látják mondásodnak.

Mikint az ég vize s nap melegével a termékenység össze van kötve, ugy foly az emberinem tökéletesülése az iskolákbul. Forgasd levélről levélre a világ történetkönyvét, és látni fogod, hogy mindenhol a nemzetek nagyokká csupán nevelés által lettek; látni fogad, hogy Europa müveltségének, mellyet méltán csodálsz, és a köz-főiskolák felállításának egy a kezdetük. Egyedül köznevelés csöpögtetheti a közjó üdvös elveit az emberbe; egyedül köznevelés teremthet óriásgondolatokat a lélekben; egyedül köznevelés lángoltathatja a közszellemet a kelbelben. Az egységet erő, az erőt élet, az életet győzödelem koronázza. A kis Europa egységi nevelése által mozgatja az egész világot.

Az iskolák az emberiség képző-műhelyei, mellyekben a nagy szép és szép nagy mesterileg tanitatnak, a valódi nagygyálét magas eszméi jelesen fejtegettetnek, történetirati felséges példák és a minden idők remekmüvei által az elme tökéletesittetik, a szív nemesittetik, az iz csinosittatik, a fölavatott egyedek öszhangzó országelvek szerint közös szeretettel gondosan neveltetnek. Onnan kerül a jó katona, onnan a tudós, a müvész és a polgári testület minden hasznos tagja. Onnan támad a felvilágosodás, melly jótékony sugárit, mint az egek gyönyörü fénye, mindenfelé szétragyogtatja.

A közérdekü tárgy részletesb előadásra buzdit. A köznevelés az elmélet és gyakorlat fölkentjeitől meggondolt, folytonos vizsgálódás és tapasztalás, ujabb találmányok és felfödözések, a tudományok és müvészetek szünhetlen előmenete által gazdagitott és a nemzet szükségei- és alkotmányához alkalmazotret ndszeren

*) Mutatványul Ponori Thewrewk Józsefnek „Katholicismus és protestantismus“ czimü munkája kijövendő II. füzetéből.

alapszik, és igy az az országnak egyik szilárd talpköve s a haza csemetéinek legjobb mükertésze. Mi lehet a történetekben nevezetesb, mint valamelly egyes ember vagy kisded tartomány vizsgálata, melly a szerencse minden adománya s a hatalom minden rettentése ellen csupán saját eszköze, jólrendezett köznevelése által diadalmasan harczol! Csak igy vívta ki Leonidas és Sparta a szabadság és halhatatlanság ikergyőzelmét.

Üdvözlöm a társasági erények fejlesztőjét, az iskolát. Ez egy kis köztársaság, mellyben a nagy, a polgári társaság tartozási kicsinyben gyakoroltatnak: mit nem lehet elég korán kezdeni, ha igen elkésni nem akarunk. A gyermekévi szokásból tartósb gyakorlat, második természet, életelv válik.

Valamint a derék müvész nemcsak elefántcsontbul tud faragványokat remekelni, hanem rézből is; és ha neki még csekélyebb anyagot adnak, ebből is a lehető legjobbat készíti: a társasági erényekre első ifjusága óta szoktatott ember, ha lehet, gazdagságában, ha nem lehet, szegénységében; ha lehet, otthon, ha nem lehet, idegenben; ha lehet, mint vezér; ha nem lehet, mint közember; szóval a szerencsének akár fölemelő, akár leverő kényében hazája iránti édes kötelességeit hiven teljesíti. Görögország mind azon nagyjai, kik az ismeretes ostrakismus által tiz évre ártatlan számüzettek, hálátlan hazájuk ellen fegyvert nem ránthottak: mert a köznevelés csöpögtette honszeretet bennük élénkebb vala, mint az a seb, mellyet az üldözés nyita.

Tükröző példaoltár az iskola, hol a fegy szorít, a méhszorgalom indít, a korszellem tüzel. Sokak közt a bővebb eszmék, szélesb fogalmak, több oldalu ismeretek és a jellemszilárdsághozi jutás mind könnyebb mind bizonyosb. Kiki tanulótársában magát is szemlélheti. A nálánál jobbnak derékségе utánzására buzog, a roszabbnak szennyétől, hogy gyalázat ne érje, őrizkedik.

A fiatal elmesurlódás a szunnyadó lelkitehetséget felkölti, a lelkitehetség a lét egére derüt varázsol, a derü az életfát elevenitő sugárokkal behinti, a sugárok a galyak rügyét kiidézik, a rügy az ágaknak zöldületet nyujt, a zöldület sürü lombokká növekszik, a lombokon virágkoszoruk nyilonganak, egykor a haza oltárát ékesitendők.

A komoly tudományok és szabad müvészetek rendes tárházát és a tudósok legelemibb, leggyakorlatibb társaságát a válogatott oktatókban az iskola első képviseli, hol mindenik növendék természeti hajlama lelki élvezetét és élvezete teljes megnyerhetésére legügyesb kalauzát föllelheti; hol a természet és müvészet testvérkeze kitkit az életbölcseség alapelveibe avat, mellyekben az emberi ősjogok és őskötelességek szépen egyesülvék; hol a muzáktul bucsuzónak tanácsolni szokják: „Töltsd be derekasan a gondviseléstől számodra rendelt kört: ebben neked ne lássék semmi olly magasnak, mit el nem érhetnél, semmi olly csekélynek, mit elhanyagolnod szabad volna. Igy nyer a lelkes férfi örök repkényeket; igy menti meg a házi atya családját a szegénység és alacsonyságtól.“

Az iskola a keresztény vallás ártatlan hajléka, mellynek menyezetén e betük csillognak: „Az Ur félelme a bölcseség kezdete.“ Ott Istenét ismertetik a gyermekkel, Jezus által hirdetett szeretet istenét, kinek nem kell semmi egyéb, mint szeretet és hűség iránta, iránt unk és más iránt.

A vallásosság az iskolát a felebaráti szives szeretet és tiszta barátság oltoványkertévé szenteli. Ismeretségkötés, lélekrokonság, szűvonzalom és közértelem a növendékekben mély gyökeret vernek, idővel az országot mind egészben mind részeiben összevetett vállakkal előbbre vinni. A szeretet az embert barátjával egy erkölcsi egységben egyesíti, barátja által a hazához, a haza

által a honfiákhoz köti. A szerető sziv egében, mint a vándornap, a harmattól a tengerig nem lát egyebet tükörnél, mellyet melegít és betölt.

Akhill és Patroklus barátsága, mellyet a költők atyja, Homer, mély érzet- és erőteljes kitételekkel magasitott, az iskolákban nem csak olvastatik, hanem külön szinezetekben nemesen utánoztatik. És mivel a gyöngéd-kori barátság több más erénnyel jár, az iskolai barátok szövetségéről méltán elmondhatni, hogy azt angyalok szerzik és hűséglevelöket az öröklét irja alá, mellynek megszegésére minden életvihar kicsiny, gyönge, elégtelen:

„A hű barát olly hiven áll,
Mint a vizölelte kőszál,
Midőn zug a vészfelleg.
A menykövek elpattannak,
A kőszirtek megszakadnak:
A hű barát nem rezeg.
Tenger dől a szárazokra,
Száraz ül a vizhabokra:
A hű nem változik meg.“

Az iskola a természetes testigyakorlást is föltételezvén, annak mezőt enged, hol a gyermek vidámon tölti üres idejét ártatlan hajlandósága szerint kiszemelt barátival. Kedvére ugrál és futkos velük a szabadban. Látja, mit a legszebb ég aranyoz, a mosolygó tájt. Az illatterhes lég megujító lebbenése tüdőjének egészséges élvezetet nyujt. Elevenitő épség járja által minden idegét; és ő, az élet küszöbén álló, annyi ujult erővel biztositatik, hogy az élet műteremébe nemcsak bejutand, hanem benne soká haszonnal foroghatand.

Theokritosi s gessneri egyszerű természet gyermekded kellemei kisérik őt iskolai kötelességéhez. Benne, a szó legnemesb értelmében, idylli világ él. Feddhetlenségében uj kedvet lehel, minden jó, szép, nagy és dicsőben kettős szorgalommal haladni. S szorgalma nincs a végzet ellenére.

A lélek és test erősödését és egészségét egyaránt előmozditó iskola argusi őrhely, hol a növendékek minden tekintetben szemes fölvigyázat alatt vannak és munkára szoktattatnak. Hol is lehetne a munkárai hajlamot inkább fejleszteni, mint épen az iskolában, melly kényszerítő müvelőintézet? Az iskolatörvények semmi áthágása büntetlen nem marad, de a büntetés mindig az áthágáshoz szabatik, mi által a rend nyer, az igazság ragyog, a bünös javul. Igy, igy az iskola, melly a nevelést kényszeritőleg, de nem szolgailag, arany középszerrel folytatja, olly varázshellyé bájoltatik, hová a meg nem romlott gyermek természeti vonzalommal siet és futja az unt házi falakat.

A köziskola a gyermeket a szerencsésen egyesitett spartai s atheni nevelésmód szerint képezi, melly a lelki erőket nemesen kifejti a test elpuhitása nélkül és ezzel azoknak elnyomására vad keménységet nem éreztet. Boldog, ki az atheniek szép tulajdonit és a spartai jó polgárok nagy lelkét egyesiti!

A köznevelés a nap, melly az éjet hajnallá, a hajnalt reggellé, a reggelt nappallá, a nappalt déli fénnyé változtatja. A magánnevelés gyöngén pislogó mécs, melly a sötétséget elüzni s helyébe világosságot derítni nem képes. Eltörleni az iskolákat annyi volna mint a napot kivenni a természetből. A fekete lelkü Julian azért tiltotta vala ki azokbul a kereszténeket, hogy őket egészen megrontsa. Sürü napfogyatkozás környezi azon hazát, mellyben a magánnevelés iszonyival elárad. A vakoskodó lakosok visszatartóztathatlan rongálják szerencséjük épületét. Fölötte szükséges a kelmét részletesben fontolgatni.

„*A Hány ház, annyi szokás.*“ Illy tarka, illy ingatag, illy nyomorult eszme teszi a magánnevelés alapját. S ki nem érti, ki

nem akarja érteni, hogy az ezerféle nevelési ferdeség akaratlan is a fejetlenség parázsát hintegeti, melly a régiség szentesitette polgári alkotmányt előbb utóbb megemészti?

„Plurima sunt, Fuscine et fama digna sinistra,
Et nitidis maculam haesuram figentia rebus,
Quae monstrant ipsi pueris traduntquae parentes. Juv. sat. XIV.

Erős szó az igazság szava, melly nem egyedül a bünt sujtja, hanem a bünösöket az igazságszóló ellen izgatja megengesztelhetlenül; a bünösöket, kiket szent Ágoston mondása „*veritas panis est*," nem táplál. Törjék bár fejem, mégis elmondom, minek elmondását a nemzet java parancsolja. Ki a napfényre a bünrovással!

Hallom, hogy ti haragra lobbant bünösök, magatok is sürü erdőt akarnátok a hazában növeszteni; mégis a fiatal fákat mér földekre ültetitek egymástól; vagy nem ültetitek, hanem ott hagyjátok, mellyik hol kezdett nőni; s nem sokat aggódtok rajta, ha azok a közhasználatra alkalmatlan nőnek is fel, csak felnőjenek — mert nektek leginkább szám kell.

Egyesüljünk lélekható ige, melly hazánkban több ajakról zeng, titeket is megkap és oh fonákság! ti a magánnevelés üzése által épen az egyesülés elemét tiporjátok össze; mert hogyan képzelhettek jókori egy czélra munkálást, hogyan hamar egyesülést, ha a növendékek egymástól elszigetelve, egymáshoz nem simulva, sőt egymás iránt idegenséget szülő mostoha elvek szerint oktattatnak? Higyétek el, ti a természet ellen oselekesztek és a fát nem vesszö-, hanem törzsökkorában akarjátok hajtani s csomóba fonni.

Ti is elpanaszoljátok a régi sulyos panaszt, hogy a magyar egyetérteni nem bir, és mégsem igyekeztek az egyetértés meggyökerezésére magatoktul függő sikerdus módot használni. Gondoljátok meg, hogy a magánnevelés a rokont a rokontul elszakítja, s a divergentiák özönét elárasztja; ellenben a köznevelés az idegen szülötteket is testvéresiti egymással és a convergentiák áldásiban részesit. A köznevelés az öszhangzás, központosulás, egység angyala, ki mennyei működése által az eldarabolt nemzetet egy nagy családdá olvasztja.

Mit a mindenhol jelen való közatya szeretet, bölcseség, mérséklet és rend által igazgat, a világkormány titokrejtő műszekere szüntelen halad, mellyhez a számithatlan kerekek az emberek. Kik kimért forgásukban Isten fölséges példáját követik, egyenesen előre haladnak, a kitüzött szent czélnak kellőn megfelelendők; kik nem követik, a roppant gépelyműből kiperdülnek és elmaradnak, azon földnek, mellyen elmaradnak, tetemesen ártandók.

Értitek a képes beszédet? ti a szivtelenség sugalta magánnevelés gyakorlása által a honi közhaladást merőben késleltetni nem irtóztok!

Mióta hazánkban a nemzetiség uj tavasza kizöldült, a bimbólepte virányokon egy kedvenczvirág — a nyilványosság — nyildogál. Mit csináltok ti, hogy a viruló mezőkön kényesen megjelenhessetek? A kedvenczvirág embereihez csatlakoztak. De köztük nem soká tarthat mulatástok, mert gyermekeitek nevelésével bujósdit játszatok, mert a bujosdijátszókat a nyilványosság baráti nem szeretik.

Néha ti is beszéltek a szőnyegre hozott népnevelésről, azaz ohajtjátok, hogy a pór gyermekei köziskolákba járjanak, meghatározott józan elvek, a haza összeolvasztó elvei szerint és magyar nyelvben neveltetendők; és ti, a következetlenségek Dunájában nyakig uszkálók, ellenkező példát adtok cselekedetetekkel — otthon különbnél különb szétválasztó ötletek szerint, majd tótul, majd németül, majd talán franczíául nevelitek saját magzataitokat. Bizony,

bizony mondom nektek, hasonlók vagytok ama képmutatókhoz, kik az egyházbajárás szükségét tüzesen ajánlják, de maguk, a fagyérzetüek, soha egyházba nem járnak.

Ha szabad az eszmék társulatában kérdenem, olly hamar elfeledtétek e, mi a szomoru tapasztalás szelenczéjét csordultig tölté, hogy az anyai és honlányi szent kötelességek ellen vétkezett egykori asszonyaink szinte az egész hazát az elnemzetlenülés fertőjébe sülyesztették? hogy ők e borzasztó elváltozást lángyermekeik bitang magánnevelése által hagyák létesülni, mellyet a honunkba időről időre bekóborlott elnemzetlenült belga, francziáskodó, német és zavaros agyu franczia nevelőnék vezetének?

„Hoc fonte derivata clades
In patriam populumque fluxit." *Hor.*

Várna és Mohács a keserves emlékezet szivható alagyái! de ha gondolóra vesszük, hogy ott a kedv és haragban változó szerencse buktatá meg a magyar ragyogó napját és segité feljőni az idegen félholdat — a hideg okosság hallgatást parancsol, mert a sorssal pörleni nem lehet. Azonban nincs észerő, nincs okhatalom, melly az elnemzetlenülés rettenetes emlékezete harsány szózatait elnémithatná, mert a saját vétek ön feje fölött töri a pálczát.

A honszeretettől lángolt karthagoi némberek hazájuk végveszélyében gyönyörü hajaikat levágták, hogy a szülőföldet védőhajók számára köteleket fonjanak. S a legmélyebb mélységgel dolgozott egyetem-történetirások vetélkedve füzék a nemestettüeknek az örök hir pártafüzetét. Évkönyveinkben is örömmel legel a hazafiui szem régi asszonyaink honszereretfonta erénykoszoruin. A szeremségi hőslány, ki 1073. Nándorfejérvár bevitelére legjobb hadmüvészeti alkalmat szolgáltata; nádor Gara Miklós özvegye, ki Zsigmond királyt fogságából kiszabadítá s a honi békét helyreállítá; a csoda-vitézségü viselős székelynő, ki 1658. sept. 6kán a Moldvából székelyföldre beütött oláhok és kozákok ellen kelvén bajnok honosival, a rablók közül hetet egy nyárssal átszura, s hős tette után még az nap egy hősfiat szüle; ifjabb Rákóczy Györgyné, Báthory Zsófia, ki 1670. lázadó fiát elfogá s az uralkodó hűségére visszatéríté; első Apafy Mihály idejében Haller Jánosné, Kornis Kata, ki ügyes közbenjárása s hathatós szószólása által a nyugtalan elméket leosendesité; Apor Andrásné, Szárhegyi Lázár Borbála, s Nagyajtai Cserey Györgyné, Baróthy Kata, kik Székelyföldön némelly rend- és békebontók ellen fegyvert ragadván és másokat is hasonló bátorságra buzdítván, egyesített erőkkel a zenebonáskodókat megtörék, Szirmay György özvegye, Mikolay Judit, a tatárfogságban szenvedett Szirmay Ilona szülője, ki példás anyaszeretete s lánya gondos nevelése által magát kitünteté, a történetirók érdembetüire méltók

„S hálás emlegetés leng poraik felé."

Mint a nappalt az éjszaka, ugy váltá fel boldog emlékezetü ükeink fénylő korát honfeledő némbereink sötét időszaka.

Van egy kevesbbé magasztalható példabeszéd: „a magyar a maga kárán tanul". Ugyan micsoda magyarok vagytok ti, kik saját szülőföldetek saját kárán sem akartok okulni? Vagy talán előttetek csak puszta mese az életmestere, a komolyan intő legujabb történet? Egészen megszünt már füleitekben zugni a szabolcsi rendek egykori tisztalelkü követe, gróf Dessewffy Józsefnek lélekrázó beszéde, ki elnemzetlenült némbereink ellen kemény törvényhozást sürgete? Oh fejtekezzetek ki valahára az elfogultság ólomkarjai közül, csilapitsátok le haragotok nagy voltát a szelid hangulat békeszellemével és visszanyert nyugalmatokban hidegen fontoljátok meg, hogy figyermekeitek magánnevelése, melly a szakadás és felekezetesség tápanyja, nem szülhetend egyebet, mint megannyi bábelt az országos testület lényegében! Ezért szüntelen imád-

kozzatok, hogy kisértetbe ne jussatok, de szabaduljatok meg a gonosztul — a magánnevelés dühétől.

A papi javak

Alig találni társaságot, mellyben ha a tagok, főkép korszellemileg, az igazság szövétneke mellett mélyebben akarnak látni, akár a papi jószágok akár ezeknek nemessége szőnyegre ne kerülne; és ez olly kellemetes tárgy, hogy kevés kévétellel majdnem mindenki tagadólag örömest szól hozzá. Szépen eszmélkednek, melly igen lehetne elősegitni a népnevelést, ha a papok jószági jövedelmeknek része a köz jóra fordittatnék. Illy eszmék természetesen nagy benyomást tesznek, mert sokkal jobb szeretünk más rovására mint magunkéra valami jót tenni, és nincs is könnyebb mint ha lehetne másé felett rendelkezni; de meg feletkeznek ellenben a törvényes sajátságnak szentségéről, mellynek megsértésére nézve már alkotmányunk első zsengéjében olly szigorú törvények hozattak. Feszler I. kötet 2-dik r. 573. l. Ha az akkori szigoru és vadabb törvényt e jelen felvilágosodott korral ellenkezőnek vélik lenni, mint nyilván ki is mondják, ugyan miért nem ismerik el a mostani müvelt felvilágosodott korszakkal ellenkezőnek lenni azt is, hogy valakinek igazságos és törvényes sajátságát megtámadják? Mert csakugyan, ha most, midőn emberiebb és szelidebb törvények őrködhetnek felettünk, ama vad és kérgesebb büntető törvényeket többé nem akarjuk, nem használjuk, természetesen jelen sz. alkotmányunk szelidebb szerkesztésénél fogva más sajátságát annál kevesebbé kell megtámadnunk. Igen sokszor és derekasan megvolt már vitatva, hogy a papi jószágok szinte mint a többi nemeseké sérhetetlenek, és a nélkül hogy a világiak javai meg ne ingattassanak, elkobozni nem lehet. De midőn egyik helyen a papi jószágokról elhallgatnak, másutt ismét azoknak nemességét támadják meg, nem ugyan általában, hanem azt mondják, hogy csupán a főrendű papság foglaltathatik a nemesek catastrumába; és ezen állításnál fogva az alsóbb rendű papság nemesi jogát itt is amott is meg kezdék támadni, vagy legalább ellene nyilatkoztak. Én pedig általam előadandó erőokoknál fogva bátorkodom állitani, hogy mi csupán a nemességet illeti, a fő és alrendű papság közt semi különbséget nem látok; mert a papok nemessége az egyházi rend felvételének következménye lévén, azt kérdem, a prépost és apát uraknak, kiket mégis nemeseknek el akarnak ismerni, mivel van különb egyházi rendszentségök, mint az alsóbb rendű papságnak? itt én semmi különbséget nem látok. Habár ez alrendű papság birtoktalan is, az ő nemességök nem a birtoktól, hanem az egyházi rend méltóságától függ. A mi pedig a kisebb egyházi rendben lévőket illeti, ezek ugy tekintetnek mint kiskoruak, kikben mégis már, mint szokták mondani, a nemesi jogok *virtualiter* megvannak. — De menjünk a dolog velejére, melly a Tripart. 1-ae Tit. 2. §. 1. rejtőzik, hol az mondatik: „Quamvis personae spirituales, quarum medio salutem humanam Dominus et Salvator noster administrari voluit, personis saecularibus digniores habeantur, tamen omnes Domini Praelati et Ecclesiarum Rectores ac Barones et caeteri Magnetes adque Nobiles et proceres Regni Hung. et rationae nobilitatis et honorum temporalium una eademque libertatis exemtionis ac immunitatis praerogativa gaudent.“ Ezeket vigyázva olvasván kitetszik, hogy sz. István a papi rendet az ország nemesei eleibe helyezi, mert nyilván kiteszi „digniores“; világos tehát, hogy a többi nemesekkel, ha nem nagyobb, legalább hasonló

nemesi joggal kell birniok. Azonban a főrendű papságnak nemességéről nem kételkednek, hanem az idézett helyen azon kifejezéseket: „Praelati et Ecclesiarum rectores“ ugy magyarázzák, mintha ez által csupán a főrendű papság értetődhetnék, és igy az alrendű papokat nemesi jogoktól megfosztani akarják. — Ez azonban alaptalan, mert ellenkezőt mutat a régi szokott egyházi beszédmód, mellyhez magát a világi törvényhatóság is mindenkor alkalmaztatá, melly szerint a „Praelati“ alatt közönségesen csak az érsekek, püspökök és a szerzetesek apátjai és prépostjai értetődtek, a „Rectores Eccl.“ alatt pedig az alrendű papok, ugymint kanonokok, esperesek, plebanusok, káplánok stb. — Ide mutat az is, hogy hacsak Verbőczyrül fel nem tesszük, hogy tautologiát követett el, következtetnünk kell, hogy a „Rectores Eccl.“ alatt a „Praelati“-tól egészen különböző egyházi személyeket értett, pedig mást kit érthetett volna, mint az alsóbbrendű papságot? egyébiránt Verbőczy 2ae 49 §. 2. maga megmondja: „Per Praelatos intellige non tantum Dominos Archiepiscopos et Episcopos, sed etiam Abbates atque Praepositos tam saeculares quam regulares omnes“ és igy az idézett helynek szavait igy lehet adni: „minden papi fő és alrendek.“ Továbbá a Hármastörvény régi fordítása is ezen szavakat „Rectores Eccl.“ igy adja „plébanusok.“ E mellett harczolnak még a történeti adatok is, mert bizonyos, hogy a magyarok Sz. Istvánnal, midőn megkoronáztatott, örökös kötést tettek, miszerint a királynak és nemzetnek, az ország külön rendeinek viszonyos jogai meghatároztattak és ezen alapos kötésben az egyházi rendnek egész kiterjedésében első méltóság adatott, személyökre és javaikra nézve pedig az ország egyéb nemesivel hasonló joggal ruháztattak fel elannyira, hogy az egyházi fiérfiak személyes nemességök megmutatására sem kir. adomány- sem armalislevelek meg nem kivántattak, hanem ezen kötés következtében, mihelyest az egyházi rendbe léptek, azonnal nemeseknek ismertettek, és nemesi jogaikat szabadon élvezték. Ezen kivül szorgalmatosan megvizsgálván a körülményeket, mellyeken alapul Verbőczynek Tripartitumában 1514. leirt törvénye, kitetszik, hogy Sz. Istvánnak czéljához képest, mellyet a papság által akart elérni, nemcsak a fő, hanem az alrendű papságot is különös kiváltságokkal és joggal kelle megkülönböztetnie, és igy azon törvények, mellyek általjáhan a papi jogról szólanak, az alrendű papságot is érdeklik. Összehasonlitván e tárgyban törvényeink több belyeit, tapasztaljuk, hogy az alrendű egyházi személyek majd „Ecclesiastici“ majd „Clerici“ majd „Rectores Eccl.“ neveztetnek, még pedig olly formán, hogy az alrendű papság személyes jogaira nézve a világi nemesekkel egybehasonlittatik, p. o. 2ae tit. 11. §. 4. mondatik: „Omnes Domini et nobiles tam scilicet spirituales quam seculares pari lege et consvetudine uti debent.“ Ezt bizonyitja végtére az öröktől fogva bevett szokás is, miszerint az alrendű papság, bár születésére nézve nemtelen, mégis mindenkor nemesi szabadsággal birt, valamint a nemeseket illető terhekben is osztozott. — Hasztalan mondja az ellenfél, hogy a „Rectores Ecl.“ által értetnek a püspökök és a szerzetesek apátjai és prépostjai; mert ámbár ezen nevezetek mintegy előkelőbben nekik tulajdonittatnak, mégis nem kisebb joggal és tulajdonképen az egyházi beszédmód szerint a plébánusokra is alkalmaztatnak, mint ezt a dolog természete és a történeti adatok bizonyitják; ha továbbá tekintjük a magyar egyház régi rendszerét, bizonyos, hogy a „Rectores Ecl.“ alatt azok is értetődtek, kik a fiók kápolnákban szolgáltak; és mivel a „Rectores Eccl.“ a „Praelatorum“ ellenébe tétetik, fel lehet tenni, hogy „Rectores Eccl.“ mintegy általában a papságra alkalmaztatott és igy „clerici“ vagy „Rectores Ecl.“ ugyanazon egyet jelentettek, mint ez a fönebbi adatokból bizonyos is.

(Vége következik.)

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

20. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 10.**

Centralisatio.

Távol legyen tőlem, Pulszky urnak a Pesti Hirlap 116—119 számaiban a központosításról megjelent és számtalan igazságokkal bővelkedő jeles czikkelyét ócsárlani; mégsem tartózkodhatom, néhány czikornyátlan szavakkal pótlékul némellyeket hozzáadni. Tagadhatlan, hogy a mult században az emberiség jóllétének előmozdítása köz jelszó vala; fölteszem, hogy jóllét alatt épen nem szándékoltatott a rendeket a természettől kijelelt állásukból kimozdítani, sem az embereket csupán gazdagabbakká, hanem a szó teljes értelmében boldogabbakká tenni; s azért hiszem, hogy ezen igen dicséretes föladás emelkedettebb részvét-érzelemben, a kereszténység helyesebb fölfogásában, egyszersmind az emberiség iránt lefizetendő tartozás elismerésében találta eredetét; de, fájdalom, azt is hinnem kell, hogy a „do ut des“ akközben egészen el nem felejtetett, mert az anyagi jóllét a százévi háboruk által nem keveset szenvedett, a' köz szükségek naponkint növekedtek, s „a hol nincs, ne keress.“

Emberiebb bánásmód s az alsóbbaknak az igazságtalan, az elvekben nem fekvő nyomatástól, mellyet a magasabb helyzetüektől szenvedniök kellett, megmentése volt az első feladás, melly természetesen minden akkori nagy embereknek alkalmat nyujtott, azon módot, melly szerint a népek kormányoztattak, megvizsgálni. Igazgatási tekintetben a kormányok a nemzet ügyeinek intézéséről iparkodtak meggyőződni. Az eredmény nem volt kedvező; a szabadelműek mindenütt a zsarnokság zászlóját vélték látni; minden község-, minden megye- s minden testületben zsarnokság találtatott. Az uralkodók ezt jobbá tenni akarván elhatározák, az ügyeket saját felvigyázásuk alatt vezetni, legtöbbet bizva önmagokban. A családi jogok (Patrimonialrechte) eltörültettek, a nexus subditelae elenyészett, a helyhatósági jogok megszoríttattak; s hol ezt nem tették, ott, mint Franciaországban, az egyenlőség vérengezve vivatott ki, s a családok, községek és helyhatóságok eredeti hatalma, szóval minden tartományi hatalom, sőt a ministerek és kormányzók hatalma is, lassankint más zsarnokságba változtak által, melly lépcsőnkinti igazgatási hierarchia által gyakoroltatott. Ez ellen segitség a szabad választásokban kerestetett, s ismét uj hatalom támadt, t. i. a földbirtok alapjára helyzett választók hatalma, melly, mint a napi események mutatják, szinte zsarnokságnak mondatik.

Ha már most az idők egyetlen oktatóját, a történetet, megkérdezzük, látjuk e l ő s z ö r, hogy ez mindig ugy volt, s hogy a görögök és romaiak — amazoknak minden felelőssége daczára s mind a mellett, hogy a romaiak csak tartományaikat, de magát Romát nem központosították — ugyanazon phasisokon mentek által; m á s o d s z o r végre mégis megvallandjuk, mit kedves hazámfiainak e lapokban már nyilatkoztatni szerencsém volt, hogy e dolognak egyedüli igaz és lényeges oldala mindig az erkölcsi felfogásban fekszik, mellyel egyik rész a kormányzás nehéz kötelességét, másik rész pedig az engedelmességét vállalja el. Mert ész, elme s minden kormányzási képesség mind semmit sem érendnek, ha e szent kötelességek kölcsönösen nem teljesíttetnek; hol ez hiányzik, a mozgató erő phisicai vagy moralis megvesztegetés leend, — megvesztegetés, a nélkül hogy ezt ollykor csak sejditenők is. Azért minden biztosíték s minden felelősség e kötelességek nélkül csak agyrém; mert hol az engedelmeskedni akarás hiányzik, még angyalok sem fognak többséget nyerni; hol pedig a kormány az igazságosság ösvényéről eltér s megvesztegetésben keres menedéket, ott e többségre majd mindig számolhat.

Lázadások — vérengzők alulról fölfelé, és szelidek felülről lefelé — mindenütt történtek; s az addig fenállott mind elveiben mind intézményeiben lényegesen megváltoztatott, de az ügyek menetele mégis a réginél maradt; mert látjuk, hogy épen az, mit az alulról-fölfeléi lázadások leginkább megtámadtak, t. i. a központosítás, melly a statust ugyan naggyá, de az egyeseket szerencsésekké nem teszi (mikint ez XIV. Lajos, II. Fridrik és Napoleon alatt mutatkozott), önmagoktól ismét elfogadtatott, s most ujra mint rettegett szörnyeteg károsnak és elrontónak bélyegeztetik. S csakugyan az is, a mint a legvégső szükségesség határait tulhaladja, mert ekkor bureaucratiához, ez pedig költséges, a népek érdekeit nem tekintő, s a köz életen kivül mozgó kormányzók osztályához vezet; mert szaporodott jövedelem és kiterjesztett erőhatalom nem mindig azonos a népek érdekeivel.

Igy tehát a régi, mellyet az egyenlőség kábasága megsemmitett, ismét életbe lépendő, t. i. a családi, községi, helyhatósági és tartományi jogok; miből aztán szükségképen következnék, hogy mindazon szabadság, egyedül melly elérhető s az embernek élvezhető, visszaszereztetnék, t. i. a tulajdon házhozi s a legközelebb környezethezi viszony szabadsága, befolyás a község, város és a tartomány ügyeibe, s végre biztosság, semmi faggatást és nyomást szenvedni nem kénytelenitetni a tartomáyi ügyek vezetőitől, kik szabad választás alá esnek, és pedig a nélkül, hogy ama, minden nagy status erőnyilatkozását akadályozó s azért közártalmas szabadság, mellynek valódi érdekei csak legmagasabb álláspontból láthatók s itéltethetők meg, csak kivántatnék is vagy követeltetnék.

Mindazáltal e kormányoknak kevesbbé költségesekké tételére legelébb is tartományi budgetek volnának szükségesek, s tartósak és gyakorlatiakká tételökre positiv törvényeknek kellene fenállaniok s mindenek által tiszteltetniök; a végrehajtó hatalomnak pedig a lehető-legnagyobb erővel, s hol a moralis erő nem elégséges, ott phisicaival is, kell birnia (lásd bár az éjszakamerikai egyesült statusokat); mert különben ugy fogna lenni, mint egykor *Paine* Tamás Franciaországról mondá, hogy nemcsak Párisnak, hanem minden tartománynak, minden községnek megvolt a maga zsarnoksága és bastilleja.

Tőlünk magyaroktól pedig, kik olly terjedelmes hatósági intézményeinket eddig fentartani tudtuk, e hasznok el nem maradhatnak, ha ezen intézményeinket az időnkben becsuszamlott végzéshozási módoktól — mellyek közé számolhatók az értelmeseknek a tömegek általi leszavalása, a birtoknélküliek túlsúlya a birtokosok fölött — tisztán tartani tudandjuk; nehogy a tömeg mámora által teremtett hatalom a központosításnak minden kárait kicsinben maga után vonja, a nélkül hogy azon hasznokat is hozandaná, mellyekkel a központosítás nagyban, bármilly terhes legyen is, kinálkozik.

—*mb*—

Szócsere a vámegyesület és a vaspályák felett. *)

Télutó végén, midőn már a kemény tél ridegségétől egy kissé felmentett bennünket a melegebb természet, és az utak a nagy halmos hófuvatoktól megtisztultak, elrándultam H. J. barátomhoz látogatóra, hogy sok ideig barátságos közlekedésünktől elzárva időközben történtekről beszélgethessünk. Elérkezvén hozzá, őt egy asztalkánál hirlapok közt ülve találtam. Szokott üdvözlésem után többi közt kérdém tőle, mikép töltötte el olly kis falun a hosszú téli estvéket?

Barátom! felelt H., a hivatali foglalatosságimtól fenmaradt szabad órákat leginkább ujság-olvasással töltöm el; mert legnagyobb gyönyörüm, ha valakit hazánkat érdeklő tárgyakról értelmesen és komolyan értekezni hallok, mivel illy értekezések szintannyi virágocskák, mellyekből azután a többi honfiaink, mint fürge méhek, elegendő anyagot szedhetnek hazánk hiányai kimázolására vagy ujabb tervek kidolgozására, szóval, honunk boldogságának előmozditására.

Én. Mint gyönyörködhetsz ollyanokban, mik hatóságodon kivül esnek és mellyekhez neked, mint privát személynek, befolyásod nincsen? Én inkáb körünk közé eső dolgokkal foglalkozni, vagy testi s lelki felviditásokról gondoskodni szeretek.

H. Honérdek közérdek. Mi hazámat, az engem is érdekel. Rosz hazafi, ki édes hona boldogságát szivén nem hordozza s annak előmozditásában részt venni nem akar; hiszen ő édes anyánk, ki bennünket ölében hordoz és táplálgat, és kinek boldog állapotjától a mienk is függ; kötelességünk tehát, minden alkalmat felfogni, hogy észszel, fáradsággal s erszénnyel segitsük, mit ő majd bő kamattal viszafizetend.

Én. Hadd halljam, mi érdekes tárgyakat, hazánkat illetőket, adnak elő a hirlapok? talán szólhatnék hozzá.

H. Mióta együtt nem valánk, két érdekes tárgy került szőnyegre; egyik a vámegyesület, másik a vaspályák. Az első annyiban érdekesebb, mivel két párt között forog a víta a felől: jó lesz-e Magyarországnak is hozzá járulni, vagy nem? A Pesti Hirlap vezérczikkeiben értelmesen fontolgatja, hogy a vámszövetséghezi csatlás által egy részről nemzetiségünk veszélybe hozatnék, más részről pedig a vámok megszüntetése által a müipari s kereskedési fordulat semiben sem javulhat, sőt kárunkra lehet. — Ellenben a Hirnök, vagyis annak ikerlapjában megjelent czikkek szerzője e hozzácsatlakozásban nemzetiségünk legkisebb sértésére czélzó veszélyt nem lát, mig azt müipari s kereskedési előmenetünkre szolgálandónak vélí, minthogy Magyarország ugy sem képes mindenféle gyárczikkelyekkel ellátni a honi népességet, annál kevesbbé a külföldet valaha műgyártásban felülhaladni.

Én. Te mellyik párttal tartasz? millyen e tárgyróli véleményed?

H. Igy, mint határozatlanul előadják, egyikkel sem, mert mind a két párt csak jóslóképen lép fel olly dologban, mellynek eredménye az idő titkában rejtezik, és ha pápaszemekkel nézegetnek is utána, még sem fedezhetik előre fel, milly kár vagy haszon háramolhat hazánkra illy lépésből?**) Igen is helyeslem pedig gr. Andrásy Károly véleményét, ki oda látszik nyilatkozni, hogy ezen vámszövetséghez csak hat esztendőre hozzá állhatunk. Én meg hozzá teszem, akkor is bizonyos feltételekkel.*) És igy, ha majd látandjuk — mit hat év alatt csak tapasztalni lehet — hogy nincs hasznunkra, sőt talán némi kárunkra, attól illy esetre elállhatunk, ellenkező esetben pedig, ha hasznunkra lesz, tovább is együtt megmaradhatunk.

Én. Ebben már egy kis igazad van, barátom! de nekem még valami jut eszembe, mit előhozni talán nem lesz fölösleges. Ugyanis is „a Hitelben“ olvastam, ha nem csalatkozom, hogy vámokat, harminczadokat megszüntetni kivánni káros volna, mind az országra mind a kormányra nézve, mivel ezek nélkülözhetlen források, mellyekből sok pénz foly a királyi kincstárba statusköltségek fedezésére. — Már most, ha a német vámszövetséghez állunk, és ezáltal minden vámokat eltörlesztünk, ki pótolja majd azon jövedelmet, melly innen származott?“ — Nemde talán az egész nemzet, vagy csak a műipari s kereskedési osztály?

H. Itt tudatlanságomat meg kell vallanom; azonban gondolni nem szeretném, hogy igy pótoltatnék ki; mert ha az egész nemzetre nagyobb adózásképen vettetnék ki ezen hiány, nem sokat nyerünk a vámeltörlesztéssel; ha pedig a kereskedési osztályra esnék, akkor sem boldogulunk, mivel annyival drágábban kellend a kelméket fizetnünk. Többnyire megvallom, hogy ezen okoskodás még idő előtti, hiszem még nem ég az Ucalegon! mivel frisében olvastam egy hirlapban, hogy előbb mintsem az ausztriai birodalom ezen szövetséghez lépend, még sok előkészületek szükségesek, de még ahhoz alkalmaztatandó pénz is. Azért hagyjuk máskorra és másokra ezen okoskodást**) és lépjünk által a vaspályákra.

Én. Beszéld el tehát, barátom, miért foglalt el annyira téged a vaspályákróli hir? Talán ez csak nem az első nálad, midőn már hazánkban is egy mutatványnak felállitott darabocskája létez!

H. Távol illy gondolattól — mert vaspályát már régen láttam, sőt három esztendő előtt pályáztam is rajta. — Hanem mivel határozottan kimondva olvastam, hogy jövő tavaszkor, azaz már az idén, a örökös tartományokban sokféle vaspályák status-költségen munkába vétetendnek, sőt a trieszt-bécsi vonal is; ezek között pedig Magyarország vonalait nem találtam. Ez okozott nekem szivszorongást, hogy illy formán hazánkat megint hátramaradni látom, és hazánkfiai még most felébredezni kezdenek erről gondoskodandók! ezt is csak némellyek jövő országgyüléskor indítványba hozandók, némellyek felirásképen Ő Felségétől megkérendők, hogy a triest-bécsi vonalt Magyarországon által vezetni engedné.

Én. Mint látom, nem jól fogtad fel ezen dolgot, melly honi alkotmányunkon alapszik. Tudnod kellene, hogy miután az érintett vaspályák status költségén készitendőknek mondatnak, valljon tartozik e Magyarhonunk szorosan e status közé, s járul e tulajdon pénzzel a költségek fedezésére.

H. Hogy alkotmányunk kivánt haladásunkat sokban akadályozza, elég tudva van, leginkább azért, mivel honunkat érdeklő minden inditványi eredmények csak az e tekintetben igen ritkán eső országgyülések határozatától függnek. — A mi pedig annak tudását illeti, valljon járul e Magyarország ezen status költségek-

---

*) E szócserét leginkább azon okból kivántuk t. olvasóinkkal közölni, mivel számtalanszor volt alkalmunk hasonló fogalmakat a vámok és vasutak felett földieinktől hallani. Hogy pedig ezeknek, ha sikert kivánunk, minél nagyobb körben tisztulniok kell, a dolog természetében fekszik. *A szerk.*

**) E szerint H. ur az analogiának, a tettdolgok szerinti abstractiónak s a probabilitás tanának nem igen nagy barátja, noha ezek segedelme nélkül aligha igen messze haladunk, kivált a kereskedés és müipar tekintetében, hol leginkább mások hasznán vagy kárán kell tanulni s nem mindig csak a már tört uton lehet járni. *A szerk.*

*) Ha t. i. azokat a másik fél is elfogadhatóknak véli, mi itt a dolog veleje. *A szerk.*

**) Bizony ne máskorra hagyjuk az okoskodást, hanem folytassuk, miután már megkezdettük. Ne várjuk Ucalegont, mert ha ez már ég, akkor többnyire késő az okoskodás. *A szerk.*

hez? igen keveset mind egyikből, mind másikból szivem lecsillapítására emelnék ki; mert ha lehetne feltenni, hogy Magyarország is részesül a költségekben, akkor igazságosan követelni is lehetne, hogy ugyanazon statusköltséggel nálunk is vasut vezetessék; ha hedig nem járul hozzá, akkor némi szégyen árad honunkra, hogy a többekhez képest nagy és gazdag ország nehány mérföldnyire vaspályát maga költségén nem képes létrehozni *)

Én. Igen mélyen bevágtál. Ne mond, hogy nem képes honunk vaspályát épitni, hanem talán sem szükségesnek, sem hasznosnak még eddig nem látta olly nagy költségü utnak létrehozatalát, mivel sokak nézetei arra irányozvák, hogy ha egyszer a vámszövetséghez járuland Magyargyarország, akkor az egész kereskedési s müipari suly ugyis Németországhoz hajol, és igy ezen vaspályák a magyar honnak is használandnak; a Duna balpartinak kivihetősége ugy is fenmaradván.

H. Hogy Magyarországnak, ha épen vaspályákra nem, de legalább jó kereskedési utakra szüksége ne volna, azt hogy valamelly józan hazánkfia állítni merné, nem hiszem. Bár szegény személyem nem kereskedő, sem publicista, hanem szük térben privatizáló, mégis midőn taval Pesten át Debreczenig rándulást tettem, olly mélyen megilletődtem azon rosz utaktól s elhanyagolt vidéktől, hogy felkiáltnom kelle „biz ez afrikai pusztaság.“ Midőn pedig ezeket odavaló uraknál előhoztam, egy érdemes földesur azt találta mondani: „biz uram, kereskedési közlekedésünk hiánya miatt itt tulajdon zsirunkban kell fuladnunk.“ Már mondja most valaki, hogy jó utra, olly helyen pedig hol más tartós ut épitése ki nem vihető, vaspályára, nincs szükségünk!

Én. Belközlekedési utaknak szükségét kétségbe hozni a fenmondottokkal nem akarám, hanem Fiumétől Pestig vonandó vasutat értettem, mellynek kivitele nem csak nehéz és szörnyü költséges nem lenne (?) hanem talán haszontalan — ha a bécs- vagy grécz-trieszti vaspálya létre jön.

H. Észre veszem szavaidból, hogy nem tagadod annyira az utak szükségét mint inkább nehéz kivitelöktől és nagy költségektől félsz. Már pedig Fiumétől Pestig vasutat vezetni sokkal könyebb, mint Triesztből Gréczig, mert amott nem akadnak annyi hegyekre mint itt, és ha könyebb kivinni, sokkal kevesebbe kerülend is. Ezt bizvást mondhatom; mert én is valaha azon tájakat megjártam, sőt hat esztendeig tengerparti lakos is voltam, azért ha talán tudományomat is kétségbe hozod, legalább tapasztalásomat egészen nem tagadhatod. Azon aggódásodat illetve, hogy talán haszontalan lenne Magyarországra nézve illy pályát létrehozni, erre már bátran mondhatom, hogy attól félni soha sem lehet, ha mindjárt a trieszt-bécsi vaspálya el is készül, és ha lépünk-e valaha a vámszövetséghez vagy sohasem; mert hiában mondja valaki, hogy azon vaspályákon szintugy kiküldhetünk s behozhatunk külföldről mint fiume-pesti pályán; mivel az igy gondolkozó urak a pálya- és utiköltségeket nem veszik fel, mellyeket Magyarhon viselend azok hasznára, kiké az utak és vaspályák, és e részben Magyarország mindig veszt, ellenben ha tulajdon vaspályán hordatja mindenféléjét, az uti költségeken mindig nyer, mert azok honban maradnak, p. o. ha kiviteljük termesztményeinket tulajdon vaspályán Fiumeig, annyival mennyivel ott drágábban fizet a vidéki kereskedő, mint Pesten fizetne, nyer az ország; ha pedig Triestbe szállítjuk, annyival mennyivel ott drágábban fizetne, veszt hazánk; szintugy ha behozatjuk a kelméket, mennyivel drágábban fizeti azokat a pesti kereskedő Pesten, mint Fiuméban, annyival megint nyer hazánk, és ha Triesztből hozatjuk, annyival vesztünk. Sőt itt még az is tekintetbe vétetendő, hogy a magyar kereskedő, ha Triesztből vagy Frankfurtból hozatandja kelméit, soha sem kapja azokat első, hanem mindig második vagy harmadik kézből, mellyek szinte nyerni akarnak, s igy minél drágábban fizet, annyival többet veszt hazánk. Azon kell tehát lennünk, hogy mindig több pénz maradjon hazánkban, mint a mennyi külföldre folyik, ha boldogulni kivánunk, ez pedig csak tulajdon vaspályáinkon, gyárainkon s t. eszközölhetjük.

Én. Nincs könnyebb mind beszélni és más kontojára számadást csinálni, kivált ha sok ezereket s milliókat kiadni nem kellene, és ha kereskedőink minden biztosság nélkül annyi portékát kaphatnának külföldről, hogy egész hazánkat ellátni képesek volnának.

H. Hogy költség és fáradság nélkül semmi nagyszerü vállalat ki nem vitethető, jól tudom, quia dii laboribus omnia vendunt. És épen ez az, mit beszédemből következtetni akartam. Nem elég csak dicsekedni, hogy van nekünk is tengerparti városunk és szabad kikötőnk, hanem fordítsuk azt hasznunkra is, mint a lombardiaiak Velenczét, az ausztriaiak Triesztet; lássuk el azt minden szükségessel, kössük együvé vaspályák által fővárosunkkal, alakítsunk magyar kereskedési társaságot, biztositván azt elegendő részvényekkel, miből magamat sem veendem ki — és ha magunké lehetünk, másoké ne legyünk; ha tulajdon malmokon örülhetünk, máséra ne küldözgessük jószáginkat *), s végre ne legyünk hasonlók azon földesurhoz, kinek tulajdon fundusán jó de kissé elhanyaglott kútforrása van, és a helyett hogy erre költséget resolválna, a szükséges vizet inkább a faluból, hol egyik hol másik szomszédjától hordatja, nem tekintvén azon sok károkat, alkalmatlanságokat, időveszteséket, mellyeket illy falubeli vizhordás okoz. **)

Én. Már látom, hogy nagyon fellépsz hazánk mellett. — Bárcsak több illy lelkes ***) pártolók fellépnének, akkor talán lenne valami. Bennem is már felhevül a honunk iránti nagyobb szeretet; bár csak mással is használna lehetnék, mint puszta fölserkentő szóval, és bár ez sem hangoznék el minden siker nélkül a téres magyar pusztákon, hanem olly hatással birna a magyar szivekre, mint valaha keresztelő Sz.-Jánosé: Vox clamantis in deserto; parate hungari viam patriae et rectas facite semitas ejus; humilientur

*) Magyarország csak ugy igényelhetne magyar statuspályák épitését, ha a hozzá szükséges statuskölcsönhöz részéről is aránylag járulna. Mit pedig H. ur „a nehány mérföldnyi vaspályákkal“ akar mondani, fel nem foghatjuk, miután Pestről Fiumeig huzandó pályáról beszél, mellyhez olly tömérdek költség kivántatnék, hogy ha azt statuskölcsön nélkül és csak magyar pénzzel akarnók véghez vinni, biztossá tehetjük H. urat, hogy ha honunkat utolsó krajczárig kizsebeli, mégis a megkivántató sommának még felét sem gyüjtendné össze. Vagy talán azt hiszi, hogy a valóban csak még nehány mérföldnyi Pozsony-Nagyszombati vasút tisztán magyar tőkékkel épült és épülend, vagy tán a középponti vasut csak magyar pénzzel fog épülni s a budapesti állóhidnál magyar pénz, magyar hitel a vis motrix? Talán nem volna felesleges, az e vállalatok körüli viszonyokkal, s általában az egyén- és statushitel, a részvénügy, a pénzbeli források s más e kérdésekbe vágó tárgyak felől jobban értesülni, mielőtt elhatározó itéletekbe bocsátkoznánk, mert épen ezen itélethozás csak félig meddig ismert tárgyakról, legérzékenyebb bajaink forrása. De reméljük, hogy a sajtó e tárgyban is folytatandja üdvös működéseit s akkor majd növekedik naponkint azok száma, kik a dologhoz értvén másokat felvilágositandnak, s idétlen itéleteket hallván, a „sutor, ne ultra“ üdvös intést használandják. *A szerk.*

*) Ha! *A szerk.*

**) Kivált ha elég pénze van és alkalmatos értelmes kútmesterre szert tehet. *A szerk.*

***) És mellette dúsgazdag. *A szerk.*

montes et impleantur valles, et fiant prava in directa, et aspera in vias planas, sic videbitis cum tempore utile et salutare ejus.

Muraközi.

A papi javak s nemesség.

(Vége.)

Nem is lehet mondani, hogy az egyházi rend nemessége azon alapos kötésben, mellyet a nemzet Sz. Istvánnal tett, nem foglaltatik: mert Cartusius, ki Sz. Istvánnak életét leirta, róla a többek közt ekképen szól: „Qualis vitae vir et discretionis fuerit, cum episcopis et primatibus Hungariae statutum a se decretum manifestum fecit.... et subscriptione foederis non pereuntis posteris suis reliquit stabilitum.“ Ezen most idézett helyről egy a törvénybe és hazai régiségekbe beavatott férfiu Kovácsicsnál igy értekezik: „Fundamentalem regni regulationem sub S. Stephano peractam esse tam luculento tenemus argumento, ut illud jam extra dubitationem positum esse videatur, omnium enim statuum libertates, singuli civium ordinis jura sub hoc rege stabilita fuisse vetusta perhibent monumenta, eaque de fundamentalibus hospitum Jobbagionum castri (várnépe) nobilium optimatum et ecclesiascticorum juribus, quae de ordine militiae, quae denique de forma judiciorum sub S. Stephano constituta sunt, inauguralibus ejusdem S. Regiis comitiis perlata, eademque occasione etiam ordinem successionis Arpadianae stabilitum fuisse puto.“ sat. — Innen kitetszik, hogy Sz. István a nemzettel csakugyan tett egy alapos kötést, mellyben az egyházi férfiak is foglaltattak; mert különben mit jelentne az örökös frigy — ennek az utódoknak való átadása — aláirása s. t. melly a nemzet első királyinak egyik határozatában vagy rendelésében sem olvastatik. Ha már az idő és nemzet körülményeit tekintjük, bizonyos, hogy Sz. Istvánnak a magyarokat az igaz hitre való minélelőbbi térítése czéljához képest, az egyházi rendet bizonyos szabadítékkal és kiváltsággal kelle meg különböztetni, és hogy meg is különböztette, kitetszik a jogtömegbe iktatott kettős könyvéből. Nem hiszem, hogy akárki is a papság nemesi jogainak megmutatására ennél hitelesbb adatokat nyujthatna.

Valamint továbbá kiki személyes és sarkalatos nemesi jóganál fogva csupán a rendes törvény utján és törvényes perbe idézte után tartóztathatik le, hacsak nem felségsértő: Mátyás 2ae 45. vagy a büntett vérén nem tapasztaltatik: 3ae 22. 1ae 9. vagy mint katona zászlója alól és mint nyilványos tisztviselő számadása terhe elől megszökik: Zsigmond 6., Mátyás 2ae, Ulászló 1ae 24, 1554. 20., 1622. 65. vagy ismeretes gonosztevő, lator és gyilkos 1625. 13., 1655. 38., 1687. 14., 1723. 5.; hasonló jógal él a papság is hatósági kiváltságára nézve szinte Sz. István idejétől fogva. Nemkülömben valamint minden nemes csupán koronás fejedelmének hatalma alatt vagyon, sőt a felség is egyes vádra a nemeset a rendes per utján kivül sem személyére sem birtokára nézve nem háborgathatja, és csupán az elkerülhetetlen szükség esetében rendelkezhetik személye és jószága felett rendkivüli hatalma által: 1ae § 9., 123. 5, ugy ez áll az egyházi személyekről is. A nemesek szabadon élhetnek jógaikkal és jövedelmökkel a birtok határjaiban, mentek minden adótól, vámtól, csupán csak az ország bátorsága mellett tartoznak katonáskodni: András 3, Albert 28. 1ae 9. § 5., 2ae 14. § 11., 723. 6., 751. 19., 807, 20.; ezen szabadsággal az egyházi rend is mindég élt, és a haza védelmére is kiállott. Nem sarkolatos kiváltságoknál fogva pedig a nemesek a koronának tagjai: 1ae 3. § 6. szinte az egyháziak is, minthogy Sz. István eredeti kötésében ők is foglaltatnak. A nemesek élnek tulajdon czimekkel, fegyverekkel és praedicatumokal: 1ae 6.; igy az egyháziak is. A nemesek ügyeikben a vármegyétől s a kir. curiától függnek, 1ae 9. §. 4. 647. 26, 78, 93, 649. 17.; igy az egykáziak is, hacsak ügyök hatósági kiváltsággal nem bir. Minden nemes ment a katonatartástól: Mátyás decr. 6. 52., 560. § 3., 620., 543. 24., 464. 28., 662. 13. melly szabadsággal az egyháziak is élnek. Egyedül a nemesek alkalmaztatnak a vármegye és egyéb fényes hivatalokra Mátyás decr. 6. Ulászló 4., 608. 10., 659. 38., 681. 27., 723. 24., 56. 99. hasonlóképen az egyháziak is viselhetnek olly hivatalt, melly az egyházi renddel egybeférhető (compatibilia) p. o. lehetnek vármegyék táblabirói. — Él tovább minden nemes perbe idéző joggal akármelly magas rangu nemes ellen. Szinte ezt teheti minden alrendü pap is: 1ae 429, 38. A nemesek királyi haszonvételeket birnak: Lajos decr. 1. 6. Ulászló decr. 1, 18. 729. 22. az egyháziak is hasonlókép élhetnek királyi haszonvételekkel, ha ollyan helyen birnak, hol ezen jog gyakorolható. — Végtére nem lehet mondani, hogy legalább a szerzetesek nem nemesek, mert ezek ugy tekintetnek mint osztatlan testvérek, kik között a nemesi jog gyakorlatát csak egy élvezi, kit ők magok választanak. Valamint tehát a világi nemeseknél semmit nem tesz, ha valamellyik bizonyos körülmények miatt nemesi jogait nem gyakorolhatja, ugy szinte a szerzetesekre nézve is ez semmi akadály nem lehet.

Igy felfogva a dolgot, mivel a nemesség fő és sarkalatos jógai közé, a javak szabad és sértetlen birtoka is tartozik, meglévén mutatva, hogy kivétel nélkül minden papi rend alapos nemes, javainak is sérthetetleneknek kell lenni; és hacsak vagy személyes gyülölség, irigység vagy más szellemtől el nem ragadtatunk, a papság javait és nemességet meg nem támadhatjuk. — Azon panaszra pedig, hogy az egyházi személyek a közboldogságra nem egyformán áldoznak, azt felelem, hogy körülményeikre nézve talán nem is áldozhatnak, mert egyformaság emberek közt nem lehet; egyébiránt jó lélekkel mondom, hogy majd minden intézetek, mellyekben az ember boldogsága eszközöltetik, papi alapitványok, mellyet még ellenségeink sem tagadhatnak; és vannak most is egyházi férfiak, kiket, ha szerénységöket meg nem akarnám kéméleni, elősorozhatnék, kik százsorosan kipótolják azokat, kik kevesebbet tettek.

Reperger Pál
nágocsi lelkész.

Müvészet.

Fáradhatlan derék Wagnerünk ismét két remek kőnyomattal lepte meg a magyar közönséget Eybl mesterkeze után, Bezerédj István és Klauzál Gábor arczképeivel, mellyek hasonlatossága épen semmi kivánandót nem hagy; kivált az arczvonások szellemi kifejtése annyira hiv az eredetihez, hogy szinte hallani Bezerédjt az örök igazságot védeni. Valóban ha illy tökéllyel folytatandik e hazafiui vállalat, nem sokára olly gyüjtemény birtokában látandják magokat hazánk jelességeinek kedvelői, melly semmi versenytől nem tarthat, biztos lehetvén, hogy tisztelete tárgyainak képeit a leghűbb másolatban birják. A legközelebb megjelenendő arczképek közt gr. *Teleky* József ő excljáé különös remekségünek mondatik. Nem kételkedünk, hogy a nemzet illy dicséretes törekvést élénk pártolás által gyámolitand.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

21. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 14.**

Utolsó replika a vámegyesület ügyében.

Azt erősítvén a Pesti Hirlap szerkesztője, hogy felhozott gyámokaim merő ideologia, szükséges hogy magyar müiparunkat valamivel közelebbről világítsam meg, mit annál könnyebben teljesíthetek, minél ismeretesbek előttem azon hegyi vidékek, mellyek legtöbb müipart mutathatnak elő, vagy legalább az arrai képességgel birnak. Mindennemű müiparos vállalatok közt felnőve s bennök részülve, nem szólandok tehát ideák és könyvek után, hanem praxisból és öntapasztalásomból,*) mig a Pesti Hirlap szerkesztője List és Schmid után, kik Magyarország körülményeit csak igen felületesen ismerik, okoskodik, és munkáikból merített eszmélkedéseik által hamis következtetésekre csábittatja magát, jelesen olly nagyot épit a harminczadi tabellákra**).

Mielőtt az egyes műipar-ágokba bocsátkoznám, a Pesti Hirlap szerkesztőjét még calculasának két hiányára kell figyetmeztetnem. Az első abban áll, hogy a magyar industria vevő-közönségét 15 millióra teszi, mi csak theoretice igaz, mivel gyakorlatilag alig rug fel a legtöbb czikkekre nézve egy millionál többre. A második öncsalódás abban fekszik, hogy számolásai alapjául a mostani, még csak nem rég létre jött vámtariffát veszi, mellynek tartósságáról azonban senki sem kezeskedhetik; de itt is némelly czikkelyeket, például a vasat, érintetlenül hagyott.

Most már részletekbe bocsátkozzunk.

Magyarország bányászatja a kivitelnél nevezetes szerepet játszhatik. Már jelenleg is az igen tetemes rézgyártáson kivül mindenféle bányatermékek gyárai léteznek, például vas- és rézvitriol, nikel, kénkő, tímsó, egérkő, különnemű kobaltgyártmány, antimonium regulus, sokféle festék stb. ezen anyagok többnyire gyártartományok, nem pedig a 14 millió paraszt számára használhatók.

Minden gyárügy talpköve jól elrendezett vashámorok és öntések. Itt többnyire erőművek is készülnek, mi a mai eröművilágban nélkülözhetlen. A vasgyártás Magyarországban még távol sem érte el főbb fokát, a már annyiszor említett pénzhiány miatt; mert mig egész kerületekben még vasatlan kerekek és patkolatlan lovak találtatnak, mig 10—12 percent kamatra még pénz nem szerezhető, addig még sok, vashámorokra alkalmas vidék haszontalanul heverend, minthogy egy vasgyár helyreállítása legalább 2 vagy 300,000 pengő forintot megkiván. Milly kivánatos leendne többnyire a Németországgali szabad közlekedés, mar csak azon körülmény is mutatja, hogy a stájer vasnak minden jelessége s közelléte mellett és a számos cseh és morvai vashámorok daczára, s azon kürülmény mellett is, hogy a magyar vasnak mázsája 1 forint kivitelvámot fizet, mig a külső vasnak bevitelvámja 6 krajczár, mégis vasunk meglehető mennyiségben az örökös tartományokba kivitetik. Mineműségére nézve a magyar vas az angolt messze hátrahagyja, s akármelly külső vassal sorompóba léphet.

A papirgyártás körül már örvendetes eredmények mutatkoznak; már elég csinos erőmü-papirt állítunk elő; hogy azonban uj gyárok felállítására a szükséges pénz hiányzik, szomoru activrongykereskedésünk elegendően tanusítja. Ugyanezen körülmény forog fen a vászon- de nem a pamutszövet- (kattun-) gyárokra nézve, melly utóbbiak vevőközönsége nagyobb, de nagyobb is a megkivántató helyreállítási tőke; kedvez azonban az ebbeli erőmüvek tökéletessége s azon körülmény, hogy maga a tárgy mezei gazdaságunktól egészen idegen, minthogy e gyárak nyers anyaga is a külföldről hozatik be. Megjegyzésre méltó itt azon körülmény, melly nem igen szól a Pesti Hirlap állításai mellett, hogy a sasvári, tudtomra egyedüli, magyar pamutszövetgyárral e pillanatban felhagy ugyanazon tulajdonosa, ki még több illynemű gyárakat Ausztriában bir s a legkedvezőbb sikkerrel folytat.

A nem rég keletkezett pezsgő bor készitès szinte inkább a külföld mint honunk számára szolgál, minthogy nálunk még sok előitélet uralkodik a magyar pezsgő iránt, melly tulajdonképen semmivel sem alábbvaló mint amaz ulmi fabricatum, melly nálunk leginkább franczia bor gyanánt hozatván be, drágán fizettetik és magasztalva elhasználtatik. — A czukor alig bir egy milliónyi vevő közönséggel, mig, fájdalom, a pályinka annál számosb fogyasztókat számlál. A czukorgyártás azonban, az olly sok szerencsétlen próbatétek után, hihetőleg még nagy kiterjedést nyerend, miután országunkban ezen iparágra nézve annyi kedvező körülmények léteznek, mellyekkel az e tekintetben sokkal előbbre haladt Csehország nem bir. — Legnagyobb vesztességet okoz pénzügyünknek a posztó gyártás, melly eddig csak egyetlen, többnyire csupán a vevők hazafiságára támasztott vállalatnak örvendhet. Itt azonban lényeges felforgatás küszöbén allunk a kóczposztók (Filztücher) ujonnan feltalált gyártásmódja következtében, mi által még képesek leendhetünk a külföldet e czikkelyre nézve utólérni. —Üveg és porczellán, fejér edény (félporczellán, fayance) nagy mennyiségben készül; de a Pesti Hirlap szerkesztőjének azon nagy öröme után itélve, mellyet a Veszprém megyében felfedezett porczellán-gyár felett nyilványit, igen valószinű, hogy a tudós ur ama számos illynemű vállalatokról — csak Kassa környékén is tiznél több létezik — mitsem tud. E kis gyárak a legfelségesb anyaggal ellátvák, de nevezetesb tőkék és számosabb vevőközönség hija miatt csak kis körben munkálhatnak, minthogy szeretett honunkban még mintegy 14 millió lakos cserép- és fatányéron eszik. — A bőrgyártás, mellynek számosabb vevőközönség kedvez, márig megnyugtató eredményeket nyujt s hihetőleg tetemes kiterjedésre jutand.

Igy tehát hadd nyerjünk csak erőt külföldeli kereskedés által, szerezzünk csak pénzt és szaporodjanak csak a tőkepénzesek, — gyáraink hátra nem maradandnak, kivált ha számos hazánkfiainál a külföld-mania nemesb érzelmeknek helyt adand. Részemről meg vagyok győződve, hogy az eddig létező müiparos vállalataink tulajdonosai s részvényesei a Pesti Hirlap szerkesztőjének szives gondoskodása ellen ünnepélyes ovással élnek.

Gr. Andrásy Károly.

---

*) A tisztelt beküldő ur praxisát senki kétségbe nem vonha ja, ha tudja, hogy önalapitotta műintézeteiben egész esztendőn át több ezer embert foglalatoskodtat, s mellette a honi müiparnak majd minden ágairól olly bő ismertekkel bir, hogy egynél több industrialis tanitószéken a legragyogóbb eredménnyel professoroskodhatnék. *A szerk.*

**) E harminczadi tabellákra kereskedési calculusokat vonni nem tanácsosabb, mint a magyar törvény betüje szerint juris perének befejezését jóslani *A szerk.*

Nemzetiségről.

Akármit mondjon a *Pesti Hirlap* oláhpataki elmés levelezője, az augsburgi Allgemeine Zeitungnak honunkat illető czikkelyei nem általában olly fonákok s egyoldaluak, hogy olly igen nagy gúnyt érdemlenének, noha többet közülök az ellenségeskedés és egyoldaluság vádjától menteni nem lehet. A jelen czikkely azonban e hiányoktól ment és nem mindennapi észtehetséget árul el, azért is közlését czélirányosnak véltük. — A német hirlap dunamelléki levelezője ezeket mondja a nemzetiségről:

„Nemzetiség most a kor jelszava. Önállóság palladiumának, status-egysége és boldogság dús forrásának tekintetik, s olly mohósággal törekednek utána, melly egynél több gyengéd viszonyt tör meg, annélkül hogy lényéről számot adhatnának magoknak, okait és okozatait az ész örök törvényeivel egybehasonlitnák, és csak akkor mondatnék ki az itélet, becse, t. i. az emberi nem rendeltetésének elérésérei képessége felett. A következő sorok tehát toldalékul szolgáljanak e magas fontosságu napi kérdés vizsgálatára és feloldására.

A szónak etymologiajánál (natio, natus) fogva nemzetiség az embereknek egy különös származásbai egyesülését teszi, melly különös nyelv által jeleltetik; mert általán véve mindnyájunknak egy és ugyanazon pártól eredő származatunk, más részről pedig a különös származást semmivel sem bizonyíthatjuk be, mint csak a különös nyelvalakokkal. Ekkép minden németek ugyanazon különös származásukra azáltal mutatnak, hogy mindnyájan ugyanazon különös nyelvet (a németet) beszélik; mondhatni tehát, a németek nemzetet képeznek, van nemzetiségök. Ugyanez áll a tótokról is; bármilly különösek legyenek is dialectusaik, mégis mindnyájan ugyanazon különös eredettel birnak, melly különös egymással olly igen rokon beszédformáikban bizonyul. Nem különben állithatni ezt a magyarokról, oláhokról, olaszszokról, spanyolokról, arabokról stb. Azonban noha ezen etymolog következtetés igaz, mégis általa a nemzetiség lénye, mint mostan értetik, még nincs kitalálva, mert a mostani értelemben a nemzetiségbe a statusczélhozi elhatározott vonatkozást szokás helyezni; eszköz, még pedig előkelő eszköz legyen az a közös boldogság előmozditására. E szerint ugyanazon statusban, noha több különös származatok s igy több nyelvek léteznek benne, nemzetiség lehet. A nemzetiségnek e fogalma szerint tehát a származás ugyanazonsága nem lehet már lényeges bélyeg, mert különben ellenmondás volna, olly álladalomban, hol különféle származások léteznek, az egésznek nemzetiségéről szólani, miután a származás különfélesége, mint történeti factum, el nem tagadható s a világból ki nem okoskodható. Hanem ugy van e a nyelvel is; valljon ennek egyenlősége is a nemzetiségnek fogalmában talán szinte közönbös? Nem, mert ujabb időben a nemzetiséget, a nyelveknek ugyanazon álladalombani különbsége daczára is, azáltal akarják megalapitani, hogy nyelvbeli egységet iparkodnak létrehozni, s ezen czél elérésére sok áldozatot tesznek, azon szempontból indulván ki, mikint beszéd az akarat és kölcsönös megegyezés actusa, tehát bizonyos feltételek alatt parancsot fogad el, ugy hogy akkor a választott általányos nyelv (statusnyelv) lassankint a származáshoz ragadó nyelvet kiküszöböli s azáltal a más származat történeti bizonyitványát ugy eltörli, hogy utóbb egészen oda megy ki, mintha az álladalom minden lakosai ugyanazon származattal birnának. Nyelvegység tehát, s pedig ugyanazon statusczélra vonatkozva, lényeges alkotó elem a nemzetiség mostani fogalmában; ez tehát mindazoknak, kik magok közt statuskapcsolatot képeznek, nyelvegységében álljon. Ez értelemben tulajdonitnak magoknak nemzetiséget a franczia, mi-

vel az ugyanazon statushatárokon belől lakók, tehát ugyanazon statuskapcsolatba tartozók (ugyanazon alkotmányt és igazgatást élvezők) állitólag ugyanazon nyelven beszélnek; ez értelemben akarják a németektől megtagadni a nemzetiséget, mivel, noha egy nyelven beszélnek, még sinosenek ugyanazon statuskapcsolatban, mi mellett természetesen hallgatnak a német szövetségről, az országok ezen országáról.

Kérdés már mindenek előtt: illy értelemben a nemzetiségnek absolut becse, magában véve olly czél e, mellynek tartozkodás nélkül bármilly áldozatot hozhatni? — E kérdésre föltétlenül nem-mel kell válaszolni, mert a nyelvegység ott is, hol természetes következése a származásnak, hol nem üvegház-növénykint tünik elő, a népboldogságnak teljességgel nem kezese, mire a történet minden levelein tanuságok találtatnak. Pillantsunk a hajdani göröghonra, hol kevés eltéréssel ugyanazon nyelv divatozott; nyelvének ezen egysége talán boldogsága talpköve volt? Nem czivódtak e addig egymás közt, mig a hadias Róma sulyos lábát azoknak fejére rakta, kik egykor a számra olly rettentő persa hatalmat olly dicső hadi tettekben megtörték. Az ős római álladalomban máskép mentek e a dolgok? Róma épitése után rövid idővel nem egész Itália szólt e latin nyelven, s nem ugyanazon statatuskapcsolathoz tartozott e? A mostani fogalom szerinti nemzetiség nem volt e ott betüszerinti igazság? S milly borzasztó polgárhadak vivattak ott ki! Hány évszázada már, hogy Auzonia virányain olasz nyelv uralkodik, s nem mutat e a népvándorlás után keletkezett olasz statusok története igen véres lapokat, mellyeket oda ugyanazon nyelv követői, sőt ugyanazon ország tagjai, rettentő intésül szomoru emlék gyanánt rajzolának. Franciaországban más volt e? A Bertalan-éj iszonyuságai nemde egyenlő nyelvbeliek által követtettek el egymás ellen? A franczia forradalom borzadalmai nemde egyik nyelv- és statusrokon által a másik ellen üzettek? Nem történt e millio gyilkolás e nemzetiség szemeláttára? Németország épen olly keveset bizonyit e nemzetiség feltétlen becsén; itt nyelvegyenlőség létezett, a statuskapcsolat közös fejedelem alatt állott, vagy is, a nemzetiség létezett a szónok e teljes értelmében. De elháritható e azon szerencsétlen polgárháborukat, mellyek Némethon földjét vérrel festék. Ellenállhatott-e Franciaország olly veszedelmes és káros megtámadásának, s meggátolhatta-e hogy annak hatalmába olly nagy tartomány vesszen, melly még most is német nyelven beszél. Szóval, átalmazhatta-e sértetlenül Németország boldogságát? Milly kiterjedése volt egykor az önálló Lengyelhonnak! a karpátoktól a balti tengerig mindenütt csak a széphangu lengyel nyelv zengett, és mindezen országok ugyanazon kormánypálczának engedelmeskedtek, ott tehát nyelv- és status-, sőt hitegyenlőség is uralkodott. Mégis milly borzasztó rendetlenség minden viszonyokban, milly ellenséges pártoskodások, milly elhanyaglása minden jognak, minden tudománynak, minden müvészetnek, szóval minden magasb érdeknek, milly békétlenség minden szomszédokkal, s innen milly bukás! Az ó byzanczi birodalomban továbbá czélhoz vezérlett-e a nyelv és a statusformák egysége t. i. a görök nemzetiség. Ott polgárháboruk nem dühöngtek? a roppant birodalom, olly nagy számszerinti erők daczára, nem rogyott-e össze a törökök bátor megrohanásai alatt? Röviden mondva: minden lakosok nyelv-egyenlősége nem bir absolut becsel, nem olly magasztalást érdemlő garantiája a népboldogságnak, még ott sem, hol, mint fent mondók, a nyelv egysége közös származás természetes következése. Még kevesebbé állittathatik tehát illy absolut becse ott, hol a nyelvnek e közössége még csak létre hozandó, hol, mint mondani szokás, a nemzetiség még csak megalapitandó; mert itt még az a főbb feladás, hogy az országban már

létező nyelvek egyike a többi felett emeltessék, mi azoban épen a vetélkedés égőanyaga s az önszerelem megsértése azoknál, kik e más nyelveken beszélnek. Ha az érzelemnek ezen ugy is természetes megsértéséhez még a diadalos nyelvnek kissé mohó terjesztésmódja, vagy épen a diadal feletti sértő örömkiáltás járul, akkor a visszaható szenvedély lepi el a kedélyeket, azt sugván nekik, hogy legkedvesebb tulajdonuktól, mellyet már az anyatejjel öröklének t. i. a nyelvtől s mindazon hangoktól akarják őket megfosztani, mellyek még a zsenge korból édesen átzengének; ezen felingerlett félelem pedig a tömeget könnyen felindítja a diadalos nyelv minden követői ellen, annyira, hogy a tulajdon országban a meghasonlás elemei megszálnak, nagy mennyiségű nemes erő czivódásokban, a status tulajdonképi javának kárával, elvész és kölcsönös elkeseredés jő létre, melly külfelé az erőtlenséget annál nagyobb mértékben előidézi, minél közelebb állanak a külön nyelvek követői, kik könnyen olly pártokká alakulhatnak, mellyek egymássali tusakodása már szomorubb emlékeket rakott a világtörténet lapjaira, hogysem azokat itt lerajzolnom szükség volna.

E mellett teljességgel nem akarom tagadni, hogy a statusczélt előmozdító, ha minden lakosai ugyanazon nyelvet értik; mert a kormány azáltal akaratját gyorsabban tudathatja, nem vész annyi idő az ország rendeleteinek és törvényeinek minden nyelvrei átfordításában, melly feladatot egy igazságos kormánynak sem kellene elhanyagolni, mert a törvénynek mindenki előtt ismeretesnek, tehát minden nyelven szerkezettnek kell lennie; ennélfogva a törvényhozás és igazgatás nyer gyorsaságban és pontosságban. Ebben azonban csak lényegtelen eszközt látok, melly minden érdekek megkimélésével és becsülésével, a nyelvtanulásra szükséges lassankintiságra méltó tekintettel előidézendő, mellynek kedvéért kedélyeket ingerelni, pártokat alkotni s az országban az örök czivodás gyujtanyagát hintegetni nem szabad, mert ez annyit tenne, mint lényegtelen eszköznek feláldozni a czélt, s a felingerlett felekezetet épen azon karokba hajtani, mellyekben igen kellemetlenül szemléltetnének, azaz, annyit tenne, mint a status szent czélját legbensőbb lényegében megrenditeni. Ha valamelly nyelv statusnyelvnek nyilvánitatott, minden egyéb nyelveknek hagyassék meg tökéletes értéke, biztositassék ez nekik ünnepélyesen, engedtessék kifejlődésök, oskolai és egyházi létök, távoztassék tehát el minden aggodalom az arany ifjukorból fenmaradt ezen megbecsülhetlen kincs felett, sőt mutattassék ezen jó akarat azáltal, hogy a törvények e más nyelveken is megjelenjenek, mit az igazság örök törvényei igényelnek, mivel pontos engedelem csak azáltal válik lehetségessé és könnyüvé, ha a parancs annak, ki engedelmeskedjék, értelmessé is tétetik; ezáltal legjobb mód hozatik létre, hogy a más nyelvek követői a mellékelt eredeti textust képező főnyelvet is magokévá tegyék. Igy az önszeretet megsértése és a féltés a legegyszerübben kikerültetik, s az ország észrevétlenül és ingerlet nélkül jut közös ügynyelvi czéljához, kivált ha a többi egyszerü módok is hozzá járulnak. A természetes szükség a legjobb nyelvtanító; szükség pedig már létezik mindazokra nézve, kik az országban előre törekesznek; ezek a statusnyelvet könnyen megtanulandják s gyermekeikbe oltandják, tehát terjesztendik; e szükségesség idővel a kereskedésben, gyárügyben stb. is beálland. Ha ezután az országos nyelv megtanulására szükséges oskolák fenállandnak, pályája igen hamar megnyilandik, s ki a status javára valamivel járul, azontul a főnyelv mellett könnyen beszélend a többi nyelveken is.

Hahogy pedig valaha a mérséklet és bölcseség utján e czél el van érve, ne reméljünk tőle nagyon sokat; mert a fentebbi történeti példák, kivált a lengyeleké, arra mutatnak, milly kevéssé tarthatja fen még maga a természetes nyelvegység is a nemzet szerencsecsillagát annak láthatárán. Hiszen van még a nemzetiség szónak sokkal magasztosb jelentése, mellyre sokkal több, s pedig rendkivül nyomadékosabb segédeszközök feltételeztetnek. Ha már egyszer minden alattvaló anyagi és erkölcsi kötelékekkel csatolva a hazához, ha mindenki annak alkotmányát, törvényeit és kormányát legbensőbben tiszteli, lángoló szeretettel öleli, ha azokérti szent buzgalmában kiki a közjóért kész hozni minden áldozatot, ha országának igaz becsületét mindenik ön érdekeinek elejébe tűzi, ha mindenik abban pontosítja össze törekedéseit, hogy országa jólétét gyarapítsa, értelmi s erkölcsi miveltségét emelje, a müvészetet mindenképen gyámolítsa, szóval, ha az alattvalóknak a magas közczélrai minden törekvéseiben egység állott be, ha tehát ezen egység az ország belsejében az anyagi és erkölcsi jólétet előmozditja, külfelé pedig minden törvénytelen hatalom ellen a legbiztosb védfalat képezi, akkor létezik valódi nemzetiség, s ez a népek állandó boldogságának egyedüli kezese! E nemzetiség hiányzott a görög birodalomnak, azért meg is hódíttatott a mai divatos értelmü nemzetiség daczára; e nemzetiség hiányzott a lengyeleknek, s azért enyésztek el vallásuk, nyelvök és kormányformájok minden egysége mellett; e nemzetiség hiányzott hajdan a német birodalomnak, azért raboltatott ki, nyomatott, kisebbittetett is olly sokféleképen. E nemzetiség azonban jelenleg Németország lobogója: innen mostani parancsoló öntartása külfelé, innen anyagi s erkölcsi virágzása belsejében. E nemzetiség után törekedjenek tehát az országok; csak ebben fekszik üdv, csak ez a tartós boldogság talpköve! De a nyelvegység utáni törekvés az eddigiek szerint majdnem a legcsekélyebb eszköz hozzá, sőt ott, hol a nyelv hévség által hajtott üvegház-növény legyen, sokkal inkább a nemzetiség ellene (Antipode), mert az alatvalók törekedéseibe a legnagyobb egyenetlenséget szórja, pártokat alkot, gyülölséget és boszut táplál, s a kedélyeket a közjótól elidegenitvén, beléjök a törvények megvetését oltja, s igy az alkotmányét is; szóval az anarchia taplója, de soha sem alapja az igaz nemzetiségnek.

E fensőbb értelmű nemzetiség előmozditására ellenben ezek a főfontosságu eszközök: a termesztés, ipar és kereskedés gyarapítása, mert ezáltal mindenkinek keresetmód, elégedett anyagi lét biztosittatik, tehát a hazához anyagi kötelék idéztetik elő; a népnevelés hathatós terjesztése, az Isten bennünk munkálódó képmásának általa okozott átalányos elismerése, mellette pedig a mindazzal megbarátkozni képesség, mi kinekkinek keresetét emeli s biztosítja; a magasabb tudományok és az anyagit nemesítő müvészet komoly ápolása, mindenek felett pedig általányos megalapítása az erkölcsiség és jog — az emberi üdv ezen örök törzsoszlopai — mély érzésének; az ettől pararancsolt ama magas fontosságu kötelesség szentnek-tartása, hogy jövedelméhez képest mindenki a közjóhoz járuljon, hogy tehát senki se legyen, ki a közjó gyarapitásáról csupán beszélyeket hallatna, de noha a hozzá megkivántató anyagi és erkölcsi erővel birna, személye és vagyona reájai tettleges befolyástól mennyire csak lehet távol marad. Mindezen eszközök által a honhozi erkölcsi kötelékek füzetnek, tanitás és példa által mindeniknek jobb indulatja felébresztetik, mindenki mély tisztelettel vonzódik a hon alkotmányához. Itt tehát az ut kinekkinek megelégedésére, itt az ut a törvények, alkotmány és igazgatás hasznossága elismerésének megható érzéséhez, a semminemü áldozattól vissza nem ijedő közszellemhez, itt az ut ama lelkes kézséghez, vért, életet és vagyont feláldozni királyszék, alkotmány és törvényért; szóval itt az ut a valódi nemzetiséghez mint a népboldogság valódi kezeséhez. Ezen ut keresztül visz az ország minden nyelvein, mert ezen erkölcsjog, müvészet, tudomány, valamint honérti szent hangok megérthetők minden nyelven; ezen ut veszélytelenül vezet az erőltetett nyelvegység sziklái felett, mig az erkölcsiség elhanyagolása, az örök felséges jog helyébe álló, minden törvényt, sőt az alkotmányt is könnyen áthágó önkény, a köz jóhoz minden aránylagos adózástól idegenkedés, a népoktatás elmellőzése, a kereskedés, ipar és termesztések hanyagolása, a mindezen roszak társaságában járó felingerlése a szenvedélyeknek s a nemzet viszonyai felett minden világos megfontolásnak elhomályositása, a hont homlokegyenest veszedelembe viszik, a közszellemet aláássák, külfölddeli koketirozást szülnek, tehát minden nemzetiség összedöntésére elragadnak, hassa bár ugyanazon nyelv keresztül az egész nemzetet, mint azt fentebbi történeti tények igazolják az emberbarát elszomoradására.

Ápoljunk tehát bizvást statusnyelvet, de az ország többi nyelveihezi szeretettel és legnagyobb kiméllettel, s legyünk e bús történeti emlékezetek után meggyőződve, hogy vannak még teteme-

sen fontosabb érdekek, mellyek a nyelvegységnél még sokkal erősebben és buzgóbban előmozdítandók, ha valódi nemzetiség keletkezése céloztatik.“

Igazolás.

A *Pesti Hirlap* 111-dik száma látszató külső kímélettel ad elő egy esetet, melly ha tisztán ugy volna, botrányt szülne. A levelező azaz ellenfél folyamodása szerint „Csallóközben a komáromi egyházvidéki alespestnek rendeléséből egy helv. hitvallásunak holttetemeit a cath. temetőben eltakarítani nem engedék, hanem a megholt gyermekei a közmarhalegelőn valának kénytelenek atyoknak az utolsó tiszteletet megadni.“ A dolog azonban nem igy volt; hanem Szilas helységben, melly az esztergomi érseknek lééli székhez tartozó bérföldje, több reformatusok telkeket vásárolván, a nélkül hogy legkevésbbé is hátráltattak, vagy türelmetlenséget szenvednének — letelepedtek, s mindnyájan a szomszéd thuri-szakálosi helységben rendes pappal ellátott reformatus ecclesiahoz tartoznak, s Lak helységgel közösen számos évek előtt a thuri-szakálosi földesuraságtól temetőhelyet vásároltak s holtjaikat elkülönözve oda takaríttották el. — Mult évi oct. hónapban egyik szilasi reform lakos meghalálozván, az említett temetőben reform. atyafiai és hitsorsosi befogadni nem akarák, mert hozzá nem fizetett. A megholt fia és unoka-öccse tehát az alulirthoz járult olly kéréssel, hogy miután kénytelenek megvallani, mikép holtjokat a ref. temetőbe fel nem fogadják, engedném meg eltakarítását a szilasi cath. temetőbe. — Több helybeli közbirtokos urak előtt azt feleltem, ha éltünkben egy helységben megférhettünk, holtunk után is megférünk egy temetőben, bátran temessék tehát holtjokat a cath. temetőbe. — Megelégedve, a könyörgők gunyoló felelettel váltak el, s másnap már azt izenték, hogy menjek ki, mert ők magoknak külön temetőt kivánnak kihasítni. — Erre én azokkal, kik első alkalommal nálam voltak, kimentem, s a reform. lakosokat ásókapákkal s más eszközökkel is ellátva ott találtam: kik engemet azonnal goromba fenyegetőzéssel illetvén, határozottan kimondák, hogy ők temetőhelynek azon darabot választották, mellyet már ki is jelöltek. — Kijelentém, hogy gorombáskodni vagy verekedni nem jöttem, hanem a temetőhely kihasításában megnemegyezésemet nyilvánítom, mert a reformatusok 50 év óta mindig a szomszéd falu temetőjét használták, s mielőtt Szilason megtelepedtek, ezen cath. temető már létezett, a mellette lévő puszta telket a reformatusok ugyan elfoglalták temetőnek, de reája házat építettek, mostan tehát vagy magányos birtokjokból szakasszanak ki temetőhelyet, vagy ugyanannyi mennyiséget a cathol. község számára is messenek ki. Mivel ezek egyike sem tetszett, a reformatusok temetőjébe pedig halottjuk be nem fogadtatott, ezt az általok kijelelt helyre — minden ellenmondásom daczára is, eltakarították s tüstint a megyéhez temetőért is folyamodtak, hol a dolog megvizsgálására küldöttség rendeltetett.

E tárgynak illy igazolását egy hónap előtt a Pesti Hirlapnak beküldém, de nem tetszett azt közölni. — Igazságot, nyilvánosságot olly agyatrázva mások fejébe dörögni szokott P. H. szerkesztője ubi es? miért nem dörgött igéret szerint a lapjaiban megjelenő hamis vád elleni igazolásom? Kevés hirlap ment ugyan a pártszellemtől, de a vádak ellen az igazolást bevenni, az igéretből már kötelességgé vált, nagy pathossal hirlelt egyeneslelkűsége szorosan megkivánta volna: most kürtölje ő is, hogy a 111ik számu eset lényegében és történetileg egészen hamis adat.

Pázmán.

Hitelbankügy.

E tárgy körül elég értekezés, czáfolat s viszonczáfolat találtatik e lapok folytában. Legharcziasabb bajnokai a magyar hitelbanknak kétségkivül Fogarasy és Farkas urak, kiknek hosszas és heves — noha, hála, nem véres — párviadalai az olvasó közönséget hosszabb ideig mulattatták, de tudtunkra csak azon eredményt nyujtották, hogy ha Magyarország végre bankot alkotand, aligha

a két tudós ur terveit fogja használni. E szerint illy tusából kevés hasznot remélvén, s annak tartósságától félvén, a már közlöttekkel megelégedni kivántunk. Azonban Farkas Ferencz ur által ismételve szólittatunk fel, hogy ha „Válasz Fogarasy urnak“ czimü polemiáját már egész kiterjedésében nem adjuk is — mire, parole d'honneur, czikkeink halmozata kényszerit — legalább annak végétől meg ne fosszuk olvasóinkat. Szem előtt tartván a német költő szavait: „des Menschen Wille ist sein Himmelreich“ — ime az érintett epilogus orationis in Catilinam, melly hogy olly hatást tegyen a tisztelt olvasóra, millyent vár szerkesztője, mind kettejök érdekében tiszta szivből ohajtjuk.

„Ebből eléggé kiviláglik, hogy egy illy tudományos urnak, ki azt sem tudja, mit beszél, azon bölcs tanácsa előttem nem lehet nyomadékos, hogy e szellemből induló nagyobb munkám kiadásától időmet, fáradságomat kimélném meg. Azonban kész vagyok félre állani előle, ha ő engem képes kipótolni. — Ime én a XVII. lapon ezeket mondom: olly forrási is vannak ezen banknak, mellyek ezen statutumokban kitévék ugyan, de mellyek ki fogják játszani a legfeszültebb figyelmet is. Ezeket én a banknak gyakorlati részében fogom előtüntetni, valamint előterjeszteni azt is, „mikint lehet nekünk dolog-házainknak durvább kézmüveivel is a külső piaczokon Angolországgal is kiállni az árcsatát, sőt kimutatom, hogy ezen papirospénznek legnagyobb részét külső kereskedésünk által kongó pénzzé is változtathatjuk.“ Tudja e ő mind ezeket?

Oh, hogy ne tudná; mert mi volna az, mit ő ne tudna? No tehát ki vele, igen tisztelt birálgató ur! Csak azon takaréktári bankom három nyereségének kimutatására szólitom fel ime ezennel nyilvánosan F. urat, holott a jegybank még más titkos jövedelmi forrásokkal természeténél fogva kinálkozik. Ha ezeket meg tudja fejteni, ugy én igen is feleslegesen szólalok fel, s inkább félre állok, neki engedvén a dicsőséget; ha nem képes azt cselekedni, ugy én őt ugy mutatom be a nagy közönségnek, mint egy ollyant, ki csak mázolni, csak piszkolódni tud.

De hogy is ne volnék én ott felesleges, hol ő egyszer már fellépett? Mert eddig a világ azt tudta, hogy a bankierok s bankhitelezők a bankba tett nagyobb tőkéjökből munka nélkül elélhetnek; de hogy az adós épen adósságát tehesse olly tőkévé, mellyből ő munka nélkül élhessen, illy lángész az égből egyedül F. urnak jutott osztalékul. Ime az ő terve szerint Pál birtokos, kinek fekvő vagyona 200,000 frt ér, kaphat reá 100,000 frtot, s fizet érette évenkint 4000 for. kamatot. Most Pál ezt nem fizeti a banknak vissza, hanem mint magáét a banknak hitelezi, s F. ur terve szerint kap érte 6000 frt. évi kamatot. — Ebből a bank levonhatja a maga 4000 ftját évenkint, s Pál minden fáradsága nélkül a 2000 frtját szedheti a bankból mind a világ végeig. — De ezt ugy teheti Péter mint Pál, s ime minden munka nélkül boldogul az egész világ. — Már ezt nem akarni csakugyan lehetlen, s nem kételkedhetik róla, hogy becses felszólítása illy akaráshoz viszhangra talál minden kebelben; csak eszközölje. Ezer csoda lesz, ha az emberek nagy tolongásban bankjánál agyon nem nyomják egymást. Mert fogadom, hogy illy tervet ki nem süt a világ összes financzministersége: ezt nem teheti más, mint Fogarasi.*)

Pesten, jan. 15kén 1842. *Farkas Ferencz,*
hites jogvéd.

*) Hát ha még azt is hozzá teszem, hogy Pál pénzeiben megjött a banknak egész bátorsága? mert maga kezeli azt, mit neki kölcsönözött és igy Pál házait realiter egy fillér sem terheli. Tehát Pál másodszor is kölcsönözhet a bankból s ezt ismét a banknak hitelezvén, vele nem adósságát, hanem csak jövedelmét neveli. Igy tovább-tovább munkálódván a gonosz Pál maga nyeli el F. ur bankját s az egész világ számára épült tündérvár elenyészett. O fatumok fatuma, melly annyi véres győzödelem gyümölcseit lelketlen elsepri, mellyekkel F. ur kitünő talentuma bankjának irigy megtámadóit maga képzeletében olly igen tönkre veré. Mivel hitelbankom előszavában F. urról kedvezőleg emlékeztem, hogy érte meg ne pofozzon tulajdon szavaimmal, mint ime kitünő tehetsége, s nagyérdemü hazánkfiai iránt illetlenül viseltetni méltóztatott, megemliteni kénytelen vagyok, ha az élemedettebb kor szivesen buzditgatja dicséretével munkára a fiatalt, de midőn ez elhittségében keresztül gázol mindenen, botlásait a hánykódónak maga meztelenségében kiállitni keserü kötelesség. *F. F.*

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

22. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 17.**

Erdélyi szászok.

„Aequam memento rebus in arduis servare mentem.“

Erdélynek regényes vidékeiben, hol a kolosváriak aranyt, ezüstöt napfényre takaritnak, hol az iparos szász polgár föltüzelő zamatos szászsebesi borával munka után szivét fölvidámitja, vagy a medgyesi hűs-lángoló gyógyforrásnál frisebb életerőre ujul; hol a gránitból épült, gránittal kövezett Hermanváros (Nagy-Szeben) felhőkbe ragyogó tornyaival büszkélkedik; hol a szászvárosi polgárság német nemzetisége, szabadsága és jogai magyar törvények általi megsérthetőségéről ábrándozik; hol az elmességgel s honismerettel kedélyesen levelező brassói hetelő hétvárias okoskodásában arra vetemedik, hogy a magyar s székely nemzetet a legkeményebb szemrehányásokkal terheli, és mivel a magyar nyelvnek (a deák nyelv kiszoritásával, a szász nemzetre nézve pedig a status quo meghagyásával) diplomatikai rangra emelése országgyülésileg inditványoztatott, „alkotmány- s törvényellenes, a szeretett hon létele alapját aláásó törekvés“ vádjával sujtja, Erdélynek magyar nyelven irt törvények általi országos kormányzatjában erdélyi német méltóságávali megütközést, szász lelkiismerettel ellenkező, szász becsülettel meg nem férhető törvénytelenséget találván, illy szellemű ábrándozásokkal a világ szine előtt föllépni, a hontörténetben járatlant elámitani, az abban jártast megzavarni, az őt ápoló hazájának csak egységbeni boldogulhatását a közérdektől magát elkülönöző szászoskodással gátolni láttatik, e szép vidékekben, mondom, 1143ban még a setét-sürü erdőkben medvék és farkasok tanyáztak, a buja növésü mezőkön tunya bivalok s bátor bölények legeltek s a sziklák csucsai gyöngéd füvében a magányban gyönyörködő félénk zergék legelésztek.

Ekkor történt, hogy a Grevelingen s Rajna torkolat közti tengerpart lakosai, miután az oczeán pusztitó erejét töltések által zabolázván, mocsárokat részint kiszáritván, részint körülgátolván, az ezáltal nyert termékeny föld használatjában fáradozásaiknak gyümölcseit bátor nyugalommal már hosszabb ideig élveznék, minden töltéseket keresztültörő ujabb áradások által (1129—1165) szántóföldjeiket, legelőiket, kertjeiket, házaikat odavesztvén, a legvirágzóbb vagyonosságból a legnyomorubb szegénységre jutottak. Illy helyzetben a hon- s vagyontalanok igen is szivesen a karhová elvándoroltak, hol fejedelmi ótalmat, polgári, szabadságot, iparuk sükerét s földbirtoki bátorságot reménylhettek. Igy több családok, 1140 II Adolf holsteini gróf által meghivatván, Vagriában a Trave és balti tenger közti mocsárokon megtelepedtek (miután már 1106 egy igen népes gyarmat a bremeni mocsárokban Fridrik érsek által megtelepittetett volna), hol kifejtett ipareredményeikkel s műalkotásaikkal nem csak a szomszéd, hanem még a távolibb országok figyelmét is magokra vonták.

Bámult s elhiresztelt műiparosságuk, fáradhatatlan munkásságuk s példás takarékosságuk Magyarországba is elhatott és Bélus nádor által figyelemre vett hire, a hont s kenyeret kereső szász flandroknak honunkbai meghivatását következtetté. Jöttek is azonnal s olly nagy számmal, hogy nemcsak Erdélynek Maros-Ólt közti vidéke, hanem Magyarországnak több Kárpát-környékei is (1145) illy műiparos, munkás s takarékos jövevényekkel megnépesitethettek.

Hazánkbani megtelepitésök alkalmánál hihetőleg a bremeni érsektől (1106) engedett kiváltságok vétetvén alapul, e hontalan vendégeknek szabad polgáriság, községi előjáróikra nézve szabadválasztási jog, földbirtoku polgári szabadság, vámmentesség, vendéglétöli *(ingyenélés, gratuita victitatio)* fölszabaditás, saját törvényszék, az általok fölépitett s megerősitett városokban gyakorolható fegyverjog s királytóli közvetlen függőség biztositttatott. Melly szabadságok s kiváltságok II András által *„sua libertate, qua vocati fuerant a piissimo Rege Geyza avo nostro“* később pedig (1317. majus 25.) I Károly által megerősittettek. Az 1317ki oklevélben nem neveztetnek többé vendégeknek *(hospites)* hanem nagy-szebeni szászok közönségének *(universitas saxonum cibiniensium)*. I Lajos király alatt (1353) az egész szász közönség már hét székből (Nagy-Szeben, Szász-Sebes, Nagy-Sink, Kőhalom, Ujegyház, Szerdahely, Szászváros) állván, az erdélyi szászok a szepesi, kassai és karponavidéki szászoktól elválasztva magokat megkülönböztetőleg hétvári szászoknak (siebenbürger Sachsen), az erdélyi szászvidéket pedig hétvárvidéknek (Siebenbürgen) kezdék nevezni, Erdélynek magyar, deák nevezetét nyelvökben tudomásul sem vévén. I Lajostól (1366 junius 20) az erdélyi szászközönség szabadságaiban s kiváltságaiban ujonnan megerősittetvén, (1371) különös tartományi pecsétet, „sigillum cibiniensis provinciae ad retinendam coronam“ s (1376) czéhszabadalmakat nyert. Később (1422—1453) az erdélyi szászföld még a Segesvár- s Medgyes-székekkel szaporodott és Brassó, Talmács és Vöröstorony vidékeivel bővittetett ugy, hogy 1456 az erdélyi szászföld már $126^2/_4$ □ mérföldre terjedett.

Milly rendkivüli volt ez erdélyi szászok ügyes műiparossága, milly fáradhatatlan czélszerü munkássága, milly foganatos és eredménydús ridegelmü, mindenekre fölügyelő józan takarékossága, épen olly rendkivüli volt s maradt állandóan a szalmatüzzel soha sem élő szász közönségnek legfelsőbb kegyelem és kiváltságolás, megadományoztatás, különböztetés s dicsértetés utáni vágya, olly fáradhatatlan volt s maradt földbirtoka, szabadságai, kiváltságai, mentességei s polgárjogai megerősitése és szaporitása utáni járása; olly foganatos s eredménydús lett a körülményeket minden időben (prudenter ac circumspecte) önhasznára forditani tudó tényerős s tántorithatlan egyetértésü, szünetnélküli önhaszonlesése; mellynek következtében földbirtoki jogai, szabadságai s kiváltságai felől folyvást bővitőleg haladó ismételt (1383. 1387. 1406. 1409. 1416. 1435. 1436. 1437. 1439. 1441. 1453. 1456.) megerősitési okleveleket Mária, Zsigmond, Albert, Ulászló s László (posthumus) királyoktól (a már emlitett fejedelmeken kivül) megszerezni tudtak.

Illy önálló független helyzetben, illy kedvező, néha zavaros és bőhalászatu (1526—1742) körülmények közt, illy mindenoldalu fáradhatatlan tényerős munkásság s tántorithatlan, ridegvérüleg mérlelt egyetértésnek igen természetes következménye az Erdélyben megpolgárositott, fölszabaditott, kiváltságolt, a magyar királyoktól atyailag ápolt szász vendégeknek (könyelmü s iparatlan pazarlók közt) rendkivüli megvagyonosodása, haladása és a

szász közönségnek ezekre alapult statuspolgári méltósága s képviselési országos tekintete.

Mire nézve (de a jó példát nem követve) az erdélyi magyar s székely nemzet közönsége Kápolnán, Középszolnok vármegyében, Városközi Lépes Lóránd alvajda elnöklete alatt összegyülvén, a szászok közönsége előljáróit oda barátságosan testvéri egyességre meghivta, (1437 septemb. 16.), kik ezt ünnepélyes esküvel megerősitvén országos atyafiságra léptek, a magyar koronához és királyhoz tántorithatlan hűséggel ragaszkodva kül- és belellenség ellen egyesülvén, magokat kölcsönös, tényerős védelemre kötelezték. Melly atyafias egyesülési védszövetség 1459. ujonnan megerősittetvén s megesküdtetvén, az egyesült hármas nemzet, testvéresülése s egyetértése örök emlékezetét föntartandó, nyilvánosan s ünnepélyesen fogadá, hogy a szövetségelt nemzetek egyesült erővel egymást kölcsönösen nem csak kül- s bel-ellenségek ellen védendik, hanem (Istent segitségül hiván) szabadságaik, kiváltságaik s jogaik sérthetetlen föntartásában is ótalmazandják.

Különösen érdekes pedig s a szászok statuspolgári helyzetét s alkotmányos jogait meghatározólag jellemző, az erdélyi egyesült hármas nemzetnek Thordán (1542) tartott országgyülésben ujonnan megerősített s alaptörvénnyé vált hármasegyi egyesülésök felőli ünnepélyes szerződése. „Ex gratia Dei omnes tres Nationes convenerunt de mutua pace fovenda et rebus omnibus regni eodem modo et pari consilio ac consensu gerendis.“ E szerződés azért is legnagyobb figyelemre méltó, mivel ez a Zápolya János alatti Erdélyországnak az I Ferdinánd alatti Magyarországtóli elszakadása és elválása után történt. Ez az erdélyi szászok mai idegen nyelvűséggel magyar földön kérkedő és „a lárma-harangot meghuzó“ vágyódásának józan méltánylására nézve pedig annál is érdekesebb, minél bizonyosabb s megczáfolhatatlanabb igazság, hogy az erdélyi szász nemzet közönségének országgyüléseni képviseltsége, törvényhozásbani résztvevő hozzájárulása, szavazati képessége és egész statuspolgárisága csak e szerződésben gyökerezett honfiusitásán alapul. E szerződés különös és legnyilványosb megjegyzésre, legszilárdabb nemzeti figyelemre, az erdélyi szászoknak pedig a magyarok nagylelküségét elismerő leghaladatosabb emlékezetére annál is méltóbb, minél tagadhatatlanabb axioma, hogy az e szerződés erejénél fogva törvényesen *meghonfiusitott erdélyi szászok közönsége (1542. évtől kezdve) kétszáz esztendeig egyedül csak magyar nyelven irott országos törvények által kormányoztatott s e törvények alkotásában „egyenlő értelemmel s akarattal“ szilárdul munkálódott*; *minél bizonyosabb, hogy az erdélyi szászok statuspolgári és az országgyülésen gyakorolható szavazati joga, méltósága és tekintete egyedül csak magyar nyelven irott törvényeken alapul;* minél igazabb, hogy az 1542ki szerződés egyszersmind Erdély alkotmányrendszerének alakító alapja. Ezeket tekintvén, lehetetlen a minden igazságtalan s méltatlan vádon fölül helyzett magyar és székely nemzetnek föl nem szólalni, midőn az országos teremben szász atyánkfiai részéről tett szemrehányásokat hallja, vagy a mindenek fölött elkeseredett hangon irt indulatos (nagyszebeni és brassói) hirlapi czikkeket olvasván a „Siebenbürger Wochenblatt“-ban szeretett nemzetét olly hevesen és indulatosan megtámadva s azt törökök, tatárok, oláhok s más vad népekkel összehasonlitásba téve látja; lehetetlen, a magyar nyelv kérdésből az Erdélynek politikai testületét képező három nemzet közt támadott kedvetlen surlódást nem fájlalni, mert soha sem volt versengés, egyenetlenség valamelly országnak hasznára, vagy ereje, jólléte, boldogsága gyarapodására; mert az illy surlódásokbóli meghasonlásnak szomoru eredményei a magok belsejében háborgó nemzeteket sulyosan s hosszasan nyomják, mig gyakran a kicsi kezdetből végre nagy tűz, pusztító olthatatlan lángok keletkeznek. Ha pedig ezen annyira méltatlan surlódási okok kikutatásába mélyebben ereszkedünk, lehetetlen az azt élesztők józaneszüségén nem kételkednünk. A magyar s székely nemzet egyfelől s a szász nemzet közt más felől közelebbről a magyar nyelv tárgyában keletkezett versengés valóban inkább szenvedélyből, vagy mondjuk szelidebben, balul értésből származott s rövid idő alatt a testvérhon minden tájain átvonuló viharrá, sőt forgó széllé alakult, a hét század viszontagságaival szerencsésen megvivott testvéri boldog (háromszáz éves) összeköttetést, egyetértést szinte alapjában megrázandó. A nemes szász nemzetet hirtelen, mondhatjuk, minden ok nélkül az a félelem szállá meg, mintha a magyarok őt nyelvétől, nemzetiségétől, minden jogaitól s szabadságaitól megfosztani összeesküdtek volna. Valóban igazságtalan s méltatlan vád ez; sokkal nemesb érzésü és gondolkozásu a magyar s székely nemzet, mint csak gondolkozhatnék is ollyanról, minek ellenkezőjét örökké de kivált az utóbbi három országgyülésen nyilván s félre nem ismerhetőleg bebizonyitotta. A magyar nyelvnek, a deák nyelv kiszorításával diplomatikai rangra emelése, a szász nemzetre nézve a status quo meghagyása, ebben határozódik e rettenetes és a szász nemzetet jogaiból, alaptörvényeiből kiforgató, nemzétiségétől megfosztó határozat, miért a lárma-harangot, magyar földön s abból szerzett gazdaságban kényelmesen ülve, félre verni kellett. — Ah quam pudet haec et dici et non potuisse refelli! Valamint az alulirt (a Mult és Jelen szerkesztőjével egyetértőleg) távol van a ns szász nemzet s a német nyelv iránti legkisebb idegenségtől vagy épen nemtelen gyülölségtől s kaján érzéstől, ugy azt hiszi, tudja és teljes bizonyossággal meri állitni, hogy e kérdésben a magyar és székely nemzet minden miveltjei hasonló érzéssel és indulattal viseltetnek, őszintén s szivesen megvallván, hogy a magyar nemzet miveltségének szebb részét a német nyelvnek s német literaturának köszöni, s nem csak hálátlanságnak, hanem barbariesnek is tartaná, e magas polczon álló, virágzó s minden bármi kicsi részben pallérozott magyarnak nélkülözhetetlen nyelv iránt idegenséggel viseltetni: de azon kivánság, tanuljanak és tudjanak az erdélyi szászok magyarul, vagyis inkább, hogy Erdélynek minden statuspolgárjai az országos nyilvánéletben nemzeti nyelven hangoztassák hazafiságukat, bizony nem egyértelmű azzal, hogy a magyarok az erdélyi szászokat nyelvöktől — mellyet, ha Bremen, Lübeck, Hamburg s Eutin körülti némelly falucskákat kiveszünk, egész Németországban egy mivelt német sem ért — jogaiktól, szabadságuktól, nemzetiségöktől erővel meg akarják fosztani. Nézzük meg a kétszáz kilenczven családu örmény nemzetet, melly nem hét hanem csak másfél század óta van a hazában, és nem polgári testvéri rangra emelt országos nemzet, hanem csak megszenvedett (tolerata) nép, mégis nincs talán egy tagja is e munkás, szorgalmas és takarékos nemzetnek — mit méltó dicséret s teljes méltánylás nélkül említni nem lehet — ki magyarul ne tudna; sőt már a gyermekek nevelése s oskolába járatása nálok a magyarul tanulással kapcsolatban áll. Ha ezt az örmények tehetik, a 75,000 családu szászok, kiknek több érdekök s azért fontosabb kötelességök is volna magyarul tudni (valamint 1542—1742 igen is jól tudtak), miért mellőzik és hanyagolják-el a velők testvéri összeköttetésben álló 245,170 családu magyar ajku gyökeres honnemzet nyelvének tanulását? S ha — mit az idő és közhonunk érdeke mulhatatlanul kiván, mi a testvérhonban a népeit boldogitó legjobb király jóváhagyásának hozzájárultával megtörtént — ha Erdélynek egység-

beni megerősödhetése, jóllétének kifejlődése, nemzeti magasztosb tekintélye a magyar nyelvnek diplomatikai rangra emelését megkivánja: miért gyanusítni e nemzeti szent kötelesség teljesítését, mintha a honosított szász vendég-nemzet elnyomására volna a más két törzsökös erdélyi nemzetnek törekvése intézve? Félre tehát a versengéssel, a rokonokhoz, testvérekhez nem illő keserű és keserítő kifakadásokkal, sőt inkább megemlékezvén honunk tanusággal tömött történetei azon időszakára, midőn a három nemzet a közanya védését, boldogsága gyarapitását szent s nemzeti közügynek tartotta s magyarhangu lelkes egyetértéssel testvéri szövetségre lépett: e frigy-összeköttetésnek testvér indulattali megujitására nyujtsanak azok ismét egymásnak kezet, kivált e következmény-dús idő szakban, midőn honunk polgári szerkezetének javítása, az idő szükségeihez, kivánatához alkalmazása, napi renden áll. Épen ezért a nagy czél elérhetése tekintetéből magyarnak, székelynek, szásznak csak egy gondolatja, egy érzése legyen: a haza és fejedelem iránt tartozó kötelességek teljesítésében egyesülni; szeretni egymást Erdély javáért!

Egyesüljön tehát az erdélyi hármas nemzet testestől lelkestől; mert lehetetlen, hogy Erdély az 1542ki törvényes papirosoni egyesüléssel boldoguljon, ha 1842ben még a szivek egyesülése, a testvérek összelelkesülése s az atyafiak összetestesülése, az önzés nélküli nemesb hazafiság, a magasztosb nemzetiség pium desiderium marad.

(Vége következik.)

Mikint állt ezelőtt a magyarnyelv a tót megyékben?

A tót vagy szláv minden más nemzetek előtt legjobban ragaszkodik a magyarhoz, szereti és tiszteli nemzetét, becsüli és örömest is tanulja nyelvét. Ez tapasztalt dolog, és minden okos honfi azt örömest elismeri, hogy a tót nemzet nem kárára, sem gyalázatjára, hanem inkább nagy hasznára és előmenetelére volt mindenkor a magyaroknak, mióta ezen europai honba eljöttek; mert leginkább tótoktól vették a keresztény vallást, tótoktól az aratást, szántást, kapálást stb. a mint ez nemcsak historiából, hanem számtalan sok vallásbeli és gazdaságbeli nevezetekből, mellyeket a magyaroka tótoktól tanultak, megbizonyíttathatik.

Különösen sok bizonyságait találjuk annak, hogy a Trenchin vármegyei tót lakosok régi időkben nagyon buzogtak és most is buzognak a magyar nyelv mellett. Ezen állításomat hogy valaki kétségbe ne hozza, annak tanubizonyságául sok példát s esetet lehetne előhozni; de elég legyen most csak egykettőt megemliteni.

Szerencsés valék 1824. eszt. sept. hónapban nmlgu báró Mednyánszky Alajos urnál Veszelei kastéljában nemzetségi levéltárában találtató eredeti jegyzőkönyvét Trencsin vármegyének 16. század végső esztendeiben magyarul irva szemlélni. Találtatnak azonkivül ugyanazon Trencsin vmegyét érdeklő számos rendelések, jelentések, kötelező-, zálagos-, osztályos-, barátságos-, hivatalos-levelek említett 16. századtól egészen a mult 18. század második feléig, mellyek mind magyarul szerkesztvék, és azt minden bizonnyal mutatják, hogy a Trencsin vármegyei nemesek házaiknál közönséges és mindennapi volt a magyar szó.

Azon időből való az ország Nádorának *Thurzó* Szaniszlónak ama levele, mellyet Trencsin vármegyei előkelő nemesnek Szulói *Szirmiensis* Theodosiusnak jul. 29. napján 1624. eszt. magyar nyelven irt, midőn őtet az alnádori hivatal felvállalására buzditva felszólította. Ezen nádori levelet, mellynek másához tek. *Nemák* Ferencz ur Trencsin vármegyei tbiró jószivűségéből jutottam, ugy mint a honi nyelv előidejének ritka s igen drága maradványát méltán becsülhetjük.

Reánk maradt régi hirek szerint, mellyeket gyermekkoromban (1789.—1800 között) öregektől hallottam beszélni, hajdanában (értsük 16. század végét s 17.század első felét) olly bámulandó előmenetelt tett a magyar nyelv az egész megye tót lakosai között, hogy ha vallásbeli környülállások kedvetlen fordulásai szépen indult virágzását csakhamar el nem fonyasztották volna, most akármelly magyar vmegyével méltán vetélkedhetnék.

Mindazonáltal nem épen minden nemes nemzetségekben veszett ki a hazai nyelv, vagy legalább annak szeretete. Ennek vigasztaló bizonyságait könnyű volna több számban felhozni; most csak ezt a kettőt idézem elő, mellyből kivilaglik, hogy a magyar nyelv dolga a 18. század első felében is megmaradt előbbeni állapotjában.

Egy névtelen iró 1723. évben szerkezett s 1728ban Puchóban kinyomtatott illy czimű munkájában „Apologia pro I. Cottu Trenchiniensi ejusdemque nominis Civitate conscripta“ igy adja elő maga idejében Trenchin vmegyében s városában divatozott nemzeti magyar nyelv előbbeni kiterjedését 89. lapon: „Neque id veritati est consentaneum, quod incolae nostri Conventus (Comitatus, vármegye) Trenchiniensis sicut et urbis sonent pure lingvam slavonicam ita, ut ignorent idioma sive germanicum sive *hungaricum*. Sicut enim Conventibus (i. e. Comitatibus) Posoniensi, Nitriensi, compluribusque aliis triplex potissimum lingva, hungarica, germanica, slavica pro ratione locorum famulatur: non secus et apud nos praeter latium terno sermone variant colloquia, praesertim de publicis negotiis, quae itidem publica actione agitari consveverunt. Equidem *apud nos* sive ruri sive in civitate, hic praesertim nobilem civem quoque, illic admodum rarum etiam de trivio nobilem reperias, *qui tibi hungarice non respondeat*.“

Széles tudományról ismeretes hazai iró Bel Mátyás Trencsin vármegyét geographiai s historiai tekintetben leirván, kézirati munkájában, melly 1742. eszt. körül szerkesztetett, ekképen dicséri az odavaló nemeseknek magyar nyelv iránti szeretetét (I. rész, 2. fejezet, 4dik szakaszában) „Praeter Slavos reperiuntur hac ora Hungari quoque et Germani, quorum imitatione Slavi utriusque nationis lingvam addiscunt non raro, et loquuntur. Sed Germani, qui sunt, miscentur urbanis, *Nobilibus autem Hungari*, qui Turcicis bellis coacti huc concesserunt.“ Ötödik szakaszban: „Durant apud nobilitatem hodiedum studia fori utriusque, quam quidem laudem pro gentis gloria egregie tuentur non pauci. Tametsi autem vix ullus Nobilium est, qui slavicam non callet, *tamen et hungaricae lingvae ita sunt periti, ut medios inter* Hungaros *satos esse putares. Quare quidquid in publicum consulendum est*, hungarico id ore disquirunt et decernunt, latino demum referenda in tabulas. Nullus e nobilitate proceronium meruit, qui non literis melioribus generis claritatem illustravit. Quare plures digni habentur, qui ad publica praeclaraque munia Regni judicio Regis pensati non sine incomparabili gloria in iisdem versantur hodieque.“ Alább pedig igy folytatja a beszédét: „Discunt non latina tantum, sed *Hungarica etiam nonminus commode fari, quam scribere.*

És valóban nem kevés becsületükre válik a Trencsin vármegyei uraknak s nemeseknek, hogy a nagy költséget és fáradságot valamint azelőtt nem kiméltek, ugy most sem kimélik nemzeti nyelvünk tanulásában. Fentidézett 18. század első felében Trencsin vármegyei evangelicus birtokos nemesek, u. m.: Otlik, Sándor, Prileszky, Szulovszky, Raimanus, Gyurikovics, Rázga, Bogády, Szilvay, Tomtsáni, Rutkay, stb. gyermekeiket magyar nyelv tanulá-

sa végett ollyan helyek oskoláiba küldötték, hol ezen czélt elérhették. Illyenek voltak: Sopron, Győr, Nemes-Csó Vas vármegyében.

A magyar nyelvnek becsültetése s gyakoroltatása az odavaló nemeseknél fentartatott ugyanazon 18. századnak második felében is, a mint arról bizonyságot ad Vindisch német nyelven irt s 1780. eszt. közrebocsátott földleirásában 163. lapon: „Es gibt sehr viel Edelleute in der trentschiner Gespannschaft, welche die ungarische Sprache reden.

Végtére még egy példa utolsó időnkből. A dicső Marczibányi Trencsin vmegyei előkelő nemes nemzetség sarjadéka, Puchóban született néhai Marczibányi István, mennyire buzgott a nemzeti nyelv mellett, tanubizonyságul szolgál az ő általa felállított megbecsülhetlen fundatio, mellynek czélja a magyar nyelv bővítésének, csinosodásának, terjesztésének eszközlése.

Mennyire buzognak a nemzeti nyelv iránt most is élő nemcsak említett uri családnak érdemes tagjai, de valamennyi Trencsin megyei nemesek is, mind az ország mind a megye közgyülésein, az egész haza előtt tudva van.

Trencsini polgároknál sincs példa nélkül a nemzeti nyelv iránt való buzgóság. Sok bizonyítások között csak ezt a kettőt hozom elő: Fönebb dicsért Bel Mátyás kézirati munkájának 11. része 11. fejez. 1. osztálya 25. szakaszában maga idejében azaz 18. század első felében Trencsin városában divatozó magyar nyelvről illy emlékezetet teszen: „Neque tamen a Slavis ita insessa urbs est, quin Hungaros etiam possit accipere. Antiqua eorum hic sunt contubernia, quae inde a S. Stephani, et qui hunc excepere Regum aetate sunt repetenda. Quia enim frequentius isthuc, ita poscente rerum habitu, Reges divertebant, non potuit non accidere, ut aut eorum jussu, aut suo ipsorum arbitrio sedes hic ponerent primorum non plane nulli. Quid? quod Castellanorum plerique Hungari fuerant; hungaricas simul Familias secum trahentes. Inprimis acerbior illa fortuna, quae e bellis turcicis orientalem Regni partem inhabitabilem fecerat, huc ad incolendum coegerat Hungarorum haud paucos, quorum alii in Civium numerum cooptati sunt, alii nobili loco nati vivebant inter nostros pro fortunarum modo haud importune. Ut nihil dicam de aetate rencentiori, civilibus juxta et barbaricis bellis infesta: tunc enim vero profugio toties fuit Trenchinium vicinis Hungaris, quoties metu ingruentium malorum decedendum erat de sedibus propriis. Hungarorum hac ad urbem accessione fiebat porro, ut multi e Slavis lingvam eorum condiscerent tametsi non undiquaque puram, sufficientem tamen ad sermones familiariter miscendos.

Jelen korban boldogult nyitrai püspök Kluch József az egyházi megyejárás alkalmával azt tapasztalta, hogy Trencsinben sokan igen örömest tanulják a magyar nyelvet; ennek okáért jó, czélszerű alkalmatosságot akarván nekik nyujtani ahhoz, ottan egy nemzeti magyar tanodát állított fel maga költségén.

Találtattak Trencsin vmegyei születésű tudósok s könyvirók, kik a magyar nyelv mivelése s ápolgatása körül buzgó hazafiui szeretettel munkálódtak, s azon nyelven irt munkáikkal hazánkban olly közönséges latán nyelven irt tudományos könyvek özönében igen kevés számmal találtató s tökéletlen honi literaturánkat gyarapítani törekedtek és azáltal ezen drága nemzeti kincs kedveltetésének elég bizonyságát adták. Nem követünk el helytelenséget, ha Trencsin vmegyéből származott, magyar nyelvnek hódoló tudósok számából egyet-kettőt vezetünk olvasóink elébe: Lőlei Sándor podszkalai plebános a magyar nyelvben annyira jártos, hogy meghalálozott gróf Illésházy József emlékezetére egy halottas beszédet 1766. Trencsinben ugyanazon nyelven tartott, melly Nagy-Szombatban folio formában 4½ iven nyomtattatott ki illy czim alatt: „Magasan repülő nagy sas, azaz: Istenben boldogult gróf Illésházy Józsefnek septemviralis főtörvényes tábla egyik birájának halottas dicsérete, mellyet Trencsin város templomában 1766. élőnyelvvel hirdetett. L. S. 1766."

Bielek László született 1744. Trencsin vármegyében kebelezett Kiszucza-Ujhelyen, nemzeti nyelv tökétetes tudása tekintetéből Aradi Szent Annán, Debreczenben s Nagy-Károlyban magyar egyház szonoknak neveztetett, melly hivatalt dicséretesen viselvén, egyszersmind a honi literaturát is ezen munkáival bővítette: 1) Erkölcsi oktatás, nyomtatott Kassán 1792. 8o. 2) Urnapi beszéd, mellyet Debreczen városában tartott Bielek László, ott Debrecz. az isteni igének magyar hirdetője 1797. Pozs. — 3) Arany gondolatok a mostani szabad gondolkodásnak módja ellen 1800. Bécsben.

Simonsits Incze nemes szüléktől Rónva Trencsin vgyei faluban született, piarista szerzetes, váczi, nagy-károlyi, szigeti oktató, kéziratban hagyta maga után a magyar nyelv s magyar irodalom kellemetességeiről irt értekezést.

Gubernáth Antal Trencsin vmegyei születésű, pozsonyi academiában magyar nyelv s irodalom oktatója, közrebocsátotta 1) Franczia országnak elkövetett gyilkos történeteit Pozsonban 1793. 8. — 2) Buzdító versezetet ottan 1798. 8. — 3) a magyar nyelvben s literat. való oktatást 2 kötetben ugyanott 1802. 8o illy czim alatt: Institutiones lingvae et literaturae hungaricae.

Cselkó István született Kiszucza-Ujhelyen, magyar nyelvet s irodalmat tanította solnai és beszterczebányai gymnasiumokban 1800—1806. Pozsonyi academiában 1812—1837 nov. 30-kán történt haláláig, melly időközben napfényre bocsátott illy czimű magyar munkát: Válogatott darabok mindenkoru jeles magyar irókból az ifjuság hasznára. Pozsonyban 1817. 8.

Simkó Vilmos Podluzsányban Zay-Ugrócz mellett fekvő faluban született trencsini evangelicus gyülekezet lelki pásztora lévén, szive legnagyobb örömével nemzeti nyelv ápolgatásával foglalatoskodott, s e derék magyar munkát közrebocsátotta: „Szent érzemények minden keresztényeknek számára Pozsonyban Vebernél 1835. 8.; kéziratban hevernek két értekezései, u. m. német és tót születésű gyermekek számára irt grammatica, mellynek utmutatása a magyar nyelv tanulására vezet. Ugy mint honi nyelvben jártas hitszónokot meghivta a pozsonyi Convent odavaló magyar hiveknek az isten szavát nemzeti nyelven hirdetni; a hol nemcsak ezen egyházi hivatalban hiven eljár, de a helybeli lyceumban némelly tudományokat is azon nyelven tanit.

Báró *Pongrátz* Pál, lakik Pálhegyen Beczkó mellett, érdekes és tanulságos értekezéseit közli a magyar hirlapokban.

Itt ugyan végét kellene szakasztanom a beszédem czéljául felvett tárgynak: de kénytelen vagyok egy más rovatba tartozó és e helyen ki nem meríthető elmélkedésbe belépni. Azért csak töredék gyanánt szolgáljon érdemes olvasóimnak gondolatim ezen közlése.

(Vége következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

23. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 21.**

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól s különbfélékről.

Hatodik etsve.

Én. Isten hozta kendet biró! osak ki vele hamarjában, mit jelent a mai templom háta mögötti csoportulás? láttam, oda tódult a nép, s jókora zajt lehete hallani.

Biró. Semmi különös; azt határoztuk meg, mellyik düllőbe vessük a lóhermagot, mert ezt mindenkinek tudni kell.

Én. Hát a falu határozza meg, ki mit hova vessen?

Biró. A lóher, bükköny, répa, sőt hajdina-mag hova vetését igenis meg szoktuk határozni, hogy mindnyájunké együtt legyen s egyesek szanaszét szórt vetéseik, mellyeket ugy is a lelegeltetés és teljes letapodástól megőrizni lehetetlen volna, a közlegelőt ne akadályozzák; különben szabadságában áll kinekkinek lóhermagot nem vetni s e helyett földét vagy tavaszi alá hagyni, vagy akár megugarolni is.

Én. Ezt igen igen helyes- és czélszerűnek találom.

Biró. Ennek igy kell lenni, mert ha egyikünk itt, a másik ott vetne, csak vetnénk, de soha nem kaszálnánk; egykor egyikünk, másszor másikunk lóher helyett csak puszta földet találna.

Én. S meglehet-e ezen lóhert még az ősszel kaszálni?

Biró. Ha a buzaföldünk — mert többnyire buzaföldbe szoktuk a lóhermagot vetni, s csak néha kisebb darab árpaföldbe — mellybe a lóhermag vettetni fog, a mult nyáron nem csak ugaroltatott, hanem jól meg is trágyáztatott, és Isten áldása rajta lesz, azaz kedvező idő járand, igenis meg lehet majd Sz.-Mihálynap tájban, bár nem igen vastagon; de ez nálunk ritka eset, s többnyire csak őszi legelő lesz belőle, mert határunk mostoha földdel van megáldva, és a trágya nem minden harmadik, a mint kellene, hanem csak minden hatodik hetedik évben kerül rá.

Én. Meg kell hát aratás után nyomban gipszezni, s majd jól meg lehet kaszálni.

Biró. Hasztalan uram! lelkészünk eleget gipszezi, s bár földei jól munkálvák, sőt jobban trágyázvák is, mégis csak akkor kaszál mikor mi.

Én. Ezt igen csodálom, mert azt hallom s olvasom mindenhol, hogy a gipsz a lóhernek nagyon hasznos..

Biró. Az első nyáron, vagyis aratás után, nem használ, ha azonban rá hintetik, használ a jövő nyárra, de mégis jobb, ha jövő tavasszal hintetik rá.

Én. De hát használ mégis?

Biró. Használ bizony s pedig annyira, hogy egy nagy táblán, ha a lóher jó sürün kijött, és a gipsz betük formájában hintetik rá, akár egy egész levelet lehet vele irni; ha pedig a gipszező roszul azaz csoportosan hinti rá, ott, hova gipsz nem jutott, szegény, sárga, rövid, máshol pedig majd hasig érő, mérges-zöld és vastag lesz. Ha két három eső nyáron át jól megveri, egy 1200 □ öles holdon két kaszálás után 50 mázsa könnyen megterem, mig a gipszezetlen holdon 20-t alig kaszálhatunk. A gipszezett lóher azonban nagy szárazságban szintugy nem nőhet mint a gipszezetlen, csakhogy ez mérges-zöld marad, mig egészen elpörkölődik s kiszárad.

Én. De majd a másik nyáron meg lehet háromszor kaszálni ugy-e?

Biró. Ha uj trágyás földben van a lóher, a két előbbi kaszálás jókor megtörténhetett, s kedvező az időjárás, ugy Sz. Mihálynap körül meg lehet egy kissé sarabolni, de alig érdemli meg a munkát; különben mi a második kaszálás után nyomban, s aztán még kétszer, vagy a mint lehet egyszer, föl szoktuk szántani, s igy majd három, majd két, majd egy szántás után bevetni. Ugy találjuk, hogy a három szántás jobb mint egy, de egy ismét jobb mint kettő.

Én. S lesz e jó buza a lóher után?

Biró. Nálunk uram semmi után sem lehet őszit vetni, mint épen lóher s bükköny után; ha a lóher jó gazdag, a buza jó lesz utánna, de nem olly jó mint ugarban; ha a bükköny jó gazdag volt, türhető buza lesz utánna, de nem olly jó, mint jó lóher után; ha a lóher silány volt, a buza is silány lesz, de mégsem olly rosz, mint silány bükköny után. Különben mi bükkönyt nem szoktunk máskor termeszteni, mint mikor lóhermagunk vagy ki nem kelt, vagy a nagy szárazság miatt kiaszott, mert a bükköny szaporátlan, hizadalmatlan takarmány, legelőt nem ad, s csak egyszer kaszálható; a lóhert ellenben kétszer kaszálhatjuk, hizadalmas takarmány, jó legelőt ad, s kevésbbé árt a földnek mint a bükköny.

Én. De miért nem hagyják meg kendtek a lóhert még a harmadik évre is, hiszem még akkor is megterem.

Biró. Teremne igen is, de bizony vékonyan, mert a második télen igen sok ki szokott belőle veszni; mindazáltal ha ezt tehetnők, igen jól volna, ekkor junius közepe táján csak egyszer kellene megkaszálni, aztán háromszor jól megszántani, vagyis a földet mintegy megugarolni, s ugy lenne aztán jó buza lóher után.

Én. S miért nem teszik kendtek ezt?

Biró. Azért, mert nem lehet, mert csak tiz hold földünk s két mezőnk van, s öt holdat az egyik, ötöt pedig a másik évben mulhatlanul őszivel kell elvetnünk; csekély lóherért földünket vettetlen nem hagyhatjuk, mert akkor kenyerünk nem teremne, miután a másik mezőn tarlóba őszit nem vethetünk.

Én. De miért nem?

Biró. Azért, mert tavasszal egy kis parlagi legelőre mulhatlan szükségünk van, de leginkább azért, mert őszi azokban a világ kincseért sem terem meg.

Én. Ezt csak fölteszi s hiszi kendtek, de meg is kell s nem egyszer, hanem többször próbálni, mert az egyszeri próba mitsem nyom, miután gyakran az időjárás hiusítja meg a próbát.

Biró. Hát azt gondolja az ur, hogy nem próbáltuk? próbáltuk bizony s pedig sokszor, de fájdalom, mindig tetemes veszteséggel s kárral! Az uj földesurunk is hihető a másik jószágán gyakorlatban levő gazdálkodási módot akarván itt is gyakoroltatni, csak vetteti a földeket folyvást, de mi haszna van? az, hogy ott, hol előbb finom buzát, rozsot pedig sokat arattak, most, bár földei legjobbak a határban, csak vadóczot, konykolyt, rosz s kevés buzát, rozsot aratnak. Már vagy hat esztendeje, hogy ezt végtelen kárával gyakorolja, s mégsem akar nekünk hinni; de fogadom, hogy egy pár év mulva ugy jár mint lelkészünk.

Én. S mi történt evvel?

Biró. Ő is eleinte meg akarta nekünk mutatni, hogy roszul

gazdálkodunk, s miután ereje, módja, tehetsége volt, erősen trágyáztatott, szántatott, vettetett folyvást, de az előbbi jó aratás helyett csak igen silányul aratottt mindig. Ha buza után rozsot, rozs után buzát, árpa vagy zab után buzát vagy rozsot vettetett, bár hányszor jól megszántatta a földet s térdig hordatta reá a trágyát, mégis csak két, harmadfél szemet aratott. Végre, vagy tiz évi próba, megerőtetés, költségeskedés után, tulajdon kárán okulva a mi nótánkra vissza tért, s most ugy tánczol mint mi. Hasztalan uram! még ott is, hol a tarlóbani vetés csak kétséges sikerrel jár, jobb ugarolni mint bizonytalan koczkát játszani; ott pedig, hol tapasztalás által be van bizonyítva, hogy illy vetések csak munka- s mag-vesztegetéssel járnak, ott legjobb a természet által kimutatott utat követni. Ha mi ugarolunk s ugarunkat megtrágyáztuk, roszabb földeinken négy év mulva kétszer jó buzát vagy rozsot aratunk, az ötödikben pedig jó zabot, hatodikban ismét megugaroljuk, trágyázzuk s földünk kevesebb munkával, fele maggal több s jobb gabnát ad, mintha folyvást hat évig vetettük volna; ha pedig földünk jobb, ugy hat év alatt háromszor őszit, hetedikben jó zabot aratunk róla, s csak nyolczadikban trágyázzuk meg ismét. Hazánknak egy negyed része bizonyosan illy hálátlan földből áll, s még is az ur ugy mint a szegény ember, a jó és rosz föld közti különbséget nem tekintvén, mindenütt ugyanazon módon akarnak gazdálkodni, s ez az oka, hogy tömérdek magot szórnak el évenkint, iszonyu erőt vesztegetnek el a gazdaságra, mégis ritkán végezhetnek valamit jól s annak idejében, s ez szüli, hogy a gazdaság maga magát nagyobb részben fölemészti; ha ellenben illy hálátlan tájakon ugorolnának, fele trágyával, fele maggal, fele erővel mindent végezhetnének, szintannyit termeszthetnének s törmérdeket nyernének. Mi még tiz hold földből is türhetőleg megélhetnénk, ha évenkint egész öt holdat ugarolhatnánk, mert ezen 60—65 kereszt megteremne s 90—100 köblöt adna; de az kár, hogy egy harmadát lóher, bükköny, zab, árpa, burgonyára kell használnunk, s miután ezek után az őszi roszabbul terem, 15—20 kereszttel is kevesebbet aratunk, magra nézve pedig még kevesebbet kapunk, mert a nem ugaron termett gabna soha sem fizet ugy mint amaz.

Én. No ugyan szép mulatságos dolgot hallok most! Kendtek az urakat akarják a gazdaságra tanítni, az urak közül pedig sokan azt állítják, hogy a parasztok végtelen roszul gazdálkodnak, czélszerű gazdálkodás mellett telkökből kétannyi hasznot vehetnének mint vesznek, s hogy szegényülésöknek ez az egyik fő oka.

Biró. Bóhóság! Elgondolom, nem gyakorlott ügyes gazdatisztek vádolnak bennünk, mert ezek ugy is jól tudják, mikép a paraszt embernek máskép gazdálkodnia mint gazdálkodik, nem is lehet; — ezt csak olly uraosok teszik, kik azt gondolják, hogy a zsemlye tüskebokron terem, és a gyakorlati gazdaságról épen annyi fogalmuk van, mint nekem a trillio vagy quadrillioról. Sőt inkább azt lehet mondani, hogy illy uracsok jószágain legroszabbúl megy a gazdálkodás. Ha e vádló uracsokat megkérdenők: hogyan kell tehát gazdálkodnunk? bizonyosan egyenes felelet helyett csak himeznének hámaznának, ha pedig kérdenők: van e magoknak jószáguk? alig ha nem hallanók: nincsen; ha pedig van, s azokat meglátogatnók, bizonyosan mindent a legnagyobbb rendetlenségben alálnánk! Az illy vádló uracsok összetévesztik kurta eszökkel az egész határban nehány szanaszét elszórt holddal biró parasztot az összesített s elkülönözött derék táblákkal biró földesurral, a krajczár nélküli szegényt ezer meg ezerekkel biró gazdag urakkal, és nem jut eszökbe, hogy a gazdaságban a pénz, az erő, földmennyiség s annak elkülönözöttsége a fő dolog, mellyek nélkül mire sem mehetni. Ne vádoljanak tehát az illy uracsok, hanem tanítsanak s

pedig tanítsanak gyakorlatilag, legyenek szegény hazánknak üdvös hirdető apostolai, járják össze az országot faluról falura, mutassák meg mindenütt, hogyan lehet 50 évig folyvást ugyanazon egy hold földön évenkint 24 kereszt buzát termeszteni; hogyan 50 év alatt egy holdból 21,600 p. f. bevenni? s majd a szegénység nagyobb hálával veendi ezt a tudományt, mint ha ők minden philosophiai, juridicai s isten tudja minő tudományokat neki ajándékoznának; de mondom, tanítsanak gyakorlatilag s ne papiron, mikép ezt egy pár év előtt egy ur cselekedte, ki egy hold földről 50 év alatt 3600 öl fát igért s ölét 8 pp. fton árulta. Az igaz, ugyan szeretném tudni, hogyan gazdálkodhatnánk mi ezeknek az uraknak kedv- s inyökre? Vagy talán azt akarják, hogy minden földünket mákkal, spárgával, sáfránnal, spergulával, czukorrépával vessük el vagy ültessük be?

Én. Nem tudom ugyan, de gyanítom, hogy az ugarolást legkevesbbé szenvedhetik ezek az urak.

Biró. Nekünk kenyérre, szalmára legnagyobb szükségünk van, s e végett évenkint mulhatlanul öt holdat vetnünk kell, a tarlóban pedig az őszi nem terem meg; s ha azt mással vetjük vagy ültetjük el, koczka, lesz e belőle valami, földünket pedig ugy megrontjuk, hogy jövő évben kenyérre, szalmára még reményünk sem lehet.

Én. De meg kell az illy földeket ősszel trágyázni, ugy bevetve majd teremnek.

Biró. De hol vegyük a trágyát? 35—45 kereszt szalma mennyi trágyát adhat, és két ökröcske egy tehenkével még akkor is, ha azok télen nyáron át istállóban állnának, mennyi trágyát csinálhatnak, könnyű elgondolni; ha pedig a legelő hiánya miatt csekély széna s lóherünket nyáron s ősszel megetetjük, télre az ökröket szükségből eladjuk és a tavasszal vetteket a tehénnel együtt Sz.-György naptól fogva Sz.-András napig az üres határon keresztül kasul csatangoltatjuk, bizony beláthatja kiki, mikép nálunk sok trágyát nem kereshetni. Egyik darabocska földünket mi sem szoktuk soha is ugarolni, mert ha ősszel vagy tavasszal megtrágyáztuk, burgonyát ültetünk bele s jó lesz; utána való tavasszal árpával vetjük el, s ez is jó iesz; a fölé lóhermagot hintünk és a harmadik évben ez is jó; utána ősszel buzát vetünk bele s jól aratunk, ezután zabot s ez is jó lesz, a zabföldet megtrágyázzuk s ismét burgonyát s igy tovább adunk neki: de ha mi a többi földünkről is minden hat évben buzát vagy rozsot csak egyszer arathatnánk, aligha szánkat szegre nem kellene akasztanunk! Ej uram, ha a nép szavát ugy mind az urakét hiresztelni szabad volna, majd egészen más alakban tünnék fel a világ, majd kisülne akkor, hogy az, mit népszavának tartanak, épen avval ellenkezik, az pedig mit avval ellenkezni mondanak, valóban népszava; majd kiviláglanék, hogy a mi nyomoruságunk nem az egy-két frt több kevesebb adóban gyökerezik, s nem e kevesebbséggel segithetni rajtunk!

(Vége következik.)

Erdélyi szászok.

(Vége.)

Látjuk az erdélyi karok s rendek magyar nyelv tárgyábani föliratukból, mennyire hajlandó az erdélyi magyar s székely nemzet a szász atyafiak municipalis szabadságait s kiváltságait in statu quo sértetlenül föntartani; mennyire engedékeny a szász németiségnek municipalis földjéni korlátlan éldelését egy cseppet sem gátolni, a magyar nyelvet (a szászokra nézve) csak az országos kormányzati ügyekre szoritván, a mint ez azon idő óta (1542), midőn a prudens et circumspecta natio statuspolgáriságra és országos képviseltségre magyar nyelven irott törvények által jogosíttatott, *alma natio* czimmel megtiszteltetvén

magyar törvények hozásában egyetértőleg részt vett s magyar nyelven hozott törvények alatt annyira boldogult, olly statuspolgári méltóságra, országos tekintélyre jutott, hogy 1766. *inclyta natio* czimmel tiszteltetett meg.

Igen könnyű volna a sok vitának, zavarnak s elfacsart törvények helytelen alkalmaztatásának véget vetni s a szászok által kételkedőleg s megtagadólag felfogott magyar nyelvről törvényjavaslat méltányosságát, hasznosságát és törvényszerűségét tisztába hozni, ha erdélyi szász atyánkfiai éles elméjöket inkább józan eszü megfontolásra és a valónak gőztöli megkülönböztetésére forditván, hidegvérü okoskodással s előitélet nélkül a kor kivánatit megismerni, a közhaza bátorságára egyesült erővel s igaz lelkü hazafisággal ügyelni és statuspolgári helyzetöket erdélyi (nem pedig rajna- vagy travemelléki) szempontból fölfogni s méltányolni akarnák, a helyett hogy most a törvénynek szinlelt ótalma alatt, a municipalis szabadságok s felekezetes tartományi jogok országos ügyekrei alkalmaztatásával s kiterjesztgetésével, a közjó előmozditását hiú szászoskodással késletni és a rajnai dal szerzőjét oltmelléken öntetszőleg majmolni törekednek, elfelejtvén, hogy a rajnavidékre illő rajnai dal Erdélyre nem alkalmaztatható. *Hic crescunt segetes, illinc felicius uvae.* De lehet e ott az igazság lelkes elismerésére, a kor kivánati okos fölfogására, a körülmények czélszerű méltánylására, nemesb egyetértésre, magasztosb hazafiságra és egyeneslelkű megelégedésre számolni, hol külföldies hiúskodás és németeskedési túlbuzgalom még az előkelőbb észtehetségeket is ábrándozásokba ringatja; de mind a mellett az országteremben a brassói hetelő vagy nagyszebeni futár kificzamodott esze szüleményeit kitárogatja.

Erdélynek országos alkotmánya I. Leopold (1691 decemb. 4. költ) oklevelében s a (1722 mart. 30. elfogadott) pragmatica sanctioban leli talpkövét. Az erdélyi szász közönségnek különszabadságai és kiváltságai lényegesen a szász nemzetnek kizárolag annyiszor biztositott szászföldöni szabad földbirtokában, tartományi és városi kiváltságos szerkezetében, czéheskedési szabadalmaiban, elkülönözőleg s megkülönböztetőleg pedig azon annyi zavart s elidegenedést okozó előjogban gyökereznek, melly szerint az erdélyi szászok egész Erdélyben, magyar s székely földön, mindenütt szabad megtelepedési joggal birnak, az erdélyi magyart s székelyt pedig a szászföldöni megtelepedésében gátolhatják és keblökből kizárhatják. Melly különös s minden magasztosb politikával és nemesb honpolgársággal megegyeztethetetlen előjog a magyaroknak vendégei iránti kimélő s engedékeny nagylelkűségét annyira jellemzi, mennyire az a szász vendégeknek kiváltságok és elszigetelés utáni vágyát tanusítja.

Egyébiránt igen érdekes leend bevárni, miféle törvényre alapitandják majd szünet nélkül ujabb kiváltságokat követelő, a hazának minden javait élvező, a nemzeti tanácsban résztvevő szász atyánkfiai, amaz ujdonuj követelésöket „hogy Erdélynek országos törvényei, a nemes erdélyi szász nemzet németes méltóságát és magasztosb tekintélyét rajna-dalilag méltányolva, különösen német nyelven is szerkesztessenek.“ Ehhez már több jurisprudentia kivántatik meg, mint a mennyivel Hugo Grotius, Puffendorf és a Sachsenspiegel szerzője birtak.

Sajnálván egyébiránt tiszta lélekből azon kedvetlen surlódást, melly e kérdésből az Erdély politikai testületét képező három nemzet közt támadott, s az olly kivánatos egyetértést annyira akadályozza, bizzuk az erdélyi szászok megjózanodását a magyarok Istenére és atyáskodó jó Királyunk bölcseségére. Igy reményeinkben nem csalatkozhatunk. *Bárándy.*

Mikint állt ezelőtt a magyarnyelv a tót megyékben?

(Vége.)

Mondottuk, hogy Trencsin vármegyei tótajku lakosok jeles buzgósággal és szeretettel viseltetnek a nemzeti nyelv iránt. Ha ezen dicséretreméltó hazafiui indulat okos szelid mód által czélszerű irányzást nyerne, akkor könnyü lenne a magyar nyelv gyarapitását és kiterjesztését Trencsin vmegyében eszközleni. Ennek folytában azt az egyet ohajtanám, hogy nem abban akadna meg többé beszédünk, milly kivánatos és szükséges honi nyelvünk mivelése, mert arról már régen minden okos és buzgó hazafi meggyőződött, sőt az ország törvénye is világosan kimondotta; hanem arról elmélkednénk, hogy buzgó kivánságunk elérésére mi a legalkalmatosabb eszköz?

Nemzeti nyelvünk elterjedésére szolgáló eszközökről véleményemet közölvén, tapasztalásból hiven merített meggyőződésemet előre bocsátanom kell, melly abban áll, hogy azon eszközök kétfélék, czéliránytalanok és czélirányosak. Az elsőkhez tartozik a gyülöletes rágalmazás és erőszak. Tapasztalásból merített szomoru és mély fájdalommal teljes valóság és lettdolog, hogy azon megvetés, rágalmazások, illetlenségek, mocskok, mellyekkel az egész tót nemzetet nemcsak a magyar népnek sepredéke s holmi bárdolatlan emberek, hanem ezeknek példája szerint még némelly könyv- és ujságirók is gyalázzák, kisebbitik és becsmérelik, a nemzeti nyelv terjesztését felette nagyon gátolják, s mind annak mind a nemzetiségnek becsülését elfojtják. — Nemde természetes következése e azoknak, hogy a tótokat a magyaroktól és a magyar nyelvnek tanulásától elidegenitik? és e szerint hálaadatlanok-e a tótok, ha a magyar nyelvben sokféle rágalmazásokat magok ellen találván, azt mint rágalmazó nyelvet megvetnék. Mit nyernek az efféle csufolódásokkal illyen emberek? nem egyebet mint elidegenitést. Ezen rosz politikájoknak természetes következése, hogy némelly vidékekben a nemzeti nyelv nem mozdittatik elő, sőt némelyekben, mint p. o. a hon délnyugoti részében, ellenállás is mutatkozik. Sok példát tudnék előhozni annak bemutatására, hogy a kik tót és német eredetüek, kevés esztendők előtt nagyon is buzogtak a magyar nyelv mellett, de egy pár évtől fogva azon szemtelen mondások s illetlenségek miatt vagy egészen elidegenittettek tőle vagy buzgóságukból sokat engettek. — Ha tót akarná azon csufos beszédeket megczáfolni, igen könnyen megmutathatná, hogy nagyobb gyalázat háramlik belőlök amazokra, kik bennök gyönyörködnek, mintsem a tótokra. — De jól megczáfolták az illyen illetlenségeket magok az okos magyarok, embertelenségnek nevezvén azt. Becsület okáért csak egyet nevezek: régi nyiltszivü barátom néhai Pápay Samuel „A magyar literatura ismeretében“ 68. lap azt mondja: „más nemzeteket csupa megvetésből atyafiaknak el nem fogadni, embertelenség.“ Igaz is az, hogy embertelenség, bárdolatlanság és esztelenkedés, ha valaki minden ok nélkül más nemzetet gyaláz és kisebbit.

Más czéliránytalan eszközre nézve: közönséges tapasztalás tanusitja, hogy a szóban lévő üdvös czélnak elérésére semmi *erőszakot* használni nem kell, mert minden erőltetés fájdalmas és sértő, a fájdalom pedig gyülölséget, a gyülölség ellenállást gerjeszt, melly ha nyilvánosan ki nem fakadhat is, legalább akadályokat gyüjt s nem kevés kedvetlenségekre ad alkalmat. — Bölcsen vette észre Cserghető Ferencz ur derék hazánkfia Tud. Gyüjt. f. e. 7. köt. 77. lap. „hogy erőltetést nem szenvednek a nyelvek bevett szokásaihoz szokott hazánkfiai.“

De a mit erőszakkal vagy gyalázással el nem érhetünk és elérni okosan nem is kivánhatunk, azt szelid mód szerint lassankint

és idővel mégis véghez vihetjük. Ha tehát minden erőltetésnek s rágalmazásoknak ellene mondunk, azon reménység mellett, hogy nem leend okos hazánkfiai számából senki, ki ezen vélekedésünket balra magyarázza; csak olly javaslást bátorkodunk tenni, melly által nem rögtön és mindjárt, hanem csak idővel, lassankint és észrevehetetlenül, de annál biztosabban érhetjük el szándékunk s munkálódásunk ohajtott következéseit.

Ezek után egyenesen felelünk a fönebb kitűzött kérdésre, melly a czélirányos eszközt a nemzeti nyelv közönséges elterjesztését illeti. A mint tökéletesen meg vagyunk győződve, ugy köztapasztalásból is bizonyos, hogy a nyelvek tanulására legalkalmatosabb az *ifjukor*, és hogy azon nyelvet legtökéletesebben beszéljük, mellyet gyermekségünkben gyakoroltunk, s ennélfogva hogy nemzeti nyelvünk gyarapítása s uralkodása tárgyában hathatós befolyásuak legyenek az oskolák. Azért kívánnánk, hogy *legelsőbben és mindenek előtt az alsó oskolákban hozassék be a magyar nyelv tanitása*, azon oktatási rendszerrel, mellyet nm. báró *Mednyánszky* Alajos még 20 eszt. előtt illy czimű remek értekezésében: „Hazafiui gondolatok a magyar nyelv terjesztése dolgában" Tud. Gyüjt. 1822. évi foly. 1. köt. 27. 37 lap javasolt. Valamint a tisztelt értekező bölcs javallatának majd minden pontjai elfogadtattak s törvénybe be is iktattattak, ugy méltó s kivánatos volna, a javaslott oktatási rendszert is egész készséggel elfogadni és az oskolákba bevenni.

Addigis pedig, mig akár az egyházi javak jövedelmeiből, akár az oskolai közértékből, akár országos segedelemből fognak nemzeti tanodák felállíttatni, legyenek a birtokosabb földesurak, mind egyházi mind polgári rendből, kiknek az Isten bővebb jövedelmeket adott, a nemzeti nyelvnek nem szóval, hanem tettel kegyes ápolói, kik ugyis a polgári alkotmány legnagyobb javaival élnek, s azokban szinte legnagyobb mértékben részesülnek; ennélfogva állítsanak fel széles birtokaikban a tót ajku ifjuság számára magyar oskolákat, rendeljenek dus jövedelmeikből az oskolamestereknek illendő fizetéseket s tartást, s fogadják ezen nagy figyelmet s tekintetet érdemlő, de eddig nem becsült rendet magok tisztjeik sorába: és ezen szelid mód által a köznép magyarosítását legbiztosabban lehetne eszközölni. Vessük szemeinket Pozsony vmegyében kebelezett Cziffer és Szered helységekben a nagylelkű földesurak által a tót ajku jobbágy-gyermekek tanitására tulajdon költségeiken felépitett alsó magyar iskolákra; és ezen hazafiui áldozatnak üdvös sikeréről, miszerint 10—20 eszt. alatt a tót köznép magyarosítása ügyében vajmi messze menendünk, meggyőződünk. A mennyire én Trencsin vmegyében buzgó hazafiui szeretettel lángoló némelly földesurakat ismerek, ugy nem kételkedem, hogy közczélhoz vezető javaslott eszközökhez segédkezeiket örömest és egész készséggel nyujtandják.

Követésre méltó példákat az iskolák felállítására adtak az előbbeni századokban élt Trencsin vmegyei tehetősebb földesurak, kik tapasztalván azt, hogy az iskolákba való járás hathatósan eszközli az evang. vallás terjesztését, azon okból épittettek mindjárt a reformatio után sok apróbb és nagyobb iskolákat, akarván ezekben vallásukat más vallásuakkal is megismertetni, s gyermekeiket magok vallására alaposan megtanítani. Ennélfogva nemcsak minden egyház mellett állíttatott fel első alsómi iskola, hanem az egyházak patronusai magok költségén épittettek s nagylelkűleg gyámolitottak gymnasiumokat és költségükön fogadtak tanitókat. Az evangelikusoknak nevezetesebb oskoláik Trencsin vármegyében, mellyeket főuri és nemes familiák tulajdon költségen állítottak fel, ezek valának: báróczi gr. Illésházy István, hitvese Katalin, és Gáspár, bitsei gr. Thurzo György 1580—1586. közt, ilavai báró Osztrosich, vágbeszterczei s predméri gróf Balassa Zsigmond, kisutcza-ujhelyi b. Szúnyogh Simon és Zsigmond, szulói Nemes Syrmiensis, a Beczkói urodalom közbirtokosai, részint varini b. Pongrátz, részint helybeli lakosok adományukból létrehozva s áldozataikkal elősegítetve; tehetősebb polgárok pedig ezeket fundálták s ápolgatták: Trencsinben, Puchóban, Rajeczen, 'Solnán, Beluson: miszerint a $87\frac{1}{2}$ □ mérföldnyi terjedésü megyében 14 felsőbb tanodák avvagy gymnasiumok keletkeztek, mellyeknek segitségével

száznál több apróbb falusi iskolák olly nagy előmozdítására szolgáltak a protestans vallásnak, hogy a 16. század végén az egész megyében s annak minden hajlékában kiterjedett. Serkentsék a most élőket mind az eldődeik dicsőséges példái, mind a fönebb dicsért nyitrai püspök Kluch József legujabb példája is.

Az éltesebb lakosok között, kik ifju korukban fáradságot nem kimélvén, a honi nyelv tanulásában oda haza csekély gyakorlásuk vagyon, nagy szolgálatot tehetnének a honi nyelv gyarapitásának magyar ujságok és könyvek; mert a tapasztalás tanusága szerint az ujságok olvasása eszközli a nyelv terjedését. Azonban azoknak szerzésében az idők mostohasága és a pénznek szűke a kevesebb tehetségű házakban nagy hátráltatást okoz; mert pénz nélkül szükölködő környülállásaik által sokszor akadályoztatnak a magyar könyvek és ujságok szerzésében, szerencséseknek tartván magokat, ha valamelly barátjaiktól néhahéha egyet kölcsönözhetnek. Ezek osztályába valók leginkább a lelkipásztorok, iskolamesterek, helységi jegyzők, a kik tanitás által sokat tehetnének a honi nyelv kiterjesztésére s előmozditására, ha, a mint mondám, magyar munkákra s hirlapokra szert tehetnének Ennélfogva igen czélszerűnek tartanám, ha a magyar tudós társaság, mellynek czélja s iránya a nemzeti nyelv kimüveltetése mellett annak terjesztetése is, legalább 20 példány magyar ujságokat és bizonyos számu hasznos könyveket s kalendariumokat a fennevezett osztályban tartozó kevesebb értékü de miveltebb rendü hazafiak közti ingyen elosztására, s ekkép a honi nyelv némi terjesztésére maga tőkepénzalapja bevételéből szentelne, a földesuraságok pedig urodalmaikba tiszteik használatára legalább egypár gazdasági ujságot járatnának.

Egyáltaljában ez az előadás csak gondolatom külső rajzolata, melly bővebb kidolgozást kivánna.

Pozsonyban, dec. 16kán 1841.

Gyurikovits György.

Mulier taceat in ecclesia!

E régi deák szabály magyarra szabadon fordítva annyit tesz, mint „a táblabiró hallgasson a vámszövetségről!" — S méltán; mert a táblabiró „sem ausztriai gyáros, sem financzminister, sem külügyekre ügyelő minister", hanem simpliciter csak táblabiró, kinek egyedüli hatásköre a vármegye belügyeire ügyelni, itélőszékén itélni, küldöttségeihez küldetnie és az uriszékeknél székelnie. Punctum. Minthogy pedig sem az ausztriai gyárosok, sem az ügyekre ügyelő ministerek hirlapjainkban irni nem szoknak, természetes, hogy a vámegyesületről csak azok irhatnak, kik ezen urakhoz akármi tekintetben közelebb állanak. De soha sem a táblabiró. E firkáló, tervezgető, ujító viszketeg csak az ujabb korban lepte meg ragálykint a táblabirákat, mert Kitonich boldog idejében illyesekről nem is álmodott a tabulae judiciariae assessor. Innen keletkeznek aztán a problematicus irók, kik végre még a nyolczszázados kastélyokban is szeretnének lakni, habár némelly várak az idők folytában egy kissé problematicusokká váltak, s ha a betoló introductiojára kerülne, talán a czimzetes birtokoson kivül még más is contradicálna intra legale tempus. Azonban nemcsak nálunk, hanem más országokban is firkálnak mindenről e táblabiró szőrű emberek, mint például Németországban egy bizonyos Rottek és Welker, kik szinte sem ministerek, sem felügyelők — mégis egész lexikont mázoltak össze az igazgatás minden ágairól, mintha bizony ők lettek volna a statusok alkotói. Reménylem, hogy e bölcs intésből hasznot huzandnak földieink, s ha a vámszövetségi s más hasonló fontosságu kérdések az országgyülés elébe kerülendnek, a táblabirák szépen hallgatandnak, s azokra hagyandják a tanácskozást, kik közelebb állnak a ministerekhez. — Nem kételkedendik, reménylem, senki e gondolatok bölcsességén, mellyek azonban, őszintén megvallva, nem tulajdon kertünkben nőttek, hanem azon gyönyörü virágházban, mellynek jellemző tulajdonsága, hogy, bármint csavarjuk is a szavak értelmét, soha sem álland rea nézve az — — ad normam „Lófuttatás" *) igen igen elméncz elmefuttatás.

*) A Hirnök — — ad normam „Lófuttatás" (Vide Daguerréotyp, pag. 153.) Világ 20 szám.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

24. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 24.**

Magyar kereskedés és még valami.

I.

A *Pesther Tageblatt* f. é. több számaiban igen nevezetes kereskedelmi statistikai adatokat közöl Magyarország külkereskedése főczikkei felől. Ezek szerint az 1837. és 1838ki külkereskedésünk mérlege kereskedelmi helyzetünket s viszonyainkat ekképen tükrözi

		1837.		1838.	
Behozatal:	Ausztriából:	90,804,567	frt	101,396,479	frt.
	az idegen külföldről:	9,429,796	„	9,569,496	„
	Összesen	100,234,363	„	110,965,975	„
Kivitel:	Ausztriába:	47,878,435	„	61,684,121	„
	az idegen külföldre:	8,236,314	„	9,527,922	„
	Összesen	56,114,749	„	71,212,045	„
Veszteség:		44,119,614	„	39,753,932	„

Két évi veszteség: = 83,873,546 frt

Ez olly iszonyatos tükrözet, hogy bátran kimondhatjuk: nincs a világ kerekségén ország, mellynek kereskedési mérlege arányilag szenvedőlegebben állana mint Magyarországé! Ez pedig mindig igy maradand, de a mi több, szegénységünk még napról napra növekedendik, és minden bizonynyal el is veszünk, ha okosan nem iparkodunk s egyesült erővel egyetértőleg nem haladunk! Hogy pedig 400 esztendő óta mindinkább süllyedve immár a kút fenekére jutottunk s ebből ki sem vergődünk, ha Concordia istennő rajtunk könyörülve kegyes kezet nem nyujt fellábolhatásunkra, annak nem más az oka, mint ama szerencsétlen meghasonlás, szószaporító semmiveli vesződés, disputatio de lana caprina, ingyenélésrei vágyódás, elvtelen elvekkeli dicsekedés stb., a mi nemzetünknek Várnánál haldoklását, Mohácsnál veszedelmét okozá. Tekintsünk csak hazánk történeti évkönyveibe, hogy magunkkal s tévedezéseink gyászos eredményeivel megismerkedvén, aluszékonyságunkból felébredjünk s magunkon erőt vévén nemesbre, erényesbre emelkedni merjünk.

Vizsgáljuk közelebbről az ausztriai örökös tartományokkal 1837. és 1838. folytatott kereskedésünk eredményeit. Az e két év alatt oda kivitt magyarországi termesztmények értéke 109,562,556 forintra rugott, melly öszvegből a gyapjura 48,774,329 forint, a gabonára 19,084,814 forint esik, a többi magyarországi termesztményekre (bor, dohány, nyersbőr, hamuzsir, kender, gubacs, barom, stb) pedig 41,704,423 forint marad. Ha bortermesztésünket mint nemzeti iparágot tekintjük, kénytelenek vagyunk elismerni, hogy ezen bortermesztés az iparnak igen alacsony fokán áll, kezelése a szőlőtőkék ültetésétől kezdve s a szüretelésig, lefejtésig s kereskedési eladásáig véve, hibásán üzetik. E szomorító ugyan, de igen is igaz és velős észrevételt már több esztendő előtt némelly jeles hazánkfiai (nevezetesen s részletesen kimutatva Schams) tevék s arra figyelmeztetének: mikép Rajnamelléken, Frankoniában, Ausztriában s Francziaországban a szőlőmivelés, szüretelés, borrali bánás, pinczészet és borkereskedési üzlet sokkal tökélyesb, czélszerűbb s utánzásra méltóbb; de a vox clamantis in deserto elhangzott s a józaneszű tapasztalatos javallatok rosz hazafiság vádjával bélyegeztetve kigunyoltattak. Mit használ tokai, ménesi, ruszti, soproni, sz.-györgyi, neszmélyi, somlyói, badacsoni, szent-endrei, villányi, karloviczi stb. borainkkali kérkedésünk, ha ezeknek csak igen csekély mennyisége juthat tisztán s zagyváltlanul a külföldre, ha az utazó a magyarországi vendégfogadókban s korcsmákban kénytelenittetik drága pénzen a legroszabb bort meginni? — Minek okát ugyis jól tudjuk, de a bajon azért hazafiulag még sem segitünk, mert a sok kárpótlási követelésektől (mindenféle usus et abususban fülig uszván) meg nem menekedhetünk. — Kereskedési szempontból véve a magyarországi bortermesztést, s tekintvén annak mindinkábbi elterjedését (még oda is, hol egy kis gyümölcsös- vagy szedreskert jutalmasabban pénzelne), azt tapasztaljuk, hogy széles e világon nincs olly borkereskedési piacz, melly borainknak honi belfogyasztásával vetélkedhetnék. Statistikusaink középévi számolás szerint a magyarországi évenkinti bortermést 30 millió akóra számítják, miből csak alig jut 4—5 millió akó, mint kereskedési czikk, a külföldre, s igy évenkint 25 millió akó bor fogyasztatik el honunkban; miszerint minden magyarországi emberfőre, aprót nagyot véve, majd 2 akó bor volna számitandó. Most (az ausztriai örökös tartományokat kivéve) magyar boraink eladhatását illetőleg a külföldön egy eladási piaczunk sincsen. Az orosz birodalom mindeneket elkövet borainknak oda nem uthatására. Ausztriát, melly maga is igen jó asztali borokat termeszt, s bortermesztőinek érdekeit ótalmazólag a magyar boroknak oda eláradható szállitását terhes vámok által korlátozza, borkereskedésünkre nézve elzártnak tekinthetjük, ottani vevőkre csak nemesb csemege és pecsenye borainkkal tarthatván számot. Svéczia borainkat tudomásul sem veszi, Anglia pedig azokat csak névről ismeri. Mit sem csadálkozhatunk pedig azon, hogy a svédek inkább champagnei és malagai borokkal élnek, az angolok pedig az erős portugali, a kellemes izű champagnei és burgundi borokat a magyar boroknál jobban kedvelik, ha meggondoljuk, mikép Magyarországban is a champagnei, malagai, burgundi, rajna- s mozelmelléki s más külföldi borok már annyira megkedveltettek, hogy földieink nemzeti ünnepélyes lakomáknál a magyar áldomásokat s czifra toasztokat egyáltalában champagnei palaczkok ürítése mellett harsogtatják. Mire nézve elég legyen itt megjegyeznünk, hogy e szerint a külföldre vagyis inkább az ausztriai örökös tartományokba évenkint eladott borainknak pénzbeli értéke mintegy 8—10 millió frtra számitható (?)

Külföldi kereskedésünk negyedik főczikke a dohány. Nem tagadhatni, hogy dohánytermesztésünkre a német vámszövetséghezi csatlakozásunk igen kedvezőleg és előmozditólag hatna; mert jóllehet több németszövetségi tartományokban dohány termesztetik, mégis bizonyos marad, hogy a német dohány egyáltalában a legroszabb a világon s Németországnak dohányszükségét ki sem elégíti. — De ugy tetszik, mintha magyar dohánykereskedésünk jövendője nem annyira Németország felé (az ausztriai örökös tartományokat kivéve) mint Olasz- s Francziaország felé intene. Külföldi dohánykereskedési üzletünk eredménye illy arányban mutatkozik:

Év	*mázsa*	*érték.*	
1835.	49,742	505,094	fr.
1837.	23,339	239,949	„
1838.	63,853	548,713	„
összesen	136,934	1,293,756	fr.

Méltányolván az 1835. 1836. s 1837ki dohánytermesztést, eladást és vevést illető (itt elmellőzhető) körülményeket, az 1838ki külső kereskedésünk eredményét tekinthetjük dohánykereskedésünk általányos tükrözetjének.

Mindezekre tekintve végre csak arról győződünk meg, hogy igen kevés kereskedési kiviteli czikkeink vannak; hogy kereskedési veszteségünk évenkint 40 millió forintot felülhalad; hogy hasznot hajtó kereskedésünk hiánya miatt napról napra inkább elszegényednünk s végre vesznünk kell, ha tovább is ott megállapodunk, hol most állunk, ha tényerősen nem iparkodunk műiparos szomszédink jó példáit követni, szóval, ha nem eszmélkedünk, ha kötéssel, fonásssal, szövéssel, selyemtenyésztéssel stb. nem bibelődvén, semmiveli vesződésünk, aluszékonyságunk, helytelen gőzölőskedésünk, corteskedésünk stb. mellett állhatatos és semmitől sem tartó makacssággal (inkább pusztítólag mint építőleg haladva) megmaradunk. Mitől mentsen a magyarok Istene!

Igy tehát szegénységünkön többé nem csodálkozhatunk; e szegénységünk s hátramaradásunk okait nyomozva és szivünk sebjét tapogatva pedig nagy fájdalmunkra azt is érezzük, hogy minden bajainkat mi magunk okoztuk, mindig másokra bizván, másoktól várván, mit magunk megtehetnénk, ha akarnánk; másoktól követelvén, mit magunknak megtenni legszentebb kötelességünk volna. Ez ezeréves de mindennapilag megujuló baj! *„Miért van ez igy, s ennek igy kell e lenni, vagy talán nem kellene!“*

Magyarország sok tekintetben igen gazdagon megáldott hon, s ha polyglottismusát nem tekintjük, igen boldog s irigylésre méltó ország, mellynek legközelebbi jövendőben, ha eszünkkel élni tudunk, kelet s nyugot közti kedvező fekvése nagyobb kereskedési és politikai fontosságot adand. Hajózható folyókkal gazdagon ellátva, e vizi hálónak irányzata egészen délkelet felé vonul, s ha minden tekintetben a hajózható folyók s csatornák minden más közlekedési utakat s módokat czélszerüséggel felül is haladtak, mégis igen sürgetős nemzeti kivánat marad, a nyugati Europával is szaporább közlekedésbe juthatni, mint ez most a gőzhajók fölfelémenete vagy a nehéz, lassu szekerezés és fuvarozás által megtörténhetik. A Duna Pozsontól Orsováig keresztülfolyja hazánkat, e hoszu vonalban keblébe fogadván Magyárországnak minden vizeit, hogy ezekkel megbővítve annál hatalmasban a vaskapun keresztül Oláhországba törhessen, illő méltósággal a Feketetengerbe ömledhessen, s igy a magyar kereskedésnek világkereskedésre utat nyitván, egyszersmind a természettől keletfelé rendelt irányzatát kijelelje. Keletre tekintvén tehát, folyóinknak rendszeres szabályozásai legnagyobb figyelmünket érdemlik. Itt a természet már kedvezőleg sokat tett. Járjuk meg tehát a természettől kijelelt ösvényt, de hogy utravalónk legyen, szerezzünk előbb eladni valót! Nyugotra tekintvén, kereskedési közlekedésünk könnyebbitése sükerét mesterséges, czélszerü utaktól várva követeli. A vasutak (századunknak legüdvösb találmánya) oda különösen illők, hol természeti közlekedési utak hiányzanak. E szerint a Magyarországban hihetőleg létesülendő országos vasuti háló különösen hazánk nyugoti és északi részeire lesz kiterjesztendő, ha a nemzeti jóllétnek kérdése az europai kereskedési mozgalomban megfejtendő lészen. E vasuti háló tervezésénél szükséges leend a közjót szemmel tartani, mellőzve minden mellékes önző nézeteket. Megkivántatik tehát, hogy a minden magánérdektől ment nemesb hazafiság s hazafiui bölcseség elnökleg munkálódjék a nagy tanácsban. Előre látható, hogy e nagy fontosságu tárgyban a kereskedő, a gyáros, a mezeigazda, a status nézetei különbözők s egymással meg is ütközők lehetnek. De e többszöri különbözésben s néhai megütközésben bibézik épen a statusgazdasági bölcseség, melly egyedül

a nemzetek közös s közérdekét jeleli ki vezérelvnek, mig a kereskedő, gyáros és mezeigazda magánérdekeitől vezéreltetvén vagy a hiuság s önhaszon kis ördög kongatása által elcsábittatván, észtehetségét irószobája, műhelye vagy majorsága határán tul nem emelheti.

Téli estvék.

A magyar jobbágyság szegényülésének főbb okairól s különbfélékről.

(Vége.)

Én. No én nem tudom hát miért gáncsolják az urak a kendtek gazdálkodása módját?

Biró. Nem is gáncsolhatja azt senki, mert a paraszt bizonynyal minden erejét kifeszíti, hogy telkéből minél több hasznot vehessen be, s ha valaki nagyobb áldozatokkal többet vehetne be, az gondolja meg, hogy a szegény ember illy áldozatokra nem képes. Ha a paraszt nem földére hordaná trágyáját, hanem hon földdé válni hagyná; ha parlagát Kisasszony tájban szántogatni kezdené s mindenét egy-két rosz szántásba vetné, akkor én is azt mondanám, hogy roszul gazdálkodik; de ha ő igenis szorgalmatosan müveli telkét s körüle mindent a mit tehet, s pedig annak idejében, megtesz, akkor azt rosz gazdának nem mondhatni. Meglehet azonban, hogy némelly vidékeken roszul s hanyagul gazdálkodnak, de kötve hiszem, hogy az illy vidékek számosak.

Én. Legjobb lesz, majd én egyszer egy illy ocsárló uracsot ide szólítok és kendtek vegyék körül tudakolódva, mikint kell jobban gazdálkodni.

Biró. Már nekem volt egyszer illy bölcshez szerencsém; a kertem vége — vagy 25 □ öl — dombos, és persze kevés fü terem rajta, — ő tehát azt tanácslá nekem, hogy ott kutat ásassak, abból a dombot öntözgessem, s majd terem fü; de az okos urnak nem juta eszébe, hogy én a 200 ft. mellybe a kut kerülne, hol vegyem, sem az, hogy e 200 ftnak kamatja 12 ft., a fü pedig minden öntözgetés mellett is csak 2 ft érne! Ez által azonban nem akarom mondani, hogy az uraktól a paraszt ember mitsem tanulhat; mert az urak gyakran valami uj növényt, füvet, plántát hozhatnak a helységbe, s ha díszlik, hasznos, a parasztság elvállalja, s ekkor az uraké a dicsőség; de hogy a paraszt akár Pontius akár Pilatustól azt legyen kénytelen tanulni, mellyik földe birja meg jobban a buzát, rozsot, árpát, zabot, azt örökön tagadom, mert ezt legjobban tudják azok, kik a határt régóta müvelik. Hogy pedig a parasztok nem hirtelenkedve, hanem óvakodva utánozzák holmiben az urakat, nagyon okosan cselekszik, mert szegények lévén, nem koczkáztathatnak semmit, s annál hajlandóbbak a tökéletes sikert az uraknál bevárni, minél többször lehete tapasztalniok, hogy az urak is holmi ujdonságokkal gyakran csufosan rászedettek.

Én. No jól van biró gazda, elhiszem jól gazdálkodnak kendtek, ugyan azért ne vesztegessük többé az időt, hanem nyugodjunk.

Biró. Még egyet mondok, kettő lesz belőle! Miután az ugarolás gazdálkodásunk főhibájának tartatik, nem hagyhatom szó nélkül azt, hogy valamint minden határban négy osztályra lehet a földeket osztani — bár egyik határban a negyedik osztályu olly jó, mint másikban az első — ugy bizonyosan az egész országét is lehet. Ha már most az országot keresztül járjuk, azt fogjuk tapasztalni, hogy ott, hol a föld igen jó, csekély munka s ritka trágyázás után majdnem mindent megterem, a parasztok szintugy valamint az urak soha sem ugarolnak, s igy ezek jól gazdálkodnak; ott, hol a föld jobb munkát, gyakoribb trágyáztatást kiván, de ezek után jól terem, hasonlókép nem ugarol senki, s igy ezek is jól gazdálkodnak; ott, hol a tapasztalásból tudva van, hogy a nem ugarolás utáni ve-

tések csak igen kedvező időjárással — azaz kétszer roszul, egyszer jól — szoknak sikerülni, ott azt látjuk, hogy némellyek ugarolnak, némellyek pedig nem, s itt sem az egyiket, sem a másikat vádolni nem lehet; ott pedig, hol egészen bizonyos, hogy a tarlóba vetett őszi kárral jár, az ugarlókat nem becsmérelni, hanem mint józan eszü embereket dicsérni kell. Aztán, ha a parasztok roszul, az urak pedig jól gazdálkodnak, legyen szabad kérdenem; miért nem tud a földes uraság ugyanazon egy határban ugyan annyi s ugyan olly minőségü darab földön mint a jobbágyoké, soha többet termeszteni mint a parasztok? miért rosz az uraság termése, ha a jobbágyoké rosz? s miért jó a jobbágyoké is, ha az uraságé jó? s ha az uraságé egy két táblában — mi néha még is megtörténik — ollykor jobb mint a parasztoké, nem az e az oka, mivel az a tábla kitünőleg jobb föld mint a jobbágyságé, vagy mivel az uraság gyakrabban, jobban s jobb trágyával trágyáztathat mint a paraszt, de miről a szegény ember nem tehet!? Ez a tapasztalás már maga is elég annak bebizonyitására, hogy vagy a paraszt nem roszul vagy az uraságok is roszul gazdálkodnak. S igy inkább azon számos uraságok, mellyek ugyanannyi földön soha sem tudnak annyit termeszteni mint a jobbágyok, érdemlik a becsmérelést s nem a parasztok. Végre őszintén megvallom, hogy — mellőzvén a nagy földes uraságokat s azok tiszteit, kik a szegény parasztot bizonyosan nem becsmérelik — illy ócsárló uraktól még tanulni sem akarok, mert tőlük jót nem, hanem csak roszat tanulhatnék.

Én. S miért?

Biró. Azért, mert már sok illy szőrü uraknál megfordultam s csodákat láttam.

Én. Minő csodákat?

Biró. Minő csodákat? ha a majorba léptem, itt láttam egy szekeret oldal nélkül, ott egyet kerék nélkül, amott egyet tengely nélkül, ugy hogy a cselédek háromból alig tudtak egyet összecsinálni; ha tovább léptem, majd egy ekét taliga nélkül, majd másikat vas nélkül; majd baronát fogak nélkül láttam; ha még tovább léptem, láttam, hogy egyik ökör a nagy megzsarolás miatt az igából döl ki, a másik elerőtlenedettet pedig az istállóban emelgetik; ha még tovább mentem, láttam a félszert, a cselédépületet düledezni, a majorságot a gabnában kotorni, ha a mezőre mentem, láttam a silány bükkönyt, lóhert, buzát, Nagyasszonynapkor a szántatlan parlagokat, a földdé vált trágyát, s midőn a kastélyocskához közelebb jövék, kérdem a cselédektől, micsoda rendetlenség uralkodik itt? „Ez még semmi, mondák, a cselédek félévtől fizetlenek, a két három évi contók fizetlenek, a boltok fizetlenek, a kamatok fizetlenek; midőn a kastélyocskába lépék, láttam, hogy ott esznek isznak, játszanak stb. S midőn mind ezeken csodálkozám, azt mondák a cselédek: itt, lássa kend bácsi, ez a rend! a gazdaságtól mindent elfogni, hogy annál több költeni való legyen, s nem a gazdaságba sokat ölni, hogy abból utóbb sokat be lehessen venni; itt mig valamire forint kell, megtagadják, s várnak mig százakba kerül.“ S akkor mondám magamban: no hála Isten, a paraszt embernek, bár tudatlannak tartassék is, még is több esze van!!

S evvel a „Téli estvéknek“ s velők a szegényülés közvetlen, de nem igazi okainak is vége!

K—u. J.

A szeretet főellene a XIX. században: a magánnevelés.

(Folytatás.)

Mint mikor földrengés támadtakor a felhőkben mosdott sugár kőszál inog, szakad, zuhan és a mélységben futó patak egyenes folyását elterült darabjaival akadályozza, ugy hull, ugy omlik a

megrázott magasból a valószinüségbe mártott ellenvetés, haladó beszédem görgését gátlandó.

Legelsőbben a szülei jogok, a szabad akarat és önkény legtágabb értelmében, mint valamelly hadsereg előcsapatja vezettetnek ellenem, a magánnevelés szabados üzhetése mellett hangosan tusázni. Ha van eszmezavar, ha van alaptalan czáfolatkeresés, ha van üres pörpatvar, ugy ezek a jelen harczszózatu ellenvetés burkában rejlenek; mert mi sokat bizonyit, semmit sem bizonyit.

Jog és kötelesség ikerszálok az ész virágtövén, mellyet a sziv érzésharmati nedvesitnek. Nincs jog kötelesség, nincs szabadság korlát nélkül; azaz, ember, mint társas lény, csak a polgári társaságban és a polgári törvények alatt gyakorolhatja jogait szabadon. Mi lenne a polgári társaságból, ha mindenki az ország-törvényektől független jogokkal, korlátlan szabadsággal birna gyermekéből és gyermekével azt tenni, mi neki tetszik? A természetben minden társulati rendben tenyészik, és semmi sem lesz egyedül önmagáért. A természet rendszeres mása a polgári társaság. Ember a polgári társaság nagy lánczának természetrendelte karikája. A szeretet őt nem csupán magának, hanem főkép a hazának szülte, mellynek ő áldozni tartozik és törvényinek még akkor is fejet hajtani, mikor annak czélja az övével világos ellentétbe jön. A haza nagy társasága apró társaságok, házi családokból áll, de ezek a polgári testnek alárendelt tagai, s korántsem azzal párhuzamban levő testületek. A haza a családok fölött őrködő közanya, kinek személykülönbség nélkül mindenki boldogsága szivén fekszik. Vizsga szemmel kiséri a szülék bánás- és cselekvés módját magzataik nevelése körül, a függetlenség merész ábrándozásából eredt makacsságot megtöri, a jog és kötelesség összezavart határit kiméri. Ez a hazának, ez a hazában az embernek tiszta fogalomképe.

A szülei jogok, mig a természet, erkölcsiség és törvényesség körében gyakoroltatnak, valódi szives tiszteletet érdemelnek és nyernek. Tisztán látom, hogy a nevelés dolgában rendületlen igazságszerető hatalom szüntelen őrködésére annyival inkább szükség van, mivel egyik család a másikra — hasonló hasonlóra — föl nem ügyelhet; mivel a gyámoltalan gyermekek szüléiket, ha isten és a józan okosság parancsiról megfeledkeznének, ön erejökön a tartozó kötelességhez vissza nem téríthetnék.

Kell e több szó festésére, hogy a közanya, a haza, hatalmas jog- és kötelességgel föl van ruházva, a szülékre fölvigyázni, ha ők magzataikat a közügy javára vagy kárára nevelik e? Van e, lehet e valaki olly elfogult, ki ne látná, hogy a haza a közüggyel homlokegyenest ellenkező magánnevelés eltörlésére föl van jogositva?

Svédhon, a világ szinhelyéről eltünt hajdani nagy nemzetek derék példáját utánzandó, elvitathatlan jogával éle, a magánnevelést megtiltá, a köznevelést kellőn egyetemesité, s magasztos országokossági rendeletével mind kormánygépelyét kimondhatlan egyszerüsité, mind népében az egymás iránti szeretetnek, a szeretet által a megkivánható boldogságnak alapját megveté.

Mármár egész Európában a gyöngéden érző sziveket a kisdedóvó-intézetek villányositják, mellyek fogékony honunkban is meleg részvéttel kezdettek ápoltatni. Azonban hányan szóltak, hányan irtak azokról és mellettök a nélkül, hogy távulról is sejtették volna az alapeszmét, mellyet a magasztalásra igen méltó tárgy ajánlásával előmozditottak? A nagyjelentésü jótékony történet a világigazgató müve, ki az emberi nemet fokonkint azon magasságra akarja fölléptetni, honnan az közönségesen átlátni képes legyen, hogy ha még az igen zsenge teremtményeknek köz-felvigyázatra bizása is szükséges, hasznos, üdvhozó: mennyivel szük-

ségesb, hasznosb, üdvhozóbb a szülei első-gondviselés alól kinőtteknek köziskolákba adása és igy kirekesztőleg a köznevelés éldelése. A kisdedóvó intézetek a magánnevelés egykori általános megszüntetésének szerencsés kezdeménye.

„Das Schöne blüht in himmlischen Gestalten,
Das Gute siegt und wird von Gott belohnt.“
Witschel.

Valamint senki tulajdon ügyében nem biráskodhatik, ugy nem képezhetik tökéletesen a szülék gyermekeiket; mivel ezek és azok közt igen szoros levén a vérkapcsolat, ez könnyen a tulságok tévutaira csábít. Otthon a hibák többnyire elnézetnek, elpalástoltatnak, mert a szülei érzékeny szivnek inkább fáj édeseit büntetni, mint hibáikat látni; ha pedig hoszas lágyság után végre a neheztelés megered, legfelsőbb pontjára hág és kitör, mértéket tartani nem bir, és a kelleténél tuli büntetéssel dühösködik. Jaj a növendékeknek, akár a majomszeretet akár az indulatvihar fojtogatja gyöngédségöket!

Lélektani igazságon nyugvó állításom akkor is teljes erővel viaskodik a magánnevelés ellen, mikor a gyermek a háznál lakó fogadott nevelőre bizatik; mivel ez a szüléktől és, fájdalom, nagyobbára szeszélyeiktől függő csekély hatáskörű bérencz. Hányszor szab ő a tanulásra napirendet, mellyet vagy az apa vagy az anya könnyelmüleg megváltoztat. Gyakran egy látogatás tétele vagy elfogadása elégséges, az ugyis gyönge lábon álló nevelési rendszert egészen fölforgatni, mert az ugynevezett nagy hanghoz tartozik, a növendéket, az éretlent, a velős tanulástól elfogni, s az unalomüző társalgás tarka tréfáiban részeltetni.

Mint mikor a himzet egy-két szála vigyázatlanságból felszakittatván, az egész mű magától felfoszlik: ugy zsibbad el a szülei gondolatlanság nyujtotta édes renyheség álomporától a gyermek lelke, kezei eltorhulnak, szorgalma hanyatlik, és kifogáskésztette kedve csapong, a tanulási órákat magától is kijátszani. Bokros kedvcsapongásai vakmerő engedetlenséggé sürüdnek és ő teljességgel nem, vagy csak immel-ámmal tanul. Igy lesz aztán belőle, a fékezhetlenből, minek lennie nem kellene.

Különös szerencsétlenség az emberre nézve, hogy ő a dologtalanságra olly igen hajlandó; minél többet henyélt, annál nehezebben szánja magát a munkára. Ezért a legnagyobb fontosságu kötelesség, a gyermeket dologhoz szoktatni s neki a henyeség megizlelésére sem a mulatság, sem a játék örve alatt rést nem nyitni.

Az érintett visszaélések ellen egyetlen óvószer a köziskolákbani nevelés, hová a szülék könnyelmüségei be nem folyhatnak, hol a kivételektől ment tanítási s tanulási rendszabások a növendékekre csak üdvösek lehetnek, és ezeknek történhető fejeskedése törvényszerűleg megfenyíttetik, hol az ügyes képzés eredménye, hogy ember az életben a jó és rosz egyaránti elviselésére képesíttetik.

Fődolog, a czélszerü köznevelésnek a szerencse erejénél felebb emelkedő hatalmát megismerni. Ez teszi a buvárkodást érdekessé s az okoskodást tanulságossá. Mikint a csillagkém vizsgálatinak az adja a főérdeket, ha ő az égitestek forgásában működő örök szeretetre hathatósan figyelmeztet.

Általányos észrevételül szeretetném mindeneknek, kiket illet, lelkére kötni, hogy miknek tagadhatlan nagy becsök van, a szülei jogokat, mindig és mindenütt csak a törvényes határok közt említsék. Ugyanis mit fogunk csinálhatni, ha mit a mindennapi szükség annyira sürget, a néptömeg nevelési hanyagságát és czélellentiségét rendezni akarjuk, és az, a nyakassági alkalmon kapva kapó, a szülei jogokrul hasonlólag álmokat álmodik és ellenszegül? A pazdorjatüz nem terjed olly hirtelen sebességgel, mint a felülről lefelé sietö balvélemény.

Bihar megyében az oláh a reá kivetett csekélységet, hat váltó krajezárt, a dászkelnek (falusi mesternek) megfizeti, de gyermekét iskolába járatni vonakodik. E nyilvános akaratoskodás nem egyszer igénylé az illető szónokok figyelmét, nem egyszer gerjeszte a magángondolkódókban aggodalmat; mert könnyebb föladni, mint felelettel ellátni a kérdést: „Mit kell a dolog illy

helyzetében cselekedni?“ Azt hiszem, hogy itt is, mint szinte mindenütt, hol a buta népség értelmesitése czéloztatik, a jóhoz édesgető ragyogó példák legalkalmasbak a babonás tudatlanság durva homályát eloszlatni, s a polgárosodásra hajlékony készséget ébreszteni. *(Folytatása következik.)*

Thurzó Szaniszló levele Szirmiensis Theodosiushoz. *)

Generose Domine Amice! Nobis honorande! Salutem et benevolentiam, Nostri Commendationem. Nem szükség mostanában kegyelmed hosszú irásunknál bántanunk, holott az mi fő Ember szolgánk Galgóczi Praefectusunk, Sambokreti György Uram Szandékunkat, és Kegyelmedhez való jó akaratunkat bövségessen megjelentette Kegyelmednek, kitül mi is az Kegyelmed mentségét megertettünk. Ha mi az Kegyelmed jó Tudományával, bölcseségével és longo Usu comparalt experientiaval s Kegyelmednek Tőlünk deferált Tisztnek viselésére elég voltánál contentusok nem Volnánk, avagy azokban kételkednénk, csak meg sem mertünk volna Kegyelmedet felülle tatalni. De Tudván, hugy Kegyelmednek elégséges Tudománya mind in Publicis, mind in Juridicis jó experientziája, s az Ország előtt ösmeretsége, Becsülete vagyon, Kegyelmedet, ugy mind afféle Fő Tisztre való okos Embert bizvást requiraltunk. A melly Emberek idősek, azok tudják a régi szokást, Úzust, és ex rebus, praeteritorum Temperum Curriculo, Actis bölcsességet aquiralván magoknak, legjobb móddal szolgálhatnak Hazájoknak, s ha azok, kik tudnak szolgálni, attúl vonogatnak magukat, s a Tiszteket tudatlanok birnak, mindenek csak confuso Ordine volnának. De a mi Nemzetünknek régi Szokása az, hogy a Fő Tiszteket öreg Emberek viseljék, az Bölcs pedig azokat, kik eő és Bölcsességőkkel nem akarnak élni, az elrejtett Kintshez hasonlítja. Ha azért Kegyelmed Istentül adott Tudományának kintseit most kinyilatkoztattja, Holta utánis betsületes jó emlékezetére lészen. Ennek előtt is, kik a V. Palatinuságnak Tisztét viselték, lehettek oly idősek mind Kegyelmed, és ha szinte esztendő számára nézve, olly idősek nem voltak is mind Kegyelmed, de közel sem birtak olly erővel s jó Egéssséggel, mint Istentül Kegyelmednek adatott; mind az által tudván, hogy arra születtenek, hogy Isten utánn mindeneknek előtte Hazájoknak, nemzetüknek szólgáljanak, az Istentül adatott Talentumot nem akarták Földbe béásni, s elrejtve tartani, hanem az Tisztnek (kinél ez Országban Nemes Rend között nagyobb nintsen) Becsületességét fel vették, Hazájoknak örömest szolgáltanak, sem vénységeknél, sem erőtlenségeknél nem gondolván, s magok után, leg emlékezetesebb Dicséretet hagytanak. Mivel pedig az is, kihez Kegyelmed ez ideig szolgálattal köteles volt, jó szévvel akarja, hogy Kegyelmed illyen becsületes állapotra, Tisztre promoveáltassék, hoszabb Irásunkal kegyelmedet nem molesztáljuk, csak azt addáljuk hozzá, hogy Turzó Familia Kegyelmednek mindenkor jó akarattal, barátsággal volt, és mi Maradékinkal együtt Kegyelmedhez és kedves Posteritásához avval akarunk lenni.

Annak okáért Kegyelmedet szeretettel kérünk, hogy Kegyelmed mind az meg irt ratiokra, s mind pedig arra, hogy minden Hivatal, per media az Istentül vagyon, és ez Tűlünk Kegyelmednek deferált Tisztre is, mi általunk Isten fia Kegyelmedet tekintetvén, pareáljon Vocationi Divinae és omnis praetensionum Ambágibus Isten segétségébül, a Tisztet vegye fel, és mentül hamarébb lehet, jőjjön hozzánk, hogy egyéb szükséges dolgokrúl is Kegyelmeddel beszélgethessünk, és Consultalkodhassunk. Hozza Isten Kegyedmedet jó Egéségben. Datum in Arce nostra Semplae Die 29a Julii Anni 1624. Amicus benevolentissimus, Comes Stanislaus Turzó m. p. P. S. Ugyan ezen Dologról irtunk Turzó Györgyné Aszonynak is. A Domino Regni Palatino Stanislao Turzó. — Generoso Domino Theodosio Sirmiensi de Szüllyó etc. Amico nobis honorando.

(L. S.) közli *Gyurikovits György.*

*) Azon levél, melly a Századunk **22.** sz. **177.** és **178.** hasábjain emlittetik.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

25. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Martius 31.**

Gyakorlati szó az urbéri váltságról.

Az urbéri váltságról szólottak már hirlapjainkban nem csak theoreticus, hanem practicus urak is, s ugy látszik, mindkét fél elmondotta már azt, mit a tárgyra vonatkozólag mondani tudott, s ha itt ott arról mégis szó történik, az a dolog lényegén mitsem változtatván, csak utóhangnak tekinthetik, mert nagyobb részben alkudozás- és a mondottak módosításából áll.

Mikor a törvényhozó test az urbéri váltságróli törvényt alkotta, minden kétségen kívül szemei előtt ez a fő eszme forgott: „a paraszt megalkuszik földesurával az urbéri tartozások iránt, megviszi neki a pénzt és annak átadásakor megkapja földesurától az örökváltságról szóló levelet.“ A többi körülmények csak a tény teljes biztosítása s ünnepélyessége körül forogván, a dolog lényegéhez nem tartoznak.

Nem akarom itt kérdeni, az urbéri váltságról szóló törvény hozatala előtt volt e a földesurnak joga, tulajdon jobbágyával az urbéri tartozásokra nézve alkura lépni s azokat neki kész pénzért örökre eladni? Ha volt, e törvényalkotással nem tettünk egyebet mint azt, hogy törvénykönyvünkbe iktattuk, mi abban hiányzott, de mit mindenki azelőtt is szabadon s törvényesen gyakorolhatott; ha nem volt joga, miért voltak száz meg száz helységeink, mellyek százados szerződések következtében nem robotolnak, kilenczedet stb. nem fizetnek, s fizetni soha nem fognak? Ha a földesurnak mindig teljes szabadságában állott, jószágát jobbágyaival együtt eladhatni, valljon miért nem volna szabad az urbéri tartozásokat jobbágyinak eladni, vagy akár oda is ajándékozni? Csak azt kérdem, nem hamarkodtunk-e egy kissé e törvény alkotásával?

Első tekintetre azt mondhatnók, igenis, mert az arra vonatkozó kérdéseket nem egy pár évvel a törvény hozatala előtt, a mint kellett volna, vitattuk meg, hanem egy pár évvel a törvény alkotása után vitatjuk. Ha peldául egész mostig sem a hirlapokban, sem a megyei teremekben a népnevelésről szó nem történt volna, és most egypár hónap mulva az országgyülés egy olly általányos törvényt, melly a népnevelést parancsolja, alkotna, minden esetre föltünő lenne, ha mi a törvény hozatala után, és nem előtte, vitatkoznánk azon kérdésekről, ki neveljen? hogyan neveljen s micsoda költségen neveljen? illy, a dolog lényegét tevő kérdéseknek mindig a törvény hozatala előtt s nem utánna kell megrostáltatniok. Azon kérdéseknek is tehát: „a váltság a parasztnak lesz e káros, vagy a földesurnak, vagy mind a kettőnek? mellyiknek hasznosabb? megválthatja-e magát a paraszt készpénzzel, vagy annak hiányában mással is? lehetséges, tanácsos-e a parasztot váltságra, a földesurat pedig a váltságdíj elfogadására kényszeritni? legfölebb hány év alatt tartozik a jobbágy magát megváltani, az ur pedig a váltságot elfogadni? és a váltságdíjnak mi lesz a maximuma, mediuma, minimuma? — e kérdéseknek mondom, nem most, hanem előbb kellett volna megvitatniok; de körülményeinkbe mélyebben tekintvén azt mondhatjuk, hogy a törvényhozó test az emlitett kérdések megfejtéseinek mellőzésével, egyszerün csak az elvet fejezvén ki, igen igen bölcsen cselekedett, s örök tiszteletreméltó tanuságát adta, milly mélyen belátott légyen nem csak jelen körülményeinkbe s viszonyainkba, hanem még később jövendőnkbe is. Ugyan is, ha a haza minden ide vonatkozó kérdéseket megfejtett s törvényesített volna, és a váltság nagy munkája csak azon fokon állna, mellyen jelenleg valóban áll, valljon a váltság mellett buzgón harczoló mind theoreticus mind practicus uraink mit szólnának most hozzája? Volna-e, lehetne-e még reményünk, hogy az változatlan körülményeink közt hazánkban még megtörténhetendik? Most, miután e kérdések, mellyektől a váltság teljes sikerét függni hiszik, még eldöntendők, minden theoreticus és sok practicus urnak legalább kecsegtető reménye lehet, hogy majd, ha e kérdések eldöntve lesznek, az nem csak lábra kapni, hanem rövid idő mulva be is fog fejeztetni, én azonban mind a theoreticus seregnek, mind a practicus félnek azt mondom: bár milly bölcsek s nagy tudományuak legyenek is, ezt még is igen roszul hiszik, s rutul csalatkoznak! A parasztságra, hogy a már megvitatott módok valamellyike szerint megváltsa magát, még parancsolni nem lehet, mert e zsarnoki parancs következtében a jobbágyságnak $^{9}/_{10}$ mulhatlanul véginségre jutna; ha pedig a községek rábeszélés, csábítgatás által megvakíttatva, minden parancs nélkül, szabadon s önkint állnak reá a váltságra, a nyomor kisebb lesz ugyan, miután kevés illy helységek találkozandnak a hazában, de a megváltott községek lakosainak két harmada bizonyosan koldusbotra jutand; ha pedig földesurainkra a törvény rá parancsol, hogy egyes jobbágyaiktól is a váltságdíjt, mikor ajánltatik, elfogadni tartozzanak, akkor nem egyebet mint azon igaztalanságot követjük el, hogy a parasztnak minden ok nélkül kedvezünk, a földesurat pedig minden ok nélkül sujtjuk; s ezen uton is végre csak oda jutunk, hogy többnyire minden helységeinkben a két három vagyonosabb jobbágy megváltandja ugyan magát, de a többi — ha körülményeink nem változandnak — mostani állapotában marad, a jobbágyságnak nagyobb része mégis csak robotoló jobbágy lesz.

Miután azonban több okaim vannak gyaníthatni, hogy földesuraink nagyobb része nem csak nem szegülne a szóban levő váltságnak ellene, hanem illő kárpótlás esetére arra hajlandó is lenne, azt hiszem, hogy földesurainkat illető illy coactiv vagy imperativ törvény alkotásával csak kis bocsánandó vétket követnénk el, mig az, ha a parasztságra is kiterjesztenők, sulyos halálos bünné változnék át; mert vajmi nagy különbség volt és lesz mindig a valamit jól eladhatni, s valamit jó drágán venni közt, kivált ha a pénz hiányzik. Azután, ez a coactiv vagy imperativ törvény is csak azon esetre segithetné elő kitüzött czélunkhozi jutásunkat, ha a haza a váltságdij maximumát és minimumát az egész országra nézve meghatározhatná, mit a nélkül, hogy sok földesuraknak nagyon is kedvezzen, másokat pedig fölöttébb károsítson, tennie teljes lehetlen, mert a körülményeket és localitásokat soha sem vehetné olly szorosan tekintetbe, hogy a szükséges arányt s igazságosságot csak távolról is megközelithetné; e maximum és minimum meghatározása nélkül pedig a coactiv vagy imperativ törvény mellett is csak ott maradnánk, hol vagyunk, mert az egész váltság ügye csak a most is gyakorolható szabad alku- s alkudozók akaratjától tételeztetnék föl; ha pedig az egész országra nézve ugyanazon egy maximum határoztatnék meg, akkor a földes-

uraknak két harmada fölötte sokat nyerne, a jobbágyságnak két harmada pedig agyon sujtatnék; mert ha van például hazánkban 100 ezer ollyan egész telek, mellyektől a haszonvevők egyenkint 1000 pengő forintnyi váltságdíjt örömest megfizetnének ha pénzök volna, ugy van 100 ezer, mellyektől még 300 frt is fizetni igen méltán vonakodhatnának, még akkor is — ha pénzök volna. Pedig bármilly oldalról tekintsük is e tárgyat, azon egy körülményt, hogy az egyik telek jobb lévén a másiknál többet teremhet, több kilencz s tizedet — mert ez is többnyire a földesurak kezein van — adhat a földesurnak, kivévén, a többi okok mind, sőt az igazság és méltányosság is a mellett harczolnak, hogy a váltságdíj — ha már csakugyan törvényesen meg kellene határoztatnia — az egész országban minden kivétel nélkül ugyanazon egy legyen; mert azon körülmény tekintetéből, példánakokáért, mivel Somogyban olcsóbb a gabona és napszám mint Sopronban, a váltságdíjt itt többre, ott kevesebbre határozni, annyival kevésbbé volna igazságos, minél könnyebben megtörténhetik csak egy század mulva is, hogy e különbség épen megfordítva álland; de leginkább ezért nem volna igazságos, mivel e kérdésben az élet biztositásának, és nem a pénzmennyiségi jövedelemnek kell a főszerepet játszania, mert előbb kell élhetnünk, s csak azután adhatjuk el a fölösleget, ha van; már pedig, ha nekem jobbágyom kilenczede és robotja nem fényüzésre, hanem mindennapi közönséges élelmemre mulhatlanul szükséges, akkor nekem Somogyban szintolly drága a gabona és munka, valamint hasonló esetben a soproninak Sopronban. Jól tudjuk, hogy a pénz-basis vizibuborék, a váltságdíjon pedig nem minden földesur vehet jószágot, nem mindenik fektetheti azt jószágába jólkamatozólag; ha pedig épit, szépit, csinosit vele, bizony a váltságdíj melletti még koplalhat is eleget, mert ezekről keveset haraphatni le. Valóban ha meggondoljuk, hogy az a 104 robot napszám, melly most 20 p. ft. alig ér, időjártával 50, az a 10 kereszt kilenczed, melly most 13—14 ft. alig, utóbb 30at fog érni, hogy az a béres, ki most 16 p. ftért szolgál, utóbb 40 frtért fog szolgálni, hogy a bankok szaporodásával a papirospénz is folyvást szaporodni, ennek szaporodtával a drágaság mindig növekedni, a pénz állapotja pedig mindig fluctuansabb fog lenni: könnyen képzelhetjük magunknak, hogy azon földesurnak, ki most a csekély váltságdijt fölveszi, unokáoskája mit segíthetend avval magán majd akkor, mikor hazánkban legalább is olly drágaság lesz, mint most például Angliában vagyon?! Szegény, isten nyomoréka lesz, holott a természeti kilenczed s robot mellett ur fog maradni, ha már rég egyéb vagyona nem volt volna is!

A földesurak részéről az igazság tehát azt követeli, hogy hasonló praestatiokért a váltságdíj országszerte ugyanazon egy legyen, bár uz egyik ur jószága Békés a másiké Pozson vármegyében feküdjék, mert a békési épen ugy használja a robotot munkára, a kilenczedet pedig élelemre, valamint a pozsoni, és iszonyu igaztalanság volna, ha a törvény a békés megyei urnak váltságdíjul 500, a pozson-megyeinek pedig 1000 p. ft. rendelne egy egy jobbágytól. Ellenben a jobbágyság részéről az igazság még erősebben követeli, hogy a váltságdíj nemcsak országszerte ugyanaz ne, hanem inkább majdnem hány a határ annyi éle legyen, mert némelly határban olly jó a föld, hogy a 18—20 holdból álló telek 4—5000 vftot is megér, mig a másikban olly sovány, hogy a 22—24 holdból álló telek, ha holdonkint külön adatnék is el, ama jónak váltságdiját sem üthetné föl. Továbbá, hazánk helységeinek nagyobb része még zabályzatlan; a szabályzott helységekben az illetőségek kinekkinek szigoru mérték szerint kiosztottak, a regulázatlan helységekben pedig többnyire minden jobbágy az illetőségnél többet, néhol másfél, néhol majd két annyit bir, ugy, hogy

mig a regulázott rosz földü helységben az egész telkes jobbágynak 22—24, addig a regulázatlan jó földü határban egy egész telkes jobbágynak 30—36 hold földje is van, s miután e szerint itt egy fél telek is többet ér, mint ott egy egész, valljon milly rémitő igazságtalanság volna az, ha a váltságdíj országszerte ugyanazon egyre állapíttatnék!! Nem is említvén jobbágyaink szegénységét, pénzetlenségét, melly őket a váltságról csak gondolkodni is még igen igen sokáig visszatartóztatandja, csak azt mondom, hogy mig a váltságnak illy iszonyu akadályok utját állandják, addig a pénzzeli váltságról álmodozni merő gyermekjáték! A törvényhozó test nagyon bölcsen cselekedett tehát, midőn az urbéri váltságra vonatkozó kérdések fejtegetésébe és azok törvényes megállapitásába nem bocsátkozva, csak a dolog velejét mondta ki, a mint illett, az érdeklő feleknek szabad akaratukra hagyván a kérdések miképeni föloldását. A nyomoru paraszt ember, szegénységét és a váltságrai tehetlenségét érezvén, a megváltást magának még ohajtani sem meri, róla gondolkodni pedig még kevesbbé akar; a gazdag parasztnak pedig a mostani törvény mellett is a váltságra nyitva áll az ut, mert azt hiszem, hogy hazánkban nincs olly bohó földesur, ki, midőn mindent a mit jól megvesznek eladni kész, épen az urbéri tartozásokat jó pénzért eladni vonakodnék. Majd ha jobbágyaink gazdagodni fognak, majd akkor a váltság-vágy is, egy kis paraszticus büszkeséggel vegyítve, ébredezni fog kebelökben; majd akkor nem csak megváltandják magokat, hanem a drága váltságot is könnyebben kiállandják mint most az olcsót. Minél gazdagabbak lesznek jobbágyaink, annál többet fognak a földesurak a váltságért tőlük követelni, anná többet fognak ezek érette fizetni, és ez a földesurak nyeresége lesz; ha pedig a földesur elszegényülend, és annyi ésszel birand, hogy nem a jószágát bocsátandja áruba addig, mig az uri tartozások eladásával magán segíhet, akkor a jobbágy annál kevesebbet igérend a váltságért, minél szorultabb körülményekben látandja urát, s mégis elérendi czélját, s ez a parasztok nyeresége lesz. Ez az igazi reciprocitas, melly idővel aligha szépen ki nem egyenlítendi magát.

Többnyire igen szükséges, hogy a váltság kérdésénél az usufructuatiot, mellyet a jobbágyságnak már oda ajándékoztunk, és melly a tulajdonhoz épen ugy mint egyik tojás a másikhoz hasonlit, szemmel tartsuk, s ne feledjük, hogy a szegény paraszt a váltság esetére ugyanazon telket, mellynek az usufructuatio által már inkább mint nem tulajdonosa lett, a szó teljes értelmében ismét, és pedig egészen, megvásárolná; mert ha vannak is itt ott olly boldog határok, hol 18—20 hold szabad föld 1000 pengő frtnál többet ér, bizonyosan van még több olly mostoha határ, hol 22—24 hold föld sem ér 1000 pengő frt, ollyan pedig talán az egész országban nincsen, hol 18—20 hold földet még akkor is 1000 pengő frtnál drágábban el lehetne adni, ha 20—24 keresztnyi kilenczted, 60—70 v. frtnyi adó, 104 napos robot, és más évenkinti tartozások teherképen feküsznek rajta. És mi lenne ennek végre is eredménye? az, hogy azon paraszt, ki az usufructuatio után már már tulajdonosává lett telkének, utóbb annak egész értékét váltság palástja alatt jó pénzzel kifizette s mégsem lenne tulajdonosa! Ha az igazság, akkor a világon minden igazság! —

Végre megemlítjük még azt is, hogy az urbéri váltság, nézetünk szerint, szoros értelemben csak a földesurat és a jobbágyot érdekli, a haza közboldogsága, melly szokás és szójárásunk szerint minden dologban nagy szerepet szokott játszani, csak távol in concavo lunae vagyon; ugyanazért ezen érdeklő feleken kivül a váltság ellen vagy mellette még csak a fogadott prókátorok szólhatnak, mások pedig épen nem. Ha a jobbágyok országszerte már ostromolnák földesuraikat a váltságért, és ezek arra ráállni mégsem

akarnának, akkor igen is — de csak tanácslókép — mások is szólhatnának a dologhoz; miután azonban nem csak illy ostromokról, hanem még siker nélkül visszautasitott kisérletekről sem hallunk valamit, igen világos, hogy csak a még igen távol levő szükség mellett küzdünk, s igy hivatlan prokátoroskodásunkkal annál könnyebben fölhagyhatunk. Ne is mondja senki, hogy illy nyilatkozással magamat is piszkolom, mert én sem a váltság mellett, sem ellene, hanem csak a törvény mellett szólok, azt akarván, hogy a már álló törvénnyel mindenki megelégedjék, s többet ne kivánjon, mert bizonyos, hogy e magában ártatlan törvényünk, ha módosíttatni fog, csak zavart s bajt okozand. Ezeket tekintve méltán kérdhetjük: miért küzdenek azok az urak olly tüzesen a váltság mellett, kiknek jobbágyaik nincsenek? miért elegyednek olly érdekekbe, mellyek őket távolról sem illetik? miért biráskodnak olly ügyekben, mellyek rájok nem bizatvák? miért harczolnak életre halálra a mellett, mi akárhogy döntessék is el, nekik se nem árthat, se nem használhat? miért pártolják, dicsőitik olly fennen azon földesurat, ki a váltság mellett nyilatkozott, s miért nézik azt egészen le, ki ellene szólott? hiszen ennek szintolly joga van a váltság elvetésére, valamint amannak elfogadásra. Miért nyilatkoznak a mellett olly erőteljesen, ki azt nem csak maga is pártolja, nem csak hasznot lát benne, hanem ha tehetendi, ugyanezen haszon tekintetéből — és nem hazafiságból — meg is valósitandja, s miért küzdenek az ellen, miért ingerlik azt, ki ellene van, s tulajdon érdekével nem csak megegyeztetni nem tudja, hanem még károsnak is találja? Ha talán ezek a jövő országgyülésre küldendő követeinknek olly utasitást kivánandnak majd adatni, mellytől földesurainknak nem megvetendő része méltán borzadni fog, milly erővel követelendik ezt majd azok, kiknek semmi közök hozzá? Vagy talán csak tanácsadókkép lépnek föl? De mellőzvén, hogy a tanácsadóknak — s kivált a meg nem kérteknek — szelidebb hangon kellene nyilatkozniok, csak azt mondom, valljon mi gőggel tehetik magokról azt föl, hogy mások viszonyait jobban ismerik mint azok, kik általuk legközelebb érdekeltetvék, és azokat ép testi szemeikkel folyvást nézegetik? Azoknak az uraknak pedig, kik jobbágyokkal birnak, és az urbéri váltságot hasznosnak látják, csak azt mondom: tessék! itt a törvény, birják rá jobbágyaikat, hogy váltsák meg magokat, s czélt érvén, elégedjenek meg, legyenek boldogok, dugják tulajdon zsebökbe e boldogságot, valamint a váltságdijt dugták, de legyen szabad másnak is tulajdon nézete szerint boldognak lenni. Ha az ő jobbágyaik megváltandják magokat, bizonyosan a váltságot nem pártoló urak nem fogják tettöket akadályozni, roszalni, becsmérelni s ellentanáccsal nekik alkalmatlankodni, hanem egészen szenvedőleg viselendik magokat; ugyanazért ők is ezt elleneiktől viszont megkivánhatják. Ha valamit ohajtok, és a törvény azt tennem megengedi, csak örülök, de sohasem fogom kivánni, hogy a törvény arra kényszeritsen másokat is, kik azt nem csak nem ohajtják, hanem tőle irtóznak. *K—u J.*

Értekezés a szóbeli bíróságokról.

A két utólsó, több mivelt europai nemzetek által feszült figyelemmel kisért, a magyar nemzetnek szebb jövendőjét lelkesedéssel kiegészitő országgyülésen hozott törvények üdvös eredményét mindenki láthatja; elhallgatván a többi törvények jótékony hatását, itt egyedül az 1836 évi 20, ugy az 1840 évi 11 t. czikkelyek által létrehozott szóbeli bíróságokról kivánván értekezni, őszintén meg kell vallanunk, hogy ezen czélszerű törvények hozatala óta, ide járulván több más körülmények, hitelünk valamennyire jobb lábra kapott, sőt napról napra mindinkább növekedik, kivált ha majd később váltótörvényeinkkel s azok fejlődési hatásával a haza és külföld megismerkedni, s a többek által terjedelmesen fejtegetett nemzeti bank létre fog hozatni. Az előbocsájtottak folytában, látván a hitelező, hogy e rövid utoni törvényes eljárással pénzéhez hamarább juthat, tapasztalván, hogy törvénykönyvünkből a pénzbeli elmarasztalásokra nézve előbb divatozott becsü-általi kielégités csakugyan kiküszöböltetett, és most a bíróképp elfoglalt és zár alá vett javak elkobzása által kész pénzt nyerend, sokkal készebb ládájában heverő pénzét, az értéknek hatalmas képviselő jelét, kamatra kiadni és igy forgásba ereszteni, mint ezen bölcs törvények alkotása előtt, midőn a csigakép mászó törvénykezési hosszas eljárás miatt nagyobb összeget tevő adóssági követelését fiatal korában kezdvén, mig megmarasztaló itélet hozatott, majd megőszült és szinte mármár az enyészethez közelített, midőn a roszlelküleg megesett becsü által, activ tartozása kielégitésére felényire sem elegendő, haszonvehetlen berek, silány homokföld értékének ingatag birtokába juthatott; most azonban hála a magyarok Istenének! mint mondám, egészen máskép van a dolog: az adósok ellen czélirányosb és szigorubb eljárás jött létre, a tőkék, ezek kamatjai mindinkább biztositvák; mindezen, az egyesek s ezek által az egész nemzet jólétét résznyiben bizonyára eszközlendő tettek a kormány bölcseségének, a nemzeti képviselők értelmességének, ezek férfias küzdésének és fáradhatlan munkásságának tulajdoníthatók. Nem hibázok talán, ha azt állitom, hogy ezen szóbeli biráskodást alakitó törvények még az adósra is jótékony hatással vanak, még ezt is azáltal, hogy tartozásának lerovására rögtön szoritják, jobblétre hozzák; olly adóst értek, ki a földi boldogság egyik kutfejét, önállási függetlenségét szeretve, s mindenben rendet tartva uzsoráskodó izraelitáknak egészen zsebjükben nincsen; mert a naponkinti figyelmeztető tényekből látván, hogy az uj törvények az adóst szóbeli per utján hamar sujtják, szorgalmát megkettőzteti, álmát rövidíti, s minden tehetségét, erejét tartozásának kielégitésére fordítja, tudván, hogy hitele csak igy, s nem máskép állhat fen, csak a pontos fizetéssel szerezhet magának s kedvelt családjának nyugalmat és emberi jólétet. Ennyit a szóbeli bíróságot alkotó törvények üdvös eredményéről, most pedig a hivatkozott törvények némelly homályos szakaszirul, s az azokból eredett különböző birói eljárásról.

a) Az 1836 évi 20-ik törvényczikk 2. §. „Ezen bíróskodás akármelly minéműségü, világos s nyilványos keresetekre terjesztetik ki;“ ennek némellyek almagyarázatot adnak. Szinte léteznek is már, a mint hallók, efféle itéletek, hogy bátor bizonyos tartozás minden, a kellő tulajdonságokkal ellátott adóslevél erejénél fogva követeltessék is, ha az adós az ellen csak tagadással állana is elő, többé szóbeli ügy tárgya nem lehet, hanem illy kereset rendes törvény utjára utasitandó; erre nézve véleményem oda járul: a kötelezvény próbát tévén az adós ellen, ha csak az abban foglalt összeg iránti követelést ellenpróbákkal nem homályositja, a tartozás szóbeli per utján lenne megitélendő, különben ha a hamar sujtó szóbeli bíróság hatása alul puszta tagadással kibujni lehetne, bizonyára illy rövid uton igen kevés ügy döntetnék el, s akkor ezen üdvös törvényeknek kevés vagy épen semmi hatásuk sem lenne.

b) Az idézett törvénynek 5. §. redeli: „Nem csak a saját tanáccsal biró, de ollyas nemesi községekben is — nemeseknek szóbeli pörei azoknak fő hadnagya által, a többi előljárók kettejének közbenjöttével, határoztatnak el,“ mégis ugyanazon törvénynek 6. §. azt mondja „minden nemeseknek 60 forint értékét felül nem haladó szóbeli pörei az illető sz.biró és esküdt által itéltetnek el;“ ezek összehasonlitási értelméből kiindulva, bizonyos megyében kebelezett mezővárosban, hol a nemességnek rendezett taná-

csa a szóbeli pörök megitélése gyakorlatában vagyon, történt, hogy a nemesi lakosok ollykor a tanács, máskor pedig a megye tisztviselősége elébe idéztettek, mi hatóságok közti surlódásra és gyakorti kellemetlenségekre nyujt alkalmat; véleményem az volna, hogy illy körülményben a kiváltságokkal biró lakost szóbeli pörökben kizárólag a nemesi tanács, vagyis annak három tagja, itélheti meg; a járásbeli tisztviselőség biráskodásának leszállítatnia kelletik. Meglehet, hogy tévedek, de e mellett, mig ellenkezőről meg nem győzettem, okvetetlen meg maradandok.

c) 8. §. „A bíróság által irásba foglalandó panaszra a megjelenési határidő, melly nyolcz napnál továbbra nem terjedhet, szabassék.“ Hát midőn a kötelezvényben az adósnak több megyében fekvő ingó ingatlan javai szabad választás mellett különösen lekötelezve vannak, s a hitelezőnek a kitett megyék közül akármellyikében mozditandó szóbeli keresetre szabadság adatik, a megjelenési idő hány napokból álland? p. o. a negyedik megyében lakozó adóst tekintve a négyszer 15 törvényes, vagy négyszer 8 nap lészen e az idézésre kiszabatandó? Ezen szakasz értelmét törvényszerüleg fejtegetvén, ugy vélem, a négyszeri 8 napnak kelletik állania, midőn pedig a külföldön tartózkodó magyarországi birtokos és hon polgárja szóbelí pörbe idézendő, a többi polgári pörökbeni gyakorlat lenne bizonyára megtartandó.

d) 9. §. „Az idézés a panasz másának és arra irt határidőnek kézhezadásával illetőleg a megyei, vagy helybeli esküdt által olly móddal tétetik, hogy egyszersmind annak foglalatja az idézettnek szóval is megmagyaráztassék.“ Ezen szakasz utósorai azon következést szülték, hogy a szóbeli pörökben eljáró némelly biró azon idézéseket, mellyek az idéző levélnek nem személyes kézhezadásával és igy a törvény rendelte megmagyarázás elmaradásával teljesitetvék, egyenesen leszállította, s a hitelezőt tetemes, neki a pör költségek sorában meg sem itélendő, az adós személye fölkeresési, annak az idéző levéllel meglepetési költségek tevésére kényszerítette; ezen eljárási ösvénynek természetes eredménye az lett, hogy az adós gyanitván, vagy talán valamelly rajta könyörülő felebarátja által is hitelezőjének őtet szóbéli pörrel leendő megtámadtatási szándékárul értesitetve, hazulról szinte más megyébe bujdosott, mig végre a keblében rejtezett édes honvágy győzött, vagy pedig a könyörületességre olly igen hajlandó szomszéd helységbeli zsidótól pénzt kapva, bátor lépésekkel sietett haza felé, a már már csüggedni kezdő hitelezőjét egyezkedés utján, vagy egészen is kielégitendő. Némelly szóbeli birák pedig, az 1807 évi 8dik t. czikk által kiszabott, a többi pörökben divatozó idézés módját bíróilag is helyeselvén, s a kereset megmagyarázására nem szoritkozván, a meg nem jelenő panaszlottat a fölhivott, nem személyes idéztetés mellett is a felperesi keresetben makacsságból megmarasztották. Mellyik eljárásmód törvényes? nálam tapasztaltabb, a törvények lelkét és czélját jobban fölfogó s terjedelmes ismeretekkel biró törvénytudók itéletére bizom.

e) Vas megyében, midőn szóbeli pörben diplomaticus ügyvéd munkálódik, midőn a folyamodást az készíti el, a bíróság előtt a hitelező személyében megjelenik, midőn a végrehajtási munkálatokon a nyertes fél helyett foglalatoskodik, az elmarasztalt fél által megtérítendő jutalma megitéltetik; Z. megyében azonban azon elvből, hogy szóbeli ügyekben ügyviselőre szükség nincsen, ennek fáradságáért némelly birák mitsem itélnek. Ennek ismét mi a következete? mivel senkit, és igy az ügyészt sem lehet munkájához mért jutalomtól megfosztani, de törvényes lévén az is, hogy akármellyik pörös félnek az illyes rövid uton pörökbeni védelmezésre is ügynököt illetőleg felfogadni teljes joga vagyon, azon jutalmat tehát, mi a felperesnek a fönebbi birói eljárás szerint meg nem téritettik, a hitelező ön zsebébül értéke csökkenésével fizeti, mi bizalmatlanságot szül, az egyesek hitelét rontja, és igy az adósnak is árt. Mellyik eljárási mód törvényes és helyes, ismét nálamnál a törvénykezésekbe mélyebben beavattak terjesszék a nagy közönség elébe.

f) A többször előhozott t. czikk 10. §. azt rendeli: „a bíróság itéletet hozand, és azt előre bocsátott azonnali bejelentés után legfeljebb nyolcz nap alatt végre is hajtandja;“ azonban mi történik? szóbeli pör utján gyakran 4—5 forint, sőt még kevesebb is követeltetik, mert nem lehetlen, hogy az adós makacskodása miatt illy csekélység is kereset alá jöjjön; ezt a bíróság meg is itéli, adóslevél nem lévén, vagy abban szabad választási jog nem köteleztetvén, a végrehajtás alkalmával szegény felperes boszantására ingatlan nemesi jószág mutattatik ki, s ez vétetik zár alá; miután az 1836 évi 15 t. czikknél fogva az illyesek elkoboztatására három hónap közbevetésével egy bizonyos határidő rendeltetik, az 5 forintot megnyerő, talán többet alig biró hitelezőnek, cselédnek, napszámosnak ekkép három hónapnál is tovább kell várokozni, mig pénzéhez juthat; a törvény lelke pedig az, hogy a szóbeli pörökbeni eljárás mellett minél előbb tétessék elég kevesebb költség és fáradozás mellett.

g) Képes vagyok előszámlálni, hol szóbeli pörökben hozott itéletek végrehajtásukkor zár alá vett, a vesztes félnél ott hagyott ingók, általa, hol maga sem tudja, elárositatvák, ezzel, alig lévén több árverés alá jöhető jószág, a hitelező csufosan kijátszatván, tetemesen megkárosittatott. Véleményem szerint, ha a zár alá vett ingókon kivül a megmarasztott adósnak több biztositást nyujtható javai nincsenek, nem sértene talán illy körülményekben a biró törvényt, ha a hitelezőnek bátorságul zár alá vett, könnyen elrejthető, elidegeníthető javakat vagy magához tétetné át, vagy más elég biztositást nyujtható egyénnek felügyelése alá adná, s igy azután czélszerüen teljesíthetné az árverést. Igaz ugyan, hogy ha időközben véletlen eset miatt a zár alatti érték elveszne, vagy becsében tetemesen csorbulna, akkor a tulajdonosi jog miképi alkalmazásáról lehetne kérdés, mit azonban fenálló világos törvényeink által könnyen el lehetne intézni. E szakaszbani mondottakra tett észrevétel önvéleményem, mit akárkinek is nyakára tolni nem akarok.

Végre h) szomoru és keserü tapasztalás valósítja, hogy némelly birák megfelejtkezvén választásukkor kitüntetett azon bizalomról, mellyet a választók moralis jellemökbe, törvényes tudományukba helyzettek, megfelejtkezvén göröngyös ugyan, de fényes és nagyhatásu pályájok czéljáról, megfelejtkezvén azon törvények rendeletéről, mellyek a szóbeli pöröknek rövid utoni gyors elintézését határozzák, az előttök folyó szóbéli ügyek elintézését évről évre halasztják, a hitelezők ugy az ügyészek béketürését hoszu ideig késértik, el annyira, hogy utóljára az adósnak, ki az ellene ekkép folytatott rövid czimü pörnek hosszas életén hol nyilván, hol suttonban kaczag, időközben talán készakarva is mindene elfogyván, a végrehajtáskor nem lesz mit tőle elvenni; ha illy tunya eljárás által egy szerencsétlen özvegy, vagy más a szóbeli pörbe vont activ tartozásán kivül mivel sem biró szegény sujtatik, vége neki, vége családjának, s ha ezeknek ekképi állásában a jobb világra átszenderül, végóráit csak azon vigasztalás enyhiti, hogy örökösinek mit sem hagyhatván, azokat az osztályokon napi renden lévő küzdésektől és zavaroktól mentesíti. Ez ugyan nem mindennapi eset, mitől a gondviselés óvjon, de hogy illyesek történtek és történnek, velem együtt többen tapasztalták. Legnagyobb emeltyüje és kitünő jelleme a birónak, ha törvényes tudományával moralis erőt és gyors tiszti eljárást párosit. Hogy hazánkban sok derék, szorgalmatos, általam mélyen tisztelt megyei tisztviselő vagyon, arról nemzetemnek moralis ereje, becsület utáni vágyása — belbecset és méltóságot értvén — és a törvényekhez szító hivsége kezeskedik.

Talabér István
hites ügyvéd.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

26. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Aprilis 4.**

Könyvnyomtatói (typographikai) földabroszok.

Igen nevezetes és már hazánkra is kiterjesztett találmány.

Ama törekedés, mindent javítani, s az ipar és tudomány mesejét uj találmányok által minden ágon kiterjeszteni, melly most mutatkozik, korunk különös jellemének tekinthető. Valaki csak feljogosítva és hivatva véli reá magát, próbát tesz a haladás nagy munkájához valamivel járulni, melly haladás a jelen századot kitünteti. Ki tényerőt érez magában, azon működik, hogy valami uj fölfedezés vagy javítás által polgártársainak hasznot tegyen. Hány titkát leplezé fel a természetnek a vegytan az aránylagosan olly rövid utolsó 40 év alatt; milly végtelenül sok teremtetett a mechanica mezején! — E korszakban sikerült az embernek a gőzben nem sejdített óriáserőt szolgálatjába vonni, a legnagyobszerű folyók partjait lánczhidakkal összekötni, szesz által éjjel a városokban napvilágot elővarázsolni, messze vidékeket uj közlekedési eszközökkel összekapcsolni, ugy hogy az utazási idő rövidülésével a földkereke is kisebbedni látszik.

A honi műiparosság azon ágai közt, mellyek általányos élénk felemelkedésök miatt különös figyelmet érdemelnek, a nyomtatás kétségkül elsők közt foglal helyet, s Németország e tekintetben még mindig elől vagyon. Különösen kitünők a legujabb időben létrehozott müveik valamint gyors- és gőzsajtójik által minálunk: Bécs, Pest, Prága és Mailand. Nemkülönben iparkodtak hoszabb idő óta Franczia-, Angolország és Helvetia sajtójik hatáskörét kitágitani, sőt földabroszok készítését is feladásul tevék magoknak, különösen *Haas* Bazelben, *Breitkopf* Lipcsén 1776, Párisban *Didot* 1827.

E találmány altal nemcsak a nyomtatásnak nyilik uj és nagy mező munkásságra, hanem szerfelett különféle azon nyereség is, melly általa a földirási ismeretek terjesztésére eredhet, minthogy jövendőre a földabroszok a közönséges iskolai és üzleti használatra 1) sokkal csekélyebb költséggel és idővesztéssel, 2) csekély készületekkel tetszés szerint bármelly nyelven, melly latán betűkkel iratik, sőt a föld minden egyéb nyelvein is; végre 3) határtalan mennyiségben állittathatnak elő. Ezen, már nehány évtized óta a leghiresebb nyomtatási műhelyektől Párisban, Bazelben, Londonban, Lipcsén stb. szinte megkisérlett találmány, Francziaországban, Helvetiában stb. a roszul választott utak, igen szövevényes eszközök és a reá fordított nagy sommák miatt közhasznuvá még soha nem válhatott, s azért illy nyomtatólag készített abroszok eddig még nem jöhettek a kereskedésbe. Noha ezelőtt, mint fent mondók, másoktól próbák tétettek ugyanazon czél elérésére, még sem sikerült még sehol e feladás megfejtésére az eszméleti utat feltalálni, s eddig mindnyájan kénytelenek voltak e találmánynyal felhagyni. Hasonló költséges kisérletek több év óta fensőbb ösztönzésre Ausztriában is nagy idő- és pénzáldozatokkal tétettek, czélérés nélkül, s igy a fáradság sem a könyvkereskedésnek sem a tudománynak nem jutányzott.

A németeknek, kik eddig a legnevezetesebb találmányokat létesitették, s kiknek az emberiség a könyvnyomtatást is köszöni, miáltal magoknak az első és legnagyobb érdemet szerezék a lélekmiveltség jelen magas foka körül, volt fentartva, az első földabroszt réz-, fa- és kőmetszés segedelme nélkül készíteni. Ismerünk ugyan nehány fára metszett térképet, mellyre a nevek sajtóbetükkel nyomtatvák, s joggal feltehetjük, hogy a feltaláló ezekből meríté nyomtatott abroszainak első eszméjét, de ezek olly távol állnak az előttünk levő uj készítménytől, mennyire Boulton Watte gőzerőműitől a papiniusi fazék.

Különbféle próbálatok által t. i. Bécsben felfödöztetett, mint kelljen egészen más uton, mint melly eddig próbáltatott, és uj, a külföldön használtaktól különböző szerekkel földabroszokat (mire eddig vagy a réz- és kőmetszésnek kellett használtatnia, vagy legujabb időben csak részenkint, t. i. csak a betűszedésre a nyomtatás használtathatott) egyetlen, egyszerű és kevesebb költséggel járó uton, t. i. különös nyomtatási készületekkel előállítani.

Sikerült Bécsben *Pichler* nyomtató műhelyének tetemes áldozatok után legolcsóbb módját kifürkészni annak, hogy kelljen az abrosz földirási képét, azaz a folyók, folyamok és patakok kigyózó vonalait, az országok, tartományok és kerületek görbe határait, a csavargós tenger- és tó-partokat, a mindennemű utak ferde, szögletes és hajlongó vonalait, akár pontozottak, szakadozók, vagy folytonosak legyenek, akár egy-, két- vagy háromrétűek, és a különbféle helységjegyeket a) könnyű szerivel, nyomtatási készületekkel készíteni; b) sajtó által bármennyire, egyszersmind a folyóvizek, utak, helység nevek, hegyek s többrei különbféle szinek használásával szaporítni; és c) ezáltal jövőben a tudományok gyarapodására a közönségnek olcsó áron és minden nyelven előterjeszteni. Bizonyos forrásból állithatjuk, hogy a nyomtatott abroszok feltalálója felfedezése előtt mit sem tudott az erre más országokban tett kisérletekről, s hogy őt csak azon számos felakadások, mellyeket neki a réz- és kőmetszők s ezeknek nyomtatói nagyszámu kiadásainál okoztak, kényszeriték arra, hogy más a metszésnél czélirányosabb módról gondoskodjék a földirási abroszok készítésénél. S épen ezen körülménynek, miszerint a feltaláló a Bazelben, Lipcsén és Párisban nagy költségekkel tett probálatokat nem ismeré, köszönhetjük e találmányt; mert ha ezekről tud, ugyanazon eszközökhöz nyul, ugyanazon utakra téved; igy ellenben egészen más utat választott, s pedig elődjeinél jobb sikerrel, mivel, mint láthatni, amazoknak eszközeivel hasonló készítmény lehetetlen vala.

Ha már az illyféle abroszok a vonal-kép ékességére nézve a hasonnemű réz- és kőmetszeti művekkel még nem mérkőzhetnének is, azért ezen uj abroszoknak mégis azon elsőbbsége van, hogy rajtok a földirási vázkép igen tisztán, az irás pedig sokkal világosabban ábrázoltatik a szemnek, mint azt a réz- vagy kőmetszeten eddig elérni lehetett. Az előttünk levő illy uj modoru abroszt minden irányban és tekintetben megvizsgáltuk, s habár nem is állithatjuk, hogy az egyes vonalok, kanyarulatok s egyéb tárgyakra nézve a finoman és ékesen metszett réznyomatokkal egyenlően lépdel, még sem lehet tagadnunk, hogy sokat felülhalad azok közül, mellyek különben mint iskola- és kézi-abroszok magasztaltatnak. A számos, állandóan folytatott, részint költséges, részint hasztalan, részint fáradságos és ismételt próbálatok sükerültek végre olly jó eredménynyel, hogy a hegyvonalok is nyomtatólag kifejeztethetének.

A sokszor tett, drágán vásárlott, s ezen próbálatoknál megerőltetéssel szerzett tapasztalások a feltalálót képessé tevék, sajátságos, minden előbbi nyilatkozásoktól és mások által félbehagyott kisérletektől egészen eltérő eljárásmódot fölfedezni, mellynek használása által következett csak a süker.

Minthogy már a fölfedezett mód minden hozzáértő itélete szerint 1) uj, 2) sajátságos, 3) minden országok és tartományok, posta-, uti- és iskolaabroszai elkészítésére, mint azt a megjelent, több szinben nyomtatott példányok elégségesen bebizonyítják, alkalmatos, ennélfogva jövendőben illy abroszok a többinél olcsóbban készíthetők, s ezen uj készítésmód kétségkül uj és sajátságos találmánynak tekintendő: a feltaláló a cs. kir. statuskormánytól kizáró szabadalmat nyert. Ezen uj találmánynak következők a hasznos oldalai: 1) réz-, kő- és fametszet segedelme nélkül is lehet általa müvészetet, ipart és tudományt tárgyaló rajzolatokat, még pedig többféle szinnel, nyomtatni; 2) térképeket, tervrajzokat, különféle rajzolatokat, chinai és más hyeroglyph irásokat közönséges nyomtatásba iktatni; 3) szabadságban áll, csak azt nyomatni, mire épen szükség, e szerint gyakran igen sok papirost megkimélhetni; 4) a nyomtatási táblák időszakonkint a netalán megkivántató változásokat és javításokat megengedik, ugy hogy a kijött példányok mindig korszerüek maradnak; 5) ezen változások igen csekély költségbe kerülnek, s ugyanazon helyen ezer- s még többször is lehet javítani; 6) az illy nyomtatási ábráknak egész látványa kellemetes, tanulásra meghivó, a szemnek pedig nem ártalmas, minő a metszett csupán fekete nyomtatványoké; 7) a példányok kevesebbe kerülnek; 8) minden pillanatban és gyorsan lehet készítni példányokat; 9) minden földirási, mathematicai és természetirási stb. tárgy kevés munkával minden nyelven kiadható; 10) a példanyok 10, 20 év mulva csak olly jól és tisztán sülnek ki, mint 100 év mulva; 11) a tárgyakat mindenféle nagyságban és szinben lehet ábrázolni; 12) midőn az abrosz, tábla, rajz stb. a sajtót elhagyja, a nyomtatott példány már tökélyesen és legszebben is van szinezve, mi által az idővesztő, költséges és mégis ritkán pontos emberi kéz általi szinezése a határoknak stb. egészen elmarad; 13) különös megemlítésre méltó az irás rendkivüli értelmessége, melly, mivel nyomtatásban minden betű ugyanazon formába öntetik, rendes és egyenlő, az olvasó szemére kellemesen ható, mig a réz- és kőmetszeten mindenik betűnek a müvész kezétől nagy szorgalommal, figyelemmel és ügyességgel egyenkint kell a rézbe vagy kőbe vésetnie, tehát a vonalok, állás, magosság és helyezetbeni hasonlatlanság, az olvasó szemének kellemetlen, ha a legügyesebb irásmetsző is legnagyobb szorgalmat fordítna rá. Ezen utóbbi tekintet egyedül is elegendő, hogy a nyomtatási abroszok mindenkitől különös figyelemre méltassanak.

Az első kizáró szabadalmu rajzoló sajtó (Polyglotten-Druckerei), mellyet 1840. mart. óta a feltaláló Raffhegyi (Raffelsperger) Ferencz modori hazánkfia Bécsben munkásságba helyezett és nagy költséggel uj szabásu, földirásiaknak nevezett betükkel minden európai nyelven ellátott, következő műtárgyak készítésével és tökéletes bevégzésével foglalatoskodik:

1) Földirási tárgyak, t. i. földabroszok nemcsak a tanuló ifjuság számára, hanem a köz üzlet, utazás és köz igazgatáséra is.

2) Mathematikai tárgyak, u. m. mindennemű vonal- és vázolatrajzok, geometriai és más mathematikai ábrák, kivált iskolakönyvekben, épületek alaprajzai, városok térképei s minden iparágra néző rajzolatok, mellyek kivált azért ajánlhatók, mivel a különféle kő-, fa-, vas-, föld- és más részeket megfelelő szinekkel lehet kifejezni.

3) Természetirási tárgyak, azaz állatok, növények stb. ábrázolása.

4) Szabadkézi mindenféle rajzok, mellyeket egyszerü vonalok fejeznek ki, u. m. arczképek, képzelet-képek stb.

5) Chinai és hieroglyph irások.

(Vége következik.)

Magyar kereskedés és még valami.

II.

A nemzeti gazdagság létalapja az illőleg kifejlett és czélszerüleg kimüvelt szellemi s anyagi képességek, tehetségek s tulajdonságok eleven s józan eszü használatában gyökerezik, növesztő táplálékát lelvén az egész nemzeti testületnek azon általános és okosan intézett tényerős mozgalmában, melly által a polgári élet szükségeit pótló, kellemeit s kényelmeit kielégitő mindenfélék olly bőséggel idéztetnek elő, hogy ezekbeni fogyatkozás belsőleg soha sem éreztethetik, és a hazának minden polgárja életének s helyzetének tiszta szivből örülhessen. Illy gazdagság nevelvén a nemzeti erőt, szabadságot, függetlenséget s nemesb erkölcsiséget, egyszersmind leghatalmasb gyámola az erényes s tiszteletre méltó nemzetiségnek. — Olly hazák, mellyekben a nép értelmiségét elfojtva, hajlamát, testi lelki tehetségét hiábavalóságokra intéztetve és az áldott földnek buja termékenységét nemzetölőleg használatlanul bitangoltatva látjuk; hol az ország lakosai egyátalában alig juthatnak annyi vagyonosságra, hogy az életnek legsürgetősb szükségeit magoknak megszerezhessék; hol a világi jólét e földön pium desiderium maradván, megelégülés a sirontuli örömökre utaltatik: olly hazák minden földi kincsek mellett nemzeti szegénységben sinlődnek s nemzetileg oda hervadnak. — A földbirtok csak azáltal nyerhet illő értéket s csak azáltal válhat gazdasági alappá, ha a föld termékenysége termesztmények előállitására illően használtatik, a termesztmények pedig honi müipar által életbeni használatra alkalmaztatnak. A nyers vasércz mindaddig, mig ember-ész és kézi munka által hasznos eszközökké s szerszámokká föl nem dolgoztatik, haszontalan és semminél semmibb vagyon marad, minek birtokában csak alvó, elámított vagy magamagát elámító s nem okoskodó nép gyönyörködhetik. Robinson Eldorádo birtokában, használhatatlan sok kincsei mellett igen szegény s szánakozásra méltó élhetetlen ember volt! A nemzeti gazdagságnak kutfeje a föld termékenysége ugyan, de nemtője s egyedüli gyarapitója örökké s mindenütt csak a fölvilágositott józan ész, az értelmiség s az egész nemzeti testületben meghonosított müiparosság- s takarékosság maradand.

A genfi köztársaság, jóllehet egész földbirtoka a tizennyolczadik században alig volt két □ mérföldnyi kiterjedésü, igen gazdag országocskává lön kis népe eszessége, értelmisége s tenyeres talpas müiparossága által. Genf ez időben Angol- Holland- s Franczországokból kölcsönözött fölösleges pénzeért évenkint 18 millio livresnyi kamatot huzott, minden gazdagságát egyedül szorgalmas és okoskodó népessége fáradhatatlan müiparosságának köszönvén. Ha tekintetbe vesszük, hogy két □ mérföldnyi téren lakó 40,000 léleknyi népesség nemzeti gazdagságát müiparossága által annyira emelhette, hogy fölösleges tőkepénzért évenkint ennyi kamatot huzhatott alig hihetjük (vagy ha hinnünk kell, eliszonyodunk meggondolván), hogy a tizenkilenczedik században van Európában egy 5895 □ mérföldnyi terjedelmü és 14 millió léleknyi népességü, bő termékenységü, szabad alkotmányu ország, mellynek ipartalan, aluszékony, vagy semmivel vesződő népsége — fumigando mundum — müiparos szomszédjának évenkint 40 millio

forinttal adózik! A nemzetek megvagyonosodnak s végre meggazdagodnak a földtermékek s iparmüvek fölösleges bősége vagy külkereskedelmi nyereség által; a föld termékei, az ipar müvei, a külkereskedelmi haszon pedig csak a nemzet szellemi, érzelmi és anyagi talentumainak kamatjai. Ha van Európában nemzet, melly szegénysége nyomasztó sulyát sajnosan érzi, azon Isten nem segít, emberi erő pedig nem segíthet, ha szellemi, értelmi s anyagi talentumait kamatozóvá tenni vagy Isten áldását tényerősen használni nem akarja.

Méltányolván a kereskedés, kézmivesség, gyárosság, a termesztési, tenyésztési s képezési műipar minden ágainak a nemzeti jólétrei üdvös befolyását és mondhatni lelkesítő hatását, nem csodálkozhatunk, ha látjuk, mikép Oroszország hathatósan igyekszik a roppant birodalomnak szellemi, értelmi s anyagi tehetségeit s képességeit minél hathatosban kifejteni és a képezendőket kiképezni, a kereskedésbe, kézmivességbe, gyárosságba s műiparosságba minél élénkebb s terjedelmesb mozgalmat óltani s táplálni, az aluszékonyokat fölébreszteni, az ébereket fölélesztení s a kedvező körülmények üdvös használatát soha el nem mulasztani. Illy utánzásra méltó igyekezetnek üdvös eredményeit Oroszország máris élvezi a kézmivesség-, gyárosság s műiparosságban oriási lépésekkel már annyira haladván, hogy ezek iránt külföldtől függetlenségét már is majd-majd kivívottnak tekintheti. Bámult is a világ tekintvén a lipcsei sokadalmon 1828. megjelent s concurrentiába lépett moszkói selyem-, gyapju- s pamutszöveteket, mellyek anyagi minőségre s mennyiségre, ugy készítési tökélyre nézve a legfellengősb kivánatot fölülhaladák. Kérdezzük, milly alapon talpallik e nevezetes jelenet? Egyedül Oroszországnak belfogyasztásán! A gyártulajdonosok biztositvák, hogy pénztőkéik után igen jutányos kamatokra számolhatnak, külföldi vevőkre nem szorulván, minthogy készítményeik a belföldön is kapósan elkelnek. — Similia similibus.

Magyarország, tekintvén kedvező fekvését, határa gazdagságát s terményei bőségét, mindenkép alkalmas arra, hogy Europa politikai s kereskedelmi világában fontos szerepet játszék, de lakatva különféle közös érdekre csak lassankint emelkedő nemzetek által, mellyeknek nagyobb része egyszerü földmiveléssel vagy marhatenyésztéssel, minden szegénysége mellett is, nyugton (cum otio), vagy az olcsó élelemszerek valamelly együgyü kézmű vagy fejtörést nem kivánó mesterség általi könnyü megkeresésével (*sine dignitate*) éldeli napjait, szinte semmi ollyas ösztönnel nem bir, melly a műszorgalmi s kereskedelmi világot közönségesen mozgásba hozni szokta. Nem teendünk talán hálátlan munkát, ha hazánk termőerejét, a lehető magyar nemzeti gazdaságnak kutfejét, vagyis gyümölcsözését, ama gazdag alapot, mellyen e gyümölcsözés nyugszik, annak mostani mibenlétét s folyamatját, nem különben értekitési módját (a magyar nemzeti lehető gazdaságnak nemzőjét s egyedüli gyarapitóját) kissé taglalgatni próbáljuk.

Vizsgáljuk elsőbb is ama fő kincset, melly a magyar hon fölséges földén fekszik. Fölületének két harmad része olly gazdag termékenységgel bir, millyent a többi Europában csak kevés s e mellett sokkal csekélyebb terjedelmü vidékek mutathatnak elő. Az áldott alföld termékeny s nagyterjedelmü határin kedvező években a vetett mag 15—20at gyuümölcsöz, ugy hogy sokkal gyakrabban keletkeznek aggodalmak azon rosz következések miatt, mellyeket a rendkivüli bőség, mintsem mellyeket a szükség idézhet elő. Igaz ugyan, hogy ott a huzamos szárazság és esőzés miatt nem ritkán hiányos a termés; ámde ha egykét termékeny esztendő volna (!), ugy az egyévi terméshiány semmi rosz következést nem vont volna maga után, S ezen sik

téreknek, hol nem ritkán a porhanyu s nedvgazdag termőföld egy ölnyi mélységgel bir, felét sem használjuk gabonatermesztésre, az áldott földnek nagy része parlagon hevervén s a marhának legelőül hagyatván, melly mindazáltal gyérebben terem füvet, mint éjszaki Németország némelly vidékin a kietlen homoksivatagok, az erdők s csalitok hiánya nem engedvén a lég nedvességeit munkálni, s gyakran iszonyu szárazságot idézvén elő. E bajon ugyan segithetnénk, ha helyenkint fákat, kis erdőcskéket ültetni akarnánk, mi egyedül csak tőlünk függ. Azt sem tagadhatni, hogy az áldott alföldnek kietlen homoksivatagokban nincs fogyatkozása, de ezeknek parancsol a — homokos pusztáinknak haszonra forditását sürgető — 1807. 20. törvényczikk, s evvel megelégedhetünk, mert azt csak nem kivánhatja józan eszüleg senki, hogy a magyar ember üdvös törvényei végrehajtásával vagy használatával még vesződjék is: ez ellen protestál a meghonosított s kiszoríttatásáért kárpótlást követelő délibáb!!! Mocsárok sem hiányzanak; de ezek szükségesek, hogy tovább is hideglelésben, köszvényben sinlődhetvén, megcsömörödhessünk s az uralkodó pokolyvarral dicsekedhessünk! Dunán tul isszák a tiszta bort glázliból, de Tiszán tul a zavarost kulacsból; minek az a következése, hogy Dunán tul a Sárvizet, a Siót sat. szabályozhatják, mocsárokat kies rétekké, homokos sivatagokat árnyékos ligetekké változtathatnak, mig Tiszán innen s Tiszán tul a délibábnak ganéjjal tömjéneznek. Bányáink mindenféle érczekkel ugy annyira bővelkednek, hogy azokat az egész világ Europa leggazdagabbjainak elismeri. Az Isten tehát a magyart itt a földön s a föld alatt igen gazdagon megáldotta, eszünkre bizván, hogy a termékeny földön ne heverjünk vagy cszuszva mászva a föld gyomrába ne csak turkáljunk, hanem fölemelkedve, szemeinket az egekbe emelve, tiszta levegőt szijjunk s Isten áldását emberhez illő munkásággal napvilágra hozzuk, neveljük s mint magyarok józanul használjuk.

Méltányolván tehát hazánk termőerejét, gazdag gyümölcsözési alapját (a magyar nemzeti lehető gazdaság kutfejét), igen örvendhetünk hazánk boldog helyzetén. De tekintvén azon módokat, mikép ezen kincs a honi lakosok javára hozatik s mikép hozathatnék kellőleg forgásba; méltányolván kereskedelmi s kézimesterségi állapotunkat, arról is meggyőződünk, hogy hazánk még igen távol van azon virágzó s nagyszerü állapottól, melly szerint, ha egyszer oda juland — midőn t. i. természeti kincsei már mind létre idézvék; midőn roppant határa már azon népszámmal bir, mellyet könnyen s kényelmesen eltarthat; midőn a nép egyszersmind a szellemi miveltség magas fokán áll — Magyarország minden kérdésen kivül Europa elsőrendü országai közt illő helyét méltóképen elfoglalandja. E nagyszerü föladást azonban csak körülményeinkhez illő, a hazának minden részeire elágozott s a nemzeti közös érdekben összepontosult tettleges kereskedés és hasznos mesterségek műiparos üzlete, a műiparosság meghonosítása által oldandhatjuk meg.

Hazafi kérés minden igazszivü Magyarhoz.

Tisztelt hazámfiai és polgártársaim!

Gróf Dessewffy Aurélnak, nekem mélyen tisztelt egykori iskolatársamnak X. Y. Z. könyve már megjelent, s nekem is e napokban kezemhez jött. Most szeretnék egy Luden, Rottek, Verseghi vagy Széchenyi tollával bírni, hogy megholt legnagyobb publicistánknak, ezen rettentő elméjü portentumnak, szegény elfelejthetlen vérünknek, a kedves Aurelnak, fennevezett munkáját elegendőkép leirni képes volnék; de mellőzvén mindent e tekintetben, csak arra kérek forrón minden igaz magyart, szerezze

meg e könyvet magának, és azt igazi szent nemzeti buzgósággal olvassa el; megérdemli e munka, kivált jelen terhes mostoha viszonyinkra és életkérdéseinkre nézve, hogy valamint minden amerikai a szabadság actáját szent ereklye gyanánt házában tartja, valamint Nagy Sándor Aristoteles irományait mindig maga után hordatta, ugy minden magyar ezen könyvet magának jelenleg megszerezze, és annak a Syriusnál tisztább igazságait szive belsejében örökre beplantálja. Én csak e munkából tanultam még voltaképen e nagy embert megismerni. Teremtő Isten! mi lett volna még ebből az emberből, ha élt volna! Nem is éreztem soha senki halálán olly fájdalmat, csak akkor, mikor én anyámat, Magyarország pedig Aurélt elvesztette. Vannak nekünk más talentumaink is, kik meglehetős sikerrel puskáznak az agitatio, liberalismus és a mindent jégeső gyanánt emésztő democratia és cosmopolytismus dúló árjai ellen, de meg kell adni, hogy sok helyütt, a hol gyengül a fegyver, holmi elméncz vitzelésekhez, virágos elmefuttatásokhoz, und wenn alle Stricke reissen, személyességekhez nyulnak. Bezzeg nem igy ám az X. Y. Z. könyvben; itt a legmélyebb belátással a tárgy kimerítve, legtisztább igazságban van előadva; ő egy csattanással szétveri fellegit a vésznek, és nem vitzelésekkel, tarkázott szószaporitásokkal, hanem — és ez a dolog veleje — szent igazsággal győz; azért uraim, legyünk háladatosok önjavunkért e nagy ember drága hamvai iránt; kövessük azon eszméket, mellyeket lapjaiból tanulásképen olvashat a legmüveltebb hazafi is. Olvassa minden magyar e munkát, mert tisztább igazságot soha még ember nem mondott, mint Dessewffy Aurel. Én meg vagyok győződve, hogy akármily terhes fellegek tornyosultak volna is constitutionalis egünk láthatárán, ez a lángész mindenen keresztül vágtatott volna, s méltán rá illenek Düker Svekus generalnak ezen szavai, midőn báró Görz ministernek nem érdemlett halálát meghallotta: Diesem Riesengeist war nichts unmöglich; er konnte dem Vaterlande mit Ideen helfen, von denen wir gar keine Ahnung haben. Mit tett volna még Aurél, ha élt volna, képzelni sem lehet. Kossuth Lajosnak nemes gondolkodása minden esetre dicséretet érdemel, hogy nyilván megvallotta, legnagyobb dicsőségének lenni az Aurellali politikai vitatkozást. Végre ujra még egyszer esedezem minden igaz magyarnál: szerezze meg a már sokszor megnevezett munkát, melly gróf Dessewffy Aurélnak lángelméjét (melly mindig forrott és főtt, mint az Aetnaban lévő vulkáni erők) a legszebb fényben tünteti ki.

Gróf *Fay István*,
az uralkodó máltai Rend vitéze.

Szózat adózó népünk igaz érdekében,

Századunk 9ik számában Nyitra-Zerdahelyi Lőrincz ur által közre bocsátott eszmékre.

Igen bölcsen fogta fel Z. L. ur adózó népünk felsegélésének ügyét, miből világosan kitünik, Cicero pro domo sua. Z. L. ur az adózó népen segiteni akar, de adni nem; hanem egyedül uradalmi nemnemes tisztek és cselédek zsebéből áldozatot tenni kész.

Bár mikint magyarázgatja most Z. L. ur Werbőczi 1ső rész 9dik czimjét és az 1741. 8. czikket, már mindezeket az 1826. és 1836. évi országgyülésen jelen volt honatyák bölcsen kifejtették, midőn az urbéri telkeken lakó nemeseket összeiratni és adó alá vettetni rendelték. Noha ezek igy történtek, a nemesi szabadságból még sem vesztettünk. Ezen felvilágositás által, reménylem, Z. L. urnak aggodalma megszünend.

Tehát hogyan s mikép segitsünk az adózó népen? több hirlapokban, a nélkül, hogy a 1ae 9us megsértetett volna, ki volt

mondva. Mindazonáltal ha az adózó népet felsegélleni akarjuk, akkor nem máséból, hanem tulajdon zsebünkből nyujtsunk segedelmet. Ne méltóztassék Z. L. ur félre érteni, mintha az uradalmi nemnemes (de nemesi joggal élő) tisztek az adózás alul magokat kivonni akarnák; épen nem, hanem az elvet az igazsággal összehasonlitani kivánják, s méltán kivánhatják; mert ha fizetni kell, fizessen mindegyik, ugy mint a szinházra, országgyülési költségekre és másokra fizettünk, a nélkül hogy a fennidézett törvényczikkeket megsértettük volna. — Miután az érintett országgyülések Werbőczi 1ső rész 9dik czimjén és az 1741. 8. törv. czikken haláldöfést nem okoztak, jövendőben is felséges Királyunk kegyelmes urunk bölcs kormánya alatt országosan egybegyülendő Atyáink azokat épségben fentartani tudandják. Bizzunk tehát azoknak mély belátásába.

2dik szám alattiban, kilenczed és tizedről fárasztja elméjét, Z. L. ur; „az elsőt t. i. munkával tétetni kivánja, természetben kiadni tiltaná.“ — Ezen okoskodás a földesur törvényes jogaiba vág, a parasztot pedig könnyebségében gátolja, s illy formán az igazsággal meg nem egyeztethető annyiból, a mennyire általa az 1836. évi urbéri törvénynek 7dik czikkje megsemmisitetnék.

Ha a jobbágy a kilenczed dézsma helyett még napokat is tartoznék szolgálni, ezáltal nemcsak haszna nem lenne, hanem legnagyobb kára következnék, mert a jobbágy magáét az uraság dolga miatt, vagy az uraságét a maga dolga végett, kénytelen volna elmulasztani; ha az uraságét elmulasztaná, az 1840. évi 7-dik czikknek 7ik szakasza értelmében annyiszor a mennyiszer 2 pengő forintot tartoznék büntetésül fizetni; illyképen a kilenczednek talán nagyobb része készpénzben lenne fizetve, de e mellett még az érette esendő napok is fen maradnának, mellyeket csakugyan le kellendne szolgálni; igy tehát kétszeres nyeresége leend a földesurnak.

Mielőtt Z. L. ur az urbéri napokkal felváltandó kilenczed dézsmába avatkozott, szükséges lett volna megmutatni, hogy egy egész házhelyesnek kilenczed dézsma alá tartozandó dézsma-összege mennyit ér pénzben? s hány urbéri napokat szolgálhat dézsmája helyett? — Akkor átlátta volna, képes e jobbágy urbéri tartozásain kivül még a kilenczedért is napokat szolgálni, vagy sem; illykép meg lett volna győződve, mi szolgál könnyebségére a jobbágynak?

3dik szám alattiban Z. L. ur az uradalmi nemnemes tiszteket és cselédeket házi adó alá vonatni ohajtaná. Z. L. urnak ezen kivánsága az 1826. évi országgyülési elv szerint Magyarhonban divatozik, s az 1836. évi 11dik czikk értelmében valóban teljesittetik is; mert nemcsak az uraság tisztje és cselédje, hanem még a nemes is, mihelyt urbéri telket bir, adót fizetni köteles. Ha sz. kir. városokban házat biró magnások, nemesek, stb. fizetnek, és ezáltal a városi polgárok jóllétét törvényesen előmozditani mindenkor készek, meg vagyok győződve, hogy Z. L. ur az adózó nép felsegéllését szinte tulajdon zsebéből példásan eszközleni fogja.

Az előidézett 1836. 11-dik czikk teljesitése után, bármiként törjem fejemet, még sem titkolhatom együgyűségemet, megvallván hogy nem tudom, mitől tartozzék még egy urodalmi tiszt vagy cseléd fizetni? valljon a hivatala után járó földektől, vagy talán évenkinti csekély fizetésétől? Reménylem, Z. L. ur engem felvilágositani kegyes leend, s akkorra fentartom észrevételeimet.

Végezetre: miután megmutattam, hogy az urbéri telkeken lakó nemesek és nemesi joggal élő tisztek régóta adót fizetnek, Z. L. ur pedig az adózó népnek javaslata utáni nyereségét practice nem tapasztalta, nincs egyéb hátra, mint ama mathematikai igazság, hogy a primae nonus születése óta tempora mutabantur et nos mutabamur in illis, azaz, az idők változtak, mi is változtunk bennök; következőleg, mi földes urak és nemesek, minthogy eddig nem fizettünk, a házi pénztárba most már fizetni készek leszünk. Akkor majd az adózó nép azt kérdezendi, mit és mennyit fizet a nemesség? — és tapasztalni fogja, mennyit nyert ezáltal, mennyire javult sorsa, és ebben fog igazságot találni. — Költ Kállón (Nógrád vmegyében) martiusban 1842.

Kalotsay Antal.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

27. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Április 7.**

Magyar kereskedés és még valami.

III.

Ki Magyarország kereskedését csak fölszinleg ismeri is, annak tudnia kell, hogy kivitelre határozott áruczikkeink általában nyers terményekből, az pedig, mi külföldről behozatik, többnyire kézműárukból s gyári készítményekből áll. — Ha mindjárt nem tagadhatjuk is, hogy a mezei gazdaság koránsem emelkedett még azon magas fokra, mellyen a lehető leggazdagabb gyümölcsözés idéztetik elő, mégis eredményei már ollyneműek, hogy az ország évenkint szép mennyiségű pénzt huz az eladott termesztményekért. Vessünk pillanatot hazánk nehány mezőgazdasági terményire. A gyapju képezi eddig, s hihetőleg még ezentul is, az ország egyik fő terményczikkjét. A magyar gyapjunak értéke évről évre növekszik, mert a birkászatok nemesítésében még nincs megállapodás, sőt ennek előhaladására minden pénzbeli s értelmi erők mozgásba hozatnak; minél fogvást a gyapjutenyésztésnek sem mennyiségi sem minőségi tekintetben nincs határ kitüzve. De ha örömmel látjuk is, hogy gyapjunkért évenkint 27,680,000 forintot beveszünk, mihez még az eladott ürükért s birkabőrökért évenkint a külföldről befolyó egy millió forint is számítandó, el nem kell felejtenünk, hogy gyapjukészítményekért ismét évenkint 17,700,000 forintunk a külföldre kivándorol. — A szarvasmarha tenyésztése sokat nyomott valaha Magyarország termesztménymérlegén; de mióta marhatenyésztőink szalmávali teleltetés mellett a marhának a sót megtagadják, a legelőn rendszeres itatással nem vesződnek, az istállók s marhák tisztántartásával pedig mit sem bibelődnek, a dögbőrök s faggyu eladásából többet pénzelünk mint a szarvasmarhának Bécsbei szállításából. A szarvasmarha-tenyésztésben nem csak nem haladunk, de még napról napra hátrább vonulunk; jóllehet tudjuk, hogy ubi bobulus ibi obulus! A sertés-tenyésztés az iszonyu belfogyasztást kielégitőleg nagy kényelemmel üzetik. Sertésseli külkereskedésünket illetőleg az egész üzletet nem annyira sertéstenyésztésnek mint sertéshizlalásnak kell nevezünk, mivel nem is annyira mezei gazdáink, mint sertéskereskedőink foglalatoskodnak vele, összevevén a luvini, perlászvárosi s alibunári vásárokon a Szerviából ide hajtott sovány mongoliczákat, innen a kibérlelt makkos erdőkbe, azután állomáskint kukoriczázásra, s végre az ekkép kihizlalt sertést Bécsbe eladásra hajtván. E sertés-hizlalásból leszámitván a Szerviából behajtott sertések árát, évenkint egy millio forintot nyerekedünk. Tekintvén tehát a mezei gazdaságnál a mindenféle állat-tenyésztésnek mibenlétét, el kell ismernünk, hogy birkatenyésztésbeni tagadhatlan haladásunkat kivévén, az állattenyésztés egyéb (szarvasmarha-, ló-, sertéstenyésztés) nemeiben 1842ben sokkal hátrább vagyunk mint 1742ben voltunk. A rendszeres trágyázást keveset gyakorló magyar gazdáink még nem is sejdítik, milly szoros kapcsolatban áll a jól rendezett s bőven jövedelmező mezei gazdaságban a termesztés a tenyésztéssel! qui bene pascit, bene colit. A méh- és selyemtenyésztésrei hajlam pedig a magyarnál még beoltásra vár. S igy, miután a gabona-, bor- s dohánytermesztés haszoneredményeit már említők, figyelmeztetjük hazánkfiait azon nagy hasznok méltánylására, millyenek Magyarországban a magasb tökélyre vitetendő mezei gazdaságnak okvetetlenül ajánlkoznak, főkép ha az ordo sylvanalis s az 1807. 20. törvényczikk puszta szó nem maradand. A gyümölcstenyésztésről s a konyhakertészetről akarék itt még szóleni, de megakadt lélekzetem „látván a gőzösön Bécsből Pestre uszó spárgát s egyéb kerti zöldséget — tollam itt felakadt s a szám tátva maradt.“ Ezeket méltányolván megvallhatjuk, hogy bizony a földmivelő s pásztorkodó magyar is már nagy hasznát vehetné a gondoskodásnak. Ha minden fölötlő tüneménynél azonnal e kérdés *„Miért van ez igy s ennek igy kell-e lenni vagy talán nem kellene?“* fejtegetésébe okoskodva ereszkednénk, igen sokat tanulhatnánk, s végre talán még föl is buzdúlnánk áldott földünkön heverő kincseink méltó használatára! — S van e magyar, ki hazánk földalatti kincseit, mellyek Selmecz, Körmöcz, Beszterczebánya s Zólyom vidékein, ugyszinte Krasso megyében s másutt a napvilágra idéztetnek, nem ismerné! A bányászat rendkivül sok kezet foglalatoskodtat egész az érczek tisztává készítéseig; de a mesterség s művészet által még épen nem dolgoztatik föl annyi, mennyi az ország szükségeit kielégítené; az arany s ezüstmüvek legnagyobb részint Bécsből hozatnak, igy a többi érczáruk s műszerek, gyakran még a legcsekélyebb, legközönségesb vas- s pléh-holmik, p. o. csatok, szegek, reszelők, kaszák s a t. a külföldről hozatnak be.

Hogy kereskedésünk s kézimesterségeink még igen alacson fokon állnak, tanusitja azon tény, miszerint a szükséget s hozzájok intézett kivánatokat még koránsem elégitik ki, mert tömérdek mennyiségű nyers termék vitetik a külföldre s hozatik ismét fölgyártva az országba vissza olly arányban, hogy lehetetlen el nem borzadnunk a nyomoruság örvényétől, melly ugynevezett földmivelő statusgazdasági rendszerünk indolentiája miatt tátong felénk. Minek szomoru következménye az, hogy évenkint:

Gyapju-készitményekért	17,700,000	forintot
Mindenféle érczárukért	1,300,000	„
Pamutszövetekért	63,050,000	„
Len- s kenderszövetekért	4,900,000	„
Selyemszövetekért	1,950,000	„
Ruházatért	300,000	„
Fonat minden nemeért	800,000	„
Üveg- s agyagárukért	530,000	„
Szatócsárukért.	350,000	„
Müvészeti, gyári s mesterségi készitmények ért	500,000	„
összesen:	92,380,000	forintot

fizetünk a külföldnek, melly tömérdek pénzösszeget egy józaneszüleg okoskodó, müiparos s életre termett tenyeres talpas népesség hazánknak évenkint megtakaritván, ezáltal Magyarországot a leggazdagabb országok, a magyar nemzeti testületet a legboldogabb nemzetek sorába helyeztethetné és már rég helyeztette volna. Sed sero sapiunt Phryges! Minél vétkesb, égbe kiáltóbb Isten áldásávali visszaélést, ha az egészet illően méltányoljuk (a legtulzóbb magyarság mellett is) magunknak nem képzelhetünk. A külföldre évenkint eladott minden termesztményink értéke 61,684,000 forintnál többre nem rugván, ez minket arra legalább emlékeztethetne,

hogy hanyagságunk, aluszékonyságunk s hiábavaló gőzölgésünk következtében évenkint legalább 30,696,000 forinttal adózunk a külföldnek, ezáltal minmagunkat Európának talán legfüggőbb nemzetévé könyelmüleg lealacsonyitván. Ez iszonyu, szivreható tükrözete helyzetünknek! Adja a magyarok Istene, hogy aluszékonyságunkból fölébredvén, s magunkon erőt vevén — nemesbre, erényesbre emelkedni merjünk! A tényerő fölébred, és a magunkkal s körülményeinkkeli megismerkedés, a nemesbre s erényesbrei emelkedés annál nehezebben esik, minél hosszabb volt elámitott s iszonyatos következményű optimismusba ringadozott nemzetünk álma, s eszünk, lelkünk, testünk ezáltali ellankasztása olly annyira, hogy fölébredező nemzetünk nagyobb része alig értheti, sok nem is sejdithetí a nyugati népeknek álmodásunk ideje alatt kifejlett s a kelet népén nyomasztólag uralkodó szellemi, értelmi s müiparos felsőbbségét. Fájdalmasan esik, de ki kell mondanunk: igen csekély azon lelkes és a nagy vészből csodálatosan megmenekült hazánkfiainak száma, kik nem csak értik és sejditik, hanem érzik is elaljasodásunk s mindenbeni hátramaradásunk mély feneklését; mert egyoldaluságban, fölizgatott hiu büszkeségünknek kisérletőleg hizelkedve s tömjényezve négy nemzedéken keresztül neveltetvén, keskeny korlátok közé szoritott szellemi s anyagi tehetségeinkkel akár merre s mire tekinténk, csak hiuságunk egyoldalu s kisujtázott tükrözetére akadánk. Azért legszentebb kötelessége maradand az ész-, szív-, jog- s vagyon-tehetségű hazafiaknak, hogy mindazt, mi az emberséget s emberiséget s magyar emberiséget pedig különösen érdekli, illeti és neveli, komolyan szivökre vevén, egyesült s mindenoldalu tehetségökhöz arányzott erővel iparkodva hazánk (minden rendü) köznépét magyaremberhez illő lelki, szellemi s anyagi tehetségre léptetni s ezt magyaremberséggel s magyaremberiséggel elválhatlan erkölcsös összeköttetésbe hozni igyekezzenek, legszentebb nemzeti ügynek tekintvén: hogy nemzeti s népségi viszonyaink ugy intéztessenek, mikép a magyar köznép szellemi, lelki s anyagi táplálékban soha fogyatkozást ne szenvedjen. E szent czél elérése pedig csak jól rendezett népoktatás, vallásbani erkölcsös nevelés, müiparosságra és takarékosságrai vezérlés, megvagyonosodhatásrai alkalmazt ıtás, birtokbani biztositás, nyomasztó terhektőli fölszabaditás és hazai közjavakbani lehető részesültetés által eszközölhető. „Ki a haza oltárára annak idejében áldozni nem képes, a haza áldására nem számolhat, ezt meg nem érdemelheti, nem követelheti! Akárhogy okoskodunk is, minél mélyebben ereszkedünk nemzeti szegénységünk okai kikutatásába, el kell ismernünk, hogy nem haladhatunk még a mezei gazdaságban, nemzeti keresetünk ez egyedüli ágában, egy lépést sem, mig köznépünk erkölcsisége, értelmisége, iparossága s takarékossága illően kifejtve s jutányos munkásságra ébresztve nem lesz; mert egyes földesuraknak a mezei gazdaságban itt-ottani haladása igen keveset nyom a nemzeti gazdagság nagy mérlegében.“

Kliegl tudósitása.

A ki találmányom nagyszerüségét, a szétosztó-gép készitési munkájának nehézségeit s nagyságát tekintetbe veszi, s a szükölködés, gond és aggály küzdelmeit ismeri, mellyek közt a műnek létesülnie kell: nem csudálkozandik készülése hosszadalmasságán. —Elhalasztám a már talán rég várt tudósitást, mert a gép nem volt azon állapotban, minőben lenni ohajtám, hogy csak jelentést is adhassak róla, s mert biztatott a remény, hogy gépem ez állapotra rövid időn eljutand; előre nem látott akadályok s viszonyok azonban e reményemet időről időre meghiusíták. Gyakorta tollat ragadék, s készen állt a tudósitás; de a mi belsőmből a tollba

átömlött, nem volt özszehangzó azokkal, miket mondanom szabad volt, vagy miket mondanom kelle. — A legforróbb hálaérzettől áthatva azon nemes adományokért, mellyek eddig a tárgyra áldoztattak, fájdalmamra szolgál jelenteni, hogy azok nem valának elégségesek az osztógép teljes elkészültéhez, s igy én jelenleg csupán részletes eredményről tehetem tudositásomat.

Az osztógép annyira kész, hogy kettős rendszerben már kitünteti működését, s összeállított lényeges részei egy-két hét alatt lehetővé tennék annak négyes rendszerbeni alkatát: nyolczas rendszerbeni felállitása mindazáltal több időt kiván, mert ahhoz még nincsenek némelly részek kidolgozva, s még a kezelésre nézve csalhatlanság — hibázhatlanság — tekintetéből elővigyázati szabályokra van szükség. A kettős rendszerben fölállított géprészek tettleg kimutatják a betütömegnek a társzekrényből kiszedését és szakonkinti (betük szerinti) elosztását, mi a gépnek föladata, egyszersmind a társzekrényeknek az illető helyre szállitását. Minthogy a gépszerkezet elrendelése szerint a betük minden nemére csak az egésznek elkészülte után terjeszkedhetik ki munkálata, most az elkülönzés, mint szinte a betűfaj is, csak részletben mutatkozik. Egyébiránt bár a mostani részletes próbák ki nem tüntetik a működésnek egész teljességét: annyit mégis szemmellátható lag bizonyítanak, hogy a többi rész is szintugy elkészithető, minélfogva a föladat biztos sikerülésének kétségtelenségét becsületszó-záloggal nyugodtan kimondom. — A működés gyorsaságát illetőleg, mi a gépezet pontos szabályozása után még nagyobb leend, ismét szemmellátható lag tünik ki, hogy a fogantyúnak — melly a gépnél ideiglen alkalmazva van — forditására $1^1/_2$ másodperczné! több nem kivántatik. De ha 2 másodperczet veszünk is: a gép, elkészültével, 8 betűt osztályozand egy forditásra; minek eredménye az: hogy 16,000 cicero-betűből álló iv 50 percz alatt szétrakható, osztályozható leend. A fogantyú forgatásához kivántató erő olly csekély, hogy órai erőmüvezetet is lehet hozzá alkalmazni, minélfogva a gép éjjel is dolgozhatik. (Kettős nyereség!) Legkisebb számitás szerint tehát a nyereség naponkint 12—16 ember, azaz szedő, kiknek díja évenkint egyenleg, ha többre nem, legalább 1000 v. frtra megy. — E nagy nyereség már maga is elég ok lehetne azon ohajtásra, hogy a gép teljes elkészülése minélelőbb eszközöltessék, mert illy tetemes jövedelmezést a művészet körében semmiféle gépelyzet nem mutathat. Jól tudom, hogy szokás a türelmes papiroson irgalmatlan levonásokat csinálni: de ellenben a tökélyesbitésnek is meg kell hagyni a maga számitását, s én e pontban igen sokat látok; adná Isten, hogy elég módom volna, azt már a következő rendszer készitésénél foganatba venni!

A gép további készitését illetőleg, köztudomásul van, hogy az eddigi költség a nemeskeblü adakozók gyüjtelékéből s a lelkesb irók által kiadatandó könyv jövedelmi előlegezéséből került ki. Ez egyébiránt csak bensőbb barátaim segedelmezése mellett, kik legnagyobb szükségemben tetemesen gyámolitottak, volt elégséges arra, hogy a müvet gyönge erővel eddig folytathassam. — Legutóbbi időben növekedett a szükség, a segély csökkentével, ugyannyira, hogy az utolsó gépészlegényt, kit eddig még a durva munkák készitésére tarthaték, ezelőtt három héttel ismét — most már hatodszor — kénytelen valék elbocsátani. Mit saját gyönge kezeim a gépen tovább dolgozhatnának, azt lehetlenné teszi inséges helyzetem, miszerint haladéktalanul kényszeritve vagyok, számos tagból álló családom fentartása iránti szent kötelességemnél fogva, már holnapi kenyeremet munka által keresni. Azon ideig tehát, mig uj szerencsesugár világitandja meg találmányom műteremét, — elakadva kell maradni a müveknek!! — A jelennek súlyos aggodalmai nem engednek a szedőgép távol jövendőjére gondolni.

Távolnak kell neveznem; a viszonyok megforditák a látcsövet hazai szép reményim szemléletéhez. A mi ezelőtt pár évvel hozzám olly közelnek látszék, most iszonyú távolságban fekszik tőlem; s ennélfogva csak egyet akarok említeni, melly — miután czélom elérésének kivánata lelkemből ki nem aludt — a végképi elsűlyedés veszélyeit eltávoztassa. Támadhatott ugyanis már azon gondolat többeknél, hogy miután Young Angolhonban egy szedőgépet csakugyan előállított, fölöslegessé vált: az enyémnek elkészülését ohajtani s eszközölni. Én nem erőszakolhatok magam részére vonzalmakat; annyit egyébiránt önérzettel nyilváníthatok, hogy Young fölléptében semmi okot nem látok az én tervem szerinti szedőgép készitésétől elállani; mert habár Young gépe az én rendszeremen alapult: mégsen bir azon szerkezettel, mellyet én az enyémnek adandok. Nem akarok részletekbe s összehasonlitásokba bocsátkozni; csak ezen egy kérdést teszem: olly gyorsan dolgozik e a szedő Young gépével, hogy a mérsékelt gyorsbeszédü szónokot előadásában követheti? Ha igy van, elvetem kalapácsomát; máskép nem! mert ez az én feladatom, mellyet megoldani akarok, s minek sikerülése iránt rendithetlen hitem van. — Dingler polytechnicai időszakirata szerint valósitva van ugyan a rendszer: de a gépnek könyvműhelybeli kivánt haszonvehetőségéhez még sok kell. Egyébb folyóiratok is csak egyszrűen jelentik, müködése mibenlétének részletes ismertetése nélkül. Valljon miért igy? — kérdezem. Igy jön e létre egy szedőgép, s olly hideg tudósitást érdemel e csupán, mintha egy idomitott kávéörlő-malom készült volna el? Miért illy hidegen? Mig a róla megjelenő hireket csudálat s egy uj mü-diadal lelkesültségi hangja nem követi: nem lesz okom rettegni; mert ezt az én gépeimnek csupán mintái is megnyerék. — A feladat egyébiránt meg van oldva; s ha voltak, kik azt eddig lehetlennek tartották: most már hihetik. Vagy talán csak azt nem akarák hinni, hogy én oldhatom meg ugy, mint azt most már Yonng az én rendszerem nyomán cselekvé?! Neki volt 60,000 frtja; ez adá meg neki az előséget. Ő, gazdag kézzel, rögtön valósithatá a rendszert, mellynek első mintáját én, szegény, papirlemezből és fából inségesen készitve, 1834 óta a padláson hevertettem. Young biztosan folyamodott önnön zsebéhez; az én feláldozott egész vagyonom alig volt elégséges a megkivántató csekély anyag és munkaszerszám beszerzésére, hogy hat év elfolyása közben két nyomorú gépmintát összeállithaték. Nem könyezem meg a hosszú drága időt (8 év multával mennyire jutottam?), mellynek $^3/_4$ része tőlem elveszett; nem könyezem meg a multnak áldozatait, nem a jelennek súlyos kisérteteit, nem a jövendő szerencsének mondhatlan csonkulását (Young szabadalmai enyéim lehetendettek): csak az fáj, hogy azon eszme vatósulatára Angolhon egyetlenegy gyárnokának fejében 15-ör nagyobb áldozatra is elegendő fontosságunak találtatott, mint a mennyit én hosszas fáradalmim által e hazában lelheték. Itt az én szünetlen segélykeresésem több éven át előleges volt; itt 6 hónapig fel valának állitva a közszemléletre a tanubizonyság jelei — a gépminták — hogy a vak is tapogathassa, mit lánia talán lehetlen volt; itt lobogott fel magasra az első láng; itt harsogott először a tárogató, hogy a nemzetet világversenyre buzditsa; itt szólalának fel az ügybarátok a nemzetdicsőség s emberiség java tekintetében: s mégis előbb meghallá e földrész véghatára ama hangokat, mint a közel! — Oh, kedves N.! ki ezelőtt két évveli felszólalásodban sejtőleg mondád: — — nem, nem akarom ismételni szavaidat; de, fájdalom! igen is súlyosan érzem azoknak igazságát!

Pozsony, mart. 7-kén 1842.

Kliegl.

Könyvnyomtatói (typographikai) földabroszok.

Igen nevezetes és már hazánkra is kiterjesztett találmány.

(Vége.)

Ennélfogva uj pályája nyilt a gyakorlati müvészetnek, s habár bizonyosan remélhetjük, hogy ezen modor idővel nem kissé fog javittatni és egyszerűsittetni, mégis már örülnünk kell felléptén, bizonyosak lévén, hogy győzni fog. Máris sok történt, minek sikerülését alig lehetett sejteni; hihetlen tárgyak vannak sajtó alatt. A feltaláló még tovább ment, mint várhatók, mivel azon feladatot tüzé ki magának, hogy különös abroszi betüket faragtat és öntet, mellyek, mint tudva, még sehol sem léteznek, s miáltal a nyomtatási földabroszok még nagyobb tökélyt és világosságot nyerendenek, mint a melly már most is kül- és belföldön, kivált Lipcsén és Berlinben rajtok méltányoltatott.

Mennyire felelhet azonban e találmány jelen várakozásainknak meg, a nagy földirási vállalatból leend kivehető, mellybe a cs. kir. szabadalmas földirási sajtó Bécsben mult évi novemberben ereszkedett. Ez két szakaszból állandó atlász, mellynek első szakasza az ausztriai birodalmat mintegy 14 tájirási tartományabroszokba foglalandja — a papiros hosszasága 21, szélessége 14 ujj — mellynek rajza a papiros fejér széle nélkül. $17^1/_2$ ujj hosszu és $12^1/_2$ ujj magas, s hol egy bécsi ujj 3 német mérföldet tesz, s ennélfogva egyegy abrosz tére $2125^1/_4$ □ mérföldet. Minden tartományok ugyanazon (nem ugy mint eddig minden atlászban 2—5) mérték szerint ábrázolvák.

A második szakasz Európát elő-Ázsiával és Afrika éjszaki partját képezi 24 nagy medianlapon. Ezen egész abrosz magossága és szélessége 7 bécsi láb, az éjszaki szélesség 30^0—70^0-ig, s a keleti hossz. 6^0—70^0-ig terjed. Az abroszkép üres széle nélkül $19^3/_4$ ujj hosszu és 13 ujj magos s 17,475 □ mérföldet foglal minden lapon; tehát ezen nagy mappán 419,401 □ mf. szárazföld és vizrész van, vagyis $2^1/_2$ annyi mint Europa szárazföldjének szine.

Valamennyi lapon a vizek, vagyis tengerek, tavak, folyók és csatornák kékre, a hegyvonalok, mint közönségesen erdős magosságok, zőldre vagy szürkére, a vasutak, országutak, helységek jegyei és a határok barnára, az irás pedig feketére nyomva, minélfogva ezen lapok szinezete egyenlőbb és pontosabb mint a szabad kézzel festetteké.

A megjelent példányok bizonysága szerint a terv kivitele csinos, a jelen szükségeknek megfelelő és olcsó is, mivel egy füzet vagyis 4 lap ára csak 1 frt 30 kr. p. p.

Ezen egész terv vállalkozója több földirókból álló egyesület, s korszerü statistikai, kereskedési és természetirási adatokkal bővittetett. Érdeme az, hogy a hon és világrész ismeretére világosabb és kellemesebb képeket, pedig mérsékelt és olcsóbb áron szolgáltat, mint az eddigi metszett abroszok voltak, azokat tehát a vagyontalanabbaknak is megszerezhetővé teszi, több tekintetben megkönnyebbiti, és kivált hivatalok, irószobák és intézetek számára s az egész üzleti és nevelési karnak korszerűbb mappákat nyujt; mi olly czél, mire Angolországban is nagyszámu magas helyzetű férjfiak egyesültek e czim alatt: „társaság hasznos ismerekek terjesztésére“ (Society for the diffusion of useful Knowledge), mellynek elnöke lord Brougham; de e társaság csak metszett, fekete, szinezetlen lapokat hozott létre, az itt leirtakhoz képest csak félakkorákat, s mellyeknek ára Londonban helyben mégis 20 p. kr.

Ezen atlász után idővel az ausztriai birodalom utolsó lapjával az ausztriai birodalom egy gyakorlati rendszerü földirási kézikönyve fog megjelenni a tartamányi fővárosok térképeivel együtt, ugyszinte Europa utolsó lapjával annak statisticája.

A földirási előadásra nézve ezen uj szaporitásmodor által minden esetre uj korszak alapult, legyen tehát ezen földirási ismeretek könnyebb megszerezhetését tárgyazó közhasznu ipar ugy a polgári mint hadi hivatalos közönségtől szivesen elfogadva és méltányolva; de kivált a sajtói világtól ismertessék köszönettel el azon körülmény, hogy a földabroszok készitése, mint az ő régi tutajdona visszaszereztetett s mint 300 év előtt ismét az ő hatáskörébe visszahelyeztetett.

Tiszta hazafiságtól indittatva, Raffhegyi ur e következményдús találmányt leginkább kedves honunk javára fordítni akarja, s igy azon magyar atlászon kivül, mellyről épen most értekezénk, és

mellynek körülményes hirdetése elébbi lapjainkhoz volt mellékelve, leginkább Magyrrország minden vármegyéi és szabad kerületei földabroszait előállítni szándékozik, pedig olly nagy formatumban, hogy az olvashatlan kis irás elmellőzésével, a legnagyobb pontosság és olvashatóság leend eszközölve. Minthogy pedig ezen uj eljárásmód a vállalkozónak megengedi, hogy — ha nagyszámu vevőkre számolhat — az eddiginél sokkal csekélyebb árt szabhasson, ugy hogy a kétszer nagyobb földabroszok is alig kerülendnek annyiba, mint a mostianak, e mellett pedig sokkal nagyobb pontosság és érthetőség érethetik el; kétséget nem szenved, hogy ezen vállalat közoktatásunkra a legkedvezöbb befolyással leend. Az ezen oriási munka kivitelére szükséges előkészületek máris tétetnek, s mihelyt befejezve lesznek, szokatlan gyorsasággal életbe lépend; e lapok szerkesztősége pedig, melly a vállalat kivitelében közvetlen részt veend, időről időre a tisztelt közönséget annak mibenlétéről tudosítani el nem mulasztandja.

Tudni való a sebészekről.*)

Majd mindennapi szőnyegen forogván a szenvedő emberiséget tárgyazó társulatokban azon kérdés: valljon a sebészek a belnyavalyák orvoslástudományát tanulják e vagy nem? szükségkép az igazság s józan ész intését követve röviden elsőroznom kell azon adatokat, mellyek kielégítőleg megmutatják, hogy a sebészrend a belnyavalyák orvoslástudományát szintolly rendszerüleg tanulja, mint a külnyavalyákét; mit annál inkább is polgári kötelességnek tartok megtenni, minthogy ez életbevágó kérdést annyiszor felhánytorgató ingatag tudomásnak már sok sebészcsalád lett szánakozásra méltó áldozatjáva, s lesznek is mindegyre, mig e kártékony bal hiedelem a valóság tiszta nézeteivel nem cseréltetik fel.

Sebészink a belnyavalyák orvoslástudományát mind *észképileg* (theoretice) mind *tapasztalatilag* (practice) nemcsak benevole hallgatják, sőt kötelezőleg tanulják is. Észképi részét t. i. a sebészmesterek (magistri) két, polgár-sebészink (civiles) pedig egy évig tanulják, és mondom: tanulják pedig szinte *kötelezőleg*. Amazok felsőbb iskolákból, imezek pedig borbély- műhelyekből vétetnek föl; a tanult ifju nem ritkán polgár-sebész marad, midőn költsége nem engedi, hogy sebész mesterré lehessen), kik a tanpálya végeztével leteszik tanupróbájukat, azok érdemük szerint más és más bizonyítványt kapnak, mellyekben világosan kijelentetik, hogy a belnyavalyák orvoslástudományát sebészeink igenis tanulják. Ennek igazolásául az észképi bizonyságlevél-czikk a belkórtanról imigy szokott kiadatni: „Ex institutionibus theoretico-medicis eminentem, in frequentando diligentissimum. Paulus *Bugát* med. D. Ins. med. profes. p. o.“

Az e tan észképi részét kielégítőleg elvégzett sebész-tanuló ifjuság számára van egyedül belnyavalyásokat keblében tartó kórterem is ezenkül félirással: „Clinicum medicum pro chirurgis“, mellyben $^1/_2$ évig férfi, $^1/_2$ évig nő betegek tartatnak, hol tanításuk a beteg ágy mellett Gebhard Xav. Fer. tanár ur által olly kielégítő pontossággal és szorgalommal történik, hogy vele a tanuló ifjuság, kezeit hálás mellére tévén, örökre kérkedhetik. (Nincs kincsünk, ninos tehetségünk, mellyel téged jeles is tudós férfiu ebbeni örök érdemeidért, oh fájdalom, csak kevesbbé is meg tudnánk jutalmazni. Vedd azonban hálás és legbuzgóbb köszönetünket addig, mig az isteni és magasb emberi gondviselés érdemeidért helyettünk is jobban megjutalmaz!) A sebész tanulók részére kalauz-könyvül számos tapasztalatokból szerkezett különös nyavalya és gyógyítás tudományát ha valaki tan-éveiben nem tette tulajdonává, évét elvesztette, s oda utasíttatik vissza, hol roszul végzett pályáját ujra kezdeni kénytelen. A fen érintett belkórosak kórházában a sebészmesterek két évig kötelesek naponta kétszer legnagyobb pontossággal bejárni, s a belnyavalyák orvoslástudományát tapasztalatilag is a betegágy mellett megtanulni, mit az orvosdoctor növendék tanulók is épen két évig tanulnak, mire a polgári seborvosok

*) Jelen értekezés tulajdonkép az Orvosi Tárba való volna, miután azonban a derék folyóirat igen csekély olvasó körrel dicsekhetik, többek felszólítására jónak láttuk e sorokat lapjaink hasábjain közlem.

A szerk.

is egy évig kötelezteinek. Itt e kórházban minden tanulónak kivétel nélkül van betege, mellyet ő tanári vezérlet mellett gyógyít s orvosi gondviselése alatt mindaddig tart, mig folyamát a betegség le nem járta. Az egész tanév szigoru próbatéte végeztével mindegyik bizonyítványt kap arról, hogy a belnyavalyák orvoslástudományát tanulta légyen, melly kizárólag erről következőleg szól: „E therapia speciali et praxi medica classem primam cum eminentia. Fran. X. Gebhard professor praxeos medicae pro chirurgis.“

Elmondván a szükségeseket, el, a balhiedelem miatt szükkörre szorítatásunk s ez okozta szenvedésünk egyik fő okát; teljes reménnyel vagyunk, hogy nem-orvos közönségünk a *suum cuique* törvényei szerint ezután nekünk is nagyobb részvéttel kegyes leend megadni mindazt, mire drága pénzünk s fáradhatlan szorgalmunk feláldoztával tettünk egésségük s életük biztosítása tekintetéből érdemeket, s hogy jövendőben nem fog benünket sebészeket az eddigi hibás s bal nézetekkel a részvétlenség s bizalmatlanság csüggesztő mezejére számüzni. Legyen elég szomoru fohászokkal visszaemlékeznünk eddigi keserves napjainkra, s azon megtámadó ostromokra, mellyek elég ürmöt sajtolván napi poharainkba, azt fejrázva is kiürítni kénytették.

A 23-dik számu Társalkodóban e tárgy feletti nyilatkozatom *kérdésre felelet* czim alatt már megjelent ugyan, de ezen aláirási hibával, hogy *tanor* helyett *tanárnak* iratám. *Tanár*, azaz *tanárasztó, tanító* (professor) nem vagyok, ez elnevezés nem is szerintem tétetett, hanem a szerkesztő önkényéből. Azon nézetből indulván ki, hogy az orvos-doctorok önkényelmük és tetszésük szerint magukat a *tudós* és *orvos* szókból röviden *tudor*-oknak nevezték el, gondolom magamban, hogy én sem vétendek a szerénység ellen, ha magamat a *tanult-orvos* szókból röviden *tanor*-nak irom, annál is inkább: minthogy e veszélyteljes, minden tudománytól megfosztó, lealacsonyító, balitéletekre alkalomul szolgáló, igen kizáró és egyedül a tiszta és finom gyomrot felháborító sebtudományra korlátoló *seb-ész* szó a *chirurgus, chirurgia* (χειρεργια) görög elnevezéssel meg nem egyez, melly a χειρ (kimondatik chier) *manus, kéz* és Εργον (kimondatik ergon) *opus, munka* szókból tétetik össze; s másodszor, mivel rendünk a belnyavalyák orvoslástudományát épen azon irányban, azon kiterjedésben, olly kötelezőleg tanulja mint a külsőt; valóban igen különös és visszatetsző, hogy orvos-doctoraink csupa önkényből a tudós és orvos szókból nevezék el magukat senkivel és semmivel sem törődvén röviden *tudorok*nak, és nem inkább szinte a körükbe vágó nyavalyák szerint ugy, mint minket méltóztattak kegyesen elnevezni a sebtől *seb-észeknek*. Hiszem pedig, valamint hogy mi egyéb orvosi tanulmányaink s gyakorkodásunkban segedelmünket kérő különféle nyavalyák (u. m. törések, ficzamodások, fekélyek, vérzések, műtételt kivánó sérvek, hályagok, hugykövek, veszedelmes szülések és mindenféle belnyavalyák) ellenére egyedül és kizárólag a sebektől *sebészeknek* nevezteténk el, orvos-doctoraink is azon nyavalyáktól nevezhették volna el magukat, mellyek gyakorkodási körükbe vágnak, s igy ők sem hágták volna által a szerénység határait. A tudor szó készítőjének nem ártott volna egy párszor elmondani a készítés előtt a latinnak ezen közmondását: *propria laus foetet*. A segedelmüket kérő nyavalyák szerint milly szépen hangzott volna az *agyász, tüdész, gyomrász, májász, lépész, belész, vesész, lázász, senyvész, kültész, görcsész, szélész, vizész* stb. elnevezés s épen olly kellemetesen, olly kielégítőleg, olly magyarosan, mint a *seb-ész*. — Ha szerintük ez okszeretlenség, ha nézetük szerint ez méltatlanság, tanulmányaik terjedelmességéhez mérve igen kizáró, igen korlátolt elnevezés, kérdem, valljon részünkről nem áll e ez? — uraim! (—) uraim! ha mindenben csak a *suum cuique*-t vesszük elő, vegyük elő itt is; s ha mindenben haladnunk kell, haladjunk ebben is. Én többet nem kivánok, mint mennyihez jogom van; jogom van magamat, (joga van egész rendünknek magát) orvosnak, s pedig tanultnak nevezni s igy soha nem (vét rendünk) vétek, ha magamat röviden *tanor*nak irom és nem *tanár*nak. Pest martiusban 1842.

Ifj. *Trstyánszky József*,
gyakorkodó tanor.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

28. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Aprilis 11.**

Magyar kereskedés és még valami.

IV.

Hazánkbani több sajátságos körülmények s hiányok (mint többek közt az iparüző középvárosok hiánya), több sokoldalu ürességek s üres egyoldaluságok, elhatalmazott visszaélések, elharapódzott hiu vágyodások, megrögzött coteriás büszkeségek, gőzös ábrándozások s a t. hozzák magokkal, hogy ott állunk, hol állunk. Jelenleg csak Pest, az ország fővárosa, kezd gyárokat s kézműházakat előmutatni, de még koránsem olly számmal s kiterjedésben, mint illy nagy és sokat jelentő várostól várhatnók. E jelenet okát könnyen kitalálja, ki az ország viszonyait ismeri, mellyeknek itteni fejtegetésébe ereszkedni nem bátorkodom, tartván az igen messze s épen nem kellemes utrai eltévedéstől. — Most még a nyers termékkeli kereskedés sokkal biztosb s nagyobb nyereséget ad, mint a kézműházak s gyárok létesítésére s ezek föntartására tett vállalatok. A külföldről, különösen Bécsből, tökéletesb kézmű-czikkeket nyerhetni s egyszersmind olcsóbb áron, mint azokat Magyarország, mindeddig maga előállitani képes; mihez még a kettős utoni megszerzés kényelmessége is járul, t. i. akár a Dunán, akár teherhordó szekerek által, mellyek nyers terményekért Pestre jőnek. Magyarországnak azonban mi sem rovatik le becsületéből azt állitván, hogy a kézimesterségek még jelenleg igen alacson fokon állnak; hogy azok épen csak a népesség első, legnyomosb szükségeit elégitik ki; hogy a fényüzésnek s kényelmességnek még többnyire a külföldön kell táplálékot keresnie; hogy a nálunk megtelepedő ügyes mesterembert s müvészt, még eddig, illően megbecsülni nem tudjuk s azért hazánktól elidegenitjük; hogy mi magunk mesterséggel vesződni s művészettel bibelődni nem szeretünk, nem is akarunk, mert eszünkkel egészen másfelé járunk, minek okát illynemű vádak ellen mentegetésül szolgálható nemzeti fiatalságunkban az okos ember könnyen föltalálja, jól tudván, hogy az ép egészségü fölserdülő fiatalság mindig s mindenben pajkosabb az éretteszü férfiuságnál. A kézmesterségek és müvészetek hazánkbani hiányos állapotjára nézve mindaddig nem volt miért aggódni, mig Magyarország azt, mit a külföldről fényüzési áruk gyanánt huzott, honi terményei bőségével, népessége veszélyeztetése nélkül, legnagyobb javára fedezhetett; de az érintett tükrözet eléggé mutatja, az országnak általános eladósodása s mindenben mutatkozó pénzhiánya pedig fájdalmasan érezteti, hogy — a koczka borzasztólag megfordult.

Legtöbbet haladtunk a pályinkafőzés mesterségében, melly hazánkban igen élénk munkásságban áll, ott főkép, hol bor nem terem, urasági jószágokban leginkább zsidók által kezeltetvén; de a kifőzött sok ezer akó pályinkából nem igen viszünk ki valamit a külföldre, mert vagy magok isszák meg a kik főzték (mint p. o. a tiszántuli oláhok), vagy pedig azt, mit az uraság zsidója főzött, ugyanazon uraság jobbágyai költik el, ezáltal épen el is korhelyesedvén, elgyengülvén, eladósodván s elszegényülvén ugy annyira, hogy az uraság egy pár év mulva kénytelen tapasztalni, mikép azon idő alatt, mig hatalmas pályinka-katlanja némi hasznot hajtani látszott, jobbágyait földhöz ragadott szegénységre, testi lelki nyomoruságra juttatá. Illy haladás által hazánk igen keveset nyer.— Ha az utas egy gyors ugrással Pozsonyból egyenesen az erdélyi szász városokba, Nagy-Szebenbe, Brassóba stb. a szép Disznód faluba, Zeiden mezővárosba, az árpási és kercsesorai üveghutákba, a batizi fayence-gyárba s más hasonló helyekre jöhetne, akkor nyájas képet is alkothatna magának hazánk műiparossági állapotja felől, melly azonban csak rövid ideig tartana s a gyönyörteljes álomkép fata morganakint eltünendene szeme előtt, mihelyt az illy egyes pontok határait tulhaladja. De a látvány fájdalmasan hat hazánk boldogulhatásáért forrón buzgó szivünkre, gyötrelmesen éreztetvén és sejdittetvén velünk, milly éden-boldogságu ország lehetne hazánk, ha ezt értelmes, egyetértő, tényerős, műiparos, erényes, tenyeres talpas népesség lakná! Ez az a valami, min a hazánkat meglátogató külföldi azonnal fölakad s akaratlanul illy fohászra fakad: „*Istenem, milly édent lehetne Magyarországból varázsolni egy kis industriával.*“ Ezt halljuk minden nap, de még sem érdekeltetünk, és bajuszunkra kacsingatva mozdulatlanok érzelmetlenül tátoskodunk hazánk s boldogságunk önásta sirjánál. Ezt keserű gunyképnek szeretném tekinthetni, ha — fájdalmunkra — tagadhatatlan igazság nem volna!

Ha a kézimesterségek hazánkbani állapotját figyelemre méltatva, hazánkat keresztül-kasul vizsga szemmel megjárjuk s egy félszázadra okoskodva visszatekintünk, igen sok, de vigasztalásunkra épen nem szolgáló mindenfélével ismerkedünk meg; igy p. o. dunántuli városainkban a posztósok napról napra kevesebbednek, ittott meg is szünnek, mint Székes-Fejérvárott, hol az ujabb nemzedék nem is tudja, hogy a ráczvárosi nagy utczát 30—40 év előtt még posztós utczának nevezték; a pozsonyi, győri csávált bőr még 50 esztendő előtt a lipcsei sokadalmon igen kapós áruczikk volt, mig most csak a conversations-lexiconban olvassuk „hogy Pozsonyban hires bőrt csáváló timárok laknak“ kik azonban, mig ezt olvassuk, a pozsonyi *Lederhandlung*-boltjaikban a Bécsben csávált bőrt kényelmesen árulgatják, a bécsi timárok számára pedig itt nyers bőröket szedegetik; a magyar kordovány 50 esztendő előtt Párisban igen kellő portéka volt, most Magyarországban török kordoványból készittetjük csizmáinkat; a pesti tajtékpipák még harmincz év előtt hiresek s Bécsben kapósak voltak, most Pestre Bécsből hozatják a kész tajték pipákat; esztergályosaink, arany-ezüst-müveseink, s más effélék nagyobb részt ollyan pozsonyi timárféle kézmüvesek. Illy jelenetek okainak nyomozása, fejtegetése valóban magyarhoz sokkal illőbb s hasznosb foglalatosság volna, mint az affelőli eszmélkedések s czivakodó, megczáfolt s megczáfoló szenvedélyes értekezések: *valljon mi illőbb egy* (valamelly buda-pesti tánczvigalomban megjelenő) *magyar piperőczhöz, a magyarkábani vagy frákbani megjelenés?* minél nevetségesb s szánakodásra méltóbb vitát alig gondolhatni, tekintvén, mikép a dunabalparti a magyar nemzetiséget a magyarkába helyezi, mig a dunajobbparti a nemzeti müveltséget frákra alapitja. — Difficile satyram non scribere!

Körülményeinket tekintvén meg kell vallanunk, hogy kézimesterségben s müvészetben nem csak nem haladunk, hanem inkább (Pestet némelly csekélységekre nézve kivevén) kellőntúl hátrálunk s e miatt nemzeti szegénységben sinlődünk. Ez nagy baj, mellynek orvoslása csak az akadályos és káros körülmények

elmellőztetése után czélszerű intézkedések által — országgyülésileg — eszközölhető. Mire nézve ismét szükséges, hogy az országgyülés az elmellőztetendők alapokait tökélyesen s kimeritőleg ismerje; minthogy pedig az illy ismeretek megszerzésére szükséges adatokat s fölvilágositásokat csak dologértő practicus iparüzők adhatnak, elkerülhetlen szükséggé válik, hogy hazánk műiparossága az országgyülésen dologértőleg képviselve legyen, mikép ezt szabad királyi városainknak eredeti rendezete és Zsigmond királyunk óta gyakorlott országgyülésrei hivatásuk megkivánja: mire nézve ismét azt kell elismernünk, hogy műiparos szabad királyi városainknak nem annyiban törvénytudó, mint dologértő practicus iparüző országgyülési képviselőkre van szükségök. Elmellőzvén itt az ősz Nagybritannia műiparosságának kétszázados képviseltségét, elég lesz a közelebb álló német szövetségi statusokban divatozó huszonöt esztendős szorgalmi képviseltséget például venni s azoknak a műipar minden ágaiban ez idő alatt tett óriási haladásait — mint leginkább a német műiparossági képviseltség üdvös eredményeit — figyelemre s mindenoldalu vizsgálatra méltatni.

Méltányolván a német szövetségi statusok műiparossági képviseltségének a közgazdagság minden ágaira előmozditólag ható, a nemzetiséget szilárditó, az egyetértést nevelő bámulatos és üdvös következményü eredményeit, a józan ész használatával, minden jósló tehetség nélkül, könnyen kiszámithatjuk a magyar műiparosság jól rendezett országgyüléseni képviseltségének bűbájosan ható következményeit, ugy arról is meggyőződhetünk, hogy a magyar műiparosságnak országgyüléseni méltó képviseltsége nélkül — alkotmányunk szelleme szerint — minden haladási ügyekezetünk füstbe menend, minden látszatos és akárhogy tetsző haladásunk állandóan meg nem valósulandhat, nemzetiségünk pedig viszontagságaink s ellenséges elemeink álnok agyarkodása ellen sikeretlenül küzdend mindaddig, mig végre azon ellenmondhatlan meggyőződést szerzendjük magunknak, hogy bú és fájdalom a holtakat többé föl nem költi!

A kereskedés, mellynek tetemes része a németek s legnagyobb része a zsidók kezében van, még eddig mindazokat, kik azt minden ágában értelmesen fölfogni képesek voltak, gazdagokká tette s teszi. A zsidók a kereskedést nagyban, kicsinben nagy ügyességgel üzik, a kutfenekén heverő krajczárt is per fas et nefas markukba keriteni tudván, s a görögöket a falukoni kalmárkodásból mindinkább kiszoritván. A tótnál sem hiányzik ugyan hajlam s értelem illy foglalkozás nemére, de ő kevésbbé látszik ügyesnek a combinátiókban s nyerészkedésben. Egyébiránt nem tagadhatni, hogy a tót, ha valami mesterséget megtanult, azt közönségesen nagy szorgalommal s ügyességgel üzi, e mellett egyáltalában igen vállalkozó s vállalatjait körülményei s tehetségeihez arányzó; minek következtében a borsos, sáfrányos, csipkés, gyolcsos, üveges, pokrócz-, botos-, fenyves-, borovicska-, gyógyszerárukat s szentképeket áruló és a széles világot bejáró drótos tótokkal mindenütt találkozunk. Az Árva, Thúrócz, Liptó, Trenchén megyei tótok belföldi vászonkereskedésöket (magok termesztette, nőik s leányaik fonta kenderből) egész Ázsiáig s Afrikáig kiterjesztik, mit az 1839i szláv „Zora“ zsebkönyvben közlött, az árvai vászonkereskedőknek Jeruzsalemből és Alexandriából (Egyiptom) Zubrochovában Árva megyében lakó Tamás gazdához irt leveléből érthetjük; valamint azt is — suum cuique — meg kell vallanunk, hogy Magyarországban csak a tót menyecskék fonnak, szőnek, kötnek, varrnak, — készitményeik (ing, gatya, ponyva, zsák, pakrócz, szür stb.) vásárokoni eladását férjeikre bizván, mig a magyar menyecske — mit használ a tagadás vagy titkolás? — kályha mögött semmijét őrzi, vagy kofáskodva, pletykázva mulatozik, a leány pedig miképeni fölselymeztetéséről s fölpántlikáztatásáról éjjel nappal álmodozik, kivévén a példás szorgalmu erdélyi székely nőket, kik a *szalia* név alatt ismeretes fátyolokkal a magyarországi bánságot elöntik. Éljenek!

Pest és utána Debreczen a honi termékekre nézve az egész magyar kereskedésnek egyesitő pontjai. Azonban Debreczent bizvást Pest fiókhelyének tekinthetjük. Arad és Szeged is illy minőségben lép föl. Miskolcz, Bodrog-Keresztur, Margita, Nagy-Várad, Gyula, Vácz, Losoncz, Nagy-Szombat, Győr, Sopron s nehány más kerületi város sem bir ugyan megvetendő vásárokkal, de ezeknek még sem adhatunk olly általányos jelentőséget, minőt p. o. a pestieknek adnunk kell. A pesti kereskedés nagyszerüsége már anyagi tekintetben is kitünik, ha az ott összetorlasztott nyers termékek roppant mennyiségét tekintetbe vesszük. Ha valamelly áruczikk, legyen az élő marha, nyers bőr, faggyu, szalonna, gyapju vagy akármi, történetből igen meggyült és sokkal több mint a vásárlók részéről kerestetik vagy kerestetni látszatik, s ha illyenkor a termesztő gazdák pénz dolgában sürgető szükséget éreznek — mit az élesszaglatu kupeczek azonnal kivizsláznak — a termény egyszerre minden értékét veszti vagy veszteni látszatik, az utánai kérdezés és keresés megszünik ugy annyira, hogy a termesztők, pénzre szorulván, végre kénytelenek a terményt bármi áron eladni, tartván az ugynevezett büntetéstől, ha az első ajánlattal meg nem elégedvén egy darabig időznek. Ennél fogva megtörténik, hogy a termékekre nézve ismét kedvező körülmények alakulnak, mi sokszor már nehány hét mulva megesik, a mint t. i. a föltorlasztott tömegek eloszolva, a termények most pénzes, időzhető kereskedők s nem pénzetlen termesztők birtokában vannak; ennek következtében az ügyes, a pénzetlen termesztőt lehetőleg s tehetőleg megzaklató *) s időzhető pénzes kereskedő a vásárlott jószágot két annyi áron eladhatván, tetemesen nyerhet. Ebben áll a pesti termesztményekkeli nagykereskedés egész titka, kereskedelmi eszméje, szesze, szelleme s combinatiokbani ügyessége, mihez még telhetetlen schább utáni leskelődés járul, millyen egy némelly ujabb nagyszerü vállalatnál előállott, de a schább bezsebelése után azonnal el is állott volt. Illy uzsora-szellemtől vezéreltetett s lelkesített kereskedés az evvel foglalkodó egyént ugyan meggazdagithatja, de a nemzeti gazdagságot egy cseppet sem neveli. Ebben kell annak is okát keresnünk, hogy a készpénz mindezen vásárhelyeken, s főkép Pesten, mohón keresett, nem ritkán két hét alatt többszöri csere által igen gazdagon jutalmazó áru. Illy kereskedést szigoruan méltányolva — termesztőink szegénysége s ügyetlenségéveli nemtelen visszaélésnek — nagykofasági üzletnek inkább mint kereskedésnek nevezhetnénk, minek nyomasztó s a nemzeti erőt megfojtó hatását kitünőleg és legsulyosban dohánykertészeink érzik, s 1834. legsujtósban fájlalák.

*) Az illynemű zaklatást a pesti zsidó kereskedők Handelsgeistnak nevezik.

Magyarország gazdasági állapotjai.

E czim alatt legujabban jelent meg Pestről költ czikkely az augsburgi Allgemeine Zeitung melléklapjának 90-dik számában, mellynek tartalmát elég érdekesnek tartjuk, hogy azt fordításban tisztelt olvasóinkkal közöljük. Az értekezés tartalma imez:

Alig szabadult meg az ország a félhold müveltségsemmitő uraságа alól, alig gyógyultak meg a sebek, mellyeket polgárháboruk ütöttek az országon, a magyar nemzetet egy még sokkal nagyobb szerencsétlenség érte — elnemzetlenitése a magas nemességnek, melly állásánál fogva a statusban s Magyarországnak akkori müveltség foka mellett hivatva lett volna a minden irány-

zalban még szendergő erőket felébreszteni s az ó statusépület korszerű reformjai, valamint a földmivelés, műipar és kereskedés előmozditása által szép jövendőt előkésziteni az országnak. De mikép lett volna képes e feladatot megoldani egy elnemzetlenedett nemesség? Az idegen nyelv és idegen szokások kiséretében nála a franczia aristocratiának minden gyengéi belopóztak. A gyalázatteljes tespedés egész a 19dik század első tizedeig elharapózott, mig nehány hatalmas szózatnak sikerült rangtársaikban magas hivatásuk öntudatát felkölteni. A közép és kis nemesség mezei jószágaihoz tapadva lévén, ismeretlen a külföld mindenoldalu előlépéseivel, szellemi és anyagi segédforrások nélkül s a mult idők emlékezetén rágódva, kéjelmes dohányfelhőinek nimbusától körülvéve, a magyar statuséletben az állodalmi szerkezet legfőbb kifejlését látta, gabna és bor feleslege mellett pedig magát a leggazdagabb s következőleg leghatalmasabb nemzetnek hitte. Rég eltünt e képzelgés; ismerjük gyengéinket, ismerjük a század elmellőzhetlen szükségeit, s törekszünk kifejteni azon csirákat, melyeket a természet e népbe és országba gazdagon ültetett, hogy egykor erőben, értelmiségben és gazdagságban más népeket elérjünk. Az anyagi érdekek azok, mellyeknek mindenek előtt figyelmünket kell magunkra vonniok. A magyar föld még kiszámithatlan haszonvehetésre képes, a közlekedési módok még hiányosak. De mikép remélhető, hogy azon gazdagság, melly az ország természetereiből még meritendhető, meritessék, ha már a mostani termesztésnek nincs kelendősége? Magyarországnak vagy nagy vásárra van szüksége külföldön terményei és nyers anyagai számára, vagy belföldi gyárügyre, melly a földmivelő feleslegét feleméssze, ezáltal neki bővebb termesztésre alkalmat szolgáltatván, őt gyártmányokkal ellátná. Már e tekintetben mi lenne teendő, e felől a nézetek megoszolvák, kivált mióta a hir kereng, hogy Ausztria lassankint hozzá szándékozik csatlakozni a vámegyesülethez. Némellyek Németországot, mások ellenben Angliát mutatják nekünk olly statusnak, melly terményeinket s nyers anyagainkat megveendné s ezáltal termesztő erőnk kifejlésének felszámithatlan emelkedést adandna. De ha a viszonyok érettebb vizsgálat alá vonatnak, e remények nagyobb részét puszta légépületeknek tapasztalandjuk. Politicai viszonyaink nem engedendik meg Angliával élénk kereskedési közlekedésbe lépnünk; s igy csak Magyarország netaláni csatlakozása az ausztriai tartományok kiséretében a német vámszövetséghez maradna kinézésre. A német vámszövetség keletkezte őszinte örömmel üdvözöltetett Magyarországban s minden kifejlődési stadiumai élénk részvéttel kisértettek, mert benne a német egység és nemzetiség utáni tettre megérett törekvést látják, mellynek egy részt maga az összeköttetés, más részt egy nagyszerű műszorgalom feléledése által előmozdittatnia és megerősödnie kell. Ez nem csak Németország, hanem egész Europa s lényegesen Magyarország érdekében is fekszik, melly egykor mint szövetséges a harczot aligha becsületesen nem osztandja a németekkel, mikép azt megosztotta a kereszténységellenség s ujabb időkben Ausztria hadseregeiben a tulhatalmas franczia császár ellen. Azonban bár mennyire ohajtsa is Magyarország a német vámszövetség sikerülését, s illy sikerben bármilly nagy reményeket lásson is Németországra néve, olly keveset remél magára nézve Magyarországnak netaláni hozzácsatlakozása által, és őszintén szólva — *clara pacta, boni amici* — a hozzácsatlakozást nem ohajtja, vonakodandik tőle; mert mellőzve minden tekinteteket, mellyekkel nemzetiségünk fentartása és szilárditása végett lennünk kell, Németország nem nyujthat nekünk olly vásárt, millyenre termékeink és nyers anyagainkra nézve szükségünk van. Németország még saját gyapját sem tudja feldolgozni, Németország még saját terményeit sem tudja felemészteni, e mellett a műiparral földészete is gyarapuland; igy csak a magyar borok és dohány Poroszországbai kiszállitása maradna, mellyeknek, még sokáig a vámszövetséghezi csatlakozás nélkül is, találhatjuk keltét.

Közel vagyunk az időponthoz, midőn Magyarországban is meg kell honosulni a kézműügynek, sőt kényszerítve vagyunk egész erővel arra törekedni, hogy lehető leghamarább honosuljon. De kérdezni fognak, léteznek e ama feltételek, mellyeket a kézműipar tenyésztése feltételez? Erre feleljük: hogy földmüvelésünk, melly ugyan még sok ohajthatót hagy, meglehetősen ki van fejtve; hogy termesztményeinknek nincs piaczuk, s hogy ennélfogva földmüvelésünk nagyobbitott benső fogyasztás nélkül, melly csak a kézműipar lételével álland be, tetemesen már nem emelkedhetik; hogy az ország nagy része fában, vasban és vizerőben gazdag, erősen népesitett, és népességének nem nyujthat többé elegendő foglalatosságot a mezei gazdaságban, mi miatt a napszám felette csekély; hogy közlekedési módokban nem egészen szükölködünk, hogy törvényhozásunk és igazgatásunk az ipar emelkedését nem akadályozza, hogy a polgáriság állása nem kedvezőtlen és országgyülésről országgyülésre javulni fog; hogy az élelemszerek olcsósága s a csekély adók mellett a kézmüvek Magyarországban az ausztriai concurrentia által el nem fognának nyomatni. Annak oka, hogy ekkorig olly kevés kézműgyár emelkedhetett fel, a tőkepénz hiányában fekszik s a magyar viszonyokismeretlenségében, a külföldön, melly különben nem késett volna fölösleges tőkéit itt s bizonyára igen nagy haszonnal kihelyezni. Például szolgálhat a Pesten nem rég felállított hengermalom, mellynél egy idegen kereskedőház 150,000 p. fttal részes és *Széchenyi* gróf egyike a legerősebb belföldi résztvevőknek, kinek s fáradhatatlan törekvéseinek köszönjük nagyobb részt e vállalatot. Alig lépett a hengermalom életbe, már a legszebb gyümölcsöket termi. A megrendeléseknek már nem képes megfelelni s még ez év folytában tetemesen fog nagyobbittatni. Hogy a malom gépe javitásai által zavarba ne ejtessék, a részvénytársaság mellette egy kis vasöntést állitott fel, s alig esett ez köztudomásra, azonnal rendelmények érkeztek, mellyek az öntés nagyobbitását szükségessé tették. Hasonló eredményekhez itt minden ipar vállalat juthatna. A kézmüügy azon ágaihoz, mellyeknél idegen tőkepénzek ez országban gazdag nyereményt arathatnának, tartozik kiváltkép a posztógyártás. Külföldi, kivált német tőkepénzek, e szerint Magyarhonban szép jövendőt várhatnak, mert német tőkepénz mellett a német nyelv tudásánál német műipari értelmiség is nyomosságot nyerhetne az országban. Általában azt hisszük, hogy a német műipar csak akkor találandja teljes megjutalmazását Magyarországban, ha mi saját kézmüveink által, mellyek Németország példájára és az ügy természete szerint eleinte sokáig csak durva anyagok készitésével foglalkoznak, földmüvelésünket tetemesen fogtuk emelni, s igy minden termesztő erők kifejlése által a finomabb anyagoknak, mellyeket Németországból kaphatnánk, nagy fogyasztására képesekké leendünk.

A szeretet föellene a XIX. században: a magánnevelés.

(Folytatás.)

A második ellenvetés: „Minthogy némellyek attól tartanak, hogy gyermekeik a köziskolákban nem sok jót tanulhatnának — hogy a mindenféle származatu tanulók közt elromolhatnának — hogy a nyers tömegben finomságukat elveszithetnék és eldurvulhatnának: tehát őket gondoskodásból otthoni neveléssel látják el.“

Rég ismerem e vádhangokat, mellyek eredetében egy külhoni vén kintornáséi s mellyeket a majmolás jegén megcsuszamodott egynémelly magyarok utánhangoztatni nem restelnek. Rég ismerem e divatgyomot, melly külföldön annyi erkölcsi halált okoza. Megjegyzésre méltó, hogy kik azt hazánkba átültetgetik, mint csecsemők édes anyáik tejét nem itták, és mint szülék magzataikkal is idegen, nem-magyar dajkákat szoptattak és szoptatnak. Oh bizony már nagy idő óta üzetik házaiknál a kürtölt gondos vigyázat, hogy

a családi finomság el ne korcsosuljon, sőt az ősi nemes magyar vér épségben fentartassék!

Ők minden ellen, mi nemzeti, mi édes miénk, még kiskorukban bizonyos idegenségre tanittatván, a köznevelésnek nem baráti, a köziskolák ellen, mellyeket nem ismernek, nemtelen balitélettel telvék és a népiskolás gyermekeket, kik közt soha nem forgának, romlottság gyanujával bélyegzik. Mind ezenfelül olly szertelen kevélyek, hogy utoljára talán honfitársaikkal egy levegőt szini sem akarnak. De mit mondék? hiszen ők ezt valójában teszik. Minden igaz ok nélkül idegenbe szaladgálnak, életük és vagyonuk nagyobb részét ott elfecsérlendők.

Szomoru felhozni, de még szomorubb tapasztalni, mennyire nem értik, nem érzik az illyenek tulajdon gyermekeik javát, ha már a hazáéról egészen megfeledkezni kőszivűek. A jó nevelésre kiváltsággal birni, vagy abban örökösödni teljes lehetlenség. Minden egyed nevelésénél ugy látszik, mintha az emberi nem erkölcsi képzése ujra kezdődnék. Általa a természet mélyében ismeretlen uj ér nyilik, mellyet kellőn mivelni kell, különben az haszonvehetlen, örökre bedugul.

A józan ész itéletei a tennivalók legelső sorába a gyermekek közmivelését helyzik. A köziskolákban a remek képzés varázscselével a gyermekszivekbe iratik az iparvágy, melly az élet rövid virágszakát kellemvirulatival tuléli, a gyors idő tünését való szárnyalatával megelőzi, a jövő titkairól a fátyolt lelebbenti, a jelenlét zsendületében a gyümölcsöző messzi kort tükrözteti.

Minthogy az emberiség tulajdonképeni rendeltetése minden erejének kifejlődése, ez az ország összepontosított czélja is, mit eredménydus köznevelése által eszközöl. Ennek elve az alkotmányból indul ki, s minden, mi tanittatik, azzal baráti kezet fog, mind a haza boldog fenmaradását, mind a tanulók egyedi szerencséjét sikeresen elősegíti. A nevendékekből biztosan fejlődni kezdenek az egykori polgárok, ők mintegy belé nőnek polgári kötelességeikbe és hajlékony akaratjuk szilárdul, azokat valaha önkint teljesíti. Az iskolai rendszeres vezetés a tanulókban égbeötlő képzetet, a képzet forró kivánatot, a kivánat kész akaratot idéz elő, melly idővel tettekben mutatkozik, tettekben, mellyek őket a hazában és a hazát ő bennök sokkép boldogitják. A lépcsőnkint magasult akarat, szilárdság, polgári fönség, melly soha le nem alacsonyodik, soha nem ingadoz, és kötelesség hű áldozóit a békes elégület olajágaival köríti.

Ha másoknál többek vagyunk, nekik adnunk, ha kevesbek, tőlük vennünk kell példát. Ez a szükség parancsa, az a gyakorlati szeretete, mikre ki nem hallgat, észtehetségének öngyilkosa, ki ellen ég föld terhes itéletet kiált. Nem szégyen a kisebbektől is tanulni; de szégyen képzelni, hogy a szegény ember vetésein merő konkoly, a gazdagéin csupa tiszta buza terem. Mindenütt konkoly terem, ha a kellő tisztogatás elhanyagoltatott; mindenütt tisztabuza, ha az irtókéz a gyomot csirájában megsemmisitette.

Néha megtörténik, hogy némelly későn bánkodó szülék a kényeztető, puhító, ferdítő magánnevelés által lélek és testben elromlani hagyott magzatjukat lehető javulás végett a katonasághoz közembernek adják. És ime a czáfolatkereső ellenfélnek soha eszébe nem ötlék, hinni, hogy az ollyan a mindenféle származatu, s tegyük hozzá, már felnőtt, és igy igen bajosan hajtható közlegények közt tetemesben elromlik, sőt inkább az a bizonyosnak vélt javulást szokta várni.

Ne feledjük, hogy a katonaság legképzettebb egyedeit a köziskolákból kapja, kik minden ujonczok közt a legnehezebben hajtható magánneveltek javításával legtöbbet vesződnek, és fölötte ritkán sikerül, csodát tenniök — azokat a hasznos szolgálatra átalakitniok.

Ha a különféle ágakban kifolyó viz jó, jónak kell lenni a kutfőnek, mellyből ez kibuzog. A kutfő a köznevelés, mellynek erkölcsi feladata, a vad csirákat a tanulók lágy szivéből szorgosan kitépdelni, a roszaság vékony hártyáit vastag kéreggé keménykedni nem engedni, s őket, a még könnyen hajthatókat, jókká képezni. A nevendékek az iskolai pontos tanulás és foglalatosság ideje alatt teljességgel el nem romolhatnának. Sietve kell sietniök a szüléknek

magzataikat köziskolákba küldeni, nehogy hanyagságukért valaha a késő bánattól marczangoltassanak. „Gypso madido statim utendum, quod cellerime siccetur: ita statim fingenda literis et moribus aetas rudis, priusquam durior non admittat fingentis manum.“ Plin. lib. XXXVI. cap. 24.

(Folytatása következik.)

Válasz

A „Mulier taceat in Ecclesia“ czimü czikkre.

A Századunk 23. számában *„Mulier taceat in Ecclesia“* czim alatt közlött czikk valóban olly meglepőleg hatott reám, hogy többszöri figyelmes átolvasása után sem valék képes véleményemet a fölött elhatározni: gunynak e, vagy minek tekintsem mindazon képtelenséget, mellyet itt kevés sorokban összehalmozva találtam? Egyet azonban még is lehet e czikkből minden biztossággal következtetni, azt tudni illik: hogy az értekező urnak igen zavart fogalmai lehetnek arról, hogy kiket s hol illet alkotmányos országunk közügyeiben felszólamlani.

Ha az érdemes ur olly nevezetes, drága hazánk jövendőjére olly igen nagy befolyásu tárgyban, millyen a német vámszövetséghezi csatlakozásunk kérdése, táblabiró urainknak átaljában a nyilványos értekezési s felszólamlási jogot csupán azon egyszerű okból gondolja megtagadhatni, mivel Kitonich boldog idejében eldődeik illyesmiről nem is álmodoztak, — vagy mivel a Corpus jurisban a táblabiráknak in specie ezen jog gyakorolhatása egy különös törvényczikk által nyilvánosan nincsen tulajdonitva, akkor valóban nem tudom, hol fogja ő kegyelme törvénykönyvünkben támaszpontját találhatni azon furcsa véleményének, hogy illy jog csak a ministerek s azokhoz közelebb állóknak privilegium exclusivumja.

De bármilly fonák nézetei legyenek is az értekező urnak — ki itt valóban minden logica nélkül miscebat quadrata rotundis — alkotmányos szabadságunk gyakorlatáról, olly éretlen elméjűnek őt még sem gondolhatni, hogy kétségbe merné hozni táblabiráink azon jogát is, t. i. részt vehetni a köztanácskozásokban, mikoron majd a fenemlített nevezetes tárgynak minden oldalróli meghánytorgatása s megfontolása a vármegyék gyüléseiben szőnyegre kerülend.

Tehát csak azok ellen látszik az idézett czikkben kikelni, kik politicus lapokban (NB. még az Allgemeine Zeitung nyilványos, pedig alig hiszem hogy csak ministerek vagy ezekhez közelebb állókhoz intézett felszólítására) értekezéseiket e kérdéses tárgy fölött a közönség elébe terjeszteni merészelték. Már a mi ezeket illeti, csekély véleményem az, hogy illy tudományos értekezések szerzésére szigoruan véve ugyan csak azok volnának tulajdonképen hivatva, kiket tudományosság s dologértőség arra alkalmasit, legyenek bár ministerek, vagy csak egyszerű táblabirák; ha azonban valamelly ügyetlen irót ellenállhatlan viszketegje némellykor rábirja is, elmeszüleményét a nagy közönség megbirálásának kitenni, azáltal minden esetre egyedül magának okozhat bajt, mert ha valami alaptalant, vagy épen képtelent irt, minden bizonynyal kudarczot is fog vele vallani, akár milly fényes legyen egyébiránt polgári helyzete.

Egy táblabiró.

Szivből sajnáljuk, hogy ártatlan nehány soraink a tisztelt táblabiró ur nyugalmát megzavarták, mi igen messze esik szándékunktól; vigasztal azonban ama meggyőződés, hogy itt a gyógyszer igen könnyen feltalálható. Ne sajnálja a tisztelt ur a Pesti Hirlap 123ik számában Pulszky Ferencz (ns. Sáros vármegye táblabirájának) „Csatlakozás a vámszövetséghez“ czimü értekezését, és azután a f. é. Világ 21. számában „Problematica“ feliratu czikket *** aláirással olvasni, s nyomban megint „taceat“-unkat kézhez venni, s ha ezek olvasása után Magyarország tiszteletre méltó táblabiró-karának hatóságát legtávolabbról veszélyeztetve gondolja, akkor vagy nekünk tanácsos lesz hirlapszerkesztésről lemondani, vagy a tisztelt táblabiró urnak őszintén tanácsolhatjuk a hirlapok olvasásával felhagyni. *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

29. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Április 14.**

Magyar kereskedés és még valami.

V.

A magyar kereskedőséget egyáltalában s közönségesen élesztő kalmárszellemtől igen különbözik a nemzeteket gazdagitó, műiparosságot nevelő s hazákat boldgitó valódi kereskedési szellem. Milly egészen más és ettől igen különböző, nemesb, tiszteletre s figyelmünkre méltóbb kereskedelmi lelkesség vezérli, ösztönzi p. o. a hamburgi, amsterdami, majna-frankfurti, marseillei, lyoni, sz. pétervári, moszkói, odessai kereskedőséget. Ki az éltető kereskedés és a vérszopó kupeczkedés közt létező lényeges szellemi különbséggel körülményesen megismerkedni akar, vegye a német Hanza miképeni keletkezése, kifejlődése, elterjedése, hatása, elhatalmazása, csökkenése, haldoklása s ismeti föléledése történeteit tanulmánya tárgyául. Ki pedig a Hanza *en miniature* szelleméveli megismerkedéssel is megelégszik, járja meg az erdélyi szász földet, főkép Nagy-Szebent, Segesvárt, Brassót s a t. mulatozzék s társalkodjék az ottani posztós-, szappanos-, kalapos-, timár s kulacsesztergályosokkal, kik, igen keskeny körbe szoritva, mind a mellett nem csak Erdélyt, Magyarország s Galiczia nagy részét, hanem Moldva- s Oláhországokat is készitményeikkel ellátván Konstantinápolyig elhatnak, zsidós-kupecz közbenjárására teljességgel nem szorulván. Az okoskodó, ügyes, hanzaszellemű kereskedő üzleteiben a körülmények fordulata által olly könnyen meg nem zavartatik, mindenben magát hamar föltalálván. Igy p. o. nem csekély keresetforrást nyujtott vala az erdélyi szászoknak a Levantéból az ausztriai tartományokba s Europa egyéb részeibe folytatott átviteli kereskedés; de a gőzhajózásnak évről évre növő gyarapodása s hatása által közel jutott az elenyészethez; e fogyatkozást azonban a belföldi szorgalom, minden oldalu munkásság tényerősb, egyetértőleges, sohasem heverő, állhatatos kifejtésével csakhamar kipótolák ugy annyira, hogy az eddig kedvező s megszokott körülmények balfordulatát is haszonra fordítni tudták. Illy kereskedési iparszellem mellett a pesti vásárokon s Nagy-Becsén működő termékkeli kereskedés szelleme csak fattyukint jelentkezik.

Legnehezebb Magyarországban a gabonát értékre hozni, miszerint a gabonakereskedés csupán csak a hajózható folyamok közelében s a népgazdag hegységek mellett mutatkozik biztos és jutalmas vállalatnak. Ha mindjárt Magyarországból néhanéha az ádriai tengeren át is vitetik ki gabona, mégis az odáigi szallítás az ország legtermékenyebb vidékeiről sokkal távolabb s terhesebb, hogysem arról most álmodozni lehetne. — Igaz, hogy még csak negyven év előtt (minden még terhesebb volt szállitás mellett) évenkint 2 millió forintnyi gabona szállíttatott Magyarországból az ádriai tengeren át, meglehetős kereskedési nyereséggel a külföldre; de a franczia háboruk alatt a nagy hadseregek tartása a magyar gabonának minél olcsóbb megszerezhetőségét szigoruan követelvén, a magyar gabona a trieszti és fiumei kikötőkben fölemelt vámmal terheltetett, mi Odeszának nyilsebes emelkedését, házai számának 46tól 4000igi szaporodását, és Bessarabia mezei gazdasága épolly sebes megalapitását s bőven gyümölcsöző virágoztatását következteté. A körülmények e szerinti megfordultát méltányolván, nem igen hihető, hogy a magyar gabona az Odeszából jövővel — ennek a közép-tengermelléki tartományokba szállitandásában — nyereséggel versenyezhessen. Dohány-kereskedésünkre nézve a körülmények hasonló származatu s ikeres következményü fordulatot vettek ugy, hogy dohányunk most az éjszakamerikaival jutalmasan nem versenyezhet. — Szarvasmarhánk a galiziai, moldva- s oláhországi szarvasmarhával, mostani hibás marhatenyésztési rendszerünk mellett, a bécsi piaczon a concurrentiát ki nem állja, mire már 25 év előtt a kormány által atyailag figyelmeztettünk; a figyelmeztetést a megyei gyülésekben homagiali cum submissione ki is hallgattuk, a nélkül hogy ezáltal érdekeltetve éreztük volna magunkat, s igy az üdvös figyelmeztetést az ordo sylvanalis s az 1807: 20. törvényczikk tartalmával egy csomóba soroztuk; a marhatenyésztésben mitsem javitva, mitsem haladva, sőt mindinkább hátrálva, most már a dögbőrök közt sinlődünk. A gabona-, dohány-, bor- s szarvasmarhávali külkereskedésünkre nézve tehát a körülmények fordulata, e fordulatnak nem méltánylása és tenyésztésbeni sózatlankodásunk következtében ugy állunk, hogy most az eladott terményeinkért járó évenkinti külkereskedési jövedelmünk 14 millió forinttal kevesb mint 40 év előtt volt.

Hogy Angliában, talán az Ausztriával kötött kereskedési szerződés következtében, máris több nyerészkedők kezdik figyelmöket Magyarországra fordítni, ez reánk nézve fontos dologgá válhatik. De leginkább a gyapju lesz az, mellyre azon férfiak figyelmöket fordítni fogják. Eddigelé, mint tudva van, a gyapju csak közbejáró kereskedés utján jött a földolgozó kezeibe. De illy kereskedés számtalan sok ágra szokott eloszlani annyira, hogy az áru gyakran öt, sőt több kézen mén keresztül, mig a tulajdonképi vevő kezeibe kerül. Nem csoda tehát, ha ez felénél is többet fizet, mint a mennyiért a termesztő saját terményét eladta. Egy negyed századdal ezelőtt nem sokkal máskép volt a szileziai gyapjuval is, mert még csak 1820 óta jönnek angol kereskedők személyesen a boroszlói gyapjuvásárokra. Magyarországra nézve egészen hasonlót várhatni. Azon virágzás, mellynek hazánk birkatenyésztése jelenleg indult, azon nagy érdek, mellyet földes-uraságaink a birkatenyésztésben mindinkább találnak, a szorgalom, melly a gyapju nemesitésére fordittatik, legszebb reményekkel biztat. Ha az angolok személyesen jelennek meg a pesti vásárokon, nem csak a gyapju minőségéről, hanem egyéb terményeink mibenlétéről is helyben meggyőződhetnek, s Pesten minden terményeinkre nézve az történhetik, mi Boroszlóban a gyapjura nézve történt. De akkor azután főkép azon forog ám még a dolog, hogy e vevők olly árut kapjanak, minőt keresnek s még pedig elegendő mennyiségben. Reménylhetjük tehát, hogy az angoloknak gyapju miatti Pestre jövetele (mit birkatenyésztésbeni haladásunknak köszönhetünk) egyéb terményeinkre (gabona, bor, dohány, kender, selyem) nézve is külkereskedési viszonyainkban üdvös fordulatot teend; azért haladjunk! haladjunk mint tenyeres-talpas termesztők s tenyésztők a mezei gazdaságnak minden ágaiban, hogy az odaveszett évenkinti 14 millio forintnyi külkereskedési volt jövedelmünkért fölérő kárpótlást magunknak szerezhessünk, milly kárpótlás minden jogos s jogtalan előjog- s utánjogért szenvedélyes hanggal követelt kárpótlásnál sokkal többet nyom önhasznunk s nemzeti gazdagságunk nagy mérlegében.

Nyers terményeinket illetőleg csak nyugaton számolhatunk eladásra, minél fogvást termesztő s tenyésztő mezei gazdáinknak érdekében fekszik s értekitési igyekezetöknek fő-föladása marad, hogy terményeinknek az ádriai s közép-tengeren át Angliába utat nyissunk, Fiumeig eszközölhető legkönnyebb s legolcsóbb szállitásukat biztositván. — Azonban bizonyosak lehetünk arról, hogy a gyapjunk miatt Pestre jövő angoloknak — minden kereskedelmi ügyességök, vállalati tehetségök, combinálásbani jártosságuk s nyerészkedési értelmiségök mellett — lesz mit rágni mit nyelni, lesz *hic labor hoc opus*, mig a pesti gyapjukupeczek szemfényvesztő mesterkedésein keresztül törve oda jutnak, hogy a farizlők serege által elcsábitott s elbarricadirozott gyapjutermesztőinkel személyes alkudozásra lépvén ezeknek bizodalmát megnyerhessék. Attól is tarthatunk, hogy ha termesztőink magok előlépést nem tesznek s az alattomosan működő s mindent megzavaró gőznek*) többet mint a nyilványos egyenes uton járó valóságnak hisznek, angolaink a pesti sarat ki nem állják s bele unva hátat forditnak. Illy szép reményekkel biztató, de fata morganakint csakhamar eltűnő jeleneteket már élvezénk Mezopotániában, a nélkül hogy hazánkfiai a tüneményt észrevették vagy sejditették volna; a dolog, jobbadán csak szegény dohánykertészeinket érdekelvén, fumigáltatott. Igy p. o. már többször jöttek Magyarországba külföldi nyerészkedők, itt a termesztőtől első kézből magyar dohányt veendők; de a modus in rebus-ban jártas dohány-kupeczek előállván, az idegent körülvették, eltorlasztékozták s olly ajánlatokat tettek, hogy ez végre beleunván, a számárai dohányvevést a zaklatókra bizta — s többé felénk sem fordult. Némellykor megtörténik az is, hogy egy külföldi kormány (p. o. Francziaország) Magyarországgal dohánykereskedési összeköttetésbe lépni akar, magyar dohányt egyenesen a termesztőtől veendő; illykor a franczia vevőknek hazánkbai jövetelét vizslázó embereink be nem várják, s azért látjuk, mikép egy principalis dohánymonopolistánk egyenesen Párisba rándul, ott a franczia kormánnyal dohányszállitási szerződésre lép s a magyar dohánnyali külkereskedést ostrom alá veszi. Miért ő kegyelmét meg is dicsérjük, s miért nem? *Multa sol adspicit, quae Bernardus non videt.*

A Duna honi kereskedésünkben majd egyetlen s fő közbenjárónk. Ez pedig kelet felé vezérli, intézi s irányozza minden kereseti iparunkat s kereskedelmi nyerészkedésünket. Tekintvén e körülményekre látnunk, éreznünk s elismernünk kell, hogy a magyarországontuli keleti tartományok nyers terményeinkre nem szorulván, csak gyártmányainkat, kézmüveinket s efféle műipari kelméinket — *ha van* — (?) használhatják, mig nyugaton csak nyers terményeinkre nézve számolhatunk egy arányilag csekély jelentőségű vásárra. De ide is csak ugy juthatunk tengelytörés nélkül, ha a sok mesterségesen tennivalót el nem mulasztjuk s Fiumeig minél könnyebb s rövidebb közlekedést létesitünk. Kereskedelmi helyzetünk tehát ollyan, hogy nyers terményeink pénzelő értekitésére a természet semmit, kézműveink jutalmas eladhatására pedig mindent tett, — hajózható hatalmas vizihálóval kézmüveinknek a fekete tengerbe s onnan a világ minden részeibe kényelmes utat nyitván s az ezutoni eleven járást józan eszünk munkás használatára bizván. Igy tehát nemzetünk föladása a természettől ki van jelelve, s hatalmas vizi hálónk hazánkbani (Dráva, Száva, Tisza Maros, Kőrös, Vág, Garam, Ipoly, Sajó, Hernád, Bodrog, Rába, Répcze, Sió stb.) elágozata által ünnepélyesen publikálva, az Is-

*) Hiszen a kupeczes rágalomnak angolaink elutasitására czélzó büdös gőzölgéseit a korán ébredő már érezhette, ittottani kirohanásáról olvashatott is. De sokan olvasnak és az olvasott tárgy felől nem okoskodnak.

tentől adományozott fönséges birtokbai törvényes és ünnepélyes beiktatást napról napra várván, követelvén. Ezt méltányolva s alkotmányunkhoz ragaszkodva tudnunk s nemzeti üterünk minden dobogásaiban éreznünk kell, hogy ha a természetes birtokbai törvényes és ünnepélyes beiktatásunk minél előbbi tettleges végrehajtását elmulasztjuk, a sohasem nyugvó s tényerősen keletfelé iparkodó nyugat-népe által szép birtokunkból kivetköztetünk. Extra dominium nem igen számolhatunk perlekedési sikerre, azt tudjuk, ugy azt is, hogy beati possidentes. Igy tehát jam proximus ardet; értsen ki érteni akar.

Hazánknak tehát akár bel-boldogulási szükségeit akár külkereskedési körülményeit tekintsük, csak tagadhatlan marad, hogy a magyarnak magának is bizony már egyszer fölébredve fonás-, szövés-, kötés-, varrás- s több illy hasznos bibelődéshez fognia, magyar nemzetiséghez illő s világi, tiszteletre méltó nemzeti életet élnie, illy életben tényerősen, nemesbelküleg mozognia, szóval, szellemileg s anyagilag haladnia kell, ha önzsirjában szunyadozva vagy oktalanul czivakodva megfuladni s minden holtan heverő kincsei mellett letiportatva eltemettetni nem akar. Remélyhetjük ugyan, hogy a nyugat népe az eltemettetett kelet népének sirja fölött elénekli majd a „beati mortui in Domino morientes-"t (*Apocalyps.* XIV. 13.); az is lehet, hogy illy beatitudonak Lajthán innen s Lajthán túl némelly emberek örülnének; de én gyarlóságomban őszintén megvallom, hogy illy beatitudoban semmi vigasztalást nem lelhetek. Egyébiránt de gustibus non est disputandum.

A saját szükségeinket kielégitő és ezáltal is már bőven gyümölcsöző **műiparosság**, ugy a fölösleges terményeinket s iparmüveinket értékesitő hanza-szellemü kereskedés kifejlődhetése lényeges gyámolitást nyerend **gazdasági** és **technikai iskolák** fölállitása által, mellyekben mindenek előtt a helybeli érdekekre legyen legfőbb tekintet, a kereskedőnél pedig elmellőztessék azon tudományosság s fattyukereskedési szellem, melly szerint kalmáraink a külföldivel, sőt idegen világrészek javaival s termékeivel törődnek, mig itthon rendesen idegenek maradnak. Ez bizonyosan a honi műipar minden valódi barátjának legfőbb kivánsága. Hogy pedig a köznépnél, s főkép a henyélést ugy anynyira kedvelő magyar köznépnél, a műiparosság megkedveltessék, csak jól rendezett elemi iskoláztatás által eszközöltethető; mert igen sok jónak magva rejtezik abban a nemtudommiben, hogy a fölserdülő emberujoncz már kisded korától fogva bizonyos foglalkodásra szoktattassék. Igen, igen sok bimbózik a németek azon szokásában, hogy gyermekeiket, mihelyt járhatnak, tisztán fölöltöztetve iskolába küldik mondván: *„tanulj ülni!"* Ez az iskolábani ülni tanulás (véleményem szerint) a műiparosságnak pitymallata!

Magyarka.

Lehet tiz esztendeje, hogy Bécsben a leopoldvárosi arany bárány vendégfogadóban egy, hitvesével és húszéves fijával szállásoló majnafrankfurti nagykereskedő hat hétig mulatozván, naponkint az ugynevezett (magyaroktól elfoglalt) magyar asztalnál ebédelt, csinos társalkodási magaviseletével s udvariságával a magyar uri társaságot magához hóditván, többféle tárgyak beszédközbeni megpenditetése alkalmával sokoldalu miveltségének s világjárta életben gyakorlatilag szerzett tapasztalatinak, fölvilágosodottságának s értelmiségének jeleit adván, érdekes és igen kellemes előadásait éleseszü, szeszélyes észrevételekkel füszerezvén s néha tréfás anecdotákkal tarkázván. Társasága a magyar asztali

vendégeknek általányosan kellemes volt, s egy-két napi elmaradása, ha másutt hivatalos volt, közönségesen sajnáltatott. Egyszer elbeszélé, hogy tegnap négy erős utravaló lovakat vett, és ezekkel a bányavárosokat s felső Magyarországot tekervényezve kényelmesen megjárandja, s Pestet még egyszer maglátogatva Debreczennek Odeszába utazand, onnan visszameneti utját Moszkónak, Sz. Pétervárnak veendő: mit különösen hitvese kedvéért igy intézett. — E szerint, kérdém, Pestet ismeri kegyed, s hát mikor volt utólszor ott? — *Ő:* 1819ben. — *Én:* Most majd nagyon megváltóztatva találandja Pestet; mert ki e várost tiz évig nem látta, bámúl gyarapodásán s haladásán. — *Ő:* Én valamelly város haladásán, gyarapodásán olly könnyen nem bámulok; voltam kétszer Éjszakamerikában, 13 év mulva másodszor odajövén, nagy, pompás, élénk, műiparos és Pesttel minden esetre megmérkező, de azt sokban felül is haladó városokat találtam, hol 13 év előtt sivatagot, erdős vagy mocsáros vadonyt hagytam; illy jelenetek egyébiránt igen sokféle szempontból tekintendők. — *Én:* Megvallom, hogy engem Pestnek emelkedése igen érdekel, már azért is, mivel K. házának, a város mostani közepén és akkori végén, gyermekkorombani épülésére visszaemlékezhetem s el nem felejthetem, mikép apám a K.-házat mutatván mondá: nézd fiam, e házat egy timár épitette! — Erre a mosolygó frankfurti igy felel: Én pedig valódi örömmel emlékezem vissza azon időre, mikor K., kinél épen akkor első vándorlásomban megállapodván, két esztendeig legényked tem, a házat épitette. Istenem, milly csodálatosak utaid! s hitvesére tekintvén ennek kezét igen sziveskedőleg szoritá. Ezt hallván asztalkodó hazámfiai, elnémultak meg nem foghatván, hogy egy illy miveltségű ember valamikor timárlegény lett volna s igen visszatetszőnek találták, hogy egy annyira meggazdagodott férfi néhai timárlegénységével még dicsekedhetik is; de a frankfurti a magyarok e miatti bámúlásán meg nem ütközött, sőt gyönyörködve folytatá beszédét mondván: K. igen derék, főtől talpig becsületes emberséges ember s nagytapasztalásu, józan eszű, világjártas férfi volt, ki a jó legényt a rosztul megkülönböztetni s a derék iparkodót megbecsülni is tudta, ezt timármesteri tekintélyével igen jól összeilleszthetvén; szeretett a számos legénységgel (mert uraim, K. nagyban üzte ám timármesterségét) ebéd s vacsora fölött beszélgetni, itt vándorlási tapasztalatait elbeszéleni s a straszburgi, frankfurti, würzburgi, hamburgi, danzigi, boroszlói s a t. legényeket rendre anyavárosaik érdekei felől értesiteni. Gyönyörködve vallom meg, hogy öröm volt illy mesternél legényked ni. Én akkor alig voltam husz esztendős. Egyszer K. uram fölszólitván, kérdé tőlem, nem volna e kedvem Odeszában megtelepedett timárbarátjához menni, magamnak tapasztalást szerezni s szerencsémet megkisérteni; mire annál szivesebben állottam, minél inkább kivántam magam is, ma holnap mester lehetvén, legényeimmel K. módra beszélgetni. Igy tehát vándorlevéllel ellátva Odeszába indultam, K. uramtól, szokásos vándor verseimet elmondván, elbucsuztam, s tiz arany utravalóval megajándékoztatván a felől is értesittettem, hogy K. ur odeszai barátját minél előbbi odajövetelemről már tudósitotta. Az uraknak képzelményök sem lehet arról, milly nemes önérzetet és büszkeséget gerjeszt egy szegény mesterlegényben olly tiz aranykának zsebjébeni pengése. Igy jöttem Odeszába, Moszkóba, Berticzowba, Sz. Pétervárra, Dánczigba, Hamburgba s innen Angliába, végre Éjszakamerikába, hol Uj-Yorkot, Washingtont, Philadelphiát s a t. megjártam. Uraim! itt sokat tanulhat ember, kinek feje meg nem nyiláztatott. Öt év multával Europába visszajövén még Amsterdamban s Brüszelben legényked tem: de jó K-t még egyszer látni s vándorlásaimról tudósitani akarván,

ismét Pestre mentem, hol K. uram, ki azonban megnemesittetett, igen szivesen fogadott, s miután vándorlásim történeteit kihallgatta, megölelt s megcsókolt. Uraim! K. csókjának emlékezetét még ma sem adnám tán fele vagyonomért. Ő olly tekintélyes személyzetű ember volt, hogy erre nézve ministernek is beillett volna, becsületére s emberségére nézve pedig akárkivel bátran megmérközhetett. Miután ismét egy esztendeig nála legényked tem, egyszer magához hivat s kezembe ad egy levelet, mondván: olvassad! E levélben egy X. városban meghalálozott barátjának özvegye kéri K-t, hogy küldene művezető-legényt, kire mestersége üzletét bátran bizhatná, s ha lehet ollyant, kinek ma holnap egyetlenegy leányát férjhez adhatná. — „Van e kedved barátom?“ — Ktől barátomnak neveztetvén két araszny it nőttem s brilliántos kezét megcsókoltam; mire K. uram megáldott s kocsijára ültetvén magával Xbe elvitt, itt a megválasztott művezetőt asszonyának személyesen bemutatandó. Igy kedves élettársommal megismerkedtem, Xben megházasodtam s megtelepedtem. — Erre fölszólal egy velünk asztalozó kir. tanácsnok mondván: „E szerint kegyed hitvese földim, mert én is Xben születtem, nevem Y.“ — Kegyed atyja 1802, Xben főszolgabiró volt? — „Igen, később alispán s végre k. tanácsnok; magam is főszolgabiró voltam, alispány vagyok, s ő Felségétől k. tanácsosnak most neveztettem ki.“ — Igy tehát Kegyed atyjának köszönhetem, hogy most millionarius vagyok. Ez pedig igy történt: Én mesterségemet Xben (melly népes város ugyan, de nem szabad királyi város) olly szerencsésen üztem, hogy közönségesen a gazdag timárnak neveztetém és soktól irigyeltetém: egyébiránt az irigyeltetést az ember a szánakodásnál szivesben tűri, s igy mit sem aggódtam. De jön most a fekete leves. Tudják uraim, hogy a csizmadiák közt sok a nemes ember, igy Xben is. Ezek közt volt egy iszákos csizmadia, a főszolgabiró urnak hasonnevű atyafia, kinek, mivel már 400 forinttal tartozott, hitelben bőrt adni többé nem akartam. Egyszer magához hivat a főszolgabiró s fölszólit, adjak atyafiának hitelben bőrt; mit megtagadtam mondván: fizesse előbb régi tartozását, vagy álljon jót érette főszolgabiró ur, — mit ez nem akart. Igy tehát, mondám, én bőrt nem adok. Erre Kegyed atyja fölpattan s engem rútul összegazemberez. Én a főszbiró urat illetlenségére figyelmeztetém, mire ez keveset ügyelvén a szitkot haladva halmozá, végre magam is türelmemet vesztvén a szitkot visszaadtam, minek az lett a vége, hogy megpálczáztattam. Én ezt pirulás nélkül elmondhatom, mert illy méltatlanság becsületes embert a józaneszüek tekintetében meg nem becstelenitheti: de bizonyosan szégyenére válik azon tisztviselőnek, ki tiszti hatalmával illy gyalázatosan visszaél. Megbotoztatásom hire elszárnyalt a városban, s igy feleségem, mielőtt még hazajöttem, erről már értesitve fájdalmában majd megbolondult. Én a dolgot magam is szivemre vettem, látván, hogy a főszolgabiró ur violentiáskodásával még dicsekszik s dicsekvése helybenhagyatik. Végre eltökélém magamat, hogy Magyarországot, hol igazságos követeléseit az ember olly nehezen, a botot pedig olly könnyen megkaphatja, odahagyom, miben feleségem is megegyezett. Igy Xben mindenünket eladván, pénzünkkel Frankfurtba költöztünk, hol egy nagyhirű bőrgyárossal társaságba lépvén minden vállalkozásainkban annyira boldogultam, hogy a bécsi kereskedelmi világban egy millio forintra hitelesitve vagyok; mit egyedül csak uraatyja szolgabiráskodásának köszönhetek. Ha ngod Frankfurba jön, méltóztassék meglátogatni, nevem M.; lakházamat, mellyet Xben palotának neveznének, könnyen föltalálandja. Ott nyugalomban, megelégedve, polgártársaimtól tisztelte tve, kényelmesen élem napjaimat, mit Xben sohasem tehettem volna. Az urak magok okozzák hazájoknak mindenbeni

hátramaradását. Az ügyes, becsületes mesterembert, ki a hazának igen hasznos polgára, meg nem tudják becsülni s így mindig mélyebben sülyednek. Sok a gőz, kevés a valóság; így haladni lehetetlen!

A szeretet főellene a XIX. században: a magánnevelés.

(Folytatás.)

A sors a hatalmas, végtelen, kikerülhetlen végzeteket gyémánt vetőllővel szövi, s az elnyomott igazat felmagasztalja; sem a festész, sem a szobrász a művészet által annyi szépséget, annyi kellemet, annyi diszt előteremteni nem bir, mennyi az őszinte igazságban van, melly akkor is, mikor szabad kezével az ocsmány dolgokról a daróczot lekapja, gyógyfüvekkel zöldelő örömmezejét, örömmezején a gyönyörű erénypályát mutatja. Az erénypálya diadal-kapuján olvashatni: „Ember tökéletessége legfelsőbb fokát elérte, ha szerencséjét szeretetszabta kötelességei gyakorlatában leli.“ Az emberi kötelességek egyike, mit őseleink „Igaz mondás nem emberszólás“ példaszavukba drágagyönykint foglalva az utóvilágnak hagytak.

Az egyenesség vértje födözte keblek előtt tartalék nélkül tolmácsolhatják igéim, mit kivülem számithatlanok tudnak „hogy vannak faragatlan, rosz, korhely, zablátlan, sőt javíthatlan tanulók, de nem egyedül a szegények, hanem a gazdagok magzataik közt is, kik vagy megromlottan adattak iskolákba, vagy a szünnapokon, mikor t. i. szüléik gondviselése alá visszakerültek, romlottak el.“

Mint az őszi eső olly szapora a megeredt emberi gyarlóság. Az illető szülék, magokat szépitendők, gyermekeik romlása okát az iskolákra kenni nem szégyenlik, és méltóztatnak neheztelni, ha valaki az igazat szemökre lobbantja. Hagyján! az oknélküli neheztelést, ha az idő foga meg nem emészti, a halál kaszája minden bizonnyal kivágja. Nem így a korholatlan hagyott romlottságot, melly a hallgató időkben mindinkább örökül, mélyen elgyökeresedik, ujabb meg ujabb hajtásokkal bujálkodik és a szerencsétlen oltományokra, az ivadékokra, átmegy, a szomoru bűnhődőt horáczi panaszra fakasztandó:

„Aetas parentum, peior avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.“

A gyermek ollyan mint a majom, mindent, mit lát, utánoz, és szintolly kevésbbé tudja megitélni, mint a majom, hogy sok, mit utáncsinál, neki iszonyu veszélyére lehet. Otthon lengenek előtte az első és gyakran soha ki nem törülhető benyomások eleven főpéldányai:

„Velocius et citius nos
„Corrumpunt vitiorum exempla domestica, magnis
Cum subeunt animos auctoribus.“ *Juv. sat. XIV.*

A szülei szem, melly a gyermekre szeretettel hunyorit, a szülei ajak, melly őt csókharmatival enyhíti, s mellyről mindenféle kecsegtető szép hangok folynak, a szülei kéz, melly neki minden szükségest nyujt, mindennapi érzékeny példák, mellyeket elébe a természet maga tőn és a mellyeket ő majmolni leginkább ragadtatik. A szülei szem s kéz tehát ollyat ne müveljen, a szülei ajak ollyat ne hangoztasson, mik a gyermeket valamikép nem jóra, vagy épen roszra szédíthetnék.

„Maxima debetur puero reverentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemseris annos;
Sed peccaturo obstet tibi filius infans“. *Juv. sat. XIV.*

Azokra, kik a tapasztalatlan gyermeket a csuszó hizelgés hálójába keríthetik, sápító szavaikkal szüntelen andalgásba meríthetik, és ártatlansággal teljes gyöngéd szivén fertelmes, durva karczolásokat ejthetnek, a házi cselédekre is különös felügyelés legyen; ők minduntalan arra szoríttassanak, hogy a gyermek előtt sem önviseletük sem beszédeik által a rend, az illedelem, a szemérem ellen vétni ne merészeljenek. Szóval, a szépség korában élőtől minden rutat gondosan el kell távoztatni.

„Nil dictu foedum visuque haec limina tangat,
Intra quae puer est.“ *Juv. sat. XIV.*

(Folytatása következik.)

Márvány-hordók.

Tatán, az uraság pályinkaházában van körülbelül százakós hordó, mellybe összefut a pályinkamoslék az ott levő kazánokból. A hordót mindennap kiürítik, hogy benne semmi ártalmas savany ne képződjék, s e végett kefével naponkint kitisztítják és vizzel kimossák. — A hordó eleinte fából volt, tulajdonkép egy fahordónak egyik fenekét kivették, s e végre a földbe sülyesztették, melly csakhamar elromlott; minekokáért hogy tartós hordó által a gyakori ujítási költséget megkiméljék, és egyszersmind a savany behatásának a hordóba, mint gondolták, eleit vegyék, s e mellett könnyüszerű tisztitást is eszközöljenek, márvány-medenczét (Bassin) készítettek, mellyet kellőleg összeraktak, és az eresztékeket kőragasszal jól behegesztették. Nem sokára a márvány-hordó elkészülte után észrevették, hogy a czél egészen el van tévesztve, mivel lehetett látni, hogy a savany a márványt feledzé, s egypár év mulva az edény annyira elvékonyodott, hogy a ragasz, melly egészen épen maradt, két három hüvelykkel is kiállott a márványkád belső oldalából, minélfogva azt mint használhatatlant egészen félre kellett tenni. E helyett rézhordót készítettek, mellyet már tiz év óta használnak. Hogy a bor nem bir annyi savannyal mint a pályinkamoslék, és hogy ez meleg állapotjában inkább lehet edző, az bizonyos; mivel azonban a márvány-kádat a tatai pályinkaházban mindennap kiürítették, kefével tisztogatták és tiszta vizzel egészen tisztára kimosták, s igy a savany csak kevés ideig működhetett, holott a bor gyakran esztendeig is hordóban áll, s igy a savany hosszu időig szakadatlanul hathat a márványra, azon kérdést, valljon a borsavany idővel szinte nem rontólag hat e a hordó márványára, talán mentegethetni.

Ha a kisérlet és tapasztalás valósitja azon elővigyázati szabályokat, mellyek Schams 2dik kötetének 78ik lapján felhozatnak és ajánltatnak, miszerint t. i. a márványhordóba először könnyű uj bort kell tölteni, hogy ezáltal a hordó oldalán borkő ülepedjék meg, és igy a savany behatásának eleje vétessék, akkor a márványhordók használhatósága és elsősége semmi kétséget nem szenved. Tarjánban Gyöngyös mellett Heves megyében már rég óta van egy márványhordó, eziránt az ottani igazgatóság fontos felvilágositást adhatna.

Tatán, martius 2-dikán 1842.

Ramszauer Ferencz.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

30. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Április 18.**

Gyakorlati szó az urbéri váltságról.*)

II.

A parasztember vagy 20 év előtt még nem is tudta, mikép lehessen valaki paraszt a nélkül, hogy valami földesuré legyen, valakinek ne dolgozzék, adózzék, valakitől ne függjön, vagyis valakinek közvetlen jurisdictiója alá ne tartozzék; nem tudta, mikép lehessen valaki földesur a nélkül, hogy jobbágyi ne legyenek, több kevesebb jobbágyok neki ne dolgozzanak, adózzanak, tőle ne függjenek; ő azt gondolá, hogy az urbéri váltság által e földesur s jobbágy közötti nem csak robot s adózási kötelékek, hanem a földesuri jurisdictio is végkép megszünnének, s miután ő ezt tulajdon nézete szerint nemcsak a társasági életre nézve veszedelmesnek, nemcsak egészen rend s természet ellenének, hanem még lehetlennek is tartotta, természetesen az urbéri váltságról még álmodozni sem, annál kevesebbé pedig gondolkodni juthata eszébe. S valóban, ha meggondoljuk, hogy a földesur jobbágyai fölötti jurisdictiója jelenleg is inkább gyenge árnyéknak mint valóságnak nevezhető, miután az minden legcsekélyebb ügyben vagy megyei tisztviselőre vagy magára a megyei hatóságra szórul, vajmi könnyű beláthatni, hogy a váltság után ezen jurisdictio egészen puszta zerussá aljasodnék le; s nem hiszem, hogy ezen esetben a földesurak is nagyon ragaszkodnának hozzá, miután az a költséges uriszékeknél egyéb hasznot nekik nem hozandna.

A parasztság tehát még nem is álmodozott az urbéri váltságról, annál kevesebbé ohajtotta azt, midőn egyszerre sok jobbágynélküli urak megyei gyüléseken az urbéri megválthatást követelni kezdék, kivívák és az országgyülési követeknek utasításba adák, hogy azt törvénnyé tenni iparkodjanak; ezek, a mint illett, utasításukhoz szorosan ragaszkodva egyszerűn kimondák, és határozattá lőn: „a jobbágy ezután megválthatja magát.“ Miután az urbéri váltságróli törvény kihirdetteték, a jobbágy nélküli győzelmes urak várva várák annak nagyszerű eredményét, uton utfélen kérdezősködvén, hol s micsoda falu váltandja meg magát? De csakhamar elbámulának, midőn tapasztalák, hogy a jobbágyok épen ugy mint azelőtt — egykét falut kivéve — szép csendesen nyugodtan maradnak, a váltságra még kedvet sem mutatván. Most e rosz következmény okait kezdék kutatni, s némellyek azt találák, hogy ennek nem egyéb oka, mint az, hogy a földesur a váltság elfogadására kényszeritve nincsen, s erre iszonyu zajjal országszerte azt követelék, hogy a földesurat — törjék vagy szakadjon — alkotandó törvény által arra kényszeritni kell. Mások a józan észt egészen letevén azt mondák: „a parasztot is, vagy akar vagy nem, kényszerítni tell; mi körülbelül annyit tenne, mintha a parasztot, ha beteg lévén enni nem tudna, tömnők; ha szomoru volna, tüzes vassal csipkednők, hogy ficzánkuljon. Az okosabbak végre átlátták, hogy e részvétlenségnek nem egyéb mint a pénzhiány és szegénység az oka, s ezek kétfelé oszolván, egy része pénzbányát nyitni, pénzgyárt alkotni tanácsla ugy, hogy minden szegény ember elég képzelt pénzt kaphasson kölcsön, s azzal realitást, uritartozásoktóli szabadulást vehessen; másik rész pedig azt mondá: a paraszt engedje át telke egy részét a földesurnak, s ez azt váltság vagy legalább kilenczed fejében fogadja el stb.

Mindenekelőtt itt megemlitendőnek véljük, hogy azon urak igenigen rutul csalatkoznak, kik a parasztság egész szerencséjét boldogságát az urbéri váltságtól függeni vélvén, azt olly sürgetőleg kivánják, mintha ezen uri tartozásoktóli menekülés a parasztságnak elejétől fogva legforróbb s egyedüli ohajtása volt, s e miatt aggódva, elmélkedve, gondolkodva talán több álomtalan éjszakát töltött volna; mert az összes parasztságot általában tekintvén, bátran mondhatni, hogy a váltság annak még eszébe sem jutott, nem hogy azt ohajtotta, vagy róla gondolkodhatott volna, mert a szegény embernek mindig száz meg száz sokkal sürgősb szükségei, kivánságai valának, mellyeket pótolni, kielégitni sokkal inkább mint magát megváltani szeretett volna, s miután — legalább az ő véleménye szerint — helyezete s körülményei illy szükségektől s kivánságoktól mentek soha sem valának, természetesen csak ezek forogtak elméjében, mindig csak ezekről gondolkodott folyvást és nem a váltságról.

Ha a megváltás a paraszt szabad akaratára hagyatik, azaz: ha ő arra szorosan kényszerittetni nem fog, bizonyos, hogy minden nevezetesb vállalatai közt ez, bár legnevezetesb, mégis legutolsó vállalata leszen; mert ha például a pénzetlen okos ur téli időben nem kesztyüt hanem csizmát vesz, bizony a legbutább parasztról is föltehetni, miszerint előbb teend mindent, mi nélkül el nem lehet, mint azt, mi nélkül öröktől fogva volt, s ezután is ellehet. Ezt a legcsekélyebb természeti ész és belátás mellett nem tennie teljes lehetlen, mert különben tulajdon létének s boldogságának önmaga lenne legkegyetlenebb földulója. Ha a magyar nemesur okosan cselekszik, midőn báró- vagy grófságról csak akkor kezd gondolkodni, mikor házasság, öröklés vagy véletlen szerencse által tömérdek birtok- s gazdagságra szert tett, bizony az együgyü parasztról is föltehetni, miszerint ő is a váltságról csak akkor s nem előbb fog majd álmodozni, mikor házi körülményeire nézve egészen rendbe jött, magát minden szükségesekkel illőleg ellátta, jövendőjét némileg biztositotta, s egy kis nélkülözhető pénzösszeget megtakarított; s ha azon nemes urat méltán tébolyodottnak mondhatnók, ki 60—70 hold földből álló birtokát zálogba vetné vagy örökre eladná és annak árán bárói vagy grófi czimet vásárolna, azután pedig vagy koldulni menne vagy ismerőseinél kegyelemből éldegélne; bizony a parasztembert is balás adósának méltán nevezhetnők, ha ő akár banktól akár szomszédjától pénzt kölcsönözne, azt váltságra adná addig, mig pajtája épen nincsen, háza, ökre, szekere, téli ruhája igen rosz, kenyere igen kevés, az adórestantiákért pedig s más adósságokért folyvást zaklattatik. Miután a magyar parasztságnak nem két harmada, hanem négy ötöde legalább is illyen, valóban nem foghatni meg, némelly uraink miért szeretnék az urbéri váltságra még a parasztot is szoritatni? — A tatárok nem dulák föl annyira hazánkat, mint e jó urak jószivüsége földulandná, ha nekik minden elméletileg föllállitott elveiket gyakorlatilag is életbe léptetni sikerülhetne. Ugyan azért nemcsak a parasztság, hanem az egész haza nyilt ellenségeinek tartom azon urakat, kik a szegény parasztságot az uritartozásoktóli megváltásra akár törvényesen kényszeritetni kivánják

*) L. Századunk 25. sz.

akár azt csábító declamatiók által arra birni ügyekszenek előbb, mint az önmagában arra elegendő erőt érezend.

Hogy hazánkban lehettek több kevesebb elszórt vagyonos jobbágyok, kiknek agyukban ez a gondolat: „bár a paraszt ember megválthatná magát!“ megfordult, nem csak nem tagadom, sőt épen olly természetesnek találom, valamint azt, hogy a meggazdagodott polgár nemességre vágyik; az illy polgárok azonban a polgárságnak épen ugy, mint az olly jobbágyok a jobbbágyságnak csak századik részét sem tevén, itt tekintetbe nem jöhetnek. De habár jobbágyaink mindegyike olly vagyonos volna, hogy magát igen könnyen, minden adósság nélkül megválthatná, mégis bátran állítanám, hogy legalább is egy negyedrésze a váltságra nem örömest hajolna, mert mindenik tulajdon fogalma s érzete szerint itélve a dologról — egyik a pénzt, másik a szabadföldet becsülné többre, s igy még ez esetben is a kényszeritést helyesleni teljességgel nem lehetne, mert az „arany szabadságot“ mindig szem előtt tartanunk és soha felednünk nem kell, hogy „szabaddá lenni“ is csak ugy szép, ha az ember szabadon lehet szabaddá; mostani körülményeink s kivált jobbágyaink állása mellett pedig a parasztságot váltságra kényszerítni akarni, annyit tenne, mint azt szeretetlenül féreg gyanánt agyon zuzni, tiprani! szabad föld, koldus tarisznya; szép csinos ruha, mindig üres has — éljetek!

De nemcsak régibb időkben nem gondolkodtak jobbágyaink az urbéri váltságról, hanem még a jelenben is, mikor a váltság szózata az ország egyik szélétől a másikig harsog, sem gondolkodnak, sőt a mi több, még eszökbe sem jut, hacsak valami theoreticus uracs, ki a szegény ember nyomoruságát nem ismeri, fülökbe nem dörgi: „váltsátok meg magatokat“! mit azonban ezek komolyan s igen okosan többnyire minden felelet nélkül szoknak hagyni. Ha pedig valaki, épen nem hihetvén, hogy a paraszt illy fontos, maga s családja életébe vágó tárgyról nem gondolkodnék, állításomat túlságosnak tartaná, azt a rókáról mesére figyelmeztetem, melly a szőlőt, miután el nem érheté, savanyunak rosznak nevezvén ott hagyta. Az az ur, ki a kör négyszögüségén s mobile perpetuum-on töri fejét, bizonyosan szükséget nem szenved és boldog, de egyszersmind henye haszontalan ember; a paraszt igen is érezvén tehetlenségét, igen is tisztán látván, hogy a megválthatásra még reménye sem lehet, fejtörését inkább arra szereti fordítni, miből első s legsürgösb szükségeit pótolhatni kis reménye van, és a váltságról épen nem elmélkedvén, szintolly okosan cselekszik mint én, ki azon urodalomról, mellynek talán in omnem possibilem casum maholnap ura lehetendnék, soha sem gondolkodom, nem azért, mintha az urodalmat nem szeretném, hanem mivel hozzá semmi biztató reményem nincsen.

A parasztember nemcsak régenten nem tartotta, hanem most sem tartja magát parasztnak, urát pedig földesurának azért, mivel neki dolgozni s adózni köteles, hanem leginkább mivel jurisdictioja alatt áll, s miután, a mint említém, nem egészen ok nélkül hiszi, hogy a váltság által némileg paraszt lenni megszünvén, a földesur jurisdictiója alól is kibuvhatik: ez okból régenten a parasztok örömest kapartak, kerestek, magokat bizonyosan örömest megváltották volna, nem hogy földesuruknak az őt törvényesen illető robotot szolgálni, neki adózni többé kötelesek ne legyenek, hanem leginkább azért, hogy jurisdictiója alól fölszabadulhassanak, ki sokszor zsarnokoskodott, önkényt gyakorlott rajtok, üttette, verette, büntette, üzte, hajtotta, zsarolta őket folyvást s tetszése szerint, a nélkül hogy igazság szolgátatott volna nekik; ez lett volna régibb időkben főösztön a váltságra, ettőli — és nem a törvényes robot, kilenczedtőli — szabadulhatásért hajdan véröket öntötték volna. De mondám, mikép a paraszt nem tudta, hogy ő földesur nélkül létezhessen, ez pedig paraszt nélkül, nem hitte, hogy a társasági élet fenállhasson a nélkül, hogy ő egy földesurnak közvetlen hatósága alatt ne legyen, s miután a váltság által e kötelékeket szétbomlandóknak hitte, természetesen a váltságot nem is ohajthatta, s ha ohajtotta, bizonyosan csak a földesur hatósága alóli fölszabadulhatásért ohajtotta.

Most, midőn a földesurak — keveset kivéve — jobbágyaiknak semmi igaztalanságot nem tesznek, de nem is tehetnek, nem csak a törvényes illetőségen tul nem követelnek tőlük semmit, hanem még ez illetőségekben is a csekélyebb hiányokat jószivüleg elnézik, türik, a parasztot nem ütik, verik, hajtják, üzik, zsarolják, hanem olly gyengéden, szeliden, emberileg bánnak vele, mikép a paraszt tulajdon feleségével, gyermekével, rokonával s barátival bizonyosan nem bánik; midőn a paraszt hétnapközben akkor mehet robotra, mikor körülményei megengedik, vagy neki tetszik, ugy, hogy a jobbágyságnak földes ura ellen panasza teljességgel nem lehet: most mondom a váltságrai vágy — ha az a paraszt ember kebelében valaha mégis ébredezett volna — nem növekedik, hanem csökkent, csökkent pedig annyival inkább, minél bizonyosabb, hogy ő a kilenczed adásához már hozzá lévén szokva, azt valami nagynak soha, az igazságos s törvényes robotot pedig mindig majdnem semminek vette — csökkent, mondom, ezen emberi bánás által legalább annyira bizonyosan, hogy ő csekély megtakarított vagy megtakaritandó pénzét sem adandja váltságra soha, de még kevesbbé verendi magát érette adósságba valaha! szóval, ő — ha kényszeríttetni fog — bármit tegyenek is vele, a pénzzeli váltságot mindaddig halasztandja, mig fölöslege, kidobni valója nem lesz, ez pedig mikor lesz, csak a jó Isten tudhatja. S ez nem sophisták csürt csavart eszméji, mint valaki szereti mondani, hanem életből merített tagadhatlan valóság! A tékozló rosz parasztgazdának, valamint a pazérló rosz uri gazdának nem csak pénze nem, de adóssága s pedig nem kevés szokott lenni, s valamint ez utóbbin, ha folyvást kölcsönzünk neki, nemosak nem segitünk, hanem őt mindig szegényebbé tesszük, ugy amannak sorsa, ha kölcsön vett pénzzel váltandja meg magát, nem csak nem jobbuland, hanem inkább roszabbuland; ellenben a jó takarékos paraszt szintugy mint az uri rendes gazdának ha pénze nincs is, de adóssága sem szokott lenni, és — kivévén a rendkivüli eseteket — bátran ajánlhatjuk nekik pénzünket, de nem fogadandják el — a nagy földesuraságokat természetesen ide nem értvén, kik azon egy kivétellel, hogy ritkán adnak, hanem csak kegyelemből vállalnak el ajánlott kölcsönt, hazánknak fiók bankjait képezik, mellyek nélkül még csekély pénzünket sem tudnók hova letenni. Száz évig ott állhat a magyar bank száz millioival, és a jó takarékos paraszt gazda szintugy nem kérend tőle egy fillért is kölcsön soha az urbéri váltságra, valamint a rendes uri gazda például hintóra nem. Ha apai adósságok szállottak rájok, azokat nem ismét máshol bár kisebb procentre kölcsönözendő pénzzel, hanem lassankint magok erejéből fizetendik le; ha rendkivüli szerencsétlenségek érték őket, kisebb összeget hon is, vagy a környékben rövid időre kapnak, sokat pedig, ha ajánltatnék is nekik, nem fogadnának el, mert szerencsétlenségökből nem egyszerre s egészen más erejéből, hanem lassankint s idővel kivánnak inkább menekülni, mint másnak egészen rabjává lenni. Ha pedig a jó paraszt gazdának egy pár száz megtakarított forintja van, bizonyosan szintugy nem váltságra hanem vagy istálló, pajta, kamra épitésre, vagy lakháza kijavitására, vagy rét, irtás- vagy nemes föld vásárlására, vagy végre fuvarozási s kereskedési kisérletekre használandja, valamint a rendes uri gazda a magáét nem holmi csecse-becse czimek megszerzésére, hanem vagy tőkére, vagy nevezetesb jószág vásárlására

fordítandja. Itt ismét a nagy földes uraságokról nincsen szó, mert ezek, roppant jövedelmök lévén, nélkülözhetőkre szintugy sokat áldozhatnak, valamint a gazdag paraszt a váltságra, — itt csak a parasztságról van szó és középrendü urakról, kik nem annyira külsőleg fényleni, mint önerejökből élni s gyarapulni kivánnak. Ha pedig a takarékos paraszt, polgár és nemes urakat, kiknek sem a bank, sem más ember pénze nem kell, kivesszük, és bankot, pénzbányát csak azok számára nyitandunk, kik az adósságok visszafizetését kötelességnek sem tartván, most is a világ minden pénzét örömest fölszednék, akkor nem csak hazánk bérczeit, hegylánczait, hanem az egész magyar földet usque ad centrum terrae arany bányává tehetjük, mégis csak azon vég szomoru eredményre jutunk, hogy a józan s takarékosak kezeire jutand ugyan minden birtok s annak hasznai rövid idő alatt, de abból majd ezek a gonosz, tékozló pazérlókat, mint a haza sepredékét, részint kötelességből, részint felebaráti vallásos szeretetből eltartani kénytelenek lesznek. Oh Anglia! oh szegényi bill! te utánad epedezünk; jöjj el hozzánk hova előbb, s boldogok leszünk!

Midőn az urbéri váltságról igy nyilatkozom, ne vélje senki, hogy annak ellensége vagyok, vagy azt a jobbágyságnak szivem mélyéből ne ohajtsam; nézeteim csak oda irányozvák, csak abban pontosulnak össze, hogy parasztjaink pénzzel még igen-igen sokáig nem váltandhatják meg magokat, hogy ők a váltságot nem ohajthatják, mivel arrai tehetlenségöket érzik; hogy, ha ohajtnák is, nem annyira ohajtnák, mintha minden boldogságuk ettől függne; hogy, bár örömest fogadnák azt mint ajándékot, de érette sokat áldozni még akkor sem volnának hajlandók, ha más pótolni való szükségeik nem volnának is, jelen szegénységökben pedig olly keveset adhatnának érette, hogy az a semmihez igen hasonlitna. Járjuk csak meg hazánk minden falvait, s tapasztalni fogjuk, hogy az egyik falubeli legszegényebb parasztnak értéke a másik falubeli legvagyonosabbnak értékét fölüti, és mig amaz ott szegénynek, ez itt — a mint aránylag igaz is — gazdagnak tartatik; látni fogjuk, hogy minden faluban a jobbágyságnak két huszadrésze takarékos, szorgalmas, iparkodó, s legalább annyira jó gazda, hogy bár pénze nincs is, vagy legalább igen kevés van, de adóssága sincsen és szükséget nem szenved, hogy e két huszad résznek is fele, erkölcsileg tekintve, hamis, csalfa, fösvény, alattomos, ármánykodó, békételen, s csak fele józan, jámbor, igazságszerető, békés emberek; látni fogjuk, hogy hét huszad része, bár jó lelkü, jámbor, takarékos, szorgalmas, mégis többnyire mindig több kevesebb adósságban, kisebb nagyobb szükségben van, hét huszada pedig erkölcsileg ha nem egészen is, de tetemesen megromolva, csaló, lopó, részegeskedő, könnyelmü, tékozlásra hajlandó, s igy folyvást több szükségekkel küzdő, mélyen adósságbe verve, de mégis mozogható; látni fogjuk, hogy négy huszada egészen szegény, nyomoru, tehetlen, tele adósággal s minden szükségektől környezve, bár ezeknek is fele jólelkü jámborok, de olly szerencsétlenek, hogy bármit kezdjenek is, minden vállalatuk roszul üt ki, balesetek, szerencsétlenségek folyvást üldözik őket és örök nyomorral küzdenek, és csak fele gondatlan, buta, rest, tékozló, részegeskedő, kóborló korhelyek, s természetesen rosz házon s adósságon kivül semmiök, még kenyerök sincsen.

Ha már most még azon jobbágyainkról, kik 20—25 ezer v. frtal birnak — mert vannak ám hazánkban, bár ritka madarak, illyenek is — sem halljuk, hogy váltság végett illető uraságuknál lépéseket tettek volna; s ha ez világos jele annak, hogy a váltságot nem olly fölötte ohajtják, nem olly iszonyu boldogságnak tartják, mint némelly uraink vélik, vagy legalább nem annyira mint az 1000

p. forintot szeretik, szóval, ha még ezek sem váltják meg magokat: valljon mit mondjunk olly jobbágyokról, kik az épen fönebb említett rámára szabvák, s minőkkel hazánknak többnyire minden helységei népesitvék? Háza, telke, ökre, szekere árán nem válthatja meg magát, mert akkor tettleg megszünik jobbágy lenni; három, legfölebb 400 vft. érő ingó vagyona pedig nem csak kevés e czélra, hanem olly szükséges is neki minden legkisebb része, hogy abból valamit eladhatni teljességgel lehetlen. S ez legyen elég annak bebizonyitására, hogy parasztaink pénzzel s magok erejökből magokat meg nem válthatják.

Most kérdjük meg őket rendre s egyenkint, ha volna e kedvök a váltságra akkor, ha mi illő föltételek alatt e váltságra pénzt kölcsönöznénk nekik? Legelőször menjünk a két huszadrészből álló jó gazdákhoz s mondjuk nekik: barátim, ime mi nektek egyenkint ezer p. ft. ajánlunk kölcsön olly föltétel alatt, hogy ti e pénzzel magatokat váltsátok meg; nekünk a tőkét csak husz év alatt 50 p. ft. kis részekben téritsétek vissza, s kamatot ne többet csak 5% fizessetek. S mi lesz a válasz? „Köszönjük uraim jó szivüségöket, de Isten mentsen mind minket mind gyermekeinket illy iszonyu adósságtól! Eddig kisebb nagyobb gond mellett nyugodtan megéltünk, majd akkor nyugodtan még alunni sem tudnánk; ugyan azért csak tartsák meg uraimék pénzöket Isten nevében, mert mi adósak lenni nem szeretünk.“ Megemlitendő itt, hogy a jobb paraszt gazdáknak fő boldogságuk s minden büszkeségök abban áll, hogy nemcsak ők senkinek nem, de inkább mások önekik egy pár száz ftal adósak; — e büszke érzettől őket megfosztani kár is, de nehéz is volna, s bár illy érzet lelkesitné sok uraink szivéit is! — A hét huszadrészből álló jámbor középrendüek még rövidebben utasitnának el bennünket, azt mondván: „Bár azon adósságot tudnók lefizetni, mellyet eddig tenni kénytelenek valánk, nemhogy még uj s illy iszonyu nagyot csináljunk hozzá!“ Vagy ha adósságuk nem volna: „Ha adósságot akarnánk tenni, bizony elég nagyobb szükségeink volnának, mint a váltság; ugyan azért isten hirével elmehetnek az urak.“ A másik hét huszadrész, mint erkölcsileg romlottabb és tetemesb adósságban sinlődő, az ajánlott pénzt elfogadná ugyan, de ezeket vajmi nagyon szemmel kellene tartanunk, mert ha nem kényszeritnők őket a váltság nyombani letételére, olly bizonyos, mint kétszer kettő négy, hogy magokra hagyatva egy váltó garast sem adnának a váltságra belőle soha, s nekünk is bizonyosan az öreg harang fizetné meg ezer forintunkat.

Hát a négy huszadrészből álló nyomoruaknak jobblelkü jámborabb része mit mondana? „Ej csak ne boszantsanak az urak, ugyis nyakig vagyok adósságban, ugy is ezek miatt zaklatnak éjjel nappal, és most illy iszonyu nagy s olly adosságot tegyek, melly által még csak előbbi adósságaim miatti zaklatástól sem menekedhetném meg? — Isten mentsen meg tőle! — Nézzék uraim, házam nyakamra dől, szekerem összezuzott, tehenem nincsen, ezekre adjanak az urak nekem, de nem ezer hanem csak száz p. frt. kölcsön, s megköszönöm, de a váltságra nekem az urak pénze bizony nem kell.“ — A másik buta, rest, tékozló, részegeskedő, kóborló, korhelyek része pedig azt mondaná: „Csak idevele az ezer p. ftal, mi bizony örömest megváltandjuk magunkat!“ Magokban pedig azt gondolnák: „Majd bizony, talán elment eszünk, s váltságra adjuk ezt a sok pénzt, jobb hasznát vesszük mi ennek, ha henyélünk, eszünk iszunk, a visszafizetés pedig legyen azok gondja, kik a pénzt adták stb.“ Szóval ugy tennének, mint sok uraink, kik Anglia minden kincseit fölszednék ha kaphatnák! Ha pedig a jólelkü, jámbor nyomoruaknak egyikét megszánnók, és csupa irgalomból az ő hire tudta nélkül földesurának a váltságdijt helyette lefizetnők ugy, hogy sem kamatot nem kér-

nénk, sem tőkénket vissza nem követelnők, és a nyomorut e hirrel meglepnők, bizonyos hogy ő nagyon örülne s ezer hálákat mondana; de még bizonyosabb, hogy ő ez örvendetes esetet minden embernek nyomban elbeszélendné, s mindenki előtt azon megjegyzést is tenné: „De még is roszul cselekedtek azon jó urak, midőn azt a sok pénzt uramnak, ki rá nem szorult, adták; százszor jobban cselekesznek, ha nekem adták volna, mert én általa örökre boldogulhattam volna, most pedig csak a régi koldus vagyok.“

Ime, igy ohajtják a szegény jobbágyok az olly sürgetve követelt s boldogító urbéri váltságot!! Pedig ismételve mondom: ezek nem sophisták csürt csavart eszméji, hanem tagadhatlan igazság, valóság! *K—u J.*

Elméleti kezdet gyakorlati véggel.

Eszmélet ön méltóságáról semmi emberi lénynek káros nem lehet. Ha az anyagi tárgyakat tekinti maga körül, a portól, melyet tapod, az egész föld kerekéig, a föld kerekétől a naprendszerig, s ettől a naprendszerek milliardos egyeteméig, azon meggyőződéshez jut, hogy, mig ezek örök lánczokkal természeti törvényekhez bilincselvék, ő szabad léptek ura; sőt ha a nemkülönben szabadon lépdelő állatok tömérdekét teszi vizsgálata tárgyává, sok lelki tulajdonokat vesz bennök észre hiányozni, mellyek öntudatát betöltik; a végtelennek szikrája lobban fel kebelében, s gondolat füzetének utolsó büszke szeme: „ezeknél több vagyok.“

Szeret a természet nagy törvénykönyvében keresdelni, szemlélgetni a dolgok levését, lételét és enyészetét, szemei előtt történőket; igaznak vallja, hogy semmi nem veszhet el, s mit közönséges nyelven elpusztulásnak mondanak, az csak igen is törvényszerü és üdvös átváltozás. Életműtelen anyagokban a kölcsönös elegyedés, jegesülés, kővéváltozás és viszont elemekre bomlás; növények országában a serjedezés, virulat és kiszáradás; állatokéban a születés, élet és halál megannyi alkotó részei nagyobbszerű átalakulásnak. Magas hegytetőkön lappangó tengernyomok, föld mélyéből kiásott előkori maradványok, már nem létező állatok vázai stb. csillagunk roppant forradalmaira mutatnak. Egy csillagról a másikra következtetünk, csak abban állapodván meg, hogy minden, a mi történik, az őseredeti világzűr kifejlése. . . .

Messzebbről már nem kezdődhetett e rövid értekezés. De ki tagadhatja, hogy csak a világegyetem fejlődésének, a közös tökélyesülésnek eszméjéhez és szemléletéhez csatlakozik erősen és maradólag minden jó és szép iránti igaz buzgalom. Vajha lehoznák menyekből az okoskodás fáklyáját, hogy kitünnék a szellemi működés mindenkori kezdetének legbiztosabb alapja, s azon irány és mód, mikép kell reá rakni csalhatlanul és czélszerüleg, a hány fő és szemléleti tárgy, annyiféle épületet; vajha igazsághorgonyt készítnének rövid ima alakjában, mellyet mint hiszekegyistent annyiszor mennyiszer komoly tárgyakról, főkép köztársasági intézményekről, gondolkozni szándékozunk, eszünk ujra felfogna, szivünk ujra átkarolna, s ajkaink elrebegnének. Mert senki sem fogja czélját érni, ha azt minduntalan szemmel nem tartja, senki czélhoz jutni olly uton, melly czélhoz nem vezet.

A mennyiség és nagyság tudományán kivül szegény okoskodásunk vagy áltételeken vagy tapasztalásokon horgonyoz. De jön az embertárs ujabb divatu ész-szüleménye, a különben talán felséges rendszerü tudomány épületünk alól kirántja az alapot, s im a végtelen munkát elnyelt Bábel összerogy; vagy jőnek seregenkint az uj tapasztalatok, világosan bizonyitva, hogy előbbi látásunk

igen rövid vala. E szerint az emberi tökéletlenség hozza ugy magával, hogy ott, hol kétség forog fen — tehát majd mindenhol — az eszmecsere sőt szellemi küzdelem azon eszköz, melly az igaznak diadalmat szokott előkészíteni; bizvást reá is kell hagyni az elhatározást, mert az igazság maga tör utat magának.

Nem lehet pedig korunkat legfensőképen nem méltánylanunk, melly kor a nemzetek politicai jellemének kifejtője s főleg az emberi nem szellemi kifejlődésének kora. Ezen iránynak természetes és szükséges következése amaz üdvös eszmesurlódás, fogalmak, elvek és következmények valósága vagy valótlansága feletti vita, melly mindenütt mutatkozik, hol az általányos miveltség a korszellem mögött igen nagyon hátra nem maradt.

Káros ugyan, de emberi gyarlóságtól mégis el nem választható tünemény, hogy e vitáinkban, ha magokat a sajtó terményeit is tekintjük, sok, igen sok haszontalan mendemonda található; a kérkedő tudományosságba tulajdonképi czélunkat gyakran halottkint temetjük, vagy tapskivánesi elménczségekkel róla a figyelmet vonjuk el; gyakran személyességekbe sülyedünk, gyakrabban pártozásokba, leggyakrabban üres módakodásokba (formalitas) a lényeg helyett. Illyenektől tartózkodás tehát gyarlóságunkon vett győzedelem, s talán megbocsátható, ha folytatni megyünk vissza e kis megszólamlás legtávolabbról hozott elejének fonalát.

Látván az anyagok szünetlen és természettörvényes kifejlődésének bizonyos, de talán minősége, talán végetlen távolsága miatt rövid tehetségeinkkel fel nem fogható czél felé iramodtát, önkint támad kérdés a szellemek feladásáról, mellynek megoldására bár önkint és természettörvény nélkül, de mégis kell talán törekedniök. Ennek megfelelésénél, mivel más szellemekre nem hivatkozhatni, magunk lelkére kell szorítkoznunk. Mind a mellett ama kiolthatlan szomj — ha az anyag czéljáról a lélekére nem is következtetünk — minden tünemény közvetlen és távolabbi okaiba, s ez okok működésének minőségébe avatkozni, világosan mutatja értelmünk tökélyesülési ösztönét, valaminthogy ama odaolvadás a szépért, jóért és jogosért erkölcsünk végtelen tisztaságra vágyódását jelenti. Minden oldalon tehát tökélyesedés kitűzött czélunk. Mások a lehető legnagyobb boldogság elérését hiszik annak. Mindegy; kivált ha, mint kell, nem csak testre nézve állitják ezt — mert ekkor a legdurvább materialismusra vetemednének — hanem lelkileg is; miszerint t. i. nemes öntudattal párosult miveltséget tüznek ki egy részről, más részről pedig az erkölcsös és kegyes életből származó léleknyugalmat a testi jólét mellett, melly a közéletben, minthogy nem egy sorvasztó, néha erkölcsileg is aljasító gondok oszlatója, az erkölcsi és értelmi emelkedést hathatósan föltételezi. Hanem az egyes ember azon hantból, mellyhez lakhelye kötve, vajmi keveset sajtolhat testi jólétéré; anyagi élvezete igen korlátozott; kis határu, rövid ideü tapasztalásai vajmi csekélyek, sőt erkölcsi működése kötelességeinek kisszerüsége mellett vajmi kicsin és fejletlen; holott az egész földszín gyümölcsei számára teremtvék, az előkor történetei oktatására folytak le, s magas erényekkel egész nemét ölelheti. Vagy talán hiába ültetett kebelünkbe a távol embertársainkért is parázsló rokonszenv, idegen felebarátink méltánylata, a barátság és szeretet sugalmai? eleget teszünk már, ha minden tehetségeinket csak saját kényelmünk, haszonvágyunk és önzésünk betöltésére pazaroljuk, mellőzve minden közérdeket; és elegendő csak arróli gondoskodásunk, mi végtelen időkből arasztnyi életünk piczíny korlátai közé esik? minden jelentést nélkülöz e ama factum, hogy a rokonság szent lánczai által az előkorral épen ugy mint az utóvilággal összeköttetünk? lehet e kételkednünk azon, hogy az egész emberi nem egy nagy életet él, mellynek perczei az ivadékok élete, érverései a történetek, szive a kor jelleme? Nem, az egész emberi nem haladása mélyebben van szivünkbe vésve, semhogy azon idő iránt aggatlanok maradhatnánk, melly utánunk következni fog.

(Folytatása következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

31. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Április 21.**

Magyar kereskedés és még valami.*)

VI.

A német, nevelési elvében homlokegyenest áll a magyarral. A német apa iskolába járó gyermekét ebéd fölött tanulmánya tárgyai felől kérdezgeti, tanulásbani iparkodásra s ezáltali haladásra buzditja, haladó fiucskáját megdicséri, néha néha kis uj pénzecskével s ennek föntartására szolgáló szép erszénykével megajándékozza, őt csinosan felöltöztetve magával sétálatra, társaságba s játékszinbe viszi és mindenkép gyermekének bizodalmát magának megszerezni igyekszik, meg sem engedvén hogy vele valaki illetlenül bánjék; s igy a gyerkőcczel ennek értelmisége kifejtése mellett a czélszerű iparosságot, testi lelki tisztaságot, takarékosságot, őszinteséget s illedelmességet megkedvelteti; mi által a német bizonyos szerénységet sajátit magának, ritkán dicsekszik, de még ritkábban kicsapongó; e mellett testén, házában s házon kivül a tisztaságot kedveli s föntartja, a kicsapongást, pajkosságot, betyárkodást és piszkos szennyességet kerüli, ezeket az illedelmességgel egybeilleszteni nem tudván; a pénzzel takarékosan bánik, szeret egyáltaljában ugyan költeni, de mindig czélszerűleg s csak önmagára, mások szolgálatára mindent megtevő, adakozó is, ha adakozásának hasznát átlátja vagy ezáltal hiuságát kielégitheti. Ha valamelly részvényes társaságba lépvén nevét egyszer aláirja, az illő járandóságot annak idejében pontosan befizeti; az ilyenbeni hátramaradást szégyenletesnek s a becsülettel, a társaság iránti tisztelettel, az illendőséggel s illedelmességgel egybeilleszthetetlennek tartja.

A magyar nevelésnek általányos főelve a tekintetét növendékénél mindenkép föntartani akaró szigoruság. A gyerkőcze atyjától retteg, mit az apa gyermeki tiszteletnek bérmál, s később is mindig fönmarad köztök némi fesz s visszatartás. Az anya (közönségesen ellenképe az atyának) védi gyermekét az atya haragjának kitörései ellen, s azért a gyerkőcze mindig jobban szereti anyját, kitől hibáit palástolva látván, ezeket kevésbbé találja büntetésre méltóknak.

Az atyák szigoruságuk mellett közönségesen egyszersmind hirtelen fölhevülők, különösen azok ellen, kik véleményöknek ellenszegülnek. Igy a gyermek — a nevelés és bánásmód miatt — a szülőknél sok okot ád czivakodásra, melly czivódásnak többnyire ő tanuja, minek maszlagát már kora ifjuságában beszija. Az atya szigorusága a gyermeket csalfaságra, alattomosságra, tettetésre készteti; ha csinyen éretik, ritka gyermek, ki ne tagadná, mert a bottól félvén s az atya iránti bizodalmat nem ismervén a tagadást kevésbbé találja büntethetőnek, mi a dacz és fejesség kutfője.

A magyar apa gyermekében maga iránt tiszteletet akar gerjeszteni; azonban ezen vélt tisztelet többnyire csak rettegés és félelem. Ritkán láthatni nálunk fiut atyjával tudományos tárgy fölött vitázni, barátságosan beszélgetni, okoskodni, eszmélkedni, miután ezt az atyai tisztelettel összeilleszthetlennek véljük. Mennyi tömérdek jó következménytől vonják meg ezáltal magyar apáink gyermekeiket, mi annál sajnosabb, minél szükségesebb nálunk a nevelő, barát, testvér szerepét az atyában összpontositni. A magyar ifju atyja társaságában sokkal feszesebb mint egyébkint s hibáit gyöngéit bárkinek is elmondja, csak az apának nem!

Az atyák szigoruságai közé tartozik a gyermekek kezébe pénzt nem adni, miben az anyák is vagy egyetértenek, vagy a fiunak alattomosan pénzt adogatnak, miről a fiu soha számot nem adván, azt azért hiábavalóságokra elpazarolja, minek az következése, hogy a gyermek, ha később pénzhez jut, többnyire vagy fösvénnyé vagy tékozlóva válik s a czélszerűen költő és pénzügyeit okosan rendező magyar házigazda mindeddig igen ritka madár maradt. Azért a magyar többnyire magába vonuló, a társasághoz igen későn juthatván (?), ellenben elmebeli tehetségekkel a termeszettől gazdagon megáldatva lévén, büszkesége s önérzete fölgerjed abbani tehetlensége miatt; hirtelen fölhevül, de olly könnyen meg is békül; hibáit, gyöngéit s *savoir vivre* hiányait érzi, el is ismeri, de mások által előszámláltatni nem szereti és mélyen fájlalja, ha társadalmi illedelmességbeni ügyetlensége s járatlansága miatt a szaloni körökből kizáratik; őszinteségi s szerénységi belbecsét érezvén, faragatlansága felől pedig föl nem világositttatván s a csinosb társalkodási életből kizáratván, az érzékenyen fájlalt kizáratásnak okát magában föl nem találhatja s azért (néha igazságtalanul) a különféle társadalmi aristokratiát sokszor csak látszatos és alaptalan gőgös s fölfuvalkodott elkülönözési vágyról vádolja, mi nem ritkán elkeseredést, illetlenséget s a t. szül. Ez nagy baj, mi azonban orvosolhatlan marad, mig a magyar családos házi életben a szülők és szülöttek közti viszonyos érdekek józan fölvilágositása által üdvös átalakulás nem történik; mert hiában, a tekintélyben is szükséges a gőzt a valóságtól megkülönböztetni és egyedül csak a valót figyelmünkre méltatni, mi annál kivánatosb, minél bizonyosb, hogy az atyai tekintély felőli hibás fogalmak okozzák a magyarnak általányosan öngondolkodásra igen későn ébredését.

Illy házi nevelésünknek eredményeit mindennapilag látjuk s tapasztaljuk, mihez — mint sok rosznak magvához — tovább is makacson nem ragaszkodni talán magyartalanság is volna. — A felsőbb iskoláskodás is igen furcsa lábon áll, mit egy a mindennapi életből vett jelenettel legvilágosban tükrözhetünk: p. o. egy tiszántuli bene possessionatus elküldi jól magyarosan nevelt tiz esztendős fiát a legközelebb fekvő gymnasiumba, hol az urfi gymnasialis tanulmányain hat év lefolyta alatt keresztül esik, s pedig eminentissime, mivel tekintetes apja ma egy borjut, holnap egy báránykát és pünkösdkor egy hordó nyiri bort küldött; az urfi haladott is mindenben és tudja, mikép nevezték volt a romaiak a gombóczot, rétest, haluskát s turos lepényt diákul, min a tekintetes ur igen örül s elhatározza magát, hogy fia tanuljon valamit legalább némétül papolni is, azért a tenyeres talpas humaniort elviszi Pozsonyba vagy Kassára, hol az urfi két év alatt perdoctus dominussá bélye geztetik. A bölcselkedés egyébiránt nem kenyeres tudomány Magyarországban, mit az urfi tens apjától anynyiszor hallott, azért eszét a böloselkedéssel csak annyira töri, hogy az examen s tentamen publicum alkalmával meg ne akadjon; ezután jurista lesz a megpölyhesedett ajku urfiból; most tens apja összeszedvén egész atyai tekintélyét figyelmezteti a perdoctust, mikép a jurisprudentia egyedüli kenyeres tudománya az el nem fajult magyarnak, mit a

*) Századunk 26. számában a 209-dik hasában a második sorban alulról „esztendő“ szó után e szavak „volt s a fölösleg megtakaritatott“ javitnoki tévedésből kimaradtak, mellyeket oda értetni kérünk.

honi bimbó *) szivére vevén Kelement addig forgatja, mig jogászvirággá fejlik. A jogászoknak farsangi tánczvigalmában a pölyhes szakállu jogász-virág kallótánczosnéjának alázattal a virágot szenteli, önmagának szerénységében a puszta jogászságot föntartván. Két évig igy jogászkodván s a keringő, quadrille, cotillon stb. eljártában haladván, megtanult nyalkánkodni s bajuszkáját pödörgetni. Ennyi élet-tudománnyal s miveltséggel fölruházott jogászkánk minden szerénysége mellett teljes joggal követelheti, hogy a szalonokban mindenütt örömmel s megkülönböztetéssel nem csak fogadtassék, hanem illő tisztelettel a csinosb s főbbrangu társaságokba is vetélkedve alázatosan meghivassék, kéressék. Ő azonban nem tolakodó vagy föltukmáló s legkisebb udvariság nélkül is szerény, szemtelenséget nem ismerő feszességet s tettetést magában s másokban gyülölő. Igy befejezvén honi virágunk tanulmányoskodását, az elméleti életből a gyakorlatiba átmenendő pro jurateria Buda-Pestre indul, hol nehány évet (bajusza megborzasodását s álla megszakállosodását bevárandó) töltvén, jogász-elmetehetségeit honunk boldogitandásának szenteli, mitsem mulasztván, hogy a zekének frak elleni fölsöbbségét (nemzetiségünket dicsőitőleg) kivivhassa; minél jobb s méltóbb, ugy magyarhoz illőbb tennivallónk alig lehet. Ha ez idő alatt megtörténik, hogy megszakállosodott jogászunk egy pár száz pengő forintocskának létét zsebjében érzi, elhatározottan a gőzösre száll s Bécsbe feluszik a világot bejárandó. Itt eljárja a látni s nem látni valókat, meglátogatja Dommayert, Zögernitzet stb. — végre mr. Pierrenél haját megnyiretvén, mr. Gunkelnél pedig legujabb divat szerint egy egész öltözetet (mit azonban apja által a hegyaljai szüret utáni b.-kereszturi vagy debreczeni vásáron megfizettet) készittetvén, ismét gőzösre ül s Buda-Pestre visszauszkál. A censura letétele után ügyvédnek bélyegeztetvén Buda-Pestet odahagyja s a hegyaljai szüreten a máadi bált üdvös megjelenésével szerencsélteti; hol a törvénytudós tanárka tens atyjától nagy örömmel fogadtatik s qua bene possessionati filius mindazoktól, kiknek eladó leánya, huga van, czirógattatva, simogattatva minden lépéseiben s lejtéseiben finom miveltsége, szeszélyesége s elménczsége miatt bámultatik, dicsértetik a leányaikat s hugaikat a jó partiera figyelmeztető tekintetesektől ugy annyira, hogy végre tanárkánk maga is jeles tulajdonairól meggyőződik s önmagával megismerkedik. Szüret után tens apjával haza megy, hol tiszteletbeli aljegyzőnek kineveztetvén, ugyanazon megyében, a hol született, kezd imádott hazájának szolgálni. Egész télen át honfink igen el van foglalva; az ő kedvéért mindenütt, hol eladó leány van a háznál, adott sok tánczvigalmakra s vendégeskedésekre hivatalos lévén, hol hangos áldomások harsogtatása mellett a t. aljegyző megyénk, hazánk oszlopának kikiáltatik, kinek azonban jegyzői hivatala gyakorlatára kevés idő marad. Most a tavaszi évnegyedes gyülésben megtudatik, hogy majd az aratás és debreczeni vásár után tisztujitás tartatik, mire nézve t. aljegyzőnknek tens apja megkezdi az uri házánáli vendégeskedéseket, minek következtében mindazok, kiknek eladó leányuk van, összeállnak s abban egyesülnek, hogy t. aljegyzőnk szolgabiró lesz. Igy azután itthon maradunk s — jóllehet bölcselkedéssel nem igen bibelődtünk, Isten, király, hazánk, magunk s felebarátunk iránti kötelességeink, hazánk körülményei, viszonyai, érdekei megismerésével keveset vesződtünk, minden sokféle jóllehetségek, egyoldaluságok, üresség s tapasztalatlanságok mellett, még is mindenre s még országgyülési követségre is néha vágyódunk. Illy körülmények közt ezután haladjunk! *Sed nulla regula sine exceptione:* Ez lehetetlen.

E bajon azonban nem segithetünk mig arról szivrehatólag meg nem győződünk, hogy a jus tripartitumon kivül még igen sok tudnivalónk, a vendégeskedésen, korteskedésen, elvekkeli elvtelen dicsekedésen, pártszellemű vágyoskodáson, kárpótlási követelésen

*) Exjesuita directorom a gymnasialis ifjuságot „flos patriae"-nek nevezte s igy a mai jurista legalább bimbó lehet.

s egyéb hlábavaló szenvedélyeskedésen kivül még igen sok tennivalónk van, ha mint magyarok magyar földön boldogulni akarunk.

Merjünk tehát a tudnivalók tudomását magunknak megszerezni s a tennivalókat — az önhaszonlesési kis ördög kongatásaira nem figyelve — megtenni; mire hazánkban körültekintők szivrehatólag (ha szivünk van) intetünk és babyloniáson fölszólittatunk. Hazánkban divatozó illy nevelésnek, tanulmányoskodásnak s tudákosságnak következményeit a nemzeti élet minden mozgalmában érezzük, szünet nélkül akadályoztatván a jónak létesitésében a személyesitett egyoldaluságok s üresség által. S valamint az üres hordó nagyobbat kong a telinél, ugy a tudatlan is értelmi ürességét többszöri föllármázással s fölpattanással akarja palástolni; minek következtében tapasztaljuk, hogy, ha egy érett eszü táblabiró józaneszü javaslatot tesz, az üreseszüek azonnal fölpattannak s tagadólag belekottyannak, kitárogatják, mikép ők is megjárták a világot Mödling, Meidling, Hitzing, Penzing, Weidling, Döbling s egyéb inget, Dommayert, Zögernitzet s a t. mi sokszor elegendő a legüdvösb javaslatnak el nem fogadására. Vannak, kik illy nagy tapasztalásu világ-járta s minden jónak állhatatos ellenszegülőket szabadelmüeknek neveznek; mások ismét panaszkodnak, hogy a méltóságosok a megyei gyüléseket meg nem látogatják, a megyei tanácskozásokban részt nem vesznek, s ha véletlenül egy a gyülésben megjelenő magnás fölszólamlik, őt azonnal lctorkolják, csak azért is, hogy szabadelmüleg megmutassák, mikép ők a méltóságost sem kimélik; sok czifra szószaporitási tehetségök fitogtatásában gyönyörködők egy megyéből a másikba gyülésrei járással mulatoznak a hazának s közjónak (?) minden időt áldozók. Az egyik szinlelt s nyelvén hordott szabadelmüséggel szabadasztaluságot keres; a másik köpönyeget szél után forditván ma népszerüséget, holnap kegyelmet, holnapután pénzbeli vagy czimzeti jutalmat vadász. Szóval, nagy az elvekkel dicsekedő s játszó elvtelenségnek mennyisége. E szerint boldogulásunk mindeddig nem sikerült.

Bajaink igen mélyen gyökereznek; s azért kiirtásuk s az általok hozott nemzeti szegénységünk gyökeres orvoslása mindenoldalulag ható tényerős nemeslelkü hazafiságnak okos és czélszerü allandós müködését szigoruan megkivánja, az elmetehetségeknek s vagyoni képességeknek egyértőlegesen elhatározott férfias s következetességét hatalmasan követeli.

Egyszerü de öszinte válasz

Kalocsay Antal urnak.

Mielőtt részletekbe ereszkedném, általában kell megjegyeznem, hogy a mint alig van valami silányabb s könnyebb, mint hevenyében felületesen tervezni vagy imigy terveket birálgatni: ugy viszont alig van nagyobb, nehezebb feladat, mint jól hasznosan tervezni és jól okosan birálni; mert a ki jól tervezni és jól birálni akar, annak Tampiri (?) tapintattal, argusi messze látó szemekkel kell birnia, a megbirált tárgynak velejét, szellemét illőleg és részrehajlás nélkül felfognia, az illedelem szabályaira főkép ügyelnie, nagy itélőtehetséget kifejtenie, tapasztalást, sokféle és sokoldalu ismereteket szereznie; a ki illy elkészült birálóra neheztelne, illyennek birálatát méltatni nem tudná, azt elfogultnak mondhatnók. Lássuk e lényeges kivánatoknak, mellyek lángelmét és vas szorgalmat feltételeznek, mennyiben felelt meg K. A. ur Századunk 26dik számában, ki szinte Századunk 9dik számában közlött eszméimre észrevételeit egy kis ironiával imigy kezdi:

„Igen bölcsen fogta fel Z. L. adózó népünk felsegélésének ügyét, miből világosan kitünik, Cicero pro domo sua. Z. L. az adózó népen segiteni akar, de adni nem; hanem egyedül urodalmi nemnemes tisztek és cselédek zsebéből áldozatot tenni kész." — Itt K. A. ur a tárgy belsejébe pillantani nem akart. Kérem K. A. urat, ha javaslatom ezen része elfogadtatnék, mi lenne bizonyos és természetes eredménye? Nem más, mint a melly azon több megyékben divatozó rendszabálynak, melly szerint nemcsak a vendéglők, csaplárosok, molnárok és mészárosok, hanem a curialis házakban lakó mesteremberek és juhász arendások is kötelesek adózni; ők ugyan magok fizetik az adót, de földesuraságuk rovására. Igy lenne ez az urasági tisztek-, szolgák- és cselédekkel is, ők mit sem szenvednének, e részben K. A. urnak aggodalma megszünhetik; vegye ezt egyszersmind válaszul felszólító kérdésére. Azonban ezek szózatom csak mellékes részei valának. Fel nem foghatom, hogy K. A. ur haladó népszerüségével idézett szózatom a nép valódi érdeké-

ben ennek igaz javára czélzó részeit mégcsak egy betűvel sem érinté, ugy mint a) a fej és telektőli (Kopf- und Grundsteuer) és semmi más adó; b) a tized mérséklett országgyülésileg határozandó haszonbérlete, egyedül a helységeknek vagy községeknek általadandó. Bármi egyszerűk ezen eszmék, de senki jogát nem sértve kiszámíthatlan hasznot igérők elannyira, hogy ha a hely szűke megengedné, könnyű lenne számokkal megmutatnom, hogy e két intézkedés után adózó népünk két millió pengőt nyerne évenkint, e felett még a visszaélések szülte gyanusítások megszüntével kimondhatlan nagy megnyugtatásban részesülne; mit olly és annyi meggyőződéssel hiszek, hogy ha a hatalmak hatalma két diverticulummal, vagy e két törvény sanctiojával kinálna meg, akkor az utolsót választanám és milliók megnyugtatása, milliók és milliók szinte elővarázsolt boldogítása nem éreztetné velem azon anyagi veszteséget, melly, higyje K. A. ur, többre menne, mint a mi évenkint reám rovatnék a házi pénztár nemesek általi fizetése után, mert több falunak, Nyitra édenének legkresb, legtermékenyebb vidékin, földesuri elsőségem megszüntével, tizedi haszonbérletétől elesném; mit egyedül azért érintek, hogy K. A. ur világosan láthassa, milly roszul volt reám vagy eszméimre deák flosculusa illesztve. Ha csakugyan azzal kivánt élni, miért nem mondá inkább „pro lege sua“; — de engedelmet — azt szinte elfelejtém, hogy divat szerint az is megvetést, megrovást érdemel, ki a törvény mellett buzog. Buzdítsuk, szoktassuk csak egymást, a törvényt, mások jogait és mindazt, mi szent vagy annak tartatik, nem méltatni nem tisztelni, és nem sokára müveinktől borzadva fogunk visszarezzenni.

Miket tovább K. A. ur az 1826 és 1836ki törvényczikkekből urbéri telkeken lakó nemesekről, még pedig felvilágositásképen idéz, ezek eszméim ellen mit sem, de egyebet nem is bizonyitnak, mint azt, a mit mindenki tud, hogy ezen törvényekkel a 1ae 9us salakjai kitisztitvák s ennek ürügye alatt történt káros következésü visszaélések minden lelkes honfi örömére megszüntetvék; hála ezért kegyes Fejedelmünknek és hazánk érdemes képviselőinek! Mindazáltal én azon eszmének, mellyet intézkedésem 1ső füzetében magam is javaslatba hoztam „hogy a felkelési nemesi sereg pénztára a házi költségek felét viselje,“ ellensége nem vagyok, de csak olly esetben, ha azon kérdések és föltételek, mellyeket Századunk 9ik számában érinték, megfejtvék, kellőleg biztositvák; különben még mi érhetnők azon időt, mellyben mondanók: „nescivimus quid fecimus.“ És midőn a főczél adózó népünk fölsegítése, hasznos óvatosságnak tekinthetők javaslatai mindazoknak, kik a nép igaz érdekében a segédmódokat ki fürkészik, a nélkül hogy hirtelenkedve áldoznák fel azt, mi a késő generatiokat illeti, a minek mi csak kezelői vagyunk, mit eldődeink mint vérrel szerzett hagyományt lelkünkre kötve törvény által még csak pertractatióba venni is tiltanák.— Nemkülönben kilenczed iránti eszmémet K. A. ur a jobbágyság részére, okot nem érintve, károsnak mondja, engem pedig fölszólit a hasznot practice kimutatni, „mit de facto megtenni kész vagyok.“ Hazánk felső vidékein majdnem általában divatozik javaslott rendszerem, a kilenczed munkávali felváltása. Ámbár törvény által még a divatozónál mérsékeltebb munkát ohajtanék, mégis mindez ideig, legalább tudtomra, egyetlen egy jobbágynak sem jutott eszébe, földesurát kilenczeddel termesztményben megkinálni; minek egyenes következése az, hogy e rendszer kedvezőbb, hasznosabb a jobbágynak, a mint bizonyosan az is. — De ha K. A. ur még többet kiván, Kállón, hol, mennyire topographiai ismeretem terjed, számos a jobbágyság, próbálja meg őket mérsékelt munkaváltság mellett a kilenczeddel megkinálni (ha ezt, a mint gondolom, termesztményben szedi ki), és eleve merek fogadni, hogy jobbágysága, hacsak egészen el nem fogult, örömmel és köszönettel javaslott rendszeremhez álland; de kérdés, K. A. ur fog e reá állani? S ugy hiszem, itt a bökkenő. Talán, kérem jól megérteni, talán e z é r t mondja károsnak rendszeremet; és ha ezért (a mit csak sejdítve mondok), akkor kire illenék inkább kettőnk közt a sokszor idézett flosculus? E kérdésre a tárgy maga felel!

Mit pedig K. A. ur a két pengő forintos napi birságról mond, ez guny, szeny és mocsok az egész magyar birtokos nemességre, mi hirtelenséggel is alig menthető; — mert ez annyi, mintha a földesur jobbágya makacssága és tehetlensége közt nem tudna, nem akarna különbséget tenni, és a törvényes napi birságot az utolsó esetben is kész lenne kicsikarni. — Ezt a magyar nemes földesurakról föltenni érzetet rázó, léleklázító, még csak gondolni is szörnyü képtelenség.

Ime, édes K. A. ur, mindezekből bőven kiviláglik, hogy flosculusa, ironiája, észrevételei reám vagy eszméimre igen roszul és eltévesztve valának alkalmazva; mert én nem ütöm dobra, nem fitogtatom népszerüségemet, de a népen s annak nyomasztó állapotján igazán segiteni, áldozatokat nem kimélve, legforróbb kivánatom; mert a mint már egy czikkemben mondám „a nép ügye és érdeke lélekbe járó ügy és érdek,“ és hogy igy érzek, az szümbe, lelkembe szőtt valami olly érzelem, melly engem szenvedő és megszorult embertársaim iránt részvétre készt, mit személyemre nézve csak olly és annyi érdemesnek tartok, mint azt, hogy születésem után magyar nemes vagyok.

Végre K. A. urnak, mint eszmék birálójának, egy nagyon különös, igen meglepő, valóban példanélküli jellemét el nem hallgathatom: ő a rosz szokástól eltérő egészen uj módot fog fel; ő nem megrótt ellenét, hanem maga magát rágalmazza illy szavakkal „el nem titkolhatom együgyüségemet.“ Ámbár propria fassis, mille testestes, ámbár nincs szerencsém K. A. urat személyében ismerni, mindazonáltal legyen meggyőződve, hogy én már egyedül stilje után ítélve őt annak, minek maga magát vallja, nem akarom tartani, nem is tartom.

Nyitra-Zerdahely Lőrincz.

Elméleti kezdet gyakorlati véggel.

(Folytatás.)

Az egyes embernek és emberi nemnek fogalma között áll a status fogalma. A statusnak tehát amazok czéljától nem lehet különböző czélja, s ez csak az emberiség tökélyesülésében foglaltathatik. Ez, nem pedig a hasonló czélu embertársak elleni védelem, a legjózanabb, s merjük állitani, egyedül józan ok az embereknek nagyobb társaságokba, statusokba egyesülésére; s habár eleinte, talán magánál az egyesülésnél, vagy talán sok századon keresztül, félreértetik vagy nem is sejdíttetik, később mégis, az emberek müveltségi emelésekor, ugyszólván észretérésekor, világos napfényre kell derülnie; hihető is, hogy midőn róla minden statuspolgár elegendően meggyőződendik, azon ország, mellyben ez történendett, uj, dicsőbb, magasztosb pályáját fogja megkezdeni.

Igen szeretném, ha csalakoznám, midőn azt gondolom, hogy most — ha nem is épen ezen czél világos felfogásából — élénk rostálása létez ugyan a politikai fogalmaknak, de ezen vidor politicai kifejlődés közepett a főlényegre nem a legillőbb gond fordíttatik, melly egyoldaluságnak lehetne bizonyára azon sikerületlenséget is tulajdonítani, mellyet gyakran a közállapat ész- és jogszerű kimüvelésére tett legnemesb törekvés is érni kénytelen. Értem a nemzeti haladás azon részét, mellynek kitűzött végső czélja az emberi lénytől elérhető legfensőbb erkölcstisztaság. Midőn tehát a következő sorokban a polgári erkölcsösségről egyes csekély véleményem vázolandom, reménylem, ama komoly figyelmet nem fogja tőlök az olvasó megtagadni, mellyre a tárgy méltósága valóban érdemes.

Előlegesen még azon félreértés ellen kell óvást tennem, mintha ollyanhoz volnék hasonlítható, ki csak azért hirdet erényt és moralt, mivel minden egyéb törekvést haszontalan hiuságnak tart vagy legalább állit; vagy álbuzgó fenekedés, eretnekités és fenhéjázó képmutatás által mások figyelmét attól csavarja el, minek szüksége olly igen sürgős; vagy épen szenteskedő mámorozással az ész erejétőli megfosztására s az igazság fénye iránt érzéketlenné tevésére vetemedett. Sőt az is távol legyen tőlem, hogy a valódi felvilágosodásnak egynél több ellenével akkorra akarjam a közjogosság kifejtését halasztani, midőn az erkölcs és hitbeli müveltség már befejezve, vagy más szóval, midőn a politicai kifejlődésre többé már szükség nem leend; s hogy végre a jó ügy barátjára ítéletet hozzak, és közmunkálásrai képességét azért tagadjam meg, mivel egybenmásban a tökélyt még nem érte el. Csak a közélet sebhedt oldalát akarám érinteni, mert e mellett nem hallgatni kötelességemnek tartám.

A nagy „haladás“ eszmének három az alkotó eleme: testi jólét gyarapodása, ismeretek tágulása, erkölcsök jobbulása. És e három elem ollyannyira egybeolvadott, hogy bármellyikének elhanyagolása a többi kettőnek előbbrejutását hatósan akadályozza.

Nem tagadható ugyan, hogy igen sok esetben az önmegtagadás szép erények kutfejévé válhatik egyeseknél, s ha ezt a testi jólétre kiváltképen akarnók kiterjeszteni, ugy látszanék, mintha az élv mellőzése a tökélyesedés kitünő utja volna; de a nélkülözés mindamellett csak akkor viselheti a józanság bélyegét, midőn általa fensőbb czélt érni szándékozunk, nevezetesen pedig, midőn állandó akaratunk oda irányozva, hogy önnön szükölködésünkkel polgártársainknak azzal ellenkező állapotot, vagyis bővelkedést eszközöljünk. Igy az erény utján egyesek szenvedéseivel sokaknak kéje készíttethetik, mi csak arra mutat, hogy ámbár a társaságban hiányos intézményeknél fogva nehány egyénnek feladata talán roszabblét lehet, a legnagyobb rész mégis jólétre van hivatva; hogy tehát az oszlopmartyrok példája szerint magát a szenvedés kövére önkint kitenni ferde buzgalom, s hogy maga az annyira magasztalt spártai statusrendszer nem czél- és észszerű.

A kényelmes állapat egyszersmind legegyenesb és legszélesb ut az emberek czéljához, tökélyesüléséhez. Mert ha nem is pártolnánk ama véleményhez, melly szerint a szegénység és szenvedés az erkölcsök romlására képes hatni, annyit mégis megengedhetünk, hogy azoknak javítására bizonyosan alkalmatlan. Az embernek barátja, rokona, vére mozdulatlan beteg, enyhíteni kellene kinjain, de még eledel sincs; honom oltárára adómat kellene letennem, de nem tudom honnan szerezni; szeretnék megosztozni éhes felebarátommal, de szegény sorsom hidegszivűségre kárhoztat, mig erkölcstelen szomszédom egyhuzomban többet szokott elpazarlani, mint mennyi egész élti boldogságomat teendené. Mire vezethet szilárd erkölcs hiányában az illy állapot! Ha pedig a jólétet tudományos haladással hozzuk eszmekapcsolatba, ki tagadhatja, hogy a gazdagság az ismeretek terjesztésének alkalmas eszköze, s költséggel járó némelly tudományszakban egyetlen föltétele. Anyagi jólét tehát az emberiség tökélyesülésének conditio sine qua non-ja, és ama talpazat, mellyre az erkölcsi s értelmi emelkedés lépcsőjét állithatni; a status első feladatául pedig az tünik fel, hogy azt erőteljesen megalapítsa.

Az értelmi müveltség az emberi tökélyesedés második lételeme, s az emberi méltóság, vagyis állatiságoni felülemelkedés ragyogó mérőpálczájának tartatik; hanem magas szempontunkból tekintve nem annyira egyedüli czélnak, mintegy kitüzött zászlónak látszik lenni, mintsem inkább olly eszköznek, mellynek használásával a természet kincseiből az élvezetünkre szükségeseket kiválogathatjuk, másrészt pedig a valóság titkos fátyolait feltakarván erkölcsi vágyainknak nyujthatunk eledelelt. Hogy a tudatlanság a szegénységnek egyik főoka, általányosan ismert dolog, de nem általányosan elfogadott igazság, hogy a mivelt lélek erkölcsi erényekre is fogékonyabb, mint a bárdolatlan, vagy mint mondani szokás, a természetes együgyüségü. Pedig nincs másképen. Ki az ugynevezett életokossági, vagyis élelemszerzési tudományoknál többet is tanult, ki az előforduló anyagi és szellemi okokat és okozatokat, erőket és hatásokat feszegette, ki valaha annyira tudott fölemelkedni, hogy átlátta, mikint az emberi bölcseség lgvégsőbb határain tul minden egy fensőbb s végetlen jóságu bölcseségben rejledez, annak bizonyára lehetetlen vala ezen örök jóságnak fiui hódolással buzgó hűséget nem esküdnie; holott a müvelődés alján tespedő idegen marad illy lelki fölemelkedéstől; amannál az erkölcsiség cselekvőleg müködik, ennek pedig talán az az egyetlen érdeme, hogy a roszat nem ismeri. Voltak ugyan számtalanok, kik szerzett roppant tudományaikat gaztények elkövetésére, embertársaik zaklatására forditották, kiknek csak átok és gyalázat maradt nyomán; de ez a szellemi mivelődés ellen mitsem bizonyít. Mert egész tudományok végre mégis csak életokossági szerek halmazának sül ki valódi felvilágosodás helyett, ha pedig erkölcsi haladásukat tekintjük, ez a legalsóbb polczra hanyatlik alá.

Országok balsorsának nevezhető, hogy rajtok néha rendkivüli hatásu egyének lebbennek fel, kik huzamos időkig az egésznek érdekét képviselve, lelki nagyszerű tulajdonik által ollyast, minő után az egész már régóta sohajtozott, egy mozditással sikerithetnének; és mégis többnyire az ellenkezőnek kivitelére bitorolják jeles természeti adományaikat s legfölebb ama támaszponthoz hasonlithatók, mellyet egy régi csillagász a nap és föld közé kivánt, hogy a világot sarkaiból kiforgathatná, mivel ők is csak a viszonyok haszontalan felforgatásának eszközei. Illy férfiak csak akkor válhatnak és válhattak az övéik valódi hasznára, midőn erejökkel egyszersmind fedhetlen erkölcs párosult. Mert ha társasági állapatot akarunk létesitni, melly az ember tökélyesitésére legalkalmasabb legyen, akkor azt nem tehetjük erkölcstelen szerekkel, sőt a nélkül sem, hogy cselekedetinket az erkölcsiség szabályaihoz szorosan illesszük, az eszközöknek meg kellvén a czéllal egyezniök. Alapittassék bár tiszta világpolgári nézetekre, vagy nemzetiségre a statusok függetlensége, mindig szükség leennd, hogy polgáraik szelleme a kitüzött czélra, mint feszült iv irányozva legyen; csupa okosság, csupa talentom és tudomány nem elégséges, ha a kedély fensőbb tárgyakra nem iramodott, mint a mi őt közelről környékezi; mindig van szükség az emberi gyarlóság és önzés elfojtására, mit csak erkölcsös tehet. Az ugynevezett statuserények megkülönböztetésébe nem kell bocsákoznunk, mert ugy minden erkölcsi nagyság összerogyna szemeink előtt. Az erény mindaddig tökéletlen, mig szenny van rajta, s a polgárerény nem lehet más mint tisztán emberi. Azonban nem tagadható, hogy erkölcsi tulajdonok a statuséletre nézve kitünőbb fontosságuak, mint mások, de épen itt veszedelmes volna a fénytől megvakulnunk. Jelöltessenek bár illyennek az igazságszeretet, jogosság, önzetlenség, meg nem vesztegethető becsületesség, népiség, honszeretet és hasonló erények, azért mégsem lehet félreismerni, részint, hogy az emberek magokat ezen erényeket sokkal többet rebesgetik mint gyakorolják, részint pedig, bogy a hon igényei a moral más törvényeinek szentültartására szintolly nyomadékosak. Minden erkölcsi gyöngeség egy más erényt korlátokba szorit. A játszó, az iszákos, a buja igen át lehetnek hatva az igazságtól, becsülettől, honszeretettől és népiségtől, de foghatják e említett hibáikat másoknál égész szigorusággal dorgálhatni olly esetben, midőn azok a közjónak világos kárt hoznak, nézendhetnek e a vétkesek szemei közé olly bátor itélő tekintettel, millyen csak a tiszta erkölcs tulajdona, és fognak e valaha olly lelki fönségre emelkedhetni, hogy leghevesebb szenvedelmeiket elfojtsák akkor, midőn a hon mindennek feláldozását is igényelheti.

Kliegl ujabb tudósitása.

Közelebb megjelent tudósitásom folytában van szerencsém jelenteni, hogy a készülőben levő osztógép működési eredménye kettős rendszerrül most már négyes rendszerre van emelve; minélfogva a gép ténylegesen végezi a betüknek négy társzekrényből kiszedését s fajonkinti osztályozását. A működő rendszerek osztályozása alá eső betűfajok száma jelenleg 20ra megy, melly szám azonban a pótlólagos osztógéprészek elkészültével 120 fajra fog oszlani s igy a gép 8 rendszerbeni teljes működése 240 betűfaj-osztályozásra terjeszkedendik. — A haszoneredmény csak akkor tünik ki egész mennyiségében s tényleges határozottságban, ha a gép teljesen kész leend, mivel azt még most a működés nélküli rendszerek kapcsolathiánya, részint a valóban működő részeknek is apró fogyatkozásai tenni nem engedik; ehhez járul még, hogy a gép a majdani rendezés alkalmával némi részletes igazitást és elővigyázati szabályozást kiván, a mi egyébiránt utánzott gépeknél is mulhatlanul szokott történni, annyival inkább uj találmányoknál. Igy tehát a gép annyira készen áll, hogy a betüosztályozási működést szemmelláthatólag végezvén, működése módjából s a látható eredményből okszerüleg következtethető annak egyetemes munkálkodása és eredménye is, mi a találmány mellett elég biztosságot nyujt.

Miután a viszonyok, utóbbi, f. évi tavaszelő 7ikérül költ tudósitásom óta — mellynek fölvételeért a kész szivességü szerkesztőhivataloknak köszönetet mondok — nemcsak nem javultak, sőt szorultságom óránkint növekedett, a csekély haladásnak is, mellyet a gép készülése majdnem már nyolcz hét óta csupán saját kezem által nyert, meg kell szünnie. Pozsony, tavaszhó 10dikén 1842. *Kliegl.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

32. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Aprilis 25.

A czigányokról.

Érzem és tudom, lesznek sokan, kik akár nyilványosan akár keblökben agyarkodni fognak és eszméimet roszallani, hogy magyar földünkön barangoló Phárao fiait pártolom. Igaz uraim, hogy ezen, kősziklaüregekben, vadonban, sürü erdő lombjai és elhagyatatott váromladékok között, de gyakran pusztákon, város és faluk szélén is tengő India fiai nem érdemlik meg a különös vagy összes részvétet; de hiszen a zsidóság is a világ minden részeiben szétszorva századok lealacsonyitó bélyegét hordozza, s most is nyilványilja; mindamellett a zsidók pártoltatnak, a liberalis lapok egymásra halmozzák a szép stylussal felczifrázott emberi és emberiségi argumentumokat, bajnok viták történnek a zsidóság honosítása mellett, és a szegény czigányok, kik soha senkinek sem vétettek, és szinte csak emberek, azok iránt kevés vagy épen semmi figyelem nincsen, pedig ha számukat veszük, Magyar- és Erdélyhonban bizonyosan több lakik 230,000nél, holott szigoru statisticai számitás szerint számuk bizonyosan jóval többre ütne ki. E nagy szám valóban megdöbbentő! s mégis ezekről nem beszélünk semmit, pedig az emberiség elvei szerint talán ők jobban megérdemlenék a pártolást, minekutána az inségnek nyomoru kinjai között élik el napjaikat.

A megyék, sőt József császár és Mária Therezia alatt a kormány által is tétettek lépések ezen szerencsétlen embertársainknak polgárositása iránt, sikere perse nem volt, de nem is lehet, hacsak a kormány az országgal kezet nem fogván, rendes törvényes alapon épült szigorusággal a tárgyhoz nem fog; eleinte a dolog nem fog máskép menni mint kemény módokkal, mert egy beduin módjára élő népet munkásságra, rendre és polgári szellemre szoktatni, valóban nem kis feladat, de idővel könnyen megtörténhetik. Legfőbb alapja a dolognak az, hogy a szökdösés és bitangolás teljességgel meg ne engedtessék, és akármellyik czigány, hacsak 3ik faluban is utilevél nélkül tapasztaltatik, azonnal elfogattassék és megbüntettessék. József császár szigoruan nyulván a dologhoz, már kezdett a czigányság polgárosodni; a czigányok látván, hogy már ezután dolgozniok csak kell, hogy ezt elkerülhessék, szökdösni kezdettek, mit a vgyék is megunván, és József császár bele halván, előbbi vadságokba visszasülyedeztek.

Nekem magamnak Fájban számosan lévén czigányjaim, télre, midőn fára szükségök van, mind rám szorulnak s hozzám jőnek, de tavaszkor, mihelyt a hó olvadván a föld zöld bársonya diszlik az ember szeme eleibe, akkor mindjárt nagyobb részint mint a vándormadarak elszöknek, mindenfelé bitangolnak, s szüret után megint comparealnak; többször tettem már nekik azon ajánlást, hogy nálam egész nyáron által pénzért keresetjök lesz, sőt hogy szorgalmatosabbaknak földeket is fogok kiosztani, de mindezek mellett is a dologtól irtózásuk olly nagy, hogy készebbek voltak elszökni, mint sorsokon segiteni; látszik ebből is, hogy egyesek iparkodása e dologban mind haszontalan, és csak hogy ugy lehet itten müvelődés, ha törvényesen az egész ország e valóban nem kis tömeg embert polgárosodásra fogja szoritani. Hiába küldjük őket iskolába, hiába iratnak össze szolgabirák által neveik, hiába minden óvás: e népbül sohasem lesz semmi, mig a bitangolásnak, kóborlásnak és szökdösésnek elejét nem vesszük; és épen a kóborlás által fajulnak el ezen emberek leginkább. Emlékezem, hogy mikor mint aljegyző t. ns Abauj vmegyét szolgálni szerencsém volt, akkor a nmlgu kir. H. Tanácsnak egy igen szigoru parancsát olvastam fel a kóborló oláhczigányok iránt, de mindamellett is e rosznak azért eleje nem vétetett; innen történt, hogy most két esztendeje egy négy szekérből álló oláhczigány csapat falumba rögtön jövén, s egy jobbágyom házába bemenvén, a háziasszonyt lefogták s megfojtani akarták; a biró a notariussal együtt a szőlőkben lévén, nagyobb része a parasztoknak a mezőn, több házakban tetemes lopásokat tettek, és a fen nevezett asszonyt már bizonyosan megfojtották volna, ha én szerencsére épen arra lovagolván az udvarba be nem rugtatok, mire a czigányság széjel szaladt, s én a házba bemenvén, az asszonyt már egészen megkékülve találtam, hirtelen lármát ütöttem ugyan, de mig a lakosok összeszaladtak, a czigányság mind eltünt. — Ime uraim ez következése illy kóborló életmódnak. Kivált az erdélyországi ugynevezott oláhczigányok felette lopnak, kóborló utazásaikon persze kedvesebb nekik a gyürükkel, pléhekkel, vasmunkával, asszonyaiknak pedig kártyahányással és haszontalan jóslatokkal élelősködni, mint otthon dolgozni és polgári életet folytatni. Elszomorodik az emberi szív, ha némelly rengeteg sürü erdőnek vadonjaiban vadász és utaz, és hol medvék, hol farkasoktul elhagyatott barlangban talál egy czigány familiát, mellynek egy pipa, egy összetörött fazék és néha egy hegedü egész boldogsága; ha ehhez az ember meggondolja lelki és testi tisztátalanságukat, mikint Istenről, religioról nem is álmodnak, de végre ha meggondolja az ember, hogy ennyi tengernép csak haszontalanul teng az országban, akkor méltán elszomorodik az emberbarát. De máskép is ez valóban érdekes egy nép, mind régisége miatt, mind mivel romanticában nagy szerepet játszott; sokan irtak már rólok, több tudósok igen buvárkodtak és igyekeztek kipuhatolni eredetöket, Europába lett kiköltözködésöknek okait, de még senki historikusaink közül a kérdésnek eleget nem tett; annyi bizonyos, hogy Zsigmond alatt jöttek Magyarországba.

Egész historiai értekezést itt rólok nem irhatok, mert ez a lapok körét tulhaladná, de bátor vagyok hazámfiait még is némelly igen jeles orrásokra figyelmetessé tenni, hogy az olvasásban gyönyörködők is jobban buvárkodhassanak. Mindenek előtt legjelesebben ir rólok Grelmann ezen munkájában „Statistischer Versuch über die Zigeuner“. Ezen munkában Mária királynénak Zsigmond hitvesének egy igen érdekes decretuma közöltetik; ezen decretumot Mária királyné a diósgyőri várból bocsátotta ki, országunk legnagyobb historiousa pedig Feszler világosan mondja, hogy Zsigmond király a szepesi várbul adott nekik ajándéklevelet, mellyben nekik több szabadságok adatnak, sőt Grelmann azt irja, hogy több főnemes magyar családokból kapott a czigányság régenten vajdákat; továbbá Paulinus a S. Bartholomeo, David Richardson s több mások igen érdekesen irnak felőlök, továbbá Harriotnak ezen munkájában „Transactions of the Asiat society“ világosan meg van mutatva, hogy a czigányok a 15ik század elején jöttek Europába, Magyarhonba pedig Zsigmond király alatt. Eredetök és lakásuk volt Indiának napnyugati részén, a honnan is

őket Timur Beg mongol fejedelemnek hallatlan kegyetlenségei kiüzték; de csak valami fél millio költözött ki akkoriban, és Pottinger nem régiben talált Indiában czigányokra, kik Tsigan név alatt mind nyelvökre, mind szokásaikra és arczaikra, szóval mindenben megegyeznek a mi czigányainkkal; ujabb angol utazók szinte bizonyitják, hogy midőn Timur Beg 1400ik eztendőben a czigányokat Indiában szétszalasztotta, ezen nemzet ottan több millióra rugott, Indiából Perzsián keresztül Asiának és Afrikának minden részein elszéledtek, s igy később Thráczián által Erdélybe és Magyarországba bejutottak. Csalfaságuk már akkor is kitünt, mert magokat Egyptomból valóknak mondották lenni, és közülök sokan magokat egyptusi magusoknak adták ki; innen neveztettek Pharao fiainak, pedig nem Egyptomból, hanem Thrácziából jöttek Magyarországba Zsigmond király uralkodásának 30-ik esztendejében; ezt mondja Pray, Benkő és Sulczer is Dácziárul irt könyvében. Már akkor is álmokat fejtegettek, az emberek kezeiről jóslottak, boszorkányokat üztek, muzsikáltak, tánczoltak, aranyat mostak, lovakkal kereskedtek és kovácsságot üztek, s már nehány esztendők mulva olly tekintetben voltak, hogy vajdájuk az „Egregius“ czimet viselte. Nem érdeketlen itten említenem, hogy milly különösen esküdtek valaha hazánkban törvényesen, mellyet mind Szirmay „Notitia comitatus Zempliniensis“ nevű munkájában, mind Feszler historiai munkájának 4ik kötetében a 105ik lapon ekképen emlit.

„Valamint Isten Pharaó királyt a veres tengerben elmeritette, ugy meritsen el a föld is mélyében minden czigányt, ha az igazságot ki nem vallja, ne csak átkozott legyen, de sem egy lopása, sem egy cseréje el ne süljön; legelső cseréjénél lova csudálatosképen szamárrá váljék, és magam az akasztófán egy veszett hóhér által vesszek el, ha igazán nem esküszöm, Isten engem ugy segéljen stb.“

Feszler sok szavakat citál nyelvökből, mellyek az indostán nyelvben ugyanazon tárgyat teszik.

A Conversations-Lexicon erősen állitja, hogy félénkek és a hadi életre épen nem alkalmatosak; ezt egészen mondani nem lehet, mert nálunk Abauj vármegyében Nagy-Idánál az ellenséget kétszer dicsőségesen visszaverték, a mi aztán több tarka mendemondákra és nagyidai veszedelem nevezet alatt kiadott regékre adott alkalmat.

Talentomuk a muzsikában kitünő; már Károly császár idejében is Magyarországban igen jeles mnzsikusok keletkeztek belőlök, jelesen egy leány köztök, valami *Czinka Panna* nevezetü, olly jelesen hegedült, hogy az akkori esztergomi primás gróf Csáky azon czigány leányt atyjával együtt az akkori hires Pozzo festő által leportretiroztatta, ugy szinte gróf Gvadányi József teszen említést a mult század Hiripi és Sógár két igen jeles muzsikusáról; ujabb időben pedig tudjuk, hogy a Csóri, Lóczi, Gyuritza, Tyutyu, Boka, Bunkó, Árvai, Purdsi, Tejfalusi és egyéb bandák milly jelesen tüntették ki magokat, s végre ezek közt a magyar muzsikának dicsőitett királya a halhatatlan Bihari, kinek már csak egy lelkes tanitványa él még, a Gömör vármegye dicső karai által nagylelküen pártolt példás magaviseletü és igaz tiszta magyar érzéssel játszó *Radits* Márton Harkácson.

A talentom bennök tagadhatatlan; hajlandók nagyon a rajzolásra is, és milly ügyességgel viszik Erdélyben az aranymosást, köztudomásul van. Hölgyeik között néha nagy szépségek találtatnak; szóval, ha Indiának ezen tévelygő fijai pártolás alá vétetnek, de perse országos rendelkezések által, ugy mind a haza, mind az emberiség sokat nyerhet velök. A fő alap leginkább az, a kóborlásnak eleit venni, ugy aztán őket iskolába küldeni, és mesterségek, paraszti gazdálkodás és egyebekre jó móddal, de azért még is szigoruan kényszeriteni, akkor minden salak és roszaság természetökből ki fog esni, és a status e sok embernek még hasznát veheti. Palliativus módokhoz inkább ne nyuljunk, mert ez ismét eltünik, mint az ugynevezett fata morganák, de gyökerestül kell a dolgot orvosolni, mert valóban nem mindegyik muzsikus, se nem aranymosó közülök, hanem nagyobb része csak pusztákon és hegyen völgyön barangoló naplopó, a vásárokon ló- és egyéb lopásokban főmesterek, szóval a józan emberi kebelnek csak botránkozására vannak.

Azért hazámfiai, ne csak a szegény nemesség jogaival tépelődjünk mindig, ugyszinte ne tépelődjünk mindig a parasztokkal és zsidókkal, mert azok a földesuri jogok mellett mindig élhetnek, hanem terjedjen ki figyelmünk már a földnép ezen legszegényebbikére is, melly hátramaradását egy részt annak is köszönheti, hogy bár mennyi felsőbb rendelkezés érkezett is iránta, mégis minden oldalrúl csak megvetéssel illettetik, s aztán az egész tömegben elöli a lélek minden legkisebb felemelkedését. Emberek ők is; azért hogy nem telkes parasztok, az egekből hulló jóltévő eső is valamint táplálja a mosolygó tulipánt és a szelid rózsát, ugy szinte meg nem vonja magát a nem is annyira szép pipacstól vagy ibolyától, de azért ezt ugy mint amazt élteti áldott nedveivel. Azért hazafiak! terjedjen ki figyelmünk hazánk e szegényire is, kik sokkal számosabbak, mintsem hogy mindig a vadság setét üregjeiben legyenek századról századra elfelejtve.

Gr. *Fay István*,
az uralkodó máltai rend vitéze.

Elméleti kezdet gyakorlati véggel.

(Vége.)

Ha már olly egyéneknél is, kiknek jelleme különben kellemes szinben mutatkozik, kik a status igazi czélját jól felfogták, s magok is ezen czél előmozditására működnek, kikben tehát egyedül emberi gyöngeségekre akadunk, az erkölcsiségbeni hátramaradás a közjóra káros befolyásunak bizonyodik; mit lennénk még kénytelenek tapasztalni, ha olly jellemek közrehatását vizsgálnók, mellyeken főoldal a fekete, mellyek elfogultságukban közczélt nem ismernek, vagy azt épen magánczéljaik alá rendelik? Szomoru vizsgálódásunk Syllákra, Catilinákra, Robespierrekre vezetne, kiknek megnevezésekor felborzad bármelly status polgárjában a jobbra kész kedély: és fenhangon kellene ismételnünk amaz iszonyu igazat, hogy testi jólét és okosság vagyis anyagi hatalom tudományos sullyal, de erkölcsi miveletlenség vagy épen romlottság mellett, az egyes ember, status és mindenség rendeltetésével merőn ellenkező erők.

De ne ereszkedjünk a világtörténet gyászlapjainak szemléjébe, s maradjunk azon mindennapi ellenvetés körében, hogy a magas polczu statusférfiakon némi közönséges erkölcsi fogyatkozás elnézendő, s ők hivatásukat a moral szabályainak szoros követése nélkül is betölthetik.

Épen abban lappang a veszély, hogy a közönséges és statuserények legbensőbb összefüggése nem nagyon szembeötlő. Azért mutatkoznak amazok csekélyebb jelentésüeknek, a kitérés kevesbé károsnak, kivált olly korban, midőn valami politicai irány kitünő; akkor leginkább olly tulajdonokra szokás tekinteni, mellyek közvetlen alkalmasok az átalányos időszaki czél elősegitésére; akkor figyelmetlenek vagy épen közönbösek leszünk azon végetlen károk iránt, mellyek alig észrevehetőleg, de annál biztosabban tódulnak elő az erkölcsi kötelességek elhanyagolásának alattomos ösvényein. Holott a nagy könyv ezer lapon tanitja, hogy

az ó és uj kor minden nemzetei csak addig voltak képesek független szabadságukat fentartani, mig erkölcseiket megőrizék.

Csak az válhatik valóban nagy statuspolgárrá, ki a jól felfogott politicai czél követésében egyszersmind a moral és az emberi élet tulajdonképi legfensőbb feladatainak is megfelelni ügyekszik; mert a legmagasb és legnemesb czél megközelitésére a legnagyobb és legnemesb megerőltetés is kivánatos. Megesik gyakran, hogy a statusczél számára valami dicső diadalt kivivni nem nehéz; arra kedvező körülmények, erőteljes eltökélés és az ellenszegülő okok hathatós megrohanása elégségesek. De mindenkor nehéz az elfoglalást megőrizni, azon nézetet, melly első ösztönt adott, fentartani, s hol még homályos és zavaros vala, felvilágositni, megszűrni s a status élet egyedüli valódi elveire visszailleszteni. Innen van, hogy századunk nagy hódítója, kiről állitják, hogy pályáját legtisztább statusczélok szerint kezdette meg, dicsősége és hatalma csucsán ön s a kor legnagyobb kárával elejté feladásának fonalát.

Csak magas czélokra, szellemi és erkölcsi tökélyesedésrei egyesülés buzdithat embereket közös törekvésre; csak e működési körben egy és ugyanaz mindeniknek czélja, iránya; minden aljasabb érdek beavatkozása elkerülhetlenül csak oda vezet, hogy az iparkodások magánosokká, önzésteliekké, érzekiekké korcsosuljanak. A ki szabadságot csak ön haszna fejében keres, ki csak azért vállalkozik veszélyre, áldozatra, nélkülözésre és sanyaruságra, hogy magának általa későbbi életkéjt készitsen elő, az játszóhoz hasonlit, ki egy aranyát koczkára veti, hogy százat nyerjen; érdeme nem nagyobb.

És mikint az erkölcsiség egyedül lehet csak az észszerü statusélet biztos és okvetlen szükséges alapja, nem különben ő az is egyedül, melly a gyakran tövises pályáni haladásra erőt és bátorságot ad. Erkölcsi világrendet létesitni, azaz ollyant, mellyben minden emberi lény szellemi és erkölcsi végczélját lehető legkönnyebben elérhesse, ez legyen minden polgár, minden ember feladata. Kiszemelvén a hozzá vezető utat, kötelessége, hogy rajta induljon; és induland rajta, ha a moral törvényeit megsérteni nem akarja. Hiszen olly sok becsületes törekvés csak azon öntudatban leli jutalmát, hogy jót akart; pedig a statuspolgári életben ezen öntudathoz ragaszkodni még egyszer olly nyomos. Itt a jólelkiismeret nemcsak meghiusult remények s baliránya megerőltetések kárpótlójává válik, hanem vigasztalóvá is ezerféle baju viszontagban. Férfi, ki magas hivatását világosan felfogá, ki nyugodt meggondolással s szilárd eltökéléssel, a kötelesség hiv teljesitésének érzetében lépe a kor küzdmezejére, csalódások, akadályok és buteljes tapasztalatok által sem fog működésében megrendittetni; mert keblében hordja az erősitő lelkiismeretet, hogy ő csak azt akarta, mit tőle igazság és erkölcs követeltenek; tudja ő, hogy gyakran emberéletek és századok kivántatának meg, hogy nagy eszméknek elismerés legyen részül a polgári rendben; tudja, hogy Isten fölötte, csak igazat és jót akaró, ki szomoru tapasztalatokat is csak azért küld reánk, hogy állandóságunkat megkisértse; sőt ne számolhasson bár igazságosabb utóvilág köszönetére sem, veszszen bár el hire, neve, emlékezete, győzzön vagy haljon, hivatásának megfelelend; igy legalább lelkét mentette még, s kecsegteti az édes remény, hogy talán később ivadéknak fog ama mag kicsirázni, mellyet az ő fáradsága rejtett földbe.

Ugy látszik, mintha illy férfiak a statusnak különös kedvezésből adott természet ajándéki volnának, pedig nagyobb részt a status szerkezete teremti őket. Ott, hol az önkény bedugá az erkölcsi forrásokat, hol a polgárélet hivatása vak és czéltalan nagyuri szófogadásra szoritkozik, igaz, illy férfiak nagy statuskincsek;

de hol a szolgaság és uraság metsző szögletei elsimitvák, hol belső politicai szabadság uralkodik, alkotmányos országokban illy férfiak nem ritka tünemények. Mert a szabadság az ember erkölcsi kifejlődésének legszükségesb eleme s valódi levegője. Politicai szabadság tehát az emberi legnemesebb szellemi tulajdonok kifejlésének statustól kimondott alakja. Külső kénytelenséggel az emberek erkölcsi érdeme megszünik; magában a köztörekvésben is oda kell tehát a fő czélnak irányoztatni, hogy a polgár önkénytes közremunkálásra gerjedjen, a külső korlátokat tehát vagy, mennyire lehet, mellőzni kell, hogy a benső erkölcsi indokok annál hatósabban működhessenek, vagy pedig ott, hol kényszeritès mégis megkivántató, ezt ugy rendelni el, olly uton hozni létre, hogy a statuspolgár a törvényben ön észszerü akaratját találja fel. Ez az engedelmesség legnemesb neme, illyenre a kötelességet mindenki önmagában érezi; igy a törvény nem az ember megalázására, hanem erkölcsi emelitésére szolgál; igy a polgári rendben egyszersmind fensőbb világrendet szemlélhetünk.

De az erények létesitésére a szabadság egyedül nem elégséges, valamint életre a levegő nem, s bő aratásra a termékeny de pusztán hagyott telek. A lehetőség maga még valóságot nem okoz, s minden tény csak ugy ered, ha a tehetést a tenni akarás nyomban követi. És mi az, mi szabad embert a jónak cselekedetére ösztönöz? nem egyéb mint tökélyesülésének ösztöne, melly szerint a legfensőbb jóság ideálját utánozni s megközelitni vágyakodik. Van pedig minden emberi társaságban különös intézkedés, melly az egyes polgár ama hosszadalmas, habozó, kétes és azért veszedelmes okoskodását megelőzi: „mit cselekedjem, mikint válasszam meg az utat, melly csak jóra vezet.“ Ez intézkedésnek hit a neve. Boldog, ki nem kapdos önszabta moral szabályai után, hanem csak hitét követheti, melly ugy is, legyenek bár külső módakodásai változékonyak, mindig ugyanazon erkölcsi czél törvényeit adja. Hit az, mi a halandót mennyekhez köti, s valamint az anyagi világegyetem csak a vonzó erő által áll fen és tartatik rendben, ugy tartja a hit össze a szellemi világot s óvja meg az összebomlás ellen.

Egy másik, szinte minden statusban létező, közczélrai egyenes intézet a törvény. A hit kimutatja a szabad embernek az erkölcsi utat, a törvény azt korlátokkal szegi be, mellyeken átlépni veszély nélkül nem lehet; a hit egymásiránti szeretetet hirdet és hinteget a felebarátok közé, a törvény egymás üldözését gátolja; a hit atyai tanácsot és vigasztalást nyujt a jóakarónak, a törvény megköti a roszakarót. Hit és törvény ugyanazon czélra szolgáló eszközök, s volt idő, és vannak nemzetek, hol a hitkönyv törvénykönyv is egyszersmind; hit és törvény tehát párvonalok ugyanazon téren, melly tér az emberi nem haladásának széles mezeje; ők eszméletben soha össze nem ütközhetnek.

De közeledünk soraink gyakorlatinak igért végéhez, és a gyakorlatban eltérést látunk az eszmélettől. A legmüvelttebb világrésznek s a müveltség századának közepén a hit hivatalnokit egyetnemértésben leljük a törvény hivatalnokival, s némileg a párvonalokat összeütközésben. De nem adták kezünkbe a birálói mértéket, hogy megvizsgálnók, mellyik vonal tér el előbbi párhuzamos irányától; birálgatás szándékunktól távolra is esik, s utoljára még csak a mondottakat akarjuk tükörbe fogni, felvilágositásul ama fájdalmas aggodalmunknak, hogy illy, lényegök szerint egyenlő rendek összecsapása a statuslétet legbensőbb alapjában rendíti meg.

Elismert igazság, hogy a legüdvösebb törvények is sikeretlenek, ha a nép azok iránt fogékonnyá, s arra képessé nem tétetik nevelés — de nem csupán a gyermekek iskolai tanitása, hanem főkép az érettkoruak erkölcsi vezérlése — által, hogy a törvényes

rendelkezés hasznos voltát s a törvények szoros betöltésének üdvét lássa; és igaz, hogy a törvény szolgáinak a hit szolgáival, a nép erkölcsiségének vezérivel, sőt készitőivel, karonfogva kellene a nagy munkán fáradozniok. De szinte világos az is, hogy az emberi természet egyik sajátsága az, hogy ollyan embertársnak barátságos jobbom nyujtani vonakodjam, kitől csak imént méltatlanságot szenvedék, hogy tehát a világi és egyházi méltóságok surlódása idegenkedést vagy épen ellenségeskedést szülhet a közhaladás legtetemesb kárára.

Követésre méltó e tehát az egyházi méltóságokon tett ama kiáltó sértelem, hogy éjszakkeleten és délnyugaton, amott a világi hatalom urától, itt a törvényhozóktól az egyház birtoka elkoboztatik? Nem, e hazában sokkal honosabb a szabadság tiszta érzete, semhogy benne illy erőszak elférhetne.

Azonban meglehet, hogy a kath. egyház birtokai a sokszor említett közczélra sokkal jutányosabban fordithatók, mint most fordittatnak; de illy esetben a tulajdonost erkölcsiség megsebesitése nélkül csak kérni s szelid tanáccsal támogatni lehet, nem pedig a vagyont szedni el tőle, mintegy kivételt téve a status legszentebb föltételéből, a vagyonbiztosságból. Igy a tulajdonosnak tér nyittatik önkintes jó cselekvésre, mi a törvenyhozás egyik elve.

Mindennélfogva tehát nem tulzott talán a remény, hogy az illetett egyházi hatóságok a kor igényeit és ön legfensőbb hivatásukat, a nép javitását, bölcsen megfontolva, különös zsinatban, szabadon és önkint fognak anyagi hatalmuk nevelésrei használásáról rendelkezni, a világi hatóságok pedig meg nem felejtkezni az erkölcsiség és keresztény vallás alapszabályáról: „mit magadnak nem kivánsz, másnak ne tégy.“ *Kőteleky.*

Franczia oppositio.

(Francziából.)

Miért jött tönkre Francziaországban az oppositio? Miért tünt el Thiers pártja? Mikép történt, hogy a juste-milieu győzött? Az oppositio sülyedőben van, vagy már el is sülyedt, s a fergetek nyargal romjain. Angolországban, midőn torik ülnek a kormányon, a whigek természetesen oppositiót képeznek, s viszont; de ezen oppositio régóta ismeretes a kormánybani előbbi részesülésről, határozott rendszerekről, szilárd nézetekről, a gyakorlat terjedelmes és mély ismeretéről, százados avatottságról a nyilvános ügyekbe. A mi oppositiónk emberekből áll, kik nem képesek egyebet tenni, mint átalányosságokba ereszkedni; ezen átalanosságok egy részen a constituante és lafayestismus utóhangjai, más részen jogászi elvont okoskodások a carta és democratia felett, iskolai feladatok; nem mélyen életbe vágó vélemények, s tevőleges politikai intézmények alakját soha fel nem válalhatók. Bizzátok meg ezen embereket, hogy családokat rendszeresitsenek, községeket rendeljenek el, társulatokat inditsanak meg, a politicát kormányozzák: s forrásaik tökéletes szüke azonnal ki fog sülni. Nem volnának képesek valami mást létesiteni, mint a mit épen összeromboltak, az igazgatóságot; vagy az igazgatás összebomlásának adnának helyt, s igy a demagogián át a zsarnokságnak törnének uj pályákat. Hol élet nincs, onnan élet nem eredhet, s *Odilon-Barrot* és minden követőjéből statusférfiu soha sem lesz, sem democratiában sem aristocratiában, sem monarchiában. Ők semmiről sem tudnak, tehát mitsem tehetnek. Az oppositio nem elleneitől semmisittetett meg, hanem ön silányságától. Egyedüli képességü tagjai, mellyek a restauratio alatt tündököltek, régen elváltak tőle, s csak a caput mortuum maradt meg. A Thiers-pártnak élete több, de jelentősége még kevesebb mint ezen oppositióé. Utóbbi széles alapon talpazik, ama férfiak számán, kik az általánosért buzogtak a nélkül, hogy a különöst értenék, miből épen azon terméketlenség, azon üresség és végre ridegség eredett; de illy szél még sok főben zug, és sok kedélyen keresztül fúdogál, nohabár legtöbbeknél suttogásig hanyatlott, végre hosszadalmas óh-ig! A Thiers-párt coteria vagy politikai cselszövény, melly Thiers pártolása alatt keletkezett, miután *Dufaure* és *Passy* annak vezérlésérei képtelenségöket bizonyiták be. A restauratio korának alkotmányos bonapartistájából, a juliusi kor

ideiglenes ministeréből Thiers ur lassankint fél doctrinairé lett, az előbbi doctrinairek egyik részébe külső politika iránti kedvet és szellemet oltóvá, mellyet az azelőtt nélkülözött, maga részéről pedig nehány doctrinair theoriákkal jól laková, mellyektől azelőtt idegen vala. Thiers ur az ő legközelebbi szövetségeseivel még soká fogja a kamrákat rázgatni s a ministereket mozgatni, mi némi kárpitos élet nagy, nyilvános szinpadélet hiányával képviselőségi rendszerünkben. De tulajdonképen mégis csak személyes érdekek, önző hirvágy ide s tova rángatása az. Nagyszerü politicát nagyszerüen kivinni, erre ezen különben elmés és érdekes férfiak sem politicai sem erkölcsi elegendő idommal nem birnak, hibázik a komolyság nálok, a fensőbb nyugalom, a mélyebb akarat. Mindezt az elme hajlékonyságával, az ész vidorságával, szeszély és számolási talentommal, némi vegytani töltögetéssel akarák kipótolni; de próbatételeik felsültek.— Ennélfogva egyrészről tevőleges ismeretek és tapasztalatok hiánya az oppositio részén, virágos általánosságu jelleme, másrészről komolyságnak s az akarat és jellem alaposságának hija a Thiers-párt részén, főnökeinek könnyelmüsége vagy üres elménczsége a juste-millieut, melly két év előtt olly betegnek látszott, s mult évben gyógyulni alig kezde, erősnek látszó, noha csak ideiglenes egészségre hozta, mire még *Guizot* ur személyes akaratszilárdsága és ékesszólása támaszul szolgált.

Nyilt levél.

Igen tisztelt szerkesztő ur!

Kegyed jóakaró intését illendően méltányolván, el nem mulasztottam a *Pesti Hirlap* 132ik számában *Pulszky* Ferencz „Csatlakozás a vámszövetséghez“ czimü értekezését, ugyszinte a *Világ* 21. számában megjelent „Problematica“ feliratu czikket, nyomban pedig a *Századunk* „taceat“ját is, una cum provocatis, figyelemmel átolvasni, és kényszerítve érzem magamat, nemcsak a mea culpát magamra szigoruan kimondani, hanem nyilván is megvallani, hogy a válaszomban mondottak az említett „taceat“-ra semmikép sem illeszthetők; miért tehát szivből bocsánatot is kérek! E tévedésem némi mentségére legyen azonban szabad csak azt felhozni, hogy komoly kedélyem természete elménczkedések felfogására általában nem igen alkalmatos, annál kevesebbé tehát ollyanokra nézve, mellyeknek megfejthetési kulcsát olly sokféle, s csak majdnem a fél magyar journalisticában elszórt értekezések figyelmes összehasonlításában kell keresni.

Sehogy se aggódjék egyébiránt a t. szerkesztő ur nyugalmam netaláni megzavarásán, mert őszintén mondhatom, hogy a legkevesebb lélekháborgatás nélkül s csupán azon egyszerü indítóokból irám csekély soraimat, hogy egy a közönség előtt kimondottakból nyilván következtethető elvnek ugyanazon közönség előtt ellenmondjak. A contradictiók minálunk magyaroknál ugy is mindig jó szokásban voltak, és én nemcsak igen tanácsosnak tartom ezen fegyvert soha kezünkből ki nem bocsátani, de sőt teljességgel meg vagyok győződve, hogy némellykori hamarkodott használása sem lehet olly ártalmas soha mint annak intra legale tempus elmulasztása. Ezen állitást példákkal sem volna nehéz bebizonyitani, ha épen kivántatnék, de én ugy vélem, hogy azt hagyjuk inkább, quia exempla plerumque sunt odiosa. Midőn egyébiránt ezen kevés soroknak is igen becses lapjaiban helyet engedni kérnék, magamat ajánlva, minden tisztelettel vagyok, a tisztelt szerkesztő urnak alázatos szolgája, az igen érdemletten megczáfolt táblabiró.

Igen sajnálanók, ha a tisztelt tbiró ur jó szándéku felvilágositásunkat egyébnek venné, mi igen távol esnék szándékunktól. A félreértés csak a t. beküldő ur komoly kedélyéből s a mi pillanatnyi jó kedvünkből, mellybe a „Problematica“ végsorai helyeztek, eredett; ő a fontos kérdéseket csak komolyan gondolta tárgyalandóknak, mi pedig néha ezekbe is egy kis elménczséget keverni — kivált némelly correlatiókban — czélirányosnak véljük. Többnyire most már a szükséges felvilágositás után a t. táblabiro ur további hajlandóságát reménylvén s kikérvén, jobbomat nyujtván poroszias kérem: Keene Feendschaft! *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

33. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Aprilis 28.**

Magyar kereskedés és még valami.

VII.

Több századon át nemzedékről nemzedékre öröklött országos bajaink, mintegy a nép lelkületével, alkotmányos szerkezetével összebonyolitott s megcsontosodott bötykök képeznek, mellynek óvatos föloldása s gyöngédes ugyan, de egyszersmind gyökeres bonczolása a fölvilágosodottabb nemzeti genius föladata.

Magyarország népi lelkülete honi történetünk harmadik szakának kezdetén tetemes változást szenvedett; különféle, részint politikai, részint vallási körülmények föltételező s elhatározó befolyást gyakorlának reá. Nemcsak a fönálló állapotok nyertek részint élesb bélyeget, hanem a hosszas belforrongás és külkifolyás eredményekint uj alakulások, uj szinek is tünnek elő tarka vegyületben. Azon irány, mellyet a belső népviszonyok s állapotok kifejlődésének az anjoui ház két fejedelme s később I Mátyás adának, s azon intézmények, mellyek által azt elősegiteni törekvének, nagyrészint már a mohácsi ütközet előtt (vendégeskedések s egyéb dinomdánomok közt) megakasztattak s bomlásra jutottak a II Ulászló s II Lajos erőtlen kormánya alatt eláradó nemesi féktelenség s törvénytelenség szülte szétoszlás s az itt is hamar meggyökesült vallásujitás által. Az ellenkirályok czivódásai s harczai közt a beharapozott féktelenség s törvénytelenség kevés, gyönge akadályokra talált; később pedig a török kényuraság által terv szerint is elősegitteték. — A külön néptörzseknek, mellyek honunk népességét tevék, sajátságos érdekei a közzavarban kevésbbé tünnek elő; sőt némelly vidékeken s időkben némikép egyesülve is látszanak azon harczban, mellyet a vallási szabadságért a téritők buzgalma, a polgári föállásért pedig a török kényiga ellen vívtanak. De egészben tekintve, az időnek ónsúlya sem vala képes eggyé olvasztani a külön nemzetiségi elemeket; néhol pedig s némi részben még nagyobb hézag támadt közöttök. Bocskay pártja az 1605ki karponai gyülésen nyilván panaszkodik, hogy a német lakosságu városok, a német birodalomban s kormányban bizakodva, nem ritkán üldözőleg nyilatkozó gyülölséggel viseltetnek a magyarok ellen, s egyáltalában meg nem engedik, hogy a magyarok a német lakosságu városok falai közt házat vegyenek és tisztséget viseljenek. Ez pedig nemcsak egyesek ellen nyilatkozó indulatkint, hanem általányos nemzeti idegenkedéskint tekintendő, miután ugyanazon rendek tanusága szerint a német városi tanácsnokok több helyütt magyar törvényekkel sem akartak élni s a községet a fölebbviteltől eltiltották. Nagyobbitá ezen a külön népségek közti elválasztó hézagot az ellenreformatio is, a kedélyeket gyülölséggel töltvén el. A Calvint s Zwinglit követő magyarok vallásukat magyar hitnek nevezék, ellentétben a Lutherhez szitó németek vallásával, mellynek ők német hit nevet adának. Ámbár tehát közepette a szünetlen harcz-zajnak s pártforrongásnak a nemzetiség sajátságos összefüggő kifejlése nem tünik is nyilván elő, az öröklött viszonyok s azoknak kifejezése mégis természetes állandósággal föntartatott a külső föltételek befolyása s az ezekből eredő szellemi hatás által, melly néha ott is meglepőleg nyilatkozik, hol egyébiránt polgári s vallási szabadsága védelmére a magyar és német szorosan egyesülni látszik.

A királyi hatalom nem magában az egész népnek a fejedelemhezi általányos ragaszkodásában, sem az országos intézetekben, mellyeket a belső forrongás nagy részint elnyelt vagy erejöktől megfosztott, hanem kivált Rudolf alatt az országba eleinte a török hatalom ellen segélyül behozott, idegen seregben kereste s találta támaszát. Ezen hadaknak pedig erőszaktételei s tábornagyaik zsarnoki kénye, bizonyos keserüséggel s bizodalmatlansággal tölték el a kedélyeket. Ennek természetes következménye volt, hogy a kormánynak legjobb szándéku intézményei sem hatottak sikeresen. — A nemességet általányosan véve, önzés, pártgyülölség, féktelenség s bizodalmatlanság bélyegzette, egy rész pártfeje iránti hűségében ingadozólag személyes érdeknek s önhaszonnak hódolt; sokan a közzavarban mintegy mesterséget üztek rablásokból, fosztogatásokból s egy párttól a másikrai átszakadozásokból; s mig egy párt haszonlesőleg ragaszkodott a kormány érdekéhez, azonban a másik párt az árnyat is kisértetnek tartva s nemzetiségéért tulbuzgólkodva részint lázongó terveket koholt; de voltak, kik tiszta s nemes kebellel fogván föl a nemzet ügyét, szilárd erővel s állhatatos áldozattal, ámbár nem mindig sikeresen, vivtak a szabadságért s ápolták a nemzetiséget.

A városi polgárság szabadékainak föntartásában féltékeny s azoknak szaporodására törekvő, szünetlen surlódásban volt a nemességgel s a pénzszomjas zsarnokoskodó tábornokokkal; sőt akadunk olly jelenésekre (kivált Szepesben), hogy város várossal állott jogainak védelme vagy sérelmeinek megtorlása miatt ellenségesen szemközt a csatamezőn. A parasztság állapota kevéssel volt jobb a rabszolgaságnál; erre nehezedett a hon nyomoruságának legnagyobb sulya, mi annál nyomasztóbb vala, minthogy ez más osztályra sem támaszkodhatott s védelmért is hasztalan sohajtozott. Az 1548ki 26. törvényczikkben a földesurak önmagok megvallják, hogy a parasztok elnyomatása kiált égbe büntetésért s okozza leginkább a hon sülyedését.

Az ez idő alatti törvényhozás tükre a hon szomoru allapotának; a nemzeti jog sérelmeivel, a katonai zsarnokság megfékezésével, a katonai szolgálat s hadi terhek szabályozásával s fölosztásával, az adó s harminczad rendszerezésével foglalkodó, a tulajdonképi közjó eszközlésére magában mit sem foglaló. Az igazságszolgáltatás elhanyagolva s megvesztegetve volt; a kulyagjog, a nemesség erőszakvágya, a tisztviselők erőtelensége s gonoszsága ápolták az önkényt s erőszakoskodást. A néptömeg, általányosan véve, erkölcseiben nem keveset fajult el az ősi erényektől.

Igaz ugyan, hogy a folytonos harcz a bátorságot s szabadság szellemét megedzette és hősi characztereket, a világ leghiresb népeivel vetélkedőket, fejtett ki, mint évkönyveink fényes sorban a Jurissich, Losonczy, Dobó, Mecskey, Szondy, Kinisy, Bocskay, Bethlen Gábor, a Nádasdyak, Zrinyiek, Pálffyak, Batthyányiak, Keglevichek, Báthoryak stb. neveit méltó dicsőitéssel fölszámlálják, ugy példáit is adják az erkölcsi elaljasodásnak. Telhetetlen, a hon legszentebb érdekeit gázoló önzés, honárulás, a szó- s eskütörő ozmánnali egyetértés nem gyéren fordulnak elő. A háboru szülte nyomoruság megszokott látása s a török baromiságggali szorosabb érintkezés nem kevéssé vaditák el s kérgesiték meg a kedélyeket. Többeknek neve átkok közt emlittetheték csak a rabló-

saik által baromilag sanyargatott lakosoktól. A szabad hajdúk általányosan szintolly rettegéssel tölték el a lakosokat, mint a török martalóczok; ők szabadékos rablók valának, egyedül martalékért katonáskodók; 1605ben a törökök társaságában pusztitván Ausztriát, az elfogott gyermekeket és szüzeket a törököknek s tatároknak adták el; sőt honfitársaik ellen is követtek el hasonló szentségtörést. A török vaspálcza alatti pórság egészen elszolgaisodott, s félig eltörökösülvén, kényurának nem csak nyelvét hanem szokásait s erkölcseit is felöltötte vagy legalább a honiakba részint beszőtte. Az erkölcsi megromlás, kivált a nőkön, szemlélhető; szemérmes tiszta erkölcsü asszony, kivált özvegy, ritkaság vala, s a fajtalan élet nem vont maga után közgyalázatot. A férjek igen kiméive bántak nejeikkel, kiknél szokássá vált legkisebb sérelem miatt is a törökhöz futni.

A szellemi munkálkodás, a tudományok, e zajos időkben is találtak mivelő s pártfogó barátokat, mi leginkább a reformatio által okozott szellem-fölizgatásnak tulajdonitandó. A pártolók közt kiváltképen emlitendők a Nádasdyak, Drágfi, Oláh, Perényi, Horváth-Stanchich, Pázmán stb.; a mivelők hosszu sorából pedig Forgách, Erdősi, Veráncz, Stöckel, Zsámboky, Isthvánffy, Bejthe, Félegyházi, Bocatius, Dudich, Károlyi, Telegdi, Páriz Pápai, Molnár kiemelendők. A dolgozatok tárgyai kiváltkép vallási polemia, történetirás, versek; a nyelv azokban nagyobb részint latin; a magyar munkák közt legbecsesbek a biblia forditásai és Pázmán egyházi beszédei. A magyar literaturának nagy hátramaradására valának a jezsuiták, kik a 17dik század első felében gyakorolván a nyilványos tanitást a magyar szellemet ellatinizálták s a nemzeti erőt földividálták.

A müvészet nem honosulhatott meg a szünetlen harczok pusztitásai között, mik alig hagyának elegendő időt s eszközöket a szétrombolt lakások fölállitására.

A népfoglalkodás (földmivelés, mesterségek, kereskedés), melly már a mohácsi veszély előtt hanyatlásnak indult, annyi belzavar s külnyomás közt végkép elsilányult s csak az élet tengetésérei szükségesekre terjedt ki. A dús természet tölté be a hézagot, mellyet az ipar hiánya szült s a majdnem szünetlen háboru kitágitott.

A kereskedést, mellyet az ország politikai állapota már eléggé összeszoritott, még némi belintézetek is akadályozták, mellyek közt kiváltkép nevezendő a még Robert Károly által behozott s mindinkább elterjesztett árumegállitó jog és az önkényesen fölállitott vámok, mellyek ellen a majdnem számtalan országgyülési szabályok is foganatlanok maradtak. A kereskedés leginkább a szepesi s erdélyi szász városok birtokában volt s az időnek minden nyomoruságai mellett is mutathatott a körülmények fordulatát mindenkép használni tudó dus kalmárokat, mint például Stein Lukácsot és Goezmeister Kálmánt. Azonban a magyarok nézetei a kereskedés tárgyában épen olly szük-körüek valának, milly összeszoritók az ezt illető intézvények; egy országgyülési czikk p. o. megtiltja a bor s barom kivitelét, nehogy idegen pénz hozassék be s forogjon az országban!

Az erkölcsi elvadulás ezen örvényéből csak olly erő- s életteljes természet, minő a magyar kebelben e nyers kéreg alatt rejtezett, mentheté meg a magyarság nedve és veleje épségét. S szerencse, hogy még nyers burokban létezett; elpuhult, érzelgő erkölcsiség mellett megmenthetlenül elveszendett volna a nép nemzetisége.

Melly hazában visszavonás, irigység, gyávaság s uralkodni vágyás tanácskoznak együtt, ott semmi állandó jó nem diszlik; hol félelem, törvénytelenség, nehány dynasták határtalan

dicsvágya uralkodnak; hol pénzszomjas kénykedés, féktelenség, elbizottság s pöffeszkedő önzés a nemzet jogait s érdekeit semminek tartják; hol a nemesség egy a nemzeti testülettől elkülönözött gődényt és lajhárt képezvén, a zavarban magának kisarczolt s a sötétségben megszokásositott előjogok s különérdekek föntartásáról s terjesztéséről örökön örökké álmodozik és fölébredve csak illyes czélok elérésére törekszik; hol az országnak vagyonosb s tehetősb része az országos terheket csak akkor veszi tudomásul, mikor a hadi s honi adó az adózóra kivettetendő vagy ettől beszedetendő, illy alkalommal sokszor megemlékeztetvén, hogy a hol nincs, ott ne keress; hol a legnyomosb nemzeti ügyek s érdekek fölött a legzavartabb fogalmak divatoznak, s p. o. tisztára még ki nem fejtetett s tisztán még föl nem fogatott: „a nemesség képezi e az egész nemzetnek tagját s részét, vagy az egész nemzet legyen s maradjon a nemesi testületnek egy támasztagja s imigy amugy eltürt része? a nemesi testület képezi e a koronának egyik legdrágább gyöngyét, vagy a koronai gyöngyökkel sujtáztassék e föl a nemesi testület?“ ott salus publica requiescat in pace! Hogy pedig hazánk állapotja I Mátyás dicső királyunk halála után illy körülmények közt általányos romlásnak s végső megbomlásnak ön vérében dühösködve könyelmüleg neki indult, neki rohant, azt minden, akármelly oldalu tekintetben s mozdulatban sajnosan érezzük s keservesen fájlaljuk!

Ki csodálkozhatik azonban, hogy illy körülmények közt a törvényhozás olly ügyefogyott, az alkotott törvények olly erőtlenek és sikeretlenek, a törvényes rend a statustestnek minden részeiben szertebomlott volt legyen? Ki nem fogja a Tripartitum minden lapján fölötlő zavart jogfogalmak okát azon sötétes időnek zavarjában föltalálni? S ki fogja ebben a háboruknak föloszlató erőszaka, a töröknek mindent szétromboló baromisága stb. stb. mellett magokat a magyarokat is nem vádolni? Valóban, ha nemesbrei átalakulásunkra czélzó intézkedéseink igazabb s nemesb hazafiságnak eredményei; ha örvendetesen jelentkező s szebb reményekkel biztató haladási szellemünk a nemzeti érettségnek szüleménye; ha szabadelműségünk inkább tényerős nemzeti lelkületünk s férfias lelkesülésünk nyilatkoztatásai, mint talán csak öntetszős ábrándozások hiú gőzölgései: nincs nemzet széles e világon, mellynek a *nosce te ipsum*ra nagyobb és sürgetősb szüksége volna, mint a magyarnak. Hazánk történeteit, nemzetünk viszonyait, helyzetünk körülményeit, szellemi s anyagi kifejlődésünk mibenlétét, hazánk szükségeit s a korszellem kivánatait vegyük tanulmányunk tárgyául; mert ezek ismérete a mai magyarnak legkenyeresb, legnélkülözhetlenebb tudománnyá vált. Ezeknek ismerete s hazafiui méltánylása birhatja csak az egész nemzeti testületet bajaink elismerésére, törvényes orvoslására s emelkedésünk akadályainak sikeres elmellőzésére. Az anyaszentegyház keresztényi évkorunk ötödik századjában, szivére vevén a keresztény emberiségnek általányosan elvaduló elaljasodását, czélszerübb orvoslási szert és nemesb erkölcsiségre vezető czélirányosb módot kitalálni nem tudott, nem is találhatott az *önvallomásnál*. Akarmilly szempontból méltányoljuk is a keresztényi gyónást, tisztakeblüleg kénytelenittetünk elismerni s érezni, hogy igen sok jónak magva csirádzik abban a „*mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*“ vétkeiből kitisztulni akarónak keresztény szellemü önvallomásában. S Istenem! mennyi nemzeti vétkekből kell a magyar nemzetnek még kitisztulni, mig bátran s elpirulatlanul szemeit az egekbe emelheti és magának Isten áldását méltólag kikérheti! „A por nem lelkesül, ha égi szellemek nem oldják lánczait.“

Hány abusus varázsoltatott nálunk a nagy zavarban időfolytával ugyannyira megrögzött usussá, hogy, mikor ezeknek eltör-

lése mellett most férfias szó emelkedik, az abususos ususisták azonnal fölszólalnak s szükkeblűleg kárpótlást követelnek; melly követelés nem annyira törvényeinkben alapúl, mint inkább s egyedül csak az országos zavarban keletkezett, növekedett, elhatalmazott s végre megrögzött szokásos törvényesitett szokássá bélyegeztetett hatalommali visszaélésekre támaszkodik.

Minél mélyebben ereszkedünk hazánk köznépét terhelő, jólléte kifejlődhetését gátló, ellenben erkölcsiségét, iparosságát s takarékosságát megfojtó, elkorcsosodását, aluszékonyságát nevelő, áltörvényességgel összebonyolitott viszonyaink mindenoldalú vizsgálatába, annál megczáfolhatlanabbul győződünk meg azon tagadhatatlan igazságról, hogy nemzeti jóllétünknek szabad hazánkhoz illőbb kifejlődhetését ama sarkalatos törvényeinkben nem alapult, hanem csak megszokásositott, ellenvisszaéléseket nemző s igy in infinitum elharapozó visszaélések gátolják!

Minthogy pedig a mindenben hátramaradt magyar nemzet a mindenben előrehaladott s szünetnélkül előrehaladó századunkban előre haladni akar s törekszik, illy nemesb törekvéseinkben a nemtelen visszaéléseknek többé hasznát nem veheljük, hasznukat venni nem is szabad, mert visszaélésekkel előrehaladni lehetetlen; s el ne felejtsük, hogy melly nemzetnek kor- és észszerü nevelése nincs, az haldoklik és nem sokára meghal.

Az itt mondottak igazságát annál meggyőződöttebben fogjuk elismerni, minél igazabban s elfogultlanabban fogunk ezek felől okoskodni; a visszaéléseket annál jobban méltányolandjuk, minél világosban fogjuk a valót a gőztől megkülönböztetni; a nemzeti jóllétet annál rendithetlenebbül alapitandjuk meg, minél alaposabban biztositjuk a köznépnek ipar utáni megvagyonosodása lehetőségét; a visszaéléses s megszokásositott nemzetelleni nemesi előjogok s jogtalan jogok föláldozásának pedig annál gazdagabb kárpótlását szedendjük, minél tisztábblelkü hazafisággal s előitéletnélküli fölvilágosodottabb ésszel, minél szivesb emberiséggel, minél emberhez illőbb nagylelkűséggel, minél méltóbb hazafisággal s magasztosb magyarsággal járulunk egyetértőleg s tényerősen a közjóllét előmozditásához! minél eszesben s czélszerübben munkálódunk nemzetünk közemelgetése, szellemi s anyagi erősb kifejlődhetése, nemzetiségünknek a müveltebb nemzetek sorábani megalapitása s drága hazánknak méltó dicsőitése körül.

Nem lehet olly okoskodás és megkülönböztetés, olly jogbiztositás és kárpótlási nyereség, olly hazafiui eljárás, közjóhozi járulás és munkálódás, melly ezeknél nemesblelkü magyarhoz illőbb s nemzeti figyelmünkre méltóbb volna. Ez legalább csekély véleményem, mellynek olly szives és tiszta hazafiui méltánylást kivánok, milly szives és tiszta hazafiság vezérlé tollamat.

Bárándy.

Literatura

Theoretische Grammatik der ungarischen Sprache für Deutsche. Von Valerian Johann N. Ramershoffer, Priester des Benedictiner Erzstiftes Martinsberg, ordentlicher Professor der ungarischen Sprache und Literatur an der königl. Akademie zu Raab.— Preszburg, 1842. (Ára 1 fr. p.)

Számtalan magyar grammatika-iró tünt föl kivált ujabb időben, köztük Márton, Tar, Szalay, Vörösmarty, Vajda, Töpler, Stancsics, Mailáth János gróf, Ágoston, Prágay, Dierner, Kronperger és Remele, mind a kik azonban — nagyobb rendszeresség tekintetéből Töplert és Kronpergert s rövidségre nézve Stancsicsot némileg kivéve — nehezebben fölfogható s igy többé kevesbbé unalmas előadást követnek, mellyet pedig leginkább grammatikairónak távoztatnia kellene s a lehető-legrendszeresb egyszersmind

lehető-legrövidebb előadást nyujtania; mert a nyelvtanulás, kivált meglett-koruaknál, még a legrendszeresb s legrövidebb előadás mellett is elég unalmas, ennek hiányában pedig annyira kedvcsüggesztő, hogy a kezdő többnyire föl szokott tanulásával hagyni. Nem hiszem, hogy volna e földkerekségen nyelv, melly mérközhetnék nyelvünkkel philosophiai rendszerességére s egyszerüségére nézve; s mégis, fájdalom, e kettőt együttvéve mindeddig hiányzani kell látnunk nyelvtanitóinknál, egyéb hiányaikat, egymástóli eltérésöket, sőt némellyeknek épen a nyelv természete elleni tévedéseiket, nem is említvén.

Ramershoffer grammatikáját e tekintetben, kivált rendszerességre nézve, minden eddigiek közt legtökélesbnek tartom, noha ebben is még némi s rövidségre nézve sok kivánatost, a nyelvszabályokban pedig tévedéseket is, látok; mi a rendszer hiányait illeti, ezek kimutatása sok egybevetést s terjedelmesebb fejtegetést kivánt, mellyre hivatalos foglalatosságim jelenleg időt nem engednek (de később talán e tartozásomnak is eleget teendek); itt tehát csak azon hiányok és hibák idézésére szoritkozom, mellyek a könyv egyszeri áttekintésekor szemembe ötlöttek.

Szerző az elősorolt betük közé felveszi ugyan az **ë** betüt, de maga csak egyetlenegyszer sem használja, sőt az **e**, **ë** és **é** betük különböző kiejtésmódját sem tanitja, holott a szavak jó hangoztatása egyik leglényegesb szüksége a nyelvtanulónak; az **ë** hang megkülönböztetése nyelvünkben elkerülhetlenül szükséges, mert (hogy a Hirnök idei 28. számában egy e tárgyról jelesen értekezőnek szavaival éljek) „hogyan kivánhatjuk egy magyarul még nem értő, de olvasgatni kezdő idegen ajkutól, hogy *e*-kben áradozó nyelvünk szavait helyesen, tisztán ejtse ki, holott néha a törzsökös magyar is fenakad rövid *e*-ket tartó szavakban, nem lévén egyik s másik rövid hangnak különös bélyege. E miatt épen nem ritka a kétértelmüség könyveinkben; például egyet említek csak: valamelly történetiratban ezeket olvasám: „sok elhamvadt embertestet kivetettek a sirboltból“. Mikint értsük ezt? valljon kidobálták e a testeket; vagy talán becsülettel kivették azokat? magyarázni igy is ugy is lehet az irásnál fogva, melly az olvasót bizonytalanságban hagyja.“

Derék (Rumpf des Körpers) többes száma a 14-dik lapon igy képeztetik: *derékak*, a 18dik lapon pedig már *derekak* olvasható a többes számban ékvesztő szavak közt; korántsem nyomtatási hibából, mert a kéziratban is, mellyet láttam, ugy irva.

Ár (Fluth) nem bir többes számmal, valamint még egy **r** hozzáadása is hibás a német *Schuhahle* jelentésére; nem is csupán e két értelme van az *ár* szónak, hanem három, harmadik értelme t. i. *Preis;* a többes szám mégis mindig *árak*, soha sem *árok*, hogy a *Graben* értelmétől megkülönböztettessék; magát a háromértelmü *ár* szót csak a beszédfolyamban különböztethetni meg. Ez alkalommal, minthogy már a többértelmü szavakat érintém, megjegyzem, hogy nyelvünkben sok olly kétértelmü szó van, mellyet irásmód által csakugyan meg lehetne s kellene különböztetni; s ezt, valamint más eddigi grammatikáinkban, az előttem fekvőben is hiányzani látom.

Vékony, többes száma *vékonyak*, nem pedig (az ujabban fölkapott rosz irásmód szerint) *véknyak;* ugyan minek a mássalhangzóknak nyelvünk természete elleni szükségtelen összehalmozása által nehezíteni a kimondást?

A többes számban ékvesztő szavak sorából hiányzani látom azon szavakat, mellyek rag-nyerésben **v** betüt vesznek föl, mint *nyű, tó, ló* stb.

A declinatióban Szerzőnk sem mellőzé minden eddigi grammatikairónk azon hibáját, hogy genitivust és dativust különböztet

meg; a magyarban csupán tulajdonító eset létez a kettő helyett, s ez eset a **nak** rag által fejeztetik ki: vagy közvetlenül, birtokos-ragu szó nélkül (ugynevezett dativus); vagy közvetve, birtokos-ragu szóval (ugynevezett genitivus); csakhogy ez utóbbi esetben a *nak* tulajdonító-rag csak szükségből használandó, különben nemcsak „lehet" (mint a szerző mondja), hanem kell kihagyatnia, ha t. i. a birtokos-ragu szó közvetlenül utána áll a tulajdonos szónak; ha pegig ez és a közé több szó járul, vagy ha a birtokos ragu szó a tulajdonos elébe tétetik, a *nak* elkerülhetlenül használandó. Mindezen megkülönböztetést a Szerző elmulasztá.

Az utóragok közül kihagyá a *kint* és *tul* v. *tül* ragokat; a magánálló utóljárók közt pedig a *felett* vagy *fölött* neki mindegy, valamint a *megett*-et vette föl a (*mög* — nem pedig *meg* — gyökértől származtatandó) *mögött* helyett; szerinte tehát mindegy: *megettem* (ich habe es gegessen) vagy *mögöttem* (hinter mir).

Száj nem igy veszi fel a birtokragokat (mint a Szerző visszaélés után hibásan irja): szám, szád, szánk, szátok; hanem (nyelvünk eredeti természete szerint) igy: szájam, szájad, szájunk, szájatok.

Ennen magam, tennen magad stb. tartja Szerzőnk jobbnak, az elavult (?) *en, ten* stbből származtatva; én ebben sem foghatok vele kezet, mert az *ennen*, *tennen* stb. annyit tesz mint a latin *egomet*, *tumet* stb. igy p. o. *enmagam*, ego ipse; *ennenmagam* egomet ipse.

A határozott mód használata kijelelésénél a 4) szám alatt Szerzőnk mondja, mikép a *hogy* előtt is ez eset forog fön, mert *azt* v. *ezt* határozott accusativus értetik alattomban; de hátha a *hogy* is kimarad és alattomban értetik? s mikor maradhat ki? minderről szerzőnk emtitést sem tesz; p. o. *látom*, *hallom*, *remélem*, *hiszem*, *tudom* stb. igék után a *hogy* nem csak elmaradhat, hanem elmaradása a magyar nyelv ékességei közé tartozik. Illy igékről ez alkalommal el nem mulaszthatom — mert a Szerző syntaxisában (melly egyébiránt minden eddigi gramatika-iróinkénál tökéletesb) az infinitivus használatáról közlött szabályoknál hiányzani látom — azon megjegyzést, hogy illy igék önállólag infinitivusba tétethetnek minden regentia nélkül, még pedig a *hogy* kihagyása mellett is: a mi ismét egyik különös ékessége nyelvünknek; p. o. *látni*, *mind itt vagytok;* man sieht es, ihr seyd alle hier.

A *men* igét is rendetlen igék közé sorolja Szerzőnk, valamint minden eddigi grammatika-irónk; ugyan minek szaporítani a rendetlen igék számát; hát nem jól hangzik-e e rendes hajlítás: *menek*, *mensz*, *men*, *menünk*, *mentek*, *mennek* stb.?

Tesz, vesz, hisz, visz igéknek alig-mult-időbeni egyes-számu harmadik személyét hibásan irja Szerzőnk hosszu magánhangzóval ekkép: tőn, vőn, vűn, hűn; mert ezek *n* ragbetüvel összekapcsolt nevek, *tőn* p. o. annyit tesz mint *tövön;* tehát a nyelv természetével megegyező különböztetés végett irnunk kell röviden: *tön*, *vön*, *hün*, *vün*.

Az indulatszóknál jó lett volna megjegyezni, hogy e kérdő szavak: *milly*, *mennyi*, *mennyire*, *hány* stb. csodálkozást jelentő indulatszókká válhatnak; p. o. *milly gyönyörü*, *milly felséges a természet!*

Az **ul** névrag és **ül** igeképző közt különbséget nem tesz a Szerző s ekkint még szaporítja a kétértelmű szavakat; szerinte p. o. *tanul* szó kétértelmű: *als Lehre* vagy *er lernet.*

Azon szabálytól, mellynél fogva számnév mellett nem szabad többes számu ragot használni, a Szerzőt eltérni látom; például a 118dik lapon e példában: *a tiz aranyat, mellyeket az utczán találtam, a szegényeknek adandom;* nem *mellyeket*, hanem *mellyet* kell szabályszerüleg irni; próbáljuk csak e példát Szerzőnk szerint passivára változtatni: *tiz arany, mellyek általam az utczán találtattak, tőlem a szegényeknek adatandik;* nemde furcsán hangzik a singularis és pluralis, ugyanazon nominativusra vonatkozólag! Ez alkalommal el nem mulaszthatom a Szerzőt figyelmeztetni, hogy a passiva constructio képezésében nem mindegy: az activa nominativusát meghagyni *által* utóljáró kiséretében, vagy pedig ablativusba tenni; p. o. *az ellenségtől az ágyuk elvétettek;* már most értsük: kitől vétettek el az *ágyuk*? vagy az *ellenségtől* vagy tőlünk; ha *tőlünk* vétettek el: *ellenség által* iratandó; ha pedig az ellenségtől vétettek el, az *általunk* el nem maradhat.

A szóképzésnél tetemes hiánynak tekinthető gramatikairóinknál, ugy Ramershoffernál is, hogy a képző ragok eredeti jelentését megjegyezni elmulasztá; e tekintetben *Remele* érdemel grammatika-iróink közt elsőséget, mert ő ezt teljesité s pedig elég jelesen.

Végezetül méltánylanom kell Szerzőnknek azon szorgalmát, hogy, tekintettel levén a magyarul tanulni akaró szegényebb sorsuakra is, grammatikájához magyar-német és német-magyar szótáracskát*) adott ki, mellyből csak a körülményesb értelmezések s az összetett szavak (a nyelvszabályokat ismerőktől ugyis önkint képeztethetők) maradtak ki, különben teljes. *Matics Imre.*

A hernyók pusztítása.

Gondoskodott ugyan már törvényhozásunk a lefolyt 1840diki országgyülésen ezen a mezei gazdaságra nem kis fontosságu tárgyról, a hernyók pusztítását a hatóságok által a földmüvelőknél szigoruan sürgettetvén, de annál fájdalmasabban tapasztalható, hogy reá az illő gond és komolyság nem fordíttatik. Azonban véleményem szerint a törvény pontos kezelése sem irthatná ki a közönséges modor szerint e kártékony állatok végetlen sokaságát. Mert ha, teszem azt, a gyümölcsösökben, kertekben, szőlőkben azoknak fészkei és tojásaikat foglaló szövetékei a legserényebben letisztittatnának is a gyümöcsfákról, akkor legfelebb azon haszon kerülne ezen fáradságból, hogy azon esztendőben talán kisebb volna a hernyók száma, minthogy azoknak tavaszi kikelése akadályoztatott. De jőnek az erdőkön, bokrokon, sövényeken háboritlan kikelt pillék, s tavaszkor szépen betojják gyümölcsfáinkat, s azoknak virágaiba rejtik uj ivadékaikat. A gyümölcs megnő, de férgekkel teljesen, habár a tisztogatásra nagy munkát fordítottunk.

Azt tartom tehát, hogy fiyelmünket kivált a pillékre kell kiterjesztenünk, mint mellyek a hernyók és kukaczok forrásai; főkép ollyan helyeken, hol a gyümölcsfák erdőségek szomszédságában vannak. Ott ugy szólván minden irtás haszontalan, mert ez apró sereg rajoson szokott az erdőről a kertekbe vándorolni, kivált ha fáról fára mászhat, vagy szálon függve az alkalmas szelet kiszemelvén magát ettől egyik fáról a másikra szállitatja. Azt pedig csak nem lehet kivánni, hogy az erdőket is megmászkáljuk és lehernyózzuk. Véleményem tehát oda megy ki: a helyett, hogy a hernyóevő verebek fejeire teszünk ki jutalmakat, hagyjuk inkább ezeket békén s üldöztessük a falusi gyerkőczök által a pillék gyümölcsvirágainkat bepocskoló országát, ezeknek a pillefogdosás ugy is minden egyéb, bár legalább hasonló fontosságu és komolyságu munka felett legkedvenczebb foglalatossága, ők a mocsárok és pocséták szélein nagy szárazságban ezrenkint összecsődülő lepkerajokat örömest fogják bármilly csekély jutalomért tizedelni. Igy a tojózásnak lenne eleje véve, s a helyett, hogy most csak magát a kárt némileg kisebbitjük, ekképen annak kutfejét dughatnók be, kivált ha ezt nehány évben egymásután serényen ismételnők.

Raab Antal,
veszprémi erdész.

*) Egyik-egyik ára csak 48 kr. p.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

34. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Majus 2.**

Gyakorlati szó az urbéri váltságról.

III.

Az urbéri váltságróli törvény minden kétségen kivül csupán s egyedül pénzalapra épült. Azok, kik a váltságot megyei gyülésekben legelőször megpenditék, szintugy mint azok, kik az indítványt pártolák, azon véleményben valának, hogy a vagyonos parasztgazda pénzével kirukuland, a szegényebb pedig három négy évig összeszoritkozik, szükségtelen — ha volna! — holmijét eladandja, s igy megváltandják magokat. Ha az inditványozók és az indítványt pártolóknak egy része tulajdon zsebét előbb megtapogatja, az indítvány talán szőnyegre sem kerül, és a váltságróli törvény aligha megszületik, mert vajmi sokaknak eszökbe jött volna: „ha nekünk nincs pénzünk, bizony a szegény parasztnak még kevesbbé lehet.“ Azonban nemcsak az indítványt pártolóknak nagyobb része, hanem az indítványozóknak is némellyike, e zsebtapogatásról vagyis tulajdon financziájáról egészen megfeledkezvén, nem csoda, ha az indítvány majdnem minden megyében nagy lelkesedéssel pártoltatott, s igy kerülvén a tárgy az országgyülésre, a törvényhozó test azt, mint az egész ország közkivánságát, törvénynek kimondatta ugyan, de a hogyan, mikép, s mikor? kérdések megállapitásába nem bocsátkozott. A törvény tehát megszületett, de nincs ki vele élne; a költséges nagy ebéd elkészült, az éhező sokaság körüle áll, de nincs ki ennék, — egy rész azért nem, mert igen drága az ebéd, a másik azért, mert jobban szereti pénzét mint ez ebédet, a harmadik pedig azért, mivel épen semmi pénze nincsen! —

Jól tudom, milly nagyon hizeleg a parasztembernek, ha földesura hajduja ablakára koczogatni nem jár, ha kilenczed végett kepéit senki nem dulja; de azt is tudom, hogy ő ezt is nem annyira azon haszon tekintetéből, melly e szabad állapotból rája háromlandhat, hanem leginkább azon büszke érzetből szerereti, hogy most földesura még ebben sem parancsol neki; s igy itt is nem annyira a robot vagy kilenczed, mint a földesur hatósága alóli kibuvás a fő rugó. Szinte mulatságos, vagy talán mondhatni nevetséges is némelly urainknak azon okoskodása: „a parasztság a robottól megváltván magát, a földesurnak folyvást szántókra s munkásokra leend szüksége, a paraszt kész pénzért folyvást munkát kap, s ezáltal magán segithetend stb.“ Istenem! hát miért állittatik, hogy a paraszt azért müveli telkét roszul, mivel drága idejét robotra vesztegetni kénytelen, s ha nem robotolna, jobban müvelné azt, s több hasznot venne belőle? Hátha a megváltandó robotnapokat telke jobb müvelésére fordítandja, mehet akkor pénzért munkára? ha pedig pénzért munkára megy, nem marad telke ismét müveletlen? Hát most, midőn robotol, nem készpénzért dolgozik, nem a váltság tőkéjének kamatját rója-e le munkája által?! Sőt inkább ezt mondhatni készpénznek, mert a pénzt zsebében megtartván, munkát tesz érette, a váltság esetében pedig készpénzt adna, hogy azt munka által ismét vissza kaphassa. Az ezer pengő frt most a paraszté, s mindörökre övé marad, mert azt — ha csak a törvény nem kényszeritendi — soha, de soha sem lesz köteles lefizetni, s egyebet soha sem teend érette, mint hogy a kamatot munka s kilenczed által évenkint fizetendi; ha pedig megváltandja magát, a tőkét örökre elvesztette, s szerencse ha annak kamatját ipar s szorgalom által évenkint ismét megtakaríthatja. Ha urainknak nagy része még akkor is örömest vesz föl pénzt, csak kapjon, ha tőle nemcsak kamatot évenkint, hanem a tőkét is végre vissza kell fizetni, bizony csekély véleményem szerint még többen vennének föl még örömestebb százezereket, ha azoktól csak kamatot évenkint, de a tőkét soha vissza fizetni nem kellene! Többnyire, ki a parasztságot csak egy kissé ismeri, vajmi könnyen beláthatja, miszerint a paraszt emberre nézve sokkal üdvösebb, ha munka által valamit keresni köteles, mint ha e munka általi kereset szabad akaratjára hagyatik, mert vajmi kevesen hajlandók addig másnak pénzért dolgozni, mig máskép is megélhetnek, s ha itt ott néhányan mégis dolgoznak, azokról aligha el nem mondhatni, hogy vagy igen kapzsiak, vagy éltöket csak igy tarthatják fön. Szóval: a paraszt ollyan mint fia, ki gyakran igen keveset vagy mitsem dolgoznék, ha atyja tekintete mozgásban nem tartaná; igy a paraszt, ha robotja nem lesz!

Nincs szándékom azon egy pár helységeket, mellyek eddigelé magokat megváltották, kérdeni, a váltságból minő hasznot éreznek? mert e kérdést csak nehány év mulva irányozhatjuk hozzájok; de azt talán minden sérteni akarás gyanuja nélkül bátran kérdhetem: valljon a váltságdíjt lefizették e vagy kitüzött határnapra ön emberségökből lefizethetendik e? Ha igen, igy üdvözlöm őket és sok szerencsét kivánva azt mondom, nagyon okosan cselekedtek, midőn e nagy lépésre magokat elhatározták, mert arra érettek valának; ha pedig a váltságdíjt egészen vagy annak két vagy egy harmadát kölcsön vették vagy veendik, ugy csak szomoritó jóslatot hirdethetek nekik, miszerint ugyanazon arányban, mint a pénzt kölcsönözték, vagy az egész helység, vagy annak két vagy egy harmada kilábolhatlan szegénységbe merülend. Többet e községekről most nem mondhatok; különben bizonyos, hogy az izgatók — mert köztünk legyen mondva, izgatók nélkül illy lépésre ritkán veteműlend valmelly helység — Isten tudja minő s hol kicsikart bizonyitványokkal ellátott czáfolattal lépnének föl ellenem, a czáfolatnak pedig a világ hitelt adna, és szegény ártatlan fejemre átok mondatnék ki; de a t. közönséget mégis bátorkodom figyelmeztetni, hogy az illy bár honnan s kitől érkezendő czáfolatoknak azon egyszerű okból csak igen óvakodva lehet hitelt adni, mivel az izgatóknak önérdekökben fekszik izgatásuk rosz következményeit mig csak lehet dicsérni, magasztalni, helyesleni és tett lépésöket minden hatalmukban álló eszközökkel legalább annyira szépitni, hogy a rosz eredmény egésze ki ne tudassék, és az ő fejökre remélett dicsőség helyett szégyen és átok ne száljon. De az illy községek magok is, a szégyent, melly tettöket követendi, kikerülendők, nemcsak nem mernek még a siketnéma falaknak sem panaszkodni, hanem inkább, bármit érezzenek szivökben, még magasztalják is tettöket, jól tudván, hogy különben az egész vidék s környék guny tárgyává lennének, és szabadság s uraságrai vágyuk kárörömmel csufosan kinevettetnék; ha azonban a községgel jobban megismerkedünk és némelly egyéneivel barátságosabb viszonyba bocsátkozunk, csakhamar kitör némellyek kebeléből a panasz, mellyből kiviláglik, hogy még akkor is, mikor szóval tettöket legjobban dicsérik, szivökben siratják, s miatta fejöket vakarják. Nehány év mulva ki fog tetszeni a szeg a zsákból.

Ha hazánk községei a váltságdíjt vagy a falu ládájában heverő készpénzzel nyomban lefizethetnék, vagy minden egyes tagjaik olly vagyonosak volnának, hogy a rájok esendő összeget holmijökből minden rendkivüli megerőtetésök nélkül kiteremthetnék, ugy én is azt mondanám: csak rajta! váltsátok meg magatokat, mert vajmi jónak találom a „non sit alienus, qui suus esse potest“ és a „ne légy szolga, mig ur lehetsz“ tanácsot; de miután velem együtt kiki tudja, hogy majdnem minden községeink szintugy mint sz. kir. városaink több kevesebb adósságban vannak, egyes jobbágyainknak pedig két harmada hasonlókép nem active hanem passive áll, csak szivtelen s talán a zavarban halászni akaró ember tanácsolhatja egész községeknek a váltságot, de egyenes jólelkü nem; mert ha helységeinket közelebbről vizsgálandjuk, tapasztalni fogjuk, mikép azon községnek, mellynek a váltságért legalább is 40,000 p. frt kellene fizetnie, 20,000 v. fnyi értéke (ha az e czélra nem fordítható házok, telkek értékét és a telkekhez lényegesen tartozó vonós marhákat, szekereket stb. kivesszük) nincsen, és e 20,000 v. ftnyi értéknek is fele nem tulajdonképen a jobbágyok, hanem korcsmáros-, földesur-, pap-, mester-, kovács-, mesteremberek-, zsellérek-, árvák-, házi s hadi adóé, mellyeknek tartoznak, egy negyede pedig a tiz vagyonosabb jobbágyoké, kiknek a többiek mindnyájan adósak. S illy helységeknek azt tanácsoljuk, hogy százezer v. ftal váltsák meg magokat?! Oh eszmedús szobatudósok, mi mindent összetanulhat tőletek a szegény jámbor ember!! Legjobban cselekednének a váltság mellett akár megyei teremeinkben akár hirlapjainkban buzgólkodó főnökeink és az azokat éljenező, pártoló, de orruknál tovább nem látó szakállos fiatalságunk, ha csupa üres hangokból álló és homokra épitett declamatiok helyett hazánkat széltében hosszában keresztülutazván, nemcsak száz meg száz helységeink belsejébe, hanem ezek egyes lakaiba is tekintve s kérdezősködve, a váltság lehetségéről magoknak tapasztalati meggyőződést szerezni törekednének, s majd belátandnák nem csak önczalódásukat, hanem azon füstté vált arany hegyet is, mellyet a jobbágyságnak nyujtottak akkor, midőn részére a váltságróli törvényt kivivák és azt általa végtelenül boldogithatni hivék!

De végre belátták a jó urak is, mit az egész világ már régóta tudott, hogy t. i. a parasztnak pénze nincsen, s avval magát meg nem válthatja; nehogy e czél elérésére fordított minden fáradságuk hiusuljon, és még a tapasztalatlan, minden uj eszméhez meggondolatlanul szitó fiatalság előtt is nagy nevöket veszitsék: egy még eredetibb tanácsot adának a parasztnak, azt t. i. hogy telkét adja földesurának vissza, s meg lesz váltva, — mondám vissza, mert szántóföldde magát megváltani akarni, annyit tesz, mint a telket a földesurnak visszaadni, miután a földesur 1000 pft helyett nem két három, hanem a jobbnemü földből legalább tiz, a roszabból legalább 18 holdat csak kivánhat — s ekkor miből fogna a szegény ember egész családjával megélhetni? ki fogna e földektől ezután adót fizetni? talán a paraszt, ki nem birandná azokat?! De mondják: „mi csak a kilenczedért kivántunk szántóföldet adatni a földesurnak, ezért pedig a jobbnemü földből egy, a roszabból két hold is elég! Jól van! De nem kell e akkor ismét a földesurnak majdnem egész mezejét ujonan fölméretni, a mérést authenticáltatni, a földeket classificáltatni, az illetőségeket kihasitani, hogy ő kilenczedérti járandóságát a határ valamelly részében, egy, tetszése szerint használható tagban kikaphassa, a jobbágyok pedig ne kárositassanak? A jó siker a nagy költséggel, melly a födesurat, és a még nagyobb zavarral, melly a jobbbágyokat érné, alig mérközhetnék meg. De ha elnéznők is e nehézségeket, vannak más még nyomosabbak, mellyek e tanácsot gyakorlatilag kivihetlennek igazolják. Van például A. grófnak ötven helysége, mellyekben semmi gazdasága, és csak egy □ öl szántóföldje sincsen, a parasztok harmadik, negyedik faluba járván évnegyedenkint egy-egy hétre robotra, — és ha a jobbágyok szántófölddel váltanák meg magokat, valljon mit teendne a földesur azon egy táblácskával, mellyet ott kilenczed fejében kapna? Uj gazdaságot kezdene, épületeket csináltatna, cselédeket tartana ott? Derék! Van B. grófnak harmincz helységében olly tömérdek majorsági földe, hogy maga vagy nem birván vele, vagy rosszasága miatt vele veszödni nem akarván, nagyobb részét holdonkint 10—20 ezüst kraczár évi censusért a jobbágyoknak adja ki, s valljon itt mit csinálna a földesur még a jobbágy földével is?! Van C. grófnak husz faluja, mellyekben a szántóföldek pusztán vetetlen hevernek, nem azért, mintha végtelen roszak volnának, hanem mivel a jobbágyoknak szintugy mint a földesurnak a jobbakból is annyiok van, a mennyivel csak birhatnak. Tudok nem egy, hanem sok helységeket, mellyek 25—30 év előtt szabályoztatván, a jobbágyoktól nemcsak az ugynevezett irtásföldek, hanem a volt telkök fölöslege is, elszedettek, de azóta hasztalan pusztán hevernek, mivel a földesur vagy nem bir velök, vagy azt gondolja, hogy azok birkalegelőnek mulhatlanul szükségesek; s illy helyeken szántófölddel váltsa meg magát a jobbágy?! Többnyire, bármelly részét járjuk meg hazánknak, a rosz silány termésnek mindig azon okát adják a tisztek: „sok a föld, sok a munka, kevés az erő.“ S ha illy helyeken a földesurnak még több földet adunk, az erőt pedig nemcsak nem szaporitjuk, hanem a váltság által kevesbitjük, — akkor csakugyan haladni fogunk — rákkint!

Hát azt — mit itt csak mellesleg emlitek meg — tudják e némelly uraink, hogy hazánk több helységeiben a féltelkes jobbágynak is 60—80 s több hold földje van, mig a földesurnak az egész határban egyetlenegy sincsen, s nem is kell?! Itt a jobbágy örömest adna a váltságért akár harmincz holdot is, mert nagyobb részét ugyis csak minden tizedik évben használja, midőn a fenyő térdig fölnőtt rajta, mellyet ő mint trágyát alája szokott szántani; de mit használ, ha az a földesurnak nem kell, ki ugyis elvehetné tőle, ha akarná. Csak ott tehát, hol a gazdaság már jó magas fokon áll, hol a népesség nagy, a határok szükek, a haszonvehető föld jó s kevés — csak ott fogadhatnának el földesuraink szántóföldeket váltság fejében, de máshol nem, bár tudjuk, hogy még illy helyeken is a földesuraknak több földjök van mint erejök.*) Az illy váltság neme tehát csak olly föidesurnak való, kinek egykét jobbágya s talán kevesebb földje van mint azoknak. Jól tudom, hogy főnökeink e váltság nemétől önkint elállottak már, ugyanazért nem azon okból említém itt meg, mintha tartanék tőle, hogy divatba jő, hanem azért, hogy lássák, miszerint még több okok gördülnek ellene, mint ők gyaniták.

De minden váltság körüli uj eszmék közt legszerencsétlenebb gondolat a felállitandó nemzeti banknak a váltság-kérdésseli összekeverése, sőt lényeges conditio sine qua nonkint összeforrasztása. Miután t. i. a váltság apostolai mindenből kikoptak, nehogy szégyenben maradjanak, végre a még nem is létező nemzeti bankra szorulva, azt mondják: „hiában, a váltságból misem lesz addig, mig bankot nem állitunk! majd ha ez jobbágyainknak legalább fél annyi pénzt, mint telkök haszonvétele ér, legfölebb három-négy pctre olly föltét alatt kölcsönöz, hogy ők a kölcsönt csak hosszu évek sora után kis részletekben tartozzanak lefizetni, majd akkor jövend a jobbágy e pénzzel földesurához s megváltandja magát.“

*) Itt pedig a jobbágyot csak egykét holdtól is megfosztani annál érezhetőbb csapás lenne, minél bizonyosabb, hogy minden panasza abban áll, hogy kevés földje van.

Legkevesbbé sem tartok ugyan attól, hogy a váltság a bank ekképi segítsége mellett is valaha lábra kapjon, sőt erősen hiszem, miszerint e nagy tervből is végre csak ridiculus mus jövend ki; ha azonban mégis csalatkoznám és jobbágyaink csakugyan kölcsönöznének a banktól pénzt, bizonyossá tehetem előre főnökeinket, hogy valamint a bank ezeknek csak képzelt pénzt adand, ugy ezek igazi semmivel fizetendik azt vissza, mi természetesen a bankot megbuktatandja; ha pedig a bank erőteljesen követelendi pénzét vissza, ugy ő a jobbágyokat zuzandja össze és a hazában végtelen zavart és nyomort idézend elő. De nemcsak ezt, hanem még azt is bátran merem jövendölni, hogy a nemzeti bank, még azon esetben is, ha jobbágyainkkal legkisebb érintkezésbe sem jő, jelen viszonyaink mellett — pedig ezek tiz év alatt, a sok szószaporítást és üres uj eszméket kivéve, bizonyosan nem változandnak — tiz év mulva ugy elenyészend, hogy az általa okozandó nyomort kivéve, még nyomára sem akadandunk. Kora, vagyis nagyon időelőtti intézmény volna még most hazánkban a bank; — ez csak olly országokba való, hol a mesterségek, müvészetek, gyárok, kereskedés, gazdaság, szorgalom már virágzásnak indultak, és a hazát tetemes igazértékű pénzzel már némileg meggazdagították, és nem olly országba, hol minden mély álomba merülve alszik és adósságon, földön, erdőn kivül egyebe nincsen; mert a bank nem teremthet pénzt, hanem csak szaporíthatja a már kéz között forgót, létezőt mesterségek, müvészetek, gyárok, szorgalom, kereskedés stb. által. Majd ha egyszer a kézimesterségek ugy virágzandnak hazánkban, hogy a külföldi szabóra, vargára, timárra, szijártóra stb. nem szorulandunk; ha posztógyáraink olly munkásságban lesznek, hogy azokban nemcsak tulajdon gyapjunkat földolgozandjuk, hanem a külföldnek gyapju helyett posztót árulandunk; ha kereskedésünk nemcsak az ország határain belül némi aprólékosságokkal üzetni, hanem millionarius kereskedőink által nagyban a külföldre is kiterjesztetni fog; majd ha gödreink, árkaink betömve, halmaink levonva, folyóink szabályozva, vas- és más utaink bevégezve lesznek, ha nemességünk nemcsak élvezni, fényleni, prókátoroskodni, esküdt, biró lenni, kocsi, paripa, pipa, bálról beszélgetni, kártyázni, hanem gondolkodni, valamivel foglalatoskodni — szóval keresni tudand, majd akkor több pénzünk lesz, és ez a több pénz majd szükségessé teendi a bankot, és a bank majd akkor nemcsak fönállhat, hanem használand is, mig most csak magát vagy másokat buktatandna meg.

Ha igaz — pedig igaz! — hogy parasztjaink izgatás nélkül még akkor sem kérendnék a váltságot, ha pénzök volna, bizony ugyancsak potenter kell őket izgatni, hogy a váltság kedveért még adósságot is tegyenek; s miután véleményem szerint a potens izgatóknak is csak ritkán sikerülendhet akár egész községeket, akár egyes jobbágyokat elcsábíthatni, igen világos, hogy a parasztság csak ritka esetekben szorulandna a bank kölcsönére, s igy a bank a parasztságnak, a parasztság a banknak nagyon kevés hasznát veendné. De föltevén, hogy az izgatás reményünkön tul igen is bőven megtermendi gyümölcseit, hogy annak következtében legfölebb két-három év mulva hazánk minden községei in massa sürgetve kérendik a váltságot: valljon a bank kiállandhatja e akkor az ostromot; nyujthat e az összes jobbágyságnak két-három év alatt legalább 100 millió kölcsönt? s marad e abban vagy 100 millió a nemesség, vagy 50 millió a polgárság részére még? s ha kölcsönözhet a jobbágyságnak 10 milliót, valljon, meglesz e a parasztság azért váltva, nem marad e még legalább 100 millióval adós? e száz milliót ki kölcsönözendi neki? mi lesz e szerint a jobbágyság, amphibium vagy insectum? Hát a bank kitől kapja vissza száz millióját? talán a jobbágyoktól? ezt roszul hiszi! Az

a nyomoru, ki most legfőlebb 25—30 pengő frt. adót nem képes fizetni, bizony majd akkor legalább 80 frt még kevesebbé fizethetend. Telke tehát majd elég lesz a banknak, de ki veszi meg tőle? Isten tudja! A parasztnak se pénze, se telke, a banknak elég telke, de pénze nem lesz, s ez igen világos — bukás!! Hát a jószivü bank mennyit kölcsönözendne azon jobbágyoknak, kiknek, ha ma kibecsültetnének, talán 2—300 v. frtjok sem maradna? Ezek száma igen nagy, s ha mindegyikének legalább 300 pgő frt kölcsönöz, bizony szép nyeresége lesz!

Miután bizonyos, hogy a jobbágyság nemcsak az évenkinti adót fizetni nem képes, nemcsak sok régi adóval tartozik, hanem annak más tetemes adóssága is van; miután bizonyos, hogy a nagyobb résznek sem jó háza, sem jó marhája, sem jó szekere, sem jó ruhája nincsen; miután bizonyos, hogy szegénysége miatt minden harmadik évben az éhenhalás veszedelmének ki van téve, és élelméről gyakran a hatóságoknak kell gondoskodniok; miután bizonyos, hogy mindezek az egész hazában tudvák, hogy illy panaszokkal minden hirlapjaink telvék: én a pénzzeli vagy szántóföldeli urbéri váltságot, pro hic et nunc, szegény hazámban csak egy igen-igen nagy — satyrának tartom. *K—u J.*

Nemzetiség és haza.

Lapjaink 21dik számában czikkelyt közlénk a „Nemzetiségről“ az augsburgi Allgem. Ztg után, most e tárgy felől ismét figyelemre méltó ujabb értekezés közöltetik, mellyet olvasóinknak lefordítni el nem mulaszthatjuk. „E lapok — igy ir a levelező — nem rég a Duna mellől figyelemre méltó czikkelyt közöltek a nemzetiség és nyelv s ezek egymáshozi viszonyai felől. Igazságának és józan nézeteinek elfogulatlan méltánylást és teljes megfontolást ohajtunk, kivált azon országban, mellynek közvetlen szántnak látszik, melly a magyarok törzsökétől, majd annyi számu tótoktól és németektől lakva, most a magyaroknak azon béketüretlen hamarkodása által zaklattatik, hogy nyelvök, szokásaik és móduk a három nemzet közös hazájának egyedül érvényesekké emeltessenek. Csak egyet nélkülözünk ama jól megfontolt s jól irt czikkelyben, terjedelmesebb előadását annak, mit jelent egy nép nyelve egész lételére és életére, gondolkodására, érzésére és működésére nézve. Levelező a nyelv jelentése és értelmére vonatkozólag mindig csak érzelemre s az ifjuságtóli szokottságra hivatkozik, s említi, milly kedvesek és drágákká váltak embernek ama hangok, mellyekhez a legkorábbi éveiben szokva volt s mellyekben épen azért a legélénkebb s legbensőbb érzelmei viszhangoznak. Ez valami, ez tetemes valami, de koránsem minden vagy csak a legfontosabb is. A nyelv, egyeseknél valamint egy nemzet törzsökeinél s magánál a nemzetnél, egész benső létele és élete kifejezése, ama különös jellem és kifejezés, mellyet minden népnél az általányos emberies fölvesz. Hangképzés- és szóképzésben, kiejtésben és rithmusban, egyszerü kifejezésben és metaphorákban, formákban s gondolatfordulatokban az egyik egyén, törzsök vagy nép legtisztább s legbensőbb — mert legszellemibb — tükrözetét állítja hallhatóan és érezhetőleg a külső érzék elébe. Az ember s a nép benne éli szellemileg különös életét, s ez ugy tűnik ki belőle, mint rajzoltatik szellemisége arczának és testének alkotából. Ez olly igaz és mélyenható, hogy még ott is, hol a nemzetekre meghodítás által idegen nyelv ruháztatott, mint a romániakra a latán, ez köztök az eredeti népek szellemében és anyagában visszaalakult, ugy hogy a régi italus, gallus, spanyol és lusitanus egész lényege és jelleme tisztán maradt bélyegével jön napfényre azon nyelvekben, mellyeket magoknak a latánból képeztek, s egészen az olasz, dél- és éj-

szakfranczia, spanyol és portugal nyelv különféle szóejtésében visszatükröződnek. Ha tehát valamelly nép vagy törzsök nyelvétől megfosztandó, akkor e természetelleni és embertelen intézkedéseknél nem csak az forogna fön, hogy tőle ifjukorának kedves emlékezete, szokása elraboltassék, hanem hogy ő, legbensejéből, saját énjéből, mintegy élő lelkéből kivetkeztessék a végett, hogy egy másik, melly nem az ő módu és szellemű, valamelly idegen gondolkozás-, érzés- és kifejezésmód, belé oltattassék. A gondolatok és érzések természetes és a kebel bensejéből eredő folyamát betanított mesterkélt és idegen szómechanismussal akarják pótolni. Illy törekvés azonban, a helyett, hogy erőt adna s egységet alapítna, szükségkép — miben a levelezőnek teljes igaza van — ellenkező indulatot, gyülöletet teremtene s olly ellenszegülésre vezetne, melly épen mivel természetes, azért törvényes is, ezáltal azonban magát a nyilványos rend és jólét alapjait támadná meg. Legnagyobb balgasága a balitéletes buzgólkodóknak, kik nemzetieknek s a hon barátjainak nevezik magokat, az embereket, kikkel egy politicai egésszé egyesítvék, e legvégsőbb szorongatásba ejteni, mi a müvet, mellyen épitenek, már kezdetében is lehetlenné teszi.

Szintolly joggal utaltatik a czikkelyben a nemzet és status közti különbségre; de el van mellőzve a fogalom, melly a másik kettőt eszközli, a haza fogalma. A haza az ősek országa, azon ország, hol ezek laknak és laktak, a származás és eredet országa, ez az ős hon, s ez ismét egyedül a nyelvben s egyedül általa ismertetik meg. Mi a német hazája? Kérdezzétek Arndt dalát, ismerjük feleletét. Ez általányos, minden nemzetre érvényes, és soha valódibb nem adatott. Már most nem ritkán megtörténik, hogy több illy honok és hazák, legyen természeti alkotásuknál, hegyek és folyók általi közös határoknál fogva vagy események által, egy egésszé összekapcsolvák, s e szerint közös honná lettek különféle törzsökök és nemzetek, mellyeknek kölcsönös viszonyai és közös érdekei egy mindnyájokat átötelő kormányban eszközöltetnek ki, mellynek formájában a status (status publicus imperii, regni vagy reipublicae) mutatkozik, ugy hogy a népek, habár nyelveikre különbözők, a status által egy egésznek elismertetnek s mint illyen működhetnek érdekeik s törekvéseik közössége, valamint az általok feltételezett becsület, jelentőség és boldogság által magasb népegységbe kapcsolva, melly az egyes nemzeteket, szokásaikat vagy nemzetiségeiket el nem törli, hanem magasbra eszközli s dicsőiti. Mióta azonban statusok és országok alakultak népekből és törzsökökből, azóta a kormányok törekedtek, az egésznek óvása mellett, az egyeseket különös létökben, kivált nyelvökben és szokásaikban elismerni és kémélni, az ó assyriai világmonarchiától kezdve egész XIV. Lajosnak franczia monarchiájáig. Valamint az assyriai király, ki birodalmát az Industól egész Aethiopiáig kiterjesztette és száz huszonhét ország felett uralkodott, leveleit „minden országba saját irás szerint s minden néphez saját nyelvén“ (Esther 1, 22) intézte, ugy XIV. Lajos is Alszász megszerzése után felállította Párisban a német cancelláriát, azt német tanácsosokkal ellátta s ezek által német nyelven intéztette az ujan szerzett német ország ügyeit, mellynek országrészei és városai, mindenik jogaiban, Straszburg még német egyeteme mellett is, pártfogoltattak. Ez egész a franczia lázadásig tartott, mellyet mindenben, mit tett, s a mikép tette, előlépésnek tartani most csak még egy politicai ittasnak juthat eszébe. Épen szellemi és emberi szabadság és egyéniség térén, általányos szabadság, egyenlőség, testvériség képzelődése által elhomályositására vitt minden valódi emberi belátásnak

és bölcsességnek, melly mindig oda vezetett, hogy a népekben a különbözőség és szerkezetök s éltök különfélesége értelmes ápolása által eszközöltessék, mig épen ezen lázadás az egységet egyformaságok felcserélve, esztelenségből s a divatozónak előszeretetéből az általa átkarolt népek életében minden különféleségnek nyelvben, szokásban háborgatva, elnemzetlenítve és méltatlanul lépett ellene. Még e napig mindenki hallhatja az alszászi városok törvényszéki teremeiben, mikép hallgattatnak ki parasztok olly nyelven, mellyet nem értenek, s itéltetnek el birák által, kik őket nem értik, s hogy tolmácsok által megy minden franczia-német nyelven, valamint a magasabb iskolákban gyermekeknek és ifjaknak meg nem engedtetik azt, mi nekik classicus szerzőkben rokonszellemű, anyanyelvökön visszaadni, hanem csak eszközül használtatik őket az idegen nyelvben tanitani, egy országban, melly német eredetű, s német nemzetiséget, valamint nyelvben ugy szellemben, szokásokban és törekvésekben, fentartott.

(Vége következik.)

Statisticai adatok.

A keresztény vallás követőinek számát az egész földön 267 millióra lehet tenni: ezek közül a római-katholika hiten lévők száma összesen 142,145,000; még pedig Európában 114,500,000, Azsiában 3,100,000, Afrikában 1,110,000, Amerikában 23,420,000 és Ausztraliában 15,000. Ha már az evangelicus vagy protestans keresztényeket 64,785,000re, a görög vallásuakat 57,110,000re, az örmény egyház követőit, koptusokat és más kisebb felekezeteket mind együtt 5,750,000re számitjuk, a nem- katholikusokat 127,745,000nek találjuk; miből látszik, hogy a keresztény népességnek több mint fele a római anyaszentegyház keblében van.

London népessége volt 1811-ben 1,009,000; 1821-ben 1,274,800; 1831ben 1,474,546; 1841en 1,870,727. Liverpoolé 1811-ben 94,376; 1841-ben 223,054. Birminghamé: 1811ben 85,753; 1841ben 138,187. Leeds-é 1811ben 62,534; 1841ben 168,667. Line melletti Asthoné 1811-ben 19,052; 1841-ben 130,381. Edinburg lakosai száma jelenleg 133,691.

Franczia országban jelenleg a választók száma 224,700ra megy; e szerint a királyság egész népességét 34 millora téve — a mennyi valósággal — minden 151-lakosra egy választó esik. S ha Franczia ország e választói mind értelmesek és hivatásukat ismerik, ugy valóban bőven elég azoknak száma.

Figyelmeztetés.

E lapok szerkesztősége nem mulaszthatja el Magyarország nagyérdemű közönségét a laabi hidegvizgyógyintézetre Bécs mellett, mellynek rendkivüli eredményei általányosan elismervék, figyelmeztetni. — Az alapító hazánkfia Dr. Granichstädten (értekezhetni vele szóval rendes órákban déli 12 és 2 közt, vagy irásban bérmentett levelek által; lakása belváros, Wollzeile 782 sz.) szegényebb sorsú földieit a kiszabottnál mérsékeltebb dijért is fölveszi gyógyintézetébe. Figyelmesekké tesszük hazánkfiait e jótékony intézetre, mellynek körülményesb leirása mai Hirnökünk hirdetései közt olvasható.

A szerkesztőség.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

35. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Majus 5.

Az előmenetelnek egyik főakadálya Magyarországban.

Ezen akadályok sora egy évtized óta a honi sajtó által a legkölönbnemübb szempontból tárgyaltatott, de merjük állítni, még soha és senki olly által sajátilag, ne mondjuk csodálatosan, mint Maithsteini *Wildner* Ignácz ur drága honfiunk által e czimü német röpiratban „*Ein Haupthinderniss des Fortschrittes in Ungarn*," Bécs. Özvegy Strauszné betüivel. 1842. 3. octav-iv, — mellyre tisztelt olvasóinkat nemcsak figyelmeztetni, hanem tartalma vele jével is megismertetni kötelességünknek tartjuk, mind a tárgy fontossága, mind a szerzői szempont különössége, mind végre azon rendkivüli tünemény miatt, hogy az egész röpirati okoskodás sem honi törvényeinkre, sem az e tárgyu országos munkálatokra, a dietalis értekezések és oklevelekre, sem az eddig az időszaki sajtó utján lefolyt e tárgyu elmeharczra teljességgel nem épült, sőt mindazokról a szerző legkisebb tudomást sem vesz. — De mindenek előtt ismerkedjünk meg a kérdéses röpirat lényeges tartalmával.

Országunk természeti gazdagsága, lakosinak jelleme és nagylelkűsége a röpiratban azon magasztalásokban részesülnek, mellyek — leginkább külföldi iróknál — annyiszor s mintegy stereotyp megjelennek s mellyek e röpiratnak is majd minden lapjain ismételtetnek. De relativ népességünk felette csekély, mert a szerző combinatiói szerint csak 2,660 lakos esik egy négyszegü mérföldre, mig Lombardia 6,104, Csehország 4,204, Morva és Szilezia 4,174, Ausztria 3701 lakost táplál egy □ mérföldön. E hiány miatt a természet adományai sokkal kevésbbé — viel zu wenig — hozatnak napfényre; hasonló eredmény a műipar és kereskedés tekintetében is létezik. Az egész országnak 15% nem-termesztő, mig Alsó-Ausztriának csak 3%, Karinthiának 5%, a tengermelléknek 7%, Stájerországnak $7^{7}/_{10}$ pct mint nem-termesztő jelenik meg. Bámulattal érti egyuttal a magyar, hogy hona csak 2,300,000 mérő buzát termeszt, mig Csehország, melly alig teszi Magyarország egy negyedét, 1,892,800 mérőt, tehát majd épen annyit, termeszt. S e szomoru viszony a többi termesztésre is kiterjed. Magyarországban egy város esik 68 □ mérföldre, mig Csehország- és Morvában 3 és 4 □ mérföldön egy város. E szerint Magyarországban a többi országokhoz képest igen gyérek a műipar tanyáji, s még ezekben is — csekély kivétellel — az ipar mit sem ér. Az ipar e hiányához a kereskedés nemléte csatlakozik, melly állapot legvilágosb bizonyitványát leli minden közlekedésmódok hiányában.

Miután a szerző ezek folytában Magyarország anyagi müveltségének nem igen kecsegtető képét rajzolta, átmegy a szelleminek nem örvendetesb rajzára. Az ismérés fának gyökere beteges, t. i. az elemi oktatás kiterjedése sokkal kisebb mint azt az ország jóléte kivánja. Az ország népességét tizenegy millióra tevén, az oskolajárható gyermekek száma minteny 1,450,000 lehet, kiknek alig harmad része számára léteznek oskolák s tanitók, s igy majd egy millió fiatal ember marad minden oktatás nélkül, melly e szerint rendeltetésének minden ismerete nélkül felnő. Mennyi idő kellend még arra, mig Magyarországnak 17,000 néposkolái lesznek, mint az ausztriai tartományoknak ? De a felsőbb tanitó-intézetek is felette ritkák; mig Csehország, Morva, Ausztria, Stájerország és Tirol összesen öt egyetemmel birnak, a nagyobb kiterjedésü Magyarországban csak egyetlen áll fen. Hol vannak tovább a műipar, kereskedés, müvészet oskolái ?

Ezen előzmények után a tárgy velejébe boosátkozik a szerző, miért is kivonatainknak terjedelmesbeknek kell lenniök.

Helyre van már állitva azon alap, mellyen az országnak e szomoru állapotja orvosoltassék, mert a nemzetnek azon része, melly a királyt a törvényhozásban korlátolja, melly tehát eddig a középponti igazgatásnak lehetetlenné tette, mindazon rendszabásokat, mellyek a többi országok áldására erőteljes foganatba tétettek, a szép *Hunniában* is gyakorlatba hozni, már most homálytalan tekintetettel átlátja, milly nagyon marad hátra Magyarország Europa többi nemzetek mögött. — E világos elismeréssel csakhamar kölcsönhatásba jöve a magyar jószivűsége, elszomoritá a nemzetet e hiányok felett, s ezen elismerés és szomoruságban gyökerezék csakhamar a hazát előbbre vinni szándék, melly az egyéneket annál élénkebben elkapá, minélinkább hirlapok, könyvek s leginkább megyei tárgyaltatások által a hiányok elismerése kiterjedett. Innen a már évek óta észrevehető nyugtalan buzgóság mindent és mindent megváltoztatni, az elmulasztottat egy csapással helyrehozni; innen a felette káros mohóság, majd semmit helyén hagyni, s az eddig fenállottnak romjain az előhaladás diadalpálmájáig majdnem őrülten előrohanni (wahnwitzig hinanstürmen. 10. l.); innen a rendkivüli, még áldozatokba is kerülő készség a műipart és kereskedést annyi megszoritások alul felmenteni; innen az olly gyorsan kiterjedő hirlapügy, innen az annyi lelkesedéssel előmozditott elrendezése a jobbágyviszonynak; innen a vaspályák, vizszabályozások, utépitések, elemi oktatás megváltoztatásának tüzes sürgetése; innen végre amaz, az utolsó, 1839. kezdett országgyülésig, s még annak első szakában fenállott s akkor mindinkább növekedő nagy idegenkedés a kormánytól, mivel azok, kik örökké csak szabadalmaikat féltik, azon hiedelmet terjesztek s tarták fen, hogy a kormány minden előhaladásnak ellenszegül, az ország legigazságosb követeléseit is vissza utasitni, semmi jogot helyre nem állitni, semmi józan politikát elfogadni, feltétlenül a régihez ragaszkodni akar — noha a többi országokrai pillantás olly egyszerűen józanabb gondolatokra hozhatta volna; — innen végre ama zajos lelkesedés, mellyel az utolsó országgyülés Pozsonyból távozott, miután meggyőződött, hogy a kormány minden igazságos követeléseknek a legszivesebben megfelel s a haladást eszközleni akarja; — innen ez idő óta az előbbi gyanakodás elenyészte s a bizalomnak, e legbiztosb köteléknek az észszerű haladás diadalkocsiján, támadása stb. Igaz mindazáltal, hogy a haladás iránti vak meggondolatlan buzgóság itt-ott az eddig fenállott törvényt áthágja s elébe vágtatni akar a királynak s országgyülésnek, kik alkotmányszerűleg — s az alkotmány mindenkinek szent, érintetlen jog legyen — egyedül jogositvák a fenállót megváltoztatni. Azonban egy a jó felé hajtó gyökérnek e hivatlan mellékhajtásai a magyarok észtehetségénél s jószivűségénél csakhamar elenyészendnek, mint sokáig nem késhetik az elismerés, hogy illyféle hirtelenkedések fejetlenségre ve-

zetnek, ez pedig a forrón ohajtott czélt, t. i. drága hazánk virágzását, messze fogná kihuzni, elég módja levén egyébiránt is a kormánynak, az ország talpkövéni minden megrázást megfontolt komolysággal s egy családatya szerető szilárdságával távol tartani.

Itt azonban hatalmas akadály gördül elő: „a statuskincstár üressége," hiányozván a nervus reipublicae. Miből a költséges országutakat, vaspályákat létrehozni, oskolákat felállítni, tanítókat, ujonan alkotandó törvényszékeket fizetni, szóval, miből ama száz meg száz uj nyilvános intézeteket előteremteni, mig a kincstár az eddig fenállott régieket sem győzi? Nemde az utolsó országgyülésen az olly üdvös váltótörvény, noha készen fekvék, majdnem alkalmazás nélkül marad, ha a kormány a váltótörvényszékeknek a már ugyis tulterhelt kincstárból fizetését magára nem vállalja? a váltóküldöttségnek nem az volt e a mult országgyülésen tett azon javaslatom ellen, „hogy a nemesi jószágokról nyilványos rendes könyvek alapitassanak" a főellenvetése, hogy e könyvek alkotása igen sokba kerül, s födözésökre nincsenek források? — S ezen intézvény, mellynek Ausztria többi tartományai egy részben virágzásukat köszönik, életre léphet e, mig ezen akadály fenmarad? Máskép leend e a vasutakkal és csatornákkal? Magányerők által, ha mindjárt a részvénytársaságoké is javaslatba hozatik, épitésök már nem sikerül, mert ezek felesleges költségek által hitelöket elveszték, hozzájok tehát az egyesek tőkéji többé nem folyandnak; szükséges tehát, hogy a status vegye át épitésöket, ez pedig, minthogy egyszerre mindent nem lehet tulterhelni, a hitelt segitségül venni kénytelen. De ki adand, kérdem, a magyar kincstárnak hitelt, miután kiki tudja, hogy még az eddig őt illető terheket esztendei jövedelmeivel fedezni sem volt képes, következőleg még annyival kevesbbé győzendi az uj kölcsön kamatait fizetni? E felett kiki tudja, hogy a magyar kincstár magától s az országgyülés engedelme nélkül uj jövedelemforrásokat nem nyithat magának. De semmiféle más alkotandó intézet sem jöhet létre, ha a magyar statuskincstár üressége fenmarad. De honnan ezen üresség? A felelet könnyü. A magyar kincstárnak vannak ugyan forrásai, de ezek mind régi időről származvák, tehát a régi viszonyokra számitvák, igy tehát már a priori sem képesek az uj kor kivánatait kielégiteni. Milly hátra volnának Európa minden virágzó országai, mellyek hajdan szintazon financzialis viszonyokban állottak mint ma Magyarország, ha ezeket megtartották volna! Hunniának e régi kincstárintézkedése már most abban áll, hogy a nemesi s igy a papi javak is semmit sem fizetnek a statusnak, hogy a mesterségek s a kereskedés egyenesen épen nem adózik, hogy a nemesség általában az utak, hidak stb. használatáért mit sem fizet, épitésökhöz és fentartásukhoz teljességgel nem járul, hogy, a határvámokat kivéve, semmi indirect emésztő-adó (Consumtions-Steuer) nem létezik, szóval, hogy számos financz-források, mellyek más országokban a tárakat töltik, itt bedugatvák. (12. l.)

Legrégibb idők óta a nemesi javak hadszolgálatérti jutalom valának; — a hadszolgálat, s pedig az önköltségeni hadszolgálat, nem csak személyesen, hanem alattvalóival együtt, tehát rendes teher (Reallast), melly a nemesi s egyházi jogokon ragad épen ugy mint ezen anyagi teher a német feudumokon ragada. E kötelesség hajdan igen nehéz és költséges áldozatok sorát foglalá magában. Nem lehete akkor nyugalomban élni s jószágai jövedelmét magának megtartani. E szerint a nemesi s papi javak eredeti rendeltetésöknél fogva az egésznek javára szentelvék; igazságtalan lett volna tehát ezektől még rendes adót is követelni, mert hiszen a birtokos nemességnek s papságnak köszönő az ország ótalmát ellenséges feldulások ellen.

Szóval, a hajdankorban a nemesi s papi javak adómentessége a tárgylagos jogban gyökerüle. De minthogy a birtoktalan nemes is köteles volt katonai szolgálatra, a hajdankorból öröklött szabadsága szintazon alapon nyugszik. Igy tehát a nemesség adómentessége történeti jog. Ez áldozatok azonban jelenleg lehetetlenséggé váltak (?); elmult t. i. azon időszak, mellyben személyes vitézség s a sokaság dönt el. A háboru különös tudománnyá lett, mellyel a csak most fegyverhez hivott megbarátkozva nem lehet, mert napjainkban a legnagyobb vitézség karddal helyt nem állhat a pattantyuság ellen; e fegyvernem pedig szünteleni gyakorlatot, kisérleteket és tanulást kiván, mire a nemesség még sem adandja magát. És hol szerezendné meg a nemesség a jól furt ágyuk tömérdek számát, honnan gyüjtené a lőszert, a mindig készen álló előfogatot? Ez pedig csak egy fegyvernem; de hol maradnának aztán még a hidász, árkász, mérnök stb. karok, mellyek időnkben mind kiegészitő részei egy tökéletes hadseregnek. Hol maradna végre nagy száma azoknak, kik a tacticával, a vezértudománnyal tökéletesen megbarátkozvák? Szóval, a hon védelmére felhivott nemesség mikép állhatna egy jól szerkezett hadsereg ellenében; mikép menthetné meg a hazát. Nem vált-e tehát lehetetlenséggé ama czélt, melly Magyarországban minden adományok alapja volt, t. i. a szeretett hon védelmét a nemesség személyes és tettleges adózásai által elérni? Ezen erkölcsi lehetlenség mellett könnyen megfogható, hogy ezen adózások jelenleg nem kivántatnak többé, hogy tehát a hadi erőltetések helyébe a kényelmesség s nyugalom, a javak jövedelmeinek hadszükségekrei fordítása helyébe azoknak halmozása s az acquisitio lépett, hogy tehát a gazdag élvezet megmaradt, mig a nagy teher lerázatott. Csodálatos valóban, mint eshetett, hogy a nemesség e terhes kötelesség alól észrevehetlenül kibujt, de mégis minden kedvezéseket megtartott; sőt még többet nyert, mert a paraszt és a városi most köteles a katonaságot előállitani, s csak maga fizeti a hadi adót, mellyből még a nemes, ha a hadseregbe lép — mire nincs kötelessége — fizetését is huzza. (16. l.)

A dolog e fekvéséből az sül ki, hogy a birtokosok lélekismereti kötelessége, javaik jövedelmeiből valamit a közjóra is fordítni; mert Magyarország királyai az adományokat nem ingyen adták a hajdani birtokosoknak, hanem fontos, a statusnak felette hasznos adózásokat mind személyeik mind jövedelmeik részéről magoknak kikötöttek stb. Ha az uri javak birtokosai egykor a status jóllétére minden jövedelmöket oda tartoztak adni, ha még az alaptőkéhez is a jószág eladósitása által nyulni köteleztettek, miért ne legyen most azon szent kötelességök, e jövedelmekből valamelly igen méltányosan kiszabott részt, melly az alaptőkét egyébiránt egészen érintetlenül hagyja, a közjóra fordítani? De meg is kell nemességünkről vallani, hogy e pontban értelme s szivének veleszületett jeles tulajdonai őt helyesen vezérlették, mert becsületére legyen itt egész világ előtt mondva, igen feltünő hajlandóságot találtam még nagyobb és magashelyzetü jószágbirtokosoknál is, ez áldozatot a haza oltárára letenni, hogy azt ama fönséges czélhoz vezessék, mellyre könnyen juthat. Európának ezáltal azon magasztos példája leend, hogy egy nagyszivü diszes testület, mellynek történetileg alapitott jogai fejedelmétől szentül megtartatnak és szilárdul őriztetnek, a méltányosság eszméje által engedi magát vezérelteini, s ön szántából jövedelme egy részét kedves hazájának áldozza; Europának ezáltal azon magasztos látványa leend, miképen egy erőteljes nemzet által a status ideája s az ebből származtatott ama kötelezettség, hogy minden lakos anyagi erejéhez képest adózzék az egésznek javára teljesen függetlenül minden kényszerítéstől, létesítteiik, mikép tehát ezáltal a világok teremtőjétől belénk oltott haladás törvénye ujra fényesen bebizonyul. Milly dicsőség fekszik abban, ha szabad akaratból oda engedtetik azon egyetlen adómentesség, melly még Europában, pedig teljesen a király által elismerve s teljesen ótalmazva létezik, melly erőszakos megtámadástól sem tarthat, minthogy annak erős gyámolya a király, ki minden jóalapu jogot szentnek tart s megsértője hathatós megzabolázására eszközzel bir! Milly dicsőség fekszik abban, saját érdekét megtagadni, atyafiságosan s valódi keresztény szellemben az egésszel osztozván s magát egyenlővé tevén azokkal, kik már a közterheket viselik, s erkölcsi elsőbbséget épen

abban találván, hogy ez áldozat egészen önkintes! Valóban, a történet nem fogja illynemű példánynak mását felmutathatni, mert több erkölcsi erő, a saját érdek követelésein nyert nagyobb győzelem fekszik abban, mint száz meg száz csatában, mellyet a vak dicsvágy vívott ki. A magyar nemzet nemeslelkűsége ezáltal lényesen tüntetetendi ki magát s hazafisága a legszebb fénybe lépend. Bizonyára az ég áldása követendi e valóban nemes, dicsőségteljes tettet, a bennünki jobb énnek az érdek igényei fölötti diadalát, mikint egy jótett sem marad jutalom nélkül. Az adó egy országban sem terméketlen kiadás, százfélekép hat az főleg a termesztésre, gyarapítja ezt és vele a jószágbirtokosok gazdagságát is. Tekintsünk az adóztatott országokbani jószágok jövedelmeire s kérdezzük, át akarnák e birtokosaik azokat magyarországbani hasonló nagyságu térért engedni, noha ez itt adót nem fizet; nem háromszorositott e ott hasonló területen a jövedelem, természetesen az érette befolyó summákra vonatkozólag? Nem hiszi e mindenikünk, hogy országutak, vaspályák és csatornák által nálunk az elhanyagolt vidékek nemsokára elenyészni fognának, hogy a jövedelem kétszer és háromszor annyi lenne, hogy minden áraknak csakhamar jobbulniok kellene, mivel a concurrentia is szaporodni fogna? Nézzük Angliát, Francziaországot, Belgiumot, a Rajnatartományokat, kivált Németországot; milly nagy adóterhektől nyomatnak ezek s mégis mennyire virágoznak! milly kevés a fizetés ahhoz képest, mi érette a gyarapult termesztés által nyeretik. Igy leend Magyarországban is; tétessék bár tiz évre próba, s tekintessék az eredmény, bizonyára az áldás a most szükséges öngyőzelemért nem sokára kitünendik s olly mértékben növekedendik, a mint a közjövedelem forrása dusabban és dusabban bugyog!

(Folytatása következik.)

Nemzetiség és haza.

(Vége.)

Ez zsarnoki, sőt olly vadság, melly, bár mennyire tartsa is magát civilisatiónak és haladásnak, a susani agg Ahasverus korába nyulik vissza. Illy vadságot követnek el mindazok, kik illy értelemben cselekesznek, a magyarok a szlávok és németek ellen a köz hazában, Ellenben Schweicz, mellyben sok helytelenségek és rendetlenségek daczára mégis a szabad polgárközségeknek élénk, sokoldalu természetű élete uralkodik és kereng, német, franczia és olasz törzsököknek egy közös hazává és statussá egyesítése által ama szintolly tudatlan mint elvakitott és hiu „nemzetiség- és haza-gyártóknak“ és fatyuhazafiságuknak, kényszerités és előitélet természetellenes fiainak, a régi bölcsesség azon hasznos emlékeztetését és tanitását nyujtja, hogy a politikai egység eszméjének kivitelére nem szükséges, neki mint valamely ujdivatu molochnak oltárán saját gyermekeit áldozatkint lemészárolni. — De valóban undorító és visszalökő lesz a tárgy, ha népet veszünk észre, melly csak épen most vív meg saját kifejletlen nyelvének még idomtalan erejével, mikép egy kézzel nyelvszabályokat farag, nyelvdivatot alapit, másik kezével pedig igyekezik egy még meredt nyelvanyag grammaticai és szótári dolgozatait más törzsökökre uj nemzetiség lényege gyanánt tolni, s általa nekik saját, még pedig rég már nemes és teljesen kifejtett nyelvet belőlök kihajtani. Ez áll kivált a németek ellenében, kik Magyarországban s a balti tengervidéken a városok lakosságát képezik, szintugy a szláv oroszok a magyrositó magyarok (magyarischen Ungarn) részéről. Hogy e visszás törekvésben az ausztriai kormány nem részes, nyilvánvaló, s azon kimélet, mellyel a csehek nemzeti érdekei, honi nyelv, szokás és történet iránti törekvéseivel bánik, valamint az olasszali tekintetteljes bánás a velenczei-lombárd királyságban tanusítja, hogy az ausztriai monarchia e téren is a régi statusbölcsesség valódi szóhagyományát megtartotta vagy, hol szendergett, ismét használatba s életbe visszahivja. A tévedés, mellybe József e részben esett, nem volt hosszan tartó. Poroszország Neuchatel irányában soha sem viseltetett másképmint kimélettel és ápolattal a franczia nyelvre nézve, s azon mód, melylyel most lengyel statuspolgáraival Posen nagyherczegségben nyelvök és nemzetiségök tekintetében, ellentétben a muszka egy és korlátlan orosz nemzetiség, felség-hatalom és egyház háromegység elvével, bánik, nyilván mutatja, hogy az egészséges és egyedül üdvös nézet ott is ismét gyökeret vert. Hasonlót lehet gyanitani a dán kormányról is Schleswig- és Holsteinban. Svéczia, Pomerania

ellenében soha illy vétekkel magát nem terhelte; s minthogy épen most mindenütt a nemzeti, mennyiben nyelven és irodalmon, szokáson, régi és józan statusrenden és országintézményeken alapul, az ifjulás e napjaiban ujolag hajt ki a gyökből, minthogy még a brabanti és flammi szózat is az e nyelvű országokban, mellyek Belgiumot alkotják, a benyomult franczia ellen és szintugy a német Alszászban épazon mértékben erősödik ismét, a mint ott azon meggyőződésre jutnak, mikép nem szükséges megszünniök németeknek lenni, hogy politicailag Francziaországhoz tartozzanak, sőt hogy a német nemzetiség megőrzése által Francziaország értelmi hivatásánál, ennek hasznosabbak és fontosabbak lehetnek magasb, szabadabb és korunkhoz egyedül méltó müveltségre, mint az anyanyelv elidegenitése által, a nyelvvel pedig mindannak elhagyása által, mi az embert saját és mások szemei előtt méltóvá teszi; reménleni lehet, hogy másutt is, hol illy csata foly, hogy nevezetesen Magyarországban, a nyelvökben és nemzetiségökben fenyegetett német és szláv törzsökök a veszély által annál sebesebben és világosabban kötelességök tudásához jutandnak, s hogy a nemesb és csak tévutra vezetett része a magyaroknak, ama tévelygésből, mint valamelly puszta álomból felébredve, Magyarország erősödését egészen más utakon keresendi mint annak, mi az országban nyelvöktől, szokásaiktól, módjoktól eltérő, szenvedélyes megtámadása vagy erőszakos elnyomása által, és hogy a különneműnek emberi és józan ápolására tökélendi el magát. Csak ebből keletkezendik a magyaroknak erő és siker, igy saját ügyök és nemzetiségök tulnyomó tekintete természetes uton, mig e silányon semmi más nem érethetik el mint gyülölség és megakadás. Akkor azonban, és csak egyedül akkor, nem maradand el az elfogulatlan és müvelt Németország részvéte, melly nekik, ezt legjobban érzik köztök a jobbak, müveltségrei dicséretes törekvésöknél tiszteletre és nemzeti tekintélyre hasznos és tán szükséges. Mert Francziországhoz, franczia törekvésekhez és sympathiához hajlás nekik szintolly veszélyes lenne, mint lett a lengyeleknek.

Ezen értekezés, melly a magyaroknak egység- és nemzetiségrei törekvéseit a legélénkebb dialecticával s a legcsábitóbb sophismákkal támadja meg, czáfolat nélkül is minden igaz honfitól érdeme szerint méltányoltatni fog. Beszélhetsz drága sógor a mennyi tetszik — de kinek?

Az europai egyetemek statisticájahoz 1841ben.

Az alapitás vagy ujra felállitás éve	Hely	A tanulók száma 1831.	1836.	1841.
1150	Bologna	600	410	560
1189	Montpeiller	730	730	780
1206	Páris	5680	7260	7000
1222	Salamanca	460	400	500
1224	Nápoly	1400	1420	1550
1228	Padua	450	1300	1500
1233	Toulouse	1190	1280	1300
1248	Róma	600	700	680
1249	Oxford	5000	5154	5200
1279	Cambridge	5380	5467	5530
1300	Lyon	70	70	80
1307	Perugia	200	210	210
1308	Coimbra	—	—	1900
1337	Siena	200	245	260
1338	Pisa	510	545	580
1346	Valladolid	1280	1200	1300
1348	Prága	1400	1430	1460
1354	Huesca	550	535	550
1361	Pavia	1300	1460	1590
1365	Bécs	2400	2500	2700
1368	Genf	210	220	330
1385	Heidelberg	900	600	660
1403	Würzburg	400	510	450
1409	Aix	115	120	120
1409	Lipcse	1000	980	950
1410	Valencia	1600	1410	1600

		1831.	1836.	1841.
1411	St. Andrews	180	185	200
1412	Turin	1200	—	1300
1419	Rostock	100	90	115
1426	Löwen	—	—	—
1431	Poitiers	206	220	250
1433	Caen	270	280	295
1433	Florenz	170	200	220
1441	Bordeaux	105	115	120
1445	Catania	500	500	600
1447	Palermo	600	600	735
1456	Greifswalde	200	220	250
1457	Freiburg	300	350	300
1458	Glasgow	1500	1500	1600
1460	Basel	130	110	140
1465	Pest	1690	1800	1900
1471	Aberdeen	460	480	510
1474	Toledo	250	205	260
1474	Saragossa	1110	800	1100
1475	Kopenhagen	1100	1200	1260
1476	Upsala	1160	1300	1450
1477	Tübingen	600	700	740
1486	Grécz	360	400	510
1499	Alcala	360	310	370
1504	Sevilla	840	620	800
1525	Marburg	260	260	290
1531	Granada	835	820	810
1532	St. Jago	1050	1000	1100
1538	Genf megujítva	—	—	—
1544	Königsberg	350	370	400
1548	Jena	600	500	470
1552	Orihuela	130	90	130
1564	Besançon	76	70	70
1575	Leyden	800	770	620
1580	Oviedo	420	430	450
1581	Olmütz	55	105	200
1582	Würzburg	—	—	—
1591	Dublin	1250	1310	1350
1581	Edinburgh	2020	2050	2200
1507	Giessen	220	210	430
1614	Gröningen	300	265	280
1621	Strassburg	815	850	880
1632	Dorpat	500	540	595
1634	Utrecht	580	490	520
1668	Kiel	380	300	390
1669	Lund	600	660	650
1672	Innsbruck	400	400	500
1694	Halle	640	650	700
1702	Boroszló	700	800	700
1703	Dorpat m. u.	—	—	—
1705	Moszkó	850	970	1360
1717	Cervera	570	570	600
1725	Dijon	410	420	450
1734	Göttinga	1260	1100	700
1742	Erlangen	260	350	310
1756	Bécs m. u.	—	—	—
1764	Cagliari ujra felállítva	240	240	260
1766	Sassari	225	230	240
1770	Pavia m. u.	—	—	—
1784	Olmütz m. u.	—	—	—
1784	Lemberg	800	880	1060
1784	Pest m. u.	—	—	—
1800	Montauban	360	370	400
1800	Rouen	65	70	85
1801	Rennes	260	280	315
1803	Kasan	130	150	190
1803	Charkow	290	300	330
1803	Wilna	400	500	610

		1831.	1836.	1841.
1810	Berlin	1690	1800	2090
1811	Boroszló m. u.	—	—	—
1806	Lausanne	200	200	230
1811	Christiania	600	655	710
1812	Genua	450	500	610
1815	Halle m. u.	—	—	—
1816	Lüttich	350	360	350
1816	Gent	220	280	340
1816	Varsó	600	260	400
1817	Krakó	200	300	300
1817	Lemberg m. u.	—	—	—
1818	Bonn	690	700	630
1819	Sz. Pétervár	1000	1120	1300
1823	Korfu	300	300	300
1824	Camerino	100	200	210
1824	Macerata	80	250	320
1824	Fermo	100	200	235
1824	Ferrara	60	120	200
1825	Insbruck m. u. és	—	—	—
1826	Grécz, valamint	—	—	—
1827	Olmütz	—	—	—
1826	München	500	1260	1350
1828	London	430	610	960
1828	Helsingfors	570	395	440
1830	Kiew	—	260	300
1833	Zürich	—	185	200
1834	Bern	—	150	200
1835	Löwen m. u.	—	200	660
1837	Brüssel	—	—	60
1838	Athen	—	—	180
1838	Messina	—	—	60
1838	Malta ujra felállítva	—	—	200

Ezen statisticából következő eredmény foly:

Ország	□ mérföld	lakosok	egyetemek száma	tanulók száma	tanulók 1 □ mf.	a lakos. perc.
Oroszország	99,000	55 millió	11	6,570	$^1/_{15}$	$^1/_{89}$
Nagybritannia	5,760	27 „	9	17,750	3	$^1/_{15}$
Francziaország	9,850	35 „	14	12,180	$1\,^1/_4$	$^1/_{28}$
Ausztria	11,700	37 „	9	15,100	$1\,^1/_3$	$^1/_{24}$
Poroszország	5,100	15 „	7	5,220	$1\,^1/_{42}$	$^1/_{28}$
A többi Németország	4,920	17 „	12	7,960	$1\,^3/_5$	$^1/_{21}$
Dánia	2,480	$2\,^1/_4$ „	2	1,430	$^3/_5$	$^1/_{15}$
Svéczia és Norvégia	13,760	$4\,^3/_{10}$ „	3	2,810	$^2/_{11}$	$^2/_{15}$
Spanyolország	8,450	13 „	15	10,100	$1\,^3/_{10}$	$^1/_{12}$
Olaszország	4,800	18 „	19	8,800	$1\,^5/_8$	$^1/_{26}$
Portugalia	1,950	$4\,^1/_5$ „	1	1,960	1	$^1/_{120}$
Schweiz	850	$2\,^1/_4$ „	5	1,100	$1\,^1/_3$	$^1/_{20}$
Belgium	537	$4\,^1/_{10}$ „	4	1,400	$2\,^3/_5$	$^1/_{29}$
Németalföld	606	3 „	3	1,420	$2\,^1/_5$	$^1/_{21}$
Görögország	720	1 „	1	200	$^1/_3$	$^1/_{50}$
Jonia	52	$^1/_4$ „	1	300	$5\,^1/_5$	$^1/_8$
Krakó	21	130 ezer	1	300	$14\,^2/_7$	$^1/_4$

E szerint Oroszországnak legkevesebb, Krakónak legtöbb tanulója van, Portugalnak a □ mfdek arányához és lakosok számához képest legkevesebb, Olaszországnak legtöbb egyeteme, mig Angolország és Ausztria épen közepén vannak. Továbbá valamennyi európai egyetemek összege 117, a bennök tanuloké 1841ben 94,600. Ez az egész europai kereztény birtok 170,556 német □ mfölde mellett átaljan $1457\,^7/_9$ □ mföldre egy egyetemet ad, és $1\,^3/_4$ □ mfdre egy tanulót. Továbbá Europa 237 millio lakói között $2505\,^{15}/_{49}$ lakosra 1 tanuló esik, ugy hogy átaljan az egész lakosságból $^1/_{25}$ pcent tanul egyetemen. 1831ben a nevezett egyetemeken 73,000 tanuló dijaztatott, 1836ban 77,000.

A még fenálló egyetemekből alapíttattak vagy ujra felállíttak: a 12. században 2, a 13ban 8, a 14ben 12, a 15ben 27, a 16ban 15, a 17ben 9, a 18ban 14, és a 19ben 38 egyetem.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

36. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Majus 9.**

Az előmenetelnek egyik főakadálya Magyarországban.

(Folytatás.)

Az előbbi számunkbani előzmények után már most a dolog velejére indul *Wildner* Ignácz tanár ur.

De a közjó érdekében, ugymond, felette kivánatos, hogy, ha már e nemes eszme valóságba lépendő, a kellő mód el ne tévesztessék. Több oldalrul t. i. indítványba hozatik, hogy a házi adót a deperditákkal együtt, összesen mintegy 3,300,000 p. forintot, a nemesség vállalja el. Minthogy a házi adó szinte a paraszt-javakból ödöztetik, mint a statusadó, e tervben tulajdonképen a paraszt fekvő javak tehermentése, s e terheknek a nemes jószágokrai átruházása rejlenék. E lépés azonban előttem egy részről nem látszik szükségesnek, mert a parasztjavakon fekvő teher még 8,000,000 p. forintot sem tesz — kivált miután a deperditák a parasztbirtokosoknak ismét visszafizettetnek, mihelyt szállítanak! — Ha e 8,000,000 négyszög mérföldekre osztatik fel, 2000 forint esik egy □ mérföldre s igy 10,000 holdra, azaz egy holdra $^2/_{10}$ vagy $^1/_5$ forint, mit pedig egész világon tulterhelésnek nevezni nem lehet, még ha háromszorosan annyi esnék is a paraszt jószágokra.

Meglehet ugyan, hogy bizonyos vidékeken a teher nyomasztó, de ez nem onnan ered, hogy a teher általában nagy, hanem, mert nem a föld nagysága és minősége józan elvei szerint van felosztva, itt tehát inkább józan felosztás által segithetnék. Más részről a status mitsem nyerne mellette, mert ezáltal csak a forrás változtatnék meg, mellyből fizettetik, de nem a czél, mellyre fizetendő; ez mindig az eddig fennállott marad, t. i. a megyei tisztek, megyeház, a megyei törvénykezés, megyei utak, hidak fentartása, a deperditák fizetése st. eff.; nem nyittatnék tehát mód uj czélra, nem eszközöltetnék előhaladás, a közjóllétnek nem nyittatnék uj ösvény, a statusnak ismét nem biztositttatnék semmi jövedelem, mellyre vasutakat, csatornákat, egyéb közlekedési módokat, mindennemű oskolákat s a jóllétnek egyéb uj emeltyűit alapithatná, szóval a status mitsem nyerne általa, minthogy tán a paraszt birtokosok (Rustical-Besitzer) még kéjelmesebbek lennének, mint millyenek már is. Ha a nemesség hazaszeretétének magasztos érzetében 3,300,000 p. frtot magára akar vállalni, fizesse ezt közvetlen a statusnak s pedig határozottan uj czélokra, hogy az ország a fizetés gyümölcseit azonnal szemlélhesse, hogy előhaladás tüstint eszközöltessék, szóval, hogy a jólét növekedése szemmel látható legyen s meggyőződhessünk, milly szép gyümölcsöt terem az adófizetés; különben az egész adónézet azonnal eszméleti szószatócssággal vádoltatandik, melly gyakorlatilag épen nem bizonyodik be, mindent a réginél hagy s ezért a fizetést annyival inkább meguntatja, minthogy a domestica czélja könnyen magával hozhatná, hogy a fizetési kötelesség pártérdek által zsákmányoltatnék ki, s igy már holtan születnék; mert a gyülölség nyomban követné s megfojtására könnyen találna alkalmat; de a nemesség méltóságának is jobban megfelelőnek látszik előttem, az adót inkább a statusnak mint a megyéknek fizetni, mert az első mellett 52-er nagyobb kiterjedésben működhetni, mint az utóbbiaknál; ott nem a magavá-lasztotta tisztviselőknek fizettetik, hanem az egész haza oltárára rakatik valami, mint hajdan nem egyes vármegyékért hadakoztak, nem egyes megyékért állíttat'ak katonák s tartattak fen költségesen, hanem mindnyájokért vittek vért és életet a csatatérre, mindnyájokért adták oda jövedelmöket, sőt még magát az eredeti tőkét is. Milliom szavak, mellyek, ha a nemesség a domesticát átvállalja, általa semmi közéldeletet nem nyernek, tehát el is némulandnak, a nagysziyű nemességnek lelkesedett magasztalására törendnek ki, ha belőle a hasznok reájok is háramlandnak. De milly fontos marad a nemességre nézve, hogy ő ott áll mint mindnyájok javának előmozditója, hogy tisztelete mindenek szemében gyarapul. A közjórai tekintet valamint a nemesség méltósága kivánja tehát, hogy közvetlen a statusnak fizettessék meghatárzott uj czélokra, s hogy a domestica átvállalásának eszméje találjon pártolókra. Sőt még ama módositás is, hogy a nemesség a domesticát átvállalja, de a parasztbirtokosokon ne könnyebbitessék, hanem a statusnak s pedig uj pontosan meghatárzott czélokra fizessék azt, mit eddig háziadóul fizettek, előttem, habár a statusnak talán közönyös volna, a nemességre nézve felette czélszerűtlennek látszik; mert ezen uj statusforrásokra uj statusintézmények alapitandók, mellyek, mint felette kivánatosak és jótékonyak mindenkinek szembetünjenek, mellyeket mindenki lelkesedve magasztaland. S valjon ez uj intézményeket Magyarország a paraszbirtokosoknak köszönje? a különben nagylelkü magyar nemesség jelenjék meg az egész ország jótevőjeül, a paraszt birtokosok alapitsák az alsóbb s felsőbb iskolákat a szellemi és phisicai müvelődés eme bölcsőit? a parasztbirtokosok épittessenek vas- és egyéb utakat, csatornákat hidakat stb.? a parasztbirtokosok tartsák fen a phisicai jóllét emez ütereit? S igy a paraszt birtokosok arassák amaz europai dicsőséget mindent létrehozni, mit az uj, jól megvisgált s az ész örök elveitől kölcsönzött statusbölcsesség szükségesnek talál minden lakosok boldogságára? Ki ezt tanácsolhatná, az a nemesség tartalomdus lénye felől ugy látszik nem számolt magával, nem vette a valódi becsület arany mérlegét kezébe, soha nem érezte, mi magasztos fekszik abban, saját érdekeit megtagadni s az egész olly nagy országnak közvetlen jótevője lenni.

Legelőbb is az a kérdés támad, mi nemben történjék e fizetés, hogy az igazság elve fentartassék mellette. Hogy mindeniknek, ki az épitendő csatornákat és vasutakat használni akarja, hozzá aránylagosan járulni s tehát a nemesség vámmentességének eltöröltetnie kell, az a jog elve szerint kétséget nem szenved; hogy az ország utjain — mellék utakat kivéve — másképen kell lennie, nem látom át, hiszem az ok ugyanaz. Ezáltal valamennyi közlekedési eszközökre tulajdon tőke képeztethetnék, melly az illető jövedelmeket élvezné, de ezért azoknak legjobb karbani fentartása terhét s uj közlekedési eszközöket is viselni köteles volna; nem volna semmi akadály arra, hogy a nemzet e felett magának az ellenőrséget fentartsa, s módositásait meghatározza. A törvényhozás a tarifákat megalapithatná, s a beszedés egészen egyszerüen történhetnék bérbe adás által, mi mellett a tarifa legpontosabb követése, a fizetések nyugtatványitása stb. erősen s büntetés alatt a bérlőre parancsoltatnék. De azáltal csak eme közlekedési eszközök

fentartásáról volna gondoskodva, hol maradna a tőke a már fenálló utak jó karba hozatalára, ujak épitésére, a folyók szabályozására, csatornák, vasutak készitésére, uj minden nemü oskolák alapitására és épitésére stb? E czélra 100 millió alig nyujthatna csak középszerü eredményt is. Erre nincs más mód, mint hogy magok a nemesi javak adó alá vettessenek, hogy a hitelnek szilárd alapja legyen, ha azt használni akarnók, vagy pedig minden esetre biztos jövedelem, hogy abból lassankint ezen messzeterjedő uj czélokra eszközt lehetne előállitni. Hogy ez igazságosan történjék, arra jövedelmezhetés telekkönyve (Cataster der Ertragsfähigkeit) volna készitendő, melly a telek nagyságára és termékenységére, az elkelési utak járhatóságára s a termesztményeknek ezáltal föltételezett nagyobb vagy kisebb piaczárára alapulna, — az ausztriai német tartományoké mintául szolgálhatna, kivált mivel kevés hiányai könnyen kijavittathatnának (24 l.). Mivel pedig ezen munka hosszabb időt igényelne, előlegesen csak a kiterjedés vétethetnék alapul. A vármegyében magában az egyes birtokok jagainak száma jóformán tudva, ezen mennyiség szerint kellene aztán az egyes birtokra hasonló arányban kivetni az illető mennyiséget (Quote), mindenkinek szabadságában volna birtokát felméretni, a rajta netalán történő igazságtalanság elháritására; a megye határozatának ellenében pedig fensőbb segedelem lenne biztositandó, nehogy az igazság pártoskodássá aljasuljon. Mi a behajtást illeti, azt állandósitott hivatalnokokra (perpetuirlich angestellte Beamte) kellene bizni, mert a választhatók nem veszik komolyan a dolgot (?). Ugyszinte a behajtási módoknak is, valamint csődesetekben az elsőbbités is pontosan meg volna határozandó. Nem különben függne az adó ajánlóktól az is, minő ellenőrséget rendelnének a pénz valóságos bejövetelére, annak bizonyos uj czélokrai pontos forditására, szóval a bevétel és kiadás minden kezelésére; valljon állandó, vagy országgyülésről országgyülésre kinevezendő választmány, utasitással vagy a nélkül rendeltessék a kormány mellé, vagy pedig ennek egyedül adassék bizodalom számolás mellett vagy nélkül. Általmegy most Wildner Ignácz tanár ur a tervét illethető ellenvetésekre és ezek elsőjét igy adja elő.

A statusnak Magyarországban ugyis elég a jövedelme, nagy kamarai birtok ura, a bányákat használja, a sóból, a határvámokból szerfeletti jövedelmet huz, hadi adóul évenkinti majdnem 4,000,000 p. fr. kap, a katonai élelmezést csekély áron veszi, miért tulajdonkép még a deperditák is ama hadi adóhoz volnának számitandók, szóval felesleges jövedelemmel van ellátva s kevés kiadással terhelve, mert az egész alsó igazgatás mibe sem kerül neki, a megyei kerületi és városi igazgatás mind maga fizeti ki magát, arra a status mitsem fordit; tehát csak a bejöveteli cassákat nyissa meg, ebből az ország jóllétére elég folyandhat ki. — De ezen ellenvetéssel részint általányosan részint számokkal olly győztesen lehet megmérkőzni, hogy azt senki, kinek igazság és jog szentek, nem védelmezheti.

Szóljunk tehát előbb általányosan. A magyar statusjövedelmek fontosabb része igen régi jogczimeken alapul; mindazon ujabb jogczimek, mellyeket a pénzügyi tudomány ismer, s mint igen jóknak és a közpénztárakat mindenkinek javára betölteni igen alkalmatosaknak magasztal, itt egészen hiányoznak; csak a mostanság minden statusban már létező fogyasztási adót (Verzehrungssteuer) emlitem, az olly általányos kiterjedésü bélyegadót (Stämpel-Gefälle), az ollyan jól elrendezett taksaügyet (das so gut regulirte Taxwesen), kivált halálozásokra, a mindenhol behozott vámokat (Mautgefälle), az utak, csatornák, folyók használásáért stb, a minden telekre, akár nemes legyen akár nem, behozott birtokadót (Grundsteuer), az olly gyakran

előkerülő dohányegyedaruságot (Tabakmonopol), a mindenütt divatos iparadót (Gewerbsteuer), (25 l.); mindezen források hiányoznak Magyarországban, miből önkint következik, hogy a többi statusok arányához képest a statusjövedelemnek Magyarországban igen kicsinnek kell lennie, hogy a jelenkor igényeinek megfelelnie lehetetlen, hogy, ha uj források nem nyittatnak, uj, a kor viszonyaitól sürgetőleg követelt czélok el nem érhetők, s tehát a jóllétben haladás nem gondolható. Hanem ehhez még az is hozzájárul, hogy mindazon források, mellyek Magyarországban a statuskincstárnak nyitvák, olly elavult nyulékonysággal (veraltete Zähheit) birnak a befolyásnál, hogy soha sem szolgáltatják azt, mit a törvény szerint szolgáltatniok kellene! Milly tartozások vannak p. o. a hadi adóban? lehet e a korona- és kamara-jószágokat a statuskezelés mellett jól igazgatni? nagy- e fogyasztása a sónak, mellynek egyedárus jövedelme a mázsájára szabott maximum által limitálva, midőn a termesztés, tehát a marhatenyésztés is annyira vannak a lehetség mögött. Ennélfogva már a priori sem igaz, hogy Magyarország nagy statusjövedelemmel bir és birhat. — De szintigy nem igaz már a priori az is, hogy Magyarország statusköltségei csak csekélyek.

Mellőzni akarom, hogy az élet minden kellékeinek drágulásával a hivataldijakat annyival javitni kellene; mellőzni akarom, hogy időről időre a hivatalnokok szaporitása minden a statustól fizetett hivatalokban kivált a kamaraügynél okvetetlen szükséges; mellőzni akarom, hogy az udvartartás, bármilly mintája legyen is a takarékosságnak, bármilly igazságos legyen követeléseiben, most mégsem elégedhetik meg azzal, mibe az udvari tartás száz év előtt került, hacsak a trón méltósága ne szenvedjen; mellőzni akarom, hogy Magyarország képviselősége külföldön szükségképen költségesebbé vált; szóval mindezt mellőzni akarom, habár egészen világos, hogy a kiadásoknak növekedni kellett, mig a jövedelemforrások nem gyarapodtak, sőt még apadtak is! csak egyetlen egy kiadási csatornáról akarok szólni, melly ama régi idő óta, mióta a jövedelemforrások ugyanazok maradtak, megnyilt s a körülmények erejétől annyira kiterjedett, hogy alkalmasint Magyarország minden jövedelmeinél még valamivel többet igényel, melly hóomlatkint (Schneelavine) Europa minden országaira hempelygett, s még most sem szoritttatik szükebb partok közé, értem a katonaság költségét. Azon időben, midőn Magyarország eddig még nem szaporodott fenálló jövedelemforrásai már majd szintugy folytak, mint mostanság, akkor a statusnak a katonaságra még majd semmi kiadásai sem voltak. De midőn köröskörül a nemesség hadi szolgálatja helyébe állandó hadsereregek léptek, s az eddigi védelemmódnak nyilványult alkalmatlansága miatt ezekneknek lépniök kellett, akkor a nemesség nyugalmába vonult vissza, jövedelmét ott elköltögeté s igy a költségeket egészen észrevehetlenül az eddigi statusjövedelemre gördité, mivel azért, hogy most már a honvédelemre kiadásai nem voltak, semmi kárpótlást nem adott, hanem telkeinek szabad birtokában minden adó nélkül éldegélt. Ezen a régi statusjövedelemre észrevétlenül feltolt teher nyilt sirjává vált is, s azt megmenthetlenül el is nyelte, mert mennyire szorongatták Mária Therezia császárné óta törökök, poroszok, Franciaország propagandája és zsarnoksága Ausztria jogszeretö fejedelmeit, milly csaták vivattak ki keleten, nyugaton, éjszakon és délen többek között Magyarország függetlenségének megtartására is, mennyi vér ontatott, hány milliónyi lőpor és golyó lövetett el, milly számtalan milliónyi más tárgyak áldoztattak! Igaz, diadalmasan léptünk ki a harczból, s

ezen feláldozott milliók gyümölcseit már sok év óta élvezzük; hanem ezen diadal föltételei, mostani függetlenségünk talpköve ama száz meg száz kiadott millió forintok, mellyeket beszereznie kellett, s mellyekkel nagy részt még most is adós, s tehát azoktól kamatot fizetni kénytelen. Ezen rövid visszapillantás már a priori elegendőképen bizonyitja, hogy a magyar statuspénztár kimeritve, s költségekkel tul van terhelve; mert az álló katonaság, mellynek Mária Therezia kora óta annyiszor kellett fegyverbe lépnie, mellynek magában az ujabb időben annyiszor kellett felkészülnie; hogy a függetlenség veszélyeivel (Gefahren für die Unabhängigkeit) mérközhessék, szerfelett nagy kiadást kiván, mellyre az ó jövedelmi források épen nem voltak és nincsenek számitva. Ezen állandó nagy kiadáshoz, mellynek egyedül is már az egész régi statusjövedelmet ki kell meritnie, még ama szász meg száz milliók kamatjai jőnek, mellyek a magyar katonaságra a szerencsétlen hosszu háborukban fordittattak, s minthogy a közönséges jövedelem elégséges nem lehetett, kölcsön vétetniök kelle, valamint szinte az ezen kölcsönök eltörlésére szolgáló kamatok is. Valljon honnan vétessenek ezek? nem világos e itt, hogy statuskiadások léteznek, rendkivüli magasságra érők, mellyekről tehát azt mondani, hogy csak csekélyek, végetlen csalódás. Igaz, egyszer azt az ellenvetést tevék nekem, hogy Magyarország soha nem csinált adósságot, s hogy tehát semmi kamatot és törlesztést fizetni nem tartozik. De sokaktól — Magyarország becsületére legyen mondva — ezen gyámokot még nem hallám, mert az már csakugyan olly igen jogtalanságon és szeretetlenségen alapul. Jogtalanságon, mert a magyar status törvényes pénzforrásai felett a király mindig és alkotmányszerüleg ön akaratja szerint s az országgyüléstől független rendelkezett az ország javára. Ha ezen joggal alkotmányunknál fogva bir, mit magyar kétségbe nem hozhat, ugyszinte van ama joga is, ezen pénzforrásokat jövendőre lekötelezni, mihelyt az ország viszonyai kivánják, s tehát joga van arra is, hogy azokat a kölcsönözött tőke kamatjai és törlesztő mennyiségek által jövendőre lekötelezze, mihelyt statusszükség állt be; ennek léte pedig a történet minden lapján fel van Mária Therezia óta eltörölhetlen vonásokban jegyezve. Hogy tehát Magyarország királya kölcsönt nem vehet fel, az csak annyiból alapos, ha annak kamatolására és törlesztésére uj, az alkotmányban nem alapuló jövedelmi forrásokat akarna nyitni, mert ebben az országgyülés engedelméhez van kötve, de ama statusjövedelem, mellyet az alkotmány korlátozás nélkül rendelkezésére országgyülésileg bir, igen egyszerü jogelvek szerint már egészen más valami. De ezen állitás egészen szeretet nélküli is volna, mert a magyar tartományok a nem magyaroknak igazi testvérországai, ugyanazon családfő alatt állók; ők ezen testvéri viszonyt atyai uralkodások felszólitására soha nem tagadák meg. A nem magyar országok jól felfegyverezett, derék fiaikat tekintélyes seregben és ön hazájok nagy megrövidítésével küldék Hunnia sikjaira a törökök visszatorlasztására, ők vagyonukkal, vérök és életökkel segiték az országot egész a Száváig visszaszerezni, s igy segiték a magyar nemességet szabadalmainak ama kiterjedésbeni békes birtokához, mint azelőtt birták; a nem magyar országok jószággal, vérrel és élettel tarták vissza Francziaország zsarnokát Magyarország határaitól, legalább Magyarország minden békekötésből mindig egész épségében s minden szabadalmainak fentartásával lépett ki, kis részt kivéve, t. i. a polgári Horvátországot és a tengerpartvidéket, de ezen részek is Ausztria német országainak vagyonával, vérével és életével visszafoglaltattak, mimellett nem tagadom, hogy Hunnia erőteljes bajnokai lehetőképen fáradoztak, s testvéri indulatjokat bebizonyiták! De ezen vagyon, vér és életteli testvéri kölcsönös segitség mellett közös, száz meg száz millió forintokra menő kiadások tétettek; ha tehát ezen terhet Magyarország együtt viselni nem akarná, hol maradna a testvéri indulat, melly olly jótékonyan munkált mind a két testvér javára? nem közösen élvezik e a győzelem gyümölcseit, nem mindaketten vivák e ki országaik jogainak gyakorlását? nem esik e jól Magyarországnak ezen kölcsönök eredménye? testvéries volna e tehát most azon árt magáról lerázni akarni, mellyen ez eredmény kivivatott. Nem, e nézet az igazlelkü, jószivü magyarnak, a történeti emlékezetek észteljes átlátójának nézete nem lehet! — Tehát a priori már bizonyos, hogy Magyarország jövedelmei aránylagosan csekélyek, az azokat nyomasztó terhek pedig tulságosan nagyok.

Már most Wildner tanár ur következőleg megy át a számbeli kimutatásokra (30 l.)

Mit a priori már következtettem, azonnal számokkal is be fog bizonyitathatni, mellyeknek válóságaért a százakig kezeskedhetem. Itt Magyarország jövedelmét tekintendem át, s pedig tizéves általagot egész 1840 végeig.

A. Egyenes adók.

1)	Hadi adó	3,935,000
2)	Kamarai adó Horvátországban	95,000
3)	Királyi városok k. adója	36,000
4)	Toborzási pénzek	75,000
5)	Testőrségi zsold	104,000
6)	Zsidó adó	84,000
7)	Subsidium Ecclesiasticum	68,000
	összesen . .	4,397.600*)

B. Nem egyenes adók

1)	Harminczadi esendőség valamint a külföldeli, ugy Ausztria egyéb tartományaivali közlekedésben	1,418,000
2)	Vámhivatalok a katonai határszélen . .	438,000
3)	Vámhivatalok belső közlekedésben . . .	1,057,000
4)	Sóesendőségek a szálhivatalokkal együtt .	5,046,000
5)	Taksajövedelem (Taxgefäll)	119,000
6)	Lotteriajövedelem	260,000
7)	Postajövedelem	116,000
8)	Lőpor- és salétromjövedelem	180,000
9)	Statusuradalmak	1,683,000
10)	Bányászat	277,000

C. Különös bevételek.

1)	Adakozások (Beiträge)	16,000
2)	Fiskalitások	91,000
3)	Megürült egyházi javak	98,000
4)	Különfélék	93,000
5)	Deperditák	632,000
6)	Az adományzások 5%-es kamatjai . . .	484,000
	összesen . .	16,395,000**)

Ki már most ezen eredményt Springer professoréval II. r. 220. l. összehasonlitja, hol azt 16,990,000 forintra teszi, az ez

*) Ezen adók hátralevő tartozásai 1840. év végeig 8,200,000 p. ftot tesznek. *A szerző jegye.*

**) A százasok kiegyenlitése által az eredmény nehány ezerrel jutányosabbnak mutatkozhatnék. Azonban itt az egyes jövedelmek mennyiségei a kiadások levonása után tétetvék helyette, mellyek például a a sójövedelemnél közel 4,254 000 tesznek. *W.*

Megvalljuk, hogy e jegyzés értelmét felfogni nem vagyunk képesek *A szerk.*

utóbbit mintegy 600,000 forinttal nagyobbnak találja, mi azonban onnan magyarázható, hogy én tiz évi általagot vettem, mivel egyetlen év eredménye kevés felvilágositást ad. De ha Magyarországnak kedvezőleg fel is tesszük, hogy a statuskincstárnak teljes 17,000,000, tehát egy □ mérföldért 4,250 p. forintot szolgáltat, mégis ez eredmény a többi országok terheltetése mögött annyira hátra marad, hogy szép Hunniánk, melly gazdagságára nézve Europa egyik legragyogóbb fénypontja lehetne, legszegényebb-, legerőtlenebb-, a közjóra legkevesebbet munkálkodókint mutatkozik. Ezen bizonyára felette szomoritó tapasztalást mindenki könnyen teheti, ha a következő összeállitást pillantja át, mire a kerekszámokat *Fränzel* Moricz tanár és cs. kir. therezianum intézetbeli professor jeles statisticájából vevém.

Anglia, melly 2747 □ mérföldnyi kiterjedésü, évenkint összesen 430,000,000 p. forintot fizet, azaz egy □ mérföldért kereken 160,000 p. forintot, mi majd negyvenszer, mondom negyvenszer annyit tesz mint a mit Magyarország fizet.

Irland, ezen olly szegény, annyira tul népesedett, 1315 □ mérföldnyi tartomány, évenkint 44,000,000 p. forintot, azaz egy □ mfdjétől 33,400 p. fr. fizet, mi nyolczszornál többet tesz Magyaroszág statukincstári jövedelménél.

Franciaország 1838ik évben a mellék budget-vel együtt majd 1,090,000,000 frankot szavazott, azaz kerekszámban 436,000,000 p. forintot, az ő 19,086, Europában fekvő □ mérföldjeiért, mi □ mérföldjétől 43,600 p. forintot jövedelmez, azaz tizszernél többet a magyar kincstárjövedelemnél.

Spanyolország 1837-ben az ő 8600 □ mérföldjétől 800,000,000 reált vagy 80,000,000 p. frt. fizetett, következőleg □ mérföldjétől mintegy 9300 p. f., mi kétszernél többet tesz a magyar status jövedelménél! Tehát még az annyira megroncsolt Spanyolország is több mint kétszerte tulszárnyalja Magyarországot.

Portugalia 1700 □ mérföldért évenkint 22,000,000 p. ftot fizet, mi □ mfdjére közel 13,000 frtot tesz, ugy hogy Portugalia háromszorta többet adózik, mint Magyarország.

Szardinia a kincstárnak évenkint 25,000,000 forintot fizet s pedig 1330 □ mérföldért, miért is egy □ mérföldre 19,200 p. ft. esik, ugy hogy Szardinia közel ötször annyit hajt be, mint Magyarország.

Toscana, 400 □ mérföldjeért mintegy 8,000,000 fizet a statusnak, azaz 20,000 p. ftot egy □ mérföldtől, mi ötször annyi, mint a magyar jövedelem □ mérföldjétől.

Bajorország kerekszámu 1500 □ mérföldjétől 30,000,000 birodalom-értékü forintot fizet, azaz 24,000,000 p. f. kerek sommát, mi □ mérföldjétől 16,000 ftot tesz, azaz közel négyszer annyit, mint mennyit a magyar tartományok hoznak.

Würtenberg 360 □ mérföldjétől 11,000,000 ftot jövedelmez birodalom-értékben, azaz mintegy 9,200,000 p. frtot, s igy □ mérföldjétől 25,500 frtot, mi a magyar jövedelmek hatszoros számát teszi; s milly tulnépesség uralkodik ez országban.

Szászország 270 □ mértföldjétől mintegy 7,000,000 p ftot fizet, azaz □ mérföldjétől majd 30,000 ft, s igy hétszerte többet mint a magyar kincstárjövelem.

Baden 280 □ mérföldért 13,000,000 fizet, azaz □ mérföldétől 46,000 p. ftnál többet, mi tizszerte több a magyar statusjövedelemnél.

Csehország 1000 □ mérföldnél valamivel kevesebbjeért 16,000,000 p. ftnál többet fizet*) azaz □ mérföldenkint 16,000 p. ftot, s igy a négyszerest.

Ens alatti Ausztria alig 360 □ mérföldnyi területeért 19,500,000 p. ftot fizet azaz □ mérföldenkint 54,000 p. frtot, tizenkétszerte többet mint a magyar statusjövedelem.

Lombardia 403 □ mérföldeért összesen 19,200,000 p. ftot fizet, azaz egy □ mérföldért 48,000 p. ftot, s igy közel tizenegyszer annyit mint Magyarország.

Morvaország és Szilézia nem egészen 500 □ mérföldnyi területükért évenkint 9,000,000 p. ftot fizetnek, mi egyes □ mérfldekre 18,000 p. ft. tesz s igy négyszerte többet mint Magyarország jövedelmei.

(Folytatása következik.)

Honi répaczukor-gyártás.

A magyar gazdasági egyesület műtani szakosztálya már a mult évben kijelenté abbeli meggyőződését, hogy a honi répaczukorgyárak csak ugy számolhatnak kivánt előmenetelre, ha a répatermesztés s czukorgyártástól, és ez a finomitástól külön fog választatni; vagyis, ha a termesztőktől bizonyos kulcs szerint beváltandó répából a gyáros csak nyers czukrot főzend, s ezt finomitásul az illető vállalkozónak fogja bizonyos áron eladhatni. A Pesten létezett de a mult évi bukások következtében működni megszünt czukorfinomító gyár épületei s edényei hirlapok szerint jövő junius 7kén másodizben fognak kótyavetyéltetni: mi lenne üdvösb, mint azon ohajtás teljesülése, vajha találkoznék férfiu, ki azt megvásárolná s egyedül honi répaczukorliszt finomitására alkalmazná. Azonban egy magányostól illy merész lépést alig várhatunk; hacsak többek egyesülése nem bizstositaná őt, miszerint a nyereség is többekre áradna szét, s a netaláni veszteséget mindenki könnyebben fogná kiállani. S kik egyesülhetnének erre jogszerübben, mint épen honi czukorgyártulajdonosaink? mint kiknek leginkább fekszik érdekökben eloszlott erejöket összepontositani, hogy annál bátrabban s nagyobb kiterjedésben üzhetnék vállalataikat. A magyar gazdasági egyesület valamint egyebekben, ugy a gazdasági műtan ez ágában is legszivesebben nyujtand alkalmat illy egyesülésre; minélfogva a honi répaczukorgyárak t. cz. tulajdonosai s illetőleg igazgatói tisztelettel kéretnek: lennének szivesek a tisztelt egyesület műtani szakosztályának folyó május 28kán délelőtti 10 órakor a ns casino teremében tartandó ülésére személyesen vagy megbizottaik által megjelenni, vagy akadályoztatásuk esetében a szakosztályt alulirthoz intézendő leveleikben értesiteni a felől, mennyi répaczukrot készitenek gyáraik évenkint, s valljon hajlandók volnának-e egyesülni a fenirt czélra, vagy legalább olly szerződésre lépni, miszerint a Pesten keletkezendő központi czukorfinomító gyárnak a meghatározandó áron bizonyos mennyiségű nyers czukrot lennének kötelesek szállitani. Ezeken felül kedvesen fogadtatnak minden egyéb tárgyu közlemények is Pesten a magyar gazdasági egyesület titoknoki hivatalában (Borz-utcza 219. sz. a. Boronkay féle ház emeletében) maj. 3án 1842. Az elnökség rendeletéből.

Kacskovics Lajos s. k.
m. gazd. egyesületi titoknok, mint a fönirt szakosztály jegyzője.

*) Lásd „Springers Statistik von Östreich“ 220 l.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

37. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Majus 12.**

Az elömenetelnek egyik főakadálya Magyarországban.

(Folytatás.)

Általmegy most W. tanár ur az előbbi számszerinti adatok utáni okoskodásokra, kihozván belőlök mindenek előtt, hogy Magyarország quoad nervum reipublicae felette hátra van, a felsorozott országok közt a közjóra a legcsekélyebben járul, tehát practikai honszeretetben mindezen példáknak melegebben kellene utántörekednie.

Ez eredmény Magyarországot még más két következtetésre figyelmeztesse, először, „hogy azon arányban, mellyel a közjóra több adóztatik, az országok virágzása is ékteljesebben kifejlik", mert ki aratni akar, vessen. — Anglia negyvenszer, Francziaország tizszer többet adózik mint Magyarország, s millyen ott a virágzás, a gazdagság, a müveltség! Hát Lombárdia, Ensen aluli Ausztria, Cseh- s Morvaország, valamint a többi testvérhonok, melly gazdagok s erőteljesek! Azt gondoljuk e, hogy csak egyetlen jószágbirtokos, noha meglehetős adójit (seine ziemlichen Steuern) fizetnie kell, megcserélne hason kiterjedésű magyar jószággal, noha ott adómentes volna, s még számos politikai jogokat megszerezendne? (Igy tehát még a magyar nemesség felülfizetése mellett sem cserélne.) Ellenben Spanyolországban, mellynek földmüvelése, műipara s kereskedése olly igen tönkön van, hol magány- és közéletben mindenütt rendetlenség mutatkozik, a status czélrai adózás nem áll e egyenes arányban ezen aljasodással (Depravirung)? S mégis ez ország dupláját fizeti a magyar adózásnak. Semmi kétség tehát, hogy észszerinti adóforrások hiánya főakadálya a magyar előhaladásnak, hogy nem lehet mindig az előhaladást sürgetni, de ahhoz semmi módot nyujtani, s a hajdankorból származó először eszközökkel a jelen élet ifju irányát előidézni akarni. (34. l.)

A második következtetés az, „hogy mi magyarok ezen először, a lélekisméret itélőszéke előtt már elvetett szabadalmakat, t. i. a mindig növekedő statusszükséghezi adómentességet, még csak Ausztria nem-magyar tartományokkali összeköttetésünk paizsánál fogva, következőleg az uralkodó főnek a Habsburg-Lotharingi ház egysége által mint fenállót foghatjuk meg." Mert az idők viharainak egy ország sem tudott elkülönözve ellenállani. Magyarországban is tehát csak abban fekhetik azok, hogy az ausztriai trón bölcsessége Magyarország történeti jogait védelem alá vette, nehogy az idők folyamában elmerüljön; mert ezen átalom még most is tart, s mindig fog tartani, mig annak le nem leend mondva önkintes áldozat által a haza oltárán, és azon mértékben, a mellyen le leend mondva; mihez jelenleg a tulajdon haszon, a nemzeti disz és az erkölcsiség minden inditóokai meghivnak, melly meghivásnak önmegtagadással kell engedelmeskednünk és — Magyarország hazafisága kezeskedik érette! — engedelmeskedni is fogunk. (35. l.)

A statusköltségekre nézve mindenek előtt a katonaságot hozza fel a szerző ur. Si vis pacem, para bellum; — a hadseregnek minden megtámadások ellen készen kell állania. Más országok mit költenek hadseregeikre? Nagybritannia csak szárazföldi katonaságára 72,400,000 pengő for., igy tehát — W. ur calculusa szerint — Magyarországnak 36,000,000 pengő for. kellene évenkint hadseregére költennie, mi több lenne, mint egész jövedelmének duplája. Francziaországhoz képest épen 37,000,000 frt hoz ki a hadseregre költendőt, ha Magyarország okosan akar eljárni (wenn es klug verfahren will. 36. l.)

Poroszországhoz hasonlítva 28,000,000 kivántatnék meg s igy 11 millióval több, mint a mennyi most a hadköltségvetésre fizettetik, ha mindjárt az egész 17 millió évi statusjövedelem a katonaságra — minden jól elrendezett statusnak e mindennapi kenyerére — fordíttatnék. Isten s a magyarok esze megovand jobb adózásformák behozata által, hogy ezen elégtelen fizetést meg ne sirassuk, midőn az ellenség kelletlen időben kapunkon kopogatand, azt hivén, hogy most is mint hajdan a lelkesedéssel czélt érhetni (37. l.)

De ha már maga a hadsereg az egész statusjövedelemnél többet elnyel, miből födöztessenek a status többi költségei? Igazságos s Magyarországot dicsőítő e, hogy királya udvartartására majd semmivel sem adózik? jól elrendezett igazgatáshoz illik e, hogy minden kir. hivatalok, a középpontival együtt (mit Einschluss des Centrals) az ország által fizetetlen hagyatnak? testvéri s igazságos gondolkozás e, ha annyi más kiadás-csatornákba, mellyek a nagy császárság minden országai javára szakadatlan folyásban tartatandók, Magyarországból mi sem ömlik? (Itt azon különös megjegyzést teszi W. ur, hogy az ajánlott subsidiumok annyi, mint egy csep a folyóhoz képest). E diosőségtelen állást még sokáig foglalandjuk el?

Az adózás ismeti lelkes ajánlása után azt tanácsolja W. ur, hogy csak megfontolva adózzunk, s a forrásokat eleinte nem régi, hanem egészen uj czélokra folyassuk, hogy jó hatásuk azonnal napfényre jöjjön s nagylelkü létrehozóikat nemcsak örvendeztesse s dicsőitse, hanem őket legott meggyőzze, mikint a haza oltárára lerakott ezen áldozat a termesztmények áremelése által legott gazdagon gyümölcsözik. Ne higyjük, hogy a kormány olly féltékeny leend, e forrásokat nem eddigi szükségei fedezésére ömledezni látni, mert a kormány is csak örvendend, hogy a gondviselés által reábizott országokban eldöntő, rögtön ható lépés tétetik; a jogot egyébiránt is tisztelvén, az elhatározott uj czélokra lelkiismeretesen törekedendik s erről meg is győzendi a magyar nemzetet, mellynek ugy is meg van engedve, a hováfordításról meggyőződhetni, (sich die Einsicht in diese Gebahrung vorzubehalten, 39. l.) minden óvásokat javaslatba hozhatván, mellyek mellett e történetileg alapos, a kormánytól szentnek tartott jogáról lemondani akar. Győződjünk meg mint hon- s becsület szerető férfiak, hogy a statuskincstár csekély forrásai miatt, minden, mi más országokban az egész javára tele markokkal eszközöltetik, nálunk még kezdve sincsen; lássuk át mint okos emberek, hogy hiszen minden országokban a statushatalom csak a végre áll fen, hogy a haza oltárára lerakott sommákat az egésznek czéljaira fordítsa, a reábizott anyagi erőt bölcsen s a törvény korlátai közt irányozza, nem pedig azokat varázsilag a földből kitapossa, kivált ott nem, hol a történetileg alapult jogok tisztelete az önmeggyőződése szerinti cselekvéstől eltiltja, midőn a meggyőződés a történeti joggal összeüt-

közésbe jön. Győződjünk meg, hogy nekünk ugyanazon atyai karok nyitvák, ugyanazon hajlandóság szintazon virágzásunkat, mint a többi tartományoknak, ohajtja; hogy az atya minden gyermekeit, egyet sem véve ki, szerencséseknek kivánja látni, hogy tehát csak tőlünk függ ezen atyai hajlamnak azon eszközöket nyujtani, mellyek nélkül még a legbuzgóbb akarat is ellankad. Ne higyjük, hogy a veszély idején — melly szabadalminkat fenyegetendi leginkább — a lelkesedéssel minden el van végezve stb. — E képnek figyelmes megtekintésétől vajha ne csábítana el idegen touristák syren-hangja, kik helyesnek találják, hogy adómentességi szabadalmunkhoz ragaszkodunk, kik minket vak bohókká (zu blinden Düpen) tenni akarnak, hogy ne lássuk, mikép országaikra nézve igen hasznos volna, ha magunkat soha gyár- s kereskedési országgá nem képeznők, nekik tehát örökké a nyers anyagokat a legolcsóbban szállítnók; hogy továbbá ne lássuk, mikép országaikban egészen másképmennek a dolgok, mikép ott minden s minden törekszik házáját gyámolitani, hogy minden tenyésztési módok jelesen gyarapuljanak; mikép ott adó-szabadalmak többé nem léteznek, hogy a hatalom virágozzék és soha többé valami komolytól ne tartson; mikép ott a statuskincstárba még negyvenszeriese is folyik annak, mit mi szegény magyarok oda szállítunk stb. (41. l.)

Jól tudom méltánylani, mit jelentsen — noha a nemzet értelmesbjei már a rendszabályhoz hajlandók — e magasztos czélra azok többsége hajlamát megnyerni, kik abban megegyezni vagy azt megtagadni jogositvák; tudom milly hatalmat gyakorol itt a régóta divatozó szokás, s pedig első tekintetre édes szokás; milly féltékenyen törekednek annyian szabadalmaikat a kormány ellenében fentartani s egy hajszálnyit sem engedni. Azonban! ha komolyan akarunk, elhárithatandók lesznek a nehézségek. Mindenek előtt legyünk igazok, fejtsük ki ezen igazság lobogóját minden megyei gyülésekben, minden hirlapokban, az országgyülésen; mutassuk t. i. fájdalommal, mikép kedves drága Hunniánk olly véghetlen messze áll Europa minden országai mögött, talán csak a déli szomszédokat kivéve; s ha ezáltal szavazásra jogositott földieinknek kétségtelenül jó sziveit megillettük, ha bennök hazánk virágzó állapotja után vágyat ébresztettünk s ama buzgóságot élesztettük, mindinkább közeliteni a jólét ideáljához, mellyhez más országok már olly közel állanak: legyünk akkor szinte igazok az okra nézve, melly minket hátralök, s az eszközre nézve, melly által más országok virágzására juthatunk! Ne állitsuk ugyanis hamisan, hogy leginkább a kormánynak tulajdonitandó minden érdekeink ez elhanyaglása, hogy az ország elég módokat nyujt neki, anyagi s szellemi jóllétét erőteljesen előmozditni, de nem Magyarországra költi azokat, a nem-magyar országok egyes városáért is többet tesz mint egész Magyarországért s több eff. Mert ha illy tömérdek tévedés foglalja el a voksolók kebleit, akkor természetesen azon elhatározásuk ki nem eszközöltethető, hogy a haza oltárára áldozatot rakjanak le, mert egy részt két hathatós inditóok elesik, t. i. az ethikai, a lélekisméret, az örök elmetörvénynek ezen őrje nem akarván most semmi kötelességet átlátni, még valamit tenni az ugy is már gazdagon ellátott hazáért, s jellemi (gemüthliche), hallgatván a veleszületett honszeretet ott, hol az ugyis elegendően el van látva, s mivel más részt még indulatos idegenkedés illy honi áldozat ellen keletkezik, mert most a kormány elleni bizalmatlanság fel van riasztva, mindenki azt hiszi, hogy a kormány kötelességfelejtve bánik azon pénzekkel, mellyek a statuskincstárba folynak, igy tehát magától azon következtetést huzza, hogy a haza oltárára ujonan rakatandó szintazon uton járandna, hogy tehát illy formán kevés haszna keletkeznék a hazának. E veszedelmes álhiedelem sokaknál a nemeslelkű feltételt elérni nem engedi stb. Mutassuk

tehát minden alkalomnál, milly csekély és nyomoru mindaz, mit Magyarország statuskincstárának nyujt; hogy az egész statusjövedelem még a katonaság fentartásának hormadrészét sem födözi; hogy minket ama disztelenseg ér (Unehre trifft) hogy még atyai urunk s királyunk udvartartására sem fizetünk semmit, annál kevésbbé az igazgatás más ágaira; hogy ebben mindenek felett fekszik nyomoraink oka, s hogy önmagunknak a legszomorubb, külső ellenségnek egyedül mi részünkről ellen nem állható, belül minden jóllétet nélkülöző, a lengyel zavar felé sietö jövendőt alkotjuk, hogy az ugyis régóta mostohául ellátott kincstár minden észtörvény ellen a hadseregtartás tömérdek terhével nyomatott, melly ezelőtt egészen a nemesi birtokon feküdt. De tüzzük egyszersmind fel az igazság lobogóját az eszközök tekintetében is; mutassuk, mikép más országok uj pénzügy- források megnyitása, a nem korszerü adószabadalmak eltörlése által azon mértékben virágzóbbak, a mennyivel többet költenek a közjóra; mutassuk, mikép az egész nemzetnek ezáltal ébresztett magasb ipara a termékek árát felemeli, ezáltal az egyesek jövedelmeit duplázza sőt triplázza, mikép ezáltal a nemzetnek száz meg száz kellemei keletkeznek, a hon védelmének nagyszerü, mindennemü ellenség viszketegét már előre visszautasitó tekintély adatik. Legyünk csak egyszer az igazságnak ezen utján, s csakhamar a méltányos eltökélés ösvényén is leendünk a szavazók többségénél ugy, mikép áll más alkotmányos országokban a többség a szükséges pénzügyforrások megnyitása iránt. Mindenek előtt a kormányhozi bizodalom visszatérend, közönségesen látandjuk, hogy a legjobb akarattal bir, hogy továbbá ott, hol eszközök állnak rendelkezésére, valódi atyai indulattal a gondviselés által reá bizott országok javát előmozditja s előmozditja (fördert und fördert), tehát hasonlót ohajt Magyarországban is; de hogy csak az eszközök hiányoznak neki, de mellyeknek hiszen minden országokban a nemzetből kell eredniök; szemlélendjük továbbá a lélekisméret magasztos inditóokának a csatatérrei felléptét, s a magyarok erényei mellett annyi kedvezések reménye bizonyára még a csekélyebb belátásuaknál is azon eltökélést ébresztendi, e már nem korszerű előjogot lassan lassan a hon oltárára lerakni! Ki a haza barátja, járjon az igazság s jog ez utján, s legyen meggyőződve, hogy a magasztos czélhoz vezet, hogy ezen legelőbb az ujabb szükséges czélokra, vasutakra, csatornákra, utakra, folyószabályozásra stb. az eszközök szabadon (freiwillig) meg fognak szereztetni, s hogy aztán, ha nem sokára e kisebb áldozatok fényes eredményei (eclatanten Wirkungen) által meggyőződendünk, hogy ezáltal csak önmagunknak használtunk leginkább, fokonkint az eszközök is fognak szavaztatni, hogy az eddig már fenállott kiadási csatornák bővebben töltessenek meg, a nemzeti erőnek minden tekintetbeni fölemelésére, anyagi s szellemi jóllétének átalányos alapitására. (44. l.)

Megengedem örömest, hogy drága Hunniánkban még egyéb főfontosságu, emberi rendeltetésünk legbensőbb lényegét illető czélok elérendők, hogy nem kevesebb körültekintést, igazságszeretetet és valódi hazafiságot kivánnak. De! a mélyebben müveltek közöttünk csak induljanak szorosan ezen anyagi s szellemi szükségek után; kérdezzék meg komolyan önmagokat, mikép elégitethetők ki e szükségek, s mindenütt oda jövendnek ki, hogy a statuskincstár megerősitése nélkül minden erőfeszités hijában, hogy minden, bármi szépen kigondolt hasznos tervek csak jámbor ohajtások maradnak, mihelyt azoknak kivitelére a kincstárjövedelmek elégtelensége áll előttünk; mert semmiféle statusterv ki nem vihető pénzerő nélkül, olly emberekkel lévén dolga a statusnak, kik lényegök egyik oldalával az anyaghoz kapcsolvák. Ha rend, pontosság, nagyobb erőkiterjedés és praecisio nem jönnek a statusgaz-

daságba, ha ennek természetelleni terheltetése az előkor minden tendentiája ellen fentartatik, ha a nemesség és papság korlátlanul szabadalmaihoz ragaszkodik, jó jövedelemforrásnak minden megnyitását ellenzi: akkor meg legyünk győződve, hogy a régi mellett megmaradunk, hogy tehát amaz óriási lépések mellett, mellyeket más, észszerü pénzügyrendszerrel bíró nemzetek előre tesznek, mi hatalmas visszalépéseket teendünk; hogy mindinkább s inkább elkülönzöttségekben (Einzelnheiten) oszlandunk fel, mellyeknek minden középpont hiányzik, mellyek közczélrai hazafiui összemunkálásról, a hon javáról mit sem akarnak tudni, mellyek arról sokat beszélnek ugyan, de éretle keveset tesznek; hogy practicai honszeretet hiánya az önzés nyilványos túluralkodása mellett szükségképen minden egyénérdekek végtelen keresztülfolyásába (Durchkreutzen) s ezáltal végtelen zavarba s reménytelen erőtlenségbe jutandunk, melly minket és szabadságunkat az ellenségek karjai közé viendi, hol aztán remény nélkül meg fognók bánni és siratni, hogy jó idején gondoskodni, nemeslelkü áldozatokkal a haza ereit ébreszteni s öszpontosítni, minden lakosok megelégedését előidézni s igy minden ragaszkodás alapját vetni elmulasztottuk. A melly magyar tehát hazáját szereti s ezen, drága Hunnia iránti szerelmét tanusítni akarja, mindenek előtt föladásául tegye, az igazságnak általam kijelelt utján eljárni stb. E mellett fegyverkezzék fel minden honbarát alapos tudománnyal, a törvény és politica szilárd alapelveivel, más országok viszonyai pontos ismereteivel, hogy mindenki a többi magasztos, még elérendő czélokat egész kiterjedésökben ismerje s a létrehozásukrai szükséges eszközöket velősen felfogja. Igyekezzék különösen mindenki, a kormány elleni bizalmatlanságot eloszlatni, ő ellene, melly függetlenségünket külfelé erőteljesen ótalmazta és egész lényegében fentartotta, melly belül szabadalmainkat folyvást őrzi s mindig őrzendi; melly, valamint Ausztriának más országaiban, ugy itt is, semmit sem ohajt buzgóbban s atyaibblag mint virágzásunkat és jóllétünket; melly nagy búval látja elaljasodott körülményeinket (unsre depravirten Zustände), de azokat egész kiterjedésben csak szabad hozzájárulásunkkal, hazafi áldozatainkkal orvosolhatja stb. Akkor majd helyt adhatunk ama boldogító reménynek, hogy drága hazánkban is a népélet virága kifejlendik, hogy becsületünk, hirünk Europa sőt az emberiség előtt ragyogón emelkedendik, s az ég áldása Hunnia keosteljes vidékein háromszorozott mértékben nyugvandik; akkor biztosak lehetünk, hogy ama zavaros és zavarosító egyénélet (das confuse und confundirende Einzelnleben), melly a még nagyobb Lengyelországot bukásra hozta, nem fenyegetendi már függetlenségünket külfelé, hogy minden ellenséggel megvívhatandunk, leginkább akkor, ha a nagy Ausztriának többi, ugyanazon királypálcza által kormányzott egész deli virágzásban álló országai iránti testvérszeretetet hőséggel ápolgatjuk, azoknak a császárházhozi ragaszkodásban, atyai indulatja iránti teljes bizodalomban, az emberiség közös czélja feléi erőteljes szives törekvésben utána igyekezünk (nacheifern), következőleg ereinket azokéival egyensulyba hozni törekedünk, valamint anyagi s szellemi képességünknél fogva — még azon ólomlépés mellett is, mellyet alkotmányunk enged — könnyen tehetjük, ha egyszer csak akarjuk! (47. l.)

Vajha ezen szives ohajtás — protestálok minden meggondolatlan ugrás ellen! — létesülne; — vajha különösen ezen irásom jó akaró szándékkal magyaráztatnék, a szivhez férne, valamint lelkem legbensőbb lényegéből (aus dem innersten Innern meiner Seele) folyt; találna bár s ébresztene tehát mindenütt szintolly meleg, egoisticus czéloktól szintolly távol levő honszeretetet, mint millyen forrásuk volt! Hiszen nem volt más czélom, mint szives

hajlandósággal egy kis kővel járulni nemzeti boldogságunk lehető ragyogó palotájához, mikép azt annyian teszik, meg lévén győződve, hogy csak akkor, ha mindenki adományával hozzájárul, lehető az óhajtott épitmény bevégzése, melly aztán mindnyájunkat legszivesb örömmel töltendi, valódi dicsőségünket az egész emberiségnek hirdetendi s gazdagon helyre pótolandja azon áldozatot, mellyet a drága hon oltárára lerakni készülünk!

Ime Wildner Ignácz tanár ur röpiratának veleje. Nem neheztelend talán a nyájas olvasó, ha mi is felőle igénytelen nézeteinket lapjaink jövő számában kimondani bátorkodunk.

(Vége következik.)

Gyárak.

Némelly hazánkfiai Magyarországnak gyárstatussá alakulását az elérhető polgári szerencse főbb polczának tekintvén, miben egy részt igazok van: talán nem leend érdektelen a gyárelet némelly árnyékoldalaival megismerkedni, s épen azon országban, hol a személyes szabadság ugyanazon magas polczon áll, millyent a gyárügy magának kivivott.

Az alsóház apr. 19kei ülésében *Ferrand* toryszellemü földész inditványt tön biztosság kinvezése iránt némelly gyárakban előforduló csalások és nyomások vizsgálatára. „Gyárnokaink egy része elleni vádam, ugy mond, kétféle: t. i. vastag csalások alkalmazása minden készmüvesi kerületben, miáltal országunk becsületének a külföld előtt ártatik s végre a keletnek általában kevesbednie, valamint névszerint a szegényebb irlandi emésztőknek is általa szenvedniök kell, — s aztán egyenes nyomatása és rövidsége a munkásoknak. Legértéktelenebb s legroszabb nemü posztók mennek ki nagy mennyiségben a külföldre; tük küldetnek el, mellyeknek lyukaik hiányzanak; órák, mellyek csak egy napig járnak; puskák, mellyek senki másnak nem veszélyesek mint a lövésznek, ki azokat kidurrantja; s az amerikai favágó nem veszi többé fejszéinket, mert nem használhatja. Különösen jutalmazó praktika üzetik a gyapju-bársony *(Plüsch)*, droguet, gyapju takarók és matrózposztók, „ördögporongy“ vagy „czondraposztó (shoddy cloth)“ körül, melly a legroszabb gyapjuhulladékokból, fölfejtett régi kapczákból stb. ugynevezett „föltámadásgyapjuból“ (kaczaj) szép tisztán összeábdáltatik s elkészittetik, de az első esőcsepnél, melly rája hul, szemétkint elmálik. Illy szövet vitetik ki nagy mennyiségben a külföldre, illy holmi tömegben adatik el Irland szegényebbeinek. Bizonyságom erre többek közt egy yorkshirei gyárnok, ötven éves tapasztalásu s nagytekintélyü férfiu. E gentleman nekem egy gyárnokot nevezett, ki egész raktárt töltött meg e feltámadás végett összevásárlott ócska gyapjuharisnyákkal. (Kaczaj.) De még magasabb tanuságra hivatkozhatom. Maga a kormány szükségesnek tartotta körlevelet küldeni az illető gyárakhoz, kikérvén magának, hogy a sereg és hajóhad számárai szolgáltatványokba ördögporongy vagy föltámadásgyapju ne csempésztessék. (Halljuk!) Igenis, gyárnokainknak csak egy része az, melly elég szemtelen, gyalásatos nyereségkórból hazája jó nevét a világ előtt bemocskitani; de fájdalom, e gazságok (villainies) ugy elterjedvék, hogy a becsületes gyárnok alig tarthatja fön magát, mert a csalók fölöttébbi olcsóságukkal elrontják neki a piaczot. Ekkor aztán jönnek amaz urak siránkodva külföldöni eladásuk megkevesbedte miatt! Ha a szegény házmüvesek illy csalásokat követnének el, legszigorubban megfognának büntettetni; de a gazdag gyárosoknál, kik a fontokat ezerenkint számlálják, korunknak guinealovasságánál, az igazságszolgál-

tatás behunja egyik szemét. Dat veniam corvis, vexat censura columbas. Ez egyik neme a gazságnak, melly alatt a szegény munkások közvetve szenvednek; a másik nemű azoknak közvetlen nyomatása. Igen, a gyármunkások nyomora Angliában fölötte nagy, a róla tett leirások nem túlságosak; de a legroszabb nyomást a munkaadóiktól magoktól szevedik; s ha ez általam inditványozott nyomozóbiztosság megajánltatandik, képes leendek tanubizonysággal szolgálni, melly a ház tisztes tagjait iszonyattal tölthetendi el.

A „Truck-rendszer“ csaknem közönségesen elterjedve az országban. Azon munkás, ki vonakodik készpénzi fizetés helyett theát, czukrot, sajtot, szalonnát, posztót stb. elfogadni, utnak ereszteték; neve azon fekete könyvbe följegyeztetik, melly minden gyártulajdonosnál kereng; ha tehát egyiktől elbocsáttatik, mert diját kész pénzben kívánta, más gyárnoknál nem kap munkát, hanemha tán hamis névvel járulna hozzája. Némelly gyárnokoknak viskóik vannak, mellyek kibérlésére munkásaikat kényszeritik, akár használhatják a lakást akár nem; ha magok nem használhatják, másoknak kell azokat tovább adniok $1\frac{1}{2}$—3 sh. hetenkinti veszteség mellett. Sok gyárnok műhelyeiben hosszu soru szabályok függesztvék föl, mellyek ugy szerkesztvék, hogy azokat a munkás nem érheti vagy átlépését alig kerülheti el, mellyért azonban pénzbüntetéssel terheltetik. A munkások, mint mondatott, szükségeik legnagyobb részét a gyárnoktól tartoznak venni, ki e végre gyára mellett a munkásoknál ugynevezett zsibboltot (Plunderladen, tommy-shop) állitott föl. Szalonna, vaj, thea, mindezen kellékek 2—3 pencével drágábbak mint a város boltjaiban. Nem rettentő nyomás e ez a szegény emberre? A tekintély, mellyre hivatkozom, egy derék lelkész Lancashireben, ki szükség esetében nevét is kimondani engedé nekem. És jól kell megjegyezni, a gyártó boltjában szerfeletti áron eladott kelmék rendesen olly roszak, hogy azokat a szegény napszámos gyakran isméti veszteséggel téjért, burgonyáért stb. adja el a kofáknak (Halljuk). Ezen gyalázatos rendszer szerencsétlen terjedelemben kivált Scotiában uralkodik. Glasgow környékében kerület létezik nagy vashámorokkal, és ezek közül sokban 15 perc. nyereséget vonnak dolgozóiktól a Truk-rendszer által a tulajdonosok. (Halljuk!). És a gyárnokok egyszersmind törvényhozók levén, a legkegyetlenebb törvényeket alkotják, mint p. o. azt, hogy semmi napszámosnak sem szabad apját, testvérét vagy fiát csak egy északára is a bérlelés végett erővel reá tukmált kunyhóba felvenni, kettős lakbér fizetésének büntetése alatt. Ha a napszámos egyikét ezen kegyetlen törvényeknek áthágja, akkor a legközelebbi hatóság elé idéztetik, ez 2—3 fontnyi bünhödésre itéli őt, vagy börtönbe veti, s családja koplalhat azalatt. A Truck-rendszer Walesben és Irlandban is fenáll, itt név szerint a Waterford grófságban. Ismerek gabnatörvényellenzőket, kik gyári munkásaikat gabnatörvénycelleni röpiratok vásárlására kényszeriték. (o! o!) Tiszteletre méltó tagok használjanak bár felkiáltásokat, de én a választmány előtt mondásomat bebizonyitandom. Ha valamelly munkás a gyárban beszél, 6 pencével, ha danol — Jeremias epedő dalokat irt — egy sillinggel bünhödik. Sőt némelly esetben a munkáscsaládok még koporsókat is kénytelenittettek a gyáruraktól venni.“ (Halljuk! halljuk!) A szónok még több illy tényeket hozott elő, s azoknak bebizonyitására ajánlkozván megjegyzé, hogy e visszaélések a parlamentben már ezelőtt is szőnyegre kerültek, Fox, Sheridan, Pitt és öregebb S. R. Peel által korholtattak; hogy egy, Littletontól inditványozott bill 1830. Huskisson és S. R. Peeltől támogattatott, melly utóbbi akkor oda nyilatkozott, hogy nem ismer szükkeblűbb valamit illy gyárnok működésénél, ki évenkint 10,000 ft. sterlinget nyer, s aztán még 2000 vagy 3000et szegény munkásainak, kiknek verejtéke őt mammonjához segiti, megröviditése s nyomása által, valamint szalonna- és sajtárulás által kicsikarni törekedik. Azóta fájdalom e gonoszság még tovább harapózott, nevezetesen Birminghamban és Sheffieldben.

Ezt olvasván alig tagadandja valaki, hogy Magyarország e tárgyban is igen hátra van.

Peel szonoklatának jellemzése.

A M. Chronicle s. R. Peel kissé feszes parlamenti styljét, mellynek az a különös hibája, hogy a beszély logicai vázlata igen szárazon kirí belőle s mindenütt igen sok záradék használtatik, következő parodiában gunyolja, mellynek maga a tory Courrier sem tagadhatja természeti hivségét. „A követek házában — mondja a Chronicle — kérdezék s. R. Peelt, minő diszöltönyt szándékoznék a királyné álarczos bálján felölteni. Erre s. Robert válaszolt: „Sir, nyiltan megvallom, hogy eljött az idő, mellyben e kérdést hozzám intézni s reá kimeritő feleletet adni lehet. Ez alkalommal, sir, három közül kelle választanom: álarczaköntöst vehetnék magamra, ez az egyik; egyszerü ruhában jelenhetnék meg, ez a második; vagy harmadszor, meztelen mehetnék. Mi már ezen menedékek harmadikát illeti, ki kell mondanom, hogy a nélkül, hogy az illedelem más országokban divatos fogalmát meg akarnám sérteni, és óvakodván neveztesen a Sandwich szigetekeni udvar gáncsolásának vagy csak czélzásának is gyanuja ellen, melly közt és a st. jamesi udvar közt a legbarátságosabb viszony létez — én mégis el vagyok tökélve e harmadik pályát meg nem választani. (Halljuk). Nem, sir, meztelen menni nem akarok. (Ironicus kiáltás az oppositio részéről és ellenkiáltás a ministeri padokról.) És már most sir, mi a második utat illeti, engedje meg nekem, nem tekintvén semmi politicus pártoskodást, e kérdést: igazságos és méltányos volna e az? férfihez illő volna e tőlem, ha a felelet terhe miatt álruhát, s ezt is csak rövid időre, felvenni rettegnék, holott annyi gentlemen örömmel mozditja elő az est mulatságát. Illenék e hozzám, tiszteletteljes tény volna e az tőlem ő felsége iránt, ha én, a korona első ministere, volnék az egyedüli egyén, ki egyszerü kabátban és nadrágban jelennék meg. (Halljuk, halljuk! a ház minden részéről.) Azt tartom, e szerint ezzel eleget mondottam a tiszteletre méltó tagok meggyőzésére, hogy az első ut az egyetlen, mellyet elveimmel megegyezőleg választhatok. Azt mondom tehát, sir, tekintvén ezen bál három alkotórészét: a zenét, tánczot és estebédet, fel vagyok jogositva azt nagy mulatságintézkedésnek tartani, és nem kötelezvén magam előlegesen semmi különösre, mi képtelenség volna, én, a dolgot távol szempontból tekintőleg és a legérettebb megfontolás után, el vagyok tökélve magamnak arra általányosan a korlátlan jogot fentartani, hogy vagy olly rangot, mellyet ő felsége kormányának érdekében ez alkalommal felvállalni legczélirányosabb lehetne, eltitkoljam, vagy pedig elhallgassam azt, milly zene után tartsam kötelességemnek, ez alkalommal tánozolni.*)

*) Illyesmit aligha a magyar parlamentalis élet szinte elő nem tudna mutatni. *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

38. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Majus 16.

Az elömenetelnek egyik főakadálya Magyarországban.

(Vége.)

Wildner Ignácz tanár urnak lényeges kivonatban közlött röpiratát átolvasván, nem kételkedendik senki, hogy a szerző magának alkotmányunk legfontosabb pontjait választotta értekezése tárgyaul, s három nyomatott iven csodálatosan el is döntötte mindazt, min az utolsó félszázad lefolytában két országos küldöttség izzadozott, mi annyi országgyülési vitatkozások tárgya volt és időszaki sajtónk segitségével hazánk főbb észtehetségei által minden oldalról meghányatott. — Eldöntötte szerencsésen W. ur az adó és honvédelem kérdését, melly körül mai napig annyira különböznek a politikai felekezetek nézetei. De bármikép ágazzanak is el jogtudósaink és statusgazdáink véleményei, egyben tudom mindnyájan megegyezendnek, abban t. i., hogy mindazokról, mikről honi törvényeink, alkotmányunk szelleme, az országgyülési tárgyaltatások és a időszaki sajtó az országos adóról s vele szoros összeköttetésben lévő honvédelemről, kereskedésről, vámrendszerről, mezei gazdaságról stb. rendelkeznek, intézkednek, javasolnak, panaszkodnak, tervezgetnek — Wildner tanár ur nem sokkal többet tud, mint a ma született gyermek. Ez axioma. Mert olly kaján ellensége talán csak nem lesz a tanár urnak, ki azt tenné fel róla, hogy mindezeket tudván mégis ugy irhatott volna a mint irt. E különös és némileg a csodákkal határos tünemény talán abban lelhetné némi magyarázatját, hogy a magyar alkotmányos élet honi nyelvünk és politicai állásunk által mintegy elszigetelve és önmagára szoritkozva áll. Anglia, Francziaország s egyéb alkotmányos nemzetek igazgatása s egész nyilvánélete legott azon országok hirlapjaiból a németekbe s onnan a mieinkbe átszivárog, ugy hogy minden mivelt olvasó, ha mindjárt nem is angol vagy franczia törvénytudó, mégis amaz alkotmányoknak lényegét parlamentalis vitatkozásaikból ismeri. Nem ugy minálunk, kiknek alkotmányát és statuséletét a külföldi épen nem, de még mások is, kik honunkban laknak és alkotmányunk jótéteményeiben részesülnek, csak tökéletlenül ismerik. Igy megeshetik aztán, hogy némelly jámbor ohajtó, talán egy kis irói viszketegtől csinklandoztatva, néha a legtisztább szándékkal iróasztalához ül, üres óráinak ábrándjait papirra önti s ujdonujakat és csodabölcseket gondol mondani, mig ez utóbbit senki fel nem találhatja, az első pedig a verebekkel versenyez.

De W. tanár urnak, ki hires német jogtudós és iró, tudnia kellene, hogy valamelly országnak olly lényeges életkérdéseiben, millyen az adó, honvédelem, vámrendszer stb. — kivált ha ezen ország alkotmánnyal bir — csak a constitutionalis álláspontból lehet kiindulni, mi természetesen az alkotmány teljes isméretét feltételezi; hogy tehát minden egyéb, bármelly jó indulatból kifolyt tanácsok, oktatások, feddések csak felületes, pia desideria forma elmefuttatások, mellyek a tárgyhoz értő közönségre nem sokkal mélyebben hatnak, mint Napoleon halotti pompájának leirása. Ugyan mit mondana a tudós tanár ur, ha valamelly magyar jogász az ausztriai törvénykezésről irván s azt sarkaiból kiforgatni akarván, az oppositio, repulsio, prohibita cum onere, via novi cum gratia, revocatio procuratoris stb. jogsegedelmeket boldogitó eszközökkint javasolná s eldicsérgetné, mellette pedig az sülne ki, hogy a bölcs tanácsadó az ausztriai polgári s fenyitő törvénykönyvet még hiréről is alig ismeri. —

Ne nehezteljen tehát a tudós tanár ur, ha vele az érintett tárgyak felett mindaddig komolyan nem vitatkozunk, mig őt azon álláspontón nem látjuk, egyedül mellyből indulhat ki magyar publicista, t. i. az alkotmány, jogtudás, nemzet- és honisméret pontjából. Mivel pedig alig hihető, hogy a tanár ur, kiterjedt praxisa s már egy kissé előhaladt kora mellett a magyar jogtudományok és igazgatási gyakorlat rendszeres tanulásához fogand, tőle, mint magyar publicistától, aligha örökre bucsut nem kell vennünk. — Nem kivánván azonban olly komolyan venni röpiratát mint a Pesti Hirlap szerkesztője, sem olly sujtólag mint N. K. Swiftünk, sem végre olly gavallérosan mint a Jelenkor, hanem teljesen méltányolván drága földink tiszta szándékát és uj honának használni buzgóságát, mielőtt elbucsuzunk tőle, nehány általános nézetekkel kedveskedni kivánunk neki, mellyeknek talán a magyar publicistica körüli fáradalmai mellett némi hasznát veheti.

Magyarország rendei, átlátván honvédelmök s az abból folyó adózási rendszer hiányait, koronás Királyuk kegyes hozzájárulásával a kor kivánatának megfelelő változásokat teendnek, de mindig csak a fenálló törvények és polgári alkotmányuk szelleméből kiindulva. Azért is minden az e tárgyu törvények és törvényes szokások megváltoztatását czélzó alapos és a szükséges jogtudományon épült javallatokat valamint eddig is méltányolták ugy jövendőre is figyelembe venni fogják; de holmi ábrándos, törvényes állásunkat teljesen ignoráló jámbor ohajtásokat cum caeteris paribus futólagos áttekintés után méltó feledékenységnek átadandnak. — Hogy továbbá adóváltoztatási s honvédelmi eljárásuknál a rendek más nemzetek állapotját is vizsga szemmel tartandják, a már eddig tett másnemű változtatásokból is világos; de soha más nemzetek utánzása minket alkotmányunk lelkétől el nem vonand. Egész nemzeteknek, valamint egyes személyeknek, megvannak természetes hajlamai és lényegökkel a legszorosabban összeforrt szokásai; mi az egyik nép főboldogságát teszi, a másiknál talán ellenkezőjét szülné, mint például municipalis rendszerünk, melly minden hiányai mellet polgári megelégedésünk főbb oszlopául szolgál, és melly nélkül magyar boldoglét nem is gondolható, egyik másik szomszédainktól nemcsak nem ohajtatik, hanem hihetőleg nagy terhére is lenne. Azért, ha udvariságból el is akarnók hinni W. tanár urnak, hogy az általa felsorozott nemzetek azért boldogok, mivel sokat adóznak, s annál boldogabbak, minél többet fizetnek, ezzel — merek kezeskedni — Magyarországban javaslott adónemeinek hosszu sorát aligha valaha megkedveltetendi, s ha ezekből jövendő boldogságunk horoscopját felállítandja, ő ugyan beszélhet, s az adót négyszeg mérföldek vagy lélekszám szerint kicalculálhatja mig kedve tartja, de bizonyos lehet, hogy mi nem fogunk neki hinni. Az adózást, mint ollyant, a magyar soha másnak nem tekintendi mint szükséges roszszának, mellynek lehető legnagyobb enyhitése a statusbölcsesség főfeladata; ugyszinte honvédelmünket a tanár ur által felhozott alapokra állitani soha sem fogjuk. Ne felejtse W. ur a magyar törvényhozói intelligentiát; magasb fokon áll az, mint némellyek gon-

dolják. — Ezeket kivántuk Wildner Ignácz urnak, egyébiránt tisztelt és szeretett nagyérdemű honunkfiának, egész szivességgel s őszinteséggel megmondani.

Földieink pedig, reménylem, az egész röpiratot csak annak veendik, a mi, t. i. a legtisztább szándéknak s használni akarásnak, inkább buzgó mint meggondolt kifakadásnak. Komoly lépésnek vagy épen mélyebben rejtező mellékeszmének teljeséggel ne tartsák; csak egy kis költői kitörés biz az, melly Magyarországra épen nem alkalmaztatható. Hiszen ugy is csak a gyönyörű Hunniát akarja boldogítani W. ur, melly ország — megvallom földirati tudatlanságomat — előttem egészen ismeretlen, s hihetőleg Ázsiának valamelly szögletében létezik s boldogult Attilának — ki köztudomás szerint jeles adóztató volt s e mesterséget nagyszerüen üzte — valamelly ivadéka által boldogítólag kormányoztatik.

Igy tehát nem marad egyéb hátra, mint hogy a kérdéses röpiratra áldásunkat adván, a magyar közönséget megkérjük, hogy a requiescat in pace! énekünkre Ament mondjon.

Megyei tisztválasztások.

Nincs az ég alatt semmi tökéletes; minden, mi emberi, a gyarlóság bélyegét hordozza. Ennél fogva igen kevessé ismerné az emberi természetet az, ki a megyei tiszt- vagy követ-választásokra nézve olly minden hiányoktól tiszta tervről ábrándoznék, melly minden visszaéléseknek utját végképen elzárva, mindig s egyedül az érdemet, tudományt és miveltséget volna képes a megyei hivatalokra juttatni. De a tökélyetes s legtökélyetlenebb közt csakugyan vannak fokozatok, korunknak pedig jelszava: józan s törvényszerű előhaladás.

Minél tovább haladunk az időben, a tapasztalás mindinkább meggyőzhet bennünk arról, hogy mostani választási rendszerünk, a mint azt kivált századnegyed óta gőg, kajánság s hivatal-vágy minden méltóságából kiforgatták, nem csak igen hiányos, hanem a közbátorságra s erkölcsiségre nézve olly veszedelmes is, hogy a javításáróli gondoskodást a közelebbi országgyülésnek legjelesb, legszükségesb feladásai közé méltán számlálhatni.

A hiánynak főoka abban fészkel, hogy jelenleg nem azon rend választ, melly miveltség s birtok tekintetében az értelmiség s valódi érdek képviselője, hanem a könnyen megvesztegethető, elámitható, ide s tova hajlongó bocskoros democratia, melly jelenleg ez alkalmaknál szinte uralkodik, s már minden megye, mellyben a köznemesség elszaporodott s elaprósult, kisebb nagyobb mértékben zsarnoki igája alá görbedett. Távol legyen itt azon gondolat, mintha az értekező a köz nemességnek hadat izenni, s a választás szép szabadságát egyedül a birtokhoz kötvén, ezzel hazáját s annak municipalis rendszerét a másik, talán még veszedelmesb tulságba dönteni kivánná. — A köznemesség nagy része, bár a sors megtagadta is tőle a vagyonosságot s ezzel a mivelődhetés főeszközét, valóban nemes gondolkozással bir; nem is él az vissza magára hagyatva szép szabadságával, mert valahányszor a korlátokon kitör, mindannyiszor meggyőződve lehetünk, hogy az ő együgyüségét, szegénységét s hajlékonyságát nehány előkelők boszuálló vagy nagyralátó terveik kivitelére eszközül használni minden alávaló s majd alig hihető módokkal törekedtek. Ugy de párt nélkül megye már alig képzelhető; kevés, igen kevés azon megye, mellynek szivében nem dúlnak alacsony szenvedélyek, s ha van még egykét illyen meg nem zavart boldogságu megye,

szomszédból a botránykoztató példák előbb utóbb oda is át fognak harapódzni. A pénzzeli vesztegetések, vendégeskedések s ámitások ellen törvényt hozni egészen sikeretlen s időtöltést épen meg nem érdemlő munka lenne; ritka megye volt eddig is, melly az effélék ellen rendszabásokat, s pedig elég szigoruakat, ne hozott volna, de mindezek csak holt betük voltak s azok maradnak még akkor is, ha országos törvény méltóságára lesznek felemelve, mert az illynemű visszaélések, bár egész világ előtt tudvák, törvényes világosságra megis természetöknél fogva ritkán hozathatók; különben is a vesztes párttal senki sem vesződik, a győzedelmes felekezet ellen pedig a tiszti vizsgálatból közönségesen igen kevés sül ki, s ha épen száz eset közül megtörténik is egyszer, hogy az alárendelt személyek közül egy kettő példa vagyis inkább forma kedvéért tiszti kereset alá vonatik, vagy nem szakad vége az illy pernek az alperesek éltében, vagy azok utóbb is próbák elégtelensége tekintetéből felmentetnek.

Municipalis rendszerünknek életerén rágódó e roszat palliativ curával ingereljük csak, de ki nem irtjuk; gyökeres orvoslást kiván az sürgetőleg, ollyant t. i., melly az eszközöket vagyis a vesztegetés és ámitás lehetőségét kivegye a nyughatatlanok, boszut forralók és hivatalt vadászók kezeikből; különben az egész haza sajnosan fogja tapasztalni, hogy a köz nemesség egészen elerkölcstelenedik, tisztviselőkben a szorgalom, pontosság s egyenesség (mellyek csak akkor kelendő portékák, ha tulajdonosuk a hatalmasb feletkezethez szegődött) elfojtatik; ollyanok foglalják el a megyei hivatalokat, kiknek épen nincs azokra hivatásuk; szétszaggattatnak a kölcsönös barátság s bizodalom kötelékei. Tisztvagy követ-választás képes gyakran halálos ellenségekké tenni azokat, kik azelőtt egymást testvéri vagy baráti karokkal ölelték, s a megyék a békesség ölében szünetnélküli belső háborgások, egyenetlenségek s pártoskodások küzdhelyei leendenek. Mielőtt a népnevelésről terveket készitnénk, gondoskodjunk ön magunkról, uraim! takaritsuk el a nép szemei elől a minden három évben megujuló botránykoztató látványokat, mert tagadhatatlan igazság, hogy a példa hat legsikeressebben, s akármelly in theoria nagyot igérő népnevelési intézkedésnek ugy lesz csak óhajtott eredménye, ha a köznép a fölötte álló aristocratiát polgári erényekkel láthatja tündökleni.

Ugyde mi könnyebb, mint jeremiádokat irni! mutasd ki hát, jámbor, azon Ariadne-fonalát, melly bennünket a tömkelegből kivezessen. Hic labor hoc opus est. Tökéletes munkáról, mint már előre bocsátám, ne ábrándozzunk; lépjen fel mindenki, a kit e tárgy érdekel, saját véleményével a nyilványosság mezejére, s az elmesurlódások közt kifejlendő közvélemény a sok rossz tervek közül majd a mellett fog nyilatkozni, mellyben legkevesebb hiányok mutatkoznak.

Két jeles javallatot olvastam e tárgyról a Pesti Hirlapban, egyiket Balogh János urtól, másikat 87ik szám alatt Honjavitól; — czélja mindegyiknek szent; fő elveiket nagy részben elfogadom, de csekély véleményem szerint, a dolognak practicai oldalát tekintve, egyik javallat sem kielégitő.

Balogh János urnak in praxi kivihetlen javallata hiányait Honjavi elősorolta, magam is azokat akartam előlterjeszteni, s azért ismétlésekkel az olvasó közönséget untatni nem akarom; egy kis példában mégis jónak látom a tervnek kivihetetlenségét még világosabban kimutatni: V. megyében 6000 főre terjed a tisztválasztások előtt összeiratni szokott nemességnek száma. Képzeljünk magunknak a három, négy ezerenkint összeseregleni szokott tömegben olly rendet, a millyen csak kivánható, képzeljük magunk-

nak azon lehetőséget is, hogy a nevek olvasására az illető személyek olly gyorsasággal, mint egy drót-rántásra a marionettek, előugranak, s szintolly gyorsasággal rovásaikat is elkészitve a ládába bedobják, mégis hatezer névnek csupa felolvasása és hatezer rovásnak (vagy, ha itt már csak felét vesszük is) összeszámlálása és osztályozása egy egész napot reggeltől késő estvéig bőven kihuz, és igy a körülbelül negyvenre számitható hivataloknak betöltése negyven napi időtöltést kivánna. — Ugy de a képzelt legnagyobb rend és gyorsaság valóban csak a képzeletek országába tartoznak. Vegyük a dolgot ugy a mint van, vegyük, hogy három négy ezer egymástól független, s többnyire a müveltség alsóbb fokán álló személyből összegyült tömeg katonai fenyiték nélkül rendet tartani nem képes; vegyük, hogy nincs a világon olly tüdejü ember, kinek hangja, a nevek olvasását értvén, három négy ezer ember zajongása közt a legszélsőkhöz is elhasson; vegyük, hogy az érintett megyében vannak olly nemes családok, mellyek több mint száz férfi egyedekből állanak, kik közt öten hatan is lévén ugyanazon keresztnéven, mennyi bajt mennyi zavart okozna a felolvasás alkalmával ennyi nevek egyformasága? mert saját helységökben magok közt sem tudnak máskép eligazodni, mint ha egymást egyszersmind csufnevökről is nem emlitik. — Vegyük tovább, mennyi physicai időt kivánnak a felolvasott nevü személyeknek a nagy tömegen keresztül vánczorgása, rovásaik elkészitése? s a. t. ugy hogy a javaslott mód szerint nem 40 nap, hanem három hónap is kivántatnék. Mi lenne tehát ennek következése? Vagy az, a mi Hunyadi Mátyás választatásákor történt, hogy a hatalmasabb párt elvesztvén türelmességét erőszakhoz nyulna, vagy pedig a távolabb lakók harmad negyed nap szétoszolván, a helybeli mintegy 300 főből álló városi nemesség kezébe adatnék a választás, a mitől Isten őrizzen.

De Honjavi javallata sem kielégitő, és szinte kivihetetlen. A javallat, a mennyire felfogtam, abban áll, hogy a főispány előrebocsátott conferentia után a candidatiót egyszerre minden hivatalokra tegye meg, s pecsét alatt minden megyebeli városnak s helységnek küldje meg olly rendelettel, hogy az egész megyében egy napon s egy órában felbontatván, a választás munkája azonnal történjék meg, s a voksok száma mindegyik candidatus nevéhez oda jegyeztetvén, a választás sora ismét pecsét alatt a főispánhoz biztos uton visszaküldessék, a midőn egyéb nem maradna hátra, mint a pecsét alatt beküldött iveket választmány által felbontatni, a voksokat összeszámitatni, s a többséget nyert s ennélfogva elválasztott egyedeket azonnal közgyülésileg tisztviselőknek kihirdetni.

E javallat mindenek előtt azt látszik feltételezni, mintha a választó nemességnek egytől egyig szükségképen városukban, helységökben, és pedig a nemesség számára nézve egyenlőkben, kellene laknia. Mi történik hát azokkal, kik pusztákon laknak magányosan? mi történik azon földesurakkal, kiket a sors több uradalmak birtokába helyheztetvén, a telet közönségesen Bécsben, a nyárnak egyik hónapját pedig egyik, másikát másik falujokban szokták eltölteni? mi történik azon nemes személyekkel, kik egy helységben ketten hárman laknak csak? ezekhez is fognak lepecsételt ivek küldetni? s ezeknek voksai is szintolly nyomatékuak lesznek, mint a 400—500 főből álló nemes közbirtokosságokéi? Ezen és több efféle esetekről az értekező ur megfelejkezett, s javallata, ha mindgyárt in praxi kivihető volna is, az igazsággal ugy lenne csak összeegyeztethető, ha a választás nem helység vagy város, hanem osztályszámra történnék, egy osztályba például ötven vagy száz nemes főt számlálva. — De viszgáljuk most egy kevesé a dolognak practicai oldalát.

Képzelheti e az értekező ur, hogy a pecsét alatt szétküldött candidatiók az ominosus napnak s órának eljöveteléig teljes titokban maradhatnak? Én képzelni nem tudom, sőt meg vagyok győződve, hogy a titok, mielőtt a pecsétes levelek szétküldetnének, már nyilványossá lesz; mert a főispány annyi példányt maga csak nem irhat, hanem irnokokra bizni kénytelen. Elkezdődik tehát az agitatio azonnal, előveszi mindegyik párt a maga eszközeit, hogy minél több helységet tudjon hálójába keriteni; a dobzódás, muzsikaszó, csábitás egész megyében közönségessé lesz, s azon botrányos jelenetek, mellyek eddig leginkább csak a tisztválasztás helyén szoktak összepontosulni, napirenden leendenek a megyének majd minden városaiban és helységeiben.

De tegyük, hogy egy varázserejü szózat az agitatiókat végképen elnémitja. — Összegyül minden városban és helységben a választó nemesség a kitüzött órában, felbontatik a pecsétes levél, felolvassa egyik tudalékos a candidatusok neveit; az alispányi hivatalokra, a járásbeli szolgabiróságra és esküttségre kijelölteket megengedem hogy személyenkint ismérik, és igy ezen hivatalokhoz, követve szivök érzelmét, hozzá is szólhatnak, de mit tévők legyenek a többi hivatalokkal, midőn a kijelölteknek soha neveiket sem hallották, s módjuk sem volt a többi járásokban lakó nemességgel előre értekezni? Választani azonban mégis kell, s igy vagy Sybilla módjára behunyt szemmel kibök egy nevet biró uram, vagy egyes akármi értetlen embernek hallomáson épült előadása fog a bizonytalanságban határozni. — Abban pedig, hogy a tisztviselők járásonkint választassanak, megegyezni részemről szinte nem tudnék, mert járásonkinti választás alá ugyis csak a szolgabirói s esküti hivatalok eshetnének, az alispányi, jegyzői, tiszti ügyészi, számvevői, adószedői, levéltárnoki hivatalok nem lévén járásokra szoritva. De a szolgabirói és esküti hivatalokat is csak némelly tekintetben lehet járásbelieknek nevezni, mert a rendes perekben birói hatóságuk az egész megyére kiterjed, mi legnagyobb tekintetet érdemel. — Tovább a járásonkinti választás igen nagy tulnyomóságot adna némelly szolgabirónak, sőt sokat a hivatalban meg is örökitene.

Van még egy igen nagy figyelmet érdemlő fogyatkozás Honjavi javallatában. Eddigi rendszerünk mellett mindegyik tisztviselő, sorsát javitani kivánván, a tisztválasztás eljöttével fölebb vágyódhatott a nélkül, hogy mostani állását végképen koczkáztatni kellett volna. Az esküt szolgabiróságra kérte magát canditáltatni, de ugy, hogy ha ez el nem sül, esküt is megmarad, s igy fölebb; — a canditatio sorát pedig a tisztválasztás folyamatja határozta meg, s gyakran megtörtént, hogy egy különben érdemteljes szolgabiró járásából csak azért, mivel egy hatalmasnak fiával lett összecandidálva, kinyomatván, másik járásba édes örömmel s a megyének is diszére megválasztatott; de megtörtént szinte, hogy ugyanazon egyén négy öt hivatalnál is bele jött a candidatióba, s máskint a főispány valóban nagyon meg is akadhatna a canditatióval alkalmatos egyedek hiánya miatt, mert nehezen van az országban olly megye, mellyben minden legkisebb hivatalra képes lenne a főispány mindig uj egyedekből hármat kijelölni, a nélkül hogy végre a czéhekre is ne szorulna. — Honjavi rendszere szerint pedig egy személy csak egyszer jöhetne candidatióba, mert a választásokon jelen nem lévő főispány azoknak folyamatját figyelemmel nem is kisérhetné, s ha mégis egy személyt több hivatalokra candidálna, megtörténnék, hogy egyik helység szolgabirónak, másik biztosnak, harmadik tisztiügyésznek választana meg ugyanegy személyt, ki illy móddal vagy két szék közt a pad alá esnék, vagy meglehetne, hogy két három hivatalra is többséget nyerne, s igy a zavarnak vége hosszu nem lenne.

Véleményem szerint a tisztválasztásoknak egy helyen és a főispány jelenlétében kell és lehet csak végbemennie. Itt pedig a visszaélések csak ugy gátoltathatnak meg, ha 1ör a rendkivüli sokaságnak összegyülekezete mellőztetik, 2or ha a választás az intelligentiának és birtoknak, mint a valódi érdek képviselőjinek, átadatik a nélkül, hogy a birtoktalan vagy kisebb birtoku nemesség is minden befolyástól elzáratnék.

Ezen főelvekből kiindulva, következőkben pontosul össze csekély vélekedésem:

1) Azon megyékben, mellyekben a választók száma 500at meg nem haladja, a választás személyenkint menjen végbe az alább előadandó mód szerint.

2) A melly megyékben 500on fölül megy a választók száma csak azok birjanak személyenkinti szavazattal, kik szolgabiró és eskütt által hitesitendő mérnöki munkálattal kimutatni képesek, hogy a megye kebelében 400 hold (ez csak példa, lehetne többre vagy kevesebbre tenni) urasági földet vagy ezen fölül akármennyit birnak; urbéri birtokból négy holdat lehetne egy holdba számittani; — közbirtokosságokban pedig az osztatlan közös legelőből egyeseket illető bizonytalan rész a tagosztály behozataláig semmi tekintetbe nem vétetnék.

3) A most érintett megyékben a 400 holdon alul biró, vagy egészen kirtoktalan nemesek és honoratiorok csak képviselés utján vegyenek részt a választásokban olly formán, hogy olly megyékben, mellyekben a választók száma 500tól 2000ig terjed, minden ötven — hol pedig a választók száma 2000et meghaladja, — száz személy válasszon egy képviselőt; s a melly helységekben vagy közbirtokosságokban a választók száma ötvenre vagy illetőleg százra nem terjed, azok más nagyobbakkal egybe foglaltassanak.

4) A kisebb clerus mindenik esperességből küldene egyet, valamint szinte a két vallásbeli protestans és óhitű papság is. Az ügyvédi kar pedig általjában nagyobb megyékben négyet, kisebbekben kettőt küldhetne.

5) A választás rendje következő sorral menjen végbe:

A törvényes idő eljöttével tartozzék a főispány a tisztválasztás napját hat héttel előbb a megyével tudatni, melly nyomban közgyülést tartván, minden járásba egy táblabirót az illető szbiróval s esküttel ki fogna küldeni a végett, hogy ezek mind a személyes vokssal birókat különösen, mind pedig a nemes helységekben s közbirtokosságokban is azokat, kik a képviseleti rendszer alá esnek, név és szám szerint összeirván, munkájaikat az ugyanazon közgyülésből kinevezett középponti választmánynak bemutassák, melly ezen összeirások egybevetése után a külön vokssal biróknak lajstromát betűsorral elkészitené s egyszersmind azt is, hogy mindegyik nemesközség hány képviselőt küldhet, s a kisebb helyek hová csatoltassanak? Kidolgozván munkáját, azt a megyének másik közgyülésére, melly a választás napját legalább két héttel megelőzné, benyujtaná. — Ezen közgyülés kötelességül tenné az első alispánynak, a külön vokssal birókat a tisztválasztás napjára hivatalos levelek által meghivni, s egyszersmind biztosokat nevezne ki, a mennyire lehet táblabirákból, de ha nem kerülne, jó birtoku előkelőbb nemesekből — tisztviselők kizárásával — annyit, a hány nemes község létez, melly képviselőket küld. E biztosok hitöket a közgyülés szine előtt letévén, mindnyájan a közgyülés által meghatározott ugyanegy napon s mindegyik a részére kitűzött községben a képviselők választásán jelen leendenének, s hogy az a kivánt renddel és szabadsággal menjen végbe, felvigyázandnának; a megválasztott képviselőket pedig alkalmatos hitforma szerint, mellynek főczikkelye lenne a vesztegetések elleni óvás, feleskiidtetni, s a község pecsétje alatt kiadandó credentionalist saját aláirásaikkal megerősiteni fognák. Jegyzésbe tétetvén, hogy egy személy csak egy képviselői vokssal birhasson, a biztosnak kinevezett egyén pedig azon község által, mellyhez küldetett, képviselőnek meg ne választathassék.

Eljövén a tisztválasztás napja, mindenek előtt a középponti választmány főispány ur elnöksége alatt a megjelent választókat összeszámlálná, s mindeniknek egy e végre készült golyóforma jegyet általadna, a külön vokssal birókra nézve jegyzésbe tétetvén, hogy ezek csak ugy, ha személyesen megjelennek, vétessenek tekintetbe, s a meghatalmazottak küldése csupán a nádornak, primásnak, zászlós uraknak, káptalanoknak, cameralis vagy alapitványi urodalmaknak és követségben foglalatoskodóknak volna megengedhető; özvegyek pedig tekintetbe nem jönnének. — Ezután a netalán történhető kicsapongások rögtöni megboszulása végett törvényszékek alkottatván, főispány ur a megye teremében bezárt ajtókkal (hogy oda nem tartozók be ne furakodjanak; galleriák azonban, a hol vannak, nyitva maradhatnának) a kijelelést megkezdené, minden hivatalra hármat és nem többet candidálván. Ha a voksok többsége felkiáltásból kétségtelenül kitetszik, a voksolás szükségtelen; ha pedig a többség csak legkisebb kétséget is szenvedne, vagy a candidatusok akármellyike a titkos szavazást kivánná, ezt megtagadni semmi szin alatt szabad nem lenne, s ekkor külön szobában felállított három hordóoskára a candidatusok nevei könnyen olvasható betűkkel feljegyeztetvén, a voksolás a legnagyobb titokban minden tanu jelenléte nélkül ABC sorral történnék meg, s a többséget nyert egyén főispány ur által tisztviselőnek kijelentetnék.

Illy móddal, s véleményem szerint csak illy móddal, éretnék el azon czél, hogy a választás a józan, mivelt és valódi érdemeket megkülönböztetni s méltánylani tudó résznek adatnék kezébe, mert a nemes községek is természetesen vagy ügyvédöket, vagy közülök az előkelőbbeket és értelmesebbeket küldenék. A köz erkölcsiséget rongáló vesztegetéseknek s ezekből következni szokott és mivelt emberben undorodást okozó huzakodásoknak s vérengzéseknek a lehetőségig eleje vétetnék; a megyei hivatal visszatétetnék illő méltóságába; az egyenes és szorgalmatos tisztviselő, a nélkül, hogy nehány nagy urnak vagy a köznemességnek kedvét alacsony hizelgésekkel keresni kénytelenittetnék, sorsát biztosítaná, mert az előadott móddal kifejlődő józan többség a valódi érdem ellen soha vagy igen ritkán nyilatkoznék. Emelkednék ezáltal a megyei hivatal becse, tekintete; sok jeles férfiak, kik eddig a választás ingatag s undorító módja miatt vonták vissza magokat, örömmel fellépnének, s egész municipalis rendszerünk, melly alkotmányunk főalapja, ujabb biztosítást nyerne.

Ki jobbat javal, azzal szivesen kezet fogok, mert egyedül hazám java s boldogsága, mik szemeim előtt lebegnek.

Veszprémi.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz Jozsef.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

39. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Majus 19.**

Aranyunk kifolyásának egyik főcsatornája.

A ki a török tartományokkal határos városaink legátalánosabb kereskedési czikkét tenné vizsgálata tárgyává, és különféle időben, de kivált őszkor, az egész félkört Bukovinától kezdve Erdély körül Bánáton és alsó Tótországon keresztül egész az Ádria tengerig beutazná, azt már a turás által összerongált és szárazságban szerfelett zökögővé vált utak, az utfélen kut gyanánt kiásott, zavaros, nem embernek való italu gödrök, a hegyibök bigygyesztett, görnyedező, ideiglenes vödörtelen kutgémek, a sárból alig félig kilátszó vájuk, köröttük pedig a bekörnyékelt nyugtérek minden pillanatban megemlékeztetnék, hogy mindez a legszélesebb kiterjedésü sertéshajtás nyoma. De ha a nyom látásával meg nem elégedvén, erdélyi Kolosvárott, Maros-Vásárhelyen és Szebenben, bánáti Temesvárott, Verseczen és Páncsován, alsó tótországi Zimonyon, Péterváron és Eszéken egész Zágrábig és Károlyvárig a heti és kivált országos vásárokat látogatná meg, akkor ott bizonyára nagy piaczokat találna alig mozdulható hizott sertéscsordáktól ellepve. Sőt ha ollykorollykor a belföldi országos vásárokon is megfordulna, Debreczenben, Nagyváradon, Pápán, Győrött, Sopronyban és a középponti Pesten és ezentul a felső vidékeken, sőt magában a székes Bécsben is, és igy tovább Brünnben és Olmüczban stb. ugyanazon látvány ismételődnék szemei előtt. Azonban ez nem annyira méltó a különös bámulattal összekötött figyelemre, mert hiszen kereszténvektől lakvák ez országok, a szalonnától nem iszonyodóktól, és közeledik a zúzos december sonkaigénylő karácsonyával, ajtón áll a vigatlan tél, tehát gondoskodni kell minden házigazdának, hogy ne legyen több nap mint kolbász. Hanem a nyájak körül embereket látunk botra támaszkodva ácsorogni; beszélnek, de mi, bár 6—8 a honunkban divatos nyelvet ismerünk, nem értjük szavokat, s meg vagyunk győződve, hogy külföldiek; Jassyt, Bukarestet, Semendriát, Bányalukát hallunk leperdűlni ajkaikról, s tudjuk már, hogy moldva, oláh, szerb és bosnyák madarak. Állapodjunk tehát kissé meg mellettök és nyájaik mellett, meglehet, hogy ha nem is tőlök, de szemléletök által valami hasznost tanulhatunk.

Mellőzvén minden ez alkalommal egészen természetesen felötlő és legközelebbi életkérdéseket (p. o. miért hizik annnyira e jambor állat, s milly következést lehet venni ebből arra nézve, a ki hasonló foganattal hizik; miért nem legelső gondja neki a tisztaság, miért bir annyi vonzerővel reá nézve minden puha pocséta; és mégis miért kedves nekünk sült husának illata, holott más, összehasonlithatlanul pallérozottabb és tisztább házi állataink, nyalka macskánk, csinos ebünk, deli lovunk dögének látásakor undorodás fog el), most csak annak legyen szabad fontolgatásába ereszkednünk, mi lehet oka, hogy hozzánk e nemű kereskedők olly örömest sereglenek, azután pedig, mi hasznunk van belőlök?

Hogy miért rándulnak hozzánk a sertéskereskedők a keleti szomszédországokból, annak természetesen más oka nem lehet mint az, hogy jó nyereségöket lelik benne, valamint ennek szinte más nem, mint hogy állataikat otthon olcsón vásárolván, nálunk drágán adhatják el. Magyarországon a disznóhus ára mindig közel 20, néha és néhol több, máskor és másutt kevesebb, a zsiré pedig hasonlóan közel 30 kr.; lehet tehát az élő sertés fontját minden tulbecsülés nélkül 20 kra tenni vagyis mázsáját legalább 30 forintra váltó pénzben, Ausztriában még aránylagosan sokkal többre. Ellenben a szomszédhonokban p. o. Szerbiában a 250 fontnyi sörtésdarab három arany, vagyis mázsája 14 váltó forint. Van tehát a kérdéses kereskedőknek 60%-nél nagyobb pctes nyeresége, miből a szállitási költséget lehuzván, marad tiszta haszonul legalább 30 pct mindenik hajtásra, melly legfelebb három hónapot teszen, s igy bizonyos mennyiségű tőke egy esztendőben négyszer hozván 30 pctet, a baleseményeket ide tudva, bizvást megkettőzteti magát, mi alkalmasint minden kereskedő fülében szépen hangzik.

Hogy nevezett országokban a sertés ennyivel olcsóbb, annak okát nem nehéz feltalálni. Mig e tartományok török teljes járom alatt nyögtek, nevök sem volt nagyon divatban és csak az átalányos Törökországban enyésztek el; akkor azon véleménnyel lehetének, hogy a sertés azért eresztetik olly olcson ki a török tartományokból, mivel kontyos szomszédunk nem él vele; most azonban már eloszlott e balvélemény, miután tudjuk, hogy a disznóhus a moldvának, rácznak, oláhnak is jól izlik. Most ellenben azt hiszik átalányosan, hogy ott a sertés magától hizik a bőséges makkon, s nincs is egyéb veszödség vele, mint azt bizonyos idő mulva az erdőhátról a magyar határhoz hajtani s a Dunán átszállitani, vagy épen a keskeny Száván simpliciter átusztatni. De ugy látszik, hogy ezen okadás nem annyira alapos, mintsem inkább önnön hanyagságunkat palástoló, mintha abból, mivel nekünk nincsenek annyi vadon tölgyrengetegeink mint Szerbiának, már okvetetlen következnék, hogy más zsirján kell élősködnünk; holott mindennapi tapasztalásból tudjuk, hogy a kérdéses állat nem olly igen válogató, s makk helyett a burgonyát, árpát, kukoriczát, sőt a sült tököt is igen jól szokta meghálálni; és az sem vakmerő állitás, hogy az érintett országokban, kivált Moldva és Oláhországban, őtet nem annyira a makk, mint azon növény neveli, melly az ottani nagy kiterjedésétől a török buza nevét kapá, s melly minálunk is bőven megterem. Mondjuk tehát csak ki, hogy a külföldi sertéskereskedők boldogulásának minálunk nem más az oka, mint állat tenyésztésünk ez ágának még olly parlagon heverése, hogy az, mit előteremtünk, még ön mindennapi szükségeink födözésére sem elegendő, annál kevésbbé pedig kereskedésünk egyik czikkjeül, jólétünk egyik emeltyüjeül szolgálható.

Ezen segiteni kell, azt a legutolsó statusgazda is átlátja, de hogy? az olly kérdés, melly a legjelesebb fők fáradalmát megérdemlené. Nem szándékunk itt annak megoldására bocsátkozni és azt kimotozni, milly intézkedések volnának honszerte a jó fajta sertések behozatalára, de kivált a hizlalásra legalkalmasabbak, a burgonya és kukoricza termesztésének főkép Bánátban nagyobb kiterjesztésére nézve legczélirányosabbak, hanem csak azt véljük ezuttal felvilágositandónak, milly befolyással van a külföldi hizlalt sertések behajtása országos gazdaságunkra, s minő rugó vagy akadály az anyagi jólétünk gyarapitásában, kereskedésünk, kivált belső kereskedésünk emelésében s élelmi függetlenségünk kivivásában.

Tudnunk kell, kogy Moldva- Oláh- Szerb- és Bosnyák-országokból Magyarországba, Galicziába és a többi ausztriai tartományokba évenkint nem hajtatik kevesebb 2,000,000 darab hizlalt sertésnél. Ennek fele kétségkivül Magyarországra esik. Egy millió sertés árát — mivel azok, mint tudva, 50—100 és több forintjával is adatnak el — 60 millióra tevén, lesz a sertéskereskedők esztendőnkinti legkisebb nyeresége Magyarországon, vagyis a magyarországi nemes nemtelen lakosok adózása a sertéskereskedők zsebébe évenkint legalább 30 millió váltó forint. Igaz hogy a felhozott sertésszám második felének, az Ausztriát illető másik milliónak nagy része Magyarországon hajtatik keresztül, s mi szemeinket az ugyis szomoru alaku közlekedési utaink feldulása iránt behunyván, mégis legalább azzal kecsegtethetjük magunkat, hogy az országunkon áthajtott vagy 400,000 kövér sertésnek Ausztria felé irányozott utjokban mi is nyujtunk egypár ezer mérő kukoriczát, miáltal ama 30 millió adózásunkból 3—4 milliócska talán leróvódik. Ámde itt ismét egy más körülmény vetődik közbe, az t. i. hogy az áthajtási sertéscsapatok megvendéglésére a szükséges csévéket nagyobbrészt szegény zsidóink szokják szolgáltatni, vagy más szóval, azon adónk visszafoglalásában ők fáradoznak leginkább, holott őket ama 30 milliónyi közteher nem igen nyomta, s ők e tekintetben valódi adóment nemesek, kivévén a Talmud alattomos áthágóit, kik a disznóhusevés tilalmának szigorában némi reformatiot találnak korszerűnek. Tegyünk tehát fordítást előbbi állításunkba s mondjuk, hogy azon esetes történetért, miszerint e tilalom nincs inkább a tőlünk is megtartandó tizparancsolatba iktatva, fizetünk évenkint külföldi nyerészeknek vagy 26 milliót, szegény zsidó felebarátainknak, respective hazánkfiainak pedig mintegy 3—4 milliócskát. A fölemésztett külföldi sertések árának második felét, azaz még egyszer 30 milliót, melly az országból szinte s többnyire készpénzben foly ki, nem lehet annyira sajnálnunk, mert hiszen azokat a kereskedők földjök népe között kénytelenek elosztani, miáltal amaz országok virágzása leginkább a mi drága pézünkön eszközöltetik.

És mi, kiknek e kis szócska adó, a mennyiből tőlünk követelt fizetést jetent, olly hasitva cseng fülünkbe, midőn ön honunk javára is pengettetik, nem fogunk e azon lenni, hogy a terhet, mellyet e nálunk sokkal alantabb müveltségi fokon álló országok disznóhizlalói rajtunk olly hatalmasan gyakorolnak, magunkról lehetőképen lerázzuk, nem fogunk e inkább magunk hozzájok menni s kihizlalt sertéseiket megvásárolni, azokat magunk hajtandók haza, s igy a 100 percentet magunk zsebelendők be? Tegyünk kisérletet. Menjünk, alkudjunk velök a regényes Sumadiában, próbáljuk összevenni sertéseiket. Bizonyára bukásunkkal fogjuk azon tapasztalásunkat fizetni, hogy ama három arany (pedig kongó arany mert más pénz vagy banknota el nem fogadtatik), mellyet a 250 fontos darabra szabánk, tulajdonképen azon ár, mellybe az helybeli tulajdonosának kerül, s hogy ő megveszi nyereségét rajtunk, akármi menjünk ő hozzá, akár ő jöjjön mihozzánk. Mert ezen sertésdus országok ugy be vannak fonva az ottani ebbeli kereskedőtársaságok hálóival, hogy honi uj vállalkozónak is csak igen nehéz magát közibök furni, annál kevesebbé pedig külföldinek hasoló vállalattal mellettök szerencsés lépéseket tehetni. Ők nagyobb részt magok a tenyésztők is, ugy hogy az ország sertései már szinte birtokukban vannak, s a mennyire nem volnának, a kisebb független sertéstenyésztőket már előre le tudják kötni magoknak, s hol ez nem sikerül, többet igérés és ezerféle kereskedési csel által meghiusitni az ujoncz, kivált külföldi, kereskedő reményeit. Sőt néhol kizáró szabadalmakat is tudtak magoknak kieszközölni, s ők a sertésszállitásban megerősitett egyedárusok. Innen az, hogy

a török határszéli magyarországi kereskedők majd mindig buknak, ha a határtuli külföldi kereskedőczéhekkel czinkosságba nem lépnek.

E tetemes bajon sertéstenyésztésünk emelésével lehetne segiteni. De mikép emelődhessenek sertéstenyésztőink, midőn sertéseik honi vásárainkon sem mérkőzhetnek a külföld hozatalával, melly aránylagosan szebb is, olcsóbb is; hogyan tenyésztsenek szebbet, midőn ezen külkereskedés okozta tespedés miatt csak kevés és drága hizlaló takarmány termesztetik; a termesztő pedig hogyan nyujtson többet és olcsóbbat, midőn kevés a hizlaló, s kukoriczája most is csak az áthajtó szervianusok által kél el? Igy vágnak egymásba ok és okozat, egymást szülve, felváltva. — De valljon ha a külföldi disznóhajtó uraimék egészen eltiltatnának országunk határaitól, mi történnék akkor? Világos, hogy mindenek előtt a zsiradék ára ugranék szerfelett magasra, ugy hogy az ország éhezési nagy curáját az alsó osztályoknak, nevezetesen a városi szegénységnek kellene főkép megfájlalni; a maga tenyészeteiből élő paraszt azt nem annyira érezné. E bőjt, ugy látszik, üdvös orvosságul mutatkoznék. Mert a tenyésztők rendivüli nyereségtől édesgetve ugyancsak hozzá fognának a szükségesek szolgáltatásához, a termesztők pedig, szinte derék nyereségtől kecsegtetve, az ide néző ágra forditanák főerejüket, s mindebből végre is csak azon tapasztalás következnék, hogy bár önzsirunkban, mint mondják, meg nem fuladunk, de minden esetre mások segitsége nélkül sem halunk meg éhen. Ámde ki tudja, meddig tartanának a kisértet napjai, vagy épen nem pusztittatnának e ki a mohó nyerekedés által ugyis kevés magsertéseink is. Ezen intézkedés tehát minden esetre kellemetlenséggel van egybekötve, s mindamellett mégis csak kétes haszon és kár között függő, tehát csak olly országban tanácsos, hol a kormányszéken ülő kényur tetszése szerint csinálhat erőszakos politikai experimentumokat.

És mégis bizonyos, hogy a jelen állapot a mint szerfeletti terhünkre van, ugy e teher alóli menekvésünket is akadályozza, sertéstenyésztésünk jelen körülmények között nem gyarapulhatván. A segitség legkevesebb áldozatu, legjobb modjának s mintegy közép utnak a be nem eresztés és szabadon beeresztés között az látszik, hogy ha a határszéli vámrendszerben olly módositás tétetnék, mellynek következtében a külföldi és honi tenyésztmények egyenlő értékre hozatnának, ha p. o. a külföldi kereskedő czélirányos védvám által arra kényszerittetnék, hogy sertéseinek mázsáját ne 30 forintjával, hanem 40ével adja, mint a belföldi. Ezáltal honi tenyésztőink a külföldiekkel mérkőzhetnének, s szorgalomra ösztönöztetnének. Igaz ugyan, hogy erre az okos külföldi kereskedőt nem igen lehet reábirni, mert bizonyosan inkább elégednék meg kisebb percentekkel, semhogy a belföldiek csődülhetését eszközölvén, végre egészen kiszorittassék. Mindamellett a kövérsertésrei behozatali védvám fölemelése nem volna megvetendő, mivel nem minden kereskedő okos, s találkoznék elég, ki a tőle kicsikart vámot árfelemelés által az országon megvenni iparkodnék, s ez hasznos; ha pedig ettől őrizkedvén csupán fejcsoválva hagyná el országunkat zsebében nehány percentet érezvén hiányozni, mivel ez az ország pénztárába azaz a vámhivatalba folyt, gondolom az sem lenne nagy kárunkra.

Létez ugyan az 1792-ben megerősitett vámtörvény óta minden hizlalt darabjára 1 p. fr. vámteher, de azóta szerémi és más nagyszerü sertéstenyésztésünk épen e vám kicsinysége miatt elsilányult, s mindinkább elaljasodik, ha eleve nem gondoskodunk. Tekintsünk körül s mindenütt azt fogjuk tapasztalni, hogy az olly czikkekrei tilalomrendszer, mellyek magában a

honban elegendő mennyiséggel előállithatók, csak jó következéseket hozott.

Ivan Tivador,
volt kereskedő.

Elmélkedések hazánk mult és jelen állapotja felől.

I.

Magyarország a természetnek minden kincseivel bővelkedik. A magyar természet, emberileg, állatilag, növényileg s ásványilag tekintve s ezeréves történeti összegben méltányolva, egy virgancz *fruges consummere natus* piperőczhöz hasonlit, ki öröklött tömérdek kincseivel bujálkodva, nyalkálkodva, dicsekedve, szerencséjét s jövendőjét könnyelmüleg s gondatlanul koczkáztatva, kényelmesen s min sem aggódó kalandorkint éldeli napjait, mig türelmét vesztett hitelezője látván, mikép pazarló és semmittevő kedvencze sok parlagon heverő kincseit elgazosúltatja, a termékeny földet eliszapoltatja, erdeit pusztitja s hiábavaló dinomdánom közt évenkint rendes jövedelménél negyven millió forinttal többet költ, — ő kegyelmét esztelen tékozlónak világszerte kihirdettetvén gyámság s ősi jószágait birói zár alá véteti, vagy ezeket örök átvallatás mellett egészen magának tulajdonittatja; mik után az arany bölcsőben ringatott nyalka piperőcz szabad birtokosságról szabad birtoktalanságra jutva, kikürtölt s elárult szabad elvtelenséggel korteskedőleg szerzett szabadasztaluság mellett, önzsirjában fulladozva végzi unalmas napjait.

Hazám nemzetem országos viszontagságait vevén tanulmányom tárgyául, történeti évkönyveit nagy figyelemmel olvasám. A tizenötödik század vége felé jutván, Aeneas Silviusban lelém föl saját nézeteim rajzát, a tizenhatodik század végén megállapodván, s az egészet áttekintvén, Isthvánffyval kelle sokban megegyeznem. — Magyarországnak I Lajos s I Mátyas alatti nagysága, európai országos tekintélye s politikai fontossága — a nagy királyok személyes nagyságában lelvén alapját s találván egyedüli gyámolát — a nagy királyok halála után azonnal odaveszett s megbomlott. *Pulvis et umbra fuit.* S valóban lehetetlen borzadás nélkül áttekinteni az I Mátyás halála s a mohácsi veszedelem közti időszak történeteit; lehetellen ezeket illőleg méltányolva el nem ismernünk, hogy a magyarnak a magyarnál veszedelmesb, rémitőbb, kegyetlenebb s pusztitóbb ellensége soha sem volt! De látjuk is, mikép I Mátyás halála után (ennek elemettetése előtt már) a magyar nemzeti életet csak törvénytelenség, félelem, a trón megvetése, nehány dynaszta határtalan dicsvágya, önzés, pártgyülölség, féktelenség, bizodalmatlanság s önvérébeni dühönködés jellemzé; melly zavarban a nemzeti testület nyilsebeséggel — részeges divornya közt — végromlásnak s veszendőségnek indult, s lehet mondani, erőszakos dühösséggel s elszánt szándékkal öngyilkolólag neki rohant.

A véres mohácsi veszélyből csodálatosan megmenekedett nemesb magyarság már csak némelly, hazánk viszontagságain fölül emelkedett, erősb s erényesb lelkületü magyar férfiak megtántorithatlan sziklakeblében ápoltatott és szent ereklyekint minden lehető megszentségtelenités ellen — a magyar Mesziást bevárólag — állhatatos vitézséggel őriztetett. Nyiltan s készen állott már (a tizenhetedik század végén) a mélyen ásott sir, mellybe a Hungaria misera, captiva eltemettetendő vala; mitől csak nagynehezen az ereklyeőrök hangos fölszólalása s tényerős alapos tekintélye által szabadulhatott meg. Azóta tengődünk et cum Lazaro quondam paupere vitam vivimus; de hála a magyarok Istenének — még élünk.

Nagy életerőt tanusitó gyönyörü enthusiasmus volt ugyan az, mellynek hirtelen fellobbanása s tényerősen vitézlő hatása által

nemeskeblü nagyapáink a magyar nemzetnek Európában a nagylelkü czimet kivivák. De fájdalom, nem tagadhatjuk, hogy a milly hirtelen volt ennek fellobbanása, épolly hirtelen is volt az egy fényesen ragyogó ünnepélyes tüzjátékhoz hasonló tündérképi lelkesülésnek nyomnélküli ellobbanása; a nemzet, ugy látszik, fáklyatáncz közt haza kisértetvén, megnáthásodott s azért hirtelen föl s ellobbanó kis szalmatüzet rakott, ezt marhaganéjjal s gazzal táplálván; e mellett megmelegedvén, pipára gyujtván s hanyattfekve henyélvén a tripartitumot olvasgatá s tetszése szerint fejtegeté nec secus facturi. Illy ganéjos gazos tüznek füstjében azonban annyi a sordidum-foetidum, hogy attól az ember feje könnyen elkábul; miszerint a magyar nemzet is kábultságba merülve elaluszékonyodott s ennek következtében tagjai ellankadva mozgékonyságukat vesztek. Ez oka annak, hogy a magyar most nehezen mozog, elkábult elménk pedig nehezen s csak részenkint ébredező, e mellett még a megszokott s megszokásositott sordidum-foetidumhoz kellőn s illőn tul ragaszkodó. Mirenézve igen kivánatos, hogy a magyar a szalma-, gaz- s ganéjjali tüzelést szellemileg s anyagilag kerülje; mert csak igy s ezáltal reménylhetjük, hogy általányosan tisztább s nemesb honszerelem melegitse beblünket, vezérelje haladási törekvéseinket, mire vajmi nagy szükségünk van, ha czélhoz jutni eltökélett férjfias szándékunk és (szabad vagy nemszabad elvü s elmü) haladási tervezéseink nem talán csak egy szalmatüzi gyönyörü enthusiasmusnak szemfényvesztőleg föl- s ellobbanó szikrázatai.

Voltak Lajtán innen s tul, Morván innen s tul ügyesen s ébren haladók, kik e hosszas nemzeti álmunknak hasznát venni tudák, mit a tuliaknak rosz néven nem vehetünk, jóllehet az innenieket több tekintetből ezirant honfeledésről talán vádolhatnók. Elég legyen itt megemlitenünk, hogy a tuli haladásból s az inneni hátramaradásból drága hazánkra nagy bajok háramoltak, mellyeknek eltitkolásával s szépszinü bemázolásával magunkon nem segitünk. Sokkal üdvösb s hasznosb maradand minden tekintetben bajainknak s hiányainknak elismerése *est senatori necessarium nosse rempublicam*, s annak férfias megvallása, hogy az aluszékonyak számára mindenfelől, akár merre tekintünk s tapintunk, a fekete leves készen vár! Hiu öncsalódás volna csak álmodni is, hogy a sok inneni s tuli, többoldalu s szinü haladók a kizárólag gyakorlott s megszokásositott, ezáltal pedig megjogositott haszonvevésről s igy a nemzedékről nemzedékre öröklött haszonvételi jogról könnyelmüleg s több lajtán- s morvántuli intézeteket koczkáztatólag, kárpótlás nélkül lemondjanak. Miszerint bizton várhatjuk, hogy dinomdánom közti aluszékonyságunkból felébredve müiparosságra menendők, minden aluszékonyságunk okozta szegénységünk mellett, még a fölébredésnek s ébren maradhatásnak árát is megfizetendjük.

Egészen más és örvendetesb lenne mai helyzetünk, ha 1760. — midőn t. i. nyugati szomszédink müiparos tényerőt fejtegetve, Lajtán innen s tul körültekintve, a körülményeket józan ésszel felfogva s okosan használva, a müipar minden ágait hazájokban meggyökesitni, meghonositni kezdék, és bele nem fáradván, bele nem únván mindaddig ébren s elevenen vesződtek, okoskodtak s iparkodtak, mig oda nem jutottak, hogy nyugati szomszédaikra többé nem szorulva müiparos hatásukat az öntetszőleg álomba merült s nagylelkűségi gőzzel elámitott keleti népre terjesztvén, müiparos haladásuk üdvös eredményeit mos kényelmesen élvezhetik — ha, mondom, 1760. mi is minket ma felruházó s a sült galambot szánkba röptető nyugati szomszédaink példás müiparosságát utánoztuk volna, a helyett hogy lerchenfeldi bohózatokat majmolánk, vagy a Praterben föl s alá nyargalva, Dommayert, Döblinget s egyébinget

meglátogatva, az elysiumi világot bejárók, öntetszéssel csinos müveltségről, értelmi haladásról, tudományos tapasztalásról vagy nagytapasztalásu tudományosságról álmodánk: itthon pedig elyziumi világjártasságunkkal dicsekedve ganéjos-gazos tüz mellett keblünket melegítve, kábultságba merülve a sordidum-foetidumhoz szükeszüleg ragaszkodánk. Minek következtében mi későn ébredők — akár csatlakozunk a német szövetségi vámegyesülethez akár nem, akár szabadulunk meg a nyugati belhatárvám-vonaltól akár nem — a lajtáninneni s tuli kárpótlás-követelőktől úntig zaklattatva, az ébrenmaradhatásnak s lényeges haladhatásnak árát bizonyosan megadjuk. Ennek egyedüli okát a szellemi s anyagi életben megszokásositott s megjogosított szalma-ganéjjali tüzelésben találom, melly nemzeti hajlékunkat undorul megkormositván a tényért annyira meghomályosítja, hogy a gőzt a valótól meg nem különböztethetjük. Mig tehát keblünkben tisztább hazafiság föl nem lángol; eszünk elfogultságából ki nem lábol; a penészes, rozsdás előjogokhozi ragaszkodás meg nem szünik; nemzeti testületünk egyesülve tisztább s világos tüz mellett egészen s állandóan át nem melegszik s nemzeti erőnk használata egyetértőleg csak magasztosb, nemesb czélok elérésére nem irányoztatik; mig vak nyúlósággal az elkopott régi mellett megmaradunk: addig álmodott s álmodozó haladásunk hasztalan szószaporításnál dicsőbbre nem emelkedhetvén, a nemzeti jobblétet elő nem idézheti, ezt állandóan meg nem alapithatja. „Pour être libre il faut savoir être juste!

Ha nagy királyaink dicsőséges tetteire, nagyszerű intézeteik haláluk utáni gyalázatos elenyészetére s hazánk nagysága, dicsősége nyomnélküli megbomlására visszaemlékezünk, valóban pirulnunk kell, hogy mindeddig nemzeti nagyságot nem éltünk, mire nagy királyaink a pályát kijelelték, az utat megtörték s a nemzettel dicsőségesen meg is járatták, de a személyes érdekeknek s gazos önhaszonnak egyedül hódoló nemzet főnökei a dicsőség s nagyság ösvényéni járást csakhamar megunták, a belső népviszonyok s állapotok nemesb kifejlődésének királyilag adott irányt megakasztatták s a nagykirályi intézményeket bomlásra juttatták, mindenben s örökké, mihelyt az erősb királyi fék alul megmenekedtek, csak pusztitólag, soha épitőleg nem hatván; minek elismerése s kénytelenes megvallása igen keserű érzettel tölté el keblemet.

E nemzetünket történetileg jellemző pusztitási vágynak alapokát nyomozni egy haladni kivánó magyarhoz annál illőbb s méltóbb, minél bizonyosb, hogy nemesbre nem fejlődhetünk, a jóban s nagyban nem haladhatunk, ha eddigi hátramaradásunk okait el nem hárítjuk s nemesbrei fejlődhetésünk, emelkedhetésünk s dicsőbbrei haladhatásunk mindannyi akadályait nemzeti lelkületünkből, testületünkből, országos törvényeinkből, municipalis szerkezetünkből gyökerestül ki nem irtjuk, ha a sordidum-foetidumhozi ragaszkodást nemzeti lényegünkből szellemileg s anyagilag ki nem gyomláljuk, a szalma-ganéjjali tüzeléstől szellemileg s anyagilag magunkat egészen el nem szoktatjuk, a lelki testi tisztaságot nemzetileg meg nem kedveljük; ha a törvény iránti szent tiszteletet keblünkben nem neveljük, szivünkben nem érezzük s tetteinkkel be nem bizonyitjuk; ha az adott szó szentségét tevőleges tiszteletben nem tartjuk.

Ezt méltányolván nem tagadhatjuk, hogy sok beoltani, több kiirtani s minden tekintetben sok tenni való marad olly nemzet-testületben, mellynek törvénykezetében a boldogtalan nézet, *plus juvat*

favor in judice, quam lex in codice annyira elhatalmazott, hogy ez általányosan elfogadott s megkedvelt közmondássá vált, hol a féktelenség, törvénytelenség, erőszakoskodás, megvesztegetés, korteskedés, hatalmaskodás sat. közgyalázatot nem von maga után; hol az erkölcsi megromlás a pórnemességnél annyira meggyökerezett, hogy azt (p. o. sed exempla sunt odiosa) legénynek sem tartják, ki még tömlöczben nem volt!*)

Éreznünk kell üterünk minden dobogásában, hogy, hol sok nem ugy van, e mint lennie kellene, ott a rozsdás, a régihezi ragaszkodás gyalázatos, nemesb magyarhoz minden tekintetben illetlen méltatlanság. Tekintsünk körül a hazában s vizsgáljuk meg: miért van ez igy? s ennek igy kell e lenni, vagy talán nem kellene? E bajainknak gyökeres orvoslásától — mit elégen tul szivünkre venni lehetetlen — függ nemzeti állandóságunk, jobblétünk s boldogulásunk, függ nemesbrei haladásunk üdvös sikere.

A világ történetében más fatum nincs, mint az ok és eredmény közti kénytelen összefüggés. Ez tagadhatlan igazság. Ha hazánk történetében a nagy királyaink által a rögtönözött pillanatnyi dicsőség templomának a nagy királyok halálát nyomban követő összeroskodása okát nyomozzuk, örökké csak azt találjuk, hogy a Werbőczies nemzet, ha zabolát nem érez, kész mindent, mi fölötte áll, ferde kezekkel porba lehuzni. Ezt méltányolván, dicsőbbrei emelkedésünk, nemesbrei fejlődhetésünk komolyan megkivánja, hagy az annyiszor veszedelmes volt nemzeti szenvedélyeket s pusztitási hajlamot szigoruan zabolázzuk. Mit ha magunk szabadon s benső meggyőződésből teszünk, ezáltal nemzeti érettségünket s köztiszteletrei méltóságunkat bebizonyitandók a boldogutásunkra vezető legegyenesb utat megnyitjuk; mert a hajlamok rendes zabolázata a boldogság kezdete.

E zabolázat a népnevelésnek s törvényhozásnak föladata, melly ha egyszer egész nemzeti életünkben uralkodóvá válik, municipalis szerkezetünk fensőbbségét s hathatóságát különösen kitűntetendi. Ezáltal még meg is valósulandhat az extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita.

(Folytattatik.)

Kliegl-könyv.

Miután a Kliegl-könyv mindkét kötete a sajtót elhagyá, s legközelebb könyvárusi uton is megszerezhető lesz, azon buzgó honfiak, kik e szép czélu vállalatra előfizetőket gyűjteni sziveskedtek, ezennel kéretnek, hogy a mennyiben az előfizetők névjegyzékét, vagy az előfizetési öszleteket még be nem küldötték volna, azokat a közelgő medárdi pesti vásár alkalmával itteni könyvárus Heckenast Gusztáv urhoz beküldeni ne terheltessenek, az illető példányok, melly utoni kézhezjuttatásáról is egyszersmind rendelkezvén. — Az előfizetési ár a két (24 és 20 $^1/_4$ ives) kötetre 4 ezüst fttal a munka megjelentével megszünvén, azontul 5 ezüst fttal leend megszerezhető. — Kötelességének érzi a Klieglkönyv szerkesztősége a hon szine előtt köszönetét nyilványitani Smith és Meynier fiumei papirgyáros urak azon hazafiui tettökért, melly szerint a munka kiadásához megkivántató papir-mennyiségnek egy részét művészet iránti szeretetükből, s különösen a hazai művészet emelése tekintetéből, ajándékozni sziveskedtek.

*) Megvallom: „hogy eliszonyodtam," mikor (éltemben legelőször) nemesi lakadalomban a legénységet azzal, hogy ki hányszor volt a tömlöczben, dicsekedni hallottam.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

40. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Majus 23.**

Elmélkedések hazánk mult és jelen állapotja felöl.

II.

Puszta-Szert — hol őseink hazánkbani megtelepedésöket elhatározva megállapodtak, s az országos rendszerben megegyezve Árpádnak s vérének örökös hivséggel hódoltak — többször megjárván, ott sokszor a puszta templom romjaihoz düledezve áttekintém az első magyar nemzeti gyülésnek téres pusztateremét, addig elmélkedvén a nagy volt felöl, mig a szúnyogok szurdalása s a közellévő mocsárok büze onnan el nem üzött; hol egy puszta templom romjánál és sivatag pusztaságnál egyebet nem láttam, tiszta levegőre szert nem tehettem! — A pesti Rákost járván meg, azon csodálkoztam, hogy őseink az országgyüléseket e szük láthatáru homokos téren tartották, s e czélra nem inkább a messzelátó sziklás Szent-Gellérthegyet választák, hol az oda fölemelkedett lényt tisztább érzelmek s szentebb gerjedelmek élesztik és égi szellemek a halandót nemesb tényerőnek nyilatkoztatására buzditják. De ugy látszik, mintha dicső eleink a természeti szépnek s nagynak, a magasbrai emelkedésnek s messzebbláthatásnak kedvelői nem igen voltak volna (?); s bátorkodom megvallani, hogy minél mélyebben ereszkedém több alaptörvényeink szelleme fejtegetésébe, istenadta eszemmeli fölfogásába s elfogultlan méltánylásába; minél nagyobb figyelemmel taglalgatám (psychologiai szempontból vizsgálódva) törvényhozásunk történeti rajzát, annál inkább hajlám azon hiszem elfogadására, hogy a sok semmivel vesződő közönbösségnek s emelkedhetlen önzésnek a rákosoni törvényhozásba többséges befolyása lehetett; mellynek viszhangja most is még több szokás-elvű lajhártól delphoszi jósolatnak tekintetik, mihez elbizottan ragaszkodó kolomposaink a lármaharangot azonnal megkongattatják, mihelyt kivizslázzák, hogy a szabadabb-elvüek a szük-láthatáru Rákosról a messzelátó Szent-Gellérthegyre fölemelkedni akarnának, ott a magyar nemzeti testületet tisztább érzelmek s szentebb gerjedelmek hatalmával átölelendők.

Mindnyájan haladni akarunk, de haladóink egy része a Rákos felé tart, mig a másik a Szent-Gellérthegyre irányozza haladási léptét; miszerint elszakadozva nem haladhatunk, mig haladásunk czélját tisztán s egyetértőleg föl nem fogtuk. Egyesülésre van tehát szükségünk, mi csak elfogultlan és szenvedélyetlen okoskodásnak lehet eredménye. Mire nézve igen kivánatos, hogy a (még létesülendő) pesti sétatér minél előbb zöldeljen, hol majd az egymást többé el nem kerülhető rákosiak s szentgellértiek összetalálkozván, ma egymásnak a czigarót meggyújtanák, holnap egymással beszélgetve megbarátkoznának, s holnapután hihetőleg a minden oldalról megrostált s megtisztázott haladási elvben megegyeznének, minekelőtte még a legujabb időben keletkező tory- s wighmánia nemzeti testületünkben meggyökerzhetnék. Igy legalább remélhetjük, hogy a hiábavaló surlódások, szenvedélyes czivódások és magyarhoz nem illő valóban unalmas piszkálgatások s piszkolódások megszünnének. E szenvedélyeskedések megszünte volna a nemzeti józanabb haladás hajnala! Melly nemzetnél pártdühös szenvedélyeskedések divatoznak, megszokásulnak s végre öntetszőleg meg is kedveltetnek, ott — akár keletre, akár messze nyugatra tekintsünk — csak rákkinti haladást, meghasonlást és végelbomlást szemlélünk. Melly átoktól ments meg minket, Uram!

A századát megelőzte fejedelem, 1785. mart. 30-kán költ királyi rendelményében a magyar köznép lelkületét e szavakkal jellemzi: „Die Ungarn sind von einem aufgeweckten Geiste. Wenn sie gut und nicht knechtisch geleitet werden, wenn durch Schulen ihre Aufklärung erfolgt, so kann man von diesen Menschen sehr geschwind vielen Fortgang verhoffen.“ A rákos-elvűek a magyar köznépnek e jeles tulajdonait törvényesen elismerni sohasem akarák, azt irgalmatlanul misera plebs-sé alacsonyiták, polgáriasitásrai éretlenségre, képtelenségre kárhoztaták; minek következtében a felvilágosodottabb jelenkortól várja összeolvadását, ezáltali megerősödését, felgyógyulását s gyarapodó további fönmaradását követeli. A magyar népnek országos megnemzetesitésében s megpolgárositásában rejtezik hazánknak mindeddig parlagon hevert legdrágább kincse, a nemzeti erő; mellynek minél örvendetesb kifejlődése s tényerősb hathatása szüli a nemesb nemzetiséget, terjeszti a köz jobblétet, neveli a nemzeti gazdagságot, védi az általányos szabadságot, meghonosítja az egyetértést, szives egyesülést és köz megelégülést, meggyökesiti a hazafiui egyességet, kifejti a nemzeti egységet s megalapítja nemzetileg a szellemi, anyagi s erkölcsi függetlenséget.

Országos állásunknak zavart-elvűségét s rendszeretlenségét kitünőleg s felöttlőleg tanusítja a népségi sokféleség, melly mindeddig belső rákfenekint rágódott s rágódik a haza elemein. A külön néptörzsökőknek, mellyek honunk népességét teszik, sajátságos érdekei a közzavarban kevésbbé tüntek elő; sőt némelly vidékeken s időkben némikép egyesülni is látszottak azon harczban, mellyet vallási szabadságért és a polgári fönállásért a török kényiga ellen vivtanak. De egészben tekintve, az időnek ónsulya sem vala képes eggyé olvasztani a külön nemzetiségi elemeket; néhol pedig s némi részben még nagyobb hézag támadt közöttünk. Nagyobbitá ezen, a külön népségeket elválasztó hézagot a reformatio s ellenreformatio is, gyülölséggel töltvén el a kedélyeket. Ámbár tehát a szünetlen harcz-zaj s pártforrongás közepette a nemzetségi sajátságok összefüggő kifejlése nem tünik is nyilván elő, az öröklött viszonyok s azoknak kifejezése mégis természetes állandósággal föntartattak a feltételek befolyása s az azokból eredő szellemi hatás által; mi néha ott is meglepőleg nyilatkozik, hol egyébiránt a magyar, német és tót szorosan egyesülni láttatott polgári s vallási szabadsága védelmére.

Hazánk méltányosb és szabadabb kifejlődhetését s emelkedését akadályozó illy polyglottismusnak harapózó ellenhatását nemzeti haladásunk minden léptén sajnosan érezzük, fájlaljuk. A baj azonban orvosolhatlan marad, mig az egész nemzeti testület a jogok kölcsönös élvezetében s a kötelességek közös teljesitésében törvényesen nem egyesül és testestül lelkestül össze nem polgárosodik; miáltal a külön érdekek a közérdekben országpolgárilag központosulván olly nemzeti érdekké válnának, millyennek eredménydus előmozdítására egyesült erővel czélszerűleg működni közös kötelességünk, az ebből eredő nemzeti javak élvezetében pedig aránylag részesülhetni közös jogunk volna. E nézetemnek it-

teni bővebb fejtegetésébe ereszkedni még időelőttinek tartom, mert hazánknak sokféle, egymástól igen különböző éghajlata van „hic crescunt segetes, illinc felicius uvae“ s Kecskemétnek legkevesebb gondja, ha Lőcse ma elsülyed: de van remény, hogy eljön az idő, mikor majd a Kárpátok alján is nyomozzák annak okát: miért birja magát arányilag sokkal jobban a bánáti jobbágy és földesur, mint p. o. az érmelléki s drávántuli?

Azonban hazafiui örömérzettel olvassuk, mikép a magyar nemesb nemesség nem akar többé here lenni a status méhkasában; mikép szégyenli, hogy a nemzet beléletének költségeit mindeddig kellőleg nem viselte s elismeri, hogy jól rendezett statusban az adótóli mentesség bizonyos polgári lealacsonyitás szinét viseli; mikép minden boldogítható igazgatási rendszer egyik főalapelvének elismertetik a személy- s vagyon-szabadság, ugy ezeknek biztosítása és sérthetlensége; mikép hangosan kimondatik, hogy a társas élet bármilly igazgatási nemében kell lenni jognak s kötelességnek, mik kölcsönösek legyenek a társaság tagjai közt, mert jogositást kötelességi ténytől elválasztani természeti igaztalanság lenne, mit társasági alapszerződéssé tenni nem szabad; — hogy hol a jog, ott álljon a kötelesség is, és nem elkülönözve, mivel ezt a kölcsönösség elve s a társaság szilárdsága, valódisága parancsolja; hogy a társasági élet alapelve kölcsönös jogot s kötelességet nyujt minden tagjának, s e kötelességnek egyik kiegészitő része a közterhek egyenlő megosztása s viselése; hogy a közadónak természete és szoros értelme a társaságnak nem egyedül egy részét igényli, hanem közös részvétre számit; hogy adózni kell, hol a társaság java azt kivánja, s pedig közösen, egyenlően mindenkinek, ki annak jogaiban s igy kötelességében is kölcsönösen részesül; — hogy ez az adózás természete, ez a kölcsönösség eszméjének s elvének valóvá, gyümölcsözővé tétele.

Halljuk az illy üdvösb statusgazdasági nézeteknek a nemzeti életben napról napra élénkebben hangzó megpenditését, s tapasztaljuk, mikép ezek a nemesblelkü s magasztosb érzelmü hazafiaknál az egész magyar láthatáron örömzajos viszhangra s szives méltánylásra találnak ugy annyira, hogy a rákoseszüek máris a lármaharangot megkongattatják s fölhevülve makacs önbizottsággal kárpótlást követelnek, minekelőtte még megkárosodtak volna; minek egyedüli okát csak a szük láthatáru Rákosnak volt rendeltetésében s a rövidlátásu s szükkeblü rákoseszüeknek a szükláthatáru Rákoson fogamzott s onnan öröklött „nem adózunk“ szerelmében kereshetjük s találhatjuk föl. Azért ültessük be minélelőbb az egész Rákost szederfával s használjuk minél jobban selyemtenyésztésre, miből majd annyit pénzelünk, hogy a többoldalulag s rendüleg követelt kárpótlásokat gazdagon kielégithetjük. Megszüntetvén egyszer a kárpótlást hajhászók jajgatását, bizvást reménylhetjük, hogy a kolomposok által meg nem vesztegetett józaneszü nyers tömeg fölvilágositttatva megértendi s megismerendi a közadó átemelése méltányosságát.

„Jam libertatem patriae pereundam video!“ Ez volt a reszkető rákoseszüek jelszava, mikor a nagyszerü eszme „hogy szükséges a népet az alkotmány sánczai közé bevinni,“ legelőször megpendittetett. Ez most is mindazoknak jelszava, kik polgári természetes helyzetöket nem ismervén, szabadságukat a „nem adózás“ kiváltságában keresik s lelik örömmel föl, ezt veszélyeztetni vélők, ha a kiváltságos nép összeolvadna a közteher viselése ügyében az adózó néppel; kik a nemességnek nem fizetéshezi szokásából eredő fizetni nem akaráshoz vaktában ragaszkodva, azon megbecsülhetlen erkölcsi nyersességet (a nemzetnek egy testté forrását s a nép és nemesség közti kölcsönös bizodalom és szeretet megszilárditását), mellyet a házi adónak mindnyájunk együttviselése

által elérni ohajtunk, ésszel fölfogni s szivökre venni képtelenek; kik a szabadosságon s adótóli mentességen kivül más nemességet nem ismernek s nemesbet keblökben nem éreznek; kik ganéjosgazos tűz mellett szellemileg s anyagilag melegedve, a megszokott sordidum-foetidumhoz makacs átalkodottsággal ragaszkodva, a messzelátó Szent-Gellérthegyre föl nem másznának, ha soha kenyeret nem ennének is.

Az adózástól borzadók száma magában véve azonban csekély jelentőségü s mondhatni, eltürhető hatásu volna, ha ezek a középrendü karnak értelmetlenebb részét az ital szeszében rejtezett rábeszélő ok által magokhoz csábitván s megvesztegetvén, az e felekezetteli egyesült szenvedélyeskedésekkel, erőszakoskodásokkal s dühösködésekkel gyalázatos botrányokra nem vetemednének; minthogy ez idő szerint (szerencsétlenségére a nemzetnek) a közérdek még nehezen foganzik a szükeszüek s gaukler-patrioták keblében. Midőn tehát adózási rendszerünk igazságos javitásáról szól valaki, a nemesi rend e két (szükeszüek és gaukler-patrioták) egyesült osztályát mint ellenét tekintheti; miért is sokan visszaborzadnak e tárgynak javitási taglalatától, vagy csak tartózkodva nyulnak a darázsfészekbe, miből nagy és kis ur fullánkolva sziszeg. De hiszek egy Istenben, hogy e szalma-ganéjos tűz elángolván, piszok-hamuvá válandván, semmirevalónak elismertetendik. Igy eljön majd az idő s ütni fog nem sokára a megváltás órája, mikor az igen terhelt néposztály örülni fog jogszerü helyzetének, mellyet bizonyára már megérdemel. S valóban lehetetlen szivünk mélyéből nem örvendenünk, midőn a tárgyismeretre elég igénnyel biró tekintélyes férfiak által olly arany igazságokat nyilványosan s alaposan fejtegettetni hallunk, millyenek: „hogy a magyar aristocratiának a Peel Robert által inditványozott adóviselés ellen egyátaljában nem zajongó angol aristocratia példáját kellene követnie; hogy a teher-átvétel ideje eljött; hogy ez Magyarországban a teendők alphája; hogy ettől függ az administratio, igazságszolgáltatás, kereskedés javitása; hogy az adó kérdésével a köznemességet mellékczélok végett fölizgatni botrány; őt elidegenitni attól, minek elkerülhetlen szüksége előttünk áll, mi nélkül nemcsak minden, neki is hasznot hajtandó haladás képtelen, hanem saját személyes előjogai is veszélyeztetve vannak, ettől őt elidegeniteni több mint hiba; hogy keblünk, lelkiismeretünk csak akkor szabad, ha igazságos is; hogy a magyar nemesség jelen helyzete rendszeretlen, s azt, midőn az idő tenni int s még a kényszerités időszaka be nem állott, továbbra is föntartani akarni nem szabad; hogy tökéletlen félintézkedések eredménytelenek, s hogy ollyanra van szükség, miszerint a nép magától is érezze, hogy rajta könnyitve van.“ E szent igazságokat szivünkre vevén, ezeknek okvetetlen eredményeit nyomozván s hazánk történeti évkönyveibe tekintvén, mélyen éreznünk kell fontos jelentőségüket s elismernünk, hogy hazánk nemzetünk Várna, Mohács elfelejthetetlen bus napjait sohasem élhette volna, ha elődeink illy szent igazságokat nemeslelküleg s egyetértőleg méltányolni tudtak volna! Elődeinknek a szentet, szépet s nagyot, a hasznost, szükségest s igazat, a kor kivánatit, a közérdeket méltányolni nem tudását (csekély véleményem szerint) egyedül azon szükeszü szükkeblüség s ama szalma-ganéjjali tüzelés, mellyet Puszta-Szeren megszokván megkedveltek, okvetetlen eredményének — ha ugy teszik — tekinthetjük; vagy ha ez nem tetszik, herekinti ingyenélőség utáni nemtelen vágyódásnak is, melly sokféle előjogaink s többszinü kiváltságaink alapját képezi, tulajdonithatnánk; vagy ha adótóli borzadóink nemzeti szegénységünk alapokát magok nyomozni s kipuhatolni méltóztatnának (mi igen érdekes, jóllehet nagyon unalmas), több s különféle szegénységünket föltételező ritkaságokkal meg-

ismerkedhetnénk, miket nemesb nemzeti életben rémképnek ugyan használhatunk, de a tizenkilenczedik században illy rendszeretlenségeket még utánzásra vagy vezérelvűl használatra méltóknak találhatni valóban gyalázatos és veszedelmes volna!

Hogy az országok nem termékenységök, hanem egyedül csak az élvezett szabadságok arányában virágozhatók, Európának minden müveltebb országaiban tettleg megfejtett igazság. S mégis vannak emberek, kik nem értik, vagy érteni nem akarják, mit annyi századok történetéből merített tanuság olly kétségbe vonhatlan élénk világosságu szinezetben egyhanguan igazol; pedig az ember kénytelen hinni, hogy az illyes élénk szinezetü igazságokat érett ésszel és jó lélekkel lehetetlen meg nem érteni.

A nemzetiség érzelme a szabad föld birtokával szoros egybefüggésben áll, egyedül melly által a hazának örvendetes virágoztatása eszközölhető. — „Mit érnek a jog-közönség kapcsai a nemzetiség összeforrasztó kapcsai nélkül?“ — E kapcsolatok egyaránytu viszonyának megalapitásában s virágzásra keltében létezik egyszersmind e hon virágozhatásának egyedüli reménye; mellynek hiányzata okozta rendszeretlen polyglottismusunknak sajnos megmerevülését, a nemzeti érdekeknek eldarabolását, a külön néptörzsöknek néha gyülölséggel jelentkező egymástóli elidegenedését, nagyjainknak elnemzetlenedését, hazánknak nemzeti erőtlenségét, szellemi s anyagi szegénységét s tekintélyetlenségét. — Hazánk további nemesb fönállása, nemzetiségünk tekintélyes fönmaradása s méltányos állandósága a külön felekezeteknek egy nemzeti közérdekben szellemi s anyagi összelelkesülését s testesülését szigoruan megkivánja s fenyegetőleg követeli. — Szükséges tehát, hogy egyesülve, egyértőleg, czélirányosan müködjünk, jövendőnk felől magunk godolkozzunk, okoskodjunk s az érettünki gondoskodás- és okoskodás-mesterség terhes kötelességét soha másra ne bizzuk.

Bizonyitsuk be tehát megczáfolhatlanul s tettlegesen a szegénységünket s szükeszü szükkeblüségünket gúnyóló európai világnak, hogy magasztosb honszerelem dagasztja keblét minden nemes magyarnak; miszerint ez a hőn szeretett hon java, disze, boldosága előmozditására kész, tehetsége szerint adózni s ebben magát a misera plebs-től soha fölül nem haladtatni: minek következtében az összelelkesült testesült egész magyar nemzet mindenrendü tagjainak teljes joga legyen fölemelt fővel nézni föl oda, hol Astraea mérlegében a népek sorsa méretik! Minthogy pedig az egész világ tudtára az 1548-diki 26. törvényczikkben a földesurak önmagok megvallják, hogy a pórságnak elnyomattatása kiált égbe büntetésért, s okozza leginkább a hon sülyedését, nem igen tarthatunk attól, hogy széles e világon valaki hirtelenkedésről vádolja a magyart, kinek esze három század alatt annyira megérett s meg is érhetett, hogy magához térvén s Istenben bizván az égbe kiáltó bünt kerülni s a hon sülyedésének okát magáról elháritni akarja. Ha pedig találkozik Magyarországban földesur, kinek esze 1842ben még annyira meg nem érett, hogy azt megértse s elismerje, mit az 1548-diki megcsontosodott földesurak olly ártatlankodólag s nem segitétőleg, minden pirulás és jobbulás nélkül megvallottak, én azt mindennapi imádságunkban az ur Isten irgalmába ajánlandónak vélem. —

Hogy a házi adóban a nemesek részt vegyenek, az annyira igazságos s a status boldogságára az érdekek egyitésének illy közelitése által annyira megkivántató kellék, hogy nehezen hiszem, mikép akadjon férfi, ha mindjárt egyelőre igen is, ki ennek ellenszegülésében sokáig kitürhetné az igazság lángoló fényét. — Miután már azon tulságra vetemedtünk, hogy okoskodva hazánk belviszonyait meggondolásra is méltatjuk, és a nemzeti közérdekeket beszédben s irásban taglalgatjuk s fejtegetjük is, emlékezünk az Istenért vissza az 1548ki 26. törvénczikkre s óvakodjunk,

nehogy talán e mellett megállapodjunk s a rozsdás régihez ragaszkodva mozdúlatlanul unalmasan odahervadjunk; mert meg van a magyarnak az a gyöngéje, hogy mindenbe hamar s könnyen belefún, mire — de köztünk maradjon a szó — az adótóli borzadók nagy reménnyel számolnak, a mint ezt csak tegnap is igen meglepőleg s érzékenyen észrevettem. Minek megemlitésével épen nem akarom mondani, hogy már mind odaveszett, mihez még mindig van remény; de az Istenért csak ne feledjük soha: „Tettben áll a férfiuság!“

Képezés a kereskedésre.

A szemes figyelő előtt az nem suhanhatott el, mikint a tudományos müveltségü kereskedők száma, mindamellett hogy ezen hivatal most sokkal több egyedekkel bir mint azelőtt, még sem hasonló arányban növekedett. Minden igazságtalanság nélkül lehet kérdeznünk, hol van ezen szembeszökő tünemény eredete korunkban, mellyben az értelmiség és pallérozottság mindenütt nagyobb. A mesterembertől már nemcsak tartós munkát kivánunk, hanem izlést és ékességet is; ujat kell feltalálnia s a feltalálásokat okosan használnia, a mellett olcsóbban dolgoznia, az anyagot és dijt tehát pontosan felszámolnia s rövid idő alatt ügyes gyorsasággal sokat előállitania; a földmivelő a mellett meg nem állapodhatik, hogy dűlőit őseinek módja szerint szántogassa, hanem a földbirtok felkapott áránál fogva, ha elszegényedni nem akar, mindazon haladásokat kell követnie, mellyeket a gazdaság a föld minden tartományaiban tett; szükség tehát, hogy a földre, éghajlatra, időjárásra figyelemmel legyen, szóval, legnagyobb vigyázattal munkálódjék a lehető legnagyobb termékenységre s a termékek legjobb elköltésére akár közel, akár távolban; — a tisztviselő, pap, orvos, katona hivatásának a gépiségnél jobban köteles megfelelni, a gyakorlatin kivül több oldalait is betanulni, s tudományos szempontból tekinteni mindazt, mi őt minden uj felfedezésbe, minden uj fürkészetbe vezérelheti. A kereskedő tehát, kinek hatásköre nemcsak a honi hantot, hanem az egész földet átkarolja, ne nyuljon tovább, ha mindenek mögött hátramaradni nem akar? A kormányok korunkban bölcsen átláták, hogy az álladalom üdvét szilárd kereskedés és müipar határozza, s ezen hivataloknak kedvező törvényeket alkotának, azoknak különös fortélyokat engedének, mellyekben a más szakok nem részesitvék, s összeköttetésekbe léptek az ő javokra a szomszéd álladalmakkal; nemde tehát azon kell ezen pártolt osztályoknak lenni, hogy ezen kedvezéseket egész kiterjedésökben élvezhessék, és hogy derék férfiakat képezzenek, kik hivatalukat méltón képviseljék, s neki a társas viszonyban azon rangot kieszközöljék, mellynek elfoglalására hivatva van.

Hanem az épen a hiba, hogy olly kevés kereskedők vannak, kik hivataluk fontosságáról eszmélkedtek, s annak magasabb jelentőségét felfoghatták; az épen a baj, hogy szokásaikhoz tapadvák, mint féreg a porhoz, hogy munkáikat csak gép módjára végezik, mikint előttök történt, s mikint másoktól látják; az épen a bökkenő, hogy csak a pénzhez csipeszkednek utálatosan, földre szegezett szemekkel, felibök s körül sem tekintve, magasabb czélról mit sem tudva; s alacson irigykedésbe merülve örökké elfelejtik, hogy az egyes akkor nyer legtöbbet, midőn jólétben az egész testület gyarapodik. — És épen ezért olly szük látkörük, s ki nem terjed a közönséges munkakörön, ezért nem egyéb nekik a kereskedés fejős tehénnél, s magok is ezért jobbadán nyers, minden egyéb tudást nélkülöző emberek, s azért nem részesülnek hivatalukhoz illő tiszteletben. Igaz ugyan, hogy nem mindenik hivatott nagyterjedelmü munkásságra, de azért kiki arra törekedhetnék, hogy derék kereskedővé váljék, s hogy hivatala minden feladatá-

nak megfelelhessen; rosz katona, mondá egy francz marsal, ki legalább marsalságra jutni nem iparkodik.

S ha kérdjük, miért vagyon értelemfejlett korunkban a kereskedő annyira hátra, ezen okokat fedezzük fel:

1) A szülék tudatlansága ezen hivatal fontosságáról.

2) Azoknak fonák takarékossága, melly szerint fiaikat gyakran oda adják ujonczságra, hol legkevesebbet kell fizetniök, s hol azokra semmi egyebet fordítani nem kénytelenek.

3) A fiúk hiányos előkészülete s többnyire silány talentoma.

4) A principálok tudatlansága és könnyelmüsége, kik a nélkül, hogy tanitási tudományokat és tulajdonokat birnának, tanitványokat vállalnak fel; s azon fukarság, mellyel magoknak ezektől nagy tanitási dijt fizettetnek.

5) Azon könnyüség, mellyel a kereskedők felkészülhetnek a nélkül, hogy hivatalukra a kellő tulajdonságaikat bebizonyitaniok kellene.

Az ifjak azon tömegében, melly a kereskedésre rendeltetik, bátran állíthatjuk, legkevesebbnek van arra természetes hivatása. Vagyonos szülék, kik különben igen derék kézmüvesek lehetnek, miután szakokban arczverejtékkel valamicskét szerezhettek, fiukat azon hivatalra, melly nekik is becsületet és vagyont hozott, tulpallérozottnak tartják, ha ő nálok talán szebben tud irni és számot vetni; neki minden esetre kereskedőnek kell lennie. Csupán névszerinti kereskedők gyakran csak azért szoritják gyermekeiket hivatalukhoz, mivel otthon tanitványoskodhatnak fizetés nélkül, és elegendőnek vélik, ha a fiu annyit tud mint az apa. Tisztviselők is kereskedésre adják ollyan fiaikat, kikben a tanulásra talentom és szorgalom fogyatkozását veszik észre, fogalmuk ezen hivatal magasb müveltségéről épen nem lévén, s mindennapi jártasságot az irásban és számolásban elegendőnek, különös talentomot pedig épen szükségtelennek tartván a kereskedésre. Ekképen százankint kárhoztatnak kereskedésre a fiúk, mivel a szülék őket arra termetteknek gondolják, mivel nézetök és érdekök ugy hozza magával, s mivel sokan közülök olly kevés különbséget tudnak a kereskedők között tenni, hogy fiaik tanitását arra bizzák, ki legkevesebb jutalmat kiván, tovább nem is kérdezve, valljon azokat szilárd kereskedőkké képezhető férfiu e. Távol vagyok attól, hogy minden, illy sok indító okoknál fogva kereskedőkké lett ifjakból nehány értelmes kereskedő létesülését tagadjam, de arról mégis meg vagyok győződve, hogy a szülék akkor igen igazságtalanok s csak gyermekeik kárára cselekesznek, ha ezeket olly pályára állitják, mellyre bennök eltökélett talentomot nem tapasztalnak, s mellyen azok magokat bizonyára szerencsétleneknek érezendik, mivel csucsára soha sem fognak emelkedhetni. Rosz kereskedők, kislelkü kalmárok válnak belőlök, ügyes mesterembernél alantabb állandók, habár talán a világ elég fonák legyen is azoknak csupán nevök miatt eme feletti becsülésére.

A kereskedők többnyire olly sikeretlen nevelésének főoka leginkább még az oskolai intézetek ifju kereskedők képezésére néző elrendelésének hiányosságában lappang. Részint előitéletek, részint pedig módok szüke sem engedi a szüléknek, hogy fiaiknak gyakorlatba léptök előtt még az utolsó előkészülést valami kereskedőoskolában megadassák. A közönségeseket a nélkül futják keresztül, hogy magoknak leendő pályájokra különös ismereteket gyüjthetnének, sőt inkább olly tanulmányokkal halmoztatnak el, mellyek további életökben minden gyakorlati becs nélküliek. Derék realoskolák — de többnyire csak nagyobb városokban — Németországban ujra kapcsoltattak a gymnasiumokhoz, hanem ezek részint még nem mindenhova kiterjesztvék, részint pedig elintézésök itt ott még nagyon hibás.

Az oskola szerencsés bevégzése után comptoirba jövén a suhancz, alig adá még bérmálásnál reá áldását a lelkész, s az eddig viselt oskolai sapka és köntös már is divatos kalapnak és frakknak ad helyet; az urfi feszes nyakkendőket visel, s miután hat hétig volt pályáján, már feljogosítva érzi magát társaságok felkeresésére, billiardozásra, szipák szivására. Ha vagyonnal bir, és szülei, kivált édes mamája, jó fiúnak tartják, mindjárt kezdetben mulatságok örvényébe

tekeredik, mellyek őt igazi foglalatosságitól elvonják, idejét müvelődésre fordítani nem engedik; ha nem bir vagyonnal, s társai mögött még sem akar szégyenben maradni, akkor csak igen gyakran tekinti mestere pénztárát a magáénak, akkor tenkrejövetele anyagilag is erkölcsileg is bevégezve. Különben abból áll illy ifju dolga, hogy postáról a leveleket elhozza, másokat oda vigyen, váltók fizetését behajtsa, rovásokat hordjon szét, a másolatkönyvben gyakorlásokat tegyen, váltókat, fuvarjegyzékeket leirjon s a t. — 2 — 3 évig a másolatkönyvnél lévén, a raktárnok segédjévé lesz, árukat fogad el, mázsál, s több más hasonlókkal bizatik meg. Ezenképen hivatalának magára gyakorlati oldalára nézve is csak félszegül müveltetik, kivált nagyobb házakban, hol kinekkinek különös, másét csak szomszédilag érintő a foglalatossága.

Sok függ a nagy irószobák hibás rendszerétől is. Tanitványkodásuk kereskdési első stadiumán sok, csupán alárendelt munkával kell az ifjaknak bibelődni; azután még igen sok szabad órát is kapnak, elszóródnak, s könnyü munkájokban majd csupa gyönyörből válogatnak. Ennek kevesebb rosz következései volnának, ha a tudományi alap az oskolában erősebben meg volna vetve; e nélkül ellenben csak ott, hol kemény szülei felvigyázat vagy szegénység kényszeriti a fiatal kereskedő növendéket, hogy magát elejétől fogva egészen összeszedje, juthat azon müveltségi fokra, mellyet tőle követelni lehet, ha az ugy nevezett segéd (commis) rangját erkölcsileg is igényli. Ha részben az irószobák hibás elrendelésében van is az akadály, azért még a mesterek is gyakran elég rosz lelküek arra, hogy tanitványaiktól nagy tanitásdijt vegyenek ugyan fel, de azoknak tanisásáról ritkán vagy soha sem gondoskodnak, vagy azt csupán önmagokra és segédjeikre bizzák. Ha a tanitvány történetből nem akad ollyanra, ki vele avatkozzék, neki magyarázatokat tegyen, őt hivatalának tulajdon mivoltával megismertesse, akkor helyzete bizonyára nem jó, s kitanulása után alig fog többet tudni fuvarjegyzék betöltésénél, avis-levél irásánál, s közönséges levél türhető föltételénél.

Ezek a mi növendékink tanulási éveinek árnyékoldalai. Kinek esze nyilt s hajlandó a dologhoz, ki tanulni akar, annak reá nem hibázik az alkalom; tulzás is volna mindent egy kaszával kaszálni, mert vannak elég olly ifjak, kiknél nem hibáznak a tehetségek, kik magányszorgalomra hajlandók, s derekasan is kiképezik magokat; de ezek csak kivételek.

4—5 év mulva legénységre kap az inas. Most száll bele a legnagyobb változás: fejét fentebb viseli, valamivel komolyabb lesz, a tanitvány szót, midőn a még nem segédekről van szó, gyakran emlegeti, mindenütt kerüli azoknak társaságát s öregekhez szít. Legelőször is szolgálatról gondoskodik nevezetes helyen; ha végre sok fáradság után elég szerencsés annak megkapására, akkor az többnyire díjtalan, vagy igen szük jutalmu, s akkor a jó öregeknek a volontair urat csakugyan kell pénzelniök. A főnök közönségesen követeléseiben még nem szigoru, s az idő sem egészen szük határu; de már a helyett, hogy ez a hibázó tudományok megszerzésére fordittatnék, lovaglás, kocsizás és kávéház látogatása stb. által nyomorult módon elpazaroltatik. — Ha a most lett segédnek nagyobb helyre jutni nem sikerül, s ha környüállásai az ingyen szolgálatot sem engedik, akkor a tulzott tervek igen lependülnek a derekas szolgálatok kaphatásának nehézsége miatt; s az urfi, ki azelőtt csak tengeri városokról álmodozott, s a kisebb helyekről csak megvetéssel szólt, végre örvend, ha nyomorult városkában, kis országban, s még kisebb boltban száz forintos hivatalocskát nyer. De az uj segéd kénytelennek vélvén magát a tivornyára, dijacskáját nehezeli zsebében, rokonszenvüekre is csakhamar akad; azonban, ha mégis végtére annyira felmüvelődött, hogy hatáskörében csakugyan van valami jártassága, ugy hogy háza rajta nem panaszolkodik, akkor kész a hetyke legény. Azon teherrel, mellyet reá az oskolában raktak, nem nagyon uzsoráskodott; levelet türhetőleg megir; számvitelét (Buchhaltung) valahára fejébe verte; keletjegyzéket (Courszettel) épen még ki tud valahogy számolni, franczia, de talán olasz és angol órákban is vett privát leczkéket, „mind a két nyelvet érti, de nem jól."

(Folytatása következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

41. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Majus 26.**

Országgyülési ingyen-szállások.

Azon kimondhatatlan megkárosodás, mellyet az országgyülési ingyenszállások Pozsony városának okoznak, a házak értékének bizonytalansága, a lakási viszonyok habozása, a tartózkodási kellemek megzavarása s mindezek miatt a legvagyonosb lakosoknak elköltözése, a házbirtokosokat már annyira megrontotta, hogy nincs város az országban, melly az utolsó században vagyonosság tekintetében olly gyászos hátralépéseket tett volna, mint a régi koronás város, a magyar városok hajdani koronája. Mindezt csak az itélheti meg, ki Pozsonyt folyvást lakja s ama sirendnek s gyámolatlanságnak szemtanuja, melly az országgyülések inkább hangos mint hasznos élénkségét felváltja. De tekintsük egy kissé közelebbről e nevezetes és maga nemében egyetlen törvényhozói tüneményt.

Mindenek előtt szükségesnek tartjuk, sz. kir. Pozsony városa folyamodásának nyomán, mellyet az 1836ki országgyüléshez intézett, kifejteni mindazon jogelveket, mellyek az országgyülési szállások fizetése mellett harczolnak.

Alig tagadhatni, hogy a statusnak szükség eseteiben joga van az egyes polgárok magán-birtokához. Ez egy olly általányosan és szükségkép elfogadott elv, hogy nélküle az álladalmak egyik főczélja, az egység és egymásérti közkezesség el nem érethetnék. De épen ez elfogadott elv foglalja magában a kárpótlási igényeket, mellyek szerint minden egyes polgár törvényesen követelheti vissza, mit szükség óráján a közjóra tett, miután a birtok szentsége minden álladalmak boldogságának és jólétének legfőbb feltétele. — Mivé aljasulna le olly status, mellynek polgárai alkotmány és szabad intézmények által tágasb és nemesb szabadságokra tarthatnak igényeket, ha polgári törvények hiányában nem isteni és természeti törvények, hanem ezek ellen keletkezett s tán csak balmagyarázatokon alapult szokások alkalmaztatnának? Bitang társasággá, mellynek törvényei önkény, a birtok szentsége holt betü, mellyben az isteni s természettörvények kigunyolva, a jog és igazság csak chimerának tekintetnek.

De mellőzve az általányos elveket, kérdjük, mi az országgyülések czélja, vagy minek kellene tulajdonkép lennie? Gondoskodni, tanácskozni és vitatkozni egyiránt az ország minden rendü és rangu osztályainak érdekei felől, hogy ezek egyesitve, összpontositva a közczél — az általányos jólét — bekövetkezhetését sietve előmozditsák. E mellett azonban a méltányosság közelvei megkivánják, hogy ki élvezni akarja a jót, a terheket is viselje, s ne vonja ki magát könnyeden az alól, mit más nyögve czepelhet csak. Hol van az megirva — üssük fel hazánk minden törvényeit — hogy a szállásbéri terheket egyedül azon város viselje, mellyben az országgyülés tartatik? Mi lenne, ha egyes polgárok a birtokszentségi elvnél fogva megtagadnák azt, mit a desvetudo a közszükség ürügye alatt sujtólag rájok rovott? Mi lenne, ha törvényre hivatkozva nyilatkoztatnák jogtalannak s igazságtalannak azt, mit hazánkfiai közül sokan jogszokásnak szeretnek keresztelni? Hisz maga Werbőczy mondja előbeszéde 6. czime 7 §ban: „Leges humanae emanare debent e lege divina; nam illa respub'ica sola est ordinata, quae legibus regulatis, lege divina gubernatur; — Lex ergo contra legem divinam, nec populi assensu nec consuetudine diurna est valida.“ E szerint az ingyen szállási rovatok soha törvényszerüeknek, méltányosoknak és igazságosoknak el nem ismertethetnek, hanem nyiltan az ellenkezőt kell nyilatkoztatni.

Tekintsük bár némi kárpótlásnak, hogy az országgyülésre megjelenő gazdag aristocratia, jövedelmeinek nagy részét, valamint a megyei és városi követek napidijaikat ugyanott, hol az országgyülés folyt, költik el; e mellett azonban ne feledjük, hogy azok, kikre a jogellenes adó rovatott — a háztulajdonosok — mitsem nyernek, legfölebb a mesteremberek huznának több jövedelmet, hahogy nemzeti betegségünk nem volna a külföldi termények és készitmények utáni vágy, melly zsebünket szüntelen csiklandozván, ha benne egy pár garast érzünk, azokat a közel Bécsbe hordani sietünk.

Igen helyesen és alaposan jegyzi meg Pozsony város polgársága fönebb érintett folyamodásában, miszerint a jog elvei egyenlők s örökösök, vagy mint a hajdankor legnagyobb országembere és szónoka lelkesen kifejezte: „Lex non data, non scripta, sed hominum pectoribus a natura insita.“ — Tekintsünk csak körül egész Europában, pillantsunk vissza hazánk történeteibe s aztán tegyük kezünket szivünkre s valljuk meg őszintén, hogy abnormis azon állás, mellyben az országgyülést tartó városok állnak, hogy eljárásunk a szabad szállások körül nem jogon, nem igazságon alapul, s hogy korunkban, midőn a kor szelleme fő feladatának tüzte ki, jog és igazság mellett harczolni viszszaélések és törvénytelenségek ellen, bizony nagy anomaliába esünk, ha más kárán gazdagodni, vagy legalább belőle hasznot huzni nem átalunk. Europa minden alkotmányos országai közt hazánk áll egyedül, mellyben az országgyülési szállások ingyen szolgáltatnak; más országokban a követ e költséget dijából födözi; sőt vannak országok, hol a küldöttek mit sem kapnak, hanem inkább a magokéból is sokat költnek, hogy csak a diszes követi pályára megválasztassanak. — Hazánk őskori történeteit forgatván látandjuk, mikép hajdanta a hongyülések Rákos térén szoktak tartatni; a városokba tétetvén azonban át, nem hozatott törvény, melly azokat az ingyen szállásadásra kötelezné, miután tudjuk, hogy hajdanta az országgyülések csak nehány nap szoktak tartatni. Igy p. o. 1454 Budán 11 nap, 1458ban Pesten 24 nap, 1462ben Budán 20 nap, 1500ban a Rákoson 15 nap, 1550. Pozsonyban 38 nap, 1553. Sopronyban 34 nap, s 1554től többnyire Pozsonyban folytonosan növekedve. Mig tehát az országgyüléseket rövidségök miatt vendéglátogatásoknak lehetett tartani, nem követeltek a háztulajdonosok kárpótlást. Növekedvén azonban az országgyülések tartóssága, az adózó nép szemlátomásti romlása alkalmat szolgáltatott az 1649. 44. és 1773. 7. t. czikkelyek behozatalára, mellyek az országgyülések tartását két hónapnál hosszabb ideig meg nem engedik. De már e törvények alkotása előtt is, ugy látszik, a némellyek által követelt kárpótlás alaposnak ismertetett s meg is adatott.*) De nem figyelve a magyar ven-

*) Az 1608dik évben Pozsonyban tartott országgyülési jegyzőkönyvben kitett Soprony városa követének következő szavai tanusitják: „Die 14. januarii cum hospite hebdomadatim contraximus ita, ut pro tribus personis (excepto vino) pro cibo, conclavi sive habitatione, et

dégszeretetreből vont erősségre, adatokból tudjuk, hogy hajdanta a gyülésekre megjelenő országnagyok és követek igen kis szállással megelégedtek, az 1790-ki országgyülési névkönyvből látható, hogy Blumenthal külvárosban, mellynek utczáit csak falusi kunyhó-forma házak diszesitik, még a magas aristocratia több tagjai is szállásoltak, mig most a főhivatalnokok és követek családaikkal egész szobarendeket igényelnek s kapnak, s nem törődve a „senki más kárán nem gazdagodhatik“ általányos jogelvvel, ha nem is gazdagodnak, de bizonyára ingyen élősködnek, kényelmeskednek, mig a háztulajdonosok eladósodnak, özvegyek és árvák pénzeikhez nem juthatván nyomorognak, gyakran inségre jutnak.

Illy jogtalanságot törvényeink sehol sem erősítnek meg. Sokkal magasb jogfogalmat tulajdonitunk őseinknek, hogysem feltehetnők, hogy bármikor is kivánták volna a természeti örök s az isteni szent törvényeket meghazudtolni. Törvénykönyvünk szelleme legalább az ellenkezőt tanusítja; sőt ha a legrégibb előkor törvényeit vizsgáljuk, látandjuk, hogy a természetjogot szorosb korlátok közé szorító törvényeink a szigor-nyerseség bélyegét viselik ugyan homlokukon, de nem a jogtalanságét, igaztalanságét, nem az erkölcstelenségét.

Vannak, kik a főnebb kifejtett elveket magokénak elismerik ugyan, de tagadják a károkat, mellyek a városra háramolhatnak. Pozsony városa megfelelt a lehető ellenvetésekre emlitettünk folyamodásában, mellynek fonalát ezennel felfogjuk. — A nyeremény vagy kár kétféle lehet, érdekelheti a közt vagy magányosokat.

A város mint testület hasznot épen nem huz, miután a vámok, hid, serház, vásárok, felsőbb meghagyás következtében kibérelvék s igy a városi pénztár egy fillérrel sem gyarapul; de igen növekednek kiadásai, miután legfensőbb parancsnál fogva az utczai kivilágitásra, kövezetre, szóval mindenre, mit kényelem és bátorság megkivánnak, sokkal többet kell forditnia; mit adatokból bebizonyitani könnyü volna. Mennyi jövedelmet huznak egyesek, már főnebb érintők, midőn a lehető hasznot a mesteremberekneк engedők. De tekintsük Pozsony fekvését, s meglátandjuk, hogy mig a mesteremberek és kereskedők elől a székes főváros szedi a hasznot, addig a termesztők haszna is parányi, miután a szomszéd vidékek sőt megyék országgyülések idején szeretik eladandóikat ide behozni, drágábban adhatván el azokat. — De gyakran magok az itt levő országos Rendek élelmezésöket jószágaikról hozatják s a pénz zsebökben maradván, a pozsonyi polgárt nem gazdagithatja.

A folyamodó város felhozza kérelmében, miszerint jeles nemzetgazdasági irók tapasztalásból bebizonyiták, hogy az évenkint kerengő pénzösszegből általán véve csak 10 percent nyeremény marad hátra. Ha a követek dijai s a sokkal dusabb magas aristocratia költségei — ezeket két annyira tevén mint az alsó tábláéit — felszámitatnak, a növekedett pénzkerengést 1,600,000 p. frtra vagy 4,000,000 váltóra tehetni legfölebb; feltévén, hogy e tőkének fele kamatja, azaz 80,000 p. frt. Pozsony városára esik, azt lehetne gondolni, mikép ez elegendő kárpótlás lenne az okozott károkért. Lebbentsük fel azonban a fátyolt s tekintsünk be a dolog állásának rejtélyesb zugaiba. Országgyülési szállásokul mintegy 2300 szoba szolgál 580 konyhával, ide járulván még az istálók és kocsiszinek; ezeknek bérei, ugy a rájok forditott költségek és butorok, évenkint 120,000 p. ftra rugnak, melly somma a háztulajdonosok vesztesége; e rendkivüli nagy terhet pedig csak mintegy 700 háztulajdonos viseli az egész országért, mert vannak tehermentes házak, s többen távolságuk vagy egyéb okok miatt szállásadásra alkalmatlanok.

Lignis cum Lectis pro septimana deponeremus illi 10 Thaleros, illique e vestigio deposui 6 Thaleros.“

Hol van itt jog és igény egy részről, kötelesség és tartozás más oldalról? Ha tehát a jog örök elvei valamint mindenben föltettek s most is föltesznek megfelelő kötelességeket, s ha irott törvény nem korlátozta meg az örök törvényeket, akkor a tett nem helyes, nem rendes, s homlokán viseli az igazságtalanság bélyegét, mi pedig a statusban sem állhat fen, kivált ha azon ország, mellyben illyesmi történhetik, még alkotmánnyal is bir, mellynek a hon polgárait egyenlő joggal — habár nem egyenlő kedvezményekkel is — védni és ótalmaznia kellene.

De a főnebb emlitett terhekhez még egy más rendkivüli is járul: a katonai szállásolás. Pozsony városa azáltal, hogy költséges katonai kaszárnyát épittetett, az állandó egyéb katonai szállásolástól magát mentessé lette, melly mentességét joggal és igazságosan élvezheti. Mégis országgyülés alatt mintegy 1000 katona van beszállásolva. Ezek, legkisebb számot véve fel, miután a tisztek szállásait a kincstár fizeti, a többiektől pedig hálókrajczár jár, 24,000 pengő forinttal terhelik a várost; s igy mig az évenkinti nyereség 80,000 ftot tesz, addig a teher vagy veszteség 144,000 forintra rug, vagyis a kármérleget 64,000 forint nyomja.

E károk iszonyuk és aránytalanok, de türnék azokat a háztulajdonosok, ha még most is rendkivüliek volnának; de ez utóbbi országgyülések óta rendesekké váltak, mert az országgyülési szállások a hongyülések után is üresen maradnak, senki sem szeretvén koczkáztatni, hogy a bekövetkező országgyüléskor vagy a drága vendéglőkbe lakni vagy rögtön elköltözni kénytelenitessék. Innen magyarázható Pozsony város lakosságának csökkenése, mig békekorunkban a haza majd minden városai gyarapulnak; innen magyarázható, hogy mig ezelőtt Pozsony városát egészséges égalja, kényelmes fekvése s a székes városhozi közelléte miatt capitalisták serege lakta s a nyugdijasok felkeresték, most ezek lassankint máshova költöznek, hol nem zaklattatva nyugalmasan és kényelmesen élhetnek. A népesedés pedig kutforrása a gazdagságnak, jólétnek, moralis és physikai erőnek.

Pedig ha van város, melly igényeket tarthat jogra, igazságra és méltányosságra, az bizonyára Pozsony, melly a haza és a felséges uralkodó Ház iránti ragaszkodásának, hivségének olly fényes bizonyitványait adta. Pozsony képezte a 16. és 17dik században Ausztria védfalát a törökök berontásai s a bellázadások ellen, s e város lakosságának hivségét a történet pártatlan kézzel irt lapjain feltalálhatjuk; tanusitják ama kitüntetések, mellyekkel fejedelmeink által megtiszteltetett. VI. Károly e városban telepitette le a nm. Helytartó-Tanácsot és m. k. udv. Kamarát, ugy a főhadi parancsnokságot; Mária Terezia pedig a kir. várat tágasitotta s gyakran hoszabb ideig itt tartózkodott. Egy tollhuzás elég volt e kedvezmények végét szakasztani, a hivatalnokoknak lett elköltözése által a város jólete és virágzása kifejlését ha nem is végkép megakadályozni, de bizonyára számos évtizedekre hátrataszitani; s Pozsony városa zúgolodás nélkül türte, mit a sors vas keze és felsőbb akarat reá szabtak, mert a károk, mellyeket szenvedett, nem törvénytelenségen, nem jogtalanságon alapultak. Most azonban, miután a keserü pohár fenekéről a méltatlanság mellett az igazságtalanság is szemszurva feltünik, méltán mondhatja ki fenhangon az egész haza előtt, hogy a „törvénytelenséget“ még tovább türni nem köteles.

Nem rémképek sem szép szavakba burkolt semmiségek, mit főnebb előadánk, hanem olly tények, mellyeket mindennapi tapasztalások tanusitnak, lett dolgok, mellyeket tagadni nem lehet. Látogassa bárki meg városunkat, s élő bizonyságát látandja, mint gyilkol meg erkölcsileg a törvénytelenség és igazságtalanság egyeseket ugy mint testületeket. Már érintők, mikép költöznek váro-

sunkból a lakók, mint ősszel a fecskék; innen az üres szállások sokasága ollyanynyira, hogy méltán elmondhatjuk, mikép békekorunkban nincs város az egész monarchiában, mellynek népességi száma olly nyomoru arányban állna csak egy század előtti népességéhez.

Pozsony város polgársága az országgyülési ingyenszállások tárgyában már Ő Felségéhez ismételve folyamodott; adatokkal bizonyitá be szörnyü károsodásait, névszerint alaposan állitván, hogy a lakást keresők annyira irtóznak az országgyülési szállásoktól, mint ha dögvészesek volnának, s fele árért sem fogadják fel.

Nem rég egy innen elköltöző katona-főtisztet kérdezvén, miért hagyja el városunkat, mellyben családjával már számos évek óta lakik, feleletül nyertük: „Azért, mivel a tartózkodás kellemei mindinkább elenyésznek és a növekedő drágasággal semmi arányban nem állanak. Országgyülési szállásban a kellemetlen és káros kiköltözések miatt nem akarván lakni, kénytelen vagyok magas házbért fizetni, mellyel a megkárosodott háztulajdonosok káraikat némileg pótolni akarják. Az országgyülések alatt a nagy urak szakácsai az élelemszereket felette drágitják, s ennek következtében káros egyedáruság és elővásárlások alakultak, mellyek a dieta lefolyta után is a közönséget sarczolják. A sok vidéki pajkos inasok cselédeinket elrontják, közönséges mulatóhelyeinken pedig többnyire olly hang uralkodik, hogy azokat hölgyeink férfiui kiséret nélkül meg nem látogathatják. Az ideiglenes élénkség a mulató intézetek számát felette neveli, mellyek aztán az országgyülések után többnyire üresen állnak, gazdáik tönkre jutván; és igy Pozsonynak hires nyári mulatságai még csak hirről isméretesek. A dieták alatt csak mindenütt a nagy lárma és nyugtalanság, végeztökkel pedig a siri csend, általános stagnatio és mellette rendkivüli drágaság.“ — Igy szól Pozsonynak egész lakossága, és méltán; olly vagyonosb lakosok pedig, kik különös viszonyok által nincsenek a városhoz kötve, szépen elköltöznek.

Szinte halljuk már erre sok oldalról az ellenvetést: „Ha az országgyülések olly károsak Pozsony városának, legjobb lesz azokat onnan el- s máshova helyezni, például Pestre, az ország fővárosába stb.“ — Elmellőzvén, hogy az országgyülések holtartása sem az ellenvető uraktól, sem Pozsony városától, sem mástól akárkitől, kivévén koronás Királyunkat, nem függ, a huzott következtetés talán magában véve sem igazságos és méltányos. Mert ha Pozsony városa jelen századunkban érzékeny vesztességeket szenvedett az országgyülések által, talán nem az volna az igazság, hogy hagyjuk már most magára a megkárosodott várost, mi pedig vigyük tovább sátorfáinkat, hanem az, hogy a sok okozott vesztességek után kármentesitsük a várost haszonhajtó országgyülések által, mi egyenesen és teljesen megtörténik, ha a szállások igazságos és méltányos fizetése rendeltetik.

Hogy pedig e fizetés igazságos, azt a t. Rendek táblája maga is elismérte, midőn az országgyülésnek Pestre áttétele esetében ott a szállások fizetését megigérte. A mi Pestnek igazságos, azt szintolly joggal — sőt az előbbieket tekintetbe véve még nagyobbal — követelheti Pozsony is. Miket Pozsony polgársága érintettük folyamodásában kért, miután kérelme meg nem hallgattatott, most joggal követeli. Bátran hivatkozhatik most már a nemzetnek nem méltányosságára, hanem igazságszeretetére és törvényszerüségére. Ha mi erősen ragaszkodunk mindenhez, mit alkotmányos törvényeink megengednek, ne tagadjuk meg másoktól is ez igényt, e jogot. Tartsuk meg a magunkét, de ne élősködjünk más vagyonán. Igazságot kivánunk joggal irántunk másoktól, legyünk igazságosok mások iránt, s megáldva lesznek lépéseink. — Nagy nemzethez pedig illetlen volna, csak azért megtagadni tovább is az igazságos követelést, hogy ezen megtagadás által más politikai czél eléressék; s bármi hasznosnak és czélirányosnak látszassék is némelyek előtt az országgyülések Pesten tartása — mi azonban némelly ujabb események óta mindinkább kétségesebbé válik — kiki ismeri azon országgyülési elvet „hogy még a legüdvösb czél elérésére is igazságtalan módok soha se használtassanak“ — s emlékezik a dieták figyelmes kisérője azon gyülöletes kifejezésre, melly illy bánásmódra szokott alkalmaztatni, s melly már az országgyülések szótárában polgárjogot nyert.

Ezeket a nagy közönség itélőszéke elébe hozni kötelességének véli az időszaki sajtó az örök igazság, a keresztény méltányosság, a nemzeti disz és a józan politika érdekében.

Még nehány észrevétel. *)

Az értekező ur a szóbeli biróságokról szóló 1836. évi 20ik törvényczikknek taglalását, a megyékbeli eddigi gyakorlatból igen bölcsen s éles tapintattal fogta fel, s ohajtható volna, hogy ezen törvényczikknek már gyakorlatilag illy különkülönféle elmagyarázásokra okot adott, s igy már magában, a minden törvénynek minőségi tulajdonságihoz szükséges elhatározó világosság hiányával biró homályos értelme a törvényhozási uton helyrehozassék. — De a már tapasztalt gyakorlatból tovább indulva, az értekezésben előadottakon kivül több megyékben még más több s különféle értelmekre olvadott már ezen törvénynek és nevezetesen a 8ik §nak magyarázatja; — ugyan is:

A 8dik §. igy szól: „A biróság által irásba foglalandó panaszra a megjelenési határidő, melly 8 napnál tovább nem terjedhet, szabassék.“ — Azonban némelly vármegyékben, nevezetesen Borsod megyében is, gyakran a 8 nap helyett 15—16 s több napi időköz is adatik a megjelenési határnapig; de ez mégsem olly sérelmes, mint az, hogy e mellett, ezzel ellenkezőleg (a mi a szegény adósokra igen veszedelmessé is vállhat) ezen szavakat: „nyolcz napnál tovább nem terjedhet“, oda is magyarázzák némelly ügyészek s birák, hogy már most 9—10 s több napi határidőt szabni ezen törvény szerint nem lehet, de lehet kevesebbet, habár egy napot is; — s igy több esetek is voltak, hogy csak 3—4 napi határidő engedtetett; de voltak esetek is, hogy csak egy napi vagy 24 órai határidő sem engedtetett, hanem estve 7 óra tájban adatván ki az idéző, már másnap reggeli 8 órára volt a megjelenés határórája kiszabva, s akkor az alperes megjelenni kénytelenittetvén, a per elkezdetett; de ennél még nagyobb megszorításra mutat az, hogy a kiadó esküttnek a biró által reggeli 8 óra előtt adatván kezébe szinte illy szóbeli perbe idéző irás, oda utasittatott, hogy csak igyekezzék 8 órakor kezéhez adni az alperesnek, mert 9 órakor már a megjelenés órája lesz, a mint illy formán ki is adatott.

Már illy esetben meg kell vallani, hogy mindnyájan, még a birák is, gyarló emberek lévén, ha netalán a birónak gyengeségén az indulatok erőt vesznek, tágos mező nyilhatik az illy rögtöni eljárásokkal az adósfél megrontására, és az illy forma rögtöni eljárás majd csaknem a Standrechthez hasonlit, a mellynek pedig a kor szelidült emberi érzete a honnak nagyobb részében ellene szól; de még a fogházból, ex vinculis, a törvényszékre idézett rabnak is harmadnapi idő adatik a megjelenésre. — Más részről pedig ezen törvénynek igen üdvös czélját, s országunk törvényt alkotó atyjainak valamint a hitelezőkre kiterjesztett, ugy az adósoktól is bizonyosan elvonni nem czélzott kellő atyai gondoskodását tekintve, az illy elsietett eljárást a törvény lelkével, de fentirt szavaival sem lehet összeegyeztetni. Hol itt a törvényben emlitett nyolcz nap? holott, ha a törvény lelkéből indulva akarjuk magyarázni annak értelmét, ugy a hol azt rendeli, hogy nyolcz napnál tovább a megjelenési határidő nem terjedhet, már magában ott fekszik az egyenlően osztó igazság értelmében rejtezve ugyanazon rendelése is, hogy a határidő szinte nyolcz napnál kevesebbre sem szoritthatik; az eddigi hosszabb folyamatu honi perekben a törvények szerint 15öd vagy a távolsághoz véve, 30—45öd napok szabattak, de ha ezen, bár hosszabb határidőből két, sőt csak egy nap hibázott is, már a per leszállittatott, mert ama régibb törvényekben a 15öd vagy kétszer 15öd napi és nem kevesebb határidő meghatározólag fejeztetett ki, s e részben azon törvényekben homály nem feküdt. — Már az illy megszorítólag használt elmagyarázások mellett kénytelen vagyok azt is megvallani, hogy véleményem szerint az eddigi hosszas és valóban a hitelezőkre igen károsan hatott törvénykezés módján segiteni törekvés mellett a törvényszolgáltatás módja egyik extremumból a másik extremumba esett vagy inkább esnék, ha igy maradna; mivel eddig négy-ötszáz ftos tartozásért 7—8 esztendeig is kellett gyakran a hitelezőnek nagy kárával perelni, a fönebb kifejtett igen szoros egykét napi, sőt még 24 órán is alul hozott rövid eljárás mellett pedig nyolcz

*) A Századunk 25-dik számában, a szóbeli biróságokról adott értekezéshez.

nap sem adatik a szegény adósnak, hogy vagy mentő okleveleit távolabb helyről is előszerezhesse, vagy magát a követelt summa beszerezhetésével a per költségeitől s kedvetlen executiotól minden jó akaratja s igyekezete mellett is megmenthesse, holott abban meg vagyok győződve, hogy a törvényhozó testnek a hitelezőkön s közhitelen segíteni kivánó szent czélja soha sem irányoztatott oda, hogy azzal az adós honi polgárok ezen rögtöni eljárásokkal illy módon megfojtassanak, és ezáltal az ipar is szenvedjen.

Csekély véleményem szerint, ha szabad szerényen kimondanom, mind az illy kisebb summákért eddig hosszu időre, több évekre huzott vont és mindkét résznek káros perlekedések megváltoztatására — mind a hitelezők biztosítására, de a közhitelnek is gyarapodására szintugy szolgálhatna, ha az illy szóbeli perekben is az eddigi 15öd napi határidő mind az adós megjelenésére, mind pedig a per természeténel fogva csak rövid uton hozott birói itélet kimondása után, ismét 15öd nap határoztatnék a törvényes birói végrehajtásra, a törvényhozási uton; igy a nyolcz évig eddigelé huzott vont illy perek nem egy esztendő, s nem is fél év, hanem csak egy hónap alatt bevégződvén, a hitelező is nyerne ezen rövidebb eljárással, szintugy a hitel is, az adósnak is idő engedtetnék. — Azon lehető ellenvetés ellen pedig, hogy egy hónapi időköz alatt az adós javait elvesztegetheti, tökéletes orvoslásul szolgálandana, ha a törvény világos szavai az illy esetekben az adós javaira nyomban birói zárt vethető tehetőséggel az eljáró bíróságot felruháznák.

A többire nézve az értekező urnak észrevételeit s véleményeit méltányolván, észrevételeimet azon, jó hazafit illető hő érzéssel s kivánsággal zárom be, hogy bár minden, e kettős értekezésben előadott hiányok s homályok az országos törvényhozás utján orvosoltatnának, egyszersmind a szóbeli perekbe az adósok a magok kerületi, közvetlen illető szbirái eleibe, nem pedig más, habár azon járásbeli szolgabiró eleibe és az adósnak lakásához igen távol eső helyre idéztetnének az illy rövid, nyolczadnapi határidőre, mivel hazánkban, főképen az országutaktól távol szegletekben fekvő vidékeken igen gyakran létező járhatatlan utak s más illynemű akadályok miatt, ezen rövid határidő alatt a távolabbi megjelenés helyére a kirendelt napra a szegény adós minden erőlködése mellett is el nem érhetvén, minden ügyét, bár igazságos lett volna is, s azzal sokszor mindenét is elveszitheti.

J. C. M.

Képezés a kereskedésre.

(Folytatás.)

Miután a kereskedő-segéd több éven át tengeté magát boltban, raktárban, irószobákon, vagy mint utas, végre már felszabadul mások szolgálatjától; annyihoz már érteni vél, hogy tulajdon nyerészkedést kezdjen, s ennélfogva felkészületre törekedik. Ha vagyonos, csakhamar minden rendben van; leginkább már fenálló boltot vesz, mivel ennek szabadalma már megszerezve, s nem kell nagy ügygyel bajjal előbb ennek szereztetni. Ha ellenben nincs vagyona, gazdag nőt keres, ki őt önálló léthez segíti, vagy bóltos özvegyet, más üdve nem lehet. Ha ez ki nem sül, akkor többnyire fel kell hagyni az önállósággal s az öreg legények zászlójához esküdnie, azon tuczatnyi emberekéhez, kikkel minden fontosabb kereskedő helyen csoportonként ütközünk; többnyire nyers, miveletlen emberek, feslett erkölcsökkel, kik hivataluknak csak mozgonyi részében jártasok, számvivőknél többre alig használhatók. Némellyik itt ott szerencsés esetből többre megy, más pénzheznyulásért odább küldetik, szolgálat nélkül borong szerte szét, s nyomorult végét éri. Legunalmasabbak az öreg utazók, kik többnyire stereotyp példabeszédes., szeszélyes bohóságu, minden belső érték nélküliek, kissé gyalult külsővel, utánozott modorral, minden jelemmel szükölködő, komoly munkára alkatmatlan naplopók. Ezen emberekre mindjárt reáismerhetni a csapszékek asztalai mögött, hol beszédvezérek, untató anekdottokat mesélgetve, a vendégeket unalmas mesterségekkel mulatva.

A növendékek mivelési folyamatát, mikint feljegyeztük, tekintvén, könnyen megfoghatjuk minő kereskedők vállhatnak belőlök. A festés nem tulságos s a nagyobb számra igen is alkalmazható. Az ifjak más része, kiknek jellemök is értelmök is helyén, bevégzett tanitványkodás után, a második rangon csakhamar észre veendik, miben van még hiány, s boldogok, mert még nem késő a pótlás. „A vándorlás tesz csak emberré" mondja a közbeszéd, és nem helytelenül, sok ebben leli szerencséjét, sok dus tapasztalatokkal és belátásokkal tér vissza s hazájában derék kereskedő lesz. Az utazás oskolája minden esetre ajánlatos, mivel a honinál már azért is jobbak tanitásai, mert arra kénszerit, hogy magunkat idegenek között jól összeszedjük; ezen kénszerités az önállás természetes következménye, mellyel otthon vagy épen nem vagy csak igen gyéren lehet megösmerkednünk.

Az ifjak kisebb része minden esetre az, melly tanitványi éveit ugy fordítja hasznára, mikint kellene. Kinek természeti tehetségei is vannak, tanulni is akar, az mindig haladni fog. A principal, buzgalmát és tudni vágyát tapasztalván, örömest fordít reá nagyobb figyelmet mint ollyanokra, kik a munkaórák leforgásának örülnek; a segédek is örömest fognak kérdéseire felelni, őt munkamegbizásnál kitüntetni, minden alkalommal pártolni, s neki az egész ügy menetelét magyarázgatni. Illy ifjak, kik a helyett, hogy munka után kávéházakba száguldoznának, szakjok tanjainak betanulásához ülnek, tanitványi idejöket mint hasznos emberek fogják meghaladni, szolgálatokat könnyen kapni, a jeget áttörni s minden hatáskörben, akár mint önállásuak, akár pedig mint mások ügynökei a közönséges kereskedők serege felett kitünni.

Láttuk fentebbekből, hogy a szilárd, müvelt kereskedők szűke főkép czélirányatalan oskolázásban és a tanitványévek rosz használásában van megalapitva; de ehhez főokul még azon könnyűséget adnám, mellyel ipartörvényeink a kereskedőknek a felkészülést megengedik, minek igy lenni nem kellene. Jelenben sok kereskedő ház van, melly csak tanitványokkal végzi munkáját; gyakran 4—5-öt tartanak, s az elmenőket mindig ujakkal pótolják, ugy hogy utoljára a kereskedők számának a közönség szükségei kielégitése minden arányán kivül kell esnie. Ezen káros takarékosság nevét érdemlő rendszer, nem csak semmi bért nem fizetni, hanem még jó tanitványi jutalmakat is bekapargatni, sokkal károsabb mintsem azt első pillanatra tekintenők. Az ifjak közönségesen keveset tanulnak illy en gros kereskedéseknél s a részletes ügyben, mellyben magokat az aprós cseprűs kalmárok is kereskedőknek hivatják, szinte nem többet; ha illyenek tanitványságok elmultával szolgálatot nem kapnak, keserű szükségbe esnek, vagy ha van valamijök, felkészülésre vetemednek, s mivel hiával vannak az üzlet minden tudományának, ennek rendes következése csalás, bukás, az áruk, és idegen vagyon kihányása, az erkölcsi romlottság sokszorozása. Törvény utján nem kellene a principálnak tanitványok önkénytes számu tartását megengedni, valamint nemkülönben a letelepedő kereskedőt arra szoritani, hogy azon tulajdonságokról, mellyek önálló üzletre szükségesek, bizonyságot tegyen. Ha már a mesterember, ki felett a kereskedő olly magosan véli magát, inasi és vándorlási idejének törvényes meghaladása után mesteri ügyességét czéhbevétel előtt az ugynevezett remekkel mutatja meg; ha a tisztviselőnek, ügyvédnek, lelkésznek, orvosnak, katonának pályája kezdetétől fogva sok próbálatokon kell átesnie, hivatalbeli tulajdonait ekkép bizonyitván; miért kelljen ettől a kereskedőt, kinek hivatása olly igen bele vág az „enyim és tiedbe", felszabadítani? Neki most csak azt szükség megmutatnia, hogy tanult kereskedőnél tanitványoskodott, s azután nehány rendes kereskedő irószobáján dolgozgatott. Milly keveset bizonyitnak ügyességében ezen bizonyítványok, tovább feszegetni szükségtelen. Száz kereskedőt ismerek, kik tanitványságukat merő részletes kereskedésnél végezvén, 4 esztendeig papirostölcséreket csinálgattak, tobákat mérecskéltek s ezen munkában, mivel majd semmi irás nem vitetett, legszükebb müveltség alkalmát sem láták, kik aztán mint gyakorló segédek hasonló szolgálatba léptek, majd ugyanazon dolgokkal foglalatoskodtak s végre letelepedtek. A kereskedésre való tudományokból mit szerezhetnek magoknak illy mestereknél a tanitványok, kiki meggondolhatja.

(Folytatása következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

42. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Majus 30.**

Mátyás király emlékét nem lehet abban hagyni.

Nemcsak honunk, hanem a külföldnek nagyobb része is diadalmas szózattal magasztalja a magyar szivben azon háladatos szikrát, melly sok hazafiban ége, midőn Magyarország legnagyobb fejedelmének, a halhatatlan Corvinnak felállítandó szobra inditványoztaték. E dicsőséges tárgy azonban elejétől fogva el volt hibázva, mert leginkább azért akartuk a szobrot emelni, hogy hóni müvészünket segitsük és pártoljuk. Itt volt tehát mindjárt az első hiba; mert csak hijába, ki kell az igazat vallani, azért nem áldoznak Hunnia sok fijai és leányai e czélra, mivel egyik honi müvészünket sem tartják elegendőnek arra, hogy olly szobrot készitsen, melly a honi és külföldi műértők megelégedését, a szigoru müvészek helybenhagyását megérdemelje, mellette pedig Pest városa díszének, a magyar nemzet méltóságának s a dicsőült fejedelem szent hamvai tekintetének megfelelhessen.

Tisztelt hazámfijai! Én tollammal, de egyébkint is, elegendőképen megmutattam már, milly lelkesedéssel pártoltam honi müvészeinket; de megvallom, akkori hamarkodásimat egykissé magam is megbántam már; mert megjárván azóta a külföldet, kivált München, a müvészet ezen dús tárházát, ugyszinte az olasz föld egy részét; csak hijába, kénytelen vagyok megvallani, hogy egy honi müvész sem áll a tökéletesség azon pontján, hogy elfelejthetetlen nagy Mátyásunknak szobrot emeljen. Mert, uraim, gondoljuk meg csak, ki volt Mátyás király az uralkodói tökélyek minden nemében? Hiszen ha más nemzet dicsekedhetnék azzal, hogy e nagy ember keblében született, bizonyára nem most hanem már régóta emelt volna neki emléket. Mátyás volt országok meghóditója, ő reszkettette meg a napkeleti gőgös turbánt, ugyszinte az oláh, silesiai, morvai és cseh nemzetek főnökeit; őt nevezte akkor a világ minden királyok legnagyobbikának; ő volt századának Napoleonja, ő a vitéz, Szilágyi és a római udvar hatalmas imponense; kardja alatt hullottak a kenyérmezei csatában ozmán fijai; ő volt a rabló Giskra zabolázója, ő a fekete sereg felállitója és rettentő vezére, ő a hires budai könyvtár, képek, szobrok felállitója, a temérdek királyi és nemzetkincs szerzője; ő volt a magyar Salamon bölcsességével, magyar Napoleon vitézségével, magyar IV. Henrik népszerüségével; igazságszeretetét még most is századok mulva hirdeti a köznép e valóban megható szavakkal: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság!“ — Ő volt korának legnagyobb törvénytudója, theologusa, linguistája, az egész classicus tudománnyal biró tudósa, ő állitotta fel Európában legelőször is a rendes katonaságot; ő volt az első magyar fejedelem, ki a Majestas czimét viselte. Igazsága van Fesslernek, midőn magyar historiájának 5-dik kötetében, 436 lapon, ezeket mondja: „Die Geschichte der Völker zeigen uns keinen weiseren, grösseren, würdigeren Emporkömmling“ — továbbá 437. lapon: „Sein Hof war in ganz Europa der Feierlichste und Prächtigste, so oft Er als König der Ungern Bevollmächtigten fremder Fürsten und Könige öffentliches Gehör gab. — Er hat sein Volk nie belogen, sein Wort brach er nie.“ — Bécsben, Német-Ujvárosban, Boroszlón s a német hon több helyein dicsőséggel mutattatnak e nagy fejedelem szent hagyományai, mellyek vajha idővel nemzeti museumunkba jöhetnének! Ő volt továbbá Ujlaki Miklós, Garra László s egyéb ártalmas nagyok lealázója; a régi római taktika legügyesebb bajnoka, a pesti és pozsonyi roppant nevelőházak felállitója, a kereskedés előmozditója, szóval, illy tekintetben is az ország második Camillusa stb. Érezte Mátyás már gyermekkorában, hogy őt a természet nagyra szülte, mert fiatal években ellenséginek kezei között fogva levén, midőn őt egyik udvaroncz Bécsbe hozá igy szólván: „Zu frühe, junger Herr, wolltest du König der Ungern werden.“ Mátyás tüzesen ekkép felelt: „Lebe ich noch einige Zeit, so werde ich sicher auch der Eurige!“ és szavát dicsőségesen meg is tartotta.

Azt kérdem már most, kedves hazámfiai, illő-e, helyes-e, igazságos-e, a czélnak megfelelő-e, hogy a magyar Nagy Sándor szent hamvai emlékét azon müvész készitse, kiről maga Thorwaldsen is megvallja, hogy ő semmi egyéb jeles kőfaragónál. A mellszobrokban igenis szerencsés lehet, de hogy ezért jeles szobrász is legyen, azt tagadom, és hogy épen Mátyás szobrát méltán felállithassa, erről csak gondolkodni is igazán nevetség.

Tudom jól, hogy müvészeink, ha e sorokat olvasni találják, e szavakra fakadnak: „Et tu fili Brute“? de hiában; itt igazat kell szólni, mert nagy királyom emléke, a nemzet méltósága, Pest városa disze forog fen, de leginkább az, hogy sok szükségekkel küzdő szegény hazánk csak ollyanra adjon ki pénzt, ha már ad, mi leginkább müvészi tekintetben megfeleljen a nemzet méltóságának. Mit fog az érni, ha majd olasz vagy angol vagy franczia utazók jönnek Pestre s megnézvén az emlék-szobrot, e szavakra fakadnak: „No ugyan szép emléket raktak a magyarok nagy fejedelmöknek; Olaszországban némelly mezőváros is különb emlékekkel dicsekszik.“

Az Istenért, hazámfiai, ha már emléket emelünk, emeljünk ollyant, mellyel dicsekedhessünk, nem pedig ollyant, melly miatt kinevessenek. A talapzat belsejére nézve, mit „a szentek szentjének“ neveztek, hol finom statuák fogják Mátyásnak élete főbb eseteit ábrázolni, de kivált a basreliefekre (domborképekre) honi müvészünk közül már épen egyike sincs a maga helyén, mert a müvészet e nemében felette gyengék. — Látszott ez mindjárt a pálya elején, midőn minden ember, ki a müvészethez ért, vállat vonitott.

Én, meglehet, még most sem szóltam volna; de mivel azon tisztelt egyesület, melly a Mátyás-szobor kivitelének ügyét viszi, minap a hirlapokban mintegy panaszkodni látszatott aziránt, hogy a gyüjtők közül többen sem pénzt sem az iveket be nem küldvén, a beléjök helyzett bizalomnak meg nem feleltek, s mivel ezek között én is vagyok, ki sem pénzt, sem ivet még be nem küldöttem: már csak e miatt is kénytelen vagyok e tárgyban szólni. Becsületem szentségére bizonyossá teszem a t. egyesületet, hogy mindent a lehetőségig elkövettem minél több gyámolókat gyüjtésére; de a kit felszólitottam e tárgyban, mindenkitől csak e választ kaptam: „Ha valami nagy müvészre volna bizva e szobor, akkor szivesen adóznánk“, és igy nem a gyüjtők restsége, hanem az okozta leginkább a részvétlenséget, hogy a közönségnek nincs bizodal-

ma; és ebben igazsága is van; mert azért, hogy valaki a mellszobrokat jól készíti, hogy igen jeles kőfaragó, még azért ő nem jeles szobrász.

Az tehát már most a kérdés: 1) Ki készítse a szobrot? 2) Milly módok által emeltessék ezen emlék, miután mindekkorig olly kevés pénz jött be?

Az elsőre ezt vagyok bátor indítványozni. Van hazánkban mostan egy szobrász, kinek müveihez honfiaink munkáit távolról sem lehet hasonlíthatani; ez pedig Casagrande Márk olasz szobrász, ki most hol Egerben hol Esztergomban dolgozik. A nagy műértő és pártoló Pyrker patriarcha ő excja egyik barátomnak a minap azt mondotta, hogy Casagrandéról a velenczei müvészet-academia elnöke is azt állitotta, hogy szobrokban és domborképekben már most is bizvást sorompóba léphet Europa akármellyik szobrászával, és hogy talentoma olly roppant, hogy idővel Thorwaldsent is felülmulandja.

Ha szabad csekély személyemről szólanom, én hazatérvén a külföldről, hová leginkább is a szobrászat végett mentem, minthogy egész eddigi földi zarándokságomban mindig felette nagy szenvedéllyel és tüzzel viseltettem a szobrászat iránt, legelső kivánságom is az volt, hogy a külföldi szobrok meglátása után a hóniakat nézzem meg, s igy természetesen azonnal siettem Esztergamba. De jaj! nem is vagyok képes magyarázni, milly roszul esett honi müvészünk esztergomi munkáit és a fáji kastélyomban készitett pásztorleányt szemlélni. Esztergami müveit nem is nézhettem, a pásztorleányt pedig egy jó barátomnak eladván, alig vártam hogy szabaduljak tőle. De bezzeg, hazámfiai, nem ugy volt a dolog, midőn Egerbe menvén Casagrande munkáit megláttam; még akkor fris emlékezetemben voltak a nehány nappal azelőtt Münchenben látott müvei Thorwaldsennek, Canovának, Bartholininak, Scladownak, Baneckernek, a gyönyörü görögországi Faunus stb. valamint Schwantaler remek munkái is; megvallom, csak olly lelkesedéssel voltam Egerben mint Münchenben. Nézzék meg csak a tisztelt olvasók azon négy szobrot, mellyek az egri templom előtt állnak, a legdurvább, legközönségesebb pestvármegyei kőbül faragottakat, és mégis ha az ember rájók néz, minden szobor szól magáért, az ember szive szinte dobog örömében, és nem győzi elegendőn szemeit rajtok legeltetni. Honosink munkái ehhez képest csak nyomoruság. Vagy nézzük meg csak szent János szobrát, melly diszesíti a patriarka galleriáját. Vagy ne menjünk Egerbe, hanem nézzük meg Pesten Ullman Mórioz ur teremét és Casagrandenak az abban készitett gipsz domborképeit, s mindjárt észreveendjük, hányat ütött az óra; azért ne nyúljunk ezüst almához, mikor arany alma fekszik előttünk; ne tekintsük müvészeink magyar születését, ne a többi viszonyokat, mert a szobrászathoz nem kivántatik, hogy valaki magyar legyen, hanem hogy értsen a müvészethez. Mikép gondolkozhatunk másról, mikor Europának egyik legjelesb szobrásza mulat hazánkban?

Bátor vagyok egyuttal azt is tudatni az országgal, hogy a hires müncheni szobrász Schwantaler, kinek dicséretében szinte megegyez egész Europa, és kinek dicsőséges munkáit a Walhalában is Münchenben láthatni, nekem e napokban levelet irt, mellyben jelenti, hogy egy müvét sem vinné olly lelkesedéssel, mint Mátyásunk lovagszobrát, minthogy colossális lovag-statuát készíteni egyik főszenvedélye. Leveléből az is világos, hogy a szobrot sokkal, de sokkal ólcsóbban készitené mint hazánkfia; quid ad haec? Ha pedig szavaimnak nem hisznek, irhat az egyesület akár mikor Schwanthalernek, s látni fogja, hogy igazam van. Képzeljék már most magoknak, milly drága müvészeti gyémánt diszesitené akkor Pest városát, ha Mátyás lóháton Schwanthalertől volna készitve, a szentek szentjében pedig a statuák és kivül a basreliefek Casagrandetől vagy magától Schwanthalertől.

Mióta Casagrande és Schwanthaler munkáit láttam, szinte könyezek meggondolván, hogy e drága nemzeti emléket másra bizzuk, kinél annyi jelesebb szobrászok vannak. Nem uraim! ne hajintsuk ki hijába a pénzt; hanem ha már jót akarunk tenni, hazánkfiát alkalmaztassuk a nemzeti museum gondviselőjének; megérdemli nemes lelkeért, buzgó iparkodásáért (mert ő is tett szegény a mennyit tehetett) és jeles hazafiságáért, hogy a haza által megjutalmaztassék; de a magyar nemzet legragyogóbb siriusának, hollós Mátyásnak, a magyar nagy Sándornak, Julius Caesárnak szobrát az Istenért ne bizzuk még most hazánkfiára, mert ollyanért fogjuk pénzünket kiadni, mi a czélnak meg nem felel. Bizzuk ezt inkább vagy Casagrande vagy Schwanthaler urakra; akkor tudom minden külföldi, ki Pestet látogatandja, azt fogja mondani: „Die Statue des Mathias Corvinus ist ein wahrer Kunstgenuss, und ein erhabener Beleg des Kunst-Sinnes, der Dankbarkeit und der Grösse der ungrischen Nation“; ellenben ha az eddigi minta szerint az egészet felállitandja, csak ki fogjuk magunkat nevettetni. Hazánkbeli szobrászt hasonlitani sem lehet Tatarkinvits lengyel szobrászhoz; mégis midőn a lengyelek 1830-dik esztendőben Ponyatowszkynak szobrot emeltek Varsóban, igaz hogy azt Tatarkinvits készitette, de ott volt ám Thorwaldsen, kinek utmutatása szerint dolgozott a lengyel müvész. Ugyanez készitett Varsóban még más két szobrot is, Copernicus csillagászét és III. János királyét. Majd minden főváros dicsekszik egy vagy több nagy szoborral, csak Pestnek nincs semmije.

Az elfogadott tervezetben van azonban valami, mi nagy dicséretet érdemel; ez a talapzat belsejében az ugynevezett szentek szentje. A gondolat szerencsés; mert ha a mükedvelő egy ideig bámulni fogta a colossalis szobrot és a talapzat külsején a domborképeket, akkor bemenvén a talapzat belsejébe, ott igazán a müvészség szent templomában lelendi fel magát, látván ott dicső jeleneteket Mátyás életéből, gyönyörü faragások által ábrázoltakat. Az eszme tehát igen helyes, csak hogy a kivitel a tervező erejét felülmulja és azért inkább soha se emeljünk szobrot és maradjon el az egész, mintsem a kivitel sületlen legyen.

Tudom, sokan azt fogják mondani: „Mi lelte ezt a jó embert, hogy ő, ki azelőtt olly nagy tüzzel vitte a pártolást, most majd a fanatismusig ellene van? Milly inconsequentia! stb.“ Igaz uraim, hogy pártoltam honi müvészünket; de mióta a külföldön jártam, én is már jobban értek most a szobrászathoz mint azelőtt, és igy legszentebb köteleségemnek tartom, nemzetem diszéért s Pest városa ékességéért az igazságot tisztán kimondani. Legyen hazánkfia a nemzeti museum gondviselője, de ne vágja olly fába fejszéjét, mellyet sem anyagilag sem szellemileg nem bir.

A második kérdés az volt: „Mi módokon emeljünk Mátyás királynak szobrot a hozzátartozandó ugynevezett szentek szentjével és domborképekkel, miután a gyüjtők mindeddig még csak olly kevés pénzt szedhettek össze, hogy ezutoni létrehozását teljességgel nem reménylhetni?“ — Erre ez az alázatos észrevételem: Két izben fizette már a magyar nemesség a diaetalis költségeket; reménylem kedves hazámfiai, tán csak lesz annyi elővigyázatunk, hogy ebből usust nem csinálandunk örökre; azért e helyett vállalja fel a nemesség az igen csekély áldozatba kerülő szobor felemelését hollós Mátyásnak, mint legnagyobb fejedelmének; az emberiségért és parasztságért már vittük két diaetán a költségeket, nem vetheti tehát senki szemünkre az emberiség iránti szeretetlenséget; és igy igen

rendjén van, hogy tegyünk már most valamit a művészetért is, valamint két országgyülésen tettünk már a parasztságért*).

Mint fönebb mondottam, ha Schwanthaler fogja készíteni a lovagszobrot, a munka olcsóbba fog kerülni, ugy hogy egy nemesre olly kevés fog jutni, a mennyit az ember néha koldusnak is szokott adni. Azért, uraim, ha ugy fogják is hajintani ellenem a köveket és menydörgő czikkeket, mint a gygansok mikor az olympot ostromolták, mégis utolsó lehelletemig azt fogom kiáltani, hogy a jövő országgyülésen a költségek helyett a nemesség Mátyás szobrának felállítását vállalja magára, és annak kivitelét azután, vagy akár addig is, Schwanthaler müncheni szobrászra, kinek művei Romában is dicsőségesen állhatnának, vagy az europai hirü és imádásig szép munkákat készítő Casagrande urra bizza. A pénztárban vagyon még nehány ezer forint; szólítsa fel csak az egyesület Schwanthalert vagy Casagrandet tervnek kikészítésére, meglátjuk akkor mindjárt a nagy különbséget csak az idealban és tervezetben is.

Ujra is kérem hazánkfiait, nézzék meg Casagrande munkáit Egerben, vagy Shwanthalereit Münchenben, utána pedig a hazai készítményeket, s meg fogják látni, hogy ez utóbbinak lehetetlen a szobrot elkészíteni, ha csak azt nem akarjuk, hogy a világ azt mondja: „Die Ungern verstehen nichts, haben keinen Kunstsinn, keine Elevation, keinen Geschmak!“

Már most leteszem tollamat, zugjanak, irjanak ellenem, tépjék elveimet a hogy tetszik; hijába, honfi barátságáért a roszat nem mondatom jónak, kivált ott, hol müvészi tekintetben kell meg felelni nemcsak önmagunk, hanem a külföld várakozásának is. Akárki készítse azonban a szobrot, a talapzat belsejében az ugynevezett szentek szentje minden esetre el ne hagyassék, mert ott leend majd a legnagyobb müvészi élvezet és gyönyör, kivált ha Casagrande vagy Schwanthaler remek szobrai Mátyásnak több jelesebb tetteit ábrázolandják. E két müvész közt e tekintetben nincs különbség, s azért a melyik közülök olcsóbban dolgozik, az nyerje a munkát; de akármellyik a kettő közül, csak lásson serényen a szoborhoz, mert ennek létrehozásával tartozunk nemzetünk legnagyobb királyának, a magyar név legdiadalmasabb hősének.

A liberalis uraknak, a nemteleneknek, meg a parasztság heroldjainak, tudom, igen nagy mértékben fel fog vérök zavarodni, hogy egy ő hozzájok képest minden tekintetben gyenge aristokratácska csak piszenni és csak ki is mondani merészeli, hogy a jövő diaetán a nemesség valami áldozatot tegyen. Édes liberalisták, olly szerencsétlen vagyok, hogy én bizony most az egyszer véleményemet kimondottam; de mindamellett haragjokkal nem sokat gondolok, az uraknál napirenden van ugyis az indulatoskodás, s a hol kegyeteknél vékony az argumentum, ott mindjárt személyességekre jutnak. Én azonban a mérséklett elvekért, csupán a mellyek eszközölhetik a haza szerencséjét, kész vagyok akárkivel is szembe szállni. Nem mondom, Isten ments, hogy a nemesség soha egy diaetán se vállalja fel a költségeket, de a mi sok, sok.

Gróf *Fáy István*
az uralkodó és jeles Máltai rend vitéze.

*) Bármi nagyon kedveljük is a művészetet, tiszteljük Mátyás király hamvait és ohajtsuk fővárosunk ragyogását, mégis egy szobor emelését még a teendők sorában olly hátraállónak tartjuk, hogy országos adakozásra még most számot nem tarthat. Ha önkintes adakozásokból fel nem állittathatik, sajnálatos ugyan; de olly országban, mellynek sem utai, sem csatornái, sem kereskedése, sem müipara, sem müvészete, sem rationalis mezei gazdasága stb.; mellynek fővárosát por és sár lepi: ott a közadakozás csakugyan szükségesb hováfordítást talál, mint egy szobor felállításában. Előbb jó meleg köntösünk legyen, azután gondoskodjunk czifra sujtásról, vitézkötésről s prémről. *A szerk.*

Képezés a kereskedésre.

(Folytatás.)

Megmutattuk, minők kereskedőink, lássuk már most, minőknek kellene lenniök. Hogy a szó legsajátabb értelmében az legyen, az emberi társaság viszonyos szükségeit kell minduntalan felkeresni és pótolni a kereskedés emberének. Ezen elháríthatlan ügyre tőkéjét, értelmét, éjjeleit szenteli. Az ő segitségével vál meg a vidék, ország és világrész attól, minek bővségével van, s a szükölködőket részesíti benne. Kézmüvesség, mezei gazdaság nélkül a kereskedő nem mozdulhatna, de nélküle is mi volna a müipar és szántásvetés? Összekarolt létre rendelvék ezek, s egymás nélkül el nem lehetnek. Azáltal, hogy a kereskedő a földkerekét beutazza, a tengereken czikáz és azon akadályokat, mellyek a népek közlekedését gátolják, eltörleszti; hogy a szükségek körén és az élvezet kivánatain tágit, azáltal a munkát sokszorozza, a müipart éleszti s a világ némi mozgatója. Mert valameddig a termesztmények kicserélését magok a termesztők üzék, ez természetesen azon kárt vonó maga után, hogy abba sok idő veszett, és nagy számu kellemetlenség és akadály el nem mellőztethetett. Kereskedő nélkül a szántóvető maga kénytelen termékeinek elkeléséről gondoskodni, a vevőket felkeresni vagy azoknak megszorulását bevárni, kik nem termesztenek, s ön szükségeinek pótlását is huszféle helyen keresni. Mig ez igy volt, minden osztályra ebből sokszoros gond és fáradság háramolt, a figyelemnek megkettőztetni s a tulajdon készítményektől előfordíttatni kellett. A különben folyton folyható ipar minden ágozatára csökkenés következett; holott ellenben kereskedőleg elrendelt országban közhaszonra minden egymásba vág. A kereskedők azok, kik az ekét is, a szövőszéket is szünetlen mozgalomban tartják; nélkülök a müipar minden rugójára rozsda kerülne és megmerevedés; nélkülök minden családnak magának kellene szükségeit fedezni, s azokat nem is tökélyesbithetné; nélkülök tudatlanságban és vadságban maradna vagy abba visszasülyedne az emberi nem. Számos iparág egészen feledékenységbe esnék s az akadályok nagysága elfojtaná azon ösztönt, melly állapotjának javitása, a gazdagulás és függetlenség iránt mindenkiben rejtve. Valljon a mezei gazda annyi szemességel és kimerítő használattal végezhetné e korunkban olly különbféle ágozatu dolgait, ha posztóját szőni, csizmáját készíteni maga volna kénytelen? Valljon gyarapitaná e az a müipart és mesterséget, ha ezeknek kezelői egyszersmind az ekeszarvához is nyulnának, miután a csürlőt félretevék s a varrótőt kovácsüllővel váltották fel? Ha a dolog meg nem osztatott s minden egyed valamelly fenálló ügyhez és mesterséghez nem csatlakozott, ha kereskedés nélkül volna a társaság, ugy soha sem jutna a tudományok és müvészetek élvezetéhez. Azon szolgálat, mellyet minden egyede magára vállalt, s azáltal, hogy kiki különös feladatot tüzött ki magának, és igy mindig egyesitett erő müködött, már nagyok történtek; s tulzás nélkül lehet állitani, hogy az emberek ezen öszpontosult erejével már most is óriási siker kivihető, a jövő kor pedig hihetlent várhat tőle.

A kereskedés azonban, kivált a külső, nemcsak a müipart éleszti, nemcsak a természet ajándékait terjeszti, s azoknak nagyobb és jobb használ eszközöli, hanem arra is szolgál, hogy a mesterségek és tudományok mindig közönségesebb vagyonná tétessenek, hogy egyik ország a másik találmányait sajátjává tegye s ennélfogva polgárainak is azon hasznokat, mellyeket belőle amazéi huznak, megszerezze. Semmi által nem terjedtek el annyira a jelen pallérozottság áldásai, mint a kereskedés által, és ha tudomány és mesterség a föld legtávolabb zugába hatott, az bizonyosan a kereskedés közbevetett keze által történt. E tekintetben azon

befolyás is, mellyet az az emberinem képezésénél mutatott, szerfelett fontos és sikeres. Az, hogy a kereskedők mások szükségeinek és vágyainak kitudakolásában fáradoznak, őket ezekkel ellátandók, a legveszélyesebb nemzeti előítéletek kiirtására is segített; ugy hogy azon embertársát barátjának tartja most némelyik, kit azelőtt csak ellenségnek tekintett. Mi azelőtt csak a müvelődés és jólét akadályának vétetett, most balgaságnak állíttatik, mellynek lételét az elfogulatlan meg nem engedi.

A hires Hume jelesen megmutatá, milly hatalmas és szerencsés süker követi a kereskedés és mesterség müvelését. „Az emberek — mondja ezen könyvében: Essays of rafinement in the arths — kereskedés által szakadatlan iparkodásban vannak, s a vele járó jótéteményeken kivül még következett örömeit is élvezik. Az értelem általa szünet nélküli eledelt és erőt nyer, ugy hogy az ember természeti tehetségei váltig művelődnek; és a becsületes foglalatosság fürgesége mindazon veszedelmes vágyak támadását visszatartóztatja, mellyek a lomha és veszteglő lelkén felbugyognak. Ha a kereskedési és műipari szellem az embertől idegen maradhatna, akkor ez munkálkodás és az ebből eredő élvezetek nélkül szükölködnék, akkor a beállt renyheség elpusztítaná azon gyönyört, mellyet most a munkátóli felüdülés ad, melly csak annak végeztével lehető, s a lelki erőt uj feszülésbe helyezi, midőn azt már a megerőltetésekből és viszályokból eredő ellankadás fenyegeté.“

Ha a kereskedő ezen feladatának méltán akar megfelelni, illő vállalkozási szellemet s éles észt kell birnia. Ugyanazon ész, melly a csillagok járását kiszámítja, a kereskedő népeket követteti vele, mellyek a földszinét termékenyitik. De feladatainak oldása nehéz, mivel azoknak viszonyai nem olly könnyen következtethetők és nem olly határozottak, mint más tudományé, hanem az emberek önkényétől és ezerféle események állhatatlanságától függnek. Az évszak befolyását ismerje az áruk bövségére vagy szükére és minőségére, a hajók elindulására és visszatérésére; a politicai viszonyok befolyását a kereskedői ügyre; azon változást előre lássa, mellyet a háboru vagy béke az áruk becsében és kelendőségében, a takarék mennyiségében és megválasztásában s az egész világ városainak és kikötőinek sorsában teend; azon következéseket, mellyeket két éjszaki nemzet kereskedési frigye a heves éghajlat alatt is okozhat; a különbféle kereskedési társulatok nagyságának gyarapodását vagy sülyedését s azon visszahatást, mellyet valamelly europai hatalom indiai megbukása Afrikában vagy Amerikában vonhat maga után; azon csökkenéseket, mellyeket valamelly csatorna berekedése támaszthat bizonyos nemzeteknél; szükség továbbá a különbféle kereskedő-ágazatok egymástóli függését kiszemelnie, s azon segitséget, mellyet egymásnak futólagos bajoknál nyujthatnak, holott azokat egymásnak okozni látszanak; nem különben uj vállalatok kezdésének vagy felfüggesztésének időpontját kitudnia, szóval, azon mesterséghez értenie, mellyel minden nemzeteket ön nemzete adózójává s hazájaéval ön szerencséjét tehesse, vagy inkább meggazdagulhassék azáltal, hogy az emberiség közös jólétét szaporitja.

A kereskedés üzői eddig mindig két osztályra hasonlottak, a nagy- és kis kereskedőkre. Az elsők a különbféle termesztményeket és készitményeket, miket mesterség és ipar hoz létre, forrásuknál, vagyis ott vásárolják, hol legolcsóbban kaphatók, s azon helyekre szállitják, hol az ár nagyobb, s keresésök várható. A kis kereskedők ellenben áruikat a nagykereskedőktől szedik, egyes esetekben magoktól a termesstőktől is, s azokat boltokban a vevők válogatásának kiteszik. Ezen utóbbi osztálynak ugyanazon érdemei vannak s haszna ugyanaz, melly a nagykereskedőké. A czikkek ára, mellyhez a nagykereskedőknek speculatiói által jutnak, eredeti becsöket legtöbb esetben igen felülhaladja; de dolgot kell ám reájok fordítani, s kiadások terhelnek rajtok, gyakran két, háromannyi menynyit forrásuknál értek. Nincs tehát igen nagy köz a kereskedés, mezei gazdaság és mesterségek között. Az utolsók minden nyers termesztményt olly dologokká változtatnak, minők szükségeinkhez, kivánságainkhoz legjobban illenek; ellenben csak a kereskedés adja meg igazi értékét a mezei gazda és mesterember termesztményinek, elvévén azokat onnan, hol fel nem használhatók, s olly vidékekre és helyekre hordván, hol hibáznak, vagy aránylag bővebb használatuak, miáltal az országok érdekei könnyen kiegyenlittetnek, és összeegyesittetnek. Ha azon árukat, mellyeket különbféle országokból összehordott, részletesen is maga akarná árulni a nagykereskedő, akkor nagyobb munkálati tőkére volna szüksége, s azon felül ugy megosztaná s ügyétől ugy elvonná figyelmét, hogy ennek azáltal csak szenvedni kellene. Jó tehát, ha a nagykereskedés elválasztva marad a kiskereskedéstől, ha az elsőt igaz kiterjedésében üzni akarjuk. Mióta a vélemény egy a felett, hogy a kis kereskedésnek haszna a közönségre szerfeletti, s hogy tudomány és eszesség mind a két osztályban szükséges, azóta a nagy és kis kereskedés czélja annál kevésbbé zavartatik össze, s mind a kettőnek érdeme egyaránt van elismerve. Akár a nagy akár pedig a kiskereskedés pályájára szándékozzék tehát az egyén lépni, mindenkor jó tudományos előkészültségre leend szüksége, ha önmagának és a közönségnek használni akar s gazdagodási czélját nem a vak szerencsétől, nem is lélekismeretlen fogásokkal, hanem okos de becsületes működés által törekedik megközeliteni. A ki fiát kereskedésre kivánja rendelni, a megkivántató természeti hajlandóságot és talentomot pillantsa meg benne; mert a gondolatok legszerencsétlenebbike, arra olly fiut adni, kinek tanulásra kemény a feje. A kereskedői foglalkozás őt emberekkeli szünetlen közlekedésre rendeli; munkálata tisztán gyakorlati; elmaradhat ugyan tehát tőle minden hóltan eszmélkedő tan, hanem a világ jótékonyan csak akkor hathat reá, ha derék tudományokkal van felkészülve, s mindent vizsga szemekkel tud megtekinteni. A kereskedés továbbá fáradtlan szorgalmat is kiván és szakadatlan figyelmet a leghitványabb csekélységekre, legnagyobb pontosságot és rendet minden ügyeiben, szavának szent és szoros megtartását, ha szükség ön haszna feláldozásával is, és mindenek felett kedvet és vidorságot dolgaihoz. Jól megfontolják tehát a szülék, gyámatyák és előljárók, hajlamoz e a fiu mindezekre; ha nem, kereskedővé épen ne tegyék. Ha könnyelmüséget tapasztalnak benne, szerencsétlen kereskedő lesz, mert bizonyos dolgokat figyelemre sem fog méltatni, félre tenni vagy épen elfelejteni; s mi ennek irószobákban a következése, csak a szakhoz értő tudhatja legjobban; önálló állapotban pedig szemfényvesztésekkel fog élni minduntalan, hogy fáradság nélkül meggazdagulhasson, fenyegető veszélyeknek idején ki nem térend, mivel eleinte semmibe sem veszi.

(Folytatása következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

43. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 2.**

Falusi beszélgetések.

I.

Én. No biró gazda! mi ujság hozza kendet hozzám? Mióta a tavasz beköszönt, egészen elpártolt kend tőlem; pedig megvallom, mikép több tárgyak fölötti nézeteit kendnek még örömest kivántam hallani, s talán kend is tőlem valami ujat s kedvest hallhatott volna.

Biró. Bizony igaz uram! de mit tehet a szegény ember róla? annak, ha lábaszárába nem szállott az esze, ha tavasszal, nyáron s ősszel éhezni nem akar, tavasszal, nyáron s ősszel mozognia kell; az éjjelek is már most olly rövidek, hogy a munkás ember egy oldalon is könnyen átalussza azokat, s igy csak vasár- s ünnepnapon vagyon még egy pár szabad órája.

Én. Kár is volna, biró gazda, munkát mulasztva ollyasmit hallgatni vagy tanulni járni, minek csak más, és nem a paraszt ember veheti hasznát; a paraszt ember életekenyere a szorgalmas munka, s ettől elállnia soha sem kell, különben ugy jár mint ama szabó, ki varrás helyett folyvást hirlapokat olvasott a kávéházban, s miután azokból majdnem az egész világot kitanulta — megbukott. Azonban a vasár- s ünnepnapi szabad órákat mégis jobb ártatlan beszélgetésre használni, mint korcsmában egészség, pénz és becsület rovására elvesztegetni.

Biró. Csak terhére ne legyek az urnak, bizony olly pontosan megjelenendek mindig mint a templomban, mert hiszem, hogy valamint télen ugy most is csak mulatságos dolgokat fogok hallani.

Én. Nem mulatságos, hanem, örömmel mondhatom, igen igen örvendetes hireket fog kend tőlem hallani, mert azonkivül, hogy már igen sok jót tett kendtekkel a haza, egy évnegyed óta az adózó nép érdeke országszerte folyvást hatalmasan pártoltatik, s többé kétségbe nem hozhatni, hogy a magyar jobbágyság boldogabb jövendője már biztosítva van. Nemcsak a megyei gyülésekben, hanem a hazai hirlapokban is száz meg százan küzdenek folyvást élethalálra kendtek mellett, kivivandók kendteknek mindent, mi csak a parasztságra boldogitólag hathat. Szóval, a pararsztság boruja derülni, hajnala hasadozni kezd!

Biró. Uram, nem hiszem hogy a haza többé a szegény parasztságon segithessen, mert annak nagyobb részére önmaga mondotta ki a kárhoztató itéletet elejétől fogva: „legyen s maradjon mindörökre szegény.“

Én. Mit beszél kend? Ezt nem értem.

Biró. Ezt igen könnyü érteni, mert mikor a haza talán csak százezer egész telkes jobbágyot teremtett, mikor talán négyszázezernél többeket legcsekélyebb vétkök nélkül két, három, négy, öt, hat oktályos telkekre kárhoztatott, akkor már tettleg kimondotta: „amazok legyenek boldogok, ezek pedig mind örökre szegények!“ Ugyanazért, bár nem tudom, a dicsért jó urak miből álló boldogságot vivandnak részünkre ki, mégis előre gyanitom, mikép az csak képzeleti s nem valódi boldogság lesz; pedig ránk durva neveletlen parasztokra csak durva anyagi boldogság hat. Ha sok jó földet, rétet vivandnának részünkre ki, hogy mi évenkint mindent nagy mennyiségben termeszthetvén, nemcsak háromnégyszáz vtfrkat bevehetnénk, nemcsak királyunknak, hazánknak, földesurunknak könnyen elégséget tehetnénk, hanem fölülrá még jó házra, pajtára, ruhára, marhára, egy kis heverő pénzecskére, hogy a szükségtől félnünk rettegnünk ne kellene, vergődhetnénk, akkor szivből üdvözlendnők e jó urakat, de máskép nem; mert nekünk nincs más kivánságunk mint ez, nincs más bajunk mint a szegénység. Kivévén a kis haragot, gyülölséget, ellenségeskedést, perpatvarkodást, néhai ütlegeket, nyavalákat, szerencsétlenségeket, mellyek a világ minden részeiben minden emberek között elkerülhetlenek, némelly rendetlenségeket, kellemetlenségeket, mellyeket magunk magunknak okozunk, nekünk, ezeket kivéve, sem királyunk, sem vármegyénk, sem földesurunk ellen olly panaszunk nincsen, hogy miatta magunkat boldogtalanoknak tarthatnók; ugyanazért boldogok volnánk mint a hal a vizben, olly szerencsések lehetnénk, hogy a földkerekségén csak egyetlenegy ország népe sem mérközhetnék meg velünk, csak szegények ne volnánk! Ez egyetlenegy nyavalánk, és ki ez ellen gyógyszert nem nyujt, az tehet ugyan mindent, de minket bizonyosan nem boldogit. Pedig nemde uram, arról szó sincsen, hogy nekünk több földet rétet adjanak, vagy mindnyájunkat egész telkes jobbágyokká tegyenek? Pedig itt a baj, s nem máshol! rajtunk csak ez által segithetni s nem máskép! Akármi pazarlólag osztogassa is tehát hazánk számunkra másnemü kegyelmeit, azok bizonyosan boldogulásunk legkisebb nyoma nélkül mint a gőz a légben elenyészendnek mindaddig, mig az vagy több földet rétet nem adhat, vagy legalább csekély gazdaságunk mellé jutalmas keresetre forrásokat nem nyitand. Volnának ugyan a hazának még más segitőeszközök is hatalmában, mellyek czélszerű alkalmazása s használása által rajtunk bár nem egészen boldogitólag, de mégis tetemesen segithetne; de ezek olly nemüek, hogy mi magunk sem fogadnók el önkint s örömest azokat; a haza pedig, a mint látszik, kényszeritőleg ellenünk föllépni nem akar; pedig ott, hol a haszon igen nagy és világos, ott, ha az ember jó szerivel mire sem mehet, a kényszeritésnek mulhatlanul be kellene állnia. —

Én. Mellőzvén kend beszédének legutóbbi részét, most csak annak elejére vonatkozólag mondom, hogy több föld rét adásáról, vagy egész telkes jobbágyok teremtéséről sem megyei teremekben sem hirlapokban szó ugyan nincsen, de lennie véleményem szerint nem is kell, mert kendtek szegénységének oka nem ott lappang, hogy nem egész telkes jobbágyok, hanem ollyasmiben, mit a haza jobban belát s tud mint kendtek; e bajt, bár kend nem hiszi, még is orvosolni tudandja. Kend feledi, hogy a jobbágyok még most is csak haszonbérlőknek tekintethetők, s épen azért a ki kevesebbet bir, kevesebb kilenczedet ad, kevesebbet robotol, kevesebb adót fizet, s igy egyre megy azzal, ki egész telket bir, mert az többet adózik

Biró. Ez teljességgel nem állhat meg; mert valamint mindig több ember az, ki tizezer, mint az, ki csak ezer fr. árendát fizet, ugy bizonyosan mindig szerencsésebb az, ki tizezer for. árenda mellett tizenegy ezeret, mint az, ki ezer mellett tizenegy százat vesz be. Igy van ez a fél és egész telkeknél is. Ha egy féltelkes jobbágy házáért 1—2000 vfrt. adnak, bizonyos, hogy az egész telkeséért ugyanazon faluban 3—4000 frt is adnak, s mennyivel boldogabb ennek sorsa elejétől fogva, csak ebből is látható! Minden esetre bizonyos, hogy ha a féltelkes jobbágy 100 v. frt vesz be évenkint,

az egész telkes 200at könnyen bevehet, és ez sokkal könnyebben fizethet a 200ból 50 frt adót, mint amaz 100ból 25öt, mert annak még 150, ennek pedig csak 75 ftja marad. Mig a féltelkes jobbágy 5—6 darab marhát csak szüken, addig az egész telkes, több őszi tavaszi szalmája, réti s szorgalmi takarmánya lévén, 13 darabot is könnyen eltarthat, s igy, mig amaz egy, addig emez három darabot is adhat el. Mig a féltelkesnek 50 kereszt őszi, 10 kereszt tavaszia, terem és mig a féltelkesnek vetés után maradékát családja egészen fölemeszti, addig az egész telkesnek legalább 30—35 köböl eladásra fönmarad, mert az Isten a házi családot nem a telkek mekkorasága szerint mérte ki, sőt majdnem közönségesen láthatni, hogy a $^2/_8$—$^3/_8$tól többen kérnek ruhát s kenyeret mint az egész telkestől. De nemcsak e szörnyü különbségek nyomják a kisebb államányu jobbágyokat az egész telkesek ellenében, hanem ide jár még az is, hogy a fél vagy még kisebb telkes jobbágy szintugy egy ezüst frt. füstpénzt fizet, valamint az egész telkes; ha cselédre szüksége van, szintolly drágán fizeti azt mint amaz, szintannyit fizet aránylag a kovácsnak, csordásnak, kanásznak, bábának stb. mint amaz; papnak, mesternek, stolát, karczot szintannyit, mint amaz, ha nem is ugyanazon egy helységben, de általjában bizonyosan. A karczra nézve ugyanazon helységben vagyon ugyan különbség, de a stolára nézve nincsen; azonban igen felötlő, hogy az egyik faluban az egész telkes jobbágyok a papnak fél, a mesternek $^1/_4$ köböl gabnát adnak, mig a másik faluban a féltelkesek a papnak másfél sőt több, a mesternek pedig legalább fél köblöt kötelesek adni. Ide járul még az is — mi azonban igazságosan történik — hogy a fél vagy kisebb állományu jobbágy szintannyit fizet, ha valami kárban tapasztaltatik, szintannyira büntettetik, ha valami csint elkövetett, valamint az egész telkes. Mindezek s több effélék vajmi nagy különbséget tesznek annak, kinek például 50 frt jövedelme van, annak ellenében, kinek 100 vagyon. De legnyomasztóbb a kisebb államányuakra nézve amazok ellenében az adó; mert ritkán vagy, inkább mondhatni, soha sem fizet az egész telkes aránylag két annyit, mint a féltelkes. Ha például a $^2/_8$ t. hét forintot fizet, az egész telkes 28 fr. helyett bizonyosan nem fizet többet 20nál. De még ezen bár nagy különbséget is elnézhetnők, csak még nagyobbak ne történnének. Egyik faluban például valamennyi jobbágy egész telkes, s midőn a szolgabiró az összeirásra megjelenik, valamennyien egyirányosan vallanak: de mit? legfölebb két ökröt és egy tehenet, a mit teljességgel el nem tagadhatnak. Most jön a biró olly faluba, mellynek jobbágyai mind féltelkesek, s valljon mit vallanak ezek? egy pár ökörnél s egy tehénnél természetesen, ha világos hazugságban maradni nem akarnak, kevesebbet nem vallhatnak, s igy történik, hogy mig az egyik faluban a szegény $^3/_8$ t. jobbágyok egyenkint 13 frt, addig a másik faluban az egész telkes dynástak csak legfölebb 15—16 fr. fizetnek: és ez ugyancsak égbe kiáltó vétek!! — Ha tehát a haza tud és akar a szegény jobbágyságon valamikép segitni, az egész telkes jobbágyokat tekintetbe vennie bizonyosan nem kellene, kivévén egyeseket rendkivüli szerencsétlenségekben, mert azok mindig könnyebben fizethetnek 30 frt. adót, mint a féltelkesek 10-et, s tapasztalhatni is, hogy az egész telkes jobbágyok országszerte legalább türhető gazdák, mig a többiek mind nyomoru ördögök. Én legalább szintolly örömöst lennék egész telkes jobbágy, mint 8—10 holddal biró minden adótóli szabad nemes ember. — Melly egész telkes jobbágy szegény, nyomoru, az bizonyosan vagy igen szerencsétlen, vagy semmirekellő; a szerencsétlent kimélni kell, emezt pedig szánni nem lehet! Ne vélje azonban uram, hogy az előszámláltakat naponkinti szegényülésünk okainak tartsam. Szegényülésünknek egészen más okai vannak, mellyeket előszámlálhatni talán lesz még alkalmam; a felszámláltak csak az eredeti szegénységünkre, mellyre legkisebb vétkünk nélkül kárhoztatva vagyunk, vonatkoznak. De meg is feledkeztem, hogy nem tanitani hanem tanulni jöttem ide, azért engedelmet kérek.

Én. Semmit sem tesz biró gazda; okoskodását én nemcsak szivesen hallgatom, hanem beszédének nagyobb részét helyeslem s igazságosnak is találom; ugyanazért miután már tüzben van kend, csak folytassa továbbá is, s különösen mondja meg kend: micsoda eszközökkel bir a haza, mellyek czélszerű alkalmazása s használása által a jobbágyságon tetemesen segithetne a nélkül, hogy több földet rétet osztogatna neki, vagy mindnyáját egész telkesekké tenné, és mellyeket a jobbágyság mégis nem örömest fogadna el?

Biró. Uram! a parasztság még neveletlen s neveletlensége következtében kiskoru gyermek; ő csak a jelennek és testiségnek tud élni, de jövendőjét komolyan meggondolni, erkölcsöt, törvényt ön haszna tekintetéből tiszteletben tartani, szeretni, az erkölcstelenséget, törvénytelenséget, mint az emberi nem szerencsétlengégének főbb, sőt egyedüli eszközét utálni, rend, munka, kötelesség mulasztásra csábitó ingernek ellenszegülni nem képes. Mig tahát a haza czélszerü állapotának tökéletesen megfelelő nevelés által őt e kiskoruságából ki nem emelendheti, addig, ha rajta, jelen csekély gazdasága s tetemes terhek mellett, mellyeket viselnie kell, érezhetőleg segitni akarna, azt nem szabad fékre ereszteni, önakaratára hagyni, egészen fölszabadítni, hanem mint jelen állása nagyon is igényli, vele ugy mint kiskoruval bánni, rája szigoruan fölvigyázni, leglélekismertesb gyámság alatt tartani, rendre, munkára, takarékosságra szoktatni, szoritni, minden jó s rosz tetteit, bevételeit, kiadásait tudni, kül- s belgazdaságának irányt adni, minden mulasztásai, rendetlenségei miatt feleletre vonni stb. mulhatlan kötelessége volna. Azonban e kiskoru gyermekkel mi történik? Nehány currenst, mellyekre a paraszt mitsem ád, kivévén, mintha se király, se vármegye, se meny, se pokol nem léteznék, egészen magára, vagy legfölebb nehány kebléből, hasonlókép minden életokossság nélküli, semmi tekintettel nem biró előjárókra, kik egyebet, mint a szegényt nyomorut nyomni, üldözni, a vagyonost védelmezni, nem tudnak, hagyatik ugy, hogy a legesztelenebb rendetlenségek, kicsapongások özönében tetszése szerint szabadon uszkálhat, mig azokba beleful. Csak tekintsünk, uram, rendezetlen helységeinkbe, minőknek, kevés kivétellel, valamennyit nevezhetjük, s majd meglátjuk azon iszonyu rendetlenségeket, mellyek azokban divatoznak s már majd kiirthatlanokká lesznek! Nem akarom azokat itt előszámlálni, mert végökre nem érnék, hanem csak azt mondom, hogy a magyar parasztság egyedül azért, mivel egészen magára hagyatva van, lábbal, marhával, szekérreli letapodások, kártételek, tulajdon rendetlensége, munkátlansága, hanyagsága, gondatlansága, részegeskedése stb által önmagának legalább 8—10 millió pengő frtig kárt okoz évenkint, melly sommával mind a házi mind a hadi adót könnyen kifizethetné. A parasztság tehát, melly elejétől fogva bizonyos terhek viselése mellett nehány hold föld haszonvételéből életre s igy szegénységre kárhoztatott, szegénységét elejétől fogva azáltal megkettőztette, hogy örökké rendetlen volt, pedig azért, mert illő fölvigyázat nélkül egészen magára hagyatott és szabad fékre eresztetett. Ezt a tapasztalás eléggé bizonyitja, mert a józanabb eszü takarékos, munkás és rendes paraszt ember még most is, akár egy féltelkecskén is, ugy hogy a nagy szükséget nem ismerné, megélhetne, ha szegényülésének ujabb okai naponkint nem szaporodnának. Rendre, munkára, takarékosságra, józan életre pedig szintugy rá szoktathatni az embert, valamint az rosz példák által rendetlenségre igen könnyen elcsábittathatik.

Én. Kend ollyasmit kiván a hazától, mi nemcsak gyakorlatilag egészen kivihetlen, hanem a parasztságtól — mint kend előre

jól megjegyezte — sem fogadtatnék el; mi pedig a nevelést illeti, arról a haza hovaelőbb bizonyosan gondoskodni fog.

Biró. Semmi sem kivihetlen, ha a haza igazán akarja. Én csak szegény együgyü ember vagyok, mégis minden szegénységembe fogadni mernék, hogy nyomoru helységünket 10 — 15 év mulva nemcsak minden adosságaiból — pedig ezek vajmi tetemesek — kitisztitanám, hanem minden egyes jobbágyot is olly lábra állitanék, minőn még soha sem állott, csak hatalommal kormányozhatnám nemcsak az egész helységet általában, hanem minden egyes jobbágyat is. Csak minden ember azt tenné, mit én parancsolnék, akkor tenné s ugy a mint parancsolnám, ugy élne mint én mondanám, ugy s arra költene mint én redelném: fogadom, nemcsak adosságunk nem, de még egy kis pénzünk is lenne, és a falu egész határával együtt bizonyosan egészen más szint öltene magára. Nálunk csak azért kivihetlen majd minden, mivel a hivatalok inkább csak czimet vagy nevet, mint kenyeret, inkább csak alkalmat a kenyér keresetre, mint igazi kenyeret nyujtanak, s miután azok csak negyed, vagy legfőlebb fél kenyeret adnak, a hivatalnokok is hivatalos kötelességöknek, a jobbak csak egy negyedét, vagy legfölebb felét, a roszabbak csak nyolczadrészét teljesitik; mert az mindig igaz volt „millyen a fizetés, ollyan a munka.“ Aztán ki őrködik nálunk a fölött, hogy a hivatalnokok mikép teljesitik kötelességöket? Senki! Ha valaki kötelességében pontosan eljár, jó, ha nem jár el, szintugy jó, — legfölebb kötelessége pontosabb teljesitésére figyelmeztetik, s ezzel ismét mindennek vége. De ha volnának is meghatalmazott fölvigyázó őrök, valljon kivánhatnók e tőlök, hogy pontosan őrködjenek, egész éltöket ezen őrködésre szánják, miután a hivatallal járó kenyér csak egy falatka?! Illy fizetés mellett tiz fölvigágyázótól nem kivánhatunk annyit, mennyit egyetlen egytől megkivánhatnánk, ha neki egész kenyeret adnánk. Egyik fő hiba tehát az, hogy gyakran az ispányból kertészt is, szakácsot is csinálunk, csakhogy megélhessen; s ez természetesen aztán sem egyik sem másik nem lehet. A másik hiba az, hogy egyes hivatalokhoz csak kis darabka kenyeret kötünk, és a hivatalokat nem fő foglalatossággá tesszük, hanem mellékes dolgokká alacsonyitjuk le. Szolgabirót teszünk, s azt mondjuk: „ha élni akarsz, élj tulajdon jószágaid jövedelméből, vagy birásodjál ügyesen;“ — papot teszünk s azt mondjuk: tanitsd, vezéreld a népet jóra, de ha élni akarsz, légy parasztgazda, uss fuss réten mezőn, szántass, arass, czivakodjál a néppel stola, munka karczért stb;“ — mestert teremtünk s mondjuk: „légy mester a templomban, tanitó az iskolában, jegyző a faluban, de ha élni akarsz, takarodj szabóskodni, kaszálni, kapálni stb.“ Uram! igy bizony minden kivihetlen! Tehát a hivatal adjon egész kenyeret, és a hivatalbeli szentelje egész életét hivalos kötelességeinek teljesitésére, es majd minden kivihető lesz. Mi pedig azt illeti, hogy a nép illy intézkedéseket nem örömest fogadna el, csak azt mondom: bizonyos, hogy a parasztság inkább még egyszer annyi adót fizetne, mint jelenleg fizet, hogysem megszokott önállóságát föláldozva illy függő állapotban megegyeznék; de ha igaz, hogy ezen a világon a vagyonosság legnagyobb boldogság, a szegénység, szükség pedig legnagyobb szerencsétlenség, nyomoruság — pedig ennek is igaznak kell lenni, mert a világon nincs más ohajtás mint: bár gazdag volnék! nincs más panasz, mint: szegény vagyok — ha igaz, hogy illy intézkedések által a nép nyomoruságán, szegénységén segitni lehetne: akkor nem a kiskoru nép szavára hallgatni, hanem inkább annak jövendő boldogságát tekintni, s arra, mi szerencséltetheti, őt akarata ellenére is szoritni, kényszeritni kellene, mikint az iskolába járni s tanulni nem akaró gyermeket a szülők szoritják az iskolába járásra, tanulásra, ők látván át jobban mint a gyermek, hogy csak a tanulás után szerzett tudománya által lehet ma holnap millió embertársainál boldogabb. Ha nem jólelkü szülék azok, kik tulajdon gyermeköket testi s lelki veszedelembe rohanni látván, azt erőszakkal is vissza nem tartóztatják, bizony azon állomány sem legrendezettebb, hol ezer meg ezeren rohannak illy veszedelembe, a nélkül hogy valaki visszatartóztatná őket. A parasztság csak addig szegülne ellene ez illy intézkedéseknek, mig boldogitó hasznosságukat át nem látná, azután pedig forrón csókolná azon vesszőt, mellyel elejénteni véleménye szerint sujtatott! Nem egy, hanem ezer helység kárhoztatja most azon gyöngédséget, melly az évenkinti adó behajtása tekintetében velök éreztetett, mert most a tartozás ezerekre szaporodott, nekik pedig sem több pénzök, sem több vagyonuk nincsen, mint volt akkor, mikor kiméltettek; most, ugyanazon szegénység mellett, sokkal terhesebben esik ezereket fizetni, mint esett volna akkor százakat adózni — pedig a szoritásnak előbb utóbb csak meg kell történnie! Az urakat akkor szokják szoritni, mikor már igen sokkal tartoznak; a parasztot akkor kellene, mikor csekélységgel tartozik. — A népnevelésben is igen keveset bizhatunk, mert látom, hogy a szegény embert csak csupa holt betüre, üres tudományra akarják tanitni, és abban helyezik aztán a nevelést, pedig a népnevelésnek mindennek, csak épen tudományosnak nem kellene lenni; ennek rosz következménye urainkon, kik minden iskolát végeznek s némi tudományra is szert tesznek, de sem erkölcsikép nem jobbak mint mi, sem vagyonban nem gyarapulnak, hanem inkább szegénykednek, igen is látható. Sokkal boldogabb haza az, mellyben mindenki maga körében marad s foglalatossága után szorgalmasan eljár, takarékosan él, rendeltetése kötelességeit pontosan teljesiti, az erkölcsöt szereti, a törvényt tiszteli, és a fölsőségnek engedelmes, mint az, hol a paraszt politizál, kormány s hatóságokról cseveg, nyugodt kebleket fölizgat stb.

Biró. No jól van, biró gazda, majd a többiről máskor!

Figyelem a külföldre.

Europa figyelme jelenleg nagy mértékben Ásia felé irányul, s vannak sokan, kik az emberiség eme bölcsőjéből egy egészen uj feltámadást várnak. Nem tudjuk, valljon reményeik, kinézéseik kecsegtetők-e? Ha igen, ugy csalódásuk minden esetre ohajthatóbb Europára nézve, mert az ásiai jelen népmozgalmak aligha nem egészen az éjszaki szellemirány impulsusának gyönyörű gyümölcsei, miről csak e lapok figyelmes olvasói is meggyőződhettek, kik előtt nem ismeretlenek amaz események, mellyek csak rövid idő előtt Ásiából átszárnyalva a büszke Albion fiait rémüléssel tölték el. Értjük a kabuli eseményeket. Anglia érzi, hogy lételének egyik főtámaszpontja Kelet-India, mellynek birtoka tételezi fel függetlenségének és nagyságának mérlegét. Angliának e gyengéje nem titok. E gyengére tudja és szereti épiteni cselszövényeinek erejét az óriás szomszéd; ezért szeret titokban intézkedni s mint valamelly látatlan kéz suhogtatni népek s nemzetek fejei felett.

A kabuli események véres betükkel feljegyezvék Anglia történetkönyvében; mert mig Waterloonál 1641 embert vesztett el a brit sereg, addig Asia földén 11,625 lelte sirját. Mi csoda, ha e szomoru hir hallatára a waterlooi hős, az ősz Wellington herczeg, keserű könyekre fakadt. E könyekben tükrözik Anglia jövendője, s nagyobb jelentőségüek, mint mellyeknek azokat az elménczkedő Charivari tartja. Átlátják a brit statusférfiak magok is, mikép Anglia elérte már azon pontot, vagy legalább közel áll hozzá, mellyről a büszke angyalok lesujtattak, mellyről az ősvilág parancsnok fővárosa egyenesen sirba temetkezett.

Nem akarjuk mindazon néplázadásoknak, vallási surlódásoknak s egyéb belviszályoknak okait szorosb vizsgálat tárgyává tenni, mellyek legujabb időkben a világ minden részeiben kisebb nagyobb mértékben zavarják a békes polgárok nyugalmát; az éjszaki szellemirány a nélkül is eléggé lévén ismeretes; de épen ezért szeretnők hazánk közfigyelmét nemcsak határainkon kivülre a szomszédba, hanem a messze távolba, más világrészekbe vezetni; hogy meggyőződjék, mikép bizonyos — fájdalom hazánkban is létrekapott — balirányok végpontja nem szorítkozik nyelvre és nemzetiségre, hanem hogy a czél egészen más; hogy átlássa valóságát annak, mi e lapok hasábjain is elmondatott, t. i. hogy hazánk a természettől térül vagyon kijelelve, mellyen az éjszaki szellemirány előbbutóbb, de okvetetlenül, diadalmaskodni vagy megtöretni fog.

A két hatalmasság, melly kölcsönös nagyságát féltékenyen szemlélgeti, alattomos, de hisszük nem sokára kitörendő harczban van. A száraz-föld óriása titkon tusáz a tengerek fékezőivel; elválik, mellyik leend a győztes. Tán egyik sem; mert mindkettőt terhelik nemzetek átkai, s az igazság és jogosság mérlege mindkettőnél fel-fel lebben.

A tengeren tuli csatában csak Angliát látjuk nyilt sisakkal a csatatéren, ellenében egy népnek, melly a müveltség malasztjait még meg nem izlelte, csak függetlensége és szabadsága öntudatában érzi magát boldognak, s mig honszerelmi érzelmektől lelkesitve leöli elnyomóit, mig a helyett, hogy termékeny földét mivelné s jólétét gyarapitná: fegyvert köszörül, mellyel idővel saját élte fájának gyökerei fognak kivagdaltatni, ha erejében gyengülten arra szoruland, kinek most is csak eszköze. — De ismerkedjünk meg közelebb e tusázó néppel, melly olly kegyetlen karral csonkitá Anglia hatalmát és befolyását Ásiában.

Tul a tengeren, az ős világrészben van egy egészséges nép, összeszerkesztve számos törzsökökből. A 16,000 □ mérföldnyi területet 14 millió ember lakja. E lakók főbb és alárendelt törzsökökre oszolvák s összesen afghanoknak neveztetnek; mindnyájan egy vallásuak, az izlamismus követői; nyelvökre egymástól keveset különböznek; szokásaikban, erkölcseikben egyeznek. — Térítők és utasok tanusága szerint egy napkeleti nyelvben sem találni annyi héber szavat mint az afghanban; innen Forster és Johnes Vilmos izraeli eredetöket igyekezett kimutatni, mig Elphinston egészen más véleményt táplál az afghan néptörzsökök eredete felől.

Az afghanok 1749ig Persia alattvalói voltak; a 18ik század közepe felé azonban Ahmed Abdalli által független statusba egyesitve még mai napig is nagyobb részt ugyanazon viszonyokban élnek. A müveltség jótekony szelleme még nem hathatott be e termékeny ország hegylánczolta völgyes és dombos tájaira, s még korunkban is népei azon fokán állnak a civilisatiónak, mellyen Europa félbarbár nemzetei a 13-dik században állottak; az intézmények azon kifejletlen alakban mutatkoznak, mint azt a történet pártatlan lapjaiból olvashatjuk olly nemzeteknél, mellyek még rendes egyesületté nem alakultak és törvényekre alapitott nagy szövetségbe nem léptek; mellyek még nem vivták le a nyers előkorból reájok örökségül maradott balitéleteket. De épen e viszonyokban tarthatták meg legdicsőbb ereklyéjöket is — természeti épségöket és függetlenségöket.

E földterület lakossága, mint minden e kifejlődési fokon levő nép, félnomád életet él s leginkább marhatenyésztésben keresi

élelmi szükségeinek födözhetését. Hindus, Cabul, Amu és Ilmend legnevezetesebb folyói mellett termékeny, viranyos, de nem mivelt rónaságok vonulnak el, mellyeken India minden gyümölcsei és növényei dúsan megteremnek. Szarvasmarha és ló az állattenyésztés legfőbb ágazatjai. A Himalája és Hinduku rengetegében vad állatok bőségben találtatnak.

Kereskedése meglehetősen élénk, mellyet az oroszokkal üz; innen magyarázható ama befolyás, mellyet e nemzet itt is gyakorol. Alig ha van sikeresb mód politicai befolyásokat gyakoroltatni, mint a szabad kereskedés; innen látjuk az ellenséges hatalmak közti viszonyos kereskedést felfüggesztve, ámbár a kereskedés közvetlen czélja anyagi jólét, melly pedig a kereskedésnél kölcsönös, azaz az egymás közt üző két nemzetnek majd egy arányban kedvező. Afghanistan kereskedési czikkei leginkább az állatországra szorítkoznak, ámbár növényei is tetemes jelentőségűek az orosz kereskedésben, millyen az e vidéki dohány és pamut s az ezen anyagból készült szövetek.

Mi már az ország polgári szerkezetét illeti, röviden következők megjegyzésére szoritkozunk. Érintők fönebb, mikép a lakosság számos főbb és alárendelt törzsökökre oszlik; ezek ismét számos községszövetségekre, ezek községekre és tizedekre osztatnak. Némelly törzsököknél találtatnak ezenfelül esküttt-társulatok is, mellyek kölcsönös, egymás védelmére egyesült bizonyos számu személyekből állanak. Illy szövetséges társulatok a nyugati törzsököknél gundi-knak neveztetnek. A törzsökök magán-fönökök által kormányoztatnak, némellyek azonban egészen demokratikai vagy patriarchalis szövetségben élnek és semmiféle főnöket el nem ismernek. Közügyek felett országgyülést (melly dzsirgá-nak neveztetik) tartanak a törzsökök, községszövetségek és községek, mellyekben szótöbbség határoz. A községek gyüléseit képezik minden felnőttek, hasonszülöttek vagy szabadosok, a többiek természetesen kirekesztvék. Más törzsökbeliek, de eredetileg szabadok, nyerhetnek ülést és szavazatot a gyülésen. A községek gyülésein választatnak követek a községszövetség (Chail) gyüléseire, szintugy itt a törzsökgyülekezetre, mellyből a szövetség felségisége áll. Ennek határzatai törvények, mellyeknek végrehajtása egyes szabadokra vagy biztosságokra ruháztatik. E fönebbi népies országformát leginkább a jussuffi és kaker törzsökök gyakorolják; a többi törzsökök kormányzási formája inkább aristocraticai és monarchiai. E törzsökök chanok által kormányoztatnak, kik többnyire bizonyos hires családból választatnak. A helységeket grófok vagy aldermänek igazgatják, ezek is csak bizonyosb, nevezetesb családokból választatnak. Kivételt szenvednek az ulussok chánjai, kik, ha az egész nemzetnek királya van, ez által neveztetnek ki. Egyébiránt a nemzet-felségeknek itt igen csekély hatalmuk van. Szeretik és tisztelik e törzsökök chanjaikat, de hódolatuk nem ezeknek, hanem a törzsöknek és nemzetnek van szentelve. Igyekeztek ugyan már több izben az uralkodók hatalmukon tágitani, némellyek zsarnokságot gyakorolni a nép felett, de a törzökök s az összes nemzet szabadság-szeretete mindig féken tudta tartani a vágyakodókat. — Ezek körülbelül az egyesek és főnökök vagyis a nemzet és felsőség közti viszonyok. Némi kötelességekről, intézményekről, tartozásokról stb., jövő alkalommal.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

44. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 6.**

Falusi beszélgetések.

II.

Én. No biró, most csak folytassa kend beszédét tovább, s mondja meg: miáltal segíthetne még a haza kendteken a nélkül, hogy több földet rétet adna.

Biró. Már megmondám a minap, mikép a hazának az egész telkes jobbágyokról aggódnia, gondoskodnia nem kell, mert azok rendes takarékos élet és szorgalmas munka után nemcsak megélhetnek, hanem valamit azt meg is takaríthatnak; ugyanazért mit itt mondani akarok, leginkább csak a kisebb telkeseket illetheti. — Ezeknek én jó fizetésért több munkát szerezni szeretnék, mikép ezt is már a minap megérintém, mert fél telek egy egész családnak elegendő foglalatosságot nem ád. Az egész telkesnek kétannyi rétje földje van, és ha jó gazda névvel dicsekedni akar, majd kétannyi gazdasági épületekkel is kell birnia, mint a féltelkesnek, következéskép kétannyit trágyáznia, szántania, őszit tavaszit vetnie, aratnia, behordania, csépelnie, kaszálnia, gyüjtenie, kétannyi időt épületeinek tatarozására, gazdasági eszközeinek kijavitására, egészitésére fordítnia, kétannyit robotolnia, pap, falu, vármegyének szolgálnia és épen annyi ünnepnapokat ünnepelnie kell, mint a féltelkesnek; s mégis, ha az egésztelkes parasztember egyetlenegy 18—20-éves fiával és szorgalmas feleségével folyvást, ugy mint a paraszt embernek illik, dolgozni akar, telke nemcsak elegendő munkát nem nyujt neki egész éven át, hanem inkább fölötte sok üres ideje marad a henyélésre; a féltelkesnek tehát, ha harmad magával van és szorgalmasan dolgoznak, minden pillanatban a munkából kifogyniok s henyélniök kell. Szóval, a harmadmagávali féltelkes jobbágy évenkint legalább 300 napot napszámra fordíthatna, és jó fizetés mellett legalább 300 vft. szolgálhatna. Adjon tehát a haza ezeknek munkát, fizesse meg azt jól, s majd nemcsak terheiket viselhetni, hanem megélhetni is fognak. Többet a paraszt szintugy nem kívánhat a hazától, valamint a haza többet neki nem adhat; és ha még ekkor sem élhet meg, akkor világosan tékozló henyélő rendetlen, kiméletre és szánakodásra méltatlan ember.

Én. Én meg épen ellenkezőt tartok, azt gondolván, hogy a fél telek is elég munkát ád a parasztnak, az egész telek pedig már egy kissé sok, mert tapasztalásból tudjuk, miszerint illy jobbágyok nagyobb részt fizetéses cselédekre, napszámosokra szorulnak, sőt gabnájokat is másokkal arattatják le.

Biró. Föltéve, hogy a parasztember háza s többi épületei, nemkülönben kertje stb. rendben vannak, hogy munkás gazda s asszony mellett a házban még egy munkára való fiu vagy lány vagyon: fizetéses cselédre — kivévén egy kis fi- vagy lány-gyermeket, ki a marhát legelőre s haza hajtja — napszámosokra s aratókra szükség bizonyosan nincsen, és ha mégis vannak, azok csak azért tartatnak, mivel a paraszt ezek mellett is becsületesen ki jő s magát megerőtetni nem akarja, hanem inkább kényelmesen élni szeret. De leginkább azért tartanak a parasztok cselédeket, mivel termesztményeiket nagyon is féltik, és fölöttébb rögtönözve szeretik betakarítani, attól tartván, hogy csak egy napi késedelmességök miatt is mindenök veszni fog; készebbek tehát valamit áldozni, hogysem kész vagyonukat veszedelmeztessék; ugyanazért látjuk is, hogy a parasztok munkája már rég felejtve van, mikor az uraságoké még ezer kezekre várakozik. De ha meggondoljuk, hogy a három munkára való főnek évenkint ezer kilenczven öt napjok van, hogy e tömérdek napszámból mind a hárman legfölebb 190 napot ünnepekre, legfölebb 26-ot marhás, ötvenkét gyalog napot robotra fordítni tartoznak, valóban tapasztalni fogjuk, hogy ha ezeken kivül még 24 napot kilenczedért, 5 napot füstpénzért, 4 napot hosszu fuvarért szolgálnának, és tiz napot legalább még falu, pap, vármegye dolgára fordítnának is, mégis ezek mindösszesen nem többet mint 312 napot tennének, mégis 783 napjok maradna; pedig bárhogy számlálgassuk is, az csakugyan kiviláglik, hogy egy egész telekkel járó kül- s belmunkát 483 napszámmal igen könnyen elvégezhetni. Ezért látjuk, kivált a fél és kisebb telkeseket, majd egész tavasszal, nyáron gyakran, majd félősszel és egész télen hévizálni, heverni, pipálni, korcsmákban ülni stb.; ezért látjuk, hogy a féltelkes jobbágy, kinek 8—9 éves fián és feleségén kivül más cselédje nincsen, minden munkáját nemcsak rendesen végzi, hanem még nyugszik is henyél is eleget. Babrál ugyan a paraszt télen, tavasszal, ősszel is háza körül valamit, de mit? holmi alig szükségest, és azt is csupa unalomból ugy, hogy a mit egy nap elvégezhetne, gyakran egy hétig is babrál rajta. Szóval, csak a parasztságot illetőleg, annyi idő s napszám henyéltetik el, annyi kéz- sőt marha-erő is marad használatlanul évenkint hazánkban, hogy azok összepontositva s czélszerüleg használtatva, egy, akár egész hazánkat átmetsző vasut-vonal elkészitésére fölösleg is elegendők volnának. És ez hazánkban az iszonyu deperdita, mellynek ellenében a katonai csak semmi, s melly csak egy fillérrel sem téritttetik meg soha! Ezáltal azonban nem azt akarom mondani, hogy a paraszt rest, mert ő bizonyosan semmi telki munkáját, mellyből élnie kell, el nem mulasztja, — ezáltal csak azt kivánom mondani, hogy kevés dolga s igy mintegy kénytelen henyél. Munka kell tehát annak is, pedig folyvásti munka, hogy ne csak egyék igyék hasztalan, hanem szolgáljon, érdemeljen is kenyeret s italt!

Én. Kend több munkát kiván a parasztnak; pedig nekem ugy tetszik, mintha kendtől hallottam volna, hogy a paraszt nem szeret napszámba járni addig, mig másképp is megélhet.

Biró. Igen, én mondottam, s most is azt mondom: de miért nem megy napszámba? azért, mert munkája illőleg soha sem fizettetik meg. Egy hanyag kőmüvesnek, ki kezénél levő anyaga mellett alig mozog, és téglatördelésen, falkoczogatáson kivül alig tesz valamit; egy ácsorgó ácsnak, ki a helyett, hogy gerendáját átlépné inkább, ha tiz öles is, végig kerüli azt, ki csak méregetni, pipára gyujtani stb. tud, ki fél nap végezhetné azt, mit egész nap végez, 10 ezüst garason alul fizetése soha és sehol sincs; ellenben az erős paraszt embernek legfárasztóbb munkáért 4, legénykéknek lányoknak pedig két, három garast alig igérnek! Illy fizetésért napszámba járni olly parasztnak, ki máskép is megélhet, valóban nevetség volna; azonban az illy koldus napszámokat is elkapkodják a sok gazdaság nélküli házas és házatlan zsellérek, számosabb családdal biró parasztok gyermekei, sőt még ezeknek sem jut elég napszám, mert vajmi gyakran ácsorognak hasztalannl a városok piaczain várva várván a szőlős gazda jövetelére, ki felfogadja őket. Aztán falun ki dolgoztat pénzért? legfölebb az uraságok néha-néha; de e

koldusbért is hogyan fizetik meg? talán mindennap este, vagy minden szombaton? Isten mentsen! minden évben egyszer, mikor a munkások sok járás és kérés által még egyszer megszolgálták azt, s akkor is csak felében harmadában, a többi pedig Isten tudja micsoda ürügy alatt megtagadtatik nekik, mig végre feledékenységbe jő. Mig tehát a földesurak 20—24 ezüst krajczárért szántatni, erős emberekkel 10—12 krért dolgoztatni akarnak, addig azon parasztság napszámára, melly máskép is, bár nehezen megélhet, ne támaszkodjanak; ellenben csak nyujtson azoknak valaki alkalmat, naponkint akármi erős munka által nyáron legalább 30—36, ősszel s télen legalább 24 ezüst krajczárt szolgálhatni, fogadom hogy csekély falunkból ötezer napszám is kikerülend évenkint a nélkül, hogy akár a robotban hátramaradnának a jobbágyok, akár gazdaságukban kárt szenvednének.

Én. De micsoda munkát adhatna a haza kendteknek? Igaz, elég nagy szükségünk volna a folyók szabályozására, vasutakra, hajókázható csatornákra stb., de mit használ, ha a haza is szegény, ha pénze nincsen, s kendteket fizetni nem tudná! Kendtek kivánsága csak ugy teljesülhetne, ha a haza csekély kamatokra jókora kölcsönre szert tehetne a külföldön, mit némelly urak elég szép szóval ajánlanak is már neki.

Biró. Hogy a parasztság szegény, érezem; hogy a kis nemesség aránylag még szegényebb, tapasztalom; hogy uraink tőnekfának adósak, mindenütt hallom; s miután nem a haza teszi az embereket, hanem az emberek a hazát, természetesen szegénynek kell a hazának lennie, ha gyermekei szegények; s illy hazától mit várhatni?! a szegény csak szegény alamizsnát adhat; a szegény haza csak szegény módon segítheti gyermekeit. Pedig pénz nélkül a nyugvó erőt mozgásba, erőkifeszités nélkül nagy munkát létre hozni, nagyszerű munkák kivitele nélkül jövedelemre számolni nem lehet, s igy pénz nélkül munka, munka nélkül jövedelem nem lesz, következésképp nemcsak a haza, hanem annak egyes polgárai is folyvást csak szegények maradandnak. Azonban maradjon inkább a haza mindörökre szegény, hogysem jelen körülményeink s viszonyaink közt külföldi kölcsönnel rajtunk segítni akarjon, mert a kölcsön még annak is veszedelmes, kinek velamije van, a szegénynek pedig nincsen nagyobb ellensége a világon mint az adósság. Mielőtt hazánk illy kölcsönhez nyulna, aligha előbb a kölcsönneli bánás mesterségét tanulnia nem kellene, mert tapasztalásból tudjuk, hogy gyermekei e tekintetben igen gyakorlatlanok, mert a kölcsönök többnyire nem boldogítnak, hanem boldogtalanitnak; mert ritkán fordittatnak egyébre, mint hogy hasztalan elköltetnek, boldogítva azokat, kik legkevesbbé érdemlik meg. A legjobb esetben, szegény munkásemberek közé szóratnék ki a kölcsön, de micsoda eredménnyel? azzal, hogy a mostani külföldre utazni nagyon is szerető pénzünkkel az is egy pár év mulva a rég megszokott csatornán kivándorolna volt hazájába, s nekünk nem maradna egyebünk mint adósságunk s kamatfizetés, mit természetesen végre is csak tulajdon zsebünkből kellene megfizetnünk, mert a mi munkánk által elkészült ut- vagy csatornának jövedelmei a kamatokat bizonyosan távolról sem födözhetnék. Nézetem szerint tehát a haza sokkal czélszerűbben cselekednék, ha önmagától vagyis tulajdon gyermekeitől kérne kölcsönt; mert ha mi kölcsönöznénk, vagyis igazán mondva ajándékoznánk neki pénzt, bizonyos, hogy kevesebb pénz maradna zsebünkben, kevesebbet küldhetnénk évenkint a külföldre ki; ellenben e hazának adott pénzünk, majd munka által, majd e pénzen készített ut- s csatornákon zsebeinkbe ismét visszatérne, és mi a nélkül, hogy valamit veszedelmeztetnénk és adósság által a külföldnek még nagyobb rabjaivá lennénk, sokszoros nyereségnek örvendhetnénk: kevesebb pénzt adnánk a külföldnek,

adósak nem lennénk, tulajdon pénzünket visszakapnók, csatornáink és vasutaink is lennének.

Én. Kendet néha, sőt gyakran, alig lehet érteni; már hogy adhatna a haza maga magának kölcsönt? hiszen ha pénze volna, ugysem kérne a külföldtől.

Biró. Azt, hogy pénzünk nincs, nem mondhatni, hanem csak azt, hogy kevesebb van, mint más némelly nemzeteknek, de ha akarnók, kevesebbre volna szükségünk is, mint azoknak; azonban mi kevés pénz mellett többet fecsérlünk el hasztalanul, mint azok, kik sokkal bírnak, s mellette még okosan élni sem tudunk. Én uram inkább fekete kenyeret eszem, mig az Isten fejéret ád, hogysem szomszédba menjek pénzt kérni s rajta fejéret vegyek; pedig ezt minden ember megtehetné. Ha nincs finom posztónk, vásznunk, selymünk stb. viseljünk ollyant, ha gorombább is, minőt magunk készitünk s nyomban lesz a hazában elég pénz. Azt hallom, hogy negyven millió p. ftal többet adunk ki évenkint, mint beveszünk, tehát tudjuk, hol a baj, tudjuk mivel kellene orvosolni, s mégsem orvosoljuk. Nincs ugyan fogalmam a negyven millióról, de gyanitom, hogy nagy somma; ha tehát a haza gyermekei egyetértőleg összebeszélgetnének és az egész hazában csak egyetlenegy lélek egyetlen egy rőf pántlikát sem hozatna a külföldről két évig, nemde 80 millióval több pénze lenne a hazának? s ezt nem adhatnók-e aztán a hazának oda? annyival inkább, mivel a hazától ismét vissza haphatnók, mi munkánk által, uraink pedig termesztményeik könnyebb szállithatás tekintetéből drágrább eladhatás által. Nem lehetne-e 80 millióval sokat mivelni s hazánkat boldogabbá tenni? S mi volna ennél könnyebb?! Ha valaki a kávét megszokta, egyék most két évig rántott levest reggelire, vagy semmit mint én; ha valaki rajnai vagy franczia bort ivott, átkozza meg azt két évre és igyék magyar bort. Azt lármázzák mindig: hazaszeretet! hazaszeretet! és a derék hazafiak még illy kis áldozatot sem akarnak a haza oltárára tenni, a haza kedveért még egy kis nyalánkságtól, fénytől sem akarnak két kis évre megválni! Ha én a hazámat azáltal boldoggá, gazdaggá tehetném, ha két nyáron csizmát, két télen nadrágot nem viselnék: bizonyosan örömest járnék nyáron mezétláb, örömest télen gatyában! Ott a baj tehát uram, hogy nem szeretjük hazánkat, nem akarunk kedveért semmit áldozni; azt akarjuk, hogy más fogja, tisztitsa, süsse meg a verebet s dobja készen szájunkba, pedig erre hijába várakozunk. Azt mondják, hogy a nemesség két, a parasztság csak egy harmadát birja a hazának, és ha ez tiz millió p. frt adót tud évenkint fizetni, valljon miért nem tudna a nemesség vagy öt évig évenkint husz milliót a haza javára áldozni? Mennyi jót lehetne száz millióval teremteni?! És nem kapná-e ezt a nemesség ismét vissza? Vagy talán ezen áldozat tönkre juttatná azt? Csak az életmódot kell egy kissé megváltoztatni, és megvan évenkint a husz millió nyerve. Csak nézzük meg urainkat, kik azt kiabálják folyvást: „nincs pénz, nincs pénz“! hogyan élnek, ruházkodnak — ugy, mintha minden zsebeik, fiókjaik aranyokkal telvék volnának! Midőn a haza jövendőjéről, boldogságáról van szó, még a szegény parasztot sem kell egészen krajczáros embernek tekinteni ugy, mintha őt 30 kr. boldoggá vagy szerencsétlenné tehetné — illy filléres gazdaság mellett boldogulni lehetetlen. Én szegény ember vagyok, de ha megszoritanának, vagy öt évig miért nem fizethetnék évenkint 2 p. frttal többet? Azt gondolja a haza, hogy ez koldussá tenne? valamint az órák és napok mulnak a nélkül, hogy figyelne rá valaki, hova lesznek, épen ugy én nem venném észre esztendő végével a 2 frt. annyival inkább, ha biztos reményem volna azt munka által ismét visszakaphatni. Mennyi pénz jöhetne be e szerint csak a parasztságtól, ha aránylag az egész telkes 4 frt. fizetne?! De persze e pénzeket nem kellene aztán a

tanult urnak elsikkasztani, zsebelni, hanem lélekismeretesen kezelni. A jobbágyság legfölebb italában ételében egy kissé összeszoritkoznék s kétszeres nyeresége lenne a hazának, mert annál többet adhatna a haza mindenfélét a külföldnek kész pénzért. Ha a haza igazán akar valamit, csupa okoskodással bizonyosan semmire sem megy; arra áldozat kell, s pedig nagy, mire kinekkinek késznek kell lennie. Egyik nemzedéknek ki kell állnia a sarat, különben ha mindig várokozunk, folyvást ott leszünk, a hol vagyunk.

Én. Hasztalan beszél kend, a paraszt, ha jó keresete volna, még bővebben költene, valamint uraink élete még rendetlenebb lenne!

Biró. Uram, nem ismeri a parasztot; van ugyan kivétel mindenütt, de általában a parasztságról áll az: a mit véres verejtékkel, munkával szolgál meg, azt igen is megbecsüli, mert az egész házi család számot kér tőle; de érezvén, hogy a garasokat meg kellett szolgálnia, a mit ingyen kap, vagy mihez munka nélkül könnyen jut, azt nem becsüli, azt rendetlen életre, erkölcstelenségre használja; ugyanazért nincs jobb mód a parasztot boldogitni, mint munkával ellátni, s azt neki illőleg megfizetni: ezáltal gyarapul, rendesebb élethez szokik, s erkölcsileg javul. A cséplő nehezen szolgált részét bizonyosan nem issza meg, de ha szekér számra lophatja a tiszta buzát, akkor bizonyosan hordó számra issza a bort; és ez áll a parasztra nézve más esetekben is. Ha pedig a haza teljességgel semmi fizetéses munkát nem adhat neki, legalább ne hagyja azt egészen maga akaratára, hanem kiskorunak tekintvén őt, lépjen fel szigoruan s kényszeritse azt tulajdon testi s lelki boldogitása munkálására; ha háza vagy telke körül nincs munkája, kényszeritse őt a határban levő többnyire mindig elhanyagolni szokott közös munkára. Téli időben például a havat kihányni az utakból közös munka, de senki sem teszi, hanem késő tavaszig keresztülkasul szekereznek szánkáznak a vetéseken és tetemes kárt okoznak magoknak; az utak kijavitása közös munka, de épen azért senki sem javitja, hanem inkább rontja azokat azáltal, hogy egy kis agyagföldet vetnek rájok ittott, s ennek a következése, hogy marháját kinozza, a rosz ut kikerülése végett százfelé elágozó utakat csinál, s tulajdon kárára a legelőt rontja; a hidak kijavitása közös munka, de épen azért nem javitatnak ki, mig egy pár marhának lába ki nem törött azokban; árok csatornakitisztitás közös munka, de épen azért nem tisztittatnak ki, mig szénájukat a viz el nem sodorja, vagy legalább iszappal meg nem önti; a mocsárokat árkolás által a község le nem szivárogtatja, hogy több legelőt vagy rétet nyerjen; a vizmosásokat be nem tömi, hanem nézi, mikép sodorja a viz magával a jó földet, mig egész dűlőkön keresztül iszonyu árkot vésett. Illyesekre a parasztot kényszeritni, nemcsak kegyetlenség nem, de inkább szigoru kötelesség volna. De nemcsak ezekre, hanem még nagyobbakra is kellene szoritni a parasztot, csakhogy munkája legyen és ne henyélhessen. Például: a határon keresztül foly egy folyó és nemcsak kiöntései, de partmosás miatti bedőlései által is iszonyu károkat okoz; valljon miért nem lehetne itt a parasztságot kényszeritni, hogy majus hónapban, midőn annak legkevesebb munkája szokott lenni, a folyót fölülről lefelé évenkint nehány száz ölnyire tökéletesen szabályozza és igy nehány év alatt egészen befejezze? És ha erre minden falu és város a maga határában kényszeritetnék, valljon kisebb folyóink nem lennének-e nehány év alatt az egész országban szabályozva a nélkül, hogy a hazának legkevesebb költségébe kerülne? nem változnék-e hazánk e szerint kis paradicsommá át? nem boldogitnók-e ez által a jobbágyságot tetemesen? A parasztság durvaságának, rendetlenség- s erkölcstelenségének első s eredeti oka tehát a czélszerű nevelés hiánya; ezt neveli utóbb a számnélküli, folyvást szemei

előtt álló rosz csábitó példa; hozzá csatlakozik nem sokára a henyélés s munkátlanság, mellyhez többnyire nyomban mint természetes társ a szegénység is szegődik, s hol ezek honosok, ott a rendes élet s erkölcs számüzvék. Befejezésül állnak végre a minden felvigyázat nélküli magára- hagyatás, és a szigoru megfenyités hiánya, ha vétség tapasztaltatik. Ki a paraszt romlottságának más okokat ád, az azt teljeséggel nem ismeri, s hihetőleg nem hiendi el, hogy a parasztnak illy körülményekben legnagyobb jótevője, ki illő felvigyázat mellett s fizetésért őt folyvásti munkásságban tartja; valamint legnagyobb ellensége, erkölcse rontója, ki érdem, munka, szolgálat nélkül legtöbb jótéteményekkel tetézi.

Még egy pár szó

Nyitra-Zerdahely Lőrincz urhoz.

Nem bátorkodván legkevésbbé is Z. L. urnak akár tampiri tapintatát, akár argusi messzelátását s részrehajlatlanságát, akár szeszélyességét és sokoldalu, de kivált dialectikai éles s bőismereteit érintésbe hozni; mert hiszen ezeket ő róla, már csak tulajdon vallomása és a tervezésre való képessége után itélve, kétség alá venni akarni, nagy vakmerőség nélkül, lehetetlen; csak az adózás tárgya iránt hozzám intézett őszinte válaszában (Század. 31.) előforduló némelly kitételeire kivánok még egy pár szót tenni. — Ugyanis Z. L. ur a földesurasági nem-nemes tiszteket és szolgákat adózás alá veendő, az általa ajánlott rendszernek igazolására hasonlatosságot tesz ezek és a „curialis házakban lakozó mesteremberek és juhász-árendások közt, kik több megyékben divatozó rendszabály szerint magok fizetik ugyan az adót, de földesuraságuk rovására.“ Kérdem Z. L. urat, mellyik törvény által kötelezteték a földesur ezen rendszabály elfogadására? és mesterembert avvagy juhász-árendást ki hatalmazhatja föl, hogy adóját földesuraság rovására fizethesse? hát illyetén árendások azért fogadtatnak fel, hogy az adózás alul felmentessenek, a földesur pedig adó alá kerüljön? vagy talán befogadása előtt kell ezt kikötni? de ha igy, ekkor ez ismét csak az ő, nem a földesur terhe, s igy nem az uraság rovására, hanem tulajdon zsebéből fizet.

Z. L. ur által vádoltatom, hogy a tizedről semmi említést nem tevék. — Megvallom, Z. L. urral egyetértettem, abban t. i., hogy midőn a község kibérli, nagy haszon háramlik reája. — Tapasztalásból mondhatom, sok földesuraságok, a tizednek általengedése iránt kényszerítő törvényt nem várva, már 30, 40 avvagy több év előtt, tulajdon jobbágyaiknak a tized kibérlését általadták, s ezek azt maiglan is birják. — De bezzeg, az 1836dik évi 34. tczikkben megállapított elv, következő országgyülésen egybegyülendő honatyák által milly értelemben fejlendik ki? a jó Isten tudja! illy bizonytalanra jobbágynak sok hasznot jövendölni nem tartottam tanácsosnak.

Továbbá, midőn Z. L. ur a kilenczednek robottali megváltását a jobbágyra nézve olly könnyünek véli, és különbség nélkül, mint annak igen sok hasznot hajtandót ajánlja: tekintetbe nem vette, hogy a jobbágytelkek nem mindenütt egyformán vannak felosztva; hol 2, hol 3 dűlőre; sok helyeken a jobbágy urbéri telkein kivül, szintannyi irtvány földekkel is bir; s igy tehát több is a foglalatossága, mellyet s kivált az elszegényedett tetemes, sőt mondhatni, legnagyobb részét a jobbágyságnak valamint marhájának nyomorult állapotját tekintetbe véve, könnyen megszámlálhatni azon tehetős helysegéket, mellyeknek lakosaik ama rendszerhez megkivántató szükséges erővel birnának.

A mi a birságról szóló s általam idézett tczikket illeti: Z. L. ur ezt szenynek, gunynak, mocsoknak mondja az egész nemesség-

re nézve; igen sajnálom, hogy Z. L. ur azon 1836. évi 4ik tczikk 12-dik szakaszának a) és c) betük alatti pontjait tekintetbe venni feledte, és csak amazt, nem pedig egyszersmind a c) alattit, a hol makacsról van szó, szem előtt tartván, ezért engem illy alacsony váddal terhelni kegyeskedik. Megvallom, hogy másnak, noha keresztény vagyok, mégis nagy önmegtagadásomban kerülne illy méltatlanságot megbocsátani; de Z. L. urnak, ki a közügyekbeni tervezéseiben elmerülve, ollykor szinte megfeledkezik a distinctiókról, szivből megbocsátok; tudván, hogy ő mig akkor is szennyes tettet vélne elkövetni, ha jobbágyát makacsságért a törvény értelmében akarná megbüntetni. — Ha valaki illy kegyes ur, ám lássa, én őt nem kárhoztatom, vegye hasznát, csak ő se kárhoztasson mást, ki törvény értelmében ennek szigoruságától nem tartja tanácsosnak elállani a törvényszegő- s makacsnak kedveért; mert hiszen mire való volna a törvény, ha azt szégyenleni kellene foganatba venni?

Mi a népszerűség és dobraütésről tett szemrehányást illeti: nem ártott volna itt is egykis distinctiot szem előtt tartani; miszerint t. i. más a nép kedvét s bizodalmát igazságos és igazságtalan utakon akarni keresni; más örök igazsággal ellenkező, abnormis—noha törvényes—állapot ellen némelly részről véleményt kimondani, s ekkép nemcsak a nép, hanem az egész hazának javát ohajtani, habár illyetén tett maga után a nép bizalmát meghozza is, csak ez soha ne legyen főrúgó, hanem csupán alárendeltje egy magasabbnak, az igazságnak. — Részemről meg vagyok győződve, hogy hazánk virágzását, és igy minden rendű- s állapotuak boldogságát semmi nem mozdítandja elő hatalmasabban, mint mindnyájunk hazzájárulása a közterhek viseléséhez azon arányban, mellyben élvezzük a polgári társaság jótékonyságát. Hogy ez hasonlíthatlanul többet használand a jobbágynak is, mint a Z. L. ur tervezéseiben foglalt s ajánlott kedvezmények, ugy hiszem, világosabb, hogysem hosszas bebizonyításra volna szükség; nekünk csak ohajtanunk lehet, hogy e nagyszerű lépés jövő országgyülésen szerencsés sikerrel megtörténjék. — Költ Kállón (Nógrád vmegyében) majusban 1842. Kalocsay Antal.

Figyelem külföldre.

Mult alkalommal kifejtők az afghán tartományok politicai szerkezetét s láttuk, mikép némelly törzsökök monarchiai, mások aristocraticai és democraticai kormányformák alatt élnek, s e különbségből magyarázható az intézmények, szokások stb. különfélesége, mellyek minden törzsöknél léteznek. Mig a democraticai szerkezetű törzsökök minden tagjainál inkább a statustudományokrai képesség mutatkozik — de csak fejlődőben levén a civilisatio, a nép anyagi jólétét rontják — az ipar és szorgalom a legroszabb karban áll, addig a többi törzsökök inkább a természet sugalta gazdálkodási elvekre támaszkodva s nehány előbbkelők utmutatása után indulva, szellemi fejletlenségök mellett nem a legroszabb anyagi életet élik. — A törzsököknek e különféle politicai szerkezete, idővel, ha a civilisatio jótékony szelleme ide is leszálland világító szövétnekével, ha majdan a szellemi fejlettség az anyagot is éltető elemnek tekintendi s karöltve járand Himalája csucsaitól Hindus rónaságáig, ha a kor lelke mondani fogja, hogy a nemzet megérett, teendheti az afghán birodalmat naggyá, hatalmassá, s akkor a törzsökök szerkezete egy lesz, democraticai e vagy monarchiai? előre nem látható; de a harmadik, az aristocraticai, aligha létre kapand, mert fejlesztő korunkban a befolyások csak kétfélék.

Adófizetésben és katonaállításban a törzsökök közt igen nagy különféleség uralkodik. Némellyeknél még semmi meghatározott adó nem létez, hanem időről időre ajándokok küldetnek a chánnak és királynak. Katonáskodásra gyakran egy nagy területről csak egy hivatik meg, mig máskor minden szabadosoknak a csatatérre kell állniok. Zsoldról szó sincs; csak a ló váltatik meg, de ez sem mindenkor s nem minden törzsökönél. Született katonáknak látszanak lenni, mint kellene lenni a magyaroknak. E katonaság megkülönböztetendő ama zsoldos seregektől, mellyek a király vagy más hatalmas által fogadtatnak fel és fizetést huznak. Ezek képezik némikép a testőrséget, mig a többiek polgárkatonaságnak nevezhetők s háboru iedjén leginkább ők csatáznak.

Az afghán nemzetnél is, mint minden izlamfajnál, a Koran tekintetik nemcsak vallási, hanem polgari törvénykönyvnek is. De van e mellett az afghán népnek egy corpus juris formája is, mellyben a pusztu nép szokásai foglalvák s törvényes erővel birnak. Ezek utmutatása szerint intéztetnek el a peres ügyek. A rend fentartása és az itélethozás a felségiséget illeti, legyen ez egyesek által képviselve vagy legyen ez egész törzsök mellett fentartva. Ha egy afghán megsértve érzi magát, a törzsök főnökei, vénei stb. összegyülnek a feleket kibékitendők; ha ez nem sikerül, akkor kezdődik csak a tusa, s mig a felek ki nem békültek, addig az afghán nem ismeri el a követek sértetlenségét. S ezen elvnél fogva Akhbár chán dost Mahammed fia — figyelmes olvasóink ismerni fogják — teljes joggal ölte meg Macnaghtent, mert az atyján elkövetett méltatlanság boszút kivánt, melly legillőbben azon nemzet képviselőjén követtethetett el, melly amaz igazságtalanság elkövetése vétkébe keveredett. S a boszu, ugy látszik, hatalmasan érezteti erejét s Anglia nyögni kezd iszonyu csapásai alatt. — Egyébiránt a jus fortioris forma szokástörvény, melly szerint mindenki maga ügyeiben, hol enyém s tiedről volt szó, itélő s végrehajtó biró lehetett, ki jött a divatból, a mint a civilisalt nemzetek befolyása erősbben kezdett a kedélyekre hatni. Most a chanok, mulák (papok) és vénekből álló törvénytanács hoz itéletet s hajtja végre. A kisebb pereket a községtanácsok döntik el.

Minden tanácskozás előtt a mulák imádságot mondanak el, mire a tanács elnöke egy verset mond, melly nyelvünkön körül belül ezt teszi: szegény ember szándékát boldog Isten birja. Ennek végeztével kezdődnek a tanácskozások s miután a panaszló vádját előadta s a bepanaszlott elismerte volna, a tanács itéletet hoz s a vádlottat a vádlónak átadja, hogy vele barátságosan megegyezzék. — Nagyobb vétségek hölgyekkel fizettetnek meg. A nyugati afghánok közt a gyilkosság tizenkét szüzzel kárpótoltatik. Kéz, fül vagy orr levágásának hat, egy fog kiütésének három szüz a birsága. Ha a vádlott az itéletnek ellenszegül, a tanács közönségesen maga hatalmazza fel a vádlót magának elégtételt szerezni: kezet kézért, fogat fogért stb. Illy intézmények s törvények minden figyelő előtt felette rokonoknak látszhatnak boldog (?) előkorunkéival, mellyre a magyar csak alig husz esztendeje olly busan visszasohajtott s gyakran könnyes szemekkel dallotta a: „Nem ugy van most mint volt régen, nem az a nap süt az égen“ szomoru áriát!

Milly nyomoru lábon állhat itt még az igazság kiszolgáltatása, olly törzsöknél is, hol a hatalom az egész nép mellett van, a fönebb előadattakból képzelhetjük, s azért ne mondjátok, hogy ott van jog és igazság, hol ez a népből foly. Nép, melly a szabadságra nincs megérve, épolly kevessé kormányozhatja magát a jog és igazság elvein, mellyekről fogalma sincs, mint elveszne azon nemzet s ön nyomorában vagy zsirjában fuladna meg, melly szabad intézményeihez, népszerű szokásaihoz s alkotmányához szokott, s ezektől őt megfosztani akarnók. Tapasztalhatjuk ezt, ha Európában körültekintünk, hol nemzeteket látunk elenyészve, mellyek szabad intézményeiktől megfosztatva tán örökre elszenderültek. Az alkalmazás ránk tán nem leend talány; valaminthogy áll az afghan népre is, mellynek magából és magában kell fejlenie; kül befolyások tönkre teendik, ha csak meg nem maradnak a civilazálás korlátai közt.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

45. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 9.**

Falusi beszélgetések.

III.

Én. Biró gazda! legutóbbi beszélgetésünk alkalmával sokat mondott kend, mire nyomos észrevételeim volnának, de örömest mellőzöm azokat, csakhogy kend elmondhassa azt, mit olly nagyon szivén feküdni látok; ugyanazért csak folytassa kend beszédét s mondja meg: miáltal segíthetne még a haza kendteken több föld és rét nélkül?

Biró. A haza sokat segítne rajtunk, ha czélszerüleg intézkednék, miszerint bennünket évről évre minél kevesebb szerencsétlenség érhetne, a ki nem kerülhető szerencsétlenség eseteiben pedig bizonyos kárpótlásunk lenne; s ez az, mire én kedves hazámat egy hatalmas szózat által figyelmeztetni szeretném. A károk, mellyeket a lángok, a folyók kiáradásai, jégeső, marhavész évenkint okoznak, milliókra rugnak s ezer családokat juttatnak tönkre, pedig mindezekről lehetne tenni. Ha azon kárunkat, mellyet négy elem által ötven év óta szenvedtünk, valaki most kész pénzzel lefizetné, aligha hazánk minden házait cserép alá nem vehetnők vagy legalább egész Dunánkat nem szabályozhatnók; pedig ezt előbb utóbb még is csak meg kell tennünk. Ötven év óta száz milliónyi kárt már szenvedtünk; de ezzel még nem elégülvén meg, addig várokozandunk, mig megint száz milliónyi kárunk lesz, s csak aztán fogunk ezerekre száz milliót áldozni! Mindig hallottam: a fösvény kétszer fizet! Hogyan legyen a szegény embernek valamije, ha minden 15—20 évben legalább egyszer tüz, viz, jég s marhavész által egészen koldussá tétetik?!

Én. Szegény ember! a marhavészre nézve a megyei hatóságok ugyis nyomban a legczélszerübben intézkednek, mihelyt a a vész valahol kiütött, hogy az tovább ne terjedhessen; jég s tüz ellen pedig ugy is biztosíthatja magát minden ember, csak évenkint fizessen. A folyókat illetőleg csak azt mondom, hogy a kisebbek szabályozása a földesuraságokat, városokat, helységeket, mellyeknek határaikat dulják, és renkivüli esetekben legfölebb a megyei hatóságokat illeti, de a hazát sohasem: ugyanazért legyen ezeknek eszök; a nagy folyókra nézve ugyis elég gondja van a hazának, miszerint hova előbb korlátaik közé szoríttassanak, de felfúni mindent egyszerre nem lehet, mert lám megmondám már, hogy a haza szegény, pedig tudja kend, pénz nélkül mitsem kezdhetni. A haza már két év óta folyvást keresi azon forrásokat, mellyekből a szükséges költségeknek bugyogniok kellene, de hasztalan, még nem akadt rájok.

Biró. Ezekre én semmitsem adok, mert ha dögvész üt ki valahol, a közlekedés minden intézkedés daczára szintolly szabad, mint volt előbb; ha a kisebb folyók szabályozása nem a hazát illeti, illeti a hatalom, tehát kényszeritse az illetőket, hogy kötelességöket önhasznukra teljesítsék; a nagyobb folyókra nézve pedig ne keressen más forrásokat mint zsebeinket, ezekbe nyuljon s lesz pénz.

Én. Bele nyulhat bizony akár százszor, de üreseknek találandja, s gondolom kendéből sem sokat markolhatna ki.

Biró. Biz igaz, uram, az enyém egészen üres; de ha megszoritnák, mégis teremne abban rövid idő mulva legalább egy pár pgő ft., s ha ezt elvennék tőlem s nehány nap érette dolgoztatnának velem, egy hajszállal sem lennék szegényebb, valamint a munka miatt nem öregebb. Csodálatos, uram, a szegény ember élete, s talán az urakéi is! Ha többje van az embernek, több szükségei keletkeznek, többet költ; ha kevéssel bir, keveset ad ki; ugyanazért a vagyont illetőleg, kevés kivétellel, többnyire mindig ugyanazon ponton állnak az urak is a pararasztok is. Már voltak nekünk is olly boldog esztendeink, hogy nemcsak takarmányunkkal kijöttünk becsületesen, hanem még nehány köből gabnát is eladhattunk s mégis pénzünk szintugy nem volt, valamint most nincsen, midőn két év óta jég és rosz termés következtében kenyérre s szénára évenkint legalább száz vft. mindenikünknek ki kellett adnunk; s mi több, azoknak sincsen, kiktől a gabnát s szénát vettük. Ha szükségben vagyunk, kevesebb bort, pálinkát iszunk, kevesebb hust eszünk, olcsóbb napszámba is elmegyünk, minden aprólékot, mit különben nagyobb részt magunk szoktunk megemészteni, mint tojás, majorság, malacz, hizlalt sertés stb. eladunk, uj csizma helyett az ót megfoltozzuk, olcsóbb ökröket veszünk, s csak megvagyunk mint máskor.

Én. Ebben igaza lehet kendnek; de az csakugyan nagy bohóság volna az emberektől a pénzt kicsikarni s aztán érette dolgoztatni; inkább tehát pénzcsikarás nélkül csak dolgoztatni kell kendtekkel, mert a pénzcsikarás vajmi nagyon keseríti a kebleket.

Biró. Nem ugy van uram! Ha mi munkára kényszeritettünk, bizony a munka is kényszerített, azaz rosz, és a munkások is gyérek lesznek, mert ki beteggé teszi magát, ki más ürügyet talál az elmaradhatásra; ellenben ha a haza pénzzel gazdagon ellátva azt hirdettetné ki országszágszerte, hogy Pozsony városánál a Duna szabályozása elkezdődik, vagy ötven ezer munkásra szükség van, hogy minden munkás naponkint 36 ezüst krajczárt kap: fogadom tiz mérföldnyi távolságról is csak ugy tóduland oda a nép, hónapokat töltend ott, s tele zsebbel térend vissza, a nélkül hogy hon valami hátramaradást szenvedett volna. Miután azonban az egész haza népe a Dunánál nem dolgozhatnék, sőt a nagy távolság miatt oda sem mehetne, a többinek más irányban s más vállalat, például vasutépités által kellene munkát szerezni; igy a hazának szabályozott Dunája, vasutja, a népnek pedig nem kevesebb hanem több pénze lenne.

Én. Ezt nem érti kend biró gazda! az az egy pár millio pft., mit a haza évenkint a földnépétől erőszakosan kicsikarna, vas sinekre, földkisajátitásra, fölvigyázókra, mérnökökre, szükséges fa s erőművekre stb. elkelne, s miből fizetendné aztán a haza kendteket?

Biró. Hja uram! de az uraknak legalább kétannyit kellene ám fizetni mint nekünk, mert legalább kétannyit birnak mint mi, azonfölül adót nem fizetnek, hivatalokat viselnek, s miután az urak nem dolgoznának, az ő pénzöket mi zsebelnők el, ők pedig, ha egy kissé összeszoritkoznának, a pénzt meg sem éreznék s annál örömestebb fizethetnének, minél több hasznát veendnék a szabályozott Dunának s vasutaknak; mert hiszen nem a mi, hanem az ő portékáik szállíttatnának rajtok, annak pedig csak örülhetnének, ha jobbágyaik egy kissé gyarapulnának, miután, a mint hallom, ugyis segítni akarnak sorsukon. Különben ha tetszenék, az uraknak is szabad volna dolgozniok s munka által pénzöket visszakapniok.

Én. Hja biró gazda! de az urak nem tartoznak ám fizetni!

Biró. No ha nem tartoznak fizetni, hát ne emlegessék a Duna szabályozását, a vasutakat; járjanak vasut helyett térdig való sárban, árulják portékáikat olcsón, sodrassák továbbá is házaikat jószágaikat a Duna árjai által, s legyen örömök azon szerencsétlenségekben, mellyeket ezer jobbágyaik, kiken segitni akarnak, évenkint szenvednek. Bizony, ha mi magunk mitsem teszünk, az angyalok sem pénzt nem adnak, sem helyettünk nem dolgoznak. Aztán nem is mondom, hogy az urak tartoznak fizetni, hanem hogy a haza boldogitására, melly övék s nem a mienk, s mellyet olly forrón szeretnek, nehány évig valamit önkint áldozzanak.

Én. Az önkintes áldozatokról szó sem lehet, mert a hány a fő, annyi a képzelt szükség és szegénység; arra egy sziv, egy lélek s ugyanazon egy értelmesség kivántatnék, a kényszeritésnek pedig csak rosz következményei lehetnének.

Biró. Nem is volna itt a kényszeritésre szükség; mert az országgyülésnek csak azt kellene kimondania: „minden font só országszerte két ezüst krajczárral drágább" s nyomban lenne a hazának majd hét millió p. ftja évenkint, pedig illy sommával csakugyan lehetne valamit tenni. E pénz beszedésére, kezelésére sem épületek sem hivatalnokok nem kivántatnának, miután a sóházak hivatalnokaikkal együtt már ugyis készen állnak, s mi legtöbb: ez a pénz olly rendesen s minden kényszerités nélkül jőne be, hogy csak egy krajczár fizetlen nem maradna soha.

Én. Ugy látszik, kend azt hiszi, hogy hazánkban legalább két millió mázsa só elfogy évenkint, pedig én nagy tekintetü irók után bebizonyithatnám, hogy másfél millió mázsa sem fogy el, s igy annyi pénz, mint kend mondja, semmikép sem jöhetne be.

Biró. Minden esetre azt hiszem, hogy nem másfél, hanem két millió mázsánál is több fogy el; mert ha igaz, mit az urtól már gyakran hallottam, hogy hazánkban tizenkét millió ember vagyon, ugy bizonyos, hogy egy millió jobbágynál is többnek kell lenni, pedig már egy millió jobbágynak is csak ugyan jóval több só szükséges egy millió mázsánál; mert ha van is itt ott olly családnélküli két-három osztályos jobbágy, ki talán egy mázsa sót sem fogyaszt el, bizony a többinek egyenkint egy mázsánál jóval is több, a sok marháju egész telkeseknek pedig két mázsa is szükséges; mert tudni kell, hogy a paraszt ember igen szereti marháját sózni és még akkor is, mikor a háznál szüke van a sónak, meg kapja az a magáét, mert a lány vagy fiu, akár hogy tegyék szerét, lopnak az ökör, ló, tehén, sőt sertvés számára is, azt gyanitván a bohók, hogy a sótól magától is meghiznak. Mondom, egy millió jobbágynál többnek kell lenni, mert ha minden egyes jobbágyot hatodmagával gondolunk is magunknak (pedig ez sok), mégis azok csak hat millió lakost adnak, és a másik hatot hol vesszük aztán, miután bizonyos, hogy a nemesség, polgárság, zsellérség stb. a haza fele népességét nem tehetik? Ha pedig a jobbágyságnak magának közel másfél millió mázsa sóra van szüksége, akkor igen világos, hogy a többi népességnek s kivált az uraságoknak, kiknek iszonyu sereg birkáik, ökreik, gulyáik, lovaik stb. vannak, fél millió mázsa nem elég. Szóval, ha egy millió jobbágy van, annak egyedül kenyerébe s tésztás ételeibe — ide nem értvén marháikat s többi ételeiket — közel fél millió mázsa só kell, mert minden jobbágy általán véve legalább 40 köböl gabnát elfogyaszt, pedig egy köböl gabnát vagy lisztet egy font sóval csakugyan nehéz megemészteni.

Én. Igaz, hogy két millió mázsa sóból, ha fontját két pengő krajczárral drágábban fizetnők, közel két millió p. frt. bejöhetne, de illy adatok nélküli okoskodásra mitsem adhatni, s azon fölül e rendkivüli pénzcsikarás iszonyu zajt s lármát okozna.

Biró. Egyéb lárma és zaj épen nem lenne, minthogy az emberek azt kiabálnák, hogy a só drága, s ezt is nem azért tennék,

mintha nyomasztólag hatna rájok, hanem azért, mivel az olcsó sóhoz szokvák; de e lárma is vajmi szépen meg szünnék, ha a nép igazán értesitetnék, hogy a fölemelt só árából begyülendő pénz a haza boldogitására s igy ugyan a nép hasznára fordittatandik; hogy a nép ismét vissza kaphatja pénzét, csak dolgozni akarjon, hogy a fölemelt sóár csak két három évig tart stb. különben a paraszt, ki hetenkint legfölebb 2—4 font sót szokott hozatni, máskép sem érezné olly nagyon azon 10—20 v. krajczárnyi vesztességet, mert csak másfél itcze borral innék kevesebbet s a só ára meg volna; de már megmondám: áldozat nélkül mitsem tehetni s ha valamit akarunk, filléreskedni nem kell, mert különben csak filléres czélt érendünk.

Én. De hát a tűzvész s jégesőre nézve mit kiván kend a hazától? hiszen az elemeknek az sem parancsolhat; aztán ugyis vannak már olly társaságok, mellyeknél az ember e bajok ellen biztositathatja magát.

Biró. Uram! e társaságok legfölebb uraknak való társaságok, de nem szegény embernek. Egészen más, uram, nyereséget várni s azért fizetni; más ismét, szerencsétlenségtől tartani s azért fizetni. Ha valami társaság vagy egyesület nyereséget igér, s én a valószinü nyereség reményétől elcsábitatva az egyesületbe lépek: bizony illő hogy a szükséges gondnokokat aránylag fizessem, tartsam, mert ha nyereség kell, kelljen a teher is; de hogy én azért tartsak s gazdagitsak valakit, hogy az pénzemet tegye el és az eltevés csekély fáradságáért jó jutalmat fogván ki magának abból, nekem csak szerencsétlenségemkor tulajdon pénzemmel fizesse elég szükön káromat — azt csakugyan bohóságnak tartom.

Én. Kend feledi, hogy Krisztus koporsóját sem őrzik ingyen; ki mivel foglalkodik, annak abból élnie is kell.

Biró. Ez mindenütt s mindenben igaz, csak épen itt a szegény emberre nem alkalmazható. Ha egyszer a szegénység tulajdon pénzével akarja magát kölcsönösen kármentesitni, akkor pénze egészen e czélra legyen szentelve, s abból fizetést vagy díjakat senki ne huzzon.

Én. Pedig arra hasztalan támaszkodik kend, hogy valaki terhet, felelőséget vállaljon magára fizetés nélkül.

Biró. Uram! látja, mikint nálunk minden ember, ki ökreit, lovait, vagy csak tehenét is eladta, s pénzének nyomban hasznát venni nem akarja, pénzét, nehogy az ellopatás, égés vagy más veszedelemnek kitéve hon heverjen, a lelkészhez viszi, ez czédulát ád róla s akármikor megy valaki hozzá pénzét vissza kérendő, mindenkor nyomban, ugy mint átadta, egy krajczár hija nélkül visszakapja; s ez a lelkésznek csekély fáradságába kerül, a népnek pedig jól esik; mert vajmi gyakran megtörtént már, hogy az ökrök árát a ládából kilopták. Ha tehát a jégeső s tüzvész által okozandó károk kölcsönös pótlására aránylag kivetendő pénzösszeg egész megyében, ugyanazon egy hétben szolgabirák által a szegénységtől beszedetnék: nem lehetne e azt valakinek, például a megyei hatóságnak, bizonyos gyülés alkalmával átadni, azt esztendő végeig minden költség nélkül megőrizni, s aztán egy gyülés alkalmával ismét a károsultaknak kiosztani?*) A becsük egy krajczárba sem kerülnének, miután viszonyosságból ingyen kellene történniök, a szolgabirónak pedig most is a helyszinén, hol illy szerencsétlenség történt, megjelennie kötelessége. Erre nézve még illy együgyü ember is mint én olly tervet készithetne, melly gyakorlatba hozatva, százszor jobban megfelene az ohajtott czélnak, mint az emlitett társaságok. Csak azon erőteljes és szigoru lépést kellene

*) Sőt még kamatokkal is lehetne addig szaporitani, ha t. i. a megye illy pénzeket, a helyett hogy pénztárában hevertesse, illő biztositékok mellett kamatokra kiadná. *A szerk.*

mindenek előtt minden megyének tennie, hogy minden jobbágy háza, pajtája körét fákkal ültesse be, mert a tűzvész terjedése ezek által tetemesen gátoltatik, s hogy senki csak egy ólat vagy istállót se merészeljen építni, mig az erre ügyelőktől a hely ki nem mutattatik neki; mert vajmi gyakran egy rongy ól, istálló vagy pajta hamvasztá el az egész helységet csupán azért, mivel ott állott, hol állnia épen nem kellett volna. Miért adóznánk mi tehát még ez által is a külföldnek? Vagy csakugyan olly kiskoruak vagyunk mindnyájan, hogy még erre nézve is a külföldre szorulunk?

Levéltöredék Keletindiából.

Schoefft Ágost festész pesti hazánkfia, Agrából f. évi mart. 16kán megindult s maj. 26. Pestre érkezett levelében következőt ir hazánkra vonatkozólag szüléihez: „Meg kell vallanom, hogy Indiában sok, mondhatom legtöbb angolnak fölötte ferde fogalma ma van Magyarországról. Ők azt csak kis tartománynak tartják, mellyet németek, tótok és czigányok laknak, miveltebb lakosai pedig latinul beszélnek; hogy magyar nyelv is létezik, arról csak igen kevésnek van sejtelme. Mégis Magyarországból öt név ismeretes előttük s ezek közt kitünőleg Széchenyi István grófé, kinek hazája javáérti fáradalmai s hatalmas tehetségének müvei annyi országban tündöklenek, hogy ő még Indiában is köztisztelet s becsületben áll s különösen igen szilárd jellemű férfiunak tartatik; ismeretes aztán Sándor gróf, nekik csudálatos lovagvitézsége Angolországban őt hiressé tevé. Én több rézmetszvényt láttam Indiában különféle házaknál, az ő merész lovaglásit ábrázolókat. Tulajdonkép ő vala legelső, ki az angolokat bámulatra ragadá, mivel ezek lehetlennek hitték, hogy angolt lovaglásban idegen nemzetü felülmulhatna. Nehány hölgy kérkedett személyes ismeretségével s kellemes társalkodásáról dicsérte őt. — Kőrösi Csoma Sándor köztiszteletben áll a tudósok körében s Kozma de Köröz név alatt ismeretes. Én igen barátságos viszonyban valék vele, midőn Kalkuttában tartózkodtam, hol örömmel tapasztalám, mikép ezen város lakosainak már sokkal helyesb fogalmaik vannak Magyarország létéről, mit bizony csak Csoma Sándornak köszönhetünk. Egyébiránt meg kell vallanom, mikép én nálánál szokatlanabb embert soha nem láttam. Ő zarándokkint él a thibeti s más kéziratok halmazai közt az ázsiai társaság épületében, honnan ő ritkán jő ki; este az udvarban kis sétát tesz s aztán szobájába becsukatja magát, ugy hogy midőn esteli lovaglásom közben néha meg akarám őt látogatni, mindig várnom kelle, mig a szolgák a kulcsokat előhozák, s őt mindig könyvei közt találám. Vig volt, nevetgélt és nagy kedve is derült mindenkor, ha Magyarországról beszélhetett; általában ő igen beszédes, s ha neki ered, alig várhatni végét. Gyakran olly kellemes beszédbe vegyülék vele, ha hazánkról s a magyarok eredetéről vitatkoztunk, hogy sokszor esteli 10 órán tul is mulattam nála. Sokat regélhetnék felőle, de a hely szüke nem engedi. Féltem azonban őt, hogy Magyarországba nem tér vissza többé, mivel ő már körülbelül 50 éves, s még 10 esztendeig szándékozik itt maradni, hogy az ó iratokból, mit lehet, mindent kiforgathasson, s az olly egészen elkülönzött, ugy szólván tömlöczféle élet könnyen fonnyadhat el, s létének csak árnyemlékét hagyja meg; mert thibeti szótárát csak kevesen veendik kézbe, s még kevesebben olvasandják vaskos köteteit. Most midőn Laboreból visszatértem s itt Agrában már legfeljebb 14 napig mulathatok, Bombaybe készülök szárazon utazni, mi mintegy 800 ang. mérföldnyi ut, s mivel erre csinált utak és vendéglők nincsenek, mintegy 16 vagy 20 vezetőt s teherhordót kell fogadnom, kik egyszersmind nőmet kézi-leptikében (palanquin) felváltva vigyék; vinnem kell még nehány teherhordó állatot is, mellyekre málháimat rakandom; magam az utat, melly többnyire éjjel történik, tevéháton teendem. Bombaybe junius 1jén reméllek érni, honnan aztán Egyiptus felé Kairo s más nevezetes városokba veendem utamat, gyüjteményimet jeles ritkaságokkal folyvást szaporitandó. Ha ott azonban a dögvész kiütendett, Alexandriából egyenesen Konstantinápolyba menendek, és szeretett hazánkba legfölebb octoberig térek vissza.“ — Schoefft Ágost nem régiben a pesti füvészkert számára magvakat küldött Sadler prof. urhoz a világhirű kalkuttai füvészkertből, tehát eredeti magvakat Chinából s környékéről. — Honigberger erdélyi hazánkfia, a lahorei király házi orvosa, szintén kötiszteletben tartatik s tudományos ügyessége tetemesen gyümölcsözik. Mi csak örvendhetünk, hogy azon nehányan is, kik közülünk a világ messze országaira vetődnek, csak fényt és dicsőséget derítenek a még annyira ismeretlen hazánkra.

Szellemi utazás

(vezérszó a pozsonyi gyakorló magyar társaság 1842ki örömnapján).

Tudok egy forrást, mélyen tisztelt hallgatók, az emberi élet ezer alaku sziklái közt, mellyhez mint varázs gyógyereü kuthoz járul az emberi nem, mellyhez seregenkint vezérlik gyermekeiket a szorgos anyák; mert belőle, mikint a teremtő hatalmas szózatára, csak öröm s megelégedés, csak üdv és malaszt ömledezhet. E forrás a tudomány; szentül csörgedező vize vajmi paradicsomi kéjital. És mondá Trója bajnokinak örök emlékü fejtője „Lethe ivása után lelked az alvilági király virányaira, kies Eliziomba röpülend;“ de ki a tudományok tiszta forrásából ivott, annak lelke a természet minden zugolyában örök édént födöz fel, annak tiszta fényben jelennek meg vidám szemei előtt a mult és jelen arczai, annak villámesze tulvilági képzelődések helyett teremtőjének magas kormányszéke felé emelkedik, honnan kimondhatlan kéjjel karolja szemléletében át az anyagi és szellemi világ alkotott egyetemét. E mennyei forráshoz, mondám, vezetik gyermekeiket a szorgos szülék. Szives hála nekik, minket is hozzá vezetének. Engedjétek meg tehát m. t. h., kiknek talán vannak közöttünk néhány vezetettjeik, e forrás körüli időzésünk eredményeit rövid vonásokban előadnom; engedjétek egyszerüen elbeszélenem, mikint utaztunk azon kies forrás hosszanta mai örömnapunk e tereméig.

Mig gyermekek valánk, okoskodásunk csekély volt ugyan, de kedvünk fürgöncz mint viruló kertekben a repkedő lepkék, örömünk tarka mint lepkék szárnyai; vágyaink kis köre édességekben és csillamlásokban pontosult össze. Első oktatónk maga csemegékkel és fényes érdemcsilagokkal aggatá be a forrás meredek sziklájat, mellyek után mohón kapaszkodván reánk is ragadt a zuhatagból valami. De serdülő ifjakká levénk s oda hagyván ez első, cseles oktatót, uj vezér alatt folytattuk játékos menetünket; kincs gyanánt szedegettük a sok szinü pataki kavicsot; szaggattuk a gyönyörü parti virágokat, megmásztuk a vidék százados tölgyeit; csodáltuk a patakunkat körülfogó állatok tömérdekét és enyelegtünk a velünk incselkedőkkel; vezérünk pedig sokat beszélt a természetről, az ásvány-, növény- és állatországról. Azután kietlenné változott utunk mosolygó tája; a pezsgő állatok helyébe néma magány állt; a zöldelő, virágos bérczek helyébe kopár, szomoru romok sora; egymást váltá fel nagyszerü düledékekben Tyrus, Athaene, Roma, Carthago és Babylon; ezekkel az emberi nagyság e temetőhelyein az elhunyt hősek felett buslakodánk. Később az utunkat jelelő patak folyóvá alakulván terjedelmesb lön; szivünk is fejlődött, lelkünk világosabb lett. Ekkor, mint menyből, tekintők magas állásunkról lakunkat, a földkerekét. Határtalan, csendes tengerszinen uszkált a fejedelmi Europa, az emberiség bölcsője Ázsia, és a feketék hazája, és a szabadok hazája, és még roppant számu szigetvilág; ekkor mennyei sugár csapá meg idegzetünket; most éreztük először, hogy a tanulási érdeken kivül még más is birt minket a szorgalomra. S valljon mi reménysugár lehetett az, melly bennünket ekkép megigézett? Bizonyára nem egyéb, mint ama bekerített kertkint a fejedelmi Europa kellő közepén nyugvó földdarab, mire akaratlan is tapadnak epedő szemeink, hol, mint mint a világban, sok nyelvet hallunk zsibongani. Ó te vagy az, édes hon (látlak már titeket, Budapest és Pozsony, hazám szive, lelke, gyönyörü bérczeitekkel); te vagy csillagzatunk azon helye, mellyen létre jőni, élni és halni rendelteténk, hol egyedül akadunk emberi lényekre, kiknek sorsuk sorsunkkal egybekötve rokonság, barátság és polgári viszony kötelékivel; te azon föld, hol bölcsőnk ringattatott, hol sirunk ásatni fog; rajtad azon nép, mellynek örömeiben részesek vagyunk, melly fájdalmainkban osztozik! — Midőn illy

érzelmekkel néztük hazánk téreit, m. t. h., ismét megváltozott tanulási érdekünk. Ha eddig a tudományok kecsét önmagáért véltük méltónak az ölelésre, a hon látásakor élvezésnél magasabb czélt tüztünk ki magunknak; betekintettünk a polgári közös élet viszonyaiba; láttuk az egyesek gondját, ténykedését, hatáskörét; szándékunk abban állapodott meg, hogy körülményeinkhez szabjuk lépteinket s mindenikünk olly polgári állásra irányozza törekedését, minőn valamint ön s övéi javára, ugy a közjóra is legjobb sikerrel hathasson. Mert im ágakra szakadt már tudományfolyamunk is, a közczélnál, polgáriságunknál ismét összefolyandókra, s bár pályáinkon foglalkozásunk minőségéhez képest kissé elestünk egymástól, mégis a barátság és közczél nyolczvanat egyesite nagygbb társaink közül e körbe, e társaságba.

Minket tehát a barátság egyesített; de ha már e szelid istennő füzé egyesületünk láncát, azt a közérdek és közczél még jobban megszoritá; közös érdek: honunk és nemzeti nyelvünk egyenlő szeretete, közös czél: hazánk hasznos polgárivá leendenünk. Körültekinténk pedig és megvizsgáltuk, meg fogjuk e czélunkat közelithetni, melly munka vár reánk, minő feladatot szab tehetségeinkre a kor szelleme? Mert ha vannak ollyanok, kik csak fényes tettekre szülötteknek vélik magokat s a hajdani kor megsiratásába ölik a drága időt; meg viszont ollyanok, kik egykori nagyságunkat fenhangon jósolván a munkát gyáva sohajokkal pótolják, bárcsak a sors inkább később századra halasztotta volna születésöket: mi bizonyára nem vagyunk ezek közül. Sőt meg vagyunk győződve, hogy ha létezik polgárhoz illő feladat, mellyre tehetségeit forditván hazájának nagy hasznára van; azt jelen korunk sokkal gyakrabban és nagyobb mértékben nyujtja, mint akár apáink, akár utódaink kora. Igaz, őseink fegyverrel és nagy megerőltetéssel vivák ki nekünk ez áldott téreket, és jobbágyaivá, dolgozóivá tevék a rajtok meghódított népeket; ámde mi visszaengedjük a földmüvelőnek telkeit s emberi szabadságba helyezzük őt; őseink sok század folytában vitézül védék e hont az ujra meg ujra berohanó barbár ellen s drága vérökkel válták meg annak elvesztett fő részeit; ámde nekünk jutott a fontosabb munka, azt anyagi és szellemi jólétében, becsében felemelitni. Igaz, utódaink talán ismét fegyvert lesznek kénytelenek forgatni a hon megoltalmazására, jólétök fentartására; ámde jobblétök e kor következménye leend, s teremteni többet tesz mint fentartani.

Korunk s önmagunk dicső feladata tehát a jólét gyarapitása. Fel is tüntek már egünkön a vezércsillagok, nagy férfiaink, kiknek neveit millió ajak rebegi; rendithetlenül fáradoznak termesztésünk, iparunk, kereskedésünk terjesztésében, megerősitésében, szóval, irással, példával; halhatatlan dicső nevet vivandók ki magoknak, valamint őseink és talán utódaink közül is nem egy hadvezér, a polgárt előbb tiszteletre azután követésre ragadva magok után. És az ég megáldja izzadásukat; örökváltság, csatornák, vasutak, lánczhidak, casinók, szinházak, academiák, váltótörvények emelődnek emlékül nyomaikon. Tudva van pedig, mélyen tisztelt hallgatók, hogy mindezen részint sikerült, részint sikerülendő végbevitelek magyar eszmecsere, magyar tanácskozás, magyar szónoklat eredményei; ha tehát a nemzetiség ápolásának nem is volnának más oldalai, ez már elegendő leendett felbuzdításunkra, hogy magunkat, nyilványosan egyesülve, magyar eszmecserében, tanácskozásban és szónoklatban gyakoroljuk.

De van a nemzetiség ápolásának még más, nem olly fényes ugyan, de nem kevésbbé hasznos oldala is. Avvagy lehető e, hogy ki az alkotmányos nyelv mellett buzog, maga az alkotmány iránt közönyös, ki az eszközhöz ragaszkodik, a czél, a közboldogitás iránt idegen maradjon? Nemde a nemzetiség pártolása szüli, hol nincs, szilárditja, hol már megvan a hazafiságot, melly csendes erénynek, általányos erkölcsiségnek is hathatós kutfeje. Bizony mondom nektek, ti bájoló szüzek-erényeink, erkölcseink igazságos birálói, ha lehet, ha szabad ez intézet ifjusága magaviseletéről dicsérőleg nyilatkoznom, azt hőn tisztelt, fáradhatlan oktatóink után főkép e társulatunknak és a ti becses, nemzetiségszerető személyeiteknek köszönhetjük.

Vegyétek tehát szemügyre m. t. h., igénytelen mutatványainkat, nézzétek el rajtok a kezdői gyengeségeket; s habár nem volnánk is eléggé szerencsések kivánságaitoknak megfelelni, mégis annál inkább bátorkodunk kedvezésteket kikérni, minél buzgóbban lángol minden erünkben hazánk és nemzeti nyelvünk szeretete, minél tisztább iparkodásunk.

Dobronyovszky Károly,
hittudomány jelöltje.

Kárpát Ormain.

Állok magas szirtormokon, Kárpát ős bérczein,
Örömmel legel két szemem hazámnak térein.
Viruló táj, zord rengeteg, termékeny térmezők,
Habzó folyók, ős vár romok, váltva szemlélhetők.
Állok, s olly mondhatatlanul bájló e szép vidék,
Mint éden, ahhol boldogul az első pár lakék.
Érzem szent ihletésedet oh hon! ver a kebel,
Gondolatom a képzelet honában téved el;
Elővarázslom képzetem forró ömlésivel
Árpádot nemzetalkotó dicső hőstettivel;
Elő, mint szerzének hazát a párduczos apák,
S törvényeket mint hoztanak a győztes daliák;
Elő, mint védi e hazát ezer veszély között
A késő kor, mint küzd s tusáz élet s halál fölött.
És látom Hunyad táborát, magát az ős vezért,
Ki a szabadság harczain százezrekkel felért.
Látom Mátyást a nagy királyt lengni a téreken,
Hol a nemzet szent érdeke s jóléte forga fen;
És látom a hős bajnokok győzhetlen érczsorát
Mint vinak ők, mint esnek el, mint védik e házat;
Látom a félhold vad faját — rettentő képzelet —
Mint dul, mint készit rabigát s dönt abba nemzetet.
Mohács! te gyászos siri tér! jobbink gyász nyughelye!
Veled hazánk és nemzetünk fénypontja nyugva le.
Büszke parancsokat viselt a harczi büszke nép,
Másfél század hosszú során tűre rabszolgaképp.
De ébredett a honfitüz, a nemzetérezet,
Melly a sorsnyomta évek át álomban tespedett,
Es a szent béke angyala a véres harcz után;
Fut a török s áldás terül el végig a hazán.
Oh hon! te sorselnyomta nép! feldulva édened,
Szenvedj bár, de még egy koron fen élhet nemzeted. —
Mi az? olly bájló hangokat Isten kitől vevék?
Egy szózat az, melly igy felel: tégy ifju sarjadék!
Ifju, szent ihlet hassa meg keblednek hurjait
Ha e szent szót „Magyar haza“ ejtik ki ajkaid!

Czékus István,
hittudom. tanuló.

Vágy.

Isten! nagy alkotó! ezer világ ura,
Tekints le trónodról az égő honfira.
S hallgasd ki szózatát a tiszta keblünek;
Hatalmad megfelel ember kérésinek.
Szavadra lettenek a tenger árjai,
S a rajta harczoló vihar orkánjai.
S olly sok hatalmakat teremtél és erőt,
Hogy önkint térdre hull minden trónod előtt.
Öntsél varázserőt lelkemnek mélyibe,
Hogy szellemkint hatnék hazámnak szivibe.
Magyar nyelv zengne csak e hon polgárinál.
S virulna a magyar egy nyelvnek lánczinál,
És jog és szabadság magasztos lánginál
Erényhez törne majd az ész fáklyáinál.
Lelketlen hölgyekbe lelket fuvallanék,
Hogy majd köztök is szép nyelvünk virágzanék;
A férfiak karát munka feszitené,
Az ifju lángkebelt tettvágy hevitené.
Csatornák áztatnák hazám lapályait,
Lombok ékesitnék zord sivatagjait.
S olly népet, olly hazát teremtne szellemem,
Hogy istenválasztott nép lenne nemzetem.
De hajh! némuljatok ti kinzó vágyaim,
Gyúlnak lángotoknál viharfájdalmaim.
Csodát az Istenek gyarló fohászira
Nem tesznek, de te fuss honod munkáira.

Csörföly Lajos,
másodévi bölcselk.

Igazitás. Századunk 42. számában a 335. hasában javitnoki elnézésből két nevezeses hiba csuszott be; a 31dik sorban t. i. Scladownak helyett Schadownak, Baneckernek helyett pedig Daneckernek kell vala állnia.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

46. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 13.**

A vármegyei tisztviselők választása hajdankorban.

Hibáznánk, ha vélnök, hogy jelenleg a megyei tisztujitások az ős eredeti népgyülések s tisztválasztások typuszát viselik. Ámbár hajdanában szintugy mint mostan a vármegyékben alispányok, szolgabirák, jegyzők, esküttek valának, mégsem vehetett azok választásában minden nemes részt, mint a mostani tisztujitások alkalmával.

A mi az alispányokat illeti: ezek a főispányi fényes, de egyszersmind terhes hivatalnak segédjei lévén, a hivatal első szerkezete kezdetétől fogva II. Ulászló király uralkodásáig a főispányoktól egyenesen, függetlenül és a nemesség minden befolyása nélkül neveztettek ki, s tetszésük srerint hivatalaiktól el is mozdittattak.*) Ezen szabad kinevezési hatalmat elvesztették a főispányok II. Ulászló király alatt 1504. eszt. tartott országgyülésen alkotott 2-dik t. czikk. erejénél fogva, melly az alispánynak választásába a nemességnek is egyenes befolyást enged és közvetlen részvételt tulajdonit ezen szavakkal §. 3.: „Quod Vice Comitem quemlibet Comes Parochialis de numero et coetu verorum Nobilium ipsius Comitatus, cujus honore fungitur, eligat; §. 4. quem tamen absque Consensu et Voluntate Nobilium ipsius Comitatus eligere nusquam valeat neque possit.**)

Itt az a kérdes: mikép gyakorolták elején a nemesek az alispányi választásban befolyásukat, választás által-e, mint most, vagy kijelölés, kitűzés (propositio, candidatio) által? Hiteles oklevelekből értésünkre esik, hogy kitűzés (propositio) utján felterjesztett a nemeség a főispánynak 4 egyedet és ő a kijelöltekből egyet nevezett ki az alispányi hivatalra. Ennélfogva hajdan a választási jog a mostanihoz képest megforditott módon gyakoroltatott. Ennek bebizonyitása okáért közlöm itten Maximilian ausztr. főherczegnek mint Mosony vármegyei főispánynak 1558. évi április 1. napján Moson vármegye nemeségéhez irt levelét, mellyben az alispányi hivatalra mosonyi nemesek által kijelölt (candidált) egyedek közül Rumy Farkast tűzte s nevezte ki alispánynak. E nevezetes oklevélnek tartalma ez:

„Maximilianus Dei gratia Rex Bohemiae, Archidux Austriae, Dux Burgundiae etc. Egregii et Nobiles nobis dilecti! Ex Litteris fidelis nostri, Egregii Zachariae Bohniczky Capitanei nostri ovariensis intelleximus, vos juxta mandatum nostrum ad vos superinde proxime datum congregatos fuisse, *et certas personas, quae ad officium Vice Comitis istius Comitatus Mosoniensis idoneae viderentur, nominasse,* quarum etiam Nomina idem Capitaneus noster ad nos misit. Habita itaque singularum nostrarum personarum notitia, inter alios visus est aptior ad hoc Officium Egregius Volfgangus Rumy: eapropter *tamquam supremus Comes illum Vobiscum una in Vice Comitem eligimus et constituimus,* vosque et vestrum singulos hortamur, ac nihilominus Auctoritate S. C. R. M. Domini et Genitoris nostri observandissimi vobis harum Serie committimus, ut eundem in posterum pro Vestro Vice Comite recognoscere, et in omnibus licitis, solitis, et consvetis eidem obtemperare debeatis, secus non facturi. Datum Viennae 1-a die Aprilis Anno Dmni 1558. Maximilianus mp. Nicolaus Olahus Strigoniensis. Joannes Liszthius. — Egregiis et Nobilibus Judicibus et Universitati Cottus Mosoniensis nobis dilectis.“ *(L. S.)*

Jegyzőket szinte a főispányok tulajdon hatalmuknál fogva rendeltek a vármegyékben; sőt igen gyakran megesett, hogy a vgye Rendei megkérték a főispányt, fogadna a közönség számára egy alkalmatos embert jegyzőnek. Régi hivatalbeli irásokból lehetett kifeszegetnem, hogy a főispányok házi vagyis családi titoknokai egyszersmind vármegyéknél jegyző hivatalt viseltek. Arra is van példa, hogy egy jegyző két sőt három szomszéd vármegyéknél megtette jegyzői tollal szorgalmatos szolgálatját, de e miatt mégis természetes és egyenes igazsággal elvégeztettek az ügyek, az ország alkotmánya szentül megtartatott.

A szolgabirák azonban csakugyan a nemesség szabad választásánál fogva emeltettek hivatalokra. A régi választási mód különbözött a mostanitól abban, hogy midőn a jelenkorban a tisztujitási közönséges gyüléseken az egész megyének valamennyi nemesei minden egyes szolgabiró választásában gyakorolják szavazati jogukat, régenten járásonkint az illető járás nemesei, vagy az alispány, vagy a járásbeli szolgabirák előtt vitték végbe a választást. Igy történt 1464. eszt. Mátyás király uralkodása alatt, Pozsony vármegyében, a mint az akkori alispánynak Ungersbach Fridriknek apr. 16án költ leveléből kitetszik; mellyben három járásbeli szolgabirónak parancsolja, hogy a mátyusföldi járásban, mivel szolgabirói tisztségben régtől fogva lévő üresség az odavaló nemességnek felette káros lenne, nyolczad napra, azaz april 24re közgyülést tartván, nevezett járás számára egy szolgabirót választassanak, a mint a levél tartalma ekképen adja elő:

„Fridericus de Ungersbach vice comes comitatus Posoniensis, nobilibus viris Michaeli de Réthe, Caspari de Királfia, et Lucae Beke de Nagaban Judicibus nobilium Comitatus ejusdem, Amicis nobis sincere dilectis, Favorem et Amicitiam cum honore. Quia jam a longo temporum spatio est in quarta columna sedis nostrae judiciariae, puta quarto in judice nobilium de districtu Mathiusfelde penuriam et carentiam habuimus, ob quam multarum injuriarum ac querelarum pauperum nobilium nobis porrectarum reformatio atque justitia, et juris processus, modo, quo debuisset, fieri hucusque non potuit, ipsique *nobiles de eodem districtu* ad multifarias nostras requisitiones, et scripta per nos ipsis facta, nullatenus *inter ipsos Judlium eligere et statuere curaverint*, sed eadem scripta nostra, et requisitiones temerarie et contumaciter surda aure transierunt. Quia vero divina favente Clementia jam verum Sacroque Diademate ornatum et coronatum Regem habemus, et ob id idem Districtus Mathiusfelde eas occasiones, quas praesens habuerit, jam minime habebunt. Ideo in persona ejusdem Domini

*) Mátyás király 1486. évben költ 6ik Decretumának 60. t. czikke rendeli: Comes Parochialis teneatur ex illo Cottu, et non aliunde, notabilem virum aliquem pro Vice-Comite vel Vice-Comitibus eligere. Gyakoroltatott ezen kinevezési jog a főispányok által ezen elvnél fogva, hogy az alispányok helytartói a főispányoknak. Ezen elv szerint valamint régi időben ugy mostis folyvást az ország nádora nevez ki magának al-nádort, az ország birája al-országbirót, a fő-tárnok mester, altárnokot.

**) Lásd ezen tárgyról bővebb értekezését Botka Tivador urnak e czimü munkájában: „Notitia diplomatica veteris Constitutionis Comitatuum praecipue anecdoto Vice-Comitum et Curiali Institnto illustrata“ 117—159. lap.

nostri coronati Regis gratiosissimi, ac etiam in persona Domini et Amici nostri Comitis Comitatus praedicti, vobis firmiter praecipientes committimus, quatenus acceptis praesentibus, in antefatum Districtum Mathiusfelde Congregationem generalem nobilium in festo Sancti Georgii nunc proxime venturo in locis alias fieri solitis celebrandam, tandemque et sedem Judiciariam feria secunda proxima prius subprius alias consvet. irremissibiliter persolvend. proclamari et *perdictos nobiles, quartum Judlium inter eos eligi et statuere* faciatis, sciend. quod si non fecerint, nos in persona Domini nostri Regis praenotati, eosdem cum omnibus ipsorum magnis Conaminibus ad id faciendum compellemus, secus igitur nullatenus facturi in praemissis. Datum feria tertia proxima post festum beat. Tiburcii et Valeriani Martirum. Anno Dni Millesimo Qadringentesimo Sexagesimoquarto." (L. S.)

Ezen oklevél a pozsonyi káptalan levéltárában VIIIik zsacskóban, 2ik csomóban 30. sz. alatt őriztetik eredeti példányban; a honnan hiven másoltattam le. Ungersbach Fridrik már 1460 eszt. Pozsony vármegyében alispányságot viselt. Az ő parancsolatjában említett 1464. esztendőben a fényes pozsonyi főispányi székben ült Szalonaki Paumkircher András 1457-ben emeltetett azon méltóságra, ki 1466. eszt. stajerországi jószágaiban mulatván, Grécz-ben, Fridrik császár bosszuállásának véres áldozatjává lett.

Pozsony vgye, melly mostan 6 járásra van felosztva, régenten a többi vármegyék példájára négy járást számlált. Az első azon kerületbül állott, melly most hegyentuli, pozsonyi és nagyszombati járásra van felosztva; a másodikhoz a Vágvize mentében lévő helyek tartoztak; 3dik a vizközt és a csalóközi felső, 4-dik járás a csalóközi alsó vidéket foglalta magában. A közlött oklevélben érintett Mátyusföldi járás volt a második és 40 helységből állott. Régenten szokásban volt minden vármegyét, nem tekintvén a különböző kiterjedésre, négy járásra felosztani; és négy szolgabirót választani. Ezt bizonyitja az 1291. évi 16. 1. czikk, a hol mondatik: in qualibet Provincia quatuor judices deputati, cum comite Parochiali ire et judicare debeant. Ez annyival is inkább igaznak lászik lenni a 1298. évi 13. 14, 45. 46. tczikk összevetéséből. Sylloge Decret. Comit. 20. 32. 33. 42. pag.

Távol van tőlem, ezen egyetlen oklevéllel olly fontos tárgyat, mint a szolgabirák választását illető nemesi jog, megfejtettnek tekinteni, vagy valamennyi vármegyékre kiterjeszteni. A vgyéknek hajdani alkotmánya, szekezete, elrendeltetése, s az abban foglalt tisztválasztásnak módja a haza javát előmozdító intézetek közül — merem állítani — aligha nem legfontosabb, de fájdalom általányosan tapasztalnunk kell, hogy minél nagyobb figyelmet érdemel, annál nagyobb homályban bujdokál róla való ismeretünk. Igyekeztek ugyan ezen tárgyat fejtegetni nagy érdemű és bő tudományról ismeretes iróink: Kollár Ádám „Hist. jurisque publici R. U. Amoenitates" *) s Kováchich Márt. „Notio Comitatuum sub S. Corona H. olim et hodie nominatorum probabilibus argumentis distincta" czimű munkáikban, s utánok Perger János „a Magyar és Hazája, régenten" II. R., 11., 12., 13., 14., fej. 99.—111. lap.; mindazáltal a régiségeknek hiányossága miatt ők is tévedésbe estek, és a polgári alkotmányunk legnyomosabb tekintetű, a hon valamennyi lakosait felette nagyon érdeklő intézetének régi rendeltetését koránsem fejtették ki kimerítőleg. Theoretice ez megmagyarázva; de gyakorlati és a belső állapotot tárgyazó ismeretet hiában keresünk bennök. Nem is csuda: mert annak velős felvilágosítására

*) Volum. II. Sect. IV. de Cottibus R. H. et Statu Civili veteri, pag. 16—66. Sect. VII. de veteris Cottuum Instituti praestantia, pag. 155—189.

a vmegyék belső alkotmányát s igazgatását illető hivatalos irományok s jegyzőkönyvek használtatása mulhatatlanul kivánatos; ezeket pedig, a mint most említém, nélkülözték tudósaink. A tiz év előtt megállapitott m. tud. társaság szándékozván e hiányát honi ismeretünknek némiképen kipótolni, 1838. évi IXik nagygyülésében e szövevényes historiai jutalomkérdést hirdette ki: „Fejtessék meg oklevelekből s egyéb régi emlékekből, honnan vette légyen eredetét hazánk régi várszerkezete, koronkint milly változásokon ment az keresztül, és milly hatással volt e külön okain honunk közigazgatására, védelmére, s általában alkotmányunk kifejlésére." E történet-tudományi feladásra 3 válasz érkezett, mellyek megvizsgáltatván, az elsőség, és igy a 100 arany jutalom, Hetényi János l. t. pályamunkájának jutott, alkalmasint a legtökéletesebbnek itéltetett; de a kitűzött kérdést kellőleg kifejtette e? a közvárakozásnak kielégitőleg megfelelt-e? mivel a megjutalmaztatott pályamunka még ekkoráig napfényre nem bocsáttatott, a haza előtt még tudva nincs. Ezen dijkérdést megfejtendő feleletre közlött észrevételemet olvashatni, ha tetszik, a Tud. Gyűjt. 1840. évi foly. 8. köt. 19. lap. és Századunk 3dik vagyis 1840. évi folyam 5. szám alatt 35. lap. a magyar kereskedést illető emlékirások gyűjteményének közrebácsátásáról irt értekezésemben.

Ha tudni akarná valaki, hogy az érintett megyei jegyzőkönyveket s irományokat hol fürkésznők? minekutána a megyék levéltárai a vad ellenség dulásai által elenyésztettek; meg kell ugyan vallanunk, hogy azok által igenis nagy számu levéltárak s azokban őriztetett emlékiratok a magyar alföldön Komáromtól kezdve Szörényig, és Szalától Mármarosig semmivé tétettek: mindazáltal vannak mégis ausztriai tartományok és Lengyelország szélein fekvő vmegyék, mellyek levéltáraiban az efféle anyagoknak majd kimeríthetetlen sokaságára találni, csak azokat szorgalmatosan használnók. Bő forrásokat, mellyekből az érdeklett materialék meritendők lennének, nyujtanának számos honi fényes, főkép azon nemzetségek dusgazdag levéltárai, mellyeknek sarjadékai a főispányi hivatalokat viselték; nagylelkü utódaikról pedig föltehetni, hogy e mostani időben minden balitéleteken felülemelkedve szives készséggel sietnének a hazai literatura gyarapitására közleni azt, mit e részben a sors kedvezéséből birnak.

Gyurikovits György.

Képezés a kereskedésre.

(Vége.)

Tulságos jószivüségü ifjak inkább adásra mint elvevésre hajlandók, ezek tudományos szakra adassanak, kereskedők nem lehetnek. A genie — e szó saját értelmében — egyszerre sokat áttekint, részletbe nem ereszkedik, csak változást, elszóródást, képzelete foglalkoztatását hajhássza, minélfogva semmi hivatalra, a kereskedésire pedig legkevesbbé alkalmatos. A ki pazarló és sok pénzbe kerülő szenvedélyek rabja, az kereskedő szinte nem lehet; a ki fösvény, szinte nem. Mert a fösvény semmit sem bátorkodik koczkára vetni, tehát nem is nyerhet, pénzét fillérenkint kapargatja össze, mig a jó számolásu kereskedő vállalatai sikerülésén örvendez. Ki a pénzt sokba sem kevésbe sem veszi, azt csak ön és mások boldogitási eszközének tekintvén; ki egyenesszivüséget és igazságot kedvel mindenek felett; kinek jelleme csendes és szilárd; vagy minderre félre nem érthető jelekkel bir, abból derék állásu kereskedő válhatik; de hogy ezen jellemi tulajdonokon kivül még velővel, talentommal, vállalkozó szellemmel kell ellátva lennie, magában érthető. Az egészen vagyontalan se adja magát a kereskedésre, noha igaz,

hogy kinek ahhoz nagy a kedve és talentoma, az vagyon nélkül is utat tör magának; kivétel mindenben van.

Ifju, kinek kedve is esze is a kereskedésre, hivatva van reá. De a másik főpont, mellytől a választás szerencséje függ, közelebbi előkészülés ezen hivatalra. Ez többé kevesbbé elhanyagoltatik. Ha az okos gondolkozásu kereskedőket, kik hivataluk fontosságát érzik, kiveszem; feltehetjük, hogy legtöbb szülék ezen előkészülésre a közönséges oskolákat elégségeseknek vélik; vagy épen azt gondolják, hogy a gépileg betanult olvasás és irás már untig elég, a többi mind magától épül ezen alapon; sőt sok olly vélekedésü, hogy a tanitványi évek tnlajdonképen azon időszak, mellyben fiaik a kereskedésre szükséges minden tudományt és alkalmasságot betanulhatnak. Az elsők legkevésbbé sem csalatkoznának, ha a közönséges oskolatanitás az ész és lelki erők valódi gymnasticája volna. Valóban a kereskedést megtanulni akaró ifjunak semmi sem olly szükséges mint erős szemlélésben, itélésben és gondolkodásban gyakorlott agyvelő. Hanem azt nem szerezheti meg magának a sok helytt, kivált kis városokban, annyira elhadart oskolai tanitásból. De ha ittott az oskola megadja is ezen erőt, mégis ohajtandó, hogy azt az oskolából gyakorlatba lépő ifju élete különbféle eseteire tanulja alkalmazni; vagy hogy jövendőben az eddig ismeretlen ügykörben magát könnyebben feltalálhassa, vagy hogy a reá bizott munkát könnyebben felfoghssa s kivihesse.

Azon szülék, kik az előkészületet közönséges irási és számolási oktatásra szoritják, még jobban csalatkoznak. Amaz ugy is csak mechanicus ügyesség, emez pedig, fájdalom, az ész és müvelés legnagyobb kárára szinte azzá tétetik. Hozzájárul még azon baj, hogy az irás- és számolástanitók ritkán figyelmeznek a kereskedő-irószobákon közönségesen megforduló irásmódra és számolási feladásokra.

Nem különben csalatkoznak, kik ugy vélik, hogy mit fiaik az oskolában meg nem tanultak, azt az irószobán kipotolják.— A principalnak nincsen ideje a szép és helyes irás, a számolás, számvivés, stylus, pénz- és váltótanbani tanitóskodásra. Ő nemcsak jó nevelésü és tudományos oktatás által kimüvelt ifjut tesz fel tanitványában, hanem kiváltképen azon tudományokat és ügyességeket is, mellyekre szüksége van, hogy belőle az ő, ügyét gyakorlatilag vivő vezérlete alatt derék irnokká válhassék. Mindaz, mit tőle várhatni, abból áll, hogy a fiut olly munkálatokban részesitse, mellyek előtudományának és ügyességének alkalmat adjanak a használásra és kiterjesztésre; hogy őt az egyszerü könnyü munkától a szövevényesbe, nehézbe vezesse, igazitással, tanáccsal és példával támogassa. Ellenben ha a tanitvány nem bir illy tulajdonokkal és ügyességgel, akkor a főnöktől nem kivánhatni, hogy reá fontos, tudományt és alkalmasságot kivánó dolgokat bizzon s ügyét annak tudatlan próbálásai és kontárkodásai által akadályoztatni vagy épen rendetlenségbe hozni engedje; pedig ez akkor is következnék, ha neki, vagy segédjeinek minden egyes esetben tanitványaival tanitóskodni kellene. A kereskedő fáradsága könnyebbitését, nem pedig sokszorozását kivánja; ő mestere ugyan tanitványinak, de nem oskolamestere, a comptoir pedig ügyvivő de nem tanitó intézet. Tanitványára csak annyi és olly dolgokat bizhat, mennyire esze, ereje és tudománya szabva. Ha pedig mindenből hibázik benne, akkor a boltban segithet, leveleket másolhat és hordhat postára: fontosabbra hasznavehetlen. Ha aztán a fiu maga nem érzi, hol és miben van a hiány s azt vas szorgalommal nem pótolja, akkor jó kereskedő belőle nem lehet.

És habár jobb tanitást is kapott a fiu az oskolákban, ezek azért mégsem elegendők arra, hogy tanitványi czéljához segitsék. Illy jobb tanitóintézetek az ember és polgár müvelését csak általányosan tarthatják szemmel, az egyes életmódok és az oskola közötti hézagot nem tölthetik be a nélkül, hogy fő czéljokat el ne hibázzák. Az ifjaknak tehát, kik a kereskedésre rendeltetnek, vagy különös academiákra, vagy a közönséges oskolákban nehány különös felső classisokra volna czükségök, mellyekben főképen a kereskedési tudományokban tanittatnának, s leendő pályájokra közelebbről készittetnének elő, mint az az általányos tanitóintézetekben felső czélok feláldozása nélkül lehetséges. Mert hogy az általányos szellemi, izlési és erkölcsi mivelésnek azénál magasabb az iránya, melly csak üzletre és polgári haszonvehetőségre idomit, senki, ki maga müveltséget igényel, kétségbe nem hozhatja. A csupán haszonra, itt tehát csupán kereskedésre való nevelés a nélkül, hogy emberisitő tudományok előznék meg, az ifjut merő eszközzé aljasitaná, s megsemmisitené igaz belsejét, a nemest és istenit. Azért mindenek előtt az ember képezéséhez lássunk s csak ezután a polgáréhoz. Olly módon fogják tehát az okos szülék és nevelők fiaikat a kereskedésre alkalmasokká tenni iparkodni, hogy a mellett, mennyire lehet, tökéletes emberi méltóságukhoz is juttassák; nem fogják őket igen korán, s magasztosabb és előkelőbb tehetségeik elhanyaglásával csupa haszonra nevelni, vagy épen arra gépileg gyakorolni és faragni; hanem a hasznosságrai müvelés előtt és alatt az ember egész tökélyét, az emberi természet nemesitését, mint minden nevelés legfőbb czélját szemmel tartani s arra törekedni, hogy a tökélyesedés az ifju egész egyediségében mindinkább szabadabban és világosabban kifejlődhessék; meg lévén arról győződve, hogy az ember csak akkor válik a világ hasznára, ha egészen arra, mivé lehet is és lenni kötelessége is, törekedik; mennél jobbak az emberek, annál jobb statuspolgárok és üzérek. A mit a kereskedő az ember erkölcsi miveltsége által veszit azt el kell vesztenie, azt mint ember nem birhatja. Válasszuk tehát el — mint gyakran történik — kereskedőtől az embert, de a kereskedőt az embertől soha ne."

Azon tudományok és ügyességek, mellyeket a kereskedő hivatása szorosan megkiván, következő pontokba sorozhatók:

1) Gyors, szép és helyes irás. A jól elrendezett kereskedésnél minden legkisebb viszony vagy körülmény feliratik, ez az irásbani gyorsaságot teszi szükségessé; az üzér igen sokféle egyénekkel jön levelezési érintkezésbe, ez szép kezeirását teszi kivánatossá; a helyesség pedig, mind az átalányos miveltségi igény, mind a kétértelmüség elháritása miatt okvetetlen szükséges tulajdon.

2) A gondolatok ügyes kifejezése, kivált a kereskedői levelezés. A kereskedőnek ugyan a többi emberektől eltérő logicája nem lehet, tehát különös irásmódja sincsen; de valamint minden szak, ugy a kereskedés is bir különös müszókkal, szólásmódokkal, mellyektől egyetlen egyéne sem lehet idegen. Itt tehát az átalános stylisticán kivül még az ugynevezett kereskedési terminologia kivántatik.

3) A pénzek és mértékek pontos ismerete. A kereskedés feladata, minden anyagi tárgy becsét és értékét az emberek között meghatározni. Erre két mérő eszköze van; első maga a nagyságok és mennyiségek mértéke, második a becs aequivalense, vagy is a pénz. Ezek minden országban különbözők egymástól s a kereskedő nem csekély — kivált emlékező tehetségére nézve — fáradságába kerül azokkal jól megismerkedni. Ide tartozik nevezetesen az árrovatok és keletjegyzékek pontos kivetése.

4) A számolás tudománya. Nem elegendő, hogy az üzér csak gépiesen betanult számadási szabályokat alkalmazzon; ezeket vagy könnyen elfelejti, vagy ollykor ollykor hibásan használja a számvetés alapos értése nélkül, sőt a nagyobb ügyekben mindig uj és uj viszonyok fordulván elő, bár mennyi szabály sem volna e kérdés megoldására elegendő. Itt szoros mathematicai gondolkozás kivántatik.

5) Számtartás (Buchhaltung). Csak rendes számtartás által képes a kereskedő bevételeit és kiadásait, akár pénzből, akár árukból akár papirosokból s más dolgokból álljanak, ugy elrendelni, hogy vagyonát minden részleteiben gyorsan és könnyen áttekinthesse, valaminthogy mindenkinek, ki vele összeköttetésben van, minden pillanatban szót adhat adósságai vagy követelései nagyságáról és minőségéről. A kereskedő-számtartás egyszerüre és kettősre oszlik. Az egyszerü majd átalányosan ismeretes s igen könnyen megtanulható, a kettős pedig most számos, részint alaposan is kidolgozott, iratok által systematicus rendbe hozatott s különös kereskedői tudományra emeltetett. A ki alaposan akarja megtanulni, szükség, hogy az ellenkező nagyságok (azaz positiv és negativ, vagy + és —) természetével és használásával s az egyenletek (aequatiok) tanával előlegesen megismerkedjék. Mert amazoknak ismerete által számtalan dolgok zürzavarát olly rendbe szedi, hogy azok legnagyobb pontossággal és könnyüséggel minden órában átláthatók. Az egyenletek (algebra) ismeretsége pedig előlegesen azért szükséges, mivel a számtartás tulajdonképen nem egyéb ezen tudománynak alkalmazásánál, mivelhogy a mindennapi adásvevés szerint egynek azt ad, mit a másiktól elvesz. Mert abból, hogy az adós a hitelezőnek, emez pedig mindenkor amannak állíttatik ellenébe, egyenletek erednek, melyeknek áttekintése által ugy részleteiben mint egészben is a kereskedés állapotját fölfedezhetni. Ki a kettős számtartás elveivel megismerkedett, annak a benne foglalt mechanicus dolog csak játék s ő a legbonyolódottabb tételek (Posten) hibátlan vitele felett soha nem fog kétségeskedni. A kettős számvitel legvilágosabb képzelése az, hogyha azt egyensulyban lévő mérleggel hasonlitom össze; mit az egyik serpenyőbe teszek, azt a másikba is kell tennem, a legcsekélyebb hasonlatlanság azonnal szembeszökik.

6) Kereskedési földleirás összeköttetésben a portékaismerettel (Waarenkunde), vagyis valamelly ország természeti és műipari termesztményeinek ismeretével, mennyire a kereskedésben előjőnek. Ezen ismeretek szüksége magában világos; mert hogy tehetné a kereskedő a legjobb áruk szerét, ha nem tudná, mellyik országban termesztetnek, vagy készittetnek. Vagy ha nem egyenesen akarja hozatni, honnan tudhatja, mikint juthasson hozzájok a szomszédhelyeken és országokban, ha ezeknek legkönnyebb és legczélszerübb hozzájárása, utai, folyói stb előtte nem tudvák. Hogy utazhatnék némi haszon fejében, ha nem tudná, minő alkalmatosságok ajánlkoznak e vagy ama kereskedővárosban vagy országban a használásra. Hogy avatkozhatnék szállitási ügyekbe, az áruk hozatalába és vittetésébe, mikint itélhetné meg és vethetné ki a fuvarköltségeket, ha nem jártas abban, mikint lehessen a szállítást legkönnyebben és legbátrabban végbevinni; s ezt hogy tudhatja, ha azon folyók, csatornák és utak idegenek előtte, mellyeken szállítni kell? Ebből elég világosan kisül, mire kell a kereskedésre szánt ifjaknak a kereskedői földirásban leginkább tekinteni: az országok termesztményire és készítményire, kereskedési rendszerök- és összeköttetéseikre, kereskedési statisticájokra tehát a szó legszélesb értelmében, az országok egymásiránti polgári viszonyaikra s az ezekből eredő kisebb nagyobb kedvezésekre, mellyekben kereskedés dolgában egymás iránt vannak; ide tartozik a különbféle nemzetek kereskedési frigyeik ismerete; a tengerek fekvése, a hajózható folyók menetele; kisebb nagyobb vásárpiarczok mindenféle árura nézve; a kikötők és vizmelléki legnezezetesb kereskedő helyek egymás közötti adásvétele; azon terhek vagy szabadalmak,

mellyek némelly helyeken a kereskedést nyomják, vagy könnyitik: a vámviszonyok, a kereskedés elősegitésére fenálló bankok, váltóházak, vásárok, stb., a kereskedőpolitia kormányzása, posták állapotja stb.

7) A váltóügyek és legfontosabb váltótörvények s a kereskedési jogok ismerete annál nélkülözhetlenebb, mivel a nélkül semmi nagyobb jelentésü vállalat ki nem vihető. — Ezen tudományokat gyakorlati szempontból tekinteni, eszméletiből felvilágositani, különbféle szokások eredetét és különbféle országok kereskedési törvényeit összehasonlitani, főtárgyak a kereskedést tanitónak, ki ezekben, ha gyakorlati pályán nem forgott, és ezer dolgokban, mellyek könyvében nem állanak, járatlan, sikkerrel soha sem fog oktathatni.

8) Fuvarzás, vagyis annak tudása, hogy kelljen bevásárlott árukat a vevőkhöz a legczélirányosabb és legkönnyebb módon szállitani. Ide tartozik minden, mi a szállitási ügyre tekint, s ezen tárgy természetesen a szárazföldi és vizi kereskedés tárgya, melly átviteli és szállitási ügyekkel van kapcsolatban; ide tartozik főkép az e körül szokásban lévő jogok, adók, biztosítási intézetek ismérete, az ugynevezett Bodmerei és Haverei.

9) A világ- és emberismeret végre kiváltképen és jobban mint bármellynek, szükséges a kereskedői rendnek, mellyet rajta annálinkább követelhetni, mivel körülállásai és ügyei miatt hány szak, annyi és olly különbféle emberekkel közlekedik, miközben magának ezen ember- és világismeretet másoknál sokkal könnyebben megszerezheti. A kereskedő finom, vizsgálódó ember legyen s az emberi szív szemmeltartásából itéljen, mikint lehessen az embereket jellemök és gondolkozásmódjoknál fogva magához és ügyéhez hajlandóvá tenni a nélkül, hogy tapasztalatival és vizsgálataival reá és hivatalára nézve becstelenül visszaéljen.

Hanem ennyivel müveltsége korán sincs még bevégezve. Egy ügyben sem fordulnak mindazon egyes esetek — bár milly kiterjedésü legyen is — elő, mellyek a kereskedő tudományát betöltenék. Müveltsége egyetlen ügynél, sőt több hasonnemünél is, ha egy helyen marad, mindig egyoldalu, az ügyek mindenütt máskép vitetnek, az adásvevés más országokban, más nyelven, más pénzekkel s a t. egészen másféle: elég mező az ifju további pallérozódására. Ha tudományos müveltségü kereskedő nevét akarja megérdemleni, még következő szakokban honosítsa magát.

1) A természetismeretben, ásványtudományban, füvészetben és zoologiában — álatismeretben — s mindig azon tárgyakra tekintve, mellyeket a természet ezen három része a kereskedésre nyujt.

2) A technologiában — műtanban — a gyári és kézi müvek készitésére nézve. Olly kereskedő, ki illy czikkekkel kereskedik s készitésökhöz semmit nem ért, szakában soha sem fog ujitni, javitni, vagy pedig vevői előtt felette nyilatkozhatni.

3) A kereskedő politikában, vagyis azon tudomány- és mesterségben, melly valamelly ország kereskedését kormányozni s elősegitésére hasznos intézvényeket lábra állitani tanitja. Ezen tudomány a kereskedőre nézve igen fontos; milly gyakran történik ujabb időben, hogy stausférfiak uj törvények és frigyek szerkezetekor okos kereskedőktől kérnek tanácsot.

4) A valószinüség, a speculatio tudományában, vagyis a valószinüség észtanában, azaz, a nyerés és vesztés eseteinek a valószinühez képesti megitélésében. Ide tartozik minden a kereskedővilágban előforduló esemény p. o. az áruk és váltók árának emeledése vagy hanyatlása, a vállalatok szerencsés vagy lehetséges kimenete s a t. feletti gondolkodás, okoskodás. Ide tartozik a hirlapok olvasása, mennyire olly közleményeket foglalnak, mellyek a kereskedőnek vállalataihoz szükségesek.

Miután honunkban most a kereskedői foglalkozás iránt a tulajdonképi magyarban is több vonzalom mutatkozik, miután el van ismerve, hogy szebb jövendőnket fő részben a kereskedés és kereskedési rend erős meglapitása tételezi fel, s e feladat korunk feladata; ugy vélekedém, hogy a kereskedői tudás rövid tervrajzát kimutatni sem egészen érdektelen, sem haszontalan.

R. E. F.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

47. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Junius 16.

Mester és iskola.

A népnevelési ügy ismét szőnyegre került. A Pesti Hirlap 147ik számában a közép-szolnoki népnevelési tervezet jelent meg, s ezt az említett lap érdemteljes szerkesztője nemcsak különös figyelmébe ajánlja tisztelt olvasóinak, hanem maga is ugyanazon szám alatti „vezérczikkében“ e tárgyról terjedelmesebben szólandani igérkezik. Miután a falusi mesternek a tanuló gyermekek irányábani állásáról és a falusi iskolák belszerkezetéről alig szólott még valaki kimerítőleg: szükségesnek véljük, hogy mi, kiket a dolog legközelebb érdekel s kiktől a haza, mint látszik, emberi erőt haladó munkásságot követelni akar, e tárgyról is említést tegyünk.

Ha a falusi gyermek azon tanulmányoknak, mellyekre ugyancsak falusi iskolákban szert tehetni, korosabb napjaiban némi hasznukat venni akarja, mulhatlanul szükséges, hogy hat éves korától bezárólag tizenhárom éves koráig, néhány nyári hónapokat kivéve, télen nyáron iskolába járjon, nemcsak azért, mivel a sok meg- s betanulandók sok időt kivánnak, hanem s kivált azért, mivel a 8—10 éves gyermeknek esze olly gyenge s fejletlen, miszerint a leggyakorlottabb s ügyesebb tanitó sem képes sok tárgyról olly felvilágositást neki nyujtani, hogy azokat tisztán fölfogva örökre tulajdonává tehesse; mert más valamit megtanulni, más azt jól érteni, fölfogni. Ez áll s állni fog, mig gyermekekből lesznek az emberek.

Ha pedig minden hat évet tul élt gyermek iskolába küldetik, és abban bezárólag tizenhárom éves koráig folyvást megjelenend, akkor 500 lélekből száz, 1000-ből kétszáz, 2000-ből négyszáz iskolás gyermek kerülend. Ez a körülmény nemcsak arra figyelmeztet bennünket, hogy a falusi iskolateremeknek is a községek népességhez kell alkalmaztatniok, hanem arra is, hogy a haza, ha biztos kilátása vagy reménye van, miszerint ohajtása teljesülend, és ez a sok gyermek nemsokára valóban mind iskolába járand, az iskolák épitésérei fölügyelést nyomban magára vállalja, és az egész hazában tulajdon czélszerü intézkedése nélkül egyetlenegy iskolát épittetni se engedjen, nehogy a községek, czélszerütlen épületekre hasztalan költségeskedvén, nehány év mulva ismét más iskolákra szoruljanak. Minden 400 lélekből álló községben 100 iskolás gyermek számára kell az iskolákat alkalmasokká tenni, mert hihető, hogy illy közsségek ötven év multával 500 lélekre szaporodandnak; ha pedig a két évnél idősbeket is — mint a középszolnoki tervezet mondja — mind iskolába küldendjük, hogy ott a földön fetrengjenek, csusszanak másszanak, sirjanak rijanak, papát mamát kiáltsanak, talán még csöcsöt is kérjenek, pisáljanak, és az öregebbeket a tanulásban akadályozzák, akkor az iskolateremeknek természetesen majd kétszer akkoráknak kell lenniök.

Tegyünk föl már most egy jó nagy, három öl széles, négy öl hosszu, jókora kályhával s három derék ablakkal ellátott iskolateremben 100 tanuló gyermeket; ezek között — ha a középszolnoki tervezetre nem hallgatunk, és csak a hat éven tuliakat vesszük — lesz tizennégy 7, tizennégy 8, tizennégy 9, tizennégy 10, tizennégy 11, tizennégy 12, tizennégy 13 éves gyermek s igy egy teremben egy tanitó alatt hét osztály vagy iskola; az első osztálybeliek: becsületes ülésre, emberköszöntésre, hány az istenre, miatyánk, üdvözlet, hiszek egy istenre, betük ismerésére; a második osztálybeliek: szótagolás, isteni tiz, szentegyházi öt parancsolatra, szentségek, fő, idegen, szentlélek elleni bünök, jóságos cselekedetekre, utolsó dolgok ismeretére stb.; a harmadik osztálybeliek: könyvolvasásra, irott betük, számok megismerésére, faragására, penitentia-tartásra, jó, rosz megkülönböztetésére, világ teremtetése historiájára stb.; a negyedik osztálybeliek: mindennemü könyvek olvasására, forma szerinti irásra, sokszorozás, kivonás, fölosztás, összeadásra, oltári s a többi szentségek bővebb ismerésére, menny, pokol s Isten körüli bővebb fogalmakra stb.; az ötödik osztálybeliek: a könyvek olvasásábani gyakorlat mellett mindennemü irományok olvasására, helyesirás szabályaira s azok szerinti dictálás utáni irásra, nehezebb számvetés szabályaira, minőket se főbiráink, se papjaink nem tudnak, váltságunk történeteire, szüségére, hasznaira, isteni tökéletességekre, malaszt-, kegyelemre stb.; a hatodik osztálybeliek: olvasás, irás, számvetésbeni gyakorlat mellett, geographiára, statistikára, világi s bibliai történetekre, a hit ágazataira, titkaira stb.; a hetedik osztálybeliek, mind ezekbeni gyakoroltatásuk mellett, astronomiéra, physikára, botanikára, mechanikára, chemiára, medicinára, oeconomiára — talán egy kis algebrára is — pomologiára, törvényre, magyar nyelvre, muzsikára, énekre, tánczra, rajzolásra, uszásra vivásra stb. fognak tanittatni, — és fog e a haza szegény gyermekeitől még többet kivánhatni? Nem! No hát, a mennyire ember lehet, tökéletesek leszünk, csakhogy mégis kártevők, tolvajok, lopók, hamisak, részegeskedők, káromkodók, veszekedők, bujak, hütlenek, hazugok, vallástalanok, bosszuállók, irigyek, kevélyek, gorombák, durvák maradunk mint voltunk, mert egész hét éven át csak tanultunk, de parányit sem neveltettünk! Elég világos példa erre a 18—20 éves hetedik nyolczadik iskolabeli ifjuságunk. A ki ezt nem látja, az sem szemeivel nem néz, sem füleivel nem hall, sem eszével nem él, sem a mindennapi tapasztalásra nem figyel.

Az elősoroltakra, ugy hiszem, azért akarja a haza szeretett gyermekeit tanittatni, hogy ők mindazokat necsak tanulják, hanem valóban m e g is tanulják, föl is fogják s értsék is, a mint ez per absolutum nem is lehetetlen. Ha pedig egy 13 éves paraszt gyerkőcze egy rongyos falusi iskolában, egy nem épen nagy tudományu tanitó mestertől mindezeket megtanulhatja: valljon miért járatjuk figyermekeinket 20—22 éves korukig hét-nyolcz iskolába, iszonyu költséggel s tanárok kezei alatt, miután ezek itt az emlitetteknek csak egy harmadát sem tanulják meg soha? Járjuk meg, ha tetszik, országszerte minden hetedik s nyolczadik iskoláinkat, tartsunk nyilványos próbát ifjainkkal, s fogjuk tapasztalni, hogy igazat mondék, sőt fogjuk tapasztalni, ha mind a két osztályból 8—10et kiveszünk, a többi sem a vallásból, sem a helyesirásból, sem a számvetésből, sem a történetekből nem fog annyit tudni, mint fönebb nem a tizenhárom, hanem a tizenkét éves paraszt gyermekektől megkivántunk; fogjuk tapasztalni, hogy kivéve azokat, kiket a gondviselés csendes természettel, jobb szivvel megajándékozott, a többi a falusi, soha iskolába nem járt betyárokhoz tökéletesen hasonlit! ismét s ismét azért, mert csak tanultak de nem neveltettek! Kár, igen nagy kár, hogy a népnevelési terve-

ket készitő uraink akademiánk- s egyetemünkből visszatérő fiaikat kérdőre nem veszik: „mit tudtok a régi bolondok régi bolondságairól, például mythologiából?“ kár hogy önmagukat nem kérdik: „mit s mennyit tudunk mi mindazokból, mit a paraszt gyermektől kivánni akarunk?“ s majd talán megnyilnának szemeik! De hiszen ezek többnyire nőtelenek, gyermek nélküliek, vagy legalább bizonyosan nem paraszt atyák!

De térjünk már most vissza a tágos, szellős, három öl széles, négy öl hosszu iskolateremünkbe s nézzük át a 14 első, 14 második, 14 harmadik, 14 negyedik, 14 ötödik, 14 hatodik, 14 hetedik iskolás közel százra menő tanuló gyermekek számát, mindnyájukat egy szobában, ha tetszik hét asztalnál, ülve s közel huszféléket tanulva, s középett egy — mondom egy mestert, kinek felesége, mellyel enyelegni, gyermeke, kivel játszani, sertvése tehene, melyekről gondoskodni szeretne, kukoriczája, burgonyája, káposztája, mellyeket ültetni, kapálni, kendere, mellyet vetni, áztatni, talán kis takarmánya is, mellyet kaszálni, gyüjteni kellene, de minden esetre temploma van, mellyet rendben tartani s abban naponkint megjelenni köteles; kinek, a falusi jegyzőséget nem is emlitve, leveleket, instantiákat, nyugtatványokat, contractusokat irni kell: — mondom — gondoljunk magunknak egy illyen, száz érdekektől körülvett, minden ellenőrség nélküli falusi mestert száz iskolás gyermek közt, s ugy hiszem elég tiszta fogalmunk lesz a falusi nem mondom nevelés- hanem iskolai tökéletességről. Jol van e ez igy? Nem! No hát csináltassunk legalább három iskolateremet, adjunk a 100 gyermeknek legalább három tanitót! De megbirja e ezeket a helység tartani, fizetni, a teremeket fütetni stb? Azt nem tudom.

Ha a haza a köznépet nagyobb részben a köznép tulajdon költségén akarja tanittatni, bizonyos, hogy a községek majd szegénységöket okozva, majd a szükségtelent emlegetve, száz gyermek kedveért nem három iskolaterem épitésére, fütésére, nem három, hanem csak egy tanitó fizetésére hajolandnak, s akkor nézzük meg aztán a helybeli lelkész gyenge ellenőrködése mellett, tulajdon lakában, majd husz tanulmányokból oktatást nyujtó, de épen annyi, hivatására akadályozólag ható különféle érdekektől környezett tanitót az ő tanitói pályáján, hét osztályra osztott száz tanuló gyermek között, s majd átlátandjuk, mikép ő legnagyobb buzgalma mellett is várakozásunknak nemcsak meg nem felelendhet, hanem még fölöttébb is szórakozottá lesz, és iskolája csak azon lábon álland, mellyen többnyire minden falusi iskoláink jelenleg állnak. De tekintsük még közelebbről magát a falusi tanitásmódot is.

A gyermekek naponkint reggel is, délután is bizonyos órában az iskolateremben összegyülekezvén, a mester beléptekor mindnyájan helyet foglalnak, lecsendesednek és a reggeli imádságot — ha korunkban még erre szükség van?! — elmondják; aztán a leghanyagabb mester hangos szóval fölkiált mondván: „no most csendesen legyetek s tanuljatok!“ ő pedig holmije után nézendő kilép a teremből egészen magokra hagyván a gyermekeket. Vagy egy óranegyed mulva zajt lármát, sirást hallván az iskolában, fenyegetődzve káromkodva betoppan s kérdi: „mit csináltok?“ Az egyik gyermek sir, a másik vádol, a harmadik mentegetődzik, a negyedik a történteket igazán akarja elmondani, s igy mulik az idő, mig végre a mester több fenyegetések után kettőt hármat jól fölpofozván, kettőt hármat pedig kitérdepeltetvén azt mondja ismét: „azt megmondom csendesen legyetek s tanuljatok!“ s ismét oda hagyván a teremet, ha közben uj zaj, lárma nem történik, abba csak akkor térendő vissza, mikor már a gyermekeket ki kell hallgatni, mi hamarkodva keresztülkasul megtörténvén, az iskolának vége van: és ez a legrosszabbik falusi mester tanitásmódja, melly

szerint mennyit tanulhat a gyermek, könnyü elgondolni. A jobbik mester csak annyiban különbözik az előbbitől, hogy ez délelőtt s délután is, csak kétszer háromszor hagyja oda az iskola-teremet, s ekkor is csak nehány perczre, a többi időt pedig föl s alá járkálva s vigyázva köztök tölti el ugy, hogy a gyermekek egyet mást, mit nem tudnak, tőle meg is kérdezhetnek, s ez a második tanitásmód, melly az előbbinél természetesen csak egy fél pénzzel ér többet. A legjobbik mester az imádság után rendre járja a gyermekeket az elsőtől fogva az utolsóig, s egyenkint mindeniknek megmutatja, előtte elmondja, sőt a gyermekkel is maga után el mondatja azt, mit neki ugyanazon egy pár óra alatt megtanulnia kell. Például az elsőnek elmondja s megmutatja az A, B, C, D, E betüket, ugy hogy a gyermek is utána mondotta azokat, s akkor azt mondja neki: „no most tanulj!“ a másiknak megmutatja s elmondja az F, G, H, I, J, K betüket s igy tovább mind a 14—15 első osztály belieknek különkülön, mindegyiknek meg hagyván: „no most tanulj!“ Mig ez a mutogatás történik, addig a többi hat osztálybeli gyermek cseveg, ide s tova nézeget, vagy hegyezett füllel hallgat s mitsem tesz. Ha már most a gyermek a megmutatott betüket ismeri, természetesen mitsem tanulhat rajtok, ha pedig nem ismeri, hasonlókép magától rá nem jöhet, mellyik az A, mellyik a B, hanem hasztalanul vesztegel, s csak gyakoribb mutatás után ismerheti meg azokat; igy történik, hogy az a gyermek, melly czélszerü tanitás mellett egy hét alatt az egész ABC-t megtanulandhatta, gyakran egész télen át tanulja s alig ismeri azt. Az első osztályt elvégezvén a szorgalmas mester, megy a második sillabizáló osztályhoz és az előbbi mód szerint el mondja s megmutatja az elsőnek például a: fa, fe, fi, fo, fu-t, a másiknak a: ma, me, mi, mo, mu-t, s igy tovább mind a 14—15nek, mindeniknek azt mondván: „no most tanulj!“ A harmadik osztálybelieknek egyenkint fölolvas 10—12 sort s mondja: „ezt tanuld meg, ez a leczkéd“ s igy tovább mind a hét osztályon keresztül minden gyermek ereje s tehetségéhez mért s még azon iskolai idő alatt megtanulandó, fölmondandó vagy megoldandó leczkét kap.

Ez a jó egy óráig tartott mutogatás vagy föladás megtörténvén, a mester általányos csendet és tanulást parancsol, aztán vagy más foglalatosságai után megy, vagy mint felvigyázó a gyermekek között marad. Miután a leczke felmondására épen annyi idő szükséges, mint annak föladására kivántatott, nem szükséges megemlitenünk, miszerint a gyermekek nem sokáig tanulhatnak, hanem csakhamar a fölmondásra szólittatnak. Most a mester rendre kihallgatja mind a százat; a ki tud, jó, mehet; a ki nem tud, vagy pofonütéssel, vagy hát-oldalbani döféssel, vagy haj-czibálás melletti dorgálással elbocsáttatik, s az iskolának vége. Most a gyermekek elmondván a szokott iskola utáni imádságot, mint sertvéscsoport neki rohannak az ajtónak s tódulnak kifelé sirva riva, mert nehányan orrukra buknak, a többiek rajtok gázolnak, a mester pedig kiábálja: „az uton minden embert köszöntsetek s oda haza szülőiteknek kezet csokoljatok.“ Ha a nevelést a mesternek ezen intésébe nem helyezzük, én a falusi hétévi iskoláztatás alatt a nevelésnek más nyomára nem akadok. Igy folyik a tanitás egész éven át szerda- és szombat-délutánt kivéve, mikor vallásra tanittatnak a gyermekek. Ekkor a mester kérdezget: hány az Isten? hát személyében? mellyek azok? ki teremtett? miből? stb. második osztálybeliektől: hány a szentség? fő, idegen bün? stb. mindig fölebb, mint a gyermekek kora s tehetsége megkivánja, melletle magyaráz, példázgat jól roszul, mint jön, mig az órák elmulnak és a tanitásnak vége szakad. Megjegyzendő itt is mint fönebb, hogy mig a mester az első osztálybelieknek magyarázgat, addig az öregebbek mitsem tanulnak, mert a mit hallanak, azt már rég-

óta tudják; mikor az öregebbekkel foglalkodik, akkor az ifjabbak nem tanulnak, mert, abból a mit hallanak, mitsem értenek, s igy elgondolható, hogy illy gyermekekkeli bánás mellett mennyire mehetnek azok akár a vallásban, akár a többi tanulmányokban.

De már most a legjobb tanitási mód mellett kérdem: jól tanittatnak-e a falusi gyermekek? megtanulhatják-e azok e szerint mindazt, mit tőlök követelünk? nem vesztegetteljük-e velök hasztalanul az időt? megfelelhet-e várakozásunknak a legszorgalmasb mester? tanithat-e egyetlen ember egy teremben hét iskolát ugyanazon egy időben czélszerüleg? s van-e az egész tanitásimód- s rendszerünkben az erkölcsi s illedelmi nevelésnek legkisebb nyoma? lehet-e e szerint jó, igazságszerető s erkölcsös embereket képezni a kisdedekből? — Ha e rosz tanitásban még a nevelés is benne foglaltatik, akkor a nevelésre nincs többé szükségünk, akkor az, ki csak illy nevelést kiván, a köznépnek ellensége, nem barátja, a haza fatyja, nem édes gyermeke. De azt mondják a tervezők, kik gyermekségöktől fogva a falusi iskolákba bele sem tekintettek, és az azokbani tanitás nehézségeit távolról sem sejtik: „teljesitsék a mesterek hivebb- s buzgóbban kötelességöket, s majd megközelitik azt, mit tőlük várunk.“ — Urak! ha azok, kik hivataluknál fogva jó fizetést kapnak, kényelmesen élnek, tekintetben állnak, mindenkitől tiszteltetnek, kötelességöket hanyagul teljesitik, a mint az országszerte panasz tanusitja: valljon mikép kivánhatjuk azt, hogy épen a falusi mesterek legyenek hivatalukban buzgók, kik csordáskint falu szolgáinak tartatnak, mindenkitől függnek, nyomoru béres vagy kocsis-fizetést kapnak s azt, mint koldusok mindennapi kenyeröket, házról házra naponkint kéregetni kénytelenek? E szegény kenyerét a templombani hivataloskodásukkal is bőven megszolgálják, mikép az eredetileg nagyobb részben ugyancsak ezen szolgálatért és nem a tanitásért rendeltetett nekik, mint ezt a csufos kántorgarasok utóbbi adeléka elég nyilván bizonyitja. Ha száz meg száz tisztviselőt ugy mint a szegény mestereket megróni szabad volna, vajmi könnyen megmutathatnók, hogy a hivatalokbani hanyagság szoros ellenőrködés hiánya miatt hazánkban általányos kór s nyavala, melly szép üdvös törvényeink mellett ezer meg ezer bajainknak majdnem egyedüli oka!

De mellőzvén az efféle észrevételeket, hasonlitsuk csak össze főbb iskoláinkat a falusiakkal, s majd az egy s ezer közti különbséget belátandjuk. A gymnasiumi tanitónak naponkint négy, az academiainak két órája van, a szegény mesternek pedig öt-hat; azoknak 40—50, ennek 80—100 tanitványa; azoknak egész életökre biztositott uri kenyerök vagy fizetésök, ennek ideig óráig tartó, majd az emberek kedélyétől, majd az elemektől függő egészen bizonytalan, örök aggodalmat szülő szegény kenyere van. Ott minden osztálynak külön, itt hét osztálynak ugyanazon egy tereme van; ott az összes tanitványok csak egy osztályt képeznek, mind egykoruak, s ugyanazt tanulják valamennyien: itt a gyermekek különkoruak, hét osztályt képeznek, s minden osztály más módot s külön tanitást követel; ott a tanitó egynek rendelvén leczkét, valamennyinek rendelt, kettőt hármat hallgatván ki, valamennyit kihallgatta, egynek magyarázván vagy mutatván valamit, valamennyinek magyarázotts mutatott: itt a mesternek egyedenkint külön kell feladni, külön kihallgatni, kérdezni s magyarázni, s mégis ott ur a tanitó, itt megvetett koldus a mester; ott négy öt félét tanit a tanitó, itt huszfélét a mester. Minél fölebb megyünk az iskolákban, annál nagyobb ur a tanitó, annál több fizetése, annál kevesebb dolga; minél alább szállunk azokban, annál kisebb ember a tanitó, annál kevesebb fizetése, annál több dolga van!

Hallom, hogy Pesten még egy egyetemet szándékoznak alapitni; de minek ez, miután már most minden faluban egyetemek lesznek; minek ez, miután ezentul falukban a paraszt gyermekek többfélékre fognak tanittatni, mint eddig az uri gyermekek a pesti egyetemben tanittattak? És ha falukon egyetlenegy szegény mester egy egész egyetemet képezhet, egyedül magi száz, kétszáz tanitványt hét iskolában husz- harmincz-félékre ugyanazon egy teleremben megtanithat: valljon minek akkor egyegy gymnasiumban hat-hét professor, hat-hét iskolaterem?

Egy falusi mester.

Falusi beszélgetések.

IV.

Én. Pedig, birógazda, a haza illy boldogitó módokról nem is gondolkodik, az csak millióknál többet érő mentességet, jogokat, szabadságot, mellyekkel a parasztság eddig nem birt, adhat kendteknek, de mást nem.

Biró. De mitől menthet föl bennünket a haza? Legnagyobb terheink az adó, az uritartozások és a katonáskodás; de hiszen azt magunk is átláljuk, hogy az adótól föl nem menthet bennünket senki, mert tudjuk, hogy az, ki társaságban él, adózni köteles. Az uritartozásoktól hasonlókép nem menthet föl bennünket senki, mert ez földesurainknak tulajdonuk, mellytől öket megfosztani nem lehet; ha pedig megváltjuk magunkat drága pénzzel, akkor magunk mentjük föl magunkat és senkinek köszönettel nem tartozunk. A katonáskodást, melly társaságos életben szintugy mint az adózás szükséges, kivált már most terhesnek nem is tartjuk, sőt hálával tartozunk fölséges Urunknak, hogy 18 éves gyermekeinket elviszi s 28 éves korukig nevelvén azokat, mint kész embereket visszaadja a szüléknek. Azonban e három első rendü s legnyomasztóbb terheinktőli fölmentés által is, nem nyavalyánkbóli tökéletes kigyógyulás eszközöltetnék, hanem vérző sebünkre csak egy kis enyhet nyujtó ir tétetnék, mellyet csak addig éreznénk, mig bele szoknánk, s nyomban előbbi nyavalánkba visszaesnénk. E terhektőli fölmentés csak akkor használna nekünk igazán, ha az előbbi beszélgetéseink alkalmával mondott föltétek megtartatnának. Mi pedig némelly uj jogokkali fölruháztatásunkat illeti, arra vonatkozólag csak azt mondom: mi annyi jogokkal birunk, mennyire szükségünk van, s többeket nem ohajtunk; s ha a haza többekkel megajándékozand bennünket, bizonyos, hogy vagy velök nem fogunk élni, vagy a velöki élés csak kárunkra lesz, mert kés nem gyermek kezébe való. Nekünk van jogunk s gyakorlatában is vagyunk, az uradalom által kijelöltek közül birót, esküdteket, hegy-mestert választani; van jogunk, ha valaki bennünket akár mikép megsért vagy bánt, ellene panaszt tenni, elégtételt követelni; van jogunk igaz keresetünket, pénzünket, vagyonunkat akár kitől is visszakövetelni, s bár ne volna jogunk még a mesterek fogadásásába is bele avatkozni! — De ki győzné minden jogainkat elősorolni? Ugyanazért csak azt mondom: elég, nekünk több nem kell, mert a többi ugysem szegény embernek való! A szegény ember élete, uram, igen szük körre van szoritva; ama tiz, tizenöt helység, melly körülötte fekszik, egész világa, s valamint ő ezeken tul, hacsak fuvarba vagy vásárra nem megy, messzebb kalandozni nem szokott, ugy a többivel, bármi történjék is vele, mit sem törődik; — pedig illy szük körben mit csinálna ő akármi istenadta jogokkal is?! Legjobb jog, uram, a vagyon; a szegény ember joga, legyen az bár mekkora, széles e világon csak szegény jog, és minden jog mellett a szegény ember csak szegény ördög! Egy szegény nemes ember szava olly erős és hangos lehet, hogy a többi urakéit a gyülésteremben mind fölülmulja, de azért bizony az ő szava mégis csak üres hang. Mi pedig a nagyobb s több szabadságot illeti, arra csak azt mondom: Isten mentsen minden embert széles e világon nagyobb sza-

badságtól, mint minővel birunk! Nekünk szabad Istent, eget, földet káromlanunk, egymást félig agyonvernünk, hétszám éjjel nappal részegeskednünk, egymást meglopnunk, károsítanunk, csalnunk, hevernünk, földesuri, megyei munkákat elmulasztanunk, vagy legalább roszul tennünk, iskolába, templomba járnunk vagy nem járnunk stb. s kell-e ennél még több?? Ez akkora szabadság, hogy szerencsétlenségünknek ugyis ez az egyik fő oka, s jó szerivel ebben fogunk végre is megfulni!!

Én. Kend igen könnyen beszél; azonban hiszem, hogy elálland kend nézeteitől, mihelyt a sok jót, mellyet a haza kendtekkel már tett, s utóbb még tenni készül, elősorolandottam.

Biró. Ezt csakugyan kiváncsi vagyok hallani! Némelly régibb jámbor emberekről már gyakran hallottam, mikép azok ismeretlen ruhába öltözködve, éjszaka idején az igazi szegények házaihoz lopództak, és nekik a falon át gazdag alamizsnát dobálván be elsurrantak, nehogy észrevétetvén a világtól megdicsértessenek. E szegények bár nem tudák, ki legyen, de tudák hogy vagyon jóltevőjök, tudák, miből állott az alamizsna, s érezék annak hasznát; nekünk szünetlen mondatik, hogy a haza sok jót tesz velünk, és mi sem azt nem tudjuk, miből áll a jótétemény, sem annak hasznát nem érezzük — furcsa!

Én. Ugy látszik, kend csak szinli a tudatlanságot, mert szinte lehetetlen, hogy a parasztság legalább az országgyülési költségek viselésétől fölmentetését nem hallotta volna; nincs ugyan még törvényesen kimondva, hogy e teherviseléstől örökre föloldatott, de a legközelebb országgyülés bizonyosan kimondandja, s ezáltal a parasztságra iszonyu haszon háramland, mert ha föltesszük, hogy minden száz évben legalább 25 országgyülés lesz, hogy mindenik legalább egy évig eltart, a költségek — Szerém, Verőcze s Pozsega megyéket ide nem értvén — legalább hét millio pftra rugandnak, melly összegből kendtekre körülbelül 300 pft. esnék; s igy e terhektől fölmentés nem nagy jótétemény?!

Biró. No ugyan nagy tuss! E szerint három pftnyi ajándékot kapnánk évenkint a hazától, mellyből, ha négyszász ötven lélek közt — mert épen ennyien vagyunk — felosztanók, mindegyikünkre egy váltó krajczár jutna, s ez aztán az a nagy kikiáltott jótétemény?! Már illy ajándékok mellett, persze, nem boldogulnunk teljes lehetetlen! A mi helységünk bizonyosan igen szegény, s mégis legalább huszonötször annyit ajándékozunk évenkint a vidéki koldusoknak, a nélkül hogy falunkól egy lélek járna máshova koldulni? De mellőzvén az aljas tréfákat, és a tárgy velejére visszatérőleg csak azt mondom, mikép most legelőször hallom, hogy az országyülési költségeket eddig mi fizettük, mert ez tudtunkkal bizonyosan soha sem történt. Meglehet, s hihetőleg ugy is van, hogy e költségek az adónkba bele szövetvén, azzal együtt szedettek be s hirünk tudtunk nélkül ki is fizettettek; azonban ezen, bármilly különösnek látszó eljárást nekünk csak dicsérnünk kell, mert ha már egyszer csakugyan fizetnünk kellett, s pedig épen annyit, a mennyit fizettünk, sokkal okosabb volt ugy fizettetni velünk, hogy nem is tudtuk.

Én. De igy mégis ne beszéljen kend, mert a nemesség vajmi könnyen vissza léphet jogaiba s aztán kendteken szárad a teher.

Biró. Nem félek uram; mert hiszen, ha engem a falu egy esküttársommal valahova elküld ugyanosak a falu dolgában, valljon illenék e, ha a falu kocsis- és béresekre vetné ki azon költségeket, mellyeket tettünk? Illenék e, ha vargák, csizmadiak gyülést tartanának, s tanácskoznának, ki csinálja a legjobb bőrt? hol lehet legolcsóbbben venni? mennyi nyereséget lehet egy pár csizmán követelni? mi legyen a legények fizetése stb., s aztán a gyülés költségeit a szegény legénység nyakába vetnék?!

Én. Bizony elismerem magam is, hogy kendtek részén van az igazság; azonban nemcsak e csekély jót tette a haza kendtekkel, hanem más tetemesbeket is; de ezekről majd máskor szólandunk.

Honi dohánytermesztés.

A m. gazdasági egyesület földészeti szakosztálya jun. 1jéni ülésében honi dohánytermesztésünk ügye jövén szőnyegre, előadá Laczkovich kapitány ur a verpeléti dohányra nézve, hogy annak magját egykoron a bold. b. Brudern Amerikából hozatá, s ugy osztá azt ki s terjeszté el a lelkész által jobbágyai között. Sőt a magot évenkint meg is ujitá. A dohány ott szürke homokföldben minden trágyázás nélkül, s mi feltünő, évek óta szakadatlanul ugyanazon helyen termesztetik, s épen ott legjobb illatu, hol soha nem trágyáztatik. Ellenben a kiültetés után kénytelen a termesztő ültetvényét, mig csak erőre vergődött, az ott elfolyó patakból éjjel nappal öntözni. A verpelétieknek eyébiránt szép hasznok lehet dohányukból, minthogy annak mázsája a minémüséghez képest 30—100 pfton kél.

Csapó alelnök ur is érinté, hogy Amerikából szerzett magjait a nép között kiosztá; de részint azért, mivel a legtöbb faj szép külseje mellett nálunk közönséges izetlen fajjá korcsult, részint pedig, mivel nem igen pénzelt, azokkal a sváb helységek felhagyván régi dohányfajaikhoz visszatértek, mellyek Tolna vmegyében 4 ismeretes főfajra oszlanak; a pécsi, melly 6 frton, dorog-kajdacsi, melly 8—12 frton, a faddi, melly 18—20 frton kél, s végre a közönséges kapadohány. A faddi azonban kitünő jó illatja tekintetéből különös figyelmet érdemel. Megemlítteték továbbá Pázmándy tb. ur által a gyengébb kecsefalvi s erősebb gyallai, de egyenlő illatu véki dohány Komáromban; meg továbbá gr. Szapáry alelnök ur által a sajnádi és kiséri, melly utóbbit mennyiségre minden fajok közt legnyereségesbnek tartja. Előadatott ennek folytában t. Májer István esztergomi káplán szives figyelmeztetése is azon dohányfajra, mellyet számos év előtt atyja Mocsonokon Nyitrában termesztett, s mellyből állitólag kitünő jeleségü és drága sárga burnót készült. Igen szivesen vette továbbá a szakosztály id. Fejér Sándor hosszu-páli predikátor becses tudósitását az általa s még többek által ott termesztett, Csetnekről oda át származtatott kellemes aromáju muskotálydohány miveléséről, melly a jelentés szerint olly termékeny, hogy 90 □ ölnyi térségen belőle harmadfél mázsát termesztett, mellynek fontja 30krjával kelt váltóban. Miután pedig e dohányfaj illyformán nemcsak termésére, hanem árára nézve is feltünőleg nyereséges, s mind a mennyiségi, mind a minőségi eredmény főleg a czélszerű müvelésnek következése: tehát a tisztelt közlő megkéretni rendeltetett, hogy követésre méltó bánásmódját az egyesület lapjaiban a gazdaközönséggel megismertetni ne sajnálja. — Nem kerülték el végre a szakosztály figyelmét a csetneki, ribai, viknyédi, höveji stb. igen hires dohányfajok.

Miután a szakosztály mindezekből csak azon meggyőződését látta megerősitve, hogy hazánkban is igen becses, már tökéletesen honositott dohányfajok léteznek, mellyek tágasb elterjedést érdemelnének, de a mellyek m. Czindery alelnök ur bölcs megjegyzése szerint a nép nagyobb része által csupán azért nem termesztetnek, mivel rájok kevesebb a vevő, s igy a zsidónak nem minden pillanatban eladhatók, s mivel a tudatlan inkább a mennyiségre, mintsem a jóságra megy: tehát a szakosztály az egyesület egyik feladásának tekinti, 1-ör az országban találtató mindennemü dohányfajokról s azoknak müvelése módjáról magának tudomást szerezni; 2or a jobb fajok termesztésére hatni; 3or azon lenni, hogy valamelly rendszabály segedelmével a dohánytermesztők a vevők nyomása ellen az illő árra nézve biztositassanak; s végre 4er dohánykereskedési hitelünk, melly némelly fogások és ügyetlenségek által már több izben megrendittetett, ismét helyreállittassék.

Az első pontra, t. i. a honi dohányfajok közelebbi megismertetésére nézve, a határozotthoz képest kimeritő kérdések fognak olly hazafiakhoz intéztetni, kik e czél elérésére kezet fogni hajlandók.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

48. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 20.**

Parányi szózat a polgári reformról és törvényhozásról.

I.

Rendelj Uram törvényadót reájok, hogy tudják a nemzetségek, hogy ők emberek!
IX. Zsolt. 21.

„Javítás!“ hangzik hazánk legkisebb zugából is. Méltán alkalmazza ez ügyre a Pesti Hirlap ama régi közmondást: a nép szava, Isten szava. Alkotmányunk szövegén századok rozsdája ül. Akár merre nézünk, mindent elferdülve látunk, minden javító s rendező kezekre vár.

De épen azért, mivel alkotmányunkon igen sok a javítni való, nem lehet eléggé ajánlani az óvakodást. Nem azért, mintha nálunk lázadástól lehetne tartani, mint némelly rémlátók hiszik, ennek még árnyéka is távol van; hanem azért, mert ki igen hamar és igen sokat akar végezni, többnyire vagy semmit, vagy fonákul, vagy csekélyebbet végez, mint a ki, nem mondom megfontolva, hanem még kelleténél is lasabban halad. Azért, ha ama sok javítandó pontokra nézek, mellyekkel reformátoraink a jövő országgyülést elözönleni szándékoznak, kétkedés támad bennem az országgyülésnek különben biztató eredményéről. A hamarkodás pedig a törvény magas eszméjével meg nem férhet; mert a sietés itt csak a törvényeket szaporitná, az ügyeket bebonyolitná, a törvények tekintetét megcsökkentené. — Ezen meggyőződés iratja velem e sorokat, mellyekkel nem szándékom valakit oktatni, hanem csak figyelmeztetni s a fenemlétett Istenszavának eszközléséhez legalább jó szándékkal járulni.

Mindenek előtt kerüljük törvényjavitásinkban az olly igen kedvelt rapsodiát, melly a javítandó pontokat szükségtelenül megsokasítja. Ez sok idő- és erővesztést kiván, s mégsem viszen, nem vihet ohajtott sikerhez; vagy legalább a sikert jóval hátrább löki, mint különben bekövetkezett volna. Ugyis szeretjük az elveket emlegetni s bizonyos tudós rendszerességet mutatni; tehát a sokféle, de ugyanazon egy föelvre vihető pontokat vigyük inkább fel eredetökre, itt javítsuk magát a kutfejet, egyébkint tiszta folyamhoz soha nem juthatunk. *)

Mostani polgári szerkezetünk miért olly tévesztő tömkeleg? miért törvényeink mindenfelé magyarázhatók? miért olly hajszálon függő az igazság, hogy egészen az önkény martalékául lenni kénytelen? Azért, mert törvényeink az idők és körülmények viszontagságinak minden föelv és kapocs nélküli aggregatuma. — Kerüljük tehát ezt legalább jövendő jávításinkban.

Boldog azon nemzet, melly befolyással bir a törvényhozásra, mert szerencséje mindig ön kezében van. Ha nem mindenkor igaz is, hogy az egyes ember önön szerencséjének kovácsa, bizonyos az, hogy ha valamelly nemzeti testület szerencsétlen, azt csak magának tulajdoníthatja. Az egyes ember a törvények és körülmények hatalmától elsodortathatik és millió esetekben elsodortatik; de nemzet, melly auctoritást állíthat fel, és törvényt szabhat, mellynek az anyag engedelmeskedni kénytelen, az, ha bölcsen intézkedik ügyeiről, még a legsivatagabb körzetekben is fölül van a sors és elem csapásin.

Azért másodszor: a rend a dolgok lelke lévén, ezen említett fő- vagy alapelvek közt is tartsunk rendet. Legelsők legyenek azok, mik azon kivül hogy tagadhatlanok, egyszersmind a végtelen sokféle érdekeket legkevesebbé bántják, következőleg legkönnyebben létesithetők és mind e mellett legszükségesebbek, leghasznosabbak, főkép a végett, hogy alapul szolgáljanak jövendő terjedelmesb javitásoknak. — Ha mult törvényhozóink e rendet követték volna, bizonyára a jobbágynak, kinek érdeke, kevés kivétellel, majd kirekesztőleg tárgyaltatott, inkább lelkére, emberi méltóságára és személyes jogaira vetették volna figyelmöket, inkább a nevelők s tanitók sorsáról rendelkeztek volna. — Látjuk, milly nagyszerü siker, milly áldás koszorúzza ebbeli áldozatinkat!

E két pontot, mellyeket az ész igényel magának, csak ugy akarom vétetni, mint figyelemgerjesztést egy harmadik sokkal fontosabb pont iránt, mellynek kedvéért tulajdonkép e gyenge s igénytelen tollat kezembe vettem; de melly ponthoz csak félelem és kétkedés közt közelítek. Félelemmel, mert érzem gyarlóságomat annak méltó megvitatására; kétkedéssel, mert igen jól ismerem az embernek a kicsinységekben igen is éles és fontoskodó, a valódi nagy dolgokban pedig megtompuló és játékos figyelmét; mi azáltal is bebizonyul, hogy az általam mondandó dolgok már sokszor elmondattak, de gyakorlatba mégsem hozattak.

E harmadik pontnak tehát abból kellene állani: fontoljuk meg, az eszmének egész kiterjedésében, hogy nem csak emberek, polgárok, hanem egyszersmind keresztények is vagyunk és, mint illyenek, keresztényi törvényeket tartozunk alkotni. „Nisi dominus custodiverit civitatem, in vanum vigilant, qui custodiunt illam.“ Sz. David. Ha az alattvalónak az engedelmességben, akkor a törvényhozónak a törvények alkotásában kell megmutatnia kereszténységét.

De ne véljük, hogy a kereszténység ollyas valami, mint a gyümölcsfa, mellyet kertünkbe ültethetünk, s mellynek sokat igérő gyümölcséért csak kezünket kell kinyujtanunk; még kevesebbé gondoljuk, hogy magyar szokáskint e fának gyümölcseit el is orozhatjuk és fáradalom nélkül gyomrunkat megtölthetjük, inyünket kecsegtethetjük. — A kereszténység olly felsőbb elem, mellyben kell lélekzenünk, azt vérünkké változtatnunk, általa magunkat megnemesítnünk és e nemességet a társaság számtalan viszonyaiba beoltanunk, hogy azáltal a lehető legfőbb jó köztünk eszközöltethessék.

Ha be lehet bizonyítni, hogy az erkölcsi tökély, melly ugyanazonos az erkölcsi egységgel, nemcsak egyes embernek hanem nemzetnek is, sőt az egész emberiségnek legfőbb java, akkor keresztény testületnek csak szent borzalommal lehet a törvényhozáshoz járulnia. Mert ha a kereszténység megtartása az egyes embert ugy kötelezi mint $= 1$, a törvényhozót nemcsak az alattvalók számához képest egy vagy tizennégy millió mértékben, hanem az egész emberiség és istenséghez képest ugy kötelezi, mint $= \infty$, azaz minden mérték fölöti végtelenségig. — Ott áll Werbőczy homlokán is — bár lelkében és szivében állana — „Lege

*) Illy módon a szatmári 12 pontok jóval kevesebb számmal születtek vagy leolvadtak volna. *A beküldő.*

humanae contra legem divinam nec populi assensu, nec consvetudine diuturna sunt valida.“ — Tehát keresztény törvényhozónak, mint illyennek, tekintete, törvényeinek érvényessége, csak a semmiség és a végtelen közt választhat. Azt azonban jól észre kell venni, hogy a kereszténység állitólagos (positiv) törvényei csak a vallás sajátjai, a világi törvények kereszténységének csak tagadólagosnak (negativ) kell lennie, a mennyiben a vallás erkölcsi törvényeit meg ne sértsék. Különben e kettő, a vallás és a status, egymás mellett meg nem állhatna rendeltetésének valóságában s eredetiségében.

A keresztény vallás isteni szerzője mindazon statusokat, társaságokat vagy hatalmakat, mellyek az ő tanitását befogadják, egy nagy positiv jóval, mit ezek tőle várni nem is merészkedtek, megajándékozott, hogy t. i. a magok csupán világi rendeléseikben isteni, azaz végtelen tekintéllyel birjanak, vagyis lelkisméretben kötelezzenek. A dolgok természetéből foly tehát, hogy méltán kivánhassa és kivánta is azoktól ama negativus jót, miszerint határozataikban az ő tanitása miségét meg ne sértsék. Egyébiránt is valamelly tant befogadni és azt ismét ténylegesen vagy törvényszerüleg megszegni, nem egyéb mint önmagával ellenkezni, a józan észt megtagadni s ugyanazon tettel épiteni és rontani akarni. — Ezen negativ jót, tanjának meg nem sértését, annál méltóbban kivánhatta Krisztus, mivelhogy annak törvényei a világi országok és statusok törvényeitől merőben különbözők, és mégis ezeket nem csak meg nem sértők, nem akadályozók, hanem inkább megnemesitők, előmozditók, virágoztatók. Igaz tehát, mit mondott: „az én országom nem e világból való.“ De mivel ezen országot mégis a világra hozta, az is igaz, hogy az ő országa e világra való, e világnak szükséges, és nélküle a világ hiányos és jelentőség nélküli. Azért midőn Üdvözitőnk mondotta: „adjátok meg a császárnak, mi a császáré“, azt is hozzá tette: „és Istennek, mi az Istené“. Sz. Pál is midőn tanitotta: „minden hatalmasság az Istentől van, azért ki a hatalomnak ellent áll, az Istennek áll ellent“, azt is hozzátette: „hogy a hatalommal birók azzal vissza ne éljenek, mert nekik is szinte van uruk, ki tőlök a nekik adatott hatalom használatáról számot veend“.

Azt mondja talán valaki: Krisztus a pogány fejedelmek és üldözők iránt is engedelmességet parancsolt. Ugy van; és ez foly magából a kereszténységből, melly az erkölcs országát közünkbe ültette. De ez csak az előbbit erősíti. — Az erkölcsnek a meggyőződésből kell származnia; ugyanazért az erkölcsnek a maga anyját a pogányban is kell tisztelnie, ha magamagát megsemmisitni nem akarja. „Adjátok meg a császárnak, mi a császáré.“ Azonban e pogány meggyőződés egy kezesztény törvényhozóban vétkes. Ennek a minden balhittől ment meggyőződés szerint kell törvényeit alkotni, ha magának és törvényeinek isteni tekintetet követel. Ellenkező esetben csak az erőszak és hatalom tekintélyét igényelheti, melly lelkismeretre nem hathat. És ez roszabb a vad állapotnál, mert erkölcs-ellenies; mi még a természeti, noha üres de jobbnak nem létében mégis tiszteletre méltó erények tekintetét és tiszteletét is kiirtja, s a civilisatiónak vagy társulatnak csak fogyatkozásait és roszait sokasitja, de czélját elteveszti. — Innen a sok panasz, hogy a keresztények az erényekben alább állanak a régi pogányoknál; hogy magokviseletére még a vad népek is utálattal néznek s kedvök épen nincs hozzájok szegődni. Innen a sok fohász, hogy a civilisatio több roszat mint jót áraszt az emberiségre, és sokan a vad állapotot visszakivánják. — Minden esetre nagy tévelyedés.

Tehát valljon honnan kell kiindulni s hová kell czélozni egy keresztény törvényhozásnak? — Mielőtt e kérdésre határozottan megfelelnénk, feleletünket meg kell alapitnunk. E végett

vegyük szemügyre az emberi társaságot, vonatkozólag először a nem-keresztény, azután a keresztény statusra.*)

Miért állottak az emberek társaságba? — vagy szinte maga a természet miért kényszeriti az embert társasági állapotra? — Valóban nem egyébért, mint a lehető legfőbb jónak eszközlése vegett. Ezen lehető legfőbb jót egy nem-keresztény status a személy- és vagyon-bátorságban, gazdagságban és hatalomban helyezi. Ez az ő legközelebbi s legtávolabbi czélja, ez az ő legfőbb java, mellynél nagyobbat nem ismer. — Volt ugyan a pogány statusoknak is gondjok, pedig positiv befolyásos gondjok, a vallásra; de vallásuk inkább politicai fogás mint erkölcsi értékü elem vala; és pedig először azért, mivel a status positivuma volt; másodszor, ki is adhatottt volna — hanemha a Jupiter vagy Venus — vallásuknak erkölcsi, anyagon fölüli értéket és tekintélyt?

De ki nem látja, hogy a pogány státus főjavába, a személy és társulat érdekeibe, természetesen az erkölcsön kivüliekbe, ellenkezéseknek kelle beállaniok, midőn az egyesek érdekei a hatalom vagy társulat érdekeivel számtalanszor összeütköztek. Kénytelenek voltak tehát illy esetben egy harmadik főbb auctoritáshoz, mint itélő biróhoz, folyamodni, ki köztök részrehajlatlanul itéljen. És mivel vallásuk csupa anyagi, a statusnak alávetett elem volt, ezt elmellőzvén, mint kellett, folyamodtak a szellemi világ csillagához, az észhez. Ez a maga természeténél fogva tüstint minden pártnak részére játszá a szerepet, minél hatalmasabban, annál veszedelmesebben; nem békét hanem harczot hozott a státus szőnyegére. Hogy mégis a társaság magát fel ne emésszе, ezen pártos szellemnek ismét nyakára hágtak, azt az anyagnak és hatalomnak, vagy inkább a státus kettős főjava erősebbikének, a szám többségének, alárendelték, ugy hogy melly részre több szám áll, ott legyen az igazság. Honnan az következett, hogy a nagyobb rész vagy hatalom elnyelte a gyengébbet.**) Ki nem látja hogy a po-

*) A statust a kereszténységre nézve mindig ugy kivánom értetni, mint törvényadó testületet, akár milly idomban járuljon ezen hivatalhoz.

**) Nálunk az ész a kisebb résszel nyeleti el a nagyobbat, a mint neki hasznosabbnak látszik. És ezt sokak esze most is helybenhagyja s válogatás nélkül mindennemü eszközökkel védi szinte az elkeseredésig. Ez azonban helytelennek tetszvén egy tiszteletre méltó hazánkfia előtt, ki mindent a kétszer kettőre akarván épitni és igy a más véleményüeket egy csapással lesujtani, azt irá, ha jól emlékezem: „a nagyobb számnak kell a kisebbet alárendelni, mert a kettő több az egynél s a négy ismét több a kettőnél; a többnek pedig többet kell érnie, nyomnia. Egy státus soha nem boldogithatja, s nem is kell törekednie az egészet boldogitni, hanem csak a lehető legnagyobb részt.“ Hozzá teszi, hogy a világ alkotójának is ez a rendszere; mert mi is lenne a világból, ha az Isten cherubi ész helyett szeráfi szivvel kormányozná azt, s talán egynek nyomorusága enyhitésére a többséget föláldozná? — Ez ugyan csábitó okoskodás, mert némi tekintetben igaz; ha t. i. a kétszer kettőt, vagy az egyest és többest egyoldalulag a legalsóbb anyagi értelemben vesszük. De keresztény törvényhozóra nézve, ki a dolgok valodi és nem csupán látszatos viszonyaiban tesz határozatokat, nem állhat. A világ ura sem a cherubi ésszel, sem szeráfi szivvel nem kormányoz, hanem a tökély egységével, melly minden erényt, és igy ama kettőt is, magában foglalja és egymással hármoniába hozza. Ezen legfőbb tökély nem ismer többséget, hanem a nemtelenebb dolgok minden számát a nemesebbnek egysége alá rendelte. Nem látjuk e, hogy ő leggyakrabban a kevesek, sőt az egyesek miatt terjeszti áldását vagy ostorát a többesre? Egynek bünéért milly soknak kell gyakran lakolni! csakhogy különböző tekintetben. Mi is lenne másképen a világból? Csak egyszer áldozta fel Isten egyetlen fiát, a nemesebbet, a nemtelenebbekért, az egyet a sokért, sőt mindenekért, a mi kivétel volt a természeti rendszerből. Nem kell tehát keresztény törvényhozónak elfelejteni, hogy a legfelsőbb világnak, az erkölcsinek, is megvan a maga számitása, mathesise, valamint az anyaginak, melly azonban a physicai kétszer kettővel visszás arányban értékesül. Az erkölcsi többes számnak annál nagyobb értéke, minél inkább közeledik az egységhez. Lesz idő, mikor e fensőbb mathesis is ki fog miveltetni.

Hogy az anyagi számok a törvényhozásra nem alkalmazhatók, példával is megvilágositom. Igaz: száz arany több és többet nyom, mint egy. De ezen arányt már a szellemi világ sem szenvedi meg; mert nem mondhatom okosan: száz embernek több esze van mint egynek. Mert valóban sokszor 10 milliónak sincs annyi esze, ki-

gányok honnan kiindultak, oda visszaestek. A gyengét akarták védeni, mi a társaság föladása, és azt felfalták. Miből az következett, hogy a társaságnak általok felállított s kitüzött legfőbb java elveszett. Hogy is nem? midőn az igazság relativum quid volt, a számtól függő, melly ugyanazért szinte lehetett volna nem-igazság is; és azért jól is roszul is üthetett ki, és ütött is. Az ész bámulta utóbb a maga munkájában az épen ellenkező eredményeket. Ő jobbra akart menni és balra tért. És ime ez az ész az, mit sok keresztény törvényhozások is, eltérve rendeltetésök alapjától, mint legfőbb tekintélyt imádnak; azért szedik is gyümölcsét. Hol ez vet, ott örökös habozás, előmenés és visszaesés, nyomor és inség az aratás.

És ugyan mi is lehet ezen imádott ész? Ez Isten nem lehet, mert a roszra szintugy képes és hajlandó, mint a jóra. Tehát bálványnak kell lennie, ha imádtatik. Ez a pogányoknál lehetett isten, de egy keresztényt ki nem elégit. — Az ész olly valami a szellemi világban, mi a nap az anyagiban, mellyhez amaz sokban is hasonlit. — Az anyagi nap minden irányban lövelli sugárait, de a tárgyaknak csak azon oldalát világitja, mellyek feléje állanak; hátuljok vagy belső részök el van zárva előtte. Igy a szellemi világ napja, az ész, a maga már sokkal finomabb sugárait minden irányban szórja, de a dolgoknak csak azon oldalait láttatja a lélekkel, mellyekre sugárait rálövelheti; árnyékoldalaikat, méginkább belső mivoltukat, fel nem födözi. — Igaz az ész a dolgokat több oldalról tekintheti, mint az anyagi nap, de még ez nem elég arra, hogy csalhatlan is legyen, s a boldogságra vágyó ember magát teljes bizodalommal karjaiba vesse, annál inkább, minthogy már sokszor megcsalta, vagy várakozásának meg nem felelt. Továbbá valamint az anyagi napnak világa annyi szineket ver vissza, hányféle tárgyakra veti sugárait, ugy az észnek világa annyi, amannál sokkal több, szineket mutat, hány oldalát nézi a dolgoknak, vagy a hány positióból szemléli azokat. Tehát lehet mondani: az ész annyi hány az érdek és hány az ember, ki az észt a maga czéljaira használja. Van ugyan az észben némi következetesség, melly által az anyagot és magát magával öszhangzásba hozni igyekszik; de mivel ezen igyekezete a valóság által sokszor meghiusittatik, az észnek emlitett következetessége nem egyébre szolgál, mint hogy magával az ésszel egy felsőbb világra vonatkozó rendeltetést homályban, mi ismét csak természetes, sejdittessen.

Minthogy az észnek sokféle lehet érdeke, czélja: különfélék azon eszközök is, mellyeket czéljai létesitésére fordit. Ellenkező érdekek elérésére ellenkező nemü eszközöket használ. Nem is terjed az ő hivatala messzebb, mint hogy az eszközök czélszerüségét meghatározza. Ő tehát a maga czéljaira megszentesithet, auctorisálhat akármelly eszközt is, mihelyt magát felsőbb hatalomtól függőnek el nem ismeri.

vált bizonyos tárgyra vonatkozólag, p. o. festészetre, hangászatra, mathesisre, vagy épen a nem legcsekélyebb tudományra, a törvényhozásra, mint egynek. Mi volna egyébkint a lángész? Maga országgyülésünk is példát nyujtott erre, midőn egyetlen tagját, mint a magyar intelligentia képviselőjét, tömjénezte és a nagyobb szám feletti elsőbbségét tettleg megismérte. És ez természetes; mert mióta ember létezik, mindig a kisebb szám oktatta a nagyobbat, nem megforditva. Igy is marad ez világ végeig. Tehát valamit az észnek alávetni és ugyanazt ismét a szám többségétől függővé tenni, nem egyéb mint illusio, sőt valódi ellenmondás.

Még kevesebbé lehet az anyagi számokat az erkölcsi világra alkalmazni. Az anyagi világban az egyes van a többesért, az erkölcsiben a többes, sőt, bizonyos tekintetben minden, az egyért. Mi pedig, mint keresztények, nem csupán anyagi és szellemi, hanem erkölcsi lények is vagyunk, s mint csupán physicai társaság összesen kevesebbet érünk és nyomunk egy erkölcsi embernél. Minden physicum az erkölcsi természetnek csak relativuma, eszköze, alárendelt anyaga. Tehát keresztény törvényhozásnak készebbnek kell lenni mindenétől megválni, mintsem az erkölcsi törvényeken, habár csak egy tagjára nézve is, erőszakot tenni. Ezen áldozatra, sőt természeti kötelességére, minél készebb valamelly status, annál erősebb s állandóbb lesz anyagi birtoka is.

A beküldő.

A tüzveszélyek elleni vigyázás elmellőzése, leginkább falun.

Alig reméljük, hogy a soká ohajtott tavaszt, a nyár hirdetőjét, elértük, s már is zivatarosan rohannak elő ez utóbbinak kiséről környékünkben, a tüzveszélyek. Igy láttunk apr. 29. dél körül Grinava faluban 13, ugyanaznap délután sz. k. Modor városban 146; m. h. 1. Gajar faluban 30 csürön kivül 61 házat, 2. Vajnorban 47 pajtán kivül 116 házat, 3. Cseklészen 6 és 15. Modor mellett Királyfalván 23 házat elhamvadni. Azt vélnők, hogy ama méh-szorgalom, mellyel a sok jótékony egyesület, ezek között a valóban közhasznu tüz elleni biztositások, a szerencsétlenekről gondoskodni iparkodnak, ezen emberbaráti intézeteknek ama csekély, a hozzájárulást igen megkönnyebbitő felszolitásaik s a biztositottak gyors, megelőző kielégitése a tüzveszélynek rettentőségét eloszlaták; és mégis máskép van a dolog! Igen, ki hinné, hogy az előbb mondott szerencsétlenek közül, holott Pozsonnyal, hol a tüzbiztositásnak négy ügyvivősége létez, gyakorta közlekednek, hogy ezen szegények közül sokan soha sem voltak biztositva, s mások a nem régen leforgott biztositási határidejöket észre nem vevék. Atyai volna tehát azon részvét, mellyben a föld népe az egyházszékről, vagy a hivatalszobából a biztositások hatályos ajánlása által részeltetnék; rendkivül érdemteljes volna azon csekély fáradság, hahogy a helység egyházi vagy világi előjárójánál a biztositottak jegyzéke a szembeszökőleg megjegyzett biztositási határnappal letéve volna, hogy a résztvevők a biztositás idejének leforgása előtt a biztositás megujitására s ezáltal a nem ritkán végső elszegényülés elháritására még jó korán megintethetnének. Vagy csakugyan épen semmi módot sem lehet feltalálni a parasztnak fogékonyabbá tételére a tüzbiztositás megbecsülhetlen, tőle kevéssé ismert, jótéteményei iránt? a lehetőség határain kivül esik e ezen jótéteményt a községekre azáltal ugy szólván feltolni, hogy talán a földesuraság, mellyet azért nagyra becsülni és áldani kellene, vagy a község összes biztositási díját, az év folytában habár részenkint leendő visszafizetés fejében előre letenné, vagy pedig csak a tüzbiztositóság megnyugtatására e dijoknak bármilly alaku behajtását magára vállalná. Valóban, ez a legegyszerübb és leghatósabb eszköz lenne az ugy is szegény parasztok közül sokat ezen szerencsétlenség pusztitó következményei ellen biztositani s a koldusbottól megmenteni. — Habár egy részről a biztositóság gondoskodik, hogy az elvesztett vagyon haladék nélkül ismét helyre állittassék, a felépités mégis időt kiván, melly a földmivelőnek gyakran sokba kerül, s nem mindig csupán a biztositott tárgyak elvesztése fájlalandó. Hogy tehát ebben is sürgőleg szükséges javitás történjék, a tüzbiztositás mellett az oltási rendre nézve következő szabályok nem egy pusztitásnak elejét vennék:

1) Ha a tüzvész után kijavitandó vagy ujonan épitendő házak — mi mindig hatósági befolyás alatt történjék, hogy az épitési rendszabályok megtartathassanak — legalább zsindelfödelekkel, kőbül épitett tüzbiztos kéményekkel és tüzfalakkal láttatnának el; ha a pajták távol a házaktól a kertek mögött épittetnének, hol pedig házak és pajták közel vannak egymáshoz épitve, magas, levéldus, p. o. diofák ültetése által némi gát eszközöltetnék a tüz ellen.

2) Ha a fütőhelyek, kémények és tüzveszélyes helyek szorgalmasan kisepertetnének, legalább kétszer évenkint, sz. Mihály és sz. György napján, hatóságilag megvizsgáltatnának és a hiányosságok azonnal elháritattanának.

3) Ha takarmány, szalma, szurkos fenyő s egyéb fa és más gyulékony tárgyak nem tétetnének többé száritás végett a kémények, kemenczék és tüzhelyek mellé; ha a len nem éjjel száríttatnek fűtött szobában és sütőkémenczékben, hanem a velejáró munka a falutól némi távolságra épitett szárító és tiloló házakban történnék.

4) Ha a konyhaégetés és minden hasonló foglalkozások, mellyek könnyen tüzveszélyt okozhatnak, elmaradnának, vagy csak egészen csendes időben és soha a hatóság előrevigyázata nélkül ne tétetnének.

5) Ha főzésnél a zsirra vigyázat fordittatnék, s midőn a zsir meggyulad, csak viz ne öntetnék bele.

6) Ha a lődözés, a lőpor és fáklyák minden használása mind a falukban, ugy azoknak közelében is, és a kupaktalan pipák és szipák szivása átalján, hivált tüzveszélyes helyeken elmellőztetnék.

7) Ha a házigazdák szigoruan felvigyáznának, nehogy az övéik és cselédjeik födetlen gyertyavilággal, égő forgácsokkal, vagy parázsal a házban, a padláson, az ólban, csürben és más helyeken, hol gyulékony anyagok vannak, járkáljanak, hanem hogy a gyertya csak pléhlámpásban jól megóva használtatnék és a meleg hamu csak tüzmentett helyekre szóratnék; azt is lehetne a háziatyának ajánlani, hogy alunni menés előtt megtekintse, valljon a tüz vagy világ jól el van e oltva; ha a leggyorsabb és legczélszerübb oltására a tüzveszélyeknek elegendő viz és a szükséges oltószerek megvolnának s e végre

8) A helységek patakjai szabályoztatnának, a viz összetartatnék, alkalmatos helyeken zsilipek a viz felduzzasztására, melléjök pedig rendes szivatyuk helyeztetnének, ugyszinte a községi és házi kutak jó karban tartatnának.

9) Ha a kastélyok, urasági házak és gazdaépületek, kolostorok, templomok, parochiák, gyárak, serfőző házak, malmok, tüzműhelyek, korcsmák és minden más nagyobb épületek padlásaikon töltött vizkádakkal és rendes oltószerekkel, u. m. födél-létrákkal, csákánokkal, kézi föcskendőkkel, vizedényekkel nagyságok szerint, hogy ugy magoknak, mint másoknak is segithessenek, ellátva volnának, és ezen felül minden helység egy nagyobb és több kézi szivatyut, két vizszekeret, ugyszinte ama házak mellé, mellyek viztől és kuttól távol esnek, elosztott födött vizkádakat és nehány szinte czélszerüleg elosztott létrát, csákányt, vizedényt és pléhlámpást birna.

10) Ha akkor, midőn a község a mezőn van, elegendő, 4—8 községi tagból álló tüzőrség állittatnék fel, melly gyanus személyek, csavargók és gyujtogatók belopózását meggátolná, befogná, és kiütött tüz esetében egyesülve az otthon maradt kevés egyénnel mégis az első és legjobb segitséget nyujthatná, mi mellett magától értetődik, hogy az éjjeli őrökre is kötelességök lelkismeretes teljesitését parancsolni s figyelmöket nehány egyén hozzáadásával szaporitni kellene.

11) Ha minden község évenkint 3—4szer a tüz-, gyertya-, zsir-, dohány és szipák könnyelmü használásának pusztitó következményeiről, ugyszinte, midőn a tüz kiütött, a szükségesnek talált, eszes magaviseletéről jól tudósittatnék, a tüzoltási rendszabállyal, tehát ön erejével megismertetnék, és azon modorba rendesen betanittatnék, hogy mindenek előtt minden házban a födélőrön kivül legalább egy felnőtt, egészséges, meggondoló személy maradjon, a többi öreg emberek, kik az oltás munkájára nem egészen alkalmasok, a házakból kitakarított butorok őrizésével, az erős nők, fiak, leányok és szolgálók a vizhordással, végre az erős férfiak a

födeleken (miről 16 alatt van szó) és a tulajdonképi oltással foglalkozzanak.

12) Ha a támadt tüz nem titkoltatnék el, hanem tüstint a hatóságnak tett jelentés, kürtszó vagy dob, az ablakokra és ajtókrai verés, a harangok huzása vagy félreverése és a veszély minőségéhez képest lovas hirnöknek a szomszéd vidékbe elküldése által — lárma csapatnék.

13) Ha azon felek, kiket a veszély fenyeget, azonnal kiköltöznének, a gyermekágyasok, viselősek, gyermekek, öregek, betegek és folglyok biztos helyre hozatnának és a holmik megmentetnének; e szerint a marha is, kivévén a viz-szekerekhez szükséges lovakat, kihajtatnék és a pásztoron kivül még egynehány férfira bizatnék.

14) Ha, midőn még a tűz el van zárva, meddig csak lehet, levegő hozzá nem bocsáttatnék, hanem lehető módon elfojtatnék, ha pedig már kiütött és olly helyre csapott, hol gabona, széna, szalma stb. van, és az öntözés mitsem használhat, a körülfekvő fa eltakaríttatnék, a mellettei keritések, a hozzájutás megnyitása végett is, elszaggattatnának, a födél berontatnék és a falak reá a tűz eltakarása végett bedöntetnének.

15) Ha növekedő veszélyben a toronyablakok s a helységben minden födélnyilások jól bezáratnának, az ajtók, pincze- és más léglyukak kövekkel, téglákkal, gyeppel, földdel vagy nedves szeméttel eltorlasztatnának, kivált minden gyulékony tárgyak eltakaríttatnának; ha általányosan, hol szükség, a tűz elől, mennyire csak lehet, eledele elvétetnék, az égés irányában jobbra balra fekvő 3—6, szükség esetében több házfödél is, melly a biztosítóságtól ugy is pótoltatik, gyorsan lehányatnék.

16) Ha, kivált nagy szélben, midőn szalma-, nád- vagy zsindelszikrák szállongnak, minden födélen, vizzel ellátott egy ember akkép helyt foglalna, hogy minden oda röpült üszköt láthasson, kevés vizzel elolthasson, és igy veszélyt és szerencsétlenséget elháríthason.

17) Ha a vizhordásban rend tartatnék, azon ut, mellyen a viz kézen vagy szekéren előhozatik, mindig nyiltan tartatnék, éjjel lehetőleg kivilágíttatnék, és az oltásnál minden haszontalan lárma mellőztetnék.

18) Ha a már eloltott tűz után az arra rendelt emberek a hely szinén maradnának, vigyázandók, nehogy rejtett szikrák által a tűz ismét feléledjen és uj tűzvész történjék.

19) Ha tűz után az oltószerek ismét jó karba állíttatnának.

20) Ha a tűz oka minden szorgalommal kipuhatoltatnék, hogy az elővigyázatlan szerzők valamint a roszakarók felelés és büntetés alá vonatnának.

21) Ha, mint már mondók, a község minden ép tagja az oltásnál a neki szabott hatáskörrel megismertetnék és gyakran, vasárnapokon jól begyakoroltatnék; és végre

22) Ha mindjárt a feljelentés után jó például és a szükséges parancsok kiosztása végett a helyhatóság a tűz szinére menne és az oltási munkát legjobban igazgatná.

Bármilly körülményesnek látszik is e tánács, mégis jóakarat bélyegét viseli, s ha nem fog megtámadtatni és irigyül illettetni, hanem készséggel és ügyesen teljesittetni, a nyilványos haszonnak bizonyságát is viseli; minélfogva nem tartoztathatom magam azon kéréstől, hogy elrendelésnek indult hazánk munkás folyóiratjai ezen jó kivánságnak is, melly ugy is csak a rend, jólét, országszépités és honszeretet nagy népügyét szándékolja előmozditni, azoknak, kiket, közelebbről illet, szivre kötése végett, egy kis helyet engedjenek. *) —*ra.*

*) A lelkes beküldő urnak, ki szavait tettel is szokta bebizonyitni, jelen felszólitását a legkészebben teljesitjük. *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

49. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 23.**

Gyakorlati észrevételek a czukorkészités körül. *)

Mintegy tizenkét év óta hazánkban több helyütt költséges kisérletek tétetnek, a más statusokban gyarapuló czukorkészitést czéklarépából az országban meghonosítani; de ekkorig nem lehetett olly eredményhez jutni, melly által a földbirtokosok ez iparág előmozdítására buzdíttattak volna, ámbár ez áldott ország erre fölötte alkalmas földje és éghajlata mellett a legtöbb tartományok felett következő elsőbbségekkel bir: a) Olcsó földbirtokkal. b) Csekély munkabérrel. c) Olcsó tüzelő szerrel. d) Olcsó spodiummal, mellyből 25, 30, 40 percent elhasználva, itt 1 fr. 36 kr.jával megvehető, mig ezen czikk ára más statusokban 6—8 forintjával fizettetik.

Oka ezen kedvezőtlen eredménynek annyi kedvező körülmények mellett következendőkben áll:

Sok vállalkozó, az alkalmazott egyének felületes oktatásmódja, egészen használhatlan készületek és gépek készíttetése által, nagy sommáktól fosztatott meg kontárok által, kik egyéneket ajánlottak mű-vezetőkül és főzőmesterekül, kiknek tudománya nem állott másból, mint a répából kevés czukrot készíteni, mire minden vén asszonyt nehány óra alatt meg lehet tanitani; egyébiránt sem eszméleti sem gyakorlati ismeretekkel nem birtak, miáltal következő károk idéztettek elő:

a) A répamüvelés a legalantabb fokon maradt, mert mig más országokban, még az ausztriai statusokban is, a répaföld tisztán tartatik minden gyomtól, répaföldjeinknek legnagyobb részét egészen elvadulva találjuk; a répa ezáltal, mint természetes, nem gyarapulhatott, s igy az első eredményeknek roszul kelle kiütniök, minthogy a buján növő gaz a répa plántának minden erejét magába szíta.

b) A nedvek nyerésére nagy költségekkel sajtók szereztettek, mellyekkel erő nem gyakoroltathatott; ezért a nedvbeni, nyeremény nem állott arányban más helyütti eredményekkel.

c) A nedvek, szörpnek (syrup) és melassenak elmellőzhetlen gyors felhasználása — nehogy forrásba menjenek át — csak mellékes dolognak tekintetett, s több gyárlátogató eczetgyárba gondolt belépni, nem czukkorgyárba, mi kivált azon időben történt, midőn a czukorliszt tisztitására s a syrup szürésére került, miből a legkedvezőtlenebb eredményeknek kelle származniok; mert mig egy szaktudós főzőmester a mostani gőzkészitményekkel jól gyártott 100 font czukkorlisztből következő eredményt nyer: 52 font raffinadát és mézelket (melis), mellynek

általányos ára 40 fr.	20 fr. 48 kr.
33 font közöns. mézelk általányos 30 fr. árban	9 fr. 54 kr.
15 font melasset 2½ fr. általányos árban . .	— fr. 22 kr.
összesen pengő pénzben . .	31 fr. 4 kr.

addig legtöbb gyártulajdonosaink a magokat főzömestereknek kiadó egyének müködése mellett következő eredményt mint legkedvezőbbet mutatnak ki:

Raffinade épen semmi,	
40 font finom és közöns. mézelk 35 fr. általányos árban	14 fr. — kr.
20 font Lompen-czukor stb. 28 fr. általányos árban	5 fr. 36 kr.
40 font melasse-ok 2½ fr. általányos árban .	1 fr. — kr.
összesen p. p.	20 fr. 36 kr.

melly tény a czukorgyár tulajdonosok legtöbbjei által nem fog kétségbe hozatni.

A mostani gyártulajdonosok és földbirtokosok egyesülése által e nevezetes iparágnak olly kedvezőtlen állása elmellőztethetnék az illető vállalkozóknak egy testületté alakulása s annak következtében leginkább a pesti raffineria megvétele által. Ezen épület, a benne felállított készületek és használandó edények czélirányossága és szilárdsága tekintetében semmi kivánni valót nem hagy, és csak felette csekély edények megszerzése által a czukorliszt készitése és tisztitása 50—60 ezer mázsára emeltethetnék. Olly nagy takarékosságot a kezelésben semmi más gyár nem mutathat elő az ausztriai monarchiában, más statusokban pedig annál kevesebbé. Ehhez járul még, hogy Pest az ország középpontja, olly országé, melly évenkint 3—400 ezer mázsa czukrot fogyaszt, és az édes anyagok szállítására legnagyobb részt a dunai szállitást használja. Ha tehát a földbirtokos csupán a répa termesztéséről és olly nedvekről gondoskodnék, mellyeket neki bizonyos fokig sürűbbiteni kellene, és ezen sürűbbített folyadékot hordókban Pestre egyik vagy másik egyesülethez évenkint megállapitott áron szállitaná, ugy az említett minden hiányok orvosolva volnának és a földbirtokosokra nézve következő főbb fontosságu hasznok erednének:

a) Csekély költségek azon szerekre, mellyeket a nedvkészítés kiván, minthogy csak a lisztkészítés és még inkább a finomitás tesz szükségesekké költséges készületeket, egyéb szereket és épitményeket.

b) A költséges egyének teljes elmellőzése.

c) A földnek olly jövedelmezése, minőt semmi más termesztmény által el nem érhetni.

d) A hulladékok marhatenyésztésrei használása és az ebből eredő földjavitás.

e) A termesztmény gyors és biztos pénzzéfordítása, a minek hiánya eddig minden az országban létező czukorgyárak tulajdonosainak felszámithatlan kárára volt. S végre

f) Azon évi járandóság, melly minden tagra, mint a pesti gyárnak részvényesére, fogna esni.

Hogy ezen egyszerüsitett czukorgyártás által a legkedvezőbb eredmények volnának elérhetők, azt bizonyára minden gyártulajdonos és szakértő tetjesen elismerendi. E fontos gazdasági iparág

*) E lapokban, mellyek napjaink számos theoriájinak practicai megvizsgálását mindig fő feladásukul tekintették, a czéklaczukor készitéséről és annak hazánk kereskedési s földmüvelési tekintetben legüdvösb kilátásairól már több értekezések találtatnak; a jelen czikkely azonban, mellyet egy tapasztalt szakembernek köszönünk, annyi gyakorlati igazságokat foglal magában, hogy, ha az adott impulsus az illető vállalkozóknál méltó visszhangra talál, lehetetlen hogy a honi czukorgyártás rövid idő mulva eddigi hiányaiból kivetközvén, kereskedésünk s földmüvelésünk virágzását hathatósan elő ne segitse. Bátorkodunk tehát a jelen értekezést tisztelt olvasóink különös figyelmébe ajánlani. *A szerk.*

rövid idő alatt ezáltal olly emelkedést nyerne, hogy az országnak egész czukorszüksége teljesen födöztethetnék, miáltal 10 millió p. forint, melly most indiai nádczukorért és külföldi finomitásért a belső pénz-kerengéstől elvonatik, a hazában öszpontosulva maradna és igy a belföldi ipart és szorgalmat élénkitené.

Ezen egész tervezett nagyszerű vállalat mintegy 500,0000 p. forintot kivánna meg, ugy mint:

A finomitási telek, épületek, készületek, műszerek és megkivántató edények megvásárlásáért a czukorliszt készitésére 200,000. A folytonos kezelésre részletes befizetésekben 300,000 p. fr.

Semmi más vállalat nem nyujt a tőzsérnek hasonló biztosságot, mert már az ingatlan, 5000 □ ölnyi telekből álló tér megvásárlása, a rajta lévő igen szilárd épületekkel együtt, mellyek fedelzetére és benső felkészitésére közel 600 mázsa legjobb nemű réz fordittatott, világos nyereséget nyujt, melly évről évre a 2000 □ ölnél nagyobb, épületekkel még meg nem rakott teleknek napról napra növekedő értéke által is gyarapodnék.

A kezelési tőke csak czukor-anyagokra fordittatik, olly áruczikkre, melly kész állapotjában nincs divatnak vagy romlásnak alávetve, naponkint fogyasztatik s ennélfogva gyorsan és áldozat nélkül kész pénzzé változik. — 2000 darab 250 forintos részvény elosztása és 4000 hold répatermesztés részenkinti felvállalása által már jövő esztendőre a munka folyamatba hozathatnék, sőt a jelen évben is, midőn kedvező répatermés váratik, több ezer mázsa czukor készitését lehetne eszközölni és azon meggyőződést szerezni, milly felszámithatlan hasznot várhatna okvetetlenül ezáltal a mezei gazdaság, kivált ha a társaság népszerű oktatás által a répatermesztést az egész országban terjesztené, meghatározott jutalmas árak által a földmivelő iparát kellően magjutalmazná, s a répatermesztés mellékhasznainak kimutatásával a mezei gazdaságot egy eddig alig sejditett emeltyüvel gazdagitaná.

Mindezen egyenes és mellékes, részletes és általányos hasznok az alakulandó társulat belátásának, buzgóságának és körültekintésének méltó feladatai leendnének, mellynek szerencsés feloldása biztosan előre látható. S igy ha van közgazdasági ág, mellynek létrehozása s üdvös eredménye egyedül a k a r á s t ó l függ, ez bizonyára a honi czukorgyártás. *L.*

Parányi szózat a polgári reformró és törvényhozásról.

II.

Méltán mondatik az ember kis világnak, az anyaginál nemesebbnek, az anyagi, szellemi és lelki világ közösülő pontjának, kinek teste midőn az anyagi világban származik, növekedik, érik, munkál, a szellemi világában az ész a léleknek különféle erőit kifejti, érleli, munkálkodtatja. — Itt látjuk az embert azon ponton, mellyen mi őt a természet fijának, nem-kereszténynek, vagy, ha roszul is, pogánynak nevezzük, s nemes születésén eléggé nem bámulhatunk; kinek főbb tehetségeit az anyag, lábához borulva uralja. — Azonban az ember még más is. Anyagi és szellemi lények az állatok is, mellyeknek különféle nemeiben a külön szellemek teljes munkásságban vannak. Ezektől az ember az önérzet és ennek tökéletesültével az öntudat által különbözteti meg magát, melly öntudat a léleknek, az erkölcsi valónak, bélyege. De ezen hármas kisvilág birodalmában — a maga nemében felséges anyag, a még felségesb szellem, sőt mindezeknél is nemesebb lélek a szellemek szelleme, quintessentiája — minden jelentőség és élet nélküli elemek s ellenmondások maradnak, ha még egy legfőbb világ sugára által életre nem gerjesztetnek. És ez a legfőbb világsugár: a n y i l a t k o z t a t á s, melly az emberiségnek az

örökkévalóság kapuit megnyitotta. Ott, az ember lelkében, van az a határpont, mellyen a szellemi világ a maga, még hozzá tapodó anyagi boritékából s formájából kivetközvén, egy végtelen nemesb erkölcsi világ birtokába lép; de melly pontnak, valamint e látható anyagi természet kezdőpontjának is, csak maga az absolut lény, a legfőbb természetnek, az erkölcsinek napja adhat impulsust, hogy még fölebb — mint az anyag a látható naphoz — feléje gravitáljon.

És ezen i m p u l s u s, a legfőbb világnak szent sugára, melly hozzánk, a végtelen magasságból, a sokféle lépcsőzetü elemen keresztül, csak homályban, csak szürkületben, de reánk nézve mégis legtökéletesebben hat le: a keresztény titokteljes h i t, melly dolgokról igérkezik, millyeket ez anyagi szemek nem láttak és nem is láthatnak, a fülek nem hallottak és nem is hallhatnak, e szellemek meg nem foghatnak, s e lélek csak sejtésben lát. — Ez a hit azon vonzó erő, melly az emberi lét ezen stadiumában egyedül és egyedül valódi positivum s minden positivitásnak alapja, az anyagot és szellemet az erkölcsiség vonzó erejével a maga végczéljára felvonja, azaz valódilag élteti, hogy a mindenség, mellynek kimondásán a cherub is elkábul, a maga egységében, a létel tökélyében öszpontosuljon. E létel szent templomában — a végtelenségek végtelenségében — mi csak ezt olvashatjuk: „Én vagyok, a ki vagyok;“ én vagyok a legfőbb, az erkölcsi természet napja, kitől mindenek jőnek, kihez mindenek visszatérnek, a mindenség egysége, kinek ez universum szolgál, s kit ti csak leborulva imádhattok mint Istent.

Ezen erkölcsi legfőbb világnak csak ruhája, boritéka, formája az, mit mi universumnak nevezünk, mellynek első atomját sem látjuk, midőn ész találta müszereinkkel szemeinket fölfegyverezve, a milliard csillagok, mindannyi világrendszerek seregébe nézünk. És ime mindezen látható és még azon is tul levő anyag, természete szerint, alább való az emberi léleknél, melly első csirája az erkölcsi világnak. — Itt, ezen végtelen magasságban látjuk az embert, a keresztényt, a maga rendeltetésének fenségében és őt illető el nem idegenithető méltóságában.

Minthogy pedig a keresztény ország vagy status keresztény emberek aggregatuma, ki nem látja annak kiinduló és gravitáló pontját? — Bár az ő szerepe az emberiség legfőbb czéljának létesitésében nem elsőrendű (principalis), hanem mint másodrendű (secundarius) lényegesen befoglalva van az örök végzés rendszerébe. — Az ő legelső hivatása, legközelebbi czélja: a hatalom képzése, hogy annak ótalma alatt az erkölcsi egység kifejlődhessék; de maga ezen tökélynek positiv eszközlése az ő hatáskörén tul van, mert arra küldetés és hatóság neki attól, ki azzal felruházva vala, nem adatott; csupán annak megsértését tartozik magától elháritni. Tehát ezen nemleges jó ama pont, mellyen a status a kereszténységre mint távolibb de legfőbb czéljára vonatkozik. — Ha a status a maga működését e ponton tulhajtaná, s az erkölcsi egység létesitésére hatalmával, törvényeivel positive hatna, akkor e részben törvényei lelkiismeretre nem hatnának, mert idegen megyébe vágná sarlóját; ha pedig rendeltetésének mivoltát félreismerve erkölcssértő törvényeket szabna, nemcsak megszünnék keresztény status lenni, hanem még a pogány státus nevét és tekintetét sem érdemlené; mert ez utóbbi a kereszténységet be nem fogadta, magát kereszténynek nem nevezte, és ha annak törvényeit tapodta vagy üldözte is, azt öntudta nélkül és meggyőződése szerint cselekedte. Amollyan statusnak még nincs valódi mellékneve feltalálva, hanemha bastard-statusnak neveznők.

Ellenben, ha a keresztény status a maga hivatásának pontotosan megfelel: csak egyedül ő neveztethetik valódi statusnak, mellyet a természet ura a polgári társaságokban fölállítni szándékozott, mellynek kezeibe tette az erkölcsiség anyagának biztositását, és melly azért magának a legfőbb urnak tekintetével osztja parancsait. A statusnak ezen hatásköre bár határozott, mint minden földi dolgok, de mégis elég tért nyujt arra, hogy anyagi és szellemi kincseit kellőleg fölhasználhassa. Ezeknél fölebbvaló lelki javak kezelését Isten egy másik hatalom kezeibe tette, mellynek ismét első föladása: közvetlen müködéssel az erkölcsi ország-

got és ennek elemét, az erényeket, az emberiségbe beplántálni. Ezen hatalomnak határa ismét azon pontig terjed, mig az erkölcsi világ egységét s igy egyszersmind az istenséget meg nem sérti, azaz, meddig az erkölcs elemeibe, az erényekbe, disharmoniát nem hoz, mi p. o. akkor történnék, ha erénynek mondaná, mi valójában nem az, és ezáltal balhitet es babonát létrehozna; vagy valamelly valóságos erényt anyagi erőszakkal akarna kisajtolni; vagy ha két valódi erényt egymással összeférhetlennek lenni tanítna, miáltal az egység meggátoltatnék; vagy valamelly bár valóságos jót, mellyet Isten nyilván nem parancsolt, parancsai közé sorolna, és igy az emberi gyarlóságot megkisértené, a bünt szükségtelenül szaporítná; vagy végre, ha az erényt anyagi célok elérésére használni merészkednék s t. eff. Mindez az erkölcsi egység megsértése, Isten elleni merény, a mindenség szétbontására czélzó tény volna, mellyre lelkiismeretben senkit kötelezni nem lehetne.

Valamint az anyagi világ két ellentett u. m. vonzó és taszító erő által tartatik müködésben, ugy az erkölcsi világ is — mellynek szinte két polusa van, declina a malo, et fac bonum (justitia, charitas) — köztünk két ellentett erők, hatalmak, világi és egyházi, anyagi és lelki hatalmak összemunkálása által létesül. Ha az anyagi világban a taszító és vonzó erők, saját körüket áthágván, egymás szerepébe vágnának, zavarnak kellene bekövetkezni vagy romlásnak. Igy az erkölcsi világba, ha a két ellentett, de mégis öszhangzatban, sulyegyenben lenni kellő hatalmak a magok körén tul vagy innen mennek, főbbnemü zavar vagy romlás szükségképen bekövetkezik. — Tehát sok, sőt minden függ attól, hogy e két egymástól független hatalmak hatásukkal egymást körükben megtartsák, valamint a taszító és vonzó erők a világrendszerben egymást korlátozzák. A dolog megérdemli, hogy még egykét szót tegyünk róla.

A statusnak, vagy világi akármilly idomu társaságnak kiinduló pontja, az anyagnak és szellemnek törvénye a kiterjeszkedés, azaz minél nagyobb hatalom létesítése, az anyagi és szellemi erők minél nagyobb munkásságkörének megszerzése és biztosítása, miknek összes birtokát p o l g á r i s z a b a d s á g n a k nevezem. De ezen anyagi és szellemi szabadság ismét csak relativuma vagy anyaga a v a l ó d i s z a b a d s á g n a k, az erkölcsiségnek, mellynek törvénye már nem a kiterjeszkedés, hanem a magába vonulás, és az egységnek, az erkölcsi miségnek eszközlése. Tehát a statusnak és hatalomnak hatásköre, az anyagi és szellemi szabadság országa, azon ponton végződik, mellyen tul már a bün, és igy ugyanezen polgári szabadság megsemmisülése, vagy az erény, ugyanazon polgári szabadság megnemesülése kezdődik. Itt kezdődik az erkölcsi világ, mellynek törvénye a magába vonulás, egész az egység tökélyéig. — Ha e két hatalom, mint erkölcsi positiv és negativ erő azon egy kézben müködnék, elmaradhatlan, hogy az emberi hiányos akarat, darabos ismeret, önzés, gőg és ezekhez hasonló bünök e két hatalom gyakorlatába disharmoniát hoznának, egyiket a másiknak, miképen alantabb érdekei kivánnák, szolgájává tennék, a fő czélnak egészen eltévesztésével s az erkölcsi világ vesztével; mint ezt a történetek is tanusítják.

A keresztény hit szerzője sokat tett az emberiség javára azáltal, hogy a hit- és erkölcsi tanokat tökéletesítette, de nem kevesebbet azáltal, hogy a világi és lelki hatalmat egymástól különválasztotta. Tehát keresztény status isteni tekintettel csak addig hathat, mig az erkölcsiségnek legnagyobb hatáskört és anyagot biztosít, a mi a polgári szabadságnak non plus ultrája. De ezen szabadságnak bünné vagy erénnyé bélyegzése, vagy az emberiségnek a valódi szabadságra vezetése nem az ő közvetlen hivatása; itt ő csak szenvedőleg tartozik magát viselni, miszerint sem közvetlen sem közvetve gátot ne vessen, melly őt az erkölcsi tökély tetőpontjára, az egységre, a kereszténység és közvetve az azt kezelő hatalom által visszavonatni, magába téritetni nem engedné. Vagy is a keresztény vallásban létező isteni törvényeket sem directe sem indirecte meg ne szegje. Directe megszegné, ha törvényeket alkotna, mellyek az erkölcsiséggel ellenmondásban volnának; indirecte, ha a polgári szabadságnak rendetlen kezelése által az erkölcsiséget a maga anyagától megfosztaná. De legfőképen megszegné akkor is, ha a polgári szabadságon kivül nemesebb czélt nem ismervén, legfőbb vezetőül, auctoritásul, a szellemvilágnak bolygó csillagát, az észt, immádná és ennek minden szent érdeket föláldozna.

Valamint tehát az egyes keresztény embernek az anyagin és szellemin kivül még főbb értékű czélja s rendeltetése is van, ugy van az egész emberiségnek is, mellyben az egyázi és világi hatalom mint lélek és test tünik fel, hogy ezeknek kölcsönös positiv és negativ hatása által az emberiség szivének érverése fentartassék, s abban az isteni szikra, az absolute positivum, a hit, életet ébresszen, melly mindinkább kivetkezvén anyagiságának gőzköréből, magára az Istenre vonatkozzék. — Minthogy pedig a statusok csak különféle tagjai az emberiségnek, ugyanazt mondhatjuk rólok is, hogy bár legelső czéljok s rendeltetésök a mulandó javak, de legtávolabbi és igy absolut czéljok az örökévalóság vagy az erkölcsi tökély.

Méltán mondhatnók az emberiséget is kis világnak, az emberi személynél nagyobbnak ugyan, de az erkölcsi világra nézve mégis végtelen piczin kis világnak, mellynek középpontja az erkölcsi egység napja, s körüle forgó planétai a statusok. E magas pontra felemelkedve tisztán láthatnók az ugynevezett világtörténetek föltárulását, azoknak ennyi vagy amannyi jelentőségét, és ezen jelentőség mérlegét, a kinyilatkoztatás szent történetét, mint minden történtek és történendők szivét és közzéppontját, hol Kristusban a fensőbb erkölcsi világ az anyagival és szellemivel összebékült, s az emberiségnek az öröklétet kiárta. — Itt látnók valódi értékökben ama sok testületeket, statusokat, hatalmakat, mellyek az emberiség történetében, mint föld területén a gombák, feltünnek, s a valódi nemesség közelebb vagy távolibb sphaerájában, az erkölcsi egység napja körül, keringenek. Valljon ezeknek végrendeltetése, hogy excentricus futásukban örökké megmaradjanak, vagy hogy legalább erejök tulsulyával a mindenségben rejlő tökély természetéhez képest, az egység napja felé közeledjenek? meg van már jelentve azon isteni mondatban: „lészen egy pásztor és egy akol.“

Ha pedig e magas pontra fölemelkedni és onnan alánézni nem akarunk, tekintsünk legalább alulról, e homály országából, fölfelé, talán csillámlik szemeinknek egy gyenge lámpafény, melly habozó lépéseinket vezérelje.

Ha az embernek, akár egyesleg akár társaságilag, nem volna főbb czélja a természetes jónak, az anyagi és szellemi javaknak elérésénél, biztosításánál, akkor maga az ész mondja, hogy ama c s e k é l y m é r t é k, mellyel az emberek n a g y o b b része ezen javakban a társaság által részesittetik, épen nem üti fel ama sok nélkülözéseket, korlátozásokat, önmegtagadást, sőt élet és vagyon föláldozását, mellyet viszont a társaság az egyéntől igényel. Ezeknél nagyobb roszakat a vad szabadságban sem várhatni.

Másodszor: ha a polgári társaságoknak nincs magasabb rendeltetésök az emlitettnél, akkor a legfőbb bölcsesség magával ellenkezett, vagy megcsalatott volna a maga különben hiusithatlan számitásában, midőn egyfelől lényt alkotott ellenállhatatlan s z a b a d s á g v á g g y a l és végtelen k i v á n s á g o k k a l, másfelől határtalan bölcseségét és hatalmát olly organumok létrehozására tékozlotta, mellyek által teremtménye csalhatlanul társaságra szoríttassék, s kivánságai csak a társaságban, a s z a b a d s á g o t t e r m é s z e t e s z e r i n t k o r l á t o z ó b a n, legyenek elérhetők. — Hiszen a személy- és vagyon-biztosság ösztönileg is elérhető vala, mint a bárány nem bántja a bárányt, vagy oroszlán az oroszlánt; a gazdagság és kincs sokkal kielégitőbb módon elérhető vala kevesebb szükségekkel és kivánságokkali alkotás mellett. Vagy a végtelen hatalom megfogyatkozott-e, hogy minket, mint lepkéket vagy méheket, a virágok illatos ámbrosiájával ki nem elégithetett volna?

De balgaság volna hinnünk, hogy az alkotó csalatkozhassék, s hogy az ő munkáját önmagával ellenkezésbe hozza. Egyfelől tehát a szabagság vágya, másfelől annak korlátoztatása, mindkettő nélkülözhetlen az e r k ö l c s i s é g e t föltételezi, melly egyedül a szabadság és az azt korlátozó törvény mezején képződik. — Innen folyik, hogy a törvények joggal czélszerűleg csak azon hatásig terjeszkedhetnek, mellynek vonalánál az erkölcsiséget meg nem sértik, különben legnemesb czéljokat megsemmitnék, s igy vétkesek, érvénytelenek volnának. Tehát keresztény statusban, u. m. melly legtávolabbi czéljául az erkölcsi tökélyt elfogadta, ezen fensőbb czéljának természetéből kell levonatnia azon eszközök s szabályok minőségének is, mellyek egyedeinek sinormértékül szolgálandók a status közvetlen czélja, a személy- és vagyon-biztosság, hatalom és gazdagság elérésében. — Ezek az erkölcsiséggel ösz-

hangzó, vagy legalább vele párhuzamban levő, azt soha át nem metsző polgári törvények olly nemüek, hogy csak egyedül ezek képesek az említett anyagi és szellemi javakat, és igy a polgári boldogságot, a legfőbb virágzásra hozni. Máskép az ember és sorsa csupa ellenmondás volna. Próbáljátok tehát és elhienditek.

Ezzel, ugy vélem, meg van mutatva a pont, mellyből keresztény státusnak, mint törvényhozó testületnek kiindulnia kell; valamint az is, hogy a keresztény status a maga fogalmával ellenkezik, ha törvényeit az erkölcsiség szabályaival ellentétbe hozza.— Tehát ide, az erkölcsi világba, a mindenség egységébe, az Istenség szent templomába kell a keresztény törvényalkotónak felmagasulnia, hova csak a hit szeráfszárnyain juthatni. Ott a valóság titkos könyvében kell olvasnia a dolgok legfőbb rendeltetését és ebből folyó egymáshozi viszonyait; és ezen rendeltetésből és viszonyokból kell az általa szerzendő törvényeknek levonatniok, ugy hogy azokkal különhangba (dissonantiába) ne jöjjenek, azokat sem directe sem indirecte meg ne sértsék, különben önmagokat megsemmisítnék.

Ha azonban megtörténnék, hogy a törvényhozók e legfőbb erkölcsi auctoritást alacsonyabb érdekek miatt megvetvén, törvényeiket annak rovására építnék, ezáltal hivtelenséget, árulást követnének el az Isten, emberiség és saját lelkök ellen, mi a legnagyobb felségsértés. Mert más, egyes embernek megsérteni az erkölcsi szabályt, más ismét autoritást auctoritás ellen emelve magát ez erkölcsiség miségét megtámadni, s a mindenség egységébe többséget és igy zavart hozni. Ha egyes ember az erkölcsi szabályt áthágja, akkor erkölcsi roszat, bűnt követ el, mellynek következménye végtelen ugyan, de csak magára az egyénre nézve. Da ha az auctoritás, visszaélvén hatalmával, a másik auctoritásnak, ugyanazon isteni származatunak, körét lerontja s ezáltal a törvényeket, a dolgok viszonyait megvesztegeti, ez a legnagyobb gonosz, mit nem nevezhetünk egyébnek, mint a végtelen Felség elleni pártütésnek, mellynek eredménye nemcsak milliárd lelkekre, hanem magára az erkölcsiség mivoltára, annak lényegét kétségbehozólag s pusztitólag, nehézkedik.

Legyen szabad itt kitérőleg azon észrevételt tennem, miszerint a mondottakból is kitetszik a keresztény hit szerzőjének határtalan bölcsesége, ki ugy beszélt, mint kinek hatalom adatott; ki egyik karjával a végest *), másikkal a végetlent átölelvén ezeket összhangzásba hozza, s az Istent, minden tökély harmoniáját, minden boldogság kutfejét és czélját, felsőbb természetének törvényeiben mintegy láthatólag körünkbe idézi, vagy, ha itt a helyről szó lehetne, alacsonyságunkat, gyengeségünket az örökvalóság pitvariba felmagasztalja. — Valljon ki lehet az, ki e szerepet és hatalmat magára venni merészkedett, s magát Isten és ember között közbenjáróvá tette? — Nem más, mint kinek a szelek és tengerek engedelmeskednek, s kinek azért igaza volt midőn mondá: „Omnia possibilia sunt credenti“ (nem scienti). Ezt a ti számatokra jegyzem meg, ti tudomány- és észhősök, kik határtalan elbizottsággal parányi ismereteiteket, mellyek összege, ha legalaposabb, legterjedelmesebb legyen is, szt. Pálkint csak részletes és darabolt lehet, teszitek az üdv forrásává; vagy kik a hitet, a keresztény erkölcs életerét, az észnek megemészthetetlen tárgyává alacsonitjátok. Tudjátok meg, hogy hit nélkül, melly a gőgös észt és pártos szivet a kisdedek ártatlanságára vezeti, nincsen szabadulás. Ennek hatalma pedig mindenható; mert ha e hegyeknek mondja is „menjetek által!“ bizony mondom nektek, által fognak menni. **)

*) Kiket ezen véges és végetlen közötti ellentét ki nem elégit, azok számára megjegyzem, hogy a véges alatt értem az anyag alakulásait, tüneményeit, mellyek létre hozván az időt és tért, kezdődnek és elmulnak „praeterit enim figura hujus mundi“. Tulajdonkép pedig az anyag lényege, melly előttünk örökre ismeretlen, megfoghatatlan maradand, el nem mulhatik, hanemha magának az Istennek léte is elmulnék. *A beküldő.*

**) Valóban a hit természetfeletti világosság, Isten ajándéka, melly fölülről öntetik az alsóbb természetbe, hogy azt megnemesitse s czéljára vezesse. Az alsóbb természeteknek, a növények és állatok országának, megvannak tulajdon szépségei, tökélyei, mellyektől soha el nem távoznak, belőlök ki nem vetköznek; de ha valamelly felsőbb értelem ténylegesen azokat nem kormányozza, felsőbb nemü szépségre, tökélyre által nem léphetnek. Ha tehát az ember értelmes kezeivel az alsóbb természetet nem miveli, az bujálkodni fog ugyan a maga szépségeiben, erőfejtéseiben; de hiányozni fog benne a rendeltetésének megfelelő tökély, melly a szépet, jót, hasznost olly kecsegtetőkép tünteti elő, hogy ezen felsőbb tökély nélkül egészen haszontalan vagy jelentőség nélkülinek látszatnék. Igy van ez az emberi természetre nézve is, melly elvadul s bujálkodhatik a maga elveszthetetlen tulajdonival, de nemesebb létre át nem léphet, ha csak egy felsőbb értelem és hatalom a maga szépségeit abba belé nem oltja. — Azok tehát, kik alulról akarják a hitet származtatni és saját eszöket annak kutfejévé tenni, a természet folyását megforditják s azért az egység helyett többséget hoznak be. Ezeknek véleményem szerint, bár kereszténynek nevezzék magokat, rendszerök mégis alábbvaló, mint akármelly nem-kereszt. hitvallás, melly felsőbb eredetünek tartja tanitásait; mert bár erkölcsi szabályai nem olly tökéletesek is, ezek hiányát alanyilag helyre üti a meggyőződés, mellynek a kereszténynél is olly gyakran kell pótolni az erény valóságát. Ezen nem-kereszténykről az irás is azt mondja: „legem non habentes sibi ipsis sunt lex“; de az említett ész-kereszténykről azt kell mondanunk: „legem perfectam habentes, sibi ipsis sunt lex“; a mi valóban nem legjobban hangzik. *A beküldő.*

Honi müvészet.

Ferenczy István gróf Fáy Istvánnak következő levelet irt, mellynek másolatját a müvész, Majlandba utazandó, a szerkesztőségnek közlés végett átadá.

„Budán junius 17kén 1842. Édes Gróf! Kaptam martiusban hozzám intézett levelét, olvastam nagy késöre a Századunkbatn közlött irkálatot, mellyben mindent találta mcsak a máltai vitézn nem. Ismérem ezen rendet, két mestereim Canova s Thorvaldsen tagjai valának annak; tudomásom szerint minden vitézi rendnek, de kivált a máltainak, becsület jelszava, feladata minden jónak, szépnek, vallás, kormányrendszer ápolása; eltávoztatása minden alattomos, aljas, mocskos, nem férfihez illő szószátyárságnak; nem igaz, nem összehangzó, nem összefüggő mondáknak állitása, vagy ennek tovább adása; nehogy ennek visszatorlása által a rend vitéze magát nevetségessé tegye, s az egész rend becsülete szenvedjen. Illyen hirmonda s nemtudása a dolognak, az egri, esztergami, Ullmann-munkálatokat az én gunyolásommal dicsérni, és derék tanitványimnak nevöket meg sem emliteni, holott csak nekik lehet köszönni, ha azok azzá váltak a mik lettek. Ha az Esztergomban most készülő munkálatok tetszettek a grófnak, azon örvendek, mert egy 15 esztendőkig nálam tanult tanitványom vagyon ott; a munka megy Casagrande név alatt ugyan és szedje gyümölcsét: Hos ego scripsi versiculos stb., de megkivánom tőle, hogy becsületemre váljék az a mit készit, és meg tudnám korholni, ha valamit roszul végezne. Tudomásom szerint oda érkeztekor tetemes hibákat vett is észre, és reménylem hogy azokat rendbe is fogja hozni. Igy ezek, meg mások, megmeg mások; ugy hogy sok munkára, mellyről a tulajdonos maga nem is tud, mellyhez rajzzal tanáccsal tanitványimmal járultam, megint egy kis inscriptiot lehetne irni.

Különben a mi a viszonyokat Casagrande és közöttem illeti, ő homokkőben dolgozik, márványhoz nyulnia talán nem is szabad; én márványban dolgozom, és homokkőbe csak ingyen és mulatságból akarok. Nagyszerü epületnél nem lehet mindent márványból, nem mindent homokkőből csinálni; mindegyiknek megvan a maga helye.

Utóljára nem igaz a grófnak azon állitása a külföldi müvészekről, hogy ők annyi munka özöne közt minket a mi nemzeti fejlődésünkben csinosodásunkban zavarni akarnának, akkor midőn már munkálatinkat fél éredésre vittük, valamint én is egy szerb vagy bolgár müvészi ügybe nem tudnám magam belézavarni. — Hanem ugye, a gróf ezeket nem rosz szándékból irta, hanem nemtudásból; azért én a grófnak a szent emberiség ellen tett hibáját megbocsátom, és most az egyszer én fogom a maltai vitézt játszani és a gróf nem a müvészt, és jövendőre emlékezzék egy classicus irónak ezen szavaira:

Ergo exploranda est veritas multum prius
Quam stulta prava judicet sententia.

Éljen szerencsésen jó akarója

Ferenczy István, a müvész.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

50. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 27.**

Előfogatok.

Az előfogati intézkedés Magyarországban az ország természetéhez szabott eszméknek egyik legszebbike volt s az utasokra csaknem egyedüli mód a továbbjutásra. A parasztra nézve jó kereset vala, ki az országnak csak felette kevés pontjain kereshetett félnapi vontató munkáért borravalóval együtt 1 p. forintot. Legnagyobb kényelem volna utasokra, kivált idegenekre nézve, egy majd 6000 □ mérföldnyi országban, meghatározott árért lovakra számolhatni, mig most őket durva nép önkényének akarják kitenni s kényszerítni olly emberekkel, kik szokszor nem tudják mit kérjenek, naponkint tizféle nyelven idejöket alkudozásokkal vesztegetni, mi annyit tesz, mint minden idegen utasokat hazánktól elidegenítni; minthogy minden ember, ki csak némi önérzettel bir, nem fogja magát koczkáztatni, hanem inkább mellőzi az illy országot.

Az előfogatokkali visszaélések legnagyobb részt csak az ingyen- és nyugtatványozott előfogatokat érdeklik, mellyek sok megyékben igenis felette nyomasztók voltak; de komoly rendszabályok által, millyeket Pozsony megye hozott, *) lassankint eltünendnének. A fizetett előfogatoknáli visszaélések ellenben kevesbbé tetemesek s igen jól el is volnának mellőzhetők. E visszaélések körülbelül abban állnak, hogy az állomási lovak gyakran egészen szükségtelenül várakozni, s a nélkül hogy fuvart kapnának, három-négy nap kénytelenek több mérföldnyire lakásuktól távol lenni; mit többnyire egyedül az előfogati biztos ügyetlenségének és sportula-hajhászásának lehet tulajdonítani. Ha azonban az utasok közönséges száma eléggé tekintetbe vétetik, és nagyobb városokban inkább a taksa fölemeltetnék vagy a hetelőkre nézve egyéb kedvezmény szokásba hozatnék, ez az utasra nézve bizonyára kellemesebb volna, mint a némelly városokban divatozó képtelenség, őt, ha reggel érkezik is, még másnapig fentartóztatni.

Második visszaélés a megérkezett előfogatoknak hosszu várakoztatása; min könnyen lehetne segiteni meghatározott várakozási pénz által, mint ez a közönséges postáknál történik. De akkor a méltányosság azt is megkivánja, hogy a keletinél tovább várakozó utas is ovassék az idővesztéstől és kármentesittessék.

Mi a taksát illeti, mindkét részre nézve legjobb volna tán meghatározni, hogy, ha az előfogó egy negyedóra alatt befogott s az állómást, mérföldjét egy óra alatt, meghaladta, egy lótól 20 vagy 30 p. kr. fizettessék, mi az olcsó takarmány és a lovak csekély ára mellett, melly 10- és 40 p. frt. közt számitható, elég jól volna fizetve, kivált ha a cserélés utközben még inkább szokásba jő.

A Pesti Hirlapban nehány hónap előtt előfordult syllagismus cornutus: hogy a fizetett előfogat vagy jótétemény a parasztra nézve vagy nem; az első esetben maga fogná azt használni és utánna járni, utóbbi esetben pedig legnagyobb igazságtalanság lenne őt reá kényszeriteni akarni, — e syllogismus, mondom, nemgondolkozó, gyakorlatlan emberek szemében igen csábító; kevés gondolkodás azonban csakhamar megmutatja helytelenségét, mert ugyanaz áll a postákról is, s ama czikkely irójának bizonyára nem volna kellemetes, ha minden állomáson vagy minden feladandó levélnél a postamesterrel alkudoznia kellene.

Legszabadabb nemzetek saját javokra már rég emeltek itt ott korlátokat és rendeltek kényszerítést, melly nélkül nagy országban az olly jótékony egyformaság el nem érethetik. Ez történik Angliában és Francziaországban, leginkább azonban Helvecziában, hova aligha hozná olly sok utas pénzét, ha nem volna minden ár megszabva az utasoknak zsarolástóli ótalmazására s mellette a közönséges ember javára és segélyére, ki a helyes arányt ritkán fogná eltalálni.

Itt talán a Bécs és Miskolcz közti országuton behozott gyors parasztfuvarozás fog említetni; de ezen eleinte az utasokra nézve olly örvendeztető jelenet mennyire elfajult már! Gyakran két három óráig kell várakozni erő nélküli legelős lovakra, mellyekkel minden pillanatban fenakadni, s az idegen utas egy állomáson sincs biztosítva zsarolás és kellemetlenségek ellen. — Irtsuk ki a roszat, de ne vele egyszersmind a jót is.

Oláhpatak, jun 17-kén 1842.

Gr. *Andrásy Károly.*

*) Lásd Hirnök f.e. 44. számát.

Parányi szózat a polgári reformról és törvényhozásról.

III.

Visszatérve már most a megkezdett tárgyra, azt kérdem, mit nem olly régen Pesten is jutalom kérdésül kitüztek: Vannak-e alkotmányunk tömkelegében olly törvények, mellyek a legfőbb auctoritással, az Isten törvényével, ellenkezetben állanak, azt csorbitják, sértik? és ha vannak, jeleltessenek ki az egyes esetek. — Kinek volna türelme, bátorsága e zavartengeren átgázolni? mellynek midőn hánykodásit szemlélem, voltaképen látom az ember nyomorát s felkiáltok: boldogtalan ember, kinek illy sok betüre van szüksége, mellyről irva áll a végzet könyvében: „a betü pedig megöl.“ A kereszténységnek csak egy törvénye van, s az is üdves és boldogitó; de voltaképen érzem, milly nehéz az egyet is igazán megtartani. — Való igaz, az ember nem angyal, nem tulvilági lény, hanem annak csak gyarló és zsenge bimbója; az anyagnak ugyan királya, de a lelki világnak tanulatlan elsőszülötte. Mégis lehetetlen, hogy olly rosznak szülessék, miszerint annak büntetésében is uj találmányt kelljen felállítani s e szerencsétlen tudomány kipallérozására a legjobb szellemi erőket reátékozolni. — Hasztalan vergődünk! mint madár a lépbe, mindinkább bebonyolódunk. Hasztalan büntetünk akármilly válogatott módon! e sok rosznak, melly alatt nyögünk, mellyel kunyhóink s palotáink rakvák, positive kell előidéztetve lennie. Előlről kellene tehát és nem hátulról a reform munkáját kezdenünk.

Vagy ha valaki az Isten dicsőségeért és az emberiség javáért az említett hullámzó tengerbe szabadítókint beugranék is, s egy két szerencsétlent a haboktól elnyelendőt hajánál megfogván a partra mentene, mit használna, mire vezetne az egyes örvények kijelelése, betapasztása, ha a rosz a maga kutfejében — a tekintélyek tévesztésében s azok körének tulvágásában vagy elhanyaglásában — folyvást megmaradna? — s ha e nemzetben hiányzik a hit, melly

az erkölcsiség igazságos követeléset elbirhatná. — Azonban nemzetünk sőt az emberiség legmagasb érdeke szólit, hogy e hitet, habár csak egyes esetben is, próbára tennők: találtatik-e benne valami nemesbb ércz, melly a tüznek erejét kiállhatná? Hiszen a hit csak a próbakövön mutatja meg nemesb származását.

Azt mondom tehát: ha létezik alkotmányunkban olly eset, mellyben polgári törvényünk az erkölcsiséggel ellenkezetben állana, ez nem politicai anomalia vagy abnormitás, hanem bün, sőt Isten elleni lázadás, melly a törvény erejével és tekintetével, vagy Isten nevében, a bünt szükségessé teszi. Ezt legelőször el kell hárítnunk, mielőtt valamelly törvény hozatalához kezdjünk; mert először „a rosz elkerülendő" azután „a jó végbe viendő," különben azon erkölcsi rosz megvesztegeti minden már hozott és hozatandó bár legjobb törvényinket, és megfosztja azokat az üdvös eredmények malasztjától. Ha e halálos seb be nem hegesztetik, el kell sorvadni a nemzet életerejének. Hasztalan igyekszünk egy rosz törvény fájdalmait száz vagy ezer utóbbi pótlótörvénnyel gyógyítni, a rosz egyenes arányban növekedik a törvények sokaságával, mert végtelenek már e látható világban is a bün következései, mellyekből csak az isteni mindenható bölcseség képes ismét valami jót teremteni; de jajt mond annak, ki magát jogositva érzi az ő ebbeli hatalmát és bölcseségét kisérletre tenni.

A kérdés megfejtéséhez közelebb menvén, azt felelem: ha van álladalmunkban eset, mellyben polgári törvényeink, az örök bölcsesség az erkölcsiség létesítése végett, a szabadság és az azt korlátozó törvények közt megmásithatlanul felállított határvonalon tul- meg visszacsapongnak, akkor van erkölcsiséget ölő törvényünk. — Hogy ezen eset nálunk létezik, legalább gyakorlatban, melly ez országban nemcsak kutfeje a törvényeknek, jogoknak, hanem többet nyom száz irott törvénynél, senki sem fogja tagadni, kinek lelkében valaha csak szent sejtés megvillant. — — Hogy pedig ezen antimoralis szörnynek olly sokaktól imádott képéhez a világosság szent fáklyáját közelebb vigyem, ez azon ádáz gyakorlat, ha már irott törvény nem lehet, melly az emberi személyben a mindenség értékét fonttal méri, melly az erkölcsi becs árszabását családban és osztályzatban létrehozza, s ezáltal az erkölcsi egyenlőtlenséget felállitja, melly szerint: duo, cum sint idem, non sunt idem; duo, si faciant idem, non est idem. stb.

E szörnyet, mellynek sok feje s farka van, s melly még e szent helyet is bitorolja, ezt a törvényes abusust, mellyet áthágni szinte lehetlenné tétetett, midőn jobb törvényeink példátlan bitangságban hagyatnak, — a rabulistica incapacitasnak nevezi. Milly eszesek s tudósak az emberek!

Sokan álmodoztak már az egyenlőségről, s nem rég nálunk Cs. tanulságos paradoxont irt róla. És ő igazabbat mondott, mintsem maga tudta vagy gondolta volna; mert önérzete lehet ugyan, de öntudata nincs annak, ki az anyagon fölül nem emelkedik. Járjunk tehát világosságban és se magunkat se másokat ne mystificáljuk.

Mielőtt az egyenlőségről állitásomat kimondjam, kivánom azt előbb röviden megalapítani. — Nem elég mondani „egyenlőség, — egyenlőség!" hanem a keresztelendő gyermeket meg is kell szülni. A nevekkel legkevesb játszani, mint közönségesen az emberek a „hazafi, közjó, nemzet, barátság, szeretet, erény, szabadság" és más tiszteletreméltó nevekkel tesznek, mellyeket szüntelen fürge nyelvökön pergetnek, de azok valódi fogalmáról önmagokkal még nem számadoztak.

Én tehát csupán nagyobb világosság okáért először háromféle egyenlőséget számitok: erkölcsit, politicait és vagyonbelit. Az emberek közönségesen e két otolsó után kapkodnak; nem csoda azért, ha mindent elvesztenek, mert a legdrágábbról, az erkölcsiről, elfeledkeztek. — Az erkölcsi egyenlőség: az ember személyes tulajdoniban és lelkének főbb rendeltetésén gyökerezett értékében, és igy erényeinek vagy tévedéseinek ugyanegy mérték mellett mindenkire nézve ugyanazonságában alapul; — a politicai: polgári helyzetének s a közügyrei befolyásának szinte ugyanazon tulajdonok és körülmények mellett mindenkire nézve ugyanazonságában áll; — a vagyonbeli: a földi javak körül létező jogoknak, akár mikép módositsa és osztályozza azokat a közmegegyezés, de ugyanazon egy érdem és körülmény mellett, mindenkire nézve ugyanazonságában feneklik. — A két utólsó a körülményeknek és ezekből származó közmegegyezésnek, hatalomnak kivánatihoz képest számithatlan változatoknak van alávetve, de minden változataikban alapul kell tartaniok az elsőt, melly örök és állandó, s mellyről semmi körülmény, semmi hatalom vagy közmegegyezés igazsággal nem rendelkezhetik.

Legyen tehát bár valaki király vagy koldus, gazdag vagy szegény, ur vagy szolga: az erkölcsi egyenlőségen, melly a keresztényeknél szinte az egy Isten képeig felvihető, felül nem emelkedhetik, sem másokat joggal igazsággal attól meg nem foszthat. — Tulajdonkép tehát egyenlőség, a maga fogalmának természetéhez képest is, csak egy létezhet, az erkölcsi, mellynek az emberi s polgári helyzetek végtelen sok változatiban és elmellőzhetlen fokozatiban mindig uj meg uj életet és táplálatot kell nyernie, hogy a maga elsőszülött ikermagzatait — az igazságot és szeretetet, az egymást végtelen boldogsággal ölelőket — közénkbe plántálhassa és azokat köztünk örök ifjuságban ápolhassa. — Ez ama szentek-szentje, mellybe bemehetni csak a kereszténynek engedtetett; ez az erkölcsi ország tornácza, hol még az anyag is, mint eszköz, a szentség és dicsőség nimbuszába öltözik, s hol még e testi gyarló szemek is dolgokat látnak, mellyek természetileg lehetlenek valának, és ugyanazért mellyek az ember főbb eredetének nemeslevelét megpecsétlik. *)

Vagy ha nem vagyunk méltók e szent helyre bemehetni, tekintsünk ismét alulról fölfelé. Miért igyekeztek ti törvényeiteknek a természet törvényében, vagy az észben tekintélyt, hatást szerezni?**) Nemde azért, mert érzitek, hogy sem a királyi

*) Azt mondja talán valaki, a vitatott erkölcsi egyenlőség nem egyéb jogegyenlőségnél, melly már sokaktól védetett; tehát az erkölcsi egyenlőség semmi ujság. — Én nem is szándékoztam ujságot, hanem inkább a legnagyobb óságot mondani, és azért állitom, hogy a jogegyenlőség az erkölcsi egyenlőséget soha ki nem fejezte és nem is fejezendi, hacsak akkor nem, midőn a jogok tisztasága az erkölcsi szabályok kivánatival teljes összhangzatba fognak hozatni. De még akkor is a jogegyenlőségnek első eredete s talpköve leend az erkölcsi egyenlőség. Azért a jogegyenlőség, mint származék, és igy több magyarázatokat megszenvedő, még sok tévelygéseknek, bonyolódásoknak oka lehet, de nem az erkölcsi, melly magában véve absolutum s balmagyarázatokat meg nem szenved. Lehet tehát valahol jogegyenlőség, p. o. pogány országban, de ezen jog, mellyben mindnyájan megegyeztek bár, csak emberi, s lehet igazságtalan, helytelen alapu. Erkölcsi egyenlőség csak keresztény társaságban létezhet, és már fogalma szerint az igaztalant, tökéletlent kizárja. *A beküldő.*

**) Természet! ez azon varázsszó, melly tudósaink nyelveit koptatja, azon csodatevő bálvány, mellyhez jogászaink zarándoklanak, hogy sántikáló elmeszülötteiknek tőle tekintélyt s behatást kolduljanak. Ha azt kérdezném tőlök: mit értenek ezen természet alatt? alig ha zavarba nem jönnének. Legalább világosan meg egy sem szólott; nem csoda tehát, ha zavartak a jogok, hatástalanok a törvények is, mellyeket ezen kutfőből meritettek. Érezvén ezt mások, és látván hogy az anyagi természet nem lehet sinormértéke a szellemének, s azért amazoknál bölcsebbek akarván lenni, törvényeiket, jogaikat az észből, mint nemesebb természetből, vonták le, s azokat észjogoknak, észtörvényeknek nevezték. Részemről ez utóbbiakat még inkább tévelygeni állitom, mintsem az elsőket. Amazok igen általányosak, ezek igen részletesek. Az ész csak részecskéje a természetnek; de az általányos természet sem ad világot, minthogy sokféle természetek léteznek. Valamint előttünk végtelen természetek világa nyilik, ugy

méltóság vagy hatalom, sem a törvényhozás magas állása nem elégséges határozatitokat akár sürge életbe léptetni, akár czélzott üdvös sikerrel koronázni? De ha maga e mozgó, életmüves természet ekképen magának életimpulsust, lódítást nem adhat, mikép adhassa ezt ugyanannak a holt természet, *) melly a maga törvényeinek vakon engedelmeskedik, mellynek törvényei a szétoszlásra szintugy mint az egyesülésre egyformán hajlandók, mellyben azért az élet halállal szüntelen küzd, a győzedelem pedig oda hajlik, hová azt egy felsőbb hatalom intézi. Nem vagytok-e számtalan esetben ti magatok is urai, irányzói e törvényeknek, s oda hajtjátok azokat, hová magok hatni nem czéloztak? Ha ez igy van, mi okból folyamadtok tekintélyért ahhoz, a mit megigázni hivattattok? Miért vesztek mint törvényhozók, és igy urak, parancsot a szolgától? Miért kölcsönöztök egyenlőséget onnan, hová az egységet be kell vinnetek? Miért kerestek kielégítő boldogságot, jóllétet ott, hol maga az öröm is dulás és fájdalom? Vagy minő jókat igérhet, minőkről kezeskedhetik nekünk az istenitett ész, melly a legbölcsebb vezető mellett is évezredes mocskaiból ki nem hatolhatott? — Nem! — a keresztény statusnak nem alatta, sem benne, hanem fölötte van életforrása, legfőbb tekintélye: az erkölcsi világban és annak egységében.

Ugy vélem, az erkölcsi egyenlőség az, minek árnyékát a rabula, magához illő, örökké kétes nyelvén, az általa monopolisált „virtualitas“ névvel akarja jegyezni, mi keresztény statusban, mint valódiban, nem lehet tárgya az egyedáruságnak. Ha mindemellett a társaság valamelly osztálya azt monopolizálná, s az erkölcsi egyenlőséget a másik osztálytól, vagy csak egy tagjától — hanemha büntetésből — törvényileg és igy auctoritásilag megtagadná, azaz, ha ezen törvényt igazságtalansága mellett még az Isten nevével és tekintetével bélyegezve hirdetné, foganatosítná: azon osztály magát az örök valóság fölébe emelné, midőn maga az Isten, emberi-alkotmányának megsemmisitése nélkül, embertől azt meg nem tagadhatja.

Az erkölcsi egyenlőség ezen megtagadása sokkal rosszabb mint az erkölcsnek vagy erénynek egyenes eltiltása. Ha tehát volna status, mellynek egyik — p. o. kisebb — része azt mondaná a másik — nagyobb — résznek: „ne legyetek erkölcsösek, ne tiszteljétek az erényt, mert az semmirevaló. Élvezzünk! ez az igazi“, koránsem tenne olly roszat, mint egy másik status, melly azt mondaná: „legyetek erkölcsösek, mert az valami szép és boldogító; de erényeitek ne várjanak tőlünk méltánylást, azoknak jutalmát, gyümölcsét csak mi akarjuk aratni.“ — Az első esetben a rendeletnek szembeötlő helytelensége által sokan felrezzentetve, épen azért is az erényt gyakorolnák; vagy szót fogadván, az erkölcstelenséget követni szokott legio roszat magokra vonnák, mi vagy az enyészetet vagy a feltámadást eszközlené. — De az utóbbi esetben a gyámoltalanok, millyen mindenkor a nagyobb rész, a szin által

megcsalatva s önmagával ellenkezetbe hozatva, csak kétkedést és gyanut táplálna minden iránt, csalattatástól félne mindenben, mi neki a jó és üdves czime alatt árultatnék; mit a valóság eléggé tanusit. — Ezen állapot legveszedelmesb; mert itt sem a halál, sem a feltámadás olly hamar be nem áll, hanem csak százados, ha nem örökös, haldoklás és nyomor, a halálnál ezerszer gonoszabb, következik. Bizonnyal több erény és jóllét, nemesebb jellem lehet a vadságban, mint illy természetlen, azaz mind alsóbb mind felsőbb természetet összezavaró, felforgató állapotban.

Ha tehát embertársainkat még tovább is megfosztva akarjuk tartani erkölcsi egyenlőségöktől, legyünk legalább büszkék s következetesek, mint férfiuhoz illik, ki még tévedésében sem szokta magát elvetni. Ne legyünk az erkölcsiségnek gyáva orgyilkosi, mert ezt még a világ is utálja, hanem nyilt sisakkal s bátorsággal lépjünk ellenfelünk elébe! Ne féljünk; ellenfelünk nem harczol más fegyverrel mint mennyei szépségével, szeretetre meltóságával, melly a durva erőszaknak még lehellete által is szétröppen. De ekkor mondjunk is le az emberiségnek, még inkább a kereszténységnek szende nevéről; s legalább beteljesedik rajtunk az irásnak ama kivánsága: „Bár hideg volnál, vagy meleg; de mivel sem hideg, sem meleg nem vagy, hanem egykedvű: kipöklek téged az én számból.“

Részemről tehát azt hiszem és vallom: nem ott a legnagyobb s legelőbb gyógyitandó seb, hogy a nem-nemes mindenétől adót fizet, utat csinál, mellytől ismét ő fizet s. t. eff.; mert mind illyesek bizonyos közös alku és kikötések mellett lehetnek polgári változatosságok (ha nem abnormitások) és nem bűn, nem gonoszság. A polgári társaságnak, melly fő ura minden anyagának, van joga közmegegyezéssel valamint a nemesebb érczeknek, ugy az ingó vagy ingatlan vagyonnak is bizonyos értéket, becset határozni, bizonyos terheket azok birtokára szabni, ugy hogy ki azokat birni ohajtja, csak a társaság által meghatározott érték és teher mellett birhassa. Ezen intézkedésnek azonban millyen hasznát veszi? az már más kérdés, mellyet csak az anyagi számok oldhatnak meg, és melly nem ide tartozik. Tehát onus inhaerere deberet fundo, vel rei possessae; ha valami különbségnek kell lennie.

Hanem ott tartom lenni a fő hibát, hogy: onus idhaereat personae. — Az ember, ki munkáját megegyezés utján bérben kiadja, még nem rabszolga, sőt ha jól végzi kötelességeit, mellyeket felvállalt, szinte dicsőséget érdemel; nem csupán magunkért vagyunk alkotva: „ki közületek első akar lenni, legyen szolgátok“. Ki valamiképen embertársának nem szolgál, kézzel, ésszel vagy szivvel, az nem érdemli hogy a földet tiporja, a léget szivja, az megvetendő földterhe. Csak az a rabszolga, az van megfosztva emberi becsétől, számkivetve a világ rendszerből, ki nélküle önkényüleg határozott bérért, a nálánál hatalmasbnak tetszéséig, ha örökre is, szolgálni kénytelen.

Vannak statusok, mellyek keblökben ez utóbbi rabszolgaságot megszenvedik, idegen nemzetbelieket, különösen feketéket, mintha szin tenné a valóságot, barmok gyanánt pénzen vásárolván. de midőn egy meg nem haló testület a másik, bár tizszer nagyobb testületet erkölcsi egyenlőségétől auctoritásilag megfosztja, akkor a belőle származó rosz határtalan.

Ne mondja nekem valaki: az erkölcs önmagára s a tulvilágra van utasitva, érdemlett jutalmát csak ott találandó. — Nem is követeli az erkölcsi becs vagy egyenlőség azt, hogy minden erény hasonló földi jutalommal illettessék a status által. Ez a status hatalmát és hivatását tulhaladja. Sokszor az erény rejtezik, mint az árnyékot kedvelő szerény ibolya; sokszor meg is veti a mulékony jutal-

---

mögöttünk is a végtelen zárkozik, mert a végtelennek száma is végtelen. Az tehát a különbség, hogy az alsóbb természetek a felsőbb természeteknek relativumai, mindnyájan pedig az Istennek, az absolut természetnek, alárendeltjei. Tehát az ember, kiben három természet, az anyagi, szellemi és lelki vagy erkölcsi öszpontosulva van, nem tesz eleget természeti állásának, ha a benne lévő legfőbb természetet nem teszi a másik kettőnek aránylag megkivántató intézőjéül. A szellemi természet az anyaginak közvetlen ura, intézője, az erkölcsi természet mindkettejöknek, a szelleminek közvetlen, az anyaginak közvetett irányzója. Ez utóbbi kettőt tehát az erkölcsi természetnek szolgájául kell tennünk, ha keresztény kötelességünknek megfelelni akarunk, s kivánjuk, hogy a legszélesb értelemben vett természeti állapot, virágzás, jóllét, közünkbe plántálódjék. *A beküldő.*

*) Holt, azaz életnélküli természet tulajdonképen nem létez: minden éli a maga életét; csak az alsóbbnemű életet a felsőbbhez képest nevezzük holtnak; valamint azért is, mert az alsóbb élet nem bir erővel a felsőbb nemüt önmagából kifejteni. *A beküldő.*

mat, önmagában és a tulvilágban bővebbet, nemesebbet találandó; legtöbb esetben pedig a status is fogyatkozik, mintsem hogy minden erényt, érdemet illő jutalommal tetézhessen. De ha az erény nyilványos s a jutalomra szorult, és azt kivánja, mert csakugyan emberi erény, hol a munkás méltó a maga bérére; akkor alacsony érdek miatt azt az erénytől megtagadni annyi, mint az erkölcsöt és erényt sirba temetni. *)

Halljátok tehát ti, a javitás, tökélyesedés fölkent bajnoki, kik hivatva vagytok a magas polczra, millio hozzátok hasonlóknak istenileg s Isten tekintetével sorsokat osztani, halljátok az Isten szavát, melly felülről jövén, mint villám a napkeletet, nyugatot áthatja, s minden bérczről, minden füszálról, de leginkább az emberiség szorongó kebléről százszoros rezgéssel füleitekbe viszhangoztatja: „tökélyesedés végrendeltetése a teremtés minden munkáinak, erkölcsiség a megváltásának.“ Vivjátok tehát ki a letapodottt istenképét százados elvettetésének szemetjéből, hogy az a maga diszében s fenségében ragyoghasson; a tárgy, melyért most küzdendetek, sokkal nagyobb, fontosabb, hogysem valamelly melléktárgy megérdemlené figyelmetöket és nemes erőtöket megoszthatná. — Hiszen az ég a maga ügyét el nem hagyandja; a ki mellett pedig ez harczol, annak biztositva van győzedelme. És az erkölcsi világ lészen, mint kezdetben az anyagi: a világosság felütendi zászlóját a sötétség chaosa fölött és életet lehel mindoda, hol csak imént a pusztaság és rom utálatossága dühöngött.

Zsiray Zsigmond.

Napfogyatkozás.

Egész olvasó közönségünk tudni fogja, hogy jövő hónap 8án reggel 6, 1′ órától 8, 6′ óráig napfogyatkozás leend; azért tartjuk tehát csak érdekesnek figyelmeztetni a közönséget, mivel nálunk teljes leend a fogyatkozás; ez olly ritka tünemény, hogy egy vidéknek 10 nemzedéke is kihal, mig ismét teljes napfogyatkozást láthatnak utódjai. — Julius 8kán tehát nálunk a világ setét, mondhatnók korom fekete szinben tünend fel s a csillagok seregei mutatkozandnak az ég boltozatán. A világ feketeségét látni fogjuk; látandják ezt leginkább Europa hat elsőrendü: Marseille, Mailand, Padua, Bécs, Buda és Kiev csillagász-tornyaiból. — Szükségesnek láttuk e napfogyatkozásra még azért is eleve figyelmeztetni az olvasó közönséget, mivel a csillagászatra nézve igen érdekes lenne, minél több helyen följegyezni, mikor kezdődött s végződött s volt e központi. E följegyzett észrevételek a csillagászati calculus ellenőrségeül szolgálhatnak s igy földabroszok javitására is használhatók.

Napfogyatkozás csak akkor történhetik, ha az ujhold csomójához azaz azon ponthoz, hol pályájának sikja átmetszi földünk pályájának sikját, — közel van. Ezen csomó 18 év és 11 nap alatt járja meg legnagyobb körét, melly holdcsomó-időszaknak neveztetik és 41 nap- s 29 holfogyatkozást foglal magában, mik ezen időszak elfogytával rendesen visszafordulnak. Ámbár pedig innen ugy látszik, mintha a napfogyatkozások volnának gyakrabbak; ez mégis csak az egész földre nézve áll, egyes helyeket tekintve mindig gyakrabbak a holdfogyatkozások, mert ezeket minden hely, hol akkor a látkörön felül van, egyformán látja; mig a napfogyatkozások, különféle helyeken különfélekép tünnek elő s a hold árnyéka is a sokkal nagyobb földnek csak egy részecskéjét éri. Általában minden hely 2 év alatt egy nem teljes, és 200 év alatt egy teljes napfogyatkozást lát. A napfogyatkozásokat hat osztályra oszthatni, t. i. a) kicsinyekre, midőn a nap tetsző átmérőjéből (melly bárminő nagy = 12″) 6 hüvelyknél több el van takarva; a világosság tehát felényire sem kisebb; b) közönségesekre, ha a nap átmérője 6—9 hüvellyel fogy; c) nagyobbakra, ha 9″-nél több el van takarva, ekkor a világosság 80—100szor fogy, és már bűvös tekintetet mutat; d) nagyokra 100—1000-szeri világosság fogyással; e) igen nagyokra 1000—10,000-szeri világosságfogyással vagyis mély estesedéssel; és végre f) teljesekre, mellyeknél a 10,000—100,000szeri világosság fogyást biztosan éj nevével jellemezhetni, kivált mivel ezek közt van a 90,000szeri világosság-fogyás is: azaz a holdvilág.

Minthogy teljes napfogyatkozások, mint mondók, nagyon ritkák, nem lehet tudni, vannak e s milly befolyással az organicus testekre; mit erről olvastunk, felette különböző egymástól, sőt némelly adatok tulságosaknak is látszanak. Igy Scheuchzer 1706ban Zürichben feljegyezte, hogy olly setétség volt, mikép 4 lépésnyire embert nem lehetett megismerni, a madarak leereszkedtek s alunni készültek, a denevér előjött, a virágkelyhek bezáródtak, harmat esett stbeff. — Legyen a befolyás a testekre bármilly csekély, mégis minden esetre érdekes leend feljegyzése a természet-barátoknak, s kérjük is a t. figyelőket, legyenek szivesek jegyzeteiket majdan velünk közleni. A hév- és légmérő esése vagy emelkedése, a szelek irányzata, a gyujtó üvegek hatása, a prismaticus szinek valtozása stb. mindannyi érdekes jegyzetek lehetnek.

Kinek nincs látcsöve, szines üveget használhat a kezdet és végzet pontos feljegyezhetése miatt; szükséges egyszersmind másodperczeket mutató óra.

Legkivánatosabb azonban, hogy tiszta és fellegtelen idő legyen, mert borus időben dugába dőlnek minden observatioink, sőt még a setétség sem olly észrevehető, miután felhők napfogyatkozáskor a világosságot növelik, mert a felhők tükrök, mellyek a távolról nyert világosságot felénk visszaverik s tájunkat egy darab ideig napsugár nélkül is megvilágositják.

⊙

*) E komor kép, hála, Europában sehol sem talál alkalmaztatást, még a török birodalomban sem, hanem csak a szabad (!) éjszakamerikai statusokban, hol a fekete vagy szines semmi feltétel alatt erkölcsi állásra nem juthat. Hazánk illy erkölcsi elzárástól igen messze áll, miután nálunk még a legalsóbb polgári ranguak sincsenek kirekesztve az erkölcsi s anyagi kitüntetés legfelsőbb polczára juthatástól s a koldus-deákból is herczeg válik. Megvan nálunk mindenkinek erkölcsi s polgári joga, s a szellemi tökélynek sehol sincs elzárva kitüntethetési utja. Ujabb törvényeink szerint kiki szerezhet fekvő birtokot; a városok pedig eddig is nyitva tartották keblöket a szorgalomnak s ügyességnek, mik által a polgári főbb vagyonosság és kitüntetés mindenkinek, kivétel nélkül, elérhető. Az igazgatási hivatalok fő kulcsát, az ügyészi diplomát, minden szellemi jelesség elnyerheti, ugy szinte az orvosi, sebészi, gyógyszerészi s egyéb honoratiorok állását. Az ország törvényhatóságai figyelemmel kisérik a keblökben fejledező szellemi tehetségeket s az erkölcsi jelességre a törvényhozás figyelmét irányozván, a számos országos kitüntetéseket előidézik. Mindenek felett pedig ragyog a királyi kegyelem, sugarait mindenfelé vetvén, az erkölcsi érdemet mindig és mindenhol halmozván méltó jutalmakkal. S ha vannak is polgári szerkezetünkben korlátok, millyenek minden statusban léteznek és létezniök kell, ezek sehol az erkölcsi elsőbbségeknek győzhetlen gátul, hanem inkább ösztönül szolgálnak; de a mennyire mégis netalán az ős alkotmányban némi erkölcsi korlátok találtatnának, azokat elmellőzni iparkodandik bölcs törvényhozásunk, mellynek egyébiránt is fő feladata vigyázni, hogy a magokban igaz theoriák, helyes és gyakorlatias alkalmazásuk által lehető legüdvösb eredményeket szüljenek, más részről azon rosz eltávoztassék, melly a legjobb tannak ügyetlen és helyenkivüli alkalmaztatását szokta követni. *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

51. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Junius 30.**

A franczia nemesség és pairség.

Valamint az egyes ember, kinek önképezése őszintén szivén fekszik, nemcsak tulajdon körülményeit veszi szemügyre, hanem mások elsőbbségein s bajain is igyekszik tanulni, mi néha sikeresebb minden eszméleti tanitásnál; ugy egész testületek és nemzetek néha más országok viszonyaiban ön bajaik hű tükrét láthatják és mások kárán a legolcsóbban tanulhatnak.

Ezt előre bocsátván, közöljük az Allg. Zeitungnak egy igen korszerű és tanulságos czikkelyét, alkalmaztatását máskorra fentartván. Lajos Filep — igy hangzik az érintett czikk — ha lehetséges még jobban gyülöltetik (vagy legalább gyülültetett a juliusi lázadás utáni években) mint Napoleon az europai magas aristocratia által. E gyülölet kevésbbé irányul, mint hinnők, azon Francziaország ellen, melly a Rajna balpartját akarja, s igy az europai békét igen is veszélyezteti s általányos háborut akarna támasztani, mint egyenesen ama fejedelem ellen, kinek bölcsesége és okossága tartotta fen inkább mint minden a békét, s meggátolta, hogy a juliusi napok nem ismételtettek távolabbi körökben, mint Brüsselben. Lajos Filep a franczia korona terhét méltósággal viselte, a veszélyt, minden nap gyilkosan esni a vak gyűlölet áldozatjául, bajnokilag kiállotta. Mégis sila szemmel tekintetett! Mi volt ennek főoka? Olly világosan fekszik a napfényen mint a Rajnapart eldarabolása. A pairkamarának nem örökös léte legnagyobb panasza az europai magas aristocratiának Lajos Filep ellen. A XVIII. Lajos és X. Károly alatti örökös pairkamara elvesztette örökségét, kórtisztviselők gyülekezetévé lett. A panasz alapos; de hogy ezért a magas aristocratia a szemrehányást Lajos Filep ellen intézte, helytelen és hálátlan, mert annak oka senki más, mint maga a franczia nemesség. Örökös pairkamara alakítása t. i. Francziaországban az első statusférfiak belátása s Lajos Filep legjobb akaratja daczára lehetetlen, mielőtt reform nem hozatik be' a franczia nemesség közt. De a nemesség nem akar reformot.

Lajos Filep király, a Bourbon, nem kiván egyebet, mint örökségi jogát gyámolítni egy örökös első kamra által, mellyben Francziaország történeti nevei egyesítve tündökölnek. E kamara nemcsak fénnyel birna s a korona fényét nevelné, hanem valóságban gyámola és elővívója leendhetne a koronának, óvhatná, hogy a ministerium ne legyen szüntelenül párviadal neműben a következkamarával, miáltal 1830 óta nagyon hirtelen ministerváltozások eszközöltettek, ha t. i. ezen első kamara leginkább nagy földbirtokosokból állana. De lehetetlen s lehetetlen fog maradni illyetén valódi politicailag hatalmas első kamarát alkotni, mig a nemesség elzárt osztályt (kasztát) képez. A nemesség mint czéhosztály gyülöltetik Francziaországban s gyülölt maradand. A nemesség mint kasztá elleni gyülölet okozta a franczia lázadást, ha nem akarjuk inkább magokat e visszaéléseket a lázadás fő okainak venni. Angliában a lordok háza általában nem bir képviseleti jellemmel, a nemességet mint szabadalmazott osztályt épen nem képviseli. Angliában a nemesség nem gyülöltetik, épen mivel nem képez elzárt osztályt. Chatham Károly fiát röviden Pitt-nek hivták és Pitt Vilmos miniszterelnök volt s mint commoner kormányozta az országot. J. Fox lord Holland fia volt. A legidősb fiu örökli a földbirtokot, czimet s a felsőházbani ülést. Igy okosan, igy jól van. Ellenben Francziaországban minden ifjabb fiak, birjanak nehány hold földdel vagy semmivel, a nemesi czimet akarják birni, birják is, megtartják s utódaikra átplántálják. Mi legyen, mi lehet mindezen czimzetes utószülötteiből (cadets) egy czimzetes családnak? Bretagne tartomány nemessége egyedül számosabb volt mint egész Nagybritannia nemessége. Ekkor az udvarnak kelle vala minden utószületetett családfiak számára tisztességes jövedelmű hivatalokat felállítnia; jog szerint követelték azokat. Igy tehát jogszerűleg minden polgárrendűek, az adózók fiai, kizárattak a hivatalokból és tiszteltetésekből. Ez állapot kiállhatlanná vált; a nép fölkelt, a nemességnek kilencz tizedrésze megsemmisíttetett, a trón felforgattatott. Másodszor akarta a trón az agg nemességet minden utószülettekkel együtt ótalmába venni, a lehetlent akarta teljesíteni. XVIII. Lajosnak Gentbe kelle menekülnie. E második leczke sem vala elégséges. Az 1830. esemény ismét a nemességnek mint elzárt osztályzatnak balitéletei által idéztetett elő. X. Károlynak futnia kellett s Lajos Filep lépett trónra. E tapasztalt bölcs fejedelem is e pontra nézve szinte alávetve látszik a régi balitéletnek. Uj grófokat, bárókat stb. teremt, de nem azon feltétellel, hogy a nemesség a legidősb fiura szoritkozzék, hanem ő is igyekszik, a régi sleudrian, az előitélet után, melly a lehetetlent kivánja, hogy minden utószülött fiak kivétel nélkül a nemességhez tartozzanak. Leend-e mindezeknek földbirtokuk? Nem. Miből éljenek rangjokhoz illőleg? Itt aligha marad más felelet hátra, mint: a munkás osztályok rovására. Ime a valódi ok, miért gyülöltetik és tehetetlen a nemesség Francziaországban, miért tiszteltetik Angliában és hatalmas, tehát képes a trón gyámola lenni. A német nemesség választhat. Az angol valamint a franczia nemesség példája szem előtt van. St. Germain külvárosban azonban még legkevesbbé sem tanulták, nemesség vesztének mi a tulajdonképi oka, ujjászületésének mi legyen feltétele? Nemtelen volna, hiszik, Bonaparte Napoleontól valamit tanulni akarni. Napoleon megismerte a nagy föladat gyökerét s nemességét a család legidősbbjére szoritotta. Hol ez az eset, ott nem él két különböző nemzet ugyanazon egy földön mintegy örökösei a hódítóknak s meggyőzetteknek, ott tehát nincs engesztelhetlen gyűlölet a nemesség iránt, Lajos Filep nem bir azzal, mi udvarnak neveztetik, az europai fejedelmek szokott módja szerinti udvarral nem birhat, mert a bourgeoisienak (burgerségnek) féltékenysége a nemesség iránt igen nagy, azon nemesség iránt t. i., melly azt kivánja, hogy birtoktalan de czimzezetes utószülöttjei nagyobb tekintetben legyenek az udvarnál mint a megőszült férfiak magas hivatalokban. De udvar, melly csupán segédek által tartatik fön, tökéletlen udvar. Nincs természetesb, mint hogy egy régi nemzetségből király olly személyektől szereti magát környezettnek, kik historiai nevet viselnek. Illy intézkedés gyámolitja az állandóságot. De ha a nemesség cadetjeivel áthatlan kört huz a fejedelem körül, ha a fejedelemnek nem szolgál becsületére olly emberrel közlekedni, ki „homo novus“, ki az, mi a kamarás eldődje volt, akkor ez méltatlanság, melly Francziaországban sok vérpatakok által mosatott el, melly többé helyre nem állitható mindaddig, mig emlékezés él Francziaországban a 89-dik évre. Legelőször szoríttassék meg a nemesség a család

legidősbjére, akkor s nem előbb jöhet a gondolat, Francziaországban örökös pairkamarát alkotni. Ha Francziaországban a nemesi becsület tőkéje sok ezer részecskékre és birtoktalan czimekre el van darabolva, akkor az egyesre is csak csekély része eshetik a tekintélynek. Egészen másképen volna, ha az üres nemesi czimek megszünnének. E reform hasznos és üdvös magára a nemességre, a koronára s az egész nemzetre nézve, mert egyedül csak ezáltal lehet az állandóság hiányának nyilványos és folytonos veszélyét eltávolitani.

Az országgyülési ingyen-szállásokról még valami.

Szivünk legbensőjéből szólott e tárgyban a Századunk 41. számabeli czikkely, s örvendénk, hogy valahára találkozott műszer ama fájdalmas néma érzésinknek tolmácsaul a haza előtt; valamint csodálkoznunk kell, hogy a többi honi hirlapok e fontos és most már az időszaki sajtó által megpenditett tárgy felett mélyen hallgatnak, s hallgat még a Pesti Hirlap is, melly minden visszaélések s igazságtalanságoknak nyilványos harczot indított és mellynek hasábjain már sokkal csekélyebb és kétesebb hiányok tárgyaltattak. Pedig ha mindjárt azok közé tartoznék is, kik országgyüléseinket Pesten kivánják tartatni, legalább elvontan szólhatott volna a kérdésről, minthogy senki sem kivánja s nem is kivánhatja tőle vagy akarmelly szerkesztőtől, hagy pártolja az országgyülések Pozsonybani tartását, mi egyébiránt is — mint ama czikkelyben helyesen megjegyeztetik — Felséges Urunk kétségtelen jogai közé tartozik. De ezen felségi jog gyakorlásáról nincs kérdés, hanem egyedül arról: „igazságos, méltányos, illő e, hogy a magyar törvényhozó test magasztos hivatását mások kárával gyakorolja?“ Ezen kérdés megfejtésével azok is foglalkozhatnak, kik Pesten óhajtják az országgyülések tartását; ki pedig méltányosnak s valósággal részrehajlatlannak akar tartatni, még ezen kérdést egy másikkal is megtoldhatja: igényelhet e méltó tekintetet ama testület, melly számos évek óta nyomasztó, semmi törvényen nem alapuló, fokonkint terhesebbé váló s már szinte elviselhetlen országos terhet maga visel?“ — Még ezen második kérdés sem foglalja magában az országgyülések holtartását; de azt a P. H. tudós szerkesztője sem tagadandja, hogy maga a tárgy méltó, korszerü feladata az időszaki sajtónak, mert sebes léptekkel közeledik már az országgyülés, még közelebb állanak pedig a t. megyék utasitást adó gyülései, mellyeken most, a visszaélések eltörlési korában, talán csak nem maradand ismét érintetlen azon tárgy, melly olly nagy visszaélést és kárositást foglalván magában, még a nemzeti diszt is igen közel érinti.

E különös, a maga nemében egyetlen tárgynak, az országgyülési ingyen szállások jogtalanságának és szomoru következményeinek bővebb kitüntetésére tán nem leend fölösleges, némi pótlékkal járulnunk.

Legelőbb is némelly, az emlitett czikkelyben érintetlenül maradt adatokkal szolgálunk. Feszler classicusnak elismert történetirása IV. kötetében a 908. lapon világosan mondja: hogy az országgyülésre meghivott magnások és rendek az utazást a kitüzött helyre, itt pedig lakásukat és élelmöket, saját zsebeikből tartoztak fizetni („dasz die zur allgemeinen Reichstagsversammlung berufenen Magnaten und Stände die Reise an den bestimmten Ort, daselbst ihre Wohnung und Verpflegung, aus eigenen Mitteln bestreiten muszten“). Ezt emliti Feszler 1457. évről. Ez tehát akkor ugy volt, s későbbi változtatásra mutató rendelet vagy törvény nyoma sem a levéltárakban sem a törvénykönyvben teljességgel nem található.

A rákosi szabad ég alatt tartott országgyüléseken is alkalmasint mindenki maga tartozott gondoskodni sátoráról; a kir. fölovászmester arra olly rövid idő alatt rá sem érhetett, ő bizonyára csak a király személyéről és kiséretéről gondoskodhatott, e mellett ugy is a hely szinéni rendre is ő tartozott fölügyelni.

Egyébiránt nem akadhatni nyomára valamelly sinórmértéknek, mellyet a kir. fölovászmesternek a városokbani országgyülési szállások elintézésében követnie kellett volna; s kétségkivüli, hogy ebbeli kötelessége csupán a király, kisérete s legfölebb egyik vagy másik statustisztviselő személyeire szoritkozott, melly utóbbi esetben különösen kellett megbizatva lennie, a minek tanuságaul szolgál László király parancsa, mellyben Pozsony tanácsának meghagyatik, hogy a kalocsai érsek, a nagyváradi, pécsi és olmützi püspökök, az alkanczellár és az egri prépost számára szállásokat készen tartson. S ezen egyetlen historiai adat, melly Kovachich „Supplem. ad vest. Com. Budae 1800“ czimü munkája II. köt. 130 lapján olvasható, Pozsonyra nézve megbecsülhetetlen fontosságu, mert ebből kitetszik: 1) hogy azon országgyülésnek minden többi itt meg nem nevezett tagjai magok tartoztak szállásaikról gondoskodni, hogy tehát ingyen nem követelhettek szállást, hanemha itt lakó rokonaiknál vendégszeretetből; 2) hogy ezen alkalmasint szinte a király kiséretéhez tartozott személyek is, kik talán az akkori zavaros időkben nem huzhattak birtokaikból jövedelmet, csak kivételileg részesültek e kedvezményben, mert különben bizonyára nem soroltattak volna föl név szerint s különös parancsban, — egyébiránt a király, ki lakásaikról ekkép gondoskodott, közvetlen vagy közvetes kárpótlást is szolgáltathatott; 3) hogy a kir. fölovászmester nem követhetett önkényes eljárást, hanem — mint ugyanazon királynak ugyanazon alkalommal a fölovászmesterhez intézett külön parancsából kitetszik — utasitva volt, magát szigoruan a polgármestertől és tanácstól szabott rendeletekhez alkalmazni, a nélkül hogy ezekben legkisebb változtatást tenne. Ha tehát világos törvény hiányában a történetileg tanusitható méltányos szokás nálunk törvény-erejünek tekintetik: a fönebbi adat már maga elégséges annak megmutatására, hogy e város polgárai teljességgel nem kényszeritthetnek ingyen-szállást adni az egész országgyülési testületnek, s hogy még a fizetés melletti szállások kirendelése is sajátlag a polgármestert és várostanácsot illeti, és semmi önkényes vagy kényszerítő eljárásnak helye nem lehet, különben az emberiség azon legkényegesb jogai, mellyek biztositása végett eredetileg társaságba lépett, tapostatnának el alkotmányos országunk épen azon helyén, hol a jogok védelmére törvényhozó gyülések tartatnak, és épen azok által, kiknek főbb kötelességök, az egyesek és egész testületek vagyonát biztositani.

S miután illy önkényes eljárás adataira a történetekben és levéltárakban épen nem akadhatni, csodálatos, mikint fejlődhetett ki a mostani visszaélés. Eredetét valószinüleg a magyar vendégszeretetből vette. Tudjuk, hogy Pozsonyban egykor — nemcsak a kir udvarhozi közelsége, hanem több országos hivatal itt székelése miatt is — igen számos fő- és alrendü, saját házakkal biró nemesség lakott, mi természetesb tehát, mint hogy az országgyülésre fölsereglett fő- és alrendek itt többnyire rokont s vendégszeretetből szállást találtak nála, sőt akármelly tehetősb polgárnál is, tapasztalásból tudván, hogy az országgyülés ugyis csak nehány napig vagy hétig tartand, s becsületnek tartván olly rövid időre szállással szolgálhatni törvényhozóinknak, kik viszont, a vendégszeretetet tisztelve, követeléseket nem tettek s kevéssel megelégedtek. De később a vendégszeretetből kötelesség képeztetett s e században már a kényelmetlen országgyülési szállások miatti panaszok annyira vitettek, hogy országgyülési küldöttség bizatott meg, melly nem átallotta azon elvet fölállitani, hogy minden háztulajdonos tartozzék házának egy harmadrészét országgyülési szállásul átengedni; s tabellát készitett, mellyen a jól butorzott, még pamlaggal is ellátott szobák, konyhák, istállók, kocsiszinek, pinczék, éléskamarák stb. illetőségei minden ranghoz képest meghatároztattak. S noha e küldöttségi tervezet, miután a felső tábla vonakodott olly igazságtalan és méltatlan rendszabályt elfogadni, legfelsőbb megerősí-

tést nem nyert; mégis tettleg végrehajtásban részesül, midőn a pozsonyi háztulajdonosok — még a gyámolatlan özvegyek és árvák eladósodott házai sem kiméltetvén — jövedelmeikben harmadrésznyire megcsonkíttatnak az országgyülési ingyen szállások által. Mintegy 70,000 pengő forintnyi bért jövedelmezhető lakások országgyülésen kivül folyvást üresen állnak, mellyekért a tulajdonos szinte tartozik adót fizetni, még országgyülés alatt is, midőn ingyen másnak adni kényszeríttetik; tehát még fizetni is tartozik azért, hogy szállása ingyen bitoroltatik s benne saját butorai mint szinte ingyenek összerongáltatnak! S ki győzné mind elősorolni azon sok roszat és káros következményeket, mellyeket az ingyen szállások országgyülések alatt és azokon kivül okoznak; ezek körülbelül érintvék a Századunk 41. számabeli czikkelyben.

Valóban iszonyuak e sarcz következményei, a város elszegényülését és tönkre jutását elkerülhetetlenül vonandók magok után, ha orvoslás még most sem történnék. Azért méltán ismételjük a Századunk 41. számabeli czikkelynek ama hímezetlen de igaz kifejezését, hogy a törvénytelenséget még tovább is nem türhetjük s türni nem köteleztethetünk.

Az igazságosság, méltányosság és törvényesség szent neveiben reméljük, hogy a magyar nemzetet bélyegző nagylelküség a vendégszeretetteli visszaélést most már valahára megszünteti, korunk dicséretes szellemét követve, a mult idők fattyu sarjadékit e tekintetben is kiirtja, s városunkat, hol az alkotmányos nemzet legdicsőbb jogai gyakoroltatnak, a végromlástól megmenti.

Pozsony, jun. 27. 1842. *Több házbirtokos.*

Esküdtszéki jelenet. *)

Angolhon egyik kis városában nemrég a szokásnál még inkább tolongott a nép az itélőszék ülésére, melly előtt olly vétkes állt, ki hallhatatlan merészséggel követett csint el a város közelében. Iszonyattal és kiváncsisággal keresé a község a gyilkos arczát, kinek ítéletét a nép szava már előre kimondotta, s habár sima arczképén a békes nyugalom jelei ültek, azért e magatartás és vonások csendes kifejezését mégis mindenki megrögzött gonoszság közönyösségének tartotta. Ez előleges ítélet annyira ment, hogy pisszegésben és zugásban tört ki, midőn a vádlott nevének és rangjának első kérdésére magát a meggyilkolt nevével nevezé, állítván, hogy ő Arrowsmith Jonathan, s Jameshillből Pensylvaniából való.

Fáradságába került az itélőszéknek a csendet ismét visszahozni, mire az itélő elnök mondá: „Állitására önnek alkalmasint vannak bizonyitványai?“ — „Bizonyára vannak, mylord, felelé a vádlott, ha csak időt engednétek azoknak előállitására.“ — „Mi minden szükséges időt megengedénk önnek — szóla közbe a király ügyvéde — tovább azonban már nem késhetünk, kivált mivel az éjszakamerikai követség kinyilatkoztatá, hogy Jameshill nevü helységet nem is tud Pensylvaniában.“ — „Hja, felelé a vádlott, a követség bizony talán ismeretesb London földleirásával, mint a honi erdőkével, s kegyetlenség titőletek, hogy arra sem hagytok időt nekem, hogy hazámba küldött leveleimre a feleletet bevárjam.“ — „A felelet már régen itt lehetne — mondá a koronaügyvéd — s az itélőszék jól látja, hogy ön az ítéletet csak üres örvekkel akarja feltartóztatni. Hol van utilevele?“ — „Azt egy nappal befogatásom előtt vesztettem el.“

Az itélőelnök a vádlónak vádja előterjesztését parancsolá, és az ügyvéd felolvasá az actát, mellynek lényeges tartalma ez vala: „F. e. februariusban egy korcsmába innen kis napnyira egy magányos lovas tarka lovon tért s a korcsmáros kérdésére azt felelé, hogy neve Arrowsmith Jonathan, Éjszakamerikából jött s Angolországban mulatságtól utazik. Minthogy az idegen e sok szót nem szerette, s azonkivül még sok vendég volt jelen, a korcsmáros odahagyá az egyhangu vendéget és többek példájára bizonyos Saunders-sel társalgott, ki Irlandból mint hazájából jöttét állitá s az összegyült vendégeket mindenféle hazudozással és dévajkodással mulattatá, alkalmasint a hallgatók kedvével azoknak bőkezüségét is eszközlendő és használandó, mi valóban jól is sikerült neki, ugy hogy a korcsmáros a lefekvés óráját nagy örömére a közönségesnél sokkal továbbra látá halasztódni, s jónak tartá a vig vendégnek minden fizetést elengedni. Ez pedig rövid nyugalom után, reggel három órakor holdvilágnál tovább vándorolt; az amerikai nehány órával később indult el. — Jövő estvén egy ember jöve tarka lovon városunkba, magát Arowsmithnek nevezé, a horgony-vendégfogadóba szállt, s azonnal külön szobát és sebészt kért magának. Ez hozzá mene, s annak válla hátulján sebet látott, lövéshez hasonlót, melly felülről lefelé jöhetett. A beteg azt állitá, hogy elővigyázatlanságból saját pistolyával sértè meg magát, s nem tudja jól megmondani, miképen történt az, minthogy sok és erős rumtól kissé fel volt hevülve. A seborvos megnyugodott ezen, bármilly valószinűtlennek is látszék neki, s a beteget mindazon szorgalommal ápolá, melly már szükségessé is lön, mivel a szemre kis sebb heves lázakat okozott, mellyek a beteget két hétig ágyhoz szoriták. — Ezalatt a város közelében egy meggyilkolt férfiu teste találtatott, ki alkalmasint állatoktól szétszaggatva egészen ismerhetlenné vált s idegennek teste lehete, mivel a városból és környékéből senki sem hiányzott; egyszersmind mondák, hogy a holt lábán lovas, nehéz sarkantyus csizma volt. Ez utóbbi körülmény figyelmessé tevé a sebészt, s világossá lön előtte, hogy betegének sebe olly lövésből következhetett, mellyet nyeregből gyalog emberre pistollyal tehetni, s ezen véleményét azonnal meg is jelenté a királyi ügyvédnek, mire a gyanus befogása és a nyomozások következtek.“ — „E nyomozásoknál fogva — fejezé be actáját a nyilványos vádló — tehát én ezen embert, kit egykor Saundersnek hivtak, s kinek egyéb körülményeit nem lehete kitudni, életre halálra vádolom, hogy az éjszakamerikai Arrowsmith Jonathant a király országutján meggyilkolá és vagyonától megfosztá.

A tanuk vallatása kezdődött. Mivel azon ut, mellyen a meggyilkolt jött, ki nem tudathatott, tehát az említett korcsmáros volt az első tanu, és a vádlottban mindjárt a vig Saundersre ismert, ki az ő korcsmájában a vendégeket olly nagyon gerjesztè nevetésre és ivásra. Ekkor az itélő elnök intésére felnyiltak az ajtó szárnyai s a terembe egy felnyergelt és kantározott ló vezettetett. „Vádlott! — szóla a főbiró — ismeri ön ezt az állatot?“ A vádlott azonnal felkelt s a lóhoz menvén annak nyakát simogatá s mondá: „Szegény pára, neked most annyi hónap óta az ólban kell állnod, egészen meg fogsz merevedni, mint maga szerencsètlen urad is. De bizom az Istenben, az ártatlanság védőjében, hogy holnapi napon madárszabadon fogunk innen elutazni.“ — „Ön és e paripa? mondá a korcsmáros, az egekre! ti ketten nem tartoztok együvé, mert ezen állaton az éjszakamerikai indult el házamból.“ A főbiró intett, s az élő bizonyitvány, mellynek fellépése a komoly tárgy nèzőit nem kissé mulattatá, kivezettetett. „Mi ellenvetése van ezen férfiu tanuvallomása ellen?“ — „Csekélység, lön a felelet, ő a személyekben hibáz, s engem irlandinak tart éjszakamerikai helyett, ki is valóban az vagyok; és ki volna az a meggyilkolt, megmutatták őt énnekem?“

Még egynehány tanu került elő, s a vádlottat csakugyan a tréfás Saundersnek ismerék; ez égre fordità szemeit, és a legszilárdabb bizalom hangján a Mindentudó bizonyságára hivatkozott, ki szivét ismeri. E megátalkodottság ingerlé a hallgatókat, s ugy látszék, hogy az esküdtekre is roszul hatott. A koronaügyvéd ezután a fölmentési tanukról tett kérdést. „Nem állithatok senkit elő, mert egészen idengen vagyok ez országban.“ — „Ugy legalább azt mondhatja meg, minő uton jött ide?“ — „Nem volt egyéb czélom, csak hogy mozgás által felviditsam magam, s nem kérdezősködém a városok és falvak nevei után. És a korcsmárosok is nehezen fognak olly szerény utasra emlékezni, mit már elébb is említettem, s mi bizonyára igaz; mert teszem azt, ha én nem volnék én, adott e nektek valaki tudósitást ama másik Arowsmithról a tarka lovon?“ — Fejcsóválva fordult el a koronaügyvéd a vádlottól az itélőszék felé, melly előtt a vádat ismételé, s mindazon bizonyságokra hivatkozott, mellyek a vétket megczáfolhatlanul igazolni látszának, miben a seborvos vallomása még az utolsó eldöntő sulyt tevé az igazság mérlegére. E pont felett a védelem könnyen elsikamlott, alig emeltetvén ki az állitott részegség, melly a megsebesülés oka volt volna; mert a korcsmáros bebizonyitá, hogy az amerikai magát egy mérsékleti egyesület tagjának mondá és mutatá. Ellenben a védelem két körülményre alapult: először nem volt eldöntve, hogy a meggyilkolt személy ugyanaz a gyakran emlitett Arrow-

*) E bünperi angol eseménynek azért nem tartózkodtunk lapunkban helyt engedni, mivel hazánkban az esküdtszékek behozatala egyik általányos kedvencz idea, jelen elbeszélés pedig az angol e féle igazságkiszolgáltatást némileg előtünteti, s talán nem csekélyebb leczkét foglal magában, mint bármilly mogorva értekezés. *A szerk.*

smith-tal; másodszor, a vádlottnak nem engedtetett elegendő idő a szükséges igazolás előkészítésére, azon ürügy alatt, hogy csak hiu kifogásokkal akar időt nyerni.

Ekkép a dolog végre eldöntésre került, midőn az utolsó kérdésre: van e még valami szólni valója, a vádlott megmagyarázhatlan elbizottsággal felelé: „Bizom Istenben s igazságos ügyemben s meg vagyok győződve, hogy az igazság hatalma itélőim szíveit javamra fogja vezérleni.“ — „Az ön ügye nem igen látszik önnek kedvezni, mondá a koronaügyvéd, s ha ártatlan volna, ugy bizonyosan roszul cselekszik, hogy mentését egészen henyén várja valami csodatörténettől.“ — „Örömteljes, csendes mosoly volt a vádlott egész válasza, a nélkül hogy valami hatása lett volna; mert a hallgatók annyira meg voltak győződve a csin valóságáról, hogy figyelmök már is tágulni kezde és ugy látszék nekik, hogy ama formalitások, mellyek az eldöntő kérdések szerzését előzék meg, ez egyszer valóban feleslegesek, mi kétség sem lehetvén többé a dologban. Végre felemelkedék az itélőelnök, az esküdtek elé három kérdést terjesztendő. Először: Jelenlévő Saunders februarius 12kén az utazó Arrowsmith Jonathan éjszakamerikait fegyveres kézzel támadta és ölte-e meg? Másodszor: Emlitett Saunders nyilvános uton támadá e meg fegyveresen a nevezett Arrowsmithet, s ugy sebesité e meg, hogy halála nem azonnal a megsértések hanem későbbi körülmények miatt történt? Harmadszor: E Saunders nyilványos erővel támadá e meg Arrowsmithet a végre, hogy őt kirabolja, s véghez vitte-e azt?

Midőn a főesküdt épen az e kérdéseket foglaló lapot akará az elnöktől elfogadni, egy ember az ajtóban az őrökön keresztülnyomult s erős hangon kiáltá:

„A király jogaira hivatkozom özvegyekért és árvákért!“ A főbiró inte az embernek az előlépésre s mondá: „Barátom! Ön szent névre kér bennünket, s azért nem utasithatom el azon szigorusággal, melly ide illenék, s csak azt akarom megjegyezni, hogy e jogok igénylésére a közönséges utat vegye. „Isten neki, mylord — felelé az idegen — engedjen nekem csak nehány szót s meglátandja, hogy itt helyemen vagyok.“ — „Szóljon tehát! de röviden.“ — „Nevem Philipps; Londonban lakom, hol magány-hivatalt viselek. E hivatalszobámba nem régen egy asszonyság jött. Jameshillből, Pensylvaniából, mistress Arrowsmith—“ — „Átkozott hazugság! kiálta a vádlott, hogy jöhetne az én nőm Londonba? Ez összeesküvés megrontásomra hamis tanuk által, ó én szerencsétlen ember!“ — A főbiró csendet parancsolt s Philipps folytatá tudósitását: „Az asszonyság kérdezősködött Arrowsmith Jonathanról, ki már nyolcz hónap óta volna Angliában, s ez idő óta mit sem hallata magáról. Ennélfogva ő baljós álmak által felriasztva gyermekeivel utnak indult őt felkeresni. Én megigértem az asszonyságnak, hogy tudakozódni fogok, csakhamar hallám is férje szomoru történetét, és hogy az gyilkosul itélőszék előtt áll. Szélvészkint rohantunk tehát ide, mennyire lehető, részünkről is eszközlendők, nehogy a vétkes a megérdemlett büntetést elkerülje.“ — A már is unatkozó hallgatók ezen elbeszélésre ismét felélédtek, s nagy kivánesian várák az alkalmat, a gyilkost áldozata özvegyével és árváival szemközt szemlélhetni; ki ellenben mondá: „Én ellenmondok az állitott Arrowsmith asszony megjelenésének; mert noha a kihallgatásoknak vége, és a kérdések már meg vannak téve, még is asszonyi siránkozás reám nézve káros befolyással lehetne az esküdtekre, kik eddig még mindig ártatlanságomat hiszik.“ Ezen nagy nyugalommal elmondott szavakra a karzat gunykaczaja válaszolt; a koronaügyvéd pedig mondá, hogy a kihallgatásokat befejezetteknek tekinti ugyan, de azt tartja, hogy mindamellett semmit sem kellene kizárni, mi az esküdtek meggyőződésére hathatna, s ezért az özvegy megjelenését kivánja. A nyilványos vádló okai elmellőzhetleneknek látszának, s nem sokára egy idős, de még azért jószinü nő, egy nyulánk fiutól és egy igen szép leánytól kisérve, mindhárman sötét gyászruhában, jelent meg a sorompók előtt.

Bámulva láták a nézők, mikint a gyilkos, a helyett hogy elhalaványodnék, barátságos mosollyal nézett a belépőkre, kik földre szögezett szemekkel haladtak előre. De e bamulás jövő pillanatban különös meglepéssé változott. A gyászba borult nő föltekint, egyet kiált és ájulva rogy össze, a gyermekek pedig annyokkal nem gondolva „atyám! atyám!“ kiáltással röpülnek a vádlott karjaiba. Leirhatlan volt ez óranegyed zűrzavara: a gyermekek és az ájulásból felöcsült nő a holtnak vélt karjaiban, ki velök együtt egyszerre sir is nevet is; karzaton a zajongó nép, mellynek hangulata rögtön megváltozott; a sorompók mögött a birák és esküdtek, megannyi kővé vált szobor.

Végre visszatért a hely méltóságához illő rend, és a nyilvános vádló ekkép szólamlék meg: „Igen örvendek, ha e véletlen tanuk megjelenése arra szolgálhat, hogy a vádlottat azon gyanu alól fölmentse, melly őt olly sulyosan nyomja, s mellyet még mindig képviselnem szomoru kötelességem kényszerit. Azért is sürgetve kérem a jövevényeket, mutassák meg mindenek előtt, hogy valóban azok, kiknek lenni magokat állitják.“ Philipps és a nő elrémülve tekintének egymásra s kisült, hogy sietségökben minden oklevelet otthon felejtének; a főbiró pedig kinyilatkoztatá, hogy az itélet menetének törvényes lefolyással kell birnia, minthogy nincs érvényes ok annak megszakasztására. A nő és gyermekek zokogva karolák át a vádlott térdeit, ki ismét nyugalommal és csendesen tekintett az ég felé, mig az esküdtek visszavonultak, az előterjesztett kérdéseket fontolgatandók.

Ezalatt az e napon már többször megzavart béke ismét veszélyeztetett, de a főbiró avval nyugtatá meg a zugolódó hallgatókat és a siránkozó családot, hogy, ha az esküdtek a kérdéseket megigenelnék is, a személybeni csalatkozás elegendő volna az itélet eldöntésére. Nem sokára a jury visszatért a tanácskozási teremből s mindhárom vádpontra „nem vétkes“-sel felelt. A hallgatók tetszést tapsoltak; a felmentett hangosan elkaczagá a magát; az övéi örvendeztek s magokkal akarák vonni. A koronaügyvéd pedig megszólamlék, csendett kivánván s mondván: „Én ezen ember letartóztatását követelem, ki, ha nem is az éjszakamerikai Arrowsmithen, de valami más egyénen bünt követett el, miért későbbi itélőszék előtt bevádolandom.“ — Ezt a biró jóváhagyá és az ujonan vádlott mondá az övéihez: „Siessetek Lodonba, gondoskodjatok nevem, rangom és jó mogamviselete bebizonyitásáról;“ mire a nő és gyermekek elsiettek és többé semmit sem hallattak magokról.

Megjelenvén a legközelebbi itélőnap, a királyi ügyvédnek nem voltak uj bizonyítványai a személyek ugyanazonságáról, kivévén azon körülményt, hogy az utat, mellyen a tarkalovas jött, egy pár napi uttal továbbra motozá ki; s vádját csak ugy állithatá fel, hogy egy idegen egy másik idegent ölt meg. A vádlott pedig ellenmondott minden eljárásnak, tanukkal bizonyitván be, hogy a meggyilkolt valóban bizonyos Arrowsmith Jonathan volt, ő pedig valóban az irlandi Saunders, miből következik, hogy ő ugyanazon vétek miatt nem idéztethetik itélet elé, melly alól már egyszer fölmentetett. Mivelhogy a bizonyítványok megczáfolhatlanok voltak, az előbbi fölmentésre pedig az itélőszék csak igen jól emlékezék, ezeknél fogva a[illegible]llenmondásnak érvényesnek kellett elismertetni ezen törvényel[illegible]etűszerinti értelme után: „ugyanazt ne kétszer.“ Későbbi, az itélőszék megcsalása miatti vizsgálatnak sem volt sikere, minthogy Saundersre nem lehete rábizonyítni, hogy ama jelenetet, melly őt megmenté, ő idézte légyen elő. Ehhez az ugynevezett Philippset és kiséretét sehol sem lehete kézrekerítni, s az igazságkiszolgáltatás kénytelen volt a gyilkost egészen szabadon bocsátani, ki azon nyilatkozásnál állapodott meg, hogy ő a nő- és gyermekein[illegible]te előre nem tudott megjelenéséből csak ama hasznot huzá[illegible]yet neki a védelem korlátlan szent joga mellett nem le[illegible]betudni, annál kevesebbé, minthogy az itélőszék az idegene[illegible]csal a állításainak ugy sem adott hivatalos következést. Minden további rendőri vigyázatokat Saunders sok fáradság nélkül kikerülte London zsibajában, és azon összeköttetések, mellyek által épen olly vakmerő mint ravasz megmenekülése lehetséges leve, a földi bíróság előtt alkalmasint örökre elleplezve maradandnak.

Chézy.

Vége az első félévnek.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

304.306

SZÁZADUNK.

53. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Julius 7.

Századunk szerkesztőjéhez.

Midőn nemes Maithsteini Wildner Ignácz doctor ur, magyar indegena stb. a képzemények országából hozá le főakadályát boldog Hunniára, a közmeglepetés a priori kegyedet is egy kis tévedésbe ejté, a mint elfeledteté kegyeddel, hogy ama mély bölcsességü iró nem a költészetnek, hanem a jognak volt egykori tanitója. Hogy ezen jó urnak fonák fogalmai uj hazájáról erősen hasonlitnak valamelly sarkából kifordult képzőerő kitöréseihez, általányosan elismertetett, de ebből semmiképen nem következik, hogy a statistikai adatok, tehát a számok, valaha összeférték volna a költészettel, és még a csókokat számitó Ámor is a főakadály szerepére jut.

Nem érthetek egyet abban kegyeddel, hogy a hires doctor ur hazafiui törekvése quoad főakadály figyelmet sem érdemel*), habár nem is tagadhatom, hogy főakadálya mint műtermék Ludas Matyival nem versenyezhet; nem érthetek egyet pedig azért, mert költeménye félreismerhetlen nyomait viseli roppant erőkifejtésének, és a szerző egészen el is merült izzadságában.

Teljes és végtelen kiterjedésében felfogni a főakadályt magyar nem képes; atmosphaeránk erős alkotásu tüdőket feltételez, a füstöt is megbirókat; ezért repdes szét észrevétetlenül mindaz, mi — szesz. Ha a főakadálynak mindazon oldalát meg akarnók nézni, mellyel ugrándozásai közben szemeinket csábitgatja, étvágyunkat már csak azért is elvesztenők, mert nem tudnánk annyi sert megemészteni, mennyit inni kell, hogy a szemek a főakadályhoz adequat és normalis helyzetbe jöjjenek. Azért is kár volna pedig kandinak lenni, mert igen valószinű, hogy ha a vesére törekednénk, a feljajdulások még akkor is tetemesek lennének, ha tentánk a lehető leghalaványabb volna; különben is senki sem tudhatja jobban, mint tudják az exprofessorok, hogy sokkal könnyebb kérdezni mint felelni; s ha azt mondom, hogy a főakadályban sok olly nehéz kérdés van, mellyre könnyü lenne felelni, azért még nem lehet a főakadályban kimondott elvekből következtetni, hogy tulajdonosa tetemesen támasztana bennünket felelhetési törekvésünkben.

Nem lehet tagadni p. o., hogy az irás gyönyörű egy találmány, még gyönyörűbb a nyomtatás; és még sem mind gyönyörü mit irunk s mit nyomtatunk, legkevésbbé gyönyörü olly irás s az ezt követő nyomtatás, ha észrevehető rajtok, hogy az ép és egészséges ész meg a zavart agy közti határdombok amugy szomszédságosan leszántattak; csepet sem gyönyörü, ha az irás napszám vagy robot; soha sem gyönyörü pedig, ha csupán csak a bőrállapot valamelly kellemetlen nemének emanatioja, mert akkor csalhatlanul megtörténik, hogy a szenvedő addig ir, mig önmagát egészen tönkre nem teszi, melly eseményt akaratelleni bukfencznek lehet nevezni. De mindezért a főakadály gyönyörü, maga nemében több mint gyönyörü, csudateljes; ki nem hiszi — buksi.

Két millió és háromszáz ezer mérő buza terem szép Hunniában, egy marokkal sem több sem kevesebb; annyi az ötödrész nagyságu Csehhonban is terem. Irva van és nyomtatva a főakadályban. Mindaddig, mig el lesz határozva, hol lakik a kelet népe, szörnyüképen hajlandó vagyok hinni, hogy a csintalan főakadály azon Magyarországról és Magyarföldről akart nyomtatásban irva szólani, mellyről e földgömbön tudva van, hogy gabona- de különösen buzatermesztésre nézve Egyiptus ikertestvére, tán bátyja; hogy mindkét országban a világ kezdete óta termesztik a buzát buzára, a nélkül hogy a föld sóvárogna trágya vagy ennek surrogatuma, a főakadály után.

Volt pedig már régenten a Magyarhonban 14½ millió sokféle nagyságu hold szántóföld; mernék fogadni, hogy 1842ben egyket □ öllel több van. Mennyit teremjen ez az áldott föld, hogy a főakadálynak valahogy igaza legyen? Készülőben van egy munka, ez körülményeinkhez képest azon adatokra alapuland, mellyek jelenleg tán egyedül használhatók; e munkából közli szerzője a következőt, előre bocsátván, hogy

1) 17 évi középtermés van felvéve a dézma-jegyzékekből. Tisztelt olvasóink aligha tulzásnak tartandják, mi ez uton kerül ki.

2) A felvett 17 év közt van három tökéletes rosz termésü.

3) A vetésekre szükséges mennyiség már levonatott.

Jön ezen feltételek mellett középszámmal egy-egy évre termés: őszi után 34 millió mérőn, nyári v. tavaszi után 57 millión felül. Valljon mennyi buza lehet a 91 millio mérő közt? Továbbá: 1802 és 1818 közt, tehát 17 év alatt, középszámmal 4 millio és 200 ezer p. m. többnyire buza vitetett fel csak a Ferencz-csatornán Mosonba s tovább évenkint. Főakadály-buzatermés ubi es? Vagy tán ma már nem terem annyi, mint mennyi termett egy fertály századdal ezelőtt? Igen, de a bécsi pékek majd kikaczagják a főakadályt, ha több magyar buzát változtatnak zsemlébe mint mennnyi terem Hunniában.

De mivel a főakadály auctoritásra hivatkozik, azaz mivel nem ő találta fel a magyar buzatermést, annyival is megbocsáthatólag ártatlan botlása, mert csakugyan erős követelés volna részünkről, ha itélőtehetségére hivatkozva mondanók, hogy nem olly szörnyeteg combinatio kell következő kikutatáshoz: „ha ezen 12 millio lakost tápláló — már akárhogy tápláló, azért mégis tápláló, — közel 5000 négyszeg mérföld nagyságu buza-termesztő áldott föld és ország ennyi meg ennyi millió mérőt kivisz, ennyi meg milliót ismét elvet és még sem termeszt többet 2 millió 300 ezer mérőnél, igen természetes, hogy lakosi nemcsak egy buzaszemet sem emésztenek meg magok, hanem ezenfelül szükségképen varázslók és szemfényvesztők, s a manó tudja miféle magokat adnak el jó drága pénzen szomszéd uraiméknak buza helyett.“

S mit gondol a tisztelt olvasó, honnan kerekedik ezen pukkadásig nevetséges historia? Egy parányi kis, inkább irási mint nyomtatási hibából Springer statisticájában, mellyet ama munka szerzője sem vett hihetőleg észre „a küzdés hevében“; nyomtatási hibáji közt legalább nem javitja. E munka 369dik lapján áll egy igénytelen kis táblácska az ausztriai birodalom földtermését mutató; erről azt mondja szerzője, hogy 1837re annyit lehet felvenni, de honnan, melly kutfőkből? bölcsen elhallgatja. Különben is, mit Magyarországról mond, azt közelitőleg hozta

*) Amaz állitásomat csak olly értelemben kivánom vétetni, hogy a főakadály, mint költészet, komoly figyelmet nem érdemel, s minthogy ama remekmunkának publicisticai értéke = 0, mit talán a tisztelt beküldő ur sem vonand kétségbe, meg nem foghatom, miképen s milly tekintetben érdemelhetne figyelmet? *A szerk.*

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

ki — mondja — minden adat nélkül! Igy találják fel nálunk a statisticát — németül.

Mivel nem lehet mindegyik tisztelt olvasónk kezénél Springer statisticája, ide irom az emlitett tábla 7 utolsó sorát mint a főakadály kutforrását.

Teremjen pedig mérő mint következik:

Ország.	Buza.	Rozs és tengeri.	Árpa.	Zab.	Összesen.
Galiczia.	2,802,500	7,552,100	10,527,000	14,693,100	35,574,900
Lombardia.	2,899,800	5,171,000	56,400	338,000	8,465,200
Velencze.	2,598,000	4,791,000	58,000	317,000	7,764,000
Dalmatia.	115,900	375,000	507,000	207,000	1,204,900
M. Határ-őr.	704,700	6,290,000	1,068,000	1,735,000	9,797,700
Erdély.	9,500,000	29,000,000	14,000,000	26,000,000	78,500,000
Magyar.	2,300,000	10,000,000	3,500,000	6,500,000	22,300,000

melly tábla szerint tehát Galiczia, Lombardia és Velencze is több buzát termeszt mint Magyarország; Erdély pedig több mint négy annyit. *)

Már ha az idézett statisticai könyvnek e táblát megelőző s követő lapjait (mellyekben több izben van szó Magyarország roppant productiójáról, melly productio, ha hivatalosan és tisztán kimutattatik, majd felülmulja mennyiségére és minőségére nézve valamennyi ausztriai tartomány összes termését) nem is olvassa a főakadály feltalálója, annyi szemességet csak lehetne ő vakmerőségének tulajdonitani, mennyi kivánható kihozására, hogy ama táblai számocskákban tán hiba lappang? **) Igen, de mit gondol a tisztelt olvasó illy lélekismeretes iró felől, ki csak előcsip valamelly számokat s aztán velök egy országot s egy nemzetet akar rostálgatni? Kétségkivül azt gondolja, mit én gondolok.

Hanem az illy adatokból a tudós iró azután következéseket huz és mondja ***) „ó fájdalom, illy szomoru arányban mennek a többi dolgok“ — honában t. i. Ez arány tökéletesen fenáll a főakadályra nézve, fenáll egész épségben és zavartalan; bármelly nyilatkoztát, észrevétét vagy megjegyzését vegyük, az arány fenáll; ez kétségkivüli dicsőség és diadalmas bizonyitványa mélységes értelmének, minden egyébb megjegyzést részünkről feleslegessé tevő. Ma legalább.

Azt mondják, hogy a főakadály felfedezője Magyarországnak, melly országot egyszersmind hazájának nevez, azzal használni akart s azt csupa hazafiságból találta ki *†) és fel. Kételkedni jó szándékán szükségtelen, s ide nem is tartozik; de nincs magyar a magyar hazában, ki tisztában nem volna, hogy M. Wildner Ignácz ur nem a magyart akarta a priori figyelmeztetni irása által; mert a mellett, hogy abban mit sem tudott, mit sem tudhatott mondani, mi számtalanszor és jobban nem mondatott már hazánkról s viszonyainkról, olly adatokkal lép elő, mellyekről komolyan csak említést sem lehet tenni. De fődolog itt az, hogy Wildner ur nem magyarul irt, iratott vagy fordittatott, melly körülmény hogy figyelme alól kicsuszott, jogtanár és jogügyész léte mellett kicsuszott, valóban bámulatos. Gondolja-e a tudós iró, hogy a nemzeti törekvéssel, a nemzeti fejlődéssel megegyeznek azon modor, stylus és nyelv, mellyel és mellyben irt ő és irnak az Allgemeine Magyarországot piszkoló levelezői? Gondolja-e, hogy igy azon kötelékek erősödnek, mellyeket a roppant ausztriai birodalom különböző népei közt a közméltánylásra, a közbecsülésre és tán a szeretetre nézve is

*) Ha Wildner tanár ur csak gróf Lambergnek nem rég kijött „Még egy terra incognita“ munkáját olvassa, lehetetlen, hogy illy vastag tévedésekbe esik. De lehetőleg ezen könyv is, valamint Magyarország statisticája s alkotmányi szerkezete, terra incognita a tudós ur előtt.
A szerk.

**) Szembeötlő t. i. hogy hol Erdély áll, ott tán Magyarországnak kellene állnia és felváltva.

***) Főakadály 5. lap 21. sor.

*†) Nyomtatási hiba, olvasd „tálalta ki.“

előhozni, fentartani szükségképen kellene? Gondolja-e, hogy a magyarnak használ, ha németül akarja bizonyitgatni, hogy ez a magyar a többi népek és nemzetek terhére van s ezeknek költségén él? Gondolja-e végre, hogy illy cselekvés nem épen ellenkező eredményét szüli annak, melly czéloztatott? *N.*

Szellem.

Árnyékvonalok alkalmilag a „Világ“ 46ik számában kifejtett: „Nyers erőre.“

E szónak gyökere a „szél“: ebből származik a „szellem.“ És helyesen; mert valamint a megmérhetlen légüregben, hol nagyobb hol kisebb légvonalok suhongnak lakaink telkeink felett, ugy életpályánkon is, hol jog, hol törvény, hol viselet, szokás, elvek tárgyában a véleményeknek kölönféle mértékü szelei suhongnak füleinkbe.

És valóban e két légvonal neme, szellem és szél, bizonyos rokonságban is látszik egymáshoz lenni, ha figyelmezünk egy kissé tapasztalásinkra. Mert ime a légvonal, a szél gyakran mikép támad? *) — Azt véljük némellykor, hogy a kellemeinknek olly igen kedvező lég-csend minden zivatar és kár ellen biztosítja a kényelmes földlakót, és csalatkozunk. Ime a légmozdulatok jótékonyságát akkor is áldottuk, midőn a cholera mirigye családjainkat emésztve, sulyos csapásokkal gyötörvén kebleinket, a légtisztító szeleknek gyérségéről ömledeztek panaszaink; mig végre csakugyan a lég vonala felénk is fordulván, a borzasztó fekete mirigyet elüzé ugyan vidékünkről, de orkános dühével itt épen akkor érő kalászainkat ürité, amott képeinket boglyáinkat folyókba és szomszédon tul fekvő idegen telkekre szélyel szórá, mig ismét amott több terhelt hajókat a habokba sülyeszte s igy az elvesztett családokért busongó élőket éhséggel s legterhesebb nélkülözésekkel fenyegeté.

Ismét egy másik légcsendben, számos épitmények közepette, épen akkor, midőn a szomjas földre tápláló esőt hozó szélért sohajtoz az aggodalmas földmivelő, véletlen lépés vagy gondatlan hintés, vagy talán valamelly gonosz önkény embertársunknak nyugalmas lakja felett hirtelen emésztő lángogokat gerjesztvén, nyomban csak azt vesszük észre, hogy a rettentő lángok heve irtózatos légmozdulatot, szelet szül, s alig tekintünk szélyel, még mentő eszközökről is alig gondoskodhatunk, ime a hirtelen támadt szél a nyugtos kényelmes gyarmatot siralom völgyévé változtatta, a számos diszes épületeket hamuvá tette.

De milly borzasztó történeteknek emlékeire ragadnak a rokon eszmék! Midőn inkább a szellemnek, a szélnek jótékony mivoltáról vala szándékom elmélkedni, annak kis szikrájáról emennek nagy viharára vetemedtem! — Remegve vonulok tehát vissza csendes állásomba, mellyből mozdulék: a szellem eszméjének fontolgatására; és midőn a szelek közt ide visszatérek, legelőször is tanuságul megjelelem magamnak a szellem s szél közötti azon rokonságot, hogy a sarkaiból kiemelt szellem némelly nem vélt körülmények szárnyain hamar szél iszonyatosságaira emelkedik, s mint valamelly vad állat, melly zárai alul kiszabadult, alig vagy alig sem zaboláztathatik többé, s mindentront, pusztít. Ha nehány évekkel ezelőtt ama vadállati gyüjteménynek tulajdonosa Velenczében illy valamelly tanuságot sejdit, bizonyára vad elefántját szorgosabban rejti szabadsága korláti közé, s nem veszélyezti ama remek városnak rémült lakosait, kiket csak a vadállatnak azon helyén, hol különben csak teremtőjéhez emeli bizodalmas sohajtásit az istenfélő ember, ágyulövésekkel történhetett kiirtása csillapitott remegő aggodalmaikban.

Igaz ugyan, hogy itt ott hajunk szála sem függ mozdulatlan, körülötte is mutatkozik egy-egy kis zephir, melly gyakran a hirtelen meglepő forgószélnek prédájává válik. Ha azonban a szélnek azon alábbszállitott csekély adaga (refracta dosis), a szellem, politicai pályán lengedez, már itt csakugyan az értelmességnek kell Aeolus szerepét viselni, ki zephirjét azon különbféle kellemekkel (hol „éljen“ek, hol éjjeli zenék között) kecsegtető ösvényen sétáltassa. Mert ime, ésszel ellátott teremtmények ügyei csak rokonnemüvel azaz ésszel szabályoztathatnak, és csak illy szabályozásokban érezheti a politicus testület, vagy annak tagja,

*) Tudtunkra még eddig senki sem volt képes kinyomozni, mikep támad a szél? *A szerk.*

OSZK
KÖNYVELOSZTÓ
FÖLÖSPÉLDÁNY

minő szellem lengedez körülötte. — Nemde tapasztaljuk, mikép azon politicai szellemtől is egyik tag rheumatica bajba jut, másik náthát kap, harmadik hideglelésbe esik s négy fal közé rejtezik, negyedik inlázba merül, a mint t. i. az értelmességtől vagy inkább értetlenségtől, talán rosz akarattól is, azon szellem jobban emelkedik a szél fellegei közé.

De lehetne e csudálni tetemesebb veszélyeket is? lehetne e csudálni, ha egész testületek epidemiában és pusztitó paroxismusokban sorvadoznának, emészkednének, midőn p. o. noha 4300 tagok közt 300nak értelmessége van készítve a tárgynak ésszel fontolgatására, mégis a 4000 tag is igényel abban részvételt, (a vak is akar itélni a szinről), és pedig az alkotmány szellemének is ellenére, holott értelmesség a fő hiánya.

Mert ime e szó „szellem“ nemcsak a köz vagy köznek keresztelt véleményt jelenti, hanem annyit is tesz, mint valamelly tárgynak, tannak, elvnek, törvénynek, intézetnek lelke, természete, belső értéke, ereje, értelme. — Ugy szinte van a hazafiuságnak is szelleme, azaz olly mutatkozó jelei, mellyekből kitünik, ha a hazafiak hivek e alkotmányukhoz? törvényszerüek e, felfogják e alkotmányuk lelkét, érdekét, értelmét?

Általjában tehát nem épen „jegyzőkönyvekben foglalt végzésekből,“ hanem talán amollyan feljebb leirt paroxismusokból már észreveheti a gyakorlott szem és izlet, minő legyen a politicai vagy akármelly szellem.

Azonban, akárki lép fel azon pályán, mellyen a szellemek közfigyelem alatt forognak, mindegyik csak jó és hasznos czélokat rajzol, hogy javallati iránt bizodalmat gerjesszen; s mindnyájan megismérik igy, hogy a testületnek csak jó és haszon lehet az érdeke. Azért fontosabb a feladat azt elhatározni, minő hatásu legyen az észrevett, a megismert szellem, minő ujabb paroxismusokat szülhet? s még ennél is fontosabb, sőt kötelesség, czélirányos szellemet eszesen és helyesen alapitani s ápolgatni.

Ismétlem, s nem is gondolom tagadhatónak, hogy a politikai pályán s ésszel ellátott teremtmények között csak értelmesség lengedeztetheti józan és szelid zephyrjét, következésképen a czélirányos szellem gerjesztéséhez az értelmesség nélkülözhetlen lényeg. Jól megjegyezzük mindazáltal, hogy az igaz szellem mérlegére nem elég csak azon értelmesség, melly valamelly felfogott tárgynak minden oldalait ismeri, hanem szükséges, hogy ezen értelmességnek kisérője legyen 1) a józan itélet, melly ama mindenoldalu ismereteknek, quis, quid, ubi stb. szabályai szerinti hasznos alkalmaztatására idejét, helyét, czikkeit stb. jól megválasztani tudja. De talán az értelmesség és józan itélet egymástól el sem válhatók: hiszen ha józan itélet hiányzik, már akkor az értelmesség sem mindenoldalu. 2) jó akarat, mellynél fogva a tag a testületnek valódi javára és nem képzelt javak szine alatt annak felbonczolására törekszik, mint p. o. kéz a gyomornak, a szivnek, a főnek gátló sérelmet nem okoz, egyik a másiknak és mindnyája a főnek alásorolva marad.*)

Biztositatik e részben a testület, vagy társaság, vagy közönség honi szerkezetei, intézetei, főképen alapos törvényei által, mellyeknek alkotói, valamint magok is csak helyes értelmesség szülöttjei, ugy arról főképen gondoskodnak is, hogy a szellemek képezése józan itélet által összekapcsolt értelmességgel és jó akarattal lelkesittessék. — S ennél fogva, midőn nyilvánságos és világos törvényt olvasok törvénykönyvünkben, melly e kérdés iránt utmutatásul szolgál, nem bátorkodnám azt álltani: én sem pártolom Werbőczy 3. r. 2. cz. 8. §. stb. Illy állitás majd csaknem a hazafiuságnak hibás szellemét tüntetné ki (?), törvénytelen felfogást, alkotmányi idegenséget mutatna, melly szinte veszélyes paroxismusra vezérelhetne, a szelek viharos országába ragadhatna. Mert, ha tetszik törvényeink egyik vagy másik czikkje, p. o. a 1ae 9nus,**) nem képzelhetem, miért ne tartozzék tetszeni egy másik czikkely is, kivált midőn azt még más törvény el nem rontá, sőt más törvények összehangzó segedelme mellett a százados szokás és gyakorlat is, melly alig tiz évek óta kezd csak a

*) Szivesen ismételném itt a m. e. Századunk 40. 41. 42. 43. számai alatt e tárgyban előadottakat: de tiltja ezt a hely szüke s az ismétlés unalma. *A beküldő.*

*) Bizony az mostani kiterjedésében igen soknak nem tetszik. *A szerk.*

szelek tartományából szivárgó paroxismusoktól gyötörtetni, azt mindig erősitette.*) Talán a „nem pártolom“ helyett inkább „őszintén megvallani volnék kénytelen azt, hogy nem vettem magamnak még annyi időt, hogy azon törvényczikket jól megvizsgáltam, megfontoltam s megérthettem volna.“ Mert csakugyan megtörténik, hogy valakit a sok hivatalos vagy más sürü foglalatosság néha akadályoztat ollyas mélyebb kutatásokban; de kinek is jutna eszébe, némelly olly tárgyat, mellyet ezelőtt a százados szellem gyakorlatilag mindenkinek mintegy természetébe öntött, gyanusitani önmagának, kivált jó lelkü lénynek, kinek jó szive még mások bal lépéseit is jóságával szokta kimélni.

De ha a megyéket hoznók fel például, azt állitván, hogy a fenérdeklett „300 értelmes tag alkotja és képviseli a politicai szellemet; a mit tehát ezen 300nak többsége végez, az a megyei szellem bélyegét tagadhatlanul viseli;“ valljon, illy állitásunk nem összehangzó volna e Werb. 3. r. 2. cz. 8 §sa szellemével, lelkével tökéletesen? s tehát ezen állitásunk nem vezérelhetne e méltán Werb. 3. r. 2. cz. 8. §sa értelmének figyelmetesebb kitanulására? és ha talán még hibáznék benne valami értelmességéhez, a közjó, közbátorság nem vezérelhetné e a törvényhozást annak illendő s az okossággal összeférő pótlására?

Ha továbbá azt mondanók: „a 0 (zerus) végzése nem lehet politicai szellem, s a szellemtelenség szellemet nem alkothat;“ „olly végzések a dolgot maga természetes állásából nyers és értelmetlen erő által kiütik,“ és mégis ezen mondásunk mellett Werb. 3. r. 2. cz. 8 §a ellenére, azon 0-nak végzését ismernők el kötelező erőnek, valljon ekkor nem a setét századokbeli ököljogot pártolnók e? nem büntetnők e magunkat s velünk együtt az önmagokról gondoskodni elégtelen 4000et törvényelleni tetteinkért?

De ha ismét azt állittanók, „hogy hiányos megyebeli szerkezetünknél fogva olly erő létez, melly értelmességgel átaljában nem dicsekhetik, azonban az idő haladtával nem-javitott törvényeinknél fogva a gyülésekben eldöntő hatalmat gyakorolhat“, valljon ezen körülmények alkotmányos orvoslása módját nem ujjal mutatná e ki nekünk Werb. 3. r. 2. cz. 8. §sa, hallgatólag hanyagságról vádolván önmagunkat?

Valljon, ha azt megismerjük, hogy a politikai szellemet alkotják és képviselik az értelmesek, nem az előkelők s tudósok szavazatainak adjuk e meg méltó tekintetét?

Ha kinek a „szellem“ fejtegetésében „oligarchia“ ötlik eszébe, s attól csaknem ugyanazon arányban mint az értelmetlenek hatalmától irtózik, ezen eszme- s érzés-szülemény, habár azt nem Werb. 3. r. 2. cz. 8. §sa alapitja is, talán nincs minden alap nélkül. Mert valamint a szellem, ugy az oligarchia is különböző magyarázatokat vesz fel, már csak azért is, mivel maga a szellem szinte ugy lehet oligarchiának mint demagogiának, anarchiának jelleme. Ugyan is:

1) „Oligarchia“ lehet képzelt rém. Midőn kevélység, neveletlenség s nem erény szüli azt egyesek közt, ugy illik nevezete nagy urra, mint pénzes pöffedt gyapjukereskedőre, vagy akár másokon garázdálkodó pajkos juratusra; mert olvastam születés-, pénz-, ész-aristocratiának eszméjéről. Aristocratiából válhat oligarchia; tehát e nevezet illő lehet a most emlitett egyénekre is, s illy egyéni gyarlóságot sehol nem lehet végképen kiirtani. De szellemet ez nem alkot, sem szél-zivatarokat nem támaszt. Egyesekre lehet csak kellemetlen hatása, és pedig csak azokra, kik elég gyengék, gőgös kegyek vagy pajkos segédek vagy pazérló bőkezüségek után aljasan leselkedni, s czélt- nem-értökben gyötörelmet érezni. Illyenekre nézve is Werb. 3. r. 2. cz. 8. §sa inkább használ mint árt a közjónak: s azért ezen oligarchaság nemével ne igen törődjünk. Hiszen a köztárgyalások teremében mindegyik csak bebizonyitott**) alkotmányos jellemmel, alkotmányos értelmességgel s erénnyel***) tünhet fel, s a törvény szabályaihoz magát alkalmaztatni köteles.

2) Ha pedig egy feljebbvaló, előljáró azon helyen, mellyre a törvény és hazai alkotmányos szokás, vagy a nemzet feje, a törvények képviselője s a kormány hivatalszerüen állitotta,

*) Lásd ugyanazon Századunk számait. — Legközelebb pedig a f. e. Századunk 46. számának első czikkjét.

**) 1841. Századunk 41. s 42. szám.

***) Hogy p. o. polgári közczélra törekedő jó akarat nélkül alkotmányos erény nem is képzelthetik, ez, gondolom, magában is értethetnék.

s itt törvényes tekintetét rangjához illőleg fentartani tudja; vagy ha valamelly egyént hasznos szolgálati érdemei közmegismerésre jogositják, vagy valakit erényes józansága, neveléso s illő szelid törvényszerüsége az aljas gőgös coryphaeusok körétől visszatartóztatja, elhiszem, hogy illy vallásos és alkotmányos szellem szüleménye a féktelen democratának, ki a szelek országában nem törvényes rendes feljebbvaló, hanem hatalmaskodó oligarcha sőt zsarnok önmaga akarna lenni, elhiszem, hogy ez neki nem tetszik. De a józan, az isteni s polgári törvényszerű lény, ki a polgári társaságban az egymástól lépcsőnkinti függésnek jótékonyságát, nélkülözhetlenségét érzi s áltlátja, az ama törvényes rangú tekintetet nemcsak nem fogja oligarchaságnak keresztelni, hanem bizonyára azt érdem szerint méltánylani és tisztelni soha el nem mulasztandja.

De mi is az a tekintet, vagy tekintély, vagy akár mikép ejtsük, az a tisztelet? Ha jó értelmes mechanicusra találok, ki hasznot igérő intézetemben szükséges és hasznos gépet ügyesen készíteni tud, nem fogom e ezen tulajdonságát hódolva elismerni? nem fogok e minden javalata, minden szava iránt figyelemmel, tekintettel lenni? Ha erényes, értelmes alak tünik fel házi körömben, ki példás viselete és tanuságos elvei által gyengéded nevendékeimet családi hasznos tagokká formálja, nem fogom e annak minden szavát, lépését, tanácsát, oktatását magasztalni, s a kisdedeket is iránta méltó tekintetre, tiszteletre gerjeszteni? Nem fogjuk e mind azt mind emezt elsőbbségi jogokkal, dicséreti nyilatkozásokkal, engedékenységgel, jutalmakkal, kellemekkel, kiméléssel halmozni, diszesiteni? És ha talán akár abban, akár emebben valamelly hibát*) fedeznénk fel, valljon e miatt meg fogjuk e őket vetni? valljon azon hibának fel fogjuk e áldozni ipari önhasznainkat, magzatink előmenetelét, kimüvelését? nem igyekezendünk e inkább azon hibákat magunkra nézve türni, az azon egyénektől függők előtt pedig rejteni, méltán tartván attól, hogy a függési tekintet s tisztelet csorbulásával azon ügyes férfiak munkálódásai az ohajtott czélra sikeretlenek leendnek?**)

Ha kit tehát hazámban a törvény s alkotmányos rendszer (tehát az alkotmányos kormány is) főnökömmé, előljárómmá alkotott, kinek hivatása hiányinkat hol bölcs utasitásokkal, hol ügyes központosításokkal s egyesitésekkel, hol helyes itéletekkel hasznunkra pótolni; vagy ha ki közöttünk hosszas szolgálatai, vagy ismeretes példás erényes tulajdonságai által magát mások felett ki tünteti, tartozunk törvényszerüleg ama kormányzói, előljárói tulajdonságokat, eme kitünéseket megismerni; és ezen komoly tettleges megismerés, ezen hódolás, gyarapitás, diszesités, jutalmazás, dicsérés, engedékenység, tűrés, kiméles, ezen törvényes és moralis függésnek kijelentései, ezek azon némellyeknek, kik t. i. nem örömest adják meg a császárnak mi a császáré, s az Istennek mi az Istené, ezek az olly igen gyülöletes tekintet, melly természetesen annál nagyobb, minél terjedőbb az olly főnökségi, előljárósági intézetek, itéletek, egyéni erénységek hatása.

Illy tekintet, tisztelet megkivánása annál nagyobb az előljárókban, minél inkább érzi helyességét állásának, és mind ő benne illy tekintetnek megkivánása, mind a tőle függőkben annak megadása törvényes kötelesség, mellynél fogva sem azon előljáró nem oligarcha, sem a tőle függő nem rabszolga. Csak olly főnök, előljáró stb. nem kivánja meg azt, ki állása gyengeségét érzi, csak olly alattvaló nem adja meg, ki a vallás, az alkotmány, törvény, jó rend, egyetértés, békés jóakarat megvetője, ellensége. Azon főnöki s alattvalói viszonyokat alkotmányi alakban mi biztositathatná czélirányosabban, mint Werb. 3. r. 2. cz. 8. §-sa.?

*) Hiba minden földi lénynek gyarlósági tulajdona, mellyből senki ki nem vetkőzhetik. Milly gyávaság tehát, bizonyos egyéneket, kik erényi szent elvek hirdetésére rendelvék, amaz ismeretes kimétlelen szigorusággal itélni s őket gúnyolni, mintha ők megszüntek volna emberek lenni, s mintha gyarlóságaik miatt mi jogositva volnánk az ajkaikról terjedő örök igazsági oktatást magunk javára nem használni.

**) „Jobbnak tartván a legkártékonyabb törvény iránti engedelmességet, mint a legjótékonyabb törvényszegést.“ P. H. 1841. 48. sz. 398 lap.

3) Épen amaz utóbbiak, ama religio-, alkotmány-, törvény-, hazai szokás-gunyolók veszélyesebbek a rémlett oligarcháknál; magok népszerüen, mint a hamu alá rejtett parázs, itt-ott egy fekete hirlap szerkesztőjének álorczás szerepe által hathatósan élesztve, szelid együgyüséggel rajzolgatják kicsinységeiket, vagyontalanságaikat, s nem hires, nem oligarchiai neveiket: azonban philantrop-édességeik mellett magok oligarcháskodnak, magok zsarnokoskodnak másokon. Valljon nem azok-e az oligarchák, kik ámító ékesenszólásukkal, megfontolatlan elvterjesztgetéssel philantrópi pathossal mindeneket felforgatni, zavarba hozni, a személy- s tulajdoni bátorságot, a polgári társaságnak legfőbb czélját, veszélyeztetni nem átallanak; kik, miután ügyesen válogatott népszerű „jeremiádáikkal“ a törvényes feljebbvalók ellen gyülöletesítéseket gerjeszteni elég értelmesek valának, a meghódított tömeg szárnyain magok lebegvén fel az oligarchiai tekintetre, ama fentebb rajzolt egyéni oligarchaságot más tiszteletre méltó józan polgárokon önmagok, mint ügyes színészek, jól tudják gyakorolni?

Valljon nem zsarnokos oligarchák-e az ollyan 20 tagok is, kik, mint feljebb például felhozám, a 300 értelmes tagok közül elszakadván, a 4000 értelmetleneket magokhoz tudták vonni? és valljon, nem szünnék-e meg, nem enyésznék-e el olygarchaságuk, és több másnemű oligarchaság, ha Werb. 3. r. 2. cz. 8. §sa törvényes erejétől, per fas et nefas, meg nem fosztatnék? mellynek következésében semmi egyes a tudatlan tömeget nem fordithatná mineműségének szaporitására.

Végezetül: ha minden megye értelmesei lelki kötelességöknek tartanák „kieszközölni azt, hogy azon constitutionalis bilincset, mellyel a kisebbség által sanyargattatik, lerázhassa“, valljon nem Werb. 3. r. 2. cz. 8. §-sa szellemében munkálódnának-e akkor inkább, mint egyedül a 4000-el nemcsak oligarcháskodó, de zsarnokoskodó húsznak szerény „szerénységére“ épülnének, melly törvényes korlátozás nélkül aligha a kivánt szellemből a népszerűség viharos szeleibe át nem repülne? és valljon, ha azt magunk is átlátjuk, hogy „nyers és értelmetlen erő a dolgot természetes állásából kiüté“, vagy más szavakkal, az értetlenek a jó rendet, az alkotmányos rendszert és a régi gyakorlatot megzavarák, feldönték, valljon ezen erőhatást nem inkább anticonstitutionalis bilincsnek neveznők-e? valljon azon lelki kötetelességből eredő kieszközölhetés nem Werb. 3. r. 2. cz. 8. §ában, és az ezen épült s a közelebb *lefolyt* nehány években megzavart ősi gyakorlatban találná-e egyedüli sinórmértékét? s azért, a ki ama 300hoz a 4000et is, kik az 1723: 7. cz. 5. és 8. §-ához mit sem értenek*), illy alakban felhivja, nem anticonstitutionalis tényt követ-e el? nem esik-e méltán az 1556: 23. 1622: 20. sulya alá? Vagy talán a repressalia szomorú kénytelensége jógosithat kit arra?

Térjünk tehát békességes légvonalunkba vissza, és a mult e. Századunk 43dik száma szellemében valljuk meg, hogy „a tudósoknak ön jó vagy rosz akaratjától függ a köztanácskozásokbani törvényszerű rendtartásnak biztosítása vagy annak megzavarása. Ne mondják ők fehérnek a feketét, ne mutassanak ott valóságra, hol annak árnyéka sincs; ne hivják tánczra a sántát, szólásra a némát, hangok itélésére a süketet, szinek birálására a vakot; ne ámitsák a tudatlant azzal, hogy ő tudós, mit maga sem hitt eddig; ne használják a kardokat, tőröket, furkós botokat oda, hol istenfélő jó akaratnak, felebaráti szeretetnek, fejedelem s haza egyesült javáról értelmes megfontolásnak kell uralkodnia, nem pedig üres voksok s többségek számolásának, mellyekből senki sem tanulhat a közjóra, a közczélra; szóval, ne korteskedjünk“!

Biztosítsuk pedig e szavaknak és ama „kisebbségtől megkivánható szerénységnek“ erőhatását az annyiszor felhozott hazai törvénynek és átaljában élő törvényeinknek buzgó támogatásával, és bizonyára nemcsak megértendjük akkor, minő szellem lengedez politikai láthatárunkon, hanem hazánk boldogságát is, czélirányos szellemnek helyes alapitását is, bizonyára sikeresebben biztositandjuk.

—z—ő—

*) Kik egyébiránt a m. e. Századunk emlitett 40. és 41. száma szerinti alakban szinte hivatvák.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

54. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Julius 11.**

Müvészet.

Ferenczy István budai szobrász ur a f. e. Századunk 49-dik számában „Honi müvészet“ czim alatt Casagrande Márk urat, jelenleg az esztergomi főtemplomnál működő olasz szobrászt, az egész magyar közönség előtt kitünő nyerseséggel rágalmazva lealacsonyította. Egy müvész hirével jár becsülete és jóléte; valamint is müveiben képviselvék korizlés és nemzeti műértelem. Ennélfogva Casagrande ur, nehogy hirének árnyékába fulladjon, vagy az általa szerfelett tisztelt magyar nemzet ámítójának tartassék, igen igazságosan sajtó utján kivánta Ferenczy urat visszatorlani, ezzel magát a közönség előtt tisztáig küzdendő. Ámde Casagrande ur olasz lévén (bátor a magyar nyelvet örömmel töri) anyanyelvén szerkezett kezeirását átadá nekem, olly megkereséssel, sziveskedném azt magyar nyelven honfiaimnak nyilványitani; én pedig az ügy igazságát és Casagrande ur barátságát egyiránt tisztelvén, szivesen hajlom kérésére, s Casagrande ur czáfolatát a következőkben adom:

„Ferenczy ur rágalmazólag állitja 1) hogy Egerben, Ullmann pesti teremeiben s jelenleg Esztergomban munkában lévő szobrászi müveim becsét az ő tanitványának köszönhetni, mivel állitólag egy 15 évig tanitotta tanitványa volt légyen jobbik kezem. — Herbinger Ferencz, Ferenczy urnak ezen tanítványa, ki most nálam segéd képfaragó, illy saját német, tollával irt bizonyitványát engedte kinyomtattatni: „Bizonyítvány. Alábbirt ezennel bizonyitom, hogy én Ferenczy István ur budai műteremében mint képfaragó 15 esztendeig működtem, s minden részrehajlás nélkül szólván, ezen idő alatt Casagrande urat se nem ismertem, sem az Ullmannházi és egri müveit nem láttam, annál kevesebbé dolgoztam rajtok, s csak a folyó 1842. apr. 30-kán költöztem át Budáról Ferenczy urtól Casagrande urhoz Esztergomba segédképen. Költ Esztergomban jun. 27kén 1842. Herbinger Ferencz m. k. képfaragó“.*) Ebből kitűnik Ferenczy urnak rágalma, kitűnik az is, hogy a dicsért tanitvány, Herbinger Ferencz, az említett 15 évhosszat a budai műteremben Ferenczy urnak faragta légyen dicsőségét. L'inganno cade sopra l'ingannatore, vagyis magyarul: ki másnak vermet ás, maga esik bele. — Ki hallotta valaha a müvészt segédjével, a tábornagyot közvitézével összezavarni. Akkor Canovát is hirbitorlónak s a világot vak hirnöknek kellene kiáltanunk, mert Ferenczy ur is dolgozott Canova műteremében, mégis Canováé az egész dicsőség.“

2) „Igenigen lealacsonyitólag állitja Ferenczy ur, hogy Casagrande homokkőben dolgozik, s márványhoz nyulnia talán nem is szabad. — Csak azt érintvén, hogy Ferenczy ur maga is látta egy carrarai márványbóli keresztelő Sz. Jánosomat, Pyrker patriarcha ő excja számára készültet, melly az első pesti műkiállitáson Ferenczy urtól is kedvező itéletet nyerni szerencsés volt, s mellynél jobbat Ferenczy ur alig állithat ön vésőjével elő“.

„Röviden csak azt válaszolom: Igenis, én több rendbeli gipsz, puhakő, carrarai és görög márvány-mellképet, domboruzatot és szobrot készitettem, s az anyagot mindenkor a rendelkezők kivánata szerint választottam*). Egyébiránt nem tudja-e Ferenczy ur, hogy sem márvány, sem ércz nem teszi a müvészt? Nem szabad összezavarni a müvészt vagy müvészetet az anyaggal vagy mechanismussal. Müvészileg többet ér egy jó kéz, egy kisded uj agyag vagy vajból, mint egy természetelleni rosz szobor, ha mindjárt arany és gyémántos. — Ezt hihetőleg tudja Ferenczy ur, s mégis elég vakmerő a tisztelt magyar közönséget ámitani akarni, hogy engem megdöntsön. Tudjuk, tudjuk a márványt is lelkesiteni.“

„Im ezekből itéljen a nagy és igazságszerető közönség. Ferenczy urat pedig, hiremnek gázolóját, felszólitom, hogy ellenem közlött rágalmazásait egy hónap leforgása alatt huzza vissza, különben őt mint becsmérlőmet törvény eleibe idézem.“

Ennyit Casagrande ur ön szavai szerint; — s a közvélemény nagyobb öszpontositására, valamint is gróf Fáy állitásainak erősitésére, ide jegyzem, hogy én önszemeimmel láttam a velenczei szépmüvészetek academiájának oklevelét, mellyben Casagrande urat mint jeles szobrászt tiszteletbeli tagjának nevezi, s a velejáró levélben mint legjelesebb tanitványainak egyikét büszkén magasztalja. Casagrande ur birtokában tudok egy arany érdempénzt is, mellyel a milánoi müvész-akademiától nagy concursus alkalmával jutalmaztatott. Végül meggyőződés okáért méltóztassék, kinek tetszik, Esztergomba rándulni; Casagrande ur ott most a várbeli főtemplomra roppant (19—22 lábnyi magos) sz. szobrokat és domboruzatokat készit, s tapasztalandja kiki, hogy Casagrande ur müveiben hibátlan rajz, helyes idom, teremtő lélek, tiszta, világos styl, jeles technica, szóval olly elsőbbségek tünnek fel, millyek csak valódi müvésztől várhatók; következőleg Casagrande nemcsak nem lealacsonyításra, hanem inkább magasztos dicséretekre s honfiaink pártolására igen is méltó. — Éljen az igazság, éljen a derék müvész!

Mayer István
esztergomi áldozópap.

*) Ezen bizonyítvány eredetijét maga adá kezeimbe Herbinger, mellyet hiven átforditottam; s az is bizonyos, hogy Casagrande ur már két esztendő óta működik Esztergomban. M. I.

*) C. ur müveinek kimerítő lajstromát készül nem sokára a magyar közönségnek bemutatni. M. I.

Ferenczy István budai szobrásznak a Századunkban gr. Fáy Istvánhoz intézett levelére vonatkozólag.**)

Kedves barátom! Quidquid agis prudenter agas et respice finem. Önnek a Századunk 49-ik számában gr. Fáy Istvánhoz intézett levele felette sokat leró azon véleményből, mellyet eddig önnek akár ész- akár szivtulajdoniról, de kivált szerénységéről, mind a publicum mind különösen én táplálhattunk. Hogy önnek a fentisztelt gróf felszólalkozása nem tetszhetett, igen természetes, valamint az is, hogy ön ezen érzelmét a gróf ellenében nagy hévvel nyilvánitotta; de mit tehetek én arról, hogy az ön munkálati a grófnak többé nem, vagy hogy a máséi jobban tetszenek? mit arról, hogy a gróf épen az enyéimekre vetette szemeit? S miért tehát ellenem azon fulánkok ön levelében, mellyek csak azért nem ártalmasok, mert öldöklő méreg helyett csak hazugságot szórnak?

**) A jelen levél Casagrande ur által a szerkesztőségnek beküldetett. Ezen kivül még birálatok érkeztek több helyről hozzánk e tárgyban, mellyekből legalább egyet kettőt, mint a közvéleményt bélyegzőt, közölni fogunk. *A szerk.*

Ugyanis hazugság az: hogy „egri, esztergami s Ullmannféle munkálatimat önnek vagy ön tanítványinak lehet köszönni, s általok váltak azzá a mik lettek.“ Mert egri többévi dolgozatimban önnel vagy tanitványival semmi viszonyban nem állottam, semmi rajzaikat nem láttam, tanácsaikat vagy csak észrevételeiket is soha sem hallottam; az Ullmannféle müvek is egészen sajátim, önnek vagy tanítványinak minden közremunkálását kizárolag, és csupán Esztergomban van nálam jelenleg april. 30. óta önnek egy ugy nevezett tanitványa, ki itt nem „hibákat hoz rendbe“ hanem egy szobrot nagyol (abbozza), és igy hazudság az, mintha ön akár rajzzal, akár tanitványival vagy tanáccsal valaha járult volna müveimhez; mire, ha szükség, adatok nem hiányzanak. Hazudság tovább, hogy én csak homokkőben dolgozom s márványhoz talán nyulnom sem szabad. Vagy feledé ön a három év előtti pesti műkiállitásban önmaga által is megdicsért carrarai márványból készült ker. Jánosomat? Velenczében már tanitványkoromban pápa Ő szentsége mellképét készitém márványból, mellyért mesterem Ő szentségétől lovagrenddel jutalmaztaték. Milánóban egy márvány-müvemért nagy arany-érdempénzt nyertem. S önnek tudnia kellene, mikint többet ér egy kéz- vagy lábujj agyagból vagy irósvajból jól készitve, mint száz ugynevezett szobor márványból, vagy porphirból, vagy aranyból is roszul csinálva. Canova és Thorwaldsen nem csupán márványból dolgoztak. Sajnálom, hogy ön elly publicumot akar hitegetni, melly kivált ma, saját szemeivel akar látni és füleivel hallani. Én ezen látó és halló publicum viszgálatára nyugodt lélekkel hivatkozom. Ösmerje önt és engem, s itéljen. Jó utat önnek Milánóba — rólam ott is hallhat — barátja

Casagrande Márk.

szobrász, tiszteletb. tagja a cs. kir. velenczei szépmüveszeti akademiának.

Országgyülési ingyen-szállások.

Az ellenvélemény Századunk 52dik számában nyilt bizonysága, hogy minden elmefuttatásokat kétélü késkint pro et contra használhatni. Most már az előbbi erősségek visszapuskáztatnak azon ujdon gondolattal „miért nem téritteti meg a városi hatóság a házbirtokosok kárát a nembirtokosok által adópótlásképen“? mint mikor egyik falu megég, dikáit a másikra kell csapni. Itt is, valamint korább is, sok hyperbola mulatja vagy untatja az olvasót, mert ha nem látni is Pozsonyban mint Velencze, Krakó, Pádua utczáiban üres ház-sorokat, düledező hajdani palotákat, mégis baj; 7 szobáért a főutcza sorokházaiban alig nyerhetni 160 fr. esztendei házbért első emeletben, olly piaczra látó hét szobáért, millyeket 4000 fton talán még Gömörben sem épithetünk. Miért? s ez a baj, hogy erre nincs kétélü kés: azért, mert fele diaetalis szállás olly szelid formán használtatik, hogy más fele sem használható. S még ezután jó szivvel lássa a háztulajdonos uj vendégeit, tudván, mikint fog másnap fényes kávésasztalán a vármegye hajduja vagy az ezüstös zrinyihuszár dohányt aprítni, miért uránál otthon hihetőleg jóféle 25tel lakolna. Ime annyira lehet a pozsonyi sérelmeket szaporitni, hogy kárpótlásukra soknál több dika átemeléséből kifáradnánk. — De hát a sok diaetalis pénz. Oh, már itt háromélű péterkésbe ütközünk, mert illy okoskodás szerint bizony nemcsak limitálni, hanem etappokon is lehetne élni, vagy more patrio — deperditákra utasítni a várost. Csak az bajos, hogy eldődink az ingyen-evést ivást, lakást, legelést már András, Zsigmond, Uászló alatt még a Felségtől is törvényesen megtagadták, 1618ban pedig 22. cz. a zászlós urakat a beszállásról elriaszták.

Már tehát csak a követ uraknak volna még exclusivum privilegiumjok.

De illyest a kedves éjszaki tulvilág nem ismer, a XVI. Lajoskori nemzeti gyülés, valamint az eddigi parisi kamarák nem követeltek, ellenben láttam bajor diaetalis követeket kettősen egy korcsmaszobában lakni; mi követésre méltó haladási példa, mert az ottani szavaláskészületkor vajmi hasznos lehetne a collega tanácsa!

De lépjünk a dolog merő látásához, a száraz themához; mérjük csak amaz aequum et justum mintához, s kérdezzük magunkat, ha Pozsonyban házunk van — volna — kedvesen adnók-e harmadrészét felbutorozva egy-két-három évig ingyenlakósnak és garázda cselédjeinek bitangolni? Extra casum periclitantis reipublicae még a legbajuszosb hazafi hős is boszonkodva fordulna el illy igény hallatára, mint épen némelly megyékben igenigen hatalmas birtokosokat látunk néha egynapi püspöki visitatiókor a condescensionak nem törvény-köteles, de magyar vendégszeretési terhei elől valamelly fürdőbe elsietni, pedig gömöri szólásmódkint „a bakot a kecskétől meg sem választván.“ De ha iveket tudnánk is e tárgyról sine ira — duce jure patrio — irni, jobb és illőbb egy pillanatig sine studio olly formán intézkedni, hogy egy nagy nemzeti testület a törvényhozási fényes eljáráskor egy kis városka lakosai iránt most is épen azon igazságot szolgáltassa, mint századok előtt: nec magnates cum comitiva, nec agazones condescendant. Andr. II. art. 15. 1618. 22.

Házatlan.

Ingyenszállások for ever!

Üdvözlek, Gömör szép csillaga! ki vakitó fényedet az ingyenszállásokra vetvén, a szükkeblü philisteismus ocsmány fukárságát méltó homállyal boritád. Üdvözlek, szép csillag!

„Micsoda csillag? milly ingyenszállások? miféle philisteismus?“ hallok itt sok nyájas olvasót felkiáltni, lehuzván engem e kérdések által a költészet légköréből, hova a Századunk 52ik számábani gyönyörü gömöri értekezés akaratlanul felragadott, Pozsony városa üres utczáiba. Nem kétlem azonban, hogy a kérdező s felkiáltó hazafi amaz értekezést mégis olvasta, mert ha tagadólag felelne, bátran elmondanám neki, hogy hát még semmit sem olvasott. Ugy van, drága urak! gömöri ur — ki tulságos szerénységből dicső nevét elhallgatta — csak most láttatja át velünk, milly „gorombaság“ a pozsonyi burgerektől, fizetést kérni az országgyülési szállásokért. A pénzkérés már magában is a legnagyobb gorombaság, s voltak számos financialis fők, kik javaslatba hozták, hogy e pórias szokás végkép s örökre eltörültessék.

Ez azonban még mind semmi. De „fenálló törvény“ van az ingyenszállásokról, s világos törvény ellen mernek zugolódni a vakmerő burgerek. Igaz, én részemről e fenálló törvényt fel nem találhattam a Corpus jurisban, s azon ismerőseim, kiket eziránt megkérdeztem, szinte nem akarnak semmit tudni illy törvényről; de gömöri ur mondja, s igy igaznak kell lennie. S már most kérdem: milly büntetést érdemel az, ki törvényes rendelkezést „erkölcstelennek“ merészel nevezni? Nem habozok felelni: a legkeményebbet. Ugy kell neki, mond Kossuth, minek játszik. Ha pedig a büntetésnek szorosabb meghatárzását kérdi a nyájas olvasó, ugy intítványba hozom, hogy ezen engedelmetlenség méltó büntetéseül az illető háztulajdonosok jövendőre az ingyenszállásokat fűteni s kivilágítni is tartozzanak, s a diétan kivül is egy pár szobát tartsanak pro intervenientibus. Communi suadente justitia.

„Erkölcstelenség!“ Hallott e már valaki hasonló vakmerőséget! Vagy talán arra czéloz ama fizetést kérő, hogy néha a honatyák oldalai mellett levő ifju uracsok ártatlan galanteriákra fakadnak a burger-leányokkal s asszonyokkal? Ez csak uj bizonysága lenne ezen nép nemtelen gondolkozásáról, fel nem tudván fogni, milly diosőség felvidítni „hazánk szép reményét“, milly érdem, hazánk e jövendő oszlopait fárasztó nappali s éjjeli studiumaik után képesekké tenni, hogy ők is minél nagyobb kiterjedésben a hon atyáikká válhassanak.

Mindezen kedvezések mellett pedig „hizik a munkás rész“. S hogy is ne hiznék? Már szinte bőrébe sem fér többé. Mert helyesen jegyzi meg gömöri ur „hogy tömérdek pénz költetik el Pozsonyban az országgyülés alatt.“ Mégis elég szemtelenek s gorombák a házbirtokosok még házbért is követelni. De ugy ne járjanak mint egykor a vendégfogadós, kinél megszállván egy falusi ur, s ki miután jól vacsorált, játékhoz ült, pénzét elkártyázta s végre veszekedést támasztván, kivettetett. Midőn másnap a pinczér az elutazó urnak tartozása lajstromát átnyujtá, „Micsoda, te szemtelen — mond haragosan — még fizetést is mersz kérni, holott e házban annyi pénzt költöttem, s végre ki is dobattam?“ — S igaza volt.

Van tehát Pozsonyban, hála gömöri ur felfedezésének, most elig pénz, szép drágaság, számos korosma, untig üres szállás, és szaporitott katonaság „melly szinte jótétemény a városra nézve, mert pénzét szinte itt hagyja.“ — S mindezen jótéteményért még fizetést követel a kapzsi háztulajdonos! De reménylem, hogy a közmondást: „nem bolond a vármegye“ alkalmaztatni tudandja országgyülésünk is.

Azok pedig, kik mindig pénzhiányról panaszkodnak, tudhatják ezentul már, mikép juthatni tele erszényhez. Kérjenek jó katona-beszállitást, mellyet annyival könnyebben megnyerendnek, mivel sok törvényhatóság elég rövidlátó a szállásoló katonaság kevesbitését kérni, — s lesz bőség s pénz a mennyi csak kell.

Mindezek után abban pontosul össze véleményem: maradjunk a réginél — quoad nemfizetés; de haladjunk a kor szellemével — quoad butorozás; azaz, kényszeritessenek a háztulajdonosok az eddigi ócska mobiliák helyett ujakkal s izletesekkel látni el azon lakosokat, kiknek jelenléte csak fényt és dicsőséget áraszt házaikra, bőséget városukra. Hallom, hogy egy magas ház tulajdonosa a sétatéren, felfogván jól az idő kivánatait, már eleve a legfinomabb rococo-butorokat készittet jövendő dietalis vendége számára.

Éljen tehát az ingyenszállások eszméje; éljen annak főbb védelmezője s bajnoka, gömöri ur, kinek csak még azt kivánom, hogy jövő országgyülés kezdetén a fölovásztmester-hivatalnál nyerjen alkalmaztatást, hogy fogyatkozás ne legyen kényelmes és tágos ingyen-szállásokban.

Pozsony megyéből.

Az ügyvéd.

A polgári állapotban nincs osztály, nincs hivatal, melly a statusok politicai viszonyaival olly szoros összeköttetésben állana mint az ügyvédi. Gyakran egész családok boldogsága attól függ, mint védetnek jogaik; hogy pedig anyagi jólét nélkül szellemi haladás, ha nem is lehetetlenné, legalább felette terhessé tétetik, tudva van mindenki előtt. Ezen osztály különböző országokban különféle helyzetekben látható. A mindennapi tapasztalás mindazonáltal tanitja, hogy legmiveltebb nemzeteknél az ügyvédek leginkább becsültetnek. Angliában például legnagyobb családok gyermekei ügyvédek lesznek s a legmagasb méltósági fokra emelkednek. Francziaországban ügyvédek közül választatnak a kamarai követek, pairek, ministerek, statustanácsosok stb. Ügyvéddé lenni Francziaországban annyit jelent, mint magát privát s egyszersmind az ország köz ügyei viselésének is szentelni. Az ügyvéd a jog mezején mint magyarázó, gyakran mint czáfoló halad, az igazságot törvények értelmében különböző szempontból vitatja meg, s a biró a két ellenvéleményből azt választja, mellyet a fennálló törvényekhez hűnek vagy józanságon alapultnak gondol. — Bármi felvilágosodott legyen valamelly nemzet, bármelly világosak törvényei, mégis akadnak pontok, mellyek a törvényhozás véleményét csak homályosan tüntetik elő, s illy esetekben nyilik legszebb alkalom az ügyvéd előtt, hogy a törvényeket ne csak magyarázza, hanem javitsa is. (?) — Minden esetre biráskodásoknál az ügyvéd nélkülözhetetlen személy; mert ritkán van az ügylekedő feleknek annyi jog- s törvény-isméretök, ritkán idejök, hogy önmagukat védhetnék, s ha nem lenne ki jogaikat a biró előtt képviselné, a legigazságosabb ügynek is vesznie kellene. Több nemzeteknél az ügyek nyilvános elintézése van szokásban, s ezeknél minden vádlottnak, minden vádlónak ügyvédeik vannak, kik nyilvános szónokokkint lépnek fel; az ügyviselésnél jelenlévő személyek törvényismeretet, joggyakorlatot szerzenek magoknak, s ezen nemzeteknél illy ügy-elintézési út mintegy törvénytanodának tekinthető, mellyből a törvényisméret a nép legkülönbözőbb osztályai közé ágazik szét. Mindez azonban a népnél nem kis miveltségi fokot feltételez, máskint nincs meg nála a törvénytanulási fogékonyság; hol pedig ez nincs, ott a törvénygyakorlati nyilvánosság semmi sikert nem nyujt. A csekély miveltségi népeknél tehát az ügyvédeknek nem nyilik olly szép hatáskör, mint mivelt nemzeteknél, s innén van, hogy az ügyvédi osztály leginkább ez utóbbiaknál kitüntetett becsültetésben részesitetik.

Az ügyvédség megnyerésére különböző nemzeteknél különféle kivántatnak meg; átaljánosan azonban minden ügyvédnél előlegesen megkivántatik törvénytudomány, törvénykezési gyakorlat s többnyire ünnepélyes felvétetés az ügyvédi karba. Ez ismét különféleképen, többnyire csak vizsgálat után, engedtetik meg. Mi ezen vizsgálatot illeti, sokan vitatják ugyan, hogy ennek felette szigorunak kellene lennie, s a pályára csak az léphessen, ki igen jeles isméretekkel ellátva találtatott; azonban ez ott, hol az ügyvédek száma meghatározva nincsen, felesleges; mert itt a felek egyhez vagy nehányhoz kötve nem lévén, ollyanhoz nem fordulnak, kit a tapasztalás mint ügyetlent vagy alkalmatlant bélyegez. — Egészen máskint áll a dolog, ha az ügyvédek száma meghatározva van; mert a felek a kinevezett egyénekből kénytelenitetvén választani, azok, kiknek kinevezésre hatalmuk vagyon, tartoznak felügyelni, hogy illy fontos helyre csak ollyanok juthassanak, kik hivatásukban minden tekintetre nézve alkalmatosak. Ezek között is támadnak osztályzatok, s Europa mivelt nemzeteinél gyakran három, négy s több ügyvédi osztályzat is látható.

Angliában régibb időkben a törvénykezés papok kezében volt; akkor is divatozott már a nyilvánosság; de a törvényszék követé a királyi udvart, mig végre meghatároztatott, hogy a közönséges panaszok csak Westminsterhallban intéztessenek el. Azon idő óta támadtak társulatok, mellyekben tapasztalt jogtudósok fiatalokkal összejövén, az utóbbiak törvényismeretet szerzének magoknak. Jelenleg Angliában az ügyvédek közé ifjak, valamelly tag ajánlatára, meghatározott gyakorlati idő után vétetnek fel, s ötévi uj gyakorlat után határzat által felszabaditatnak a közönséges panaszok (common pleas) viselésére is.

Az angol ügyvédek nagy kiváltságokkal birnak. Katonaságra nem kényszeritethetnek, sem más nyilványos szolgálatra, — vét-

ségek miatt törvényszékek által az ügyvédek sorából ki törültetnek ugyan, de mindig az ügyvédkar jóváhagyása mellett stb.

Francziaországban az ügyvédek nagy tekintetben állnak. Minden parlamenti ügyvéd nemesnek tekintetik, sőt hajdan a parisi, lyoni s dauphinéi parlamentekben egy ideigi gyakorlat után nemesi czimet is viseltek, s maga a parlament gyakran kért véleményt hires ügyvédektől. Francziaországban az ifjuság iskolákban tanulja a törvényt, s mihelyt bevégzé, azonnal fel van hatalmazva ügyviselésre. Nehány év azonban minden esetre megkivántatik, hogy magának, kivált polgári ügyviselésben, némi hirt szerezzen.

Az éjszakamerikai statusokban a nyilvános törvénytanitás kevés sikert nyujtott. Ott a fiatalság tapasztalt ügyvédnél 3 évig tanulja a törvényt, s akkor annak ajánlatára épen nem szigoru vizsgálat után az ügyvédi kar tagjává lesz. Ekkor különös meghatalmazás nélkül viheti mások ügyeit, meghatalmazás mellett pedig mindenkinek szabad ügyeket viselni. Mint Angliában ugy itt is jutalmat törvény előtt nem követelhet, ha csak szerződve nem vala; azonban a jutalmazási szerződést illetőleg a felek a törvények által semmi tekintetben megkötve nincsenek. Nagy és leginkább criminalis ügyekben két három ügyvédet is szoktak a felek használni.

Németországban, melly, noha a polgári tökélyetességnek olly magas polczára hágott, az ügyvédek jelen állapotja mégis sokkal kevésbbé kedvező, mint egykor vala. A biró s ügyvéd között felette nagy hézag emelkedék; amaz túlbecsüli magát, ez megaláztatott. Az ügyvédi fáradság bére többnyire ivszámra meghatároztatott; szigoru vizsgálat hozatott be, de mindez kevés sikerrel — mert az ügyvéd helyzetének függetlensége nemcsak természetileg, hanem magasb statusszempontból is indulva ki, igen kivánatos.

Az ügyvéd szép hivatásának terheit csak akkor viheti a közjó előmozditásával, ha abban semmi megelőző törvény által meg nem köttetik, hanem környülményekhez képest meggyőződését követheti, s magának a homályos törvénynek vagy kétes esetnek jogszerü magyarázatára fel van hatalmazva.

Büky László.

Toldalék.*)

„Mig amott délkeleten a dolog akkint áll, a mint leirtuk, mondja a nevezett czikk, addig innen körünkből küldöttség megy Bécsbe a tót ajk érdekében, küldöttség, de titkon, alattomban, mert nem tudni, ki küldöttsége? annyi azonban igaz és kétségtelen, hogy az ágostai hitvallásu evang. papság köréből, s hogy tagjai s vezérei superintendensek, kik a tót nyelvnek Magyarhonban pártfogást, önállást kérnek, és egyebek közt gr. Zay ellen is panaszkodnak, Zay ellen, kinek főfelügyelővé választását a magyar nemzet osztatlan tapssal fogadá, kinek székfoglalási beszédében kijelentett vezérelvére örvendő helyeslést harsogott a honnak közvéleménye, s kinek a nyiltan kitűzött irányhoz férfiasan hű lépéseit a nemzet méltányló figyelemmel kisérte vala. Lapjaink 73ik számában közlők a magyarországi evangelicusok m. évi egyetemes conventjének rajzát s határozatit. Lelkünk lelkét öröm rezgé át, hogy tagja leheténk e testületnek, melly nemes önérzettel lépett napfényre, s bátran hitta fel a hont, hogy lásson és itéljen, iránya, szándoka, czélja és tettei fölött. És gróf Zaynak a magyar nemzetiség érdekében tett energicus föllépéseért köszönet s bizodalom szavaztaték; azóta kevesebb történt mint ohajtanók, mondhatnók, talán semmi sem történt; és küldöttség megyen panaszra ő ellene! Csak tényt akaránk elbeszéleni, nem taglalni. A convent már-már kapunk előtt áll. A convent, hahogy a mult évben közösen fogadott engesztelődés kötele botorul megszakittatott, tudni fogja kötelességét, és bizonyosan nem engedendi, hogy egyházi tekintély egy magyar törvény ótalma alatt álló vallás rokonszenveit magyar nemzetiség ellenes mozgalmak eszközeivé ferdithesse.“ Én pedig ezekhez tiszta meggyőződésből eredő még illy toldalékkal járulok. A mennyire Zay, a lelkes gróf, ki egy érdemdus család sarjadéka, kinek édes szülői a szükség s éhség szorongatta években ezer meg ezer szükölködő szegényeket saját zay-ugróczi kastélyukban napról napra táplálván, őket az éhenhalástól megmentvén, ezerek és ezerek fohászkodó háláját elnyerék s megérdemlék; maga pedig olly hivatalt, melly semmi jutalmat, semmi külfényt, egyedül háladatlan munkát, fáradságot és költséget követel, elvállalni szivesked ett; kinek ezért az egész ágostai hitvallást követő testület hálaérzelmű köszönettel tartozik: — a mennyire mondom a tiszteletreméltó gróf megbántva lenne, igen is e méltatlanságot helyrehozni a conventnek első gondja legyen; a mennyiben pedig a fentérintett lépés netalántán törvény ellen szegülést foglalna magában, annyiban elintézése és a vétkesek megfenyitése az országgyülésre tartozó. — Valóban csodálatos, és ép ésszel föl nem fogható, hogy némelly superintendens urak olly kevés tapintattal s olly kevés körüllátó tacticával birnak, és most, midőn a vegyes házasságokban és felekezetükbeli több sérelmeikben olly igen nagy szükségök lön a haza pártolására, nemzetiség elleni törekvéseikkel szentebb és érdekesebb ügyöknek ártanak, s a kisebb, semmiképen nem veszélyeztetett tárgyat s ügyet, a nagyobbnak s dicsőbbnek alárendelni nem pirulnak.

Nyitra Zerdahelyi Lőrincz.

*) A Pesti H. 49dik számu vezér-, vagyis inkább nevezhetnők véleményczikkjéhez.

Vasuti fölfedezések.

A vasutak épitésével egybekötött földi munkák érdekes fölfedezésekre nyujtottak alkalmat. Nyilványos említést különösen a mammut állat maradékai érdemlenek, mellyek mult hó elején Offenburg mellett a windschlägi magosság bevágásának kiásásakor 30 lábnyi mélységben márgaföldben találtattak és a nagyherczegi természetgyüjteménynek adattak. Némelly kevésbbé ép farcsontokon és bordadarabokon kivül egy majd ép állcsontból állanak két záp- vagy pofafoggal, mellyek bizonyára a legnagyobbak közé tartoznak, mellyeket a Rajna árjai eddig előállitottak, minthogy mindenike 13 badeni ujj hosszu és 11 font súlyu. E maradványokkal találtattak még számos lófogak is, mellyek majd mindig együtt találtatnak a mammut csontokkal és tehát olly ló fogai, melly egy időben az óriás mammutokkal, egy kihalt szarvorru állat nemével, az oriás szarvassal és két nagy ökörfajjal valaha Rajna völgyét laká. Igen kivánatos, hogy minden földi munkáknál a netalán előkerülő ásott állatok maradványaira figyelem fordittassék és semmi el ne hányassék, mi olly időkorból oktathat bennünket, mellybe semmi történeti emlény vissza nem hat; vajha nemcsak amaz óriásállatok csontvázai, hanem kisebb állatok csontjai s fogai is gyüjtetnének.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

55. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Julius 14.**

Magyarország megyéinek szerkezete és statutumai.

Megyéink intézménye az, miben elsőbbséggel birunk Europa minden alkotmányos nemzetei felett. Ez szabadságunk palladiuma. Azért is azon törekvés, ehhez valami hasonlót birhatni, a legtöbb nagyobb alkotmányos nemzeteknél megindult. Poroszországban ezen hatósági szerkezet máris a leendő alkotmány alapjának tekintetik; Angliában, még inkább Irlandban és a gyarmatokban, minden oda munkál. Francziaországban ennek hiánya főoka az örökös habzásnak, szóval némelly tekintetekbeni tökéletlensége mellett a mi tartományi szerkezetünk mégis a legkiképzettebbnek bizonyult egynél több terhes körülmények közt, az idő folytában megszilárdultan.

Még egyformaság is e szerkezetben csudálatosan fellelhető, noha nem azon mértékben, mellyben ohajtható volna, miután a tanácskozásokban szintugy mint az igazgatóságban és igazságszolgáltatásban némelly vármegyékben a legüdvösb statutumokat, szokásokat és kezeléseket találni, mellyek másoknál egészen ismeretlenek s mellyek hiánya szabályatlan vagy lassu ügymenetet okoz.

Mindenki tudja, hogy közgyüléseken fele idő a megyék és dicasteriumok illetősége és hatásköri korlátai, formaságok, szokások stb. feletti vitatkozásokra vesztegettetik, melly alkalommal még a legrégibb tisztviselők s mindig jelen levő ülnökök is majdnem mindennap előforduló tárgyak felett a legkülönneműbb véleményt nyilatkoztatják.

E statutumok és szokások gyüjteménye tehát felette ohajtható.

Már sok év óta hasztalan reméltem illyesminek megjelenését; magam sikeretlen szólitottam fel e vállalatra többet a legjobb fejek közül; de a munka az országnak teljes ismerését, sok tudományos előkészültséget, gyakorlatot és összeköttetéseket kiván meg, s épen ezért egyes tollból nehezen várható a megkivantató tökélyben.

Azon reményben, hogy mégis találkozik reá egy hazafi, 500 pengő forintot teszek ki jutalmául.

Ez irat iránya ne legyen egyoldalu; mindig szem előtt tartsa, hogy az önkény mindig és minden alakban veszedelmes, az alulróli sokszor még nyomasztóbb mint a fölülről származó; valamint azon elvet is, hogy vármegyéink nem független szövetségi statusok, hanem ugyanazon egy haza kiegészitő részei. Melly kevessé óhajtható az első, mutatja Spanyolország s az éjszakamerikai szabad statusok, mellyeknek előbb-utóbbi szétbomlása, csekély központositásuknál fogva, bizonyossággal előre látható; mig a jog és igazgatás egyformasága, valamint a megyék elrendezése s a mindent átkaroló codex, Francziaországnak legjobb öröksége a lázadásból, és tulajdonképen az, mi az egyébkint több tekintetben beteg országnak annyi erőt és hajlékonyságot nyujt. Ennyit az általányos elvekről, most szóljunk a részletekről.

A megye hatósága törvényhozó-, végrehajó- és igazgatóhatalomra oszlik, s pedig:

A törvényhozásbani részvét az országgyüléseni képviselőségben s a következkeli folytonos közlekedésben és levelezésben áll, továbbá a törvényeken kivüli és nélküli statutumokban.

Mint a végrehajtó hatalom műszere és mozgonya teljesiti kebelében az országgyülésileg hozott törvényeket s a királyi törvényes parancsokat, vagy azokat a tisztviselők által teljesitteti. Ollyanok ellen, mellyek a megye rendeinek a fönálló törvényekkel vagy szokásokkal meg nem férhetőknek látszanak, felirnak; ha illy felirásnak nincs sikere, azokat vagy félreteszik, vagy a következő országgyülésen keresnek orvoslást.

Az igazgatósághoz tartozik a tisztviselők választása és azoknak a vármegyéhezi visszonyai, a pénzügy, a nyilványos pénztárak és minden fizetések kivetése, a rendőrség s minden mi e szakba vág, a katonaság elhelyzésével s élelmezésével együtt; utcsinálás és viz-szabályozás.

A vármegye országgyülés kicsinben, de adót nem vethet ki *), ellenben itélőszéket is képez.

Következnek most a rendek, jogaikkal és kötelességeikkel, a főispány állása, minden tisztviselő hatásköre A-tól Z-ig.

Ez körülbelül könnyü vázlata, melly szerint ügyes kéz által tökéletes kép készitendő a jövő országgyülés végeig, midőn a munka egy ügyértőkből biztosság által megvizsgáltatandó s hihetőleg a hirlapokban fog is megvitattatni.

Gr. Andrásy Károly.

A kőfaragó.

Hirlapi viták nemcsak a tárgyakat hozzák tisztára, hanem sokszor a személyeket is. — Igy azon levél után, mellyet Ferenczy István Fáy István grófnak irt, és mellynek maga is kivánt nyilvánosságot adni, alig kételkedendik valaki, hogy nagy rokonság létez a levéliró modorja s azon anyag közt, mellyet kezelni szokott. Kár hogy magának nem jutott nagyobb adag a faragásból.

Valóban vékony lábon áll Ferenczy ur ügye, ha müvészi czáfolat helyett vastag személyességekre kell fakadnia, s végre még a máltai rendet is segitségül hivnia. Gróf Fáy nyiltan kimondotta nézeteit a nagy Mátyásunknak emelendő szoborról, s Ferenczy ur ellenében azon joggal élt, mellyet nyilvános nemzeti munkáknál senkitől megtagadni nem lehet, t. i. dicsérni vagy gáncsolni a müvet önnézetei szerint. Vagy csak azért készült a rajz,

---

*) A megyék mostani szerkezete mellett a nemességnek ön megadóztatása, bármilly ártatlannak látszassék is első pillanatban, a legnagyobb igazságtalanságokra fogna vezetni, mivel, ugy látszik, a személyes kérdéseknél igazságos egyenlőség itt is akar alkalmaztatni, miből azon anomalia keletkeznék, hogy mig *A* 1 ftot, *B* pedig 1000 forintot fizet, az első az 1 ft fizetése által B-vel az 1001 forint felőli rendelkezésben teljesen egyenlővé válnék. Eleinte ugyan csak a legédesgetőbb, legemberbarátibb czélokkal tétetnék meg a kezdet, p. o. kórházakkal, népneveléssel stb. és pedig csak markalis gyüléseken; de csakhamar a legdurvább visszaélések nemcsak e rendszabályt, hanem az egész megyei intézményt gyülöletessé tennék.

A beküldő.

csak azért állíttatott ki a mintaszobor, hogy azt mindenki dicsérje vagy hallgatva bámulja? Hiszen, mennyire emlékezem, a Hirnök volt azon lap, mellyben legelőször egy müértő ama rajzot szigoruan birálgatta s annak számos hiányira figyelmeztette a nemzetet. Ugyan miért nem védelmezte akkor is Ferenczy ur megtámadott müvét a müvészet szabályai szerint? miért nem mutatta meg ugyan e szabályok szerint, hogy munkája tökéletes és halhatatlan királyhoz szintugy mint nagy nemzethez illő? S minthogy akkor s több későbbi birálatokra vagy hallgatott vagy a személyekkel bibelődött, de a tárgy müvészeti oldalát jónak látta mellőzni, nem jogosított e ezáltal minden hazafit felszólalni, hogy a nemzeti emlék kivitele másra, valódi müvészre, bizassék? S hol van még a vox populi, melly ez ügyben olly hangosan s értőleg nyilatkozott, s melly elől, ugy látszik, csak Ferenczy ur s némelly inkább tulbuzgó mint müértő barátjai dugják be füleiket. Nem, édes Ferenczy uram, igy nem szokás vitatkozni a müvészet csatatérén: sőt az, ki igy cselekszik, egyenesen ügyét vesztettnek nyilatkoztatja. Bármi vitéz és becsületkedvelő legyen a máltai rend, a kérdéses szobornak remekségét kivívni soha képes nem leend, ha mindjárt sorompóba is lépne miatta.

Gróf Fáy egész értekezésében csak a müvészet tekintetéből indult ki, Ferenczy nevét elő sem hozta, sőt sorsán segitni kivánván a nemzeti muzeum gondviselőjének ajánlotta; meg nem fogható tehát, mikép vétett ezáltal mint máltai vitéz becsület és emberiség ellen. Illy vádak s kikelések valóban igen közel járnak elvakultsághoz, elbizottsághoz, ne mondjam vakmerőséghez.

Hogy tovább Thorwaldsen, ki e tárgyban talán csak illető biró, Ferenczyt csak kőfaragónak jellemezte, azt nem Fáy gróf tudatta legelőször a magyar közönséggel, hanem már régibb idő előtt a Társalkodóban egy valóban menydörgő czikkelyben lehete olvásni, hol még egyebek is mondattak, mik Ferenczy urat nem igen dicsőitik, de mellyeket ismételni nem akarok.

Igy tehát alig találandjuk más okát Ferenczy ur rendkivüli felpattanásának, mint a legközönségesbet, a mindennapit, azt t. i. hogy érezte, mikép igazat mondott a gróf. Valóbon terhes mai világban a nyilván felszólaló sorsa, mert egy felől a részrehajlatlan, elfogulatlan közönség azt kivánja — s pedig teljes joggal — hogy az, ki szavát előtte a sajtó utján emeli, igazán s teljes meggyőződése szerint szóljon; ha pedig ezen igazság és meggyőződés valakinek önszeretetét, önhittségét, elvakitását sérti, akkor csak özönlik a személyeskedések, durva kifakadások s a legalábbvaló incriminatiók serege.

Igy azonban czélhoz aligha érünk, mert a nemzet ez uton nem jut az igazság kétségtelen tudásához, hanem a közügy lassankint a pártérdekek mezejére huzatik, minek árát többnyire a nagy közönség szokta adni. Most már tudni szükséges, Ferenczy urnak van e igaza, vagy azoknak, kik müvét elhibázott munkának állitják.

Itt tehát biró kell, de teljesen competens biró. Az e tárgyban kinevezett biztosság — mellynek tisztelet becsület addig meddig — ugy nyilatkozott ugyan hirlapilag, hogy a szobor megfelel czéljának, s az ellene felhozott gáncsok alaptalanok. Tulajdonképen ez azonban nem mond többet, mint hogy a szobor e t. biztosságnak tetszett, mi ellen senkinek kifogása nem lehet, mivel de gustibus. ... De azon urak, kik e biztosságot képezik, tudtomra — s talán a nemzet tudtára is — még eddig bizonyságát nem adták annak, hogy a müvészet szabályaival annyira volnának megbarátkozva, miszerint itéletök szakbeli fontossággal birjon, hacsak azon elvből ki nem indulunk, hogy a ki jó költő, jogász vagy szónok, annak egyszersmind jó műbirálónak is kell lennie; vagy talán épen azon jámbor hiedelemben osztozunk, hogy kinek kivatalt

ad az Uristen, azt ésszel is ellátja. Itt is tehát, valamint hazánk annyi más közügyeinél, az értelmesség hiánya, a jó akarat s egy kis honi elbizottság nagyon munkásnak mutatkozott, s aligha balfogásokhoz nem vezetendne, midőn aztán kiki talál mentséget és prudenter et circumspecte kibúni igyekszik a méltó szemrehányás vagy felelet terhe alól.

Műbirálat kell tehát uraim, valódi műbirálat, nem puszta jó akarat, tetszés, pártfogás, roszul értett hazafiság stb. Műbirálatot pedig a corpus jurisból ki nem sajtolhatunk, bár mennyit forgassuk is, s hacsak a müvészet szabályait, a sokoldalu tapasztalást és az általa finomított izlést nem vesszük birálatunk alapjául, kár valóban minden vesztegetett szóért, mert bármi nagyon fujjuk is fel magunkat itéletünk hozásánál, az minden müértők előtt nem lesz egyéb mint — mese.

Itt is, mint legtöbb industrialis tárgyaknál, csak a külföldtől nyerhetünk oktatást, sőt nincs is más mód mint az utánzás ott, hol tulajdon tudományunk és tapasztalásunk olly csekély. Nemzeti szinházunk, üres pénztárával és sajnálatos tespedésével, intő emlékül áll előttünk annak bebizonyitására, mi válhatik müintézményből, melly szükséges értelmesség és tapasztalás nélkül csupa hazafiság által rögtönittetett; s mint okul maga kárán, ki másén tanulni nem akar.

Ha tehát a külföldtől e tárgyban tanácsot kérünk, ott azon főelvekre akadandunk, mellyek nélkül sem fejedelmek sem nemzetek soha nagyszerű művállalathoz nem fognak. Látandjuk itt mindenek előtt a csődöt, melly a legnagyobb nyilványsággal kihirdetve, semmi capacitas elől a versenyzési pályát el nem zárja. E concursusnak természetes következése a birálat, melly vagy egész műakademiákra, vagy egyes műautoritásokra bizatik. Hogy azonban e végre valaha olly biztosság neveztetett volna, mellynek tagjai müvészeti járatlanságukat jó akarattal vagy egyéb elsőbbségekkel pótolhatták, annak épen nem akadtam nyomára.

Ezen sikert biztató s tévedésektől megovó kettős feltétel után jőnek aztán a kisebb helybeli körülmények, a hol, mikor, mikép? noha ezen utolsónak, a mennyire a tervezett munka költségeit illeti, mindent megelőznie kell, kivált ha nemzeti adakozás, nem uralkodói bőkezüség a műnek létrehozója.

Mihelyt a kérdéses magyar nemzeti emléknél ezen ut fog választatni, vége szakad minden szenvedélyes és mellékczélos vitatkozásnak, s majd Ferenczy ur is tudandja azonnal, milly idomban áll műtehetsége a tervezett munka megkivántatóságaihoz; sőt eleve biztos lehet, hogy ha csak az accessitre is juthat, méltán ő nyerendi az elsőbbséget minden külső müvész felett; mert ennyire méltán terjedhet a hazafiság káros vagy nevetséges következések nélkül.

Mostani Mátyás szobrával pedig — tiszta barátságból kérem Ferenczy urat — versenyre ne lépjen, mert a nem igen fényes kimenetelt reá nézve minden varázslás nélkül jósolhatom; hanem készitsen a kitüzendő csődre egészen uj szobrot, melly a nagy király hirének és személyességének, valamint a nemzet és külföld méltó várakozásának megfeleljen. Kitelik tőle, nem kétlem, ha a munka szorgalmas, elfogulatlan, szerény tanulmányok s fáradozások gyümölcse leend.

Azért pedig teljességgel nem szükséges, hogy mostani mintaszobrát megsemmisitse, mert ennek is minden hiányai meltett némi hasznát veheti; csak az istenért ne keresztelje Mátyás királynak, kihez nem hasonlit jobban mint a magyar nemzeti szinház a bécsi várkapuihoz. Kenje reá bizvást valami antediluvianus hős nevét, mi mellett még azt is nyeri, hogy, ha valaki a lovag és ló alkotásában szemsértő hibákat gáncsol, azzal tronfolhatja le, hogy illyes-

hez nem ért, minthogy kétségtelen historiai adatok szerint a vízözönelőtti lovak igy emelték lábaikat, Noé eldődjei pedig illy lógva ültek paripán, karjaikat csak igy s nem máskép nyujtották ki, főbb díszruhájok pedig a lepedő volt. S ha ezen felvilágosodást nehány sanscriti nevekkel támogatja, tudom szent borzalommal elhallgat legott a kaján műgáncsoló.

Fáy István gróf pedig vigasztalja magát az ellene szórt személyességek felett. Katonadolog! Megesik ez az eleven emberen, kivált ha hirlapokba ir. Hazánk főbb tehetségei szinte kénytelenek voltak hasonló lapdacsokat lenyelni, a nélkül hogy ezáltal hirök csorbulást szenvedett volna. Az Uristennek számosak s különfélék levén kosztosai, könnyen megtörténhetik, hogy a legjobb társaságba is néha faragatlan faragó betolakodik. Az elmeharczban szintugy nyerhetni sebeket mint más csatában, mellyek birtokosukat nem kevésbbé dicsőitik, mint a honvédelem mellett megcsonkitott tagok; és napjainkban csak az nem jön összeütközésekbe, ki patulae recubans sub tegmine fagi kényelmesen s részvétlenül nézi, mint pereg le az idő orsóján egy nap a másik után. — Ki a durva sértőnek jobbját odanyujtja, nemcsak szive nemességét tanusítja, hanem ellenét is a legnemesben legyőzi, s habár nem volna is a jeles és uralkodó máltai rend vitéze, mégis a müvelt kornak kétségtelen lovaga.

Ferenczy István urnak kérdéses Mátyás szobra pedig, ezek után, aligha diszesitendi valaha Budapestnek valamelly utczáját vagy piaczát. *X. X.*

Ész és szív. *)

Gr. Széchenyi István legujabb jeles munkájában az értelmességet vitatja polgári előmenetelünk organumának lenni, s nem helyesli egy honi nagy capacitásnak módját, miszerint ez hirlapjában felette is működik az érzékekre. Valának, kik ezt gyanusitgatásnak bélyegzék, feledve, mikép önmagok is, midőn e hitöket fejtegeték, majd kigázolhatlankép belesüppedtek e rut vétek mocsarába. Szerintök a honunk javáért mindig hősen küzdő veterán egyszerre értelmiségi egyedáruságot kiván gyakorolni; magán kivül egyáltaljában senkit sem szenved meg a pályán, vagy a nemzet-jóllét lakának felépitése körül szerintök ő akar egyedül értelmiséggel birni.

Gr. Széchenyit e sorokkal védni akarni megbocsáthatlan bizalmatlanság volna hazánk nemtője iránt, ki, csak intő szavai ellen ne tegyünk, az igazságnak bizonyosan diadalt szerzend a tévedés felett. Itt csak a feljebbi nézet rostálása van helyén, s igy nyiltan kimondom, mikép ez véleményem szerint nem egyéb mint akármi más meggyőződésből eredt állitás, azon sajátsággal mindazonáltal, hogy a legerősb alapon nyugszik, t. i. a természet egymásutáni törvényén, mellyet a tapasztalás is erősit. Ugyanis ki fogja tagadni akarni, mikép az értetlenség majd minden erkölcstelenség kutfeje? Mi jót remélünk tehát az érzékek izgatásától, a nélkül hogy ezek tisztálvák? Miben áll a dolog, valamint mindenütt ugy nálunk is, a nagy sokasággal, azt egészen mellőzöm. Az értelem napja még homályosan világit nemzetünk egén; ennek végetlenül nagyobb alkotó részét minden esetre tudatlanság s balgatagság teszi. Bármilly erőködés történjen is tehát amannak részérül, az érdes anyagon, mellytől körülvétetik, lehetlen hogy áttörhessenek ennek gyenge sugarai. — De mindenki, remélem, egyet ért velem abban, hogy az emberiségről anthropologiai állitásokat szükség hátulról is megte-

*) Czikkeink halmaza miatt elkésett. *A szerk.*

kinteni, mielőtt egész hitelt adunk nekik. A történet hibázhatlan próbaköve a tetteknek; olly forum, mellynek kedvező itélete megvásárolhatlan; olly anyag, mellyből valamit kénye kedve szerint nem faraghatni, ha száz franczia vagy angol neveket idéz is K. ur; mert az eredmény nem a történetből jön, mihelyt a tények megváltoztattak. Kérdem már most: a történetből ismert forradalmak, undokságaikkal, minden belső háboruk, fájdalom, ölések, szóval az összes polgári rosz, mi a világ kezdete óta történt, valljon nem e a sziv — noha gyakran jót ohajtó, de irányt vesztett sziv — politicájának fájdalmas következménye? Mert ha ész vala, mi ama tényeket javallá, minő ész lehetett az, melly például annyi százezrek bizonyos életét egy, távulsága miatt nem is előre látható, csupán sejthető, történhető jóért fel tudta áldozni? Ha ész tanácslá ezeket — az ész, melly a számolást egyedül s annyira érti — kérdem milly siker koronázta amaz, Isten és ember előtt kimenthetlen vérontásokat? A szakadatlan szökdözés egy tulságból a másikba, a folytonos megelégedetlenség, mellyet történet- s hirlapok harsány szóval nyilványitnak? Valóban megfoghatom, mikép K. ur sem meri a nevezetesen Franczhonban létező ipart, gyárokat, nemzeti intézvényeket stb. mint üdvös következményeit e nagyszerü erőkifejtésnek felhozni; mert veszedelmes orvos az, ki szereivel nagyobb erővesztést okoz, mint mellyért meghivatott a beteghez.

Itt tehát a történet eredményei az okoskodással összeütnek; s valóban ha fontolóra vesszük, mikép mindennek megvan a természetben szerepje — a természetben, melly mit sem ad ok nélkül — sejthetjük is, hogy e szerepeket kényünk szerint összekevernünk nem szabad. Ezek mindannyi ujjmutatásai annak, mi iránti engedetlenséget mindenkor tévedés és romlás szokott követni.

A sziv ugyanis legyen mivelt; tudjon felebarátja örömekor örülni, valamint szomoruságában részt venni; ápoljon minden élő iránt rokonszenvi érzeteket; legyen hajlandó csendes házi erényekre, mellyek gyakran nemzetek boldogságának talpkövét teszik, — s ha ez érzetek aztán egyéneknél extaxissá is válnak, s valaki felebarátját érdek nélkül, önfeláldozásával a sodró örvényből menti: az igaz emberbarát nem tehet egyebet, mint könyes szemmel örülni e szivemelő jelenetnek. A milly nyeresége ez az emberi sziv történetének, olly bizonyos, hogy ama hősnek a mentendővel történhető elbukása csupán egyeseket sujtván, az egészet nem veszélyezteti. De midőn egész nemzetekről van szó, máskép áll a dolog. Ezeket extasisnak boldogitni nem szabad; itt már ugyanis millióknak állandó boldogsága van ekkép koczkán. Ugyanebből látszanak kiindulni vala törvényhozóink, midőn az előbbi patriarchalis viszony helyett jobbágyinkat földesuraikkal szigoru törvényes lábra állitották. — De adj bár a szivnek állhatatosságot, s nem adtál neki ereklyét a tévelyitő ördög mesterkedései ellen. Nem ismerünk olly átokhozó forradalmat, melly nem szándéklá az emberiséget nyomasztó jármától megszabaditni. Csakhogy az illuminált parasztok meg a lelkületes betyárok vajmi veszedelmes védői az emberiség jogainak. Ezek a szó igaz értelmében kézzel lábbal dolgoznak, s igy gyakran történik, hogy a legszentebb jogokat, a helyett hogy azokat védnék, lábaikkal tapossák.

Az észnek ellenben természeténél fogva kormányzás a szerepe; s ez teszi, hogy müködéseit sikernek, ohajtott sikernek kell követnie. Ennek számolásai hibázhatlanok.

Igaz, hogy nincs emberi sajátság, melly elfajulási idomot ne rejtsen magában. Igy van az észnek is, mint azonban helytelenül mondják, fattyu testvérje, az álész. De csak bonczoljuk ezt szét utolsó állatórészecskéig, s látni fogjuk, mikép ez megint nem egyéb mint a sziv, midőn az ész álarczáját felköti. Mert mikor tapasztaljuk amazt egy száraz bölcselkedési problemának feloldásával fog-

lalkozni? Soha sem; elnémul illyenkor, s legfeljebb mosolyba redődzik arczája az efféle vizsgálatok haszna felett. De csak legyen valamiről szó, mi a részvevő szivet mozgásba hozza, azonnal siet segédül ajánlkozni.

Az ész, vagyis philosophia, valamelly polgári tárgyra alkalmazva, egészen ment, mint mondám, az efféle balfogásoktól. Nincs az a bölcselkedési, erényi vagy polgári csomó, mellyet ennek ügyes kezei, erőszakos szétszaggatás vagy kettévágás helyett, nem képesek kár nélkül feloldani. Kezeskedik ezért egy részről a szenvedelmek köréből tökéletes kizáratása, de főkép az elfojthatlan vágy, miszerint az ész legbensőbb idománál fogva a természet szent s megmásolhatlan törvényeit mindinkább törekszik megismerni; mik összevéve egyszersmind a teendők ismerését képzik, a szerint mint ezek amazokkal összehangzanak vagy nem. De nem is látjuk az észt ugyanazon alkotmányt egyszerre védni s rontani; nem hajhász ez gyáva hasznokat, de nem is tapos világos jogokat; nem engedi az adózó nép nyomorgattatását, de még sem ohajtja a nemes polgár vérontását; szóval feltétlenül oraculum lehet a polgári tudomány akármellyik kérdésének megfejtése körül. Ne tartson attól senki, hogy ekkép durvák s nem elegendő emberbarátiak lesznek törvényeink: qui jure suo utitur, alterum non offendit. Legfeljebb az leend belőle, hogy sokkal kevesebben lépendnek a vezető ész lobogója alá; mert nehezebb rendszeresen s mélyen gondolkodni, mint korszerűen érezni. De leend nyereség is, melly abból álland, hogy a nyilványosság és véleményszabadság elvének épentartása mellett csupán ollyanok veendnek részt a törvényhozásban, kik erre nem csak elegendő képeseknek érzik magokat, hanem valóban azok is. S csak ekkor nyerhetünk törvényeket, mellyekért áldás párosul mindenkor azok emlékével, kik hozták.

Az előadattak mindenütt állnak, de mégis leginkább nálunk, hol az izgatás már végképen kijárta küldetését. Az álmot itt a legnagyobb éberség váltotta fel. Ugyanis mellyik nemzet tett néhány rövid évecskék alatt minden tekintetben illy előmenetelt? mert Amerikát itt például felhozni csak azon különbségnél fogva sem lehet, hogy nálunk a kiváltságosoknak kelle s kell a rájok nézve kedvező alkotmány birtoka mellett korszerű engedelyeket adni, mi nem csekély áldozat; amazok ellenben polgárilag szabad ég alul rögtön jól butorozott lakházba léphettek *) s ekkép érdek sem vala, melly egyik vagy másik néposztályt, melly szinte nem is létezett, előbbi állapotjához csatolta. — Hát a jövőt illetőleg, ki áll jót, valljon ott nem kora-e a diadal?

Nem akarom ezzel mondani, hogy már elég, mit tettünk. Csak az egyes ember kifejthetésénél létez korlát, s ez ennek egyénségi alakja; de nem ismer illyesmit az összes emberiség vagy egy egész nemzet, a végtelenséget kivéve; s igy inkább meg ne szünjünk haladni mig haladhatunk! De ép azért ohajtanám törvényjavaslóinknak megsugni, hogy ujabb szándékukban állhatatosak maradjanak, miszerint már most felhagynak kissé szivpolitikájukkal, s nem izgatnak többé, vagy csak felette képesint. Azok, mikre a kiváltságosak, alkotmányunk fegyvereinek nemes megvetésével, önkint hajlandók, még csak engedelyek. Véleményem szerint szükség bevárni az időt, midőn általányos kötelességérzetté válnak. Időközben lesznek országgyülések, mellyek azokat aztán törvénykönyveinkben letűzendik; s ekkor kezdődhetik csak a követelő kor. A

*) Vagy tulajdonkép statust a pusztában alkottak, minden meglevő s fenálló visszonyok s ezekből keletkező akadályok nélkül.

A szerk.

rendes uton s módon hozott törvényeknek hódolni fogunk, s honunkat, ha helyesek, mindazon áldások özönlendik, mellyeket czéloznak. De ha egy, polgári lelkülettől elragadott lovag az utakon keresztül kasul nyargal, mindenkit kötelessége teljesitésében megállit, s neki szegezett lándzsájával kényszerit nem csak léges terve helyességének elismerésére, hanem az arra szükséges költségeknek is minden okszer és arány nélkül stante pedei lefizetésére: akkor ugyan egy kettővel tán végezend, de aligha sokáig folytatandja sikerrel a kezdettet. A természet visszahatási törvénynél fogva nem csak rendes capacitatiora nem lesznek a többiek már hajlandók, hanem még azt is visszaveendik, mi amattól rablókép elidegenittetett.

Ugyan ez mostan politikai állásunk is. Én legalább a jelen körülmények közt nem ismerek honunkra nézve üdvösbet az időszaki sajtó szabadabb működhetésénél; s ime a jóvali helytelen élés azt tevé, hogy, mint rebesgetik, már nem kevés megyék azt ismét korlátoztatni kivánják! A háziadó-kérdés milly emberies megfejtést igért, s ime tapasztaljuk, mikép ez már most ugy áll, hogy oh feudalis világ könyörögj érettünk! Hát azoktól mit várhatunk, kik a köd elenyészte után, melly vezetőik rosz szándékát rejti, visszatérvén tévutjokról, már most — ismét hibásan — még inkább ragaszkodnak a régihez? Valóban ha visszatekintünk ama mindenkitől ismert 1825ik évig tartott visszahatásra, ennél még végetlenül szomoritóbb kilátás nyilik jövendőnkbe; mert amakkor más levén a valódi, nemzeti boldogságunkhoz vezető ut, azon bizvást haladhattunk; most pedig ez egyetlen-egyen olly akadálykövéket halmozunk lépteink elébe, mellyeket elgördítni, mint mondám, sok évek alatt nem fogunk. S ti, mindezek mesterei, nem átaljátok roszhitüleg fejünkre tolni saját müvetek okát?

Lesznek, kik majd a nép nevében ismét felszólalnak. Ámde mi is mondhatandjuk ekkor: „veletek s általatok ha akarjátok; nélkületek s ellenetek ha kell"; s mennyire a sokaság ellenében a pórerő tulnyomóságot nyerne, annyira meg bizonyos, hogy jobbágyi bizalmunk koronás Főnkhez — ki királyi esküjét tevé arra, hogy alkotmányunkat védni s fentartani fogja, s ki kormányzói szent tisztjénél fogva nem mulasztandja el a bomlott rendet helyreállítni — nem csaland meg bennünket. De mégis ott vagyunk csak, hol előbb valánk! S itt kérdem, mi jót érlelt honunkra nézve a kor, mellynek érlelő erejét a Pesti Hirlap egekbe emeli? Bizony felette keveset, hacsak a roppant nemzeti erőnek eltékozlását nem számitjuk ide, melly tán más körülmények közt könnyen megszakadást okozhatott volna.

S itt feleszmél a pór is; sejteni kezdi csalattatását és az alakosokat kővel s átokkal szórja. De késő! Mindennek meg van a percze, mellynek lepergése után ha örökre nem is, legalább igenigen sokára elnémul az óra, melly a félbeszakasztott munkának folytatására hivja a megerőltetés szülte álomlázból ébredő emberiséget.

Megyessy Alajos
Zala megyéből.

Igazitás. A Századunk 45ik számában „Szellemi utazás" czikkben 362. hasában alulról 9ik soron „hol, mint mint a világban" helyett olvasandó: „hol, mint mintavilágban"; Századunk 51. számában pedig a 411. hasában alulról a 21ik soron „az gyilkosul" helyett „a gyilkos".

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

56. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Julius 18.**

A bot.

Valamint hajdan a kegyetlen és önkényes botoztatásnak is sok barátai voltak, ugy jelenleg még a mérsékelt, a szelidebb, emberekhez illőbb akármi testi büntetésnek is szépszámu ellenségei vannak. Ezek „nemzetnek“ szeretik ugyan magokat nevezgetni, de miután annak ezeredik részét sem teszik, a „nemzet“ nevet természetesen csak bitorolják. Azonban, ki négy öt urat mindig egész vármegyének szokott tekinteni, az igen következetesen — de nagyon hibásan is — négy ötszázat egész nemzetnek is tarthat. Valamint nem a „nemzet“ tapsolt akkor — mikint a Pesti Hirlap állítja — mikor gr. Z. K. főgondnokká neveztetett, hanem legfölebb két három száz ember: ugy a mérsékelt botoztatásnak is ellensége nem a „nemzet“, hanem csak nehány száz ur. Mert valamint gr. Z. K. urnak nevét tizenegyed-, személyét tizenkettődfél millió ember nem ismeri, a fél millionak fele pedig vallás-különbség tekintetéből is megtiszteltetését közönbös dolognak tartván, nem tapsolhatott, a két száz ötven ezernek fele pedig, mikint a legutóbbi szláv papok botrányos föllépéséből következtethetni, legalább szivből bizonyosan nem tapsolt: ugy azt, hogy a szelidebb botoztatásnak is nehány száz ellensége legyen hazánkban, tizenegy millió ember nem is tudja, tizenkettődfél millió pedig annak tettleg barátja még most is.

Ha kedves hazámat széltében hosszában összejárom s falukon a parasztság közt folyvást lakó éltesebb s tapasztaltabb földesurakkal, tisztekkel, lelkészekkel, előjárókkal, kik a köznép jellemét, természetét tökéletesen ismerik, bizodalmasan beszélgetek, bizonyosan száz ollyanra találok, kik minden testi büntetés megszüntetését nem helyeselhetvén, azt nemcsak általányosan a hazára, hanem különösen magára a parasztságra nézve is mind anyagi mind erkölcsi tekintetből káros- és veszedelmesnek vallandják, mig egyetlenegy ollyanra akadok, ki azt helyeslendi; és ez az egy is kicsoda? egy főnök, ki ujdonuj inditványai s szónoklata által nagy fáradsággal főnökségre vergődvén, e főnökösködhetésben s több kevesebb fiatal tapasztalatlan uracs tapsaiban a világon legfőbb dicsőségét, örömét, boldogságát lelvén, kész ez egyetlen érdeknek minden egyebet alárendelni s föláldozni. Mondám, több fiatal tapasztalatlan uracs tapsaiban; de ha számukból legiók kerülhetnének is, mégis összes szavazatuk egyetlenegy éretteszü tapasztalt ur voksa ellenében mitsem nyomhatna, mert ők nem arra hallgatnak, mi mondatik, hanem csak arra néznek, kitől mondatik? és bálványkint imádott főnökük tekintélyétől elkábitva a legesztelenebb inditványt is szintugy hajlandók megtapsolni, mint készek volnának másnak, akár isten küldöttének, mennyei állításait is lepiszegni. Csak beszélgessenek össze főnökeink és megyei gyüléseinken országszerte inditványozzák azt, hogy ezután négykézláb járjunk, fejünket borotváltassuk: fogadom e fiatal uracsoktól nemcsak végtelenül megtapsoltatandnak, nemcsak teremrenditő lármával megéljeneztetendnek, hanem, ha főnökeink nyomban négykézláb a lépcsőkön leszaladnak, borbélyhoz menendők s ott fejöket leborotváltatandók, az uracsok is bizonyosan nyomban követendik őket.

S ime, illy uracsok, kik a haza közboldogságát magokban rejtő minden kérdések eldöntésekor a szavazattól eltávolitandók volnának, nemcsak a hazának leczkét szabni, megyei gyüléseken határozni szeretnek, hanem országgyülésen is törvényeket alkotni akarnak, miután zaj, lárma s piszegéseik által okos tapasztalt urakat szóhoz jutni nem engednek! Ezek azon uracsok, kik nehány főnökeikkel a testi büntetést végképen megszüntetni ohajtják, de nem a nemzet!

De ha minden hirlapjaink a Pesti Hirlappal, mellynek hasábjain még olly testi büntetésekre vonatkozó száz jeremiádákat is olvashatni, mellyekre törvényes birák által czégéres gonosztevők ittéltettek el, kezet fognának; ha összes journalistikánk összes szerkesztői személyzete épen ugy mint a Pesti Hirlap főszerkesztője érezne; ha minden hirlapnak ötven vagy száz rendes levelezője volna, és ezeknek mindegyike magával együtt száz ember vagy ur érzelmeit képviselné; megis ezek az egész nemzetnek csak ezeredik részét sem tennék, következésképp nagyon szerénytelenül igényelnék, hogy az iszonyu többség, önmeggyőződése ellen, nézeteikben osztozzék; mert tudni kell urak, hogy az összes köznépnek kilenczvenkilencz századrésze jelenleg épen olly barátja még a botnak vagyis a testi büntetésnek, mint az összes polgárság és nemességnek kilencz tized része.

Elképzelem magamnak, milly nehezen esik némelly uraknak illy állitásokat elhihetni; de engedjenek meg, ha én is őszintén megvallom, mikint nekem egészen lehetetlen elhinnem, hogy a testi büntetés megszüntetésének üdvös hatása lehetne; mert hogy a bottali büntetésnek a vétségek leggyakoribb eseteiben és népességünk legnagyobb részénél mindig üdvös hatása van, gyakran tapasztaltam; hogy a bottali büntetés elmulasztásának mindig rosz következménye van, majdnem mindennap tapasztalhatom. Arról, hogy némelly uraink nép között sohasem laknak, általa sohasem boszantatnak, vele érintkezésbe sohasem jövén annak természetét, gonoszságát nem ismerik; hogy ők mindig uri körökben társalognak és a köznép kicsapongásait nem érezik — arról mitsem tehetek. Kik állitásomat tulságosnak látják, kérem jöjjenek köznép közé állandóan lakni, élni, s hiszem, majd ők lesznek a botnak első pártolói.

Mig tulajdon ép szemeimmel azt vagyok naponkint kénytelen látni, mikint a paraszt-szüléknek kilenczvenkilencz századrésze, a polgáriaknak három negyed-, a nemesieknek négy ötödrésze tulajdon gyermekeit csekély gyermeki vétségekért kegyetlenül összeszemarczangolja, pofozza, czibázza, rugdozza, lökdözi, hátba oldalba döfdösi, egész vérezésig összevesszőzi; mikint a paraszt gazdák, polgárok, nemesek egykét sértő szóért félholtra egymást verni képesek; mikint a közkatonák, mesterlegények, deákok, parasztsuhanczok, urasági cselédek csekély szemrehányásokért egymást doronggal, karóval agyba főbe verni nem irtóznak, szóval, mig azt vagyok kénytelen látni, mikint veri, dorongolja a paraszt, polgár és nemes tulajdon nejét, neje tulajdon urát, szomszéd szomszédját, barát barátját, rokon rokonát, testvér testvérét, az atya fiját, a fiu atyját, az anya lányát, a lány anyját stb., addig hiában urak, akármit csevegnek, akárhogy okoskodnak, én azon hitemtől el nem állhatok, hogy hazánk összes lakosinak kilenczszáz kilenczvenkilencz ezeredrésze a botnak vagyis a testi büntetésnek igen is nagy barátja, kedvelője; mert különben ugyan miért és hogyan szeretne

illy hirtelen s minden csekélységért bothoz, dorong- s vesszőhöz nyulni s azokat használni? Ha pedig a haza békével elnézné, türné, mikint tulajdon gyermekei egymást szabadon öldöklik, a szülék tulajdon gyermekeiket, a férjek tulajdon feleségeiket csekély hanyagságért, szóvali bántalomért lázárokká teszik, mikint házigazdák, nemes urak cselédeiket csekély mulasztásért vagy kártételért ütik, dobják; és azt törvényesen tilalmazná, hogy a gyilkosokat, rablókat, gyujtogatókat, tolvajokat, csendzavarókat stb. még a törvényes birák is testi büntetésre ne itélhessék: én ezt nem egyébnek tartanám, mint hazám halálos betegségének, mellyből kigyógyulása többé lehetetlen; s hiszem, mikint nem sokára azt mondhatnók róla: „szegény haza, nyugodj békével!“

Én legalább részemről nagyon is el tudom gondolni, Pest, Buda, Pozsony városa teljes közepéből, szép szobából, csinos iróasztal mellől milly könnyü némelly uraknak a bot ellen irkálni: mert őket sem föl nem pofozza, sem doronggal főbe nem veri senki, ők se nem szántatnak, se nem vettetnek, se nem árulnak, hanem kész pénzből, mellyet szekrényökben zárva tartani és az ellopatástól megőrizni igen könnyü, élnek; elképzelem magamnak, némelly fő- al- s tiszteletbeli jegyzőknek, ügyvédeknek, levéltárnokoknak és egyéb uraknak, kik mindig vagy omnia sua secum portant, vagy atyjok vezetvén és kormányozván falun a gazdaságot, az azzal járó boszuságokat nem ismerik, milly könnyü nekik a testi büntetés megszüntetését követelni, annak embertelenségét rajzolgatni; mert ők városokban hivatalukból, annak hulladékiból, atyjok havonkinti adakozásaiból vagy pereikből, szóval kész pénzből élnek ugy, hogy őket mint tens urakat se meg nem verheti sem malitiose meg nem károsithatja senki: de, édes uraim, majd ha egyszer falura köznép közé szorulnak, és harmincz negyven hold földből szépszámu család és cseléddel tulajdon gazdálkodásuk után élni kénytelenek lesznek, majd ha a gonoszok ketreczeikből hizott libáikat, réczéiket, az ólból pulykáikat, malaczaikat, az akolból juh- s bárányaikat, kertjökből szép gyümölcsüket folyvást lopogatják, gyönyörü oltoványaikat, szölőtőkéiket összerongálják, rét, lóher, bükköny, zab, árpáikat lelegeltetik, össze vissza tipratják vagy aratják, kivált akkor, mikor az urak marhája koplalni kénytelen, mikor takarmányt — ha a laposmenykő a zsebbe bele nem ütött volna is — pénzért sem kapnak, majd akkor, ha a két három rendbeli pénz- és bezárási büntetések mitsem használnak, az uraknak pedig a gonoszok addig, mig kettőt hármat megcsiphetnek, száz, kétszáz forintnyi kárt, mellyet senki meg nem térit, okoznak: majd akkor azt fogják ezen urak velem együtt mondani: „de bizony ezeknek bot kell!!“ Sőt merem állitni, mikép illy körülményekben jó uraimék ugy fölhevülendnek, hogy a gonosztevőkkel épen olly kegyetlenül bánandnának, mint velök hajdan a legkegyetlenebbnek kikiáltott földesur bánt, ha kezeiket a törvény szigorusága kötve nem tartandná; mert higyjék el, urak, régenten sem verették legtöbb esetekben az embert ok nélkül, hanem csak gonoszságáért, s ha sok helyütt kegyetlenebbül, mint illett, bántak vele, az egyedül az épen emlitett ingerültség okozta fölhevülésből történt; magában értetődvén, hogy egyes kivételekről, mellyek mindig és mindenütt történtek és ma is történnek, szólani nem akarok.

Ugyanazért még most is azt mondom, hogy a törvénynek csak a hajduk s erdősök kezeiből kellett volna a botot elszedetni, a földesurakéban pedig meghagyni, de egyszersmind hatalomkörüket szigoruan kijegyezni ugy, hogy tizenkettőnél többet ne verethettek volna a jobbágyra, s ezt is csak a falu két előljárója jelenlétében, hogy ezek a paraszt netaláni panaszkodása esetében nemcsak az ütlegek számáról, hanem a vétség minőségéről is hiteles bizonyságot tehettek volna. Igy aligha a farkas is jól nem

lakott, a bárány is meg nem mentetett volna, holott most a földesuraknak iszonyu sok bajok van jobbágyaikkal, mellyek szintolly ritkán orvosoltatnak meg illőleg, mint hajdan a parasztok ügyei ritkán orvosoltattak uraik ellen.

Annyi szinte bizonyos, hogy a törvény már száz sőt több év előtt a botot eltörölte volna, ha illy sok, gazdaság nélküli, városokban hivatal után készpénzből élő urak, mint jelenleg, léteznek; mert ezek szintugy mint most a bot eltörlését nemcsak sürgethették, hanem valóban sürgették is volna, miután a néppel érintkezésbe nem jövendettek s általa soha nem boszantattak volna; hogy pedig a bot ennyire is, mint most már régóta, el nem töröltetett, annak egyedüli oka az, mivel kevesebb ur volt, s ez többnyire mind falukon a köznép között élt, általa naponkint ingereltetett s igy azon egyetlen eszköznek, melly által magát némileg mentesithette s a népen megboszulhatta, eltörlését nemcsak nem sürgethette, hanem inkább, mig csak lehetett, föntartani ügyekezett. Ugyanis száz évek előtt a grófok, nagyobb földesurak gyermekei szintugy iskoláztattak mint most, szintugy neveltettek, vallásra tanittattak mint most, s bár lehet hogy a világi tudományokból nem tudtak annyit mint jelenleg, de szintugy nemes vérből születtek, nemes tejjel táplálttattak, nemes körökben társalgottak mint most; s ugyan mikép lehetett, hogy ezek a nemes származásu, tanult, nevelt földesurak olly kegyetlenek voltak, hogy jobbágyaikat mint a férget vagy barmot agyonzuzták, tiporták? Ha ezeket a nemes vér, származás, nevelés, iskoláztatás, társalgás meg nem szelidithette, valljon hogyan fog köznépünk jobbulni, szelidülni, erkölcsösebb lenni, miután annak legjobb akaratunk mellett is olly nevelést távolról sem fogunk adhatni, minőt hajdan grófjaink, kik kegyetleneknek mondatnak, kaptak? Kegyetlenségök oka tehát egyedül a nép gonoszsága és urainknak korlátlan szabadsága volt, melly mellett fölhevültökben magokat mérsékelni nem tudták. E korlátlan szabadságot eltörölni és helyébe kiszabottat állitni, nálunk még most egyik legszebb föladata lett volna a törvényhozásnak.

Nem hiszem, hogy hazánkban csak egyetlen értelmes ur létezzen, ki tagadhatná, mikép nálunk hajdan igen sok tettek, mellyeket itt elősorolni nem akarok, olly vétségeknek tartattak, hogy miattok az ember legalább egy évre bebörtönöztetett és száz pálczára itéltetett, melly tettek jelenleg a vétségek lajstromából már rég kitöröltetvék, s miattok az ember még szóval sem dorgáltatik meg, nemhogy bottal büntettetnék; nem tagadhatja senki, hogy ugyanazon vetségért, mellyért hajdan a vétkes három évet kapott, korunkban alig kap egyet, s igy részint azért, mivel rabjaink börtöneinkben tovább letartóztattak, részint azért, mivel minden csekélységért tömlöczbe hányattak az emberek, a rabok számának hajdan iszonyunak, ellenben most, midőn sok vétségért be sem börtönöztetnek, sokakért pedig csak rövid ideig tartóztatnak le azokban, nagyon csekélynek kellene lenni; s még is alig hiszem, hogy száz év előtt annyi rabjaink lettek volna mint most.

Ha ez a körülmény igaz, ugy könnyen következtethetjük, mikép régenten a bottóli félelem ezereket visszatartóztatott a gonoszságoktól, mig jelenleg a vétkesekkeli szelidebb bánásunk ezereket gonoszságokra bátorit föl. Ugyanazért legalább azon urainknak, kik egész bizonyossággal tudják, hogy előbb-utóbb falura szorulandnak s köznép között élni kénytelenek lesznek, bátorkodom azt tanácslani, hogy a bot ellen ne sokat küzdjenek, mert bizony bizony mondom, eljövend az idő, mellyben minden szavukat megbánják, magokkal ellenkezésbe jönnek és a világ előtt szégyent vallandnak, mikint ez már tudtomra is több urakkal megtörtént. Ugyanis

Egy nevezetes főnökünk, ki már több év óta pro aris et

focis a bot ellen küzdött, taval bepanaszlott egy szegény embert, hogy földéről két kéve gabnát lopott el, s miután a szbiró csak tizenkettőt veretett a tolvajra, a főnök kigunyolta a szegény birót mondván: „no már ez csakugyan birói büntetés!“ Pedig a biró kedveskedni akart a főnöknek, mert más kedveért bizonyosan hármat sem veretett volna a tolvajra. Egy másik nagytekintetű főnökünk — hasonlókép a botnak régi ellensége — kivivta, hogy egy szegény ember, ki erdejében káron kopatott és a főnök erdősének magát megadni nem akarván, azt csunyául összekáromlotta, egy egész évre és száz pálczára itéltetett, pedig nem az okozott kárért, hanem káromlásért — de ez perse csak ürügy volt — mellyért ha mindenkit bebörtönöztetünk, bizony urainknak is szép száma nem maradand szabadon. Egy harmadik bot-ellenségnek levelét tulajdon szemeimmel olvastam, mellyben a szolgabirót panaszkodva kéri, hogy minélelőbb a hely szinére eljönni és a kártevőket megcsapatni ne késsék, „mert, mond, mindenét tönkre teszik s köztük máskép megélni lehetetlen.“ Egy negyedik botellenségnek haza utaztakor két pityókos betyár az utból kitérni nem akart, s miután a szép szóvali intés mit sem használt, a jó ur, nehogy kocsival együtt árokba dőljön, kocsijából kiszállott a gazfiakat gyalog kikerülendő, de mivel már most dorgálni kezdette őket, neki rohantak az istentelenek és az ut melletti vizzel tölt árokba taszíták. Ez az ur igen okosan cselekedett, hogy elveiről megfeledkezve a betyárokat becsipette s mindenikre egy havi börtön mellett huszonötöt veretett. Ugy kell a gazfiaknak! — Még egy, de igen csekély tekintetű botellenséget ismerek. Ez egy nálánál még szegényebb urat iszonyu kegyetlenségről vádolt azért, mivel ez egy hurokra került kirablóját pofoncsapta azért, hogy vallatása alkalmával himezett hámozott, a rablást hol megvallotta hol tagadta; pedig ha őtet rabolják ki, bizony rablóinak bőrüket huzatandja le ha lehet. Illyen az emberi szilárdság! igy ellenkeznek magokkal azok, kik a bot ellen küzdenek. A kit senki sem bánt, az könnyen lehet szelid s érzelgő; de csak üssék őt véletlenül pofon, fogadom ő sem marad adósa senkinek! Legyünk tehát igazságosak, s ha mi testiképp kivánjuk azokat megbüntettetni, kik bennünket ok nélkül összetagolnak, engedjük meg, hogy a szegény ember is testi büntetést követelhessen arra, ki őt majdnem halálra verte.

Ha pedig csalatkoznám, vagyis ha a bot ellenségei maholnap jószágaikon olly jólelkű köznépre akadnának, hogy ellene tulajdon érdeköket tekintve legkisebb panaszuk sem lehetne: valljon legalább mint földesurak mit mondanának azon napának, kit tulajdon veje majdnem agyonvert azért, mivel őt korcsmából haza hivni bátorkodott, midőn az ököl-nagyságnyira kidudorodott kék szemekkel, mellyek látására elborzadnának, hozzájok panaszra menne? Mit mondanának azon mostoha-anyának, kinek fejét mostoha-fia tűztakaró-vassal két ujjnyi mélységre bevágta azért, mivel részegségéért dorgálta? Mit azon édes atyának, kit fia kegyetlenül összetagolt azért, mivel buzalopáson kapván őt, vagy kettőt ráütött, midőn az hozzájok azért folyamodnék, hogy istentelen fiát csapassák meg? Mit azon parasztnőnek, kit ura ugy összevert, rugdalt, hogy gyermekét veszté? — Illy jelenetek a köznép között mindennapiak! Vagy nem hiszik az urak, hogy hazánkban évenkint legalább kétszáz parasztasszony férje verése következtében meghal és legalább kétszáz abortus történik? S illy akasztófákat ne botoztassunk? De hiszen az illy gonosztevőket ugysem bántja senki, mert ellenök panasz sem történik soha.

De azt mondják: be kell az illy gonoszokat zárni, jól megkoplaltatni s majd megjobbitandják magokat. Épen nem, sőt épen akkor boszulandják meg magokat legdühösebben azon, ki bezáratta őket, ha vele birnak s parancsolhatnak, és pedig annyiszor a mennyiszer bezáratnak s kiszabadulnak; ha pedig a gonosz husz pálczát kapott, addig mig azokat alfelén érzi, bizonyosan nem bánt senkit, de bizonyosabban nem akkor, ha tudja, hogy nyomban ismét huszat kap, ha a bántottat ismét megbántja. Ez olly igazság mint kétszer kettő négy. Ne is mondják, urak, hogy a tapasztalás ellenkezőt bizonyít, miután ezeren eléggé pálczáztattak s mégsem jobbultak meg; mert azt én sem állitom, hogy a bot által a gonosztevők megjobbitatnak, hanem hogy a gonoszságtól elrettentetnek: s ez a bot czélja, ez a társaságnak elég! Ha a társaságos élet kötelékeit mindenki pontosan teljesiti, azok ellen senki egy makszemnyit sem vét, akkor a társaságnak senki ellen panasza nem lehet, bár nem belső meggyőződés- vagy szivből teljesittettek is azok; ez nem a társaság hanem a vallás dolga. Igaz, hogy sok gonosztevő ismételve elköveti azt, miért már megbotoztatott; de miért? azért, mivel mindig azon reménnyel kecsegteti magát, hogy tette nem tudatik ki és a botot kikerülendheti; ellenkező esetben bizonyosan a legbolondabb ember sem ismételne valami roszat. Hát a tanult nevelt urakat mi tartóztatja leginkább a gonoszságoktól viszsza? talán a törvény, annak tisztelete, vagy szigorusága? Épen nem, mert az urat ritkán sujtja aránylag elég szigoruan a törvény — annak minden törvénye a becsületérzés. Az ur, ki becsülete vesztét nem félti, vagy inkább — mert ez, mig az embernek becsülete van, lehetetlen — ki becsületét többé nem veszthetí, mert azt már rég elvesztette, az szintugy képes minden gonoszságot elkövetni, valamint a paraszt. Hát a parasztot mi tartóztatja leginkább vissza a gonoszságoktól? Legnagyobb részét bizonyosan a bot, mit a parasztság maga is akár esküvel bebizonyitni kész; egy kis részét a vallás, egy még kisebb részét a vallással vegyitett becsületérzés; de töröljük el csak a botot végkép: először a becsületérzés dől halommá, ebből több kevesebb gonoszságok következendnek, mellyek nem sokára a vallási érzelmeket is megdöntik, és köznépünk mostani hiányos nevelése mellett barommá aljasodik le, vagy inkább iszonyu szörnyeteggé válik. Ugyan azért a népnevelésben vallás után a becsületérzés ébresztése fődolog.

Azt szeretett hazámnak nyiltan megmondhatom, mikép köznépünknek egy harmada távolról sem tudja még, hogy a földesur nem botoztathatja őt többé, fele pedig a világért sem hiheti, hogy a vármegyénél a vétkesekkel egy idő óta igen szeliden bánnak; nagy része tehát fél még nemcsak a vármegyétől, hanem földesurától is, és e félelemnek iszonyu varázsereje van. Mihelyt megtudandja, hogy sem földesurától sem vmegyétől többé félnie nem kell, azonnal ismét vagy sok tetteket a vétségek lajstromából kitörölnünk, vagy iszonyu nagyságu fogházokat épitnünk kell, mert a gonoszságoknak sem vége sem eleje nem lesz. Pedig hogy ezt legfölebb egy pár év alatt megtudandja, kételkedni annyival inkább nem lehet, mivel a vármegyéhez közel fekvő falubeliek a földesur és jobbágy közötti viszonyokról naponkint sokat hallanak, rabjainkkal pedig mikint bánunk, naponkint tulajdon szemeikkel láthatják. Még most a paraszt, ha urasága ellen vétett és a vétségen rajtkapatott, igen örülne, ha a földesur vagy tizenkettőt ráveretne és ügye feledékenységbe menne, mert a vármegyétől nagyon fél; de ha majd megtudandja, hogy ott a gonosztevőt verés helyett czirókálják, étellel itallal, tiszta ruhában, csinos szobában jól tartják, reggel hatodféltől hatig, délben félegytől egyig, este hatodféltől hatig az udvaron sétáltatják, hetenkint négyszer fürdeni engedik: bizony akkor bolond lesz ha még valakitől fél, vagy ha börtönbe nem kivánkozik, a mint már ugyis elegen panaszkodnak, hogy hamar bocsáttatnak el onnan, és még többen legalább ősz felé valami csint elkövetni készülnek, hogy télre börtönbe mehessenek.

Hát mi történik majd akkor, ha egyszer gyilkosaink- s rablóinknak börtöneinkben egyéb dolguk nem lesz mint enni inni?! Akkor jóformán majd magam is oda fogok szegődni! Én is azt mondom tehát: „Adj uram bölcs törvényhozókat!“

K—u J.

Eszméletek a belföldi czukorgyártásról.

Lapjaink minapi 49ki számában e tárgy felől érdekes és gyakorlatos értekezést közöltünk, melly ezen annyi nyereséget igérő iparágnak némelly eddigi főbb hiányaira figyelmeztetett. De az észrevételek többnyire a gyártás körül forogván, magára a czéklatermesztésre, e gyártás főalapjára, nem terjeszkedtek. — Azalatt pedig a honi Gazdasági Egyesület boldogitó hatását ez iparágra is kiterjesztvén, következő kérdést tüzött ki: „Mik azon akadályok, mellyek czukorgyártásunk felvirágzását leginkább gátolják.“ — E kérdés megfejtésére irta leginkább Pexa Leop. János a következő, nagy tárgyismeretet és gyakorlatot tanusitó értekezést.

Nem könnyen található másik üzlet, mellyben olly ingékony szerencsével működnek, és mellyben annyi és olly nagy pénzösszegek vesztettek volna, mint a czukorgyártás; és ha majdnem tizenöt év ótai viszontagait tekintjük, sokat csudálkozással tölthet el az, hogy ez iparággal már vagy mindenhol egészen fel nem hagytak, vagy pedig azon baj, mellyben szenved, már nem mellőztetett. Valóban ez iparágot igen illőleg olly beteggel hasonlithatni össze, ki hosszas, gyogyithatónak tartott, de ki nem ismert és e miatt roszul orvosolt betegségben sinylik; s épen abból, mivel ezen betegség gyógyithatónak tartatik, s némileg meggyőződés létez, hogy elmellőzésére csak a baj valódi megismerése szükséges, következik, hogy mig itt ott gyárak buknak meg, mintegy azoknak romain és düledékein más hasonló készületek jutnak uj létre; és minél inkább volna valamelly gyártulajdonosnak az ügyre forditott személyes munkásságánál fogva alkalma azokkal megismerkedni, annál nagyobb állandósággal látjuk őt ahhoz ragaszkodni, eddigi minden veszteségeinek pótolasát a jövendőtől bizton remélni és e reménynek vogyona utolsó maradványait is feláldozni.

S bizonyára, ha az eddig megbukott czukorgyárokat tekintjük, ugy találandjuk, hogy vagy olly egyénekéi voltak, kik pénzbeli tehetségökben egészen megfogyatkozva, az üzletettel, folytatása iránti legjobb akaratjok mellett is, felhagyni voltak kénytelenek; vagy ollyanokéi, kik azzal személyesen soha sem foglalkoztak, és ezért jobbnak tarták a szenvedett kárt elviselni, mint előttök *ismeretlen* ügynek még többet áldozni; vagy végre ollyanokéi is, kik a csak később észrevett helyviszonyokból teljes lehetetlenségét látták annak, hogy elegendő mennyiségü nyers anyagot, azaz répát, kaphassanak.

Azon lettdolog, hogy a répaczukorgyártás sikerüléséhezi erős bizalmat épen azokban találjuk, kik azzal többévi gyakorlat után megismerkedtek, intésünkre szolgáljon, hogy a dologtól mégis valami jó várható. Mi tehát az oka, és mik az akadályok, mellyek ezen iparág felemelését gátolják? kérdezhetjük mi is a magyar gazdasági egyesülettel.

Némellyek sulyos akadályt a tüzelőnek nagy megkivántatóságában és a sok munkabérekben keresnek; de ezen vélemény azon lettdolog által czáfoltatik meg, hogy magokon Magyárország azon vidékein, hol a fa öle alig rug két pengő forintra, és az emberek 8 sőt 6 és 5 pengő forintért dolgoznak hónaponkint, a gyártás kárral jár. Fonák gyártási modorban fekszik e a baj, a gyárok hibás elrendezésében? Kisebb gyáraknál, mellyek költségben korlátozva lévén, csak félig meddig sikeres szerekkel (kivált a nedvnyerésnél) kénytelenek beérni, ez ugy lehet ugyan; de nagy gyárakat is vesztességgel vagy igen csekély haszonnal látunk müködni, pedig mellyek a czélirányos felkészülésben a költséget nem kimélték.

Ezen és ezekhez hasonló hibás conjuncturák és balfogások

azonban, mellyek a répa műtani feldolgozásával egybekötvék, ha valóban történnek is, csak *adatok* azon felsülésekhez, mellyek más, sokkal lényegesb betegség által okoztatnak az üzletben, olly betegség által, melly nélkül a nyers czukornak még három percentes csekély nyeresége mellett is haszonnal lehetne üzlekedni, mig annak sajnálatos megléte mellett a czukor egészen pontos műtani eljárással eszközölt 6 és 7 percentnyi nyereménye is nem jutányosnak mutatkozik.

Egy főbaj, melly a nagybani czukorgyártást (mert csak ezt akarjuk jelen felvilágositásnál szemmel tartani) olly igen nyomja, abban alapszik, hogy legtöbb illyféle gyárak igen nagy, a szükséget felülhaladó költséggel készitvék fel.

Mennyiből e költség a nedvek és szörpök (Syrupe) öszpontositására fordittatik, a hézagok és nehány munkás megtakaritása, sőt a munka gyorsitása, és valamivel nagyobb mennyiségü kristályczukor nyereménye a dolgot némileg kiegyenlithetné ugyan, ha ezen nyereményt más részről a tüzelő anyagok szerfeletti fogyasztása, mellyel tetemes gyárakban még azon felül igen pazarul bánnak, nemcsak el nem nyelné, hanem néha felül is nem mulná. Ellenben a gyártás igen sulyosan nyomatik ama sok ezer forint által, mellyet csupán a nedv nyerése, az erre a mostani eljárásmód szerint használtatni szokott szövevényes szerek, u. m. gőzerőművekkel összekötött levigateur, vizi sajtók stb. miatt, megkiván, és miből, minthogy minden illyféle készületek öt év alatt tetemesen elkopván és haszonvehetlenekké válván, legalább 20—25 percent a gyártásra jut, és egyetemben a közönséges 5 percenttel és a többi gyárkészületek romlási kamatjának 12—15 percentjével, minden mázsa nyers czukrot 4—5 forinttal — ha 10,000 mázsa készittetik is — drágábbitja.

Ebből tehát az következik, hogy minden illy gyár, hogy necsak a felkészület tetemes kamatjai, hanem az épületekéi is, továbbá a nevezetes állandó évi bérek a czukornak minél több mázsáira felosztassanak, kénytelen, mennyire csak lehet, foglalkozni, és e végre a lehető legtöbb répát részint öntermesztés, részint vétel utján szerezni. A sok répának e mellőzhetlen szüksége más két bajt hoz magával, hatásaikban egészen hasonlókat: ezek elseje abban áll, hogy a gyár tulajdon felügyelése- s müvelésével termesztett répa igen sokba kerül neki, minthogy, mint közönségesen történik, hogy magát szükség ellen megóvja, tömérdek téreket beültet.

Ha jó földek haszonbérét, vagy a gyártulajdonosnak birtokában lévő répaföldek árát azoknak gazdasági közönséges jövedelmezése szerint, a többszöri *mély* szántásra megkivántató vonóerőt (t. i. a tulajdon marha tartását és a fogadottnak fizetését, vagy a szinte földbirtokhoz tartozó fuvari robotok értékét) aztán a sok száz munkásokat, kik a termesztésre használtatnak, pontosan felszámláljuk, ez egész összegből legalább 12—14 pengő kr. jutand egyegy mázsa répára, ha egy hold (1600 □ öl) 400 mázsa répát adott. De ha megfontoljuk, hogy a répamag biztos elvetésérei alkalmatos időszak csak aprilis középső felére szoritkozik, és hogy a szándéklott terjedelmes répamüvelés miatt *előbb* vagy *később* végbevitt vetések *elseje* a gyakori majusi fagyok, *másika* pedig a netalán nagy, a gyönge növényképek szintolly káros juniusi hévség miatt igen sokszor haszontalan, és hogy a földeken ezáltal támadó kopaszságok csak ültetéssel pótoltathatnak, e munka pedig olly nagy téreknél semmi esetre öntözés, hanem csak hatályos eső által gyámolittathatik; ha ehhez még meggondoljuk, hogy ezen, csak nehány napra szoritkozó munkának közelgő eső előtti teljes bevégezhetésére röglön igen sok munkásra van szükség, és azok a kivánt pillanatban ritkán hajthatók fel illő számmal és jó használhatóságban: sehogy sem csodálkozhatunk, ha 2—300 hold földből egyegy hold alig ad 100—120 mázsa répát. Pedig a termesztési költség a termés minden különfélesége mellett mindig ugyanaz, s innen van, hogy a gyárnak tulajdon telkén a répa mázsája 36 sőt 40. p. krba is, igy tehát a 100 font czukorra megkivántató mintegy 20 mázsa nyers anyag egyedül 12 sőt 14 pengő forintba is kerül.

(Vége következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

57. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Julius 21.**

A szelid kor és a királygyilkosok.

Az utolsó évtizedben, a szelid kor legnagyobb szakában, több királygyilkolás fordult elő, mint a régi durva idők három századában. *) Ez ellenmondhatlan lettdolog mintegy megfoghatatlan volna, ha nem tudnók, hogy a mostani ugynevezett „felvilágosodott, szelid, jogszerű s jogtisztelő kor“ tulajdonképen a tolvajok, rablók, gyilkosok, lázadók s honárulók arany korszaka. Mert az emberi társaságnak e diszes osztályában szintugy becsülendő az emberi méltóság, tisztelendő a polgári jog, alkalmaztatandó a szelidség kimélő bánásmódja, mint becsültetnek e tulajdonok a többi törvény- és erénytisztelő osztályokban. Jaj azon hajdunak vagy poroszlónak, ki illy szánandó eltévedtnek kissé erősebb megragadása által az emberi méltóságot megsérteni merészelné, jaj azon nyomozó birónak, ki a tetten rajtakapott rablót vagy gyilkost valamivel élesebben benevolisálja, mert annak valamint arcza az Isten képe, ugy hátulsó részei is diszes noli me tangere; olly rabokat pedig, kik évek óta nyilványos háboruban élnek a polgári társasággal s annak valamint az emberiség minden törvényeit a legkegyetlenebbül lábbal tapossák, tömlöczeikben sanyargatni olly merény volna a korszellem ellen, melly általányos roszalást és megvetést vonandna maga után. Igazán mondja tehát lapjaink előbbi számában „A bot“ czikkely irója, hogy annak nincs jó dolga, ki tömlöczbe nem igyekszik s majd maga is gondol egyet a felől, valljon maga is ne adja e magát e kényelmes mesterségre, s ha majd mindezek következtében tömlöczeink már nem foghatják fel mindezen szánandó eltévedteket, építsünk szép palotákat számukra, jó világos, szellős és butorozott szobákkal — a domesticából.

De már át kezdik látni a francziák s angolok a szelid bánásmód főbb pártolói is e bánásmód veszedelmét, mert emelkednek már mindenütt szavak a józan igazgatás és tapasztalás mezejéről, mellyek közt közlendőnek véljük egy angolnak a legujabb londoni merények felőli igen korszerű és tanuságos levelét:

„Szombaton, jul. 2-kán délután, ugy mond, engedtetett el a Francisra kimondott halálos itélet s huszonnégy órával később, vasárnap délután, ismét merény követtetett el. Háromszor adatott jel az országnak; felnyilnak-e a brittek szemei, mielőtt maga a tett végbe fog vitetni? Épen nincs okuk most már magok és Franczia-ország közt ez utóbbinak rövidségére hasonlatosságot huzni. Lajos Fülöp mindenesetre korunk legjelesb férfiai egyike s egyedül ő, nem más fékezte a lázadást; élete, valamint halála, sorsnyereség. De az angol királynéban valljon milly különös személyes rendszer van testesítve? Ministerek s a parlament kormányoznak, ő ekkorig mindig, még ha érzelmeivel ellenkezett is, engedett az alkotmányos szükségességnek; senki sem képes csak a legcsekélyebb személyes vagy politikai gáncsot ellene felhozni. A franczia őrgyilkosok férfiura lőttek, az angolok asszonyra lőnek: mellyik részen — mert az iszonyatok is eltürnek összehasonlítást — nagyobb a gyalázat? Nézzük ezután magokat a tetteseket; Franczia-országban látjuk a megrögzött gonosz Fieshit, a tulheves Alibaud-t, a hidegmerész Barbès-t; bármit higyjünk is tetteikről, azok, kik a merényt elkövetik, nevezzük őket orgyilkosoknak vagy akárminek akarjuk, ők férfiak voltak. De mit látunk Angliában? Három tacskót, kikkel csak egy asztalnál is ülni egy Dick Turpin vagy Jack Scheppard gyalázatnak tartották volna. A mostani, személyleirása szerint, a természet által van bélyegezve s ócska pistolyát pipacserép-darabokkal tölti meg. Még pistolyt sem tudott megtölteni. Ugyanez áll Francisról is, és csak Oxfordról lehet mondani, hogy pistolyát megtölteni s elsütni tudta. De azért mindez talán csak korhelycsin, butaság? Ha illy gyülevész nép az ördög fegyverével játszik, akkor már messze el kelle harapóznia az erkölcsi rothadásnak. De minek kell itt inductio? Halljuk csak, mit mondott W. Jones tanu a tegnapi merényre vonatkozólag: „Nem tudom, mikép illant el a suhancz, mert 500—600 személy gyült össze a helyszinen.“ Tehát minél több személy jelen, annál könnyebben szökhetik el egy megátalkodott gonosz. És egyébkint mikép viselte magát ez 500 vagy 600 személy? A Times és Herald beszélik, hogy a csoport nagyobb száma a pupos ficzkóval rokonul érzeni látszott; némellyek mondák Dassettnek, ki őt megragadta: „Add vissza a pistolyt a fiunak;“ mások ismét: „Add a pistolyt a rendőrségnek“, a nélkül hogy a tettest csak egy szóval is megemlitették volna, s ismét mások mondák ennek: „Dugd a pistolyt zsebedbe s fuss el.“ A gonosztevő rokonérzőkre talál, de a királynéról egy szó sem hallatik, e hölgyről, ki senkit sem bántott, s ki a törvény ótalmán kivülinek látszik nyilatkozottnak. Egészen hasonló valami mutatkozott Francisnál. Száz személy közt mindig volt 99, kik mondák, „gyilkosság volna, ha elitéltetnék“, s ha a királyné megkegyelmezte, ebben egyedül a meglehetősen nyilványult közvéleményt követte. Nem hiszem, hogy rendszeres összeesküvés létezzen, de a chartismusi eszmék a népbe szivárogtak, nyilványosan a serházakban kitáratnak. Nincs e itt ismét az elsőbbség Franczia-ország részén? Ott, mondhatni, a büntett mesterkélt izgatás, alakult társaságok által intéztetett. Itt némikép mintegy természetessé vált; Bean tette viszhangja gyanánt tekintendő a közönséges sokfejű népbeszédnek. A ministerek igen balul cselekednének, ha a dolgot csekélységnek vennék, és a királyné, kinek életétől annyi függ, igen jól tenne, ha végre a szükségnek engedne és legalább egy ideig drága életét veszélynek haszontalanul ki nem tenné. Inség Angliában, inség Irlandban, egyházi vita Skocziában, és Skócziában és Angliában a chartismus által a monarchia alapkövei aláásvák. Nagybritannia veszedelmes állapotban; ha ma három agg férfi O'Connell, Peel és Wellington szemeiket behunyják, ki számitná fel a következményeket.“ Legyen szabad, e tárgy s általában a büntető rendszer körüli némelly divatos elvek felől őszintén s elfogulatlanul jövő alkalommal nyilatkoznunk.

*) Hogy királygyilkolás alatt nemcsak a sikerült merény értetendő, hanem minden e czélra tett lett komoly szándék, melly által már a cselekvény erkölcsileg el van követve, bármillyek legyenek következései, magában értetik.

Eszméletek a belföldi czukorgyártásról.

(Vége.)

Ha tehát a gyár, ezen bajon segitni akarván, répa szolgáltatási szerződésekben menedékét keresni kénytelen, szinte cseberből vederbe lép; mert a szolgáltatók jutányos aratás végett szeretik a

répát uj és jól trágyázott földbe vetni, a napfény befolyásának kiteszik s marháik számára leveleitől megfosztják; illy módon aztán a gyár olly répát kap, melly neki csak 20—24 p. krba, tehát kevesebbe mint saját répája kerül, de mellyből, csekélyebb és ehhez még savakkal vegyült czukortartalma miatt, 20 mázsa helyett 25 sőt 30 is szükséges egy mázsa czukor nyerésére mind a mellett, hogy majd épen nem tartható és igen rövid idő alatt megromol.

Ha már most valamelly czukorgyárt még azon szerencsétlenség éri, hogy ezen, vagy az öntermesztette répának is egy része a tárban elrothad, vagy, a mi majd mindegy, kinövés által czukortartalmában mefogyatkozik, akkor az illy, minőségre vagy mennyiségre nézve a gyártásból elveszett répának termesztési vagy vásárlási költsége az azonkivül is nagy költségéhez járul az egésséges állapotban feldolgozás alá került répának s azt még inkább drágábbitja. De e baj nagy répaszüreteknél majd soha sem hárithatá el, mert a szüret ideje többnyire szőlőszüretre és azon időre esik, midőn átaljában a többi mezei foglalatosságok részint az őszi vetésre, részint a cséplésre stb. kivánják meg a kezeket; kénytelenek tehát a szükséges és ohajtott munkások szüke miatt a répa kiszedését száraz időben igen siettetni és az azzal járó mellékes munkálatokat a hamarkodás miatt csak félig meddig megtenni, mi mellett a czéklák vagy mélyen sértetnek, és ezáltal később rothadásra hozatnak, vagy a levelektől kevéssé kopasztatva, ezáltal hamari csirádzásuk okoztatik.

Legyen bár tehát valamelly nagy gyár még olly jelesen elrendelve belsejében és egészen tisztában azon módra nézve, mellyel kelljen bizonyos mennyiségü egésséges répából nemcsak öt, hanem hat és hét percent czukort is nyerni; mégis a fen mondott a nagy répa mennyiségnek elkerülhetlen megkivántatásából eredő fogyatkozások nyereségét rendkivül megszoritandják, és egy mázsa nyers czukor minden keszitése költségeivel 25, nem ritkán 50 pengő forintba is kerülend.

Ebben fekszik tehát oka azon nagy vesztességnek, melly a mérleg (Bilanz) végszámitásánál mutatkozni szokott, a nélkül hogy annak tulajdonképen valódi alapja kitudatnék; melly utóbbi eset kivált olly nagy uraságoknál fordul elő, kik azon szerződéseknél, mellyeket a tiszta gyárjövedelem bizonyos percentjeiben részesülő gyárigazgátókkal kötnek, a czukorkészitést a mezőgazdaságtól elválasztják és a mérlegnek alapul szolgálandó számolások egyszerüsitése végett megelégszenek azzal, hogy minden, a gazdaságtól a gyárnak előállittatni szokott mázsa répára ugyanazon egy árt felvesznek, sőt erre lekötelezik s kénytelenek is látják magokat, mivel a gyárigazgató csak magában a gyárban előjövő kezelési költségeket veheti és akarja a reá rótt részben magára venni, de semmi esetre a répatermesztés veszedelmes koczkáztatását, mellynek terheit ellenőrizni egyébiránt is egészen hatáskörén kivül esik. Azon meggyőződésben, hogy hasznost hozhat létre, az uraságnak annyi percent czukorért kezeskedik a neki szolgáltatott répából, hogy a gyártás — a nyers czukrot meghatározott áron véve fel — e vagy ama nyereséget okvetetlen hozza; e nyereséget pontossággal párosult ügyessége által valóban el is éri, s abban az uraságnak a szerződésileg meghatározott arány szerint osztozik; de azon koczkáztatás, valljon a répa (előbb taglalt okokból) nem kerülend e többe a felvett árnál, s valljon nem rothad e meg részről a tárban, és azon kárt, melly illy esetben a mezőgazdaságra hárul, az uraságok egyedül viselik. Milly nagy lehet pedig káruk, és kell is lennie nem kedvező conjuncturák közt, onnan látható, hogy a gyár számára előállitott répa mázsájára — tekintet nélkül a répatermesztés leendő sorsára — már előre meghatározott ár ritkán megy többre 12—14 p. krnál. Illy megegyezésnél tehát azon nyereség, mellyben az uradalom a gyárigazgatóval osztozik, csak képzelt, látszatos nyereség, és mig a gazdaságtól elválasztott czukorgyár haszonra mutat, az előbbi annál nagyobb kárt szenved.

Egyébiránt mégis azt kellene hinni, hogy a répa árának az uraságok részéről meghatározása alkalmával a répát drágábbitó baltermés tekintetbe vétetik, és ez hihetőleg nem is hanyagoltatik el egészen; az olly káros csalódás oka tehát csak abban rejlenék, hogy a répatermesztési költségek felszámitásánál csak a tevőleges, t. i. a fogadott fuvarok és napszámosok, nem pedig, vagy legalább nem illő értékben, egyszersmind uz uradalmi jövedelem egyik részét képező gyalog- és vontatórobotok költségei is vettetnek fel. De illy csalódásban némelly uradalmak, kivált azok, mellyek czukorgyártásaik iránt nagy szenvedéllyel viseltetnek, legkevesbbé sem gátoltatnak a gazdatisztek által, mivel ezen utóbbiak a czukorgyár diszléseért és fennállásaért nem épen nagyon buzognak; sőt az ellenben szálka szemökben, mivel terjedelmes répatermesztés épen a legsürgősb időben majd legtöbb vonó és gyalog robotot huz el a többi gazdaságtól, ennek rendes kezelését a tiszteknek ezáltal igen nagyon nehezbiti, és őket, a nélkül hogy nekik a répatermesztésnél fogva szaporodott fáradalomért és nagyobbodott nehézségekért csak a legkisebb jutalom is engedtetnék, a legnagyobb felelőségeknek kiteszi.

De ne legyen elég a répaczukorgyártás emelődése ellen szegülő akadályokat itt csupán előszámlálva látni, hanem figyelemmel akarjuk azt is megvizsgálni, lehet e és mennyivel lehet azoknak elejét venni?

A nagy kiterjedésü répatermesztéssel és ugyszinte szerződött vételekkel járó baj szemléléséből azon meggyőződéshez kell jutnunk, hogy czukorgyár csak akkor működhetik haszonnal, ha egyszerüsités és benső készületeinek csekélyebb költségei által olly állapotba helyződik, hogy elegendő foglalkodására kisebb mennyiségü répát megkivánjon. Az öszpontositó gőzgépeknek nagy gyártásnál nem akarjuk ugyan más oldalu hasznosságukat kétségbe hozni, de igen kivánatos, hogy legalább ama sok ezer forintokkal, mellyeket csak a nedvnyerési készületek elnyelnek, a felkészülési költségek alábbszálinának. Olcsóbb és a mellett tökéletesebb nedvnyerési módnak kellene a nagy gyárakban eddig használtatni szokottak helyébe lépni, hogy t. i. a répa drágulása más részről az egy mázsa czukorra való kisebb mennyiség által helyrehozassék. Mi pedig magát a répát illeti, csupán miatta minden czukorgyártásra vállalkozónak, ha nagy foglalkozásra is czélozna, legalább eleinte a középszerüség korlátai közt kellene maradnia; az épületet nagy müködéshez szabhatja ugyan, de edényekből előlegesen csak annyit állitson bele, mennyi mindennapi 250—300 mázsa répa feldolgozására szükséges, s azoknak telelltetéséhez — mellyet mindig a legnagyobb rosznak tekintsen — nem is szokván, a répatermesztésnél csak 20—25 ezer mázsányi termést tervezzen.

Lehet valaki a világ legjobb mezei gazdája, mégis lehető, hogy soha nagy mennyiségü répát nem használt és nem termesztett, tehát feltétlen be kell magát gyakorolnia azon mesterségbe, miszerint igen sok jó répát kevés költséggel előállithasson. Az első és legelőbbkelő szabály olcsó répa eszközlésére kétségen kivül az, hogy a jó földet, melly mindenütt drága, ne pazaroljuk, hogy ne keressük nagy földtéreken vonó és kézi munka pazárlásával azt, mi kevés költséggel kisebb téreken elérhető. Ne keressük tehát a fenebb mondott tömegek kezelésére szükséges 20 ezer mázsa répát 150 vagy 200 hold földön, hanem müveljünk erre csak 50 holdat (1600 □ ölével). Ellenben annál serényebben lás-

sunk utánna, hogy a föld elég mélyen szántassék és előkészittessék, s jól választott munkások biztos kezei által a magot jó idején takarjuk a földbe. Minél nagyobb figyelemmel végeztük ezen egyetlen munkát (és illy csekély földtéren ez valóban kivihető is) annál inkább kevesbitettük a pótlási munkák közül a kopaszságok beültetésének munkáját; és ez épen ezért egészen bizonyos sikert mutatand, mert erre csak kevés essős idő és kevés kéz szükséges. Ha már a netalántáni hézagok a sorokban kipótolvák, akkor, ha mindenik czékla csak 1 font nehéz is, holdjától 400 mázsa termés nem hibázhatik. A szomszédoknak ezáltal nyujtott bizonyság illy termés lehetőségéről világossá teendi előttök a répa még valami csekélyebb áron szolgáltatásának is hasznát s őket rábátoritandja; a netalán nagy árköveteléseiket a gyárföldek dus termésével sikeresebben lehet alábbszállitni, mint ha a kaján és gyanakodó paraszt a gyárföldek rosz állapotjára és termésére támaszkodván, e rosz termésből azt következtetheti, hogy a répa mázsájáért sokat kell kérnie. Az illy, tapasztalási meggyőződés okozta erkölcsi ösztön által könnyü leend a valahai nagy foglalkozást szándékló gyárnak a szorgos közremunkálást a szomszédoknál is mindinkább éleszteni és magának veszély nélkül a szükséges répamennyiséget szerződött szállitások által biztositani, s nincs mellette egyéb gondja, mint arra vigyáznia, hogy a szállitóknak kiosztott jó mag ne vettesék uj és igen trágyázott földbe, s a czékla ne termesztessék a czukorkészitést netalán megrövidítő módon.

Ámbár a tulajdon répatermesztés kezelésére fönebb ajánlott előrelátás magában is elegendő, jutányos szüretet biztositni, mégis ugy vélem, hogy ötven holdból még nagyobb jövedelmet kevésbbé alkalmatos nyárszakban is biztositandó czukorgyár igen jól cselekednék, ha 150 hold jóféle földet, melly hozzá legközelebb feküszik, kizárólag tulajdon állandó használatára fordítana, azt három szakaszra osztaná, és rajta három évi rendszert gyakorolna, melly szerint aztán a répa harmadévben, tehát kétesztendei marhatrágyázás, s erre mindenkor a gyárhulladékok és levelek használása után, volna bevetendő. Ezáltal a föld évről évre porhanyósabbá és tisztábbá, és igy a müvelési költségek is évről évre csekélyebbekké válnának; továbbá illy állandó gyárföldeken gémeskutakat lehetne alkalmazni, az illetett répaföldet szükség esetében nemcsak a vetés és kiváltképen ültetés után, hanem átaljan tartós szárazságban alkalmatos és olcsó módon öntözni és igy minden időjárással daczolva a földet a kivánt termékenységre mintegy kényszeritni. Mi akadályozhatja aztán, ha földi férgek a fáradozást nem hiusitják meg, hogy a hold 40,000 czékláinak mindenike 3—5 fontra növekedjék? Milly biztos, milly jutányos volna a termés? és milly csekélyek volnának a minden mázsára eső termesztési költségek!

Sőt e három földszak mindenikét akkor is, midőn nem teremne répát, évenkint a gyár hasznára lehetne forditni, ha répaszüret után trágyázandó földbe szalmagabona helyett kukoricza vettetnék. Ki nem tudja a még éretlen kukoriczacsővek, de kivált szárak sokkal tisztább czukoranyagi gazdag tartalmát? Hogy ebből sok szép és tiszta czukort lehetne nyerni, azon nem kételkedik ugyan már senki, mindamellett azonban csupán kukoriczából czukor-készitésérei gyár felállitása nehezen hajtna hasznot; először, mivel a föld holdonkint keveset adna, és a nyers anyag részint ezért, részint a minden évben szükséges trágya miatt igen sokba kerülne; másodszor, mivel a terjedelmes kukoriczatermesztés (hogy t. i. valamelly czukorgyárnak elegendő foglalatosság nyujtathassék) a többi guzdaságtól a trágyával együtt évenkint még legjobb földjeinek legnagyobb részét elvonná, mig a répatermesztés nemcsak jósikerü hulladékai által a gazdaságnak igen hasznára válik,

hanem azáltal is, hogy a czukorgyártásrai répát nem szükség ugy mint a kukoriczát fris, drága trágyálás után vetni, hanem csak harmadik évben, midőn az már más vetéseknek is szolgált, és a földtől ugysem várható valamelly más jutányos termés, mi által a föld értéke tetemesen felemeltetik.

De a kukoriczát a répaczukorgyárra szánt állandó földeken a hármas rendszer szerint vetni, hogy az ugy is már répaczukorra elkészitett gyár egy hónappal előbb foglalkoztathassék, véleményem szerint igen jó volna. Az illy körülmények közt czukorra feldolgozott kákoricza a földbirtokosnak bizonyosan több hasznot adna, mint ha helyette a trágyázás után buza vettetett volna. A már répa miatt lehetővé tett öntözés és a földnek a répa-miveléssel egybekötött átdolgozása a kukoriczának is igen jól esnék. A levelek a szalmát pótolhatnák, magának a kukoriczának hulladékai pedig édes, zöld trágyát dusan adnának a répaföldnek. A nedv, mivel a csövek és szárak még puhák, a legegyszerübb módon nyerethetnék és különös tisztasága és tartalmassága miatt kevesebb költséggel és bizonyára kevesebb spodium-fogyasztással is czukorrá készittethetnék.

50 hold kukoriczának legdusabb termését is fel lehetne egy hónap alatt dolgozni és ezen czukorgyártást a répabelivel igen jól összekötni, s tehát az előleges gyakorlati próba, mellyre a dolog csak ugyan méltó, nem járna nehézségekkel és nagy költséggel.

A mi a répanyerési eljárásnak fönebb emlitett kivánatos egyszerüsitését illeti, én, ki hosszabb idő óta figyelmemet és munkásságomat kizárólag a répaczukor készitésére szántam, nehány lényeges javitásnak, mellyekre magamnak kizáró szabadalmat épen most kieszközölni akarok, gyökerére jutottam, mellyek haszna főkép abban áll, hogy naponkint 450—500 mázsa répát a) tökéletesben mint eddig lehetett; b) csak 20 munkással (közöttök 4 gyermek); c) csupán 40 □ ölnyi téren és d) olly edényekkel feldolgozhatni, mellyek azon pillanatig, midőn a nedv legőzöltetés alá kerül, tehát betudva minden, az olly sok nedvre szükséges csepegtető kazánokat, nem kerülnek többe 1600 pengő forintnál egészen ujan felállitandó gyárban — fenállóban pedig és nehány arra használható szerekkel ellátottban alig 800 vagy 1000 pengő forintba.

Ama körülménynél fogva, hogy ezáltal azon kellemetes helyzetbe jutnánk, hogy az olly veszedelmes és költséges betelelés mellőzésével majd 45—50 ezer mázsa répát lehetne mindjárt a földről, csak egy czékla vagy csak egyetlen édességi fok vesztesége nélkül feldolgozni; és azon további körülménynél fogva, hogy ezen eljárás igen szilárd és biztos alapon nyugszik, ugy vélem, ezen üzletnek igen hasznos szolgálatot tettem e találmány által, és semmit sem kivánok jobban mint azt, hogy nemsokára alkalomhoz juthassak nyiltan megmutatni, milly bizonyosan lehet ezen uton a 7—8 foknyi még be nem telelt répának minden ezer mázsájától kevésbé kedves conjuncturák közt is legalább 600 pengő forintot nyerni.

Köszönet és kérelem Kliegl ügyében.

A Kliegl-könyv csakugyan létrejött. Hazafiui szives köszönet érte mindeneknek, kik benne fáradoztak, tőlem; nem mivel én penditém meg ezen eszmét — mert tehetém vala azt, de ha nincsenek, kik felfogják, és az igét testesitsék, siker nélkül hangoztak volna el e szavak is a pusztában, és ha nincs, ki az előlegezendő 400 pengőt adja, elmarad ez is, — az érdem tehát ama lelkeseké; — de mert a nemzet becsületéhez minden becsületes honfinak köze levén: az e mellett tett minden lépést hálásan fogadni, fel van jogositva mindenki. Nincs hát most már erre nézve egyéb hátra, mint hogy: szerezzük meg ezen munkát minél többen; mert a könyv itt lehet, de ha nem jő be pénz belőle, a czél, mellyre szentelve van, elérve nincsen. — S „kiket a tartalom — mint Pulszky mondja előbeszédében — ki nem tudna egészen elégitni, hadd elégitse őket azon érzelem, hogy egy nagyszerü találmány kivitelét elősegitették," — és szolgáljon mentségül az is, hogy e munka nagy részben ugy szólván rögtönözve készült, mert egy

évi halasztásra az irók és szerkesztők nem számoltak. Azon hazaszerte tisztelt hazafiak pedig, kik ezen vállalat elejére léptek, s kiket szives hálaképen szabad legyen itt is megnevezni, u. m. Császár, b. Eötvös, Garay és Vajda urak, kik a szerkesztés terheivel rakták meg ugyis elég közmunka nyomta vállaikat, szivesek lesznek — higyük el és kérjük őket erre — ezen munkából bejövendő summák mibenlétéről a közönséget időnkint értesíteni; hogy ez láthassa, mikép az áldozat-százakat nem valami könyvárusi lelketlen procentek nyelik el, hanem, ha — mit szabad legyen nem hinni — a könyvárusok ezen őket közvetlen érdeklő „nagyszerü találmányt“ az elengedett procenteknek a haza oltárára való nyujtásával elősegitni nem akarnák, sőt ez által magokat jobban jutalmazva nem tartanák — az illendő járandóság s különösen az előlegezett öszvegnek rendes kamatjaival, s a papiros egy részét ingyen adott Smith és Meynier uraknak buzgósága által, müvészet iránti szeretetben magokat felülhaladtatni alig engedő kiadó könyvnyomó-intézet-tulajdonosok képes követelésének levonása után maradó tiszta haszon egyenesen a rendelt czélra, u. m. Kliegl fölsegitésére, s nem máshová fordittatik. De elég volt e vállalattal egyszerre, 400 pengőt, ezelőtt már egy évvel előlegezve, hazánk ama jeles fia kezeibe juttatni; a — mikor s milly mennyiségben? — bejövendő summák a mozgony további mozgását még most elő nem mozdithatván. És Kliegl nyilatkozásából, vagy — hogy nevén nevezzük a gyermeket — feljajdulásából értjük, hogy ez nem elég; hogy a munka félbeszakadt, legényei elbocsátvák, nemcsak, de nyomorusággal is küzd folyvást. Ezeket hallani és a bajon lehetőségig nem segiteni, kőszivüség, — a további segély elvonásával az előbbieket megsemmitni, rosz gazdaság, — a világ egyik legnevezetesebb találmányával majd nem kérkedhető nemzet becsületével nem törődni, hazafiutlanság volna. És e rövid tétel: „a nemzet becsülete kivánja“ elég hosszú arra, hogy a nemzet minden méltó tagját cselekvésre buzditsa; mert ki erre siket, a leghosszabb declamatióknál is, nevezetesebb tárgyakról (mint például agár és pipa) gondolkodtában, csak ásitozna. S illyent szózatom nem kiván érdekelni. Illy pontból indulván ki, ki száraz-röviden ismétlem, mi már lelkes buzditásképen elmondatott mások által: Hazám fiai és leányai! egy magyar olly szedőgépet talált fel, melyen ha — mint a zongorán — játszik, azon gép a könyvnyomásra kivántató betüket olly gyorsan kiszedi és összerakja, hogy tökélesültével a folyvást beszélőt szedésben követheti. És ugyanaz olly osztógépet is talált, s már több osztályra állitott is fel, melly a nyomtatásra már használt betüket ismét helyre rakja; és e találmány uj; és ezen uj találmányt magyar találta fel; és ez nem ábrándozás, hanem Pozsonyban róla kiki meggyőződhetik. De az ember szegény, ennivalója sincs, tehát magától, illy sok pénzbe kerülő vállalatot nem hozhat egészen létre. Elég ha ő kigondolta, segitni a hon kötelessége. Segitsük hát, hogy létre jőjjön találmánya, s ne kelljen, ha netalán idő előtt elhalna — mitől őrizzen isten, — pirulnunk minmagunk s a külföld előtt, hogy hazai profétánknak nem hittünk, sőt azt megvetettük, és igy őt meg nem érdemeltük!! Ehhez képest: Én, mint ki azt hiszem, hogy a puszta gyakorlat elméleti szabályok nélkül kontárkodásnál egyéb semmi, — de az elméleten alapuló praxisnak, az életben mutatkozó valóságnak, mégis nagyobb barátja vagyok, mint a sokszor ábrándozással határos elmélkedéseknek, nem tudtam a gyakorlati életben észre nem venni, hogy illy segélyforrások közt még leggazdagabb *) a sorshuzással egybekötött tánczmulatság. Ennek okait most sem psychologice, sem physice nem fejtegetem; elég az, hogy ugy van: ezt hát mint lettdolgot veszem és használom; vagyis: minden lelkeseket a nemzeti becsület szent nevében arra kérek, legyenek szivesek, minden helyen, hol egy kis ártatlan mulatság elfér — mire falun is elég hely van — illyeseket tartani Kliegl

*) Legsikeresebb, akarám mondani. Mert hogy e hon annyi gazdagai közül mindeddig nem találkozott, ki Kliegl fölsegitésével ugy szólván magát halhatatlanitotta volna: az csakugyan nagy — szegénységre mutat. Egy kártyára néha ezerek tétetnek: és még egyetlenegy bank nem adatott e czélra. Mi, ha már történtik, roszból nagyobb jó nem eshetek. Z—s.

nagyszerü találmánya fölsegélésére. — És ehhez csak férfias akarat kell; mert nőnemi hajlandóságról ne kételkedjünk ott, hol azok — ha a haza oltára számára dolgoznak — akkor legszebb kezeikkel, csak alig néhány müvek készitésére s e mellett ártatlan mulatságra a nemzeti becsület nevében fölkéretnének. Pest — a haza szive — itt is buzdító jó példával mehet elő; gróf Károlyi Györgyné s mások azt nem hiában ékesitik, — abban annyi lelkes ifjak, ne higyük hogy hiában tanyáznának. A haza fiai ők, s ez elég arra, hogy hazafiak is legyenek, s hogy a nemzet mellett necsak érezzenek, de mit lehet és kell, tegyenek is. — De ismét practice vevén föl a dolgot, lehetetlen eszembe nem jutni, hogy lesznek e illyesek, és mi sikerrel, s — a mi legfőbb kérdés — mikor lesznek? isten tudja. Én hiszem, hogy lesznek igenis; mert tudom, kikhez szólok. Azonban hogy addig is, a „bis dat qui cito dat“ életszabályhoz képest, mikép lehetne a dolgon segitni, arra nézve véleményem az: adjon és halogatás nélkül adjon a nemzeti szinház igazgatósága egy — magyar nemzeti — szindarabot Kliegl hasznára, és legyen meggyőződve, hogy a nemzet e nemzeti becsület ótalmára rendelt öszveget sokkal örömestebb látja a haza oltárára nyujtatni, mint némi érthetlen és éldelhetlen trillázásra kiszórt summákat. Sőt adjanak, kérem, és segély-nyujtásokkal mintegy szégyenitsék meg azokat, kik nem adnak, egyes müvészek s a legkisebb szinésztársaságok is illy segélydarabokat, és illyesnek adásával a pesti — és más — német szinház-igazgatóságok is müvészet iránti érzelmet fognak tanusitni, és azt, hogy e honban élni nekik annyi, mint a „honfi“ nevet megérdemelni; — és meglátandjuk, hogy a sokfelől csepegő vizek utóbb, ha rohanó folyammá nem alakulnak is, de egy kis gépet hajtó patakot csakugyan képezhetnek. — Ide járul, hogy: ha a derék Smith és Meynier adhattak e könyvhöz papirost ingyen, miért ne tehetné a hon minden papirgyára, vagy még kereskedője is, hogy egy rizma papirt, vagy mást áldozna a nemzetnek akkor, mikor annak illy jeles fiát ezzel segiti? Sőt miért ne lehetne egy darab kelmét, vagy müvet, egy szóval, bármit ajándékozni e czélra kereskedőink, müvészeink és mesterembereinknek is? És ezek az illetőnek kezeihez, vagy Pesten kinevezendő biztosához küldetvén, szentül hiszem, hogy minden hirlapszerkesztőségek hazafiui örömnek fognák tartani, illy küldemények közhirré tételét nem azért, hogy a nyujtó megdicsértessék, hanem hogy adományának illető helyre jutásáról meggyőződjék; s ehhez joga van mindenkinek, és ez a sikert, nem hinnők mikép biztositja. S valljon nem jó volna e illyeseket az iparegyesületnek legközelebbi legelső magyar műkiállitásakor, vagy ha kissé utóbb is, beküldeni? — én nem kételkedem, hogy azon tisztelt egyesület fogna módot találni abban, e végett külön tagok megkérése vagy tán egy Kliegl-segitő külön társaság alakitása által, hogy a beküldemények tán árverés utján is eladatva, tán természetiben, mikép t. i. a beküldők kivánják, rendelt czélra eljuttatnának. Fölötte sokat lehetne várni n. Pozsony megyének, hiteles vizsgálat után, minden törvényhatóságokhoz bocsátandó felszólitásától is. Sőt hiszem, hogy ha pozsonyvidéki birtokosok és lakosok erre figyelmeztetnének, gabona s más nemű, — ugyis szüken levő pénzbeli — segedelmöket nem vonnák meg. Mi volna egy-egy mérő gabonát Kliegl-hez beküldeni? és e mód őt boldoggá tehetné, mert élnie kell. Sokat várhat a haza e részben e kincset kebelében záró Pozsony városa tanácsától is. S reméljük, hogy e várakozásnak az megfelelni nem késendik. Melly ajánlásomat hogy én ismét practice is megkezdjem, Heckenast urat ezennel megkérem, legyen szives nála levő váltótörvényi munkámból (mellyet szabad legyen nekem iparczikkeim közé számitnom) 12 példányt Wigand urhoz Pozsonyba elküldeni s őt annak eladására és egyenesen s egészen Kliegl kezeibe juttatására megkérni; a pozsonyi törvénytanuló ifjuságnak hazafiui buzgóságán, mellynél fogva ama példányokat 1 pftjával megvevén, a nemzeti ügyet — tán nem saját kára mellett — előmozditandja, semmit sem kételkedvén. *) Veszprém, juniusban 1842. Zsoldos Ignácz.

*) E czikk fölvételére a többi hirlapszerkesztőségek is hazafiui tisztelettel kéretnek, mivel nem parányiságomat, de az ügyet tisztelnék meg. — Z—s.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

58. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. Julius 25.

Csináljunk belőle gravament!

Ki nem ismeri ama nagy bünbakot, melly a sok alapos és alaptalan panaszokkal megrakva, tarka terhét egy országgyülésről a másikra czepeli; ama hátulsó ajtócskát, mellyen olly sokszor a gyámolatlanság, közömbösség s némelly zavaros vágyak kibujnak a mélyebb tanácskozás, szövevényesb tárgyaltatás és bölcs elintézés terhes foglalkozásai alól: „Csináljunk gravament belőle!“

Szép s irigylésre méltó joga a municipalis rendszernek, panaszt emelhetni nemcsak törvényhatóságoknak, hanem ezek által egyes polgároknak is a főbb igazgatás eljárása ellen, s itt, valamint a municipalis rendszer legtöbb ágaiban, a magyar alkotmányt ismét kiterjedtebb alapon nyugvónak találjuk mint a többi szabad nemzetek intézményeit. Mert mig ezek csak egy felelős, ingó ministerium ellen panaszkodhatnak a törvényhozás szine előtt, addig a magyar gravamen egyenesen a koronás királyunk atyai szándékait és akaratját tolmácsoló főbb dicasteriumok ellen van irányozva; melly lényeges különbség a leggyengédebb tekintetbevételt s a legmélyebb megfontolást igényeli, mielőtt a napjainkban annyiszor hallott „Csináljunk gravament belőle!“ hangoztassék.

A magyar közönséges jog — melly még mai napig szerkesztőre vár, s mellynek szilárd felállítása s eddigi homályaiból, ingatagságából és kétes magyarázhatásából kitisztitása a teendők sorában aligha első helyet nem igényelhetne — még ki nem tüzte azon határvonalt, melly a kérelem- és panaszjog közt létezik, s melly az előbb említett lényeges különbségnél fogva sokkal szükségesebb volna nálunk mint akárhol; mert a királyi méltóság sérthetetlensége miatt el nem mulasztana a magyar jus publicum a főigazgatás elleni alaptalan gravamenekre méltó büntetést szabni, s nem elégednék meg azoknak — néha igen botránykoztatóknak — egyszerü elmellőzésével.

Ha a megyék autocratiájának némelly tulbuzgó védelmezői ezen állitásban botrányt találnának, s nehányan közülök talán az általunk alaptalannak mondott gravament — tollunk már „légből lekapottat“ akart irni — a megyei tanácskozások bölcsességével össze nem férő nem-lénynek állitván, merészséggel vádolnának: legyen szabad nekünk is, mint a megyei törvényes hatóságot határtalanul tisztelőknek, de itt is, valamint mindenütt, törvényes korlátokat megkivánóknak, az ujabb számos példákból csak kettőt a nyilvános lapok tudósításai után felhozni. — Ugyanis a Pesti Hirlap 160. számában ezeket olvassuk Vasból, jul. 9ről (494. l.)

„Egy másik intézvény a megyének értésül adván: hogy a felső-lői jobbágyoknak az urodalommal kötött örökös urbéri szerződése Ő Felségének felterjesztetvén, ezuttal vissza nem küldethetik, s a megyének azon határozata, hogy f. é. maj. 2tól, ha addig az vissza nem küldetnék, azt érvényesnek tekintendi, helytelenittetvén, a megyét azon szerződés visszaküldésének béketürésseli bevárására utasitja. Itt meg kell jegyezni: hogy a kérdéses szerződés még 1840. évben terjesztetvén föl helybenhagyás végett, minthogy az vissza nem küldetett, f. é. februariusban a megye azt irta fel a nm. htó-tanácsnak, hogy ha az majus 2áig sem küldetnék vissza (minthogy a törvény a felsőbb átnézésnek 6 hónapi időhatárt szab) a szerződést érvényesnek tekintendi. A felebb emlitett intézvényre jelenleg az végeztetett: hogy miután az 1840: 7. tcz. azt rendelné, hogy a nm. htanács minélelőbb, s a mennyire lehet, 6 hónap előtt, s ha valamelly észrevétel adná elő magát, arról is a megyét tudósitsa, miután a fentebbi tudósitás nem a törvényszabta idő alatt érkezett, e részben a RR. sérelmet látván, ezen intézvényt tárgyalás végett az országgyülési választmánynak kiadatni rendelték.“

Az idézett 1840: 7. tcz. a legvilágosabbaknak egyike lévén, lehetlen tagadni, hogy a fenforgó esetben az igazság nem a nemes megye részén van; mert abban, hogy a nm. k. Helytartó-Tanács által a szerződés a törvényszabta idő alatt vissza nem küldetett, sérelmet látni semmiképen nem lehet. A t. cz. nem kötelezi t. i. a kir. Helytartó-Tanácsot arra, mikor küldje vissza a megyéhez az urbéri szerződéseket, de még arra sem, hogy azokat általában visszaküldje; hanem azt mondja, hogy a kir. Helytartó-Tanács mentől előbb, legfelebb 6 hó alatt küldendi vissza a szerződést a netalán történhető megjegyzésével együtt; ha megjegyzései nincsenek, erről is tudósitandja a megyét, „de ha semmi tudósitás nem érkezendik, a szerződés a közgyülésben nyilványittatik és azonnal életbe hozatik. Az egyszerü törvényczikkely értelme tehát kétes nem lehet; bár valamennyi illy világos volna, a dolgok folyamata egy kissé élénkebb lenne — s azért vagyunk hajlandók egyenesen a ns megyét terhelni azon váddal, hogy a törvényt teljesiteni elmulasztotta és most sérelmet lát ott, hol egyedül csak a törvényczikkely félreértését lehetne sajnosan a megyének tulajdonitani, mert e czikkely semmiképen nem foglalja magában, hogy a megyéknek szorgalmazniok kell a k. Htó-Tanácsot a szerződés visszaküldésére, vagy a tudósitásra tesz e észrevételeket vagy nem? *)

Nem is titkolhatjuk, hogy ezen világos törvénynek illy módu kezelése és végre nem hajtása csak fájdalmas és következéseiben szomoru érzelmeket gerjeszthet a nemzetben, s hogy teljességgel nem alkalmas az urbéri szerződések előmozditására, mellyet bölcs törvényeink az ország összes népének boldogitására kitüztek. Egyik legnagyobb jótétemény lenne édes nemzetünkre nézve, ha a sérelmek legiojától már valahára megmenekülvén, soha többé közibünk illynemü egyet sem bocsátanánk. A tanulmány valóban eddig is már elég lehetett volna.

Egy másik a jövendő országgyülésre fentartott gravamen sokkal ismeretesb az ország előtt, s ha annak tudósitása alkalmával nem tartottuk czélirányosnak az akkori ingerültséget okosko-

*) Az 1841. VII. t. cz. 9ik §a betüszerint igy hangzik: „Minden örökmegváltási szerződések a szerződő feleknek szükséges példányokon felül még két példányban lesznek elkészitendők, aláirandók s végrehajtás előtt az illető megye közgyülésének bemutatandók; — a közgyülés egyik példányt levéltárába eltevén, a másikat hasonlóképen végrehajtás előtt a kir. htt-tanácsnak fogja haladék nélkül megküldeni a végett, hogy Ő Felsége legfelsőbb felügyelési jusánál fogva, a kir. helytartó-tanács által, egyedül a közadó állandó fundusának épségbentartására és a mennyire az örökmegváltás koronai, egyházi vagy közalapitványi javakban történnék, a megváltási summának biztositására felügyelhessen, — s ha netalán az emlitett tekintetekből valamelly észrevételek tétetnének, azokat a kir. helytartó-tanács mentülelőbb, s a mennyire lehet, hat hónap alatt, az illető megyének megküldi, vagy ha illyetén észrevétel magát elő nem adná, arról is a megyét ugyanazon idő alatt tudósitja; nem tétetvén pedig az emlitett tekintetekből semmi észrevétel, a szerződés a megyei közgyülésen kihirdettetik és azonnal teljedésbe vétetik.“

dásaink által nevelni, most, midőn magáról az országos sérelmek tárgyáról értekezni s jelen megpenditésünk által e fontos tárgyról kimerítőbb tanácskozásra felhíni kivánunk, ezen annyira jellemző és tanuságos adatot érintetlenül nem hagyhatjuk. — Pest vármegyének e gravamenje f. e. maj. 2-ki közgyülésén határoztatott el Ő Felsége apr. 26-kán költ k. kir. leiratának következtében. Ebben Ő Felsége az olvasók nagyobb része előtt már ismeretes pestmegyei bűnvádi eljárást illető végzéseket megsemmisitő — jan. 7kei és mart. 10kei legm. rendeleteihez tovább is ragaszkodik, és kimondja: mikép a megyék törvényes hatóságát épségben fentartani királyi kötelességének ismeri ugyan, ellenben, hogy ezen hatóság örve alatt olly tárgyak, mellyek a törvényhozás köréhez tartoznak, onnét elvonassanak, soha meg nem engedi, és ezen változhatlan legfelsőbb szándékát, minden abba ütköző merény ellen állhatatosan irányozni fogja; kijelentvén egyszersmind, hogy Pest megyének törvénytelen végzéseit ujolag megsemmisiti; azon cselekvését, miszerint a felsőbb rendelés által megsemmisitett végzését mindamellett foganatba vétetni kivánta, szigoruan kárhoztatja, és a rendeket oda utasítja, hogy kötelességöknek tartsák a törvényeket tisztelni és a törvénykezés rendét, miglen az törvényhozás utján változtatást nem szenved, épségben hagyni. — E parancs felolvasása után a megyei fenyitő-törvényszék tagjainak jelentése s óvása olvastatott fel. Ugyanis e törvényszéket a megyének főispányi helytartója, legfelsőbb parancs következtében, az uj megyei rendszer szerinti eljárástól eltiltotta, kijelentvén, hogy ha ezen eltiltásnak nem engedve a legfelsőbb várakozásnak ellenére az Ő Felsége által törvénytelennek nyilatkoztatott eljárási módot foganatosítani kivánná, s igy az erőhatalomi igen kellemetlen közbejövetelt szükségessé tenné, akkor e szándékában a főispáni helytartó által tettleg és erőhatalommal is meg fogna gátoltatni. — A megyei rendek ennek következtében az e tárgyu kir. rendeleteket és leiratokat mind érvényteleneknek nyilatkoztatván, az uj eljárási módnak foganatositásától elállottak ugyan, de a tárgyat a jövő országgyülésre sérelem gyanánt előterjeszteni határozták.

Hiában kérdezzük, mi ellen emeltetik itt tulajdonképen sérelem? A k. parancsok ellen? Ezeket a megyei rendek érvényteleneknek nyilatkoztatván s igy ellenök ugy is már a municipalis jogokkal legnagyobb kiterjedésben élvén, a már érvénytelennek nyilvánitott k. parancsok ellen még sérelemképen is fellépni nem volna egyéb mint merény. — A főispányi helyettes tilalma sem lehet sérelem tárgya, mert e letiltás Ő Felsége nevében tétetett s pedig csak szóval. Minthogy pedig épen Pest vármegye állitotta fel a mult országgyülésen azon lényeges különbséget, melly a szóvali s tettleges vétség közt létezik, aligha állitani tudandná, hogy a király szóval adhat alkalmat ellene intézendő országos sérelemre. Vagy talán az előbbi bünvádi eljáráshozi visszatérést kivánja a ns megye sérelemül felterjeszteni? Hiszen ez a kir. parancsok félretevése után egyedül a rendek szabad akaratának lehetett következése, mi ellen talán csak nem fognak panaszkodni. Hogy végre a legfelsőbb őrködés joga (jus supremae inspectionis) légyen és lehessen sérelem tárgya, kivált ha annak hatása foganatba nem ment, — azt aligha józanul állitani lehetne.

Látunk tehát itt két országos sérelmet, mellyek aligha egészen mást nem terhelnének, mint azt, ki ellen irányozvák. Nem is nehéz e sérelmek sorsát jövendölni, hogy t. i. mind a gravaminalis biztosság, mind a két tábla által el fognak mellőztetni. De kérdjük, elég leend e ezáltal téve a királyi legfőbb hatalom alaptalan megtámadásának? azon k. hatalomnak, mellynek legféltékenyebb szentültaltása polgári erőnk, fenmaradásunk s boldogságunk főbb erekly ője? Igy tehát csak emeljünk panaszt, „csináljunk gravament“ koronás fejedelmünk ellen, legyen az alapos vagy nem; sőt ha magunk is szegtük meg a törvényt s rendre igazittatunk, emeljünk bizvást országos sérelmet. Hiszen mit koczkáztatunk? Legfeljebb hogy a sérelem nem fog annak vétetni s csendesen elmellőztetendik; de erőteljes szózat a kir. méltóságnak e megsértése ellen nem szokott emelkedni. Ha egyes polgár ellen alaptalan vádat emelek, majd felül kerül a vádlott s elégtételt követel rajtam; de a Felség ellen bizvást emelhetni alaptalan panaszt; azt senki sem indemnisálja. — De hová vezessen végre illy eljárás, azt némelly uraknál nem szokás megfontolni, mert máskép a történet minden lapján feltalálhatnák, hogy visszaélés mindig az elvesztés kutfeje.

Reméljük tehát, hogy a sérelem-jog határai nem maradandnak tovább is a mostani botrányos zavarban, hanem szorosan el fog különöztetni e magasztos de felette kényes jog a kérelemjog ától, mellynek határtalannak kell lennie. Alkotmányos országban csak a kölcsönös jogok sérthetlensége, csak az országos hatalmak épen fentartása nyujhat állandó polgári jóllétet, s e hatalmak egyikének is csorbulása előbb utóbb az egésznek sorvadását s elenyésztét vonja maga után. Ha tehát a nemzetnek alkotmányos jogait méltán védelmezzük utolsó csep vérig, ne igyekezzünk törvényes hatóságában megszoritni a főbb hatalmat, hanem, bármi politikai szint viseljünk is, tartsuk sértetlenül a királyi méltóságot, melly — mint e lapok szerkesztője egyik korábbi munkájában nyilatkozott — nem contrabanda, hogy azt alattomos uton becsempészni kellene.

Mindezekből pedig azon következmény folyik, hogy rendszeres, szilárd és minden rabulistikai kétségekből kitisztitott magyar közjog szerkesztése a teendők sorában első helyet foglal.

Ritka csillagászi felfedezés.

E napokban következő levelet kaptunk: „Tekintetes szerkesztőség! A magyar tudós társaságnak folyó évi névkönyvében, a 65—67 lapokon, részletesen és szörnyü tudósan jul. hetedikére, a 17-dik órára van kicalculálva az a ritka napsötétedés, melly a többi csillagászoktól julius 8kának reggeli óráira számittatott ki, midőn az valósággal be is következett. Melly körülményt, ha netalán a tek. szerkesztőség figyelmébe még az nem tünt volna, mint némelly academicusok derék dorongolójának, ott, a hol és mikor haszonolás végett, ezennel bejelenteni kivánta egy tisztelő hive: O.“

A sötétséggel bajlódó tisztelő hiv hihetőleg eltévesztette levelének czimét és más szerkesztőséget akart hivségével megtisztelni, mellynek hihetőleg mély felfedezése által nagyobb örömöt fogott okozni mint nekünk, kik a m. tudós társaság névkönyvének szerkesztőjét sokkal őszintébben és állandóbban tiszteljük, minthogy akárki által történt vagy történendő sárraldobálását helyeselnők vagy annak épen örvendenénk is. O. urnak pedig válaszul ezek szolgáljanak:

Ki astronomiai tárgyaknál gáncsolni akar, az e magasztos tudománynak legalább első ismereteivel legyen megbarátkozva, s igy tudnia kellene, hogy az astronomiai napszámitás különbözik a polgáritól. De ha mindjárt teljes astronomia tudatlanság boritaná is O. ur agyvelejét, már csak a közönséges ész is azt sughatta volna neki, hogy tudós, ki illy terjedelmes és szövevényes kiszámitásokkal áll már több évek óta a nagy közönség elibe, teljességgel nem lehet olly buta s tudatlan, millyennek őt O. ur tartani méltóztatik. Igy talán ezen látszólagos ellenmondás felett addig töri fejét, mig a gáncsolt könyvet futólagosan áttekinti, s annak 116-dik lapján ezekat olvassa: „Megkülönböztetjük az astronomiai napot a polgári naptól; az első déltől délig, 0-tól 24 óráig (hol ismét 24

óra=O óra) számláltatik; az utóbbi déltől éjfélig 12 és éjféltől délig ismét 12 órára oszlik. Naplónkban minden idő astronomiai idő, kivévén egyedül a nap felkeltét és lementét, melly jelenetek polgári közép időben vannak adva." — Ebből talán végre mégis kihozhatta volna O. ur, hányat ütött az astronomiai óra.

Ha továbbá O. ur valódi hive volna lapjainknak, tudnia kellene, hogy itt a „dorongolásnak" soha hely nem adatik, sőt ezen, más lapokban divatozott s részint most is divatozó szokás állandóul kárhoztattatott; noha e lapok szerkesztője, ki a tudományt sem iv-, sem font-számra, hanem beltartalom szerint szokta mérni, némelly academicusok hanyagságát, tehetlenségét, szemfényvesztését nyilván megdorgálta — nem dorongolta — melly alkalommal mindig azon kevés tagokról, kik szép tisztöknek s a nemzet várakozásának megfelelnek, őszinte tisztelettel szólott, s hogy azok közül Nagy Károlyt, mint a m. tudós társaság egyik főbb csillagát, leginkább tiszteli, ismételve megvallotta s e valódi tudós és lángeszű férfiu barátságát — minden insinuatiók, felszólitások sőt fenyegetések daczára — valódi kincsének nyilvánitotta s örökre nyilvánitandja.

Mindezek után sajnálva, de igen sajnálva látjuk, hogy ama gyönyörü napsötétedés O. urnak gyenge szellemi alkotmányára gyászos befolyással volt, mert máskép alig lehetne megfogni, mikép találkozhatik édes hazánkban még zavartalan agyu olly egyén, ki borzasztó tudatlanságát nem hogy a mélységek mélységébe elásni törekednék, még azt inkább a nyilvánosság nyilainak kitenni igyekezik. Hiszen még Midás király is elég gondos volt, boszantólag kibukkanó fülecskéit, mig lehete, elrejteni. De mivel „az akarat az ember mennyországa", a nagy astronomiai utbaigazítónak is történjék akaratja szerint.

Minthogy azonban O. urban csak álhivünket kell ismernünk, ezennel őt hivsége esküjéről örökre felmentvén, Börne mondásával: „a tudatlansággal még az istenek sem vivhatnak meg" — szerencsés utnak eresztjük.

Statistica.

Az e lapokból is ismert Bárándy ur Bécsben Raffelsperger rajzoló sajtójában hazánk statisticáját tiz táblán adja ki német nyelven, mellyek egyenkint következő tárgyakat foglalnak.

I. Tábla. A szabad királyi és különbféle mezővárosaink házainak száma és népessége vallás és nyelv szerint osztályozva. (Freie und Municipal-Städte).

II. Tábla. A polgári Magyarország taksás (censualis) és a határszélek azon mezővárosai, mellyek nem ezredesi székhelyek, különösen és név szerint előadva, még pedig a tárgy terjedelme miatt 1) A polgári Magyarország Dunamelléki és 2) Dunántuli taksás mezővárosai.

III. Tábla. A taksás mezővárosok 3) Tiszamelléken; 4) Tiszántul; 5) Tótországban és Horvátországban; 6) a Tengermelléken; 7) a Határszéleken; a taksás mezővárosok summariumával együtt.

Taksás mezővárosoknak itt azok neveztetnek, mellyek örökös szerződések szerint csak haszonbérre kötelezvék, vagy egyetértésnél fogva az urbéri kötelezményeket egészen vagy legnagyobb részt pénzben fizetik.

IV. Tábla. Ez a polgári Magyarország urbéri mezővárosait foglalja egyenkint és név szerint, még pedig 1) Magyarország Dunamelléki, 2) Dunántuli urbéri mezővárosait.

V. Tábla. Urbéri mezővárosok 3) Tiszamelléken; 4) Tiszántul és 5) polgári Tót- és Horvátországban; a határszéleken nem lévén illy mezővárosok, következik azoknak összege.

Ezen öt tábla Magyarország valamennyi városainak és mezővárosainak lakossága áttekintetét adja; de azok tulajdonképen csak bevezetés és előleges részletei az utánok nyomban következendő szinte öt táblának, melly Magyarország és az ahhoz tartozó tartományok statusviszonyainak attekintetét adja, u. m.

VI. Tábla. Magyarország területe, lakóhelyeinek és házainak nem különben népességének száma az illető lakosok nyelvbeni különbféleségehez képest, végre a népesség tömöttsége polgári Magyarországon megyénkint, a határszélin pedig ezredenkint előterjesztve.

VII. Tábla. Magyarország ugyanazon lakossága a különbféle vallások szerint, az egyházi községek és templomok, az egyházi ügy és papság végre az iskolai oktatás és tanitó intézetek áttekintete a tanitók és tanulók száma szerint minden vallásfelekezetben.

VIII. Tábla. Magyarország mezőgazdasági viszonyai hasonló modorban kimutatva.

IX. Tábla. Magyarország nemessége, polgári rende, kereskedési és ipari viszonyai, a köz-országigazgatás és a parasztság.

X. Tábla. Magyarország egyházigazgatása, t. i. az érsekségek és püspökségek, azoknak káptalanai, egyházmegyéi és plébániái az oda tartozó lélekszámmal, nem különben a superintendentiák, senioratusok és rabinatusok. Ezek után következik az egész műnek befejezése vagy is mindazon tudni való, mi a rovatokba nem tétethetett.

Volt alkalmunk e nagyobb részt már elkészült táblákat közelebbről megtekinteni; a milly meglepő csinosságuak és könnyen felfogható érthetőségüek azok, olly nagy fontosságuk és hasznuk is. Korunkban, midőn hazánk minden értelmességei politikai kifejlődésünkre törekedésben pontosulvák össze, midőn inditvány inditványt üz és javaslat javaslatot, hazánk statisticája legfőbb szükségeink közé tartozik és szellemi működéseink mindennapi kenyerének tekinthető. Fényes és Bárándy urak nagy kincseket nyujtanak az irodalom mezején. Ha megyéink teremeiben eddig néha hirtelenkedés és alaptalanság éktelenite némelly tanácskozást, és ollykor a kecske gyapjáról is történtek viták, vagy talán a balvégzések polgári közéletünkbe is gyakorlák sajnos hatásukat, ez alapos, igaz statistikai ismeretek által mellőzve leend. Ha politikai iróink serege közül sokan a költészet fellegeiből többnyire öncsalódással röpinték le honboldogitó theoreticus terveiket, és a legszentebb akarat mellett gyakran káros befolyást és zavart okoztak a közvéleményben, statistikai tanulmány által a valódiság mezejére vonatandnak le, és gyakorlati körültekintés után egynél több hasznot hajthatnak tehetségeik.

A statisticának veleje a statisticai rovatos táblák. Mit a könyvben csak hosszasabb keresgetés után találhatunk fel, a táblán váltig fekszik szemeink előtt, az egésznek egyes viszonyait, mintha képzeletünkbe edzve volnának, pillanatban foghatjuk fel, és hozhatunk egyes helységről, kerületről vagy az egész országról itéletet, mellyen a józan eszme épül. A statistikai táblák kivált szóbeli tanácskozásoknál megbecsülhetlen kellékek. Bárándy ur müvét tehát, ha azt hosszas gyakorlati pályán forgott, alapos tapasztalásokban dusan gazdagult személyétől elválasztanók is, nem lehetne legőszintébb örömmel nem üdvözölnünk, és üdvözölnünk annyival inkább, minthogy az magyar nyelven is nem sokára világot látand. Az illy roppant számbeli vállalatnál elkerülhetlenül becsuszamlott hibákat kijelelni a kritika dolga leend, mellynek itt csak jó gyümölcsei lehetnek, minthogy e tábláknak egyik legjobb oldala az, hogy a tévedések az illető rovatokban uj nyomtatás előtt bármikor kijavithatók.

Következő tábla némi mutatványául szolgál az egész mű első táblájának, melly már könyvárusi uton megkapható, s melly ugyan lapunk szűke miatt nehány vovattal és az egyes városokhoz tüzött jegyzésekkel megszorittatott, s az egész táblának csak mintegy negyedrésznyi kivonata. Láthatni abból, hogy Magyarországnak egy majd 90,000nyi, egy 50,000nyi, három 30,000nyi, hat 20,000nyt, huszonkét 15,000nyi, huszonkét 10,000nyi, hat 5—10,000nyi és százhuszonegy kisebb városai vannak, s hogy az egész lakosság hatoda*) városokban lakik, és a városi lakosok számában vallásra nézve a katholikusoké, nyelvre nézve a magyaroké legnagyobb.

*) Ennélfogva nem áll Wildner tanár azon állitása, mintha Magyarország népességéhez képest kevés várossal birna.

Városaink népessége.

Szabad kir. városok.	házak	lakosok	vallás szerint						nyelv szerint				
			katholikus		óhitik	protestans		zsidó	magyar		német	tót	más
	száma		római	görög		kálv.	luth.		nemzeti	magyarosodó			
Pest	4600	86800	71960	—	840	3040	4920	6040	30000	30000	25000	1400	400 il.
Debreczen	6240	50000	1600	60	40	45080	220	—	48800	1200	—	—	—
Szabadka	4320	45600	43240	—	1960	30	20	350	27000	10000	400	—	8200 il.
Buda	3830	40400	34650	—	650	420	530	4150	8000	2800	29300	—	300 il.
Pozsony	2460	38000	25000	—	14	126	9160	3700	4000	4200	27000	2800	—
Szeged	5660	34000	31440	—	1650	50	60	800	33000	1000	—	—	—
Zombor	3550	23100	9900	—	12980	34	26	160	4000	20 :0	5000	—	12100 il.
Fejérvár	2400	20800	19600	—	560	590	26	24	19000	600	—	—	—
Ujvidék	2980	19000	6400	150	10300	820	350	980	2000	4000	2400	—	10000 il.
Győr	1780	18800	15100	—	170	320	2610	600	12000	6000	800	—	—
Temesvár	1860	18500	7750	—	9200	210	380	960	2000	4000	4800	—	7700 il. és olh.
Komárom	1770	18400	10500	—	250	6600	540	510	18000	400	—	—	—
Selmecz	1760	16800	14000	—	—	40	4260	—	1000	1000	6300	10000	—
Arad	2040	16400	6500	500	7200	950	170	1080	4000	4000	—	—	4400 il. és olh.
Szatmár Németi	2650	15000	1800	2800	—	10350	50	—	14000	500	500	—	—
Zágráb	2600	14500	13800	70	280	—	—	350	80	320	4400	—	9700 il.
Soprony	1480	14000	8200	—	20	30	5700	50	2000	2000	10000	—	—
Kassa	1700	13500	11100	200	—	800	1396	4	3000	4500	3000	3000	—
Esztergam	1396	13500	13320	—	60	2	8	10	12000	1400	—	—	—
Pécs	1680	13000	12916	—	4	—	50	30	10000	3000	—	—	—
Eszék	1600	12000	9280	—	2280	200	—	240	240	260	3500	—	8000 il.
Fiume	1480	11000	10730	20	80	40	10	120	100	200	1400	—	3300 horv. 600 olasz.
Mezővárosok.													
Kecskemét	5200	40000	25400	—	70	13190	840	500	39600	400	—	—	—
H. M. Vásárhely	5390	32350	7 00	—	1100	23400	600	51	32350	—	—	—	—
Miskolcz	3660	28000	5390	1000	660	18500	2050	1200	28000	800	—	—	—
Makó	3740	22470	7440	2000	30	11540	270	1200	21000	1470	—	—	—
Szentes	2520	22000	7000	—	660	13700	400	240	21600	400	—	—	—
Nagyvárad	2240	20000	6650	2350	2000	7800	450	850	13000	4000	1000	—	2000 olh.
Eger	2200	19800	18610	—	190	—	—	—	15000	4000	800	—	—
Nagy Kőrös	2280	18000	1550	—	50	16120	20	260	17700	300	—	—	—
Nyiregyháza	2250	18000	1900	1240	8	482	14470	—	6400	4000	600	7000	—
Gyula	2830	17020	9680	—	4290	4000	50	—	12680	2000	—	—	—
Böszörmény	2120	17000	140	1170	4	15656	14	16	17000	—	—	—	—
N. Becskerek	2080	17000	4700	—	11000	90	700	510	4000	3000	800	—	9200 il.
Jászberény	2100	16880	16050	—	30	800	—	—	16880	—	—	—	—
N. Kikinda	2080	16600	3500	—	12760	50	90	2000	2000	3000	—	—	10600 il.
Pápa	2350	16400	11340	—	—	1580	520	2960	12400	4000	—	—	—
Gyöngyös	2340	16310	15400	—	50	420	50	420	14340	2000	—	—	—
Félegyháza	1940	16100	16050	—	6	14	10	20	16100	—	—	—	—
Versecz	1920	15400	5970	—	9200	10	50	160	1400	2000	3000	—	4500 il. 4500 olh.
Baja	2150	15100	12240	—	2000	220	100	540	5500	4500	1500	—	8600 il.
Zentha	1900	15000	12230	—	2600	1000	10	150	12250	750	—	—	2000 il.
Szoboszló	1760	13800	150	160	—	13410	10	70	13800	—	—	—	—
Karczag Ujszállás	1740	13500	96	—	50	13350	4	—	13500	—	—	—	—
Halas	1640	13100	3050	—	10	9810	160	70	13100	—	—	—	—
Szólnok	1820	12800	12750	—	20	20	10	—	12400	400	—	—	—
Tata	1600	12700	9000	—	—	2100	80	1220	10000	1700	1000	—	—
Nánás	1700	12600	100	50	14	12320	6	110	12600	—	—	—	—
N. Károly	2040	12400	5270	240	—	2500	270	1960	10000	2000	400	—	—
Pancsova	1470	11710	3160	—	8400	20	80	50	—	800	2710	—	8200 il.
Vácz	1460	11700	11660	—	2	24	34	10	10000	1000	700	—	—
Veszprém	1480	11400	8200	—	40	2100	280	780	10000	1000	400	—	—
Szekszárd	1350	10850	8710	—	—	2100	20	20	1900	850	—	—	—
Földvár	1460	10400	10000	—	70	150	164	16	10000	400	—	—	—
Ó Kanisa	1240	10000	8450	—	1400	—	10	140	7000	1800	—	—	1200 il.

Summarium.

I. Kir. városok	77346	677370	458666	6040	49894	74694	64472	23604	357510	94270	173560	62650	80080 szliv, 3600 oláh, 6000 olasz
II. Mezővárosok													
8 püspöki	10646	85800	64578	2350	2234	9948	4818	1872	61000	14300	5390	3000	2000 oláh
18 jászkún	20320	144930	73058	—	316	71220	226	110	144930	—	—	—	—
6 hajdu	7732	60100	560	9210	30	49976	44	280	60100	—	—	—	—
16 szepes	4528	35250	17624	—	—	—	17626	—	100	400	34750	—	—
36 koronai-kamarai	31266	251090	109850	8030	81166	33592	14044	4408	116276	29850	20310	11610	54014 szl. és olh.
8 szabados	13756	109350	41624	1990	858	46592	17816	1470	83450	5700	3200	7000	—
82 urodalmi	70688	449344	258200	12220	30822	88198	32823	27016	250940	62490	42480	46574	46860 szl. és olh.
halár. 12 szabad község	7170	51270	26260	20	24386	36	154	414	500	2690	10160	—	37920 szl. és olh.
halár. 9 szék- és vásárhely	3540	21650	11860	—	9502	18	190	80	300	700	3000	—	17650 szl, és olh.
Mindössze	246962	1886154	106 340	39860	199168	374274	152258	59254	1075106	210400	292850	130834	228924
248 város			1101200			526532			1285506			359758 szláv	38230 más

SZÁZADUNK.

59. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **Julius 28.**

Aggodalmak.

Századunk szerkesztőjéhez.

Mielőtt végképen elhatároznám magam versenybe lépni a gr. Andrásy Károly ur által Század. 55. számában kitüzött jutalomkérdésre, nem akarom elmulasztani kegyedet megkérni szives közbenjárásaért, némelly a nagylelküen jutalmazó ur nyilványitásában foglalt pontok és eszmék felvilágositása végett, mert jól tudja oh kegyed, hogy clara pacta, boni amici.

Nem titkolom, hogy a jutalomkérdésnek körülbelül valamenyi tétele kisebb nagyobb szeget ütött szegény fejembe, s azért fogom ezeket — a szegeket — sorban felhordani, a dolog közepén kezdvén aggodalmaimat, mert a jutalomkérdés veleje, ha jól felfogtam, abban áll, hogy a „megyei statutumok és szokások gyüjteménye felette ohajtható.“

Ha a jutalomkönyv olly egyszerü munka legyen, mellyben édes hazánk 52 megyéjének csak „statutumait és szokásait“ lelnők rendszeresen összeállitva, abba — a munkába — csekélysége miatt nem bocsátkoznám, mert ez aprolék 52 egész corpus jurist képviselvén, roppant ismereteim, tömérdek sebes dolgozási tehetségem, de különösen még hátralévő hosszu éltemhez képest csak parányi, mintegy elenyésző csekélység fogna lenni. Ha e csekély munka valamelly országos, vagy minden megyében különösen kinevezett választmányra bizatnék, valószinü, hogy az adathalmok valami 52 év mulva a sajtóhoz közeledhetnének, ha pedig 52 külön jutalom tétetnek ki az egyes megyékre p. o. tiz annyi mindegyikre, mennyit kitüzött a nagylelkü gróf, hihető hogy hamarább lehetne czélt érni; csakhogy egyik esetben sem lenne még bizonyos, a munkából valóságos haszon árad e édes nemzetünkre?— az egyedül „felette óhajthatóval“ pedig az emlitett munka szembetünőleg aránytalan. E csekély megjegyzésből csak az tünik ki, hogy az illy munkácska „egyes tollból nehezen várható a megkivántató tökélyben,“ s tehát azon „remény, hogy még is találkozik reá egy hazafi,“ tökéletesen egybehangzó a jutalom nagyságával.

De mivel a jutalomkérdés nem egyedül historiai, statistikai, törvényes, politicai és polgári puszta adatokat tüzött ki, hanem statusphilosophiai, társaság-gazdasági, financzialis stb. vizsgálatokat is, mindez annyira buzditja törekvésemet, hogy már álmaimban is hallom mikint peng erszényemben az 500 forint. Hogy tehát jól megértsük egymást, felsorozom én kegyednek — most elől kezvén — mindazon feltételeket, mellyeknek, gondolom, hogy eleget tennem kell, ha a jutalmat bezsebelni akarom.

1) Meg kell bizonyitanom, hogy nincs „alkotmányos nemzet Európában“, mellynek olly jó „megyei intézménye“ legyen millyen a miénk, s hogy tehát az európai nemzetek „szabadságának palladiuma“ nincs. Arra is törekednek a világ népei — a gyarmatokat sem vevén ki — hogy becses megyei intézményünket általültethessék honjaikba, s ha lehet változatlanul; mig ezt el nem érik, békét nem hagynak; de azután még Francziaországban is megszünik „az örökös habzás.“

2) Figyelemmel tartozom lenni arra, hogy megyei szerkezetünkben „az egyformaság csodálatosan fellelhető;“ e csodálatos fellelhetés pedig abban áll, „hogy némelly megyékben a legüdvösb statutumokat, szokásokat és kezeléseket találni, mellyek másoknál egészen ismeretlenek s mellyek hiánya szabálytalan vagy lassu ügymenetet okoz.“ Ha Europa nemzetei ezen „csodálatosan fellelhető egyformaságot“ nem tudják életbe hozni, ő kelmöket sajnálni fogjuk; de kinek nem tanácsolhatni, azon segiteni sem lehet.

3) Noha „mindenki tudja,“ még sem szabad elmellőznöm, hogy „a közgyüléseken fele idő a megyék és dicasteriumok illetősége és hatásköri korlátai, formaságok, szokások stb feletti vitatkozásokra vesztegettetik, melly alkalommal még a legrégibb tisztviselők s mindig jelenlevő ülnökök is majdnem mindennap előforduló tárgyak felett a legkülönnemübb véleményt nyilatkoztatják. Hogy az idővesztegetés és a legkülönnemübb vélemények egészitő részei a szabadság palladiumának, a kérlelhetlen logicából folyik, s ha, mivel tartományi szerkezetünk a legkiképzettebbnek bizonyult, az angolok, és még inkább az irlandiak, gyüléseik fele idejét el nem vesztegetik s a mindennap előforduló tárgyak felett legkülönbnemü véleményt nem nyilatkoztatnak, megyei szerkezetünkhöz „hasonlót birni“ sohavilág nem fognak. Ezen nemzetnek szünetleni munkássága, tehát időbecsülési és időnyerési törekvése, de különösen egyetértése és tisztában léte a mindennapi kérdések felett, valóságos főakadálya a szabadságnak és nyilvány bizonyitványa annak, hogy ők — az angolok és irlandiak — hozzánk hasonlitva épen az ellenkező utban vannak.

4) „Szemelőtt kell tartanom“ hogy az önkény veszedelmes egy portéka s hogy kivált az „alulróli még nyomasztóbb mint a felülről számazó.“ Mivel az alsó önkényt anarchiának, a felsőt despotianak szokás nevezni, a jutalomkérdés utasitását vallásosan követvén, azokat szem előtt tartandom, vagyis felőlök egy szót sem szólandok.

5) De szem előtt kell azon elvet is tartanom, melly szerint „megyéink nem független szövetségi statusok, hanem ugyanazon egy haza kiegészitő részei.“ Mivel ezen elv factumnak is beillik, a szem előtt tartás semmi nehézséggel sincs egybekötve; ugy látszik azonban, hogy ki kell jelölnöm „milly kevéssé ohajtható az első, mutatja Spanyolország s az éjszakamerikai szabad statusok, melyeknek előbb-utóbbi szétbomlásuk, csekély központositásuknál fogva, bizonyossággal előre látható.“ Ezen feladat egy kis bajjal van összekötve; nem tudom t. i., mit kell előbb utóbb szétbomlatnom? Spanyolországot e, vagy annak 1812, vagy 1837diki alkotmányát? annak előbbi 14 nagy kerületéből ujabb osztás szerint származott 48 tartományát? a fuerosokat e vagy az ayuntamientót? az egyesült statusokat (Generalgouvernement) e, a washingtoni intézményt, vagy a külön statusokat s ezeknek alkotmányait? Itt annyival több és nagyobb szükségem van felvilágositásra, mert ama spanyol fuerosok egy kissé hasonlók ahhoz, mi megyéink intézményeiben „csadálatosan fellelhető,“ melly hasonlóságot a bölcs Alphonso következőleg fejeze ki: Nasce del tiempo uso; del uso costume; e dela costume fuero. *) Lesz pedig szükségem azért is, mert felebb igen helyesen megjegyeztetett, hogy megyéink — szerencsénkre — nem független szövetségi statusok, különben előbb utóbbi „szétbomlásuk csekély központositásuknál fogva, bizonysággal előrelátható“ volna.

*) Az idő szüli a haszonvétet: ebből szarmazik a szokás, ebből ismét a — közmegegyezés és a nyilvánosság.

6) Az általányos elvek közé tartozom sorozni, hogy a központosítás — tehát concentratio, nem centralisatio — valamint, a „mindent átkaroló codex nyújt a több tekintetben beteg Franciaországnak annyi erőt és hajlékonyságot.“ Itt nem tételik kötelességemmé megbizonyitani, hogy ha nemzetünk beteg, erőt és hajlékonyságot kiván, igen okosan cselekedendik, ha megyéit központositja és szert tesz codexre. Az engedményt köszönettel fogadom; mert a franczziák kötekedő emberek; ha t. i. ékes szónoklattal ajánlanám nekik „minden alkotmányos nemzet feletti megyei intézményünket“, mint chronicai betegségök elleni specificumot, a csintalanok képesek lennének azt azonnal elfogadni; de ha azután észre vennék, hogy azalatt mi központositásukat és codexüket — szinte gyógyultunkat czélozva — elecsipjük, majd Lafontainejök egyik rókájára emlékezvén, reám iszonyuképen megharagudnának.

7) A megyéknek törvényhozó, végrehajtó és igazgató hatalmára nézve különösen megjegyzendők és illőleg szembetüntetendők lesznek:

a) „A törvényeken kivüli és nélküli statutumok“, mellyek, mint erős alapjai szabadságunk palladiumának, igen alkalmasok a legtágosabb térben is mozgani; vagyis helyesebben mondva, a tér fogalmán túl is esnek.

b) A „királyi törvényes parancsok félretétele, ha azok a megye rendeinek a fenalló törvényekkel vagy szokásokkal meg nem férhetőknek látszanak.“ Ezen becses tulajdona megyéink intézményeinek különösen előmozditja az igazgatás gyorsaságát; hathatósan és szivemelőleg erősíti a nemzet és felszentelt királya közti bizodalom és szeretet kötelékeit. Milly boldogitólag hat e két körülmény az ország kifejlésére és a nemzet gyarapulására, ezt a földnek többi népei nem is sejditik.

c) Az „orvoslás keresés országgyülésen“ a legmeglepőbb eredményeket szüli s igy megyéink intézményének egyik hatalmas emeltyüje. A sérelmek nem megvetendő mennyiségü gyüjteménye t. i. azon kellemes helyzetbe teszi a képviselő testet, hogy általa mintegy tökéletesen elkészülve léphet fel az országgyülésen, s nincs mit bajlódnia a jövendővel. Hogy egy kis gondossággal és szemességgel e gyüjteményt évről évre nagyobbitani lehetne, csak örvendetes a nemzetre nézve; melly nemzetnek egyéb alárendelt ügyei azután illőleg és szerényen visszavonulnak, noha

d) „a vármegye országgyülés kicsinben, de adót nem vethet ki“ stb. stb.

Most következik legnagyobb, a csillagzott függelék által okozott bajom; azt veszem t. i. észre, hogy a „megyék mostani szerkezete mellett a nemességnek önmegadóztatása, bármilly ártatlannak látszassék is első pillanatban, a legnagyobb igazságtalanságokra fogna vezetni, mivel, ugy látszik, a személyes kérdéseknél igazságos egyenlőség itt is akar alkalmaztatni, miből azon anomalia következnék, hogy mig A. 1 ftot, B. pedig 1000 frtot fizet, az első az 1 frt. fizetés által B-vel az 1001 forint felőli rendelkezésben teljesen egyenlővé válnék“. Világos, hogy ezek a „fogna vezetni, ugylátszik, és egyenlővé válnék“ feltételi, ovásforma kifejezések a „mostani szerkezettel“ megférni nem akarnak, tehát azt jó modjával eliminálni törekszenek; nehéz lenne azonban megfogni, milly „igazságtalanságot“ követhet el maga ellen, — t. i. esetünkben — olly egyén vagy társulat, melly megfontolt határozatát önjavára eszközli vagy is életbe hozza? Ha a nemesség p. o. önmagát megadóztatja, szabad akaratjából, önállólag, függetlenül, czéljainak megfelelőg, melly czél ismét a közjó körül forog, milly és miféle hatalom legyen kivüle s ellene igazságtalanságot elkövető? Vagy tán itt bukik elő az „alulróli veszedelmes önkény“ fogalma? No ekkor csakugyan gyógyszer kell, mert ha az ember önmaga ellen törekszik, önmaga kárositását czélozza, önmaga ellen üzi önkényét, akkor életmüve nincs a maga rendén. A baj egyik része tán abban áll, hogy az őrök nem szoktak mind és mindenkor helyökön lenni? Igen, de ha a helyeket bé kell tölteni, nemde inkább örvendeni kell, hogy őrök találkoznak?

A „személyes kérdéseknéli igazságos egyenlőségre nézve“ — mert igazságtalan egyenlőség is van — már gyakorta kárhoztaták némelly hazánkfiai azon rosz szokást, melly szerint egy emberből nem lesz azonnal több ember, mihelyt hoszabb czimre, nagyobb birtokra, vagy több pénzre tett szert. Itt nagyon szükséges lesz a hiányt, melly egyenesen a természet feledékenységéből eredett, társasági intézmények által ütni helyre, erkölcsi alapon nyugvó rendszabásokkal pótolni. Üdvös lesz p. o. eszközleni, hogy ha a simplex „az Ur“ egy ember, legyen a tekintetes ur két ember, a nagyságos ur három, a méltóságos ur négy, a kegyelmes ur öt stb. ember. De mivel valószinű, hogy a természetes számok sora nem elégitheti ki a vágyakat, átmehetünk a négyszögökre, s lennének a sorjában kijelölt urak, 1, 4, 9, 16, 25 stb. emberek; ha ez sem kielégitő, válasszuk a köbszámokat, s lesz sorunk 1, 8, 27, 64, 125 stb. s ha még sem tettünk eleget a feladásnak, kisértsük meg a kettősnégyszögöket s jön 1, 16, 81, 256, 625 stb. ember, s igy tovább addig haladjunk, még minden kivánat kielégül.

e) Illy formán leszünk és kell hogy legyünk az „1001 forint felőli rendelkezésre“ nézve is. Czélszerű lesz t. i., hogy annyi szava legyen kinekkinek, még pedig eldöntő, hány forintot fizetett adót, vagy mit*), rárovottat vagy jó kedvéből ajánlottat. Ha a forint nem ad megnyugtatást, mondjunk garast vagy krajczárt; ekkor azután a 60 krajczáros szavazó ugyancsak meghunyászkodik a 60,000-ből álló sereg előtt. Itt annyival inkább szükséges a reform, mert a világ népei velünk együtt szintazon bajban sinlődnek. Annyival is dicsőbb lenne, ha az utat mi magyarok törnők meg, mert az illy szellemdus reform még a világ teremtetése óta senkinek eszébe nem jutott, ha csak Izraelben nem, miről azonban a krónika hallgat.

f) Az „eleinte édesgető czéloknak“ átmentét a „legdurvább visszaélésekre, s az egész megyei intézmény gyülöletessé tételét“, illően felfogni képes nem vagyok; ezen tárgy iránt igen tömérdek felvilágositást kérek kegyedtől, mert csakugyan boszantó és egyszersmind borzasztó egy dolog lenne, ha a nemesség, mint nemzet, szabadsága palladiumával illy kegyetlenül bánnék, vagy bánhatnék.

8) A főispánok s minden tisztviselők jogait, kötelességeit, állását és hatáskörét, mivel a munkának ezen része kirekesztőleg a lélekismeretre támaszkodik, lélekismeretesen feljegyzendem.

9) A mint a „könnyű vázlat szerint ügyes kéz által tökéletes kép készitendő a jövő országgyülés végeig“, elég szives lesz kegyed tudtomra adni, valljon nincs-e némi összefüggésben a jutalomkérdés az azt lapjaiban követő kőfaragói czikkellyel? Igaz, hogy abban nem olly ügyes kézről van szó, melly tökéletes képét készitti valaminek, s igy megeshető, hogy a müvészet egyéb nemei is értetnek. A határidőt szorosan megtartandom, tartson az országgyülés fél vagy két évig; minél tovább tart annál jobb — reám nézve; s azért mindezen nehézségek nem háborgatnak. Hanem erősen nyugtalanit azon egész lényemet összegyuró bizonytalanság és kétség, valljon kikapom e az 500 frtot azután „midőn a munka egy ügyértőkből biztosság által megvizsgáltatandó s hihetőleg a hirlapokban fog is megvitattatni?“ Igen alapos aggodalmamat kegyed legjobban tudandja méltatni, a mint csintalan hirlapiróinkat kivül belül ismeri. Ha t. i. legbensőbb és legfeszesebb meggyőző-

*) Oder was. (Nestroy).

dések szerint munkám tökéletes lesz, olly tökéletességü, millyent elérni senki e narancs-alaku földön nem képes, aztán valamellyik hirlap, vagy hirlapba irkafirkáló, mázoló előáll, és ő is természetesen benseje sugallatát követvén, de par excellence az örök igazságnak hódolván, remek munkám felől azt loccsantja ki, hogy — mit sem ér! kikapom-e még ekkor is az 500 forintot?

10) Szeretném befejezőleg tudni, magyarul és magyar nyelven irassék-e a munka? a jutalomkérdés styljából ezt nem tudtam kihozni.*) *Egy versenyző.*

Honi takarékpénztár s még valami.**)

Pest, maj. 22. 1842.

Kettős tudósításu becses uri levelét hazafiui örvendezéssel vettem. Váratlanul lepett volt meg már előbb értesittetésem azon önzetlen nemes buzgalom és szép siker felől, mellyel a tek. ur a Pesten felállitandó főoskola javára működvelői mutatványt rendezni méltóztatott. Pozsony valóban csaknem ultima Thuléje már nemzetiségünknek, s e felállitandó főoskolának ügyét, bár aránytalanul számosabbak lelkesen pártolják a hazában, obscurantismus, önzés, pártoskodás, egyetnemértés, roszakarat stb. több oldalról gyanusitni törekednek! Annál édesebb e szent ügynek diadala akkor, mikor részrehajlatlan lelkesek, még némelly részben meddőcske vidéken is, rokon lelkeseket birnak annak pártolására és tettleges gyámolitására felkölteni. Fogadjà a tek. ur az emberiségnek, és nekünk, e vállalat időszerinti ügyvivőinek nevében hálás köszönetünket nemes fáradozásiért, mikint választmányunk e köszönetét immár nyilványitá is; és kegyeskedjék továbbra is fentartani e jó ügyet nemes pártolásaiban.

Nem kisebb örömemre szolgált a t. urnak másik értesitése is a pozsonyi takarék-pénztár felől. Mint egykori serkentőjét e jótékony ügynek, igen érdekel minden e tárgybani mozgalom a két magyar hazában. Csak egy aggodalmam van e részben, mellyet a t. ur előtt el nem titkolhatok. Igen ovakodóknak ohajtom, még jelen körülményeinkben, a takarékpénztári választmányok tagjait abban, hogy a betételek öszvegeit szerfelett fel ne emeljék, és idő előtt ne örüljenek a betételek nagy summáinak, azt hivén, hogy sokra menő betételek már csalhatlan jelei az intézet virágzásának, és nagyobb summáktól nagyobb lévén az intézet jövedelme is, hamarább és biztosabban alapul az meg. Nálunk magyaroknál másképen áll még a dolog, mint Bécsben, s erről a takarékpénztár dolgaiban mindenkor himet varnunk nem tanácsos. Mert nálunk a hiteltörvények még igen ingatagok, és immár is sürűdni kezdnek körültünk a váltótörvény kijátszásának esetei. Ez okozza, hogy nálunk a pénz-kikölcsönzéseknél igen nagy ovatosságot és szigoruságot kell tartanunk; s innen nagy summákat biztosan és ugy, hogy azokat reájok szorulásainkban rögtön visszakaphassuk, főkép nem nagy kereskedői városban, kikölcsönöznünk, valóban nem kis gondot ad. Pedig a takarékpénztári intézetnek biztos megalapulását csak abból lehet következtetnünk, ha a befolyás és kifolyás közti mindenkori arány biztos, vagyis ha a betett pénzek minden órán teljes biztossággal kiadathatnak, kamatok pontosan beszedethetnek; és visszafizetések esetére a kiadott pénzek pör nélkül, birói executio nélkül, biztosan és pontosan visszaszedethetnek. Innen a takarékpénztári kikölcsönzéseknél nem elég csak a vagyoni bátorságra tekinteni, hanem ügyelni kell a személyes bátorságra is és megfontolni: ha a kölcsönvevőnél van

e biztosság a felől, hogy idővel pörre nem hagyja menni a dolgot. Mert pör és executio mindenkor kevesebb vagy több időbe kerülnek még akkor is, ha szóbeli pör utján eszközöltetnek is ezek, és ezen idő alatt, ha a kamatok megitéltetnek is, a kamatok kamatjai nálunk veszendőbe mennek, holott az intézet azokat fizeti. Városi házaknál még az a baj is van, hogy azok nem felosztathatók, mint a nemesi birtokok, s igy executiók alkalmával is be kell várni, mig vevő akad reájok, mi még több időbe kerül, főkép olly városban, mellyben a házak nem legjövedelmesebbek. Én hiszem, hogy Pozsonyban, kivált eleinte, magokat kölcsönért jelentők lesznek elegen; de ollyanok, kiknél mind a vagyoni mind személyes bátorság, mind az emlitett biztosság, pontosság felől feltaláltassanak, sokan nem lehetnek, mint körültünk is gyérek. Mi magyarok egy kissé gondolatlanok vagyunk szavunk beváltásaiban s gyakran, valóban a haza körülményei miatt, jó akarat mellett is tehetetlenek. Innen nálunk a takarékpénztárak betett pénzeit vagy legalább azoknak egy részét forgandókká (mobil) tenni, mi fődolog azoknál, nem könnyű dolog. Mindenikre nézve majd akkor tetszik ki a szeg a zsákból, mikor véletlen esetben, p. o. tűz vagy árveszély, vagy pénz-crisis esetében rögtön, például egy két hónap alatt, sürgettetnek vissza a betételek. Nálunk illy esetekre alig léteznek valami pénzforrások. E tekintetek az okai, hogy ámbár nálunk Pesten élénkebb a kereskedés, több és forgóbb a pénz, mégis takarékpénztárunknál a betételek maximumát mind a mai napig sem emeltük fölebb 150 pftnál, melly 300ig szaporodhatik. Volnának, kik ezereket szeretnének betenni és betétetni; de a takarékpénztárak jótékonysága nem abban áll, hogy nagy tőkepénzesektől nagy öszvegeket fogadjanak el, hanem hogy a szegénység a maga megzsugorgatott forintjait, garasait, beléjök berakhassa és elprédálásoktól megóvhassa. Innen sokkal inkább örülök annak, ha sok szegény tesz be valamelly öszveget mint egy gazdag. Mert amaz apró s főkép ismételt betételek hatnak jótékonyan szellemileg és anyagilag a köznép boldogitására. — Azonban hinni akarom és erősen reménylem, hogy már tán legközelebbi diaetánk is annyira meg fogja szilárditani hiteltörvényeinket s a kötelezések bátorságait, hogy azontul hazai takarékpénztáraink is tovább fognak biztosan terjeszkedhetni, s el fognak kisebb kamatra fogadhatni depositumokat és nagyobb tőkéket is; mit szivemből ohajtok. Jöhet, hogy országossá is tétetik a takarékpénztári intézet, életbiztositó (Versorg. Anst.) intézettel kötvén azt össze; milly országos intézkedésnek azonban akadályai nem csekélyek, minthogy könnyen egyesek speculatióira nyujthatnak alkalmakat.

Méltóztassék megengedni a t. ur, hogy bizodalmas aggodalmából hosszas észrevételeimmel vagyok bátor terhelni a t. urat. Ezen ügy igen szivemen fekszik s vigasztalhatatlan fognék lenni, ha valószinűséggel ajánlkozó megtévedések annak idővel is ártanának. Hibát takarékpénztáraknál csak 2dik s többi években vehetni tisztán észre. Nem kétlem ugyan, hogy a pozsonyi takarékpénztár nagyérdemű választmánya megtevé szabályaiban óvásait azok ellen, miket előadék, de a pestinek első koru példáiból ismerem, milly nehéz praxisban a kellő szigort megtartani. Ezen szigornak folytonosnak és személyt nem válogatónak kell lenni; mi nem könnyű a kivitelben. Méltóztassék a t. ur ezen észrevételeimet mikint jónak látandja használni, vagy ha nem szükség, mellőzni; mert még nem láthatván a pozsonyi takarékpénztár alapszabályait, azokat teljesen nem ismerem. Igen le fogna kötelezni a t. ur, ha adandó alkalommal egy példánnyal megörvendeztetni méltóztatnék. Addig is méltóztassék azon lelkeseknek forró hazafiui tiszteletemet benyujtani, kik a takarékpénztár szent ügyét Pozsonyban szivelken viselik stb.

*) Igen sajnáljuk, hogy a versenyző urnak egy kissé megdöbbenő kérdéseire nem tudunk felelni, mert nem mi tüztük ki a munkát; de legkevesebbet sem kételkedünk, hogy a nemes gróf az itt felhozott aggodalmak egyikét sem hagyandja megnyugtatás nélkül. *A szerk.*

**) Fáy András levele Kunsch Lajoshoz.

Népnövelés előzményei.

□ Honi lapjaink közt egy sincs, melly általában vagy részletesen, majd szerencsésen majd szerencsétlenül, a népnevelés mellett több izben fel nem szólalt volna. Az országos teremben, vármegyei törvényhatóságoknál, oskolákban, kávéházakban, uton utfélen mindenütt ez nyujt tárgyat vitatkozásra, beszélgetésre, időtöltésre. Erről értekezik a statusférfi, a polgár, a lelkész és az oskolagyermek. Neveljük tehát a népet, neveljük. Ebben ugy hiszem mindnyájan megegyeznek, és csak a mikint körül forog a kérdés, melly még eldöntve nincs és melly tökéletesen soha sem is fog eldöntetni. Lesznek mindig, kik majd ezt, majd amazt fogják hibásnak tartani, kik mindent hasztalannak fognak nevezni, mi nem ugy történik, mint azt ők saját fejecskéjökben kifőzték. Mert ugy van az az emberrel, hogy saját szülöttit, legyenek azok bár a legidétlenebbek, tökéletesebbeknek hiszi másokéinál: szeretjük magunkat, szeretjük azt, mi mienk, ez a természet változhatlan törvénye. Csak az a szerencse, hogy ezen gondolkozás többeknél egymáshoz hasonlit, hogy mások is ugyanazon utakat választják a czél elérésére, mellyeket mi választottunk, vagy választani akartunk. Igy történik aztán a megegyezés, mig különben, mindenki más uton indulva, soha sem érhetnénk czélt, vagy legalább nem olly sikerrel mint az egyesülés által.

És ez az egyedüli ok, melly engem arra inditott, hogy a népnevelési előzmények iránti véleményemet közöljem, remélvén, hogy ha mások is szinte ugy éreznek, ez által is lehet, nem mondom valamelly óriási ugrást, de legalább is egy arasztnyi lépéskét tenni a czél felé. Én t. i. a jelen körülmények közt két tárgyat még sokkal előbb elkezdendőnek és kiviendőnek tartok az olly annyira sürgetett — népnevelésnél. Ne magyarázza azt senki arra, mintha nem volnék ezen fontos ügy barátja, s mintha azt akadályoztatni akarnám, mi parányiságom s jelentőségtelenségem mellett azon tömeg ellenében, melly a népnevelési kezeket hatalmasan mozgatja, épen olly nevetséges törekedés volna, mintha a szunyog a napot azért, mivel neki sugári nem kedveznek, szét akarná rombolni. Sőt minél inkább ohajtom a népnevelés szorgalmazását, annál kivánatosb az emlitendő két tárgy előlegezése. Emlékezünk egy nagy férfi bölcs szavaira, ki a mult országgyülésen a főrendi táblálnál azt mondta, hogy valamelly keréknek a status mozgonyába való behozási kivánsága, szükségessé teszi a többi kerekeknek ehhezi alkalmaztatását, vagy másoknak is behozását. És ezen életből meritett szabály a kérdésben forgó tárgyakról is áll. Ezek pedig:

1) A nép előljáróinak nevelése. Minden ember kétféleképen tanulhat és müvelődhetik mások által; vagy ugy, hogy az, ki valamit már tud, a tudatlannak e vagy ama dolgot, annak körülményeit, természetét megmagyarázza, hogy megmondja neki, mit, mikép kell cselekedni; vagy pedig ugy, ha a gyakorlatlan a nélkül, hogy a szó szoros értelmében tanittatnék, a gyakorlottabb cselekvése módját észrevevén és vizsgálván, utánozza. Ha tehát kivánjuk, hogy a nép okosabb, jobb legyen, alkalmat kell neki erre nyujtanunk; szükéges, hogy legyenek olly egyedek, kiktől az ismeretekben és erkölcsökben legyen mit kölcsönözni, legyenek, kik szorosb értelemben miveljék, legyenek, kiket gyakorlatilag is utánozhasson. Fő szükségünk van ennélfogva az elsőt tekintve jó népnevelőkre. Vagy birunk már illyenekkel? tekintsük csak falusi iskoláinkat, millyen állapotban találjuk azokat? Tapasztalásomból egy illy falusi iskolának képét festem le ide ugy, mint az, midőn vizsgáltam, reám hatott. Külseje az épületnek a falu legszegényebb lakosainak házaiktól csak annyiban különbözött, hogy ablakai sokkal szükebbek valának, az idők viszontagságai közt rajtok történt sértések gyógyitása szerény papirtapaszokra bizatott, falai roskadozóbbak, födele a mindent élesztő esőnek és frisitő hónak tágasb ölet nyitó. Bementem, részint kiváncsiságtól, részint szánakozástól indittatva az akármikez inkább, mint iskolához hasonlitó lakba, hol mintegy négy □ ölnyi nagyságu szobában 40—50 gyermekre akadtam. Egyik szögletében némelly ártatlan házi állatok, u. m. tyukok, ludak, malaczok a legbámulatosabb öszhangzásban nyugtaták tagjaikat, néhanéha bájhangjaikat az egyetemesen betüző gyermekcsoport zsibaja közé vegyitők. Az egész csoportozat kiegészitő részét a szoba másik szögletében ülő, háromlábu székén hatalmas S alakot képző, s nehány rosz állapotba jutott sarut gyógyitó ugynevezett tanitó tevé, ki közbenközben lábszijával vagy kaptafája főhözdobásával fenyegeté a betüket nem eléggé hangosan kurjantozókat. Boldogtalan állapot! gondolám magamban, és siettem távozva és az egész képet elfeledni ohajtva. De olly mély benyomást tett az bennem, hogy évek után is élethün le tudnám azt szomoru alakjában rajzolni, ha e müvészetet érteném. Tehát illyenekre bizzuk a gyermekeket, a leendő embereket? ezekre bizzuk mi annak müvelését, mi az istennel rokon? ezek a 19-dik század ujabb nemzedékének nevelői? és mi mégis azt valljuk magunkról, hogy óriás léptekkel haladunk, mig a földnép illy lélekzsarnokok, illy lélekölők ignorantiája alatt kénytelen tespedni. Ennek főokát abban kell keresnünk, hopy népnevelőket képző intézeteink nincsenek. Az illyeneknek alapitása tehát első, mit tennünk kell. Ezekben a tanitványok a tanitási és nevelési oktatásban vennének részt, s egyszersmind az oktatók felügyelése alatt a legközelebbi iskolákban tehetségeiknek gyakorlati próbáit adnák. Ha már illyen intézet feláll, meg kellene alapitani azon szabályt, hogy egyedül az, ki magát ebben arra méltóvá tette, hogy tanitó lehessen, egyedül csak az alkalmaztatnék. De ezen keréknek a mozgonyba való sükeres behozatala ismét azt kivánja, hogy a tanitóknak fizetése javitassék, nehogy ők gazdaságuk iránti gondoskodásaik miatt az ügy előmozditását mulasztani kénytelenitessenek.

De mind ez még nem elég, mert a mint emlitém közvetve, gyakorlatilag, az életben is tanulunk. Tanul pedig a nép leginkább azoktól, kik közvetlen előljárói, — a közében, vagyis inkább közelében élő magasb ranguak. Fájdalom azonban, hogy azok közt is, kik olly nagyon szeretik magokat müvelteknek nevezni, olly gyakran a legnagyobb kicsapongások uralkodnak, hogy ők azok, kik az erkölcsiséget, vallásosságot, nemes érzést feledve vagy megvetve szilajul követik gyakran tisztátalan kivánságaikat. Erkölcsiségre intjük a népet: mi haszna, ha ezt a főbb ranguaknál, az állitólag okosabbaknál fel nem lelhetjük; takarékosságra, józanságra akarjuk oktatni, de mire nem vezeti őt a számtalan bukások és zárok példája? Felülről kell a müvelödést kezelni, hogy az a legkisebb erekbe is átszivárogjon. Ezen példáknak legnagyobb hatása lehet a népre.

2) Második tárgy, mellynek a népnövelést meg kell előznie, a magyarosodás. Mi a nyelv? Gondolatink és érzéseink közlésének hangbeli — tehát legérthetőbb — eszköze. Ha már a népet jól akarjuk nevelni, megkivántatik, hogy az erre szolgáló eszközök jók legyenek. Nem azt akarom ez által kifejezni, mintha a magyar nyelv erre egyedül volna alkalmatos: de hazánk mostani állásában a tanitás legsükeresebben a magyar nyelv által végeztethetik. Mert hogy fogjuk a népet oktatni, ha azon nyelvet, mellyen hozá szolandunk nem érti? Vagy azt kivánjuk, hogy a néptanitó mind azon nyelvekat tanúlja, mellyek hazánk különböző részeiben divatoznak, és a hivatalához szükséges tudományok szerzésére szánt időt arra vesztegesse, hogy minden osztályok nyelvét mágáévá tenni törekedjék. Kell lenni egy nyelvnek, mellyen minden tétovázás nélkül, fogja e ez vagy amaz érteni, szólithassunk meg bárkit hazánkban, koránsem sértve ez által más nemzetek természeti jogait. Ne féljetek tehát ti szobatudósok, hogy a latin nyelvet kiirtani, ne féljetek ti a szlávok védői, hogy nyelveteket kipusztitani törekszenek a magyarosodás okos barátai; nehány tulzó vakbuzgalmát ne állitsátok fel szabály gyanánt, mert egyesek kicsapongását az egész nemzet bűnévé tenni a legnagyobb vakmerőség. Fenmaradhatnak a magyar nyelv mellett minden nemzetek saját jogai, de azt mi ismét joggal megkivánjuk, hogy ki a magyar alkotmány jótéteményeivel, ki a magyar haza kebelében a magyar kormány őrszárnya alatt magyar termesztményekkel akar élni, ezen országot nemzeti nyelvén tudja magáénak is vallani.

És e két tárgy az, mellyet a népnevelésnek előrebocsátandónak tartok. Bár nem sokára nemcsak előleges tárgyakról és előzményekről, de maga a népnevelés megkezdéséről is ne legyen szükséges tanácskozni és vitatkozni, ha t. i. fen fog már állani, mit velem együtt minden buzgó hazafi forrón ohajt. *Szochonyi.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

60. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **August. 1.**

Honi takarékpénztárak s még valami. *)

Pozsony, jul. 16. 1842.

A pesti ref. főiskola, már születésekor olly kedvencz eszmém lön, hogy én — mikint mi érdekek által vezérlett gyarlók már megszoktuk — előre érezvén ama dus aratásnak áldást terjesztő eredményeit, mellyet e kis de egésséges mag unokáinknak előhozand, nem volt és nincs a földiek közt tárgy, melly keblemet buzgóbb részvétre gerjeszthető vala. E részben magamat bővebben kimagyaráznom felesleges, mert ha nem láttam volna is, hányat mutat az óra, azon meggyőződés, hogy bölcshöz szólok, bennem már régi, s hinnem édes, hogy keblemet ember és hazafi előtt tárom ki.

Hogy a magyar egyedül nemzetiségének kivivott diadala által léphet Europa nemzeteinek sorába, hogy azontul is önállásu csak akkor lehet, ha a nemzet életfájából kinőtt ferde szokásoknak czélszerűbb elemi nevelés által, vallásos és a társaság czéljának megfelelő irányt adand, hogy mindezek alapja egyedül amaz isteni igékben testesíthető, mellyeket a kereszténység általányosan, a protestantismus azonban különösen és eredetileg a magáénak vall; mindezek előttem kétségtelen igazságok, mellyek nélkül üdvösség e hazában nem leend.

Ezen tiszta s bennem az obscurantismus s éber roszakarat daczára is nőttön erősödött meggyőződés vezette az emlitett oskola ügyében lépéseimet, bőven jutalmazva azon lelkes részvét által, mellynek a majdan beküldendő aláírási iv olly szép, olly fényes tanubizoysága. Az aláírási iven eddig 200 ezüst forint iratott alá, melly az általam rendezett működvelői mutatványból bejött 200 pfthoz csatoltatván, gyűjteményemnek a t. cz. választmány további rendelkezésére váró öszlete tészen a kamatokkal együtt összesen 401 ezüst ftot. — A tanitási rendszert tárgyaló pályamunkákra ritkábban gyülnek az aranyok, eddig csak négyet gyűjthettem össze. Hiában! nagyon kinőttünk már az avas kor öltönyéből, anyagi szükségeink növekedtével háttérbe szorul a lelkesedés, s az emberi természetünkben fekszik. Ideje volna már, hogy a leverő koldulásnak egyszer végit szakasszuk s okosan használjuk az időt, melly tőlünk többé nem lélekalázó alamizsnát, hanem a kötelesség és jog forrásnak indult érzetében, egyházi társulatunkban szintugy mint a polgáriban, aránylagos részvétet követel, s ha mégis késnénk, majd áldozatot is igénylend.

Tisztelt táblabiró urnak helybeli takarékpénztárunk iránti észrevételei aggodalmat bennem csak annyiban gerjeszthettek, a mennyiben azok még most is nagyobbadán veszteglő polgártársainknak erkölcsileg alacson állását elevenen hozák emlékezetembe vissza. Az eszmék társulata akaratlanul vezet itt a nevelésnek nálunk még igen is parlag mezejére, hol a nemesb virágokat már magjában elöli a buján tenyésző előitélet. Ez az a mező, mellyen a tespedésnek minden percze egy évet ró a nemzet életéből le, a mit most közönyösen néznünk, nemcsak erkölcsi de polgári bün is. Oda jutánk már, miképen átlátjuk, hogy napi szükségeinkből merített törvények, és mindaz, mit az anyagi világban a találós ész változó alakban létesit, a nevelés gyökeres előmozditására magokban elégtelenek. Mindezek nagyobbadán mind megannyi kifolyásai az emlőtéjjel együtt beszitt szokásnak, mellyen erkölcs, egészséges fogalom és izlés egyszerű és kora beoltása által javitani immár legszentebb feladatunk, legsürgetősebb kötelességünk. Vajmi sok gyomlálni és ültetni való van és lesz még ezen a téren, mert a milly kérlelhetetlen a sors, olly törhetetlen a szokás, mellyet bölcsőjétől fogva a sirig zsarnoka gyanánt örökké ural a gyarló.

Bocsánatot e kis eltérésért, akaratlanul, mint a fájdalom, kelének fel bennem e gondolatok; mert magoknak a hiteltörvényeknek táblabiró ur által méltán panaszlott ingatagságát is nagy részben a szokásnak tulajdonitom. Szomoru tapasztalás gyümölcse ezen nézetem; legyen szabad ezt egy két élő példával igazolnom. — A helybeli váltó-törvényszék bizonyos megyében lakozó adós ellen bizonyos több ezerekre menő követelések iránt véghatározat előtti birói biztositást rendelt, azon megjegyzéssel, hogy ha netalán a panaszlott azt gátolná, a vt. 143. §a szerint a hatalomkar azonnal megrendeltessék. Az ellenszegülés megtörtént, de a hatalomkar megtagadtatott, erről a törvényszék jelentéskép csakugyan értesittetett is. A törvényszék az ügyet előmozditani kivánván, nem késett figyelmeztetni az illetőt, hogy miután első végzésében a hatalomkarróli rendelkezésre őt a törvény értelmében felszólitotta, most, miután ezt nem teljesité, ennek a megye által leendő kiszolgáltatását szorgalmazni ne késsék. — Ezt, gondolni lehet, milly előzmények után! csakugyan meg is tette, mire a megye közgyülése alkalmával, felolvastatván az e. b. k. váltótörvényszéknek hivatalos levele, mellyben is a hitelezők kérelmökre az adós ur javai ellen hozott biztositási végzés sikeresitése végett szükséges hatalomkar kieszközöltetni kéretvén, vtóttvk. 172. és 173. §ai erejénél fogva, minek is folytában, miután a közlött felszólitás a vttvk. II. r. 143. §a ellenére, nem az egész megye közönségéhez, hanem egyedül az alispányhoz czimeztetett, melly az elsőbbinek egyedüli jogaihoz tartoznék, hatalomkar kiküldéséről rendelkezni, de ugyan a közlött iratokból az sem lenne világosságra hozva, hogy ugyan vttvk. 143. §. értelmében már is rendes per folyna ezen vttszék előtt, de végre a panaszlott sokkal több birtokkal ellátva lenne, mint sem ellene ugyanazon II. r. 11ik fej. 146. §. 1ő pontját alkalmaztatni lehetne, a kért hatalomkar kirendeltetésének helye nem lévén, az ki nem rendeltetett.

Mit lehet kérdem illyforma határzatokról feltenni? miután ugyanakkor, midőn a többi okok között a biztositásnak helyét nem látván, a hatalomkart azért sem vélik megadandónak, mert a nevezett adós birtokban gazdag, ugyan ekkor választmányt neveznek ki, hogy gyermekei számára, annak minden ingó és ingat lanjai zár alá vettessenek, s ekkint a jólelkü hitelezők, s illetőleg a váltótörvények kijátszassanak. Es illy példák a kir. városok köréből sem hiányzanak. Ezen példák s más ehez hasonlók előttem fekszenek, s milly számtalan van, miről hallgat a chronika.

Illy körülmények közt, hol a méregkeverő szokást elavult törvények is ápolják, megvallom, fájdalmas érzés közt osztozom tisztelt táblabiró urnak aggodalmában, s észrevételeire, mellyeket az itteni takarékpénztár elnöke ifj. gróf Zichy Ferencz ő mltsága

*) Kunsch Lajos válasza Fáy Andrásnak legközelebbi számunkban közlött levelére.

köszönettel vett, mi sem volna mondani valóm, ha szerencsés nem lehetnék, azokat az említett takarékpénztárnak majdan megküldendő alapszabályai által eloszlathatni. Ha jól fogtam fel tisztelt táblabiró ur nézeteit, főelve abban központosul, hogy a takarékpénztár biztos megalapulását csak abból lehet következtetnünk, ha a befolyás és kifolyás közti mindenkori arány biztos, vagyis ha a betett pénzek minden órán teljes biztossággal kiadathatnak, kamatok pontosan beszedethetnek, és visszafizetések esetére a kiadott pénzek pör és birói executio nélkül biztosan és pontosan visszaszedethetnek.

Ezen elv szent lévén, csak a körül forogható a kérdés, hogy hazánk körülményei közt mikép lehessen ezen elvet biztosan alkalmaztatni? Én szinte nem ismerem a pesti takarékpénztár alapszabályait, de tisztelt táblabiró urnak aggodalmából nem a legbiztosabbat kell sejtenem. A pozsonyi t. pénztár e részben felette nagy s a következmények után ítélve, igen jutalmas elővigyázattal sánczolá körül alapszabályait. A pesti t. pénztár 5% fizet a betett összletektől, a pozsonyi 4, $3^1/_2$ és 3 percentet a betett összletek mennyisége arányában. És nézetem szerint ez a főkulcs, melly a pesti t. pénztár ellenében a pozsonyinak czélarányos kezelés mellett csalhatatlanul biztosabb gyarapulásához és elsőbbségéhez ajtót nyit. Ebből foly az, hogy itt a betételek maximumára nézve nincsenek olly korlátoló rendszabályok, mert itt ellenkezőleg mint a pestinél, épen a betételek nagysága által terjeszkedhetik, magára hasznosabban, másokra jótékonyabban, az intézet, a mennyiben számosabb szükölködőkön segithet, következőleg számosabb takarékosokat is biztosithat. Teheti pedig ezt azért, mivel a befolyás és kifolyás közti mindenkori arányt lehetőleg biztositja, a mennyiben a kamatláb által olly részit képes a betett pénznek forgandóvá tenni, melly annak visszafizetését bármilly esetben is aránylag fedezheti. Ez az oka, hogy bár nálunk nem olly élénk a kereskedés mint Pesten, mégis a betett pénznek egy részét statuspapirosokban nyereséggel s a legrosszabb esetben veszteség nélkül forgandóva tehetni, mig ezt a pesti vagy csak veszteséggel, vagy a legjobb esetben nyereség nélkül eszközölheti. Neveli továbbá ezen kedvező körülményt még különösen az is, hogy a kamatok csak egész hónapra számittatnak, mi olly intézetnél, hol a betételek összvege, mint a következő kivonatok mutatják, 3 nap alatt 20, sokszor több ezerre is rug, nem csekély tekintetet érdemel. *)

A pozsonyi takarékpénztár minden köztekintélyes befolyástól menten a kereskedés számtanaiban otthonos egyének által kezeltetik, a mi körülményeink között, mi tagadás, nagyobb bizodalmat gerjeszt az intézet iránt, mint bármilly testületi authoritás, hol a költségek lehető kimélése s folytonos ellenőrködés részint járatlanság részint hanyagság miatt a kegyeletek sorából ritkán vagy csak sok küzdés után léphet a tettekébe ált. Ez az oka annak is, hogy a folytonos és személyt nem válogató szigor, nem olly nehézségekkel jár itt a kivitelben, mi pedig a hazánkban bizony szegény lábon álló személyes bátorságot, e pedig a bizodalmat nagy mértékben feltételezi. Az illy intézetek fentartó eleme a bizodalom, s ennek dajkájá ama czélszerű kezelés, melylyet a pozsonyi t. pénztár gyakorlati életből meritett alapszabályai nyomán olly remekül tanúsit a kivitelben. Ennek tulajdonitható ama kedvező eredmény, minélfogva a netalán röglön visszasürgetett betételek fedezéseül a pénztár rendelkezésére minden órában 50—70 ezer ezüst ft készen áll. Ezen fedezet olly intézetnél, mellynek forgásba hozott pénzöszvege nem több in circa 240 ezer ezüst ftnál*), ugy hiszem, most is, akkor pedig különösen elegendő leend, ha az intézet magát tőzséri vagy más czélszerűbb összeköttetések által a legvéletlenebb esetek ellen is biztositandja.

Fogadja t. táblabiró ur ezen viszonészrevételeimet; gyenge töredékei ezek ama fénysugárnak, melly t. táblabiró urnak mély tudomány s érett gondolkozás szülte észrevetelein elömlik. Részemről ezen gondolatot ébresztő észrevételekért elég köszönetet nem mondhatok; mellyet azon határtalan tiszteletben kivánok kijelenteni, mellyel t. táblabiró ur iránt viseltetni soha meg nem szünök.

Bocsánatot ismét azért, hogy válaszommal illy sokáig késtem; részint hivatalom, részint az égettek javára rendezett mükedvelők általi mutatvány, melly csak folyó hó 4-kén termé meg gyümölcsét, elfoglalák időmet. Honi Guttenbergünk javára már rég főzék tervet egy tánczmulatságra, azonban kiviteléhez farsang előtt alig van reményem. Ha mükedvelő társaimban a lelkesedést megtartanom sikerülend, szinmutatvánnyal ohajtanám pótolni; azonban ez is csak ősszel lenne kivihető, mert nálunk az időjárás egyénekre s természetre vonatkozólag jelenleg legalább nagyon meddő.

Jelen valék az ágost. vallást követőknek itten mult héten b. Jeszenák ő mtsága elnöklete alatt tartott conventjökben. Az unio tárgyában készült választmányi munka elfogadtatott, s annak 3ik pontja haladék nélkül eszközöltetni határoztatott. A vegyes házasságok ügyében egy deák repraesentatio küldetett Ő Felségéhez. A jegyzőkönyv magyar nyelven viteték, s örömmel mondhatom, hogy nemzetiségünk elleni irányt az egész gyülésfolyama alatt nem vettem észre. Hiányzott azonban általjában ama lelkesedés, melly az ige testesülésének olly örvendetes előjele, mellyet itt annyival fájdalmasabban nélkülözék, mivel, véleményen szerint, lutheránus atyánkfiai ama bizodalmat, melly a nemzet s maga a ref. egyház előtt is önhibájok által hanyatlásnak indult, nemzetiségünknek s vallásunknak jelenleg bonyolódni kezdő korszakában csak a nemzetiségnek tettleges előmozditása által vivhatják ki. A ki is stb.

*) Julius 7-kén 1842: Visszafizefés 297 fr., kamatok 3 fr. 10 kr., beirási dij 16 kr., 81 betétel 9470 fr., összesen 9770 fr. 26 kr. Visszafizetés 209 fr. 49 kr., 2 előgezés 232 fr., összesen 441 fr. 49 kr.

Julius 8-kán. Visszafizetés 2000 fr., kamatok 20 fr. 12 kr., beirási dij 1 fr. 6 kr., 97 betétel 8465 fr. 30 kr., összesen 10486 fr. 48 kr. 5 Viszafizetés 204 fr. 21 kr., előlegezés 2040 fr., összesen 2245 fr. 21 kr.

Julius 9-kén. Kamatok 38 fr. 54 kr., beirási dij 3 fr. 6 kr., 4 betétel 1170 fr., összesen 1212 fr. Kölcsön 5000 fr., beváltás 1000 fr., előlegezés 1842 fr., összesen 7842 fr.

Művészetünk hátramaradása.

☐ Midőn valamelly nemzet lerázva százados szellemi éje bilincseit, szabadabban kezd a tudományok világába pillantani; midőn általányos művelődése közben figyelmét a művészetekre, mint a szép ideáljának érzékileg ábrázolt tárgyaira kivánja kiterjeszteni: nem árt néha visszatekinteni a mult sötét homályába és kutatni, vizsgálni azon óriás rémeket, mik eddig haladását olly szük korlátok közé szoritották. Hogy pedig a mi nemzetünk is ollyan, melly csak most éli ifjukora azon szakát, mellyben a nyers erőt finomitani s a csupán érzéki testi tökélyt szellemi élvekkel párositani törekszik, a történet minden ismerője előtt világos. Szükséges tehát, hogy visszapillantsunk mi is leélt korunk sirjába, hol látván annyi tehetség meggyilkolt vázait eltemetve, fürkésszük ama tespedés kutfejeit. Mert gyógyitani csak ott lehet, hol a sebet ismerjük: mig ellenkező esetben minden gyógyszereink sükeret-

*) Mint bizonyos kutfőből tudjuk, e levél irása óta már 300,000 fra szaporodott. — E havi bevételt a Hirnök jövő számában közlendjük.

lenek maradnak. Megkisértem én is e munkát, s előadom rövid vázolatban vizsgálatom eredményét, müvészetünk eddigi hátramaradásának fő okait.

Fő okát ennek kereskedésünk, közlekedésünk hiányában vélem rejleni. Hadaink, mellyek a honfiakat szüntelenül foglalatoskodtaták, nem engedének időt a béke ezen áldásthozó iparágának honunk égalja alatt megtermeni. Csak a legujabb idő tesz némi lépéseket a szárazföldeni — vasutak által eszközlendő — és a folyókoni kereskedés és gyorsabb közlekedés előmozditásában. Igaz ugyan, hogy a kereskedésnek magának a felsőbb culturára és müvészetre igen csekély befolyása van, de közvetve felette könnyiti és előmozditja azt. Mert általa a legtávolabb ismeretek, tapasztalások, müvészetekbeni találmányok és felfedezések könnyebben és gyorsabban összegyüjthetők, fentartja továbbá a kereskedés a munkásság és gyakorlat szellemét, bőséget alkot, mik a müvészetnek megannyi emeltyűi. De azon országok is, mellyek hazánkat környezik s mellyek emiélfogva honosink által leginkább látogatottak, magok sem tündöklenek a müvészet egén ragyogó csillagzatok gyanánt. Legközelebbi érintkezésben a német tartományokkal állottunk; de valljon jutottak e ezekben valaha a müvészet külön nemei olly virágzásra, millyennel Olaszország szelid ege dicsekszik? Vagy talán a hazánknál sokkal alacsonyabb fokon álló Törökország szolgálhatott müvészi tehetségeinknek buzditásul és mintául? Sőt inkább csodálkozhatni, mikint állhatott meg édes anyaföldünk e felleglepte éj szomszédságában Europa fényes napja előtti hajnali szürkület gyanánt azon müveltségi állapotjában is, mellyből az ujabb kori óriási mozgalmak felriasztván világosabb fényre deritették. Tanusitja a kereskedésnek müvészetekrei befolyását a világ müvészetbölcsője s teremtője Görögország is. Ez igen korán kénytelen volt a kereskedést kereseteszközévé tenni, és ebben annál nagyobb és gyorsabb lépéseket tehetett, mivel a szerencsés sükerrel folytatott phoeniciai kereskedés példája szemei előtt és pedig szomszédságában feküdt buzditásul. Miután pedig ez végét érte, Görögország azt magához vonta, és ámbár meg is kellett Egyiptommal osztania, maga a kereskedés mégis mindig görög maradt, mert görögök által görögök számára üzetett. És tekintsünk a világtörténet lapjaira, valljon nem ez volt e ezen a cultura történetében mindenkor legnevezetesebb országnak azon időszaka, mellyben lelépvén a gyermeki pályáról erőteljes ifjuvá fejlett, megvetvén magában bekövetkezett nagysága, dicsősége, mint tudományának és müvészeti tökélyének gyümölcsei, reményteljes csiráit? — Nem csekély befolyása volt a külfölddel való közlekedésünk gátlására nyelvünknek is, melly szomszédinkétől egészen különbözvén, egy részről sok külföldi nyelvek tudásának szükségét, s az ezzel járó számtalan nehézségeket hozta létre, más részről az idegeneknek hozzánk jövetelét lehetetlenné, legalább látszólag azzá, tette. Most azonban, midőn mind belintézkedéseink, mind a külföld hozzánk simulása által düledezni kezd azon közfal, melly nemzetünket Europa többi állományaitól elszigetelte, arra kell egész figyelmünket forditanunk, nehogy az idegen müveltség nemzetiségünk árával fizettessék. Mert nekünk, kik az idők mostoha viharai közt hátramaradtunk s kik minélelőbb utól akarjuk érni a többi nemzeteket, most már lehetetlen önmagunk körében felnövelnünk a művelődés különböző ágait, mellyeknek virágzása nem nehány év lefolyta, de századok kisérletei, nem egyesek munkálkodása, de több nemzedékek törekvése által érlelt gyümölcs. Tőlök kell tehát kölcsönöznünk a müvészet mintáit is, miért méltán félhetni, hogy a mienktől idegen és reánk káros hatásu nemzeti sajátságaik is hozzánk átültettetnek. Igaz ugyan, hogy vannak nemzetiségünknek szüntelen éber buzgó őrei: de intő például szolgál Róma bukása is; mert ezen világhódító ország a görög müveltséggel a görög elpuhultságát, luxust is kebelébe fogadván, maga termé meg vesztét.

Nem lehet a közlekedéshiány után azonnal a hazánk kiterjedésének meg nem felelő népességhiányt mellőznöm. Kis térbe szorult néptömeg müveltséget eszközöl*); ez hoz mozgásba minden testi és szellemi erőket, ez teszi az országokat nagyokká, virágzókká. Tanuja ennek ismét az imént emlitett Görögország, melly, hozzáértve Kis-Ázsia nyugoti partjait, kisebb és nagyobb szigetek, elválasztott tartományok és korlátozott tengerpartok tömegéből állott. Illyen tájak mindenkor legkönnyebben népesitetnek meg, mivel a korlátozott tér a kiterjeszkedést ellenzi. A nép sokasága tápszerutak finomitásáról és sokasitásáról tanit gondoskodni, ösztönzi a munkásságot, élesiti a találmánytehetséget. Találmányok és megsokasodott tápszerutak bővölködést, a bővölködés munkaszünetet, ez pedig, ha csak forró égalj által henyeséggé nem változik, speculatioösztönt és szellemibb munkásságot szül.**) Ollyan nép, melly földtére nagyságához képest csekély számu, mindig el van foglalva a főszükség keresetével; ott pedig, hol mindenkinek munkásságát igényli a főszükség keresete, sem munkaszünet, sem nemesebb élvek utáni vágy nem létesülhet. Azon kivül a néptömeg még az által is nemesiti az erkölcsöket, mellyek a müvészetnek is előmozditói, mivel az emberek annál inkább müvelik egymást, minél közelebb vannak egymáshoz szorulva. Innen magyarázható, miért kedvencz eszméje minden ujabb országnoknak, pénzügynöknek a népesités. De valljon a népsokaság és az általa okozott müveltség s vele a körébe tartozó müvészet nem hozathatik e egészen a tulzásig, s nem válhatik e épen ezen tulzitás által önvesztének eszközlőjévé? Bizonyosan! És ennek is számos példáit szemlélhetjük a történetirásban. Mert ez szülője a fényüzésnek, mellynek bukás okvetetlen következménye.

Nem mellőzhetek el végre még egy körülményt, melly nálunk a régibb időkben a müvészek fejlesztésének haladását hátráltatta, és ez hazánk történeteinek azon szaka, mellyben Buda ormain a félhold jelképe hirdette, hogy a magyar szabadság hosszu időre megsemmisitetett. Mert a szabad mozoghatás, mint ezt ujabb korunk, világosan tanusitja, nem csekély előmozditója a müvészet minden ágainak. A napkeleti kényuraság minden szellemi erőket elől, valamint a korlátlan szabadság sem engedi rendes, szabályos kifejlésöket; mig a mérsékelt és ésszerü szabadság azokat emeli és örök mozgásban tartja. Hol a rabszolga mit sem tehet az egész javáért, ott nem is fog tenni akarni, mig ellenben a szabad polgár mindent teend, mert mindent tehet. Szellemi erei akadálytalanul foglalatoskodtatnak, legyen bár törekvése az álladalom javának előmozditására, vagy másra fordítva.

E három müvészetölő szörny elenyésztével, nyugodtan nézhetünk a jövő titkaiba; mert felemelt leple a legszebb jövővel kecsegteti szivéinket. De minek is jövendölgetnénk? minden jóslás nélkül látjuk az ujabb kornak már létező nagyszerü lépéseit, mellyek állitásaimat igazolják.

Kliegl köszönete s jelentése.

A bejött s typotechnicai gépem létrehozatalára szánt adakozások, nemes jó akaróim s pártfogóim éber részvéte találmányom iránt kötelességemmé teszik a t. cz. közönségnek mind mély hála-

*) Ez oka, mit a mindennapi tapasztalás bizonyit, hogy a nagyobb városokban valamint a müveltség általában ugy különösen a müvészet mindig magasb fokon állanak, mint egyébütt.

**) Innen kell az ujabb korban származtatni azt is, miért Olaszország a müvészetek hazája és miért ismét Egyiptom forró éghajlata nem tudja e szelid virágot megteremni kebelében?

köszönetemet kijelenteni mind munkám mibenlétéről s ügyem állapatáról alázatos jelentést tenni.

Utolsó jelentésem óta (aprilis 10-kén 1842) munkám nem haladhatott tetemesen, mivel a gátló ok, pénzbeli segedelem hiánya, folyvást tartott. Azon körülmény, hogy 1841dik évi novembertől egész f. évi aprilisig, s igy hat hónap leforgása alatt, nem több, mint 100 ft. e. p., april 26kán 25 ft. e. p. Antal Mihály, s 50 ft. e. p. Kunoss Endre urak által, összesen 175 ft. e. p. jött kezemhez találmányom létesitésére, azon természetes következést szülé, hogy némelly tételek fizetetlen maradtak, mellyek nem halasztathattak boldogabb időkre, mint például házbér, gép körüli munkabér s egyéb halaszthatlan személybeli szükségeim, mellyek pótlásukat azonnal követelék, s igy nemcsak munkám haladhatásáról, de bomlott családi körülményeim helyrehozataláról is kelle gondoskodnom. E nézetekből indulván ki, f. év majus havában Pestre utaztam, ott segedelmet keresendő, hol egyszersmind kijelentém készségemet gépemnek kimutatás végett való levitele iránt; ott sikerült erre nézve Heckenast Gusztáv urtól, némelly szives közbenjárások után a Klieglkönyv leendő jövedelmére előlegezésképen 100 ftot e. p. kapnom; ugyanekkor fizetetlen tételeim pótlására, egy nemeslelkű s jóakaró férfiu kieszközlése s jótállása után, saját betudásomra s váltómra, némelly családi követelésimről szóló oklevelek kimutatása után 200 ftot e. p. bizonyos készséges helyen hat hónapra kölcsön kapni is szerencsés valék. Ezeknél fogva a gépre szánt 100 ft. e. p. nem is lehetett elégséges ennek levitelére, mint az tervezteték. Fedezetlenül a jövendőre, szükségesnek véltem Bécsbe is utat tenni, ott ügyem pártolását s védelmét keresendő. Igy multak idők, s még sokat hozának magokkal, mi sulyosan terhel; szóval, lehetetlen vala a gép eszközlendő nagyobb haladására, melly eddig némelly csekély kézi munkámra vala szoritva, szükséges segédmunkásokat felvenni. Utóbbi időkben ez ügyre szentelt következő adományok jutának kezemhez: majus 24-kén az ágostai hitvallású pozsonyi lyceumi tanuló magyar társaságtól 42 ft., junius 27-kén ugyanattól 2 ft., ugyanakkor a selmeczi magyar társaságtól 5 ft., julius 16-kán a Világ szerkesztőségétől 2 ft., julius 17-dikén Antal Mihály ur által gyöjtött 25 ft., julius 18kán Heckenast Gusztáv ur által hozott t. n. Nyitra megyei gyüjtemény 195 ft. 20 kr., összesen 278 ft. 20 kr. mind e. pénzben. És épen ezen a munka folytatására rendelt öszvegek idézheték csak elő munkám ujabbi megkezdését s tovább folytathatását, mit belsőleg érzett kötelességből meg is tevék; egyszersmind szerencsém van jelenteni, hogy a munka osztó-gépem körül már tiz nap óta foly. A hirlapokban megjelent, több oldalról nyilványuló ajánlatok, mint tek. Berzeviczy Emil uré 250 ftal e. p., tek. Záborszky Alajos ur „Lengyelország hanyatlása" czimű munkájának tiszta jövedelme, a Pesti Hirlap szerkesztőségéhez bejött mélt. báró Sina György ur 100 ftja e. p., a gyomai olvasó társaság 19 ftja e. p., valamint tek. Zsóldos ur „Magyar váltótörvény táblákban" czimű munkájának részemre eladás végett küldött 12 példánya, nemkülönben a Klieglkönyv még eladandó példányaiból időnkint bejövő öszvegek, mint mindnyájan gépemre szentelvék, a mellyek s egyéb szükséges további segélyzések majdani kezemhez juttatásuk azon reménnyel kecsegtetnek, hogy miután már segédmunkásokat gépem számára rendeltem, s ezeket naponkint várom, a munka most annál inkább halasztás és akadály nélkül végig folyand, valamint még inkább engedik ezt biztosan reményleni ügyem barátinak még mindig nyilványitott hő

fáradozasi, s kivált t. n. Nyitra megye meleg részvéte s pártolása, mellyel ügyemet országos tárggyá kivánja tenni, mint azt a hirlapok hizonyitják, s tanusitja e fentisztelt n megyének n. Pest megyéhez intézett hivatalos levele s jegyzőkönyve. Midőn tehát mind e már kezemhez juttatott, mind még juttatandó összegekért ügyem nagylelkü pártolóinak mély köszönetemet tenném, s azon édes remény, hogy ügyen nemcsak külön körök, de még törvényhatóságok méltánylását is elérvén, mostantól sikeresben haladand; bátorkodom egyszersmind az egész hon szine eleibe terjeszteni azon alázatos kérésemet, ne vonja el kezét találmányomtól, melly már sikerülése minden előjeleit hordja magán. A találmányomra szentelt összegeknek beszedését s majdani kezemhez juttatását tek. Antal Mihály ur (Pesten bálvány-utcza 239. sz. alatt) sziveskedett magára vállalni.

Azon ajánlatomra nézve, hogy gépemet, mint a minden oldalról nyilvánuló közakarat kivánja, s magam is tervezém, Pestre vigyem: igaz, hogy munkám sokkal jobban halandna, ha ezt már rég tettem volna, azonban mint fenebb emlitém, gátló okok lehetetlenné tevék azt, s inkább pénzhiány mint családi visszonyaim, mellyek eddig ide kötének, hátráltattak a közkivánat kielégitésében. Most sem késem, sőt késznek nyilatkozom e kivánatot teljesitni, bármi sulyosan nyomjon a sors vaskeze, melly árva gyermekeimtől való elszakadásomat parancsolja. Ezen felül még a t. cz. közönséget némelly körülményekre bátorkodom figyelmeztetni: hogy Pestre való végképi leköltözködésem természetesen magával hozza mühelyem s butoraim oda való áttételét, mi nevezetes költségekkel jár, hogy pozsonyi szállásom csak következő sz. Mihály naptól jövő sz. György napig felmondható, s igy ezen esetben, ha az más által kéz alatt ki nem béreltetik; házbérem veszélyeztetve marad s Pesten is a szállás- s műhelybér kettős költség, s mig szállást szerzek ott, idő kivántatik; ez nem is lehetne elébb, mint sz. Mihálynapkor; továbbá, hogy nem sokára, s hihetőleg fél év mulva bekövetkező országgyülés itt létemet kivánja, ügyem közönségessé tétele miatt az egész ország szine előtt, s ezekkel összesen tetemes pénztömeg vonatik el magától a találmánytól. Ha tehát szabad, véleményemet e részben, bár mi csekély legyen az, kimondani, ugy az oda járulna: hogy Pestre való leköltözésem ezuttal legalább következő sz. Mihály napig halasztatnék el, a mikoron is illőbb szállásváltoztatási időpont lévén, egyszersmind gépem is nevezetes tökélyig haladna, s inkább tünnék müködésének eredménye szembe. Mind ezek mellett, bármi határozat hozassék a t. cz. közönségtől leutazáson iránt, s egyébkint is a gép számára bejövendő összegekkel való gazdálkodásról, a gép kisérletéről, megvizsgáltatásáról,*) én mindenkor szolgálatra készen állok, a mennyiben azok lehetőséggel járnak s biztos állapotomat fedezik; s ezennel kinyilatkoztatom: hogy magamra nézve semmit sem tartok szükségesebbnek, mint a dolog végképi hová való eldőlését, s hogy ugyancsak magamra nézve semmi sem kivánatosb, mint azt nyilványos uton, minden mystificatio nélkül vinni, melly elvből eleitől óta indultam ki. Csak egy szempont van még, mi különös tekintetbe veendő, ez a tárgy természete. Nemes szivü jó uraim! találmány az, mi itt tárgyaltatik, s egy igen nevezetes, kényes és nagyszerü feladat tervezése. Költ Pozsonyban julius 27dikén 1842.**) *Kliegl Jozsef.*

*) Kéretnek valamennyi tisztelt urak, kik addig is, mig főkisérletet adandok, itt Pozsonban kivánják megvizsgálni osztógépemet, méltóztassanak azt velem jó eleve tudatni, mivel némelly szükséges alkatrészek az azokon való dolgozás végett szétszedetvék, s összerakásuk némi időt kivan. *Kliegl.*

**) E czikk felvételére valamennyi t. szerkesztőségek általam szivesen megkéretnek, hogy e tárgy, mint közönséget illető, annál inkább terjedjen. *Kliegl.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

61. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **August. 4.**

A nemesség adófizetéséről.

„ . . . . . tumes alto stemmate, tamquam
Feceris ipse aliquid, propter quod nobilis esses.“
Juvenal. satyr. VIII.

Igen helyesen mondja Pulszky Ferencz a Pesti hirlap 159. számában: „Találkoznak most is a sötét középkornak olly hősei, kik nem szégyenlik fenhangon kiáltani, hogy „mig a magyar nemes magyar marad, szűz vállait nem veti az adó járma alá!“ Ezen szűz vállak pedig elviselték régibb időben a kamranyereség (lucrum camerae) név alatt ismeretes adót, el Mátyásnak adóját, el a török alatt a karacsot (főtöli adót), sőt iegujabb időkben az urbéri telektőli adóztatást is; miről azonban ezen bölcsek természetesen mitsem tudnak.“

A magyar nemességnek igazságszeretetéről, méltányosságáról, valamint korszellemtől (de ki tagadhatja, hogy a „vox populi vox Dei“ a történetben mindig bebizonyodott) s jelenkorunk statusvizsonyaitól mulaszthatlanul követelt köz adóbani részesülése tárgyában a Pesti Hirlap-, Századunk- és Világban olly sok alapos iratott, és közgyüléseken elfogulatlan, felvilágosodott, önzetlen és hatályos ékesszólással biró szónokok által — nem rég a lapok szerint az esztergomi közgyülésen is Andrássy József kir. helytartói tanácsnok által — olly sok meggyőző adatott élőszóval elő, hogy első pillanatra feleslegesnek látszhatnék e tárgyról valamit magyar lapban még irni, ha tudva nem volna, hogy nyomtatott és mondott szavak, bármilly meggyőzők legyenek is, legtöbb egyéneknél mint a pusztában szónokló szavai sikeretlenül elhangzanak, mint falra hányt borsó visszapattognak, és hogy bizonyos igazságokat, mellyek az önzés, haszonvágy és rangkedvezmények elevenébe vágnak, százszor kell ismételni, mig hathatós benyomást okoznak és a kivánt sikert előidézik; valamint Cato nem hagyta magát visszaijesztetni, hogy éveken át a római senatus minden ülésében hasztalan ismételte: „Caeterum puto, Carthaginem esse delendam,“ s az emberbaráti Wilberforce egy emberkorig (30 évig) a parlamentben sikeretlenül szólott a néger-emancipatio mellett, mig végre mind Cato mind Wilberforce elérték czéljaikat. Ennél fogva értekezésem e fontos, nemzetünk javát és becsületét érdeklő tárgyban épen nem lehet felesleges, annyival is inkább, minthogy a nemességnek eddigi adómentessége eltörlését okokkal szándekozom támogatni, mellyek tudtomra még nem voltak érintve.

Kétséget nem szenved, hogy a nemesség adómentessége, melly Magyarországban még mostanig fentartatik, mig Németországban, Angliában, Svécziában, Norvegiában, Dániában, Franczia-, Spanyolországban, Portugaliában, Belgiumban, Lengyelországban stb. már rég eltemettetett, legkevesbbé sem szereztetett valódi igazságos uton, hanem csak azon időkben bitoroltatott, midőn a többi rendek — polgárok és parasztok — lábbal tapodtattak, nem volt szabad szólniok, s a nemességnek legtöbb szabadalmai és kiváltságai gyenge kormányzóktól (mit Anglia Magna Chartája a „földnélküli“ János királytól s a magyar nemesség arany bullája a gyenge II. Andrástól) csikartattak ki.

A háboritatlan birtok, elévülés és más egyéb, mi közönségesen a nemesség adómentességének vélt jogszerü megállapitása mellett felhozatik, közelebbi megvilágositás után teljességgel nem áll, s a szigoru polgári igazság birószéke előtt szintoly kevessé lehet érvényes, mint az erkölcsösség s a tiszta természet és statusjog törvényszéke előtt.

A polgári jog elvei szerint birtokfoglalás és elévülés, a birni és elévesitni akaró személynek mindig egy másikat ellenébe állitva, még különösen előre felteszik, hogy polgári adásvevési tárgyak érdekeltessenek. Hol volt már most a birni és elidősitni akaró aristocratiának (a nemességnek) ellenében álló személy? Talán a nemes országrendek akkori szakában egészen háttérbe helyzett nép? Azon időben az aristocratákon kivül a status többi lakosai nem képeztek személyt a szónak jogos értelmében. Csak a legfelületesebb pillanat is az előkor viszonyaira Magyarországban, valamint Német-, Franczia-, Spanyol-, Angol- és Lengyelországban stb. eléggé tanit, mikép tekintetben, hatalomban és befolyásban az aristocratia a többi és szegényebb lakos-osztályokat olly annyira felülmulta, hogy köztök jogegyenlőség épen nem létezett, nem is említve, hogy ezenfelül a nemesség alkotott testület, tehát törvényesitett személy volt, de a népnek egyéb tömege nem vala a polgári jog értelmében törvényes személy, mellynek az aristocratia jogérvényesen az elévülés magán-jogczime által az adómentességet elévesithette volna. Ezért Werbbőczy, a magyar nemesség szokás-törvényei összehordója, a nemteleneket nem is számlálja a magyar nép közé. Világosan mondja Hármaskönyve II. R. 4 cz.: „Nomine autem et apellatione populi hoc in loco intellige solummodo Dominos Praelatos, Barones et alios magnates, utque quoslibet Nobiles, sed non ignobiles. Licet autem iste terminus populus includat omnes nobiles et ignobiles pariter, de ignobilibus tamen (qui plebis nomine intelliguntur) in hac parte nihil est ad propositum.“ S e képtelenséget magyar jogtanitók, Huszty, Fleischhacker stb. utána mondogatták. Fleischhacker 1795-ben „Institutiones Juris Hungarici“ czimű munkájának 178. lapján nem szégyenlette még ki is nyomatni: „In statu civili soli nobiles in genere comprehenduntur,“ s a Hármaskönyv 1. r. 9. cz. 7. §át idézni (hol ez nem is mondatik, hanem csak, hogy kik számláltatnak a nemességhez) s belőle azon kalandos következményt huzni: „Ex quibus inferre licet, illos, qui hos inter 4 Regni status non numerantur, personam civilem non habere: homines quidem sunt (sic!) sed non personae statu civili gaudentes, extra quem qui sunt, ignobilium nomine veniunt.“ Fleischhackernek inkább irnia kellett volna: „In statu civili vivunt homines sui juris, non obnoxii alterius potestati, quibus jura civilia ex immediato nexu civili et constitutione civitatis competunt.“

A nemesség adómmentessége Magyarországban, valamint Német- Franczia országban stb. tulhatalmából eredett, mellynél fogva az adófizetés alól magát kihuzni s e terhet másokra, kik általok elnyomva s a barbár középkorban mintegy kiskorúk voltak, furfangosan háritani tudta. Mihelyt azonban a nemtelenek néposztálya eléggé kimivelődött átlátására annak, hogy illy állapot önkényes és önhatalmu, vagy gyenge fejedelmek engedékenysége által elsajátitott adómentesség a statusköteléknek korántsem felel meg, hanem azzal épen homlokegyenest ellenkezik, s mihelyt a közvélemény elég erővel bir, minden belopózott önzést a statusviszonyoktól távol tartani, minden statuspolgároknak törvény előtti

egyenlőségét sürgetni s a „fiat justitia aut pereat mundus“-t a nemességnek aristocratiai előítéletei által megcsontosult részénél is megfoghatóvá tenni, akkor statusszerüleg minden illyetén bitorolt adómentességnek és a statusterhektől felmentés minden szabadalmának (p. o. vámmentességnek) el kell esnie. Hogy ez nemcsak a közstatusjog eszméletének megfelel, hanem valóságban is létez olly statusokban, mellyekben a felvilágosodás előlépéseket tesz, tanitja a pragmatikai statustörténet. Vagy bölcs és erőteljes fejedelmek által törölteték el a nemesség adómentessége s egyéb szabadalmai, mint Ausztriában, Cseh-, Poroszországban s más német statusokban, vagy lázadások idézték elő ezen eltörlést, mint Francziaországban. Példák, hogy a nemesség maga lett volna illy nemesszivü és nagylelkü, önkintesen s megelőzőleg lemondani az adómentességről s egyéb nemesi szabadalmakról, a történetből nincs tudva előttem; remélem azonban Istenben, hogy a magyar nemzet diszére a jövő országgyülésen a követek többsége e nagylelkü inditványt elfogadandja s kiviendi, hogy a magyar nemesség ekkori adómentessége eltöröltessék s a nemesek szintugy járuljanak a statusterhekhez, mint a polgárok és parasztok; ezt, mondám, bizalommal várom, minthogy mellette nemcsak egyes magnások és nemesek a hirlapokban, hanem más egész megyék is szavaznak.

Magyarországban eleinte, valamint Europa egyéb statusaiban nem volt rendes adó. A király és udvara költségeinek födözésére, valamint a szükséges statusköltségekre is az eltulajdonithatlan korona-javak s részben a kamarai jószágok is voltak rendelve. Miután azonban e javak jövedelmei nem voltak elégségesek a statusszükségek födözésére, hozatott be a Lucrum Camerae, mellyhez a nemesek valamint a nemtelenek is adóztak. Háborus időkben a statuskiadások gyarapulván, illy időkben országgyüléseken illő hadi adó vettetett ki, mellyhez a nemesek is hozzájárultak, ámbár a haza védelmére fel is keltek, s akkor a „Lucrum Camerae“ behajtása megszünt. Midőn a török háborúk meg sem szüntek s az állandó katonaság behozatott, a különben rendkivüli hadi adó rendessé alakult, s a „Lucrum Camerae“ egészen megszünt. Idő folytában a magyar nemesség hadi s minden adó s járandóság alól tudott kibúni, és Werbőczy ez adómentességet a magyar nemesség főszabadalmául hozza fel. A nemesek arra hivatkoznak, hogy az adómentességet azáltal nyerték, mert háboru idején az ország védelmére felkeltek és saját költségeiken tartották magokat. Azonban a legrégibb időkben Magyarországban a nemesek vagy szabadosok, (kik „servientes Regi“ és „Milites“eknek neveztettek) felkelése azért hozatott be, mert nem hivén igen a meghóditott tótoknak és oláhoknak vagy a gyávaság és más vétkek miatt örök jobbágyságra itélt előbb szabad magyaroknak, azokat szintolly kevessé használták hadi szolgálatokra, mint a törökök az általok legyőzött görögöket, bolgárokat, oláhokat, szerbeket, bosnyákokat — kivéve a mohamedan hitre térteket — használták s használják. S midőn az állandó katonaság behozatott, a nem nemeseknek is kelle katonákká lenniök, a nélkül hogy a hadi adó a nemteleneknél megszünt volna; egy ideig a nemtelenek erőszakkal fogattak katonáknak, most az uj törvény szerint azok lesznek katonák, kiket a sors ér, s a hadi kötelességnek a nemtelenek nem csak háboru-, hanem béke idején is alávetvék, mig a nemesek csak háboruban szükség esetén kelnek fel, és személyes felkelés is ritkán történik, hanem a nemesek többnyire magok helyett jobbágyaikat küldik a táborba.

A nemesek, adómentességöket szépitendők, a nagy költséget hozzák fel, mellybe a nemesi felkelés kerül, minthogy a nemesek magokat, vagy helyetteseiket saját költségeiken felfegyverezni s eltartani kötelesek. Ez igaz, s a felkelés sok családokra nézve fe-

lette nyomasztó s jólétöket felduló; de milly ritkán történik nemesi felkelés! A hétéves háborutól a franczia háborukig nem voltak felkelések, s 1810től, tehát 32 évig, ismét nem. Ritkán visszatérő időkben tehát felkelések által nemesi családok csaknem egészen tönkre tétetnek s erejökön felül a haza oltárára áldozni kénytelenitetnek, mig egész nemzedékek egészen mentek maradnak; a nemtelenek ellenben béke idején is katonát állitani és adót fizetni kötelesek. Épen ezen aránytalanság és igazságtalanságnál fogva kellene a nemesi felkelésnek eltöröltetnie, ellenben a nemességnek is a hadi adóhoz, a többi statuspolgárok példájára járulnia. A magyar nemességi felkelés azonban, melly a török háboruk s még a hétéves háboru ideje alatt is beccsel birt, a változott időviszonyokkal s a hadi tactica tökélyesbülése óta becsét majd egészen elvesztette. A nemesi felkelés akkor határoztatik el, midőn már proximus ardet Ucalegon, midőn az ellenség már a határon, szélen; a nemesek vagy helyetteseik, a fegyverben egészen gyakorolatlanul, szintolly betanitatlan, az ágyudurrogásokhoz nem szokott lovakkal érnek a táborba, s az első ágyuzásnál szélyelfutnak, mint Győrnél az utolsó felkelés alkalmával. Elég gáncsolandó, hogy a nemesek nem gyakoroltatnak fegyverforgatásban mint a polgárok! A magyar nemesi felkelésnek csak mint az ausztria és németországi honvédnek és az általányos felemelkedésnek (Landwehr und Landsturm) csak a legnagyobb veszély idején, mint utolsó védelmi mód, kellene létre jönnie.

„A statusköltségekhez elegendőkép járulunk közvetve, p. o. a magyar só vételénél, melly olly magas áron adatik“, — felelik a megcsontosodott nemesemberek, kiknek jelszavuk „nem adózunk“. Igenis adóztok illy módon valamit a statusköltségekre, de hisz ezt a polgárok és parasztok is teszik, kik szinte drága sót és magas vám alá vetett gyarmati árukat vesznek, mig közvetlen adót is kell fizetniök.

De nagyobb, épen még látszólagosan sem menthető igazságtalanság, hogy a házi pénztárhoz sem járultok semmivel is, s több megyékben még a mivelt nemességnek nagyobb része is ama méltányos inditványra, jövendőben hozzájárulni, siket marad, ámbár e házi pénztárból a nemes tisztviselők s a megyei szolgák fizettetnek, és a megyének sok nyilványos szükségei födöztetnek. Ez igazságtalanság taglalását feleslegesnek tartom, minthogy ez a magyar lapokban elégségesen megtörtént.

S a magyar nemes embernek nem kell-e pirulnia, ha az országuton megy, mellyet a pór, saját gazdasága elhanyaglása mellett, ingyen csinált; vagy ha egy kibérlett hidon keresztül hajtat ut- vagy hidvámfizetés nélkül, mig ezt a legszegényebb pór s a legrongyosabb zsidó is teljesiti?

Olly formán, mikép a hadi és házi pénztár jelenleg áll, soká épen nem maradhat. A legtöbb faluk, kivált termékteln vidékeken, annyira kiszivák és elszegényülvék, hogy a hadi és házi adót — melly évről évre szaporodik — egyedül viselni nem képesek, minthogy a hátramaradások évről évre szaporodnak. Ismerek kicsi, nyomoru falukat, mellyekben a tartozás már 40—60 ezer p. forintra rug, mellyeknek lerovását az öreg harang fizetendi. De mikép történhetnék ez másképp, miután Magyarországban (Fényes szerint) csak 750,000 paraszt és 125,659 városi mesterember, ellenben 544,372 nemes ember van, (Fényes szerint minden 20. lakos nemes) kik adót nem fizetnek, kik közül sokan még ha kir. városokban házzal és telekkel birnak is, a városi adóhoz járulni, a fenálló törvény daczára, vonakodnak, (?) vagy ha kereskedést üznek és idegen fuvart használnak, az ut- és hidvámot állandóul megtagadják.

„Akarunk nyilványos közköltségekre, p. o. csatornákra, vasutakra, a népnevelés előmozditására stb., hasonlókép adózni, nemesi előjogaink sérelme nélkül, önkintes ajánlatok által az országgyüléseken“, mondja több nemes, mint például a hirlapok tanusága szerint az utolsó esztergomi közgyülésen. De uraim! illyetén ajánlatok sem a királynak nem pótolják ki a hadi-adó hiányát, sem az adózó népnek a házi pénztár általi terheltetését nem könnyitik. S hiszen e közköltségekhez a honoratioroknak s többi pol-

góroknak is kell járulniok. Illy közvállalatokról Magyarországban is gondoskodnék a kormány, valamint ez Ausztriában, Porosz- és Bajorországokban történik, ha a magyar adó a status szükségeknek megfelelne, mi azonban nem ugy van. De miért nem akartok ti nyakas szabadalmasak épen olly önkénytesen s egyszersmind nagyszivüleg és -lelküleg adómentességtekről lemondani s ezáltal magatokat a király és status körül érdemesiteni, s a nemtelenek és utódok hálaját és áldását megszerezni?

Ha a nemesség olly arányban mint a nemtelenek járulna a statusterhek viseléséhez rendes adó által, akkor a nemességnek és adózó népnek most annyira elválasztott érdekei a legszebben s legszilárdabban összeforrnának, a magyar nemzetiség pedig igy a szó valódi értelmében eléretnék; ekkor az ipar felvirágoznék, gyárak állanának fel, a hitel emelkednék, Magyarország kereskedése nemcsak europai hanem világkereskedés lenne, s a most elszegényült Magyarhon jólétben s benső hatalomban Europa igen sok statusát felülhaladná. Látnoki szellemmel taglalta Andrássy József helytartói tanácsnok, Esztergom megyei utolsó közgyülésre szőnyegre kerülvén a nemességnek adófizetése, mit melegen ajánlott, a rendek előtt a többek közt fejtegetvén: hogy minő szerencsétlenségeknek tétetvék ki a vészek napjaiban azon nemzetek, melyleknél a nép idegensége követi a nemzet kiváltságos osztályait s nevezett képviselőit; érzékeny hangon elmondá a szomszéd szerencsétlen lengyel nemzet gyászos történetit Katalintól kezdve a varsói s ostrolenkai vérfürdőkig, mellyekben egy örök életre alkotott nemzet vonaglott s fuladt el, melly keserves nemzeti tor fölött leginkább a magyar ihatja könyekkel tölt poharát; mindezek okát a legalaposabban a nép jogai elnyomatásában, a nemességtőli elidegenitésében kereste és találta fel; finom s gyöngéd érintésekkel figyelmeztetett bennünket a növekedő óriási hatalmu szomszédra, nemzetisedésünk korszakára, a felebaráti szeretetre, a hajdankorra, mellyben 700 évig egyedül a nemesség viselé a katonáskodás terhét s az adót, melly akkor létezett, s emlékeztetett bennünket mindenre, mi az adóval rokon összeköttetésben volt.

Ne ámittassuk el magunkat a toryk nyakassága által az angol parlamentben, kik önzésből a népen végtelen insége mellett sem akarnak szabad gabnabeszállitás által segiteni. Pillantsunk inkább a szerencsétlen Lengyelországra, s ne feledkezzünk azon iszonyokról, mellyeket az epekór idején 1831ben Zemplény és Abauj megyékben a parasztok földesuraikon és a tisztviselőkön elkövettek. „Discite justitiam moniti nec temnere Divos.“ *x. y.*

A franczia kormányzóság, a ministerium s a pártok.

A dynastiai bal oldal műszerei Francziaországban minden titkolás nélkül nyilatkoztatják az Orleans herczegnő iránti hajlamukat; Thiers azonban, a királytól a palotába hivatván, Nemours herczeg személyébeni megegyezését adá, s tehát tetemes ellenszólás nem várható, minthogy Odilon-Barrot és a hozzá tartozó bal oldal utolsó időben az apró exminister jobbja lőn, mellyel ez olly mozdulatokat tétet portyázatjain, hogy azt szemlélni valódi öröm. Csak attól kell tartani, hogy a forradozó bal oldal a szabadelmü lapoktól sarkantyuztatva és Guizot elleni ádáz gyülölete- és boszankodásától elragadtatva a régi rendszeres ellenzékbe esendik vissza. Ha Thiers, vagy csak Molé is volna minister, akkor a kormányzósági javaslat, bármilly szerkezetü legyen, átalányos tapssal fogadtatnék. Ellenben Guizot, ki a választók többségétől soha sem kedveltetett és csak olly pillanatokban, midőn anarchiai záporfellegek fenyegető seregekben tódultak a politikai egen elő, vala türve, a népnél iszonyuan el van áztatva s a polgárrendben minden mérték felet népszerütlen. A francziáknak a kamarákban képviselt többsége monarchiát akar és ismét nem monarchiát; lehetetlent kiván, republicanus intézvényekkel ellátott monarchiát. Ezáltal csak zajtalan háboru van a király személye ellen rendszeresitve, melly 1830-ban kezdődött és folyvást tartott. Az ultraliberalisták csak halkkal győzethettek le a kormány, a doctrinaerek, s az ismét összesitett legitimisták által, és a királynak csak lassankint sikerült kormányát elfoglalnia s e demagogiával tusában győznie. E tusában Guizot mint legértelmesebb és leghatósabb vivó segite a királynak; minden körülményekben, mellyekben a juliusi kormány merőn ellenkező elemektől támadtatott meg, Guizot minister volt, és nem várható, hogy magát Lajos Filep a legveszélyesb pillanatok egyikében, minőken az uj dynástiának át kellett esnie, illy erős támasztól megfossza. A politicai épület egész alkata, mikint az ama három nap után hamarjában összeácsoltatott, Guizotnak igen liberalis és democratai; ő első volna azon lenni, hogy a charta némelly pontjaiban módosittassék és a koronának jogszerü uton többb hatalom adassék mint mennyit neki az 1830ki charta engede. Guizot mint minister és más ministeriumok közt azon különbség létezik, hogy Guizot azon törvényeket, mellyeket a király kivinni kiván, személyesen jóknak tartja és hatályos ékesszólásának egész sulyával saját meggyőződésekint pártolja a kamarák előtt, hogy a királlyal *együtt* működik; mig ellenben Molé és maga Thiers a királynak csak igenezői, magánytitoknokai, kiknek Lajos Filep csak themát ad fel, épen ugy, mikint II. Fridrik és Napoleon tettek ministereikkel. Ők a kamarákban nézetök gyanánt pártolják azt, mi tulajdonképen természetökkel és meggyőződésökkel ellenkező.

Molé az absolut monarchia hive, Thiers a forradalmi liberalismus embere; Guizot ellenben az őszinte constitutionalismust akarja, melly mind a liberalis mind az absolutistai balgaságoktól tisztulva legyen, és azt akarná Francziaországban létrehozni, mit Aristoteles kivánatosnak fest politikájában: a középosztály uralkodását. Annyiban egyetért a király rendszerével: mert a juliusi forradalom, az aug. 9kei épitvény a burgerség (bourgeoisie) monarchiája és Lajos Filep a burgerség első képviselője, mellynek szükségeivel, érzelmivel nézetivel egészen megegyezett. Csodálatos tapintattal átlátván, hogy ama régi burgerségből, melly Jemappes-nál oldalán vivott, a legerősebb és egyedüli párt alakitható, melly a dolgok anyagi kötelékét és lételét fentarthatja és biztosithatja, arra támaszkodék s belőle a köz csend és rend conservativ testőrségét alkotá. A burgerség java gyülekezett körülötte és hiven segité a szájas democratikai hősöket a kamarákban elnémitani és a republicanus lázangókat az utczákon ránczba szedni. A polgárságtól gyámolittatva a feudalis monarchia isméti megujitását és a terroristikus világjavitók eszelős ujraszületési kisértményit elháritá Francziaországtól, s ezáltal nemcsak mint igen okos és messzelátó statusférfi, hanem mint következetes és szilárd magánykarakter is mutatkozott. Mit a nemzetre nézve leghasznosabbnak tartott, arra őszintén törekedett és azon bátorsággal, állandósággal és mérséklettel vivé véghez, mellyet az utóvilág méltányolva elismerni és a történet dicsérőleg feljegyezni fog.

Müveltségtörténeti és politikai tekintetben Lajos Filep minden esetre uj világkor megalapitója vagyis inkább előd je. Kormányzása szünetlen és makacs tusa olly nép nyugtalan balgaságaival, melly nincs alkotmányos szabadság ésszerü gyakorlatához szokva. Olly törvények és kormányzási formák megtartása, mellyeket maga alkotott, a franczia népnek sem szokások sem meggondolás által nem lett sajátja. A kisebb rész mindig feljogositva tartja magát pártot ütni és a nagyobb résznek reá nézve kedvezőtlen minden határozatát fegyveres hatalommal visszatorlasztani. Lajos Filep energiája bizonyos fokig népének vadságát szelidité, de az sül ki, hogy ő azt csak kissé durvátlanabb alakba változtatá. A lázadási szokások elnyomvák, de csak a végre, hogy kártékonyabb ármányokkal, mellyek minden állandóságnak és haladásnak ellenségesen szegülnek ellene, és a franczia nép leggonoszabb szenvedélyei és előitéletei létesitésével pótoltassanak. Milly megvetésre méltók e szenvedélyek, milly sajnálatra ez előitéletek, azt az utolsó választások mutaták, mellyekben az ellenzék csak a nemzeti antipathiák legeszetlenebb felszólitása által győzhetett, és a bölcs, becsületes ministerium hivei csak azáltal vélték a kamarákbani üléseiket megtarthatni, hogy e kaján hadi lármát ismételék s véleményöket azon egy pont iránt eltitkolák, mellyben az ép közvéleménnyel és ön országuk valódi érdekeivel egészen egyetértnek.

A világ valóban igen fájdalmasan nélkülözné azon egyetlen férfiut, ki bebizonyitá, hogy e veszedelmes népet fékezni tudja. Mindenkor a legjobb módon tevé e ezt, es valljon néha nem érhette volna e czélját igazságosabb és alkotmányszerübb eszközökkel; valljon Francziaország békéjére és javitására többet nem tehetett volna e, ha néha a törvények, a nép joga és a közvélemény iránt engedékenyebbnek mutatkozik vala, ezek olly pontok, mellyeket nézetünk szerint itt nem kell ismételnünk. És megfelelend e Lajos Filep nemleges politikája a jövendőnek, nem kapcso-

landó e még ahhoz tevőleges is, az más kérdés; de hivatása alig több, mint az első gyenge indulás uj polgár-monarchiai állapot felé. A pairség eltörlése, a nemzetőrségi törvény, a választási, az esküttszéki törvény, azon törvény, melly szerint mindenki maga nemesitheti magát és ünnep- s vasárnapokon szabad dolgozni — mindezen törvények, mellyek közül ugyan nehány lényegesen módosittatott, elegendően bizonyitják, hogy a királynak nem szabad concret állapotrai törekvését kitüntetni.

A mostani polgárság telve félforradalmi eszmékkel, de a következetességet nem kedveli, s hol ezek zavargások, titkos társaságok, néplázadások, községi mozgalmak stb. által akarnak hatást okozni, mindjárt kész azoknak elfojtására. Habár hosszu csatáktól elfáradtan, mégis elég erős és éles az őrállomásokat elfoglalni és az utczákat kitakaritni, ha zavargásokra kerülne ismét a dolog; de nem elég kormányoznia és a statushajót a habok hányatásától megszabaditnia; szükség hogy azt is tudja, hova kelljen a hajót irányozni. De ezt nem tudja; a multtal meghasonlani, de jövendővel csatlakozni nem tudott; időszaka és müve befejezve; a hűbéri világrendet és a terroristicus republicanusokat mellőzé Franczia országban és vérével trágyázá azon földet, mellyen a jövendő középrend tenyészni fog, mellybe minden pártok olvadhatnak. A juliusi monarchia valószinü örökösének vala fentartva a polgárságnak atyja által kezdett uralkodását folytatni és a középrend azon uralkodásává müvelni, melly még a jelen zűrében szunyadozik. Polgárias, jámborul nevelt, jelesen tanitott, szabadelmű, emberszerető, nyájas, leereszkedő és ezért átalánosan szeretve s minden gátló politikai előzményektől szabad lévén, Orleans herczeget legtöbben méltán arra hivatottnak tartották, hogy a mai franczia belső és külső statustannak feladatát — t. i. Franczia országot monarchai-democratailag és létalapos-erkölcsileg megalapitni, és ezen alakban az europai közstatuskapcsolatba bevezetni — szerencsésen megoldja. E reményteljes herczeg gyászos halála Franczia országra nézve annyival inkább felszámithatlan következésü, mivel a valószinü kormányzó egyedisége nem nyujt ugyanolly örvendetes kilátást. Nemours herczeg átaljában sem a nemzetben sem a seregben nem népszerü; elménczkedései a Tuilleriákbani uj uszómászó udvartartásról a juliusforradalom első éveiben a felsőbb polgárság előtt is gyanussá tevék őtet, és elzárt, tartózkodó s hideg jelleme a társaság egyik osztályában sem szerzett neki hü barátokat sem kisebb sem nagyobb körben. Ezért legtöbben aggodalmas várakozással néznek a kormányzóság jövendőjébe s az eget egyelőre Lajos Filep életének nagy meghosszabbitására kérik.

Selyemtenyésztés Magyarországban.

Midőn mintegy nyolczvan év előtt a selyemtenyésztés az Ausztriai birodalomban az akkori olasz tartományok egy részére szoritkozott csak, már a halhatlan emlékezetü M. Terézia császárné éles szeme átlátta amaz egész szerepet, melly a népek gyarapodó polgárisodásával s az iparnak avval egybekapcsolt emelkedésével ez aruczikkre várt. Statusai jóléte feletti folytonos gondoskodásában a nagy fejdelemnő e mezei gazdasági ágnak más örökös tartományokbai átültethetése végett szoros vizsgálatokat tétete, s az igy gyüjtött adatok alapján Magyarföld, Slavonia s a határvidéknek több pontjain serkentő kisérleteket intéztete, mellyeket husz évvel később boldogult II. József császár nagyszivüleg előmozditott. Az olly nemeslelkün elhintett mag termékeny földbe esett, s noha az akkori mozgatag kornak körülményei, szinte 35 évig, valamint minden békekori vállalatnak, ugy honunk ezen uj törekvésenek utjába is nagy akadályokat vetettek: a kormány részéről e vállalat mindazáltal szüntelen szemmeltartás bizonyságait tapasztalta. Szederfaültetvények sok helyeken és sikerrel támadtak, több a selyem mivelés- és kezelésben jártas egyedek hivattak oda s tartattak ott a tenyésztők alapos és teljes betanulásaig. — 1802ben a statusigazgatás már jónak látta, a selyemtenyésztés nagyobb emelésére Magyarországban, e gazdasági czikknek ápoltatását egy a szükségelt ismeretekkel s pénzbeli segédeszközökkel ellátott társulatra bizni azon kötelességgel, hogy az utóbbi a kincstári állomásokról hozott selymet meghatározott áron vegye meg. A termesztés ezen néhutt az országban kevessé ismeretlen czikkjének hovánagyobb üzletében tetemesen használt később Hoffmann Manó ur, az egykori Hoffmann és fiai bérlőház segéde által czélszerüen a honi öt nyelvben szerkesztett s 16000 példányban ingyen kiosztott oktatóirat, és miután 1827. óta Magyarország és a Határőrség 18 katonai és 15 tartományi állomásain termesztett valamennyi selyem Hoffmann és fiai nagykereskedőháznak szerződésileg átadatott, azóta a felséges alapitónőtől eredetileg fölfogott eszme, a selymet Magyarország honi termékévé tenni, teljes valósulásához mindinkább közeledik.

Mult 1841 év a termesztett selyem mennyiségére nézve Magyarországban a leggazdagabbiknak tartathatik. Hoffmann és fiai háza által fölsőbb helyre beadott és bizonyitványokon alapuló tudósitásnál fogva 1841 folytában 33 különböző állomásról 360,402 ½ bécsi font selyemgubó (cocon) váltatott be, a majlandi árfolyamok szerint 149,945 fr. 30 kr. e. p., tehát 11,262 fr. 35 krajczárral a mondott selyemgubó-mennyiség fölfonásáért kiadott 84,000 fr. munkadíjon fölül; e szerint a nevezett kereskedőház által Magyarországban az itt termesztett selyemért 245,208 fr. 5 kr. tétetett forgásba.

További hivatalos tudósitások szerint magányosoktól 495,670 ft. gubó körülbelül 200,000 forinton vétetett meg, melly mennyiség a fonás és egyéb munka 75,000 fra rugó bérének hozzátudásával az országnak 275,000 fr. e. p. nyereményzett. — Igy tehát mult év folytán a Magyarországban tenyésztett selyemgubók 856,070 bécsi fontot tesznek, mellyért 349,945 fr. 30 kr. e. p. jött be, s mellynek fonására s többire 159,000 fr. adatott ki, ugy hogy e gazdasági czikk termesztése s fonása által honunkban 508,945 ft. s 30 kr. e. p. öszvegtőke tétetett folyamatba.

Csakhogy a multévi selyem minősége sokaságának meg nem felelt. April hónap kora s tartós melege a szederlevelek gyantás részét megszárította, s illyformán a szövet lényegének is sokat ártott. A gubók szép külseje mellett is egy font selyemre tizennégy font gubó kellett, s igy a kifizetett ár a gubók értékét aránylag túlhaladta.

A selyem minőségének e silányulta azonban nagyobbrészt még más tetemesb okból is származik, mellyet a honi gazdának lehetőségig le kell győznie. Egy idő óta tudniillik sok, csak nyereséget vadászó kereskedő minden megválasztás és ovakodás nélkül gyüjtött hernyómagot hoz a tenyésztőknek, s azáltal ezen elfajuláshoz igen hajlandó állatnem korábbi elfajulásának alapját veti meg. Az olcsón szerzett magtojásokból nyert gubóknak mindenkori közvetlen eredménye a nehéz fonás, gyenge és durva fonal. Az igy nyert selymet a tenyésztő minden a hernyók táplálása- s ápolására forditott nem kevesb költségek s fáradalmak mellett csak igen olcsón adhatja el, s minthogy a használt magnem minősége csupán a gubóselyemnek feldolgozásakor tűnik ki egészen, azért a veszteség még érzékenyebbül éri a fonót. — Nem tekintvén azon körülményt, hogy az értéktelen hernyófaj a nemesb elől eszi föl a szederlevelet, e balfogás még más bajt is szül, azt t. i. hogy további elhanyogoltatása mellett, Magyarországnak ezen csak lassan emelkedő terméke a bel- s külföld előtt hitelt vesztendhetne, s a vállalat kora buktát okozhatná.

Egyébiránt az 1841ben Europa minden piaczain beköszönt akadása a kereskedelemnek Magyarozság vásárhelyein is okozott visszahatást; ahhoz járult még az is, hogy a selyembevétel nagy mennyiségének következtében e termékben váratlan fölösleg támadott, melly termesztőt és átvevőt egyiránt zavarba ejtett, hogy 1841ki augustusban 11,000 font magánytermesztésü magyar selyem a pesti piaczon eladatlan maradt, mit Hoffmann nagykereskedőház a selyemtenyésztők fölserkentése dicséretes szándokában szivesen vön át. — Ha, mint igen is várható, e fontos gazdasági czikk mivelésére is Magyarországban ezentul kellő figyelem fordittatandik, az utána mindinkább nevekedő kérdezőskedés, az annak kedvező föld s az azt kezelő kezek sokasága, mellett remélhetni, hogy virágzásának korszaka már aligha távol vagyon.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

62. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. August. 8.

A szelid kor s a királygyilkosok.

II.

Teljesitvén 57-ik számbani igéretünket: „e tárgy s általában a büntetőrendszer körüli némelly divatos elvek felett őszintén s elfogulatlanul nyilatkozni“ — szorgosan óvakodandunk azon általános elvekből kiindulni, vagy azon emberszerető s polgártisztelő tételeket rostálgatni, mellyeknek az egész emberiségrei valamint a polgári társaságrai általános alkalmaztatása kétségbe nem vonatható, de mellyeket az emberiség s polgári társaság elfajult, rothadt tagjaira is alkalmazni nem volna egyéb, mint a status-épületnek egyik fő oszlopát aláásni, a legterhesb vétkeket bátoritni s mintegy felhívni, a fonák alkalmaztatás keserves árát pedig a jámbor polgárok által megfizettetni. Kérkedő, komediás, szemfényvesztő korunkban, midőn kitünni s ragyogni annyian kivánnak, de fáradva tanulni, hasznos ismereteket szerezni, a tanult tárgyak felett komolyan eszmélkedni s azokat józanon alkalmazni olly kevesen akarnak, még csak a legutálatosb gonosztevők törvényes kimélése, mentegetése s mintegy ápolása hiányzott, hogy az erény és polgári kötelesség feletti eszmék teljesen babeli zavarba jöjjenek. Az általánosság olly tárgyaknál, hol épen a specialitas, a kivétel, a módositás a törvényhozó fő feladata, iróinkat és törvényhozóinkat — az érzelgő Berengertől kezdve le a magyar majom-philatropok vagy philantropizáló majmok tarka seregéig — annyira megzavarta, hogy a naponkint növekedő erkölcstelenség s minden törvények megvetése komolyan int, mikép főbb ideje már véget vetni ezen elvzavarnak s beteges lágyszivüségnek, helyébe állítván ismét az előbbi, férjfihoz illőbb, közigazgatóban, de leginkább fenyitő biróban megkivántató szilárdságot, tapasztalást, szigoruságot.

Mindenekelőtt tehát szükséges lemondanunk a divatos általánitásról (generalisatióról), mellyel némelly fülcsiklandó theoriák kivétel nélküli érvényességgel felruháztatni szoktak, noha következéseikben a polgári társaság jobb osztályát sujtják. Azon törvényhozó, ki tanulmányait a közéletből, nem a szobatudósok ábrándjaiból meritette, ki igazgatási s törvényhozói hatását inkább tapasztalásra mint theoriákra alapitja, az emberi nemnek olly természetes különféleségét, melly még a szellemiekben is anyagi forrásokból ered, mindig szem előtt tartandja, s épen azért valamelly általános, egyforma bánásmód lehetőségét illy lényegesen s természetileg különböző egyéneknél az ábrándok országába utasitandja. Ugyanazon szülék gyermekei, kik ugyanazon anyai emlőből nyerték első táplálékukat, egyformán neveltettek s tanittattak, milly csodálatos különbségeket mutatnak! Mig az egyik már leggyengébb korában minden jót és nemest forrón átkarol, engedelmes és hajlékony, minden rosztól irtózik, addig a másiknak majd első cselekvései roszhozi természetes hajlandóságot, ellenszegülést, tiltott utáni vágyat árulnak el; mig az első a leggyengébb feddő szónál könyűkig megilletődik, hijában az utóbbinak minden tanitás, szép szó, pirongatás, büntetés. Bizassék meg csak ennek nevelésével valamellyik philantropunk, s alkalmaztassa reá a szelid oktatás elveit, majd tapasztalandja, mint neveti a gyermek még a legszivrehatóbb predicatióját is, s ha végre nem folyamodik a veszszőhöz, bizonyos lehet hogy nevelésével teljes kudarczot valland.

Azon rablót, orgyilkost, gyujtogatót pedig, kinél a gonosz természeti hajlam minden erkölcsrontó befolyások hosszu sora által mintegy megcsontosodott, szelid móddal s oktatással az erény ösvényére visszahozni akarni, még a szerecsenmosásnál is haladatlanabb s fonákabb igyekezet. Sőt még ott is, hol talán felette tulcsigázott képzelődés, hirvágy vagy egyéb szenvedély átgondolt gonosztettek kutfeje, a szelid bánásmód többnyire csak palliativ gyógyszernek bizonyult.

Átlátta mindezeket az angolok gyarkorlati esze, a legujabb királygyilkos merény után azon törvényjavallatot hozván a parlamentbe, hogy minden efféle merénylő törvényes fenyiték mellett mindig okvetlenül kikorbácsoltassék. Még csak kettő volna ezen eljárásnál óhajtandó: először a halálbüntetés elkerülhetlen alkalmaztatása s e végre a fejedelmi megkegyelmezésjognak ezen esetekbeni felfüggesztése; másodszor, hogy a gonosztett kinyomozása után a további birói eljárás titkon folytattassék, a kivégzés szinte csak a törvényes bizonyság jelenlétében történjék, és sem erről, sem az eljárás egyes adatairól, sem a merénylő személyességéről vagy egyéb körülményeiről közhirré semmi ne tétessék, melly eljárás által a hamis irányu hirvágynak minden táplálék s inger elvágatnék. A korbácsolást illetőleg pedig reménylyük, hogy a tengeri hadseregnél divatozó kilenczfarku macska itt is fog alkalmaztatni.

S kérdjük, ha Fieschi Páris utczáin végig megkorbácsoltatik, zárt ajtóknál elitéltetik s titkon kivégeztetik, a tulheves, hirvágyó Alibaud s a hidegmerész Barbész későbbi merényei veszélyeztetik e Francziaország csendét, Europa nyugalmát? mig a részvétet gerjesztő nyilvános eljárás, az ezáltal ébresztett rokonszenv jelei sarkantyuzák a szenvedélyeket vészhozó utánzásra. — Milly rettentő erővel birjon a halálnak mulhatlan büntetése, a történetnek számtalan adatai tanusitják, midőn a legkegyetlenebb zsarnok gyilkolására is olly ritkán találtatik teljes feláldozás. Pedig bármint ábrándozzanak is érzelgő criminalistáink, egy borzasztó gonosztettői elrezzentés többet ér a statusra nézve, mint száz gonosztevők javitása, ha ez utóbbi őszinte volna is, nem pedig, mint legtöbb esetekben, csak képmutatás és a jámbor könnyenhivésnek ügyes kijátszása.

Ha behozatandó büntetőrendszerünknél a divatos szelid hangulatnak engedünk, nem sokára tapasztalandjuk, hogy az egyik tulságból a másikba estünk. Mig ezelőtt ugyanazon szigor alkalmaztatott a gyanusra valamint az elitéltre, a könnyü vétekről vádlottra valamint az ismételve elitélt gonosztevőre, most ugyanazon szelidség akar alkalmaztatni a megrögzött gyilkosra, rablóra, melylyet joggal igényelhet a pillanat befolyásától elragadott könnyelmü vétkes. Ha azonban ez utóbbi rendszer apostolait a status jóllétére, a jámbor polgárok bátorságára, a gonosztettek kevesbitésére figyelmeztetnők s tanjok practicai alkalmaztatását szorgalmaznók, aligha nagy zavarban nem maradnának. Olly mesterséges kisérlet, mint száz között egy gonosztevőnek oktatás és szelidség által eszközlött valódi vagy szinlett javitása, a status czélja ellenében olly csekély nyeremény, hogy teljesen elenyészik azon számtalan károk és veszedelmek által, mellyek a polgári társaságnak a többi kilenczvenkilencz felsült experimentumokból erednek, s ha magát az érzelgő törvényhozót egy kissé közelebbről tekintjük, aligha nem ta-

pasztalandjuk, mint szija kényelmesen szipáját, midőn e vagy ama csatában elesett becsületes polgárok ezreit olvassa, mig könyeket hullat, ha egy gyakorlott tolvajra vagy utonállóra jó huszonöt veretik, elmellőzvén K—u J. dolgozó társunk azon igaz megjegyzését s életből meritett tapasztalását, hogy e szelid urak igen engednek lágyszivűségökből, ha valamelly rajtok történt gonosztett megvizsgálásáról s fenyitéséről van szó; s tehát itt is aligha az élet ki nem neveti a logikát.

Nem, uraim, büntető rendszerünknek ne legyenek phrasisok talpkövei; a polgári szerkezet azon ága, melly legközelebb érinti a vagyon- és személybátorságot, ne alkottassék jámbor érzelgők álmai szerint, kik tapasztalásukat nem a fenyitő biróskodás körül, nem a tömlöczökben meritették, hanem holmi szobatudósok könyveiből, vagy jámbor lelkészek elbeszéléseiből, hol a jóakarat, könnyenhivőség s önosalás sokkal nagyobb szerepet játszik, mint az életből meritett, az életre alkalmaztatható tapasztalás.

A fenyitő eljárás főfeladása: „élesen huzni azon határvonalt, melly a gyanu és a bün, a könyelmü vétek s a megfontolt gonosztett, az elragadtatás és a megrögzöttség közt létezik.“ Csak e határvonal félreismerése okozza a büntető rendszer legtöbb balfogásait sajnos és káros következéseikkel. Ha itt a törvényhozás, a mennyire csak lehet, elejét veszi a felcserélésnek, önkénynek vagy rosz akaratnak, ne féljünk akkor a szigornak a második osztályrai alkalmaztatásától; mert legborzasztóbb gonosztettre csak a legborzasztóbb büntetés illik, valamint a könnyebb vétség szelidebb bánásmódot, oktatást, helyreigazitást igényel. Ez általányos törvénye csillagunknak, mire a természetnek minden működései utalnak. Lehet, hogy naprendszerünk más planetáiban más törvény uralkodik s ott talán még jutalmat is nyer a gonosztevő, de nálunk bizony csak igy állnak még most a dolgok; s azért jó lesz némelly uraknak az ujonan alkotott nürnbergi aëronautica társaságba lépni, melly talán nem sokára első utját teendi a Venusba vagy Jupiterbe, honnan hihetőleg tömérdek törvényhozói tudományokkal megrakva térendnek vissza ezen uj Józonok. Addig pedig jobb lenne nekik e siralom völgyében selyembogarat tenyészteni vagy czukrot főzni, mint büntető rendszerünket theoriáikkal megzavarni. Ez azonban csak rövid időre sikerülhet nekik — ha sikerülend — mert a számtalan káros következések csakhamar életből meritett gyakorlati intézvényeket hozandnak létre a ragyogó theoriák helyébe.

Itt sem a jámbor polgárok és gyanusak sérthetlen jogairól, sem a közönséges vétkesekre alkalmaztatandó emberies fenyitékről s javitási igyekezetről, hanem a megrögzött gonosztevők szigoru büntetéséről vagyon szó, s épen ezért nem a polgári társaságra általánosan, sem annak nagyobb, de még kisebb részére sem, hanem csak ritka kivételeire s beteges kinövéseire alkalmaztatandó bánásmód forog kérdésben. Vannak gonosztettek, mellyek annyira minden emberi érzelmekből kivetkezést feltételeznek, hogy az illy elvetemült egyén még csak állatias bánásmódban részesülhet; s valamint egyes farkasnak néha sikerülő megszelidítése nem tartóztathat ezen ellenséges állatok üldözésétől s kipusztitásától, ugy egyes gonosztevők jobbitása inkább psychologiai kisérletnek, mint igazgatási intézménynek sinórmértékül szolgálható adatnak tekintendő.

Ne mondjuk tehát ki az átkot általánosan a botra s halálbüntetésre; ne ámitsuk el magunkat s másokat beteges érzelgés sugta theoriákkal; de főkép ne nyujtsunk inkább ösztönt mint elrettentést a vétségnek. Ki a népünk alsóbb osztályaiban uralkodó vadságot s erkölcstelenséget csak némileg ismeri, káros agyrémnek ismerendi el a müveltebb nemzeteknél is inkább külsőleg ragyogó mint belsőkép hasznos büntető rendszernek nálunki alkalmazását; ha pedig népünk erkölcsi kimivelődésére, mint elkerülhetlen szükségre, törekedni kötelességünknek tartjuk, ne kezdjük azt a rablóknál, orgyilkosoknál, gyujtogatóknál, hanem a még minden jóra hajlandó s fogékony osztálynál; az iskolában, a templomban, a javitóházban játszék főszerepet az erkölcsi oktatás; de a fogházak alsó osztályaiban uralkodjék a szigor és rettegés. És azért, ha már teljességgel kivánunk kényelmes, világos, szellős palotákat épiteni a rabok számára, ne hiányozzanak ott ama sötétes kamarák sem, mellyekben nem igen kényelmesen érzi magát a lakos. Ki gonosztevők iránt lágyszivü, az kegyetlen a jámbor polgárok iránt, kik többnyire áldozatai lesznek a roszul alkalmaztatott humanitásnak.

Reméljük, hogy a magyar törvényhozás a fenyitő rendszer alkotásánal leginkább a tapasztalást, a nép erkölcsi állását, hajlamait, szokásait, fogékonyságát stb. veendi vezérfonalul, nehogy itt is, mint némelly más ujabb intézkedéseinknél, az eredmény egészen más legyen a czéloztatottnál, s nehogy a későbbi kiegészitések és változtatások több munkába kerüljenek, mint került volna eredetikép az elméletileg felfogott tárgy gyakorlati létrehozása.

A házasság

bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben. *)

Terhes korunk vajudásira a bel- és külföld kiváncsilag figyelmez. Szellemi mozgalmak forrnak itt és ott és amott: de a kellő alap nélkül szűkölködő kor hangjaival nem valamelly édesen bájoló hangához, hanem fülszaggató czinczogáshoz hasonlit. Egyedül a szeretet és tökély testvérhurjairól ömlik a remek zengzet, valóságot, mellyen minden tudomány, szépséget, mellyen minden müvészet, jóságot, mellyen minden erény nyugszik, a korszellembe varázslandó.

Kellemetlen hangviszályaink mélygyökerü oka a véletlentől függő, sokféle, czélelleni nevelés s az erkölcsi müvelésben a gyarló egyoldaluság, miszerint a növendék szelleme és szive összhangzásba nem hozatván, belőle csak félember képeztetik. Igen sok helytt szokássá lön a gyermek minden észtehetségét fölészteni s fejét szive rovására az ismeretek gyümölcsivel ugy teletömni, hogy gyenge lelkének lehetlen azokat kellőn mind megemésztenie, s ön és mások kára nélkül magáéivá tennie. Az illy erőtetett, szivetlen nevelés látható eredménye a gőg, önhittség, hiuság, tulságoskodás, heveskedés, zajgás, szeretetlenség, tiszteletlenséggel teljes ifju jelenkor, melly a haladás viruló vetését üszöggel ellepi.

Fájdalom, ott állunk, hogy a félszegül oktatott, pelyhetlen állu suhanczok, meg a sietve élt, szemüveges, szakálos gyermekek az üres szív iránytűjével a képzelődés léghajóján szétuszkálván, merészek az előidőtől minden alapos tudást megtagadni, önhitten a világ tanitói gyanánt előtolakodni, és szánakozólag a tapasztalt éltes férfiakat az előitélet vastag hályogával bélyegezni. Semmi sincs viszásb, mint hogy az illy fiatal bölcsességhirlők alig szabadulván meg a féktől, már magukat élő ismerettárokkint fitogtatják a világ előtt és ezt iskoláztatni akarják.

A felületesség lepke szárnyain kényesen lebegők a közvélemény és átalakulás divatszavaknak igen kedvező értelmet szoktak tulajdonitni. Azonban, ki az észtannak hódol és nem rest mindent annak szabályi szerint meghatározni, sem az átalakulást józan haladásnak, sem a közvéleményt szoros valóságnak föltételet-

*) Mutatványul Ponori Thewrewk József *Katholicismus és Protestantismus* czimü munkájának a pesti Leopold-vásárra kijövendő II. füzetéből.

len nem tartja. Fölötte boszantó volna, például, a most rajzolt ferde nevelésü ifjuságunk elmelázas önviseletét és kedélyizgató cselekvésmódját boldogitó előmenetnek magyarázni. Az szerencsétlen elváltozás, millyet eseménynehéz évkönyveink eddig nem ismertek.

Lélektani tapasztalás szerint az ifjuság, ha kora hajlandóságán felülemelkedni nem bir, a könnyüt a nehéznek elibe teszi, s ha magát a tetszvágy és hirszomj ikerdühétől elragadtatni engedi, minden áron pillongás, tömjén, köztaps után sóvárog. A könnyű, holmi csábszálakkal összeférczelt tarka eszmefoltok, mik az ujságkivánó néptömeg hamar kegyét igénylik: a nehéz, a magas egyszerű ritka remekség, mi csak keveseknek, a jóknak tetszik. Lehet e annál nevetségesb, piritóbb, károsb őrjöngés, mint a lenge közitéleten kapkodni s olcsó dicsőségért a drága valót elhanyagolni?

Kant és Homer az emberi cselekedetek nemes rugóiul emez erkölcsi szabályokat álliták föl: „Tedd, mert kell!“ „Tedd, mert szép, mert jó, mert igaz!“ Lélekörőm, az egyetemi történetirat erénytárából Catot idézni, kit egy külhoni müvésziró igy fest: „Nie war ein dem Ideal der Tugend mehr ähnlicher Mann, der das Gute nur darum wirkte, weil anders zu handeln nicht in seiner Seele war.“ Kiben a közjó előmozditására a legtisztább ösztönök fakadnak, a szerény ifjuférfi a bölcsek oktatásit és példáit követi. S a tőle jött kevésnek is több látatja van, mint a szerénytelenektől nyujtott soknak. Ezek áldozatjára szintugy nem mosolyg az ég, mint Kainéra nem mosolygott.

Nem egyedül a hirbeteg ifjak szaladgálnak a közvélemény szárnyas paripái után, hanem számos agglegény is furakodva izzad, azokra valamikép fölkapaszkodni. Ők, kiknek inait az évek sorai megröstiték és ismereteiket a nagy idő nem szaporitá, czéljuk elérésére részint a könnyenfutó tudákos fiatalság szelességét, részint a könnyenhivő tudatlan köznemesség szegénységét mesterséges csábitások, igéretek, adományok, vérbuzditó szerek által használják. Igy, igy tünnek föl előttünk némelly köszvénygyötörte, nem ismert egyedek czifra kedvenczekkint a zákányos sokaság rikoltási közt. S ha a váratlan jelenet okát nyugalomban kérdjük, a fokossal fölfegyverzett, eleven közvélemény rögtöni boszuállásával fenyegettetünk tudakozódási vakmerőségünkért.

Oh felfordultság! épen akkor divatoz leginkább a nemesség közt a mocskos vétek, a politikai lélekadás-vevés, mikor a szelidebb gondolkozás a parasztságnak szabadabb lihegést eszközölni működik. Szégyen, hogy a neveletlen bocskorosok és roszul-nevelt nem-bocskorosok egyiránt szabadságukat áruba bocsátván, eszközöknek hagyják magukat használtatni ollyanoktól, kiknek érdemeiről csak annyit tudhatunk, hogy a garázda közvélemény pözsgésében azok után puhatolózni nem tanácsos. Igen szép a nemesi szabadság, de csupán azoknál, kik azt a szó legszorosb értelmében mindig és mindenhol tettlegesen becsülik, derekasan kezelik, és takarója alatt sem maguk alacsonságra nem vetemülnek, sem másokat lealacsonitni nem törekszenek.

A szemérmesen nyiló haladás aszályai, a kiváltságaikkal visszaélni nem irtózó, csillámvadászó haszonleső nemesemberek szinte örülnek, ha valamelly nagyobb jelentőségü sérelem szőnyegre kerülend; mert ők a zöld asztalhoz közelebb járulhatván, reményük zöldellik, hogy őket zajgó ellenszegülésökért az éber kakaskint vigyázó közvélemény vagy némelly hiu lélekvásárló busásan megjutalmazandja. Sallustius Rómából haza térő Jugurtháról irja, hogy ő a városból kimenvén, arra hallgatva visszatekingete s végre ekkint kiálta föl: „Urbem venalem et mature perituram, si emtorem invenerit.“ Kiki méltán retteghet hazánk szomoru jövőjétől, ha a

benne burjánkint terjedő gyalázatos lélekvásárlás országos törvény által keményen el nem tiltatik.

Az uzsorás nyereséggel kecsegtető remény, meg a valójában fölvett bércsődítette s bizonyos jelek, teszem, a torzonborz bajusznak jobb vagy bal felőli fogogatása által szüntelen izgatott nemesektől ellepett tanácskozási teremben egy második Ovid uj metamorphosist költhetne; mert sokan, kik jogászok nem voltak, kik iskolába nem jártak, kik sem irni sem olvasni nem tanultak, egyszerre törvény- sőt mindentudókká átváltoznak, és ha őket a közvélemény forgószele vagy roszakaratu vezéreik uszitása elkapja, a fenálló törvényeket fejtegetni s ujakat is hozni merészelnek. Ugyan ők, a bőszült önzés kiolthatlan vad tüzétől lángolók, a nemzet kincsét, a szólásszabadságot, lábaikkal tapodják; a törvényes uton járó, józan felfogásu, velősen itélő, szelidség és békeszeretettel tántoríthatlan hazafiságot párositni tudó, az országokosság mély titkaiba fölavatott, minden tekervény nélkül, egyenesen, nyomosan beszélőket szóhoz jutni nem engedik, a nem inyük szerint nyilatkozókat lehurogatják, a mérsékelt ellenvéleményüek hangjait a ludgége gágogó tárogatójával elnyomják, szóval, a csendes-hangu, érettséglehelő, értelmiséglanusitó férfias tanakodást és ez által a csalhatlan valóság lelkes kifejlését gátolják; hol az egyoldalu hoszas kiabálást, féktelen zavart, vagy semmi vagy meggondolatlan határozat szokta követni, mi a fenforgó bajt nagyobbitja; mint a tűszurást az ügyetlen sebész, ki azt, mielőtt gyógyitná, éles késével mélyebbre, terjedelmesbre metszi.

Nincs ország sérelmek nélkül; mert hol emberek élnek, ott bajok is vannak. Innen csak azon hazát mondhatni legboldogabbnak, mellynek legkevésb sérelme van. Ha honunk politicai mezején elfogulatlan széttekintünk, el kell ijednünk a sérelmek roppant halmazától, és mélyen éreznünk boldogságunk tetemes csonkaságát. De necsak szemünket és szivünket, hanem eszünket is foglalatoskodtassuk, eszünket, melly részrehajlatlan, igazságos nyomozási által belátja, hogy sérelmeink nagy részének nem a mostoha körülmények, hanem minmagunk vagyunk az okai, s azon szigoru módokat kimutatja, mellyek által jövőre a sérelmek özönét elkerülhetnők. A módok ezek:

„Legyünk erősek megyegyülésink és köztanácskozásinkban az elnyomott szólásszabadságot, a szólásszabadság által a rendet, a rend által a méltóságot, a méltóság által az erkölcsi sulyt és értelmiséget helyreállitni, egyetemesitni, s igy kölcsönös szabadság, tövényszerü hatáskör, lélekfönség és szivnemességgel a haladó kor kivánatinak megfelelni. Hozzunk tiszta, világos, meghatározott értelmü törvényeket, mellyek necsak a tennivalókat foglalják magukba, hanem egyszersmind az áthágók elleni büntetéseket is pontosan szabják meg. Törvényeink ide s tova utalása a keresgélőket szóváltásra, a szóváltás heves szóvitára, a heves szóvita könnyen panaszra gyulasztja. Távoztassuk a mohó külföldieskedést, melly nemzeti erőnket szintugy elnyomja, mint az idegen nyelvek a hazait; és ne alkossunk csupa elméleti, hanem valódi gyakorlati törvényeket, mellyek nemzetünk életében teljes elégülést szerezni képesek. „Die Gesetze“, ugymond Ancillon, „im Allgemeinen sind nur dann gut, wenn sie auf der einen Seite dem Zweck der bürgerlichen Gesellschaft, der in der allgemeinen Bewegung der Dinge immer unveränderlich derselbe bleibt, entsprechen, und auf der andern, wenn sie, den Localverhältnissen, den Zeit- und Ortsumständen genau angemessen, sich aus denselben ergeben.“ Ne higyük, hogy mindnyájan mindent tehetünk. A közügynek nemcsak az árt, ki mellette nem, hanem az is, ki tehetségén felül buzog, és nem veti jól számot a dolog által megkivánt és az ő általa nyujthatott erő közt. Értsük meg kiváltkép, hogy a politica szörnyü örvények és hegyes szirtekkel teljes nagy tenger, mellyen az embernem történetirata kezdete óta kevés halandó birt hajótörés nélkül evezni. A leghatalmasb, leggazdagabb, legvirágzóbb hajdani nemzetek megbukását, elenyészését az elhibitott, fonák politica sietteté. Lehet valakinek lángesze, minden jóra hajlandó lelke, tündöklő szólástehetsége, mégis a gyakorlatban középszerü emberismerete s gyönge politicai tapintata. Ha Cicero Romának Catilinától megszabadítása után, bölcs magányban Atticus-

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

sal*) a tudományoknak élt volna, szép lelke némi árnyékvonása soha napfényre nem jöende. Ő nem érzé, hogy politicai befolyásra szüksége nem vala, hogy a századokban ragyoghasson; és magának hiába hizelkedék, hogy erénye és szelleme e befolyást kivíhatják. Mi után törekvék, el nem éré: a politikai sulyegyent magtartani nem tudá, s majd ehhez, majd ahhoz csatlakozék a nélkül, hogy hazájának használt volna. Szolgáljon a szónoklat atyja botlása intésül, és röviden tanuljuk meg, hogy politicára szintugy születni kell, mint a költészet- és szónoklatra. Rostáljuk meg nagyobb szigorral a sérelmeket. Soha se bibelődjünk apróságokkal. Nem jó, a hatástalan kis bajokat nagyitóüvegen nézni, mert törpe szerzőik könnyen elhiszik, hogy ők valamik. Ellenök a méltó megvetés a legsikeresb gyógyszer. Holmi tót nyelven irt magánlevelezés egyszerü visszautasitást, eszeveszett éjjeli gunydalosok bagolyhuhogási számba nem vételt érdemelnek. A nemzet sokkal fönebb áll, mintsem illy földöncsuszók magasságából legkisebbet is levonhatnának. Kik a dongó legyek ellen ágyukat szegezni kedvelnek, a beszéddühös ifjakat foganatos rendszabályok által szoktassák le a megyetermekbeni haszontalan csevegésről. Mindig több a tanulni, mint tanitni való. A fiatal ember legelőbb is hallgatni tanuljon; mert az ország erkölcsi ereje nem kevésbbé eszközöltetik az okos hallgatás müvészete, mint a bölcsen szólás gyakorlata által. Továbbá készüljön ő könyv és életbeli válogatott ismeretek gyüjtése s kellő tapasztalat-higasztotta itéleterő által, valaha a köztanácskozások szent helyén hő sziv-, hideg ész- és kivánt ügyességgel szerényen fölléphetni. Mióta anyanyelvünk természeti jogaiba visszahelyezteték, a nép előtt beszélni akarónak még egyszer annyit lehet, és kell tanulni: lehet, mert élő nyelven sokkal könnyebb a szükséges ismeretekbeni előmenetel és gondolatcsere, mint az ezekhez jutás holt nyelven vala; kell, mert a mostanában számosb hallgatók a magyarul szavalgatótól a tudás ágaiban jóval több jártasságot követelnek, mint az egykor kevés számu hallgatóság a deák beszédet tartótól várt vala, kinek az a latin remekirókból kiszemelt és helyesen alkalmazott virágaival is többnyire meg tudott elégülni. Az üres csevegő a haza dolgainak és magyarságnak hasznot nem hajt, és hasonlit azon tudatlan dadogóhoz, kinek nyelve a felvágás által megperdül. Utoljára a valódi haladás talpkövét, nemzetünk nyilványos közmüvelését és a gyermekek legelső nevelésébe kirekesztő befolyást gyakorló házasságot a legczélirányosbban rendezzük el, és mindenek fölött az időről időre engedékenyebb atyai főkormányunkkal fiui bizodalommal fogjunk kezet.

A papi áldással meg nem szentelt vallási vegyes házasságok miatt keletkezett sérelem olly sok nyelvet és tollat hoza mozgásba, mennyit egyszerre semmi más baj nem élénkite. Mint ez értekezés folytában majd látni fogjuk, a többi közt polgári s nemzeti vegyes házasságok is vannak; ezért az észnyelvben elejétől fogva megkülönböztetve lebegő tárgyaknak én első adok hangnyelvünkön meghatározott külön nevezeteket. Sürün tartattak fölötte népes megyegyülések, a mondott sérelmet köztanácskozásba veendők, hol az annyi hittani, történetirati, országokossági, bölcseségi ismeretet föltételező, világérdekü, kényes föladat sem elég fölkészültség, sem kellő kimélettel nem tárgyaltaték. Többnyire a legügyesb elnököknek sem sikerült, a kényesőkint izgó, haszonkereső, redetlen, zajos népsokaságot mérsékelni, mellynek malmára épen a fölvett sérelem hajta legtőbb vizet. Az átváltozási csoda itt napirenden volt. Számtalan kiabáló, ki soha hittudománnyal nem foglalatoskodék, rögtön mind megannyi Erasmust akara játszani. De a XVI. század Erasmusa mélytudományu s finom szellemmüveltségü férfi vala, ki a vitatkozásokban sem bántá meg az illedelmet és emberséget. Ezt ők tenni elmulaszták; sőt vastag kifejezéseik-, személyeskedéseik-, törvénytelen kivánataikkal a fölhevült elméket jobban fölingerlék; nem a minden oldalruli meggondolás, hanem az egyik félre sántikálás szülte végzéseik által a sajgó sebet még inkább megmérgesiték; a rendithetlen világos törvény ellenére a hit dolgaiba elegyedvén, a katholicismus hittanjaival világosan ellenkező alku szerint kötött vegyes házasságokat megáldani nem akaró egyházi férfiakat büntető kereset alá veték; a püspököknek a vegyes házasságokat tárgyazó körleveleit érvénytelenekké lenni kihirdetteték és igy a növeletlen földnépet egyházi előljáróik elleni engedetlenségre, az engedetlenség által vallástalanságra izgaták.

„Philosophusokból álló egész nép, egész nemzet," ugymond Cserey Miklós, „egyik a lehetlenségek közül: de egy erkölcsiség nélküli nép, nemzet vagy birodalom roszabb a vadok csoportjánál. Az erkölcsiség terjesztésére s föntartására religio kell, még pedig nem csupa belső, hanem külső is, — anyaegyház, rendtartások, fenyitékkel egyesitett religio: ez pedig egyházi előljáróság nélkül fön nem állhat. A nemzetek javát lehetlen levén elválasztani az erkölcsiség müvelésétől, ki az embereknek használni akar, végczélul teszi az erkölcsiséget, erre pedig a legsikeresb eszköz a religio. Quaerite primum regnum Dei, caetera adjicientur vobis." Ehhez hozzáadom az igazság szózatát: akár a katholica akár a protestans vallásokat illető merő hittani czikkek a világi hatalom rendelkezése alá nem tartoznak. Innen ez sem az egyik, sem a másik felekezet lelkészeit vallásuk tanjaival meg nem egyező működésekre nem szórithatja; s ha szóritja, a lelkiismeret legszentebb jogát, a tiszta meggyőződésen alapuló hit gyakorlása szabadságát korlátozza, sérti.

A törvényhatóságink részéről tisztába nem hozott sérelmes ügy tudományos fölvilágositására jelentek meg feles-számu magányröpiratok, és mint illik, nagyobbára magyar nyelven. Ezek azonban ázsiai czifrálkodást meg lucullusi asztaloknál időzni szerető, majd minden irodalmi kiváncsiság nélkül tengődő nemzetünknél, nem mondom, pártfogásra, de figyelemre sem igen méltattak. A magyar nemes még akkor is ritkán olvas, mikor, ugy szólván, a baj körmére égett: mert benne, a nemzeti köznevelés hiánya miatt még az álhiedelem ipartikkasztó heve forrong, hogy miután ő alkotmányunk szelleme szerint született katona, a köztanácskozásokba egyedül befolyható szabadsága miatt egyszersmind született tanult ember is. Igaz, hogy neki a tanulhatásra minden más honlakos fölött legtöbb módja van; de az is igaz, hogy belőle csak ugy válhatik tanult ember, ha gyermekéveiben iskoláit dicséretesen végezvén, élemedett korában is szorgalmasan olvas, és magát naponkint tökéletesbitni buzgólkodik; mit ha önhittségében elhanyagol, magának tanultságot nem követelhet, és vétkezik az isteni gondviselés ellen, melly őt nemes embernek születni hagyá.

A nagy Perikles Athenét akkor virágoztatá, mikor mennydörgő szónoklata s feddhetlen erénye által a néptömeget rendben tartá; nem pedig, mikor földieinek hizelge, hogy minden kézmüves a közdolgokrul valamit tud; mivel e félismeretek a köztársaság romlását fölöttébb hamariták, kiki vélvén, hogy mindenhez olly jól ért, mint az első férfiak, kik a tudományok bajnoki valának.

Első Mátyás, kinek választott mondása vala „Vita sine literis mors est," Perikles gyöngéjét kikerülé s erényét magasitva gyakorlá; ő szigoru igazságszeretete által nemzetét a rend áldásival boldogitá s ismervén annak természeti renyheségét, hogy sem tanulni, sem könyvet venni s olvasni nem kedvel, Olaszhonbul tudósokat hiva be az országba, kik a néppel a tudományokat megszerettessék és a diák nyelvet a magyarnak elhanyagolása nélkül megtanultassák. Ugyan ő az általa Budán alapitott királyi könyvtár gyarapitására a magyar nemességgel adót fizettete. Vajha a nagy király dicső országokossága czélszerü uj alakban ismételtetnék, hogy igy nemességünk mind jobb nevelést nyerhetne, mind benne a tanulás és olvasás szerelme meggyökerezhetnék! A jó nevelést élvező s irodalmát pártoló nemzet alkotmányos jogaival is rendesben bir élni, s keblében a rendbontó, félismeretü zajgók olly ritkák mint a fekete hattyu.

*) Az inkább bölcselkedéssel és csinnal, mint régi romai bélyeggel biró Cornelius Nepos, Cicero legállhatatosb barátjának, Pomponius Atticusnak életét megirta, ki Roma nehéz korszakában a legjobb bölcseséget gyakorlá, az országügyekbeni személyes részvételt kikerülé, mindennel jól tön, de magára nézve szerencsés vala.

Igazitás. A Századunk 50dik számában 485. lapon alulról 22dik sorban e helyett: a Világ szerkesztőségétől 2 ft. értsd: a Világ szerkesztőségétől 9 ft.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

63. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **August. 11.**

Ilir nagylelkűség.

Azon tulajdonságok közt, mellyek által az animal bipes implume a többi állatoktól különbözik, nem csekély szerepet játszik a nagylelküség. Ezt a magyar olly szerencés sikerrel iparkodott magáévá tenni, hogy végre egész nemzetére ráragadt a „nagylelkű“ melléknév, mellyel leginkább német szomszédaink kegyeskedének minket megajándékozni. Mibe került legyen a magyar nemzetnek tulajdonképen e szép czim, itt megvizsgálni teljességgel nem szándékunk, de ellenmondhatlan igazság marad, hogy a „nagylelkű“ név mindnyájunknak nemzedékről nemzedékre áthagyományozva igazi elpörölhetlen tulajdonunká vált. Ugy látszik azonban, hogy horvát atyánkfiainak egy elpártolt része, az t. i., melly ilirré vált, s melly olly békeszerető, hogy szeme szömöldökét is szálankint kihagyná szedetni, csakhogy tüzre olajat ne töltsön, nagylelkű elnevezésünket, melly az idők szentesitése által egyedül minket illet, tettleg el akarja tulajdonitani. Ki ezen állitásunkat kétségbe vonja, olvassa csak a német Zágrábi Ujság 60ik számát, mellyben m. Siskovics József főispány urnak kir. biztossá kinevezése közöltetvén, annak folytában mondatik: „Az itteni ilir ujság e tudósitást következő sorokkal kiséri:

„Szivből örvendünk legkegyelmesebb atyánk s királyunk e legfelsőbb határzata felett, minthogy bizton reméljük, mikép most mégis horvát testvéreink némellyikei, kik szomoru balesemények által eltéveledtek, és, szláv nemzetiségöktől elpártolva, a magyarismushoz csatlakoztak, ez alkalommal szintugy tévedésöket mint hazai ügyünk jogosságát sőt szentségét elismerendik, és elhagyván a magyarismusrai boldogtalan törekvést; szláv nemzetiségökhez hü horvát testvéreik karjai közé visszatérendnek, kik mindenkor készek őket keblökhöz szoritani s testvéri csókkal, mint valódi szeretet és örök kibékülés jelével, üdvözölni.“

A kir. biztosság eredményéről még ez órában bizonyosat nem tudhatni, s igy talán azon magyar hirlap sem vétene, melly a jelen ilir notát egy pár szó változásával igy forditná magyarra: „minthogy bizton reméljük, mikép most mégis horvát testvéreink némellyikei, kik szomoru balesemények által eltéveledtek, és, magyar nemzetiségöktől elpártolva, az ilirismushoz csatlakoztak, ez alkalommal szintugy tévedésöket mint hazai ügyünk jogosságát sőt szentségét elismerendik, s elhagyván az ilirismusrai boldogtalan törekvést, magyar nemzetiségökhöz hü magyar testvérek karjai közé visszatérendnek, kik mindenkor készek őket keblökhöz szoritani s testvéri csókkal, mint valódi szeretet és örök kibékülés jelével, üdvözölni.“

De minden esetre látja ezekből a nyájas olvasó, milly nagylelküséget tanusit az ilir nép-töredékecske „örök kibékülés“ jelével akarván megtisztelni azokat, kik a magyarismusra boldogtalanul törekednek a „szlav nemzetiségökhözi“ ürügye alatt. Valóban az ilir néptöredék kenyérrel dobja, kik őt kővel hajíták!

De mit tegyünt mi „boldogtalan magyarok“, hogy „nagylelkű“ nevünket az ilir magnanimitás ellenében ne koczkáztassuk? Mert ha mindnyájan sietünk is magyarságunkból kivetközve ilirekké lenni, azzal csak engedékenyek, talán okosak, sőt bölcsek is lehetünk, de soha sem nagylelkűek. — Talán egy kis tanáccsal kibujhatunk a bajból.

Tanácsolja tehát őszinte szivből egy nemzet a tévelygő ilir rokonoknak, térjenek vissza szellemileg is, mikint anyagilag el sem távozhattak, azon nemzethez, melly őket szereti s szeretete jeléül nagylelküleg megbocsátani is tud, mikép elfeledendi a bántalmakat, mellyeket rajta a tévelgők hoszabb idő óta elkövettek s még koronkint elkövetnek.

Reméljük, hogy szeretetből származott szavaink félre nem fognak magyaráztatni; az ilirségben tévelgő horvátok pedig átlátthatják, ha akarják, hogy valamint mi szeretjük az alkotmányos szabadságot, ugy másoknak is inkább ezt kivánjuk, mintsem Plantuskint — dum vivos homines mortui incursant boves — — legyenek bár e hágdosások éjszakon vagy nyugaton.

A házasság

bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben.

(Folytatás.)

A részrehajlatlan történetbuvár, ki a hajdani vallási háboruk kinos emlékezetét forgatja elméjében, szorongó szivvel rebegi: „Szerencsétlen idők, mellyekben egyik sem tevé, a mit kell. Menynyi magyar vér pazaroltatott el haszon nélkül!*) Mikor valaki a meg nem áldott vallási vegyes házasságok fölötti szivtoló és idegenitő köztanácskozások történeteit sebes pillanatival végig futja, igen méltó sohajtásokra fakadoz: „Boldog Isten! a régi vallási viszályok sirjaikból borzasztó éji rémekkint fel kezdettek támadni, s a XIX. században élő s haladást igénylő nemzet erkölcsi erejét és becses idejét nem forditja a meghasonlott honosok lehető kibékitésére, szeretetteli összeforrasztására, s igy a politikai egység gyakorlati megállapitására, hanem kedélyduló, szeretettipró, egyoldalu, puszta elméletekre vesztegeti. A kereszténység és felvilágosodás szelleme békét követel a vallás és politikában. Hol az hiányzik, ott nincs jólét, és jólét nélkül a nemzet boldogtalan.

Sajnálnunk kell, hogy egyik törvényhatóságunk sem tevé, mit velem együtt minden jók annyira ohajtottak volna. Katholicus és protestans egyházi s világi, tudományos müveltségü, szilárd jellemü, derék férfiakból álló jeles választmányt kellett volna olly utasitással kinevezni, hogy az bezárt ajtóknál csendességben mind a katholicismus- mind a protestantismusnak a házasságokról, különösen a vegyesekről, szóló hittanjait szorosan megvizsgálván és mélyen megfontolván, részre nem hajló tervet készitsen, miszerint mind a két vallási felekezet legkisebb rövidsége nélkül a fenforgó bajt kiegyenlitni s a forrón kivánt közbékét helyreállitni s megörökitni lehessen. Az igy készült munkálatnak a közgyülésbeni felolvastatása után köziratra kellett volna bocsáttatnia, hogy kiki először tudhassa, mit dolgozott a választmány; másodszor, ha magában erőt és a látott javaslattal nem egész megelégülést érez, szavazati jogával élhessen, mindennemü szükséges észrevételt tehessen, és ha kell, uj kibékitési tervet javasolhasson, saját neve aláirása kiséretében a még egyszer összeülendő választmánynak benyujtandót és ettől tulajdon munkálata lehető tökéletesbitésére

*) Még eddig nem találkozott történetiró, ki felfödözte volna, hány magyar veszett el a hajdani vallási háborukban. Hiszem, és talán nem ok nélkül, hogy ma egy millió magyarral több lehetne, ha régen azoa háboruk nem dulnak vala.

használandót. A saját név aláirását a józan politica feltételezi, mivel némelly ember egészen más, ha magát meg kell, és más, ha meg nem kell neveznie.

Az egy helyt szerencsésen megindított és talán majd minden megyében viszhangra talált közbékitési gondoskodásnak egynél több haszna leend vala. A testileg tollas, de szellemileg szárnyatlan cortesek csiripoló madarakkint eltüntek, a cortesgyüjtők haszontalan törekvései meghiusittattak, a kákán is csomót kereső, üres szójátékokban bujálkodó, népszerüség után esengő ellenszegülők meghunyászkodtak, az értelem, az ész tárgya a tüdő, a torok zablátlan ostromától megmentetett, a nyugalmas értelmiség szentelt hajlékába vitetett, és itt a kibékités eszméje kedélycsendesülést, a kedélycsendesülés egymáshozi közeledést, az egymáshozi közeledés egyetértést, az egyetértés bizonyos egyességi pontokban közmegállapodást, a közmegállapodás egy teljesen kielégitő törvény hozatalára üdvös előkészületeket létesitett volna. A nemzetek történeteiben sokkal magasztasb hős az, ki a közbékét haszonnal megkötni s igen hoszas időre biztositni tudja, mint a ki egyes szerencsés csatákat nyer. Ez gyakorlott és nem gyakorlott politikus szónokainknak egyiránt szól.

Nyilványos dőreség, kárhozatos gonoszság volna tőlem, a nemesség nagy tömegét alkotmányos jogai gyakorlatától, a köztanácskozásokbani részvételtől, csak rövid időre is megfosztatni akarni, mert az valóban annyit tenne, mint az alkotmány gyökerére élesitett fejszét vetni. Illy bün lelkemet nem terheli; mert a szavazatadási szabadság gyakorlatára nézve lényeges különbség nincs, ha valaki azt élö szóval terjeszti elő, vagy irásban nyujtja be. De ha valamelly gáncsoló mégis némü feltünő különbséget akarna látni, ez a nemzet értelmisége biztosb öregbitésérei czélzatban rejlik, mivel az élő nyelv terjedelmes szavazata irásba foglalás által sokkép tökéletesbittethetik; valamint a közhelyen tartandó beszéd is csak ugy lehet jobb, ha az előbb papirosra volt öntve, nem csupán hevenyeztetik. A melly nemes ember irni nem tud vagy a dologhoz nem ért, azt ön járatlansága, tehetlensége, nem pedig törvényszerü javaslatom fosztandotta volna meg szavazati joga gyakorlatától. — Engem egyedül gondok aggasztanak, hogy, ha megyegyüléseink minélelőbb elrendezve nem leendenek, vagy azokban a nemesség zavargó része magát önhaszna s a közanya, a hon java tekintetéből szoros rend-, kellő mérséklet-, kivánatos illedelemhez nem szoktatandja, most, az annyira engedett szólásszabadság korában, mellyhez hasonlót szent István idejétől fogva jelenig évkönyveink nem mutathatnak, és a mellyet jóslelkem kisérletkorának nevezget, a nyolcz százados polgári alkotmány saját kezeink közt megrendül, összedől.

Minden, ki a vallási vegyes házasságok fölötti kedvetlen czivódásokat megunta, azzal vigasztalja magát, hogy a jövő országgyülés csaknem ajtónk előtt, és igy nem messze van a kellő orvoslás. Való, hogy az országgyülések minden igaz sérelmeink eltörlesztésére rendelvék; de ne feledjük, hogy a törvényhozástól csak ugy várhatni kellő orvoslást, ha a sérelmekből következtetett kivánságink teljesithetők. Például a legközelebb mult hongyülésen némelly vallási vegyes házasságok meg nem áldása sérelemkép előfordult, a nélkül hogy orvosoltatott volna; sőt az addig kis forrásu baj a hosszas, heves vitatások, több rendbeli izenetváltások által folyammá, s az országgyülés után mostanig, mikor e sorokat irom, tengerré tétették.

Tudom, hogy az elméletek emberei itt mindjárt közjogi kérdéseket, név szerint a két tábla egymás iránti viszonyait feszegetni, a feszegetés által a felső táblát vetovali éléssel terhelni szeretik. Én azonban igaz sérelmeink orvoslását holmi elméleti szárazságok kétséges eldöntése által késleltetni, megakasztatni, veszedelmeztetni soha nem akarván, szivem szerint ohajtom, hogy a többször idézett vallási sérelem orvoslása gyakorlati módokon sürgettessék, hamarittassék, teljesittessék.

Egyébiránt nem lesz talán helyen kivül az alkotmányos külnemzetek ujabb történeteire is hacsak futó tekintetet vetni, s különösen az angol parliamentek eseményei egyikét az elmélet emberei megnyugtatására felhozni. Ott kevés év előtt a zsidók emancipatiója az alsó háznál nagy többséggel keresztülment, de a felső háznál elvettetett; miért az alsóház a felső ellen nem zugolódott: pedig a zsidók felszabadítása a népnél olly kedvencz eszme vala, hogy annak megbukása után nem sokkal London lord majorjévé (mondd: lord meerjévé) egy héber választaték.

Isten jóvoltából már több országgyülést láttam, és még többnek irományit forgattam, igy tehát mind elméleti mind tapasztalati módom lehete meggyőződni a felől, hogy elődeinktől a legszerencsétlenebb ötlet vala, a vallási kérdéseknek hongyülések elibe terjesztését elkezdeni, s ekkint megvetni alapját a talán soha meg nem szünendhető, kipótolhatlan időveszteségnek és a testvérhazafiak egymástóli elidegenedése központosított alkalmának, mik, fájdalom, három század lefolyta alatt törvényhozásunkban olly nyilván, olly érezhetőleg, olly károsan mutatkoztak. Ha járatos óságbuvárink valamellyike oklevélszerü pontossággal fölvetendené, mennyi óra, nap, hét, hónap fordíttaték a most érintett nagy idő alatt tartatott fölötte számos országgyüléseinken a vallási sérelmekkeli bajoskodásra, azok száma évekre menne, mellyek nemzetünknek kiszámithatlan hátramaradást okoztak.

Vegyük a dolgot mint gyakorlatilag történni szokott. Összegyülnek a nemzeti köznevelést nem élvedett, különböző gondolkozásu, másmás fogalmu, egymást addig többnyire nem látott, inkább egyes törvényhatóságok, mint az összes haza körülményei, viszonyai-, szükségei-, szokásai- s népvegyületével megismerkedett, gyakran némi köztudomáson, közigazságon alapuló tárgyról is többféle értelmü, sőt néha egymással homlokegyenest ellenkező utasitásokkal ellátott országos követek, a magyar szellem szerint nagy tüzzel elkezdik a nyilvános tanácskozásokat, és a hányan vannak, szinte annyifelé látszanak oszlani nyilatkozataik- és különb szinü irányaikkal. Majd ők huzamasb elmesurlódás, gyakoribb gondolatcsere, tartósb együttlét, szorosb ismerkedés és mintegy összeszokás által annyira egymáshoz gyalulódnak, hogy tanakodásaik egyszinü irányt nyervén, nyilatkozásaik is összehajlóbbakká válnak, és igy a közjóra czélzó munkálkodásaikban szerencsés sikerrel haladozni indulnak. Mint mikor azonban a fényes eget hirtelen fekete felhők borítják, robogó zivatar zug, és a tájékot sürü dörgések reszkettetik, ugy esik sokszor reménytelen a vallási sérelem visszavonás almájakint az egyetérteni kezdett békes tanácskozók közé, s legottan minden ismeretségi, barátsági kötelékek megszakadnak, az egyesség nemtője elszáll, a különnemü magánérdekek, mint Medusa fején a kigyók, élénkülnek s a közboldogság utait elállják, háborgás szelleme uralkodik az arczokon, mozdulatokban, igékben, az indulatoskodás forr, pezseg, fölbuzog, kiömlik, tajtékosan patakzik, a terem megszünhetlen szemrehányások-, sértegetésektől hangzik, és az alsó tábla olly állapotba sülyed, minőt Ciceronak Murena mellett tartott beszéde 35. fejezetében a római comitiáról olvasunk.

Csupán igy lön s lehete, hogy üdvözült Tagen János nagyprépost az 1832/6-diki országgyülésen, a rendek egyik zavaros ülésében, ártatlan szenvedni kénytelenitteték, kinek ártatlanságát a királyi tábla az ellene köztanácskozásilag meghatározott pörkereset leszállitásával teljesen megismeré.

Fűtve levén egyszer a vallási sérelmek katlana, aztán azok Jeremiás siralmaikint egymásra halmoztatnak, holott a criticát nem mindenik állja ki. Itt a szük hely csak kettő rostálását engedheti, például: „Ha valamellyik vallási felekezettől egy helységben a külön temető nyitása megtagadtatik.“ — „Ha a katholicus szüléknek gyermekeik mellett protestans magánnevelőket tartani tilalmaztatik.“

Az elsőre nézve: nem az a baj, hogy a külön temetők szaporítása gátoltatik, hanem az az érezhető hiányunk, hogy a temetők mindeddig országszerte nem egyszerüsíttettek, és mindenféle kereszténykre nézve kellőn elrendezett köztemetők mindenholi fölállítása törvény által el nem határoztatott. Ha a haladást nemcsak ajkainkon pengetni, hanem tetteinkkel is bebizonyitni akarjuk, igenis itt van már az ideje, hogy az életükben megszakadt keresztények legalább haláluk után közös helyen egymás mellett békesen nyugodjanak. A tagosztály hasznos, mert a gazdasági erőket összepontosítja s az ipart előmozditja, de a külön temetők egy helységben gazdasági szempontbul is károsak, mert a müvelhető földet ok nélkül tetemesen csonkitják.

A köztemetők felállitása mind szoros orvosi rendőrséget, mind kölcsönös keresztény türedelmet és vallásbeli szabad gyakorlatot föltételez. Minden köztemetőt czélszerü, tágas épülettel, és nemcsak ott lakó, hanem éjjel nappal jelenlevő ügyes fölvigyázók-, értelmes orvosokkal el kellene látni, és személykülönbség nélkül mindenkit, mihelyt boldogabb életre szenderült, oda az arra rendelt őrszobába vitetni, hogy itt reá bizonyos, meghatározott idő alatt szorosan felügyelni lehessen, ha valójában meghalt e, s otthon az élők egészsége a holttest ártalmas kigőzölgése által ne veszélyeztessék. A szemes vigyázat alatt tartott, virasztott és valósággal meghaltnak lenni tapasztaltatott ember azon vallásnak, mellyhez életében tartozott, lelkésze által minden szokott halotti szertartások szerint, legkisebb akadály nélkül, teljes szabadsággal takarittassék el; és mindazok, kik valamellyik felekezet lelkészét szent müködésében gátlani, vagy a halottak sirjainál állitott akárminő alaku emlékeket, jeleket bántani, összetörni, leásni vagy kidobálni vakmerősködnének, rögtön mint csend- és békeháboritók legsulyosban megbüntettessenek.

A másodikra nézve: az igen sokban hátramadt nemzet közjava elősegélése és szerencsésb jövője elővarázslása tekintetéből czélszerübbet nem sürgethetvén, mint, hogy a magánnevelés minél előbb országszerte eltörültessék, semmi ollyast, mi ezen itt emlitett czélszerüséggel ellenkezik, pártolni nem lehet. Nekünk az igaz türedelem megörökitésére nyilványos köznevelés kell, nem pedig holmi suttombani vegyes magánnevelés. S aztán szálljunk egy kissé magunkba s hidegen gondoljuk meg; hallotta, látta, tapasztalta e valaki, hogy a protestans apák közül csak egy is gyermeke mellett magánnevelőnek valaha katholicus kispapot tartott volna? Ha nem hallotta, nem látta, nem tapasztalta, ugyan micsoda hasonlat, micsoda kölcsönösség szerint vitathatni, hogy a katholikus szüléknek megengedtessék, gyermekeik mellé magán nevelőkül evangelikus theologiae candidatusokat vagy reformatus togatusokat fogadhatni?

Én is várva várom a jövő hongyülés szerencsés föltünendését mind vallási s egyéb igaz sérelmeink orvosolhatása, mind ama közhasznu munkálatok fölvétele, bevégzése s törvénybe iktatása végett, mellyek magasztos föladatai közé főkép tartozandnak. Hogy azonban ezek annál biztosban teljesülhessenek, fölötte ohajtanunk kell, hogy törvényhatóságaink a szent lélek kegyelme által olly előkészületeket tegyenek, mellyek a többek, a számosak haragján lemenő napot az országgyülés reggelén közengesztelődés-kisérte tiszta fényben feljőni segéljék.

Ez először az alaputasitások minőségétől függ. Nem kell minél többet, hanem minél jobbat kivánni. A természetben kevésb arany találtatik mint vas. Igy van ez a politicai világban is: a jó, nemes, hasznos gondolatok, ötletek, eszmék, kivánatok soha sem teszik a többséget. Valamint a megszemelt buzából tisztább kenyeret ehetni mint a szemeletlen hagyottbul: a sérelmek és kivánságok elegyes tömegébe is válogató kézzel kell belényulni, s a sokbul csak annyit és csak ollyakat markolni, mellyek szellemi s anyagi jólétünkre haszonnal orvosolhatók, kivihetők, megnyerhetők. Semmi közjogi kényes föladat előfordulhatására alkalom ne szolgáltassék. Eleink mély politicája, melly által az országot a legsulyosb körülmények közt is fön tudták tartani, abban állott, hogy ők a nemzet vilagos jogait kétséges kérdés alá soha nem bocsátották, a kevésbbé világosokat pedig inkább okos gyakorlat, mint elméleti feszegetés által igyekeztek tisztába hozni. Egyáltalában semmit sem tanácsos erőtetni, mert a nagyon megfeszitett politicai fonal mindig ott szakad el leghamarabb, hol legvékonyabb. A józan haladási irány az alaputasitások lelkét teszi. S az a legkülönnemübb nézetek és vélemények körpontja. Az előadási szinek különbözhetnek, de az elveknek a mérséklet azonságán kell alapulniok, ha foganatosak, ha üdvösek, ha czélirányosak akarnak lenni. A természetben megszakadhatlan az átalakulás; de ott mégis van valami maradandó, szilárd, változhatlan, melly magát a lények szüntelen változása daczára mindig föntartja; az elemek romolhatlan lényegükben mindenha ugyanazok maradnak. Igy vannak a polgári társaságban is elemek, mik változhatlanok, mik örökök. E szerint itt is mint amott csak az alakok változhatnak, nem soha a lényeg. A természetben nincs ugrás, a politicai világban sem lehet. „Az erőtetett változás,“ ugymond hazánk egyik nagyja, „önmagában hordozza az enyésztés magvát s legbiztosb azon intézés, hol a jelenidő szülöttje, a jövendő pedig unokája lehet a hajdani kornak.“ A fenállónak fokozatos tökéletesbitése józan haladás; minden egyéb vagy tespedés, vagy hátramenetel, vagy ujitási rontás. Béketollal irassanak az alaputasitások, mellyeknek mindenik pontja kimeritő, tiszta, világos, meghatározott értelmü legyen; hogy igy se az illető követek egymás közt az értelem fölött meg ne hasonljanak, se a hozandó törvényekbe homály és határozatlanság be ne csusszék.

„Ha szükségesek e a kötelező erővel biró utasitások?“ E közjogi föladatot nyomosan megfejté a ritkán és keveset szólott, de kevéssel sokat mondani tudott néhai Vay József, kinek nagy okaihoz emez észrevételt csatlom: korunkban, mikor a fiatal levelezők hazánk politicai állásáról minden politica nélkül összeaggatott tudósitásokat küldözgetnek hirlapjainkba, sokkal jobb hogy a törvényhatóságok követeiket magok kormányozzák, mintsem ezek amazoknak félszeg magánelmélkedései által kormányoztassanak.

Másodszor függ a küldendő követek szerencsés kiszemeléséről, kiket ne a töltözni, poharazni szeretők megvásárlott véleménye, hanem a józanok szabad itélete válasszon. Igy, csak igy rendeltetnek a kötelező utasitások mellé kötelességhü követek.

(Folytatása következik.)

A pozsonyi polgár-eskü.

A szerkesztőség következő levelet vett:

Tekintetes ur! A Pesti Hirlap f. e. 166. számában „Pozsony városa és a sopronyi levél“ felirás alatt a többi közt e sorokat olvastam: „A kivánt eskü tehát ollyan, mellyet egy alkotmányos szabad ember, ki hitével a hazafiuságot koczkáztatni s egy gyarló ember önkényének s kedélyének személyét alárendelni nem akarja, letenni alig fog, hacsak az eskü szentségét puszta szónak venni nem akarja.“

Hogy a kérdéses hit felől az olvasó közönségnek minélelőbb tökéletes tudomása lehessen, bátorkodom tartalmát, melly szerint az e városi uj polgárok feleskedtetnek, hiteles forditásban a tek. urnak, ugymint a részrehajlatlan Hirnök becses szerkesztőjének, tisztelve áttenni. Pozsony aug. 6kán 1841.

Lang Károly
pozsonyvárosi aljegyző
és h. tanácsnok.

Hiteles forditás.

(Szórul szóra.)

Sz. kir. Pozsony városánál felvett uj polgárnak esküjét mutató forma:

Én N. N. esküszöm az Ur Istenre, Szent Háromságra, Atyára, Fiura, Sz. Lélekre, hogy

Ő császári királyi apostoli Felsége iránt holtomig hűséges maradni,
városi elöljáróságomnak engedelmeskedni,
a városi község javát s hasznát tehetségem szerint előmozditani, továbbá
a mennyiben ollyasmi tudtomra esnék, a mi Ő Felségének, az országnak, a városnak s a városi tanácsnak vagyis a polgárságnak kárára s rosszára volna, azt azonnal bejelenteni s felfedezni,
mindezeket pedig hiven megtartani és teljesitni fogom.
Isten engem ugy segéljen s annak szent evangelioma.

Kiadta aug. 6kán 1842. *Lang Károly*
pozsonyvárosi aljegyző
és h. tanácsnok.

Bárándy ur statisticai táblái.

☐ Mindent positiv számokra alapító korunkban minek sem látjuk olly nagy szükségét, mint a statisticai adatoknak. Tisztelet és hála azon nemes férfiaknak, kik hazánk ezen hiánya pótlására fordítják törekvéseiket. Nem lehet eléggé méltányolnunk Fényesnek e szakba tartozó, óriásnyinak mondható munkáját. De mi még inkább hiányzott, statisticai tábláink eddig nem valának; mellyek pedig annál szükségesebbek, mivel a számok felkeresését, és még inkább ezeknek egymással összehasonlítását könnyitik. Nem lehete tehát nem örülnünk, midőn Századunk 58-ik számából megértők, hogy Bárándy ur illynemű munka létesitésével foglalkozik. Mohón futám át a mutatványtáblát; de fájdalmamra abban felette sok számolási hibákra*) akadtam. Egészen kikerülni statisticai munkában a hibákat lehetetlen; nálunk talán még inkább, mint másutt, mert sem előkészületeink, sem népszámolásaink nincsenek. Ugyan ezen oknál fogva szükséges tehát, hogy az ügynek minden barátja az általa észrevett hibáknak javitását eszközölni siessen. *) És ez ösztönzött engem is arra, hogy az e lapokban megjelent, városaink népességét ábrázoló tábla fő hibáit kijelelve ide mellékeljem. Csak a tetemesebb hibákat jegyeztem ki, ollyanokat t. i., hol ezerekről, vagy legalább ezeret megközelítő számokról van szó, mellőzve a kisebb, a dolog lényegén nem nagy változást tevő botlásokat. Kivánatos pedig, hogy ezen hibák, mellyek a munkába becsúsztak, az igért magyar kiadásban, mellyet minden buzgó hazafi örömmel várhat, kijavittassanak. Mindezen hiányok csak a számadásban történtek, ugy hogy az összes szám a vallás, vagy nyelv szerint előadott népességszámmal meg nem egyezik, majd nagyobb majd kisebb lévén, mint azt e tábla mutatja:

*) Miután mutatványunkban Bárándy ur tábláját nehány rovattal — mint meg is emlitők — megszoritottuk, az itt kiszemelt hibák egyik része e röviditésnek tulajdonitandó. *A szerk.*

*) Milly rosz következései vannak a hibás statisticai számolásnak, mutatja Wildner legujabb röpirata. Lásd. Száz. 53. sz.

1) Vallás szerint.

	Selmecz	Miskolcz	Eger	Gyula	N. Kikinda	N. Károly
Rom. katholikus	14000	5390	18610	9680	3500	5270
Görög katholikus	—	1000	—	—	—	240
Ó hitü	—	660	190	4290	12760	—
Kálvinista	40	18500	—	4000	50	2500
Lutheranus	4260	2050	—	50	90	270
Zsidó	—	1200	—	—	2000	1960
Összesen	18300	28800	18800	18020	18400	10240
Bárándy ur tábláján	16800	28000	19800	17020	16600	12400

2) Nyelv szerint.

	Selmecz	Ujvidék	Fiume	Gyula	N. Kikinda	Baja	Szekszárd
Magyar	1000	2000	100	12680	2000	5500	1900
Magyarosodó	1000	4000	200	2000	3000	4500	850
Német	6300	2400	1400	—	—	1500	—
Tót	10000	—	—	—	—	—	—
Más	—	10000	3900	—	10600	8600	—
Összesen	18300	18400	5600	14680	15600	20100	2750
Tábla szerint	16800	19000	11000	17020	16600	15100	10850

3) Summarium.

Nyelv szerint	kir. városok	8 püspöki város	36 koron. kamarai	Vallás szerint	8 szabados
Magyar	357510	61000	116276	r. kath.	41624
Magyarosodó	94270	14300	29850	gr. kath.	1990
Német	173560	5390	20310	óhitű	858
Tót	62650	3000	11610	kálv.	46592
Szláv	80080	—		luth.	17816
Oláh	3600	2000	54014	zsidó	1470
Olasz	6000	—		—	—
Összesen	777670	85690	232060		110350
Bárándy ur tábláján	677370	85800	251090		109350

Ezeken kivül még mind a 248 városi r. katholicusoknak száma a részletek összeadásával nem egyez meg, ugyszinte mint a r. és g. katholicusok összes száma nem 1,101,200, hanem 1,099,140. — Költ Vieszkán, aug. 3kán, 1842.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

64. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **August. 15.**

Tolnai védegylet.

Honunknak kereskedési tekintetben nyomasztó állapota, mint szinte gyárakbani hátramaradása napról napra érzékenyebben hatván a közönségre, lehetlen ebbeli hiányaink pótlását eszközlőleg minden tehetségünket továbbá oda nem forditanunk, hogy körülállásainkhoz és hatáskörünkhöz mérséklett intézkedésekkel mind a külfölddeli kereskedési viszonyok mérlegét kiegyenlithessük, mind pedig gyárak felállitását előidézhessük.

Ebbeli számtalan bajaink között alig találkozik érezhetőbb azon valóban szégyen- és kárteljes körülménynél, miszerint a Magyarországban termesztett gyapjunak legnagyobb mennyisége, sokszor igen olcsó pénzen lezsarolva a juhgazdáktól, külföldre vándorol, ott posztóvá s más szövetekké alakul, és mi, belföldi concurrentiát nélkülözők ismét kényszerülve vagyunk, azt drága pénzen megvásárolni; ki- és beviteli ezen veszteségünk pedig kettőztetik a kétszeres vámzat rovatával, mellynek a kivitelnél a gyapju, a bevitelnél ismét a posztó vagyon alávetve.

Mindez természetesen azon gondolatra vezérle jelen mozgalmaink között több hazai polgárokat, mikint lehetne legczélirányosabban Magyarországban minéltöbb posztógyárak létesitését eszközlni? Minek következménye először ugyan a gyapju nagy részének magyar kereskedők s gyárnokok általi megvétele, imigy a kétrendü vámzat megkimélése és ennek folytában azon fenemlitett kereskedési deficit megszüntével a mindenhol tapasztalt pénzfogyatkozás egy részbeni kisebbitése fogna okvetlen következni, más részről pedig a honi iparnak nem eléggé siettethető gyarapulása s virulása.

Europailag elismert statusgazdasági tan, hogy a kézmüvészet valamelly ágában visszamaradt nemzet, ezen visszamaradásból pénzbeli viszonyaira háromlott károsulását főleg, sőt majdnem egyedül, erős és szerfeletti védvámok alkalmazása által képes csak orvosolni és a belipart virágzásra emelni.

Magyarország nem bir önérdekei szerint szabályozott vamrendszerrel. Ez fő oka, hogy Magyarországban gyárak mindeddig nem léteznek, és a már fenállók is csak sinlő állapotban tengődnek.

Erős, lelkes nemzet talál azonban módot minden akadályok daczára is, melly őt hinárjából kisegitendi. És ezen mód nem másból, mint csekély pillanatnyi önmegtagadásból, és ezen megtagadásnak szilárd elhatározottság melletti közönségessé tételéből áll.

Nem lehet itt nem emliteni Franklint, az éjszakamerikai gyarmatoknál a szabadulási harcz előtti biztos küldöttjét, ki midőn az angol alsóház korlátai előtt álló kérdeztetnék: „Van-e még valami különbség az amerikaiak lelkületében? ezt valaszolá „Igen uraim, ezelőtt dicsőségünknek tartottuk müipari szükségeinket angol készitményekkel fedezni, most dicsőségünknek tartjuk rongyosan járni, mig uj ruháravalót magunk készitünk."

Eme tartalomdüss szavak találjanak viszhangra, és mintegy lábtoppantásra varázslólag támadandnak gyárak. Felbuzdulva s áthatva az általok ébresztett érzetek által, siettek többen egy olly egyesület létrehozását eszközölni, mellynek tagjai magokat egyedül honi gyárokban készült gyapjuszövetek viselésére kötelezik. Minek bár lassu, de a tagok szaporodtával mindinkább biztosabban bekövetkező és honunk jövendőjére nézve legüdvösb eredménye lészen.

Ezen egyesület Tolna megyében a hirlapok által közzétett határnapon Szekszárdon tartott közgyülése alkalmával ezen czim alatt „Tolnai védegylet" alakult, melly alkalommal elnököknek választattak: 1) Döry Gábor s Perczel Móricz urak; pénztárnok s titoknok is ez uttal választatott. Az alapszabályok felolvastatván, illykép erősittettek meg: 1) Czélja a honi munkásság, ipar és szorgalomnak belföldi posztógyárak felsegélése általi tettleges előmozditása és e végből a védvámok nélkülözésével származó kereskedői hiány s hátramaradás pótlása. 2) Tagja lehet minden aláiró, s azáltal magát a társaságnak irott, változhatlan szabályaira kötelező. 3) Az aláirás az alakulásnak gyülési kijelentésétől egymás után hat évre kötelez. 4) Kötelesség az alakulás kezdetétől a hat év lemultáig, mind az aláiróra, mind annak ollyan családi tagjaira s cselédjeire nézve, kiknek maga az aláiró ád ruhát, csak hazai gyárban készült gyapjuszövetek vétele. 5) Kötelesség minden év kezdetén januar 1-sö napján a társaság ügyei kezeléséhez megkivántató költségek fedezése fejében 20 pgő krajczárokat az egyleti pénztárnok kezeibe (most Horváth János ur) lefizetni. E folyó évben az aláirás alkalmával történik. 6) Erkölcsi kötelességül tüzetik ki, hogy az egylet tagjai minden befolyásukat e társaság terjesztésére és alapszabályai fentartására forditsák. 7) Elnöki rendelés szerint rendesen minden évben Szekszárdon nagygyülés tartatik, mellyre a tagok az elnök által hirlapi közretétel utján hivatnak egybe. 8) Rendkivüli gyülést szinte ez uton hirdet s hivhat össze az elnök vagy ennek akadályoztatásakor az alelnök, melly gyülésben azonban az alapszabályok módositás alá nem vétethetők. Mind e gyülésekben a jelenlévő tagok egyenlő egy szavazattal birnak, egyenlőség esetében az elnök mond végzést. A gyülések egészen nyilvánosak. 9) Kezelését az egylet ügyeinek, egy évre választott elnök, alelnök, titoknok s pénztárnok vezérlendi 5 tanácsnok (t. Angyal István, Augusz Antal, Bartal György, Domsich Lajos, Krenmüller Károly urak) segitségével, kik együtt véve egy 9 tagu választmányt képzendenek. Ezen választmány üléseiben a jelenlévő választmányi tagok birnak csak elhatározó, az egyéb egyleti tagok pedig csak vitázó joggal, végzései érvényességét három tag jelenléte feltételezi. 10) Az elnök a választmánynak, a választmány a nagy gyülésnek számol működéséről. A jegyzőkönyvek mindig az elnök és a többi választmányi tagok által hitelesitendők s aláirandók. 11) A pénztárnok a bevevésekről s csak választmányi végzés folytában irt elnöki utasitás szerinti kiadásokról rendszeresen vezetett számadását minden évben a közgyülésnek beadandja. 12) A titoknok, ki a tollat vezeti, egyszersmind a társaság irományait őrzendi, s feljeleli a gyülésekben a szólni kivánókat sorozatban.

Az aláirók száma 138ra szaporodott, köszönet szavaztatván mindazoknak, kik aláirók gyüjtésével fáradoztak, ezuttal is ezen vállalat minden rokonkeblü ügybarátnak szives részvétébe ajánlatik. Visszaélések elkerülése tekintetéből a gácsi gyárigazgatóság hirlapok utján emlékeztetik, elnökileg is szinte fel fog szólittatni, hogy szövetjeit bizonyos jegyekkel ellátván, azt valamint kelméi

felett készitendő árjegyzékét is, a nyilvánosság ösvényén a közönséggel tudassa.

Szekszárdon, august. 6kán 1842.

Stann Ferencz.
titoknok.

A magyar bornak az éjszaki országokba kivitele a 16ik században.

Jelenkorban nemzeti kereskedésünk ügyét minden hazafiui kebel meleg részvéttel látszik pártolni, annak előmozditását szivére venni s róla ismereteket magának szerezni. Ezen részvét méltán gerjeszti a hazafi lelkében azon édes reményt, hogy valamint a tudományok némelly ágaiban már eredeti iróink támadtak, ugy a nemzeti kereskedés historiájára nézve is a hézag valahára ki fog pótoltatni. Dicsekedhetünk ugyan mult 1840. esztendőben világ eleibe ezen czim alatt bocsátott: „Az ipar és kereskedés története Magyarországban a három utolsó század alatt" Horvát Mihály ur által szerkezett nagy becsü munkával, melly a kereskedés historiáját derekasan elősegiti: de a munka még felette sok adatok nélkül mégis szükölködik s régi állapotját kimeritőleg korán sem fejti meg. Hogy tehát a magyar kereskedésről szerzendő historia az eddig kijöttnél teljesebb, tökéletesebb, terjedelmesebb s igazabb lehessen, csak igen kivánatos lehet, hogy azt az előkorból fenmaradt adatokkal hiteles forrásokból gazdagitsuk és az utókor hasznára közreboosássuk. Ennek okáért nagyon érdemesiti magát minden jólelkü hazafi, ki e czélra efféle különös egyes datumokat közöl, s ez uton azon tudósainknak, kik valaha e szükséges munkához fogandnak, fárasztó pályájukat előre simitani törekedik.

Illyen előttem ismeretes statisticai adat közlésével kedveskedem én most s hihetőleg néminemü szolgálatot teszek munkás tudósainknak, midőn efféle a magyar kereskedésnek hajdani állapotját felvilágositó hiteles adatot itt előadok. *) Tárgyazza az a magyar bornak külföldrei kivitelét a 16. században. A kutfők, mellyekből ezen statisticai adat merittetett, a pozsonyi királyi harminczadhivatalnak lajstromai, mellyek hitelességéről tehát kétség nem támadhat. Azokból készitett Hermann a magy. kir. udv. Kamara számvevője sept. 2. 1616. és martius 15. 1617. két kivonatot, mellyeknek magyarra forditott tartalma következő: „Feljegyzése ama bormennyiségnek, melly Pozsonyból Ausztrián keresztül Cseh-, Morva-, Szleszia- és a szomszéd tartományokba kereskedés okáért rendes és rég óta szokott uton kivitetett, és mellyről a pozsonyi kir. harminczadnál a reá vetett vám beszedetett. **)

Ezen bevezetés után emlittetik, hogy 1500. eszt. fogva 1535. esztendeig a pozsonyi harminczadi tisztség által vezetett hivatalbeli lajstromok nem léteznek, mert a Szolimántól Magyarországban és ezentul Ausztriában is viselt török háboruk nemcsak efféle számadási könyveket, hanem számos városokat és várakat lerontottak s porrá égettek. ***) Emlitett 1535től fogva 1548 esztendeig kivitetett a fentnevezett tartományokba:

*) Meglévén győződve arról, hogy ennek közlése a kereskedés hajdani állapotját ismértető honi statisticát gazdagitja. Az eredeti diák foglalatnak szavai imezek: Consignatio

**) Quantum vini Posonio gratia quaestus in Bohemiam, Moraviam, Silesiam et adjacentes provincias per Archi Ducatum Austriae via ordinaria et ab antiquo consveta annis his subnotatis eductum fuerit. — Actum Posonii in Officina Rationaria Camerae Hungaricae d. 15. Martii Anno 1617. Hermannus m. p. *(L. S.)*

***) Ab ann. 1500. usque ad ann. 1535. Regesta tricesimalia non extant, bella enim turcica per Solimannum in Hungaria et per Hungariam in Austria gesta, non solum hujusce modi Rationum Volumina, sed multas Civitates et Arces devastarunt, et in cineres redegerunt.

1535 esztend.	208 akó bor		1542 esztend.	2694 akó bor	
1536 „	1968 „ „		1543 „	942 „ „	
1537 „	2568 „ „		1544 „	1952 „ „	
1538 „	2867 „ „		1545 „	624 „ „	
1539 „	692 „ „		1546 „	2212 „ „	
1540 „	3866 „ „		1547 „	4866 „ „	
1541 „	3474 „ „		1548 „	2592 „ „	

Következett tiz esztendőkben u. m. 1549től 1558ig a bor kivitelérőll világosság nem szereztethetett, mert az azon időbeli lajstromok és számadások részint a háborus idők viszontagságai miatt, részint azoknak Budáról Pozsonyba, innen Bécsbe, majd Bécsből megint Pozsonyba történt különféle átvitelök, részint az iszonyú tüzpusztitások miatt vagy elemésztettek vagy elvesztek. Mindazáltal nemcsak a megelőző, hanem következő esztendők is bizonyságul szolgálnak arra, hogy a most idézett 10 eszt. leforgása alatt is a borrali kereskedés üzetett légyen külföldre. *)

1559 eszt. kivitetett	1619 akó bor		1567 eszt.	4689 akó bor	
1560 „ „	1822 „ „		1568 „	2119 „ „	
1561 „ „	2413 „ „		1569 „	2405 „ „	
1562 „ „	1954 „ „		1570 „	2709 „ „	
1563 „ „	2567 „ „		1571 „	3577 „ „	
1564 „ „	2418 „ „		1572 „	2811 „ „	
1565 „ „	3040 „ „		1573 „	4327 „ „	
1566 „ „	960 „ „				

Addig a pozsonyi harminczad a magyar Kamra alatt állott. Következő esztendőben a bécsi kamra alá vettetett s tőle függött. **) Ugyanazon harminczad lajstromaiból kiszámittatott a fennevezett tartományokba eladott bornak mennyisége s az érette bejött királyi harminczadvám summája ekképen: ***)

esztendőben	akó száma	Harmincz. vám fr.	den.	esztendőben	akó száma	Harmincz. vám fr.	den.
1574	3948 3/4	210	60	1595	5404 1/2	748	1
1575	7149	381	7	1596	3539	478	29
1576	11753	626	83	1597	2556	359	47
1577	10610	565	87	1598	2551 3/4	429	5
1578	3628 1/2	193	52	1599	3251 3/4	487	50
1579	5552 1/2	296	13	1600	3181	543	88
1580	8334 1/2	444	51	1601	1625	419	79
1581	7241	386	19	1602	4082	812	72
1582	8037 1/2	428	67	1603	5682	1098	90
1583	4026 1/2	214	75	1604	4954 1/2	581	38
1584	3294	175	68	1605	3204	395	25
1585	5609 1/2	299	18	1606	4114 1/2	714	61
1586	3884	207	15	1607	3513	605	29
1587	8433 1/2	449	79	1608	6698	866	95
1588	1525	81	34	1609	8369	890	1
1589	6098	608	13	1610	13348 1/2	1442	65
1590	10956 3/4	1322	41	1611	9474	1126	46
1591	8710 1/2	1282	60	1612	7013	717	10
1532	5924 1/4	1078	12	1613	2982 1/2	316	20
1593	3686 1/4	661	92	1614	8977	966	40
1594	3412	515	20	1615	6106	713	8

*) Anno 1549. 1550. 1551. 1552. 1553. 1554. 1555. 1556. 1557. et 1558. nulla certitudo haberi potest. Regesta enim et Rationes vetustiores per injuriam temporis, et propter diversas translationes, Buda nimirum Posonium, hinc Viennam, ac inde rursus Posonium, et propter ingens quoque incendium vel periere, vel tam subito requiri non potuere. Docent autem et testantur tam praecedentes quam subsequentes anni etiam istis annis intermediis eductionem vinorum factam fuisse.

**) Usque huc Tricesima Posoniensis a Camera Hungarica suam dependentiam habuit. Sequentium annorum eductio ex Regestris Tricesimae Posoniensis, quae modo (azaz 1616 eszt.) a Camera Austriaca dependet, est deprompta.

***) Consignatio vinorum, quae ab anno 1573, ubi nimirum Consignatio-

Összesen tehát tészen a kivitt bornak mennyisége 242,442. akót, 25,142 fr. 65 den. harminczadvámmal.

Ezen felszámláló tábla végén megjegyezte a számvevő tiszt, hogy a kivitt borok egyedül pozsonyi, récsei, prácsai és dévéni termés valának.*) Szent Györgyi tehát és egyéb Pozsony vármegyei borok, mellyekkel Lengyelországba nevezetes kereskedés üzetett, nem a Pozsonyi vonalon, hanem Nyitra és Trencsin vármegyéken keresztül hordattak ki az országból.

Gyurikovits György.

Kormány s kormányzottak közötti viszony.

Nemzetek erkölcsi tekintetben véve azon jellemhez képest, melly az egész nemzetben vagy annak nagy részében uralkodik, physikai egyénhez hasonlithatók; viszont kormányok is, tekintve azon elveket, mellyek a tagokat vagy nagy többségöket egyesitik, szintugy tekintethetők; sőt vannak országok, hol a kormány egyedül az uralkodó kezében van. Első tekintetre azt hinnők, hogy hol a népjellemet kiismerni, s ennélfogva a nemzetet mintegy physikai egyénné alakitani sikerült, ott a kormányzás könnyű dolog; azonban ha tekintjük a számtalan alkatrészt, mellyből egy nép szerkezve, tekintjük a milliókat, kiknek kebleikben a szebb érzések legyőzésével indulatok foglaltak főhelyet, a természeti, körülményi stb. akadályokat, kénytelenek vagyunk megvallani, hogy népeket helyesen kormányzani olly terhes tudomány, mihez hasonlót találni nem, tanulni gyakran csak a közjó igen nagy kárával lehet. Hogy egy nép jól kormányoztassék, mindenek előtt ki kell tanulni a viszonyt, melly közte s a kormány között természetileg vagy egyezkedés utján létesült; ki kell tanulni a népjellemet, s mindenek felett a hideg fontoló ész határozzon; nem mintha a szivet egészen ki akarnám zárni, mert hiszen ekkor az ember a jóság szellemétől fosztatnék meg, melly szintugy neveztethetik isteni szikrának, mint a mindenható ész, s nem léteznék nemes érzés, nem örvendhetnénk a szépnek, a jónak! azonban olly sulyos munkánál, minő a kormányzás, kerülni kell mindenek felett az indulatok befolyását, pedig ezeknek gyülpontjok a szív; az ész legyen mintegy temperatora a nép indulatjainak, hideg fontolás után nyuljon eszközökhez, mérje ezeket azon viszonyhoz, melly a kormány s nép között fenáll, mérje az uralkodó népjellemhez, s igy el leszen találva azon középut, mellyen az ész és szív közötti haladás legbiztosabb.

Minden kormánynak van bizonyos vezérelve, melly szerint rendezi intézkedéseit; a népnél gyakran ugyanazon vezérelv látható, s hol ezen elvegység uralkodik, ott virágzik a nemzet, boldog a kormányzó, boldogok a kormányzottak. De sokszor a nép eltér a kormány vezérelvétől, megtagadja az észt, szive sugallásinak ád elsőbbséget, s igy a felizgatott indulatok czél nélkül, sokszor fonák agyrémek után törnek. Ekkint támadnak a pártok, s ezek mellett többnyire, sőt mindig a közjó veszt. A kormány magára hagyatva nem segittetik a nemzeti czél előmozditásában, sőt hogy a gyomot kiirthassa, a bajnak ellenmunkálni kénytelen, s az egésznek káros tespedés, a nemzeti jólét hátramaradása lesz következvénye. Más nemzeteknél ismét a kormány s a nép a vezérelvben megegyeznek, de az utóbbi mellékes elvekre nézve viszálkodva pártoskodást szül, s igy a jólét előmozdittatik ugyan, mert a kormány s a nép, mennyire mellék pártoskodásai engedik, közremunkálnak, de de nem halad olly arányban, minőben tökéletes közremunkálás mellett haladhatna.

Régibb századokban kormányzási politica nem is létezett; kormányzott a király (igy neveztetett sokszor a legvitézebb, némelly nemzeteknél sors által választatott, s igy t.); az egész kormányzás abban állott, hogy seregeit csatába vezette, népeket hódított, határait őrzötte s — élt. A nem nomád népeknél minden kormányzás alapja határtalan zsarnokság vala, a király s bölcsek, vagy vezérek uralkodtak a hóditott népek felett, mellyek minden személyjogot vesztve, a legsulyosabb rabigába görnyedtek, mig a harczosok s a hóditó nép gyakran vérszomju kényurasággal zsarnokoltak felettök. — Ezen kor nyomait a roppant egyiptusi hagyományok, pyramisok, obeliskokban stb. most is csodálja az utókor, s illy rendszer mellett nagyok levének a hóditó népek, de a hóditottak milliói nyomorban sinlődtek. A romaiak kora már nyujtja mélyebb politika tanuságait is; de még ezen korban is főelv a harczi hóditás, a világ urodalma volt. Azonban a romaiak sokkal nemesebben cselekvének, mint a régibb hóditók, a hóditottakat nem foszták meg egészen nemzeti jogaiktól, csak azokra dőlt sulyos rabság, kik az ellentállásban hatalmasok valának, s dőlt azért, mert a kormányzásban nem volt főszava az észnek, hanem tulnyomóan közbeszólt a szív és indulatai. Egyébiránt a romaiak miveltségöket s a szép mesterségeket, mellyeknek annyira urai valának, a hóditott népekre is kiterjesztek, s habár főczéljok volt emelni Rómát, s ehhez mint kormányi vezérelvhez szorosan ragaszkodának, mégis a győzött népek virágzását a főczél elérésére szükségesnek látván, a tökéletesedési utat nem zárák el előlők. — Igy emelkedtek velök együtt a hóditott nemzetek, közremunkálásukkal a kormány vezérelvét előmozditák, s Roma a dicsőség olly fokára hágott, minőn előtte nemzet soha sem diszlett. De a dicsőség csillaga alább szállott, mert a kormány gyenge karokra kerülvén, az ész az indulatok zsarnoksága alá hajolt; a tökélyesitett népek lerázták az idegen uralkodást, s Romának dőlnie kelle. Uj időszaka támadott ekkor a politikának, melly eleinte a réginek maradványja, s az ész kizárásával egyedül indulatok eredménye lévén, egy időre a nemzeteket mondhatlan zavarba helyezé. Kormány s kormányzottak között megszünt minden állandó viszony, minden vezérelv, mindenki az indulatoknak hódolt, az ész számüzve lön. Igy támadtak az ököljog s a középkor gyászos napjai, a népek homályba sülyedtek s nemcsak haladás nem történt, hanem a romaiak által olly szép tökély fokára emelt miveltség s szép mesterségek az ujabb barbár befolyás által megsemmisitve, a századokon át emelt szép tökélyetességi épitvény összeroskadott, s egyes nemzeteknek a nagy művet ujra meg kelle kezdeniök. Lassankint a durvaság gyászos eredményei a mivelődés szellemének engedtek helyet; alakultak józan kormányok; az alattvalók elv szerint kormányoztattak, s a mindenség tengeréből diadallal emelkedének nemzetek, mellyek a kormányzókkal egy nagy czél elérésére kezet fogván haladtak; mások a haladásban meghasonlván egymásnak ellenmunkáltak, s visszasülyedtek azon tespedésbe, mellyből a mindenható ész keze hatalmasan ragadá ki. A politikának ennyi változása közben alkalma volt tökélyetesedni s ha mostan Europa kormányjai s nemzetei között tekintünk szét, mindenfelől magasabb politica tünik szemünkbe, s elmondhatjuk, mikint olly században élünk, hol józan politika nélkülözhetetlen tudomány.

B. J.

(Folytatása következik.)

---

talis D. Magistri Rationum I. Camerae Hungaricae desinit, usque ad annum 1615. id est a 42 annis per Tricesimam S. CR. Mtis. Posoniensem Supremam in Moraviam, Bohaemiam, Silesiam et adjacentes provincias ex Citte Posoniensi per Archi Ducatum Ausztriae via ordinaria et consveta educta sunt, de üsque vectigal regium in praeatacta Tricesima Posoniensi exactum et persolutum.

*) Et haec Vina sunt Posoniensia, Rétsensia, Pratsensia, Deveniensia.

Választási megvesztegetés Angliában.

A parlamenti választásoknál történő megvesztegetések feletti panasz olly régi, minő a bizonyosság, hogy e bajt alaposan gyógyitni lehetetlen. Örök idő óta mindennemü eszközök használtattak a választók megnyerésére. A reformbillnek e botrányon is kellendett segitni, de háboritlan hagyá azt elgaljasodni. Ha már rendesen alig várható, hogy általányos választásokból népképviselés alakuljon, mellynek többsége tiszta meggyőződést és értelmes belátást követvén a közösség igaz javát egyedüli vezércsillagának tekintené, ugy maga e képviselet idealjának megközelitése is igen kétségessé válik olly választásmódnál, melly a megvesztegetést minden alakban nemcsak megengedi, hanem elő is mozditja és a pártszenvedélyek káros befolyásához még az elnemtelenitő magányérdekek rugóját csatolja. Ha mind e mellett mégis minden vagy sok jól megy, azaz, ha a követek háza, alakitása után, az ország ügyeit azon rendes csapásban képes tartani, melly inkább a körülmények csendes hatalma mint valamelly uralkodó közakarat által hivatásaul van kijelölve, ugy a siker hihetőleg inkább a nemzeti szellemnek, melly láthatlan igazgat, tulajdonitható, mintsem a népképviselők törekedésének, kik annak többnyire csak nem sejditő vagy ellenszegülő eszközei. A parlamentbe megválasztatni becsület, de drága becsület. A törvényes költségek minden kijelöltnél csak 114 font sterlingre rugnak ugyan, de a törvénytelenek minden jelöltnél, akár választatik meg akár nem, tizannyiak s nagyobbak és természetesen statisticai adatba nem hozhatók, minthogy minden választóhelyen másfélék és egyes esetekben (mint a westminsterválasztásnál) egyegy jelöltnél 6000 és több fontot tesznek. A megvesztegetés valóban az angol választási rendszer szégyenbélyege. Izgatóbbnak és szemtelenebbnek mint akármikor mutatkozott mult évi tusájában a wigheknek, kik a kormányon maradni, és a toriknek, kik azt magokhoz ragadni akarták. A reformbill a rothadt választóhelységeket jogaiktól megfosztá, de az emberi természetet megváltoztatni hatalmán kivül vala. A törvényhozás fáradozhat durva vesztegetés ellen, de soha ki nem irtandja a finomot, fortélyost ott, hol gazdagság és szükölködés létezik. Angolországban parlamenti választásoknál a durva és finom egyiránt gyakoroltatik. Ha a választásokrai zajos előkészületeket vesszük, a rendkivüli népingert, a tömérdek költségeket, a parlament terjedelmes hatalmát, a nagy világpolitikábai eldöntő befolyását, hajlandók vagyunk minden választási actusnak nagy fontosságot tulajdonitni. Igen alábbszáll e vélemény, ha azt tekintjük, mikép választatik, ki választatik, s mit mivelnek a választottak. A választás módja sok ismeretes és még több rejtett hiányokkal terhelve; a választók elkészitése számtalan alakot vesz fel; legártatlanabbak még, ha nem is legkevesbbé kártékonyak, a tulajdonképi választó pártcselek. Nyilványos megvesztegetés olly közönséges, hogy egyes jelöltek, ha nem sikerült nekik, azaz, ha nem szánhattak reá annyi guineat mint vetélytársaik, az egész választótestületet nyilván elvetemedett csoportnak nevezik, melly szavazatát a legtöbbet igérőnek eladja. Noha ez már régóta tudva, senki által nem tagadtatik és ugy szólván szükséges vagy legalább elháritathatlan rosznak tartatik, mégis szokás szerint a parlament első ülésében a választási megvesztegetés szőnyegre kerül, s a rögtönzött statusbölcsek valamellyike próbát tesz valamelly recepttel, a különben annyira magasztalt választórendszer e gyökeres baja ellen. Ekkor mindig hosszu és menydörgő beszélyek történnek; sok

idő vész a vitákban, panaszokban és bevádlásokban, de a megvesztegetés a régiben marad.

Jelenleg a radical Roebuck nyilványos vádolóul tólta fel magát. Észtehetséggel és lelkesen kelt ki a kiáltó visszaélések ellen, mellyeknek további fenmaradása által a követek házának a közvélyeményben lealacsonitva sőt megbecstelenitve kellene látszania. Javaslata választmány kinevezését tárgyalá a több helyen történt választási cselek és megvesztegetések név szerinti megvizsgálására. Az inditvány magától Peeltől támogattatván, elfogadtatott, a választmány kineveztetett s élére Roebuck állittatott. Fáradhatlan gyüjté most már a bizonyitványok végtelen tömegét; kevés hét mulva a háznak óriásjelentés nyujtatott be a választók megvesztegetéséről és a jelöltek törvénytelen alkudozásairól. A Times azon kérdő pontokat közli, mellyeket a választmány a felhatalmazásánál fogva idézett vagy kihallgatott tanuknak tett; illy kérdő pont már 1319 számittatott, s még végét nem látni. De most jól meg kell jegyezni, hogy az egész müködésnek t. i. a sok választás titkos, nem épen becsületes rugójának felfödözése csak ugy engedtetett meg, hogy abból egyik rész sem, sem a megvesztegető sem a megvesztegetett, egyéb kárt ne szenvedjen, mint melly talán a választási botrányok felleplezésében rejlenék.

Roebuck elég határozottan sejditeté, mikép megelégendik, ha azon bajt, mellyen segiteni kell, jó kitünőleg bebizonyitja; milly rendszabályok volnának az ellen intézendők, az jövő tanácskozásnak tartatnék fön. E feltétel alatt megengedék neki. De midőn jul. 28án munkálatával fellépett, azaz, midőn komolyan hozzálátni és a választási izgalmak és megvesztegetések vizsgálatának gyakorlati eredményt adni akart, akkor mutatkozott a körülmények tulnyomó hatalma. A javallatot 89ből álló többség megbuktatá; más szóval, az alsóház oda nyitatkozott, hogy az izgalmak és megvesztegetések, bármilly bebizonyitva legyenek, semmiféle büntetés alá ne essenek. Megelégedtek avval, hogy kimondhatlan fáradsággal gyüjttettek elemek jövő törvényre a választásoknáli megvesztegetések ellen, mivel előre tudják, hogy illynemü sikeres törvény egyszer talán ki fog gondoltatni ugyan, de gyakorlatba bizonyosan sohasem lépend, mig a jelen választási rendszer áll. Ugyanez okból John Russel lord által is felhozott egy javaslatot a parlamenti választások megvesztegetése ellen a különbféle állomásokon átbocsátá ugyan a többség, de végre annyira körülmetélé, hogy avval az elismert baj ellen annyi mint semmi sem eszközöltetett.

Nottinghamban Hobhouse és Larpent választattak a parlamentre. John Walter — a Times tulajdonosinak egyike — vetélytárs volt. A megtörtént választás ellen több panasz jött az alsóházba. Illy panaszok megczáfolása tömérdek költségbe kerül. Innen van, hogy a megválasztott jelöltek azokkal, kik nem boldogulhattak, gyakran megegyeznek, alku (compromise) köttetik, melly közönségesen pénzbeli biztositásból is áll. Igy a nottinghami esetben is. Hobhouse és Larpent 12,000 fontot költöttek, hogy megválasztassanak; Walter panaszt tétetett emberei által a választás ellen; mielőtt azonban a dolog — melly az alsóháztól választmánynak adatik által — megvizsgálás alá kerülne, ama három ur maj. 4. 1842 abban egyezett még: hogy a panasz visszahuzassék; a nottinghami ülések egyike önkintes lelépés által üriiljön meg s Walter megválasztása e megürült székre ne akadályoztassék; Hobhouse és Larpent 1000 fontot fizetnek a panasztételek eddigi költségének fejében és 4000 fontra váltót bocsátandnak ki, melly beváltandó, ha részökről az alku feltételei egy hónap alatt nem teljesittetnek. Mivel már Walter is 5000 fontot költött, hogy a két másik jelölttel concurrálhasson, kiviláglik, hogy a nottinghami választásnál 18,000 font sterling valóban törvénytelen czélra adatott ki s még további 4000 font forgott veszedelemben.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

65. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **August. 18.**

Őszinte szózat honi nevelésünk igaz érdekében.

Nagy mozgalmak mutatkoznak a nevelési pályán, mivel honfitársaink, kiknek szivökön fekszik a szeretett hon boldogsága, nem engedik pusztán elhangzani a kor hatalmas szózatát, hanem hő kebellel fogják föl századunk nagyszerű kivánatát: a nevelés szent ügyét. Átlátták a hon fiai rég már, de még inkább átlátják ma, hogy nem a műipár s anyagi jóllét egyedüli föltétele a nemzeti nagyságnak, hanem a korszerü nevelés az a hatalmas eszköz, melly a nemzetet a tökély fénypolczára emeli s a müvelt nemzetek közé sorolja. Ennek meggondolása buzdítá azon jeles férfiakat, kik a müvelődés vágyától lángolva a nevelés ügyében fölléptek, arra, hogy annak első helyet engedjenek a teendők hosszu sorában, azt hathatósan pártolják s előmozditsák. Hála azoknak, kik az átalakulás nagy korszakában a népnevelésre, melly egyedüli emeltyűje a szellemi fönségnek, a nemzeti kifejlődésnek, s legbiztosb alapja az állomány boldogságának, figyelmet fordítnak s e nagyszerü terv kivitelére segédkezet nyujtnak, vagy ahhoz csak véleményökkel is járulnak.

Dr. *** professor urnak ugyan terhére vannak már az eszmesurlódások, az élénk mozgalmak, s azért azon lelkes emberbarátokat, kik ezen fontos tudomány mezején magokat jeles értekezéseikkel kitünteték, hála érzetében a poszonyi német hirlap 83ik számában igy tiszteli meg. „Der Mann vom Fache zückt dabei die Achsel, und verzieht den Mund zum sarcastischen Lächeln; der Laie wendet bei einem Artikel, der das Wort Erziehung zum Titel hat, hastig das Blatt um, weil es ihn nichts angeht.“ Szép nyilatkozat, kivált egy professor s doctor urtól illy érdekes ügyben. Az avatlanokon nem annyira csudálkozom, ha néha a fontosb czikkeknek is csak czimjeit pillantják meg, de azt csak azoktól várhatni, kiknek keblökben nem lángol honszeretet, vagy hidegek s érzéktelenek a szép s jó iránt; az illyeket pedig csak kivételkép emlithetni, nem általánosan, mint tanár ur tevé.

Pr. urnak ezen nyilatkozatából tudom, mi sors vár rám, ha a már annyira megunt tárgyban szót emelni merészlek; de tessék arról meggyőződnie, hogy vállvonaglása s gunymosolya vissza nem rettentnek, sőt a vállrángatódzás és hangos kaczaj sem némitnak meg, hol a hon érdeke forog fön. Legyen szabad azért drága tanár ur kegyes engedelméből nékem is e részben igénytelen nézeteimet kifejteni.

Es bleibt immer beim Alten, illy keserves panaszra fakad a szabadelmű szózat tisztelt szerzője; szerinte tehát mindig veszteglünk, soha sem haladunk, s e részben honunkban mély csend uralkodik. Ezt, ugy vélem, mindenki, ki a nevelési mozgalmakat éber figyelemmel kiséri, megczáfolja, azért is fölösnek tartom azon üdvös intézvényeket, mellyek nehány év alatt honunkban tétettek, elősorolni. Valójában csak egyedül tudor ur akarja elhitetni a világgal, hogy mi nem haladunk, holott a külföld is elismeri, hogy a magyar törekszik, még pedig nem süker nélkül. Micsoda véleményt szülend a nevezett czikk azokban, kik honunkat csak olvasás és hallásból ismervén, abban a hiszemben vannak, hogy az üdővel együtt mi is haladunk; valjon nem azt e, hogy az csak öndicsekvés, hogy mi csak szóval haladunk, tettleg pedig tespedünk s megvetjük a jelenkor szózatát; nem vádolandják e hanyagsággal s közönyösséggel azon nagylelkü honfiakat is, kik buzgó fáradságuk mellett a nevelés előmozditása tekintetéből nagy áldozatokat tesznek a haza oltárára; nem szólandják e meg fáradhatlan tanitóinkat s nevelőinket, kik a kor szellemétől ihletve, vas szorgalommal s szép sükerrel vezetik ifjainkat a tudomány s erény pályáján? Én részemről ugy találom, hogy rövid idő alatt sok czélszerü változások történtek iskoláinkban, üdvös eredményt termendők, mellynek édes gyümölcseit még most teljes mértékben nem élvezhetjük ugyan, de eljő az a kor, melly azokat megérlelendi. Vagy talán egyszerre akarna oktató ur e nagy kérdést eldönteni s e nagy fontosságu reformot végbevinni, vagy egy pillanat alatt a most fejlődő iskolai rendszert a legjobbá varázsolni? Nagy dolgot kiván; ahhoz üdő, hideg megfontolás, előkészület s egyesült erő kivántatik, mert ezek nélkül rendeltetésünk nagy czélját soha el nem érhetjük. Igy vélekedtek a legmüveltebb nemzetek is, kik lassan fokonkint küzdöttek fel azon magas polczra, mellyen most fénylenek.

Man verlangt gänzliche Abschaffung aller Strafen, igy jajdul fel az érintett czikk irója, mintha valakinek csakugyan eszébe jutott volna a büntetésnek minden nemét megvetni s száműzni; vagy ezen szó büntetés csak a testi fenyitéket foglalná magában. Látom, hogy doctor ur egy huron pendül azon tanitokkal, kik fájdalom, más javitó eszközt nem ösmérnek, csak a verést, s azt alkalmazzák ott is, hol egy gyöngéd szó, vagy más szelidebb büntetés sokkal üdvösb hatásu volna. Nem helyeslem én a büntetés eltörlését, mert az épen olly képtelenség volna, mint az orvos kezéből a gyógyszert kivenni s azt kivánni tőle, hogy gyógymódja mégis czélra vezető légyen; de tudor urral az ütlegrendszer tulbuzgó pártolójával kezet nem foghatok, a mennyire én az iskolákban a testi büntetést, mellyet ön a fensőbb tudományok hallgatóira is olly igen szeretne kiterjeszteni, s azáltal a szelid tudományok teremét, azon szent helyet megfertőztetni s kiméletlen kinzás szinhelyévé aljasitni, czélirányosnak nem tartom; a magánynevelésben is csak a legnagyobb szükség esetében, ha t. i. minden más eszköz sükeretlenül kisértetett meg, hagyhatom helyben, még pedig ott is csak azon föltét alatt, hogy annak a szoros igazság, ne pedig a nevelő szeszélye légyen alapja s mérlege, és lássa a növendék milly nagy fájdalmat okoz az a nevelőnek, hogy illy eszközhöz kell nyulnia, s ne vegyen észre a nevelőben semmi hirtelenkedést, szenvedélyt, ingerültséget, önkényt vagy zsarnokságot, hanem önmérséklést, nyugottságot, komolyságot, részvétet és sajnálkozást, különben a büntetés csak ártalmára, hasznára soha sem lehet a növendéknek. A legjelesb férfiak, kik széles nevelési ösmerettel birnak, egyhangulag azt állitják, hogy a verésnek ritkán van jó, de többnyire szomoru következménye, mivel ott is, a hol szükséges, nem maga a verés, hanem ennek czélszerű végrehajtásmódja teremheti meg a kivánt gyümölcsöt, annak elmellőzése pedig veszélyesen hat a növendékre. Tanusitja ezt a tapasztalás is; mert kik kelnek ki olly merészen a felsőbbek ellen, kik tapodják annyira lábbal az Isten s emberiség jogait, kik vetkezik ugy le az emberi méltóságot, kik háborítják meg olly gyakran a közcsendet, szóval, kik veszélyesb tagjai a társaságnak? mint azok, kik vagy egészen elhanyagoltattak, vagy kikben a sok verés által a becsületérzet

eltompíttatott, az öntudat szava elnémíttatott és a jó s szép iránti szeretet s vonzalom elfojtatott?! — Igenis ez mind a szülők s tanitók hanyagsága, vagy tulságos verése szomoru eredménye, s egyedül annak tulajdonithatni, hogy az ütéshez már gyermek korában hozzá szokott gonosztévő annyira elvetemül, hogy a legkeményebb büntetés sem képes őt a jó utra vezetni. Minő embereket nevelhet az a statusnak, ki növendékét csak vessző által ügyekszik fékentartani, és mit remélhetni azoktól, ha az iskolából kikerülnek, kiket tanulási üdejök alatt csak illy módon őriztek meg a kicsapongásoktúl? Ezért ohajtja a mai szelid kor az illy bánásmódot végkép eltörleni, vagy legalább mérsékelni, mig azt egészen meg nem szüntethetni. Táplál engem az a remény, hogy mindnyájunkat meghat rövid időn a szelid kor szelleme, s nem lesznek, kik azon emberiséget lealacsonyító büntetésnemet olly hőn pártolják, hanem mindenek egy szivvel, lélekkel annak eltörlését eszközlendik.

Szabad nevelést igényelnek, illy panaszt emel továbbá a tudós szerző. Ugy van! de nem azon féktelen szabadságot óhajtjuk, melly a rendet s közcsendet feldulja, mások jogait szentségtelen kezekkel megtámadja, a felsőségnek ellene szegül s a hon boldogságát aláássa. Nem, tisztelt dr. ur, nem illy szabadságot kivánunk ifjainkba oltatni, hanem minden óhajtása a nemzetnek abban központosúl, hogy ifjaink szabadok legyenek az indulatok s aljas önzés láncaitúl. Semmi magányérdek el ne ragadja őket, hanem a honnak élni s annak jólétét eszközölni legyen egyedüli feladatuk. Nemzeti s alkotmányszerü nevelést követel a nemzet, és méltán; mert csak az önt honi szeretetet a növendékbe s belőle csak az képez hasznos polgárt, hű alattvalót, ki honáért s királyaért mindenkor kész éltét is feláldozni. Mennyire felelnek meg e részben némelly idegen ajkú tanitóink rendeltetésöknek, mindenki előtt tudva van; mert fájdalom ollyan is találkozik, ki álbölcseséget tanit, hivatásával ellenkező elveket önt az ifjakba s őket az által tévutakra vezeti s meghiusítja a többi jeles tanitók ügyekezetét.

Némellyek csak a tanulói nevet viselik, igy vádolja a közlő a világ előtt a tanuló ifjuságot. Légyen szabad itt kérdeznem, ugyan ki az oka, ha a növendék kebelében rejlő tudvágy ellankad, mivel a tudományokat felfogni, megemészteni s az életre alkalmazni nem képes; ki az oka, ha a tanuló a hallgató teremben megunva elálmosodik, vagy más könyveket olvas, mivel látja, hogy tanitója száraz és értetlen előadásábul semmi hasznost nem merithet magának, és igy az üdő, mellyet ott eltölt, különben is el van veszve? valjon nem a tanitó kötelessége a tárgyat a hallgatók tehetségéhez alkalmazni, nekik felfoghatóvá tenni, s hatályos előadása által bennök figyelmet s tudomány iránti szeretetet éleszteni? Miért hallgatják örömmel, feszült figyelemmel s jó sükerrel azon derék oktatókat, kiknek ajkaikrul ömlő tudomány lelkesen hatja meg a szivet, ugy annyira, hogy figyelmöket csak egy szó sem kerülheti el s nem hangozhat el dus eredmény nélkül? Soha sem hallottam, hogy még a legkönnyelmübb ifju is illetlenségre vetemült volna ott, hol a tanitó a hallgatók szeretettel páros tiszteletét megnyerni s azáltal öntekintélyét fentartani képes; ezt csak ott várhatni, hol a tanitó tanitványinak szeretetét s bizodalmát magáévá tenni, s önmagának tekintetet szerezni nem képes, mivel vagy készületlenül lép fel a tanitói székre, vagy a tanulásra rendelt idő nagy részét szerfölötti önmagasztalással tölti, vagy végre állásához nem illő kifejezésekkel illeti hallgatóit.

Megrója végre szerzőnk az ifjuságot, hogy a közhelyeken magokat előretolják, kiemelik, másokat lenéznek s a t. Nem védem, sőt kárhoztatom az illy kicsapongásokat, s ezen szomoru hir valójában fájdalommal hatotta meg keblemet; bátor vagyok mindazáltal oda nyilatkozni, hogy ezen általános megrovást, mellyet doctor ur kivétel nélkül az egész magyar tanuló ifjuságra kiterjeszt, nem helyeslem, anyival inkább mivel másutt, vagy itt* városában, hol a tanulók meglehetős számmal vannak, illy panaszok nem emelkednek, s igen szükségesnek véltem volna, hogy ha ezen kedvetlen hirrel csakugyan nyilványosságra akart lépni, ne kötötte volna azokat is bele, kik azt nem érdemlik, hanem nevezte volna meg, hogy illy szellem X városában uralkodik. Igen kivánatos lett volna, ha közlő ur a helyett, hogy azon eseményeket illy kiméletlenül terjeszté az olvasó közönség elé, idézte volna napfényre azoknak okait, s igyekezett volna ellenök működni, vagy fedezte volna fel és dugta volna be azon forrást, mellyből azok erednek, mert ha azokat jövőre nézve csakugyan meg akarja szüntetni, azon nemes czélt illy modoru irat által elérhetőnek ne vélje. ..r...

A házasság

bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben.

A bevezetés vége.

A tavasz illatözönlő virágival, a nyár rengő aranykalászival, az ősz érett jóizü gyümölcsivel a hazára nagyobb áldást nem áraszt, mint a jó törvényhozó, kinek fővonásai: tántorithatlan ragaszkodás a hazához, buzgalom a fenálló országalkotmány föntartásában, megörökitésében, nemes szabad bátorság, melly az igazságtalanságot korholatlan nem hagyja, s egyenesség, melly a legkeményebb viharokban a probát kiállja. Ő a legmelegebb honbarát és nemzete szerencséjét mindennél többre becsüli. Ezért nem is ismer semmi magasbat, mint a jó fejdelmet, ki bölcs gondoskodás és atyai hatalommal az ország kormányát vezeti s a közjólétért fáradhatlan működik. Illy okbul előtte a király és nemzet jogai egyaránt tiszteletesek és szentek. Ő sem a fejdelmet a hon, sem a hont a fejdelem nélkül nem birja szeretni. Szivét az ujitásvágy soha nem háborgatja. S ha lelkét az a gondolat szállja meg, hogy némi szükséges, hasznos, korszerü javitások tételét sürgesse, ugy áll ő a soloni teremben, mint egy kétfejü Janus, és jól meggondolt nyilatkozatából minduntalan kiviláglik, hogy ő a nemzet hajdani törvényhozóinak hasonló esetben gyakorlott országokosságát előre megvizsgálván, a jelenben jövőre ollyasmit akar megállapittatni, mellynek szerzőiről az utóvilág szintolly hálaérzettel emlékezzék, mint millyennel mostanában emlékezhetni a dicsőült egykori törvényadókrul. Nem egykét embernyomig, hanem firól firá, ivadékról ivadékra fönmaradandó uj törvényekkel kivánja ő hona alkotmányát támogatni; szüntelen elméjében forgatván, hogy a halandó kiváltkép abban tüntetheti ki halhatlan lelke munkásságát, ha olly müvet alkot, melly a mulandóságnak minél tovább daczol. Nemzete mindennemü kifejlését ugy igyekszik eszközölni, hogy az czélszerü haladására az erőket leginkább önmagából meritse. Minden munkálkodásával oda czéloz, hogy nemzetét a külföldnek ok nélküli utánzásától kitelhetőleg megója, s épen ezért egész figyelmét azon eszközök létesitésére forditja, mellyek azt természet szabta utakon szakadatlan előbb léptessék, de teljességgel ne szöktessék. Ő lenni akar, nem látszani. A hiu csillogást utálja, a zajgó sokaság éljenriadásin nem kapkod, zugását nem rettegi, küldőit és ön lelkiismeretét tartja tettei legigazságosb biráinak. Meghatározott világos értelmü előadásiban rövidséggel él, hogy másoknak minél előbb szóhozjutást engedjen, hogy a tanácskozást szükségtelen ne nyujtsa. A törvényszerü szólásszabadságot mind maga gyakorolja, mind társai által különbség nélkül gyakoroltatni kivánja. Minden nyilatkozót egyaránt kihallgat és különös figyelmet fordit azok beszédeire, kik tett állitásit bonczolják, s akárkitől kész el-

fogadni a jobbat; mert nála nem a magányvélemény megállapitása, hanem a közjó előmozditása az egyetlen rugó. Törvényhozási tisztében a szenvedélyektől ment. Sérelmekre alkalmat nem keres, nem szolgáltat; és ha ollyanokat utasitása szerint elő kell terjesztenie, vagy másoktul előadatni hall, mindig csak a kérdéses tárgy forog előtte, soha sem személyek. Gunyolódások-, boszantások-, sértegetésekre soha le nem alacsonyodik; a vett bántást, ha kicsiny, megveti, ha nagy, azon felül emelkedik, s emelkedése által kellő elégtételt, nagyságot nyer. Tudja, érzi, hogy minden bántalomkő akadályul lehet, ezért azt okosan kikerülni, az utból félrevetni buzog. S egyesitett erőkkel szoros kötelességének, a haza, a nemzet, az emberiség méltó várakozásának tettlegesen megfelelni iparkodik. Századok jőnek, századok mennek, de a hazafiság lelkesitette derék követ üdvös remekletei a mindent leromboló időn diadalmaskodnak.

Ez az erkölcsi tükör, mellyet a közbizodalom választotta követeknek az országgyülésre magokkal kell vinniök, minduntalan használandót, hogy igy ők onnan küldetési nemes pályájuk megfutása után, haza, akár ciceroi tusculanumaikba, akár cincinnatusi foglalatosságaikhoz, akár közhivatalaik folytatására dicséretekkel visszatérhessenek. A törvényhatóságok ne arról gondoskodjanak, hogy országgyülésre küldendő követeiket az utasitások pontos megtartására testi eskü által lekötelezzék; hanem arról gondoskodjanak, hogy követekké ollyan egyedeket szemeljenek ki, kiknek lefolyt minden életök, jellemszilárdságuk, példás honszeretetük, fabriciusi tántorithatlanságuk, a közakarat hű tolmácslására őszinte készségök, férfias higgadtsággal párult törvényhozási ismereteik elegendőkép kezeskednek, hogy az országgyülésen ollyanok leendenek, millyeneknek lenni magokat otthon megismertették. Kik illy feddhetlen tulajdonokkal nem birnak, amaz erkölcsi tükröt vagy nem ismerik, vagy nem használják, és igy az eskü szentségére nem sokat hajlanak. Az országos követeket tehát nem egyedül választani, hanem egyszersmind szigorun megválogatni kell. És ezt csupán az itéleterős, le nem itatott, józan, le nem kenyerezett szabad választók tehetik.

Magára a kedvező előjellel megnyitandó jövő hongyülésre nézve kivánnunk kell, hogy kezdetén mindjárt minden mellékes kérdés elmellőztetvén, az 1790-diki XIIIdik törvényczikkelynek mulhatlan elégtétessék, és a kegyelmes királyi előadások befejezésök előtt semmikép félbe nem szakasztandó kellő tanácskozás alá vétessenek; a sérelmek és kivánságok rendbeszedése, megválogatása, kidolgozása pedig az időveli gazdálkodás tekintetéből szokott országos küldöttségre bizassék.

A jó kezdet által a dolognak fele meg levén nyerve, a másik felét a minden honpolgárra nézve egyedül üdves politikai tan, a béke által lehet megnyerni. A békét azonban egy közgyőzelemnek kell megelőznie. A haza régen, a nyers korszakokban, őseinktől gyakori felkelést és a vérmezőn az idegen ellenségekeni diadalaratást kivánta: az most, müveltebb korszakunkban, tőlünk véráldozatot nem kiván; de igenis követeli, hogy saját indulataink ellen vitézül harczoljunk és minmagunkon győzedelmeskedjünk. Minden megtörtént kölcsönös bántalmakra az örök feledség leplét boritsuk, és teljesen megengesztelődött vidám elmével a közbékülés szükségét elvül állitsuk fel. A lélektudós törvényhozó az emberi szivet mindig az öröm utján vezeti az erényhez.

Sérelmünk van, nevezetes és rendkivüli és közérdekü, mellyet az indulathálózta szemek eddig voltakép nem láthattak. Magyarázat nélkül is kitalálhatni, hogy itt a papi áldás nem kisérte vallási vegyes házasságok miatti sérelmet értem. Maga a gordiusi görcsnél bonyolódottabb tárgy, mint valamelly villany, az egész keresztény világot átfutván, közfigyelmet gerjeszte; de az leginkább a szinte egyetemileg kereszténység lakta Europa fényes udvarait és számtalan tudós fejét foglalatoskodtatja. Nekünk magyaroknak is hivatásunk, sőt kötelességünk, a nagy feladatu kelmével megküzdeni; megküzdeni, mondom, mert az összes erőnk lángját igényli, feltételezi. Minden nemzetnél mindenha csak az egyesitett erőknek sikerült a közboldogság gyarapitására csodákat tenni.

Áthatva a mondottak elvitathatlan valóságától, igen-igen forrón ohajtom, hogy az annyiszor irt vallási sérelem a többiek sorából előlegesen kivétessék, és, mivel a tárgy hittudományi, egy, a két tábla nagyérdemü katholikus és protestans tagjai közül a hittudományban járatos férfiakból kiszemelendő fényes országos küldöttség neveztessék ki, mellynek hazafiui kötelességévé az a szent czél tétessék: a vallási vegyes házasságok nagy fontosságu tárgyában, kölcsönös mély belátásu értekezés, bölcs egyezkedés által, a katholikusokat szintugy mint a protestansokat mindenkép megnyugtató, félremagyarázhatlan, világos értelmü törvényjavaslatot készitni. Hogy pedig az eziránti remény eleve biztositthassék, azon országos küldöttség tagjaivá a rendek táblájáról olly követeket kell leginkább választani, kik kibékitő eszméket lehelő vagy talán kibékitési kész terveket magokban foglaló utasitásokkal felruházvák. Az igy alkotott törvényjavaslat az országos elegyes ülésben azon rendelkezés mellett olvastassék fel, hogy az minélelőbbi köztudomásra juthatás végett számos példányban nyomassék ki, s minden követnek szabadságában álljon, az elegendő időhaladék eltelése után, bizonyos határnapon ujra összeülendő országos küldöttségnek azon törvényjavaslatról küldői nevében készitni akart magánvéleményét saját neve alatt benyujtani.

Az országos küldöttség a hozzá érkezett magányvéleményeket kellőn megvizsgálván, és a nemzet közkivánságát még inkább megtudván, a netalán használható kibékitési észrevételeket a törvényjavaslat tökéletesbitésére forditandja, s miután az elnök felszólitására teljes megnyugvásukat és elégedettségöket nyilván kijelentették, azt, a legkellemesb alakba öntöttet, az országgyülési karok és rendek Ő Felsége szentséges szine elébe bátran terjeszthetik, legfenségesb királyi megerősitést biztosan remélendők.

A kibékitési tervre nézve többfelé oszolhatnak a vélemények; de ha a kibékitést és a kibékités által egyetemileg kielégitő, állandón boldogitó törvényt nyerni igazán akarunk, abban az egy véleményben okvetlen meg kell állapodnunk, hogy a törvényjavaslatot kirekesztőleg országos küldöttség készitse. A vallási vegyes házasságoknak nyilvános köztanácskozás alá vétele többé se nem szükséges, se nem czélszerü. Nem szükséges, mert az azok meg nem áldásából eredt sérelem a legközelebb mult hongyülésen és törvényhatóságunk közgyülésein legkisebb jótékony eredmény nélkül untig megvitatott; nem czélszerü, mert könnyebb levén a tevének a tü fokán keresztülbúni mint azon sérelmet heveskedés nélkül nyilványosan tárgyalni, általa nemcsak a visszaidézhetlen drága idő minden haszon nélkül ujra elrabeltatnék, hanem a szó teljes erejében megfosztatnánk a lehető közkibéküléstől és igy a közösen ohajtanunk kelletö üdvös törvény hozatalától. Már Poroszországban is csendesebben fuj a szél a vallási vegyes házasságok mezején. Hát egyedül mi lehetnénk ollyanok, kik a vihar lecsöndesedésén közerővel munkálkodni ne szeretnénk? mi, kik a vihar lecsendesedésen II. Lajos óta annyi kárt vallottunk, annyi hátramaradást szenvedtünk a vallási sérelmeknek hevesség és csipkedéssel történt tárgyaltatása által?

Közönségesen tudjuk, hogy a legközelebb tartatott hongyülésen a nálunk addig szokatlan váltó-törvénykönyv egyesegyedül országos választmány által tervezteték és készitteték, mellyhez

rendkivül egy külhoni tudós férfi is alkalmazva vala. S a gyümölcsdiszes következmény hazánkat olly váltó-törvénykönyvvel gazdagítá, melly némi aprólékos hiányit leróván, a külföld váltótörvénykönyveivel méltán vetélkedhetik, sőt műtudományi tekintetben mindnyáját felülmulja. Ha valahol, bizonyosan a vallási vegyes házasságok szövevényes, és csatoljuk hozzá, nem közönségesen ismert tárgyában, a sikerült eleven példa méltó jogánál és a józan hasonlat észtani erejénél fogva követelhetni, hogy annak minden oldalróli kellő megvizsgálása, s a megvizsgálás segélye által egy közelégülettel fogadható törvényterv kidolgozása rendkivüli, de czél- és korszerű országos küldöttségre bizassék. Hátha a mennyei gondviselés épen a magyar nemzetnek tartá fön mind a szerencsét, mind a dicsőséget, ama lelki ügyben olly törvényt hozhatni, melly nemcsak hazáját, hanem egész Európát, sőt az egyetemi keresztény világot is örökre megnyugtatni, boldogitni képes leend. És ez nem lehetlen, kivált ha a jövő országgyülésre menendő minden tag utitársul a szilárd akaraттal összekapcsolt kibékülési kedvenczeszmét viendi.

A vallási sérelmek fölött az eddigi mód szerinti köztanácskozások az országgyülési ifjuságra, s az ifjuság által az egész hazára nézve jelenben aritmethikai, jövőben geometriai arányban károsak. Az azok hallgatása által mételyes levegőt, a visszavonás levegőjét szija be, s hazaszéledte után a beszivott roszat ollyanokkal is közli, kik addig mit sem tudtak a vallási egyenetlenségekről. Ez iratom elején festett hiányos nevelés következésében mostani fiatalaink a gyantánál gyülékonyabbak levén, ha megyegyülésekben, hová ők tolakodni annyira szeretnek, valamelly a hamu alatt lappangó szikra történetesen fölcsillámlik, ők legott lángba borulvák. Mindennél veszedelmesb a vallási sérelmek szikrája, mert abból az ifju heveskedés által gyakran olly nagy égés támad, melly az egyesség és közértelemnek biztositással el nem látott virágit visszatérithetlen elperzseli s az erkölcsi s politikai világban több kárt okoz, mint a természeti világban valaha az egyptusi tiz csapás okozott.

De födözzük fel, mit tapasztaltunk eddig, az országgyüléseken megfordulni szokott ifjuságunk önviseletéről. Ma számosb ifju tódul a hongyülésekre mint atyáink és őseink idejükben. Divat müve e ez vagy korszellemé, nem fürkészem. A jelenetnek azonban most is mint hajdan egyedül országokosság tanulhatása s egyéb magas ismeretek gyüjthetése vágyából kellene történnie, s erősen hiszem, hogy minden gondos apa, néha maga megerőtetésével is, épen azon üdvös czélok elérhetése végett küldi fiát az országgyülés helyére. Mit csinál itt a nagyszámu ifjuság? Az — kivévén a kiveendőket — ferde irányt vesz magának, és a politikai élet legfőbb iskoláját, a hongyülést kellő hasznára, épületére nem fordítja. A mindennapi kerületi tanácskozásba vagy országos ülésekbe járás helyett többnyire kávéházak előtt renyhén pipázik vagy kávéházakban nyerekedő játékokkal öli az időt, vesztegeti nem maga kereste pénzét, adósságokba veri magát, rontja egésségét, hervasztja arczulata virágit, gyöngíti termetét, rövidíti életét, fásitja szivét, butitja eszét, egészen ingataggá teszi nem egészen szilárdult jellemét, és olly bünökhöz szokik, mellyeket különben talán soha meg nem ismerendett volna. Mikor az előre megtudja, hogy valamelly sérelem vagy rendkivüli tárgy lesz a kerületi tanácskozásban felveendő, oda nagy csörtetéssel felseregel, nem hallgatni s igy tanulni, hanem nyugtalan mozdulatokkal, talpveréssel, botkopogtatással, kardzörgetéssel dörömbözni, sürü éljent orditni vagy sürün morogni, mint tudniilik csintalan, pajkos szeszélye unszolja meg növelettlenség táplálta illetlen szokása tartja. S a nemesemberekből álló ifjuságnak a nemtelen magaviselete néha még a rendek országos ülésében is jelentkezik, a bölcs elnököt atyai intésekre fakasztandó.

Ugyan az az ifjuság megmagyarázhatlan csalódásban él, képzelvén és elhitetni akarván, hogy ő, s egyedül ő fel van jogositva, az országgyülési tagok felől közvéleményt inditni, terjeszteni, létesitni, s e végre vagy helyeslő vagy kigunyoló hangon kurjongatni tüzelődik. Melly vakmerő hiábavalóságnak többnemü rosz eredménye van: a kerületi tanácskozások sem elég méltóság és időkiméléttel, sem kifogás nélküli következetességgel nem tartattathatnak. Gyakran az aprili szelektől felzavart Balaton zugásához hasonló ifjusági morajban a tanácskozók nemcsak társaik szavait, hanem a magokéit sem hallván, nyilatkozataikat többször ismételni s ismételtetni kénytelenek, és a szükségtelen hosszura nyult rendetlen tanácskozás olly erőtetett határozattal végződik, melly huszonnégy óra mulva az országos ülésben egészen elvettetik. Ugyanis minden követ, kinek férfilelkén a boszontásbóli szertelen tartás erőt vön, vagy hallgat, vagy ha szólni kényszerittetik, a hullámzó sokaság izlete szerint adja ideiglenes szavazatát. Ekkint a kerületi tanácskozások gyakori megváltoztatása időveszteséget, az időveszteség az ország lakosinál olly kedvetlen közitéletet hoz keringésbe, mintha a rendek semmit sem, vagy igen keveset dolgoznának. És ime a zablátlan ifjuság a törvényhozó test egész második táblájáról piritó közvéleményt eszközöl.

A fiatal élet szerencséjét semmi sem mulja fölül. De ki azt erénytelen szenvedélyei által eltemeti, azon sem ég sem föld nem segithet többé.

„Wer von der Tugend weicht, entsaget seinem Glücke,
Und beugt sein Engelsrecht zu eines Thiers Geschicke.“
Haller.

Itt azon nemes kötelességeket, mellyekhez minden nemes ifjunak magát szabnia kell, hosszasan elő nem számlálhatván, az ezentuli országgyüléseken megjelenendő ifjuságra nézve röviden ohajtom, hogy az mindenben az ellenkezőt tegye, mit az előbb idézett hongyűlési fiatalság tömege tenni szokott vala. Szemtelen merészség annak azon ábrándoznia, mintha az országgyülés birálója lehetne. A hongyülés a nemzet válogatva összepontositott értelmiségi testülete, s mint illyen a legdusabb ismeretek legtiszteletesb egyeteme. A megjelent ifjuság véletlen összecsoportozott tapasztalatlan ujonczsereg, mellynek semmi más foglalatossága s föladata nem lehet, mint a nemzet nagy példányitól szorgalmasan tanulni, hogy igy jelesbjei valaha az érdem utján azok magas nyomdokaiba léphessenek.

Reménykednünk kell minden törvényhatóságnak, hogy küldendő országos követeinek a melléjök rendelendő irnokokra ügyelést szorosan meghagyja. Kérnünk kell mindenkit, ki fiát jövendőben országgyülésre küldendi, hogy őt szülei hathatós intéssel, bölcs tanácsadással ellássa, s nagyobb bátorságositásul valamellyik törvényhatósági követ vigyázata alá bizza, ki föl legyen hatalmazva, őt, ha kihágna, megdorgálni, s ha teljességgel engedetlenkednék, tüstint hazautasitni. Az országgyülés helyén pedig illyesmi rendszabály megállapitásáért kell esedeznünk. Semmi ifjunak, ki a királyi személynök előtt hitelesen kimutatni nem tudná, hogy ő valamellyik hongyülési tagra névszerint bizva van, szállás ne rendeltessék, és ő ottan meg ne szenvedtessék. A tanácskozási termekben könnyen olvasható nagy betükkel kihirdetve legyen hogy: minden ifju tisztességes nemzeti ruhában az illető tanácskozási terembe beléphet, de a ki ott magát illetlen viselendi, onnan mulhatlan kitiltatandik, sőt az országgyülés helyéről elparancsoltatandik.

Minden alkotmányos nemzet országgyülésein a hallgatóságra nézve kellő rendszabályok divatoznak, mellyek Francziahonban olly szorosak, hogy az odavaló kamrák karzatira csupán valamellyik követ jótállása mellett szabad a hallgatónak bemennie. Elődeink is az 1649diki XCVIIIdik törvényczikkely szerint épen a hongyülési ifjuságra nézve gyakorolták törvényhozási jogukat. Mit a szabad külföld cselekszik, mit őseink cselekedtek, mi is, mig nem késő, cselekedjük és gondoskodjunk, hogy czélszerü rendeletek által az országgyülési ifjuság a kihágásoktúl visszarezzentessék. Különben az kiállhatlansága miatt a hongyülések élvezhetésétől szükségkép kirekesztetendik.

A tanulni, tökéletesbülni szerető, szemérmes, csendes, becsületes önviseletü ifjuságban virul a nemzet boldog jövendője. A tanuláskerülő, tiszteletlenség-gyakorló, rendzavaró, szilaj magaviseletü, engedetlen ifjuság elaszalja a haza zöldelő kilátását, reményét, és olly sorssal fenyeget bennünket, mint millyenre az az aristocratiai nemzet jutott, melly engedetlenkedő, nyugtalankodó, kitörő tanulóit fékezni nem birván, siralmas vonaglások közt a politicai láthatárról lehanyatlék.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

66. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. August. 22.

Válasz Honjavinak

a megyei tisztválasztások érdemében.

A miket Honjavi a Pesti Hirlap 158-ik számában tervének védelmére s általam a Századunk 38-ik számában tett ellenvetések megczáfolására pontonkint felhoz, azokat ismét pontonkint taglalgatni s replicázásokkal az olvasó közönséget untatni nem akarom. A nemcsak olvasni de fontolni is szokottak, kiknek itéletére hivatkozik Honjavi, birálják meg, minő üdvöt várhat a haza az erkölcstelenségnek ezen korszakában olly intézménytől, melly a tanulatlan s legkönnyebben megvesztegethető falusi jegyzőket főispányi hatalommal felruházván, a valóságos főispányokat lelketlen automatokká alacsonitja, kiknek nem lenne egyéb dolguk, mint az ezer cselszövények közt készült és hamis kitételekkel megtöltött irkafirkákat összeszedni s a voksok számát összeadni, és a melly az eddig leginkább a megyei székvárosokban feltünedezett botrányos látványokat a megyék minden szögleteibe elterjesztené? Birálják meg különösen azt is, hogy a 4-ik pont alatti erőltetett okoskodása Honjavinak kielégitő e mindenképen? vagy pedig színét és szagát hordozza annak, mit a német Rechthaberey-nak nevez? Honjavi maga is terve kivihetetlenségét átlátja s megismèri, midőn ennek sikerét még olly előzményektől várja, mellyek e században létre jöni alig fognak; pedig még ezek közül is felejtett egyet: honfi társaiban uj jellem teremtését. Én részemről, bár a mostani rendszernél roszabbat képzelni alig tudtam, hajlandóbb volnék mégis e mellett megmaradni, mint Honjavinak még sokkal hiányosabb tervét elfogadni; mert fenálló rendszerünk mellett legalább néhanéhá egy erényes és részrehajlatlan főispány belátása s energiája talál módokat, mellyek elnémitják a felbőszitett indulatok durva kitöréseit, meghiusitják a közerkölcsiség romjain emelkedni törekvő lélekvásárlóknak alacsony terveiket; de ha Honjavi terve életbe lép, elenyészik akkor ezen utolsó remény is, a végső elerkölcstelenedés ellen nem maradván fen semmi tartalék.

Önterve védelméről átmegy Honjavi az általam javallott választási rendszerre s dictátori hatalomszóval megtagadja tőle a jövendőt két okból: 1) mert ez a visszaéléseket megszüntetni kivánja ugyan, de a személyes választási jogok tönkretételével; 2) mivel a kor kivánata a személyes választási jogoknak még többekrei kiterjesztését, spanyol falak ledöntését, és az alkotmány sánczainak a honoratiorok előtti megnyitását is sürgeti.

Az elsőre bátor vagyok kérdeni, ki az, kinek választási joga tönkretétetik tervem által? az e, kit szerénység s békeszeretet hon tartoztat ezen kicsinyben üzött polgári harczoktól? vagy az, ki véres fővel s kék foltokkal tér vissza a dicső nemesi szabadság gyakorlásából? vagy talán azok, kik mámoros fővel hajtatnak az ütközetbe, mint csorda a vásárra, s a választás végeztével nem is tudják, kiért és miért orditottak és agyakolták honfitársaikat? Mostani rendszerünk mellett szó sem lehet jogról, szabadságról, mert legtöbb esetekben hadi fortély, szemtelenség és nyers erőszak határoz, közönségesen kisebbség a józan többség ellen; tiz, husz ember ezerek ellen. Vesztenének hát egyedül azok, kik ön érdemhiány érzetében alacsony módokat szoktak sorsuk emelésére választani, s azon kortesvezérek, kik lélekvásárlással s üres szájaskodással kenyérkeresetet üznek, mindig azon félhőz szegődvén, mellytől több hasznot várhatni. A nemesség többi része még akkor is nyerne az általam javalott képviseleti rendszer mellett, ha személyes voksa tizszerte nagyobb dilutiót szenvedne.

A másodikat mi illeti: Századunk 38dik számában közzé tett értekezésem tárgya a választás modora volt, nem pedig a választók minősége, s midőn általában választókat nem pedig nemeseket emlitettem, ugy tartom, a honoratiorokat nem zártam ki a képviseleti rendszerből. De bizonyos lehet benne Honjavi, hogy minél többet fogad be a törvényhozó test az alkotmány sánczaiba, annál sürgetőbb lesz a képviseleti rendszer szüksége. Hajdan az országgyülésekre is minden nemes megjelenhetett személyesen, s ment is az addig, mig a nyers tömeg a józan és értelmes részt önkint engedte a hon sorsa fölött intézkedni; de a pártszellem összecsődité lassankint a csak zavart okozni tudó értetlen csoportot, s a köztanácskozási helyek szentsége botrányos háborgások, vérengezések által lön megfertőztetve, mint a rákosi és hatvani zivataros gyülések példái bizonyitják; ekkor a kor kivánata előidézte a képviseleti rendszert, melly, ha nem csal keblem hite, a megyei választásokra is ki fog előbb utóbb terjesztetni. A spanyol falak barátja magam sem vagyok, s hiszem is, hogy azok lassankint le fognak simittatni; de azon közfalak, mellyeket szegény és boldog, vagyonos és vagyontalan közt a társas élet viszonyai a polgári társaságok keletkezése óta felállitottak, állani fognak akkor is, midőn unokáink könyvekből fogják csak olvasni, hogy Magyarhonban a születési aristocratia egy évezredig uralkodott. Angol- és Franczhonban az, ki bizonyos mennyiségü adónál kevesebbet fizet, a választásokból ki van zárva tökéletesen; az én tervem pedig a legszegényebb nemest sem zárja ki végképen, sőt közvetve több valóságot ad neki, mint a mennyit eddig közvetlenül ugyan, de csak in theoria gyakorlott. — Most a szegény nemes csak eszköz és semmi egyéb; egy erényes, nemes gondolkozásu dynastának, kihez nem fér eröltetésekkel a lelkiismèret szabadságára hatni s pénzzel lelkeket vásárlani, voksa $=0$; egy ellenkező jellemüé pedig $=3000$. Van e ebben igazság, méltányosság, s fenállhat e a haza illy rendszer mellett sokáig? — Czélom azonban távol sem volt akár uj közfalak felállitása, akár a nagybirtok tulnyomósága; mi abból is világos, hogy 400 holddal birót a több uradalmak földesurával egy tekintet alá vettem, s igy a közép statust, melly a hazának ereje, oszlopa, kivántam emelni, — ha pedig a józan közvélemény a birtokos és birtoktalan közti különbségtételt átaljan fogva kárhoztatná, hagyjuk ki a birtokot egészen a játékból, és szegény, boldog egyformán essék a képviseleti rendszer alá.

Czélja csekély tervemnek egyedül a lelkiismèret teljes szabadsága a választásoknál, mit belátásom szerint csupán a szónak legszorosabb értelmében veendő titkos voksolás behozatalával érhetünk el; mert e mellett senki pénzét, de még ámitó szavait sem fogja vesztegetni hiába, tudván, hogy midőn a dologra kerülend, mindegyik választó, tett bár akármelly igéreteket, szivének jobb sugallását követendi. Titkos szavazás azonban ezerekre menő tömeggel gyakorlatilag kivihetetlen, mert 1ször több physicai időt

kivánna, s azért vagy elvesztené türelmét a nyers sokaság, és erőszakhoz nyulna, vagy a távolabb lakók két három nap alatt elszélyedvén, a helybeli néhány száz választók határoznának a megye sorsa fölött s ezáltal magoknak tulnyomó hatalmat s tekintetet szereznének; 2szor mivel több ezerből álló tömeg olly rendet, minőt a titkos szavazás természete megkiván, fentartani nem képes; 3or mivel a nyers tömeg nagy része olvasni sem tudván, utasitókra volna szükség, ezáltal pedig a szavazás titkos volta megszüntetvén jótékony sikere is füstbe menne. — Szükséges tehát s véleményem szerint elkerülhetetlenül szükséges a választóknak némelly megyékben rendkivül megszaporodott s évről évre növekedő számát leolvasztani aképen, hogy ezáltal az eddig háttérbe vonult intelligentia nyerjen a nyers erő fölött; de azért a legszegényebb s legértetlenebb nemes se legyen minden befolyástól elzárva; — és ennél fogva tettem javallatba, hogy azon birtokosok, kikről feltenni lehet, hogy mivel a mivelődés eszközeivel birnak, szereztek is magoknak annyi értelmességet, melly az érdemet a nemérdemtől, jó tisztviselőt a rosztól megkülönböztetni képes, személyenkint szavazzanak, az elaprósodott nemesek pedig képviselőket küldjenek; — ha ki azonban a leolvasztásnak jobb és korszerübb kulcsát fogja feltalálni, tüstint kezet fogok vele szivesen. A titkos voksolásnak találkozni fognak kétségen kivül több ellenségei, kivált ollyanok, kik a talán nem legdicséretesebb uton nyert hatalmukat koczkára kitenni tanácsosnak nem tartják. Egyik megye közgyülésén a mult tavaszkor e tárgy szőnyegre kerülvén, két okot hallottam ellene felhozatni, 1) hogy a titkos voksolás hypocritákat idéz elő, 2) hogy a titkolódás nem fér össze a magyar jellemével, ki valamint a harcz mezején szembe mer szállani az ellenséggel, ugy a választásoknál is nyiltan meg meri akárki előtt mondani véleményét.

Az elsőt megczáfolja maga a dolog természete. Aljasabb jellemvonásokat képzelni sem lehet, mint a millyenek most három évenkint meg szokják magokat ismértetni. Kétszinüség, alacson szolgai hizelgés, ravasz cselszövénykedés, hazudozás, becsületszónak semmibe vétele még akkor is, ha ez irásban köttetett le, napi renden vagynak s elegendőkép biztositanak bennünket, hogy a titkos voksolás, ha tudna is rontani, rontani valót már nem találna. E szép vonásokat azonban épen a vesztegetés könnyü volta idézi elő; mert mostani rendszerünk mellett effélékkel gyakran könnyebb szerencsére jutni, mint a legedzettebb szorgalommal, a legszilárdabb férfias jellemmel; de a titkos voksolás béhozatalával amaz aljasságok nem lesznek többé kelendő portékák, s a ki előmenetelét óhajtja a megyei pályán, az a többség hajlandóságát igazságszeretete, szorgalma s ügyessége által igyekezendik megnyerni.

A másodikra megfelel a mindennapi tapasztalás. Itt nem háboruról van a szó, nem a hon és királyi szék védelméről, hanem békesség ölében tisztviselők választásáról, és pedig nem örökre, hanem csak három évre. A választók sorában beh sok csendes vérü s békességszerető van, beh sok mindennapi szükséggel küzdő s mások kegyelmére szoruló, kik igy gondolkoznak: „Én A urat tökéletes embernek ismerem, s ohajtanám is tisztviselőmnek, de mivel B. ur, kinek boszuálló indulatja határokat nem ismer, e miatt üldözőbe venne, s még gyermekeimen is boszut állna, vagy pedig a feles földeket s árendás-kerteket, mellyekből élelmem főrészét veszem, tőlem elszedné, sőt majd pénzért sem adna fát, téglát, zsindelt, mellyeknek a vidéken monopoliumát birja, azért nem bánom akárki lesz alispányom vagy birám, sok dolgom ugy sem lesz vele, s igy vagy B. urral tartok, vagy meg sem jelenek a választás helyén.“ — A nyilványosság éltető eleme a szabadság-

nak s törvényességnek mindenben, csak a választásokban nem, mert itt épen a szabadságnak öldöklő angyala. A titkos voksolás jótékonyságát átlátták már minden miveltebb társulatok, mellyeknél az elnök, a választmányi tagok választása, vagy uj tagok felvétele közönségesen illy módon megy végbe; pedig mindenki átlátja, hogy egy megyei tiszt- vagy követválasztásnál sokkal több s kényesebb érdekek sértethetnek meg, mint az érintett társulatoknak semmi haszonnal egybe nem kötött tisztségei megválasztásánál. De országgyülés alkalmával magok a haza atyjai, kikről feltennünk kell, hogy sem a nagyok komor tekintete, sem polgártársaik heve által magokat eltántorittatni nem hagyják, átlátták ezen kétségtelen igazságot, midőn érdekesebb tárgyakban a választmányok tagjait titkos voksolással szokták megválasztani. Én egyedül ebben látok üdvöt a hazára; de parányiságom távol van a csalhatatlanság igénylésétől, csak azt ohajtom, hogy a megyék átlátván a tárgy fontosságát, a kórnak orvoslását közelgető országgyülésünk nevezetesebb feladásai közé sorozzák. Ne nézzük a közerkölcsiség sülyedését közönbös szemekkel, mert ezzel együtt sülyed a status és enyészetéhez közelget; ne altassuk el magunkat azzal, hogy Angol- és Franczhonban is választások alkalmával napi renden vagynak a vesztegetések s ezekből következni szokott botrányos kicsapongások. — Kövessük jó példáikat, de ne majmozzuk büneiket; bün a vesztegetés ott is, és kárhoztatják azon országok törvényei szintugy mint a közvélemény; a parlamentek pedig e tárgyat már figyelmökre méltatták. De egy kis különbséget is látok hazánk és a nevezett országok belső viszonyai s körülményei közt. Nálunk születési aristocratia, melly kiváltságainál fogva irigység és alattomos gyülölség tárgya, nyujtja a köznépnek a botránkoztató példákat; Angol- és Franczhonban a választási jog születéshez nincs kötve. — Anglia- és Francziaország fiaiban tagadhatlanul több közszellem, a közjó iránt több buzgóság lakik, mint a magyarban, azért ott nem is ment annyira még a jellemaljasodás és erkölcsi sülyedés. De végre nehezen van ország széles e világon, melly a fényüzést szegénységéhez képest annyira vitte volna, mint szegény hazánk akár az ételt-italt, akár a ruházatot, butorozást, cselédtartást és egyebeket tekintsük. Kétszáz holddal biró magyar nemes versenyt akar futni a több urodalmak földesurával; négy lovon jár, arany paszomántos huszárt vagy vadászt tart, szobáji mint valamelly zászlós urei butorozvák, pezsgővel itatja vendégeit, egy installatio alkalmára jószágának fele értékét felsinóroztatja az aranytól tündöklő nemzeti disz-öltönyre, stb. Csekély jószága jövödelme illy kiadásokat meg nem birván, adósságokba keveredik, s mivel alább hagyni s magát összehuzni szégyennek tartja, kénytelenségből aljasságokra vetemedik s annak karjai közé veti magát, a ki sorsán képes segiteni. Innen magyarázható a megyei hivatalok utáni kapkodás némellyeknél, nem azért, mintha e hivatalok dus jövedelmeket igérnének, hanem azért, hogy valamikép keresztül evezvén a megyei pályát, felsőbb hivatalokra juthassanak, vagy legalább a hitelezők alkalmatlankodásai ellen magokat egy időre biztositsák. Hinc derivata clades in patriam populumque fluxit. *Veszprémi.*

Felelet egy versenyző aggodalmaira.

A Századunk szerkesztőjéhez.

Minthogy minden, ki jutalomkérdésemet figyelemmel és elfogulatlanul átolvassa, valamelly válasz szükségtelenségét ama névtelen czikkre, ama satyrának lenni akaróra átláthatja, azt kegyed felhivása és azon megjegyzése nélkül, hogy a czikk értelemdus férfitól ered, bizonyosan mellőztem volna. Bármilly nehezen tud-

tam is eleinte elménczség vagy csak ép agyvelő nyomait is az érintett firkálatban feltalálni, később mégis irójának többrendü tehetségei ötlének szemembe: p. o. sok szóval mit sem mondani s az egésznek mégis olly alakot adni, melly a felületes olvasóval elhitesse, hogy a mondottban valami rejtett elménczség lappang, a mysticus iskolának e régi mesterfogása. Még szembeszökőbb tehetséget tanusit a gunyász égészen ellenkező értelmü szavak elcsavarásában, sőt besikkasztásában. Hol p. o. a felirási jogról a dicasterialis parancsok ellen van szó, ő ugy mondja: „A királyi törvényes parancsok félretétele“!!!

A nemességnek megye általi megadóztatását csak az egyesek ellenmondása nélkül, azaz csupán mint önkintes adományt hagyom helyben; ő ellenben ugy csavarja, mintha én ezen vagy akármelly pénzegylet ellen szóltam volna, mi mellett állitja, hogy a világon még olly pénzegylet soha sem létezett, mellyben a rendelkezés a befizetett összegekkel arányban áll!! — Azt hittem volna, hogy épen ellenkező eset ritkán fordul elő a világban; de ime mindig valami ujat tanul az ember.

E kis meghamisitásokból a kis bureaucrata szellemét (mert e szeg minden szavánál kifitog a zsákból) bizton kivehetni; ha pedig fáradozásai őt valaha magas polczra emelendik, s akkor ő a törvény szavait szintugy mint most az enyéimet elferditené, s ugy mint most névtelenül a füből ellenem sziszegve, olly nevet, melly csak tisztelettel volna kimondandó, az önkény és dicsszomjas czélok takarójává használandna és tartózkodás nélkül compromittálna, ugy illynemü emberek ellen a megyeszerkezet valódi palladium, nekik pedig nagy szörnyeteg leendne.

Olly institutioról, melly még teljes fejlődésben lévén, részint szokásokon és kétségbe hozott jogokon alapul, nem tartám feleslegesnek azon elvek vázát felállitni, mellyek mindezen törvényhatósagokban egyiránt szilárdaknak elismertetnek. Az éles szemü most már minden sorban ellenmondást födöz fel, kivált abban, hogy megyeszerkezetünket sok tekintetben Európa tartományi alkotmányai egyik legjobbikának tartván, mégis másrészt hiányait elismerem; nevetségessé akarja azon állitást tenni, hogy Európa több müvelt országai, a nélkül hogy megyei szerkezetünket ismernék, mégis annak főelveit megközelitni akarni látszának; mi csak annak jele, hogy ő az ujabb politikai irodalomban járatlan, sőt még a hirlapokat is haszonnal olvasni s a korszellem irányát felfogni sem képes.

Felvilágositásul még azt is kérem birálómmal közöltetni, hogy satyra-irására nem elég a csörgősapkát föltenni s nehány czigánykereket vetni; ahhoz izlés, finom tapintat, mindenek előtt elménczség és szakértés kivánatos; és azért bizonyosan el is vélem találni, hogy a rókáról mese alatt, mellyet emlit, de közelebbről nem jelel ki, az értetik, mellyben a róka álorczát pillant meg, s benne, a bakábrázat és szarvak által megcsalva, satyrt gondol rejleni, de közelebb jövén látja, hogy az csak szem nélküli (szemtelen) és velőtlen ábra.

Illy körülmények közt és mivel megyeszerkezetünk kivallott ellenségeül lép föl, lehetetlen neki jutalmamra reményt adnom, habár uj alkotmányok kiköltésére Siyes abbéenél is több tehetséggel birna, mivel telve vagyok előitélettel a régiek iránt, kik a nemzettel felnőttek és abba benőttek; kegyed mégis legjobban avval kecsegtetheti tehetségdus emberét, kit ugy is kedvelni látszik, hogy e kis kárát azon jutalom megadásával pótolja, mellyet mult évben annak ünnepélyesen kitett, ki a „keleti rajból egy méhecske“ szerzőjét bizonyos tekintetben felümulná, mi az érintett gunyirónak nem fogna nehéz lenni.

Gr. Andrásy Károly.

Kormány s kormányzottak közötti viszony.

(Vége.)

Sokan támasztottak kérdést a felől, „milly viszony legüdvösebb kormány s kormányzottak között? vagy: mellyik a legjobb uralkodási forma?“ — Véleményem szerint ezen kérdést elvonva (abstract) elhatározni nem lehet. — Mert a népek jellemökre nézve különbözők, különböznek szokásaikban, miveltségi fokukban, helyzetökben, s mind ez olly körülmény, mellyhez a kormányzási rendszert szükségképen mérni kell, máskint a közremunkálás lehetetlené válnék. — Sokan kárhoztató szót emelnek a magány- (absolut) kormány ellen, azon elvből indulva ki, hogy az illy kormány kezében a nép csak játék, s csupán amannak szeszélyeitől függ, igy vagy amugy kormányzani. Azonban mélyebb taglaláskor kitűnik, hogy mindez csupán a zsarnokságra, despotiára alkalmazható. — Hogy despotia s magány- (absolut) kormány között nagy a különbség, azt fejtegetni sem szükséges; mert ebben az uralkodó magány-parancsoló ugyan, nem határoztatik alattvalói megegyezése által, de van felette egy mindenható hatalom, mellynek minden tetteit kormányzani kell, s ezen hatalom a törvény, — szabta légyen ön maga, vagy bárki más — de a törvénynek alattvalója, s ha azt szigoruan megtartja, ha kormányzásában az ész szavára ügyel, ugy közte s népe közt legszebb viszony támad: atya s fiui visszony. — A nép örömmel segiti elő uralkodója czéljait, s a közjó óriási léptekkel halad.

Hogy mindez nem csupán eszmeileg áll, tanusitják az ausztriai birodalom tartományai, mellyek virágzásukban a legmiveltebb európai népekkel vetélkedhetnek; szeretik atyai kormányukat, s ez alattvalóiban hű fiakat bir.

Azon ellenvetés támadhat a magány-kormány ellen, hogy physicai egyén kezében lévén, annak egyediségétől függ a nép boldogulása is; azonban jelen kormányzási rendszerben a kormány nincs felruházva korlátlan hatalommal; felette áll a törvény, felette az ész; s hogy ennek a kormányzásnál főszava legyen, illy rendszernél szükségesebb mint más bármellyiknél. Továbbá a magány-uralkodók is tanácsadókkal, ministerekkel vannak körülvéve, s ebből azon uj aggodalma támad sokaknak, hogy ezen környezők befolyásukat nem a nép javára használják. — De ha optimisták nem is, legalább pessimisták se legyünk! Valóban nem is képzelhető, hogy emberek, kiknek azon irigyelhető sors jutott, uralkodókat népek kormányzásában segiteni, befolyásukat csak a nemzet kárára használnák, — hogy keblök ne törekednék fendobogni azon öntudatban, hogy a nép virágzását legalább kis részben előmozditák! Nézetem szerint tehát a magány-uralkodás ellen sokak által felhozott nehézségek daczára is ezen rendszer, jó kezelés mellett, üdvös eredményeket okozhat.

Mint mondám ezen rendszertől egészben különbözik a despotia, a zsarnokság. Itt a kormányzó kényur, az alattvalók rabok, kiknek java vagy veszte egyedül az ur önkényétől, szeszélyeitől függ. Hogy ennek gyászosak következései, tanusitja a tapasztalás. Nézzük az orosz colossust, melly most a magány-kormány alatt minden tekintetben olly félelmesen emelkedik. 2dik Katalin idejéig e roppant birodalom despoták által kormányoztatott. Ekkor mondatott ki a kormányzási elv, t. i. a törvények értelmébeni uralkodás, s az alattvalók e vezérelvhez képest közremunkálhatván, azon éj homályból, mellyben őket Iső Péter találta, kiemelkedve, most a mivelődésben óriási léptekkel haladnak. A kormány kitűzött elvéhez ragaszkodva mindent elkövet, hogy alattvalóit mivelje, s a civilisatio angyalát küldje milliói közé.

A középkorban sokan találkoztak, kik azon eszmét terjeszték, hogy az alattvalóktól a felvilágosodási utakat el kelljen zárni, hogy annál helyesebben kormányoztathassanak a terrorismus által. — Azonban mindenki könnyen átláthatja, hogy Európában ezen eszmét jelenleg kormány nem követi. De lehetne e nagyobb képtelenség, mint korunkban, hol a nemzetek annyira haladtak miveltségökben s épen ezáltal tétettek alkalmasakká kormányaikkal a főczél elérésében közre munkálni, elzárni előlök a mivelődési utat, őket setétségre kárhoztatni s nemzeti ételtől megfosztani. Nem képzelhető kormány, mellynek főczélja nem az lenne, hogy népét tökélyesitse; s mi által tökélyetesedünk inkább mint ha a bennünk létező isteni szikra, az ész kimivelése által alkalmasakká tétetünk nemzetünk, a kormány, s evvel ön javunkat is előmozditani. Bizonyára minden felvilágosodott nemzet érteni fogja a kormány czéljait, érteni a kor szükségeit s egyesiteni törekvését a kormányéval; illy szövetség pedig óriási akadályokat is legyőz, s a főczél elérve leend. Nézzük a német szövetség tartományait, mellyek miveltségökben majdnem Europa minden nemzetét meghaladák, s miért? Mert kormány s kormányzottak egyesülve törekvének nemzeti fő czéljuk felé. *)

Az emlitettektől egészen különböző viszony támad kormány s nép között alkotmányos országokban; de ezen viszony is a különféle alkotmányt, népjellemet, helyzetet, stb. tekintve, felette különböző; de ugy vélem általányosan el lehet mondani, mikint a kormányzás alkotmányos országokban gyakorlatilag nehezebb, sokkal terhesebb, mint a magány-uralkodás; mert ritka tünemény, hogy ugyanazon elv uralkodjék kormány s alattvalói között. Nézzük Europa alkotmányos országait, s mindenfelé a pártoskodás vészthozó mérgét látjuk terjedni, a kormány nemcsak nem segittetik a főczél elérésében, hanem inkább az alattvalók egy részével gyakran káros elvharczot kell küzdenie; ellenséges viszony támad a nép és közte, vagy legalább egyes fractioji között, az ország zavargások által marczangoltatik, s illy körülményekben a közjónak hanyatlani kell. A kormányzott nép ellenőrködve tekinti a kormány tetteit, s a helyett hogy kölcsönös bizodalom sarjadoznék, folytonosan uj meghasonlások támadnak; s miért mind ez? mert a kormányzásba a népnek gyakran közvetlen befolyása lévén, az ész szava sokszor elhangzik az indulatok tombolása alatt, mi olly könnyen nem történik ott, hol a kormány egyesek vagy kevesebbek kezeiben van. Ha a nép minden fractiójit moralis egyénné alakitani lehetne, mellyben elvegység uralkodnék, s szintolly elvszerű kormánnyal lehetne ellátni, akkor az alkotmányos rendszer fényesebb sikert nyujtana mint bármelly más. Azonban teremteni csak istenek tudnak, s habár lehetséges bölcs kormánynak a nép legkülönbözőbb töredékeit egyesiteni, ez minden esetre olly munka, melly századokat kiván **).

Vannak nemzetek p. o. a francziák, mellyeknek természetökben fekszik az állhatatlanság s ennek káros következménye, a politikai forrongások. Illy nemzeteknél zsarnok a nép, a kormány zsarnokoltatik, tehát népdespotia létez s illyeneket kormányzani legterhesebb feladat. A kormány mintegy vulkán nyilásán áll, mellynek kebelében felizgatott elemek szünetlen forrongásban dü-

*) De a német szövetségnek számos népei alkotmánnyal birnak.
A szerk.

**) Miután az értekező ur az alkotmányos igazgatás árnyékoldalait rajzolta, az igazság megkivánta volna, hogy az elsőbbségeket se hallgassa el, mellyek a hiányokat sokkal tulnyomják. Az egyoldalusság mindenkor hiba, de leginkább ott, hol benne könnyen tisztátlan czélok kereshetők.
A szerk.

höngnek, s ha nincs elég erő a kifakadást zsengéjében elnyomni, ugy a vészthozó láng kitör, magával ragad mindent, s a nemzet gyászba borul. Illy népeknél szükséges az erős szigoru kormány, nem a szerető atyai, hanem mint az oroszlánszeliditő, ki egy kezével simogatja a hatalmas vadat, mig másikban ön védelmére fegyvert emel; s bár mi magos fokán álljanak a miveltségnek illy nemzetek, egy lökéssel visszataszittathatnak a homály tengerébe, mellyből éveken át emelkedének. Francziaország szomoru példáját mutatá az illy viszony káros következéseinek; belharczok szinhelye lön, polgári vért polgári karok ontának, Europa háboruba keveredék, s végre Francziaország megtörve a hosszu harcz által, elszegényedve nyugalomra tért, de nyugalma hasonló a lázos álmához; s mig a nemzet s kormány között bizodalmasabb viszony nem támad, mig a vezérelv előmozditásában e két erő öszhangzóan közre nem munkál, addig a hon szebb béke-jövőt nem is várhat.

Alkotmányos nemzetek között honunk is foglal helyet, s jótékony öntudattal teheti a magyar kebelére kezét, mert mindeddig jelemzé őt dicséretes hűség s önfeláldozás királya s hazájáért. Nálunk a kormány s nép közötti viszony, az atya s fiu közötti; sértetlenül áll az alkotmány, mellyet őseink Árpáddal kötének s véreikkel erősitének meg; századokon át annyi sorscsapás között fentartá a magyar nemzetiségét, s most egy bölcs kormánnyal közre munkálván csak tőle függ virágzóbb jövő eleibe tekinthetni. — Való, hogy honunkban felette sok az mit még tenni, sőt elkezdeni kell; a civilisatio nem olly fokon áll, mint ohajtható volna, mert a mult századok, különösen a középkor zavargásai honunkra is kiterjedvén, s mintegy örökös ostor a török zsarnokolván honfiaink között, el vala őseink előtt zárva az ut, mellyen a többi európai nemzetek mivelődésökben haladának. Való, hogy müvészi, szépmesterségi, átaljában mivelődési tekintetben igen elmaradtunk a jelen századtól, de most már nyitva előttünk az ut, csak akarjunk, s haladhatunk. — Egyrészt azonban fájdalmasan kell megvallani, hogy ezen aránylagos haladást biztosan nem lehet várni, mert honunkban is káros pártoskodás látható; a nemzet töredékekre oszlik, s ha aránylag most sem haladunk, csak annak tulajdonithatjuk, hogy épen nem, vagy hogy rohanva akarunk haladni. Van nemzetünkben egy rész, melly ősi alkotmányunkhoz, századok által fenállott szokásainkhoz ragaszkodva retteg minden ujitástól, haladásban javulni képtelenségnek tartja, s az illy vélemény rosz következést szülhet, kivált ha a párt nagy befolyásu. — Mert ha megengedjük is, hogy Árpáddal szerződött apáink igen jó alkotmányt létesitének: nyolcz század leforgása alatt mindazáltal a környülmények annyira változtak, hogy az alkotmány némelly részében megváltoztatása szükségessé, majdnem elkerülhetlenné lön. Azért adatott törvényhozási hatalom királyunknak s a nemzet képviselőinek, hogy a kor szükségeit jól megfontolván, azokhoz képest törvényeket alkossanak, felesleges- vagy károsokat eltöröljenek; e törvényhozási hatalom pedig szükségtelenné válnék, ha régi szokásainknál akarnánk maradni.

De van egy más párt honunkban, melly ezen véleménnyel ellentétbe helyezi elveit, s mit nemzetünk századokon át elmulasztott, azt egy ugrással akarja elérni, nem gondolván meg, hogy illy rohanásban a hon veszt legtöbbet, sem azt, hogy kényszeritett haladás képtelenség, minden áron azon polczra akarja helyzeni honunkat, mellyen az európai nemzetek egy része diszlik. S mig ezen két ellenpárt egymás elveit ostromolja, azalatt a kormány s hivei temperatorkint középen halad a nemzeti jólét nagy czélja felé. — Vezérelvében kevéssé segittetik alattvalói által, s ennek tulajdonitsuk a nemhaladást, tulajdonitsuk magunknak, hogy Magyarország olly kedvező természeti s körülményi helyzete daczára csak csekély mivelődési fokot vivhatott ki magának. Igyekezzünk segiteni a bajon; fogjunk kezet az atyai kormánnyal, fogjunk kezet egymás között, s kölcsönös segitség mellett biztosan haladandunk nemzeti nagy czélunk felé.

B. T.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

67. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. August. 25.

A juratusok igazolása.

Zajtay ellen.

Az Athenaeum folyó félévi 7. 8. és 9ik számaiban Zajtay álnév alatt egy valóban botránykoztató, rágalmazó czikkely közöltetik az egész juratus- kar ellen. Ennek megczáfolására nem rég a fenebbi czím alatt igen terjedelmes czikk küldetett e lapok szerkesztőjéhez, mellynek egész kiterjedésébeni felvételét szivesen eszközöltük volna, ha egy részről lapjaink hézaga engedné, más részről pedig ezáltal nem kellene mindazon alávalóságokkal lapunk hézagait megmocskitani, mellyeket a czáfoló ur az athenaeumi gyalázatos czikkből idézendőknek tartott. Hogy mindazáltal tanusitsuk, milly alávalónak tartjuk a megtámadást és milly igazságosnak a védelmet, ez utóbbiból következő kivonatot, az idézések legmocskosabbjait kihagyván, közlendőnek vélünk:

Legujabban — mond a czáfoló — a Budapesti élet jól ismert, erényes képü irójának erkölcstelen, szolgai, rosz irányu, valódi él- és satyra- nélküli czikkeiben tükrözik vissza irójának jelleme, mellynek mocsárával elárasztá az Athenaeum roskadozó épületét; névszerint a 7, 8 és 9ik számokban közrebocsátott Juratus czimü gyalázó iratában, melly minthogy tele van rágalommal, juratusi karunk becsületét s értelmességét halálosan sérti. Én tehát, ki eddigelő csak a megyei jegyzőség hivatalos foglalkozási közt gyakorlám tollamat, kénytelen vagyok most az egyszer az irodalom mezejére lépni, méltatlanul gyanusitott erkölcsi s polgári jó reputatiónkat — mellynek a haza szine előtti kivivását csak egy pár év óta valánk szerencsések kellőleg sükeresiteni — okok és tények kimutatásával védendő.

A „Budapesti élet" irója előre sejtvén azt, mikint koholmányokon épült s alacsony irányu czikke nemcsak az ostorozva érdekelett ifjuság, de minden igaz hazafi kebelében méltó boszankodást fog előidézni: a mostani juratusok jóra változott szellemét bizonyos szemfényvesztői fogással látszik dicsérni, de csak látszik, mert a ki ép szemekkel bir, bizonyosan észrevette epés szavainak roszul takart ironiáját — Az éretlen tulságok ideje, a jobbra fordult polgári körülmények miatt, már köztünk is majdnem egészen elenyészett; kivétel ugyan mindenben található, de hol a többség bir túlnyomósággal, ott a kisebb rész miatt a nagyobbat nem szabad kárhoztatni. — A régi juratusok betyáros öltözködése ellenében a mostaniak piperekórságát erőködik kiemelni, mert a nagyon divatosan ruházkodó emberekről többnyire szellemi üresseget tesznek föl. E részben az álnevü Zajtay legkevésbé sem ismer bennünket, s minden ok nélkül röpiti ellenünk tompa nyilait, mert noha mi majd mindnyájan tisztán, csinosan öltözködünk, de valódi piperőcz, idejét toillette előtt vesztegető divathős alig van köztünk egy kettő, s ezeket is le szoktuk nézni körünkben, ha csak elegant ruhája alatt nemes sziv és szép lélek nem lakozik. — A gyalázva dicsérő bevezetés után, Zajtay egyes részletekbe bocsátkozólag, mindazon bünt, garázdálkodást, botrányos csinyt, mellyet a régi hires juratusi életből meritve, valamikor anecdotákkint emlittetni hallott, a nagyon is ártatlan legujabbkori juratusokra ügyekszik tukmálni, s a folytonos kávéházi dőzsölést, mint hasztalan, unalmas időtöltést, akarja szemünkre lobbantani. Milly gyermekes, alaptalan vád ez! a midőn az ugy nevezett juratusi kávéházban naponkint egy negyedrésze sem fordul meg a terminusra több százával összesereglett ifjuságnak, mert a nagyobb rész csakugyan annyira el van foglalva szüntelenül robotoltató főnöke s a censurára készülés által, hogy kávéházi mulatozásra alig marad egy két óranegyede, s higyje meg ön, édes keserü Zajtay ur, mi kávéházunkba nem egyedül billiárd és kávézás miatt járunk, hanem legtöbbet közülünk a hirlapolvasás és a bizalmas társalgás vezet oda. A budapesti élet irójának szennyes irásmódja s különös erkölcsi iskolája egészen uj és szokatlan időszaki sajtónk szeplőtlen körében. Meghiheti Zajtay ur, hogy én pedans erkölcsbiró nem vagyok, de annyi bizonyos, miszerint vannak dolgok, mellyeket mivelt olvasóközönség előtt napfényre hozni sokkal nagyobb botrány, mint azokat elkövetni. De hát nem merő koholmány-e az, hogy mi juratusok a Zajtay által kijelelt aljas uton olly kirívólag tömjénezünk az érzéki gyönyör ördögének? — És miért épen mi juratusok? Hát már e részben csak egyedül mi volnánk a legelvetemültebbek? Tartson Zajtay ur maga elibe tükröt, s meglátandja saját arczán, hogy a mienk sokaknál tisztább, szeplőtelenebb. Hogy mi mostani juratusok veszekedők s botozás-kedvelők volnánk, azt legnagyonb ellenségünk sem mondhatja reánk, hacsak olly sárga-fekete szemüvegen nem nézi Budapest életét, mint a jó Peleskei Notarius nevét bitorló Zajtay. Ő nem forogván köztünk, bizonyos jól ismert okokbul származó ember- és világgyülölete miatt, porlepte szobájában mindent össze ir, a mi a valónak világával ellenkezik, s a mit hosszura lehet nyujtani. Az igazságosb Pesti Hirlapban ellenünk, vagy inkább egyes társaink ellen intézett feddő szavakat mindenkor a legnagyobb tisztelet- és méltánylással fogadtuk, mert ama lap egész testületünket soha sem sérté, s az egyesek hibáinak roszalása mellett, erényeinkről sem feledkezett meg emlékezni.

A „Budapesti élet" irója különös uj nemű juratusokat alkotott agyrémes képzelet-világában. Széchényi, Deák s több jeles hazánkfiaira, kik nyilványos beszédeikben a mostani lelkes ifjuságot hazánk legszebb reményének komolyan nevezék, ezáltal, ugy hiszem, sem a hazának nem ártottak, sem nekünk, kik még a teljesülésbe nem ment reménynek buzdító, kecsegtető hirneve miatt koránsem bizhatjuk el magunkat. Azért hát csak szánakozni tudunk, midőn azt kell tapasztalnunk, hogy egy olly neve daczára is parányi kis ember, mint a budapesti élet irója, a legnagyobb hazafiak jószándékú véleményét is gúny és nevetség tárgyává erőködik tenni. Zajtay sárga-fekete humorában még azt is roszalja, hogy mi juratusok kardosan járunk gyülésekbe, nem tudván azt, mikint a jurátusok legnagyobb része — kivált a pesti közgyülésen — fegyvertelenül szokott megjelenni; hisz az istenért, ha nemzetiség szeretete lakoznék az ő idegen érzelmü keblében, épen az ellen kellene kikelnie, miszerint most már a kardviselés lovagias szokását mindinkább elhagyjuk. Továbbá Zajtay koholmánya szerint, mi juratusok közgyülésen az idősebb s igy érdemesebb urak helyeit elfoglaljuk; midőn Pestmegye gyülésén majdnem mindnyájan állni szoktunk, mig mások, kik szinte csak olly hallgatók mint mi, seregestül ülnek a tanácskozók körül.

A budapesti élet irója csekély polgári befolyásunkat is ki akarván gunyolni, nagy zajjal beszéli el, mint szoktuk mi a sza-

badelműeket, a nép embereit, megtapsolni, megéljenezni, míg a más párt hőseit irgalmatlanul lepisszegjük és soha ki nem hallgatjuk. Fájdalommal kell megvallanom, e tekintetben részünkről még most is sok visszaélés történik, de annyi bizonyos, hogy a gyülési zajgásokat nem egyedül mi okozzuk, s gyakran mások hibái is ránk tukmáltatnak. Az pedig, hogy mi a fontolva haladó párt véleményeit egyátaljában nem hallgatjuk ki, s lármásan roszaljuk, épen olly alaptalan és egyoldalu vád, mint mindenik, melly ellenünk Zajtaytól ered. Higyétek meg, most már az ifjuság sem él azon tévedésben, miszerint az, ki az ugynevezett szabadelműek véleményeivel ellenkezésben áll, vagy ki bármi módon a kormányt szolgálja, gondolkozása vagy állása miatt jó hazafi nem lehet. És jelenleg a juratusok nagyobb része türelemmel hallgatja ki bármilly párt emberét is, mihelyt ennek beszédéből benső meggyőződés s értelmesség tündököl. De ki ne roszallaná a rosz szándékú s egyszersmind értelmetlen polgárok nyilatkozatait. Midőn azt kell tapasztalnunk, hogy a magát szabadelműnek árulgató Athenaeum általunk igen tisztelt kiadói és szerkesztője illy rosz irányu pasquillek közrebocsátásával mintegy szándékosan gyengítik még a lapjaik iránt mutatott jó véleményt, megvalljuk a csodálkozás meglepő perczei közt szót sem tudánk találni e körülmény megmagyarázására.

Helytelen vádakból, igaztalan kikelésekből áll Zajtay egész czikkelye. Nincs abban egyetlen egy szó sem, melly országszerte elismert javulásunkat, mindinkább fejlődő erkölcsi és értelmi művelődésünket, csak egyetlen egy jó és szép tulajdonunkat is méltánylással említené; és ez igen elkeseritőleg hatott reánk, mert leginkább fájt az tudnunk, hogy a sokak által igazságosnak tartott Athenaeum nyitá meg azon harcztért, honnét a becsületünket mérgező, meg nem érdemlett nyilak röpittettek ellenünk. Végül ugyan Zajtay maga is megsokalja a reánk tetézett sok rágalmat és hazugságot, s bűnét jóvá akarván tenni, elég csattanósan de igen elhibázott taktikával azt nyilvanitja, mikint mindaz, a mit ellenünk beszélt, azon időben történt, midőn még ő vala juratus. Nem tudjuk, mire való ezen sületlen ámitgatás, midőn az általa felhordott dolgok nagyobb része csak a legközelebbi jelen időben történhetett meg.

Isten látja lelkünket, mi nem azért bocsátjuk közre ezen igazolásunkat, mintha önérdekeink s hiuságunk megsértése miatt türelmetlenül zugolódnánk, mert ha igazságosan, kimélettel, részrehajatlanul jelelik ki hibáinkat, köszönettel fogadjuk a jó szándékú utbaigazitást; de midőn a juratusok **többsége** olly vétkekkel vádoltatik, mellyeknek részeséül a **kisebb** részt sem lehet minden kivétel nélkül nevezni, s midőn polgári életünk jobb ügye olly helyen támadtatik meg, hol azt legkevésbbé vártuk volna: kétszeres bűnt követnénk el, ha hallgatnánk s a megczáfolás visszatorló fegyverével nem élnénk. Mi többé ez ügyben nem fogunk szólani, mert további védelemre az igazságosak itélőszéke előtt, ugy hiszszük, nincs szükségünk. Mi többé a közmegvetés tárgyává aljasult Zajtay czikkeit olvasni sem fogjuk. — Nem önérdekből mondjuk ezt, hanem inkább a jó ügy iránti szeretet tiszta érdekéből; nemcsak mi juratusok vélekedünk igy, de olvasóközönségünk nagyobb s müveltebb része is, mellynek a **Budapesti élet** még eddigelé sehogy sem tudott tetszeni, még pedig azért, mivel abban a budapesti élet hamisan van characterizálva, és találós, éles, elmés, valódi jó satyra helyett, unalmas, hosszura nyujtott fecsegés, szeméremsértő, erkölcstelen, botrányos beszéd, s a legroszabb, legszolgaibb irány található benne. Nincs is haszontalanabb fáradság, nincs idétlenebb vagy is időelőttibb munka, mint hazánkban még most satyrát akarni irni; nincs nyomorultabb ember annál, ki az erősebbektőli félelem s a tilalom kénytelensége miatt, a polgári állásoknál fogva gyöngébbek, de jobbak ellen használja nemtelen fegyverét. Ezen figyelmeztetés ugyan fiatal emberektől jő, de ugy hisszük, nemcsak a budapesti élet irójára, de minden magyarra nézve, ki satyrát akar irni, eléggé tanulságos.

Egy juratus
minden jobb társa nevében.

A házasság
bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben.

(Folytatás.)

Mit nem a véletlen, hanem az akarat hagya lenni, hoszura terjedt előzményimből nyilván gyaníthatni, hogy én, a javaslatokba vegyült, a kibékítés szent hevétől annyira égek, hogy talán magam valamelly béketerv kidolgozásában fáradozom. Igenis középszerüségemet felülhaladta a lángoló honszeretet, kisérleném meg olly módok előadását, mellyek által a vallási vegyes házasságok tárgyában, ha a kibékitési törvényjavaslat nem sikerülne is, legalább bő figyelem támasztatnék a nemzetben; hogy maga a kibékitési eszme elv gyanánt elfogadtatván, azok, kik az anyatermézettől magas tehetségekkel megáldvák, tanulmányi, olvasmányi, tapasztalati pazarral vinnék ki azt egész teljességében, mit gyönge erőm vagy nem, vagy csak szüken nyujthat. Csepek teszik az esőt, melly a haza földét termékenyiti: igy a közjó öregbitésére igyekezetcsepjeimet buzgón szentelem. Az esőcsepek idegen anyagok összemunkálása nélkül nem létesülhetnek: én is e szellemi dolgozatomban mások gondolatiból sokat vagy egészen átkölcsönözve, vagy módosítva, vagy meghatározottabban használtam. De valamint a természetben eredetileg parányok, ugy vannak, habár nem nagy számban, saját uj összeillesztésim, uj eszméim, uj felfödözésim.

Hogy a mit idegen és tulajdon épitőeszközeimből összerakni akarok, épületem kivitele nagyobb sikert igérhessen, kiterjeszkedem a házasság minden oldalruli tudományos fejtegetésére, kitelhetőleg fölvilagositandó, hogy miket a szükkeblü hanyagság mindeddig az ősburokban felejtett, az alapos viszonyok kellő ismerete nélkül a házassági szövetségről helyesen szólni nem lehet. Helyes hozzászólás nélkül pedig minden történetszülte végzés hasonlit a rendületlen talpkő nélküli ingatag épitményhez, melly nem egyéb könnyen összeroskadandó kőrakásnál. Min a házas élet olly biztosan nyugszik, a szeretet szövétnekét meg-meggyujtom és a növelésről ottan-ottan elmélkedem, mert ez és a házasság egymással olly szorosan összekapcsolvák, hogy arról gondolkodni sem lehet a nélkül, hogy ez ne jusson eszünkbe. S aztán a vallási vegyes házasságok fölötti minden vitatkozás egyedül azon kérdésen sarkallik, minő hitben kelljen az azokbul származott gyermekeknek növeltetniök?

Minél szövevényesb valamelly tárgy, annál szükségesb a sokoldaluság, ha azt alaposan kimeritni akarjuk, és annál messzibb távozunk a valóságtól, ha tulságos itéletekre sikamlunk. Ez az eset van különösen jelen föladatomnál, mellynek az emberrel, a valódi kis világgal, van dolga, ki minden lehető ellentétet nyujt, magában összesit és egybefüz. Fölvett kelmém olly különnemü alkatrészekből álló dolgokkal foglalatoskodik, hogy czélját szükségkép el kell hibáznia, ha minden viszonyra tekintettel nem lesz.

A tulzó vélemények itt sokkal roszabb helyen állnak, mint akárhol egyebütt, és legkártékonyabban hatnak, mivel itt igen könnyen a helytelen fogalmak igaztalan cselekedetekre csábitnak, és a különváló eszmék szertelen és különváló munkásságot szül-

nek. A valódi napirendhez tartozik tehát, egyik fél zászlójához sem eskünni, mellyek, fájdalom, a tárgyalandó kelmére nézve hazánkban egymás ellen küzdenek. Igaz, hogy e közepesség által igen lehetséges, hogy maga a közepes mind a két tusakodó párttól félreismertetik és vádoltatik. De épen e sorsának kell örülnie, mivel az állitásai valóságáért némikép kezeskedik. Idővel a harcz heve lecsöndesül, a fölingerlett kedélyek nyugalomra térnek, a szenvedélyek kihülnek, az érdekek szintugy, mint az eszmék, gondolkozás és tapasztalat által egymással kibékülnek és végre mégis egyedül a valóság nyeri meg az igazság pálmáját.

A mondottak tudományos bürüjén átkelvén, a czimeni tárgyhoz közelitek, mellynek rejtekeibe a bölcseség, politica, történetirat és nemzetiség négy elemkint hiven kalauzolnak.

A jobb ember, ki a természetben a nagy Alkotó müveit szeretettel vizsgálja, mindenütt szeretetre talál. Mint szarvas a hives patakra, ugy kivánkozik ő a valóság forrásához. Az ész teljes érettségétől vezetett gyermekded szivvel függeszti ő szemeit a menyezet boltozatjára s édes elragadtatással nézeli a kékelő eget, melly előtte megnyilni késznek latszik. Benne a tudásvágy tetőpontját elérte. Izlete, jelleme, cselekvénye olly nyilván jelenti, hogy ő kedves alkalmat, biztos módot keres, a bölcseség vezérlete mellett a titokteljes csodadolgokba behatni. Buvárkodása főfeladatául a természetbeni két végtelennek vizsgálatát tüzé ki.

Legelőbb az égitestek tüziratában akarja olvasni, mi után forron eseng. Mikor a csillagok serge a tiszta egen egész diszfényben ragyog, olly éjet választ. A csillagásztoronyba siet, herscheli távcsőbe néz, és ime, mik a megmérhetlen ürben annyi renddel usznak, Mars, Saturnus, Jupiter, Syrius, Uranus és a legmagasb menny, a tejut tömött lángoló napjai tódulnak bámuló tekintete elibe. S mit enyhült lelke hálásan tapasztal, az örök szeretet mindenholi működéseit, a szeretet szülte forgást, szeretet táplálta életet a csodálkozás élénk igéivel nyomja ki.

Erre megváltozik a tanulságos fürkészeti jelenet: ő nagyitó csövet kér és általa uj világot kémlel, mi az elsőnél bámulatra, csodálatra sokkal méltóbb. A felfödözött élő pontok, miket szeme megpillant, mellyek megfoghatlan kicsinységükben mozognak, sőt mindazon érzéki szerekkel fölruházvák, mellyekkel a föld nagy testalkati birnak, a mindenfelé uralkodó, megszünhetlen szeretet uj bizonyságait hitelesen jelelik. A kémlőben a hála magasul, a vizsgálati kivánat öregbül.

A harmatos éj gyöngyeivel fölékesitett reggel föltünik, és ő, a boldog virasztó, szabad szemével, villám gondolatjával, mint napsugár, végig futja vándor csillagunk élő csodáit a keselyütől a kolibriig, az elefánttól az egérig, az óriáskigyótul a gilisztáig, a czettől a csikig, a czédrustól a fűszálig, a földalatti üregekben rejtező csekély mohig és a mindenütt nyilván tapasztalt bámulatos szeretet kifogyhatlan munkás erejét hálaszavaival hirdeti.

Őt a bölcseség sehol el nem hagyja, mert az hivéhez szakadatlan hiv. Annak segélye által birja ő észrevenni, hogy más a szeretet, mint kiapadhatlan erkölcsi kutfő, melly az istenség egységében öröklik; más mint szerelmi ösztön, mellyet a közatya a lények tenyészésére, szaporitására, föntartására eszközül rendelt és minden csinálmányába beléoltott.

Az alaposság lelkesitette bölcselkedő a priori meggyőződik, hogy a rendeltetésének megfelelendő szerelmi ösztön az egész természetben levő minden ismert és ismeretlen, élő vagy tenyésző fajra nézve két különböző nemnek létét föltételezi. Sőt maga az ugynevezett „vis attractiva et repulsiva“ sem mutat egyébre, mint épen az itt észszerüleg követelt kétféle nemek egyetemi létére, mellyek a számithatlan fajták különbsége szerint számithatlan különbséggel üzik rendeltetési működéseiket. A mindenség olly roppant, olly tömérdek, hogy azt az emberiség mindig növekedő müveltsége, mindig emelkedő tökéletesbülése által soha meg nem ismerheti; ennél fogva nem lesz idő, mellyben az annyi millio ismeretlen fajok tenyészeti, szaporodási, föntartási titkos viszonyait, minőségeit valaha felfödözni lehessen. De azért, hogy ez a posteriori lehetlen, koránsem következik, hogy az a priori követelt egyetemi elv is lehetlen. Sőt midőn a tudós csillagkémek vizsgálatiból kiviláglik, hogy némelly hosszabb időig kémlelt csillag egyszerre elsötétült és elenyészett, a józan ész mondogatja, hogy, hol enyészés van, ott tenyészésnek is kell lenni. Tenyészést pedig, mi az enyészés okozta hiányokat helyrepótolja, a szeretet működése nélkül képzelni nem lehet. Ha valaki állitná, hogy ez eszmék az égitestek és egyebek szaporodási s föntartási eszközeiről ellenkeznek a valósággal, lépjen elő; ugy is mindig a tagadónak kötelessége okait bőven előhordani.

A vágyó lélek bátrabban bölcselkedhetik az állatok és növények országaiban, mellyek a tapasztalat előtt el nem zárvák. Ott minden fajtánál a kétféle nemek, mellyeket him és nősténynek szoktunk nevezni, egymástól annyira különböző természeti jellemvonásokkal birnak, hogy azokat minden fáradság nélkül könnyen meg lehet ismerni. Itt a nemek egymástóli megkülönböztetése sok vesződséggel jár, mivel az ismertetőjelek koránsem olly feltünők, mint amott. De a természetbuvárok a növényfajok nemeit egymástól nemcsak megkülönböztetni, hanem nőszésük idejét és módját is meghatározni képesek. Ha még a csupán tenyésző fajtáknál is mindenhol két külön nemet és ezek egymással nőszését találni, lehet e kétleni, hogy a legkövetkezetesb teremtő, ki minden müve szerzésében az egység elvét tündökölteti, kivételesen valamelly fajt a kétféle nemek alapja nélkül hagyott volna? Az alakok végnélküli különbsége a változhatlan valóság elvét meg nem rendithetí. A mindenségkormányzó törvények épen olly egyszerüek mint örökök, és örökök, mivel egyszerüek; és ha néha első tekintetre ugy látszik is, mintha valami azok egyike vagy másika alól ki volna véve, az semmi nem egyéb, mint egyedül a magasban álló köztörvény alkalmazása.

Az oktalan állatok vak ösztöneiket és természeti szükségeik ingereit kénytelen követő teremtmények, mellyek nem ismerhetik a szeretet erkölcsi, nemes, szabad élvezetét. Azok, mint keskeny határok közé szoritott testi lények, a tökéletesbülésre teljességgel alkalmatlanok. Náluk a nemi hajlandóság csupán műszerüleg történvén, párosodásuk semmi egyébre nem szolgálhat, mint fajaik fentartására. Megkötött állapotjukban egy kitünő jó van: azok a meghatározott nőszésidőn kivül ritkán ingereltetnek a szerelmi ösztöntül, és a teherbe esett vagy kotló nőstények akkor sem; ide nem értvén a fajtalan kutyákat, verebeket, békákat, mint a közszabály alóli kivételeket.

Szabályszerüleg minden állat ön fajához szitván, azzal párosodik és sarjadéka el nem korcsosul. Ez „tiszta párosodás“. Hahogy valamellyik állat kivételesen idegen fajtabelivel párosodik, ez „vegyes párosodás“, melly által korcsállat jön a világra, mint például az öszvér. A saját fajhozi nemi vonzalom nemcsk az állatok, hanem a növények országában is közönséges, állandó, erős. Ez által a mindeneket egységi elvből igen bölcsen elrendelő Isten a fajtákat itt is ott is a köz-elkorcsosodástól akarta megmentetni. Az állatok párosodása által azonban egyedül fajaik fentartása czéloztatván, náluk sem hűseg sem tartós szövetkezés nem lehet, hanem csak pillanatnyi egyesülés van.

A Mindenható arról is gondoskodék, hogy az állatok gyámoltalan, tehetlen állapotban ne szülessenek. Ezért nincs náluk ne-

velés; mert a természet-ösztönözte csupa táplálás és védelem nem lélek-tanácsolta s igazgatta nevelés. De ott a felnött szaporodás részéről hála sincs ám! Egyedül Aristoteles említ kivételt a martifecskéről, melly elerőtlenült anyját szárnyaival előbbelőbb menni segíti.

Édes a vizsgáló léleknek, az összes természeten még egyszer legelnie. Ezredek multak és mulnak; az idő folyama millió lényt hoza létre s ismét elsodrá; de az ősképeihez hűséges természet alkotásiban az istenszabta vezéreszméktől el nem távozik, és mozgatható betűkkel, mellyek mindig ugyanazok maradnak, ugyanazon müveket rakja össze, hogy azokat elrontsa, s elrontja, hogy azokat ugyanazon alakokban ujra előállitsa. A szüntelen munkás természetben mindenütt korcsosulástávoztató számtani rend van. Külön fajuak szaporitás végett szabályszerüleg sehol össze nem adatnak. Épen ezért szépnél szebb látvány az állatok és növények országaiban, hogy azok eredetiségükben még inkább megőriztethessenek, fajaiknak külön honok is rendeltettek, mellyekben a föld és égalj minőségei az ő természetükhöz alkalmazvák. Például másutt él a jégmedve, másutt az oroszlán; másutt tenyészik a laboda *), másutt a kávé. Némelly állatok és növények csak szárazon, mások megint csak vizben, némelly állatok ellenben mind itt mind ott létezhetnek. De mindnyáján bizonyos hazához kötvék. Egyedül a szárnyasok közt vannak az ugynevezett vándormadarak, mellyek, mintha a szülőföldre ráunt ábrándozó világpolgároktól tanulnának, lakhelyeiket csak meleg és igy kényelem és jólét után sovárgó ösztönük szerint mindig változtatják. Egyben azonban azok a nyomorult világpolgárokon felülemelkednek, örök vándorlásukban saját fajaikhoz tántoritatlan hivek maradnak. Van ugyan a madarak közt egy fertelmes kivétel — a kakuk, melly szakasztott ollyan, mint a hongyülölő, szivhiányos, higeszü kóbor világpolgár — saját fészkét bepiszkolja s idegenben szaporit.

Ember, ki az alaposan megtanult kémleti természettudomány által a két végtelen keblében szunyadt annyi összehalmozott csodáját a szeretetnek világosságra hozá, ki az állatok és növények országaiban működő szeretet megszakadhatlan lánczszemei vizsgálatában sikerdus tapasztalatokat tön, ki a tenger apályát és dagályát a szeretetből következteti, ki az aczél és kova egymáshoz ütközése által támadt szikrákat a szeretet szikráinak nevezi, ki saját testalkatában és a planeták rendszerében **) a szeretetnek

olly rokon, olly testvérelvei jeleit látja, az egyetemileg uralkodó szeretet örömhevétől magasultan ön faját választja buvárkodása bő tárgyául. Mi az annyi elmetehetség, észhatalom és szabad akarattal felruházott erkölcsi, s igy a tökély ezernyi ezer fokán szünet nélkül haladható lény, az ember, a szeretet, a szivnemesség, a szerelmi érzés, a nemi ösztön nézpontjából? Olly feladat, melly az erkölcstudományt szinte kimeriti, a természettant kiváltkép igényli.

Isten az emberfaj ereibe az erkölcsi szeretet forrását bőséggel buzogtatja. A bölcseségkedvelő, kinek dicsősége az egekben a csodák sokaságát szeretettel bearatni, egy szentnek mondását olly szives készséggel ismétli: „legelj juh, ki testvérem vagy: ugráljatok az öröm miatt, halak, kik testvéreim vagytok.“ Előtte az egész teremtésben nincs lény, melly vele a szeretetben rokon ne volna. Öt az istenlehelte szeretet buzgalomra gyulasztja, az erkölcsiségszabta édes kötelességeknek a házi, barátí körökben, a polgári viszonyokban, a haza, az emberiség ügyeiben pontos serénység és kellő ügyességgel megfelelni, s tetteivel a számadás nagy napjára mindig készen állni.

Embernél a természeti szerelmi ösztön a törvényadó gyakorlati ész által az erkölcsi szeretetnek alárendeltetett. Benne az értelmiség, a kedély, a szív, az akarat egymással egyetértve, egymást segélve készitik a tiszta szerelem édjeit. Ő arra van teremtve, hogy a valóságban éljen, cselekedjék, hasson azon eszmék szerint, mellyek benne elővilágítnak: azonban neki a földi gőzkörbül kikelnie lehet és kell, hogy a fentebb tartományokban, az eszmék naphevitette tetőjén tisztább léget szíjon, kedélyét megujitsa, képzetét szárnyaltassa, s magát a valóságban megkettőztetett erővel az örök ősképek szerint kimüvelje. Ő köteles, magában a jó, szép és igaznak fönképét megvalósitni, minden ismeretes lény közt egyedül nyervén

„Észt, melly oltogassa a sziv vad égését;
Érzést, melly fenyitse az ész tévedését.“

Kazinczy Ferencz.

Ember, kinek természet- és csillagkémlő tekintete előtt a moly ormánya épen olly világosan tünik elő, mint a tejut, az állatok fölött mindenben elsőbbséggel bir. Innen valamint ezt, és az észkedvenczei, a jó, szép, igaz utáni áhitozásit, megvalósitásukra vonzó hajlamit természetéből ki nem tagadhatni: ugy viszontag őt se magának, se másnak azokkal ellenkezőre határozni, kényszeritni nem szabad, és mivoltának, isten képéhezi hasonlatosságának, lealacsonitása nélkül nem is lehet.

Tenni, vagy nem tenni: ezeken alapszik az erkölcsszabályok összege. Tedd önkényt, szabadon, mit a törvényadó gyakorlati ész javal: ne tedd annak nyilvános tilalma ellen, mire nemtelen érdekek unszolnak, melléktekintélyek köteleznek. Ki szive lázában nemtelenségre vetemedik, esze szabadságát zsarnokul elnyomta s marczona érzelmei rabigájába görbült.

(Folytatása következik.)

*) Laboda, eredetileg láboda, der stinkende Gänsefuss, székely- és hunyadmegyei szó.

**) Der menschliche Leib stellet, einzig unter allen Leibern der Lebendigen unserer Sichtbarkeit, in seinen Dimensionsverhältnissen ein vollkommenes Abbild des Planetensystemes dar, zu welchem seine Erde und seine Sonne gehören. Wie die Organe und Geshäfte des Hauptes und Rumpfes, so sind im Planetensystem zwei Ordnungen oder Geschlechter der Planeten von einander verschieden; die kleineren, sonnennäheren, und die grösseren, in weiteren Intervallen angeordneten, sonnenferneren. Am Haupt unterscheiden wir vier Sinne: Auge, Nase, Zunge, Ohr. So sind der nahe an einander gelegenen sonnennäheren Planeten, jenen ganz entsprechend vier: Mercur, Venus, Erde, Mars, deren Umdrehungszeit um die eigene Axe eben so wie das tägliche Wiedererwachen der Thätigkeit der Sinne, übereinstimmend an eine 24stündige Dauer gebunden ist. Der Systeme des Rumpfes sind drei: jenes der Brust (des Athmens und der Bewegung), der Verdauung und der Zeugung. Diesen entsprechend sind der sonnenferneren Planeten drei: Jupiter, Saturn, Uranus. Zwischen der Region des Hauptes und des Rumpfes ist als vermittlender Indifferenzpunkt beider Gegensätze der Hals gelegen, dessen Stimmorgane eine abbildliche Wiederholung des Gesammtleibes im Kleinen sind. So findet sich zwischen dem Gebiet der vier sonnennäheren und jenem der drei sonnenferneren Planeten, ein abbildliches Planetensystem im Kleinen: das Gebiet der Asteroiden. Es enthält dieses vier kleine, planetenartige Weltkörperchen, zu denen noch wahrscheinlich drei jener kleinen Kometen von fast vierjährigem Umlaufe gehören, auf welche man erst in neuerer Zeit genauere Rücksicht genommen. Die Bahnen dieser Mittelwesen sind so durch einander verschlungen, dass sie allesammt ein zusammengehöriges Ganzes bilden. Das Abweichen der Ebenen einiger dieser Bahnen, von der Ebene des Sonnenäquators und der Bahn der sieben Hauptplaneten erinnert übrigens an das Abweichen des rücklaufenden Nerven von der gewöhnlichen Richtung des Laufes der Nerven.

Das ganze Planetensystem erscheint in seinen Raum- und Zeitverhältnissen nach der bedeutungsvollen Siebenzahl angeordnet. Es beträgt die gesammte Ausdehnung, von der Sonne bis zur Bahn des Uranus, siebenmal so viel, als der Abstand des Asteroidengebietes von der Sonne, und es ist der Durchmesser der Uranusbahn siebenmal siebenmal grösser, als jener der Bahn des Mercur. Setzen wir jedoch die Gränze des Gebietes der vier sonnennäheren Planeten, welches das Haupt des grossen Leibes darstellt, in die Gegend, bis zu welcher das Zodiakallicht der Sonne reichet, jenseits oder in die Nähe der Vesta-Bahn; so beträgt die gesammte Ausdehnung des Planetensystemes, von der Sonne bis zum Uranus, gegen acht solche Weiten.

Eben so enthält die gesammte Länge der aufrechten Menschengestalt gegen acht Kopflängen. Berücksichtigen wir jedoch bei diesen Messungen die Ausdehnung des eigentlichen Systemes des Hauptes, zu welchem das mit der Zunge verbundene Gebiet der Stimmorgane bis an die Gegend des Kehlkopfes gehört, so ist diese eigentliche Hauptlänge gerade siebenmal in der Gesammtlänge des Menschenleibes enthalten etc. Lásd: Die Geschichte der Seele, von Dr. Gotthilf Heinrich v. Schubert. Dritte Auflage. S. 335—336.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

68. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. August. 29.

Törvénygyártás.

Nemcsak a nemes vármegyéknek, hanem magának a törvényhozó testnek is minden törekvései oda irányozvák mindig, hogy a haza gyermekeinek minél több, bölcs, üdvös, az idő és körülmények szükségeinek lehetőségig megfelelő törvényeket alkothasson; s valóban vannak is szép számmal elég bölcs, mondhatni, emberileg tökéletes törvényeink, mellyek mellett s által mindnyá jan annyira, mennyire társaságos életben ember a világon boldogulhat, boldogulhatnánk legalább annyira, hogy sem ur, sem szegény, sem nemes, sem polgár, sem végre paraszt alapos panaszt sem az ég, sem a haza ellen nem emelhetne, ha e bölcs, üdvös törvényeket szigoruan, lélekismeretesen megtartanók.

Tehát bölcs törvényeink szabad elhanyagolhatása, büntetlen áthághatása, azokkali visszaélhetés, rosz czélokra használhatása, bajaink, mellyeket igazán érezünk, legnagyobb részének valódi okai, nem pedig jó törvények hiánya; tehát nem örökké soha meg nem tartandó törvények alkotására, szaporitására, hanem már egyszer a létezőknek miképen leendő legjobb megtarthatására kellene figyelmünket fordítanunk.

Igaz, ha minden legcsekélyebb törvényeinket még olly lélekismeretesen megtartanók is egyaránt mindnyájan boldogok mégsem lehetnénk, nemcsak azért, mivel olly bajaink is vannak, mellyekről nem tehetünk, mellyek orvoslására legjobb akaratunk mellett még törvényeket sem alkothatunk, sem azért, mivel az általányosan egyenlő boldogságot a természet maga sem engedi meg, kanem legkivált azért, mert a világon valamint sok képzelt baj és boldogság van, ugy tapasztalás szerint számtalan ember önbajának valamint boldogságának maga szokott kovácsa lenni. De olly boldogok mostani törvényeink szigoru megtartása mellett csakugyan mégis lehetnénk, hogy más nemzetek boldogságát nem irigyelhetnők, és ujjunkkal azokra mutatva nem mondhatnók: „illyenek szeretnénk mi is lenni!“

Azonban, hazánk népének legnagyobb része sem más bajt, sem más boldogságot mint hazabelit nem ismervén, a külföldnek sem baját nem tudja, sem boldogságát nem kivánja, nem irigyli, s nyugodt, nem is olly iszonyuan boldogtalan mint némelly uraink kürtölik; ha pedig a létező bölcs törvényeink, mellyekkeli visszaélés szüli népünk bajainak legnagyobb részét, lélekismeretesen mindig s mindenütt megtartatnának, népünk bizonyosan a boldogságnak azon fokára emelkedendnék, mellyet akármelly külországnak boldogságával fölcserélni méltán vonakodhatnék.

Csak azon urak nem elégesznek meg tehát hazánk mostani állásával, csak azok igérnek minden régi intézményeink fölforgatása után arany hegyeket tőnek fának, nagy dicső nevet a hazának, csak azok keveselik még azon boldogságot is, mellyet törvényeink szigoru megtartása nyujtandna népünknek, kik már érezik, hogy hánykolódásuk hasznukra van és zseböket tömi, bár szép szóval minden „hizlalót“ magoktól irgalmatlanul ellöknek, és iszonyuan „undorodnak“, ha valaki pénzt vagy anyagi érdeket bálványoz; csak azok, kik tulajdon hibájuk által boldogságukat veszitvén, sorsukkal megelégedetlenek s hiszik, hogy a régi rend fölforgatása következtében mulhatlanul beállandó zavarban sértetlenül halászhatnak s vesztett boldogságukat visszanyerhetendik; végre csak azok, kik hirt nevet, dicsőséget szomjaznak. Mert ha hánykolódni meg szünnének, ha minden intézményeinket folyton folyvást nem becsmérelendnék, ezerféle külföldi elemeket szünet nélkül nem ajánlgatnának; bizony némellyeknek a pénz zsebökbe folyni megszünnék, másoknak a boldogságrai remény, és ismét másoknak a nagy hir- s névrei kilátásuk elenyésznék — pedig vajmi jól esik a szegény gyarló embernek egy kis hánykolódásért több ezereket évenkint elzsebelhetni, nagy boldogság reményével magát kecsegtethetni; egy egész ország, vagy csak egy megye hires s dicső főnökévé lehetni! Ha a nagy lárma zsebeket nem töltene, ha boldogulhatásra s nagy hirre névre reményt nem nyujtana, minden hánykolódás nyomban megszünnék. S ime itt fekszik a honszeretet!

Tudom, illy nyilatkozásra az szokott mondatni: „ismét gyanusitgatás, örökké csak gyanusítgatás.“ De urak, ha az nem gyanusitgatás, hogy mi az urak „napfény-világu okaikra makacsul szemet hunyunk, mintha fáznánk a nap sugarától“ azért mert nézeteikben nem osztozunk; ha az nem gyanusitgatás, hogy „sokan magánérdekeik sánczai mögül hatalmas gátokat emelhetnek“ mindennek, mit az urak követelnek, világosnak látnak: akkor az én állitásaim annyival inkább nem gyanusitgatások, mivel nagyon is érezhetőleg factumkint állnak szemeim előtt; mert az értelmesség nélküli fiatal uracsokat, mint az urak harcz- közvitézeit, nulláknak tekintve nem is emlitvén, van szerencsém vagy inkább szerencsétlenségem egy pár nevezetes főnököt is ismerni, kik legszivrázóbb szónoklattal szoknak gyüléseinken minden régi rend s intézményeink ellen küzdeni; kik a földesurakat mindenöktől megfosztani és mindent a jobbágyoknak — mert nekik jobbágyaik nincsenek — adatni kivánnak, de becsületességök ollyan, hogy váltó garast sem mernék rájok bizni, hogy egy hajlékban nem szeretnék velök lakni, mert tudom, látom, mikint fejik a szegény jobbágyot két három oldalról is, kinek mindent megadatni kivánnak! S ha állitásaim mégis gyanusitgatások: hagyjuk azokat próbára jőni. Ne adjunk az újitóknak pénzt, zárjuk el tőlök a hivatalokat, nagy hir s név helyett nevessük őket ki: fogadom, nyugtalanságuk nyomban megszünend. Azért ismételve mondom: tartsuk meg előbb létező törvényeinket lélekismeretesen s aztán teremtsünk ujakat.

Nem azt akarom azonban ezáltal mondani, hogy minden ót mindörökre megtartsunk, minden ujitásnak gátot vessünk, mindennek, a mi külföldi, ellenszegüljünk, soha uj törvényeket ne teremtsünk, a létezőkkel mindörökre megelégedjünk; mert van elég ujitandó, elég javitandó ollyan, mit a kor sürgetőleg követel, mi nem egykét urnak mainapon sült verebe, inditványa (minek sem szükségét nem érezzük, sem hasznosságát nem látjuk) hanem ollyan, mit az egész nemzet hosszu évek során át kiván, ohajt, minek szüksége érezhető, hasznossága kézzel fogható. Dunánk s folyóink szabályozatlanok s évenkint milliókra menő károkat okoznak; fenyítő rendszerünk nincsen; a katonai élelmezés mostani módja terhünkre van, kereskedésünk nincs; a vámok sulyosan nyomják vállainkat; csatornáink, vas- és más utaink nincsenek; gazdaságunk rosz lábon áll; az ipar hiányzik; mesterségek-, müvészetek-, gyárokhoz nem értünk stb. tehát . . .!

Ezek azon tengelyek, mellyek körül a haza boldogsága forog, ezek azok, mellyeken annak boldogsága felé már egyszer egy kissé sebesebben kellene haladnia, mellyeket a nemzet már régóta ohajt, szükségességit érezi, hasznosságát látja, — ezekre iparkodjunk fölvergődni, és minden külföldi elem, intézmény behozatala, reformatoraink minden uj inditványaik elfogadása, törvényesitése nélkül sokkal boldogabbak leszünk, mint akár a bohó franczia, akár a büszke angol, kiknek boldogságával reformatoraink olly forróan kivánnak bennünket részeltetni. Igaz, hogy mindezek csak anyagi érdekek, mind csak „hizlalót“ igér s egyebet nem; de urak, illy hizlalók egy nemzetnek sem válnak becstelenségére, s ha az urak „undorodnak“ is tőle, azért a nemzetek közohajtásai csakugyan ezekben pontosulnak, csak ezekben hiszik a népek földi boldogságukat föllelhetni!

Ha pedig ezek már ugyis munkába vétetvék, valljon miért nem várjuk be megtestesülendésöket? miért zavarunk egyszerre össze kigyót békát, tüzet vizet? miért tartunk a nemzetnek egyszerre ezerféle képet szeme elébe? miért kötünk minden legcsekélyebb inditvány- vagy javalathoz iszonyu fontosságot, mintha azon egyetlenegy inditvány törvényesitésétől az egész haza boldogsága függene? miért mondják például reformatoraink olly meghatározottsággal: „mig birtok-viszonyaink az ősiség lépvesszejétől meg nem szabadulnak, addig sem magány- sem nemzet-gazdasági emelkedésről, sem hitelünk erősbüléséről s általában nemzeti szegénységünkből kigázolhatásáról, sem végre institutióink kifejlődéséről nem lehet szó; és minden bármi lelkes eszmélkedéseinknek eredménye egy nagy nulla, melly ezerrel sokszorozva sem nyujt csak egy kis tört számot is“? Miért kötnek mások illy fontosságot a nemzeti bankhoz, mások az urbéri váltsághoz, mások ismét a czéhek eltörléséhez stb.? Mondom, miért inditványozunk ezerfélét egyszerre s miért függesztünk általában minden inditványhoz illy iszonyu fontosságot? megfoghatja e szerint a publicum, mit akarunk? megkülönböztetheti e a mulhatlanul szükségeseket a még sokáig mulaszthatóktól? tudhatja e, mit tevő legyen, mihez kezdjen, nyuljon előbb? Illy zavarban nem marad-e határozatlan mindaddig, mig a fölébredt lelkesedés mind egyik mind másik inditványhoz elenyészett, és az inditványok csak inditványok maradnak mindörökre, annyival is inkább, minthogy tapasztalás szerint, ki igen sokat akar, többnyire vagy semmit vagy csak igen keveset szokott tenni?! S miután végre tapasztalásból belátandja, hogy az ezer nagyfontosságu inditvány életbe léptetése nélkül is a régi rend mellett minden türhetőleg folyik: nem alszik e el benne a legszükségesb s -hasznosb törvény iránti vágy is?

Maradjunk tehát az idő és körülmények okozta legszükségesebbek mellett állandóan mindaddig, mig azok teljesen létrekapnak; azokat hányjuk, vessük, forgassuk, vitassuk, sürgessük, ajánljuk mindaddig, mig semmiségökből feltámadnak, s majd akkor az idő és körülmények megtanitandnak bennünket, mire lesz legnagyobb szükségünk; mert az idő bizonyosan megszüli a születendőket, és ekkor fris lelkesedéssel, hazafiui hévvel ragadjuk meg s vigyük ki azt is.

Szivemből tisztelem becsülöm az egyesek véleményeit, de egyszersmind szeretem, ha egyéni véleményeiket mindaddig annak tartják, a mik, mig a nemzet tulajdon véleményének nem vallandja azokat; szeretem, ha nem törekednek azokat a nemzet nyakára erőszakosan tukmálni, ha nem piszkolnak másokat, mivel nem ugy látnak mint ők, ha nem hánynak magányérdeket és napfényvilágu okoknak makacsuli ellenszegülést szemökre. De nem szeretem, ha a véleményezők véleményeiket nyomban törvényekké sanctionáltatni kivánják, ha azt akarják, hogy minden „vezérczikk“, melly napfényt látott, előbb-utóbb mulhatlanul törvénnyé váljék; pedig a vezérczikkek irói vajmi világosan praetendálják ezt! Ezt napfényvilágu okokkal bebizonyithatom, bár hiszem, hogy az illetők makacsul szemet hunynak rájok. Ugyanis: hirlapjaink — egyet kivéve — tapasztalás szerint csak gyéren inditványoznak egyetmást, s ha inditványoznak is, azt egyéni véleményöknek szerényen megvallják, ahhoz makacsul nem ragaszkodnak, nagy fontosságot — az egész haza boldogságát — nem függesztik föl tőle, de mit egyik hirlapunk pompás szavakkal vezérczikkébe egyszer beburkolt, annak azonnal törvénynek, vagy ha tetszik, szent irásnak kell lenni; mert ha a haza azokat elfogadni perczekig késik, vesznie kell; és nyilatkozzék bár e jó urak ellen az egész haza, ők attól többé el nem állnak, annak ha törik-szakad, törvénynek lennie kell. Avvagy mellyik vezérczikkben kifejtett állitásaikat, fölállitott inditványaikat vagy véleményeiket vonták még e jó urak vissza? mellyiktől állottak egészen el? mellyikről tették közzé azon vallomást, hogy vagy könyvek, vagy hirlapok olvasásából, vagy tapasztalásból, vagy végre czáfolatokból máskép győződtek meg s igy előbbi véleményöktől elállnak? Valóban egyetlen egyről sem. Szilárdul állnak azok, mikint a kőszikla, legközelebb mind törvényekké sanctionálandók! De tekintsük meg a dolgot egy kissé közelebbről.

A Pesti Hirlap 125. szám alatti „Széttekintés“ czimü vezérczikkben elősorolván a főszerkesztő ur mind azt, mit ő negyedév óta lapjaiban nemcsak megpenditett, hanem, mondhatni, elég ügyesen meg is vitatott, egyszersmind azon már több alkalommal nyilvánitott őszinte vallomását ujitja meg: miszerint ő mindent, mit eddig megvitatott s okokkal támogatott „csak véleménykép terjesztė a haza birói széke elébe, hogy ha jót mondott, viszhangra találjon, ha tévedett, megczáfoltassék, hogy ő a nemzeti test minden üterén csak azért akart széttapintgatni, hogy annak rokon- s ellenszenv nyilatkozatit megtudhassa, magának az idő szükségeibe practicus belátást s jóshitet szerezhessen, valljon a közel jövendő veteménykertjében, mellyik mag kél ki, mellyik nem?“ — E jeles vallomásnál szebbet ember se nem kivánhat, se nem adhat. Azonban föltámadt ellene gr. D..., gr. Szt., An... stb. — nevek, mellyeket ő önvallomása szerint tisztel, urak, kiknek tudományát roppant észtehetséggel párositva maga elismeri, csodálja; feltámadt ellene majd minden hirlap, Világ, Nemzeti Ujság, itt-ott Századunk is, és mégis mindezek képesek valának-e őt annyira felvilágositni, az ellenkezőről annyira meggyőzni, hogy állitásaiból, véleményeiből csak egyetlen egy jottát visszavont volna? Nem. Tehát „csak véleménykép terjeszté állitásait a haza birói széke elébe, hogy ha jót mondott, visszhangra találjon, ha tévedett, megczáfoltassék“! Nem, ő makacsul ragaszkodott minden állitásaihoz s ragaszkodik most. Vagy ennyi tudós ur, ennyi hirlap ő ellenében csak semmi? Vagy megczáfolhatására az is szükséges, hogy még a tudatlan parasztok is ellene nyilatkozzanak? Nem, nem, többen nem nyilatkozhattak ellene, mert párthivei- s elvrokonitól azt nem kivánhatta, lapjában pedig ellene szóló nyilatkozatnak más lapok példája szerint helyet a világért sem ada. Az az ur tehát, ki mindenkitől — ki nem levelezője, vagy elvrokona — a józan logicát illy felkiáltással: „s éljen a logica“! meg szokta tagadni, az az ur most egyszer megfeledkezvén tulajdon logicájáról, ugyanazon „Széttekintés“ czimü vezérczikkében, a helyett hogy a fönebb igért mód szerint állitásait megczáfoltaknak vallotta volna, inkább panaszokra, gyanusitgatásokra fakad mondván: hogy „a munkaközben a negatiók természetét különös összeségben vala szerencséje tapasztalhatni“, hogy „a conjuncturák nem biztatók“, hogy „a rosz akarat a

tömeg értetlenségével visszaélni és az ő elhintett jó magvait szét-tapodni fogja.“ Szomoru hangon számlálja elő továbbá azt is pontonkint, mi mellett eddig bajnokkint küzdött, s vérző szivvel jelenti, hogy „mindenütt“ — levelezőjit s több-kevesebb elvrokonit kivéve — „ellenszegülőkre“ akadt, majd a Világ majd a Századunk által „megleczkéztetett“. No már a napfény világosabb okokat nem nyujthat ennél, arra szolgálandókat, hogy ő nem véleményeket terjeszte a haza birói széke elébe, hanem törvényeket, miután illy ellenszegülésekre s leczkéztetésekre állitásaiból csak egy betüt nem vont vissza. És mégis e napfény-világu okokra hihetőleg szemet hunyand. *K—u J.*

A házasság

bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben.

(Folytatás.)

Az emberek közt a him és nőstény egyesülésének a nemi ösztön kielégitésére, nem holmi lengeteg szerelmi ábrándozáson, hanem valódi szereteten kell alapulnia, s azok főbb természete törvényei s czéljai szerint történnie; és sem az összekelt személyek emberi méltóságának, sem az ész által helybenhagyott nemi ösztön természetes czéljának nem szabad megsértetnie: következőleg a választásnak mindenik részről szabadnak kell lenni, s a házas társaságnak egyezés, szövetség, alkukötés által felállni. Annak czélja mindazáltal nem függ az egyezkedők szabad kényétől; mert azt maga a teremtő már kiszabta, s az emberi természet törekedése által elég nyilván kimondotta, hogy szaporodniok és tökéletesbülniök kell.

Mi a nemi ösztön kielégitésével összeköttetett, a gyönyört az ész csak a szaporitásra serkentő ingernek és a szaporaság megállapitására szolgáló segédeszköznek ismeri; s itélőszéke előtt alacsonságnak tartatik, ha az emberek, kiket a teremtő a nemzésnél fogva mintegy társul vesz munkájában, testüket csupa gyönyörökre adják eszközül. Innen valamint ez az ész törvényével ellenkezik, ugy nem is szabad a nőszőknek a gyönyört czélul kitüzniök.

Embernek magas tiszta czélra advák észtehetségei s minden hajlamai, magas tisztáknak kell tehát élvezeteinek is lenni. A gyönyör valódi gyönyör, ha szellemirányu: de ha annak czégére a testiség, oh akkor az erkölcssemmisitő, állatiságba lökő, szenyörvénybe sodró, oktalan kéjelgés!

Noha nemre nézve különböznek egymás közt az emberek; a természet, a szabadság, a mélyebb érzet, a nemesb kedély és az ész egysége mindazáltal a férjet és nőt jogaik és kölcsönös kötelességeikre nézve egyenlőkké teszi; ez okért nem is lehet ollyasminek helye a hazassági szövetségben az emberiség nyilvános sérelme nélkül, mi ezen elidegeníthetlen tulajdonoknak rövidségére válhatnék. Csak egy pár közt lehet tehát házas társaság. A him és nőstény nemek alapeszméjéből is okoskodva, ezt kell tartanunk: mert valamint az emberfaj csupán kétféle nemmel bir; ugy kell észszerüleg magában az emberfajban a kétféle nemüeknek csak páronkint egyesülniök a házas életre.

A rendületlen alapon nyugvó egynőjüségnek átellenében áll az ingatag többnőjüség, melly kizárja a nőnemet az egyenlőségből és a férfi kéje szolgálójának teszi, s a házasság ikerczélját, a szaporodást és tökéletesbülést fölöttébb hátráltatja. Ha Törökországot, mellynek elegynyelvü lakói keresztények és mohamedanusok, statisticai- s politicailag vizsgáljuk, legott szemünkbe tünik, hogy melly arányban szaporodik időről időre az egynőjüséget gyakorló keresztények száma, épen olly arányban fogy évről évre a többnőjü törökök népessége. Kellőleg belátta ez apadási métely okát az ujító néhai Mahmud, és czélszerü javító rendelményével a régi nyavalya orvoslását elkezdette, keményen megparancsolván, hogy minden török férfitól tartatni szokott több hölgy közül csak egy legyen az igazi nő, s igy csak ezen egy részesüljön a nőket illető polgári kedvezmények- és hasznokban.

A többnőjüség az erkölcstelenség és dologtalanság fészke. Minél több a házas társaságban a nember, annál kevésb részükről a gazdasszonysági ipar, a munkakedv, és annál nagyobb a versenyző tetszvágy és a semmiskedő gondszenvedély, a szépség rózsái lehullongását minden áron visszatartóztathatni. Igy kiki a dolgot magától elháritni s társnéjára tolni mesterkedik; mi gondviselést kiván, mi nyugtalanságot, álmatlanságot okoz, a magzatok növelését elhanyagolja, s öntudatában, hogy jogfosztott martalék, delisége, kecsei, szeplős önviselete, kaczér mozdulatai által egyedül zsarnok ura buja kedvében járni, kedvét megnyerni szorgoskodik. Ott van a házassági kéjbarlangban az uj Laisok, Lyciscák, Phrynék és más mocsok-nemberek egyesülete. Hová a nőkeresés szintolly borzasztó, mint maga a bünintézet. Cserkeszhon természeti szépségeikről hires lányai barmokkint vásárra vitetnek és a haremek számára eladatnak, kiknek megvételökkor gyakoroltatni szokott szemlemód, mellyről több hiteles szemtanu értesitette a világot, annyira bántja az izlést, a szemérmet, az illedelmet, annyira lealacsonitja az emberiséget, hogy annak festeni akarásánál reszkető kezemből a toll kiesék.

Az előadott házassági életmódbul kerekedett töméntelen rosz, különösen a roszak rosza, a növeléshiány, és igy a mindennemü tökéletesbülési eszköz nem léte okozta a török birodalom mindenbeni hátramaradását, mellyet ingadozásában a polgárosodott Europa keresztény politicája őriz a végső összedüléstől.

Az egyférjüséggel homlokegyenest ellenkezik a többférjüség, melly által a nőnem személyes becsének árulójává s a baromi buja gerjedelmek közönséges csilapitójává lesz. Az a szeretetet merő szeretkőzéssé alacsonitja. Utazóktól tudjuk, hogy pogánylakta olly tartományokban, hol a többférjüség divatoz, sokkal kevésb a nemberek, mint a férfiak száma, s innen ők a vétkes szokást, a gonosz erénytelenséget a szükségből akarják kimagyarázni. De egyiknek sem juta eszébe, hozzátenni, e szükséget mi okozza?

A természetbuvároknál a tapasztalás utján rég kicsinált valóság, hogy a föld minden lakói öszvege felét jóval tulhaladja a nemberek száma, s igy szabályszerüleg az egész földön több nember van, mint férfi. Honnan lehet, honnan van mégis a tetemes kivétel ama pogány tartományokban? Onnan, hogy a házasság nem az egység rendes, hanem a többség rendetlen alapjából megy ki, a rendetlenségnek pedig mindig természetelleni, rendetlen az eredménye. A több férfitól használt nember idő előtt elromlik, elgyöngül, kivesz. Szomoru példa reá a keresztény földön a nagyobb városokban tartozkodó hitvány kéjhölgyek sorsa is! *)

*) Nagy Károly császárról irják, hogy sok hasznos rendelést tett a közönséges erkölcstelen nemberek megzabolására s kiirtására, kik a rendes házas élet és magzatszaporitás förtelmes akadályai, az ártatlanság gonosz csábitói, a jó erkölcs istentelen rontói, az illedelem és szemérem orczátlan botránkoztatói, a legundokabb és legveszedelmesb nyavalyák gátolhatlan terjesztői. Igen szivrehatólag panaszkodik egy német iró azon veszélyárasztó, átokhozó, bünszaporitó személyek ellen: „Wer weiss nicht, dass diese Missgeschöpfe den oft unbärtigen Jüngling, der ihnen in Weg kommt, verführen, durch die abscheulichsten, ruchlosesten, oft gewaltsamsten Mittel anreizen? Wer weiss nicht, dass sie durch die unflätigsten Reden, die unzüchtigsten Geberden das unschuldige Mädchen höhnen und beleidigen, die keine andere Begleitung hat als ihre Mutter oder Schwester? Wer weiss nicht, dass diese ekelhaften Megären, die sich ein Handwerk daraus machen, Weiber zu verführen, und zu Liederlichkeit anzuziehen, sich bis in den Schooss ehrbarer Familien vom Mittelstande eindrängen, um den Eltern das junge Mädchen zu entreissen, dessen Gunstbezeugungen sie zum voraus zu vermäkeln die Frechheit hatten. Und dergleichen Unfug sollte nicht gesteuert werden können? Nein, wer das sagt, der belügt das Gewissen, der verdient, dass die Schmach auf seine Tochter, sein Weib, auf alles, was ihm am theuersten ist, zurückfalle.“

Csupán egy férj és egy nőnek lehet kölcsönös joga egymás birására, mind a két részről a harmadik kizártával. A bujálkodás szabadsága kikötése az emberiségnek nyilvános megtámadása le endene: ugymint a melly egyenesen arra mutat, hogy a nőszö nemi ösztönét erkölcsi korlátok közé szoritni nem akarja; főbb természetét megtagadta; a szeretet tiszta folyamát a vad ölelés gyönyöreivel megzavarta; s igy a házassági szövetség önmaguknak, vagy az egyik, vagy mind a két részről lealacsonitásával fogna köttetni, melly általában minden szerződést törvénytelennek, megállhatlannak, érvénytelennek tesz.

Ki a czélt akarja, annak az eszközöket is akarnia kell. A házas társaságnak holtig valónak kell lennie. Az ész törvénye szerint tudnillik mindenik félnek egyedül magáért a személyért kell a vele egyesülést kivánnia; ki a házassági szövetséget bizonygs időre akarja határozni, mint ez Francziahonban a forradalom idejében megtörtént vala, azt köti ki, hogy neki valaha szabad legyen társát, mint megunandó haszontalan házi-butort, magától eltaszitni: melly alkuktésre senki sem léphet, a nélkül hogy tulajdon emberi méltóságát meg ne tagadja. Az erkölcsiség tiltja a házas feleknek az ingatagságot. Nem lehet tehát nekik egymáshoz csak ideig óráig ragaszkodniuk, mert ez a szeretet nemességét megfertőztetné, az egész életrei szorgalmat lankasztaná, a házi csendet és békét fölháborítná, a maradék iránti közös gondoskodás czélszerü sikeresithetését kizárná, a haza javára összevetett vállakkali munkálást meghiusitná, s azok erkölcstelen életmódját létesitné, „quae natura prona atque ventri obedientia finxit.“ „Sallustius.“

Végre a nőszőknek a házasságban nemcsak magukra kell nézniök, hanem egyszersmind azon személyekre is, mellyek egyesülésökből származhatnak. Ezek minthogy tőlük vesznek életet, és olly erkölcsi lények, mellyek hogy végczéljukat elérhessék, az ő segélyök nélkül szükölködnek; a nőszők az ész törvénye szerint házas társaságra a nélkül nem léphetnek, hogy önmagukat leendő magzataik közös táplálására s növelésére is le ne kötelezzék: egyébiránt majd létre hozzák ugyan az erkölcsi lényeket, de azokat legott olly nyomor és veszélyre teszik ki, melly gyönge életüket meg-meg a bölcsőben elolthatja. Mikép irtózik az illy szövetségtül az emberi természet!

A házasság tehát, egybevevén az ész által meghatározott jegyeit, nem egyéb, hanem a két külön-nemü személyek közt a nemi ösztön hűséges egymássali kielégithetése s egyesülésükből származandó magzatok táplálása, honboldogitó testi s lelki növelése végett, szabad és közös megegyezéssel kötött elválhatlan szövetsége; vagyis: a házasság a szeretet által lélekben öszhangzó két különnemü személy egy testté léte.

A házassági szövetségben a főczélhoz még mást is lehet ugyan toldani, például, a kölcsönös segitséget, a javakbani közös részesülést, az örökülést; megkivántatik mindazáltal, hogy a toldalék az ész törvényével megegyezzék és a szövetség főczélját el ne rontsa.

Ha Virgil mondásakint „foederis aequas dicamus leges“, a házasfelek közt mind jogaik, mind kötelességeikre nézve teljes egyenlőségnek kell uralkodni: ugy világosnál világosb, hogy ők egyiránt tartoznak egymást mind egészséges, mind beteges állapotjukban hiven ápolni, az élet vándorutain czélirányos figyelmeztetéssel, tanáccsal, tettel, ótalommal segélni, s igy mind ön házi boldogságukat, világi szerencséjüket, mind magzataik jelen és jövendő jólétét egyesitett erőkkel hathatósan előmozditni, mind a haza köz-előmenetén kitelhetőleg munkálkodni: mert az erkölcsileg szabad házasság keze két személyt a haza nagy családjából azért emel ki, hogy azoknak nemes kötelességei pontos teljesitéséből keletkezett házi áldások az ország köz-jólétébe visszafolyjanak.

Hol közös az ápolás, védelmezés, gondoskodás, igyekezetre kész segély, ott közösnek kell lenni általánosan a segélyből folyó minden eredménynek, különösen az ujon- keresett, szaporitott vagy okosan megtartani birt javakbani részesedésnek és azok élvezésének. Innen a házastársaságban a felek közt két külön

pénztárnak helye nincs, és ha illyen van, az a lappangó vagy nyilvános visszavonás jog-lenyomó jelensége, kicsucsorodása. A külön pénztárok megoszlott gazdálkodásra, a megoszlott gazdálkodás elkülönzött erőkre, az elkülönzött erők egyenetlen haszonélvezetre, az egyenetlen haszonélvezet valamelly vélt egymás fölötti jogelsőbbségre mutat. Azon képzelet, hogy az egyik házasfél hozománya a másik ősvagyonát felülmulta, vagy annak semmije sem, ennek pedig mindene volt, mikor összekeltek, csak annyit nyom az ész itélőszéke előtt, mint ha a házas társak egyike másikát a jogegyenlőségtől azért igyekeznék megfosztani, mivel ő erősb, vagy gyermekségében puhább ágyon pihent, mint az. Valamint mindenütt, ugy leginkább a házastársaságban áll azon elv, hogy nem kevésb dicséret a birtakat megtartani tudni, mint keresni. Ezért a házasfelek közti jogegyenlőség megrendithetlen, és ők épen az egymás iránti kötelességek által feljogositvák, hogy a talán nem egyarányu tőkevagyonaik után kapott kamatokat egyaránt élvezzék.

Mi a házasfelek örökösödését illeti, itt is az ész elvben nem ismer egyebet, mint tökéletes egyenlőséget; de ugyanaz ész, melly a fenmaradt öröklés-tömegnek netalán különböző kutfejeit egymással soha össze nem zavarja, különbséget tesz a házassági szerződés alá nem tartozhatott, változhatlan minőségű apai vagy anyai ősjószágok, a házassági alkukötésben minden erőtetés, csalárdság és ravaszság nélkül, szabadon, kellő egyenesség és őszinteséggel szabályozott jogszerü járandóságok és a házas felek által együtt keresett akármi névvel nevezendő javak közt, és az ezekbeni öröklést ekkint határozza meg: az elsőkben, mint összerződések vagy királyi adományok által szabályozott elidegeníthetlen természetü javakban, a kölcsönös örökösödésnek helye nem lehet; ez azonban a kölcsönös özvegyi jogigényt ki nem rekeszti, melly semmi nem egyéb, mint az egykori hűséges szeretet és kész segély nemes hálabére: a házassági kétoldalu szerződmény által mindenik házasfélnek kiköttetett járandósága semmi változtatást nem szenvedhetvén, annak szorosan végre kell hajtatnia; mert ha az egykor önkényt akaró szerződőknek a házassági alkukötésnél bántalmuk nem történt, ugy az abból keletkezett örökületnél sem lehet az örökülő félnek sérelmes panasza vagy rövidsége: a házas társak által együtt létesitett, gyüjtött, szaporított keresményekre nézve minden kifogáson kivül kölcsönös örökösödést mond az ész.

Mintha még mindig a régi lovagvilágban élnénk, mikor a harczszomjas erős férfiak hősbéröket, a diadalkoszorut, a tusatéren a szép hölgyek gyönge kezeiből elfogadni égtek, de nőiken uralkodni annál inkább szerettek, az emberi élet bölcsesége alapjai, a gyakorlati bölcselettan, az észjogrul irók is el-elfeledkeznek, és a házas társaságban a semmi örv alatt meg nem csorbitható jogegyenlőségnek legszenvedélyesb vitatása alkalmával — a férj uralkodásárul — álmodoznak; álmodoznak, mondom, mert azt az egyenlőség eszméje, fogalma, elve, az ész törvénye, a házassági szövetség főczélja ellenére megállapitni nem lehet, nem szabad.

A házas felek közt csupán egy kölcsönös czimezés lehet, a szeretet czimszava — a te — s ez is minden egyoldalu uralkodást örökre kizár. Melly házas társaságban a férj jogellenes uralkodása divatoz, ott az egyenlőség megszünt, és egyszersmind a házi boldogság talpköve s egész épülete megrázatott. Koránse higye az uralkodni szerető férj, hogy neje őt félelemből hiven szeretendi, hogy fönhangu parancsit pontosan teljesitendi, hogy az előtte talán külsőleg reszketni látszó nő belsőleg elég erőt ne érezzen, az ő zsarnokoskodása megszüntethetését előbb szelid, nyájas, kellemes, engesztelhető módokon, mint a gyöngéd nőnemhez illik, megkisérleni, s ha teljességgel nem boldogul utóbb czélja elérhetése végett, olly eszközökhöz folyamodni, mellyek nem illők, nem helyesek. Ő, ki az erőszakot erőszakkal visszatorlani gyönge, férje zsarnokoskodását alattomos uton a legfinomabb mesterkedéssel törekszik kijátszani, s őt, az uralkodás képzetében merengőt, a némberi csiny könnyü laptájává tenni. Igy szüli az egyik rosz a másikat, a férj uralkodása a nő erkölcstelen cselekvésmódját.

(Folytatása következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

69. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 1.

Törvénygyártás.

II.

A törvénygyártási kór az ugyis törvény-gazdag hazánkat annyira ellepte, mikép sok uraink nem elégedve meg azzal, hogy minden három év lefolyta után legalább is egy év üdvös törvények alkotására szokott forditatni, még azt is szeretnék, ha minden évnek három negyede törvények gyártására használtatnék, ő nekik pedig még ezen kivül is minden héten legalább két törvénynyel codexünket szaporitni megengedtetnék. E szerint ötven év mulva természetesen nemcsak azon törvényeket megteremthetnők, mellyek késő maradékunknak majd Anti-Kristus ideje körül szolgálhatandnának sinórmértékül, hanem a földgömb minden országait is törvények alkotási fáradságától megmenthetnők, miután azok kész törvénykönyvünkben minden lehetséges törvényeket föllelhetnének és csak elfogadásukra volna szükségök.

Igaz, igy országgyülésekre többé nem szorulnánk, nem költségeskednénk; de bezzeg törvénykönyvünk is hirtelen iszonyura növekednék s egyedül maga olly könyvtárt képezne, miszerint annak nem mondon megtanulására, érthetésére, hanem csak átolvasására is egész élet kivántatnék, s igy igen kevés hasznát vehetnők, mert csak ritka biró volna képes törvénykönyvünkbeni járatlansága miatt egy két esetet törvényeink szerint elitélni, miután most is több olly gyenge birákat ismerek, kik alig lépvén ki iskolájokból, azonnal birákká lettek s természetesen nemcsak azt nemtudják, micsoda törvényeket alkotott az 1836. országgyülés, hanem még azokat sem, mellyeket az 1840dik teremtett. Valóban megbotránkozik a szegény öreg falusi biró, kinek sokszor nemcsak több tapasztalása, hanem belátása is van mint birájának, midőn illy tapasztalatlan ifjoncz őt itéli, dorgálja vagy neki parancsokat osztogat! De még több ollyanokat ismerek, kik minden tudományokat zsebökben hordozván (az 1840-dik évi országgyülés törvényeit egy kis nyomtatványban), azt, mikor itélni akarnak, zsebökből kikapják és belőle itélnek, mikint az ügyes alleopata orvosok szokták a szegény betegnek nyavalyáját könyvből kiolvasni, addig olvasván a nyavalyák iszonyu sorát előtte, mig a beteg fölkiáltván mondja: „ez a bajom!“ És — legyen szabad megmondanom — ezek teszik nagy részt a közvéleményt, ezek a kor szükségeit, mert reformatoraink elvrokoni — ezek!

Igen is törvényeket alkothatunk a mennyit tetszik; de ki tartja meg azokat? Nem kellene e egy minden törvények tekintetét, megtartatását biztositandó alaptörvényt mindenek előtt alkotnunk, és azt minden személyválogatás nélkül minden emberrel szigoruan megtartatnunk? Illy alaptörvény nélkül minél több törvényeket alkotunk, annál gyakoriabbak lesznek azok áthágásai; pedig alkotmányos országban nincs, nem lehet kártékonyabb, a statusra nézve veszedelmesebb botrány, mint a törvények büntetlen elhanyagolhatása, vagy áthághatása — ez nemcsak a köznép, hanem az egész nemzet erkölcsi érzelmeit iszonyuan tompitja, borzasztóan dulólag hat még a jobb szivekre is, miután a szapora rosz példák a sziveknek legveszedelmesebb csábitói. Ha a törvény valamint enged, a mi előbb engedve nem volt, annak elhanyaglása vagy gyakorlata káros nem lehet; de ha az valamit parancsol, és azt mindenki büntetlen elhanyagolhatja, vagy ha valamit tilt, s azt mindenki megfenyités nélkül teheti, ekkor ez botrány, melly folyvást messzebb terjeszkedve a statusélet gyökerén mindaddig rágódik, mig azt sirba szállitja; mert egyik törvénytelenség a másikat idézi elő, egyik törvény csonkitása a másikat csorbitja meg. Igy dűlnek halomra először a tős törvények gyermekei vagy unokái, magok után vonván a tős törvények romlását is; igy aljasodnak a nemzetek iszonyú kárára a legüdvösebb, hasznosabb intézkedések csupa holt betűre le! Aztán az embert nemcsak mint polgárt, hanem mint a status fölött őrködő legfőbb lényt elismerő vallásos embert is kell tekintenünk, s miután az nem csak vallását, hanem a status törvényeit is lélekismeretesen megtartani köteles: a status törvényeinek fenyítetlen áthághatása által egyszersmind a lélekismeretbeni bűnökre tárt kaput nyitunk, terheljük s öljük a lélekismeretet, előmozditjuk a vallási törvények áthághatását, szóval a vallástalanságot, melly minden statusnak végre is csak veszedelmére lehet. A vallással, kivált ha azt a politikával szorosan összeházasitjuk, visszaélhetni ugyan annyira, hogy a statusfőnek egyénisége miatt az ország boldogtalan lehet, de status marad mégis; egészen vallás nélküli status pedig millyen lehessen, arról nincs fogalmunk, mert illyen földünkön még nem létezett, hacsak a franczia statust ide nem értjük, melly azonban a vallásnélküli korszakában is bizonyosan annyi vallásos embert táplált kebelében, mint jelenleg.

Korunkban a magány érdeknek igen sok ellenségei vannak, mert mondják: „mindenbe belekottyan, mindig magát legyezi, mindenütt főszerepet szeret játszani.“ De ha mi a magányérdek korholóit valami joguktól vagy tulajdonuktól megfosztani akarnók, aligha bennök is a magányérdek szeretete föl nem ébredne. Ugy van, a magányérdek annyira befészkelte magát a gyarló ember szivébe, hogy azt abból sem a tizévi iskoláztatás, sem jókora tudományosság, sem végre az ezer meg ezer forintokba került nevelés ki nem küszöbölheté, és köznépünk szivéből, mellynek romlottaságát, gonoszságát nagyobb részt a magányérdekérti örök küzdés — mert a tolvajság is magányérdek — szüli, három négyévi iskoláztatás, csekélyebb tudomány, sokkal tökéletlenebb nevelés hihetőleg még kevesbbé küszöbölendheti ki. Ugy van, s nem tagadjuk: a magányérdek hatalmas parancsnok; az a maga ügyében nemcsak szóváltásra, hanem, tapasztalás szerint, kardrántásra is kész. Igaz, hogy régentén hatalmas nagyjaink erőszak, fenyegetődzés, pártoskodás által olly törvényeket csikartak ki királyaink és nemzetünktől — mint hajdan a magyarok e boldog hazát más népektől — mellyek tulajdon érdeköknek épen olly mértékben kedveztek, mint mennyire az egész nemzet közohajtásától eltértek; igaz tehát, hogy ott, hol magányérdekek forognak kérdésben, magokat az érdekletteket biráskodni, határozni, vagy törvényeket alkotni hagyni nem tanácsos, mert bizony az ember valamint mindig ember volt, ugy most is csak ember. Azonban legyen szabad az ollyannyira korholt, gyalázott magányérdek becsületére megvallanunk, hogy az mindenütt, hol korholtatik, csak magát védelmezőleg lép föl, és terjeszkedni nem akar, a korholók pedig ugyanazt részökre igen is tágitni kivánják; tehát a semmi érdek, a bár magány-, de mégis valódi érdek ellen küzd. Hogy pedig a magányérdek, a semmi érdeknek egészen alárendeltessék, a

magányérdek fölötti hatalom egészen a semmi érdeknek ugy adassék át, hogy a semmi érdek a bár magány-, de mégis valódi érdeken teljes hatalommal tetszése szerint zsarnokodhassék, az csakugyan szembeszökő igazságtalanság. Hogy például egy akár jobbágyokkal biró, akár jobbágy nélküli főnök, vagy tiz ezer olly nemes ember, kiknek egyenkint csak egy szilvafájok, egy kis kalibájok, egy hold földjök van, elszéditvén, ezek segitségével száz, számos jobbágyokkal biró földesurak ellenében szótöbbséggel — rendkivüli lármával — a jobbágyság s földesurak érdekében határozzon, s igy a semmi érdek a roppant érdeken, csúfos önkényt gyakorolhasson: az csakugyan olly képtelenség, melly csak a mostani reformatorok igazságszeretetével férhet meg.

Pedig hogy korunknak, vagy inkább reformatorainknak, ez a tendentiája, csak abból is világos, mivel mindig, akár győznek, akár győzetnek, magok részén állitják lenni az értelmességet, nem is ügyelvén arra, hogy csak ketten, hárman vannak, és az ezereket az elcsábitott tömeg teszi. Ha a reformatoroknak a tömeg nagyobb részét elcsábitni és segitségével valami kérdést, ugymint ők kivánák, eldönhetni sikerült, akkor, bár vérengzéssel történt is az, azt mondják: „még a köznemesség is annyira buzgott az igaz ügy mellett, hogy buzgalmában magát mérsékelni sem tudá s — „ütött"; ha pedig a másik résznek volt több pénze és sikerült ngyanazt tehetni, akkor azt mondják: „a magányérdek a tömeget elcsábitá s az értelmetlenség az értelmességen győzött." S ekkor az ólmos botokkali győzelmet szünet nélkül becsmérlik. Illy körülményekben, midőn a semmi vagy fatyu-érdek a magányérdek ellen küzd, vele szünetnélkül harczban van, s elkerülhetlenül vagy annak kell bekövetkeznie, hogy a semmi érdek a valódi érdeket legyőzendi, tiprandja, vagy a magányérdek a semmi érdeknek egész letapodásával még kártékonyabban kiterjeszkedhetendik, sokkal tanácsosabb: vagy a felekezetek magányérdekeit mellőzve, semmi őket érdeklő törvények alkotására nem bocsátkozni, hanem csak a haza közboldogságát illető törvényekkel foglalkodván, a mindkét részt egyiránt biztositó régi törvények mellett maradni, mint a felekezetek izgatásával, uj törvények alkotásával, szaporitásával hirtelenkedni, hamarkodni, a régieket megsemmitni, az ujakat meg nem szilárdithatni s igy az anarchiának tárt kaput nyitni; vagy a törvények alkotását, módositását, szóval a haza jövendőjét, boldogságát, a tapasztalatlan uracsok és a tömegek teljes kizárásával, egyedül a haza bölcseire, atyáira bizni. Ezt a józan ész annyira követeli, hogy annak nemcsak nálunk, hanem más országokban is, mulhatlanul bekövetkeznie kell, s csak csudálnunk lehet, hogy hazánk inkább utánozni szereti még ebben is a külföldet, hogysem azt megelőzvén, annak szép leczkét nyujtana. De lássuk közelebbről, miket szül a törvények alkotásában e természetelleniség.

Egy hirlapszerkesztő, kinek érdekében kell feküdni lapja becsét fentartani, több fárasztó fejtörés után valami látszólag jó ötletre bukkanik; ezt szépen fölékesitve inditványkép lapjába iktatja. S ime! egy falusi főnök, kinek főnökségét megtarthatni, épen olly érdekében fekszik, mint a hirlapszerkesztőnek lapja becsét, bele szeret az inditványba, gondolkodik róla; több észrevételekkel megtoldja s talán még szebben kicziczomázva az első közgyülésen a karoknak melegen ajánlja. Egyszerre megrendül a terv, vagy ötven fiatal uracs az inditványt és inditványozót iszonyu lármával mindaddig éljenezi, mig az inditvány elfogadtatik. Ezt a megye a többi megyékkel közli, azokat inditványa pártolására felszólitja. Minden megyében jóval a gyülés előtt ezt egy pár főnök megtudja, készül és a gyülés alkalmával hasonlókép ékes szónoklattal a karoknak ajánlja. Itt is megrendül a terem; a fiatal urak éljenének vége nincs, és az inditvány elfogadtatik, környöltetik stb. Igy keresztülfutja az inditvány egész hazánkat, majdnem mindenütt elfogadtatik és mint a nemzet közohajtása országgyülésre viteltik s perse törvénnyé lesz. De mi történik az uj törvénnyel? semmi.

Miután az a nemzetnek soha még eszében sem volt, nem hogy azt ohajtotta volna: természetesen ugy él mint élt előbb, mintha a törvény nem is létezne. Hát mi történik, ha valaki a tövényt elhanyagolja vagy áthágja? Semmi, egy szót sem szól neki senki! És ez nem botrány? vagy legalább nem gyermekjáték! Aztán mit mondanak erre némelly uraink? Azt, hogy nem a hirlap idézte elő az inditványt, hanem a kor idézte elő a hirlapot.

Némelly uraink a törvények alkotásában olly nyughatlanok, hogy magával az alkotott tős törvénnyel ritkán elégesznek meg, hanem annak nyomban maradékot is, fiut, lányt sőt még unokákot is adatni kivánnak. Pedig valamint az anya meg szokta szülni annak idejében a maga gyermekét, és ezek ismét annak idejében a magokéit, épen ugy szokta önkint szülni egyik törvény a másikat annak idejében, a nélkül hogy előre a jövendő idő méhéből azt erőszakkal kiszakitani szükség volna. Midőn például az országgyülés az urbéri váltságróli tős törvényt minden család nélkül alkotta, ez sok uraknak nagyon visszatetszett, mert fiut s lányt, annál kevésbbé unokát, nem adott neki. Ők azt akarák, hogy a törvény mondja ki: „a földesur legyen köteles a váltságot elfogadni" és ez a tős törvény fia; mások azt akarák, hogy a törvény a jobbágyot is kényszeritse a váltságra, és ez a tős törvény lánya; mások ismét azt akarák, hogy a törvény a váltságdijt is határozza meg, és ez a tős törvénynek már unokája lett volna. A törvényhozó test bölcsen átlátta a család szaporitása szükségtelen- s idétlenségét s mellőzött mindent; az idő s tapasztalás pedig igazolja, hogy bölcsen cselekedett. Hagyjunk tehát az anyának időt, hogy a szülendőt szülhesse meg akkor, mikor az órája eljövend, és ne szakitsuk méhéből erőszakkal ki a két hónapos kisdedet, melly kilencz hónap alatt magától is ellenszegülhetlenül követelendi a világrai jöhetést; ne adjunk a mainapon férjével összekelt hölgynek nyomban gyermeket, majd megszüli ő azt annak idejében a nélkül is. A főtörvény hozatala után várakozni, annak üdvös eredményét vagy káros hatását be kell várni s aztán a tapasztalásra támaszkodva lehet a körülményeknek és az idő szükségeinek megfelelő ujat alkotni. Hajdan a házasulandókra nézve csak ez a tős törvény állott: „a házasságra lépendők tartoznak egymásnak hüséget igérni, fogadni." Idővel tapasztaltatott, hogy e fogadás s kölcsönös igéret daczára a hűtlenség igen gyakori, s ekkor megszületett a tős törvény fia, mondván: „a házasságra lépendők kötelesek egymás iránti hűségüket eskü letételével biztositni." Utóbb ismét tapasztaltatott, hogy az eskü daczára is a hűtlenség mindennapi, s ekkor a tős törvény unokája jött létre, melly azt mondá: „a házasságban tapasztalandó hűtlenség orr vagy fül levágásával büntettessék meg."

De mellyek azon bölcs, üdvös, drágalátos törvények, mellyekkel reformator uraink szerencsétlen hazánkat boldogitni készülnek? Ó! ők csak Franczia- s Angolországok körül táuczoltatnak bennünket folyvást, mikép szokta olasz a medvéjét, institutióikkal akarván előzönleni hazánkat, tulajdon institutióink elannyirai kiküszöbölésével, hogy még nyormokra se akadhassunk többé soha, mitsem törődvén azzal, ha üdvös hatásuk vagy üdvtelen eredményük leend e nálunk? megértünk e azok gyakorlatára vagy sem? Van ugyan Angol- s Francziaországokban is sok, mi e jó uraknak nem tetszik; az elsőben például az aristocratia, az utóbbiban a követválasztások stb.; mert valami tökéletest előteremthetni más mint e jó urak széles e világon nem képes; de mégis, mi egyszer Francz- s Angolhonban létez, szüljön bár azokban is naponkint legszomorubb következményeket, többnyire jó, s nekünk olly annyira mulhatlan szükségünk van rá, hogy házánkbani átplántálásukkal egy perczig sem várakozhatunk; még a mi intézményeinkből egyetlenegy sem nyerheté meg tetszésöket annyira, hogy azt vagy eltöröltetni vagy legalább véleményök szerint módosittatni ne követelnék. En legalább csak egy szokást, annyival inkább institutiót nem ismerek hazánkban, mellyet ők egeszben helyeslettek, megdicsértek, sőt egész alkotmányunkban csak egy szeget sem, mellyet meg nem mozgattak és a status épületéből directe vagy indirecte kirántani nem ügyekeztek volna. Avvagy mikor s hol hivatkoztak e jó urak Berlin vagy Poroszországra? München vagy Bajorországra? Bécs vagy Ausztriára? Mikor s mit találtak ezekben dicséretre, utánzásra s hazánkbai átplántálásra méltónak? Vagy e városok- és országokat mind szerencsétlen emberek lakják, mikint Olaszhont, mellyet boldogtalannak mondanak, de mellynek szépségét minden vándor végtelenül dicséri? Annyi szinte való-

szinünek látszik, hogy a föld hátán jelenleg alig létez olly ország, mellyben iszonyu kincs, pazar, legmagasb foku ipar s kereskedés mellett annyi inség, nyomoruság, örök népgyülekezetek s gyülések mellett annyi zavarok, rendetlenségek, legnagyobb szabadság mellett annyi törvénytelenségek, annyi pártdüh, mozgalmak, tusák, mindenneli elégedetlenség stb. uralkodnék, mint épen e két szerencsétlen minta honban, mellyek a dicsért alkotmány s institutioik mellett nemzetiségökkel létöket is aligha már rég el nem vesztendették volna, ha hazájuk olly helyezetben s ott fekszik, hol a mienk; illy institutio, alkotmány s szabadság mellett hazánk is félszázad mulva rommá változnék. Milly szerencsés és boldogok vagyunk mi, szegény s korholt institutióink mellett azok ellenében; milly nyogodtak volnánk, ha e jó urak a kebleket folyvást nem izgatnák s izgatásuk következtében megyei teremeinket rendetlenség, zavar, kicsapongás, pártdüh helyeivé nem alacsonyitandják le. Én legalább részemről százszor örömestebb vagyok s maradok rosz institutióink s korholt alkotmányunk mellett magyar, mint hogy felséges angol- vagy franczia institutiók s alkotmány mellett angol vagy franczia lennék; ha pedig találkoznak köztünk olly hazafiak, kiknek hazánk pokol, Angol- vagy Francziaország pedig mennyország, azoknak tessék oda vándorolni, mikint földieik azokból folyvást kivándorolnak, és szünjék meg örök panaszuk hazánk s institutióink ellen. *K—u J.*

A házasság

bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben.

(Folytatás.)

Mit az ész föltételez, a dolog természete kiván, a közjó nem nélkülözhet, a házasságban a szeretet és barátság iker-köztársaságának kell léteznie. Melly házas fél annak egyenlőségi törvényeit becsüli, fentartja, teljesíti, az az emberi társaságnak nem lehet nem jó taga s egész életén keresztül az elégület mennyei poharát élvezi.

A nagy világ piaczán is többnyire ollyanok az emberek, milylyenek a házi szük körben. Ki otthon nőzsarnok vagy papucslovag, az a köz életben vagy a mások jogait elnyomni törekszik, vagy a magáéit másoktól elnyomatni engedi. A férjétől kinoztatni szokott gyönge nőt minden becsületes ember lelke teljes részvétével sajnálni szokta. Ellenben a papucskormány alá jutott gyáva férj a közkaczaj, közguny tárgya. „Uxorii hoc aevo", ugymond Szirmay Antal, „apud hungaros erant Simon iudex oppidi Miskolcz, qui omnia foeminarum officia uxoris loco obibat, et Paulus Anda turmae equitum ductor, qui dum art. 31. 1598. constitutum fuisset: ut mulieres castra secutae sacco inclusae submergantur, et hanc ob causam uxorem suam in bello circumferre non posset, veniam uxorem ivisendi a supremo capitaneo quavis hebdomada petebat. Unde „feleségének felettébb engedő, feleségétől félő, felesége után járó" vocatur hungaris: „kontyot feltevő férfi, Simon biró", vel „Anda Pál hadába való." Item: „Jaj annak a háznak, hol tehén bikának jármot vethet nyakába." *)

A házasság boldoggá tételére szolgáló szabályok legnyomosbbika igy hangzik: a férj birjon tudománnyal és egyéb hasznos ismerettel, magát tisztében és minden foglalatosságában ugy kitüntetni, mint a nő ügyessége s takarékossága által a gazdasszonyságban jelessé lesz, és mindenik igyekezzék czélirányos szorgalmával a legnagyobb tökélyre vergődni. Ezen felül a házas társak közt örökre számkilökve legyen az uralkodás bitorlása s a szivfagylaló, hideg parancsolat: virágozzék köztük mindig a kölcsönös megbecsülés és kellő őrizkedés szavak- és kitételekben, mellyek elhanyagolása által a szeretet és barátság iker-köztársaságra összeomlik, és maga a házasság nemességét elveszti.

Hahogy a házas társaságban valamelly felsőbbségnek gyakoroltatnia kell, legyen az először ollyan, millyen a lélek uralkodása a testen, ne pedig, millyen az uré a birt dolgon; másodszor azt mind a két házas társ egyiránt élvezze, azaz: mindketten egyenlő hatalommal legyenek fölruházva, hogy, ha az egyik roszra vetemednék, a másik kellő jogerővel birjon, őt jó utra téritni; egyenesen a romaiak országokosságát követvén, miszerint: „Consules coepere duo hac causa creari; ut si unus malus esse voluissel, alter eum, habens potestatem similem, coerceret." Eutropius lib. I. cap. 9.

Az okos és érzékeny erkölcsiség tanjait szivünkbe zárván, azon viszonyokat kell a jó és igaz iránti melegséggel nyomoznunk, mellyek által a házasság a polgári társaság czéljára hat és ugyanazért figyelmét szükségkép magára vonja.

Társaságon kivüli állapot a földön soha sem volt, mióta rajta emberek élnek. Azonban sokan sokkép elmélkedtek az emberi s polgári társaságok eredésmódjáról. És mivel a tudományos világban a különböző nézetek, mikint a nem-tudományosban a sokféle dolgok, többnyire csak karikákkint forganak, fel és le, s hátra és előre; a való megállapitása mind e mai napig vagy nehezitve vala vagy elszalasztva. Az eszmék egyszerüsitésében van az igazság kulcsa. Az ür, és mi az ürt betölti, mi az ürben mozog, a szeretet müve. Az egész mindenség örök törvények szerint elrendelt végigláthatlan társulat. Minden egyes tárgy külön köréhez, minden külön kör az egészhez társulati viszonyban áll, és a szeretet által igazgattatik. Társulati eszme nélkül a szeretet működése a világban merő puszta képzemény. Az oktalan állatokat is a szeretet kifolyása, a szerelmi ösztön, bizonyos társulatra ingerli, mit az épitő hódok, az Amerikában szabadon kóborló vadló-csoportok minden kétségen kivül bizonyitnak.

Valóban a legbölcsebb teremtő világos megbántása nélkül képzelni nem lehet, hogy ő az erkölcsi lényt, az embert, kire s kibe szeretetet olly bőven áraszta, társulati meleg ösztön nélkül hagyta volna. A legelső házasság, melly az emberiség kezdetével egy idős, egyszersmind a társulati ösztön őstanuja. Az észfonal tehát oda vezete bennünket, hogy ember főbb természeténél fogva társas életre rendeltetett lény, és mint illyen legkisebb külső kényszeritès nélkül csupán a benne munkálódó szeretet sugallása által minden társaság dicső alapját szabadon letevé. „Herocles universum humanum genus ad societatem natum esse dicebat. Prima autem, inquit, et praecipua societas est, quae per nuptias initur. Nam civitates sine familiis esse non possunt: et familia innupti manca est: integra autem et perfecta illius, qui coniugatus fuerit." Stob. serm. 65.

Innen igen nagy romlottság jele, ha valamelly országban a társaságcsonkitó nőtlenség eláradt. Ott a legnagyobb és legnemesb erények elsője, a szeretet, üres hanggá változik, és a társaságmérgező szeretkőzés buja karjaival az ártatlanságot ölelgetni. Ez istentelen fajtalanságot türni, szenvedni, engedni nem kell. „Állj elő rendeltetéseden erőszakot tett, megőszült nőtelen! adj számot az erkölcsiség itélőszéke előtt lefolyt életed alatt elkövetett titkos bűneidről, ki nem érzéd romlott kebledben a teremtőnek társas életre intő, boldogitó szavát, „Nem jó az embernek egyedül lenni". Szólj, mi vagy te a polgári társaság aranyviráinain? kopár, férges fa a gyümölcskertben; repedezett kopasz szirt a termékeny zöld mezőben; ijesztő váz a viruló nőtelen fiatalság szép körében."

„Oh hány rosz cselekedetben kelle neked lefolyt napjaidban buborékolnod, hogy illy szerencsétlenségre jutál! Hol valának lelki tulajdonid, mellyekkel az anyatermészet azért ruházott vala föl, hogy azokat nemesen kimüvelvén, valaha magad egy szeretetre méltó, tiszta hölgy szivére s kezére érdemessé tegyed? Ha még nem késő, s ha a javulásnak legkisebb szikrája ég melledben, fogadd hű tanácsomat és házasodjál meg: nehogy hoszas tévelygésednek még keserübb gyümölcseit kelljen közelitő aggságodban izlelned." *)

A hiu aggastyán az erőszakos fiatalodás őrjöngésébe esik. Meghazudtolni a feje fölött elröppent nagy időt, az évek redőit szemvakitó mázzal bekenni, a halvány szint kendőzés által életpirosra festeni, az ősz hajakat és bajuszt befeketitni s divatosan göndörgetni, a behorpadt tagokat mesterségesen kitömni, s mint a pávatollakkal fölczifrázott szajkó, idegen szépitésekkel a kikelet szakában viruló piperkőczök közé elegyedni, ezek az ő hiábavaló gondjai, ezekért hordja pénze tetemes részét a szabók divatgyáraiba s a gyógyszertárokba. Kinek nem jut eszébe a fiatalodni erőködő aggastyánok szemléleténél Martial nem-lyrai epigrammája?

„Cana est barba tibi: nigra est coma: tingere barbam
Non potes, haec causa est: sed potes, Ole, comam."
L. IV. ep. 36.

*) Hungaria in parabolis pag. 39.

*) Alapmondások. I füz. l. 44.

Ki nem tudja, hogy az efféle esztelen ifjításra méregszerek kivántatnak, mellyek az agyra, az életerekre fölöttébb hatván, kinzó nyavalyákat, hirtelen halált okoznak, és mikor az olly szerencsétlen aggastyán könyzáport hullatva, más világra költözik, utána senki nem busul, nem sír.

A végtelen lény akarta s rendelte a polgári társaságot. Mikint a méhek egy anya, ugy egyesültek a szeretetkalauzolta rokon házas társaságok egy atyafőnök alatt. Ezer veszéllyel fenyegette a megszaporodott patriarchalis társaságok és egyes tagaik mind eremegszaporodott patriarchalis társaságok és egyes tagaik mind eredeti mind szerzett jogait a megsokasodott kóbor emberek égbekiáltó gonoszsága. A veszedelem ellen bátorságot biztositni, az emberi tiszt parancsolá, a társasághivek kölcsönös szeretete sürgeté. A hoszasb tapasztalás a kicsinyben egyesülést hasznosnak tanitván, annak nagyban kivitele legfoganatosbnak itéltetett: ezért a patriarchalis apró társaságok egy polgári nagy testben a szeretet pecsételte ünnepélyes szerződmény mellett összeolvadtak. Igy keletkeztek az országok, mellyekben a szeretet ezer jótéteményét rendszeresen gyakorolhatja.

A szeretet kapcsolta polgári társaságok czélja a személy- és vagyonbátorságositás és szoros igazság kiszolgáltatásban áll, és igy az emberi külső jogok föntartása- s megótalmazásában. Mik különböző tudósoktul a polgári társaságok czéljául felállíttatnak, a személyes jóság elősegitése vagy a boldogság, sem az ős egyesülés eszméjével nem támogatvák, sem a határozottság kedvelő ész kivánatának meg nem felelők. Ugyanis a boldogság nem a természetjogokkali élhetésből és tárgyaik elérhetéséből származott érzemények öszvege e? Nem ezek számából való e embernek a maga személyes tökéletesbitésére semmi nemü akadályokkal nem szorongatott szabadság is?

Valamint a gyors fecske könnyeden érinti a széles folyam szinét, sebes röptében szomját oltja s magát megnedvesíti: ugy cselekszik azon iró, ki gondolatival nagyon hirtelenkedik, és nekik az érésre időt nem enged. Még akkor is, ha valaki az emberek javáért melegséggel küzd, a csupa merészég jelleme, a valóság lassu vizsgálata nélkül, inkább tévelyt szül, mint a való napfényre hozását. A politica örök tömkelegében koránsem elég az elmésség gombolyagáról eregetett vékony szálakkal szétbolygani, hanem elkerülhetlen szükség magával az igazi vezérfonallal vigyázva lépdelni. Ki ezzel nem bir, széltiben hirdeti, hogy valaha a polgári társaságok minden politica nélkül kormányoztattak. Holott a kormányzási politica a polgári társaságokkal együtt született, fejledezett, tökéletesült. Nagyon igaz, hogy kezdetben nem voltak, nem lehettek Zachariák, kik rendszeres „kormányzási tant“ (Regierungslehre) szerzettek volna. De a legősibb előidőt tudományos tekintetben a gnomák korának kell nevezni, mellyben mindennemü tanok bizonyos tömött mondatokba foglaltatának. Ezek egyike vala különösen a kormányzási legszükségesb tan: „szép, a hazáért meghalni:“ mert az ujon keletkezett szük határu hazákat az ellenségek becsapásai ellen katonaerénnyel biztosítni, s vitézi hatalommal terjeszteni kellett. Nagy költőnk igen helyesen mondja: „Minden kornak van istene.“ Az emberiség csecsemő éveiben, a tudományok bölcsőjében, a harczias, durva népek Marsnak áldoztak, most a kereszténység-szelidítette, tudományos müveltség-világositotta nemzetek Janust tisztelik: azaz a kormányzási politica az ősz hajdanban a szüntelen háboruskodást látta szükségesnek, ma pedig a béke föntartásában ragyog és hinti kicsinyre, nagyra a nyugalom áldásait. S ez leghathatósb ösztönt nyujthat, hogy mi magyarok minden vallási s politicai meghasonlásnak véget vetvén, egymással kibéküljünk, egymást, mint vérekhez illik, szerető testvérkarokkal öleljük, atyáskodó főkormányunk örömére, önmagunk hasznára.

Mit nemcsak javallott, hanem parancsolt is az ész, mit a magán- és közjórul egyaránt gondoskodó szeretet üdvleheletével végiglehelt, tehát a mi valóban törvényes, valóban jótékony, azon ős szövetségnél fogva, valamint minden társnak kötelességévé lön, egyesült erővel védni a sértettnek jogát, és elhárítni a veszélyt, melly azt akár a természet akár az emberek részéről fenyegeti: az ugyanarra kötelezett köz-személyviselő főhatalomnak is joga van, hathatós eszközöket választani, arányos, czélszerü intézeteket

tenni; a polgárok külső jogai sérthetlensége megszerzése s a sérelmek megorvoslása végett mindenkitől engedelmességet kivánni, s a köz-jólétet mind előmozditni mind előmozdíttatni. Nemde az ős szövetségnek itt magyarázott pontjai egyszersmind a kormányzási politica alapeszméi?

Birni valamit egyedül embernek adatott; mert a birási tehetőség észt föltételez. Az állatoknak birási igényt nem tulajdoníthatni, mivel azok oktalan lények. Ők csak bitangolják, mit tudnillik erőszakkal elragadtak, vagy mihez vaktában jutottak. Még kicsinyeikhez sem lehet azoknak birási joguk, mert azokkal az okosság hiánya miatt észszerüleg bánni nem tudnak. A nőstény majom, például, megfojtja fiát ostoba szeretetből. Egyesegyedül a birási tehetőséggel fölruházott lelkes emberé az uralkodás a föld minden állatján. E részben isten világos parancsát az emberekhez Moses I k. 1 r. 28dik versében igy adja elő: „Uralkodjatok a tengernek halain, az égnek repeső madarain és a földön csuszómászó minden állatokon.“

Ha a házassági szövetség által nyernek e a párok egymás személyére nézve birási jogot, avagy, ha az alkukötés megtartására, személyes lealacsonitás és az egyenlőség sérelme nélkül, egymást külső hatalommal kényszeríthetik e? eme kérdés megfejtésétől függ: „Lehet e embereknek egymás birására tökéletes joguk?“ És ezt épen nem lehet tagadni; de koránsem olly értelemben vevén a jogot, mintha szabad volna, embereknek egymás személyével, mint az oktalan vagy élettelen lénynyel kényük szerint bánhatniok; mert ez annyit tenne, mint a főlény hasonlatosságát vakmerőn és szentségtörőkép lealacsonítni. *) Olly alakban ellenben csakugyan lehet az embereknek joguk egymás birására, hogy a személy magát attól, ki birására szert tön, kénye szerint többé el nem szakíthatja; tetszése szerint mással hasonló viszonyba nem teheti. E jog tudnillik azon szerződési tartozások természetén épül, mellyek, noha czéljukat az ész helybenhagyja, különben nem teljesíttethetnek, hacsak az, ki mástól a tartozást igaz üggyel követeli, egyszersmind az arra köteles személyt is némikép hatalma, birása alá nem veheti. A nőszők is tehát a szövetség által tökéletes jogot nyernek egymás személye állandó birására; mert a nélkül az ész által helybenhagyott czélra irányzó kölcsönös tartozást egymástól sem követelni, sem megnyerni nem tudnák.

Mindezen jogokra nézve soha sem voltak volna bátorságban az emberek, ha azok védését, az ész törvényhatóságában és a vallás erejében bizván, egyedül maguknak tartják vala fön, a polgári társaság életelve, a főhatalom ótalma nélkül. A barmokat némi ellenállhatlan szükség vezérli; most sürgeti, hajtja őket vak ösztönük, de majd ismét lecsilapítja; kivánságaik egyedül a természet szükségéből származnak, mellyek kielégítése vágyaiknak véget vet. Nem igy az emberben: benne még akkor is szól a képzelődés, mikor a természet hallgat. Az ész, az erkölcs, a vallás, mellyeken az ember méltósága s ennek ótalma épül, meghagyván neki szabadságát, és kezére engedvén a hatalmat, hogy maga parancsoljon magának, sokszor igen erőtlen gátokat vetendene a szertelen kivánatok és mértéktelen indulatoknak. Ne féljünk kimondani: ha azon dolgokban, mellyeken érzékenységeink kényükre uralkodhatnak, az erőink és tehetségeinkkeli élés törvények által meg nem volt volna korlátozva és szorítva; az embernem ugyanazon eszközök által, mellyek annak ön-fentartása és szaporítására adattak, már végkép kiveszett volna. A emberiségnek mennyi különnyelvű fajtája, népe, nemzete enyészett el, minthogy azok a törvények gátjait áttörvén és a szabadságot elvetemült örömlánynyá s táncorgó bacchansnővé alacsonitván, magukat a fényüzés, renyheség, dőzsölés, henyeség, puhaság, bujaság, fajtalanság és minden testi gyönyörüség iszapfolyamaiba sülyesztették!

(Folytatása következik.)

*) Eine Sache ist ein Körper, dem die Eigenschaft eines freien Willens, also die Eigenschaft der Persönlichkeit nicht zukommt. (Es giebt urkundliche Gesetze, welche gewisse Menschen, die man Sklaven nennt, den Sachen gleichstellen.) Lásd: Zachariä Reg. Lehre III. B. 1. Abth. S. 1. Embert dologgnak vagy a dologhoz hasonló rabszolgának tartani nem szabad. Ki az erkölcsi lényt személyességétől megfosztja, az a teremtő erkölcsi czélját bántja.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

70. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 5.

Zágráb, Varasd és Körös szlavoniai megyéknek magyar országgyüléseni képviselési joga.

A nemzet és hon hajdani állapotjának s mindenféle intézeteinek kifejléseit ismertetni s kitanulni, sok okokra nézve szükséges és hasznos. Magyarország régi status-alkotmánya isméretének és a köztörvénytannak mult századokban fenállott több rendbéli ágai a jelenkorban annyira eltünnek s homályba burkolvák, hogy rólok igen homályos képzeletünk vagyon; miokból felette szükségesnek tartom, hogy tudományos honfiak ezentul nagyobb figyelemmel ügyelvén helyzetünk minden oldalróli isméretére, melly a javitásnak és hazánkban már megkezdett átalakulásnak nélkülözhetlen feltétele, annak felvilágositása körül buzgóbban forgolódjanak s emlékeztető értekezéseket készitsenek. Melly igazság tekintetéből vezéreltetve közlöttem több közhasznu folyóiratokban némelly előttünk homályos régi statistikai s köztörvény ágazatait érdeklő adatokat.

Illy homályba borult tárgyak sorába számitható a szlavoniai 3 megyéknek feledékenységbe esett magyar országgyüléseni képviselési joga. Mostani szokás szerint, a mint országszerte tudva van, 3 horvát követek a magyar diaetán nem mint vármegyéknek, hanem mint Horvát, Dálmát és Szlavonia országoknak képviselői állanak elő, ámbár Dalmát- és valóságos Horvátország azoknak választásában nem vesz részt.

Itt meg kell előbb jegyeznem, hogy a szlavoniai vármegyék nevezete alatt Zágráb, Varasd és Körös megyék értetnek; melly állitást czáfolhatatlanul tanusitják mind a régi számos oklevelek, mind honi világos törvények, mellyek közül az 1791. évi 59. t. czikkre ezuttal hivatkozni elég leend, mellynek előszavaival Horvátország a szlavoniai 3 megyéktől, ugymint Zágráb-, Varasd- és Köröstől világosan megkülönböztetik: „Ut Contributio Regni Croatiae et trium superioris Slavoniae Comitatuum, Zagrabiensis utpote Crisiensis et Varasdinensis semper in diaeta Regni Hung. pertractetur“. Egyébiránt a valóságos Horvátország fekvéséről s a valóságos Szlavonia terjedéséről s körületéről addig is olvashatni Tudom. Gyüjt. 1836. évi folyam. 5. kötete 51. és 65. lapjain illy czimü értekezésemet: „Verőcze, Szerém, Posega vmegyék és a gradiskai, brodi, pétervári határőrző Regementek vidékei Magyarországnak elválhatlan részei“ mig az ezekről általam czélba vett bővebb fejtegetést idővel közrebocsátandom.

Most visszatérek értekezésem kitüzött tárgyának fejtegetéséhez, világosságra akarván hozni a Varasd vármegye közgyülésén *) szőnyegre jött képviseleti igényt, minél fogva Varasd vmegye közönsége Posega, Szerém, Verőcze vmegyék példájára egyenesen a magyar diaetára szinte két követet küldhessen.**) Kik ellenkező véleményben valának, ezen igény ellen némelly kifogásokat s aggodalmakat, nevezetesen a horvát nemzetiség feláldozását s vesztét, a municipalis szabadság eltörlését, az alkotmány végpusztulását gördittették; sőt valaki még azon észrevételt hozta elő, hogy a szlavoniai vmegyék (értette Posegát, Verőczét, Szerémet) a törvényben nem mint ország, hanem mint magyar vármegyék állanak, municipalitásoktól megfosztva tisztán magyar lábra jutottak; ha tehát Varasd vgye külön képviselést kap, tettleg magyar vármegye leend.

Alaposak és helyesek valának az argumentumok, mellyek az inditvány támogatására s az ellenvetések czáfolására hordattak elő, s erősen megmutattatott, hogy magyar országgyüléseni külön képviseltetésből bizonyára sem a horvát nemzetiségnek feláldozása nem háramolhatik, sem municipalis jogok nem szenvednek, saját alkotmánya pedig ezen három vmegyének ugy sincsen, hanem többi honi megyei hatóságokkal egy közös alkotmánnyal boldogul él. Az utolsó, a mint látszik, némi nemzeti gyülölségből eredt ellenvetésre szabad legyen ezuttal megjegyeznem, hogy a például felhozott Szerém, Posega, Verőcze vármegyéknek sem gyalázatukra sem kárukra nem válik, hogy visszanyerési jognál fogva (postliminio) magyar vármegyék lettek. Nem tartják e a külföldi legfényesebb nemzetségek legnagyobb dicsőségnek, szerencsének, midőn a magyarországi indigenák tisztelettel teljes sorába felvétetnek? Egyébiránt az észrevételt tevő szónok kis járatlanságot is mutatott a hon isméretében: mert ő általa sajnos érzéssel idézett megyék soha különös országot nem képeztek, hanem a magyar hon alkotásától és igy közel 1000 eszt. fogva ugyanazon magyar honnak folyvást tagadhatlan alkotmányos részei valának és annak vármegyéi sorában mindenkor számittattak; a mint én fenidézett értekezésemben (Tudom. gyüjt. 1836. évi 5. köt. 36—72 lap) törvényekből, diplomákból és hiteles actákból meritett, ennélfogva igazságon épült erősségekkel bebizonyitottam.

Azonban a szóban lévő kérdés fejtegetése alkalmával nem emlittetett a legerősebb argumentum, melly szerint Varasd vgye többi két megyével egyetemben jogositva van képviselési jogát visszaigényleni, ez pedig olly erejü, hogy ez igény ellen hozott akármiféle kifogások egy végbe elenyésznek, t. i. Századok óta divatozott képviselési jog gyakorlatának visszanyerése (jus postliminii). E végre korszerünek tartom némelly előttem ismeretes adatokat a képviselési jogról, mellyet nemcsak a varasdiak, hanem a zágrábiak is a körösiekkel együtt méltán igényelhetnek, okleveles és kézirati gyüjteményemből közleni, meglévén győződve arról, hogy ezeknek közlése a homályban elrejtett jogot némiképen kifejti, s általa nagyobb fényességre derül az igazság.

A magyar országgyüléseni képviseleti jognak helyreállitása két jogszerinti okon alapul: a királyi meghivó leveleken (Literae Regales evocatoriae) és a jognak huzamos gyakorlatán (usu et exercitio juris).

Mi az elsőt illeti: annak bebizonyitására, hogy a nevezett Körös, Zágráb és Varasd vgyék Magyarország gyüléseire fejedelmektől különösen hivattak és azokon különös követeik által meg is jelentek, mind királyi meghivó levelek, mind az országgyülési actákból meritett hiteles adatok közül elég legyen egy két példát okleveles gyüjteményemből itten közölve, ezuttal felhozni. Ugyanis az egyikben I. Mátyás király Körös vármegyének

*) 1841. évi novemb. 30kán tartott. Lásd Pesti Hirlap 95. számát nov. 27. 1841.

**) Ki az országos rendszeres munkákat olvasta, tudja mikint az 1825/7 évi 8. t. cz. következésében munkálódó országos választmány az országgyülése elrendezéséről kidolgozott fejezetben javaslatba hozta, hogy Zágráb, Varasd, Körös vmegyék magyar diaetán magoktól választandó három három követek által, többi honi megyék példájára, egyenkint vagyis különösen képviseltessenek.

parancsolja, hogy 1468 évi september 8 napjára Pozsony városába rendelt Magyarország gyülésére két követet küldjön. Tartalma ez: De Comissione Domini Regis.

Mathias Dei Gratia Rex Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Fidelibus nostris universis et singulis nobilibus ac alterius cujuscunque Status et Conditionis Hominibus Comitatus Crisiensis salutem et Gratiam. Multa simul nobis uno tractu ardua occurrunt negotia, ex parte videlicet Valachorum, Turcarum, Italicorum, Theutonicorum, Bohemorum et Polonorum ac aliorum Principum, et populorum nobis vicina tenentium. Quibus ejusdem negotüs cum cito et mature providendum sit, merito ampliori Praelatorum, Baronum et nobilium nostrorum Consilio ac Praesentia indigemus. Statuimus igitur, intermissis hic vel dispositis quocunque modo Rebus ad diem festi Beatae Mariae Virginis proxime futuri, in Civitate nostra histropolitana alio nomine Posoniensi personaliter constitui, et ibidem cum Regnicolis nostris de omnibus pertractare opportunis. Unde inter caeteros etiam fidelitati vestrae firmissime comittimus, aliud omnino habere nolentes, ut omni mora postposita, alio superinde mandato nostro non expectato, ad locum praefatum duos ex vobis plene instructos transmittere festinetis, qui nostrae ac Praelatorum et Baronum nostrorum Deliberationi intersint, et diem praefixum nullatenus praetereant. Secus in quantum felicem Regni nostri statum cupitis, ac alioquin a nobis gravissime notari formidatis, non facturi. Praesentibus perlectis Exhibenti restitutis. Datum in Broda Die Dominico proximo ante festum Beati Laurentii Martiris, Anno Domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo Octavo. Regni nostri Anno Undecimo, Coronationis vero Quinto. Locus Sigilli Regii impressi. Lecta.

A másikban, ugyanazon I. Mátyás király 1473. évi nov. 19én költ királyi meghivó levelében meghagyja ugyanazon Körös vgye nemeseinek, hogy 1473. évi decemb. 8. napján Buda fővárosába rendelt országgyülésére két vagy három képviselőt magok kebeléből küldjenek, ezen szavaival: „De Commissione Domini Regis.“

Mathias Dei Gratia Rex Hungariae Bohemiae, etc. Fidelibus nostris Universis et singulis nobilibus et alterius cujusvis status possessionatis Homnibus Comitatus Crisiensis salutem et Gratiam. Non ignorat Fidelitas vestra, qualiter superioribus mensibus de consilio Praelatorum et Baronum, qui tunc apud nostram majestatem Budae aderant, oratores nostros ad Imperatorem Turcarum pro utilitate hujus Regni nostri transmiserimus, deinde vero similes oratores ad Regnum Poloniae. Quoniam igitur utrinque reversi sunt, et nos sine Regni Consilio in rebus illis quidquam agere non intendimus, Praelatis et Baronibus, qui apud nos existunt, visum est, ac nobis, quatenus unam Generalem Congregationem instituemus, quam et Budae super die Conceptionis Beatae Virginis proxime venturo instituemus; hortamur itaque fidelitatem vestram, ac firmiter praecipientes mandamus, ut ad praefatam Diaetam et Conventionem duos aut tres potiores e medio vestri electos transmittere non postponatis, causa quacunque. Nos enim, nisi adversus hostes Regni ire modo necessitas publica nos cogeret, usque ad proximum Conventum et Diaetam Budae expectassemus, intendimusque nihilominus omni possibili studio invigilare, ut ad praedictum diem Budae constituamur. Vos ergo praedictae Diaetae et Conventioni in praedicto Die beatae Conceptionis Virginis memorati electi vestri omnino ut intersint, facere debeatis. Secus non facturi nostrae Gratiae sub obtentu; si periculum nostrum ac Regni nostri evitare desideratis. Datum in Diosgyeöry in Festo Beatae Elisabeth Viduae, Anno Domini millesimo quadringentesimo Septuagesimo tertio, Regnorum nostrorum Anno Hungariae etc. Sextodecimo, Bohemiae vero quinto. Locus Sigilli Regii impressi.

Mind a két regalis eredeti példányát olvashatni a zágrábi országos levéltárban II. csomóban 32. és 38. sz. alatt, a hol kétségkivül több efféle régibb Regalisok is találtatnak. Ezenkivül több Regalisok közlését várhatni a honi történetekben érdemdus Bathiányi, Erdődy s azon családoknak, kik Zágráb, Varasd, Körös vármegyékben hajdan fényes főispányi hivatalokat viseltek, nagylelkű ivadékaiktól, mert ezekről feltehetni, hogy a mostani időben, minden balitéleteken felülemelkedve, szives készséggel sietendnek a hazaismeret felvilágositására közleni az érdeklett okleveleket, mellyeket e részben a sors kedvezéséből dusgazdag levéltáraikban birnak.

E három vármegyék képviseltetési gyakorlatát illetőleg, miszerint a királyi parancsok következtében a magyar országgyülésekre különkülön követeket küldöttek, ez az országos gyülések hiteles irományaiból világosan kitetszik: ugyanis

1447. évben a Budán tartott országgyülés Decretumában a szlavoniai vgyék követei a követek névsora végén hatszámmal fordulnak elő illyformán, hogy a magyar vmegyék példájára mindenikre két követ csik, nevezetesen Zagráb vgyének követei valának Simonnak fia György és Ivánnak fia szinte György; Varasd vmegyéé Vitusnak fia János és Fizesdi Péter; Körös vmegyéé Szenaharaszti Péter és Magolóczi György.

1457. évben V. László királytól kiadott oklevélből kitetszik, mikint azon évben Budán tartott magyar országgyülésen jelenlévő több szlavoniai követek közül, a Zágráb vmegyei nemesség közönségét képviselték Szomszédvári Honning és Bizadi Györgynek fia Péter. A kir. oklevélnek szavai: „Ladislaus Hung. Dalm. Cr. Rex — significamus — Inter caeteros nuncios Regni nostri Slavoniae ad nos missos, Nostrae Celsitudinis venientes in conspectum Egri et Nob. fideles nri dilecti Henningus miles de Zomzédvára et Petrus filius Georgii de Bizád, nuncii Universitatis Nobilium ac aliorum possessionatorum hominum Zagrabiensis Comitatus.

1622. évi soproni dietán Varasd vmegyét képviselte annak alispányja Pető Gergely.

1630. dietán Szlavonia vármegyék képviseltettek ekképen: Körös v. Dubiczay követ által, Varasd Tompa Miklós által, ki azonban azon gyülési tanácskozások közben meghalálozván a pozsonyi barátok templomában eltemeltetett; és Zágráb v. Somogyi János zágrábi prépost és kanonok által.

1634/5 dietan két szlavoniai követ fordul elő a követek névsorában: Snyske Péter itélőmester és Czernkóczy Gábor.

1637. tartott országgyülésen jelenlévő követek lajstroma szerint a szlavoniai vmegyék, u. m. Körös Szakmárdy János főjegyző, Varasd Czernkóczy Gábor alispány, Zágráb Petrichevich (máskép Pernichevich, Potnichovich) György alispány és Szakmárdy István által képviseltettek.

1646. évi aug. 24re összehivott országgyülésre Varasd vgye önkebeléből két követet névszerint Szakmárdy Jánost és Malenitz Györgyöt, Zágráb egyet t. i. Al-Bán Orechóczy Gáspárt küldött; Körösnek követe nem vala. Annak bebizonyitása okáért az országgyülési irományok közt találtató követ-lajstrom eredeti szavait adom elő: „Nuncii Regni Slavoniae Comitatuum: Crisiensis — Zagrabiensis: Caspar Orechóczy Vice-Banus. Varasdinensis: Joannes Szakmárdy et Georgius Malenitz. Statuum et Ordinum Regni Croatiae et Dalmatiae Legati iidem ante nominati nuncii.“

1649. Szlavonia három követei: Rátkay György, Szakmárdy János és Buton Gáspár.

1659. Szlavonia, Horvát- és Dalmátországok két követe: Szakmárdy János és Zajczdai Potachich Miklós.

1662. Szlavonia, Horvát- és Dalmátországok ugyanaz a két követe Diankóczi Szakmárdy János itélő-mester és Zajczdai Patachich Miklós varasdi alispány.

1681. a Soproni dietán megint a szlavoniai vmegyék nem pedig ország részéről jönnek elő a képviselők a követ-névsoron; Varasd v. részéről Fodoróczy, Körös v. Kovásóczy, és Zágráb vgye részéről Putz János.

1687. évi országgyülésre megjelent követek lajstroma ezen szavakkal adja elő Szlavonia, Horvát- és Dalmátország képviselőfit „Regnorum Croatiae, Slav., Dalm. ablegati: Franciscus Joanovich de Schitaró Vice-Comes Crisiensis, et alii nonnulli eorum Regnorum nuncii."

1708. évi febr. 28-ra kihirdetett országgyülésen, mellynek vége 1715. lett, Szlavonia, Dalmát- és Horvátországok részéről megjelent két követ u. m. Uzólényi János és Czindery György, itélőmester Plerich Györggyel a kir. tábla személyei között elfoglalták helyüket, melly mindkét rendbeli szokás máiglan is folyvást megtartatik.

Mindezen csak részletesen megemlített adatokból világosan kitünik ama valódiság, hogy a többször említett három vármegyék ön keblökből magyar országgyülésére különös képviselőiket küldötték: addig ugyan, mig a hon sorsa épségben megmaradt és az ellenség széleitől távol vala, a XV. században, egyéb honi megyék példájára mindenkor kettőt, néha hármat is; később pedig, főkép, a mint most láttuk, a 17. században, midőn a török ellenség folyvást tartó dühössége hol szomszédságukban, hol keblükben nyughatatlankodott, csak egyetegyet; mig végtére ugyanazon 17. század második felében mind a három hatóság összesen két közös követtel kénytelen vala megelégedni, melly szokás azután is megtartatván, mostan is divatozik.

Mindazonáltal ne kételkedjék senki, hogy a szóban lévő megyék külön elválasztott képviselési jogukat valami törvény vagy birói itélet által vesztették volna el, hanem háborus időkben vagy egészen fölmentettek a követ-küldéstől, mint p. o. 1505ben II. Ulászló kir. által, vagy kénytelenittettek magukat hol egy-egy, hol közös követ által képviseltetni. Ez történt ama veszedelemteljes időszakban más honi meggyékkel is, nevezetesen Somogy-, Szalával, melly szinte azon okból 1596. 41. t. cz. és 1608 kor. utáni 21. t. cz.-nél fogva összekapcsoltatván, 17. a század egész lefolyta alatt közös képviselőt küldött az ország gyüléseire; *) csak 1715. 86. t. czikk. rendeléséből elválasztatván egymástól Pest 1630. 1634. 1637. Komárom, Bars, Hont, Gömör, Szabolcs, Szatmár, Moson, Thurócz, Árva 1649. Tolna 1646. 1649. Szabolcs külső Szolnokkal 1646. Beregh, Ung, Ugocha 1646. 1649. Torna 1646. 1681. csak egyes követek által képviseltettek. És mégis eddig senkinek sem jutott eszébe ezen esetekből következtetni azt, hogy jövendőre, midőn jobbra fordult sorsuk, alkotmányi joguk gyakorlatát nem követelhették volna vissza.

Mondhatná mégis talán valaki, hogy a nevezett vármegyék, ama hajdani képviselési jognak gyakorlatából már régtől fogva kiesvén, azon jog visszállitása (juri postliminii) ellenére áll az idősités (praescriptio). Ezen ellenvetés megdöntésére nézve elég legyen hivatkozni egykét törvényekre, mellyek elegendőképen ta-

*) Nagyobb hitelesség okáért azok neveit itten közleni czélszerünek vélem: 1630. Sárkány István kis komáromi alkapitány, Szalai és Osztopányi Perneszy Ferencz alispány, a somogyi nemesség részéről; 1634. Pogány Sigmond Szala, és Perneszy Ferencz alispány Somogy részéről; 1646. Perneszy Ferencz Somogy, és Bessenyey István Szala képviselője; 1649 Lipics Márton Szalából, és Darás István Somogyból; 1659 széplaki Botka Ferencz Somogyból és Lipich Márton Szalából; 1662. Rabby István és Tötösi Balog Ferencz; 1681 Perneczy János alispán Somogyból és Bácsmegyei Ferencz jegyző Szalából; 1687. Madaczay Miklós és Páragy Imre.

nusitják, hogy közjogok s tárgyak, nezezetesen pedig a kérdés alatt forgó képviseltetési jog ellen az időmulásnak nincs helye. Az 1715-ki 37. t. cz. a török hatalmából vissza foglalt Buda, Pest, Fejérvár, Esztergom és Szeged városokat, az előbbeni privilegiumaikkal s jussaikkel való élésbe állitja vissza. 1715. 107 t. cz. Szeged városát helyreállitási jognál fogva (jure postliminii) a sz. kir. városok rendébe visszatévén, neki az előbbeni országgyülési helyét és szavazatát visszaadja; 1715 évi 128 és 1741, 56 t. cz. rendeli, hogy Szegnia városa hajdani szokás szerint képviselőjét a m. országgyülésére ismét megküldheti. 1751. 23. t. cz. rendeli, hogy Szerém, Posega, Verőcze vgyék régi jussaiknál fogva (postliminio) a hon közgyüléseire meginl hivassanak.

Mind ezeknél fogva kétségbe nem hozhatni, hogy Varasd, Zágráb és Körös vármegyék is képviselési jogukat követelhetik vissza. *Gyurikovits György.*

A házasság

bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben.

(Folytatás.)

Egyforma levén mindenekben, minden időben az emberi természet, szükségesnél szükségesb volt a házassági szövetségből származó jogokat a külső hatalom sikeres védelme alá bocsátni. Sőt hogy azt az állomány kivánta s méltán meg is kivánhatta, az erő, mellyel annak főczéljára hat, megbizonyitandja. A mindent lelkesitő rend tudnillik a belső bátorság leghathatósb eszköze; pedig a házasság osztotta fel a polgárokat háznépekre, családokra, mellyek által a rend származik. A házasság nélkül minden összefüggés elenyészik; a féktelen nemi ösztön a képzelődés ledér szárnyain hordoztatva, minduntalan cserélgetni fogja tárgyait, és az embernek természetébe rögzik a csapodárság, állhatlanság és változtatás dühe. S a természetjogok igazság vezette erényszerzője, a rend, megszünvén, a polgári testben az egészséges, vidor életet lelketlen tengődés váltja föl.

Kik háznépök keblében vágyaikat követni megszokták és igy életvezérökül a rendet ismerik, hirtelenséggel uj szellemet, uj készségeket, uj gondolkozásmódot nem vesznek föl, mikor a gyülésekbe mennek. De kik a házas életben ingatagok, hitszegők, a közdolgokban is nyugtalanság, elégületlenség és változtatni vágyással viseltetnek; változtatni kivánván a törvényeket, törvényes szokásokat, rendeleteket, terveket, tisztviselőket, valamint házastársaikat cserélgetni szokták: és igy a korlátlanság-, féktelenség-, függetlenségnek kellene elboritni a hazát, mihelyt a házi szövetség lerontatnék.

Bizonyos továbbá, hogy a házasság az országok legjelesb, legczélszerübb, legáldásdusabb gyümölcsöse. Nem egyes háznépekből szerkesztetnek e a polgári társaságok? Nem a házassági szövetségek által tenyészik e a népesség, melly által azok hatalma s ereje öregbül, termékenyekké tétetnek az ugarok, kiszárittatnak a mocsárok, a sivatag vadonban a szorgalom magvai kelnek, sokasodnak a táplálékok nemei s könnyebbedik az életmód.

Szaporodhatnak ugyan a hazák idegen gyarmatok által is, valamint honunk is sok izben, de a tapasztalás a hazák ozéljaira nézve mindenkor biztosb- és hasznosbnak tanitotta a honi házasságok által tenyészett népesedést. Csekély hasznára fogna tudnillik lenni akármelly országnak is, ha polgárainak csak puszta száma növekednék. Nálunk a külföldi legkülönnemübb telepedések többnyire a tulságig megtartották sokféle idegen vonásaikat, mint az Afrikából Európába átszállitott szerecsenek feketeségüket. Még czigányaink is hellyel-hellyel természeti barnaságukat veszteni s a

magyar nyelvet és nemzetiséget magukéivá tenni elkezdették. Nem igy számtalan külhoni származatu lakosink, kik a meghonosodott külföldi növényeinknél is érzéketlenebbek levén, őket mint a különnemü szám-mennyiségeket egynemü összegben, magyar nemzet- tömegünkkel össze nem adhatjuk. *) Csak egy nyelvben egyesült népességben lehet az országnak igazi erkölcsi ereje.

Hogy a haza népesedése által kellőn boldoguljon, okvetlen megkivántatik, hogy rendszerint egészséges, izmos, tartós, polgárosodott és kivétel nélkül nemzeti legyen a szaporodás. Minek elérésére mulhatlan szükségesek a czélszerü közintezetek: jól kezelt polgári s orvosi rendőrség, népiskolák, köztanodák, tudományos, képző, műegyetemek, szóval, nemzeti köznevelés, mellyet a herczegfitól a koldusfiig minden gyermek kifogáson kivül egyiránt élvezni tartozzék; nemkülönben az élet-, s keresetmódnak az ipar minden képzelhető ágábani könnyitése, egyetemitése s korszerü törvények általi biztositása. A szegénység, nyomoruság, véginség barázdáiban ezerféle szellemi s testi rosz csirázik, vastagodik, mellyek a legjózanabb politica hatós segélyét merőben szükségessé teszik. Hogy a házasságokból ép, egészséges, erős, maradandó gyermekek születhessenek, a házasulandókra nézve azt is meg kell határozni, millyen korban léphessenek házassági szövetségre. Itt azt hiszem, hogy a nagyon fiatal és vén kor közti arany középidő legczélirányosb. Figyelem nélkül nem hagyható, hogy a házassági összekelések ne rögtönöztessenek, hanem a házasulandóknak bizonyos határidő szabassék az egymás természete megismerésére, miáltal sok rosz házaséletnek eleje vétethetik.

De a házasságnak a szaporitásnál még jelesb, még érdeklőbb müve, hogy keblében fejlődnek ki a polgári erkölcsök, mellyek tökéletesb voltával a hazák állapotja is szükségkép emelkedik. A házasság a leghatalmasb emberi ösztönök, indulatok, gerjedelmek legelső s legerősb hódítója, igazságos zabolát vetvén csapodár kéjükre, a nélkül hogy magukat megrontsa. A házasság viszi közelebb egymáshoz az embereket, őket a rokonság kötelékivel összecsatolván. A házasság a szeretet kapcsoló varázseszköze, melly a multat, jelent és jövőt a vérség lánczaival összefüzi. Keblében zsendül az egymásruli szives gondoskodás, a minden iparkodás és szorgalmatosság leghathatósb ingere, a közszeretet alapérzeménye. A bátorságos, békes és csendes házi élet körében üdül a hazaszeretet. A honszeretők mellében lobog a vallásosság és erkölcsiség kiolthatlan szent tüze.

Tekintsük meg a hajdani s mostani népeket és legott szemünkbe tünik, hogy szelidülésök, jámborodásuk, csinosodásuk házasságaik állandóságával, elrendezésével, tökéletesbülésével együtt növekedett. A kóbor csoportoktul fogva az europai legujabb nemzetekig egyet sem találunk, melly ez állitást meg ne erősitné; világos igaz, hogy a házi erkölcsök határozzák meg a nemzeti erkölcsöket, mert a haza a háznépek öszvegéből áll. Rontsuk le csak a házasság tisztes korlátait, azonnal szilaj bujassággá vadul a nemhez vonzó ösztön; megengedtetvén tudnillik a férfinak tetszése szerint a nőcserélgetés, önmaga is olly állhatlan leend, valamint vágyai; ugyanazon könnyüséggel fog akármelly személyt is megunni, mint megkivánta. Kiványai puszta eszközévé alacsonitja az izmosbik nem az erőtlenebbiket. Idegenek lesznek a szülék magzataik, a magzatok szüléik előtt, és egyik sem fog a másikhoz tartozni. A magános házak, félretétetvén minden vérségtekintet, a

*) „Gróf Széchenyi István mint iró“ czimü munkába foglalt „Töredékészrevételeim“ 78—84. lapjain e tárgyról terjedelmesben értekezém.

latorságok barlangjaivá válnak. A legdurvább önszeretet foglalja el a sziveket, és ezentul mindnyájan csak magukról aggódván, ellankad, elhal, oda lesz a honszeretet, az ipar, a szorgalom, a takarékosság, a vallásosság, az erkölcsiség: és igy szükségkép végromlásra jutnak az országok és az embernem a baromi alacson állapotba sülyed.

Az enyim és tiéd legnemesb eszméjéből kimenvén, igen szükséges a házasságokat az iránt is kellő bátorságba helyzeni, hogy azok tisztes nyoszolyáin a kéjelgő idegen férfiak mocskot ne ejtsenek. Ezek ellen a férj szemes, okos felvigyázata, leginkább pedig a nő vallásos érzelme, feddhetlen erkölcse, tántoríthatlan hűsége, ragaszkodó tiszta szeretete a legjobb óvószerek, legalkalmasb védfegyverek. Hahogy valahol a mocsok megtörténnék, a mocsoktevő a legkeményebb törvény által leggyorsabban megfenyittessék: mert az efféle bünnek az erkölcstelenités szennyes vétkén s a házi boldogság és nyugalom fölzavarásán kivül még természeti s politicai gonosz származékai is vannak. A legegészségesb családokba veszedelmes nyavalyák csusznak be, s aztán mellyik apa nézhesse békes szemmel, hogy neki nője idegen férfiaktól szüljön korcsörökösöket? Kit a természet gazdaságból két századnak és a két testvérhaza irodalmának szült vala, Kazinczy Ferencz Széphalomrul 1823. febr. 17-dikén ezt irá hozzám: „Az erkölcsök romlottsága cselekszi, hogy bizonyos bántások panasza a megbántottat még nevetségessé is teszi. Nőd s lányod elcsábitója nevetni fogja, hogy életedet elmérgesitette, hogy házadat mocsokba hozta; ha panaszlod, nem kapsz elégtétet, sőt minden nevetni fog.“ Ez idézvénnyel minden lelkes törvényhozó szivét akarám érinteni.

Melly szoros összefüggésben van a házassági szövetség a polgári társaság főczéljával, a mondottakbul kiki láthatja: de mielőtt e valóságból a következményt is megmutassam, a közönséges törvénytudományból kell még némelly kölcsönállításokat előbocsátnom.

Bizonyos az, hogy a fejdelem, ki a közakaratu polgárok közt lett szövetség szerint az eredeti és szerzett külső tökéletes jogok megőrzése kötelességét vállaira vette, az e végre szükséges meghódolásnál fogva azzal a jog- és hatalommal is fölruháztatott — hol határtalan, hol bizonyos meghatározással — hogy czélirányos eszközöket is választhasson a közczélra. De valamint a fejdelem tiszte egyedül a polgárok külső javára, a külső sérelmek eltávoztatására van intézve, ugy azok cselekedetei is csak külvoltukra nézve, s a mennyire az ország czélja szükséges eszközeit teszik, tartoznak hatalma alá. Igy, mivel a világi főhatalom rendelései gyakorta sikeretlenek leendenének a vallási rugók segélye nélkül; neki ezeket is a polgári társaság czéljának annál bizonyosb elérése végett eszközül venni, kötelessége is, szabad is; de csak ugy, hogy az anyaegyház, mint a legfőbb, legszentebb czélra, mit az emberek maguknak gondolhatnak, egyesült társaság, merő rendőrségi intézetté le ne alacsoníttassék; de csak ugy, hogy a „jura principum circa sacra“ által a hit dolgai távolról se illetessenek. Törvényszeresen irja Balia Sámuel: A természet és nemzetek törvényében (in jure naturae et gentium) megállított és ismeretes igazság, hogy a polgári főhatalom (suprema potestas civilis) a vallások dolgainak csak azon részeire terjeszthéti ki a maga foglalatosságát, mellyek összeköttettek a nemzeti birodalmoknak belső és külső bátorságokkal, s abból folyó boldogságokkal, melly közönséges törvénye szerint a természetnek és nemzeteknek végezte Erdélyország 1573. esztendőben, hogy az ország végezéseivel a hitnek dolgai meg ne illettessenek, azon országos végezés azután Approbatánk I része 1 titulusa 3 articulasának 3 czikkelyébe törvényes erőre ezekkel a szókkal foglaltatván be: „Semmiben meg nem illetvén a hitnek és vallásnak fundamentomiban és articulusiban való dolgokat.“ Innen jött ki ezekbe a diák szókba foglalt törvénye a nemzetségeknek (a magyar, székely és szász nemzeteknek): „Interna fidei dogmata juribus maiestaticis non subsunt. *)

(Folytatása következik.)

*) Erdélyország közönséges nemzeti törvényeinek első része 423. és 424. lapjain.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

71. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 8.

Különfélék.

Drága hazánk most épen olly időpontban helyheztetve, melly a honi jólét minden tárgyaira nézve legnagyobb fontosságu. Minden érdekek illetődnek, minden reménységek és félelmek felgerjesztvék, nevezetesen utolsó országgyülésünkben alkatott törvényeink mindnyájunk teljes figyelmét következéseikre és szinte a belőlek folyó uj rendelkezésekre igaziták. Kötelességemnek tartom tehát olly tárgyról, mellyet hozott törvényeink practicai létezésére szükségesnek vélek, tapasztalásim és nézeteim szerint gondolatimat kimondani, reménylvén, hogy, ha meggyőződést nem érnék is velek, legalább a tárgynak mélyebb megfontolására s bővebb kimeritésére szolgálandok talán.

Egy hibáját nemzeti jellemünknek tagadni nem lehet, bár ez sem egyes emberben, sem nemzetben nem káros, ha az ész befolyása által mérsékeltetik. Hibánk ama keleti tüz, mellyel, ha egyszer fellobbant, mindenhez kapunk, azt nemcsak nagy készséggel, hanem nagy — ollykor szinte káros, vagy ki sem vihető — áldozatokkal megállapitjuk, rendbehozzuk és bölcs törvények által meg is rendeljük, de fájdalom, ritkán követjük. Nem volna nehéz több illy példákat előhozni, de nem tartom szükségesnek, minthogy kevés lészen olvasóim közt, ki illyes példákat nem tudna; és csak olly tárgyról van szándékom szólani, mellynek hasznáról annyit reméltünk; azonban okait az elmaradásnak és a még létező akadályokat felvilágositani czélja ezen soraimnak.

A mezei rendőrségről szóló 1840. 9. törvényczikk szabályai olly fontosak anyagi előmenetelünkre — és ha igazán követtetnének, vagy inkább ha a még létező akadályai elhárittatnának, nemzeti jellemünk moralis kifejlődésére is — hogy lehetetlen fájdalom nélkül látni, mikép eddig csak kevés hasznát érezzük.

Mélyebb fontolás és hosszabb okoskodás után azon meggyőződésre jutottam, hogy addig, mig akármi módok, okok vagy érdekek maradnak fen a szomszéd birtokát használni, háborgatni, vagy abban valamit keresni, addig vajmi nehéz lesz a törvényt practice és általányosan behozni, és végnélküli perek, viták nélkül őrizni és fentartani. Valljuk meg őszintén, nehezen esik a régi együgyü gazdasági és kivált tenyésztési módról — a köz legelőrül — elállani és commassálni, mérnököt fizetni, a volt birtoknak részét, sokszor mindenét, felcserélni, azt ujonan és máskép használni, abba beletanulni és az öreg bizodalmas cselédet a régi szokás ellen uj utakra vezetni, mellyeket sem atyja, sem öreg atyja nem ismért, sőt a mellyeket ő talán a szomszédnál látott is már, de kaczagva kigunyolt. — Nehéz ez sokaknak, és természetesen nehéz. Hát még ha birkái számát az uj tagosztályhoz képest kell kevesbitenie, a teheneket külön legeltetnie, vagy Istenem! még otthon tartani is. Mennyi ujságot, változást, költséget stb. mennyi pert sejdit kiki, mennyi panaszokat lát előre. Azért inkább nem szól, birót nem keres, nem panaszkodik; szenvedi a végett, hogy maga is büntetlen tehesse; és igy plus minus — minden megmarad a mint volt; a legeltetési, mezei s erdei kártételek folytattatnak mint eddig, kevesebb lármával talán mint előbb, de történnek mindig; és a baj megmaradván, mit használt a bölcs törvény?

A hol panasz nincs, ott biró sincs; és illyformán csakugyan bajos az uj törvénynek ezen állapotja. — Reményleni kell ugyan, hogy ez mind az idővel meg fog változni, hogy az érdekek tisztára fognak jönni, hogy az uj gazdasághoz szokni, hasznait jobban megismerni és ugy lassankint a hozott áldozatokat is más szempontból tekinteni fogjuk: de azért vagyonunk tisztán és békességesen használható bármelly bölcs commassatio és elkülönözés után sem lesz addig, mig mezőőrségi törvényünk szigoruan és szentül nem követtetendik; hogy pedig oda juthassunk, szükséges, hogy rendelkezzünk mindazok iránt törvényesen és czélirányosan, mik gátokat vetnek, vagy akadályokra alkalmat nyujtanak.

Az első és főbb akadályát a mezőrendőrség-törvények maradandó és átalányos behozásának látom ama kisértésben, melly a még élő nomad szokásink által olly mélyen a nemzet ínyébe gyökerezett — értem a szabad és főképen a korlátlan tarlói legeltetést. Nagyon természetes ínye ez a magyarnak s épen azért is olly nehezen esik tőle elválnia, bármi káros legyen is. Van valami keleti gyönyör, valamelly lovagi érzelem abban, mi a magyar ifjut — legyen az akármelly rendbeli szegény család tagja, — soha el nem hagyja: munka után a szük s nyáron kivált a szenvedhetetlen meleg házon kivül czimeres vonósokat vagy sebes lovakat a gazdag tarlóba ereszteni, bajtársokkal lobogó tüz mellett vagy kényelmesen pipázni, vagy komolyan mesélni. Illy éjt a csillagok hüs boltja alatt tölteni oh! be igen gyönyörködteti honunk földmivelő ifjait — és ha e közt a marha átlép is a szomszédba, milly negéd kedéllyel dűl a tüz mellé ismét az izmos legény, ha az ingerlő gazdagabb eledelt elhagyni nem akaró marhákat visszaterelte a kitüzött helyre olly sebessen és olly fortéllyal, hogy a mezőkerülő későn érte, és habár a tett kárt jajgatva nézi is, ő ellene mégis tanuságot nem adhat. Illy nagy tett csak falusi ifjuságtól csudáltathatik, csak szegény birtoku legényt büszkesithet. Máskép van sokszor az eset, melly a pásztorozás örömeivel nincs ugyan összekapcsolva, de ellenben annak terjedelmes veszélyeivel sem. Ott a dús gazda, ki bár egyenesen részt nem véve, és másokra hagyván a veszedelmes kivitelt, hallgatva engedi elkövetni a legeltetői, károkat bátorságos törvények által átalmazott házában örülvén a szomszédján esett károknak. Magának is van ugyan szép birtoka, de a szomszédé több, és a tagosztály által még nagyobbodni látszott. — Az emberi gyarlóság az irigység rabjává lön, és csak ennek okoskodásit követve, a jó törvények áldásit átkozza, és sophismákkal támogatván régi balitéleteit, kárt tétet másnak a jó rend daczára. „Hiszen — igy okoskodik — előbb mindenki marhája járt oda, és miért rendel a törvény olly ujitásokat, mellyek századok óta fennálló jó szokások ellen egyenesen intézvék, s miért plántálnak most a földek közé fákat, idegen országok majmolására? Miért vetnek olly különös uj növényeket, mellyek előttünk ismeretlenek? és miért változtatják a környéket szinte kertté, annak eddigi ékesitése, számos egymást követő falkáink helyett?“

Hogy e példák nincsenek nagyitva, hiszem, senki sem fogja tagadni, és ki nem ismerné ezen irigység sugta phrasisokat? — Mindkét előhozott példa egy elvre mutat, mellynek irányzata hazánknak mult zenebonás és háborús idejére int, de jellemének diszére valóban nem szolgál! —

Nézzük most következéseit. Azon negéd ifju végtére mégis a tilosban rajtkapatik, és az ismételt kárpótlásokat türni elégtelen lévén, végre kóborlásra fakad, és a börtönökben megromolván, hasztalan, sőt ártalmas tagjává lesz a társaságnak; az irigy szomszéd pedig a Nemesis irgalmatlan törvényei szerint mégis végre perekbe keveredik, kárpótlást és ennek szomoru következéseit, a szegénységet, el nem kerülheti, miáltal akárminemü okos gazdasági előmenetelnek még keményeb ellensége leend minden alkalommal, minden köztanácskozásban.

Lehet e illy eseményeken csak csudálkozni is, ha minden illusio nélkül közönségesen a nevelést nézzük, mellyet hazánkban adatni látunk? A szegényebb lakosok gyermekei korán találják foglalatosságikat legfőkép a pásztorozásban; a zsibáktól a borjukhoz és onnan a vonósokhoz vagy lovakhoz jőnek. Nem természetes e, hogy a pásztorozásnak fénypillanati — a fenemlített pajkos büszkeségek — leendenek az ifju szenvedélyeknek legkivánatosb czéljává? A vagyonosabb családokban pedig mi nem engedtetik az urfinak, kivált ha jó calculussal a vacatióra haza jön, mit nem hall, mit nem tapasztal? A kedvencz béres vagy birkás jajgatva emlitik a jó időket, a tagosztály előtt a szabad legeltetést, és dicsekednek, milly különös fortéllyal tudták csak visszakapni a marhát a szomszéd földjéről, s melly örömmel hallotta a papa ezen hirt! — Mire vezeti őt utóbb e példa? Szomoruak ezek, de igazak, és meggyőződésem szerint addig, mig a korlátlan, azaz közönséges, és nem a magáéra szoritott legeltetés, kivált a tarlókon, divatban marad, semmiképen nem fognak gátoltathatni.

Csak nézzünk más országokra, hol a marha a tarlóra nem jár; nem is ismérek országot, melly pallérozottak közé akar számittatni, hol ez még szokásban volna máskint, mint a tarlós lóhernek legutólsó kaszálása után, ha t. i. azt az őszi idő megengedi, addig pedig a hegyes tartományokban a havasok bérczein él, a rónákban pedig az istálóban, nem az erdőben; mert a lakosok ezek kárositását nagyobbnak veszik mint a legelő hasznát, a mi magában olly igaz, hogy kétséget nem szenved. Réteken vagy tarlókon sem legeltetnek, mert ezeken termesztik a szülességet, irrigatióval és külonös industriával. Ott ugyan senkinek még eszébe sem jut más földjén termett eledellel táplálni marháját, és ha tenni merészelné, okvetetlenül a törvény fenyitéke alá esnék. Nézzük igaz szemmel és minden részrehajlás nélkül honi marháinkat, ne a gulyabélit vagy a ménest, melly különös gonddal tartatik és nem dolgozik, nézzük vonósainkat és igás lovainkat, milly állapotban találtatnak ezek, ha vagy otthon, vagy déli etetés közt a mezőn különösen és jobb eledellel nem ápolgatjuk, hanem szokás szerint a nappali munka után éjjel csak kieresztjük a tarlóra, a hüs éjszakát ott töltetjük velök és reggel ismét a munkára forditjuk; vagy ha a fejősöknek a tarlóróli hazajövetelöknél semmit, vagy csak igen szüken — sokszor csak száraz szalmát — adhatunk rágni, kivált egykét héttel a zabaratás után, mikor ha száraz az idő, port, ha esős, sarat ettek! milly nyomorultan másznak hazafelé, hogy az ember sokszor kételkedik, hazáig vihetik e kiéhezett testöket? Illyen tehénből mit is lehet várni, milly borjut, mennyi tejet? Csuda e, hogy olly könnyen megbetegszik? hogy bajai olly könnyen ragadósakká lesznek, és hogy illy szerencsétlenség kiütésénél az 1840. IX. cz. 11. §. foglalt rendelés sem elégséges, és nem gátolhatja a dögkór végtelen kiterjedését; mert a beteg marha számára hogyan lehessen mindenhol elég távollevő s az összekeveredéstül biztositott helyet találni, és ha lehetne is, a nyavalya növésével lehetetlenné válik a korlátlan közönséges legeltetésnél a beteget az egészségestől ugy elválasztani, hogy olly tarlón vagy legelőn ne járjon, mellyet a beteg darabok meg

nem mérgesitettek volna. — Nincs ez ugy más országokban. Ott ha kiüt a marhadög, azt az istálóban meg lehet vizsgálni, orvosolni, a veszedelmest levágni, és szükebb határokban könnyebben erőt venni a bajon; de nálunk ki tartóztatja? A n. vmegye rendelését kiadja ugyan, de mig a currens körüljár, mennyire terjedett már a baj a legeltetések által, és kivált a nemesi helységekben ki tartóztatja a beteg, vagy bizonytalan marhának áthajtását egy curialis rétből a másikba, az inficiált helységből a másik egészségesebbe? Talán az emlitett törvényczikk fenyitéke, 1 fr. birság minden darabtól? Hányan birnak nálunk igazán elég moralis erővel, hogy nehány forint áldozatával egy szép és egészséges falkát más jószágrai áthajtás által megmentsék, vagy a törvényhezi szent tiszteletből, és másoknak, sőt egész megyéknek számtalan káraí megmentése miatt feláldozni kényszeritő törvény nélkül készek volnának?

Istenem, de fáj ezeket látni és mellette tudni, hogy egy két napi járásra számtalan lóheres zöld tarlókat, gazdag ugarokat láthat, marhát, mellynek erejében, vidám fris tekintetében gyönyörködik, és gazdájának hasznát szinte kezével foghatja; a lovak három annyit győznek, a vonósok a kemény parlagföldnek szántásával csak játszanak, téj, vaj, nagy erős borjuk pénzt hoznak, és a trágya maga talán annyit ér, mint nálunk az egész marha. „Ugyám, de nem lehet az istálóban annyi marhát tartani mint a szabad legelőn“ ez közönséges ellenvetés, mellyet sokszor hallék nálunk; de tekintsük meg csak egy kisse közelebbről, tán nem olly érdekes mint gondoltatik. Bizonyos adatok és számadások nélkül nem lehet ugyan megmutatni, mennyiben hibás azon gazda számolása, ki, hogy több marhát tarthasson, azt a legelőkön tartja, termesztett szüleségét pedig a télre teszi el, azéhoz képest, ki tarlójin és ugarföldjén váltógazdaság mellett annyi lóhert és más etető veteményeket termeszt, hogy ezekkel a nyáron át nyersen jól tarthassa marháit, és még télre is annyit szerez, hogy bőséggel maradjon; de erősen hiszem, hogy, habár több darab marhát tarthatna valaki a régi mód szerint, lelkiismeretes 10évi számolás által kisülne, mennyivel több hasznot hajtott volna a kevesebb de jobban táplált, egyarányosan tartott, az éhségtől és ebből támadott növési és kifejlési hátramaradástól, sőt többszerü betegségektől is megovatott marha? Tudom, sokan a most divatozó örökmegváltási eszmétől várják a póroknak a közönséges és korlátlan tarlói legeltetés szüntetését, és nem is tagadhatni, hogy ha a pórnak birtoka akár egy, akár más törvényes rendelkezés következtében egy tagban fog összehuzatni — a mint már több helyeken az elkülönözéseknél meg is esett — és törvényesen a 9-ed és 10-ed kiszolgáltatása is olly rendbe fog hozatni, hogy szabad választása szerint használhatja és vetheti földjét: bizonyosan tarlóit és ugarait is be fogja vetni és legkésőbbi használásuk előtt soha meg nem etetni; de mikorra marad még ennek habár közelgető törvénynek végrehajtása? Addig a hozott mezei törvény mindig gátoltassék? Nem. Sőt szükséges a mostani helyheztetésünkre illendő módot késedelem nélkül találni, és vélekedésém szerint ez nem olly nehéz feladat, annyival inkább nem, mivel javaslatom könnyen kivihető, és a mostani urbéri helyheztetésben semmi akadályt nem okoz, semmi rögtöni változtatást nem követel. Ez pedig ebből áll:

1) Meg lévén alapitva a pór joga vagyonára nézve, mellyet biztositva bir, utóbb ne használhassa még a legeltetésre is más földjét az 1840. IX. cz. 8. §. legszélesebb értelmében, eltörülvén a tarlói és ugari közlegeltetési jogot egészen; de épségben maradván mindig mindenkinek joga, birtokában lévő tarlóit és ugarait ha kedve telik lelegeltetni, de csakugyan a törvény fenyitéke alatt. Ezen elv a nemesi birtokra nézve a tagosztály béhozásával

ugyis fenállván, következése az, hogy a tarlóknak kaszálásrai fordítása közönséges leend, és azt a szomszéd, sőt a falusi csorda el nem tiporhatja többé. Ez természetesen az ugarokra is kiterjed.

2) Ne legyen — és ez a kicsapongások elleni legszükségesebb óvás — a maga földjén is akárkinek, még a nemesnek sem, megengedve, akárminemü marháját máskor, mint napkelettől napnyugotig legeltetni, a ki- és behajtás idejét beleszámitván.

3) Ez alkalommal is kiki, akár nemes akár nem, felelni tartozzék minden bajokról is, mellyek marhájának vadsága, vagy az őrző vigyáztalansága által másnak akárminemü vagyonában vagy testében okoztatnak; melly czél elérésére szükséges leend valamelly bővebben meghatározandó fenyiték alatt szigoruan megrendelni, hogy szilaj marhák olly valami gépellyel el legyenek látva, melly őket illyes kártételtől gátolja, p. o. a bikák vagy bivalok által viselendő iga vagy térdeikhez érő nehéz czölömp által.

4) A pásztorok — mert a marhának, ha istálóban tartatik is, friss levegő és mozgás szükséges — a birtokosnak, vagy ha csordások, a község előljáróinak felelete alatt választandó biztos, jó viseletü, a marhához értő emberek legyenek, és ne, mint most, a népnek legalábbvaló tudatlan tagjai. — A csordásnak járása és delelő nyughelye pedig meg legyen határozva.

5) Az 1840ki mezőőrségi törvényben foglalt birósági, büntetési és felvigyázati czikkek és §ok a javaslott pontokra is kiterjesztessenek. *ché.*

Az iskolamesterek és segédtanitók kiképezéséről.

„Komám uram, mondá egy falusi jobbágy gazda komájához, a helybeli iskolamesterhez, ön jól ismeri Márton fiamat, most 13 éves, azért atyai kötelességemre nézve már megérkezett az ideje fiam jövendő sorsáról s állapotjáról gondoskodni; csak azon töröm fejemet, hogy gyermekem testi gyenge erejére nézve a gazdasági munkát folytatni nem képes, és egy becsületes mesterség kitanulására szellemi gyengeségénél fogva nem alkalmatos, azért magam sem tudom, mi lesz gyermekemből.“ Ne busuljon semmit komám uram, feleli az iskolamester, mert a mint tapasztaltam, ön fiának jó torka (erős hangja) vagyon, mire nézve véleményem szerint jó és tökéletes iskolamester lehet belőle. — N. gazdának megtetszvén komájának jó és velős tanácsa, azonnal hozzá fordulván, mondá: „nincs e vidéken olly derék iskolamester, ki az orgonát ugy verni, templomi énekeket s halotti bucsuztatókat olly helyesen elmondani tudná, mint komám uram, azért kérem, fogadja fiamat tanitványának és képezze ki őtet az iskolai hivatalban.“ Felszólitása következtében az iskolamester komájával csakhamar megegyezett, nemkülönben Mártonnak is nagy kedve volt, mert már örült annak, hogy jó dolga lészen, mikor karácsonyi ostyákat sütni s szét-hordani, az ünnepnapokon szokásos ünnepi köszöntettel a faluban járni és jó kalácsokat szedegetni, s a többi gyermekekkel minden napon harangokat huzogatni fog, azért nagy örömmel az iskolai hivatal megtanulására egészen elszánta magát.

Három év lefolyta után, midőn Márton legtöbbnyire harangozással, nyári időszakban kapálással, öntözgetéssel, libák s pulykák őrizgetésével és egyéb az iskolai hivatalt nem érdeklő dolgokkal foglalatoskodott, mellette pedig nehány templomi énekeket elmondani és az orgonán elég bajosan elverni tudott, a keresztatyától mint principalisától az iskolai hivatal kiképezéséről szóló oklevelet kérte, melly következtében principalisa szinte megismervén, hogy Márton halotti bucsuztatókat jól hangosan elmondani, harangokkal bánni, leczkéket kihallgatni tud, sőt sokszorozás s felosztáshoz is ért, őtet többé letartóztatni nem akarván, egy ajánlólevelet, „hogy minden iskolahivatalbani foglalatosságaiban egészen s kitüntetőleg jártas“ neki kiadott.

Márton mint segédtanitó olly hiteles tanulevéllel felfegyverezve, neki indult az utnak, tanitói hivatalt keresendő; és miután ajánlólevele tanitói jártasságát, izmos teste állása pedig minden kézi munkában tehetségét igérte volna, még az elindult napon a kitanult hivatalba egy falusi iskolamesterhez lépett.

Két esztendő mulván, midőn Márton négy vagy több iskolamesternél az emlitett tárgyakban s foglalatosságokban hősködött, hirül vette, hogy N. faluban, a hol szinte egy év előtt három hónapig praeceptoroskodott, az iskolamesteri hivatal megürült; minél fogva a hiteles tanuleveleket összeszedvén, az érintett helység biróházában megjelent, és miután az ott összegyülekezett községnek ezen feltétellel, hahogy a megürült iskolamesteri hivatalt megnyeri, két akó borocskát megigérte volna tisztelendő helybeli plébános urnál azon hivatal megnyerése végett folyamodott, és ámbár a szokásos próbatételen több iskolamester és segédtanitó megjelent, azért Márton reménységét el nem vesztette, jól tudván, minő eszköz szükséges egy mesteri hivatal megnyerésére.

A megrendelt próbatétel alkalmával, mikor már a többi iskolamester és segédtanitó a megkivánt templomi énekeket az orgonán rendesen és czélszerűen elmondották volna, Márton utoljára orgonához ült, azt annyira kezdette verni, mintha a török háborut vagy lipcsei csatát utánozni akarná, s midőn nehány templomba nem való walczerok s polkákat elvert volna, hozzá fogott az énekléshez, és ime! (az őtet kiképező principalisa nem hazudott, mert jó torka volt) a templom ablakjai rezkedtek és az összegyülekezett pórság feltátott szájjal egyik a másikra nézvén, azon remek orgonálás- és énekléssseli megelégedését kinyilatkoztaták.

A próbatétel után az összegyülekezett község kiment a templomból és arról, ki legyen a mester? tanácskozott; minek következtében a helység birája előre lépvén mondá:

Biró. Véleményem szerint nem is kell sokat tanácskoznunk, hisz hallottuk a derék Mártonnak jártasságát, az orgonát derekasan tudja verni, és az éneklésben csakugyan remekül s csodálatosan kitüntette magát.

Másik. Az ám komám uram, biró uram, és még most fiatal, nehány év mulva bezzeg hires és nagyhangu mesterünk lesz.

Harmadik. Hisz ismerjük már régen Mártont, jó gyermek, s nagyon társalkodó, nem szégyenli magát egy pohár borocskát társaságunkban felemelni s kiüresiteni.

Negyedik. Nem ám, sőt nem is olly rátartós, mint a többi uracs tanitó; azok ugy tartják magokat mint egy szobaleány.

Ötödik. Minek nekünk olly mester, a ki pantalont s gerokot visel, az csak nagy városba való.

A többi. Legyen Márton mesterünk.

Biró. Amen.

Az összegyülekezett község megegyezése után a biró segéd társaival együtt tisztelendő plébános urhoz ment, ott a község kivánságát előadandó, a tisztelt lelkész ur pedig arra figyelmeztette a községet, hogy nézete szerint a próbatételen voltak közül olly egyén is találkozik, ki a tanitói pályát elvégezvén, már sok évig azon hivatalt dicséretesen s példásan viseli, és hogy nem volna tanácsos olly fiatal egyénre, a kinek még tökéletes jártassága és szükséges tapasztalása nincsen, az iskolamesteri ügyet bizni. De a község azon megigért két akó bort elveszteni nem akarván, szavazati jogánál fogva Márton iskolamesteri hivatalrai kinevezését s megerősitését kérte, mire nézve a tisztelendő plébános ur a község kivánsága ellen szegülni nem akarván, Mártont helybeli iskolamesternek kinevezni s megerősiteni kegyeskedett. A

többi alkalmas és érdemes tanitó látván, hogy két akó bornak nagyobb ereje és sikere van, mint akármiféle iparkodásnak, szomoruan hazafelé fordultak, pedig olly feltétellel, hogy jövendőben hivatalukat nem iparkodással, hanem Márton féle eszközzel vagy más illynemű és ide nem idézett módokkal fogják keresni.

Márton, ki öt év előtt libák s pulykák mellett hősködött és azon időtől fogva legtöbbnyire harangozással, kapálással és egyéb az iskolai hivatalt nem érdeklő dolgokkal foglalatoskodott, most (halljuk!) iskolamester, tanitó és mi még több (halljuk!) népnevelő, kire, fájdalom, az ifjuság nevelése és tanitása bizatik.

E fölött még azt is bátorkodom állitani, hogy jelenleg is alkalmas és az iskolai hivatalra nézve mivelt s kiképezett iskolamester és segédtanitó találkozik, és miután azoknak hivataluk utáni csekély fizetésében segiteni nem lehet, legyenek legalább azzal felruházva, a mi igen kevésbe vagy semmibe sem kerülend, és minek talán nagyobb sikere lehet, mint fizetésük megjobbitásában, tudnillik:

1) Minden segédtanitó legyen bizonyos abban, hogy ha azon urodalomban vagy egyházi kerületben, a hol ő tanitói hivatalt visel, egy iskolamesteri hivatal megürül, azt egyedül maga jó s erkölcsös viselete, a tanitói hivatalban állandó tartózkodása, czélszerű iparkodása és a gyermeki tanitásban jeles kitüntetése mellett valóban megnyeri; minden esetre jobban fog iparkodni, mint 100 fra rugó esztendei fizetése mellett. Az iskolamesterek jobb s nagyobb jövedelmet magával huzó hivatal megnyerhetése szinte a kitett feltételeken alapuljon.

2) Minden iskolamesteri vagy tanitói egyénnek legyen hivatala utáni becsületje, tekintete, mivelt és becses társaságba nemcsak szabad bejárhatása, hanem ott igazi szives fogadása s társalgatása is; mert valóban fájdalmas szivvel kell megvallanom, hogy jelenleg egy érzékeny és becsületre vágyó iskolamester vagy segédtanitó ismeretlen és becses társaságban lévén, becsülete fentartása tekintetéből hivatal utáni nevét vagy elhallgatja vagy másnak vallja magát.

3) Minden iskolamester vagy tanitó legyen s maradjon egyedül a hivatal utáni foglalatossága mellett, azaz: legyen iskolamester, legyen tanitó, nem pedig harangozó, egyházi munkás stb., melly foglalatosságok iskolamesteri vagy tanitói hivatalhoz nem illők.

4) Olly segédtanitónak, ki az iskolatanitói pályafutását el nem végezte, minden mesteri vagy tanitói hivatal keresetében foganatja ne legyen mindaddig, mig a tanitói hivatalra kiképező s jelenleg is létező tanodában megérdemlett oklevéllel magát fel nem ruházza.

5) Végtére pedig minden helység lakosainak szent kötelességül álljon, gyermekeiket september hónap elsőjétől fogva egész jun. utolsóig bezárólag, azaz tiz hónapon át, okvetetlen s pontosan iskolába küldeni.

Az ide inditványul előterjesztett terv nézetem szerint, a mint már mondám, igen csekély akadályokba s nehézségekbe ütközik, létrehozása következtében, pedig nagyon valószinű, hogy az iskolai ügy nehány év lefolytával kivánatos s reményteljes eredményeket hozand magával.

Raichheld
szilincsi iskolamester.

Haller Gábor

Zaránd vármegyei főispán- és Boros-Jenöi kapitánynak némelly privát jegyzetei.

Ur Isten segeli, 1658 Mind Szhk 20.

Az ket vármeget el kel foglalni, az feiedelem cziendes es Kereszten, elmeie felől assecuralhatom ő felseget. Az Jesuviták dolgát elő hozván, igiretet nem tehetek hanem iövendöre kel halasztanom, az Palatinushoz kel mennem elsöben, ha segitseget adnának, meg kel mondano. min. hites az Feiedelem, soha nem tamad az Cziaszar ellen, sőt ha parancziolnais az török kellien fel valami sergiel etc. Az vot nehez eddigis ennek az hazának hogi nem az szöszed birodalmokkal tartották az szöuetséget az Erdély feiedelmek hanem kozak etc. Az a hire hogi Redey Alvincet akaria feiedelemsegre az Beliniesieken laknak katonák azokat ijesztesse el onnat 400 törökkel etc.

Barczaj Akos azt monta hogi inkab sabkat tenne fel mint kalapot etc.

Nadasdi Url. szemben voltam etc. Ersek Ur tanatsia az hogi az Cziászár interponallia magát, Erdély között és az Török között, illien formán hogi Erdelt feletteb valo inségre, adózásra vettetted, az ő szabadsiaga ellen, azt nekik vissza enged, mert enis kisz leszek fegiuert fogni az kereszteniek mellet, Rakoci Giörgi ő Nga magak lehetvén, es Barcziaj, valoszszan az ország az ő szabadsiaga szerint, arra monta nem tudo mindenek elméiet, de én meg elégszem ő Ngk az mi dolgunkra nezue az beli munkalodásával, ha kereszteni bizodalmunk oltalmunk vólna mijs magunk oltalmára le uetnök örömest az pagáni igáiát niakunkbol. Azt Ersek aztis monta hogi az Imperiumbeli Feiedelmek mek engettek Rak. hadat fogadni, az Urak nem ismerik Feiedelemnek Ba. Ak.

Az Nemet Urakkal mikor szemben voltam mind arra celoztak hogy Váradot adnok az Cziaszarnak, vagi Ranal. hadnok, hiból vettem eszemben minemü igirete lehetet, de en semmire nem ment e az arant való igiretben, etc. ollia. volt az Nemetekről hogi inkáb adnok mi az Törökk mind nemetnek az Váradot, feltek attolis hogi egi boszszuiába az Töröknek igiri kezenél valo veg helieket, kire nékem kedueben ueszi az Török, hogi az kereszteniekk arthasson annal inkáb Püspököt es Iesuvitákat meg engedet be vinni, söt maga be viszi arra igerte magát, aztis giakran hanták az Nemetek hogi mi meg nem adhatiuk az nagi summat.

Az Palatinus tanátcsia, hogi egi ember kedveiért fegivert ne mozditsion az Cziászar mert el vesz magiar ország is miatta.

Cziaki Laszlot zalogba. atta volna az mostani Feiedelem az Törökökk aszt hirdették, és en löttem volna Jenö meg adasanak oka, Mikes monta hogi meg láttiak mint megiek be, kikhez kepest engem meg fognak, az nemet lengiel országra megien de Erdelıben kerül be onnat mint ha az Cziaszár hire nelkül.

Lippához közel talaltam az erdon az Lippai Beket az Török hadakkal, az ki mellett el menvén engem viszsza hivata oziak hamar beszélgetésre, Elsöbennis Rakoci Giörgiöt kerde töllem kit szekeli hido. monta. lenni, masodszor az Urakat ha az uj Feiedelem melle állottak, az 12 tanaczi Ur kivaliképpen, Zoliomi Ur. nemzet szerintis kerdeseire azt monta. hogi mind melleie állattak, Zoliomijs be iövö szandekban vagion, monda az utan hogi giermekseget czielegszik az Feiedelem hogi penzt nem küld eleijben az menny haddal megien 5000 tudni illik mivel él az el, az utan leuelet kere el töllem azt el olvasván, köszöntéssel el válek tollem.

Ienöhöz erkezvén, az Török táborban penteken estve az vezér szemben löttem vocziora után.

Közli egy régiségbarát.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

72. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 12.

Különfélék.

II.

Van még más oka annak, hogy a mezőőrségi törvényeknek még eddig nem lehetett várt foganatjok; ez pedig vadászattörvényeinkben és ezeknek gyakorlási módjában találtatik. — Nem akarom itt fejtegetni, a szabad nemesi birtokomban tartózkodó vad nem tartozik e épen ugy sajátomhoz, mint akármelly abban lévő más állat? ugy hogy az, ki vadaimat megfogja, megöli vagy pusztitja, jogaimat épen ugy megsérti, mint ha akármi élőt vagy nem élőt, a mi sajátom, pusztitana; azt sem akarom szigoruan megvizsgálni, bölcsek és az egészre hasznosan befolyók voltak e azon törvények, mellyek által a vadászati, természetéből is, királyi jog (jus regale) a birtokosok kárával közhasználhatóvá tétetett, kivált ha tekintem, hogy a szabad vadászatnál fenálló törvények (provisiones legis) olly czéliránytalanok, hogy általok csak alkalom adatik privilegiált kártételekre. Csudálatos tünemény, olly hadkedvelő népben, mint mi vagyunk, mellytől inkább a vadász-törvényeknek szigoruabb alkotását és fentartását lehete várni, ezeknek korlátlanságát tapasztalni; nem is lehet ezen következetlenséget a törvényhozásban máskép magyarázni, mint a századokon át tartó háboruk és az ezek után természetesen támadt rendetlenség és törvénynélküliség hangulatából; azért is itt csak azt a kérdést akarom fejtegetni: „ártalmasak e a vadászat mostani törvényei és az ezekből származó gyakorlások, és miben?“

A mezőőrségi törvények főczélja természetesen az, hogy idegen ne pusztithassa, tiporhassa földeimet, erdeimet, réteimet, berkeimet, kerteimet, szóval: hogy a mi teljes joggal az enyém, azt magam használhassam is kizárólag ugy, hogy tudtom és engedelmem nélkül senki abban ne tapasztaltassék, kivévén javaimnak azon részeit, mellyek a törvény által közhasználtatásra kijeleltetvék u. m. utak, köz vizi csatornák stb. E nézetből ment ki a törvény, mikor a mezőőrség czikkei közt meghatározta, milly módon használhassa a vadász ezen jogát kártétel nélkül. De mi haszna, mikor ezen törvényt is olly könnyen kijátszhatja; mert ki vigyáz reá, ki van mellette, mikor p. o. a vetemények, rétek, vagy szederfaültetvények közt az emlitett czikk engedelméből a tarlókon vagy ugarokon szabadon járkál kutyáival, s a vadat, melly természetesen előle a sürübe elbujik, bizonyos kártétel nélkül ki nem ugratja? mert csak ennyi stoicismust talán honunkban senki sem keres azoknál, kik egész éven át mással nem foglalatoskodnak, sőt másból alig élnek, mint a vadászatból. Nem elég tehát a mezők őrzésére a felállitott elv, hanem ollyasra van szükség, mi szerint a vadász egy lépést se tehessen másnak birtokában addig, mig csak tehetségében állana valami kárt tenni, azaz, mig a mezők és rétek ősszel egészen fel nem szabadulnak. Elmulván az alkalmatosság, el fognak mulni a kártételek is, és az uj törvény könnyebben és biztosabban fog figyelembe vétetni. De nemcsak a mezőőrségi törvény elégtelenségei, hanem fenálló vadászati törvényeink is okai, és főokai a kártételek kisértéseinek. Ezek közül ugyanosak II. Ulászló 5ik törv. 18. czikkje, melly 1504ben alkottatott, 1729. 3. t. 32. czikk, és 1802. hozatott 24-ik cz. szolgálnak utmutatásul; és bár csak élő törvények volnának és értelmök szerint teljesittetnének, s ne maradnának csak holt rendelések, mellyeket senki sem követ, sőt nagy része azoknak, kik ellenök szüntelen vétkeznek, nem is ismeri, volna általok legalább egy kis segitség adva a végtelen rendetlenség ellen.

Ha mindezeknek természetét nézzük, szükséges alkotási idejökre visszamennünk: mi más czélja lehetett az országnak II. Ulászló alatt ezen törvényt alkotni, mint az akkor már divatozó korlátlan vadászat, melly a henyélőknek alkalmat adott más hasznos foglalatosságok és müködések helyett kóborlásra, rendetlenségre, végre lopásra és rablásra fakadni, a mint a törvények szavai nyiltan megmutatják; és ugyan nem irja e le egészen mostani vadász nemes szomszédink életét, midőn ezen régi időknek szomoru rajzát nyujtja? ki nem tudna közülünk számtalanokra mutatni, kik minden vagyonukat elhagyták pusztulni, mert mindenöket lassankint elpuskázták és koldulásra sőt roszabbra is lealacsonyodtak. III. Károly törvénye ujabb s azért czéliránvosabb is. De 1729-ben nem álmodtak még mezőőrségről, melly a vadászati kicsapongásoknak legnagyobb ellenzője; sőt 1802ben sem, ámbár ekkor a birtok bátorsága és a jog szentsége már egy kissé viradni látszott a nemzetnél; mert felére legalább visszaadatott a birtokosnak azon természeti joga, vadját magáénak nézhetni; de csudálatos marad mindig, hogy csak a tilalmas felére nézve tett a törvényhatóság óvást és birót, büntetést rendelt, de a szabad vadászat elleni törvényes rendelések megtartásai iránt nem, ámbár épen ezek lettek volna a legszükségesebbek. Hiszen természetes, hogy a vadat sem kell ölni tenyésztés idején, ha annak végpusztulása nem kivántatik, és szinte utálatos ezen természet elleni módot csak fel is fogni; mert ha a vadat akkor is lehet üldözni, mikor tenyészt, vagy ki nem nőtt, és se nem mentheti magát, sem az embernek táplálására nem ép, a vadászat akkor nem más mint rút öldöklés; az illyles vadászból pedig nem lehet egyéb, mint neveletlen kártevő, szinte tolvajhoz hasonló, ki ollyast foszt, mi másé, és a birtokosnak kárt okoz, a nélkül hogy magának igazi hasznot hajtana. És honnan ered ez? Nem másból, mint hogy a törvények a szabadban gyakorlandó vadászatot különös kikötések alá tették ugyan, de a vadászat idejét a természet törvénye szerint meg nem határozták, a fenyitéket pedig és a birót meghatározni elfelejtették. Hogyan is állhatna fel e törvény, főkép fenyitő törvény, biró és büntetés nélkül? Meg kell azonban vallani, hogy a mostani szabad vadászatot illető törvények mellett csakugyan nehéz volna biró lenni, mert ki itélheti el jó lelkiismérettel azon vadászt, ki p. o. jan. első hetében épen lövésnél tapasztaltatott, és vádoltatik, hogy bár a szabadban de ollyan vadak nemére lött volna, melly a törvény által akkor lőni tiltatik; de mivel a vadat elhibázta, nincs corpus delicti, puskája ki van lőve, senki sem mutathatja meg, mivel volt töltve; ő pedig hivatkozik a törvényre, melly megengedi, hogy szarvas tehénre januar 1jétől kezdve sept. 1jéig vadászni szabad, ő tehát szarvastehénre lőtt, de igazán őzkecskét hibázott el, mellyre mart. eleje előtt a vadászatot a szabadban is tiltja a törvény. Ki mutatja meg hogyan esett a dolog? Nyomai mindkét vadnemnek az erdőben tisztán meglátszanak; mit tehet ekkor a biró? Vagy a csufosan kijátszott törvény mellett határoz, vagy hallgat, és kénytelen a bünöst igazságtalanul felmenteni. Máskor tiltva lévén a törvény által fáczá-

nyokat és foglyokat lőni, hol a szabadban is különös költséggel tartatnak; hogyan lehet ezeket megkülönböztetni azoktól, mellyek épen azon helyen vadon nőttek fel? ki birálhatja meg, mellyik volt lőve? Igaz tehát, hogy nem lehet rendet és törvényhezi ragaszkodást várni ezekben; mert, a mint mondám, a törvény a természettel és a logicai következéssel nincs kapcsolatban, és a rendszabást kiki büntetlen áthághatja, mivel a törvénynek sem birája, sem büntetése nincsen. Hogyan is egyeztethetni a természettel azt, hogy a vadat tenyésztés idejében is lehet üldözni, vagy az egyiknek, mellynek fajzás ideje kitelt, üldözése által a másikat, melly még terhes, vagy tojásán ül, és a mellynek kimélését a törvény rendeli, ezen sanyargatás és felijesztés által romlásra juttatni.

Ez a legnagyobb anomalia, mivel annak, kinek kedve telik, alkalmat nyujt, sőt kisérti, a törvény pajzsa alatt a tiltottat büntetlenül elkövetni. Ennek még más moralis és komoly tekintete is van, melly, a mint már érintém, Ilik Ulaszló törvényiben tisztán kimondatik, és mellynek következései nálunk olly erősen mutatkoznak. Tekintsünk p. o. két nemesi közbirtokosra olly helyütt, hol vadásztilost felállitani a környülállások nem engedik, kik mint jobban a sors által helyezvék, magok nem kényszerittetvén a munkához, időt találnak üres óráikat kedvök szerint tölteni. Az egyik nem vadász ugyan, de szereti, ha látogatják, és szeret vendégeskedni; van szakácsa, ki egyszersmind jó puskás is, és olly mestere a konyhának, hogy a bár időn kivül lőtt és azért izetlen és egészségtelen vadat is izletesen el tudja készíteni; ezzel vadászgattat az egész évben. Nehogy pedig a compossessor urak a nemtelen szakácsot letilthassák, fia vagy egy nemes születésü nála élő és régibb katonáskodó barátja pipázva kisétál vele. Mit tegyen ez ellen szomszédja, kinek a vadászat egyetlenegy mulatsága? ki, mint igazi vadászhoz illik, nem csak lőni és enni szereti a vadat, hanem szaporitani, tartani és nyugodalomban hagyni is, hogy máshová ne szökjék, ártalmas vadak, kutyák, macskák ellen őriztessék, hogy azt miután kinőtt és egész erejével bir, mesterségesebben s azért mulatságosabban és hasznosabban is vadászhassa; mit csináljon, ha látja a szomszéd szakácsa által egész örömét olly illetlen módon elrontatni? — Hát még ha más két nemes szomszédra tekintünk: egyik kis gazdasága körül működik, sőt tán maga is vezeti az ekeszarvát és örül előre, mikint majd ha a földek, rétek egészen fel lesznek szabaditva, fiával, ki tisztelkedve meglátogatja, mulatságból vadászni fog. De ime semmit sem talál, egész nap jár az erdőben, nyulat, őzet nem lát; jár a tarlókon, nincs fogoly, alig akad imitt amott egy fürjre és mégis jól emlékezik, hogy vetés közben több nyulat látott az erdőbe ugrani, többször napnyugottal haza mentében hallotta a foglyokat és kivált a fürjek fütyjét; hogyan lehet, hogy minden különös elementaris ok nélkül a csak nehány hónappal előbb számosan tapasztalt vad eltünhetett? Könnyü dolog azt neki megmagyarázni. Szomszédja igazi magyar vadász ember, a millyent nálunk vad-vadásznak nevezni szoktunk, vagyonos nemes ember fia, hat oskolát végzett, patvarista vagy clericus vagy cadet lett, de elunván, hazajött és vadászott; — atyja vezet mindent, anyja már nem él; — egyszerre atyja is elholt s ő maga maradott! — Elején vadászott, mert búsult, azután, mert meg akart házasodni; de mivel nem tudta meggyőzni vadócz módját és nem akarván megnyerni a szülék jó akaratját csendesebb életmódja és jobb gazdálkodása által, mátkáját is elveszté és azért most ismét és szüntelen vadász, mert haragszik az egész emberi nemre és ugy vadon vadászgat, mig érezni kezdi, hogy nem jól mennek gazdasága körül a dolgok, quia oculus domini a puskacső végén és nem vagyona körül forgott; bele tekintget egy kissé, de annyi hátramaradt dolgokat lát, annyival kellene vállait megterhelnie, annyi fáradalmas és bo-

szantó akadályokat legyőznie, hogy kétséghől ismét vadász, és vadász, mig koldussá lesz, ha még más nem. — De bezeg ismeri is ő, hol tenyészik a nyul, hol van a foglyok fészke, hol szoktak a drága fáczányosból átszökni a fáczányok; s ha néha a tilosba becsuszik is, és egy őzet vagy szarvast lő, azt mondhatja, ha rajta kapják, hogy in perpetua persecutione jött utána. Ő munkához, olvasáshoz vagy más foglalatossághoz nem szokott, a törvénytől nem tart, hiszen azt büntetlen kijátszhatja; miért várná ő be a szorgalmatos szomszédot fiával? — Sőt annál inkább a tojásról lövi le a madarat, fiától az anya-vadat, hogy csak másé ne legyen; pénze is van, szükséges csizmára, puskaporra, pályinkára, s habár nem is érett, ki sem nőtt a vad, megfizeti azt mégis egy csalárd vendégfogadós a városban. — Hogy a törvény tiltja a vadászatot a vadnak eladására, ha szabadban lövetik is, neki az kevés gondot ád; hiszen ki figyelmez arra, ki vádolhatja? S végre mitől félhet? —

Kérdem, nincs e ez mind ugy? Nem hihetem, hogy legyen valaki, ki ezen képek igazságát meg nem ismerné. De mindazonáltal arról is meg vagyok győződve, hogy sokan fognak még találtatni, kik a mostani rendetlenséget és törvénytelenséget védik, és szinte hallom ellenvetéseiket: „Mikép lehessen ezen segiteni a nélkül, hogy a nemesi praerogativa szenvedjen? — meg van nálunk az olly mindenható usus; — a 1802 törv. által ugy is nagyon segittetett a vadászaton, mivel kiki, sőt a közbirtoku comunitások is, határa felét eltilthatja ugy, hogy abban birói büntetés nélkül senki sem vadászhat, és ha e tilosokban majd vad szaporodik, a mellette fekvő szabad sem lesz minden vad nélkül; ott vannak a szőlőhegyek, mellyekben késő őszig biztos a vad. Ha csak az ártalmas vadak az urbarialis vadászaton fognak üldöztetni, melly az urbéri rend szerint csak három napig tartatik egy évben, meg nem lehet tőlök maradni; a marhákat, sőt a gyermekeket is őrizni kellene a rókák- és farkasoktól; de ha a vadászok, mint eddig, egész esztendőn át kün járnak, azokat vagy agyonlövetik, vagy elugratják stb.“ —

E közönséges ellenvetéseket kevessé közelebbről kell megtekinteni és talán nem igen nehezen lesznek megczáfoltathatók. „Hogyan lehessen segiteni?“ A felelet nem nehéz. A törvények mint most vannak, csekély vélekedésem szerint, jók, sőt azoknak rögtöni eltörlését sem hasznosnak sem korszerünek nem vélném. Csak anomalis rendeléseik hozattassanak olly rendbe, hogy gyakorlati végrehajtásra szolgálhassanak, és ha ez maga módja szerint törvényesen a szükséges birsággal és fenyitékkel meg tétetik, az érintett ellenvetések magoktól eltünnek. Ez pedig egyedül abból áll, hogy a tenyésztés ideje ne legyen különböző a vadak neme szerint, hanem legyen egy időszakba összehuzva, minden vadnemre használható és a mezei munkák hátramaradása vagy kára nélkül. — A mezei munkák tavasztól őszig tartanak. Minden politizált országban, ott is, hol a vadászat mindenkinek szabad, kinek csak fizetés mellett kedve van fegyvert hordozni, csak ősszel kezdődhetik, azaz augustustól fogva; Angolhonban p. o. aug. 12kén kezdik az ott kizárólag találandó hegyityúkokat (Grows) lőni — a foglyokat csak sept. elején, a szarvasokat augustusban. Illyformán rendelkezik Schweizban és Olaszországban is. Augustus előtt mindenhol a törvény tiltja a vadászatot, nehogy egy vadnak felkeresése mellett annak más nemeiben kár tétessék, vagy — a mi a fő dolog — és nekem is ez értekezésemben főczélul szolgál — nehogy akármelly inger adassék is kárt okozni a gaznak az ipar akadályával, és számos perek és kicsapongások okozásával.

(Vége következik.)

Nevelésügy.

A legujabb korhoz illő fonákság, a nevelés ügyét, testület helyett, oktató egyedekre alapitani akarni. Első következménye, hogy a nevelés eltűnik, és csupán a tanitás marad fen; és ez is milly tarkán, milly alkalmazás és összefüggés nélkül! Hol itt az ovószer, hogy a legujabb tan és vélemény szele ifjuságunkra ne hasson?! Hol lehetünk inkább biztositvák az oktató, annak jelleme, ismeretei módszere felül? Ott e, hol ifjusága óta vezetés és vigyázat alatt gyakoroltatik, hol tapasztalt előljárója őt szemmel kiséri, s felhatalmazott őt a kevésbbé alkalmas helyről alkalmasbra áttenni; vagy ott, hol az ifjuság különféle egyetemekből lebeg összve, s két órás próbaoktatása pontos bebizonyitása után, nehány altisztviselő ajánlatára, ki tán gyermekkora óta nem szivta az iskolaszoba levegőjét, egy távol ministerium bureauja által felszabadittatik, és megbizatik kisérleteit olly ifjakon végrehajtani, kik nevelteknek mondatnak, ha beléjök leheltetik azon sokféle homály és szeszély, mellyet különkoru oktatóik tanulópályájikon beszivtak.

Nem kevésbé figyelmet érdemlő haszna az oktató egyesületnek az, hogy némikép kilépvén a világból, elvonatik azon sokféle szórakozás, háboritás és csábitástól, mik elől azok, kik benne maradnak, ki nem térhetnek. Mindez olly méltóságot és függetlenséget nyujt neki, minőt az egyes oktató nagyszerü erény és kedvező körülmény által sem szerezhet. Ez ismét magasb rangu, emelkedettebb nézetű s többszerű ismeretű férfiakat von magához, kik még azon nemességgel is birnak, mellyet az önkénytes lemondás mindenkor nyujt. Midőn ellenben a mi oktató egyedeink az alsóbb osztályhoz tartoznak, s ha szinte azt, a mi az iskolapor regióiban megfordul, ügyesen kezelik is, de átalában képtelenek a regiók felé magasb szempontokig emelkedni. Alárendelt létszerek lehetnek; önálló lények vagy épen vezetők soha sem.

Végre ha alkalmas oktatóegyént találnak, sőt ha alkalmas biztos férfi áll is valamelly nevezetes intézet élén: milly befolyása az égészre, a minden időbeni népifjuságra? Hatálya életkornyi, elszigetelt, s vele együtt hal. Csak az egyesületi kötelék terjesztheti sok következő életre mindenkor egyenlő hatását.

Ezek azon hasznok, mikkel valamelly oktatótestület, fenálló oktatóegyedű intézményeink felett bir. Lássuk az ezekhez csatolt károkat s azon veszélyeket, mikkel fenyeget.

Első, a mivel megtámadtatik, az, hogy tulságos befolyásától félhetni. De ezen kárt csak ugy okozhatja, ha előbb nevezetes hasznokat okozott. Magától értetvén, hogy olly oktatótestület jóvá nem hagyható, melly vallási alapon nem nyugszik, melly a jobb életrenddel nem összhangzó. E fenyegető veszélyt eleve látni és korlátozni kell, feltéve hogy a testület szabályai ismeretlenek nem lehetnek. Hol az oktató testület a szükséges korlátokat átlépte, utasittassék vissza; ez pedig joga és kötelessége annak, ki parancsol. Ügyeljünk a testületre, versenyezzünk vele, tartsuk együtt tagjait, ez arra fog szolgálni, hogy rendeltetésének hiven megfeleljen. Olly hajó, melly nem kormányoztatik, könnyen eltér utjáról. A tenger nem olly alkatu, hogy az evező ember rajta evezőrud mellett alhassék.

Második. Ha az oktató egyedekre alapitott intézeteknél az oktatás pillanatnyi és tévirányra hajló, oktatótestületeknél többnyire meredt és lankadt. Igaz e az állitás, jelenkori miveltségünknek előbbi időkkeli egybevetése mutatja meg. Igaz, hogy az oktatótestületeket némi meredtség fenyegeti; eltávoznak az uj elől, némi önszeretetet és ingerlékenységet öltenek, főkép hol a felette számos tagok előtt az egyesület eltakarja a világot. Ez aggodalmat gerjeszthetne, ha valaki egyetlenegy oktatótestület kezébe adná

az egész nevelést. Ám keljen csak harczra egy oktatótestület más rendezetű intézetekkel, mindkettő emelkedendik. Ezenkivül a nevendékek szüleinek a próbatétek nyilvánosan mutatják, mit mivel a testület; azon könyv, melly szerint tanit, nem titok. Itéltessenek meg a vezérkönyvek igen szigoruan, de igazságosan, biráltassanak meg, mielőtt használatra bocsáttatnának.

Harmadik s legjelentőbb, mitől, nem tudom joggal e, félhetünk s melly, hol feltalálható, komoly és minden figyelmet érdemel, az, hogy tulságos és nyugtalan vallási buzgalomtól, vagy vallási előitéletektől kapathatik el. Az efféle aggodalmakat el kell különözni egymástól. Hogy a vallás és kötelességtan gyermekkortól fogva egész nyomatékkal ismételtessék, szivből ohajtható. Ehhez az ifjaknál alapos oktatás kivántatik mindabban, mi e magas igazságok ismeretére vezérel. Ha az oktatás a vallásban máskép gondolkodókat megtámadná, meg kellene azt akadályoztatni. Magasb emberi, de minálunk különösen fontos politicus okoknál fogva nem engedhetni meg azt, mi versengési viszonyokat, miket csak a szeretet egyenlithet ki, a szeretet utján von le a szenvedély és párt regióiba. Épen azt kell a vallási előitéletekről mondanunk. Félre a fátyollal, s megbuknak. Ki ezt okosan, jó szivvel cselekszi, nem ritkán arat hálát még azoknál is, kiket előbb nem fájdalom nélkül kényszerite előitéletek elhagyására. —*y*.

A házasság

bölcselkedési, polgári, történetirati s nemzeti tekintetben.

(Folytatás.)

Ezek megértése után fölvett tárgyamhoz fordulok. A házassági szövetségben, ha az annak mivoltából származó külső tökéletes jogokat tekintjük, bizonyos, hogy azok védelmezése, megőrzése, föntartása is kitörülhetlen a világi főhatalom kötelességei közül; azok is azon jogok számába tartozván, mellyekkeli biztos élés végett az emberek polgári szövetséget kötöttek. Ha viszont a jókat nézzük, mellyek a házasságbul a polgári társaságra bőséggel áradnak; azt azon eszközök sorában, mellyek a polgári társaságok czélja elérését leghathatósban segitik, méltán elsőnek mondhatjuk: és igy az e tekintetben is egészen magára vonja a világi főhatalom figyelmetességét.

Mellyek igy levén, immár kétségtelen, hogy a házasságot, akár ugy tekintsük mint a természet ingerléséből kötött szövetséget, akár ugy mint a polgári társaság boldogulása eszközét, a világi főhatalom ügyelete alól ki nem vehetni. Honnan következik, hogy annak joga is van, az első tekintetben a nőszők polgári kötelességeit és jogait igaz kutfejeikből kifejteni, meghatározni; a második tekintetben szinte tisztében áll, az egyezést olly kikötésekkel fölruházni, mellyek mind az okosságtól helybenhagyvák, mind annak a polgári társaság czéljára hatását egyenesbnek, gyorsabbnak, bizonyosbnak tenni képesek; nem különben rendeletei iránt tekintetet, engedelmességet, még büntetések alatt is kivánni, azaz, a törvényhozás szokott utján rendtartó, jogvédő, jólét-örökitő törvényeket szabni.

Tökéletesen megegyezőleg gondolkoztak e pontban a hajdani scholasticusok*) is. A mennyire tudnillik az első szempontbul nézték a házasságot, ők is azt vallák: „Minthogy a házasság némi alku által köttetik, nemcsak az egyházi hanem a polgári tilalmaknak is alá van vetve, ugy annyira, hogy némelly házasságok a

*) A középszázadokban tulajdon nemök támadt a bölcselkedőknek scholasticusok név alatt, és egy tulajdonképi scholasticus vagy oskolai bölcselkedés, mellynek misége a vitatás mesterségének (dialectica) az istentudományra alkalmaztatásában s ezen két tudomány egymással szoros egyesitésében állott. L. Esmeretek tára X. k. l. 372.

polgári törvények és közszokás által még a pogányoknál is nemcsak tilalmasoknak, hanem érvényteleneknek is tétetnek.“ A másik nézpontbul pedig közönségesen igy szólnak: „A polgári társaság és fejdelmi hatalom az országok békesége s boldog állapotja végett rendelteték. Az efféle békeség pedig és csendes boldogság jobban a tisztességes házasságoktul, mint más polgári alkukötésektől függ: tehát a fejedelemnek hatalma is van, a házasságokat törvények által meghatározni s igazgatni. Továbbá tisztében áll neki a barátságot a különbféle vérbeliek házassága által országában terjeszteni: tehát hatalma is van, a házasság iránt törvényeket hozni: ugy hogy mihelyt a házasságok jelen rendszere a közönségnek ártalmas kezdene lenni, azt olly alakba, olly állapotba, olly karba helyezheti, mellyben az a közjónak hasznosb.“ Világosan látni, milly józanul itéltek, erőteljesen és meghatározottan nyilatkoztak a scholasticusok a nemzeti tiszta házasságok mellett. A polgári ős szövetség alapeszméjéből nem is lehet egyebet következtetni, mint hogy a szerződő nemzet természetjog-gyámolitotta sajátszerüsége szerint akart kormányoztatni, melly fajtáját az elkorcsosulástól, nemzetiségét a nemzetlenüléstől védje, ója, ótalmazza.

Ama jogokkal a kereszténység kezdete óta sok századig nemcsak a pogány, hanem a keresztény fejdelmek is valóban éltek. Tanuk reá Constantin, Constantius, Honorius, Theodosius, Valentinian, Arcadius, Justinian, Zeno, Anastasius, Basil császárok, a longobard, bajor, allemann, vizigóth, frank királyok törvényei. Ezekben kiszabva találjuk az eljegyzés módját, erejét, érvényességét. Elrendeltetnek a házasságkötés külső alakszere, a föltételek, mellyek arra a polgárokat alkalmatlanoknak és házasságukat érvénytelennek teszik; meghatároztatnak a házasság müködései a férjre, a nőre, a magzatokra nézve, fölbomlása okai s következményei. Igy állottak a házassági ügyek a nyugati birodalomban az erkölcsiség védangyaláig, nagy Károly császárig, ki a házasságok elválasztását, mint bünbeli ügyet, bünbánat-tartás végett az egyházi törvényszékre bizta.

Keleten a fejdelmek ebbeli hatalmukat sokkal tovább gyakorolták; mert macedoniai Basil 885. még maga irta a negyedszeri házasság tilalmát, és Leo, a bölcs, volt az első, ki azt az egyházi előljárókra bizta: s az akkori püspökök nemhogy kétségbe hozták volna ezen joggyakorlás törvényes voltát, hanem maguk is a fejdelmek rendeletei-, törvényiere utasitottak, kivévén, ha azok a keresztény vallás tanja- s czéljával ellenkeztek; mert akkor szükségesnek tartották és hirdették, hogy hiveik magukat inkább isten parancsához alkalmazzák, mintsem a polgári törvények engedelmével éljenek.

Magyarországban szerencsésen megfoganván a keresztény hit, jóllehet az egyházi hatalom megismerése országos törvény által is parancsoltatott [1]; a házasságot mindazáltal ugyanazon magyar törvényhozó hatalom olly tárgynak tartá, melly polgári tekintetben köréhez tartozik: részint a már fönalló egyházi s világi törvényeket országgyülésen megujitván és magáéivá tevén; részint a nemzet állapotja- s körülményeihez képest ujakat alkotván.

Igy szent István országlása alatt házasság-érvénytelenitő akadálynak tétetek a szüzragadás [2]; a szolgai állapot nemes és

[1]) Sz. István törv. II. k. első fejezetében: „De statu ecclesiastico et veneratione domus Dei:“ és második fejezetében: „De potestate episcoporum super res ecclesiasticas.“

[2]) Ugyanott a 25-dik fejezetben. „De raptu puellarum.“

szabad személyekre nézve. [3]) Megengedteték, noha helytelen, hogy a külföldre szökött férj neje máshoz férjhez mehessen, ha a szökevény visszatérend is. [4]) Szent László uralkodása alatt meghagyatott a papoknak első feleségük [5]); megtiltatott ellenben azoknak a másodszori házasodás [6]); valamint a kereszténynek általában a zsidó személlyeli összekelés [7]); Kálmán alatt pedig az ismaelitáknak tilalmas lett a saját nemzetségükből származottali összepárosodás. [8])

Itt a reformatio óta korunkig mind a két testvérhonban a vallási ügyekben hozott törvények szükséges fejtegetését akkorra halasztván, mikor a „házasságról vallási tekintetben“ és igy „a vallási tiszta és vegyes házasságokrul“ ex professo szólandok; az előadottakból eléggé kiviláglik: „Mikép fogja fel az ész bölcselkedési s polgári tekintetben a házasságot, és alapfogalmiból a nőszőknek minő eredeti jogaik származnak, és minő egyezkedési jogokat vonhat ki következetesen magának a polgári főhatalom, és időszakonkint gyakorlott is a történetirat bizonyitása szerint?“

A különböző népek és nemzetek életszőnyegében a házasságra nézve a legtarkább szokások, törvények, rendeletek, cselekedetek szinei vegyülvék. A régiek, történetből e vagy valamelly jósszellem sugaltából, mindnyájan a nők uralkodásától tartottak. Ezt háromféle körülmény szokta létesitni: a nagy hozomány, a nő henyesége s a férj rosz önviselete. A gazdag asszony munkához nem szokott, és végre semmit sem lendítve, roszat tesz. Ő az első hetekben, a mézesekben, arany Venuskint tiszteltetik; ezért ő aztán egész esztendőn által ugyanazon szolgálatot követeli. A henyeség mindenféle gőzöket költ ki, mellyek elüzhetésére kocsizás, szánkázás, játékszin, vendégeskedés s a legkülönnemübb vig társalgás fordittatik. Illy alkalmakkor a mulatságokban lebegő könnyü asszony buja szemét a bucsuzó legénykék után veti s férje karjai közt kővé válik. A kővé válttól többé sem a gyermekek sem a háztartás életet nem nyervén, mindnyájan a végromlásnak kitétetvék. A férj is az élettelen bálványt Pygmalionkint*) nem öleli, s az a hűségben soha föl nem elevenedik. Ez a semmirekellő némber uralkodásának méreggyümölcse. Az is megtörténik, hogy az erős, de Herculeskint rokkát pörgető, vagy sardanapali-erü, vagy a házasságtörő Jupiter kalandjait követő férj maga inditóoka a nő uralkodásának. Az illy szerencsétlenségben az az egy serencse óhatja meg a családot a végpusztulástól, ha az uralkodó nő Minervát nem egyedül sisak és pánczélban képviseli, hanem háza kormányát annak bölcsesége szerint vezetni képes.

(Folytatása következik.)

[3]) Ugyanott a 27-dik fejezetben. „De his, qui petunt ancillas alienas in uxores.“

[4]) Ugyanott a 28-dik fejezetben: „Qui extra regnum a suis aufugiunt uxoribus.“

[5]) Sz. László törv. I. k. 3. fej. „De indulgentia ad tempus facta presbyteris, ut cum uxoribus maneant.“

[6]) Ugyanott az első fej. „De bigamis presbyteris et diaconis.“

[7]) Ugyanott a 10-dik fej. „De coniugio iudaeorum christianas mulieres sibi associantium.“

[8]) Kálmán törv. I. k. 48-dik fej. „De matrimonio ismaelitarum (saracenorum).“

*) Pygmalion görög szobrász vala, ki egy elefánttetemből készült lányalakba annyira szerelmes lön, hogy azt a leghőbb karokkal ölelgeté, s a tüzlobogó ölelgetés az élettelent élővé s végre gyümölcsözővé tette. Ovid után.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

73. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 15.

Szellemi s anyagi haladás.

Nemzetünk százados álmából ébredezvén, pirula régi tespedése felett, elmaradása érzete foglalá el, s lett a nyüzgölődés kora. Ámde ezen kor mit sem szülendő vala, mint forrongó erő, melly irányzat nélkül elenyész hasztalan, ha a nemzet szükségét, életerejét, szóval egész lényegét helyesen felfogott vezető nem áll elő. És az idő meghozta gyümölcsét! és férjfiat látánk magunk előtt, kül- és beltapasztalattal mindnyájunknál gazdagabbat. Vezérlését örömmel követé a nemzet, és követése közben láta egyleteket, összetartásra édesgetőket keletkezni, megérté a szellemvilág napkelését s tudós társasággal dicsekhetők. Nemzetünk fiai előtt ünnepélyes díszben állott a példa, mellynek varázsereje felköltvén keblükben a nemes ösztönt, atyai utmutatása kijelelvén a pályatért, milly szép szerencse mosolygott hazánk jövője felé! Igen, ifjaink előtt a ragyogó példa, keblökben a nagyra, szépre, nemesre lobbantott ösztön, felderült a haladni indulás hajnala. Ez szülte az eszmék felébredését. És ime, midőn kevés évek előtt alig látánk a mérhetlen távolban egykét mécset pislogni, most ragyogni szemléljük hazánk egét édes örömmel. Ma az eszmecserék, a surlódások, az elvtisztulások pontján állunk. Napi renden a javitás, tervezés, vizsgálat fontos tárgya; mi hogy közre hathasson s alkalmazásba vétessék, meg kell előztetnie surlódások és központositás által. Ehhez hivatva minden jó polgár, ki nemzete dicsőségét keblében hordozza.

Legfőbb szerepet viszen eme fontos ügyben ma a „Keletnépe“ és a Pesti Hirlap, mellyek vezérelve felett kölcsönös vitatkozás keletkezvén, hová dülend a többség isten-szava, a közel jövőben rejlik.

Szabadjon nekem is, ki édes hazám fejlődő korát eddig csekély magányomban kisérvén, csak keblem szent hálái lebbentek oda, honnan nemzetünk földjére üditő sugárt lövelleni tapasztaltam, e napi renden levő két vezérelveket rövid tárgyalásommal megkisérteni. Legkevésbbé sem igényelvén magamnak országlászati avatottságot, mire nemzetek közül is ritkán születik egy Abbé Sieyès. Csupán természeti egyszerü okoskodással a magyar nemzetéleti viszonyhoz képest veszem fel a két fél eszmedus nézetét, s nyilt őszinteséggel mondom ki igaz meggyőződésemet. Minden felől türelmet, mások véleménye iránti gyöngédséget hallok emlegettetni, mit én mivelt jellemnek tartván, ahhoz támaszkodó bátorsággal vettem fel tollamat gyönge kezembe, a járatlant.

A Keletnépében nemzetünk fejlesztésére, boldogitására nézve illy elvet találtam: „Szabad, biztos birtok, ezt megelőző jó törvény, ezt megelőző elmesurlódás, ezt megelőző egybepontositás, ezt megelőző kedvessé tétele a hazának s bizonyos helyeknek; melly egymásutáni arany elvekből szépen következik: hogy közvagyonosság utján menjen a nemzet szabadságra.“

A Pesti Hirlapban azt vettem észre, hogy szellemi fejlesztést javal előbb sem mint anyagit; szóval, a Pesti Hirlap elv-sarka a nevelés, a szellemi mivelés. Ezt kivánja ő mindenek felett emelni.

Vegyük fel már most ez elvnek kivihetőségét; mert tapasztalás tanubizonyságom, hogy igen sok elv, még több derék eszme becsültetik, mig papiroson van, de ha alkalmazásra, tettlegesitésre kerül, rútul meghiusul. Nagy tapasztalás, közélet, nemzeti sajátság s viszony-ismerés kivántatik ahhoz, hogy valaki alkalmazásban is szépen elsülő elveket, eszméket teremtsen.

Forditsuk már körülményink jelen állásában nemzeti tehetségünket legelőször a nevelés felé, s tegyük fel, mikép bizonyos század alatt annyira vittük, hogy a sivatag Krajnyának tizig számlálni képtelen tótja, midőn tul a Tiszára aratni s kaszálni megy, (mert anyagi állásunk igy maradása esetében kepére kell menni philosophiai katedrára képességünk mellett is) magyar rákóczi indulót sirdogáland, vagy Kőrös, Czegléd stb. tanyászai, kik kereszteltetésök óta isten házában nem voltak, kik nappal ember szemébe nézni egy pár csikóért sem mernének, mig éjjel tizet is ellopnának, nem tudom, mellyik akkoron legkapósb hirlapot hordanák magyar kucsmájuk mögött, vagy a városok polgárai, mesteremberei stb. utólérnék az angol honbelieket: kérdem alázatosan, mi lenne kis hazánkból? Nemde elégületlenség nyüzgölődése izgatná a kebleket, mellyek most a rájok nézve boldogitó együgyüségben jobb sorsot nem is nekik valónak tartanak? Valljon a mostani csendes békét nem bellázadalmak, vérengzések váltanák e fel? Higye el a Pesti Hirlap, hogy igen. — Azt tartom, ugy ismerem az emberi tulajdonokat, hogy a mint fejlik a szellemi tehetség, a mint mivelődik a lélek, épen azon lépcsőzettel keletkeznek a főben gondolatok, vágyak a szivben anyagi jobblét, tisztesebb álláspont felé. Tapasztalhatta a Pesti Hirlap sokkal inkább mint én, hogy korunkban is mik nem történnek. Ha egy mesterember irni tud, már tanácsbeliségre, uti, magtári biztosságra vágy; hát még azok, kiket az oskolai évek, egy vagy más tekintélyek, vagy épen meglehetős ügyekezet közbenjöttével, a falak közül kitoltak és a gondviselés folyó nyelvvel, mellé meg még függő pecsétes kiváltságlevéllel megáldotta; mit nem követnek ezek el a hat tál ételért! Felkelnek üstök-borzogatás közt és nagy üggyel bajjal betanult idegen beszélyeket szónokolnak, hibákat, hiányokat feszegetnek mindig azon tömeg inye szerint, melly maga is olly elégületlen mint ők; a hibát rendszerint a kormányra kenik, mert egy idő óta az ugynevezett, időtlen képzelgésekkel tulzók elvül tüzték ki, mikép esküdt sem lehet az ember, de még szerkesztőnek se álljon be, ha a kormányt ugyancsak nem sértegeti és a szerintöki szakállas közvéleményt nem kürtöli.

És miért mindezek? A mesterember nincs elégedve helyzetével, nincs, mert a kézmüvek nem virágzanak ugy mint Angolhonban. Az oskolákat végzettek előtt a kereskedés, gyártás hiánya miatt nincs egyéb ut a hivatalra vezetőnél. Ezért van egy esküdtségre 30 csődülő egy megyében. Nincs életmód. Szép számu telkes ur sem élhet el hivatal nélkül, mert birtokainak nagy részét viz boritja, és ha terem is egy-két száz zsák életje, ha nevel marhát, tenyészt egyet mást, azt csak ben a hazában adhatván el, keveset kap érte. — Sem kereskedés, sem gyárak, sem mesterség, sem földmivelés nem levén tehát tisztes táplálékot adó e honban, ugyan mire neveljük a népet? ismét feltevén, hogy nevelt ember jobb létre számol, nem egyébre mint közhivatalra. Arra pedig ugy hiszem, már annyi van, pedig bizonyos nagyobb résznek kizárásával, hogy huszadolni lehetne.

Azonban legyen helytelen nézetem, s igazoltassék az, miké-

pen lehet nevelt kanász, juhász, jobbágy, szántóvető, kalapos, kőmives, napszámos stb. és tehát kell a népet nevelni. No hát kezdjünk hozzá; rajta, rajta! mire van szükség? Tanitókat, népnevelőket képzőintézetekre, tanitókat feltartó alapitványokra, oskolákra, kisdedovó, javitó és hány meg hány intézetekre, mellyekben a szegények is neveltessenek. Hogyan létesittessenek ezek? A tudomány-terjesztés állománya ugy is szent czélokra levén forditva, ezeket már nem győzheti, és igy adakozások, ajánlások utján kell azokat felállitgatni. Ez ám a nagy munka, hoc opus hic labor. Próbáljon csak valaki bármilly népes teremben egy legjobb czélu aláirási ivet kibocsátani; nemde ha nyitvák az ajtók, kiszivárganak a „nevelést, csak nevelést!“ kiabálók szépen? És mi ennek oka? A szegénység. Inkább többen vagyunk mint kevesebben, kiknek csak egy forintocska aláirása, hát még megfizetése is, izzadalmas sinlésbe kerül.

Ha tehát szivvérünkhöz folyva a népnevelés eszmélye: anyagi dolgaink javitására van előbb szükség, hogy amaz előmozdittathassék. Hogy ép, virgoncz legyen szellemünk, szükség a testnek jó erőben lennie. És ezen anyagi szükséget ne a mások igazai letapodásának, törvényes birtoka elvételének disztelen romaiból pótoljuk, ne sürgessük szabadelvüleg (!) a papi javak elvételét, mert az majd a herczegieket huzhatná maga után, bár tulzóink szeretnék, ha valahogy osztályra bocsáttatnának; hanem mozditsuk elő a nemzeti ipart, csatornázzuk le a vizeket tömérdek téreinkről, nyissuk fel a kereskedés utait, adjunk keresetet és pénzszerzésmódot a népnek, igy örömest lehet kiki földmives, kereskedő, mesterember. Igy lesz pénzünk, igy adakozhatunk jó intézetekre, igy nem kell áhitnunk a máséra, ha renyhék nem leszünk; igy csak igy foghatunk aztán a nevelés ügyéhez.

Ezekhez még alkossunk előlegesen higgadt mérséklettel jó törvényeket, azaz, ki mint részesül a haszonban, ugy részesüljön a teherviselésben is; ne zárjunk el egy igaz ügyekezőt is a jutalomnyerés pályaterétől; ne születés, hanem érdem magasitson. Igy a földmivelő szüle ösztönt kapván, bizonyosan fogja életerős fiát gondosan neveltetni. — És mindezt, Felséges Fejedelmünk atyáskodásához engedelmes fiui alázatossággal közelitendők, megnyerhetjük. És igy a Kelet népe dicső nézetéhez képest kedves lesz a haza s felvirágzand a népek és nemzetek bámulatára.

Romzsa Mihály
s.-pataki ó-hitű lelkész.

Különfélék.

II.

(Vége.)

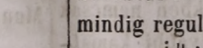
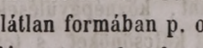
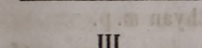
Hol vadásztörvények léteznek, mellyek által a vadászat ideje a vadak nemei szerint meghatároztatik, ez mindig csak augustus és februar közt öszpontosittatik. Legyen tehát nálunk is a szabadban, — mert természetesen csak erről lehet itt szó — a vadászat akár mellynemü vadra tilos 1-sö februártól fogva augustus 15-ig. A szabad vadászat iránt fenálló törvények által nevezett vadakat igen jól lehet ebben az időszakban vadászni, sőt czélirányosabban is; a szarvast p. o., mellyet septber közepéig engedi lőni a törvény, tanácsos sem volna annak balértelmei szerint augustus előtt lőni, tudva lévén, hogy mig szarvairól a szőrös boritékot le nem veti, teste tele van métellyel (Engerling), melly miatt husa egészségtelen és könnyen rothadásba menő. A szarvastehenet most is a törvény csak dec. végéig engedi lőni. Az őzek iránt megváltozott a praxis; Cseh- és Németországban, hol, mint tudatik, a vadászati mesterség legnagyobb polczán áll, mivel a sok vadnak eladása

pénzt is hoz, azt mutatta a tapasztalás, hogy az őzbakok ellövése által a kecskék nem hogy szaporodnának, hanem vagy meddők maradnak vagy elszegődnek máshová; ennek következtében nehány évek óta az hozatott be, és pedig nagy sükerrel, hogy az őzeket is csak ősszel kezdik lőni, a kecskéket a bakokkal elegyest; de minden esztendőben a határnak egy részét változtatva nyugalomban hagyván. — Ezen elv nálunk csak a tilosokra használható ugyan, de annyiban a szabadra is, hogy az őzek is, ha csak aug. 15-től febr. 1-ig lövetnek, természetessen szaporodni fognak. A nyulak iránt ugy is velem egyet értőleg itélt a törvény; a repülő vadra nézve pedig, hogyan lehet azt előbb lőni, mint az aratás és kaszálás után, azaz augustusban? mert hol keresheti azokat a vadász mint a fiatal vágásokban, a hol egy pár éretlen foglyokért több nevendék fácskákat letipor, vagy a szegény madárnak menedék-helyén, a gabonában, honnan ha kifut is tarlóra, ismét beveszi magát a szálos gabonába; és valljuk meg csak őszintén, ki lesz az a vadász nálunk, ki, kivált szabadban és a hol senki sincs közel, megállhatná, hogy vagy utána a gabnonákba be ne menjen, vagy legalább a kutyát be ne eressze? — Máskép van a vizi madarakkal. Igaz hogy a nádban kárt, annyit legalább mint a veteményekben, okozni nem lehet; de ki hiszi, hogy csendességben jön a vadász a vadakig földeken, réteken keresztül? és ha ugy volna is, ki nem tudja, hogy augustus előtt a vizi vad sem ép még? A tapasztalásra is hivatkozom ebben. Nézzük a sopron- és mosonmegyei Hanságot; szabad ott a vadászat, de mivel minden nemes lakótól távol esik, a Hanság birtoka csaknem mind Károly főherczegé, vagy herczeg Esterházyé; a vizi vadászat az oda való lakosoknak bérbe van adva, kik a közel lévő Bécsben szép kereskedést üznek azzal. Nézzük az ottani árendásokat, kik több puskást tartanak szolgálatukban, milly vigyázattal rendelik meg ők, millynemü vadat legyen szabad nékik lőni? Soha sem annak ép léte, üdeje előtt; és ha némelly nemes urak vagy katonatisztek ollykor oda vetődnek is, és magyar divat szerint, időn kivül lőnek valamit, milly igen kikaczagtatnak! — „Hát — hallom mondatni — az erdei szalonkát ne legyen szabad husvét körül lőni?“ Nem, igazán nem, kivévén a magáéban. Hiszen épen akkor történik a legnagyobb kár mindennemü vad tenyésztésében; és mivel ez a fődolog, és nem a mulatság, a magaéban, és ne azon kivül, legyen szabad azt lőni. Ki nem tudja, hogy a birtok ura vagy urai, ha tetszik, ki is irthatják a vadat; de hol a justitia distributiva de meo et tuo, hol a jogok szentsége még valamit ér, ott csakugyan nem.

Ha pedig törvény által szabadban a vadászat febr. 1étől aug. 15éig mindennemü vadra tilos leend, következései csak üdvösek lesznek mindenkire áldott honunkban. Szelid éghajlatunk alatt annyi lesz mindenhol a vad, hogy őszkor gyakorlott szabad vadászat kárt sehol sem fog tehetni már; akkor lesznek igazán hasznosak a tilosok és a szőlők a szabadra is; keresse fel akkor a szorgos vadász a vadakat, és ha jobban ért hozzá, lője el előbb mint a gazdasággal inkább elfoglalt szomszédja. Ekkor marad fen a törvények igazi értelme, marad épségben a nemesi praerogativa mások kára és a vadászok moralis vesztegetése nélkül; de a mi többszöri mondásom szerint mindig a fődolog, akkor egy és talán a legnagyobbik oka meg fog szünni a mezőőrségi törvények végrehajtása akadályainak, s bizonyára ezáltal inkább mint a mostani rendelkezés által, mellynek következtében a vadász is kijátszhatja a törvényt, és a földbirtokos is: az első azáltal, hogy az ugarokon keresvén a vadat, igazán mégis a vetéseken és rétekben lövi el; a másik azáltal, hogy agyonüti azon vadnemet is, melly kárt sem tehet.

Egy ellenvetés van még, de a mellyre sem nehéz felelni, és ez az ártalmas vadak üldözése; mert ezek csakugyan épen akkor fognak és abban az arányban szaporodni, mellyben a hasznos vad; kinekkinek érdekében lévén, a maga birtokában bármi kicsin legyen is, minden ártalmas vadat szünet nélkül irtani; a rókákat, hogy augustusig a fészkeket és nyulak tanyáit ott, a hol az aratás után vadászni szándékozik, meg ne látogassák; a farkasokat, hogy marháját, melly után majd jobban néz, ha mindennap kün nem foroghat, össze ne szabják. — De ezen kártékony vadak üldözését nem fogja kiki más határán üzhetni, a hol (mert a mostani elv szerint, ha t. i. én nem lövöm, meglövi a szomszéd, mi is sokszor kénytelenittetünk ugy tenni) valljuk csak meg, a rókárai vadászatnál a nyulat és őzet is meglőttük, sőt inkább a rókát nem, hogy jobb legyen bundája a télig, és azáltal a vadászatnak hasznot nem, hanem igazi kárt okoztunk! Igazán szólva, eddig érdekes sem lehetett a rókát tél előtt lőni, mert miután a vadat az ember a fészkéből kilőtte, mi kárt tehetett a róka? Ezen együgyü és könnyü módon használhatóvá lett törvény egészen csak akkor fog még megfelelni a jótévő czélnak, ha azt a törvényszabta biró és a büntetés őrzendik. — A tilosokban tett vadászati sértések iránt rendelkezett az 1802. 24. cz. A mostan érintett hozandó törvénynek áthágásai essenek épen azon bíróság és büntetés alá, mint a mezőőrségi áthágások és sértések, t. i. a szóbeli per tüstinti executiója és készpénzbeli büntetések alá, a kárnak különféle mivolta, ismétlése, erőszakos tétele stb. szerint, mellynek szorosabb meghatározása az országgyülést illeti.

III.

Van még egy harmadik gáncsa a mezőőrségi törvények valódi helyesitésének. Ismét azon elv által vezéreltetvén, hogy a birtok csak akkor lehet biztositva és a mezőőrségi törvények végrehajtása csak ugy reménylhető, ha minden ok elmellőztetik, a másét akármi módon is használhatni; szükségesnek találom még, hogy a közös utak olly rendbe hozassanak, melly szerint csak a reájok szánt térre szoritva használtassanak. Itt nemcsak árkok közé szoritott országos és postautakról szólok, hanem közönséges közlekedési és keresztutainkról is, s főkepen ezekről. Tudjuk, hogyan kerüli ezeken kiki a posványosb helyeket, bár ne nyerjen általa sokat, de kitér a csapásból, nem tekintvén milly kárt okoz a mellette lévő vetéseken vagy ültetvényekben, kivált ködben vagy hóban, hol legjobb akarattal sem igen lehet elkerülni a kártételt, mert az ut vágásait, széleit és csavargásit senki sem láthatja, és igy a kártételen kivül eltévedés és sokszor szerencsétlenség is következik. Az 1840 t. 9. cz. 35—36 §§. ezeknek ép fentartása módjairól szigoruan rendelkeznek, bölcsen megkivánván, hogy a mért arány szerint járható állapotban tartassanak mindenkor; de ez nem elég, habár végrehajtatik is, sőt soha sem lesz végrehajtható, mig az utak csavorgásai az utazóknak minden időben ismeretessé nem tétetnek, azaz, ha ugy ki nincsenek jelelve, hogy kivált olly időben, mellyben a csapásokat az utazó tisztán nem láthatja — mint éjjel, ködös vagy havas időben — valami különös jelek szerint biztosan el nem mehet kártétel és ennek alkalmatlan következési nélkül. — Más országokban, p. o. Ausztriában, őszszel a közlekedési utak csavarulásai leveles ágacskákkal jeleltetnek; de ennek az az alkalmatlan következése, hogy vagy a szél kiszakitja, vagy a gyermekek és utazók kidobják, vagy ugy belepi a hó, hogy fuvatokat okozván, az utazó épen ezek által mindinkább kényszerittetik a csapásból kitérni és a rend fentartása helyett kárt okozni. — Másutt, mint Szászországban, sőt Csehországban is, az utak hasznos fákkal vannak besorozva, és pedig vagy cseresnyefákkal, mellyek gyümölcséből drága pálinkát (Kirschenwasser) főznek, vagy körtvély- s alma-fákkal, mellyek gyümölcsét a piaczokra küldik. Olaszországban szederfák találtatnak az utak mellett, mellyek tövéből szőlővessző tekeredik az ágakra; de ezen alléformában használt fák csakugyan inkább a nagy országutak mellett szoktak találtatni, mert a közlekedési utaknál olly sürüen és szabályszerüen ültetve a földekre nagy árnyékot vetnének, és kivált a kisebb birtokokban többféle mezei munkálatokat hátrálnának. Azért habár honunkban az országutakra több n. vmegyék rendelése szerint fasorok ültettetnek is, a közlekedési keresztutakra nem igen tanácsosnak, sőt kivihetőnek sem találnám sor szerint ültetni fákat. Széles és hosszu határainkban ki tudna előállitani elég egynemü és magasságuakat, sokszor nehány mértföldnyi hosszu vonalra? hogyan lehetne reményleni, hogy egy fasorra megkivántató sok egynemü fák olly nagy téren többször változó földminőségben diszelhessenek? és melly szomoru vége lesz egy olly fasornak, mellynek nagy része lassankint kihal, ezáltal évről évre mindinkább csorbul és uj költséget és fáradságot okoz? Azért nekem jobbnak látszik a közlekedési utakat csak olly helyeken megjelelni, hol az utazónak távulról is látszatós jelekre igazán szüksége van p. o. hidaknál, közel a hid széléhez ugy, hogy az utazó a hidat el se hibázhassa, dombos, posványos helyeken, fordulatoknál, határdomboknál, több utak összecsapásánál. Illyes helyekre kell néhány fákat ültetni, de nem kevesebbet háromnál és többet ne ötnél vagy hétnél, és pedig mindig regulátlan formában p. o. vagy vagy arra figyelmezvén, hogy az ut a fák között menjen, mi által, mikor az utazó az igazi csapásban járand, ezek ugy fognak látszani, mintha egy régibb asor maradványai volnának, és őt szinte a jó irányba kényszeriteni. Ezen ültetés módja által több éretnék el még, t. i. hogy erre akármelly fanem használtathatik a mint találtatik az erdőben, vagy könyü móddal megszereztethetik, és a földnek minemüsége megkivánja; hogy egy fának kihalása által az ültetés formája el nem csonkittatik; hogy a magas fáknak karcsu szálai hófuvatoknak okot nem adnak, és hogy állásainak rendetlen és azért különböző formái által köddel és sötétben is a jártas utazó jobban megemlékezzék igazi hollétéről, mi végnek elérésére csak arra kell még vigyázni, hogy ezen jel-ültetések olly messze soha egymástól ne essenek, hogy a ködben azokat könnyen el lehessen hibázni. Részemrül meg vagyok győződve, hogy, kivált róna vidékeinken, illyforma jelfák ültetései nemcsak legczélirányosabbak, az árnyék és hófuvatok által okozandó károkra nézve legártatlanabbak is, hanem hogy tárgyamra — a mezőőrségi törvények gátlásinak elháritására — különösen hasznosak és szükségesek, és azért mindenképen ajánlani méltók; a mit is ezennel ismételve tenni bátor vagyok. *ché.*

Az éjszakamerikai kölcsönök Európában.

Nem ritka de csodálatot folyvást okozó tünemény, hogy az aranyban és ezüstben leggazdagabb országok gyakran a legszegényebbek. A spanyol Amerika, melly felfedeztetése óta emancipatiójáig roppant arany- és ezüst tömegeket küldött Europába, ezen idő elmultával kölcsönök által, mellyeket különféle országokra majd csak erővel toltak, amazoknak nagy részét ismét magához huzá. Midőn a dühöt, pénzt kölcsönözni amerikai statusoknak, meghütték a szenvedett veszteségek, Éjszakamerikára jött a sor, s 12 év alatt mintegy 150,000,000 dollárnyi névszerinti tőkét vett fel Európá-

tól, miért most 10,000,000 dollárnyi kamatot kell fizetnie.*) Kérdés, Amerikába illy pazarlólag küldött tőke olly czélokra fordittatott e, mellyek bizonyos nyereményt adnak s a kamatokat biztositják, és milly következményei lesznek az adósok és hitelezők közötti viszonynak, millyen most Amerika és Europa közt létezik? Európában kölcsönöket vettek fel, hogy állitólag kisebb kamatért, mint a mellyet Amerikában fizetnek, vasutakat, csatornákat, gőzösöket stb. készitsenek. De nem elég hogy a statusok kölcsöneit egyes bankok kölcsönei követék, mellyekről nem mondhatni hogy vasut és csatornák kiszétésére fordittattak; az illy roppant bankjegyek által még többre szaporult pénztömeg beszivárgása lényegileg ártott a kölcsön állitólagos czéljának, a pénzbőség magasra szökteté a termékek árát s a napszámosnak különben is nagy fizetését; s ez volt oka, hogy a czélba vett vállalatokat a kölcsönvett összeggel végrehajtani nem lehete, hogy további kölcsönök nélkül be sem végeztethetnek s igy nem is jövedelmeznek.

E várt jövedelmezésen alapul a kamat s egykori visszafizetés reménye; mert erős jelek mutatkoznak, hogy lehetlen leend a népre vagy egyes statusokra egyenes adót róni a felvett kölcsönök kamatjai s egész fizetés fedezéseül.

Egy ismeretes lap megjegyzi: „eddigelé egy adósságba keveredett status sem törekvék azt lefizetni; egy status sem mert még vasutak, csatornák stb. helyreállitására egyenes adót rovni a népre. Ha hozzátesszük még, hogy olly statusokban is, mint New-York és Pensylvania, hol még leg több európai szellem uralkodott a nyilványos kötelezvények iránt, köznépgyülésekben nemcsak visszaveték a kormányok által tett kölcsönöket, s további kamatfizetés ellen nyilatkoztak, hanem az érzemény e két status képviselőházaiban nemcsak kimondaték, de alaki tudósitásokban ki is jelenteték; ugy méltán kérdhetni, mi történendik a nyugoti statusokban, ha New-York és Pensylvania igy nyilatkoznak? Mi történt Columbia, Mexico, Buenos-Ayres, Chili és Peru kölcsöneivel, tudja tán mindenki, s most az a kérdés, mi történik Éjszakamerikában? Könnyű az éjszakamerikaiak nagyobb rendét, magasb iparát és munkásságát felhozni; s valóban ez és a föld gazdasága tartá fen eddig menetében az egész földet; de igy mehet e az tovább, ha az európai forrrások kiapadnak, felette kétséges. Amerikában a kormány nem kényszeritheti a népet illy kötelezés teljesitésére, s azon kevélységhez, mellyel az amerikaiak európaiakra tekintnek, még azon aljas öröm is vegyülend, hogy az európaiak részedettek. Anglia és Amerika közt vita támadt, melly az utóbbira nézve csaknem bizonyosan roszul fog kiütni; az amerikaiak főczikkelyöket, a gyapotot, drágán törekvének fizettetni az angolok által; s az amerikaiaknál gazdagabb angolok, mennyire lehetett, e terv ellen dolgoztak. Amerika meg fog győzetni, s Európában tett kölcsönei nemfizetésével álland boszut. Ki lehet már most a két világrész közt a békebiró? s miután egy kevéssé mélyebben kell pillantanunk e nem csekély tárgyba, ezt jövő alkalommal magunknak fentartjuk.“

Büky László.

*) Kevés kölcsön lesz régibb, mint azt a bankok 1830. ótai roppant megszaporodtából láthatni. 1820ki jan. 1jén 308 bank volt az egyesült tartományokban; számuk 1820—1829ig 330ra szaporodott, mit a népszaporodtához képest inkább kevésbedésnek monhatni: de 1830ki jan. 1jétől 1836ki decemberig a bankok száma 677re rugott, s jelenleg legujabb adatok szerint 824re mennek. A tőkének természetelleni szaporodása szülte a bankokat. *B. L.*

Régiségek.

I.

Mi Groff Batthyáni Adám, az főlséges Harmadik Ferdinand Romai Császár és Koronás Király Vrunk eő főlsége Tanácza, Komornikia, Magyar Országh Duna innénseő részeinek és Kanisa ellen vetet végh várainak feő Generalissa. Adgyuk emlékezetere mindenekk az kiknek illik, ez levelünkk rendiben. Hogy mi megh tekéntué. Galambos Jánosnak, és feleségének Bolperlinek az szegény Istenbe. elnyugodot Atyánkfia mellet valo hű forgolodását, és szolgálattyát, ugya. feles esztendőkigh, az mint mostis az Uyvári Varunkba. vén Aszonyul szolgaluá., ezen Vyvári városunkba. conferaluá. inscribaltunk néki, és maradékinak egy házat száz Magyar forintban, minden hozzá tartozando szánto földeiuel, és réttyeiuel együt, melly az mi istallonk ellenében az vár hegye oldalába. vagyon, kit ennek előttő Bér Benedek birt. Illy conditioval, hogy mind addigh birhassa maga, és maradéki, vallameddigh mi, vagy maradékink az főllyűl megirt summát néki, vagy maradékinak le nem tészűk; letéuén penigh à Summát, de facto ők is tartozanak minden pőr patuar nélkűl vissza ereszteni az meg irt házat. Hozzá aduán aztis, hogy à mit raita épét, tempore redemptionis megh aestimaluán, az aestimatio szerént, az Capitalis Summáual együt, tartozunk néki, vagy maradékinak letennj. Mellynek nagyobb erősségére adtuk ez pőczétes leuelűnket, kezűnk irásánal megh erőssétuén. Datu. ex Arce nra Német Vyvár die vigesima Men. May, Ao Dni millesimo sexcentesimo quinquagesimo quarto.

C Adamus de Batthyan m. p.

(L. S.)

II.

Ajánlom Szolgálatomat Kenek.

Istentől minden Jokat kivánuán. Nemzetes Fodoroczy Uram it léuén, szolotta. eő kglméuel Also Linduay Jószágh véget, kész eő kglme méltoságos Palatinus Uram elöt szolgalny kglmeteknek. Minek penigh kglmetek enyihanyan kűzit tartuám hozzá, minnyájan fel nem jőhet. Azért egjet értuén kd, Botljány Ferencz Urammal, adgjon inkáb Plenipotentialis Leuelet eő Kglmglmének, hogj Uy Esztendő nap tájban Palatinus Uramhoz mennén eő Kglme, kgltek neuéuel minden Jot végezhetne. In reliquo kivánom éltesse, és tarcsa In kdet számos Esztendeig jo Egésségben szerencséssen. Viennae 29. 9b. 1691.

Kdnek

Jo akaro Attjafia
Blasius Jaklin
Epp s Nitrien. mpr.

Hátirat:

Generoso Dno Joanni Szobotin etc. Dko.
Affini mihi obmo.

(L. S.)

Saját gzüjteményéből
közli egy régiségbaráj.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

74. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 19.

Fontolva-haladás.

Hazánk egyik főnöke, midőn sokan mondák neki, hogy jobb, tanácsosabb meggondolva, fontolva, mint sebes vágtatva haladni, elleneinek azt találá válaszolni: „Ti ólmos lábu, gondolva, fontolva haladók vagytok.“ A főnök ezen kifejezését satellesei annyira fölkapták, hogy közbeszédben is gyakran élnek vele, az „Értekezőbe“ pedig valamit irni, vagy a lapba rövid vagy rőfnyi elferditett megyei relatiot a nélkül, hogy az ólmos lábu, gondolva fontolva haladókról megemlékezzenek, tenni alig képesek. Az Istenért! ugyan mire való ez az örökös szemrehányás, becsmérelés? hát nem haladunk nehány év óta elég gyorsan, sebesen?! Ugyanis.

A parasztság megválthatja magát; váltótörvényünk alkotva; szóbeli biráskodás divatban; mezei rendőrségünk teremtve van. A paraszt elköltözködhetik hova neki tetszik — akár Amerikába. A jobbbágy véresverejtéke — telke haszonvétele — az övé; a földesur nem botoztathatja többé a jobbágyot; vasutakat, csatornákat épithet minden, kinek tetszik stb! — És nehány év alatt ennyire haladni, nem elég gyors sebes haladás? Vagy azt akarják az urak, hogy a lovak elragadjanak bennünket és tüskén bokron, árkon gödrön át ugy haladjunk, hogy életünket is veszitsük? Miután előbb két század alatt sem haladtunk annyira mint most tiz év alatt, valóban mondhatnók, hogy nem mi, hanem a sebes vágtatva haladók ólmos lábu haladók, miután belátásban még annyira sem haladtak, hogy e gőzkocsivali gyors haladást haladásnak ismerhetnék. Haladunk tehát elég sebesen, és ha minden tiz év alatt annyit haladunk mint a legutóbbi alatt haladtunk, bizonyos hogy negyven év alatt a világból is kihaladunk.

Csakhogy a paraszt a váltságot nem kérte, nem kivánta, ohajtotta; csakhogy az a törvény hozatala előtt is megválthatta volna magát, ha zsebei telvék és rá kedve lett volna; csakhogy a parasztság nagyobb részét bottal sem lehetne a váltságra birni; csakhogy azok, kik megváltották magokat, tettöket már is rútul megbánták. Mielőtt e törvény alkottatott, a gőzkocsivali haladók azt mondák: „a jobbágy nem lehet boldog, mig magát meg nem válthatja.“ Ugyan kérdezzék meg most az egész ország jobbágyait, ha boldogabbak e most csak egy váltó garassal mint voltak előbb? kérdezzék meg, ha tudnak e valamit a váltságról, gondolkodnak e róla s van e szándékuk magokat megváltani? Midőn a parasztságot olly megelőzőleg kivánjuk boldogitni, hogy még olly törvényeket is alkotunk részére, mellyeket ő nem kér, nem kiván, mellyeket ő nagyobb részt nem használhat, velök nem élhet; midőn boldogságát eszközlendők már a tizenkilenczedik század derekán hozunk részére olly törvényt, mellyet alkotni a huszonötödik század derekán is elég kora lett volna: bizony ép eszü ember nem mondhatja, hogy nem haladunk sebesen.

„Váltó-törvényünk alkotva!“ Igenis; csakhogy az százfélekép kijátszatik s benne nem bizhatunk; csakhogy, bár a nemzet kilenczvenkilencz századrésze a váltótörvényről mitsem tud, a bukások s csődpörök napi renden vannak, és a hitelezők csak veszthetnek; csakhogy azon iszonyu pénz-sokaságból, mellynek a jövendölők szerint váltótörvényünk következtében hazánkat elözönlenie kellendett, egy iszonyu semmi lett annyira, hogy az ellenkezőt nagyon is érezhetőleg tapasztaljuk, jóval is kevesebb pénzünk lévén most, mint volt a váltótörvény hozatala előtt, nem ugyanazért, mivel váltótörvényünk van, hanem mivel évről évre több adót rovunk magunkra. A furfangos külföldi ész soha sem nyugszik; ő nemcsak a földet turja folyvást jobban mint mi, hanem minden évben százféle uj, fris bolondságokat is talál föl részünkre, s avval bennünket, kik egyebet mint földet turni nem tudunk, folyvást kinálgat; mi pedig, minél ujabbak találmányai, annál örömestebb vesszük, annál drágábban fizetjük azokat, mindig forintot adván neki, mig viszont krajczárt kapunk tőle; mert mi a jó tanácsot: „ne költs többet mint beveszel“ a világ minden kincseért sem fogadnók el, miután legnagyobb boldogságunkat abban találjuk, ha a világ előtt nagyobbaknak mutathatjuk magunkat, mint vagyunk. Mikor a váltótörvényt alkottuk, pénzben szintugy mint kereskedésben elég szegények voltunk, s miután a váltótörvény csak ott szükséges, hasznos, hol pénz és kereskedés van, igen világos, hogy olly pénznek fogadtunk számtartót, olly aranynak vettünk zacskót, melly nincsen; s miután e szerint már alkottuk ama törvényt, mellyet alkotni talán még száz év alatt is igen ráértünk volna: valljon ki modhatja rólunk, hogy nem haladunk sebesen?!

Azonban bár milly sebes e haladás, csakugyan nem haladás biz az; mert váltó-törvényünket csak akkor s ugy nevezhetnők szoros értelemben institutioinkbani haladásnak, ha az valódi szüksége, hasznossága mellett széles e világon sehol nem létezendett, hanem általunk legeslegelőször használtatott s találtatott volna föl; most csak utánzás- és majmozásnak mondhatjuk inkább mint haladásnak, mert ha nem haladás hanem utánzás az, hogy most kanállal, hordóval szekérrel stb birunk, miket más nemzetek példái után tettünk sajátunkká, bizony váltótörvényünk is annyivalinkább utánzás csak, annyival inkább időelőtti intézmény, mivel magunk még össze sem tudtuk csinálni, hanem idegen mesterre szorultunk. Különben nem is azért alkottuk e törvényt, mintha nélküle el nem lehettünk volna, hanem azért, mivel más hiresebb nemzeteknél már megvolt, nem szokván arra nézni mi hasznos, mi szükséges? hanem arra, mijök van más nemzeteknek; pedig igy egyetlenegy hosszu országgyülésen akár az egész világ törvényeit, intézményeit törvénykönyvünkbe igtathatjuk és legjelesebb törvényekkel dicsekedhetünk is, de ha életbe nem léptetjük, csakugyan egy toppot sem haladunk. Az ólmos lábu, fontolva haladóktól tehát semmitsem kivánhatok, mert ha valamit kivánnék is, az csak századok mulva jöhetne létre; de kivánok egy kis csekélységet a sebes vágtatva haladóktól, azt t. i., hogy feszitsék ki eszöket, és találjanak föl hovaelőbb ollyas mit, mi kevés fáradság s költségbe kerülvén, a külföldnek eddigi minden találmányait hasznosság- jóság- s olcsósága tekintetéből felölmulja ugy, hogy ne mindig mi ötőle, hanem már egyszer a külföld mitőlünk vásároljon drága pénzen csekélységbe került portékát, hogy zsebeink teljenek; mert hiszem erre mindnyájunknak legnagyobb szükségünk van, ezt mindnyájan leginkább ohajtjuk, és én ezt kész leszek igazi haladásnak elismerni, valamint azt is, ha olly intézményt gondolnak ki, melly még eddig széles e világon nem létez és mégis a népeket legbiztosabban boldogitni képes, hogy a nálunk-

nál civilizáltabb, tanultabb, okosabb nemzetek pirulva tanuljanak tőlünk, ne mindig mi az ő, hanem már egyszer ők a mi intézményeinket iktassák törvénykönyvükbe; mert a világon nincs könnyebb, mint örökké arra buzditni, annak elfogadására serkenteni az embereket, mi más nemzeteknél már rég ki van tálalva. Egy kissé több eredetiséget tehát a sebes vágtatva haladóktól!

„Az ország közjavát és kereskedését előmozditó magányvállalatok megengedtetnek, részökre kedvezések biztosittatnak, tehát vasutakat, csatornákat épitni szabad.“ Igenis; de hol vannak magány-vállalkozók? kik s mikor kezdendik meg már egyszer a vállalatok létrehozását? Ha majd ötven év mulva unokáink törvénykönyvünkbe pillantanak, és abban az engedelmező törvényt olvasandják, magányosok által épitett vasutakat, csatornákat pedig nem találandnak, nem mondandják e: „ötvenöt évig holt betű volt e törvény, azt még most is elég kora lett volna alkotni.“ És nem halandunk sebesen, midőn félszázaddal előbb teszünk meg mindent mint kellene?

„A földesur a jobbágyot nem botoztathatja többé“. Igenis, a tolvajok, kártevők, csendzavarók, verekedők nem bántatnak többé. Igenis, az ártatlanokat szabad ütni, verni, kárositni, de a gonoszokat nem szabad bántani többé! Tehát nem haladunk sebesen? De mikor és kitől kérte a jobbágyság, hogy a gonoszokat ne legyen szabad botoztatni? miért kiáltozza még most is az egész ország köznépe egy szivvel lélekkel: „üsd, verd a gonoszt!“ Nemde ismét csak azért nem szabad a gonoszt verni, mivel vannak nemzetek, mellyeknél nem verik őket — és ezeket nekünk perse mulhatlanul utánoznunk kell, különben nem haladunk. Hiszem azonban, hogy a mostani philantropikus paroxismus megszüntével a botnak még három száz év mulva is jó kelete lesz.

„A mezei rendőrség teremtve van“. Igenis, a törvény alkotva, a rendőri birák, esküdtek több helyütt teremtve vannak, de a mezei rendőrségről, biztosságról még vajmi keveset tudunk. Azon városokat, hol ez a rendőrség már előbb is divatozott, kivéve, országszerte szabadon üzik a gonoszok mezei kicsapongásaikat, törnek, zuznak, tipratnak, lopnak, lelegeltetnek mindent, mi nekik tetszik, a nélkül hogy megfenyittetnének. Ha némelly más törvényeket idő előtt teremtettünk, ezt bizonyosan igen is későn alkottuk, mert ennek már ötszáz év előtt léteznie kellett volna; azonban ha az mindig csak ugy tartatott volna meg, mint jelenleg, ugy nemcsak nem késtünk meg vele, hanem még most is igen korán alkottuk csupán azért, hogy holt betükint álljon törvénykönyvünkben.

„A paraszt véres verejtéke, telke haszonvétele, az övé“. Igenis, a buza, rozs, árpa, zab, kukoricza, burgonya, répa, káposzta, kender, len, köles, bükköny, lóher stb. mit évenkint a telken, széna, sarju, mit réten termeszt, tized- s kilenczedet kivéve, a parasztéé; de kitől, mikor, hol s hány paraszt kérte azt, hogy mindezek övéi legyenek? Nem tékozlotta, pazarolta, árulta századok óta szabadon buzáját stb. a paraszt? Mondjuk csak neki: „a telek haszonvétele, a buza, mellyet termesztesz, a tied“: meg fogja e köszönni? nem nevetend-e ki bennünket? S midőn önkint adjuk a parasztnak azt, a mit ő nem is kér, nem haladunk sebesen? E törvény alkotásával azonban se nem hamarkodtunk, se nem késtünk el: épen a tempo alkottuk!

„A szóbeli biráskodás divatban van“. Igenis, de a rosz fizetők, a mint reménlették, most sem kapnak kölcsönt, a becsületes fizetők pedig a szóbeli biráskodás előtt is kaptak. Tulajdon pénzért az ember szóval s nyolcz napig sem szeret pörölni, pedig a szóbeli pörök néha évekig tartanak, s miután egy két évig hasztalanul folytak, deponáltatnak és a kerületi táblára vitetnek át, hol

bár még egy két évig folyniok kell, mégis előbb befejeztetnek mint amott. E törvényre szintugy, mint a mezei rendőrire, már ötszáz év előtt igenigen nagy szükségünk volt volna és épen azért, mivel nagy szükségünk lett volna reá, a tizennegyedik század helyett a tizenkilenczedikben alkottuk s igy evvel is iszonyuan megkéstünk. De ha mindig csak annyi hasznát vehettük volna mint most, megkéstét épen nem sajnálhatjuk.

„A paraszt szabadon költözködhetik hova tetszik, akár Amerikába.“ Az igaz, akár Amerikába; mert hazánkban üres telkek nincsenek. Azonban kitől, mikor, hol s hány parasztok kértek korunkban a szabad költözködhetésre szabadságot? Mellyik paraszt hagyja el telkét, ha nem kénytelen? Hol lehet akár készpénzen is telket vásárolni? Ha pedig van vásárolható, hol veszi a szegény ember rá a pénzt? ha a maga telkét eladja, nem kell e a máshol vásárlandó telekért azt ismét odaadni, és minek akkor a cserebere? Nem szeret e minden ember inkább ismerős emberek s atyafiak mint idegenek közt lakni? bántja-e most a földesur a jobbágyot, hogy kegyetlenség- és zsarnokságáért kivánná őt elhagyni? Ha rosz telke van, vehet-e azon jót? ha jó telke van, van-e esze, ha eladja és olcsóbb de rosszabbat vesz rajta? Hajdan nem száz hanem ezerenkint álltak hazánkban pusztán a paraszt-telkek; a földesur maga nem birván gazdaságával, kész lett volna egy hozzá költöző parasztnak akár tiz telket is adni, de mivel senkisem jelenkezett, nehányait annál szigorubban kötötte le a glébához s minél kevesebb emberei voltak, természetesen annál inkább rászorult munkájukra, annál inkább kényszeritette őket a nem tartozott munkákra is, és e zsarolás miatt általányos volt hazánkban a parasztok között az a sohajtás: „bár a szegény jobbágy szabadon s tetszése szerint költözködhetnék jobb urat kereshetendő, jobb földön letelepedendő.“ Mikor e sohajtás általányosan hangzott a hazában, mikor ez ohajtás nép s igy Isten szava volt, akkor kellett volna a törvénynek e nevezetes szavakat kimondani: „a parasztnak a költözés megengedtetik“ nem pedig most, mikor bottal sem verheti őt telkéről ki senki, mikor a földesurnak a paraszt kibecsültetése sokkal többe kerül, mint mennyit a jobbágy ér. De ekkor a törvény elmaradt, elkésett, most pedig igen fölösleges. Azonban mégis jó hogy van, mert huszonöt év mulva, majd máskor megmondandó okokból, bizonyosan hasznát veendik a parasztok. Ha pedig egy pár század alatt késő unokáink az 1836. évben egyszerre hozott e két törvényt: „a költözködés megengedtetik“ és „a telek haszonvétele a paraszté“ törvénykönyvünkben olvasandják, valljon micsoda magyarázatot adandnak nekik? micsoda lelket fuvalandnak beléjök? Nem kell-e azt gyanitniok, hogy a tizenkilenczedik század derekán a parasztság általányosan máshova kivánkozott költözködni, de szabadságában e törvény keletkezteig nem állott, mi pedig nem igaz; nem kell e azt gyanitniok, hogy a haza a telek haszonvételének odaajándékozása által a parasztokat némileg szorosabban a földhöz kötni ügyekezett, hogy sürüen egyszerre ne költözzenek s zavart ne csináljanak, holott ez annyira nem igaz, hogy pénzzel sem birhatjuk őket a telek elhagyására. Nem kell e gyanitniok, hogy a 19. század derekán a paraszt nem vette telkének hasznát, hanem csak urának termesztett rajta? Igy alkotunk most némelly törvényeket, mellyeket félezered előtt kellett volna alkotnunk; másokat ismét, mellyeket félezered mulva alkotni elég kora lenne; másokat végre, mellyek egészen időnkivüliek, vagyis egészen fölöslegesek. De akár a jelent, akár a jövendőt, akár a multat érdekeljék is törvényeink, elég hogy egyikét sem tartjuk meg. Ezt pedig nem haladásnak, hanem tespedésnek nevezni, csakugyan jókora vakság; mert hiszen, hova kell szebb, egyenesebb haladás, mint sok, iszonyu sok törvénye-

ket alkotni és azon egyet, melly a gonoszokat büntetni tiltja, kivéve, egyetlen egyet sem gyakorolni.

Ott, hova szemeink, szájunk, füleink irányozvák; hol a világ kincsei iszonyu mennyiségben fölhalmozvák; hol a népek iskoláztatás, tanitás, nevelés által angyalokká képeztetvék — ott, Angolhonban, hol a duzsgazdagok angyali nevelést vevének, de minden nevelés, minden kincs daczára angolokká nevelt szegény embertársaikat éhen veszni hagyják, hol ezeren meg ezeren folyvást forrázott csalánnyal élnek, hogy ezeren meg ezeren hazájokat átkozva kiköltöznek más jobb hazát keresendők, ott, hol a népgyülekezetek megengedtetvék és milliók ugyanazon egy kérelemmel ostromolják az országgyülést: ott a szegények ki nem hallgattatnak, tekintetbe nem vétetnek; nálunk ellenben egyetlenegy lélek nem kéri az urbéri váltságot, a szabad költözködhetést, a telek haszonvételét, a bot eltörlését, és ez mind önkint megadatik a népnek! Urak! ha ez nem sebes haladás, akkor az urakkal Széchenyi grófnak leggyorsabb telivére sem győz haladni. *K—u J.*

A sz. kir. városok elrendeztetése.

(Kivonatilag t. Bayer Márton sz. kir. Pécs város tanácsosa e tárgyú röpiratából.)

Most, midőn a szabad királyi városok, mint az ország negyedik rendjét képező testületek, képviseleti igényei mellett és ellen mind országgyülésen, mind kivülötte is, a megyei gyüléseken és hirlapokban, olly hangos és komoly szózatok emelkedtek, annál nagyobb figyelmet érdemel e röpirat, minthogy olly rendszabályt tárgyal, mellynek hiánya állíttatik főokul, hogy a sz. kir. városoknak országgyülési régi jogaikba visszahelyeztetése megtagadtatik, t. i. tervet közöl azok rendeztetésére országos törvények és szokások szerint, figyelemmel különös sajátságaik iránt. A tárgy fontossága tekintetéből, ugy hisszük, kedvesen veendik azon olvasóink, kik ezen ropiratot még nem olvasták, ha belőle itt lényeges kivonatot közlünk. A kérdés — ugymond előszavában a szerző — ország érdeke, mellyel tisztába jönnünk kell; akár igy, a mint én mondom, akár máskint; csak az legyen eredménye, hogy a városok országgyülési régi jogukba visszahelyeztetve, azoknak belkormánya a többi nemzetével egyformává váljék, igazgatásukban pedig önkény többé ne uralkodhassék, közjószáguk ne bitangoltathassék, és a polgárság ne sanyaritathassék; hanem serényebb igazságszolgáltatás, szigorubb közrendlátás és szorgalmasabb gazdaság után eredő jobb gyarapodhatásuk mellett virágzóbb állapotra juthassanak.

A sz. kir. városok elrendeztetése.

I. A közügylátásban. (In Publico-politicis.)

A közügyek föllátására nézve a városok, valamint eddig is szinte mint a vármegyék, függjenek a nagyméltóságu magyar királyi helytartó-tanácstul.

Valamint mindenik vármegye kormányoztatik főispánya által, ugy mindenik városnak is legyen hasonló tekintetü egy legfőbb tisztviselője, ki **királybiró** nevet viselne; a ki egyáltalján a polgári rendbül, ő felségétül kinevezve, egyszersmind ő felségének tanácsnoka legyen; és valamint az egyenlően osztogató igazság elvénél fogva mindenik országrendjének a nádortáblánál képviselője van, ő is szintugy mint akármelly vármegye főispánya az országgyülésen a nádortáblánál sorban a főispányok után ülhessen, és szavazhasson. Kisebb város, kivált ha egymáshoz közel esnek, kettő, három is, állhasson azon egy királybiró alatt; melly esetben azután ez a körülállásokhoz képest bizonyos évszakokban hol az egyik, hol a másik városban tartózkodjék. A **királybiró** tiszte lészen, szintugy mint a főispányé a vármegyében.

Mindegyik városban legyen eme főtisztviselőjének ollyas képviselője, millyen a vármegyékben az alispán. Ez pedig lészen a **város főbirája**, vagy akár polgármestere; kiben a mellett, hogy a közügylátás különösen az ő gondja, minden egyéb városi hivatalügyek összeseregelnek, s a ki kellő esetben a királybirót pótolja.

Mintegy másod alispán hasonlatosságára eme város főbirájának alája legyen rendelve az igasság-szolgáltatásban egy **törvénybiró**, a közrend-látásban a **város kapitánya**, és a gazdasági tárgyakban a **város tárnokja**. Kisebb városokban terjedésük, és jövedelmükhez képest a város főbirája egyszersmind törvénybiró is lehet.

Valamint a vármegyék járásokra, ugy osztassék föl mindenik város 3—6 ezer lelket foglaló részekre, osztályokra, környékekre, vagyis **tájokra**, mellyek mindegyikének, valamint járásában a szolgabiró, előjárója lészen a **tájbiró**, mellettes **esküdtjével**, ki egyszersmind jegyzője is. Kisebb városokban költségkimélés végett a város kapitánya egyuttal valamelly tájnak is birája lehet. Ha a városnak az ő tulajdon határán kivül még más birtoka, teszem: falui, pusztái, stb. volnának, mellyek egyedül a városi törvényhatóság alá tartoznak, ezek is szintugy **környékekre** fölosztva, mindegyik osztály saját **környékbirája** és esküdtje által igazgattassék. Ha pedig az ebbéli városi külső birtok a vármegye törvényhatósága alatt állna, az szintén mint akármelly más uradalmi birtok, csak gazdasági tekintetben a városnak földesuri jogait ellátó tárnoktól, és a társzéktül fog függeni; igazság-szolgáltatási tekintetben pedig a törvény szerint tartandó uriszékétül.

A közügylátási személységhöz tartozik vármegyékben a közgyülésekre összesereglő kebelbéli nemesség is. A városokban ehhez hasonlitható a **polgárság**. Ezen nevezet alatt általján és tágasabb értelemben vétetnek mindannyi nem nemes, a városi törvényhatóság alá tartozó városi lakosok. Különösen **polgároknak** azonban tartatnak csak azok, kik polgári hitüket és váltságukat letévén a polgárok lajstromába jegyezvék, azáltal némelly tulajdon polgári jogokat nyertek; többi városlakók pedig szabadosok, zsellérek, de nem jobbágyok gyanánt vétetnek.

Mindenik tájban a tájbéli polgárok magok közül bizonyos, a királybiró és tisztikar által a város körülállásaihoz képest meghatározandó értékü vagyonnal biró, jó erkölcsükrül dicséretes, s a mennyire lehet, törvény- és közügybánáshoz tudó, már a 30dik esztendőt elérte férfiakat, egyegy tájban legalább is ötöt, s legfölebb 20at tájgyülésileg titkos szavazat által kiválasszanak; ugy mindazonáltaltal, hogy a többi polgártársaiknak ekkép megválasztott **képviselői** a városnak minden tájából együttvéve, sem 120nál többen, sem 20nál kevesebben ne legyenek. A mindegyik tájban megválasztandó képviselők számát a királybiró és tisztviselő kar, a mindenik tájban lakó, vagy telket biró polgárok aránya szerint meghatározza. Ezen kepviselők, hogy a közügyek iránt annyival buzgóbbak legyenek, **minden harmadik esztendőben megujitassanak általján** ugyan, de, mivel a tárgyalási ügyességnek, és a mult esetek emlékezetének eme testményben föntartatása miatt némelly régiebb egyedeknek abban megmaradniok szükséges; tehát a tisztujitás alkalmával mindegyike közülök két más polgárral kijelölendő lészen.

A mi a vármegyében köz- és kisgyülés, az lészen városokban a **tisztgyülés**, melly a királybiró, vagy város főbirája, vagy

ennek helyettese által megrendelve, szabály szerint mindenik hónapnak első napjaiban tartassék, az azt megrendelőnek elnöksége alatt; hozzáülvén a törvénybiró, kapitány, tárnok és mindannyi táj- s környékbirák, a törvényszéki itélők, a fő- és aljegyző, levéltárnok, fő- és alügyvéd, számvizsgáló és esküdtek, kik mindegyütt véve szoros értelemben a polgári tisztviselő kart teszik és egyenkint szavazattal birnak; a szavatoknak két egyenlő részre elhasonlása esetére az elnök szavazatja eldöntő lévén. Ezen gyülésekben valamennyi polgári képviselő is, valamint vgye-gyülésekben a KK. és RR., egyenkint szavatolhat: mivégett azokban a szónok, kirül majd alább szó lesz, és mindenik tájbul lepalább 3, fölváltva meghivandó, polgári képviselő is okvetetlenül jelen legyen. Tartassanak pedig ezen gyülések nyilván, azaz: hogy minden polgár, sőt még minden országos nemesember és tisztesebb rendű is, oda szabadon bémehessen, s a mennyire a város határában birtokos, vagy a polgárságot elnyerte volna, az előforduló ügyek iránti szándokát, véleményét szabadon, de illendőséggel előfejthesse.

Közgyülési tárgy a tisztujitás, mellyet a királybiró minden 3-dik évben, kivévén országgyülés, járvány-betegség, közelitő ellenség, vagy a lehetetlenséggel járó más körülállásnak esetét, mulhatatlanul megrendelje: különben azt a tisztgyülés rendelje meg s arra való határnapot kitüzzön; de egyszersmind Ő Fölségétől másik királybirót is magának kineveztetni kérjen, ki a tisztujitást tartsa, és jövendőre a várost igazgassa; a mia királybiró halála esetére is szinte megtörténjék.

A kijelelés minden hivatalra történik tájgyülekezetileg a polgárok titkos szavazása (golyóvetése) által, mellynek eredménye a tisztujitó közgyülés elébe terjesztetik s a szótöbbséget nyert egyedek kikiáltatnak.

Szintén tájgyülekezetileg választatik az országgyülési követ is; ki az akkoron nyomban közgyülésileg kidolgozandó utasitáshoz bötű szerint alkalmazkodik. Az országgyülési követnek efféle megválasztatásával tehát mindazon a polgárok képviseltetését kétségbehozó ellenvetések is egyuttal megszünnek.

II. Az igazság-szolgáltatásban. (In judiciariis).

Valamint a vgyében részint az alispány, részint pedig a szolgabirák esküdtjökkel, bizonyos kisebb, törvényesen meghatározott esetekben igazságkiszolgáltatási hatalommal fölruházvák; ugy a városban is kisebbnemű 60 pftig érő tárgyak, és 12 ftos birsággal vagy 3 napi fogsággal megtorolható kicsapongások felől mindenik tájban a tájbiró mellettes esküdtjével a tájházban, melly egyszersmind lakásául is szolgáljon, két tájpolgár jelenlétében, kit az előpolgár fölváltva oda meghi, és kinek jelenléte nélkül az eljárás sikeretlen, vasárnap s ünnepen kivül, mindennap itél. Az elejébe adandó panaszok általján csak szóval és rövid uton tárgyaltatnak; ugy mindazonáltal, hogy a biró, minekelőtt itéletét kimondaná, a feleket megegyezésre fölszólitsa: evvégre őket az ügynek körülállásaibul meritett megegyező föltételekkel megkínálja, és csak az egyeztetésnek meg nem sikerülése után hozza itéletét. Az esküdt az egész szóbeli pört, vagyis a panaszt és védelmezést, az iránta megtörtént egyezéssel, vagy hozott itélettel együtt, a pontosan vezetendő tájjegyzőkönyvbe fölvegye; ezen jegyzőkönyv pedig rendesen lajstromozva minden esztendő végével a város levéltárába eltétessék. Ebbeli itéleteit a tájbiró az itélet nyilvánitásától számitandó 15 nap alatt es-

küdtje által végre is hajtatja; fönmaradván mindazonáltal a törvényszékhez a birtokon belőli fölebbvitel:

A vgye törvényszékéhez hasonló lészen a városi törvényszék; csak azon különbséggel, hogy emez, valamint eddig a városi tanács, a város lakóinak általján mindennemű ügyeit ezután is megitélhese. Ezen törvényszéket alakitják a törvénybiró és négy itélő, a város főjegyzőjével, kinek csak értesitő szavazatja lészen. A törvénybiró távollétében elsőködik az öregebbik itélő; ennek hijányát pedig pótolja a főjegyző, levéltárnok, vagy számvizsgáló. Kisebb, szegényebb városokban, kivált a tiszti fizetmények kimélésére, az itélők helyét pótolhatják a tárnok, jegyző, levéltárnok és számvizsgáló is, minthogy szabály szerint ezeknek, a mennyire kitelik, mindannyi törvénytudónak lennie kell. A törvényszék itéleteit mindenkor végrehajtani fogják az illető táj-esküdtek; ha pedig a végrehajtás tárgya több tájban elszórva volna, a városkapitányi esküdt. A törvényszéknek a város körülállásaihoz képest melly módon történendő alakitása iránt a királybiró a tiszviselő kar hozzájártával javallatot készitend, legfölsőbb helybenhagyás után teljesitendőt. — A törvényszék minden kedden polgári ügyeknek, csötörtökön pedig büntetőknek megvizsgálása végett összegyülend; mindenkor a szónoknak és két vagy több polgári képviselőnek jelenlétében, kik fölváltva a szónok által meghivák, szavazattal ugyan nem birnak, de mégis oda olly szükségesek, hogy a távollétökben hozott itélet már azon egyben sikeretlen. Mert az itélők önkényének elejét keriteni és gátot vetni leghathatósabb és egyetlen egy szere az igazság kiszolgáltatásának nyilvánossága. Itélni pedig fog e törvényszék a közönséges ország törvénye s szokása szerint a 60 fton aluli ügyekben mint fölebbvivő és utolsó bíróság; fönmaradván mindazonáltal még folyamodás a királybiróhoz: ki, az itélethozásba netalán becsuszott hibát kimutató okoknál fogva, a pört a törvényszéknél ujra fölvétethese; a többi ügyekben pedig mint első bíróság, a honnan a föllebbvitel általján birtokon belül az itélet nyilvánitása után legfölebb harmadnapra megteendő, és, a mint eddig is, fölebbküldő paranosolat mellett menesztelendő lészen. — Valamint a nemességnek van fölebbvitelü birósága a királyi táblában, ugy a királyi városoknak, tárnokiaknak szintugy mint személynökieknek, ezentul egyazon tekintet alá veendőknek polgárjaié lészen egy ujonan alapitandó tárnoktábla a fő vagy al-tárnokmester elnöksége alatt elégséges számu táblabirákkal, jegyzővel, kiadóval, levéltárnokkal s a t. a tettes kir. tábla hasonlatosságára ellátva; de még az országgyülésen is azonnal a kir. tábla után üléssel s szavazattal fölruházva. Ennek egyedjeit ő felsége, valamint a királyi tábláét jobbadán vármegye tisztviselőkbül, hasonlókép városi megérdemült főbirák és törvénybirák közül illendő czimzettel kinevezni, és évi fizetményüket akár a befolyó birói váltságokbul pótoltatni, akár pedig a városoknak, az esztendőrül esztendőre tárnokszéki küldöttjeikre forditandó költségük helyett, adójokba számittatni fogja. — A tárnoktábla az országnak valamennyi városára nézve egyedül a tisztviselők elleni fenyitő pörökben lészen első bíróság; egyébiránt pedig általján minden polgári és büntető pörökben fölebbvitelü; a honnan megint fölebbvitel történhetik a főmélt. hétszemélyes táblához, mellyen hasonlókép irányzott számmal itélő birák lesznek a polgári rendbül is.

(Vége következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

75. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 22.

Közbeszólás.

Optimistáink, kik csak még alig nehány évtized előtt hatalmaskodtak, kik alkotmányunk s intézményeink hüsében szerettek pihenni a munkátlanság után s innen magasztalgatni fenhangon az Eldorádot, mellyben élni gondoltak s itt pipázgatva a bodros füstön át természetesen homályban tünt fel minden, mi nem a szomszédságban hevert, valahára legyőzettek s azt hivők, hogy alkotmányszerű fejlődésünk akadályai mellőzvék; egyik tulság helyét azonban egy másik foglalta el, s most a pessimisták serege fitymálgat mindent, mi nem külföldi, mi nem majmolása az előtte egyedül nagy nemzetek tetteinek. Valójában mi sem vagyunk hiával annak, mit a minap egy franczia tudós és publicista nemzetében gáncsolt — az anglomaniának.

Nem árthatna, sőt hasznos volna e kis pessimismusi kór, ha csak a tömérdek visszaélések kiküszöbölésére használtatnék, mellyek alkotmányunk s intézményeink minden ágazataiba idő folytában befurakoztak; mert a statuséletben ugy mint a közben kiirtandó a burján s minden gaz, hogy a hasznos vetemények tenyészhessenek. De hogy ezáltal czél éressék, egyesek hibái ne rovassanak egész testületekre, mert ha kezem fáj, hasztalan iszom czukros vizet.

Illy pessimismusi kitörésekben — mellyek azonbon gyakran találók s helyesek voltak — láttunk nehányszor bizonyos Zajtay-t e genere Zajta, hősködni az Athenaeumban.

Legközelebb ama lap. 7. 8. és 9. számaiban a juratusok, mint némileg egy egész erkölcsi testületet képzők ellen intéztettek mérges nyilak; s minthogy a Hirnök, mint az igazság megkivánta, az ellenfél védelmét felvette, ugyanazon lap. 29. számában folytatólagosan annak szerkesztősége ellen foglaltatik megtámadás, harcz és háboru.

Mint tudományosaknak lenni kellő férfiak által kezelt laptól méltán megkivánhattuk volna, hogy a pessimismusi megrovásokban, az előadásokban s a dolgok megitélésében lélekismeretesbben s jobban behatólag járt volna el. Nem csupán az egész testületre kent egyesek hibáit kell vala felsorolnia, de ha már ezt tenni jónak látta, a létokokat is érintenie erkölcsi kötelessége lett volna Nagy-Peleske loci notáriusának. Én tehát, mint ki ama testületnek még csak alig egykét éve tagja voltam, némikép érdekelve lévén, miután az Athenaeum a foganatot adta elő, előadom a létokot.

Zajtay általányosan ollyanoknak nyilatkoztatja a jurátusokat, kik egész nap nem tesznek egyebet, mint kávéházakból hávéházakba lődörögnek, utczákon ácsorognak, a némbereket szeméremsértő szavakkal ijesztik el a sétányokról, éjjel dorbézolnak stb. s mindezt körülményesen előadja; leirja az ifjuság közéletét, s minden olvasó kétségkivül első pillantásra hű képét lelendi fel benne a neveletlen, nyers, korhely és betyár ifjuságnak. De kérdem az elfogulatlan olvasót, vagy magát a loci Nagy-Peleske notariusát, nem irta e le czikkelyében — bár tulzólag — nem csupán a magyar hanem az egész világ ifjuságát?

Igen is, valamint az egész világ ifjuságában, ugy a magyarban is hevesebben forr a vér, hajlandóbb ez magát felületes, könnyebb gyönyöröknek átengedni, mellyeket a világ ezer alkalmaiban épen nyujt. Nem is hiszem, hogy a legszigorubb gyermeki nevelés képes volna az ifju kebel kitöréseit előre hatólag meggátolni. Ez ifju viharok lecsillapitása már nem a gyermekre bizva, hanem az ifjuságnak fentartva, a müveltség szövétneke mellett más életgyönyöröket keresni.

De kérdik sokan, micsoda gyönyörök azok, mellyeket fiatalságunk azoknak tart? Lelhet e azokban józan fiatalság valódi szellemi élvezetet, melly a müveltségre kaput nyisson s a civilisatiót előmozditsa? s ebben igazok volna a kérdezőknek, hahogy fontolóra nem vennők a körülményeket, mellyekben fiatalságunk társadalmi élete fetreng. A lelket és szellemet ölő kávéházi látogatások s az ottani napontai ácsorgások méltán megróhatók, csakhogy ifjuságunk épen azok hibájából teszi ezt, kik nekik azt rosz neven veszik! Nyujtatok e ti például, kik tehetnétek, alkalmat, e hasztalan s veszélyessé válható mulatságokat más szellemibb élvezetekkel felcserélhetni? Oh nem; a magyar nemes ifjuság nem érdemes, hogy fényes szobáitok padlatára lépjen! Ennek zsebe üres, amannak eldődeiről nem tesz említést a magyar krónika.

A hajdani görögök és rómaiak ifjuságuknak olly tért nyitottak, mellyen hasznos testi élvezetek mellett lelköket is felderithették. A franczia fiatalság előtt rangkülönbség nélkül megnyilvák minden házak, tárvák a szalonok ajtai, hol az ifju lélek nemesbedik, jellemének nyers vonásai letoroltatnak s természetes vadsága szelidre változik. Igy van e ez édes hazánkban? . . . S ime ismét azon ponton vagyunk, hol a fiatalságnak társalgásáról szólunk, melly a Kis Futár f. e. 12. számában, hisszük, igazán és élethiven vala kifejtve s mit figyelembe vétetni ajánlunk. S e nemes társalgás megszületik, csak nyissátok meg szalonaitok ajtait. — Vannak ugyan házak Pesten is, mellyek minden nemesb s jobb nevelésü ifjunak nyitva állanak; de azok fiatalságunknak általányosan nem tetszenek, s őszintén megvallva, nem is tetszhetnek.

Mi magyar nemzetiségről, jellemről, nyelvről szólunk s ezeknek fentartásáról elmiletileg a legszebb beszédeket tartjuk; s mégis, kérdem, van e Pesten csak egyetlenegy ház is, melly a nemzetiség vagy csak a magyar szokások árnyékát is előmutathatná? Nem játszik e fiatalságunk, egykét kivétellel, a legszánakozásraméltóbb szerepet a társaságokban, hol őszinteség, nyiltság helyett feszengés és bókolás, egyenesség helyett hizelgő száj, ritka magyar nyelv mellett német uralkodik, franczia tónnal és angol dandysséggel vegyülve. S ezt uraim mindenkor feleditek szemügyre venni.

Az angol, a franczia, a német saját jelleme szerint képzett magának társalgást, s minden nemzet, mellynek jelleme van, szükségkép jellemehez is alkalmazza a társalgást. Egyedül mi, mint minden egyéb dolgokban, vegyitékét adjuk mindennek, majmolva az idegenek szokásait; feledjük eredeti hangunkat s hangolya után dadogó éneklőkké válunk. Innen a hamis hangok, mellyek bennünket olly nevetségesekké tesznek. Nem akarok soraim által általányosan különböző társalgást felállitani. Illendőség, tisztaság, mint feltételezői a müveltebb szokásoknak, bélyegezzék ifjuságunkat, de őszinteségét és egyenesszivüségét ne kereszteljék nyerseségnek, fesztelenségét gyalulatlanságnak. Franczia és német literatura helyett a honiról folyjon a beszéd, s általában idegen viszo-

nyok és idegen nyelv helyett honi nyelv, hazai viszonyok, honi szokások uralkodjanak. — Mutassatok elő egy illy szalont, s ifjuságunk törekedni fog ide bejuthatni; mutassatok elő az eddigieknél nemesebb gyönyöröket, fogadjatok fel szivesen, nem lenézőleg, körötökbe a nemes ifjuságot, s ez felkeresendi társaságtokat.

A jurátusság bizonyos egyesületi jelemnél fogva együtt tart; mivel Pest nem olly igen nagy, szoros ragaszkodás létez közöttök, főleg miután egészen ellenkező s idegen elemektől van környezve. Tehát sajátlag bizonyos kört képez, mellybe a fönebbi viszonyoknál fogva kevés külelem hat be. De e körben is vannak fellelkesülések, az ifju kebel kitörései, s ezek az ifjuság jobb lelke tolmácsai. Köztük is felvillan s összhangzásba jő magasabb és szentebb indulat, mellyet közületek is, életbölcsek, senki sem szégyenelne magáéinak vallani. S ezen fellelkesülés és felmagasulás köreit szivesbben keressük fel, mint ama hideg, fintorgó, feszengő társalgást, mellyben egy igaz szó nem hangzik, mellyben viszonyainkról mitsem hallunk, mellyben mindnyájan unalomtól gyötörtetnek s csak nehány ugynevezett nap oroszlánya vagy egykét egyenruhás szórja egy pamlag s szögletből vélt vitzeit. Ennyit gyönyörű társalgási szellemünkről.

A mi e lapok szerkesztősége elleni azon vádat illeti, miszerint az hanyatlik, vagyis a nagymüveltségű Athenaeum tudós szerkesztőségének kupaktanácsra emlékeztető szótára szerint tántorog, azaz előfizetőinek száma csökkent; jólehet e vád megczáfolása vagy igazolása nem ide tartozik, ama czikkel összefüggőleg tétetvén, arról is nehány szót.

Politikai lapoknál általában véve az előfizetők csökkenéséről a lap belbecse csökkenésére következtetést vonni hazánkban, legyen bár az Athenaeum szerint „csak politika iránt részvét“ nagy könnyelműség, olly csintalanság, mit csak ollyaski tehet, ki selenita szegény hazánkban, ki a tudományt és értelmiséget szapuval akarja mérni. Nálunk, hol a pártok szoros s meghatározott jegyekkel el nem választvák, hol — a pártoknak látszó apró s fájdalom számos fractiócskákon kivül — nézetem szerint, tulajdonképen csak két politikai párt létez: az ugynevezett liberalis s a fontolva haladóké; liberalis, melly a kormány ellen szól, mindent, mi ettől ered, gáncsol s a haladás zászlóján a gyakorlati élettel sohavilág meg nem férhető theoriákat hordoz; fontolva haladóké, melly a kormány mellett nyilatkozik vagy legfölebb egyes osztály érdekeit védi; nálunk mondom, őszinte s a nemzet érdekeit szemmeltartó szerkesztőnek, ugy hiszem, felette terhes állása. Igen, nálunk csak a két párt szétismerhető s csak a fönebbi különböztetések közt; tehát minden, mi a kettőtől eltér, melly a jót magában helyesli, a roszat magában roszalja, az nem csiklandoztatja ama két különböző elem idegeit s igy olly lap, melly ama pártokon kivül áll, nem feszitvén az a nélkül is ingerült állapotunkat, egyik pártnak sem kedvezvén kitünőleg, csak az igazság, jog, méltányosság, az alkotmányos szabadalmak és müveltségi fejlődés mellett nyilatkozván, természetesen egyik párt fegyverének sem tekinthetvén, sem sympathiái de antipathiái sem lehetnek olly számosak, mint egyik vagy másik pártlapnak; hiszszük azonban, lesz idő, midőn az ingerültség lecsillapodtával átlátandják, hogy a pártok kölcsönös kibékitéséhez e lapok is nem kevessé járultak.

Ha ama két pártra tekintünk, látandjuk, hogy nálunk az érdekek ellenkezésben állanak az elvekkel, s mivel az elveket csak sokára is lassan követi a tett, elvekkel hadarászunk, mert azokban tündökleni igen könnyü, mig létrehozásuk gyakran saját személyes érdekeink ellen volna; de jól tudván, hogy az messze, igen messze

jövendőben áll, hévvel küzdünk mellettök. Csak a lefolyt évtizedbeli politikusaink változékonysága is tanusitja, hogy elveink nem gyökereznek szilárdan lelkeinkben, hogy azokat minden könnyü szél kifúja agyunkból s nem kell sok hozzá, hogy más magvak keljenek abban; minden helyzet megváltoztatja azokat, s igy csoda e ha egy ugyanazon uton tartósan haladó lap nem bir annyi olvasóval, mint melly párt embereit felheviti, ingerli? Ezt a t. olvasó bölcs itéletére bizon.

Egészen máskép áll ez a tudományos és belletristicai lapokra nézve. A tudományos és müvészeti világban nem szabad külön érdek mellett küzdő pártoknak létezni, — a tudományos vitatkozásokat tán csak nem tarthatjuk párttusáknak? — s a müveltség fejledezésével a finom izlésnek is terjedni kell, ezt a kor lelke megkivánja. Mégis mit látunk? Egyetlen lapunk, melly a tudomány terjesztését tűzte ki czéljául, melly „az ész az Isten“ mottót hordá büszkélkedve lobogóján, azon lap, mellyet a tudományos akademia különösen pártol, mellynek kiadói és szerkesztője a tudós társaság rendes tagjai, 80 és nehány dolgozó társaival (?!) együtt hanyatlik; s én nem anyagi hanyatlását emlitém, mert ehhez az olvasónak semmi köze, de értem ama magasabb, a szellemi hanyatlást, melly a lap vezérszavát „az ész az Isten“ irgalmatlanul meghazudtolta, s a környülmetélt Athenaenum Stibor Vajdát kénytelen utánnyomatni tudományos vagy müvészeti dolgozatok hiányában. Bár ne volna igy, mert ez is óramutatója a tudományok mennyire terjedésének hazánkban; de fájdalom, szomoru igazság, mert facta loquuntur.

Orosz László.

Gyárak és munkásaik.

Ha a közönséges embernek ez életbeli ohajtásait tesszük szemlélgetésünk tárgyává, tapasztalni fogjuk, hogy azok valóban olly kicsinyszerűknek és könnyen kielégithetőknek látszanak, miszerint nem egész mértékbeni teljesülésökön csak csodálkoznunk kell. Fussuk át a különféle osztályokat. A társaság legnagyobb alkatrésze, a földmivelő köznép, nem messzire terjeszti kivánsága határait; ha mindennapi nem épen rosz kenyerével — miért az ur imádságában Istenét kéri — az éhség ellen, s légmentes házikóval és nem épen izlése elleni köntössel az éghajlat kellemetlenségei ellen biztositva van, különben pedig senkitől háborgatást nem szenved, megelégedve éldegéli napjait. *) A kézmüves is örömest görnyedez hetenkint fáradságos mühelye mellett és aggodalom nélkül ballag végső napja felé, csak senki ne lépjen utjába dolgaiban, csak délben étvágyát, vasárnapon jó kedvét tölthesse be s kedve szerint takart bőrét ne érje az ég viszontagsága. S a száz alaku hivatalnok és honoratior? Bizony ezeknek is anyagi jóllét és háboritlanság jóformán megalkotják Eldoradóikat, s ők is minden müvelődést, tökélyesülést jobbadán csak nagyobb testi kényelem eszközlése végett követnek el.

Csodálatos emberi test! Hát olly végtelenek volnának külső s belső szükségeid, hogy azoknak pótlására az egész élet szünet nélküli fáradalma kivántassék, talán azon kárhozat miatt: „Arczod verejtékével fogod szerezni kenyeredet!“ Holott a hasonló czélu ezer meg ezer többi állat sem nem ruházkodik, sem nem dolgozik, s a föld mégis megadja éledelét. De hiszen ez a vadonság emberével a kárhozat daczára is igy van, s ő mindenét megleli a rengetegben. Ámde sürübben lakott helyeken, országokban, a föld-

*) Ohajtottuk volna, hogy a t. értekező ur a „mindennapi kenyér“ értelmét egy kissé határozottabban körülirja; mert hogy az csak száraz kenyér legyen, mellyel még a rab sem érheti be, fel nem tehetjük. Tehát e mindennapi kényérnél mennyi a szalonna, husocska, borocska stb? *A szerk.*

től erőszakkal kell kicsikarni azt, mit természeti állapotjára hagyatva csak igen gyéren vagy épen nem is nyujtana. Napfénynél világosb tehát, hogy testi jóllétünkrei kellékeinket munka által kell teremtenünk, s hogy anyagi boldogságunknak egyesegyedül szorgalmunk a föltétele.

Mióta az ember vad természetességét elhagyván a dolog által tengeti életét, mindig törte fejét munkájának megkönnyebbitésén, s igy találta fel egymásután mindazon eszközöket, mellyek segitségével bizonyos időben több munkát végezhessen, mint nélküle. Igy találtattak fel a gépek és gyárak, a faekétől a szántovetőgépig, az orsótól a legszövevényesb selyemgyárig, a kézmalomkától a gőzhajtotta hengermalomig. S ki tagadhatná, hogy e munkamegkimélés nagy üdvére szolgál az embernek, s ki ne ohajtaná, bizonyos amerikai által a congressusnak is előterjesztett azon találmány sikerültét, melly szerint a napsugárok a földkerekét édenkertté változtatnák, tengereket száritnának, szigeteket szállitnának, mi mellett az embernek csak zsebébe dugott kezekkel kellene nézdelődni, s ha kedve tartaná, 121 nap alatt a földgömbön keresztül egyik földsarktól a másikig vitethetné magát; ki ne ohajtaná ezt, ha a dolce far niente csak némi kedvelője is.

De mielőtt e paradicsomkort elérnők, szükség hogy dolgozzunk, s mennyire csak lehet gépek és gyárak által dolgoztassunk. De valamint mindennek, ugy a gyáraknak is vannak jótékony s káros oldalaik. A káros oldalok azonban a gyárak, mint munkasegédek, eszméjéből nem derülnek ki; a mi baj tehát belőlök némelly osztályokra háramlik, az nem a gyárak fenállásának hanem az emberek azok körüli fonák rendelkezésének tulajdonitható. Mindazon nyomornak, melly a gyárak honában a gyármunkások között létezik, mellyről minden utas, mint az Angolhonbani dusgazdagság mellett az ország ugynevezett virágzásából kirivóról, már régóta emlékezik, de melly az utolsó hónapokban türhetlenségig meggyülvén erőszakoskodásokban tört ki, czélszerübb törvények és eljárások által bizonyosan mellőzhetőnek kell lennie; különben vagy a gyárak lételét kellene kárhoztatnunk, mi képtelenség volna, vagy pedig az angol mostani állapotokat helyeselnünk, mit tennünk nem lehet, hacsak egyik osztály boldogságát a másiknak vesztére épiteni nem akarjuk, mi cannibali emberevéshez hasonlitana, s jóvá nem hagyjuk, hogy nehányan legyilkolt embertársaik husán lakomázzanak.

Nekünk, kiknek gyárhiánya egyik legérezhetőbb balságaink közé tartozik, kik tehát azokat minden áron felállitni készek volnánk, annyival is inkább kell az angol munkásmozgalmakra figyelnünk, mivel igen sok politikusaink ez ország mint mintahon felé fordiják arczaikat, s figyelmeznünk kell azért, nehogy a gyároknak meghonositása által az ottan mellettök mutatkozó népinséget is észrevétlenül magunkéivá tegyük. Valamint tehát a Hirnök eddig is bővebben adta az angol gyárkerületekről szóló tudósitásokat, ugy most sem lesz felesleges az augsburgi Allgemeine Zeitung manchesteri levelezője következő jegyzeteit közleni.

Sir Robert Peel kormányzása igen sok tapintatot tanusitott, minthogy a gyárkerületekbeni lázadásokkal a statustest némi bőrbetegségekint bánt s a munkások további állapotját tekintebe sem vevé. Az angol pór a legdühösebb lázadásoknál sem bir a statusalkotmány változtatásának fogalmával, s egészen egyedül és elhagyatva áll, mint báb különféle politicai felekezetüek kezében. Igen, ha közötte és a polgárrend között valami érintőpont létezne, ha lehetséges volna a tömegek érdekeit csak némileg is az iparűző osztályokkal összhangzásba hozni, akkor hihetőleg az angol alkotmánynak, vagy legalább tory-zárkövének „church and state“ vége volna. De mindennek nyoma sincs. Az angol pórság a közvetlenül fölébe állitott osztályokban csak félelmet és megvetést gerjeszt, szánakozásról vagy rokonszenvről szó sehol sincs.

A nagyobb, s magok a radical lapok közül egy sem mert mellette szólni, s mi a legroszabb — az angol munkás önmagában sem bizik. Egész életében hozzászokott, magát nem embernek, ki önmagának czélja, hanem csak mint nagy gép kerekének tekinteni, vagy, mikint nyelvének idiomája hozza magával — ő csak egy kéz (a hand) roppant mühelyben. Talán születése óta az eledel és nyugalom szükségénél nem érzett egyebet, s ha ezek kielégitvék, ugy ő is az. Öntudatja csak épen annyira terjed, hogy tudja, mikint azon osztályhoz tartozik, melly itt „not respectable“ nevezettel jeleltetik; törekedése, ha talentommal és bátorsággal bir, csak oda irányozva, hogy ez osztálytól szabaduljon s egy másba lépjen; magokat a munkás osztályokat „respectable“kké tenni, erkölcsi és anyagi jólétöket javitani, arra legalább Angliában egy munkás sem gondol. Azonkivül, minthogy a magasb s még inkább a független polgárosztálytól meg vagyon vetve, nem bir bátorsággal, s ha vele állapotjáról bizodalmasan beszélnénk, maga is bozonyosan mondaná, hogy ő nem tiszteletre méltó tagja az emberi társaságnak. Méltóságtóli fosztottságának s tehetetlenségének érzete az angol munkást gyávává teszi — a fegyveres erőnek csupán látása félelmet és rettegést gerjeszt benne. Tudja, hogy az állandó sereg tisztek által vezéreltetik, kik „gentlemenek“, s mikint magán az egyes szénhordó méltatlanságot hagy jó öltözetü embertől elkövetetni, a nélkül hogy a sértést megboszulná, ugy ezeren futnak egy század katonaság előnyomulása előtt.

Önöknél átaljában nem lehet olly pórságot képzelni, minőt itt előttünk látunk. Német-, Olasz- és Franciaországban vannak szegények, de pórság nincs, a szó angol értelmében. Legalább a szárazföldön mindenütt tapasztalni a szegények közt, ha nem épen utczai koldusok, azon akaratot, szegénységöket eltitkolni, meztelen testöket betakarni, a külső szint megmenteni, hogy legalább bizonyos napokban jobb osztályok közé vegyülhessenek. Ez akaratnak az a következése, hogy a gazdagabbak bizonyos fokig társalkodnak velök, s a szegény munkással nem bánnak ugy mint ragályossal. Ebben is minden másoktól különbözik az angol munkás. Ő a társaságnak egészen elválasztott, bizonyos körben tengő tagja, melly a status nagy érverésében, erkölcsi mozgalmaiban és törekedéseiben épen nem részesül, s ollyannyira eltompult is, hogy semmi részvételt nem is kiván, hogy ennek terhét el sem is viselné.

Azalatt, mig ezt irom, egy irlandi csoport utazik itt át, melly ősz alatt az angol bérlőknek aratásukat betakaritni segité. Most Liverpoolba mennek Irlandba hajóra szállni, s ezt minden évben ismételik, mivel valamivel olcsóbban dolgoznak az angoloknál s otthon semmi foglálkozásuk nincsen. Ezen emberek most vigan vannak, mert megszolgáltak valamit, s ha a rum olcsó és az átszállás nem tart soká, nehány sillinget haza is hozhatnak, mellyekkel feleségeik és gyermekeik némi ideig sorsukat elfelejtethetik magokkal. Ezek most gazdag emberek — gazdagok fogalmaik szerint — s örömükben és jó kedvökben magokon kivül vannak. Ezek egészen más emberek mint a szerencsétlen gyármunkások, s higye el ön, száz közül nincs köztök egy, kinek ruháján csak 6 négyszög ujjnyi egész foltot lehetne felkutatni. Rongyok, csupa rongyok födik testeiket, s olly rongyok, minőket német rongyszedő föl sem emelne; de nem tarka szinű rongyok — sokévi sár és piszok már régen egy szint adott nekik. Angolnak kell lennie, a ki illy látványon össze ne borzadjon! De, mint mondám, ezek herczegek a sápadt, kiaszott gyármunkásokhoz képest, kiknek semmi ruhájok, kik meztelen testöket csak piszokkal födik. Hát még a gyermekek, a számtalan gyermekek, mellyek felvigyázás és ótalom nélkül az utczákon

szaladgálnak s mint férgek a sötét pinczékből és földlyukakból előmászkálnak s ismét bebúvnak, játék, nevetés, zaj nélkül, iszonyu elő- és utójátékul szüleik néma kétségbeeséséhez. E gyermekek láttakor az ember szive majd megreped. Valljon mi szándékból hozá őket a gondviselés e világra és — semmit nem adott nekik, csak a más világrai szabad utilevelet? Minden év közelebb hozza őket inségök — olly inségök világosb érzéséhez, melly olly nagy, hogy nemcsak minden jobbrafordulás reményét elfojtja, hanem még az irgalmat is kigunyolja, melly segiteni és könyeket törülni akart. Ugy van! Sem egyesek sem a kormány nagylelküsége nem képes ez inségen segiteni, maga az alamizsna is csak tékozlásnak látszik. Minden batka, melly ez embereknek adatik, a pálinkaházba veszi utját s csak szenvedésök pillanatnyi enyhitésére és feledésére szolgál. A pálinkaház egyetlen szállás, hol ez emberek kinyugoszanak, ez egyszersmind lakásuk, ez szinházuk, társalgási szobájuk, s fájdalom egyházuk is. Illy emberektől nem eredhet az alkotmány változtatása, s bár iszonyatos az éheseknek, kik kenyérért kiáltanak, tüzet vasat nyujtani, mégis az angol torykormány legnyilvánosabb ellenségének is meg kell vallania, hogy a kormány máskép nem cselekedhetett — hogy a munkás osztályok insége Angolországban rendszerbeli — hogy az e birodalom alkotmányához, jólétéhez és hatalmához tartozik — hogy, ha igaz, hogy az angol alkotmány pyramishoz hasonlít, mellynek csucsát a király vagy királyné, legalsóbb rétegét pedig a munkás osztályok teszik, ugy meg is fogható, hogy annak magasságához és nagyságához aránylag a legalsó rétegnek legtöbbet is kell viselnie. *R. I.*

A sz. kir. városok elrendeztetése.

(Vége.)

III. A közrendlátásban. (In policia).

Vármegyékben a közrendet (Polizei) fentartják alispányok, szolgabirák és esküdtek. Városokban tehát, az egész városra nézve, a közrendnek föllátója és különös gondtartója lészen a **városkapitánya**, egyegy tájára nézve pedig annak **tájbirája**; mi végre melléjök adatnak és parancsuk alatt fognak állani nemcsak fegyveres drabantok, hajdúk, rendőrök és fegyvertelen szolgák stb. hanem a bel- és külorvosok, bábák, halottnézők, sirások, éjőrök, hüslátók, utlátók, szállásolók, piaczbirák, egy szóval a közrend fentartására megkivánható valamennyi személység is.

A közrendnek tökéletesebb fentartása végett alapittassék mindenik városban egy **rendlátó szék**, melly minden szerdán a városkapitány elnöksége alatt a tájbirák- és mellettes esküdtjeiből (kiknek öregebbike, ha aljegyző nem volna, a tollat viendi) továbbá az orvos és első külorvos, a földmérőséget tanulta utlátó-, szónok- és két képviselőből összeállván, a városnak személy és vagyon körülti belbátorságát tárgyazó rendeléseket tesz, a törvény, a felsőbb intézmények és a rendlátás tudományának józan elvei szerint.

A városkapitánynak tiszte lészen: a tanyázó és keresztül utazó **katonaságot** kellőleg ellátni; és a mennyiben erre költségek kivántatnak, ezeket a tisztgyülésnek kijelölés végett előterjeszteni, hogy a legfőbb szolgálat semmiben ne hátráltassék. Továbbá a katonaelszállásolást ugy fogja elintézni, hogy avval a városlakók egyik a másik fölött meg ne terheltessenek. Azonkivül a városkapitány lészen a **polgári fegyveres seregeknek**, szintugy a városi **rendőröknek** főparancsnoka.

IV. A gazdaságban. (In oeconomicis.)

Valamint a vármegyék házi költségeikre nézve ugy a városok is gazdasági tárgyaikra nézve már nem a főmélt. magyar kir. udv. Kamarától, hanem fenmaradván egyébiránt azokra ugyanis mint királyi tulajdonokra nézve a törvényes kir. jogok, egyedül a **főm. magy. kir. Htó-Tanácstól** függjenek; mellynek mind azt fölterjesztendik, a mit eddigelé a főmélt. m. kir. udv. Kamarának följelentettek. — Kisebb érdekü gazdasági tárgyakban, valamint általján a főbb rendeléseknek szoros megeszközöltetésében a főmélt. magy. kir. Htó-Tanácsot pótolni fogja a **királybiró**; más, nagyobb tekintetü ugyan, de el nem halaszthatókban pedig azonbani miheztartást megrendel.

A város gazdaságának gondját viselje a város tárnoka a gazdasági **társzéken**, mellyet az ő elnöksége alatt képezni fognak a számvizsgáló, aljegyző és város ügyésze; az adószedő, pénztáros, árvákatyja, telekláto, gazda, erdős és mindannyi városjövedelmi pénztárosok; a szónok és mindenik tájból legalább egy képviselő, kik mindannyian egyenkint szavazattal birnak. A társzék a tisztgyülésileg történt kirovás után az **adót** fölosztja az adózók között; annak pontos befizetésére ügyel, és szükség esetére annak behajtása végett a tisztgyüléstől tájbirói segélyt kér. Ugyanezen társzék mindennemü városi **számadásokat megbirál**, a számvizsgálói nehézmények és számadói feleletek szerint találandó számbirálói véleményeit pedig végső eldöntés végett a tisztgyülésnek elébe terjeszti. A társzéknek különös gondja lészen az **árva-gondviselésre**; és azért ő leend egyuttal a legfőbb helyütt megrendelt **árva-választmány**, melly tekintetben mindenkép a törvény és fönálló főbb rendszabályok- s utasitásokhoz alkalmazódik. A **tárnok** az egyik társzéktől a másikig folyó mindennapi költségekre legfölebb 50 ftot maga neve alatt a város pénztárából kijelölhet; arról mindazáltal a legközelebbi társzéken tudósitást és cselekedetének elegendő okát adván. A **tárnok alatt állanak a pénztári, árvatári, teleklátói, accisabeli, hegyi, erdei, vámi, szernézői stb. eff.** tiszteken és szolgákon kivül még valamennyi egyebek is, kik a városi jövedelmek, költségek és gazdasági tárgyak körül bánnak. A városi jobbágyok ügyeire nézve ő rendeli az uriszéket, és ő is annak elnöke, praesese. A tárnok és számvizsgáló vigyáznak a **pénztároknak pontos vezetésére**; kik ketten a jegyzővel, magok mellé vevén még egy törvényszéki itélőt és egy tájbirót, a szónok és egynehány képviselő jelenlétében időrül időre akár önszándékukból, akár pedig a királybiró, főbiró vagy tisztgyülés meghagyásából, de évenkint legalább kétszer, a fenálló rendszabás szerint fogják a **pénztárokat véletlenül megvizsgálni**. Határ iránti perlekedésekben, osztályokban stb. eff. megkivánt **szemléletek-** vagy **vizsgálatokra** a vesztő fél költségén a tárnok kiküldi az illető tájbirót esküdtjével, ugy a teleklátót és földmérőt, kik két polgári képviselő jelenlétében az érdekes feleknek, bizonyságoknak és határos szomszédoknak meghallgatása után a feleket megegyeztetik; ez pedig nem sikerülvén, a pörös tárgy iránt azonnal végzést hoznak, rendelést tesznek, a legközelebbi tisztgyülésnek affelől jelentésöket előterjesztendvén.

A mennyire a tárgyak elintézése a fönebb irt szabályok által meg nem változtatnék, a törvények, főbb rendelések és eddigi szokások továbbá is megtartatnak azon hozzátétellel, hogy a hol a városok törvénye szerint hitelesités végett eddig két tanácsbeli megkivántatott, ezentul ketten a fönebb elszámlált tisztviselők közül, közönségesen pedig a kapitány vagy tájbiró egy esküdtel, kik szolgabiró s esküdt gyanánt törvényes bizonyságul lesznek, az ebbeli tiszti foglalatosságokban és bizonyitás-hitelesitésekben eljárhatnak; egyedül a végrendeletek hitelesitésében közgyülési vagy főbirói kiküldetésök és affelőli jelentésök megkivántatván.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

76. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 26.

A czukorgyártásról.

Igazitó adatok Pexa ur legközelebbi czikkéhez.

A közönség Pexa ur jó szándékától a répaczukorgyártásról hosszabb czikket nyert, melly minap e lapokban jelent meg; sok jó tanács mellett olly egyes tárgyak is találhatók abban, mellyek igazitás által talán nyerhetnének. Ekkép többek közt több izben van benne szó répatermesztésről, mellynél az uraságok tisztjeik és nyereményrészre szerződött gyárigazgatóik ámitásai által nagy kárt szenvednének. A mint a tárgy fel van állitva, legalább könnyen félreértésre vezethetne. — Mindenek előtt kiemelendő, hogy a gazdasági felügyelők és a gyárigazgatók semmi tőlem ismert esetben s alkalmasint sehol sincsenek egy személyben egyesülve, hanem mindig két külön személyt képeznek, kiknek mindegyike ága érdekét a tulajdonosnál külön képviseli. Aztán a gyárigazgatók nem mezeigazdák, hanem műtanos emberek, kik mesterségöket födél alatt tanulák s kerék- és kazánmunkájukat födél alatt üzték, arról pedig keveset vagy semmit sem értenek, mi a mezőn történik. Ha tehát czukorgyár felállitásáról volt szó, akkor nem ezektől kéretett tanács az ár iránt, mellyen a répa termeszthetnék és eladathatnék, hanem a gazdasági igazgatóktól, kiknek a termesztési felszámitást és árjavalatot kelle uraságaiknak benyujtaniok. Mivel pedig ezek a mezeigazdaságot mindenütt ótalmazták a gyármunkálat ellen, sehol sem lehetett szó gyárigazgatók amitásairól az országok kárára. Tudva, hogy minden német országban, ott is, hol sem uraságok sem robotosok nincsenek, s hol a munkabár két sőt három annyiba kerül mint nálunk Ausztriában, a répa mázsája 4—6 garasnál nem drágábban adatik el a gyáraknak. Ha tehát gazdaigazgatóink 12 p. krnyi árt javasoltak, ugy ez minden esetre jutányosnak tekintethetett olly országban, hol olcsó élelemszerek és csekély napszámbér számos robotokhoz csatlakozik. Ha másrészt a gyárigazgató azt tapasztalta, hogy a nyers anyag illy ár mellett a gyártásnál fenállhat és kiélegitő haszonnal működhetik, ugy a szállitási szerződés mindkét részről jólelküleg köttetett és ámitás senkinek eszébe nem jutott.

Hogy ez ár valódi és alkalmatos, már abból is látható, hogy közel ugyanaz, mellyen régideje a parasztok a répát egymástól vásárolják. Valamelly uraság p. o., mellynek a gazdatiszt azon felszámitást nyujtja be a czukorgyár-vállalat kezdeténél, hogy a répa mázsáját $4\frac{1}{2}$ p. kr.on termesztendi, igaz, később azt meggondolatlannak találja. Azonban a legalaposabb mezőgazdák megegyeznek abban, hogy a répa 8 kr.on bizvást termeszthető s illendő nyereséggel a gyáraknak 12 kr.on engedhető. Épen ezért sehol sem köttetett szerződés, melly 12 kr., és az elhozatalt betudva, 15 kr. felülhaladott volna.

Ha meggondoljuk, hogy egy répa, melly 1—3 fontot nyomhat, a földön 1 négyszög lábnál több helyet nem foglal el; ha tudjuk, hogy egy hold 57,600 illy □ lábat foglal, s tehát ugyanannyi répát teremhet, nem fog megütközőnek találtatni, ha elmondom, hogy egyes ültetvényeknél meggyőződtem, mikép 600—1000 sőt 1300 mázsa répa termett egy holdon. Sőt tudvák esetek, mellyekben egy hold 1500—1700 mázsát adott. Ha tehát holdjától 300 mázsa számittatik, melly esetben egy répának csak mintegy $\frac{1}{2}$ fontot kell nyomnia, ugy ez nem rendkivüli, s gazdaigazgatóink ezt szintugy megigérték mindenütt, valamint tudva, hogy Francziaországban szorgalmas földmivelésnél átalán mindenhol el is éretik. Hozzáadván még, hogy egy hold répaföld czékláin kivül még mintegy 100 mázsa répalevelet ad a marhatartásra, könnyen fel fogjuk számithatni, hogy egy gazdaság illy termesztéseknél és áraknál, ha különben balfogásokat nem tesz, igen jól kijöhet.

De hogyan van, fogják kérdezni, hogy az átalányosan mutatkozó panaszok után, valamint Pexa ur állitásai szerint, semmi uraság répatermesztésnél nem boldogulhat, s ennél ismét vesztenie kell, mit a czukorgyártásnál nyer? Erre minden kiterjesztés helyett egy példával felelek.

Olly gazdasági igazgató, kire terjedelmes répatermesztés bizatik, s a ki tudja, hogy uraságának szerencséje nagyrészt terjedelmes czukorvállalatjától függ, egy tavaszkor felnyitja pinczéit, mellyekbe magrépait áttelelésre takaritá, de mellyek után egész télen nem tekintett; rémülésére takarékának legnagyobb részét rothadtan, magát pedig a legközelebbi évre magrépáitól megfosztottnak találja. — Eljövén a márczius, kisül, hogy a vetésre szükséges magnak alig találtatik ötödrésze tárában; igy tehát nyakra főre kell a szomszéd vidékeken még az utolsó pillanatban felhajtható magot összekotornia, s azért felemelt árakon szép sommácskát kidobálnia. — Midőn aprilisben az elvetésre szép idő jön, kisül, hogy a meglévő 40 vetőgép között alig van egy használható karban; mindnyájának hovahamarább kovácshoz, lakatoshoz és asztaloshoz kell vitetnie s egészen uj készülettekkel elláttatnia, mibe nehány hét vész s az igazi vetési időszak elvesztetik. — Minthogy szükségben minden magot, legyen jó vagy rosz, minő csak kapható, kell elfogadni, közötte sok régi, rosz és csirázásra már alkalmatlan szemek kapatnak. Az ugyis későn elvetett magnak nagy része tehát ki sem kél többé. — Mivel a mag nem az alkalmatos nedves tavaszi időszakban, hanem csak a melegebben és szárazabban jő a földbe, midőn aztán soká nem esik, a többi mag sem akar kibujni. Már közel vannak a kétségbeeséshez, midőn végre kis eső beáll s ritka répa-növényecskék rendetlenül kibujnak. — E késedelmek közt a gaz felnő, s midőn nehány termékenyitő eső esik, melly alatt mindig a későbbi répák kikelésére várnak, a száz meg száz hold répaföld teljes parajrétté változik; ekkép a gyom a gyönge vetésen annyira felbujálkodik, hogy belőle mitsem láthatni; elnyomatik ez, s midőn juliusban napszámosok seregeivel a dudva kigyomláltatik, a szegényes, foltos és elmaradt veteménysorok egész nyomorusága látható. — Most már a rut kopaszságokat akarják betölteni, s még juliusban nem átalkodnak az embererő minden pazarlásával plántákat kiültetni, mellyek a hőségben a drága öntözgetés daczára többnyire kihalnak, a maradék pedig eltörpül. Midőn a plántáknak szét kell osztatniok, ez nem a kora évszakban, hanem nyáron történik, midőn a gyökerek már hüvelykvastagságot felülmulnak s egymást kölcsönösen a legjobb földnedvektől megfosztották. — Valamint tavaszkor az elvetésnél, épen olly lajhán történik őszkor a szüret. Mártonnap tájban, november közepe felé, még korán sincs minden répa kin a földből. E közben történik, hogy egész répaföldek, mellyeknek gyér termése több

száz ember által naponta kiásatik, de éjszakára nem takaríttatik el garmadákba, másnap reggel fagyva és veszve. Megesik, hogy egész garmada-sorokat ezer meg ezer mázsa répával, be nem lévén födve, megveszi a fagy, legnagyobb részt tönkre is teszi. S végre történik, a mi el nem maradható, hogy érett répával terhelt számos hold a téli fagytól utóléretik s a kész répa a földben megfagy. Sőt még a garmadákban sincsenek biztositva a romlás ellen a hanyagság miatt; előbb a napi hőségben igen melegre és vastagon födettek el földdel; midőn aztán észrevétetik, hogy kihajtanak, gőzölögnek, kinőnek és rothadnak, a takaró egyik része leráncatik, könnyebbé tétetik, és a répák kihűttetnek; azután ismét befödetnek, de most olly vékonyan, hogy később, midőn erős hideg áll be, a kemény fagy behat s a garmadákban félig megfagynak. Midőn a fagy engedésénél sok illy félig s egészen is elromlottaknak mutatkozik, akkor elrothadt tartalmuk száz mázsakint éjszakának idején földbe ásatik, hogy az uraság és igazgató előtt a megbocsáthatlan kötelességmulasztás következményei eltitkoltassanak. — Ezek egyetlen egy év eseményei, s ezek nem tulzások, hanem lettdolgok, mellyekhez bizonyítványok léteznek.

Illy lettdolgok előadásának nincs szüksége magyarázatokra. Kimeritőleg felel a répatermesztés kérdésére, s a napfénynél világosabban mutatja, hol van a baj, melly miatt a legszebb czukorgyárak részint hanyatlanak részint megbuknak.

A földeknek illy végtelenül hibás mivelésénél, hol a balfogások egymást űzik, természetesen nem 300 mázsa répa fog nyeretni, a legjobb földből átaljában alig termend annak fele. Ekkor természetesen 12 krnyi eladási ár mellett boldogulni nem lehet. A termesztés többe kerülend, mint mennyit az eladási ár nyujt, s a mezőgazdaság annál nagyobb kárba merülend, mennél nagyobb a répatermesztés.

E bajt azonban nem kell aztán a czukorgyárra kenni, s még kevésbbé a gyárigazgatók állított ámításaiban keresni, hanem ott, hol lényegesen és egyedül rejlik, a gyakran hihetetlenséggel határos balfogásokban a földmivelés igazgatása körül. Végezze a gyárigazgató bármilly derekasan műtani munkálkodásait, valaminthogy ez emberek derékeknek bizonyultak s feladatukat gyakran meglepőleg jól oldák meg, nyeressék bár 5—6 sőt több % czukor is a répából, mindez hasztalan leend s az uraság mindig csak kárt aratand.

Azon közönséges mentegetőzés, hogy a répatermesztés igen nehéz dolog, alaptalan s hiu. A czéklanövény rendkivüli tartós életerővel bir, a rendetlen időjárás viszontagságait hihetlen tartósságal kiállja s igen jutányosan hálálja meg a reá forditott fáradságot. De némi figyelmet kiván kifejlésének őrzésében, s csak azon feltétel alatt diszlik, hogy elvetése, mivelése és bearatása jó időkor történjék. Jó időkor mondom, s nem a kényelem szerint holnapra és holnaputánra halasztgatva. Férgektől nem szenved; középszerü rozsfölddel megelégszik, ha csak elég mélyen porhanyós; csak kevés trágyát kiván s épen olly elegendőleg ellenáll a fagynak, mikint a tartós szárazságot kiállja. Igen jól sikerül a forgató sorvetés szerint, tehát hosszában lovak által, széltiben pedig boronával mivelhető, s aratáskor kitünőleg jól kiszántható. Nem kell hozzá igen sok kézmunkás, a mint gyakran mentegetés végett állittatik; a hozzá szükséges mezei munka legnagyobb része szántóeszközökkel végezhető. Illy jeles tulajdonságu növény okos mezőgazdának megbecsülhetlen, s okszerü velebánás és szorgos felügyelés mellett majd mindig kielégitő és jutányos aratásokat nyujtand. Épen olly alkatmatosan illik a felváltó gazdasághoz, valamint ugyanazon földbeni folytonos termesztéshez is szokik. A tőke miatt, melly mélyebb földporhanyitásra fordítandó, ugyszinte egyformább

eljárás kedvezésére bizonyosan az utóbbi választandó, hol trágya nem hiányzik. Azonban a czékla nem olly növény, melly gazdaságban a trágyaszerzést gyengitené, sőt inkább azt szaporitja. Holdjától mintegy 100 mázsa levelet ad, tetemes mennyiségü elnyesett répa-csutkákat s a czukorgyárból 60—80 mázsa igen táplálékony sajtómaradékot. Az istálónak tehát semmivel sem ad kevesebbet vissza, mint mennyit középszerü rét nyujthat. Azonkivül a gyár a földnek a termékenyitő mésztartó defecatiomoslékot és a melassák lecsepegtetéséből a kálitartó iszapot adja. Ekkép jól elrendelt igazgatásnál a répaföldnek semmi trágyapótlásra nincs szüksége, ezt maga elegendőleg teremtvén magának. A gazdák tehát nem birnak alapos okkal a panaszkodásra, erejök nem vonatik el, sőt ellenben, hacsak azokat figyelemmel használni akarják, földmivelői eszközeik a czukorgyárak által szaporittatnak. Tőlem közelebbről ismert uraságnál 1000 hold föld fordittatott répatermesztésre. Erre nem kevés gazda átkot mondott mint egy egész gazdaságnak könnyelmü megrontása felett. Ezek a felszinüség emberei voltak. Az alapos vizsgálat emberei pedig megértették, hogy ott 2300 hold szántóföld, 250 hold rét, 500 hold jó legelő és 18,000 hold hullányt szolgáltató erdők biratnak, s egy marhákkal teljes istáló, akkor 200 ló, 9000 merinojuh találtatik a majorokon. Összevéve ez — a legeléshiányt letudva — mintegy 1000 darab szarvasmarhával éri fel, s illy trágyaerő birtokában a gazdaigazgató bizvást kimondhatá, hogy 1000 holdat répatermesztésre engedhet, s a mellett gazdaságát jó trágyaerőben fentarthatja, midőn e felől véleményét kérték, hogy a szerint a szándékolt gyárintézetek valódi nagyságát felszámithassák. E nyilatkozványaiba bizva aztán a műhelyek évenkint 300,000 mázsa répa elfogyasztására intéztettek el. És hacsak a répatermesztés olly módon igazgattatott volna, melly mérsékelt méltó várakozásoknak megfelelne, ugy ez óráig sem jutott volna senkinek eszébe azon nagyszerü gyárintézetek minden arányainak alkalmatosságán kételkedni. A számokat kell ismerni, mellyeknek alapján valamelly számvetés kifejtetett, ha pontosságáról itélni akarunk.

Pexa ur azon véleményben van, hogy czukorgyárt csak kis mértékben kell felállitni. Ez már a gyár szó fogalmával ellenzik. Kis birtokos köténynyt köthet bár maga elibe s keverővel léphet a főzőkatlanhoz; boldoguland. De akkor mesterember ő mühelyében, nem pedig gyárnok. Uraságok nem tehetik ezt, s csak olly gyárakból huzhatnak hasznot, hol az ipar tárgya a lehető legnagyobb mérték szerint fejtetik ki; kicsinyben a telki költségek, kamatok és sikkasztási károk mindig felemésztendik a szük alapitvány kevés hasznát, s végre ha nem is kárral, de bizonyára hiában történt fáradozásuk.

Bármilly tévedések vetettek eddig félreértést a dologba, annyi mégis bizonyos marad, hogy mikint az ipar és mezei gazdaság most állanak, a czukorgyártás a legjutányosabb, aránylagosan legegyszerübb, s a mezei gazdaságnak, ugyszinte a statusoeconomiának legtöbb hasznot hozó üzletek egyike, mellyet nagy földbirtokos most kezdhet. Belső nehézségekkel a dolog már nem bir. De a ki hozzá akar fogni, az vagy nagyban lásson hozzá, vagy épen nem; s az első lépése az legyen, hogy magának okos és alkalmatos gazdasági igazgatót biztositson; egyedül ez az, ki a czukorgyárt vagy virágzásba hozza vagy tönkre teszi.

Reichenbach.

A kath. segédlelkészek voksolásjoga.

Némelly vmegye, legujabban Thurócz, kitüzött tisztujitására kidolgozott szabályaiban a katholikus segédlelkészeket a tisztujitásoknál eddig gyakorlott voksolásjogtól megfosztani tervezte; sőt

talán gyakorlatilag némelly megyék meg is fosztották. Fájdalom, ez azon időben történik, mellyben más részről az ugynevezett honoratioroknak, még a falusi jegyzőknek is voks adatik, mellyben a személyes jogok minél több egyénre átruházatni kivántatnak. Boldog Isten, hová jutánk! midőn még a fönebb emlitett honoratiorok körében sincs helyünk; midőn mások jogai kiterjesztetvén, egyedül nekünk kell jogaink csonkitásáról panaszt emelnünk. De vizsgáljuk meg egy kevessé ezen, véleményem szerint csupán a jelen századnak mindent ujitani, vagy inkább dönteni vágyó szenvedélyből eredt eszmének elleneink által felhozott alapját.

Némelly megyék azt állitják, hogy honi törvényeink szerint voksolásjoggal egyedül csak a nemesek vannak felruházva, minthogy pedig a segédlelkészek honi törvényeinkben nemeseknek sehol el nem ismertetnek, ha voksolni kivánnak, aziránt az országgyüléshez kell folyamodniok. Én ugyan a megyék tanácskozásait mindenkor tiszteltem és most is tisztelem; hanem mivel azt, a mit egyedül csak az országgyülési testület koronás fejedelmünkkel együtt tehet, egyes vmegyék is tenni iparkodnak; mivel a katholikus segédlelkészeket gyakorlott jogaiktól megfosztani kivánják, abban mégis legillőbb méltánylattal ellenmondani kénytelen vagyok: nem azért ugyan, mivel én is ezen testület tagja vagyok, hanem mivel a káplányokat illető szavazásjog törvényszerüségéről teljesen meggyőződtem. Lehet azt feltennem, hogy azon tisztelt egyének között, a kik a segédlelkészek szavazási jogát rohanták meg, többen Kelemen jogát tanulták, ha pediglen nem, elég azon, hogy Kelemen szerző országunkban divatos. Azokat tehát Kelemen jog második kötete harmadik részének, mellynek czimje: Az egyházi személyek különös jogairól, különösen: quam diversa eorum jura jelelt §. 3. pontnak olvasására utasitom; ott, kihagyván az ide nem tartozókat, neveztetnek „Primus et dignissimus Status Regni.“ *) Bizony szép „Primus et dignissimus Status Regni“ lenne, ha azon joggal sem élhetne, mellyel az utána való status, a nemesség is él, t. i. voksolással; vagy talán ez az elsőség csak névvel adatik az egyházi rendnek nem pedig tettel is?

Ugyanott 4szer mondatik: Utitur Clerus Regni Hungariae Jure Privato communi Nobilitari, cum Eclesiastici quoad suam personam sint veri nobiles Regni, et eodem cum aliis iure utantur. Már ha az egyházi rend, melly alatt kétség nélkül a segédlelkészek is, mint valóságos hyerarchicus tagok értetnek, magyar hazánk igaz nemesei közé számittatik, és velök egyenlő joggal élni mondatik, sőt az academiákban is tanittatik: én józan eszemmel fel nem foghatom, miképen zárathatnak ki valóságos egyházi személyek, a káplányok, attól, mi legfőbb vonala és bélyege az igazi nemességnek, t. i. a voksolástól. Vagy tehát voksoljanak a segédlelkészek is mint más igazi nemeseink, és akkor ezután is adassék elő az academiákban Kelemen fenidézett pontja; vagy ha nem igazi nemesek a segédlelkészek, zárassanak ki a voksolástól; hanem akkor Kelemen fenidézett 4. pontjának azon szavai: „Veri Nobiles Regni“ örökre nemcsak Kelemen jogából, hanem azok veléjéből is kitörültessenek, kik azt tanulták; mivel minden maszlagos tévelygés, legjobb hogy ha gyökeresen irtatik ki. Vagy talán ezekben is divatozik már az a monda: aliter traditur, aliter fit?

De bizonyosabbá és déli napfénynél világosabbá teszi a segédlelkészek voksolási jogát a tisztujitásoknál azon Kelemen jog második kötete 2ik részének ekképen czimzett §a: Hányféle a polgári nemesség? A magyar nemesség, mai divatot nézvén, először status, melly bizonyos polgárok osztályának ugy adatott, hogy mindazok, kik azon osztályba törvényes hatóság által felvétetnek, a

*) S. Steph. l. t. c. 3. 1ae: 2. 1608: 1. post Cor.

meddig csak azon osztálynak tagjai, személyökre nézve országi nemességgel éljenek. Illyféle nemességgel bir Magyarország egyházi rendje is, és pedig nemcsak összesen és általában, hanem egyenkint és személyenkint. *) Már pedig az egész nemesség él voksolási joggal, tehát éljenek vele a segédlelkészek is mint valóságos tagjai; mivel, quod subsistit in toto, debet etiam subsistere in partibus: a majori ad minus valet augumentatio; én legalább illyen logicát hallgattam és tanultam.

Azonban a segédlelkészek voksolásjoga tagadásának megerősitésére ürügyül szolgált Thurócz vármegye karainak talán az, hogy segédlelkészek, nem lévén fekvő birtokuk, nem szavazhatnak; mert más birtoktalan nemesek is Thurócz vármegyében (ámbár ott csak két cath. segédlelkész találkozik, s ezek közt is jelenleg egyik törzsökös nemes) ujonan kizárattak a tisztujitási voksolástól. De ezen okoskodás csak akkor birhatna erővel, ha Magyarország minden vármegyéiben divatoznék, hanem én ellenkezőt tapasztaltam; nekem látni szerencsém vala legalább három tisztujitásoknál külön vármegyékben ollyan nemeseket is szavazni, kik irgalmatlan fatum által egészen tönkre jutottak. Miért nem zárattak ki a tisztujitási voksolástól tehát ezek is, hahogy különös bélyege ezen voksolási jognak a birtok? Kétség kivül azért, mivel 8 százados magyar törvényeink szerint mint igazi nemesek, ámbár vagyontalanok, voksoklási joggal élhetnek; mivel bizonyos az, hogy törvényeink akár királyi adomány, akár egyedül nemesi levél által nemességet nyert személyek jogai között semmi különbséget nem tesznek. Ezekből kitetszik tehát, hogy a birtoktalan nemességnek, következőleg tehát a segédlelkészeknek is, a megye tisztujitási voksolástóli kizárása nem törvényes, hanem egyes, és uj törvények alkotására, mellyeket egyedül maga koronás királyunk az országosan összegyült rendekkel hozhat, semmiképen fel nem hatalmazott vármegyék önkényes eljárása.

De tegyük fel, hogy voksolásjog csak azon nemeseknek adatik, kik birtokosok; azért még sem következhetik a segédlelkészek attóli kizáratása; mert lehet e biztosabb benefitiumot képzelni, mint midőn egyházi és nemesi rangunkhoz illő eltartásunkról országos törvényeink (1723. 71. t. cz. 2. és 3. §.) intézkednek? midőn nem puszta jó szerencsére, hanem olly állandó és mindig elegendő czimre vagyunk felszentelve, melly sirunkigi illő eltartásunkat biztosithatja és biztositja is. Hogy ha pedig csak azért záratvák ki a segédlelkészek a tisztujitási voksolástól, mivel ezen voksolásjoguk a magyar törvényekben nyilványosan kitéve nincsen: ez nem igazságos következtetés; mert onnan következhetik az is, hogy voksolhatnak, mivel országunkban igaz nemesi rangra emeltettek; annál inkább pedig, mivel, hogyha őket koronás fejedelmeink kizáratni akarták volna a tisztujitási voksolástól, bizonyosan előjogaikat alapitó törvényeikben azon záradékot: „voto tamen et sessione absque omni“ nyilván kitették volna; mint a trinitariusok és az ajtatos iskolák tanitóinak Magyarországunkbani felvételekor történt; ezek t. i. 1715. 102. t. cz. által vétettek fel Magyarországba ama záradékkal, mi a segédlelkészek alapitásakor nem történt.

Végtére hogyha a vármegyék a tőlem felhozottak által a káplányoknak voksolási alapos jógáról még meg nem győződtek, legalább azért, mivel azok által: Dominus et Salvator noster salutem ipsorum administrari vult (Hár. könyv. 1. r. 2. cz.) és mivel ujonan Pest vármegyében, a mint erről a Sion egyházi lap egyik juliusi száma emlitést tesz, az evangelikusok papjai is voksolnak, a katholikus segédlelkészeket voksolásjogban ne háboritsák, annál

*) Sens. citt. 1ae: 2. 2ae 11.

kevésbbé, mivel ezeknek lelkei nem olly könnyeu vásárolhatók meg a tisztujitó székek alkalmánál.

Ne nehezteljen tehát senki, ha és egyenesen kimondom, hogy egyes vármegyének nincs törvény es hatalma a katholikus segédlelkészeket szavazási jogaik további gyakorlásától eltiltani.

Mazányi Lajos,
Puchói segédlelkész.

Az angol munkások. *)

(Angol után.)

Nagybritannia felsőbb osztályai gazdagságának és kereskedőink rendkivüli speculatióinak daczára az alsóbb osztályokban mégis nagy szegénység és nyomor uralkodik, minek oka mélyebben rejtve, mint gondolnók. Most azt mondják, hogy minden jobban lesz, hacsak a mostani gabnatörvények eltörültetnek s a gabonának szabad behozatala engedtetik, mivelhogy a külföld aztán megint angol iparczikkeket vásárolhat. Azonban ezen gabnatörvények már tiz év óta fenállanak, s ezalatt a szárazföldön a gyárak annyira megszaporodtak, hogy az nagy részt nélkülözheti azon árukat, mellyeket különben tőlünk kapott, s a mostani gabnatörvények teljes vagy részenkinti megszüntetése inkább azt okozná, hogy több készpénz menne ki az országból. Az alsó osztályok inségének némelly okai talán el sem is hárithatók, mivel a gazdagabb osztályok soha sem egyezendnek meg abban, hogy azon számos rendeletek eltörültessenek, mellyek a gazdagságnak kezeikbeni összehalmozását eredményezik. Igy p. o. itt nincs közönségesebb, mint valami házat több, tiz, sőt husz évre is bérbe adni; a lakos köteles ez idő leforgása után mindent jó állapotban visszaszolgáltatni, de mindazon javitásokért, mellyeket azalatt a házra forditott, sehogy sem kármentesitletik. Midőn tiz év előtt a gőzgépek olly általányosak lettek, a parlament egyik tagja javaslatba hozá, hogy adó vettessék reájok, mivel mindenkinek birtoka nagyságához aránylag kell a statusterhekhez járulni. Ennek azonban a ház többsége elleneszegült s az akkori ministerelnök Wellington lord azon okból szavazott a többség mellett, mivel illy adó a találmányszellemet elnyomná. Ekkép tehát egy gőzgépben annyi biratik, menynyit száz ember keresne magának; ezek most kenyeröktől fosztvák, de a statusterhekhez mégis szintugy kell járulniok, mint előbb. A vasutak, mellyek országunkat minden irányban átmetszik, szép dolgok ugyan, a kereskedést és közlekedést könnyebbitik s a vállalkozóknak tetemes nyereményt nyujtanak; de hány vendégfogadós, bérkocsitulajdonos nem szegényedett meg azóta! A szárazföldön is tisztelt Bowring dr. a parlament utolsó ülésében aug. 25. azon inségre emlékeztetett, melly most általán a gyárkerületekben uralkodik, s kivált az előbb olly virágzó Bolton városban. Ez idő óta e városban két lakos halt meg, Bristol és Pearce, betüszerint éhen, mi okozta, hogy a helybeli hatóság ezen eseményeket megvizsgáltatá, miáltal a munkásosztály állapotjának több egyes vonásai napfényre jöttek. Bristol családja hat gyermekből és feleségéből állott, kik mindnyájan betegek voltak, s csak egyetlenegy szék volt mindene, ágyak és ágynemü épen hibáztak. Halála előtti napon Bristol egy kis kenyeret és sajtot kivánt, de nem szerezhették meg neki, mivel hitelbe senki sem akart adni s ama három silling, mellyel az egész család már régóta hetenkint beérni volt kénytelen, már el volt költve. Halála után szalmára tétetett, melly a földre terjeszteték; illy állapotban találta őt a szegényigazgatóság tagja. A másik halott, Pearce, takács volt, nyomoru hideg pinczében lakott s egész házibutora egy székből, egy összetört háromlábu asztalból s egy zsákokból képzett ágyból állott. Gyermekei csupán vászonba voltak burkolva lábbeli s minden egyéb ruha nélkül, Feleségét látták, hogy eldobált burgonyát szedett föl s a család számára megfőzte.

Magában Londonban sem hibáznak világos jelei a munkásosztály mostani inségének; a szegényházak tömvék és sok boltok bérlők nélkül. Sokan szántszándékkal követnek csint el, hogy börtönbe juthassanak s eledelt kaphassanak, vagy hogy a gyarmatokra deportáltassanak; a keresztutakon gyakran látni szegényeket seprűvel ácsorogni, hogy szükség esetében az utczát tisztitsák; vagy gyufácskákat tartanak kezökben, mintha azokat árulnák. Illy jelekkel megengedve nekik a koldulás, de szóval nem. Kétségbeesésökben sokan kivégzik magokat, s minthogy divatba kezdett jőni a barátok hidjáról (Blackfriars-bridge) a vizbe ugrani, legközelebb a Bowstreet kerületi rendbiró ezen maniának azáltal próbálá elejét venni, hogy egy embert, kit a rendőrök ismét kihuztak a Themseből, itélet elé állitá „magát elveszteni hasonló vétek lévén, mint mást megölni.“ Brítannia legdicsőbb és legboldogabb kora a multakhoz látszik tartozni; jövendőjének komoly a kilátása.

*) Pótlékul előbbi számunk hasonló tárgyu czikkéhez. *A szerk.*

Figyelmeztetés
a statistikai táblázatok iránt.

Midőn a városok statistikai táblázata összeállításával elkészültem, az oszlopzatok összegelését s a nyomtatási javitást a cs. kir. szabadítékos typogeographi műintézet vállalá magára, miben én annál örömestebb egyeztem meg, hogy ezáltal is időt nyerve, magamat egészen a többi táblázatok kidolgozására szentelhessem. Az igazgatóság pontosságába vetett bizodalmam olly nagy volt, hogy teljesen hittem, mikép az általa kezelt összegezésnek s nyomtatási javitásnak minden utánnézésen fölülemelkedettnek kell lennie. De, fájdalom, csalatkoztam!

Csak legközelebb akadván véletlenül kezembe a Századunk 63dik száma, hol e táblázat hibás számadatai közöltetnek, azonnal összevetém ezeket eredeti dolgozatommal, s fájdalommal kelle látnom, hogy az összegezés és nyomtatási javítás nem eszközöltetett olly lelkiismeretes pontossággal, mint igértetett. Számos hibára akadtam, nemcsak azokra, mellyek a Századunk 63dik számában érintettek, hanem egyebekre is, mellyeket az észrevételek irója ki sem jegyezhetett, minthogy a Századunk 58. számabeli táblázat, mellyre ezek vonatkoztak, csak kivonat volt, a nevezetesebb városok számadatait foglalván magába.

Az egész táblázatban talált hibákat kivántam a Századunkban közleni *), hogy a kik azt már megszerezték, ezeket kijavithassák. Az ezentul nevem alatt megjelenendő „tablázatokra“ nézve pedig biztosithatom a t. cz. közönséget, hogy azoknak nyomtatási javitását senki másra nem bizandom, hanem a leglelkiismeretesebb pontossággal személyesen teljesitendem. Egyszersmind használom ez alkalmat, hazámfiait bizodalmasan kérni, hogy e nagyszerű vállalatomat számos előfizetés **) által gyámolitani kegyeskedjenek.

Bárándy.

*) Jövő alkalommal adjuk. *A szerk.*

**) Az eziránti körülményes hirdetés a mai Hirnök utolsó lapján olvasható. *A szerk.*

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

77. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. September 29.

A megyei tanácskozások rendezéséről.

Minden párt megegyez abban, hogy a haza felvirágzására sok tennivaló van; mi azonban legelőbb teendő, arról a vélemények különbözők. Hogy törvényszerüleg eszközöltessék a javulás, a törvényhozó testnek ugy kell szerkesztve lenni, hogy ez az értelmesebb részt képviselje; e végett az országgyülési követeknek vagy teljes hatalmu biztosoknak kell lenni, mint Francz- és Angolhonban; vagy utasitásaik készitésében az értelmességnek tulnyomóságot kell szerezni. Az első a honi szokással s jellemmel ellenkezik, és igy egy részről sem reménylhet helyeslést; a másik talán törvényeink szellemével egybehangozván, inkább kivihető. Hogy tehát az országgyülési követek utasitásai kidolgozásában az értelmiség tulnyomósága eszközlését tartom legelőbb megállapitandónak, onnan ered, mert akár a kormány, akár egyes polgárok, megismervén a jót, hasznost, bármikép igyekezzenek is annak kivitelén országgyülésileg, ha a megyékben, a mostani rendszer szerint, a nyers erő és tömeg valamelly tárgy döntésére használtathatik, mihelyt valami jónak kivitele áldozatba kerül, hiában minden értelmesség; a tárgy megbukik, s igy a megyék által nem pártoltatva, annak törvény utján foganatja nem reménylhető. A megyék tanácskozási rendszerét kell tehát legelől törvény által a józan értelem s evvel egybehangzó törvény rendelése szerint megállapitani.

Democraticus rendszer a tanácskozásra mindenkor alkalmatlan volt, minthogy annak nagyobb részébe az értekezésre szükséges értelmiség hibázik; azonban mégis kivánatos, mert igazán csak ez adja elő a testület kivánatait. Igy hát annak olly módositása kivánatos, melly elég széles alapon nyugodjék, hogy a többség kivánatát kimondhassa, de egyszersmind az értelmiségnek tulnyomóságot szerezzen.

Ezt némellyek a gyülésbe választottak által akarják elérni. De a nemzeti szokás és jellem szerint lehetetlen kivánni, hogy a nagy birtok személyesen a tanácskozásban ne részesüljön, hanem csak másokkal együtt képviseltessék. Ezt érezvén némellyek, bizonyos birtokmennyiséget, mint minimumot, kivánnak megállapittatni, mellynek birtokosai a tanácskozásban személyesen részt vehessenek. De mivel semmi kulcs nincsen, melly szerint ezen mennyiséget megállapitani lehessen, mint tudniillik annnyi és nem kevesebb, vagy több, ennélfogva ennek előleges meghatározása okszerüleg lehetetlen. Azonban igazság, hogy a tanácskozásra a nemes születésen kivül más tulajdonság is szükséges légyen, az pedig csakugyan, európai más országok példája szerint is, a vagyonnál biztosabb nem lehet. De ezen vagyon-mennyiségnek ollyannak kell lenni, melly a többséget és értelmességet eddig a tanácskozásokban gyakorlott személyes jogától meg ne fossza, sőt attól általában senkit sem fosztván meg, csak az értelem és pallérozás hijánál fogva a tanácskozásra alkalmatlan tömeg tulnyomóságát kikerülje, de egyszersmind azon vagyonmennyiség meghatározásánál, melly a személyes szavazásra szükséges, minden önkényt elkerüljön.

Ezen mód talán az lehetne, hogy mindaz, ki a vmegyék legközelebb kivetett terheinél annyiban részesült, mennyi azon megyében biró vagy lakos családból, ha a teher családonkint felosztatnék, egy családra esnék, személyesen a tanácskozásban részt vehet; sőt ha a teherhez hozzájárulása ollyan, hogy több család fizetésbeli illetőségét elérné, ehhez képest a családatyán kivül teljeskoru gyermekei is személyenkint szavazhassanak. A kik pedig annyit nem fizettek, mint egy családra esik, többen, fizetésök aránya szerint egy által szavazhassanak. Igy senki a tanácskozásbai befolyástól teljességgel elzárva nem lenne, de a nyers tömegnek, valamint a nagy birtoknak tulnyomósága elkerültetnék, s a tanácskozás eredménye, a többség és értelmesség kivánatát fejezné ki. Egyébiránt jóllehet igy némelly értelmesség a tanácskozásból kizáratnék, a személyes szavazás joga mégis olly széles alapon nyugodván, ritka értelmesség lenne, melly nemesi vagyont, a mennyi ekképeni voksoláshoz megkivántatnék, magának ne szerezhetne.

Az igy elrendezett megyei gyülésektől, mind választást, mind végzést, mind országgyülési utasitásokat ollyakat lehetne reményleni, mellyekben a pártoskodások végetlen nehezitve lennének; az értelmiség s az ezzel járó közjó iránti buzgóság pedig teljesen képviseltetnék. Mig ez igy nem lesz, a megyék mostani szerkezetétől kevés jót várhatni. ▽

A megyei tisztek választásáról.

A megyei tisztek választásában erőre kaptak a pártoskodások. Ha e visszaéléseknek gát nem vettetik, el kell vesztenünk e nemzeti szabadságot, melly eddig polgári alkotmányunkat védette. — Tudjuk, hogy a fejedelem végrehajtói hatalmát egyedül a vármegyék által gyakorolhatja, és igy szükséges, hogy a megyei tisztségek választásában ne önérdekünkre ügyeljünk, hanem olly férfiakat válasszunk, kiket az érdem, törvényes és polgári tudományok s a közbizodalom ajánlanak.

A pártoskodást kiirtani nehéz; de okait elháritván, ha végkép meg nem szünnek is, mégsem jönnek olly nagy gyakorlatba. — Egyik főbb okát abban találom, hogy a megyei tisztségek, értvén az alispányi s birói hivatalokat, kenyérhivatalokká kezdenek válni, hosszabb időkre foglaltatnak le, mint azt a constitutionalis elvek engednék, és igy a megnyomatott párt szünet nélküli izgatásban tartatván, szavazókat szerez, hogy ellenfeleitől menekülhessen vagy alkalmatosabbakat, vagy felei közül egyikét ültethesse a megye székébe. —

Ugy hiszem, ez egyik főoka a megyei pártoskodásnak, ennek elháritásával megkevesednének a pártoskodási esetek. —

A megyei alispányoknak és biráknak gyakori változtatását fontos okok javalják. — Ugyanis:

Egy alkotmányos ország sincs és nem is volt soha e földön, melly állandó tisztviselőket, birákat tartott volna. — A görögök esztendőnkint változtatták tisztviselőiket, biráikat, tartván attól, nehogy az illy testületek a nép fölé emelkedjenek, azt vagy elnyomják, vagy zsolduk alá vonják. — A romaiak minél nagyobb hatalmat adtak előljáróiknak, annál rövidebb időre szabták tisztviselésöket, azt vélvén, hogy az állandó tisztségek ellenségei a nemzeti szabadságnak. Az angolok békebiráikat évenkint szabadon választották mindaddig, mig a pártoskodás e nemzeti jogot a kormány kezébe nem adta; azonban még e jelen korban is, kevés kivétellel, esztendőnkint változva nevez a kormány is érdemes és közbizodalommal biró férfiakat a megjegyzett hivatalokra. —

Nem is tanácsos az efféle tisztségeket akár hosszabb időre biztositani, akár örökösiteni. — Isten tudja, mi lélek szállja meg e testületeknek legtöbb tagjait, ritkán szabják hatóságukat a közjóhoz, többnyire arra törekesznek, hogy hatalmuknak nagyobb tért adjanak. — A legjelesebb eszü férfiakban is megvan az önszeretet, haszonkeresés, dicsvágy; tartóztatni kell tehát őket, hogy gyarlóságuk erőre ne kapjon. — Már Quintilianus vádolt némelly tiszviselőket, hogy hivatalokra vágyódtak, mások károsításával füzték magoknak koszorukat. — Bentham, ama hires angol tudós és törvényjavaló, mindezekre figyelmezvén azt állitja, hogy a tisztviselőknek és biráknak gyakori változása a visszaéléseknek, pártoskodásoknak leghatalmasb zabolája. — Inti a szabad nemzeteket, hogy állandó tisztviselőket, birákat ne tartsanak, mert pártosokat keresnek hatóságuk kiterjesztésére, elnémitják a népet, melly legigazabb itélőbirája cselekedeteiknek. —

Ugyde azt mondják némellyek, hogy a tisztek gyakori változtatásával nem kapunk alkalmatos férfiakat a hivatalokra, és hogy gyakorlás kelletik azok kezelésére. — Ha ez állana, mivel senki alispánynak, birónak nem születik, valljon mit mondjunk azokról, kik még illy megyei tisztségeket nem viseltek, és mégis az alispányi s birói székekbe beülnek? — Nincsenek e a megyékben altisztviselők, kik magokat ugyanazon hivatalokba tökéletesitették? Nincsenek e alkalmatos nevendékeink, kik várva várják az alkalmat, hogy ők is a trónnak és hazának szolgálhassanak? — Nem szenved e a közjó, ha lángeszü, munkára termett ifjaink elcsüggednek, mig némelly tisztviselők csak azért ülnek hat és több esztendeig tiszti székeikben, hogy száraz hivatalos dolgoikon kivül keveset tegyenek; a hazának kétes dolgaiban hallgatnak, vagy a királyi rendelések, a közjó s a nemzeti szabadság megdöntésére segéd kezeket nyujtanak, az igazság kiszolgáltatásában sem nem szerények sem nem szigoruak, a hatalmasabb pártnak fejhajtó szolgái. — Vannak, kiket a közszeretet, bizodalom tartóztat a megyei alispányi és birói székekben; ezek köztiszteletben maradnak kiléptökkel is; de a nagyobb jóért eresszük vissza a tiszteletre méltó férfiakat a nyugalmas polgári életbe; ők pedig nyugottan hagyják el székeiket, hogy ujabb érdemekkel tetézve ismét három évek eltölte után felléphessenek a megyei, kormány- és birói székekbe, vagy felsőbb hivatalokra emelkedhessenek. —

Ha az első alispány, a biráknak legalább egyik száma, minden harmadik évben lelépnek székeikrül, a második alispánynak, érdemes és a megyében szolgált táblabiráknak, fő- s alszolgabiráknak és eskütteknek ut nyittatik, hogy lelki s testi tehetségeiket a haza javára fordithassák; s ha ezeket az érdem ültette tiszti székeikbe, ki állithatja, hogy azokból az érdeklett hivatalok betölthetők nem volnának? Ne válasszunk a fényüzésért, vendégségért olly férfiakat a megyei főtisztségekre, kik törvénytudományuk és hasznos munkálatjuk jeleit még nem adták.

Ha más alkotmányos nemzetek évenkint választhatják, betölthetik tiszti székeiket, valljon mi okbul nem tehetnők mi is azt minden harmadik évben? E jog gyakorlását Angliában már Alfred 875ben behozta. A magna charta az alispányok és békebirák iránt azt kivánta, hogy törvénytudók s közbizodalommal biró férfiak legyenek. II. Eduárd magához vonta ugyan ezen tisztek kinevezését nem tudván választásaikban megszüntetni a pártoskodásokat; de szakadatlanul változtatta a kormány is ezen tiszteket. Ha tehát Angliában a közjó fentartása mellett lehetett már az előidőkben a tiszt viselőket változtatni, s törvénytudókkal, közbizodalmat biró férfiakkal betölteni, miért ne lehetne országunkban is ugyanezt 1842. eszközleni? tudván, milly számos ifjaink hallgatják évenkint a törvényeket, kiket ha hasznos polgárokká akarunk tenni, arra törekedjünk, hogy őket a haza szolgálatjában elfoglaljuk, nehogy henye életre szokván a haza és családjaik kárára éljenek.

Ha az első alispány szolgálatjának harmadik éve után kilépni köteles, s őt sem a közakarat, sem a pártoskodás vissza nem tartoztathatja s a második alispány elsőnek nem választatván székét elhagyja, a birák a csendes polgári életbe visszatérnek, megszünnek azonnal a pártoskodások, mert elenyészik ama hiu vágyódás, melly a fényüzésért, vagy más elrejtett okból, a hatalomnak hosszabb időrei megtartására készteté többek keblét; megszünik az igazság kiszolgáltatásának azon okból szarmazó hanyagsága, mellynek következtében a választók ellen némellyek azért nem hajtották végre szigoruan a törvények rendeletét, mivel hivataljaikbani megmaradásukat azoktól várják! Nem kevesebb figyelmet érdemel az is, hogy a tisztviselők, tudván hogy visszalépniök kell polgártársaik sorába, azoknak közbizodalmát, szeretetét megérdemleni ügyekeznek, mig hivatalaikban vannak, hogy magoknak kiléptök után is köztiszteletet szerezzenek.

Fontoljuk meg e tárgynak második oldalát is. Nem történik e, hogy indulatit, csapodárságát elrejtő férfiu, a király, haza, törvények hiv szolgájának nemzeti szabadságunk éber őrjének mutatja magát, mig fel nem léphet a polczra; a mint azonban hatalomra kap, üldözőbe veszi a közbizodalmu férfiakat, zavarja, erőlteti a köztanácskozásokat, sérti a törvényeket, oldala mellé olly férfiakat vesz, kik törvénytelenségét ápolják. — Valljon nem káros e illy férfiakat még csak három esztendeig is hivatalaikban meg tartani? Ha pedig illyennek lelépte bizonytalan, mellyik az közülünk, ki maga és gyermekei kárával fellépne ellene? Vagy lehet e pártoskodás nélkül illyesektől megmenekedni? De ha a három esztendő lefolyta lelépteti székéből a hatalmaskodót, csapodárt, menekedünk olly hydrától, mellynek feje anyiszor nő a hányszor megtámadtatik. —

Nyer a kormány is, ha a fondorló lelép tisztjéről; mert megelégedetlenséget, bizodalmatlanságot szerez a főbb hatalom ellen, csonkitja az irántai köztiszteletet, hajlandóságot; a nép szeretete pedig ama győzhetlen bástya, mellyről a fejedelem bátran néz ellenségeire.

Második része javalatomnak az, hogy a főispányok hatósága világosan és kötelezőleg határoztassék el; és hogy ők állandóul kormányzásuk alatt a megyékben lakjanak. —

A római senatus az év lefolytával számot vett a tisztviselőktől sáfarságukról; s ha meg nem feleltek hivatásuknak, a tisztségekre többé nem candidáltattak. A főtanácshoz kelle beadnia folyamodását, ki hivatalt keresett; a senatus pedig megitélte testi s lelki tulajdonait. — Mig ezen ősi szokás fenállott Rómában, erkölcsös férfiak ültek a tiszti székeken. Nálunk is törvényes gyakorlatba kellene venni e hasznos szokást. A három esztendő lefolytával a közgyülésben számot kellene venni tisztviselőinktől, mikép teljesitették a reájok bizott közdolgokat; hány pöröket itéltek el, mikép ügyeltek a nevelésre, árvákra, özvegyekre, ügyefogyottakra; minő előmenetelt tettek az adó beszedésében, a belső rend teljesitésében? Azokat, kik meg nem feleltek a várokozásnak, ki kellene hagyni a candidatioból. Itt kellene tanácskozás alá venni, kik akarnak szolgálni s kiket lehetne szabad választásra kitüzni? E nélkül hogyan ismerheti meg a főispány — kivált az ujonan kinevezett — az alkalmatos férfiakat; hogyan candidálhat a tisztségekre ollyanokat, kikbe az Ulaszló 5 Decret.: 2. 1559: 52. 1647: 76. 1723: 56. törvényczikkek értelme szerint a közbizodalom pontosul? — Ha önkénye szerint jeleli ki a főispány a tisztségekre kedvenczeit, azok mellé ollyanokat fog candidálni, kik vagy szolgalni nem akarnak, vagy arra teljesen elégtelenek,

hogy tehát szükségképen kedvenczeire essék a voksok többsége. Igy kijátszatik a választási szabadság, melly esetekben a főispányok ellen az 1647: 76 és 1548: 66. büntetést rendelnek.

Lehet e a főispányoknak kivánatosabb annál, mint hogy ők, a megyék atyjai lévén, a szavazókkal magyar nemes egyenességgel, nyilt szivvel bánjanak? A titkolódás csak ahhoz illik, ki vagy önkénye szerint, vagy roszat akar cselekedni. — Ha tudni fogja a szavazó, kikben pontosul a közbizodalom, ha meggyőződik arról, hogy a főispány részrehajlatlanul a választandókban csak törvénytudományt, érdemet és szilárdságot, közbizodalmat keres: megnyugszik akkor mindenki a többség akaratjában, habár olly férfiu lép is a tisztbe, kit egyik vagy másik roszakarójának vél; bevárják a 3 esztendőt, addig pedig kikerülnek minden alkalmat, mellyet a hatalomra jutott ellenfelök használhatna.

Még azt is kellene törvényes kötelességökké tenni a főispányoknak, hogy a felhozott ősi törvények értelme szerint a vármegyékben lakjanak, több vármegyékre ne ügyeljenek, a királyi és haza iránti hüségre, a fejedelem és az ország érdekeinek előmozditására, polgári alkotmányunk és törvényeink szoros megtartására a törvényhozó test által ujabban megállapitandó formula szerint hitöket letegyék; a közgyülésekben jelen legyenek, a megyei tisztekkel együtt munkálkodjanak, a közjót előmozditsák. — Vegyük csak emlékezetünkbe ama sokszorozott kötelességeket, mellyeket törvényeink a főispányok vállaira tettek, azoknak bizonyára meg nem felelhetnek, ha ritkán jelenvén meg a megyékben és gyülekezeteikben, csak hallomásból, gyakran pedig nem igaz kutfőből merített magánjelentésekből értik, mikép teljesittetik mind az, mit a megyei főispánoktól s tisztviselőktül kivánnak törvényeink. — Nemde megeshetik, hogy azon méltóságok a hizelkedők és hamis hirek hordói által körülvéve, elidegenittetnek a jó lelkü férfiaktól, kik az igazat meg is tudják, meg is merik mondani. Nem csuda aztán, ha illy helyezetben az igazságnak közjóra vezető ösvényén meg nem állhatván, olly balfogásokat tesznek, mellyektől mentesek volnának, ha ön szemeikkel látnák, füleikkel hallanák, munkás közbenjöttökkel tapasztalnák mind azokat, mik a megyékben történnek. — Mennyi jót mivelhetnének atyai közbenjöttökkel az igazság kiszolgáltatásában, a közjó előmozditásában, mennyi roszat megfojtathatnának keletkezésében, hány tévedtet visszavezethetnének az erkölcs ösvényére! minő haszonnal ügyelhetnének a népnevelésre, az oskolákra, mennyi munkásokat gyüjthetnének oldalaik mellé a király és haza javára? Nem vagyok képes e tárgyat eléggé kifejteni; de lelkemben érzem, hogy ezen főispányi hivatal az, melly a trón és haza javát leginkább előmozdithatná, melly a nemzet jólétét s iparát öregbithetné, a köz- s magányügyek menetét legsikeresebben rendezhetné, a megyei gyülésekben a jó rendet fentarthatná.

Független a főispány a megyebeli nagyobb és kisebb birtokosoktól, egyházi s világi méltóságoktól. Ősi törvényeink szerint nagy a tekintete, személyét és tisztjét őrzi az alkotmány. E méltóságos férfiak ügyelhetnek legbiztosabban a királyi s nemzeti jogokra, ők tarthatják fen azon kapcsolatot, melly a fejedelem érdekét a nemzetével egybekötí. Ezen független férfiak ügyelhetnének a törvények végrehajtására, az igazság rögtöni kiszolgáltatására; tekintetök, ügyességök rontaná le a köztanácskozásokban befészkelt visszaéléseket; ők lennének azon menedékhelyek, hová az üldözött ártatlan biztosan vonulna, hol az özvegyek, árvák, ügyefogyottak irt kereshetnének sebjeikre.

Azonban nem kivánom csekély javalatomat olly szigoruan értetni, mintha el akarnék távozni ősi szokásainktól, mellyek szerint hazánk főbb hivataljaiban tündöklő férfiak kivétetnek e kötelesség alul, midőn tudom, hogy fens. Nádorunk, országunk birája, tárnokunk, örökös főispányaink, Fejedelmünknek főtanácsosai, megyék főispányságaival diszesitvék, e hasznos hivatalnak fényt adnak, de a megyékben magasztosabb szolgálatjaik miatt nem lakhatnak. Csak azt ohajtanám, hogy ezen főmlgok helyettesei a megyék főbirtokosaiból tanult, közbizodalmu férfiakból választatnának, kik a megyei kormányzás sulyát vigyék, s velök egyetértve a közjót előmozditsák.

Harmadik része javalatomnak az, hogy a szavazók száma elhatározva legyen és azok, kik czégéres vétkekért elitéltettek, vagy a szavazók megvesztegetésével pártoskodnak, ők és párthiveik megvesztegetett voksaiktól elessenek.

A mi a szavazóknak számát illeti, ohajtanám, hogy mindazoknak voksuk legyen, kik a megyei biróság alatt állanak.

A czégéres vétkekért megitéltettek e joggal ne birjanak mindaddig, mig vagy ártatlanságukat be nem bizonyitják, vagy büntetéseiket ki nem állották.

Veszejtsék voksukat a pártoskodók. A tiszti választást megelőző gyülésben kinevezendő biróság itélje el a pártoskodási eseteket a legrövidebb s -szigorubb pör utján.

A közbátorság eszközlésére rendőröket kellene felállitani. Angliában a rendőröknek mindenki engedelmeskedik, ha az ország vagy király czimerével bélyegzett botját előmutatja. — Életét koczkáztatja, ki ellenökbe áll. — Miért nem lehetne itt is illy tekintetet, hatalmat adni a rendőröknek? — A városi polgárok tisztelkednek ünnepjeiken, őrt állanak a belbékességért, mi adhat okot arra, hogy a nemesség hasonló szolgálattól elmellőztessék, vagy talán épen eltiltassék. Nem adta e elég jeleit a trón és haza iránti tántorithatlan hűségének a lefolyt veszedelmes franczia háboruk alatt? vagy nem lehet e olly foganatos rendeléseket tenni, hogy a nemességből felszólitandó rendőrök kötelességeiknek megfeleljenek.

Ha az egymást felváltott szomoru példákat emlékezetünkbe hozzuk, midőn a tisztválasztások alkalmával akár a pártosok megzabolázására, akár e gyanuból eredett belháborgások félelméből, katonai erő állittatott fel a megyék tanácsházaiban, lehetetlen, hogy szivünk ne vérezzék mind azért, mivel a pártoskodások lerontják a nemzet erkölcsét, de azért is, hogy az illy erőnek használata lealacsonyitja azon nemességet, melly vérének s vagyonának feláldozásával védlette királyát, hazáját; s ugy látszik nekem, hogy a pártoskodás és annak elnyomására ezen hajdan szokatlan, de már divatba vett erőszak aligha sirt nem ás ősi intézeteinknek, szabadságainknak.

Ha tehát polgári alkotmányunkat, biztositó nemzeti jogunkat koczkáztatni, nemes társainkat erkölcseikből kivetköztetni, ellenök s igy magunk ellen is jó és kegyelmes fejedelmünket felingerelni, minmagunkat az egész világ előtt lealacsonyitani, a visszaéléseket nevelni szándékunkban nincsen; kérem a Karok- és Rendeket, hogy a bekövetkező országgyülésen a megyei tiszti választás iránt foganatos törvényeket javalni igyekezzenek.

Előterjesztettem meggyőződésemből eredett legalázatosabb vélekedésemet; ki jobbat tud, álljon elő, örömmel hódolok mindannak, mi forrón szeretett hazám javát, boldogságát, alkotmányos trónunk dicsőségét, nemzeti szabadságunk fentartásával egybekapcsolt ősi intézeteink állandóságát eszközli. — Költ Szili-Sárkányban augusztusban 1842. *Kolosváry Miklós*,

több tek. ns vmegyék táblabirája.

Észrevétel az adósokra.

A Pesti Hirlap 173. számu „Külföldi Naplójában“ ezek állnak: „A keresztény Angliában nehány nap előtt következő eset történt: Deptfordban London mellett egy hitelező adósának holttestét fogságba akará tétetni, miben csak a rendőrség által akadályoztatott. Ugyanaz történt — mint közönségesen tudva vagyon — a hires Scheridannal is, kinek temetei baráti csak adósságainak kifizetése után temethették el.“

A keresztény Magyarországban — a mint közönségesen tudva vagyon — még gyakrabban történik, hogy a becsületes, ártatlan hitelezőnek nem holt, hanem eleven testét nemcsak akarják, hanem valósággal fogságba teszik a gonosz adósok, miután a szegénynek szükséget szenvedni, éhezni, fázni, rongyosan járni kell, s miután pénzéhez nem juthatván, mesterségét, foglalatosságait nem folytathatván, kezei megköttetnek; mig a gonosz eleven testü adós hitelezőjének pénzével büszkélkedve a világban szabadon jár, ezerféle gyönyört élvez, anélkül hogy a rendőrség által akadályoztatnék. Mellyik érdemli meg jobban az ócsárlást, Anglia e vagy Magyarország? Mellyiknél nagyobb a kereszténytelenség? A holttestek, mellyeknek többé semire szükségök nincs, igenis keresztényiesen, de az eleven, száz nyomorral küzdő testek, lelkek iránt igen is kereszténytelenül viseltetünk.

Ha Magyarországban a hitelezők az adósak holttesteiknek nem mondom fogságba tehetelével, hanem végképeni eltulajdonithatásukkal megelégülnének: aligha sok ur még éltében holttestét előre el nem árulandná. *K—u J.*

Az I. statisticai táblázatban találtatott nyomtatási hibák igazitása.

		Városok nevei.	Lakház	népesség	Vallásukra.						Nyelvökre								
					katholikus		gör. nem egyesült ó-hitü	protestans		zsidó	magyar		német	szláv				oláh	olasz
			szám	lélek	római	görög		reform.	evang.		törzsök.	magyarosodó.		tót	horvát	rácz	bolg.		
I.	7	Szent-György	240	3020	1740	—	—	—	880	400	150	70	1200	1600	—	—	—	—	—
„	8	Trencsén	350	3450	2420	—	—	—	630	400	300	200	300	2650	—	—	—	—	—
„	30	Székes-Fejérvár	2400	20800	19600	—	560	590	26	24	19000	1600	200	—	—	—	—	—	—
II.	A	3. Vácz	1460	11730	11660	—	2	24	34	10	10000	1000	730	—	—	—	—	—	—
„	„	4. Szombathely	656	4600	4490	—	—	4	44	62	2000	2000	600	—	—	—	—	—	—
„	„	6. Eger	2200	19800	19610	—	190	—	—	—	15000	4000	800	—	—	—	—	—	—
„	„	8. Nagy-Várad	2240	20100	6650	2350	2000	7800	450	850	13100	4000	1000	—	—	—	—	2000	—
„	E	1. Nagy-Kikinda	2080	16600	3500	—	12760	50	90	200	3000	3000	—	—	—	10600	—	—	—
„	„	2. Franyova	728	5800	590	—	5094	16	30	70	500	800	—	—	—	4500	—	—	—
„	„	3. Melencze	850	6800	80	—	6720	—	—	—	68	200	—	—	—	6532	—	—	—
„	„	10. Rozenberg	340	2700	2600	—	—	—	90	10	200	400	400	1700	—	—	—	—	—
„	„	14. Kula	1150	8120	5000	—	3100	—	—	20	2000	1000	2120	—	—	3000	—	—	—
„	„	18. Versecz	1920	15400	5970	—	9200	10	60	160	1400	2000	3000	—	—	4500	—	4500	—
„	„	20. Csákova	530	4210	1280	—	2680	10	40	200	500	500	500	—	—	1210	—	1500	—
„	„	21. Lugos	670	6320	1500	—	4500	20	110	190	500	1000	500	—	—	1000	—	3320	—
„	„	24. Szomolnok	460	5520	5100	—	—	—	420	—	200	600	2000	2720	—	—	—	—	—
„	F	3. Nyiregyháza	2250	18100	1900	1240	8	482	14470	—	6500	4000	600	7000	—	—	—	—	—
„	G	8. Sz. Miklós	510	4040	500	—	—	—	2630	910	400	600	400	2640	—	—	—	—	—
„	„	15. Léva	880	5300	4540	—	10	660	90	—	3000	1000	—	1300	—	—	—	—	—
„	„	17. Balassa Gyarmat	580	4080	1800	—	50	10	1300	920	1030	1000	160	1840	—	—	—	—	—
„	„	20. Tót-Lipcse	240	1430	780	—	—	—	650	—	—	100	—	1330	—	—	—	—	—
„	„	22. Baja	2150	15100	12240	—	2000	220	100	540	5500	4500	1500	—	—	3600	—	—	—
„	„	27. Szekszárd	1350	10850	8710	—	—	2100	20	20	10000	850	—	—	—	—	—	—	—
„	„	29. Lovas-Berény	600	4690	1550	—	—	1770	10	1360	3000	1690	—	—	—	—	—	—	—
„	„	35. Körmend	380	3300	1690	—	10	750	350	500	2500	800	—	—	—	—	—	—	—
„	„	38. Keszthely	1230	7410	6880	—	—	6	20	504	6800	610	—	—	—	—	—	—	—
„	„	39. N. Kanisa	940	6600	5200	—	80	10	—	1310	5300	700	600	—	—	—	—	—	—
„	„	61. Belényes	380	2250	450	750	330	650	10	60	1100	500	—	—	—	—	—	650	—
„	„	62. Rézbánya	140	1170	400	—	750	20	—	—	100	120	200	—	—	—	—	750	—
„	„	63. Gyula	2830	17020	8680	—	4290	4000	50	—	12020	2000	—	—	—	—	—	3000	—
„	„	69. Török-Kanisa	190	2120	500	—	1600	—	4	16	500	120	—	—	—	1500	—	—	—
„	„	81. Pakrácz	180	1050	480	—	550	—	—	20	—	—	—	—	—	1050	—	—	—

Összesség.

I.	53	Szab. kir. város	77318	687370	468866	6040	49894	74694	64472	23404	266110	95170	173760	62650	30780	49300	—	3600	6000
II.	—	Polgárvarosok																	
A.	8	Püspöki	10646	85930	64708	2350	2234	9948	4818	1872	58400	17000	5530	3000	—	—	—	2000	—
B.	18	Jász-Kunsági	19320	154930	73056	—	316	81220	228	110	154930	—	—	—	—	—	—	—	—
C.	6	Hajdu-kerületi	7732	60100	560	9210	30	49976	44	280	60100	—	—	—	—	—	—	—	—
D.	16	Szepesi XVI.	4528	35250	17624	—	—	—	17626	—	100	400	34750	—	—	—	—	—	—
E.	36	Rorona-Kamarai	32266	252090	110862	8030	81154	33582	14054	4408	103486	30900	22430	12030	—	54234	9980	19030	—
F.	8	Szabad	13856	109450	40724	1990	818	46592	17856	1470	93550	5700	3200	7000	—	—	—	—	—
G.	82	Földesuri jobbágyos	69978	452344	261350	12220	30832	88098	32828	27016	259310	62620	42440	46214	3380	33120	—	5260	—
H.	12	Szab. kat. közönség	7170	51270	26260	20	24386	36	154	414	500	2690	10160	—	10800	27120	—	—	—
I.	9	Főtisztkarihely, Mv.	3540	21650	11860	—	9502	18	190	80	300	700	3000	—	5330	9980	—	2340	—
	248	Összesen	246354	1910384	1075870	39860	199166	384164	152270	59054	996786	215180	295270	130894	50290	173754	9980	32230	6000
					1115730			536434			1211966			364918					

Költ Bécsben septemb. 19kén 1842.

Bárándy.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

78. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. october 3.

Némelly megyék közgyüléseiről.

Közel harmincz éve már, hogy két-három megye gyüléseibe hébakorba mint benevolus auditor eljárok, s majd 1820-ig azt tapasztalám mindenik megyében, hogy csak öt-hat ur szokott azokban szólani s természetesen végezni, határozni is; mert a szőnyegre került tárgyakat végtelen fenekek kerítése nélkül egyszerün, röviden, de mégis minden oldalról kimeritőleg emelék ki ugy, hogy a többi pártokról mitsem tudó RRnek nem marada egyéb hátra mint mondani: „ugy van, jól van!“ — természetesen fiatal uracsok és kortesek lármájáról szó sem lévén, mert legérdekesebb nagygyüléseken sem jelentek meg annyian, mint most minden érdek nélküli kis gyüléseinken, s igy még az akkorban divatozó „vivátot“ is csak ritkán hallhatá az ember. És a jó urak legalább a gyülés tárgyaira nézve haladtak, mert egy nap tizet is bevégeztek.

Taval nehány megyén keresztül kis kirándulást tevék, s miután épen akkor tartattak azokban a közgyülések, elég szerencsés valék azokon jelen lehetni, és bámultam azon változatosságot, melly magát gyüléseinkbe befészkelte. Csak egyben vevék e megyékben általányos egyformaságot észre: hosszu, czifra, előre betanult beszédekben tudnillik, és ezeknek fogytával fojtó vakogásban; mert némelly uraink, ha betanult leczkéjöket elmondták, s utóbb hevenyében észrevételeket tenni kénytelenek valának, annyira vakogtak, hogy a hallgatóknak kinosan esett szájokból a szókat ki nem huzhatni.

A változatosság egyik nemeképen X. megyében különösen a szóláskórság tünt föl, mert tizenöt, husz urat láttam egymásután fölállni, s hallottam szólni olly csekély tárgy fölött, mellynél tizszer nagyobbakat is gyakran a falusi birák szoknak elvégezni és melyet egy falusi paraszt-esküdt két percz alatt bizonyosan igen pontosan decidált volna. A sok szónok miatt reggeli tizedféltől délutáni két óráig, s igy egész napon át tartott a vitatkozás e tárgy fölött legalább négyszáz ember jelenlétében, kik ha ez idő alatt akármit dolgoznak — ha mindjárt tollat fosztanak is — olly tőkét érdemlenek meg, mellynek kamatja a kérdéses tárgy értékét legalább kétszer tulhaladandja. A gyülés, mellynek a régibb szokás mellett ugyanaznap vége leendett volna, szinte öt napig tartott, mert a szónok uraknak mindegyike ugyanazon egy tárgyban hat-, hét-, sőt nyolczszor is szólott, bár a körülálló sokaság már rég megunván a sokat, kezével inte s kiabála: „no jól van, jól van!“ Sőt éljenzé is a szónokokat, üljenek le; némellyekről pedig, mihelyt fölálltak, nyomban kimondá suttogva véleményét: „no már csak ez ne szólana, mikor nem ért a dologhoz;“ de hasztalan, a szóláskórság győzött, s beszéltek.

De ezt a régi szokástóli csekély eltérést, miután a gyülésben pártoskodást nem vevék észre, nagy rosznak nem tekintém, mert az egy drága idő vesztegetésén kivül, mellyet a magyar máskép is nagyon szeret, egyéb káros benne nincsen; mert hiszen azt károsnak csak nem mondhatjuk, mivelhogy illy gyüléseken alkalmunk van patientiánkat gyakorolhatni, midőn tizenöt, husz szónokot ugyanazt mondogatni, és semmi egyebet mint egymás beszédét resummálgatni halljuk; mert tudni kell, mikép sok uraink nem azért szólnak, hogy a szóban levő tárgyat más oldalról is kitüntessék, fölvilágositsák, hanem leginkább, hogy hire neve legyen, miszerint a publicumban ők is szónokoskodnak. E nevezetes gyülésben azt is tapasztalám, hogy a fiatal uracsok és kortesek ollyan szónokokat is, kik ugyanazon tárgyról egészen ellenkezőleg nyilatkoztak, egyformán megéljenezték s igy tettleg bebizonyiták, mikép nekik nemcsak a szónok személye, hanem maga a tárgy is egyaránt közönyös, legyen bár fejér vagy fekete; bebizonyiták, hogy az éljenzés csak szokás, mellyet egy kis bohó elkezd és tizenöt nagyobb utánoz. Hogy illy tanácskozások a haza közboldogságát tetemesen elősegitik, vétek nélkül tagadni nem lehet.

Sokkal rendetlenebbnek, sőt körülményeire nézve némileg károsabbnak is találtam Y. megye gyülését; mert itt egy kis, hathét urakból álló töredék az egész megye ellenében formaszerinti oppositiói alakban működött, nem azért, hogy a közügy menetének más irányt adjon, vagy a tizszerte nagyobb rész ellen — mire még kilátása sem lehete — győzzön, hanem azért, hogy eszét fitogtassa, ellenszegülésével, ezer meg ezer kifogásaival a dolgot huzza, vonja, feltartóztassa, érdemes urakat nevetségessé tehessen s végre avval dicsekedhessék, hogy az egész gyülés csak nagy bajjal győzhete ellenök, mi gyakran annyival igazabb, mivel e töredék mindig bizonyos számu kortesekkel jelen meg a gyülésen, kik közel háta mögé szoritkozván, iszonyu lármával pártolják annak minden állitásait. Illy természetü s nevéhez olly hün ragaszkodó oppositiót még soha sem láttam, mert a szó legszorosabb értelmében mitsem lehete mondani, mit ellenvetés nélkül jováhagyott, sőt talán még azon állitásnak is, hogy a nap melegit, ellenszegült volna.

Bámulva csodáltam tehát majd az egy asztalnál csportban együtt ülő oppositiót, majd a háta mögötti kortes-gruppet; s midőn az oppositiónak egyes tagjairól kérdezősködtem, ezeket vevém feleletül: „Uram! ezek többnyire mind ollyan hivatal, foglalatosság, birtok, vagyon, sőt egy-kettőről még azt is mondhatni, igazi haza nélküli fiatal gavallér uracsok, kik részint azért, hogy munka nélküli idejöket többek társaságában vigabban tölthessék, részint azért, hogy másoktól minél többszer megvendégeltessenek, szinte szeretnék, ha a gyülés egész éven át tartana; ugyanazért mintha lenyügözve volnának, szorgalmasan ülnek abban egész végezetig, folyvást, de leginkább akkor puskázván legdühösebben elleneik ellen, midőn azoknak főbbjei a gyülést már odahagyák, minek következtében néha aztán megtörténik, hogy a többség részökön marad és győznek, vagy is ollyasmit határoztatnak a gyüléssel, mit az egész megyében senki, még magok sem kivántak.“ S midőn tovább kérdém: de mi hasznot tesznek ezen tréfájokkal akár a hazának, akár megyéjöknek? azt felelék: „Uram! nem törődnek ezek sem a haza, sem megyéjök boldogságával; — ezeknek leginkább az hizeleg, ha győznek és győzelmök után a városban büszkén hiresztelhetik fűnek fának, nem hogy valami jót, üdvöst vivtak ki, hanem hogy elleneiket legyőzték.“ — Fájdalom! ez az észrevétel majd minden megyénkre alkalmazható, mert többnyire mindenütt nem arra törekesznek, hogy valami üdvöst vivjanak ki, hanem, hogy — győzzenek.

Azonban az illy gyáva oppositiók távolról sem szülhetnek még nagy aggodalmat, részint mert csak kevés megyékben alakulhattak össze, részint mivel ezekben is kisebbségök miatt csak igen

ritkán vagyis akkor vihetnek valamit ki, mikor a nagyobb rész, ön erejében bizakodva, nem illő számmal jelen meg a gyülésen; vagy mikor a gyülés egy két napjait alig várva be, nyomban szét oszol és a többséget önkint a kisebb oppositiónak adja át. Nekem e gyülésben leginkább az nem tetszett, hogy tagjai a haza közboldogságáról, mellyet különben szivökön feküdni mondanak, megfeledkezve, alig tevének egyebet, mint hogy egymást piszkolták, s egymásnak gorombaságokat mondogatva a teremben nagy nevetséget idéztek elő. Különösen pedig azért czivakodtak, azért korholták egymást leginkább, mivel egymás beszédét nem hallgaták, hanem dictio közben szomszédaikkal legzajosabban csevegtek, mit, ugy látszik, több megyében sokan tactica gyanánt vettek föl, hogy elleneiket ezáltal is ingerelhessék; — pedig valljuk meg igazán: valamint a templomból, ugy a megyeteremből is a csevegőket ki kellene üzni. Nevezetesnek tetszett nekem még egy oppositiói tagnak majdnem Isten tökélyeibe vágó nyilatkozata: „jól van, ugy mond, Gr.. urat a többség ártatlannak nyilatkoztatá és az actiótól fölmentette; de én tudom, hogy tulajdon lelkiismerete kárhoztatja Gr.. urat!“

Sokkal jobban megdöbbentem szivemben, midőn Z. megye gyülésébe lépve azt tapasztalám, hogy ott nincs oppositio, nincs párt, hanem mindenki szivvel lélekkel reformator. E megye szerint nincs egyéb régi jó törvényünk mint az, mellyet erőszakosan azokra alkalmazhatni, kiket ő gyülöl; nincsenek jó intézményeink, jó alkotmányunk — mindennek ujulni kell. E megye szerint a vallásnak változni, a fölsöbbség iránti engedelmességnek mulni kell. E megye szerint nincs más hatalom mint a megyéé, nincs más törvényre szükség mint az ő intézkedéseire. Szerencse, hogy a gondviselés nem bizta illy egyes megyére az egész haza sorsát, jövendőjét; különben egy pár év mulva sem alkotmányunk, sem vallásunk, sem hazánk, sem megyénk nem lenne, sőt talán még a reformator urak sem léteznének többé.

Egy részben az illy túlbuzgóság okozza, hogy midőn sebes vágtatva akarunk haladni, felsülünk s még fontolva sem haladunk; ez okozza, hogy mig abban, miben épen nem kellene haladnunk, igen sebesen haladunk; abban, a miben sebesen kellene haladnunk, elég gyorsan visszafelé ballagunk. Magyarosodni akarunk, és a túlbuzgóság azt szülte, hogy a tótosodás, németesedés és horvátosodástól kell tartanunk; nemzetesedni ohajtunk, és a túlbuzgóság által kebelünkben tót, horvát, szász nemzeteket támasztunk, kikről eddig szó sem vala, mert minden, a magyar korona alatt levő ember a magyar nemzethez tartozónak vallotta magát. Ha pedig a tót, horvát, szász megtartja nemzetiségét s nem magyarosodik: valljon merre s hova terjedjen ekkor nemzetisedésünk? talán a külföldre? Hiuság! Erkölcsösödni akarunk s iszonyuan erkölcstelenedünk; erősödni akarunk s gyengülünk; összeforrni akarunk s szétolvadunk; egyesülni ohajtunk s szétbomlunk; pontosulni törekszünk s szétoszlunk; szeretet kötelékeivel akarunk mindenkit hozzánk csatolni s szanaszét boszút, gyülölséget, ellenségeskedést, ellenszegülést támasztunk. Fél század kell, mig e sebek behegednek!

Egészen más szinezetben találtam D. megye gyülését. Itt az egész megye két, mondhatni mind értelem, mind birtok, mind kortes-adhaerentiára nézve egyarányos felekre vala oszolva ugy, hogy sem az egyik sem a másik felet nem lehete párt vagy oppositiónak nevezni, miután véleményem szerint e nevezetek csak akkor alkalmazhatók, mikor az egész nem két egyarányos felekre, hanem több kisebb nagyobb részekre oszlik el. Ez a két fél mindig szemközt áll egymásnak, s miután mindenik fél minden tekintetben egyenlő, az egyenlő erők összeütközéséből pedig tapasztalás szerint mi sem következhetik: a felek természetesen annyival inkább, mivel az elnök sem akar egyik félnek is véteni, csak egy kérdést sem dönthetnének el soha, ha az együgyü kortestömeg nem decidálna. Ha például mai gyülésen történetből A. félnek több kortese van mint B-nek, bizonyosan A. fél győz; ha pedig jövő gyülésen történetből B. félnek van több embere, mint A-nak, bizonyosan B. fél győz: tehát a határozatok, intézkedések bölcsesége, az

igazság miképi kiszolgáltatása nehány tudatlan, értelmetlen kortesember kedélyétől, miképen t. i. azoknak a gyülésen vagy nem, vagy megjelenni tetszik, függeszteik föl. „Ugyan hidd fel embereinket barátom, mondá B. fél főnöke szomszédjának, mert, mond, a vitatkozásnak máskép soha vége nem lesz“; s nyomban ott termett vagy harmincz kortes, és a kérdés decidálva lön. Erre A. fél főnöke egész barátsággal mondá B. fél főnökének: „ha mi is igy cselekszünk, mi győzünk“ és nyomban felhivák ezek is embereiket, s miután ezek vagy negyvenen valának, természetesen végre mégis A. fél győzött.

S itt fekszik véleményem szerint legalább egyrészt az ok: miért nyujtunk az illy hatósági végzetek- s rendeleteknek olly végtelen csekély belbecset, miért tartjuk azokat olly végtelen csekély tiszteletben, hogy mondhatni: az ország összes megyéi huszonöt év óta, bár ezer meg ezer rendeleteket hoztak, csak egyetlenegyet sem hoztak ollyant, hogy azt az egész országnak csak egyetlenegy legcsekélyebb falucskája csak huszonnégy óráig tiszteletben tartotta, figyelembe vette, vagy magát hozzá alkalmaztatta volna. Tudom e rendetlenségnek főoka az, mivel semmi gond sem fordittatik arra, hogy az illy hatósági rendeleteknek tekintet szereztessék s életbe lépettessenek; de egy kis oka csakugyan abban is fekszik, mivel az illy megyei rendeletek nem a megye összes közönsége — mert a közgyülésen csak egy harmada sincs gyakran jelen — által egyetértőleg, hanem annak fele, harmada vagy ötöde által hozatnak, a többi részek hire-tudta nélkül, vagy akarata ellenére; s miután olly alkotmányos hazában, hol a nép ugy szólván maga magát kormányozza, nincs és nem lehet egyik résznek joga a másik részen zsarnokoskodhatni: természetes, hogy a mellőzött rész a másik rész rendeletét annyival kevesbbé veheti tekintetbe, minél hajlandóbbnak látja magát a rendelkező részt is tulajdon müve lerontására. A megyei határozatoknak a megye körében olly tekintettel birniok s olly szentül kellene megtartatniok, mint az országban az országos törvényeknek; azok elhanyagolhatása az országos törvények iránti tiszteletnek csonkitása. Nevetséges szemfényvesztés valóban, midőn a szegény, együgyü, tudatlan nemesembernek azt mondjuk: barátom! az egész megye előkelő értelmes urai a te hired, hozzászólásod nélkül csak egy nyomoru szbirót sem választhatnak, bár a választandó egyén téged távolról sem érdekelhet, miután sem személyét, sem tulajdonit nem ismered, és a te ügyedben soha biráskodni nem fog. Ellenben azt nem mondjuk neki: barátom! a megyében van mintegy kétezer együgyü, tudatlan szegény nemesember, kinek épen olly joga van a maga kormányozásához szólhatni, mint a legelőkelőbb tanult gazdagnak; s mégis e két ezer mellőzésével mintegy harmincz ur határozhat ollyasokat, mik amazokat legközelebbről érdeklik: a hus árát fölemelik, meddig szabad s nem szabad a korcsmában inni, mulatni, mikor nem szabad tánczolni stb. meghatározzák. Szóval: valahányszor ollyasmit határozunk, mi a köznemességet is érdekli, mindannyiszor megtagadjuk tőle a voksot, mert vagy nem is tudatjuk vele, mit akarunk, vagy ha a gyülésen jelen van, nem is kérdjük, hozzá járul e voksával határozatunkhoz, vagy ha van köztök egy-kettő olly vakmerő, ki minden felszólitás nélkül nem-et kiált, szavára, mint puszta üres hangra, nem is figyelünk; ellenben valahányszor olly tárgyakról van szó, mellyek a köznemest távolról sem érdeklik s mellyekhez teljességgel nem is ért, mindannyiszor a voksolásra becsábitjuk és vele lélekszakadásig voksoltatunk! — Ha tehát a köznemest azon jogától, melly szerint a maga kormányozásához szava van, meg nem foszthatjuk s neki mint parasztnak nem parancsolhatunk: az ő hire-tudta s megegyezése nélkül ne határozzunk semmit, mi őt érdekli; ellenben birjuk rá szép szóval, hogy a gyüléseken ollyankor, mikor olly kérdések, mellyek őt nem érdeklik s mellyekhez teljességgel semmit sem ért, tárgyaltatnak, ne jelenjen meg, idejét ne vesztegesse hiában, eszköz gyanánt ne szolgáljon és zavart ne okozzon.

Az érintett Z. megyében azonban távolról sem folynak a közügyek legrosszabban, sőt e megyét talán példánynak lehetne fölállitni sok megye ellenében, mikép ezt már csak abból is gyanithatni, mivel csak két részre oszlott meg, két ellenkező akarat pedig sokkal könnyebben egyesülhet, simulhat össze, mint négy-öt, és a felek is sokkal nagyobb tisztelettel viseltetnek egymás nézeteik iránt, mint ha négy-öt részre volnának oszolva, mellyeknek minden törekvéseik többnyire csak oda szoktak irányozva lenni, hogy egy-

mást megsemmisitsék. Többnyire az is igaz szokott lenni mindig, hogy ugyanazon egy tárgynak könnyebben lehet két jó oldala mint négy-öt, s igy e megyében gyakran megtörténik, hogy mind a két félnek jó nézetei vannak, és a közügy egyik fél mellett sem vesznhet, bár a felek emberi gyarlóságból a magokéhoz ragaszkodnak.

Minden esetre E. megye állását legveszedelmesebbnek találtam, mellynek pedig utóbb tett tapasztalásom szerint legtöbb testvérei vannak a hazában. Igaz, e megyében a régi mód szerint csak négy-öt ur szól, végez és határoz; de ki segitségével határoz? talán a rendekével? nem, hanem a fiatal uracsok voksával és nehány száz mellettök álló elcsábitott kortesek lármájával. S mit végez, határoz? talán a megyét közelebbről érdeklő kérdéseket? Nem, hanem merő uj inditványokat fogad el, mellyekből, ha husz évig folyvást préselnők, az emberiségre csak egy garasnyi hasznot sem préselhetnénk ki, ha pedig életbe léptetnők, bizonyosan sok rosz következnék belőlök. De miért nem nyilatkoznak a RR. ellenök? azért, mert ha fölszólalnak, az uracsok piszegnek, a kortesek zajongnak, és szót nem hallhatni; azért, mert a legközönségesebb ész belátása szerint is a vitatkozás alatti inditvány fontossága olly csekély, hogy magát miatta megszégyenittetni érdemesnek nem találja, de legkivált azért, mivel igen is belátják, hogy ha az inditvány elfogadtatik is, csak elfogadott inditvány marad biz az mindörökre s egyébb semmi. Miután e szerint a RR. nem nyilatkozhatnak: legalább azon egy eszközkez, melly hatalmukban van, nyulnak és mikor a főnökök fölállnak, morogni kezdenek; de mi történik? kardja markolatjára üt a főnök és mondja: „ha huszonnégy óráig morognak is az urak, türelmem el nem hagy, és mégis elmondandom azt, mit mondani akarok.“ Miután az éltesebb urakban e nagy lelkierő hiányzik, és huszonnégy óráig morogni bizony akárkinek is kedve nem lehet: természetes, hogy végre engednek és a főnökök győznek.

E szerint megyei gyüléseink nagyon hasonlitnak a falusi paraszt-gyülekezetekhez; ezek is évenkint legalább huszszor összegyülekeznek a faluházában és végeznek, határoznak sine fine; de mihelyt kilépnek a falu házából, azonnal nevetik határozataikat, s épen ellenkezőleg cselekszenek mint határozták, s pedig — büntetlenül.

Legjobban jellemzik mind erkölcsi állásunkat, mind szellemi szilárdságunkat azon nyilatkozatok, mellyeket megyei gyüléseinkről a többségtől országszerte hallunk. Azon gyülés, melly zavar, rendetlenség nélkül, békesen ugy, mint illik, lefolyt, a többségtől országszerte hitvány és érdek nélküli gyülésnek mondatik, habár abban hazánkat édenné változtattuk volna is; ha pedig kormány-, felsőbbség-, vallásról durva nyilatkozatok történtek, vagy egyes uri személyek kegyetlenül lemocskoltattak, akkor a gyülés a többség szemeiben igenis érdekes. *K—u J.*

Honi pénztár.

A honi pénztár terheit némellyek első Mátyás királyunk idejében hozatott, vagy is 1486: 64. t. cz.-ből akarják a nemesekre kiterjesztetni, mintha már akkor a nemzet elismérte volna, hogy a megyei szükségekre minden nemesnek is adózni kelletik; mások igazságosnak tartván a közterheknek arányos felosztását, ugy vélekednek, hogy az illyenek viselése szoros kapcsolatba teszi a nemességet a nemzeti nagy tömeggel, melly a kiváltságok miatt a nemesektől annyira idegenkedik.

A tárgy, ősi alkotmányunkkal s nemzeti érdékünkkel egybekötve lévén, méltó figyelmünkre.

A mi az 1486. 64. czikkelyt illeti, értsük meg annak szavait: Mivel a vármegyéktől a közdolgok iránt gyakorta követek küldetnek a királyhoz, vagy a király ollyanokat magához rendel, ezek költségeit pedig többen a világi urak, nemesek, apátok, prépostok, káptalanok, conventek közül viselni nem akarják, rendeltetett, hogy s vármegyék által határozott költségek pótlására minden sorsbeli ember adózni tartozzék.

Mindenek előtt azt kell ezen törvényről megjegyezni, hogy Ulászló 1-sö dec. 1. czikkje Mátyás király által behozatott illynemű minden ujitásokat eltörlött, s gyakorlatból kimaradván e törvény elavult; de a törvény szavai arra is figyelmeztetnek bennünket, hogy azon időbeli küldetések sem közakaratból, sem a közjóért nem történtek, különben alig hihető, hogy a világi urak, egyházi főszemélyek és testületek megtagadták volna e szükséges költségeket.

Alig ha illy szakadások nem történnének a megyékben a jelen korban is, ha ezen törvény foganatba hozatnék. Mig az egyik pártos felekezet a közjó szine alatt adót határozna a megyében, a másik hasonló tekintetből az utána következő gyülésben ezen adót megtagadná.

Az alkotmányos nemzetek az adó kivetését a nemzeti gyülekezetekre bizzák. Őseink a legérzékenyebb, legszigorubb büntetések alatt tiltják az adónak országgyülésen kivüli magajánlását, Ulászló: dec. 5. cz. 1., 1681: 12., 1715: 3., 1751: 22., 1790: 19. Ugy vélem, hogy ezen törvények szerzik polgári alkotmányunknak garantiáját, mitől elállani annyi volna, mint polgári alkotmányunknak sirt ásni. Illy alapos törvényeket tehát egy elavult és gyakorlatba soha sem jött törvénynek feláldozni tanácsos nem volna.

A mi azoknak javalatát illeti, kik a nemességet a háziadónak közös, vagy legalább részes viselésére birni akarják, mivel igazságosnak tartják a köz terheknek aránylagos felosztását, vagy a nemességet a nemzet nagy tömegével a teher viselése által kibékiteni akarják: szándékuk jó lehet ugyan, de figyelmöket a nemesség törvényes terheire nem fordították.

Mig t. i. a nemesség katonáskodási terheitől fel nem oldatik, addig őt arra kényszeriteni, hogy a portalis insurectio terheit viselje, a legnagyobb igazságtalanság volna. Általadta a nemesség jobbágyi telkeit azon néposztálynak, melly a portalis insurectio terheinek viselésére köteles, melly birtok elégséges e teher födözésére, ha igazságos és aránylágos lesz annak felosztása. Igy p. o. Fehér vármegyében 60,000 ezüst forintokra terjed a honi pénztár adója. — Ebből a katonaságra, annak szállásolására, istállópénzekre, az elengedett hadi adóra, tiszti fuvarozásokra 12,800 e. forintok tétetnek ki, melly summa egyedül a portalis insurectió terheiből ered, és annak viselésére a nemességet csak felszólitani sem lehet, mig az törvényes feudalis kötelességétől fel nem oldatik.

A tisztviselő urak fizetésére ugyan a tisztelt megyében 8700 e. forintok adatnak ki. Ezen fizetést nem a nemzeti nagy tanács rendelte, hanem Mária Thereziának határtalan kegyelme azért, mivel az állandó katonasággal, az adó beszedésével fáradoznak a megyei tisztviselők. Ebben tehát részt venni sem volna egyéb, mint a portalis adózásba elegyedni. Kivánja e a nemesség a megyei tisztviselők fizetéseit nagyobbitani? azt akarok és rendek bölcsességére bizom; — szabad legyen mégis figyelmeztetni arra, hogy egy alkotmányos ország sem volt, és mai napon sincsen, melly állandó, zsoldos municipalis tiszteket, birákat tartana. A rómaiak évenkint változtatták ingyen szolgáló tiszteiket, azt tartván, hogy az állandó és zsoldos tisztek legfőbb ellenségei a nemzeti szabadságnak. Angliában, Franciaországban, az amerikai szabad statusokban nincsenek állandó és zsoldos municipalis tisztviselők vagy birák, ugy vélekedvén e szabad nemzet, hogy személyes és vagyonbeli bátorságukat csak a független, állandó hivatalokhoz nem ragaszkodó tisztektől és biráktól várhatja legbiztosabban. — Ezen elvből változtak országunkban is minden harmadik évben a megyei tisztviselők és birák! — A zsoldot méltatlannak, becstelenitőnek tartották őseink. — Mióta a megyei tisztségek és birói székek kenyérhivatalokká kezdettek válni, hosszabb időkre foglaltatnak le; lankadni kezd bennünk a közjónak, a nemzeti szabadságnak valódi szeretete; növekedik köztünk a pártoskodás; erővel, alávaló megvesztegetésekkel használtatnak a nemesi voksok a megyei tiszti választásokban. — Fontoljuk meg, mennyire fognak növekedni a pártoskodások, megvesztegetések, ha a megyei tisztségek, biróságok három évnél tovább is birattathatnak, ha kevés fizetésekkel lesznek egybekapcsolva?

Fontoljuk meg, mikép fog növekedni ezen adó, melly első tekintetre ketsegtető. Most kevés fizetésökkel fognak megelégedni tisztviselőink, biráink; a növekedő drágasággal igazságos lészen kérésök, hogy fizetéseik nagyobbittassanak; midőn hosszabb időket töltenek hivatalaikban, igazságos lesz, hogy nyugpénzeket kérjenek hosszas munkáikért, segedelmet özvegyeiknek, árváiknak. Fontoljuk meg, mennyi visszaélések esnének ezen nyugalmazó és segédpénzekkel? hányan vannak, kik szolgálhatnának, de megunván a

dolgot, okot találnak nyugalmazásukra? hány esetek vannak, hogy az előljárók vagy személyes ellenségeskedés miatt, vagy hogy másoknak helyet csináljanak, a legmunkásabb, igazságszerető férfiakat helyökbül elmozditják, részökre szerzett nyugpénzekkel az elkeseredetteket elnémitják?

Ezek és több illy mellékes visszaélések meg fogják szaporitani az adót, melly ha egyszer törvényesittetik, nem egykönnyen lesz akár leszállitható, akár kiirtható.

Egyébiránt is, ha már ősi intézeteinktől eltávoznunk kell, meggondolva változtassuk, mi 800 esztendőkig szakadatlanul fenállott! — A megyei intézkedések kiigazitásokat várnak; már 50 évek óta ohajtja a haza e részben a törvényhozó test rendelkezését. — Valljon minő lélekkel lehetne ezen uj adói javalatnak hódolni, minekelőtte a megyei tisztségek és birák elrendezve lesznek? Tudnunk kell előbb, ha állandósak és zsolddal ellátandók lesznek e biráink? valljon minden szabad nemzetek példájára országunkban is behozatnak az esküttszékek, mellyek nélkül valamint más szabad nemzetek nem tudták biztositani személyes és vagyonbeli bátorságukat, ugy én azt még csak képzelni sem vagyok elégséges. — Tudnunk kell előbb a megyei tisztek jogait és kötelességeit, hogy azokhoz arányozhassuk fizetéseiket, s figyelmünket oda is kiterjeszthessük, hogy örökös ne legyen e teher, a tisztviselőkkel pedig legalább unokáink uj szerződést tehessenek.

A Fehér vmegyei honi pénztár kiadásai között a szolgák bére 11,289 forintokban jelenik meg. — Hogy ezen nevezetes kiadás iránt az országgyülés tanácskozzék, nemcsak igazságosnak, hanem elkerülhetlenül szükségesnek is látom. Azonban figyelemben kell tartanunk, hogy Angliában és a szabad amerikai statusokban nincsenek, általányosan mondva, zsolddal ellátott, elkülönözött ruházval tartott rendőrök, s mégis a legnagyobb rend, belcsendesség és bátorság eszközöltetik. — Méltó lesz ezen intézkedéseket tanácskozás alá venni, annál inkább, mivel a fizetett rendőrök elégtelenek több környülményekre nézve eszközleni a bátorságot és csendet, a miért felállittattak. — Ennek példáját láttuk a legközelebbi időkben támadott rabló csoportok lappangásai, vakmerő ellenségeskedései és a reájok következett üldözések eseteiben. — Vannak törvényeink, mellyek felélesztésével a belbátorság fentartása elősegittetik, nevezetesen 1448: 48, 1546: 25, 1543: 48, 49, 50, 1618: 66, 1625: 13, 1638: 60. artic. Ezeket kellene a mai időkhöz alkalmazni. Akár mennyire szaporittassanak is a rendőrök, ha a nemes és nemnemes helységekben az előjáróknak jogai s kötelességei el nem határoztatnak, mezei s éjjeli őrök fel nem állittatnak, a helységbeliek a gonosztévők befogására segédkezet adni nem fognak· a mostani vármegyekatonák és pandurok elégtelenek lesznek a belbékesség fentartására. — Ezek iránt még azon észrevételem is vagyon, hogy a lovas őrök fizetése és ruházatja 463, a gyalogoké 354. v. forintokba kerül, minő kiadásokat annál érzékennyebben vesz az adózó, mennyivel bizonyosabb, hogy az illyes ruházatokkal elkülönözött rendőröket meszéről felismeri a gonosztévő, s vagy elrejtözik előtte, vagy eleve védelemről gondoskodik. — Több és bölcsebb javallatokat tehetnek mások, mellyek megbirálása az ország rendjeihez leszen tartozandó. Nem lehet ezt bizni egyes megyékre, mert megeshetnék, hogy egyik számosabb őröket tartana, midőn a másik kevesebb s foganatlanabb intézkedésekkel állitaná fel őrseregeit. Személyeiket a törvény ótalmazza, de kötelességeiket is egyedül a törvény határozhatja meg.

Az épületekre, utakra, hidakra és elegyes kiadásokra 14,314. forintok tétetnek ki. — Hogy valaki más hidján, hajóján ingyen járjon, az utak és állandó hidak csinálásában részt ne vegyen, azt az igazsággal megegyeztetni nem tudom; és alkotmányos országot nem ismérek, hol egy nemzeti osztály más kárával ronthatná a hidakat, hajókat, utakat, a nélkül hogy az efféle teherből is részt vegyen; de azt sem ohajtanám, hogy a sorompósok önkény szerint szedjék a vámokat; az utakat, hidakat vagy rosz karban tartsák, vagy a vámokat feljebb emeljék. — Vannak törvényeink, nevezetesen az 1486: 6, 1546: 25, 1548: 48, 49, 50, 1566: 12, 1618: 66, 1625: 13, 1638: 60, 1647: 91, 1723: 15. s többek, mellyek a vámosok visszaéléseit gátolják és büntetik; azokat

kellene felélesztení; s a törvényhozó testnek az utak és vizi csatornák fentartása iránt gondoskodnia. — Angliában két rendbeli utak vannak, sorompósok és nem sorompósok. — Amazok a parlament álta elhatározott vámfizetésekből tartatnak fen, emezeket a megyebeli lakosok, a békebirák felvigyázata alatt, csináltatják, és szükség esetén országos segedelmekkel, adóval is a teher viselése könnyittetik. — Ohajtandó volna, hogy a nemesség, igazságszeretete szerint, lelkesedjék s a sok sorompók helyett 3 esztendőre és ne tovább segedelmet ajánljon az utak, hidak, kompok fentartására, a nemnemesek pedig az utak kiigazitására marháikkal s kézi munkáikkal segedelemmel legyenek.

Ezen igazságos határozatot méltán várhatjuk nemes társainktól, kik már ismételve minden erőtetés és vonakodás nélkül a megyei követek fizetését elvállalták; de nemes társaink is méltán követelhetik, hogy necsak egy uj adó nemének általányos elvállalásáról tanácskozzunk, hanem a honi pénztári adónak igazságosabb és aránylagosabb felosztásáról is gondoskodjunk.

Int erre benünket a mai időnek azon rendelése, melly az urbarialis teleken lakó nemeseket adó alá vetette, a nélkül hogy előbb törvényes kötelességeitől feloldva, a nemnemes adózókon segithetett volna. — Az adóbeli restantiák most is olly nagy számuak mint előbb valának.

Az adót a tiszta jövedelmekre kell vetni, és pedig nemcsak a fekvő javakra, hanem mindenre mi tiszta hasznot ád. Törültessenek el minden kivételek, mellyek az adózók számát olly igazságtalanul kevesitik. — Fizessen minden nemnemes, ki az 1478. 4. cz. értelme szerint egyenesen nem a nemes asztaláról tartatik, sőt fizessen inkább ez is, mielőtt nemes társainkra kerüljön az adózás! Ha az urbariális teleken lakó nemesség az 1351. 11. adózni köteleztetett, fizessenek mindazon nemesek is, kik az 1537. 5. cz. következtében nemesi birtokot zálogban, haszonbérben vagy akárminő szerződések alatt birnak; ne álljon hatalmában senkinek is akárminő szin alatt a nemnemeseket az adó alul fölmenteni.

A molnárok, csaplárosok, vendégfogadósok, haszonbérlők többnyire kikeresett szin alatt nem adóznak. Hány kelletlen cseléd van, ki az adó aluli felmentéséért szolgál? és ha az urbarialis telkeken lévő nemesség fizet, miért legyenek a nemes urak szolgái az adó alul kivéve? Ezen visszaéléseket vegyük figyelmünk, tanácskozásunk alá, mielőtt polgári alkotmányunk ellenére a nemességet szokatlan adó alá vessük a helyett, hogy annak törvényes terheit a mai időhez modósitnók.

Midőn illy igazságosak lesznek törvényes intézeteink; midőn a katonáskodás terhe alul fel nem mentheti a nemes az ő nemnemes szolgáját; midőn mindazon tárgyaktól, mellyektől a nemnemes adót fizet, ha nemes kézre kerülnek, ez is adózni fog, akkor a nemzeti nagy tömeggeli surlódás enyhülni fog, főkép ha a nemesség sürgetni fogja, hogy polgári alkotmányunkból eredő terhe a mai időhöz alkalmazva intéztessék el.

Ha a nemesség felséges és örök tiszteletben, hűségben tartandó uralkodó fejedelmi házunknak, édes hazánknak védelmére kész; ha a feudumokkal egybekötött fogyatkozásokat kiigazitván, a mai időhöz és környülményekhez kivánja ezen törvényes terhét alkalmazni; ha a nemzeti szügségek pótlására elhatározott időre segedelmét meg nem tagadja; ha a nemnemeseket katonai s adói kötelességöktől igazságtalan kifogások által el nem vonja: akkor kürtöljön bár ellenségünk gunynótákat ellenünk, mi igazainkat, ősi intézeteinket elszánt lélekkel védhetjük!

Ha azonban a többség, mit nem vélek, általányos adózásra szavazna, utolsó kérésem az, hogy csak a jelen korra határozza el a terhet, mellyet vállainkra tenni kiván; ne terjessze azt késő unokáinkra, kik majd bölcsebben meg tudják itélni a meghatározandó adónak jó és bal oldalait. — Fontoljuk meg, hogy az emberi intézetek általában tökéletlenek, s hogy az idő és tapasztalás vonhatja csak le azon kárpitot, melly födi most, mi lélekből s minő indítóokokbul törekedünk ősi intézeteinket felforgatni, uj alkotmányt javallani, mielőtt jobbat tennénk helyébe. — Költ Szili-Sárkányban sept. 18án 1842.

Kolosváry Miklós,
több t. n. vmegyék táblabirája.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

79. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. october 6.

Adórul.

Országszerte ébresztetik a magyar nemesség az adónak közös és aránylagos viselésére, ama változhatatlan és senki által kérdésbe sem vett elv mellett: „ki mikép részesül a polgári társaság javaiban, azon arányban viselje terheit;“ mintha ezen elvtől idegenkedve a terheket sem közösen sem aránylag viselni nem akarná.

Nagy és fontos a vád, de igazságtalan; szükséges eszmélkednünk arról: mikép teljesitették az előidőkben polgári kötelességeiket, mikép változtatták a közterhek viselését és minő ovással más nemzetek, mikép őseink? Kiemeljük e mi is polgári intézeteinket sarkukból s minő feltételek alatt?

Midőn az athenebeliek épen ezen elvből kiindulva polgári alkotmányukat rendszerezni kivánták, Solon a népet négy részre osztotta; az első osztályba tette azokat, kik 500 medimnus termesztménnyel, másodikba, kik 300-al, harmadikba, kik 200-al, negyedikbe, kik kevesebbel birtak. Az első két osztálybeliek a lovas seregben katonáskodtak tulajdon költségeiken, a többi a várakat őrzötte, hajókon és földön gyalog szolgálatokat tett. — Az országnak egyéb költségeit pótolták a közjövedelem forrásai. — A három elsőbbi osztályból választattak a tisztviselők fizetés nélkül, a negyedik osztálybeliek voltak a választók. — A közkapcsolat eszközlésére mind a négy osztályból neveztettek férfiak, kik a közdolgokra ügyeltek.

Addig, mig a vagyonosb polgárok viselték a had terheit, Görögország növekedett kincsekben s tudományokban; fényes városait csodálta a világ és jeles férfiai emelkedtek a halandók sorából; de a mint beütött a görögök közé a pártoskodás, a mint felforgattattak az ősi intézetek, a mint növekedtek a vámok, az adó, azonnal elvesztették vagyonaikat, nemzeti létöket. —

A rómaiak centuriákra, curiákra oszolva a görögöket követték. A nemesség viselte a hadak és tisztviselés terheit; nagy lett hatalmuk, gazdagságuk, hirök. Augustus császár arra törekedett, hogy a határtalan uralkodást magához vonja. Fényt ugyan nem üzött, mert udvara egy közértékü római polgárház tartásához volt hasonló; de állandó katonákat tartott, a senatorok és tisztviselők számát szaporitotta, gazdagon fizette; igy növekedtek költségei annyira, hogy a közjövedelmek azokat nem fedhették. Országszerte kürtöltette az aránylagos adó igazságát, szükségét, nevelte a vámokat, accisákat, hogy ezek váltságával kényszerítse népét a rendes adóra, mellytől a római polgár másfél század óta ment vala; behozatott az adó, de azért a vámok is felemeltettek. Negyvenedik részét szedték a vámosok a portékák árának; az örökösödésre öt percent vettetett. Felébredtek ekkor Róma birtokosai, kik vagyonukat inkább féltették mint szabadságaikat; de Augustus megvesztegetett senatorok és tisztviselők által eszközölte, hogy rendelései változhatatlanul megmaradtak. Severus az örökösödési adót az érték harminczadára emelte. Konstantinus az adót a fekvő javakra vetette; megmérettek a földek és öt esztendei jövedelmök összehasonlitásából készült az adó aránya. Felirattak a szolgák, barmok, és ezeknek számát hit alatt tartozott bemondani a tulajdonos, nagy büntetés követvén a hitszegést; adót vetett a főre, iparra, a jövedelmek minden ágaira. Ekkép tönkre üllette a mezei gazdaságot, elszegényitette a népet; mind e mellett hadakat viselt, népeivel háborgott, nevelte a vallásbeli küzdéseket. Mindezek eszközlötték főkép a római birodalom elestét.

Európában a feudalismus állott be. A nemesség viselte a fegyvert, a többi adózott; de adózott a nemesség is, ha a szükség kivánta.

Franciaországban 7dik Károly hozta be az állandó katonaságot s az ezzel együtt járó adót, melly 11. Lajosnak pénz-szomjuhozó fösvénysége, 8dik Károlynak, 12. Lajosnak, 1ső Ferenczneк háborukra fordított tetemes költségeik által mindinkább növekedtek. Sully, 4. Henrik hallhatatlan ministere, a nemzeti iparban kereste az ország boldogságát; leszállitotta az adót, a vámokat s egyéb fizetéseket; ellenben Richelieu, 13dik Lajos ministere, a háboruk miatt szaporodott adóval a nemzeti vagyont felemésztette; 14-dik Lajos önkénye szerint tett mindeneket, szaporitotta az adó nemeit, mellette pedig a lósságokba döntötte a statust. 15ik Lajos alatt Law kincstárnok banknótai érvénytelenekké lettek; uj papirospénzek bocsáttattak közre; nőtt az adó, mig végre a tudva levő szomoru esetek 16ik Lajost országával együit a szerencsétlenség örvénnyébe döntötték. — A feléledett, de kevés ideig tartott respublika köz és arányos adót vetett ugyan minden polgárra, de ovást tett, hogy a nemzeti nagy tanács megegyezése nélkül ujoncokatonák ne követeltethessenek, adó, accisák, vagy akárminő terhek a népre ne vettethessenek; a ministerek számot adjanak a jövedelmekről; felelet terhe alá vonassanak, kik a közjövedelmekkel visszaélnének, háborukat kezdenének, békekötést tennének a nemzet érdeke, haszna, java, méltósága ellen. — Nemzeti őrsereg állittatott fel (garde nationale) melly rendkivüli esetekben a Mars mezejére álljon ki, a nemzeti szerződést, az alaptörvényeket biztositandó.

Angliában Erzsébet királyné vámok, monopoliumok, kiváltságok által pótolta, miben az adó körül fogyatkozást látott. — Első Jakab, őt követő Károly, az adót képtelenül nevelték, önkényes uralkodásra vágyódván. Visszás politikájuk szomoru következését első Károly szenvedte az országgal együtt, melly belháboruknak, vérontásoknak volt kitéve. 2d-ik Károly, 2-dik Jakabbal, az adónak minden nemeit felélesztették, minek következése lön, hogy a korona az Aurániai herczegnének 1688ban átadatott, azon feltétel alatt, hogy a nemzeti szerződést (Bill of Rights) aláirja, s mind ő, mind utódjai megtartsák. Ezen bill szerint az angolok közül senki sem kényszeritthetik a haza védelmére, katonáskodásra, adó, vámok, vagy akármik fizetésére a parlament megegyezése és rendelése nélkül; a ministerek feleletre vonatnak ha a közjövedelmekkel visszaélnek, a nemzeti méltóság és haszon ellen háborut kezdenek, békességet kötnek. Őrzi ezen főszabadságát a nemzetnek az, hogy Angliában állandó katonaság nincsen (?); egy év lefolyta után eloszlik a fegyveres sereg, ha a parlament ellenkezőt nem rendel.

Magyarországban sz. István szinte a fendalismusra épitette polgári alkotmányunkat, kötelezvén fiát, hogy a nemesek neki ne szolgáljanak, hanem katonáskodjanak. A főbb birtokosok banderiomaikkal, ezek és a nemesek önköltségeiken, váltották meg az adót, mellyet azon időben a meghódított népek, a zsoldban állott tartománybéliek viseltek. A következés megmutatta, milly

hasznos és czélirányos volt e katonai terhek viselése. Elhallgatom, hogy Attilától reánk hagyott édes hazánkat őseink a vándorló népek kezéből ragadták ki. Sz. István, László, nagy Lajos, első Mátyás királyaink mennyire terjesztették hatalmukat, tudja, ki honi történeteinkben jártas. Nagy volt akkor a magyar hire, neve, becse, boldog az egész nemzet. De befészkelt országunkba is a pártoskodás, a belháboruk, a vallásbéli küzdések lángba borították édes hazánkat, tüzzel vassal emésztettek lakosi, mig végre első Leopold alatt visszaállott a békesség. —

E fejedelem, a helyett hogy a fegyveresek kötelességeit czélirányosan intézte volna el, az egyháziaktól, nemesektől, városoktól s a néptől önkénye szerint határzott adót kivánt; a nemzet ősi intézetei mellett állandóan megmaradván, igyekezetéből semmi sem lett. Az állandó katonák felállitását azonban a kormány a többi európai nemzetek példájára szorgolta mindaddig, mig 1715. 8. t. cz. által elismértetett, hogy a haza védelmére a nemesi felkelő seregen kivül még állandó katona is kivántatik, mellynek tartása adóval lévén egybekötve, az is megajánltatott olly óvással, hogy az ujonczok száma, az adó és a segedelmek az országgyülésen határoztassanak meg, kivévén azon esetet, ha az ellenség az országba berohanna. Ezen nemzeti főjog az 1790. 19ik törvényczikkben bővebben kifejtetett.

Mária Therezia ellenségeitől szorongattatva nem talált elég segedelmet állandó katonáiban; a nemes felkelő seregnek köszönte koronáját. Ez alkalommal a magyar nemesség ragyogó jeleit adta vitézségének, koronás fejdelme s hazája iránti tántoríthatatlan hüségének. Jósef császár zsoldos seregeivel táborozott a Török ellen; önkénye szerint szedette az ujonczokat, az adót pénzben és természetben. A franczia háborunak szomoru viszonnyairul még emlékezünk. A nemesség fegyverbe állíttatott. Legyen bár nemzetünknek s a nemességnek legnagyobb ellensége, mégis meg kell vallania, hogy a nemes sereg rövid idő alatt, fegyvere sem lévén arra alkalmatos, mindenek csudájára szembe szállott a nagy, s egész Európát elrémítő ellenséggel.*) Az ország rendjei fegyvereseket, pénzben, marhában, gabonában, töméntelen segedelmeket adtak fejedelmöknek országos végzések következtében; s azokon kivül is nyujtottak segedelmet, látván az elkerülhetetlen szükséget.

Nem volt elegendő a zsoldos katona a haza védelmére, azért majd egész Európában szabados fegyvereseket állítottak a táborba, Landwehrt, volonokat; nyilványségos tanuságára annak, hogy a haza védelme az állandó katonaságban még nincsen biztositva, és más akalmatosabb védelemmódról kell a nemzeteknek gondoskodni, ha országaikat a kül- és belellenségtől megőrizni akarják. A tapasztalás megmutatta, hogy a sok háboruk miatt ötven évek óta fokonkint szaporitott állandó seregek által okozott terhek majd elviselhetetlenekké lettek. Az adó papirospénzzel pótoltatott, mellynek sokasága leszállitotta értékét, miből végre monarchiánk adósságai ezer millióra növekedtek. Olly megrenditést, millyent az innen elkerülhetlenül következett rendszabályok magokkal hoztak, a nemzet soha sem szenvedett a feudumok alatt.

Ha azonban a feudalis védelem a jelenkorban már nem alkalmatos — a mint ugy, mint gyakorlatban van, én sem gondolom elégségesnek — valljon nem kell e ősi intézeteinket ugy módositani, hogy czélunkat elérve azokat sarkából ki ne emeljük? Mert ha fegyverét leteszi a nemesség és adózni fog, polgári intézvényeinknek egyik alkotó része sarkából kiemeltetik.

Két főkötelessége van minden polgárnak: hazáját ótalmazni,

*) Varii varie cogitant. *A szerk.*

és közterheket viselni. Ha mind a két kötelesség közös lesz, a nemes szintugy kénytelen leend a hadseregbe állani, mint a nemnemes; amaz szintazon adónemeket fizetendi mint emez.

Ugy vélem, e két terhek nem lesznek olly áldozatokkal összekötve, mint a feudumok tartozásai valának; de ha polgári alkotmányunk illy gyökeres változást vesz fel, szükséges, hogy mi is más szabad nemzetek szerződéseit, intézeteit, törvényeit, ovásait szemeink előtt tartsuk, alkossunk törvényeket, mellyek nemzeti függetlenségünket, létünket, személyes és vagyonbeli bártorságunkat biztositsák.

Ha állandó hadseregben katonáskodni kell a magyar nemes ifjuságnak, törvény által eleve intéztessék el, hogy seregeink nemzetiségünket, szabadságainkat, polgári alkotmányunkat le ne ronthassák; az ujonczok adása és száma valamint eddig, ugy azontul is csak országgyülés által határoztathassék el stb.

Mindenek előtt figyelmünket a mostan fenálló hadseregre forditsuk s olly intézkedéseket tegyünk, hogy az minél nemzetiebb legyen. Azon polgári kapcsolat, mellyet egyedül a törvények szerezhetnek, az illy nemzeti hadsereget szinte intézvényeinkhez csatlandja. Állandó katonáinknak illy nemzeti helyezetében semmi okunk, aggodalmunk nem lehet nemzetiségünk elkorcsosodása, oszlása, végső eltörlése iránt. Ezért kell tehát a törvényhozó testnek mindezekről eleve intézkedni, mielőtt gyermekeinket illy testületbe rendesen és állandóul adjuk.

Fontoljuk meg, mennyi tudományi, képzői intézetek vannak az örökös tartományokban, s mennyi hazánkban. — Iliriában három liceum, 6 gymnasium; Tirolban a tudományos egyetemen kivül liceumok, gymnasiumok, képző és tanitó oskolák; Csehországban egyetem, 25 gymnasium, nagy convictus nemes ifjaknak polgári s katonai képzésére, politechnikai és real-főoskolák, katona-nevelői intézetek, a nép nevelésre számos falusi rendes, azonkivül vasárnapi oskolák, zengészeti intézetek; Gréczben liceum, gymnasium, Joannaeum, fő normál és triviál-oskolák, a katonai cadetok számára egy convict, katonai nevelő intézetek a nép hasznos nevelését siettetik. Bécsben egyetem, egyházi tanitószék kettő, Theresianum, Pázmáneum, három gymnasium, császári, löwenburgi convictok, Politechnicum, realoskolák, a nemes leányok számára két convict, bombárd, árkász, pattantyus intézetek, számos könyv-, kép-, pénztárok, ércz, termesztményi, állati gyüjtemények, keleti, német, franczia, angol nyelvek oskolái, szóval minden, mi a nép képezésére szükséges, találhatók. Illy intézetek az olasz tartományokban még számosabbak. Magyar két hazában ellenben egy az egyetem, academiáink, gymnasiumaink kevés számmal, falusi oskoláink elhagyatvák, tanitóink a szükséggel küzdők. A Ludovicea katonai oskola 1808. óta tervezve. 1830ban polytechnikai intézetre jeles ajánlások tétettek. Real, képező, katonai oskoláink nincsenek. Ekkép a magyar ifjuság a már szükséggé vált hadi tudományokban nem képeztetvén előmenetelében hátráltatik.

De mindezek orvoslásával sem lesznek a nemzetnek e tárgyu aggodalmai elháritva. A mint már fönebb érintetett, a lefolyt franczia háboruk eléggé figyelmeztették a nemzeteket, hogy állandó katonák nem elégségesek az országok megőrzésére; polgári védelemre, Landwehr-re, volonokra van szükség, ha csak a rendes hadsereg száma annyira nem neveltetik, hogy az óriási erőre törekedő ellenség hadait legyőzhesse; illy nagy számu sereget pedig békesség idején tartani, elviselhetlen adót kivánna. S valljon nem vonnók e el a nemzeti ipar minden ágaitól a munkás kezeket?

Ha a feudalis terhek viselésétől föloldatik a magyar nemesség, a helyett pedig köz és aránylagos adóra szorittatik, szükséges hogy, valamint a többi constitutionalis nemzeteknél, számba vé-

tessenek a költségek, mellyek a status szükségeire, a nemzeti méltóság, a kül- és belbátorság fentartására megkivántatnak, betudatván ide azon jövedelmek, mellyeket a nemzet a közterhek fedezésére fenhagyott; jobb gazdálkodás felett tanács tartatik, bölcs intézetek által a nemzeti iparnak minden ágai elősegittetnek: ugy mi magyarok is, mielőtt adót ajánlanánk, őseink nyomdokin járván, vessünk előbb számot: valljon mennyire elégségesek az ország jövedelmei a status költségei födözésére? Tanácskozzék törvényhozó testünk arról, mikép lehetne ezen nemzeti jövedelmeket gyarapitani, hasznosabban kezelni?

Statisticai adatok szerint az örökös tartományok jövedelmei, az olasz és velenczei birtokot ide nem értvén, 61 millióra, Magyarországé Galicziaval 40 millióra számittatnak; ez utóbbinak költségei ellenben sokkal kevesebbek; a köznevelésre, oskolákra, tanitószékekre nem hizem hogy adóznunk kellenék, mert a tanitók nagy száma azon szerzetesekből kerül, kik tulajdon javakkal birnak; a többi s az ujabban felállitandó tanitó székek költségei nagyobb részben pótolhatók. Fizzessünk végre mi atyák is gyermekeink neveléséért, ha az emlitett jövedelmek elégtelenek; de a tanitás elrendezésében, a nevelés felvigyázatában az országgyülési befolyást tartsuk fel magunknak, s a nevelés ügyében — sértetlenül maradván fen a legfőbb királyi hatalom — közvetlen részt vegyünk.

Nyittassanak meg csak a nemzeti ipar forrási, majd kiviláglik, mennyire maradnak hátra a magyarok az adófizetésben az örökös tartománybeliek mögött.

Ha mindez ki leend egyenesitve s az ki fog tetszeni, hogy a magyar királynak, mint illyennek, több kiadásai mint jövedelmei vannak s hogy a nemzeti ipar felélesztésére még ujabb költségek szükségesek: valljon, ki lesz közöttünk, ki koronás fejedelmétől s édes hazájától segedelmét megtagadandná? De ovást tegyünk más constitutionalis nemzetek példájára, hogy semminemü adósegedelem, kölcsön vagy akárminő adomány az országgyülés megegyezése nélkül ne követeltethessék, s felelet terhe alá vonassanak, kik törvényeknek ellenére tennének.

Még egy van hátra, mi figyelmünkre méltó t. i. a monárchiának kamatfizetéssel terhelt adóssága. — Ha ennek kifizetését más nemzetek példájára elő nem segitjük, elszegényedik vélünk együtt a monarchia! Anglia 1707ben Scotiával, 1801ben Irlandiával egyesült, arányosan osztván fel e három országokra a köz terheket; s minő hatalomra, gazdagságra, jólétre emelkedett Anglia? — A német birodalmak Nebenius tudósitása szerint 24 millió népességgel egyesültek, s lerontván a köztök felállott kártékony sorompókat, vámegyesületbe állottak; s ime oriás lépésekkel növekedik gazdagságok, ipar, mesterségek, gyárok, tudományok gyarapodnak. Monarchiánk több mint 30 millió lakosokat számlál. — Kérjük meg Ő Felségét, egyesitse atyai szárnyai alá népeit, nyissa meg általányosan az ipar forrásit; engedje meg nekünk szabadon és közösen munkálhatni, ossza reánk egyiránt a közös terheket, örökösitse nevét népei szivében s erősitse meg monarchiája örökösödésének oszlopát. — Irta SziliSárkányban aug. 20án 1842.

Kolosváry Miklós,
több t. n. vmegyék táblabirája.

A magyarhoni erdőkről.

Mindenkor forró részvéttel olvastam Hubényi József ur erdészeti hasznos közléseit már az 1833ik évi Társalkodó 39 és 40ik, valamint az 1834ki 40, 41 és 52ik számaiban azokat, a melyeket Simon Flórent ur magyarra forditván, a honi Rendek- és Statusoknak köztudomására bocsátott. Ezekre következve szinte

különös figyelmet érdemel e részben Fabriczy Sámuel több t. megyék táblabirája által az 1833ik évi Társalkodóban 90ik szám alatt tett észrevétele s javaslata is; e szerint én is érezvén a magyar honi erdők és vágások mostoha és siralmas állapotját, kezeltetésök érdemében az 1839ik évi Hirnök 75ik számu Századunkában nem mulasztottam el, egy kisded figyelmeztetést némi tudnivalókkal az olvasó világ elébe közrebocsátani. Ez, valamint a főnebbiek is, a honban milly hasznos szüleményt lesznek szerencsések élesztení? a jó Isten tudja; nem fogja e egy félszázad időnek leforgásával a régi s nem czélszerű rendetlen módok szerinti erdei kezeltetés által bizonnyal belépendő faszükség nemzetünket ezen iratok- s figyelmeztetésekre visszaemlékeztetni, és e betegségnek orvosoltatását sürgetni?

De százszorositott nagyobb öröm és valódi nemesb gondolkozásu érzelem lángolt lelkemben, midőn a magyar gazdasági egyesület erdészeti szakosztály m. elnöke által tétetett felhivásbul, Hubényi József bányászati ülnök- és kir. főerdőmesternek közléseit az 1842dik évi Társalkodó 56., 57. és 58ik számai alatt olvastam s megérteni volt alkalmam, hogy e nevezetes erdei hátramaradás, hanyatlat alvásából felébresztetvén, a magyar gazdasági egyesület s tudományos társaság méltólagi figyelmét el nem kerülvén, üdvös munkálatai sorába került s egyik főtárgyává lett.

Hubényi József ur ez ideigi szükségképen közrebocsátott figyelmeztetése, észrevételei, tervezése s javaslatai a tudomány s valóságos tapasztalásnak legmélyebb forrásából folynak s a honi birtokosok valódi figyelmét méltán érdemlendik meg; sőt nemcsak kivánatos, hanem üdvességes volna, hogy ezeknek létesülhetésére nemcsak a m. gazdasági egyesület erdészeti szakosztálya, hanem mind az ötvenkét vármegyéknek hatóságai is egyforma belátással oszlopot emelvén, statutumai s országos terjesztvényei közé soroltatván, azt hongyülési tárgynak lenni méltatnák s ismertetnék el, hogy ezen rendetlenség és naponkinti erdei sülyedés elháritathatására világos és alapos alkotásu különös törvényeket hozni szükséges lenne.

Mindazonáltal, hogy e tekintetben is sok hasztalan s mégis czélt nem érhető tanácskozás- és vitatkozások között e részben igen is drága és szükséges idő hasznos alapitás és minden foganat nélkül ne muljék, javasolható lenne az, hogy a magyar gazdasági egyesület, a magyar hon javára s boldogságára nézve, a hazánkban lévő legjelesb erdészeit felszólitásra méltatván, bizná meg, hogy egy rendszeres népszerű erdészeti, rövid tartalmu, de mégis mindeneket magában foglaló utasitást, javaslatot és figyelmeztetést készitsenek, és azt a m. gazdasági egyesületnek megbirálás, itélés, bővités, kijavitás, vagy megröviditès és tökéletes kidolgozás végett beadják; mert egy ember egy elme; többnek egybekapcsolt értelme, tudománya s tapasztalása mindenkor több elfogadhatót alkothat, foglalhat, terjeszthet, észrevehet, világosithat fel.

Hubényi József ur ugyan az 1842ik évi Társalkodó 56ik száma alatt, a honi erdőség és erdészet balsorsát két részre osztotta, ugymind jog és kezelésbeliekre (Rechtliche und Behandlungsweise). Az elsőnek okai közé azt sorolta, hogy általányosan czélszerü erdei rendőrségünk nincsen. Azonban e részben meg fog Hubényi József ur engedni, ha őt figyelmeztetem, hogy ezen állitását az 1840dik évi törvényünk nem fogadhatja el, miután a mezei rendőrség folytában az erdők, vágások, ebbeli ültetések, javitások, stb. védelmére, megtarthatására s mindezeknek menthetésére már alapos törvények foglaltattak, léteznek, s életbe kerültek is; csakhogy ezek még ezideig az ebbeli felügyelő mezei rendőrségi birószágra nem bizattak, behozva s felállitva nincsenek; hanem jobbadán a járásbeli eddigi birószágra bizattak, a melly a tömérdek más

criminalis és civilis pörök, panaszok, exmissiók s executiók elintézése s végrehajtása miatt időt nem nyerhetvén, az erdei dolgokat s történeteket halogatni, vagy végképen elhagyni kénytelen. E részben tehát még a rendőrségi bíróságnak hiánya s nemléte miatt volna külön tagokból, a mezei rendőrség alapjai szerint kinevezendő minden megyében egy erdőmester, és minden járásban egy biró és esküdt is, a kiknek felügyelő kötelességök egyedül csak abból állana, hogy a mezei, erdei, vágási, javitási, vetési s ültetési stb. lopások-, rontások- s kárositásokra felvigyázzanak, azokat megjárják, vizsgálják, becsüljék s ezeket a találandó valódi értékökhöz képest, a rendőrségi törvény rendelete s szigorusága szerint, a kártevők által azonnal az illető birtokosnak meg is téritessék, és a kárositókat a történetek s esetek mivoltához képest meg is büntettesse.

A mi Hubényi József ur második állitását illeti, hogy erdeinken még számos nyomasztó terheltetések nyugosznak, szent igazság, s addiglan bizonyos erdei jövedelmezésre a honi birtokosok nem is számolhatnak soha, miglen különösen az urbéri, épületi, tüzi s más minden ingyeni fájzásoknak nyomai léteznek; más faadományok is, a mellyekkel ekkoráig a földesur jobbágyának csak ingyen tartozott, s az mindezek mellett is az uri erdőséget egyetemben rontani s pusztitani segitett sőt törekedett.

Hogy tehát Magyarhon e részben is virágzóbb rendre s más országokhoz hasonló lépcsőre emelkedhessék, figyelmét arra forditani bizonnyal nem lehet káros, és Hubényi József ur figyelmeztetéseit s javaslatait is elfogadni, méltánylani. Hanem különösen oda juthatni törekedjék, hogy a jobbágyokat nemcsak a szántóföldek, rétek, legelők, stb. hanem az erdőkkel is tökéletesen s mindenekben elkülönözni lehessen, miután hasznos szüleménye ennek bizonnyal az lenne, hogy a jobbágyság, a maga erdeje, fája, makkoltatásával, házi szükségeit rosz és szokott elvtelen gazdálkodásánál fogva ki nem elégithetvén, minden előfordulandó ebbeli más és ingyen nem járandó szükségeit urától pénzen megvenni kénytelenittetnék; akkor megtanulná azt, miképen kell az erdőket, a fát becsülni, s mellette mindenekben czélszerűbb, tisztább gazdaságot vezetni és a müveltség hasznos módjait kikeresni; s épen ezen egyedüli egy elv vezetne bennünket oda, hogy erdeink felméretvén évi esendőségekre osztatnának, és az erdészeti systhema szerint kezeltetvén, jobb, bizonnyal czélszerü s eddig nem ismert hasznot s jövedelmeket hozandók s nyujtandók lennének, miszerint azoknak fentartása, javitása és értéke is nagyobb tekintetet arathatna s a rendkivüli irtásoknak is gátot támasztván szünetre kerülendne.

A kezelésbeliekhez Hubényi József ur azon hiányokat sorolta, hogy az erdők tervtelen vágatása és a fagyarapodás, vagyis szaporodás (Holz-Zuwachs) számba nem vétele tekintetéből végre tönkre kerülendnek. Ismét valóság, csakhogy a faszaporodás szinte kétféle természetü; a melly előbb s a melly utóbb számba vehető. Az elsőhöz tartozik a fiatal faállványok letakarittatása után származandó törzsökök vagy tuskók hajtásai (Stockausschlag), a másodikhoz számithatók a makk és más magvetésekből nevekedő faplánták eredvényei, mellyeknek ideje s kora után lehet vagy előbb vagy utóbb a faszaporodásra számolást tenni s a várakozást épiteni. Azonban a hol ez tekintet alá nem kerülend, ott az erdei jövedelmezés valamint a famennyiségnek nyerhetése egyedül bizonytalanságon alapszik; miután ennek rendszeres erdőgazdaság, rendbeszedett erdészet s annak ismeretes elvei után történendő erdei kezeltetésnél semmi tekintetben elmaradni nem lehet, hanem az magamagát ismerteti meg.

A második hiányt a rendes és kidolgozott utasitás nem létének tulajdonitja. Ismét szentül igaz, csakhogy hazánkban még azon szomoritás hazáskodik, hogy a hány urodalom, annyi a kormány vagy igazgatóság, s azoknak elvezetei, a mellyek szerint állapitatnak s szerkesztetnek, egy helyt rendesen s kivánatosan, máshelyt kedvezők vagy szomoritók az ebbeli utasitások is, s egyformaság nincs; mit a józan okosság fokozatán épülve soha jónak itélni nem lehet, hogy hány a ház, annyi legyen a szokás. Miután az illy bal tekintet-, nézetek- s alaptételekből származnak leginkább minden rendetlenségek, kárositások, elmaradások, akadályoztatások, ellenállások s végre a rendes kötelességeknek nem tevése, menetele s teljesitése is, az erdészeti gazdálkodási dolgokat és munkálkodásokat az erdészet már ismeretes elvei szerint kellene nemcsak minden urodalomban, hanem egész áldott honunkban is kezeltetni s az erdők fentartását s gyarapitását, valamint az évenkint esendő vágások ellátását s javitását tételni, vezettetni és örök életben fentartani.

(Folytatása következik.)

Az iskolamesterek sanyaru helyezetéről.

Századunk 71. számában Raichheldnek az iskolamesterek jelen állapotja s tudományi hatáskörükről állitása szórul szóra való. Hanem ez érintésében: „Miután a tanitóknak hivataluk fizetésében segitni nem lehet“ meggyőződésből vele kezet nem foghatok; mert segitni a hon közmegegyeztével igen is lehet, s reménylem is, hogy a boldogságot ohajtó Magyarhaza, melly már álmaiból ébred, a mivelésről sok vitáknak a közel országgyülésen ugy is véget szakasztand.

De fizetésökbeni segélyük után még nagyon kivánatos volna, hogy jövőben az iskolamesteri hivataltól a harangozás és a nevelésbeni több akadályok, mellyekből száz meg ezerféle üldözések származnak, eltávoztatnának.

Méltán megrovandó Magyarhonban a pórsag közt ama megcsontosodott szokásos „felhőelébei“ harangozás; mert midőn a levegő gyenge sürüsödését látja, vagy a legcsekélyebb felhővel történő első dörrenést hallja, tüstint harangoznia kell; s mégis ha a fergeteg sebes jötte s hirtelen csapása a határt éri, a mestert, mint ennek főokát, mint az egész helység kész kártevőjét, tüstint vagy szolgálatja éve végén, mint kanászt, házi családjával együtt elkergetik.

Máskint van ez Ausztriában, Némethonban, hol tekintetük, becsük s tisztes fizetésük, még pedig a magistratusságok által fentartvák, s nem háborgattatnak szüntelen további hivataluk s kenyerük országvándorlólagi keresésére; miután mindenki hivatali kötelessége hiv pontos teljesitésével örök kenyerét eszi. Ha pedig egy tanitó jobb hazába lett költözte után hivatal megürül, nem futhatnak a közelebb s hamarább hirthallók a jobb fizetéssel diszitett üres hivatal elnyerésére, hanem léteznek iskolai hirlapok, mellyekben legottan csőd hirdettetik az illető helyszinen a kitüzött időre, hol minden szükséges tudományokbani jártasságáról szóló oklevéllel s a minden félévben az iskolavizsgálatkor neki érdemszerint kiadott, tanitványai minő próbatételeiről bizonyitványival jelenend meg a folyamodó. Csak a többször magát jelesen kitüntető mint érdemteljes nyerendi az ürült hivatalt.

E rendszer czélszerű volna Magyarhonban is, hogy a mesterek a községeknek kényőktől ne függjenek s a rajtok paczkáló rögzött gorombaságok gátoltassanak, a mestert hivatalából csordáskinti elüzés felsőbb engedelem nélkül bizonytalan okokra ne történhetnék; az ürült hivatalokba ne a templomi fülsértő orditás légyen felvételi elvül kitüzve, ne hogy igy a Mártonféle szomszédok, hamar megjelenvén, csatát képző orgonamorajok s ablakrázó torokzajok által a községeknek tetszvén felvétethessenek; mig azalatt más sokkal képezettebb egyén, nyomoru fizetésen szegénységgel küzdve, a tanitásnál sok üldöztetések közt buslakodva, sirva eszi panaszos kenyerét.

Azért léteznének iskolai tudományos hirlapok, mellyek a tanitónevelőknek lámpa világosságul szolgálnának, s ne lenne szabad minden egyénnek ön eszméje után nevelni, hanem felsőbb helyen határoztatnék meg, minő tudományokat, mellyik osztálynál lehet tanitani? hol s mikint nevelni?

Ezek a honi iskolamesterek legsürgetőbb szükségei, legforróbb ohajtásai!

Kulcsár Alajos,
felső-öri iskolamester.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

80. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **october 10.**

Elmélkedések hazánk mult és jelen állapotja felöl.*)

III.

Európa népeinek nemzeti jellemét nemzettörténetükből magyarázni, Európa nemzettörténeteit évszázadok szerint rendezni, az események befolyásait a polgárisodás, értelmiség és ipar kifejlődésére vagy teremtésére kitalálni, egy nemzet kitünő szokásait és hajlamait historiájából, népünnepeiknél, nyilványos és házi-polgári életökben kitanulni, a nemzettörténeteket majd egyenkint átpillantani, majd mindnyáját összesen a világtörtenetben szemlélve fölfogni; minden ország statistika-geographi-ethnographi-hierarchi viszonyaival megismerkedni; utánna minden nemzetet hazájával, alkotmányával, nemzeti nyelvével és jellemével ens unum-kint tekinteni, képzelni s mindent együtt s egymással összehasonlitani; Spanyol-, Olasz-, Franczia-, Angol-, Német-, Svéd-, Lengyel-, Orosz- és Magyarország történeteit philosophiailag felfogni, megvizsgálni s összehasonlitani; a történetet mindenütt az időnkinti politikai alkotmányból kifejteni; ez alkotmányra ismét a történetet alapitani, s ekkép a mostani európai országalkotmányok kiképződési módját s az Európában uralkodó monarchiai elveket megbecsülni; aztán átpillantani: mi volt Europa a keresztes hadak, a puskapor használata, könyvnyomtatási mesterség föltalálása, Amerika fölfödözése, az egyházi reformatio, I. Péter orosz császár megjelenése és a franczia lázadás előtt; — mi lett Europa ezen elválasztó epochák következtében? Mi volt Anglia a magna charta birtoka előtt s az ezérti tusa alatt; mi lett e magna charta birtokában? ez minden európai statusférfiaknak méltó foglalatossága lehetne. De illy studium elkerülhetlenül szükséges, ha képesek akarunk lenni a jelen és jövő hiányait és hasznait, szükségeit és kivánatait valódilag és helyesen felfogni s végre elismerni, hogy egész Európa csak egyetlen nagy családot képezve, csak egy őszinte felebaráti szeretetre alapitott testvérszövetségben állhat fen és virágozhatik szerencsésen, önmagát tisztelve s másoktól tiszteltetve, becsületben és méltóságteljesen.

El fogjuk ismerni, hogy — mig Magyarország (ezen Europa kicsinben) veszedelmes optimismusban elaltatva deákul tengődött, szebb s jobb jövendője reményének minden őszinte, lelkes magyar szivéből napról napra eltünni kelle: mert a mindig szomoritóbban és nyomasztóbban kifejlődött viszonyok semmi kétséget sem látának fenhagyni, hogy az 1740ben nagylelkünek (magnanima) és szeretettnek (percara) bélyegzett magyar nemzet deákul optimizálva kénytelen leend magában összedölni, eltikkadni, elrothadni és saját zsirjában megfuladni. Annyival örvendetesebben lepetünk meg a nemzeti magyar fiatal erejü életvidor latin optimismusából fölébredésének látásán. A magyar nyelvnek — melly további és mindig nemesb kifejlődése felé óriási léptekkel erőteljesen halad — nyilványos ügynyelvé emeltetése óta Magyarországban őszintébb, előitéletmentebb, munkásabb, nemesb nemzetélet s ezzel szebb jövendő fejlődött.

Ki a nemzeti Magyarország törvényes utoni s felvilágosodott atyai kormány ótalma alatti fejlődését előitélet nélkül vizsgálja: egynél több jót tisztelve méltányoland, az ifjulag heves nemzetnek egynél több gyengeségét és fényesen s magasra fellobbanó buzgalmát menthetendi, s nem kivánandja, hogy egy, sokévü latin álomból alig felébredt, erőt érző, haladni vágyó, minden nemesre s jóra lelkesedve fogékony nemzet az olly soká elhanyagolt és ezért hátramaradt honi érdekek felvilágositása és tanácskozás alá vételekor a nemzetgyülekezetekben mindenkor valamelly óparliamenti nemzet szabadelmüleg őszinte és hidegvérüleg nyugodt méltóságát fentartsa és gyakran kényelmetlen korlátait soha át ne hágja. Az elfogulatlannak már régen át kelle látnia, hogy utbaigazitó oktatás vagy szigoruan pirongató intés, a törvényekrei komoly és méltóságteljes utalás, a magyarilag jónak nagylelkü s részrehajlatlan méltánylása, a kormányzási szempontoknak, Magyarország alkotmányos viszonyaira nézve az ausztriai császárság iránt, tartózkodás nélküli felvilágositása, a nemzet alkotmányos jogainak szent megbecsülése, szilárd-szigoruan törvényes behatás, valódi keresztény szeretet és igazi országatyai gondoskodás, szellemében kimivelt és Magyarországra tettlegesen alkalmazott ethicai kormányelv nálunk mindig több jót okoz és okoznia kell, mint minden más bár minemü és nevü törvénykivüli rendszabály. Századok tapasztalása tanitja, hogy azon társaságban, mellyből a keresztény szeretet szelleme számüzve, mindig gyülölet és üldözési szellem, elégedetlenség és pártszellem, dicsvágy és czivódáskór, igazságtalanság és fejesség, nyugatlanság és bátortalanság uralkodik. Magyarországtól tehát okszerüleg nem várható, hogy ezen minden társaságról álló általányos szabályból kivételt képezzen; illy kivétel lehetősége nem is gondolható, ha a magyarok nemzeti jelleme, mikint az egy évezred történetében tisztán és igazán bebizonyult, épen olly igazán és valódilag felfogatik.

A magyarok jellemében korlátlan nemzeti büszkeség, nemzeti föllengzés, minden önkényes hatalom megvetése mélyen gyökerezve fekszik. E főjelleme a magyar nemzetnek némelly egyes magyarokban kihalva és eltemetve lenni látszik, az egész nemzet nagy tömegében azonban bámulandó nagyságban él, fölébred, óriási erővel fellobban, valahányszor Magyarország nemzeti ügye megsértetik.

A magyar nemzetről mindig tökéletlen kicsinszerü eszméket tápláltak. Nem tartották érdemesnek nemzetjellemét a nemzettörténetből kitanulni, sokkal kényelmesebb lévén, nemzeti jellemet költeni s e költészet rovására azt ostromolni. A magyarok nemzetiségében a legnemesbet és legtisztábbat, sorsában a legmagasztosbat, legszebbet félreismerték. Magyarország nemzettörténete tanitja, hogy valáhanyszor a fönnevezett, az egész nemzeti lényben meggyökerezett, megtestesedett és megcsontosodott főjellem figyelem nélkül hagyatott, a kormánynak legüdvösebb rendszabályai törést szenvedtek. S ez Magyarország egész történetének tartalma, mellynek tekintetéből a magyar jellemnek nemzettörténetből alapos, előitélettől ment studiuma minden a statusgépbe hivatalosan nyuló statusférfiunak első, leglényegesb és legfensőbb feladata most és mindörökké.

*) Lásd Századunk 39., 40. számát.

Nem szabad tekintet nélkül hagynunk, mikép Magyarország épen most van indulóban, hogy a homályos latin országból a magyar nemzeti szellemtől szépen kivilágított áldott földre, a nemzeti Magyarországba, mindenestül átköltözzék; a latin sivatagon már átkeltek; a magyar legszentebbjét elboritó latin köd elpárolgott; a délibábok a déli naptól körülsugárzott mennyei képben mutatják: mi lehet Magyarország és mivé kell lennie, ha a szándék teljes egysége mellett, kölcsönös legfőbb bizodalommal s minden egyoldalu inditóok legönzetlenebb és legbecsületesb mellőzésével a lehető legjobb egyetértés Magyarország királya és nemzete közt rendithetlenül megalapitva. A honatya inti szeretett nagylelkü magyarjait, a megnyilt áldott földre a szellem igazságában s a sziv tisztaságában haladéktalanul lépni.

A nemesebb magyarok előtörekvésének oda kell irányozva lennie, hogy hazájuk egy nemes nemzeti család honává váljék, mellyben a lélektisztaság, a legfelsőbbnek és legtökélyesebbnek szeretete minden földi vagyonoknál sokkal többre becsültessék; hol egyetértés és a legtisztább humanitás a nagy nemzeti család tagjait kölcsönös szeretetteljes gyámolitásra, a közbiztosság és jóllét, az általányos megelégedés alapitására egyesitse; hol türelem, szelidség, mérséklet uralkodjék, hol az álahitatosságnak semmi komor szelleme ártatlan örömöket és ünnepélyeket nem háborgat, hol az emberi szabadság csak a rosznak gyakorlásában akad gátra, szóval, hol a szeretet törvénye a status alapja. A keresztény szeretet e törvénye Magyarország egész (nyilványos és házi) nemzetéletében uralkodjék, ne csak név szerint létezzék, hanem tettlegesen gyakoroltassék is, hogy csak egyetértés, közszellem, béke és csend uralkodjék a községekben, az anyagi szenvedélyek küzdése elfojtassék, s olly lelki nagyság alapittassék, mellyet semmi földi szerencsétlenség többé meg ne rendithessen, semmi izetlen hizelgés el ne ámithasson. — A gyülölség, egyenetlenség és rágalom tápszere, az üldözés és gyengeség, a jogtalanság és bűn diadala enyésszenek; vidámság, kedv és közjóllét kisérjék a vándort utazásán a honi földön, hogy a szeretet törvénye által kormányozott magyarhonban a király, a herczeg, a gróf, a báró és nemesember, a pap, katona, polgár és paraszt, ha szivében igazi emberméltóságot visel, már e mulandó világon boldogságot, nyugalmat és megelégedést találjon, s a mennyei üdvet előre megizlelhesse.

A magyar nemzetiség szabadabb kifejlésével az olly soká szenderegve ellankadott magyar nemzet uj szellemi és ipari munkásságra ébredett; a korszellemet általányosabban kezdi felfogni, szükségeit és hiányosságait elismerni, hosszas hátramaradását érezni, s szilárd nemzeti törekedése egyesegyedül csak oda irányozva, hogy a korszellem igényeinek megfeleljen, a nemzeti szükségeket kipótolja, a hiányokat elháritsa s az elmulasztottat hovahamarább utólérje. Kötelességünk tehát Magyarország minden erkölcsi, ipari és kereskedési nemzeterejét testvérileg egyesitni, hogy a nagy nemes nemzeti czélt elérhessük s Európa nagy nemzetszövetségében mint tiszteletreméltó, önmagunkat tisztelő nemzet disszel fenállhassunk.

A nemesb magyarság Európa minden nemzeteit testvérkint kivánja ölelni; de ohajtja, hogy a magyariság is felvétessék az európai nemzetek testvérszövetségébe, s követeli, hogy a Magyarországban polgárokká lett idegen nyelvüek az önválasztotta honban testvérileg nemzetesedjenek, hogy a hazának jó polgárkint erejök szerint hasznosokká s lelkestül testestül azé válni iparkodjanak. Lehet-e ocsmányabb látvány, mint szemlélni, mikép Magyarország

idegen ajku statuspolgárainak egy egész testülete szemtelenül kitárt galád önzéssel — a közjóllétnek minden tekintete nélkül per fas et nefas — minden viszonyból, vihar- és zavarból csak hasznot huzni iparkodik, s vakmerő negéddel magán Magyarországban a nemzeti magyarnak ellenségkint áll ellenébe. S mégis illy iszonyu föllépés mindennapi jelenet volt Magyarországban a gyülölség, egyenetlenség, rágalom, üldözés, pártdüh, pusztitás, zsarnokság és hadidüh négy századában; a politikai vallási vakbuzgalom sötét korában. Valljon e merény a latin álmából felébredt magyar hazába is elrágódjék és örök önörökké tenyésszen? Egyébiránt Magyarország felvilágosodottabb, becsületes és valóban becsületre méltó, okos és körültekintő idegen ajku polgára elég belátással és igazságszeretettel bir, hogy átlássa, milly okvetetlen szükséges, hogy mi mindnyájan, hazánknak a magyar törvények ótalma alatt szerződésileg és statusjogilag alkotmányos szabadságban együtt élő fiai, mint közös hon statuspolgárai, mint magyarok, egymást testvérileg öleljük, a már elmult, soha vissza nem térendő szerencsétlen századokban mindenoldalulag elkövetett balfogásokat és kölcsönös sértéseket egészen elfelejtsük, a jelent tekintvén jobb jövendőről gondoskodjunk s boldogságunkat és közös megelégedésünket, nyugalmunkat pártszszellem nélkül a statuspolgári kötelességek leglelkiismeretesebb teljesitésében keressük; hogy a közös haza érdekeit saját, egyedül valóságos érdekinknek ismerjük el, s azoknak teljesitésére Magyarország erkölcsi, értelmi, iparı és kereskedési erejét lelkiismeretesen egyesitve minden oldalról kifejtsük, lehetségig tágitsuk, szóval, a közhaza javát előmozditsuk, Magyarország nemzeti becsületét terjesszük s testvéri egyetértésben haladva a világ tiszteletét, a magyar utóvilág köszönetét megszerezzük, ezt pedig a magasabb statuspolgári erények hű gyakorlata s emez erényeknek az ivadékrai szorgos átültetése által mindenoldalulag egyesitett erővel állandóan megalapitsuk, hogy igy hazafiuságunk, hiv egyesülésünk által drága anyaföldünket szebb viradásra juttatván, a külföldiek, kik alig sejték lételünket, észrevegyék, mi pedig érezzük egyszersmind, hogy voltunk, vagyunk, leszünk is.

Őszinte hazaszeretet, egyetértés és egyesség, polgári hűség, nemzeti becsületérzés, közszellem, jogosság, becsületesség és illendőségszeretet, a törvények szent betöltése, valódi felebaráti szeretet, ez tartalma a nemesb magyar igényeinek a Magyarországban született és polgárokká lett idegen ajkuakhoz, mivelhogy mindnyájan valóban s a szó teljes értelmében magyar statuspolgárok. Vagy talán idegen status polgárai ők, kik Magyarországban csak mint idegen vendégek tartózkodnak? — Nem kivánunk még helyt adni illy komor gondolatoknak.

Bárándy.

Hasznos javaslat a magyar journalok tulajdonosi és szerkesztői számára.

Ha meggondoljuk, egy jó és érdekes ujság szerkesztése néha mennyi pokolbeli kínokkal vegyitett bajba, fáradságba és munkába kerül, mennyiféle költséget kiván, mennyi értelmet, ügyességet és szakismereteket követel; ha tovább azt tekintjük, milly csekély a magyar olvasóközönség száma: valóban bámulni s csodálni kell, mikép létezhetnek nálunk olly sok s annyi csinnal, annyi szorgalommal kiadott olcsó magyar journálok, mellyek egy idő óta majdnem általában mind külsőleg mind belsőleg szemlátomást javultak; és ebben, teljes őszinteséggel közbevetőleg legyen mondva, jó példával első lépett fel a Hirnök, mellynek pártatlan, mérsékelt hangulatja, csermelykint tisztán folyó, könnyen érthető stilje, finom papirosa, csinos olvasható nyomtatása méltatást érdemel.

Tagadhatlan, minél nagyobb az olvasóközönség s igy az előfizetők száma, annál kisebb lehet az ujság ára is. Bizonyitja ezt a Mezei naptár szörnyű majd nem filléri olcsósága, minek egyedüli oka a százezernyi példány. Ha tehát a magyar ujságok tulajdonosi és szerkesztői nagyobb közönséget kivánnak nyerni, akkor ez lenne sükert biztositó egyszerű javaslatom. — A Pesti Hirlap és Világ adják vezér- vagy is inkább vélemény-czikkjeiket és czáfolatokat, pest-budai s megyei hireket, hirlapi kalászokat, ujdonságokat, tárczát, értesitőt, a szokott hirdetményekkel stb., a külföldi történeteket egészen kihagynák s mellőznék. A Jelenkor, Hirnök és Nemzeti Ujság, melléklapjaik mellett, közöljék a külföldi hireket, nélkülözvén a megyebelieket. Mi leend ennek természetes következése? a szerkesztők vagy tulajdonosok, kevesebb munkájuk, kisebb költségök lévén — mert igy hetenkint egy ivvel kisebb lesz a tartalom, melly most minden ujságokban ismételtetik — lapjaikat olcsóbban adhatják; olvasóközönségök növend; mert a ki most egy lapot tart, hármat, négyet fog járatni, mit most a fenérintett ugyanazonságok ismételése miatt nem tesz. E javaslatból eredő egyenes haszon kiszámitására kevés algebra kivántatik; mert három négyannyi előfizető, harmadrész munka és költség leszámitásával, szemlátó nyereséget mutat. Mivel azonban e terv kivitele a tulajdonosok és szerkeztők közös egyetértését föltételezi, illyesmi pedig időt és egymás közti értekezést, felvilágositást s gyakorlati tapasztalást kiván: addig is, mig a t. cz. szerkesztő urak magok közt tisztába jönnének, a Hirnöknek, Jelenkornak, a Nemzeti Ujságnak, melly uj szerkesztősége alatt uj érdeket bir, azt javaslom, fogadjanak el külön is melléklapjaikra, ugy mint a Századunkra, Társalkodóra stb. előfizetőket, mennyire csak kitelhető mérsékelt áron; részökre az anyagi haszon és nyereség bizonyos leend *)

Nyitra-Zerdahelyi Lőrincz.

Bugeaud és Algir.

Jelenleg, midőn Abd-el-Kader ellen Afrikában uj táborzás kezdendő, vagy már el is kezdetett, Bugeaud general már érintett meglehetősen kimeritő iratának megjelenése az ottani viszonyokról annál nagyobb figyelmet gerjeszthet. Dentu könyvárusnál jelent meg, czime: „L'Algérie. Des moyens de conserver et d'utiliser cette conquête."

Ha ki hivatást és ismereteket egyesit, az afrikai viszonyok felől ténylegesen alapos felvilágositásokat és üdvös tanácsokat adandó, a general bizonyára az, ki mintegy másfél év óta az ottani katonai és polgári kormány élére állitva, annak minden ágozataiban a legpontosabb ismeretekhez juthatott, s ki a számos táborzásokban az országot egymásután minden irányban bejárta, vizsga szemekkel annak körülményeit megbirálni módokkal birt. A röpirat,

*) Részünkről a tisztelt beküldő urnak barátságos szándékát megköszönvén, őszintén meg kell vallanunk, hogy terve kivitele által olly kecsegtető eredményt nem várunk, mert igy is ugy is fenmarad a főbaj: a magyar közönség csekélysége a politikai lapok aránytalan sokasága mellett. A mostani politikai lapok fele is elég lenne e maroknyi olvasóknak. A német, franczia s angol nyelv egyenkint 40 milliónál nagyobb közönséggel bir, a magyar hárommal, s annak is négy ötöde alig tudja mi a politikai olvasmány. A nevezett három nemzeteknél csak kivételkint tartatnak más nyelvü ujságok, alig egy vagy két pctnyi olvasók által; a magyar hirlapolvasók nagyobb fele német és más nyelvű lapokat olvas. Honnan keletkezzenek már most az ezernyi olvasók a hét magyar politikai lapokra? Nem itt fekszik a magyar journalistika főbaja, hanem ollyasmiben, miről — egy néhai honi statusférfival szólva — sokat lehetne mondani. *A szerk.*

mellyben most vizsgálatának eredményeit hazája s egész Europa nagy közönsége elébe terjeszti, tanusitja, hogy az alkalmat nem hagyta hasztalanul elsuhanni, valamint az más részről éles látásának és helyes itéletének, de egyszersmind tanuságául szolgál azon őszinteségének, mellyet mint general, vagy követ, vagy bármikép viselt hivataljaiban tettlegesen bebizonyitott. A hang, mellyen Bugeaud general szól, most is egészen az egyenesség sőt néha amaz erőteljes, de hivatással biró katonához nem illetlen nyerseség jellemét viseli, melly néha a furcsaságig menve, kamarai beszédjeinek is sajátságát teszi. A főkormányzó minden tekintetbe jövő fontos szempontot, de kivált az elfoglalás és gyarmatositás kérdéseit, különféle oldalaikról felfogva tárgyalja röpiratában, s ha végre azon végeredményhez jut, hogy az általa behozott rendszer egyedül nyujtja a siker és tartósság garantiáit, ezt annál természetesbnek találandjuk, mivel valóban az ottani hivatalbani elődjeinek egyike sem nyujtott más uton nagyobbat és áthatóbbat.

Bugeaud tábornagy tudomás szerint e fontos hivatalrai hivatása előtt, mellyet most visel, a kamarában mindig a korlátozott megszállás rendszerének, azaz csak a tengerpart bizonyos pontjai elfoglalásának nyilt követője volt, de mindig azon nézetét fejezte ki, hogy ha az elfoglalás mégis terjedelmes mértékben akar kivitetni, ugy nem kellene fél uton megállni, nem roszul alkalmazott megtakaritásokat eszközölni akarni, hanem minden erő megfeszitésével kellene akkor a kitüzött czél gyors elérésére munkálódni, az ország teljes meghódítását, az ellenség hatalmának lerontását s annak belyében a franczia uralkodás biztositását a szükséges, bármilly tetemes áldozatokkal eszközölni. E czélra mindig legalább 100,000 ember Afrikábani tartását monda szükségesnek s azon hadviselési modort javaslá, mellyet azóta valóban és szerencsésen gyakorlásba hozott. Most, midőn már annyira mentek, erkölcsileg és anyagilag lehetlennek állitja a kezdetről visszalépni; a korlátozott megszállásnak előbbi eszméjéről többé szó sem lehet, s Francziaország előbb nem nyughatik, mig az egész ország urává nem lön. Igaz, ez még nehány tusába kerülend, még számos és nagy áldozatokat kivánand, de a ki a czélt akarja, annak elérésére az eszközöket is nyujtsa kézhez, s azok, kik minden áron mindig azt kivánák, hogy az elfoglalás a szó teljes értelmében véghez vitessék, most nyugodtan maradjanak azon következményeknél is, mellyeket kivánatjuk kivitele szükségképen maga után von. De az országnak minden uj veszély elleni tökéletes biztositására, ha már valóban meghódittatott is, a seregnek, melly most valóban nem bir feladatának és feladata nehézségeinek megfelelő erővel, még számos évig 80,000 vagy legalább 75,000 emberből kellend állnia, hogy necsak minden fontosabb pontot elegendő erejü őrizetekkel megszállni, hanem mozgékony hadlábokat is rendszeresitni lehessen, mellyek az egész országot minduntalan keresztülkasul portyáznák be. Csak igy lenne biztosság nyujva, hogy a roszakarók minden kisérlete, a belföldi lakosságot átalányos vagy részenkinti pártütésekre bujtogatni, csirájában azonnal mindenütt elfojtassék.

Bugeaud generál azon tulajdonságokat is kiemeli, mellyek az Afrikábani parancsnokságokra hivott tábornokoknak szükségesek, kivánván s szükségét meggyőzőleg bebizonyitván, hogy e tábornokok fiatal, teljes férfierejökben levő, tehát minden tekintetben illy pusztitó hadiszolgálat viszontagságaira termett, lehetőleg az éghajlathoz szokott, az ország helybeli minőségét jól ismerő, s ha lehet, annak nyelvét is értő férfiak legyenek. Ezen tanácsadások czélirányosságán bizonyára kételkedni nem lehet, de nehezebb volna a szükséges számu generálokat találni, kik a jeles tulajdonokat mind, vagy csak nagyobbrészt is egyesitsék.

Különös szakasz a hadigyarmatositás kérdésének van szentelve, s a mellett ama számos fontos munkálatok előszámitvák, mellyek a seregek által ottan már kivitettek. Azon haszon is tárgyaltatik, mellyet a benszülött törzsökökből huzni s mi módon őket had és békeidején használni lehetne.

Mi az igazgatást általában illeti, Bugeaud generál azon véleményben van, hogy az bizonyos évsorig még tisztán katonai maradjon, különös polgári kormányzó felállitása nélkül, melly, mint tudva, sok gyarmatostul már mostantól fogva elkerülhetlen szükség gyanánt sürgettetik. A generál mostan még minden hatalomnak egy személybeni öszpontositását kivánja, melly az országnak minden pillanatban belső vonaglások által megrenditett állapotja mellett az igazgatás egységét és erejét egyedül képes biztositni. Az egész irat azt iparkodik bebizonyitni, hogy e gyarmat, ha a meghódítás már egyszer befejezve s jó telepedési rendszer eszközölve leend, mindazon áldozatokat, mellyeket Francziaország annak elfoglalására és fentartására pénzben és vérben már tett s még tenni kénytelen lesz, egykor dúsan kipótolandja.

Statistikai apróságok.

Hazánkba évenkint körülbelül mintegy 30,000,000 fr. áru franczia és olasz borok hozatnak be, s e tetemes indirect adózás senkitől sem vétetik tekintetbe, pedig nálunk — a nyers anyagok hazájában — azon kellene lenni, hogy termési szerekben csak az elkerülhetlenül szükségesek hozatnának be, illyen czikkelyekből pedig, mellyekben országunk tetemes felesleggel bir, vagy épen semmi, vagy csak ritka kivételkint, nehogy a behozatalok évenkinti szembeszökő szaporodtával e részben is sülyedjen passiv kereskedési mérlegünk. A franczia boroknak hazánkbai behozatalánál pedig épen azon botránkoztató körülmény fontolandó meg, hogy mind vörös borink, mind pezsgőnk csak kevéssel alább való a franczia boroknál, és jobb kezelés mellett könnyen is felülmulhatnák azokat, valaminthogy már jelenleg is a tokaji s ménesi aszubor tulajdonságait hiában keresnők egész Francziaországban; a franczianak czimzett pezsgő pedig többnyire csak német fabricatum. — Anglia, mellynek semmi bor termesztése, és mégis érzi a franczia borok beszállitásának sulyát, és Albion fiai közt is kezdnek emelkedni szózatok ellene. Mig más italok bevitele Angliába naponkint csökken, addig a franczia boroké folytonosan szaporodik.

A f. év nyolcz első hónapjában Angliába 188,896 gallon bor szállittatott be, mig a mult év megfelelő hónapjaiban 180,648 gallont tett a behozatal, tehát ezidén 8,248 gallonnal több. A rajnai boroknál ez összegre 150 gallon esik.

Szembeszökő e növekedés mellett a foki borok Angliábai bevitelének apadása, melly a mult év első nyolcz hónapjaiban 119,910 gallont tett s ezév megfelelő hónapjaiban csak 106,035 gallont, tehát 13,875 gallon fogyatékot mutat.

Lássuk áttekintését némelly boroknak, mellyek Angliába bevitetnek, s nem csekély szomorral látandjuk, hogy mig az iszákos angoloknál a borfogyasztás folytonosan kevesbedik, addig nálunk a franczia borok behozatala mindinkább gyarapodik daczára annak, hogy, mint mondók, a magyar pezsgő készitése nem képzelt tökélyre hozatott:

Maderai bor bevitetett 1841. 8 első havában	55,736 gallon
„ „ „ 1842. „ „ „	36,859 „
tehát f. évben kevesebb	18,877 gal.nal.
Portoi bor bevitetett 1841.	811,376 gallon
„ „ „ 1842.	486,716 „
tehát 1842. kevesebb	324,660 gal.nal.
Xeres és más spanyol borok 1841.	1,019,607 gallon
„ „ „ „ 1842.	955,576 „
tehát 1842. kevesebb	64,031 gal.nal.
Minden egyéb borneműekből bevitetett 1841. évben	155,417 gallon
1842. pedig	145,639 „
Kevesebb tehát ez évben	12,778 gal.nal.

Ha tehát minden behozott borok mennyiségét összeadjuk, Angliára igen kedvező eredmény fog mutatkozni s kitünendik, hogy csak ez utolsó év nyolez első havában 425,812 gallonnal kevesebb bor hozatott be mint a mult évben. — A különféle borok rovata alatt boraink is nem csekély mennyiséget tettek, mellyeknek fogyatéka nem a legkedvesebben hathat hazája kereskedését szivén viselő magyarra.

Belgiumban, mellynek felsőszine 541 négyszög mérföld, a népesség 1830ban 4,076,513 lélekre ment; 1838ban hivatalos számadás szerint 4,262,260 volt. Közelebbről 4,316,943-ra számitják; kik közül 4,295,801 rom. kathol. 6128 protestans, 1873 izraelita; 14,141 bizonytalan hiten lévő. — Minden 40,000 lakosra jön egy képviselő, és minden 79,600 személyre egy senator. Legsürübb a népesség keleti Flandriában, hol 14,544 lélek lakik egy négyszög mérföldön, legritkább Namurban, hol 3,168 lakos esik egy négyszög mérföldre.

A gyárok és kézmivek száma az Orosz birodalomban 1840-ben volt 6855 (405el több mint 1839ben); az azokban foglalatoskodó dolgosok száma (ide nem értve a bányákban, kohoknál dolgozókat) 412,931 (35,111el több miut 1839ben). A gyárok közt volt 1918 börkészitő; 606 posztó és más gyapju gyárok; 554 faggyu-olvasztó mühely; 486 érczgyár; 462 gyapotgyár; 444 gyertyaöntő műhely; 270 szappan; 216 lenportéka és 202 selyem gyár. A nemzeti szorgalom középpontja Moszkó.

A bibliaterjesztő egyesületek száma jelenleg Angliában, Walesben és Skotziában 2228, Irlandban 550, az angolok külső birtokaiban, jelesen Amerikában 2800, Azsiában 85, Afrikában 16, Ausztraliában 17, és végre a nyugotindiai-szigeteken 226. Az utolsók közül 16nak fejei és igazgatói felszabaditott serecsenek.

Varsó népessége a mult évben volt 140,471. Ezek közül keresztények 50,033 férjfi, 53,277 nember, zsidó 18,053 férjfi, 19,106 nember, s végre 2 muhammedanus férjfi, mindössze 68,088 férjfi és 72,383 nember. E szerint a nemberek száma a férfiakét 4295el mulja-felül.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

81. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. october 13.

Keserédes-labdacsok
el nem fogult betegek számára.

I. Szellemi és anyagi érdek.

☐ Ki lévén mondva a nagy szó: „müvelődjünk, és siessünk más már előre haladt nemzetek után gyors léptekkel“, körül kelle tekintenünk, mellyik uton fogunk nagyszerü czélunk felé legbiztosabban haladhatni. És származtak vitatkozások, értekezések, feleletek, visszautasitások, felvilágositások stb. Hirlapi irodalmunk is megértve a napi szükség komoly intő szózatát, szinte majd igy majd amugy nyilatkozott, mint azt elvei, vagy dolgozó társaiéi hozták magokkal. Legnevezetesb egymástól elágazó két ut, mellyet a haladás baráti követnek, állitólag — mint az e lapok 73 számában „Szellemi és anyagi haladás“ czim alatt is olvasható — a szellemi és anyagi. Amaz, melly alulról kivánja kezdeni a haladás nagy munkáját, mellyen a hazafi le ohajt szállni a rongyos pór szegény kunyhójába, s ezt oktatva, nevelve, jobbitva vezérelni a müvelődés ösvényére, hogy termesztéshez, munkához kedvet nyerve, ezáltal a kereskedés virágoztatásának előmunkálatait megszülje. Az utóbbi rész, mellyhez a tudós értekező ur is tartozik, mellőzve a népnevelést, akarja „előmozditani a nemzeti ipart, le akarja csatornázni a vizeket tömérdek téreinkről, fel akarja nyitni a kereskedés utait, a népnek keresetet és pénzszerzésmódot akar adni. — Az első rész vezérének az értekező ur a Pesti Hirlapot, a másodikénak a „Kelet Népe“ nagy szerzőjét nevezi. Megbocsásson azonban, ha én valamint a Pesti Hirlapot egyedül szellemi érdek pártolójának, ugy gr. Szécsényit a szellemi haladás ellenségének (!) nem tarthatom. Valjon nem olvastuk e annyiszor a „Kelet népe“ irója munkáiban a népnevelést ajánltatni; nem hallottuk e őt utolsó hongyüléseinken róla közbevetőleg olly lelkesen nyilatkozni? A Pesti Hirlapot szinte nem akarom mentegetni, mert ezt vele is szintugy mint az előbbivel tenni, tőlem vakmerőség volna. De felvilágositásul csak azt emlitem: lehet e azt egyedül szellemi érdek kedvelőjének nevezni, ki a vámszövetségről, nemzeti bankról, vasutakról, mocsáraink lecsapoltatásáról s egyéb közügyekről olly gyakran és olly szépen felvilágositólag nyilatkozva, mindez anyagi érdekü teendők ajánlásában olly fáradhatatlan szorgalommal és kitüréssel iparkodott? — Tekintsünk végig mind azon, mit mind az anyagi, mind a szellemi haladást illető tárgyakról hazánk ama fényei irtak és az olvasó közönség elébe bocsátottak, és könnyen meggyőződhetünk, hogy Romzsa Mihály urnak érdeklett czikkébeni állitásai alapnélküliek. De nem is lehet ez másképen. Mert egyedül a szellemi müvelődést pártolni, megvetve mindazt, mi a külső jólét előmozditására jótékony befolyással birhat, annyi volna, mint megfeledkezve az ember természetéről, öt angyallá alakitani törekedni; valamint ismét egyedül a külső pártolása által, mellőzve jobb részének müveltetését, belőle barmot csinálni, kiki átlátja, hogy már magában képtelenség; annál kevésbbé lehet ezt egy a 19ik században megifjudott erővel felébredett nemzetre haladási törekvése főirányaul rákenni. Azon tisztelt férfiak pedig, kik e két képtelen tulság főnökeivé hibásan felavattattak, annál inkább távol állnak illy félszeg itéletek pártolásától, minél inkább való, hogy legnagyobb ellenségök is kénytelen nagy tudományukról, magas müveltségökről s férfias szilárd jellemökről az egész haza előtt tanubizonyságot tenni. Miután tehát bizonyos, hogy sem olly pártok nem léteznek, mellyek egyedül vagy szellemiségünk, vagy állatiságunk illető szükségeiveli ellátását tűzte volna ki vezérlobogójaul hazánkban, sőt, hogy illyenek alakulása is képtelenség, szükség, hogy e két tulságot egyeztetve, mind szellemi mind anyagi haladásunkra gondot forditsunk. Én is azt mondom ugyan az érintett czikk irójával: „mozditsuk elő a nemzeti ipart, csatornázzuk le a vizeket tömérdek téreinkről, nyissuk meg a kereskedés utait, adjunk keresetet és pénzszerzés-módot a népnek, s tegyünk, ezen kivül is mindent, mi külső jólétünk csiráját élőfává növeszthetni.“ De ne mulasszuk el a lelket is, a népnevelést pedig csak azért is törekedjünk létrehozni, mivel az érintett anyagi tárgyak általa igen könnyittetnek. Különösen pedig, mi illeti a nép keresetét, ezt mi sem mozditja annyira elő, mint annak felvilágosodása, okulása.

Az e tárgy ellen értekező ur által felhozott ellenvetésekre legyen szabad még ezeket válaszolnom:

1) Nem kell attól tartanunk, hogy ha a „városok polgárai, mesteremberei stb. utólérik az angolhonbelieket, hazánkban elégületlenség nyüzgölődese izgatná a kebleket.“ Ne adjunk csak okot, ne nyujtsunk tápot az „elégületlenségi nyüzgölődésre:“ akkor a felvilágosodott polgár és mesterember is még inkább fogja fentartani a „mostani csendes békét“. Mert hol igazság ül a trónon, hol megadjuk mindenkinek a magáét, ott nincs ok „bellázadalmakra, vérengzésekre.“ Sőt inkább most, midőn bizonyos osztályok a müvelődhetéstől el vannak rekesztve, midőn a „boldogitó együgyüségben“ kénytelenek tengeni, most lehetne inkább okuk az elégületlenségre. Különben is keresztény lelkésztől hallani illy moralis oktatást a 19ik század derekán, hogy a nép „boldogitó együgyüségében megtartassék,“ egy kissé csiklandós dolog.

2) Az előhozott példák valjon mit bizonyitanak? Illyenek: „ha például egy mesterember irni tud, már tanácsbeliségre, uti, magtári biztosságra vágy“; vagy pedig, hogy azok, „kiket az oskolai évek, egy vagy más tekintélyek, vagy épen meglehetős ügyekezet közbenjöttével, a falak közül kitoltak és a gondviselés folyó nyelvvel, mellé meg függő pecsétes kiváltságlevéllel megáldotta (?); mit nem követnek ezek el hat tál ételért?“ Mi rosz van abban, hogy az olvasni vagy irni tudó mesterember tanácsbeliségre vagy mire vágy? Vagy ha ez csakugyan nem jó, mi által lehet elejét venni? Azáltal, ha a többieket is hasonlóivá, irni tudókká tevén, megfosztjuk őt azon gőgtől, mellyet beléje az irás tudása, mellyel egyéb társait felülmulja, lehelt. Hogy pedig a függő pecsétesek hat tál ételért „üstökborzogatás között kelnek fel, és nagy üggyel bajjal betanult idegen beszédeket szónokolnak“ stb. ez egyedül annak következménye, hogy nagy részök durva, müveletlen, hogy hat tál ételnél szellemibb, szebb éldeletet nem ismer s érte képes a legundokabb cselekedetek végbevitelére csábittatni, képes mások kaján czéljai rut eszközévé aljasodni. Eleven példái ennek napi renden levő corteskedéseink.

3) Nagyon balul fogta fel a népnevelés ügyét tudós értekező ur, ha azt hiszi, hogy általa közhivatalokrai nevelés értetik. Hiszen a földmivelő azért földmivelő marad, ha őt emberré teremtjük is, és kiemeljük — legyen szabad mondanom — baromi ostobaságából,

mellyre eddig kárhoztatva volt. Nagy különbség van a tudós és népnevelés között.

4) Előhozatnak az ügy kivihetőségének nehézségei is, mellyek utoljára a pénzen, ezen centrumán minden intézménynek, akadnak meg. Erre tehát nincs pénz, de egyébre van. Csakugyan olly mellékes dolog e létünk jobb részének jóléte, hogy mig hasztalanságokra ezereket pazarlunk, erre mi se jusson. Az is emlittetik, hogy bármilly népes teremben valamelly jó czélu aláirási iv nyittatván, a „nevelést, csak nevelést!“ kiabálók elszélednek. Igaz ugyan, hogy vannak illyenek, de jaj volna akkor, és háromszor jaj árva nemzetünknek, ha ez általányos szabályul felállittathatnék. A nevelésrei adakozástól pedig csak azok irtózhatnak, kiknek főtörekvésök abban központosul, hogy a népet boldogitó együgyüségében megtarthassák. Dixi.

II. Következetesség.

A haladás koránya beköszöntével honfiaink a büntetés mérsékletére is kezdették forditani gondjokat, és azon rész, melly gyors léptekkel szökött előre — jól e vagy roszul? ez az ő dolga — a botozási rendszert ki akarja küszöbölni. Szükséges e a botozás további megtartása, vagy tanácsosabb annak végképeni kiküszöbölése, azt vitatkozásom tárgyává tenni korán sem akarom. Mondatott erről mindkét rész által sok, elég talán, hogy mindenki ez értekezések utján hitet teremtsen magának felőle, melly elveül szolgálhat. De ha a külső büntetésekben a szigort mérsékelni ohajtjuk, illő, hogy mindenkor következetesek maradjunk, mit se cselekedjünk, mi ellenünk vádképen felhozattathatnék. Lehet ezt az anyagiakról a szellemiekre, valamint viszont is helyesen alkalmaztatni.

Vannak hibák és visszaélések, kivált nagyobb városokban, mellyek törvényes uton nem javithatók, mert parányiságuk szine miatt oda nem is vonathatnak. Ezeknek elejét csak intés, dorgálás, oktatás által lehet venni; ugyan ezen eszközökkel lehet elháritani is, nehogy tovább harapozzanak. De ez intéseknek szelideknek kell lenni, nehogy durva mocskos pasquillokká alakuljanak, mellyek a mellett, hogy az ember méltóságából igen sokat vonnak le, javitását épen nem segitik elő. — Eddigi czélzásom talán homályos, legalább nem eléggé világos hogy megértessem, kire vonatkoznak szavaim. Tehát ad rem!

Ismerek helyet, — hol? talán fen, hetedhét ég alatt a holdban, elég az, hogy ezen hely tettleg létezik és a Hirnök sok olvasója előtt sem ismeretlen, prout figura docebit — ismerek tehát egy helyet, hol, ha nem csalatkozom, a büntetések szeliditéséről hosszan szélesen hangoztak czifra értekezések, bölcs oktatások. Ez magában nem helytelen, sőt ajánlatos is. Mert ha csakugyan szükséges azokat lágyitani, ugy arról vitatkozni az emberszeretet szent kötelessége; ha nem, az igazság minden ellenzés daczára is kivívja diadalát, és a felemelt szózatok pusztában kiáltozó szavai gyanánt fognak elenyészni. Ugyan e helyen talán ezer példát tudnék mutatni, hogy a szelidség, urbanitas, nyájasság mellett hosszas jeremiádák tartattak. És mégis, ki hinné? ugyan e helyen egy idő előtt nagy zajjal nyargalt be egy ember, mint hajdan Peleske tisztelt jegyzője, midőn more patrio utazván a bikák által megkergettetett, benyargal, mondom és piaczi kofai ékesszólással, becsületsértő rágalmakkal szórja mocskos szavait a legcsekélyebb hibákra; mindenben megakadván a legbámulatosabb módon zavarja össze a legkülönneműbb tárgyakat, s olly nem szeliden, olly nem urbanusan vagdalkozik az egész világgal, hogy a „köpönyeg-forditás“ kifejezés akaratlanul is nyelvünkre szökik pasquill szellemű szavai hallatára. Ki mondja kárhozatos itéletét egyesre és testületre, vétkesre, hibásra és ártatlanra egyiránt, nem kimélve semmit. De

hiába! ezt a szelidség, ezt az urbanitas ugy hozza magával. Éljen tehát a szelidség, éljen a consequentia.

III. Pro memoria.

„Virad, haladjunk!“ ezt viseli czimül homlokára sütve minden ujabb — vagy leginkább annak látszó — vállalatunk, intézkedésünk, változásunk. Hogy haladásra szükségünk van, bizonyos; és ha ezt bizonyitgatni akarnám, lehetetlennek tartom, hogy ez igaz és helyes thema csömörletig ismételt variatióinak notáját ujra el ne dudoljam. Nem is tudom, mi végre való ennek olly gyakori uj meg uj ismételgetése, a nemine contradicente hosszas disputálás, midőn széles Magyarországban alig van valaki, ki sorsán javitani, a bajt magáról elháritani ne törekednék. De az utnak javitása, simitgatása, az igazinak és czélhoz vezetőnek kitüntetése az, mire van szükségünk, és mi még olly könnyen födözve nem lesz. Honfiaink azon része is, mellynek minden tagja az esztendő minden napjában is képes volna egy egy uj inditvánnyal megörvendeztetni honfitársait, elismeri azon igazságot, hogy a „mikint?“ körül forog hazánk jövő jobb állapotjának kérdése. S mégis, urak, ha még tán ezer meg ezer inditványt alkotnánk, mindenikről azt mondanók, hogy ez foglal első helyet a teendők sorában, ugy hogy a jámbor olvasó végre kétségbe jő hinni, hogy a magyar nyelvben az „első“ *) szó nem annyit jelent, mint más nemzeteknél. Mi csoda ekkor, ha a többség a sok első közül aztán épen azt találja legis legelsőnek = tettleg elsőnek kiválasztani, mi még talán évtizedek mulva is csak negyediknek, ötödiknek illenék be? Pedig nagy baj ám az, ha a szerepek felcseréltetvén a dolgok természetes folyama megbomlik és az eredmények rendezéséről előbb intézkedünk, mint az okozatok életbe léptettek volna. Ezen szerénytelen tolakodás (mert ki fogja szerénységnek nevezni, ha mindenki öngyermekét kiáltozza harsogva kelet nyugat felé elsőnek?) részint az emberi természetben fekszik, mellynek ösztönéből a szülő majomi szeretettel szokott viseltetni szellemi productumai iránt, részint pedig a magyar nemzeti sajátságból magyarázható, melly szalmatűz gyanánt lobban fel az ujság hallatára, de annak kivitelében elég erőt, kitürést nem fejt ki.

Alkalmaztassuk már az eddig mondottakat és huzzunk belőlök egy két következményt, melly a gyakorlati életben leginkább feltünik. Innen kivehető ugyan is:

1) Mit fölebb is érinténk, az eső utáni gomba gyanánt termő sok inditvány, melly — bár mind czélja, mind alkalmazása igen szükséges, de talán még idő előtti vagy legalább más szükségesebbek mellett még egy ideig elhalasztható — keletkezésével számos pártolóra talál; de kik, ha „tenni!“ a jelszó, ha a theoriák csalfa légköréből a gyakorlat nehéz mezejére leszállunk, elenyésznek mint köd és pára a nap előtt. Némellyek idő haladtával meggyőződnek arról, hogy a theoria és praxis közt van egy kis különbség; átlátják, hogy számitsunk mi ki valamit iró szobánkban bár mi pontosan is, az életben az számos, előre nem látott s (a mi fő) legyőzhetetlen akadályokra bukkanik, mellyek szép légváraínkat ledöntik, képzelt reményeinket meghiusitják. Mások ismét attól tartanak, ha végre csakugyan mozdulásra kerül a sor, hogy e változás erszényök lecsapoltatását huzza természetesen maga után, s önérdektől indittatva, elállnak áttól, minek előbb olly hő pártolóiul látszottak. De

2) Ha e sok első inditvány közül sükerül is valamellyiknek diadalt kivivni többi egyrangu testvérei fölött az által, hogy tör-

*) Egyik barátom e sok első olvasása után — nem lévén született magyar — felütötte a magyar tudós társaság zsebszótárát, és benne az elsőt effective erster által találván németül visszaadva, bámult az elsőség illy tömérdek sokaságán.

vényeink sanctuariumába helyheztetik: épen azért, mivel még vagy kora, vagy egyéb intézményeinkkel egybe nem illő volt, azon sangvinicus reményeinket, mellyeket leendő eredményeibe helyheztünk, tetemesen megcsalja. Van aztán mit panaszkodni az „irott malaszt“ ellen; van mit jajgatuunk, hogy törvényeink az ohajtott sükerdus gyümölcsöket meg nem termik. De nem akarom ez állitásomra vonatkozó bizonyitó példákkal a t. olvasót untatni, őt e lapok 74. számának „Fontolva haladás“ feliratu czikkére utasitván. — Ezen elsőségrei tolakodás végre

3) Oka nemzetünk azon örök századok hosszu során át minket ivadékról ivadékra nyomó átkának, az egyet nem értésnek. Makacsul ragaszkodunk a mi nézeteinkhez, mig ellenvéleményü honfitársunkéit alig méltatjuk figyelemre, mit ő velünk szinte hasonlóul tesz. Igy a sok első teendő miatt végre mit sem választhatunk leg is legelsőnek mit létesitenénk, vagy pedig a fő tárgyak elsőségében meg nem egyezhetvén, mellékes dolgokkal bibelődünk, a főt pedig elmellőzzük. Engedjünk tehát másoknak is valamit, s ne hitessük el magunkkal, hogy mi áldott Sacratesekkint állunk társaink között, hogy ismereteink sugára terjedjen el rajtok; de önjogaink megtagadásával is lássunk munkához, hogy a teendők illő sorozatát előállithassuk. Mert ha ezt nem tesszük, meg nem felelhetünk e század szülötti hivatásának, nem teszünk eleget haladási kötelességünknek; mert hol az egyik tőled, a másik hozzád von, ott bizony bizony nehezen mozog a haladás szekerének kereke.

Szochonyi.

Nekünk magyar nemeseknek sok okbul a házi adót felvállalni nem lehet.*)

Kedves Hazám!

Luther Márton, az evangelica vallás alapitója, midőn Wormsba zarándokoskodott, vallási elveit védendő, barátjának, ki őt a bemeneteltől visszatartoztatta, e szavakat mondá: „Und wenn so viel Teufel in Worms wären, als Ziegel auf den Dächern — doch wollte ich hinein!“ Igy mondom én is, hogy ha talán azt tudom, hogy liberalis lapjaink öldöklő menykövei sirom partjaig is fognak mindegyre sujtani, mégis tárogatórivajjal kiáltom utolsó leheletemig, „az Istenért, ne vállaljuk fel a házi adót!“

Senki jobban nem tudja s érzi mint én, milly nehéz e tárgyban két olly hatalmas észtehetség ellen sorompóba kiállni, mint gróf Sztáray Albert és Kossuth Lajos. E dicső két hazafi lépett, legalább nyilvános lapokban, eddig leginkább fel azon elv mellett, hogy a házi adót a nemesség fizesse. Mindkettejök értekezéseiben megvan ezen kivánság, noha különböző modorban s még különbezőbb okokbul; de a dolgot mindketten melegen pártolják. Mondom, illy két ragyogó egyénnel, kikben az ész, hazafiság, mély belátás, szóval, minden politikai s irói tökély olly magas fokon megvan, ellenvélemennyel síkra szállni, nem mindennapi merény. Nem is szándékom őket vagy a velek rokon érzőket véleményökből kiforgatni vagy visszatorlani, mert hiszen felette sokban tiszta igazságuk van; de mivel meg vagyok győződve, hogy a házi adó felvállalása minden esetre rosz következéseket fog szülni, kénytelennek érzem magamat felszólamlani, mert hiszen legalább még eddig szabad magyar vagyok.

A Pesti Hirlap 180-ik számában e szavakat olvassuk: „mióta a sajtó e tárggyal foglalatoskodik, egyetlenegy ember sem akadt (tudunkra) az egész honban, ki a házi adóbani részülés ellen sajtó utján felszólalni merészelt volna.“ Tisztelt Kossuth Ur! mi magyarok nem élünk spanyol inquisitio alatt, hogy vélekedésünket kimondani nem mérészelnénk; ha tehát a házi adó felvállalása ellen eddig senki nem irt, az nem történt nemmerésből; mert ha valaki meg van győződve, hogy azt nem kell felvállalni, s abbeli szándékát kimondani nem meri, az előttem valóságos poltroneria. Hogy eddig nem irt senki ellene, annak oka hihetőleg az volt, hogy először sokan látják előre, hogy a dologból ugy is semmi sem lesz; másodszor, hirlapokban vitatkozni mai világban, az uralkodó polemia-modor mellett, bizony nem nagy gyönyörüség; harmadszor, ezen elvnek hazánkban teljeséggel nem akar majoritása lenni, mert hála Istennek, a vármegyék nagyobb része ellenzi, sőt az azt pártolók is már ingadozni kezdenek; s igy, édes Kossuth ur, nem a nemmerés okozta, hogy eddig senki sem irt ellene, hanem leginkább az, hogy a tárgy practicus emberek által csekély következésünek tekintetik; mert attól még igen messze vagyunk, hogy ez olly bizonyosan megleendjen, mint kegyed kivánja. Részemről azt állitom, hogy vékony volna magyar szabadságom, ha azt nem merném kimondani, mi kegyednek nem tetszik, s azért — ut figura docet — én vagyok egy mindjárt az a vakmerő, ki fellép s egyenesen kimondja: Lasset, meine lieben Herren, die Courtine herunter; der „Házi adó, Trauerspiel in 300 Aufzügen,“ wird erst unter einer andern Direction aufgeführt.

A nyájas olvasó kiváncsi lesz már most tudni, mik tehát azon rosz következések, mellyek miatt a házi adót felvállalni nem lehet? Nem egyéb, uraim, mint csak ezek. 1-ör Ha valaki meggyőzhetne, hogy a házi adó felvállalása által segitenénk a földnépen, akkor nem szólnék semmit, hanem az emberiség sugallásából helyben hagynám; de eddigi tapasztalás aligha ellenkezőjét nem mutatja. Milly gyönyörü kilátások nyittattak az utolsó dieták engedményeinél; a nemesség magára vállalta az országgyülési költségeket, oda engedte a kisebb datiákat, a telkek eladhatását, az elkülönözést stb. mik varázshatásu intézkedéseknek kürtöltettek, — s tekintsünk csak szét az országban s kérdezzük rendre a jobbágyságot, birja e jobban magát mint ezelőtt; kisebbek e contributionalis és urbarialis restantiáji; győzi e most jobban terheit mint ezelőtt? — s általános nem lesz a felelet. — Második aggodalmam az, hogy ha a házi adót magunkra vállaltuk, ennél meg nem állapodandunk s jön majd utána a fekete leves. Könnyü a felvállalás, kivált ollyanoknál, kiknek kevés vagy semmi veszteni valójok; de drága uraim, itt a hátulsó kerékre is kell nézni. Hol van az a Kossuth, hol az a gróf Sztáray, hol a világon az az auctoritás, ki biztositsa jövendőre a magyar nemességet az iránt, hogy a házi pénztár felvállalásán tul több teher nem fog nyakára jutni? Elég a követ egyszer megmozditani, utána dül a többi is. — És mért legyen ez mind meg? Csupán azért e, mivel ezt a Pesti Hirlap már igazán ad nauseam regéli? Lehet ugyan felelni: van jogunk magunkat törvénnyel biztositani, hogy ha felvállaljuk is a házi adót, ennél tovább ne menjünk; — de hiában minden okoskodás.

Kossuth Lajos mindig csak azt viszi, legyünk a nép iránt igazságosak, s fizessük a házi adót, mert itt az ideje, hogy a népen könnyitsünk. De kérdem, lesz e a földnépen segitve, ha a nemesség a házi adót felvállalja? Állitom, hogy legkevésbbé sem; mert a rest paraszt akkor is csak szegény fog maradni, az igyekező pedig valamint most, vagyonos lesz. Abauj vmegyében (de számos illy példát tudnék előhozni) Szala helységben a parasztság többnyire mind szegény; van azonban közöttök egy Fazekas Jozsef nevü gazda, ki semmivel nem bir nagyobb telket mint a többi, s mégis soha szekrénye nincsen nehány ezer forint nélkül. Miért van en-

*) Minthogy e lapokban mondatott ki világosan azon eszme: „hogy a a magyar nemesség a házi adót magára vállalni köteles“ csak programmánk szerint tenni gondolunk, midőn az ellenkező véleménynek is hasábjainkat megnyitjuk. *A szerk.*

nek, uraim, és mért nincs amazoknak? pedig Fazekas helyett senki nem fizeti a házi adót; még sem cserél azért e földmivelő sok pesti vagy bécsi frakkos uracsokkal. Nézzük meg Abaujban Komárotz helységet; milly jól birja magát ott a nép, de számtalan más helységekben is, pedig senki sem fizet helyettök házi adót. Nyerges Ujfaluban az ismeretes gyors-fuvaros Szeiber Toni olly birtoku, hogy szobájába bemenvén azt gondoltam, valamelly igen jó birtokos nemes emberhez megyek; szép órák, finom butorok, minden kényelem ékesiti szobáit, istálója tele barmokkal; pedig senki sem fizet érte házi adót. Ne azzal segitsünk tehát a népen, hogy nyakunkra terhet vállaljunk fel, hanem neveljük a népet, s majd nem fogja idejét a rettentő pályinka-ivással, Isten-káromlással, a kocsigbani heveréssel vesztegetni. Tudjuk igen jól, hogy a magyar paraszt készebb bundáján heverni, mind a legjobb napszámért is dolgozni; hogy ne volna aztán a nép szegény. Az ő restsége miatt pedig a nemes ember fizessen. Milly következtetés!

Forró köszönet és áldás mindazon dicső vármegyéknek, melyek magokat a Pesti Hirlap veszedelmes ujitási szédelgésétől elkábittatni nem engedik. E bölcs testületek nem követnek nemzeti öngyilkolást, mint a Pesti Hirlap 180ik száma mondja, hanem követik a mérséklet áldásteljes elveit és védik a nemesség szent jogait; mert valóban, ha ujitóink vágyai szerint menne, ma holnap bolond is lesz a paraszt, ha igyekezni fog. Természetesen a paraszt igen helyesen igy okoskodik: mit igyekezzem, mit fáradjak, hiszen tesz a nemes ember mindent mind anyagilag mind szellemileg érettünk; maholnap ellenünk csak szólni is főbenjáró vétek lesz; tehát legjobb, ha heverek a bundámon, s pipázva nézegetem, mikép fizet helyettem a nemes ember.

De még a legkülönösebb az, hogy minap egy névtelen fellépett a Századunkban a házi adó mellett s például a cholera alatti zemplényi és sárosi lázadásokkal kezdett puskázni. Nagy Isten! azért kell tehát a paraszton könnyebbiteni, mivel zendülés, gyilkosság és hyénai kegyetlenségek által mutatta meg emberi s polgári érzeteit, s ezért vállaljuk fel a házi adót?

A Pesti Hirlap 180-ik számában e közmondást is olvassuk: Wer den Teufel zum Fuhrmann macht, braucht nicht zu fragen, wohin die Reise geht. Uraim, ez sokkal előbb a házi adó pártolóira alkalmaztatható.

Szabad akaratunkból mint szabad nemesek tegyünk mindent az emberiségért, a közjólétért, müveltségért, csatornákért, vas- és jó ország-utakért, Mátyás szobráért, szóval, minden szépért és nagyért; de hogy a magyar nemes adófizetővé váljék, azt ne tegyük, csak azért, hogy Kossuth és compagnie uraimék igy akarják. A Pesti Hirlap, hála, nem szent irás.

De Uraim még Helmeczy ur is a Társalkodó 69-ik számában „Kedves ujságok“ czime alatt Erdélyről e szókat mondja: Augustus 12ik napja 1842 nagy nap volt. Kimondatott országosan amaz egyedül igaz elv, miszerint minden ember tartozik közrészt venni a közhaza közmunkáiban. Illyen az utcsinálás stb. — Uram bocsás meg neki! A szabadság előttem nemcsak abból ál, hogy valaki a gyülésben és dietán szólhasson, hanem egyébben is. Az angolok is szabadok, mégis annyit kell fizetniök, hogy néha azt sem tudják, hol áll fejök, s egykét lordon kivül a nép majd éhen hal; pedig már ott ugyan fizet a nemesség is. Da legjobban rajzolja e boldogságot Brougham lord, ki felsorolván Angliának vagy negyvenhat adónemét, végre azt mondja: „a szegény angol adót fizet még azért is, hogy a pap halála óráján hozzá megy őt elkésziteni ama végső utra, mellyen tul már többé nem adózik.“

Ez uttal nem tartózkodhatom szinte megütközésemet nyilványitni azon, mit Kossuth ur a Pesti Hirlap 173. számában a pesti hid alapkövének ünnepélyérül mond: „Institutióinknak ezen első találkozása az örök joggal, legelső követ tevé le a polgári egyenlőségnek, legelső lépést tön a terhek közviseletére.“ — Jól van biz ez uraim; az aristocratia és hierarchia elvein épült nyolcz százados épségben fenmaradt alkotmányos országban „polgári egyenlőségnek“ örülni, más szavakkal nem egyéb mint „én is ur, te is ur.“

Ha a magyar nemes embernek csak ugy kell fizetni mint parasztnak, ha a nemnemesnek is csak az a választási s egyéb jogai lesznek mint a nemesnek, ha a nemesi birtokot Magyarországban zsidók is fogják birhatni, ugy nemessége egyébből nem álland, mint hogy pecsétnyomóján 9 vagy 7 vagy 5 gomb látható.

E sorokat egy sujtásos magyar irta, ki mindamellett, hogy Kölcsey és Kossuth a magyar nemzetet csak sujtásos nemzetnek gúnyolják, a sujtásos öltözetet mindig becsülte s becsülendi is; mert a szép magyar nemzeti öltözetet a külföld mai napig is magasztalja, és ha a magyar nemzet nem sujtásos nemzet is, szép öltözetjére mégis méltán büszke lehet.

Ne fizessünk házi adót!

Egy sujtásos magyar.

Halálozási statistikához.

Svéd, porosz és franczia statistikai kutatásokból kitetszik, hogy erőszakos halálesetek Anngliában sokkal gyakoriabbak, mint azon országokban. Angliában p. o. évenkint nem kevesebb mint 500—600 személy hal meg mérgezés által, többnyire vigyázatlanságból; e mellett e szám csak a tudomásra jöt illyetén haláleseteké, s nem ok nélkül gyanitják, hogy e szám még sokkal nagyobb. Külső vagy erőszakos okok miatti halálesetek száma 1838-ban 12,055-t tett, 1839. 11,980-t; e két évben tehát összesen 24,035. Ha ebből 2003 öngyilkossági esetet levonunk, egy évre 11,017 esik, minden esetre tetetemes szám, ha megfontoljuk, hogy itt csak Anglia és Wales értetik. Az erőszakos okok általi halálozás azonban nem mindenütt egyforma; egy millió ember közt 509 és 1015 közt változik, azon vidékeken, hol gyárok és bányák vannak, nagyobb mint a földmüvelési kerületekben. Nevezetesen az asszonyoknál mutatkozik: Cheshire-, Lancashireben, a nyugati grófságokban és Yorkshireben 10,000 ember közt 5 erőszakos hálál által vész el, a többiben csak 3. A férfiak aránya a nőnemhez ugy áll, mint 26 a 10hez. Az erőszakos haláleseteknek közel fele 20 és 60 éveskoru embereket ér, ugy hogy, ha az összes számból a haláleseteket a tengeren s az öngyilkosságokat levonjuk, Anglia 4367 legjobb korbeli embert veszt különféle balesemények által.

Villany-magnesi mozgonyok.

Davidson ur, physikai műszerek készitője, az edinburg-glasgowi vasuton a vasutigazgatóság engedelmével több kisérleteket tett a villany-magnetismus használhatóságáról kocsik vontatására. A gép hat erős batteriából állott, erős magneses sodronyokból és három nagy magnesből, mellyek a forgó három henger mindegyikén alkalmazva valának, mellyeken keresztül a kerekek tengelyei hatnak. Midőn az érczlemezek a kénsavannyal töltött edényekbe mártattak, a nehéz, öt—hat tonna (90—100 mázsa) sulyú gép azonnal mozgásba tétetett, s ha ez nem is történt ragadó gyorsasággal, mégis olly eredmény mutatkozott, hogy ezen uj ható erő vasutakoni vontatásra alkalmatosnak bizonyult. Nevezetes tünemény volt a villanyi szikrák nagysága és fénye, mellyek a gép működését kisérék.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

82. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. october 17.

Nehány észrevétel az ausztriai statuspályákról Magyarországra vonatkozva.

Az Allgemeine Zeitung sept. 19-ki 262. számában pótlékul ugyanazon tisztelt lap előbb megjelent czikkéhez: „az ausztriai statusvaspályákról“ a magyar vasutviszonyok is tárgyaltattak, s különösen e kérdés feszegettetett: „miért nem vonatott Bécstől Triesztig a déli pálya Magyarországon keresztül, s miért nem foglaltatott e nagy termesztő ország a monarchia vasuthálójába?“

Értekező ur az e kérdést illető tárgyaltatás folytában bebizonyitni iparkodik, hogy nem a magas statuskormány részéről indulatosság, hanem csak az összes birodalom és Magyarország igazgatási elveinek eltérő viszonyai léptek a statuspályákhozi kapcsolásnak ellenébe.

Nem hisszük, hogy a magyarok az értekező urnak ez oktatására szorultak légyen, sőt teljesen meg vagyunk győződve, hogy ezen feltétel valósága már előbb, mielőtt még a szerző magát tanácsadónak vagy Mentornak érzé hivatottnak, Magyarországban minden kétségen túl fenállott.

De aligha igy áll a dolog az értekező ur által kissé hiányosan előadott tettleges viszonyokkal a Magyarországnak reménylendő vaspályák iránt.

A Magyarország középpontjából, Pestről, a Duna balpartján Ausztria, Morva-, Csehország és Szilezia felé az egész éjszaki külföld összeköttetésében vonandó vaspályát, ezen általán elismert szükséget, sőt Magyarország okvetetlen kellékét, az értekező, Magyarország valódi érdekeit tanácsolni és elrendelni akaró buzgóságában egészen mellőzi, s helyette egészen uj tervvel lép föl, egy lóerejű vasuttal Debreczenből a Dunáig s a Dunától Pettauig Stajerországban a statuspályábai ömlésre, mint — főfontosságuval és legelőbb szükségessel!!!

A nyugodt és el nem fogult olvasó e tervezetnél bizonyosan nem tartozkodhatandik azon megjegyzéstől, hogy nemcsak Magyarországban lappang gyakran tulbecsülő állapot-ismeretlenség, és hogy e legujabb, szinte felhőből lekapott tervnél ismét csak bizonyos magányérdekek voltak az ösztönzők. — Erre még visszatérendünk.

Mivel az értekező ur főkép csak ez uj javaslatra szoritkozik, bátorkodunk Magyarországnak minden ipari és kereskedési viszonyaibani tapasztalásunkra támaszkodva, igénytelen véleményünket a magyarországi vasutkérdés körül egészen őszintén kimondani.

A statuspályának Trieszt felé Stajerországon keresztüli vonalhatározása a magyar kereskedést ép olly kevéssé rövidíti, valaminthogy a hegyi lakosoknak, kik e pályában részesülnek, semmi haszonra kilátást nem nyujt.

Ezen, minden belső kereskedési közlekedést és a vashámorokon kivül tetemes gyárokat és ipart nélkülöző kisvárosi vagyontalan lakosok, kik sem mulatsági, sem kereskedési utazásokat a vasuton tenni nehezen fognak valaha, semmi különös hasznot nem nyerendnek belőle, sőt a vasut még azon hasznot is elvonandja tőlök, mellyet magoknak eddig a kis helyközti fuvarozásból és transito-kereskedésből szerezni tudtak. Főhasznuk hihetőleg abból álland, hogy a vasuton személyeket és árukat előttök elhaladni látandnak.

De a magyar kereskedés sem vesztett semmit a statuspályábóli kirekesztetés által. Magyarország főkereskedése a déli pályával nem érintkezik, s nincs szükség a tudósító ur számos támokaira, hogy a magyaroknak ezen igazságot bebizonyitsa.

A fiumei vasut Magyarországnak csak alárendelt fontosságu. Magyarország termesztményei, mellyek Olaszhonba s onnan tovább a tengeren szállittatnak, u. m. gabona, dohány, fa stb. mostan olcsón és kevés költséggel vizen vitetnek. Ellenben a szállitás Pestre s onnan a vasuton Fiumére a vitelköltséget annyira felemelhetné, hogy bármi csekély nyereségre gondolni sem lehetne.

A nem épen igen tetemes mennyiségü gyapju, kender és len, melly évenkint 10,000 mázsát tesz és hasonlóképen Olaszországnak veszi irányát, bizonyosan különös nyereményt nem okozand. A fiumei vasut tehát, midőn magyar vasutakról van szó, minden inkább mint „elsőrendü“, millyennek azt az értekező ur apodictice állitni jónak tartá.

Ha már a fiumei vasut az országnak pénztekintetben kevés hasznot igér, mennyivel kevesebb várható még az ujonan javaslott vasutból Pestről (vagy tulajdonképen Budáról, mivel az épitést az elsőbbi ponttól kezdeni nem lehetne) Pettauig a statuspályához csatlakozás végett. E pálya által természetesen, ha nem is az országnak, de bizonyosan a pesti hidvállalatnak tetemes pénzbeli haszon támadna. Mi azonban nem érezzük magunkat ugyanazon tekintetek által ösztönöztetve az országnak tanácsolni, hogy vasutat olly nagy alapköltségekkel épitsen, csupán azért, hogy egy részt a hidvállalatnak, más részt a statuspályának bizonyosb kamatokra kilátást nyujtsunk. De itt is csalódik a tervező ur, pedig tervének nem javára. A Pettauon keresztüli közlekedés-vonal talán csak gyarmati czikkek behozatalát emelné, mig Magyarhon termesztményei, nagy hidvám és tetemes szállitásdijak által eldrágulva, alig adathatnának el csekély haszonnal is. Illy körülmények közt a magasztalt „bizonyos elkelési ut“ épen nem volna ajánlatra méltó.

A fiumei kikötő fontossága Magyarországban kétségen kivül kissé tulbecsültetik, azonban semmi különös hiuságot s még kevésbbé valami balsors félét a magyaroknak azon ohajtásában nem találunk, hogy egyetlen révöket az ország középpontjával vasut által kapcsolatba hozva lássák. A magyarok ez összeköttetést okvetetlen szükségesnek tartják s minden áldozatra eltökélvék. Legyen. De ha ez esetben már áldozni kell, választassék a kisebb áldozat, miáltal ugyanazon czél sokkal megfelelőbb eszközökkel érethetik el. Épittessék vasut Fiumetől Pétervárig! A termékek szállitása a Tiszától és Marostól, ugyszinte Pestről lefelé Pétervárig könnyen történhető, s onnan azokat a vasuton lehetne tovább vinni. Azáltal minden esetre nagyobb megtakaritás eszközöltetnék, mint ha a szállitás a Tiszától és Marostól Budáig s onnan a vaspályán Pettauig történnék. A pétervár-fiumei vasut ezen felül bizonyára kevesebb nehézséggel s kisebb költséggel lenne előállitható s ennélfogva, őszintén kimondjuk, legyünk erősen meggyőződve, hogy ezen pálya sem kamatozna s hogy annak épitése mindig csak áldozatnak tekintendő, mellyet Magyarország a közérdeknek tenni eltökélt.

Magyarország mindenek előtt olly vasutat épitsen, melly termékeinek elegendő utakat s nagyobbodott csődületet szerezzen s egyszersmind a reáforditott építési tőkének elegendő kamatozását igéri. Ha a fenséges ausztriai kormány statuspályáinál inkább politikai, strategiai és általányos tekintetek által határoztatik el mint pénzbeli haszon reménye által, ugy reá bizonyara bölcs okai lehetnek; a magára korlátozott Magyarország ellenben nem járhat itt hasonló módon el. De a magas statuskormány főképen oda is irányozza figyelmét, hogy Németországgal közvetlen összeköttetésbe jöjjön, s ez az, mire Magyarországnak is törekednie kell; Magyarhhon is minden erejéből e czélt iparkodjék elérni. A lehetőség nyujtva, csak az eszközöket igyekezzék reá megszerezni. Vasut a Duna balpartján Pestről a morva-szileziai határig az északi Németország-, közvetlenül Morva-, Csehország- és Szileziávali összeköttetés helyreállitására, vasut Pestről Debreczenig és Aradig, Magyarország legalkalmasabb utjai volnának arra, hogy termékei hasznos elkelése lehetővé tétessék, sőt bizonyossággal feltételeztessék, kereskedése és közlekedése emeltessék élénkittessék, s az iparnak a sokáig zárt ajtó nyittassék, a nélkül hogy az országnak arra áldozatokat tenni szükség volna, mellyek a keletkezett hasznot részenkint ismét fölemésszék.

Különös, hogy a kérdéses czikk szerzője Magyarországnak minden fontos összeköttetési vonalai közül egyetlen egy valódi hasznost sem tarta emlitni szükségesnek, s épen azt, vélé magát kénytelennek, tanácsolni, melly az országnak csekély vagy semmi hasznot nem igér; szinte ugy latszik, mintha a pesti hidvállalat vagy a gőzhajó-társaság érdeke kiváltképen birta volna annak javaslatára. Az utóbbira nézve igaz, kétségbe nem vonatható, hogy e társaságnak most fenálló egyedárusága a balparti vasut által tetemes csökkenést szenvedne, minthogy a szállitási tariffa Pesttől Bécsig személyekért 9 p. fr., árukért 1—12 p. kr. tesz, a vasuton megállapitandó 5 fr. és illetőlegesen 30 krnyi tarifa által pedig tetemesen alább kellene szállittatnia, melly rendszabály, összevetve azon körülménnyel, hogy a vizen a közlekedés csak a nyári hónapokban háboritlan és lehető, a versenyzést igen megnehezitné.

Az értekező ur „az elsők közé sorozza magát, kik a vasutakat Magyarországon a közvéleménynek és a statuskormánynak szivökre kötik.“ Ha ez való, ugy hazafiui buzgalmában ne egyes magányérdekeket, hanem a közjót igyekezzék előmozditni s emelni, mellette pedig legyen bizonyos abban, hogy a magyarok, minden negatioja daczára, képesek, gyanus tanácsolások nélkül is, országuk érdekét felfogni, megovni s fontolóra venni.

Jámbor.

Léghajózás.

Ha van találmány, melly nemcsak az emberi észnek diadalául tekintethetik, hanem politikai tekintetben is alig kiszámitandó változásokat és felforgatásokat igér, ez kétségkivül a léghajózás jelen stadiumában. Mig az e tárgyu kisérletek csak a physika körében forogtak, legfeljebb érdekes nézőjátékul szolgáltak; most azonban, midőn e találmány már annyira tökélyesittetett, hogy nemcsak a golyó irányoztatása nagyobb részt a léghajós hatalmában van, hanem az egész készület alig gyanitott tökélyre s kiterjedésre hozatott, kétséget nem szenved, hogy nem sokára az eddig fenálló politikai s rendőri intézkedések általa érintve lesznek s lényeges változásokat kivánandnak. Nem lesz tehát érdektelen mostani álláspontját a léghajózásnak, mióta azt a német alaposság hatalmába keritette, közelebbről megtekinteni. Német lapok e tárgyról ezeket közlik:

A tervezett léghajózás csakugyan valósulni látszik. Egy lipcsei lap e vállalat állapotjáról következő számitást tesz: „A vékony rézpléhnek már nem akadályoztatott szállitása által Leinberger ur már 8 nap óta óriás léglabdájának készitésével foglalkozik; három legény és segédmunkás forrasztja, mások hajtogatják és idomitják a bordákat, mellyek belőlről a léglabda oldalait kifeszitik; asztalosok, ácsok, lakatosok stb. dolgoznak a feltaláló utmutatása szerint olly készületeken, mellyeknek rendeltetését némellyik nehezen foghatja fel, mivel még soha sem volt illy tárgy kezében. A labda egyik szakasza már is bele boltozik szelid hajlással az elmés függő-gépelyzetbe, mellyen az egész labda lépcsőnkinti készülés alatt könynyen és nyomás nélkül kezeltethetik; már az előkészület olly észre mutat, melly a többinek szilárd alapjára következtettet. Hogy magát a labda nagyságát és erejét képzelhetővé tegyem, azt jegyzem meg, hogy a jelenleg készülőben lévő henger átmérője 40, hossza 120, kerülete $125^{5}/_{7}$ láb, köbtartalma pedig $83{,}809^{11}/_{21}$ k. láb, a labda 15 mázsányi anyagu, 52 mázsányi emelkedési erejü, a ladik sulya mindenestül 38 mázsa; következőleg még 14 mázsányi emelési és vitelerő marad a szállitandó személyekre. És ezen számitás szerint progressive 500 mázsányi teherre készittethetnek léghajók. Mindakközt, mi ezen dicső találmánynak a legfényesebb sikerülést biztositja, egyedül a léghajózásban itt ujonnan használt szesz az, mi a Leinbergerféle találmány kivihetőségét teszi. Ezen könnyen és maga a repülés alatt szakadatlanul bármilly mennyiségben készittethető, csekély költséggel szerezhető légszesz mintegy 84,000 k. láb betöltésére 100 fnál sokkal kevesebbe kerül, mig ugyanannyi vizszesz (hydrogenium) 4000 frba kerülne; bármekkora vitelerőt fejthet ki s még sem gyulékony, azért szétpattanást nem okozó; e szesz, melly a levegő sulyának felét s kitágitva csak a harmadát teszi — csupán e szesz lelke az egész találmánynak; közönséges gömbölyü labdákkal és vizszesszel az egyenes haladás kivitele főnebbi elvek szerint merő lehetlenség volna, mivel a labda gömbölyüsége igen nagy tért tesz ki a szél megtámadásának, a gőzerőmü könnyen veszedelmes szétpattanást okozhatna tüzével s e labdáknál átalán a physicai és mechanicai erők nem készittethetnének és egyesittethetnének annyi felettiséggel, mint az a főnebbi uj rendszer által hatalmasan, erősen és vész nélkül történhető. Lassu szélben a lég ellenállása 0-ra tétetik; ez ellenállás azonban igen különböző; szélszünetben az archimedi légcsavar (az evezőkerék) a gőzerő által bármilly irányt csikarhatván, 24 óra alatt mintegy 100 mérföldet haladhat; kedvező szélben — a szél sebessége egy perczben gyakran 50 láb stb. — könnyen két és három akkora gyorsaság létesülhető, tehát 200 mérföldnél is több egy nap alatt. Ellenkező szélben laviroztatik, vagy azonnal több szesz beeresztése által feljebb jobb szélirány kerestetik. Itt fogja a szeszerő legfényesebb probáját adni s a gőzerő által a labda a légkörben uj, felszámithatlan sebességre jutand. Minthogy a labda előbb, csak 30 lábnyi átmérővel és 90 láb hosszal, 2500 fra számittatott, magasb czél elérésére most főnebbi nagyságban épitve 5000 fra becsültetett, tehát e jelentés, mellyet hiteles forrásból kaptam, a mesterség és tudomány minden barátait felszólitandja, Németországnak első, nürnbergi léghajózási-társaságához 5 fral járulni, hogy századunk ezen első és legnagyobb találmánya olly teljesen kivitessék, mikint annak nagyszerüsége és fontossága igényeli. Habár mindenütt nem-hivésre és abból eredő részvétlenségre akad, már a költség aránylagos kicsinségénél fogva is minden szives fogadást érdemel. Green labdája Londonban 12,000 font sterlingbe került, a mellett ő azon kötelezések negyedrészét sem vállalta fel, mellyekre Leinberger ur önkint ajánlkozik, mellyek, mint nyilványos lapok jelentik, abból is állnak, hogy léghajójával Németország mind-

azon városát meglátogatandja, mellyben az egészet pártoló munkás biztosság alakult, hogy mindenki lássa és elismerje, mit tervez. Szavak, igéretek, jó akarat nem készitnek léghajót; élénk, haladéktalan, egyesitett összemunkálás épitette a pyramisokat és csak ez — mivel a feltaláló fensőbb helyeken sehol gyámolitást nem nyert — egyedül létesitheti a léghajót is teljes-bizonyosan.“ — Ugyanazon lapban következő hirdetés található: „Külső statussal épen kötött megegyezés arra kötelez, hogy önkényes kormányzásu léghajóm épitésének befejezése után azonnal oda utazzam. Szándékom lévén tehát minden németszövetségi statusban (Bajorországot kivéve) illyen, 100—500 mázsát hordható léghajó készitésével és kormányzásával négy személyt megismertetni, hogy magoknak szabadalomlevelek által egy léghajónak olly nyereményes használatát biztositthassák, kérem ez ügy barátait, hogy, mivel illy hajó épen most készülőben van, hozzám bérmentesen forduljanak, és tőlem maguknak a hajó tervét, rajzát és leirását 1 vtallérjával megszerezzék. 14 mázsányi emelési, respective vitelereü illy hajó 5000 frba kerül, mellyet 4 férfi könnyen kormányozhat; az archimedi, gőzerővel hajtott légcsavarral csendes időben naponkint 100 német mérföld tétethetik; a legönykénytesebb emelkedés is eszközölhető. A megtöltés alig kerül 100 frba s minden veszedelem előrevigyázólag elháritva. Nürnberg, sept. 18. 1842. Leinberger L. A. mechanicus és physicus.“

Kétséget nem szenved, hogy Leinberger ur a magyar fővárost is meglátogatná s igy nálunk is négy személyt az épités titkaiba beavatna, ha a feltételezett biztosság nálunk alakulna. Rajta tehát, ha repülni akarunk! A megfontolva haladók természetesen hon fognak maradni.

A franczia gyarmatok.

A tengerügyministerium ez évben kiadá „a népesség, müveltség, kereskedés és hajózás ábrázolatát“, melly a „franczia gyarmatok statistikai ismeretei“-ben fölvett összeállitások folytatását képezi. E munkának nagyobb terjedelme s hasznossága végett az adatok az uj áttekintés elkészitése előtti öt évre készitett több ábrázolatokból állittatvák össze. Belőle következőt emelünk ki:

Összes népessége a franczia gyarmatoknak Amerikában, a Senegal mellett, Bourbon szigetén s Keletindiában 1839-ki dec. 31-kén 277,794 férfi- s 277,731 nőszemélyre ment minden korból, szinből s rendből.

Habár azonban ezen 555,525 népességi összeg a nemre nézve két majd hasonló részre oszlik, mégis minden gyarmat, magán véve, nevezetes különbséget matat. Martiniquen a szabad népességben 22,489 nő és 18,244 férfi, a rabszolga népességben pedig 39,106 nő és 35,227 férfi számláltatik; Guadeloupon s a hozzátartozó Desirade, Marie galante, les Saintes szigeteken a szabadok közt 19,323 nő és 17,037 férfi, a rabszolgák közt pedig 48,812 nő és csak 44,834 férfi; Bourbon szigetén ellenkező arány létez, t. i. a szabadok közt 19,058 férfi és 18,667 nő, a rabszolgák közt pedig 41,574 férfi és csak 24,439 nő; a franczia Guianán a szabadok közt 3123 nő és csak 2531 férfi, a rabszolgák közt 8151 férfi és csak 7365 nő.

Guadeloupe és Bourbon szigeteken a szabadok közt s Guadeloupe és Martinique szigeteken a rabszolgák közt is a születtek száma nagyobb a halottakénál; Guianán a rabszolgák közt ellenkező történik.

A rabszolgák közt csak kevés összekelések történnek, t. i. hat év alatt, nevezetesen 1834—1839 évek folytában, általányosan véve Martiniquen csak 17, Guadeloupon 12, Bourbonon egy sem.

Rabszolgagyarmatokul tartatnak csupán Martinique, Guadeloupe (s a hozzátartozó szigetek) Guiana és Bourbon birtokával együtt. Egyébiránt a senegali gyarmaton is 973 keresztény- s 9296 mahomed-vallásu létez, kik az 1838 évi részletes nép-fölszámitásban foglyokul (captifs) jeleltetnek.

A keletindiai öt franczia gyarmat, u. m. Pondichery, Csandernagor, Karikal, Yanaon és Mahé, 167,790 lélekből álló népességgel birnak, ide tudván a fizetéses polgári és katonai személyeket s az európai tisztviselők családjait. Nemre nézve a személyek száma majd egyenlő. E népesség áll kevés-számu fehérekből, vegyesekből (kik topák vagy kalapos-emberek nevezete alatt ismertetnek s európaiak-, kivált portugáloknak indus nőkkeli egyesüléséből származnak) végre fekete indusokból, kiknek száma mintegy 90,000 főre megy.

1833. év végén a rabszolganépesség Bourbon, Martinique, Guadeloupe és Guiana szigeteken összesen 261,500 fő vala; 1840. év elején 249,500 főre kevesbedett; de e kevesbedésnek még tetemesbnek kelle lennie, mivel e hat év folytában a halálozások száma a születésekét 6940-nel haladta meg s 12,850 fölszabadítás történt; tehát 1839. év végén 249,500 rabszolga helyett, kik ott számittattak, csak 241,550 főnek kelle léteznie. A 7950 fölösleg abból magyaráztatik, hogy a rabszolgabirtokosok ön érdekből a rabszolgák számát eltitkolták s hamis adatokat közlöttek.

Ugyanazon gyarmatokban 1834. évben a czukornád termesztése csak 41,567 hectart, 1839-ben pedig 64,508 hectart foglalt el. A termesztés azonban csökkent, mert 1841-ben csak 90,814,661 kilogram czukrot s 16,246,587 litra szörpöt és törkölyt, 1834-ben pedig 97,524,523 kilogram czukrot s 17,323,629 litra szörpöt és törkölyt szolgáltatott. A czukorpályinka készitése évről évre gyarapult: 1839. évben 5,628,000 litrát szolgáltatott, holott 1834-ben még csak 3,892,680 litra főzetett.

A kávé, pamut, ruku, dohány s élelemszerek termesztése 1839-ben sokkal tetemesb volt az 1834-kinél; azonban itt is, mint a czukornádnál, a jövedelem csekélyebb vala. Több termesztés-nemek megcsökkentek, igy a szegfüszer 4682 hectarról 3942 hectarra, a cacao 1172-ről 754 hectarra, a bors 330-ról 114 hectarra, a fahéj, muskátdió és más füszerek 25-ről 10 hectarra.

A franczia gyarmatok s a halászatok tengeri kereskedése 1839-ben következő mozgalmat okozott a franczia hajózásnak: 1321 hajó, 186,930 tonna teherrel és 12,618 főnyi legénységgel, evezett a gyarmatokba, onnan pedig 1349 hajó, 690,600 tonna teherrel s 15,582 főből álló legénységgel evezett ki.

Az 1839-ben a gyarmatokba Francziaországból bevitt áruk s élelemszerek összes értéke 51,959,815 fr., más franczia gyarmatokból és halászatokból 4,952,117 fr. s külföldről 15,427,686 fr., összesen 72,349,618 fr.

A gyarmatoknak ugyanazon évi kivitele Francziaországba 74,810,319 fr., a franczia halászatok- és gyarmatokba 4,805,205 fr. s a külföldre 8,800,333 fr., összesen 88,415,857 fr.

A be- és kivitelek teljes összege tehát 1893-ben tett 160,765,745 fr.; ez összegből Martiniquera esett 43,402,099; Guadeloupera 48,390,572 fr., Bourbonra 40,285,253 fr., Senegalra birtokával együtt 15,556,578 fr., Guianára 6,962,355 fr., Saint Pierrere és Miquelonra 168,618 fr. Amaz általányos összegből a gyarmatok egymásközti kereskedésére csak 9,767,322 fr., a külfölddeli kereskedésre 24,228,019 fr. s a többi, t. i. 126,770,134 fr. a Francziaország és gyarmatai közti egyenes kereskedésre esik.

Honszeretet.

Nem tudom, mi mennyei érzet, mi arany szemzetből összefüzött lánczolat lehet az, melly mindnyájunkat hazánkhoz csatol, mi

áldott ajándéka ez a soha ki nem kutatható titokteljes természetnek! Ez annyival is inkább megfoghatatlan marad előttem, mivel ha Nubiának sivatagjában fulladozók szintugy mint Groenland jégcsapjai közt didergők Európának bármi bájoló s kellemdus éghajlata alá vitetnének, reájok nézve e gyönyörű helyezet nem lenne egyéb sorvasztó rabságnál és egyformán sohajtanának amazok fullasztó homokjuk, emezek fagyaló jéghasábaik felé. — A haza szeretetét tehát semmi nyomoruság, kellemetlenség, sem egyéb szomoru körülmény keblünkből ki nem téphetik.

A hazát sokféle tekintetben lehet venni; legtágasb értelemben hazánk az egész föld, minthogy mindnyájan ezen létezünk, egy közatya gyermekei vagyunk, áldásiban többet kevesebbet részesülünk. Szorosabb értelemben hazánknak mondjuk a tartományt vagy országot, mellyben szülőhelyünk fekszik. Legszorosabb értelemben véve pedig az a hely mondatik hazánknak, mellyben születtünk.

Elmellőzve a legtágasb és legszorosb értelmű hazát, főfeladásom a szorosabb értelemben vettről szólani; ez pedig édes Magyarhonunk, mellyben élünk, mellynek alkotmányos kormánya alatt boldogok vagyunk, kegyes törvényei által pártoltatunk, polgári jógainkat élvezzük. Igy tehát hazánkat már nem azért kell kedvelnünk, mivel itt legkényelmesebben élünk, gazdag kalászok, setét csürök, viritó rétek és rakott szőlők vannak; mert ekkor haszonlesők és a jótékony föld áldott gyümölcseinek haszontalan emésztői volnánk; hanem azért kell főkép szeretnünk, mivel annak polgárai vagyunk, kiknek a természet alkotója soha el nem enyészhető betűkkel irta szivökbe a haza iránti szeretetet; és hacsak a boldogtalan hindunál (?) és eszkimónál alábbvalók lenni nem akarunk, hazánkat még akkor is tisztelve kellene szeretnünk, ha ezen gyönyörü éden egyszerre kietlen sivataggá változnék, ha kalászink gyéren sárgulnának, a szőlővessző meg nem fogamzanék, gyönyöreink, örömeink, élvezeteink siralomra változnának, sőt ha magát életünket is érette oda kellene adnunk.

Ha kevessé visszapillantunk a moh-lepte időkre, valóban szép példájit fogjuk látni a munkás hazaszeretetnek. Olvassuk bár Valerius Maximust és találni fogjuk, mikép Decius, látván a római sereg meggyőztét, az ellenség közé rohanva nagy vérontást tett és a nyilak zápora közt a hazáért meghalt. Afrikai Scipio halállal fenyegette azokat, kik hazájukat veszedelemben elhagynák. A karthagói háboruban a hadi költségek megszükölvén, nemcsak a férfiak, hanem még a nők is minden aranyaikat, nyaklánczaikat, függőjüket, arany pereczeiket és minden kincseiket a hazának feláldozták. Sőt mint Cícero irja, Tusc. Quaest. L. I. midőn egy római asszony fiának a csatatéreni elestéről értesittetett, női gyengéd érzetét a honszeretetnek utána téve igy nyilatkozott: „azért szültem őt, hogy hazájáért meghaljon.“ Plutarch irja, hogy midőn egy római asszonynak hirül vitték, hogy mind az öt fia elesett a csatatéren, de a haza részére maradt a győzelem, azt mondá a lelkes és a hazaszeretettől égő anya: „tehát örömmel hallom fiaim halálát.“ De későbbi időkről is vannak elég példáink, munkás honszeretetet bebizonyitók; igy dicső emlékezetű Mátyás királyunk nyilatkoztatá, mikép ő kész, katonáival minden bajt a hazáért megosztani. A hétévi porosz háboruban 2ik Fridrik jelesen forgott a golyók zápora közt, stb. De történetirás tisztem nem lévén, felhagyok a a munkás honszeretet több példája előhordásával. Ki még többet kiván, a történet tágas mezejére utasitni bátorkodom.

Hazánk s nemzetünk eredeti rendetlenségében meg nem maradhatván, jókor iparkodott magának törvényeket szabni, parancsolót, uralkodót létesiteni, ki a hozott törvényeket szeme előtt tartván, szerintök a rendet, igazságot fentartsa, alattvalóit védje, ezek pedig neki hódoljanak. Igy készen valának már azon viszonyok, mellyek az uralkodót egybecsatolák alattvalóival, és mindkettejöket a törvénnyel; és mivel tudták, hogy csupán a haza boldogságától függ önmagok személyes boldogsága is, készen valának azon érdekek, mellyek az uralkodót szintugy mint az alattvalókat a hazához vonzották. Igy lön hazafi a király, igy a hadivezér, igy az egyes polgár, igy mindnyájan.

A hazafi nem egyedül hazájának barátja, hanem egyszersmind polgárja is, és igy közönséges atyafiságának főelve az emberbecsülés

és szeretet; mert hiszen, midőn hazaszeretetről, ehezi ragaszkodásról olly lelkes nyilatkozásokat hallunk, valljon mit értünk ezek által? Talán szerencsés éghajlatunkat, boldog földünket, setét csürünket? gazdag bányáinkat? Szerintem nem, mert ez önzés és nem valódi munkás honszeretet volna, hanem azt értjük, azt kell értenünk e név alatt, hogy a haza uralkodóját, törvényeit, alkotmányát és polgártársainkat, kiket ugyanazon egy uralkodó vezet, ugyanazon törvény és alkotmány támogat, szeretjük, ha a haza, fejedelem és polgártársunk iránti törvényszabta kötelességünket teljesitjük, hozott törvényeinket tiszteletben tartjuk és polgártársainknak törvényszabta jogait nem sértjük; mert ez mind a hazában létezik, mind a hazához tartozik, és igy a hazaszeretet mindezeket magában foglalja. Imigy egybe lévén minden foglalva, a velünk született hazaszeretetnek közönségesnek kell lenni, melly munkássága által kiterjedjen a fejedelemre, törvényre, alkotmányra, polgártársainkra; mert nem lehet ott tökéletes a honszeretet, hol majd a kormányt, majd a törvényeket, majd ismét polgártársainkat és ezeknek törvényes jogait itt is amott is ellenségesen megtámadjuk, és igy egy része polgártársainknak nyögni, sirni, türni kénytelenittetik a másik résznek féktelen nyughatatlansága és a rend felzavarására törekvő ármánykodása miatt; igy már nem lesz, nem lehet a honszeretet tökéletes, minthogy mindenrendű és állapotu polgártársainkra ki nem terjed.

Maga a koronás fő is hazafi, és mint illyen feláldozza a hazának idejét nyugalmát és minden tehetségét népe boldogságáért, hasznos intézetekről gondolkodik, mellyek nemzetét boldogitják. A főhadvezér mint hazafi védi, ótalmazza a hazát és nemzetét, a legaggodalmassabb veszélyek közt is hadserege élén áll, szükség esetében vérét kiontandó, életét feláldozandó. A törvénytudó mint hazafi védi a nemzet igazait mind közönségesen mind egyes esetekben, még pedig minden személyválogatás nélkül kimondván, kinek kedvez a törvény, kinek nem, kit jogosit fel egyre vagy másra, kit nem; a birák mint hazafiak a törvény betüje szerint hoznak végitéletet, szemök előtt hordozván polgártársaik jogait és igazait; a vagyonos hazafi, mint illyen, fürge méhkint hordja nagyobb kisebb részét vagyonának a haza szent oltárára, megemlékezvén arról, hogy akár tulajdon ipara, akár eleji után birja, minden esetre a hazának köszöni azt.

Természeti hajlamunknál fogva senki, hacsak az emberi természetből félig meddig ki nem vetkőzött, hazája iránt szeretetlenséggel nem viseltethetik, iránta még közönyös sem lehet; és mivel a hazát, melly iránt munkás szeretettel viseltetni tartozunk, nem csupán a tér, mellyen lakunk teszi, hanem egyszersmind és főképen az alkotmányi rendszer, bölcs törvények, az uralkodó és és alattvaló jogai, és tesszük mindnyáján, kik magunkat a haza polgárinak valljuk, mert mindezekre kiterjedhet munkás hazaszeretetünk: következik, hogy a hazaszeretet szükségképen feltételezi polgártársaink iránti szeretetünket ollyanyira, hogy ha minden rendü és állapotu társunkat nem szeretjük, törvényes jogaikat tapodjuk, nyugalmukat, boldogságukat feldúljuk, elhal szivünkben a hazaszeretet, mert az egésznek egy alkotó s egészitő részét nem szeretjük, és igy bármi magas hangon kikiáltott hazaszeretetünk nem lészen egyéb puszta hangnál, melly valamint könnyen ered, ugy könnyen el is vitetik minden szél által. Teszem (mitől a magyarok Istene mentsen) ha dicső alkotmányunk rendszere fel döntetnék, törvényeink tapodtatnának, polgártársaink számüzetnének, és egyedül a haza szeretetét üres hangon kiáltozó hősöknek lehetne a haza puszta terén megmaradni, ugyan mondják meg ők, valljon ki vagy mi iránt mutathatnák meg munkás hazaszeretetöket? — A hazának fogalmához tehát az alkotmányon, törvényeken, rendszeren stb. kivül bizonyosan tartoznak minden emberek, kiket külön álomásukhoz képest bizonyos jogok és kötelességek csatolnak egymáshoz, vagy pedig hivatásuk szerint önállásuakká teszik, és ezen jogoknak mindegyik külön hivatásu polgár előtt szentnek, sérthetlennek kell lenni, a hazaszeretetnél fogva.

(Vége következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

83. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **October 20.**

Vasut.

Midőn a Hirnök 79ki számában a magyar középponti vasutlársaság biztosságának f. h. 5kén tartott ülését jelentettük, megigértük tisztelt olvasóinknak, hogy az ülés részleteit, valamint a középponti vasut jelen állását közlendjük. Ez igéretünknek eleget teendők legelőször is ama nevezetes ülés okáról szólandunk. A választmányi gyülekezetre alkalmat adott ama legfelsőbb, már több bel és külföldi lapokban emlitett kegyelmes leirat, mellyben Ő Felsége jun. 17kén a Duna balpartján Pozsonytól Pestig s onnan Debreczenig vasutat épiteni szándékoló részvénytársaság iránt legkegyelmesbben nyilatkozni méltóztatott, hogy miután annak statutumai még helyben nem hagyatvák, e társaság még alakultnak nem tekinthető, s ennek következtében mindenek előtt szükséges, hogy e társaság szabályai, az uj törvény értelme szerint, maga rendén megvitattassanak s további kimeritő tárgyaltatásuk után a legfelsőbb helybenhagyás végett felterjesztessenek, különösen pedig azokban a részvényesek által teendő fizetések s a részvények kibocsátási rendszere iránt olly intézkedés tétessék, melly az illyféle részvényekkel üzetni szokott börzejátéknak elejét vegye; ezért tehát a teendő befizetések időszakai s mennyisége már előre meghatároztassanak, s a nem egyszerre teljes értékökben befizetendő részvények annyi részekre, mennyi fizetésszakok kitüzetnek, osztassanak, s igy olly részvény-részletek (partiales actiae) formában bocsáttassanak ki, mellyek értéke teljesen kifizetve. Felszólittatik tehát a társaság, ezeknek tegyen minélelőbb eleget, hogy annak következtében aztán az esdekelt elhatározó engedelem adathassék s a legfelsőbb helybenhagyás végett felterjesztendő szerződés vele a törvény értelmében megköttethessék. — E kegyelmes parancs a nm. m. kir. Helytartó-Tanács által jul. 19-kén a társasággal közöltetett.

Minthogy a legfelsőbb parancs mindenek előtt azt rendeli, hogy a társaság szabályai az uj törvény értelme szerint maga rendén megvitattassanak s további kimeritő tárgyaltatásuk után a legfelsőbb helybenhagyás végett felterjesztessenek: czélirányosnak véljük a t. olvasót mindenek előtt e szabályokkal, mikép azok már 1837. évben a társaság választmánya által szerkesztettek s a nagy gyülésbeni megvitatásuk után a társaság által megállapittattak, megismertetni. A szabályok tartalma következő:

Általányos szabályzatok.

Támaszkodva az $183^{2}/_{5}$ évi országgyülés 25. törvényczikkelyére s a nm. magyar kir. Helytartó-Tanács által 1837. nov. 14-kén, 1838. apr. 3-kán és 1839. apr. 2-kán Szitányi Ullmann Móricznak a Pesttől Pozsonyig vagy az ausztriai határig, s Pesttől Debreczenig vonandó vasut épitésére adott előleges engedelem következtében, melly vonalokat a fönidézett $183^{2}/_{5}$-ki 25. törvényczikkely kedvezményeiről világosan biztositja, s mellyet az engedelem-nyerő, valamint a várandó teljes épitési engedelmet, minden velejáró jogokkal egyetemben, a részvénybirtokosoknak az ideiglenes választmány kezeibe adá által: a kiadott részvényjegyek birtokosai következő szabályzatok alatt teljes részvénytársasággá egyesülteknek nyilatkoztatják magokat.

1. §. E vállalat alaptőkéje áll 10 millió forintból, három husz-krajczáros darabot számlálván egy forintra s husz illy forintot egy finom kölni markra.

Ez alaptőke előteremtésére előlegesen 8 milliónyi, 250 p. forintos 32,000 darab részvény bocsáttatik ki, melly tőkének befizetésére a részvényi ideiglenes jegyek birtokosai kötelezték magokat, a nélkül azonban hogy további utánfizetésre vagy kezeskedésre kötelezettek legyenek.

A további, 8000 részvényre osztandó 2 millió forintról, ha annak idejében a főpálya meghosszabbitására vagy mellék pályák épitésére szükségesnek mutatkozandnék, az akkori közgyülés fog rendelkezni.

2. §. Az e 8 millióra határzott rovatok a vállalat szükségéhez képest lesznek befizetendők.

3. §. A bármikori rovat-befizetések s ezek határideje megállapitása a társaság igazgatóságát illeti.

4. §. A befizetések mindenkor a kitüzött utolsó fizetésnap előtt két hónappal a 15. §. rendelete szerint köz hirré fognak tétetni.

5. §. Azon részvényesek, kik a kitüzött határidő után 6 hét alatt rovat-befizetéseiket a törvényes kamatokkal együtt nem teljesitették, ebbeli kötelességöknek 6 hét alatti teljesitésére fölszólittatandnak.

6. §. Ha pedig e meghosszabbitott határidő alatt sem tennének fizetési kötelezettetésöknek eleget, a társaság választásától függend illy késedelmes részvényeseket a társaság jogaitól megfosztottaknak nyilványitani s az általuk már teljesitett befizetéseket a társaság tulajdonává tenni, vagy a hátralévő fizetmények iránti igényeit törvény utján kivivni.

7. §. A még ki nem hirdetett rovatok részenkinti előleges befizetése el nem fogadtatik.

Ha azonban egyes részvényesek rájok nézve kedvezőbbnek találják részvényeik egész befizetését, e miatt az igazgatósághoz tartoznak folyamodni.

8. §. A rovat-befizetések a 4. §. szerint kihirdetett fizetéshatáridő utolsó napja után félévenkint tőkésülendnek, a vállalati alaptőkéből 4% kamatot huzandnak, miglen vagy a fön meghatározott épités egészen bevégezve, vagy a korább bevégzett pályavonalok tiszta jövedelme az addig befizetett valamennyi részvényrovatok 4%-es kamatjait meghaladja.

9. §. Ez időtől fogva a közgyülés határozza meg az évenkint kiadandó osztálékot, mellyre azonban félévenkinti lehajtó fizetések tétetendnek az igazgatóság meghatározásai szerint.

10. §. A részvényjegyek hátirás vagy átirás által egy birtokostól másikra ruházthatnak. Az átirás a teljes befizetés előtt csak az igazgatóság jóváhagyása mellett történhetik.

Csak a jegyzőkönyvekbe irt részvényes kezeskedik a hátra lévő fizetményekért.

11. §. Egy részvénynek több részre átirása nem engedtetik.

12. §. Elveszett részvényjegyek vagy ideiglenes és osztalékjegyek törvényes módon semmitendők meg, más részvény- vagy kamatjegyek nyerhetése végett.

13. §. A részvénytársaság minden jogügyben, mellyben vádlottkint tűnik föl s személy-jogerejénél fogva terheltetik, va-

lameddig váltótörvény Magyarországban nem létez, a cs. kir. alsóausztriai kereskedői és váltótörvényszék alatt áll. Szintugy valamennyi részvényes, rang- és lakáskülönbség nélkül, ha mint részvényes a társaság iránti kötelezettsége teljesitése miatt vádoltatik, ugyanazon törvényszék alá vetve.

14. §. A társaság ügyei „magyar középponti vasut“ czim alatt vitetnek.

15. §. A részvényeseket illető minden közlemény, melly törvényesen kötelező következménnyel birand, a cs. kir. szabadalm. bécsi, budai és pozsonyi hirlapokba leendő háromszori beiktatás által a részvényeseknek tudomására adatandik. Az azokban kitüzött határidő a hirlapokba lett elöszöri beiktatás napjától kezdve számittatandik.

16. §. A társaság ügyei a közgyülés és igazgatóság által intéztetendnek.

A közgyülésről.

17. §. A közgyülésre azon részvényesek hivatnak meg, kik az összehiváskor legtöbb részvény-számmal a társaság könyveibe följegyezvék. Egyenlő számnál a nevek a. b. c. szerinti rendje dönt el.

18. §. A közgyülésből kizáratvák, kiknek nincs joguk javaikat szabadon igazgatni.

19. §. A közgyülés minden tagja csak egy szavazattal bir s a szavazatjogot csak személyesen gyakorolhatja.

20. §. A közgyülés minden év első havában fog az igazgatóság által összehivatni. Az utóbbinak belátása szerint azonban rendkivüli közgyülések is hirdettethetnek és tartathatnak.

21. §. E hirdetéseknek a gyülés előtt négy héttel kell történniök, az előfordulandó fontos tárgyak jelentésével.

22. §. Az évi közgyülésekben a lefolyt év számvetései megvizsgálás végett fognak előterjesztetni, a vállalatok állása és előhaladása előadatni, jövő évre a fontosabb rendelkezések tudomásra hozatnak és tanácskozás alá bocsáttatnak, miszerint minden tagnak szabadságában álland indítványokat tenni.

23. §. A közgyülés határzatainak kizárólag föntartatnak:

a) az évi osztalék elhatározása;

b) a tartaléktőke számárai összegek különválasztása;

c) az igazgatók választása;

d) a társaságra visszaesett részvények feletti rendelkezés;

e) a fővonal hosszabitása és a mellékvonalok szaporitása;

f) a bármilly esetekben szükséges tőkék előállitása módjának meghatározása;

g) a rendszabályok megváltoztatása;

h) az engedmény átruháztatása;

i) a társaság feloszlatása.

Az e, g, h alatt kijelölt esetekre a közgyülés az igazgatóságot fölhatalmazandja az illető hatóságok engedelmét kikérni.

24. §. A közgyülés tanácskozásait az igazgatóság elnöke vagy annak helyettese fogja vezetni, s határozatai aránylagos szavazattöbbség szerint fognak szerkesztetni, kivévén a 23. §ban az e betütől i-ig előforduló tárgyakat, mellyek csak a jelenlévő szavazatjogosok általányos többsége szerint határoztathatnak el.

25. §. E tanácskozásokról és határzatokról jegyzőkönyv fog vitetni. A közgyülés hármat választ tagjaiból e jegyzőkönyv megvizsgálására és aláirására, miáltal az valamennyi részvényest kötelezend, s a benne foglalt igazgatási tárgyak tekintetében absolutorium gyanánt szolgálandó.

Az igazgatóságról.

26. §. Az igazgatóság 12 igazgatóból áll, kik a közgyülés által választatnak.

27. §. Ezek kebelökből elnököt és ennek helyettesét választják. Azoknak akadályoztatásában a hivatalbeli legidősbik elnökösködik, egyenlő hivatalkor esetében a korára nézve legidősb.

28. §. Ezen igazgatóság mindaddig ingyen munkálódandik, miglen a közgyülés határzata által meg nem állapittatik, járjon e s minő dijja.

29. §. Az igazgatóság kezdetekor megválasztott 12 tagok öt évig tartoznak tisztökben maradni. Ezen idő után minden évben a közgyülés tartásakor két igazgató lép ki, és uj választás által pótoltatik. Az először választott igazgatóságnál sors határozandja el a kilépendőket, a következőknél ellenben a hivatalbeli nagyobb koruság. A kilépők ismét megválaszthatók.

30. §. Az igazgatóság maga határozza el üzletrendjét.

31. §. Igazgatóvá minden részvényes választható. A részvénytársaságbóli kilépés magában foglalja az igazgatóságbóli kilépést.

32. §. Mivelhogy az igazgatóság két szakból, ugymint műtani- és igazgatóiból áll, azok egyikének székhelye Magyorországban, másikának Bécsben leend.

33. §. Az igasgatóság minden társasági üzleteket kormányoz. A társaságot minden ügyeiben köz és különös felhatalmazottjakint képviseli, azon esetekben is, midőn különben különös és egyes felhatalmazások szükségesek. Rendszabályszerű határzatai az egész társaságra nézve mindazon tárgyakban kötelezők, mellyek a 23. §ban a közgyülés határzatainak világosan fön nem tartattak.

34. §. Határzatait a jelenlevő tagok aránylagos többsége szerint alakitja. Egyenlő szavazatoknál az elnöké kettőt tesz.

35. §. Igazgatósági határzat érvényességére legalább öt igazgató jelenléte kivántatik, s az igazgatóság üléseire, mellyek a nélkül is a már előre korszakonkint meghatározott időpontokban tartatnak, a meghivás minden igazgatói taghoz küldendő, s az elnök erről mindig teljes bizonyitványt letenni köteles.

36. §. Az igazgatóság tanácskozásairól jegyzőkönyvek fognak vitetni, minden az ülésben jelenvolt igazgatósági tagok és a jegyző által aláirandók.

37. §. Szabály elleni határozatok- és eljárásokért csak azon igazgatósági tagok felelősek, kik azokat eszközölték.

38. §. A főpénztár ellenőrzése egy igazgatói tag által viselendő.

39. §. Az egész üzleti személyzet alkalmazása, valamint annak dij-meghatározása az igazgatóságot illeti, melly által az ismét elbocsáttathatik.

40. §. A 14. §ban kijelölt firma mindenkor két igazgatósági tag és a főtitoknok által fog aláiratni, s csak ezen alakban bir joghatással.

(Folytatása következik.)

Léghajózás.

Leinberger urnak legujabb nyilatkozása sokkal fontosabb mind természettani s mechanikai, mind társasági s politikai tekintetben, hogysem az sokoldalu vizsgálatok, felvilágositások s igazitások nélkül maradhatna. Figyelemmel kivánván kisérni e főfontosságu s aligha korszakot nem képezendő találmányt, szem előtt tartandjuk minden e tárgyba vágó tárgyaltatásokat, hogy a vállalat minden elsőbbségeivel, nehézségeivel s balfogásaival — melly utóbbiak minden illynemü találmányok kisérőji szoktak lenni — és igy fokonkinti kifejlődéséről értesüljünk. — Igy e lapok mult számában közlött tudósitást már taglaló s felvilágositó értekezés követte, mellyet imitt közlünk.

„Midőn nehány hónap előtt a nürnbergi uj léghajó-gépezetnek hirdetése nyilványos lapokban megjelent, tudományos müveltségü férfiaknak e terv iránti részvétéből kivehető vala, hogy a vállalat kivihető is lehetne, ámbár a leirás szerint alig lehete valósulását várni. Egészen érczből készitendő, bizonyos szesz nemüvel megtöltendő és gőzerő által kormányzandó léglabdáról volt t. i. a szó, melly eszmét én azonnal agyrémnek nyilatkoztattam, de azon véleményben voltam egyszersmind, hogy olly gép, melly tüz által higított léggel emeltetnék, előbb felelhetne meg vérmes reményeknek és a mellette felállitott egyéb feltételeknek. E lapokban legközelebb részletek közöltettek e találmány szerkezete felől, mellyek következendő észrevételeket eredményeztek.

Az utolsó tudósitásban ugyan még mindig léglabdáról és annak bizonyos szesszeli megtöltéséről van szó, mit én mindenkor a legkivihetlenebbnek nyilatkoztattam nagy érczlabdánál, melly csak nehány feleslegfont felhatási erővel is tulajdon sulyát felemelni képes lenne. Sikerült azonban illy gépezet kivihetőségét megfognom, minthogy a hirdetésben 40 láb átmérőjü és 120 láb hosszvagy magasságu érczhenger készitése állittatik. E szerint annak bizonyos szesszeli megtöltése, melly tágulás által a levegő harmadrésznyi sulyára szállittathatik, egészen mást mutathatna. A rézhenger állitott mértéke, mellynek tartalmát közelebbről felszámitottam s meglehetős hasonlatban találtam mintegy 52 mázsányi emelési erővel, tartalmának állitott nehézségénél fogva első pillanatra hihetlen bámulást okoz ugyan, minthogy magas és széles tornyot vélünk előttünk, mellynek készitésére és tartására sehol sem lenne hely található. De ezen csodálkozásnak tünnie kell, ha megfontoljuk, hogy ezen roppant henger igen valószinüleg több majd egyenlő nagyságu darabból áll, mellyek, mint szétvonható látcsőnél, lég- vagy is inkább gőzmentesen egymásba tolhatók. E nagy gépezet vázlata igen vékony jól czinezett vaspléhből csőrendszernek látszik lenni, mivel ezen ércz nemcsak a legkönnyebb és legolcsóbb, hanem a legerősebb és legszivósabb is. Mivel álló vasplécső nem könnyen birhat három ölnél nagyobb magossággal, a nélkül hogy nem épen igen nagy átmérő esetében tetemesen meg ne görbüljön vagy épen el ne törjék, tehát az egész hengernek legalább 6—7 részből kellene állnia. Ugy látszik, hogy most a tudósitás szerint a legalsóbb vagyis legszélsőbb rész számára a domborulag fölfelé álló golyószelet (segmentum) idomu fenék készittetik az annyira csodált függő gépelyzeten. Az egész azután igen vékony rézpléhhel vonatható be, mert ez a vaspléhnél vékonyabbra nyujtható. E fenék elkészitése után természetesen azonnal a henger legbensőbb vagyis legfensőbb része födelének vagy boltozatának, aztán ezen résznek magának készitése fog következni, s igy tovább a legkülsőbb vagyis legalsóbb részig, mellyre azután a fenék leendne edzendő. Más módon az egyes hengerdarabokat készitni vagy egészen czélszerüleg egymásba illeszteni nem lehetne.

Azért tartja e talán Leinberger e gépelyzet idomzatát olly titokban, s a tudományos közönséget csupán azért ámitja e mindeddig egy uj, a levegőnél aránylagosan felényivel könnyebb szesz állitott feltalálásával, nehogy ezen valóban elmés léghajógépnek, melly csakugyan olcsóbb és egyszersmind kevésbbé veszedelmes lehet minden eddig ismertnél, feltalálója meg ne előztessék hasonlónak előallitásával valami gazdagabb physicus által?

Ezen henger megtöltésére átaljában semmi eddig ismert szesz nem alkalmatos, nem is ismerek illy sajátlagos nehézségüt, mint vegytani uj találmányt. A henger tehát igen valószinüleg nem szeszszel, hanem csupán vizgőzzel fog megtöltetni, melly tudomás szerint minden edényből a levegőt kiszoritja s az emlitett henger oldalain egyrészt ismét vizzé sürüsödik, s mire a mindenkori fogyatékot ismét könnyen lehet s kell is kipótolni, nehogy az egész henger a külső levegő nyomása által megsértessék. Igaz, ugyanazon gépet 15—20 részből is lehetne összeállitni, miáltal az egészen megtöltött henger majd a bécsi sz. István-torony magasságával felérne s nagyságának arányához képest nagyobb felható erővel is birna. De kérdés, valljon a hengernek utolsó vagyis legbensőbb része emelkednék e a gőznek a legkülsőbb-vagyis legalsóbbani tágulása által? Ha ez födelének szétrepedése nélkül történhető, ugy, igaz, a többi darabok is felemelkednének egymásután s az egész henger csakhamar különös költség nélkül meg lenne töltve.

Az emlitett tudósitásban e repülőgép ladikja is emlittetik, melly a hozzátartozandókkal 38 mázsát fogna nyomni, minthogy maga a henger csak 15 mázsányi anyagot foglalna. Én részemről semmi egyéb függeléket — mit közönségesen ladik név alatt értenek a léghajózásban — az emlitett hengeren lehetőnek vagyis inkább jól kivihetőnek nem tartok, mint a legkülsőbb hengerrész körül vonuló s szinte, de csak valamivel erősebb, vaspléhből csőalakzatu karzatot, melly egyszersmind a léglabda irányára szükséges gőzerőt adná. Minthogy előbbi tudósitásokban az állittatik, hogy az ujonan feltalált léglabda egyszersmind hajóul szolgálhatna a tengeren, azért ezen karzatnak helye jó magasan, t. i. legalább a külső hengerrész közepetáján volna, s az arrai felmenés lépcsőkön vagy létrákon történhetnék.

Egyébiránt nem volna tanácsos e gépnél valahol fát használni, kivévén a karzat fenekén. Noha a henger megtöltésére vizgőz helyett borszeszgőz minden fogyatkozás nélkül s a felható erő tetemes növekedésével használtathatnék, mégis ezen gőz és a borszesz könnyü gyulékonysága miatt nem tanácsolnám.

Gondolom, hogy ezennel azoknak, kik a nürnbergi léghajózási tervben kételkednek, e tárgy jobb felfogására a még netalán szükséges ujjmutatatásokat nyujtottam. Költ Troppauban, octob. 8. 1842. Ziak J. E.“

Honszeretet.

(Vége.)

Jelen alkotmányos rendszerünk és törvényeink három önállásu állapotot (statust) ismernek és mindegyiknek kiszabják azon kört, mellynél tovább hatása nem terjedhet, de egyszersmind biztositják külön jogaikat mind az egészre, mind egyesekre nézve. Ezen háron önállásu állapot az egyházi, világi és katonai állapot*), mellynek tagjai mindnyájan a hazának polgárai lévén, egymáshoz rokon szeretettel kell viseltetniök, még pedig munkással; azaz arra kell törekedniök, hogy mindegyiknek meghagyván tulajdon törvényszabta jóg-gyakorlatát, rendszerét és körébeni hasznos czélirányos működését, a közbékét, bátorságot, boldogságot necsak fentartsa, hanem tehetsége szerint elő is mozditsa; mert csak azáltal mutathatja meg kiki, hogy jó hazafi, ha a közboldogság előmozditásárai törekvésének főalapja az emberbecsülés és szeretet.

Soha alkotmányos országban nagyobb zavart, forradalmat, surlódást, feszültséget, megelégületlenséget nem okozhat semmi, mint ha a fenemlitettem hatalom közül egyik a másiknak körébe nyulván, jogait sérti és tapodja, törvényes rendeléseit ocsárolja, sőt mintegy dictatori hangon elébe lépvén, felette féktelen hatalmat akar gyakorolni.

*) Az ország rendeinek, vagy az értekező ur szerint „állapotainak“ ezen felosztása, megvalljuk, egészen uj előttünk, mivel teljességgel nem ismerünk törvényt, mellynél fogva nálunk a katonai „állapot“ különös rendet képezne. *A szerk.*

Az ember társas életre születvén, teljes hatalmában állott, és szükségképen kellett is olly társaságra alakulnia, mellyben az Istent nemcsak belső- hanem külsőképen is a társaság elvei szerint nyilván imádja, azaz, szabadságában állott egyházi társulatra alakulnia, és valamint minden rendes társaságban, ugy ebben is egy főt és előljárókat elismernie, kiknek rendelése és vezérlete szerint hivatását gyakorolja, mert ez minden társulat lelke. Igy alakult anyaszentegyházunk és egyházi állapotunk, mellyben a fő és előljárók azok, kikről Sz. István mondotta: „per quos Dominus et Salvator noster humanam salutem promovere voluit", és a mellyet hazánk törvényei az ő körében önállásunak rendeltek. Mivel pedig ezen társulat, ámbár lelki dolgokkal foglalatoskodik, nem valami agyrém, sem láthatatlan lény, hanem látható valóság, mellyben főnök, előljárók és alattvalók vannak és a hazában voltaképen léteznek, természetes, hogy tagjai a haza polgári is, mert ezeknek is van feladásuk, miszerint a haza és nemzet boldogságára együtt kell működniök, és épen azért ezeket is tartozunk szeretni a hazaszeretet fogalma szerint; szent legyen előttünk nyugalmuk, szabadságuk, sérthetetlenek jogaik.

De szinte tartózkodva érintem, valljon megegyeznek e a hazaszeretettel ama nem tudom micsoda lélektől elragadtatott egyházi jogbitorlók cselekedetei, miszerint századokon át békében élvezett törvényszabta szabadságát anyaszentegyházunknak azon dolgokban, mellyek köréhez tartoznak, megtámadják? Nem akarom előidézni azon surlódásokat, mellyek a vegyes házasság ügyében támadtak, midőn protestans polgártársaink és velök egyetértő hitsorsosink, e körükhöz épen nem tartozó tárgyba avatkozva, a közösendet felzavarták, a lélekismereten mintegy erőszakot tenni, az anyaszentegyház elvét velünk megtagadtatni kivánták. Elismerjük mi igenis, milly nagy kincs a lélekismeret nyugalma; azért becsüljük is az Alkorán muftijának, Talmud rabbijanak és India braminjainak rendeléseit, valahányszor övéinek lélekismeretéhez szólanak; nem gáncsoljuk a szerencsétlen hindut, midőn magának az által szerez léleknyugalmat, hogy a legtávolabb vidékről a Gangeshez zarándokol, onnan nehány csepp vizet magával elhozandó. Soha eszünkbe sincs nem is leend, azoknak lelki dolgába avatkozni, kik velünk vallásban különböznek, mert szeretjük hazánkat s igy mindenrendű polgártársainkat; becsüljük lelki nyugalmukat, jól tudván, hogy lehetetlen egy tagot megsérteni a nélkül, hogy az egész ne érezze, és tudjuk, milly képtelenség egy vallásos társulattól azt kivánni, hogy vallását ne az ő elve, hanem a mi nézetünk szerint gyakorolja. Csodálatos ellenkezés; a világi hatóságok szabadon élvezhetik törvényes jogaikat és békével rendelhezhetnek hatósági hatalmuk körében, a katonai törvény akadály nélkül működik hatósága körében, és csupán az egyháziaknak nem volna szabad békével eljárni azokban, mik szinte körükhöz tartoznak?

Nem említem továbbá a haza, nemzet és polgártárs szeretetlenségéből eredt azon szomoru eseteket, mellyek az egyházi javak és nemesség megtámadásából következtek, s mellyek ismét alkotmányunkat nyilazzák, törvényeinket sebesitik, a közrendet zavarják s a munkás szeretetlenséget nyilván kimutatják. Nem tudom mi ingerelhette fel annyira polgártársainkat egyházi álladalmunk iránt? Talán az, hogy társulatunk törvényes főnökének engedelmeskedünk és hódolunk? vagy anyaszentegyházunk elvéhez szorosan ragaszkodunk. A közboldogságnak munkás szeretete és ennek fokonkint nagyobb virágzására irányzott buzgóság volt mindenkor a jó igazgatás alapköve, és a közjóllét rugója. A haza szeretete

leheli a közlelket, melly mindnyájunkat eltölt, távol az önhaszontól, csupán az emberiség jólétében, nyugalmában érzi megelégedését, örömét; s mindent, mi édes hazánkban szent és jó, hasznos és üdvösséges, ezen közléleknek köszönhetjük. Ha egymás bátorságát, békességét és jogait megtámadjuk, valljon nem rázkódik- e meg az egész? nem-e tulajdon nyugalmunk? Ide illenek a prófétának ime szavai: „A városnak békességét keressétek, mert annak békességében lészen a ti békességtek" Jerem. 29. 7.

Te pedig, édes hazám, bizonyossá teszlek sorsosim nevében, hogy habár áldott kebeledben nyughatatlanittatunk, üldöztetünk, személyeink és törvényes jogaink sértetnek: irántad mégis hivek maradunk, és a számüzött Aristidessel felemelvén kezeinket, minden üldöztetésünk mellett boldogságodért kérjük az egeket, bizunk anyai kegyességedbe, törvényidbe és hiv polgárid iránti szeretetedbe. De bizonyossá teszlek titeket is, szeretett polgártársaim, kik a korszak veszedelmes lelkétől elragattatva jogainkat és törvényes eljárásunkat megtámadjátok, hogy titeket azért szeretni fogunk; de bizonyossá arról is, hogy az igazságért türni és szenvedni igen, de soha koronás főnk, hazánk és törvényeink igazsága iránt kétségbe esni nem tudunk.

Reperger Pál.
négotsi lelkész.

Turopolya s a magyar vármegyék.

E czim alatt olvasunk a német zágrábi ujság „Luna" mellékjának legujabb számában (82 sz. octob. 12ről) egy több tekintetben érdekes értekezést.

Maga a tárgy magyar lapok által eléggé ismeretes az olvasó közönség előtt, de horvát vagy is tulajdonkép ugynevezett ilir szempontból még nem vala feszegetve. Az értekezést még azért is jónak látjuk közleni, mivel a zágrábi német hirlap olvasó közönsége hazánkban nagyon csekély lehet; miután azonban a czikkely sokkal hosszabb, semhogy most egyszerre közölhetnők, s hihetőleg több megjegyzésre adand alkalmat, halljuk eleve is a szerkesztőnek Stauduar urnak a czikkelyt kisérő jegyzetét: „a Szeretett hazánkban — mondja Stauduar ur — még rövid idő előtt uralkodott szeretet és egység most fájdalom nem található; milly károsan hat ez egyenetlenség a nyilványos és magányos életre, többé kevésbbé érzi Zágráb minden lakosa. — S mi ezen olly szomoru meghasonlásoknak oka? semmi egyéb félreértésnél! Meg vagyok győződve, hogy mindkét mostan antagonismusban levő pártok csupán közös hazájok javát czélozzák s csak itt ott hibáznak az eszközök használásában. Valaminthogy meg vagyok győződve, hogy minden valódi hazafiban az egyesülés ohajtása buzog, ugy nálam, ki minden hazafival sorompóba lépni kész vagyok, szintez az eset, s annál inkább, mivel, noha nemcsak személyem hanem hivatalom tekintetéből is mindig minden szenvedélyt kerülni iparkodtam, s csak pártatlanság volt törekvéseim mértéke, mégis lapjaim szellemét ma egyik, holnap másik párt egyoldaluság gyanujába hozni iparkodott — mi azonban épen legnagyobb bizonysága, hogy semmi pártnak nem hódolván, a lehető legnagyobb pártatlanságot követni igyekszem.

Nyugtató öntudatban, s pártatlan olvasók itéletére hivatkozva, gyanusitgatás daczára akaratom eddigi tisztaságát továbbá is bizonyitandom; s valamint ezen, ilir párt érdekében irt értekezésnek lapjaim hasábjait megnyitom, szintugy készek azok minden a censura által engedett czáfolatot fölvenni annál inkább, mivel, nézetem szerint, jelen esetben kölcsönös eszmék nyilványos közlése csak hasznos lehet s igen sokban járulhat a veszedelmes eldarabolás betegségének gyógyitásához s a fájdalmas külső sebeknek, mellyektől a nemesebb részek még nem lepetvék el, behegesztéséhez. Stauduar.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

84. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **October 24.**

Turopolya s a magyar vármegyék.

(Folytatás.)

A magyar vármegyék heves vitatkozásai — igy olvassuk a lunaféle czikkelyben — a turopolyai nemes közönségnek Zágráb megye tisztujitásából állitólag erőszakosan lett kizáratása miatt egész Magyarországot pártolásra fölszólító körlevele fölött s e község iránti kedvező megyei határzatok inditanak engem, némelly nézetimet a magyar vármegyék nagyobb részének eljárásáról törvényi szellemben kimondanom, s az eltévedteket eziránti hamarkodva hozott végzéseik átlátására hoznom.

Ha valaha azon elv: „a hirtenkedés az igazságosság mostohaanyja“ bebizonyult, most ugy van, midőn a magyar vármegyék első fölbuzdultságban a fönemlitett körlevél gyámolitására nyilatkoztak, a nélkül hogy iparkodtak volna előbb a tisztválasztási események mibenlétéről értesittetni, s a nélkül hogy a Horvátországban létező belső igazgatásba mélyebben betekintettek volna. E soroknak tehát czélja, a közönséget némileg fölvilágositani a turopolyai közönség szerkezetéről.

E közönség, szüntelen osztályos, hatalmaskodási, örökösödési s más pörök által igen elszegényedvén s képtelen levén a terhes költségeket viselni, mellyekkel a pörök vitele a közönséges törvényszék előtt nehezitve, gróf Esterházy bántól 1735. évben bizonyos rendeleteket nyert bizadék formájában, mellyeknek erejénél fogva minden peres ügyei községgrófja előtt döntetnek el csekély taksáért, honnan azok Zágráb megye törvényszékére vitetnek föl. E község gyüléseket is tart, mellyekben falubirák s több ülnökök részesülnek, s mellyekben község-grófjok elnöksége alatt kebelbeli ügyeik elintéztetnek. Ez előljárói hivatal évenkinti választás alá vetve, tehát ingatag, a választók kényétől függő. E község tehát nem ismer földesuraságot, minthogy nemes-létére urbéri szolgálatokkal senkinek sem tartozik, s mostani grófjának (comes) tulajdona sem lehet, mint ez a lipcsei Allg. Ztgnak legujabb eseményeinkről igen hamisan tudósitó czikkelyében állittatik; egyébiránt az egész község (minthogy külön porta birtokában nincsen) minden politikai ügyeiben Zágráb megye alá vetve, mellyel, valamint más hatóságokkal, levelezni nincs fölhatalmazva, hanem csupán joga van, a többi községekhez hasonlólag, panaszát a megyére folyamodásban benyujtani, ugy azután a vármegye határozatát egy szolgabiró által a községnek tudtára adja. *)

Mindamellett is, hogy a turopolyai község nem független, hanem Zágráb megye alá vetett testületet képez, a magyar megyék e lényeges körülményt figyelembe nem vevén, a mondott község körlevelét érvényesen és törvényesen kibocsátottkint fogadták, miáltal nemcsak az itt századok óta fönálló igazgatás alapkövét megrenditék, hanem egyszersmind a törvényhozó testület jogát önkényesen magoknak tulajdonitották, mellyet egyedül illeti azon jog, kerülete igazgatás-ágaiban változtatásokat tenni.

Azon mód, mellyel e kérdéses község körlevele a magyar megyék gyüléseiben tárgyaltatott, gyaníttatja, hogy e törvényellenes lépést nem az okozta, mintha Horvátország belső igazgatását a magyar megyék nem ismernék (mellyek, mivel a törvényhozásba befolynak, minden a magyar korona alatt álló tartományok politikai állását ismerni tartoznának) hanem erre csak a magyar pártnak itteni megbukása által Horvátországban a magyar elem átültetése s terjesztése szándékának meghiusulta ösztönzé őket, a mit több magyar vármegyék, különösen Borsod megye tanácskozásai szemlátomástivá tesznek, melly utóbbi a magyar nemzetiség vélt megsértése által indittatva érzé magát, a jövő országgyülésre utasitást készittetni, melly Horvát- és Tótországnak (a többi megyékéhez hasonló lábra állittatva) Magyarországgali teljes egybeolvasztását tárgyalná. De az emlitett megye még ennél sem állapodott meg, hanem még a turopolyai grófot, mint Horvátországban a magyar nemzetiség képviselőjét, a többi megyéknek táblabiróul ajánlotta.

Ugyanazon szellem, ugyanazon érzelem, melly a magyarokat nemzetiségök iránt ujabb időben annyira föltüzelte, hatá meg a déli szlávokat s igy Horvát- és Tótország lakosait is; mert ők is szintolly jól érzik, hogy a melly nép nemzetiségét, nyelvét, vallását s jogait nem becsüli, soha sem leend képes tetemes szerepet vállalni, hogy illy nép soha sem fog a világtörténetekben más jeles nemzetek mellett neveztetni, s ezt nem is érdemli.

Fölébredt nemzeti öntudatban kezdők nyelvünket, mint a nemzetiség alapját, nemesiteni s ezt öszhangzásba hozni azon nyelvvel, mellyet a délnyugati szlávok legnagyobb része beszél s melly csak tartományi Horvátországunkban, különféle viszonyok befolyása által, romlott s igy önálló literaturára alkalmatlan dialectussá vált. S e nemes törekvést a magyarok bünnek nevezik!*) Sőt a Magyarországban lakó szlávoknak minden bármelly csendes nemzeti mozgalmát bűnös merénynek, hazaárulásnak nyilatkoztat-

*) Turopolya közjogát védeni nincs hivatásunk; lesz ennek hihetőleg helye, ideje, ügyvéde s birája; de el nem lehet mellőznünk, hogy az értekező s illetőleg oktató ur Turopolyának azon lényeges jogát emliteni elfelejtette, hogy annak grófja a magyar országgyülésen üléssel és szavazattal bir, épen ugy mint Horváthország egyetlen követe; azért tehát azt már csak ezen tekintetből sem lehet a többi községekhez sorozni. Azért, hogy politikai tekintetben Zágráb megyehez van kapcsolva, még nem következik, hogy más törvényhatóságokkal levelezni nincs joga; mivel ezen levelezési jog magában véve távol sem olly nagy fontosságu, mint az országgyülési képviseleti jog, s igy azon közjogi tétel szerint: „kinek a nagyobb szabad, az a kisebbet is teheti“ csak ugy lehetne Turopolya levelezési jogát tagadni, ha azirányt világos törvényünk volna. Mert azon körülmény, hogy e testület még eddig magyar megyékkel nem levelezett, legfeljebb azt bizonyithatná, hogy a levelezés szüksége még elő nem fordult. Törvénykezési vagy politikai összeköttetések s alárendeltségek a municipalis jogok gyakorlatát nem gátolják, mit Horváthország magáról tudhat, miután a nm. magyar udvari Cancellariának, a magyar Helytartó-Tanácsnak, a magyar hétszemélyes táblának alája van vetve, a nélkül hogy ezáltal municipalis hatósága legkisebb csorbulást szenvedne. — Többnyire már csak azon körülmény, hogy Magyarország minden megyéji a turopolyai levelet elfogadták, eléggé magyarázta ezen első joggyakorlatot, s jó lett volna az értekező urnak e lényeges körülményt fontolóra venni, valamint olly kifejezésektől, mint „az eltévedteket (vármegyéket) eziránti hamarkodva (!) hozott végzéseik átlátására hozni — hirtelenkedés — fölbuzdultság“ stb. tartozkodhatott volna ott, hol a megyék aránytalan többségéről van szó. *A szerk.*

*) Ezt semmi józan magyar bünnek nem nevezi, sőt e nemzeti törekvés, mig korlátait át nem hágja, a legnagyobb dicséretet érdemli. De a magyarok csak azt kivánják, s joggal, hogy e törekvés a magyar nyelv kiterjedéséről s nemzeti nyelvvé emeléséről Felséges Urunk kegyes hozzájárultával hozott törvények végrehajtását ne gátolja, hanem hogy e törvények, mellyek Horvátországnak dietalis befolyásával hozattak, az ország minden részeiben pontosan teljesittessenek. *A szerk.*

ják! (?) Abban áll e a magyar szabadelműség, igazságos és következetes cselekedet e az, ha más nemzetnél büntetésre méltó vétek- s áruláskint gáncsoltatik az, mi saját nemzeténél legnagyobb érdemül, legnemesebb jóul magasztaltatik?!

Mi senkit sem kényszerítünk nyelvünk és nemzetiségünk elfogadására; mert mi egyébre vezet illy kényszerítés mint a közérzelem s közjóllét földulására!*) Mindamellett hét év óta igen csekély eszközökkel is óriási előlépéseket tettünk, a mi azonban a dolog természetében fekszik, minthogy nyelvünk európai, s országunk valamennyi népessége forog szóban; egyszersmind nemcsak minden nyelvrokon szlávoknál, hanem Európa egyéb népeinél is hatalmas rokonérzelemre talál, a mit a Franczia-, Német- és Görögországban fölállított szláv tanítószékek eléggé bizonyítanak, hol az ilir nyelv kellemessége és classicitása miatt dicséretesen említtetik. **)

Nem tagadhatni, hogy e tekintetben is sok akadály vettetett fáradságos szent törekvésünk ellenébe, fájdalom, még némelly nemzetelleni szellemű tévelygő honfiak által is, kik, Herostrates módjára, az emberiséget nemesítő müvet földúlni szándékjokká tették s tervök kivihetésére az ilir pártot polgártársaik előtt orosz- és német-maniával vádolni igyekeztek. Nehéz tusát kelle az ilir pártnak mindjárt eleinte kiállani, melly azonban azt még eddig szerencsésen vivta, és pedig annál szerencsésebben, minthogy a bölcsebbek s az ország magasb hivatalnokai többnyire az ilir párt becsületes és jóakaró szándékait ismerni tanulták, méltányolták s meleg buzgalommal fölfogták.

Azonban mégis szomoru, hogy, habár rövid időre, a mondott tévelygő honfiak rágalmai magában az országban is hiedelemre találtak; és pedig annál szomorubb, minthogy többnyire műszerei némelly beköltözötteknek, kik a legnyomorubb állapotban hozzánk jövén, itt Horvátországban vendégszeretőleg fogadtattak, minden szükségessel gyámolittattak, sőt némellyek az inségből kiragadtattak, s kik most mindent feledve a jótétet hálátlansággal jutalmazzák. Tévelygőink feledni látszanak, hogy olly ember, ki saját nemzete árulójává lesz, még annál sem számolhat becsülésre s bizodalomra, kinek kedvéért azt teszi; s ha abban mégis részesülnének, ez csak azok legnagyobb őrültségének jele lenne, kik a megvásárlott áttérőbe bizodalmat helyeznek; egyszersmind azok legszélsőbb fonákságának bélyegéül szolgálna, kik illy áron magokat övéiktől elidegeníttetni engedik.

Épen azáltal, hogy a kegyes és igazságos uralkodóház ótalma alatt szabad alkotmányt birunk, hogy helyhatósági jogainkat élvezzük, mellyek szálka a tulzó magyarok szemeiben, s hogy e jogokat és nemzetiségünket minden erővel föntartani törekszünk, mellyet az ellenpárt megsemmisítni törekszik, ójuk magunkat minden lehető befolyásától az éjszaki óriásnak, mellyet ellensé-

*) Az értekező itt megint szem elől elveszti a kérdés lényegét s a dolgot elcsavarja. Itt csak az a kérdés: Volt e joga a magyar országgyülésnek közigazgatásában a nyelv tekintetben egységet behozni? Volt e a magyar nyelvet közügyekben az eddig divatozott diák nyelv helyébe állitani, s ennek következtében olly rendeléseket tenni, hogy e, nemzeti rangra emelt nyelv általányosan értessék? Ezt talán a legbuzgóbb ilir sem tagadandja, s csak ezt kivánja a magyar. Mi ezen tul esett és esik, tévedés. *A szerk.*

**) Ha az ilir nyelv olly nagy classicitással bir, csak szerencsét kivánhatunk eziránt horvát atyánkfiainak, sőt örülni fogunk, ha nemcsak Horvátországban e szép nyelven fognak általányosan beszélni, hanem még Franczia- Német- és Görögországban az finomabb társalgási nyelvvé fog emeltetni s olly munkák megjelenni, mellyek a classicus nevet valóban megérdemlik. Akkor hihetőleg — kivált ha a magyar nyelv elleni idegenkedés Horvátországban is megszünend — honunkban is ilir tanitószékek fognak felállittatni. De mind ez okul nem szolgálhat, hogy a magyar nyelv iránti törvények Horvátországban végre ne hajtassanak. *A szerk.*

geink olly nevetséges komolysággal bálványunkká tenni akarnak. A drága anyai nyelv, a szent alkotmány s az öröklött helyhatósági jogok birtokában eszeveszettség volna, a legdrágább bizonyos jót bizonyos roszakért föláldozni, mellyek nemzetiségünket okvetlenül eltemetni fognák. Ezenfelül munkálódásunk és cselekvésünk nyilván és kitárva az itélő világ szemei előtt feküsznek; mert szeretjük a világosságot, beszédeink nyilvánosak és következetesek, nem pedig ellenkezéssel teljesek, mint elleneinkéi, kik, ha németekkel beszélnek, az oroszosodást, a magyarok előtt pedig a németesedést (?) állítják czélunkul.

Nemzetiségünk emelésének egyik főeszköze helyhatósági jogaink föntartása, mellyeket nem a magyaroknak — mint némelly magyar megyék mondogatják — hanem elődeink bölcsességének s vitézségének köszönhetünk, mellyeket ezek minden politikai szakadásokban s nemzetiségünknek fölötte kedvezőtlen viszonyok kifejlődése közben szerencsésen megőriztek s hiven átszolgáltattak, a mit tenni nekünk is szilárd eltökélésünk. E jogok nem kevesbbé drágák előttünk, mint II. András bullája a magyaroknak,*) mivel azok önállóságunk öröksége és emléke.

Minthogy azonban olvasóim némellyikei előtt e helyhatósági jogok még ismeretlenek, ugy hiszem, lényeges szolgálatot teszek nekik, ha ez előjogokból némellyeket fölhordok.

I. Van bánunk (a harmadik méltóság az országban) kinek elölülése alatt országgyüléseink tartatnak, mellyekre Horvát- és Tótország minden megyéi, királyi városai, káptalanjai stb. saját követeket küldeni kötelesek. Ez szép előjogunk, minthogy a mondott országgyüléseken nemcsak a testvérhazánk javát előmozditó intézkedéseket alkotjuk s azokat Ő Felsége legfelsőbb helybenhagyása alá terjeszthetjük a magyar országgyülés mellőzésével, hanem azokban egyszersmind legjobb alkalmunk van, minden viszálkodást, mellyet elleneink testvérhazánknak készítenek, barátságosan kiegyenliteni.

II. Horvátország felét fizeti azon adónak, melly Magyarországban a porták száma szerint vettetik, melly szinte egyik előkelősége helyhatósági jogainknak**). Magyarországban 50 telek (egész parasztelek), Horvátországban pedig 100 telek vétetik egy portának, melly szerint a dikákra, az adó alá tartozó tárgyakra felosztás történik, s melly adóból országaink aránylag mindig felével kevesebbet fizetnek mint a magyarok. Könnyebb megértés végett fölszámitást idézek, melly egyszersmind mintául szolgálhat a többi adózó tárgyakra nézve; p. o. ha Magyarországban egy hold szántóföldtől 30 krajczár fizettetik, a horvát épen akkora szántóföldtől csak 15 krajczárt fizet; s igy van más tárgyaknál is.***)

III. A horvátok mentek a katonatartástól, mi nagy és különösen a paraszt által érzett teher, minthogy köteles, élelemszereit csekély kárpótlásért odaadni, hiányukban pedig ezeket másoktól háromszoros pénzen vásárolni; — ki ezen kételkedik, személyesen meggyőződhetik róla a katonatartástól nem ment Tótországban (melly eziránt már méltán panaszolkodott s Horvátország Rendeitől erőteljesen gyámolittatott is), ugyszinte Magyarországban.

IV. Horvátország a magyar országgyülésre nem küld különözött megyei követeket, hanem három országos követet, kik-

*) Talán II. András bullája a horvátoknak szintugy drága lehet mint a magyaroknak, mert nélküle aligha azok volnának, a kik. *A szerk.*

*) E körülmény az utolsó országgyüléseken többször szőnyegre került, de ott ezen kedvezmény nem „előkelőségnek," hanem a horvát adózók szegénysége által javaslott kegyességnek találtatott. A magyar adózóknak e kedvezmény általi nagyobb terheltetése több izben eltörültetni kivántatott, de mindig a könyörületességre lön a hivatkozás. *A szerk.*

**) Bizony épen csak más tárgyaknál, mert a földtől sem Magyar- sem Horvátországban adó nem fizettetik. *A szerk.*

nek egyike üléssel és szavazattal a Főrendek táblájánál bír, más ketteje pedig a Rendek táblájánál a kir. Tábla oldalán; azáltal az ország méltósága föntartatik, s mi követeink személyében az országgyülésen hatalmas gyámollyal birunk, melly nyelvünket, nemzetiségünket s helyhatósági jogainkat romlástól megovja, mikint ez III. Károly, Mária Terézia, II. Loopold és I. Ferencz alatt tartott magyar országgyüléseken történt. — E képviselet eltörlésével az ország megszűnnék királyság lenni, a mi pedig helyhatósági jogaink és nemzetiségünk elvesztését kikerülhetlenül maga után vonandaná s a Horvát- és Tótország közti atyafiságos köteléket föloldandaná. Testvér két országunkban akkor a központositás, a kölcsönös tanácskozás egysége nélkülöztetnék s azon rosz következése leendne, hogy Horvátország magyar megyékké fogna változni s a többi megyékkel egyenlővé tétetni, a katonatartás terhét s a még egyszer annyira fölemelt adót viselni tartoznék. *)

V. Helyhatósági jogaink közt kétségkivül előkelő helyet foglal a tengeri sónak általányosan szabad adás-vevése, melly só sokkal csekélyebb ára által a Magyarországban kizárólag parancsolt kősóval-éléstőli fölmentetésünket jótékonyan érezteti.

VI. Van saját fölebbviteli törvényszékünk t. i. a bán-tábla, hol minden előforduló pörök az itélőmester által (kit a testvérországok Rendjei magok választanak) adatnak elő s e magas törvényszék itéletei által döntetnek el; mi szinte a két országnak fölötte nagy hasznára szolgál, mert különben a felek sokkal nagyobb költségeskedéssel a pesti kir. Itélő-Táblára tartoznák pöreiket vinni.

VII. Végre a helyhatósági jogok erejénél fogva a protestansoknak a testvér két országban polgár- és telepedés-jog nem engedtethetik. E törvény, mellyhez Rendeink minden időben ragaszkodtak, s mellyet nagy föláldozással védelmeztek, ne kerestessék a korszellemmel és szellemi előhaladással ellenkező vallási vakbuzgóságban, ne más vallások gyülölése- s megvetésében, hanem a vallás-egység, az érzelmek egyetértése s az általányos közjólét föntartásárai erőteljes törekvésben. **)

Az itt előszámlálltakon kivül még sok más, nem kevesbbé fontos és hasznos szabadalmakkal dicsekhetünk, mellyeket azonban mind elősorolni sem idő sem hely nem engedi.

Ámbár e helyhatósági jogaink az országgyüléseken több izben (különösen 1715. évben a 120. törvényczikkelynél fogva) királyi tekintély által azon megjegyzéssel helybenhagyattak, hogy jövendőben azok semmi országgyülésen kérdésbe ne hozathassanak: mindazáltal a magyaroknak tetszett az 1836ki országgyülésen helyhatósági jogaink megsemmitését inditványozni, nem gondolván meg, hogy elődeink legrégibb előjogai, mellyeknek birtokában önmagok saját királyaik alatt éltek, mellyek Kálmántól kölcsönös szerződések által megerősittettek és biztosittattak, és pedig akkor, midőn a nevezett király 1102. évben a Duna jobb partján táborzott, Horvátországnak fegyverrel meghóditása végett, melly eljárásától azonban a Kőrösött összegyüjtött és föllállitott dalmát-horvát seregek által, mellyek a Narenta és Dráva folyók közt csodálatos gyorsasággal összeszedettek, elijesztetett.

*) E nézet alaposságáról már bőséges vitatkozások történtek, mellyeket e helyütt ismetelni nem lehet. De a dolog velejére nézve bizonyos, hogy Horvátország mostani képviselése mellett a Rendek táblájában csak egyetlen votummal bir, mellynek semmivel sincs nagyobb nyomossága, mint akármelly magyar vármegyéé, holott, ha megyénkint képviseltetnék, három illyféle szavazattal birna, a nélkül hogy országos jogai ezáltal legkevesebbé is megcsonkittatnának, mint ezt Tótország, melly hat követet küld a magyar dietára, ellenmondhatlanul bizonyitja. *A szerk.*

**) Már e tárgy felett is kitisztultak országgyülésileg a nézetek, s ha még eddig ezirant ujabb törvény nem hozatott, az teljességgel nem a „nagy föláldozással védelemnek“ következése, mit az országgyülési naplók untig tanusitnak. *A szerk.*

Az ezután a királlyal kötött szerződések következtében három országunk Magyarországgal mint szövetséges országok (Bundesstaaten *) egyesültek, csakhogy különös előjogaik megtartása mellett s igy kölcsönös függetlenségben maradván.

Ámbár tehát a magyaroknak a fönálló szerződésekkel ellenkező törekvése (t. i. országainkat Magyarországgal teljesen egybeolvasztani) országos követeink erőteljes föllépése által megsemmittetett, **) utóbb mégis, fájdalom, tapasztalnunk kelle, hogy még nehány honfiaink is, nem tekintvén saját hasznukat, azok fölforgatásán dolgoznak; azért az ilir mint conservativ párt kénytelenittetett ellenszerekről gondoskodni, a magyarosító párt káros terveinek, mellyek az országot anarchiába döntendették, csirájában elfojtására. S valóban a hazafi párt az 1841. évben tartott varasdi gyülés alkalmával a magyarositók első megtámadását, mellyet azok saját országunkban helyhatóságunkra próbáltak, szerencsésen vissza is verte.

Azonban öröklött jogaink annál erőteljesb védelmezhetése végett a hazafipárt főelve volt oda munkálni, hogy minden megyében tisztviselőkké csak conservativ szellemű férfiak választassanak.

S igy Zágráb megyében is, valamint más megyékben történni szokott, két párt képződött: a nemzetelleni (hirtelenkedő) s a conservativ (hazafi vagy ugynevezett „ilir“) párt; mindkét párt teljes erőből törekedett a győződelmet magának biztositani; mert itt nem egyes hivataljeleltek magánérdekei s nem ez vagy amaz egyén megbuktatása (mint Magyarországban gyakorta történik) forogtak fön, hanem az: valljon a nemzetelleni, vagy pedig a hazafi vagyis ilir elv győzedelmeskedjék!

A nemzetellenes párt semmi eszközt használatlan nem hagyott, mi őt czélhoz vezethetné ***). Már 6 óra előtt gyült össze az országház előtt, hol a tiszujitás tartandó vala, habár megyei rendelet által 8 óra volt a bebocsátásra kitűzve; a székeket, padokat, mellyek a hivatalos és fensőbb Rendek, sőt a sátort is, melly a főispány számára volt rendelve, elfoglalá, abban magát, mint katonai táborban, formaszerint elsánczolván. E párt főnökei még a hivatalaszlalon is sétálgattak s innen parancsoltak hiveiknek. Midőn 8 órakor az ilir párt megjelent, noha a másik párttól mindjárt megjelenésekor szidalmakkal halmoztatott, békesen viselte magát, s az ama párttól üresen hagyott helyet foglalá el az udvaron; midőn a főispány a megyei tisztviselőséggel az udvarba vonult, s az ilir pártból nehányan a hivatalbeliekkel a hivatalasztal közelébe akartak jutni, szavokat a felkiáltásnál hallattandók, a nemzetellenes párttól erőszakkal visszatolattak; de midőn magokat elijesztetni nem hagyák s a vitás hely egyik részét joggal megtartani akarák, nehányan a nemzetellenes pártból, főnökei egyikének P.nek harsány kiáltására, kardot huztak, hogy a másikat eltolják, mi mellett az ilir pártból egy ember tetemes sebet kapott fején. Ezáltal a hazafiak is kénytelenek voltak magokat védelmezni s kardot rántani; noha ekkor az ellenesek reájok az asztalról vagdaltak, padokat, székeket és köveket dobáltak, amaz mégis rövid verekedés után teljes győzelmet nyert. A szemtelen csendzavarók, kik előbb az ilir pártot olly elbizakodva viadalra hivták ki, minthogy a kardhoz elsők nyultak, most gyáván futamodtak mindenfelé, miután vezéreiktől, kik őket kevéssel ezelőtt olly vitézül viaskodásra buzditák, mindjárt eleinte gyalázatosan cserben hagyattak. — A tisztujitás most csendesen ment végbe, s az egyik pártnak ugy mint a másiknak szabadság engedtetett a szavazásra; mert miután a cs. kir. katonaság és egy osztály a polgárkatonaságból az udvaron a csend fentartására megjelent, az elfutamlott csendzavarók legnagyobb részt ismét megjelentek, s örömmel láttuk, mikint az ellenpárti tekintélyesebbek legtöbbjei az ilir párttal együtt háboritlan részt vettek a tisztujitásban.

*) Már 1830ki országgyülésen a horvát követnek kifejezése „socia regna“ Borsod vmegye követe által mint bitorlott czimzés tagadásba vétetett, minthogy ez országok nem szövetségesei, hanem egészitő részei a magyar koronának. A Rendek táblája ez észrevételt ellenmondás nélkül helybenhagyta. *A szerk.*

**) Mikor történt ez? *A szerk.*

***) Zágráb megye tisztujitásának itt következő leirását, melly a magyar lapok hiteles tudósitásaitól lényegesen eltér, czáfolás nélkül hagyjuk, az olvasót, ha az összehasonlitást szükségesnek tartja, az illető lapokra utasitván. *A szerk.*

Mi vétség rejlik tehát ezen olly sok magyar megyében olly gyakran ismételt eseményben? Nem sok lárma e ez semmiért? Olvastunk azon vérengző, agyonverésektől kisért jelenetekről, mellyek a magyar megyék tisztujitásainál előfordultak; s azért nálunk még sem mocczant senki, mert illy viharos események a tisztujitásoknál már sokkal általányosabbak lettek, semhogy még most valami figyelmet gerjesszenek; de még kevesbbé jutott megyéink valamellyikének eszébe, legfelsőbb helyen ezen panaszkodni, s illy tisztujitások eltörlését javasolni! — Csak Zágráb megye tisztujitása, mellynél sem halálosan meg nem sebesittetett s még kevésbbé agyon nem veretett senki, hathatott egyedül olly villanyosan és megrenditőleg a többi vármegyékre, hogy olly viharosan s olly hirtelenkedő buzgósággal keveredtek dologba, melly őket legkevesbbé sem illeté. Kérdem valamennyi magyar megyét, valljon, ha az ilir párt kisebbségben maradt és megveretett volna, s ha aztán, hasonlóan a nemzetelleneshez, a tisztujitás eltörlesztését s egyszersmind minden magyar megyét szinte magyar nyelven segedelmért kéré vala, valljon kérdem, e megyék az emlitett ilir pártot meghallgatták s gyámolitották volna e? Tegyék szivökre kezöket: minden megye bizonyosan irgalom nélkül vetette volna félre kérelmünket s megvetőleg mosolygott volna segélykoldulásunkon; miért? Mert elleneink győzelme által a magyarositási eszme, melly itt Horváthonban minap haláldöfést kapott, nálunk a magyar képviselők segitségével uj emelkedést nyert volna. Tehát nem a tisztujitási eljárásnak állitott érvénytelensége miatt — mert ezt vizsgálni nem tartozik más megyék hatáskörébe — pártolák a magyar megyék a turopolyaiak protestatióját, hanem mivel az ilir párt győzedelme által az itt szándékolt magyarositásnak átléphetlen határok vettettek. (!)

Ha áll az, hogy a jogtörvény minden a viszonyosságban levő tagok jagainak egyenlő elismerését, s tehát az alkotmányszerü szerződések kölcsönös garantiáját követeli, s e szerint az egyes társasági tagok szabadságának a társaság szabadságával egyesitése a jog alapeszméje; ha továbbá meggondolom, hogy alkotmányt birunk, melly az emlitett jogelven alapul: ugy a magyar megyék magaviseletéből és cselekvéséből azon legszomorubb következtetést kell vonnom, hogy a turopolyaiak pártolói nem birnak az alkotmányos szabadság valódi fogalmával, (oh!) melly a törvények, ős, állandó szokások követésében, minden különös jogoknak, melyeket valamelly ország bir, kölcsönös tisztelésében és azon szerződésekben foglalva, mellyek az egyik országot a másikhoz pragmatice kapcsolják. — Minden megye, magányosan tekintve, a többiekkez hesonlitva kerületének ügyeit a köztörvények, az ős állandó szokások és a helybeli statutumok szerint igazgatja és rendeli el, a nélkül hogy más megyét azon jog illetné, annak benső igazgatásába, mellyről csak a királynak felelős, avatkozni; mert az avatkozás az alkotmányi szabadság és jogegyenlőségi jogok világos megsértése volna; s illy vármegye ezáltal azon szándékát nyilványitaná, felsőséget bitorlani akarni, melly egy megyét a másik felett az alkotmányos jogegyenlőség elve szerint semmi esetre nem illeti. Milly joggal léphettek fel tehát a magyar megyék olly dictatorilag Zágráb megye ellen, feltévén ezen az alkotmányunkban alapuló és felforgathatlan elvet? Nem az alkotmánynak és igazgatási tekintélyének nyilványos kigunyolása e, csupán egy alárendelt község felszólitására egy törvényes vármegye becsületét és tekintélyét megtámadni? Nem ön tekintetöket csökkenték e a magyar megyék azáltal, ha a turopolyai községnek, melly törvényes megyéjének az engedelmet mondá fel, alaptalan állitására tapsolnak, s azt pártolásukra méltónak tartják? Nem nyitának e azáltal tettlegesen kaput az anarchiának? s nyugottan néznék e a magyar megyék, ha Zágráb megye egyik szófogadatlan, az engedelmet megtagadó községöket pártolása alá venné. Nemde végrehajtó hatalmuk jogában sértetteknek éreznék magukat? Ha tehát jogukkal háboritlanul élni kivánnak, ugy Zágráb jogait is, mellyek neki, mint végrehajtó hatalomnak a turopolyai község felett törvényesen megengedvék, becsülniök, tisztelniök kell; quod tibi non vis fieri. *)

*) S ezen hosszas okoskodás közben nem jutott-e az értekező urnak eszébe, hogy épen mivel általányosan felállitott jogelvei igazak, azoknak gyakorlati alkalmazásában annyi vármegyék olly kézzel fogható tévedésekbe nem eshettek, s hogy talán mind az eset, mind annak magasztosb tekintetei egészen másképen, mint itt elmondatik, állnak? mit a megyék felterjesztéseiből s azokat megelőzött vitatkozásaikból kihozni talán nem volna boszorkányság, ha elfogultság s vakbuzgóság nem homályositná a szemeket. *A szerk.*

Fontolják meg Magyarország vármegyéi hirtelenkedett eljárásukat, s figyeljenek egyszersmind ama káros következésekre, mellyek belőle folyhatnak és folyniok kell, ha ama bal véleménynek hitel szereztetik, hogy valamelly társaság csak egy pillantig is fenállhat végrehajtó hatalom nélkül. *) — Mit, ha a tönvényesen választott tisztikar, elkeseredve a magyar megyék illy meggondolatlan lármája által, tisztéről leköszönt volna, mikép állott volna akkor a közbátorság ügye? **) Kitől és mi módon kéretett és adatott volna meg a pillanatnyi segély, ha a parasztok is a turopolyai község példája által megragadtatva, a megyének daczoltak volna, a polgártársaik személyes és vagyonbeli bátorságát veszélyeztetvén az anarchiai állapot alatt? Milly veszélytömkelegbe kevertetett volna olly sok polgárok élete?

Sőt inkább szent kötelessége lett volna a magyar megyéknek, a zavargó turopolyai községet körlevelük visszaküldése mellett oda utasitani, hogy jogszerű megyéje iránt köteles engedelmességgel viseltessék.

S ezért Marmaros megye, egyetlen valamennyi megyék közt, mellyek a turopolyai körlevelet tanácskozásuk tárgyává tevék, bizonyára e nézettől vezéreltetve nyilatkozott ez értelemben a turopolyai felirás felől. *3) — Igy nehány év előtt Zala megye is a zágrábi káptalan grófjától hozzá intézett levelét azért küldé vissza, mert a káptalan, uradalmat képezvén, s igy Zágráb megyének alávetve, nincs jogositva, más megyével közvetlen levelezni, hanem kivánatát és kérelmét Zágráb megye által köteles keresni; — nem fontolva azonban meg hasonló tárgybani egykori törvényes eljárását, most ugyanazon megye egy ugyanazon esetben a turopolyai felirás gyámolitása által a legnagyobb következetlenséget követi el. *4)

Zágráb megye hall és olvas tudósitásokat a számos kicsapongások, véres verekedések, sőt agyonverések felől, mellyek a magyar megyék tisztválasztásainál a vallás, nemzetiség és politikai hitvallás különfélesége által egymás ellen állitott pártok közt történni szoknak; de az alkotmányos szabadság tiszteletéből hallgatással mellőzi e zavargásokat. De nem igy gondolkoznak a magyar megyék, mellyeknek szemeit hihetőleg az igen ravaszul magyar nyelven szerkesztett körlevél, *5) tehát a betű olly annyira kápráztatá, hogy a levél tárgyát és jogosságát nem is látták, figyelembe sem vették, s a rokonszenv csiklandozása által elcsábbittatva kérelmöket egy vizsgáló biztosnak Zágráb megyébe legfelsőbb helyről küldetése felől felterjesztetvén, könnyelműleg önmagokat foszták meg az alkotmány nyujtotta legszebb előjogtól! *6) — Mert alkotmányunk egyik legszebb előjoga a tisztviselők választása, melly nem szorul királyi megerősitésre.

(Vége következik.)

**) Roszul; de még roszabbul az illyen kötelesség felejtette tisztikar becsülete. *A szerk.*

*3) Marmarosi levelezőnk egészen másképen tudósit ez ügy felől. Szavai ezek: „Turopolya nemeseinek levelök mellé csatolt fölirásuk pártoltatik s a nemzet elleni kihágások megfenyitése felirás által kéretni fog.“ (L. Hirnök 75. sz.; illy értelemben nyilatkozik a Világ levelezője is l. 75 sz. valamint a Pesti Hirlapé is l. 177 sz.) *A szerk.*

*4) A zágrábi káptalan comese, s a turopolyai nemesség közt lényeges a különbség. *A szerk.*

*5) Tudtunkra csak a felirást kisérő nehány sornyi levél vala magyar nyelven szerkesztve; az egész zavargások folyamát előadó felirás pedig latinul; s igy csak a latinság betűi lehettek volna olly annyira kápráztatók. *A szerk.*

*6) Milly zavart okoskodás! Igy minden kicsapongások k. biztosok általi megvizsgálása s orvoslása a nemzeti szabadság csonkitása volna. Többnyire az Ő Felsége által valóban már kiküldött k. biztos eljárása ezen kikelések alaptalanságát kelletintul is megmutatja. *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

85. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **October 27.**

Politicai szemle őszkor 1842.

I. Francziaország.

Némi idő előtt a porosz statuslap oktató és fontos értekezést foglalt a franczia nemességről.*) Ez, mikint ott ujolag és pontosan tanittatunk, még többnyire régi jószágain székel s Francziaország földjének majd harmadrészét birja, mellyet kis haszonbérlőknek enged. A haszonbéri földek eldarabolása jövedelmöket neveli; a haszonbér bevételének és behajtásának biztossága a jóllét szilárdságát alapitja e tisztes és fontos családokban, s az ebből eredő befolyásuk számos lekötelezettekre politikai hatalmat nyujt nekik, mihelyt akarják.**) Könnyü volna a következtetés, hogy a kamarát az övéikkel megnépesitniök s Lajos Filepnek nagy zavarokat készitniök; de nem teszik. Miért? „Nem örömest bocsáttatik el jó haszonbérlő; on n'aime pas renvoyer un bon fermier.“ Ez vala azon őszinte felelet, mellyet amaz osztály egyik embere adott, midőn pártjának valódi és rejtett hatalmáról s annak okáról kérdeztetett, miért használja ezt olly kevessé. E párt legitimistai; azonban tudja, mi s mibe kerül egy forradalom, de nem azt, mit eredményezne az, melly az Orleans ház buktával fogna kezdődni. Hazáját nem kevesbbé szereti elveinél. Állásának biztossága neki drága vagyona, s nem akarja még egyszer enni a számüzetés keserü kenyerét. Minthogy tehát Lajos Filep neki mindezért kezeskedik, ő is részéről őt a hatalom gyakorlásában nem háborgatja. E pártot a déli és délnyugati tartományok lakossága követi, t. i. a tulajdonképi legitimistai párt, s mi belőle a lapokban, p. o. a Gazetteben, vagy a kamarákban mutatkozik, csak egyes előposták és zsákmányolók, kik elválnak a tulajdonképi hadi hatalomtól, melly erős táborában fekszik, s kik a háborut ön kezökre viselik mint utonállók vagy guerillák. Ezek magok tulajdonitsák magoknak, ha, mint Larochejaquelin, a követek által a szónokszókról leutasittatnak, vagy, mint a Gazette szerkesztői, az esküdtek által börtönbe küldetnek. Ama teljes tiszteletre méltó osztálytól tehát az uj dynastiának, legalább egyelőre, tartania mit sem kell, s a mit Bordeaux herczegről hallani, egészen mellőzve az őt elbénitotta balsorsot, nem segiti elő az iránta bizodalmuk erősitését; sőt várható, hogy azon mértékben, mellyben az Orleansház szilárdul, a közte s közöttök létező üreg kisebbül s a rajtai átmenet Lajos Filephez gyakoribb leend. Hozzájárul, hogy minélinkább oszolnak a democraticai illusiók, a hatalmas polgárrend erős, egésséges és vagyonos része ama családokhoz, azoknak traditióihoz sőt hajlamaihoz közelitni s velök összeolvadni fog. Hiszen most is már megesik, hogy, ahhol Francziaországnak ez uj aristocratiája az ősnek birtokai közt letelepül, a kötelékek szaporodnak köztök; s már a régi s historiai nevezetességü nemzetségek utóíai gazdak birtokosok vagy gyárnokok, bankierok és kereskedők örökösülő leányaivali házasság által az uj rend sorából emezekébe léptek át.

Hasonló jelentőségü és véleményü az egyházi rend is. Befolyása, kivált Francziaország legitimistai részében, a déli és délnyugatiban, nagy; kevéssé akadályozva, részint segitve, a vallás, oktatás és erkölcsi befolyása által, előnyomul azon tartományok minden részeibe is, mellyek akkorig előtte legszorosabban elzárkoztak, és tekintetbeni s bizalombani benső növésének bizonyos jele, hogy a püspökök collegiumai vagy nevelőházai, daczára tanitáseszközeik, tanitáserejök és működésök korlátoltságának, számosabban látogatottak, mint az egyetem királyi collegiumai. De a papság sem használja hatalmát a fenálló ellen. Osztozik a nemesség elveiben, gondolkozásában s nézeteiben, s annak a kormány iránti magaviseletét annál inkább tevé sajátjává, minthogy ez (a kormány) őt gyámolitja és biztositja, s a curia készen áll, annak a közbékének kedvező indulatját tekintélye, utmutatása és intései által erősiteni.

Ezen, a kormánynak bensőleg nem kötelezett ugyan, de iránta még sem ellenséges kettős hatalom mellett, melly már azon rendkivüli suly által, mellyet a békeszeretők mérlegébe rak, a fentartó pártot kedvező állapotba helyezi a rontó ellen, nagy seregekben telepednek az uj birtokosok, a nagykereskedők, az iparüzők és a szilárd s komoly tudományosság s müveltség férfiai. E fontos osztály, mellyben főképen ver az uj Francziaország életereje, s mellyben a fentartás és haladás eszméi csodálatosan vegyülvék, habár egészben magasabb és politikai müveltséget s kitünő jellemeket és indulatokat nélkülöz, az uj dynastia iránt valóban nem sokkal több hajlandóságot érez, mint a nemesség és papság. Mert illy, inkább kedélyhangulatból mint észből eredő ragaszkodás sokkal több historiait és traditióit, több megszokottat tételez fel, mint a mennyi nála találtatik; de a fenálló hatalmat mint tulajdon müvét ótalmazza s mint az általa (a középrend által) egyenlőség, jog, alkotmány és igazgatás a forrodalomban kivitt eszméinek megtestesülését; indulatja pedig elhatározó, mert az osztály, mellyhez tartozik, az uralkodó. Ő parancsol a választási collegiumokban, ő népesiti a követek kamaráját és a kerületi tanácsokat; ő tölti meg a hadsereget s a nemzeti őrség tartalékjait; ő szolgáltatja az eskütteket; a tisztviselők többsége egész a statustanácsig és ministeriumig az övé. Korlátlanul rendelkezik az egyetemben, az itélőszékeken és az ügyvédségben; ő alapitója, viselője és mozgatója annak, mi Francziaországban öszpontositáskint magasztaltatik s nemzeti hatalom és nagyság kezessége gyanánt dicsőittetik. Ő mindkettőt Lajos Filep védpaizsa alatt kormányozza, s ha uralkodása ő vele veszélybe jön, fegyverben jelenik meg, utczai lázangásokat leverendő. Soha Párisban illy zendülés le nem győzetett, a nélkül hogy a nemzetőrség a katonaságot meg nem előzte vagy vele nem egyesült volna.

Ez tehát a harmadik hatalom, melly a fenálló rend támaszának tekinthető s melly nemcsak nehézsége és a nyugsuly (vis inertiae) ereje által, mint a nemesség és papság, támogatja, hanem lelkessége és munkássága által egyszersmind védelmezi. Gyak-

*) Országok politicailag leghatósban más nemzetek példáján okulnak, s illy practicai, intuitiva oktatás sokszor többet ér sok kötetü politicai szabályoknál s eszméleti okoskodásoknál. Ez oka, hogy a jelen forditást közlendőnek véltük. *A szerk.*

**) Ezen haszonbérlői rendszer a legtöbb országokban minden tekintetben leghasznosabbnak bizonyult. A német országokban, leginkább a Rajna mellettiekben, Olaszországban, Nagybritanniában stb. már századok óta divatoz, s rögtöni eltörlesztése ez országok jóllétét azonnal megsemmisitené. Magyarország e rendszernek még tán nagyobb hasznát vehetné mint bármelly más ország, s kivált a holt kéznél levő roppant javak általa mind gazdasági mind közigazgatási tekintetben alig sejdített viragzásba fognának hozathatni. Nagyobb családaink nagyobb részét ugyis nem sokára a kénytelenség e rendszer elfogadására hajtandja. A tárgy legnagyobb figyelemre méltó. *A szerk.*

ran csalatkoznak felőle azon sokalakuság miatt, mellyet a kamarákban mutat, s ennek következéseül benső szakadottságát és valami nagyot és állandót alapithatási tehetetlenségét emlegetik. A még ingatag állapotja olly sok tárgynak s magának a kormánynak, ez állitott törékenység második bizonyitványaul hozatik fel. Igaz, hogy a kamarában nemcsak a középek, hanem a tulajdonképi jobb és baloldalok egy része hozzája tartozik, csak a legitimisták és progressisták állnak mindkét végen kivüle: amazok egy harmadik restauratio javárai szándékkal, ezek eltökélve egy második köztársaság végett a fenálló rendet felforgatni. Azonban mit sem nyomnak a tömeg ellen, melly most általában dynastiainak ismertetik, s melly a választó osztálynak, mint a középrend virágjának, természeténél fogva más nem lehet mint dynastiai. E mivoltság egységének velejét képezi, ha, mellőzvén a vezetőket, olly férfiak minő Dubois és Carnot, Toqueville és Passy, olly férfiakkal minő Villemain é Duchatel vagy Jacqueminot és Foult külsőleg még nem forrtak össze egy párttá, ugy az nem elveik és szándékaik gyökeres különbségében fekszik — mert minden dynastiai és legtöbb törvényhozási, igazgatási és internationalis kérdésekben egyetértenek — hanem positiv tekintetekben, viszonyokban, megtámadásokban és abban, hogy a vezérek közül egy sem fejtett ki belátás, jellem és ékesszólás által olly politikai tulnyomóságot, minő mindenütt kivánatos, hol ingatag tömegeknek szilárd törzsökre tapadniok és erős alakká bensőleg egyesülniök kell. A nagy statusférfiak, a Chatamok, Pittek, Burke-k, Canning-ok, R. Peel-ek kora Franczia országnak még be nem következett, valameddig a nemzet azon hatalmas tagjai, habár ellenségeskedés nélkül, a nyilványos munkásság szinhelyétől távol maradnak, és valameddig e munkás és értelmes nemzet tömege — tulzott, az egységet egyformasággal felcserélő középpontositás bilincsei által visszatartva, s általa minden tagjaiban megkötve — a községek, testületek, tartományi igazgatás, gyárműség és kereskedés szabad mozgása által amaz élénkebb, szellemébresztő és müveltséget erősitő életet nem fejtheti ki, mellynek duzzadása az ország minden ereit ébresztve és verve áthatja, s belőlök az életet a sziv középpontjába szintugy vezesse vissza, mikint azt tőle vevék. Érzik a főtömegeknek amaz egyhangzását a kamarákban, sajnálják külső meghasonlását. Nem hibáztak kisérletek emezt emelni, amazt pedig emelővé tenni. Innen a coalitio a 16ik apr. (Molé-Montalivet) ellen, melly a király személyes befolyásának igen alávetve s a kamarák egyes részei élénk mozgalmában ellenségesnek mutatkozott; innen Thiers urnak ama merénye, kia baloldal nézeteinek egyik részében megegyezett, hogy azt a többi nézeteknek megnyerje, mellyeket neki ministeri korából hozott; innen a lángeszü Lamartinenak, a statusférfiak közti legnagyobb költőnek, szemeink előtti ábrándos kisérlete a baloldalt köpönyege és tana tág redőibe felfogadni, hogy azt a jobb oldal elébe vezesse. De sem Thiers sem Lamartine ur nem azon érczből öntvék, mellyből nagy status férfiak s a benső politikában uj szellem és irány alkotói öntetnek, s egyikök sem is sejti még azt, mire, feltéve hogy önmagokban az anyag nem hibázik, külfelé szükségök volna, hogy a nemzet benső magvát kifejtsék, mellyből egyedül csirázhatik a nyilványos élet gyümölcsöző fája.

Non res, sed vana sequuntur
Somnia, quae miseris oculos de lumine solis
Detorquent, umbrasque sequi nubemque lacessunt
Pro Junone datam, coeli super arce locata.

Igy tehát a kamarából az egyes, sőt számos kérdésekben létező meghasonlás jövendőben sem fog számüzetni; sőt még gyarapuland, minél inkább közelg a regensség, és miután ez be is fogott állani; de mindig csak hullámok lesznek, mellyek által a tenger

felháborodik, mig annak mélysége a szelektől meg nem mozdittatik s nyugalomban marad.

(Folytatása következik.)

Turopolya s a magyar vármegyék.

(Vége.)

Nem tagadhatni, hogy minden tisztválasztásnál egyik pártnak buknia kell. Ha már most azon hallatlan veszedelmes elv föllállittatik s helybenhagyatik, hogy valamelly megyének szótöbbség által törvényszerüleg választott tisztkara a választók kisebb száma fölszolitása következtében megsemmittethetik, — tisztválasztás többé nincsen. Az ujan választott tisztek tekintélye örökké ingadozand, az igazságkiszolgáltatás illy kétes helyzetben egészen megbénuland, a hitel a polgárok közt elhaland, a nép elégedetlensége legmagasb fokra fog emelkedni; az ország az 1805: 5. t. cz. értelme ellenére biztosokkal árasztatandik el, s végre minden tisztujitás leiratok és patensek által teljesittetendik az 179%: 12. t. cz. értelme ellenére; mi azon boldogtalan, nehezen elháritható következményeket vonhatná maga után, hogy a tisztviselők eleinte ideiglenesen behelyeztetni, aztán pedig életfogytiglan megerősittetni fognának, s lassankint észrevétlenül a német szerkezethez hasonló igazgatás férkezhetnék be, mellynek szándékolt behozataláról minket a magyarositó párt vádol!

A magyar vármegyék örökké azt állitják, hogy ők nem ellenségei nemzetiségünknek! Az ellenkezőnek tanuságául szolgálnak a magyar vármegyék tettei, mellyek nemcsak a Magyarországban lakó tótokat üldözik s őket elnyelni törekednek, hanem a mi nemzetiségünket is elfojtani igyekeznek. Vagy talán tiszteletben tartása nemzetiségünknek az, ha a magyarok majd minden helyhatósági jogainkat tagadóba vonják, ha Tótországot többé nem akarják országul s velünk évszázadok óta testvéresült tartományul elismerni, hanem a magyar megyéknek mintegy martalékául tekintik s nyilatkoztatják? ha a geographiai helyzet, történetek és kir. rendeletek által Horvátország alkatórészeül (Bestandtheil) mutatkozó fiumei vidéket Horvátországtól elszakasztani s közvetlenül Magyarországhoz darabolni akarják?*) ha végre nyelvöket országunk vitéz ótalmazóira a hőslelkü határlakosokra is tukmálni törekednek?

E magyar megyék, a magyarositás eszméjétől elvakittatva, oda engedék magokat ragadtatni, hogy az ilir név eltörlését sürgetik, mivel, mondják, az ilir párt különös ruhát visel s magának uj czimert bitorol. Ha az illy kivánatok mellett vivók a hazai történetekben — mellyeket, ha derék törvényhozók akarnak lenni, meg kellene tanulniok — jártasak volnának, tudhatnák, hogy a délnyugati szlávok már a régi görögök előtt ilirek nevezete alatt valának ismeretesek, hogy e név alatt 250 éven át nemzetiségök- s alkotmányukért terhes háborukat viseltek Rómával, a világ büszke urával; továbbá hogy Róma több császárt nyert az ilir nemzetből; hogy a dalmaták, horvátok, tótok, bosnyákok, szerbek valódi utódai a régi ilireknek**) s e közös nevezet alatt, ama tótokkal együtt, kik a régi Pannoniát lakják, valának ős idők óta ismeretesek; s hogy Dalmát-, Horvát- és Tótország még törvénykönyvünkben is ilir országok (Regna Illyrica) nevezet alatt tünnek föl, mint ezt az 1625: 65. és 1630: 23 t. cz., ugyszinte Kittonich „Directio

*) Mindezen tárgyak már ismételve országgyülésileg vitatvák, s mindkét Tábla naplói tanusitják', milly alaptalanok ezen vádak elsejétől fogva utolsóig. Hihetőleg jövendőre mindezen függőben tartott horvát statusjogi kérdés végképen fog országgyülésileg eldöntetni.
A szerk.

**) Épen ugy, mint a mai romaiak a quiritesek utódai. Még eldődeik nyelvét sem értik. *A szerk.*

Methodica"ja (a 68, 69, 70, 72, 78, 80, 81, 135, 136, 142, 144 és 148. lapon), világosan mutatják; de bizonyítja sok régi hiteles történetiró is, mint például az ismeretes magyar Bél mondja, miképen az Illyricum három felé osztatott, t. i. ausztriai, magyar és velenczei Illyricumra; a magyart képzi ama három ország, mit az ujabb időben Kusevich József kir. udv. tanácsos és előadó 1830-ban megjelent „De Juribus Municipalibus Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae" czímű munkája is bizonyít; valamint az sem csekély fontosságu körülmény ez ügyben, hogy Illyrium történetei királyi akademiánkban egész 1812. évig nyilványosan taníttattak s e tárgyból ugynevezett védelmezések (defensiók) is tartattak.

A magyarok nézete szerint kétségen kivül Ő Felsége törvényellenesen cselekedett (oh!) midőn a Gaj Ljdevit tanárnak könyvnyomtató-műhely fölállitására adott szabadítékban világosan kimondani méltóztatott: „az ilir literatura előmozditására"? Csak az ilir nevezet alatt sikerülhet és virágozhatik literaturánk, mivel e nevezet minden délnyugati szláv népeket magába foglal s ezek közt minden irigységet örökre megszüntet, melly bizonyosan keletkezendnék, ha valamennyi délnyugati szlávok általányos nevezetévé emeltetett volna. Mihelyt mostani literaturánkat csupán „horváttá" tesszük, ugy, csak a Száva és Dráva közti tartományra szoritkozva, csirájában el kellene halnia, a mi ugyan elleneink egyetlen ohajtása, a mi azonban, mikint mi, saját erőnkbe s jó ügyünkbe bizva, reméljük, soha nem teljesülend.

Mert ha elődeink akkor, midőn a vad tatár és török csoportok hazájokat elárasztá, a zordon háborui viharok közepette, midőn a véres kard soha markukat el nem hagyá, s ők kétségbeesett erőködéssel saját országuknak minden göröngyéért tusázni kénytelenittettek — mondom — ha atyáink illy viszonyok közt képesek voltak nemzetiségöket föntartani: ugy mi is, ama vitéz ilirek unokái, képesek leszünk azok hagyományát, nemzetiségünket és nyelvünket, a magyarok erőszakos és törvényellenes megtámadásaik ellen, felséges Uralkodóházunk szelid és békés kormánya alatt, melly az alattalevő népeket egyenlő szeretettel öleli, s egyes népei jogait, nemzetiségét és nyelvét tiszteli és ótalmazza, állandóan föntartani. *)

Nem találok tehát okot, melly a kormányt az ilir név eltörlésére indithatná, minthogy az egész ilir literaturában egyetlen szó sem találtatik, melly a felséges Uralkodóház, a vallás vagy a status ellen volna irányozva; hanem ha azt akarnák felségárulásul rája róni, hogy magát a magyar hirlapok szemtelen rágalmai ellen védelmezi, mellyek az emberi természetben és szabadságban alapult jogunkat gunyos személyeskedésekkel viszonozzák, mikint ezt a „Világ", e mérsékeltnek magasztalt s Magyarország érzéseit viszhangzó lap, eléggé tanusitja, midőn a horvát viszonyok Zlatarovics általi megtorlásául egy nem annyira a fődolgot megczáfoló, mint a szerző személyét megtámadó czikkelyt hasábjaiba fölvenni méltósága alattinak nem tartá. **)

A magyarok törvényelleninek és gyanusnak tartják ruházatunkat. Tudtomra még nincs törvény, melly valamelly népnek elébe szabná, miképen ruházkodjék, s nem is lehet ez iránt, alkotmányos országban, valamit törvényesen határozni. Kétségen kivüli,

*) Ezen fentartás annál kevesebb vitézséget kivánand meg, mivel senkinek esze ágába sem jön az ilir nyelv felélesztését távolról is akadályozni. Egyedül a magyar nyelvet, a törvények értelme szerint, a magyar korona alá tartozó minden tartományokban uralkodóvá s diplomatikai nyelvvé akarják emelni, ezért általánosan kiterjeszteni s e kiterjesztés elébe gördülő akadályokat erőteljesen s állandóul elmozditani. *A szerk.*

**) Illy védelmet senki józanul „felségárulásnak" nem tartand, s tudtunkra a horvátok önvédelme, a mennyiben a jogosság korlátai közt forgott, még sehol sem volt kárhoztatva; valamint például lapjaink is jelen értekezésnek örömöst nyiták meg hasábjaikat. *A szerk.*

hogy mostani ugynevezett ilir ruházatunk nem más, mint a mellyel a délnyugati szlávok vagy az ilirek legrégiebb időtől fogva éltek. Milly joggal illethetik tehát a magyarok valamelly nemzet erkölcseit, ruházatát és szokásait? Ki hatalmazta föl őket közdivathatározókká, miszerint nekünk, alkotmányos népnek, erkölcsöket, ruházatot és nyelvet szabjanak előnkbe? Nem lázító önkényesség-e s nemzetiségünk nyilt megtámadása az, ha nemzeti öltözetünket gyanusítani s eltiltani akarják? Nem czélozza-e ez, nemzeti jellemünk külső ismertető jeleit lassankint eltörleni s minket eldődeink erkölcseitől és jellemétől, tehát érdemeitől is, elidegeniteni!? — Csodálatos! a magyarok akarják nekünk az olly sok évszázad által szentesitett nemzeti viseletet eltiltani s minket kényszeriteni magyar ruhát viselni, holott magoknak sincs igazi nemzeti öltözetük; mert hogy az ugynevezett dolmány nem valódi magyar, hanem csak a lengyelektől kölcsönzött ruha, maga a történet bizonyítja; s aztán milly változtatásoknak nem vetvék alája ez ugynevezett magyar ruhák! Egykor rövid dolmányt viseltek, melly ittott még most is látható; mások azonban hosszu öltönyt vettek magukra, melly előbb „Attilá"-nak, most pedig „Zrinyi"-nek neveztetik; sőt sokan most a Pesten divatba jött ugynevezett Kossuth-zekéket viselik. Ha már a magyarok szabadon büszkélkedhetnek olly öltönyben, melly egy hirlapiró nevét adja az utóvilágnak által, ugy mi bizonyára még nagyobb joggal s még nagyobb büszkeséggel használhatunk olly ruhát, mellyben elődeink királyukat, vallásukat és nemzetiségöket minden ellenség ellen olly dicsően védelmezték, s melly nekünk buzdításunkra szolgálandó, királyunk-, alkotmányunk- s nemzetiségünkért, ha szükséges, elődeinkhez hasonlag harczolni! *)

Ugyszinte semmi gyanusitót, semmi méltatlant nem találok abban, hogy a conservativ ilirek félholdat s csillagokat viselnek sapkájikon **); mert ez volt a délnyugati szlávok czimere legrégibb idők óta, mikint a heraldika és numismatika tanitja s mikint ezt még sok virágzó nemes házak és városok családczimerei (például Erdődy, Pogledics, Zágráb sz. kir. város és másokéi) tanunusitják. Ezenfelül már Augustus Caesar, később Kálmán, II András, IV Béla, István stb. királyok alatt e királyságok részére veretett pénzeken is látható e czimer, mellynek ránk utódokra nézve annál drágábbnak kell lenni, minthogy e jelképhez vallási tény kapcsolva, s csak az ilireknél vagy délnyugati szlávoknál van, és semmi más szláv törzsöknél nincs szokásban. Még kevesebbé foghatom meg, mint juthat a magyaroknak eszökbe, nekünk vétkül tulajdonitani, hogy mi a bevégzett tisztujitás és a főispány visszavonulta után zászlóinkat nemzeti szinekben lobogtattuk, holott senki sem ütközik meg rajta, ha a magyar tisztujitásoknál 20—30 zászló (a pártfőnökök neveivel s gyakran sokkal gyanusabb s tartalomterhesebb föliratokkal czifrázva, mint nálunk történt) maga a tisztujitás ténye alatt a pártok élén lobog, a nélkül hogy a mi megyéink valamellyikének valaha esze agába jutott volna, ellene panaszt emelni. Valóban mosolyognunk kell elleneink aggódásán s rendőri szaglálódásán, ha látjuk, hogy ama zászló, mellyen világosan e szavak valának olvashatók: „a király-, haza-, alkotmány-, vallás- és helyhatósági jogért," s melly a bevégzett tisztválasztás után egy vigalmas menetnél vitetett, — a magyar vármegyéket annyira fölriaszthatá!

Milly vétek fekszik öltözetünk-, ilir nevünk-, a félhold- és csillagok- s a zászlóban? Mi gyanus találtatik itten? Csak gonosz

*) Vestis non facit monachum. Kár, hogy az értekező ur illy csekélység mellett annyira fel tud hevülni. Ha szép az ilir ruha, majd mi magyarok is lassankint varratunk öltönyt ilir divat szerint. Ez nem baj. A németnek régi közmondása legjobban megadja az illy hijábavalóságoknak becsét, mondván „Einem jeden Lappen gefällt seine Kappen." *A szerk.*

**) Tudtunkra a magyar közönség — egyes tulbuzgókról nem szólunk — keveset gondolna vele, ha horvát uraimék az egész zodiakust sapkájukra raknák. Nem az a lényeges, mi a fő felett csillámlik, hanem az, mi annak belsejében világit. *A szerk.*

ember, ki maga is rosz érzelmeket táplál, törekszik, más jó, királyuk- és hazájokhoz hiv polgárokat gyanusitani, miszerint saját tilyuk- és hazájokhoz hiv polgárokat gyanusitani, miszerint saját tokteljes, bünös szándékaitól elvonja a figyelmet; mert a ki maga tisztitása végett másokat rágalmaz, saját büntetését várja.

Igy nem átallották elleneink a nyilványos hirlapok által roszlelküleg hirészteni, hogy az ilir párt a f. e. augustusban tartott varasdi közgyülésen a főispány ur beszéde által, melly a „giovine Italia"-rai czélozást foglalt volna magában, mintegy levertnek mutatkozott, mivel az előhozott czélzások által illetve érezte magát; mikint ezt nevezetesen a pozsonyi német hirlap emlité.

Embert, ki becsületes és nemes érzelmet táplál, semmi sem verhet le, annál kevesbbé képesek némelly roszul alkalmazott gyanitások egész pártot, melly legbecsületesb szándékait érzi s azokat nem titkolja, elijeszteni, hanem igenis a tiszta lelkiismeret érzetében azt sajnálkozó hallgatásra birni.

E vádlások alaptalanságáról maga az ilir párt becsületes és mérsékelt magaviselete e közgyülésnél a főispányba meggyőződést önthetett, melly párt itt sem akart egyebet czélozni, mint nemzetiségünk s helyhatóságunk lehető megsértését elháritani; mert e párt igen jól vala értesitve Zala vármegye leveléről a turopolyai jegyzéket illetőleg, s méltán gyanitá, hogy e jegyzék az emlitett turopolyai gróftól, ki pártjával Varasd megyében is akará nemzetellenies befolyását gyakorolni, gyámolitásra ajánltathatnék; s az ilir párt a megye gyülésérei befolyásának tulajdonitható, hogy Zala megye levele tekintetbe nem vétetett; valamint e párt eszközlése által a megyei követeknek utasitásul adatott, az országgyülésen oda munkálni, hogy a nemzeti nyelven szerkesztett oklevelekre nézve, mellyek eddig a főhatóságoknál el nem fogadtattak, hanem deákra forditás végett visszaküldettek, ismételve folyamodjanak, hogy az eredeti szerkezetű oklevelek legfelsőbb helyre is fölterjesztethessenek, egyszersmind a pesti kir. tud. egyetemnél szlávnyelv tanitószéke fölállitását kikérjék.

Mind az eddig mondottak minden pártatlant meggyőzhetnek az ilir párt becsületes irányairól s érzelmeiről; nem is kétlem, hogy a magyar nemzet még sok olly nemes érzelmű és jellemteljes férfiakat számlál, kik alkotmányuk föntartásaért mindent föláldozni készek, egyszersmind szövetséges rokonaik jogaitól s intézményeitől az illő tiszteletet nem tagadandják meg s becsületes szándékainkat félre nem ismerendik. Vajha szavaik mellettünk, nemzetiségünk és jogaink mellett honfiaiknál kedvező meghallgatásra találnának; akkor ők minden nemes gondolkozásúak tetszését aratandják s mint a nap szelid melege, közös hazánk jólléteért verő szíveket atyafiságos közérzelemre tartósan hevitendik.

Igenis, nemzetiségünk- s nyelvünket legszentebb, elsajátithatlan javunknak tartjuk. Más hazát ugyan találhatunk, de más nemzetiséget és más nyelvet soha és sehol! Ezt föntartani s utódainknak sértetlenül áthagyni legszentebb kötelességünk. Nem estünk kétségbe, midőn hazánk még szellemi sötétségbe temetve feküdt; hogyan esthetnénk most, midőn szép hajnalpir, boldogabb jövendő előpostája, hasad és keblünket uj reményre, uj bátorságra ébreszti? Mert mostani szerencsétlen kétes helyzetünk sem csüggeszt legkevesbbé is el bennünket, hanem inkább reméljük, hogy megrongált állapotunk legkegyelmesebb királyunk közbenjárásával nem sokára ohajtott rendbe hozatandik. Ez elveink mellett akarunk tovább is hiven megmaradni, és bármilly körülmények fordulnának elő, soha sem fogjuk engedni, hogy helyhatósági jogaink, szabadságunk, nyelvünk és nemzetiségünk vásárlott sötétitők szövetsége által porba tapodtassanak. Ha pedig a magyar vármegyék minket csufolólag „Regnum pigmaeum"-nak azaz törpe országnak neveznek, ugyan emlékezzenek meg, hogy e törpe ország erős népével az egész magyar birodalmat minden időben, minden veszélyben hatalmasan ótalmazta, sőt IV Béla alatt a végveszélytől megmentette!*)

Egyesitsen csak tovább is minket a szeretet és egyetértés isteni köteléke, ugy mindig ellene szegülhetünk nemzetiségünk ellenségeinek. Mert valamelly nemzet dicsősége s ereje annak nem szán alapul, hanem erkölcsi s értelmi nagyságán, szellemi munkásságán s önállóságán, más nemzetek általi becsülésén, együtt munkálása arányán és, mi legfőbb földi czélunk, a humanitás elérésében!

Zágráb, sept. 23. 1842. *Zerjavics Ferdinánd*
országos ügyvéd s ns Zágráb és Varasd megyék táblabirája.

*) Régen volt az már, ha ugy volt volna is. *A szerk.*

A koldus.

Csavargók, tolvajok és szökevények a „koldus" czim alatt jelenleg, főképen falukon nagyon elterjedve járnak, és a hol kedvező alkalmatosságot lopásra találnak, gonosz mesterségöket űzik. Mint csavargó jobb s becsületesebb életmódra unván, a henyélő élete fentartása következtében tolvajságra szorul, azt nem ritkán sok évig folytatja, ha pedig mégis néha hurokra kerül, mint tolvaj vétségéhez képest bizonyos időre börtönbe záratik, és miután már ezen ocsmány s ravasz életmódhoz szokott, a bebörtönzését nem nagy tehernek és sulyos büntetésnek tekinti, azt vélvén, hogy itt, az ujabb időkben divatba jött bánásmód mellett, henyélő élete nem igen nagy rövidséget szenvedend.

A bebörtönözési idő lefolytával a megrögzött gonosz nem akarván életét jobbitani, ismét az előbbi mesterségre adja magát; vagy ha a börtönből (mi gyakran történik) elszökik, a fölnyomozásnak elkerülése végett száz foltos szűrt vet magára, szakálát növeszti, és lábát karját, fejét sok ronggyal befátyolozván, mint „koldus" faluról falura jár, és igy felváltva majd mint koldus, majd mint csavargó, azután mint tolvaj, végre mint szökevény, majd ismét mint koldus egész életét folytatja.

Igaz ugyan, hogy minden falu elöljáróinak szorosan meg van hagyva, utilevéllel el nem látott minden csavargót elfogatni s a legközelebbi megyei tisztviselőhez őrizet alatt utasitni; de fájdalom e parancsolatnak kívánatos sükere igen gyéren teljesül.

Ki pórnépünk bal és homályos fogalmait jól ismeri, nem igen fog csodálkozni, hogy a falubeli előljárók az emlitett szoros parancsoknak hiven meg nem felelnek; mert ki tehet arról, hogy pórnépünk még olly együgyü és attól tart, hogy a csavargó koldusok még olly hatalommal is birnak, hogy jégesőt vagy káros felhőket tetszésök szerint akármelly határra idézni s a veteményeket elverni tudják; ki tehet róla, hogy a pórság olly homályos fogalmu, hogy azt véli, mikép sok csavargó koldus önmagában nem igazi koldus, hanem varázsló, sárkányt vezető stb. s végre ki tehet arról, hogy a pórnép még olly neveletlen s tudatlan, hogy a csavargó nőszemélyeket boszorkányoknak tekinti, kik ha alamisnát nem kapnak, vagy talán csavargásukért valakitől megpirongattatnak, mindenféle terhes nyavalyákat a népre vagy marhára varázsolni tudnak? Azért tehát nem is lehet csodálkozni, ha a számos csavargók, elfogatásuk helyett még bő alamizsnát nyernek, ugy annyira, hogy az idegen csavargó koldusoknak adatni szokott alamisnával miden község a maga helységében létező szegényeit és koldusait voltaképen ellátni képes lenne.

Mi oka lehet, hogy falukon számos lopás gyakran nappal is történik? hogy a tolvajokat s szökevényeket kinyomozni nem lehet? hogy a börtönből kibocsátott gonosztevő jobb életmódhoz fogni nem akar? Mindennek oka, véleményem szerint, a jelenleg annyira megszenvedett és gyámolitott utczai koldulás. E szin alatt a csavargó szabadon minden házba bemehet, hol ha alkalmatosságot lát, lop, ha pedig a lopáshoz alkalma nincsen, koldul. A tolvaj, ha nyomoztatik, álnokul koldus köpönyegébe rejtőzik és igen könnyen minden kinyomozást kikerülhet. Ellenben ha a börtönből kibocsátott gonosztevőnek a kedvelt koldulásra alkalma nem volna, nagyon hihető, hogy jobb és becsületesebb életmódhoz fogni kénytelenittetvén munkára s becsületes keresetmódra adná magát. Világos tehát, hogy a koldulás sok csavargó életnek, számos elkövetett lopásoknak s egyéb gonosz tetteknek valódi szülője; e társasági mételynek orvoslása pedig az utczai koldulásnak végképeni s czélszerübb eltörlésében s a valódi nyomorultaknak illető községökbeni rendes gyámolitásában biztosan várathatnék. *Raichheld*,
szilincsi jegyző.

☞ A Századunk 83. számában igért vasuti czikk folytatását nem adhatjuk.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

86. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **October 31.**

Politikai szélforgatyuk.

Minden országban, hol politikai bonyolódások léteztek, vagy tán épen átalakulások történtek, hol általában személyek és érdekek nyilványosan képviseltetnek, mindig voltak és lesznek olly emberek, kik, a közmondás szerint, a köpönyeget a szél után fordítani mondatnak, s angolul „turncoat“, francziául pedig „girouette“-knek neveztetni szoktak, mert minden alkotmányos országban nem a dolgok első tekintetének, hanem a tapasztalásra és meggyőződésre alapított véleménynek kell a pártokat képeznie, e véleménynek pedig a személyek és status valódi java és haszna megismerésén alapúlnia.

A jó azonban viszonylagos (relativ); nem mindig valóban is jó a jó; nem minden viszonyok közt, nem minden személyre vagy dologra nézve jó a jó, rosz a rosz; s e kiképzett meggyőződésnek tulajdonítandók a számos áttérések egyik párttól a másikhoz, kivált pedig olly országokban, hol az alkotmányi élet még kifejlődésében van.

Könnyen megtörténik, hogy valamelly nép, szükségei érzetében egyetértve fölemelkedik, de a gyógyszerek választásánál csakhamar ismét megzavartatik e közmegegyezés, s csak hosszas vitatkozások és sokféle próbálatok után, sőt igen gyakran többé sohasem, állíttathatik vissza; legkönnyebben talán ott áll ismét elő, hol az érdek közös és a czél világosan felfedezve fekszik, mint például az amerikai szabad statusok képezésénél. Általános volt ugyan a mozgalom a lázadás kitörésekor Francziaországban, gyorsan törültetett el a királyság, de egy uj statusforma fölállításánál csakhamar zavaros önitélet, kicsapongások és szenvedélyek, valamint mindennemű tévedések a boldogulni vágyó néptömeget számos pártokra oszták. Ez országban, melly Európa müveltségére és sorsára olly lényegesen hatott s e világrészre uj szellemet terjesztett, a pártok közti változás olly nagy volt, hogy „Dictionaire des girouettes“ (szélforgatyu-szótár) czím alatt saját könyv adatott ki, mellyben Talleyrand, és pedig méltán, első helyet foglal. De ki fogná az autuni püspököt, mint követet az országrendek gyülésénél, mint sok évigleni külügyministert, mint a katholikus istentisztelet buzgó visszaállítóját, az amiensi, lunevillei, pozsonyi s tilsiti béketőtőt, a Bourbonok visszahelyeztetőjét, a charta alkotóját s Francziaország érdekeinek a bécsi congressuson bátor védelmezőjét rosz hazafinak szidalmazni? Sokszor letett hitének kulcsául szolgálnak amaz emlékezetes szavai, mellyeket ugyancsak a bécsi congressuson Sándor császárhoz intézett; midőn t. i. Talleyrand vonakodék ama jegyzőkönyvet aláírni, melly által Francziaország tekintete Európában megcsonkíttatandott s Murat urasága Nápolyban megerősíttetendett volna, merészen nyilatkoztatá, miképen, ha nem is XVIII. Lajos, maga Francziaország fogná nehány hét alatt harczkész hadsereggel a Rajna mellett a kivánt aláírást adni; s midőn erre Sándor császár boszankodva kérdené őt: ugyan kit szeret tehát valódilag, kinek hódol? ezt felelé: „Én sem a respublikát, sem Napoleont, sem a Bourbonokat, hanem Francziaországot szeretem egyedül és mindenek fölött.“

Hát Napoleon s hadvezérei és statusférfiai nem voltak e buzgó republikánusok, s nem tűnnek e az ellenlázadásnál ugy föl mint az ország megmentői, fiai ugyan a mozgalomnak, de szintolly erőteljes műszerek annak isméti megállítására, mivel idő, tapasztalás és ész véleményöket a valódi jó és hasznos, a legalább azon pillanatban teljességgel szükséges iránt fölvilágosították és elhatározták.

De ki merészelte volna Napoleont, a polgár-tábornokot, a franczíák császárját, a bécsi békekötés után rosz franczíának mondani? Maga Mirabeau az 1789. évi jun. 23kának hőse sem vádolhathatik rosz franczíának, mivel később a királyi család vesztét nem akarta s talán megromlott pénzállapotját is megint rendbe szedni ohajtotta.

Midőn nálunk magyaroknál is a szabadelmüség tárogatója az alvókat fölébreszté, midőn a „szabadság és szabadelmüség“ szavak, noha gyakran balul is értvék, szájról szájra szálltak; midőn, inkább hirtelenkedésből mint fortélyból, igazgatás és alkotmány közt semmi különbség nem tétetett, hanem egyik a másikkal mindig összezavartatott s egyes visszaélések megszüntetése helyett a fönállónak fölforgatásától lehete tartani; midőn a sokkal nagyobb rész szüntelen azt erősítgeté, hogy az általányos mentőszer csak ujításokban s az eddigieknél még szabadelműbb intézményekben fekszik; hogy szabadság, jóllét, kereskedés, tekintet, ipar és szorgalom csupán s egyedül ez uton volnának megszerezhetők: ekkor tüstint két élesen elválasztott szélsőség képződött, mert szintugy találkoztak az ónak védelmezőji és hivei, kik a kor kivánatinak parányit sem akarának engedni, kik minden ujításban vagy ártalmatlan változtatásban is lázadás csiráját vélték látni; mig más részről ollyanok is találtattak, kiknek minden önálló a kormányban, alkotmányban, igazgatásban, sőt még a birtokban is csak a vélt és álmadott szabadság korlátozásának tetszett.

Mindkét rész azonban az első fölbuzdultságban feledé, hogy mind a régi öröklött a status- és társadalomban, mind az uj és még próbát kiállandó csak bizonyos kötelességek teljesítése, a legfőbb tekintélynek hódolás, de egyszersmind minden rendetlen önkény korlátolása által nyerhető vagy létesíthető, s csak a kormányzók és kormányzottak közti kölcsönös bizodalom, hivség és hit által hozhat áldásdús következményeket.

A legbizonyosabb s mindenütt leggyakrabban felkeresett mód ennek megakadályozására a bizodalmatlanság gerjesztése. Ez utóbbinak elháritása pedig, a bizodalomnak isméti helyreállítása és megerősítése s ezáltal a közjólét előmozditása, mindig egyike volt a legnagyobb polgárerényeknek.

Csodálható e már most, ha majd két évtizeden át, a tárgyak közelebbi fölvilágositása, a viszonyokkali gyakran csak komolyabbá tett megismerkedés, a valódi érdekek lassankinti kifejlése, éredettebb megfontolás és saját tapasztalások által a vélemények csak lassankint képeztetvén ki, e meggyőződés következtében némelyek, minden önző okokat teljesen mellőzve, egyik párttól a másikhoz áttértek? — Csodálható e, ha az egykor valamelly szabadelmű szónok részére vagy ennek megválasztása alkalmával száz cortes élén rekedtségig kiállozó fiatal juratus, most maga is követ lévén, a kiáltozókat egyetemben kárhoztatja; ha a mindenütt árulást, lázadást és összeesküvést szaglált, most csak nyugalmasb előhaladást és szelidebb irány kifejlését veszi észre; ha

ugyanazon egykori heves, tapasztalatlan, egészen független, tettek és dicsőség után szomjazó ifju, most mint családatya, már őszbevegyülő hajakkal, többé nem csupán a jelenbe, hanem meggondolva a jövendőbe is tekint; ha a minden hatóságok- és előljáróknak ellenszegülő fékezhetlen ifju, most, derék alispány létére, a rendnek ezen ellenségeivel maga is megví; ha a minden változtatástól rettegett most már az ujitás némelly gyümölcseit maga is kényelmesen élvezi; ha az, ki magát elég erősnek és hatalmasnak hitte hazáját egyedül boldogitani, végre azon meggyőződésre jut, hogy valódi nagy csak minden érdekek öszhangzása által történhetik; ha a köztársaságok fiatal, dús és kicsapongó-életü védelmezője végre észreveszi, hogy szerencsés köztársaságok csak nagy erények és mérsékelt gazdagság mellett állhatnak fön; ha azon férfiu, ki csak a törvényben ismervén egyedül a jogot, minden beavatkozásnak bátran ellene szegül, ugyanezen férfiu a kormánnyal öszhangzásban az ország javát előmozditva annak segitségül szolgál s legbuzgóbb védelmezőjévé lesz; ha ugyanaz, ki az emberek jogát minden szabadkőmüvesi elvek szerint hangosan hirdeté, végre azon meggyőződésre jutott, hogy a társadalom vagy a status csak áldozatok által tartatik fön s korlátozások- és föltételeknek kell alávetve lennie, nehogy e mellett a valódi szabadság, t. i. a köz jog, tönkre jusson; ha a szabadelmü ifju a vallási kérdésekben vakmerően szavaz, de csak későbbi komoly fölvilágositás után szerzi meg annak tudását, mik valódilag a vallási dogmák; ha a fiatal, világ-megtekintési utazásáról visszatérő népbarát, csak engedményeket s közös egyenlő jogot kiván a népnek, azonban éretlebb megfontolás és saját tapasztalásai után átlátja, hogy a nemzet képviselőségére nem minden semmirekellő képes már azért, mivel ő az országban született, vagy egykor érdemes elődei valának, s hogy a legszabadabb nép általában csak azt kivánhatja, mi a status czéljaival megfér; ha a köznép szegénysége s insége fölött sopánkodó ifju a külföldre utazik, hogy ott megtanulja azon módot, melly szerint a nép boldogitandó volna, onnan végre visszatér, miután látta, miképen a minden birtok nélküli s a kenyéradók önkényétől függő igen gyakran éhhelhaláshoz közeljut, s miképen nálunk a szép földbirtokkal ellátott paraszt sokkal kedvezőbb viszonyokban áll, s miképen a ki dolgozni akar, bizonyára soha sem jut éhhelhalási helyzetbe; ha azon atya, ki gyermekét külföldön s idegen nyelveken neveltette, most átlátja, hogy a magyar nyelv tudása nélkül Magyarországban nem boldogulhatni; ha a szabadságot hangosan hirdető s minden conservativet üldöző végre a statustudományban annyira előhalad, mig átlátja, hogy minden jognak határai vannak s ott megszünnie kell, hol ártalmassá kezd lenni; ha ennek következtében a philantropérzelmü gazdag minden áldozatot embertársaiért tenni kész ifju, végre agrariai törvényt pillant meg a háttérben; ha az egyedül népszerüségre törekvő megéri, mikép a rája vert emlékpénzek golyókká öntetnek, hogy ezekkel rája lőjjenek; szóval, ha többé nem a szenvedély, nem a fölkapott vélemény, nem a divat, nem önhaszon, nem vak pártdüh, hanem tapasztalás, meggyőződés, becsületérzés és lelkiismeret jelölik ki a politikai helyeket: szabad-e ezek fölött pálczát törnünk vagy őket csapodárok- s politikai átpártolóknak gyalázni? Hiszen a nyilvános élet legnagyobb haszna épen abban fekszik, hogy a vitatkozások által a nézetek megtisztulnak, de a tapasztalás által is jók- vagy roszakul bizonyulnak. Nem obscurantismus, hanem a jog és igazság eleven érzése az, mi pártatlansággal s minden kényszeritéstől menten határozza meg, mi a pillanat kivántatóságait nem csupán hallja, hanem meg is birálja, dühöngését jogczimnek nem tartja, látván, milly könnyelmüleg támadja meg a dolgok alapját, hogy öröme lehessen a külső formákat megváltoztatni.

Ugyan mit használna a szólás- és sajtó-szabadság, ha meg volnánk fosztva azon szabadságtól, véleményünket képezni, tökélyesitni és változtatni; s épen e szabadságnak köszönjük már most egy szilárd jobb- és nem kevesbbé erős szilárd bal-oldal kiképzettségét. Adja Isten, hogy kibékitő, okos, kötelességeinket és hazánkat őszintén szerető erős közép is minél előbb képződjék, mert igazán mondja Schiller, a legujabb kor valódi prófétája:

Denn wo das Strenge mit dem Zarten,
Wo Starkes sich und Mildes paarten,
Da gibt es einen guten Klang.

—*mb*—

Alkalmi párbeszéd

egyről másról.

A minap P... i J. főbirót, régi iskolatársomat, látogattam meg, s miután oda érkeztemkor épen a Pesti Hirlapot forgatta, barátságos köszöntés után nyomban következő zagyva párbeszéd keletkezett köztünk:

Én. No barátom! csak mond el szoporán, mi szépet, jót, érdekest találtál e számban?

Fbiró. De mit kérded? ugyis elgondolom, hogy te már rég olvastad, én pedig csak most kezdék hozzá, s ugyancsak a vezérczikknél többet nem is olvastam még belőle.

Én. Nincs itt arról szó, ki olvasta előbb vagy utóbb e vagy ama czikket; hanem mi tetszett leginkább, mi érdekest találtál benne? mert csak igy tudhatni meg, az értelmesbek mennyire egyeznek meg véleményeik s gondolkozásukban? Ha te például bohóságnak tartod azt, minek farkára a vezérczikk az egész haza boldogságát, jövendőjét kötötte, s ha én vele tartva, csakugyan hiszem, hogy a haza rommá lesz, ha az, mit a vezérczikk követel, nem teljesül: bizony világos, hogy te napkeleten, én pedig napnyugoton járkálunk. Vajmi gyakran tapasztaltam már, barátom, hogy az egyik szunyogból is tevét csinált, mig a másik a tevét is szunyognak nézte; egyik a hig levest is rágta, mig a másik a sültet is rágatlan nyelte le; egyik morzsa után kapkodott, mig a másik egész darabokat megvetett. Minden esetre a többség jobban szeret morzsákon nyalakodni, mint igazi táplálékot nyujtó darabos étkekkel vesződni. A minap például, midőn hirlapjaink azon szomoru esetet, melly Budán a két tudva levő szerelmesekkel történt, adák, kávéházba mentem, s ott nemcsak három tisztársaidra, nemcsak nehány igazi urakra, hanem sok ollyan sehonnai, ingyenélő, legfőlebb pipálni tudó gavallérokra, tehát egészen vegyes társaságra találtam; s gondold el barátom! ez egész társaságban nem találkozott egy — mondom, egyetlen — egyén, ki e kalandnál azon postanapi összes lapjainkban fontosabb tárgyat talált volna; mindenről hallgatva, csak erről beszélgettek, csak ezt majd nevették, majd bámulták, csak e hirrel üdvözölték a bejövőket, s csak e czikkecske átolvasása végett szóliták föl. Azonban a jó urak közül csak egy sem csatolt a történethez olly kérdést, melly tanusitandotta volna, hogy ők a puszta történetecskével meg nem elégedve, annak távolabb okait is tudni ohajtanák; csak egy sem kérdezte például: illik e illy kaland a minden századokat büszkén lenéző felvilágosodott tizenkilenczedik századhoz? összeegyeztethető-e illy őrült tett az isteni vallás szabályaival? volt-e ezeknek a vallásról igazi fogalmuk? volt-e nekik magukon kivül más istenök? örülhetnek-e azon szülék, kiknek gyermekeik igy mulnak ki? volt e itt a szüléknek, kik az összekelést gátolák, volt-e a gyermekeknek, kik az össze nem kelhetés miatt magokat meggyilkolák, nevelésök. Gondolkodó embernek illy esetek előfordultánál hasonló kérdések önkint feltolakodnak; de miután a történetek külszinével megelé-

gedve nem elmélkedünk, nem csoda, ha nem bámulunk azon, hogy a fölvilágosodott tizenkilenczedik században a legneveltebb dusgazdag épen ugy mint a durva paraszt kötélen árulja talán még egészen ártatlan gyermekét mint a barmot annak, ki többet ád érette, vagyis, kinek többje van; s aztán a népet nevelni akarjuk, a paraszt lánynak, legénynek, ha lehetne, legalább olly nevelést szeretnénk adatni, hogy csupa érzéssé átváltozva magát minden csekélységért megölje. Isten mentsen minden szülét, minden gyermeket illy neveléstől. Tudok példákat, hogy a legjobb idő-, erős egésségben levő atya gyermeke halálozásának hirére hirtelen megbetegedett, huszonnégy óra alatt egészen elöregedett, megőszült s meghalt; tudok példákat, hol viszont azon tudósitásra, hogy atyjok vagy anyjok meghalálozott, a legjobb s nagyobb reményű egésséges, erős gyermekek huszonnégy óra alatt halál áldozativá lettek s pedig tévesztett nevelés következtében. Oh mikor lesz az igazi nevelés kulcsa föltalálva.

Fbiró. Barátom, ugy látszik, az esetet magad is igen szivedre vevéd; én részemről megvallom, hogy a szerelmesek tettét épen ugy nem helyeslem, mint a szülék akadályozását, bár igaz, hogy mi csak másoknál s csak illy szerencsétlenségek következtében roszaljuk az akadályozásokat; de mikor minmagunkról s gyermekeinkről van szó, mitsem tudunk az akadályozásokról, bár erőszakoskodásunk gyakran olly iszonyu, hogy előre eladott gyermekünknek más vágyat csak mutatni is majd teljes lehetetlen. De még ezt jónak, s csak azt nevezem rosznak, ha magok a szülék nyitnak tért a gyermeknek husz harmincz egyénnel megismerkedhetni, közülök szive szerint választhatni; ha magok a szülék hurczolják a gyermeket közel távol költséges bálokra, csakhogy ismeretségre szert tehessen, s aztán mikor a gyermek már rég választott, akkor választ még az apa s anya egészen mást. Ez hát igazán nevelt uri emberekhez illő procedura! De meg van a parasztoknál is, csakhogy itt az érzelmek tompábbak, a mindennapi szükség nagyobb, s a kézzel fogható anyagi haszon az érzelmeket igen könnyen lelogikázza. Mi pedig magát a szerencsétlen tényt illeti: nem hiszem, hogy a nevelésnek valami befolyása volt volna rája, sőt gyanitom, hogy az individualis természeti nagy érzékenység szülte azt. A kávéházi urakat illetőleg, barátom, csak azt mondom: ha apák voltak, bizony az emlitett eset nekik minden esetre akármi fontos vezérczikknél fontosabb lehetett, ezt maga a vezérczikk irója sem tagadhatja okosan; ha pedig sehonnai, jött ment fiatal uracsok voltak: akkor tettöket tekintetbe venni s rólok másokra példázgatni nem lehet, mert tudva van, hogy a fiatalság komolyabb tárgyakkal foglalkodni soha sem szeretett, az életunt, vagyonnélkülieknek pedig talán épen balzamkint jelent meg ez eset hirlapjainkban, kivált minden észrevétel s roszalás nélkül, s meglehet, hogy pár hetek mulva hasonló kalandot olvashatunk lapjainkban; de azért ezek mégis csak egyes, tekintetbe nem vétethető eseteknek s igy semmiknek tartathatnak.

Én. Ám legyen ugy barátom; de én mindörökre azon hiszemben maradok, hogy a nevelés, bár milly finom volt is egyébkint, játszotta itt mind a szülék mind a gyermekek elhatározottságában a főszerepet. Átaljában véve a köznép semmi, az uri nép pedig olly nevelést kap, mellynek nem adatik meg az igazi szilárd alap — a kereszténység lelke, mellynek még a legtulfeszitettebb érzelmeket is igaz irányba hozni, bennünket életünk minden viszonyaiban őrangyalkint kisérni, s minden kárhozatos kicsapongástól megovnia kellene.

Fbiró. Ej ne vesződjünk mi ezzel, inkább jöjj, nézzük meg a szántókat s mond meg, mi más ujságot hallottál még e kávéházban?

Én. Ujságot nem hallottam, hanem azt vevém észre, hogy nemcsak öregebb hanem fiatalabb uraink is hirlapjaink iránt sokkal hidegebbek már, mint voltak csak egypár év előtt is; — akkor még mohón haptak minden hirlapon, s bár futólag, de mégis csak olvastak egykét czikkelyecskét azokból; most egész nap huszan lehetnek a kávéházban, s alig olvas kettő három valamit azt. Sokszor az unalom lelköket csaknem kiuntatja a testből, s mégsem képesek egyebet átolvasni mint például a fővárosi ujdonságokat és ha véletlen olly darabka történecskére, mint a mellyről előbb szólottunk, vagy valami rendkivüli piszkolódásra vagy felsőbbséggeli összeütközésre bukkannak. Egész héten át unatkozhatnak heten nyolczan négy-ötféle politikai lap között, s mégis ha kérdjük őket, mi van az ujságokban? mitsem tudnak azokból; ha pedig valamit azt tudnak, bizonyos, hogy még azt sem magok olvasták, hanem csak másoktól hallották. Vannak, kik hirlapot járatnak, nem azért hogy olvassák, hanem mivel szégyen egy uri háznak hirlapot nem járatni, s ugyanazért azt vagy asztalukon nyitatlanul, vagy a postán öt hat számkint hevertetik. Szóval, egykét jegyzőt, ügyészt, kik a lapokba néha irni szoktak, és több kevesebb hon tartozkodó éltesebb földesurakat kivéve, a többiek, s kivált a fiatalok, alig olvasnak valamit; s nemde barátom, ez az oka, hogy gyüléseinken csak öten hatan szólanak, a többiek pedig csak éljenezni tudnak?

Fbiró. Én ezeken, bár tagadhatlanok, épen nem csodálkozom; mert éltesebb urainknak egy része nem légverdesők, hanem igazi magyar gazdák, kik realis dolgok után fáradozva gazdagodni, szerezni, terjeszkedni kivánnak s igy journalistikánkra mint mit sem hozó, hanem szüz vállukat adóztató tárgyra nemcsak valamit áldozni nem akarnak, hanem vele még foglalkodni sem érkeznek; ezek sem nemzetesedés, sem tótosodás, sem követ-, alispány- vagy szbiró-választással — ha csak tulajdon fiok nincs kérdésben — sem királyi városok belszerkezetével, sem triesti vagy fiumei vasuttal, sem vegyes házassággal nem törődve, folyvást csak önügyeikben fáradoznak s mindenütt boldogulva önelégülten a világot kinevetik. Épen tegnap volt nálam B... tbiró, ki többek között korunk politicai főnökeiről igy nyilatkozott: „Bolondok! mindig reformálnak, ujitanak, változtatnak, mindig a bölcsesség követ fürkészik, mindig gazdagodhatásra utakat módokat, eszközöket keresnek, s folyvást sülyednek, szegénykednek, mig mi a régi uton, harmincz éves szokásunk s modorunk mellett folyvást gyarapulunk; bolondok! azt gondolják, hogy majd ha gyáraink, kereskedésünk, vasutaink leendnek, ők gazdagok, pénzesek lesznek; lesznek igen is, de nem ők, hanem mások, kiknek több eszök lesz s okosabban tudandnak élni mit ők; bolondok! minket bolondoknak tartanak, mivel igy s nem ugy mint ők élünk, pedig ők a bolondok, mert bókolva esengnek nálunk pénzért, midőn husszor annyiok lehetne mint nekünk, de az ő kezeikben nyomban szénné változik minden pénz.“ Illy ur barátom hazánkban elég van, s jó hogy van, s ezeknél a politika alszik, hirlapok számüzvék. Másik része éltesebb urainknak, barátom, jobb napjait már rég leélte vagyis vagyonának nagyobb részét elköltötte, s folyvást prócátorokkal, zsidókkal, hitelezőkkel, kezesekkel, executorok s birákkal lévén elfoglalva, sokkal búsabb ezer szorongatások közt, hogysem kedve lehetne hirlapokba bele tekinteni. Egyik része mulat, vadász, bálokat ad, vendégeskedik, szóval, iparkodik hova előbb tönkre juthatni s igy az olvasásra nem érkezik; egy kis része pedig, mint magad is mondád, ugy is olvasgat valamit azt.

(Folytatása következik.)

Political szemle őszkor 1842.

I. Francziaország.

(Folytatás és Vége.)

Nem benső állapotjában fekszik tehát Francziaország veszedelme. A nemesség számos párthiveivel, a papság hatalmas befolyásával, a középrend mértékadó és törvényhozó hatalmával conservativek, és a kamara dynastiai része egységének hiánya, a statusférfiak, sőt ha akarjuk, az előjogos osztályok fensőbb politikai tekintélyének hiánya nem eléggé tetemes ama, legalább czélban megegyező hatalmak súlyereje ellen valami eldöntőt tehetni. Francziaország benső veszélye azon anarchiai tömegekben és elvekben fekszik, mellyek ama rétegek közé tolakodtak, azon szenvedélyekben, mellyek által rögtönös vulkáni kitörésre birathatnak a fővárosban, és Francziaország szomoru állapotjában, melly következménye az egész politikai élet öszpontosításának Parisban, mellynek Bordeaux és Straszburg, Toulouse és Lyon helyett kellene gondolkozni, cselekedni, őrködni és merészleni, de csak magáért gondolkozik, cselekszik, őrködik és merészel olly módon, hogy mozgalom a fővárosban, ha sikerül, Francziaország sorsát dönti el s a nemzetet olly irányba ragadja, melly valódi ohajtásaival és reményeivel ellenkező vala. Pedig e veszély épen nem csekély; senkisem ismeri annak egész terjedelmét jobban Lajos Filepnél; ő tudja, hogy a hol szenvedély és energia a minoritásokat mértékeiken tul felduzzasztja, többnyire csak történetes eseményektől függ, a tömegek nyugalmán győzödelmeskednie. Ezen felül Francziaországnak külföldellenes politikai mozgalma által táplálttatnak. Minden gyűlölség, melly itt fejlődik, olaja azon lángoknak, mellyeket élesztenek, minő most az Angolország elleni gyűlölet. De minekünk Németországban nem szabad felejtenünk, hogy minden mozdulat a fölforgatás felé, melly a Szajna mellett sükerülne, a forradalmába behuzott hadsereget a Rajna felé dobná s ellenünk háborut következtetne.

Ez minket Francziaország külpolitikájára s a franczia cabinetre vezet. Guizot alapgondolatja, hogy Francziaország az európai hatalmasságok közt a hatalmánál és müveltségénél fogva őtet illető helyt foglalja el, ment a baloldalnak azon ábrándjától, hogy e helyzet tulnyomó és parancsoló legyen s a körülményekhez képest elbizottság és kihivás vagy imperialisticus kardhozfogás által tartassék fen. A doctrinär nézet az európai rendszert az egyenlő joguak fáradsággal kivívott és megtartott közös czélokrai egyesitése gyümölcsének ismeri el. Azonban minden rendszernek vannak korlátai, törvényei és szükségei, mellyeknek magát alávetni a statusférfiu kötelessége. E kötelesség kettősen parancsoló a doctrinär rendszerben, melly a nemzeti hiuságok és előitéletek folyama ellen az igazság és lényeg felé hajóz. Ama törvényeket és föltételeket a doctrinär rendszer kezelésénél nem ritkán sértve találtuk; nem más okból történt, hogy vezérei közül Guizot és Duchâtel egyedül maradtak az ügyvitel mellett s hogy magokat előbbi legelhatározottabb barátaiktól és társaiktól, Broglie, Jaubert, Duvergier, Remusat s másoktól megfosztva látják. Guizotnak hivatalbani maradását, miután kényszeritve vala az ő maga által létesittetett tengermotozási öthatalomszövetség aláirását megtagadni, igen is olly valaminek tartjuk, mi hozzá nem illett, egészen elvonva attól, milly pillanatnyi zavarok eredtek volna lelépéséből Francziaországra és Európára. Ezek történetes események (éventualités), mellyek meghatározhatlanok lévén, nem rakhatnak nagy

sulyt a politikai eltökélés mérlegébe, minthogy közönségesen egy valószinüség egy ellenkező által törültetik el.

Ezen állitás ellen a whigeknek azon időbeli eljárása hozatik fel, midőn tőlök a többség a legfontosabb rendszabályoknál kezdett elszakadozni. A whigek azon meggyőződésben voltak, hogy állhatatosságuk által azon irány és vélemény hivei maradtak, melly által hatalomra jutottak, s hogy, habár elleneik jussanak utánok a hivatalba, ezek, legyen bár egyes eltérésekkel, haladó reformbeli rendszerüket elfogadni kénytelenek leendnek. Az eredmény igazolá előrelátásukat. Országuknak tartoztak avval, hogy a többség ingadozása előtt, melly a parlamentben a pártoknak a parlamentreform által föltételezett egyenlő megmérése által minden kormányzásnak szükségképi baja lenni látszott, ne hátráljanak, hanem a hivatalbanmaradásuk feletti itélelet átalányos parlamentválasztás által a választóknak engedjék, nem a nélkül, hogy ama nemzeti, vagy ha ugy akarjuk democraticai nagy rendszabályok, kivált a gabnatörvény megszüntetése, a néphez intézett amaz ünnepélyes felszólitásban a mérlegbe vettetnének. A Journal des Débatsnak ez demagoginak és megvetendőnek látszott; de ugyanazon lap nem tartá szóra és dorgálásra méltónak, hogy a toriek a gabnatörvény elleni tusájokban s a chartistamozgalmaknak adott segitség által politikai czélokra mélyebben és tartósabban részesültek a tömegek izgatásában. Ez angol táplálék és angol emésztés, melly nem a mienk szerint mérethető. Olly mélyen gyökerezett és szilárd tagokkal ellátott közállomány, mint az angol, csak tünékeny viharmozgáskint érzi azon lökéseket, mellyek Francziaországban az öszpontositási gép gyenge alkatját sarkaiból rántanák és a német rendőri hatóságokat kétségbe ejtenék. Amaz itélet, mellyet a whigek a néptől kivántak, ellenök sült ki, s ők azonnal alája veték magokat. Ők a középosztály által igényelt reformok átellenében gyöngéknek és még ingadozóknak találttatak, s a toriek semmi más okból nem vezettettek vissza a hatalomra, mint hogy erősebbeknek, s hol szükség, eltökéltebbeknek tartattak a réginek megváltoztatására és javitására, a nélkül hogy az alkotmány alapjai megrenditttetnének. Sir R. Peel e feltevést ekkorig benső politikája által fényesen igazolá. A whig rendszer az, mellyet követ, de gyöngéji nélkül s keveredetlenül azon demagog és protestanselleni anyagokkal, mellyek a whigekben ollykor ollykor, p. o. O'Connell és társai segélésében, magokat érvényesekké tevék. Ha e mellett az uj kabinet a külpolitikában más utakon jár mint elődjei, ugy megjegyzendő, hogy, nem mint Francziaországban, hol minden consul-változtatás és hajószczivakodás a sajtót mozgalomba hozza a külministerium ellen, Angliában a külpolitika határozottabban és föltétlenebben mint közönségesen hiszik, tartozik a mindenkori kormány birtokához. Azért itt szabadok voltak a toriek kezei, mig a bensőben azokat eldődeik megkötötték. Épen most készülünk megtudni, mikint fogják azon szabad kezöket külfelé mozgatni feltakaritás és uj események magvainak elvetése végett. E magok még ezidén kelendnek ki, a jövő év talán már megérlelendi azokat, s könnyen történhető, hogy a Jonrnal des Débats, melly mitsem kiván annyira mint a whigektől szabadulni s elleneiket a kormányon látni, Isten csodáját látandja bennők. De ez más értekezés tárgya.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

87. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. November 3.

Asszonyi jogok.

A magyar törvényhozás a leglovagiabb a szépnem iránt, olly jogokkal ruházván azt fel, mellyekről más országokban a nőnemnek még álmodnia sem lehet. A 14 éves nemes leány szülei megegyezése nélkül mehet férhez, a törvény a szülék megegyezését ohajtandónak, de teljességgel nem szükségesnek határozván. Illy, egyedül a leány önkényétől függő házasság teljesen érvényes, és ha atyja vagy anyja már elhalt volna, a még életben lévő szüle tartozik férhez ment leányának törvényes anyai vagy atyai örökségét kiadni, az utóbbinál az anya özvegyi joga tiszteletével — mi ismét a szépnem iránti gondoskodás. Ha e fiatal asszony özvegységre jut, korának minden tekintete nélkül gyermekeinek teljesjogu gyámanyja s azoknak minden jogait képviseli, s gyermekei atyai örökösödésének jövedelmeit — mig özvegy marad — minden számadás nélkül, második férhezmenése után pedig közönséges gyámi jogokkal kezelheti. — A nemes asszony nemnemes férjtől nemzett gyermekeit anyai örökségökre nézve nemesíti, söt még némelly személyes jogokkal is felruházza. A magyar özvegy jogai teljes igazsággal kifejeztetnek e közmondással: „a magyar özvegy királyné!“ S valóban, minden özvegyi jogok, mellyek más nemzeteknél egyenkint advák, a magyar özvegyet halmozzák. Hogy többnyire az asszony már házassága által azonnal teljeskorúvá lesz, hogy minden jogait s követeléseit korlátozatlanul élvezheti s viheti, hogy a mágnás özvegye országgyülésre követet küld, a nemesé active s passive perlekedhetik stb.; mindez a magyar szépnemi jogoknak csak egy része, mellynek megemlékeztével e helyütt megelégszünk.

Más országokban azonban, hol a szépnem sok magyar előjogokat nélkülöz, mint Franciaországban s Angliában, talán épen e korlátozott helyzése oka, hogy nagyobb politikai befolyás után vágyván, e végre egyesületeket alakit, mellyekben a férfiak hol részt vesznek, hol azokat ellenzik, vagy legalább nevetségesekké teszik. Többször már adtunk t. olvasóinknak effélékről tudósitást, s reményljük, hogy a következendő legujabbat is tetszéssel értendik.

Londonban oct. 17. este Old-Bailayban a népcharta-egyesület teremében nember-chartisták gyülekezete, mellyhez azonban férfiak is bocsáttattak, a végre tartatott, hogy chartista nőegyesület képeztessék, a férfiegyesülettel egyetemben működendő, s más a népcharta érdekében fekvő tárgyak vitattassanak. Miss Inge inditványára, mellyet mistress Wyatt támogatott, Carey ur választatott elnöknek. Bidley ur a nők mostani állapotjáról értekezett, kijelelé azon helyzetet, mellyet véleménye szerint a társaságban elfoglalniok kellene, s politikai törekedéseiket jogolá. Cohen ur ellenben ugy vélekedett, hogy a nőnem otthon, hol a ház büszkesége és disze, inkább volna helyén és jellemében, mint a politikai küzdmezőn. (Érzelgés a nők között.) Nem gondolja, hogy a természet a nőt politikai jogokra hita volna, mire már physice tekintve sem volna rendelve, s kérdi a jelenlévő anyákat, nem boldogabbak e családi körükben, mint ha a közönség elé lépnek s politikai jogokra törekednének. (Zsibaj, félbenszakasztás és rendreszólitás) Miss Inge, az egyesület titoknoknéja, kérdé Cohen urat, miért tartja a nőket, habár nyilványos hivatalokra nem volnának alkalmasok, egyszersmind szavazatjok adására képteleneknek, mire physikai erő bizonyára nem szükséges? (Tetszés.) Cohen ur válaszában azon kérdést állitá fel, valljon, ha p. o. az alsóházban valami fiatal nő ülne, nem hatna e szavazatjára valamelly férfi parlamenttag, ki egyszersmind kedvese volna. A szónok a nők társasági jogai mellett nyilatkozik; de olly politikai jogokat, minőket a jelen gyülés kivivni akar, soha sem nyerendnek. — Miss Walker csodálkozott Cohen ur utolsó kérdésén és megjegyzéseín. Felindulással utasitá vissza azon észrevételt, hogy, ha nők volnának a parlamentben, valamelly férfiu, akár férj, akár szerető, azon gyalázatos kisérletet tenné, őket a szigoru kötelesség utjáról lecsábitani. (A férfiak helyeslés nyilatkozata és nagy tetszés.) Ő legalább azon férfiuval semmirekellő gazkint bánnék, ki az ő szavazatjára illetlen és méltatlan eszközökkel hatni próbálna (férfiak tetszése); mert a ki eléggé aljas őtet valami módon elcsábitani, az más módon is teendi azt. (Halljuk és tetszés.) Azon események, mellyek most éjszaki Angliában történnek, hol nő és férfi testvéreinket csupán azért itélték deportatióra és börtönre, mivel jogaik mellett fölkeltek s kenyeret kértek, hogy tulajdon hazájokban éhen ne haljanak, fájdalom ollynemüek, hogy a némbert szükségkép megvonultságából kiragadák és felszóliták, illy szörnyüségek ellen szavát emelnie. (A férfiak hangos tetszése s a nők e kiáltásai: éljen Miss Walker! halljuk, halljuk!) Mi Abinger lordot (a staffordi különbiztosság elnökét) illeti, „férfi“ névre méltatlan s nem képes akár férfi akár nő érdekeit képviselni. Mondá, hogy a chartisták minden hatalmat magokhoz rántani akarják, minden törvényt magok készitendők. A szónokné e kaján hazudságot mindazon megvetéssel utasitja vissza, mellyre méltó. (A férfiak tetszése és halljuk! a nők zsebkendőinek lebegtetése mellett.) A fiatal, nagy tüzzel és élénk taglejtéssel szóló miss még több szemrehányásokat halmozott a lordra, azután sok más, a gyülekezet czélját érdeklő pontot érintett s chartistának nyilvánitá magát névre és szivvel. Felszólitá földinéjit, hogy a charta mellett fellépjenek és bármilly szabálytalan legyen beszédök, magokat netaláni kinevettetés által eltántorittatni ne engedjék, s vigasztalják magokat azon reménnyel, hogy a fiatal uracsok, hacsak azon kandiságból is, hogy „asszonyt“ halljanak beszélni, eljövendnek s hozzájok szólandnak. (Kaczaj és soká tartó tetszés, melly alatt a miss ismét helyét foglalá el.) Miután M'Carthy ur azon hazafi tetteket, mellyek nők által vitettek véghez, történettanilag bebizonyitá, miss Walkernek egyhangulag és lelkesülten köszönet szavaztatott. A miss ezt azon felszólitással viszonzá, hogy a jelenlévő asszonyságok neveiket a népcharta mellett beirassák, s bizonyossá tevé őket, hogy a nép annál nagyobb tisztelettel és hálával viseltetendik irántok, minél számosabban jegyeztetik fel magokat. (Zajos tetszés). — Erre a gyülés eloszlott. Szépeinktől függ, mikép kivanják ön jogaikat az angol höllgyek példájának követése által kiterjeszteni. A régi lovagi jellem talán csak el nem hagyandja törvényhozóinkat a tizenkilenczedik században?

Alkalmi párbeszéd

egyről másról.

(Folytatás és Vége.)

Én. Éltesebb urainktól, barátom, nem is kivánom hogy olvassanak, sőt ohajtom hogy minél szorgalmatosabban gazdálkodjanak, gyermekeiknek szerezzenek, mert ha ők nem szereznek, holtuk után gyermekeik mozogni sem tudnak, s ha azokra bizzák a gazdálkodást, a haza velök együtt véginségre jutand, mert ugy kezelendik majd azt, mint most a politikát. Csak nézzük mostani fiatal uracsainkat, kikre atyjokról szép birtokocska szállott, milly hevesen iparkodnak minden régit lerontani, mindenben uj gazdálkodási rendszert fölállitni; de a számitás többnyire mindenütt rosz, s miután pénz, erő, belátás, kitürés hiányzik, vagy nyakig verik magokat adósságba, vagy munka közepett megállnak s aztán sem régi sem uj rendszer, a zsebek pedig folyvást üresek; igy a mostani politizalás, s azért rendhelyett mindenütt zavar, rendetlenség. Azonban a tapasztalás bizonyitja, hogy okosabb uraink fiatal korukban is többet olvastak, mint mostani fiatalaink, mert minden becsmérelés daczára, mellyel korosabb uraink illettetnek, alig van tudomány, mellyben — csekély kivétellel — jártosabbak nem volnának fiatal uracsainknál. Aztán, minek is olvassanak, tanuljanak öregebb uraink? hivatalokra, hol tudományuknak hasznát vehetnék, nem alkalmaztatnak, mert a fiatalság erőszakkal mindent elfoglal; gyüléseinken nem szólhatnak, mert ki nem hallgattatnak, miután az elv már rég megállapittatott, hogy az éltesebbek csak fontolva haladnak*), vagy a régi slendrian mellett buzognak és semmi okosat mondani nem tudnak. Fiatalainknak kellene tehát üres idejök nagyobb részét olvasásra, tanulásra használni, eszöket élesitni, tapasztalás-, belátásukat tágitni, bölcsességöket nevelni, mert ők birják a hivatalokat, ők sóvárognak azok után, az ő kezeikben nyugszik a publica reipublicae salus, s csak ők mozdithatják azt elő erős izmos karaikkal.

Fbiró. S pedig mégis mennyire neheztelnek, ha az öregebbek éveikre s korosságukra, mint tekintélyre, appellálnak! Pedig ha az appellátának valahol helye, itt igazán helyén van; mert az ötven éves ember tudja millyen az ötven éves ember, tudja egyszersmind millyen a 25—30 éves, de az ifju nem tudja millyen a korosb férfi, s távolról sem gyanithatja, hogy az 50 éves ész sokat nem pártoland abból, mit most a 25 éves ész fölállitott. A 25 éves ember megvető mosollyal hallgatja a 16—18 éves legénykének okoskodásait, mert tapasztalásból tudja, mikép majd 25—30 éves korában egészen másképp gondolkodandik; hát az ötven évesnek ugyanezen tapasztalásból miért ne szabadna a fiatalnak 25 éveit megemlitni s mondani: „majd 25 év mulva másképp gondolkodol?!“ Azt hiszik, barátom, fiatal uraink, hogy a mostani politikai mozgalom csupán az ő eszök szüleménye, hogy csak lángeszök volt képes minden régiben hibákat fölfödözni s régiek helyébe jobb ujakat ajánlhatni: pedig az 50—60 évesek közül azok, kik 25—30 év előtt is gondolkodtak — pedig gondolkodtak ám sokan — vajmi könnyen visszaemlékezhetnek, hogy korunk elvei, nagy kérdései 25—30 év előtt az ő fejeikben már rég megfordultak, s ha akkor a sajtó ugy működik mint korunkban, ha megyei gyüléseinken magyarul tanácskozhatunk mint most, bizonyos, hogy az elvek s kérdések épen ugy kifejlendenek, mint jelenleg; *) a fiatalság által, mellynek természetében van, minden ujhoz szitani, minden régit lerontani, minden rendnek ellenszegülni, szintugy pártoltatnak mint jelenleg. S ime! azok, kik 25 év előtt korunk nagy kérdéseit élethalálra pártolták, most többnyire mindnyájan rosszalják a mai reform rohanó, rontó irányát. Megyei gyüléseinken 25—30 év előtt a tanácskozások deákul folytak, fiatalságunk, deákul nem tudván, nem szólhatott; sajtónk, journálaink nem voltak, s igy korunk kérdései olly kiterjedésben s általánosságban szőnyegre nem kerülhettek.

Én. Véleményem szerint e mozgalmak ugyis minden következmény nélkül maradandnak, mert a magyar valamint mindenbe hamar bele szokott unni, ugy ezekbe is nem sokára bele unand. Ha néha közbe megyei gyüléseinken tetszésök szerint expectorálhatják magokat, azt gondolják, hogy a chinai **) császárt győzték le, s ezzel mindennek vége! Már most is sokkal másképp állunk, mint állottunk csak két év előtt; mert akkor minden perczben azt hivők „no most döntendik rommá szegény hazánkat“; most csak akkor tudjuk hogy hazánkban politicai mozgalmak léteznek, ha a P. Hirlapba pillantunk, vagy némelly megyék gyülésein megjelenünk — ekkor, igaz, azt vélnők, hogy az ország megtestesült vagy személyesitett politika; de ha kün találkozunk, társalgunk, mitsem tapasztalunk róla, sőt több uraink nevetik azt, mit a teremben tüzesen vitattak; négyszem közt gyakran az ellenkezőt helyeslik.

Fbiró. De mit beszéljenek még kün is a politikáról? elég, ha gyüléseinken tudnak valamit azt mondani, mert a ki nem olvas, sokat nem tudhat, a fiatalság pedig, mellynek egyedül kedvencze a politika, bizonyosan nem sokat olvas. Fiatalabb urainknak nagyobb része, barátom, tagadhatlanul hivatalban van, vagy megyei tisztviselő, vagy prókátor, s igy részint a hivatal, részint a kávéházbani haszontalan időtöltés, kártyázás, vadászás, bálozás, ide s tova kocsizás, látogatás, vendégeskedés, mindennemü leány- s asszonyozás idejöktől annyira megfosztják, hogy nemcsak olvasásra, hanem még magány elmélkedés- s gondolkodásra sem kerül belőle; pedig vajmi szép volna, ha gondolkodnának! Szegény emberek azok, kik, akármit hallanak vagy olvasnak, mindig ujat hallanak s olvasnak, mig a gondolkodók többnyire mindennüttt csak magok gondolatait hallják vagy lelik föl. Igaz, gondolkodnak az illy fiatal tisztviselők is, de gondolkodásuk többnyire másmi, nem hivatalbeli tárgy körül forog, s inkább epedésnek, ohajtásnak, mint elmélkedésnek nevezhető. Egy kis része fiatalainknak egészen decrepit, életunt, bús, mert financziáik mindörökké kiüritvék, miután ötven év helyett csak tiz évre volt eszök; egyik rész mezei gazdálkodással foglalkodik, egyik nem bir elég készültséggel az olvasásra, egyik rész végre, a mint magad is mondád, ugyis olvasgat, ha egyebet nem is, legalább hirlapokat és egy két költőt, hogy nagy olvasottságukból valamit idézhessenek, mikor hirlapokban mint irók lépnek föl. Én részemről még azt is restellem, hogy illy fiatal urak tisztviselőknek választatnak, mert hasztalan, a fiatalok csak könnyelmüek, hivataluk kötelességeit könnyen veszik, egy kis bálért, játékért, vadászatért istentudja hány s milly fontos terminusokat el nem mulasztanak. Épen tegnapelőtt volt nálam Cs... biró, s midőn kérém, maradna holnapig nálam, azt felelé: „nem lehet, mert már ötször rendeltem hozzám sok panaszos feleket s egyszer sem leltek hon; holnap ismét megjelenendnek s igy mulhatlanul haza kell mennem“

*) Alig van nevezet, mellyel nagyobb visszaélés történnék, mint a „megfontolva haladással.“ Betüszerint csak ez lehet a valódi világbölcsesség, s mégis napjainkban minden vis inertiae és materia peccans a fontolva haladás köpönyegével él ocsmány teste felpiperezgetésére: a tunya veszteglő, az önző hátráló, a szivetlen fösvény, a kaján türelmetlenség, a feudalis oppositio — mindnyájan szeretnének fontolva haladóknak tartatni. Haladtok, haladtok uraim, de hova? Megfontoltok, megfontoltok, de mit? *A szerk.*

*) Az 1807. s 1811. országgyülések ennek ellenmondhatlan bizonyitványai, az akkori naplóknak minden tökéletlensége mellett is, s aligha most tudnánk egyént mutatni, melly testületét annyira meghaladná, mint amaz országgyülések fiatal hőse a magáét meghaladta. *A szerk.*

**) A jappáni még szivósabb. *A szerk.*

Én. No ez ugyancsok hü képe fiatal urainknak!

Fbiró. Az olvasást illetőleg pedig azt mondom, barátom: járjunk össze hazánkban minden fiatal urakat, ide értve azokat is, kik megyei hivatalokra vágynak, és csak egy kis részét véve ki e sok uraknak, azt fogjuk tapasztalni, hogy a többi, mióta az iskolából kilépett, a kalendáriumon kivül igen kevés könyvet forgatott kezében, csak egyetlen egy könyvet sem vett, s többet nem tart házánál, mint melly apjáról Kelemen, Werböczy vagy más illynemü munka rája szállott vagy talán az iskolából egyet kettőt magával nem hozott haza; arról természetesen szó sem lévén, hogy a legnevezetesebb munkákról czimeiket kivéve valamit ismernének, vagy valaha könyvre vagy hirlapra egy garast előfizettek volna. Az egész, minek hirét hallották, vagy mit olvastak, a „Kelet népe"; miből azonban természetesen mitsem tudnak. Miután e szerint uracsaink nagyobb részének akármi tudományról még igazi fogalma sem lehet, az iskolákban hallottakat már rég elfelejtvén, bizony nagyon boszantó azon kivánat, hogy még a köznépet is mindenféle tudományra tanitsuk. Azonban valljuk meg igazán, korunkban csakugyan sok hasztalanságot kellene olvasnunk, ha mindent mit előnkbe tálalnak, elolvasni akarnánk. Az uj munkák, röpiratok egymást érik; mindenikről az mondatik: „egy nagy hézagot töltött be irodalmunkban — érzékeny szükséget elégitett ki" — de a hézagok még sem fogynak, a szükségek el nem enyésznek, a könyveket még is kevesen olvassák, még kevesebben veszik. Ezek nekem épen ugy tetszenek, mint mikor a megyei tudósitásokat közlők hirlapjainkban azt emlegetik nagy örömmel: „hogy a restauratio minden kicsapongás nélkül, legszebb renddel ment véghez; hogy a gyülés minden személyeskedés, pártoskodás nélkül végződött stb." Boldog Isten! A haladás korszakában örülnünk kell, ha egy restauratio, a lélekvásárlást nemis emlitve, emberöldöklés nélkül véghez mehet, egy gyülés durva személyeskedés, pártoskodás nélkül megtörténhetik, holott a tespedés korszakában, 30 év előtt, nem is gyanithatá senki, hogy illy rendetlenségek lehetségesek.

Én. Abból, mit olvasás végett pénzen veszek, következésképen mit quasi kötelességből elolvasnom kellene, legjobban restellem olvasni hirlapjainkban a megyei tudositásoknak azon részét, mellyben a körlevelek fölötti tanácskozások iratnak le; különösen restellem olvasni a Pesti Hirlapban közlötteket nemcsak azért, mivel minden csekélyseg iszonyu hosszu okoskodással közöltetik velünk, hanem leginkább, mert az okoskodások többnyire ugyanazon tárgy körül forogván, majdnem mindig ugyanazon egyre mennek ki. Szerencse, hogy a külföld nyelvünket nem értvén, hirlapjainkat nem olvashatja, mert különben micsoda itéletet hozandna felőlünk, midőn hirlapjaink minden számaiban egy álló esztendeig ugyanazt olvasandná. Ha valamelly megyében egészen uj inditvány történik s a Karok által jól meghányatik, minden oldalról tökéletesen fölvilágosittatik, én a körülöttei okoskodásokat szintolly örömest olvasom ha hirlapjainkban közöltetnek, mint azt, ha ugyanazon megye egy egészen uj s hasznos intézkedést léptet életbe; de hogy a többi ötvenegy megyék ugyanazon inditvány körüli tanácskozásai is külön s egyenkint hirlapjainkban közöltessenek, még akkor is ha azok az inditványozó megyének okoskodásával kézzel foghatólag ugyanazok, azt csakugyan fölöslegnek tartom. Pedig a mit egyszer egy egész megye, sok urakból álló hatóság, egy egész napon át vitatott, arról igen hihetőleg a másik hatóság sok ujat többé nem mondhat, különben az egyik megye értelmessége, tudományossága a másik ellenében annyira conpromittáltatnék, hogy hozzája minden bizodalmunkat veszithetnők; ugyanazon nézeteket pedig hirlapokban többször ismételni, csakugyan szükségtelen. Ha

pedig az uj indítványok megvitatása alkalmával a megyék között iszonyu eltérések fordulnak elő — a mint fájdalom csakugyan gyakran történik —; ha az egyik megye törvényelleninek nyilatkoztatja azt, mit a másik törvényesnek mond: az megyéinknek dicsőségére soha nem válhatik, s csak annyit bizonyit, hogy némellyek hatásuk körét tullépve olly dolgokba avatkoztak, mellyek nem őket, hanem a törvényhozó testet illetik. Bizony az anomaliák országában vélhetnők magunkat, midőn tudjuk, mikint a megyék egy részt önkint elismerik, hogy a törvények magyarázása nem őket illeti, más részről pedig azt látjuk, hogy folyvást törvényeket magyarázgatnak s annak következtében olly intézkedéseket tesznek, hogy azokat nemcsak felsőbb rendeletek által mint törvénybe ütközőket megsemmisíteni szükséges, hanem több társmegyéktől is törvényellenieknek nyilatkoztatnak. A törvények rosz alkalmazása nem egyéb mint azoknak rosz magyarázása; mert ha az, hogy a törvények alkalmazása ellen senkinek kifogása nem lehet, azt bizonyitja, hogy a törvények világosak s magyarázásukra szükség nincsen: bizony, ha a törvények alkalmazása ellen nemcsak felsőbb rendeletek, hanem megyei hatóságok is nyilatkoznak: hasonlókép nem egyebet bizonyithat, mint azt, hogy a törvények kétesek, de a minek magyarázása nem a megyéket illeti. Ha pedig minden megyéknek némelly körlevelek iránti véleményeik közlése csakugyan mulhatlanul szükséges a hirlapokban; valljon, miért nem követik a Pesti Hirlap levelezői a Hirnök nehány levelezőinek szép példáját, kik gyakran 15—20 sorokban adják azt, mit ámazok több hasábokba burkolnak? Mig a Pesti Hirlap rémitő hosszu megyei tudósitásokkal, mellyeket többnyire mindenki olvasni restel, lapjainak nagyobb részét haszontalanul betölti, addig vajmi sok szépet, jót közölhetne, mit mindnyájan nem csak örömest olvasnánk, hanem miből sokat tanulhatnánk is.

Főbiró. Az igaz, akár merre járok, a Pesti Hirlap megyei tudósitásainak sokasága s hoszassága ellen mindenütt panaszkodnak, mindenki azt állitván, hogy tized részöket sem olvassa el, s valóban magam is többnyire mindig átugrom azokat; mert csak négyszer ötszer ugyanazon számban ugyanazt olvasni, már szép patientiát kiván; egész éven át pedig folyvást minden számban ugyanazt olvasni, lehetetlen. *) De furcsa a Pesti Hirlapban az is, hogy levelezői, kik a tekintély idejének lejártát legelőször hirlelék, régi bölcsekre és korunk jeles férfiaira hivatkozni, munkáikból vagy jeles mondataikból idézgetni szeretnek, mindaddig csürvén csavarván tudósitásaikat, mig azokba egy két versecskét, vagy más szép mondatot bele nem illeszthetnek, miután előbb kijelenték: „itt akaratom ellen is eszembe jut ez s ez stb." — A bibliából szentirást, törvénykönyvből törvényt, historiából történeti adatokat idézni, igenis szükséges; de a kétezer év előtti embereknek jeles mondásait, kifejezéseit korunkban azoknak idézgetni, kik tekintélyt nem ismerve a fontolva haladókat folyvást mázsálják, könnyüknek találják, magok pedig nagy bölcsesség terhe alatt hihetőleg szinte görbedeznek, valóban nem illik s annyit tesz, mint föltenni, hogy századunk sebes haladói nem tudnak olly jelesen gondolkodni mint a kétezer év előttiek. Pedig még buta parasztainknak is ezer meg ezer olly jeles mondataik vannak, hogy azokat akár Socrates vagy Seneca sem szégyenelhetnék magokénak vallani, csakhogy ezek

*) Ez bizonyosan nem a Pesti Hirlap nagyérdemü szerkesztőjének hibája, ki tulajdon értekezéseiben feleslegest nem szokott mondani, hanem levelezőjinek gyengéje, kik többnyire azon párthoz tartoznak, melly mindig csak maga szeret beszélni s minden szavát mázsányi nehézségünek tartja. Illy egyéneknél csak igen kiméletesen lehet az egyébiránt olly üdvös ollót használni, hacsak a szerkesztőség levelezőt veszteni s ellenséget szerezni nem akar, mi olly lapnál, mellynek istene a népszerüség, igen közel járna az öngyilkoláshoz.

A szerk.

mint bölcsesség szikrái könyvekbe nem iratvák. De hiszen a Pesti Hirlap levelezői sem azért citálgatnak, hogy idézéseik által állításaiknak nagyobb nyomatékosságot nyujtsanak, hanem hogy velünk gyarlókkal s fontolva haladókkal roppant olvasottságukat, ujabb s régibb literaturábani jártosságukat tudassák; pedig ha egy kissé szorítnók őket, aligha a szeg a zsákból ki nem tetszenék.

Én. Az észt, tudományt s olvasottságot kivált a főbbektől magtagadni, barátom, nem lehet, mert hasztalan, müveik ellenkezőt tanusitnak; de minden ész, tudomány s olvasottság mellett a practicus élet ezerfelé ágozó tömkelegébe mégis olly csekély belátással birnak, hogy az embernek csak bámulni lehet, mikép azokban, miket olly meleg érzettel követelnek, az egész haza boldogságát rejleni hihetik. Ugyanazért csak teljék kedvők, csak idézgessenek mi tetszik, s bár Salamon bölcsességével támogassák is állitásaikat, én mégis azon hiszenben maradok, hogy erőködéseik által hazájuknak többet ártanak mint használnak.

Főbiró. Barátom, azt szinte minden kétség kivülinek mondhatom, hogy reformereink erőködni mindaddig meg nem szünendnek, mig mindazt, mit fölmelegitettek, törvénykönyvünkben mint hazai törvényeket nem olvasandhatják, bár előrelátható, hogy mindezek törvényesithetésére nem egy hanem több országgyülés kivántatik. Mig ezek lassan lassan teljesülendnek, addig más, sokkal vakmerőbb s veszedelmesb postulatumokkal lépendnek föl, s igy a lárma végét bevárni vagy előre meghatározni szinte lehetetlen. Az eddigi követeléseiknek, mind majdani törvényeknek, eredményök azonban csak az lesz, hogy a mint mondád, senkinek használni, az egész hazának pedig ártani fognak. Ha például az ősiség eltöröltetik, bizony az csak ollyan törvény lesz, hogy mellette jó darab földet vándorolhatunk be hazánkban, mig egy gyarló lélekre akadandunk, melly igazán szivből mondandja: „no hála isten, csakhogy eltöröltetett!“ Az ősiség eltörlését tehát csak tudni, de kárositólag vagy boldogitólag érezni nem fogjuk. Bizony barátom, nem tudja az ember, kárhoztassa e, nevesse e némelly urainknak azon iszonyu következetlenségét, melly szerint élet-halálra küzdenek a mellett, mit az egész világ fülehallatára egészen szükségtelennek vallanak, azt állitván, hogy házassagi kötéseknél akár miféle pap is egészen nélkülözhető, miután szerintök, mint merő polgári szerződések, alispányok előtt is érvényesen megköttethetnek; nem tudja, boszonkodjék e, nevessee azon ördögi malitiájokat, melly szerint a szegény együgyü népet nyugalmas csendéből fölriasztván, azt dörgik fülébe: „te, ne ezzel hanem amazzal a pappal adasd össze magadat, mert különben szerencsétlen leszesz.“ Ha pedig nem ezt mondják, vagyis, ha mindegy, akármelly pap adja össze az embert, valljon minek ekkor a küzdés? miért hintetik konkoly a békes polgárok sziveibe? miért ingereltetnek föl a keblek s mire valók az ezer megyei tanácskozások a semmi fölött? Ha azon követelésök teljesül, hogy a nemesember is adót fizessen, bizony ez a törvény is, ha egyedül azon czélból fizetendünk, hogy az adózókon segitsünk, czélját egészen eltévesztendi, s a nemességnek csak ártani, de az adózóknak mitsem fog használni; azt a törvényt pedig, melly az egész nép $^{1}/_{12}$ részét kárositja, mig $^{11}/_{12}$ résznek mitsem használ, üdvösnek mondani csakugyan nem lehet. — Ha továbbá azt is elhatároztatik, hogy a nemnemes honoratioroknak is voksok legyen, bizony igen világos, hogy ez a törvény az egész hazának csak ártalmára lehet; mert követválasztásoknál, restauratioknál csak azért történnek lélekvásárlások, itatások, öldöklések, mindennemü dulongások, gyujtogatások

stb., mivel sok nép gyülössze; ha pedig a roppant néptömeghez még valami ezer honoratiorokat is csatolunk: a tömeg is, a dulongás is országszerte nagyobb lesz; mert vajmi sok honoratior van a hazában, ki szintugy mint a kortes egy forintért nemcsak szavát eladni, hanem embertársát akár főbe is verni kész. Avvagy azt gondolják reformereink, hogy nemes honoratioraink között nincsenek elég kolomposok, kik a népet csábitják, vesztegetik s minden gonoszságra ébresztik, és még arra szükségünk van, hogy a nemnemes honoratiorok között is kolomposok támadjanak, a nemnemes honoratiorok alját egy külön osztályba alakitva, az egész megye ellenében külön működjenek és a követválasztásokat, restauratiokat vég nélkül nehezitsék, hosszabitsák? Bárcsak lángeszü reformereink átlátnák, hogy a nemnemes, de igazi honoratioraink is nem olly annyira sóvarognak e voks után, mint ők vélik, s késszebbek a restauratiot vagy követválasztást messzebbről nézegetni, hogysem iszonyu néptömeg közt tolongni, kiabálni, vagy egy, két, három ujjaikat egy álló nap, sőt tovább is az ég felé föltartani; készebbek egy szögletbe vagy szobába vonulni s okosan beszélgetni, hogysem egy biró vagy esküdt kedveért azon épület körül, mellyben a voksok szedetnek, két három óráig ácsorogni, mig voksaikat beadandók tolakodás nélkül bemehetnek. Ha pedig voltak s vannak olly nemnemes honoratioraink is, kik a nemvoksolhatást vagy a régebben gyakorlott voksolás megtagadását rosz néven véve, vagy azért emelének szót, hogy a voksolók közé felvétessenek, vagy hogy régebben gyakorlott jogaikba visszahelyeztessenek, bizony higyjék el reformereink, mikép nem annyira azért emelének szót, hogy valósággal voksolhassanak, mint azért, hogy mivelt ember létökre bocskoros, tudatlan nemes embereknél alábbvalóknak ne tartassanak. Igaz, következetességünk csakugyan bámulatra méltó. Midőn egy részről a megyei gyüléseken, restauratiokon, követválasztásokon összegyülni szokott korteseink roppant számát már régóta kárhoztatjuk s azt, ha lehetne, tizedrészre olvasztani nyomban igen szeretnők, másrészről épen e roppant számot sok ezer honoratiorokkal még szaporitni kivánjuk; s midőn az ez alkalmakkal történni szokott vérengzéseket, dulongásokat országszerte hangosan roszaljuk s egyedül a fékezhetlen nép sokaságának tulajdonitjuk, egyszersmind a sokaság szaporitásával a dulongásokat is még vérengzőbbekké tenni ohajtjuk. A szegény nyugalmas polgár már most is remegve várja azon nap elmultát, mellyre a városában megtartandó restauratio vagy követválasztás tüzetett ki, mert van oka félni, hogy a vad csoportok miatt városát szerencsétlenség érendi; de kétszeres lesz aggodalma, ha majd e vad csoportokhoz még vagy ezer honoratior csatlakozandik. S még is találkoztak urak, kik azt iditványozák, hogy a restauratiokra még a szomszéd megyék nemessége is meghivattassék; sőt voltak, kik kivánták, hogy a parasztság is részt vegyen azokban! De már ekkor szegény városok csakugyan méltán remeghettek! — Hát mi haszon háramlandik hazánkra majd abból, ha reformereink azon követelése is törvényesittetik, hogy a királyi városok polgárai magok választhassák nemcsak tisztviselőiket, hanem országos követeiket is. A haszon, az igaz, kiszámithatlan lesz; mert azon vérengzések, öldöklések, itatások, lélekvásárlások, dulongások, pártoskodások stb., mellyek most restauratioinkat, követválasztásainkat undokitják, nyugalmas, csendes munkás városokban átplántáltatnak s minden rendet, nyugalmat, erkölcsiséget ott is megvesztegetnek; de azért követeket, tisztviselőket mégis csak azok választandnak, kik eddig választottak; mert valamint a megyéknél nem a kortesek, hanem szorosan véve azon előkelők, kik a korteseket megvesztegetik, választanak, ugy a városokban is a szegény polgárok csak eszközei lesznek azoknak, kik eddig választottak.

Még egyszer mondom: a reformerek logicája csakugyan bámulatra méltó, mert a mit megyéinknél kárhoztatnak, azt a városoknak ajánlják; a mi a megyéknél rendetlenséget, zavart okoz, azt a városokban üdvöt, boldogságot hozandónak hiszik. Vagy talán irigylik a királyi városok nyugalmát, csendességét? — *K—u J.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

88. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. November 7.

Előfogati ügy.

Az ujabb népboldogitó eszmék között e honban az ittott divatozott hetelőknek, mint az adózó népet tagadhatlanul nyomasztó tehernek eltörlesztésén kivül, még az előfogatoknak illető megyéje körébeni s végre általányos megszüntetését is sürgette sok hőkeblü népgyámnok, a nélkül hogy a gyakorlati életből merített tapasztalások fonalán az adózó nép különböző szükségeit, a helységek fekvését, az ország viszonyait kellő figyelembe vette volna; sőt általányos elvkint ezen eszmét országszerte kiterjesztetni jótékonynak vélte; mi hamar követésre is talált. Az adózó sorsát lényegesen könnyitő módnak ajánltatván, eleinte sokaktól hanyathomlok pártoltatott; azonban mármár tisztább üvegen át tekintvén meg az ügynek körülágozó viszonyait és fontosságát, véleményöket módositni kezdik amaz előfogatok nélkül is igen gyorsan haladni vágyó elvrokonok.

„A haladás", jelenkorunk arany jelszava, int ugyan, hogy üdvhozó sikeresitésére minden hü polgár igaz lélekkel kitelhető erejét áldozza; ezt hazánk helyzete is sürgeti; azonban legbensőbb meggyőződésem sugalta igénytelen véleményem az, hogy e magasztos feladat foganatositását csak lépcsőnkinti javitásokkal, a való jónak okszerü fentartása mellett, remélheti a nemzet; a higgadt vérrel eszmélő honfi pedig gyakorlati élet szerint az egyénesség tiszteletében gyökerezett emberiség ösvényén ugyan, de az érdekek helyes felfogása által, de koránsem mellékes önzést kielégitő viszonyokra vagy egymástól eltérő nézetekre alapuló határozatok erejével, azt áldást termőnek hiszi, vissza sem riadván a divatozó korszellem ostorától, melly többékevesebbé csak a népszerüséget nem áhitozó eszmélőt őszinte véleményéért csipkedve üldözni szokta.

Mielőtt az eddig bár nem minden helyen czélszerűen kezelt vontatói rendszer csak divatos elvont elvek alkalmazásával viszonyok megfontolása nélkül általányosan lerontatnék, tán csak az imittamott hanyag tiszti felügyelés okozta visszaélések által is részint nyomasztó teherré vált előfogati tartozásnak káros és hasznos voltát megvizsgálni méltó lett volna; miután bizonyos, hogy az adónak a haladással növekedő szükségét tekintve s azért mindennemü segédeszközök jövendőbeni sikerülését czélba vevén, főleg anyagi szempontból, ez érdek sok vidékre nem is alkalmazható s csak képzelt.

Legrégibb törvényeinket mellőzvén, csak az 1724-ki majus 28kán költ s 1751ki nov. 1jén megujitott, azóta pedig számos országgyüléseken törvényesnek elismert, gyakorlatilag országszerte megerősitett előfogati rendszert emlitvén, (melly szerint hadi adójának könnyebb leróhatására, az illető néposztály a cs. kir. hadsereget mindennemü szükségeiben készfizetésért és részint nyugtatvány mellett állomásról állomásig szállítni köteles) e rendszert egyes hatóság, bármelly viszonyainál fogva, önkényesen soha nem törölheti el, sőt alkotmányos hitem azt tartja „hogy a jelen haladó korban a törvény s hosszu szokás által szentesitett sajátsági jogot nemcsak az adózó osztály részéről, hanem ellenben a nemesség által kiváltságkint is két testvér hazánkban igénylett s század óta használt előfogatozást csak legnagyobb óvatossággal korlátozhatni, leginkább, ha a nemzet jobblétét elősegithető körülmények azt követelik"; a vitatott tehernek czélszerű orvosoltatásáról sem győződhetvén meg, a nép elébe szinte nyilványosan kitárt valótlan azon állitás mellett, miszerint országos törvény nem lévén, csak az előkoruak kiméletlen megszoritása által az adózó népnek szembetünő megkárositásával reá szoritatott légyen ezen sulyosnak bélyegzett tartozása, melly okból a hetelők tüstint (s miért nem már régen?) megszüntetve, később pedig a vendég-előfogatok általányosan eltörölendők valának. Azonban a hivatalos előfogatok megszüntetésének nehézségei mégis nagyon feltünvén, ezt egyik másik csupán alapelvben elfogadhatónak véli ugyan, de a kivitelre nézve minden oldalróli gondos megfontolást, megelőző s messzeható adatok egybevetését előbb szükségesnek látni nem akarja. — Vizsgáljuk meg tehát közelebbről az előfogati ügyet

először, az adózónak saját gazdasági érdekéből,

másodszor, állománygazdálkodási szempontból,

harmadszor, a közügyek elősegélési tekintetéből, mint közérdeknek szükséges sőt jótékony voltát,

negyedszer pedig, mint kárpótlásnélküli visszaélések által leginkább nyomasztó teherré váló adózói ügynek káros főokait.

Először: A magyar jobbágynak belső gazdaságát és házi viszonyait közelebbről ismervén tudhatja mindenki, hogy mind élelmi mind ruhabeli tárgyainak pár év óta nagyon felemelkedett árával annak pénzbeli szüksége is növekedik, tagadhatlan maradván, hogy a gyorskocsik (Eilwagen), sebes szállitók (Schnellbauern) s gőzhajók keletkezte óta pénzkereshetési módja megszorítva pang; ekkint pénzecskéje kevesbedvén, sok adózó család tönkre is juta, mit számos szabadalmas országos bérkocsisok (Landkutscher) s teherszállitók (Fuhrleute) külön helyeken történt megbukása tanusit. E mostoha körülmény miatt szükséges lenne inkább a közlekedési módot minden ágaiban szaporítva elősegitni, miáltal sok polgár vagyonossága neveltetnék: ez pedig a nemzeti anyagi összeget részeiben is sebesebben mozgásba hozván, aránylag azt jótékonyabb fokra emelhetné.

Ki elfogulatlan szivén viseli adózó honfitársának sorsát, sok tekintetből nagy tehernek ismerendi a jobbágyokat lakhelyeiktől néha 10—15 s több mérföldről is hetelőre a megye székhelyébe elrendeltetni, mint ez több évtizeden át némelly vidéken történt. Ez hála istennek megszüntettetvén, ámbár talán ittott a körülmények szerint czélszerűbb intézkedés mellett majdan nélkülözhetlen lenne, azonban még nincs megmutatva, hogy az előfogati szolgálat által az adózó nép általányosan megkárosulna p. o. vitatott drága idejének elvesztével, mellyet élelmi keresetre jutányosabban használhatott volna, továbbá hogy sajátsági joga is (a jobbágyéi lévén a lovak) az előfogatozás által megtámadva lévén, ez a köziparra s polgári jólétre károsan is hatna; ehhez még a gunyoló iskolai elménczkedés, hogy minő nagy szerencse jutna az adózónak egy vagy más urat vontathatni: összesen ez valódi silány okoskodás, mint a legegyügyübb paraszt is jó izüt kaczagand; mert előfogatait használja a nemes megye, ennek tisztviselői s pedig mindig hivatalosan; helybeli birája, jegyzője sokféle czim alatt, és földesura; ő szállitja a cs. kir. hadat stb. Ekkint az emberiség s természeti jognak legszelidebb fokára felcsigázott elvénél fogva, s hogy egy nyilvánvitott tulzó eszme szerint „senki sem parancsolhat a

jobbágy lovával" az előfogati tartozásnak mulhatlanuli megszüntetését a lépve haladók nem pártolandhatják.

A tapasztalás mutatja ugyanis, hogy a mesterember, kalmár, kereskedő soha azzal nem gondol, áruczikkeit kinek adja; csak azt kívánja meg méltán, hogy a vevő őt tüstint kifizese. Igy áll a szállító kocsisok sorsa is, kik nem czimerek fuvaroztathatása miatt, hanem meghatározott vagy kialkudott dijuk megnyerhetése végett szolgálnak; ekkint felesleges amaz eszme, hogy a tartomány-biztossági vagy alispányi utalványokon az egyházi vagy polgári egyénnek tiszti vagy saját ügyébeni utazása is nyilványittassék; elegendő volna azokban az utazónak czimét s az illető hivatal előtt bebizonyított igaz járását s hová czélzó utját kiemelve, az utazót elősegíteni s egyuttal az illető előfogó gazdát is, ki szivesen kap a készpénzzel járó alkalmon, ha csak valamelly sanyaru csapás őt nem gátolja. — Ezt nem tagadhatja, ki az ország külön vidékein utazva megfordult, sőt azt sem, hogy némelly helyen hanyag intézkedések következtében több óraig várnia kellett a már ugyis kicsigázott lovakra, mellyek azonban korcs termetök mellett némelly korhely gazdának ügyetlen s durva bánása által azonfelül még jobban elerőtlenednek, elnyomoríttatnak. — A mezei gazdaságnak e nevezetes ágában kivánatos, hogy a földesurak, mennyire csak tehetségök engedi, gazdasági barmaiknak nemesbitésére, tökéletesbitésére jobbágyaiknak általányosan segédkezet nyujtsanak, mit sok nagylelkü honfiak tapasztaltatnak is — s ha egyebet nem is, legalább marhájok czélszerübb tenyésztésére, nevelésére jó tanácsot adjanak, sőt magok az urak is lovaikkal szelidebben s okosabban bánjanak.

Már, tisztelettel kérdem, mit jelent az, hogy az évnek akármelly szakában, kiszabott épen nem nagy bérért, a mezei adózók Szolnokrul Pestre s más távolabb helyekre sót és egyéb czikkeket szállítanak, addig is felvállalt terhöknek felelősége alatt néha több napig családjaiktól elmaradván, parányi nyereséggel, sőt tán a nem remélett komor idő okozta rosz utban egésségöket, marhájokat koczkáztatván, rontott szerszámmal, törött kocsival térnek lakhelyökre? de még hosszabb utakra, országos vásárokra, Pest körüli helységekből s máshonnan Debreczen, Erdély-, Németország, Olaszhon felé, a lengyel határról Buda-Pestre műipari áruczikkeket szállitnak? Kérdem továbbá, mit bizonyít az, hogy némelly lóváltó állomások végein lakosai csoportosan az üveges hintóban, de tán még paraszt kocsin érkező utast körülvevén, meghatározott 1 forintnyi dijért is őt tovább-szállítással megkinálván, soha sem kérdik, hogy nagy vagy kis urat, zsidót e vagy keresztényt légyen alkalmuk szállithatni? Efféle helységekben, s kivált hol jó utak léteznek, az előfogathatási hasznot nagyon is elismervén, a gyakrabban előfogó jobbágy vagyonosabbá válván, családjának szükségeit könyebben s annak idejében megszerezve, erősb lovakat, igavonó jobb marhát vehet; ezt jobban tarthatván, mezei gazdaságát czélszerübben kezelheti; több rendbeli tartozásainak kivánt erővel megfelelve adóját hiány s aggodalom nélkül leróhatja. Mindezen s több efféle körülmény csak oda mutat, hogy az előfogatozás az iparkodó gazdának jótékony hasznot hajt, s az ezer ügyü utazót is elősegiti; de csak mérsékelt dij mellett. S mennyivel nagyobb haszonban részesül még az, ki középponti helyekről utasokat szállit el, hol nagyobb részint az országban másfélannyira s méltan (de nem postadijjal hasonló árra) emelve van a fuvarbér vendégelőfogatokra nézve. Felesleg tehát a községeket is felszólítni az előfogatok önkényes elvállalásáért, hanem kimélő modositások s czélszerübb intézkedéseknek szigorubb végrehajtása mellett a divatozott előfogati rendszert általányosan téresbitni, s (ha az adozónak sorsát javítni akarjuk) törvényileg megalapítni kellene, meggyőződésem azt tartván, hogy az eszmélni s hasznát kiszámítni nem akaró, tunya

természeténél fogva nem iparkodó, sőt a köztársaságnak mint vad növény terhére élő némelly magyar, tót, vagy oláh mezei adózót tehetségekint a közjónak előmozditására törvényesen szoritni is lehetne, sőt kellene.

Másodszor: állomány-gazdálkodási szempontbul indulva ki, a fenebbi igen érdekes viszonyok mellett az állodalmi közkincstárnak tetemes megkárosítása nélkül (mit tán ismét az adozó nép valahára megsinlenhetend) sem lenne tanácsos az előfogati tartozást eltörleni, mig a czélba vett katonaélelmezési országos intézkedéseknek törvényileg leendő megalapitásával a vontatói rendszer nem változtatik meg.

A Pesti Hirlap születése utáni első számában többek közt a pestmegyei hetelőknek eltörlését nagyon helyeselte, de ezen eltörlés és ennek következtében a budapesteni előfogatoknak végképeni hiánya miatt az országos kincstárnok azóta már sok ezer forintnyi előreláthatólagos rövidségét ügyesen elhallgatva, csupa idő s munkaveszteség és az erkölcsbeni fogyatkozás által a státusgazdaságra háromló kárt gyámnoki hő gondossággal kiemelte, valamint azt is, hogy az undok vétkek városi barlangja a veszteglő adózónak (talán sok nemadózónak is) izrül iziglen átkul szolgálna. — Uraim! nevelni akarjuk a népet, de őszintén kimondatik, hogy ez erkölcsileg romlik azon városban, honnan az egész hazára üdvhozó elveket sugároztatni törekszik az igen gondos hirlap. — Hazánk szent nemtője! vezess mindenkit, kivált ki magát arra hivatottnak hiszi, hogy a boldogulás ösvényén az üdvtermő haladás fáklyájával honfitársainak világíthasson elő. —

Nem kétlem, hogy némelly vidéken a még nyers és henye paraszt kedvesen sőt ohajtva fogja lesni az előfogatok megszüntetését; ellenben az ifjuságától haszonhajtó munkára szokott jobbágy ezáltal kereseti tehetségében magát megszorítva sajnosan érzendi, mi iránt sok vidékről tapasztalás szerint már már méltó panasz elhangzik. Mert néha mulatva is előfogatozással egy pár forintot szerezvén konyhájára, marhájának sót vehetett, diszesebben ruházkodhatott, többféle adóját fohász nélkül leróhatta, papját, mesterét, előforduló eseteknél a bábát, az éji őrt, kanászt, csikóst s egyéb pásztorokat könyebben fizethette, végre talán elaggott szülőit is bú nélkül gyámolíthatta. — Legyen tehát mindenek előtt gondunk oda irányozva (ha legényegesen segíteni vágyunk az adózón) hogy őt nagylelkü, korkivánta engedmények mellett olly állapotba helyezzük, miszerint törvényszabta s a társadalmi életben nélkülözhetlen hadi adóját szivesebben is fizethesse; készittessünk előbb közös áldozattal s összefogó erővel általányos jobb utakat, zárjuk el a visszaéléseket; nyissunk jótékony forrásokat, hogy vagyonát szaporíthassa; mert csak az általányos nemzeti jóbblét erősíti a fejedelmi széket, nemzet nagyságát, s biztosítja az üdvös haladásra szükséges belbékességet.

Harmadszor: ki a közügyek elősegélési tekintetéből az előfogati rendszert, idő s helységek viszonyaihoz szabott czélszerü feltételek mellett, inkább tágitni mint megszóritni kívánja, nem vétkeznék azon közérdek szülte okbul is, mert azok mellékes utakon nélkülözhetlenek, hol sem postalovak (mellyeket azonban Buda-Pesten is előtte való estén szükséges megrendelni) sem pedig gyors- vagy bérkocsisok nem léteznek; ha pedig volnának, ez utóbbiaknak titalmazni kellene, hogy az utasokat kényükkedvők szerint ne taksálhassák. Azonban az évnek némelly szakában valamivel emeltebb előfogati bérért is szállítni kötelességgé tétethetnék; nehogy kivált az idegen ajku ismeretlen utas időtvesztve félreeső falukban ezer üggyelbajjal szállítót még keresni kénytelenittessék, s ekkint a tapasztalt zsarolásnak kitéve, inkább valamelly csárdához, semhogy sürgetős ügyében kitüzött czélja felé szállittatnék;

melly kellemetlen viszonyok által néha kiszámithatlan károk a közügyre következhetnek, sőt könnyen is megtörténhetik, hogy p. o. a megyei táblabirák vagy egyéb nemesek, kiknek jelenléte nagy fontosságu tárgyak felőli tanácskozások végett talán épen az adózó nép érdekében a közgyülésen elkerülhetlen lenne, lovaiknak véletlen eset okozta hiányában a szállitóknak önkénykedő árszabása miatt inkább el is maradnának; vagy hogy ügyvédek, kik némelly testületek, községek vagy nemzetségek ügyeiben egyik másik váltói, megyei, kerületi törvényszék vagy kir. tábla előtt kijelelt határnapon megjelenni tartoznának, nem jelenhetnének meg; vagy ha honi közérdek, valamelly nemzeti intézet, gazdasági műiparág előmozditása végett utazni kellő egyénnek az ohajtott gyors szállittatás helyett ezer efféle bajokkal küzdenie kellene, mindamellett hogy a vontatódijat emelt pénzben is fizetné. Illy mostoha körülmények közt és a falusi önkénytes szállitóknak efféle zsarolásai s undok kedvetlenségek elkerülésére, bizonyára az uraságok is igás lovaikkal akár merre s hosszabb utra indulandanának, városokban bizonyos szállitó társulatok keletkezendenének, miáltal a szabad alku melletti fuvarozhatás igen gyéren fogna a mezei gazdákra kerülni és kereseti tehetségök inkább jobban megszoritva, az annyira magasztalt szabadelvü czél tévesztve leendne.

A fenebbi s még elősorolható más fontos okok méltánylásából sem javalható igénytelen véleményem szerint a vendég előfogatok megszüntetése, bár az ittott volt terhes hetelők eltörlését mindenki helyeselheti. Azonban az ezen atyáskodó intézményeknek ittott figyelmetlen végrehajtása által létezett czélelleni kezelését sem kell palástolni. Vizsgáljuk tehát egy kissé az ebből eredt káros viszonyokat.

Egyik nem épen érdektelen körülmény tagadhatlanul számtalan adózót megkárosit. Több községek t. i. 2, 3 négyeslovat is tartván, ezekkel jó idő és sima uttal, kivált reménylett jobb jutalom mellett, az üveges hintókat, s ha más okbul nem, néha csupa időkedvezésből, az illető kisbirák vagy község hadnagyai csakhamar elszállittatják, e jótékonyabb keresetet kebelbeli adózóiktól elragadván; azonban szoros munka idejében, komor idő s feneketlen utban, kivált a katonaság alá, s pedig nyugtatványra, csak gyorsan — kisbiró-bottal — az előfogatokat kiparancsoltatják az illető előljárok. Efféle igazságtalan kezelésben alapszik részint az előfogatozás terhe annyival inkább, hogy néha a legközelebbi lóváltó helyen is keresztül (hol talán épen kész előfogatok volnának) másik állomásig a fizető utast elszállittatják, kit jó idő és sima utban a szegény jobbágy nem épen pályafutó 4 lovával is kitelhető gyorsasággal elvontatott volna. Illy visszaélést mindenek előtt megszüntetni s szigoruan megtiltani kellene, hogy ott, hol elegendő jobbágy-lovak találtatnak, a községek, hacsak nem ingyen s a rosz uttól a jobbágyot felmenteni akaró nemes indulatból, semmiféle utast saját lovaikkal el ne szállitsanak pénzért; leginkább pedig arra kellene ügyelni, hogy a helybeli előljárók, minden atyafiságot, komaságot félretevén, mindenkit, kit a sor ér, 24 órával előbb értesitvén, vontató jegyzéket lelkiismeretesen vezetnének, mellyben a soron állott jobbágy által talán elmulasztott előfogatii szolgálat oka feljegyezve, az illető helybeli lakosok lajstromával egyetemben félévenkint a kerület vagy járásbeli szolgabiró által a nemes megye közönségétől kijelelt választmány elébe nyilványos szigoru megbirálásra előterjesztessék, a megszolgált vontatódijakat pedig mindenkinek tüstint házi szükségeinek fedezésére (ezáltal őket sokszor a roszlelkü uzsorától megmentvén) s hiven kézhöz szolgálni kemény fenyiték alatt tartozzanak; mert csak mondjuk ki kereken, nagy méltatlanság, hogy még az év elején, vagy utóbb is, a tartozásaiban talán hátra nem lévő jobbágy által keresett vontatói bér a birónak, vagy tudja Isten kinek ládájában az adó czime alatt lefoglalva heverjen; mire nézve a népet, bizodalma s tudománya növekedésével, nyilványosságra szoktatni azáltal is lehetne, ha a vontatási dijak felőli megyei kimerítő végzések az állomási távolságok táblázatjával együtt (hol még nem divatoz) a községházánál mindenkinek olvashatására kifüggesztetnének.

Valljuk meg őszintén, a vitatott előfogatozási terhet szaporitják a megyebeli tisztviselőknek sok rendbeli, nem mindenkor köz tiszti utazásai. — Igazságos lenne, hogy effélékért az előfogatok mindenkor fizettetnének meg tüstént; egyébiránt pedig a tisztviselő urak a házi adóba tutandó nyugtatványokra hivatalos intézkedésökbeni utjokat megyei határozatnak, vagy elnöki illető utasitásnak száma s napja kitétele mellett igazolnák, ha már a nyugtatványozástól elállani nem lehetne, s ekkint a községek előljárói pontos eljárásuknak biztosabb s mintegy ellenőrködő bizonyságául tartoznának fentebb erintettem birálatra előterjesztendő vontatói jegyzékben, az utazott megyei tisztviselőt megnevezve, utjának napját is feljegyezni. Azonban ha valamelly tisztviselő saját vagy más érdekében hivataloskodnék, akkor az előfogatokat a megye által minden idő s viszonyok tekintetével meghatározott dij mellett tüstint kifizetni s czélhoz elszállittatása után az illető előfogatoknak akármelly ürügy alatt netaláni letartóztatása által vesztett időből az adózónak okozhatott kárt is két vagy háromszoros állomási dijjal, alapitandó szabályok szerint, pótolni kötelezzessék. Egyébiránt a katonaság alá kiszolgáltatandó előfogatok végett is szigoruan kellene felvigyáztatni, leginkább a megindulási állomásokon, hogy p. o. a fenállo rendszerben kitüzött számnál se több katona, se nagyobb súly a szállitónak szekerét ne terhelje; általában pedig hogy akárki elébe szolgáltatandó előfogatok könnyü teherrel legfőbb ügetve hajtathassanak, s minden a faluból vágtatva kiinduló vagy vágtatva megérkező előfogatu kocsis a község háza előtt testi büntetést érdemlőleg szenvedjen, vagy azt pénzzel illető egyháza javára váltsa meg.

Tovább az előfogati nyomasztó terhet neveli némelly vidéken a megyei tisztviselők számára kellő tűzifának szállitása. Az adózónak e szolgálat által okozott ezerféle alkalmatlansággal, kivált rideg téli időben, összeszött néha legnagyobb kárát figyelemre méltatni s ezt több ns megyék példájára általánosan megszüntetvén, kinekkinek failletőségét készpénzen kifizettetni kellene, mi tán czélszerübb intézkedés mellett az adózó sorsára üdvösen hatna.

Felsorolván tehát többektől olly hő kebellel (igénytelen nézetem szerint hibásan) vitatott általános káros voltát a vontatói szolgálatnak, még azon ellenvetésre is, hogy aratás, széna- és élettakarítás vagy nyomtatás idején a kényszeritett előfogatozás nyomasztó kárára válnék az adózónak, bátran azt felelhetni: sziveskedjék kiki az országban körültekinteni az érintett gazdasági időszakban, s látni fogja, hogy legtávolabb vidékekről is szállittanak az adózók, kik jó 20 vagy több holdnyi földjökből élelmi szükségöket elő nem teremthetvén, mégis fuvarozással foglalkoznak, mellyben marháikat megerőltetik, sőt helyrehozhatlanul kicsigázzák, jobban semmint ha kétszer vagy háromszor minden hóban 2, 3 mértföldnyire előfogatozással szolgálatot tennének. Hiszen majd minden gazdának van lovai körül szolgája vagy hozzá értő kis fia, kivel aratás, kaszálás, szénagyüjtés napjaiban lovait kopár mezőn hevertetni kénytelen; ezeket tehát inkább előfogatba küldheti készpénzért, semhogy azokat minden haszon nélkül az elaszott legelőn koplaltassa.

Ha tehát az előfogati ügynek belsejébe tekintünk, minden érdekes oldalait szoros fontolóra vesszük, nincsen elegendő ok általányos megszüntetésére, kivált ha a felső dunamenti megyéknek,

kül s belkereskedéssel gőzösök által összefüggő, némelly tekintetben előmozditott visszonyait, fektét, saját gazdasági állapotját a felső keleti, sőt déli Magyarország megyéinek helyzetével össze nem zavarván, szinte különös és szoros figyelemre méltatjuk.

A házi adónak is, igénytelen véleményem szerint, lehetne még valamit meggazdálkodni azáltal, hogy p. o. a középponti állomásokon a megyei biztos az e végre talán felállitott több költséges megyei lovaskatona helyett, a napról napra előre tudva lévő szükséges előfogatok iránt rendeleteit helybeli, e végre bérlett lakosokkal (kik talán nehéz kézimunkára ugy sem, de gyalogolásra alkalmasak) a majd mindennap megérkező vagy elinduló vendégutasok által szivesen megtéritendő szabályzott levélviteli dij mellett, annak idejében első állomásra elküldendené, miszerint az efféle ordonanczok mint szegényebb lakosoknak is pénzkeresésre alkalom adatnék; azonban megyei tiszti intézkedéseknek gyors elvitelére a kevesebb számra leszállított megyei lovaskatonák megmaradhatnának.

De van még hátra hason nyomasztó teherré elfajult visszaélés némelly helységben, s ez a fizetetlen gyalogordonánczok sora. Találnék helységet, hol alig lakik egy tisztviselő s egy két táblabiró, alig van 30 jobbágy és 50 zsellér, de évenkint körülbelül néhány száz levél, többnyire hivatalos czim alatt, megérkezvén, keresztül sőt helyből is elküdetik; a szegény biró, s néha a faluban csak hátramaradó bakter, a zsellérek közül — kit előkap, posta gyanánt elhajt néha a legzivatarosabb időben s ingyen!

Meggyőződhetvén kiki, hogy a kiskorunak vélt adózónép önérdekében (ha egyenkint ügyesen számolni nem is tudna, mint némelly hév hazafiusága mellett, de elvont elvekből érette gyámatyailag fellépni törekvő s néha csak ujitási vágyból indulva sok anyagi jót felzavaró honfitárs) mégis mindig a legjobbat és hasznosabbat feltalálja, változhatlan elvünk maradjon, törvény s igazság körében az adózó nép sorsán, magunkat is szemelőtt tartván, javitni, s nem hamarkodva haladni. Kivánatos volna tehát, hogy ezen közérdekü ügynek sokoldalu viszonyait mindenütt viszga szemmel fontolván meg, kellő ovatossággal alapitsunk czélszerübb rendszert országosan az adózónak sorsa javitására, s igénytelen véleményem szerint inkább terjesztessék ki minden becsületes polgárra is, hogy kész fizetés mellett előfogatokkal szállittathassék; mert csak készpénz mozditja elő mindenkinek jóbblétét. Tehát pénzért előfogat! — s mindig pénz és pénz marad a polgári jobblétnek életere.

1842ki october hóban. *Egy utazó magyar.*

Igazitás.

Nehogy alaptalan koholónak, vagy egy magában igen világos és közönséges dologban járatlannak lenni látszassam, kénytelenittetem a Századunk 83ik számában közlött honszeretet czimü értekezésemre a szerkesztő urnak * alatt kitett észrevételére az olvasó közönség előtt kijelenteni, hogy emlitett értekezésemben kitett három állapotot nem ugy veszem mint ország rendeit, hanem mint saját jogu és törvényü hatóságokat, a mi értekezésemnek foglalatjából eléggé kiviláglik; a katonai hatóságot pedig azért emlitettem, mivel sokkal terjedelmesebb mint más, p. o. urodalmi hatóságok. *Reperger Pál,* nagócsi lelkész.

Távol legyen tőlünk, hogy megjegyzésünk által a tisztelt beküldő urat „alaptalan koholással“ vagy „közönséges dolgokbani járatlansággal“ vádolni akartuk volna; de a megjegyzést programmánk szükségessé tette, melly szerint olly tételeket, mellyek alkotmányunk szellemével össze nem férnek, szó nélkül nem hagyhatunk. Már pedig a kérdéses tétel, akár mikép forgassuk s vizsgáljuk, teljességgel nem fér össze a magyar statusjoggal, mert világosan mondatik: „Jelen alkotmányos rendszerünk és törvényeink három önállásu állapotot ismernek, és mindegyiknek kiszabják azon kört, mellynél tovább hatása nem terjedhet, de egyszersmind biztositják külön jogaikat mind az egészre, mind egyesekre nézve. Ezen három önállásu állapot az egyházi, világi és katonai állapot.“—Itt az olvasó nem egyebet, mind az országos rendeket, érthet, mert „saját jogu s törvényü hatóságok“ nem csak hárman léteznek Magyarországban, hanem igen számosan, és nem csak e háromnak, hanem minden testületeknek valamint egyes személyeknek kiszabta alkotmányos rendszerünk azon kört, mellynél tovább hatása nem terjedhet. De hogy a katonai rend a világitól különválasztassék az egyházinak ellenében, azt sem foghatjuk meg; s azért, valamint a dolgok ez állásában felszólalásunk szükségét megmutatluk, ugy más részről kénytelenittetünk őszintén megvallani, hogy a jelen Igazitás által sem mondhatjuk magunkat kielegitetteknek, s a kérdéses felosztást most is csak alkotmányunk szellemével össze nem férhetőnek kell nyilatkoztatnunk.

A tisztelt értekező urnak kisérő levelének azon igazságos panaszára „hogy értekezése olly szerfeletti megherélésnek alávetetett, hogy saját munkájának is alig ismérte“ — e helyütt felelni szükségesnek tartjuk, mert ezuttal más érdemes levelezőink panaszaira is válaszolván e helyütt jövendőre szükséges óvást teszünk. Minden kitelhető gondunk arra van fordítva, hogy a szerzőknek általunk közlött eszméji magok eredetiségében jelenjenek meg, s itt legfölebb a szükségeseknek vélt statistikai illesztéseket tenni bátorkodunk; de hogy valamelly értekezésnek minden eszméji megjelenjenek, ez semmikép tőlünk nem függ.

Nem ereszkedhetvén azonban ez állapot taglalásába, kérjük pártfogóinkat, hogy e miatt szives részvétöket tőlünk meg ne tagadják, hanem lapjainkat tovább is becses dolgozataikkal gyámolitván, velünk együtt a béketürés szép erényét gyakorolják.

Apróságok.

Abd-el-Kader, a hires arabs emir, egy izben többi közt azt irá marsal Clauzelnek: „Én hal“ vagyok rátok nézve, melly a tenger vizeiben honol; ti kézzel akarjátok azt megfogni, de az kicsuszamlik; azon perczben csusz ki kezeitek közzül a habokba, midőn már azt megfogva vélitek. Kövessétek csak tova, a néktek ellenséges elembe! Valamint mindig ura marad a hal az occeánnak, ugy a puszták uralkodója soha más mint arabs nem leend.“ A hasonlitás nem rosz, és a jóslat teljesülése nem lehetetlen.

Az 1834-b meghalt Feth Alinak, persia sáh-jának vagy királyának 700 nője volt, köztök 300 törvényes feleség; mind ezek nekie 360 magzatot szülének, 145 fiut és 215 leányt.

Mehemed-Ali 1838-b. 159 háremi nőt, kik neki semmi magzatot nem szültek, rövid uton elbocsátott, és pedig azért mert a statusgazdasági tan az erők improductiv (nem termesztő) vesztegetését nem engedi.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

89. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. November 10.

Nyilatkozatok

a pesti prot. főiskola ügyében. *)

I.

Ki felülemelkedve önzési silányságon, önámitásokon és előitéleti elfogultságokon, általában honunkban, különösebben pedig protestánsainak érdekei felett komolyabban elmélkedett, czélokat és eszközöket, minden oldalról tekintve, józanul egybevetett: az a Pesten felállitandó főiskola üdvei és mellőzhetlen szükségesléte felől, egy pillanatig sem fog kétkedni. És nem is ezek azok, kiknek e kis czikk szól, mert ezekre nézve az fölösleges; sem nem azok, kik különféle okokbul látni nem akarnak, mert ezek nem okot, hanem ürügyet keresnek ügyet ronthatni; s ezért a Nemzeti Ujság 81, 82, 83 és 84 számaiban megjelent főiskolai felületes és gyanusitó czikkeket, átallanám czáfolatra méltatni. Hanem azoknak iratott e czikk, kik bár lelkesek, nem vehetének időt magoknak, közelebbről megismerkedni azon érdekekkel és czélokkal, mik a pesti főiskola felállitásában, általányosság és egyediség tekinteteiből kitüzettek, s az eszmét első felkapásában, hibásan s csak egyoldalulag fogák fel. Tisztelt férfiak, lelkes testületek állának még csak nem rég is e sorban, mint például: a Világ szemle-tartója, sőt magok Somogy-megyének honfi buzgalomrul ismeretes Rendei is. E tisztelt férfiak azon valószines tévedéssel fogák fel a Pesten felállitandó főiskola eszméjét „hogy az egyetem akar lenni; már pedig Pesten állván egy egyetem, melly minden felekezetnek nyitva áll, ha honunknak „egyesüljünk!“ a jelszava, nem fölösleges, sőt nemzetellenes mozgalom-e más ujat állitni föl mellé? nem czélszerűbb-e a már fenállóban egyesülnünk s azt külön theologiai karokkal, korhoz és haladáshoz alkalmazandó tanitási rendszerrel ellátva ugy rendezni el, hogy az mindenfelőli kivánatnak teljesen megfelelhessen?“ — Sapienti pauca! Lelkeseknek elég ujj intés is ott, hol a gyáváknak és ármányosaknak kötetnyi polemiák is kevesek. Legyen szabad e tisztelt férfiakat, megkérve a bővebb értesülésre, azon számos nyilványitásra utasitni, mik a főiskolát tervezék s mások által is a főiskola érdekében a közönség eleibe adattak. Átlátandják ezekből: mikint a pesti főiskola egyetemnek nem is terveztetett; mikint ezen munkába vett intézet, annyira leöltve minden felekezetességet, mennyire csak jelen körülményinkben leölteni lehet, épen a legnemzetszerübb egyesülésnek és haladásnak szolgál mind alkalmul, mind müszerül; mert hiszen az emberiség nagy szeretet-láncza füzésében, szökést nem ismerő természet rende szerint legelőbb is a legközelebb álló s legrokonabb lánczszemeknek szükség kapcsoltatniok; e szerint, kik e főiskolában felekezetességi és elkülönzési irányt vélnek sejteni, épen megforditva Wieland ismeretes szavait: az erdőtül nem látják a fákat! Mi pedig a főiskola érdekeinek egyedi sajátságát s a már fenálló egyetem elrendezését illeti, e részben épen ugy bánnak velünk a jóakaratos tanácslók, mint az fogna bánni, ki az alkalmas lakházat épitni szándékozót felvinné a Szentgelért csucsára, s onnan mutatná meg neki Budapest pompás és terjedelmes házait, igy szólván: mi végett bajlakodnál barátom uj épitkezéssel? im fekszik itt ház előtted elég, melly mind kényelmes szállást nyujthat neked, mihelyt fekvés, felosztás s egyéb körülmények iránt izléseddel, czélaiddal és kivánatiddal, a bér és netalán uj elrendezési föltételek iránt pedig, a tulajdonosokkal tisztába jőni birsz. Könnyebb és olcsóbb leend rontanod, bontanod s javitnod kész régin, mint alapból ujat épitned. — Vajjon nem azt felelendné-e a tanácslott mindezekre: rég ismerem én barátom Budapest szállásait; körülményimnek és érdekimnek nem felel meg egy is. Meglehet ugyan, hogy az alkalmazás nem fogna tán épen lehetetlen lenni, de kétségen kivül vesződségesebb uj épitkezésnél és sokkal biztalanabb; mert tulajdonosi engedély mellett és minden fáradozásom, költekezésem után is, bizony csak vendég maradnék én a szálláson! köszönöm tanácsodat, de nem fogadhatom el! s e feleletet aligha meg birnák tanácsló uraink czáfolni; miután magok megvallják, hogy a fennálló egyetem századok óta békóiban sinylődik, s ezeket lerázni, korszerü és haladó irányokkal felváltani szükséges, mielőtt az kielégitő intézetté válhatnék. S olly könnyü határozási munka-e ez tisztelt urak? olly bizonyosak-e abban, hogy a békó-viselés századaihoz, még nem jövend-e ráadásul egy kettő? Én a kajla holdvilágot senkinek sem ajánlanám pék-szarvas (kifli) helyébe, már csak azért is, mert — éhesnek igen magasan áll! — Legyenek szivesek azok, kik honunknak lelkesbjei közé tartoznak, kiket tisztelvén nem örömest hinnék elveszteknek a pesti főiskola szent ügyének, időt és fáradságot venni magoknak, elmélkedésre, s önértesülésre e tárgy felett; addig pedig kegyesen hinni azt, hogy a munkába vett pesti főiskola, a már fenálló pesti egyetemnek sem vetély-társa nem leend, sem az imezt fölöslegessé nem teendi; de egyszersmind azt, hogy a már fenálló egyetem a magyar protestánsoknak, a felállitandó főiskolában elérni kivánt érdekeiket, miket lelkes protestansnak nem ismerni, nem érteni szégyen, más hitfelekezetünek pedig méltatni illő és igazságos; jelen körülményeink és állásunk után mérve a lehetőséget, sem czéljaiban sem eszközeiben, nem fogja teljesen kielégithetni! — Azonban vannak, kik kétkednek a tervezett pénzösszeg egybegyülhetésében. Én nem! mert ha a már eddig közhirré tett ajánlatokhoz még azokat vetem, miknek aláirási iveik még be nem érkezvén, nem hirdettethettek ki, de mik felől már, mint helyettes-elnök értesitve vagyok, olly öszveg kerül ki, melly reményemet, hitemet méltán éleszti; illy nagy vállalat sikerülését pedig, semmi józan, egy pár, főkép kissé mostoha év lefolyásától felfüggeszteni nem fogja. És ha bármikor is e vállalatnak, épen részvét hiánya miatt — mert hogy erőnk van hozzá, épen adakozási jegyzékink bizonyitják, mik, habár igen számos szép birtokuak hiányzanak is még azokból, még is biztató eredvényt mutatnak — mondom: épen részvét s ebből eredő pénzhiány miatt kellene megbuknia; valóban a bukás nem az ügynek, melly szent, korszerü s olly szükséges, mint példaszó szerint a falat-kenyér, hanem korunknak és ivadékának fogna lenni örök gyalázatja! De élnek, élni fognak hazánkban a lelkesek, s általok minden kajánság daczára létesülni a pesti főiskola! Fáy András m. s. k.

*) Több oldalról felszólittattunk, a pesti protestans főiskolát illető czikkelynek, melly a Nemzeti Ujság és Jelenkor legközelebbi számaiban is megjelent, fölvételére; nehogy azonban részrehajlóknak látszassunk, szükségesnek tartottuk, Fáy András ur nyilatkozatát, mellyre ama czikkely vonatkozik, előrebocsátani. *A szerk.*

II.

E nyilatkozat, melly f. é. october 27-én egyszerre négy külön lapban közöltetett, nem volt ugyan előttünk váratlan, mivel tudtuk, hogy a protestans főiskola ügye iránt, mellyről a Nemz. Ujság több egymásután következő számában bővebben értekezénk, honfitársaink véleménye igen megoszolva; de mégis nem kis mértékben valánk meglepetve az által, hogy köztiszteletű Fáy Andrásunk, ki még nem rég ns Pest megye közgyülésén azt inditványozá, hogy az inditványok fölötti vitatkozások — bővebb megfontolás végett — mindig a jövő közgyülésre halasztassanak, értekezésünk bevégzése előtt sietett nyilatkozni. Azonban isten neki, mi igy is fölvesszük a keztyüt, s a tárgyhoz — mivel komoly higgadt keblü férfiuval van dolgunk — komolyan, s higgadt kebellel fogunk szólni. Mindenek előtt kettőre kivánjuk az érdemes nyilatkozó urat figyelmeztetni, először: hogy a protestantismus érdekét az egész nemzet közös érdekével ne ugyanazonitsa, mert e kettő nem mindegy; különben a catholicusok is ugyanazonithatnák saját érdekeiket a haza közös érdekével, s akkor kész volna a leggyászosb érdekösszeütközés; másodszor: hogy bennünket, kik a protestans főiskola fölállitását nem helyeseljük, sziveskedjék szintolly hazafiaknak tekinteni, mint önmagát, azaz ollyanoknak, kik a mondott főiskola fölállitását nem önzési silányságból, önámitásból és előitéleti elfogultságból nem helyeseljük, hanem pusztán csak azért, mivel abban nemzetünk összeolvadásának ismét egy uj — egy tetemes akadályát hisszük. Ezen hazafiui hitünk s meggyőződésünk olly szent nekünk, mint t. nyilatkozó urnak a magáé; s azért olly méltánylást igénylünk iránta mindenkitől, millyennel mi mindenkié iránt viseltetünk.

Azt mondja t. nyilatkozó ur: „Ki fölülemelkedve önzési silányságokon, önámitásokon és előitéleti elfogultságokon, általában honunknak, különösebben pedig honunk protestansainak érdekei felett komolyabban elmélkedett, czélokat, s eszközöket, minden oldalról tekintve, józanul egybevetett, az a Pesten fölállitandó (ref.) főiskola üdvei, és mellőzhetlen szükségessége felől egy pillanatig sem fog kételkedni.“ — Hisz épen ez azon gordiusi csomó, mellynek megoldása kivántatik, s mellynek megoldását egy Fáy Andrástól leginkább várhattuk, de a mellyet t. nyilatkozó ur megoldani nem akarván egyenesen ketté vágott; épen a fölállitandó protestans főiskolának az összes magyar hazára vonatkozó magasztos üdvei, és mellőzhetlen szükségessége az, miről meggyőződni szeretnénk, s a minek megmutatását kérjük is, sürgetjük is, de a mire mindekkorig hasztalanul várakozánk, mert talán csak nem kivántatik tőlünk, hogy a puszta csinos köntösü állitást már okokkal támogatott bizonyitásnak tekintsük? Legyen meggyőződve t. nyilatkozó ur, hogy mihelyest nem azon visszataszitó állitással lép föl, miszerint a protestans főiskola szükségéről csak az kételkedhetik, ki az önzési silányságokon fölül nem emelkedik, hanem elegendő és meggyőző okokkal fogja megmutatni, miképen a protestans főiskola fölállitása nemcsak a protestansokra mint protestansokra, hanem az egész összes magyar nemzetre nézve üdvös és mellőzhetlenül szükséges, mi azonnal, s pedig legforróbb hazafiui hévvel pártolandjuk annak létesülését; de valameddig ezt akár ő, akár helyette más nem teendi, mindaddig őt illő tiszteletünk kisérete mellett azon bölcs mondatra utasitjuk: aut doce, aut tace. Mi is „fölülemelkedve önzési silányságokon, önámitásokon és előitéleti elfogultságokon, általában honunknak, különösebben pedig honuuk minden vallást követő fiainak érdekei fölött komolyabban elmélkedtünk, czélokat és eszközöket, minden oldalról tekintve, józanúl egybevetettünk“ — és mégis — „a Pesten fölállitandó protestans főiskola üdvei és mellőzhetlen szükségességge felül“ meggyőződni nem tudunk. Kérjük tehát, sőt sürgetjük t. nyilatkozó urat, legyen szives azon okokat, mellyeknél fogva meggyőződésünkkel ellenkezik, velünk tudatni, hogy az ellenkező okokat is — ha azok netalán figyelmünket elkerülték volna — megfontolhassuk, és ne vádoljon mint magyar protestans bennünket magyar catholicusokat kajánságról csak azért, mivel meggyőződésünk az övétől különbözik, mert mi, kik nem puszta állitásokkal hanem okokkal léptünk föl nemzetünk szine előtt, ezt egy olly férfiutól, mint az érdemes nyilatkozó, kinél a kölcsönös méltánylást honosnak hisszük, valamint nem vártuk, ugy meg sem is érdemlettük.

Azt mondja t. nyilatkozó ur, hogy czikkje azokhoz nem szól „kik különbféle okokból látni nem akarnak, mert ezek nem okot, hanem ürügyet keresnek ügyet ronthatni; s azért a Nemzeti Ujság 81, 82, 83, 84-dik számaiban megjelent fölületes, és gyanusitó czikkeket átallaná czáfolatra méltatni.“ Erre t. nyilatkozó urnak a legszerényebb modorban sem válaszolhatunk egyebet, mint azon kellemetlen igazságot: in quo alium judicas, te ipsum condemnas. Bocsásson meg az érdemes férfiu, de ez személyéhez — mellyet igazán tisztelünk — méltatlan, reánk nézve pedig keserüen sértő nyilatkozat. Uram, gyanusitani annyit tesz, mint az ellenfelet rosz szándékról vádoln; de mi sem a t. nyilatkozó urat, sem a rokon meggyőződésüeket rosz szándékról nem vádoltuk. Igenis felszólitjuk, kérjük, sürgetjük tisztelt ellenünket az egész magyar haza szine előtt, czáfolja meg rendre felhordott okainkat, s mutassa meg, hol vádoltuk őket rosz szándékról? — Istenért! hiszen mi okokkal léptünk fel; már pedig puszta állitások átellenében czáfokokkal föllépni nem gyanusitgatás, különben a legjózanabb, legártatlanabb tudományos vitatkozás is gyanusitgatás. Ellenben midőn t. nyilatkozó ur azt állitja, hogy mi csak ürügyet keresünk a jó ügy lerontására, nem vádol-e bennünket ördögi gonoszságról? nem gyanusitgatás-e ez a szó legszorosb értelmében véve? — itélje meg a világ. Még egyszer ismételjük tehát, hogy ezen nyilatkozat az érdemes férfiu tisztelt személyéhez méltatlan, reánk nézve pedig keserüen sértő, melly az ügynek nem ép, hanem beteg állapotjára mutat.

Tovább: t. nyilatkozó ur meg akarván nyugtatni azokat, kik a protestans főiskola fölállitásában nemzeti összeolvadásunknak uj akadályát hiszik, őket a kérdéses főiskola ügyében tett számos nyilványitások olvasására utasitja, mellyekből átlátandják: „mikint a pesti főiskola egyetemnek nem is terveztetett.“ Igaz, hogy az e tárgyban munkálkodó választmány 1841ki tavaszelő 5-kén tartott ülésében világoson kimondá, miképen „a Pesten állitandó ref. főiskola külső egyetemeket pótló s azok meglátogatását elmellőző intézet valamint nem lehet, ugy ollyannak soha nem is terveztetett.“ — De legyen szabad kérdeznünk: mi lesz tehát azon protestans főiskola? Az eddig ismert iskolák fokonkinti fölosztása (az elemi és apróbb iskolákat nem emlitve) következő: a catholicusoknál: nagyobb kisebb gymnasium, lyceum, academia, s végre főiskola vagy egyetem; a protestansoknál grammaticalis iskola (vagy gymnasium), lyceum, és collegium; illyen p. o. a sopronyi, pozsonyi, kézsmárki, körösi, losonczi, szigeti lyceum, vagy az eperjesi, debreczeni, pataki, pápai, kecskeméti collegium. Ezen collegiumok a tanulmányok sokféleségére nézve az academiáknál is fölebb állnak, mert azokban theologia is tanittatik, mi ezekben nélkülöztetik. Már ha a protestans honfiak mindezekkel be nem érve, egy ezeknél különb, egy ugynevezett főiskolát is akarnak a mostani magyar főiskola mellett állitani, kérdjük: azt értik-e a főiskola nevezett alatt a mit mi? s ha nem, mit tehát? erre t. nyilatkozó ur következetesen csak igy válaszolhat: Mi a főiskola nevezet alatt

csak főiskolát értünk, nem pedig egyetemet. És e válaszból — de bántalom nélkül legyen mondva — mi csak azt tanuljuk, hogy a szűrguba és gubaszűr között van egy kis különbség? Egyébiránt értsenek bár mit, annyi bizonyos, hogy a mostani önálló, minden hazafiaknak egyiránt közös magyar főiskola átellenében egy nem közös, egy protestans főiskolát akarnak állítani, a mi hogy nemzeti összeolvadásunkra nézve mi isten csodája által lehetne kedvező, mi valóban föl nem foghatjuk, és lelkünkre mondjuk, hogy az olly főiskolára, melly a felekezetesség nevét és elkülönzés bélyegét firmáján viseli, szándékosan nem tudnánk találóbb satyrát irni, mint maga a t. nyilatkozó, midőn mondja, hogy, „a munkába vett intézet annyira leöltve minden felekezetességet (?) mennyire csak jelen körülményeinkben leölthetni, épen a legnemzetszerűbb egyesülésnek (tehát a tettleges különválás is nemzetszerű egyesülés?) s haladásnak szolgál mind alkalmul, mind műszerül.“ De erről most elég; bővebben akkor, ha t. nyilatkozó ur velünk parancsolni szíveskedendik.

Fölhoz még tisztelt ellenünk egy saját eredetiségű hasonlatosságot, mellyel a kérdéses ügy practikus állását reméli fölvilágosithatni, s ugy nyilatkozik, hogy az önként folyó következést aligha megbirnánk czáfolni. Mi épen azon hasonlatosságot, de nem olly elvontságban, mellyben t. nyilatkozó ur által használtatott, hanem a kérdéses ügyre szigoruan alkalmazva fogjuk ismételni, hogy megmutassuk, miképen nem mi, hanem maga a tudós férfiu czáfolja meg általa magát. Ha valaki, kire örökségképen Pesten egy roppant épület vagy gyár maradt, testvér-bátyját, ki vele együtt örökült, és sok idő óta vele testvéri egyetértésben élt s gazdálkodott, a sz. Gellért csucsára fölvinné, s onnan megmutatná neki Buda-Pest pompás, terjedelmes házait, igy szólván: „Mi végett laknám én veled a közös örökségben? nekem különös vágyaim vannak, mellyeknek kielégitése egy egészen különös idomu s osztályzatu épületet kiván, im fekszik itt ház előttem elég, megvásárlok tehát egyet közülök, mellynek fekvése, felosztása, s egyéb kényelmessége izlésemnek, czéljaimnak s kivánatimnak megfeleljen, ha pedig olylyat nem találnék, — mert csakugyan vágyaim különösek — egy egészen ujat épitendendek; maradj tehát magadnak a közös gyárral együtt, én egészen különválok.“ És a megilletődött testvér igy válaszolna: Kedves öcsém, én téged semmiben meg nem sértettelek, hisz magad tudod, hogy együtt békesen éltünk, a gyár pedig közös, melly atyánkról mindkettőnkre egyiránt maradt, ha tehát különös vágyaid változtatást vagy javitást kivánnak, tegyük azt közös erővel és testvéri egyetértéssel, mivel a különválás mindenesetre mindkettőnknek kárára leend. Igen, felel az ifjabb testvér, ha gyárunk s épületünk elrendezése minmagunktól függne, de ehhez a szépitési biztosságnak is van szava, attól pedig én nem sokat remélek. És az idősb testvér: Hiszen még meg sem is kisérlettük, miért esnénk tehát már előre kétségbe az eredmény iránt? sokkal nagyobb épületeket állitottunk mi már együtt 1836- és 1840ben a szépitési biztosságnak megegyezésével, s azért bizonyos lehetsz benne, hogy a közös erő s akarat most sem maradhat siker nélkül: s azután nem tudod-e kedves öcsém, mikép közös gyárunk az egész város érdekével szoros viszonyban áll? mikint igen sok lakos egyedül innét él? Már ha mi egymástól különválunk, nem fog e ezen különválás a munkás lakosok között zavart s egyenetlenséget okozni? nem fog-e ezen zavar könnyen az egész városban — mellynek a belbékességre most leginkább szüksége van — elterjedni? A közérdek kivánja tehát, mellynek mindkettőnk előtt szentnek kell lenni, hogy vágyaidnak kielégitését nem szakadás, hanem egyetértés utján eszközöljük. — S ha mind ezen fontos okok és atyafiságos őszinte kérelmek ellenére az ifjabb testvér föltétele

mellett maradna — kérdjük: lehetne-e szándékát igazolnunk? — Fiat applicatio.

És ime mégis t. nyilatkozó ur az ifjabb testvér igényeit védelmezi s bennünket, kik mindkét testvér igényeit és érdekeit egymás között is egyesitni, a köztársaság érdekével is összhangzásba hozni kivánjuk, ármányosoknak bélyegez. Tantae ne coelestibus animis irae, hogy még az érdekegyesités melletti szent buzgóság is ármánykodás alakjában látszik föltünni? Mi ugyan t. nyilatkozó urra, ki ez egyszer szokásán kivül hevétől elragadtatott, legkevésbé sem neheztelünk, mivel hisszük, hogy szavai azon benső meggyőződésének gyermekei, miszerint „a legnemzetszerűbb egyesülésnek“ boldog napját egyedül ez uton véli megközelithetőnek; de igen igen téved a tudós férfiu, ha az ohajtott közegyetértést nem közegyetértés utján, hanem különválás által hiszi elérhetőnek, mert nemzetünknek egyesülését különválás által keresni csakugyan annyit tesz, mint „az éhesnek a kajla holdvilágot pékszarvas (kifli) helyébe ajánlani.“ — Egyesitsünk, uram, egyesitsünk inkább minden iskolákat a vallási tanulmányokat különválasztva, ne legyen reform. vagy cathol. lyceum, collegium, academia, hanem legyenek mind közös nemzeti tanodák, s feszitsük meg minden erőnket, hogy azokba nemzetszerű tanitási és nevelési rendszer hozattassék be, ne rettenjünk vissza semmi akadályoktól, de ne is kiméljünk semmi áldozatot, hogy ugyanazon egy közös anyánknak, édes hazánknak szülöttei hazafiui egyetértésben neveltessenek; s akkor megtettük nemzetünk egyesülésére, az első, s legszükségesb lépést.

Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül még t. nyilatkozó urnak azon állitását „hogy a már önálló egyetem a magyar protestansoknak a fölállitandó főiskolában elérni kivánt érdekeiket, miket lelkes protestansnak nem ismerni, nem érezni szégyen, más hitfelekezetünek pedig méltatni illő, s igazságos, jelen körülményeink s állásunk után mérve a lehetőséget sem czéljaikban sem eszközeikben nem fogná teljesen kielégithetni.“ Istenért! hisz a protestantismus mint protestantismus csak vallásra vonatkozhatik, következőleg azon magas érdekek, mellyeket lelkes protestansnak nem ismerni, nem érezni szégyen, csak vallásiak lehetnek, mert a polgári érdekekre nézve a protestansoknak sem lehet, sem szabad a többi honfiaktól különbözni; már pedig a vallási érdekek megismertetése a mostani magyar egyetemnél is, ha protestans theologia leend, ugyanazon sükkerel történhetik, mellyel a tervezett főiskolában; mert a protestans honfiak törvényes joguknál fogva tanitóikat akkor is nemcsak szabadon választhatnák, hanem őket a tiszta protestantismus tanitására is szorithatnák, mivel hatalmukban állna, őket — ha a közvárakozásnak meg nem felelnének — tanitószékeikről elmozditani, s helyettük más alkalmatos egyedeket fogadni. Vagy talán attól tart. t. nyilatkozó ur, hogy magasb tekintély vagy hatalom által fognak gátoltatni a tiszta protestantismus tanitásában? Uram! a protestans vállás nálunk Magyarországban törvényesen bevett vallás; ha tehát azon protestantismus fog tanittatni, melly Magyarországban bevétetett, vagyis az, mellynek czikkjei az ágostai és helvetiai vallástételben (confessio) s ugynevezett symbolicus könyvekben foglaltatnak, akkor annak hirdetését nem lehet, nem szabad gátolni, mivel ez valóságos országos sérelem volna, mellynek minél előbbi orvoslását mi szintolly hazafiui buzgósággal sürgetnők, mint maguk a protestans honfiak, de hogy a confessiókban nem foglalt tanok, vagy az ott foglaltakkal ellenkezők ne hirdettessenek; ugy hisszük, maga a tudós nyilatkozó ur is megengedi, hogy ez iránt gondoskodni a statusnak nem csak jogában, de sőt kötelességében áll.

Mi a pénzösszeg egybegyülhetését illeti, erről sem kételkedünk, sem nem kételkedhetünk, hanem hozzá sok szerencsét kivá-

nunk; egyedül csak azt jegyezzük meg illő szerénységgel, hogy ha a tervezett intézet részvétlenség s ebből eredő pénzhiány miatt megbuknék, ezen megbukás talán nem annyira korunk gyalázatját hirdetné, mikép az érdemes nyilatkozó vélekedik, hanem inkább azt, hogy korunk érezvén legnagyobb szükségét, sem protestans, sem catholicus, hanem mindenek előtt magyar, és egy kivánt lenni.

Végre a hazaszerte tisztelt férfiu nyilatkozatát e szavakkal fejezi bé: „De élnek, élni fognak hazánkban a lelkesek, s általuk minden kajánság daczára, létesülni a pesti főiskola!“ — Tehát azok, kik hazafiui tiszta meggyőződésüknél fogva protestans főiskola fölállitását hazánk jelen körülmenyei között ártalmasnak hiszik, s azt épen ezen hitüknél fogva nem pártolhatják, mind lelketlenek? mind korcsok? mind kajánok? — de kár illy jeles férfiunak magáról ennyire megfeledkezni!! Isten látja lelkünket, nem tudjuk őt saját keblünkben egyébkint menteni, mint azzal, hogy hon feledé a hazafit, s csak a protestanst küldé csatatérre.

Többnyire tudván, hogy egy olly férfiu mint t. Fáy András ur, kiben mi is hazánk egyik legjelesb polgárját őszintén tiszteljük, inkább érdekeltetik az által, a mi mondatik, mint az által, kitől mondatik, nem véltük szükségesnek nevünket fölfödözni, s ha csak nem sürgetend bennünket, becses engedelmével tovább is leeresztett sisakkal lépünk sorompóba. ʊ.

Némelly főczikkek fogyasztása.

Dieterici ur e munkájában „Statistische Uebersicht der wichtigsten Gegenstände des Verkehrs und Verbrauchs im Preussischen Staate und im Zollvereine“ több jegyzeteket állitott össze más statusokbani hasonló viszonyokról, mellyek sokkal érdekesebbeknek és tanulmányosabbaknak látszanak, semhogy azokból egyet mást ki ne emeljünk.

Czúkor. A szerző fölteszi, hogy évenkint 16—18 millió mázsa gyarmatczukor termesztetik a földgömbön, miből körülbelől 10 millió Európába hozatik. E tiz millió átalán igy osztatik fel az egyes országokra.

Nagybritannia- és Irlandra	3,868,688	mázsa
Francziaországra	1,599,800	„
Belgiumra	192,500	„
Németalföldre	400,000	„
Oroszországra	700,000	„
Dániára, Svéczia- és Norvégiara	180,000	„
Az ausztriai statusokra	150,000	„
A német vámszövetségre	1,013,000	„
A többi német statusokra	150,000	„
A többi országokra	1,746,012	„
Összesen	10,000,000	mázsa

Eddig a répaczukor concurrentiája nem okozott csökkenést a gyarmatczukor fogyasztásában. Sőt ez az utóbbi években még növekedett. A gyarmatczukor átalányos elfogyasztásából egyegy személyre évenkint esik: Nagybritanniában 16 font, Francziaországban 5 font (a répaczukorral együtt majd 7 f.), Belgiumban $4^{8}/_{10}$ (a répaczukorral majd 5 f.), Hollandiában több mint 13 f., az ausztriai statusokban (a répaczukorral együtt) osak $1^{5}/_{10}$ font.

Kávé. Az egész termesztés Dietrici ur által következőleg adatik elő:

Brasilia termeszt	1,000,000	mázsát
Java	680,000	„
Kuba	500,000	„
Portoriko, La Guyana	350,000	„
Sz. Domingo	230,000	„
Franczia gyarmatok	210,000	„
Keletindia és Moka	250,000	„
Angol Nyugatindia	150,000	„
Holland Nyugadtindia	100,000	„
Ceylon	70,000	„
Összesen	3,540,000	mázsa.

A német vámegyesület évenkint körülbelől 550,000 mázsát fogyaszt, Ausztria 100,000 mázsát, Nagybritannia és Irland 240,000 m., Francziaország 260,000 m. E szerint az évi átalányos fogyasztás személyenkint igy mutatkozik: a vámegyesületben egy személyre esik $^{21}/_{100}$ font, Nagybritanniában $^{95}/_{100}$, Francziaországban $^{78}/_{100}$ font, az Ausztriai birodalomban $^{28}/_{100}$ lat.

Thea. A Chinából összes kihozatal körülbelül 48,003,937 fontra rug. Az általános fogyasztást Dieterici ur ekkép számolja föl: Britanniában egy lakosra esik $1^{2}/_{10}$ font, Francziaországban $^{28}/_{100}$ lat, a német vámszövetségben $^{4}/_{100}$ lat. Az ausztriai birodalomban a theafogyasztás még igen csekély, noha gyarapodása szembetünő; 1829—1833 a behozatal csak 185 mázsát tett, 1834—1838 pedig már 235 mázsát.

Bor. A bortermés tudomás szerint a különféle években igen különböző. Tehát csak sok év általányos középtermése szerint számolhatni. Dieterici tanár ur az europai középtermesztést hiteles adatok után ekkép állitja fel:

Németországban megterem	4,476,800	akó
Az ausztriai birodalomban	33,410,200	„
Francziaországban	40,000,000	„
Déli Oroszországban Beszarabiában	120,000	„
„ „ Chersonban	40,000	„
„ „ Krimmben	72,000	„
„ „ Jekaterninoszlawban	3,000	„
Helvécziában	456,000	„
Spanyolországban	8,300,000	„
Portugaliában	1,550,000	„
Olaszországban, Siciliában, Görögországhan, Ciprus és a Jóniai szigeteken	2,500,000	„
Összesen Európában	90,942,000	akó.

Dohány. Az Európában termesztett mennyiség pontos adatok szerint ekkép állíttathatik:

Németországban (Ausztria nélkül)	40,000,000	font
Ausztriában	35,000,000	„
Francziaországban	26,000,000	„
Oroszországban	21,000,000	„
Hollandiában	5,800,000	„
Oláhországban	1,350,000	„
Pápabirodalomban	1,215,000	„
Lengyelországban	1,150,000	„
Nápolyban	1,125,000	„
Belgiumban	1,140,000	„
Sardiniában	378,000	„
Helvécziában	297,000	„
Dániában	225,000	„
Összesen	134,680,000	font
Ezen kivül Europába behozatik.		
Az Egyesült statusokból	103,675,200	font
Cubából, Portorico és Délamerikából	14,400,000	„
Európában tehát az összes dohányfogasztás	252,755,200	font.

Itt azonban megjegyzendő, hogy az Ausztriára rovott mennyiség mintegy 140,000 mázsával kisebbre tétetete s hogy Görögország, melly 8000 mázsánál többet termeszt, egészen kihagyott.

(Auszt. Lloyd.)

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

90. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **November 14.**

Elmélkedések

hazánk mult s jelen állapotja felől.*)

IV.

Magyarország nemcsak természeti tulajdonaira, hanem lakosaira nézve is Kis-Európának méltán neveztethető; mert itt 18 különféle, egymástól nyelvre, szokásokra, öltözetre, vallásra különböző, nyelvéhez és szokásaihoz makacsul ragaszkodó, magát egymástól elkülönöző nép már századok óta együtt lakik, a nélkül hogy vagy egyik vagy másik anyanyelvét s szokását a másikéval fölcserélte volna. E népeségi különféleségnek főbb okát a régi magyar királyok viszás politicájában kell keresni, ámbár az uralkodó magyar nemzetnek saját nyelvéveli nemgondolása és közügyéletbeni könnyelműleges latinkodása is igen hatalmas eszköz volt arra, hogy Magyarország polyglották honává képeztetett. A külön néptörzsökök közügyéletbeni latinkodásunk által meggyökesült külön nyelvökhözi ragaszkodása szülé a népiségkinti elkülönzést, miből ismét az érdekek elkülönzése, kölcsönös idegenkedés, gyülölség támadt, minek természetes következménye volt, egy nemesb nemzeti általányos közszellem kifejlődhetésének lehetlensége, a szép, a nemes iránti közönbösségnek eredményekinti köz elkorcsosodás, minden nemzeti kapcsok vég föloldozása, az erők közlankadtsága, bátortalanság, elhervadás, haldoklás.

Hazánknak Corvin Mátyás halála utáni hirtelen elaljasodását az egy pár Jagellóink áldásnélküli uralkodása feltételezé, előidézé s végkép el is határozá. Dobzse László minden iránt érzéketlen lelke, magában az országban is csaknem példabeszéddé válva, bőven elvetette a magyar nemzet későbbi inségeinek magvát; mert hol visszavonás, irigység, gyávaság s uralkodni vágyás tanácskoznak együtt, ott állandó jó nem diszlik. Igy történt, hogy a szerencsétlen II. Lajos is, kit mint gyermeket az Árpádok koronája igen igen sulyosan terhelt, maga és hazánk sok nemes családjainak vérét kénytelenitetett a büntető Nemesisnek áldozatul vinni. Elesett ő martalékul azon veszélyteljes időnek, mellyben minden a feloszláshoz közelitett, mikor még olly férfiak is, mint Bakács, Tomory, Perényi, Bornemisza már nem segithettek, nem tanácsolhattak; midőn elkorcsosodott s gazdagságban uszó udvari emberek a királysággal méltatlanul bántak s a trón nehány uralkodni vágyó magnások játékjává alacsonyult.

Hazánk illy szégyenteljes állapotának fő előidézője és tetézője volt az anspach-brandenburgi markgróf több német s cseh czimboráival, ki királyi gyámatyaságát mindenekelőtt avval kezdé, hogy a királyi kincstár főfelügyelését Glück Salamon lengyel zsidónak kezelésére bizá. De az ugy is már inségben és szegénységben sinlődő nép csakhamar meg is érezte ezen hárpiai jövedelemkezelés következményeit, s vérzett a budai kir. udvar tékozlása miatt. Illy mostoha körülmények közt hirtelen elterjedt a hir: Szoliman a tapasztalt hadvezér, kinek fegyverszünet meghosszabbitását ajánló követei a tobzódó, részeges, felfuvalkodott s hiu önhitségbe merült udvari emberek által méltatlanul illetve gunyolólag csak nemrég a kir. várból visszautasittattak, most maga közelget tömérdek hadnépével, roppant készületekkel a magyar határszélekhez, s már is elfoglalja egymásután a véderősségeket. Segedelemkiáltás zengett el az egész országban, de csak szállinkoztak a hadi emberek, kik az előre nyomuló nagy töröknek semmi különös ellentállásra nem valának képesek.

Félelem, törvénytelenség, a trón megvetése s gunyolása, nehány dinaszta határtalan dicsvágya nem valának alkalmas eszközök a sülyedő királyságot védeni, s mondhatjuk, csak a magyarok istene szabaditá meg az inségre s szolgaságra jutott népet.

Az általányos elcsüggedésben s a legszükségesb pénzsegélyek forrásainak teljes kiapadtában az okos pénzjövedelem-kezelő királyi kincstárnok Fortunatus Mihálynak, Mercur közkedvetlenségben állott ármányos fiának, királyi rovókkint országszerte kiküldött meghatalmazottjai az egész országban, ennek fenállását eldöntendő háborura, csak 45,457 forintnyi csekély summát tudtak összekeritni s felsőbb helyre szállitani; mire nézve még megemlitést érdemel az is, hogy kincstárnok uramnak az adószedésben igen önkényesen s egykedvűleg eljáró megbizottjaitól (a lőcsei és más krónikák bizonyitása szerint) a házankint kivetett adóból sokat el lehetett alkudni; a nemesek mit sem adtak, egyedül csak a városok polgárai sanyargattattak. Fortunatus uram is az adónak legnagyobb részét saját és zsarolói ládájába ügyesen be tudta kaparitni, megcsalván a városi közönségeket, mellyeknek szerfeletti kamatra saját pénzöket kölcsönözte, egyszersmind az ország kincstárát is szemtelenül meglopván. Hazánk nemesb fiai fölháborodván illy gyalázatos pénzcsikarásokon, a többek közt Werbőczy István, az országgyüléseken a legdühösb haragra lobbantották a számos gyülekezetet. Az elkeseredett rendek azt kivánták, hogy a király tanácsosai hivatalaiktól megfosztassanak, Fortunatus számadásra vonassék, a német pénzváltók s tőzsérek az országból kikergettessenek; de Lajos gyenge királyunk képtelen volt a nyomozásokat megrendelni, az udvari emberek pedig egy huron pendültek s egyik a másikat nem akarta megbuktatni, megbuktatván könyelmüleg s egykedvűleg inkább a hazát.

A véres bosszuállás napja azonban közeledett s egy fölingerlett pórnép-csoport, a király gyengesége s béketürése által gonosz tettre ösztönöztetve, a gyülöletes kincstárnok lakába rohant, s nehány pillanat alatt elrabolta a több év alatt oda felhalmozott mammont, melly épen most Soliman közelitésekor egy hatalmas hadsereg fizetésére elegendő lett volna. Fortunatust kevés idővel ezután a gazdagság pokolbeli istene (nem akarván többé rámosolyogni) a bánat s kétségbeesés megölte. Hazánk főnökeinek illy szégyenteljes elfajulása s gyalázatos honfeledése igy sietteté önvérében dühösködőleg s hongyilkolólag dicső hazánk önállása végbomlását.

Illy körülmények közt beállott az 1526ki év borzasztó gyászos jelenete, s Magyarország önállása, európai tekintélye, nemzeti nagysága, mellyet Corvin Mátyás alig kezde ujra emelni, a Mohácstól délfelé eső sikságon megsemmisittetve századokra viszszalöketett, mire minden nemesb magyar elkeseredett szivvel emlékezik.

A magyar nemzet és nemzetiségnek e gyászos nap óta vérző régi sebét mi sem gyógyithatja, mi sem felejtetheti el, ha a hibáinkat kiméletlenül fölfedező, s a káros önhittség pókhálóit széljelszakitó,

*) Lásd Századunk 39., 40., 80. számait.

hazánk valódi nemtője, mélyenlátó Széchenyi István által fölállitott, nemesb nemzeti életet föltételező s elhatározó elvet: „a hibákat magunkban keressük, s egyesüljünk“ köznemzeti elvvül egyszivüleg, egyetértőleg, egyhangulag el nem fogadjuk, vérünkbe s nemesbre haladó nemzeti életünkbe, törvényeinkbe s egész közügyéletünkbe olly mélyenhatólag be nem oltjuk, hogy ez, egy a magyar nemzet lelkületét jellemző s kiirthatlanul bélyegző elidegenithetetlen nemzeti fidei commissumkint, nemzedékről nemzedékre szállva, mint Széchenyi István századának szent ereklyekint őrzött hagyománya, a legkésőbb magyart örökön örökké lelkesitse; miszerint közhazánk minden ajku fiainak — minden időben s örökké — csak egy gondolata, egy érzése legyen: a király s haza iránt tartozó kötelességek teljesitésében nemzetileg egyesülni, és szeretni egymást hazánk javáért. Lehetetlen, hogy honunk a papironi törvényes egyesüléssel mindaddig boldoguljon, mig a szivek egyesülése, a testvérnépek összelelkesülése, az atyafiak összetestesülése, az önzésnélküli nemesb hazafiság, a magasztosb nemzetiség hazánkban pium desiderium marad.

„A világ történetében (ugy mint hazánk történetében is) más fatum nincs mint az ok és eredmény közti kénytelen összefüggés.“ Értelemdus tagadhatatlan igazság, mellynek örök figyelemmeli méltánylását egy hazánk történetének oknyomozólagos tanulása által felvilágosodott s annak közérdekeit megismerő, nemesbre haladó magyar el nem mellőzhet, ha hazánk s nemzetiségünk közérdekétől vezéreltetve, a czélszerű haladási irányt szemmel tartva, czélt érni szándékol.

Ki honunk tanusággal tömött történetét elfogulltlan figyelemre méltatja, és a sok s mindenféle belzavar, belforrongás s külbefolyás eredményekinti tarkás szellemi hatásnak, önkoholtságu hatósági különjogok megszokásositás általi megjogositásának, az egymást fölváltó forradalmak- s lázadásoknak, nemzetünk szellemi s anyagi hátramaradásának föltételező s elhatározó, összefüggő s egybe olvadó okait nyomozza, ezeket honunk népiségi boldogtalan különféleségében s az ebből eredő nyelv-, szellem-, érdekzavarban igen világosan — és minél mélyebb nyomozásba ereszkedik, annál megczáfolhatatlanabbul — kifejtve, a bonyolított s bonyolító nemzetiségi rejtvényt megfejtve, a nemzeti érzelmet elaltató s a közlelkesülhetést babylonilag megfojtó gordi csomót megoldva föltalálandja. Mire nézve hazánk éretteszű, mindenajku érdemes fiának el kell ismerni, hogy Magyarország önállására s kifejlődhetésére nézve a magyar királyság fő alapitójának fonák fogalmu politikai elvénél: „Unius linguae, uniusque moris regnum imbecille et fragile est“ (Decr. Libr. I. C. 6. §. 3.) mi sem volt veszedelmesebb: mert mióta e gyászos eredetű és sulyos következményű politikai elv — szellemileg s tettleg szigoruan követve — hazánk kormányzás- s törvényhozásába vészteljes befolyását állandóan gyakorolta, hazánk történeti évkönyveiben — itt egy telhetetlen, a hon legszentebb erdekeit gázoló önzés, ott honárulás és rokon nyelvű ellenséggeli egyetértés, imitt egy szabadékai föntartásában féltékeny s azoknak szaporitására telhetetlenül törekvő különnyelvű felekezetnek más különnyelvü felekezetteli surlódása, amott legüdvösb országos intézeteink nagyobb részének belforrongás és külbefolyások általi elnyeletése, erejöktőli megfosztatása vagy nem létesittethetése, majd önkényes uj alakulások, pártszellemű összetársulások s elkülönzések, már ismét egy erőtlen kormány alatt eláradó fék- s törvénytelenség szülte szétoszlás, ma közérdek elleni hatósági jogok önkényes koholása s azoknak közzavarbani megszokásositás által sikerült megjogositása, holnap egy idegen nyelvü s lakosságu városnak a magyarság ellen nem ritkán üldözéssel nyilatkozó gyülöletessége stb. — szomoru nyomaira találunk

ugy annyira, hogy valóban az, miszerint a magyar ezer évek alatt egészen idegen, más nagy nemzetekkel rokonságban levő, számos különnyelvű népektől körülvéve, ennyi belzavar közt s annyi sok pusztitó politikai s vallásos háboruk után magát föntarthatá akkor, midőn más vándor nemzetek tökéletesen elenyésztek vagy az európai főnemzetekkel egybeolvadtak, olly tünemény, melly Európa évkönyveiben egyetlenegynek mondathatik.

A mindenütt erőteljesen föltünő magyar nemzetiség, mellynek szilárditását s mindinkábbi kifejlődését napjainkban egy bölcs kormány nemcsak nem gátolja, hanem épen abban az egész birodalomnak leghathatósb támaszát, a trónnak gyémánt oszlopát szemléli, egy időben olly irtóztató vészteljes rémképnek látszott, hogy megfojtása s lehető végkiirtása főpolitikai elvül vétetett, mellynek sikerültét biztositó legczélirányosb eszközül a népiség különféleségé szülte nyelv-szellem-érdekzavar használtatott; minek következtében a fönálló népiségi különviszonyok részint élesb bélyeget nyertek, részint önkényes uj alakulások, pártszellemü összetársulások, elkülönzések s egymástóli elidegenedések napi renden voltak, mit az itt is hamar meggyökesült vallásujitás tetemesen elősegitett s megszilárditott.

Ide járult még a magyar nemzetnek s nemzetiségnek (divatossá vált, csakhamar elhatalmazott s majd egész nyugati Európában megkedvelt) rágalmaztatása s gyanusittatása ugyannyira, hogy „in Hungaria omnis cultura nationalis supprimenda, quoniam natio haec ad revolutionem nimium prona“ nyugat-európai közmondássá vált! mellynél fogva látjuk, mikép a népiség különfélesége még mindig belső rákfenekint rágódott a haza elemein.

Az európai körülmények — a politicai szelek járásának megfordulta következtében — jelen századunkban tetemesen változtak; minél fogva most egészen uj politicai elvek alakultak, ugy hogy az ezelőtt a török hatalom megtörésére egyesült nyugati Európát ma az ingadozó török birodalomnak európábani fönállása megszilárditását szükséges feltételkint tárgyaló s rendező intézkedésekben egyetértőleg egyesülve találjuk. Csodálatos szövése a viszonyoknak! miután ugy látszik, mintha a magyar nemzet Istentől arra volna hivatva, hogy most is a nyugati müvelt Európának erőteljes elő- és védbástyául szolgáljon az éjszakkeleti özönlés átömlő tolongása ellen, valamint ezelőtt a kereszténységnek elő- s védbástyája volt a török-mahomedán özön ellen. Illy szent, magasztos hivatást azonban csak egyetértő, közszellemü s közérdekü, honfilag összelelkesült s testesült, erejében bizakodó, közhazáért s örökös királyért vérét s életét föláldozni kész — erőteljes magyar nemzet képes teljesiteni, és a villongás és háboru fáklyáját az ellenseges seregbe visszalökni.

Nemzetünknek illy szent hivatását méltányolva elismerendjük, hogy illy körülmények közt legény kell a gátra, s hogy tettben áll a férjfiasság. Félre tehát minden irigy, hiu önzéssel, és — egy magyar statuspolgárhoz nem illő, méltatlan — különnépieskedési ábrándozással, szükkeblü sohajtással, s éjszakkelet felé irányzott fohászkodással! mert Magyarország, mellyben születtél, hol magyar statuspolgári joggal fölruházva, az országgyülésen képviselve, az országos törvényhozásban részvevőleg magyar törvény ótalma alatt magyar szabadsággal s a közös hazának minden javaival élsz, egyedül honod, kedves hazámfia! Akármelly nyelven beszélj, akármelly szél felé fordítsad köpenyedet, akárhogy szigeteljed el magadat, akármelly kárpát-v. kapellabarlangba bujjál, az egy s közös magyar hazából ki nem bujsz, s mindenütt világi boldogulásodat egyedül csak a magyar hon közboldogulásában kereshető, föllelhető s élvezhető (magyar korona alatti) statuspolgár maradsz. Mit méltányolva, szivünk sebét tapogatva és hátramaradásunk okát nyomozva, a jelen kor kivánatát el kell ismernünk s egyetértőleg éreznünk, mennyire hazánkbani boldogulandhatásunk tovább nem halaszthatólag megkivánja s a korszellem komolyan parancsolja, hogy hibáinkat magunkban keressük s egyesüljünk!

Tagadhatlan tehát, hogy a nemesb magyarságnak azon buzgalma, mellyel hazánknak soknál több különnyelvü tarka népességének egy tiszteletre méltó nemzetté összeolvadását eszközölni törekszik egész nyugati Európának figyelmére, szives közméltánylására s testvéries tiszteletére méltó olly szent igyekezet, hogy ez ellen irigykedve kikelni, vakoskodva ellenszegülni, alattomosan incselkedőleg, ámitólag s népvesztegetőleg, nyilván pedig képmu-

tatólag, majd ismét hiu népiségeskedésben önkoholtságu hatósági jogokról ábrandozólag dühösködve föllépni, epét, mérget s a legaljasb szenvedélyek iszapját nyilvános vitákban, tanácskozásokban s koholt nyelvű hirlapokban a nemesb magyarságra kiárasztani s ezt a legmocskosb szitkokkal illetni — ha hazánk történetét, mult s jelen állapotát, politicai helyzetét, a szelek fenyegető dúlását figyelemre méltatjuk — egy igen veszélyes esztelenség maradand, ha — más valami nem. *Bárándy.*

A szinházakról.

Paradoxon-e? a gondolkozva olvasókra bizatik.

Volt idő, sőt stadiumát most sem futotta le, midőn a honi nyelv felvirágzására, az izlés csinosítására, az erények simitására elmulhatlan intézeteknek tekintettek a szinházak. Illyféle szempontbul alapittatott a pesti nemzeti szinház is. Az eszmék azóta egy kissé tágultak, a zajnak csekély lett viszhangja s még csekélyebb eredménye; illyenkor tehát szabadabban lehet az illyféle intézetekről is szólani.

Előttem fekszik a Würzburgi Allgemeiner Religions und Kirchenfreund 1839iki IX. csomója, mellynek első lapján illy czimü értekezés kezdődik: „Beherzigungen über die Schauspiele.“ Datuma egy kissé régi, 1811ről szól, de azért épen nem késett el; a benne idézett datumok még sokkal régiebbek, s még is helyökön vannak. Azonban hosszabb az értekezés, mintsem azt egész kiterjedésében közölhetnők; adunk tehát rövid kivonatot.

Az erényt illető kérdések közül alig volt egy is, melly annyi tusán ment volna keresztül, mint a szinházak megengedhetése. Az ész és religio kivívták a csatatért, a szinházak védői hátravonultak s kivívták — a szinházat. A szinház volt mindig a gyönyörök és hiuságok védhelye. A világi kéj sokkal tartozik neki, ez pedig a világi kéjnek köszönheti mindenét — még lételét is. Ezek egymást védik, egymáshoz ragaszkodnak s egymásnak hizelegnek; barátaik és ellenségeik közösek; azért egymással véd- és daczszövetségben állnak, melly számra és erőre elég nagy. — Görögbon és Róma bölcsei a szinházak ellen nyilatkoztak. Ezt tette elejétől fogva Krisztus anyaszentegyháza is, és hogy a szinpad az evangeliom szellemével nem fér meg, azt minden elfogulatlan lelkü átlátja. Mindamellett egész Európában léteznek szinházak, mellyekben az erény és religio többé kevesbbé megtámadtatnak. Ezt tehát szó nélkül hagyni nem szabad.

Elhallgatom azt, hogy a szinpadi mutatványoknak mindenkor főfeladata, az érzékiségre és indulatokra hatni, melly, hozzáértve a mutatványok tárgyát, képes a csendes gondolkozást is megzavarni, s kivált a tapasztalatlannak olly irányt adni, melly őtet a veszélyes zuhatag partjára vezeti, honnan csak egy lépés van az elnyelő örvényhez. Az isten, vallás és a szelid erények közönségesen számüzvék, sőt gondolkozásunkkal sem férhet meg, hogy a szinpadon valami szentebb tárgyak jöjjenek szőnyegre. A szinpadok az indulatok organumai, mellyeket, hogy ki ne törjenek, szüntelen korlátok közt kell tartani, mi még a rendezett szinházaknál is elég gondot ád az igazgatóknak és censoroknak, kivált ha ezek lelkesen akarnak eljárni tisztökben. Hát az olly mutatványoknál, mellyek kisebb helyeken adatnak kóbor társaságoktól, minő rendetlenségek szoktak történni! A szinpadok szelleméről el lehet mondani, hogy nem egyéb indulatos kicsapongásnál. Legalább ezt a franczia forrodalom ideje eléggé igazolja; akkor a religio vettetett vas korlátok közé, ágyuk és szuronyok fordittattak az egyházi ájtatos szertartások ellen, a szinpadok korlátai pedig széttörettek s kitöréseiknek szabad folyam engedtetett. S mit lehetett látni? Mintha vad állatok tárháza nyittatott volna ki, bődülve rohantak a szinpadok hősei mindennek, a mi szent volt az emberek fejében és szivében. Az isten, a religio, az erény torzképekké aljasittattak s a fertelem állott elő vigyorgó fattyaival. — Ez volt a szini mutatványok tárgya. A mindennapi embernek, ki nem a priori gondolkozik, hanem csak a következmények után szokott felrettenni, elég volna ez, hogy a szinházok iránt mindenkor óvatos legyen. Azok, kik előrelátók, ugy is vagy ellene voltak az illy intézeteknek, vagy pedig igen félénken és óvakodva szóltak a tárgyhoz.

A hajdankor legtiszteletesebb bölcsei ferde pillanatot vetettek a szinházakra. Igy Solon, igy Sokrates. Tudjuk milly kedvelői voltak a rómaiak a szini mutatványoknak, és sok idő mult el, mig állandó

szinházakra tehettek szert. Az aedíliseknek kötelességök volt a népnek évenkinti játékaira felügyelni, s ekkor nagy költséggel épitettek fából szinházat, de alig mult el a népjáték ideje, a szinház ismét elrontatott. Rómának 592dik évében jónak látták a censorok egy állandó szinház felállitását, de ellenök szegült Scipio Nasica az ifjabbik, s előterjesztésére felhagyott a tanács a tervvel.

A görögöknél nem volt szabad némbereknek a szinpadra lépni; a rómaiaknál becstelenek voltak a szinészek, s ki voltak zárva az egyletekből s hadi szolgálatból. — Caesar, mint már ura az egész római birodalomnak, Laberius lovagot s hires költőt unszoló kéréseivel reávette, hogy játszanék ő maga egy szerepet. Laberius játszott, de prologusában előadta, milly fájdalommal teszi e szolgálatot, házából mint római lovag indult ki, s mint szinjátszó fog abba visszatérni. Caesar ugyan egy gyürüt ajándékozott neki annak jeléül, hogy előbbi rangjába vissza van helyeztetve, s még is midőn Laberius nem sokára egy mutatványnál a nézők közt megjelent, s a lovagok padján helyet akart venni, olly tömötten összeültek ezek, hogy neki hely nem juthatott.

Plutarch, Cicero, Juvenalis, Seneca, Tacitus, mindnyájan a szinházak ellen nyilatkoztak. Sőt még maga a nem szemérmes költő Ovidius is szemrehányásokat tesz a római szinpadnak. Tristium Libro II. 497—508.

Az éjszakamerikai statusok congressusa 1778. october 16án tisztétől fosztottnak nyilvánitá azt, ki a szini mutatványokat akármi uton pártolja. Ha még a polgári törvényekkel is összeütközőknek találták a szinházakat a szabadság alkotói, valljon mennyivel inkább ellenkeznek azok a keresztény vallással? Nem hozom fel még csak a mult században több helyütt kibocsátott tilalmat a szini mutatványok ellen. Azt sem, mennyire iparkodott Voltaire, mint positiv vallás ellenese, hogy Genfben szinház állittassék fel, s midőn ez neki nem sikerült, hogy caprice-ának eleget tegyen, a franczia határon épen a városon kivül állittatott egyet a genfiek romlására.

Rousseau, kinek jobb óráiban sok szép gondolatok ötlöttek eszébe, Alemberthez irt levelében elmondja, milly fontos okoknál fogva ellenzi a szinházak felállitását. A levél sokkal hosszabb, mintsem azt itt közölni lehetne, csak nehány észrevételt emelek ki: Alembert nemzete (Schweiz) előitéletének tulajdonitá a szinészek és szinésznők megvetését; Rousseau a többek közt erre azt felelé, hogy a megvetés onnan származik, mert a szinészek idegen jellemet vesznek fel, s magokét elfelejtik, midőn saját személyöket kiteszik pézzert mindennemü gúnynak és megsértésnek, mellyre a fizetők szinte fel jogositva hiszik magokat. Mennyivel inkább éri ez a nőszemélyeket, kik a nőszemérmet már személyöknek kiállitásában, indulatos szónoklataikban, kétértelmű buja kifejezéseikben annyira megsértik. Sőt az illy társaság már magában rejti elfajultságának magvát. A szerepek felosztása, a személyek kitüntetése, a nézők tapsai minő különféle érzelmeket fejtenek ki a személyzetben. Gőg, harag, irigység, rágalom stb. már magában a társaságban mindennapi jelenetek; ezenkivül a czifra fényüzés aljas nyomorusággal párosulva, a kaczér ifjak hódolása, s azon megvettetés, melly öket minden rendesebb házból számüzi (?) minő befolyással vannak mindezek reájok nézve. Habár a tapasztalás nem igazolná is, de olly személyektől, kiknek dicsősége a szemérem elaltatásán alapszik, csakugyan erényességet nem igen várunk. És illy társulatot, melly ennyi romlásra dül, s melly által olly sokan romlásra jutnak, valjon becsüljünk-e?

Azt mondhatja tán valaki, hogy Jean Jaques igen tulzó szokott lenni. Meg kell tehát állitásait czáfolni. Pedig ez nem volna olly könnyü feladat. Régi és ujabb színészek igazolják ezt szóval és tettel. Nem csoda tehát, ha mint illyenek mind a polgári, mind az egyházi törvények által tilalmaztattak, sőt az egyház kebeléből ki is záraltak *)

*) A 14-dik század, vagyis a szini mutatványok kezdete óta ki voltak zárva a színészek Franciaországban az egyházközségből. A zarándokok hozták ezt be a 14dik században, s a 15dik században „confraternitas passionis“ név alatt egy társulat alakult Krisztus szenvedéseit ábrázoló; ezek az 1541ki parlament által számüzettek. Ezek után támadtak mások „sans souci“ nevezettel, kiket az egyház és parlament elüzött. 3-dik Henrik olasz játékosokat hozatott, kik „gli Gilosi“ név alatt ismertettek. A parlament ezeket is letiltotta. Meg a mult században 1760. a hires színészné Clairon a parlament elébe folyamodott, s ügyét Huërne parlamentaris ügyvédre bizta, hogy mentet-

Még sokat lehetne mondani az idő- és pénzvesztegetésről, a képzelet felingerléséről, a moralis érzelmek elferditéséről stb., mellyek a színházak megszokott látogatásaiból erednek. De hagyjunk fel ezeknek részletesebb leirásával, vegyük inkább az egésznek summás eredményét fontolóra, s lássuk, mi jót hoz azokra, kik a színházakat naponkint látogatni szokták! Sőt az eredménynek még világosabbnak kell lenni az előadások organumaiban t. i. a színészekben és színésznőkben. Ezeknek már csak be kell avatva lenniök a szinpad bölcsességében, s a csinos, szelid, magas érzelmektől, mellyek a szinpadokon tenyésznek, szinte emelkedniök kell a többi gyarló emberek fölött! Ugyan ugy van-e?

Adjuk meg a színházaknak eredeti firmáját, s ne mondjuk mi magyarok, hogy azokban a csinosabb moralis izlés s erények simulása képeztetik. Ezek komolyabb tárgyak, mintsem hogy azokat olly profanus helyekre kellene áttenni. Ott, hol drámák, bohózatok, operák, ballettánczok, pantomimok váltogatva adatnak, ott mi csak legfölebb időtöltésből, mulatságból szoktunk megjelenni. A theatrom mindenkor a nép játékai közé számittatott és soha nem neveztetett erkölcs iskolájának. Játékhely tehát a színház, játékok a szini mutatványok, az elme és fantazia játékai, mellyek a mindennapi élet körétől közönségesen messzebb távoznak. — Vannak nekünk más intézeteink, az emberiség miveltetésére rendeltetvék, sok itt a hézag, sok a fogyatkozás; ezeknek alapitására lelkesedjünk. A szükségest a hasznosnak, ezt pedig a mulattatónak ne tegyük elébe; mert haladásunk, — a mi most jelszó — nem leszen egyéb egy közönséges keringőnél, hol kifutjuk ugyan magunkat, de még is mindig csak egy szük körben maradunk. *Barchy.* *)

Ki gyógyithatja meg a népet a babonától?

E lapok 85. számában a szilincsi jegyző korunk létező bajainak egyikét tárgyalván, a koldusélet komor de, fájdalom, való képét s egynémelly kóborló, furfangós maximáját leplezé fel. Okául, miért olly nehéz a bajon segiteni, a mélyen gyökerezett babonát hozza fel, mellytől a köznép elfogulva, minden a tolvaj gyülevész nép ellen a földmüvelő ótalmára tanácsolt és hozott rendszabályokat használatlan hagy, sőt azok végrehajtását gátolja, mivel szorosan hiszi, hogy minden rongyköpeny alatt a gonosznak czimborája rejlik, ki tetszése szerint rendelkezik villámmal, jégesővel, marhadöggel, sőt hogy még a cholerát is idevarázsolhatja Bombayból. Szegény, szegény nép! mikor virradand valahára nálad?! A 19. században még illy mélyensülyedve a nevetséges babona mámorában! „Ki tehet róla“ kiált fel több izben az értekező! Ej, ej édes jegyző egyszersmind iskolamester ur! hát egyedül csak ön idegen Izraelben, hogy philantropi kérdésére nem foghatja kézzel a feleletet? De jobb véleménnyel vagyok önről, semhogy illy vastag tudatlansággal vádolnám. Csak szerénység volt az, érdemes plebanusa alá rendelt önhelyzetében, s csak gyengédség öntől, hogy azokat, kiknek, mint tudva, szent hivatásuk a népet a babonától meggyógyitani, névszerint nem nevezé. Azonban mit árthat azokat föllepleznie? Bizonyára a lelkészeket értette ön, kiknek szövétneke az emberek előtt világitson, kik a sötétséget oszlassák s a tudatlan népnek felnyissák szemeit.

Ugy van, magam is azon véleménnyel vagyok, s reménylem, hogy e szent kötelességet minden lelkész érzi s legjobb belátása s lelkiismerete szerint cselekszik is. Azonban ha fényes eredményeket nem is mutathat elő, azért azon kérdésnél: „ki tehet róla, hogy a nép olly neveletlen, tudatlan és babonás?“ a lelkészek fölött pálcza töressék-e? Méltányló olvasó tartozkodik e merész és hivatlan itélettől, e következetlenségtől. Valóban illy becsületérzőleg vélekedett-e jegyző ur s ifju buzgalmában magáról és hivataltársairól megfelejtkezett-e? Bizonyára nem, s ennél fogva a népvezérlésre választottak közé magát (nem csak a Századunkban föllépése, hanem hivatala miatt is) és hivataltársait is számitá, s velem megegyezend, ha azt mondom, hogy a néptanitónak, e tisztelt nevezetnél fogva, különös kötelessége az általa felhozott agyrémeket, mellyek a tudatlan népet ijeszgetik, minden alkalommál kiirtani. Különös kötelessége mondom, mert valamint egy részről illy egyes balvélemények a lelkésznek gyakran tudtára sem esnek, valamint az ő részéről balgaság volna azokat nyilványosan a szószékről ostromolni, illy módon az előitéletmenteseket akaratlanul a szövedékbe fonni, vagy az egésznek nagyobb fontosságot adni mint minőt megérdemel: ugy más részről egy jegyzőnek, ki egyszersmind oskolamester, sokkal tágasb nyiltabb tere van, több jó alkalmai, erősen és hatályosan a baj gyökerének irányozni a fejszét s igy a babona ezerfejü hydrája kiirtani.

A jegyzők és oskolamesterek sokoldalu közlekedése a néptömeggel vagy ennek egyes tagjaival, a sokszori gyülekezetek a falu birájánál hivatalos ügyek elintézése végett, mellyeknél a jegyzők természetesen nem hiányozhatnak, s melly alkalmaknál a legnevetségesebb babonás vélemények hozatnak szóba, ugy egyéb sokféle alkalmaknál, a jegyző, kinek szava a népnél nem csekély fontosságu, eleget tehetne, részint észokok, részint ellenkező példák felhozatala, részint felsőbb authoritásrai hivatkozás által némelly balvéleményeket s népbabonákat a legnevetségesebb szinben tüntethetné elő, s a nép bizonyára kivetkőznék ezeréves babonahiedelméből. *) De fájdalom sokan közülök nemcsak ezt nem teszik, sőt hogy magoknak tekintélyt adjanak, az asszonyoknál kedvesek legyenek s a pohár bor mellett tudálékosságukat fitogtassák, különféle boszorkány-, sárkány-, garabonczás deák-, stb. féle történeteket regélnek s tudós homlokkal azok valóságáról kezeskednek a tudatlan nép előtt.

Illyen s ezekhez hasonló, fájdalom, tapasztalásokon alapuló tények felsorolása után a szilincsi jegyző sokszoros kérdése egy kis ironiának látszik lenni érdemes collegáira, melly ironia itt fölleplezve némi jó eredményeket is szülhetne. Ezek legjobbika legohajtottabbja volna, ha az okosaknak lenni akarók nem lépnének ki szájaskodva tulajdonképi hatáskörükből, s leczkéztetnék elöljáróikat, hanem inkább megvizsgálnák a nép gyengéit, megismerkednének a balvéleményekkel és babonákkal, s ezekbe a lelkészeket beavatván, közös erővel törekednének azok kiirtásában. A lelkészek részökről bizonyára nem mulasztandnak el eszközöket alkalmazni és módokat használni azok kiirtására s az oskolamestereknek tanácsot adni, hogy igy mindketten a nép erkölcsösségére törekedve, szép hivatásuknak Isten és a haza előtt gáncsolás nélkül megfeleljenek. *A—s.*

---

nék fel azon gyalázattól, melly társulatját törvény szerint éri. Huërne az ügyben eljárt és védte. S mi történik? A parlamentaris ügyvédek testülete megjelent a parlament előtt, s az egész nevében Dain, a legidősebb ügyvéd mint megbizott, azt hozá inditványba, hogy Huërne neve töröltessék ki az ügyvédek névsorából. A mi meg is történt, sőt védirata hóhér által szaggattatott és égettetett el. *A beküldő.*

*) A jelen értekezésnek főeszméjével tökéletetesen egyet értünk, igen silány erkölcsoskolának tartván a szinházat, s épen ezért számos más közintézeket nemzeti ápolásra méltóbbaknak gondolván; mi azonban a színészek személyességéről itéleteket illeti, ugy látszik, mintha a t. értekező ur ebbeli ismereteit inkább régi könyvekből mint az eleven tapasztalásból szedte volna. Elmultak már, hála, amaz előitéletes idők, mellyekben a színész foglalatossága becstelenitőnek tartatott, s napjainkban a jeles, müvelt, erényes mindkétnemü színésznek a legelőkelőbb társaságok hozzáférhetők, mert élesen el van választva a müvész a bohóctól, a színész a komédiástól. *A szerk.*

*) Igen helyesek volnának értekező ur javaslatai, hahogy nem volna hazaszerte tudva, mikép épen ott rejtezik a dolog bibéje, hogy magok az oskolamestereknek egy nagy része is a népbabonák és balhiedelmek lázában fetreng. Az oskolamesterek és falusi jegyzők nagy többségének egész tudománya olvasásban és irásban áll; a nevelés eszméje előttök ismeretlen föld, s értekező urral szólva, ez ügyben ismeretlenek Izraelben. Nem is lehet másképen, mig a népoktatóknál csak mellékes foglalkozás a tanitás, mig száz váltó forintokból tengődni vagy a vargaasztal mellől az oskolába belármázni kénytelenek. Falusi oskoláink jelen állása s a tanitók mostani intelligentiája mellett, ne támaszkodjunk ezekre, hanem valljuk meg őszintén, hogy ezekre ügyelni a lelkészek főfeladata; s ha a babonát és balitéleteket a népből kiirtani akarjuk, a lelkészeknek szoros kötelességök ezt eszközölni a haza javára. Ezeknek tisztök az oskolák feletti felügyelést szigorun szivökön viselni, a tudatlan tanitóknak is tanácsot adni s őket több szükséges ismeretekben oktatni. Ez azonban csak egyik részé a népnevésnek, melly a tökélyhez csak közelitő pontra is még európai nemzetnél sem jutott. *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

91. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **November 17.**

Sebes haladás.

A „Fontolva haladás“ feliratu czikk kiváltképen a „Keserédes-labdacsok“ szerzőjének idegeit rángatá meg kellemetlenül, mert arra hivatkozva gunyolólag mondja: „van aztán mit panaszkodni az irott malaszt ellen; van mit jajgatnunk, hogy törvényeink az ohajtott sükerdus gyümölcsöket meg nem termik.“ Talán a jelen „Rohanva-haladás“ czikkre jobbját nyujtandja s kibékülend velem.

Azt mondja a közbeszéd: mindennek van oka; tehát annak is van, miért nem haladunk mi magyarok olly sebesen, mint némelly uraink szeretnék? vagy inkább: miért állunk folyvást ugyan azon helyen, egy toppot sem mozdulva? — A szekérről, melly sem íde sem oda nem mehet, azt mondjuk: megsülyedt; talán csak hazánk is megsülyedt? Azonban valamint más sokra, ugy haladásunkra nézve sem vagyunk tisztában; azaz, nem tudjuk, haladunk-e vagy folyvást veszteglünk-e? mert ha körültekintjük magunkat, látjuk, mikép előre is, vissza felé is nyargalódzanak az emberek folyvást, és ha tegnapi hirlapjainkat olvassuk, meg kell győződnünk, hogy haladunk, miután olly pazarlólag megdicsértetünk, olly meglepőleg tudósittatunk mindenbeni előmenetelünkről, hogy szép szerénységre van szükségünk magunkkal el nem hitetni, mikép a franczíákat s angolokat már utól értük vagy talán el is hagytuk; ha pedig mai hirlapjainkat olvassuk, meg kell győződnünk, hogy veszteglünk, vagy plane visszafelé ballagunk, mert ezekben ugy meggyaláztatunk, hogy egy garasára becsület sem marad rajtunk, ugy letétetünk, hogy haragunkban csak nem sirnánk mint a kis gyermek; ezekben olly sok panasz emeltetik ellenünk, olly eleven színekkel rajzoltatik mindenbeni hátramaradásunk, hogy majd lehetetlen el nem hinnünk, mikép Asia közepén a kereszténység hetedik századát éljük. S illy zavarban ki igazodhatik el? Azonban az egyik is a másik is a magyarnak szeretett gyermeke — tulzás.

Ha azonban a rohanva haladók példáját követve haladásunkat megfontoljuk, bizony azt tapasztalandjuk, hogy mérlegünk a nem- vagy semmihaladás felé hajoland; mert akarmerre tekintünk, mindenütt veszteglést, vagy a mi több, hanyatlást veszünk észre, és ha itt ott haladás nyomaira akadunk is, azok olly kevesek, hogy a nem haladás nyomainak minden felőlről előnyomuló sokasága ellenében egészen elenyésznek. Én nem a légbeni vagdalkozást, nem a sem nem ártható, sem hasznot nem hozható üres formalitásokérti küzdést, nem a soha, vagy talán csak több századok után hasznosoknak bizonyulandó törvények alkotását, hanem practicus életben már hasznosoknak bebizonyult intézkedéseket tartván igazi s czélszerű haladás tagadhatlan jeleinek, vajmi könnyen elősorolhatom azokat, mig hanyatlásunkat tanusitók elősorolhatására csakugyan szép hely s idő kivántatnék; mert azon kivül, hogy városaink csinosbulnak, falvaink szeméttől s rondaságtól tisztulnak, bennök több emberek által lakható épületek emelkednek; hogy némelly megyékben harmincz év előttieknél jobb utaink vannak, s némelly nagyobb uraink több helyütt nehány száz holdnyi mocsárokat, vizenyősségeket lecsapoltak, kiszáritottak s békák országából jó réteket, szántóföldeket teremtettek — ezeken, mint igaz haladást tanusitó aprólékosságokon kivül, bizony alig dicsekedhetünk még valamivel.

Igaz, hogy azon urak, kik mindent csak egy oldalról szoktak tekinteni, még haladásra mutató sok példákat állithatnak elő; de ha ezeket mindkét oldalról tekintve, eredményökben inkább hanyatlásra, mint haladásra mutatóknak találandjuk, bizony haladásunk támogatására okosan alig használhatandjuk. Igaz, hogy például, a hol templomok nem voltak, templomok emelkedtek, hol iskolaházak nem léteztek, iskolaházak épültek, hol iskolamesterek nem tartattak, iskolamesterek fogadtattak, hol gyermekek soha iskolába nem jártak, most legalább télen iskolába járnak, hol a gyermekek semmitsem tudtak, most mindenfélét tanulnak, s olvasni, irni, számolni tudnak; igaz, hogy most egy kis czukrot is főzünk, mit előbb nem producáltunk, hogy durva, goromba posztó helyett fényes selyemposztóba öltözködünk, hogy a mi előbb nem volt, nemzeti szinházat alapitottunk; — igazak, mondom, mindezek s egy oldalról tekintve haladásra mutatnak, de mit használ, ha templomok támadnak s napról napra üressebbek lesznek? mit ha ott, hol templom nincsen, az emberek templomért sirnak rinak, s mihelyt templomot kapnak, azonnal kerülik azt? Mit használ, ha iskolák keletkeztek, gyermekek iskolába járnak, olvasni, irni, számolni tudnak, s napról napra szemlátomást csintalanabb, pajkosabb, erkölcstelenebb, szóval gonoszabbak lesznek? Mit használ ha fényes selyem posztóba öltözködünk, de azt magunk nem csináljuk, hanem érette a külföldnek adózunk s folyvást szegénykedünk? Mit használ, ha czukrot gyártunk, s évenkint száz ezereket vesztve magunkat rontjuk, mig végre gyárainkat bezáratni kénytelenek leszünk? Mit használ, ha nemzeti szinházat alapitottunk, a bementi dijt előre lefizettük s most a szinházat üresen tartjuk? Nemde, minden hiányaink közt „a szinház hiányát legjobban éreztük?“ A ki mindezeket haladásnak tartja, az a világban akármilly sebesen igen könnyen haladhat. Hogy hasznos intézkedésekben és szükséges törvények alkotásában nem legjobb tapintattal birunk, a tapasztalás már eléggé bebizonyitotta, mert azok, mellyeket reformatoraink esküvel mulhatlanul szükségeseknek állitottak, életbe léptetésök óta a hazának mitsem használtak; s miután igen hihető, hogy a józan észt követve, a szükségesek közül mindenek előtt a legszükségesebbeket ajánlották, bizony nagyon valószinü, hogy azok, mellyeket most ajánlgatnak olly melegen, még kevesbbé használandnak. Vagy talán szederegylet-, védegylet-, agáregylet-, kisdedovó-intézeteinkbe stb. helyezzük haladásunkat? De ezek nem törvények, nem országos hanem csak magány intézkedések, társulatok, mellyek bármilly üdvös szándékot, törekvést árulnak is el, a haza boldogságát csak azért sem mozditandják elő, mivel tapasztalás szerint csak születnek s enyésznek, miután a kérve, rimánkodva s igy egy kis moralis erőszakoskodással összegyüjtött tagok két három évnél tovább fizetni vonakodnak. De vizsgáljuk csak át egy kissé közelebbről practicus életünket s majd világosabban meggyőződhetünk haladásunk mibenlétéről. Ugyanis

A haladás más szóval egyebet nem mint mindenbeni tökéletesbülést, jólét- s boldogulásbani előbbremenetet jelenthetvén, valljon a kihiresztelt tizenkilenczedik századunkban mindennapi

mulhatlan szükségeink fedezhetését tekintve, miben haladtunk még csak egy talpalatnyit is? Csinálnak e szappanyosaink korunkban csak egy hajszállal is jobb gyertyát, mint a mult század végével? Mig akkor egy ft. gyertya egy tökéletes ftot nyomott, és az öntött nyolczszálosnak szála nyolcz óráig folyvást tisztán, világosan égett; most nagyobb árért egy ft. helyet $^3/_4$ ftnál csak valamivel kapunk többet, a szál gyertya csak hat óráig pislog, foly, mindenünket beronditja s kiállhatlanul büdös. A nehány év előtt divatba jött vörös fonalu gyertyát csak azért valánk kénytelenek a régivel felcserélni, mivel az már majd egészen haszonvehetlenné vált és most néhány év leforgása után, van e a kettő közt még valami különbség s nem egyiránt rosz e mindenik? Illy körülmények közt folyvást egymásnak panaszkodva kapkodunk ide s oda, majd erdélyi, majd pesti gyertyát hozatunk, s csak azt tapasztaljuk, hogy az egyik olly rosz mint a másik. Pedig viaszk-vagy stearin-gyertyát nem minden ember s a korlátozottabb sorsuak közt kivált az nem égethet, kinek lelkismerete van s annak következtében illy fényüzési kelmére soha vissza nem fizethetendő adósságot nem tehet. — Pékeink sütnek-e korunkban csak egy morzsával is jobb kenyeret, zsemlyét, mint fél század előtt? Mig szomszéd Ausztria nevezetesebb városaiban a zsemlye jósága azon fokra emelteték, mellynél jobbat kivánni alig lehet, addig hazánk majdnem minden részeiben s városaiban épen ollyan zsemlyét eszünk mint fél század előtt — azon egy különbséggel, hogy a buzának ugyanazon ára mellett zsemlyéink most csak fél akkorák mint voltak ötven év előtt. *) A hus minősége s mértéke miatt nincs-e végnélküli panasz országszerte megyéink folyvásti intézkedései, rendelkezései daczára is? Mig szomszéd Ausztria, melly nagy részben tőlünk veszi vágó marháját, pénzeért tökéletes fontot kap s folyvást olly hussal él, minőt mi csak nagyobb ünnepek alkalmával izlelhetünk; **) addig minket nemcsak faluinkban, hanem városokban is olly hussal táplálnak, melly inkább csömört mint étvágyot okoz, s ebből is két font helyett mindig csak másfelet kapunk; s emeljük bár árát egy ezüst huszasra, azért bizony még is rosz hust eszünk, fontot pedig minden esetre roszabbat kapunk mint kaptunk ötven év előtt, midőn mészárosaink vallással, lelkismerettel s egykis böcsületérzettel birtak. — Itczéink a haza hozzászólása nélkül országszerte nem változtak-e ausztriai iczékké át, s az ur, a szegény ember, ki egy akóban csak hatvan négy magyar itczét ád el, nem fizet-e a fogadós- és korcsmárosnak száz ausztriai itczét hatvan négy magyar helyett, midőn borát ismét nála megissza? a legalább is minden akóba kevertetni szokott husz itcze vizet nem is emlitve. Ugyan kérdem, volt-e ez ötven év előtt is igy? — Hát molnáraink csinálnak-e gabnánkból finomabb lisztet mint csináltak ötven év előtt? Emlékezik-e valaki arra, hogy fél század előtt egy molnárgazda hozzákiildött gabnájának $^1/_5$ részét vám fejében magának tartotta vagy ellopta volna, mi most országszerte szabadon történik, mert tiz zsák buzából 7—8 zsák lisztnél többet soha sem kapunk? Volt-e még valaha a molnárok gonoszsága annyira finomitva, hogy lopásaikat még a legszemesebb ember se födözhesse föl; ha pedig fölfödözheti, emelhet-e valahol panaszt ellenök? s ha panaszt emel, kap-e elégtételt, sőt nyomban rá nem őrlenek neki még rosszabbul? Ha máshol őrlet, segit-e magán valamit, miután valamennyen ugyanazon kaptafára vervék? s ha valamennyivel összeütközik, nem utasitják-e más alkalommal gabnáját vissza s igy nem kénytelen-e ezen rendkivüli adóztatást békével türni, vagy

*) A pesti hirlapok szerint a fővárosban a pékek izetlen drága sütményeikkel az emésztő közönséget a legszemtelenebbül zsarolják.
A szerk.

**) A székes városban pedig ollyannal, millyent nálunk csak hir szerint ismernek.
A szerk.

nem is örletni, mit azonban kikerülni nem lehet? Nem! illy haladást hazánk félszázad előtt, nem ismert, mert akkor molnárgazdáink földesuraiktól, vármegyétől s Istentől is féltek, most pedig Istentől félni szégyen, mástól félni szükségtelen. — Hát timáraink jobb bőrt keszitnek-e, s csizmadiáink, vargáink, a formát kivéve, más és jobb csizmát varrnak-e most mint a mult században? Ha ötven év előtt lézengő uracsok (Pflastertretter) léteztek volna, három párral egész évi szükségök fedezve leendett volna, mig most hat párral is alig érik be, mi eléggé tanusitja, milly sebesen haladunk minden jóban. Általában minden bélyegzett, s igy hatóságilag jóknak ismert font- és mértékeinkre nézve milly bámulatos tökélyre jutánk fölvilágosodott, sebesen haladó századunkban, azt mindenki, ki azokat egy kis figyelmére méltatta, szive legnagyobb örömére bőven tapasztalhatta. Nem is emlitvén azt, hogy ha például a szegény ember bélyegzett fonttal mért tiz font sót vásárol valamellyik vásárunkon, s odahaza tiz helyet csak nyolcz lesz belőle; ha Zala, Somogy vagy Veszprém megyének valamellyik városa kereskedőjétől husz mérő gabnát vásárol s azt Vas vagy Soprony megyének valamellyik városába eladás véget hurczolván, husz mérő helyett gabnája mindig tizennyolcz, vagy legfölebb tizenkilencz mérőre olvad le, csak azt mondom, hogy a községeknek általában kelletinél is bővebb mérejök szokott lenni, s a szegény embernek eladandó csekély gabnáját még evvel is pazarlólag szokja mérni, csak hogy gonosz vevőjével czivakodnia s a hiány miatt sokat vesztenie ne kelljen, mégis többnyire mindig, mikor pék, molnár, városi kereskedő, vagy vidéki kupecz veszi meg gabnáját, minden mérőre egy vagy két összetett marok vagy itcze hibázik és minden mérőnél 4—5 garas levonást szenvedni kénytelen; ha pedig ő vásárol szorultságában egypár mérőt városi kereskedő-, molnár- vagy vidéki kupecztől, akkor ismét otthon hibázik neki minden mérőre egypár itcze; s igy akár vesz akár elád, mindig károsittatik. Mennyire rugjon ez a deperdita országszerte évenkint, mennyire nyomja adózó népünket, csak az képzelheti magának némileg, ki tapasztalásból tudja, hogy a szegény ember — többnyire az ur is — ha vesz, minden három mérőnél $^1/_8$ veszit, ha elád $^1/_8$ kelletinél többet kénytelen adni. S ez kétség kivül rohanva haladásnak igen is beillik. De milly sebesen boldogulunk fölmagasztalt századunkban, mennyire tökéletesbülünk minden jóban, bizonyságul szolgálhatnak még a következő tagadhatlan tények is:

Köznépünk többet dőzsöl, iszik és verekedik, nagyobb mértékben pazarolja szegénységét, vesztegeti idejét, rongálja egésségét korcsmáinkban mint hajdan, a községek előljárói — tanult nevelturaink példáját követve — félre tevén minden lelkiismeretet, sokkal gazabbul kezelik a közjövedelmeket mint hajdan, azoknak jókora részét eszem-iszomra forditván, másik részét pedig ravaszul magoknak tulajdonitván el ugy, hogy most köznépünk erkölcstelenedése egyik okának nagy részt az előjárókat tekinthetjük, mert ezeken, mint csatornákon, igen sok rosz szivárog át a népre, miután azokból, kik egyszer falubirái vagy esküdtek voltak, ritkán válik többé egészen becsületes ember, s hogy ezekkel pari passu járjon még az igazságkiszolgáltatás is, a tehetősbek s vagyonosabbak nagyobb kicsapongásait elnézik, tűrik, mig a tehetlenebb- s szegényebbek csekélyebb kihágásait szigoruan sujtják — többnyire pénzre büntetvén őket, hogy ihassanak. — A „becsület-szó“ annyira elvesztette minden értékét, hogy nehezebben kölcsönözünk ma embertársunknak akármi szükségében bármilly tökéletes irott kötelezvényre, mint hajdan magára a becsületszóra, valamint kevesebbet hiszünk most annak, ki törvényes birája előtt ünnepélyesen „szentháromságra“ megesküzik, mint hajdan annak, ki valamit becsületére fogadott vagy erősitett. — Az uzoráskodás, kivált

legutóbbi két évtizedeinkben, annyira elharapózott nemcsak uraink, hanem azok példája után szegényeink között is, hogy a becsületes ember elborzad, midőn uton utfélen hallja, mikép az ur ezer forint helyett hármat kötelez, lekötvén mindenét, még azt is a mije nincs, lekötendő még lelkét is, ha elfogadtatnék, a szegény pedig ötven forintra hetenkint egy forintnyi kamatot igér. — A pénzkicsalás és zsarolás módjai olly tökélyre emeltettek, hogy századunk istene — az ész — épen ezáltal mutatja meg istenségét leginkább a hitetleneknek; mert a legszemesebb ember is alig képes egy pár száz forintot magánál megtartani, hogy az a más tollaival büszkélkedni, fényt űzni, urizálni szerető, de fizetni soha nem akaró uracsok kezeibe ne kerüljön; s valóban, sebesen haladó napjainkban több becsületes hitelező fosztatik meg illy módon mindörökre pénzétől egy nap alatt, mint fosztatott a tespedés korszakában egy év alatt; s ha e haladó urak hajdan évenkint százezereket csaltak ki e szerint becsületes hitelezőktől, bizony nem kételkedhetni, hogy most milliókat kicsalnak, miután a számos urainknak is egy része minden becsületet félretéve, illy alávaló módon haladni nem pirul. — A tolvajok, rablók, gyilkosok s gyujtogatók örömteljes tapasztalásunk szerint haladásunkhoz aránylag s vele mintegy kezetfogva szépen szaporodnak; tömlöczeink a testi sanyargatás eltávolitása daczára s a legszelidebb bánás mellett is folyvást telnek ugy, hogy nevezetesebb szükségeink egyike, börtöneinket országszerte megnagyobbittatni, noha azokba csak a főbb vétkeseket záratjuk. — A cselédek romlottsága olly fokra ért, hogy e tárgyról könyveket lehetne irni. A jó cseléd már a legnagyobb ritkaságok közé tartozik, s ollyféle régi hű cseléd, millyen hajdan majdnem minden jobb házban találtatott, most egy egész városban alig lelhető fel. Házi s házkörüli csekélységeink annyira biztositvák, hogy elég erős zárakat csináltatni nem tudunk, egyet mást csak addig tarthatván magunkénak, mig szemeinkkel látjuk; réten pedig, erdőn, mezőn számos urak vallomása szerint az, kinek egy pár száz holdnyi birtoka van, vagyonát négy lovas őr által sem képes megőriztetni. — A hivatalok tekintete és fölsőség iránti engedelmesség annyira számüzettek, hogy a leggyávább paraszt is csak megvetőleg emliti szbiráját sőt alispányát is, azt állitván, hogy neki senki sem parancsol; s ha szbirájával szembesittetik, nem ritkán annak szemeláttára, fülehallottára épen olly káromlással s esküvéssel mondja, hogy abból, mit a biró paransolt, misem lesz, mint a minővel a biró parancsolta, hogy megtörténnie kel. — A közpénzek, cassák, mikép kezeltetnek, mikép pazaroltatnak el gyakran visszatérithetlenül, mikép kereskednek, uzsoráskodnak velök a kezelők mielőtt rendeltetésök helyére jutnának, az árvák vagyona mikép válik többnyire mindenütt rendes számadás és felügyelés hiánya miatt füstté, sokkal jobban tudvák, hogysem megemlitni szükség volna. — A parasztság, melly a mult században még alig tudta, hogy az ember adós is lehet, arról pedig, hogy adóját évenkint nem kell befizetnie, mikint korunkban történik, távolról sem álmodozott, most a két cassába és földesurának legalább tiz millióval adós ugy, hogy bátran mondhatni, a parasztnak házán s telekhaszonvételén kivül egyebe nincs. A köznemesség sorsa sokkal nyomasztóbb még mint a parasztságé; mert nemesi praerogativáin kivül, mellyek azonban, korunkban másokra is kiterjesztetvén, becsökben igen sokat veszitettek, csak árva lelke van, s félszázad mulva mi lesz belőle, csak a jó Isten tudja. — Azoknak, kiket „uraknak“ nevezünk, $^6/_{10}$ része fülig ül adósságban, s csak törvénykezésünk villámsebességének köszönhetik, hogy jószágaikon, mellyekhez többé csak az ősiség fenmaradása esetében, unokáiknak lehet még némi reményök, pipálhatnak. Mágnásaink? aligha tiznek nincs annyi adóssága, mint a mult

században valamennyinek volt; aligha összes adósságuk egy jókora europai statusadósságnak be nem illenék *), pedig aligha mégis e szempillanatban legalább egypár száz millió kölcsönre, ha valahol kaphatnának, szükségök nem volna. Szeretjük emlegetni, hogy statusadósságunk nincs, de nem jut eszünkbe, hogy magány-adósságunk annál roppantabb. Más országokban is adósak, gazdagok, szegények, de ott legalább pénz is van; nálunk pedig csak adósság pénz nélkül! Miután egy félszázad alatt annyira megváltoztunk, hogy ránk legmeghittebb barátunk is alig ismerhetne; miután minden jóban, a boldogulhatás minden nemében annyira haladtunk, hogy már majd sirunk partjára jutottunk: valljon ki mondhatja, hogy nem elég sebesen haladunk? E gyors haladásnak azonban csak a P. Hirlap elvrokoni örvendhetnek, más bizonnyal nem.

S ime! ki hinné, hogy az előszámláltakbani haladásunk, igazi haladásunk lényeges akadályát rejti magában? ki hinné, hogy mig e ferde haladásnak végét nem szakitjuk, az igazinak ösvényén előbbre egy toppot sem mehetünk? Pedig mig én folyvást szegénykedem, minden külföldi csecsebecse után meggondolatlanul kapkodva zsebeimet üritgetem s akármi hazai jónak előmozditására valami tetemest áldozni képtelen leszek; mig kikölcsönözött vagy máskép megszolgált pénzemet rendes és legrövidebb uton meg nem kaphatom s avval arra, a mire s akkor, mikor akarom, nem rendelkezhetem; mig a henyélő, dőzsölő népnek nem parancsolhatok, hogy legalább önjavát előmozditni iparkodjék, s egész bizonyossággal tudom, hogy azon szeder- vagy gyümölcsfa- ültetvények, mellyeket ma nagy költséggel s fáradsággal réteim, szántóföldeim szélein, mezei utak oldalain, temetők partjain elültettettem, holnap reggelre legnagyobb boszonkodásomra, a nélkül hogy a gonoszokat megfenyithetném, mind összetördelve lesznek, s ha történetileg egy kettő épségben maradván azokat öntöztetni szeretném, e munkára senkit, sem szép szóval sem parancsolattal, nem birhatok; mig nekem egész családommal és minden cselédemmel éjjel nappal arra kell teljes figyelmemet forditanom, hogy azt, mire naponkint mulhatlan szükségem van, mezőn, réten megőrizzem: addig uraim mást tenni, próbálni, száz év utáni gyümölcsökről álmodozni, szóval haladni akarni, csak tollal, vagy csak tél közepén, mikor földünk térdig való hóval be van födve, lehet, vagy talán valóságos képtelenség is annyira, hogy a tapasztalt becsületes ember nemcsak tulajdon szegénységét nem szórhatja illyesmire, hanem még más pénzét is, ha arra megkéretnék kiszórni, lélekismeretbeni dolognak tartaná.

Mip hazánkban majdnem mindent a természettől várunk, mig husz borjut, tulkot, vagy csikót naphosszat husz gyermek őriz a legelőn, mig minden faluink határainak fele, vagy legalább harmadrésze, turatlan áll s haszonvehetlenül hever nem azért, mintha a népnek azt turni kedve nem volt, hanem azért, mivel hozzá nyulnia nem szabad; mig a nép e szerint ismert és kedvelt mesterségét tehetségéhez képest nagyobb körben nem üzheti, hanem a haszonvehető földet hasztalanul tiporni kénytelen s igy kedvelt műszereivel ekéje-, kaszája-, kapája és sarlójával magának nagyobb hasznot, a hazának több kincset nem termeszthet, a föld termékenységét egészen ki nem próbálandotta: addig uraim a parasztot szederfa-tenyésztésre vagy selyembogárrali bibelődésre, mint uj s nem ismert mesterségre képezni akarni, szintolly képtelenség, mint volna az, ha a csizmadiának mondanók, hogy az előtte fekvő sok bőrből ne haszonnal kelendő csizmákot varrjon, hanem algebrát tanuljon. Az

*) A közelebb mult 40 évben egyedül az absentismus által két száz millió pengő forintnál több folyt ki országunkból; s aztán csodálkozzunk-e hogy nincs pénzünk. *A szerk.*

itt ott mutatkozó ellenkező siker elámithat ugyan bennünket rövid időre, de csakhamar észreveendjük, hogy mindez csak mulékony szappanbuborék volt. Majd ha minden haszonvehető darab földnek szabad ura lesz, és azt a sok munkás kéz olly édenné változtatandja, hogy rajta több kezek haszonnal nem foglalatoskodhatnak: majd akkor az illy munkához szokott fölösleges kezek is más, haszonra nézve legajánlkozóbb keresetre adandják magokat; addig pedig biztos sikert illy vállalatoknál csak városainkban remélhetni, hol több rend létez, szemesebb felvigyázat lehetséges, hol nemcsak a nép szintolly szegény mint falukon, hanem egy része egészen kereset nélkül is, a gyermekek pedig, iskolai idejöket kivéve, többnyire mindig henyélnek.

Azonban ha mindezek ugy nem volnának is, csekély, alig megkezdett kisérleteinket haladásnak csakugyan szintugy nem nevezhetnők, valamint azon uraink gyarapodással nem dicsekedhetnek, kiknek ezer forint jövedelnök lévén, tizenötszázat költenek, tizenötszáz forint jövedelemre szert tevén, három ezeret költeni kezdenek; mert mi épen ugy mint ezek, azon ezer mázsa czukor mellett, mellyet hazánkban nagy áldozattal gyártunk, most három ezer mázsával többet fogyasztunk, mint fogyasztottunk akkor, mikor egy fontot sem gyártottunk; azon nehány font selyem mellett, mellyet most magunk producálunk, épen annyi mázsával többet hozatunk be a külföldről, mert a fényüzés tizszerte sebesebben terjed köztünk, mint productiónkbani haladásunk; pedig mindezeket csak akkor mondhatnók haladásnak, ha tulajdon gyártmányunk évenkint szaporodnék, külföldről behozatalunk pedig aránylag kevesbednék.

Üvegházakat fütteni, a lakszobában dideregni; paszomántos inast tartani, s egy kanál jó levest nem ehetni: kivülről drágán öltözködni, belölről szennyes, rongyos inget viselni; a vadász ebeket jól tartani, a cselédnek enni nem adni; a mezőn divat szerint gazdálkodni, a majorban legnagyobb zavart, rendetlenséget türni; a krajczáros kártevőket sujtani, a tizforintos tolvajokat büntetlen hagyni; ötgarasos napszámostól a munkát szigoruan megkivánni; drága pénzünkért becsületes jó munkát, portékát nem követelhetni; birtokainkat, hogy századok mulva más kézre ne juthassanak, biztositni akarni, mindennapi kenyerünket pedig a gonoszok önkényére bizni — nem helyes gazdálkodás, nem czélszerü rendelkezés; mert mindenek előtt a mellettünk legközelebb álló s bennünket folyvást gyötrő roszat vagy szükségest iparkodjék a józan ész orvosolni. Ha esküdni tudnék, bizony minden vétek nélkül akár olly betyárosan megesküdhetném, mint a finom nevelésü uraink szoktak esküdni, hogy a haza, vagyis népének $^{8}/_{10}$ része, reformereinknek nagyobb s szivesebb hálával adóznék, ha az e czikkelyben elősorolt visszaéléseket s gonoszságokat megszüntetendők, okos, czélszerű, biztos sikert nyujtó intézkedéseket hoznának létre, mint mondand nekik mindazért, mit szüntelenül szőnyegre hoznak, s legsürgetősb szükségnek hirdetnek, mi fölött három év óta az egész haza komolyan s szünet nélkül tanácskozott.

Némelly uraink igen hevesen kikeltek a bot ellen, állitván, hogy az ütlegek az emberi méltóságot lealacsonitják. Ugy látszik, hogy itt már igen hamar neveti az élet a logicát, s a világ most argumento ad hominem akarja őket meggyőzni, hogy tévedtek, mert uton utfélen megtámadtatnak s ugyancsak derekasan ledorongoltatnak, hihetőleg nem más okból, mint hogy a gazfiak gaztetteit kikürtölik. Ugyan kérdem, ha illy gazfiak befogattatnak, mi történik velök? Miután őket viszont megverni, vagy veretni nem szabad, nemde vagy megdicsérjük tettöket vagy bezáratjuk őket, és akkor az elv: „az ártatlant szabad ütni, de a bünöst nem“ sértetlen marad. Ha az, mi legközelebb a „Pesther Tageblatt“ szerkesztőjével történt, egypár hét mulva egy más, jókora sulyu ólmos bottal fölfegyverkezett pesti szerkesztőn megujittatni szándékoltatnék: valljon, mit cselekvő lenne a jó ur? Csak békével tartaná szüz vállait a gonosznak, vagy magát védelmezve, jól hátba sujtaná a gonoszt? Az elsőt nem hihetem, mert szerkesztő okos ember; a másikat tennie nem szabad, mert embert verni illetlen, s mert igy elvét cselekvéssel lelogicázná. Vagy talán szabad magát

a gonoszok ütlegei ellen ütlegekkel is védeni? De ha az szabad, miért volna illetlen törvényes biráknak gonoszakat botra itélni? Miért roszalják némelly szerkesztők, ha rabok, kik törvényes birák által botra itéltettek, megbotoztatnak? Miért, ha a gonoszok egy két órára kolodába tétetnek? A „Fővárosi ujdonságok“ irója azt mondja: „rut dolog, hogy napjainkban már annyira jutottunk a nyilvánossággal, miszerint a helybeli viszonyokkal bibelődő journálisták, ezután fegyverkezetten kénytelenittessenek járni, hogy a megsértett vétek, visszaélés és erkölcstelenség gyáva boszuja ellen védve legyenek.“ Az istenért! csak tőrrel, karddal vagy pisztolylyal ne, mert különben könnyen gyilkosokká válthatnának azok, kik a gonoszt pálczával megütni tiltják; de igenis, jó sulyos somfa-bottal, hogy alkalmuk legyen elvöket tettleg meghazudtolni.

A minap már megemlittetett e lapokban, hogy a bot ellenségei gyakran, ha rajtok bántalmak vagy megkárosodások történnek, csakhamar bot barátivá válnak, most ismét van szerencsénk illy apostatát a t. közönségnek bemutatnunk. Egy ur, ki szép szónoki tehetséggel birván, megyei gyüléseinken több izben a bot ellen olly szivreható beszédeket tartott, hogy magok a KK. is egészen elérzékenyülve könyűket hullattak, s miután hivatala következtében folyvást városban lakni kenytelenittetett, következésképp soha senki által meg nem sértetett, kész lett volna elve mellett akár meghalni. Most hivatala változván s egy kis jószágocskára szert tevén, többnyire ezen tartozkodik. De a mult nyáron alig lépett abba, azonnal panaszkodik gazdája, hogy a mult éjjel minden réteit B... szomszédfalu beliek leetették.“ Hah! egészen dühös lett s nyomban a bot juta eszébe. A gazda, ura parancsára utóbb megleste a gazfiakat, de mi történt? A gonoszok annyira megtagolták, hogy ugy kellett őt haza hozatni s több napokig feküdt, a nélkül hogy a gonoszokra ráismert volna. Tehát ismét az ártatlant szabad volt verni, de a gonoszakat nem volna, ha kitudatnának. S lássák, uraim, „azóta ezen ur az egész világ előtt nemcsak szörnyü barátja lön a botnak, hanem kész szemeit kivájni annak, ki a bot ellen szól. Hah, be átkozza most szép dictioit! s fogadom, még jobban is átkozandja. A P. Hirlap 169. számu vezérczikkben mondatik: „Ámde törvényhozásunk előzményei ezen elsőség mutogatásától s a korszerüség igényeinek kivivásától annyira feloldoztanak, hogy csudálkoznunk kell, miképen akadhatott még a legközelebbi napokban is iró magyar publicistáink között, ki a fogházjavitás ügyének sürgetősségét azon rég elkoptatott declamatioval igyekezék háttérbe szoritani, hogy szép börtönöket akarunk épiteni, miszerint a büntetés elkövetett csinja után jobb hajlékban lakjék, mint mig becsületes ember volt, s pedig azoknak rovására, kik semmi bünt nem követtek el.“ S én erre azt mondom: e declamatióról az igazságot lekoptatni soha még millió évek mulva sem lehet, valamint az ellenkezőre az igazság bélyegét még millió év után sem süthetni. Bizony sokkal nagyobb joggal nevezhetjük azt „inpracticus bohónak“ ki hiszi, hogy szelid tortura nélkül vétket könnyü kisütni s mogyarófa nélkül utonállást, rablást, marhalopást meggátolhatni, mint azt, ki ezeket nem hiszi, mert a tapasztalás ezek mellett harczol. Ha az alföldön a mindenható mogyorófa ezeredéves uralkodása mellett lovat és marhát lopnak, azt derék rendőrségünknek tulajdonithatjuk, melly szerint száz lovat, ökrőt lophatnak el a tolvajok, mig a rendőrség tiznek nyomába akad, s igy a csábító inger mindig nagy s erős; de ha tiz tolvaj közül kilencz mindig tetten kapatnék s nyomban jól megmogyorófáztatnék, fogodom a mogyorófa sikerét még a vak is beláthatná. *) A Hirnök 80. számában „Mexico“ rovat alatt ezek állnak: „Mióta az elfogott zsiványok nyomban agyon lövetnek s levágott fejeik karókra tüzve óvásul az utakon felállittatnak, azóta mindenfelé bátran utazhatni.“ Az alkalmazás igen könnyü.

K—u J.

*) De ha eme tiz befogatott tolvaj a szelid bánás és jámbor oktatás által tökéletesen megjavitva haza tér, s a többi kilenczven hurokra nem került madarakat szinte jámbor oktatás alá veszi, majd akkor elnémul ám a t. értekező ur, látván hogy lótolvajt csak hiréről ismerendjük s marháink pásztor nélkül egész éjszakák át a mezőn legelendhetnek, a nélkül hogy egy is vesszen el közülök. Mindenható az emberi méltóság önérzete, ha ébresztetik; azért félre a bottal! *A szerk.*

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

92. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. November 21.

Elmélkedések
hazánk mult s jelen állapotja felől.
V.

Miután Magyarország minden néptörzsökei elismerték, hogy csak egy élő általános közügynyelv ébreszthet s tarthat fön általánosan élénk, munkás köznemzeti életet, éleszthet s támaszhat közhazaszeretetet, nemesithet s biztosithat nemzeti lételt; *miután* Magyarország minden néptörzsökei magokat a nemzet statusjogi tagjainak, magyaroknak s magyar statuspolgároknak vallottak, és mindenki statuspolgári jogait biztositva, Magyarország alkotmányos szabadságu köznemzeti fönállását szilárdan megalapitva akarta; *miután* hazánk minden ajku statuspolgárai elismerték, hogy egy közös hazában csak egyetlenegy közügynyelv hathat üdvösen, jóllehet e hazát 18 különfele, különnyelvű s tarka különösségű nép lakja, mert non omnia possumus omnes; *miután* Magyarországban az élő közügynyelvnek választása, a közhazának ez életkérdése, alkotmányos módon az országgyülésen, hol Magyarország statuspolgárai a honi népiségek különbsége nélkül képviselvék, joggal s méltányossággal, minden nemzeti s különnépiségi viszonyok tekintetbe vételével, minden rozsdás előitéletek kimélésével, és a sok külünféle maniáktól föltalált különhumanitasi elvek gyöngéd méltánylásával, legkegyelmesb királyunk jóváhagyása hozzájárultával törvényesen elhatároztatott; *miután* az országgyülési végzésnek magát alávetni s annak hódolni minden magyarországi statuspolgár köteles; *miután* a magyar uyelv a magyar országgyülésen képviselt közhazában a) mint a hazánkbani legszámosb néptörzsök s egyszersmind uralkodó nemzet anyanyelve, b) mint a köz és általános politico-juridico-kamarai ügyek hazánkbani tárgyalására legalkalmasb nyelv, c) mint a nemzet diszéhez legméltóbb, a nemzeti izlésnek legmegfelelőbb s a korszellem és magyar nemzet követeléseit legkielégitőbb közügynyelv Magyarország s melléktartományai nemzeti életére általánosan elismertetett, és ezeknek tekintetbe vételével a magyar nyelv mint a közhaza kizárolagos s általános közügynyelve, mint minden magyar statuspolgárok valódi országos nyelve kihirdettetett és szentesittetett; *miután* a — minden (hazánkban lakó) idegen ajku népnél számosabb, minden más (hazánkbani) néptörzsöknél erősebb s annyival erősebb, mivel egy (egymástól nagyon különböző ágakra nem szakadozó, mindenütt egyforma irásnyelvvel élő) zárt egészet képező, egyébiránt is közhazánk politicai, nemesi, polgári, vagyoni, értelmi s erkölcsi erejét minden tekintetben képviselő — magyarság az általa meghóditott egész hazában a magyar nyelvnél más uralkodó nyelvet el nem ismerhet: a magyar nemzetnek illy túlsúlya mellett a nemesb magyarságnak a magyar nyelv terjesztésére s annak illő rangbai visszahelyéztetésére czélző intézményei ellen tett s mutatkozó ellenszegülések, bár kitől s honnan jöjjenek — a mennyire ezek egy kificzamodott észnek szüleményei, figyelemre nem méltók; a mennyire pedig közhazánk érdekével s törvényeivel ellentében állnak, szigoruan megzabolázva törvényes utba igazitandók.

A latán álmából fölébredt nemesb magyarság — Magyarországban született, itt meghonosodott, statuspolgári joggal fölruházott, országgyülésileg képviselve a törvényhozásban résztvevő, magyar törvény ótalma alatt, magyar szabadsággal a közös hazának minden javait élvező idegennyelvü honfitársait fölszolitván a magyar közügynyelvbeni egyesülésre s egy méltányos nemzettéi összeolvadásra — ők iránti nemzeti tiszteletét ezáltal nyilvánitá, sejditvén s remélvén hazánk különnyelvű polgáraiban annyi becsületérzést s hazaszeretetet, hogy magok is átlássák s érezzék: mennyire illőbb s méltóbb egy igazlelkü statuspolgárhoz a statuspolgári jogokat nemcsak élvezni, hanem az ezekkel szoros összeköttetésben álló statuspolgári kötelességeket lelkes megnemzetesedés által teljesiteni is, mire a sötétitő latinkodási zavaridőben olly keveset ügyeltek s ügyeltünk: hogy közhazánk s köznemzetiségünk iránti érdektelenségünk s hanyagságunk következtében most ott állunk, hol állunk s helyből is csak alig mozoghatunk: mert ha egész hazánkat megjárók, mindenütt egymást érteni s megértetni akarunk; szükséges: hogy Pozsonyban németül, Csalóközben magyarul, a szlécsi fördőben tótul, Komárnyikon oroszul, Almamezőn oláhul, Erdővégen ráczul, Zágrábban horvátul, Fiumében olaszul beszéljünk; a lelkésznek Vingán bolgárul, Sz. Huberten franczíául, Felső-Lendván vindusul kell tudnia; a debreczeni vásárban lovat vevőnek hasznos leend a czigány nyelv értése, ugy az aradi vásáron gőbölyt vásárlónak az örmény nyelv tudása sem árthat; Hertkovczén s Nikinczén tetszenek a kellemdus clementinus nőkkel beszélgethetni; ollykor pedig Magyarországban született görögökkel, czinczárokkal, montenegrinusokkal is találkozunk, kikkel beszédbe alig ereszkedhetünk. Hát az erdélyi szászok, a krikehájok (Bars, Nyitra, Turócz) vagy hienczek (Soprony, Vas) nyelveit hány német érti? Némelly zsidó irásnak olvashatása által nem ritkán több kellemetlenségtől megmenthetnénk magunkat. Ha pedig Magyarország törvényeivel megismerkedni akarunk (mi egy magyar statuspolgárnak kötelessége) a latin nyelv tudása nélkülözhetlen. *)

Nem képzelhetem magamnak, hogy a babyloni nyelvzavar a hazánkbeli nyelv-, szellem-, érdekzavarnál zavartabb volt volna. A babyloniról pedig annyit legalább tudunk, hogy a babyloniak illy nyelvzavar által a torony fölépitésében akadályoztatván egekbe nem emelkedhettek s egymástól elidegenedve hazájokat odahagyták; miután Babylon elpusztult!

Ha Magyarországnak idegennyelvű polgárai e nagyleczkés babyloni példának szemmeltartása, hazánk mult s jelen zavarosbajos viszontagságai oknyomozólagos méltánylása, europábani helyzetünk s körülményeink áttekintése és az éjszak-keleti szelek duló s mindent felforgatni fenyegető járásárai fölügyelés mellett — épeszü okoskodás által a különnemzetiségi elemek s érdekek egy köz nemzetileges eggyé olvasztására, nem birathatván, vadon vakoskodó dühösködéseikben megátalkodva napról napra nagyobb s tarkább hézagokat tarvényszegüleg előtámasztani törekednek és (ki mondja, mibe bizakodva) a köznemzeti egységet,

*) Egy vágmelléki szikla tövében rejtezik egy Verbőczitől eredetileg magyar nyelven irt s János királynak dedicált „Magyarország hármas törvénykönyv“ egy csinos nyomtatásu s meglehetős tiszta magyarságu példány ex libris Petri Szápáry. †) *B.*

†) A könyvtulajdonos Hirnök s Századunk rendes olvasója ezzel megkeretik az olly érdekes könyvet a magyar tudós társaságnak kedveskedőleg átengedni. *A szerk.*

egyességet s egyesülést törvényszerüleg követelő nemesb magyarság ellen az együgyü külön népességek kedélyeit fölingerelőleg megvesztegetni, mindinkább mélyebb pártforrongásokba sülyeztetni, az örök czivódás gyujtanyagát hintegetőleg a status szent czélját legbensőbb lényegében megrendíteni szakadatlauul továbbá is igyekeznek: előre látható, mikint illy szükkeblü honfeledők a babyloni nyelvzavar hazánkbani megmerevülését előidézőleg a nemzeti testületnek ezáltali meghasonlását örökösitendik; miszerint hazánk s nemzetünk nemesbrei fejlődhetése, erőteljesbrei emelkedhetése, europai tekintélyes fönállássa megvalósulhatlan pium desiderium maradván, Magyarország bomlásnak s végelpusztulásnak indulva odahervad, el is temettetik, ha — a magyarok Istene e bajon nem segit: — de hiszek egy Istenben!

Ezeket tekintve lehetetlen, a minden igazságtalan s méltatlan vádon fölülhelyzett nemesb magyarságnak föl nem szólalni, midőn a szláv hazánkfiai részéről nemcsak álutakon, hanem (Dráva-Kulpa közti) megyei gyülésekben is tett mocskos szemrehányásokat hallja, vagy a mindenek fölött elkeseredett hangon irt indulatos Ilirske Narodne Novine és Danica Ilirska hirlapi czikkeket olvasván szeretett nemzetét olly hevesen s indulatosan, olly szemtelenül s elbizottan megtámadva s vad néppekkel összehasonlitásba téve látja; lehetlen a magyar nyelv közügynyelvrei emeltetése tekintetéből a dráván-inneni s drávántuli nemzet közt támadott kedvetlen surlódást nem fájlalni, mert soha sem volt versengés, egyenetlenség valamelly országnak hasznára, vagy ereje, jólléte, boldogsága gyarapodására; minthogy az illy surlódásbóli meghasonlásnak szomoru következményei a maga belsejében háborgó nemzetet sulyosbban s hosszasbban nyomják, mig gyakran a kicsi kezdetből végre nagy tüz, pusztitó olthatatlan lángok keletkeznek. Ha pedig ezen annyira méltatlan surlódási okok kikutatásába mélyebben ereszkedünk, lehetetlen az azt élesztők józaneszüségén nem kételkednünk.

A dráváninneni és drávántuli nemzet közt a magyar nyelv tárgyában keletkezett versengés valóban inkább alacsony irigység szülte szenvedélyes hiu önzésből, vagy — mondjuk szelidebben — balulértésből származott s rövid idő alatt hazánk minden tájain átvonuló viharrá, sőt forgószéllé alakult, a 8 század viszontagságaival szerencsésen megvivott testvéri boldog összeköttetést, egyetértést szinte alapjában megrázandó. A drávaközti nemzetet hirtelen — mondhatjuk — minden ok nélkül az a félelem szállá meg, mintha a nemesb magyarság őt nyelvétől, nemzetiségétől minden külön (?) jogaitól s külön (?) szabadságaitól megfosztani összeesküdött volna. Valóban igazságtalan s méltatlan vád ez: sokkal nemesb érzésü és gondolkozásu a magyar nemzet, mint csak gondolkozhatnék is ollyanról, minek ellenkezőjét örökké nyilván s félre nem ismerhetőleg bebizonyitotta. A magyar nyelvnek — a magyar országgyülésen képviselve egyesült közhazában — a latin nyelv kiszoritásával országos közügynyelvrei emelése: ebben határozódik e rettenetes és a dráva-kulpa-közti testvérnemzetet álmodott különjogaiból s alaptörvényeiből kiforgató, gajszülte uj ilir nemzetiségétől megfosztó határozat. Valamint az értekező távol van a nemes horvátság s egyéb szlávság iránti legkisebb idegenségtől vagy épen nemtelen gyülölségtől s s kaján érzéstől; ugy azt hiszi, tudja s teljes bizonyossággal meri állitni, hogy e kérdésben az egész nemesb magyarság hasonló érzéssel és testvéres indulattal viseltetik, őszintén s szivesen megvallván, hogy a magyar nemzet közhazánk fönállásának szép részét a horváttestvérek vitézségének köszöni, háladatlanságnak tartván ezt el nem ismerni s a testvérnemzet iránt idegenséggel viseltetni: de azon kivánság, hogy a magyar országgyülésen képviselt közhazának minden statuspolgárai az országos nyilvánéletben — a holt s számüzött latin nyelv helyett — eleven magyar nyelven hangoztassák hazafiságukat s tárgyalják a nemzeti közügyeket, bizony nem egyértelmü azzal, hogy a nemesb magyarság dráva-kulpaközti nemes horváttestvéreit nyelvöktől, jogaiktól, szabadságaiktól, nemzetiségöktől s gajtudjamitől megfosztani akarja. Kinek tiltatik közhazánk országos törvénye által, hogy család körében s társas életében ezután is németeskedjék, tótoskodjék, horvátoskodjék vagy — ha inkább tetszik — ilirkedjék kedve szerint? „De gustibus non est disputandum!“ A törvény csak azt követeli, hogy az országos közügyéletben, minden — kizárólag — magyar nyelven (mint ezelőtt deákul) folytattassék. Ha tehát az országos közügyéletbeni diákoskodási homályidőben dráva-kupaközti hazánkfiainak hatósági különjogaik s különszabadékaik oda nem vesztek, horvát nemzetiségök meg nem bomlott, s ha — mit az idő s közhonunk érdeke mulhatlanul megkiván, mi a népeit boldogitó legjobb királyunk jóváhagyásának hozzájárultával közalkotmányos módon megtörtént, ha közhazánknak egységbeni megerősödése, közjólétének kifejlődése, köznemzeti magasztosb tekintélye, a dicsőségesen s közatyailag uralkodó fölséges ausztriai háznak s az egész ausztriai birodalomnak politikai legszenteb közérdeke a magyar nyelvnek közhazánkbani országos közügynyelvrei emelését — a latinnak közügyéletünkbőli kiszoritásával — megkivánja; (?) miért gyanusitni e köznemzeti szent kötelesség teljesitését, mintha a latin álmából fölébredt, nemesbre, magasbra haladó magyarság törekvése közhazánk külön ajku fiainak elnyomására volna intézve! (?)

Miután a magyar nagylelkü nemzetnek s a magyar lélekhatalmas nemzetiségnek föntartása, közhazánk s köznemzetiségünk lelkes összetestesülendésének gondos s honatyai ápolása az ausztriai háznak, az egész müvelt Európának, sőt még a legincarnatusb (több egymástól mind beszédben, mind irásban fölötte különböző ágakra oszló közhazánkbeli) szlávoknak is — föltevén, hogy ezek csakugyan az ausztriai császári status gajmondotta-leghübb s legmunkásabb alattvalói, és őszintén is azok akarnak maradni — politicai érdekében fekszik és épen ezért félre nem értendő, hanem figyelembe veendő s becsülendő: meg nem foghatjuk, mikép a lelkes s lélektiszta nemesb magyarságnak — egy lélekhatalmas köznemzettéi szives összetestesülendésre, ennek közhazánkbani nemesb kifejlésére s lehetőleg erős meggyökeresitésére irányzott — buzgó törekvése közhazánk dráva-kulpa közti vidékében (nem Ó-nem Uj-nem Nagy-Illiriában) találhat antagonistára. De nem is talál müvelt korunkban s az europai politicai égnek összefolyásait méltányló közhazánkban egyéb antagonistát, ellenséget s rágalmazót, mint a gajszülte illyromaniát. „Hinc tantae lachrymae!“

Az illy veszélyes szédelgésből fakadó méltatlan s szégyenteljes villongások, hirlapi, röp- és gunyirati kitörések stb. botrányok köztudomásuak s itteni taglalásra nem méltók. Azonban bátorkodom dráva-kulpa közti hazánkfiait ez alkalommal egy- vagy közügyüleg (a mint tetszik) kérdezni: valljon mire (?) czéloz ama Zágrábban minap készült földabrosz „Krajobraz, Illirskih Pokrajinah od Dragutina Seljana“ mellyen „Koruska, Stajer Eska, Krajnska, Gorica, Istria, Dalmacia, Horvatska, Slavonia, Bačka, Banat, Horvatska turska, Hercegovina, Cerna Gora, Albania, Bosna Serbi, Macedonia, Bulgarska, Tratia“ tartományokat egybeolvasztva s az egészet „*Velika Iliria*“ névvel czimeztetve szemlélem. Quousque? quem ad finem?

Napjainkban, — midőn az országos testületek egyesülésrei törekvése minden nemesb honfikebelben lelkes összetestesülést szülő viszhangra talál; midőn az egyesülések üdvös eredményei, az egység eszméje a nemesb magyarságot nemcsak az országos

nemzet egyes tagjával minél szorosb csatlakozásra, sőt köznemzeti erőteljes statuspolgári szövetkezésre buzditják; midőn a lelkes egyesülés s egyetértés, a szellemi s anyagi érdekek köznemzeties összeolvasztása mellett hatalmas szózatok emelkednek; midőn a — közhazánk határán emelkedő kolosz aggasztó árnyékát messze terjesztgeti, nemcsak meglepő, de valóban borzasztó észrevenni: mikép dráva-kulpa közti hazánkfiai ilirkedési dühöskedésökben s szédelgésszülte ábrándozásaikban annyira vetemednek, hogy egy ügyesen készült földabroszban már is a — szláv vizsga tapintattal kiszemelt tartományokat kijelelik s egy Nagy-Illirországgá összeolvasztják. A gájszülte iliromania szédelgő ábrándozásai s agyarkodásai az ellenünk dráván tul fullángzó hangulatot a legfőbb polczra emelék. Mire támaszkodva az elbizott s fölfuvalkodott iliromania — a tévutra vezetett egyűgyű népet czégéről használván — esztelen vágyódásaiban, s törvényellenes ujabb s ujabb hatósági jogok önkényes koholásában mindig tovább harapózik, szenvedélyes hangu röpiratokban s értekezésekben most minden szláv népek rokonszenvére s szoros kapcsolatára hivatkozólag, majd ismét egy-oriási külhatalommal fenyegetőleg, roszul fedett bosszúságát, a legenyhébb javallatok, s legüdvösb törvényes változtatások elleni szegülését közhonfeledőleg tárogatja — közhazánk egysége talpkövét alapjában szinte megrázkodtató és Magyarország alkotmányos statusjogi állapotát legbensőbb lényegében fölforgató.

Mire nézve valóban igen ohajtható, hogy az egész ügy a legnagyobb előrelátással, de egyszersmind a szükséges nyomatossággal tárgyaltassék, s a kor kivánatához szabott, jól megfontolt határzatok egész erővel s illő méltányossággal végrehajtassanak.

Hogy a magyaroknak soha eszökbe nem jutott a horvátokat nyelvöktől megfosztani, a magyar nyelv terjesztésére hozott törvény tartalma eléggé mutatja. Teljes joggal kivántatik egy néptől, melly Magyarország törvényhozásában és statuskormányzásában közvetlenül részt vesz, hogy most már, miután a honi ügyek menete s a törvényhozás magyar nyelven foly, Horvátország (Nagy-Illiriát nem értve) is a lehetőségig magáévá tegye a magyar nyelvet, s ezért a dolog elfogultlan meggondolása után a nemesb magyarság eziránti országos intézkedései csak köszönetet érdemelnének. De a magyar nyelvben járatlanok ezt sugják a nép fülébe: „A magyarok nyelvöket akarják rátok tolni, titeket a magatokétól megfosztani s igy léteteket megsemmisitni stb.“ Illy módon a durva pór, a szegény, csendes földmüvelő fölingereltetik, melly ép esze után járhatván háladattal elismerné, ha az igazságot megmondanák neki, hogy a horvátoknak bántatlanul meghagyatik nyelvök, minthogy az országos intézmények csak oda czélozvák, hogy a horvátság fijai is tudják s értsék, mi történik az országban; hogy ezentulra sokkal könnyebben s olcsóbban — mint eddigelé történt — tanulhassák meg a népiskolákban a statusnyelvet; hogy idővel annál szorosbban legyenek Magyarországgal összeköttetve s igy haladásuk jobban eszközölve. Illy törvény értelmébeni becsületes hivatalnoki eljárás azonban roszul illik azok tervéhez, kik Horvátországban a hivatalok egyedáruságát csak mások rovására kivánnák elsajátitni s attól minden világot távol tartani. „Hinc tanta discr.mina rerum!“ *Bárándy.*

Szochonyi labdacsainak gyógyszerütlensége.

Éltemben legelőször irtam értekezéskét, mellyben honunk anyagi és szellemi állapotját tárgyalgattam; s szerencsés volt az hazám oltárára tett zsenge áldozatkint a Századunk 73ik számában a t. cz. olvasó közönség becses figyelme alá jutni. S ime alig 28 éves életerős ifjuságom beteg ágyba szoritatik Szochonyi ur által, ki komoly arczvonásokkal, a nélkül hogy csak gyomorterheltséget tapasztalnék, medicina doctori bizonyos labdacsokat praescribál nekem. De hijában, az orvos urak nagyon megszaporodtak, s nem

csoda, ha valódi betegekhez hivatlanok lévén egészségeseket akarnak lázba hozni. S igy az emberi töredékenységnél fogva megtörténik, hogy illy orvos uraknak — kivált ha még pápaszemet is függesztenek orrukra — sikerül az egészséges jóhitű embert is ágyba fektetni, orvosságaikkal tömni s keservesen megnyögetni. Nem igy velem, édes Szochonyi ur! Belém holmi egyetmást, különösen pedig betegséget, beszélni bajos. Nem tudom ugyan, mellyik egyetemben kelt orvostanári oklevele, sőt valljon kelt e valahol, még az is kétséges — de labdacsait, mellyekhez épen semmi bizodalmam, be nem veszem. Rajtam is erőt vehet ugyan a betegség, s ha magam rendbeszedése vissza nem hozhatja egészségemet, csakugyan orvoshoz folyamodom; de orvoshoz a szó nagy jelentésü értelmében, és ha ez orvosságot ajánl s annak lépcsőnkinti hatását okszerüleg elősorolja, magamat hő ragaszkodással keze alá adom, meghagyásait készörömest követem, s ha engedelmes patiensségem egészségre kapott, meghálálom fáradságát szivesen. Ekkint viseltetném Szochonyi ur iránt is, ha csakugyan beteg volnék és ha őt valódi értelmes orvosnak ismerhetném; de ismét hála a gondviselésnek! legkissebb jelét sem érzem a betegségnek, és Szochonyi urat jelen labdacsainak ajánlgatásából nem csak orvosnak hanem még borbélynak sem hihetvén, labdacsait ezennel viszszautasitom. Árulgassa azokat egerek, vagy ha épen erősbszerüek, patkányok számára.

Betegséget fogott rám Szochoyi ur 81-dik szám alatti iratában, mellyben az áll: mintha én a szellemi haladás vezérének a Pesti Hirlapot, az anyaginak pedig a Kelet Népét nevezném s azt állitanám, hogy a Pesti Hirlap a szellemi érdekek pártolója, midőn gr. Széchenyi azoknak ellensége. Ezen állitásomat Szochonyi ur alaptalannak nyilvánitja. Ha ezt állitottam volna vagy állitanám, hijába mentegetőzném a betegség alúl, nekem akkor nem labdacs, hanem labdanagyságu valami adag kellne. Ezt azonban nem állitottam, nem is állitom. Legyen szives a t. cz. közönség a 73ik szám alatti értekezésemre visszafordulni, hiszem, meg fogja egyszerű soraiból érteni: miképen én ott semmi ellenséges pártot nem emlitek; csupán azt irám, hogy nemzetünk anyagi és szellemi állapotjának selejtességét az ahoz értők ismérgetni kezdvén, vitatás tárgya lőn a honban, valljon a szellemi vagy az anyagi hiányok pótlása legyen e első a teendők tömkelegében? Ezen fontos tétel fölött többfelé ágazó okoskodások, eszmék és tervek keletkeztek. Legnagyobb szerepet vitt e részben a Kelet Népe és Pesti Hirlap.

Sz. ur nem olvasta értekzésemet figyelemmel, azért nem fogom vastagon figyelemre utasitani. Közügyben fáradozunk, szent czél felé törekszünk szennyetlen kebellel mindnyájan; a hon, édes hazánk szent ügye forog szőnyegen, ne veszitsük a drága időt személyeskedésekkel. Világositsuk fel egymást; de senki se tartsa ötleteit egyedül czélhoz vezetőknek, nézeteit csalhatatlanoknak, senki ne tulajdonitson magának mások feletti féktelen hatalmat. Ne öltözködjünk doctori köntösbe, ne praescribálgassunk holmi pilulákat, mert bizonyára nemzetemelésnek irányt mutatni sokan hivatalosok, de kevesen doctorizáltathatók. Szalmaszáraz elmélczkedésekkel ne ügyekezzünk másnak jó szándékát kigunyolni, mert ezek az ügyre épen nem tartoznak, s ha gyakran kalászkövéren visszautasittatnak, nem jól esik a gunykaczajt hahotázottaknak. Én járatlan vagyok, de parányiságom hivatva érzi magát mégis hazám ócska épületéhez, hacsak egy maroknyi fövénnyel is járulni, mert keblem magyar szivet fedez.

A napi renden levő kérdés felett én oda nyilatkoztam, hogy ha az anyagi dolgainkat jelen állásukban hagyva egyenesen a szellemieket emeljük, czélt nem érendünk. Igy nyilatkozom most is, igy nyilatkozandom mindaddig, mig ellenkezőről meg nem győzend valaki. Nyilatkozásomat következő egyszerű okoskodáson alapitom: az ember testi és lelki összvezet, a test táplálásával tarthatni meg a lelket; s igy első kötelesség a lakhelyet olly karba helyezni, minőben a fenséges lakó megmaradhasson. Szóval, anyagiak vagyunk mi emberek előbb mint szellemiek. Egyszerüségemmel tovább megyek. Van egy hon, mellyben hiányosságokról panaszkodnak, javitásnak érzik mulhatlan szükségét, hanem a panasz és javitni valóság — valamint a lények, kiknek ajkain kelnek — kettős. Ez magyar honunk. Itt érzünk anyagi és szellemi bajokat. Mellyiken segitsünk előbb? Lélekrázó jelenet látni a felvilágosultabbnak, mikint honpolgárainak nagy része állattiságban tengődik; az istenséggel rokon ember magas rendeltetésére föl nem emel-

kedhetve törped, verettetik stb. Minden józan kebel ohajtja, annak hű tolmács, a száj kiáltja, mikint ez igy nem lehet. Tegyük hát, hogy igy ne legyen, mi a teendő? Leverni a bilincseket, mellyekben embertársaink szelleme fogva, kötve van. Felásni a szemétdomb alá rejtett gyémántot, hogy ragyogjon szabadban égi fényével. Ez más szókkal azt teszi: neveljük a népet! Hogy nevelhessük, ahhoz intézetek kivántatnak, ezeket pénz nélkül nem létesithetjük. Már pedig hogy pénzünk szűken van, szükebben mint kellene, azt mindennapi tapasztalásunk sajnosan tudatja velünk. Ki tornyot akar épiteni, üljön le s számlálja meg pénzét. Hogy tehát folytonosan épithessünk, s jövő menők nevetségére félben ne heverjen épületünk, szükséges először pénzt gyűjtenünk s a haszon és jövedelem utjait kikeresnünk előbb, nehogy kellő készület nélkül sokfelé kapkodva pad alá essünk. Ezt nyilvánitottam előbb is, mire nézve magammal tisztában vagyok. És egem tisztája épen nem homályositthatik be Szochonyi ur által olly erőködve felém tolt ama meddő felleggel, mintha én azok közé tartoznám, kiknek főtörekvésük abban pontosul, hogy a népet boldogitó egügyűségében megtarthassák. Tisztában vagyok, ismétlem, magammal, midőn azt tartom, hogy anyagi világban, hol csak ennek erős alapján épithetni szellemvárakat, anyagi erőt fejtsünk ki először. Nem feledkezve épen meg a szellemi állapotról is, melly annyira illetlen állapotban hever. Nem, mert midőn azt mondom és ohajtom, miképen azok, kiknek isten kegyelme eme nemzet milliói felett anyagi és szellemi felsőséget ajándékozott, azon legyenek, hogy kedvessé tétessék a haza, alkottassanak jó törvények, akkor azt hiszem kimondtam azt, hogy szellemi bajainkon is segitsünk a mennyire lehet. Mert hogy a haza kedves lehessen, az anyagi és egyszersmind szellemi sajátságot feltételez. A jó törvény anyagi állapotunkra épen ugy mint a szellemire áldás- és sikerteljes hatást gyakorol.

Mondhatná Schochonyi ur, hiszen, az ur annyagi állapotjainak javitásához, a vizek lecsatornázásához is pénz kell, adjuk tehát inkább azon keveset, a mi van, a népnevelésre, majd a nevelés által nyerend népünk olly ismereteket, mellyek által több pénzhez juthat. Ez jó volna, de minden együgyűsége mellett is van a magyarnak annyi esze, hogyha jelen helyzetében pénzt kérnek tőle, csak hajlandóbb kézzel fogható haszon fejében kiadni. Igen, igen; mert ha egy paraszt gazdától, vagy más közrendűtől tiz forintot rétjének vagy földjének viztőli megmentésére vagy valami nevelő-intézetre kérnek, bizony örömestebb adja az elsőre, kivált ha megmagyarázzák neki, hogy a viz szabályozást ollyan nagy emberek, mint a cancellar, személynök (noha még azt is magyarázni kell mi az a cancellar, személynök) s több herczegek, grófok mozditják elő, mert ugy gondolkozik: most egy pár ökröt is alig tarthatok bizonytalan használatu rétem terméséből, ha pedig ezen különben most is, magam és feleim rövidségével elszakitott tiz forintomért rétem rendesen használhatóvá tétetik, tehenkét is tarthatok, s magam nevelhetvén marhát, gazdaságom gyarapulni fog; mig a másodikra, bármilly lelkesen fejtessék ki előtte, azt mondja: Igaz, nem cserélnék Persia kincseivel, ha Jancsi fiam irni, olvasni, számolni tudna, de isten látja szegénységemet, csak előbb való a mindennapi kenyér és ruha. Majd ha többre segit isten, szivesen adok biz én iskolára is.

No hát — igy folytathatná tovább a nép felett atyáskodó maga okoskodásait — azon nagyurak, kik Bécsbe hordják a magyar pénzt, kik egy tisztujitásra ezreket szórnak ki, nem inkább eme nemes hazafiui czélra adhatnák feleslegeiket? valamit adhatnának, az igaz, de bizonyosan adnak is, mert eddig is nekik köszönhetünk hazánkban mindent, a mi pénzbe került: hanem olly sok a teendő, hogy az ő jövedelmeiknek is szaporodása nélkül mindannak létesitését tőlük nem várhatni. Azonban ne gondoljuk, hogy mindazok, kik Bécsben megfordulnak és időznek, csupán kedvtöltésből, fitogtatásból, honi unalom üzéseül mennek oda, ne forgassuk csak mindennek az árnyékoldalát, vizsgáljuk körül a tárgyat egész idomzatában, mindjárt rátalálunk, miképen sok nagyurat a sokféle nagy baj hajtogat Bécsbe. Tudjuk, ott van országunk trónja, ott a fő és utolsó hatóság, mellyhez ingadozott vagy ingadoztatott ügyeinket végső megnyugtatásunk tekintetéből feljebb vihetjük, onnan sokat várunk! A kik pedig gyógyitás, tapasztalás kedveért mennek oda, azokat sem kárhoztathatni egészen. A kik végre nagyobb éldeletet találnak idegen éghajlat alatt — mig sok növény csak hona ege alatt virul s idegen lég lehervasztja — azokra nézve is alkalmazható előbb kifejtett nézetem, t. i. tétessék kedvessé a haza. És ha ez rájuk nézve kimunkálhatlan lenne, akkor mondjunk rájuk itéletet, magunk minden esetre nyugodjunk meg, mert tudjuk, legjobb anyától is születhetnek hálátlan fiak. Kik tisztujitásra ezreket szánnak el, én azokat sem kárhoztathatom, kivált ha a roszak helyett jókat ügyekszenek azon székekbe ültetni, mellyektől ezrek anyagi és szellemi jó vagy rosz jövendője függ. Bizony, jobb helyre nem tehetni a pénzt, mint a jó ügy oszlopinak erősitésére. Azok tehát, kik illy tisztviselők előállitására szórják pénzeiket (ha különösen a nélkül nem lehet) áldoznak a hazának, királynak s emberiségnek, és az illyenek bizonyosan elsők mindenkor és mindenben, ha jó czélra zörgettetik náluk, sőt alkalmasint megszokták a zörgetést előzni.

Imigy kivántam megmutatni, mikint beteg nem vagyok, Szochonyi urat orvos gyanánt el nem fogadhatom, s labdacsaira épen semmi szükségem.

Nemcsak hogy el nem fogadhatom Sz. urat orvosul, sőt bár mennyire őrizkedem a leczkézgetéstől, értésére kell adnom még is Sz. urnak, mikint neki van bizonyos nyavalyácskája, következőleg neki szükséges orvos, neki kellene valami labdacsot — vagy mit az orvosi belátás jónak találna — bevenni. — Medice cura te ipsum! A legtapasztaltabb orvos is kartársa meghagyásaival szokott betegség esetében élni, ugy hallottam: annyival kevesbet szabadkozhatik meg Sz. ur az idegen curatól, mivel „sub Judice lis est“ valljon orvos e ő, doctor e, bár melly féle szakban a nap alatt? Én a test temérdek féle nyavalyáinak ismerését, és igy orvoslását is nem tanultam, pályám lelki bajok ismerését s orvoslását tárgyazta s tárgyazza, és igy én csak a lelkiekben adhatok szelid és gyöngéded utmutatásokat. A mi feladatunk ebben határzódik. Épen lelki baja is levén pedig Sz. urnak, vegye jó neven tőlem nyavalyácskájának felfedezését, aztán ajánlásomat, melly csak jó tanácsból áll, íze nem keserű.

Azt következtetem Sz. ur soraiból, hogy neki a mi rendünkkel nagy baja van, annak ő nemcsak nem barátja, sőt gyanusitgatója. Azt irja nevezetesen, hogy a nevelésrei adakozástól csak azok irtózhatnak, kiknek főtörekvésük a népet boldogitó egyűgyűségben tartani. Mintha oda tenné: illyenek a papok. Ezen beteges gyanusitgatás engemet és felekezetembeli társaimat, bár ki itéljen felőlünk — mesziről sem érdekelhet. Mi czélból, mi rut önzés ürügye alatt törekednénk mi szegény orosz papok a népet együgyüségben tartani? van e mit féltenünk? hol vagynak ama zsiros jövedelmek, mellyektől a kinevelt nép elugratna benünket? bár volnának! bizony szinte megadnók istennek a mi istené, királynak a mi királyé s hazafiui kötelességünk teljesitésében sem volnánk restek, midőn most a lélek kész de a test erőtelen. Megnyugszunk azonban a szegénység rongyaiban is, és szánk panaszt nem szól! nem illenék a Krisztus követőihez. Mint polgár, mint magyar, mint családatya vagyok én fetebbi értelemben. Szivünkön fekszik nekünk papi köntösben is a haza, szivén minden felekezetü paptársaimnak is. Kik közül a leggazdagabb jövedelem urának sincs oka arra, hogy pásztorsága alatti nyáját kopáron legeltesse azért, nehogy a jó legelőn felhizván, erőt kapjanak a pásztort megtámadni. Papi javakat, valamint nép együgyüsége nem adta, ugy bármilly felemelkedett bölcsesége el nem veheti. Törvény és jó akarat adta azokat, törvény őrzendi a tulajdont, mig alkotmány áll. Igy hát Szochonyi ur és hozzá hasonlók okoskodása helytelen s nemcsak helytelen, sőt képzelődési betegség, mellyből hogy kigyógyulhassanak, vegyék be szives tanácsomat, melly abban pontosul: Személyeskedéstől távol vizsgáljuk a dolgot, ok ok ellen, ne személy személy ellen vivja ki az igazságot, a helyest.

Egyébiránt szórja bár ránk sok világfi a méltatlan rágalom mérges nyilait, lehullnak azok sebzés nélkül, mert Isten az övéit megőrzi minden gonosztól. ⁂

Romzsa Mihály
s. pataki ó-hitű lelkész.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

93. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **November 24.**

Figyelmeztetés a czéhekre.

„Quibus bellum non intuleris, bonis amicis poteris uti . . . Quos viceris, amicos tibi esse cave credas. Inter dominum et servum nulla amicitia est.“ Q. Cort. Ruf. in oratione Scythae.

A tisztes középosztálynak — a szorosb értelemben vett polgárságnak — mivelődését, becsületességét a közép századok vadságaiból első kifejlődés óta eszközlő, annak kenyerét és tekintetét, az egykor kegyetlen és dölyfös aristocratia ellenében biztositó, sőt Európa polgárisodását nem kis részben elősegitő czéhek társulata méltán követeli akármelly jo polgár figyelmét, annyival inkább, mivel az idő salakjától, a becsuszott visszaélésektől, a czéhek sem szüzek; korunk nyargalva javitani (?) vágyó több fiai pedig, az ipar szép szine alatt, már is kimondották felettök a cherem átkát, mielőtt valami jobbnak helyettöki ajánlásáról gondoskodtak volna.

A f. e. Hirnök 17ik számában „Theoria és praxis“ czim alatt nemesen kezdetett ugyan már meg a felszólalás e fontos tárgy iránt; de ez minden esetre csak rövid megpendítése volt ezen igen komoly figyelmet érdemlő kérdésnek.

Rég vártam valóban, hogy ezen a polgári állomány üterét, és talán milliók szabadságát, tekintetét, mivelődését s életét kényesen érdeklő tárgy mellett valaki avatottabb környülállásosan majd csak felszólal, minden oldalu vitatását megkezdi és nem engedi szó nélkül a bizony nem mindenkor üdvös anglo- vagy gallomaniának, jobban mondva idétlen majmolásnak martalékává esnie. — Azonban a f. e. Hirnök 11ik számában, a kor Dágonjának sem fáklyás zenével sem térdhajtással eddig, tudtomra, nem bókoló egyik t. megye rendeinek azon határozatját olvasván: „hogy a czéhek eltörlése jövő országgyülésen indítványoztassék és az iránt a megyék is szólittassanak fel“ — és egy hőkeblü honfi intését: „vétek nem szólni, miután az időszaki sajtó kész minden érdekest elfogadni,“ értvén, idején lenni véltem e tárgy feletti töredékes gondolatim közlését, tisztelvén kinekkinek ellenkező véleményét is, csak őszinte vélemény és ne sophistai mesterkedés legyen.

Czéhnek neveztetik tulajdonképen több alsóbb rendű, kivált mesterséget üző polgárok társulata, kik egymás tökéletesítésére, polgárositárása, segitségére összeállanak és a törvényes felsőbbség felügyelése alatt magokat becsületességre serkentik, szabadságukat megőrzik, a munkájok folytatásában bevett szabályokat tisztelik.

E határozat nem foglalja magában a méltán gyülölt czéhi egyedáruskodást, melly minden esetre csak haszonvágyból sarjadzott fattyukinövése a czéhek tiszteletesb társulatjának. — Az egyes testületek munkás szellemének minden esetre természetében fekszik azon igyekezet, melly szerint mindegyik törekszik, habár egyebek rovására is, magát virágzóbbá tenni, megerősiteni. Ámde a közállományt alkotó minden testületek összege épen ezen vágytól élesztetik; ezáltal tartatik fen a polgárok ébrensége, ezáltal serkentetik törekvésök, ezáltal őriztetetik meg az egészben az egyensuly. — Magában véve tehát tiszteletet érdemel akármelly testületnek bizonyos jogok, megkülönböztetések, biztositások iránti iparkodása; de jól kell kormányoztatnia, helyesen irányozva lennie.

A czéhek testületeinél sem kell azért az önbiztositás vágyából fakadott, nálunk magyaroknál legkevesbbé panaszolható egyedáruskodást — a mennyire még létezik — olly rémitőnek festeni, mint most némellyek nagyitó üvegén át történik; hanem a közállomány őrjei szorgosan ügyeljenek, hogy a boldogulás utáni magában igen nemes vágy, valamint egyéb testületeknél ugy a czéheknél se vegyen ferde irányt, sem a polgári test egyéb részeire káros ne lehessen. Ezt pedig nemcsak a czéhi, hanem a gyári s pénzkereskedői bármilly alaku és nevü részvénytársaságoknál sokkal inkább kellene ám figyelemre venni. Mert az emberi telhetlenség piszkos vágya ez utóbbiaknál mirigyesebb uzsorával mértéktelenkedik, mint a szegény czéheknél. A tulnyomósága által netalán veszélyesnek mutatkozó akármelly társulatot utasitson tehát vissza korláti közé a törvényhozás; de azért még semmi esetre sem kell ám a legüdvösb corporatióknak elenyésztét tervezni, hacsak némellyek épen megjobbithatlanóknak nem bizonyulnának be. — Ezt pedig, legalább a magyarországi czéhtestületek összességéről, eddig senki be nem bizonyitotta, nem is hiszem hogy valaha akárki is be tudja bizonyitani.

Az egyedáruskodást semmi esetre sem kell a czéhek eszméjébe ugy beleszőni, mintha czéhtársulatot ezen borzasztó rosz nélkül képezni sem lehetne. Mert a monopolium épen nem lényeges a czéheknél mint társulatoknál; ámbátor igen megengedhető, hogy az egyszer becsuszott egyedáruskodás a czéhek későbbi kifejlődését igen elősegithette. Az egyedáru leple alatt a czéhek ellen koholt franczia sophistai árományt tettel czáfolták meg e folyó évben a kölni derék kézmüvesek, kik fejedelmök előtt épen nem esdeklettek egyedáruskodható, hanem csak „önálló, jogával s becsületével biró“ társulatbai csatlakozhatásért, hogy t. i. szabad legyen nekik, a régi fenyitéket, erkölcsöt s az elenyészett becsületérzést a mesterségekbe visszavezetni.“

T. i. nem kereskedői, hanem erkölcsi és politicai társulatoknak kell tekinteni a czéheket, mellyeknek hasznát vagy károsságát épen nem nehány telhetlenek nagyobb pénzülhetéséből, hanem inkább azon üdvös hatásból kell meghatározni, mellyet az alacsonyabb sorsu polgárok nagy részének jámborságára és a status boldogságára a czéhek árasztanak, vagy ellenben azon akadályokból, mellyeket ezen polgári erények ellen gördítenek. Ha azért igaz, hogy az alsóbb rendű polgárok erkölcsösségére felette nagy a czéhek hatása, hogy politikai tekintetben milliónyi polgárok tekintete, szabadsága, polgári boldogsága csak a czéhi társulás által van életben, melly a szegényebb polgárok legdiszesb részére a czéhek elenyésztével tüstint meg fog semmisülni; ha, mondom, ez igaz, ugy talán némelly ujabb modoru, az erkölcs és becsület rovásával keveset törődő statusgazdáink ki fognak engesztelődhetni ezen a nagy tömegre felette üdvös és magokban tisztes társulatokkal, talán ki fognak békülhetni az üzőbe vett czéhekkel. Gondolom ugyanis, meg fogják engedni, hogy az egyének boldogsága képezi a status boldogságát, következésképen minél több egyén boldog, annál boldogabb a haza is, annál kimélendőbb tehát az eszköz is, melly ezt nemcsak a kevés gazdagokra, hanem a sokkal számosabb szegényekre is elővarázsolja. Innen az ugynevezett statusgazdaságot, habár a czéhek eltörlésével remélhető volna is, mégis fel

kellene áldozni a status politikájának *); és ha nem tettetés, mit kiáltozunk; ha a népnevelést és boldogitást olly őszintén ohajtjuk mint hangosan lármázzuk; ha nem akarjuk inkább a sok üres szóval nehány dusgazdag rabigájába görbeszteni az alsóbbrendű polgároknak tiszteletre méltó egész tömegét; ha a szabadság szünetleni harsogása mellett nem vágyunk titkon a szegényebb embert csupán proletariussá, sőt mi még aljasitóbb, mozgonykint tekintendő többször irgalmatlan gyártulajdonosok tettleges rabszolgáivá tenni, ugy a czéheknek a nagy tömeg erkölcsösségére és polgári mivelődésére kiható becsületes társulatait a csupa kereskedési tündérvilágért olly hideg vérrel nem ostromolhatjuk!

Vegyük már figyelmünkbe a czéheknek I. erkölcsi, II. politikai hasznait általában, III. különösen magyar hazánkbani szükségöket, IV. az ellenök gördíteni szokott nehézségeket..

I. A czéhek erkölcsi hasznai.

1. Vallásosság. 2. Népnevelés. 3. Bizodalmasság. 4. Testvéri ellenőrködés. 5. Becsületérzés.

1. Vallásosság. A czéhtársulatok gondos figyelemmel sürgetik magok között az Isten iránti legszentebb kötelességek teljesitését, és mennyire házi munkával foglalatoskodó nagy tömegnél kivánni lehet, eszközlik is. Igy p. o. honunkban az inasok keresztényi oktatása felsőbb rendelésből is annyira megkivántatik, hogy az illető lelkipásztortól a szorgalmatosan hallgatott isteni oktatások és szükséges vallási ismeretek felett adott bizonyitvány nélkül, rendesebb czéhekben fel nem szabadittatnak. Igy a legények megjelenését, illendő magokviseletét az ünnep és vasárnapi nyilványos isteni tiszteleten és tanitásokon kiszabott büntetés alatt kötelezik s az ifjuságból rendelt felvigyázók által teljesitik; következésképen a polgári test nemes csemetéiben a legszentebb érzések megfogamzását hathatósan segitik.

Ugy van e most, nem tudom, de hogy előbb, kivált a népesebb magyar czéhekben, erre lelkiismeretes gond fordittatott, igen jól emlékezem. Az ifjuságból kiválasztott egyének t. i. vigyáztak szorgosan, valljon mindegyik legény megjelent és magát illendően viselte e az isteni szolgálaton? és az ifjuság gyüléseiben (bejárás) minden személyes tekintet nélkül lakolt az „atyamester és bejárok" — az ifjuság erkölcsi vezetésére felügyelő érdemesebb mesteremberek — jelenlétében a meghatározott büntetéssel, ki az ünnepi, vasárnapi vagy a czéhtől kötelezett kántor-ájtatosságokon vagy épen nem, vagy késön jelent meg, vagy ott akármelly illetlenséget elkövetett. És ezen rendszer más részről még azt a jót is szülte, hogy a különben tanulatlanabb és neveletlenebb ifjuságban korán meggyökerezett a jó rendre felügyelés, pontosság, előljárói iránti figyelem, becsületérzés, hogy érdemes magaviselete által sorsosi között kiemelt, megtiszteltetett tag lehessen és semmi feddésre méltó ne legyen. És igy a megvettetett szegény czéhbeli ifjuságnál már rég nemesebb fokon találjuk meg azon társulati szerkezet lényegét, mellyre szellemistáink a különféle szin alatt alkotott egyletek elintézésében, az ott viselendő szerepek kiosztásában, messze sem képesek eljutni.

Még a vasárnapi, sőt emlékezem, némelly czéheknél már a szombat estvéli munkáért is megadózott, ki abban megtapasztaltatott. És mikor a czéh rakonczái nélküli féktelen paraszt ifjuság a korcsmában ivással, káromlással, verekedéssel is töltötte többször a szent időt, vagy a predikácziók, tanitások alól, mintha seperték volna, ugy takarodott ki a templomból, megelégedve talán egy nem

*) „Die Regeln der Politik gehen den Anforderungen der Nationaloekonomie allezeit vor." Grävell „Der Regent" 522 l.

legjobb mód hallgatott kis misével, akkor a jól rendezett becsületes czéhbeli mesterlegényeknek egész tömege rendesen és épületesen vett részt a parancsolt egész isteni tiszteletben. De még némelly erkölcstelen tettek, mint p. káromkodás, paráználkodás stb. sem maradtak közöttök testvéri korholás és érzékenyebb fenyités nélkül, s a megtándorott egyed, polgári becsületének tökéletes megkiméléséve, vezettetett vissza sorsosi által az erkölcs ösvényére.

Igen jól tudom, most e részben több, kivált ugynevezett német mesterségbeli ifjuság ellen, nem kevés kivételt lehetne tenni; de ez azért a czéheknek e szempontból ajánlott derék intézete ellen mit sem nyom. Ez csak a jeles intézet elhanyagoltatását bizonyitja napjainkban, mellynek gondos ápolása azonban, csekély ébresztgetés után, most is megteremné, sőt az alsóbbrendű ifuságnál majdnem egyetlen gondolható mód megtermeszteni azon üdvös gyümölcsöt, mellynek csirája a czéhbeli függés által legbizonyosabban fejlődhetik érett korra.

A mesteremberek ugyan, kivéve a czéh különös ajtatosságait, e részben nincsenek illy szoros felügyelés alatt; mindazonáltal buzgón ügyelnek ők vallási kötelességeik teljesitésére, s kivéve nehány laczikonyhás elvetemülteket, a czéhbeli mesterembereket városokban méltán lehet számlálni a legbuzgóbb keresztények közé.

Valóban némelly vallási kötelesség teljesitése, kivált népesebb városokban, a nagy tömeg között czéhek vagy ezekhez hasonló más társulatok felügyelése által volna legjobban eszközölhető. Nemde a czéh nélküli Anglia a vasárnapok megszentelését elégtelen kivivni? Nemde még a czéhek tekintete nálunk is tiszteletesebb volt, mig a vasárnapi dolgozást, a „blauen montagi" gonoszkodást a mostani mértékben nem ismertük?! Kár valóban, igen kár a dolgot csak egy oldalról tekinteni és a mammon imádott bálványaért a jó gyümölcsöt termő fa gyökerét kiméletlenül vagdalni! ha csak a vallástalanok előtt az is nem egyik megbocsáthatlan vétke a czéheknek, hogy a szegény ember egyetlen vigasztaló horgonyát, a religiót, őrzik, segitik s követik?!

De a czéhek ellenségei sem tagadják ezeknek a nép vallásosságárai érzékeny hatását, annyira hogy azokat inkább fanatismusról, vakbuzgóságról vádolják, a régibb időkből idézvén elő példákat, mellyek szerint p. o. protestánsnak, vagy ellenben katholikusnak, nem volt szabad e vagy ama városnak czéh-testületében felvétetni! — A felebaráti szeretetnek akárkitőli megtagadása, azért, hogy lelki meggyőződése különbözik a mienktől, minden esetre mindenkiben kárhozatos! De miután az az üdvös „közép" olly ritka madár az emberi életben, nem tudom, ha a tanulatlanabb sokaságnál az akármelly valláshozi tulbuzgóbb ragaszkodás nem türhetőbb rosz e a most áradozó ellenkező indifferentismusnál? Fanatismus! Fanatismus! be soksor voltál te már pokolbeli ürügy számtalan jószivüek zaklatására, azok szájában, kik magok elvvel és tettel legfanaticusabbak! Ugy e, hogy Európa szerte a szabadelvü párt harczol, a fanatismus leple alatt is, a czéhek ellen? De feleljenek neki helyettem a párisi vérnapok, a madridi mészárlások, a barcellonai hid, a valódi fanaticus aljassággal lehetetlent sürgető, más lelkiismeretét kényszeriteni erőködő egész vegyesházassági ügy!! Azután ha volt is valaha ezen vétke a czéheknek, bizony már annyira megszünt, hogy innentul inkább indifferentismusuk ellen kell majd panaszt emelnünk.

(Folytatása következik.)

Elmélkedések
hazánk mult s jelen állapotja felől.
VI.

Igen könnyű volna a sok vitának, zavarnak, elfacsart törvények helytelen alkalmaztatásának véget vetni, és a dráva-kulpaköztiek által kételkedőleg s megtagadólag felfogott magyar nyelvről törvény méltányosságát, hasznossságát és törvényszerüségét tisztába hozni, ha horvát hazánkfiai éles elméjőket inkább elfogulatlan megfontolásra és a valónak gőztől megkülönböztetésére fordítván, hidegvérű okoskodással s előítélet nélkül a kor kivánatát megismerni, a közhaza bátorságára és boldogulandására egyesült s egyesített erővel, igazi nemes hazafisággal és minden hiu őnzés és szenyes irigység nélküli magasztosb lelkességgel ügyelni, hazafias helyzetöket magyar korona alatti statuspolgári szempontból felfogva méltányolni, és hiu ábrándozásokkal fölhagyva, tartományos ügyeik bölcsebb elintézését s a nemzeti jóllét előmozditását törvényes uton, a közhazával egyetértőleg, eszközölni akarnák, a helyett hogy most az országos törvénynek önkényileg elfacsaró fejtegetésével, önkoholt hatósági külön szabadságok s felekezetes tartományi jogok országos ügyekrei alkalmaztatásával — hiu ilirkedésben még elszakadhatással is fenyegetőleg — a közjó előmozditását akadályozni s a közhaza tekintélyes fönállását koczkáztatni törekednek. — De lehet e ott az igazság lelkes megismerésére, a kor kivánatai okos felfogására, a körülmények ok-, ész- és czélszerű méltánylására, nemesb egyetértésre, magasztosb hazafiságra, tisztalelkű megelégedésre számolni, hol egy kificzamodott észnek az Ilirske Narodne Novine és Danica Ilirskában kitárogatott szüleményei még az előkelőbb észtehetségeket is ábrándozásokba ringatják; hol naponkint Szerviából jövő gabona-, marha-, képkereskedők az országot minden irányaiban átkalézolván idegen fogalmakat terjesztve a népet jövendő eseményekre (!) előkészitik; hol illynemű közlemények a nemhorvát előjáró előtt olly lelkiismeretesen eltiltkoltatnak, hogy e fondorkodások csak igen ritkán s akkor is gyónáshoz hasonló bizodalomból vallattatnak meg; hol illy fondorkásokat némelly horvát előjárók s földesurak is titkolják s helyeslik, roszakaratulag a nép közt azon hiszemet terjesztvén, hogy a magyarok a magyar nyelvet s a protestans vallást Horvát- s Tótország minden helységeibe magyar iskolák s lelkészek által erőszakkal be akarnák hozni stb.

Ki a Dráva-kulpa-közt 1830 — 1840 megjárta s az ottani zavar-állapotot elfogultlan figyelmére méltatá, az az egész iliromaniát kificzamodott ész tévedésének elismerte, melly azóta ábrándozásaiban mindig tovább harapózva ármányos rémképpé alakult, s — ha körmére nem ütnek — hatalommá fejlődni készül, miutan számos előjárok agyaiban rajoskodik, kik az együgyű s előítéletes köznép indulatárai befolyásuk által sok vészt okoznak. Az egész iliromaniának legvétkesbje azonban ama fellengős, álorczásan több köpeny alá burkolt dühösködése módjában fekszik, miáltal gyülöléseget s megszakadást okoz a magyar köznemzeti testületben, mellynek egész jólléte, szerencsésb fölvirágzása és tenyészete egyedül csak minden néptörzsökeinek köztestvéri összhangzása s egysége által általánosan s állhatatosan előmozditandható. Annyi fonákság fekszik e jégelemi szolgák rajoskodásaiban, hogy annak, ki soha olly szerencsétlen nem volt közejök jutni, felőle fogalma sem lehet.

Egyébiránt minden magyarnak nagy örömére szolgál nyilvánvosan elismerhetni, hogy dráva-kulpa-közi hazánkfiai közt is több jeles, fölvilágosodott s kitünő férjfiakkal birunk, de ezek kizárolag épeszű, tisztalelkű horvátok, azok is akarnak maradni, óvakodva a gajszülte ilir átalakulástól. Az illy épeszű, horvát ajku magyar hazafiak azonban csekély számuak, egyedül állók, az illirizált nép fölvilágositására ható befolyással nem birók; minek természetes következménye, hogy az általok gyöngéden elhintett jó, a mindenütt kiáradó rosztól csakhamar elnyeletve, nyom nélkül elenyészik.

Az országgyülés mindinkább közelit s igy be kell várnunk, miféle követek küldetnek majd oda közhazánk dráva-kulpa-közi tartományából. Hazánk törvénye csak horvát nemzetet ismer, mitsem tudván egy gajszülte ujilir nép hollétéről, honnani s miképeni keletkezéséről. Az országgyüléseni képviselőség is csak a dráva-kulpa-közi horvátságot illeti s e szoros határon kivül sem Ó-, sem Uj-, sem Nagy-Iliriára nem terjed. Hazánk dráva-kulpaközéből a magyar országgyülésre küldetendő követeknek tehát horvátoknak, s pedig épeszü, tisztalelkü s egy magyar korona alatti statuspolgár méltóságát, jogait s a közhaza iránti kötelességeit nemeslelküleg méltányló, a kor kivánatit megismerő, a közhaza törvényeinek tisztelettel s lélekismeretesen hódoló horvátoknak annál inkább is kell lenniök, minél bizonyosbak lehetnek dráva-kulpa-közi hazánkfiai, hogy ez országgyülésen majd csakugyan szőnyegre jön a „si es, ubi es?“

Meghalljuk majd, mikép a horvátok és más szláv eredetü népek a 6. és 7. században a Kárpát s Szudet melléki tartományokból fölkerekedvén, nagyobb részt a régi Iliricumban telepedtek meg, itt tulajdon királyok által kormányoztatott különös országot képezők; kiket azonban már Jámbor Lajos, Nagy Károly fija, Macedon Constantin görög császárhoz 871 irt levelében „a görögök által sokáig szolgaságban tartott Szlávországunk népeinek“ nevez, mit Constantin Porphyrogenita is igazol mondván: „a krobátok sokáig alávetve voltak a frankoknak“ s ámbár Farlatus tudós dalmát iró szerint 879. Branimir alatt a frank járom alul fölszabaditák magokat, már Sedesklav utódja s népe a görögöknek ismét hódolva a római egyházról a görögre tért át; miután a görög császárok engedelmével, de csak byzantini aranyokban fizetett terhes adó föltétele alatt, a horvátok fejedelmei királyoknak czimezék magokat; de nem sokára ezután (igy beszéli Dandolo kronikájában) Terpimir király fiai, Muzimir és Siragira közt egyenetlenség támadt, s az elsőbbiknek pusztitásai következtében a dalmát tengerparti városok a velenczeieket segitségre hivták, kik aztán a dalmát tengerpartot Bazil és Constantin görög császárok megegyezésével (Muzimirt és Siragirát nem kérdezve) elfoglalták; 997 pedig a velenczeiek Urseolo doge alatt Suvigira király fiját kezesül magokkal vitték. Miből elég világosan látjuk, mikép állott a horvátoknak olly igen dicsőitett függetlensége, mig végre (Thomas és Spalato hazai irók elbeszélése szerint) miután Svinimir király (1078) magnélküli kihalta után a suppánok s egyéb pánok, Ilona özvegy királynét birtokaitól megfosztván, az országot tökéletes anarchiai állapotba helyezék, ennek következtében a fék- s törvénytelenség szülte közzavar s közbátortalanság annyira eláradott, hogy az immár türhetetlenné vált gyalázatos dühösködések fertelmes elhatalmazásán nemeslelküleg s hazafilag fölhábarodott, nemesb előkelő horvátok Croatiát végbomlástól s elpusztulástól megmentendők, valamelly külhatalom közbenjárását elmellőzhetetlennek megismervén, a szomszéd királyhoz segedelemkérőleg fordultak. Illy zavarokban Croatiának végpusztulástóli megmentésére megkéretett Szent László magyar király, ki a folyóközi (interamnensis) és közép (mediterranea) Croatiát csakhamar meghódítá s az elfoglalt országhan *Lampert* (testvére) fiját Almust helyzé királynak. De a horvátok (Sz. László halála után) 1096. ismét föllázadtak, s mivel őket Almus meg nem tudá zabolázni, Kálmán magyar király őt onnan visszahivá, s elfoglalván egyszersmind a ten-

germelléki (maritima) Croatiát is, magát horvátországi királynak koronáztatá.

Ez időtől fogva Horvátország Magyarországhoz kapcsoltatott, különös bán igazgatása s magyar törvények alatt, mindezideig, mint melléktartomány, a magyar koronához tartozván.

Innen kellene tehát eredniök az olly gyakran említett statusjogi szerződéseknek; de semmi nyomuk sincs. A nagylelkű magyar nemzet azonban a meggyőzetteket járom alá nem vetette, hanem testvéreikint fogadta föl s alkotmányos szabadságaiban részesítette, mit atyánkfiai néha egy kis belzavarral, néha egy kis lázadással, néha egy ellenséges szomszédunkkali kis egyetértéssel s a t. becsületesen meghálálának. Ennek igen természetes következménye volt, hogy a magyar királyok első időszaka alatt horvát hazánkfiainak cselekvő rész a törvényhozásban nem engedtetett, minthogy ezek csak szólókat küldöttek a magyar országgyülésre, hogy itt polgártársaik kivánatait előterjesszék, és, szavazattal nem birván, csak azért voltak jelen, hogy a hozott országos törvényeket a honi concursusban hirdessék; országgyüléseni ülést és szavazatot csak később időben nyertek s csak II. Leopold alatt hozatott — a horvátok alázatos folyamodására — azon törvény, melly szerint ők az anyaországgal legszorosban összeköttetve, a közhazának minden hivatalai- s méltóságaira alkalmaztathatók; mi több, a magyar dicasteriumoknál a horvátok részére bizonyos számu hely tartatik fön; Horvátország adózása azonban csak a magyar országgyülésen határozhatandó meg. E szerint a polgári (Varasd, Körös, Zágráb vármegyékből álló) Horvátország, Magyarországgal mint anyaországgal mindenben egyenlő egyházi, törvénykezési, köz-politicai és igazgatási törvények alatt áll; igy a bánális táblától (melly a magyarországi királyi táblával, a hat drávántuli vármegyéket illetőleg, egyenlő hatáskörü) a perek szinte a hétszemélyes főtörvényszékre vitetnek följebb, és a Zágrábban létező itélő tábla a magyarországi kerületi tablákhoz mindenben hasonló hatáskörrel (a hat drávántuli vármegyékre nézve) fölruházva bíróskodik.

Vannak azonban nehány hatósági különjogok s kötelességek, mellyek kirekesztőleg csak (Varasd, Körös, Zágráb vármegyékből képzett) Horvátországot illetik: illyen a többek közt a protestansok és zsidók kizáratása, minélfogva itt sem állandó lakhelyet, sem jószágot vagy más polgári jogokat nem birhatnak, ugy hogy ha protestans fekvő jószágban örökösödik, ezt a királyi fiscus más magyarországi kamarai birtokkal cseréli föl; továbbá a hadi adó megajánlásában s az arány megállapitásában különös föltételek s óvások divatoznak; az ujonez katonákat is nem a vármegyék, hanem az illető földesurak szedetik ki; ezeken kivül még belső dolgaik elrendezésére és statutumok hozására Zágrábban tulajdon tartományi gyülést tartanak, melly concursusnak neveztetik, hol Varasd, Körös, Zágráb vármegyék egyesülve a magyar országgyülésre, mindkét táblához küldendő két két tartományi követeket választanak, mig a szabad kir. városok, a turopolyai gróf s a magnások vagy személyesen, vagy küldötteik által különösen megjelennek.

Az itt érintett különjogok s kötelességek, sőt közhazánk mindazon régibb törvényei, mellyek Croatia és Slavonia kiváltságairól, hatósági jogairól s kötelességeiről szólanak, kizárolag csak Varasd, Körös, Zágráb vármegyéket illetik, és Posega, Verőcze, Szerém vármegyékre, jóllehet ezek jelenleg a horvátországi bán kormánya s az előszámlált törvényszékek alatt állnak — mint Magyarország valóságos kiegészitő s igy alaptörvényeink szerint elidegenithetlen,

elkülönözhetlen (drávántuli kerületi) részére egyátaljában nem alkalmaztathatók, miután e vármegyék most is egyenkint küldenek követeket a magyar országgyülésre, ugy a hadi adóra és katonaállitásra nézve is Magyarországgal egészen s mindenben hasonló rendszerüek.

Ha a hazánk dráva-kulpa-közi vidékében — hol többnyire csak pártemberek nem annyira a közönség fölvilágitására, mint felekezeti érdekeik előmozditására és valóságos vagy vélt elleneik megtámadására s legyőzésére szólalnak föl — keletkezett, napról napra élesben bélyegzett, mindinkább terjedő s természetes határain tul harapózó ilir fölingerültséget s az innen eredő villongásokat hazafilag figyelemre méltatva, minden oldalulag megvizsgáljuk olly szándékkal, hogy hazánknak ezen valódi életkérdését az eddigi, többnyire szántszándékkal támasztott zavaraiból s ködeiből kitisztitván, magunkkal s dráva-kulpa-közi hazánkfiaival tisztába jöjjünk, egy magasztosb nemzeti közérdekben egyetértőleg egyesülendők: szükséges mindenek előtt, hogy az „aequam memento rebus in arduis servare mentem“ (Dráván innen s tul) tisztalelküleg szemmel tartva, a közhazánk törvénye által kijelelt iránytól soha el ne tévedjünk; miszerint Croatia kiváltságairól, hatósági különjogairól s kötelességeiről szóló közhazánk országos törvényei kizárolag csak a polgári (Varasd, Körös, Zágráb vármegyék) Horvátországot s az e névalatti 172 10/20 □ mérföldnyi téren lakó (591,400 l. népességet képző) horvátokat törvényszerüleg illetik és statusjogilag illethetik, a gajszülte ilirekre nem terjesztgethetők, s Posega, Verőcze, Szerem, Bács, Torontál, Temes, Krassó vármegyékre, a katonai végvidékre s Dalmatiára, ugy Istria, Goricza, Krajuska, Koruske, Stájer Eska (ausztriai) és Horvatska turska, Herczegovina, Cerna Gora, Albania, Bosna, Serbi, Macedonia, Bulgarska, Tratia (török birodalmi) tartományokra, vagy is az álomkórságilag ábrándozott Velika Iliria-ra sem törvényileg, sem statusjogilag nem alkalmaztathatók.

Mihelyt illy félre nem ismerhető, törvényszerü és statusjogi valóság Dráván innen s Dráván tul s főkép a Dráva s Kulpa-közi szorosságban igazlelküleg, törvényszerüleg és statusjogilag méltányoltatva, elismertetve, a nemzeti hatás körében vezér-elvül elfogadtatik és szilárdul megállapittatik, lehetetlen hogy az elilirizált dráva-kulpa-közi horvátok velika-iliriai ábrándozásaikból fölébredve, viszhorvátosodva a gajszülte ilir-jármot nyakukról le ne rázzák. Minek természetes következménye volna a zavarok kitisztulása, a ködök eloszlása, a forradalmak megszünése, egy általános kölcsönös nemzeti megjózanodásnak eredményeikinti testvéres egyesülés és lelkes összetestesülés! Miről azonban valamint jót nem állhatunk, ugy valami bizonyost sem mondhatunk, minthogy az ember nem tudja s halandónak esze ki nem számithatja, mire (?) vetemedhetik egy önhitségben elbizott lunaticus veres-sapkás velika-ilir lángész, ha véletlenül a Dráva s Kulpa közé visszaszoruIandna, miután ő kegyelme velika-ilir-hatásköre czélját Adriától Marmoráig terjedőleg már kitüzte volt, s illy czél utáni hadarászás iránt minden határokat felülmuló majomszeretettel viseltetvén, a veres-sapkásitott s elilirizált lunaticusokat az ilir hajnali csillag vezérlete alatt, bátran s biztosan Velika-Iliriában megtelepithetni egy cseppet sem kételkedik.

Bárándy.

Pozsonyban.
Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

95. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **December 1.**

Elmélkedések
hazánk mult s jelen állapotja felől.
VII.

Hogy eseménydus jövendő küszöbén állunk, mellynek alakja még mindenki előtt homályban van, hogy nemzetileg szives egyetértésre, lelkes összetestesülésre alkotmányilag fölszólittatunk, körülményileg szoritattunk s fenyegetőleg intetünk: azt egyiránt érzük, figyelemre méltatni érdekelletünk.

Tekintvén a drávakulpaközi hárommegyés melléktartományi ügyek állását s az ott ellenünk uralkodó vagyis inkább dühösködő zavarhangulatot; taglalgatván képző elemeit azon anyagnak, mellyből olly pandurhurok készültek, hogy megpenditésökkel a kedélyeket megkérgesitő, a szenvedélyeket föltüzelő, egyátalán megvesztegető s elcsábitó hangok hangoltatnak, mellyek által az ilirizáltak esze már is olly annyira megbomlott, hogy ők a Dráva-kulpaközt áthágva veressapkás bohózatukban most magok sem tudják, horvátok-e vagy gajszülte ilirek? minek következtében Dráván innen sem tudjuk, hányadán vagyunk a drávántuliak magyar statuspolgárisága iránt? Ezért szükséges, hogy a nemesb magyarság, minden további halasztás nélkül, a legnagyobb előrelátással s minden lehetőségek méltánylásával olly czélszerű intézmények felől gondoskodjék, hogy hatalmas hatásuk által a jól megfontolt határozatok erőteljes nyomatossággal végrehajtatván, a baj tökéletesen orvosoltassék és gyökerestől kiirtassék; mi közelítő országgyülésünknek egyik leglényegesb föladata lehet.

Illy körülmények közt a törvényhozás kötelessége a horvát ohajtások okait megvizsgálni; eddigi törekvéseik hatásait s mennyire sikerültét fontolóra venni; törvényellenes vágyódásaik mivel palástolását s mire alapitását, gyülöleteskedésök miből keletkezését s meddig harapózását, elszakadhatással fenyegetésök miben alapulását, ezeknek miáltal ébresztetését s élesztetését, mire támaszkodását s hova terjeszkedését közfigyelemre méltatni; egyátalában az olly szövevényessé s aggodalmassá vált zavarügynek egész bonyolodottságát köznemzeti szempontból fölfogni, részletesen fejtegetni s elágazásaiban oknyomozólag taglalgatni; melléktekintettel az akárhonnani külbefolyások körére s következményeire, ezeknek politicai irányzata, ugy szinte közhazánknak polgári helyzete, alkotmányos szerkezete, statusjogi hivatása, köznemzeti tekintélye, népiségi tarkasága mibenlétének, nemkülönben az ellenünk századok óta uralkodó s szinte meggyökerezett balvélemények s előitéletek szülte (nemzetiségünk nemesb kifejlődhetésére néha megszoritólag, néha akadályozólag, néha elaltatólag, azonban mindig mérséklőleg s időzőleg, vagy egy kis belső ellenhatást előidézőleg ható) viszonyaink honnaneredetének méltánylásával; nemzeti haladásunk minden léptére jól figyelvén s megfontolván, valljon néha az idő követeléseinek Dráván innen s Dráván tul nem kell e engedni, hogy saját jólétünk s a status disze épen föntartassék; — megkimélvén a közügy-életünkbeni hosszas latinkodásunk szülte rozsdás előitéleteket, a szelid egyezkedés utján, joggal s méltányossággal eljárva, törvényszerüleg intézkedni (!) és legkegyelmesb királyunk országlási elvének „recta tueri“ illő s méltó tisztelettel hódolva, olly nagylelküleg eljárni, hogy hazánk tarkanyelvű, idegenszellemű s különérdekű népessége általánosan pirulva elismerje s bensejében érezze, mikép tiszta nagylelküség, bizodalmas engesztelőség = nemesb magyarság! Vajha lemondanának hazánk szükkeblü s szükeszű különajku fiai minden elavultról, viszonyainknak, korunknak meg nem felelőről, hogy mindenki magán s polgártársain boldogult bölcs uralkodónk jelmondatát „justitia regnorum fundamentum“ igazolva láthatná.

Az ellenünk századok óta uralkodó s hazánk elemein rákfenekint rágódó tarka eredetü balvélemények meghazudtolása, a rágalomszülte balitéletek nemes magyar tettek általi megczáfolása és az irigységszülte méltatlan vádoknak nagylelkű engesztelőség általi megszégyenitése, legyen századunk föladata, nemzeti haladásunk czélja. Szent, fölséges hivatás!

Ezt tekintve, mindnyájan, kik a magyar korona alatt egyesültünk, kik magyarországi törvények védelme alatt alkotmányos szabadságban élünk, mint egy közös haza országos polgárai, mint élő magyarok (s nem mint holt latinok) ölelkezzünk testvérileg! a már is elmult, soha vissza nem térő vészteljes századokban minden oldálról elkövetett ballépéseket s kölcsönös vétkeket egészen elfelejtsük, s a jelent tekintve, jobb, szebb jövendőről gondoskodjunk. Az egy királyunk, egy hazánk iránti kötelességek buzgó teljesitése, a statuspolgári magasztosb erények önkintes s megkedvelt gyakorlása, ezeknek utódainkra gondos átplántálása legyen főgondunk, lemondván Dráván innen és Dráván tul minden pártszellemű hiu önzésről s felekezetes elkülönzésről; az alkotmányos szabadságot pedig egyesitett erőkkel tartósan megállapitandók, mindig készek legyünk, Istenért, királyért s egy dicső közhazáért mint magyarok élni s halni. Őszinte hazaszeretet, egyetértés, egyesség s egység, polgárhűség, köznemzeti önérzet, jog, becsület s becsületesség, polgárkötelesség, törvényszerűség, magasztosb hazafiság, igaz-, tiszta-, nagylelküség, köztisztelet s illedelem, őszinteség s szerénység iránti lelkesedés, a törvények szent megtartása és valódi emberszeretet: ez tartalma közhazánk akármilly ajku polgárai kötelességeinek.

Azon körülmény, hogy Magyarországnak olly sok idegennyelvű polgárai, hatósági czéhszabályaik mögé sánczoltan, egy magyar statuspolgár magasb álláspontját soha föl nem fogták s hazájok iránti kötelességeiket nem teljesitették, idegenitette el tőlök a nemzeti magyarnak szivét azon mértékben, mellyben ők törvényes kötelességeik teljesitése alól magokat megvonták. A kötelességfelejtette statuspolgár lenézést várhat ilt és mindenütt természetes következményeül kötelességfelejtésének. Ki hatósági s czéhi szabályok mögé sánczolódva, ezeknek országos ügyekrei felekezetes alkalmaztatásával bibelődik, országos törvényeknek sophismás elfacsarásával hánykolódik, az együgyü nép közt közhonellenes balvéleményeket terjeszt, a kedélyeket megkérgesiti, mocskos szenvedélyeket föltüzelve ellenszegülő hangulatot ébreszt s éleszt; elszakadhatásból származható hasznok kiszámitásával kificzamodott eszét töri s velika-iliriai ábrándozásokba merülve a nyugottan s nemesen előhaladó magyart alacsony szitkokkal és csufnevekkel illeti, statuspolgári kötelességei teljesitése alól kiszökni törekszik s mennyet poklot forgásba hoz, hogy ettől tulbecsült csekelységét

megvonja: annak nem szabad elhagynia szoros sánczait s meg kell elégednie czéhpajtásai s czimboráinak szükkeblű, egyedáruskodó s megnesztorozó tetszésével. A köznemzeti tiszteletre igényt ne tartson. Azonban lehet mindemellett egy illy kötelesség- s becsületfelejtette statuspolgár valamelly ujdonuj nyelvnek faragója, ujdonuj Velika Ilirianak föltalálója, mire tán kizárólagos vagy bezárólagos szabadékot is nyerhet, mellyel majd a venividivici főszerepvivő közhazánk, sőt egész Európa itélőszéke elébe lépend.

A nemesb magyarság hazánk idegennyelvű statuspolgáraitól egyebet nem kivánván, mint hogy Magyarország közügyéletében egyedül a magyar nyelv uralkodjék, mig a magányéletébeni nyelv választása mindenki kényére hagyatik: igen természetes, hogy az okosak semmi helytelent nem találhatnak a magyar nyelvnek a latin helyébe törvény- s ügynyelvvé tételében; de az oktalanok s a szláv propaganda Dráván tul a katholicismus megbuktát jósoljak, Kárpátalján a lutherság veszendőségét prédikálják, maniás elfogultságukban meg nem foghatván, mikint követelhetik a magyarok, hogy a statáspolgárok sarjadéka a szokásban volt latin helyett most magyarul tanuljon. „Vesszen a deákság!“ Ez magyar törvényünk veleje; ez nemzetiségünk palladiuma; ez közhazánk életkérdése.

Ha már most látjuk, halljuk, olvassuk, mikint Velika Iliriába eltébolyódott horvát polgártársaink világszlávizáló dühökben a neoilirismus uralkodását s lehetőleg általányos elterjesztését a Dráva-kulpaköz keskeny határain messze túl, itt a magyarok hazájába, ott az ausztriai, imitt a török birodalmi tartományokba átprédikálják, gyülölséget, elszakadást, pártdüht, irigységet s viszszavonást a nemzeti testület legszentebbjébe szemzőleg, a nemesb magyarságot a legalacsonyabb módon gyanusítni s rágalmazni merészkednek; ha már most az egész nemzeti lényegökben előre törekvő magyarok a napról napra szemtelenebbül fenyegető panslavismus ellen az erőteljes magyarságban leghatalmasb ellenszert látnak, s e miatt minden idegennyelvű, különösen pedig szlávajku statuspolgáraik lehető leggyorsabb magyarositását törvényes uton komolyan s erőteljesen eszközlik; midőn a mindenütt befurakodó, feltolakodó, csimbeszkedő, a szlávok üterét megleső, ezeket szláv-ilir ábrándozásokba danoló, a magyarhazai érdekektől elidegenitő Gog-Magog szülte dühöngést látván s fölfogván, azt jólértett fenyitő utbaigazitásra méltatják: valljon találtatik e egy — valamelly maniától el nem fogult s magasztosb nemzeti érzelmet keblében hordozó — ember, ki csodálkozhatnék e fölött s a magyart humanitas és szellemtisztaság hiányával vádolhatná? A magyarok észtisztaságában rejlik épen annak oka, hogy ők a korszellemet helyesen fölfogván, közhazánknak az ausztriai birodalomhoz s ezzel együtt egész Európához fönálló politicai viszonyát megismerik; ezért is a nyugati Európához szorosan csatlakozva, a veszélyes szláv propaganda demonstratioi ellenében amaz egyedül erőteljes talismánt — a magyar nemzetiséget — mindenkép törekesznek megerősiteni. Mert az erős, tettdus magyarság leghűbb s legszilárdabb támasza a magyar s európai szabadságnak s müveltségnek. A nemesb magyarságnak illy szent hivatása jelen korunkban minden nyugateurópaitól megértetik, fölfogatik, éreztetik. E szerint tehát a magyarok feljogositvák fönnön kikiáltani, hogy minden wlasdenci, xuppan, knez, pan s pandur, minden ilyr- vagy ilirtanár, lelkész és testész, minden hajnali s estvéli csillag, ki világszlávizáló vagy velika-ilirizáló vágyától vezéreltetve s föltüzeltetve, egyébiránt tartományi különjogok s hatósági különszabályok mögé sánczolódva, az országos törvény világos értelmét ilirönkényileg elfaosarni, az együgyü nép közt honellenes balvéleményeket terjeszteni, ellenszegülő hangulatot ébreszteni s éleszteni, elszakadhatási eszmét árulgatni stb. szóval a törvényes magyarositásnak gátot vetni törekszik s közhazánk törvényének ellenszegülni merészel, Ausztriának rosz statuspolgára. — Ilirizált hazánkfiai azonban azt állitják s Augsburgban hirdetik, hogy ő kegyelmök minden ilir-demonstratioik daczára — az ausztriai status leghűbb s legmunkásb alattvalói. De megengedve, hogy a magyar országgyülésen képviselt horvátajku polgártársaink, *ide nem értve* a (magyar országgyülésen nem képviselt) katonai végvidék horvátajku lakosait, jóllehet ezeknek hüségén egy cseppet sem kételkedünk; *ide nem értve* az Alsó-Styria, Karinthia, Karniolia, Isztria s Dalmatia szlávajku (a magyar országgyülésen szinte nem képviselt) lakosait, ámbár ezeknek az ausztriai ház iránti hűségén sem kételkedünk; *ide nem értve* Herczegovina, Cernagora, török Croatia, Bosnia, Ráma, Szervia, Tratia s a többi Velika-Iliria lakosait, kiktől hűséget az ausztriai császár statusjogilag nem követelhet; *ide nem értve* mindazon gajszülte vagy gog-magog szülte s széles e világon messze-elterjedett szláv s ilir népeket, mellyek a magyar országgyülésen nem képviseltvék, kikre sem közhazánk országos törvényei nem alkalmaztathatók, sem a dráva-kulpaközi három megyés Croatiánknak hatósági különjogai, különszabadékai át nem ruháztathatók, kiket közhazánk országos törvénye statusjogilag nem illetvén, nem érdekelhetvén, nem is kötelezhet — megengedvén, mondom, hogy e három megyei lakosság az ausztriai császári statusnak leghübb, leghódolóbb, legmunkásb alattvalói és őszintén is csakugyan azok akarnak maradni: okszerüleg reménylhetjük és statusjogilag követelhetjük, hogy gajszülte Velika-Iliriában dráva-kulpaközi hazánkfiai, megjózanodva s viszhorvátosodva, tisztalelküleg s épeszüleg elismerendik s érzendik, mikép az európai politicai égnek jelen csillagzata alatt a magyar nemzetiség nemesb kifejlődésének ugy közhazánk idegennyelvű polgárai magyarosodásának legkisebb gátot is utjába vetni, annyi mint az értelmet s alkotmányunk alapvonalát éltető elemétől megfosztani, miután a magyar nyelv a hazai szabadság nyelve, az európai statusjogi állapotoknak, alkotmányoknak s nemzetiségeknek egyik leghivebb gyámola s fegyvere.

Drávakulpaközi *cidevant* horvát most velika-ilirajku hazánkfiai azonban, közhazánk közérdekétől keveset érdekeltetve, statusjogi helyzetöket s magyar statuspolgári kötelességöket feledve, dicsőségesb czélra méltó szorgalommal azon dolgoznak, hogy az ujan összeférczelt gajszülte illyr-ilir nyelvet a hárommegyés Croatia (s ha lehet az egész velika-iliriai tündérvilág) társas életébe általányos közlekedési nyelvül behozhassák, mig a közügyéletben részint folyvást latinizálnak, részint ide is a velika-ilir nyelvet becsúsztatni törekednek, remélvén ennek lépcsőnkinti megszokásositását s antiquo antiquissimoque more megjogositandhatását. Ezt remélve s az ilir hajnali csillag által vezéreltetve nem kételkednek a Velika-Iliriábai utat föltalálhatni, a közhazától elszakadhatni; igy remélnek szláv dicsértetéseket nyerhetni, egy rokonnyelvű nagy nemzet barátsága által hizelgettetni, egy velika szláv birodalom népegyesületéből szükségkép eredő érintkezés s annyi nemzetekkeli közlekedés által eddigelé ismeretlen eszmékre s hasonlitásokra vezettetni, egyszersmind ennek következtébeu saját becse öntudatára juthatni, Európa minden szlávjaival tudományos közlekedésbe jöhetni, a magyar dicsvágyot korlátozhatni, a magyar kereskedést határvámok fölállitása által akadályoztathatni, a magyar posztószövőket, gyolcsgyárosokat s kiskereskedőket kelméik Horvátországban eddig talált jutányos eladásától megfoszthatni, kézmüvi szükségeiket Karinthiából és Styriából boraikért csereáruban megszerezhetni, a magyarokat önzsirjokban megfulaszthatni — egy mákszemet sem ad-

ván a magyar statuspolgáriságukért. Igy van bizony: ez az ügyek állása, ez a dráva-kulpaközi iliromanok hangulata.

Bárándy.

Figyelmeztetés a czéhekre.

(Folytatás.)

II. A czéhek politikai hasznai.

1. A polgárok miveltsége. 2. Életök biztositása. 3. Szabadsága. 4. A közállomány erőssége.

1. Polgárok miveltsége. A legnemesebb lelkitehetségek, u. m. gondolkodás, okoskodás, izlés, itélet stb. szünetnélküli foglalatosságban vannak és szabad tért birnak a czéhbeli társulatokban élő kézmüvesek minden körében; sőt ezen lelki tehetségeknek minél szorgosabb használása végképen elkerülhetlen is reájok nézve. És mig némelyféle gyárok, különösen, mellyek a nyers anyagot annyira elkészitik, hogy azt már csak viselni kell — mig, mondom, az illyféle gyárok szánandó géppé és az oktalan állatoknál alábbvaló gondolkodás nélkülivé aljasitják az embert, ki örökös egy igában görbedezve, mindig csak valamit kézhez adogat, kereket hajt, fonalat ereszt, számlál stb., mert csak nehány felügyelő intézi az egészet, akkor a czéhbeli kézmüves a nyers vagy a gyárok s más mesterségbeliek által kezeikhez szolgáltatott anyagot egyenkint ugy munkálja fel, hogy az egész műnek részenkinti kidolgozása, összeszerkesztése, kicsinosítása többnyire ugyanazon egyént foglalatoskodtatja, és igy a polgárság egész tömegénél az elmebeli tehetségek kifejtése, a valódi müveltetés, többé kevesbbé eszközöltetik.

Ezért népnevelési s néptáplálási szempontból tekintve a dolgot, nagy kérdés: ha nem kell e jobban becsülnünk a mesterember készitette darócz-posztót, vagy ribaháló vásznot mint a sokkal izlésteljesb gyári készitményt? Mert amott szegény embertársunk ész- és erőgyümölcsét jutalmazzuk, mig itt szükölködő felebarátunk lealacsonyitásával, nyomorgatásával csupán egykét orsónak sebesebb pergetését eszközöljük. Vásárolván a szegény mesterember munkáját, őt fáradozásiért tápláljuk is, és több irgalmasságot, több testi és lelki jót teszünk vele, mint ha a nyomoru lézengőnek éhes szomját a szegények boldogtalan levesével kiöblitjük, vagy a forrázott csalánnyal kitömjük. Ezért az és felette nagy kérdés: melly esetekben és minő kiterjedésben hasznosbak a közállományra — nem mondom a kényelemre — a gyárok mint a kézi mesterségek? A gyárok által készitünk ám valóságos „békót a szellemnek csonka intézkedéseink által", midőn a szellemet legtöbb felebarátunkban elfojtjuk, nem pedig a czéhek által, hol még a csekélyebb tehetségüek szellemét is foglalatoskodtatjuk.

Könnyű ám mondani: „a müveletlen földnek nagy területén még elegendő munkát sok millió kéz találhatna" vagy más szóval: nem kis kert a világ; ha ki valahol nem tud elélni, keressen magának más módon, máshol kenyeret. Derék philantropismus! Mintha fecske vagy gólya volna a szegény ember, hogy felkerekedjék, és miután minden tenyérnyi földből ki van szorítva, a könyörületesb Sahara pusztaságiban keressen magának a müvelésre telket. A tagosztály, a jobbágyok megosztoztatása által meglesz minden órán ezen dolgot kereső több millió nemes és nemtelen kéz; majd meglátjuk, mindent összevissza zavaró, angol és francziamaniás publicistáink közül hányan ajándékoznak csak egy fél hold telket is a szegénynek, hogy müvelhesse. Igen, ha a papok józságán kellene osztozkodni, ki tudnák venni a magok részét; de azért a szegény sokaság még csak egy batkát sem nyerne, és a spanyol kincstár üresebb lenne mint valaha. A falusi pórságnak legalább fele az évnek három negyedrészét,

ugy szólván, dolog nélkül lézengve tölti; pedig egy pár garasért kész volna isten tudja mennyi anyagi erő kifejtésére. Miért hát uj szabatu statusgazdáink nem adnak ezeknek dolgot, holott még a rendesen foglalkozó czéhbeli mesterembereket is munkájoktól meg akarnák fosztani? Ugye, mert könnyebb a szegény polgárságot mindenéből kiforgatni, mint táplálására egy fillért ajándékozni? Nem az astronomia, földleirás, pragmatika historia s egyéb tudományok felületes tanulása, hanem szorgos foglalatoskodás miveli a polgári sokaságot; minthogy pedig a czéhrendszer szünet nélküli munkával foglalja el és miveli minden szegény tagját, pártolni és terjeszteni kellene azt, nem pedig az ábrándok országáért ostromolni.

Ide járul a czéhrendszernél még a vándorlás nemes kötelessége, melly a pénzetlen szegény ifjuság által legbiztosabban, sőt egyedül, a czéhrendszer mellett végeztethetik. Ez pedig embers világismerettel, sokoldalu tapasztalással nem csak ingyen gazdagitja, de többször tele érszénnyel is jutalmazza a jóravalót (olv. a felebb emlitett Magyarka czikket). És mig a gazdagoknak roszul nevelt fiai nagy summákat fecsérelnek el, hogy kiutazván megtudhassák, mellyik városnak melly kávéházában van legéberebb pinczér, melly vendéglőben adnak legjobb sültet, vagy hol vannak legtöbb kéjhölgyek, hol lehet egésséget, pénzt legkényelmesben elvesztegetni? és sok pénzért vétkekkel, betegséggel rutított sybarita vázak térnek haza, a netalán beszivott mirigyes elveket életökkel honosítandók, — mig mondom, némelly szerencsétlen gazdag ifju illy boldogtalan utazást tesz, addig a becsületes czéhbeli mesterlegény egy fillér nélkül elindulva, egyedül Istenbe, Isten után iparkodásába, jó magaviseletébe, szenvedni tűrni készségébe bizakodva, kilép a világ piaczára, vándorbotja és szabaduló vagy utilevele lévén egész készülete. Megereszti sorsa vitorláit, megy, merre a gondviselés vezeti. Városról városra, hetekig, hónapokig, évekig is vándorol, mi köréhez tartozik és nem tartozik, akaratja ellen is figyelmébe veszi. Szenved, dolgozik, mindenütt alázattal engedelmeskedik és bámulható távolságokat ifjusága legszebb éveiben megjár; mig végre ismeretekkel, nélkülözni és magán uralkodni tudással rakottan tér vissza honában, hogy valahol egy kis kalyibában magát megvonva élhesse napjait, mint jó polgár szolgálhassa hazáját, mint keresztény gazda táplálhassa családját, semmibe véve azoktóli lenézetését, kik az ő életismereteit, tapasztalásait, szenvedéseit tekintve, valóságos „Ludas Matyi"-nak nevezhető feszelgők.

Ugyan nem volna e jobb, igenigen sok possessionatus nemes ifjainknak is, ez uton mivelni magokat nem idétlenül feszelgő, hanem a haza valóban hasznos polgárivá. Nagy Péter czárt egykor a követek a hajóácslegények között, mint egyéb napszámos pajtást találták, s mégis Péter czárnak tisztelték. Nem volna e jobb sokakra, a helyett hogy több izben a patvaria és pesti jurateria pár éveiben a korhelységet, betyárkodást, káromkodást, feszelgést megtanulják, iskoláikban megőrzött ártatlanságukat, szemérmetes kedésöket elvesztegetik, az istent csaknem nevéről is elfelejtik, ha a szükségtelenül gyakorlott esküvés nem tartaná meg emlékezetökben, és mire megyéjökben visszatérnek, megromlott, szintelen, sárga vén emberek, — nem volna e johb e helyett, ha mint becsületes mesterlegények, dologban és szenvedésben keresnék meg, a czéhrendszer ótalma alatt, a mivelt világ nevezetességeit? — Tisztelet minden esetre, kivétel és kimélés azon számosoknak, kik ide nem tartoznak. — Vége van ám már az egykori rablás, későbben pedig rendes harczoskodás dicsősége korszakának. Most már másba irnak. Kár, igen kár nemeseknek azt megvetni, mi valódi nemes, és a pulya aljasodásban nemtelenkedni.

A társas élet minden nemének tulajdon befolyása van az ember tetteire; igy a czéhbeli összeköttetésnek is saját hatása a czéhtársulat tagjaira. — Az önbecsülés nemes erénye, melly a czéhszabadsággal megtisztelt mesteremberben, polgári figyelmének érzéséből, tulajdon feleitőli megkülönböztetésből vagy azok általi megvettethetésből sarjadzik, feltünőleg kihat a különben bár tanulatlanabb czéhbeli tagnak egész magaviseletére, ruházatjára, élete módjára; őrzi őt az aljasabb elvetemülésektől s készebben hajtja a törvények iránti engedelmességre, mások kimélésére, a felsőség őszintébb tiszteletére, a durvább vétkek elkerülésére. Becsülete érdekét helyhezi minden jóravaló czéhbeli mesterember abban, hogy sem magát sem czéhbeli társait valamelly polgári mocsok ne piszkolja; azért is magát sok olly esetekben zabolázza, mellyekben a czéhtársulaton kivüli pásztor vagy paraszt minden rakonczátlanságot gondnélkül elkövet. Ez pedig az alsóbb osztályu sokaságnál minden esetre tiszteletet és kimélést érdemlő vonás a polgári társaságban.

Reménylem, az ellenség is elismeri, hogy általjában véve hasonlíthatlanul miveltebbek, becsületesebbek a czéhbeli mesteremberek, mint a czéh nélküli szolgák, pásztorok, jobbágyok, vagy — tisztelet a kiveendőknek — a féktelen aljas nemesek. Ennek pedig bizony nem más az oka mint a czéhtársulat. Fosztassanak csak meg mesterembereink a czéhállástól, aljasíttassanak csak legnagyobb részben napszámosokká, majd tüstint fogjuk tapasztalni, hogy nemcsak nem becsületesebbek, hanem sok esetben még gyalázatosabbak lesznek emezeknél.

Ugyan mi lehet oka, hogy a falusi kontár mesterember, kit sem tudomány, sem foglalatosság, sem életmód a paraszttól nem különböztet, általjában véve emberségesebb, fejhajtóbb, engedelmesebb és egy pár szép szóval könnyebben fékezhető ember, mint csaknem a legjobb pásztor, szolga vagy paraszt? Véleményem szerint egyetlen igaz oka a czéh társulata, melly mivel becstelen tagja által tulajdon becsületét látja koczkázva lenni, tagjait kéréssel, intéssel, feddéssel sőt büntetéssel is törekszik a polgári miveltségtől parancsolt kötelességek teljesítésére szorítani.

2. Sok polgárok kenyerének biztositása. A czéhrendszernél minden becsületes czéhbeli mesternek kenyérkeresete a maga városában türhetőn van biztosítva, nemcsak azáltal, hogy egyedül czéhbelinek szabad a mesterséget ott folytatni — mert az épenséggel változást is szenvedhet és mint p. o. vásárkor ugy vásáron kivül sem lehetetlen, a czéhek fenmaradásával is, az idegen készítményeknek utat nyitni, ha szükségesnek találtatnék — de biztosítva van inkább azáltal, hogy már a osupa czéhtársulatbai felvétetés nem keveset nemesíti a különben szegény mesterember polgári állását, hitelét neveli, becsületessége, ügyessége iránt nagyobb bizodalmat gerjeszt, hirt nevet és ezáltal keresetet is szerez neki. — E felett a czéh utján becsületesb cselédeket is nyer, ezeknek kicsapongásait könnyebben és kiméltebben fékezi. Több mesterségekben pedig, mellyeknek folytatása nagyobb somma pénzt vagy költségesebb készületet kiván, a szegényebb czéhbeli tagok munkát vagy egyéb segitséget czéhtársaiknál mindenkor készebben találnak, mint ha a czéh által egymáshoz kötve nem volnának. És igy polgári állásának legkisebb koczkáztatása nélkül mindenkor biztosabban tengeti tulajdon és családja életét még a szegényebb czéhbeli mesterember is, mint a ma fölösen is terhelt, holnap pedig munka nélkül lézzengő napszámos.

Tudom, hogy épen itt lappang a czéhek üdvös intézete elleni sophistai ármánynak egyik főcsinja, melly a szeretet leple alá bujva, mintha félingyen a szükségeseket a semmiből elő lehetne teremteni, mondja ki a kárhozatot az egyedáruskodó czéhekre, hangosan vádolódván, „a czéhek a közrovásra hizlalják magukat!“ Pedig a szegény mesterembernek is mukája után kell élnie, és mikor a földbirtokosnak, földmüvesnek maga az Isten is nyujt jó aratáskor egy szemért tizet, huszat, épen a mesterember jutalmát olly mathematicai pontossággal kiszámlálni szükséges, hogy az inséges órákra se magának se családjának semmie ne maradjon! Avagy józanság volna e, a birótúl itelő-, tanitótúl tanitó-székét, a katonától fegyverét ellármázni, mert talán valamelly kétségbeesett, más uton csalással rablással magát untig pótoló kontár fél zsoldért is ajánlja szolgálatját?! És ha olly irigylésre méltó hizlaló monopolium ez a czéhrendszer, mikint lehet, hogy egyet kettőt kivéve a czéhbeli mesteremberek, minden sanyaru magok megvonása mellett is többnyire a középen alul álló szegények? Pedig nem mind korhelyek ám! Bizony, valamint máshol ugy a czéhrendszerben sem adják a pénzt ingyen!

De különös, hogy épen azon jó urak, kik a monopolium ürügye alatt a becsületes polgárságnak legnagyobb részét kenyerétől és polgári állásától megfosztani mesterkélnek, a valóban kényuri zsarnoksággal egyedáruskodó, vagy legalább egyedáruskodható gyárrendszert egekig magasztalják!

Ugy vélem, itt e kettő között van a választás: „éljünk, és élni engedjünk!“ és ez a czéhrendszer; vagy pedig: „faljunk, a mit felfalhatunk, más szegényre mi gondunk?“ és ez a gyárrendszer. Ama mellett kezeskedik a Hanza városok gazdagsága, Ausztria becsületessége, Csehország iparteljes népe, és ez egész német nemzet tiszteletes jelleme! Emez ellen vádolódik Anglia szegényi adója, gyárnépének szomoru állapotja, fenyegető nyughatatlansága, és a czéh nélkül fenekedő franczia nyeregjártó, mechanicus, füszerárus, favágó királygyilkos egyedek rovatja!

Én szegény kis gazda vagyok; de boldogabbnak ismerem azon háznépet, mellynek minden tagja, sorsa szerint, az élet jótéteményeit türhetőn élvezi, mint azt, melly egy hatalmas zsugorinak, vagy épen csődper küszöbén álló kikiáltott gazdagnak háza körül kétségbeesés között sinylődik. — Azért, ha szabad kicsinyből nagyra következtetni, ha szabad szegény embernek is valamit statusgazdasági szempontból tekinteni — rus colat rusticus, hydropem medicus — boldogabbnak tisztelem a czéhrendszer által bár valamivel szegényebb (?) de jól biztosított közép osztályu társaságot, mint az egy kettőnek telhetetlen gazdagsága, nem ritkán ezereket koldusbotra juttató cridája mellett a burgonyából sem eleget evő dicsőséges néptömeget. Mert el ne felejtsük, a czéhek némiképen a beteg legényeknek, szegényeknek, árváknak és özvegyeknek életbiztosító intézetei is ám! mi pedig talán néha egy kis monopoliumot is elnézethetne, kivált nálunk, kik szegényi adóra nem számíthatunk, holott ollykor még a más adóztatási csupa tanács is majdnem crimen immane, és némelly megyei statusgazdáink a már elkoptatott saru árát is dörmögve tisztázzák le.

(Folytatása következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

96. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **December 5.**

Külföldi gáncsok;

honi sebek és gyógyszerek.

Szegény hazánk ellen még a külföldnek is számos kifogásai vannak, nevezetesen Némethonból évenkint igen sok criminatiok szóratnak ki ellenünk; de e gáncsolódásokat annyival kevesbbe kell vennünk, minél bizonyosabb, hogy nem szerencsétlenségünket tanusítják, nem annyira nyomoru állapotunk miatti szánakodásból, mint inkább egy kis irigységből erednek. Nem mondja a német azt, hogy a magyarnak nincs annyi esze mint másnak, hogy földje legsoványabb, kopárabb a világon, hogy éhezik, fázik s rongyosan jár; hanem azt hánja szemünkre, hogy hazánkban művészet s mesterségek nem virágoznak, hogy industriánk, iparunk nincs, hogy azok, kik szép előjogokkal fölruházvák és a hazának igaz birtokosai, a közterhek viselésében részt nem vesznek stb. De itt ismét kérdhetnők: Szomszéd, mi közöd hozzá?

Művészet s mesterségek. Igaz, mi eredetiséget, találékonyságot nem affectálhatunk, mert sem az ég boltozotján, sem a légben, sem a földön nevezetes fölfödözéseket nem tettünk; mert sem Newton, sem Keppler, sem Guttenberg stb. magyarok nem voltak; mert sem a gőzkocsizást, sem a lőport, sem a tüzkövet, sem a kapszlit, sem a gyufát, sem az oxygenium vagy hydrogeniumot, sem St. Domingót nem mi találtuk föl; mert a kisdedek ovása szükségét Kristus urunk utáni számolásunk szerint csak két ezer öt százban veendettük volna észre, ha kisdedóvó intézetek más nemzeteknél jelenleg is már nem léteznek; mert Kempelen schakkozó gépe és Bornnak az arany s ezüstnek az ásványszennyektőli megtisztithatása modjának föltalálása aligha nem legnevezetesebb találmányaink. Mindenesetre nehczebb valamit eredetileg föltalálni, mint a föltaláltat módositni, s bár kávés machináink nehány év óta legalább tizféle módositást kaptak, mégis e módositásoknak csak egyikét sem nevezhetjük magyarnak. De minek is törnők mi uri fejeinket illyes bolondságok föltalálásában; izzadjanak ezeken németek, francziák, angolok, s majd mi jó drágán megvesszük tőlök; mert pénzünk, hála az égnek, elég van, s a pénzt valamiért leolvasni sokkal könnyebb, mint valamit föltalálni. Lalich József iskolamester veszettség elleni orvosi találmányát, melly hihetőleg azért hangzott el a hazában minden következmény nélkül, mivel sikere hosszu, rendes, a magyar nép jellemével össze nem egyeztethető bánásmódot igényel, nem is említve, csak Kliegel betüszedő gépére és Vass Imre éghetlen házfödeleire hivatkozom annak bebizonyitására, hogy a magyar még most a magyarnak hasztalanul iparkodik valamit föltalálni; mert ha csak azt nem találja föl, hogyan lehet sárból, kőből, vas-, réz- és ólomból aranyat csinálni, bizony más akármi egyébkint hasznos talalmányát nem becsülendi ugy, mint a külföldnek leghaszonvehetlenebbikét, mellyet gyakran még kölcsönözött pénzen is drágán megvásárol.

Egykor Keszthelyen több napokig mulatván, a hires Georgiconnak minden nevezetességeit s többek közt különféle mesterséges szántovető ekéit is megszemléltem; azután az istállókban a lovakat, szarvas marhákat nézegetvén, egyszerre szemembe ötlöttek az udvaroni sok közönséges majorekék. Midőn kérdeném: hát ez a sok eke mire való? azt felelék: „ezek a mindennapi ekéink, mellyekkel szántatni szoktunk.“ Hát, kérdem továbbá — mire valók azon drága s mesterséges ekék, mellyeket előbb nézegeténk? „Oh uram — feleltenek — azok csak ritkaságnak vannak ott a szárazon minden haszon nélkül, mig a haszonvehetők idekün áznak.“ No helyesen — gondolám magamban — s távozám.

E tapasztalás hasonlit egy másikhoz, melly magamon történt. Egyszer szerencsétlenségemre igen szép testü, szarvu s jó husban levő pár ökröt találtam venni; ha valami terhesebb munkára befogattam, béresem nyomban azt mondá: „ej uram, kár ezeket az ökröket illy munkával gyötreni, mert megromlanak“; ha olly takarmányt adattam nekik, mint többi marháimnak, ismét azt mondá: „ej uram, kár ezeket illy rosz takarmánnyal tartani, mert megromlanak.“ S erre azt felelém: no hát adjuk el, mert én az ökröket nem dicsőségnek sem azért nem tartom, hogy jól egyenek és semmit ne dolgozzanak, hanem hogy legalább valamivel többet szolgáljanak mint megesznek. S ebben az oeconomiának nem megvetendő kulcsa fekszik, mert, tapasztalásom szerint, egyik per excessum jól tartja marháját, a nelkül hogy munkára illőleg szorítná, a másik — perse a többség — per excessum megzsarolja, a nélkül hogy ennie eleget adna.

Vidékemen most a nagyobb urak nyakra főre veszik a külföldön készült drága cséplőgépeket; de alig cséplteltnek el velök nehány keresztet, azonnal vagy a gép lesz egészen haszonvehetlen s félretétetik, vagy a rosz munka, sok igazitás, idővesztegetés és hozzá megkivánható iszonyu ember- s marha-erő miatt az ezerekbe került gép szépen nyugalmaztatik s a cséplők a szokott régi cséphez nyulnak. A szecskametszők nem különben iszonyu áron megvásároltatnak, haza hurczoltatnak, s miután egy két köből próba — de rosz — szecskát metszettek rajtok, azonnal mint a holt test a földbe, ezek is valami receptaculumba tétetnek, a nélkül hogy többé föltámadnának. Jár szájunk, hogy a népen segitni akarunk, tettleg pedig minden törekvéseink oda irányozvák, bár minden munkánkat gépek által végezhetvén a szegény népet egészen nélkülözhetnők s mindennapi kereset- s kenyerétől megfoszthatnók! Azonban a külföld, különösen német szomszédaink, ennek csak örülhetnek, mert mig mi illy bohók maradunk, addig ők könnyen gyarapodhatnak; ha pedig szemeink megnyilnának s illy módon pénzünket nem vesztegetnők, aligha azt nem mondanák: „no végre a sok lárma által csakugyan elértük czélunkat, s nincs ki zsebünket tömje.“ Hátha még a kézi mesterségekben sem szorulnánk rájok, valljon mi történnék? Bizony aligha meg nem átkoznák azon órát, mellyben minket a miatt kárhoztattak, hogy hazánkban a művészet s mesterségek nem virágoznak; aligha nálunk a pénz nem szaporodnék, nálok pedig kevesbednék.

Industria. Az igaz, industriánk nincs, mert egész hazánkat általában véve, bátran mondhatjuk, hogy földünknek csak negyed részét müveljük használjuk, három negyedét pedig, noha legalább még egy negyede igen haszonvehető volna, hasztalanul tiporjuk; s valamint igaz, hogy azon határ, melly mostani industriánk mellett ötszáz léleknek csak szüken nyujt táplálékot, kettőzött industria mellett legalább illy táplálékot ezer léleknek nyujtandhatna: ugy igaz, hogy egész hazánk olasz vagy angol ipar mellett mostani 10—12 millió népessége helyett 20 milliót is türhetőleg eltartha-

tandna. De én e körülményt inkább hazám szerencséjének mint szerencsétlenségének tartom; mert kinek van valószinübb jövendője, egy 75 éves aggnak, vagy egy 25 éves ép egésségü ifjunak? Én csak nyolczszáz pengő forint évi jövedelem mellett is inkább lennék ma 20 éves fiatal ember, mint 100 ezer ezüst forint évi jövedelemmel biró 75 éves Wellington herczeg, még azon esetben is, ha az minden historiai nevezetesség s jelentőségét rám ruházhatná is; mert annak valószinü jövendője legfölebb csak nehány nyomoru, tehetlenségben töltendő év, mig az enyim legalább 50 életteljes lenne. Azon nemzet, melly az industria legfőbb fokához közelit, hasonlit egy agghoz, mig a mi industria nélküli hazánk egy 25 éves ifjuhoz, s miután a természetben nincs megnyugvás, igazi megállapodás: az industria tetőpontjához közelitő nemzetnek vagy enyésznie, mulnia, vagy egészen buknia kell, hogy alábbról kezdve ismét fölfelé ballaghasson, s ugy napról napra csak szomoritóbb aggasztóbb lehet jövendőjébei kinézése; mig a mi kilátásunk több századokon keresztül folyvást csak boldogitóbb jövendőt tár elénkbe. Nincs is egyébre szükségünk, mint hogy egymás közt kezet fogva őszintén egyetértsünk, erősek lenni törekedjünk, miszerint vérrel szerzett hazánkat valami önkényü despota törekvései ellen egész sikerrel védelmezhessük; mert ha külellenség le nem győzhetend bennünket, ha min magunk pártoskodás, egyet nem értes által magunkat meg nem gyilkoljuk: bölcs kormányunk alatt s dicső alkotmányunk mellett az industriának hazánkban mulhatlanul élednie s fejeinkre derübb napokat hoznia kell. Szerencsénk, mikép még attól sem kell tartanunk, hogy az industria hazánkban, mikint sok uraink igen szeretnék, sebes vágtatva nem emelkedendik, mert mindenesetre jobbb, ha mi azon pályát, mellynek átfuthatására három század kivántatik, négy század alatt s igy minden megerőtetés nélkül futjuk be, mint ha azt ötven év alatt megfutnók s enyésznénk vagy buknánk; mert jobb képesen hetven évig jól, mint mohón harmincz évig élni s halni; jobb izü folyvást egész életen át lassan lassan boldogulni, emelkedni, mint hirtelen legfőbb czélt érni s aztán vágy nélkül — ha lehetne — élni. A pénz az industriának tápja, mert a hanyag, nyugvó kereket mozgásba hozza, a népesedés pedig főemeltyüje, mert az embereket az industriára kényszeriti. Csak kénytelenittessék még ma vagy öt millió ember honunkból kivándorolni, fogadom, tiz év alatt ugy nézend ki hazánk, mint hajdan török háboru idejében; ellenben csak szaporitsuk meg népünket vagy tiz millióval, meglátandjuk hogy az industria tiz év alatt minden talpalatnyi haszonvehető földre — kivált ha szabad lesz — kitárandja munkás kezeit. Hogy tehát hazánkban mindekkorig csekély industriát veheténk észre, annak a pénz szüke és a népesség csekélysége voltak leginkább okai, mert a roppant terjedelmü föld is csekély industria mellett csak csekély népet tarthat, s igy egyrészt nekünk az igazi industriára eddig még szükségünk sem volt, mit szomszédaink hihetőleg irigylenek és azért industria nélkülieknek csufolnak, mert bár az industria szép dolog, a tapasztalás mégis azt bizonyitja, hogy az emberek industria nélkül jól élni sokkal jobban szeretnek, mint industria mellett, s csak itt ott találkozhatik ollyan ember, ki inkább szeret folyvást mindig dolgozni mint naponkint egy pár óráig, valamint jobban szeretnek hárman haromszáz holdat birni mint harminczan.

Közterhek. Én Franczia- s Angolhonban soha sem voltam, igy nem tudhatom, ha ott az emberek adót örömest fizetnek e, még kevesbbé tudom pedig azt, ha aránylag annál jobban örülnek e, minél több adó rovatik rájok;*) de csak morva, austriai és stajer urakkal, közemberekkel beszélgettem gyakrabban, kik azonban

*) Wildner Ignácz tanár szerint igen. *A szerk.*

egyhangulag igy nyilatkoztak: „wenn nur die Steuern und Abgaben nicht so gross wären!“ Midőn erre kérdém: hát nem örömest fizetnek az urak adót? „bizony nem ám“, felelének. Hát szeretnének kevesebbet fizetni? „bizony szeretnénk ám.“ Hát ha semmit sem kellene fizetni, szeretnék e? „bizony szeretnők ám.“ Hát miért fizetnek? „Azért, mert muss seyn“; hát ha „muss seyn“ nem volna, nem fizetnének? „Bizony nem ám.“ — S ime, e szomszédok piszkolnak minket, hogy a közterhek viselésében részt nem veszünk — minket, kik nagylelküleg önkint akarunk adót fizetni, mit hihetőleg direct vagy indirect kényszeritès vagy legalább fölszólitás nélkül a világon talán egy nemzet vagy kiváltságos nép sem cselekedett még soha; s ugyanazért van egy kis okom hinni, hogy szomszédaink adómentességünkért csak irigységből, mivel nekik fizetniök kell, piszkolnak bennünket. Azonban a mi nagylelküségünk sem eléggé tiszta, mert tudom, hogy azok közül, kik a nemesember megadóztatását legjobban sürgetik, legtöbben adósak még a Museum- s nemzeti szinházra, s a tettleges adófizetésben is hihetőleg mindig utólsók lesznek! No de már mondám, hogy a külföld gáncsait mibe sem kell vennünk, mert az hazánkat nem ismervén, igazi bajainkat nem tudhatja, rólok nem itélhet.

Egészen másképp van a dolog honi tudós reformereinkkel, kik az egész hazát kivül-belül jól ismervén, a népnek minden legkisebb bajait, nyomorait, kivánságit jól tudván, s mint okos emberek a nyomor s inség elleni gyógyszerek kitalálása s alkalmazásában is gyakorlottak, a többi hazafiak figyelmét mindazokban, miket a hon jövendője, boldogsága felől mondanak, egész mértékben birják. Én legalább részemről megvallom, hogy e jó uraknak világot nyujtott nyilatkozatukig rémitő tévedésben valék, azt hivén, hogy bajainknak legelső s legnagyobbika tagadhatlanul a szegénység, ez pedig a többinek szülő anyja; mert minden nyelv azt rebegi: „szegény vagyok“, vagy azt: „nincs pénzen“; a szegénység pedig nemcsak a nyomort szüli, mellynek következtében millióknak éhezni, szomjazni, rongyosan járni kell, hanem azt is, hogy adót nem fizethetünk, rosz kunyhókban lakunk, rosz utakon járunk, tudatlan, neveletlenek, részben erkölcstelenek vagyunk s industriánk nincsen; mert hogyan épithetünk szép házakat, jó utakat, hogyan tanittassuk neveltessük gyermekeinket, hogyan kezdjünk javitni szépitni, egyengetni ollyast, mi sok munkás kezeket kiván, termeszteni, ha pénzünk nincsen? Ha én B... falubeli minden egyes jobbágynak még ma harminez hold jó földet, tiz hold jó rétet és százezer ftot adnék: fogadom, tiz év mulva B... határa édenné, kunyhóji tisztességes házakká, fiai finomul nevelt urfiakká, paraszt lánykái zongora mellett ülő kisasszonyokká változandnak át, földjeik mindent, mi hasznot hozhat s kéjelmet szerezhet, termendnek; lesz a faluban szinház, kávéház, bálház, casino stb. pedig a nélkül hogy mostani törvényeinket csak egy jottával szaporitni, kevesitni, vagy azokon csak egy betüt is változtatni kellene. Szegénységünket pedig leginkább az okozza, mivel uraink részint külföldön költik el pénzöket, részint avval, mit a haza nyujt, meg nem elégedvén, mindent drága pénzen külföldről hozatnak s ennek következtében pénz szükében lévén, a népnek folyvást jó bérért munkát nem adhatván, azt henyélésre, s mi abból természetesen következni szokott, erkölcstelenségre mintegy kényszeritik. Ez vala hitem, s miután gondolám, hogy a vagyonosság, a szegénység megszünte mindenki bajait megorvosolandná, nevelést, industriát, jobb utakat, kereskedést, gyárakat s igy minden jót önkint s magától mint természetes következményt idézendne elő: természetesen csak azt gyanithattam, hogy reformereink leginkább a vagyonosságra vezető utakat módokat szemelendik ki, s azok sikerithetésére forditandják minden testi s lelki tehetségöket, erejöket; azonban,

mondom, rémitőleg csalatkoztam, mert a szegénység csak mellékes, alárendelt s figyelmet alig érdemlő bajnak találtatott.

Miután azt megtudtam, hogy a szegénység hazánkban csak csekély baj, azt meg fűtől fától hallanom kelle, hogy a nyomor s baj iszonyu, annak mulhatlanul orvosoltatnia, az egész hazának átváltozni s alakulnia kell; miután ennek következtében az egész haza e nagy munkát megkezdendő már mozogni indult: bizony én is folyvást kivánesiabb levék megtudni, valljon miből állhat e roppant baj? Azt láttam, hogy a nép, a korcsmai verekedéseket és restauratiói zajongásokat kivéve, békességben él, azt senki nem bántja, hogy ép, egészséges, jól eszik iszik, kivált ha van mit; láttam, hogy tökéletes szabadságot élvez s még gonosz tettekért is csak ritkán fenyittetnek meg nehányan félig meddig. Ezekben semmi bajt észre nem vehetvén, távolabb kezdém azokat keresni, s tapasztalám, hogy a nép között nagy rendetlenség uralkodik, egyik a másikat szabadon lopja, károsítja; hogy a panaszlók és sértettek igazi elégtételt csak ritkán s akkor is csak évek mulva kapnak; hogy sokaknak rosz és kevés földjök rétjök van, rosz széna, gabna termésök volt, vagy a jég mindenöket elverte stb.; de azt gondolám: ezek mind a szegénység cathegoriájába tartoznak s ismét csak ott valék, hogy a szegénység első s legnagyobb bajunk, mellyet, ha lehetne, orvosolnunk kellene. De még most sem hittem magamnak, hanem ujolag s személyesen kezdék kérdezősködni uraknál, nemesek, polgárok, parasztoknál: mi bajatok? s ismét csak azt válaszolák: „uram a sok házi, családi bajokat, elkerülhetlen sokféle szerencsétlenségeket kivéve, egyéb semmi, mint hogy szegények vagyunk.“

Ezalatt reformereink fölfegyverkezett argus-szemekkel megvizsgálván sinlődő beteg hazánkat minden oldalról, igen sok halálos és veszedelmes sebeket, mint a haza valódi bajait, födöztek föl rajta s azokat szakonkint a haza népével tudaták, nem mulasztván el egyszersmind hozzájok hathatós gyógyszereket függeszteni s ajánlani. Halljuk e sebeket s gyógyszereket!*)

Sebek. 1) Az esküdtszékek hija; mert ezek nélkül akármi hazában személyes s vagyonbeli bátorságot még képzelni sem lehet. 2) Az ősiség; mert a hitelt öli s a birtokot bizonytalanná teszi. 3) Majoratus és Senioratusok; mert nincs roszabb mint azon engedmény, melly mellett a föld olly kezekbe kerülhet, hol szabadságát örökre elveszíti; mert nincs veszedelmesebb, mint kevés kézben sok birtok; mert nincs esztelenebb dolog, mint hogy az, ki már rég földének porába vegyült, az utókor minden nemzedékeinek törvényt szabjon és a földet szeszélyének vaslánczaival örökre leköthesse annak, kinek tetszik. 4) Zágrábi gunydal; mert a magyar nemzetiséget sérti. 5) Egy, Laibachból visszautasitott magyar vándorkönyv; mert a magyar nyelvet a német ellenében háttérbe taszitja. 6) Egy nagy katonai verekedés; mert katonai uralkodást és hatalmaskodást visel homlokán. 7) A zágrábi restauratio; mert az ilir párt erősebb volt mint a turopolyai, magyarokhoz szitó nemesség. 8) A primás joga, melly szerint a királyi táblához ülnököket nevezhet; miért? nincs ok. 9) A püspökök főispánysága; miért? nincs ok. 10) A magyar egyház rómaitóli függése; miért? nincs ok. 11) A vegyes házasságok meg nem áldása; miért? azért, mert szokásban volt s nem szép embert meg nem áldani stb.

*) Megengedjen a t. olvasó, ha e sebek s gyógyszerek előadásában chronologiai rendet nem tartok s talán több sebeket s gyógyszereket meg sem is emlitek; mert gyarló, feledékeny ember lévén, nemcsak arról feledkeztem meg, mellyik seb s gyógyszer tudatott velünk előbb vagy utóbb, hanem több seb s gyógyszer is igen könnyen esett ki eszemből, utánok fürkészni pedig alig érdemlendné meg a fáradságot.

Gyógyszerek. a) Ha a papoktól a jószágok elszedetnek; b) ha a czéhek eltöröltetnek; c) ha a parasztok birtokot szerezhetnek; d) ha a testi büntetés végképen eltöröltetik; e) ha Pesten reformatus főiskola állittatik föl; f) ha a két protestans vallások összeolvasztatnak s egy harmadikat vállalnak el; g) ha honoratioroknak a voksolás megengedtetik; h) ha a mészárszéki jog eltöröltetik; i) ha az előfogatok megszüntettetnek; j) ha a nemesség ezután adót fizet; k) ha a fiumei vasutat elkészitjük; l) ha nyilványos törvényszékeket állitunk; m) ha az árszabások eltörültetnek; n) ha a hónapok neveit télelő, télutóra átváltoztatjuk: — akkor a haza meggyógyul, minden baj s nyomor megszünik, minden ember boldog lesz!

Már most reformereink sem több sebet nem találnak hazánkon, sem több gyógyszereket nem tartanak szükségeseknek többé, mert a mellyek még itt ott emlegettetnek, inkább csak kis sérülésnek mint igazi sebnek, inkább csak megszokott házi orvosságnak mint orvosi rendelménynek tekinthetők, s igy váltságunk annál hihetőbb — mondhatni annál bizonyosabb. Az egy, fönebb a gyógyszerek közül feledékenységből kimaradt népnevelés volna még itt megemlitendő; miután azonban a népnevelésnek véleményem szerint leginkább arra kellene hatnia, hogy a nép erkölcsét szelidítse, nemesbbitse, azt a folyvásti készakarvai kártételektől visszatartóztassa, szivéből a nemtelen irigységet számüzze, fölösleges fényüzéstől, borozás- és pályinkázástól megóvja, munkásabb, szorgalmasabb s takarékosabbá tegye, s igy némileg szegénységéből is kiemelje: ugy vélem, annyival szükségtelenebb itt a népnevelést megemlitni, minél bizonyosabb, hogy a nép szegénysége csak csekély, mellékes, a nép erkölcstelensége pedig épen semmi hazai baj vagy sebnek nem találtatott; — pedig aligha a minden gyógyszerek között legtöbbet igérni látszó fiumei vasutnál és nemesek részbeni megadóztatásánál is boldogitóbban nem hatandna hazánkra.

Sebek. Miután országszerte kimondva s elfogadva lön, hogy a beteg hazán segitni kell és az elősorolt sebek s gyógyszerek a haza népének kihirdettettek: természetesen valamint hajdan Kant philosophiájáról még a szolgálók is a konyhákban beszélgettek, ugy most ezen sebek s gyógyszerekről minden tanultabb ember folyvást vitatkozott s tanakodott — egyik a sebeket is halálosaknak, a gyógyszereket is czélszerüeknek ismervén, a másik pedig mind amazt mind ezt tagadván.

Végre e sebek s gyógyszerek a megyei hatóságoknak is fölterjesztettek s ezek országszerte már harmadfél év óta folyvást tüzesen — néha ólmos botok közbenjöttével is — tanácskoznak fölöttök, de természetesen — a mint előre gyanitható volt — azon következménnyel, hogy általányosan egyik seb sem ismertetett el valódi sebnek, egyik gyógyszer sem találtatott igazi gyógyszernek országszerte; sőt gyakran történt, hogy mit egyik megye sebnek nyilvánitott, azt a másik gyógyszernek találta, mit egyik gyógyszernek állitott, azt a másik halálos sebet hozandónak vallotta, mint tudniillik országszerte elszórt reformereink egyik megyében többen, másikban kevesebben voltak, részökre több kevesebb korteseket nyertek, és a többség által a fejéret feketének, a feketét fejérnek kereszteltethették — annak világos jeléül, hogy hazánk se nem olly sebhedt még, mint reformereinktől állittatott, sem nyavalyája nem azon szerekkel gyógyitható, mellyeket ők ajánlottak. Sőt voltak elegen, kik a sebek s gyógyszerek nagyobb részéről nyiltan azt mondák: „illy gyógyszerek csak azoknak valók, kiknek semmi bajok, s illy tárgyakkal csak azok bibelődnek, kiknek más dolguk nincsen; mert a kinek csak egy foga fájna is, illy szereket nem használna, s kit csak kétszáz forintig exequalni akarnának, illy dolgokkal alig foglalkoznék.“

Annyi azonban nagyon hihető, hogy ha e sebek s gyógyszerek megyei hatóságok elébe nem terjesztetnek, harmad-fél év óta az egész ország összes megyei gyüléseinken — számszerint mintegy 520an — talán háromszáz ezer emberrel kevesebb jelenik meg, és ha mindenik általán véve e miatt csak másfél napot veszitett, csak egy váltó forintot költött el haszontalanul, honnemléte miatt csak egy forintára kárt vallott: legalább hatszáz ezer fr. és négyszász ötven ezer napszám szegény s industria nélküli hazánktól mindörökre elveszett. De ki tehet róla, ha a sebes haladás illy áldozatokat kiván?! Talán e pénzzel s napszámmal egy igazi hazai sebet tökéletesen begyógyithattunk volna! — *K—u J.*

Figyelmeztetés a czéhekre.

(Folytatás.)

Ezért gondolom, minden sophisticus elménczkedéseink daczára, a kénytelenség legjobban fejtheti meg azon kérdést: valljon városokban el kellett e tovább is türni azon czéhszabályt, melly szerint csak czéhbeli mester üzhesse e vagy ama mesterséget? Gondolom ugyanis, a statusnak van joga, sőt kötelessége, a szegényebb és nem épen csudatehetséggel felkészitett polgárok nagy tömege életének biztositásáról valami csekélységet aggódni. Gondolom, városokban, hol a polgárok, hamuhordók, targonczások, sőt az inség miatt még a keritők stb. száma ugy is elegendő, hol kaszával, kapával a szegény mesterember magán, mint faluban, nem segithet, hanem csak tője, ollója vagy tőkéje után kénytelen számos gyermekeivel együtt tengődni, gondolom, szoros kötelessége a statusnak, e tiszteletes nagy polgári sokaságot egykét uzsorás, mindent felfalni vágyó speculansnak vagy tőkepénzesnek telhetetlensége ellen ótalmazni, neki martalékul nem adni. Ha a kölcsönpénznél kárhoztatjuk az uzsorát, kárhoztatnunk kell a polgárok nagy sokaságának rovására romlására alapitott, ferdén magyarázott iparüzésnél is. Vagy talán okosabb, ha az együcsoportosult nagy sokaság először kenyérkeresetétől megfosztatik, azutánpedig a szegényadóból számára leves főzetik, vagy hogy munkája legyen, milliókba kerülő szükségtelen várak, bástyák épitése terveztetik? A gondos atya egész háza nepéről szorgoskodik, és nem engedi, hogy erősebb gyermeke vagy szolgája a többi gyengébb elől a tálat elvegye.

Ha azért a két rosz között, t. i. a czéhek kikiáltott egyedáruskodása és a tisztes középrendű polgárok nagy részének különben bekövetkezhető kenyértelensége között kell választani: városokon minden esetre a czéhek biztositását kell eltürni. Ugyanis a kenyérkereset bizonyossága felette hathatós ösztön a polgári becsületességet és erkölcsösséget sürgető czéhszabályok megtartására, az alsóbbrendű előljárók iránti engedelmesség megőrzésére, mellynek pedig kétségen kivül nagy befolyása van a felsőbb tisztviselők őszintébb tisztelésére is. E mellett sok ezernyi családnak táplálttatása is emberiebben és biztosabban van elintézve, mellyek különben a becsület és jó rend rovására kénytelenitetnének majd minden aljasodásra vetemülni, mikor a föld és szolgálat nélküli szerencsétlenek földi reményöknek egyetlen menedékét, két kezök munkáját, véres verejtékök hullatását, kénytelenek nehány telhetetlen dusgazdagnak ugy lekötni, hogy se jobbra se balra soha meg ne mozdulhassanak, hanem mint egykor az inség szoritotta egyiptusi nép a Fáráóknak, ugy a kézmüvesek is a bankiróknak, gyárnokoknak tettleges rabszolgái legyenek.

A status szorgoskodván egyházi s polgári tisztviselőinek, szolgáinak, valamint a katonaságnak rendes fizetéséről és nyugpénzéről, hát illy tömérdek becsületes polgárok nem érdelmelnék meg ezen csekély kis figyelmet, hogy munkájok, munkájok és iparkodásuk után pedig életök némiképen biztositassék? hogy legnagyobb részöknek verejtéke, becsülete ne jusson nehány pénzében kevély s püffedező megtestesült mamonnak osztályékául? Könnyebb bizonyosan, azon nehányra, kik természeti hajlamuknál fogva rendes tanulás nélkül is alkalmatosak valamelly mesterség üzésére (Pfuscher) vagy alapos ismeretök lévén, szegénységök miatt elégtelenek a czéhbei állásra (Stöhrer) — könnyebb, mondom, ezen kevesekre a czéhbei felvételt megkönnyiteni, mint a czéhek elrontásával okozandó erkölcsi s polgári sok roszat orvoslani.

Érdekében áll azért a polgári társaságnak, inkább nehány egyéneknek minden olly tulnyomósságát akadályozni, melly által sok más iparkodó polgárok becsületes és egyetlen keresetöktől megfosztathatnának, hogysem akármelly ürügy alatt egykettő rendkivüli gazdagodásának kaput nyitva, a tisztes valódi közép osztályt feláldozni, testi- s lelkiképen bilincsre fűzni. T. i. nem az akármelly uton szerzett pénz által boldog a status, hanem inkább az erényes és jámbor polgárok minél nagyobb száma által.

Korlátoltassék tehát, a mennyire szükségesnek találtatik, a szorosabb értelemben vett czéhek egyedárussága; szünjenek meg minden esetre az ugynevezett zárt czéhek (Gilden) vagy a még ezeknél is rosszabb kézmüvesi zárt osztályok (Kasten) mellyek t.i. amazokból eredve, a mesterségek üzését szinte csak az abban születetteknek engedik meg; de gond legyen ám arra is, hogy mikor a mesterembereknél létező könyörgő, könnyen mellőzhető és alig monopoliumnak nevezhető mesterség egyedüli üzhetése elnyésztetik, ugyanakkor a gyárosok, nagykereskedők, bankirók parancsoló és igazán irgalmatlan monopoliuma ne állittassék fel; mert alig hiszem, hogy boldogság lehessen a statusra, ha egykét gazdag gyáros megbuktával vagy gyárának akármelly okból bezárásával ezerek jutnak koldusbotra, minthogy napszámosi béreskedés lévén egész életök, csak a napira viradnak, holott ha mindezen ezerek, mint czéhbeli mesterek, tulajdon bár szegény kenyerökön tengődnének, ha évekig sem lenne mesterségöknek rendes folyama, mégis megelégedettebben élnének, külön gunyhóikba vonottan, és ezer más uton ki tudnák magokat segiteni a perczenetnyi inségből. Példák ebben a falukon élő számos szegény takácsok, kik ha három évekig nem terem is len vagy kender, zendülésről még nem is álmadoznak, mint a juliusi revolutiot eszközképen kezdő és kivivni segitő kenyértelen gyármunkások; mégsem vesznek magoknak fenyegető állást, mint Anglia gyárvárosainak burgonyátlan és földönfutó boldogtalanai! Minden aranynak megvan a maga salakja.

3. A polgárok szabadsága. Törvényes felsőbbség alatti egyeztéből, ennek felügyelése alatt, szerkesztik magokat a czéhtársulatok; tulajdon testületöket illető ügyeikben gyüléseket tartanak; keblökből előjárókat választanak; ezek által czéhügyeikre figyelnek; ezeknek tisztelettel engedelmeskednek; a körükhöz tartozó kihágásokat fenyitik; társulatuk tagjait magok veszik és avatják föl; a nekiek engedett jótétemények élvezésére azokat magok szabadítják föl. Tulajdon házaikban és tüzhelyöknél élvén, nem függenek semmi zsugorinak kényétől; és habár szegények is a czéhtagok, mégis élvezik az élet örömeit, sorsuk szerint tisztességesen élnek, gyermekeiket becsületesen nevelik. Mindezt a czéhnélküli cseléd vagy napszámos ritkán vagy soha sem teheti. Van tehát a jól rendezett czéheknél törvényes ótalom alatti előljáróság, van tanácskozható és intézkedhető tehetség, van függés; és minthogy a sophismus fenekedései a czéhtagokat meg nem maszlagositották, van közöttök engedelmesség daczolás nélkül, van intézkedés ármány nélkül, van valódi moralis szabadság, több mint a hol gondolnók.

Ha csekély is, mit a czéhek igy felsőbb engedelemből a polgári élet legbecsesebb füszeréből birnak, de felette hasznos az alsóbbrendű szegény polgárok között a becsületérzés fentartására, polgári tekintetök, életök, boldogsásuk élvezésére, önmagok becsülésére. Árnyék mintáját viselik a czéhek a közálladalom egész nagy corporatiojának és egész szerkezetökben valódi csiráját rejtik azon polgári boldogitásnak, melly a társas életből a társaság minden tagjaira kiárad. Itt szokik practice az együgyüebb polgár a törvények lelkiismeretes tiszteletéhez; itt kezdi czéhbeli előjáróiban a felsőbb hatóságokat figyelemmel tisztelni, itt tanulja a polgári szabadság drága kincsét szeretni, itt tanul a közért, vagy is a hazáért, élni s alázattal engedelmeskedni.

Czéh vagy czéhhez hasonlitó, törvényes szabadsággal felkészitett kisebb társulat nélkül sok részben gőzös ábránd, kábitó csalás a szegényebb polgárra a szabad ország büszke neve. A szegényebb polgárra mondom, nem a gazdagabbra. A gazdagabbak ugyanis valamelly erőködés által mégis csak kivivják magoknak a kivánt polgári szabadság jótéteményeit, mellyekre ha egyszer szert tehetnek, már Paris utczáin büszkébb gőggel nézik le a szegényt, mint a kajánsággal vádolt született aristocratia valaha tehette. De nem igy áll a dolog a czéh nélküli szegényekre nézve, kik habár ollykor tapasztalják is a szabad alkotmánynak némi kis boldogitó sugarát, nincs mindazonáltal valóságos polgári életök, és midőn csupán a fékező fenyitékek rettegése alatt vadon szédelyegnek, nem egyebek mint tettleges rabszolgák.

(Folytatása következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

97. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. December 8.

Vázolat Oroszországról.

A legujabb politikai események az alsó dunamelléki tartományokban Európa figyelmét ujolag a czárok birodalmára irányozták, s a magyar időszaki sajtó ezen honunkat olly közel érdeklő ügyet olly bőven s annyi nemes hévvel tárgyalta, hogy még német szomszédaink figyelmét is felébresztette. Legujabban a Pesti Hirlap s a Világ olly mélyen merültek a politikai probabilitások s conjecturák tömkelegébe, hogy az olvasó a magokban teljesen igaz, de összeállításukban s belőlöki következtetésekben kevés practicai tanuságot nyujtó tételek megemésztése fáradalmában kérdezi, a hosszu beszédnek mi legyen rövid értelme, a nélkül hogy más sülne ki mint: „ovakodjunk a muszkától!“ min ugyis senki sem kételkedett. Legyen tehát mindezen virágdús deductiok után szabad, némelly száraz statisticai adatokat, mellyeket e lapok egyik legbuzgóbb dolgozótársának, mint szemtanunak, köszönünk, t. olvasóinkat nem annyira megismertetni, mint azokat ujra ez alkalommal emlékezetökbe hozni, nehány igénytelen nézeteinkkel bővítve, mellyeknek politicai belbecse magára hagyatván, practicai igazságuk s alkalmazhatásuk legalább aligha kétségbe fog vonathatni.

Oroszország, e mérhetlen birodalom, összesen 336,000 □ mérföldet foglal magában, miből Európára, Lengyelországot ideértve, 75,154 □ mérföld, Ázsiára 270,346, az amerikai birtokokra pedig 17,500 □ mérföldnél több számíttatik. E területen legujabb orosz statisták szerint mintegy 60 millió ember lakik, melly összegből csak Európára 47 millió számíttatik, közülök egyedül szláv 45 millió és 43 millió görög egyházhoz tartozó. Schubert számitása szerint Európában mintegy 609 lakos esik egy □ mérföldre, Ázsiában 38 és Amerikában 2 és 3 közt. Az egész ország 1742 millió porosz holdnyi területet képez.

A rendviszony következendő:

Örökös és hivatal-nemesség	900,000	egyén;
A papság családjaival . .	900,000	„
Minden rendű polgárok . .	4,300,000	„
Szolgáló osztály a városokban	1,500,000	„
A parasztrend	47,000,000	„

Itt azonban megjegyzendő, hogy a polgárrend az utóbbi években tetemesen szaporodik, valamint hogy a megtelepült katonák száma, melly már mintegy 2 milliót tesz, nincs ide számitva. A parasztrend közt van mintegy 21 millió örökös jobbágy (Leibeigen) 2 millió telekbirtokos (Einhöfner) azaz ollyanok, kik telkeiket saját birtokul szintugy mint a nemesek tartják, az egyéb nemesi előjogok nélkül; a többi parasztok részint koronaiak, részint urbéresek, kik nem örökösök, hanem a telkeket, mellyek tulajdonképen a korona vagy a földesurak tulajdona, használják s mellette adót fizetnek pénzben, termesztményekben, vagy robotban.

Ezekhez nem számítvák az Ázsiában pásztor állapotban létező néptörzsökök. — Minden parasztok, örökösek ugy mint nem örökösek, földhöz tapadtak (glebae adstricti.)

A nemesség kétféle; az örökös nemesség, melly nem fizet adót, katonai szolgálatoktól ment, testi büntetéseknek (a felségsértést kivéve) nincs alávetve s még egyéb előjogokat élvez;*) és a hivatalnemesség.

Tizennégy (14) osztáy létez t. i. a statustisztviselők közt, mellyekből a 8 első az örökös nemesség minden jogait élvezi, az utóbbiak azonban csak a személyes nemességet, de mellyet utódaikra át nem örökösíthetnek. — A polgárok ugyan katona szolgálatra kötelesek, de megválthatják magokat.

Oroszország pénzügye, költséges háboruk által, a papirospénz behozatalát szükségessé tette, melly a papiros-rubel értékét negyed részére szállitotta. 1817ben a beváltás 27 percentnyi ezüsttel eszközöltetett.

Az egész statusbevétel 175 millió pengő forintra tétetik, mihez a fejpénz, mellyet egyedül a paraszt és a városi lakosság fizet, mintegy 34 milliót tesz; az obroik, vagyis a koronai javak telekbére, mintegy 11 milliót; a vámok 40,000,000 s a pályinka re-

*) Az itt emlitett nemleges előjogokat kivéve, az orosz nemesség semmi tényleges elsőbbséggel nem bir, ha csak a statushivatalnokok sorában nem áll. Az angol peer születésénél fogva gyakorolja törvényhozói befolyását, a magyar magnás mint illyen hivattatik meg az országgyülésre, a nemes részt vesz a megyék igazgatásában s közvetve a törvényhozásban; a német főrendű születésénél fogva kisebb nagyobb mértékben részesül a közigazgatásban: az orosz gróf vagy herczeg ellenben e tulajdonságaiban semmit sem igényelhet, hanem a legnagyobb birtok, legrégibb nemesség mellett közigazgatásilag nem egyéb — semminél. Csak a czár kegyes pillantásából várhat üdvöt. Ennek jobb megérthetésére esetet mondunk el, mellyet boldogult gr. Pálffy Ferdinándtól hallottunk, ezen minden gyengeségei mellett az észnek és szivnek legbecsesb tulajdonaival felruházott hazafitól. Ő nehány évek előtt Pétervárra utazott, hol is a czártól, ki őt még a bécsi congressus alatt megkedvelte, a legkegyesebben fogadtatott. Egy nap nehány udvari urak társaságában nyilványos vigalmat látogatván meg, nyájasan megszólittatik egy Bécsből ismert gazdag orosz herczegtől, ki fővárosunkban mulatása alatt a legfényesb főrangu társaságokban megkeresett s kitüntetett gavallér volt, „szerencséltetné őt más nap hazánál estvéli mulatságra;“ — mit honosunk köszönettel elfogadott. A herczeg távozta után kérdi egyik udvari ur: „Mit akart N. herczeg?“ — Holnapi bálára meghivott. — „S megjelenend kegyed?“ — Meg bizony, pedig örömöst. — „De a herczeg semmi rangu ember.“ — Semmi rangu? Hiszen régi nemzetségből származó gazdag herczeg. — „Ez mind igaz; de mindamellett mégis ő tulajdonképen semmi ember, s igy hozzá rangos statusszolga nem mehet. Azonban kegyed vidéki, ki illy dolgot sokkal könyebben vehet.“ — S elment Pálffynk a herczeghez, kinek pompás palotája legragyogóbb világtengerben uszott s a vendégeknek a legválogatottabb izlések özönét nyujtotta. A legfényesebb társaság töltötte a számos termeket, — de fájdalom — mind semmi emberek: herczegek, grófok, nemesek, tudósok stb. mind statusszolgálatban nem levők; s azért olly tanácsnok vagy senator, ki évek előtt mint vagyontalan jövevény a herczeg előtt mászott, most, miután akárminő szolgálatjai által a felsőbb hivatal-osztályékokba jutott, maga megalázásának tartaná a gazdag nyájas herczeget, kinek eldődei régi nemessége a Romanow családét tán felülmulja, palotájában meglátogatni. — A nemességnek ezen igen hatalmas osztálya kerüli a mennyire csak lehet a székesvárost, hol a bürokratiától lenézetik, s többnyire Moszkóban költi tömérdek gazdagságát, a muszka népnek nem épen legmegelégedettebb osztályát, a czárok tronjának nem legbiztosb oszlopát képezve. — E sajátságos állása az orosz főnemességnek nagyon figyelemre méltó s az orosz birodalom moralis erejének felvetésekor calculusból ki nem hagyatandó. *A szerk.*

gale 52,000,000 p. frtot hoz. Lengyolország mintegy 19,000,000 p. ftot fizet; a többit különféle más királyi haszonvételek nyujtják.

A kiadásokat mintegy következendő módon lehet fölvenni:

1)	A császár udvartartása	7,500,000 p. ft.
2)	Külügyi ministerium	3,000,000 „
3)	Belügyi ministerium	50,000,000 „
4)	Vallás- és oktatásügyi ministerium .	7,500,000 „
5)	Szárazföldi hadsereg	45,000,000 „
6)	Hajóhad	18,000,000 „
7)	Pénzügy-igazgatás, statusadósság kamatjai	30,000.000 „
8)	Különféle kiadások	45,000,000 „
9)	Lengyelország igazgatása . . .	18,000,000 „

A statusadósság, a mennyire tudva, 6—700 millió ez. ftot tesz.

Olly gyéren népesitett országban a földmüveléstől semmi tetemes sem várható, mindazáltal a legujabb időkben látszólagos emelkedésben létezik, minthogy a termesztés már 1820tól egész 1835ig 8,000,000 berlini köböl gabnáról 16,000,000ra emelkedett. — Az ipar és gyárügy emelkedése abból látható, hogy 1810b. 2270 gyár állott fen, 1828b. már 6000 volt, mellyek mostanig valószinüleg egy harmadával megszaporodtak.

Az orosz birodalom kormányformája korlátlan monarchia; a császárban egyesítve minden világi és egyházi főhatalom; mindazáltal különbséget kell tenni közte s egy ázsiai zsarnok kormány között, mennyiben először Oroszországban mind a három legfőbb hatalom, t.i. a törvényhozói, itélői és végrehajtási korlátlanul az uralkodó kezeiben egyesítve nincs. A császár korlátlan ur minden külügyekben s a hadseregnél; minden egyebekben kormány- és törvényszékek vannak oldala mellett, mellyeknek kötelességök a törvények megtartása s az egyes rendek jogai felett őrködni. E hatóságok következendők:

1) A statusministerium, 2) az országtanács, 3) az igazgató senatus, 4) a legfelsőbb egyháztanács (synodus) a görög egyházi ügyek számára.

A statusministerium áll 8 ministerből, nevezetesen: külügyek, had, tengerészet, belügyek, a császári ház, igazság, oktatásügy és pénzügy ministereiből; 4 főigazgatókból, a posták, vallási, birságok és középületek jövedelmeinek és kiadásainak revidenseiből; Lengyel- és Finnországok helytartóiból s azon tagokból, kiket a czászár a ministertanácsba meghiv. A ministertanács a császár vagy ennek helyettese elnöksége alatt tanácskozik; a kivitel az egyes ministerekre van bizva.

A statustanács a született császári herczegekből, a ministerekből és a császár által életfogytiglan kinevezett tagokból*) áll. Hatásköre, tanácskozás és vizsgálat minden ujan alkotandó törvények, minden uj rendeletek felett a status kormányzásban, végre megvizsgálása minden panaszoknak a kormányzóság ellen, mellyeket a kormánytanácshoz benyujtani szabad, de csak az igazgatás ellen általányosságban, nem pedig egyes személyek ellen.

A statustanács öt osztályékra szakad, a törvényhozásira, katonaügyire, belügyire és panaszira, pénzügyire és Lengyelország ügyebeliére. Itt leginkább megjegyzendő, hogy ezen osztályék határzatai nem kötelezők a császárra nézve. (Sic.)

Az igazgató senatus. E fontos hatóság a törvények őrjeül van felállitva s ezért ez első kötelessége is; ezenkivül ez teszi közzé a császári ukazokat, ez gyakorolja a legfelsőbb jogkezelést

*) Azon körülmény, hogy minden tisztviselők kinevezése egyedül a császártól függ, már eléggé megmutatja, milly természetü legyen a czári akaratnak általoki korlátozása. *A szerk.*

valamint minden polgári és fenyitő ügyek revisióját; ez még a ministereket is felelősségre vonhatja s a statusjövedelmek és kiadások felett őrködik; minden hatóságok alája rendelvék, sőt bizonyos megszoritások mellett minden polgári hivatalok kinevezése valamint a polgári hivatalokbani előmozditások is e főhatóságot illetik. Tőle nincs följebbvitel, még magához a császárhoz sem, némelly tulajdonkép meghatározott esetek kivételével. E főhatóság igen is megszoritó hatalma volna a császár korlátlan akaratának, s a senatus játszott is már gyakran fontos szerepet; minthogy azonban sem a katonai sem a kül- ügyekre semmi befolyással nem bir, hatalma tetemesen meg van szóritva; a császárnak ezenfelül még hatalmában áll a senatorokat kinevezni, kik azonban csak maga a senatus által és teljes gyülésben itéltethetnek el. A császár csak azáltal, ha személyesen jelen van, gyakorolhat behatást e testületre. *)

(Folytatása következik.)

A nemzeti szinház ügyében.

C'est vraiment la cour du roi Petaud. *Prov.*

Gróf Festetits Leo a Pesti Hirlap 192ik számában nemzeti szinházunk ügye forgatását, dolga méltánylását ajánlja minden honfinak; utasitása szerint tehát keblembe nyultam s honszeretetemmel számot vetve az őszinte szóval én is napfényre kiállani határoztam, annyival inkább, mivel reményem biztat, hogy ezen szinházi zavarok gyökeres okainak eltalálásában, a felfödözött csomó kioldásában, ha nem is olly ügyes mint némellyek, de annyival szerencsésb leendek. Gr. F. a fenforgó ügybeni csőd hirdetését nem sziveli, a magányvállalatban veszélyt lát, abból mindent mi rosznak s borzasztónak nevezhető, következtet, jövendöl; holott az a legártatlanabb sőt legszükségesebb lépés volt, miben általában nem rejlik ollyas, mi nemzeti intézetünket haladásában gátolhatná, vagy épen veszélybe dönthetné. Az okot pedig, mellynél fogva a csőd hirdetését elkerülhetlen szükségesnek itélem, igy magyarázom: szinházunk már a részvényes társaság idejében egyik s másik igazgatójával hasztalan kisérté meg szerencséjét; a részvényesek remélett czélukat el nem érhetni látván, sikeretlen áldozatuktól elállni, segedelmezésöket a czéltévesztett szinháztól megtagadni határozák, mi meg is történt; ez azonban a lelkes nemzet hathatós pártolására méltatott, s igy a nélkül hogy ujra szomoru árvaságra jutna, biztositott nemzeti intézetté lön. Bezzeg volt öröm, elbizás! félre már minden aggodalommal! mondák némellyek, van pénz, egyéb sem kell, majd megmutatjuk most a világnak, hogy kell haladni! stb.

Ha jókedvü művésztársaságunkat a boldogság arany idejében figyelemmel kisérjük, viszonyait taglaljuk s kivált jelen állását a régihez mérve vizsgáljuk, fajdalommal fogjuk látni, hogy helyzete most sok tekintetben szomorubb, sorsa szánandóbb mint valaha, mert hiteléből kiforgatva veszté közönségét s vele mindenét. S miért? csupán azért tisztelt olvasóm, mivel a négy száz ezer pengő forint mellett nem kapott dologhoz értő beligazgatást. Birjon szinházunk bár milliókkal, ha nincs közönsége, csak árvaintézet; adj a szinésznek vagy dalosnak tizszeres fizetést, s kedvetlen lesz, ha üres padoknak kell játszania, énekelnie; el fog restülni, ha nincs ébresztő, buzditó közönség; nem fog iparkodni, nem fog haladni, ha nincs kinek iparát, szorgalmát, haladását bemutassa, ha nincs, ki előmeneteléért megtapsolja. Van elég olly müvész, ki jobban tud örvendeni nyert tapsainak, mint bárminő másnemü jutalomnak;

*) Mindkét behatás pedig mindenható Oroszországban. *A szerk.*

pedig az érdemnek be könnyen megadhatnók azt. Kis jó akarat mellett egész éven át alig kerül egy pár kesztyűbe.

Szinházunk nem azért üres, mivel nincs a város közepére épitve. Schodelné, Carl, Hasselt, Schoberlechner, Wurda, Ole-Bull, Ernst, Liszt, Döbler s mások, télen nyáron, jó s rosz időben egyiránt meg tudták azt tölteni; de nemcsak az idegenek s vendégek, helybeli derék müvészeink is birtak illy vonzó erővel, midőn még jeles drámákat, válogatott szindarabokat, jó operákat s közbe közbe kedves ujságot hoztak szinpadra; de most, midőn minden viszszásan megy, midőn minden elhanyagoltatik, minden kedvezőbb alkalom elszalasztatik, s az egész ügy részrehajló, főrendezőre bizva, ki nem az után jár, hogy a máris sokfelé ágozott, szakadozott kis erőt egyesitse, nevelje, hanem azt ellenségeskedéseivel, opera elleni nevetséges dühöngésével, gyanusitgatásával, még inkább gyengitni igyekszik: csodálkozhatunk e, kérdem, ha intézetünknek illy körülmények közt mostani árvaságára kelle jutnia? Mi az okot nem magunkban szeretjük keresni, s örökké panaszlunk, hogy nincs részvevő közönség, erős akarat, nincs hazafiság s isten tudja még minő egyesület is, mellynek tagjait kicsikart esküvés legalább 6 éven át kergesse szinházba, mintha igazán kivánni lehetne, hogy az ember csak azért fizessen, hogy annak belzavarait lássa. Tegye meg nemzeti szinházunk mindazt, mit tenni hatalmában áll, s jó lesz dolga; igyekezzék olly beligazgatást alapitni, melly a müvészet s gazdálkodás titkaiba avatva, csupán a nemzeti nyelv kimivelése s a müvészet terjesztése, előmozditása tekintetéből működjék: s esküszöm, intézetünk nem sokára erősebb lábon áll, mint valaha. El fognak enyészni mindazon bajok, mellyeket majd ez majd amaz alaptalan okban kerestünk. A pesti német szinházat legyőzni nem nagy feladat; nemzeti intézetünk e kényes állásában is sok tekintetben erősebb, s minden bon ton daczára igen könnyen birhatná a nagyobb közönség részvétét. Ámde ezt ide édesitni, ide szoktatni kell; udvariasan kell velebánni; de nem ugy mint az jelenleg történik, hogy midőn például a német sógor gyönyörü Lindájával hizelg nagyszámu közönségének, ugyanakkor a mienk a porlepte száz éves és különben is szárazságban sinlő Alináját kergeti szinpadra, hogy innét a magasból olvasná meg az üres páholyok kerek számát. Nincs olly beligazgatóság, melly a müvészetbe avatva maga tudná megitélni, meghatározni, mi jó, mi rosz, mi közönség elébe való, mi nem? mi felelhetne meg ama nagy feladatnak, a dráma elősegélésének, a müvészet terjesztésének ugy, hogy egyszersmind a közönség kivánatainak is eleget tegyen; melly mint művészet avatottja szinészeinek, dallosainak imponalni is tudjon, s meg ne ijedjen, ha Thaliának egyik vagy másik hetvenkedő növendékje bizonyos esetekben megszökéssel vagy más hasonló fogással ráijesztene; melly a fejlődő szebb talentumokat ápolja, buzditsa, segitse, de idő előtti fölléptetésökkel a közönséget el ne üzze; s ez uraim a bökkenő.

Miután már intézetünk sokféle válogatásai után nem tudott hasonló szinü beligazgatásra bukkanni, az országos választmány kénytelen volt csődöt hirdetni. Szeretem föltenni, akarom hinni, hogy illy alkalommal csak ollyanok jelenendenek meg, kik komoly megfontolás után, tapasztalt erejökben, erős akaratukban bizva, a kijelelendő föltételeknek eleget tehetni reménylenek, s a nemzet bizodalmával illy szent ügyben visszaélni, belőle játékot üzni nem akarnak. A választmány uj próbát teend; intézetünk privát ember kezére kerülend, ki azt tizenhat ezer pengő forint évi segedelmezés mellett szabadon fogja kormányozhatni. Némellyek ugyan igy okoskodnak, hogy az országos választmánynak jelen czélja nem tesz egyebet, mint ha igy nyilatkoznék: te privát ember, nesze 16 ezer forint, csinálj vele, mit akarsz. Pedig korán sem annyit

tesz, mert noha azon vállalkozó minden intézkedéseiben, rendelkezéseiben teljesen szabad, s nem köteles mások által előre meghatározott bizonyos forma s elvek szerint igazgatni, köteles mindazonáltal a kijelelendő föltételeknek eleget tenni, mire az országos választmány, jogát fentartva ügyelettel leend. Abból pedig, mivel privát ember igazgatand, nem következik, hogy az ország már levette kezét s nem akar többé tudni az intézetről; akár egy, akár tizen igazgassanak, országos czimmel vagy a nélkül, bizonyos vagy bizonytalan fizetésért, nem kérdés, csak hogy haladó intézetünket kitüzött szent czéljához becsületes uton módon s biztos elvezérelje; s nyerjen bár szerencsés privát vállalkozónk százezereket, ne irigyeljük fáradozása jutalmát, mert megérdemli, ha megfelelni tud annak, mi annyi próba után még nem akart sikerülni.

És most, mielőtt ujra találkoznánk, igen szépen kérem t. cz. Mérey Móricz urat, sziveskedjék a szép nemhez intézett esdeklése ujitását vagy folytatását kissé elhalasztani; mert bizony szégyent vallunk, ha szánakodó nagylelkü hölgyeink hirtelen, mielőtt t. i. zavaros szinházunk magát összeszedhetné, látogatásukkal meglepnének. A helyett pedig kegyeskedjék inkább eszközölni, vagy eszközöltetni, hogy azon fertelmes pajtát, melly jelenleg valami lovas komediások számára épen a magyar szinház ajtaja előtt készül, parancsolnák valamivel odább, közelebb a németekéhez, kik a jövedelemben ugy is kárpótlás czim alatt részesülnek. *R—y.*

Figyelmeztetés a czéhekre.

(Folytatás.)

Avvagy mi különösebb boldogságot rejt a szabadság szép neve a nagy sokaságra ott, hol p. o. csekélyszámu gyárosok urai az egész tömegnek, mellynek ők, és csak egyedül ők, adnak a kényök szerint meghatározott bérért munkát? Hol a külsőkép tekintetes nagy épületek kinzó helyei a baromkint csigázott nyomoru emberi alakoknak, kik az ólban gegyült igás báromnál kevesbbé kiméltetnek; hol a roppant gazdagság mellett a kétségbe esett inség borzasztó jajjai minden nyomon hallhatók. Nem igy áll a dolog, hol a kézmüves polgárság becsületes czéhtársulatokban van foglalva, mert itt, a czéh körében, még a kenyerére alig virradó szegény is emberi méltóságának tettleges birtokában szól és foglalatoskodik. Ura ő a maga egész körének! Érzi, élvezi kicsinyben amaz édes örömet, mellyet más szerencsésebbek szabad szavok és cselekedhetésök által egész mertékben tapasztalnak, s mellyet az élet egyik legbecsesebb kincsének méltán tisztelnek. Valóban mind erkölcsi mind polgáriképen nagy jónak kell rejteznie a czéhek egész szerkezetében, különben nem volnának olly nagy szálka a sophisták szemében, kik ugyan szóval szüntelen a szabadságot kiabálják, de tettel az igazi szabadságnak mind lelki- mind polgáriképen a legkérlelhetlenebb ellenségei. Ellenségei lelkiképen, mert nagy részint materialisták; ellenségei polgáriképen, mert irgalmat nem ismerő zsarnokok, kik minden gondolható szin alatt harczolnak, hogy a zavarosban halászhassanak, hogy előbb utóbb, ha lehetne, a Krisztustól az emberi nemnek ajándékozott egyetlen és egyedül igaz szabadságot lerontván, magokat ugyan a baromiság féktelen gyakorlatába, a népeket pedig a rabság változtatott valamelly alakjába helyeztethessék! *)

Egyetlen fegyver a sophisták ellen, ha ferde czéljok és üres eszök minden alkalommal napfényre hozatik; ha a világ előtt fel-

*) L. a folyó 1842ik évi „Hirnök“ 57dik sz. a Berlini „Szabadok“ egyesületét.

fedeztetik, mikép feszelgésen kivül sem elül sem hátul semmi sincs bennök; hogy az emberi nemnek nem barátai, hanem ellenségei. Mert nagyon szeretvén a becsületes és tudós ember szerepét viselni, sok, igen sok jószivű, kivált fiatal embert megkábitanak; hazug önmagasztalással, üres ékes beszédjeikkel és tollukkal előidézik a forrongást, mellyre sem ok sem alkalom szükség. Az oppositonak minden nemét igen tudom tisztelni és az igazság kifejtésére elkerülhetlenül szükségesnek ismerem, de kivánom hogy feddhetetlen élet, isteni és emberi felsőbbség iránt magát jó szivvel megadó alázatos lélek kezeskedjék a szándék szeplőtlensége felett; de mit eddig a sophistáknál soha nem találtam, mert sem keblök, sem kezök nem tiszta.

Igy tünik ki a sophistai ferdeség a czéhek ostromlásánál is, ha a dolog végét tekintvén, látjuk, hogy nem szabadságot szerez a szegény de tiszteletes közpolgárságnak, hanem a mi csekély embert és polgárt ékesitő szabadságot bir is a czéhekben, azt is elrabolja tőle, midőn a kézmüvesek sokaságát, a czéhi testvéri intézkedéstől megfosztva, egyedül a rendőrség fenyitéke alá helyhezi; mintha nem volna sokkal üdvösb és nemesb a kisebb hibákért a hasonlóktól testvérileg fenyittetni, mint azokat vagy épen büntetlen hagyni, vagy miattok egyszerre, a polgári becsület koczkáztatásával, a felsőbb hatóság előtt lakolni. *)

Ugyan mit vétheltetek ti, számos igen becsületes mesteremberek, hogy a magokat majdnem az emberinem megváltóinak, szabaditóinak hiresztelő sopkisták a ti czéhtársulattokban birt és polgárt olly igen diszesitő csekély szabadságtokat annyira megirigyelhették? Vagy talán mivel szegények vagytok, tehát az emberiség legörvendeztetőbb ereklyéjének, a polgári szabadság árnyékának élvezésére is méltatlanok vagytok? Avvagy talán a sok üres szép szó kielégithet titeket, és mivel a sophisták szabadoknak, pedig egyedül általok szabadoknak mondanak benneteket, már szükségképen azoknak is kell éreznetek magatokat, habár azután minden csekélységért, mit magatok is elvégezhetnétek, a poroszlók tisztelkednek körülöttetek? habár azután, mint proletariusok — népsepreje — tulajdon ügyeitekben meg sem mocczanhattok? Vigyázzatok! a sátán első szüleinket csak kecsegtette, de szabadokká nem tette. Ismerjétek meg embereiteket, kik küzdenek, kik szenvednek a ti valóságos polgári élettekért, szabadságtokért, erkölcsösségtekért, de a szemtelen szájaskodással benneteket ámitó féktelenek szabadságtok őrjeinek ne véljétek. Felfuvalkodott hiúk ők, kik hiuságos érdekeiknek készek mindent, még emberiségteket és szabadságtokat is feláldozni, kiknek minden eszköz szent, csak fondorkodásaikat kivihessék.

Vagy ugye épen nagyobb szabadságot és még a czéh bilincseitől is felmentetést ohajtanak az emberiség boldogitására kiszközleni a czéhek ellenségei? Értjük. Azért köszönték meg ezen derék gratiát legujabban a kölniek fejedelemök előtt, és a nekik feltolt ajándékot ötven évi keserű tapasztalás után rimánkodva ohajtják visszaadni. Nem szabadság, sőt igenis nagy rabság a féktelen szabadosság. Ellenben erényes és csak engedelmesség feltétele alatt gondolható legnemesebb szabadság biztositatik a tisztes polgári osztály minden tagjának a czéhek jótékony subordinatiojában, midőn ott mindenkinek, mind tulajdon mind sorsosai ügyeiben illő befolyás engedtetik. De ettől az álszabadság hősei a czéhek elrontásával őket megfosztani törekednek; mert mig eddig testvéri

*) S mégis ugyanők kivánják az esküttszékeket. *A szerk.*

ellenőrködés alatt alázattal engedelmeskedtek, a czéhrendszertől felmentetve vad függetlenségben lesznek helyheztetve; és midőn eddig, a felsőség befolyása alatt, tulajdon és társaik ügyeiben némi kis befolyást gyakorolván, emberi méltóságuknak érzetét élvezhették, már ezután elszigetelve, a dölyfösök ellenében fenekedő suttogókká aljasittatnak. — Nem terhes hanem kedves bilincs az, mellyet ohajt, kér és keresve keres magának az ember, mellytől megválnia mindig hatalmában áll. Nem szorultak a kézmüvesek a sophisták prokátorkodására; van nekik életeszök; ha megunják a czéhrabságot, kitalálandják ők annak orvosságát, de addig ne toljuk reájok senki ábrándját.

4. A közállomány erősbülése. Ennek valódi erejét a polgárok nagy tömegének képessége, a közjóérti buzgósága és iránti hűsége eszközli. Mindez pedig a czéhrendszer által leghelyesebben remélhető.

a) Képesség. Egy ember, akárki legyen is, magában igen csekély lény és tehetetlen kész nyomoruság, a status organismusát tekintve pedig épen valóságos semmi, igazi holt elem, t. i. a közmonda szerint, egy zsidó nélkül megesik a vásár. — De bezzeg nyomossá válik a jó egyén a társaság által, midőn a társak segitségével testi s lelki tehetségeit kifejtheti, a hasonlók részvéte és helyeslése által törekvéseit neveli, vagy azok kárhoztatása miatt idétlenségeit mellőzi. — Családi s községi viszonyainkon kivül t. i. lelki tehetségeink kifejtése a kisebb más társulatok kötelékét is elkerülhetlenné teszi, ugy hogy minden egyes jó polgárnak valamelly corporatio tagjának is kell lennie, mellybe és melly által lelki tehetségeit, a status közboldogságára üdvösebben fejthesse ki. — Ez pedig a szegényebb polgárok nagy tömegére a czéhek apró testületei által leghelyesebben történik, ámbár némellyek épen a czéhekben akarják feltalálni a mesterségek kifejlődésének egyik főakadályát; mi pedig a sokaságot tekintve épen nem ugy van. Ezért a törvényes felsőség alatti apróbb társulatokat csak zsarnokok gyülölhetik, de bölcs kormányzók tisztelik. *)

b) Buzgóság. Ez legtöbbeknél egyedül a kölcsönös bátoritás, ösztönzés és érdek által tartathatik életben, erre pedig ismét a czéhtársulat legalkalmatosabb eszköz a sokaságnál. Ezért falukon a parasztságnál árnyékát sem találjuk fel a közjó iránti nemes lelkesedésnek, mellyet a czéhbeli mesteremberekнél minden alkalommal lehet tapasztalnunk.

c) Hűség. Ez csak a becsületérzés nemes vonása által remélhető akárhol is; ennek pedig nemes rugója, a nagy tömegre, ismét a czéhek társulatánál rejtezik, melly ügyes, a közjóért buzgó, iránta hű, derék polgárok seregével gazdagitja, tehát a közállományt és igy azt valósággal erősiti, a mint e felett az utolsó 50 évek története legjobb tanuságot nyujthat, midőn a szünetnélküli forrongások, izgatások, kormányok elleni bujtogatások korszakában a czéhrendszert leghivebben tisztelő statusokat találjuk legnyugalmasabbaknak, kormányaik iránt leghivebbeknek. Tudják a sophisták jól, hol tapogatnak, mikor a czéhrendszert ostromolják! Elég szemesek ők annak kikutatásában, hol szenvednek törést az ő fenekedéseik! Azért áskálódnak fáradhatatlan vádolódásaikkal, sopánkodásaikkal, majd ismét az emberiséget gazdagitó, boldogitó (?) eszméik feltolásával, a czéhrendszer mint valóságos erkölcsi és polgári jó ellen.

(Folytatása következik.)

*) „Trenne und hersche!“ Maxime de Despotie, „Verbinde und regiere!“ Grundsatz der Staatsweisheit. Grävell.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

98. és 99. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **December 12.**

Figyelmeztetés a czéhekre. *)

(Folytatás.)

III. A czéhek szükségessége Magyarhonban.

Ha nemzeti hajlamunkat és alkotmányos életünket figyelemmel meggondolva az eddig mondottakat hazánkra alkalmaztatjuk, a czéheknek magyar honunkbani különös szükségét véleményem szerint el kell ismernünk. Ezt kivánja a feljebb előadottakon kivül, még különösebben:

1. A becsületérzésnek magyar népünkbeni tenyésztése. Szorgosan kell itt megkülönböztetni a nagy tömeg érdekeit az egyes miveltek személyes tulajdonitól. A tanult, mivelt, tud magán uralkodni — legalább kellene tudnia — mások figyelmeztetése nélkül is; a köz embernek pedig elkerülhetlen szüksége van, a rendőri felügyelésen kivül, még az egymás feletti őrködésre, ébresztgetésre is, melly reá nézve eddig rendszeresen egyedül a czéhtársulatokban volt feltalálható. — Már tagadhatlan, hogy a magyar általában véve, akár ur akár szegény legyen, hiu; szeret dicsekedni, dicsértetni, valakinek látszani, feszelegni; azért szép szóval igen sokra könnyen birható, holott az ellenkező bánás által szinte a hajthatatlanságig megfásul, és semmi más érdek, a becsületen kivül, őt meg nem szelidíti. — A becsületérzés nemes vonása rejtezik tehát népünkben, mellyet okosan kellene gegyülnünk és vezetnünk, mi véleményem szerint a czéhtársulatok által történhetik meg legártatlanabb móddal és legüdvösben.

Sokat gondolkodtam, hogy kitaláljam kulcsát, okát ama megorvosolhatlan fenekedésnek, minden felsőbbség iránti bizalmatlanságnak, alattomos fullaszkodásnak, az elvetemülésben dicsőséget helyhező aljasodásnak, melly pásztorainkban, cselédeinkben és az egész jobbágyi sokaságban létezik; mellyet előbb a bot nem tudott megigazitani, most pedig a sophistai álszeretet, a vétkek büntetlensége egyre rosszabbá tesz. — De akármint forgassam eszemet, csak azon csüggesztő elhagyatottságban sejtem, melly szerint ez a nagy sokaság meg van fosztva a sorsosi közötti kitünhetéstől, azok figyelmeztetésétől, korholásaitól, testvéri fenyitésétől; miszerint valósággal el van benne fojtva a mások keblében szünet nélkül furdalódzó becsületérzés. — Mert bárha a jobbágyok között a kupak-tanácsba juthatás, vagy az ezáltali fenyitésben, van is ennek némi árnyéka, de nincs meg az egymásérti becsültetés, kiméltetés, felelősség, vagy ellenben az egymás miatti szemérmeteskedésnek, megszégyenülésnek azon nemes rugója, melly a czéhbeli mesteremberek között létezik.

Ha valaki, én is szomoru borzadással gondolok az emberiséget alacsonyitó fenyitések minden nemére, mikor a jobbitás másképp megtörténhetik. De mégis mondom, égessék bár el philantrop (?!) sophistáink a faluk kalodáit, aprittassák tüzre a derest, a fenyitő fogházok helyett épitessenek a gonosztevők számára kényelmes lakhelyeket, hetenkint legalább kétszer fürösztessék meg a rabokat, a büntető törvényszéken ültessék le őket, a vallatáskor naponkint reggel és estve a megye udvarán sétáltassák meg őket, engedjék meg nekik, hogy mig a sanyaru 1842ki tavaszban, számtalan becsületes jobbágynak, zsellérnek, harmadnapig sincs kenyere, a rabok, annyiszor mennyiszer a türhető kenyér ellen is kivételeket és panaszt tehessenek. Ki tagadja, hogy haladunk? mondom, mindezt eszközöljék bár, a gonosztevőket ápoló, a becsületes polgárokat pedig ostorozó, idétlen bölcseink —; és minthogy a káromkodás, paráznaság, lopás és több más hasonló kis emberi gyengeség, többször körülöttük is megtörténik, a mint mindezt magukra nézve, ugymint a religión (!) felülemelkedett okos vagy buta lelkekre kivételképen szabadnak ismerik, csupa igazságosságból, ne csak tettel, hanem névvel is szabaditsák fel ugyanezek elkövetésére az egész néptömeget is, tegyenek bármit! de én a népnevelés melletti minden fohászaink, mi több, még legőszintébb buzgósággal folytatott tanitásaink mellett sem reményлem népünk tömegének megszelidülését, becsületességét mindaddig, mig a vallási intések mellé a testvéri őrködés, tisztelet és megkülönböztetés bizonyos nemét, vagy a czéhekben, vagy ezekhez hasonlító némi társulatokban felállitva nem látjuk; vagy hogy világosabban szóljak, mig alkotmányos szerkezetünk elvét bizonyos kisebb nagyobb árnyéklatban, a legutolsó kanászbojtárig, az egész magyar népre kiárasztva nem tapasztaljuk *); mert a czéhrendszert kivánja honunkban

2. Köznépünknek alkotmányos szerkezetet kivánó hajlama. A nemzeti jellemet semmi esetben sem kell figyelem nélkül hagyni. Angolnak angol, magyarnak magyar nemzeti vonásai, akármint fészkelődjünk is, megmaradnak. Magyar vér buzog ám, nem csak a nemesnek, hanem a legutolsó magyar szolgának vagy pásztorbojtárnak ereiben is; magyar az ő vágya, gondolkodása, egész természete. Azert ha a nemes magyar kényes a maga becsületére és becsültetésére, kényes a szegény nemtelen is; ha a nemes vágyódik részt venni az őt érdeklő törvények hozásában, tisztviselőinek választásában, végrehajtásban, stb. vágy bizonyos kisebb árnyéklatban mindezekre a legszegényebb de igaz magyar szolga is. És ha mindezen magában tiszteletet érdemlő vonás benne elfojtatik, kész rombolni, ki alkalmas volt épiteni, kész minden gonoszra elvetemülni, ki nemzeti hajlamának gyenge ápolása mellett alkalmas volt legjobb polgár lenni.

Ezért, mikor a jelesebb lelki tehetségekkel felkészitett egyén becsület utján, sorsosi között, némi tündöklést nem fejthet ki, a becstelenségben helyezi derékségét; és ha a törvény ótalma alatt, lelki tehetségeinek mértéke szerint, a maga körében magát meg

*) Miután a jelen értekezésnek már általánvos eszméleti része is nagy figyelemre volt méltó s — mint több helyről értesittettünk — alaposséga által közmegelégedéssel fogadtatott, czélirányosnak véltük most, midőn a szerző ur ritka tárgyismerettel elveit honunkra alkalmaztatja, a dolog velejét, mennyire lehet, kevés megszakadással adni, s ezért kedveskedünk leginkább jelenleg dupla számmal, remélvén, hogy e rendkivüli czikkelytől a teljes méltánylás meg nem fog tagadtatni.
A szerk.

*) Ez és egyéb ehhez hasonlitható egyedül népmüvelési sohajtásból ered. dett eszmém, kérem, a jogegyenlőségi vágyra semmikép ne magyaráztassék! Mert ez előttem mindig hiu ábránd volt is, lesz is, igen jól tudván, hogy akármelly kormányformában, mindig volt és lesz némelly egyedeknek egyebek feletti meghülönböztetése, akármit beszélen a holt betü; igen jól lévén meggyőződve, hogy kik e káprázott jogegyenlőséget legjobban sürgetik, közönségesen csak forténélyoskodnak, ezuton kivánván magoknak egyebek feletti megkülönböztetést szerezni. Hanem csupán a népmüvelés biztositásáért ohajtanám minden szegénnyel valamelly gyenge árnyékban éreztetni azon nemzeti boldogság sugarát, melly mások által, egész mértékben élveztetik.
A beküldő.

nem különböztetheti: az okozott kártételekkel, verekedésekkel, garázdaságaival, részegeskedéseivel, vagy épen a legkeményebb fenyitésnek szónélküli elszenvedésével igyekszik tulajdon feleinek megmutatni, hogy ő mégis csak valaki. És azután, mi az egész polgári állományra legszomoritóbb, épen azon társak, kik a törvény szárnyai alatt talán mint erényes polgárt választhatták volna meg az őket is fékező becsületes előljárónak a természettől elég szép ajándékokkal felkészitett egyént, most, midőn a nemesb tulajdonok ki nem fejlődhettek, sőt épen ellenkező irányt vettek benne, elvetemüléseit dicsérik, és vele együtt minden hasonlók le lévén sujtva, gonoszkodásait titkon helyeslik, azokban vele kezet fognak és lélekben megegyeznek. És pedig kérdem: a lelki legnemesebb vonásoknak a nagy tömegnéli ama kivánatos kifejlődhetésére, vagy ellenben eme retteghető elfajulásának akadályozására találtatott e eddig valahol derekabb intézet a czéhrendszernél? Legalább sophistáink még semmi illyest nem emlitettek, sőt bizonyos vagyok benne, hogy ők ugyan minden fenekedéseikkel sohavilág nem is fognak valami jobbat, ezen szempontból tekintve a dolgot, ajánlani. Mert ez emberek hasonlók pusztitó tüzvészhez: egy perczben, készek a polgári társaságnak legszentebb kötelékeit elpusztitani, a nélkül hogy az elpusztitottat valamelly eredeti jobbal bár álomban tudnák kipótolni.

A czéh, a czéh, ha jól elrendeztetik vagy méltó figyelemmel ápoltatik, lesz az igazi népnevelő-iskola, melly a gyermekkortól, a végső öregségig szünet nélkül ébreszti, figyelmezteti, inti, fenyiti és vezeti a polgárság nagy tömegét. A becsület utján tehát, maga emberi méltóságát éreztetni vágyó, ellenkező esetben pedig boszusan suttogó magyar néptömegnél, a czéhek intézete valamelly alakban elkerülhetetlen, ha még igaz, hogy a népet nevelni akarjuk.

Mig a kormányforma-elv boldogitó jótéteményeinek majdnem minden árnyékától, akármelly népnél a legnagyobb rész ugyazólván végképen elzárva tartatik, el van tévesztve a természet rendje, melly szegényben boldogban egyiránt működik, mellynek törvényei változhatlanok, és ha erkölcsileg szinte nem tiszteltetnek, büntetést okoznak.

Azért, minthogy minden magyar becsülettel, kiméléssel, mindenre legkönnyebben birható, a közállomány, a megyék és városok felügyelése és ótalma alatt olly alsóbbrendű társulatokba szükség népünket foglalni, mellyekben minden szegény a legnemesebb magyarnak polgári örömeit, életét valamelly csekély árnyékban élvezhesse; vagyis ha jót akarunk, szükség a magyar törvény alatt élő minden legutolsó alattvalót ugy elosztályozni, hogy kiki a maga körében, sorsosi között, magát szerkeszthesse, kitüntethesse, előljáróit választhassa, ezek megkülönböztetésében saját kiméltetését ismerhesse, kisebb kihágásait, a rendőri nagyobb megszégyenités nélkül orvosolhassa és tulajdon felei által a becsület és erkölcs ösvényén erősithesse.

Ferde magyarázása a becsületérzésnek, mikor ezen szin alatt a vétkek hagyatnak büntetlenül. — Becstelenség vétkezni, nem pedig a vétekért bünhödni. Ha büntetni és bünhödni nem akarunk, ne vétkezzünk! De mig bünösek vagyunk, Isten is megbüntet bennünket; azért a gonoszt büntetlenül mi sem hagyhatjuk. Meg lehet a bünöst büntetni, a nélkül hogy fenekedjék. Vesződtem én terhes rabokkal is; van most is több izben vesződségem ugyancsak mindenre elszánt megfásult betyárokkal, és tapasztalásból mondom: a békóba vert, akár a vad szabadosságban bujtorgó szegény legény sem olly érzéketlen ám, hogy az erkölcsi forum előtt többször őszintén meg ne valja: „Uram, ezt a büntetést, de többet is, igen megérdemlettem; miatta nincs senkire neheztelésem!“ — de büntetésének minél nemesebb rendjét és mértékét kell előtalálni, mél-

tatlanságot pedig rajta soha el nem követni; és minden esetre a büntetőnek, erényesb egyénnek kell lennie a bünhődő szerencsétlennél. És ugy vélem, ez utolsóban fekszik hic labor, hoc opus; ebben rejtezik a büntető törvények reformjának első szegletköve. Mig e részben hiba lesz, addig ugyan akár maradjon ki a bot vagy a halálos büntetés törvénykönyvünkből akár ne, mindegy, az akasztófáravaló gonosztévők száma egyre fog növekedni s népünk nevelve soha nem lesz.

Ezért most a sophismus korszakában, a büntető törvények reformját nemcsak nem kivánom, hanem igen igen rettegem! Könnyü a féket széttépni, de ki fogja azután a ragadó csődört a korlátok közt tartani? Mikor az erkölcstelen ember a büntető törvények enyhitését sürgeti, lélekben mindig magát legyezi. És a sophisták erkölcsösségéről, szándékuk szeplőtelenségéről ki áll jót. Igaz, a jóknak nagyobb számában kell Isten után biznunk, ám de tudjuk, a szerénytelenek a szerényeket melly sok uton tudják megszomoritani, hallgatásra késztetni! A kiforrás idejét ez egy igen kényes tárgyban bevárni és legalább ez egyben nyargalva, nyaktöréssel nem javitni, semmi esetre sem lenne fölös. Hisz e nélkül is elég tenni valónk van.

Mig csak lehet, a rendőri büntetés utolsó appellatakint és kellő szigorusággal történjék; de a hasonlók közötti testvéri körben p. o. czéhekben, semmi ne maradjon fenyités nélkül. Azért boldogtalan gondolat, a kalodákat ostromlani. Gondolom, nem azért történik, hogy innentul talán szégyen is lesz, valamelly uj félig rágott inditvánnyal még országgyülése előtt a megyéket meg nem lepni? Bár a kalodáknak több hasznát vehetnők, ugy börtöneinke jobb lélekismerettel üríthetnők!

A f. e. „Hirnök“ 43dik sz. Nagy-Kállóból itéletre várakozó 70 nemes rab jelentetik; kezességen künlévő pedig 67, összesen tehát nemes rab 137. Nem nemes rab 171, künlévő 201, összesen 372. — Ha már azon megye nemességét tiz ezerre tennők is, a többi ugyanazon megye nemnemesi nagy összegét véve, micsoda arányát találjuk a nem botoztatott nemes és az eddig bot alatt lévő nemtelen gonosztévőknek! Hát ha vesszük, a kisebb számu nemesek között mennyivel több a neveltek száma; ha vesszük, az atyafiság, sógorság, komaság, a pártfogás, személyes tekintet, a tisztujitás megrázó gondolatja stb. mi sok nemesi csint hagy szó nélkül, mig a nemtelen minden szigorral bünhödik; ha vesszük, hogy a bekeses vagy dolmányos, vagy plundrás nemes ficzkó előtt a rendőrkáplár heted magával sem mert megmocczanni, mikor éjszakának idején a csárdában betoppanván elég vakmerő kérdezni tőle „ki legyen az ur?“ — ez pedig a rendőr „kutya Istenét“ elkeritve adja feleletét: „mit kérded?“ — Tudok esetet. — Ha mondom, ezeket és sok más illy szempontokat, mellyek a nemteleneknél nem léteznek, figyelembe vesszük, ugyan mi lelkiismeretü embereknek kell gondolnunk azokat, kik egy illy országban, hol, minden nap ezer és ezer czédaság tanusitja a nem botoztatás garázda következéseit, azon hiv osztálynál, mellynek nagy része pedig mégis csak mivelt, nevelt, más nagy része pedig, ezen gondolat által: „nemeshez ez nem illik!“ magát még is csak fékezi — mondom, mi szörnyü embereknek kell azoknak lenni, kik egy illy, e részben elég tapasztalással biró országban, a halálos büntetés, botoztatás, kalodák, sőt még a jó rendet testvérileg eszközlő czéhek eltörültetését sem átalják sürgetni?! A jó barát leple alatt nem nyilt ellenei e ezek békes honunknak? —

Reménylem, személyes érdekeimben megtántorodott embertársom iránt mindig tudnék annyi könyörületességgel lenni, mint akármellyik sophista; ámde a polgári társaságot tekintve nem szabad tennünk mindig azt, mit személyes érdekeinknél nagylelküleg

gyakorolhatunk. Itt szoros tisztünk a vétkek szigoru fenyitésének sürgetése. — Tudom, mint szokják ez ellen a népnevelés kötelességét felhozni mondván: „azért tehát kell nevelni a népet!“ De e mondás valóságos szemtelen sophistai gúny a nevelés, a vallás ellen. Mintha biz a nevelés a polgári fenyitéket feleslegessé tehetné vagy a vallás az embert szabad akaratjától megfoszthatná! Mintha a nevelési s vallási oktatások tehetségében állana az emberi nemet már e földön bün nélkülivé tenni! Igy mutatják meg ez erkölcstelen és vallástalan emberek, hogy a népnevelés szép szavát épen nem azért pergetik nyelvökön, mintha azt igazán ohajtanák, mert akkor lehetetlent tőle nem kivánnának; hanem emlegetik csupa gonoszkodásból, hogy a legszentebb tárggyal játszi elménczkedéseiket üzhessék, hogy az igazi népnevelőket gúny tárgyává tehessék; a népet féktelen felszabaditásaikkal rontják, a népnevelőket mégis ök gúnyolják!

A „bot“ czikknek nevét a haza előtt szerénységből mindeddig rejtve tartó, de számos korszerü igen jeles tanácsai által minden emberbarát tiszteletét és háláját érdemlő derék irója felkiált: „Adj Uram bölcs törvényhozókat!“ én pedig ezen felül imádkozom: „Adj Uram, ne feszelgő, ne ármánykodó, hanem tégedet lélekből tisztelő, jószivű törvényhozókat! Őrizd meg magyar népedet a sophista törvényhozók mirigyes kelepczéjétől.“

Ajánlott eszmém megegyez tehát:

a) Az erkölcsösséggel; mint ezt fönebb, reménylem, eléggé megmutattam.

b) A dolog természetével. Kiki a tulajdon feleitőli tiszteletet vagy megvetést érzi legjobban. — Követ követnek; pap papnak; katona katonának; mesterember mesterembernek; szolga szolgának stb. erényeit képes legjobban méltányolni, ellenben vétkeit is megrovni. — Már pedig a czéhekben, épen a hasonlók általi kiméléssel tiszteltetik leginkább a jó, épen azoktól vettetik vagy fenyittetik meg az elvetemült.— Kereken tagadon azért azon állitást, melly kiáltozza: a czéhrendszer „természettől eltérő rendszer.“ Ugyanis, ha ez igaz volna, a természet ellen hogy állhatott fen ennyi századokig? hogy segithette Európa polgári kifejlődését? hogy eszközölhette a Hanza városok virágzását? hogy munkálhatja Ausztria örökös tartományainak nyugalmát, jóllétét, jobbágyi hivségét, megőrizvén őket a franczia sophisták gyalázatosságaitól?! Hol tettdolgok szólanak, ott nem sokat nyom a kábitó üres hang.

c) Alkotmányos szerkezetünk képével. Avagy a municipalis hatóság, tanácskozás, biróskodás, végrehajtás, az előljárók szabad megválasztása, a törvényhozásbani részvét, nyilványosság, szabadság árnyékképét, nem találjuk e meg a czéhekben, mellyek tagjaik között intézkednek, előljáróikat tulajdon körükből választják, a mesteremberek czéhgyüléseket, a legények pedig „bejárásokat“ tartanak, ott magok között inditványoznak előterjesztéseket, bepanaszlásokat tesznek, szabályokat hoznak, mellyek mindegyikét közülök kötelezik: „nihil de nobis, sine nobis;“ a vétkeseket megitélik, az itéletet végrehajtják, még pedig felsőbbségtől kinevezett czéhbiztos jelenlétében és hozzájárultával? természetesen mindezt kicsinyben, mit azonban a szegényeket lenézve még sem kell ám kinevetni! mert ők e csekélységgel is megelégesznek, a polgári társasággal általa jót tesznek, magokat pedig ezáltal a tisztesebb polgári magaviseletben képezik és a polgári élet némi kis füszerét ők is igy élvezik.

Vagy talán ugy is épen ez az egyik megbocsáthatlan vétke a czéheknek, hogy, mint mondják: „egy független, erős középosztálynak alakitása s fentartása“ eszközöltetik általuk?! —

Szépen vagyunk, szabadság-kiábáló uraim! Hát ha csak árnyékát sejthetjük is a szabad polgári életnek az alsóbb rendü embereknél, azt, a 19dik század derekán, gyökeréből kell kiirtanunk? Hát a szegénynek emberi és polgári méltóságát jótékonyan gegyülő intézeteket, mihelyt inyünknek nem szolgálnak, tüstint a legterheseb váddal kell gyanusitanunk, mintha azok a polgári függetlenséget szándékolnák? Ime ez történt ám az emberiség boldogitására alapitott, de a sophisták által kérlelhetetlenül ostromlott más derék intézetek ócsárlásánál is.

Ha figyelemmel kisérjük ezen szabadság-álhős urak tetteit, tüstint tapasztaljuk, hogy csak ott és akkor democraták ők, hol és mikor a törvényes előljárósággal, vagy épen a fejedelmi kormánnyal szándékuk daczolni; hogy t. i. a jóakarat valamelly leple alatt felbőszitett proletariusok kész eszközül szolgáljanak nekik incselkedéseikben; ámbátor más esetben, a köpönyeget forditva épen ők emelik ugyanazon felbőszitettek ellen a függetlenség vágyának terhes vádját. Tapasztaljuk, hogy csak addig és akkor engedményezők ők, mig és mikor a dolog az ő érdekeiket nem illeti, mig valóságos usurpatorokkint a felett intézkednek, mit senki és semmi törvény reájok nem bizott! Azonban csak dictatori maiestásuk árnyékát látszassék valaki közeliteni, már a papot ősi igazaiból ki kell tolni; a királyi várásokat háttérbe kell szoritani, a szegény polgárokat czéhi kis szabadságuktól megfosztani, ha valamelly mágnás vagy nemes füttyök szerint nem tánczol, „nota infidelitatis“-t kell ellene sürgetni; rosz hazafinak kell őt gyalázni; sérelmet emelni és mindent elkövetni, nehogy a polgári örömök füszerét kivülök más valaki élvezhesse.

Nem! nem független osztály az, melly függ a felsőségtől, a megyei, a városi hatóságoktól, függ még az uradalmaktól is; sőt igenis tisztes osztály az, melly alkotmányos országban, bármilly csekély alkotmány-alaku szerkezetével megelégedve, a felsőség ügyelése alatt magát miveli, nyugottan viseli, engedelmeskedik, dolgozik, és az őt lenézők, mesterségesen ostromlók helyett is a közterheket viseli!

A czéhek pusztitásán munkálódó fél ellenkezik

1. Alkotmányos szerkezetünk lelkével. Ennek jótéteményeit ugyanis kirekesztőleg ugy magyarázza magára, hogy más felett a jótévő napnak sugárát sem akarja megszenvedni; midőn a tisztes polgároknak eddigi csekély szabadságát — mellyet pedig már századok óta az alkotmány megszivelt maga mellett, melly az alkotmánynak, mindekkorig legkisebb csorbát vagy előitélétet sem okozott — aláássa. Pedig az alkotmány elve akárhol is köteles, minden árnyékában élő szegényt többé kevesbbé megvigasztalni és a 19ik századnak, minden nyomon szabadságot harsogó fiaitól gyalázat, a polgároknak olly tiszteletes részétől, mint a czéhbeli mesteremberek, a mi kevés szabadsága a középidők óta volt, azt is elrabolni akarni!

És hogy valóban a honi czéheink elleni egész zaj egyenesen a polgárok eddigi hiv szabadsága elleni ármány, elárulja a fohász: „ha a czéhek fenállását kivánjuk, fel kell áldozni a nemesi szabadságot; ha a nemesi szabadság mellett harczolunk, dőlnek a czéhek; mindkettő egymás mellett jól elrendezett országban meg nem állhat.“ — Nagy szó!

Igaz, minden jó magyar, akár szegény akár boldog legyen, egyaránt buzog nemzetiségéért, lángol szakadságáért; s e két szó: „magyar!“ „szabad!“ elégséges minden igaz magyart a legelszántabb viadalra birni? szégyenleném is magamat magyarnak nevezni, ha e szent tüz nem hevitné keblemet! De épen azért borzasztó vétket ismerek abban, ha valaki fondor czélzatinak elérésére csupa bujtogatás eszközévé alacsonyitja nemzetem e dicső jellemét. Voltak igenis idők, mellyekben a magyarnak ezen ékes vonása, ferdén használtatva, már megtermette a török járom elő-

dézésében szomoru gyümölcsét. „Nil novi sub sole“! A régi fegyverek használása miért hasonló következésektől ne rettenthetné a történetekre figyelőt?! A fentebbi nagy mondás tehát szónak bizon igen jó, és a szabadság veszélyben forgásának fortélyos hangoztatásával már nem egyszer iellobbantott magyar nemes izgatására igen-igen alkalmás; de nem igaz.

Reménylem, minden nagyobb okaskodás nélkül eléggé megczáfolja a nagy üres szót azon kis lettdolog: hogy eddig nálunk nemesi szabadság is virágzott, czéhek is voltak; hogy legujabb modoru elménczkedőink keletkezte előtt senkinek eszébe sem ötlött nemesi szabadságunk veszélyét rettegni a czéhek miatt; pedig bizony voltak idők, mellyekben a szabadság megőrzése elég vért folyatott! Reménylem, minden másért inkább lehetne őseink porát háborgatnunk, mint azért, hogy a czéheket megszenvedvén, nemesi szabadságukat elbitangolták volna. Reménylem, mig a czéhek megyei és városi biztosok felügyelése alatt állanak; azoknak intéseitől függenek, mig egész fenállásuk jobban csak kegyelem, mig a hatóságok iránt a legmélyebb lehető hódolattal, engedelmességget viseltetnek: addig józanul senkinek sincs oka ijedezni a meg sem mocczanó tehetetlen gyengéktől, kik soha sem adtak okot legkisebb gyanura mintha a nemesi szabadság ellen csak annyira is ármánykodtak volna, mint most némelly nemes urak az ő csekély kis szabadságuk ellen felbuzdultak! Elenyésznek a czéhek korunkban a nemesi hatalom előtt.

Különös azért a kifejezés: „ha a czéhek fenállását akarjuk, fel kell áldozni a nemesi szabadságot.“ Semmit se féljünk! Talán csak azért kellene azokat feláldoznunk, mert ha vádolt egyedáruskodása fenmaradna, még valaha a nemes embernek is, a partis 1-ae nonus ellenére csupán czéhbeli mestereknél kellene dolgoztatnia? Ha ez a legnagyobb baj, valamint eddig, ezután is, ha kedvök tartja, allitsanak a nemesek tulajdon telkeiken akármiféle mühelyeket, és ha házaikhoz nem mennének vevők, árulják el készítményeiket vásárokon; ezt a czéhek, bizonyosan nem fogják a nemesi szabadság ellenére akadályozni, és a terhes vád, mellyre ok nem volt, meg fog szünni. A mennyiben pedig az igy növekedett concurrentia a czéhbeli mesteremberek keresetét csonkitaná s elszegényülésöket okozná, erre a tapasztalás rég megfelelt. Mert a nemesi szabadságnak e részbeni tökéletes élvezése mindeddig a szegény mestereket élni engedte és soha nem kényszerítette őket olly kifakadásokra, millyeket majd minden hirlapban Anglia gyárkerületeiből a kenyértelen proletáriusokról olvasunk.

De habár a nemesi szabadságnak efféle használása itt ott némi rövidséget okozna is a falusi mesteremberekneк — mellyet azonban sohasem lehet hasonlitani azon romláshoz, melly nekik, a gyárok által okoztathatik — más mezei munkával tudnák ők, mint eddig ugy ezután is, a körülményokozta szükségből kisegiteni magokat; városokon pedig azon kivül, hogy a polgárság nagy tömegének érdeke a jó rendet e részben is parancsolja, az iparkodó ügyes polgárok könnyen le tudják győzni a nemesek által szabadon használt mesterség üzésből eredhető pillanatnyi hátramaradást; ugy hogy soha gondolattal sem lesz szükség a czéhek miatt a nemesi szabadságot feláldozni.

De a legrosszabb gondolható esetben, ha t. i. a nemesség által szabadon üzött mesterség valóban érzékeny keresethiányt okozna is a czéhbeli mesteremberekneк — mitől pedig legkisebb okunk sincs félni — még ez esetben is a czéhrendszer által polgáriasb, tiszteletesb marad az ő állásuk, mint ha a czéhek elrontásával ők is azon napszámos vagy cselédféle pariákot szaporítják, kiknek száma ugyis rémitőkép fog növekedni az ősi fészkéből kiforgatott szegényebb nemesség és a megosztoztatott jobbágyok bujdósóvá lenni kényszeritett nagy serege által! Csak még a czéhek rontassanak el, s épen a szabadság védelmével legbüszkébben kérkedő democrata urak által helyesen el lesz készítve honunk, hogy egyedül nehány oligarcha, vagy pénzes zsidó vagy egykét büszke kereskedő neveztethessék a szép haza valóságos urának, a többi pedig cseléd, vagy épen munka nélküli napszámos és egyéb földönfutó szerencsétlen legyen! A kisebb nemességnek és a parasztságnak ágya már helyesen el van készítve; még csak a polgárság van hátra! Ha egyszer a mától holnapigra virradó, magoktól független proletáriusok közé ezek is felavattatnak, ne kételkedjünk, előbb utóbb el fogjuk érni a boldogság azon pontját, mellyet egykét hiu ember feszelgése, szájashodása, alattomos érdeke az emberiségnek készithet! Valóban bámulni kell a következésekre figyelő embernek azon szörnyü felületességen, melly a zajos tömegnél napjainkban létezik, midőn tapsok közt ássa meg magának a gyalázatos sirt!

Bizton tessék azért, a mennyire józanul lehet, a szabad munkát meghatározni, az e részről legkisebb veszélyben sem forgó nemesi szabadságot megmenteni; de azért a czéhek meg fognak ám még maradhatni, és ha jót akarunk, meg is kell maradniok.

A mondottakból kitünik a balfogás másik részének gyengesége is: „ha a nemesi szabadság mellett harczolunk, dőlnek a czéhek!“ Talán csak azért fognak megdőlni, mert majd nem dolgoztatván velök a szabad nemesek, nem lesz munkájok, s majd a czéheket gyámolitó városok foglyárától nem félő nemesek magok dolgoztatván, elveszik a czéhbelieknek kenyerét? A káros bánkódjék! Az élet nem agyrém, nem rideg theoria. Ha ez okból kellene dőlni a czéheknek, rég elenyésztek volna honunkban. De épen itt tetszik ki a sántikáló sophisma, hogy t. i. a csupa egyedáruskodás szempontjából ostromolván álliberálisaink a czéhek ügyét, ferde uton járnak, a nemlényegest lényegesnek kiáltván ki, a lényegest pedig egészen elhallgatván. Mert az egyedáruskodásnak még árnyékát is ki lehet a czéhszabályokból hagyni, de bezzeg nem az egymásérti becsültetés vagy szégyenkedés üdvös rugóját!

Nem is jutott napjainkig senkinek eszébe Magyarországot a czéhek eltürése miatt rendetlen országnak kiáltani ki. E becses kitalálást ismét uj modoru böloseink szorgoskodásának kell köszönnünk! Ők találták fel—habár későn — ime sarkolatos statuselvet: „nemesi szabadság és czéh egymás mellett jól elrendezett országban meg nem állhat!“ Már pedig Magyarországban nemesi szabadság és czéh is létezik.

Csak bizzák reájok! fürgén fogják ők elrendezni a szép magyar hont, mint rokonaik Franczia- és Spanyolországot már gyönyörüen elrendezték; ámbátor mi, mint tormába esett féreg, minden rendetlenség mellett is elég könnyelmüek vagyunk, azon országok szép rendjét nem irigyelni. Igenis, támadhat előbb utóbb rendetlenség, ha miután mezőn a parasztságnak meg nem fenyithetése elhatároztatott, az álszeretet pedig a vétkeket büntetlen hagyja, az isteni törvényeket gázoltatja, a jó polgárokat ostorozza, botránkoztatja; ha miután a kis nemességet az erkölcsi korlátok között majd mi sem tartja, a rémitő inség pedig elvetemülésekre szoritja, ha, mondom, még városokban a czéhek is elrontatnak! — Mert kivánom hogy hibázzak, de én a czéhek elrontásában a köznép erkölcsösségének szintolly veszélyes dőfését félem, mint amazokban tapasztaljuk.

Miután tehát alkotmányos nemzeti institutioink kedves füszerei a czéhrendszer mellett igen helyesen élveztetnek, némi kis árnyékban, az alsóbb rendü polgárok által is, azon urak, kik ezt, akár kajánságból, akár magát fitogató vagy épen majomkodó ujitás-

vágyból idétlen okoknál fogva ostromolják, valósággal ellenkeznek alkotmányos életünk lelkével!

De ellenkezik ezen párt

2. Tulajdon egyéb elveivel és tetteivei is. Ugyanis

Esküdtszékeket épen e czéhek elleségei akarnak; és mégis, a becsületes polgároknak felei feletti biráskodását, melly a czéhekben elég üdvösen létezik, épen ők ássák alá.

Köz és kis gyüléseket tartanak — mit magam is igen igen tisztelek; de épen azért, mit magamnak szeretek, másnak nem irigylem — országgyülést idő előtt is épen ők sürgetnek, még pedig olly tárgyért, melly „a Gadibus usque Gangen" vagy inkább Mississippitől a Bosporusig el van döntve, melly az ő kedvökért soha meg nem fog változhatni és legfeljebb is országgyülésen, czivódás almájakint, nehány heteket fog megkeseriteni; ezt, mondom, sürgetik, de a szegény polgároknak békes és felsőségtől rendelt biztosok jelenlétében tartani szokott czéhgyüléseit épen ők kivánják elpusztitani!

Cassinokat és különféle társaságokat — mi magában szinte igen jól van — alkotnak, azokban elnököket, ülnököket, titoknokokat stb. rendeznek, magok közt pedig ollykor annyira czébelieskednek, hogy néha még az oppositiot is — mintha közülök valamellyik talán valami mást akarna — kicsinálják, a perczet kiszámitják, mellyben a közboldogság (?!) Hercules terhekint nyomta vállaikat a tehertől megszabadithassák, és tulajdon hiu vagy sophistai eszméjöket a nemesség eltávoztával a közgyülés rovására árulhassák; mindezt, mondom, maguk véghezviszik; s mégis a becsületes, engedelmes jó polgároknak üdvös és tisztes társulatait épen ők ostromolják.

Gyülésben kinevetéssel, hamis ráfogással, szemtelen nyelveskedéssel, érdemetlen fenyegetéssel minden szerényebb lelket szomoru hallgatásra késztetnek, igazi szellemi békót készitenek, monopoliumot üznek; — s a czéhek anyagi egyedáruskodása (?) ellen épen ők fegyverkeznek!

A mészárszéki jogot nem engedik; mert természetesen ebből egyenes hasznok lévén, nem ez az első mészárosi egyedáruskodás, hanem a városi; mert falukon itt ott néha már zsidó is vág annak idejében aszályos dög marhat — magam is megadtam már az árát — mondom, a városi mészárosok czéhét egyre zaklatják, és mivel ezek a néha drága és rosz marhából, mellyet ollykor ostromlóiktól is vesznek, olcsó és jó hust nem adhatnak, miattok minden czéheket megtámadnak.

A németeket, minden czéhrendszerök mellett, iparüző, vámegyesület által kereskedést előmozditó népnek elismerik; de nálunk az ipar és kereskedés gátlásának ürügye alatt a czéhek ellen harczolnak.

A népnevelést hangoztatják; de a népet becsületességre serkentő, szélső öregségig atyafiságosan intő, vagy fenyitő iskolát, a czéheket, elrontják.

A municipalis rendszert valamint minden magyarnak tisztelni szent kötelessége, ugy ők is igen szeretik; de a szegény polgároknál, e rendszer árnyékát még tulajdon ellenőrködésök alatt sem szivelhetik.

Mikor a kormány ellen készülnek vivni, egyesülést sürgetnek, mi több, a máskor lenézett paria cortest, nehány akó borral egyesületükhöz csatolni készek; de ha a polgári jó rend védelméről, reformnak keresztelt álltörekvéseik meghiusitásáról van a szó vagy gondolat, elszélyesztessenek a czéhek!

Magok igazán pajtáskodnak, vagy mint szokjuk mondani, czébelieskednek és czimzetes collegáikra még sem nézhetnek!

Ezek szerint nem eltörlendőknek, hanem az alsóbb osztály egész tömegére, valamelly alakban, különösen magyar honunkban **kiterjesztendőknek** vélem a czéheket. Mert csak igy lehet az alsóbb rendü társulatok tiszteletesb előljáróiban jobb kezet a lelki pásztoroknak, megyei városi és uradalmi tisztviselőknek, melly nélkül minden intés, kérés, dörgés vagy fenyités a nagy tömegnél lefölebb is csak félelmet, nem pedig őszinte, tiszteletteljes engedelmességet eszközöl s minden korholás legtöbbnyire csak nevetséges üres puffanás. E nélkül, a tömérdek sokaságu alsóbb osztály csupán czimbaráskodóvá aljasittatik, mert azért, ha a czéhek minden nyoma elenyésztetik is, a szegény ember egymással pajtáskodni még sem szünik meg, de már többé nem becsületért nem is becsülettel társolkodik. Kiterjesztendőknek ohajtom különösen nálunk magyaroknál a czéheket, mert ezek által legártatlanabb módon részesittethetnek alsóbb rendbelieink a magyar nép minden osztályaitól annyira kedvelt alkotmányos élet némi csekély árnyékában, és minden nagyobb áldozat nélkül fog közöttünk minden szegény önnön emberi méltóságának tiszteletével és érzetével megvigasztaltathatni; igy a nép szelidülése s a czélba vett polgári reform minden zajosb roham nélkül fog valaha megtörténhetni, és a zavarosban halászni vágyó, személyes hiuságukért mindent felforgatni kész fenekedőknek incselkedései valamelly érzékenyebb kárt nem okozhatandnak.

Bizom Isten kegyelmében: egyedül szeretett hazámnak, és polgártársaimnak boldogitását szándekló és minden személyes igény nélkül, őszinte lélekkel feltárt ezen eszméim, mellyekért (a sophistai gazságok megilletése miatt) inkább talán zaklatásokra számolhatok — mert ezen hydrafajnál, minden eszköz szent a czélra! — bizom Isten kegyelmében, az emberiség szeretetéből kifejtett gondolataim fognak előbb utóbb valamelly hő keblü emberbarátra akadni; és valamint a derék K—u J. a „Századunk" 44ik sz. a Falusi Biró személyében kifejtett azon eszméjével: „hogyan lehet, csekély magunk kényességének megtagadásával, hazánknak sok milliókat gazdálkodni" (illyen ám a tiszteletet érdemlő valódi statusgazda) ugy én is fogok valaha találni egy hazájáról méltó hálát remélhető és legőszintébb tiszteletet érdemlő Perczel Móriczra, ki, felfogva, a szugolyból, nyilatkoztatott gondolataimat szeretett hazám dicsőitésére, azokat életbe fogja léptetni inkább, mint én képes lennék elgondolni.

Nem hizelgésből mondom, mert hogy ez nincs kezemre, értekezésem egész szövedéke tanusitja — de őszinte lélekkel vallom: gyönyörü alap-jellemvonások rejlenek a magyar köznépben. Vétek ezeket elfojtani; vétek a szegény embert megvetni; vétek, a lelki tehetségeket, mellyeket Isten tetszése szerint, személyválogatás nélkül, ajándékoz a kinek akar, csupa büszke előitéletből csak nehány sorsáldotta egyéneknél képezni! Ha a népet nevelni kivánjuk: ne félig hanem egészen akarjuk! Ne csupán az iskoláztatásból, hanem inkább polgári institutioink minél ártatlanabb alkalmazásából reméljük a miveltebb sarjadékot! Vigyázzunk, hogy mikor emberi szeretetből jó szivvel, véleményünk szerint, a legszentebb czélért buzgólkodunk, bünt teremtő és követő emberek buta eszközévé magunkat ne aljasitsuk!

IV. A czéhek elleni nehézségek.

1. „A czéhrendszer által akadályoztatik az ipar, a mesterségek szabad fejlődése, minthogy ezen rendszernek csak czéhbeliek üzhetik mesterségöket, nem pedig, kik arra elegendő ügyességgel és tehetséggel birnak."

F. Igen jól tudom, hogy az „ipar, iparszabadság" szép szavak rejtik magokban azon sophistai ürügyöt, melly a felületeseket

a polgári becsületesség, szabadság, erkölcsösség második iskolájának, a czéheknek, pusztitására sarkalja. Mert érteni kell a dolog csinját: illyen szembeszökő ráfogással legjobban lehet kábitani azokat, kik a hártyával megelégesznek.

Ugyan ki ne akarhatná, a természettől is parancsolt munkásság szent kötelességének teljesitését? holott Isten maga munkára teremtette az embert és azért adja gyrájit, hogy a váltóasztalra tévén, azokkal kiki kereskedjék. — Nem lenne e Isten és természet elleni bün, a munkálódásnak gátot vetni akarni?! De a sophisták eddigi okoskodásaiból még a gondolkodó ember el nem fogja hinni, hogy a czéhek és az okosan szabad ipar között azon szörnyü ellentét létezzék, melly állittatik; különösen ha a történetet és a dolgok máshoni állását, legkivált pedig ha a gyáros Anglia népének nyomoruságát figyelmébe veszi.

Avagy, nem a czéhek jótékony rendszere mellett fejlődtek e ki Európában a közép idők óta a mesterségek, mellyek a korábbi rakonczátlan évezeredekben csak silányan tengődtek? — Reménylem, a Hanza-városokat iparüző és kereskedésből gazdagult népnek kiki elismeri; pedig ime létöket és maig tartó virágzásukat a czéheknek köszönik. — Reménylem, ki sem tagadja, hogy Austriában van ipar, vannak kiterjedéséhez képest elég virágzó gyárok is, pedig e boldog és békes Ausztria a czéheket tiszteli; — Csehországban 60 év óta 522 gyár keletkezhetett és virágozhatik, 800,000 embernek adván kenyérkeresetet (lásd f. e. „Századunk“ 12. sz.)

A czéhek fejlesztették ki Európá iparát,*) és maig és legtöbb eszes és mivelt közpolgárt a czéhek nevelnek az emberiségnek, a nélkül hogy a mechanica és physica üdvös felfödözéseit legkevesbbé hátráltatnák; holott ellenben a gyárok a nagy tömeget valósággal elbutitják, mikor a körülöttök bibelődő egyéneket, egykét felvigyázót kivéve, csupa szánandó géppé ajasitják. Azért, mikor egy helyen már szinte ohajthatónak olvasnám a czéhek megszüntét, szánakodással gondoltam: o viszhang! de nem gondolod mit ohajtasz; de nem véled, hogy minden feszelgésed mellett csak szegény kürt vagy egykét alattomos kürtös kezében, kik, hogy senki meg ne ismerhesse őket, a gyanusitás ellen tesznek intéseket, keserves panaszokat, magok pedig másokat nem csak gyanusitani, hanem hamisan vádolni, sőt hamis vádból üldözni sem átallanak.

A czéhek tehát ekkoráig ébresztették és tenyésztették az ipart, sok millió polgárt az ipar becsületes korláti között boldogitottak, és ime most mégis hálátlanul mint iparakadályozók vádoltatnak. A czéhbeli mesteremberek most is iparuk után élnek; nem lehetnek tehát a czéhek olly iparakadályozók mint festetnek. Ha pedig az a legnagyobb baj, hogy itt ott némelly ügyesek vagy tehetősek némi vállalataiktól, az eddigi czéhszabályok szerint, akadályoztattak: módosittassék ezen czéhszabály a mennyire szükségesnek találtatik, s vége leend a panasznak, a czéhek pedig megmaradhatnak.

2. „Ámde csak gyárak boldogithatják anyagilag a hazát, ezek munkálhatják fel a honi termékeket, eszközölhetik a készitmények nyereséges kivitelét, szolgáltathatják az olcsóbb, mégis csinosb

*) A polgári rend képeztetése előtt porban ültek a kézi mesterségek és müvészetek; rabszolgák üzték ezeket szükséges előkészületek nélkül. De már a XIIdik században czehegyesületek alakulván, a kézmüvesi izlés kezdett mutatkozni. A városi békes kormány alatt keletkeztek ezek, és nem egyebnek, mint ezek szorgalmának köszönheti Europa, hogy a félvadságból kivergődött és gyapjuból, lenből, szörből, bőrből, agyagból, kőből, rongyból csodadolgokat állithat elő. Hetenyi János a történettudományi pályamunka 39. lap. A mi zsengéjében illy nemes gyümölccsel kedveskedett, valljon kifejlett korában annyira elfajulhatott e? Az okos gazda a hernyót leszedi fajáról és ezt ugy ápolja; de vagy zavarodott, vagy bitangolo az, ki egykét hernyóért a legjobb gyümölcsfát kivágja.

kelméket; az aranykor csak gyárok által remélhető! Ime, gyárok nemléte miatt milly szegények vagyunk.“

F. No s hát legyenek gyárok is czéhek is; sőt a majd honunkban is előbb utóbb keletkezhető gyárnépség is szerkesztessék némi czéhrendbe, ezáltal emeltetvén fel a máshoni napszámosok salakjából némi kis polgári tekintetre; biztositassék élete, kenyérkeresete jobban mint most van Angliában, hol a többször fukar gyáros életre halálra ura az ő munkája nélkül éhen haló gyárnépségnek.

Gondolom, a közállományra érzékeny nyereség lenne, ha még a gyári proletarius is, kikopva, talán valamelly irgalmatlan szivü vagy megbukott gyáros miatt, kenyérkeresetéből a czéhrendszernél munkája folytatását élvezhetné, czéhbeli joga, mindig szabad lévén. Ha más országokban, pedig jól rendezettekben, virágozhatnak gyárok, a mellett, hogy czéhben van a középosztály tisztes, fejhajtó, jámbor és becsülettudó nagy polgári tömege, ugyan miért kellene nálunk a gyárak miatt a czéheket már akkor elrontani, mikor e gyárok reánk nézve még a jó reménység fokánál horgonyoznak? Ha a czéhek annyira akadályozzák az ipart, mint most hireszteltetik, vizibuborékkint fognak azok önmaguktól eltünni a gyárok előtt, könnyü is lesz akkor azokat egy vonással eltörleni. De addig miért kellene a középosztály becsületességének, erkölcsösségének, szabadságának, polgári tekintetének ezen hatalmas eszközét összerombolni?

De nem hiszem, hogy békes és fajhajtó népnél bekövetkezzék valaha az idő, mellyben a gyárok miatt kelljen a czéhbeli társulatokat elrontani. Megállhat ez mindkettő egymás mellett; csak jól kell mindkettőt érteni, és nem a dolgot sophistai ármánnyal csupa egy oldalról erőltetett nagyitással tekinteni, mintha egyedül csak gyár boldogithatná, vagy ellenben csak czéh boldogtalaníthatná a statust. —

Egyébkint czéhbeli mesterembereink is tizszer vagy százszor több honi termékeket fognak majd felmunkálni, elégséges és türhető készitményeket szolgáltatni, csak vásároljunk tőlük; csak kövessük a hon javát, több kihiresztelt feszelgő, mától holnapig halhatatlan lényeknél lelkes tanácsaival hathatósban előmozditó és senki sajátja, nyugalma ellen nem törekedő, derék K—uJ. urnak a f. e. „Századunk“ 44ik sz. közlött, és már fentebb is dicsért tanácsát: „ha a haza gyermekei egyetértőleg összebeszélgetnének, és egész hazában csak egyetlenegy lélek, egyetlen egy rőf pántlikát sem hozatna a külföldről két évig; nem de.. több pénze lenne a hazának?“ Nemcsak több pénzünk, de több és jobb mesterembereink, miveltebb polgáraink, sőt bizonyára gyáraink is lesznek, és ártatlan móddal sok czifra panaszoktól is meg fogunk menekülhetni: csak kövessük ezen arany betüket és örök emléket érdemlő tanácsot! Csak kövessük Tolna megye hőkeblü fiainak buzgó nyomdokit, kik alig hogy e helyes tanács napvilágot látott, már is méltányolva s igazi nemes lélekkel felfogva, a f. e. „Hirnök“ 47ik sz. „a honi gyár és müipar előmozditása tekintetéből, aláirási iveket indittattak forgásba“, becsületszavokra lekötelezvén magukat „csupán magyar hazánkban készült posztóból maguknak ruházatot szerezni!“ Éljenek.

Ha pedig mi alkotmányos országban tökéletesen hatalmunkban áll, tenni nem akarjuk; tehát hálátlanul atyai kormányunk ellen ne panaszolkodjunk, hogy a sült verebet meg nem kapjuk. Mert neki a nem alkotmányos körben élő fiak is fiai ám.

Tolna megye példája már is kezdi üdvös gyümölcsét teremni; mert ime azóta Székes-Fehérvárról, Komáromból és Biharból hasonló jeles törekvést olvasok és a Csongrád megye szolgáinak posztója megrendelése iránti intézkedésekben is hasonlót tisz-

telek. Ezek felett lélekből örvendek, még csak azt ohajtván, hogy a méltán tisztelt eszmének első nemzőjét, K—u J. urat ama tiszteletet érdemlő egyesületek, hálás megismerésből, legalább tagjuknak választanák el*), illy gondolkodó realis lélek még a thema kivitelében is szolgálhatna ám ollykor egy kis pótló tanáccsal**)

Véleményem szerint, a külföldit nélkülözni javasló eszme igen ártatlan, de következéseiben igen messzeható. Ez tehát még valaha bennünket a külföld előtt nyomatékosokká, nem pedig az idétlen feszelgés, vagy a nemzet elkorcsosulását maga után vonó daczos fenekedés. E védegyleti eszme kivitelénél egyet szeretnék életbe léptetni:

Még a honi kézművek vásárlásánál is elsősége legyen azon gyárosoknak, kalmároknak és mesteremberekneк, kik magyarul beszélnek, magyar nevezetüek, magyar születésüek. A gyároknál, kereskedéseknél és mesterségeknél, a mennyire csak lehetséges, magyar nyelvű, magyar nevű és születésű gyermekek tanittassanak, pártoltassanak; a külföldi kézműves pedig, ha megtelepül közöttünk, mondjon le a régiről, vegyen fel magyar nevet, tanuljon magyarul, vegyen magyar feleséget, különben kézművei keletére ne számolhasson ***), csak hogy erről jobb lesz még később gondolkodnunk. Igy majd észrevehetlenül elenyésznék városi polgáraink közül ama megkérlelhetlen farkaskomaság, melly szerint Magyarhonban boldogul élvén, mégis többször gyülölik mindazt, a mi magyar.

Mi pedig mostani boldogtalanságunkat vagy inkább szegénységünket illeti, ennek több más oka is van. Ha a férj egyedül csak pipáz, puskáz, kártyáz, csavarog, unalmában ásitozik, káromkodik és tudománya nem lévén, kezével dolgozni még is szégyenl; ha az asszony csak pipeskedik, faluz, házol, lakmároz: ugy az életes kamara ezután is kiürül. Ha többet költünk, mint beveszünk, gyárok mellett is szegények leszünk. Ha puhaságból, kényességből, finnyáskodásból máshol vesszük, mit hon is megszerezhetünk, szükségtelen fuvart, vámot, uzsorát fizetünk: bizonyosan krntára jövünk. Ellenben ha szorgalmatosan foglalatoskodunk, takarékoskodunk: szépen fejledező gazdálkodásunk, iparunk, üdvösen buzgó védegyleteink stb mellett, valamire bár kevesek is még most a gyáraink, majd csak virradunk.

Más részről, az is mindig igaz marad, hogy a gyárak nehány csekélyszámu egyeseket roppant gazdagságra emelnek, a nagy tömegnek ezernyi ezereit pedig koldusokká, legfeljebb nyomoru napszámosokká teszik, a tisztes középrendet elenyésztik. Ha a gyárak annyit emelnének legalább türhető középszerüségre, a mennyit mindenéből kiforgatnak, és változtatott alakban Fáráóni rabszolgákká tesznek, ugy hajlandóbb volnék a boldogság kikiáltott eszközét bennök tisztelni; de igen van okom kételkedni.

Tudom, a gyárak főtökélyét abban helyezzük, hogy kevés kéz csekély idő alatt roppant mennyiséget felmunkál. Igaz, ez kedvesen hangzik! Jó is, a hol, a mikor és a meddig jó. De a középosztálynak innét sarjadzó elkerülhetlen tönkrejutását tekintve, azt kell állitani, hogy a közállomány érdekében áll, itt is a szükséges korlátokról gondoskodni. Jó a tüz, mikor az eledelt megfőzi, a kenyeret megsüti stb.; de átkozott, mikor a várost felemészti. Nem ugyan mindenkor; távol sem! de megvallom, több esetben, jobban kivánom, hogy ezer becsületes czéhbeli mesterember készitse el azt, mit különben, két, három gyár előállithatna. Mert akkor amaz ezer élhetne családjával együtt becsületesen abból, mit a gyár által különben egykét idegen pénzes tesz zsebébe. E mellett amaz ezerek, mesterségöket folytatván, mivelnék is magokat, kik különben a gyárak által szomoru dologtalanságra és elbutulásra szoritatnak; mert nincs, ki dolgoztasson velök, ámbátor örömest dolgoznának.

Vagy ugy, mint már feljebb is emlitettem, keressenek más életmódot? könnyü ezt kimondani. Azért keresnek évenkint olly sok ezer, kenyerétől fosztott, szerencsétlen angol és irhoniak más földet, hol a gyár nem falja el előlök kenyeröket, kik mint becsületes kézművesek, még hon is jó szolgálatot tehetnének, ha a gyárok el nem vennék keresetöket. Ugy hiszem azért: jó, igen is jó a gyár; de ez is csak a határok között. Korlátlanul üzetve megszünnek a nagy közönségre boldogság eszközei lenni, a miért is a gyármania ellen már az angol parlamentből is több kifakadásokat olvashatni. A gyároknak tulfeszitett magasztalását tehát gondosan alig lehet elfogadni, hanem kivánjunk gyárokat is, tiszteljük a czéheket is, mindegyiket saját legüdvösb korláti között.

3. Hasztalan. A kézműipar nyomorultan sinylődik a czéhrendszer mellett; statusgazdálkodási szempontból sem lehet tehát a czéheket megszenvedni, mert a kézműiparnak kell a nemzet gazdasága egyik legtermékenyebb ágának lennie.

F. Visszaélések emberek közt mikor nem léteztek, vagy hol nem léteznek? ki tagadja, hogy vannak, a kézműipart senyvesztő visszaélések? Ki tagadja, hogy annyi századok folytában a kaján haszonvágy a czéhekbe is becsuszott? De hát nem lehet e okos reform által a visszaéléseket a czéhekből kiirtani? Hát nincs más orvosság, hanem a gyermeket a mosdóval együtt ki kell önteni? Vagy talán a visszaéléseket pártolja valaki, mikor a köznép erkölcsössége és polgárisodása iskolájának tekinti a czéheket?

Az inasi iskolák, a politechnicum, a mesterlegényeknek, legalább nagyobb városokban, az erőműtudományrai nyilványos oktatása vasár- s ünnepnaponkint; a mesteremberekneк az uj műszerekkel, gépelyekkeli megismerkedtetése, a készitményeknek a védegyletek által eszközlendő jobb kelete, a czéhszabályoknak nem eszeveszett és gaz szellemű, hanem igazán erkölcsös és valódi polgári módositása stb. el fogják háritani e panaszt. Azt mondják, majd mindenért külföldre kell szorulni, minthogy kevés a kézműveseink száma. Hát ha ez megforditva jobban áll: csekély jó kézmü-

---

*) A f. e. „Hirnök“ 48ik sz. Biharból ezeket olvasom: „Tolna megyében pendittetett s testesittetett meg, ha nem csalódunk, legelőször a védegyleteket teremtő eszme“. — A teremtő eszme, az én tudtomra K—u J. uré a „Falusi Biró“ személyében, a „Századunk“ 44ik sz. De azért halhatatlan az érdeme Tolna fiainak, mert csakugyan ők testesitették meg az eszmét, melly különben bizonyosan elhangzott volna, már csak azért is, mert K—u J. uré! Ennek a K—u J. urnak több más eszméji is hasonló figyelmet érdemelnének ám! „Spiritus spirat ubi vult!“ Ez az ur czikkeivel a jövő országgyülésre alkalmasint több érdemet tett, mint igen — — —!! Sic vos non vobis, vellera fertis oves!

**) Ha a követválasztás magyar honban nem monopolium; kérdem: nem érzékeny vesztesség e a hazára, ha K—u J. ur módja szerinti gondolkozásu emberek, mert illyenek még gondolatba sem jöhetnek, vármegyéjök részéről el nem választatnak?!! Ha e helyeket majd valakik ollyasok találják elfoglalni: kiknek legfőbb érdemök talán, hogy az öregeket a gyülésen ki tudják nevetni; jól tudnak corteskedni, a Conversations- vagy Staats-Lexikonból egy két czikket ollykor készek mégis tanulni — mert mások még ezt is resellik. Én minden esetre ugy vélem, hogy ha az előitéletek előitéletének, a monopoliumok monopoliumának korszakában nem élünk, inkább a K—u J. ur gondolkozása szerinti, valóban nyomosabb férfiak lennének megválasztandók; egyébkint a valódi nyomosságot mindenütt hasonló mértékben óhajtván tiszteltetni.

***) Ezen eszméim, kérem ne magyaráztassanak idétlen vakbuzgó magyarkodásra! Akár kinek nyelvéérti megtámadtatását mindig kárhoztattam és igen tudom rosszallani azok tettét, kik illyféle háborgatásaikkal ellenségeket készitenek jó barátokból; kik valakitől nyelvéért némi polgári jogokat kivánnak megtagadni és készek törvénynyel is zaklatni. Ez előttem igen méltatlanul sértő. De hogy — midőn egyebek hasonlók — egyesek szabad kegyének megfogása által, némi kis időre valaki a hon nyelvének megtanulására serkentessék, igen üdvösnek velem; mert igy senki hatalmaskodása ellen nem panaszolkodhatik, és önérdeke sürgeti mégis a nyelvtanulásra. —

veseink száma, mert a régi panasz szerint: hazánkbeli becses, idegen kellemetes.

E felett mikor a nemes mindeddig lenézte honunkban a mesterembert és legfeljebb akkor engedte gyermekeit mesterséget tanulni, mikor már ősi birtokából kikopva az ökör szarva mellé szorult és szerencsétlen magzati jóravaló helyre, még béresnek vagy kocsisnak sem fogadtattak be: mikor lenézi a mesterembereket maig, nem csak több, maga sem tudja miben feszelgő nemes, de tapasztalásból mondom, sok paraszt is; mert akartam már egy pár szemes paraszt-gyerkőczét jó mesterségtanulásra birni, de nem sikerült; mikor a máshol köztiszteletben álló becsületes kézművesek nálunk igy megvettettek, és voltak idők, mikor a magyarka betyároktól az adósság kéréséért, amugyosan meg is tiszteltettek: csuda e, ha közöttünk meg nem települtek, vagy ismét elsiettek?

Becsültessenek és fizettessenek csak illendően mesterembereink, ne kételkedjünk, fognak ők éjjel nappal dolgozni, mint akarki, szintugy fogják ők, pedig tettel és nem üres csevegéssel, a nemzet gazdagságát előmozditani.

Avvagy talán a liber confessionum „Kelet népe“ irójától rettegett napokat kell az illyes ostromlásokkal elkészitenünk? Mert ugy e, hol czéhbeli, nyugalmas és magát meggondoló középosztály létezik, ott, ha egy két gyáros bezárja is gyárait a csupán félnapi kenyerökre virradó munkásainak mondván: ha kenyér kell, harczoljatok a kirá[illegible]llen; nem szedik fel tüstint a kövezetet? vagy talán jobb volna, a czéhek felsőségi ügyelet alatt létező társulatai helyett számtalan, más nevü s alaku társaságokat alkotni a népben, mellyek egy Lamarque general temetése alkalmával azután egyesülvén, ha tervöket tönkre jutva látják, az elkészitett szép vörös sapka helyett rongyba burkolva küldjék agg vezéröket a nyugodalomra? Nem, ez ne történjék! Azért ha szabad némelly uraknak, minden nekik nem tetsző testületeket valamelly koholt szin alatt, különösen pedig a czéheket az ipar félszegül használt örve alatt, mint iparakadályozó társulatokat gyanusitani, szabadjon ismét másoknak a máshol történtekből egy kis pragmasist vonni.

4. „Ámde hol czéh van, ott másnak mint czéhbelinek nem szabad azon mesterséget folytatni, ott egyedáruskodás létezik.“

F. Oh! oh! Faluinkon kinek mellyik mesterség tetszik, eddig többnyire szabadon üzheti, és nem egyszer asztalos, lakatos, nyereggyártó, takács és egyéb mesterségbeliek egy czéhben vannak, a nélkül hogy egymást akadályozni kivánnák tulajdon mesterségök egyik vagy másik ágának használásától, ha épen valamelyliknek tetszésére volna. Mert ismerék igen becsületes és értelmes asztalost falun, ki ha kivántatik, üvegez, fest és inasgyermekeket rajzolni is tanit; ismerek más asztalost, ki órákat igazit; ismerek nyereggyártót, ki a szijgyártóságot, csizmadiát, ki a varga munkát, vargát, ki a cserezést, szabót, ki a szücsmunka varrást, kovácsot, ki a lakatosmunkát, vagy baromorvoslást stb. gyakorolja, megesnék biz a szegény falusi embernek, ha minden csekélységért városba kellene futnia és czéhbeli mestert hajhásznia. Igen sok városi ember alig képes elgondolni, hányféle szükségből tudja egymást kisegiteni egy kis faluban élő közönség. Él, ki mint élni tud. Czéhbeliségök egymás keresetét épen nem akadályozza; de az erkölcsiséget, becsületességet, ezen egy szó „czéhbeli mesterember,“ közöttük igenigen hiven megőrzi, sőt annyira sürgeti, hogy még a legdurvább paraszt is több magameggondolást, magafékezést kiván a legnyomorultabb czéhbeli mesterembertől, mint a legtehetősb czéhnélküli gazdától. Ezt tapasztalni kell, s azután, bizton mondom, ha lelkismerete van valakinek, ha maga nem a legerkölcstelenebb ember, ostromolja a czéheket.

De a nm. Helytartó-Tanácstól, még 1815ik évben, 7,262. szám alatt kiadott czéhszabályok 33ka szerint a felsőség engedelmével, még városokban is létezhettek és gyakorolhatták iparjokat a czéhbe ugyan fel nem vett, de különben a mesterséget kitanult és jól értő egyedek (Stöhrer) *). Falukon pedig az urodalom engedelmével, akárki szabadon gyakorolhatja mindazon kézi mesterségeket, mellyeket ért, akár maga, akár fogadott legényekkel. Ide járul, hogy a gyáraknak és gyárbeli készitmények raktáraimak semmi czéh sem tehet legkisebb gátot az eladásban, ugy a minden vidékeken tartatni szokott több vásárok is szabad utat hagynak akárki készitményeinek eladhatására, pedig mindezt, ha a szükség kivánná, legkevesbbé kerülne tovább is kitágitani.

A mennyire birnak is városokon a czéhek némi egyedárusság árnyékával, ezt inkább józan politicától elismert, szükség-parancsolta kegyelemből, mint valamelly önkényből vagy erőszakoskodásból birják. Nem is zárnak el senkit végképen kenyérkeresetétől; mert ime városokban, hol czéhek léteznek, habár nem szabad is minden szó nélkül üzni kontárkodást, de felsőbb engedelemből nem lehetetlen ezen szabadságot megnyernie; a szomszéd falukon pedig tökéletesen szabad azon kézmüvet üznie, mellyet akar, csak az urodalom ne akadályoztassa. A czéhek teljes virágzása mellett tehát egyedül a hatalomszótól függ, az iparnak minden megkivántató tért engedni; ámbátor mindig más kérdés marad, hol és menynyire lehet és kell ezen szabadságot megadni.

Nem az ipar akadálya, nem az egyedárusság hiresztelt valósága a czéhek igazi vétke; ez csak gyanusitó ráfogás azoktól, kik midőn az emberiség boldogitására alapitott legüdvösb intézeteket, mihelyt inyökre nem szolgálnak, készen gyanusitják, mégis szüntelen a gyanusitás ellen sopánkodnak. Igazabb vétkök a czéheknek az, hogy a becsületes czéhbeli mesteremberek még nem revolutionalis franczia majmok! Igazabb vétkök, hogy a czéhbeli középosztály szabadságérzete, kormány iránti hűsége, istentőli függése, erkölcsössége akadályozza a rationalista vadság kifejlődhetését, akadályozza a szegényebb polgárokat lenéző, kevély álnépbarátok garázdálkodhatását, hátráltatja a zavarosban halászni vágyó pseudophilantropok maséból gazdagodhatását. Ezek nagy bünei a czéheknek, mellyeket megbocsátani nem lehet. Ámde ezeket nem is szabad sem irva, sem szóval erinteni. Ezek kitálalása miatt, még majd szegény fejem is fog fájhatni! hanem szép szint kell a dolognak keresni; akár igaz, akár nem, az ipar akadályával, az egyedáru vádjával kell előállani. Illyen ám, Hárdy angol parlamenttag szavai szerint, sok fogásuk azon embereknek: „kik szeretnének a forgószélen nyargalni, hogy a vihart vezérlőleg intézhessék; kik ajkaikon Cató maximait, szivökben Catilina szellemét viselik.“

(Folytatása következik.)

---

*) In jenen Örtern, wo Zünfte vorhanden sind, dürfen keine Stöhrer geduldet werden, jedoch hat dieser Artikel keinen Bezug auf jene Stöhrer, die sich in verschiedenen Städten, auf erhaltene höhere Erlaubniss dermal befinden. — Engedelmet feleleszteni vagy messzebb is kiterjeszteni mindig a felsőség hatalmában áll, ha a szükség megkivánja. Egyébkint ezen némellyeknek egyszer már adott és adathatott engedmény elégué tanusitja, hogy végképen épen nem akadályozzák a czéhek a nem czéhbeli egyedek iparát; mert a felsőség egy intése elegendő, erre akárkinek szabadságot adni s annyira terjeszteni, mennyire a polgárok nagyobb tömegének boldogitására szükségesnek látja.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

SZÁZADUNK.

100. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **December 15.**

Figyelmeztetés a czéhekre.

(Folytatása és vége.)

De ha már az egyedáruskodásról van szó, tekintsük azt meg máshol is. Bezzeg ha egyedáruskodást akarunk látni, láthatunk a gyároknál. Egy gyár elégséges több még távolabb vidéki czéheket is kenyérkeresetöktől egészen megfosztani; nem ugyan mintha nem volna szabad mesterségöket folytatniok, hanem mivel a concurrentiát vele ki nem állhatják és koldusokká kell mellette lenniök, mivel a gyároknál a készités nagyban üzetvén többnyire kevesbbe kerül, és igy a gyáros jutányosabban adhatja készitményét, mint a munkája után tengő kézmüves.

Igy p. o. több évek előtt ismertem egy számos és tehetős tobak-czéhet, melly most a távolabbi bőrgyár által, egyet kettőt kivéve, lehet mondani koldusá lett. Már ha az egyedáruskodás tenné a czéhek fő lényegét, ezen tobak-czéhet jobban mint nem megszüntnek kellene tekinteni; mindazonáltal mestersége folyamatjának nagy csökkenése mellett is maig fenáll és tagjait, a czéhszabályok segitségével a becsületesb polgári korlátok között, mindegyre üdvösen vezérli; mi ismét a czéheket erkölcsi s polgárisodási, nem pedig egyedáruskodó kereskedői társulatoknak tanusitja. Ezen itt emlitett népes és 30 év előtt gazdag tobak-czéh eleven példa, mivé teszik a gyárak a becsületes polgárok nagy sokaságát; mert ime a városi bíróság rendre kénytelen adósságban mindenöket elkótyálni; magok legnagyobb részint mint bőrszámosok vagy másféle napszámosok tengődnek, feleségeik szolgálni mennek, gyermekeik, mint kocza nyomorultak, szerte henteregnek. Mi ezen szegény tobakokkal előljáróban megtörtént, épen az fog történni sok ezernyi becsületes közpolgárokkal, ha a józanabb fél idejében fel nem ébred, és ki nem tüzendi a szükséges korlátokat az ábrándos sophista politicusok ellenében.

Igazat szólva, inkább kellene a czéhekért panaszt emelni a gyárak ellen, hogy azokat kenyérkeresetökből kiforgatják, mint akármelly szempontból a gyárokért a czéhek ellen. Azonban megállhat, álljon is meg mindkettő, csak mindegyik elégedjék meg a maga körével. Vagy talán nagyobb vétek, ha a népes czéhek egykét kontárt akadályoznak, mintha egykét gyár sok ezer becsületes mesterembert kenyerétől s polgári állásától megfoszt? Legyünk igazságosak! De ugy e ez nem ide tartozó beszéd. A gyárrendszer alkalmatosabb a köznép elbutitására, rabszolgai lealacsonyitására, idegen tőkepénzesek verejtéknélküli gazdagitására, revolutiók kilobbantására.

Tágittassék tehát, mennyire józanul kivánni lehet, az ipar mezeje; de minthogy ennek akármi csekély korlátolása épen nem lényeges kivánatja a czéhek társulatinak, sőt inkább csak a felsőségtől eltürt, mellékes hasznu, azért tüstint, az előmozdittatni kivánt ipar miatt, ezen annyi becsületes polgárokat idomító és rendbentartó üdvös társulatok semmiképen ne illettessenek; hacsak valamelly üdvösbbel fel nem cseréltetnek, melly cserét azonban aligha nehezebb nem lesz feltalálni, mint a kész jót elrontani. Mert ez esetben épiteni kellene, ez pedig valamicskével még is nehezebb mint a rontás. Ezen üdvös cserének kitalálására pedig nem hazug dicsekvés, nem feszelgés, nem fenekedés, nem folyár bujálkodás, hanem Istentől ajándékozott igaz bölcsesség kivántatnék.

5. „A czéhekben sok visszaélések léteznek; nem is olly üdvös intézetek többé mint kellene lenniök; nem felelnek már meg nemes hivatásuknak.“

F. Mikor a czéheket, mint a köznépet nevelő, vezető erkölcsi, vallási és polgárisodási intézeteket védem, eszem ágában sincs, ama gonoszkodásokat helyesleni, mellyek azokban már ma feltalálhatók. Nem a czéhbeli egyének személyes tetteit, többször siheder gaz magokviseletét szándékom pártolni. Sőt inkább ezeknek is elfajult czudarságai felett elkeseredve, Isten dicsőitése, az emberiség és szeretett hazám iránti szent kötelességeim érzetéből szólalok fel, forrón ohajtva, hogy miután a népneveltetés szüksége az egész jobb emberiségtől sohajtatik, s mégis mindegyre ugyszólván egyedül csak az iskolák körül van a tapogatódzás, mintha ott a későbben fejlődő és érő emberkor jellemét már annyira rendülhetlenné lehetne tenni, hogy többé se jobbra se balra ne is legyen szabad gondolni, meg lévén győződve, hogy az iskolai tanitáshoz az iskolán kivül még valami más is kivántatik, hogy a nép nevelt legyen, ezért lépek én fel, a czéhek, vagy czéhekhez hasonló, a közemberiséget a becsület utján külső öregségig ápoló-intézetek mellett, forrón ohajtva, hogy a népnevelés a czéhi intézetek által is eszközöltessék. Már pedig egyenesen ezen czélom ellen vétenék, ha a czéhek gáncsait csak gondolattal is pártolnám.

Ha talán a czéh nevezet már megunt vagy gyülöletes lévén, illy testület p. o. „egylet“nek, vagy „társaság“nak, vagy akármi másnak neveztetik, azzal mit sem törődöm; nevezze, kinek mint tetszik, csak a mi jó lakozik a dologban, azt ne illesse.

Sajnos valóban és szomoritó, a czéhek visszaéléseit csak futva is átgondolni; mellyek legkitünőbbek a czéhbei felvevésben, remekeltetésekben, mikor a szegény mesterlegény a nagy fizetések, vendéglések, néha perköltségek és egyéb szükségtelen kiadások által, fiatal éveinek minden megtakarított keresményét, sőt jövendő nejének örökségét kénytelenittetik elkölteni, még adósságot is tenni, s miután a koldusnál szegényebb lett, akkor nyomják a koldusbotot kezébe, miután szárnyát szegték, akkor engedik repülni, akkor hatalmazzák fel a kizsebelt nyomorultat az inséges élet megkezdhetésére.

Ez, fájdalom, igenis igaz; de ki az oka? A kiknek hatalmukban sőt kötelességökben állana, az egyes czéhekre ügyelni, visszaéléseiket akadályozni. De ők — kivévén a hus-, faggyu- és kenyér-árszabást, a biztosi dijaknak a czéhládából pontos, ollykor kétszerezett kivételét—vagy hanyagon, vagy épen nem is teljesitik, sőt meggondolni sem képesek e részben erkölcsi s polgári nemes hivatásuk legjelesebb kötelességeit; hanem a czifránál czifrább görbeségeket, vagy épen a czéhszabályokkal ellenkező zsarnoki hatalmaskodást „e plenitudine potestatis“ gyakorolván, nem ritkán a különben fejhajtó és becsületökre kényes mesterembereket kényszeritik a szembeszólásra, daczolásra, engedetlenségre, kölcsönös lehurogatásra, perpatvarra, a minek természetesen azután igen rosz hatása van az egész polgári társaságra. A pesti szabócsetepaténak ki volt az oka?

A fenebb is emlitett, nm. Helytartó-Tanácstól kiadott czéhszabályokban gondosan s elég mérsékelten van meghatározva minden czéhbef-elvételi, szegődségi stb. dij; de mit használ, ha az

üdvös rendeléseket, kiknek kellene, életbe nem léptetik? Mit panaszolkodunk akkor valaki ellen, mikor a panaszon segíteni tökéletesen hatalmunkban áll? A közembert megszokott régi visszaéléseiből csak ügyelés és sürgetés által lehet kiemelni. Bár minden hibát olly könnyen lehetne akadályozni, mint a czéhek kihágásait, kevesebb vizsgálódó biztosokra, de kevesebb uriszékekre is lenne szükségünk.

A magában üdvös czéh-társulatoknál is az történt, mi egyéb, eredetökben és valóságukban legjobb emberi intézetekkel szokott idő folytával megesni. Némelly embereknek akár gonoszkodása, akár gondatlansága által sok részben kivásott belőlök az erkölcsi jó; és most, miután a visszaélések seprőit lehet inkább közöttük tapasztalni, mint az eredeti igaz jót, épen azok emelnek ellenök vádat, kiknek féktelensége közülök a jót eltemetni, a visszaéléseket pedig főpolczra emelni segítette.

Pár hét előtt beszélgettem nehány becsületes öreg mesteremberekkel, kérdezősködvén az egykor nálok tudott különféle erkölcsösséget és helyes függést eszközlő rendszabályokról és más czéhi körülményeikről. A becsületes öreg polgároknak egyike mint másika kérdéseimre vállat vonítva, fejét vakarva, kezeivel intve, homlokát ránczba szedve, szemeivel csaknem szikrázva felelt: „Uram! vége mi közöttünk a czéh rendjének; csakhogy vagyunk, — dehogy van most, ki a szóra hallgasson! — a fiatalok mind okosabbak akarnak lenni, azután pedig semmire sem mennek. No de hiszen ... az urak magok ... lám, ekkor is a komissarus ... ha egyszer igy van, vigye a mennykő!“ — Érzékeny volt szemlélni ama megkeseredést, mellyet a közöttök felbomlott fegy és rend, de nem a megsértett monopolium felett fejtettek ki; pedig nem kell ám figyelmetlenül megvetni a szegény emberek illy fohászait; több jellemét fejezik ki korunk romlásának, mint gondolnók.

A hal fejéről büdösül. Ha mi visszaélések léteznek czéheinkben, semminek másnak mint a lelkiismeretlen felügyelésnek kell köszönnünk. Egyébkint, hogy a czéhbei felvételkor a felsőségtől meghatározott mérsékelt dijat, p. o. 20 v. for. minden mesterember életében egyszer mindenkorra megfizesse, igen helyén látom. Igy szokott ez történni igen sok becsületes társulatbai felavatáskor, és gondolom a maga nemében egyetlen „agarász-társaságban“ sem lehet mindenki taggá, a nélkül hogy zsebébe ne nyuljon. Avvagy egy kitanult orvosnak szigoru megvizsgáltatása, gradualtatása és diplomája nem kerül e legalább huszszor többe, mint egy mesterembernek a nm. Helytartó Tanács rendelése szerinti czéhbei avatása? és pedig akkor, mikor a törekvésiért minden figyelmet méltán érdemlő szegény ifju már talán több ezereket is elköltött, hogy a szenvedő emberiség gyámolására valaha valamit tehessen.

Az is igaz, mint már fönebb is érintettem, hogy napról napra jobban szaporodik a kártyás, pajkos, feslett életü, korhely, kivált fiatal mesteremberek száma. Különösen az ugynevezett német czéheknél a vallásra majd semmi gond sincs, mikor p. o. a német mesterlegény esztendőnkint egyedül a négy kántori kis misékre köteles csak a templomban czéhi felügyelés alatt mejelenni! — Az ünnep- és vasárnapok megszenteléseért pedig Peel Robert is szónokoskodhatnék ezeknek; a blauenmontagi időtékozlásért pedig őket Hume méltán korkolhatná. — Lehet mondani, ezen német mesterlegények és fiatal mesteremberek között többször szintolly valóságos practicus atheistákat lehet találni, mint az eszökben felfuvalkodott némelly literátorok, vagy épen a kastélyaikban püffedező birtokos urak között. Azonban ezeket csak kivételképen s épen nem a nagyobb számról kell értenünk.

„Mane, Thekel, Phares“ szent történet de erkölcsi; és korunkra különösen alkalmazható értelemmel is bir. — Láthatlan kéz

irja a falra a halálos ítéletet az erkölcsiség biztositására alapított, ősiségtől megszentelt és az idő rostájában megmaradott minden intézményekre. — A halálos ítélet megirását rögtön a végrehajtás követi. Csak a czéhekkel nálunk is igy ne történjék, mint már a kölni fohász Rajna mellékéről bizonyitja.

6) „A czéhek legjótékonyabb eredménye a közlekedési viszony a város és mezőség között; melly szerint a mezőség termékeit és nyers anyagait a városba hozza s kézmüvekért kicseréli; igy azután, mikor a városi emésztés egy részről a közlekedést élénkiti, más részről a czéh a mezőt a várostól mégis mint választó fal távol tartja, hogy a mezei ember kizárólag földmüves legyen, a város lakosa pedig üzze a mesterségeket. Már pedig ezen szempontból a czéhekre többé semmi szükség.“ —

F. Észtévesztő üres szó, hazug ráfogás! Mintha biz a czéhek fő czélja a mezőség és város közötti közlekedés és élénkitése, és ennek amattóli elzárása volna! — Meglehet, valaha, mikor a rabló oligarchák és aristocraták, kivált Némethonban, fészkeikből kitörve a mezőségen mindent feldultak, hogy ez is lehetett a czéhek társulatának egyik üdvös haszna. De ez már rég elmult; e szempontból tehát a czéheknek már századok előtt el kellett volna enyészniök. Pedig ime mindekkorig megvannak, és a közép osztály erkölcsösségére, szabadságára, polgárisodására, az erkölcsrontók és elnyomni vágyók ellenében, hatásukat üdvösen gyakorolják.

De soha sem is eredett a város és mezőség közti élénkebb közlekedés az okból, hogy a városi mesteremberek czéhben voltak. Ha soha czéhek nem léteznek, mégis meglett volna ez a közlekedés; a minthogy meg is volt, mielőtt a czéhek társulata valaki gondolatjában megfordult volna. Meg is lesz ez, akár legyenek czéhek akár nem, még pedig azon egyszerü okból, mert a mezőségnek szükségén felöli termesztményeit el kell adnia, hogy az élet egyéb kényelmeit élvezhesse; a városi népségnek pedig a föld gyümölcséből kell élnie. — De ennek mi összeköttetése van a czéhekkel? miért kell ezt ide zavarni? Ez csak akkor próbálná a czéhek feleslegességét vagy megszüntetésök szükségét, ha a mesteremberek azért állanának czéhbe, hogy ezáltal magokat elkerülhetlenül szükségesekké tegyék a mezőségnek. De ez nem igaz. Mert czéhbe állanak, hogy polgári állásuk tisztesebb legyen, magok pedig mint becsületesebb emberek élhessenek.

Csupa ráfogás tehát mondani, „főfeltétele a czéhrendszernek mindig egy választó fal emelése marad mezőség és város között.“ Ha azt, hogy jóravaló czéhbeli mesterember, kényes czéhtársulatának becsületére és ennek figyelméért, nem olly rakonczátlan a magaviseletben, mint p. o. az illy tekintettől nem buzdított czéhen kivüli jobbágy vagy pásztor, ha ezt, mi magában tiszteletet érdemel, kárhozatos választó falnak szabad gyanusitani, ugy talán még némi kis valószinüséget engedhetünk az alaptalan nagy üres szónak; de különben nem, annyival kevesebbé, mivel mezővárosokon és falukon, a mezőségen is léteznek czéhek, pedig a polgári becsületességnek mindazon gyümölcsözésével, mint városokon, a nélkül hogy a tisztességesb magaviseleten kivül más választó fal léteznék a czéhbeli és nem czéhbeli alsóbbrendü polgárok között. Olly czélt fognak tehát a czéhekre, melly vagy soha nem létezett, vagy ha létezett is, mellékes volt, időnkben pedig már rég megszünt.

Kérdem már most, nem különös tactica e a czéhek legnemesebb vonását, t. i. a közép osztály erkölcsösségére és polgári becsületességérei befolyását, végképen elhallgatni, azt pedig, mi, ha volt is valaha a czéheknél, már rég megszünt, vagy a mennyire még léteznék is, könnyen orvosolható, mint lényegest kürtölni és

az egész, magában üdvös fa gyökerére tenni az irtó fejszét?! Megvallom, nekem különösnek tetszik. —

Mikor értekezésem ez utolsó lapját tisztáznám, veszem kezembe a Hirnök f. e. 85ik számát, hol is Zemplényből ezeket olvasom: „a czéhek, mint nem a ma idők körülményeihez illő társulatok, és az ipar s mesterségekbeni előhaladásnak akadályai, országgyülésileg eltörültetni rendeltettek.“ Ámbátor értekezésem egy hirlapi czikk mekkoraságát már is tul haladja — pedig némiképen mégis csak oda szántam — elhatároztam ezen eddig általam nem olvasott nehézségre is megfelelni, a mennyiben t. i. véleményem szerint még nem volna megfejtve. Ime tehát:

7. „A czéhek nem a mai idők körülményeihez illő társulatok, és az ipar és mesterségekbeni előhaladásnak akadályai.“

F. Minthogy nem mondatik, miért „nem a mai idők körülményeihez illő társulatok?!“ körülményesen nem bocsátkozhatom e rég elhasznált nótának taglalásába; tudván azonban, hogy értekezésemet az emberiség és hazám iránti szent kötelesség érzetében igaz meggyőződésből irtam, hogy t. i. a fordulás kétes perczében, ha lehet, én is valami csekélységet használjak, nehogy az üdvös fordulásból káros zuhanás eredjen; tudván, hogy értekezésemben előforduló nyersebb kifejezéseim semmi esetre sem illetik azon általam mindenkor lélekből tisztelt becsületes ellenfélt, melly ugyanazon egy épülethez velem együtt, ámbátor más, győződése szerint szinte jó uton, igyekszik hordani a szükséges anyagot — mert saját véleményemet is csak a surlódás próbatüze által hiszem azzá lehetni, a mivé ohajtom — hanem illetik azon keveseket, kik csigaházukba bujva, az idegen maszlag tenyésztésére, az üdvös pázsit benyálozására csak ott és akkor tolják ki szarvaikat, hol és mikor mindent kedvök szerint sejtenek menni; — a millyen emberektől pedig maga szelid üdvözitőnk sem kimélte az érzékenyebb kifejezéseket. Reménylem tehát, nem fogom megsérteni a mélyen tisztelt megyei határozat iránti köteles polgári tiszteletemet, ha felvett themámat védőleg teszek valamelly feleletet. Ezt pedig annyival kevesbbé reménylem, minthogy egy idő óta, a mennyire hirlapi előadásokból lehetséges, illyesekről némi fogalmat szerezhettem magamnak, Zemplén megyét igen méltán vélem tisztelhetni azon jeles megyék ékes koszorujában, mellyek higgadtabb vérrel és megyei tanácskozásokat egyedül diszesithető komoly meggondolással tárgyalják az ügyeket; annyival kevesbbé, mivel szegény mesterembereink és becsületes közpolgáraink sem irva sem sirva magokat nem védelmezhetik; pedig a kérdéses határozat következtében méltatlan lealacsonyitásukat, érzékeny megkárositásukat, meg nem érdemlett keserű megszomoritásukat mégis ők szenvedhetnék, minthogy azok, kiknek kötelességökben állana pártjokat fogni, vagy épen nem, vagy csak igen felületesen ismerik a közpolgári körülményeket, vagy pedig szegényeket kevélyen megvetik és készek üldözni azért is, hogy felettöki hatalmukat éreztessék; annyival kevesbbé, mivel a mennyire a czéhtársulat a tisztelt megye első pont feletti szavaival élve, a jól értett „ipar előhaladásának gátköve“ lenni tapasztaltatnék (?), reformálását magam is szivesen megengedem; annyival kevesbbé, mivel már Szepes megyéből is a czéhek hasonló sujtogatását olvastam, következésképen igen könnyen lehet valami a dologban, melly szerint beszédből hallottam, hogy a mult országgyülésén némelly ugynevezett liberalis urak kimondották volna magok között: hogy a czéheknek a jövő országgyülésén el kell mulniok. Ez okokból, reménylem, feleletemmel csak polgári kötelességemet teljesitem. Mert ha egy némelly párt csakugyan kimondotta az átkot, már többé nincs irgalom, és meg kell halni a czéheknek. Ám legyen hát; de legalább szó nélkül ne történjék meg. Ime ünnepélyesen ellenmondok a kárhozatos merénynek, a többit meg fogja fejteni az idő átka.

A czéhék elejét épen azon sötét századokban találjuk, mellyek magyar őseinket a még igen kedves fűszerű nemesi szabadsággal, municipium hatósággal, köztanácskozási joggal ajándékozták meg. A polgárositás és emberi nemnek igaz boldogitása ugyanazon szeplőtlen vágyát tisztelem én mind e két intézetben, czéhi szerkezetben valamint magyar alkotmányban azon időkből, mellyekben nehány hatalmasoknak önkényéből nem könnyen lehetett a népeket kiszabaditani; ezt pedig épen azon, sok magyar által leghálátlanabbul káromlott, emberszerető nagy lelkek tanácsai, szelid, de bölcs és igen hathatós intézkedései által, kik mindenkor semminek másnak mint felebarátjaik boldogitásának szentelték életöket; kiknek minden kincsök, minden örömük egyedül az volt, hogy Istenért másokat boldogitsanak.

Mert nevessenek bár vagy gunyoljanak ki a mint tetszik, nem bánom; de én a czéhi társulatok egész szerkezeténél gyenge árnyékulatban épen azon polgári méltóság vonásait ismerem, mellyet nemesi szép előjogainknál tisztelek; a mi itt nagyban létezik, azt látom ott kicsiny mintában; és a rabszolgaságból a polgári nemes állásbai átmenetel első szakát találom én a czéhekben. Ugy-e exoticus és addig hallatlan bolond gondolat? Nem tesz semmit, pedig mégis, ha azon idők történeti titkaiba bemehetnénk, legkisebb kétségem sincs, hogy épen azon felebarátjokért élő és haló jó emberekben találnók meg a czéhek alkotóit, kik derék őseinket maig édesen élvezett ereklyéjökkel a hatalmaskodó oligárchák és minden zsarnoki önkény ellen, tanácsaikkal sőt magok feláldozásával is biztositották. Áldottak legyenek hamvaikban. Mert ha csak egy kis gőg és előitelet nélkül veljük össze mindkettőt: az alapvonásokat, az elesztő lelket ugyanannak kell elismernünk itt is amott is. Pedig, gondolom, nem lenne tán illő a mai időkhöz egyesek kihágásiért az egész nemesi szabadságot elrontani.

És ime, ama bardus, buta, tudatlan és mit én tudom századok óta miféle epithetonokkal ékesitett emberek lelkének köszönhető ama sötét korbeli intézkedés, melly, mennyire a szép nemesi szabadságot illeti, a „mai időbe való“. Minden esetre. A szegényebb polgároknak pedig ugyanazon bardus lelkektől eszközlött csekély kis czéhi megkülönböztetése nem a mai időbe való. Semmi esetre sem. Miért nem? Okát ne kérdezzük. Ha nem mondják is, értheljük: az önszeretet, a gőg, az önkény, a hatalmaskodás vágya ezt a mai idők körülményeihez illőnek érteni nem engedi.

De hát mi lehet az, mi olly igen disztelenitené századunkat a czéhekben? A derék kölni kézmüvesek századunkban élnek, semmi barbariest eddig felőlök nem olvastunk, és ime koronás fejedelmökhöz 1842dik évben igy hangzó kérelmet nyujtottak be: kérem jó figyelembe vétetni a szavakat:

„A korlátlan kézműszabadságnak egy korábbi, viharos kor kereskedői buzgalma által nekik feltolt ajándékát, melly műiparos és erkölcsi erejöket az elolvadásig elpazérolja és őket ezen elkülönözöttségökben a kézmüves társak tekintet nélküli haszonlesésének és a külső érdekek tulnyomó pénzhatalmának martalékul adta, most ötven évi keserű tapasztalás után ohajtanák visszaadni és ő Felségéhez más valóságosb szabadságért folyamodni, melly nem minden kötelékektől feloldásban, minden bármilly hasznos korlátok lerombolásában álljon, hanem önmagából szilárd és tágasitott rendszert szüljön, melly a magány önkényt fékezvén, az ésszerű valósággal szabad kifejlődésnek tért, ótalmat és gyámolitást nyujtson. Esedeznek ő Felségéhez, hogy ujra méltóknak és képeseknek tartassanak csatlakozni önálló jogával és becsületével biró osztályba, melly kölcsönös műtani valamint emberi kiképzésre, segélyhozásra képes legyen; a rendőrség szerinti magaviselete helyett legyen szabad a régi fenyitéket: erkölcsöt s az elenyészett becsületérzést a mesterségekbe visszavezetni. Ebben látszik előttök a kézmüvek és mesterségek valódi szabadsága s becsülete rejtezni.“

Ezek nemcsak a mai időkben, hanem a folyó évben történtek, s talán többen nálunk nem is méltóztattak olvasni, vagy figyelmökbe venni? Kivánnám, hogy ezekről nem valamelly vak előitélettől büzölgő lélekkel kegyeskednének fontolódni, a máshol történtekre visszaemlékezni és ugy azután felebaráti szeretettől dobogó sziveikre tévén jobbjokat, a czéhek ellen vagy mellett a jövő országgyülésére utasitást adni!

Ezek a szivnek és keserű tapasztalásnak szavai Rajna mellékéről. A kölniek fogát vásitotta ám már az olly savanyu szőlő, millyen Hegyalján századunkban bizonyosan nem termett; a kölniek hörpölték ám már a franczia méregteljes aszuinak olly édes levét, millyennel száz év óta Mád vidéke bizonyára nem kérkedhetett. Vagy talán ezen kölni esedezők nem is tudják mi bajok? nem értik tán, miből áll a valóságos szabadság? nem tudják, mit akarnak, mikor önálló jogával és becsületével biró osztályba lépni s az elenyészett becsületérzést a mesterségekbe visszavezetni törekesznek? Méltóztassanak megengedni, de én azon hiszemben vagyok, hogy Köln és Rajna környéke számosb és müveltebb kézmüvesekkel kérkedhetik, mint Sátorallya-Ujhely vagy Tisza vidékének tanyáji. Kivánnám, hogy hibázzam.

A szatmári 12-dik pontot illetőleg kegyeskedtek a nemnemeseket, általában a tisztesebbeket is ki nem véve, sem a törvényhozásba különös részvétök és befolyhatásuknak helye nem találtatván, továbbá is eddigi állapotjukba hagyatni. (lásd Hirnök f. e. 85. sz.). Kegyeskedtek tehát a becsületes polgárokat, a hol mivel sem birtak, eddigi állapotjukba meghagyni; mert gondolható talán, hogy ezen meghagyatás a mai idők körülményeihez fölösen is illő? Ellenben a 7ik pontnál, hol t. i. eddig a czéhi társulatokban némi kis önálló és becsületével biró emberi joggal ékeskedtek, itt mondom, kegyeskedtek őket a szegényeket eddigi állapotjukban meg n e m hagyatni. A mijök volt tehát, elvétetik tőlök és pótlásul semmi más nem adatik nekik; a hol pedig — az alkotmányos kormányforma-elv lelkének ellenére, igazán sötét idők önkényes magyarázása következtében — egész mai napig mivel sem birtak, ott az eddigi állapotjukban meghagyatnak. E kis következetesség hogyan illik a mai idők körülményeihez? Lássák, illy zavarba keveri a vakitó sophismus e sok jószivű urakat.

A tisztelt megyének a czéhek elleni fellépésével a szatmári 8ik pontra tett határozatját sem tudom összefüggésbe hozni. Itt a népnevelés „országos intézkedés után váró nagy tárgynak“ mondatik, melly iránt, a „használható módok előlegesen feljegyeztetnek.“ — A népnevelést tehát a t. KK. és RR. is akarják. Igen jól van; én is ezzel foglalatoskodom, ezért irtam jelen értekezésemet. De az egész zemplényi tudósításban arról legkisebb eszmének nyomát sem találom, hogy az elrontandó czéhek moralis hatása a népben mi más jóval fog majd pótoltatni? Vagy talán ezt nehány pandur tökéletesen be fogja fejezni? Be kell záratni a kóczos burgert!

Valóban igen szeretném tudni, mi eszméjök van sok jó urainknak, a szatmári pontok első kitrombitálóival együtt, a népnevelésről? Alaposan gondolkodva, hogyan áll összefüggésben e két eszme fejökben: „a czéheket el kell rontani!“ — „a népet nevelni kell!“ Hihető, szörnyü statusgazdálkodási aggodalmukban arról mégis megfeledkeztek, hogy a czéheknek erkölcsi oldaluk és hatásuk is van. Különös, hogy az a franczia és angol nevezet, hol kormány elleni fenekedésekről van szó, olly igen emlékezetes; de hol ezen nemzetek köznépének szomoru romlása, szörnyü erkölcsi sülyedése tanithatna bennünket valamire, ott minden felejtve van. Vagy talán a becsületes polgárt díszesitő társaság helyett a népnek gonoszkodó czimboráskodása jobban a mai idők körülményeihez illő lenne?

Ezen urak tehát a czéheket elrontván, tettel bizonyitják, hogy az embert emberré tenni eszökben sem tartják, sőt a szegényebb sokaságot még a mi csekély, emberhez illő állással bir, abból is ki kivánják forgatni; de ezért a népet mégis nevelni akarják! Köszönjük! még egyszer is alázatosan köszönjük!

Talán csak nem meríti ki a népnevelés lényegét a más sajátjának erőszakos elvétele; hogy midőn önérdekeinkért zsebeinkbe nyulni neheztelünk, tehát a népnevelés szép szine alatt mását, ha lehet, elvegyük és teljesen ellenkező czélra fordítsuk, mint a mellyre szentelve van? Talán csak népnevelési sürgetésökkel némelly jó uraink nem egyedül engedelmes barmokat akarnak magoknak szerezni, hanem inkább mivelt polgártársakat? Talán csak, mikor máshol a rabszolgákat, hogy emberek, még pedig míveltebb emberek lehessenek, felmentik, nálunk épen leglármásabb uraink nem akarják eddigi becsületes polgáraink számára a rabszolgai békót készíteni. Még ezekből sülne ám ki majd a mostani idők körülményeihez alig illő logica. Urak, a tanitás után a polgári intézkedésekben kell ám rejleni a népnevelés második gyökerének, és ez esetért nem kell ám szegényebb embertársainktól némi kis polgári levegőt irigylenünk. Ime tehát a czéhek elleni fogalmakban valóságos bábeli zürzavar van; mi ismét uj tanuság, hogy sok jó uraink egyet gondolnak, mást nem; hogy sok helyeken legnemesebb öntudatu és legjobb szivü uraink egyedül csak buzognak, valósággal pedig, mikor magokat legnyomosabb valakiknek gondolják, egyedül csak viszhangoztatják, mit nehányan a megvesztegetett külföldről füleikbe sugnak.

A nehézség második részének, melly szerint ipar és mesterségekbeni előhaladás akadályainak vádoltatnak a czéhek, reménylem, már fönebb türhetőn eleget tettem.

A czéhek az erkölcs, testvéri mivelődés, szegényebb sorsu polgárok tisztelete, becsülete és csekély szabadsága, emberi méltósága biztositásának nemes czéljából eredtek és maradtak eddig fent; szükségesek is fognak azok maradni, mig a nagy miveletlenebb tömeg a sophistáktól egykor ábrándozott miveltségi ideált el nem fogta érni. Szükségesek fognak lenni akkor is, ha a vegytan nem csak a faggyugyertyát, hanem még a saru- vagy nadrágvarrást is, szóval minden emberi kézmüvet fölöslegessé teend. Mert a testvéri őrködés, intés, feddés, a becsületérzés a szegényebb ember mivelődésére még akkor sem leend fölösleges.

Azért reformáltassanak; ha épen ugy tetszenék, más névvel neveztessenek, régi hibáikból igazittassanak ki a czéhek; de nehány czéhbeli egyének kicsappongásai vagy felügyelőik hanyagsága által becsuszott hiányaik miatt az emberiség roppant javát eszközlő üdvös intézetek eltörlése semmi esetre ne terveztessék!*) kivéve, ha valakiknek még továbbra is kedvök ugy hozná magával, hogy nyomoru kürtök maradjanak a csintalan kürtösök kezében.

Minden, akár egyházi akár politicus reformatoroknak egyik fő vétkők az volt, hogy a fattyu kinövést az eredeti jótól meg nem választva, a gyermeket a mosdóval együtt kiöntötték, miáltal azután a reactio legveszedelmesebb nemeit idézték magok ellen elő. Vigyázzunk, hogy a czéhek ostromlásánál is hasonló bal lépés ne történjék közöttünk! A czéhek tekintetének nem-pártolása máris sok erkölcstelen elvetemülést, betyár ellenszegülést idéz elő különben becsületökre kényes és fejhajtó mesterembereink között; mi fogna még történni, ha ezen egymástóli függések kötelékének neve is széttépetnék! Ez lenne ám a derék népnevelés! Csakhogy ugy is illyes valamit tervezett a báró Holbach házbani egykor nevezetes párisi triceps redactio.

Minden legtisztesebb társulat, sőt maga az országgyülés is, szerkeszti magát; pedig a coordinatio diaetae kényes feladás megoldása még messze sincs tisztában. Mennyivel szükségesebb tehát az alsóbb rendü polgárok között is, a felsőség felügyelése alatt, némi jól rendezett kisebb társulatoknak létele, habár ezek a tökéletesség és feddhetetlenség ohajtott fokát el sem is érhették?!

Fejlődjék tehát és minél jobban segittessék a jól értett üdvös ipar; de ne a szegényebb nagy számu becsületes polgárok lealacsonyitásával, erkölcsösségének, mivelődésének, csekély kis polgári szabadságának aláásásával! Fejlődjék; de ne a polgári nagy tömeg becsületének, jámborságának, szabadságának rovására! Éljen azért a jól értett ipar! Éljen az alkotmány szerinti tisztesb osztályoknak minden törvényes igaza! De éljenek a felsőségi felügyeléssel, testvéri őrködéssel, erkölcsösséget, polgári becsületet, mivelődést, szabadságot termő társulatok, éljenek a czéhek, éljenek a szegény polgárok is! Kenyeriben, nov. hóban 1842.

Fekete János, s. k.
hittanár, kenyeri plebánus, és
kemenesaljai alesperest. **)

*) „A [illegible]s-életben ugy mint a közben kiirtandó a burján s minden gaz, hogy a hasznos vetemények tenyészhessenek. De hogy ezáltal czél éressék, egyesek hibái ne rovassanak egész testületekre.“ Orosz László f. e. „Századunk“ 75. sz.

**) Értekezésem folytában előfordult nyersebb kifejezéseimről, minden jobb keblüeknél bocsánatért esdeklek. Senki személyét czélba nem vettem, azért reménylem senkit meg sem sérthettem, még azokat sem, kik netalán argumentumaikat általam ostromoltatva sejtik. Mert hogy valaki valamelly argumentummal él, még messze sem vélem az első kutforrással ugyanazonositandónak. — Hogy vajudás vár reánk, minden politicai iróink észrevételeiből kitetszik, és egy igen tiszteletes észrevétel szerint „kényes idők elibe közeledünk! — Szükség azért az érzékenyebb szólással a nem rossz szivből ingadozó jók figyelmét felébreszteni. Az itt érdekelhetett igen kevés lappangó valódi szerecsent pedig bizton akármivel moshatjuk, őket meg nem fehéritjük. Ezeknek minden machiavellisticus és kifakadáshoz közelitő gaz terveztekre ismétlem Curtius Ruffus szavait: „Quibus bellu n non inturleris, bonis amicis poteris uti... Quos viceris, amicos tibi esse cave credas!“ vagy röviden magyarul:

„Ne bizzál, hogy meggyőztél!
Majd rád fordul a veszély!!“

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

101. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **December 19.**

Vázolat Oroszországról.

(Vége.)

A legfelsőbb synodus az egyházi minden ügyeket intézi el.

A birodalom politikailag kormányzóságokra van felosztva, mellyeknek élén mindenütt egy főkormányzó áll.

A katonai felosztás hadi testületeket képez:

Az ország 12 kormányzóságra osztva, ezeken kivül még Siberiában is kettő, Tobolsk és Irkuczk, valaminthogy Finnlandnak és Lengyelországnak is saját főkormányaik vannak. Minden kormányzóság több helytartóságokra osztva, mellyek élén polgári kormányzók állnak, minthogy valamint katonai ugy polgári hatóságok is alája vetvék a kormányzóknak, kik közvetlen az igazgató senatus alatt állanak. Minden polgári kormányzónak van oldala mellett egy kormanyzósági tanács, 3 vagy 4 tagból álló, mellyet a főkormányzó nevez ki; ezenkivül van minden helytartóságban két kamaraszék pénzügy elintézésére s egy kamra a szegény- s betegintézetek számára.

Minden helytartóság ismét több kerületekre osztva; minden kerületben van egy kerületi számtartóság a koronajövedelmek kezelésére, egy álló tartományi törvényszék a rendőrségi ügyekre, egy nemesi gyámsági és egy kerületi törvényszék az igazság kezelésére első bíróságban. Ezek két nemes- és két parasztrendi birákból állanak, minthogy Oroszországban azon általányos elv uralkodik, hogy mindenki csak magához hasonló rangu által itéltethetik el.*) Városokban első bíróságot a városi törvényszék képez, melly csak polgári birákból áll. Mi azonban egészen sajátszerű s felette nevezetes, abban áll, hogy mindezen törvényszékek mellett vannak lelkiismereti és méltányossági törvényszékek, mellyeknek egyedüli feladásuk pöröket elmellőzni, kiegyenliteni és gondoskodni a felől, hogy kihallgatlanul senki se maradjon börtönben**).

Második, de a nemességre nézve első fölebbviteli bíróságot képeznek a tartományi főtörvényszékek minden kerületi városban.

Harmadik felebbviteli bíróság a kormányzósági törvényszékek minden fővárosban. Ezek két elnökből és tizenkét nemesi ülnökből állanak, minthogy, mint már fönebb mondva volt, a tisztviselők hivatali nemességgel birnak. Sajátságos e bíróságoknál, hogy minden törvényszéknél egy statusügyvéd ül, kinek kötelessége a törvények megtartása felett őrködni, ezenkivül még a többi statusszolgák felett is a censori hivatalt gyakorolja, valljon teljesitik e kötelességöket; e statusügyvédek vagy censorok közvetlen az igazgató senatus alatt állanak. A birodalomnak illy nagy kiterjedésénél szükségessé vált illy ellenőrködés felállitása, mellynek eszméletileg igen sok haszna, de gyakorlatban számos visszaéléseknek szolgál alkalmul***).

Legujabb időkben Oroszország uj és rendszeresen felosztott 15 kötetü törvénykönyvet nyert, melly általányosan dicsértetik és Szvatt-nak neveztetik. Magában foglalja a polgárjogot, fenyitő törvényt, igazgatást, rendőrséget, pénzügyet s végre a különféle rendi viszonyokat*). Ezek körülbelül következendők:

A nemesség előjogai: mentesség minden adó- és közterhektől, valamint személye ugy birtoka után; csak az urbéri parasztok adóztathatnak meg a korona által; tulajdona — a sót és a pályinkaárulást kivéve, mik egyedül a koronát illetik — semmi császári jog által nincs korlátolva. Ezen kivül azonban jövedelmeit csak a kormány engedelmével s csak bizonyos számu éveken át költheti el a külföldön.**) A nemesség mentes a katonai szolgálattól, testi büntetésektől és confiscatiótól; a felségsértési eseten kivül csak magához hasonlók által itéltethetik el s a rend, becsület és élet elvesztésére hozott itélet csak a senatus átnézése s a császár megerősitése után hajtathatik végre.

Az örökösödés az előszülöttség joga szerint történik a nemességnél, mellynek szinte némelly rendi jogok gyakorlása is most megengedve, mik közt azon jog, a helyhatóság fővárosában minden három évben összegyülni s a kormányzónak vagy a belügyek ministeriumának előterjesztéseket tenni, mellyek követek által a senatus vagy maga a császár elé is felterjeszthetők. Ezen gyülés választja a lelkiismereti törvényszékek ülnökeit, sőt azon tagok felett is voksol, kik alkalmaztatást kivánnak; melly eredmény azonban a senatusnak csak javaslatképen nyujtatik be. A nemesi jogokat élvező tisztviselő ezen előjogokban osztálya szerint részesül.

A nem-nemes városi lakosok polgárokra s telekbirtokosokra osztva. A polgárok jogai ismét különfélék, a szerint a mint ama három osztályhoz tartoznak, mellyekre a polgárok osztvák. Az első osztályhoz tartoznak, kik 50,000, a másodikhoz, kik 20,000, a harmadikhoz, kik 800 rubelnyi adótőkével birnak. Mind a három osztály fekvő birtokot, de parasztokat nem, szerezhet s ment a katonai összeirástól és testi büntetésektől. A városokban a polgárok birnak a választási joggal, ők választják polgármestereiket, városi tanácsosaikat, a kereskedőség tribunaljainak ülnökeit, valamint a lelkiismereti birákat. Választási joggal bir minden, ki 50 rubelt adózik.***)

A parasztok jogai különfélék. A szabad parasztok a fönebb

---

*) Ha ezen elv általányosan minden személyes és tárgyas ügyekre nézve uralkodnék, ugy azt valóságos polgári elsőbbségnek lehetne mondani. De egynél több kétség támad ezen elv általányossága ellen, például már csak az is igen valószinűtlen, hogy a hasonló ranguak itéljék meg azon millió s millió kancsuka vágásokat, mellyekkel az oroszok hátai évenkint szaggattatnak. *A szerk.*

**) E bíróságok igen czélirányos és követésre méltó elsőbbségei az orosz polgári rendszernek. *A szerk.*

***) Bármi nagy legyen is valamelly birodalom kiterjedese, illy censorok felállitása — kivált a törvényszékeknél, hol a birák lelkiösméreten s a feljebbviteli székeken kivül nem lehet egyéb erkölcsi garantia — csak a szükséges polgári erényeknek hiánya mellett válhatik szükségessé. S valljon mi belső értéke lehet olly itéletnek, melly a czári biztos őrködése alatt hozatik olly birák által, kik valamint egész polgári létöket csak az uralkodói kegyelemnek köszönik, ugy egyedül ettől várhatják további előmenetöket. S végre ki ellenőrködik az ellenőrön? *A szerk.*

*) Fájdalommal meg kell vallanunk, hogy eddig illy rendszeres törvénykönyv nélkül szükölködünk s igy e tárgyban a muszkák mögött állunk. *A szerk.*

**) Itt is kezeinket kell mellünkre tennünk s alkotmányos müszerünket kissé alább hangulva elismernünk, hogy másoktól tanulni, kivált a politikában, nemcsak nem szégyen, hanem némellykor kötelesség. *A szerk.*

***) Bizonyos, hogy az orosz városokban legtöbb anyaga rejlik európai értelmü alkotmánynak; s ha Oroszország valaha teendhet szert a képviseleti rendszer s helyhatósági igazgatás boldogságára, az nem mint minálunk a nemesi, hanem a polgári rendből fog csirázni, vagy tulajdonképen czirázik is már, mert választási rendszere a városokban már a mienket is sokkal felülmulja. *A szerk.*

említett fizetések és hübéri szolgálatok mellett bírják vagyonukat, a közönséges adót fizetik s általában hadi szolgálatra kötelesek. Ama 21 millió örökös jobbágyok közt azok, kik a koronához tartoznak, elég szelíd törvények alatt állanak, azokról pedig, kik magányos személyekéi, a kormányzók lelkiismeretesen tartoznak gondoskodni. A német tartományokban az örökös jobbágyság el van törülve. Katonaság közé állás szinte megszabadít. Még egy parasztosztály van, t. i. a koronaparasztok, kik koronajavakat különös telekadó mellett bírnak szerződéssel több évekre. *) Ezek szabadon választják bíráikat s nagyobb részt katonai gyarmatokká változtatvák. Ezen gyarmat-katonák ivadékai hadkötelesek ugyan, de 15 évi szolgálat után szabadon bocsáttatnak.

Sok ázsiai törzsökök tulajdon szabad alkotmányt élveznek és csak némi hübért fizetnek. A Siberiába számüzöttek s ott letelepültek büntetésidejök s vétségök foka szerint különféle osztályuak, mellyekben többet kevesebbet kell szolgáltatniok.

Oroszország külső viszonyaira nézve némelly, szinte practikai, észrevételeinket máskorra tartjuk fel magunknak.

Elmélkedések

hazánk mult s jelen állapotja felől.

VIII.

Lássuk már most a Dráván inneni hazánknak magyar ügy állását.

Tudjuk, mikép a becsületszerető, nagylelkű, egyenes szivű, hévvel szerető s gyülölő, hirtelen haragu de hamar megbékülő, barátságos és vendégszerető magyar minden nagyra és szépre könnyen gerjed, de tüze, ha folytonosan nem élesztetik, könnyen is lankad; mit a magyarság ellenségei huzakodva s vonakodva, a lankadás pillanatát ügyesen bevárva, önhasznokra fordítani jól értették.

Tudjuk, hogy a büszkeség okozta dicsekedési hajlam, az elbizottság s önhittség szülte könnyelműség nemzeti előhaladásunkat mindeddig leginkább hátráltaták; minek hasznát ismét mindazok vevék, kiknek érdekében feküdt, gyöngénkbei szerelmességet szinlelve, nemzetiségünket elaltatni.

Tudjuk, hogy a magyarnak saját nyelvéveli többszázados nemgondolása és közügyéletbeni latinkodása hazánk külön néptörzsökeinek külön nyelvökhözi makacs ragaszkodását annyira meggyökesité, hogy az innen eredt népiség- s nyelvelkülönzés szülte érdekek elágazása a nyelvileg, szellemileg s anyagilag eldarabolt nemzeti testületben az idegennyelvűek népiségi hiuságát, elbizottságát s önhittségét azon polczra emelé, miszerint közhazánkban ős-gazdakint föllépni, önkényileg hatósági különjogokat s felekezetes szabadékokat koholni, azokat megszokásositni és — akár tetszik akár nem — ex usu megjogositni pazérlólag ápolt vendégeinknek tetszett, illy szellemü visszaélésekbe annyira belészerelmesedvén, hogy latinkodásunk homályos árnyék alá menekedve, a magyarság ellen mint status in statu föllépni mereszkedtek; „pares cum pari contendere, imperiumque appetere ausi". Minek következtében csakugyan ott állunk, hol állunk, arra bizvást számolhatván, hogy egy részről vendéges, más részről melléktartományos

*) Illy szerződés melletti haszonbérlők sok országokban a lakosság egyik legerősb és legbiztosabb osztályát képezik, s magyar intézvényeink mellett, a 1-ae 9-us reájok némi reszeiben kiterjesztetvén, polgári szerkezetünk nem megvetendő oszlopa, a jövedelmeknek pedig biztos alapja fognának lenni, ha lassankint nem csak a koronajavakban, hanem a holt kéznél levő s egyéb nagyobb uradalmakban is törvényes kezességek mellett létre hozatnának. *Aszerk.*

idegennyelvű polgártársaink a megszokott szerepből olly könnyen ki nem esve, halasztólag huzakodva s vonakodva, a föllángolt szalmatüz elaltát s a hévlankadás pillanatát bevárólag, a megszokásositott vendégjog-bitorlásról olly hamar le nem mondanak, ha mindjárt Hunnia oda vész is, mellynek föntartása őket annál kevésbbé érdekli, minél biztosban reménylik, hogy hamvaiból ímitt egy Velika Iliria, amott egy Magna Marahania majd csak kikerülend, hol ők lesznek a gazdák, ha netalán egy éjszaki zivatar a honfelejtetteket a jégtengerbe nem sodorja, mi (az ember nem tudja) olly könnyen megtörténhetik, mint jártak a visztulamellékiek is félszázados külfeléi koketirozásuk után.

Tudjuk, hogy a minden nagyra és szépre könnyen gerjedő magyar a nemzeti gyülésekben a közjó előmozdítására igen üdvös és czélszerű határozatokat hozni és a kor kivánatinak megfelelő törvényeket alkotni képes; csakhogy mikor azoknak erőteljes végrehajtása s szoros megtartatása volna napirenden, akkor szénagyüjtésről kell gondoskodnunk, aratással vesződnünk, a debreczeni vásárt meglátogatnunk, a szürettel bajlódnunk, vagy pedig az agarászatot el nem mulaszthatjuk, egy jó barátunk vagy nemisbarátunk lakodalmán a nagy vőfény által mély-tisztelettel alázatosan meghivatva meg kell jelennünk, a karácsont ünnepelnünk, az uj esztendei köszöntéseket házról házra, faluról falura járva megtennünk; s ime (ki gondolná!) a farsang is beállott, mellyben vendéglés, táncz, vigalom eszünket elfoglalja, miszerint időnkben annyira megszorulunk, hogy vagy kedvünk nincs, vagy épen rá sem érünk az üdvös határozatokat czélszerüleg végrehajtani, ámbár ez hivatalosan nekünk meghagyatott, vagy az országos törvény követeléseinek meg nem felelhetünk, jóllehet ez országos kötelességünk. Mihez még az is járul, hogy a törvényhozásnál sokszor habozunk, a körülményekre, külbefolyásokra s megrögzött viszonyainkra keveset ügyelünk; a végrehajtásnál az olly elmulhatlanul szükséges phlegmát többször elmellőzzük s hirtelenkedésünk által önmagunknak sok bajt szerzünk; a végrehajtási czélszerű eszközök választásával s illyeseknek törvényes megalapitásával pedig okoskodva bibelődni épen nen kedvencz foglalatosságunk. Miáltal a körülményeket, külbefolyásokat s megrögzött viszonyainkat szemmel tartó, önhasznukra fordítani tudó, egyébiránt is a szelekutáni köpenyforgatásban igen járatos, fortélyos és nyerészkedő phlegmás elleneinket önmagunk fölfegyverezzük! Miszerint legüdvösb intézményeink ohajtott siker nélkül elenyésznek, közintézeteink odahervadnak vagy föl sem élednek, a nemzeti élet nemesbrei kifejlődésére pedig igen ritkán s akkor is (ezek iránti általános közönbösségünk miatt) csak igen keveset hatnak; a nagy országos áldozatok többnyire áldás nélkül elolvadnak s legbölcsebb törvényeink hatástalanul s tulajdon kárunkra oda soroztatnak, hová az 1807-ki 20-ik jutott, minek következtében homokos pusztáink még 1842-ben is épolly homokosak, mint azelőtt voltak.

Tudjuk, mikép az egy gyönyörü enthusiasmusra az ausztriai Ház fölötti veszély napjaiban föllángolható, nemzeti lételében s erejében bizakodó magnanima, perchara gens hungara csakugyan képes, mit illy magas hazafiui lelkesülésben kikiált, hősi tettek által vérével dicsőségesen végre is hajtani, a villongás és háboru fáklyáját ugyanazon ellenségre, ki illyest a magyarokra hajít, visszalökni és illy dicső hős-lelkületnek világbámulta nyilatkoztatása által magának a „nagylelkü" czimet egész Európától kivívni. De látjuk is, mikép a nagylelkű, nagyratermett magyar nemzet az olly fényesen megjárt dicsőségpályáni haladást csakhamar meg is únta és hiábavalóságokkal, hiu majmolásokkal s egyéb -ásokkal bibelődőleg elaluszékonyodott, hazáját, nemzetét s nemzetiségét feledő, a „nagylelkü" czimmel megelégedvé, könyelmü pazérlókint mit sem gondoskodott,

hogy hős dicső tetteinek a haza s nemzetre nézve üdvös foganatja, üdvárasztó eredménye legyen. Az értelmi, erkölcsi s anyagi erőknek könnyelmü hasztalan pazérlásrai hajlam kizárólag jellemző bélyege a magyar nemzeti lelkületnek, miáltal a magyar minden egyéb nemzettől magát kitünőleg megkülönbözteti. E szerint a magyar arról soha sem gondoskodik, valljon milly üdvös foganatja lehet és lesz valamelly vállalatának, tettének, áldozatának s föláldozásának, egy üdvös törvény vagy határozat erőteljes végrehajtásának? mig más nemzet, sőt minden más nemzeti egyén, minekelőtte még valami vállalatba ereszkedik, annak lehető foganatát s a belőle eredő hasznot örökké szemmel tartja s ha valamit teljesített, azt élvezni tudja. Hogy ez Magyarországban mindig igy volt, azt tanusítja hazánk 1000—1842 története, tanusitják a még most is fönálló külön különféle hatósági különjogok, tarka különségü különszabadékok s egyéb sans-pareille-ink, miket itt ugyan föl nem sorozhatok, de azért közfigyelemre s oknyomozó vizsgálatra igen is méltóknak találom.

S igy megismerkedvén a magyar nemzet gyöngéivel, igen is napi renden levőnek tarthatjuk, bizodalmas dráváninneni magyar közügyvivőnket figyelmeztetni, mikint a magyarok istene ügyvivői szivére köti, és legszentebb kötelességül azt különösen kijeleli, hogy magyar közügyvivőleg föllépvén s erőteljesen hatván, önmagára vigyázzon; határtalan vedégszeretéstől s könnyedes megbékülésrei hajlamtól vezéreltetve, egy kis perchara magnanimitással tömjéneztetve elbizottságba s önhittségbe ne kerüljön, midőn majd egy sokoldalulag s többszinüleg előidézett holnaputánrai halasztás, biztatólag bujdosdi vonakodás, önkénykoholta s zavarjogosította hatósági különjogok mögéi sánczolódás, elámitott, elvaditott s föltüzelt népi hangulatrai hivatkozás, fék- s törvénytelenségszülte több százados szokásokrai támaszkodás és más illynemü cselszövények közt azon szempillanat ügyesen be fog váratni, hol a fájdalom, olly könnyen lankadó, szalmatüzkint fellángoló, de a köznemzeti testületet meg nem melegitő magyar hév elalszik és elhal, vagy a néhai hirtelenkedésében egyenes uttól eltévedő, tulbuzgólag a körülményeket, több inneni s tuli visszonyokat, balvéleményeket s előitéleteket illőleg figyelmére nem méltató és azért számolásaiban (ha számol, mit azonban ritkán tesz) többször csalatkozó, a törvénynek papironi létével hamar megelégedő, ennek sikeres végrehajtásával csak ugy időtöltéskint bibelődő, szoros megtartására pedig csak nagy ünnepnapra figyelő magyarság az imint emlitettekbe annyira bonyolódik, hogy az ilir ármányoktól nemzetünket semmi óvás, semmi figyelmeztetés meg nem mentheti odahervadásunk ellen semmi szabad s szabatlan levű ellenszer és statusjogi szerződés meg nem óvhat. Ezt méltányolván ismételve figyelmezteljük bizodalmas és drága magyar közügyvivőnket, hogy minden léptére jól figyeljen, miszerint körülményeinket, kül- s belviszonyainkat örökké tekintve, a kor kivánatait jól megértve, a közhoni s köznemzeti egység eszméjét szemmel tartva az egy üdvös és hathatós országos törvényhozására olly elmulhatlanul szükséges phlegmát s nélkülözhetlen igazságszeretetet el ne mellőzze, minden alaptalan gyülölségből kivetközzék, s ama gajszülte botránkoztató ilirönkényt, melly dráva-kulpaközi megyegyülésekben hazánk ellen folyamatba hozatott (milly eljárást ők egykor bizonyára megbánandnak, e miatt egész Európa előtti elpirulásukat ki nem kerülendhetők) soha s miben se utánozza, nagylelküleg a kificzamodott eszek kifakadásait csak annyiban figyelmére méltatva, mennyire szükséges, hogy ezekkeli érintkezésnek kikerülése s ez elleni óvás által a nemesb magyar nemzeti testületet az undor vész meg ne lephesse. Megóván igy eszét, szivét az olly ragadós és igen veszedelmes vész ellen bizodalmas

magyar közügyvivőnk, szembeszállván az előfordulható s elégörditendhető akadályokkal s nehézségekkel, iparkodjék a csendes s részrehajlatlan vizsgálatok ösvényén a drávakulpaköziek kivánatainak igazát s mibeni alapulását jól megérteni, igazlelküleg, statusjogilag, országostörvényileg, horváthatósági különjogilag, köznemzetileg, statusszerződésileg föltogni, közhonfias atyafisággal s éber ésszel tárgyalni, alapos fölvilágositásokat s utbaigazitásokat szivesen elfogadni s figyelemre méltatni, ugy a részünkről adatandó felvilágositásokat s utbaigazitásokat is a különértelmüekkel barátságos módon közölni; igy a különnépiségi elemeket a közhoni egység eszméjével megbarátkoztatni, a köznemzet érdekében egyesitni és az egyesült alkotmányos közhon s köznemzet országos tekintélyét s méltányosságát egyáltalában s egyetértőleg méltányoltatni, felfogatni, közhonfilag éreztetni és egy általányos — közhazánk tarka népiségét átölelő s átható — lelkes összetestesülést ébreszteni, hathatólag éleszteni s állandóul megszilárditva megörökösitni igyekezzék. Mire nézve elmulhatlanul szükséges, hogy bizodalmas drága magyar közügyvivőnk a magára vállalt magasztosb ügylet-szülte kötelességek teljesitésében azon ész-, lélek-, szellem- s elvtisztasággal, köznemzeti tekintélylyel s méltányossággal ovakodva s figyelmezve eljárni méltóztassék: miszerint az európai köztiszteletet az annyiszor rágalmazott, többször gyanusított, annyiban félreismert és soha meg nem értett nemesb magyarságnak s magyar nemzetiségnek ész- és szivhóditólag kivivja és minden magasztosb érzelmü kebelben annyira meggyökesitse, hogy köznemzeti egységünk szülte szellemi, értelmi, erényi tulsulyunk erkölcsi hatalmának világszerte hódolva, a nemes magyarság európábani tekintélyes méltányosságának hiu irigységi, gyáva rágalmazási s önzésü gyanusitási vágy soha többé ne árthasson, azt erénysziklás alapjában meg nem rendithetvén. Ez legyen szabadelműségünk vezér-elve, minthogy ez nemzeti haladásunk czélja.

Igy majd elleneinknek felekezetes hánykolódásait s szükkeblü visszálkodásait, mint gyarló eszök tévelyedéseit, nagylelküleg elnézhetjük, bevárandók a hyperilir paroxismus megszüntét vagy annyirai lecsillapodandását, hogy a gog-magogszülte ábrándozásaikból fölébredők, velika-ilirjábai eltévelyedésöket észrevévén, a drávakulpaközi Horváthonba józaneszüleg hazaérendnek s miután magyar statuspolgáriságukat méltányolva, hatósági különjogaikat, melléktartományi különigazaikat s különszabadékaikat (ha ugy tetszik) élvezve, kevesbet beszélve, viszhorvátosodva, inkább észokok szerint cselekve a jelent szemügyre veendik s türelmetlenségökből kivetköztetve, a gajszülte ilir-ilirománi jármat nyakokról lerázva, a valót a gőztől megkülönböztetőleg, az országosan számüzött holtlatinismushozi ragaszkodással in publico-politicis törvényszerüleg fölhagyva, az országos nemzeti közügyéletben a magyarságnak helyt engedendnek.

S ennél többet a magyar közügyéleti nyelvet illető törvény nem is követel, közhazánk akármilly ajku statuspolgárainak egészen kényökre hagyván az egyének magányéletében használandó nyelv választását, teljesen megelégedvén azzal, hogy a közhaza országos ügyéletében a latán kizáratásával egyedül a magyar nyelv uralkodjék. Miszerint Varasd, Körös és Zágráb vármegyék társaséletére vonatkozólag, az ilirkedő szeszélyeskedés mindig izlés dolga lehet, melly valameddig a Dráva, Száva és Kulpa által kijelölt melléktartományunk szoros határai közt mozog (ambár ez a drávántuli gajilag tulzó ilir kegyelmeknek több melléktekintetü károkat okoz), több tarkaszellemü visszaéléseket megszokta, erőteljes, izmos közhazánknak csak igen keveset árthat.

Pauperismus.

Az angol munkás osztályokról s a közöttüki közelebbi mozgalmakról a porosz statusujság igen érdekes czikkelyt közöl, mellyből e részleteket közöljük.A mozgalmak történeti részének tárgyalása után igy okoskodik a czikkely szerzője: „Kérdjük méltán e mozgalmak okait. A munkabér leszállitását nem tarthatjuk egyedül elegendőnek; mélyebben rejlő rosznak kell lenni, melly e néposztály elégedetlenségét ápolja s olly viszonyokat teremtett, hogy a kereskedésbeni mulékony pangás által ezernyi ember tétetik ki azon éhségnek és nyilványos lázadásra ingereltetik. Nem is áll elszigetelve a mostani lázadás, hanem folytatása az 1812-ben legelőször a gépek elleni háboruval kezdődött s e 30 év folytában mindig ujban ismételt munkás-osztályok felemelkedésének; csakhogy az előbbi mozgalmak egyike sem jutott olly szerkezetre s kiterjedtségre, mint a mostani. A rosznak tehát idővel kelle gyarapulnia; de miben rejlik s mellyek az okok? A roszat röviden pauperismusnak nevezzük, gyökerének Angolországot, intézményeivel, kereskedésével és iparával. Ugyanazon forrásokból, mellyekből özönlöttek ama tömérdek kincsek, mellyek e nemzetet a leggazdagabbá és leghatalmasabbá tevék, a pauperismus is eredett, ezen mindig mélyebben harapózó, végre orvosolhatlan sérv, melly ezen leggazdagabb nemzet kebelében fészket vetett. Nagy példa minden időkre, minden nemzeteknek, mellyik Anglia nyomán járnak! Nem akarunk itt a szabad kereskedésnek és szabad iparnak hadat izenni, hanem csak zabolátlan iparíaskodás (industrialismus) következményeit megvizsgálni.

Munka a társaság fenállásának első feltétele. Azon előlépésekkel, mellyeket a társaság a polgárisodásban tesz, növekedik munkáinak összege is, ezzel ismét amannak (a társaságnak) tőkéje és jóléte. Csak az a kérdés, mikint nyujtassanak a társaság tagjainak eszközök a munkára vagyis a keresetre, s itt mutat a népek és álladalmak története általában két végsőséget, mellyek felé a különféle nemzetek gazdasági szerkezetökben fordultak. Egyik oldalon országokat látunk, hol a munkásság törvények és vallás által korlátozva, hol tehát a szerezhetési és megtartási képesség teljesen ki nem fejlődik; itt az emberi ipar nem érheti el teljes emelkedését, s a meglevő erőknek, a nemzet tőkéjének nem használása okvetetlen kipótolhatlan károkkal van összekötve. Ezen tőke, azaz a nemzetbirtok azon része, melly, mint földben a mag, akkint rejtve a munkásban, kincsek sokszoros reproductiójára szolgál, fogy, a helyett hogy növekednék; a munka megakad élelem szükében, s a nemzet lassankinti elszegényedése politikai elsülyedését idézi elő. Másik oldalról nemzeteket látunk, mellyeknél a kereskedési speculationak mi sem vetetik utjába, hol munkájának gyümölcsét mindenki szabadon élvezheti s hol a versenyzés legkülönfélébb képességeket fejt ki. Itt az egész érdeke az előtermő munkának folyvást növekedő élelmi anyagot ad; ezer nem is sejditett kutfő nyilik meg, és szaporodnak a szükségek kielégitésök eszközeivel. E nemzet a szerencse ösvényén, mellyet a kereskedés készithet, befolyást nyer szomszédaira, munkásságának körét mindinkább tágitja s végre nagy politikai szerepet játszik. Ama szabad speculatio azonban el nem mulasztja szükséges következményeit — a javak aránytalan elosztását — előidézni. Munkás, szerencsés vagy takarékos emberek kis társasága alakul, kik a nemzetbirtok legnagyobb részét magokhoz vonják, kik a szükölködő polgártól munkáját megvásárolják s őt végre tőlök függővé teszik. A gazdagoknak illy közvetlen uralkodása a szegények felett nyomasztó és természetelleni; viseli is már magában megsemmisülése csiráját. Ha azon nemzetek, mellyek ipara lebilincsezve, elszegényednek s tönkre jutnak, ugy azok, mellyeknek minden korlátot tullépő iparias munkássága meg nem zaboláztatik, lázas ingerültségre jutnak s önmagokat semmitik meg benső háboru által; Carthago meg volt győzve, mielőtt még a háborut Rómával megkezdette; Corinthus, Athenae, Tyrus, hatalmasak szabad kereskedésök és iparuk által, előkészitek tönkrejutásukat a gazdagok és szegények közötti benső tusák által. Ellenben Sparta minden ipart megszoritó lycurgi alkotmányát fön nem tarthatá, mihelyt naggyá lenni s politikai szerepet játszani kezdett.

De hol van tehát az arany középut a két szirt között? Századok multán feltaláltatott a theoriában, de tisztán nem hozathatott gyakorlatba, mivel az emberi nem, mellynél az egyén érdekei majd mindig tulnyomják a közérdeket, e részben nagyon tökéletlennek látszik teremtve lenni. Smith Ádám tana, hogy a szabad ipar, hogy a versengzés az egyéni érdekek között legsikeresebb s legbiztosabb eszközök, gazdagságot és fönállást szerezni valamelly népnek, megczáfolhatlan, s ha modorát nem követjük, akkor, mint az uj franczia iskola oeconomistái, tévutakra jutunk. De mint történt Angliával, midőn minden más országok előtt e tant gyakorlatban igazolni és azon csodákat, mellyeket a tudomány hirdetett, életbe léptetni akará? Láttuk, mikint ezen ország az ipariasság uralkodása alatt földét dusabb gyümölcsök termésére kényszerité, gépek által munkásai idegerejét sokszorozhatá, közlekedései gyorsasága által magának az emberéletnek egy részét megtakarítá, jövedelmeit sok millióval szaporitá, minden tengerek felett uralkodik, nagy birodalmakat meghódított, a világ minden vásárain parancsoló szerepet játszik, melly a hóditási dühében mindent letipró Franciaországnak ellentállott, a század óriását a szinhelyről eltávolitá s végre majd minden nemzetek felett tulnyomosságot nyert.

Azonban e nemzetnek illy nagysága és hatalma, szembeszökő contrastban, munkás osztályainak mindinkább növekedő szükségeés inségétől kisértetett. Smith ama tanitványi, telhetetlen speculansok, távolba nyuló ministerek, az ipari rendszert gyakorlatban tartózkodás nélkül legvégső csucsára emelték. Szemeinkben valamelly nemzet ideálját roppant műhely képzette, hol az emberek, többé kevesbbé föláldoztatva, csak egy gép ugyanannyi kerekei; a mindent mozgásba hozó inditóok a személyes önzés; a termesztmények nem a nép számára vannak, hanem a nép azoknak szolgáltatására. Ricardo mondja: „ha egy nemzetnek valóságos tiszta jövedelme, ha a földi s egyéb jövedelmek ugyanazok maradnak, mit árt akkor, valljon 10 vagy 12 millio egyénből áll?“ Annyiból árt, hogy ezen az iparral mindinkább növekedő tulnépesség a pauperismust előmozditja s végre a fenálló rendet veszélyeztetheti.

Hol emberek szüksége mutatkozik, ott támadnak azok; hol tehát kereskedés és gyárak emberi erőket tesznek szükségessé, ott találkoznak. De ezen embereknek nincs egyéb támpontja mint épen az ipar. Az abbani iszonyu vetélkedés határozza meg munkájok bérét, mellyből gazdagság nem eredhet számukra, hanem csak napról napra tengeti élétöket. Az ipar növekedésével fönállanak, annak sülyedésével éheznek. Az iparnak vannak időszakai, mellyekben a termesztés gyors és jó elkelésre akad, mellyekben a külső vásárok folyvást gyarapulnak, s gyakran két mester ugyanazon munkást kivánja. Ezekre nézve ez boldog idő. De jőnek olly szakok, mellyekben ama vásárok csökkennek, idegen concurrentia a munkát jutánytalanná teszi, a kereskedés megakad s két munkás ugyanazon mesterre tekint. Akkor ezek nem vonulnak tüstint visszsza az idegen versengzőveli tusából, hanem minden módon kisebbitik a készités költségeit. Nem elegendő a bér leszállitása; férfiak helyébe némberek alkalmaztatnak, ezek helyébe gyermekek s ezek helyébe gépek. A concurrentia azon kevés munkára, melly még nyujtatik, segiti még a munkabér leszállitását. A munkás megszoritja szükségeit; eledele és lakása végre nem embernek való; nyersesége, tompasága, s ezekkel a bün, csiráznak e phisikai lealacsonyitásból, s miután illy mondhatni állati állapotban mindegyre nő a népesség, a nyomor mindig uj nyomort nemz.

(Vége következik.)

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

102. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **December 22.**

Futólagos gondolatok
a háziadó elvállalása fölött.

I.

Minden nemzetnek megvagyon sajátnemű, de eredetileg különféle nemesebb, nemtelenebb kutforrásokból eredett büszkesége. Az egyik, látván hogy körülötte nemcsak a régebben élt nemzetek elmultak, enyésztek, hanem az ujonan keletkezettek is csak támadnak s mulnak, mig ő több évezred óta magát önerejüleg föntartja: akaratlanul kezdi magában azon büszkeséget érezni, hogy ő a legrégibb s halhatlanabb nemzet; s e folyvást elevenebben érzett büszkeség annyira bele nő végre a nemzet szive s természetébe, hogy utóbb, ha rabigába görbed is, sok ujabban keletkezett nemzetekről csak megvetőleg szólhat, sőt még kényurával is volt régi fényét elég vakmerőn tudatja — azon hatalmas egyes nemzetségek példájakint, mellyek hajdani származásuk-, fény- s hatalmukkal még akkor sem szünnek meg büszkélkedni, mikor már rég más kegyelméből élni kénytelenek. Illy büszkeséget tapasztalunk minden régi törzsöknépeknél azon telepitvények ellenében, mellyek utóbb mellettök vagy kebelökben keletkeztek. A másik, keblébeni lángeszü egyesek erőködései következtében több más nemzetek fölött értelmi fölsőbbséget küzdvén ki magának, természetesen észrevétlenül azon folyvást növekedő büszkeséget veszi föl, hogy ő világot nyujtó fáklyája a többieknek, melly nélkül mások csak sötétségben bolyongnának; s e büszke érzettől még akkor sem válhat meg, ha már hanyatlik, vagy mások által háttérbe szoríttatott, mert érezi, hogy amazok mindent neki, mint elejénteni tanitónak köszönhetnek. A harmadik szerencsés háboruk által más nemzetek fölött tulnyomósságra, annyi physikai erőre vergődött, hogy dictatori hangon szólhatván, velök kénye szerint parancsolhata; s ez szülé azon büszkeséget benne, hogy ő a világ ura, melly gondolattól még akkor sem szabadulhat meg, mikor hatalma már rég elenyészett. Igy látjuk még azon nemzeteket is a gyöngébbek ellenében büszkélkedni, mellyek legzsarnokibb despotismus alatt nyögnek.

Megvan e szerint a magyarnak is saját büszkesége, s hogy e büszkeséget az szülte benne, hogy ő Ásiából iszonyu térségen át számtalan nemzeteket legyőzve ide diadalmasan megérkezhetett s e boldog hazát mindörökre tulajdonává tehette, szintugy nem kételkedem, valamint nem azon, mikép e büszkeségét utóbb leginkább az ápolta, hogy az itten lelt és legyőzött népeknek a szó teljes értelmében urává, parancsnokává lett; mivel e körülöttei nemzetek kitüntetett vitézségétől féltek, s utóbb szerencsés ütközetek, hóditások által magának még több tekintetet s némileges tulnyomósságot is szerezni tudott. De ezen büszkeséget, melly utóbb jókora adagban a nemtelen magyarokra is átszivárgott, a magyar nemzetben csak azon alkotmány nevelhette naggyá s örökithette meg, mellyet magának adott s melly szerint az ez uj hazában megérkezett minden magyar olly előjogokkal ruháztatott föl, hogy nemcsak a földnek, népnek örökös urává lön, hanem vagyona s személye is megszentesittetvén, azokra nagy betükkel e sokat jelentő szavak irattak: „minket nem szabad bántani!“ E szerint a körülöttei sokaság ellenében kiskirálynak szenteltetvén föl, bizony nem csodálhatni, ha büszkesége nagyra nőtt — annyira, hogy már csak magát tartaná embernek. Büszke a magyar még maiglan is ezen alkotmányra s alkotmányilag biztositott előjogaira; dioséri magasztalja azt mint egyetlent a világon, mellyért élni, küzdeni s halni kész; s vajmi sokszor hallhatni még: „én nemes ember vagyok!“ a többit perse önkint rá kell érteni.

Ugy látszik azonban, hogy a magyar nemesség alkotmányilag biztositott előjogainak s igy régi büszkesége okainak ideje jobbára már lejárt, mert vajmi sok nagy és kis tekintélyü uraink nyilatkoztak már aziránt, hogy többnyire minden régibb törvényeink, mint például az ősiség, adómentesség, halálbüntetés stb. stb. egyszerüen eltöröltessenek, helyettök pedig holmi féligmeddigi szokásaink, mellyekről törvényeink mostanig mitsem tudtak, mint például a vegyes házasságok megáldása, egyházi beavatások stb. akármi törvényeinknél százszorta szigorubban megtartassanak; s mindez nem más, hanem egyedül azon okból, hogy azok, kik eddig alkotmányunk sánczain kivül állottak, egykissé azok mögé bujhassanak s félig meddig védve legyenek; azok pedig, kik eddig azokon belül állottak, legalább félig a sánczok fölé emeltethessenek, miszerint szükség esetében vagy végkép kitaszittathassanak. S valóban, a parasztság márig is szépen elfoglalá a sánczok körüli tért, első alkalommal egészen azok mögé tolakodandó, mig a nemesség már egész derékig a sánczok fölött áll, remegve várván azon lökést, melly a tulárokba röpitendi. S ime itt vagyunk a „lapis offensionis“ vagyis a háziadónál, mellyről mindőn bővebben értekezni akarok, a nyájas olvasót előre tisztelettel megkérem, ne törje el nyomban szegény fejem fölött a pálczát, hanem itéletét sziveskedjék fölfüggeszteni, mig mindent, mit mondani akarok, elmondottam.

Igen sok nagytekintélyü s mélytudományu uraink, kiváltkép pedig a Pesti Hirlap tudós szerkesztője, olly tudományosan s olly bőven szólott már a nemesség háziadójáról, miszerint könnyen vélhetnők, hogy róla többé csak egy szót sem mondhatni; azonban nem ugy van a dolog, mert a kérdés jobbadán csak egyoldalulag, csak elméletileg tárgyaltatott, a legszükségesebb vagyis gyakorlati része pedig majd egészen elmellőztetett. Ugyanis, nyolcz százados törvényeink, történeteink lapról lapra szigoruan átvizsgáltattak, minden e tárgyra vonatkozó legcsekélyebb adatok, mint mikor valami nagy pert meg akarunk nyerni, annak bebizonyitására, hogy a magyar nemesség már régibb időkben is majd e majd ama király alatt, majd igy majd amugy adózott, s csak e vagy ama gyenge király alatt e vagy amaz okból szünt meg adózni stb. szorgalmasan összeszedettek, előnkbe terjesztettek; minden európai civilisált nemzetek példája névszerint fölsoroltatott, mikor, hogyan kezdtek adózni, mikint adóznak jelenleg s az adózás mellett hogyan boldogulnak, nagy tudományossággal elmondatott; hogy a józan észnek igazságosabb postulatuma nincs, nem lehet, mint hogy minden ember, ki a status javaival él, annak terheiben is aránylag részesüljön; hogy abnormisabb dolog nincs, nem lehet, mint az, hogy kinek semmije nincs, minden terhet viseljen, ki pedig a haza tejszinével él, a terehviseléstől szabad legyen, mély bölcsességgel párositott gyönyörü ékesszólással bebizonyitatott; a közügyek igazgatásában s terhek fölosztásában kinek minő votuma legyen, kimondatott, s annak czélszerüsége, hasznossága, hogy annak, ki ezer

forintot fizet, szava csak annyit nyomjon, mint azé ki egy forintot fizet, mély belátással és bölcs politikai kiszámitással meghatároztatott; — szóval, ezen egyszerü s a legegyügyűbb kortesnek is egészen világos kérdés megoldására: „fizessünk e házi adót, vagy nem?“ a kérdés lényege mellőzésével olly roppant historiai, törvényi, politikai, statistikai, arithmetikai tudomány, bölcsesség halmoztatott össze, hogy az ember majd nem kénytelen hinni, miszerint némelly urak sok tárgyakban nem annyira azért szólalnak föl, hogy a kérdést ide vagy oda dönteni segitsék, mint inkább, hogy nagy tudományukat, olvasottságukat, mély bölcsességöket a világgal csodáltassák; miután ez a roppant tudomány, mély bölcsesség, melly a nemesség megadóztatása fölött összehalmoztatott, az igazi kérdést — valljuk meg őszintén — csak távolról s mellékesen illeti, de annak lényegét, mikép illenék? az egyszerü „fizessünk“ szót, mellyre mitsem adhatunk, kivéve, épen nem érinti; s ugyanazért hajlandók vagyunk hinni, hogy bármilly kedves élvezetet, gyönyört, mulatságot sőt tanulmányt nyujtottak is némelly e tárgy fölött megjelent értekezések, vezérczikkek, fölszólalások, mégis a kérdés érdemét tekintve, azok, mellyek legtöbb tudományt foglalnak magokban, legcsekélyebb hatást okoztak.

Ha én a Pesti Hirlap nagyérdemü szerkesztőjének párnélküli ékesszólásával, lángeszével, mély tudományával s azon forrásokkal, mellyekből gyakran a lángeszü s legnagyobb tudományu férfiunak is, ha valami kérdést tökéletesen meg akar oldani, meritnie kell, birnék: én a háziadó elvállalását illetőleg, annak csak minden lehetséges jó következményeit terjesztettem volna a haza szine elejébe Atól — Zig hosszu sorozatban, világosan, érthetőleg s mindenki által megfoghatólag olly szivreható ékesszólással, hogy legalább a józanabbak s jobblelkűek nagyobb része leendett volna kénytelen fölkiáltani: „ezek arany igazságok, tehát a háziadót el kell vállalnunk!“ De épen a kérdés ezen legszükségesebb oldala simpliciter elmellőztetett, hihetőleg mivel annak elvállalásából boldogitó következményeket még egy lángésznek sem olly könnyü kierőszakolni, mint könnyü valamelly akár együgyü észnek is annak hasztalanságát bebizonyitni, ha az egyedül azért történendnék meg, hogy „a nép összeforrjon, olvadjon s rajta segitve legyen“, mik a házi adó elvállalása szükségének támogatására egyszerün kimondattak, de valósulandhatásuk semmi okokkal be nem bizonyittatott. De nincs a maga rendén, csekély véleményem szerint, itt azon tudományos bizonyitgatás is, hogy a magyar nemesség régibb időkben is némelly hatalmasabb királyaink alatt különféleképen adózott, s csak némelly gyengébb királyok alatt szünt meg több okokból adózni; mert nem buzdítván hanem elriasztván bennünket a háziadó elvállalásától, a jó ügynek inkább árt mint használ, azon kellemetlen érzéseket okozó tényeket tüntetvén föl lelki szemeink elébe, hogy hajdan olly hatalmaskodó királyok léteztek, kik a nemzetet önkényüleg adó alá vették, mit a nemzet nem türhetvén, csak a jó alkalmat várta be, hogy a bitorlott hatalmaskodást megszüntetve egyszersmind a rátolt terhet is magáról lerázhassa. Ártanak, mondom, az illy declamatiok a jó ügynek, mikint ártott a Pesti Hirlap egyik különben igen jeles, tanulságos s gyönyörködtető vezérczikke, mellyben a t. szerkesztő a magyar nemesség azon balhiedelmét, mintha az semmitsem adóznék, czáfolgatván, száz specificus, a napnál világosabb adatokat közölt, hogy az nagyon is sokat adózik — adózván még akkor is, mikor szekerével s marhájával a rosz utban megsülyed, csak egy garasára sáfránt vagy két garasos debreczeni cserép pipát vesz stb. Mert ezen vezérczikk olvasására nem azt mondá a nemes ur, mire a czikk hatása irányoztatott: „no ha már ugyis tömérdeket adózunk, mit eddig távolról sem gyanitottunk, hát vállaljuk el a háziadót is“; hanem azt: „no ha már ugyis tömérdeket adózunk, bizony bolondok volnánk, ha még a háziadót is elvállalnók, annyival inkább, mivel általa a többi adózás nemeit távolról sem szüntethetjük meg.“ Aztán micsoda okoskodás az: „N. Lajos és Mátyás királyok alatt a nemesség adózott, tehát adozzék most is!“ Haj, mi sok parancsoltatott, mi sok tiltatott hajdan a törvény által, mitől most borzadva rettennénk vissza! Mennyi régi törvényeink vannak, mellyeket szégyeneljük hogy törvénykönyvünkbe iktatvák! S épen azon régieket tiszteljük e, mellyek bizonyitják, hogy a nemesség hatalmaskodás által adózásra biratott? Furcsa valóban! Ha reformereink valami törvényes jogunktóli elállásra birni akarnak bennünket, akkor a nekik kedvező régi törvényeket idézgetni szeretik, s Werbőczy uram, ki azokat összeszedte, derék fi; ha pedig mi más régi törvényekkel jogainkat védjük, akkor a régi törvények elavultak, mitsem érnek, s Werbőczy uram poros, obscurus, ellenmondásokkal tölt szamár! — Korunk, habár betanulja is a régiek történeteit: tettöket, ha már egyszer lemondott rólok, sinórmérték gyanánt bizonyosan nem tekintendi, és soha nem fogja tőlök tanulni, korának mire van legnagyobb szüksége; mi hasznos, káros? mikép éljen? micsoda kormányformát válasszon stb, mert minden kornak más szükségei vannak s minden kor a maga szükségeit valamint legjobban ismerni, ugy legjobban tudja pótolni is; s én a régi dicső görögök vagy rómaiak boldogságával hazám boldogságát bizonyosan nem cserélném föl.

Milly melegen, minő hévvel sürgetjük most a háziadó elvállalását, milly szorosan kötjük hazánk boldogabb jövőjét egyedül ezen kérdés megoldásához! S mégis, ha a kormány ugyan a háziadó pótlására nem milliókat, hanem csak százezereket követelne tőlünk tettlegesen, nemde egekig hatna panaszunk s inkább veszni hagynók hazánkat, hogysem egy garast fizetnénk? Hát illy forró s tiszta hazaszeretetünk? Hát csak akkor boldogitjuk hazánkat, ha hozzánk hasonlók sürgetésére mondunk le némelly törvényes jogainkról, akkor pedig boldogtalanitnók, ha ezt egy bölcs kormány fölszólitására cselekednők?!

Helytelen nem különben a más civilisált nemzetekrei hivatkozás is; mert ha boldogulnak azok — de hihetőleg kevés magyar cserélne boldogságukkal — bizonyosan szintugy nem azért boldogulnak, mivel adóznak, valamint a magyar nép nem azért boldogtalan — ha mégis boldogtalan — mivel a nemesség a háziadónak felét nem fizeti; sőt állitni merem, hogy más országokban is a népnek nagyobb része sokkal boldogabbnak érezné magát, ha nem adóznék, mint érezi most adózás mellett. Aztán abból, mivelhogy más nemzeteknél mindenki adózik, még távolról sem következik, hogy Magyarországban is hirtelen beállott legyen a szükség, hogy azon osztály, melly nyolcz század óta nem adózott, most nyomban adózni kezdjen. Istenem! azon praerogativa — adómentesség — mellyet a magyar nemzet nyolcz századokon keresztül egész a legujabb időkig legnagyobb kincsének, boldogságának tartott, mellyre az egész világ ellenében büszke volt, mellyet folyvást mint életét féltékenyen őrzött, mellyért élni, halni, küzdeni kész leendett volna, ez a praerogativa most egyszerre egyedüli okává lön a magyar nemzet boldogtalanságának! Ha mi tulajdon körülményeinkből a háziadó elvállalása szükségét önszemeinkkel át nem látjuk, bizony azon körülmény, hogy más nemzeteknél mindenki adózik, annak szükségéről annyival inkább nem győzend meg bennünket, minél kevesbbé érezzük más nemzetek szükségeit, bajait, minél kevesbbé törődünk okaikkal, mellyek nálok az adózásra mindenkit kényszeritnek. A mi tizenöt nemzetnél jó, hasznos, szükséges, az a tizenhatodiknál, egészen különböző alkotmány, institutiok, kiváltságok miatt, nemcsak szükségtelen, hanem káros is lehet. Nincs

más nemzeteknél hadi, házi, s isten tudja miféle pénztár, hanem van egy közönséges általányos status-cassa, mellyből az igazgatás minden szükségei kicsintől nagyig fedeztetnek, s miután a cassa egy és közönséges, miután az mindenki érdekeit magában foglalja, természetes hogy abba mindenki aránylag fizet. De nincsenek-e nálunk a status költségei illőleg fedezve, vagy legalább nincsenek e azoknak fedezésére elég források kimutatva, rendelve? S mikor szólittattunk fel, hogy azok fedezésére legalább pótlólag járuljunk? Az 1792. évtől égész 1815ig nem voltak e a statusnak százszorta több s nagyobb szükségei mint most, és csekély subsidiumon kivül micsoda adót fizettünk? Miért nem vállaltuk el akkor, mikor a szükség nagyobb volt, legalább az egyik pénztárt magunkra, s miért épen most, mikor a szükség nem olly nagy? Miért akarjuk épen csak a háziadót, s miért annak épen csak felét fizetni? Azért, hogy a nép összeforrjon, olvadjon s a népen segítve legyen? Oh be gyönyörü ösztönző okok az adózásra! Igen, hogy könnyitve legyen, de nem a népen, hanem a szegény nemesség garasai s a főnemesség ezerei által az uralkodó középnemességen és számnélküli proletariuson, kik csak hivatalból élni s uralkodni szeretnek. Miért akarunk épen csak a parasztságon könyörülni, s miért nem egyszersmind a sokkal nyomorubb számtalan nemeseken is? Nem áll-e ezer meg ezer egész helyes jobbágy ezer meg ezer egy vagy két holddal biró nemesnél sokkal jobban, s miért kell azon segitni, miért nem ezen könyörülni? Istenem! tegnap még gazdagnak, pénzesnek tartottuk a parasztot, s ugyanazért részére törvényt alkottunk, hogy magát megválthassa; ma már szegénynek hirdetjük s törvényt akarunk részére alkotni, hogy azon nemes, ki a szó teljes értelmében szegény, azon paraszton mint koldusan segitsen, ki nálánál huszszorta gazdagabb. Átkutattunk e mindent, mi a parasztság szegénységét okozza? Megvizsgáltunk e mindent, mikép lehetne azon a háziadó elvállalása nélkül is segitni. S ha ezt ugy, a mint kell s illett, megmegtettük, valljon mondhatjuk e tiszta lélekkel, hogy szegénységének egyedüli oka a háziadó egészbeni fizetése, s rajta okvetlen segítve leend, ha annak legalább felét a nemesség fizetendi? Ej, ej, csak ne nevettessük ki magunkat a világgal; inkább valljuk meg őszintén: ha Európának minden nemzetei épen olly alkotmánnyal, kiváltságok- s institutiókkal birnának mint mi magyarok, s eddig egész Európában csak egyetlen nemes sem fizetett volna csak egy fillérkét is a közterhek viselésére: bizony nekünk magyaroknak hihetőleg még talán 2842. évben sem jutandott volna eszünkbe, hogy a közterhek viselésére a nemességet is jó volna rábirni. S igy világosan csak azért akarunk adózni, mivel máshol is adóznak, mi természetesen nem egyéb, gyáva, arra mutató majmozásnál, hogy a magyar maga még ezt sem lett volna képes kigondolni, hanem kénytelen mindent másoktól tanulni. Hiában, Magyarországban az ész még nem isten, mikint sokan hinni szeretik, mert csak a tele tál körül szeret nyalakodni, — de teremteni, teremteni! —

De azon nem kis ingerültséggel folytatott vitatkozást is: valljon a háziadó elvállalása esetére, a közügyek igazgatásában, terhek elosztás- és határozásában kinek micsoda voluma legyen? hasonlókép igen időelőttinek tartom; de szokássá válván már hazánkban, mindig előbb tanácskozni arról, mire isten tudja mikor leend szükségünk, mint arról, mire jelenleg legnagyobb szükségünk van, e vitatkozásra csak azt mondom: mielőtt e votumokról szó lehetne, a hazát határonkint tökéletesen fölméretni, a határokat lélekismeretesen classificálni, mindenki birtokát s legalább hozzávetőleg évi jövedelmét megtudni, a háziadó elvállalásában a nemesség nem felének, hanem legalább két harmadának megegyezni, azután az adót igazságos arányban kivetni, s végre nehány évig nem huzakodva, mint a szinházrai ajánlattal történik, hanem szorgalmasan kellene fizetni, s majd aztán a tapasztalás megmutatandja, ki micsoda votumot igényel, gyakorol? mellyik mutatkozik a statusra nézve károsabb vagy hasznosabbnak? s majd e tapasztalás nyomán kell aztán e votumokról vitatkozni s azokat országgyülésileg elhatározni. Pedig quando coeli! —

Minden esetre hihető, hogy a szabadelvüek által követelt igazságtalanság, melly szerint a semmivel biró proletariusnak szava olly eldöntő legyen mint akármelly gazdag aristocratáé, még akkor is, mikor egyenesen ez utóbbi zsebéről van szó, törvényesittetni soha nem fog, mert különben a szegény folyvást rendelkezhetnék a gazdag mindenével, mig a gazdag a szegénytől mitsem követelhetne. A kinek semmije nincs, annak minden nemessége daczára a megyén szintugy hallgatás legyen dolga, mint parasztfaluban falu dolgában annak, ki telke haszonvételét eladván, lakóvá lett; a jó tanácsadást kivéve. — A háziadó elvállalására nézve még most az igazság nagyon megkivánja, hogy a Pesti Hirlap nagyérdemü szerkesztőjének jóslata, melly szerint lapjainak 196. számában mondja: „hanem inkább attól tartunk, hogy a nemakarás a részletek sánczaiba vonuland, s az igazságos elvnek életbeléptetését olly előzmények hiu árjába ügyekezendik fulasztani, mellyből vagy épen nincs, vagy hosszu ideig nincs menekvés“ teljesedésbe menjen; mert bizony józan ésszel csak nem kivánhatni tőlünk, hogy most egyszerre csak fizessünk annyit a mennyit tőlünk kivánandnak, és még azt se követelhessük, hogy előbb az adófelosztásnak s kivetésnek igazságos kulcsa, melly szerint kiki tartozzék fizetni, kidolgoztassék, annyival inkább, mivel nincs periculum in mora s a háziadó részbeni fizetés által a népen, mikép főczélul tüzetett ki, távolról sem lesz segítve, ön magunknak pedig s hazánknak minden esetre többet használandunk, ha még husz év után kezdünk igazságos arányban adózni, mint ha most olly igazságtalanul kezdenénk fizetni, hogy az egyik husz frt helyett negyvent, a másik negyven helyett huszat fizetne. A Pesti Hirlap szerkesztője bizonyosan jobban tudja, a rovatos összeirás s adókivetésben minő bünök követtetnek el; jobban ismeri az arány meghatározásában, mellyben az adó tárgyai egymáshoz állanak, minő hiányok léteznek, még azt is kivánja, hogy most nyomban a nemesség illy, mondhatni, önkényü adó alá vettessék. Pedig az adófelosztásnak s kivetésnek igazságos kulcsát kidolgozni mindaddig lehetséges nem leend, mig hazánk határai tökéletesen fölmérve, lelkiismeretesen classificálva, mindenki birtoka s körülbelüli jövedelme tudva nem lesz. S igy a Pesti Hirlap érdemteljes szerkesztője jobban cselekedendett, ha elejétől fogva a háziadó elvállalásának ezen mulhatlanul szükséges bázisa elkészitésére izgatja hathatós szózata által a hazát, mint hogy egyenesen az adózásra buzditá. Ha most olly készek s hajlandók volnánk a megkivántató előzmények nyombani megtételére, mint vagyunk a háziadó elvállalására, bizony a különben igazságos ügynek sokkal szebb jövője volna, mint van. Inkább ne kezdjünk semmit, hogysem biztos alap nélkül kezdjünk, annyival inkább, mert a biztos alapszerzés épen ugy függ tőlünk, mint a háziadó elvállalása. Ha tőlem függene, én, mielőtt az adózásba bele egyeznék, még azt is mulhatlanul s conditio sine qua non-kint megkivánnám, hogy azon pénz, melly a nemesség által fizetlendik, annyira biztositassék, hogy annak elorozhatására még a kilátás is lehetlenittessék; mert ha ugy bánandnak majd pénzünkkel, mint eddig sok gonoszok a szegénység pénzével bántak, bizony az adózásra nagy kedvünk nem lehet. Pedig ha 10—20 év óta — mondjuk inkább, mióta civilisalódunk, tanulunk s jobban neveltetünk — némelly megyékben a pénztár-lopás rendszeritve üzetett, bizony igen hihető, hogy a nemesség adóját is ez a sors érendi. Csak e kettőt vigyük ki: hogy a pénztárak ne lopattathasssanak meg soha — s hogy az adózó népre országszerte igazságosan vettessék ki az adó: s többet könnyitettünk a népen, mint ha a háziadó egy negyedét helyette fizetnők. Hát hol vannak még a többi száz segédeszközök? De ezekről máskor.

K—u J.

Pauperismus.

(Vége.)

Illy állapotban létezik Angliában a munkás osztály nagy része, egy része csak, mert nem minden iparágok szenvednek egyszerre, de hasonló sors fenyegeti mindnyájokat, ha a nemzet zabolátlan iparisságát követi, s nála még a régi „laissez-les faire“-nek még tovább hódolnak. Igaz, nehéz, és óriás erőt kiván (ezen

esetben szellemi nemût), felforditás nélkül a régi pályából kitérni, mellyen viharos erőszakkal sietnek; ekkor nem szabad kevesebbet gyártani, legalább ugy kell intézkedni, hogy azoknak sorsa, kik dolgoznak, ott, hol olly nagy örvény választja el a munkást a birtokostul, javittassék. Más országokban a munkást, a mezőn legalább, a földhöz tapadva látjuk; látunk kis parasztokat, kiknek a telek, mellyet müvelnek, soha ki nem apadó élelmi forrásul szolgál; Angliában máskép van. Itt a mezei lakosság sincs jobban átalmazva mint a városi, mert a föld az országnagyaié, s rajta csak bérlők és napszámosok vannak, amazok nagy földmivelési vállalkozók, ezek egyenlőtlen munkabért, mellyet itt is mint a városokban a mindinkább növekedő concurrentia lejebb szállit, huznak, nyomoru életet élve. Az ipariasság a pauperismust szülte, s az ország intézményei azt nagyra növelni segiték.

Hogy ezen átalányos állitásokat bebizonyitsuk s a pauperismus okozta eredményeket, a munkások zavargásait, több okkal támogathassuk, tekintsük közelebbről ezen osztályok anyagi s erkölcsi állapotját. Buret Eugén, franczia statusgazda, ki a tudománynak a halál által korán ragadtatott el, jeles munkájában: „De la misère des classes laborieuses en Angleterre et en France. Paris 1841.“ Angolország legtekintélyesebb gyárkerületeiben tett 1840ki utazásának eredményeit adá, s a fiatal szerzőt tulzással nem vádolhatjuk, minthogy tudósitásai a parlament által 1837ben Stanley mr. elnöklete alatt a munkás osztályok egésségi s miveltségi állapotjának megvizsgálásával megbizott választmány jelentéseivel egyátaljában megegyeznek.

Bethnalgreen, London elővárosa, melly magában 70,000 lakosu várost képez, nyomoru, ólakhoz alig hasonló kalibákból áll, mellyek egyenetlen földre épitvék. Rendes, kövezett utczái nincsenek, sem éjjeli világitása, sem csatornái a büzhödt viz lefolyására, melly nyilt, 300—400 lábnyi hosszuságu helyeken gyül meg s folyvást álló tavakat képez; nincsenek elegendő iskolái és templomai, ugy hogy 10,000 gyermek legkisebb oktatás nélkül nő fel, s az ottani templomokba a lakosságnak csak huszadrésze fér. Mindenütt sár, mocsok és bűz. Shadwell, a Themse jobb partján, nem szebb. Egész utczákban örökké uralkodik a hideg és inláz. Gyakran hat betegre is akadhadni ugyanazon szobában, gyakran négyre egy ágyban. Számos családok egyetlen házi butort sem birnak, még a szükséges deszkákat sem, mellyekre szalmájokat terithessék, s alig nehány rongyot meztelen testök födözésére.

Ez ellen nem lehet mondani, hogy az emberek szoros tömege okozza a világ legnépesebb városában ezen iszonyuságokat, mert azok Anglia minden nagyobb gyárvárosában ismét feltalálhatók. Tekintsük csak röviden a munkások állapotját nehányban ama városok közül, mellyek ipar által olly rövid idő alatt kaptak hatalomra és gazdagságra.

Nottingham 50,000 lakossal bir, s e városban, melly 11,000 házat számlál, 8000en szükséges szelelőlyukak is hiányzanak. Liverpoolban 230,000 ember lakik, kik közül 39,000en nedves, sötét, szük és piszkos pinczékben élnek, sőt mintegy 500 család szabad ég alatt az udvarokon tanyáz. Manchester 200,000 lelket számlál; 128,232 személy a munkások osztályához tartozik, kik közül 14,960 pinczéket lak és 2000 családnak ágya nincs. Kay dr., ki itt Buret vezetője volt, azt beszélé neki, hogy e munkások „szükségeiket annyira tanulák megszoritni, hogy vadakkint megelégesznek a minimummal, mi az állati élet fentartására megkivántatik.“ De, a mi legroszabb, e lakhelyekben az inséggel egyetemben a bűn is uralkodik. Részegség, tolvajság és bujálkodás napi renden vannak. „Itten férfiak és némberek öregestül ifjastul egy takaró alatt feküsznek, egy szalmán, 6 személyig egy egy ágyban.“ Egy illy barlangban Buret egykor egy gyermekágyast, egy beteg férjt és egy holt gyermeket talált, kit a szülék már 10 napja tartottak magoknál, mert annak eltemettetésére nem volt pénzök.

Bristolnak 120,000 lakosa van; 5981 család közül csak 2800 bir egy egy szobával. Buryban (20,000 lakos) 713 ház, mellyekben 3—4 személy alszik egy ágyban; 207 ház, hol illyesmiben 4—5 személy osztozik, s végre 78 ház, hol 5—6 egyénnek van együtt egy fekvőhelyök.

De mindezen inség a glasgowi mögött hátra marad. Képzeljünk tömkeleget kis utczákból, mellyekbe kis négyszeg udvarokba vezető szoros nyilások szolgálnak. Ezen udvarok mindenikében mintegy 20 emberalaku lényt látunk fekve poshadt szalmán, férfiakat, nőket és gyermekeket összevissza, meztelenül vagy rongyokkal beaggatva, minden egyéb életforrás nélkül, mint mellyet lopás és bujálkodás nyujt. Ezen városnegyedek lakossága 20,000 léleknél többet tesz. Cowan dr. adatai szerint 5 év alatt 1840ig ragályos lázaktól 109,385 személy látogattatott meg; egyedül 1837ben 10,270 halt meg; ezeken kivül inlázban, melly a várost soha sem hagyja el, 2180 személy halt meg.

Képzelhetni, milly polczán vannak ezen néptömegek az erkölcsi miveltségnek. Iskolákról és templomokról nincs sok szó. Kiszámittatott, hogy Manchesterben 35 gyermek közül járt egy az iskolába, Birminghamban (180,000 lakos) 38 közül, Leedsben (123,393 lakos) 41 közül egy. A templomokból ezen osztályok Stanley mr. tudósitása szerint majd egészen kizáratvák, mert azok, is, kik üléseiket megfizethetik, alig férnek beléjök. Londonban négy templomhoz 166,000 lélek tartozik, s azokban csak 8200 személynek van helye; 21 más templommegyéhez 739,000 lélek tartozik s a templomokba csak 66,150 ember fér. Lancaster grófságban a lakosságnak csak nyolczadrésze, York egyházmegyében csak kilenczedrésze mehet templomba. Liverpoolban a 200,000 lakos számára csak 36,000 hely van templomaiban. Habár, mint szokás, 3 személyt számlálunk is egy helyre, mégis 92,000 marad azokból kizárva. Ugyan ezen állapotban van Manchesterben 122,000, Birminghamban pedig 100,000 személy.

Ha vasárnapon azon utczákon mégy, hol a szegényebb osztályok lakoznak, egész csoportjaival találkozol szennyes öltözetü félig részeg embereknek, kik a napot henyéléssel és mindennemü gazsággal töltik. Milly benyomásokat kapnak a gyermekek a részeg szülék czivakodásaiból ezen ocsmány, egésségtelen lakásokban! Itt minden érzete a szivnek csirájában elfojtatik s ártatlanságukon szeplő ejtetik, mielőtt a jót a rosztól megkülönböztetni tanulták volna. Az inség és bün mindenkor ismét csak inséget és bünt nemzenek.

Itt mindenki előtt azon kérdés támad, mi lesz végre ezen néptömegekből, mellyek évenkint szaporodnak s velök a szükség s inség egy arányban. 1800 óta, tehát 40 esztendő alatt, falukon 45, városokban pedig 120 percenttel is növekedett számuk. Komoly veszéllyel fenyeget-i e az országot a pauperismus? Ugy látszik, igen. A munkásosztályok nyugtalanságai 1812. kezdődtek, midőn Anglia dicsőségének fénypontját érte; folyvást tartottak, midőn egyes iparágak idegen concurrentia által nyomattak, s mostani kiterjedésökhöz jutottak, midőn a kereskedésben tetemes csökkenés lön érezhető. Tovább menend e ez igy? Midőn mult évben a kézi takácsok állapotjának megvizsgálásával megbizott választmány jelentését beadta, oda nyilatkozott, hogy ezen emberek tovább nem élhetnek, ha naponkint 16 órát dolgoznának is, e szavakat tevén hozzá: „Nem merjük kimondani, valljon ezen emberek, más foglalatosságokhozi szabadságukban, ezeket találandják e; a földmivelésnek nem kellenek, a többi iparágoknak szinte nem! Mihez fognak aztán? Éhenhaljanak, pártot üssenek e?“

Könnyen ugy látszhatnék, mintha az itt felhozott tények mindenike sulyos vád volna az angol kormány ellen, hogy illy iszonyu bajokon nem segit. De olly könnyü e az? Az angol nemzetet gazdag, nagytehető, jótékony, keresztény s mindenek előtt hazafi indulatu nemzetnek ismerjük. Hibázhatik e illy tulajdonoknál a baj orvoslásának akaratja? Bizonyára nem. „Népnevelés, törvényhozás és igazgatás, a változott körülmények szerint, az eszközök“, ez könnyen ki van mondva, de hogyan kell azokat kivinni? Sir R. Peel nem vonakodott a parlamentben kinyilatkoztatni, hogy a fenálló bajok orvoslására közvetlen irt nem tud. Tudtok nélkül okozák azt azok, kik az ipariasságnak fékeit leszedék, észrevétlenül ápolák az az ország institutiói, mig olly naggyá lön és olly erősen meggyökeresedett, hogy törzsökös orvoslása már már lehetetlenné vált.

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József.* — Nyomtatja *Schmid Antal.*

SZÁZADUNK.

103. és 104. szám. Ötödik esztendei folyamat 1842. **December 29.**

Alkotmányokról valami.

Jelenleg, midőn az alkotmányi élet mindenkit olly hatalmasan elfoglal, a multra egy pillanatot vetni, melly nekünk a társaság eredetét és az alkotmányok kifejlését némileg közelebb hozza, nem lesz talán fölösleges.

Az ember természeti állapotjában, mielőtt még kisebb társaságokba összelépett, független és szabad vala; e szavak: társaság, törvény, kormány, uraság idegenek voltak előtte. Mind Cicero, mind Rousseau is természeti tulajdonokat engedtek ugyan a természet állapotjábani embernek, de semmi természeti jogot. Amaz azt állitá Pro republica-jában, hogy az ember ez állapotban természeti joggal nem birhat, mivel minden csak ösztön, s a jog szükségét fel sem is foghatni, mivel egyes ember nem köteles embertársai javáról gondoskodni, s ezért képtelenség volna mások gondját viselnie, azt pedig elhanyagolnia, mi önmagának hasznot hozandna, nem kötvén őt semmi viszony más emberhez. Rousseau pedig azt mondja Contract social-jában, mikint a természeti állapotból a polgáriba átlépés nevezetes változásokat okoz az emberben, minthogy magaviseletére nézve a méltányosságot kénytelen az ösztön helyébe tenni, s minden cselekedeteihez erkölcsi becst ragaszt, mellyel ezek azelőtt nem birtak; csak ekkor szoríttatik ki az anyagi ösztön a kötelesség, a szenvedély a méltányosság által, s az ember, ki addig csak magának élt, kénytelennek látja magát más elvek szerint cselekedni s inkább eszére mint hajlandóságaira figyelni.

E két iró szerint tehát az ember természeti állapotjában csak az ösztönt, a szenvedélyt, a természeti vágyakat s hajlandóságit ismerte; jogainak és a méltányosságnak érzete, mint az erkölcsiség következményei, maga Rousseau az ujabb philosophia főnöke szerint, nem rejlenek benne, hanem azokhoz csak a társaság által jut, s a társasági szerződés az, melly őt inkább eszének mint ösztönének követésére kötelezi. Ha már e két bölcs nézete szerint az embernek természeti jogai nincsenek, mire feneklik tehát minden társasági szövetség, mi adatik neki alapul? talán a természeti szabadság, melly a vad állatot ugyanazon fokban illeti mint az embert? Én tehát inkább azt vélem, hogy az embernek vannak kétségtelen természetes jogai, s ezeket minden társasági egyesület alapjának akarom venni, teljesen egyetértvén Ayala gróffal, ki szabadság és egyenlőségről könyvében mondja, mikint az embernek vannak ugyan természetes jogai, de minden egyesülés társaságokba s később statusokba, csak jól meggondolt s elrendezett alávetettség kötelességei és okszerű szabadság élvezése közötti tökéletes arány által vezethet az emberek boldogságára, s ezen egyensuly eszközlése a törvények és a vallás föladata; mi tulajdonképen nem tesz egyebet, mint hogy az ember természeti jogainak egy részét a társaság javának és az abból ő rája egyénileg eredő hasznoknak feláldozni s ez okból magát ezáltal felsőbb tekintet alá vetni köteles. Azon szerződésekből, mellyek ez iránt köttetnek, mellyek által az alávetettség foka és azon meghatározás, kit illessen a felsőbb hatalom, állapittatik meg, erednek a különféle kormányformák, vagy a felsőbb hatóság (auctoritás) gyakorlásai, t. i. monarchiai legyen-e, aristocratiai vagy democratiai?

Minden alkotmányok elseje a családatyáé volt, ki, mint legöregebb, gyermekei és ivadékai, ezeknek feleségei és szolgái fölött bizonyos felsőbbséget üzött, s tehát a birtokában lévő telken, házában, vagy csak azon földterületi részen, mellyet csordáival legeltetés által legalább azon pillanatban tulajdonául tekintett, bizonyos uraságot, mintegy monarchiát gyakorlott. Az emberinem szaporodtával, midőn érettkoru fiuk tulajdon házat épitettek és tulajdon telket birtak, hasonló módon alakultak törzsökök a legkorosabb vagy legerősebb főhatalmának ugyanazon viszonyai közt, hol azonban a különféle törzsökatyák gyakran folytak be a fensőbb határozatokba, ekkép adván az aristocratiának eredetét. Növekedett viszálykodások alatt nemzetek támadtak s végre statusok, mellyekben a legvitézebb, leghatalmasabb vagy legnemesebb különféle viszonyok közt főhatalmat gyakorlott. Mikint alakultak ezek később tisztán monarchiai, aristocratiai vagy democratiai kormányformákká, ugy is tudva; mindennek alapja azonban mindig ugyanaz maradt, t. i. a szabadság föntartása s a vagyon ótalmazása. Vagyonnak pedig mindenkor az állandó, az ingatlan, vagyis a földbirtok tekintetett. Ha ezt a népek elhagyni kénytelenek valának, mint például a népvándorlásokban, mindenkor első gondjok volt ismét ujat szerezni, abban letelepedni s azt föntartani.

A legszabadabb nemzeteknél soha sem volt s nem is lehet szó a pórság kormányáról, hanem csak ollyanokéról, kik valamivel birnak vagy más kitünő tulajdonságok által nagy tekintetben részesülnek. A miért is tiszta democratiák, mellyekben a legfelsőbb tekintet gyakorlásába minden ember egyenesen befolyt, sohasem léteztek, vagy legalább sokáig fön nem állhattak. A régibb statusalkotmányok, a görögöké, romaiaké, germánoké stb. a mostaniakkal nem hasonlithatók össze; mert mindazok főeleme a háboru volt, minden intézményeik erre voltak számitva, mindenütt léteztek rabszolgák, kik semmi polgári jogokkal, semmi biztossággal, sem személyes szabadsággal nem birtak; léteztek meghóditott népek, kötelesek a háborut védurokkal együtt viselni s még azonkivül bizonyos mennyiségű pénzt adózni. Maga az éjszakamerikai szabad statusok alkotmánya, egyetlen majd tisztán democratiai s az ujabb kor szüleménye, nem nyujt támpontot ujabb alkotmányoknak, mivel először népessége csekély, más országokban egy négyszög mérföldre három ezer ember esvén, itt pedig legfölebb háromszáz vehető fel; van itt két milliónál több fel nem szabaditott rabszolga, s a fölszabaditottak és azok ivadékai is inkább papiroson mint valójában azok; végre kevés itt a szomszédi viszony, szóval az európai statusoktóli különbözések már tengerentúli fekvésök által is kifejezve.

Vizsgálódásunkat tehát csak az angol és franczia*) alkotmányokra akarjuk ezuttal szoritani, mellyek a legujabb kor föladatát, t. i. a monarchiai, aristocratiai és democratiai elvek egyesitését vagyis inkább összeforrasztását tüzék ki, mellyek föladata, nemcsak minden egyesnek szabadságát és vagyonát megovni, hanem a statusnak is, az ujabb kor ezen roppant eredményének, ugyanazon kedvezményeket szerezni.

Vessünk tehát futólagos, de okvetetlenül szükséges pillantatot

*) Ugy látszik, hogy a Szerző ur a magyar alkatmányt készakarva nem érinté, mivel a tárgyalt két legnevezetesbnek s a mienkhez leghasonlóbbnak párhuzamából minden értelmes olvasó önkint huzhat alkalmazást. *A szerk.*

e két alkotmány történetére. Midőn a normandiai Hóditó Vilmos 1066. Haraldot legyőzé s az angol trónt hatalmába kerité, teljesen megsemmité a régi szász statusformát. Minden előbbi lakosok vagyonát magáévá tevé, a meghóditott országot kisérete közt felosztá s erőszakkal hozá be a hübéri rendszert. Hadseregét talpon hagyá s avval nemcsak az angolokat legyőzé, hanem normanjaitól is elszedé a velök hozott jogokat; az adókivetési előjogot s az igazságkiszolgáltatást maga gyakorlá, az annyira gyülölt erdészeti törvényt behozá, szóval korlátlan király volt. És e szerfeletti királyi hatalom Angliának uj alakot adott s visszaadá szabadságát. Az országnagyok csakhamar átláták, hogy minden birt előjogaiktól az erősebbik joga által megfosztattak; a nagyobb valamint a legkisebb hübérek tulajdonosai, sőt a paraszt is ugyanazt érezé; az alattvaló ugyanazon felölről nyomásról panaszkodott, s már az első korban közszellem támadt az elnyomó ellen, ki senkit sem kimélt s a legfelsőbb aristocratiát sem birta oldalán. Már I. Henrik alatt, alig 50 évvel az elfoglalás után, kezdett e szellem működni, s Henrik meggyőződött, hogy tovább is akkép uralkodnia lehetetlen; nagyjainak tehát több szabadságot kezdett adni, pedig olly engedelemmel, hogy azt alhübérnökeikre kiterjeszthessék; mert ha előbb együtt panaszkodtak a zsarnokság ellen, most e kedvezményt már az alhübérnökökre is ki kellett terjeszteni. II. Henrik alatt 1158. a szabadságok mindinkább előre haladtak, s az esküdtszékek joga ismét visszaadatott. István bitorlása alatt s II. Henriknek Franciaországgal viselt háborui valamint a kereszthadak idejében az országnagyok mindinkább több tekintetre és hatalomra jutnak, minthogy a királyok pénzszüke óránkint növekedett s az Oroszlánszivü Richard fogsága és Jánosnak a pápávali viszálykodásai alatt a szövetségek mindinkább kifejlődtek. A zászlós urak, kik mégis gyengéknek érzék magokat, alhübérnökeiket s magát a népet daczolásra szóliták fel a király ellen, melly daczolás a magna charta engedésével 1215. végződött, s nemcsak a nagyok, hanem a nép szabadságai is, habár még igen tökéletlenül, megalapittattak. A status minden polgárainak jogai és szabadságai, valamint személyök ugy vagyonuk tekintetében, örökös igénnyé s mintegy minden osztályok gyülpontjává lőnek. Azonban csak I. Edvárd alatt, 1296. miveltetett ki a tulajdonképi alkotmány; mert csak ő alatta látjuk a városok és mezővárosok követjeit először fölvéve a parlamentbe s az alsóház tulajdonképi eredetét megalapitva. Igaz, nem szabad akaratból eredt e rendszabály, mert csak a legvégsőbb pénzszükség s a folytonos háboruk kényszeriték Edvárdot a gazdagabb városokhoz és mezővárosokhoz folyamodni. E népkövetek tekintete e korban még igen csekély volt a parlamentben, de már csak ottlétök is idővel mindinkább szülte azon vágyat, a tanácskozásokban szinte működő részt venni, mi ez osztály jóllétének gyarapodásával szinte tetemesebb lön. A magna charta, eleinte pillanat szüleménye, melly a királyi hatalom növekedésével nem nagy tartósságot igért, mindinkább fontosabb közoklevéllé lön. Nemcsak kelle azt a királyoknak megerősitniök, hanem évenkint minden szentegyházban kétszer felolvastatott, s ama legfontosabb törvény, hogy a lordok és követek közös megegyezése nélkül semmi adó ki ne vettessék és semmi terhek be ne szedessenek, e király korából veszi eredetét. Ez időtől fogva tekinthetjük az angol alkotmányt először tökéletesen megalapultnak.

II. Edvárd alatt már postulatumok terjesztettek fel a követek (alsóház) részéről; III. Edvárd alatt pedig már oda nyilatkozott a parlament, hogy többé semmi törvényt el nem fogad, melly nem az alsóház megegyezésével hozatott; már vádat emelt a statusministerek ellen; IV. Henrik alatt már vonakodott segedelempénzeket ajánlani. De tekintsük csak, mi történt mindazalatt Angliában; lássuk a sok kül- és belháborukat, lássuk a számos viszálykodásokat a királyi családban, de vegyük főkép a lordok és minden egyéb hatalmas birtokosok távollétét tekintetbe, kik királyukat a hadba követték: ugy nem könnyen csodálkozhatunk, hogy az alsó osztályok követjei, kik hon maradtak s gazdagságukat gyarapiták, tekintetöket olly gyorsan fölemelték; a kizárólagosan Francziaország meghóditásával elfoglalt királyok, azon, mi otthon történt, nem sokat aggódtak, csakhogy pénzt és segedelmezéseket kaptak a háboru folytatására.

Mennyire süllyedt a királyi tekintet a két rózsa vitája alatt, s mikint konczoltatá fel egymással a pártdüh a leghatalmasabb lordokat és országnagyokat, elegendően ismeretes. A törvények szunyadtak; Anglia 30 esztendőnél tovább az öldöklés és pusztitás véres szinhelye volt. Végre VII. Henrik lépett 1487. a trónra; a kimerített ország, valamint a folytonos hadakozásban kifáradt nép, könnyen elszenvedte, hogy Henrik karddal lépett fel s karddal uralkodott. Ki is szegülhetett volna ellen? A nemesség majd egészen ki volt háboruk és benső forradalmak által irtva, az alsóház pedig, olly roppant felforgatások után fővezéreitől elhagyatva, nem bátorkodott ellentállni, s igy történt, hogy a parlament tekintete alábbszállt, s jogai ha el nem is törültettek, mégis jóformán szunyadoztak.

VIII. Henrik, miután a statusvallást megváltoztatá, nemcsak az egyházi javakhoz, hanem minden allattvalói jogaihoz is merész kézzel nyult, s parlamentje ellen átalmat nyert ama szigoru törvényekben, mellyek a felségsértés ellen hozattak, ugyszinte a csillagkamrában és más zsarnoki rendszabályokban. IV. Edvárd ezeket mérsékelé ugyan némileg, de a Mária alatti vérengző vallás-zavarok a zsarnokság- és önuralkodásnak mindinkább miveltebb kifejlődéséhez vezettek. Erzsébet a csillagkamra és önkény daczára is olly fénnyel tudta magát körülvenni, melly őt mind Európában, mind saját országában is nagyobbá tevé, mintsem azt valaha megérdemlette.

A két Stuart elég ügyetlen volt elvonni a kárpitot az elől, mi a Tudorok trónralépte óta e mögött titkon történt; hogy t. i. a parlament csak formára tartatott fön; de a könyvnyomtatás az egész országban elhiresztelé mindazt, mit előbb csak egyes jobb fők sejtettek. Ha előbb a vallási dogmák és a pápa jogai a legbuzgóbban vizsgáltattak és megtámadtattak, ugy most ugyanaz történt a király jogaival. A követek háza idegenkedvén az inkább catholicus indulatu királytól és lordjaitól, önállólag kezde működni, s minden düh, mellyet száz évi igazságtalanság szült, most I. Károlyra árasztatott; a nép magához ragadá a legfelsőbb hatalmat s Károly, bár koránsem a királyok legroszabbika, eldődeinek igazságtalanságiért a vesztőpadon lakolt. Ezután a hosszu parlament tartá a kormány gyeplőit s mindenképen köztársasággá iparkodék Angliát változtatni; azonban hogy önmaga is fönállhasson, a hatalomból sokat kelle azoknak átengednie, kik azt tulajdonképen megalapiták és gyámoliták, s Cromwell egy csapás által vete véget katonáival a parlamentnek, valamint a szabad alkotmány utolsó maradványinak. A gazdagabb lordok nyugodtan maradtak váraikban, e mellett azonban fentarták befolyásukat a megyékben. A szabadsághoz szokott angol nemzet csakhamar szomoruan tapasztalá, hogy a hol egyedül a nép vesz részt a kormányzásban, ezen részvevés, melly közös jognak tekintetik, egyes emberekben pontosul össze, kik minden hasznot magoknak tartanak meg, ellenben minden kárt a fejedelmi népre tolnak. A Stuartok is elég csendesen jutottak ismét a királyi székre, de azon nagy lelkesedést, mellyel a keményen lakolt nemzettől fogadtattak, szintolly kevéssé tudták használni, mint elődjeik. A régi alkotmány visszaállitatott ugyan, egynél több jó törvény hozatott mindkét rész javára; azonban a habeas corpus acta, a három évre megállapittott parlament s a legszigorubb sajtótörvény daczára, az egyensuly még sem akart helyreállni. A királyi párt Franciaország és más statusok példájára felsőbbségre jutni remélt; a nép, előbbi diadalai által elbizakodva, mellette a folytonos vallásczivódások, mindez az elemek olly tusáját okozta, melly 1689. a status átalakulásával s egyszersmind a dynastia változtatásával végződött. Négy évig hagyák még Vilmos és Mária alatt a szigoru sajtótörvényt fenállani, s e korszakban fejlődött ki az uj alkotmány, melly olly szerencsésen tudá a monarchiát a respublicával egymás mellé állitani. E változtatás azonban a nemességtől eredt, az ország határain belül maradt s vérontás nélkül végeztetett. Ezóta folyvást élt ezen alkotmány Angolországban; a mi a korona jogaiban s a nemzet szabadságaiban még határozatlan volt, törvényesen megalapittatott a Bill of rights által.

Két párt áll ugyan mai napig még egymás ellenében, de az ország javán kivül más czélt szemmel nem tartó. A kormány elég erővel bir mindkét párt kinövéseinek megsemmitésére és elegendő statusokossággal, hogy az uralkodó közvéleménytől figyelmét el ne vonja s ennek élén a nemzet érdekeit védelmezze. Hatalmas örökös aristocratia, a családok fiatalabb tagjai által a democratiával szorosan összekötve, védfal gyanánt áll absolut monarchia és köztársasági democratia között.

MTA Könyvtára
Példány 42066

Egészen másképen állott a dolog Francziaországban. A német nemzetek, mellyek a Rajnán átkeltek s Galliát meghóditották, ős german alkotmányuk szerint jóformán függetlenek voltak, vezéröket inkább hóditótársokkint követvén mint alattvalókkint. Fejedelmeiknek nem volt előjoguk s csak vitézségöknek köszönheték a nép általi szabad megválasztatásukat. Uj lakhelyeket jöttek keresni, mellyeket egymásközt felosztottak, nem függvén királyaiktól hanem a közgyülekezettől. A hübéri birtok csak Nagy Károly után lön örökössé; a különféle herczegek tulajdon jogokat tartottak fön magoknak, t. i. hogy egymással hadakozhassanak, pénzt verhessenek, törvénykedhessenek stb. Hogy e különféle kis statusok határozott fő, szilárd összefüggés nélkül sokáig fön nem állhattak, természetes; mert az erősebb csakhamar elnyomta a gyengébbet, a nagyobb hübérnök a kisebbet, s ha a király elé terjesztettek is panaszok, csakhamar találtatott eszköz a vita elintézésére, minthogy tulajdonképen mindnyájan csak ugyanazt akarták, t. i. más rovására gyarapodni. Hogy e mellett a népre nem nagy gond volt, szinte megfogható, a főnemesség pedig a trón hatalmára vágyakodott.

Ez ekkép tartott, mig Capet Hugo, Isle de France hatalmas ura, párisi és orleansi gróf, a koronát örökül megszerezni tudta. De azok, kik Capet Hugonak adták szavazatjokat, magokról sem feledkeztek meg, annyi jogot fentartván magoknak, hogy tulajdonképen ugyanannyi kis status képződött. Bel- és külháboruk, valamint a kereszthadak, csakhamar alkalmat nyujtottak a királyoknak, hatalmukat kiterjeszteni. Azon szabad városok által, mellyek a pénzt szolgáltatták, az alsó osztályok befolyásának uj alapja vetetett meg. Már Filep Ágost a paireket 1190ben 6 egyházi- s 6 világira szállitá le. Ugyszinte a levél-nemesség által is ellensuly állittatott fel az örökös nemességnek ellenében. Az eddig olly büszke és hatalmas örökös nemesség, a királyi hatalom legerősebb ellenzője, most csakhamar engedett a harmadik rend növekedő erejének, melly már Szép Filep alatt követeket küldött az országgyülésre; mert a párisi parlament minden koronai hübérek fölött biráskodott.

De ezen, a közszabadsághoz közeledő állapot nem soká tartott. Az angliávali véres háboru, a belső nyugtalanságok, mellyeket az egymással hadakozó hatalmas országnagyok mindinkább szaporitottak, nemcsak a kissé alig emelkedett városokat, hanem a gazdag birtokosokat is gyengiték s a királyi hatalmat megerősiték. IV. Filep 1349. már a városok megegyezése nélkül szedett adót s VI. Károly 1444. állandó sereget alakitott. Mig Angliában, mint mondók, a királyok elleni tusák a nemesek és a nép által egyesülve vivattak a függetlenség megszerzésére, Francziaországban e tusák egyedül a hatalmaskodók javára viseltettek, a nép mit sem várhatván a jó sikertől, sőt inkább királyától várt ótalmat hübéri urainak nyomásai ellen, s mindjárt elejétől hibázott ama közszellem, melly a lakosság minden osztályait egy czélra egyesíti, s ez felettébb segitette a királyokat arra, hogy hatalmukat dus birtokosaikra annál könnyebben terjeszthesék, mit is a következett években a legjobb sikerrel véghez vittek.

XI. Lajos, valamint fia, VIII. Károly, azon hóditási politikát fejték ki, melly Francziaországot külfelé nagyobbitotta, belföldön pedig a királyi hatalmat zsarnokságig emelte. A vallásnyugtalanságok és az azokból eredt véres belháboruk azon eseményeket készitéк elő, mellyek Richelieu-t 1616. képessé tevék, az autocratiát Francziaországban teljessé tenni. XIII. és XIV. Lajos alatt Francziaország hatalma tetőpontját érte; egész Europának törvényt szabott s a jóllét nagy fokára jutott. Azonban a culminatio pontja csakhamar el volt érve: egész Európa iparkodott a franczia befolyást lerázni; a franczia seregek megverettek s ismét ujak állittattak; a ministereket statusadósságok nyomaszták; uj adó csikartatott ki; Richelieu óta a parlament össze nem hivatott, az önkény a legfőbb fokra hágott, s a statuskincstár kimeritésével a nyomás a népre is érezhetőbben kezdett hatni; a szükségek napról napra szaporodtak, s ezért a csikarások mindinkább növekedtek.

Az amerikai szabadságháboru, mellyben az irigy és dicsvágyó Francziaország részt vett, sietteté a fenállónak felforgatását. 1787. végre utolsó mentség gyanánt a nemzetképviselők (notables) Verseillesbe hivattak, uj adók megajánlása végett; 200 év óta ez első esete volt a karok és rendek összehivatásának. Az amerikai példa, az uj bölcselkedési könyvek, de még inkább a

vallás megvetése, az elbizott nemesség és pénzszomjas kegyenczek pazarlásai, minden előbbi kormányhibák leleplezése olly hangulatot terjesztettek az országban, melly nem a szabadságot, nem ama mérsékelt élvezetét minden jogoknak, mellyek másnak nem ártalmasok, hanem a boszúnak érzetét, a változtatás szükségét s végre a pusztitás utáni vágyat szülték. A forradalom rövid idő alatt megsemmité a régit s alkotmányt képezett, melly 40 év alatt, 1791-től 1830-ig, tiz változtatáson esett keresztül s hol a legrövidebb időszakokban a legdemocraticaibb elvet a korlátlan monarchiaival a legvérengzőbb tusák után egymást felváltani látjuk; melly rögtönös változtatások alkalmasint még mainap sincsenek bevégezve.

Figyelemre vevén a mondottakat, következő eredményekre jutunk. A korlátlan királyi hatalom Angliában csakhamar szabadságra vezetett; a Francziaországban eleinte olly korlátolt hatalom lassan ugyan, de annál bizonyosabban, teljes zsarnokságra vitt.

Angliában mindjárt elejénte az országnagyok és a nép ugyanazon czélra, t. i. bizonyos jogok föntartására, egyesültek; Francziaországban a nemesek és a király egyesülten nyomták el a népet.

Midőn Angliában első lépés tétetett a szabadságra, az országnagyok összehivák a városokat és a népet, velök egyesülendők; Francziaországban inkább a király keresett ótalmat a népnél hatalmas hübérnökei ellen, mellyet meg is talált, mivel a nép más eszközt nem talált elnyomói ellen, mint a növekedő királyi tekintetet.

Francziaországban a zsarnokság ügye be volt végezve a nemesség elnyomásával, minthogy a nép ugysem sokat nyomott; Angliában I. Károly alatt a nép emelkedék, midőn a nemesség majd egészen el volt nyomva.

A visszahatás Angliában Cromwell zsarnoksága ellen a nemességtől eredt, a birtok alapján; Francziaországban, hol a nemesség a forradalom alatt megsemmitetett, a katonaságtól, a szuronyok alapján.

Az angol aristocratia uj erővel lépett ki a harczból, mint a szabadság megmentője; Francziaországban a hadsereg és a hadi intendansok (hadi gazdák) soraiból uj aristocratiának kelle képződnie. Az angol nemesség maga soha sem transigált a forradalommal, ő középtagot képez az uralkodó és a tömegek közt, mellyeket kényuraság ellen, az uralkodót pedig a tömegek megtámadásai ellen ótalmazza.

Hogy polgári szabadság democratiákban legkevesbbé diszlik, bizonyitja Cromwell és Napoleon kora. Mindenütt, hol a statusvallás megtámadtatott és megrendittetett, csakhamar a létező rend feloszlása s vérengző felforgatások következtek. Angliában mindig szigoru vallási érzelem uralkodott; Francziaországban az egy Isten létele is tagadtatott, azért amott az átváltozások rövidebb ideig tartók s kevesbbé valának vérengzők.

Törvényeket hozni könnyű, de sokkal nehezebb, azoknak tekintélyt szerezni s teljesitésöket eszközleni. A törvények tartósságának megszerzésére a törvényhozó-hatalom megosztása szükséges; hogy pedig nyomadékosokká tétessenek, a végrehajtó hatalom egysége okvetetlen föltétel, mert a végrehajtó hatalom elosztása nem volna egyéb az erősebb jogának gyors vagy talán lassankinti behozatalánál; mert

Minden hatalom terjed, mig korlátokra nem talál. Angliában e korlátok abban találtattak, hogy a polgári szabadságokat akkint alapitották meg, miszerint a becsületet, személyt és vagyont senki önkényileg meg nem támadhatja, ezen kivül pedig minden szabad, mi a törvényekkel, az ép észszel és a vallással nem ellenkezik. A királyi tekintet Angliában legfelsőbb fokon áll; minden a király nevében történik; senkinek még esszeágába sem jutna, az ellen szegülni, mi törvényes uton a király nevében rendeltetik. A törvények a legfőbb ótalomban és a legnagyobb tiszteletben részesülnek. Az angol nemzet, ideértve a legalsóbb osztályokat is, ismeri hatalmát azon törvényeknek, mellyeket képviselői magok hoznak magoknak; ismeri s tiszteli a király hatalmát, ki azokat velök egyhangulag hozta és megerősitette.

Noha 1689. óta tulajdonképi sajtótörvény nincsen, mégis 1798. óta szigoru gunyirattörvény létez, s a parlament, az ujabb kor minden szabadelműsége daczára, még soha sem álmodott arról, hogy ezt eltörölje.

Csak ahol minden érdek egyiránt védve s minden egyesnek joghatárai meghatározvák, lehet tartósságra számolni. Angliában a magna charta adása óta e határok kijelelésén folyvást dolgoztak. Mindjárt eleinte az volt a feladat, hogy a jogok a király, a nemesség és a nép közt elosztassanak. Midőn a nép Cromwell alatt szigoru leczkét kapott, megelégedett a neki jutott résszel. Franczia-országban mindig minden osztálynak határozott igyekezete az volt, minden hatalmat önmagához ragadni.

Az angol statusalkotmány alapja abban áll, hogy a törvényhozó hatalom egyedül a parlamentet illeti, a végrehajtó pedig egyedül a királyt; s ha egyik a másik fölé törekszik emelkedni, csakhamar ismét egyensulyban tartják egymást, mivel a törvény mindnyájok fölött áll, erővel birva és magas tekintettel. Fracziaországban a követek kamarájának főczélja még mindig a királyi tekintet és hatalom gyengitése.

A lordok, mint a nagy birtok képviselőinek háza, közbenjáróul áll a király és a nemzet között. Csak a legidősb fiu örökli a főbirtokot és a parlamentbeni ülést, az ifjabb testvérek, illetőleges igényesek, az alsóházban ülnek, miáltal a jelen és a jövendő érdekek összeolvadnak. Francziaországban a pairkamra egyikével sem bir ezen tulajdonságoknak, sőt inkább a királyi hatalom erősitésének tekintendő.

A nemzet képviselői Angliában soha sem választathatnak a nép legalsó, vagyontalan osztályaiból, s mindkét házban a népnek mintegy válogatottjaiul tekintendők, t. i. a birtokot és lelki képességet illetőleg; mert a képviselői alkotmány nem teljesen tiszta Angliában; vannak még számos elemei a testületeknek és rendi jogoknak; igy például az egyetemek, valamint átaljában minden testületek, szabadon választott képviselőket küldnek a parlamentbe. Francziaországban a képviselés a választási férfiak mathematikai felszámitásán alapul.

Az angol király minden köztisztviselőt, kivévén a serifeket, kik választatnak, maga nevez ki, melly hivatalok nagy része, u. m. békebiró, constabel stb. sorba mindenki által viselendő, mi a tisztviselőknek, kik illy hivatalokkal felruháztatni szerencséjöknek tarthatják, nagy tekintetet ad. A közrendnek mindenütt olly gyülöletes kezelése Angliában a békebiró és a constabel által történik, kiknek hivatalai mindenki által különbség nélkül viseltetnek, mivelhogy ők a törvény szolgái s a király nevében járnak el, a király pedig valamint a törvény a legnagyobb tiszteletben részesülnek. Józan állapotban semmi angolnak nem jut eszébe ezen férfiak tekintetét el nem ismerni vagy azoknak nem engedelmeskedni; a lázadási oklevél felolvasása vagy csupán a constabel pálczájának előmutatása többnyire elégségesek minden zavargás lecsillapitására.

A statusvallás Angliában különös átalomban és tekintetben részesül, nem kevesbbé a vallás szolgái. A király, habár a vallás feje, méltóságának elvesztése alatt azt nem változtathatja. Milly jogot, milly hatalmat és befolyást gyakorol a törvénykezésbe az angol papság, s melly angolnak jutna eszébe, ez alól magát kihuzni vagy azt talán meggyalázni? Minden közalkalomnál, minden lakománál, valamint az udvarnál ugy magányházakban is, ritkán hiányzik azon személy, ki minden müvet istenhezi fohászkodással vagy imádsággal kezdjen vagy az elköltendő ételeket megáldja. Mikép áll ez Francziaországban, hol ma templomok és püspöki kástélyok lerontatnak, holnap pedig valamelly szinésznek a megáldott földbeni utolsó nyugalom megtagadtatik?

Szigoru törvények, azoknak betüleges magyarázása, valamint más nevetséges és gáncsot érdemlő, fenáll ugyan Angliában; de szabad statusokban a szigoru törvény szükséges, minthogy a szabadság és jog maga gyakran vétségre csábit. Noha Angliában tökéletes irott törvény nincsen s az angolnak igen is nehéz tömérdek törvényeiben eligazodnia, azért Anglia mindig a legnagyobb jogtudósokkal birt; de fél férfikor mulik el, mig ezen méltóságra juthatni, egyszersmind a törvénykezésnéli nyilvánosság, valamint minden egyes elitélés mintegy iskolául szolgál a törvények megtanulására, ugyszinte az erkölcsiség iskolájául is.

Ezenkivül láttuk, hogy a földbirtok szétdarabolása és elosztása nem egyedüli eszköz a közjóllét és ipar előmozditására, mikint Francziaországban hitték s még most is hiszik. Hogy rughatott volna különben Angliában, hol a földbirtok csak nehányak között van elosztva, az ipar, kereskedés és jóllét olly magas fokra? Hogy pedig épen ott a fenálló tulnépesedés és az ebből szükségkép eredő pauperismus mellett még nagyobb és tetemesebb kihágások nem történtek, az ugyancsak megfelelő törvények és más talpraesett társasági viszonyok létezésére mutat. Igaz, Anglia egészen saját belső és külső politikát követett, gyarmatai elfoglalásai, tengerentúli viszonyai által a kereskedést, mű- és iparczikkei elkelését s ezáltal külfeléi magas tekintete mellett kiváltképen alattvalói javát tüzte ki czéljául; holott Francziaországban több század óta, csakhogy a királyi hatalom kiterjesztését eltakarják, azon voltak, hogy dicsőség és zsákmányrai kilátás által minden figyelmet kifelé forditsanak; holott a franczia statustan még mainap erős hadra kész sereggel felkészülve, hogy politikáját a szomszédstatusoknak feltolja s ezáltal hatalmának kifeléi gyarapitását eszközölje; e mellett titkos politikai ügyvivők által minden európai viszonyokba avatkozott s ezen cselt és erőt egyesitő rendszabályok által minden francziában zabolázhatlan hóditási vágyat és dictatorságra törekedést szült, melly őket sem különös gazdagokká sem szerencsésekké nem tevé, ellenben egész Európát mindig fegyverben és nagy költségekben tartja.

Mindenütt azt láttuk, hogy statusfelforgatások nem késtek, ha a vallás iránti tisztelet csökkenni kezdett, ha az uralkodó tekintetétől és fényétől megfosztatott, az ő és környezetének cselekedeteit gyanusitották s a statusnagyokat és a királyi akarat végrehajtóit rágalmazni és gyalázni merészelték. A forrodalom avval kezdődik, hogy a régi jogot trónjáról leveti s uj törvények által magát alakitja meg. Bármellyik régi jognak megcsonkitása az alkotmány alaposzlopainak megrenditése; ha ezek közül egy elvétetik, mi gyakran lehetséges sőt szükséges, akkor előbb másikat, az épület terhének viselésére képest, kell oda állitni, különben az épület összerogy, mielőtt mást felépitni lehetett volna.

Midőn VIII. Henrik Angliában az egyházi javakat elkobozá, s azokat kedvenczei közt szétosztá, ezzel legott a fenálló alkotmány felforgatását kezdette meg; mert az ezáltal megnyert csillagkamra nem itélt többé saját meggyőződése, hanem a királyi akarat szerint; a hosszu parlament mindennap áthágta határait. Cromwell ennek véget vetett, miután ugyanazon utat követve végre minden hatalmat magához ragadott.

Azt látjuk végre, hogy czéljoknak megfelelő alkotmányok nem hetek és hónapok alatt készülnek, hanem hogy erre századok szükségesek, s hogy tulajdonképen soha be sem is fejezhetők. Látjuk ez ellentételekből — mikint itt fejtegettük — mikép lehessen e szerint megitélni, mi legyen főkép a feladás; t. i. az alkotmányok lassu, fokonkinti, saját elmeikből, történetökből való kifejlése, mi mellett a szilárdság alapjai fentartatnak s egyszersmind a mozgékony quotienseknek is szükséges tér marad. Nem Francziaország példájára lázongva, előbb felülről lefelé, azután alulról fölfelé; nem ugy mint ez, előbb erőszakkal elpazérolva a birtokot, mellyet most fáradsággal ismét egyesit: hanem az emberjogot tisztelve, de egyszersmind az emberben magában és féktelen szenvedélyeiben gyökerező negatiokat megismerve s a historiai jogot kimélve járni el. Mert csak ekkép nyeretett az angol alkotmány belső életének ereje és szilárdsága, annak lángoló elhatalmazása és egésséges törzsöke; szóval, nem a mit theoria helyez az emberi viszonyokba, hanem mi ezekből magokból eredt, bir és birhat tartóssággal; nem az az igazság, nem az az Isten szava, mit az emberi szellem tisztán magából fejt ki, legyenek bár a legélesebb combinatiók, a látszólag legbizonyosabb következtetések; hanem csak a század szellemi mozgalmainak eredménye, talán egy hang az igazság örök tárogatójából; s ezen értelemben lehetne talán a „vox populi vox Dei“-t elfogadni.

Az alkotmányokról szóló ezen sorok végén tehát legbiztosb utmutatásul a legjobb alkotmány feltalálására álszemérem nélkül az ide olly kitünőleg illő elv mondathatnék ki: „Keressétek az Isten országát és igazságát, a többi mind meg fog adatni néktek.“

—*mb*—

Pozsonyban.

Alapitá és szerkeszti *Orosz József*. — Nyomtatja *Schmid Antal*.

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA